

iKSAD
3. ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER
KONGRESİ

8-10 Mart 2019
ADANA

KONGRE
TAM METİN KİTABI

Editör

Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI
Samira KHADHRAOI

ISBN 978-605-80857-7-0

TAM METİN KİTABI

İKSAD III. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ 8-10 MART 2019 ADANA-TÜRKİYE

Editörler

Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI
Samira KHADHRAOI

Institute Of Economic Development And Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publisher: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75

E posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.org www.iksadkongre.org

Bu kitabın tüm hakları İKSAD'a aittir. İzinsiz kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.
Kitapta bulunan eserlerin yasal ve etik sorumluluğu yazarlara aittir.

İksad Publications - 2019©

Yayın Tarihi: 17.03.2019

ISBN – 978-605-80857-7-0

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

III. İKSAD ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

8-10 Mart 2019, Adana-Türkiye

DÜZENLEYEN KURUM

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü

KONGRE BAŞKANI

Prof. Dr. Osman ERKMEN

KOORDİNATÖR

Samira Khadhraoui Ontu

YABANCI KONUŐMACILAR / KATILIMCILAR

Əbdimütəlip H.Ə., Толбаев Н. (Kazakistan)

Тойчибекова Г.Б. (Kırgızistan)

Hatica ISPOVA (Bulgaristan)

Hasan SURKHAYLI (Azerbaycan)

Nizam Ali DASTHI (İran)

KONGRE DİLLERİ

Türkçe ve tüm lehçeleri, İngilizce, Rusça

SUNUM ŞEKLİ

Sözlü Sunum

İKSAD

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

DR. ABDULHAMİT ŞUAYB	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. A.S. KİSTAUBAYEVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULHALİM AYDIN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDİKALIK KUNİMJAN	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDİGAPPAR MAVLYANOV	KYRGYZSTAN NATIONAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULLAH KIRAN	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ADEM ÜZÜMCÜ	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
DR. ADNAN OKTAY	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. ADİL AKINCI	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET BOZYİĞİT	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET GÜNDÜZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMED SALİH ABDULVEHHAB	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET İHSAN KAYA	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET KAYAOĞLU	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİYE AKIN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMED LİD	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET MAZLUM	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET ULUSOY	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. AİOMİ KITAGAVA	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE ERKMEN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AKMARAL S. SYRGAKBAYEVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ EROL	EGE ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ RIZA GÜL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİA R. MASALİMOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALLA A. TIMOFEVA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALMA T. AKAJANOVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AMANBAY MOLDİBAEV	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ANATOLİY LOGİNOV	UKRAYNA ŞEVÇENKO LUGAN MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ARMAĞAN KONAK	MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU ÖZMERDİVANLI	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU TUNCER	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. ASLI GÜLER	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. A.S. KIDIRŞAYEV	MAKHAMBET U. BATI KAZAKİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. ATIF MUHAMMED EL EKRET	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. ATILA DOĞAN	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. ATİLLA YÜCEL	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. AYLAKAŞOĞLU	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYSLU B. SARSEKENOVA	ORLEU MİLLİ KALKINMA ENSTİTÜSÜ
DR. AYŞE ATAY	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. AYTEN ER	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE YANARDAĞ	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. BAHİT KULBAEVA	S.BAYBEŞEV AKTOBE ÜNİVERSİTESİ
DR. BAKİT OSPANOVA	H.AHMET YESEVİ ULUSLARARASI KAZAK-TÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ AYTEKİN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

DR. BARIŞ YILDIZ	GÜMÜŞHANEÜNİVERSİTESİ
DR. BAZARHAN İMANGALİYEVA	K.ZHUBANOV AKTOBE DEVLET BÖLGE ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKİR BULUÇ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKZHAN B. MEYRBAEV	AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BELGİN AYDINTAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BERRİN GÜZEL	ADNAN MENDERESÜNİVERSİTESİ
DR. BENGÜ HIRLAK	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. B.K.ZAYADAN	AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BİROL YILDIRIM	KASTAMONU ÜNİ
DR. BOTAGUL TURGUNBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CANAN GAMZE BAL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. CANER KARAVİT	MİMAR SİNANÜNİVERSİTESİ
DR. CEMAL İNCE	GAZİOSMANPAŞAÜNİVERSİTESİ
DR. CEMİL ÖRGEV	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. CEYLAN GAZİ UÇKUN	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CHOLPON TOKTOSUNOVA	RASULBEKOV KIRGIZ EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CİHAN SEÇİLMİŞ	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CYNTHIA CORREA	SAO PAULO ÜNİVERSİTESİ
DR. COŞKUN ERDAĞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. D.K.TÖLEGENOVA	MAKHAMBET U. BATI KAZAKİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. DİNARAKHAN TURSUNALİEVA	RASULBEKOV KIRGIZ EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. DURSUN KÖSE	MEHMET AKİF ERSOYÜNİVERSİTESİ
DR. DZHAKİPBİK A. ALTAEV	AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR.EBRU GÜHER	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. EDA DİNERİ	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. EDİZ GÜRİPEK	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ELBEYİ PELİT	AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. ELENA BELİK VENIAMINOVNA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİN ARSLAN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN ÇAKIR	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN KANBUR	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. ERDİNÇ ŞAHİNÖZ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ERKAN ALSU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. EŞREF SAVAŞ BAŞCI	HİTİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FATİH TÜRKMEN	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA FEHİME AYDIN	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA ÖZTÜRK DAĞABAKAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. FETHİ DEMİR	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. FİLİZ METE	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FUJİMAKİ HARUYUKI	TOTTORI UNİVERSİTY
DR. FUNDA BUGAN	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. F. ZİŞAN KARA	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GEORGE RUDIC	MONTREAL PEDAGOJİ ENSTİTÜSÜ
DR. G.I. ERNAZAROVA	AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GİZEM AKBULUT	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖKHAN KERSE	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖNÜL ERDEM NAS	BARTIN ÜNİVERSİTESİ

DR. GULMİRA ABDİRASULOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GHULAM DASTGEER	PAKİSTAN AIR ÜNİVERSİTY
DR. GULŞAT ŞUGAYEVA	DOSMUKHAMEDOV ATYRAU DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. GUZEL SADYKOVA	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLAY KARAMAN	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLCAN AVŞİN GÜNEŞ	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER ARSLAN KALAY	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. HACER MUTLU DANACI	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. HACI YUNUS TAŞ	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN COŞKUN	GAZİOSMANPAŞAÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN TUTAR	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. HARUN DEMİRKAYA	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN CANDAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN EVİN	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HALE ALAN	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
DR. HALİL AKMEŞE	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HANİFİ MURAT MUTLU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE KADIOĞLU ATEŞ	İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE NUR GERMİR	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. HAYRİYE IŞIK	NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. HEDİYE ŞİRİN AK	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
DR. HİMMET KARADAL	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. HİKMETULLAH ERTAŞ	NİĞDE ÖMER HALİDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. HİROSHİ NAKAHARA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. H.KÂMİL BİÇİCİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN ÇETİN	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN KOTAMAN	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN YAŞAR	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM BOZACI	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM KILIÇ	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKERİ	GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKÖĞLU	FIRATÜNİVERSİTESİ
DR. İLKE BEZEN TOZKOPARAN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKER YAKIN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS AKHİSAR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS ERPAY	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İRFAN KALAYCI	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. İSA ÇELİK	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. İSAEVNA URKİMBAEVA	ABILAY HAN ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜMÜŞ	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜNEŞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL SEKİ	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
DR. JUN NAGAYASU	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. K.A.TLEUBERGENOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KADRİ KURAM	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. KADİR ÖZTAŞ	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. KALEMKAS KALIBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

DR. KARLİGASH BAYTANASOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KELES NURMAŞULI JAYLIBAY	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KEMAL EROL	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. KENJEHAN MEDEUBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KENAN İLARSLAN	AFYON KOCATEPEÜNİVERSİTESİ
DR. KENES JUSUPOV	M. TINIŞBAYEV KAZAK ARAÇ VE İLETİŞİM AKADEMİSİ
DR. KULAŞ MAMİROVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. LATKİN A. PAVLOVIC	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MALİK YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHABBAT OSPANBAEVA	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHA HAMDAN ALANAZİ	RİYAD KRAL ABDÜLAZİZ TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
DR. MAHBUB UL ALAM	BANGLADESH İSLAMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA ESİMBOLOVA	KAZAKİSTAN NARKHOZ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA MURZAHMEDOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MERİNA B. VLADIMIROVNA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAVLYANOV ABDİGAPPAR	KIRGIZİSTAN ELARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. MASAYA SAITO	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AKSARAYLI	DOKUZ EYLÜLÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ALİ TÜRKMEÑOĞLU	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AVCI	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET BURHANETTİN COŞKUN	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET DİKKAYA	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET EMİN USTA	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET GÜLLÜ	GAZİOSMANPAŞA
DR. MEHMET SAİT ŞAHİNALP	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET SALİH MERCAN	BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET OKUR	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET RECEP TAŞ	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET TUNÇER	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET YÜCENURŞEN	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. MELTEM KESKİN KÖYLÜ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. METİN KOPAR	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MİCHİO SUZUKI	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. MİNE ERSEVİNÇ	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
DR. MİRAÇ EREN	ONDOKUZ MAYISÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMED ASIF YOLDAŞ	AVRASYA ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMAD ISMAEEL RAMAY	BAHRİA ÜNİVERSİTY
DR. MUHSİN HALİS	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT BAHADIR	ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT DİLMAÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT KARAHAN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURATHAN KEHA	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA AKMAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAKIR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAĞLAYANDERELİ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA KARAAĞAÇLI	GAZİ ÜNİVERSİTESİ

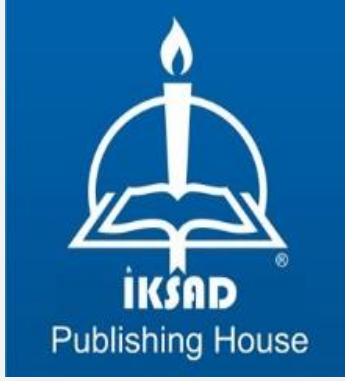
DR. MUSTAFA METE	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ŞİT	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA TALAS	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. MUTLU ÖZGEN	T.C. BAŞBAKANLIK VAKIFLAR GENEMÜDÜRLÜĞÜ
DR. NADEJDA HAN	E.A. BUKETOV KARAGANDA DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. NECATİ DEMİR	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. N. GAMZE ILICAK	İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
DR. NİHAN BİRİNCİOĞLU	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. NOBUAKİ TAKEDA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. N.N. KERMANOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAN AKŞİT AŞIK	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. NURHAN PAPATYA	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
DR. NURETTİN BELTEKİN	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAY PAMUK ÖZTÜRK	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DR. NURİ KAVAK	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. OKTAY AKTÜRK	AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. OSMAN KUBİLAY GÜL	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. OZAN DENİZ YALÇINKAYA	DİCLE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER ÇAKIN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR.ÖMER OKAN FETTAHLIOĞLU	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM GÜZEL	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER METİN	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER UĞUR	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. P.S. PANKOV	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. RAHMİ YÜCEL	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. RÖVŞEN MEMMEDOV	SUMGAYIT DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. RAMAZAN KHALIFE	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. RUSTEM KOZBAGAROV	M. TINIŞBAYEV KAZAK ARAÇ VE İLETİŞİM AKADEMİSİ
DR. RÜŞTÜ YAYAR	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. RYO YAMADA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. SABİNA ABİD	ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DR. SADETTİN PAKSOY	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. SUSİN HASENEYN EL-HUDHUDİ	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. SALİH YEŞİL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. SARASH KONYRBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEDAT CERECİ	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN AVŞAROĞLU	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN KAYNAK	19 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. SELÇUK BURAK HAŞILOĞU	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. SELİN SERT SÜTÇÜ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SERKAN ÇALIŞKAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEVCAN YILDIZ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL BAYRAM	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL MEHTER AYKIN	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİNAN GERÇEK	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. SHİGEKO KAMISHIMA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. SUAT KOLUKIRIK	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

DR. ŞABAN ÇETİN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAFAK KAYPAK	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞARA MAJITAYEVA	E.A. BUKETOV KARAGANDA DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAYAN ULUSAN	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞEFİK ÖZDEMİR	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞİRİN ŞENGEL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. TAKASHİ HASUNI	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. T. M. ABDULFETTAH MUHAMMED	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. TANSU HİLMİ HANÇER	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DR. TSENDİN BATTULGA	MOĞOLİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. T.O. ABİSEVA	KAZAKH STATE WOMEN'S TEACHER TRAINING UNIVERSITY
DR. TUGHRAL YAMIN	PAKİSTAN NATIONAL UNIVERSITY OF SCIENCE
DR. TÜRKMEN TAŞER AKBAŞ	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. UĞUR KURTARAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ULBOSIN KIYAKBAEVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. USAM FARUK İMAM	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. ÜMMÜGÜLSÜM CANDEĞER	T.C. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
DR. ÜMRAN TÜRKYILMAZ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VELİ URHAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VECİHİ SÖNMEZ	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. VERA ABRAMENKOVA	RUSYA AİLE VE EĞİTİM ÇALIŞMALARI ENSTİTÜSÜ
DR. VEYSEL BOZKURT	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSEL ÇAKMAK	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSİ GÜNAL	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. VLADEMİR VISLIVİY	UKRAYNA MİLLİ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. WAKAKO SADAHIRO	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. WALİ RAHMAN	SARHAD ÜNİVERSİTY OF SCIENCE & INFORMATION
DR. YANG ZITONG	WUHAN ÜNİVERSİTESİ
DR. YASEMİN ERTEK MORKOÇ	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN ÇAKIREL	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN DÖNMEZ	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. YASSER ALİ MUHAMMED ALİ	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. YAVUZ SELİM DÜĞER	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YOSHIO KANAZAKI	TOHOKU ÜNİVERSİTY
DR. YUNUS EMRE TANSÜ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. YÜCEL GELİŞLİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ZEKERİYA NAS	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. ZİA UR REHMAN	A/P NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
DR. ZEYNEP KARAÇOR	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZUHAL ÖNEZ ÇETİN	UŞAK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜBEYİR BAĞCI	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜLEYHA YILMAZ	ORDU ÜNİVERSİTESİ

İKSAD 3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
08-10 Mart 2019
ADANA

- Kayıt masası kongre süresince 08:00 – 17:00 saatleri arasında hizmet verecektir.
- Kaydınızı oturum saatinizden en geç yarım saat öncesine kadar yaptırabilirsiniz
- Sunum sıralaması, ara verilmesi ve oturuma ilişkin tüm hususlarda oturum **başkanları tam yetkilidir.**
- Katılım belgeleri oturum sonunda oturum başkanı tarafından verilecektir
- Kongre programında yer ve saat değişikliği **gibi talepler dikkate alınmayacaktır**
- Katılım belgelerindeki yazar isimleri ve bildiri isimleri programdaki gibi basılacaktır

08.03.2019- CUMA
SAAT 09:00 - 11:00

Salon - 1 , OTURUM -1	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. İSMAİL BAKAN
DOÇ. DR. FATİH ARSLAN AYŞE KÖSE	TÜRKİYE'DE İNTİHARLARIN SOSYOLOJİK ANALİZİ (2000-2015)
ÖĞR. GÖR. DR. İNCİ ERDOĞAN TARAKÇI (Oturum 2. Başkanı) DOÇ. DR. MEHMET BAŞ	PAZARLAMA İLETİŞİMİNDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI: AMAÇLAR VE MOTİVASYONLAR
BİLİM UZMANI SEMA AĞAOĞLU PROF. DR. MUSTAFA TALAS	ALEVİLİK VE SÜNNİLİK ALGISININ TOPLUMSAL YANSIMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
MEHMET SAİT AYDIN	CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK AİLESİNDE ÇÖZÜLME BELİRTİLERİ: BOŞANMA ORANLARI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME
PROF. DR. İSMAİL BAKAN HÜSNE GÖZÜKARA	ÖRGÜTSEL DEMOKRASİ VE İŞ TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI
PROF. DR. İSMAİL BAKAN HÜSNE GÖZÜKARA	ÖRGÜTSEL DEMOKRASİNİN ÖRGÜTSEL DEPRESYON ÜZERİNE ETKİSİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI

İKSAD 3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

08-10 Mart 2019

08.03.2019- CUMA

SAAT 09:00 - 11:00

Salon - 2, OTURUM-1	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. DİLEK BOSTAN BUDAK
ARŞ. GÖR. DAMLA ERTOY DERYA BÜYÜKBAŞ	AFYONKARAHİSAR İLİNİN EMİRDAĞ İLÇESİNDEN BELÇİKA'YA GERÇEKLEŞEN GÖÇ VE SEBEPLERİ
Fadime ÖZKAN Prof. Dr. Dilek BOSTAN BUDAK	ÇEVREYİ KORUMADA ORGANİK GÜBRE KULLANIMININ ÖNEMİ
Fadime ÖZKAN Prof. Dr. Dilek BOSTAN BUDAK	ADANA İLİNDEKİ BİREYLERİN ÇEVRE BİLİNCİ VE DAVRANIŞI
Dr. Öğr. Üyesi Görkem KUTLUER (Oturum 2. Başkanı)	SANAT DÜNYAMIZIN GÜÇLÜ KARAKTERİ: MİHRİ MÜŞFİK HANIM
Dr. Öğr. Üyesi Görkem KUTLUER	İSTANBUL KADIN MÜZESİ'NE EKLENEBİLECEK SANATÇI ÖNERİLERİ
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BİLGİÇLİ Mehmet ÇOLAKSEL	TÜRKİYE İŞ KURUMUNUN TURİSTİK İSTİHDAMDAKİ YERİ VE ÖNEMİ; İSTANBUL ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BİLGİÇLİ Mehmet ÇOLAKSEL	ORTA DOĞUDAN TÜRKİYE'YE GELEN TURİSTLERİN TERCİH NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA; İSTANBUL ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BİLGİÇLİ Mehmet ÇOLAKSEL	KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE HİZMET KALİTESİNİN MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNE ETKİSİ; AYVALIK ÖRNEĞİ

08.03.2019- CUMA

SAAT 11:00 - 13:00

Salon - 1, OTURUM – 2	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. RAMAZAN SEVER
Prof. Dr. Ramazan SEVER	BATTALGAZİ'NİN (MALATYA) TARİHİ COĞRAFYASI
Prof. Dr. Ramazan SEVER Prof. Dr. Kamuran TARIM	SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MATEMATİK COĞRAFYA KAVRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN METAFOR YOLUYLA İNCELENMESİ
Prof. Dr. Ramazan SEVER	DOĞAL AFETLER ve DOĞAL AFET EĞİTİMİ
Dr. Öğr. Üyesi Ebru ŞİRE KAYA (Oturum 2. Başkanı) Doç. Dr. Yonca ÖZKAN	THE ROLE OF MENTORS IN THE PRACTICUM EXPERIENCES OF PRE-SERVICE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS
Dr. Öğr. Üyesi Zekiye ÇAĞIMLAR Mustafa TÜRKMEÑOĞLU Pınar AKYOL	HAYAT BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Zekiye ÇAĞIMLAR Mustafa TÜRKMEÑOĞLU Pınar AKYOL	TÜRKÇE VE HAYAT BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN DEĞERLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI
Dr. Öğr. Üyesi Sinem TARHAN Aşkın KARADUMAN	ÖĞRETİM ELEMANLARININ YAŞAM BOYU ÖĞRENME YETERLİKLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Meltem KAYA Doç Dr. Hikmet SÜRMEİ	SOSYOBİLİMSEL KONULARA DAYALI FEN EĞİTİMİNİN ORTAOKUL 7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE OKURYAZARLIK SEVİYESİNE ETKİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Hasan BAKIRCI Burçak SULTANOĞLU	5. SINIFIN ORTAOKUL KADEMESİNE DÂHİL EDİLMESİ İLE İLGİLİ 5. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ

08.03.2019- CUMA

SAAT 11:00 - 13:00

Salon 2, OTURUM-2	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. TUĞBA YANPAR YELKEN
Dr. Öğr. Üyesi Hasan BAKIRCI Burçak SULTANOĞLU	FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE 5. SINIFIN ORTAOKUL KADEMESİNE DÂHİL EDİLMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
Dr. Öğr. Üyesi Egemen HANIMOĞLU	EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA

İKSAD 3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

08-10 Mart 2019

(Oturum 2. Başkanı)	KULLANIM ALIŞKANLIKLARININ İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Egemen HANIMOĞLU	PEDAGOJİK FORMASYON ÖĞRENCİLERİNİN SINAV KAYGISI, BENLİK SAYGISI VE REHBERLİK DERSİ BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
Numan KOÇ	ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN KAYNAŞTIRILDIĞI ORTAOKULLARDAKİ ÖĞRETMENLERİN KAYNAŞTIRMAYA İLİŞKİN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ
Assist. Prof. Dr. İrfan TOSUNCUOĞLU	CODE-SWITCHING IN A LANGUAGE
Assist. Prof. Dr. İrfan TOSUNCUOĞLU	ÇOCUKLARA YABANCI DİL ÖĞRETİMİ
İbrahim DÜNDAR Prof. Dr. Tuğba YANPAR YELKEN Doç. Dr. Figen KILIÇ	YENİLENMİŞ FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA DEĞERLER EĞİTİMİ UYGULAMALARINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ
İbrahim DÜNDAR Prof. Dr. Tuğba YANPAR YELKEN Doç. Dr. Figen KILIÇ	FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ BECERİ YETERLİK ALANINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Betül KERAY DİNÇEL Hilmi SAVUR	TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ SOSYAL MEDYADA DİL KULLANIMI

08.03.2019- CUMA

SAAT 13:00 - 15:00

Salon - 1, OTURUM - 3	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. GÖKHAN OFLUOĞLU
Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU	DÖRDÜNCÜ SANAYİ DEVRİMİ VE ÇALIŞMA HAYATI İLE SENDİKACILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
Murat BAYRAKTAR	DİJİTAL TRANSFORMASYON VE EKONOMİ
Murat BAYRAKTAR	SOSYAL GİRİŞİMCİLİK VE EKONOMİK BÜYÜME
Didem TUFAN	LOJİSTİĞİN GELECEĞİ VE MARS PROJESİNE ETKİLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Turgay MÜNYAS	TÜRKİYE'DE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSİ İLE MAKROEKONOMİK VERİLERİN GÖRÜNÜMÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KAYA	ULUSAL VARLIK FONLARI VE TÜRKİYE VARLIK FONU'NUN ROLÜ
Emre BARAN Dr. Öğr. Üyesi Esin KILIÇ	İHRACATTA KÜRESEL KIRILMALAR VE TÜRK MAKİNE SEKTÖRÜNÜN REKABETÇİ YAPISI: ÜRÜN HARİTALARI İLE ANALİZ
Şifa ÖZKAN Doç. Dr. Sevgi Tüzün RAD Yavuz Selim GÜLMEZ	KİT'LERİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ VE SEKA ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi İnci DURSUN (Oturum 2. Başkanı)	TÜKETİM BENCİLLİĞİNİN AZALTILMASI MÜMKÜN MÜ? SOSYAL İKİLEM PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME
Dr. Ömer Lütfi TAŞCIOĞLU	BUSH'DAN TRUMP'A ABD'NİN MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİ KONSEPTİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLER

08.03.2019- CUMA

SAAT 13:00 - 15:00

Salon - 2, OTURUM - 3	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. KAMURAN ELBEYOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi M. Sami SÜYGÜN Doç. Dr. Fatih KAPLAN Safa KOCADEMİR	TÜRKİYE'NİN ÖDEME ŞEKİLLERİNE GÖRE DIŞ TİCARETİNDE J-EĞRİSİ HİPOTEZİ
Doç. Dr. Fatih KAPLAN Dr. Öğr. Üyesi M. Sami SÜYGÜN Safa KOCADEMİR	PATENT SAYILARININ TEKNOLOJİ SINIFLANDIRMASINA GÖRE ÜRÜN İHRACATINA ETKİSİ: ALMON MODELİ
Dr. Öğr. Üyesi Osman SİRKECİ Prof. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU	GLOBAL SOKAK EKONOMİSİ VE SOKAK ÇALIŞANLARININ STATÜSÜ GLOBAL STREET ECONOMY AND STREET WORKERS STATUS
Dr. Öğr. Üyesi Kumru UYAR (Oturum 2. Başkanı)	ONLINE ALIŞVERİŞTE GÜVEN VE TEKNOLOJİ KABUL MODELİ (TAM)

İKSAD 3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

08-10 Mart 2019

Dr. Öğr. Üyesi Burcu ORALHAN	ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ İLE DAHA İYİ BİR YAŞAM ENDEKSİNİN ÜLKELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Osman SİRKECİ Prof. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU	GLOBAL SOKAK EKONOMİSİ VE SOKAK ÇALIŞANLARININ STATÜSÜ GLOBAL STREET ECONOMY AND STREET WORKERS STATUS
Dr. Öğr. Üyesi Reyhan CAFRI Dr. Öğr. Üyesi Yunus AÇCI	TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇ, EĞİTİM VE BÜYÜME İLİŞKİSİNİN MEKANSAL ANALİZİ
Prof. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Osman SİRKECİ	KENTLERİN ÖTEKİSİ: SOKAKTA YAŞAYANLAR
Dr. Öğr. Üyesi Abbas KARAĞAÇLI	ORTA ASYA'DA SU SORUNU VE ULUSLARARASI KURULUŞLARIN BU SORUNA YAKLAŞIMI

08.03.2019- CUMA

SAAT 15:00 – 17:00

Salon - 1, OTURUM- 4	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. M. ALİ KIRMAN
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ŞEN (Oturum 2. Başkanı)	KUR'AN KISSALARI BAĞLAMINDA MEDENİYETİN İNŞASI -Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman Örneği-
Arş. Gör. İbrahim SİZGEN Arş. Gör. Hasan KAYAPINAR	EBÛ MUHAMMED EŞ-ŞÂFİ'İNİN (Ö.295/908) MEZHEBE MUHALİF BAZI GÖRÜŞLERİ
Arş. Gör. Fatih ÇİNAR Arş. Gör. Fatih ÇİNAR	İSLAM FIKHINA GÖRE İHRAMLILIK KADINLA EVLİLİK MESELESİ ŞER'İ METİNLER ÇERÇEVESİNDE NİKÂH KAVRAMI
Arş. Gör. Dr. Nesibe ESEN ATEŞ	ŞİDDET VE DİNDARLIK
Arş. Gör. Dr. Nesibe ESEN ATEŞ	DİNDARLIĞIN TANIMLANMASI
Arş. Gör. Dr. Ahmet Rifat GEÇİOĞLU	BİREYSEL DİNİ YAŞAYIŞ VE HAC
Arş. Gör. Dr. Ahmet Rifat GEÇİOĞLU	HACCIN DİNİ YAŞAYIŞA YANSIMALARI: HACI TİPLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
PROF. DR. M. ALİ KIRMAN	WAQF TRADITION AND CIVIL SOCIETY IN TURKISH SOCIETY
PROF. DR. M. ALİ KIRMAN ELİFE YETER	KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ VE SOSYO-KÜLTÜREL SORUNLAR

08.03.2019- CUMA

SAAT 15:00 – 17:00

Salon - 1, OTURUM- 4	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. YILMAZ BAYAR
Doç. Dr. Yılmaz BAYAR Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÖZTÜRK	İŞÇİ DÖVİZLERİ VE FİNANSAL ERİŞİM: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ Doç. Dr. Yılmaz BAYAR Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÖZTÜRK	MALİ TEŞVİKLER İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TR62 BÖLGESİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÖZTÜRK Doç. Dr. Yılmaz BAYAR Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ (Oturum 2. Başkanı)	MALİ TEŞVİKLER İLE İŞSİZLİK ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TR62 BÖLGESİ ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Gülsün MEHMET	SALAR TÜRKÇESİNDE ANTİPASİV - PASİV ÇATININ TEMSİLİ
Dr. Gülşah GÜRKAN	2000-2018 YILLARI ARASINDA ARGÜMANTASYON BECERİSİ ALANINDA YAPILAN TEZLERİN İNCELENMESİ
Dr. Gülşah GÜRKAN	2008-2018 YILLARI ARASINDA BİYOTEKNOLOJİ EĞİTİMİ ALANINDA YAPILAN TEZLERİN İNCELENMESİ
Dr. Gülşah GÜRKAN Şulehan KIRAC	İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN OKULA BAĞLANMA DÜZEYLERİ İLE OKULA DOYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ DÜZEYİ

İKSAD 3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

08-10 Mart 2019

09.03.2019- CUMARTESİ

SAAT 09:00 - 11:00

Salon - 1, OTURUM - 1	OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ SERDAR SAYGILI
Dr. Öğr. Üyesi Serpil SOYDAN (Oturum 2. Başkanı)	TARAMA SÖZLÜĞÜNÜN İLK DÖRT CİLDİNDE BAZI ASKERİ TERİMLER, SAVAŞ ALETLERİ VE GİYSİ ADLARI
Dr. Öğr. Üyesi Nigâr OTURAKÇI ORBAY	ÂŞIK PAŞA'NIN GARİB-NÂME'SİNDE BİR BAĞLAŞIKLIK TÜRÜ OLARAK BAĞINTI ÖGELERİ
Dr. Öğr. Gör. Mehmet Akif DUMAN	SAMUEL R. LEVİN VE NAMIK KEMÂL'İN METAFORUN ÖZELLİK TRANSFERİ ANLAYIŞLARI
Dr. Öğr. Gör. Mehmet Akif DUMAN	TÜRKÇE'DE RETORİK: TOPAL ARİSTOTELES, SAĞIR CİCERO VE KÖR QUINTİLİANUS
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bakır ŞENGÜL	TÜRK YURDU DERGİSİNDE YER ALAN ŞİİRLERDE ÇANAKKALE ZAFERİ
Dr. Öğr. Üyesi Serdar SAYGILI	FELSEFE VE İNSAN DİKOTOMİSİNDE VAROLUŞSAL BİR ANLAM ARACI OLARAK FELSEFENİN İMKÂNI VEYA İMKÂNSIZLIĞI ÜZERİNE BİR DENEME
Dr. Öğr. Üyesi Serdar SAYGILI	İSLAM MEDENİYETİNİN İMKÂNI MESELESİNDE BİR İDEAL VE İLİM İNSANI OLARAK FUAT SEZGİN VE FELSEFESİ

09.03.2019- CUMARTESİ

SAAT 09:00 - 11:00

Salon 2, OTURUM-1	OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN
Öğr. Gör. Dr. Fatma ATEŞ	ADANA EFSANELERİNDE YER ALAN OLAĞANÜSTÜ VARLIKLAR VE BUNLARA DAİR İNANMALAR
Doç. Dr. Yeter TORUN ÖĞRETMEN Halil KÜÇÜKLER Irfan TOSUNCUOĞLU	TEMİZLİK ÜRÜNLERİNDE TÜRKÇENİN KULLANIMI WRITING IN ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE AND ATTITUDES OF PRE-SERVICE TEACHERS TOWARDS FOREIGN LANGUAGE WRITING
Halil KÜÇÜKLER	TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI İNGİLİZCE DİL YETERLİLİK SEVİYESİ, YABANCI DİL ÖĞRENMEDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI
Doç. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN	NEYZEN TEVFİK'İN TÜRKÇESİ ÜZERİNE TESPİTLER
Doç. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN	ORHAN VELİ'NİN TÜRKÇESİ ÜZERİNE TESPİTLER
Öğr. Gör. Emre Ahmet SEÇMEN	SIDE BY SIDE (2012, CHRISTOPHER KENNEALLY) BELGESELİ BAĞLAMINDA FİLM ÜRETİMİNDE DİJİTAL TEKNOLOJİ KULLANIMINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME
Caner KUZGUN Assist. Prof. Dr. Ayşe Selmin SÖYLEMEZ	RENDERING CULTURE-SPECIFIC ITEMS IN SUBTITLE TRANSLATION: A CASE STUDY OF DAIRY PHILOSOPHER: ISTANBUL
Doç. Dr. Bülent KARA (Oturum 2. Başkanı)	YENİ BİR ALAN OLARAK ORTAYA ÇIKAN ENGELLİLİK SOSYOLOJİSİNİN TÜRKİYEDEKİ GELİŞİM SEYRİ
Neslihan SUCU	ENGELLİ BİREYLERİN SOSYAL DIŞLANMASI; NİĞDE ÖRNEĞİ

09.03.2019- CUMARTESİ

SAAT 11:00 - 13:00

Salon 1, OTURUM-2	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Gör. Mehibe ŞAHBAZ
Arş. Gör. Gülçin GÜNDÜZ	ESTETİK KAVRAMININ MODERNİZM VE POSTMODERNİZM ÖZELİNDE İNCELENMESİ
Öğr. Gör. Yeliz ÇERMİKLİ BULUKLU	TARİHİ ÇEVREDE YENİ YAPI YAKLAŞIMLARINA ÖDÜL ALMIŞ

İKSAD 3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

08-10 Mart 2019

	YAPILAR ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Öğr. Üyesi Okan YILDIZ	TÜRKİYE'NİN İDARİ SINIR KAYITLARINDA YAŞANAN SORUNLAR
Arş. Gör. Aslı KÖSEOĞLU	YEREL GAZETELERDEKİ SAĞLIK HABERLERİNİN İÇERİĞİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA: ERZURUM YAZILI BASINI ÖRNEĞİNDE
Dr. Öğr. Gör. Mehibe ŞAHBAZ	İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK KÜLTÜRÜNDE DÖVME
Dr. Öğr. Gör. Mehibe ŞAHBAZ	DULKADIRLI MEMLUKLU ARASINDA BİR SEFİRE: HATİCE (MISIR) HATUN
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim GÜL	İNTİFA HAKKININ REHNEDİLEBİLİRLİĞİ
Dr. Müjdat ERTÜRK	TAKOZ DİLİMLEME YÖNTEMİ İLE GELENEKSEL LAKERDA YAPIMI
Arş. Gör. Aslı KÖSEOĞLU	NAMIK KEMAL'İN GAZETECİLİĞİ

09.03.2019- CUMARTESİ

SAAT 11:00 - 13:00

Salon 2, OTURUM -2	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. BETÜL ALTAY TOPCU
Doç. Dr. Yakup Emre CORUHLU Doç. Dr. Sibel ER NAS Prof. Dr. Bayram UZUN (Oturum 2. Başkanı) Dr. Öğr. Üyesi Okan YILDIZ Öğr. Gör. Dr. Fatih ŞAHİN	HARİTA MÜHENDİSLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN VAKIF VE MÜLKİYET İLİŞKİSİ ÜZERİNE KAVRAM YANILGILARININ BELİRLENMESİ
Doç. Dr. Yakup Emre CORUHLU	TÜRK EMLAK VERGİ SİSTEMİNİN İRDELENMESİ
Sultan Gözde ÖZTÜRK Dr. Öğr. Üyesi Ömer ASAL	YENİ NESİL BANKACILIK SİSTEMLERİNDE ETKİ ANALİZİ
Öğr. Gör. Mehmet Emin YAŞAR Burcu EREN	GÜNÜMÜZ İŞLETMELERİNDE İLETİŞİMİN ÖNEMİ
Öğr. Gör. Mehmet Emin YAŞAR Burcu EREN	İŞLETMELER İÇİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNİN ÖNEMİ
Nizam Ali DASTHI	ENERGY CONSUMPTION ANALYSIS OF IRAN
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL Doç. Dr. Betül ALTAY TOPCU	DIŞ TİCARETTE MENŞE VE MENŞE SAPMASININ ÖNEMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Doç. Dr. Betül ALTAY TOPCU Dr. Öğr. Üyesi Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL	TÜRKİYE DEMİR ÇELİK SEKTÖRÜ İHRACATININ YOĞUNLAŞMA ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL Doç. Dr. Betül ALTAY TOPCU	DIŞ TİCARETTE MENŞE VE MENŞE SAPMASININ ÖNEMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

09.03.2019- CUMARTESİ

SAAT 13:00 - 15:00

Salon 1, OTURUM-3	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. ARİF SEMERCİ
Doç. Dr. Arif SEMERCİ Arş. Gör. Ahmet Duran ÇELİK	TÜRKİYE TARIMINDA FARK ÖDEME SİSTEMİ UYGULAMASI
Doç. Dr. Arif SEMERCİ Arş. Gör. Ahmet Duran ÇELİK	TARIMIN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ
Birsel AYBEK Nihan ARSLAN NAMLI Öğr. Gör. Sıddık DOĞRULUK	FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATEMATİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİKSEL DÜŞÜNME DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Birsel AYBEK Nihan ARSLAN NAMLI Öğr. Gör. Sıddık DOĞRULUK	BİLGİ İŞLEMSEL DÜŞÜNME KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARA İLİŞKİN BİR META-SENTEZ ÇALIŞMASI
Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe UZUN KOCAMIŞ	ENDÜSTRİ 4.0 ve MUHASEBE EĞİTİMİ

İKSAD 3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
08-10 Mart 2019

Dr. Özgür ÖZKAN	
Dr. Özgür ÖZKAN Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe UZUN KOCAMIŞ	KALİTE MALİYETLERİ VE MUHASEBE SİSTEMİ
Öğr. Gör. Dr. Yakup ASLAN (Oturum 2. Başkanı)	TÜRKİYE’ DE HİBRİT-ELEKTRİKLİ OTOMOBİL SATIŞLARININ TEŞVİKİNDE MOTORLU TAŞIT VERGİSİ ÜZERİNE BİR ÖNERİ
Öğr. Gör. Dr. Yakup ASLAN	TÜRKİYE’ DE ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARINA UYUM SÜRECİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Hürmüz Elif ÖZLEVENT	İŞ VE İŞLEYİŞLERİ BAKIMINDAN MİLLİ EĞİTİMDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Ali DEMİRBAŞ	TÜKETİCİ HUKUKU AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI REKLAMLAR

09.03.2019- CUMARTESİ

SAAT 13:00 - 15:00

Salon 2, OTURUM - 3	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Üyesi Osman ODABAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Haldun İLKDOĞAN (Oturum 2. Başkanı)	SİNEMATOGRAFİK MEKÂNDAN GÖSTERGELERİN OKUNABİLİRLİĞİNE İLİŞKİN FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA: “BEYAZLAR İÇİNDE” FİLMİ
Dr. Öğr. Üyesi Osman ODABAŞ	ÇAĞDAŞ SANATTA TEMSİLİYET
Dr. Öğr. Üyesi Osman ODABAŞ	ÇAĞDAŞ SANAT VE ELEŞTİRİ
Göksu Özden ÖNER	TANZİMAT’TAN CUMHURİYET’E UZANAN SÜREÇTE İNŞA EDİLEN EĞİTİM YAPILARININ KONYA ŞEHİRİ ÖZELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ
Göksu Özden ÖNER	KONYA İLİ MERKEZ VE İLÇELERİNDE CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM YAPILARI
Hasan SURKHAYLI	AZERBAIJAN HALI DOKUMA SANATININ YAŞATILMASINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR
Arş. Gör. Fuat EROL Arş. Gör. Arzu M. EROL	DESTİNASYON PAZARLAMASI BAĞLAMINDA YAVAŞ ŞEHİR AKIMI: ERMENEK ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Zerrin AYDIN TAVUKÇU	ÖRNEKLERLE MÜZECİLİĞİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ
Öğr. Gör. Dr. Alev ÖNDER	FEMİNİST ELEŞTİRİ İŞİĞİNDE BİR OKUMA: ŞAHBAZ’IN HARİKULADE YILI 1979

09.03.2019- CUMARTESİ

SAAT 15:00 - 17:00

Salon 1, OTURUM-4	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. MUSTAFA TALAS
Dr. Öğr. Üyesi. Özge APİŞ	CEZA YAPTIRIMLARININ GENEL VE ÖZEL ÖNLEME FONKSİYONU BAKIMINDAN UZLAŞTIRMA KURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi A. Özge YENİCE CEYLAN (Oturum 2. Başkanı)	BOŞANMA DAVASININ SONUÇLARI YÖNÜNDEN ARABULUCULUK
Prof. Dr. Mustafa TALAS	KIBRIS’IN TÜRK DIŞ POLİTİKASI AÇISINDAN ÖNEMİ
Hatica ISPOVA	TODOR JIVKOV DÖNEMİ BULGARİSTANDA AYRIMCILIK POLİTİKALARI
Öğr. Gör. Dr. Neriman YALÇIN	AB DENETİM REFORMU ÇERÇEVESİNDE ZORUNLU ROTASYON; ÜYE ÜLKELERİN ROTASYON UYGULAMALARI
Dr. Öğr. Üyesi Şükran AKGÜN	USULSÜZ TEBLİGAT VE DENETİMİ
Dr. Öğr. Üyesi Şükran AKGÜN	ARABULUCULUKTA ARABULUCUNUN ÖNEMİ

- Oturumda tek bildiriniz varsa en çok 15 dk.; iki ya da üç bildiriniz varsa tamamı için en çok 20.dk kullanabilirsiniz.
- Soru cevap ve konuları oturum sonrası fuaye alanında ikramlarımız eşliğinde tartışabilirsiniz
- Oturumun işleyişine ilişkin tüm yetki, düzenleme kurulu adına OTURUM BAŞKANLARI’na aittir
- Herhangi bir sebeple oturum başkanının gecikmesi ya da gelememesi durumunda OTURUM 2. BAŞKANI tam yetkilidir

İKSAD 3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

08-10 Mart 2019

09.03.2019- CUMARTESİ

SAAT 15:00 - 17:00

Salon 2, OTURUM -4	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. ŞAFAK KAYPAK
Doç. Dr. Şafak KAYPAK	KENTİN YÜZÜNÜ KİRLETEN GÖRSEL KİRLİLİK; ANTAKYA ÖRNEĞİNDE
Doç. Dr. Şafak KAYPAK	BİLİM VE TEKNOLOJİNİN GELİŞİMİNİN ÇEVRESEL YANSIMALARI
Betül TABANLI Aykut Hamit TURAN Tuğba KOÇ	SAĞLIK HİZMETLERİNİN KALİTE ALGISINDA BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ: SAKARYA İLİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif KAPLAN Dr. Öğr. Üyesi Cavit POLAT (Oturum 2. Başkanı)	BİLİM VE TEKNOLOJİNİN SANAT UYGULAMALARI ÜZERİNDEKİ ÖNEMİ
Әбдімүтәліп Н.Ә., Тойчибекова Г.Б., Толбаев Н.	ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ШЫНЫ ҚАЛДЫҚТАРЫН ӨНДЕУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ
Prof. Dr. Derya ÖCAL	MODANIN DEĞİŞEN YÜZÜ: PODYUMDA BOY GÖSTEREN GİYİLEBİLİR TEKNOLOJİ
Dr. Mustafa KAYA Yaşar KÖROĞLU	FARKLI AĞIRLIKTAKİ TOPLARLA YAPILAN TENİS EĞİTİMİNİN SERVİS ATMA BECERİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
Arş. Gör. Dr. Ömer KORKMAZ Prof. Dr. Nasi ASLAN	49 NUMARALI ADANA ŞER'İYYE SİCİLİNİN MUHTEVA AÇISINDAN TAHLİL VE DEĞERLENDİRİLMESİ
Arş. Gör. Hasan KAYAPINAR Arş. Gör. İbrahim SİZGEN	İSMAİL HAKKI İZMİRLİ'NİN RİBÂ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

- Oturumda tek bildiriniz varsa en çok 15 dk.; iki ya da üç bildiriniz varsa tamamı için en çok 20.dk kullanabilirsiniz.
- Soru cevap ve konuları oturum sonrası fuaye alanında ikramlarımız eşliğinde tartışabilirsiniz
- Oturumun işleyişine ilişkin tüm yetki, düzenleme kurulu adına OTURUM BAŞKANLARI'na aittir
- Herhangi bir sebeple oturum başkanının gecikmesi ya da gelememesi durumunda OTURUM 2. BAŞKANI tam yetkilidir

İKSAD 3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

08-10 Mart 2019

09.03.2019- CUMARTESİ

SAAT 17:00 - 19:00

Salon 1, OTURUM -5	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. M. FATİH BİLAL ALODALI
Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	YÖNETİLENLERİN HAKSIZLIKLARA KARŞI KORUNMASINDA BİR ARAÇ: ŞİKÂYET HAKKI
Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	TANZİMAT DÖNEMİNDE OSMANLI HUKUKU VE YARGI TEŞKİLATI
Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	KLASİK DÖNEM OSMANLI YÖNETİM GELENEĞİNDE YARGI ORGANLARI
Doç. Dr. Hakan CANDAN Doç. Dr. Sefa USTA	KAMUDA YOLSUZLUKLARLA MÜCADELEDE ETKİLİ BİR ARAÇ VE BİR SİVİL ERDEM DAVRANIŞI OLARAK İHBARCILIK (WHISTLEBLOWING)
Doç. Dr. Sefa USTA Doç. Dr. Hakan CANDAN	YEREL YÖNETİMLERARASI ULUSAL VE ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİNİN ÖNEMİ: AVRUPA TARİHİ KENTLER BİRLİĞİ VE TÜRKİYE TARİHİ KENTLER BİRLİĞİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME
Doç. Dr. Sefa USTA (Oturum 2. Başkanı) Doç. Dr. Hakan CANDAN	KAMUDA ETİK KÜLTÜRÜN OLUŞUMUNDA ETİK LİDERLİĞİN ROLÜ
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem AKMAN Gülseren ERGÜN	İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN YÖNETİM YAPISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem AKMAN Gülseren ERGÜN	BAĞIMSIZLIK SONRASI KATAR'DA YAŞANAN DÖNÜŞÜM: YÖNETSEL YAPI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME
DOÇ. DR. İSMAİL SEVİNÇ ABDULLAH DEMİREL	TÜRKİYE'DE MALİ SAYDAMLIK VE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR
DOÇ. DR. İSMAİL SEVİNÇ ABDULLAH DEMİREL	1946-1980 DÖNEMİ TÜRK KAMU BÜROKRASİSİNDEKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER

- Oturumda tek bildiriniz varsa en çok 15 dk.; iki ya da üç bildiriniz varsa tamamı için en çok 20.dk kullanabilirsiniz.
- Soru cevap ve konuları oturum sonrası fuaye alanında ikramlarımız eşliğinde tartışabilirsiniz
- Oturumun işleyişine ilişkin tüm yetki, düzenleme kurulu adına OTURUM BAŞKANLARI'na aittir
- Herhangi bir sebeple oturum başkanının gecikmesi ya da gelememesi durumunda OTURUM 2. BAŞKANI tam yetkilidir

PHOTO GALLERY

*All photos taken at the event has been published in **IKSAD CONGRESS SOCIETY Facebook Group**// to get the pictures, please, visit the group and become a member...*

III. İKSAD ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

SÖZLÜ SUNULMUŞ BİLDİRİ TAM METİNLERİ

DÖRDÜNCÜ SANAYİ DEVRİMİ VE ÇALIŞMA HAYATI İLE SENDİKACILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	1
Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU	
TÜRKİYE TARIMINDA FARK ÖDEME SİSTEMİ UYGULAMASI	11
Doç. Dr. Arif SEMERCİ	
Arş. Gör. Ahmet Duran ÇELİK	
TARIMIN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	24
Doç. Dr. Arif SEMERCİ	
Arş. Gör. Ahmet Duran ÇELİK	
TARAMA SÖZLÜĞÜNÜN İLK DÖRT CİLDİNDE BAZI ASKERİ TERİMLER, SAVAŞ ALETLERİ VE GİYSİ ADLARI	37
Dr. Öğr. Üyesi Serpil SOYDAN	
SOSYAL GİRİŞİMCİLİK VE EKONOMİK BÜYÜME	48
Murat BAYRAKTAR	
DİJİTAL TRANSFORMASYON VE KÜRESEL EKONOMİ	58
Murat BAYRAKTAR	
TÜKETİM BENCİLLİĞİNİN AZALTILMASI MÜMKÜN MÜ? SOSYAL İKİLEM PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME	64
Dr. Öğr. Üyesi İnci DURSUN	
SAĞLIK HİZMETLERİNİN KALİTE ALGISINDA BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ: SAKARYA İLİ ÖRNEĞİ	80
Betül İNAL TABANLI	
Prof. Dr. Aykut Hamit TURAN	
Arş. Gör. Tuğba KOÇ	
MODANIN DEĞİŞEN YÜZÜ: PODYUMDA BOY GÖSTEREN GİYİLEBİLİR TEKNOLOJİ	92
Prof. Dr. Derya ÖCAL	
TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E UZANAN SÜREÇTE İNŞA EDİLEN EĞİTİM YAPILARININ KONYA ŞEHİRİ ÖZELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	105
Göksu Özden ÖNER	
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN KAYNAŞTIRILDIĞI ORTAOKULLARDAKİ ÖĞRETMENLERİN KAYNAŞTIRMAYA İLİŞKİN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ	124
Numan KOÇ	
KIBRIS'IN TÜRK DIŞ POLİTİKASI AÇISINDAN ÖNEMİ	141
Prof. Dr. Mustafa TALAS	
YENİ BİR ALAN OLARAK ORTAYA ÇIKAN ENGELLİLİK SOSYOLOJİSİNİN TÜRKİYEDEKİ GELİŞİM SEYRİ	160
Doç. Dr. Bülent KARA	

LOJİSTİĞİN GELECEĞİ VE MARS PROJESİNE ETKİLERİ	174
Didem TUFAN	
İŞLETMELER İÇİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNİN ÖNEMİ	
Öğr. Gör. Mehmet Emin YAŞAR	192
Burcu EREN	
GÜNÜMÜZ İŞLETMELERİNDE İLETİŞİMİN ÖNEMİ	
Öğr. Gör. Mehmet Emin YAŞAR	197
Burcu EREN	
ORTA ASYA'DA SU SORUNU VE ULUSLARARASI KURULUŞLARIN BU SORUNA YAKLAŞIMI	202
Dr. Öğr. Üyesi Abbas KARAAĞAÇLI	
ENGELLİ BİREYLERİN SOSYAL DIŞLANMASI; NİĞDE ÖRNEĞİ	212
Neslihan SUCU	
WRITING IN ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE AND ATTITUDES OF PRE-SERVICE TEACHERS TOWARDS FOREIGN LANGUAGE WRITING	227
Halil KÜÇÜKLER	
Irfan TOSUNCUOĞLU	
TÜRKİYE'DE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSİ İLE MAKROEKONOMİK VERİLERİN GÖRÜNÜMÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	239
Dr. Öğr. Üyesi Turgay MÜNYAS	
TAKOZ DİLİMLEME YÖNTEMİ İLE GELENEKSEL LAKERDA YAPIMI	252
Dr. Müjdat ERTÜRK	
FEMİNİST ELEŞTİRİ İŞİĞİNDE BİR OKUMA: ŞAHBAZ'IN HARİKULADE YILI 1979	264
Öğr. Gör. Dr. Alev ÖNDER	
BİLİM VE TEKNOLOJİK GELİŞMENİN ÇEVRESEL YANSIMALARI	279
Doç. Dr. Şafak KAYPAK	
KENTİN YÜZÜNÜ KİRLETEN GÖRSEL KİRLİLİK; ANTAKYA ÖRNEĞİNDE	294
Doç. Dr. Şafak KAYPAK	
TÜRKİYE'NİN İDARİ SINIR KAYITLARINDA YAŞANAN SORUNLAR	309
Dr. Öğr. Üyesi Okan YILDIZ	
TÜRKİYE'DE İNTİHARLARIN SOSYOLOJİK ANALİZİ (2000-2015)	320
Doç. Dr. Fatih ARSLAN	
Ayşe KÖSE	
NAMIK KEMAL'İN GAZETECİLİĞİ	339
Arş. Gör. Aslı KÖSEOĞLU	
YEREL GAZETELERDEKİ SAĞLIK HABERLERİNİN İÇERİĞİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA: ERZURUM YAZILI BASINI ÖRNEĞİNDE	348
Arş. Gör. Aslı KÖSEOĞLU	
KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE HİZMET KALİTESİNİN MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNE ETKİSİ; AYVALIK ÖRNEĞİ	360
Dr. Öğr. Üyesi. İsmail BİLGİÇLİ	
Mehmet ÇOLAKSEL	

ORTA DOĞUDAN TÜRKİYE'YE GELEN TURİSTLERİN TERCİH NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA; İSTANBUL ÖRNEĞİ Dr. Öğr. Üyesi. İsmail BİLGİÇLİ Mehmet ÇOLAKSEL	374
TÜRKİYE İŞ KURUMUNUN TURİSTİK İSTİHDAMDAKİ YERİ VE ÖNEMİ; İSTANBUL ÖRNEĞİ Dr. Öğr. Üyesi. İsmail BİLGİÇLİ Mehmet ÇOLAKSEL	394
ULUSAL VARLIK FONLARI VE TÜRKİYE VARLIK FONU'NUN ROLÜ Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KAYA	406
HARİTA MÜHENDİSLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİ EKSİKLİKLERİNİN VE KAVRAM YANILGILARININ BELİRLENMESİ: "VAKIF VE MÜLKİYET İLİŞKİSİ" ÖRNEĞİ Doç. Dr. Yakup Emre ÇORUHLU Doç. Dr. Sibel ER NAS Prof. Dr. Bayram UZUN Dr. Öğr. Üyesi Okan YILDIZ Öğr. Gör. Dr. Fatih ŞAHİN	414
TÜRK EMLAK VERGİ SİSTEMİNİN İRDELENMESİ Doç. Dr. Yakup Emre ÇORUHLU	427
ÖRGÜTSEL DEMOKRASİ VE İŞ TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI Prof. Dr. İSMAİL BAKAN HÜSNE GÖZÜKARA	444
CODE-SWITCHING IN LEARNING ENGLISH Assist. Prof. Dr. Irfan TOSUNCUOĞLU	460
ÇOCUKLARA İNGİLİZ DİLİNİN ÖĞRETİMİ Dr. Öğr. Üyesi Irfan TOSUNCUOĞLU	467
5. SINIFIN ORTAOKUL KADEMESİNE DÂHİL EDİLMESİ İLE İLGİLİ 5. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ Dr. Öğr. Üyesi Hasan BAKIRCI Burçak SULTANOĞLU	473
FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE 5. SINIFIN ORTAOKUL KADEMESİNE DÂHİL EDİLMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA Dr. Öğr. Üyesi Hasan BAKIRCI Burçak SULTANOĞLU	482
CEZA YAPTIRIMLARININ GENEL ve ÖZEL ÖNLEME FONKSİYONU BAKIMINDAN UZLAŞTIRMA KURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ Dr. Öğr. Üyesi Özge APİŞ	492
TÜRKİYE' DE HİBRİD-ELEKTRİK OTOMOBİL SATIŞLARININ TEŞVİKİNDE MOTORLU TAŞIT VERGİSİ ÜZERİNE BİR ÖNERİ Öğr. Gör. Dr. Yakup ASLAN	507
TÜRKİYE' DE ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARINA UYUM SÜRECİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ Öğr. Gör. Dr. Yakup ASLAN	514

BOŞANMA DAVASININ SONUÇLARI YÖNÜNDEN ARABULUCULUK Dr. Öğr. Üyesi A. Özge YENİCE CEYLAN	519
EBÛ MUHAMMED EŞ-ŞÂFİÎ'NİN (Ö.295/908) MEZHEBE MUHALİF BAZI GÖRÜŞLERİ Arş. Gör. İbrahim SİZGEN Arş. Gör. Hasan KAYAPINAR	529
İSMAİL HAKKI İZMİRLİ'NİN RİBÂ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ Arş. Gör. Hasan KAYAPINAR Arş. Gör. İbrahim SİZGEN	534
FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ BECERİ YETERLİK ALANINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ İbrahim DÜNDAR Doç. Dr. Figen KILIÇ Prof. Dr. Tuğba YANPAR YELKEN	539
YENİLENMİŞ FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA DEĞERLER EĞİTİMİ UYGULAMALARINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ Prof. Dr. Tuğba YANPAR YELKEN Doç. Dr. Figen KILIÇ	556
HAYAT BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ Dr. Öğr. Üyesi Zekiye ÇAĞIMLAR Mustafa TÜRKMENOĞLU Pınar AKYOL	573
RENDERING CULTURE-SPECIFIC ITEMS IN SUBTITLE TRANSLATION: A CASE STUDY OF "DAIRY PHILOSOPHER: ISTANBUL" Caner KUZGUN Ayşe Selmin SÖYLEMEZ	603
ÖRGÜTSEL DEMOKRASİNİN ÖRGÜTSEL DEPRESYON ÜZERİNE ETKİSİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI Prof. Dr. İSMAİL BAKAN HÜSNE GÖZÜKARA	610
ADANA İLİNDEKİ BİREYLERİN ÇEVRE BİLİNCİ VE DAVRANIŞI Fadime ÖZKAN Prof. Dr. Dilek Bostan BUDAK	625
ÇEVREYİ KORUMADA ORGANİK GÜBRE KULLANIMININ ÖNEMİ Fadime ÖZKAN Prof. Dr. Dilek Bostan BUDAK	632
49 NUMARALI ADANA ŞER'İYYE SİCİLİNİN MUHTEVA AÇISINDAN TAHLİL VE DEĞERLENDİRİLMESİ Arş. Gör. Dr. Ömer KORKMAZ Prof. Dr. Nasi ASLAN	639

TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇ, EĞİTİM VE BÜYÜME İLİŞKİSİNİN MEKÂNSAL ANALİZİ	647
Dr. Öğr. Üyesi Reyhan CAFRI	
Dr. Öğr. Üyesi Yunus AÇCI	
BUSH'DAN TRUMP'A ABD'NİN MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİ KONSEPTİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLER	656
Dr. Ömer Lütfi TAŞCIOĞLU	
TÜRKİYE'DE MALİ SAYDAMLIK VE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR	662
Doç. Dr. İsmail SEVİNÇ	
Doktorant Abdullah DEMİREL	
1946-1980 DÖNEMİ TÜRK KAMU BÜROKRASİSİNDEKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER	683
Doç. Dr. İsmail SEVİNÇ	
Doktorant Abdullah DEMİREL	
KİT'LERİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ VE SEKA ÖRNEĞİ	703
Şifa ÖZKAN	
Doç. Dr. Sevgi TÜZÜN RAD	
Yavuz Selim GÜLMEZ	
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATEMATİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİKSEL DÜŞÜNME DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	713
Dr. Öğr. Üyesi Birsal AYBEK	
Arş. Gör. Nihan ARSLAN NAMLI	
Öğr. Gör. Sıddık DOĞRULUK	
BİLGİ İŞLEMSEL DÜŞÜNME KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARA İLİŞKİN BİR META-SENTEZ ÇALIŞMASI	728
Dr. Öğr. Üyesi Birsal AYBEK	
Arş. Gör. Nihan ARSLAN NAMLI	
Öğr. Gör. Sıddık DOĞRULUK	
KAMUDA YOLSUZLUKLARLA MÜCADELEDE ETKİLİ BİR ARAÇ VE BİR SİVİL ERDEM DAVRANIŞI OLARAK İHBARCILIK (WHISTLEBLOWING)	740
Doç. Dr. Hakan CANDAN	
Doç. Dr. Sefa USTA	
2000-2018 YILLARI ARASINDA ARGÜMANTASYON BECERİSİ ALANINDA YAPILAN TEZLERİN İNCELENMESİ	752
Dr. Gülşah GÜRKAN	
2008-2018 YILLARI ARASINDA BİYOTEKNOLOJİ EĞİTİMİ ALANINDA YAPILAN TEZLERİN İNCELENMESİ	758
Dr. Gülşah GÜRKAN	
İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN OKULA BAĞLANMA DÜZEYLERİ İLE OKULA DOYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ DÜZEYİ	764
Dr. Gülşah GÜRKAN	
Şulehan KIRAÇ	

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN YÖNETİM YAPISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	770
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem AKMAN Gülseren ERGÜN	
BAĞIMSIZLIK SONRASI KATAR'DA YAŞANAN DÖNÜŞÜM: YÖNETSEL YAPI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME	776
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem AKMAN Gülseren ERGÜN	
TÜRK YURDU DERGİSİNDE YER ALAN ŞİİRLERDE ÇANAKKALE ZAFERİ	782
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bakır ŞENGÜL	
TEMİZLİK ÜRÜNLERİNDE TÜRKÇENİN KULLANIMI	792
Doç. Dr. Yeter TORUN ÖĞRETMEN	
TANZİMAT DÖNEMİNDE OSMANLI HUKUKU VE YARGI TEŞKİLATI	803
Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	
OSMANLI YÖNETİM GELENEĞİNDE YÖNETİLENLERİN HAKSIZLIKLARA KARŞI KORUNMASINDA BİR ARAÇ: ŞİKÂYET HAKKI	815
Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	
KLASİK DÖNEM OSMANLI YÖNETİM GELENEĞİNDE YARGI ORGANLARI	823
Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	
ÂŞIK PAŞA'NIN GARİB-NÂME'SİNDE BİR BAĞLAŞIKLIK TÜRÜ OLARAK BAĞINTI ÖGELERİ	834
Dr. Öğr. Üyesi Nigâr OTURAKÇI ORBAY	
İSLAM FIKHINA GÖRE İHRAMLILIK KADINLA EVLİLİK MESELESİ	845
Arş. Gör. Fatih ÇINAR	
ŞER'Î METİNLER ÇERÇEVESİNDE NİKÂH KAVRAMI	853
Arş. Gör. Fatih ÇINAR	
DOĞAL AFETLER ve DOĞAL AFET EĞİTİMİ	861
Prof. Dr. Ramazan SEVER	
SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MATEMATİK COĞRAFYA KAVRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN METAFOR YOLUYLA İNCELENMESİ	878
Prof. Dr. Ramazan SEVER Prof. Dr. Kamuran TARIM	
TARİHİ ÇEVREDE YENİ YAPI YAKLAŞIMLARINA ÖDÜL ALMIŞ YAPILAR ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLEN BİR ÇALIŞMA	891
Öğr. Gör. YELİZ ÇERMİKLİ BULUKLU	
TÜRK TOPLUMUNDA VAKIF GELENEĞİ ve SİVİL TOPLUM ÜZERİNE	903
Prof. Dr. M. Ali KIRMAN	
KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ ve SOSYO-KÜLTÜREL SORUNLAR	911
Prof. Dr. M. Ali KIRMAN Elife YETER	

YEREL YÖNETİMLER ARASI ULUSAL VE ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİNİN ÖNEMİ: AVRUPA TARİHİ KENTLER BİRLİĞİ VE TÜRKİYE TARİHİ KENTLER BİRLİĞİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME	922
Doç. Dr. Sefa USTA	
Doç. Dr. Hakan CANDAN	
Қоршаған ортаның қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі шыны қалдықтарын өңдеудің өзектілігі	
Әбдімүтәліп Н.Ә.	935
Тойчибекова Г.Б.	
Толбаев Н.	
USULSÜZ TEBLİGAT VE DENETİMİ	940
Dr. Öğretim Üyesi Şükran AKGÜN	
ARABULUCULUKTA ARABULUCUNUN ÖNEMİ	943
Dr. Öğretim Üyesi Şükran AKGÜN	
NEYZEN TEVFİK'İN TÜRKÇESİ ÜZERİNE TESPİTLER	948
Doç. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN	
ORHAN VELİ'NİN TÜRKÇESİ ÜZERİNE TESPİTLER	954
Doç. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN	
İŞÇİ DÖVİZLERİ VE FİNANSAL ERİŞİM: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	959
Doç. Dr. Yılmaz BAYAR	
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ	
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÖZTÜRK	
MALİ TEŞVİKLER İLE İŞSİZLİK ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TR62 BÖLGESİ ÖRNEĞİ	965
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÖZTÜRK	
Doç. Dr. Yılmaz BAYAR	
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ	
PATENT SAYILARININ TEKNOLOJİ YOĞUN MALLARIN İHRACATINA ETKİSİ: ALMON MODELİ	974
Doç. Dr. Fatih KAPLAN	
Dr. Öğr. Üyesi M. Sami SÜYGÜN	
Safa KOCADEMİR	
REEL DÖVİZ KURUNUN ÖDEME ŞEKİLLERİNE GÖRE DIŞ TİCARET DENGESİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	979
Dr. Öğr. Üyesi M. Sami SÜYGÜN	
Doç. Dr. Fatih KAPLAN	
Safa KOCADEMİR	
KAMUDA ETİK KÜLTÜRÜN OLUŞUMUNDA ETİK LİDERLİĞİN ROLÜ	987
Doç. Dr. Sefa USTA	
Doç. Dr. Hakan CANDAN	
İSTANBUL KADIN MÜZESİ'NE EKLENEBİLECEK SANATÇI ÖNERİLERİ	993
Dr. Öğr. Üyesi Görkem KUTLUER	
THE ROLE OF MENTORS IN THE PRACTICUM EXPERIENCES OF PRE- SERVICE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS	997
Assist. Prof. Dr. Ebru ŞİRE KAYA	

Assoc. Prof. Dr. Yonca ÖZKA	
MALİ TEŞVİKLER İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TR62 BÖLGESİ ÖRNEĞİ	
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ Doç. Dr. Yılmaz BAYAR Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÖZTÜRK	1011
FELSEFE VE İNSAN DİKOTOMİSİNDE VAROLUŞSAL BİR ANLAM ARACI OLARAK FELSEFENİN İMKÂNI VEYA İMKÂNSIZLIĞI ÜZERİNE BİR DENEME	1018
Dr. Öğr. Üyesi Serdar SAYGILI	
TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI İNGİLİZCE DİL YETERLİLİK SEVİYESİ, YABANCI DİL ÖĞRENMEDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI	1024
Halil KÜÇÜKLER	
DULKADIRLI MEMLUKLU ARASINDA BİR SEFİRE: HATİCE (MISIR) HATUN	1029
Dr. Öğr. Gör. Mehibe ŞAHBAZ	
İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK KÜLTÜRÜNDE DÖVME	1040
Dr. Öğr. Gör. Mehibe ŞAHBAZ	
ADANA EFSANELERİNDE YER ALAN OLAĞANÜSTÜ VARLIKLAR VE BUNLARA DAİR İNANMALAR	1149
Öğr. Gör. Dr. Fatma ATEŞ	
GLOBAL SOKAK EKONOMİSİ VE SOKAK ÇALIŞANLARININ STATÜSÜ	1071
Dr. Öğr. Üyesi Osman SİRKECİ Prof. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU	
KENTLERİN ÖTEKİSİ: SOKAKTA YAŞAYANLAR	1094
Prof. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Osman SİRKECİ	

DÖRDÜNCÜ SANAYİ DEVRİMİ VE ÇALIŞMA HAYATI İLE SENDİKACILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU

Bülent Ecevit Üniversitesi

Özet

İnsanlık tarihinin doğal gelişimi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu fırsatlardan yararlanarak yeni bir endüstriyel dalgayı toplumların karşısına çıkarmaktadır. Modern toplumların ortaya çıkmasını sağlayan kas gücüne dayalı emek kavramı üretim aşamasından çekilirken, ortaya çıkan boşluk yapay zekâ, makineler arası iletişim, makine otomasyonu ve internet teknolojilerini kullanarak kendi kendine karar verebilen akıllı makineler tarafından doldurulmaktadır. Yeni toplumsal düzen içerisinde insanlar kas gücü yerine, entelektüel birikimleri ile kendi konumlarını belirlemektedir. Endüstri 4.0; kaynak tüketimi azaltılması, enerji verimliliği, üretimde verimlilik, artan emek giderlerinin azaltılması ve toplumların yaşlanmasının üretimi etkilememesi gibi bir çok avantajı beraberinde getirmektedir. Makinelerin akıllı hale getirilmesi ve bu endüstriyel devrime uygun nitelikli işgücü piyasasının oluşturulması konusunda sorunlar olsa da, teknolojik gelişmeler ve hükümetler tarafından verilen destekler sürecin gerçekleşme tarihini öne doğru çekmektedir.

Teknolojide meydana gelen büyük dönüşümler ve beraberinde üretim süreçlerinin dijitalleşmesi, derin dönüşümleri ortaya çıkarmıştır. Bu durumun çalışma hayatındaki işleyiş üzerinde de önemli sonuçları olmaktadır. Dijital devrim, günümüze kadar ki üretim sistemlerini ve çalışma ilişkilerini tanımlamak konusundaki konsolide olmuş hukuki kavramları değiştirmek ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Küreselleşme ve bilgi toplumuna aşamasına geçtiğimiz günümüzde Endüstri 4.0 adıyla bilinen dördüncü sanayi devrimi yaşanmaktadır. Endüstri 4.0'ın etkileri hizmet sektörüne de yansımaktadır. İnsanlık tarihinin yaşadığı birinci sanayi devrimi, Buhar gücünün ve takım tezgahı türü makinelerin kullanılmaya başlamasını ifade ediyordu. İkinci sanayi devrimi, elektriğin ve montaj zincirlerinin devreye girmesiydi. Üçüncü sanayi devrimi ise elektronik teknolojilerin yayılması ile alakalıydı. Günümüzde ise Dördüncü sanayi devrimi yaşanmaktadır. Dördüncü sanayi devriminde belirleyici olan ise gerçek dünya ile bilişim sistemlerinin giderek daha fazla entegre olmasıdır.

Çalışma hayatındaki işçi-işveren ilişkileri ve sendikacılık açısından dijitalleşmenin etkileri tartışılmaktadır. Özellikle de teknolojik yeniliklere dayalı yeni istihdam şekillerinin nasıl olacağı üzerinde tartışmalar yoğunlaşmaktadır. Çalışanların geçtiğimiz yüzyılda ücretli ve sendikalı hale gelmiş olan statüsünden, birbirlerinden tamamen ayrılmış ve korunmasız serbest çalışanlar haline gelmesinden kaçınmak gerekmektedir. Philadelphia Beyannamesinde kabul edilen emek bir mal değildir ilkesi, günümüzde emek bir teknoloji değildir şeklinde ifade edilebilir. Dijital teknolojilerin çalışma hayatı üzerindeki olumsuz etkilerine karşı ilk önlem olarak sendikal kuruluşların bilişim ağlarında daha fazla mevcut olmasıyla işe başlanabilir. Uluslararası uygulamalar, dijital platformlarda çalışan işçilere sunulan destek faaliyetlerinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Benzer girişimler günümüz Avrupa ülkelerinde de yayılmaktadır. Bu girişimlerde belirleyici faktör zamandır.

Günümüzde iş hukukunun dijital olarak çalışanlara insan onuru, şeref ve haysiyetine ve yaşam kalitesine yakışır bir istihdam sağlaması için işlevsel enstrümanlar ve yeni yorumlama kategorileri belirlemesi gerekmektedir. Bu durum anayasal ilkeleri somut bir şekilde yaşama geçirilmesini sağlayarak çalışan işçinin çalışmasının karşılığını alabilmesi, günlük azami dinlenme süresi, iş ve özel yaşam arasındaki dengenin sağlanması, akıl sağlığının korunması, sosyal güvenliğin koruyucu kapsamının işlerliğe geçirilmesi, risklerin zararlarının tazmininden korunma fonksiyonundan ziyade risklerin meydana gelmeden önlenmesinin sağlanması, Endüstri 4.0 döneminde çalışanlar açısından büyük önem göstermektedir. Başka bir deyişle emeğin korunması yaklaşımları konuyu ilişkinin nitelendirilmesinden ziyade (bağımlı çalışma, bağımsız çalışma, kısmi süreli çalışma gibi) koruma yaklaşımıyla sahip çıkmaktadır. Emeğin korunmasında dijitalleşme çağında sözleşme yoluyla da desteklenen temel hakların korunması ile ilgili yeni dönem, kollektif temsil örgütlerinin dijital platformlarda daha yüksek mevcudiyeti ve alanda daha yaygın bir destek hizmet ağına sağlanmasıyla mümkün olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Devrimi, Sendikacılık, Dijital Teknolojiler, Çalışma Hayatı

1.GİRİŞ

Teknolojide meydana gelen büyük dönüşümler ve küreselleşmenin yönetim ve organizasyon yapısında meydana getirdiği yeni değişiklikler, çalışma hayatının geleceği ile ilgili yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Endüstri 4.0 sürecinin, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini etkileyeceği, nesnelerin interneti(loT) kavramı ile de faaliyet kolları düzeyinde farklılıklara sebep olacağı, hatta emek piyasalarını doğrudan değiştireceği beklenmektedir. Akıllı üretim sistemleri olarak nitelendirilen Endüstri 4.0 sürecine adapte olabilen ülkelerin, talebe göre uyumlu hale getirilmiş esnek ve az maliyetli üretim süreçlerine sahip olmaları küresel düzeyde rekabet edebilme yeteneklerini de arttıracaktır. Bu gelişmeler ise işgücü piyasasında vasıflı çalışanlara olan ihtiyacı arttırarak vasıfsız çalışanların işsizlik sorununu giderek büyütebilecektir. İşsiz kalma endişesi ve stres, bir diğer çalışma hayatı sorunu olan tükenmişliğe de yol açabilecektir(Özbucak Albar,2017:73-74). Diğer yandan, artık kaybolan mesleklere nazaran yeni meslek türlerinin ve istihdam alanlarının da ortaya çıkarılarak Endüstri 4.0'ın istihdama katkısı olacağı düşüncesi de öne sürülmektedir. Bunun yanı sıra sendikacılık anlayışı da değişecek ve ücret sendikacılığından toplumsal hareket sendikacılığına doğru uzanan yeni bir geçiş süreci yaşanacaktır.

2.ENDÜSTRİ 4.0 KAVRAMI, ÖNEMİ VE KAPSAMI

Endüstri 4.0 kavramı ilk kez 2011 yılında Hannover fuarında Almanya hükümetinin sanayi modernleşmesi olarak duyurulmuştur. Bu kavram, tüm faaliyet kollarını en derinden etkileyecek ve işgücü yapısında çok sayıda değişikliklere neden olacak köklü değişimleri ifade etmektedir. Bu açıdan meydana gelebilecek temel değişiklikler, insanlığın daha önce karşılaşmadığı karanlık fabrikalar, nesnelerin interneti, arttırılmış gerçeklik gibi gelişmeleri barındıran teknolojik atılımlar olarak isimlendirilmektedir(Shwab,2016: 23-24; EKOIQ,2014:5; Vardar,2016:35). Endüstri 4.0 üretim sistemlerinin ve ürünlerin tasarımında, üretim sürecinde, işetilmesinde ve servisinde hızlı dönüşümleri içermektedir(Çakır,2018:98).

Dördüncü sanayi devrimi, ekonomik paradigmalardan, üretim süreçlerine, emek piyasasından, çalışma koşullarına kadar birçok alanda değişiklikler içermektedir. Üretimin esnek üretim biçiminde talep merkezli olarak gerçekleştirildiği, üretim süreçlerinde öngörülebilir düzenlemelerin yer aldığı bir model öngörülmektedir(Berger,2016:5).

3.DÖRDÜNCÜ SANAYİ DEVRİMİNİ MEYDANA GETİREN GELİŞMELER

Birinci sanayi devrimi 18. yüzyıl sonlarında buhar gücünün makinalarda kullanılması ile başlamıştır. Birinci sanayi devrimini takiben 19. Yüzyılın sonlarına doğru işbölümü temelli seri üretime yönelik ikinci sanayi devrimi elektrik enerjisinden yararlanılmaya başlanması ile ortaya çıkmıştır. 1970'li yılların başlarından itibaren üretim süreçlerinin otomatikleşmesi, bilgi teknolojilerinin kullanılması sonucunda üçüncü sanayi devrimi olarak dijital sistemlerin kullanılmasının önü açılmıştır. Teknolojinin sürekli gelişmesi, internetin yaygınlaşması ve mikro bilgisayarların endüstriyel üretimde kullanılması, dördüncü sanayi devriminin habercisi olan fiziksel ve sanal dünyanın siber-fiziksel sistemlere yansımaya, beyin fırtınası, karar verme süreçleri ve akıllı sistemlerin üretimde yer alması, yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur(Gabriel,2016:132).

Almanya tarafından oluşturulan ve bu ülkenin uluslararası piyasalardaki rekabet üstünlüğünü yeniden tesis etmesi amacı ile oluşturulan Dördüncü Sanayi devrini stratejisi, genel olarak sanayi üretimi ile dijital teknolojileri biraya getirmeyi hedeflemiştir. Bünyesinde yapay zeka, robotik nesnelerin interneti, özerk taşıtlar, 3D yazıcılar, nanoteknoloji, biyoteknoloji, malzeme bilimi, enerji depolama ve kuantum bilgi işlem gibi çok sayıda gelişmeyi barındırmaktadır. Endüstri 4.0 kısa sürede tüm ülkelerin ilgi alanını oluşturan ve gelecekle ilgili tartışmalara yol açan bir sistem haline gelmiştir(Shwab,2016:25). 2011 yılında Hannover'de düzenlenen fuarda Alman hükümeti, Endüstri 4.0 ile ilgili çalışmalar yaparak projeye resmiyet kazandırmıştır(EBSO,2015:12).

Endüstri 4.0 merkezleşmiş üretim sürecini merkezleşmemiş üretim süreci haline çevirerek verimliliği arttırmayı amaçlamaktadır. Dijitalleştirme yolu ile esnekliği ve kaynak verimliliğini arttırmak için endüstrinin hızlı bir gelişme sağlayabilmesi gerekmektedir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için küresel rekabetin artması ve üretimde verimliliğin artan önemi sayesinde Endüstri 4.0 kavramı ilgili fuarlarda, konferanslarda ve kamuya açık tüm projelerde gündeme gelmektedir. Endüstri 4.0 günümüz toplumlarının hayatına çoktan girmiş bir kavram olarak geri dönülmez bir biçimde değişikliklere yol açabilecektir(Berger,2015:10).

4.ENDÜSTRİ 4.0'IN KAYNAKLARI

Geleneksel üretim modelinin yerini alan Endüstri 4.0, bilgisayar, iletişim ve internet teknolojilerinin çalışanlar ile ilişki kurarak, çalışma hayatında ve üretim süreçlerinde yepyeni boyutlar kazanılmasına yol açmaktadır. Buhar gücü ile çalışan sanayi tesislerinden, akıllı fabrikalar ve dijital üretim sistemlerine geçiş, siber-fiziksel sistem ve nesnelerin interneti ile gerçekleşecektir. Bu sebeple akıllı üretim tesislerinin ve Endüstri 4.0 sisteminin oluşmasında çok sayıda yenilik ve teknolojik unsurlar da yer almaktadır. Bu teknolojik yenilikler temel olarak aşağıdaki gibi sıralanabilir(EBSO,2015:13; TÜSİAD,2016:15; Berger,2016:14):

1-Üç Boyutlu Yazıcılar: Sanal nesnenin 3D yazıcılarla katı formda yazılma işlemidir. Böylece tüm bilimsel alanlarda 3D yazıcılar ile her şey üretilebilecektir.

2-Nesnelerin İnterneti: Her tür ortam ve cihazın birbiri ile bağlantılı hale gelerek her yerde teknolojileri kullanarak üretim sürecinin yönetimi kolaylaştırılacak, böylece verimlilik ve karda artış sağlanacaktır.

3-Akıllı Fabrikalar: Robotların ve internetin akıllı üretim süreçlerine katılması ile üretim sistemlerinde daha az maliyet oluşacaktır.

4-Siber-Fiziksel Sistemler: Fiziksel üretim bilgileri ve dijital modellemeler ile karmaşık üretim sistemi hattındaki değişiklikler kontrol edilir bir hale gelecektir.

5-Büyük Veri: Üretim sistemlerinde çok daha fazla sayıda verinin kayda girmesi sağlanarak, ürün kalitesinin korunması sağlanacaktır.

6-Otonom Robotlar: Robotlar ve insanlar birarada çalışarak üretimde süreklilik ve işbirliği gerçekleştirilmiş olacaktır.

7-Simülasyon: Sanal dünyada üretim süreçlerinin simülasyonun hazırlanarak test edilmesini sağlayarak süreçleri kısaltıp, kalite arttırılacaktır.

8-Sistem Entegrasyonu: Evrensel veri entegrasyonu sağlanarak işletmelerin uyum içinde çalışması sağlanacaktır.

9-Bulut Bilişim Sistemi: İşletmelerde kayıt edilen verilere, internet sayesinde rahatlıkla ulaşılabilecektir.

10-Arttırılmış Gerçeklik: Bilgisayar teknolojilerinin uygulanmaya konmasıyla işletmelerdeki verimlilik ve gerçek zamanlı bilgiye ulaşılması sağlanacaktır.

Bahsetmiş olduğumuz on farklı kaynak Endüstri 4.0'ın teknolojik olarak itici gücünü oluşturmaktadır. Ayrıca her bir kaynağın birbiriyle ilişkisi bulunduğundan hepsinin Endüstri 4.0 sisteminin temel taşlarını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca yeni teknolojiler üretim süreçlerini dijital hale getirirken, işgücü piyasası ve çalışma koşulları da bu gelişmelerden etkilenecektir.

5.ENDÜSTRİ 4.0'IN TEMEL ETKİLERİ

İnsanlar ve akıllı fabrikaların birbirleri ile iletişim kurarak ortak bir şekilde hareket etmesi, sibermatik sistemlerin kendi kararlarını vererek 3d Baskı teknolojileri ile üretim kabiliyetlerine sahip olması, verilerin gerçek zamanlı toplanıp analiz edilmesi, akıllı fabrikaların adaptasyonu gibi temel özelliklere sahip Endüstri 4.0'ın işgücü piyasası ve istihdam, yatırımlar, politika ve yasal düzenlemeler, üretim, çalışma ilişkileri, eğitim alanlarında yenilikler ortaya koyması söz konusudur(Çakır,2018:99). Bu yenilikler şöyle özetlenebilir(OECD,2015):

1-Üretim: Akıllı fabrikaların üretim sürecinde devreye girmesi ile, üretimde artan esneklik ve imalatta artan çeşitlilik olanakları ile kişiye özel eşsiz ürünler imal edilmesi olanaklarının gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

2-Yatırımlar: Endüstri 4.0 sisteminin getireceği değişikliklere uyum sağlayabilmek açısından , iş modellerinde de değişiklikler ortaya çıkacaktır. Müşteri odaklılık, yenilikçi ve daha hızlı hizmet verme kabiliyetine sahip olma gerekliliği üzerinde durulacaktır.

3-Yasal Düzenlemeler: Ulusal ve uluslararası ticarete protokollerin standartlaştırılması, yeni iş modellerine uygun yönetim ve organizasyon yapılarının oluşturulması, dijital güvenliğe verilen önemin artırılması, uygun vasıflı işçilerin yetiştirilmesi, araştırma ve geliştirmeye desteğin artırılması gerekecektir.

4-Eğitim: Endüstri 4.0 özellikle gelişmekte olan ülkeler, teknolojik gelişmelere ayak uydurmak açısından eğitim politikalarını yeniden tasarlayarak dijital devrimi benimsemek durumunda kalacaklardır. Gerek bireysel, gerekse işletme bazında Endüstri 4.0 ‘ın verimliliği sağlamak amacıyla yapılacak yatırımların başında eğitim gelecektir.

5-İşgücü Piyasası: Küreselleşmenin sonucunda iletişim ve elektronik teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, çalışma hayatının yeni baştan yapılanmasını zorunlu hale getirmiştir. Günümüzde artık işin nasıl ve nerede yapıldığı değil, işin tam ve eksiksiz olması ve zamanında işverene ulaştırılması büyük önem taşımaktadır. Mevcut teknolojiler, bireylere ve işletmelere büyük esneklik kazandırmış ve insanlar, gerekli alt yapıya sahip olmak koşuluyla, dünyanın her yerinden ihtiyaç duydukları bilgiye ulaşabilir hale gelmiştir. Bir başka deyişle artık Bilgi Toplumu aşamasına geçilmiştir. Bu gelişmeler, çok büyük, kapsamlı bürokratik örgütler içinde çalışmak yerine, birçok kişinin işlerini buldukları yerden yürütebilmesini mümkün hale getirmiştir¹⁷². Birçok kuruluş; maliyetleri düşürdüğü, verimliliği yükselttiği, işçi devir hızını azalttığı, örgütlerinin değişen koşullara uyum sağlamasına ve vasıflı işgücü gereksinimlerini karşılamasına yardımcı olduğu için, artık geleneksel bağımlı çalışma ilişkilerinden farklı çalışma şekillerini yoğun olarak kullanmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra yaşanan bu gelişmeler teknolojiyi etkin şekilde kullanan işgücünü aranır hale getirmiştir(Berkun,2013a:51).

Bütün bunların sonucunda işgücü piyasası paradigmaları değişmiştir. Dönüşüm içindeki bu süreçte krizden kaçınmak için istihdamı arttırmak, eğitim, yatırım ve teşviklerle destek sağlamak gerekmektedir. Yeni ortaya çıkan işler yüksek vasıf düzeyine ulaşmayı da beraberinde getirmektedir(Çakır,2018:100).

6.DÖRDÜNCÜ SANAYİ DEVRİMİ VE ÇALIŞMA HAYATI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Sanayi devrimi ile tarımsal devrim dönemi sona ermiştir, böylece ekonomik ve sosyal dönüşümler yaşanarak işçi kesimi ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi sonrası bilgi toplumu, post-endüstriyel toplum modeline geçilmesi ile beyaz yakalı çalışanlar hizmet sektöründe yerini almaya başlamıştır(Dursun,2018:68). Endüstri 4.0 akıl ve bilgi gücü kullanabilen insan kaynağını çok daha fazla verimli kullanmayı mümkün kılabilen gelişmeleri bünyesinde barındıran, insan gücü faktörünü ve işgücü yapısını değiştirecek yeni bir süreci ifade etmektedir(Schuster, 2015:16; Alçın,2016:20). Ayrıca Endüstri 4.0 süreciyle birlikte iletişim ve teknolojilerde yaşanan gelişmeler sayesinde çalışma hayatı yeniden yapılanmıştır. Dolayısıyla işin nasıl ve nerede yapıldığı değil, işin tam ve eksiksiz olması ve zamanında işverene ulaştırılması önem taşır hale gelmiştir(Berkün,2013b:17). Birçok kuruluş, maliyetleri

düşürdüğü, verimliliği yükselttiği, personel devir hızını düşürdüğü ve vasıflı işgücü gereksinimini sağladığı için geleneksel bağımlı çalışma şekillerinden esnek çalışma şekillerine yönelmiştir(Tokol, 2001:153).

Endüstri 4.0 süreci istihdamdaki artışı, bilişsel ve rutin olmayan görevlerde arttırmaya başlamıştır. Vasıflı işgücüne olan talep bu doğrultuda yükselmeye başlamıştır(La Monica,2003). Endüstri 4.0, araştırma-geliştirme ve bilgi teknolojileri ile birlikte büyüyerek, yüksek kaliteli işlerin yapılmasının önünü açacağından vasıflı işgücüne olan talepte de artış yaşanacaktır. Ayrıca bu durum yeni iş alanlarının oluşmasına neden olacaktır. Ancak yeni iş alanları ve nitelikleri, bir yandan çalışma ortamı, çalışma süresi, esneklik ve iş süreçlerine kadar çok sayıda alanda farklılıklar gösteren daha karmaşık operasyonel ve organizasyonel yapıların da oluşmasına neden olacaktır. Bu nedenle işgücünün potansiyel olarak bu karmaşık yapıları yönetebilen, kendi inisiyatifiyle hareket edebilen ve iletişim kanalları etkin bir şekilde çalışan, klasik çalışan görünümünden farklı bir yapıya sahip olması gerekecektir(Çakır,2018:101).

Yönetim ve organizasyon ile üretim süreçlerini daha otomatik bir hale getiren bu yaklaşımla, özellikle vasıflı işgücünün kendi çalışma hayatını tasarlayarak, zaman ve yer sınırı olmaksızın çalışabilme olanakları da artacaktır(Buhr,2017:25). Böyle bir durumda çalışma koşulları rutin olmaktan çıkacağı için çalışanların boş zaman imkanlarının artması beklenebilecektir. Esnekliği yüksek, çalışma ortamının uyumlu ve makinelerle entegre olabilen çalışanların iş yaşamında karşılaştıkları avantajların yanı sıra sorumluluklarda da değişimler gündeme gelecektir(Gabriel,2016:134). Çalışanların iş yaşamındaki sorumluluklarının artışı, mesleki eğitimin de , Endüstri 4.0 sürecinde önem kazanmasına yol açacaktır(Kagermann,2013:15).

Endüstri 4.0 süreciyle birlikte otomasyonun artması, çalışanların sorumluluk düzeyinde meydana gelen yükselmeler, örgütsel stres düzeyinde artışa neden olacaktır. Bunun yanı sıra, çalışma saatleri azalarak, enerji ve insana bağlılık düzeyinde düşme meydana geldiğinden, iş sağlığı ve güvenliğinin robotlarca sağlandığı çalışma ortamları ortaya çıkacaktır(Eyüboğlu,2016:4).

Oluşan ekonomik, teknolojik, toplumsal gelişmeler işçi sendikaları üzerinde çok yönlü etkiler doğurmaktadır. En önemli değişim ise üye sayısındaki düşme olarak görünmektedir. Bütün bu etkenler sonucu işçi sendikalarının görev ve uğraş alanlarında değişimler ortaya çıkmaktadır.Özellikle ekonomik gerileme ve krizlerin olduğu dönemlerde işçi sendikalarının öncelikleri değişikliğe uğramaktadır, örneğin, iş güvenliği, çalışmaların sürelerinin kısaltılmasıyla yeni iş olanaklarının yaratılması, yönetime katılma, işsizliği önleyici girişimlerde bulunulması amacıyla hükümete baskı yapılması gibi çalışmalar işçi sendikalarının uğraş sahasına girmektedir. Gerçek ücret düzeyinin korunması ve düşük gelirlilere gerçek ücret artışı sağlanması, işçilerin kazanılmış sağlık ve emeklilik hakları, sosyal yardımlarla ilgili kazanımların savunulması da öbür sendika uğraşlarına kıyasla öncelik taşımaktadır. Klasik nitelikteki toplu iş sözleşmelerinde bulunan yönetim yetkilerini içeren konular da giderek ortak bir yaklaşımla ele alınacak bir biçimde düzenlenmektedir. Ayrıca ülkedeki genel istihdam düzeyi, yatırım yeri ve yatırımın niteliği açısından yatırım politikaları, yeni teknolojilerin uygulamaya sokuluş biçimleri gibi işin ve çalışma koşullarının düzenlenmesi konusu da işçi sendikalarının uğraş alanına girmektedir(Egemen, 1991:2; Kahraman, 1992, 1).Soruna ilişkin

önemli bir yön ise işçilerin davranışları ve işgücünün bileşimindeki değişimdir, işçi sendikaların iç yapısında, mavi yakalı ve beyaz yakalı işçilerin durumuna ilişkin tartışmalar ve uzman teknisyen sayısının artışının sonuçları önemli sorunlar yaratmaktadır. Aslında işçi sendikaları için yeni işçi kategorilerinin ortaya çıkışı her zaman önemli bir sorun olmuştur. Şimdi de atipik işçiler ya da uzman teknisyenler bu sorunun bir parçasıdır. Bu durum işçilerin toplumsal ilgi alanları, değişik sektörlere ve işyerlerine ilişkin çözümler, yeni işçi kategorileriyle ilgili düzenlemeler, çevre sorunları, koruyucu hukuksal düzenlemeler, ulusal ve uluslararası düzeyde mali ve ticari politikaların sendikalara nasıl olanaklar yaratabileceği gibi konuların gündeme gelmesine yol açmaktadır(Egemen,1991:2). Gelişmiş piyasa ekonomilerindeki endüstriyel ilişkiler 1980'li yıllarda toplumsal gruplar arasında ileriye dönük yönetime katılma eğilimlerini güçlendirmiştir. Toplu sözleşmelerin doğasında önemli bir değişim gözlenmektedir. Birçok gelişmiş ülkede pazarlık yoluyla yönetime katılma işverenler ve hükümetlerin de katılımıyla gelişmekte ve işçi sendikaları yapısal sorunların dinamik çözümleri üzerinde durmaktadırlar.

Kısaca özetlemek gerekirse, 1980'lerden bu yana gittikçe uyuşmazlık ve çatışmanın yerini yönetime katılma ve verimlilik artışı tartışmaları almıştır denilebilir. Fiyat dışı rekabet unsurları rekabette önemini arttırmıştır, işletmenin gelecekteki ekonomik performansının ne olacağı bugünkü tartışmaların üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Sözleşmelerdeki egemen gelişme, uzun dönem etkinliği ve verimliliği gözeten ve grevi dışlayan bir doğrultudur. Teknoloji geliştikçe dünya da değişmektedir. Teknolojik değişimin toplumları dönüştürmesi ve küreselleşme yepyeni yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. Olayları doğru izleyenler, son yıllarda birçok siyasal ve sosyolojik sürprizin temelinde teknolojik gelişmelerin yattığını görebilmektedirler. Teknolojik gelişme, üretim sürecini de değiştirmiştir. Bunun sonucunda çalışma hayatında da alışılmış kalıplar altüst olmuştur. Yeni sorunlar, yeni çözümler, yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Artık üretimin de yapısı değişmiştir. Eskiden sınai üretim çok önemli olmaktadır. Şimdi ağırlık hizmetlere geçti. Eskiden sınai üretim çok önemli olmasına rağmen şimdi imalat sanayi önem kazanmıştır. Eskiden fabrikalarda imalat türü üretim kol emeğine dayalıydı, şimdi imalat sanayinde bile pek çok işçi bilgisayarının başında çalışmaktadır(Kocaoğlu, 1991:1).

Dünyanın değişen koşulları işçinin de sendikal davranışını etkilemiştir. Artık işçi, sendikaya bir sınıf mücadelesi örgütü olarak değil, bir hizmet kurumu olarak bakmaktadır. Sendikadan siyasal örgüt değil, günlük ihtiyaçlarına cevap verebilecek somut hizmet beklemektedir. Masa yumruklayan, nutuk atan, işçinin somut sorunlarına çözüm arayacağına soyut "düzen" eleştirisiyle yetinen, teknik sendikal hizmet yerine soyut siyasete ağırlık veren sendikacı tipi artık dünyada azalmaktadır. Buna karşılık, müzakereci ve bilgili "Teknik" sendikacı tipi ağırlık kazanmaktadır. Böylece, işçinin sendikaya bağlılık derecesini de işittiği nutuklar ve vaatler değil, aldığı somut hizmetler belirlemektedir. İşçinin sendikal beklentilerindeki değişimi kavrayamayan sendikalarda örgüt zaafa uğramaktadır. Eskiden Latin Amerika'da işverenin baskı aracı olarak kullanılan ve modern dünyada adeta insanlık suçu sayılan "sendika dışında dernekleşme" Bereketi, birçok ülkede değişimin gerisinde kalan sendikalarda bizzat işçilerin tercihi olarak ortaya çıkmaya başladı. Bütün bu gelişmeler değişen koşullara uygun yeni bir tür sendikacılığın doğması gerektiğini göstermektedir(Kocaoğlu,1991:5).

Endüstri 4.0 sürecinin temel sorunlarından biri de gerek dijital liderlik becerilerine sahip, gerekse yeni teknolojilere uyum sağlayabilecek çalışanların bulunması sorunudur. Yüksek vasıf gerektiren işlerin artmasının yanı sıra bu işlere uygun nitelikte işgücünün bulunamaması, orta düzeyde vasıflı olan işgücünü yukarı ya da aşağı iterek işgücü kutuplaşmasını arttırabilecektir(Manyika,2013:30).

7.SONUÇ

Günümüze gelinceye kadar üç endüstri devrimini yaşayan dünyamız, bilgi toplumuna geçiş ile birlikte dijital teknolojilerin hakim olduğu Dördüncü Sanayi Devrimine hazırlanmaktadır. Almanya Federal Araştırma Bakanlığının rekabet gücünü tekrar kazanmak amacıyla hayata geçirdiği Endüstri 4.0 süreci, insan gücüne olan ihtiyacı en az düzeye indirerek, sadece üretim süreçlerini değil, ayrıca tüm insanlığın geleceğini etkileyecek yepyeni gelişmelere yol açacaktır. Bu nedenle Endüstri 4.0 kavramına yönelik araştırmalar her geçen gün artmaktadır.

Endüstri 4.0 sürecine ilişkin veriler, robotların özellikle rutin eğilimli teknolojik gelişmelerde işgücünü devre dışı bırakmasına, birçok mesleğin ortadan kalkmasına yol açacağı iddia edilmektedir. Ancak Endüstri 4.0 sürecinin bazı meslekleri ortadan kaldırsa bile, yüksek vasıflı işgücünün istihdamını arttıracacağı da savunulmaktadır(Çakır,2018:102). Endüstri 4.0 süreci çalışma koşullarında yapısal bir dönüşüme yol açarak robotların ve insanların birbiri ile uyumlu bir şekilde çalışacağı yeni bir üretim sürecini beraberinde getirecektir. Bu konuyla ilgili başlıca üç senaryo bulunmaktadır(Buhr,2017:20).

-Otomasyon Senaryosu: Sistemlerin insanlara yön gösterdiği, izleme ve kontrol görevlerinin teknoloji tarafından devir alındığı ve bu nedenle vasıfsız çalışanlara talebin azaldığını gösteren senaryodur.

-Hibrit Senaryolar: Çalışanlar teknoloji ile uyum içinde çalışarak izleme ve kontrol işlemlerini gerçekleştirmektedir. Taleplerin sürekli değişmesi ve sayısal olarak artışından dolayı çalışanların mümkün olduğunca esnek olması gerekmektedir.

-Uzmanlık Senaryosu: Bu senaryoda, sadece yüksek vasıflı çalışanlar sistemi yönetmektedir.

Genel olarak Dördüncü Sanayi Devriminin çalışma hayatında yol açması beklenen değişimleri şöyle sıralanabilir(Çakır,2016:103):

-Vasıflı çalışanlara ve dijital yeteneklere olan talep düzeyi yükselecektir.

-Bizzat insan eli ile yapılan işlerde azalma olsa bile aynı zamanda yepyeni iş olanakları ortaya çıkacaktır.

-Teknolojik yapıda ve çalışma koşullarında sürekli meydana gelen değişikliklere karşı esnek yapılanmaların önemi artacaktır.

-İş ve özel yaşam dengesi değişeceğinden, boş zamana verilen önem artacak ve çalışanların özgürlüğünü kullanabileceği bir zaman parçası olarak boş zamana daha fazla önem verilecektir.

-İş sağlığı ve iş güvenliği açısından ortaya çıkabilecek risklere karşı daha geniş ve sıkı tedbirler alınabilecektir.

-Siber güvenlik riskleri nedeniyle mesleki eğitim ve yaşam boyu öğrenme kavramları daha fazla önem kazanacaktır.

-İşyerlerindeki fiziksel stresin yerini örgütsel çatışma ya da psikolojik stres alacaktır.

-Sendikacılık önemini kaybedeceğinden sendikaların rolünde ve yapısında değişiklikler gündeme gelecektir.

-Vasıflı ve vasıfsız işgücü arasında ciddi kutuplaşmalar gözlemlenebilecektir.

Bütün bu değişimler bize, Endüstri 4.0 açısından atılacak adımların sadece teknoloji düzeyi ile sınırlı kalmaması gerektiğini göstermektedir. Endüstri 4.0'ın etkisi altındaki yatırımlar, yasal düzenlemeler, üretim biçimi ve eğitim alanları birbiri ile etkileşim içinde olacağından toplumsal hayatta büyük dönüşümler oluşacaktır. Küreselleşme çağını yaşadığımız günümüzde, çalışma hayatı ve işgücü piyasalarında ortaya çıkacak değişimlere karşı düzenlemeler yapılması, ülkelerin rekabet avantajı sağlayabilmesi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Alçın, S.(2016). Üretim için Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0, Journal of Life Economics, Vol.3, No.2, p.19-30.

Berkün, S.(2013a). Özürlülerin İstihdamında Ev Esaslı Tele Çalışma (Evde Tele Çalışma): Bursa İli Belediyelerinden Örnekler, CASGEB Yayınları.

Berkün, S.(2013b). Ev Esaslı Uzaktan Çalışma: Bursa'da Engelli Belediye Çalışanlarının Algıları, İnsan Hakları Yıllığı, TODAİE Yayınları, Cilt:31,Bursa, s.15-61

Buhr, D.(2017). Social Innovation Policy for Industry 4.0., Fried-Ebert-Stiftung.

Berger, R.(2016). The Industrie 4.0 Transition quantified: How the fourth industrial revolution is reshuffling the economic, social and industrial model. Roland Berger GMBH, p.1-5.

Çakır, N.N.(2018). Endüstri 4.0 ve Çalışmanın Geleceği, Electronic Journal of Vocational Colleges, Cilt:8, Sayı:2, s.97-105.

Dursun, S.(2018). Sanayi 4.0 ve Türkiye: Genel Bir Değerlendirme, Türk Metal, Sayı:222, s.68-73.

EBSO.(2015). Sanayi 4.0 Uyum Sağlayaman Kaybedecek, Sanayi 4.0 Raporu, Ekim.

EKOIQ. (2014). Akıllı Yeni Dünya: Dördüncü Sanayi Devrimi, Endüstri 4.0: Bilişimin Endüstriyle Buluştuğu Yer Türkiye ‘‘ Akıllı Üretime Hazır mı?, Ekim-Aralık 2014 Özel Sayısı.

Egemen, E.(1991). Sendikacılıkta Yeni Eğilimler. Cumhuriyet 26.2.1991, İstanbul.

Eyüboğlu, Y.(2016). 4.0 Dışında Kalamayız, İşveren Dergisi, Cilt 54, Sayı:Ç2, Mart-Nisan, s.4-5.

Gabriel M., Pessl, E.(2016). Industry 4.0 and Sustainability Impacts: Critical Discussion of Sustainability Aspects with a Special Focus on Future of Work and Ecological Consequences. Annals of Faculty Engineering Hunedoara, International Journal of Engineering, p.131-136.

Kahraman, B.(1992). Sendikacılığa Yeniden Bakmak. Güneş, 7.1.1992, İstanbul.

Kocaoğlu, E.(1991). Soyut Sendikacıdan Teknik Sendikacıya. Cumhuriyet, 15.11.1991, İstanbul.

Kagermann, H., Wahlster, W., Helbig, J.(2013). Recommendations for Implementing The Strategic Initiative Industrie 4.0, Acatech.

La Monica, P. R. (2003). ‘‘Intel: U.S. Could Loss Tech Edge’’, 2003, <http://money.cnn.com/2003/10/03/technology/barrett/index.htm> , (05.02.2019).

Manyika, J., Lund, S., Auguste, B., Ramaswamy, S.(2012). Help Wanted: The Future of Work in Advanced Economies, McKinsey Global Institute.

OECD.(2015). Enabling the Next Production Revolution: Issues Paper

Özbucak Albar, B.(2017). İş Güvencesizliği ve Tükenmişlik İlişkisi: Ev hizmetlerinde Çalışan Kadınlara Yönelik Araştırma, Current Debates in Labour Economics, Demography Gender Studies: Labour Economics Neo Liberalism, Labour Markets and Case Studies, IJOPEC Publication Limited, London, p.71-94.

TUSİAD.(2016). Türkiye’nin Küresel Rekabetçiliği için Bir Gereklilik Olarak Sanayi 4.0, Gelişmekte Olan Ekonomi Perspektifi, TÜSİAD-T/2016-03/576.

Tokol, A. (2001). *Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler*, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, Yayın No: 173, Vipaş A.Ş., Yayın No: 49, Bursa.

Schuster, K.(2015). Preparing for Industry 4.0-Testing Collaborative Virtual Learning Environments with Students and Professional Trainers. International Journal of Advanced Corporate Learning, Vol:8, P.14-20.

Shwab, K.(2017). Dördüncü Sanayi Devrimi, Optimist Yayınları, İstanbul.

Vardar, S.(2016). IV. Endüstri Devrimi Paradigması, Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi, Ekim 2016, Yıl:28, Sayı:334, s.35-45.

TÜRKİYE TARIMINDA FARK ÖDEME SİSTEMİ UYGULAMASI

Doç. Dr. Arif SEMERCİ
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Arş. Gör. Ahmet Duran ÇELİK
Mustafa Kemal Üniversitesi

Özet

Tarım sektörü birçok sosyo-ekonomik kriter bakımından ülkelerin ekonomilerinde vaz geçilemeyecek düzeyde öneme sahiptir. TÜİK verilerine göre 2017 yılında Türkiye’de; tarım sektörünün ülke istihdamdaki payı %19,4, toplam ihracat içindeki payı %3,35, ithalat içindeki payı %3,81 ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içerisindeki payı ise %6,12’dir. Tarım sektörü, sahip olduğu bazı özellikleri nedeniyle de tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de desteklenmektedir. Tarımsal desteklerin ülke gayri safi hasılasına oranı 2015 yılı için %2 düzeyinde olup, diğer ülkelerin değerlerine göre yüksek düzeydedir. 2017 yılı itibarıyla Türkiye tarımsal desteklere yaklaşık 13 milyar TL harcamıştır. Yapılan toplam destek ödemesi içinde fark desteği ödemesi %30,45 ile ilk sırayı almıştır. Bu çalışmada Türkiye’de uygulanmakta olan tarımsal destekleme sistemi içinde önemli bir yeri olan Fark Desteği Uygulaması ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Çalışma kapsamında 2009-2018 döneminde belirlenen Fark Desteği Birim fiyatlarındaki artışın özellikle yağlı tohumlar, pamuk, zeytinyağı ve bakliyat özelinde sevindirici olmakla birlikte yeterli düzeyde bu ürünlerin üretim miktarına yansımamıştır. Zira, pamuk, buğday, arpa, çavdar, kuru fasulye, nohut ve mercimekte üretim alanlarında 2017 yılında 2008 yılına görülen düşüslere engel olunamamıştır. Bu dönemde üretimdeki artış doğrudan birim alandan elde edilen verimdeki artışa bağlıdır. Fark ödeme sistemi zeytinyağı üretimini ise olumlu yönde etkilemiştir. Çalışmada, Fark Ödeme Sistemi uygulamasının toplam destek ödemeleri içindeki payının yeterli düzeyde olmadığı, arz açığı olan ürünlerin üretiminde artış sağlanabilmesi için mutlaka fark desteği birim fiyatların günümüz şartlarına uygun olarak belirlenme gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Destekleme, Fark Desteği, Türkiye

Abstract

Agriculture is an essential sector in countries’ economics in terms of many socio-economic aspects. According to the Turkish Statistical Institute (TSI) data of 2017, the ratio of agricultural employment in Turkey was 19,4%, the export total was 3,35%, the import total was 3,81%, and the Gross Domestic Product (GDP) total was 6,12%. Agricultural production is subsidizing in

Turkey for different reasons. The ratio of agricultural subsidies in the Gross National Product (GNP) was 2% in 2015 which was higher than other countries' averages. The budget for agricultural subsidies was 13 billion TL in 2017, and deficiency payments took first place among the subsidies with a share of 30,45%. In this study, deficiency payments which have an important place in agricultural subsidies in Turkey, were examined in detail. According to the research results, there were considerable increases in deficiency payments per unit between 2009 and 2018, especially specific to oil seeds, cotton, olive oil, and legumes. However, these increases weren't reflected enough in production amounts. Yet, production areas of cotton, wheat, barley, rye, dried bean, chickpea, and lentil were reduced between 2008 and 2017. Production increases in those time periods were based on the increases in productivity. In terms of olive oil, deficiency payments impacted production amount positively. In the study, it was concluded that the share of deficiency payments in the total subsidy payments is insufficient, and in order to increase the production amounts, deficiency payment unit prices should be revised in the products which have gaps in supply.

Keywords: Agriculture, Subsidy, deficiency payment, Turkey

1. GİRİŞ

Temel yaşamı doğrudan ilgilendiren gıda üretimi ile ilgili olması nedeniyle tarım sektörü stratejik ve hayati öneme sahiptir. Ekonomik yönden bakıldığında sektör; milli gelir, dış ticaret, istihdam, diğer sektörlerle hammadde sağlama konularından dolayı vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

Tarım sektörü; üretimde doğal koşullara bağlılık düzeyinin yüksek olması, üretimin mevsimlik faktörlere bağlı olarak değişiklik göstermesi ve belirsizliklerin artması, tarımsal ürünlerin arz-talep esnekliklerinin düşük olması ve tarımsal üreticilerin gelirlerindeki düşüklük/istikrarsızlık ile gelecek dönemlere yönelik arz planlamasının yeterli düzeyde yapılamaması nedenlerinden dolayı desteklenmeye ihtiyaç duyan bir sektördür.

Sektör, diğer ekonomik faaliyetlerden farklı olarak, doğa koşullarına bağımlılığı nedeniyle risk ve belirsizliklerin üst düzeyde olduğu dezavantajlı bir sektör olmasından dolayı devletlerin ekonomik güçleri oranında vermiş oldukları desteklerle sürekli olarak teşvik edilmesi gereken bir yapıya sahiptir. Bu nedenle değişen dünya koşullarına bağlı olarak Dünya Ticaret Örgütü tarafından konular kurallar çerçevesinde ülkeler tarım sektörünü desteklemektedirler.

Tarımsal destekleme politikalarının tarım sektöründe faaliyet gösteren üreticilerin gelir ve refah seviyesini artırma, fiyat istikrarını sağlama, çevrenin korunması, kırsal kalkınma yoluyla tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliği ve rekabet gücü yüksek bir tarım sektörünün oluşmasına katkı sağlama gibi farklı amaçları vardır (Tan ve ark., 2015).

Türkiye'nin uygulamakta olduğu tarımsal destekleme politikalarında 2000'li yılların başından bu yana değişiklikler gözlenmektedir. Zira günümüzde tarımsal destekler ARIP

Projesi kapsamında oluşturulan Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) aracılığıyla yapılmaktadır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) uhdesinde yürütülmekte olan tarımsal destekleme uygulamaları; Alan Bazlı Destekler, Fark Ödemesi Destekleri, Hayvancılık Destekleri, Tarımsal Sigorta Destekleri, Telafi Edici Ödemeler Kapsamındaki Destekler, Diğer Tarımsal Destekler, Kırsal Kalkınmaya Yönelik Destekler ve Kırsal Kalkınma IPARD Destekleri olmak üzere 8 ana kalemde değerlendirilmektedir. 2017 yılında GTHB tarafından belirtilen destekleme kalemleri için üreticilere yaklaşık 13 milyar TL ödeme yapılmıştır (GTHB, 2018a).

Türkiye’de tarımsal destekleme uygulamalarına yönelik farklı özelliklerde literatür bilgilerine rastlanmaktadır. Tarım ekonomisi bilimi yönünden yapılan çalışmalardan bazılarında burada kısaca yer verilmiştir. Alanyazın bilgilerine ilgili oldukları konular dâhilinde yer vermeye çalışılmıştır.

Tarımsal üretimin artırılmasına yönelik olarak verilen tarımsal desteklerle ilgi yapılmış çalışmalardan bazılarında burada kısaca değinilmiştir.

Acar ve Bulut (2009) çalışmasında Dünyada ve Türkiye’de tarımsal destekleme politikalarında son zamanlarda meydana gelen gelişmeler ele alınmış, çeşitli uluslararası ekonomik kuruluşlar öncülüğünde teşvik edilen ve tarım sektöründe piyasa mekanizmasının işleyişini hâkim kılmayı amaçlayan politikaların, Türk tarım politikaları ile uyumu değerlendirilmiştir.

Teoman ve Çağatay (2008) yapmış oldukları çalışmada Türkiye’nin kısa dönemde uygulayabilmesi amacıyla alternatif bir tarım politikası senaryosu geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, Türkiye için stratejik öneme sahip olduğu düşünülen buğday ve şekerpancarı yanında, Türkiye’nin arz açığı bulunan ve önemli endüstri bitkileri olduğu düşünülen pamuk ve ayçiçeği üzerine odaklanılmıştır. Çalışma sonucunda tarım alanları mülkiyetinde, tarım sektörü işgücü piyasasında ve girdi kullanımında büyük boyutta değişiklikler beklenmemesi transfer etkinliğinin kısa ve orta dönemde fazla değişmemesine ve genel olarak sektör dışına gelir transferinin yüksek olmasına yol açtığı sonucuna varılmıştır.

Erdal ve Erdal (2008), çalışmasında 1980-2006 dönemi için pamuk, ayçiçeği, soya, kanola, mısır ve aspir ürünlerine yapılan prim ödemeleri ile üretim alanları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda; pamuk, ayçiçeği ve soyada üretim alanları ve prim ödemeleri arasında nedensellik ilişkisi bulunamamış, kanola üretim alanı ve prim ödemesi arasında tek yönlü, mısır üretim alanı ve prim ödemesi arasında ise çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Gu (2014a), çalışmasında İkinci Dünya Savaşı sonrasında Tayvan’da tarımsal destekleme politikalarının üreticilerin gelirleri üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Çalışma sonucunda, tarımsal destekleme politikalarının tarımsal gelişme üzerinde pozitif etkisi olduğunu ve sanayileşmeye de olumlu yönde katkı sağladığı sonucuna varmıştır.

Gu (2014b), çalışmasında Çin’de 2003-2012 döneminde tarımsal destekleme ödemeleri ile üretici gelirleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda; tarımsal destek ödemelerinin, üreticilerin gelirleri üzerinde pozitif etkiye sebep olduğu ve çiftçilerin gelirleri üzerinde negatif etkiye sahip olan tarımsal üretimdeki dalgalanmaların etkisini düşürdüğü sonucuna ulaşmıştır.

Daldal (2016) yapmış olduğu çalışmada, Türkiye'de hali hazırda uygulanan tarımsal desteklemelerin durumu incelenerek üreticilerin bu desteklemelere olan yaklaşımı değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında Tekirdağ ilinde toplam 146 üreticiyle anket uygulaması yapılmıştır. Çalışmada üreticilerin nakit destekleme ödemelerinin yanında girdi (mazot, gübre vb.) fiyatlarında indirim sağlanması, ürünler için de daha yüksek fiyat olması gerektiği konusunda görüş birliğinde olmuşlardır. Tarımsal desteklemelerden mazot, gübre ve toprak analizi desteğini üreticilerin %48,6'sı gübre ve mazot v.b alımında, hububat fark ödemesi desteğini üreticilerin %55,1'i o dönemde hangi tarımsal girdiye ihtiyacı varsa onun alımında, yağlı tohumlu bitkiler (ayçiçeği, kanola) fark ödemesi desteğini üreticilerin %70'i borç ödemede kullandıklarını belirtmişlerdir.

Semerci (2016), yapmış olduğu çalışmada Türkiye'de üretilen bazı ürünlerde fark desteği ödemelerinin ürün geliri ve maliyeti üzerindeki etkisini incelemiştir.

Yıldız (2017), çalışmasında tarımsal desteklemelerin tarımsal üretim düzeyi üzerindeki etkileri Türkiye özelinde analiz etmiştir.

Bu çalışmada Türkiye'nin arz açığı olan ürünlere "Havza Bazlı Destekleme Sistemi" kapsamında yapılan Fark Ödeme Destekleri incelenmiştir. Çalışmada; Türkiye'nin 2017 yılında tarımsal destekleme ödemesi kalemler bazında incelenmiş, son 10 yıllık dönemde (2009-2018) Fark Ödemesi Sisteminde uygulanan Birim Fiyatlar ve bu fiyatlarda belirtilen dönemde meydana gelen irdelenmiş, hangi ürünlerde fark desteğinde daha önemli düzeyde artışlar olduğu ortaya konulmuştur. Çalışmanın son bölümünde fark desteği uygulamalarının önümüzdeki dönemde seyrinin ne şekilde değişebileceğine yönelik yorumlarda bulunulmuştur.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın ana materyalini Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB)'ndan elde edilen veriler oluşturmaktadır. Çalışmada Türkiye'de tarımsal destek ödemelerinin gayri safi hasıla değerine oranı incelenmiş, bu konuda gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülke değerleri ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu aşamada Toplam Destek Tahmini (TDT/GSYH) 'ne ilişkin veriler ise Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kayıtlarından elde edilmiştir.

Çalışmada Türkiye'de uygulanmakta olan tarımsal desteklere ait ödeme tutarları (TL) ve oransal dağılımları verilmiştir. Tarımsal destekleri oluşturan destekleme unsurlarının toplam destek içindeki payları 2008-2016 dönemi için hazırlanmıştır.

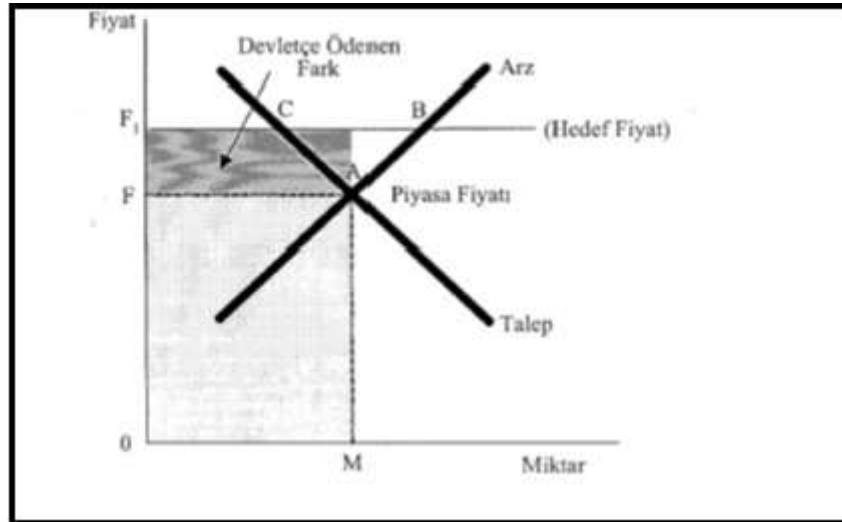
Bu çalışmada Türkiye'de tarımsal destekler içinde önemli bir yer tutan Fark Ödeme Sistemi incelenmiştir. Bu amaçla fark ödeme sisteminde yer alan ürünlerin son on yıllık (2008-2017) dönemde ekim alanı ve üretim miktarı bakımından geçirdiği değişim mutlak değer ve oransal olarak incelenmiştir. Fark Ödeme Birim fiyatları 2009-2018 dönemi dikkate alınarak hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında fark desteğine tabi ürünlerde ülkenin kendine yeterlilik durumu şekil yardımıyla gösterilmiştir. Çalışma kapsamında mümkün oldukça son yıllara ait verilerin kullanılmasına özel önem verilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Tarımsal Destek Aracı Olarak Fark Ödeme Sistemi

Fark ödeme sistemi tarımsal ürün piyasalarında oluşan ürün fiyatlarına müdahale etmeksizin üreticiye gelir desteği sağlamaya yönelik bir tarımsal destek aracıdır. Teorik olarak verilecek destek miktarı üretici maliyetlerinin üzerine belirli bir kar marjı eklenmesi ilkesine dayanarak hesaplanan bir hedef fiyat ile piyasada oluşan fiyat arasındaki fark tarafından belirlenir. Bu durumda desteklemeyi üstlenen kurum, çoğunlukla devlet, üreticilerin üretim maliyetleri piyasa fiyatının üzerinde olduğu koşulda tüketicilerin ödediği fiyatları etkilemeksizin üreticilere tazmin edici bir ödemede bulunmayı taahhüt etmektedir (Şahinöz ve Çağatay, 2005). Dolayısıyla, fark ödeme sisteminin işleyişi DTÖ Tarım Anlaşması ve AB Ortak Tarım Politikası'nın genel ilkelerine uygun bir yapıya sahiptir. Fark ödeme sistemi, diğer destekleme sistemlerinde olduğu gibi hem üretici hem de tüketicilerin refah düzeyleri üzerinde etkilidir. Fark ödeme sisteminin maliyeti sadece vergi mükellefleri tarafından karşılanmaktadır, dolayısıyla üretici refahındaki artışın tamamı bütçeden karşılanmaktadır. İthalata herhangi bir sınırlama getirme zorunluluğu yoktur. Devletin alım yapmadığı fark ödeme sisteminde bütçe için herhangi bir stok maliyeti de bulunmamaktadır. Tüketici fiyatı değişmediğinden ekonomide tüketiciler açısından sosyal bir kayıp oluşmamaktadır. Ancak üreticiler açısından sosyal kayıplar ve etkinlik kaybı ortaya çıkabilmektedir. Üretici açısından fark ödemesindeki artışa bağlı olarak gerçekleşen bir gelir artışı ortaya çıkabildiği gibi, ödemedeki artışın teşvik ettiği tarımsal üretimdeki artıştan kaynaklanan ilave bir gelir artışı da oluşabilmektedir. Tüketici açısından ise, rekabet koşullarında oluşan fiyatların en düşük seviyede oluştuğu varsayımından hareketle fark ödeme sisteminin genel bir refah artışına yol açacağı söylenebilir (Innes ve Gordon, 1990). Fark Ödeme Sisteminin işleyişi Şekil 1'de verilmiştir (Gaytancıoğlu, 2009).

Şekil 1: Fark Ödeme Sistemi

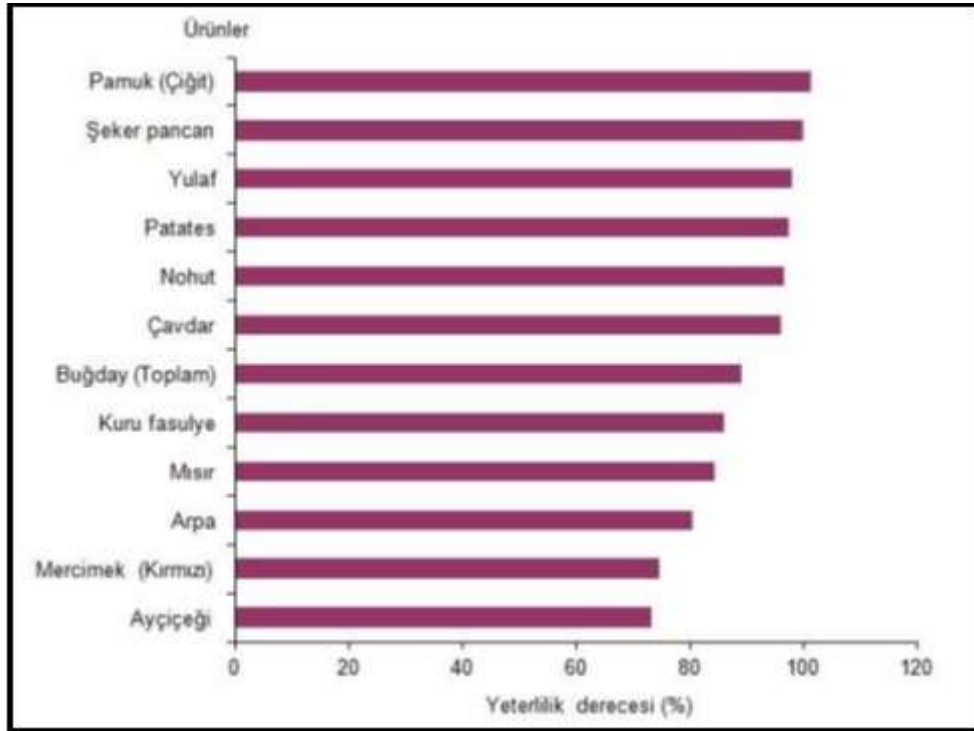
Prim ödemeleri sistemi, Türkiye'deki destekleme ödemelerinin içindeki payının büyüklüğü nedeniyle büyük önem taşımaktadır. 2007 yılı itibariyle prim ödemelerinin toplam destekler içindeki payı yaklaşık olarak %20 seviyelerindedir. Bu destekleme biçimi daha çok arz açığı bulunan ürünler için uygulanmakta ve üretim düzeyine bağlı olarak verilmektedir. İlk

olarak 1998 yılında pamuk için verilen prim destekleri zamanla genişletilerek büyük ölçüde arz açığı bulunan soya fasulyesi, kanola gibi yağlı tohumlar ile dane mısır ve zeytinyağına gibi ürünleri içine alacak şekilde genişletilmiştir (Acar ve Bulut, 2009).

Türkiye’deki tarımsal desteklemeler, 2000’li yılların başından itibaren Doğrudan Gelir Desteği (DGD) ödemelerine esas olmak üzere oluşturulan Çiftçi Kayıt Sistemi’ne (ÇKS) kayıtlı üreticilere üretimden bağımsız ödeme yapılmasıyla hız kazanmıştır. Oluşturulan ÇKS verileri kullanılarak, ürün deseni ve üretim miktarı kayıtlı arazilerine göre, ürün prim desteği, fark ödemesi, hayvancılık destekleri, Mazot Gübre Desteği gibi farklı destekleme ödemeleri ile sürdürülmektedir. (GTHB, 2011)

Prim desteği olarak da bilinen Prim (Fark) Ödemeleri Desteği Türkiye’de stratejik öneme sahip kütlü pamuk, yağlık ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, aspir, dane mısır ve zeytinyağı ürünlerine önemli miktarlarda prim desteği verilmektedir. Destekleme ödemelerine; 2004 yılından itibaren destekleme kapsamına alınan çay, 2005 yılından itibaren hububat (arpa, buğday, çavdar, yulaf) ve çeltik, 2008 yılından itibaren baklagiller (kuru fasulye, nohut, mercimek) ile 2010 yılından itibaren de tritikale ilave edilmiştir (Erdal ve ark., 2013). TÜİK 2016 yılı verilerine göre Türkiye’nin arz açığı olan bazı ürünlerde kendine yeterlilik durumu alttaki Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2: Bazı Tarımsal Ürünlerde Kendine Yeterlilik Durumu

Kaynak: GTHB, 2018.

3.2. Türkiye’de Tarımsal Destekleme Uygulaması

Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modelindeki 2016 yılı ürününde 30 havza da desteklenecek ürünler belirlenerek ödemeleri gerçekleştirilmiş olup, 2017 yılı ürününün 941 havza da desteklenecek ürünler belirlenmiştir. 2017 yılı ürünü için ilave sözleşmeli üretim desteği kaldırılmıştır.

2016 yılında ise patates siğili hastalığı görülen Adana, Afyonkarahisar, Aksaray, Artvin, Ankara, Bursa, Gümüşhane, Iğdır, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Ordu, Sivas ve Trabzon illerinde karantina tedbiri uygulanan alanlarda aspir, kanola, soya fasulyesi veya yağlık ayçiçeği üretimi yapan üreticilere, bu maddenin üçüncü fıkrasında belirtilen desteklere ilave %50 fazla ödenmesine karar verilmiş olup, 2017 yılı içinde ödemeler gerçekleştirilmiştir (Tablo 1). 2017 yılı ürünü için patates siğili hastalığı görülen karantina tedbiri uygulanan alanlarda aspir, kanola, soya fasulyesi veya yağlık ayçiçeği üretimi yapan üreticilere ilave yapılan destek kaldırılmıştır(GTHB, 2018b).

Tablo 1: Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekler ve Konu Bazında Dağılımları (2017)

Tarımsal Desteklemeler	Desteklemeler Miktarı (TL)	Payı (%)
Alan Bazlı Destekler	2.696.883.000	20,91
Fark Ödemesi Destekleri	3.927.947.000	30,45
Hayvancılık Destekleri	3.848.326.000	29,83
Tarımsal Sigorta Destekleri	853.518.000	6,62
Telafi Edici Ödemeler Kapsamındaki Destekler	197.712.000	1,53
Diğer Tarımsal Destekler	499.891.000	3,88
Kırsal Kalkınmaya Yönelik Destekler	793.894.000	6,15
Kırsal Kalkınma IPARD Destekleri	81.000	0,63
TOPLAM	12.899.171.000	100,00

Kaynak: GTHB,2018.

3.3. Tarımsal desteklerin yıllar bazında toplam desteklerden aldığı pay

Türkiye’de 2006 yılında tarımsal desteklerin GSYH’ya oranı %3,51 iken bu oran 2015 yılında %2,00 düzeyine gerilemiştir. Bu değer sırasıyla ABD için %0,46 ve %0,42, Avustralya için %0,22 ve %0,12, Şili için %0,30 ve %0,33, G.Kore için %%2,62 ve %1,66, AB(28) için %0,96 ve %0,70, Çin için %2,58 ve %3,15, Rusya Federasyonu için %1,09 ve %0,93 (2014 yılı) olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal desteklerin büyüklüğünü gösteren “Toplam Destek Tahminleri/GSYH” oranları incelendiğinde, OECD ülkeleri genelinde ve AB (28) ortalamasında düşüş trendi görülmektedir. Türkiye, Çin, Endonezya ve Güney Kore’de ise, AB ve OECD ülkeleri geneline oranla, tarımsal desteklerin GSYH içindeki payları yüksektir (Yıldız, 2017).Türkiye’de 2008-2016 döneminde fark desteği ödeme tutarlarının toplam içindeki payı Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Türkiye’de Fark Ödemesi Destekleme Hizmetlerinin Tarımsal Destekleme Ödemeleri İçindeki Payları (%)

Yıllar	Toplam Desteklemedeki Payı (%)	Endeks (2008=100)	Zincirleme Endeks
2008	31,18	100,00	100,00
2009	44,65	143,20	143,20
2010	35,35	113,37	79,17
2011	35,94	115,27	101,67
2012	30,68	98,40	85,36
2013	30,02	96,28	97,85
2014	29,35	94,13	97,77
2015	27,36	87,75	93,22
2016	27,62	88,58	100,95

Kaynak: Yıldız, 2017.

Türkiye’de fark desteği ödemelerinin toplam bütçe içindeki payı 2008 yılında %31,18 düzeyinde iken 2016 yılında %27,62 düzeyine gerilemiştir. Belirtilen dönemlere ait endeks değerleri de bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Genel olarak 2008-2016 dönemine bakıldığında endeksin 2012 yılına kadar 100’ün üzerinde iken bu yıldan itibaren 100’ün altına düştüğü görülmektedir.

3.4. Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeline Göre Fark Ödemesi Destekleri

2008 yılında GTHB tarafından yapılan toplam destekleme tutarı 5.826.000.000TL olup, fark desteği ödemeleri için 1.646.500.000 TL ödeme yapılmıştır. Ödemeler içinde fark desteğinin toplamdan aldığı pay %28,26 düzeyindedir (GTHB, 2008). 2017 yılı itibariyle Fark Desteği Ödemesi 3.927.940.000 TL düzeyine ulaşmıştır. 2008-2017 döneminde fark desteği ödemesinde yaklaşık 2,4 kat artış olmuştur (Tablo 3).

Tablo 3: Türkiye’de Fark Desteği Ödemeleri (2008-2017)

Yıllar	Toplam Ödeme (milyon TL)	
	Endeks(*)	
2008	1.646,50	100,00
2009	2.002,10	121,60
2010	2.071,50	125,81
2011	2.503,40	152,04
2012	2.378,70	144,47
2013	2.641,00	160,40
2014	2.481,40	150,71
2015	2.726,90	165,62
2016	3.128,78	190,03
2017	3.927,94	238,56

(*): 2008=100

GTHB tarafından stratejik öneme sahip kütlü pamuk, yağlık ayçiçeği, soya, kanola, aspir, dane mısır ve zeytinyağına önemli miktarda prim desteği verilmiştir. 2003-2017 döneminde toplam 30,3 milyar TL prim desteği ödemesi yapılmıştır. 2018 yılında fark ödemesi desteği için 21 ürün belirlenmiştir (GTHB, 2018b).

Tablo 4: Türkiye’de Son 10 Yıllık Dönemde Fark Desteği Ödemesi Birim Fiyatları (2009-2018)

Ürünler	2009 (krş/kg)	2010 (krş/kg)	2011 (krş/kg)	2012 (krş/kg)	2013 (krş/kg)	2014 (krş/kg)	2015 (krş/kg)	2016 (krş/kg)	2017 (krş/kg)	2018 (krş/kg)	Değişim (2009- 2018,%)
Pamuk	35-42	35-42	42-35	46	50	55	65	75	80	80	228,57
Ayçiçeği	21	23	23	24	24	30	30	40	40	40	190,48
Soya	23-27.5	23-35	40-50	50	50	50	50	60	60	60	260,87
Kanola	23	29,5	40	40	40	40	40	50	50	50	217,39
Aspir	25	30	40	40	45	45	45	55	55	55	220,00
Zeytinyağı	25	30	50	50	70	70	70	80	80	80	320,00
D. Mısır	4	4	4	4	4	4	4	2	3	3	75,00
Buğday	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	100,00
Arpa	4	4	4	5	5	5	5	5	5	5	125,00
Çavdar	4	4	4	5	5	5	5	5	5	5	125,00
Yulaf	4	4	4	5	5	5	5	5	5	5	125,00
Tritikale	10	4	4	5	5	5	5	5	5	5	50,00
Çeltik	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	100,00
Kuru fasulye	10	10	10	10	10	10	20	30	30	50	500,00
Nohut	10	10	10	10	10	10	20	30	30	50	500,00
Mercimek	10	10	10	10	10	10	20	30	30	50	500,00
Çay	11	11	12	12	12	12	12	13	13	13	118,18

Kaynak: GTHB, 2018.

2008-2018 yılları arasında fark desteği ödemesine tabi ürünlere verilen birim fiyatlar incelendiğinde dane mısır ve tritikaleye verilen fark desteğinin 2008 yılının da gerisinde kaldığını ortaya koymaktadır (Tablo 4). Tablo incelendiğinde ürünler arasında en önemli artışların baklagiller (%500) ve zeytinyağında (%320) olduğu anlaşılmaktadır.

Konu ile ilgili olarak yapılan literatür incelemesinde; Gürkan (2012) yapmış olduğu çalışmada Türkiye’de uygulanan güncel tarımsal destekleme politikaları çerçevesinde, Kahramanmaraş ilindeki uygulamalar ortaya konulmuş, üreticilerin tarımsal desteklemelerden yararlanma durumları tespit edilmiş ve desteklerin uygulaması sırasında ortaya çıkan sorunlar tespit edilerek çözüm önerileri getirilmiştir. Araştırma kapsamında Kahramanmaraş İlinde 177 üreticiyle anket yapılmıştır. Anket uygulanan 130 kişinin tarımsal desteklerden faydalandığı tespit edilmiştir. Üreticilerin tarımsal destekleme kapsamında beklentisi nakit tarımsal destekler yerine mazot ve gübre fiyatlarında indirim sağlanması yönünde olmuştur. Semerci ve Çelik (2018) ise çalışmalarında Hatay İlinde pamuk üretiminde fark ödemesinin üretici geliri ya da

ürün maliyeti üzerine etkisini incelemiştir. Çalışma kapsamında 136 anket uygulaması yapılmıştır. Çalışmada, pamuk üreticisinin kar olarak elinde kalan değer fark ödemesi kapsamında aldığı tutar olduğu sonucuna varılmıştır.

3.5. Fark desteği ödenen ürünlerin ekim alanı ve üretim miktarındaki değişimler

Türkiye’de arz açığı olan ürünlerde yapılan fark desteği ödemesinin ürünlerin ekim alanı ve üretim miktarı üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla son 10 yıllık dönem incelenmiştir (Tablo 5). Tablonun incelenmesinden de anlaşılacağı üzere sadece nohut üretiminde azalma görülmüştür. Pamuk, buğday, arpa, çavdar, kuru fasulye, nohut ve mercimekte üretim alanlarında 2017 yılında 2008 yılına görülen düşüş engellenememiştir. Bununla birlikte zeytinyağı üretiminde önemli derecede artış sağlanmıştır.

Tablo 5: Türkiye’de fark ödemesine tabi ürünlerin üretim bilgileri (2008-2017)

Ürünler	Ekim Alanı (000 ha)		Değişim (%)	Üretim Miktarı (000 ton)		Değişim (%)
	2008	2017		2008	2017	
Pamuk	591	502	84,94	1.820	2.450	134,62
Ayçiçeği	585	780	133,33	992	1.964	197,98
Soya	12	32	266,67	34	140	411,76
Kanola	5	17	340,00	7	60	857,14
Aspir	0,4	27	6750,00	7	50	714,29
D. Mısır	536	639	119,22	4.274	5.900	138,04
Buğday	8.090	7.669	94,80	17.782	21.500	120,91
Arpa	2.950	2.424	82,17	5.923	7.100	119,87
Çavdar	126	101	80,16	247	320	129,55
Yulaf	91	113	124,18	196	250	127,55
Tritikale	27	94	348,15	46	150	326,09
Çeltik	99	110	111,11	753	900	119,52
Kuru fasulye	129	90	69,77	155	239	154,19
Nohut	524	395	75,38	518	470	90,73
Mercimek	424	293	69,10	131	430	328,24
Çay	77	82	106,49	1.100	1.300	118,18

Kaynak: GTHB, 2018.

Zeytin üretiminde var-yok yılı (üründe periyodisite) nedeniyle 2 yıla ait değerler dikkate alınmıştır. Ülkede 2007/8 döneminde 72.000 ton zeytinyağı, 2008-9 döneminde ise 130.000 zeytinyağı üretimi gerçekleştirilmiştir. 2016-17 döneminde üretim 175.000 ton, 2017-18 dönemi için de 263.000 ton olarak tespit edilmiştir (GTB, 2018).

4. SONUÇ

Türkiye’de tarımsal destekleme sistemi 2000’li yılların başından itibaren büyük bir değişim geçirmektedir. Bu değişimde temel etken dünyada meydana gelen değişimlerdir. GTHB tarafından Türkiye’de tarıma verilen destekler 2017 yılında yaklaşık 13 milyar TL düzeyine ulaşmıştır. Verilen desteklerde alan bazlı destekler, fark ödeme destekleri ve hayvancılık destekleri toplam desteklerin neredeyse %80’ini oluşturmaktadır.

Tarımsal destekleme unsurları içinde fark ödeme desteği özelliği gereği arz açığı olan ürünlere verilmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de uygulanan fark ödeme desteği üzerinde durulmuştur. Yapılan destekleme ödemelerinde fark ödemesi desteğinin toplamdaki payı %30,45 olarak tespit edilmiştir. 2008-2017 döneminde fark desteği toplam tutarına ait endeks 238,56 olarak hesaplanmıştır. Aynı dönemde fark desteğinin toplamdaki payı %27,36 ile %44,65 aralığında değişim göstermiştir. Fark desteği birim fiyatında en yüksek artış baklagillerde olmuştur. Ayçiçeği ve pamuk ise ülkenin tarımsal anlamda en yüksek ithalat kalemleri oluşturmaktadır. Bu ürünlere verilen destek birim fiyatı günümüz şartlarına uygun belirlenmelidir. Zira Türkiye’nin arz açığı yüksek olan ayçiçeği (yağlı tohumlar özelinde) ve pamuk için yıllık bazda 4 milyar ABD dolarına yakın ithalat yapılmaktadır.

Fark Ödemesi kapsamında yapılan destekler; pamuk, buğday, arpa, çavdar, kuru fasulye, nohut ve mercimekte üretim alanlarında 2017 yılında 2008 yılına göre görülen düşüşü engelleyememiştir. Uygulanan sistem zeytinyağı üretiminde ise önemli derecede artış sağlanmıştır.

Türkiye’de uygulanan fark ödeme sisteminin uygulamada yerini görebilmek için verilen desteklerin amacına ulaşip ulaşmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Türkiye’de fark desteği ödemeleri kapsamında üretimde önemli artışlar görülmüştür. Ancak meydana gelen bu artışların temelini; nitelikli girdi kullanımını, sulanan alanların artması, tarımsal mücadeleye daha fazla önem verilmesi, yüksek k ve kaliteli mekanizasyonlaşma gibi faktörler oluşturmuştur. Fark Ödeme Sisteminde istenilen amaca ulaşılması için; desteklenecek ürünlerin ve sayılarının, destek birim fiyatlarının ve tarımsal destekleme içinde fark ödeme desteklerinin payının daha rasyonel bir şekilde belirlenmesi kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

- ACAR, M. ve BULUT, E. (2009). ‘‘Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler’’. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 9 (17): 1-19.
- DALDAL, N. (2016). ‘‘Tarımsal Desteklemelere Üreticilerin Yaklaşımı: Tekirdağ İli Örneği’’. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ. 120 s.

- ERDAL, G., ERDAL, H. ve Gürkan, M. (2013). ‘‘Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Desteklerin Üretici Açısından Değerlendirilmesi (Kahramanmaraş İli Örneği)’’. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 3 (2): 92-98
- ERDAL, G. ve ERDAL, H. (2008). ‘‘Türkiye’de Tarımsal Desteklemeler Kapsamında Prim Sistemi Uygulamalarının Etkileri’’. GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 25(1): 41-51.
- GAYTANCIOĞLU, O. (2009). ‘‘Türkiye’de ve Dünya’da Tarımsal Destekleme Politikası’’. İstanbul Ticaret Odası (İTO) Yayınları no:2009-14, s.45.
- GTHB, (2011). Tarımsal Destekler, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı. Ankara.
- GTHB, (2008). Faaliyet Raporu-2008.
(erişim:https://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/2008_Yili.pdf, erişim tarihi: 17.05.2018)
- GTHB, (2018a). Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeline Göre Fark Ödemesi Destekleri. 2017 Yılı Faaliyet Raporu. s.66, (erişim: https://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/2017.pdf , erişim tarihi:17.05.2018)
- GTHB, (2018b). Fark Ödemesi Destekleri. (<https://www.tarim.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler/Fark-Odemesi-Destekleri>, erişim 17.05.2018)
- GTB, (2018). 2017 Yılı Zeytin ve Zeytinyağı Raporu. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. 29 s. (erişim <http://koop.gtb.gov.tr/data/5ad06f17ddee7dd8b423eb2e/2017%20Zeytinya%C4%9F%C4%B1%20Raporu.pdf>, 18.05.2018)
- GU, Z. (2014a). ‘‘Evolution of Post-war Agricultural Support Policies in China’s Taiwan’’. Asian Agricultural Research. 6(11): 58-61.
- GU, Z. (2014b). Agricultural Support Policy and Farmers’ Income in China. Asian Agricultural Research.6(10): 22-25.
- GÜRKAN, M. (2012). ‘‘Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Desteklerin Üretici Açısından Değerlendirilmesi (Kahramanmaraş İli Örneği)’’. Gaziosmanpaşa Ün. Fen Bilimleri Ens. Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat. 86 s.
- INNES, D.R. ve Gordon, C.R. (1989). ‘‘Incomplete Markets and Government Agricultural Policy’’. *American Journal of Agricultural Economics*. 71(4): 915-931
- ŞAHİNÖZ, A., ÇAĞATAY, S., TEOMAN, Ö. ve KIYMAZ, T. (2005). ‘‘Tarımda Yeni Politika Arayışları ‘‘Fark Ödeme’’, TZOB Yayını, Ankara.
- TAN, S., HASDEMİR, M. ve EVEREST, B. (2015). ‘‘Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları’’. International Conference on Eurasian Economies-2015, s.266-270 (erişim www.avekon.org/papers/1444.pdf, (Erişim Tarihi: 17.05.2018).

- TEOMAN, Ö. ve ÇAĞATAY, S. (2008). ‘‘Dünya Ticaret Örgütü Kısıtları Kapsamında Tarımda Fark Ödeme Desteği ve Türkiye İçin Transfer Etkinliği Uygulaması’’. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi. 2008 (15): 87-110.
- TÜİK, 2018. Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev. 3) Göre İhracat ve İthalat Değerleri TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri. İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama .(erişim: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, erişim tarihi 17.05.2018)
- SEMERCİ, A. (2016). ‘‘Effects of agricultural supports on farmer’s revenue and product costs: The case of Turkey’’. *Custos e @gronegocio on line*, 12 (3) 71-96 (ISSN 1808-2882).
- SEMERCİ, A. ve ÇELİK, A. (2018). Gross profit analysis in cotton production and effects of agricultural subsidies on product cost: a case study of Hatay Region-Turkey. *Custos e @gronegocio on line*, 14 (1) 2-21 (ISSN 1808-2882).
- YILDIZ, F. (2017). ‘‘Türkiye’de Merkezi Yönetim Bütçesinden Yapılan Tarımsal Destekleme Ödemelerinin Tarımsal Üretim Üzerindeki Etkisi:2006–2016 Dönemi’’. Sayıştay Dergisi. 2018, Sayı:104 (Ocak-Mart) s.45-63.

TARIMIN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ**Doç. Dr. Arif SEMERCİ**

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi

Arş. Gör. Ahmet Duran ÇELİK

Mustafa Kemal Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada tarımın Türkiye ekonomisindeki yeri; toplumun gıda gereksinimini karşılaması, sanayi sektörüne hammadde vermesi, tarım sektörüne girdi talebi oluşturması, ihracata olan katkısı ve istihdam olanakları bağlamında incelenmiştir. 2017 yılı verilerine göre; tarımsal GSYH değeri yaklaşık 205,1 milyar TL olup, ülke GSYH'daki payı %6,08, istihdamdaki payı %19,38'dir. Sektörün ülke ihracatındaki payı %3,35, ithalatındaki payı ise %3,81 olmuştur. Gıda sanayi de dikkate alındığında dış ticarete tarımın 2,5 milyar ABD\$ artı değer oluşturmaktadır. Gıda sanayi dikkate alınmadığı takdirde, Türkiye'de tarım sektörü yaklaşık 3,2 milyar ABD\$ açık vermektedir ki bu da ülkenin tarım ve hayvancılık ürünlerinde net ithalatçı ülke konumunda olduğunu göstermektedir. Türkiye son yıllarda daha üst düzeyde tüketen toplum özelliğine doğru ilerlemektedir. Türkiye'de tarımın ülke ekonomisindeki önemini artırması; tarımın profesyonel zihniyette yapılması, işletme ölçeğinin artması, desteklerin günümüz şartlarına uygun olarak verilmesi, üretimde teknolojinin üst düzeyde kullanımının sağlanması, verimliliğin yükseltilmesi ve tarımsal ürünlerde arz açığı olanların daha yüksek düzeyde desteklenmesine bağlıdır. Türkiye, tarım sektöründe yukarıda belirtilen amaçlara uygun bir destekleme modelini ortaya koymalıdır. Ancak bu şekilde Türkiye, tarımsal ürünlerde kendine yeterli hale gelebilir, gelişmiş ülkelerle rekabet edebilir.

Anahtar Kelimeler: Tarım, GSYH, İstihdam, Dış Ticaret, Türkiye**Abstract**

Importance of economic sectors in country economies show differences based on levels of their development. Turkey is a developing country, and while proportion of agricultural income in Turkey's national income relatively has been decreasing, it is in a tendency of increase as an absolute value. In this study, the importance of agriculture in Turkey was examined in terms of; meeting society's food needs, providing raw material for several industry branches, input demand of agricultural production, contribution to export, and employment. According to 2017's data, the gross domestic product value of agriculture was 205,1 billion TL, the ratio in the country's gross domestic product was 6,08%, and the ratio of employment was 19,38%. The ratio of agricultural products in Turkey's total export was 3,35%, and was 3,81% in import. When considered with the food industry, the contribution of agriculture in Turkey's export was

2,5 billion USD. Excluding the food industry, there is a 3,2 billion USD gap in Turkey's agricultural production which is a clear sign that Turkey is a net importer of agricultural and husbandry products. The consumption level in Turkey has grown in recent years. Increasing the importance of agricultural production in Turkey's economy depends on meeting some requirements such as; raising the level of professional agriculture, expanding enterprise sizes, revising the subsidies for present conditions, increasing production technologies and productivity, and providing more subsidies for the products which have gaps in their supply amounts. Turkey must provide a subsidy program which meets the requirements that are mentioned above in order to provide self sufficiency in agricultural products, and to compete with developed countries.

Keywords: Agriculture, GDP, Employment, Foreign Trade, Turkey

1. GİRİŞ

Tarım sektörü ekonominin önemli sektörlerinden biri olmakla birlikte zaman içinde iktisadi gelişmeye bağlı olarak, görece ekonomideki payı azalma göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin tarihsel yönden ekonomik geçmişlerine bakıldığında, doğal sürecin bu yönde işlediği görülmektedir. Türkiye de özellikle 1980'li yıllardan itibaren bu sürece dahil olmuştur. Ülke ekonomileri geliştikçe tarıma verilen önem de artış göstermiş ve koruma duvarları oluşturulmuştur. Bu nedenledir ki tarım sektörü, sahip olduğu dezavantajlı özellikleri nedeniyle, dünya genelinde ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre desteklenmektedir.

Genel ekonomik düzende tarım sektörü sistemin ayrılmaz bir parçasıdır. Tarım sektörünün genel ekonomi içindeki yeri, onun genel ekonomi içinde yarattığı katma değer genel ekonomi içindeki payı ile ölçülmektedir. Tarım sektörünün ekonomideki önemi ise tarımsal üretimin genel istihdam, dış ticaret ve ekonominin diğer sektörleriyle olan ilişkisinden ortaya çıkmaktadır.

Tarım sektörü birçok sosyo-ekonomik kriter bakımından ülke ekonomilerinde gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklı düzeyde öneme sahiptir. Türkiye, dünya genelinde tarımsal üretim değeri bakımından 7., Avrupa ülkeleri arasında ise 1.sırada yer almaktadır (Acar ve Aytüre, 2010).

Türkiye'de tarımın ülke ekonomisindeki yerini ortaya koyan ve tespit edilen sorunlara çözüm önerileri getiren çalışmalardan bazılarına burada kısaca yer verilmiştir. Arı (2006), çalışmasında tarım sektörünün Türkiye ekonomisindeki yerini sayısal verilerle ortaya koymuş, tarım sektörünün güncel sorunlarına yönelik çözüm önerilerinde bulunmuştur. Ege (2011), çalışmasında Türkiye'de tarım sektörünü; ekonomideki yeri, istihdam ve dış ticaret yönünden değerlendirmiştir. Uzundumlu (2012), çalışmasında ikincil (TÜİK) verilerden yararlanılarak, Türkiye'de tarım sektörünün son 15 yıldaki değişimi dikkate alınmıştır. Çalışmada, tarımın, toplumun gıda gereksinimini sağlaması, sanayi sektörüne hammadde temin etmesi, ihracata olan katkısı ve yarattığı istihdam olanakları irdelenmeye çalışılmıştır. Doğan ve ark. (2015), tarafından yapılan çalışmada tarım sektörü ile ilgili genel bilgilere yer verilmiş, tarım sektörünün ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri ile içinde bulunduğu sorunlar üzerinde

durulmuştur. Doğan ve Alım (2016) tarafından hazırlanan yayının 7 bölümünden oluşmuş olup, 4. bölümde ayrıntılı ve güncel verilerle Türkiye’de Tarım, Hayvancılık ve Ormancılık konularına yer verilmiştir. Oruç ve ark. (2016), tarafından yapılan araştırmada çiftçilerin tarım sektörünü bazı makro ölçekler bazında ne kadar tanıdığı, sektörü nasıl bir yerde gördüğü, bir üretim alanı olarak tarıma ve tarım yapılan topraklara ne ölçüde değer verdiği incelenmeye çalışılmıştır.

Tarımın ülkelerin ekonomilerindeki yerini ortaya koyabilmek için bazı kriterler dikkate alınmaktadır. Bu kriterleri; Tarımın bir ülke ekonomisindeki yeri genel olarak; nüfus ve işgücüne katkısı, üretim ve verime katkısı, toplum beslenmesine katkısı, sanayi sektörüne katkısı, milli gelire ve dış ticarete katkısı olmak üzere altı grupta incelenebilir (Semerci, 2016). Bu çalışmada belirtilen özellikle dikkate alınarak Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın materyalini Türkiye’de ilgili bakanlık birimlerinden alınan resmi veriler oluşturmuştur. Bu çalışmada temel istatistiklerde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü (BÜGEM), Hayvansal Üretim Genel Müdürlüğü (HAYGEM), Su Ürünleri ve Balıkçılık Genel Müdürlüğü (BSGM) verilerinden yararlanılmıştır.

Çalışmada öncelikle Türkiye tarımının genel karakteristiği (tarımsal kimliği) rakamsal özellikleriyle ortaya konulmuştur. Çalışmanın ana kısmında ise, tarımın ülke ekonomisindeki yerini ortaya koyabilmek için, Türkiye’nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasında, istihdamda, dış ticarete tarım sektörünün payı 2000-2017 yılları arası dikkate alınarak verilmiştir. Bununla birlikte çalışmada tarımın beslenme, diğer alt sektörler katkısı (tarıma dayalı ve tarıma bağlı sanayiler yönünden) ve genel ekonomik yapı içinde yarattığı talep ile ülke ekonomisine kattığı değer de açıklanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler tablo ve grafikler halinde sunulmuş, verilerin zaman içindeki değişimi ise endeks yardımıyla verilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Türkiye’nin Tarımsal Yapısı ve Üretimi

Türkiye’nin tarımsal özelliklerini yansıtan bilgiler Tablo 1’de verilmiştir. İlgili tabloda bitkisel üretim, hayvansal üretim ve su ürünleri üretimine yönelik temel verilere yer verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye’nin tarımsal özellikleri

Kriter	Birim	Miktar
Türkiye’nin Yüzölçümü	Km ²	783.562
Tarım Alanı	ha	23.375.000
Sulanan Alan	ha	5.600.000
ÇKS’ye Kayıtlı Alan	ha	14.870.208,1
ÇKS’ye Kayıtlı Çiftçi Sayısı	kişi	2.132.491
İyi Tarım Uygulayan İl Sayısı	adet	64
İyi Tarım Uygulayan Çiftçi Sayısı	kişi	72.236
İyi Tarım Uygulanan Üretim Alanı	ha	624.710,7

İyi Tarım Uygulanan Üretim Miktarı	ton	6.898.749
Organik Tarım Yapan Üretici Sayısı	adet	67.878
Organik Üretimi Yapılan Ürün Sayısı	adet	225
Organik Ürün Üretim Yapılan Alan	ha	523.778
Organik Ürün Üretim Miktarı	ton	2.473.600
Toplam Örtü Altı Alan	ha	75.200
Toplam Örtü Altı Üretim Miktarı	ton	7.863.000
Mera Alanı	ha	10.984.566
Yem Bitkileri Ekim Alanı	ha	2.687.740
Destekleme Ödemesi	TL	12.899.171.000
Sığır Sayısı	b.baş	15.943.586
Manda Sayısı	b.baş	161.439
Koyun Sayısı	k.baş	33.677.636
Keçi Sayısı	k.baş	10.634.672
Süt Üretimi	ton	20.699.894
Kırmızı et üretimi	ton	1.126.403
Yumurta üretimi	milyon adet	18.098
Kanatlı eti üretimi	ton	1.879.018
Arılı Kovan Sayısı	adet	7.991.072
Bal Üretimi	ton	114.471
Yaş Koza Üretimi	ton	102
Su Ürünleri Üretimi (avcılıkla)	ton	335.320
Su Ürünleri Üretimi (yetiştiricilikle)	ton	253.395

Kaynak: GTHB,2017.

Tablo 1 ile ilgili açıklamalar ana üretim dallarında ayrıntılı olarak verilmiştir. Türkiye'nin toplam tarımsal üretim değeri 205,1 milyar TL olup, bitkisel üretimin payı %65,92'dir. Gelişmiş ülkelerde ise bitkisel üretim ve hayvansal üretimin toplam tarımsal üretim değerinden almış oldukları pay neredeyse birbirine oldukça yakındır.

3.1.1. Bitkisel Üretim

2017 Yılı TÜİK verilerine göre Türkiye'de 23.375.000 ha alanda tarım yapılmaktadır. Bu alanın %66,4'ünde tarla bitkileri yapılırken, %15,8'i nadas alanı olarak bırakılmakta, %14,3'ünde meyve, %3,4'ünde ise sebze üretimi yapılmaktadır. Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) 2017 yılında 2.132.491 üretici kayıtlı olup, 14.870.208 ha alanda üretim yapmaktadırlar. Aynı yıl itibariyle tarla bitkileri içinde en fazla ekim alanı buğdaya ait olup (7.669.000 ha), 21.500.000 ton üretim gerçekleştirilmiştir. Üretim miktarı bakımından bir milyon tonu geçen diğer ürünler şekerpancarı, arpa, dane mısır, patates, kütlü pamuk, soğan (kuru) ve ayçiçeğidir.

2017 yılında yumuşak çekirdeklielerde elma 3.032.000 ton, sert çekirdeklielerde zeytin 2.100.000 ton, turunçgillerde portakal 1.950.000 ton sert kabuklularda fındık 675.000 ton, üzüm sü meyvelerde üzüm 4.200.000 ton ile ilk sırada yer almıştır. Yaş sebze üretiminde domates 12.750.000 ton, karpuz 4.011.313 ton, hıyar 1.827.782 ton ile ilk 3 sırada yer almıştır.

2017 yılında 64 ilde 72.236 üretici 624711 ha alanda iyi tarım uygulamalarından yararlanarak 6.898.749 ton üretimde bulunmuştur. 2016 yılında organik ürün sayısı 225, üretici sayısı 67.878, üretim alanı 489.671 ha, doğal toplama alanı 34.106 ha, toplam üretim alanı 523.778 ton ve üretim miktarı ise 2.473.600 ton olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl 75.200 ha kapalı alanda (örtü altı) 7.863.000 ton üretim yapılmıştır.

Hayvansal üretimin vaz geçilmez unsuru olan meralara yönelik yapılan çalışmalarda Mera Kanununun çıktığı yıldan (1998) 2017 yılına kadar 10.984.566 ha alanda tespit ve 6.812.771 ha alanda ise tahdit çalışması tamamlanmıştır. 2000-2017 yılları arasında 1.339 proje hazırlanarak 677.260 ha alanda mera ıslah çalışması uygulanmıştır. Ülkede yem bitkileri ekim alanları 2017 yılında 2.687.740 ha olarak gerçekleşmiştir. %41,87 ile mısır (hasıl+sılab) ilk sırada yer almıştır (GTHB, 2018a).

3.1.2. Hayvansal Üretim

Türkiye'nin sığır varlığı 2017 yılında 15.943.586 baş, manda varlığı ise 161.439 baş olmak üzere toplam büyükbaş hayvan varlığı 16.105.025 baş olarak gerçekleşmiştir. Sığır varlığının %48,9'u kültür, %40,9'u kültür melezi ve %10,1'i yerli popülasyondan oluşmaktadır. Toplam küçükbaş hayvan varlığı 44.312.308 baş olup; 33.677.636 başını koyun ve 10.634.672 başını da keçi varlığı oluşturmuştur. 2017 yılında sağılan hayvan sayısı sığır 5.969.047 baş, koyun 17.503.414 baş, keçi 4.963.581 baş ve manda 69.497 baş olmak üzere toplam 28.505.539 baştır.

Türkiye'nin toplam süt üretimi 2017 yılında 20.699.894 ton olup, 18.762.319 tonunu inek sütü oluşturmaktadır. Sığırdaki süt verimi 3143 lt/baş düzeyine ulaşmıştır. 2017 yılında kesilen büyükbaş sayısı 3.608.238 baş, küçükbaş sayısı ise 7.203.204 baş olmuştur. 2017 yılında Türkiye'de 1.126.403 ton kırmızı et üretimi gerçekleşmiştir. Bu değer 987.482 tonu sığır, 100.058 tonu koyun, 37.525 tonu keçi ve 1.339 tonu da mandadan elde edilmiştir.

2017 yılında Türkiye'nin kanatlı verileri şöyledir; işletme sayısı 10.280, kümes sayısı 18.819. 2016 yılı itibariyle yumurta üretimi 18,1 milyar adet, kanatlı eti üretimi 1.879.018 tondur. 2017 yılında ülkede 7.991.072 adet kovanda 114.471 ton bal, 4.488 ton balmumu üretilmiştir. Aynı yılı 659 köyde 2.128 hanede 5.686 açılan kutudan 102 ton yaş koza üretimi gerçekleştirilmiştir (GTHB, 2018b).

3.1.3. Su Ürünleri Üretimi

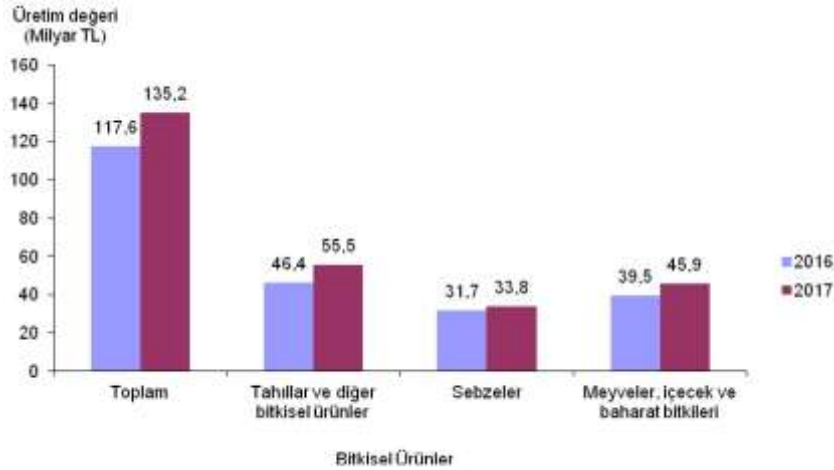
GTHB Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü verilerine göre 2016 yılında avcılıkla 301.464 ton deniz ve 33.856 içsu olmak üzere toplam 335.320 ton su ürünü, yetiştiricilikle 151.794 ton deniz, 101.601 ton içsu olmak üzere 253.395 ton su ürünleri üretimi gerçekleşmiştir. 2016 yılında Türkiye'nin toplam su ürünleri üretim miktarı 588.715 ton olmuştur (GTHB, 2018c).

3.2. Tarımsal Üretim Değeri

Türkiye'nin 2017 yılında tarımsal üretim değeri; Bitkisel üretim değeri 135,2 milyar TL ve hayvansal ürünler üretim 69,9 milyar TL olmak üzere toplam 205,1 milyar TL olmuştur

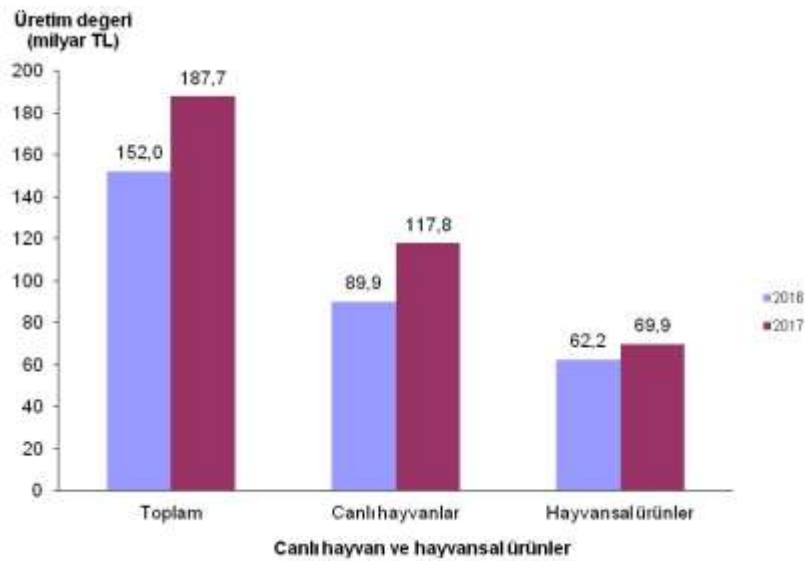
(Şekil 1). Bitkisel üretim değeri 135,2 milyar TL oldu. Bir önceki yıla göre; tahıllar ve diğer bitkisel ürünler üretim değeri %19,6 artarak 55,5 milyar TL, sebze üretim değeri %6,7 artarak yaklaşık 33,8 milyar TL ve meyveler, içecek ve baharat bitkileri üretim değeri ise %16,1 artarak yaklaşık 45,9 milyar TL oldu (TÜİK, 2018a).

Şekil 1. Türkiye'nin bitkisel üretim değerleri (2016-2017)

2017 yılında Türkiye'nin hayvansal üretim değeri 187,7 milyar TL olmuştur. Bunun içinde canlı hayvan değeri 117,8 milyar TL'dir (Şekil 2). Hayvansal ürün üretim değeri 2017 yılında %12,5 artarak 69,9 milyar TL oldu. Süt üretim değeri 28,8 milyar TL, bal üretim değeri 3,3 milyar TL, yumurta üretim değeri 6,5 milyar TL ve kırmızı et üretim değeri 30,9 milyar TL oldu (TÜİK, 2018b).

Şekil 2. Türkiye'nin hayvansal üretim değerleri (2016-2017)

3.3. Tarım Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Tarım sektörü genellikle ekonomik sistemlerin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Tarım sektörünün ülke ekonomisi içerisindeki yeri, tarımın genel ekonomi içerisinde yaratmış olduğu katma değer ile ölçülmektedir. Bu katma değer ise, tarımsal faaliyetler sonucu ortaya çıkan hâsıla, tarımsal çıktı, dış ticaret, istihdam ve diğer sektörlere girdi temini gibi başlıklardan oluşmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, geleneksel ekonomik yapıdan daha modern bir ekonomik yapıya ulaşabilmek için büyük çaba içerisinde girmektedir. Bu yapıya ulaşabilmenin yolu ise genellikle sanayileşme ile mümkün olmaktadır. Ancak, ülkelerin sanayileşme süreci,

ekonomik kalkınma istekleri ve geleneksel ekonomik yapı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka ifade ile ekonomik kalkınma sürecinde tarım sektörü ile sanayi sektörü arasında sıkı bir ilişki ve etkileşim mevcuttur. Bu nedenle geçmişte tarıma dayalı ekonomilere sahip olan gelişmiş ülkeler önce tarım sektörüne ağırlık vererek tarım sektörünün gelişmesini sağlamış, daha sonra bu sektörden elde edilen kaynak birikimleri ile sanayileşmeye hız vermiştir. Fransa, İngiltere, Rusya ve Japonya gibi ülkeler ise sanayileşmelerinin finansmanını büyük ölçüde tarım sektöründen elde edilen kaynaklarla sağlamıştır (Tuna, 1993). Tarım sektörünün ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri ve ülke ekonomisindeki önemini aşağıdaki başlıklar altında ortaya koymak mümkündür.

3.4. Tarımın Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Payı

2017 Yılında Türkiye'nin cari fiyatlarla tarımsal GSYH değeri 188.650.644.000 TL, gelişme hızı ise %16,95 olmuştur. Türkiye'nin cari fiyatlarla GSYH değeri 3.104.906.706.000 TL, gelişme hızı ise %19,03 olmuştur. Tarımın cari fiyatlarla ülke GSYH değerindeki payı ise %6,12'dir. Döviz kuru cinsinden ülkenin 2017 yılı GSYH değeri 851.045.949.000 ABD\$, tarımsal GSYH ise 52.000.042.000 ABD\$ olmuştur (GTHB, 2018d). Türkiye'nin cari fiyatlarla iktisadi faaliyet kollarının GSYH'daki payları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Cari Fiyatlarla İktisadi Faaliyet Kollarının GSYH'daki Payları (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
2000	10,08	23,00	67,10	100,00
2005	9,25	20,30	70,45	100,00
2010	9,00	18,50	72,50	100,00
2015	6,90	18,80	74,30	100,00
2016	6,20	18,70	75,10	100,00

Kaynak: TÜİK

2000-2016 döneminde tarım sektörünün GSYH değerindeki payı %10,08'den %6,20 düzeyine gerilemiştir. GTHB verilerine göre bu değer 2017 yılında %6,08 olarak gerçekleşmiştir. Belirtilen dönemde hizmetler sektörünün payı %75 düzeyine ulaşmıştır.

3.5. Tarımın İstihdamdaki Payı

2017 Yılı itibariyle Türkiye'de genel işsizlik %10,9 düzeyinde seyretmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı ise %13 olmuştur. Aynı yıl Türkiye'nin toplam işgücü 31.0643.000 kişi, toplam istihdam ise 28.189.000 kişi olarak gerçekleşmiştir. Toplam istihdamda hizmetler sektörünün payı %64,52, tarımın payı %19,38, sanayinin payı %19,10 ve inşaat sektörünün payı da %7,43 olmuştur (GTHB, 2018d). Tarımın ülke istihdamındaki payı Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Tarımın toplam istihdamdaki payı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
2000	36,00	17,66	46,34	100,00
2005	25,54	21,60	52,86	100,00
2010	23,26	21,11	55,63	100,00
2015	20,60	20,03	59,37	100,00
2016	19,50	19,47	61,03	100,00
2017	19,38	19,10	64,52	100,00

Kaynak: GTHB, 2018.

2000-2017 döneminde tarım sektörünün istihdamdaki payı neredeyse yarı yarıya gerilemiştir. Aynı gerileme daha düşük düzeylerde sanayi sektörü için de geçerlidir. Hizmetler sektörünün toplam istihdamdaki payı ise yaklaşık %65 olmuştur (Tablo 3).

3.6. Dış Ticaret

Tarım sektörünün ülkelerin ekonomik kalkınmaları üzerindeki yarattığı olumlu etkilerden bir diğeri ise dış ticaret yolu ile döviz girdisinin sağlanmasıdır. Tarım sektörü aracılığı ile ülkelere döviz girişi üç şekilde sağlanmaktadır. Bunlardan birincisi; ülkelerin üretmiş oldukları tarımsal mamulleri ihraç etmek sureti ile döviz girişinin sağlanması, ikincisi tarımsal üretim sonucunda ithal ikâmesinin sağlanarak ülke dışına çıkması olası dövizlerin ülke içerisinde kalmasının sağlanması, üçüncüsü ise tarıma dayalı sanayileşmenin gelişimi sonucunda, hammaddenin yanı sıra, tüketim mallarının da ihracı ile döviz girişinin sağlanmasıdır (Deran, 2005). Tarım sektörünün dış ticaret yolu ile ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerine bakıldığında, üzerinde durulması gereken bir diğer gösterge ise tarımsal mamullerin ihracatı sonucu elde edilen döviz gelirlerinin yatırım malları ve ara girdilerin ithalatının finansmanındaki payıdır (Şahin, 2000).

Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticareti Tablo 4'te verilmiştir. İlgili tabloda 2007-2017 yılları arasını kapsamaktadır. Tablo genel olarak incelendiğinde Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatının toplamdaki payının yıllar itibariyle sürekli azaldığını ortaya koymaktadır. Tarım ürünleri ithalatının toplamdaki payının ise 2010 yılından itibaren arttığı gözle çarpılmaktadır.

Tablo 4: Türkiye'nin tarımsal ürünler dış ticareti

Yıllar	Tarım			Tarım		
	Ürünleri İhracatı (000 ABD\$)	Toplam İhracat (000 ABD\$)	Tarımın Payı (%)	Ürünleri İthalatı (000 ABD\$)	Toplam İthalat (000 ABD\$)	Tarımın Payı (%)
2000	1.651.912	27.774.906	5,95	1.973.810	54.502.821	3,62
2005	3.314.031	73.476.408	4,51	2.541.823	116.774.151	2,18
2010	4.919.250	113.883.219	4,32	6.261.329	185.544.332	3,37
2015	5.735.622	143.838.871	3,99	7.036.487	207.234.359	3,40
2016	5.372.836	142.529.584	3,77	7.041.368	198.618.235	3,55
2017	5.260.905	157.000.247	3,35	8.898.820	233.798.642	3,81

Kaynak: TÜİK, 2018.

2017 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 157.000.247.164 ABD\$ olup, tarım ve hayvancılık kolunun ihracatı 5.260.904.771 ABD\$, balıkçılık kolunun değeri 450.699.744 ABD\$ düzeyindedir. Tarımsal anlamda toplam ihracat değeri 5.711.604.515 ABD\$'dir. Bu ürünlere gıda ürünleri ve içecek sanayi de eklendiğinde (10.678.589.888 ABD\$) tarım sektörünün toplam ihracat 16.390.194.403 ABD\$ ulaşmaktadır.

2017 yılında Türkiye'nin toplam ithalatı 233.798.642.196 ABD\$ olup, tarım ve hayvancılık kolunun ithalatı 8.898.820.475 ABD\$, balıkçılık kolunun değeri 57.996.258 ABD\$ düzeyindedir. Tarımsal anlamda toplam ithalat değeri 8.956.816.733 ABD\$'dir. Bu ürünlere gıda ürünleri ve içecek sanayi de eklendiğinde (4.908.493.966 ABD\$) tarım sektörünün toplam ithalatı 13.865.310.699 ABD\$ ulaşmaktadır.

Tablo 4 incelendiğinde ve tarımın dış ticaretteki etkisi genel olarak değerlendirildiğinde (gıda sanayi ile birlikte) yaklaşık 2,5 milyar ABD\$ artı değer oluşturduğu görülmektedir. Ancak gıda sanayi dikkate alınmazsa tarım sektörü yaklaşık 3,2 milyar ABD\$ negatif özellik göstermektedir. Diğer bir ifade ile Türkiye tarım ve hayvancılık ürünlerinde net ithalatçı ülke konumunda bulunmaktadır.

3.7. Üretim Faktörleri Üzerindeki Etkisi

Tarım sektörü tarımsal alanda faaliyette bulunmak için kullanılan girdilerin talebini oluşturması nedeniyle önemli bir işlevi de yerine getirmektedir. Zira, tarımsal üretimde bulunmak için tohum, gübre, ilaç, mekanizasyon vb. nitelikli ve kaliteli girdiye ihtiyaç duyulmaktadır.

2017 yılında tohum üretim miktarı 10.000 tonun üzerinde olan ürünler şöyle sıralanmaktadır; buğday 508.191 ton, patates 258.180 ton, arpa 119.474 ton, mısır 58.118 ton, ayçiçeği 28.022 ton, pamuk 19.929 ton, mercimek 12.290 ton, nohut 10.658 ton, çeltik 10.491 ton.

2017 yılında sertifikalandırılan meyve fidanı 101.676.747 adet, asma fidanı 3.826.412 adet, ve çilek fidesi 132.866.800 adet olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal üretim için 6.332.871 ton kimyevi gübre kullanılmıştır. 2017 yılında 2003 yılına göre gübre fiyatları çeşitler bazında; %21'lik Amonyum Sülfatta 3,17 kat, Kalsiyum Amonyum Nitratta 3,36, %21'lik Amonyum Nitratta 2,65, Ürede 3,24, Diamonyum Fosfatta 3,85 ve 20.20.0 kompoze gübrede 3,54 kat artış göstermiştir. Mozat fiyatı ise 2002-2017 döneminde 4,31 kat artış göstermiştir (GTHB, 2018a).

Türkiye'de tarım arazileri toplam yüzölçümün yaklaşık üçte biri kadardır. Yapılan etütlere göre ekonomik olarak sulanabilecek 8,5 milyon hektar alanın 2011 yılı sonu itibari ile toplam 5,6 milyon hektarı sulamaya açılmıştır. Bu miktarın 3,3 milyon hektarı DSİ tarafından inşa edilmiş modern sulama şebekesine sahiptir. 1,3 milyon hektarı mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) ve İl Özel İdareleri tarafından işletmeye açılmıştır. Ayrıca, yaklaşık 1 milyon hektar alanda halk sulaması yapılmaktadır. (DSİ, 2017).

Tarım sektörünün ekonomik kalkınmaya olan sermaye katkısı, tarım sektöründen elden edilen gelirlerin bir kısmının yeni yatırımlarda kullanılması olarak ifade edilmektedir. Tarımsal faaliyetler sonucu elde edilen gelirlerin tekrar yatırıma yönlendirilmesi ve kırsal bölgelerde

yaşayan iş gücünün de tarımsal faaliyetler ile istihdam edilmesi ülkelerin ekonomik gelişmeleri açısından çok önemlidir (Doğan ve ark., 2015).

3.8. Piyasalar Üzerindeki Etkisi

Tarım sektörü bir yandan tarıma dayalı sanayilere hammadde sağlarken, diğer taraftan diğer sektörlerde üretilen mal ve hizmetlere talep oluşturarak ekonomiye katkıda bulunmaktadır. Tarım sektöründe yaşanacak bir büyüme ile birlikte, sektörler arasındaki alım satım ilişkileri de artacak ve bunun sonucunda tarım sektörü, ekonomi ile bütünleşerek sanayinin ve diğer sektörlerin gelişmesine yardımcı olacaktır (Dura, 1987: 24). Dolayısı ile tarım sektörü birçok sektör ile etkileşim içerisinde. Sektörler arasındaki bu etkileşim derecesi ise sektörlerdeki gelişmelere paralel olarak artmakta ve çeşitlenmektedir (Kıral ve Akder, 2000).

Tarım, sadece fiziksel ve biyolojik çıktı üreten bir sektör olarak düşünülmemelidir. Tarım sektörü; küçük aile işletmeleri, büyük şirket çiftlikleri, kredi ve diğer girdi sağlayan işletmeler, tarımsal mamulleri işleyerek yeni mamul üreten işletmeler, taşıma işletmeleri, toptancılar, oteller ve perakendeciler gibi çok sayıda ekonomik birimi de içine alan ve bu ekonomik birimlerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır (Ege, 2011).

Türkiye'deki tarımsal yapı içerisinde küçük tarım işletmelerinin hakimiyeti, yetersiz düzeydeki finansman ve teknoloji kullanımı ve diğer sektörlerle nazaran gelir dağılımından tarımın aldığı payın düşüklüğü göze çarpmaktadır (Turan, 2013).

4. SONUÇ

Tarım sektörü üretim aşamasında taşımakta olduğu risk ve belirsizliklerin yüksekliği nedeniyle diğer sektörlerden ayrı değerlendirilmektedir. Tarımsal faaliyetler sonucunda yapılan üretim ülkenin beslenmesini karşılamakla birlikte, istihdam, milli gelir, dış ticaret, tarımdan girdi alan sektörlerle vermiş olduğu hammadde ve tarıma girdi veren sanayilere karşı oluşturmuş olduğu talep ile ülke ekonomisinin ayrılmaz bir parçasıdır.

İstatistiki veriler ülke ekonomisinde tarımın nisbi olarak öneminin azaldığını işaret etmekle birlikte tarımsal üretim miktarı ve oluşturduğu katma değer bakımından mutlak ölçekte önemini artarak korumaya devam etmektedir.

Dış ticaret verileri Türkiye'nin tarımsal ürünler ithalatının son yıllarda artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte tarımsal üretim ile elde edilen gıda ürünleri ülkede yaşayanların beslenme ihtiyacını karşıladığı gibi yaklaşık 40 milyon turist beslenme ihtiyacı karşılanmaktadır. Bunların yanında tarım ürünleri ve işlenmiş gıda ürünleri ihracatıyla ithalat arasındaki farkın ise 2,5 milyar ABD\$ düzeyindedir.

Türkiye'de tarımın ülke ekonomisinde daha yüksek düzeyde öneme sahip olması için; tarımsal desteklerin günümüz şartlarına uygun hale getirilmesi, teknolojinin üst düzeyde kullanımı (sulu alanların, nitelikli tohum kullanımının, bilinçli mekanizasyonlaşmanın sağlanması vb.), talep fazlası ürünlerin pazarlanabilmesi ve tarımsal altyapı sorunlarının bir an önce çözülmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

- ACAR, M. ve AYTÜRE, S. (2010). ‘‘Dünyada ve Türkiye’de tarım ve tarım politikalarının geleceği.’’ Ekin Basım Yayın Dağıtım. Bursa. Türkiye. s.397.
- ARIF, A. (2006). ‘‘Türkiye’de Tarımın Ekonomideki Yeri Ve Güncel Sorunları.’’ Çalışma ve Toplum Dergisi. 2006/2 (9):61-81.
- DERAN, A. (2005). ‘‘Meyve Bahçelerinde Maliyetlerin Muhasebe Kuramı Çerçevesinde Hesaplanması ve Uygulamaları’’, s.29, *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DOĞAN, Z., ARSLAN, S. ve BERKMAN, A.N. (2015). ‘‘Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış.’’ Niğde Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 8 (1): 29-41.
- DOĞAN, S. ve ALIM, M. (2016). ‘‘Türkiye Beşerî ve Ekonomik Coğrafiyası.’’ Pegem Akademi Yayınları. Kasım, Ankara. 277 s.
- DSİ, (2017). ‘‘Tarım- Sulamanın Önemi.’’ <http://www.dsi.gov.tr/docs/hizmet-alanlari/tarim-sulama.pdf?sfvrsn=2>, Erişim tarihi: 22.05.2018.
- EGE, H. (2011). ‘‘Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi.’’ GTHB. TEPGE Yayınları. Tepge Bakış. 2011 (7): 1-4.
- GTHB, 2018a. Bitkisel Üretim Verileri-2017. GTHB Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, (<https://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf>, erişim 21.05.2018).
- GTHB, 2018b. Hayvancılık Verileri-2017. GTHB Hayvancılık Genel Müdürlüğü, (erişim <https://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf>, 21.05.2018).
- GTHB, 2018c. Su Ürünleri İstatistikleri. GTHB Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü. (erişim <https://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BSGM.pdf>, 21.05.2018).
- GTHB, 2018d. Temel Ekonomik Göstergeler. (erişim <https://www.tarim.gov.tr/Konular/Makro-Ekonomik-Gostergeler>, 21.05.2018).
- İNAN, İ.H. (2016). ‘‘Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği.’’ Güncellenmiş 8. Baskı. İdeal Kültür ve Yayıncılık. İstanbul. 2016. 415 s.
- KIRAL, T. ve AKDER, H. (2000). ‘‘Makro Ekonomik Göstergelerle Tarım Sektörü’’. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, 17-21 Ocak, Milli Kütüphane, Ankara, s.1.
- ORUÇ, E., GÜNDÜZ, O. ve ERGÜN, A. (2016). Çiftçi Gözünde Tarımın Türkiye Ekonomisinde Yeri ve Önemi: Manisa İli Soma İlçesi Örneği. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi. 33 (2): 194-200.

- SEMERCİ, A. (2016). Effects of agricultural supports on farmer's revenue and product costs: The case of Turkey. *Custos e @gronegocio on line*, 12 (3): 71-96.
- ŞAHİN, H. (2000). Türkiye Ekonomisi, s.247, Bursa, Ezgi Kitabevi.
- TUNA, Y. (1993). "Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye İle İlgili Bir Değerlendirme", Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:487, Ankara. 167 s.
- TURAN, Z. (2013). "Tarımsal Üretimde Örgütlenme", Tarım Ekonomisi (ISBN:978-605-5044-08-4) Lisans Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara. s.133-170.
- TÜİK, 2018a. Haber Bülteni, Sayı: 27842, 08 Mart 2018. (erişim <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=27842>, 21.05.2018).
- TÜİK, 2018b. Haber Bülteni, Sayı: 27843, 28 Mart 2018. (erişim <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27843>, 21.05.2018).
- UZUNDUMLU, A.S. (2012). "Tarım Sektörünün Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Önemi". *Alınları Zirai Bilimleri Dergisi*. 22(1): 34-44.

TARAMA SÖZLÜĞÜNÜN İLK DÖRT CİLDİNDE BAZI ASKERÎ TERİMLER, SAVAŞ ALETLERİ VE GİYSİ ADLARI

Dr. Öğr. Üyesi Serpil SOYDAN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Özet

Terimler; bir bilim, sanat, meslek dalıyla ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelimelerdir ve ihtiyaç duyuldukça türetilmektedirler. Herhangi bir bilim dalı veya sanat koluyla ilgili kavram oluştururken, dilin kök ve ek imkânlarından yararlanır. Terim konusu, yalnızca ders kitaplarında ortaya çıkmış bir sorun değil, aynı zamanda Batı dillerinden yapılan çevirilerde de bu konunun ortaya çıktığı görülmektedir. Terimler, bir milletin kültürünün temel taşıdır ve kültürel mirasın yayılmasında önemli bir yere sahiptir. Her bir dil; bilim, kültür, sanat ve tekniğini terimlerle yansıtır. Bu nedenle, eğitim-öğretimde ve bilimsel araştırmalarda önemli bir yeri olan terimler oluşturulurken amaca uygun ve ihtiyacı karşılayacak nitelikte olmalıdır. Bu çalışmada, taranılan eserlerde tespit edilen terimler içerisinde askerî terimler, savaş aletleri ve giysi adları bulunmaktadır. Terimlerin tespitinde kaynak olarak Tarama Sözlüğünün ilk dört cildi taranmıştır. Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış iki yüz yirmi yedi eserin taranmasıyla ortaya çıkan, bugün kullanılmayan ya da anlamı, şekli değişik olarak kullanılan Türkçe kelimelerin sözlüğüdür. Makalenin amacı, Tarama Sözlüğünün ilk dört cildinde kullanılan bazı terimleri belirlemeye çalışmaktır. Tespit edilen terimler, askerî terimler (askerî unvanlar, askerî meslek adları), askerî oturma ve korunma yerleri, savaş âletleri, savaş giysileri olmak üzere dört başlıkta incelenmiştir. Toplamda kırk dokuz (49) terim değerlendirilmiştir. Terimlerden kök hâlinde olan on dokuz, türemiş olan on bir, birleşik bir, isim tamlaması şeklinde olan on, sıfat tamlaması şeklinde olan sekiz terim tespit edilmiştir. Aynı zamanda tespit edilen terimlerden *ocaklı*, *belik* ve *kesme* terimlerinin DLT ve DS'de farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Çarkacı, kuytul, kamçı, kecim, kürde, mec, bozdoğan, ışık terimlerinin DS'de, TaS'den farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Terimler, savaş âletleri, askerî terimler, giysiler, Tarama Sözlüğü

SOME MILITARY TERMS, WAR APPLIANCES AND CLOTHES IN THE FIRST FOUR VOLUME OF THE SCANNING DICTIONARY

Abstract

The terms are words that meet a specific and specific concept related to a science, art, profession, and are derived as needed. When creating a concept related to any branch of science or art, the root and additional possibilities of the language are utilized. The term issue is not only a problem that arises in textbooks, but also, it is seen that this issue also appeared in translations from Western languages. The terms are the cornerstone of a nation's culture and have an important place in the spread of cultural heritage. Each language reflects science, culture, art and technique in terms. Therefore, it should be appropriate to the purpose and to meet the needs when creating terms that have an important place in education and scientific research. In this study, military terms, war tools and clothes names are found in terms of the scanned works. The first four volumes of the Scanning Dictionary were scanned as a source for the detection of terms. The identified terms were examined under four headings: military terms (military titles, military occupation names), places of military residence and protection, war instruments and war clothing. In total, forty-nine (49) terms were evaluated. There are nineteen terms rooted from the terms, eleven term which are derived, one term which is unified, ten terms which are in the form of noun phrase and eight terms which are in the form of adjective phrase. At the same time, it is seen that the terms such as furnace, tress and cut are used in different meanings in DLT and DS. Çarkacı, kuytul, whip, kecim, kurde, mec, bozdoğan, light terms in DS, TaS is used in different meanings.

Key words: terms, ordnance, military terms, clothes, scanning dictionary

Giriş

TDK, Büyük Türkçe Sözlük'te (2018) terim; bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah olarak tanımlanır. Gramer Terimleri Sözlüğünde (2018) terim; bilim, teknik, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel anlamdaki ad: radyo, televizyon, bilgisayar, dil bilimi, yüklem, benzeşme, özgül ağırlık, dörtgen, atardamar, yer çekimi vb.

Çeşitli bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının özel kelimeleri olarak tanımlanan terim sözü, Lâtince, "sınır, son" anlamına gelen terminus kelimesine benzetilerek derlemek fiilinin eski şekli olan termek fiilinin -im eki getirilerek türetilmiş şeklindedir. Türkiye Cumhuriyetlerinde de bu terim, Rusçadaki biçimiyle terim olarak kullanılmaktadır (Zülfikar 2011: 20).

Zülfikar (2011: 26,33), terimler, ihtiyaç duyulduğunca yapılan, türetilen kelimelerdir. Herhangi bir bilim dalı veya sanat koluyla ilgili kavram, dilin kök ve ek imkânlarından yararlanılarak ifade edilir. Burada insanın müdahalesi söz konusu olduğu için terim yaparken dilin ses ve yapı özellikleri önem kazanır, şeklinde ifade eder.

Zülfikar (2011: 20-21) terimlerin özellikleri hususunda şu açıklamalara yer verir: 1. Terimler, bir bilimsel kavrama tek karşılığı bulunan kelimelerdir. 2. Terimlerin anlamları sabittir. Cümle içinde değişik anlamlarda kullanılamazlar. 3. Terimlerin bildirdiği anlam yorumuna açık değildir, karşılıkları anlamı net, açık, kesin bir biçimde bildirirler. 4. Terimler halkın söz varlığında yer almazlar ama halk ağzında kullanılıp da sonradan terim özelliği kazanmış kelimeler vardır. Terim, yapı olarak dilin herhangi bir kelimesinden farklı özellik taşımaz ama kelime sınıfları içinde daha dar bir alanda kalır (Zülfikar 2011: 33). Çeşitli bilimsel kavramların adları oldukları için bu tür kelimeler, daha çok isim veya sıfattır. Terimler, yapı bilgisi açısından incelenirken en çok bu üç kelime sınıfı içinde ele alınır.

Dilaçar (1957: 64), bir kelimenin terim olabilmesi için konnotasyonlardan yani yan anlamlardan kurtulmuş olması gerektiğini vurgular.

Terim konusu, yalnızca ders kitaplarında ortaya çıkmış bir sorun değildir. Batı dillerinden yapılan çevirilerin terim konusunun ortaya çıkmasında büyük payı vardır. Bu dönemlerde edebiyat, sanat ve çeşitli bilim dallarıyla ilgili eserler, Fransızcadan Türkçeye çevrilir. Felsefe, hendese (geometri), cebir (matematik), logaritma, kimya, kozmografya (gök bilimi), tıp ile ilgili eserler bu çevirilerin başında gelir (Zülfikar 2011: 3).

Terim oluşturma konusunda ise Ziya Gökalp bazı esaslar ortaya koymuştur. Bu esaslar, Cumhuriyet dönemindeki terim çalışmalarının da temelini oluşturmaktadır: Yeni terimler aranacağı zaman önce halk diline bakılacak, bulunmadığı takdirde Türkçe kurallara bağlı olarak Türkçe eklerle yeni kelimeler yapılacaktır. Bunlar yetmezse, Arapça ve Farsça tamlamalardan kaçınılacaktır. Bununla birlikte bazı dönemlerin ve meslek kollarının özel durumlarını gösteren kelimelerle çeşitli teknik terimlerin yabancı dillerdeki karşılıkları aynen alınacaktır (Zülfikar 2011: 7).

Adlandırma, terim oluşturma insanoğlunun canlı ve cansız varlıkları birbirinden ayırmak amacıyla başvurduğu yöntemlerden biridir. Adlandırma ve terim oluşturmada kullanılan sistem, dil ve kültürün zenginliğini ortaya çıkarmaktadır (Kaplankıran 2018: 77). Yapıları ve anlamları bakımından bir dilin genel kelimelerinden ayrılan terimler, bir dilin kültür ve medeniyet dili olarak gelişmişliğinin temel göstergelerindedir (Pilav 2008: 267).

Taranılan eserlerde tespit edilen terimler içerisinde askerî terimler, savaş aletleri ve giysilerin bulunmasında Türklerin, ordu millet ve savaşı bir toplum olmasının önemli bir rolü vardır. Tarihte köklü bir devlet geleneğine sahip olan Türkler, orduda da köklü bir yapı içerisindeydiler ve savaşı özelliklerini canlı tutmak için sürekli hazır asker olarak görev yapmaktaydılar.

Türk ordusunun genel karakteri incelendiğinde, sahip olduğu özellikler bakımından, diğer milletlerden farklı bir yapı arz ettiği görülmektedir. Buna göre, Türk ordusu ücretli askerlerden oluşmaz, ordu süreklilik arz eder ve ordunun temeli süvarilere dayanır. Bütün Türk erkekleri doğuştan birer asker oldukları gibi, sosyal yaşamın doğal bir sonucu kadınlar da yeri geldiğinde savaşı olmaktadır (Gömeç 2006: 75).

Konar-göçer yaşam tarzında hayatın içerisinde var olan zorluklar insanları hazır asker olarak yetişmeye zorlarken, bu hayat tarzının değişmeye başlamasıyla birlikte oluşan toprağa bağlılık, beraberinde profesyonel bir askerlik anlayışını gerektirmiştir (Berber 2010: 894).

Savaşı bir toplum olan ve tabiatın zor koşullarına ayak uydurmaya çalışan Türk toplumunun eserlerde kullandığı terimlerden pek çoğunun askerî terimler olmasına şaşırılmamalıdır. Bu çalışmada da taranılan eserlerde tespit edilen terimler içerisinde askerî terimler, savaş aletleri ve giysiler bulunmaktadır. Terimlerin tespitinde kaynak olarak Tarama Sözlüğünün ilk dört

cildi kullanılmıştır. Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış iki yüz yirmi yedi eserin taranmasıyla ortaya çıkan, bugün kullanılmayan ya da anlamı, şekli değişik olarak kullanılan Türkçe kelimelerin sözlüğüdür. Tespit edilen terimler, askerî terimler (askerî unvanlar, askerî meslek adları), askerî oturma ve korunma yerleri, savaş âletleri, savaş giysileri olmak üzere dört başlıkta incelenmiştir. Toplamda kırk dokuz (49) terim tespit edilmiştir.

Terimlere ilişkin tasnif ve tespitler şöyledir:

1. Askerî Terimler

1.1. Askerî Unvanlar

Kök hâlinde olanlar

Batruk: On bin erin komutanı. (TaS: 457). DLT (-), DS (-)

Et-turòan [Ar.]: Kavâdim-i Rûmdan bir kaaide derler ki, taht-ı yedinde beş bin er ola. On bin olsa *batruk* derler. (TaS: 457)

İsim tamlaması şeklinde kullanılanlar

Çeri başı: komutan, başbuğ, serdar, serasker (TaS: 864)(< çeriğ “ asker; asker dizisi; ordu.” DLT I 123/21), DS(-).

Çün biti ana erişti, ol sözü yerine getirdi, anı *çeri başı* kıldı (TaS: 864).

Çeri beği: komutan, serasker (TaS: 866), DLT(-), DS(-).

Sipehbed [Fa]: *çeri beği*. (TaS: 866)

Güğüm başı: Enderun teşkilâtında koğuş subayı. (TaS: 1852), DLT (-), DS(-).

Kethüda-yi gencine beş yüz kuruş ineam edip

Kıldı elliyle *güğüm başı* kulun da şâdman (TaS: 1852)

Sıfat tamlaması şeklinde kullanılanlar

Biñ başlar: Binbaşlar. (TaS: 576), DLT (-), DS (-)

Bin başlarına tümen beylerine haber ittiler. (TaS: 576)

Biñ beği: Binbaşı. DLT (-), DS (-).

Moğul çerisinden Taban adlı *biñ beğiyle* müteveccih oldu. (TaS: 576)

Elli başı: Elli askere kumanda eden subay. (TaS: 1443). DLT (-), DS (-).

Kaçan bir yüzbaşı ve *elli başı* fevt olsa, yarar oğlu kalsa anı ol bölüğe ağa edeler. (TaS: 1443)

1.2. Askerî Meslek Adları

Kök hâlinde olanlar

Çaşut: Casus. (TaS:833)(< çâşıt /çâşut “casus” Gökçesu-Bolu- İstanbul *Merzifon-Amasya Çandarlı *Şavşat-Artvin *Göle, *Ardahan, *Posof-Kars-Cinis *Aşkale-Erzurum DS III), DLT (-).

...Liykin ol görklürekdür kim *çâşutlar* ve haberciler ulaşduru viribiyevüz, düşman hali niteliğinin hakikatin bilevüz. (TaS: 833)

Çeri: Asker. (TaS: 861)(< çeriğ “asker; asker dizisi; ordu.” DLT I 123/21)

Geldi gördü ki aşk *çerisi* dervişin gönlüne seğirdim salmış. (TaS: 861)

İsim tamlaması şeklinde kullanılanlar

Çeri sürücü: Asker sevkine memur kimse. (TaS: 868) DLT (-), DS (-).

...Alay beyleri ve zuemâ ve erbab-ı timar ve çeri başı ve *çeri sürücülerinden* ve gayriden... (TaS: 868)

Kılıç eri: Kılıç kullanmakta mahareti olan. (TaS: 2481), DLT (-), DS (-).

Eğer pehlivansın ya *kılıç eri*

Kefen alıp odalanasın yeri (TaS: 2481)

Sıfat tamlaması şeklinde kullanılanlar

Büyük er: Cengâver (TaS: 745), DLT (-), DS (-).

Erbat bir gövdeli *büyük er* idi ve elinde harbe dutar idi. (TaS: 745)

Türemiş olarak kullanılanlar

Cebeci: Cephanece er. (TaS: 758), DLT (-), DS (-).

... ve *cebeci* ve topçu başına ellişer akça ulûfe vereler. (TaS: 758)

Çarkacı: Öncü asker.(TaS: 832)(< çarkacı “dolandırıcı” *İnebolu, Hacıveli *Abana-Kastamonu DS III),DLT(-). Bu kelime DS’de anlam değişikliğine uğrayarak kullanılmaktadır.

Bunlar da asker-i islâmın *çarkacılarıdır* dedi. (TaS: 832)

Eşkinci: Atla sefere katılan bir sınıf tımar sahibi. (< eşkin “uzun yol.” DLT I 109/8, eşkinci “koşa koşa giden at postası.” DLT I 109/9, eşkin “filiz, sürgün.” Tokat- Eskişehir, Trabzon ilçe ve köyleri, Rize ve çevresi, Maraş, Gürün-Sivas, Eldirek “Fethiye-Muğla” DS V)

Ve dahi Tatar’a ve Yürük’e bu âdet yoktur, zira ki bunlar *eşkincidir*. (TaS: 1557)

Ocaklı: Yeniçeri. (TaS: 2909)(< oçak “ocak.” DLT I 64/26; oçaklığ “ocaklı” DLT I 147/19)(< ocaklı “soylu aileden gelen, ocaklı. “Maçka, Of-Trabzon” DS IX). DLT ve DS’de farklı bir anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Cemè olup bir yere geldi *ocaklı*

Hep elleri güzrlü kolu kolçaklı (TaS: 2909)

2. Askerî Oturma ve Korunma Yerleri

Kök hâlinde olanlar

Kuytul: İkametgâh, karargâh.(TaS: 2762)(< kuytul “çukur, kuytu yer.” Erbaa-Tokat, Çarşamba-Samsun DS VIII), DLT (-). DS’de bu kelime anlam değişimi yaşamıştır.

Bir nice müslümanlar birle demürleyip *kuytullarına* iletmişlerdi. (TaS: 2762)

İsim tamlaması şeklinde kullanılanlar

Kubur yolu: dehliz, üstü kapalı siper. (TaS: 2710)(< kubur “samani kolayca almak için samanlıktan ahıra kadar uzanan, tahta oluk, kubur.” Çorum DS VIII), DLT (-).

Kubur taëbir ettikleri odur ki kalenin hendeği içinde kale duvarına gidip gelmek için bir yol yaparlar. Ol yol üzre kalın top kundağı tahtaları, meşe ve çam direkleri döşeyip daha üstüne nice bin torba toprak döküp düzeltirler. İçi kubur gibi mahfuz bir yol olduğundan *kubur yolu* derler. (TaS: 2710)

3. Savaş Aletleri

Kök hâlinde olanlar

Balçak: Kılıç sapı (TaS: 388)(< balçak “kabza.” Berit ve Gâvurdağı Yörükleri -Maraş Tatarlı-Adana DS II), DLT (-).

Ellerde kılıçların *balçağı* ve sügülerin ağacı kaldı. (TaS: 388)

Baldu: Balta (TaS: 389)(< baldu “balta.” DLT I 14/2),DS (-).

Kovan arısının *baldu* dişi var

Tonuzlan kurdunun dahi işi var (TaS: 389)

Bilân: Çoğu süslü ve işlemeli olan kılıç kemeri. (TaS: 549),DS (-), DLT (-).

İki hamaylı kesesi münakkaş ve iki gümüş *bilan* ve üç dane... (TaS: 549)

Belik: Ok ve yay kuburu, sadak (TaS: 572)(< belik “ fitil, kandil fitili.” DLT I 267/22; “yara yoklamak için kullanılan mil.” DLT I 385/ 23, < belik “işaret, iz; saç, belik; askerî birlik, bölük, parça, kısım.” Maraş-Afşin, Narlıdere- İzmir, Mucur-Kırşehir, Bahçeli, Bor- Niğde, Adana, Tarsus-İçel, Ankara DS II). DLT ve DS’de farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

Yayın omuzuna aldı, *beliğin* ok ile doldurdu. (TaS: 572)

Cebe: Zırh, zırhlı elbise (TaS: 756)(< Cebe “silah ve başka savaş araçları.” Bor-Niğde DS III), DLT (-).

Çarha tirine anın döymez *cebe*

Canı gizlersem kahıvardır başa (TaS: 756)

Cıda: Süngü, kargı, mızrak. (TaS: 763)(< Cıda “ tınaz savurmakta kullanılan çatal şeklinde tahta, kargı, mızrak.” Ekse-Çal-Denizli, Nizip, Kilis-Gaziantep DS III), DLT (-).

Biliş âdemi nişe hot incide

Niçün darta kılıç ü dürte *cıda* (TaS: 763)

Çiğre: Oluk şeklinde bir yatak içinden atılan küçük ok (TaS: 914).DS (-), DLT (-).

Çeròa-tîr [Fa.]: *Çiğre* oku. (TaS: 914).

Çomak: Ucu topuzlu sopa, gürz (TaS: 940)(< çomak “âsâ, çomak.” DLT I 381/18, “dalları kesilen ağaç.” Çavuşköy *Babaeski-Kırklareli DS III).

Çakıcak taş ile başı yancılır

Ya *çomak* yer ü ya oka sancılır (TaS: 940)

Çop: Kalın sopa. (TaS: 942)(< cop “cirit değneği.”Kaklıç *Menemen-İzmir- Kütahya- Çorum DS III).

Ne can ile *çop* urmak dilersin ki... (TaS: 942)

Demren: Okun ucuna geçirilen kemik veya demir parça. (TaS: 1073)(< temürgen / temürken “ok temreni” DLT I 522/24; < demren “Kalın ağaç, çatıda kullanılan en kuvvetli ve kalın ana ağaç.”Erzincan DS IV)

Aşkın okun demreni dokunur yüreğime

Aşk için ben öleyim, *demren* kayusu değil. (TaS: 1073)

Kamçı: Kısa kılıç. (TaS: 2193)(< kamçı “kamçı” DLT I 417/23, < kamçı “filiz, sürgün” Eğridir-Isparta DS VIII). DS’de farklı anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Nimçe [Fa.]: Câme-i kûtah ki zıbın ve miltan ve belleme makulesi sevbdır ve kısa kılıca da denir ki varsak ve *kamçı* taëbir olunur.(TaS: 2193)

Kecim: Cenkte atların ve insanların giydiği zırh. (TaS: 2394)(< kecim “Keten işlenirken çıkan kaba lifler.” Batıoğuz, Kızılhamza *Ortaköy, Çorum DS XII). DS’de farklı anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Òaftan [Fa.]: Giyim ve *kecim*. (TaS: 2394)

Kırban: Sadak, yay kabı. (TaS: 2503)(< kur - “kurmak, germek, toplamak;” DLT II / 7-25), DS (-).

Kîş [Fa.]: Beleşin yay duran yanına *kırban* derler. (TaS: 2503)

Kürde: Şiş gibi bir çeşit ince kılıç. (TaS: 2774)(< kürde “kadın ceketi, uzun hırka.” *Yalvaç, Aliköy-Isparta başköy *Tefenni, Burdur *Gediz, Eğrigöz-Kütahya *Gölpazarı, İncirli-Bilecik DS VIII), DLT (-). DS’de farklı anlamda kullanılmaktadır.

Harbe vü kalkan götüren haddi yok

Kılıç ü *kürde* götüren anda çok (TaS: 2774)

Mec: İki tarafı da kesen kılıç. (TaS: 2800)(< mec “pulluk, kolumec.” Arpaçay - Kars DS), DLT (-).

Dehre [Fa.]: İki yüzlü kılıçtır ki Türkiide ana *mec* dinür. (TaS: 2800)

Türemiş olanlar

Bağacuk: Eskiden harplerde, dinamit ve bomba yerine kullanılan savaş aygıtı (TaS: 363) DS (-), DLT (-).

Kaınlı üstünde nice ev ittiler

Burç dibinde çekip ilettiler

Bağacuk dirlir, anı tekfür ider

..... (TaS: 363)

Bilekçek: Kelepçe (TaS: 553)(< bilek “bilek” DLT I 385/18; bilekçek “kelepçe” Uluşiran *Şiran-Gümüşhane DS II)

Düzün anınçün evvel bend ü zencir

Bukağı hem *bilekçek*, habse tedbir (TaS: 553)

Değenek (deyenek): değnek, sopa. (TaS: 1037)(< değenek “ kalınca uzun sopa, baston, değnek.” Elâzığ DS IV, DLT (-).

Selâm gününde eline *değenek* alıp dururdu. (TaS: 1037)

Tağlağı: Dağlama âleti (TaS: 966)(< tağla- “dağlamak” (DLT III 294/18), DS (-).

Ve bir niceler *tağlağı* ile tağlarlar (TaS: 966).

Birleşik olanlar

Bozdoğan: Demir topuz, gürz (TaS: 659)(< bozdoğan” yazın olan iri, sarı ve iyi cins bir armut.” Gümüşhâne DS II), DLT (-).

Omuzlarında altun *bozdoğanlar* ile. (TaS: 659)

İsim tamlaması şeklinde kullanılanlar

Çeri yarağı: Silâh, cephan (TaS: 869),DLT (-), DS(-).

Sâz-ı leşker [Fa.]: *Çeri yarağı*. (Şamil. XVI.121) (TaS: 869)

Bağ badrık: Tuzak, canlıları hile ile yakalama aracı (TaS: 365), DLT (-), DS (-).

Dâm [Fa.]: *Bağ badrık*. (TaS: 365)

Kur kılıç: süslü, özenle yapılmış kemer (TaS: 2736)(< kur “ kuşak, kemer.” DLT I 324/19), DS (-).

Eyü at *kur kılıç* ü kur eyerler

Şah önünde getirirler sayarlar (TaS: 2736)

Sıfat tamlaması şeklinde kullanılanlar

Akma òançer: Yüzü oluklu hançer (TaS: 73), DLT (-), DS (-).

Akma òançer sokuluydu belinde. (TaS: 73)

Başaklı ok: Büyük yelekli ok (TaS: 419)(< başak “okun veya mızrağın ucuna geçirilen demir, temren; ok temreni, ok başağı.” DLT I 378/14), DS(-).

Peykân [Fa.]: Ok demreni, mızrak timürü, okun ucundaki sivri timür ki Türkçede başak tâbir olunmuş. **Başaklı ok**, yelekli okun daha büyüğü, daha uzunudur demektir. (TaS: 419)

Demür butrak: Pıtrak şeklinde demirden yapılmış diken ki eskiden düşmandan korumak için askerin etrafına saçılırdı (TaS: 1076), DLT (-), DS (-).

Hasek [Ar.]: Leşker yöresine saçılan **demürden butrak** (TaS: 1076).

4. Savaş Giysileri

Türemiş olanlar

Geyim: zırh, savaş elbisesi (TaS: 1679)(< geyim “elbise, çamaşır vb. giyilecek şey.” Afyon

-Isparta*Sarayköy-Denizli Ulucak *Bornova, Drama göçmenleri, *Buca-İzmir

*Turgutlu-Manisa Karakoca *Karacabey, Nilüfer-Bursa, Bölceğağaç *Bandırma-Bolu

Kızılelma *Bartın, *Devrek, Sırçalı *Safranbolu, Aliköy, *Çaycuma-Zonguldak Peşman

*Daday, Karabüzey *Araç-Kastamonu, Ovasaray-Çorum *Boyabat-Sinop Samsun, Ziyere,

*Ezine,*Merzifon, Kaleköy- Amasya Samsa *Erbaa-Tokat, Isola *Şebinkarahisar -Giresun

*Akdağmadeni-Yozgat, Niğde *Karaman, Çetmi, Ortakaraviran *Bozkır, *Ermenek, *Ereğli,

Bilecik, *Seydişehir-Konya İncekum *Silifke, *Mut, Sabak *Silifke, *Anamur -İçel, *Malkara

-Tekirdağ, DS VI).

Òaftan [Fa.]: **Giyim** ki ceng gününde giyürler ve kecim dahi derler (TaS: 1679).

Işık: demir başlık, miğfer (TaS: 1986)(< ışık “ışık.” Gölhisar-Burdur, Diyarbakır, Erzurum, Kars DS VII).

Çukal saldı eğnine, başa **ışık**

Ara yerde çün yoğ idi barışık (TaS: 1986)

Kesme: Eskiden, savaşlarda ata giydirilen bir çeşit zırh. (TaS: 2450)(< kesme “enli ok temreni.”

DLT I 434/2,< kesme “Domuz, ayı, kurt avında kullanılan kurşun parçaları.” Bursa DS VIII).

DLT’de ve DS’de kullanılan bu kelimenin TaS’de anlam değişikliğine uğradığı ve farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

İdüp şerm ile küstahane takdim-i ubûdiyyet

Rikâb-ı devlete arzyledim Suriyye bir **kesme**. (TaS: 2450)

İsim tamlaması şeklinde olanlar

Kaburga zırò: Bazı kumaşlara demir halkalar kaplanarak yapılan zırh. (TaS: 2149).DLT (-), DS(-).

Begter [Fa.]: Bir nevi cebe zırhtır ki demir halkaların kadife ve zerbeft parçalar üzerine üstüvar idip ceng günlerinde giyerler. Türkistan’da katlav ve bizim Türkimizde **kaburga zırò** taëbir olunur (TaS: 2149).

Sıfat tamlaması şeklinde olanlar

Demür ton: zırh (TaS: 1076).DLT (-), DS(-).

Demür tona gark oldudu on bin er

Dokunurdu on bin ere her bir er (TaS: 1076)

Sonuç

Tarama Sözlüğünün ilk dört cildinde tespit edilen terimler şöyledir:

1. Askerî Terimler:

a) Askerî Unvanlar: 7   b) Askerî Meslek Adları: 9

2. Askeri Oturma ve Korunma Yerleri: 2

3. Savaş Aletleri: 26

4. Savaş Giysileri: 5

Askerî Terimler		Askerî Oturma ve Korunma Yerleri	Savaş Aletleri	Savaş Giysileri
Askerî Unvanlar	7	2	26	5
Askerî Meslek Adları	9			
Toplam	16	2	26	5
Genel Toplam	49			

	Kök Hâlinde Olanlar	Türemiş Olanlar	Birleşik Olanlar	İsim Tamlaması Şeklinde Kullanılanlar	Sıfat Tamlaması Şeklinde Kullanılanlar
Askerî Unvanlar	1	-	-	3	3
Askerî Meslek Adları	2	4		2	1
Askerî Oturma ve	1	-	-	1	-

Korunma Yerleri					
Savaş Âletleri	15	4	1	3	3
Savaş Giysileri	-	3	-	1	1
Toplam	19	11	1	10	8

Türkler, konar-göçer bir yaşam tarzı sürdürmesi, sert ve acımasız tabiatla karşı karşıya kalması, devlet kurucu bir millet olması yönüyle hayatı hep mücadelelerle geçmiştir. Konar-göçer yaşam tarzı, insanları hazır asker olarak yetiştirmeye zorlamış, bu hayat tarzının değişmesiyle birlikte oluşan toprağa bağlılık, profesyonel bir askerlik anlayışını da beraberinde getirmiştir.

Özgürlüğüne düşkün olan Türkler, diğer milletlerle mücadele edebilmek için orduya ve askere daha çok önem vermiştir. Bu sebeple, taranılan eserlerde tespit edilen sözcüklerinin daha çok savaş âletleri ve askerî meslek adları olması çok da şaşırtıcı değildir.

Aynı zamanda tespit edilen terimlerden *ocaklı*, *belik* ve *kesme* terimlerinin DLT ve DS’de farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Çarkacı, kuytul, kamçı, kecim, kürde, mec, bozdoğan, ışık terimlerinin DS’de TaS’den farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla terimler zaman içerisinde anlam değişikliklerine uğramışlardır. Bazı terimler kelime grubu olarak kalıplaşmış şekliyle kullanıldığı için incelenen sözlüklerde bu yapıda kullanım tespit edilememiştir.

Kaynaklar

Atalay B (1998) *Kâşgarlı Mahmud-Divânü Lûgât-it-Türk*. Dizin, Ankara: TDK Yay.

Berber O (2010) Muhâkemetü'l-Lügateyn'deki Türk Ordu Teşkilatına Ait Terimlerin Karşılaştırmalı İncelemesi, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3, Summer.

Dilaçar A (1957) Terim Nedir?, *Türk Dili*, C IV, Ankara.

Gömeç S (2006) *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara: Akçağ Yay.

Kaplankıran D (2018) Kazak Türkçesinde İnsanlar İçin Kullanılan Yaşa Bağlı Terimler, *Türük, Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 6, Sayı:14, s.76-87, ISSN: 2147-8872.

Pilav S (2008) Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C:16, No:1,Mart, s.267-276.

Tarama Sözlüğü I- II- III- IV (1995) TDK Yay.

Zülfikar H (2011) *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: TDK Yay.

Elektronik Kaynaklar

Büyük Türkçe Sözlük, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba6c7643eec87.20915637, Eriş.Tr. 29.09.2018

Gramer Terimleri Sözlüğü, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba6c7643eec87.20915637, Eriş. Tr.29.09.2018.

Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bad5839bc2d05.63152792, Eriş. Tr.29.09.2018.

SOSYAL GİRİŞİMCİLİK VE EKONOMİK BÜYÜME

Murat BAYRAKTAR
Çukurova Üniversitesi

Özet

Sosyal girişimcilik, “sosyal amaç ile iç içe geçmiş teşebbüs” olarak tanımlanmaktadır. Sosyal girişimci; sosyal değer yaratma amacı için yeni fırsatları takip eden, devamlı yenilikçi ve değişimci, kısıtlı kaynağa rağmen cesur girişimde bulunan ve sonuçların arkasında durabilecek seviyede güvenilirliğe haiz kişi olarak tanımlanmaktadır. Sosyal girişimin, ticari işletmeden ayrılan fark ise her iki girişimde sosyal açıdan değerli olsa da önemli olan sonuçta bir sosyal değer yaratmaktır. Sosyal girişimcilik bir süreç şeklinde; bireysel, örgütsel seviyede, sosyal hedef ve misyon yönelimli değer, sosyal değişim ve sürdürülebilir gelişim gerçekleştirmektedir. Günümüzde, bazı sosyal girişimcilerin yıllık bütçesi milyon dolarları ve çalışan sayısı binlere ulaşmaktadır. Sosyal girişimciler, sosyal misyon sahibidirler ve sosyal değer yaratmak özelliği sosyal girişimcileri diğerlerinden ayıran en önemli unsurdur. Florance Nightingale, Muhammed Yunus, TOMS ve ülkemizden AKUT birer sosyal girişim örnekleridir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, sosyal girişimcilik, sosyal değer, ekonomik büyüme

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND ECONOMIC GROWTH

Abstract

Social entrepreneurship is defined as intertwined enterprise with social purpose. Social entrepreneur; is defined as the person who follows the new opportunities for the purpose of creating social value, who is constantly innovative and change, who is brave in spite of the limited resource and who has the reliability to stand behind the results. The difference between the social enterprise and the commercial enterprise is although both of them have the value of initiatives, but the important difference between them is to create a social value. Social entrepreneurship in the form of a process; that can be seen at the individual, organizational level, at the end social goal, mission-oriented value, social change and sustainable development are realized. Nowadays, the annual budget of some social entrepreneurs reaches millions of dollars and have thousands of employees. Social entrepreneurs have social mission and social value creation is the most important factor that distinguishes social entrepreneurs from others. It can be use as a tool fight against poverty as well. Florance Nightingale, Muhammed Yunus,

TOMS and AKUT from Turkey can be given as the examples of huge influential social initiatives to the societies around the world.

Keywords: Entrepreneurship, social entrepreneurship, social value, economic growth

GİRİŞ

İlk kez orta çağ Avrupa'sında kullanılan "girişimci" kelimesi 'entrepreneure' kelimesinden türemiş ve 'üstlenmek', 'girişmek' manasına gelmektedir. Girişimci kelimesi ilk defa 17.yüzyılda Fransız askeri geleneğinde uzun askeri seferlerde rehberlik etmeyi üstlenen kişileri ifade eder. İş dünyasında kullanan ilk defa 18.yüzyılda Fransa 'da ekonomist R. Cantillon olmuştur (Iraz, 2005, s. 149). Dees (2001, s.2)'e göre J. B. Say 19.yy'da, "ekonomik kaynakları harekete geçirerek verimliliği az olan bir alanı daha yüksek verimliliğe ve daha yüksek bir getiriye ulaştıran kişi" şeklinde tanımını yapmıştır.

Schumpeter' göre girişimcilik, "iş dünyasına ilişkin kararlar alma düzeyinde beliren bir zihniyet biçimi" şeklinde tanımını yapmıştır (Durmuşoğlu & Dereli, 2006, s. 206-207).

Genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sosyal sorunlar görülmektedir. Sosyal sorunların artışının da devlet yetersiz kalabilmektedir. Gönüllülük hareketi ortaya çıkan sosyal girişimcilik, sorunların çözümünün yalnızca devlet ya da özel sektörden beklenilmesinin yetmediği düşüncesi taşır. Peter Drucker toplumu kurtaracak olanın ne devlet ne de özel sektör olduğunu vurgulayarak sosyal sektörün ve de daha çok bu alanda yetişen sosyal girişimciliğin önemini ifade etmiştir (Güler, 2009, s. 493).

Sosyal girişimcilik, sosyal girişimcinin yaptığı faaliyettir. Sosyal girişimci bulunduğu ortamın topluma ait sorununu ya da eksikliği saptayarak, sorunu çözme veya ihtiyacı gidermek amacı ile girişimcilik yöntemlerinden yararlanarak çözümler üretmektedir. Sosyal girişimci, kar amaçlamakta ancak bu karı, topluma fayda sağlamak amacı için kullanır. Sosyal girişimcilik, toplum sorunlarını gidermede serbest piyasa yöntemlerinden yararlanır. Sosyal girişimler, ticari amaçla kurulmuş ancak hedefi toplumsal sorunlara çözüm sağlamak olan girişimler durumundadır. Günümüzde sosyal girişimlere yönelmekte olan ilgi artmaktadır. Sosyal girişimler, karlarını sosyal amaçlara yönlendirmektedirler. Sosyal girişimlerde başarı, kardan ziyade, toplumun değişimi ve fayda yaratmaktır. Kar sağlamak, sürdürülebilir ve devamlı olmak için bir gerekliliktir. Sosyal girişimler, hedeflerinin kısa vade yerine, uzun vadeli ve toplumsal etkileri artıracak biçimde belirlemektedirler. Örnek olarak Bangladeş'te Grameen Bank'ı kuran ve Nobel Ödülü verilen Muhammed Yunus bir sosyal girişimci olarak kabul edilmektedir (www.bilgiggo.org).

Sosyal girişimcilerin amacı sosyal değer üretmek; sosyal iş modelleri, kâr odaklı iş, girişimcilik, kurumsal sosyal sorumluluk, hayırseverlik ve Sivil Toplum Kuruluşu (STK) liderliği oluşturmaktır. Kaynaklar büyüme ve gelişme için kullanılır. Özel ve kamu sektörü tarafından doldurulmamış bir boşluğu ararlar. Yapılan iş yerel olsa da sonuç küresel büyüklükte etki

göstermektedir. Sosyal değer yaratmak niteliği sosyal girişimcileri diğerlerinden ayıran en önemli özelliktir. (Özdevecioğlu, 2009, s. 88).

Sosyal girişimcilik faaliyetlerinin odağı, toplumun sosyal ihtiyaçlarını giderme ve sosyal sorunlara çözüm bulmaktır (Ağca ve Büyükaslan, 2016, s. 201).

GELİŞME

Bazı araştırmacılar sosyal girişimciliği, “sosyal amaç ile iç içe geçen girişim” (Austin vd., 2006) şeklinde tanımını vermektedir. Dees (2001, s. 3) sosyal girişimcinin de bir çeşit girişimci olduğunu ve; J. P. Say “değer yaratma”, Schumpeter “yenilikçilik ve değişim”, güncel araştırmacılarından P. Drucker ve Stevenson “fırsatları görme” ile “beceriklilik” niteliklerini bir araya getirerek sosyal girişimciyi; sosyal değer üretme görevini başarmak amacı için yeni fırsatları yılmadan izleyen, tanıyan, devamlı yenilikçi ve değişimci, kısıtlı kaynağı olmasına karşın cesur girişime başlayabilen, sonuçların arkasında durabilecek yüksek seviyede güvenilirliği olan kişi şeklinde tanım yapmaktadır. Saifan (2012) sınıflandırmasında gelir yaratan stratejileri olan ve kar hedeflemeyen bir organizasyonda, girişimci sosyal ve ticari olan bir organizasyonda faal olmakta, gelir ve kardan ise yalnızca toplumda sosyal değer meydana getirmek için yararlanılmaktadır. Burada organizasyon, ya bir kaynağa bağlı olmakta veya kendisine yeterli olmaktadır. Örnek olarak Kızılay bir kaynağa bağlı, Ege Orman Vakfı ve Hayvan Hakları Federasyonu (Haytap) kendisi için gelir yaratan durumundadır (Günlü, 2015, s. 28).

Sosyal girişimcilikte en çok alıntı yapılmış olan tanım J. G. Dess’in (Dess, 2001, s. 3-5): bir sosyal değer meydana getirmek (kar veya müşteri hizmetlerinden ziyade sosyal etkiye vurgu yapmaktadır) ve devamını sağlamak amacı ile bir görev belirleyerek, bu görev için yeni fırsatları izlerler, devamlı yenilik uyum ve öğrenme sürecine dahil olurlar, elde olan kaynaklarla sınırlanmaksızın faaliyette bulunurlar ve topluma yönelik olan sorumluluk duygusu göstermektedirler (Demir, 2014, s. 350). En yalın tanım verilecek olur ise; sosyal girişimci, sosyal girişimcilik çalışmasında bulunan kişidir şeklinde yapılabilir.

Sosyal girişimcilik kavramı ilk 1980 yıllarında Ashoka kurucusu Bill Drayton tarafından kullanılmıştır. Ashoka, bir uluslararası sosyal girişimciler kuruluğu olarak dünyanın ilk ve en kapsamlı sosyal girişimci network olan Ashoka, günümüz ivedi toplumsal sorunlara sistemli sürekli çözümler bulan sosyal girişimcileri bularak ve destekleyerek potansiyellerini hayata geçirmelerini ve çözümlerinin yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Ashoka, olumlu sosyal değişime destek vermenin yolunun, ulusal ve küresel şekilde uygulanabilir, yenilikçi fikirler ve çözümleri olan sosyal girişimcilere yatırım yapmak savını benimsemiş bir oluşumdur insan hakları, kalkınma, çevre, sağlık, eğitim, gençlik ve sivil katılım alanlarında faaliyet yapmaktadırlar. Girişimciliğin yalnızca kar elde etmek ile sınırlandırıldığı, sosyal sorunlara yaratıcı, yenilikçi çözümler düşünenlere hayalci ve imkansız denilen bir toplumda ve dönemde sosyal girişimcilik toplumların kalkınmasında ve gelişiminde önemli role sahiptir (Kahvecioğlu, 2017, s. 49). 2019 yılında 3000'den fazla Ashoka Fellow, 89 ülkede insan ve çevre sorunlarının çözümü için sistemi değiştiren çözümleri başlatmak ve amacı ise sosyal girişimcilik olan yani yeni bir düşünce ile kesin bir sosyal değişimi başlatan ve “Herkesin Bir Fark Yaratan” olarak kabul edildiği dünyada ne şekilde temel yeteneklerin öğrenileceğini gösteren kişilerden meydana

gelen Ashoka iş birlikçi üyelik ağlarını kurmak şeklindedir. Bağış tutarı 26 milyon dolara ulaşmıştır (www.ashoka.org).

Sosyal girişimlerin odağında görevleri bulunmaktadır; ticari faaliyetlerini hedeflerini başarmak için bir araç şeklinde kullanılmaktadırlar. Sosyal girişimler, kazandıkları karı yeniden sosyal amaçlarına kanalize ederler. Sosyal girişimlerde başarılı iş kıstası, kar yerine, toplumda bir değişim ve oluşturulan fayda olmaktadır. Kar sağlamak, sürdürülebilir ve devamlı olabilmenin bir şartıdır. Sosyal girişimler, amaçlarını kısa vade yerine, uzun vadede toplumda etkileri çoğaltmaya yönelmiş şekilde oluştururlar. Sosyal girişimler, faaliyet alanlarında kalıcı değişimi, çözümlerini genelleştirmeyi yani uzun dönemde toplum desteğini arkalarına alarak sorunu çözmeyi hedefler. Sosyal girişimcilik, hayırseverlik ve sivil toplum hareketinden fazlası ile değişiktir (Aksoy, 2016).

İşçi örgütleri (sendikalar), meslek odaları, vakıflar, dernekler benzeri oluşumlar sivil toplum kuruluşları dahilinde de adlandırılır. STK, bir kâr amacı gütmeyen, yerel, ulusal, uluslararası seviyede gönüllü bireylerin meydana getirdiği grubu anlatır (NGO, www.ngo.org). STK ile sosyal girişimcilik arasındaki ayırım Boschee ve Mcclurg (2003, s. 1-5) tarafından da anlatılmaktadır. Kar hedeflemeyen sektör olan STK; hayırseverlik, gönüllülük ve devlet yardımlarına dayanarak hayatlarını devam ettirirken, sosyal girişimcilik daha değişik bir dönüşüm ile “sürdürülebilirlik” ve “kendi kendine yeterlik” sonucu varlığını sürdürmektedir (Demir, 2014, s. 350).

Mair ve Marti (2006) üç başarılı sosyal girişimcilik örneğini şöyle vermektedir. İlki, Bangladeş’te, Muhammed Yunus tarafından kurulmuş Grameen Bankası’dır. İkincisi kurum Hindistan’da Dr. Venkataswamy tarafından kurulmuş olan (yoksullara katarakt ameliyat yapan) Aravind Göz Hastanesi’dir. Üçüncüsü ise I. Abouleish’in Mısır’da kurmuş olduğu Sekem’dir. Mısır’da pamuk tarlalarında kullanılan böcek ilacının %90 azalmasında etkili olan Sekem, organik tarımı teşvik etmektedir (Akt: Güler, 2008, s. 38).

Ülkemizde 1872’de Darüşşafaka’nın kurulmasında liderlik etmiş Yusuf Ziya Bey ve kadın ve çocuk hastalıkları ile savaş için Zeynep Kâmil Hastanesi’ni 1862’de kuran Prenses Zeynep Kamil ülke tarihimizde ilk sosyal girişimci örnekleri olarak gösterilebilir.

Günümüz sosyal girişimcilik konusundaki çalışmalar Türkiye’de yenidir. 2004’ten bu yana Türkiye’de Ashoka, sosyal girişimciliği hem üyelerine hem de kamuoyuna tanıtmaktadır. 20’nin üzerinde ki üyeleri arasında: Toplum Gönüllüleri Vakfı, Ka-MER, AKUT, Umut Çocukları Derneği, Alternatif Kamp gibi gruplar bulunmaktadır. Dünyada bulunan sosyal girişimcileri bir araya getiren Ernst ve Young Global ile Schwab Vakfı Türkiye’de sosyal girişimcilik çalışmalarına destek vermektedirler (Besler, 2010: 49).

Giddens sosyal girişimciyi, toplumsal kalkınmada ve istihdam yaratmada itici bir güç olarak görmektedir. Sosyal girişimci, birçok değişik konuda projeler geliştiren ve sosyal dönüşümü sağlayan kişi durumundadır. Deeds; sosyal girişimciler, yoksullara kendi kendilerine yetmeyi öğretecek donanımı sağlarlar ifadesinde bulunmaktadır (Akkaş, 2009, s. 9).

Avrupa Birliği Komisyonu, 2011 ve 2012 yıllarında Tek Pazar Yasası (Single Market Act I & II) çalışmalarını açıklamıştır. Fonların sosyal işletmelere AB fon kuralları içerisinde verimli olarak aktarılması amaçlanmaktadır. Yönerge, yeni bir “Avrupa Sosyal Girişimcilik Fonu” etiketini ortaya koyar, yatırımcılar Avrupa Sosyal İşletmelerine yönelik kaynakları doğru şekilde belirleyebilirler. Gerekli şartlar sağlanmış ise sosyal girişimcilik liderleri yeni etiket ve markalarını Avrupa'nın tamamında kullanabilirler ancak onlardan yararlanan yatırımcı, kaynağın en az %70'ini sosyal işletme için kullanacağını ispatlamak ile yükümlüdür (Europa, 2015).

Ashoka, 2013 yılında STH etki, inovasyon ve sürdürülebilirlik yönünden değerlendiren The Global Journal tarafınca dünyanın ilk 20 uluslararası STK'sından biri olarak seçilmiştir. Genç işsizliği ve inovasyon konularında online kurslar veren Ashoka Vakfı, 2010 yılında 2145 kişiye 73 ülkede sponsorluk yapmıştır (Ashoka, 2015). J-PAL (Yoksulluk Eylem Laboratuvarı) 2003'de Ekonomi Bölümü desteğiyle, profesörler A. Banerjee, E. Duflo ve S. Mullainathan tarafından Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) İktisat Bölümü'nde araştırma merkezi olarak kurulmuştur. Yoksullukla mücadelede kritik politika sorularını cevaplamak için ölçek değerlendirmeler kullanmayı ve araştırmacıları küresel bir ağ durumuna getirmeyi amaçlamaktadır (J-PAL, 2015). Sosyal Girişimci Genç Liderler Akademisi (SOGLA), Türkiye'de sosyal girişimciliği gençler arasında yaymayı ve sosyal değer üretmeyi hedeflemektedir. 2009 yılında Dünya Bankası (WB) tarafından Türkiye'nin Yaratıcı Kalkınma Fikirlerin den biri olarak seçilmiştir (Sosyal Girişimci Akademisi, 2015). AKUT, bir grup dağcı tarafından 1995 yılında kurulmuştur ve aynı yıl AKUT adı ile Bursa, Uludağ'da ilk kurtarma çalışmalarını gerçekleştirmiş ve dernek 1996 yılında “AKUT Arama Kurtarma Derneği” adıyla resmi oluşumunu tamamlamıştır. Charity Water, S. Harrison gittiği Liberya gönüllü programı esnasında insanların temiz suya erişimlerinin sınırlı olduğunu görmüş, etkilenecek kâr amacı gütmeyen Charity Water'ı kurmuştur. 2006 yılında kurulan kurum 14 bin projeye destek vermiş ve 22 ülkede yaklaşık 5 milyon insana fayda sağlamıştır (Charitywater, 2015). Blake Mycoskie 2006'da Arjantin'i ziyaret etti ve Buenos Aires dışındaki caddelerde ayakkabısız yürüyen çocukları gördü. Ayakkabıların hastalıklarla mücadelede etkili bir yol olduğunu öğrendikten sonra harekete geçmek için ilham aldı. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birinin toprakla bulaşan enfeksiyonları var ve en fakir ve en yoksul toplulukları etkiliyor. Mycoskie aynı yıl TOMS'u kurdu ve “bir tane al, bir tane ver” modelini kurdu. Satılan her ayakkabı çifti için, TOMS Arjantin'deki ve diğer gelişmekte olan ülkelerdeki çocuklara yeni bir çift ayakkabı sağlayacaktır. TOMS'un vermeye olan bağlılığı, 70'ten fazla ülkede çeşitli kalemlere de yayıldı. TOMS, son zamanlarda popülerlik kazanmış olan sosyal girişimcilik şirketlerinin iyi bilinen bir örneğidir. Birçok işletme lideri, sosyal girişimcilik fikri ile dünyayı değiştirmeye kendini adanmış durumda. TOMS'a benzer olarak, gözlük camı satıcısı Warby Parker, gözlük bağışlamak için “bir çift al, bir çift ver” modeline sahiptir. Şirket, dünya genelinde gözlüklere erişimi olmayan yaklaşık 1 milyar insanı desteklemek amacıyla 2 milyondan fazla gözlük bağışında bulundu. Güneş enerjisi şirketi olan d.light, dünyadaki 2 milyar insanın güvenilir elektriğe erişimi olmadan yardımına ve “müşterilerimiz için daha parlak bir geleceği güçlendirmeye” odaklanmakta ve sosyal etkileri çeşitli şekillerde ölçmektedir: 65 milyon hayat güçlendirildi, güneş ışığı ile 17 milyon okul çağındaki çocuğa ulaşıldı, 127 GWH yenilenebilir bir enerji kaynağından üretildi, enerji ile ilgili harcamalarda

5,2 milyar dolar tasarruf sağladı, 23 milyon ton karbondioksit dengelendi, okumak ve çalışmak için 34 milyar üretken saat yaratıldı. Şirket, 2012'den bu yana, Küresel Etki Yatırım Değerlendirme Sistemi'nin sosyal ve çevresel etkinin değerlendirilmesinde olası en yüksek puanı almıştır. 2020 bitmeden önce, d.light 100 milyon insanın hayatını değiştirmeye yardımcı olacağını söylemektedir.

Sosyal girişimler işsizliği toplumsal sorun olarak görmektedirler. İşsizlik, sadece işsizlerin, işletmelerin ve devletin sorunu olmamaktadır. Sosyal girişimler, özellikle uzun dönemli işsizliğin azaltılması amacı ile iki temel faaliyette bulunurlar: kişilerin ulaşabilecekleri iş imkanlarının oluşturulması ve insanların işlerini korumaları için destek ve eğitim verilmesidir. İstihdamı arttırmaya, işsizliği azaltmaya odaklanmış ve neticeleri kısa sürede gözlenebilen sosyal girişim faaliyetleri direkt etkilerdir (Besler, 2010, s. 58).

Sosyal girişimcilik, ekonomik dinamizm sağlayarak birçok önemli sosyal ve çevresel sorunların çözümünde oluşumu hızlandırma görevi üstlenmektedir (Glancey ve McQuaid, 2000). Sosyal girişimcilerin faaliyetlerini devam ettirdikleri örgütler şeklinde kabul edilebilecek “sosyal girişimler”, dezavantajlı durumdaki toplumun birçok sosyal sorunun çözümünde ve devletin ve/veya özel sektörün yetişemediği sosyal dışlanmış yoksullara destek sağlamaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), sosyal girişimciliğin önemine vurgu yaparak, mikro kredi çalışmaları üzerinde durmaktadır. Bir raporda, sosyal girişimcilerin sosyal sorunlar üzerindeki başarılarına ve sosyal girişimcilerin dünyadaki en yoksul ve sosyal dışlanmışlık yaşayanlar üzerine olan odaklanmalarından bahsedilmektedir (ILO, 2001). Yoksullara yönelik mikro kredi alanındaki sosyal girişimci çalışmalarından en önemlilerinden biride Grameen Bankası'dır. Birçok gelişmekte olan ülkede görülen yoksulluk, sosyal girişimlerin giderek öneminin artmasına sebep olmuştur. Sosyal sorunlara yenilikçi çözümler bulmaya uğraşan sosyal girişimcilerin önemi, yoksulluk benzeri önemli bir sosyal sorunda kendini daha çok belli etmektedir (Kümbül Güler, 2011, s. 79).

Önemi artıran yoksulluk problemine özel sektörün ilgisinin az olması ve devletin de bu probleme yalnız çözüm bulamaması ve hükümetlerin sosyal sorunlardaki başarısız politika uygulamaları, bireylerin sorunun çözümünü devletten beklemektense bir araya gelip, birlikte çözüm üretme eylemine neden olmaktadır (Frumkin, 2002). Sosyal girişimlerin kuruluş amaçlarının temelinde BKH'de (Binyıl Kalkınma Hedefleri) yer alan sosyal sorunlar vardır (Seelos ve Mair, 2009, s. 244). Söz konusu sosyal girişimcilerin %60'nın en yoksul ve geri kalmış ülkelerde yoksulluk ile mücadele, sağlık alanında, bireysel kapasite ve seçenekleri çoğaltma yolu ile yaşam seviyesini yükseltme çalışmalarının olduğu görülmektedir (Seelos vd., 2006, s. 254).

Sosyal girişimci, sistemin kaldığı bazı ihtiyaçları tatmin etmek için bir fırsatın nerede olduğunu gören, gereken kaynakları bir arada buluşturan ve bunları bir fark oluşturmak amacı için kullanan kişidir (Johnson, 2000, s. 5). Sosyal girişimciler; özel sektör ve kamu tarafından tamamlanmamış bir hizmet eksikliği arar ve bu eksikliği tamamlama ihtiyacı duyarlar. Sosyal girişimci, elindeki kaynaklarla sınırlanmaksızın, sosyal değer yaratmak ve sürdürmek için değişim aktörü şeklinde hareket eden kişidir. (Sharir ve Lerner, 2005, s. 7).

Büyüme teorilerine girişimciliğin ve yeniliğin modele dahil edilmesi içsel büyüme teorileri ile başlamıştır. Bilgi birikimi veya teknolojik gelişme içsel olarak modele dahil edilmektedir. Modelde bilgi birikimi ve beşerî sermayeyi artıran; AR-GE, yenilik ve yaratıcılık, eğitim faaliyetleri teknolojik gelişmeyi içselleştirmektedir yani bilgi birikimi ve beşerî sermaye sonucu gerçekleşen teknolojik gelişme ekonomik büyümeyi artırmaktadır (Abiyev ve Özgür, 2013). Girişimci beşeri sermaye içinde yer alan bir unsur şeklinde ekonomik büyümeye destek vermektedir (Işık vd., 2011).

Piyasa ve devletin çözemediği küresel, ulusal ve yerel sorunlarla başa çıkmak için yeni bir vizyona sahip girişimciler için önemli bir talep var (OECD, 2010). Bu fırsatlar, finansal kazançlar ya da karların aksine, sosyal ya da kültürel değerler tarafından yönlendirilen kuruluşlar olarak tanımlanabilecek yeni sosyal girişimler olarak ortaya çıkmaktadır. Kısacası, sosyal girişimcilik hem iyiyi hem de dünyanın için sürdürülebilirliği, yani ortak yararı arar (Muscat ve Whitty, 2009).

Sosyal girişimler; vakıfları, hayır kurumlarını, müşterek toplulukları ve kooperatifleri de içeren sosyal ekonominin bir parçasıdır. Sosyal girişimler, (sosyal) ekonomi içinde, sosyal amaçlar için ticaret yapan işletmelerdir (EC, 2013). AB Sosyal İşletme Girişimi'ne göre, sosyal ekonomi, AB'de 11 milyondan fazla kişiyi istihdam etmekte ve toplam istihdamın %6'sını oluşturmaktadır. Avrupa Komisyonu (2013) tarafından sosyal ekonomi ve sosyal girişimciliğin bölgesel kalkınma ve sosyal içerme konusunda açıkça bir rol oynayabileceği kabul edilmektedir.

Örnek olarak, İngiliz hükümeti 2010 yılı tahminlerinde sosyal işletmeler İngiltere ekonomisine yıllık 24 milyar pound destekte bulunuyor (GSMH'nin yüzde 1,5'i) ve çoğunluğu dezavantajlı bölgelerden 800 binden fazla kişiye iş olanağı vermektedir. Bütün bunlar, hayırseverlerin, akademinin ve hükümetlerin sosyal girişimciliğe bu derece önem verdiğinin açıklaması olabilir (www.milliyet.com.tr).

(www.online.grace.edu).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sosyal girişimcilik, özellikle gençler arasında, istihdam ve gelir yaratma için fırsatlar yaratabilir. Korunmasız kişilerin kendi gelişimlerinde bir sese sahip olmaları ve insan onuruyla yaşamaları için yetkilendirilebilecekleri ekonomik kalkınma için kapsayıcı bir model fırsatı sunar. Sosyal girişimciliğin gelişmesi toplumsal kalkınmanın ve gelişmenin de temelidir. Girişimciliğe yalnızca üretim faktörlerini bir araya getirme şeklinde bakmaktan vazgeçilmelidir. Dünyada ve ülkemizde, yoksulluk sorunuyla ilgili mücadelede, yalnızca devlet kaynaklarından yararlanmak yerine, sosyal sorunlara hassas sosyal girişimci uygulamaları da dikkate alıp, bu kişiler tarafından uygulanan sosyal yenilikçi çözümlerin soruna büyük destekler verebileceği noktası önemlidir. Özellikle yoksullukla mücadelede hedefe ulaşabilmek için hem yoksul kesimlere hizmet vermeye yönelmiş hem de bu kesimin savunuculuğunu yapabilecek durumda bulunan sosyal girişimci uygulamalara ihtiyaç vardır. Bütün toplumların sosyal girişimleri besleyecek, organizasyonların etki alanlarını genişletmeye yardımcı olacak, riski

göze alabilen hayırseverlere ve kuvvetli bir sosyal etki piyasasının altyapısını meydana getirecek öncü vizyon sahiplerine ihtiyacı olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Abiyev V ve Özgür M I (2013) Ekonomik gelişme ve Girişimcilik. H. Karadal içinde, Girişimcilik (s. 127-130). İstanbul: Beta.

Ağca V ve Büyükaslan H D (2016) Aile İşletmelerinde İç Girişimciliğin Sosyal Girişimciliğe Etkisi: Afyonkarahisar’da Bir Araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 201.

Akkaş H H (2009) VI. Uluslararası STK’lar Kongresi Bildirgeler, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 23-25 Ekim.

Aksoy T (2016) Sosyal Girişim Nedir. [www.Temelaksoy.Com: http://www.Bilgiggo.Org/Sosyal-Girisim-Nedir/](http://www.Temelaksoy.Com:www.Bilgiggo.Org/Sosyal-Girisim-Nedir/).

Austin J Stevenson H ve Wei-Skillen J (2006) Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different or Both? *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 30(1), 1-22.

Besler S (Ed) Sarıkaya M Biçerli M K Özdemir B K Kara F Z Özdemir A A Güler B K Aksöz E O (2010) Sosyal Girişimcilik, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Boschee J McClurg J (2003) Toward a Better Understanding of Social Entrepreneurship: Some Important Distinctions, http://www.sealliance.org/better_understanding.pdf.

Dees J G (2001) The Meaning of Social Entrepreneurship. Erişim Tarihi: 10.12.2015. www.fukua.duke.edu/centers/case/documents/Dees_SEdef.pdf.

Demir Ö (2014) “Sivil Toplum Kuruluşları”, “Sosyal Girişimcilik”, “Kurumsal Sosyal Sorumluluk” ve “Sosyal İşletme”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 6, Eylül 2014, s. 347-356.

Durmuşoğlu A ve Dereli T (2006) Girişimcilik Performansına Etki Eden Faktörlerin Araştırılması: Gaziantep Örneği, Uluslararası Girişimcilik Kongresi, Kırgızistan-Manas Üniversitesi. Bişkek.

European Commission (2013) Guide to Social Innovation. Brussels: European Commission.

Frumkin P (2002) On being non-profit: conceptual and policy primer. Cambridge: Harvard University Press.

Glancey K ve McQuaid R (2000) Entrepreneurial economics. New York: St. Martin’s Press, Inc.

Güler B K (2008) Sosyal Girişimciliği Etkileyen Faktörlerin Analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Güler B K (2009) Dünyada Öncü Üniversitelerin İşletme Fakültelerinin Sosyal Girişimcilikle İlgili Eğitsel Ve Bilimsel Faaliyetleri. 6. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi. Çanakkale.

Günlü E (2015) Sosyal Girişimcilik Olgusunun Kavramsal Analizi ve Turizmde Sosyal Girişimcilik. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*. Journal Of Social Sciences And Humanities Researches, Güz/Autumn 2015-Sayı/Issue 35.

ILO (2001) Report of the Director-General: Reducing the Decent Work Deficit- A Global Challenge. 89th Session Geneva, June 2001.

Işık N Göktaş D Kılınç E C (2011) İktisadi Büyümede Girişimciliğin Rolü. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 192.

Johnson S (2000) Social Entrepreneurship Literature Review. Research Associate Canadian Centre for Social Entrepreneurship, November, ss.1-17.

Kahvecioğlu E F (2017) Sosyal İnovasyon Ve Türkiye'deki Uygulamaları. T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans Projesi. Edirne.

Kümbül Güler B (2011) Yoksullukla Mücadelede Sosyal Girişimcilik: Ashoka Üyelerinden Sosyal Yenilikçi Örnek Uygulamalar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt: 13, Sayı: 3, Yıl: 2011, Sayfa: 79-111.

Mair J ve Marti I (2006) Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business* Volume 41, Issue 1, February 2006, Pages 36-44.

Muscat E ve Whitty M (2009) Social Entrepreneurship: Values-Based Leadership to Transform Business Education and Society. *The Business Renaissance Quarterly*, 4, 31-44.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2010) SMEs, Entrepreneurship and Innovation. OECD 2010. Chapter 5. Social Entrepreneurship and Social Innovation. http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/docs/conference/oecd_en.pdf.

Özdevecioğlu M (2009) Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Girişimciler: Teorik Çerçeve, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*.

Saifan S A (2012) Social Entrepreneurship: Definition and Boundaries. *Technology Innovation Management*, February, 22-27. www.timreview.ca.

Seelos C Ganly K ve Mair J (2006) Social entrepreneurs directly contribute to global development goal. İçinde J. Mair, J. Robinson ve K. Hockerts (Der.) *Social entrepreneurship: 235-275*. New York: Palgrave MacMillan.

Seelos C ve Mair J (2009) Hope for sustainable development: how social entrepreneurs make it happen. İçinde Ziegler, R. (Der.) *An introduction to social entrepreneurship: voices, preconditions, contexts: 228-246*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

Sharir M ve Lerner M (2005) Gauging The Success of Social Ventures Initiated by Individual Social Entrepreneurs. *Journal of World Business*, Article in Pres, ss.1-15.

Sosyal Girişimci Akademisi (2015) Sosyal Girişimcilik Nedir? <http://www.sogla.org/sosyal-giri351imcilik-nedir.html>.

The Guardian (2014) Q&A; the evolution of social entrepreneurship funds in the EU, <http://www.theguardian.com/sustainable-business/evolution-social-entrepreneurship-funds-eu-q-a>.

<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/-sosyal-girisimcilik--ve-turkiye-de-durum-1729407/>

www.bilgiggo.org/sosyal-girisim-nedir/

<https://www.ashoka.org>.

<http://www.akut.org.tr/tarihce>

<https://data.oecd.org/unemp/unemployment>

<https://www.charitywater.org/about/mission.php>.

<http://www.povertyactionlab.org/about-j-pal>.

<https://online.grace.edu/news/business/social-entrepreneurship-companies>.

DİJİTAL TRANSFORMASYON VE KÜRESEL EKONOMİ

Murat BAYRAKTAR

Çukurova Üniversitesi

Özet

Dijital transformasyon, günümüzde iş hayatının en önemli konularından biridir. Dünya genelinde 2018 yılı sonucuna göre 7 milyar 633 milyonluk nüfusun 4 milyar 21 milyon kişi aktif şekilde internet kullanmaktadır. Dijital transformasyon en çok arz talep dengesinin talep tarafında değişikliğe neden olmaktadır. Tüketicilerin ürünleri ya da hizmetleri satın aldığı yöntemler dijital transformasyon nedeniyle çok değişmiştir. İlk başlarda Uber, Airbnb ve benzeri firmalar araç ya da konaklama ve benzeri hizmetlerin arz yönünde bir değişikliğe neden olmamakla birlikte tüketicilerin bu servisleri satın alım yöntemlerinde çok büyük değişikliğe sebep olmuştur. Günümüzde artık arz tarafı da dijital transformasyona ayak uydurmak durumundadır. Dijital transformasyon; şirketlerin ürünlerini ve hizmetlerini yaratma ve geliştirme yöntemlerini, kişilerin birbirileriyle çalışma şekillerini, yöneticilerin takımlarını oluşturma yöntemlerini değiştirmesini gerektirmektedir. Bu değişimleri gerçekleştirmeyen şirketlerin gelecekte geçmiş başarılarını devam ettirmesi mümkün görülmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Transformasyon, ekonomi, Endüstri 4.0

DIGITAL TRANSFORMATION AND GLOBAL ECONOMY

Abstract

Digital transformation is one of the most important issues of business life today. According to the results of 2018 worldwide, 4 billion 21 million people, out of global 7 billion 633 million people, are actively using the internet. Digital transformation leads to a change in the demand side of the supply-demand balance. The methods that consumers buy products or services have changed a lot because of the digital transformation. Initially, Uber, Airbnb and similar companies did not cause a change in the supply direction of vehicles or accommodation and similar services, but caused a huge change in the way consumers buy these services. Now the supply side has to keep up with the digital transformation. Digital transformation; it requires companies to change the way they create and develop their products and services, how they work with each other, and the way managers create their teams. It is not possible for companies that do not realize these changes to continue their past successes in the future.

Keywords: Digital Transformation, Economics, Industry 4.0

GİRİŞ

Dünya genelinde 2018 yılı dijitalleşme istatistiklerine göre 7 milyar 633 milyonluk nüfusun 4 milyar 21 milyon kişi aktif şekilde internet kullanmakta, 3 milyar 196 milyon kişi ise aktif sosyal medya kullanıcısıdır (We are social-digital in 2018). Dünya üzerinde mobil cihaz adedi 5 milyar 135 milyon adede ulaşmıştır. Bu istatistiklerdeki rakamların işaret ettiği durum, dünyamızın hızlı bir şekilde dijitalleşmekte olduğudur.

Dijitalleşme; bir şirketin müşteri beklentileri, dağıtım kanalları, üretim yöntemlerini ve iş yapış aşamaları dahil olmak üzere her şeyi değiştirmektedir. Dijitalleşme ile şirketler bilgi işlenmesi ve üretimi, karar alma ile yeni pazarlara erişim gibi alanlarda kazanımlar elde etmektedirler. Dijital değişim; müşterilerin, tüketicilerin, şirketlerin, değer zincirlerinin, sektörlerin ve ekosistemin dahi geleneksel değişim hızından daha farklı olacak şekilde değişime uğramasıdır (www2.deloitte.com). Dijital transformasyon (dönüşüm) şirketlerin ve markaların dijital çağa uyum sağlamak amacı için dijital, sosyal, mobil ve yeni teknolojiler kullanma sureti ile ilk önce organizasyonel yapılarından başlayacak şekilde müşterilerine ve ekosisteme değer katacak, iş süreçlerinin gelişimine katkı verecek, iş süreçlerinin gelişimini sağlayacak ve sonuçta şirketin yetkinliklerini yükseltecek yeni iş yapış ve düşünüş şekillerine ulaşma süreci şeklinde tanımlanabilir. Dijital transformasyonun başlıca etki alanları; eğitim, sağlık, sanayi, tarım, ulaştırma, finans, perakende ve her sektör olmaktadır (www.infoloji.com).

GELİŞME

Geçmişte yaşanan sanayi devrimlerinin her üçü de imalat sanayi işleyiş biçimini etkilemiştir. İmalat sanayinde görülmekte olan dijital dönüşüm yeni bir devrim özelliği taşımaktadır. Bu sebeple de dördüncü sanayi devrimi şeklinde nitelendirilmektedir. Dördüncü sanayi devrimi (Endüstri 4.0), geçmişte yaşanan sanayi devrimlerinde görüldüğü üzere küresel sanayi üzerinde temel değişime neden olabilecek etkiye sahip olduğundan çok önemli olmaktadır.

Dijital dönüşüm; kamu hizmetleri dahil olmak üzere, sosyal ve ekonomik yaşamı çok boyutlu ve küresel ölçekte etkileyecek düzeyde önemlidir. Dijital dönüşümün en büyük etkisinin ekonomik hayatta görüleceği beklentisi bulunmaktadır. Günümüzde küresel değer zincirleri yeni baştan düzenlenirken bunun ile birlikte yeni iş yapma biçimleri meydana gelmektedir. İmalat sanayinin, dijital dönüşümünde yapay zeka (AI), otonom robotlar, büyük veri (Big Data), ileri analitik, bulut bilişim, artırılmış ve sanal gerçeklik (AR-VR), nesnelerin interneti (IoT), eklemeli imalat, yeni nesil akıllı sensör teknolojileri ve siber güvenlik gibi gelişen teknolojiler katma değeri, verimliliği, karlılığı, kaliteyi ve diğer birçok unsurun en üst düzeye çıkarılmasında öncü teknolojiler görevi görmektedirler. İmalat sanayinin dijitalleşmesi en genel olarak üretim teknolojilerinden imalat sanayinde giderek fazlaşan oranda ve farklı şekillerde yararlanılması sürecidir. Dijitalleşme; sağlık, eğitim, tarım, sanayi, sosyal ve iktisadi hayatı etkilemektedir. Dünya Ekonomik Forumu (WEF) 2016 raporuna göre dijital dönüşümün sosyal ve ekonomik yönden oluşturacağı değer 10 yıl içinde yaklaşık 100 trilyon dolara ulaşacaktır. Dijitalleşme sürecinin diğer sektörlerle birlikte toplam net ekonomik faydası ise yaklaşık 30 trilyon dolar olarak hesaplanmaktadır. Su süreçte dijital dönüşümün en temel teknolojilerinden biri olan nesnelerin interneti'nin (IoT) 2025 yılına gelindiğinde ulaşacağı ekonomik değer yılda 4 ila 11 trilyon dolar arasında olacağı hesaplanmaktadır (McKinsey,

2015a). Dijitalleşme sonucu mevcut işlerin yaklaşık %50'sinin otomasyon teknolojileri ile gerçekleştirilebileceği ve 2030 yılına kadar 400 milyon ile 800 milyon kişinin işlerini kaybedebilecekleri, ancak bu miktarın sadece 75 milyon ile 375 milyonunun ise yeni yetenekler elde ederek başka işleri yapabilecek seviyeye ulaşabilecekleri edilmektedir (McKinsey, 2017a-b). Örnek olarak, ABD açısından mevcut işgücünün %47'si yüksek risk altındadır: lojistik ve taşıma sektörü çalışanları, ofis ve idari destek görevlileri ile üretimde çalışanlardır (SDDP, 2017). Küresel hasıla 1967 yılından günümüze istihdam ve verimlilik artışları sonucunda hızla artmıştır. Ama günümüzde azalan doğum ile ve artan yaşlı sayısı çoğu ülke ekonomisinin gelecekteki 50 yılda istihdam yönünden en üst noktaya ulaşacağını ve sonrasında da işgücünün düşeceğini göstermektedir (McKinsey, 2015b). Günümüz küresel büyüme hızının, geçmiş 50 yılın ortalamasında kalabilmesi ancak verimliliğin önemli oranda artırılması ile gerçekleşebilir. Günümüzde işgücüne yönelik elde edilebilecek verimlilik artışları son aşamadır. Dijital teknolojiler, verimlilik sınırlarını zorlayarak ve geleneksel üretim yöntemlerini aşan verimlilik artışlarını olanaklı duruma getirmektedir. Dijital teknolojilerin; kaynak kullanımı ve süreç yönetimi, varlık kullanımı, işgücü verimliliği, stok ve kalite yönetimi, arz-talep dengesini sağlama, pazara giriş zamanı ve satış sonrası hizmetler gibi süreçlerin verimliliğini yükseltme potansiyelinin olduğu hesaplanmaktadır (McKinsey, 2015c).

Güney Kore devleti, 2018 yılı başlarında yaptığı açıklamalarında imalat sanayinde dijital dönüşüme yapacağı yatırımları artıracığını açıklamıştır. Almanya dijital dönüşüm ile ilgili kısa zamanda sanayisinin ileri gelen şirketlerinden Endüstri 4.0 platformu oluşturmuş ve “2025 Dijital Stratejisi”ni açıklamıştır. “Made in China 2025” sanayi stratejisinin hedeflerinde Çin imalat sanayisinin rekabet gücünün artırılmasında dijital dönüşüme özel önem gösterdiği anlaşılmaktadır. Çin ekonomisi dijitalleşme konusunda ilerlemiştir. Çin, e-ticaret harcamaları global e-ticaretin yaklaşık %42,4'ünü (2016 yılı itibari ile) yani yaklaşık 790 milyar dolardır, ABD mobil ödemelerinin nerede ise 11 katı olmuştur (McKinsey, 2017c). AB (Avrupa Birliği) imalat sanayisinin dijitalleşmesine özel önem göstermektedir. AB, bu amaca yönelik; dijital yeniliğe toplamda 55 milyar avrodan fazla kaynak ayrılmıştır (EC, 2015).

Ülkemiz açısından 2017 yılında imalat sanayinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki payı %17,5 imalat sanayinin, ihracattaki yüksek teknoloji ürünlerin payı %3,9 ve küresel ihracattan aldığı oran %0,97 seviyesindedir. Türkiye İmalat sanayi 2016 yılında 3,7 milyon kişi ile toplam istihdamın %13,6'sını oluşturmakta ancak bu oran %24,4'lük dünya ortalamasından oldukça düşüktür. Türkiye'nin 2016 yılı Global Manufacturing Competitiveness Index sıralaması 16'dır (Deloitte, 2016). Türkiye'nin rekabetçiliğinin güçlendirilmesi ve dünya ihracatından aldığı payın yükseltilmesi için, üretiminin ve ihracatının yüksek katma değerli ve teknoloji yoğun yapıya sahip olması ve KOBİ'lerin üretim ve yönetim yapılarının geliştirilmesi açısından imalat sektörünün yapısal bir dönüşüme gerek olduğu görülmektedir (www.sanayi.gov.tr). Türk imalat sanayi işletmelerinin bulunduğu ekosistem, dijital dönüşüm girişimlerinin başarıya erişmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu ekosistem; devlet, sanayi işletmeleri, teknoloji sağlayıcılar, eğitim kurumları (üniversiteler, araştırma enstitüleri), yatırımcılar (finans kurumları) ile işletmelerin değer zinciri içerisinde bulunan diğer şirketler gibi paydaşlardan meydana gelmektedir.

Dijital dönüşüm, markaların dijital zamana uyum sağlamak için teknolojiyi tüm süreçlerinde kullanmaları olarak tanımlanabilir. Örneğin, Eklemeli Üretim teknolojilerini ürün geliştirme aşamalarında kullanan spor giyim üreticisi olan New Balance şirketi, profesyonel sporcuların ayak yapılarına göre kişiselleştirilmiş ayakkabılar da üretmektedir. Şirketler yeni teknolojileri kullanarak müşteri tercihlerini anlık olacak şekilde üretime iletebilmektedir. Daimler şirketine göre müşteriler yakın gelecekte, boya atölyesine giden yolda bile satın aldıkları araçlarının renginde değişiklik yapabilecektir. Son yıllarda, sanayide dijital dönüşüm ile daha şeffaf duruma gelen tedarik zinciri, müşterilere farklı değer önerileri sunulmasına imkan tanımaktadır. Örneğin Adidas şirketi, müşterilerine fiziksel bir mağazadan ya da internet üzerinden ürün satın alma imkanı veren omni-channel (tam kanal) stratejisini ürünlerin değer zinciri boyunca otomatik izlenilmesine imkan sağlayan radyo frekansı ile tanımlama (RFID) ve mağazada stok kalmadığı durumlarda dahi mağaza içinde alışveriş yapılmasına imkan sağlayan “sonsuz koridor” teknolojileri sayesinde yapabilmektedir (TÜSİAD, 2017, s. 13-22). Sanayide dijital dönüşüm, üretimi şekillendirmekle birlikte, yeni iş modellerinin geliştirilmesini de sağlamaktadır. Modüler üretim hatlarına sahip akıllı fabrikalar ve eklemeli üretim teknikleri sonucu üreticilerin kitlesel özelleştirmeyi daha hızlı ve daha az maliyetle yapabilmesine olanak vermektedir (Ataoglu, 2017, s. 22).

Sanayi devriminde bireyin kas gücünü makinelere devredilmesiyle yeni bir çağa girilmişti. Yaşadığımız dönemde ise nesnelere interneti (IoT), endüstri 4.0, büyük veri (Big Data) depolama ve analitiği teknolojileri neticesinde insanın; algılama, yorumlama ve karar verme yeteneği dijital nesnelere devredilmekte olduğu yeni bir devrim görmekteyiz. Bilgiye çabuk erişim ve işleme imkanı veren ve fiziksel kısıtlamaları sonlandıran teknolojik gelişmeler bir nevi bumerang etkisi ile yeni teknolojilerin, doğrusal bir süreç yerine üstel olarak ilerlemesine neden olmaktadır. Bu süreçte üstel dönüşüm hızını yakalayabilen şirketler rekabette büyük bir avantaj elde ederken, dönüşümde yavaş kalan şirketler ise yeni teknolojinin yıkıcı gücünden kendilerini kurtaramamaktadır (Deloitte, 2017, s. 6).

İleri teknolojilerin düşen maliyeti, dijital devrimin belirleyici bir özelliğidir. Yeniliğin hızlandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Daha ucuz ve daha iyi teknoloji daha bağlı bir dünya yaratıyor: 8 milyar cihaz şimdi internete bağlı ve 2030 yılına gelindiğinde, bu rakamın 1 trilyona yükseleceği tahmin ediliyor. Şirketler, yeni verimlilikler yaratmak, müşteri deneyimlerini geliştirmek ve yeni iş modelleri oluşturmak için yeni teknolojilere yatırım yapıyor. Yeni verimlilik hala büyük şirketlerin yeni teknolojilere yatırım yapması için temel itici güçtür. Bu teknolojileri mevcut iş süreçlerini iyileştirmek ve varlıkları ve kaynakları optimize etmek için kullanırlar, böylece maliyetlerini düşürür ve müşterileri için tasarruf sağlarlar. Yeni iş modellerine geçmek, inovasyonu iş stratejisinin odağı yapan kültürel bir değişim gerektiriyor. Şirketler büyümeyi ve verimliliği hızlandırmak için yeni teknolojilere yatırım yapıyor. Toplam yatırım harcamasının 2020’de IoT’in öncülüğünde 2,4 trilyon dolara yükselmesi bekleniyor. Müşteriler giderek daha fazla, her katılım kanalı üzerinden alakalı, kişiselleştirilmiş etkileşimler beklemektedir. AI ve diğer teknolojilerdeki gelişmeler, hiper kişiselleştirme için yeni olanaklar sunuyor. Şirketler, yeni iş girişimlerini tanımlama, geliştirme ve başlatma yöntemlerini temelden değiştirmelidir. Son zamanlarda yapılan bir araştırma, sanayi gelirlerinin %30’unun 2020 yılına kadar yeni iş modellerinden geleceğini tahmin ediyor.

Geleneksel anahtar performans göstergeleri, dijital çağda bir işletmenin performansını ölçmede artık etkili değil. Önde gelen şirketler önemli ölçümleri izler ve onlara gerçek zamanlı olarak tepki verir. Dijital dönüşümü anlayan şirketler diğerlerinden %26 daha fazla kar elde ediyorlar. Havacılığın, seyahatin ve turizmin dijitalleşmesi, gelecek on yılda sanayi ve toplum için 1 trilyon dolar değerinin kilidini açabilir. Toplumsal faydalar, tüketiciler için maliyet ve zaman tasarrufu ve daha az çevresel ayak izi içerir. Teknoloji, perakendenin baştan sona değer zincirini dönüştürecek. Önümüzdeki 10 yıldaki değişim seviyesi, son 40 yılda görülenleri çok daha aşacaktır. Endüstri Devrimi'nin önde gelen tüketici ürünü olan otomobil için en büyük değişim anı olabilir. Dijitalleşme, özerk araçların çağında etkili olacaktır. Çoğu kategoride online alımların artmasıyla birlikte, geleneksel mağazaların alakalı kalabilmek için değişmesi gerekir. Omni-channel stratejileri önemli bir rol oynayacaktır. Demografik, pazar ve teknoloji eğilimleri, dijital dönüşümü sağlık hizmetlerinin geleceği için giderek daha kritik hale getirmektedir. Dijitalleşme, lojistiği alt üst ediyor, ancak verimsizliğini ve çevresel etkisini azaltabiliyor (WEF, 2018).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijital dönüşümde başarılı olabilmek için; hızla değişen müşteri taleplerine cevap verme, kitlesel olarak özelleştirilmiş ürünler üretme, büyük veri (Big Data) analizi ve veriyi doğru yorumlama, dijital teknoloji ile yeni iş modellerinin kullanımı, yeniliklere uyum sağlayabilecek nitelikli işgücünün yetiştirilmesi, daha verimli ve daha az atık üreten üretim süreçleri ile sürdürülebilirliğe destek sunulması gerekli olmaktadır. Dijital ekosistemde artık pazarlama, satış, bilgi teknolojileri (IT) ve insan kaynakları (İK) bölümlerinin bütüncül olacak şekilde çalışması gerçekleştirilmelidir. Dijital dönüşüm ofisinin oluşturularak kritik kararların ortak bir platform içerisinde ele alınması ve uygulanmasının sağlanması, dijital dönüşümü hedefleyen işletmeler için çok önemli bir güç olacaktır. Sosyal medya kanalları aracılığı ile müşterilere erişim sağlanması işletmelerin satış ve pazarlama dönüşüm oranlarının yükselmesinde önemli rol oynamaktadır. Geleneksel stratejiler yerine hedeflenen dijital temas noktalarının belirlenip bu yönde ihtiyaç duyulan sosyal medya kanallarına ve mobil teknolojilere yatırım yapılması yakın zamanda başarılı işletmeler için fark yaratan bir durum olacaktır. Dijital dönüşümün sosyal medya kanalları, bulut teknolojileri kullanımı ve mobil erişim ile başladığı, son yıllarda ise verinin büyük önem kazandığı nesnelere interneti (IoT), sanal gerçeklik (VR), giyilebilir teknolojiler ve yapay zeka (AI) uygulamaları kendine yer bulacak hale gelecektir. Türkiye’de dijital dönüşümü hedefleyen işletmeler yatırım yapmak için bu uygulamalar ile paralel olacak şekilde müşteri deneyimi, işletme kültürü ve organizasyonu, şirket içi dijital ekosistem, içerik yönetimi ve dijital analitiğin hayata geçirilmesi konularını gündemlerine almalıdır. Ancak bu dönüşüm kendi başına gerçekleşmeyecek ve olumsuz, istenmeyen sonuçları yönetilmelidir. Bugün, yarın daha müreffeh olmak için ortak harekete geçilmesi gerekiyor.

KAYNAKÇA

Ataoglu E (2017) Türkiye'nin Sanayide Dijital Dönüşüm Yetkinliği. Yayın No: TÜSİAD-T/2017,12 – 589.

www.infoloji.com/wp-content/uploads/2018/03/2-dijital-donusum.pdf.

www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technology-media-telecommunications/turkiyedeki-dijital-degisime-CEO-bakisi.pdf.

www.sanayi.gov.tr/tsddtyh.pdf.

Deloitte (2016) 2016 Global Manufacturing Competitiveness Index.

Deloitte (2017) Digital Round Up 2016'dan 2017'ye geçerken dijital dönüşüm ve UX stratejisinde sahneyi neler paylaşıyor? Ocak 2017.

www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technology/digital-round-up.pdf.

World Economic Forum (2016) \$100 Trillion by 2025: the Digital Dividend for Society and Business,» 22 Ocak 2016. <https://www.weforum.org/press/2016/01/100-trillion-by2025-the-digital-dividend-for-society-and-business/>.

European Commission (2015) Digitising European Industry. 18 Eylül 2015. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/digitising-european-industry>.

McKinsey Global Institute (2015a) The Internet of Things: Mapping the value beyond the hype. McKinsey & Company.

McKinsey Global Institute (2015b) Can productivity save the day in an aging world? McKinsey & Company.

McKinsey Digital (2015c) Industry 4.0 How to navigate digitization of the manufacturing sector,» McKinsey & Company.

McKinsey Global Institute (2017a). Jobs Lost, Jobs Gained: Workforce Transitions in a Time of Automation,» McKinsey & Company.

McKinsey Global Institute (2017b) Harnessing automation for a future that Works. McKinsey & Company.

McKinsey Global Institute (2017c) Digital China: Powering the economy to global competitiveness,» McKinsey & Company.

Sanayide Dijital Dönüşüm Platformu, Eğitim Çalışma Grubu (2017) Yol Haritası Raporu – Sürüm.02.

www.sanayi.gov.tr/tsddtyh.pdf. (2017) T. C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. Türkiye'nin Sanayi Devrimi Yol Haritası.

TÜSİAD (2017) TÜSİAD - BCG Türkiye'nin Sanayide Dijital Dönüşüm Yetkinliği.

We are social (2018) Digital in 2018. <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>.

WEF (2018) Digital Transformation Initiative In collaboration with Accenture. Executive Summary May 2018.

TÜKETİM BENCİLLİĞİNİN AZALTIKMASI MÜMKÜN MÜ? SOSYAL İKİLEM PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi İnci DURSUN
Gebze Teknik Üniversitesi

Özet

Artan nüfus, artan tüketim miktarı ve bu tüketime yetişmeye çalışan üretim sistemleri doğal çevre üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır. Bu baskının hafifletebilmesi için yalnızca üretim süreçlerinde değil, bireylerin tüketim davranışlarında da çevre lehine bir değişim gereklidir. Ancak birçok araştırma insanların çevrenin içinde bulunduğu hassas durumu bilseler dahi zaman, emek ve parasal açıdan daha maliyetli olarak algıladıkları çevreci tüketim alternatiflerini benimsemeye gönüllü olmadığını göstermiştir. Bu sebeple günümüze yakın tarihli araştırmaların özellikle duyarsız, bencil tüketimin nedenlerine odaklandığı görülmektedir. Bu araştırmada Türk literatüründe daha önce nadiren çalışılmış olan “tüketim bencilliği” kavramı üzerine odaklanılmış; çevresel risk, çevresel bilgi düzeyi, etkililik algısı ve gelecek odaklılığın tüketim bencilliğini azaltmadaki rollerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Hipotezlerinin testi için gerekli veri Türkiye'nin 38 farklı şehrinde ikamet eden toplam 204 kişiden online anket yöntemi ile toplanmıştır. Bulgular özellikle çevresel bilgi ve algılanan etkililiğin tüketim bencilliğini azaltmadaki güçlü rolüne dikkat çekmiştir. Bulgular çerçevesinde çevre duyarlı tüketimi desteklemek için düzenlenen iletişim kampanyalarının tasarımına ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Tüketim bencilliği, bencil tüketim, çevreci tüketim, algılanan risk, algılanan etkililik, gelecek odaklılık, çevresel bilgi

Abstract

Population, consumption, and production are considered as the main drivers of environmental problems. The solution of those problems requires to change not only production methods but also consumption patterns. However, many studies revealed that even if consumers are aware of the declining state of the environment they are reluctant to engage in pro-environmental consumption which is perceived to cost more in time, effort and money for the person. Thus the recent studies focus on the dynamics of irresponsible, selfish consumption but those studies are hardly scarce in Turkish literature. To fill this gap to some extent this study aims to investigate the alleviative impacts of perceived environmental risk, personal effectiveness, environmental knowledge and future orientation on selfish consumption. Data was collected through an online survey conducted on 204 consumers living in a total of 38 cities in Turkey. Findings revealed that environmental knowledge and perceived effectiveness play a prominent

role in reducing selfishness in the consumption context. Suggestions are provided for communication campaigns that are designed to promote pro-environmental consumption.

Key words: Selfish consumption, pro-environmental consumption, environmental risk, perceived personal effectiveness, environmental knowledge, future orientation

GİRİŞ

Orman alanlarının azalması, çölleşme, dünya ısısında yükselme, buzul tabakasının erimesi, alçak kıyı kesimlerinin sular altında kalması, ender görünen hava olaylarının yaşanması, toprak erozyonu, verimli tarım arazilerinin kaybı, biyolojik çeşitliliğin azalması ve dünyanın yaşam destek sisteminin diğer öğelerinin (toprak, hava, su vb.) zarar görmesi gibi birçok tehdit büyük oranda insanoğlunun etkileriyle meydana gelmektedir (Bandura, 2007:9). Bu etki giderek artan insan nüfusunun artan tüketim miktarı ve bu tüketime yetişmek için sürdürülen üretim faaliyetleri ile ortaya çıkmaktadır. Dünya genelinde hükümetlerin çevre politikaları kapsamında yaptığı düzenlemeler ile üretim süreçlerinden kaynaklı problemler kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Ancak üretim tarafındaki düzenlemeler ile elde edilen çevresel avantajlar tüketim miktarındaki artış ve yanlış tercihler devam ettiğinden yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple sürdürülebilir kalkınma yolundaki en önemli adımlardan biri tüketimin sürdürülebilir, çevreci hale dönüştürülmesidir. Bu noktada, gün içinde özellikle yiyecek, içecek, ulaşım, enerji, barınma gibi ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik aldıkları milyonlarca kararla çevre sorunları üzerinde önemli bir etkiye sahip olan bireysel tüketiciler önemli bir hedef kitle oluşturmaktadır. Bireysel düzeyde çevreci tüketim, bireyin doğal çevreye mümkün olan en az zararı veren, hatta çevreye fayda sağlayan tüketim davranışlarını temsil etmekte (Steg ve Vlek,2009:309), farklı alanlarda, farklı tüketim ortamlarında, tüketim sürecinin farklı aşamalarında farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Buna göre yalın tüketim, yeşil tüketim, enerji tasarrufu, geri dönüşüm davranışları, buykot ve boykot gibi bir çok davranış çevreci tüketim davranışı olarak nitelendirilebilir (literatür taraması için bakınız Dursun vd., 2018). Tüketimin çevre üzerindeki olumsuz etkisini azaltacak veya olumluya çevirecek bu davranışlar ne kadar arzu edilir olsa da anlaşılması ve oluşturulması zor davranışlardır.

Çevreci davranışların dinamiklerinin anlaşılması yönündeki araştırmalar 40 yılı aşkın süredir devam etmekte ve davranışın öncülü olduğu belirtilen psikolojik ve sosyal bir çok faktör tanımlanmaktadır (literatür taraması için bakınız Tuğer vd., 2018). Ancak araştırmaların bir çoğu tüketicilerin çevre sorunları hakkında giderek daha duyarlı oldukları, çevreci değer, inanç, duygu ve niyetlere sahip oldukları halde çevreci davranışlar sergilemediğini göstermektedir (Chatzidakis vd., 2007; d’Astous ve Legendre, 2009; Young vd., 2010; Carrington vd., 2010). Öyle görünmektedir ki, tüketiciler çevresel problemlerin farkında olsalar bile çevreyi koruma uğruna kendi hayat tarzını değiştirme konusunda tereddüt etmektedir (Pelletier vd., 1999; Lorenzoni vd., 2007). Çevreci tutum ve davranışlar arasındaki bu boşluğu açıklamada kullanılan yaklaşımlardan biri sosyal ikilem yaklaşımıdır (örn Gupta ve Ogden, 2009). Tüketiciler kısa vadeli bireysel fayda elde etmek ile uzun vadeli çevresel fayda için bireysel

faydadan fedakarlık etme kararı arasında kaldığında bir sosyal ikilem doğmakta, bazen tüketim bencilliği bazen ise altruistik eğilimler ağır basmaktadır.

Temelde çevreci tüketimin dinamiklerine ilişkin mevcut bilgi birikimini artırma motivasyonuna dayanan bu araştırmanın amacı sosyal ikilem durumlarında tüketicilerin bencil karar verme eğilimlerini azaltan temel faktörlerin incelenmesidir. Bu çerçevede, çevreci tüketim eğilimini zayıflatan tüketim bencilliğinin, çevresel risk ve bireysel etkililik algısı, bilgi miktarı ve gelecek odaklılık etkisi ile azalıp azalmayacağı incelenmiştir. Bu özelliği ile araştırmanın özellikle Türk literatürüne anlamlı bir katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca tüketim bencilliğini azaltma yönünde hangi faktörlerin ne derece etkili olduğuna dair sunulacak bilginin, sürdürülebilir tüketimin yaygınlaştırılmasını hedefleyen politika yapıcılar, sivil toplum kuruluşları ve sosyal pazarlama uzmanları için faydalı olacağı ümit edilmektedir.

SOSYAL İKİLEM, TÜKETİM BENCİLİĞİ VE ETKİLİ FAKTÖRLER

Sosyal ikilemler nüfusun çok, kaynakların sınırlı olduğu, kirliliğin arttığı bir dünyada oldukça sık yaşanmaktadır (Dawes, 1980:171). Bu ikilemler kendimiz için kısa vadeli en yüksek fayda ile bizim de içinde olduğumuz toplum için uzun vadeli en yüksek fayda arasında seçim yapma durumunda kaldığımız karmaşık durumlardır (Liebrand ve Messick, 1996). Sosyal ikilemlerde toplum geneline zararlı bir davranış (örn. enerjiyi sınırsız kullanmak vb.), toplum iyiliği için olan davranıştan (örn. enerji tasarrufu) daha fazla bireysel fayda (örn. , kişinin yaşam konforunu artırmak) sağlarken, toplumlumun genelinin işbirliği içinde aynı faydalı davranışı sergilemesi (örn. tüm bireylerin enerji tasarrufu yapması) toplumun tamamı için en yüksek faydayı sağlamaktadır (örn. yenilemez enerji kaynakların korunması, hava kirliliğinin önlenmesi) (Dawes, 1980). Sosyal ikilem durumu sınırlı balık rezervlerinin aşırı tüketilmesi örneği ile de tasvir edilebilir. Buna göre balıkçıların fazladan yakaladıkları her 1000 kilo balık balıkçının karını büyük oranda artıracaktır. Ancak bu durum ortak balık rezervine de zarar verecek sadece diğer balıkçılar değil kendisi de bundan olumsuz etkilenecektir (Liebrand ve Messick, 1996).

Sosyal ikilem durumlarında kişinin bireysel çıkarları ile bu çıkarlardan fedakârlık gerektiren uzun vadeli toplumsal çıkarlar çatışma içindedir (Gupta ve Ogden, 2009). Bu açıdan bakıldığında toplumun genelinin iyiliği için çevreci tüketim seçeneklerini tercih etmek ile kendi kişisel çıkarlarını maksimize etmek arasında seçim yapmak da sosyal ikilem durumudur. Çevreci tüketimin sosyal ikilem yaratmasındaki temel neden çevreci tüketim davranışlarının uzun vadede doğaya ve dolayısı ile toplumun geneline fayda sağlarken, genellikle kısa vadede bireye doğrudan bir fayda sağlamaması, aksine bazı maliyetler getirmesidir. Çevre duyarlı bir hayat tarzı (örneğin geri dönüşüm yapılması, otomobil yerine toplu taşıma kullanılması vb.) ek çaba ve zaman, konfor kaybı, özgürlüğün kısıtlanması ile ilişkilendirilmektedir (Steg ve Gifford, 2005; d’Astous ve Legendre, 2008; Gifford, 2011). Ayrıca, çevreci tüketim alternatiflerinden bazıları (örneğin organik gıdalar, enerji tasarruflu ampuller vb.) tüketicilere ek parasal maliyet de getirmektedir (Gifford, 2011). Burada tüketici çevreye zararlı tüketim tercih ve davranışlarını devam ettirerek kendi konforunu ve elde ettiği maddi değeri maksimize etmeyi mi yoksa çevrenin korunması yolu ile genelin refahını korumayı mı seçeceğine karar vermek durumunda kalmaktadır (Sen vd. 2001).

Yapılan araştırmalar, özellikle toplumun faydasından ziyade bireysel fayda elde etmeye odaklı olan bazı tüketicilerin zaman, çaba veya maddi kaynaklarını çevre yararına harcamaya gönüllü olmadığı göstermiştir (Gruber ve Schlegelmilch, 2014). Bu araştırmada tüketim bencilliği olarak ifade edilen bu durum tüketicilerin kişisel çıkarlarına odaklı olarak davranması ve bu sebeple daha pahalı, zor, uğraştırıcı, zaman alıcı bulduğu çevreci davranış alternatiflerini tercih etmemesi anlamına gelmektedir. Araştırma kapsamında tüketim bencilliği kavramı konfor odaklılık ve fiyat odaklılık olmak üzere iki ayrı boyutta incelenmiştir. Konfor odaklılık, kişinin bir davranışının çevreye zararı olduğunu bildiği halde mevcut konforunu korumak için aynı davranışını devam ettirmesini; fiyat odaklılık ise çevreye zararlı olsa bile kişiye en düşük fiyatı sunan ürünlerin kullanılmaya devam edilmesini ifade etmekte, iki boyutun da toplumun genelinin iyiliği için çevreci tüketim yapma eğilimini zayıflatması beklenmektedir.

H1: Konfor odaklı tüketim bencilliği sorumlu tüketimi olumsuz etkiler.

H2: Fiyat odaklı tüketim bencilliği sorumlu tüketimi olumsuz etkiler.

Ancak yapılan araştırmalar sosyal ikilem durumlarında bireysel çıkar yerine toplum faydası yönünde hareket etmeyi destekleyen, diğer bir ifade ile tüketim bencilliğini azaltan bazı faktörlerin olduğunu göstermektedir. Genel olarak sosyal ikilemlerin kişilerin sosyal değer eğilimleri, güven, duygular, grup içi iletişim, grupla özdeşleşme, grup özellikleri gibi faktörlerin etkisi altında olduğu bilinmektedir (Literatür taraması için bakınız Yalçın, 2011; Van Lange vd. 2013). Çevreci tüketimin sosyal ikilem perspektifinden ele alındığı araştırmalarda tüketicilerin toplum yararına hareket etmelerini destekleyici bazı faktörlere değinilmektedir. Örneğin Sen vd. (2001) boycot davranışı özelinde yaptıkları araştırmada işbirliği gösterilen davranışın algılanan maliyeti, başarılı olma ihtimali, normatif sosyal etkilere yönelik şüphe gibi değişkenlerin işbirliği yapma yönünde etkili olduğunu göstermiştir. Gupta ve Ogden (2009) ise yeşil tüketim yapan bireylerin gruba olan güven, grupla özdeşleşme, diğer bireylerin de işbirliği yapacağına inanma, algılanan bireysel etkililik gibi faktörler açsından yeşil tüketmeyenlerden daha yüksek skorlara sahip olduklarını göstermiştir. Sussman vd. (2016) ise farklı ikilem durumlarında kişisel bir özellik olarak ele aldıkları çevreci değerlerin etkilerini incelemiş, grubun diğer üyeleri bencil davrandığında kişilerin çevreci değerlerinin sürdürülebilir davranışı artırdığını göstermiştir.

Bu araştırma algılanan çevresel risk, bireysel etkililik, bilgi düzeyi ve bireysel bir özellik olarak gelecek odaklılığın bir sosyal ikilem durumunda kişiyi bencil tercihlerden uzaklaştırmadaki etkileri araştırılmaktadır. Değişkenler, bireyleri kişisel fayda beklentisinin ötesine geçirecek yoğunlukta bir toplumsal refah tehdidi ve bu tehdidin azaltılabileceğine dair inancın sosyal bir ikilem durumunda işbirliği davranışını artıracadığı varsayımı çerçevesinde seçilmiştir.

Algılanan Çevresel Risk

Sosyal ikilem durumlarında tüketim bencilliğini zayıflatması beklenen faktörlerden biri algılanan çevresel risktir. Doğal çevredeki değişikliklerin doğurması muhtemel olumsuz sonuçlar olarak tanımlanan çevresel risk; gerçekte olumsuz sonucun ortaya çıkma ihtimali ile bu sonuç ortaya çıktığında meydana getireceği zararın büyüklüğü çerçevesinde hesap edilmektedir (Liu vd. 2014). Çevresel riskler büyük oranda belirsizlik içeren, uzun süre gecikmeli olarak, uzak mesafelerdeki bölgelerde ortaya çıkan, bu sebeple daha çok başkalarını

ilgilendirir görünen risklerdir ve bu özellikleri yüzünden birey bazında objektif olarak değerlendirilmeleri oldukça zordur (Gattig ve Hendrickx, 2007). Algılanan çevresel riskin çevreci-tutum ve davranışları artırdığına yönelik bulgular mevcuttur (Pahl vd. 2005). Çevresel risk algısı, problemin ortaya çıkma olasılığı ve problemin ortaya çıkması halinde bireyin ve çevresindekilerin zarar göreceğine dair inanç güçlendikçe bencil tüketimin sürdürülmesi halinde karşılaşılabilecek toplumsal kayba ilişkin algı da güçleneceğinden tüketim bencilliğinde azalma gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu sebeple:

H3: Risk algısı arttıkça fiyat odaklı tüketim bencilliği azalır.

H4: Risk algısı arttıkça konfor odaklı tüketim bencilliği azalır.

Bilgi Düzeyi

Vlek (1996) bireylerin, tüketim davranışlarının toplumun (çevrenin) zararına sonuçlar doğurduklarından habersiz olduklarında, bireysel davranışların toplamda ne kadar büyük bir ölçüğe ulaştığını bilmediklerinde veya davranışın bireysel faydasının yanında toplum için oluşan tehdidin büyüklüğünden habersiz olduklarında hiçbir sosyal ikilem yaşanmama durumunun dahi mümkün olduğunu belirtmektedir. Diğer bir ifade ile çevrenin kötüleşen durumu, bireysel davranışların yarattığı olumsuz etkiler, düzeltme için yapılması gerekenlere ilişkin bilgi sahibi olmayan bireylerin kişisel fayda temelli tercihlerin ötesine geçme yönünde bir seçeneği de olmamaktadır. Gerçekten de çevresel psikoloji alanında bilgi, çevreci davranışın en baskın belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Hines vd., 1987; Kaiser vd., 1999; Bamberg ve Möser, 2007). Çevreci tüketim davranışlarını açıklamada sıklıkla kullanılan Norm Aktivasyon Teorisi (Schwartz, 1977) de çevresel problemlerin insanları tehdit ettiğine yönelik bilginin, davranışların ahlaki bir zorunluluk olarak algılanmasının şartlarından biri olarak tanımlanmaktadır. Çevresel bilgi objektif ve sübjektif bilgi olmak üzere iki farklı şekilde kavramsallaştırılmaktadır. Objektif bilgi uzun dönem hafızadaki depolanan gerçek bilgi miktarını, sübjektif bilgi ise bireylerin çevre ve ilişkili konularda ne derece bilgi sahibi olduklarına dair yaptıkları değerlendirmeyi ifade etmektedir (Park vd., 1994). Hem objektif bilginin (Geiger vd., 2014; Díaz-Siefer vd. 2015) hem sübjektif bilginin (Ellen vd., 1991; Bang vd., 2000; Mostafa, 2007) nispeten daha maliyeti olarak nitelendirilecek çevreci tüketim davranışları üzerinde destekleyici etkisi olduğu bulunmuştur. Bu araştırmada çevresel bilgi düzeyi bireylerin çevresel problemler, bu problemlerin kaynağı, olumsuz etkileri ve çözüm yolları hakkında ne derece bilgi sahibi olduklarına dair inançlarını temsil etmekte ve tüketim bencilliğini azaltıcı etki göstereceği öngörülmektedir.

H5: Çevresel bilgi düzeyi arttıkça fiyat odaklı tüketim bencilliği azalır.

H6: Çevresel bilgi düzeyi arttıkça konfor odaklı tüketim bencilliği azalır.

Algılanan Etkililik

Sosyal ikilem yaşanmasına sebep olan bir durum ile karşılaşıldığında kişinin kişisel çıkarları yerine toplumun uzun vadedeki çıkarlarını düşünmesi ve bu yolda çaba, zaman ve para harcamaya karar vermesinden önce kendine sorduğu sorulardan biri “benim yapacaklarımın gerçekten bir etkisi olacak mı?” dir (Kerr, 1996: 210).

Sosyal ikilem perspektifinden algılanan bireysel etkililik kişinin, toplumdaki her bir bireyin (kendisi de dahil) toplumun ortak hedeflerine ulaşmasında ne derece katkı sağlayabileceğine ilişkin inancını temsil etmektedir (Sen vd. 2001). Kişinin bireysel çabalarının anlamlı bir etkisi olmayacağı düşüncesi sorumlu davranışların önündeki engellerden biridir (Kerr, 1996; Kerr ve Kaufman-Gilliland, 1997). Diğer taraftan, bireylerin davranışlarının sonuçları etkilediğini, verimli bir katkı sağladıklarını net olarak görebildikleri ikilem durumlarında işbirliği davranışının ve fedakârlığın arttığını gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Literatür taraması için bakınız Kollock, 1998). Algılanan etkililik kavramı çevreci tüketim literatüründe de bireysel tüketicilerin çevre problemlerini önlemede etkili olabileceğine ne derece inandığını ifade etmek için kullanılmaktadır (Kinneer vd. 1974). Tüketici kendi davranışının çevre problemlerinin çözümünde anlamlı bir etkisi olacağını düşündüğünde daha zor, pahalı veya zaman alıcı olsa bile çevreci tüketim davranışı sergilemede daha istekli olmaktadır. Çevreci davranış ve çevre psikolojisi literatürlerinde algılanan etkililiğin olumlu etkilerine dair çok sayıda delil bulunmaktadır (Webster, 1975; Ellen vd., 1991; Roberts, 1996; Vermeir ve Verbeke, 2008). Bu bulgular ışığında çevrenin içinde bulunduğu durumun düzeltilmesi için yapacağı bireysel fedakârlıkların verimli bir etki sağlayacağına inan tüketicilerin daha az bencil tüketim eğilimleri sergilemeleri beklenir.

H7. Algılanan etkililik arttıkça fiyat odaklı tüketim bencilliği azalır.

H8. Algılanan etkililik arttıkça konfor odaklı tüketim bencilliği azalır.

Gelecek Odaklılık

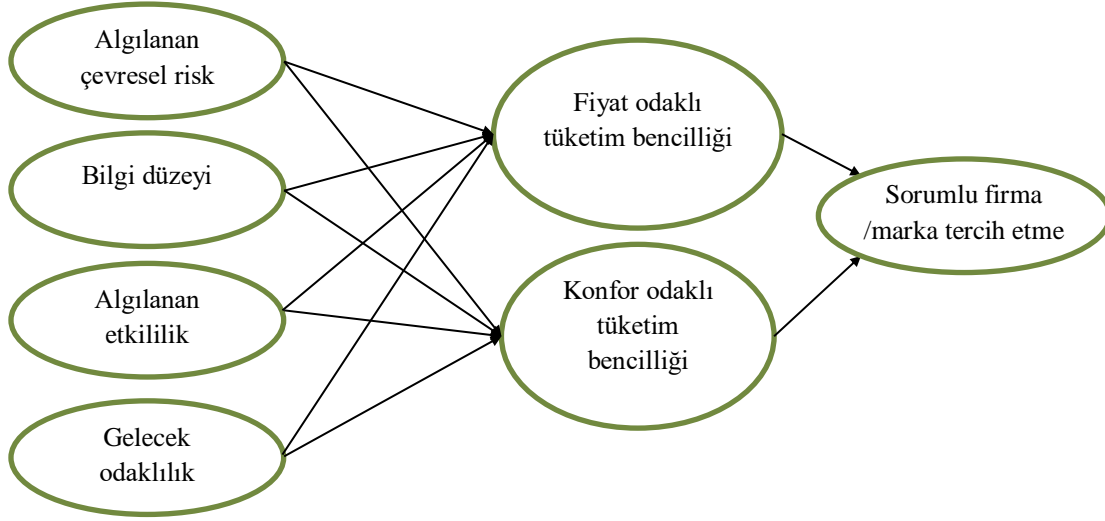
Birçok büyük ölçekli çevre sorununa ilişkin sosyal ikilem iki ayrı çatışma alanı içermektedir: sosyal bir çatışma (bireysel/toplumsal fayda) ve zaman çatışması (kısa/uzun vadeli fayda) (Joireman vd. 2004). Bireyler çoğunlukla yakın tarihteki kazanımları uzun vadedeki kazanımlara, uzun vadedeki kayıpları da kısa vadedeki kayıplara tercih etmektedir (Kortenkamp ve Moore, 2006). Bu sebeple yaşanan sosyal ikilemlerde yakın vadeli bireysel çıkarların tercih edilmesi olasıdır. Toplumun gelecekteki iyiliği için şimdiki davranışlardan fedakârlık yapmaya gönüllü olan, yani sosyal ikilem durumlarında bireysel fayda yerine işbirliğine yönelen bireyleri diğerlerinden ayıran özelliklerden biri de gelecek odaklılıktır (Kortenkamp ve Moore, 2006). Gelecek odaklılık farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte bu araştırmada Zimbardo ve Boyd (1999) ile tutarlı olarak kültür, eğitim, din, sosyal sınıf ve aile gibi faktörlerin etkisiyle şekillenen bireysel bir eğilim olarak incelenmekte ve gelecekteki hedeflere ve faydaya ulaşma amacıyla çaba gösterme eğilimini temsil etmektedir. Gelecek odaklılık uzun vadeli hedeflere ulaşmada gerekli şartlardan biridir (Carmi, 2013).

Çevreci davranışlar bağlamında yapılan araştırmalar gelecek odaklılığın çevre konulu ikilemlerde kişiyi bencillikten uzaklaştırdığı, işbirliğine yaklaştırdığı yönünde bulgular sunmaktadır. Buna göre gelecek odaklılık arttıkça genel çevreci davranışların (Joireman vd. 2001), toplu taşıma tercih etme (Joireman vd. 2004), çevreye zararlı uygulamalara karşı çıkma eğilimlerinin (Stratham vd. 1994) de arttığı görülmektedir. Carmi (2013) gelecek odaklılığın özellikle gelecekte bireye de fayda sağlayacak çevreci davranışları olumlu etkilediğini göstermiştir. Gelecek odaklılık ile çevreci davranışlar arasındaki ilişkileri gösterir bu bulgular ile gelecek odaklılığı yüksek olan bireylerin davranışlarının getireceği sonuçlara daha fazla dikkat ettiğine, daha sorumluluk sahibi olduğuna, duyumsal haza daha az ihtiyaç duyduğuna ve

dürtü kontrolünün nispeten daha güçlü olduğuna yönelik deliller (Zimbardo ve Boyd, 1999) dikkate alındığında gelecek odaklılığın tüketim bencilliğini azaltacağı öngörülmektedir.

H9. Gelecek odaklılık arttıkça fiyat odaklı tüketim bencilliği azalır.

H10. Gelecek odaklılık arttıkça konfor odaklı tüketim bencilliği azalır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

YÖNTEM VE ANALİZLER

Araştırma hipotezlerinin testi için “hava kirliliği” bağlamında bir alan çalışması yürütülmüştür. Online olarak hazırlanan ankette; sorumlu tüketim davranışı boyutlarından “sorumlu firma/marka tercih etme” ile “algılanan çevresel risk” ve “bilgi düzeyi” değişkenleri önceki araştırmalarda kullanılan ölçeklerden uyarlamalar yapılarak 5 aralıklı ölçek formatında oluşturulan maddeler aracılığı ile ölçümlenmiştir (Hatfield, ve Job, 2001; Pedrini ve Ferri, 2014; Carmi vd., 2015; Díaz-Siefer vd., 2015). “Algılanan etkililik” ise katılımcıların çeşitli çevreci tüketim tercihlerinin çevre probleminin çözümünde ne derecede etkili olduğunu sorgulayan sorular vasıtası ile ölçülmüştür (1:Hiç etkili değil, 5: Çok etkili). “Gelecek odaklılığın” ölçümü için tek bir soru ile katılımcılardan gelecekte hayatlarının nasıl olacağı konusu üzerine ne sıklıkta düşündüklerini sıklık ölçeği üzerinde belirtmeleri istenmiştir(1:Hiç düşünmüyorum, 5:Sürekli düşünüyorum). “Tüketim bencilliği” değişkeninin boyutlarına ilişkin ölçekler ise bildirinin yazarı tarafından geliştirilmiş ve ön teste tabi tutulduktan sonra anketin son halinde kullanılmıştır (1: Kesinlikle katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum). Ankette ayrıca katılımcıların demografik özelliklerini sorgulayan sorular da yer almıştır.

Kolayda örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemleri kullanılarak seçilen örneklem üyeleri anket linki içeren elektronik posta ile anket doldurmaya davet edilmiştir. İstanbul, Ankara, İzmir ve Yalova ağırlıklı olmak üzere Türkiye'nin 38 farklı şehrinde ikamet eden toplam 204 kişiye ulaşılmıştır. Yaş ortalamaları 34.6 olan (ss=10.8) katılımcıların %48 si bayanlardan, %52 i ise erkeklerden oluşmuştur. Katılımcıların %46 i evli, %54 ü ise bekârdır. Ağırlıklı olarak

üniversite (%50) ve lise (%30) mezunlarından oluşan katılımcıların % 38 si 2.001-5.000 TL, %31 ise 5.000-10.000 TL arası gelire sahiptir.

Geçerlilik ve Güvenilirlik Değerlendirmesi

Çok sorulu ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirmeleri için ilk olarak Keşifsel Faktör Analizi (KFA) uygulanmıştır. Algılanan risk, bilgi düzeyi, algılanan etkililik, konfor/fiyat odaklı tüketim bencilliği ve sorumlu tüketim davranışını ölçmede kullanılan toplam 26 soru temel bileşenler yöntemi ve varimax rotasyonu kullanılarak KFA ya tabi tutulmuştur.

Tablo.1 Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Std. Faktör Yüğü	Bileşik Güvenirlik Katsayısı	Açıklanan Ortalama Varyans
Algılanan çevresel risk		.83	.63
Sizce hava kirliliğinin ölümcül sağlık sorunlarına yol açma olasılığı nedir?	.873		
Sizce hava kirliliği tehlikeli düzeye ulaşırsa siz ve çevrenizdekilerin sağlığını etkileme olasılığı nedir?	.860		
Sizce yaşadığınız bölgede gelecek 10 yıl içinde hava kirliliğinin tehlike sınırına ulaşma olasılığı nedir?	.615		
Algılanan etkililik		.88	.61
Sizce bireysel tüketicinin otomobil veya taksiyi daha az kullanması hava kirliliğini azaltmada ne kadar etkilidir?	.731		
Sizce bireysel tüketicinin yapacağı enerji tasarrufu hava kirliliğini azaltmada ne kadar etkilidir?	.866		
Sıradan vatandaşların yapacağı ürün marka tercihleri, firmaları hava kirliliği konusunda hassas olmaya yöneltmede sizce ne kadar etkilidir?	.821		
Hava kirliliği çözümünde sıradan vatandaşların faaliyetleri sizce ne kadar etkilidir?	.796		
Hava kirliliğinin azaltılması için sarf edilen bireysel gayretler sorunun çözümünde sizce ne kadar etkilidir?	.660		
Bilgi düzeyi		.81	.52
Hava kirliliğini azaltmak için hangi önlemleri alabileceğim konusunda yeterli bilgiye sahibim.	.723		
Hava kirliliğinin insan ve doğa üzerindeki olumsuz etkileri konusunda yeterli bilgiye sahibim	.673		
Hava kirliliğine sebep olan faktörler hakkında yeterli bilgiye sahibim.	.708		
Ortalama bir bireye göre hava kirliliği hakkında daha fazla bilgiliyim.	.772		

Konfor odaklı tüketim bencilliği	.81	.60
Eğer ekonomik gücüm yetiyorsa sırf hava kirliliğini azaltmak için arabama veya taksiye binmekten vazgeçip toplu taşıma araçlarını kullanma gereği duymam.	.574	
Eğer ekonomik gücüm yetiyorsa kış mevsiminde sırf hava kirliliğini azaltmak için ısıtıcıları sınırlı kullanma gereği duymam.	.897	
Eğer bir ürünü seviyorsam hava kirliliğine sebep olsa bile kullanmaya devam edebilirim.	.814	
Fiyat odaklı tüketim bencilliği	.86	.75
Aynı kalitede ancak daha ucuz başka bir seçenek varken, sırf üretimi sırasında çevreye zarar verilmediği için bir ürüne daha yüksek fiyat ödemek gereksizdir.	.798	
Aynı kalitede ancak daha ucuz başka bir seçenek varken çevreye duyarlı firma/markaların ürünlerine daha yüksek fiyat ödemek gereksizdir.	.932	
Sorumlu firma /marka tercih etme	.88	.71
Doğaya zararlı olduğunu öğrendiğim bazı ürünleri veya markaları boykot ediyorum.	.859	
Çevre kirliliğine sebep olan şirketlerin ürünlerini boykot ediyorum.	.964	
Pahalı olsa bile özellikle topluma ve çevreye duyarlı şirketlerin ürün/hizmetlerini satın alıyorum.	.685	
Gelecek odaklılık	NA	NA
Gelecekte hayatınızın nasıl olacağı konusu üzerine ne sıklıkta düşünüyorsunuz?	NA	

Faktör yüklerinin tamamı $p = .001$ düzeyinde anlamlıdır

NA.Gelecek odaklılık tek soru ile ölçüldüğü için DFA ya gözlemlenmiş değişken olarak dahil edilmiş bu sebeple faktör yükü, AOV ve BG değerleri hesaplanmamıştır. Tabloda bilgi amaçlı yer verilmiştir.

İlk analiz toplam varyansın %70 ini açıklayan 7 faktörlük bir yapı ortaya çıkarmıştır. Üç soru, düşük faktör yükü, tek başına ayrı faktöre yüklenme gibi sebeplerle modelden çıkarılarak analiz yenilenmiş, toplam varyansın %71 ini açıklayan ve teorik ölçüm modeli ile uyumlu 6 faktör ortaya çıkmıştır.

KFA ile ulaşılan yapı dikkate alınarak 6 gizil değişken ve bunları ölçmek için kullanılan toplam 23 maddeden oluşan yapısal ölçüm modeli geliştirilmiştir. Tek madde ile ölçümlenen gelecek odaklılık maddesinin de gözlenen değişken olarak eklenerek son hali verilen ölçüm modeli, en yüksek hesaplanabilirlik yöntemi kullanılarak doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda ulaşılan ki-kare istatistiği [$\chi^2_{(255)} = 467.635$, $p < .01$] ve uyum iyiliği göstergeleri [CMIN/df=1.834, GFI= .85, CFI=.92, RMSEA=.06] ölçüm modeli ile veri setinin tatmin edici uyumu göstermediğine işaret etmiştir. Düşük faktör yükü, yüksek standart hata kovaryans değerleri ve modifikasyon göstergelerinin işaret ettiği 4 soru modelden çıkarılarak DFA tekrarlanmıştır. Ulaşılan ki-kare istatistiği muhtemelen örneklem hacmi nedeni ile anlamlı bulunsa da [$\chi^2_{(169)} = 218.380$, $p < .01$] uyum iyiliği göstergeleri tatmin edici bir uyumun varlığını

göstermiştir [CMIN/df= 1.292, GFI=.91, CFI=.98, RMSEA=.038]. Tablo 1 çok sorulu ölçeklerin maddelerine ait standart faktör yüklerini, ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirmesinde kullanılmak üzere hesaplanan bileşik güvenilirlik (BG) ve açıklanan ortalama varyans (AOV) değerlerini göstermektedir.

Değişken bazında yapılan değerlendirmelerde, kritik noktanın oldukça üzerinde olan bileşik güvenilirlik katsayıları ölçeklerin içsel tutarlıklarına, maddelerin ait oldukları faktörlere $p=0.01$ seviyesinde anlamlı ve güçlü faktör yükleri ile yüklenmeleri ve .5 ten yüksek AOV değeri yakınsaklık geçerliliğine işaret etmiştir. Tüm değişkenler için AOV değerlerinin, diğer değişkenlerle paylaşılan varyanstan (r^2) büyük olması da ölçeklerin ayırışma geçerliliğine sahip olduğunu göstermektedir. Değişken çiftleri arasındaki korelasyon katsayıları ve AOV katsayılarının karekök değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları

	1	2	3	4	5	6	7
1 Algılanan çevresel risk	.794*						
2 Bilgi düzeyi	.223 ^a	.721*					
3 Algılanan etkililik	.286 ^a	.300 ^a	.781*				
4 Gelecek odaklılık	.384 ^a	.218 ^a	.245 ^a	N.A			
5 Fiyat odaklı tüketim bencilliği	-	-	-	-			
	.250 ^a	.455 ^a	.363 ^a	.397 ^a	.866*		
6 Konfor odaklı tüketim bencilliği	-	-	-	-			
	.173 ^b	.458 ^a	.434 ^a	.230 ^a	.551 ^a	.775*	
Sorumlu firma /marka tercih							
7 etme	.141	.295 ^a	.206 ^a	.037	-	-	.843*
					.312 ^a	.360 ^a	

a $p < .01$ b $p < .05$

NA ölçek tek sorudan oluştuğu için ortalama açıklanan varyans değeri hesaplanmamıştır

*Değişkenlere ait AOV katsayılarının karekök değerleri

Hipotez Testi

Geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirmesinin ardından, araştırma hipotezleri doğrultusunda oluşturulan yapısal model test edildiğinde ki-kare istatistiği anlamlı [$\chi^2_{(174)}=242.211$, $p < .01$] bulunmasına rağmen uyum göstergeleri data ile model arasındaki uyumun kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermiştir [CMIN/DF= 1.392, GFI= .90, CFI= .97, RMSEA=.044].

Etki katsayıları beklendiği şekilde fiyat ve konfor odaklı tüketim bencilliğinin tüketicilerin sorumlu firma /marka tercih etme eğilimlerini azalttığı bulunmuştur (sırası ile $\beta = -.188$, $p < .05$ ve $\beta = -.271$, $\beta < .01$) bu sebeple H1 ve H2 desteklenmiştir. Tüketim bencilliğini azaltacağı ileri sürülen değişkenlere ait etki katsayıları incelendiğinde ise algılanan çevresel risk düzeyinin fiyat ve konfor odaklı tüketim bencilliği üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bu sebeple H3 ve H4 desteklenememiştir. Algılanan çevresel riskin tüketim bencilliği boyutları ile arasındaki birebir ilişkileri gösteren korelasyon katsayıları değişkenler arasında zayıf ama

anamlı bir negatif ilişki olduğunu gösterse de (bakınız Tablo 2) modeldeki diğer değişkenlerin etkisi ile bu etkinin gölgelendiği anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Yapısal Model Etki Katsayıları

		Etki katsayısı	Std. Etki katsayısı	Std. Hata	t	p
Algılanan çevresel risk	→ Fiyat odaklı tüketim bencilliği	.000	-.015	.002	-.192	.848
Bilgi düzeyi	→ Fiyat odaklı tüketim bencilliği	-.448	-.369	.103	-4,365	.001
Algılanan etkililik	→ Fiyat odaklı tüketim bencilliği	-.222	-.202	.084	-2,64	.008
Gelecek odaklılık	→ Fiyat odaklı tüketim bencilliği	-.174	-.261	.049	-3,567	.001
Algılanan çevresel risk	→ Konfor odaklı tüketim bencilliği	.001	.029	.002	.368	.713
Bilgi düzeyi	→ Konfor odaklı tüketim bencilliği	-.379	-.382	.092	-4,135	.001
Algılanan etkililik	→ Konfor odaklı tüketim bencilliği	-.284	-.317	.077	-3,688	.001
Gelecek odaklılık	→ Konfor odaklı tüketim bencilliği	-.041	-.076	.04	-1,035	.301
Fiyat odaklı tüketim bencilliği	→ Sorumlu firma/marka tercih etme	-.210	-.188	.089	-2,374	.018
Konfor odaklı tüketim bencilliği	→ Sorumlu firma/marka tercih etme	-.370	-.271	.116	-3,201	.001

Diğer taraftan H5 ve H6'yı destekler şekilde bilgi düzeyinin fiyat odaklı ($\beta = -.369, p < .01$) ve konfor odaklı tüketim bencilliğinin ($\beta = -.382, p < .01$) azalmasında etkili olduğu bulunmuştur. Bulgular ayrıca etkililik algısının güçlenmesiyle hem fiyat odaklı hem de konfor odaklı tüketim bencilliğinde azalma olduğunu ortaya çıkarmış (sırası ile $\beta = -.202, p < .01$ ve $\beta = -.317, p < .01$), H7 ve H8 desteklenmiştir. Son olarak gelecek odaklılığın fiyat odaklı tüketim bencilliği üzerindeki olumsuz etkisi anlamlı bulunurken ($\beta = -.261, p < .01$), konfor odaklı tüketim bencilliğini azaltma yönünde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Bu sebeple H9 desteklenirken, H10 desteklenememiştir. Araştırma modelinde yer verilen algılanan çevresel risk, bilgi düzeyi, algılanan etkililik ve gelecek odaklılık değişkenlerinin fiyat odaklı tüketim bencilliği içindeki varyansın %37'sini, konfor odaklı tüketim bencilliği içindeki varyansın ise %34'ünü açıkladığını göstermiştir. Diğer taraftan bencil tüketimin iki boyutu, sorumlu işletme/marka tercih etme değişkeni içindeki varyansın %14'ünü açıklamaktadır.

DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇ

Sürdürülebilir kalkınma hedefi, bireysel tüketim davranışlarının da daha çevre duyarlı hale dönüştürülmesini gerekli kılmaktadır. Ancak hali hazırda yaşadığı yaşam tarzından memnun olan ve hatta hayat kalitesini yükseltmeye gayret eden tüketicileri tercih, alışkanlık ve hatta yaşam tarzlarını değiştirmeye ikna etmek kolay değildir. Çevrenin korunması yönünde ikna mesajları alan tüketiciler, toplumun genelinin uzun vadedeki iyiliği için daha pahalı, uğraştırıcı, zaman alıcı ve konfor kaybı getirdiği düşünülen (Steg ve Gifford, 2005; d’Astous ve Legendre, 2008; Gifford, 2011) çevreci tüketim seçeneklerini tercih etmek ile kısa vadeli bireysel kazanımlarını maksimize (örneğin düşük fiyat, kolaylık, konfor vb.) etmek arasında kalmakta, sosyal bir ikilem yaşamaktadır.

Hava kirliliği problemi çerçevesinde tasarlanan bu araştırma sosyal ikilem durumunda tüketicinin bencil davranma eğilimlerini azaltacak ve böylece dolaylı yoldan sorumlu tüketim tercihlerini destekleyecek faktörler üzerinde durmaktadır. Araştırmanın en önemli bulgusu, bireyleri konfor ve fiyat odaklı tüketim bencilliğinden uzaklaştıran en güçlü faktörün çevresel bilgi olmasıdır. Buna göre tüketiciler çevresel problemlerin boyutları, olumsuz etkileri, sebepleri ve çözüm yolları hakkında daha fazla bilgi sahibi oldukça tüketim bencilliğinden uzaklaşmaktadır. Bu bulgu çevre eğitimi programlarının ve toplumu bilgilendirmeye yönelik düzenlenen bilgi yoğun ikna kampanyalarının önemine işaret etmektedir. Ancak araştırma bulguları bu bilgilendirme kampanyalarının tasarımında dikkat edilmesi gereken başka bir noktaya daha ışık tutmaktadır. Öyle ki tüketicilerin hem konfor hem de fiyat odaklı bencilik eğilimini önemli ölçüde törpüleyen bir diğer faktör algılanan bireysel etkililiktir. Diğer bir ifade ile tüketicilerin yapacakları bireysel fedakârlıkların çevre sorunları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğuna dair inancı güçlendikçe tüketim bencilliği azalmaktadır. Bu sebeple iletişim kampanyalarında, yalnızca problemin boyutuna, sebepleri ve çözüm önerilerine değil her bir tüketicinin bireysel gayretinin sürdürülebilirlik hedefine ulaşmadaki önemine de vurgu yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Gelecek odaklılığın da bencilliği azaltmadaki kısmi etkisi düşünüldüğünde iletişim kampanyalarında bugünkü sorumlu veya bencil tüketim tercihlerin gelecekteki sonuçlarının neler olacağı ile ilgili argümanlar kullanılmasının da faydalı olacağı çıkarımı yapmak mümkündür. Ancak tüm bu iletişim kampanyaları planlanırken sosyal pazarlama yaklaşımının kullanılması, yani tüketici tutum ve davranışlarında gönüllü bir değişim oluşturma yolunda bölümlendirmeden tutundurmaya kadar uzanan tüm pazarlama yönetimi prensiplerinin uygulanması faydalı olacaktır (Kotler ve Zaltman, 1971; Andreasen, 1994; Takahashi, 2009; Kotler ve Lee, 2010).

Son olarak, bu araştırma sonuçları değerlendirilirken, örneklemin tesadüfi olmayan bir yöntem kullanılarak belirlendiği ve bu sebeple sonuçların Türk tüketicilerine genellenebilirliğinin sınırlı olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Andreasen, A.R.** (1994). Social marketing: Its definition and domain. *Journal of Public Policy & Marketing*, 13(1), 108-114.
- Bamberg, S. & Möser, G.** (2007). Twenty years after Hines, Hungerford, and Tomera: A new meta-analysis of psycho-social determinants of pro-environmental behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 27(1): 14-25 <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2006.12.002>
- Bandura, A.** (2007). Impending ecological sustainability through selective moral disengagement. *Internal Journal of Innovation and Sustainable Development*, 2(1), 8-35.
- Bang, H.K, Ellinger, A.E., Hadjimarcou, J. & Traichal, P.A.** (2000). Consumer concern, knowledge, belief, and attitude toward renewable energy: An application of the reasoned action theory. *Psychology&Marketing*; 17(6), 449-468. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1520-6793\(200006\)17:6%3C449::AID-MAR2%3E3.0.CO;2-8](https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6793(200006)17:6%3C449::AID-MAR2%3E3.0.CO;2-8)
- Carmi N.** (2013). Caring about tomorrow: Future orientation, environmental attitudes and behaviors, *Environmental Education Research*, 19(4), 430-444, DOI: 10.1080/13504622.2012.700697
- Carmi, N., Arnon, S.& Orion, N.** (2015). Transforming environmental knowledge into behavior: The mediating role of environmental emotions. *Journal of Environmental Education*, 46(3), pp. 183-201. <https://doi.org/10.1080/00958964.2015.1028517>
- Carrington, M. J., Neville, B. A., & Whitwell, G. J.** (2010). Why ethical consumers don't walk their talk: Towards a framework for understanding the gap between the ethical purchase intentions and actual buying behaviour of ethically minded consumers. *Journal of Business Ethics*, 97(1), 139-158.
- Chatzidakis, A., Hibbert, S. & Smith, A. P.** (2007). Why People Don't Take their Concerns about Fair Trade to the Supermarket: The Role of Neutralization". *Journal of Business Ethics*, 74: 89-100.
- d'Astous, A. & Legendre, A.** (2009). Understanding consumers' ethical justifications: A scale for appraising consumers' reasons for not behaving ethically. *Journal of Business Ethics*, 82(2), 255-268.
- Dawes, R.M.** (1980). Social dilemmas. *Annual Review of Psychology*, Vol. 31, pp. 169-93.
- Díaz-Sieffer, P., Neaman, A., Salgado, E., Celis-Diez, J.L. & Otto, S.** (2015). Human-environment system knowledge: A correlate of pro-environmental behavior. *Sustainability*, 7(11), 15510-15526. <http://dx.doi.org/10.3390/su71115510>
- Dursun, İ., Tümer-Kabadayı, E. & Tuğer, A. T.** (2018). Çevreci tüketim davranışı: Boyutları ve ölçümü. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 42-66

- Ellen, P. S., Wiener, J. L., & Cobb-Walgren, C.** (1991). The role of perceived consumer effectiveness in motivating environmentally conscious behaviors. *Journal of Public Policy & Marketing*, 10(2), 102-117
- Gattig, A. & Hendrickx, L.** (2007). Judgmental discounting and environmental risk perception: Dimensional similarities, domain differences, and implications for sustainability. *Journal of Social Issues*, 63 (1): 21-39.
- Geiger, S.M., Otto, S. & Diaz-Marin, J.S.** (2014). A diagnostic environmental knowledge scale for Latin America. *Psychology*, 5(1), pp. 1-36. <https://doi.org/10.1080/21711976.2014.881664>
- Gifford, R.** (2011). The dragons of inaction: psychological barriers that limit climate change mitigation and adaptation. *American Psychologist*, 66(4), 290-302.
- Gruber, V. & Schlegelmilch, B.** (2014). How techniques of neutralization legitimize norm- and attitude-inconsistent consumer behavior, *Journal of Business Ethics*, 121 (1), 29-45.
- Gupta, S., Ogden, D.T.** (2009) To buy or not to buy? A social dilemma perspective on green buying, *Journal of Consumer Marketing*, 26(6), pp.376-391, <https://doi.org/10.1108/07363760910988201>
- Hatfield, J., & Job, R. F. S.** (2001). Optimism bias about environmental degradation: the role of the range of impact of precautions. *Journal of Environmental Psychology*, 21, 17–30.
- Hines, J.M., Hungerford, H.R. & Tomera, A.N.** (1987). Analysis and synthesis of research on responsible environmental behavior: A meta-analysis. *Journal of Environmental Education*, 18(2): 1-8.
- Joireman, J. A., Lasane, T. P., Bennett, J., Richards, D., & Solaimani, S.** (2001). Integrating social value orientation and the consideration of future consequences within the extended norm activation model of proenvironmental behavior. *British Journal of Social Psychology*, 40, 133–155.
- Joireman, J., Van Lange, P. A. M., & Van Vugt, M.** (2004). Who cares about the environmental impact of cars? Those with an eye toward the future. *Environment & Behavior*, 36, 187–206.
- Kaiser, F.G., Ranney, M., Hartig, T. & Bowler, P.A.** (1999). Ecological behavior, environmental attitude, and feelings of responsibility for the environment. *European Psychologist*, 4(2): 59-74. <http://psycnet.apa.org/doi/10.1027//1016-9040.4.2.59>
- Kerr, N.L. & Kaufman-Gilliland, C.M.** (1997). “. . . and besides, I probably couldn’t have made a difference anyway”: Justification of social dilemma defection via perceived self-inefficacy, *Journal of Experimental Social Psychology*, 33, 211–230
- Kerr, N.L.** (1996). Does my contribution really matter? Efficacy in social dilemmas. *European Review of Social Psychology*, 7:1, 209-240, DOI:10.1080/14792779643000029
- Kinnear, T. C., Taylor, J. R. & Ahmed, S. A..** (1974). Ecologically concerned consumers: Who are they?, *Journal of Marketing*, 38(2), 20-24.

- Kollock , P.** (1998). Social dilemmas: The anatomy of cooperation Annual Review of Sociology, 24,183-214 DOI: 10.1146/annurev.soc.24.1.183
- Kortenkamp, K.V.& Moore, C.F.** (2006). Time, uncertainty and individual differences in decisions to cooperate in resource dilemmas. Personality and Social Psychology Bulletin 32, 603–15.
- Kotler, P., Lee N.** (2010). Social Marketing: Influencing Behaviors for Good, third ed. Sage. USA
- Kotler, P., Zaltman G.** (1971). Social marketing: An approach to planned social change. Journal of Marketing, 3,(5), 3-12.
- Liebrand, W. B. G. & Messick D. M.** (1996) Social Dilemmas: Individual, Collective, and Dynamic Perspectives In W. B. G. Liebrand, & D. M. Messick (Eds.), Frontiers in social dilemma research (pp. 1-8). Berlin: Springer.
- Liu, Y., Xie & C. She, C.** (2014). Perception of delayed environmental risks: beyond time discounting, Disaster Prevention and Management 23(2): 112-122
- Lorenzoni, I., Nicholson-Cole, S. & Whitmarsh L.** (2007). Barriers perceived to engaging with climate change among the UK public and their policy implications. Global Environmental Change, 17(3), 445-459.
- Mostafa, M.M.** (2007). A hierarchical analysis of the green consciousness of the Egyptian consumer. Psychology & Marketing, 24(5), pp. 445-473. <https://doi.org/10.1002/mar.20168>
- Pahl, S., Harris, P. R., Todd, H. A., & Rutter, D. R.** (2005). Comparative optimism for environmental risks. Journal of Environmental Psychology, 25, 1–11
- Park, C.W., Mothersbaugh, D.L. & Feick, L.** (1994). Consumer knowledge assessment. Journal of Consumer Research, 21(1), 71-82. <https://doi.org/10.1086/209383>
- Pedrini, M. & Ferri, L.M.** (2014) Socio-demographical antecedents of responsible consumerism propensity. International Journal of Consumer Studies, 38, 127-138
- Pelletier, L. G., Stephanie, D., Tuson, K., & Green-Demers, I.** (1999). Why do people fail to adopt environmental protective behaviors? Toward a taxonomy of environmental amotivation. Journal of Applied Social Psychology, (12), 2481-2504.
- Roberts, J. A.,** (1996). Green consumers in the 1990s: profile and implications for advertising, Journal of Business Research, 36(3), 217-231.
- Schwartz, S. H.,** (1977), Normative influences on altruism, In L. Berkowitz (Ed.), Advances in experimental social psychology (Vol. 10, pp. 221–279). New York: Academic Press.
- Sen, S., Gürhan-Canli, Z.& Morwitz V.** (2001). Withholding consumption: A social dilemma perspective on consumer boycotts. Journal of Consumer Research, 28(3): 399-417
- Steg, L& Gifford, R.** (2005). Sustainable transportation and quality of life. Journal of Transport Geography, 13: 59–69
- Steg, L., & Vlek, C.** (2009). Encouraging pro-environmental behaviour: An integrative review and research agenda. Journal of Environmental Psychology, 29(3), 309-317.

Stratham, A., Gleicher, F., Boninger, D. S., & Edwards, C. S. (1994). The consideration of future consequences: Weighing immediate and distant outcomes of behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 742–752.

Sussman, R., Lavallee, L.F. & Gifford, R. (2016). Pro-environmental values matter in competitive but not cooperative commons dilemmas, *The Journal of Social Psychology*, 156(1): 43-55, DOI: 10.1080/00224545.2015.1052362

Takahashi, B. (2009). Social marketing for the environment: An assessment of theory and practice. *Applied Environmental Education and Communication*, 8,(2), 135-145.

Tuğer, A. T., Dursun, İ. & Tümer-Kabadayı, E. (2018). Çevreci Tüketim Davranışı: Etkili Faktörler ve Teorik Açıklamalar, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (4), 2978-3007 11(3), 42-66

Van Lange, P.A.M, Joireman, j., Parks, C.D.& Van Dijk, E. (2013) The psychology of social dilemmas: A review, *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 120 : 125–141

Vermeir, I., & Verbeke, W. (2008). Sustainable food consumption among young adults in Belgium: Theory of planned behaviour and the role of confidence and values. *Ecological economics*, 64(3), 542-553.

Vlek, C. A. J. (1996). Collective risk generation and risk management: The unexploited potential of the social dilemma paradigm. Liebrand, W. B. G. and Messick, D. M. (Eds.), *Frontiers in Social Dilemma Research*, 11–38, Berlin: Springer

Webster Jr, F. E. (1975). Determining the characteristics of the socially conscious consumer. *Journal of Consumer Research*, 2(3), 188-196

Yalçın, Ö. (2011). Kaybettiren bencillik: Toplumsal ikilemler konusunda bir derleme, *Türk Psikoloji Yazıları*, 14 (27), 18-34

Young, W., Hwang, K., McDonald, S., & Oates, C. J. (2010). Sustainable consumption: Green consumer behaviour when purchasing products. *Sustainable Development*, 18(1), 20-31.

Zimbardo, P.G., & Boyd, J.N. (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric. *Journal of Personality and Social Psychology* 77: 1271–88.

SAĞLIK HİZMETLERİNİN KALİTE ALGISINDA BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ: SAKARYA İLİ ÖRNEĞİ

Betül İNAL TABANLI
Prof. Dr. Aykut Hamit TURAN
Arş. Gör. Tuğba KOÇ
Sakarya Üniversitesi

Özet

Sağlık hizmetlerinde; geçmişten bugüne ve özellikle son yıllarda teknolojinin hızla ilerlemesiyle büyük aşamalar kaydedilmiştir. Günümüzde, bilgi sistemleri hastanelerin kalbi olmuştur. Çünkü hastaların tüm kişisel bilgileri ve sağlık verileri bu sistemlere yüklenip entegre bir şekilde istenildiği zaman bilgiye ulaşmayı mümkün kılmıştır. Bu sayede sağlık personeli hastaya doğru ve hızlı tanı koyulabilmektedir. Bu çalışmanın amacı bilgi teknolojilerinin sağlık hizmetlerindeki kalite algısına olan etkisinin araştırılmasıdır. Sakarya İli bünyesinde faaliyet gösteren 2 farklı hastanede toplamda 416 kişiye anketler uygulanmıştır. Hastaların hastaneyi tercih etme sebepleri, hastanede verilen hizmetlerin kalitesine etki eden faktörler, hastanelerde bilgi teknolojileri kullanımının hizmet kalitesine olan olumlu ve olumsuz etkileri 5’li Likert tipinde hazırlanan ölçekler ile ölçülmüştür. Ayrıca bu boyutların her birinin cinsiyet, katılımcı türü, aylık gelir ve eğitim durumu değişkenleri bakımından farklılık gösterip, göstermediği araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık bilgi sistemleri, sağlık hizmetlerinde kalite, hizmet kalitesi, anket, Sakarya

1. Giriş

Teknolojinin gelişmesiyle, insan ihtiyaçlarının artması hemen her yerden hızlı bir şekilde bilgiye ulaşabilir olmak, beklentileri de arttırmıştır. İnsan hayatında en önemli yeri olan sağlık alanında da birçok yeniliğe ihtiyaç duyulmuştur. Bilgi teknolojileri sayesinde daha hızlı ve doğru tanı, zaman tasarrufunu etkin kılarak hastalara en iyi hizmeti verebilmek amaçlanmaktadır. Bu gelişmelere ayak uydurabilmek için hastaneler; teknolojik gelişmelerin artan ivmesine ayak uydurabilen sistemlere ihtiyaç duymaya başlamışlar ve sağlık sektöründe bilgi sistemlerine verilen önem böylelikle ivme kazanmıştır (Tekin ve Ömürbek, 2004:149). Organizasyon olarak hastanedeki yönetim çok önemlidir. Kişilerin doğduğu andan öldüğü ana kadar olan tüm sağlık verileri kayıt altına alınır, acil bir durumda en doğru ve hızlı tanı koyup, doğru bir tedavi sürecini etkin yönetebilmek için en önemli basamak; hastanede kullanılan yazılım ve donanım sistemlerinin tümünün işleyişini tek bir elde sağlayan hastane bilgi sistemleri veya daha genel ismiyle sağlık bilgi sistemleri sayesinde mümkün olabilmektedir (Özbek vd., 2007).

Hastanelerde verilen sağlık hizmetleri genellikle koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici olarak 3 gruba ayrılmaktadır. Bu 3 grupta farklı amaçlara hizmet ediyor olsalar da üçünün de ortak noktası standart bir hizmet anlayışının olmaması, verilen hizmetin kalitesinin pek çok kritere göre değişiklik göstermesidir. Hizmeti veren personelin davranışları, hastanın hastaneye ve personele olan tutumu, kullanılan araç ve gereçlerin kalitesi gibi faktörler verilen hizmetin algılanan kalitesi üzerinde farklı etkiler yaratabilmektedir (Karaca-Aydın, 2014). Hastanelerin rekabette söz sahibi olabilmeleri için tüm bu faktörleri dikkatle irdelemeleri ve buna yönelik stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Sürdürülebilir bir rekabet avantajı sağlayabilmenin günümüzde olmazsa olmazı ise bilgi teknolojilerinin etkin ve verimli kullanımından geçmektedir. Bu sebeple hastaneler kendi bünyelerinde bilgi sistemlerini yönetmek ve kurumsal bir kimliğe bürünmek zorundadırlar. Bu zorunluluğun tamamlayıcısı niteliğinde sayılabilecek bir uygulama ile Türkiye’de Sağlık Bakanlığı 1991 yılında sağlık reformu çalışmaları kapsamında Sağlık Enformasyon Sistemi (SES)’ni kurmuştur. Bu sistemde, temel sağlık istatistikleri modülü, çekirdek kaynak yönetimi sistemi, hastane bilgi sistemleri, üst düzey karar destek modülü bulunmaktaydı. Devamında, 1996’da Sağlık Projeleri kapsamındaki SES çalışmaları bakanlık düzeyinde bilgi sistemlerinin koordinasyonunu zorunlu yapmış ve bunun sonucunda Sağlık Bakanlığı Bilgi İşlem Daire Başkanlığı kurulmuştur (Ak, 2009). Günümüzde gelinen noktada ise tüm sağlık verilerinin tek bir veri tabanında toplandığı Sağlık-NET Bilişim Sistemi, hizmette zamandan tasarruf sağlayan ve hastaya hekim seçme hakkı tanıyan Merkezi Hastane Randevu Sistemi, e-nabız, e-reçete, e-acil durum gibi hizmetleri kapsayan mobil sağlık uygulamaları, online ilaç takip sistemleri gibi teknoloji tabanlı sağlık hizmetleri verilmeye başlanmıştır.

Türkiye’de son yıllarda sağlık alanında işletmelerin sayısının artırılması, sıkı denetimler ve yukarıda bahsi geçen teknoloji tabanlı uygulamalar gibi hizmet kalitesini arttırmaya yönelik çalışmalar hız kazanmış olsa da, diğer ülkeler ile kıyas edildiğinde hala daha istenilen düzeye ulaşamamıştır. OECD ülkeleri ile kıyas edildiğinde 2014-2017 yılları arasında yapılan sağlık harcamalarında Türkiye’nin en son sıralarda yer aldığı görülmektedir (OECD, 2019). Sağlık hizmetlerinin kalitesinin değerlendirilmesinde elbette ki sadece sektöre yönelik yapılan harcamalar dikkate alınmamaktadır. Hizmet kalitesini değerlendirmede kullanılan ana kriterlerden bir diğeri hasta tatmin düzeylerinin ölçülmesidir. Sağlık kurumuna başvurdukları andan itibaren hastalara doğru ve bilimsel bir bakım sağlanması, hastalar ile empatik iletişim kurulması ve hastaların dürüstçe ve kapsamlı bilgilendirilerek hastalara zamanında ve içten bir şekilde yardım edilmesi gerekmektedir (Ağırbaş, 2002). Bunun için hekimler başta olmak üzere tüm sağlık personelinin, modern tıbbın önemli bir uygulaması olan, hasta haklarına uyum sağlamaları ve bu kapsamda “hasta merkezli” iletişim kurma yaklaşımları uygulamaları beklenmelidir (Ataç, 2009).

Bu çalışmada, Sakarya İli’nde faaliyet gösteren Sakarya Eğitim ve Araştırma Hastanesi (SEAH) ve Sakarya Kadın Doğumevi Hastanesi’nin sunduğu hizmet kalitesine bilgi teknolojilerinin etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın ilk kısmında kişilerin hastaneyi tercih etme sebepleri ve hastane kalitesine etki eden genel faktörlerin ortaya çıkartılması amaçlanırken; ikinci kısımda bilgi teknolojilerinin hizmet kalitesine etki eden olumlu ve olumsuz yönleri tartışılmıştır.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde sağlık sektöründeki hizmet kalitesi kavramı detaylıca incelenmiş ve hasta bakış açısıyla konu ele alınmıştır. Sonraki bölümlerde elde edilen anketlerin analizine, çalışmanın sonuçlarına ve kısıtlarına, ayrıca sağlık kurumlarına yönelik önerilere yer verilmiştir.

2. Sağlıkta Hizmet Kalitesi ve Hastaların Hizmet Kalitesi Algısı

Sağlık hizmetlerinde kalitenin uzun bir tarihi vardır. M.Ö. Hipokrat'ın yazılı mesleki davranış kuralları, Mısır papirüslerinde belgelenen tıbbi uygulamalar, Chou hanedanının; doktorların mesleğini uygulamaya başlamadan önce bir sınava tabi tutulmasını istemesi, M.S. İran'da tıbbi uygulama yapan herkesin bilgisinin sınavla değerlendirilmesinin istenmesi, uzak geçmişteki önemli gelişmelerden bazılarıdır (Kaya, 2005).

Sağlık hizmetleri alanında, kalite ölçümüyle ilgili ilk uygulama 1914 yılında Ernest Codman tarafından hastane standartlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. (Akgün, 2005: 75). Codman 1914'de yaptığı istatistiki çalışmalarla teşhislerin doğruluğu, tedavinin aşamaları ve ne kadar yararlı olup olmadığını, ameliyatın nasıl geçtiğini ve faydasının dokunup dokunmadığını incelemiş bu şekilde hizmet verenlerin yeterliliğini ölçmeye çalışmıştır. (Esatoğlu, 1997: 6). Hastane personeli tarafından verilen bakım sürecini ve sonuçları izleyerek araştırmalarını yönlendirmiştir. Çalışmasını gerçekleştirirken 3 farklı soruya cevap aramıştır. Bunlar: (1) sorunun kaynağı hasta mı?, sistem mi? ,yoksa sağlık çalışanı mı ?, (2) her bir gösterge hangi aralıklarla olmuş? (3) önlenebilir sorunların tekrarlanmaması için değişkenleri düzeltmek ya da eksik yanları belirlemek. Bu temel çalışmayı takiben pek çok araştırmacı sağlık hizmetlerindeki kalitenin geliştirilmesi için önerilerde bulunmuştur.

Örneğin Kavuncubaşı (2000)'ya göre sağlık hizmetlerinde kalite denildiğinde akla gelmesi gereken 7 önemli başlık söz konusudur. Bunlar: (1) etkenlik (bilimsel bilgiler ışığında, mevcut olanaklarla hastanın sağlık durumunda yapılabilecek maksimum gelişmedir), (2) etkililik (hastanın sağlık durumunda olumlu değişiklik olmuş ise hizmetin etkili olduğu söylenebilir), (3) verimlilik (aynı sonucu veren iki hizmetten düşük maliyetli olan hizmet, pahalı olan hizmete göre daha kalitelidir), (4) optimal olma (hastaya sağlanan hizmet miktarına paralel olarak değişen fayda ve maliyetler arasında optimum dengenin sağlanmasıdır), (5) kabul edilebilirlik (verilen hizmetlerin hastalar ve yakınlarının beklentileriyle uyumlu olması anlamına gelir), (6) yasallık (sağlık kurumunun verdiği hizmetlerin sosyal ilgi ve tercihlerle uyumlu olup toplum tarafından kabul görmesidir) ve (7) eşitlik (tüm bireylere ilginin eşit şekilde olması. Hastaların elde ettiği faydanın aynı derecede olmasıdır).

Amerikan Tıp Birliği Konseyi (The American Medical Association's Council on Medical Service) tarafından hazırlanan bir raporda, yüksek kaliteli sağlık hizmetinin taşınması gereken özellikler tartışılmıştır (Özgen, 1995: 49). Bu rapora göre yüksek kaliteli tıbbi bakımın öncelikle doğru ve teşhis koyabilmek için yeterli olması gerekmektedir. Bunun dışında teşhisin tanısında hastayla başarılı bir diyalog kurulmalı, istenilen tedavi çıktısına ulaşabilmek için uygun teknolojiye sahip olunmalı, hastaya iyi olacağına dair stresten uzak güzel düşünceler aşılanmalı, tıp biliminin ilkelerine uygun teknoloji ve profesyonel yaklaşım benimsenmeli ve

mümkün olan en kısa sürede optimal gelişme sağlanmalıdır. Özbay (2013)'a göre ise sağlık hizmet kalitesi değerlendirilirken 2 farklı boyutta ele alınmalıdır:

- Klinik Kalite: Çalışanların ve hastaların memnuniyetlerinin artırılması, kanıta dayalı tıp uygulamalarıyla doğru teşhis ve tedavinin sağlanmasıdır. Oluşabilecek herhangi bir hataya karşı sıfır hata anlayışı benimsenmeli ve dikkatli olunmalı. Bakım sürecindeki proseslerde iyileştirme sağlanmalı.
- Hizmet Kalitesi: Sağlık çalışanlarının yeterli kaynak ve ekipmanlarla eğitilip deneyimlerini geliştirerek en başta hasta-çalışan iletişiminin güçlendirilmesi ve sağlık işletmesinde çalışanlara sağlanan temizlik, yemek, hastane dizaynı gibi iyileştirmelerle kaliteyi yükseltmek hedeflenmeli bu sayede güler yüzlü ve ise daha ilgili personeller, daha temiz düzenli hastaneler, kayıt işlemlerinde hızlı erişim ve sağlık hizmeti sunan kurum ve kuruluşların etkili, etkin, verimli yönetimini ve yüksek performansa ulaşması sağlanabilir.

Hasta çerçevesinden sağlık hizmetlerinde kalite kavramı incelendiğinde ise karşılıklı güven, ilgi ve yardım, nezaket ve saygı, dürüstlük, hastayı anlamak ve hastanın dilinden konuşmak, iletişim ve bilgi paylaşımı gibi faktörler ön plana çıkmaktadır (Ayaz ve Soykan, 2002). Bir hasta açısından, algılanan kalite; hastanın hangi ölçüde sağlığını yeniden kazandığı ile ilgilidir. Hastanın, sağlık hizmetini almak için ödediği ücret, harcadığı zaman ve yaşadığı zihinsel ve fiziksel streslerin tamamı hastanın katlandığı maliyetlerdir (Dursun ve Çerçi, 2004).

3. Materyal ve Method

Çalışmada iki veya ikiden fazla değişken arasındaki birlikte değişimin derecesini inceleyen betimsel türde tarama modeli kullanılmış olup, veriler araştırmacı tarafından hazırlanan ve tutarlılığı test edilmiş olan anketler yardımı ile toplanmıştır. Çalışmanın anketi 2 ana bölümden oluşmaktadır. Anketin giriş kısmında katılımcılara cinsiyet, katılımcı türü (hasta, doktor, tıbbi sekreter, hemşire), gelir ve eğitim düzeylerine ilişkin sorular sorulmuştur. Anketin ilk bölümünde katılımcılara hastaneyi tercih etme sebepleri (örn: doktorların ilgi ve yakınlık göstermesi, doktorumun burada çalışıyor olması) ve hastanenin kalitesine etki eden faktörler (örn: muayene randevu sisteminin sağlıklı işletilmesi, hastanenin genel temizliğine önem verilmesi) hazırlanan 5'li Likert ölçekleri (1=Kesinlikle katılmıyorum...5=Kesinlikle katılıyorum) ile sorulmuştur. Hastaneyi tercih etme sebeplerinin belirlenebilmesi için 9, hastanenin kalitesine etki eden faktörlerin ortaya çıkartılabilmesi için 9 soru sorulmuş olup ölçeklere ait Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla 0,825 ve 0,922 olarak bulunmuştur. Anketin ikinci bölümünde ise bilgi teknolojilerinin hastanedeki hizmet kalitesi üzerine olan olumlu (örn: hastane içinde en uygun veri alışverişini sağlamak, rekabet gücünü yükseltmek) ve olumsuz (örn: maliyetli olması, yazılımların kullanımın zor olması) etkileri hazırlanan 5'li Likert ölçekler ile ölçülmeye çalışılmıştır. Olumlu yönler için 9, olumsuz yönler için ise 6 tane faktör belirlenmiş olup ölçeklerin Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla 0,940 ve 0,881 olarak bulunmuştur.

Hazırlanan anket, Sağlık Bakanlığı'ndan izin alınarak; Sakarya Doğumevi Hastanesi ve Sakarya Eğitim Araştırma Hastanesi (SEAH)'nde 01.10.2017 - 14.10.2017 tarihlerinde olmak

toplamda 416 kişiye uygulanmıştır. Ankete katılanların 42'si doktor, 219'u hasta, 83'ü hemşire ve 72'si tıbbi sekreterdir. Katılımcılara ilişkin daha detaylı bilgiye sonuçlar kısmındaki Tablo 1'de yer verilmiştir. Elde edilen veriler SPSS.21 programına girilerek sonuçlar elde edilmiş ve analizleri yapılmıştır.

4. Analizler ve Bulgular

Bu çalışma ile elde edilen verilerin analizi sonucunda aşağıda sunulan bulgulara ulaşılmıştır. Analizler anketin 1. ve 2. bölümünde yer alan Likert tipi soru grupları ve giriş bölümünde sorulan demografik sorular arasında uygulanan bağımsız gruplar t-testi ve tek yönlü ANOVA testleri ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ilişkin demografik bilgilerin yer aldığı Tablo 1'de yer almaktadır. Bu tablodan da anlaşılacağı gibi katılımcıların çoğunluğu (%71,6) düşük gelir düzeyine sahip kişilerdir. Bu bulgudan hareketle Sakarya İli'nde devlet hastanesini tercih edenlerin çoğunlukla asgari maaş seviyesinde gelire sahip kişiler olduğu, daha yüksek gelirli kişilerin ise devlet hastanelerini tercih etmediği yorumu yapılabilir. Gelir ve eğitim seviyesi değişkenleri arasında yapılan çapraz tablo analizinin sonuçlarına göre iki değişken arasında $p=,000 \leq 0,05$ düzeyinde anlamlı bir fark bulunmuştur. Çapraz tablo daha detaylı incelendiğinde üniversite mezunu 122 kişiden sadece 5 tanesinin 5000 TL'den fazla maaş aldığı, bunun yanında yüksek lisans veya doktora mezun 30 kişiden 20 tanesinin 5000 TL'den fazla maaş aldığı görülmüştür. Bu sonuç baz alınarak eğitim seviyesi yükseldikçe gelir seviyesinin arttığı ve bununla birlikte devlet hastanelerine olan ilginin azaldığı yorumu yapılabilir. Bu sonucun doğrulanabilmesi için daha fazla yüksek lisans ve doktora mezununun dahil olduğu bir çalışma ile analizler tekrarlanmalıdır.

Demografik Özellikler	N	%
Cinsiyetiniz		
Kadın	242	58,2
Aylık toplam gelir		
<1000 TL	77	18,5
1001 – 3000 TL	221	53,1
3001 -5000 TL	91	21,9
Eğitim Durumunuz		
İlköğretim	47	11,3
Lise	141	33,9
Yüksekokul	76	18,3
Mesleğiniz		
Doktor	42	10,1
Hasta	219	52,6
Hemşire	83	20,0

Anketin 1. bölümünde sorulan sorulara verilen cevapların ortalama değerleri Tablo 2 ve Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 2’deki değerlere bakıldığında kişilerin hastane tercihlerindeki en etkili 3 sebebin ücretsiz muayene imkanı, daha iyi tedavi olabilme ümidi ve en yakın sağlık kuruluşunu tercih etmeleri olduğu görülmüştür. Hastaların sevk edildikleri için ilgili hastaneyi tercih etmeleri ise en düşük ortalamaya sahip faktör olarak ortaya çıkmıştır. Sevk durumu hastanın tercihi dışında bir durum olduğundan, bu faktörün düşük ortalamaya sahip olması çalışmanın kapsamı açısından tutarlılık göstermektedir. Buna ek olarak hastanelerin konumunun tercih açısından önemsenmesi, yeni hastaneler kurulurken yapılacak konumlandırma çalışmalarının önemini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 2. Hastanelerin Tercih Edilme Sebepleri

	Ortalama
Doktorların ilgi ve yakınlık göstermesi	3,37
En yakın sağlık kuruluşu olması	3,60
Doktorumun burada çalışıyor olması	3,17
Hastanedeki ortamın gürültüsüz olması	2,90
Hastanenin genel temizliğine önem verilmesi	3,47
Kayıt işlemlerinin kolay ve hızlı gerçekleşmesi	3,54
Sevk edildiğim için	2,62
Sosyal güvencem nedeniyle, ücretsiz muayene olabilme imkanı	3,71
Daha iyi tedavi olma ümidi	3,69

Tablo 2’de yer alan 9 ifadenin her birinin cinsiyet değişkeni ile olan ilişkisinin anlamlı bir fark gösterip göstermediğine bakmak için bağımsız gruplar t-testi analizi yapılmış olup, sadece üçüncü ifade için anlamlı bir fark bulunmuştur. Analiz sonuçları Tablo 3’te yer almaktadır. Hastane tercihlerinde katılımcı türü, meslek grubu ve gelir düzeyinin yapılan tek yönlü ANOVA testleri sonucunda (Tablo 4 ve Tablo 5) beşinci ifadenin hem katılımcı türü hem de gelir düzeyi değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Tablo 3. Cinsiyete Göre “Doktorun Çalıştığı Hastanenin Tercih Edilmesi” Faktörünün Ortalamaları ve t-Testi Sonucu

Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Std.Sapma	P
Kadın	242	3,30	1,337	0,021
Erkek	174	2,99	1,381	

Bu sonuçlara göre kadın katılımcılar tercih ettikleri doktorun çalıştığı hastaneye gitmeyi erkek katılımcılara oranla daha fazla önemsemektedirler ve bu ilişki $p=0,021 \leq p=0,05$ olduğundan istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum, bayanların hekim seçiminde daha titiz davrandıkları ve bu sebeple herhangi bir doktora gitmek yerine kendi istedikleri doktora gitmek için hastane seçiminde daha dikkatli oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4. Gelir Düzeyine Göre Hastanenin Genel Temizliğinin Öneme Ait ANOVA Testi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	F	P
Gruplar arası	12,842	3,237	0,022
Gruplar içi	544,867		
Toplam	557,709		

Tablo 4’te görüldüğü üzere hastanenin genel temizliğinin önemsenmesi ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p=0,022 \leq p=0,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun bulunmasına yönelik gerçekleştirilen Tukey testinin anlamlı sonuçları Tablo 5’te verilmiştir. Bu testin sonuçlarına göre düşük gelir seviyesindeki kişiler ile yüksek gelirli kişilerin hastaneyi seçme sebeplerinden birisi olan genel temizlik faktörü için anlamlı bir farktan bahsetmek mümkündür. Gelir düzeyi düşük katılımcılar için temizlik faktörü oldukça önemli iken, gelir düzeyi arttıkça bu faktör önemini kaybetmekte ve başka faktörler dikkate alınmaya başlanmaktadır.

Tablo 5: Gelir Düzeyine Göre Hastanenin Genel Temizliğinin Öneme Ait Tukey Testi Sonuçları

Gruplar	Ortalama Fark	Standart Hata	P
<1000 TL ve >5000 TL	0,773	0,257	0,015
1001-3000 TL ve >5000 TL	0,622	0,234	0,041

Tablo 6’da görüldüğü üzere hastanenin genel temizliğinin önemsenmesi ile katılımcı grupları arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p=0,002 \leq p=0,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun bulunmasına yönelik gerçekleştirilen Tukey testinin anlamlı sonuçları Tablo 7’de verilmiştir. Bu testin sonuçları Tablo 5’teki sonuçlar ile örtüşmekte olup, eğitim seviyesi yüksek olan kişilerin temizlikten daha çok önemsendiği faktörler olduğu savını destekler niteliktedir.

Tablo 6. Katılımcı Gruplarına Göre Hastanenin Genel Temizliğinin Öneme Ait ANOVA Testi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	F	P
-----------------	-----------------	---	---

Gruplar arası	23,203	4,460	0,002
Gruplar içi	534,506		
Toplam	557,709		

Tablo 7. Katılımcı Gruplarına Göre Hastanenin Genel Temizliğinin Önemine Ait Tukey Testi Sonuçları

Gruplar	Ortalama Fark	Standart Hata	P
İlköğretim - Lisansüstü	0,753	0,266	0,039
Lise - Lisansüstü	0,909	0,229	0,001

Anketin birinci bölümündeki bir diğer boyutta, hastanenin hizmet kalitesini etkileyen unsurlar araştırılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Hastanelerdeki Hizmet Kalitesine Etki Eden Faktörler

	Ortalama
Hastanedeki muayene öncesi ve sonrası bilgilendirme	3,51
Muayene randevu sisteminin sağlıklı işletilmesi	3,54
Hastanede kullanılan cihazların modern olması	3,58
Personelin size karşı davranışları ve yardımcı olma düzeyleri	3,62
Daha temiz, bakımlı ve modern bir hastane olması	3,44
Tetkik ve tedavinin doğru yapıldığına güven duyulması	3,73
Hastanenin genel temizliğine önem verilmesi	3,63
Personelin iyi, temiz giyimli ve düzgün görünümlü olması	3,78
Görevli personelin işe ilgisi, nezaketi, yardımseverliği	3,64

Tablodaki değerlere bakıldığında personelin dış görünüşü, tetkik ve tedavilerin doğruluğuna duyulan güven ve personelin işe olan ilgisi ile yardımseverliği hastanelerin hizmet kalitesinin göstergesi olarak kabul edilen en önemli 3 faktör olarak bulunmuştur. Tablodaki hiçbir faktörün ortalama değerinin 3’ün altına düşmemiş olması, her bir faktörün hizmet kalitesinde önemli olabileceğinin kanıtı niteliğindedir. Yapılan bağımsız grup t-testi analizinin sonuçlarına göre hiçbir ifade cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Her bir faktörün katılımcı türü, meslek grubu ve gelir düzeyi ile anlamlı bir farkının olup olmadığına ise tek yönlü ANOVA testinde de anlamlı sonuçlar bulunamamıştır.

Anketin ikinci bölümünde bilgi teknolojilerinin hastanedeki hizmet kalitesine olumlu ve olumsuz etkileri araştırılmıştır. Her iki boyuta ait verilen cevapların ortalamaları Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Bilgi Teknolojilerinin Hastane Hizmet Kalitesine Etkileri

Olumlu Yönler	Ortalama	Olumsuz Yönler	Ortalama
Hastane içinde verimli veri akışı sağlayabilmek	3,58	Teknolojinin çok hızlı demode olması	3,21
Hastane dışıyla hızlı ve güvenli veri alışverişini sağlayabilmek	3,47	Yazılımlardan kaynaklanan hatalar	3,31
Hızlı çevresel değişimlere ayak uydurabilmek	3,48	Donanım arızaları	3,42
Bilgiye hızlı ve ucuz bir şekilde ulaşabilmek	3,64	Maliyetli olması	3,19
Kaliteyi yükseltmek	3,72	Yazılımların kullanım kolaylığı olmaması	3,16
Rekabet gücünü yükseltmek	3,40	Yazılımların eğitim maliyetlerinin fazla olması	3,12
Müşteri taleplerini daha hızlı karşılamak	3,60		
Zaman tasarrufu sağlamak	3,64		

Bu sonuçlar göz önüne alındığında katılımcıların bilgi teknolojilerinin olumlu yanlarına karşı daha iyimser bir tavır içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Olumsuz ifadeler verilen cevaplar genellikle kişilerin bu konuda çekimser olduklarını ve fikir beyan etmekten kaçındıklarını destekler niteliktedir. Katılımcılar, bilgi teknolojilerinin en önemli etkisinin kaliteyi yükseltmek olduğuna inanmakta ancak donanım arızalarından da memnun olmadıklarını dile getirmektedirler.

Yapılan bağımsız örneklem t-testi analizi sonuçlarına göre kadın ve erkeklerin Tablo 9'daki ifadelerle katılım dereceleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ancak, yapılan tek yönlü ANOVA testi analizleri sonucunda "müşteri taleplerinin daha hızlı karşılanması" ifadesinin tıbbi sekreter ve hasta katılımcı grupları için anlamlı fark gösterdiği doğrulanmıştır. Analize ilişkin bulgular Tablo 10 ve Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 10. Katılımcı gruplarına ait müşteri taleplerini daha hızlı karşılamak boyutuna ilişkin yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	F	P

Gruplar arası	12,070	3,151	0,025
Gruplar içi	526,084		
Toplam	538,154		

Tablo 11. Katılımcı gruplarına ait müşteri taleplerini daha hızlı karşılamak boyutuna ilişkin yapılan Tukey testi sonuçları

Gruplar	Ortalama Fark	Standart Hata	P
Hasta – Tıbbi sekreter	0,406	0,154	0,042

Bu sonuçlara göre hastalar bilgi teknolojisinin kendi taleplerini daha hızlı karşıladığı yönünde olumlu bir tutuma sahip iken, tıbbi sekreterler bu duruma katılmamaktadır. Buna sebep olarak sık sık yaşanan arızalar, internet kesintileri, teknik eleman yetersizliği gibi aksaklıkların tıbbi sekreterlerin işlerini yavaşlatması gösterilebilir. Gelir düzeyi ve eğitim durumu değişkenleri ile bilgi teknolojilerinin etkileri arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmanın amacı sağlık hizmetlerindeki genel kalite algısının ölçülmesi ve bilgi teknolojilerinin hizmet kalitesine olan etkisinin araştırılmasıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için Sakarya İli bünyesinde faaliyet gösteren 2 farklı hastanede toplamda 416 kişiye anket uygulanmıştır. Çıkan sonuçlara göre ücretsiz muayene imkanı, daha iyi tedavi olabilme ümidi ve hastanenin yakın olması kişilerin o hastaneyi tercih etmesindeki en önemli faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca kadınların tanıdığı doktorun olduğu hastaneyi tercih etmelerine olan eğilimlerinin erkeklere kıyasla daha fazla olduğu istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durumun sebebinin kadınların hekim seçimine verdikleri önemden ve devletin vatandaşlarına sunmuş olduğu “hekim tercihi” hakkından daha fazla yararlanma arzusundan kaynaklandığı söylenebilir. Çalışmanın bir diğer bulgusu, hastanenin kalitesine etkileyen en önemli faktörlerin çalışan personel ile alakalı olduğunu ortaya çıkartmıştır. Kişilerin personelden memnun kalma düzeyleri, gördükleri ilgi ve alakanın doğrudan hastanenin kalitesi ile bağdaştırılması çalışmanın önemli bulguları arasındadır. Bilgi teknolojilerinin hizmet kalitesine olan etkisinin ortaya çıkartılmasına ilişkin gerçekleştirilen analizler sonucunda, kişilerin bilgi teknolojilerine yönelik genellikle olumlu bir tutum içerisinde oldukları sonucuna varılmıştır. Bilgi teknolojilerinin olumsuz etkilerine yönelik verilen cevapların genellikle karamsar seviyelerde yer alması kişilerin bu konuda yeterince bilgi sahibi olmadıklarının veya bu konu hakkında görüş bildirmekten kaçındıklarının bir göstergesi olarak sunulabilir. Özellikle tıbbi sekreterler ve hasta grubu için yapılan analizlerde müşteri taleplerinin hızlı karşılanmasına yönelik sekreterlerin hastalara kıyasla takındıkları olumsuz tutum bilgi teknolojilerinin etkilerinin

yeterince anlaşılmadığının ve adaptasyonun tam olarak sağlanamadığının en güzel kanıtıdır. Bu sebeple hastanelerin yapacakları stratejik planlarda bilgi teknolojilerinin kullanımı üzerine personeline eğitimler ve bilgilendirme çalışmaları gerçekleştirilmesi bu ön yargının kırılması için önem arz etmektedir. Ayrıca kurulacak hastanelerin doğru yere konumlandırılması ve çalıştırılacak personelin işini doğru yapabilmesi verilen hizmetin kalitesini yükseltecek önemli kriterler arasında yer almaktadır.

Bu çalışmanın en büyük kısıtı sadece Sakarya İli'nde faaliyet gösteren 2 devlet hastanesinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Özel hastaneler bünyesinde gerçekleştirilecek ileriki çalışmalar ile konuya daha geniş bir açıdan bakılması araştırmacılara önerilmektedir. Ayrıca iller bazında yapılacak ileriki çalışmalar ile de sosyo-kültürel açıdan farklı sonuçlara ulaşılması muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, I. (2002). *Sağlık Kurumlarında Müşteri Tatmini*. TCDD Hastaneleri Tıp Bülteni.
- Ak, B. (2009). Türkiye'de sağlık bilişimi, bir kişisel değerlendirme ve uluslararası bir başarı öyküsü: CorTTex. *Akademik Bilişim*, (s. 333-341). Şanlıurfa.
- Akgün, S. (2005). Sağlık Hizmetlerinde Sürekli Kalite İyileştirme. *Standard Ekonomik ve Teknik Dergisi*, 44(5), 52-58.
- Ataç, A. (2009). İletişim, Tıp Etiği ve Tıp Uygulamalarında Yansıması. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 40, 89-95.
- Ayaz, H., & Soykan, A. (2002). Toplam Kalite Yönetimi ve Sağlık Sektörü. *Türkiye Klinikleri-Psikiyatri*, 3(1), 19-26.
- Burçoğlu-Karaca, Ş. (2014). Sağlık Hizmetlerinde Kalite Yönetimi ve Hasta Beklentileri Konusunda Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dursun, Y., & Çerci, M. (2004). Algılanan Sağlık Hizmeti Kalitesi, Algılanan Değer, Hasta Tatmini Ve Davranışsal Niyet İlişkileri Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*, 23, 1-16.
- Esatoğlu, A. (1997). Hastanelerde Hasta Tatmininin Hastane Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi ve Kullanıma Yönelik Model Önerisi. *Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kavuncubaşı, Ş. (2000). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kaya, S. (2005). *Sağlık Hizmetlerinde Sürekli Kalite İyileştirme*. Ankara: Pelikan Yayınları.

- OECD. (2019). *Health spending (indicator)* . Şubat 19, 2019 tarihinde <https://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm> adresinden alındı. doi: 10.1787/8643de7e-en
- Özbay, H. (2013). Türkiye Klinik Kalite Programı Veri Doğrulama Süreci İl Temsilcileri Eğitimi.
- Özbek, F., Yardımsever, M., & Saka, O. (2007). Akdeniz Üniversitesi Hastanesi Laboratuvar Ve Radyoloji Bilgi Sistemi Mimarisi. *Akademik Bilişim*, (s. 311-316). Kütahya.
- Özgen, H. (1995). Sağlık Hizmetlerinde Kalite Nedir? Hasta Tatmin Boyutuyla İlgili Bir Değerlendirme. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 10(69), 47-53.
- Tekin, M., Ömürbek, N., & Bülbül, H. (2004). *Küresel Rekabet Ortamında Teknolojik İşbirliği ve Otomotiv Sektörü Uygulamaları*. Ankara.

MODANIN DEĞİŞEN YÜZÜ: PODYUMDA BOY GÖSTEREN GİYİLEBİLİR TEKNOLOJİ

Prof. Dr. Derya ÖCAL
Atatürk Üniversitesi

Özet

İnsanın beğenisini, üretken zekasını, değişkenlik arayışını, ruh halini ortaya koyma biçimi ve toplumsal birlikteliği/kurallaştırmayı/kalıplaştırmayı sembolize eden moda, kimi zaman topluma uyum sağlamanın kimi zaman da toplumdan ayrışmanın bir aracı olarak kullanılagelmiştir. Renk, biçim ve doku odaklı olarak sanatın bir parçasına dönüşen moda esasında önemli bir iletişim aracıdır. Kendini ifade etme çabasının estetikle buluştuğu moda, gerek icra edeni gerekse izler kitlesi veya muhatabı konumundaki kişilerin karşılıklı etkileşiminde önemli rol oynar. İnsanların doğa ve toplumsal çevresiyle etkileşimsel dışavurumunun bir parçası olarak moda, zihinsel resmetme ve hayal gücünün hayata geçirilmesinin yapıtaşları arasında yer alır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda modayla teknolojinin kesişimi, dijital giyim, akıllı tekstiller, giyilebilir elektronik cihazlar, güneş enerjisi ve 3D baskı teknolojisiyle biocuture ve nanoteknoloji yansımalarında kendini göstermektedir. Giyimle teknolojinin birleşimi olan giyilebilir teknoloji, başlangıçta askeri girişimlerin (güvenlik, uluslararası ordu, polis ve itfaiye güçlerinde bedeni ateşten, sudan, kurşunlardan ve çeşitli etkilerden koruyacak tekstil ürünleri) bir uzantısı olarak öne çıkmış olup; günümüzde özellikle sağlık ve spor alanlarında yaygınlık kazanmış bulunmaktadır. Ölçüm ve geribildirim yapan giysilerin yanı sıra güneş korumalı, tansiyon ve ısı ölçen giysiler de yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Moda dünyası da bu gelişmeler ve dönüşüm çerçevesinde teknoloji dünyasıyla kesişen etkileşimler yaşamaktadır. Tüm dünyada sanat ve moda okulları, tasarım okulları ve eğitimlerinin yanı sıra ‘fab-lab’¹ uygulamalarının gelişmiş olması, bireyin bedeni ve kimliği ile örtüşmesi noktasında modayı bir sanatın uzantısı olarak sunmanın yanı sıra beden sınırlarını dönüştüren anlayışı bir araya getirmektedir. Bu çalışma ile moda sektörünün teknoloji ekseninde yaşadığı dönüşümün podyumlara yansımalarının bir literatür taraması eşliğinde sunulması planlanmaktadır. Moda sektöründe eser-duyurum-tanıtım-reklam odaklı eylemselliğin podyumlarda öne çıkması, çalışmanın araştırma ve değerlendirme kısmının podyum odaklı yürütülmesini adeta gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Moda, Podyum, Teknoloji, Giyilebilir Teknoloji, Akıllı Teknoloji

Abstract

Fashion, which symbolizes human appreciation, productive intelligence, search for variability, form of mood, and social cohesion/codification/stereotyping, is sometimes used as a means of

¹ ‘Fab-lab’, İngilizce ‘fabulous’ ve ‘laboratory’ sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Muhteşem, şahane anlamına gelen ‘fabulous’ özellikle moda sektöründe sıklıkla kullanılmaktadır.

adaptation to society and sometimes as a means of decomposition from society. It is an important communication tool in terms of fashion, which turns into a part of art as a focus on color, form and texture. The style in which the effort of self-expression meets aesthetics plays an important role in the interaction of both the performer and the audience or the interlocutors. Fashion as a part of the interactive expression of people with nature and social environment, is one of the cornerstones of the realization of mental imagery and imagination. In the present century, the intersection of fashion with technology, digital clothing, smart textiles, wearable electronic devices, solar energy and 3D printing technology are reflected in bioculture and nanotechnology reflections. Wearable technology, which is a combination of clothing and technology, has initially emerged as an extension of military initiatives (security, international army, police and fire forces to protect the body from fire, water, bullets and various effects); nowadays it has gained popularity especially in health and sports fields. In addition to measuring and feedback clothing, sun-protective, blood pressure and heat-measuring clothing have also become part of life. The fashion world is also experiencing interactions that intersect with the technology world within the framework of these developments and transformation. Art and fashion schools all over the world, developing of ‘fab-lab’² applications as well as design schools and trainings, bring together the understanding that transforms the boundaries of the body in addition to presenting the fashion as an extension of art. With this study, it is planned to present the reflection of the transformation of the fashion sector on the technology axis to the catwalks in the light of a literature review. The prominence of the work-presentation-advertising-oriented activity in the fashion sector on the podiums makes the research and evaluation part of the study podium-oriented.

Keywords: Fashion, Podium, Technology, Wearable Technology, Smart Technology.

GİRİŞ

Latince, “oluşmayan sınır” anlamındaki “*modus*” kelimesine dayanan ve genel anlamda giysinin veya bir nesnenin belirli bir süre kullanımı ve kişilerin bunların yerine aynısına değil, farklı olanına sahip olma isteği taşıdığı, moda olgusu insanın kendisini sunma ve diğerlerinden farklılaştırma çabasının bir uzantısı olarak günümüze değin gelmiştir. Moda özellikle görsel bir dilin hakim olduğu sunuş biçimlerini temsil etmektedir. Modanın içinde varlığını koruyan “sanat” anlayışı, nesnelere sanat statüsüne taşımada ilişkiler yumağına işaret eder (Barrett, 2015:25). Bir sistem ve sistematiğe gönderme yapan moda, sürekli değişen ve dönüşen ilişkilerden bağımsız düşünülemez. Günümüze gelinceye değin moda, özellikle de giyim ve aksesuar bağlamında değerlendirildiğinde değişim, yaratıcılık ve pazarlama odaklı dönüşümler yaşamıştır ve yaşamaktadır. İnsanın beğenisini, üretken zekasını, değişkenlik arayışını, ruh halini ortaya koyma biçimi ve toplumsal birlikteliği/kurallaştırmayı/ kalıplaştırmayı sembolize eden moda, kimi zaman topluma uyum sağlamanın kimi zaman da toplumdan ayrışmanın bir aracı olarak kullanılmıştır. Var olanı koruma içgüdüsünün tam tersine değişimi amaç edinme ve kimliğinin bir parçası haline getirme insanoğlunun yaşamındaki temel ironiler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda moda ve giyim, kültürel ve toplumsal bir kimlik oluşturmak ve ortaya koymak amaçsallığına sahip olup; değişen sürekli biçim ve durgun bir

² ‘Fab-lab’ is composed of the words ‘fabulous’ and ‘laboratory’. ‘Fabulous’, which means great is used frequently in the fashion industry.

nitelik gösteren sosyal alışkanlıklar ve geçici hevesler arasında konumlanmaktadır. “Yani bu farklı tarz, renk, kesim, doku ve kumaşlar, bu kültürel ve toplumsal kimlikler oluşturmada kullanıldıkları için, kıyafetlerin görünüşlerinin farklı toplumsal ve kültürel grupların var olmalarının sonuçları olduğu söylenebilir. Giysiler, en azından, çok fakir olanlar dışında herkesin satın alabileceği kadar ucuz şeyler olduklarından, moda ve kıyafet, böyle bir işlevi yerine getirmekte kullanılacak potansiyel en iyi örneği oluşturur” (Barnard, 2010:194). Her bir tarz adeta toplumsal yapı içerisinde gruplar, sınıflar oluşturmada; kalabalıklar içerisinde birey belirli bir statü veya konuma taşınmakta veya indirgenmektedir. Bu da giyinme tarzı ve özellikle de modanın gösterge/sembol oluşturma gücünü ortaya koymaktadır. “Modanın yaratıcılarını, satıcılarını ve tüketicilerini birleştiren yüzü” (Davis, 1997:16), reklamcılık alanıyla kesişmekte, modayı pazarlama dünyasının önemli bir uzantısına dönüştürmektedir. Giyinme ve kıyafet, kültürel kodlamaları ve anlamlarıyla, ilişki biçimleri geliştirmenin yanı sıra geliştirdiği “özgün ve hakim tarz” ile değişimi temsil etmekte ve değişimi tüketimin bir parçası haline getirmektedir. Aslında toplumsal kimliklerden parçalar taşımak ve toplumsal kimlikleri pekiştirmek eylemselliğine sahip olan moda bir yandan da toplumsal kimliklerin kolektif yüzlerini hedef alarak tüketen konumundaki bireyi tektipleştirmektedir. “Moda başlatan tasarımcı-sanatçılar, toplumda hüküm süren kimlik istikrarsızlığı akımlarını bir şekilde sezer ve kıyafet sunumunda görme ve dokunmaya ilişkin alışılmış simgeleri sanatsal biçimde yönlendirerek onlara ifade kazandırmaya veya onları sınırlandırmaya, çarpıtmaya ya da yüceltmeye çalışır” (Davis, 1997:28). Belirsizlikten (*ambiguity*) hareketle geliştirilen bu çaba, toplumsal kimlikte değişkenliğin önünü açarken, temsiliyetin de değişen yüzlerini ortaya koyar.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda modayla teknolojinin kesişimi, dijital giyim, akıllı tekstiller, giyilebilir elektronik cihazlar, güneş enerjisi ve 3D baskı teknolojisiyle bioculture ve nanoteknoloji yansımalarında kendini göstermektedir. Bütün karşıt fikirleri yorumlayarak ortak bir duygu platformu açığa çıkarma çabasındaki moda, yeni teknolojilerin de desteğiyle görünüşünde ve sunum tarzlarında ciddi dönüşümler yaşamaktadır. “Modada amaç yararlı olmak değil değişik olmaktır. Aslında, insanlar bir yandan var olanı korumak isterken diğer yandan da farklı olmak isterler” (Çivitci, 2004:5). Bu amaçsallıktan hareketle bakıldığında dijital teknolojilerin giysiye entegre edildiği ve çeşitli işlevsellikler taşıyan bir giysi donanımının geniş kitlelere sunumunun yapıldığı günümüzde modanın itici gücünün yine farklı olma ve dikkat çekme eğilimi olduğu gözlenmektedir. Giyimle teknolojinin birleşimi olan giyilebilir teknoloji, başlangıçta askeri girişimlerin (güvenlik, uluslararası ordu, polis ve itfaiye güçlerinde bedeni ateşten, sudan, kurşunlardan ve çeşitli etkilerden koruyacak tekstil ürünleri) bir uzantısı olarak öne çıkmış olup; günümüzde özellikle sağlık ve spor alanlarında yaygınlık kazanmış bulunmaktadır. Ölçüm ve geribildirim yapan giysilerin yanı sıra güneş korumalı, tansiyon ve ısı ölçen giysiler de yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Moda dünyası da bu gelişmeler ve dönüşüm çerçevesinde teknoloji dünyasıyla kesişen etkileşimler yaşamaktadır. Tüm dünyada sanat ve moda okulları, tasarım okulları ve eğitimlerinin yanı sıra ‘fab-lab’ (*fabulous-laboratory*) uygulamalarının gelişmiş olması, bireyin bedeni ve kimliği ile örtüşmesi noktasında modayı bir sanatın uzantısı olarak sunmanın yanı sıra bedenin sınırlarını dönüştüren anlayışı bir araya getirmektedir.

MODA VE PODYUMA TAŞINAN GİYİNME EYLEMSELLİĞİ

Moda, toplumsal eylemler dizgesinden bağımsız ele alınamayacak bir olgudur. Sanat ve toplumsal temsilin sunulduğu görselin adeta bir bileşimi olan moda, insanların giyinme biçimleri ile kendilerini, kimliklerini, üstlendikleri rol/ler ve statülerini ortaya koymanın başat yolları arasında yer alır. “Bireyin toplumsal eyleme katılımını düşünürken, bir bakıma onun bu eyleme bütün bir kişi olarak değil de, özel bir sıfatı ve statüyle ilgili olarak katıldığını anlamalıyız; kısacası özel bir benlikle” (Goffman, 2017:64). Moda, “döngü” ve “süreç” olgularından bağımsız düşünülemez. Modanın sunduğu bir görünüm tarzından bir diğerinin sunumuna değin geçen aralık döngüyü ifade ederken; süreç, çok daha kapsamlı bir içeriğe sahiptir ve bünyesinde kişileri, kurumları, etkileşimi ve uyarlanma ile özümseme eylemselliğini barındırır. Modanın döngüselligi ile süreç içerisinde geçirdiği ve sunduğu dönüşüm, günümüz dinamikleri çerçevesinde kısalan zaman dilimleri içerisinde gerçekleşmektedir. Giyim sanayi ve tüketim odaklı toplumsal yapı, modanın hızla değişen yüzler ortaya koymasını tetiklemektedir. Giyim endüstrisi giyim-kuşam ürünleri imal ederken, moda, değişim isteğine dair inanç üretir. Öyle ki, günümüz koşullarında tüm üretilmiş nesnelere bireyi/satın alan tüketicisini üretim koşullarından yabancılaştırdığı gözlemlenmektedir. Teknoloji odaklı bir örnek çerçevesinde değerlendirildiğinde “Cep telefonu gibi karmaşık ve kompakt bir şeyi kullanırken, var olmasını sağlayan uzun üretim ve dağıtım zincirlerini akılda tutmak zordur: Devreler ve piller için gereken metallerin çıkarılması, petrolün yüksek performanslı plastik elde etmek için damıtılması, fabrika emeği ve yazılım mühendisliği, tasarım, prototip oluşturulması ve patentler” (Chatfield, 2013:67). Bu örneği tüm sektörler ve ürünler açısından genellemek mümkündür.

Renk, biçim ve doku odaklı olarak sanatın bir parçasına dönüşen moda esasında önemli bir iletişim aracıdır. Her dönem çeşitli anlamlar etrafında döngüsel bir seyir izleyen moda, toplumsal temsiliyetin temel göstergeleri arasında yer almış, toplumsal etkileşimin önemli bir aracına dönüşmüştür. “Giyimde ve giyim etrafında oluşan söylemlerde meydana gelen değişimler, kamusal alanda kendini farklı biçimlerde sunan farklı toplumsal gruplar arasındaki ilişkiler ve gerilimlerdeki değişimi gösterir” (Crane, 2003:13). Kendini ifade etme çabasının estetikle buluştuğu moda, gerek icra edeni gerekse izler kitlesi veya muhatabı konumundaki kişilerin karşılıklı etkileşiminde önemli rol oynarken aynı zamanda da satın alma eylemini sürekli hale getirmektedir. İnsanların doğa ve toplumsal çevresiyle etkileşimsel dışavurumunun bir parçası olarak moda, zihinsel resmetme ve hayal gücünün hayata geçirilmesinin yapıtaşları arasında yer alır. “Moda tek bir birey tarafından değil moda üretimine dahil olan herkes tarafından yaratılır, bu nedenle moda kolektif bir etkinliktir” (Kawamura, 2016:16). Bir ucunda sanat ve sanatsal bakışı barındıran moda açısından değerlendirildiğinde beğenilerin -her ne kadar sanatı üreten orijinli geliştirdiği ileri sürülse de- kurallara ve çeşitli yasalara bağlanması çok da mümkün görünmemektedir. “Beğeniye yasalara bağlamak imkânsızdır. Bu mümkün olsaydı da son derece itici olurdu. Sanatın On Emri yoktur, sanattan zevk almanın basit prensipleri bulunmaz” (Winterson, 2016:24). Bununla beraber üretilenin kitlesel pazardan ayrı tutulması çok da mümkün değildir. Sanatsal yönü kadar ticari boyut da taşıyan giysi ve giyinme eylemi ortak beğeni çerçevesini ortaya çıkarmaktadır. “Dikkat çekmek” ve “kendisine baktırmak” isteğini sürekli içinde taşıyan birey için giyinme ekseninde tüketici konumunda olmak şarttır

olmayacaktır. Nitekim moda sektörü tarafından geliştirilen sanatsal üreti, ortaya çıktığı zamanından bağımsız ele alınamaz. “Bütün sanat zamanla koşulludur ve ancak tarih içinde belli bir zamanın düşüncelerini, isteklerini, gereksinmelerini, umutlarını yansıttığı ölçüde insanlığı temsil eder” (Fischer, 1993:12). Günümüz koşullarında bu zaman aralığı teknolojik olanaklar çerçevesinde çok daha esnek ve kısa hale bürünmekte, üretim-ürün-beğeni kalıp ve yaklaşımları hızla dönüşmektedir. Küreselleşme ekseninde kitlesellik boyutu giderek gelişen pazar, tüketen birey sayısının artmasını desteklerken modanın da bu amaç ve süreç içerisinde hareket etmesini beklemektedir. Giysi ve giyinmeye dayalı pazarda modada öncü olmak öncelikler arasında yer alırken, yaygın tercih edilirlilik de bir o kadar önemsenmektedir. Yaygın tercih edilme, sanatçı konumundaki tasarımcının ünlenmesini ve nitekim tasarımlarının değerinin artmasını beraberinde getirmektedir. Bununla beraber, pazarlama odaklı günümüz dünyasında modanın ve moda olanın tüketilmesi de kaçınılmaz hale gelmektedir.

“Yirmi-otuz yıl önce tüketim toplumunun gelişimindeki en büyük devrim (ya da pazarlama sanatı yıllıklarında yazdığı gibi, büyük sıçrayış), ihtiyaçların giderilmesinden (mevcut talebe yönelik üretim) -uyandırılan arzunun kısıktırılması, ayartılması ve kuvvetlendirilmesiyle- ihtiyaçların yaratılmasına (mevcut üretime yönelik talep) geçilmesiyle oldu. Bu stratejik geçiş sonuçlarda büyük bir ilerleme sağladı ama beraberinde hatırı sayılır bir maliyet getirdi: “talep yaratmak” (elde etme ve sahip olma arzusu uyandırma ve bu arzuyu devam ettirme anlamında) sürekli yüksek harcama gerektiriyordu. Maliyetlerin azaltılması prensipte mümkün değildir: arzular her zaman belirli ve hedeflenmiş ve bu yüzden de nakledilemez olduğundan, pazara çıkan her yeni ürün, sanal olarak sıfırdan üretilen bir arzu gerektirir” (Bauman ve Lyon, 2016:139).

“Sınıf” modasından “tüketici” modasına geçiş sürecinde giysi ve giyinme biçimlerinde amaçsal farklılıklar gelişmiştir. Önceleri toplumsal yapı içerisinde bireyin konumu, bulunduğu yer giysilerle ortaya konulurken, günümüz modası ve giyinme biçimi bireyi “tüketici” konumunda ele almakta ve hazzı bir beğeni ve satın alma eylemini hedeflemektedir. “19. ve erken 20. yüzyıl moda sistemi, giyen kadının sahip olduğu ya da olmak istediği toplumsal konumu ifade eden giyim tarzları üretmiştir. Bu sistem, kendisinden sonra ortaya çıkan sistemlerden çeşitli biçimlerde ayrılır: Tasarımcılar arasındaki uzlaşma düzeyi, biçimsel değişimin doğası, yeni tarzların yayılım süreci, rahatlığa verilen önem, tüketiciler tarafından güdülenme biçimi ve örnek kişilerin seçimi” (Crane, 2003:177). “Sınıf” modası, özellikle dışardan bakıldığında ilk dikkat çeken belirli giyim eşyalarının nasıl kullanılması gerektiğini gösteren katı kurallarda ifadesini bulurken; günümüz modasında uyumculuğun reddi, esneklik, zıtlık ve kuralsızlaşma hakim olmuştur. “Tüketici” modasında biçimsel çeşitlilik artarken, “moda olan” üzerindeki uzlaşma da bir o kadar azalmıştır. Farklı tarzların farklı kitleleri vardır ve ne giyileceğine dair kesin kurallar ve çağdaş kültürü temsil eden moda idealine ilişkin bir fikirbirliği bulunmamaktadır.

Moda insan yaşamında salt giyinme ve davranış ile sınırlandırılmayacak kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Doğasında yer alan anlık ve kısa süreli değişim anlayışı ile moda toplumun tüm yaşam pratikleri çerçevesinde kendini göstermektedir. Giyinme tarzlarının dışında tüm yaşam kalıpları ve biçimlerinde dönüşüm yaşayan birey için moda izleklerini takip etmek adeta bir yaşam biçimi olarak kendisini göstermektedir.

“Kaba bir tabirle modayı, “toplumdaki süslenme ve değişiklik ihtiyacından doğan geçici bir yeniliktir” diye tanımlamaya kalktığımızda, moda kelimesinin içini dolduran alanların öncelikli olarak giyim ve davranış ile sınırlı olduğunu görürüz. Ancak moda bunları aşarak, güzel sanatlar, edebiyat, ahlâk, bilim ve toplumsal alanlardaki tüm değişimleri içine alır. ... modanın iç dinamiğini, farklı olma ve değişim kavramları oluşturur. Sosyal bir zeminden baktığımızda, farklı olma isteğinin neden olduğu herhangi bir durum, olay veya olgunun ise “yarar” gütmesi söz konusu değildir. “Farklı olma” kavramı yararlı olanın savunuculuğunu üstlenmez” (Onur, 2004:19).

Modanın bireyselleşmesi, tasarımcısı odaklı bakıldığında öne çıkmaktadır. Her bir sanatçı/tasarımcı kendi imzasını taşıyan yaratıcı çalışması ile modada biricik olma çabası güder. Üretimini adeta bir ritüel havasında törensel bir tarzda görücüsüyle buluşturan tasarımcı, çizgisi ile camiada farklılaşmayı hedefler. Bu bağlamda üreti ilk izleyicisi ile podyumlarda buluşur³. Mankenler üzerinde sergilenen üreti, özel olarak tasarlanmış ve yaratıcılığın büyüsunü ortaya koyan yüksekçe platformda törensi havada -renk, ışık, müzik, dekor bütünlüğü içerisinde- önde gelen kitleler, ki bunların başında moda ikonu haline gelenler, modanın ilk görünen yüzleri, medya temsilcilerinin gözleri önünden geçer. “Tasarımcılar modağa kişilik verirler ve onların tasarımları modayı nesneleştirir. Bu nedenle tasarımcılar ve giyim, moda fikrinden ayrılamaz. Birçok kişi tamamlanmış giyim ürünü haline gelecek olan son ürünü yaratmada üretim süreçlerine karışmış bulunur ve moda etiketini üretir” (Kawamura, 2016:96). Nihai tören podyumda gerçekleşir ve podyuma gelinceye değin üretim süreci devam eder.

GIYİLEBİLİR TEKNOLOJİ: MODANIN PODYUMA YANSIYAN DÖNÜŞÜMÜ

Gelişen teknoloji ve teknolojinin ortaya çıkardığı dönüşümler özünde “insan” odaklı etki ve dönüşüm süreçlerine işaret etmektedir. İnternetin başlangıçtaki askeri-endüstriyel niteliğinden uzaklaşarak ticari-iletişim hizmetleri odaklı bir yapıya bürünmesiyle birlikte pazar yapısı için bilgiye dönüştürülmesi gereken bir veri seli içinde kalınmaya başlamış; kâr ve rekabete dayalı piyasa dinamikleri de pek çok araştırmacının büyüyen veri yığınına analiz edecek farklı teknikler geliştirmelerine destek olmuştur. Teknolojik dönüşümlerin açığa çıkmasında rol oynayan insan, aynı zamanda bu değişimin etkilerine de maruz kalmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda, adından sıkça söz ettiren “büyük veri” (*big data*), hem yöneten hem de maruz kalanları yakından etkilemektedir. Özellikle kullananları açısından büyük önem taşıyan “büyük veri, yakalanıp evcilleştirildikten (gerekliyse yapılandırılmamış verinin yapılandırılmış formata çevrilmesi) sonra geleneksel biçimde analiz edilmek zorunda” (Davenport, 2014:103). Bu bağlamda ele alındığında önceleri mekanik ve elektrik parçalardan oluşan ürünler, günümüzde veri depolama birimleri, donanım sensörleri, mikroişlemciler,

³ Moda defileleri, II. Dünya Savaş'ından sonra modaevlerinin yaptıkları organizasyonlarla başlamıştır. Moda defileleri modanın kurumsallaşması çerçevesinde ilk olarak Fransa'da düzenlenmiştir. Başlangıçta yapılan bu defileler sonrasında giysilerin faturaları evlere gönderilerek satış yapılmıştır. Mankenlik mesleği popüler olmuş, Paris ve Milano'da halka açık defilelerde modaevlerinin ve tasarımcıların kreasyonlarını sunulmuştur. O dönem açısından açık defilelerde esas olan, modaevinin veya modacının, kreasyonlarının halka gösterilmesiydi. Koleksiyon sunumunda ilk olarak İngiliz tasarımcı Charles Frederick Worth canlı manken kullanmıştır. Mankenler, ürünleri, müşterilere bir salonun içinde yürüyerek sunmuş ve bu sunum teknikleri çerçevesinde defile olgusu ortaya çıkmıştır. Poiret ise, defileleri ilginç gösterilere dönüştürerek, çeşitli ülkelerde ve yerlerde sunumlar yapmış ve defile kavramının sınırlarının genişletilmesini ve popüler hale gelmesini sağlamıştır. Patou da defileleri, basını ve sosyeteği hedef alarak düzenlemiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika'da moda haftaları düzenlenmeye başlamıştır.

yazılım ve çeşitli bağlantılardan oluşan kompleks sistemler haline gelmiş ve güç işleme, cihaz minyatürleştirme, yaygın kablosuz bağlantıların oluşturduğu ağ ortamları biçiminde “akıllı bağlantılı ürünler” olarak tanımlanmaya başlamıştır (Porter ve Heppelmann, 2015:20). Özellikle yazılım ve arayüzlerdeki dönüşüm, nihai kullanıcı açısından kolay ve anlaşılır bir yapı ve uygulama olanağı sunduğu için yaygın kullanımın önü açılmaktadır. Son yarım yüzyılda, içinde az sayıda düğüm barındıran küçük bir araştırma ağından, bir milyardan fazla kullanıcıya ulaşan yayılcı bir ağa doğru dönüşüm yaşanmıştır (Köroğlu, 2015). Öyle ki, tüm dünyada hemen hemen her birey bir mikro denetleyici uygulamasını (cep telefonu, kamera, uzaktan kumandalı cihazlar vd.) yaşam pratiklerine entegre etmiştir. Güvenlik sistemleri, enerji kaynaklarının koordinasyonu, ev içi uygulamalar, giyilebilir teknolojiler, sağlık-bakım cihazları, nihai tüketici ürünleri, akıllı otomobiller ve daha birçok kullanım alanı, “bağlantısız/kablosuz etkileşim” hizmeti sunmaktadır (GSMA, 2015:6). Teknolojik gelişmeler açısından erişilmiş bulunulan noktada yeni ve kapsamlı bir internet dönüşümü yaşanmakta; “nesnelere kendilerini tanımlı kılmakta, kendi aralarında iletişim kurabilecekleri enformasyonu/veriyi toplayarak “akıllı karar mekanizması” haline gelmektedirler. Karmaşık ve bütünlük bir sistemin parçası olarak diğer şeylerin sağladığı enformasyona erişmektedirler” (Vermesan, vd., 2013:8). Ekonominin önemli bir parçası haline gelen ve sektörü yöneten giyilebilir teknolojiler, bulunulan her ortama bulut ve küresel konumlama sistemi (GPS) destekli veri akışı sağlamaktadır. Elektronik ve tekstil endüstrilerini yakınlaştıran giyilebilir teknolojiler, piyasaya çıktığı günden itibaren kullanım yaygınlığı kazanmaktadır. Sağlık, spor, eğlence gibi birçok alanda uygulaması bulunan giyilebilir teknolojiler, baş, boyun, omuz, göğüs, gövde, kol, el, bacak, ayak gibi insan bedeninin farklı bölgelerinde kullanıma yönelik olarak tasarlanmaktadır. Bunun temel nedeni de teknolojik cihazları, kullanımda doğallık hissi yaratan biçimlerde hizmete sunmaktır. Diğer bir ifade ile teknolojik cihazlar giyilebilir kılarak bireyin gündelik yaşamına sorunsuzca dahil olmaktadırlar. Tüketici deneyimini artırma ve özelleşmiş bilgi sağlama, dijital ve dijital olmayan ortamların entegrasyonu gibi birçok özellik de giyilebilir teknoloji kullanımını yaygınlaştırıcı rol oynamaktadır.

Her geçen gün gelişen ve uygulama alanı olarak muazzam sonuçlar sunması itibarıyla, nesnelere interneti ile internetin yeni ve gelişkin formunu destekleyen giyilebilir teknolojilerin günümüz ve yakın gelecekteki gelişim potansiyelinin tartışılması önem taşımaktadır. Tüm teknolojik gelişmelerde olduğu gibi giyilebilir teknolojilerin birey ve toplum düzeyinde neden olduğu ve/veya olacağı olumlu-olumsuz sonuçların da irdelenmesi gerekmektedir. “Birbirleri arasında bağlantılı şebekeler/ağlar” (*Interconnected Networks*) kavramının kısaltılmış hali olan internet, dünya üzerindeki sayısız kamu, özel, askeri, sivil, akademik ağın bağlanmasıyla biçimlenmiş olan bir elektronik-enformatik iletişim ortamıdır. Son yıllarda bu denli yüksek miktarda veriye ulaşılmasını sağlayan temel etmen olarak makineler arası iletişim (M2M) gösterilirken, herhangi bir şeyin (varlığın ya da nesnenin) internet erişiminin olması ve internet üzerinden kendine gelen komutlara göre çalışması ya da kendinde ortaya çıkan bir değişikliği yine internet üzerinden gerekli yerlere ulaştırması ise ‘her şeyin interneti’ (*internet of everything*) kavramıyla nitelenmeye başlamıştır. Bireyin gerek üretici gerekse tüketici olarak ‘her an’ erişilebilir olması, çalışanların iş dışı zamanlarını da sosyal ağlar üzerinden kontrol edebilmelerinin mümkün hale gelmesi ve çok küçük ölçekli girişimlerin dağıtım kanallarının tıkanıklıklarını açacak yeni çözümler geliştirerek piyasa koşullarındaki daralma eğilimini

geciktirmesi internet ekonomisinin kapitalizm açısından işlerliğini garanti altına almaktadır (Schröter, 2014).

İçinde bulunduğumuz yüzyıl, insanlığa teknoloji odaklı yaşam biçimleri sunmaktadır. Artık günümüz toplumlarını tanımlarken ‘dijital yerliler’ ve ‘milenyum toplumu’ kavramlarına sıklıkla başvurulmaktadır. Özellikle 1990’larda yaygın kullanım kazanan internet, etkileşimin sınırlarını zorlamış, insan-kurum iletişimiyle kendinden söz ettirmiştir. Azınlığın oluşturduğu veriye erişimin hakim olduğu başlangıç döneminin ardından çoğunluğun üretip tükettiği ‘sosyal medya’, ‘sosyal ağlaşma’ dönemine hızla geçilmiş; ‘sanal gerçeklik’ (*virtual reality*) toplumun referans yaşam biçimi haline gelmiştir. İnternet teknolojilerinin gelişimindeki bir diğer aşama ‘artırılmış gerçeklik’ (*augmented reality*) kavramıyla ifade edilen sürece işaret etmektedir (Rauschnabel, Brem ve Ivens, 2015:635). Yeni teknolojiler denildiğinde akla nihai kullanım amaçlı cihazlar gelmektedir. Oysaki bu cihazlar sistemin sadece bir parçasını oluşturmaktadır. Tüm bu cihazlar sundukları hizmetler ve kapasiteleri açısından internete bağımlı bir işleyiş sergilemektedirler. Bu durum, kullanıcı ile ürün arasındaki ilişkiyi oldukça dinamik hale getirmektedir. Geleneksel fiziksel ürünlerden farklı olarak kullanıcı, bu cihazlarla süregiden yaşamı içerisinde etkileşime girmektedir. Kullanıcının deneyimleri, salt cihaz tarafından değil, aynı zamanda tüm bir sistem tarafından şekillendirilmektedir (Rowland, 2015:70).

Giyilebilir teknoloji ile birlikte insan uzuvları internet bağlantısının bir aracına dönüşmekte, bu da kurgulanan gerçekliğin inandırıcılığını artırmaktadır⁴. Akıllı gözlükler sayesinde birey bilgisayarı adeta giyinmekte ve veri kullanıcının görüş alanına iletilebilmektedir. Kamera, mikrofon ve GPS alıcısı, fiziksel dünyadan enformasyon almakta ve kullanıcının gözüne yansıtmaktadır. Google, 2013 yılında “Google Glass” cihazını ilk ticari giyilebilir teknoloji olarak insanlığın kullanımına sunmuştur. Google Glass hem gündelik yaşamda rahatlıkla kullanılmakta hem de cerrahların operasyonlarına eşlik etmektedir. “Ürünlerdeki yerleşik sensör, işlemci yazılım ve bağlantılar (aslında ürünlere bilgisayar yerleştiriliyor) ürün verilerinin depolanıp analiz edildiği ve bazı uygulamaların işletildiği bir ürün bulutuyla bir araya getirildiğinde, ürün işlevselliğini ve performansını ciddi oranda geliştiriyor” (Porter ve Heppelmann, 2015:22). Akıllılık ve bağlantılılık ise ürünlere yeni işlev ve etkinlikler kazandırmaktadır. Bunların başında gözetim, denetim, optimizasyon ve otonomi gelmektedir. Akıllı bağlantılı ürünler, sensörler ve dış veri kaynakları aracılığıyla gözetim işlevini yürütmekte, üzerinde yerleşik ve ürün bulutunda bulunan uzak komut veya algoritmalarla denetim sürecini işletmekte, algoritmalar ve analitikler uygulayarak kendi kullanımını geçmiş ve birikmiş veriler ışığında optimize edebilmekte, çevresel koşullara göre karar alma, kullanıcı pratiklerinin analizi gibi birçok uygulama ile otonomiyi sağlamaktadırlar.

⁴ Giyilebilir teknolojiler dünyasının yaygınlık kazandığı yaşam biçimlerinden söz etmek istendiğinde, bu teknolojinin öncüllerine değinmek gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Amerikan Biyofizikçi Norman Jefferis Holter (1914-1983), 1947 yılında hasta günlük rutin yaşamını sürerken kesintisiz olarak (24 saat) kalbinin elektriksel aktivitesini izleyerek kaydedebilen taşınabilir bir cihaz geliştirmiştir. 1960 yılına değin aşama aşama tıp alanında geliştirilen bu cihaz başlangıçta 38 kg. ağırlığında olup; giyilebilir teknolojinin tıptaki uygulaması olarak anılmaktadır (Li, Yen ve Hsu, 2015:1). Amerikan Gıda ve İlaç İdaresi (FDA), sağlık alanında kullanılan bu tarz cihazları insan vücuduna temas eden zararsız cihazlar olarak sınıflandırmaktadır. Hızla yaygınlaşan giyilebilir teknolojiler arasında özellikle saat ve bileklikler, insan biyolojisi ve fizyolojisini sürekli izlemek ve doğru teşhis koyabilmek açısından önemli veriler sunmaktadır. Öyle ki, sağlık sigortası şirketleri sayısız tele-sağlık hizmeti sunmakta, yüksek riskli hastalık ve hasta sınıflandırması yaparken giyilebilir teknolojilerden yararlanmaktadır.

Giyilebilir teknolojiler tek başlarına önemli bir kapasiteye işaret etmez. Özellikle internetle erişimin sağladığı bilgisayar hesaplama teknikleri ve veri depolama olanakları sayesinde giyilebilir teknolojiler insan yaşamında öne çıkmaktadır. İnternet aracılığıyla yüksek kapasiteli veriye erişimin mümkün olması, giyilebilir teknoloji kullanıcılarının parmakları, bilekleri, gözleri ve daha birçok uzuvları ile veri etkileşiminden söz edilmesini sağlamaktadır. Özellikle ‘veri depolama’ ve ‘veriye erişim’ noktasında yaşanan gelişimle birlikte giyilebilir teknolojiler de yaygın bir kullanım alanı kazanmaya devam edecektir. Her gün yaşanan gelişim, giyilebilir teknolojilerin gündelik yaşamda, özel hayatta ve kamusal hizmetlerin sunumunda tercih edilme düzeyini artırmaktadır (Li, Yen ve Hsu, 2015:1). Babolat’ın Play Pure Drive ürün sistemi tenis raketinin gripine sensör ve bağlantılılık yerleştirerek kullanıcıların topun hız, dönüş ve temas noktası verilerini kullanarak kendilerini geliştirmelerini sağlamaktadır. Ralph Lauren’in 2025’de piyasaya çıkacak Polo Tech Shirt’ü, gidilen mesafe, yakılan kalori, hareket yoğunluğu, kalp ritmi gibi verileri giyen kişinin mobil cihazına iletmektedir. Medtronic’in vücuda yerleştirilen dijital kan şekeri ölçüm cihazı, gözetim ve görüntüleme cihazına kablosuz olarak bağlanarak hastanın şeker seviyesini düzenli olarak ölçmektedir. Kullanıcıların hareket halindeyken bile e-posta, SMS, çağrı, alarm, S-planner gibi Galaxy akıllı telefonlardan gelen bildirimlere anında ulaşmalarını sağlayan Samsung Gear Fit tüketicilere günlük egzersiz bantlarından çok daha fazlasını sunmaktadır.

Hüseyin Çağlayan, Vega Wang, Ying Gao, Lynne Bruning, Ezra ve Tuba Çetin, Pauline Van Dongen, Amy Winters gibi moda tasarımcıları ve Cutecircuit, Philips, gibi büyük firmalar akıllı tekstilleri kullanarak giysiler tasarlamışlardır. Ayrıca Google ve Levi’s, Stella McCartney ve Adidas, Ezra-Tuba Çetin ve Intel gibi büyük firmaların veya modacıların işbirlikleri sayesinde akıllı giysiler üretilmeye başlanmıştır. Işık yayan akıllı giysilerde kullanılan yöntemler incelendiğinde, tam akıllı giysilerde en fazla sensörlerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Çevre koşulları ya da kullanıcı vücut parametrelerini algılayan sensörler, aynı zamanda giysilerin, kişi ve ortam ile interaktif bir ilişki içerisine girmesine olanak sağlamaktadır (Balkış ve Ağaç, 2017:251, 259). Hüseyin Çağlayan’ın 2007’de tasarlamış olduğu giysi 15.600 adet LED ışıktan oluşmaktadır. Swarovski taşlarıyla etkisi desteklenen giyside ekran görüntüsü elde edilerek, giysi yüzeyinde bir video görüntüsü oluşturulmuştur. Moon Berlin, 2014 “Illuminate Yourself” koleksiyonunda fiber optik kumaş ile tasarlanmış giysi sergilemiştir. Arzu Kaprol, 2015 yılı Dijital Dönüşüm Zirvesi’nde, “Phantom of Life” (Yaşamın Kaynağı) adlı defilede fiber optik kabloları kullanarak tasarımlar yapmıştır. Vega Zaishi Wang, “Alpha Lyrae” isimli koleksiyonunda elektrolüminesans (EL) levhalar kullanmıştır. Tasarımcı Ying Gao, No(Where) ve Now(Here) adlı giysilerinde fotolüminesans boyarmadde kullanarak aydınlatma etkisinin oluşmasını sağlamıştır. Clara Daguin “Body Electric” adını verdiği koleksiyonunda kalp ritmini ölçen bir sensör aracılığıyla ışık yayan giysiler tasarlamıştır. Cutecircuit firması tarafından müzisyen Sarah Brightman için tasarlanan bir giyside MIDI teknolojisi kullanılmış; böylece müzikle eş zamanlı olarak aydınlatma sağlanmış ve görsel bir etki yaratılmıştır. Cutecircuit firması, bazı giysilerin üzerindeki animasyonları kontrol edebilmek, yeni animasyonlar düzenleyebilmek veya sosyal medya ile iletişim halinde olan akıllı giysiler için ‘Q App’ adını verdiği bir cep telefonu uygulaması geliştirmiştir. Yine Cutecircuit’in geliştirmiş olduğu Dünya’nın ilk programlanabilir giysisi ‘TSHIRTOS’ da bu uygulama ile çalışmaktadır. Dünyaca ünlü moda markası Ralph Lauren de giyilebilir teknolojiler pazarına giriş yapmış

bulunmaktadır. İOS sistemine bağlı olacak teknolojik t-shirt üreten marka, sporcuların kalp ritimlerini, eforlarını ve nabızlarını ölçebilecek bir giysi üretmiş bulunmaktadır. Tablet veya akıllı telefon gibi mobil cihazlara bilgileri saklayabilen akıllı t- shirtler, Bluetooth bağlantısı aracılığı ile istenildiği anda bilgileri transfer edebilmektedir. Londra merkezli bir giyilebilir teknoloji şirketi olan CuteCircuit, Londra Moda Haftası kapsamında “her ortama uyabilen” bir elbiseyi tanıtmıştır. Bu elbise, istenildiği zaman farklı renklere geçiş yapabilen bir teknoBir iOS uygulamasına sahip bulunmaktadır. Xerox, uzun yıllardır üzerinde çalıştığı basılabilir elektronik devrelerin (*printed electronics*), giyilebilir teknolojilerin gelişimine önemli katkılar sağlayacağını duyurmuştur. Xerox, Silver Ink (gümüş mürekkep) adını verdiği buluşuyla plastik gibi esnek bir yüzeyin üzerine, yüzeyi eritmeden, gümüş alaşımıyla elektronik devre basmayı sağladı. Araba ve oyun ilişkisini en yüksek düzeye çıkararak Grid2: Mono Edition, dünyanın en pahalı video oyunu, gerçek bir arabayla birlikte satılmaktadır. 125bin Pound olan oyunun özel edisyonu Birleşik Krallık’ın Briggs Automotive Şirketi tarafından 170 mph’lik bir BAC Mono yarış otomobili, sürücü için yarış giysileri, bir PS3 ve arabanın fabrikasında arabayı ve oyunu kişiselleştirmek için geçirilecek bir gün ile birlikte satılmaktadır.

Giyilebilir teknolojiler denildiğinde akla, kendi enerjisini üreten kişiye özel cihazlar, 3D yazıcılara entegre basılı elektronikler, giyilebilir cihazların sesle kontrol edilebilmesi, yapay organlar, elektronik implantlar ve hareket alanının gelişmesi gibi unsurlar gelmektedir. Basılı elektronik devreler, giyilebilir cihazların başka cihazlara bağlanmadan kendi enerjisini üretebilmesini sağlayacak potansiyele işaret etmektedir. Atom pili ve güneş enerjisi paneli gibi enerji üretme birimlerini kendi üzerinde taşıyan bu teknolojiler, yerleştirildikleri giysi ve eşyalar üzerinde enerji yenileme ihtiyacı olmadan uzun süreler kullanılabilir özelliği taşıyacak gibi görünmektedir. Bu tarz kendi enerjisini üreten cihazların, en önemli tüketici sorunu olan elektrikle şarj ihtiyacını ortadan kaldırması beklenmektedir. Doküman yönetimi, dijital baskı ekipmanları, yazıcı ve yazıcı yazılımları konusunda da giyilebilir teknolojiler öne çıkmaya başlamış bulunuyor. Elektronik devrelerin cam, tekstil ürünleri, plastik, film gibi maddelerin üzerine basılabilmesi ya da yerleştirilmesi ile giyilebilir teknolojilerin daha ucuza mal edilebilmesi de sağlanmış olacaktır. Basılabilir elektroniklerin (*printed electronics*) gelecekte 3D baskı süreçlerine entegre olması, 3D yazıcılarla çalışmaya hazır kişiye özel elektronik cihazların da gündeme gelmesini sağlamış bulunuyor. Giyilebilir cihazların sesli komutla çalışması anlayışı, Siri ve Google Now’da olduğu gibi sesli komutla çalışan yapay zekâ üniteleri sayesinde birçok açılıma öncülük etmektedir. Google Glass ya da Apple iWatch üzerinden sizinle iletişime geçen ya da bir çeşit kulakiçi Bluetooth kulaklık üzerinden kullanıcısının kulağına fısıldayan sanal asistan, gün boyu sizi bilgilendirici detaylar sunacak, her türden soru sorulabilen yapay zekâlar sesli komutlarla sorulan soruları internet üzerinden araştırıp yanıtlayabilecek. Basılabilir elektroniklerin, yapay organ, implant gibi sağlık teknolojilerinin geliştirilmesinde de kullanılması planlanmaktadır. Ağa bağlı bilgisayar, tablet, akıllı telefon, oyun konsolları gibi cihazların kullanımında, hareket alanı ağın bulunduğu alanla sınırlı kalmaması, giyilebilir cihaz teknolojileri kullanıcıların kişisel alan ağlarını kendileri ile birlikte taşımaları da öngörülenler arasında yer almaktadır.

SONUÇ OLARAK

Günümüzde sıklıkla bir tüketim kültürü olarak değerlendirilen giyim, hâlihazırda bir sözsüz iletişim aracı olarak göstergeye/sembollere dayalı bir anlayıştan hareketle, kamusal alanda

kimlik ve benliğin sunum aracı konumundadır. Özellikle de kent yaşamında, kurumsal yapıların hakim olduğu mekanlarda ve elbette dijital ortamlarda giysilerin anlamlarının yeniden yeniden üretildiği göz önünde bulundurulduğunda moda tarzlarının esnemesi, kullanıcı/tüketici eksenli biçim kazanması ve dönüşüme uğraması günümüz egemen karakterini oluşturmaktadır.

“Modanın doğasında ve giyim tercihi kriterlerinde meydana gelen değişikliklerin izini sürmek, yavaş yavaş kaybolan bir toplumla yeni yeni ortaya çıkan bir toplum arasındaki farkları kavramanın yollarından biridir. Bir taraftan, belirli bir dönemin hegemonik idealleri ve değerleri modaya uygun giysilerde somutlaşır, diğer taraftan, giyim tercihleri farklı toplumsal katmanlardaki toplumsal grupların üyelerinin kendilerini egemen değerlere göre algılama biçimlerini nesnelleştirir” (Crane, 2003:303).

Moda endüstrisi ile medya endüstrisinin tüm dünyada benzeşen girift bağı ve ilişkiselliği, moda üreticilerini çağdaş toplumların elektronik ortamlarında dolaşan, görsel kodların izini süren ve yeni görsel kodlar üreten araçlara dönüştürmüş bulunmaktadır. Bu bağlamda modanın temel gösterme/sunma alanı olan podyumlar da dijital ortamlara taşınmaktadır. Sosyal medya aracılığıyla moda liderleri tüketici konumundaki muhataplarına adeta günlük defileler düzenlemektedirler. Dijital çağın dijital defileleri, etkinlik yönetimi odaklı bakıldığında giysinin sunumundan ziyade, mankenlerin çeşitli etkinlikleriyle ve teknoloji destekli görsel ziyafetlerle birer gösteriye dönüşmektedir.

İnternetin toplumsal yapıda egemenlik kazanması ve iş süreçleri kadar gündelik yaşamın da içine sirayet etmiş olması, içinde bulunulan yüzyılı “dijital” başlığı altında tanımlamaktadır. Enformasyon yönetimi ve veri analizlerinde kullanılan teknikler aracılığıyla işletmeler, değer yaratmayan faaliyetlerini elemine ederek rekabet güçlerini artırmaya odaklanmışlardır. Sayısal ağlar, veri, enformasyon, bilgi ve enformasyonun anlamının ve öneminin belirlenmesine yardımcı olan meta-enformasyonun kişiselden küresele uzanan bir yelpazede üretimini, akışını, dağıtımını, paylaşımını ve tüketimini sermaye lehine kontrol etmeye çalışmaktadır. Bu akış ve yapılarıdaki dönüşüm moda sektöründe ve giysinin pazarlanması süreçlerinde önemli değişiklikler açığa çıkarmıştır. İş yapış biçimleri kadar ürünler de dijitalleşmiştir. Bunların genel adı “akıllı teknoloji” odaklı giyilebilir ürünlerdir. Nesnelerin interneti, akıllı teknolojinin geldiği noktayı sunması açısından önemlidir. Uygulamalar ve uygulamaların sonuçları itibarıyla dijitalleşen dünyada, dijital ortamlarda sunulan dijital ürünler hakimiyet kazanmıştır. Akıllı nesnelere özelliklerine göre sınıflandırıldığında karşımıza üç temel ayrım seviyesi çıkar: Faaliyet farkındalığı, kural farkındalığı ve süreç farkındalığı. Örneğin faaliyet farkındalığı seviyesinde, kullandıkça öde mantığı ile çalışan bir akıllı nesne, zaman ve kullanım yoğunluğu gibi verileri otonom olarak faturalama sistemine aktarır. Kural farkındalığı seviyesindeki bir akıllı nesne, tanımlanan kullanım amacını (*use case*) bilir ve bunun dışında kullanımını engeller. Süreç farkındalığı seviyesindeki bir akıllı nesne ise, çevresi hakkında mantıksal sonuçlara ulaşarak kullanıcıyı söz konusu senaryo içerisinde en verimli biçimde kendisini nasıl kullanabileceği konusunda yönlendirir (Koroğlu, 2015). Günümüze gelinceye değin çoğu teknolojik gelişmede olduğu gibi nesnelerin interneti veya giyilebilir teknolojilerin de bireysel ve toplumsal açıdan sağladığı faydalar ve ortaya çıkardığı mevcut veya potansiyel riskler elbette bulunmaktadır. Bununla beraber sektörlerde farklılıklar açığa çıkardığı gerçeği yadsınamayacaktır (FTC, 2015:7-8).

Teknolojinin eriştiği noktada giyilebilir teknolojiler, birçok alanda sayısız fayda sağlamakla birlikte moda sektöründe önemli dönüşümler açığa çıkarmıştır. Sanatçı da tasarımları da bu trend çerçevesinde farklılaşmaktadır. Nesnelere interneti ve giyilebilir teknolojilerin kullanım yaygınlığı kazanmasının temelinde iletişim, pazarlama ve reklamcılık süreçlerinde doğru verinin, doğru zamanda ve yerde toplanması ve doğru verilerle entegrasyonu fikri yatmaktadır. Sosyal medya odaklı bir yaşam süren tüketici için moda sektörünün temel iletişim aracı yine sosyal medya olmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri, teknoloji odaklı geliştirilen ürünlerin duyurumu, tanıtımı ve satışı açısından vazgeçilmez bir konum kazanmış bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Balkış, Merve ve Ağaç, Saliha** (2017). “Işık Yayan Akıllı Giysiler ve Moda”. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Spring III. Number 56. p. 249-262.
- Barnard, Malcolm** (2010). *Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür*. Ankara: Ütopya Yayıncılık.
- Barrett, Terry** (2015). *Neden Bu Sanat? Çağdaş Sanatta Estetik ve Eleştiri*. (Çev.) Esra Ermert. İstanbul: Hayal Perest Yayınları.
- Bauman, Zygmunt ve Lyon, David** (2013). *Akışkan Gözetim*. (Çev.) Elçin Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chatfield, Tom** (2013). *Dijital Çağa Nasıl Uyum Sağlarız*. (Çev.) Levent Konca. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Crane, Diana** (2003). *Moda ve Gündemleri: Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*. (Çev.) Özge Çelik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çivitci, Şule** (2004). *Moda Pazarlama*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Davenport, Thomas** (2014). *Big Data @ Work*. (Çev.) Müge Çavdar. İstanbul: THY Yayınları.
- Davis, Fred** (1997). *Moda, Kültür ve Kimlik*. (Çev.) Özden Arıkan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fischer, Ernst** (1993). *Sanatın Gerekliliği*. (Çev.) Cevat Çapan. Ankara: V Yayınları.
- FTC** (2015). *Internet of Things: Privacy & Security in a Connected World*. Washington: Federal Trade Commission.
- Goffman, Erving** (2017). *Etkileşim Ritüelleri: Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler*. (Çev.) Adem Bölükbaşı. Ankara: Heretik Yayınları.
- GSMA** (2015). *The Impact of the Internet of Things*. Barcelona: GSM Association.
- Kawamura, Yuniya** (2016). *Moda-loji: Moda Çalışmalarına Giriş*. (Çev.) Şakir Özüdoğru. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Köroğlu, Osman** (2015). “Nesnelerin İnterneti, Algılayıcı Ağları ve Medya”. *XVII. Akademik Bilişim Konferansı-AB 2015*. 4-6 Şubat 2015. Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.
- Li, Yu-Chuan Jack., Yen, Ju-Chuan and Hsu, Min-Huei** (2015). “Embracing the Era of Wearable Devices”. *Journal of Formosan Medical Association*. Elsevier. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jfma.2015.06.001>, pp. 1-2.
- Onur, Nur** (2004). *Moda Bulaşıcıdır!* İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Porter, Michael E. ve Heppelmann, James E. ve Labrooy, Chris** (2015). “Akıllı, Bağlantılı Ürünler Rekabeti Nasıl Dönüştürüyor?”. *İleri Görüş*. 2015/2. s.19-41.
- Rauschnabel, Philipp A., Brem, Alexander and Ivens, Bjoern. S.** (2015). “Who will Buy Smart Glasses? Empirical Results of Two Pre-Market-Entry Studies on the Role of

- Personality in Individual Awareness and Intended Adoption of Google Glass Wearables”. *Computers in Human Behavior*. Elsevier. N. 49. pp. 635-647.
- Rowland, Claire** (2015). “Product/Service Definition and Strategy”. pp.68-109. in *Designing Connected Products*. Eds. Claire Rowland, Elizabeth Goodman, Martin Charlier, Alfred Lui and Ann Light. Cambridge: O’Reilly.
- Schröter, Jens** (2014). İnternet ve ‘Sürtünmesiz Kapitalizm’. s. 367-387. *Marx Geri Döndü: Medya, Meta ve Sermaye Birikimi*. (Der.) Mosco, V., Fuchs, C. ve Başaran, F. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Vermesan, Ovidiu, Friess, Peter, Guillemin, Patrick, Sundmaeker, Harald, Eisenhauer, Markus, Moessner, Klaus, Le Gall, Franck and Cousin, Philippe** (2013). “İnternet of Things Strategic Research and Innovation Agenda”. pp.8-151. in *İnternet of Things –Converging Technologies for Smart Environments and Integrated Ecosystems*. Eds. Ovidiu Vermesan and Peter Friess. Denmark: River Publishers.
- Winterson, Jeanette** (2018). *Sanat Başkaldırır: Coşku ve Cüretkârlık Üzerine*. (Çev.) Zeynep Baransel. İstanbul: Sel Yayıncılık.

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E UZANAN SÜREÇTE İNŞA EDİLEN EĞİTİM YAPILARININ KONYA ŞEHİRİ ÖZELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Göksu Özden ÖNER

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Özet

Osmanlı Devleti'nde büyük değişimlerin yaşandığı 19. yüzyıl; siyasi, ekonomik, ve kültürel işlevlere hizmet eden, yeni yapılanmaların ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Tanzimat'ın ilanının ardından, başkent İstanbul olmak üzere Osmanlı topraklarının büyük kısmında ihtiyaçtan doğan yeni yapıların inşa süreci ivedilikle yürütülmüştür. İç Anadolu'nun merkezinde bulunan ve tarih boyunca siyasi ve kültürel anlamda önemini koruyan Konya şehrinde, Tanzimat'ın ilanı ile birlikte yeni yapı türlerinin inşasına başlanmış, yapı türleri arasında eğitim yapıları önemli bir grubu oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Sonrası Mimari, Eğitim Yapıları, Konya

Abstract

The 19th century, when major changes took place in the Ottoman Empire, not only serves political, economic and cultural functions, but it also a period with new structures coming in sight. Following the declaration of the Tanzimat, the construction process of the new buildings arising from the need in the majority of Ottoman lands, including the capital Istanbul, was carried out urgently. In the city of Konya, which is located in central Anatolia and has maintained its political and cultural significance throughout history, the construction of new building types started with the proclamation of the Tanzimat; and education structures have constituted an important group among the building types.

Keywords: Post-Tanzimat Architecture, Educational Buildings, Konya

GİRİŞ

1839 yılında okunan Tanzimat Fermanı'nın esasları arasında "eğitim" konusu açıkça yer almamasına rağmen Tanzimat'ın ilanının ardından eğitim konuları tek tek ele alınmış, eğitimde gerçekleştirilen reformlar paralelinde yeni "okul" binalarının inşa süreci başlamıştır. Orta Anadolu'nun merkezinde yer alan ve tarihin neredeyse her döneminde yerleşimin görüldüğü Konya'nın uzun yıllar Selçuklu Devleti'nin başkenti olması, bu süreçte imar faaliyetleri açısından bulunduğu coğrafyanın en önemli şehirlerinden biri haline gelmesini sağlamıştır. Osmanlı idaresinde geçen ilk yıllarında yoğun yapılaşma faaliyeti görülmeyen Konya'da, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yenileşme hareketlerine hizmet eden yapı türlerinin inşasına başlanmıştır. Tanzimat sonrasında inşa edilen yapıların büyük bir bölümünü eğitim yapıları oluşturmuştur.

Çalışmada, 1839-1923 yılları arasında Konya’da inşası tamamlanmış eğitim yapılarının plan, cephe tasarımı, bezeme ve üslup özellikleri değerlendirilmiştir. Ele alınan süreçte Konya’da ilk inşa amacı “okul” olan yapılar çalışmaya dahil edilmiştir.⁵

Konya’da Tanzimat Öncesi ve Sonrasında Eğitim

Konya’nın eğitim ve kültür bağlamında önem kazanması henüz Selçuklular döneminde başlamıştır. Selçuklu sultanlarından II. Kılıç Arslan (1155-1192) tarafından yaptırılan ilk Anadolu Selçuklu medresesini diğer medreseler takip etmiş, Selçuklu döneminde ilim ve irfan merkezi haline gelen şehirde yaklaşık yirmi medrese varlığını sürdürmüştür (Küçükdağ ve Arabacı, 1999: 27,82). 15. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı hakimiyetine giren şehirde, Selçuklu medreseleri mevcut koşullarına müdahale edilmeden kullanılmaya devam etmiştir. 17.Yüzyılda sadece bir medrese inşa edilen şehirde, 18. Yüzyılda medrese inşası hızlı bir şekilde artış göstermiş, 19. Yüzyıl başında medrese sayısı 53’e, 20. Yüzyıl başında ise 63’e ulaşmıştır. II. Meşrutiyet döneminde gerçekleştirilen ıslahattan sonra yeni anlayışla eğitim veren medreseler ortaya çıkmış ve 1924 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşleridir (Küçükdağ ve Arabacı, 1999: 84). Eğitimde köklü değişimler, Tanzimat’ın ilanı ile birlikte gerçekleşmeye başlamıştır. Tanzimat fermanında eğitim ile ilgili bir konu yer almamasına rağmen girilen yeniliklerin başarıya ulaşabilmesi ve kalıcılığının sağlanabilmesi için yeni bir aydın tipinin oluşturulması gerektiği bilinmektedir (Akyüz ,1982: 159). Bu sebeple Tanzimat’ın ilanının ardından eğitim konuları bağımsız olarak ele alınmış, incelenmeye başlamıştır. 1845 yılında Abdülmecid tarafından Hatt-ı Hümayun’da, Tanzimat sonrasında yapılan çalışmaların askeri saha ile sınırlı kaldığına dikkat çekilerek, bilim ve tekniğin gelişmesi, yeni okulların açılması, ülkenin imarı için gerekli tedbirlerin alınması emredilmiştir. Bu fermanla Osmanlı tarihinde ilk defa, halkın eğitiminin bir merkezden yürütülmesi konusu ele alınarak, eğitim meseleleriyle uğraşacak olan Meclis-i Maarif-i Muvakkat açılmıştır. Bu meclisin çalışmaları sonucunda daimi Maarif Meclisi’ne ihtiyaç duyulduğu hükmüne varılarak, öğrenimin batıdaki gibi üç kademeli olması kararlaştırılmış ve 1846’da okulların yönetimini sağlamak üzere meclis-i Maarif Umumiye teşkilatı kurulmuştur (Ürekli, 2002: 392). Eğitim işleriyle doğrudan sorumlu olan bu meclis, modern eğitimin hükümet desteğiyle gelişmesine çalışmış, sıbyan mektepleri, rüşdiye mektepleri ve Darülfünun olarak Batı’da olduğu gibi derecelendirilen okullarda (ilk, orta ve yüksek öğrenim) eğitimin başlatılması yönünde kararlar almıştır (İhsanoğlu, 2009: 372). 1870 yılında sıbyan okullarının ıslahı ve iptadi adı altında yeni usulde öğretim yapan okulların açılması için girişimler başlamış ve 1872 yılında ilk iptidai eğitime açılmıştır (Kodaman 1991: 68-69). Tanzimat dönemiyle başlayan ve Cumhuriyet’in ilanına kadar devam eden eğitimde değişim ve dönüşüm süreci başta İstanbul olmak üzere pek çok vilayette yeni eğitim kurumlarının açılmasını sağlamıştır. Özellikle 1869 Maarif- Umumiye Nizannâmesi ile sivil ve askeri çok sayıda mesleki yüksek eğitim veren mektepler kurulmuştur (İhsanoğlu, 2009: 384).

Tanzimat döneminde Konya’da gerçekleşen değişim ve dönüşümler Osmanlı Devleti’nin siyasi tarihinde yaşanan gelişmelerle paralellik göstermiştir (Gül vd., 2003: 25).

*Bu çalışma; Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk İslam Sanatları Programı’nda, Doç. Dr. Şükrü Sönmezer danışmanlığında, Göksu Özden Öner tarafından hazırlanan ve 2016 yılında onaylanan “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Konya’da Eğitim Yapıları 1839-1939” isimli yüksek lisans tezinin bir bölümüne ait çalışmaları içermektedir.

⁵ Konya Türk Kültür Varlıkları Envanterinde eğitim yapısı olarak ele alınan “Kız Ortaokulu, 1910 yılında inşa edilmiş, 1910-1914 yılları arasında Fransız Konsolosluğu, daha sonra Askeri Hastane olarak kullanılmış, ancak 1965 yılında okul olarak işlevlendirilmiştir, bu bağlamda ilk inşa amacı “okul binası” olan yapıların ele alındığı bu çalışmada, Kız Ortaokulu’na yer verilmemiştir.

Osmanlı Devleti'nde modern eğitimin vilayetlerde yaygınlaştırılması Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesiyle başlamış, alınan kararların vilayetlerde uygulanabilmesi için Vilayet Maarif Meclislerine görevler verilmiş ve nizamnamenin yürürlüğe girmesinin hemen ardından Konya'da çalışmalar başlamıştır (Sarıçelik, 2009: 53). Konya'da ilk iptidai, 1874 yılında Konya valilerinden Sakızlı Ahmed Esad Paşa tarafından açılmıştır (Önder, 1952: 435). İlk modern ilkokullar olan Köprübaşı ve Kıraathane mekteplerinin ardından bu tarz okulların yaygınlaştırılması için mevcut sıbyan mekteplerinin ıslah çalışmalarına da başlanmıştır. Özellikle Avonyalı Ferid Paşa'nın valiliği sırasında (1898-1902) geleneksel sıbyan mektepleri iptidai mekteplerine dönüştürülmüştür. (Sarıçelik, 2009: 53). 1889 yılında şehirde, yedi iptidai mektebi ve 140 sıbyan mektebi olduğu bilinmektedir (Gül vd. 2003: 344). II. Meşrutiyet'in ilandan sonra da Konya'da yeni ilkokullar açılmaya devam etmiştir (Önder, 1952: 438). Konya'da ilk Rüşdiye mektebinde eğitim, 1868 yılında bugün yeri tespit edilemeyen bir yapıda başlamıştır (Sarıçelik, 2009: 629). 1874 yılında İnas Kız Rüşdiyesi mektebinin açılmasıyla birlikte, Ferid Paşa'nın valiliğinde, toplam yirmi beş olan rüşdiye sayısı otuz beşe yükselmiştir (Gül vd. 2003: 344). Konya'nın vilayet ve askeri fırka merkezi olması sebebiyle 1911 yılında şehirde ilk Askeri Rüşdiye Mektebi kurulmuş ve bir dönem Mimar Muzaffer'in mimarı olduğu Darümuallimin binasında eğitim verilmiştir. Lozan Antlaşmasının ardından İstanbul'a taşınan mektep, Halıcıoğlu Askeri Rüşdiyesi olarak varlığını sürdürmüştür (Sarıçelik, 2009: 629). Konya Darümuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) 1875 yılında, Darümuallimatı (Kız Öğretmen Okulu) ise 1915-1916 öğretim yılında şehrin öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla açılarak, Cumhuriyet döneminde de aynı amaçla hizmet vermeye devam etmişlerdir (Sarıçelik, 2009: 312). Tanzimat sonrası eğitim kurumlarından bir diğeri olan İdadi Mektebi, 1889 yılında beş odalı bir binada eğitime başlamış, 1891 yılında öğrenci sayısının artması üzerine Karatay bölgesinde hastane olarak planlanmış bir binaya taşınmıştır. 1913-1914 yılından itibaren, vilayet merkezlerinde idadilerin on iki yıllık eğitim veren sultani mekteplere dönüştürülmesi düzenlemesiyle sultani mektep haline gelmiş fakat okul binası günümüze ulaşamamıştır. Osmanlı Devleti'nin yüksek okulları taşraya yayma politikası sonucu Konya'da 1907 yılında Darülfunun Hukuk mektebi geçici bir binada eğitime başlamış, 1909 yılında Sanayi Mektebi binasına taşınmıştır. Anadolu'nun ilk yüksekokulu olan Konya Hukuk Mektebi 1919 yılına kadar varlığını sürdürmüştür (Sarıçelik, 2009: 639-645). Tüm bu okulların dışında, İttihat ve Terakki Okulu (1909), Dar-ül İrfan (1919), Numune Okulu (1914), Rehber-i Hürriyet (1916), Öksüz Yurdu (1916), Polis Okulu (1919), Anadolu İntibah Okulu (1917), Ümit Okulu (1917 (Önder, 1952: 438-439), Çiftlik Mektebi gibi resmi ya da şahıslara, cemaat ve şirketlere ait eğitim kurumları açılmıştır. II. Meşrutiyet döneminin ürünü olan bu okulların bir kısmı Cumhuriyet Dönemi'nde de eğitim-öğretime devam etmiştir (Sarıçelik, 2009: 313). Tanzimat sonrasında Rumlara ait iki okul, Ermenilerin açtığı Shakyan Mektebi, Cenanyan Mektebi ve bir ana okul, Fransa Devleti'nin desteğiyle Katolik misyonerlerin açtığı okullar, özel okul statüsünde kabul edilmiştir (Sarıçelik, 2009: 163). Tanzimat Döneminde Konya'da açılan eğitim kurumlarına ait yapılar arasında ancak bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir.

Akşehir Gazi Mustafa Kemal İlkokulu (Azınlık Okulu)

Akşehir İlçesinde bulunan ve 19. Yüzyılın sonlarına tarihlendirilen okulun inşa tarihi hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır.⁶ Yapının mimarı bilinmemektedir. Ermeniler tarafından⁷ kilise ve aynı bahçe içerisinde okul binası olarak kompleks bir şekilde inşa edilmiştir.⁸

Doğu- batı yönünde uzanan dikdörtgen tek bir bloktan oluşan yapı, biri bodrum kat olmak üzere toplam üç katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının zemin kat planı genel olarak; batı cephesinin kuzeyinde yer alan girişin önünde geniş “L” planlı koridor ve koridor üç yönünde, dört mekandan oluşmaktadır. Üst kata çıkış, girişin hemen yanında, koridorun köşesine yerleştirilmiş merdivenlerle sağlanmaktadır. Kuzeybatı yönde yapıya girildiğinde, koridorun sağında yatay dikdörtgen bir mekan laboratuvar olarak kullanılırken hemen yanında kareye yakın bir diğer mekan müdür odasıdır. Girişin tam karşısında yer alan kare mekan, öğretmenler odası, onun yanında yer alan aynı boyutlara sahip mekan ise sınıf olarak kullanılmaktadır. Yapının birinci katında kuzeybatı yönde dikdörtgen bir koridor, koridorun güneyinde yan yana iki kare planlı birer, koridorun karşısında diğer ikisine göre daha küçük tutulmuş kare planlı bir mekan yer almaktadır. Birinci katta yer alan üç mekan da sınıf olarak kullanılmıştır.

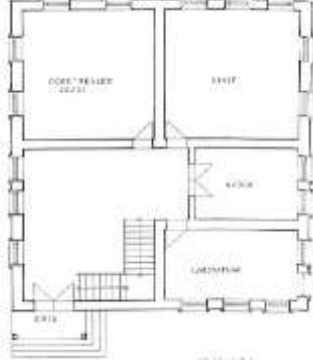
Batı yönde yer alan ana cephede giriş, cephenin kuzey köşesine yerleştirilmiştir. Altı basamaklı merdivenle girilen giriş, sundurmalı olarak ele alınmıştır. Bağımsız iki ayak ve duvara bağlı iki taşıyıcı ile giriş kısmının üzerinde bir balkon oluşturulmuştur. Çift kanatlı kapı açıklığı basık kemerlidir. Kemer kilit taşı aşağı doğru sarkarak farklı bir görüntü yaratmıştır. Cephe; yatayda bodrum, zemin ve birinci kat olarak üç bölüme ayrılırken kapının yer aldığı bölümde iki kat boyunca yükselen taş plastır ile düşey olarak iki bölüme ayrılmıştır. Yapının bodrum kat pencereleri basık kemerlidir. Zemin katta yer alan pencereler gotik sivri kemerlere sahiptir. Sütun görümlü plastır şeklinde düzenlenen düşey pencere söveleri bodrum katı ayıran yatay taş silmeye kadar uzatılarak, zemin kat pencerelerinde olduğundan daha yüksek bir görüntü sağlanmıştır. Yapının Birinci kat pencereleri ise basık kemerlere sahiptir. Pencere söveleri kesme taştan olup moloz taş ve tuğla dokulu cephe duvarı içinde belirgin olarak yer alır. Giriş kapısının hemen yanında her katta birbirine bitişik ikili pencere açıklığı dilimli plastırla düşey olarak cephenin diğer kısmından ayrılmıştır. Bu ikili pencereler yuvarlak kemerli olup üstten düz kilit taşları ile vurgulanmıştır ve yine yivli gövdeli düşey plastır görünümündeki söveler pencere altında yüksek bir kaide görünümünde bodrum katı ayıran yatay silmeye kadar devam etmektedir. Cephenin köşelerinde ise düzgün taş plastırlar kullanılmıştır. Yapının diğer cephelerinde; her katta toplam altı adet pencere kullanılmış, yapı

⁶ Okulun tarihi hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır; Milli Eğitim Bakanlığı'nın internet sitesinde 1890 olarak belirtilirken (<http://gazimkemalioo.meb.k12.tr/>), Ahmet Akçelik, Akşehir ilçesinde iki Ermeni okulundan, Ermeni İdadisininin 1864, Ermeni Sıbyan okulunun ise 1898 yılında açıldığını yazmıştır. (Çelik, 2013, 537). Yaylıoğlu ise okulun inşa tarihini 1862 olarak belirtmiştir. (Yayıoğlu, 2010, 61).

⁷ Okul binasının Veli Baş isimli birinin şahsi malı olduğu, 1908 yılında Ermenilere satıldığı okulun resmi internet sitesinde yer almaktadır. <http://gazimkemalioo.meb.k12.tr/>

⁸ Büyük kilisenin avlusu içerisine yerleştirilen üç katlı okul binasının zemin katı Ermeni Sıbyan Mektebi, birinci katı Ermeni ilkokulu, ikinci katı Ermeni Rüştüyesi olarak kullanılmıştır. 1916 yılında Tehcir kanunu ile Akşehir'den Ermenilerin gitmesi sonucunda Alemdar Mustafa Paşa Türk İlkokulu ismiyle eğitim yapısı olarak kullanılmaya devam etmiştir. İstiklal Savaşı yıllarında bir dönem hastane olarak kullanılan yapı, 1922 yılında İsmet Paşa okulu olarak inşa amacına uygun olarak kullanılmış, 1926 yılında Gazi Mustafa Kemal İlkokulu ismini almıştır (Yayıoğlu, 2010 :62). 2011 yılında binanın öğrenci nüfusunu karşılamadığı gerekçesiyle boşaltılmıştır.

yatay olarak yine plastırlarla üç bölüme ayrılmış, düşeyde ise ikişer pencere bir bölümde kalacak şekilde asimetrik olarak iki bölüme ayrılmıştır. Doğu, kuzey ve güney cephelerde, bodrum ve birinci kat pencereleri giriş cephesi ile aynıdır. Zemin kat pencereleri ise bu cephelerde tamamen gotik olarak ele alınmıştır. Cephe kurgusu genel olarak ön cepheyi tekrar etmektedir. Yapının yer aldığı arazideki kot farkından dolayı kuzey cephesinde bodrum kat oldukça yüksekte kalmıştır. Bu cephede, kuzeydoğu yönde açılan ikinci bir giriş ile yapının bodrum katına girilebilmektedir. Yapı malzemesi taş ve tuğla olan yapıda, pencere kenarları ve cephe köşelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Üst örtüsü düz dam şeklindedir. 2014 yılında boşaltılan yapı sonraki yıllarda restore edilmiştir.

Şekil 1: Akşehir Gazi Mustafa Kemal İlkokulu Zemin Kat Planı (E.Kaçar)
Resim 1: Akşehir Gazi Mustafa Kemal İlkokulu cephesi (G.Ö.Öner) 2015

Konya Sanayi Mektebi

Karatay ilçesinde, 1900 yılında inşasına başlanan yapı, 1901 yılında tamamlanarak, eğitime açılmıştır.⁹ Vilayet mühendisi Şefik Bey yapının mimarı, Mehmet Emin Bey ise yapının çini ustasıdır (Fırat, 2005: 349).

Yapı, doğu-batı yönünde uzanan 20.50m. x 32.50m (KUDEB 42.00/119 no'lu dosya) ölçülerinde dikdörtgen planlı tek bir bloktan oluşmaktadır. Bodrum kat üzerinde, zemin kat, birinci kat ve çatı katı yer almaktadır. Dikdörtgen planlı yapının bodrum kat planı, doğu- batı yönünde uzanan bir koridor ve etrafında yer alan odalardan oluşmaktadır. Bu kata girişler, iki yan cephenin tam ortasında aynı aks üzerinde yer alan birer kapı ve yan cephelerde çıkımlar üzerinde yer alan, diğer katlardan bağımsız iki kapı ile sağlanmaktadır. Güney cepheden girildiğinde, girişin iki yanında uzunlamasına dikdörtgen planlı mekanlar ve bunların yanında, kare planlı köşe mekanları simetrik olarak her iki yönde yerleştirilmiştir. Yapının zemin kat planı, büyük oranda bodrum kat planı ile paralellik göstermektedir. Doğu- batı yönünde uzanan dar koridoru, kuzey- güney yönünde girişin bulunduğu dik bir koridor kesmektedir. Orijinal planda, karşılıklı yerleştirilmiş dört köşede yer alan kare planlı mekanlar ve giriş koridorlarının iki yanında dikdörtgen planlı birer mekan yer almaktadır. Üst katlara çıkış kuzey yönde, ana

⁹ Kaynaklarda yapının inşasına başlangıç tarihi olarak 1898 yılı da geçmektedir (Semiz vd., 2002: 104). 1901 yılında Konya Sanayi Mektebi adıyla eğitime başlanan okul binası, Mekteb-i Sanayi, Hamidiye Sanayi Mektebi, Konya Sanatlar Mektebi isimleriyle de anılmış, Millî Mücadele yıllarında, 1932 yılına kadar aralıklarla eğitime devam edilmiş, 1945 yılında Erkek Sanat Enstitüsü adını almıştır. Uzun yıllar sanat eğitimine devam edilen okul, Erkek Sanat Enstitüsü'nün 1967-68 yılında yeni binasına taşınması üzerine bir yıl süreyle Konya Erkek Lisesi'ne tahsis edilmiştir. 1977 yılına kadar Erkek Lisesi olarak kullanılan bina bu yıllarda boşaltılmıştır. 1978 yılında bir yangın geçiren yapı, 1979 yılında bir yangın daha geçirecek büyük hasara uğramıştır. 1982 yılında restorasyon çalışması başlayan yapı, 1988 yılında İl Özel İdare Müdürlüğü Binası olarak kullanılmaya başlanmış (Fırat, 2005: 351-352) ve 2015 yılında da İl Zabıta Müdürlüğü Binası olarak kullanılmaya devam etmiştir.

girişin karşısına gelecek şekilde yerleştirilen geniş merdivenlerle sağlanmaktadır. Bu katta yer alan mekanlar; sınıf, müdür odası ve öğretmen odası olarak kullanılmıştır. Zemin katta, yapının köşelerinde karşılıklı olarak yer alan kare hücreler, birinci katta birleşerek kısılan koridorun her iki yanında dikdörtgen geniş hacimler oluşturmuşlardır. Koridorun güney ve kuzey tarafında ortada kare, yanlarda uzunlamasına dikdörtgen planlı üçer mekan yer alır. Prof. Dr. Yılmaz Önge (KUDEB 42.00/119 no'lu dosya) yapıyı tanımlarken, merkezi bir iç sofanın iki tarafında eyvan ve köşelerde biri küçük, diğeri büyük ikişer odadan oluşan bir zemin kat planına sahip olduğunu, söz konusu planın geleneksel Türk evlerinin karniyarık plan şemasını andırdığını ve zemin kat planının birinci katta da tekrarlandığını belirtmiştir.

Yapının ana girişi, güney cepheden sağlanmaktadır. Güney cephenin ortasında, merdivenlerle çıkılan, dikdörtgen şeklinde yüksek bir platform üzerinde yer alan tek revaklı bir giriş bulunmaktadır. Revaklı girişi oluşturan, ikisi serbest ikisi duvara bağlı sütun görünümü ayaklar sivri kemerlerle bağlanmıştır. Dışa çıkma yapan bu revaklı kısımda, bağımsız iki ayağı bağlayan kemer üzerinde üçgen alınlık kullanılmıştır. Girişin iki yanında yuvarlak kemerli birer pencere yer almaktadır. Dikdörtgen pencere açıklığı ile kemer arası pencere sövesiyle ayrılmıştır. Birinci katta giriş revağı üzerinde cephe geriye çekilerek bir balkon oluşturulmuştur. Balkonun korkulukları taştandır. Balkona açılan basık kemerli üçlü pencere düzeni geniş açıklı olup, ortada geniş, yanlarda dar olmak üzere simetrik yerleşime sahiptir. Ortadaki pencere üzerinde yükselen cephe duvarı, kırma bir çatı ile üstte son bulmaktadır. Girişin iki yanında, cephe üst bitimine kadar kare, devamında da poligonal planlı olarak devam eden kule görünümü iki kat boyunca yükselen çıkmalar, cephe üst bitiminden yukarıya doğru yükselmekte ve piramidal külahlı birer örtüyle son bulmaktadır. Bu kule görünümü çıkmalar, ön cephede en dikkat çekici unsurlardır. Poligonal kısımların her bir yüzeyinde birer pencere açıklığı yer almaktadır. Ayrıca örtüde üçer adet küçük pencere açılmıştır. Girişin iki yanında yer alan kule biçimli çıkmalarda, her iki katta diğer pencerelerle uyumlu birer yuvarlak kemerli dikdörtgen pencere yer alır. Kulelerin dış yanındaki cephelerde altlı üstlü üçlü pencere grupları, köşe mekanlarının bulunduğu yerlere açılmıştır. Bu üçlü pencereler birbirlerine bitişik, giriş katındakiler sivri, üst katta basık kemerlidir. Doğu ve batı yönde, bodrum katta birbirine bitişik yuvarlak kemerli üç pencere açıklığı kullanılmıştır. Pencerelerin kemer alınlıklarında yer alan çini panolar, çok renkli ve sırlı olarak tasarlanmıştır. Zemin katın sivri kemerli pencere alınlıklarında, simetrik düzenli bitkisel kompozisyon, beyaz, turkuaz, sarı ve kırmızı renkli yine bitkisel kompozisyonlu bir bordür ile çevrelenmiştir. Güneye bakan üçlü pencerelerden ortadakinin çini alınlığına Osmanlı Arması yerleştirilmiştir. Birinci kat pencere alınlıklarında, basık kemerin içerisi tamamen bitkisel motifli çinilerle kaplanmıştır. Bitkisel motiflerde kullanılan kıvrık dallar, rumi, palmetler ve kullanılan renk skalası Osmanlı klasik dönem çinilerinin bir kopyasıdır. Yapının güney cephesinde bodrum, zemin ve birinci kat araları yatay sade birer silmeyle ayrılmıştır. Saçak hizasında bu silmeler yalnızca kulelerde kullanılmamıştır. Böylece dışa çıkma yapan bu kısımların düşey etkisi de arttırılmıştır. Yapı, çift eğimli bir çatı ile örtülüdür. Tüm yapıyı örten eğimli çatı üzerine iki yönde açılmış küçük pencereler ve orta aksta yer alan yuvarlak pencere, ön cephedeki hareketliliği de arttırmaktadır. Kulelerin külah kısmında ve çatıda yer alan pencereler dışa taşırılmış ve üzeri örtülmüştür. Ayrıca örtünün uç kısımlarına yerleştirilmiş bacalar, yapının iki ucunu üstten vurgulamaktadır. Yan cepheler, simetrik olarak tasarlanmış ve güney cephesine göre daha sade olarak ele alınmıştır. Silmelerle yatay olarak üç bölüme ayrılan yan cephelerde, orta bölüm dışa çok az taşırılarak ayrıca

vurgulanmak istenmiştir. Bu kısımda, her katta yuvarlak kemerli ve geniş açıklıklı büyük birer pencere yer alır. Böylelikle merkez vurgusu yan cephelerde de pencere yerleşimiyle sağlanmıştır. Yan kanatlarda ise güney cephesinde olduğu gibi üçlü pencere düzeni aynen tekrar edilmiştir. Bodrum kat pencereleri yuvarlak kemerli ve iki yanda üçer tanedir. Orta aks üzerinde iç mekana ulaşılan basık kemerli bir kapı bulunur. Çift eğimli çatıda üçer pencere açılmış, ve dönem özelliklerine uygun olarak, uzun ince bacalar kullanılmıştır. Yapının arka cephesi, yan cephelerdeki gibi oldukça sade olarak ele alınmıştır. Burada öne doğru çıkma yapan bölüm daha geniş tutulmuştur. Bu bölümün ortasında altta basık kemerli giriş kapısı, üstte ise oldukça yüksek tutulmuş basık kemerli üç adet pencere, içteki merdiven kovanını aydınlatır. Ortada yer alan kapı ve bu üç adet pencerenin iki yanında altlı üstlü birer pencere daha yer alır. Bunlarda iç mekandaki dikdörtgen planlı mekanlara ait pencerelerdir. Dışa çıkma yapan bu orta bölümün her iki yanında diğer cephelerde olduğu gibi biçim ve süsleme açısından da tekrarlanan üçlü pencere grupları yer alır. Bu cephede bodrum, giriş ve birinci kat arası yine yatay bir silme ile ayrılmış ancak merdiven kovanını aydınlatan ortadaki üç büyük pencerenin olduğu yerde kırılmıştır. Kıрма çatının bu cephesinde dört adet pencere ve baca simetrik olarak yerleştirilmiştir. Plan şemasında görülen simetrik tasarım, cephe düzenlemelerine de hakimdir. Yapı malzemesi olarak; bodrum katta moloz taş, üst katlarda tuğla kullanılmıştır.

Yapının inşa edildiği ilk yıllarda, revaklı girişin üçgen alınlığında yer alan kitabe yapının tarihi, mimarı, mühendisinin isimleri ve Sultan Abdülhamid'in bir arması bulunurken bugün bu kitabe bulunmamaktadır. Yine ön cephede zemin kat üçlü pencerelerinin çini kaplamalı alınlığına yerleştirilen kitabelerden biri kaybolmuş, diğeri ise yakın zamana kadar korunabilmiştir. Bu kitabe Sultan Abdülhamid'in tuğrası ve onun altına "Padişahım Çok yaşa" ibaresi, ortasında ise mühendis Şefik Bey'in ismi ve inşa tarihi yer almaktadır. Bugün söz konusu kitabe bulunmamaktadır. Ayrıca yapının doğu cephesinde pencere alınlığında çini ustası Mehmed Emin'in ismi yer almaktayken bugün bu kitabe de bulunmamaktadır (Sözen vd. 1981: 449). Yapı en büyük hasarı 1979 yılında geçirdiği yangın sırasında almış, orijinal planı da yangın öncesinde ve sonrasında birçok kez değişikliğe uğramıştır (Fırat 2005: 358). Restorasyon sonrasında yapının üst örtüsü aslına uygun olarak yenilenmiştir. Bugün yapı iç mekanı da büyük oranda değişikliğe uğramıştır. Yapının kuzey- güney yönde uzanan koridorları giriş katında ve birinci katta camekanlarla kapatılarak mekan yeniden bölümlenmiştir. Yapının orijinal planında yer alan geniş hacimler, kendi içerisinde bölümlere ayrılarak daha fazla mekan yaratılmıştır. Yapının en önemli bezeme ögesi olan ve cephelerde, pencere alınlıklarında yer alan çinilerin bir kısmı Konya Etnografya Müzesi'nde koruma altına alınmış bir kısmı ise 1979 yılında çalınmıştır. Bugün yapı cephesinde bulunan çiniler, Mehmet Emin'in torunları tarafından yönetilen çini fabrikasında, aslına uygun olarak üretilmiştir (Fırat, 2005: 349). Çinilerin bir kısmı bazı bölgelerde dökülmüş, tahrip olmuştur. Çinilerin zemininde kullanılan beyaz renk, alınlıklar arasında farklılık göstermektedir. Yapının duvarlarında, saçak altlarında büyük oranda aşınma söz konusudur.

Şekil 2: Konya Sanayi Mektebi 1.kat planı (M. Sözen)

Resim 2: Sanayi Mektebi zemin kat pencereleri çini ayrıntıları (G.Ö.Öner) 2015

Konya Halk Eğitim Merkezi (Rum Okulu)

Meram İlçesinde yer alan yapı, 1907 yılında inşa edilmiştir (Karpuz, 2009: 784). Yapının mimarı bilinmemektedir.¹⁰

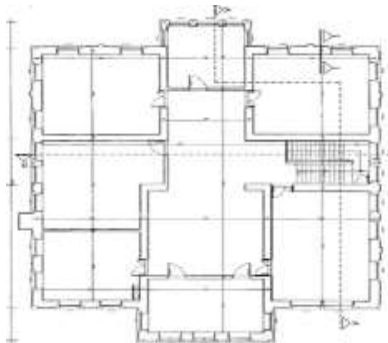
Etrafı duvarlarla çevrili bir avlu içerisinde yer alan yapı, dikdörtgen ve iç sofalı plan şemasına sahiptir. Bodrum, zemin ve birinci katıyla birlikte üç katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının bodrum katına girişler batı cepheden sağlanmaktadır. Bu katta dar bir koridora açılan kiler-depo olarak kullanılan bölümler bulunmaktadır. Katlar arasında bağlantıyı sağlayan merdivenlerde batıda yer almaktadır. Yapının zemin katına girişler güney cephede yer alan ahşap sütunların taşıdığı çıkmanın altında yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Güney yönden girildiğinde iki yana doğru genişleyen sofanın doğusunda kare planlı üç mekan, batısında ise orta aksta merdivenler ve merdivenin iki yanında kare ve dikdörtgen planlı birer mekan bulunmaktadır. Zemin katta yer alan mekanlar sınıf olarak kullanılmıştır. Girişin tam karşı aksında ise cepheye çıkma yaparak yansıyan dikdörtgen mekan yer almaktadır. Yapının birinci katında, güney ve kuzey yönde çıkma yapan mekanlar büro-sınıf olarak kullanılırken, bu katta da iç sofaya açılan mekanlar, sınıf olarak kullanılmaktadır.

Yapının ana cephesi olan güney cephesinde, iki sıra pencere yer almaktadır. Cephenin ortasında mermer kaideli, dört ahşap direğin taşıdığı çıkmanın altında giriş kapısı yer almaktadır. Yapının altı basamaklı merdivenle ulaşılan giriş kapısının iki yanında pencere açıklığına yer verilerek üçlü bir düzenleme oluşturulmuştur. Kapının basık kemerli girişinin üzerinde kemer içlerinde yer alan tepe pencereleri her iki yanda da yer almaktadır. Kemer kilit taşları, kemer profillerine uygun olarak şekillenmiş, dışa doğru taşkındır. Kabartma dikdörtgen kasetlerden oluşan basık kapı sövesinin ortasında yine kilit taşı görünümlü kabartma bir süsleme yer almaktadır. Kapı söveleri, ince sütun görüntülü düşey plastır görünümündedir.

¹⁰Yapı, kaynaklarda Rum Mektebi olarak geçmesine rağmen, yine aynı tarihlerde eğitime başlanan ve eski bir konutta eğitimin sürdürüldüğü Rumlara ait okul yapısı değildir (Sarıçelik, 2012: 307-308). Binanın bulunduğu arsa, tapu kayıtlarına göre Rum asıllı Hacı Hiristo'nun eşi Tounisiye Hanımın üzerine kayıtlıdır. Daha sonra bu arsa, Hacı Kostî'ye satılarak bugünkü bina inşa edilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkılarak binanın Rum Kilisesi'ne bağlı bir okul olduğu söylenmiştir. Binanın giriş cephesinde yer alan yapı kitabesinin boş bırakılmış olması, inşaatın tamamlanmasının ardından el değiştirdiğini düşündürmektedir. Yapının Rum Okulu olduğu kabul edilmesine rağmen, Anadolu'da Ortodoks Ermenilerinde Rum olarak adlandırıldıkları ve yakınlarda Ermeni kilisesinin varlığı bilinmektedir. Bu bağlamda yapının inşasını Ermenilerin üstlendiği fakat tehcir çerçevesinde Fransızlara geçmiş olmasının olası olduğu düşünülebilir. Nitekim giriş sahnliğinde "Paris L'union" (Paris Cemaati) yazısı bu savı güçlendirmektedir. (Bozkurt, 2014: 78). 1922 yılına kadar Fransız Okulu olarak kullanılmış olma ihtimali yüksek olan bina, Erken Cumhuriyet döneminde askerlik şubesi ve askeri hastane olarak kullanılmıştır. 1980'lerde Meram İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir. Bir dönem Meram Halk Merkezi olan yapı, uzun yıllardır İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Plastırların kemere bağlandığı bölümler iyonik başlıklarla vurgulanmıştır. Giriş sahniliğının ahşap tavanı, altı kollu çiçeklerle süslenmiştir. Tavan ortasında sekiz köşeli yıldız motifli bir göbek yer almaktadır. Giriş kapısının iki yanında basık kemerli ikişer pencereye yer verilmiştir. Pencerelelerin taş söveleri sade bir biçimde ele alınmıştır. Yapının birinci katında, çıkma yapan sofanın iki yanında ikişer basık kemerli pencere açıklığına yer verilmiştir. Pencere düzenleri zemin kat pencereleri ile paralellik göstermektedir. Üçgen alınlıklı çıkmanın ön yüzünde üç, yan yüzlerinde birer pencere yer alır. Çıkmanın iki yanında birer pencere yer almaktadır. Birinci katta yer alan tüm pencereler, zemin katın basık kemerli pencere düzenini tekrarlamaktadır. Çıkmanın orta penceresi altında yer alan dikdörtgen kitabe boş bırakılmıştır. Beyaz mermerden kitabeyi bir sıra meandır bordürü kuşatmaktadır. Kitabe panosu dört yönde dış dizisi ile çerçevelenmiştir. Bu dikdörtgen formlu kitabelik iki yanda bitkisel süslemeli başlıklara sahip düşey plastırlarla sınırlandırılmıştır. Kitabeliğın hemen altında ahşap kiriş üzerinde yer alan metal plakada karşılıklı çelenk tutan melek figürü altında “PARIS L’UNION” ve üstte “union” yazmaktadır. Cephelerin tümünde ahşap saçaklara yer verilirken, güney cephede çıkmanın üçgen çatı alınlığına açılmış stilize haç formunu andıran küçük bir pencere yer almaktadır. Yapının kuzey cephesinde, zemin kat pencereleri çıkmanın iki yanında ikişer tane yer almaktadır. Çıkmanın üzerinde üç pencere açıklığına yer verilirken, iki yanında birer pencere açıklığı kullanılmıştır. Toplam sekiz penceresi bulunan zemin kat pencereleri, simetrik olarak birinci katta kullanılmıştır. Zemin ve birinci kat pencereleri form olarak benzer olmakla birlikte üst kattakilerin taş söveleri profillerle daha ince işçilikli hale getirilmiştir. Çıkmanın üçgen çatı alınlığında yan yana diyagonal yerleştirilmiş iki tepe penceresi bulunmaktadır. Yapının doğu ve batı cepheleri birbirine simetrik olarak tasarlanmıştır. Zemin katta altı, birinci katta yedişer basık kemerli pencere açıklığına yer verilmiştir. Yapının kuzey cephesi hariç, diğer üç cephesinde iki kat arasını bölen ince yatay bir silmeye yer verilmiştir. Yapının dört cephesini ve çıkmaların köşelerini bosajlı taş sırası, düşey olarak çerçeveler. Bina, kesme taştan, yığma tekniğiyle inşa edilmiştir. Kıрма çatı, kiremit kaplıdır ve geniş ahşap saçaklıdır. Yapının üst örtüsünde, dönem özelliğine uygun olarak, baca çıkmalarına yer verilmiştir.

Yapı, 1980’lerde kapsamlı bir onarım geçirmiştir. Özgün plan şeması neredeyse tamamen değişmiş, orijinal planında yer alan hücre sayısı bölümlenerek, yeni mekanlar oluşturulmuştur (Bozkurt, 2014: 74-76). Yapı iç mekanında yaratılan bölümlenmelerden ötürü sofalı mekan hissedilmemektedir. Yapının dış cephelerinde büyük bir değişim gerçekleşmemiştir. Özellikle cephede yer alan bezemeleriyle dikkat çeken yapı, bezeme öğelerini büyük oranda korumaktadır.

Şekil 3: Halk Eğitim Merkezi birinci kat planı (H. Karpuz)
Resim 3: Halk Eğitim Merkezi giriş cephesi (G.Ö.Öner) 2015

Konya Erkek Öğretmen Lisesi (Dârü-l Muallimin)

Meram İlçesinde bulunan yapının inşasına 1914 yılında başlanmış, 1917’de tamamlanmıştır (Çiftçi, 2001: 208). Ulusal Mimari’nin önemli isimlerinden, Abide-i Hürriyet Mimarı olarak tanınan ve yaşamının en önemli eserlerini Konya’da veren Mimar Muzaffer Bey’in Konya’da tasarımını ve yapımını üstlendiği ilk yapı olması olarak önem taşımaktadır.¹¹

Yapı genel olarak, dikdörtgen tek bir bloktan oluşmaktadır. Biri bodrum kat olmak üzere toplam dört katlı yapı, oldukça büyük bir bahçe içerisinde kuzeydoğu- güneybatı doğrultusunda uzunlamasına yerleştirilmiştir. Ön bahçe ile arka bahçe arasında 0.90 metrelik kot farkı bulunmaktadır (Çiftçi, 2001: 208). Yapının esas girişleri, kuzeydoğu ve güneybatı yönde çıkma yapan merdiven kovalarının bulunduğu bölümden gerçekleşmektedir. İnşa edildiği arazide bulunan kot farkı yapının arka cephesinde bodrum katından da bir giriş açılmasını sağlamıştır. Yapı iç mekanında her kat uzun bir koridorun etrafında sıralanan işlevsel bölümler ve dersliklerden oluşmaktadır. Katlar arasındaki dolaşım, ana kütlein iki ucunda, kuzeydoğu-güneybatı yönlerinde simetrik olarak yer alan ve dışa çıkma yapan merdiven kovaları ile sağlanmıştır. Taş basamaklardan oluşan merdivenler, günümüzde demir trabzanlıdır. Merdiven kovalarının ahşap tavan yüzeyi çıtalarla dokuza bölümlenen karelerden oluşan geometrik düzenlemelerle süslenmiştir. Profilli silmelerle çevrelenen ahşap tavan yüzeyinin çevresi yine ahşap geometrik kompozisyonlu yalın bir bordür desenine sahiptir. İki uçta çıkma yapan merdiven kovalarına her iki yanda bağlanan hacimler katlara göre değişik işlevli oda, tuvalet gibi küçük ölçekli hücreler olarak değerlendirilmiştir. Merdiven kovalarının, iç mekanda ana kütleyle bağlantısı geniş ve yüksek açıklıklı, yuvarlak kemerli, ahşap iki kanatlı açıklığıyla sağlanmıştır. Yapının bodrum katı, depo, yemekhane, kiler gibi hizmet birimlerine ayrılmıştır. Zemin katta kuzey-güney yönde uzanan koridorun, kuzey yönünde beş adet derslik güney tarafında ortada dikdörtgen planlı kütüphane yer almaktadır. Birinci katta koridor etrafında karşılıklı beşer adetten on adet sınıf ve merdiven kovalarının bulunduğu kısımda idare odaları yer almaktadır. İkinci katta orijinal planda toplam yedi birim, yatakhane olarak düzenlenmiştir. Kat yükseklikleri her katta farklılık göstermektedir. Yapının iç mekan organizasyonu yıllar içerisinde değişikliğe uğramıştır.

Yapı ön cephesi biri bodrum kat olmak üzere toplam dört katlıdır. Yapının girişleri, iki uçta, merdiven kovalarının bulunduğu köşeleri pahlı hacimlere bağlı olarak yer almaktadır. Bu bölümler iki katlı olarak tasarlanmıştır. Girişler, tek hacimli revak birimleri olarak düzenlenmiştir. Sivri kemerler, beden duvarlarına alt bitimlerinde kabartma ters palmet bordür ile sonlanan profilli silmeli taş konsollara, dış köşelerde ise mukarnas başlıklı birer sütuna oturtulmuştur. Kemer kilit taşlarında ise gülbezeler kullanılmıştır. Kemer üzerinde üçgenlerden oluşturulan geçiş elemanlarıyla çokgen formlu düz örtü elemanına geçilmiştir. Giriş kapısının bulunduğu yerde iç içe geçmiş üç sivri kemer girişe derinlik hissi katmaktadır.

¹¹ Yapı ilk olarak Askeri Rüşdiye binası olarak kullanılmış, 1923- 1934 döneminde Darû-l Muallimin, 1934- 1972 yılları arasında Konya İdadisi, 1972-1997 yıllarında Gazi Lisesi ismini almıştır (Önder, 1952: 443-445). Kerim Sarıçelik’e göre ise bina ilk olarak Konya’da 1913 yılında açılan Askeri Rüşdiye’ye tahsis edilmesine rağmen binanın doğu kısmı Darülmualimin, batı kısmı ise askeri rüşdiye olarak kullanılmıştır. (Saricelik, 2012: 137). Konya Gazi Lisesi tarihi, Mehmet Çetin Akın tarafından Konya İdadisi, Sultani dönemi, Konya Lisesi ve Gazi Lisesi olarak dört bölümde ele alınmıştır. İdadinin ilk açılış tarihi 1889 olarak verilirken, ilk binasının iki odalı bir ev, ikinci binasının hastane, üçüncü binasının ise yeni bir bina olduğuna değinilmiştir. (Akın, 2007: 209-213). İnşasından bu yana eğitim yapısı olarak kullanılan yapı, Vali Cemal Bey döneminde kısa bir süreliğine İtalyan işgal kumandanlığına tahsis edilmiş ancak bu durum kısa sürmüştür (Gül vd., 2003: 33). İnşa sürecinin ardından pek çok kez farklı isimlerle anılan yapıda, bugün Konya Lisesi ismiyle eğitime devam edilmektedir.

Giriş revağı içerisinde dikdörtgen pencere açıklığına yer verilmiştir. İçe çekilmiş tek birimli revak sistemi görsel olarak, Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi'ne bir göndermedir. Yapının her iki ucunda bulunan girişler birbirine simetrik olarak tasarlanmıştır. Ancak doğu ucunda yer alan girişte pencere etrafı çinilerle bezenmiş, pencerenin üzerinde Osmanlıca bir kitabede yapının mimarı Mimar Muzaffer'in adı ve yapım yılına yer verilmiştir. Revak içine yerleştirilen merdivenle yüksek girişe ulaşılmaktadır. Bu giriş hacminin üst katı, her iki yöne de birer pencereyle açılan kareye yakın birer birimden oluşmaktadır. Bu pencereler, dekoratif kemerli olup kemer aynaları taş kabartma şeklinde süslenmiş, kemer kilit taşı altta küçük üçgenlerden oluşan bir bordürle ve üzeri stilize bir şekilde bezenmiştir. Üst bitimleri taş saçakla çevrelenmiş bu birimlerin üzerinde, üçüncü kattan birer kapı ile çıkılan balkonlar yer almaktadır. Saçakların beden duvarları ile birleştiği noktada saçak altını çepeçevre dolanan firuze renkli ince çini bordür yer almaktadır. Ajurlu taş balkon korkulukları, Selçuklu yıldızı motifi ile tasarlanmıştır. Yapının ön cephesi, iki uçta yaklaşık 1.5 metre öne doğru çıkma yapar, bu durum her dört kat içinde geçerlidir. Bu çıkımlar her iki yanda beyaz Gödene taşından bordürlerle düşey olarak sınırlandırılmıştır. Bordürlerin içerisinde yer alan çinilerde, lacivert zemin üzerinde, çok renkli palmet ve rumiler kullanılmıştır. Cephede bodrum kat pencereleri, ikili olarak yerleştirilmiş, demir şebekelidir. Birinci kat pencereleri, iki renkli taştan, basık kemerli, yüksek olup beyaz gödene taşından denizliklere sahiptir. Her bir pencerenin arasında firuze renkli çiniler tek ince bir hat halinde aşağı doğru inerek birer stilize palmet motifiyle sonlanır. Bu çini bezemeler, birinci kat pencere aralarını bölen düz taş plastırların dekoratif alt bitimlerine bağlanırlar. Bursa kemerini andıran dekoratif kemerli ikinci kat pencereleri, yanlarda yer alan girişlerin üst katındaki pencerelerle aynı düzendedir. Kemer aynalarında taş kabartma bezemeler yer alır. Kemer kilit taşı yine stilize bir form içerisinde firuze renkle vurgulanmıştır. Pencere aralarında dikdörtgen çerçeve içine alınmış firuze renkli çini bezemeler yer almaktadır. Üçüncü kat pencereleri sivri kemerlidir ve kemer aralarında lacivert çinilerden çintemaniler oluşturulmuştur. Üçüncü katın pencere kemerleri üzerinde çini bordürler kullanılmıştır. Cephe üst bitimi geniş saçaklarla sonlanmış, saçak altında ahşap geometrik süslemeler kullanılmıştır. Cephede kullanılan çini bezemeler, kemerlerin biçimlenişi, taş süslemeler ve süsleme motifleri referansını 16. yüzyıl Osmanlı ve Selçuklu Dönemi süsleme sanatlarından almaktadır. Tüm kurulum ve bezeme özellikleriyle ön cephenin ele alınışı I. Ulusal Mimari döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. Yapının arka cephesinde pencere kemerleri her katta ön cepheye benzer pencere form ve düzeni oluşturulmuştur. Her iki yanda içe çekilmiş kısımlarda birer pencere yer almaktadır. Merdiven kovasının bulunduğu uç kısımlarda ise birinci, ikinci ve üçüncü katlarda birer pencereye yer verilmiştir. Yapının bu cephesinde her kat yalın, yatay silmelerle vurgulanmıştır. Yapının yan cephelerinde merdiven kovasının bulunduğu köşeleri pahlanmış kısımlarda altta basık kemerli iki adet ve üstte sivri kemerli iki dikdörtgen pencere açıklığına yer verilmiştir. Yapının ön ve arka cephelerindeki kademelenme yan cephelerde de görülmektedir. Yığma yapım tekniğiyle inşa edilen yapıda, malzeme olarak Sille ve Gödene taşı kullanılmıştır. Üst örtüsü kırma çatılıdır ve her cephede dışa taşkın saçaklar kullanılmıştır.

Yapının bilinen eski restorasyonu 1962 yılında gerçekleştirilmiştir. Orijinal halinde ahşap olan birinci kat döşemeleri sökülerek betonarmeye dönüştürülmüş ve bu katta yer alan hacimler tuğlarla bölünmüştür (Çiftçi 2001: 209). 1963 yılında kalorifer tesisatı eklenmiş, 1964 ve 1967 yılında onarım görmüştür (KUDEB, 42.00/36 no'lu dosya). Yapı esaslı onarımını 1997 yılında geçirmiş, yüzün üzerinde cam, çerçeve aslına uygun olarak değiştirilmiş, arka cephesi

ise boyanmıştır. Yakın bir tarihte ise orijinalinde mermer olan giriş merdivenleri değiştirilmiştir (Öner, 2016: 72). Bugünkü adıyla Konya Lisesi, orijinal planını ve ön cephede özgün özelliklerini korumaktadır. Yapının dört yanında yer alan ahşap saçakların tavanı yalnızca giriş merdivenlerinin bulunduğu kısımlarda aşınmış ve özelliğini yitirmiştir. 1982 yılında tescillenen yapı, Konya’da bu dönemde inşa edilmiş ve büyük oranda korunabilmiş yapılardan biridir.

Şekil 4: Konya Erkek Öğretmen Lisesi bodrum kat planı (Ç.Çiftçi)

Resim 4: Konya Erkek Öğretmen Lisesi (G.Ö.Öner) 2015

Konya Kız Öğretmen Okulu (Dârü’l Muallimat)

Karatay İlçesinde, 1917 yılında Mimar Muzaffer’in yapımına başladığı yapı¹², Mimar Falih Ülkü tarafından 1924 yılında tamamlanmıştır (Sözen ve Dülgerler, 1978: 121).

Büyük bir bahçe içerisinde yer alan yapı, biri bodrum kat olmak üzere üç katlı ve kırma çatılı olarak inşa edilmiştir. Yapı, mekan düzeni açısından iki bölümden oluşmaktadır. Ana giriş kapısının bulunduğu ön bölüm kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta olup, kendi içinde dikdörtgen bir plana sahiptir. Bu bölümün gerisinde, giriş aksı üzerinde, doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına yer alan ikinci bir kısım bulunmaktadır. Yapı, bir bütün olarak “T” plana benzer bir kurulumla sahiptir. Zaman içerisinde genişletilen binanın batı cephesine betonarme birimler eklenerek planda değişimler meydana gelmiştir. Yapının doğu cephesinde ki orta aks üzerinde yer alan ve dokuz basamaklı bir merdivenle girilen yapının, iç mekanında doğu-batı doğrultusunda simetrik olarak ikiye bölen boylu boyunca bir koridor yer almaktadır. Buna göre ön bölümün iki yanında yer alan kareye yakın planlı hacimlerden sonra gerideki uzunlamasına yer alan ikinci bölüm boyunca, her iki yanda dikdörtgen hacimler karşılıklı olarak sıralanmaktadır. Her üç katta da ufak farklıklar dışında doğu-batı aksında uzanan bir koridorun iki yanında dikdörtgen mekanlar sıralanmıştır. Katlar arasında geçişi sağlayan merdiven kovası yapının güneydoğu köşesinde ki büyük kare hücrenin hemen batısına yerleştirilmiştir. Güneybatı köşede servis amaçlı kullanılan bir merdiven daha yer almaktadır. Yapının bodrum katında koridor etrafında beşer hacim bulunmaktadır, ön bölümün iki yanında yer alan kareye yakın hacimlerden güneydoğuda yer alanı kendi içerisinde ayrıca iki hacme ayrılmıştır. Bodrum katı yemekhane, mutfak, kiler, depo olarak tasarlanmıştır. Zemin kat ve birinci kat, bodrum katı ile aynı planı tekrar etmektedir. Zemin katta, güneydoğuda yer alan kareye yakın planlı hacim

¹² Konya’da darümuallimat (Kız Öğretmen Okulu) ilk kez 1915 yılında açılmıştır (Sarıçelik, 2009: 216). Eğitime başlandığı ilk yıllarda kira ile tutulmuş farklı yapılar kullanılmış, Mimar Muzaffer’in ölümünün ardından Mimar Falih Ülkü tarafından tamamlanan binasına ancak 1924 yılında geçebilmiştir (Önder, 1952: 70). Aynı yıl içerisinde ismi Kız Muallim Mektebi olarak değişen okul, 1974-1975 yılında öğretmen yetiştiren bir kurum olma vasfını kaybetmiştir (Sarıçelik, 2009: 216). 1977-1978 yıllarında eğitime Öğretmen Lisesi olarak devam edilmiş, 1981 yılından sonra Kız Sanat Yüksek Öğretmen Okulu olarak eğitim verilmiştir (Duran vd., 2006: 243). 1987 yılından bu yana Selçuk Üniversitesi Rektörlük Binası olarak kullanılmaktadır.

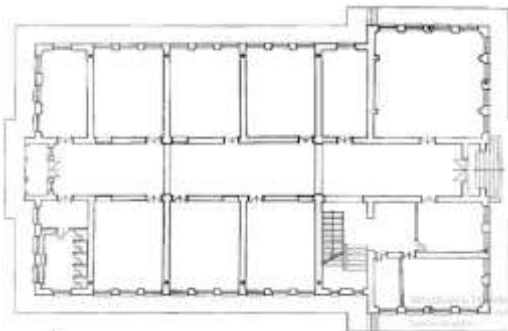
bu katta üç bölüme ayrılmıştır. Zemin kat, derslikler ve idare odaları; birinci kat kütüphane, derslikler ve farklı işlevlere sahip birimlerden oluşmaktadır. Birinci katta doğu ve batı yönlerde birer balkon yer almaktadır.

Yapının ana giriş kapısının bulunduğu doğu cephesi, bodrum kat dahil olmak üzere üç katlı olarak düzenlenmiştir. Merdivenlerle ulaşılan giriş kapısı, basık kemerli, içe doğru çekilmiş eyvan benzeri bir hacmin gerisinde yer alır. Yapının basık kemerli giriş kapısında iki renk taş kullanılmıştır. Kapının üzerinde yine cepheden içeri doğru çekilmiş az derinlikli bir balkon yer almaktadır. Sağır taş korkuluklu balkonda köşeleri pahlı geniş açıklık gerisinde stilize edilmiş bursa kemerli kapı yer almaktadır. Yapının tüm cepheleri saçaklarla çevrilirken, ana giriş aksı üzerinde yer alan saçaklı kısım daha yüksek tutularak ve dışa çıkma yaparak giriş vurgusunu arttırmış, tüm cephedeki iki katlı enine düzenlemenin ortasında yarattığı düşey etkiyle denge yaratmıştır. Balkon kısmı ve saçak arasında kalan kısımda da üç dilimli geometrik bir düzenlemeye yer verilerek cephenin vurgusu arttırılmıştır.

Bodrum, zemin ve birinci kattan oluşan cephe düzenlemesinde pencere sıralarının arasında cepheyi boydan boya yatay olarak kesen ince silmeler, katları birbirinden ayıran plastik mimari unsurlardır. Cephede yer alan pencereler, bodrum katta, ortada yüksek ve büyük kulpları olan yanlara doğru profillerle zenginleştirilmiş farklı kemer biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Zemin kat pencereleri, kemer biçimindeki detaylar dışında birinci kattakilerle benzerdir. Yüksek ve geniş açıklıklı bu pencereler, kapının her iki yanında dörder adettir. Pencerelerin üzerinde yer alan dekoratif kemerlerin pahlı kilit taşı üzerinde üçgenlerden oluşan geometrik düzenlemeli süslemeler yer almaktadır. Bu kilit taşlarının üzerinde yer alan vazo formuna benzer beyaz boyalı kısımlar, görsel vurguyu arttırmıştır. Kemer aralarındaki yüzeyler dikey dikdörtgen formlu silmelerle çerçevelenmiş bölümler oluşturularak belirginleştirilmiştir. Birinci kat pencereleri ise cam düzeni zemin katın tekrarı olarak ve yine dekoratif kemerler ile düzenlenmiştir. Yapının batı cephesi, binaya yapılan eklemelerden önceki haliyle pencere ve kat düzenleri açısından, doğu cephesi ile büyük benzerlik göstermektedir. Burada da orta bölüm, iç mekanı ikiye bölen koridorun sonlandığı yerlerde üç kat boyunca cepheden hafifçe öne ve yukarı doğru taşırılmış, üçgen bir kırma çatıyla üstten vurgulanmıştır. Doğü cephesinin ortasında birinci katta giriş kapısı, ikinci katta balkon olarak değerlendirilen yerlerin batı cephesinde ki aksları her iki katta da üçlü revak sistemiyle oluşturulan açıklıklar şeklinde cepheye yansıtılmış, böylece bir anlamda her iki cephe ortasında düşey olarak simetrik bir vurgu gerçekleştirilmiştir. Doğü cephesine göre daha dar olan batı cephesi, yine bodrum, giriş ve birinci kat olarak yatayda üç bölüme ayrılmış, doğü cephesinden farklı olarak ortada ki çıkmanın her iki yanına üçer pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Pencereler şekil ve düzen açısından doğü cephesini tekrar etmektedir. Yapının kuzey cephesinde, T plan gereği dışa taşkın olan kuzeydoğu kısmı, doğü cephesi ile aynı düzenlemeyi tekrar etmektedir. İç mekanda merdiven kovasının bulunduğu bölüm cephede, giriş ve birinci katlarda doğü cephede yer alan pencerelerle aynı özelliğe sahip birer pencere ile aydınlatılmaktadır. Kuzey cephede, bodrum kat pencereleri ana giriş cephesini tekrar ederken, birinci kat pencereleri dönemin eklektik anlayışına paralel olarak soğan formlu (magribi) çok renkli kemerlerle vurgulanmıştır. Birinci kat pencereleri ise yine iki renkli taştan ancak zemin kat pencere kemerlerinin daha yuvarlatılmış haliyle tekrar edilmiştir. Yapının güney cephesi büyük ölçüde kuzey cephesini tekrar etmektedir. Ancak, merdiven kovasının bulunduğu bölümde pencere düzeni değiştirilmiş zemin katta iki adet dar ve yüksek pencere üzerine cephenin saçak altına kadar uzanan büyük

boyutlu bir pencere yerleştirilmiştir. Genel olarak cephe düzenlemesine baktığımızda, kat silmeleri, kemer köşelikleri, plastırlar, konsollar ve saçak düzenlemeleriyle cepheler hareketlendirilmiştir. Yapının cephelerinde tam bir birlik söz konusu değildir. Dönem anlayışına uygun olarak I. Ulusal mimari içerisinde değerlendirilebileceği gibi magribi kemer düzenlemeleriyle doğu seçmeciliğini de yansıtmaktadır. Yapı cephelerinde kullanılan doğal malzemenin renk ve dokusu yapıda bezeme görevini üstlenmiştir. Beyaz Gödene taşından cephede, saçak altlarında, düşey bantlarda, katlar arasında kırmızı Sille taşı kullanılarak geometrik düzenlemeler oluşturulmuştur. Ayrıca pencerelerde kemer kilit taşlarında beyaz gödene taşı kullanılarak oluşturulan formlar cephede hareketliliği sağlamıştır. Yapı kırma çatı ile örtülmüş, her cephede çatı üzerinde yükselen bacalar malzeme, form ve görsel olarak cephe ile ilişkili kılınmıştır. Yığma kâgir olarak inşa edilen yapıda orijinal malzeme olarak renkli Sille ve beyaz renkli Gödene taşları ile ahşap, tuğla, kireç taşı, demir malzeme kullanılmıştır.

Birçok kez restorasyon geçiren yapıda, ilk değişiklik 1932 yılında geniş bir alanın okul bahçesine ilave edilmesiyle gerçekleşmiştir (Sarıçelik, 2009: 641). Söz konusu ekleme esnasında yapının batı cephesi özgün halini yitirmiş, bu cepheye pek çok bölüm ilave edilmiştir. Yapının ilk halinde ahşap olan yer döşemeleri 1950’li yıllarda değiştirilmiş, aynı zamanda yapının saçaklarının uzunluğu da kısaltılmıştır. Yapının ilk inşasında kullanılan geometrik süslemeli saçak altı düzenlemeleri günümüze ulaşmamıştır (Duran vd. 2006: 243). 1976 yılında yaşanan ve iki yıl okulda eğitimin durmasına neden olan büyük yangında yapının çatısı ve birinci kat pencereleri büyük hasara uğramıştır. Hasara uğrayan bölümleri onarılan yapı, 1978 yılında tekrar eğitime açılmıştır (Ulusoy vd 2013: 654). 1987 yılında Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü’ne devredilen yapı, 1997 yılında Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü’nce onarıma alınmış, yapıda koridor ve merdivenler aslına uygun olarak yenilenmiş, üst kat koridorunun bir kısmı kapatılarak rektörlük makam odası genişletilmiştir. Yapının betonarmeye çevrilmiş iç strüktürü orijinalinde ahşap ve volta döşemelerden oluşmaktadır (Karpuz, 2009: 797). Yapı bugün hala Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü’nce kullanılmaktadır. Doğu cephesinde özgün özelliklerini koruyan yapıda, batı cephesine eklenen yapılarla birlikte özelliğini kaybetmiştir. Planda gösterilen, giriş kapısının yanında yer alan dörder adet pencere, dışa taşırılan merdivenlerin birer pencereyi kapatması sonucunda iki yanda üçer adet bulunmaktadır. Yapının güney cephesinde bodrum kat pencerelerinden biri kapıya dönüştürülmüş ve önüne küçük bir sundurma eklenmiştir. Yapının yine orijinal planında var olan ve ulusal mimaride sıkça rastlanan bacaları, bugün bulunmamaktadır. Kırma çatılı olarak inşa edilen yapı, bugün düz dam ile örtülmüştür.

Şekil 5: Konya Kız Öğretmen Lisesi zemin kat planı (M.Sözen-N. Dülgerler)

Resim 5: Konya Kız Öğretmen Lisesi doğu cephesi (G.Ö.Öner) 2015

Akşehir Ticaret Lisesi

Akşehir ilçesinde 1918 yılında inşa edilen yapının mimarı bilinmemektedir.¹³

Dikdörtgen tek bir bloktan oluşan yapı, biri bodrum kat olmak üzere üç katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının ana girişi batıda, cephe ortasında yer almaktadır. Sekiz basamaklı merdivenle ulaşılan ahşap kanatlı, kemerli bir kapıdan zemin kata giriş sağlanmaktadır. Ayrıca yapının doğu cephesinde yer alan ikinci bir kapıyla bodrum kata giriş sağlanmaktadır. Yapının bodrum katında, üst katlarda da planı tekrarlanacak olan sofa etrafına beş hacim¹⁴ yerleştirilmiştir. Bodrum kat çeşitli işlevsel bölümlerden oluşmaktadır. Yapının zemin ve birinci katları simetrik bir plana sahiptir. Ortada yer alan ters “T” planlı geniş bir hol (sofa) kuzey ve güney yönlerinde karşılıklı olarak üçer hacim ve girişin hemen iki yanında dikdörtgen planlı iki küçük hacim yer almaktadır. Orta aks üzerinde doğu yönde, katlar arasında geçişi sağlayan ahşap merdivenler bulunmaktadır. Yapının güneybatı köşesinde kare planlı bir hacim, müdür odası olarak, yanında dikdörtgen daha küçük bir hacim memur odası ve güneydoğuda uzunlamasına dikdörtgen planlı bir hacim sınıf olarak planlanmıştır. Holün, kuzeyindeki mekanlar, güneydekilerle simetrik bir düzende sıralanmıştır. Kuzeybatıda köşede öğretmenler odası, kuzeydoğuda sınıf yer alırken, iki hacim arasına ıslak alanlar yerleştirilmiştir.

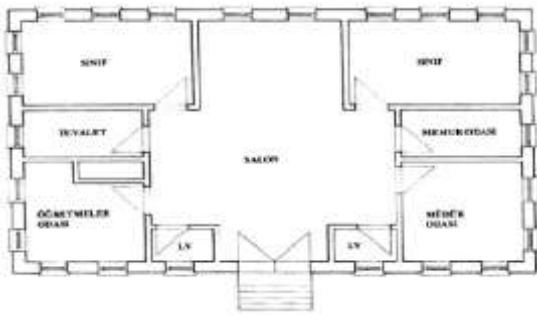
Yapının batı cephesi, bodrum, zemin ve birinci kat olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Bodrum kat pencereleri, cephenin ortasında yer alan giriş merdivenlerinin iki yanında üçer tane olup yuvarlak kemerlidir. Derin kemerli, eyvanımsı bir girişin içerisine basık kemerli söveye sahip bir kapı yerleştirilmiştir. Dış kemer cephenin ortasındaki girişi vurgularken form olarak pencerelerle uyum içerisindedir. Cephede kapı açıklığının iki yanında üçer yuvarlak kemerli pencere yer almaktadır. Birinci katta, girişin hemen üzerine ahşap bir balkon yerleştirilmiştir. Balkonun iki yanında zemin katta olduğu gibi üçer pencere yer almaktadır. Balkon kapısı yuvarlak kemerlidir. Bu cephe, yatay ve düşey silmelerle altı bölüme ayrılmıştır. Her katta toplam altı adet pencere bulunmaktadır. Cephe üzerinde geniş saçaklar yer alır. Cephede, yatay-düşey silmeler ve ahşap geniş saçaklarla hareketlilik arttırılmıştır. Yapının, kuzey ve güney cephelerinde, her katta beşer yuvarlak kemerli pencere kullanılmıştır. Pencereler, iki yönde birbirine daha yakın ve cephe ortasında birer tane yerleştirilerek giriş cephesinde olduğu gibi merkez vurgusu sağlanmıştır. Yapının yan cephelerinde yalnızca katlar arasında yatay silmelere yer verilmiştir. Yapının doğu cephesinde orta aks üzerinde bodrum kata girişi sağlayan dikdörtgen giriş açıklığına yer verilmiştir. Kapının iki yanında ikişer adet basık kemerli pencere bulunmaktadır. Zemin katta cephe ortasında, diğer pencerelerden daha küçük boyutlu ve birinci kat silmesinin hemen altına yerleştirilen iki pencereye yer verilmiştir. Yan yana iki pencere açıklığının iki yanında birbirine simetrik üçer pencere açıklığı bulunmaktadır. Zemin katta toplam sekiz adet pencere bulunmaktadır. Birinci katta cephe ortasında geniş pencere açıklığına

¹³ 1968 yılına kadar Ortaokul olarak eğitimin devam ettiği yapı, 1968- 1974 yıllarında boş kalmış, 1974-1986 yılları arasında Ticaret Lisesi, 1986- 1990 yıllarında Halk Eğitim Merkezi olarak kullanılmıştır. 1990 yılında tekrar boşaltılan yapı, 1996 yılından sonra Anaokulu olarak kullanılmaya başlamıştır. 1996 yılından günümüze Zübeyde Hanım Anaokulu olarak kullanılmaktadır (Karpuz, 2009: 1322).

¹⁴ Yapının, Konya Koruma ve Denetim Bürosu’nda yer alan raporunda; bodrum katta beş, zemin katta altı, birinci katta ise yedi oda bulunduğu belirtilmiştir (KUDEB, 42.01/3 no’lu dosya).

yer verilmiş, pencere alt sövesi, zemin katla birinci katı ayıran yatay silmeyle bütünleşmiştir. Ortada yer alan geniş pencerenin iki yanında alt kattaki gibi üçer pencere açıklığı kullanılmıştır. Cephede bodrum katta yer alan kapı açıklığı, üzerinde birleşik küçük pencereler ve son katta geniş pencere açıklığı ile diğer cephelerde olduğu gibi orta aks vurgusunu sağlamakta ve içteki merdiven kovasını aydınlatmaktadır. Katlar arası diğer cephelerde olduğu gibi yatay silmelerle vurgulanmıştır. Yapının tüm cephelerinde pencere kemerlerine kilit taşı vurgusu yapılmıştır.

1985 yılında Konya Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından tescillenen yapının, 1998 yılında geçirdiği onarım ardından yapılan incelemede, dış bahçe duvarlarının tamamen yıkılıp yeniden moloz taş olarak yapıldığı tespit edilmiştir. Yapı iç mekanında değişimler söz konusu olmuştur (KUDEB, 42.01/3 no'lu dosya). Yapının orijinal halinde tüm tavan ve yer döşemeleri ahşap iken bu özelliğini yitirmiştir.

Şekil 6: Akşehir Ticaret Lisesi birinci kat planı (H. Karpuz)

Resim 6: Akşehir Ticaret Lisesi giriş ve yan cephesi (G.Ö.Öner) 2015

SONUÇ

Konya'da Tanzimat sonrasında inşa edilen eğitim yapıları, dönem mimarisinin değerlendirebilmesi bağlamında önem taşımaktadır. Konya'da Ulusal Mimari anlayışta inşa edilen ilk eğitim yapısı, geleneksel konut mimarisine öykünen iç sofalı plan şeması ve cephe tasarımıyla Sanayi Mektebi olmuştur. Yapı, girişin iki yanında konumlandırılmış kule biçiminde çıkmaları, üst örtüde kullanılan bacalar ve pencere kemer alınlıklarında kullanılan tipik 16. yüzyıl İznik çinilerinin bir kopyası olan çini panoları ile Ulusal Mimari'ye ait önemli unsurları barındırmakta ancak aynı dönemde farklı şehirlerde inşa edilen yapılar arasında özgün bir örnek oluşturmaktadır. Konya'da günümüze ulaşan Osmanlı Son Dönemi'nde döneminde inşa edilmiş iki azınlık okulundan biri olan Halk Eğitim Merkezi de iç sofalı planıyla Ulusal Mimari'nin bölgesel bir uyarlaması olarak düşünülebilir. Şehirde Ulusal Mimari üslupta tasarlanan diğer iki okul; Erkek Öğretmen Okulu ve Kız Öğretmen Okullarıdır. Birbirine oldukça yakın tarihlerde, dönemin önemli mimarlarından Mimar Muzaffer tarafından tasarlanan yapılar, genel anlamda Ulusal Mimari anlayışta inşa edilmesine rağmen plan kurulumu ve cephe düzenlemesi bağlamında birbirinden farklılıklar göstermektedir. Söz konusu durumu, Mimar Muzaffer'in erken yaşta vefatının ardından Kız Öğretmen Okulu'nun farklı bir mimar tarafından tamamlanmasına bağlamak mümkündür. Erkek Öğretmen Okulu'nda cephede kullanılan çiniler, Kız Öğretmen Okulu'nda kullanılmamış, bunun yerine cephede pencere kemerleri, silmeler ve doluluk-boşluklarla hareketlilik sağlanmıştır. Plan kurulumu olarak, Erkek Öğretmen Okulu iki köşesinde merdiven kovalarının dış mekana kule görünümüyle yansıtıldığı dikdörtgen tek bir blok etrafında sıralanan hacimlerden oluşurken, Kız Öğretmen Okulu'nda "T" plana benzer bir kurulum söz konusudur. Erkek Öğretmen Okulu

cephesinde yer alan çini düzenlemeleri, revaklı ve balkonlu girişleri ve mimari tasarımıyla dönem mimarisinin gösterişli bir örneğini oluştururken, Kız Öğretmen Okulu, daha sade ve geometrik düzenlemelerin hakim olduğu bir görüntü vermektedir. Mimar Muzaffer'in Erkek Öğretmen Okulu dönem içerisinde aynı üslupla inşa edilmiş pek çok yapı ile ilişkilendirilebilecek bir yapı olmasına ve Ulusal Mimarının birçok unsurunu taşımasına rağmen aynı üslupta ve dönemde inşa edilmiş yapıların fazlaca "tarihselci" yaklaşımının hissedildiği tasarım anlayışından ve kargaşasından uzaktır. Oldukça yalın bir cephe tasarımına sahip Akşehir Ticaret Lisesi ise, Halk Eğitim Merkezi ve Sanayi Mektebi'nde olduğu gibi iç sofalı plan şemasına sahiptir. Ticaret Lisesi, Neoklasik cephe düzenlemesi ile kendisinden sonra sıklıkla karşılaşılan Cumhuriyet dönemi "tip projelerinin" erken bir örneğini oluşturmaktadır. Şehirde bir diğer azınlık okulu olan Akşehir Gazi Mustafa Kemal İlkokulu, gerek kuruluşu gerekse cephe tasarımıyla Konya'da aynı dönemde inşa edilen yapılardan ayrılmaktadır. Cephe düzenlemesinde kullanılan gotik sivri kemerleriyle neogotik üsluba yaklaşan yapı, seçmeci bir anlayışla özgün özellikler göstermektedir.

Genel olarak Konya'da bu dönemde inşa edilen eğitim yapılarında, geleneksel konut mimarisinden esinlenen karniyarik plan şeması ve daha sonraki süreçte pek çok eğitim yapısında tip proje olarak uygulanacak olan simetrik, fonksiyonel planların uygulandığı görülmektedir. Cepheler simetrik tasarımları, çini kullanımı, kuleye benzer düzenlemeleri ile dönem anlayışına uygun olarak tasarlanmıştır. Plan şemasında görülen simetrinin cephe düzenlemesine de hakim olması ve mimari unsurlarla vurgulanması farklı yapılarda tekrarlanmaktadır. Neoklasik cephe düzenlemelerinin yanında magribi kemer düzenlemelerinin, eklektik unsurların görülmesi ve neogotik anlayışla tasarlanmış bir azınlık okulunun bulunması şehirde mimari tasarımların çeşitliliği bağlamında önem taşımaktadır. I. Ulusal Mimarının önemli örneklerini oluşturan eğitim yapılarının, büyük bir kısmı iç mekanda değişikliğe uğrarken, cephe düzenlemeleri korunmuştur. Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine uzanan süreçte Konya'da inşa edilen eğitim yapıları sayıları az olmakla birlikte Konya şehrinin yüzlerce yıllık mimari birikimine eklenerek dönemin önemli örneklerini oluşturmaktadır. Tanzimat sonrasında inşa edilen eğitim yapılarının aynı dönemde ülkenin farklı bölgelerinde inşa edilen yapılarla ortak üslup özellikleri gösterdiğini fakat özgün özellikleriyle dönem yapıları arasında önemli bir konuma sahip olduklarını söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- AKIN, Mehmet Çetin (2007), *Konya Gazi Lisesi ve Tarihi Gelişimi*, Konya: Kardelen Yayınları.
- AKYÜZ, Yahya (1982), *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- AKYÜZ, Yahya (2012), *Türk Eğitim Tarihi M.Ö 1000-2012*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- AYGÖR, E.-TOKAY, H. vd. (2010), *Konya İl Merkezi Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- BATUR, Afife (2003), *Mimar Vedat Tek Kimliğinin İzinde Bir Mimar*, İstanbul: YKY.
- BOZKURT, Tolga (2014), "Meram'da Geç Osmanlı- Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarisi

- Kamu- Ticaret Yapıları ve Anıtlar” *Yeşilin ve Medeniyetin Köprüsü Meram*, Cilt II, Meram Belediyesi Yayınları, 58-64.
- ÇELİK, Ahmet. (2013), “1332/1914 Tarihli Konya Salnamesi’ne Göre Konya’nın Tarihi Okulları -2-“, *Akademik Sayfalar*, Cilt:13, Sayı:34, Aralık, 530-544.
- ÇİFTÇİ, Çiğdem (2001) “Konya Erkek Öğretmen Lisesi Darü’l Muallimin” *Yeni İpekyolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, Konya Kitabı IV Özel sayı, Aralık, 207-211.
- DURAN, R.-APA, G. vd. (2006), “Konya’daki Geç Dönem Osmanlı Yapıları”, *Yeni İpekyolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, Konya Kitabı IX Özel sayı, Aralık, 235- 250.
- DÜLGERLER, Osman, Nuri (1991). “Konya Sanayi Mektebi Restorasyonu”, *Uluslararası III. Mimarlar Birliği Türkiye Mimarlar Odası Bursa Şubesi Kongre Bildiri Kitabı*, Yapı ve Yaşam, 2-41.
- FIRAT, Nurcan (1996), *1900-1930 Yılları Arasında Konya’da Türk Mimarisi*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- FIRAT, Nurcan İnci, (2005), “Konya’daki Eski Sanayi Mektebi”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 29, 345-371.
- GÜL, M.- BAYRAM, A. v.d (2003), *Selçuklu’dan Günümüze Konya’nın Sosyo-Politik Yapısı*, Konya: Konya Emniyet Müdürlüğü Ar-Ge Yayınları
- İHSANOĞLU, Ekmelettin (1992), “Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı”, *150.Yılında Tanzimat*, Haz. H. Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 335-395.
- İHSANOĞLU, Ekmelettin (2009), “Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim”, *Osmanlı Uygarlığı I*, Haz. H. İnalçık- G. Renda, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 344-385.
- KARPUZ, Haşim (2009), *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya*, Cilt I. Cilt II, Cilt III, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KÜÇÜKDAĞ, Y.-ARABACI, C. (1994), *Selçuklular ve Konya*, Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları.
- KÜÇÜKDAĞ Y.- ARABACI C, (1999) “Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri” *Dünden Bugüne Konya’nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi*, 81-121.
- ÖNDER, Mehmet (1952), *Konya Maarifi Tarihi*, Ülkü Basımevi, Konya.
- ÖNER, Göksu Özden (2016), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Konya’da Eğitim Yapıları (1839-1939)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- SARIÇELİK, Kerim (2009), *Osmanlı Devri Konyası’nda Modern Eğitim-Öğretim (1869-1919)*, Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- SARIÇELİK, Kerim (2012) “*Osmanlı Döneminde Konya’da Açılan Modern Eğitim Kurumları*” Karatay, Tarih, Kültür, Sanat II, Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 624-691.
- SEMİZ, Yaşar (1999), ”Konya’da Yükseköğretimin Tarihçesi” *Milli Mücadeleden Günümüze Konya 1915-1965*, cilt 1, 289-315.
- SEMİZ, Y. -KUŞ, R. (2002) “Konya Sanayi Mektebi 1901-1960” *İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*: Konya Kitabı V, 103-138.
- SÖZEN, M.-TAPAN, M. (1973), *50 Yılın Türk Mimarisi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- SÖZEN, Metin (1974), “Muzaffer Bey” *Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*, C.1, TDV

Yayımları.

- SÖZEN, M.-DÜLGERLER, O. (1978), Mimar Muzaffer'in Konya Öğretmen Lisesi, *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Bahar, 117-124.
- SÖZEN, M. – DÜLGERLER, O. (1981), Osman Nuri, “Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin Önemli Bir Yapısı: Konya'da Sanayi Mektebi”, *Doğumunun Yüzyüncü Yılında Atatürk'e Armağan*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 437-484.
- SÖZEN, Metin (1984), *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- TANYELİ, Uğur, (2001) “15.Yüzyıldan Erken Cumhuriyet'e Konya'da Mimari” *Gez Dünyayı Gör Konya'ya*, Yapı Kredi Yayınları, 177-190.
- TAŞKIN, Ünal (2008), “Klasik Dönem Osmanlı eğitim Kurumları” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 1/3, Spring, 343-366.
- ULUSOY, M-ERDOĞAN, E. v.d. (2013) “Re-Using Of The Historical Buildings in the Context Of Sustainability: An Architectural Design Studio Study On Old Girls Teacher Training School” *International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, Volume XL-5/W2, 2013, XXIV International CIPA Symposium, September, Strasbourg, France, 653-657.
- ÜREKLİ, Fatma (2002) “Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, N.3, 382-460.
- YAYLIOĞLU, Erdal (2010), *Konya ili Akşehir İlçesi Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okulu'nun Akşehir Eğitim Tarihi Açısından Öneminin ve Okulun Tarihi Gelişiminin İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Diğer Kaynaklar

- Kültür Bakanlığı, Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 42.00/119 no'lu dosya.
KUDEB, 42.00/36 no'lu dosya.
KUDEB, 42.01/3 no'lu dosya.
<http://gazimkemalioo.meb.k12.tr/> (Erişim tarihi: 01.02.2016)
<https://www.tbmm.gov.tr> (Erişim tarihi:27.04.2016)

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN KAYNAŞTIRILDIĞI ORTAOKULLARDAKİ ÖĞRETMENLERİN KAYNAŞTIRMAYA İLİŞKİN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ

VIEWS AND SUGGESTIONS OF SECONDARY SCHOOL TEACHERS ABOUT
INTEGRATION OF SPECIAL NEEDS STUDENTS IN SECONDARY SCHOOLS

Numan KOÇ
Sütçü İmam Üniversitesi

Özet

Günümüz gelişen ve değişen dünyasında eğitim son derece önemli bir etkinlik haline gelmiştir. Eğitim sürecine dahil olan öğrencilerin her biri özel ve her biri değerlidir. Eğitime ve insana verilen değer önem kazandığı günümüzde tabiki özel gereksinimli öğrencilerin de istekleri, beklentileri ve ihtiyaçları göz ardı edilmemelidir. Özel gereksinimli öğrenciler yaşlılarına göre farklı bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal ihtiyaçları olan bireylerdir. Bu bireylere yaşlılarıyla aynı ortamları paylaşabilecekleri en az sınırlandırılmış eğitim ortamlarının sağlanması ve bu bireylerin topluma kazandırılması gerekmektedir. İşte tam bu noktada bu çalışmanın amacı; özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı ortaokullardaki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerilerini tespit etmektir. Araştırma, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet okullarında görev yapmakta olan ve araştırmaya gönüllü katılan 16 öğretmen ile yürütülmüştür. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada 7 açık uçlu sorudan oluşan bir form ile görüşler toplanmış ve yapılan görüşmelerin ses kaydı alınmıştır. Elde edilen veriler içerik analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelere göre; öğretmenlerin bir çoğu okullarda uygulanan kaynaştırma eğitimini başarılı bulmamaktadır. Uygulamanın başarılı bulunmamasındaki en önemli sebepler olarak zaman sıkıntısı, BEP(Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı) planlarının uygulanamaması, sınıf mevcutlarının kalabalık olması ve kaynaştırma öğrencilerinin uyum sorunu yaşaması gösterilmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenler genel olarak sınıflarda bulunan kaynaştırma öğrencilerine zaman ayıramadıklarını belirtmişlerdir. Bu öğrencilerin farklı ihtiyaçları olduğundan hem onlarla hem de diğer öğrencilerle ilgilenmenin aynı anda mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Araştırmada ayrıca BEP planlarında belirtilen etkinliklerin sınıflarda neredeyse hiç yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sonucunda da kaynaştırma öğrencilerinin sınıfta kendilerini yalnız hissettikleri ve arkadaşları ile problemler yaşadıkları belirlenmiştir. Bu yüzden öğretmenler velilerden öncelikle kendileri ile işbirliği içinde olmalarını, okulu daha fazla ziyaret etmelerini, çocukları ile daha çok ilgilenmelerini istemektedirler. Öğretmenlerden bazıları ise ailelerin kaynaştırma uygulaması hakkında bilgi edinmelerinin ve daha bilinçli olmalarının gerektiğini vurgulamaktadır. Öğretmenlerin okuldan beklentileri ise okul idaresinin okul-veli-öğrenci işbirliğine önem vermesi, BEP uygulamasını takip etmesi, öğretmenleri kaynaştırma uygulaması hakkında bilgilendirmesidir.

Anahtar Kelimeler: Kaynaştırma uygulaması, Öğretmen görüşleri, Özel gereksinimli öğrenciler

Abstract

In today's developing and changing world, education has become an extremely important activity. Each of the students involved in the training process is special and valuable. The values, expectations and needs of students with special needs should not be ignored. Students with special needs are individuals with different physical, mental, emotional and social needs according to their peers. These individuals should be provided with the least restricted education environments where they can share the same environments as their peers and these individuals should be brought into society. At this point, the aim of this research is to identify views and suggestions of secondary school teachers about integration of special needs students in secondary schools. This research was carried out with 16 teachers who works in Ministry of Education and participated voluntarily. In this research, qualitative research method is used and opinions are gathered with a 7 open-ended interview form. Moreover, interviews were recorded with an audio recording. The data obtained were evaluated by content analysis. According to these assessments; many teachers do not think integration education is successful. The most important reasons for the failure of this application are; IEP (Individualized Education Program) failure to implement the plan, crowded classes and adjustment problems of integration students. As a result of the research, the teachers stated that they could not devote time to the integration students. Since these students have different needs, they stated that it was not possible to deal with them and other students at the same time. In the study, it was concluded that the activities mentioned in the BEP plans were almost never done in the classrooms. As a result, it was determined that the integration students felt lonely in the classroom and had problems with their friends. Therefore, teachers firstly ask parents to cooperate with them, to visit the school more and to be more concerned with their children. Some of the teachers emphasize that families need to be informed about the application of integration and to be more conscious. Teachers' expectations from the school are that the school administration gives importance to school-parent-student cooperation, follows the implementation of the IEP, and informs the teachers about the application of integration.

Keywords: Integration application, Teacher views, Special needs students

1.GİRİŞ

Özel gereksinimli bireyler yaşlarına göre bedensel, zihinsel, sosyal ve duygusal açıdan farklı ihtiyaçları olan bireylerdir (Kargın, 1). Özel öğretim uygulamalarının amacı özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimlerini destek eğitim hizmetlerinin de yardımıyla herhangi bir yetersizliği olmayan akranları ile birlikte resmi ve özel; okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yaygın öğretim kurumlarında sürdürmelerini sağlamaktır (Sadioğlu, Batu ve Bilgin, 400). Özel eğitim uygulamaları öğrencinin özel eğitim desteğinin ihmal edilmemesini ve bu öğrenciler için en az sınırlandırılmış eğitim ortamının sağlanmasını önemsemektedir. Özel gereksinimli öğrencilerin bireysel gelişimlerini ve toplumla bütünleşmelerini amaçlayan bu ilke, bu çocukların aynı eğitim ortamında akranları ile beraber eğitim alması anlamına gelen kaynaştırma uygulamasıdır. Özel gereksinimli öğrencilerin aileleri ve akranları ile birlikte olup zaman geçirebilecekleri aynı zamanda kaliteli bir eğitim olanaklarının sağlanabileceği ortamlar

oluşturulması bu öğrencilerin kişisel, sosyal ve psikolojik gelişimleri açısından son derece önemlidir. Kaynaştırma eğitiminde her öğrenciye akranları ile birlikte eşit koşullarda eğitim verilmesi ve onların yaşadıkları toplumun sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik hayatına etkin bir şekilde katılmaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Kaynaştırma eğitiminin başarıya ulaşması için yeterli araç ve gereçlerin sağlanması, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, kaynak ve destek hizmetlerinin sağlanması ve öğrenci-veli ve okul işbirliğinin yapılması gerekmektedir. Özellikle okul yönetici ve idarecilerinin kaynaştırma eğitiminin gerekliliği hakkında pozitif görüşlere sahip olmaları ve özel gereksinimli öğrencilere her türlü fiziki ortamı sağlamaları gerekmektedir. Ayrıca öğretmenlerin ve okul personelinin bu konu hakkında bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Okullarda bu konuda en büyük sorumluluk rehber öğretmenlerine düşmektedir. Rehber öğretmenler okullarında öğretilere, öğrencilere, idarecilere ve okul personeline yönelik özel gereksinimli öğrencilerin engel türleri ve özellikleri konusunda bilgilendirme çalışmaları yapmaları gerekmektedir.

Ülkemizdeki özel gereksinimli öğrencilere yönelik yapılan yasal düzenlemeler tarihsel gelişim açısından incelendiğinde, ilk olarak 1949 tarih ve 5387 sayılı " Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" un çıkarıldığı, daha sonra özel gereksinimli öğrencilerin eğitim gereksinimlerinin 1961 tarih 222 sayılı " İlköğretim ve Eğitim Temel Kanunu"na dayalı olarak 1962 ve 1968 yıllarında çıkarılan Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Yönetmeliği ile karşılandığı, 1983 tarih ve 2916 sayılı " Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu" ile, özel gereksinimli bireylere özgü ilk kapsamlı yasanın adımlarının atıldığı görülmektedir (Vural, Yücesoy, 148). 20.04.1988 tarihinde yayınlanan Özel Gereksinimli Çocukların Normal Sınıflara Kaynaştırılması Yoluyla Eğitim Genelgesinde, " Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (Ram) görevlilerinin özel gereksinimli öğrencilerin bulunduğu okullara giderek onları ziyaret etmesine ve bu çocukların günlük hayatlarında ve okullarda karşılaşılabilecekleri sorunlarla ilgili öğrencinin kendisine, öğretmenlerine, okul idarecilerine ve ailelerine gereken açıklamaları yaparak onları bilinçlendirmesine karar verilmiştir. Ayrıca genelgenin 7. maddesinde özel gereksinimli öğrencilerin sosyal hayata uyumlarının sağlanması, özgüven duygusunu kazanmaları, okul içi ve okul dışı sosyal faaliyetlerde sorumluluk almaları gibi konulara önem verilmiş ve kaynaştırma uygulamasının başarılı olması için bu noktalara dikkat edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır (Sart, Ala ve diğerleri, 4).

Görüldüğü gibi ülkemizde özel gereksinimli öğrencilerin eğitimi konusunda gerekli yasal düzenlemeler yapılmakta olup okullarımızda uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı; özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı ortaokullardaki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerilerini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaç sorularına cevap aranmıştır:

1. Öğretmenlerin kaynaştırma uygulamasının başarılı yönlerine ve başarıyı etkileyen etmenlere ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Öğretmenlerin kaynaştırma uygulamasının başarısız yönlerine ve başarısızlığa neden olan etmenlere ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Kaynaştırma öğrencilerine yönelik ders içinde yapılan etkinlikler nelerdir?

4. Öğretmenlerin kaynaştırma uygulamasının başarılı olabilmesi için ve okuldan beklentileri nelerdir?

5. Öğretmenlerin kaynaştırma uygulamasından daha verimli sonuçlar elde edilmesine yönelik önerileri nelerdir?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı ortaokullardaki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerilerini ortaya koymak amacıyla yapılmış olup, mevcut bir durumu betimlemeye yönelik olması nedeniyle nitel bir çalışmadır.

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Kahramanmaraş ilinin Pazarcık ilçesinde devlet okullarında görev yapan ve araştırmaya gönüllü katılan 10 kadın ve 6 erkek toplamda 16 öğretmen ile yürütülmüştür.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada verilerin toplanması amacıyla açık uçlu sorulardan oluşan bir form hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan açık uçlu soruları belirlemek için özel gereksinimli öğrenciler ile ilgili yapılan araştırmalarda kullanılan sorular incelenmiştir. Hazırlanan sorular üzerinde bir uzman görüşü alınarak gerekli düzeltmeler yapılmış ve sorulara son hali verilmiştir. Öğretmenlerin kaynaştırma uygulaması hakkındaki görüşlerini almak üzere 7 açık uçlu sorudan oluşan soru formu Ek-1' de verilmiştir.

2.3. Veri Toplama Süreci

Veriler toplanmadan önce okul idarelerinden gerekli izinler alınarak, görüşme yapılacak öğretmenlere konunun içeriği hakkında kısa bir bilgi verilmiştir ve öğretmenlerle sessiz bir ortamda görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler çalışmanın güvenilirliği açısından ses kayıt cihazlarıyla kayıt altına alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi sürecinde betimsel bir yaklaşımla öğretmenlerin görüşlerinin daha önce bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda kullanılan temalarda değerlendirilerek oluşturulan temalar altında sınıflandırılması ve özetlenmesi yoluna gidilmiştir. Bunun için önce öğretmenlerin her bir soruya verdikleri yanıtlar alt alta getirilerek ve iki araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunarak öğretmenlerin verdikleri cevaplardaki kategoriler belirlenmiş ve veriler böylece sınıflandırılmıştır. Bu süreç araştırmacılar tarafından fikir alışverişinde bulunarak ve tartışılarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca her görüşün kaç öğretmen tarafından paylaşıldığı frekans (f) hesaplamaları ile gösterilmiş ve araştırmanın güvenilirliğini artırmak için öğretmenlerin bazı görüşlerine ait cümlelere de yer verilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde öğretmenlerin açık uçlu sorulara vermiş oldukları yanıtlardan elde edilen bulgular sunulmuştur. Sorulara verilen yanıtlardan yola çıkarak sınıflandırılan ve özetlenen veriler okuyucunun daha iyi anlayabilmesi için tablolastırılmıştır.

Öğretmenlere birinci soruda okulunuzdaki kaynaştırma uygulamasının başarılı yönleri nelerdir diye sorulmuştur. Öğretmenlerin bu soruya ilişkin görüşleri Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1. Kaynaştırma uygulamasının başarılı yönlerine ilişkin öğretmen görüşleri

Tema	Frekans
Başarılı değil	9
Öğrenciyi topluma kazandırmak	2
BEP planları	1
Kaynaştırma öğrencisinin daha iyi değerlendirilmesi	1
Öğrencinin gelişimi	1
Öğrencinin sosyalleşmesi	1
Hayatı öğrenmesi	1
Yeterli düzeyde değil	1

Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin yarısından fazlası (9/16) okullarındaki kaynaştırma uygulamasını başarılı bulmadıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden bazılarının bu konudaki düşünceleri şöyledir:

"Ben başarılı olduğumu düşünmüyorum, o yüzden bence başarılı bir yönü yok."

" Hiç başarılı bir yön göremiyorum ben yani başarılı olduğumu düşünmüyorum."

" Hiçbir başarılı yönü yok."

Az sayıda öğretmen ise (2/16), okullarındaki kaynaştırma uygulamasının başarılı yönü olarak öğrenciyi topluma kazandırmak olduğunu vurgulamıştır. Öğretmenlerden biri bu konudaki düşüncesini *" Bana göre kaynaştırma öğrencilerinin kendi akran grupları ile bir arada olması, topluma kazandırılmasıdır."* şeklinde ifade etmiştir. Sadece birer öğretmenin belirttiği üzere kaynaştırma uygulamasının başarı yönünün BEP planları, kaynaştırma öğrencisinin daha iyi değerlendirilmesi, öğrencinin sosyalleşmesi, öğrencinin hayatı öğrenmesi ve öğrencinin gelişimi olduğunu ifade etmişlerdir. Sadece bir öğretmen ise kaynaştırma uygulamasının yeterli düzeyde olmadığını belirterek düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: *"...okulumuzdaki bu uygulamanın yeterli düzeyde olduğunu düşünmüyorum."*

Öğretmenlere ikinci soruda kaynaştırma uygulamasının başarısına etki eden en önemli faktörler sorulmuştur. Öğretmenlerin bu soruya ilişkin görüşleri Tablo 2' de frekansları ile verilmiştir.

Tablo 2. Kaynaştırma uygulamasının başarısına etki eden en önemli faktörler

Tema	Frekans
Öğrencinin akranları ile olması	4
Veli&okul&öğretmen işbirliği	2
Öğretmenlerin olumlu tutumları	2

Tablo 2' ye göre öğretmenlerin yarısından azı (4/16) kaynaştırma uygulamasının başarısına etki eden en önemli faktörün çocuğun akranları ile vakit geçirmesi olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplara örnek aşağıda verilmiştir:

"Bu öğrencileri farklı bir ortama dışlamadan diğer arkadaşları ile beraber bir eğitim ortamında tutmak..."

Az sayıda öğretmenin (2/16) görüşme kaydında:

"Velilerle okul rehberlik servisi olarak işbirliği yapılması onların bilinçlendirilmesi."

biçimindeki ifadesi, öğretmenlerin olumlu tutumlarının ve veli-okul-öğretmen işbirliğinin kaynaştırma uygulamasının başarısında önemli faktörler olduğunu göstermiştir.

Öğretmenlere üçüncü soruda okulunuzdaki kaynaştırma uygulamasındaki en önemli sorunlar nelerdir diye sorulmuştur. Öğretmenlerin bu soruya ilişkin görüşleri Tablo 3'te frekansları ile verilmiştir.

Tablo 3. Kaynaştırma uygulamasındaki en önemli sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri

Tema	Frekans
Zaman sıkıntısı	6
BEP planlarının uygulanamaması	4
Kaynaştırma öğrencilerine karşı olumsuz tutumlar	2
Kaynaştırma öğrencilerinin kendilerini yalnız hissetmeleri	2
Mekansal sorunlar	1
Kaynaştırma öğrencilerinin geliş-gidiş problemleri	1

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin yarısından azı (6/16) kaynaştırma uygulamasındaki en önemli sorunun zaman sıkıntısı olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenlerden bazılarının bu konudaki düşünceleri şöyledir:

"Öğretmen arkadaşların bu öğrencilere gereken zamanları ayırmaması en büyük sıkıntılardan bir tanesidir."

"...öğretmenler yeteri kadar kaynaştırma öğrencilerine vakit ayıramıyor."

Diğer önemli sorunun ise kaynaştırma öğrencisi için hazırlanan BEP planlarının uygulanamaması olduğunu belirten öğretmenler (4/16) düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

"Şimdi kaynaştırma öğrencileri için hazırlanan BEP planlarının yeterince uygulanamaması başlı başına bir problemdir bence."

"Kaynaştırma öğrencileri için hazırlanan BEP planlarının uygulanamaması sorunlardan birisi."

Az sayıda öğretmenin (2/16),

"Kaynaştırma öğrencisi, öğretmen ya da öğrenci ne yaparsa yapsın sınıfta her zaman tek başına kalıyor. Yapılan bütün etkinliklerde hep sınıfın ya en arkasında ya da en önünde ve diğer sınıf arkadaşları tarafından da biraz dışlanıyor."

"Artı sınıf bazında diğer öğrencilerin o öğrenciye anlayışsız davranmaları. Bazen eğlence gibi kullanmaları onun davranışlarını komik bulmaları."

biçimindeki ifadeleri, kaynaştırma öğrencisine karşı olumsuz tutumların ve kaynaştırma öğrencisinin kendini yalnız hissetmesi bu uygulamadaki en önemli sorunlardan bazıları olduğunu göstermiştir. Sadece birer öğretmenin belirttiği üzere kaynaştırma uygulamasındaki en önemli sorunlardan diğerlerinin mekansal sorunlar ve kaynaştırma öğrencisinin geliş-gidiş problemleri olduğu anlaşılmaktadır.

Öğretmenlere dördüncü soruda kaynaştırma uygulamasındaki başarısızlığın en önemli etkenleri sorulmuştur. Bu soruya ilişkin görüşler Tablo 4'te frekansları ile verilmiştir.

Tablo 4. Kaynaştırma uygulamasındaki başarısızlığın en önemli etkenleri

Tema	Frekans
Kaynaştırma öğrencisinin uyum problemi	5
Sınıf mevcutlarının kalabalık olması	4
Diğer öğrencilerin kaynaştırma öğrencisine karşı tutumları	3
Kaynaştırma öğrencisinin çevresi tarafından anlaşılabilmesi	3
Kaynaştırma öğrencisinin diğer öğrenciler ile aynı sınıfta olması	2
Sistem bozukluğu	2
Programların yetişmemesi	2
Kaynaştırma öğrencisinin seviyesinin üstünde eğitime tabi tutulması	2
Bir sınıfta birden fazla kaynaştırma öğrencisi olması	1
Hizmet personeli eksikliği	1

Tablo 4'e göre öğretmenlerin yarısından azı (5/16) kaynaştırma uygulamasındaki başarısızlığın kaynaştırma öğrencisinin uyum problemi olduğunu belirtmektedir. Öğretmenlerden bazılarının bu konudaki düşünceleri şöyledir:

"Sınıftaki diğer öğrencilerin kaynaştırma öğrencilerini yeterince benimseyemediklerini onlarında sınıfa yeterince uyum sağlayamadıklarını düşünüyorum."

" En büyük problem çocukların uyum problemidir."

Öğretmenlerden bazıları (4/16), sınıf mevcutlarının kalabalık olmasını, diğer öğrencilerin kaynaştırma öğrencisine karşı sergiledikleri tutumun ve kaynaştırma öğrencisinin çevresi tarafından anlaşılmasını başarısızlığa etki eden etkenler olarak görerek şu şekilde kendilerini ifade etmişlerdir:

" Bence sınıf mevcutlarının kalabalık olması."

" Kaynaştırma öğrencilerinin öğrenmeye ilişkin sorunlarının yanı sıra bazen sorunlu davranışlar ortaya koymalarından dolayı öğretmenlerin onları anlamada güçlük çektiklerini düşünüyorum."

" En önemli sorun kalabalık sınıfların olması ve bu kalabalık sınıfların yanında hani bizden özel ilgi bekleyen öğrencilere öğretim yaptırma zorunluluğumuzun olması diye düşünüyorum."

Az sayıda öğretmen (2/16) ise bu başarısızlığın en önemli etkenleri olarak; kaynaştırma öğrencisinin diğer öğrenciler ile aynı sınıfta olması, sistem bozukluğu, programların yetişmemesi ve kaynaştırma öğrencisinin seviyesinin üstünde eğitime tabi tutulması olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplara örnek aşağıda verilmiştir:

"Kaynaştırma öğrencilerin normal öğrenciler ile aynı sınıfta olması."

"Ona vakit ayırdığında konu yetişmiyor, diğer öğrenci sıkılıyor."

"Yani bir kere programlarımız fazlasıyla yüklü.."

"Öğrencilerin kendi seviyesinde değil de daha farklı seviyede ders almak zorunda kalması. Kendi seviyesinin üstünde ders alması."

Sadece birer öğretmenin belirttiği üzere; bir sınıfta birden fazla kaynaştırma öğrencisi olması ve hizmet personeli eksikliği bu başarısızlığın en önemli etkenleri arasındadır. Öğretmenlerden biri bu konudaki düşüncesini " *Bana göre sınıflarda birden fazla kaynaştırma öğrencisi olması ve yeterli destek hizmet personelinin olmaması*" şeklinde ifade etmiştir.

Öğretmenlere beşinci soruda kendi derslerinde kaynaştırma öğrencisi için yaptıkları çalışmalar sorulmuştur. Bu soruya ilişkin görüşler Tablo 5'te frekansları ile verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin kendi derslerinde kaynaştırma öğrencisi için yaptığı çalışmalar

Tema	Frekans
BEP planına uymaya çalışıyorum	6
Ders-içi etkinliklere katılmasını sağlıyorum	6
Seviyesine uygun çalışmalar yaptırıyorum ve sorular soruyorum	4
Yeterince zaman ayıramıyorum	4
Hiçbir şey yapamıyorum	4
Birebir ilgileniyorum	1
Kendi iç dünyalarını dışa vurmaya sağlıyorum	1
İsterse söz hakkı veriyorum	1
Kaynaştırma öğrencisini sınıfta tutmakta zorlanıyorum	1

Öğretmenlerin yarısından azı (6/16), derslerinde BEP planına uymaya çalıştıklarını ve öğrencinin ders-içi etkinliklere katılmasını sağladıklarını ifade ederek, bu konudaki fikirlerini " ... elimden geldiğince ders-içi etkinliklere katılmasını sağlıyorum. Ve ayrıca yazılılarda BEP planına uygun sorular soruyorum", " Bazen basit soruları cevaplaması için ben zorlayarak kaldırıyorum" şeklinde ifade etmiştir. Az sayıda öğretmen (4/16), derslerinde kaynaştırma öğrencisinin seviyesine uygun çalışmalar yaptırdıklarını ve sorular sorduklarını belirterek şu yorumlarda bulunmuşlardır:

"... seviyesine uygun sorular hazırlıyorum."

" Onların seviyelerine uygun en basit düzeyde çalışmalar yaptırıyorum."

Öğretmenlerden bazılarının (4/16) bu konudaki düşünceleri dikkate alındığında derslerinde öğrenciye yeterince vakit ayıramadıkları ve hiçbir şey yapamadıkları yorumu yapılabilir:

"Açıkçası pek bir şey yapabildiğimi söyleyemeyeceğim."

"Ben kendi derslerimde kaynaştırma öğrencilerine yeterince zaman ayıramadığımı düşünüyorum."

"Bir şey yapamıyorum işte."

"Maalesef hiçbir çalışma yapamıyorum."

Sadece birer öğretmenin derslerinde kaynaştırma öğrencisi ile birebir ilgilendiklerini, öğrenci isterse söz hakkı verdiklerini ve kaynaştırma öğrencisinin kendi iç dünyasını dışa vurmasını sağladıklarını ifade etmişlerdir.

" ...katılmak istediği yerde sadece söz hakkı veriyorum."

" ... normal gelişen veya zihinsel bedensel engelli çocuklarda kendi iç dünyalarını dışa vurmalarını sağlıyorum."

Öğretmenlere altıncı soruda okullardaki kaynaştırma uygulamasının daha başarılı olabilmesi için öğretmenlerin velilerden ve okuldan beklentileri sorulmuştur. Öğretmenlerin bu soruya ilişkin görüşleri Tablo 6-a ve 6-b' de frekansları ile verilmiştir.

Tablo 6-a. Okullardaki kaynaştırma uygulamasının daha başarılı olabilmesi için öğretmenlerin velilerden beklentileri

Tema	Frekans
Öğretmenler ile işbirliği içinde olmalarını	6
Velinin okulu daha çok ziyaret etmesi	6
Velinin öğrencisi ile daha ilgili olması	6
Ailelerin kaynaştırma uygulaması hakkında bilgi edinmeleri	3
Velinin öğrencisinin durumunu kabul etmesi	3
Öğretmene ders konusunda yardımcı olmalarını	1
MEB'den isteklerini dile getirmelerini	1
Velinin öğrencisi için gerçekçi hedefler koyması	1
Herhangi bir beklentim yok	1

Öğretmenlerin yarısından azı (6/16),

"Ben velilerin çocuklarıyla bu kaynaştırma boyutunda biraz daha ilgili olmasını istiyorum, bekliyorum aynı zamanda."

"Şimdi kaynaştırma uygulamasıyla velilerle işbirliği yapılması gerektiğini düşünüyorum."

"Bizim kaynaştırma öğrencilerinden velilerin hiç ziyarete geldiğini görmedim. Arada bir gelseler. Belki biz derste ilgilenemiyorum dedim ya, velisi gelse biz bunu zorunluluk gibi görüp çocuğu derse katmak için daha fazla çaba harçayabiliriz. Ben velinin gelmesini isterim ziyaret amacıyla durumunu öğrenmek için."

"Bana göre veliler çocuklarını okula bırakıyorlar ve bir daha ilgilenmiyorlar. Bu yüzden olumsuz bir etki var. Çünkü ben kaynaştırma öğrencilerinin velilerini tanımıyorum. Sadece öğrencilerin isimlerini ve soy isimlerini biliyorum, velilerle ilgili hiçbir şey bilmiyorum."

"Velilerin devamlı öğretmenlerle diyalog halinde olmasını bekliyorum. Yalnız bu olmuyor tabi ki. Çocuklarıyla evde daha fazla ilgilenmelerini beklerim."

biçimindeki ifadeleri, öğretmenler velilerden öğrencileri ile daha ilgili olmalarını ve öğretmenler ile işbirliği içinde hareket etmelerini beklemektedir. Az sayıda öğretmen (3/16) veliden öğrencisinin durumunu kabul etmesini ve kaynaştırma uygulaması hakkında bilgi edinmelerini beklemektedir. Öğretmenlerden bazılarının bu konudaki düşünceleri şöyledir:

"Velilerin bu durumu kabul etmeleri gerekiyor en başta."

"Öncelikle velilerin bu konuda bilinçlendirilmesi altında bu çocukların kapasiteleri ölçüsünde bir şeyleri başarabileceğini onlara anlatmak gerekiyor."

"... yani öğrencilerinin bu yönünün utanılacak bir yön veya işte ayıplanacak bir yön olarak görmemelerini...çocuklarını olduğu gibi kabul edip..."

Sadece birer öğretmen; veliden kendilerine ders konusunda yardımcı olmalarını, MEB'e kaynaştırma uygulamasıyla ilgili istekte bulunmalarını ve öğrencisi için gerçekçi hedefler koymasını beklemektedir:

"Mesela şimdi MEB'den bunlara yönelik gelen herhangi bir donanım veya cihaz göremiyorum. Yani velilerin bu konuda ısrarcı olmaları, yerel yönetimlerden bu öğrencilere yönelik çalışmaların olması için taleplerinin olması."

Bir öğretmen veliden hiçbir beklentisi olmadığını belirterek düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir:

"Ben velilerden bir beklenti içinde değilim çünkü velilerin tam tersine okuldan çok fazla beklentisi var."

Tablo-b. Okullardaki kaynaştırma uygulamasının daha başarılı olabilmesi için öğretmenlerin okuldan beklentileri

Tema	Frekans
Okul & veli& öğretmen işbirliğine önem vermelerini	3
BEP uygulamasını takip etmelerini	3
Öğretmenleri kaynaştırma uygulaması hakkında bilgilendirmelerini	3
Kaynaştırma öğrencisi için ayrı bir sınıf ve ayrı bir plan olmalı	3
Sınıf mevcutları azaltılmalı	2
Bir sınıfta birden fazla kaynaştırma öğrencisi olmamalı	1
Kaynaştırma uygulamasında gönüllü öğretmenlere öncelik verilmeli	1
Disiplin sağlanmalı	1
Kaynaştırma öğrencisinden yüksek bir performans beklenmemeli	1
Kaynaştırma öğrencisine yönelik sosyal aktiviteler yapılmalı	1
Fiziki ortamın iyileştirilmesi	1
Herhangi bir beklentim yok	1

Az sayıda öğretmen (3/16); okula, okul-veli-öğretmen işbirliğine önem vermelerini, BEP uygulamasını takip etmelerini, kendilerini kaynaştırma uygulaması hakkında bilgilendirmelerini ve bu uygulama için ayrı bir planın ve sınıfın olması gerektiğini belirterek düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Okuldan beklentim yani okul yönetiminin bu konu üzerinde biraz daha titiz durması, öğretmen arkadaşlarla velilerin işbirliği, okul yönetimiyle işbirliği halinde olmasının daha iyi olacağını düşünüyorum."

"Okulda aynı şekilde öğretmen ve velilerle işbirliği içinde olmalıdır. Ve bu BEP uygulamasının takibinde olmalıdır."

"Ayrı bir kaynaştırma sınıfı açılabilir bence. Yani onlara daha uygun bir ortamda eğitim verilebilir, daha iyi verimli olabilir ilgilenmesi."

"Özellikle rehberlik ve danışma öğretmenin bizi kaynaştırma öğrencileri hakkında dönem başında bilgilendirmeleri."

"Bu tür öğrencilerin bir arada olması gerekiyor. Yani her sınıfta bir tane olduğu için öğretmenler çok fazla ilgilenemiyor. Bir arada olunca daha fazla ilgi alabileceklerini düşünüyorum."

Sadece birer öğretmen bu uygulamanın daha başarılı olabilmesi için okuldan sınıf mevcutlarının azaltılmasını, bir sınıfta birden fazla kaynaştırma öğrencisi olmamasını, kaynaştırma uygulamasında gönüllü öğretmenlere öncelik verilmesini, disiplinin sağlanmasını, kaynaştırma öğrencisinden yüksek bir performansın beklenmemesini ve onlara yönelik sosyal aktivitelerin yapılmasını, fiziki ortamın iyileştirilmesini beklediklerini belirtmektedir. Öğretmenlerden bazılarının bu konudaki düşünceleri şöyledir:

"Öğrenci sayısının azaltılması gerekmektedir. Kaynaştırma öğrencilerinin sınıflardaki sayılarının fazla olmasının hem normal öğrencilerin hem de kaynaştırma öğrencilerine sınıf içinde ayıracak zamanı sınırladığını düşünüyorum."

"...okulumuzun bu öğrencilere yönelik sosyal aktivitelerde bulunması. Yani bir gezi olabilir, bir eğlence olabilir veya kendilerini ifade edebilecek bir sportif aktivite olabilir."

"Okul ortamının kaynaştırmaya uygun olması gerekmektedir. Çünkü kaynaştırma öğrencileri her şeyden önce sınıf ortamına hazırlanması için öğrencilerin sınıf içerisinde uygun ortamlarda oturması, yaşaması; onlara uygun mekanların olması gerekir."

Sadece iki öğretmen ise okuldan herhangi bir beklentileri olmadığını ifade etmişlerdir:

"Okul yeteri kadar bu konu ile ilgileniyor. Bir beklentim yok."

"Ya okul bu şartlarda çok fazla bir şey yapamaz ki ne yapabilir ki."

Öğretmenlere yedinci soruda kaynaştırma uygulamasında daha verimli sonuçlar elde edilmesine yönelik önerileri sorulmuştur. Öğretmenlerin bu soruya ilişkin görüşleri Tablo 7'de frekansları ile verilmiştir.

Tablo 7. Kaynaştırma uygulamasında daha verimli sonuçlar elde edilmesine yönelik öneriler

Tema	Frekans
Okullarda özel alt sınıflar oluşturulmalı	10
Özel eğitilmiş öğretmenlerin sayısının artırılması	6
Sınıf mevcutlarının azaltılması	6
BEP uygulamasını takip etmelerini	6
Kaynaştırma uygulaması hakkında öğretmenlere hizmet içi programların düzenlenmesi	6
Fiziki ortamın iyileştirilmesi	6
Kaynaştırma öğrencisi için özel okulların olması	2
LGS gibi ortak sınavlarda kaynaştırma öğrencilerinin muaf tutulması	2
MEB kaynaştırma uygulamasına son vermelidir	2
Disiplin sağlanmalı	1
Kaynaştırma uygulaması gözden geçirilmeli	1
Okul & veli & öğretmen işbirliğinin olması	1
Ailelerin bilgilendirilmesi	1
Bir sınıfta birden fazla kaynaştırma öğrencisi olması	1
Kaynaştırma öğrencisinin gelecekte istihdam sorunu yaşamaması	1
Kaynaştırma öğrencilerinin yoğun olduğu sınıflarda bulunması	1
RAM ile işbirliği yapılması	1
Kaynaştırma öğrencisi olma kriterleri gözden geçirilmeli	1
Diğer okullar ile işbirliği yapılması	1

Öğretmenlerin çoğu (10/16) kaynaştırma uygulamasının daha başarılı olabilmesini okullarda özel alt sınıfların oluşturulmasına bağlamıştır. Öğretmenlerden bazılarının bu konudaki düşünceleri şöyledir:

"Kaynaştırma öğrencileri için özel alt sınıfların oluşturulması gerektiğini düşünüyorum. "

" Ayrı bir sınıf açılmalı her okul bünyesinde onlar için."

Öğretmenlerin yarısından azı (6/16) kaynaştırma uygulaması için; özel eğitilmiş öğretmenlerin sayısının artırılmasını, sınıf mevcutlarının azaltılmasını, MEB'in BEP uygulamasını takip etmesini, öğretmenlere bu konu ile ilgili hizmet içi programların düzenlenmesini, fiziki ortamın kaynaştırma öğrencisi için uygun hale getirilmesini gerekli gördüklerini belirtmiştir:

"Bu öğrenciler için kaynaştırma alanında eğitim almış öğretmen sayılarının daha çoğaltılması ve okullarda kaynaştırma sınıflarının açılmasının faydalı olacağını düşünüyorum."

"MEB sorunları takip etmelidir bence. Okullarla işbirliği yapmalı bu konuda. Gerçekten amacına ulaşılması sağlanmalıdır. Uygulama sadece teorikte kalmamalıdır."

"Kaynaştırma öğrencileri hakkında bizi bilgilendirmelerini isterim. Okulda bir özel eğitim öğretmeninin bulunmasını isterim. Okulda öğretmenleri bilgilendirecek konuşmalar yapılmasını, hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesini isterim."

"Gerekli eğitim kaynakları, destek özel eğitim hizmetleri ve donanım sağlandığında kaynaştırmanın çok daha başarılı olacağını düşünüyorum."

"Sınıf açılabilir eğer sınıf açılmıyorsa diğer sınıflardaki öğrenci sayıları azaltılabilir en azından yarıya indirilebilir ki birebir en azından dersin bir 10-15 dakika kaynaştırma öğrencisi ile ilgilenebilirim."

Az sayıdaki öğretmenin (2/16),

"Kaynaştırma öğrencilerin LGS de diğer öğrencilerle beraber aynı sınava tabi tutulması. Yaptığımız işle uygulama çok farklı."

biçimindeki görüşlerinden yola çıkılarak, kaynaştırma öğrencisinin LGS gibi ortak sınavlarda muaf tutulması ve onlara özel okulların açılması gerektiği anlaşılmaktadır. Sadece birer öğretmenin belirttiği üzere diğer okullar ile işbirliği yapılması, okullarda disiplinin sağlanması, kaynaştırma uygulamasının gözden geçirilmesi, okul-veli-öğretmen işbirliğinin olması, ailelerin bilgilendirilmesi, bir sınıfta birden fazla kaynaştırma öğrencisinin olmaması, kaynaştırma öğrencisinin gelecekte istihdam sorunu yaşamaması, kaynaştırma öğrencisinin kız öğrencilerin yoğunlukta olduğu sınıflara alınması, RAM ile işbirliği yapılması, kaynaştırma öğrencisinin kaynaştırma öğrencisi olma kriterlerini gözden geçirmesi ile bu uygulamada başarının artma olasılığının olacağını belirtmişlerdir:

"Disiplin olmalıdır bence. Disiplin olduktan sonra her şey rayına oturur."

"En önce kaynaştırma eğitiminin bütün bakanlıkta en baştan dizayn edilmesi gerekmektedir. Çünkü hali hazırdaki okulların hiçbiri kaynaştırmaya uygun yapılmamaktadır."

"...daha sonra bu çocuklar eğitim kademesinden çıktıktan sonra mutlaka yapacakları işler var, becerebilecekleri kendi kapasitelerine göre, istihdam edilmeli ve hayatlarını sürdürmeleri sağlanmalı."

"Artı bana göre bu kaynaştırma öğrencileri kız öğrencilerin daha çok olduğu sınıflarda bulunmalı."

"RAM'ın yardımıyla işbirliği yapılması. Öğretmenlerin RAM tarafından kursa alınması. Kaynaştırma öğrencilerin LGS de diğer öğrencilerle beraber aynı sınava tabi tutulması."

"Kaynaştırma öğrencileri seçilirken gerçekten doğru bir uygulama yapılabilir yani kıstaslar kriterler yeniden belirlenmelidir. Bazen verilen raporlar kaynaştırmayı yansıtmamakta ve engel durumu yüksek olan öğrenciler kaynaştırmaya dahil edilmekte."

Sadece iki öğretmen MEB'in bu uygulamaya son vermesi gerektiğini belirtmiştir:

"MEB bu uygulamaya bir son vermelidir. Çünkü gerçekten amacından sapıyor, hedeflenen amaca ulaşılamıyor."

"Hiçbir önerim yok. Çünkü önerilerimin boşa çıkacağını biliyorum."

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı ortaokullardaki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerilerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin bir çoğu okullarda uygulanan kaynaştırma eğitimini başarılı bulmamaktadır. Uygulamanın başarılı bulunmamasındaki en önemli sebepler olarak zaman sıkıntısı, BEP planlarının uygulanamaması, sınıf mevcutlarının kalabalık olması, kaynaştırma öğrencilerinin uyum sorun yaşamaları gösterilmiştir. Az sayıda öğretmen ise uygulamanın başarısızlık sebepleri olarak kaynaştırma öğrencisine karşı arkadaşlarının olumsuz tutumları, okulun fiziki şartlarının yetersiz olması, veli-okul ve öğretmen işbirliğinin yetersiz olması gibi etkenleri belirtmiştir. Mehmet Kaan Demir (2011) "Kaynaştırma Eğitimi Konusunda Tecrübeli Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri" isimli çalışmada bu araştırmada elde edilen benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitiminde yaşadıkları sorunlar incelendiğinde rehberlik faaliyetlerinin eksikliği, okul yönetimlerinden yeterli desteği alamama, sınıf mevcutlarının fazla olması, okul-sınıf ortamının donanım açısından yetersizliği, kendilerinden kaynaklanan bazı durumlar (yönetim-teknik vs.), kaynaştırma öğrencilerinin aileleri ile yaşanan sorunlar ve diğer öğrencilerin kaynaştırma öğrencilerinden olumsuz etkilenmesi durumları öğretmenlerce dile getirilmiştir.

Öğretmenlere derslerinde kaynaştırma öğrencileri için yaptıkları çalışmalar sorulduğunda bazıları öğrencilerin ders-içi etkinliklere katılmalarını sağladıklarını, onlara seviyelerine göre çalışmalar yaptırıp sorular sorduklarını, BEP planına uymaya çalıştıklarını söylerken, bazıları ise yeterince zaman ayırıp birebir ilgilenemediklerini söylemektedirler. Öğretmenlerden bazıları ise hiçbir şey yapamadıklarını belirtmektedirler.

Araştırmanın ulaşmayı hedeflediği verilerden bir diğeri kaynaştırma uygulamasının daha verimli olması için öğretmenlerin velilerden ve okuldan beklentilerinin neler olduğu konusundaki görüşleridir. Öğretmenler velilerden öncelikle kendileri ile işbirliği içinde olmalarını, okulu daha fazla ziyaret etmelerini, çocukları ile daha çok ilgilenmelerini istemektedirler. Öğretmenlerden bazıları ise ailelerin kaynaştırma uygulaması hakkında bilgi edinmelerinin ve daha bilinçli olmalarının gerektiğini vurgulamaktadır. Öğretmenlerin okuldan beklentileri ise okul idaresinin okul-veli-öğrenci işbirliğine önem vermesi, BEP uygulamasını takip etmesi, öğretmenleri kaynaştırma uygulaması hakkında bilgilendirmesidir. Az sayıda öğretmen ise sınıf mevcutlarının azaltılmasını, kaynaştırma uygulamasında gönüllü

öğretmenlere öncelik verilmesini, kaynaştırma öğrencilerine yönelik sosyal faaliyetlerin düzenlenmesini istemektedir. Sadioğlu ve diğerleri (2013) yaptıkları çalışmada, sınıf öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun kaynaştırma eğitimi ile ilgili çeşitli desteklere ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Öğretmenler birden çok destek türüne ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedirler. Öğretmenlerin ihtiyaç duydukları desteğin uzman desteği olduğu görülmektedir. Sınıf öğretmenlerinin ihtiyaç duydukları bir diğer destek türü bilgilendirme dir. Bu destekleri sırasıyla materyal desteği, özel eğitim sınıfı, aile desteği ve kaynak oda desteği takip etmektedir. Öğretmenler hizmet içi eğitimlerin uygulandığı saatlerin ve içeriğinin yetersiz olduğunu belirtmişleridir.

Kaynaştırma uygulamasında daha verimli sonuçlar elde edilmesine yönelik öğretmenler farklı öneriler öne sürmüşlerdir. Öğretmenlerin çoğu okullarda özel alt sınıfların oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmenlerden bazıları ise özel eğitilmiş öğretmenlerin sayısının artırılmasını, sınıf mevcutlarının azaltılmasını, BEP uygulamasının takip edilmesini, kaynaştırma uygulaması hakkında öğretmenlere hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesini, okulların fiziki ortamlarının iyileştirilmesini, kaynaştırma öğrencilerinin LGS gibi ortak sınavlardan muaf tutulması gerektiğini belirtmişlerdir.

EK 1: Görüşme Soruları

- 1- Okulunuzdaki kaynaştırma uygulamasının başarılı yönleri nelerdir?
- 2- Bu başarıdaki en önemli faktörler nelerdir?
- 3- Kaynaştırma uygulamasındaki en önemli sorunlar nelerdir?
- 4- Başarısızlığın/sorunların en önemli etkenleri nelerdir?
- 5- Siz kaynaştırma öğrencisi için kendi dersinizde ne gibi çalışmalar yapıyorsunuz?
- 6-Okulunuzdaki kaynaştırma uygulamasının daha başarılı olabilmesi için;
  - a) Sizin velilerden beklentileriniz nelerdir?
  - b) Sizin okuldan beklentileriniz nelerdir?

7- Kaynaştırma uygulamasında daha verimli sonuçlar elde edilmesine yönelik önerileriniz nelerdir?

KAYNAKÇA

Demir, M. K., Açar, S. (2011). Kaynaştırma Eğitimi Konusunda Tecrübeli Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(3), 730.

Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: Tanımı, Gelişimi ve İlkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 1.

Sadioğlu, Ö., Batu, S., Bilgin, A. (2012). Sınıf Öğretmenlerinin Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırılmasına İlişkin Görüşleri. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 400.

Sart , Z. H., Ala, H., Yazlık, Ö. ve Yılmaz, F. K. (2004). Türkiye Kaynaştırma Eğitiminde Nerede?: eğitimciye öneriler. *İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi*, 4.

Vural, S., Yücesoy, Ş. (2003-2004). Türkiye’de Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Hizmetlerin Yasal Yapılanmasında Avrupa Birliği’ne Uyum Çabalarının Yansımaları. *Sosyal Bilimler Dergisi 2003-2004*, 148.

KIBRIS'IN TÜRK DIŞ POLİTİKASI AÇISINDAN ÖNEMİ

Prof. Dr. Mustafa TALAS

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Özet

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'deki en büyük doğal uçak gemisidir. Bundan dolayı dünyada stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye açısından da bu önem kat kat büyük olmaktadır. Özellikle Kıbrıs'ın stratejik önemini pergel örneği ortaya koyabilir. Pergelin sabit ucunu Kıbrıs'a koyup hareketli ucunu istediğiniz yöne çevirebilirsiniz. Bu hareketli ucu silah olarak, teleskop olarak ya da başka bir şey olarak düşünebilirsiniz. Bu durumda, Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de merkez ya da kalp olur. Türk dış politikasının da kalbinde yer tutması çok doğal olacaktır. Bu bildiride Kıbrıs, Türk Dış Politikasının önemli konularından biri olarak analiz edilmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Bu konular; Tarihi süreçte Kıbrıs, Kıbrıs'ta Türk İskanı, Kıbrıs'ın Bölgesi ve Türkiye İçin Önemi şeklinde sıralanabilir.

Anahtar Sözcükler: Kıbrıs, ada, dış politika, Doğu Akdeniz

THE IMPORTANCE OF CYPRUS IN CONTEXT TURKISH FOREIGN POLICY

Abstract

Cyprus is the biggest flattop in Eastern Mediterranean. For thet reason it has a strategical importance in the world. In particular, compass sample shows its strategical importance. You can put compass's fixed end to Cyprus and hold its mobile end each direction. And you can think this mobile end as a piston, a telescope or any other thing. Cyprus becomes centre or heart in Eastern Mediterranean. It is naturally that Cyprus is in the heart of Turkish Foreign Policy. In this study, Cyprus as one of the most important issues has been analyzed. These subjects include Cyprus, Cyprus in context historical period, Turkish inhabbiting in Cyprus, the importance of Cyprus for Turkey and its region tittles.

Key Words: Cyprus, island, foreign policy, Eastern Mediterranean

Giriş: Amaç, Kapsam, Sınırlılıklar, Materyal ve Metod

Bu araştırma ile Türkiye açısından stratejik anlamda çok büyük bir öneme sahip olan Kıbrıs Adası'nın ne anlama geldiği, Kıbrıs'ın tarihsel periyotta nasıl bir gelişim kaydettiği ve günümüz dış politikası açısından Kıbrıs'ın öneminin izah edilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma üç bölümden mürekkeptir. Birinci bölümde Kıbrıs'ın ne anlama geldiği anlatılmıştır. İkinci bölümde tarihsel süreçte Kıbrıs konusu izah edilmiştir. Üçüncü bölümde ise Kıbrıs konusunun Türk Dış politiası açısından önemi ifade edilmiştir.

Bildiride materyal olarak şahsi kütüphanemizde bulunan kitaplar, yakın çevremizde bulunan akademik çevreden insanların kütüphaneleri, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sabiha Şahenk Kütüphanesi'nin veri kaynakları ve web tabanlı veri kaynaklarından temin edilen makaleler kullanılmıştır. Yöntem olarak sosyolojik teori metodu benimsenmiştir.

Hem Türkiye'nin hem de dünyanın Ortadoğu'daki stratejik anlamdaki en önemli konusu denilebilecek Kıbrıs Meselesi'nin araştırılması ve Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklüğünün çıkarına olmayacak dayatmaların iyi anlaşılması için tarihe, ve özellikle de Kıbrıs Adası'nın Tarihine vakıf olmak gereklidir. İngilizlerin egemenliği esnasındaki nüfus politikalarına, Rumların çoğunluğu oluşturmak için geliştirdiği stratejik hamlelere ve Ada Türklüğünün Denктаş ve Küçük gibi kahramanlarının yaşadıklarına vakıf olmak şarttır. Hangi koşullarda adada var olan Türklerin hayatını sürdürdüğü, neler çektiği ve toplumsal anlamda nasıl bir politikanın etkisinde kaldığının iyi bilinmesi gerekmektedir.

Çalışmanın bu aşamasında Kıbrıs'ın ne anlama geldiğinin anlatılması icap etmektedir.

1.Kıbrıs

Denizin ortasında sabit ve büyük bir uçak gemisi gibi duran Kıbrıs Adası, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Ortadoğu ve özellikle Doğu Akdeniz için çok önemli stratejik özelliğe sahip bir coğrafi alandır.

Bundan dolayı, Kıbrıs ile ilgili ne kadar anlamlı söz söylenece az olacaktır. Akdeniz'in Doğusu'nda bir tarafında Türkiye ve özellikle İskenderun Limanı, diğer tarafında Suriye, Lübnan ve İsrail'in limanları, başka bir yönünde Mısır'ın Süveyş Kanalı ve İskenderiye Limanı; başka bir yönünde Orta Akdeniz'in Kıbrıs kadar önemli olan sayısız adası ve özellikle Girit'in bulunması çok önemlidir.

Daha Türklerin eline geçmeden önce Akdeniz'deki Şövalye Savaşlarının idare merkezi olması da bu açıdan önemini ortaya koymaktadır. Zaten Osmanlı Devleti'nin 1571'de Kıbrıs'ı fethi söz konusu olmuştur ancak Kıbrıs için Osmanlı'nın uğraşması onlarca yıl sürmüştür. Sayısız denemeler yapılmış ancak 1571'de sonuç alınmıştır.

Deniz taşımacılığının, Akdeniz'deki ticaret gemilerinin uğrak yeri olan Kıbrıs Adası'nın, Süveyş Kanalı yapılmasıyla önemi daha fazla artmış ve İngilizlerin Mısır ile yakın zamanlı olarak Kıbrıs'ın denetimini Osmanlı'dan alması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durum Kıbrıs ve Mısır'ın birbiriyle bağlantılı olarak kontrol altına alınması mecburiyetinin olduğunu ortaya koymuştur.

Kıbrıs'ın önemi bununla da sınırlı değildir. Yerüstünde denizden taşınacak ticari unsurların yanı sıra Akdeniz'de var olan yeraltı kaynakları konusunda hak sahibi olmanın da adaya sahip olmakla bağlantılı olması durumu vardır. Bu da adanın önemini kat kat arttıran bir yapıdadır. Petrol, doğal gaz ve birtakım başka maddelerin varlığı meselesi ada üzerine odaklanma düzeyini yoğunlaştırmaktadır.

Bütün bunlardan dolayı Kıbrıs adası ile Türkiye'nin de ilgilenmesi ve bu ilgisini güçlü politikalarla desteklemesi kaçınılmaz bir olgu olacaktır. Hem kendi kıta sahanlığı ve güvenliği için, hem Kıbrıs'da meskun olan Türk nüfusunun selameti için hem de Kıbrıs etrafında var olan transit geçiş ve yeraltı kaynakları için Türkiye'nin ilgisinin olması tabii bir olaydır.

Kıbrıs'ın dünden bugüne önemini anlamak için Tarihsel süreçte Kıbrıs konusunun da ele alınması gerekmektedir.

2.Tarihsel Süreçte Kıbrıs:

Kıbrıs, tarihin çok eski dönemlerinden beri, Doğu Akdeniz'de çok önemli bir ada olup Dünyayla ilgili her devlet ve milletin özel olarak dikkatini çekebilen coğrafi bir alandır(Derman-Kurban, 2016:455-484). Bu dünyanın anlamlı bir parçası olan ve Kıbrıs'la en

yakın bağı olan devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin de ilgi alanında olması çok doğal bir hadisedir. Türkiye için her devlet ve toplumdan daha fazla stratejik bir öneme sahip olan Ada'nın Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin direnç noktası olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bir bakıma Kıbrıs, Türk Devleti'nin savunulacak en haklı davalarından biridir. Bu kadar önemli bir davadan taviz vermek Ankara'dan taviz vermek, Cumhuriyetten taviz vermek, Emperyalizme karşı açılan haklı savaştan taviz vermek, kısacası bütün Türkiye'den taviz vermek anlamına gelecektir.

Kıbrıs Adası, çok uzun süren uğraşlardan sonra 1571'de fethedilmiştir. 1571'deki fetihten sonra, Osmanlı Devleti adaya Toroslardan Yörük ve Türkmenleri getirip yerleştirmiştir. Kıbrıs Türkleri, yerleştirilmiş olan bu Yörük taifesinden oluşmuş ve gelişmiştir. İç Anadolu'dan, Güney ve Batı Anadolu'dan Silifke Taşucu Limanı yoluyla otuz bin dolaylarında Türk, Kıbrıs'a gönderilmiş olduğu kayıtlarda mevcuttur. Bu gönderilen Yörüklerin oymaklarının adları; Akkeçili, Köseoğlu, Şıhlı, Patrah(Pıtrah), Çıplaklı, Köklü, Taslaklı, Cerit, Saçıkara vb. Ayrıca "Kethüda Hasan" adında biri, Ilgın, Akşehir, İshaklı, Akdağ'dan perakende olarak kendi istekleriyle, bin hanelik bir grup götürmüştür(Eröz, 1983:62).

Yapılan bu iskan ile, adada Türkler lehine dönüşmüş olan bir nüfus dengesi ortaya çıkmıştır. Kıbrıs, Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar siyasî hakimiyet bakımından da Türk adası olarak kalmıştır. Ancak, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla, Kıbrıs'ın önemi eskiye göre daha fazla artmış ve bu önemine binaen İngilizler adayı işgal etmiştir. Çünkü, İngilizler açısından Hindistan, Güney Asya ve Doğu Avrupa'daki İngiliz Sömürgelerinin yolunun güvence altına alınması çok önemliydi(Dilek, 2015:196). Bu güvencenin temin edilmesi de ya kendilerinin ellerinde ya da kukla bir yönetimin elinde olması ile mümkün görünmekteydi. İngilizler, Rusların güneye doğru açılma tehlikesi sebebiyle, Kıbrıs'ı ilhak edip kendi kontorlünde tutmaya çalışmıştır. Bundan sonra da, İngilizler, sürekli güçlü olan bir devletin eline geçmesini önlemek şeklinde bir politika geliştirmiştir(Göktepe-Bilgiç, 2014:143-144). İngiliz politikasının odak noktasında da nüfus vardı. Onlar, adayı ele geçirdikten sonra, nüfus dengesinin Türkler aleyhine değiştirilmesini temin etmeye çalışmışlardır. Nüfus dengesini Türkler aleyhine bozabilmek için Rum sayısını arttırmak, Türkleri silahla azaltmak gerekirse silahla, o da olmuyorsa halkı göçe teşvik eden faktörleri devreye sokarak başarılı olmaya çalışılmıştır. Adada belirsizlik ortamı yaratarak, söz konusu belirsiz ortamda, öncelikle adada iskan olmuş Türkler zorunlu göçe maruz bırakılmıştır. Bir kısım Kıbrıslılara da önemli imkânlarla İngiltere'ye davet edip, orada eğitim, iş imkânı ve değişik özendirici tedbirlerle Türkleri adadan soğutma yolu seçilmiştir. Pek çok Kıbrıs Türkü'nü de Türkiye'ye göçe zorlamışlardır. Bunlardan sonraki aşamada ise, Kıbrıs'ta kalan Türklere ekonomik, kültürel ve siyasî yaptırımlarla bıkırma politikası geliştirilmiştir. En son aşamadaysa, İngiltere'ye götürülüp özel olarak yetiştirilen aydınlar aracılığıyla ada halkına sen Kıbrıslısın, sen Türk değilsin telkininde bulunmaları temin edildi. Bu da kimlik krizi ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türklük bilincinin kaybolmasına vesile olmuştur.

Bir ülke insanını silahsız teslim almanın yolunun kimlik krizi yaratmakla mümkün olduğunu bilen İngiliz müstemlekecilik siyaseti, Kıbrıs'ta kendine yardımcı olacağını düşündüğü kimliksiz vatandaş yetiştirmek şeklinde politikayla kendini göstermiştir.

Bu durumun farkında olan Türkiye'deki aydın sınıfı 1950 sonrasında Kıbrıs konusunda Türkiye'nin hak sahibi olduğu ve Yunan Hükümeti'nin Enosis Politikasının önlenmesinin

politik alt yapısını oluşturmaya çalışmışlardır. Devletin ve hükümetin gündemine girmesinde ve zihinsel altyapının oluşumunda milliyetçi Türk Aydınlarının rolü çok büyük olmuştur(Şahin-Parkalay Topbaş, 2015:398-409). Öyle ki, 1974 Barış Harekatına kadar uzanan kamuoyundaki konsensusun temini bu bilinç oluşturma faaliyetlerinin ürünü halini almıştır.

Türkiye'nin uluslararası hukuktan kaynaklı garantör devlet olarak yer alması Kıbrıs'ın kaderi ile ilgili olarak bir dönüm noktası oluşturmuştur. Artık Türkiye'nin onayı alınmadan herhangi bir oldu bittinin kabul edilebilmesi buna göre mümkün olmayacaktır. Hukuk dışı olabilecek bütün müdahalelere hukukdan doğan haklarla karşı çıkılması dönemi böylelikle başlamıştır ve nihayetinde hukuksuz eylemlere Türkiye'nin müdahale edebilmesi durumu ortaya çıkmıştır.

Yurtta sulh cihanda sulh felsefesiyle tesis edilen Türk Dış Politikasının bu sulhu koruması da en doğal hakları arasında yer almaktadır.

Bildirinin bu aşamasında Kıbrıs'ın Türk Dış Politikası açısından ne anlama geldiğinin anlatıldığı bölüme geçilebilir.

3. Türk Dış Politikası Açısından Kıbrıs'ın Önemi

Türkiye'ye 70 km mesafedeki bir ada kıta sahanlığı ve ülke güvenliği açısından çok büyük bir öneme sahiptir. Türkiye karasının parçası olduğu geometrik şekilleriyle de ortada olan Kıbrıs'ın Türkiye tarafından kıymetli görülmesi normal bir hadisedir. Bütün bu coğrafik anlamlardan daha önemlisi tarihsel ve kültürel olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçası da olan Kıbrıs için her türlü siyasal ve ideolojik mülahazaların dışında olarak önem atfedilmesi gerekmektedir.

Türkiye kadar Kıbrıslı Türkler açısından da ve onların yaşamlarını sürdürmeleri açısından da çok önemli olan Kıbrıs çift yönlü stratejik öneme haiz bir vatan toprağı ve Türk Kültürünün yaşadığı bir ortamdır. Bunun yanı sıra dünyada adında Türk olan iki ülkeden biridir. Bütün bu sebepler Kıbrıs'ın Türk Dış Politikası açısından sahip olduğu önemi ortaya koymaktadır.

Kıbrıs Meselesi; ne harcanan paralarla, ne etrafında var olduğu söylenen doğal zenginlik kaynakları ile ölçülemeyecek kadar paha biçilmez bir büyük kıymetin ifadesi olmaktadır. Korunması ve yaşatılması gereken Türk varlığı ve Türk kimliği belki de hepsinden daha fazla önem arzeden bir olgu niteliğindedir.

Kıbrıs coğrafyasında Türk kültürü, destan, mani, ninni, ağıt vs. gibi somut olmayan kültürel miras örneklerinde olduğu gibi düğün, ölüm, doğum gibi günlük yaşam örneklerinde; ant, abidevi eserler, imaret ve ibadet yerleri, mezarlıklar gibi somut olan kültürel miras örneklerinde varlığını güçlü bir biçimde sürdürmektedir(Ersoy, 2006:138). Türkçesi Anadolu Ağzına en yakın Türk Diyarı olan Kıbrıs Türklüğünün çeşitli oldu bittilerle zor durumda bırakılması veya Rum müstemlekesi haline dönüştürülmesi çabaları, Türk Dış Politikasının karşı çıkması için yeterli gerekçelerdendir. Yüzlerce yıl Türklerin egemen olduğu ve özgün bir kültürel yapı oluşturduğu Kıbrıs Türklerinin benzer insani yapısı, yaşam biçimi örneklerini Akdeniz Bölgesi'ndeki Toroslarda yaşayan Yörük-Türkmen taifesi mensubu insanlarda görebilmek mümkündür. Bütün bunlardan dolayı da Türkiye Kıbrıs'ı kendinden bir parça gibi görecektir. Bu görüşe bağlı olarak da ayrı bir devlet olarak varlığını tanımakla beraber dış tehditlere karşı savunmasız kalmasına da razı olmayan politik bakış açısından

vazgeçemeyecektir. Hem 1571'deki fetih esnasında hem de 1974 Barış Harekatı yapıldığı kadar ve yapıldığı esnada, Kıbrıs ve Türkiye güvenliği için verilen şehitlerin aziz hatırası da ayrı bir önem arzeden gerekçe olmaktadır. Barış Harekatı öncesinde yaşanan mezalimin yaratmış olduğu travmatik durum ancak yaşayarak anlaşılabilir durumda olan şeylerdir. İşte anlaşılabilmesi kimlik ve bilinç kaybıyla izah edilebilecek olan bu durumun hem Türkiye'de hem de Kıbrıs'ta yeni nesillere öğretilmesi, eğitimde kullanılması elzem olacaktır. Kıbrıs'ın Türkiye için, Türkiye'nin de Kıbrıs için vazgeçilmezliğinin tarihsel, kültürel ve sosyal gerekçelerinin öğrenilmesi ve öğretilmesi geleceğin güvene altına alınması açısından çok önemli olacaktır.

Türklüğün hem Kıbrıs'taki temsilcileri hem de Türkiye'deki temsilcilerinin dünyadaki en haklı oldukları davanın Kıbrıs Türklüğünün bağımsızlığı olduğu bilinmelidir. Neden sefalet ve açlığa rağmen vazgeçilemez olduğunun iyi bilinmesi gereklidir. Türk Milletinin en önemli hasletinin aç kalsa da vatansız olamamak olduğu konusunu yedi düvele hatırlattığı dış politik argümanların en başta geleninin Kıbrıs olduğu daha iyi anlaşılmalıdır.

Sonuç

Kıbrıs'ta yaşanan Enosis Politikası ürünü mezalim durumunun ne olduğunu Kıbrıs Türklerinin 1960 öncesini yaşayan büyüklerinden öğrenmeleri, olaylara daha mantıklı bakmalarını sağlayacaktır. Çünkü İngiliz müstemlekeci politikasının ürünü olan eğitim politikalarının ürünü olan bakış açısının doğru yönü gösteremeyeceği açıktır. Türkiye'deki AB Lobisinin etkisiyle hareket eden bireylerin de başka ülkelerin AB Politikasını derinlemesine incelemeleri durumunda bakış açılarını yeniden düzenlemeleri mümkün olacaktır. Eğer analizci bakış açısıyla, Batı Trakya Türklerinin Yunanistan'ın AB'ye girmiş haliyle hangi haklara sahip oldukları incelenirse, gerçeğin daha iyi anlaşılabilmesi olasıdır. Bir traktör ehliyetini bile son yıllara kadar alamayan, yüksek okul mezunu bile olsa işe alınmayan, memur yapılmayan, bütün birliklerine bile başkan olamayan Batı Trakya Türklerinin durumu hem Kıbrıs Türkleri hem de Türkiye'deki AB Lobisi için önemli bir gösterge olmalıdır.

Kıbrıs ve bütün Dış Türkler için önemli bir sigorta olan Türkiye'nin dış politikasının yönünü Türkiye'nin ve Türklerin menfaatlerinin belirlemesi elzem olanıdır. Kıbrıs'ın kalkınması, gelişmesi ve hiçkimseye muhtaç olmadan yaşayabilmesi elbette Türkiye'nin de hedefleri arasındadır. Bunu temin etmek demek gidip Enosis takıntılı Kıbrıs Rumlarının müstemlekesi olmayı kabul etmek olmamalıdır.

Hem Türkiye olarak hem de Kıbrıs olarak uluslararası haklarımızdan kolayca ve ekonomik bahanelerle vazgeçmek küreselleşen dünyaya ayak uydurmak demek değildir, tam aksine sıradan bir üçüncü dünya ülkesi olmayı peşinen kabul etmek demek olur.

Çözumsuzlük girdabında sürüklenmenin çözüm olmadığı doğrudur. Ancak çözümsüzlüğe sebep olan Türkiye Türkleri ve Kıbrıslı Türkler değil, bütün Dünyayı arkalarında hissederek uzlaşmaz tutumlu olan Rumlardır.

Yaşanan bütün tarihsel tecrübeler Kıbrıs ve Türkiye Türklüğünün kader birliğinin olduğunu, çıkar birliğinin olduğunu ve kültür birliğinin olduğunu göstermektedir. Buna göre, her türlü farklı düşüncenin ötesinde, Kıbrıs'ın varlığı ve birliği konusunda Türklüğün ortak amaç ve gayesi doğrultusunda hareket edilmesinin kaçınılmaz olduğu bir gerçektir. Siyasal anlayış farklarının hepsini Kıbrıs konusunda bir kenara bırakmak ve ortak hareket etmek esas

olandır. Aksi hareket durumu ne Türkiye’yi ne de Kıbrıs’ı güvenli kılacaktır. Bu anlayışın Kıbrıs konusundaki dış politikanın da odak noktası olması şarttır.

Kaynakça

- Bektaş, Mücahit (2013). Türkiye'nin Dış Politikasında "Kıbrıs Sorunu": Kriz Yönetimi Stratejisi Açısından Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Derman, Giray Saynur-Kurban, Vefa (2016). “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB İle İlişkiler”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal of Modern Turkish History Studies XVI/33,Güz/Autumn, s. 455-484
- Dilek, Mehmet Sait (2015). “Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Ermenistan ve Türkiye’ye Yönelik Dış Politika Tutumları”, Tesam Akademi Dergisi, Ocak-Şubat, 2(1), s.195-220
- Dünya ve KKTC Ekonomisine Bakış, KKTC Devlet Planlama Örgütü, Mart 2013
- Eröz, Mehmet (1983). “Türkistan’dan Kıbrıs’a Tek Kültür”, Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz, Doğu Yayınları, İstanbul.
- Ersoy, Ruhi (2006). “Gelenek/Değişim ve Kıbrıs’ta Türk Kimliği”, Türkbilig, Sayı:12, s.134-142
- Göktepe, Cihat-Bilgiç, Tuba Ünlü (2014). “İngiliz Güvenlik ve Dış Politikasında Kıbrıs (1945-1974)”, Bilig, KIŞ/ SAYI 68, s.141-168.
- Şahin, İsmail-Parkalay Topbaş, Selma (2015). “Kamuoyu ve Dış Politika Bağlamında Peyami Safa’nın Yazılarında Kıbrıs Meselesi”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 7 Sayı: 13, Aralık, s. 389-412

TARIMIN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Doç. Dr. Arif SEMERCİ

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi

Arş. Gör. Ahmet Duran ÇELİK

Mustafa Kemal Üniversitesi

Özet

Ülke ekonomileri içinde sektörlerin önemi ülkelerin kalkınmışlık düzeylerine göre farklılıklar göstermektedir. Türkiye, gelişmekte olan ülkeler grubunda yer almaktadır. Türkiye ekonomisinde milli gelir içinde tarım sektörünün payı nispi olarak azalmakla birlikte mutlak değer bakımından artış eğilimi devam etmektedir. Bu çalışmada tarımın Türkiye ekonomisindeki yeri; toplumun gıda gereksinimini karşılaması, sanayi sektörüne hammadde vermesi, tarım sektörüne girdi talebi oluşturması, ihracata olan katkısı ve istihdam olanakları bağlamında incelenmiştir. 2017 yılı verilerine göre; tarımsal GSYH değeri yaklaşık 205,1 milyar TL olup, ülke GSYH'daki payı %6,08, istihdamdaki payı %19,38'dir. Sektörün ülke ihracatındaki payı %3,35, ithalatındaki payı ise %3,81 olmuştur. Gıda sanayi de dikkate alındığında dış ticarete tarımın 2,5 milyar ABD\$ artı değer oluşturmaktadır. Gıda sanayi dikkate alınmadığı takdirde, Türkiye'de tarım sektörü yaklaşık 3,2 milyar ABD\$ açık vermektedir ki bu da ülkenin tarım ve hayvancılık ürünlerinde net ithalatçı ülke konumunda olduğunu göstermektedir. Türkiye son yıllarda daha üst düzeyde tüketen toplum özelliğine doğru ilerlemektedir. Türkiye'de tarımın ülke ekonomisindeki önemini artırması; tarımın profesyonel zihniyette yapılması, işletme ölçeğinin artması, desteklerin günümüz şartlarına uygun olarak verilmesi, üretimde teknolojinin üst düzeyde kullanımının sağlanması, verimliliğin yükseltilmesi ve tarımsal ürünlerde arz açığı olanların daha yüksek düzeyde desteklenmesine bağlıdır. Türkiye, tarım sektöründe yukarıda belirtilen amaçlara uygun bir destekleme modelini ortaya koymalıdır. Ancak bu şekilde Türkiye, tarımsal ürünlerde kendine yeterli hale gelebilir, gelişmiş ülkelerle rekabet edebilir.

Anahtar Kelimeler: Tarım, GSYH, İstihdam, Dış Ticaret, Türkiye

Abstract

Importance of economic sectors in country economies show differences based on levels of their development. Turkey is a developing country, and while proportion of agricultural income in Turkey's national income relatively has been decreasing, it is in a tendency of increase as an absolute value. In this study, the importance of agriculture in Turkey was examined in terms of; meeting society's food needs, providing raw material for several industry branches, input demand of agricultural production, contribution to export, and employment. According to 2017's data, the gross domestic product value of agriculture was 205,1 billion TL, the ratio in the country's gross domestic product was 6,08%, and the ratio of employment was 19,38%. The ratio of agricultural products in Turkey's total export was 3,35%, and was 3,81% in import. When considered with the food industry, the contribution of agriculture in Turkey's export was 2,5 billion USD. Excluding the food industry, there is a 3,2 billion USD gap in Turkey's agricultural production which is a clear sign that Turkey is a net importer of agricultural and

husbandry products. The consumption level in Turkey has grown in recent years. Increasing the importance of agricultural production in Turkey's economy depends on meeting some requirements such as; raising the level of professional agriculture, expanding enterprise sizes, revising the subsidies for present conditions, increasing production technologies and productivity, and providing more subsidies for the products which have gaps in their supply amounts. Turkey must provide a subsidy program which meets the requirements that are mentioned above in order to provide self sufficiency in agricultural products, and to compete with developed countries.

Keywords: Agriculture, GDP, Employment, Foreign Trade, Turkey

GİRİŞ

Tarım sektörü ekonominin önemli sektörlerinden biri olmakla birlikte zaman içinde iktisadi gelişmeye bağlı olarak, görece ekonomideki payı azalma göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin tarihsel yönden ekonomik geçmişlerine bakıldığında, doğal sürecin bu yönde işlediği görülmektedir. Türkiye de özellikle 1980'li yıllardan itibaren bu sürece dahil olmuştur. Ülke ekonomileri geliştikçe tarıma verilen önem de artış göstermiş ve koruma duvarları oluşturulmuştur. Bu nedenledir ki tarım sektörü, sahip olduğu dezavantajlı özellikleri nedeniyle, dünya genelinde ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre desteklenmektedir.

Genel ekonomik düzende tarım sektörü sistemin ayrılmaz bir parçasıdır. Tarım sektörünün genel ekonomi içindeki yeri, onun genel ekonomi içinde yarattığı katma değer genel ekonomi içindeki payı ile ölçülmektedir. Tarım sektörünün ekonomideki önemi ise tarımsal üretimin genel istihdam, dış ticaret ve ekonominin diğer sektörleriyle olan ilişkisinden ortaya çıkmaktadır.

Tarım sektörü birçok sosyo-ekonomik kriter bakımından ülke ekonomilerinde gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklı düzeyde öneme sahiptir. Türkiye, dünya genelinde tarımsal üretim değeri bakımından 7., Avrupa ülkeleri arasında ise 1.sırada yer almaktadır (Acar ve Aytüre, 2010).

Türkiye'de tarımın ülke ekonomisindeki yerini ortaya koyan ve tespit edilen sorunlara çözüm önerileri getiren çalışmalardan bazılarında burada kısaca yer verilmiştir. Arı (2006), çalışmasında tarım sektörünün Türkiye ekonomisindeki yerini sayısal verilerle ortaya koymuş, tarım sektörünün güncel sorunlarına yönelik çözüm önerilerinde bulunmuştur. Ege (2011), çalışmasında Türkiye'de tarım sektörünü; ekonomideki yeri, istihdam ve dış ticaret yönünden değerlendirmiştir. Uzundumlu (2012), çalışmasında ikincil (TÜİK) verilerden yararlanılarak, Türkiye'de tarım sektörünün son 15 yıldaki değişimi dikkate alınmıştır. Çalışmada, tarımın, toplumun gıda gereksinimini sağlaması, sanayi sektörüne hammadde temin etmesi, ihracata olan katkısı ve yarattığı istihdam olanakları irdelenmeye çalışılmıştır. Doğan ve ark. (2015), tarafından yapılan çalışmada tarım sektörü ile ilgili genel bilgilere yer verilmiş, tarım sektörünün ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri ile içinde bulunduğu sorunlar üzerinde durulmuştur. Doğan ve Alım (2016) tarafından hazırlanan yayının 7 bölümünden oluşmuş olup, 4. bölümde ayrıntılı ve güncel verilerle Türkiye'de Tarım, Hayvancılık ve Ormancılık konularına yer verilmiştir. Oruç ve ark. (2016), tarafından yapılan araştırmada çiftçilerin tarım sektörünü

bazı makro ölçekler bazında ne kadar tanıdığı, sektörü nasıl bir yerde gördüğü, bir üretim alanı olarak tarıma ve tarım yapılan topraklara ne ölçüde değer verdiği incelenmeye çalışılmıştır.

Tarımın ülkelerin ekonomilerindeki yerini ortaya koyabilmek için bazı kriterler dikkate alınmaktadır. Bu kriterleri; Tarımın bir ülke ekonomisindeki yeri genel olarak; nüfus ve işgücüne katkısı, üretim ve verime katkısı, toplum beslenmesine katkısı, sanayi sektörüne katkısı, milli gelire ve dış ticarete katkısı olmak üzere altı grupta incelenebilir (Semerci, 2016). Bu çalışmada belirtilen özellikle dikkate alınarak Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Materyal

Çalışmanın materyalini Türkiye’de ilgili bakanlık birimlerinden alınan resmi veriler oluşturmuştur. Bu çalışmada temel istatistiklerde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü (BÜGEM), Hayvansal Üretim Genel Müdürlüğü (HAYGEM), Su Ürünleri ve Balıkçılık Genel Müdürlüğü (BSGM) verilerinden yararlanılmıştır.

Metod

Çalışmada öncelikle Türkiye tarımının genel karakteristiği (tarımsal kimliği) rakamsal özellikleriyle ortaya konulmuştur. Çalışmanın ana kısmında ise, tarımın ülke ekonomisindeki yerini ortaya koyabilmek için, Türkiye’nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasında, istihdamda, dış ticarete tarım sektörünün payı 2000-2017 yılları arası dikkate alınarak verilmiştir. Bununla birlikte çalışmada tarımın beslenme, diğer alt sektörlerle katkısı (tarıma dayalı ve tarıma bağlı sanayiler yönünden) ve genel ekonomik yapı içinde yarattığı talep ile ülke ekonomisine kattığı değer de açıklanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler tablo ve grafikler halinde sunulmuş, verilerin zaman içindeki değişimi ise endeks yardımıyla verilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Türkiye’nin Tarımsal Yapısı ve Üretimi

Türkiye’nin tarımsal özelliklerini yansıtan bilgiler Tablo 1’de verilmiştir. İlgili tabloda bitkisel üretim, hayvansal üretim ve su ürünleri üretimine yönelik temel verilere yer verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’nin tarımsal özellikleri

Kriter	Birim	Miktar
Türkiye’nin Yüzölçümü	Km ²	783.562
Tarım Alanı	ha	23.375.000
Sulanan Alan	ha	5.600.000
ÇKS’ye Kayıtlı Alan	ha	14.870.208,1
ÇKS’ye Kayıtlı Çiftçi Sayısı	kişi	2.132.491
İyi Tarım Uygulayan İl Sayısı	adet	64
İyi Tarım Uygulayan Çiftçi Sayısı	kişi	72.236
İyi Tarım Uygulanan Üretim Alanı	ha	624.710,7
İyi Tarım Uygulanan Üretim Miktarı	ton	6.898.749
Organik Tarım Yapan Üretici Sayısı	adet	67.878
Organik Üretimi Yapılan Ürün Sayısı	adet	225

Organik Ürün Üretim Yapılan Alan	ha	523.778
Organik Ürün Üretim Miktarı	ton	2.473.600
Toplam Örtü Altı Alan	ha	75.200
Toplam Örtü Altı Üretim Miktarı	ton	7.863.000
Mera Alanı	ha	10.984.566
Yem Bitkileri Ekim Alanı	ha	2.687.740
Destekleme Ödemesi	TL	12.899.171.000
Sığır Sayısı	b.baş	15.943.586
Manda Sayısı	b.baş	161.439
Koyun Sayısı	k.baş	33.677.636
Keçi Sayısı	k.baş	10.634.672
Süt Üretimi	ton	20.699.894
Kırmızı et üretimi	ton	1.126.403
Yumurta üretimi	milyon adet	18.098
Kanatlı eti üretimi	ton	1.879.018
Arılı Kovan Sayısı	adet	7.991.072
Bal Üretimi	ton	114.471
Yaş Koza Üretimi	ton	102
Su Ürünleri Üretimi (avcılıkla)	ton	335.320
Su Ürünleri Üretimi (yetiştiricilikle)	ton	253.395

Kaynak: GTHB,2017.

Tablo 1 ile ilgili açıklamalar ana üretim dallarında ayrıntılı olarak verilmiştir. Türkiye'nin toplam tarımsal üretim değeri 205,1 milyar TL olup, bitkisel üretimin payı %65,92'dir. Gelişmiş ülkelerde ise bitkisel üretim ve hayvansal üretimin toplam tarımsal üretim değerinden almış oldukları pay neredeyse birbirine oldukça yakındır.

Bitkisel Üretim

2017 Yılı TÜİK verilerine göre Türkiye'de 23.375.000 ha alanda tarım yapılmaktadır. Bu alanın %66,4'ünde tarla bitkileri yapılırken, %15,8'i nadas alanı olarak bırakılmakta, %14,3'ünde meyve, %3,4'ünde ise sebze üretimi yapılmaktadır. Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) 2017 yılında 2.132.491 üretici kayıtlı olup, 14.870.208 ha alanda üretim yapmaktadırlar. Aynı yıl itibariyle tarla bitkileri içinde en fazla ekim alanı buğdaya ait olup (7.669.000 ha), 21.500.000 ton üretim gerçekleştirilmiştir. Üretim miktarı bakımından bir milyon tonu geçen diğer ürünler şekerpancarı, arpa, dane mısır, patates, kütlü pamuk, soğan (kuru) ve ayçiçeğidir.

2017 yılında yumuşak çekirdeklielerde elma 3.032.000 ton, sert çekirdeklielerde zeytin 2.100.000 ton, turunçgillerde portakal 1.950.000 ton sert kabuklularda fındık 675.000 ton, üzüm meyvelerde üzüm 4.200.000 ton ile ilk sırada yer almıştır. Yaş sebze üretiminde domates 12.750.000 ton, karpuz 4.011.313 ton, hıyar 1.827.782 ton ile ilk 3 sırada yer almıştır.

2017 yılında 64 ilde 72.236 üretici 624711 ha alanda iyi tarım uygulamalarından yararlanarak 6.898.749 ton üretimde bulunmuştur. 2016 yılında organik ürün sayısı 225, üretici sayısı

67.878, üretim alanı 489.671 ha, doğal toplama alanı 34.106 ha, toplam üretim alanı 523.778 ton ve üretim miktarı ise 2.473.600 ton olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl 75.200 ha kapalı alanda (örtü altı) 7.863.000 ton üretim yapılmıştır.

Hayvansal üretimin vaz geçilmez unsuru olan meralara yönelik yapılan çalışmalarda Mera Kanununun çıktığı yıldan (1998) 2017 yılına kadar 10.984.566 ha alanda tespit ve 6.812.771 ha alanda ise tahdit çalışması tamamlanmıştır. 2000-2017 yılları arasında 1.339 proje hazırlanarak 677.260 ha alanda mera ıslah çalışması uygulanmıştır. Ülkede yem bitkileri ekim alanları 2017 yılında 2.687.740 ha olarak gerçekleşmiştir. %41,87 ile mısır (hasıl+silaj) ilk sırada yer almıştır (GTHB, 2018a).

Hayvansal Üretim

Türkiye'nin sığır varlığı 2017 yılında 15.943.586 baş, manda varlığı ise 161.439 baş olmak üzere toplam büyükbaş hayvan varlığı 16.105.025 baş olarak gerçekleşmiştir. Sığır varlığının %48,9'u kültür, %40,9'u kültür melezi ve %10,1'i yerli popülasyondan oluşmaktadır. Toplam küçükbaş hayvan varlığı 44.312.308 baş olup; 33.677.636 başını koyun ve 10.634.672 başını da keçi varlığı oluşturmuştur. 2017 yılında sağılan hayvan sayısı sığır 5.969.047 baş, koyun 17.503.414 baş, keçi 4.963.581 baş ve manda 69.497 baş olmak üzere toplam 28.505.539 baştır.

Türkiye'nin toplam süt üretimi 2017 yılında 20.699.894 ton olup, 18.762.319 tonunu inek sütü oluşturmaktadır. Sığırdaki süt verimi 3143 lt/baş düzeyine ulaşmıştır. 2017 yılında kesilen büyükbaş sayısı 3.608.238 baş, küçükbaş sayısı ise 7.203.204 baş olmuştur. 2017 yılında Türkiye'de 1.126.403 ton kırmızı et üretimi gerçekleşmiştir. Bu değer 987.482 tonu sığır, 100.058 tonu koyun, 37.525 tonu keçi ve 1.339 tonu da mandadan elde edilmiştir.

2017 yılında Türkiye'nin kanatlı verileri şöyledir; işletme sayısı 10.280, kümes sayısı 18.819. 2016 yılı itibarıyla yumurta üretimi 18,1 milyar adet, kanatlı eti üretimi 1.879.018 tondur. 2017 yılında ülkede 7.991.072 adet kovanda 114.471 ton bal, 4.488 ton balmumu üretilmiştir. Aynı yıl 659 köyde 2.128 hanede 5.686 açılan kutudan 102 ton yaş koza üretimi gerçekleştirilmiştir (GTHB, 2018b).

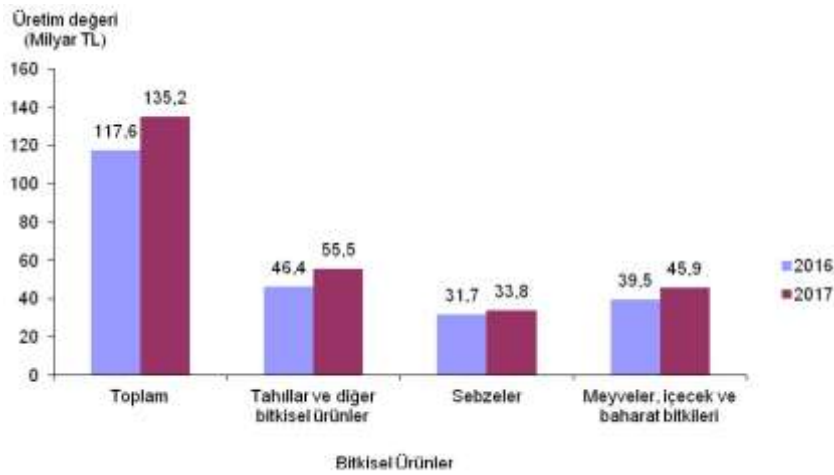
Su Ürünleri Üretimi

GTHB Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü verilerine göre 2016 yılında avcılıkla 301.464 ton deniz ve 33.856 içsu olmak üzere toplam 335.320 ton su ürünü, yetiştiricilikle 151.794 ton deniz, 101.601 ton içsu olmak üzere 253.395 ton su ürünleri üretimi gerçekleşmiştir. 2016 yılında Türkiye'nin toplam su ürünleri üretim miktarı 588.715 ton olmuştur (GTHB, 2018c).

Tarımsal Üretim Değeri

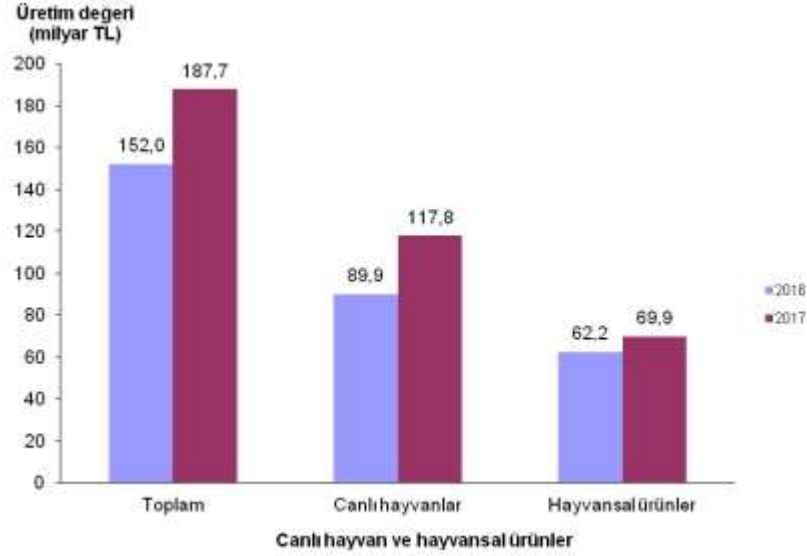
Türkiye'nin 2017 yılında tarımsal üretim değeri; Bitkisel üretim değeri 135,2 milyar TL ve hayvansal ürünler üretim değeri 69,9 milyar TL olmak üzere toplam 205,1 milyar TL olmuştur (Şekil 1). Bitkisel üretim değeri 135,2 milyar TL oldu. Bir önceki yıla göre; tahıllar ve diğer bitkisel ürünler üretim değeri %19,6 artarak 55,5 milyar TL, sebze üretim değeri %6,7 artarak yaklaşık

33,8 milyar TL ve meyveler, içecek ve baharat bitkileri üretim değeri ise %16,1 artarak yaklaşık 45,9 milyar TL oldu (TÜİK, 2018a).

Şekil 1. Türkiye'nin bitkisel üretim değerleri (2016-2017)

2017 yılında Türkiye'nin hayvansal üretim değeri 187,7 milyar TL olmuştur. Bunun içinde canlı hayvan değeri 117,8 milyar TL'dir (Şekil 2). Hayvansal ürün üretim değeri 2017 yılında %12,5 artarak 69,9 milyar TL oldu. Süt üretim değeri 28,8 milyar TL, bal üretim değeri 3,3 milyar TL, yumurta üretim değeri 6,5 milyar TL ve kırmızı et üretim değeri 30,9 milyar TL oldu (TÜİK, 2018b).

Şekil 2. Türkiye'nin hayvansal üretim değerleri (2016-2017)

Tarım Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Tarım sektörü genellikle ekonomik sistemlerin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Tarım sektörünün ülke ekonomisi içerisindeki yeri, tarımın genel ekonomi içerisinde yaratmış olduğu katma değer ile ölçülmektedir. Bu katma değer ise, tarımsal faaliyetler sonucu ortaya çıkan hâsıla, tarımsal çıktı, dış ticaret, istihdam ve diğer sektörlere girdi temini gibi başlıklardan oluşmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, geleneksel ekonomik yapıdan daha modern bir ekonomik yapıya ulaşabilmek için büyük çaba içerisine girmektedir. Bu yapıya ulaşabilmenin yolu ise genellikle sanayileşme ile mümkün olmaktadır. Ancak, ülkelerin sanayileşme süreci, ekonomik kalkınma istekleri ve geleneksel ekonomik yapı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka ifade ile ekonomik kalkınma sürecinde tarım sektörü ile sanayi sektörü arasında sıkı bir ilişki ve etkileşim mevcuttur. Bu nedenle geçmişte tarıma dayalı ekonomilere sahip olan gelişmiş ülkeler önce tarım sektörüne ağırlık vererek tarım sektörünün gelişmesini sağlamış, daha sonra bu sektörden elde edilen kaynak birikimleri ile sanayileşmeye hız vermiştir. Fransa, İngiltere, Rusya ve Japonya gibi ülkeler ise sanayileşmelerinin finansmanını büyük ölçüde tarım sektöründen elde edilen kaynaklarla sağlamıştır (Tuna, 1993). Tarım sektörünün ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri ve ülke ekonomisindeki önemini aşağıdaki başlıklar altında ortaya koymak mümkündür.

Tarımın Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Payı

2017 Yılında Türkiye'nin cari fiyatlarla tarımsal GSYH değeri 188.650.644.000 TL, gelişme hızı ise %16,95 olmuştur. Türkiye'nin cari fiyatlarla GSYH değeri 3.104.906.706.000 TL, gelişme hızı ise %19,03 olmuştur. Tarımın cari fiyatlarla ülke GSYH değerindeki payı ise %6,12'dir. Döviz kuru cinsinden ülkenin 2017 yılı GSYH değeri 851.045.949.000 ABD\$, tarımsal GSYH ise 52.000.042.000 ABD\$ olmuştur (GTHB, 2018d). Türkiye'nin cari fiyatlarla iktisadi faaliyet kollarının GSYH'daki payları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Cari Fiyatlarla İktisadi Faaliyet Kollarının GSYH'daki Payları (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
2000	10,08	23,00	67,10	100,00
2005	9,25	20,30	70,45	100,00
2010	9,00	18,50	72,50	100,00
2015	6,90	18,80	74,30	100,00
2016	6,20	18,70	75,10	100,00

Kaynak: TÜİK

2000-2016 döneminde tarım sektörünün GSYH değerindeki payı %10,08'den %6,20 düzeyine gerilemiştir. GTHB verilerine göre bu değer 2017 yılında %6,08 olarak gerçekleşmiştir. Belirtilen dönemde hizmetler sektörünün payı %75 düzeyine ulaşmıştır.

Tarımın İstihdamdaki Payı

2017 Yılı itibariyle Türkiye'de genel işsizlik %10,9 düzeyinde seyretmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı ise %13 olmuştur. Aynı yıl Türkiye'nin toplam işgücü 31.0643.000 kişi, toplam istihdam ise 28.189.000 kişi olarak gerçekleşmiştir. Toplam istihdamda hizmetler sektörünün payı %64,52, tarımın payı %19,38, sanayinin payı %19,10 ve inşaat sektörünün payı da %7,43 olmuştur (GTHB, 2018d). Tarımın ülke istihdamındaki payı Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Tarımın toplam istihdamdaki payı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
2000	36,00	17,66	46,34	100,00
2005	25,54	21,60	52,86	100,00
2010	23,26	21,11	55,63	100,00
2015	20,60	20,03	59,37	100,00
2016	19,50	19,47	61,03	100,00
2017	19,38	19,10	64,52	100,00

Kaynak: GTHB, 2018.

2000-2017 döneminde tarım sektörünün istihdamdaki payı neredeyse yarı yarıya gerilemiştir. Aynı gerileme daha düşük düzeylerde sanayi sektörü için de geçerlidir. Hizmetler sektörünün toplam istihdamdaki payı ise yaklaşık %65 olmuştur (Tablo 3).

Dış Ticaret

Tarım sektörünün ülkelerin ekonomik kalkınmaları üzerindeki yarattığı olumlu etkilerden bir diğeri ise dış ticaret yolu ile döviz girdisinin sağlanmasıdır. Tarım sektörü aracılığı ile ülkelere döviz girişi üç şekilde sağlanmaktadır. Bunlardan birincisi; ülkelerin üretmiş oldukları tarımsal mamulleri ihraç etmek sureti ile döviz girişinin sağlanması, ikincisi tarımsal üretim sonucunda ithal ikâmesinin sağlanarak ülke dışına çıkması olası dövizlerin ülke içerisinde kalmasının sağlanması, üçüncüsü ise tarıma dayalı sanayileşmenin gelişimi sonucunda, hammaddenin yanı sıra, tüketim mallarının da ihracı ile döviz girişinin sağlanmasıdır (Deran, 2005). Tarım sektörünün dış ticaret yolu ile ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerine bakıldığında, üzerinde

durulması gereken bir diğer gösterge ise tarımsal mamullerin ihracatı sonucu elde edilen döviz gelirlerinin yatırım malları ve ara girdilerin ithalatının finansmanındaki payıdır (Şahin, 2000).

Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticareti Tablo 4'te verilmiştir. İlgili tabloda 2007-2017 yılları arasını kapsamaktadır. Tablo genel olarak incelendiğinde Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatının toplamdaki payının yıllar itibariyle sürekli azaldığını ortaya koymaktadır. Tarım ürünleri ithalatının toplamdaki payının ise 2010 yılından itibaren arttığı göze çarpmaktadır.

Tablo 4. Türkiye'nin tarımsal ürünler dış ticareti

Yıllar	Türkiye İhracatı			Türkiye İthalatı		
	Tarım Ürünleri İhracatı (000 ABD\$)	Toplam İhracat (000 ABD\$)	Tarımın Payı (%)	Tarım Ürünleri İthalatı (000 ABD\$)	Toplam İthalat (000 ABD\$)	Tarımın Payı (%)
2000	1.651.912	27.774.906	5,95	1.973.810	54.502.821	3,62
2005	3.314.031	73.476.408	4,51	2.541.823	116.774.151	2,18
2010	4.919.250	113.883.219	4,32	6.261.329	185.544.332	3,37
2015	5.735.622	143.838.871	3,99	7.036.487	207.234.359	3,40
2016	5.372.836	142.529.584	3,77	7.041.368	198.618.235	3,55
2017	5.260.905	157.000.247	3,35	8.898.820	233.798.642	3,81

Kaynak: TÜİK, 2018.

2017 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 157.000.247.164 ABD\$ olup, tarım ve hayvancılık kolunun ihracatı 5.260.904.771 ABD\$, balıkçılık kolunun değeri 450.699.744 ABD\$ düzeyindedir. Tarımsal anlamda toplam ihracat değeri 5.711.604.515 ABD\$'dir. Bu ürünlere gıda ürünleri ve içecek sanayi de eklendiğinde (10.678.589.888 ABD\$) tarım sektörünün toplam ihracat 16.390.194.403 ABD\$ ulaşmaktadır.

2017 yılında Türkiye'nin toplam ithalatı 233.798.642.196 ABD\$ olup, tarım ve hayvancılık kolunun ithalatı 8.898.820.475 ABD\$, balıkçılık kolunun değeri 57.996.258 ABD\$ düzeyindedir. Tarımsal anlamda toplam ithalat değeri 8.956.816.733 ABD\$'dir. Bu ürünlere gıda ürünleri ve içecek sanayi de eklendiğinde (4.908.493.966 ABD\$) tarım sektörünün toplam ithalatı 13.865.310.699 ABD\$ ulaşmaktadır.

Tablo 4 incelendiğinde ve tarımın dış ticaretteki etkisi genel olarak değerlendirildiğinde (gıda sanayi ile birlikte) yaklaşık 2,5 milyar ABD\$ artı değer oluşturduğu görülmektedir. Ancak gıda sanayi dikkate alınmazsa tarım sektörü yaklaşık 3,2 milyar ABD\$ negatif özellik göstermektedir. Diğer bir ifade ile Türkiye tarım ve hayvancılık ürünlerinde net ithalatçı ülke konumunda bulunmaktadır.

Üretim Faktörleri Üzerindeki Etkisi

Tarım sektörü tarımsal alanda faaliyette bulunmak için kullanılan girdilerin talebini oluşturması nedeniyle önemli bir işlevi de yerine getirmektedir. Zira, tarımsal üretimde bulunmak için tohum, gübre, ilaç, mekanizasyon vb. nitelikli ve kaliteli girdiye ihtiyaç duyulmaktadır.

2017 yılında tohum üretim miktarı 10.000 tonun üzerinde olan ürünler şöyle sıralanmaktadır; buğday 508.191 ton, patates 258.180 ton, arpa 119.474 ton, mısır 58.118 ton, ayçiçeği 28.022 ton, pamuk 19.929 ton, mercimek 12.290 ton, nohut 10.658 ton, çeltik 10.491 ton.

2017 yılında sertifikalandırılan meyve fidanı 101.676.747 adet, asma fidanı 3.826.412 adet, ve çilek fidesi 132.866.800 adet olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal üretim için 6.332.871 ton kimyevi gübre kullanılmıştır. 217 yılında 2003 yılına göre gübre fiyatları çeşitler bazında; %21'lik Amonyum Sülfatta 3,17 kat, Kalsiyum Amonyum Nitratta 3,36, %21'lik Amonyum Nitratta 2,65, Ürede 3,24, Diamonyum Fosfatta 3,85 ve 20.20.0 kompoze gübrede 3,54 kat artış göstermiştir. Mozat fiyatı ise 2002-2017 döneminde 4,31 kat artış göstermiştir (GTHB, 2018a).

Türkiye'de tarım arazileri toplam yüzölçümün yaklaşık üçte biri kadardır. Yapılan etütlere göre ekonomik olarak sulanabilecek 8,5 milyon hektar alanın 2011 yılı sonu itibari ile toplam 5,6 milyon hektarı sulamaya açılmıştır. Bu miktarın 3,3 milyon hektarı DSİ tarafından inşa edilmiş modern sulama şebekesine sahiptir. 1,3 milyon hektarı mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) ve İl Özel İdareleri tarafından işletmeye açılmıştır. Ayrıca, yaklaşık 1 milyon hektar alanda halk sulaması yapılmaktadır. (DSİ, 2017).

Tarım sektörünün ekonomik kalkınmaya olan sermaye katkısı, tarım sektöründen elden edilen gelirlerin bir kısmının yeni yatırımlarda kullanılması olarak ifade edilmektedir. Tarımsal faaliyetler sonucu elde edilen gelirlerin tekrar yatırıma yönlendirilmesi ve kırsal bölgelerde yaşayan iş gücünün de tarımsal faaliyetler ile istihdam edilmesi ülkelerin ekonomik gelişmeleri açısından çok önemlidir (Doğan ve ark., 2015).

Piyasalar Üzerindeki Etkisi

Tarım sektörü bir yandan tarıma dayalı sanayilere hammadde sağlarken, diğer taraftan diğer sektörlerde üretilen mal ve hizmetlere talep oluşturarak ekonomiye katkıda bulunmaktadır. Tarım sektöründe yaşanacak bir büyüme ile birlikte, sektörler arasındaki alım satım ilişkileri de artacak ve bunun sonucunda tarım sektörü, ekonomi ile bütünleşerek sanayinin ve diğer sektörlerin gelişmesine yardımcı olacaktır (Dura, 1987: 24). Dolayısı ile tarım sektörü birçok sektör ile etkileşim içerisinde. Sektörler arasındaki bu etkileşim derecesi ise sektörlerdeki gelişmelere paralel olarak artmakta ve çeşitlenmektedir (Kıral ve Akder, 2000).

Tarım, sadece fiziksel ve biyolojik çıktı üreten bir sektör olarak düşünülmemelidir. Tarım sektörü; küçük aile işletmeleri, büyük şirket çiftlikleri, kredi ve diğer girdi sağlayan işletmeler, tarımsal mamulleri işleyerek yeni mamul üreten işletmeler, taşıma işletmeleri, toptancılar,

oteller ve perakendeciler gibi çok sayıda ekonomik birimi de içine alan ve bu ekonomik birimlerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır (Ege, 2011).

Türkiye’deki tarımsal yapı içerisinde küçük tarım işletmelerinin hakimiyeti, yetersiz düzeydeki finansman ve teknoloji kullanımı ve diğer sektörlerle nazaran gelir dağılımından tarımın aldığı payın düşüklüğü göze çarpmaktadır (Turan, 2013).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarım sektörü üretim aşamasında taşımakta olduğu risk ve belirsizliklerin yüksekliği nedeniyle diğer sektörlerden ayrı değerlendirilmektedir. Tarımsal faaliyetler sonucunda yapılan üretim ülkenin beslenmesini karşılamakla birlikte, istihdam, milli gelir, dış ticaret, tarımdan girdi alan sektörlerle vermiş olduğu hammadde ve tarıma girdi veren sanayilere karşı oluşturmuş olduğu talep ile ülke ekonomisinin ayrılmaz bir parçasıdır.

İstatistiki veriler ülke ekonomisinde tarımın nisbi olarak öneminin azaldığını işaret etmekle birlikte tarımsal üretim miktarı ve oluşturduğu katma değer bakımından mutlak ölçekte önemini artarak korumaya devam etmektedir.

Dış ticaret verileri Türkiye’nin tarımsal ürünler ithalatının son yıllarda artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte tarımsal üretim ile elde edilen gıda ürünleri ülkede yaşayanların beslenme ihtiyacını karşıladığı gibi yaklaşık 40 milyon turistin beslenme ihtiyacı karşılanmaktadır. Bunların yanında tarım ürünleri ve işlenmiş gıda ürünleri ihracatıyla ithalatı arasındaki farkın ise 2,5 milyar ABD\$ düzeyindedir.

Türkiye’de tarımın ülke ekonomisinde daha yüksek düzeyde öneme sahip olması için; tarımsal desteklerin günümüz şartlarına uygun hale getirilmesi, teknolojinin üst düzeyde kullanımı (sulu alanların, nitelikli tohum kullanımının, bilinçli mekanizasyonlaşmanın sağlanması vb.), talep fazlası ürünlerin pazarlanabilmesi ve tarımsal altyapı sorunlarının bir an önce çözülmesine bağlıdır.

KAYNAKLAR

- ACAR, M. ve AYTÜRE, S.** (2010). ‘‘Dünyada ve Türkiye’de tarım ve tarım politikalarının geleceği.’’ Ekin Basım Yayın Dağıtım. Bursa. Türkiye. s.397.
- ARIF, A.** (2006). ‘‘Türkiye’de Tarımın Ekonomideki Yeri Ve Güncel Sorunları.’’ Çalışma ve Toplum Dergisi. 2006/2 (9):61-81.
- DERAN, A.** (2005). ‘‘Meyve Bahçelerinde Maliyetlerin Muhasebe Kuramı Çerçevesinde Hesaplanması ve Uygulamaları’’, s.29, *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- DOĞAN, Z., ARSLAN, S. ve BERKMAN, A.N.** (2015). ‘‘Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış.’’ Niğde Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 8 (1): 29-41.
- DOĞAN, S. ve ALIM, M.** (2016). ‘‘Türkiye Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası.’’ Pegem Akademi Yayınları. Kasım, Ankara. 277 s.
- DSİ,** (2017). ‘‘Tarım- Sulamanın Önemi.’’ <http://www.dsi.gov.tr/docs/hizmet-alanlari/tarim-sulama.pdf?sfvrsn=2>, Erişim tarihi: 22.05.2018.
- EGE, H.** (2011). ‘‘Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi.’’ GTHB. TEPGE Yayınları. Tepge Bakış. 2011 (7): 1-4.
- GTHB,** 2018a. Bitkisel Üretim Verileri-2017. GTHB Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, (<https://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf>, erişim 21.05.2018).
- GTHB,** 2018b. Hayvancılık Verileri-2017. GTHB Hayvancılık Genel Müdürlüğü, (erişim <https://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf>, 21.05.2018).
- GTHB,** 2018c. Su Ürünleri İstatistikleri. GTHB Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü. (erişim <https://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BSGM.pdf>, 21.05.2018).
- GTHB,** 2018d. Temel Ekonomik Göstergeler. (erişim <https://www.tarim.gov.tr/Konular/Makro-Ekonomik-Gostergeler>, 21.05.2018).
- İNAN, İ.H.** (2016). ‘‘Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği.’’ Güncellenmiş 8. Baskı. İdeal Kültür ve Yayıncılık. İstanbul. 2016. 415 s.
- KIRAL, T. ve AKDER, H.** (2000). ‘‘Makro Ekonomik Göstergelerle Tarım Sektörü’’. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, 17-21 Ocak, Milli Kütüphane, Ankara, s.1.
- ORUÇ, E., GÜNDÜZ, O. ve ERGÜN, A.** (2016). Çiftçi Gözünde Tarımın Türkiye Ekonomisinde Yeri ve Önemi: Manisa İli Soma İlçesi Örneği. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi. 33 (2): 194-200.
- SEMERCİ, A.** (2016). Effects of agricultural supports on farmer’s revenue and product costs: The case of Turkey. *Custos e @gronegocio on line*, 12 (3): 71-96.
- ŞAHİN, H.** (2000). Türkiye Ekonomisi, s.247, Bursa, Ezgi Kitabevi.
- TUNA, Y.** (1993). ‘‘Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye İle İlgili Bir Değerlendirme’’, Ankara, Milli Produktivite Merkezi Yayınları, No:487, Ankara. 167 s.
- TURAN, Z.** (2013). ‘‘Tarımsal Üretimde Örgütlenme’’, Tarım Ekonomisi (ISBN:978-605-5044-08-4) Lisans Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara. s.133-170.
- TÜİK,** 2018a. Haber Bülteni, Sayı: 27842, 08 Mart 2018. (erişim <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=27842>, 21.05.2018).
- TÜİK,** 2018b. Haber Bülteni, Sayı: 27843, 28 Mart 2018. (erişim <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27843>, 21.05.2018).

UZUNDUMLU, A.S. (2012). ‘‘Tarım Sektörünün Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Önemi’’.
Alınları Zirai Bilimleri Dergisi. 22(1): 34-44.

YENİ BİR ALAN OLARAK ORTAYA ÇIKAN ENGELLİLİK SOSYOLOJİSİNİN TÜRKİYEDEKİ GELİŞİM SEYRİ

Doç. Dr. Bülent KARA

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Özet

Bu makalede yeni bir alan olarak ortaya çıkan engellilik sosyolojisinin Türkiye'deki gelişim seyri ele alınacaktır. Engellilik her ne kadar tıbbi model tanımıyla bireysel, patolojik bir sorun olarak ele alınsa da bu tanım yetersiz olacaktır. Çünkü birey toplumsal bir varlıktır ve onun engeli toplumun ona yönelik dezavantajlarından kaynaklanmakta ve bu durum da onu toplumda daha çok engelli bir birey haline getirecektir. Çünkü engelliler toplum tarafından her zaman fiziksel ve zihinsel yetersizliği olan bireyler olarak tanımlanmış ve toplumun ekonomik, kültürel, toplumsal, dini, siyasi vb. gibi birçok faktörünün yetersiz oluşu bu engel durumunu daha da artırmıştır. Engelli bireyin karşılaştığı istismar, ayrımcılık, dışlanmışlık, erişilebilirlik, istihdam, bakım, rehabilitasyon, eşitsizlik, sosyal izolasyon, sosyal yalnızlık, intihar ve damgalanma gibi kavramlar üzerinden detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Ayrıca ülkemizdeki sosyal devlet anlayışı ve fırsat eşitliği dahilinde engelli bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması kapsamında çeşitli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bunlar ne kadar batıdan tarihsel olarak daha geç başlamış olsa da bir çok düzenleme başarılı olmuştur ama bu yine de engellilik alanında yapılan çalışmaların yeterli olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla bu çalışma ile birlikte düzenlemelerin engelli bireyler için ne kadar yarar sağlayıp sağlamadığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Engelli Birey, Dezavantajlılık, Tıbbi Model, Sosyal Model, Engellilik Sosyolojisi, Yasal Düzenlemeler

Abstract

The course of development in Turkey emerged as a new field of the sociology of disability will be discussed in this article. Although disability is considered as an individual, pathological problem with the definition of medical model, this definition will be insufficient. Because the individual is a social being and his disability comes from the disadvantages of society towards him and this situation will make him more disabled in society. Because the disabled people have always been defined by the society as individuals with physical and mental disabilities and the society's economic, cultural, social, religious, political and so on. the inadequacy of many factors such as this situation increased the obstacle. Abuse, discrimination, exclusion, accessibility, employment, care, rehabilitation, inequality, social isolation, social loneliness, suicide and stigmatization will be discussed in detail. In addition, within the scope of social state understanding and equality of opportunity in our country, various legal arrangements have been made within the scope of protection of rights and freedoms of disabled individuals. No matter how far from the west they have started later, many arrangements have been successful,

but this still does not mean that the work done in the field of disability is sufficient. Therefore, it will be emphasized whether the arrangements will provide benefits for people with disabilities.

Keywords: Disability, Disability, Disability, Medical Model, Social Model, Disability Sociology, Legal Regulations

GİRİŞ

Ülkemizde sadece engellilik sosyolojisi açısından değil diğer pek çok alanda da olduğu gibi Batının önderliğini fark etmemek mümkün olmayacaktır. Engellilik üzerine yapılan araştırmalar ve çalışmalarda da görüldüğü gibi başta İngiltere olmak üzere Avrupa ülkelerinin rolü de oldukça büyüktür.

Engelliğe yönelik yapılan çalışmalara 1970’lerde başlandığı görülürken, bunun sadece bireysel ya da sadece çevresel olmadığını, her iki unsuru da bünyesinde barındırdığını vurgulamak gerekmektedir. İlk olarak tıbbi-medikal bakış açısıyla ele alınmasından dolayı, zamanla etkisini kaybetmiş, pek çok eleştiriye maruz kalmış ve yerini sosyal modele bırakmıştır. Çünkü sosyal model birey ve engellilik durumunu ayrı olarak ele almaktan ziyade birbiriyle ilişkili unsurlar olarak kabul etmiş ve engellilik durumunu bireyselden ziyade toplumsal bir sorun olarak kabul etmiştir. Engellilerin sürekli karşılaştığı istismar, rehabilitasyon, bakım, sosyal riskler, sosyal izolasyon, sosyal yalnızlık, damgalanma ve intihar gibi birçok duruma da çözüm bulmaya çalışılmıştır.

Bu çözüm yollarından ilki toplumdaki bireylerin zihnindeki engelli birey bakış açısını değiştirmek olacaktır. Bunun yanı sıra engelli bireylerin engel durumlarının farkına vararak o şekilde kendilerini nasıl gerçekleştirebileceklerinin bilincinde olmalarıdır. Diğer taraftan özel yönetmeliğin çıkarılması, meslek hayatlarına yönelik düzenlemeler, bu düzenlemelerin anayasada yer alması, Altı Nokta Körlük Derneği gibi çeşitli derneklerin kurulması şeklinde pek çok düzenleme de yapılmıştır. Engellilere yönelik veri kaynaklarının yetersiz olması ve bu alana çok kişinin katılım göstermemesi durumu önemli değişimlerin yaşanmasının önünde bir engel teşkil etmiştir. Dolayısıyla yapılan uygulamaların ne kadar yeterli ya da etkili olduğu ancak toplumun engelli bireylere yaklaşımında ve engellilerin kendilerini toplum içerisinde nasıl konumlandırmalarında oluşan ilerleme, gelişim değişimine göre belli olacaktır.

GELİŞME

Sadece Türkiye’de değil Dünyada da engelli ve engelliğe yönelik pek çok farklı tanımlamalar ve açıklamalar da ortaya çıkmıştır. Bununla ilgili kullanılan bozukluk/yetersizlik, özürülük ve engellilik gibi kavramlar toplum içerisinde kullanıldığında birbiriyle aynı anlama gelecek şekilde kullanılıyor olsa bile aralarında anlamsal karmaşıklığa yol açacağı için, engellilik üzerine yapılacak tartışma ve sorunları geri planda bırakacaktır. Çünkü, “Engellinin kim, engelliliğin ne olduğu açık bir biçimde ortaya konmayınca, engellilere yönelik geliştirilecek politikaların, yasaların ve hizmetlerin kapsamı da belirsizleşmektedir. Bu belirsizlik de uygulama pek çok sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Adlandırmadaki karmaşa ve tanım gücü engellinin kendisini anlatmasını ve diğerlerinin de onları kolayca anlamasını

zorlaştırmaktadır (Yetim,2014:4).” Dolayısıyla engelliliğin evrensel ve kesin bir tanımını yapmakta giderek zorlaşmaktadır. Çünkü; “Engellilik kültürel bir kavramdır. Bireyin çeşitli nedenlerden dolayı birlikte yaşamak zorunda kaldığı engeli, onun biyolojik doğasından çok, varlığını sürdürdüğü sosyal ve kültürel alanda, diğer insanlarla birlikte iken anlam kazanmaktadır. Doğuştan yada sonradan kazanılmış engelliliğin sosyal ve kültürel anlamı, bireyin engellilik durumuna yönelik tepkilerinde ve toplumun engelli bireye bakış açısında şekillenir ki bu kültürel anlam toplumdaki topluma değişiklik gösterir (Burcu,2002’den akt. Burcu,2011:39).” Bundan dolayı gerek kitaplarda gerekse de yazılan literatürde bir çok tanımla karşı karşıya kalınmıştır. Toplumda bireyin gerek bedensel eksikliklerinden gerekse de fiziksel yetersizliklerinden dolayı onun bu durumu, bozukluk/yetersizlik, özürülük ve daha sonra da engellilik şeklinde ifade edilmiştir. Engelli kavramının tanımı, “5378 sayılı ve 01.07.2015 tarihli ‘Özürülüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un 3/a maddesinde ‘Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiler’ olarak tanımlanmıştır (Yenişehirlioğlu ve Türkay,2013:46).” Diğer önemli bir tanım ise Dünya Sağlık Örgütü’nün tanımıdır. O da engelliliği; “kişiden yada bir bütün olarak vücuttan beklenen davranışlar, yetenekler ve görevler olarak ifade edilen normal aktivitelerin yerine getirilmesindeki eksiklik yada sınırlılık (WHO’dan akt. Yenişehirlioğlu ve Türkay,2013:46)” şeklinde tanımlamıştır. Toplumda ise engellilik kavramı daha yakın zamanlarda ortaya çıkmıştır. Bundan önce ise bozukluk, sakatlık ve özürülük gibi kavramlar kullanılmıştır. Fakat bu kavramlar toplum tarafından çok kullanılan, rağbet gören kavramlar da değildir. Çünkü içinde kaba ve aşağılayıcı bir anlam taşıdığı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu durum engelli bireylerin toplum içindeki kabulünü zorlaştırır. Bu kavramlara da bakılacak olursa; Bozukluk/Yetersizlik: “Sağlık bakımından psikolojik, fizyolojik ve anatomik (fiziksel) yapı ve veya fonksiyonlardaki eksikliği ve anormalliği ifade eder. Bozukluk geçici ve kalıcı, psikolojik ve fizyolojik olabilir (Yetim,2014:5).” Diğer taraftan özürülük ise; “Herhangi bir bozukluk sonucunda bir aktiviteyi normal tarzda veya normal kabul edilen sınırlar içinde gerçekleştirmekteki kısıtlılık veya yetersizliktir (Yetim,2014:5).” Bozukluk ve özürülük kavramları başlarda yaygın olarak kullanılsa da, bireyleri dışlama, onları hor görme, küçük düşürme gibi anlamları çağrıştırdığı için onun yerine daha normal bir anlamı karşılayan, modern bir kavram olan engellilik kavramı kullanılmıştır. Diğer taraftan engellilik bireylerde üç şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar: doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrasıdır. Engelliliğin doğum sonrası da meydana gelme ihtimali bütün bireylerin engellilik potansiyeli taşıdığını gösterir. Çünkü engelliliğin tanımı o kadar genişlemiştir ki insanların sürekli hastalıkları bile engel olarak kabul edilmiştir. Bu, post modern toplum ile de daha kaçınılmaz bir hal almıştır fakat engelliliğin oluşumu da önceden tespit edilerek önlenilecek duruma gelmiştir. Bu sebeple bebeğin anne karnında oluşmaya başladığı andan itibaren, annenin ve bebeğin sağlıkları sürekli kontrol altında tutulmalıdır. Doğum sırasında, doğumun en iyi şekilde gerçekleştirilmesi için uygun ortam oluşturulmalıdır. Doğum sonrasında ise bebeğin her hareketi doktor kontrolüne tabi tutulmalı, gelişimleri düzenli olarak denetlenmeli, kontrolleri ve aşuları geciktirilmemelidir. Kendi ihtiyaçlarını giderebilecek, bağımsız bir birey olarak yaşayabileceği bir sürece tabi tutulmalıdır (Özer,2013:19). Engelli bireylerin engel

durumlarından ne kadar az etkilenmeleri sağlanırsa bu onların avantajına olacaktır. Çünkü engellilik ya da engelli birey olma onların toplum içerisinde dezavantajlı bir duruma düşmelerine neden olur.

Engellilerin bu gibi sorunlarla karşı karşıya kalmalarının bir diğer sebebi ise toplumun onlara karşı olan yaklaşımıdır. Çünkü geçmişten günümüze engellilik üzerine pek çok çalışma yapılmış, tartışma yaşanmış ve bunun sonunda farklı açıklama modelleri geliştirilmiştir. Bu açıklama modelleri ise; tıbbi-medikal model ve sosyal modeldir. Batıda olduğu gibi bizde de engelliliğe yönelik çalışmalar ilk olarak medikal/tıbbi model çerçevesinde ele alınmıştır. Burada, toplumdaki engel durumu, sakatlık ya da hastalık gibi olguların tıbbi açıklaması üzerinde durulmuştur. Onlar için önemli olan bedendeki sorun ve yetersizliktir. Çünkü buradaki engel ya da sakatlık durumu bireyin kendisinin bir kusuru gibi görülmüştür. Ve buradaki kusur ise ancak tıbbi yollarla çözüme kavuşturulabilecektir. İyileşmesinin ve toplumla bir arada, iç içe olmasının yalnızca profesyonel müdahaleler ve çeşitli tıbbi yardımlar ile gerçekleşebileceği görüşü de yüksek oranda kabul görmüştür. Ve tıbbi modelde engelliliğe daha çok zıt kavramlar üzerinden yaklaşıldığını da görürüz. Sağlıklı olmak/hasta olmak gibi. Birey engelli de olsa sakatta olsa toplumun içerisinde yaşayan bir varlıktır ve toplumdaki ayrı düşünülemez. Bu yüzden engelli birey ne kadar medikal-tıbbi olarak, klinik olarak, psikolojik olarak yada sosyal psikolojik olarak tedavi edilirse edilsin, birey toplumda başkaları ile iletişim ve etkileşime geçmediği müddetçe tam olarak iyileşemez ve engellilik durumundan kurtulup kendini gerçekleştiremez. Bu yüzden tıbbi modelin yetersiz olduğu, bireyi toplumdaki soyutladığı ve sadece tıbbi açıdan ele aldığı için ona antitez olarak sosyal model ortaya atılmıştır. Çünkü sosyal model engellilik olgusuna tıbbi modelden çok daha farklı bakmıştır. Burada bireyin engelli olması onun suçu değildir. Engellilik onun için bir farklılık yaratır. Engellilik durumu sadece engelli bireyin çözeceği bir sorun olarak ele alınmamış, bu durumun birey ve toplum arasındaki etkileşim ile çözüme kavuşturulacağı düşünülmüştür. Çünkü birey tıbbi ya da fiziksel açıdan bir engelle sahip olarak doğmuş ya da sonradan engelli durumuna gelmiş de olsa onu engelli hale getiren birey değil bireyin içinde yaşadığı sosyal çevredir. Mesela; “yürüyemeyen bir kadın yada erkeğin yürüyememesi onun engelinden çok engeline ilişkin toplumun destek vermemesine bağlıdır. Yürüyemeyen engelli kişinin kendi başına alışverişe gitmek istemesi ancak bunu gerçekleştirememesi sosyal organizasyona ait aksamalardan dolaydır. Bu noktada engelli olmak bireye ait olsa da ona ilişkin sorunlardan toplum sorunudur (Burcu,2015:29).” Çünkü bu gibi; “engellilere yönelik olumsuz tavırlar, engellilerin fiziksel olarak sınırlı olarak hareket etmeleri, sınırlı iletişimleri yada kaynaklardan sınırlı yararlanıyor olmaları, istedikleri şekilde rollerini yerine getirmelerine fırsat tanınmaması sosyal modelin gelişmesini sağlamıştır (Sapanacı,2013:41).” Sosyal modelin tanımlamasına göre; engelli bireyler toplumla bütünleşirse engel durumlarından daha kolay kurtulacaklardır. Bunun yanı sıra engelli bireyler; kendi engel durumlarını bilmeli, neyi yapıp neyi yapamayacaklarını anlamalı ve yeterli oldukları alanlarda kendilerini geliştirerek toplum içinde daha rahat yer alabilmelidirler. Birey engel durumlarını bilmeyip kendini gerçekleştiremediği zaman da başta ailesine, daha sonra çevresine ve topluma, en sonunda da ülkeye maliyetli bir hale gelir. Bu hem ekonomik açıdan hem de sosyo-kültürel açıdan yük oluşturur. Toplumda anomi durumu yaratırlar. Çünkü; “Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında engelliler her zaman toplumsal baskı ile karşılaşmış: toplumsal, ekonomik ve politik süreçlerin dışında tutulmuşlardır. Söz konusu

baskı, toplum ve kültür tarafından yaratılmıştır. Çünkü toplum, bedeni yorumlamakta ve ona toplumsal normlar ve söylemler çerçevesinde bir takım anlamlar yüklemektedir (Masson'dan akt. Duman ve Doğanay,2017:7).”

Engelli bireyler engel durumlarına ve çeşitlerine göre bakım ve rehabilitasyon hizmeti alırlar. Engelli bireylerin toplumdan uzaklaştırılması ve toplumla bütünleşememeleri durumu toplumun başarısızlığı olarak ele alınır. Çünkü; “engelli bireylere karşı gerçekleştirilen negatif davranışlar (damgalama, aşağılama vb), engelli bireylerin toplumdan soyutlanmasına onların sosyal yaşantıya verimli bir şekilde dahil olamamalarına neden olmuştur. Kendilerini damgalanmış, sosyal anlamda izole edilmiş ve daha da öte düşmanca bir şekilde hedef gösterilen kişiler olarak hisseden engelli bireyler sahip oldukları gerçek yeteneklerini ortaya koyabilecekleri fiziksel, toplumsal, ekonomik ve kültürel imkanlardan genellikle mahrum bırakılmıştır (Barnes’ den akt. Sudrajat,2016:29).” Buradaki engel durumu belirsiz olabileceği gibi, fiziksel olarak daha çok belli olan bir engel durumu da olabilir. Bu durum ise sağlıklı, engelsiz diye adlandırılan bireylerde korku, üzüntü, tedirginlik gibi duyguları da ortaya çıkarabilir. Dolayısıyla engelliliğe farklı açılardan yaklaşan ve engellileri farklı şekillerde konumlandıran tıbbi ve sosyal modelin bir takım kilit noktaları bulunmaktadır. Bunlar ise; “Sosyal model ile tıbbi yada medikal model aynı değildir. Sosyal model sakatlığı toplumun yarattığı bir şey -yeti yitimi olan insanlarla sakatlayıcı bir toplum arasında bir ilişki- olarak tanımlarken, diğeri sakatlığı bireysel bir kusur olarak tanımlar. Sosyal model düşüncesi, engellilerin ortadan kaldırılmasını, ayrımcılık karşıtı yasaların konmasını bağımsız yaşama koşullarının yaratılmasını ve toplumsal baskılara karşı benzeri başka tepkilerin verilmesini ister. Sakat hakları perspektifinden bakıldığında sosyal model yaklaşımları ilerici, tıbbi model yaklaşımları ise gerici (Bezmez, Yardımcı & Şentürk,2011:53-54).”

Ülkemizde ve dünyada yaşayan engellilerin, engel durumlarından dolayı; bakım, rehabilitasyon, eğitim, istihdam, ulaşılabilirlik/erişilebilirlik, istismar, dışlanmışlık, ayrımcılık gibi birçok alanda sorunlar meydana gelmiştir. Ve bu sorunların önüne geçilebilmesi için çeşitli yasal düzenlemeler ele alınmıştır. Bunlara detaylı bir şekilde bakılacak olursa;

Bakım ve rehabilitasyonda; “Bireylerin yaşadıkları toplumda sağlıklı, kaliteli ve mümkün olan en uzun süre bağımsız yaşayabilmelerini sağlamak sosyal devlet anlayışının bir göstergesidir. Özürlü bireyler özür türüne ve derecesine göre günlük yaşamlarında çeşitli oranlarda güçlüklerle karşılaşmakta ve destek hizmetlerine ihtiyaç duymaktadır (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018,2015:1).” Fakat diğer tarafta; “engelli bireylerin, sağlık hizmetlerine erişimleri kısıtlı olabilmekte, bunun neticesinde bu bireyler sağlık alanında kendi engelleriyle ilişkisi olmayan bir takım eşitsizliklere maruz kalabilmektedir (Avrupa Komisyonu’ndan akt. Aydın ve Aktaş,2013:274).” Ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bakılmaksızın engelli nüfus oranlarını sürekli arttığı düşünülürse, engellilere yönelik bakım hizmetlerinin önem kazandığı görülmektedir. Engellilere uygulanan bakım hizmetlerinin temel amacı; bireyin sahip olduğu özürün yada engelin etkisini mümkün olduğunca azaltmak ve onu her alanda daha bağımsız bir hale getirip ona destek sağlamaktır. Fakat burada engelli bireyin nasıl bir bakım desteği alacağını ise ondaki özür oranı belirlemektedir. %50 ve altı engel oranına sahip olan bireylerin özür ve bağımlılık oranları düşük olduğu için evde bakımı, %50 ve üzeri engel oranına sahip olan bireylerin ise özür ve bağımlılık oranları yüksek olduğu için kurum bakım hizmetini seçme

hakları bulunmaktadır. Engelliler için evde bakım hizmeti; onların özür, engel oranlarını kendi yaşadıkları ortamda en aza indirmeye çalışarak onlara tıbbi, psikolojik, kişisel desteklerle hizmet sağlamaktır. “Evde bakım hizmetlerinin en temel hedefi, bakıma muhtaç bireyin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayarak aileye destek vermek ve böylece hem bir bütün olarak ailenin hem de tüm aile üyelerinin işlevselliğini ve gerek bireyin gerekse ailenin yaşam kalitesini artırmaktır (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018,2015:2).” Evde bakım hizmetinin diğer bir amacı ise kurum bakımının mümkün olduğunca geciktirilmesi olmuştur. Kurum bakım hizmetinde ise; engelli bireyin engel, özür oranının fazla olmasından dolayı evde verilecek bakım hizmetine rağmen, ailesinin yanında bakılmasının zor olduğu bu yüzden de kurum adı altında yetersiz olduğu alanların azaltılmaya çalışılarak destek verildiği bir bakım türüdür. Fakat evde bakım hizmetlerinde mahrem olarak anılması, o hizmeti verecek olanların, bunlar da özellikle kadınlardır, yakınlarından olması istenir. Ve onlar yakın bir zamana kadar uzun çalışma saatleri içerisinde çalışıyor olsalar da herhangi bir ücret alamazken sonrasında bakım aylığı almaya başlamışlardır fakat; “her ay verilen bakım yardımı kadınların ev içi bakım rollerini daha da güçlendirmekten öteye gidememektedir. Ancak devletin aylık ödediği bu kişilerin herhangi bir sosyal güvenceleri olmadığı gibi çalışma koşulları da düzenlenmiş değildir. İlaveten, ödemeler, sunulan bakımın ücreti niteliğinde değildir. Yani bakım bir çalışma bir iş olarak kabul edilmemektedir (Altuntaş ve Topcuoğlu,2014:314-315).” Buna rağmen kurum bakımında çalışanların çalışma saatleri daha esnektir, sosyal güvenceleri vardır, çalışıyor olarak kabul edildikleri içinde maaş alırlar. Bu yüzden evde bakım hizmetlerinde akrabalık ve yakınlık arandığı için bu alanda istihdam açmanın önüne geçtiği de görülmektedir. “Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de, özürülülerin korunması, bakılması ve rehabilitasyonları ile ilgili hizmetlerin sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik uygulamaları kapsamında gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak bu hizmetlerin nitelik, nicelik ve ülke çapındaki yaygınlığı bakımından üzerinde durulması ve sistemli yeni uygulama yollarının araştırılması giderek önem kazanmaktadır (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018,2015:3).”Ayrıca ülkemizde bakım hizmeti ve rehabilitasyon konusunda çeşitli hedefler ve politikalar belirlenmiş ve bunlar üzerinden çalışma yoluna gidilmiştir. Bunlar; “bakıma muhtaçlık ölçütlerinin belirlenmesi; evde, kurumda veya özel bakım merkezlerinde bakım hizmeti sunumunun kapsayıcı, bilimsel, yeterli ve nitelikli hale getirilmesi; bakım hizmetlerinin sunumunda kalitenin artırılması ve mevcut hizmetlerin rehabilitasyonla bağlantısının sağlanması; bakım hizmeti modellerinin geliştirilmesi; geriatrik ve terminal dönem bakımının sağlık hizmetleri ve kurumlarıyla entegre olmasının sağlanması; akli ve ruh sağlığı yerinde olmayan bireyler için bakım ve rehabilitasyon modelleri geliştirilmesi; süreli bakım hizmetlerinin geliştirilmesi; bakım ödeneği alanlardan ve/veya bakıma muhtaç bireylerin bakıma muhtaçlık hali kalktıktan veya azaldıktan sonra mesleki rehabilitasyon, örgün eğitim ve/veya yaygın eğitime yönlendirilebilecek olanlar için programlar geliştirilmesi (Onuncu Kalkınma Planı,2015:19-20-21-22)” yoluna gidilmiştir.

Engelli bireyler bakım ve rehabilitasyon hizmetleri ile ne kadar iyileştirilmeye çalışılsa da onların toplumla bir arada olması ve kendilerine yönelik hazırlanmış hak ve özgürlüklerini bilip, kendilerinin bizzat içinde yer alabilecekleri, fikirlerini beyan edebilecekleri bir ortamda olmaları ile gerçekleşebilecektir ki bu da ancak eğitim ile mümkün olacaktır. Eğitimle birlikte rehabilitasyon sürecinin de eğitimle paralel bir şekilde ilerlemesi engelliler için özel eğitim ve

destek hizmetleri gibi çalışmalarını ve uygulamalarını ortaya çıkarmıştır. Eğitim hizmetleri önemlidir çünkü, engelli bireylerin engel oranlarına uygun olarak verilen eğitimle onların her türlü imkana erişebilmelerinin artırmak, toplum içine etkin ve üretken bir şekilde katılımını sağlamak için oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu da özel eğitim ile birlikte gerçekleştirilecektir. “Özel eğitimin amacı ise; farklı özellik ve gereksinimlere sahip olan özürli bireylerin, toplum içindeki rollerini gerçekleştiren, başkaları ile iyi ilişkiler kuran, işbirliği içinde çalışabilen, çevresine uyum sağlayabilen, üretici ve mutlu bir vatandaş olarak yetişmelerini; toplum içinde bağımsız yaşamaları ve kendi kendilerine yeterli bir duruma gelmelerine yönelik temel yaşam becerilerini geliştirebilmelerini; uygun eğitim programları ile özel eğitim, personel araç-gereç kullanarak; eğitim ihtiyaçları, yeterlilikleri, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda üst öğrenime, iş ve meslek alanlara ve hayata hazırlanmalarını sağlamaktır (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018,2015:33).” Engellilere verilen özel eğitim ve destek hizmetleri kadar özürli ailelerine de yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Onların engellilik durumları hakkında bilgi edinebilecekleri, bilinçlendirilecekleri ve uygun eğitimlere yönlendirilebilecekleri gibi programlara katılımları sağlanarak destek hizmeti uygulanacaktır. Fakat diğer taraftan engelli bireylerin özel eğitimlerinin ücretli olması aileleri ekonomik anlamda büyük bir sıkıntıya düşürmüştür ama yeni yapılan düzenlemelerle bunun artık ücretsiz bir hale getirilmesi hem engelli bireylerin hem de ailelerinin ekonomik anlamda rahatlamalarına imkan sağlamıştır. Dolayısıyla; “özürli bireylerin eğitimdeki hedef; eğitime ihtiyacı olan tüm özürli bireylere ulaşılması, bütün özürli bireylerin sahip oldukları yeterliklerini en üst düzeye çıkartacak eğitimi almalarının sağlanması, özürli bireylerin eğitiminin bütünleştirilmiş genel eğitim sistemi içerisinde eğitimin tüm kademelerinde yer alabilmeleri için önlemler alınması ve verilen eğitimin kalitesinin artırılması olmalıdır (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018,2015:34).” Onların sadece engelliler ile bir arada olduğu eğitimden ziyade diğer çocuklar ile aynı ortamda kaynaştırılmış bir eğitim, şeklinde alacakları eğitim daha etkili olacaktır. Engellilerin eğitimi ne kadar yeterli seviyede gerçekleştirilirse onları topluma kazandırmakta o kadar çabuk olur bu da istihdam alanıyla birlikte onların kabul edilebilirliğini artırır. Çünkü “Özürli bireylerin üretken bir insan olarak topluma kazandırılmasını sağlamanın en önemli ve vazgeçilmez yolu, onların istihdam edilebilirliğini artırmak ve aktif üretici olarak çalışma hayatında yer almalarının sağlanması olacaktır. Bu şekilde başkalarına ekonomik yönden bağımlı olmak yerine, kendilerine yetebilecek bir gelir elde edebileceklerdir. Ayrıca kendilerini üretken, verimli, topluma ve ekonomiye katkısı olan kişiler olarak algılayıp değerlendireceklerdir (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018,2015:84).” Cinsiyet fark etmeksizin engelli bireyler istihdam alanından dezavantajlı durumdadırlar. Özellikle kadınlar ayrıca çift dezavantajlı bir durumda yer alırlar. Çünkü onlar hem engelli hem kadındır. Erkekler daha çok güç gerektiren hizmet ve sanayi kollarında çalışırken, kadınlar ise daha az güç ve vasıf gerektiren tarım sektöründe ve bakım hizmetlerinde yer almışlardır. Bununla ilgili olarak; “Özürli nüfusun işgücü durumuna ilişkin verilere cinsiyet bazında baktığımızda; İşgücüne katılma oranı erkeklerde %32,22 iken kadınlarda %6,71; işsizlik oranı erkeklerde %17,57 iken kadınlarda %21,54; işgücüne dahil olmayan nüfus oranı erkeklerde %67,78 iken kadınlarda %93,29’dur. Bu durum, özürli kadınların işgücü piyasasında yer almadığını göstermektedir (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018,2015:85).” Bununla ilgili ülkemizde daha çok son yıllarda yapılan çeşitli düzenlemeler ile engellilerin hem özel sektör hem de kamuda iş bulmalarının önü açılmıştır. “Bu yasal düzenlemelere göre; işverenler, 50 veya daha fazla (yer altı ve su işleri hariç, tarım ve orman

işyerlerinde 51 veya daha fazla) işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde %3 özürlüyü, kamu işyerlerinde ise %4 özürlüyü çalıştırmakla yükümlüdür. Kamu kurum ve kuruluşlar, dolu kadro sayısına göre (taşra teşkilatı dahil, yurtdışı teşkilatı hariç) %3 oranında özürlü memur çalıştırmakla yükümlüdür (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018,2015:104).” Fakat bu yasal düzenlemeler hiçbir zaman uygulama aşamasına geçmemiş sadece teori üzerinde kalmıştır. Bu durumda sorunları daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Diğer taraftan, “özürlü bireyler, diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahiptir ve bu hak, özürlü bireylerin açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içermektedir. Bu nedenle özürlü bireylerin hangi eğitim kademesinde olurlarsa olsunlar, okuldan işe geçişte özürlü ve özelliklerine uygun bir işe yerleşebilmeleri ve bu işte en yüksek potansiyele ulaşabilmeleri için mesleki rehberlik, mesleğe hazırlama ve mesleki rehabilitasyon programlarından geçmeleri gerekmektedir (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018,2015:84).” Tüm bunların yanı sıra ülkemize bakıldığında özürsüzlüleri bütünüyle ele alan, onlara istihdam konusunda fırsat eşitliği sağlayan, belirlenmiş istihdam politikaları yoktur. Bunun bir nedeni ise; “ülkemizde engelli bireylerin istihdamına dair güncel durumu ortaya koyan bilgiler yetersizdir ve engelli istihdamı alanındaki akademik yazım gelişmekte olmakta birlikte halen kısıtlıdır. Engelli istihdamının durumuna dair halen en güvenilir veri kaynağını 2002 yılında gerçekleştirilen Türkiye Özürsüzlüleri Araştırması oluşturmaktadır (Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz?,2013:237).” Diğer taraftan ise; “özellikle özürsüzlüye yönelik ön yargıların ortadan kaldırılmamış olması, bu alanda istihdam politikalarının oluşturulup geliştirilmesi ve uygulanması yönünde ciddi bir engel oluşturmaktadır (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018;2015:136).” Çünkü toplumdaki bireylerin engelli bireylere yönelik her türlü olumsuz yaklaşımı onları toplumdan öteki grup haline getirmiştir.

Diğer taraftan bireylerden ziyade şehirler, mekanlar, araçlar ve işyerleri vb.nin fiziki açıdan yetersiz ve erişilebilir veya ulaşılabilir olmaması onların istihdam durumlarını da etkilemektedir. Bunlardan bazıları; Dışlayıcı kültür ve ayrımcılık, erişilebilirlik sorunu, eğitilmiş ve nitelikli engelli personel azlığı, birey temelli yaklaşımın eksikliği, destekleyici teknolojilerin eksikliği, engelli çalışma yükümlülüğünün uygulanmasına ilişkin sorunlar, sağlık kurulu raporlarının istihdam alanında belirleyici olması, adayların seçimi ve yönlendirilmesinde yaşanan sorunlar, engelli girişimciliğinin yeterince desteklenmemesi gibi sorunlar ele alınır (Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz?,2013:248-249-250-251). Diğer taraftan engelli istihdamına yönelik çözümler yapılmış olsa da engellilerin karşılaştıkları ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik gibi sorunlar da yine beraberinde gelecektir. Bunu da en çok çevre ve mekanın kullanımında görürüz. Çünkü bireylerin topluma ve mekana katılımı oldukça önem taşır bu onların en temel haklarından birisidir. “Planlı bir şekilde düzenlendiği iddia edilen ‘modern yerleşim bölgelerine baktığımızda, bunların birçoğunun özürsüzlüleri çevresel iletişimini ve ulaşılabilirliğini temin edecek şekilde düzenlenmediğini ve/veya yetersiz olduğunu söyleyebiliriz (Seyyar,2006:22).” Çünkü ulaşılabilirlik, bireylerin toplum hayatına her türlü imkan, olanak ve hizmete kolay bir şekilde ulaşabilmesi ve kullanabilmesidir. Çevremize baktığımızda imkanlar çoğunlukla ulaşılabilir olanlara yönelik tasarlanmıştır ama herkesin bunlara erişilebilirliği yoktur çünkü toplumdaki herkes aynı zihinsel ve bedensel yetiye sahip değildir. “Bu nedenle ulaşılabilirlik sadece özürsüzlüleri ile ilgili değildir. Özürsüzlüleri yanında;

geçici olarak özürlü bulunanlar, yaşlılar, hamileler, bebek arabalıları, çocuklar, yük taşıyanlar, iri ve şişman kişiler, çok uzun veya çok kısa kişilerin hepsi engellerle dolu çevrede hareketlerinin kısıtlanmasına maruz kalırlar. Bu gruplarda yer alan kişiler ‘hareket kısıtlılığına sahip bireyler’ olarak tanımlanabilir (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018,2015:146).” Dolayısıyla yapılacak olan her türlü şehir planlamacılığında engellilerin var olan bu özel durumları dikkate alınarak yapılmalıdır. Fakat bu erişebilirlik ve ulaşılabilirlik kavramlarını tek taraflı ele almak eksik ve yetersiz olacaktır. Bunun en büyük nedeni engelli ve toplum arasında bütünleşmenin olmamasıdır. Toplumdan ve bireylerden uzak olduğu için toplumdaki her türlü unsura bilgiye, teknolojiye, ulaşım, sağlığa, okula, eve, işe, diğer tüm fiziki çevreye sınırlılıkları vardır. Bu yüzden engellilerin başkalarına çok ihtiyaç duymadan bağımsız yaşayabilecekleri ve hakları olan tüm unsurları etkin bir şekilde kullanabilmeleri onlara erişim ve ulaşım imkanlarıyla mümkün olacaktır. Bununla ilgili çevre düzenlemelerine bakılacak olursa; İmar mevzuatı, eğitim binaları, sağlık binaları, turistik tesisler, karayolları tesisleri, oy kullanma, sosyal hizmet kuruluşları, ibadet yerleri, yerel düzenlemeler, toplu taşıma, sürücü belgesi ve trafik vs. örnek verilebilir (Özürülüler için ülke raporu 1995-2000).

“Mevzuatımızda engelliler ile ilgili düzenlemelerin yapılabilmesi ve engellilere hizmet verilebilmesi için birçok yönetmelik, genelge ve kanun vardır. Son yıllarda engelliler ile ilgili düzenlemelere daha fazla önem verilmekte ve planlamalar yapılmaktadır (Durduran,2009:17).” Bununla ilgili ülkemizde, engellilere yönelik ilk önemli çalışmanın 1997 yılında Özürülüler İdaresi Başkanlığı’nın kurulması olduğunu görürüz. Bu başkanlığının yaptığı düzenlemelerden biri de engellilerin ulaşılabilirliği ile ilgili olan 3194 sayılı İmar Kanunu’na yeni bir madde eklenmiş olmasıdır. “Bu madde ile fiziksel çevrenin özürülüler için ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapıarda, Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standardına uyulması zorunlu hale getirilmiştir (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018,2015:148).” Diğer taraftan engellilere yönelik ne kadar çalışma ve düzenleme yapılıyor olursa olsun uygulama aşamasında yaşanan sorunlar onların pratiğe geçmesini zorlaştırmaktadır. “Ancak son yıllarda ülke genelinde gerçekleştirilen eğitim programları ve diğer çalışmalar sonrasında yapılan düzenlemeler hız kazanmış ve iyi örnekler oluşmaya başlamışsa da standartlara uygunluk, süreklilik ve bütünsellik sağlanamamaktadır (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018,2015:156).” Bu olumsuz durumu düzeltmek ve uygulamaları etkin bir şekilde yürütmek için gerekli teknik eğitimlerin verilmesi, fiziksel çevrenin onların avantajına olacak bir şekilde imar edilmesi ve bununla ilgili tüm düzenlemelerin devam ettirilmesi gibi birçok amaç belirlenmiştir. Fakat diğer taraftan, “engellilerin hak ve hizmetlere erişebilirliğini artırmak, diğer yandan yaşamın tüm alanlarına diğerleriyle eşit temelde katılımlarını sağlamak, tek başına bir kurumun üstesinden gelemeyecek kadar geniş ölçekli bir hedefdir. Bu hedef, devletin ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşlarının kendi görev alanları içinde engellilerin erişebilirliğini hesaba katan strateji ve eylem planları geliştirmeleri, bu çalışmaların ulusal çaplı bir eylem planı ve programının parçası olarak koordinasyonu ve işbirliği temelinde yürütülmesi, uygulamalar için etkili bir gözleme ve denetim mekanizmasının kurulmasını zorunlu kılmaktadır (Çağlar,2012:586).” “Engellilerin erişebilirliği, yukarıda da belirtildiği gibi, hak ve özgürlükleri kullanmanın, kamusal ve kamuya ait hizmetlerden yararlanmanın, yaşamın tüm alanlarına katılmanın ön koşulu olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan henüz hukuksal bağlayıcılığa

kavuşturulmasa da, uluslar arası insan hakları alanında bağımsız bir hak olarak kavramsallaştırılmaktadır (Çağlar,2012:587).” Bu ve bunun gibi pek çok sorun engellilerin, engel durumlarını ortadan kaldırmak veya başkalarının yardımı olmadan kendi işlerini halledebilecekleri bir seviyeye getirmek, onların toplumla bütün içinde yaşamalarını sağlamak için yapılmaya çalışılmaktadır. Yapılan düzenlemeler yada çalışmalar her ne kadar istenen yada amaçlan şeyleri gerçekleştirirse de önemli girişimleri oluşturmuştur.

Temelde engellilikle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında bunların daha eskilere dayandığını fakat ülkemizde bu gibi çalışmaların ise daha yakın bir zamanda, Cumhuriyet dönemiyle birlikte başladığı söylenebilir. “Diğer taraftan farklı disiplinlerde özellikle son yıllarda çeşitli araştırmalar yapılması eğilimi artsa da yapılan bu çalışmalar batının özürsüz nüfuslarına ilişkin araştırmalarının yanında özellikle elde edilen veri tabanı açısından oldukça eksiktir (Burcu,2007:13).” Bu sebeple çalışmaların hem geç başladığı hem de yetersiz olduğunu söyleyebiliriz. Bu alanın, engellilik sosyolojisi olarak ortaya çıkmasında ise Batının önderliğini görmemek mümkün değildir. Bu alanın sosyolojinin bir alt alanı olarak, engellilik sosyolojisi şeklinde ele alınmasında ise Avrupa ülkeleri ve özellikle de İngiltere’nin rolünü göz önüne almak da gerekmektedir. Çünkü; “Engellilik sosyolojisine ilişkin önemli girişimlerin 1970’lerde İngiltere’de başladığı bilinmektedir. İngiltere’de öncelikle tıbbi bir bakış açısıyla ele alınan engellilik konusu kısa bir süre sonra tıbbi bakış açısını eleştiren sosyal yönüyle de tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle engelli bireylerin niceliksel artışları dikkatin bu konuya yönelmesini sağlarken bu yönelim diğer Avrupa ülkelerinde de engellilik konusundaki tartışmaları ön plana çıkarmıştır. Engelli bireylerin kendi güçlerinin devreye girdiği, diğer bir ifadeyle sorunların tespitinde, dillendirilmesinde ve çözümlerin üretilmesinde engelli bireylerin kendilerinin söz sahibi olduğu örgütlenmeler İngiltere’de şekillenmiştir. Bu noktada ülkede engelli bireylerin bir arada seslerini duyurdukları önemli organizasyonlar kendini göstermiştir (Burcu,2015-2:320).” Bizzat bireylerinde içinde yer alacak olduğu çalışmalarda yapılacak olsa, engelli bireylerinde haklarının ve her türlü imkanlarının korunması amaçlanmasına rağmen yine de fazla etkili olamamıştır. Batıda engellilik çalışmalarının bizden daha erken başlaması durumuna bakıldığında ise; “II. Dünya Savaşı’nın küresel ölçekte yarattığı yıkım özellikle Avrupa’yı ciddi şekilde etkilemiş ve savaşta zarar gören insanların çokluğu, Batı tarihinde devletlerin engelliliğe ilişkin çalışmalarını da etkilemiştir (Kara,2016:250).” Bu çalışmalarda bizim Batıdan geride kalmamızın bir diğer nedeni ise Türkiye’de bulunan engelli nüfusun hem nicel hem de nitel özelliklerine ilişkin istatistiki veri tabanlarının yetersiz olmasıdır. Bu yüzden bizdeki engelli nüfusuna ilişkin ilk sistemli çalışmaların 2000’li yıllarda başladığı görülmektedir. 2000 yılında ilk kez gerçekleştirilen Genel Nüfus Sayımı engelli bireylere yönelik Türkiye’deki ilk sistematik araştırmadır. Ve bu çalışmayla engellilere ilişkin bilgiler ilk kez resmi kayıtlarla gerçekleştirilmiştir. “2000 yılı genel nüfus sayımına göre; Türkiye nüfusunun 67.803.927 kişi, özürsüz nüfusun 8.431.937 kişi olduğu belirtilmiştir (TÜİK’ den akt. Çelik,2013:36).” “Bu sayıda, toplam nüfusun yüzde on ikisinin özürsüz nüfusuna eşit olduğunu göstermektedir (Çelik,2013:36).” Ayrıca bunlara ek olarak bu nüfus sayımı ile engelli nüfusuna ilişkin demografik ve betimsel özellikler incelenmiştir. Buna göre; “Türkiye’de özürsüz nüfusun sosyo-demografik özellikleri, 2000 Genel Nüfus Sayımı ve Türkiye Özürsüz Araştırması (2002) sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, 2000 yılında Türkiye nüfusu içerisinde özürsüz nüfusun oranı %3.12’dir. bu oranın &1.83’ünü özürsüz erkekler %1.29’unu da

özürlü kadınlar oluşturmaktadır. Kadın ve erkek özürlü nüfusu arasında çok büyük bir fark gözükmemektedir. Özürlü nüfusun çoğunluğu gençtir. Kentte yaşayanlar daha fazladır. Eğitim düzeyleri düşüktür. Çoğunluğu evlidir ve istihdam edilme oranları oldukça düşüktür (Burcu,2006:74).” Bunun dışında; “Engelli nüfusa ilişkin veri ve bilgi eksikliğini gidermek amacıyla Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve Başbakanlık Özürllü İdaresi Başkanlığı işbirliği ile gerçekleştirilen ve Türkiye’de yaşayan engelli nüfusun niteliklerine ilişkin ilk kapsamlı çalışma olarak değerlendirilebilecek olan çalışma Türkiye Özürllü Araştırması (2002)’dir. Bu çalışmada Türkiye’de yaşayan engellilerin sayısı, sosyo-demografik yapıları, sosyo-ekonomik yapıları, beklentileri, engel türleri, engellilik nedenleri ve bölgesel farklılıkları tespit edilmiştir. Araştırma Türkiye’deki tüm engelli bireyleri temsil eden, ülkenin 7 coğrafi bölge ve yerleşim yeri tahminlerini verecek şekilde 2117001 engelli birey ile gerçekleştirilmiştir (Burcu,2015:165).” Bununla beraber ülkedeki kadın ve erkek oranlarının tespiti, kır ve kente göre yerleşimleri, engelli birey ve ailelerinin eğitim durumları, sosyo-ekonomik durumları, yaşları gibi pek çok bilgi oranlarla verilmiştir.

Ayrıca bizdeki ilk sistemli çalışmaların 2000’li yıllarda yapıldığını belirtmiş olsak da 2000 yılı öncesinde pek çok gelişme yaşanmıştır. Bunlara bakılacak olursa; 1950’li yıllarda Milli Eğitim müfredatı kapsamında engellilere yönelik özel eğitim önem kazanmaya başlamıştır; 1960’lı yıllarda engellilerin toplum içerisinde nasıl bir konumda yer aldıkları konusu ön plana çıkmıştır; 1961 anayasası ile ilk kez engellilere yönelik olarak özel yönetmelik çıkarılmıştır; 1965 yılında ‘Özel Eğitim Bölümü’ adıyla Ankara Üniversitesi’nde yeni bir alan açılmıştır; 1970’li yıllara gelindiğinde ise engellilerin meslek yaşamlarına yönelik uygulamaların yapılmaya başlandığını görürüz; 1980’li yıllarda engellilere yönelik olarak gerçekleştirilen politikaların Anayasa’da yer aldığı görülür; 1990’lı yıllarda engelli bireylerin var olan sorunlarına yönelik çalışmalar yapılarak bu alanda kurumsallaşma yoluna gidildiği görülmektedir. Engellilikle ilgili sadece uluslar arası alandaki çalışmaları değil bunların yanı sıra engelliler için, Altı Nokta Körler Derneği kurulmuştur. Bu dernek iki açıdan önem taşımaktadır. Biri engelli bireylerinde içinde olacakları çeşitli organizasyonların gerçekleştirilmesi açısından önem taşıırken, diğeri ise kendilerine yönelik engellilik hükümlerinin anayasa ile güvence altına aldirmaları olmuştur. İlerleyen yıllarda engelli bireylerin sorunlarının belirlenmesine yönelik Başbakanlığa Bağlı Özürllü İdaresi Başkanlığı (1997) kurulmuştur. Ve bu Başbakanlığa bağlı olarak belirli aralıklarla Özürllü Şurası toplanmıştır. Bunlardan ilki 1999 yılında düzenlenmekle birlikte sırasıyla 2005, 2007, 2009 ve 2011 yıllarında ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşincisi olmak üzere toplamda dokuz tane Özürllü Şurası toplanmıştır. Fakat Başbakanlığa Bağlı Özürllü İdaresi Başkanlığı 2011 yılında kapatılmış ve onun yerine Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü adıyla yeni bir kurum açılmıştır. Dolayısıyla; “engelli bireylerin özel ihtiyacı olan ve toplumda var olan diğer bireyler gibi yaşamın doğal akışı içerisinde yer alması gereken bir grup olduğu gerçeğinin farkına varılmıştır (Kara,2016:251)” şeklindeki ifadeyi bir kez daha görürüz. Ve 2000’li yıllarla birlikte engellilere yönelik gerek sosyal hizmet çalışmaları gerekse de akademik çalışmalar artmaya başlamıştır. Buradaki çalışmaların hızlanmasında ise engelliliğe tek boyutta yaklaşılmadığı, engelliliğin sadece bireysel değil aynı zamanda da toplumsal, çevresel bir olgu olduğu şeklindeki yaklaşımı etkili olmuştur. Bu konuda veri tabanı eksikliği nedeniyle her ne kadar batıdan geri olmuş olsak da bu eksikliğin giderilmesi konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Toplum tarafından özürllü, aciz, yardıma muhtaç,

yetersiz, kimseye faydası olmayan, bireylere topluma ve devlete yük olan, dışlanan, ayrımcılığa uğrayan, istenmeyen kişi/kişiler olarak etiketlendiklerini de görürüz. Toplumun onlara yaklaşımlarının yanı sıra onların da kendilerine nasıl bir tutumla bakacakları da önem taşımaktadır. Eğer engelli bireyler kendine toplumun onlara baktıklarından farklı olarak daha olumlu, pozitif yaklaşırsa bu onların engellilik sorunlarının azalmasına da imkan sağlayacaktır. Bu bakış açısıyla ilgili olarak engellilerin bazı düşüncelerine bakılacak olursa bunlar; “Engelini kabullenip bu anlamda engeli ile birlikte yaşamaya pozitif bakan kendisiyle barışık bireyler, kendini engelli olarak kabul etmeyip, diğerlerinden farklı olduğunu düşünmeyen ve bu anlamda kendisiyle barışık bireyler, engelli olmanın getirdiği zorlukların farkında olan diğer insanlardan farklı olduğunu düşünen, ancak yine de daha kötü durumda olanlara göre ‘haline şükreden’ bireyler, engelli olmanın yarattığı sorunlarla baş edemeyen kendini yetersiz gören umutsuz bireyler, engelli olmayı diğer insanlara göre üstün bir özellik olarak tanımlayan bireyler (Burcu,2015:168-169)” şeklinde belirtiriz. Buradan da anlaşıldığı gibi engellilerin böyle bir durum içerisinde olmaları hem kendilerinden hem de toplumdaki kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Burcu (2015)’nunda ifade ettiği gibi, engellilik sosyolojisi, sosyolojinin bir alt alanı olarak ortaya çıkmıştır bu da ülkemizde yaklaşık son 40 yılda kendini göstermeye başlamıştır. Bu alandan özellikle Esra Burcu’nun engellilere yönelik yaptığı çalışmalar oldukça etkili olurken diğer taraftan da büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca yine Esra Burcu’nun önderliğinde engellilik sosyolojisi alanının, üniversite programlarında lisans ve yüksek lisans dersi olarak verilmesi kararı da bu alanı daha da ilerletmiştir. Bu alana yönelenler sadece sosyoloji içerisinde olmamış farklı disiplinlerden yaklaşımlarla bir çok çalışmada yapılmıştır. Bu disiplinlere tıp, eğitim, psikoloji gibi alanlar örnek verilebilir. Dolayısıyla tüm bunlar ele alındığında; “2000’den itibaren Türkiye’de engelli bireylere ilişkin olarak geliştirilen politikalar engelli bireylerin sosyal ve kültürel alandaki görünürlükleri konusunda mevcut fiziksel çevrenin yetersiz altyapısı ve bu bağlamda iş ve işlemlerin sürdürülebilirliğini sağlayacak kurumsallaşmayı orta ve uzun vadede gidermek niyeti taşıyan, engellilerin sosyal haklarını bir insan hakkı ve eşitliğin temel prensibi olarak gören, sivil inisiyatifli, engelli dostu sosyal politikayı ve bu kapsamda engelli odaklı sosyal hizmetleri de dikkate alan bir nitelik arz etmektedir (Burcu,2007’den akt. Kara,2016:253).”

SONUÇ

Toplumda bazı kavramların net bir tanımı olmaz, bu kavramlardan birisi de engelliliktir. Tanımı kişiden kişiye, dönemden döneme ve kurumdan kuruma değişiklik göstermektedir. Ama engellilik tanımında ortak bir nokta varsa bu da; bireylerin toplumsal yaşama katılma, toplumla bütünleşme, bakım ve rehabilitasyon, ulaşım, istihdam, ulaşılabilirlik, erişilebilirlik, istismar, dışlanma gibi bir çok sorunla karşılaşarak, toplumda dezavantajlı marjinal bir grubu oluşturmaları olacaktır. İlk olarak tıbbi-medikal model ortaya çıkarak engelliliğe bireysel bir sorun olarak bakmış, onun tıbbi olarak uzmanlar tarafından tedavi edilmesini gerektiğini vurgulamıştır. Fakat bu modelin engelliliğe yaklaşımının eksik olması sosyal modeli ortaya çıkararak, engelli bireysel bir sorun olarak ele almaktan ziyade onu toplumsal bir sorun olarak görülmesine imkan sağlamıştır. Bunun çözümü de ancak engellilerin toplumla bütünleşmeleri ile olacaktır. Bu çalışmaların ilk aşaması engellilerin engel durumlarını kabul etmeleri ve engel

durumlarıyla neyi yapıp neyi yapamayacakları bilip, kendilerine tanınan hakları öğrenip o şekilde bilinçlenmeleri ile başlayacaktır. Diğer aşama ise toplumdaki bireylerin zihinlerindeki engelli tanımlarını, önyargıları silmekle mümkün olacaktır. Dolayısıyla sosyal model kapsamında engellilere yönelik pek çok yasal düzenleme ve çalışmalarla da karşılaşmıştır. Bunlar ise engellilik durumunu daha da ön plan çıkartarak, durumun engellilik sosyoloji adı altında sosyolojinin bir dalı olarak eleştirel bir gözle bakılmasının önünü açmıştır. Fakat engellilik sosyolojisi sadece engellilere yönelik çalışmalar yapmamış, toplumda dezavantajlı konumda yer alan kim varsa onlara destek olmaya çalışılmıştır. Ve bunu yaparken tıbbi modelden ziyade sosyal modeli merkeze alarak, bireyin engelli de olsa sosyal bir varlık olduğunu ve toplumla birlikte yaşadığını göz önünde bulundurarak yaklaşmıştır. Bu çalışmalar bizdeki veri kaynaklarının yetersiz olmasından dolayı Batıdan daha sonra başlasa da yapılan çalışmalar, araştırmalar ve düzenlemeler ile giderek daha sistematik bir hale gelmeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

Altuntaş, Betül & Topçuoğlu, Reyhan Atasü. (2014). Engelli Hakları, Bakım Güvencesi ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Çerçevesinde Evde Bakım Hizmeti. VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu, İstanbul: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.

Altundaş Duman, Nezahat & Doğanay, Gülmelek. (2017). Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon’da Engelli Kadınlar. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 20(2), 1-48.

Bakanlığı, Kalkınma. (2015). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 Özürlülere Sunulan Hizmetlerin Etkinleştirilmesi Çalışma Grubu Raporu. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

Bezmez, Dikmen., Yardımcı, Sibel & Şentürk, Yıldırım. (2011). Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak. (Çev. F. B. Aydar). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Burcu, Esra. (2015). Engellilik Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.

Burcu, Esra. (2015-2). Türkiye’de Yeni Bir Alan: ‘Engellilik Sosyolojisi’ ve Gelişim. Sosyoloji Konferansları, Sayı:52, 319-341.

Burcu, Esra. (2006). Özürlülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23(2), 61-83.

Burcu, Esra. (2007). Türkiye’de Özürlü Birey Olma Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Burcu, Esra. (2011). Türkiye’de Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28(1), 37-54.

Çağlar, Selda. (2012). Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişilebilirlikleri. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 61(2), 541-598.

Çelik, Özge. (2013). Mekansal Planlama ve Tasarım Sürecinde “Engellilik”. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi.

Diğer, Hülya. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Engellilik Algı Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Fırat Üniversitesi Örneği. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi.

Durduran, Yasemin. (2009). Engelli Çocukların Engellilikleri Dışındaki Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Durumları: Kontrollü Saha Çalışması. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Kara, Bülent. (2016). Türkiye’de Engelli Bireylerin Yasal Hakları ve Uygulamadaki Yeri. The Journal Of Academic Social Science Studies, Sayı:48, 249-260.

Kızılkaya, Sinan. (2016). Yoksulluk-Engellilik İlişkisi ve Evde Akraba Bakımı Uygulamasının Değerlendirilmesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi.

Özer, Dilara Sevimay. (2013). Engelliler İçin Beden Eğitimi ve Spor (4.Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sapancı, Filiz. (2013). Sağlık Hizmetlerinde Engellilik Kavramı ve Engellilerin Sağlık Hizmetlerinden Yararlanmaları. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi.

Seyyar, Ali. (2006). Özürlülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları. Adapazarı: Adapazarı Büyükşehir Belediyesi.

Sudrajat, Agung. (2016). Avrupa Birliği Hukukunda Engellilik ve Ayrımcılık Yasağı. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi.

Yenişchirlioğlu, Emirhan & Türkay, Oğuz. (2013). Engelli Turistlerin Konaklama İşletmelerinde Kabul Görme Düzeyine Yönelik Algılama ve Sorunları: Karşılaştırmalı Nitel Bir Araştırma. Akademik Turizm ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1(1), 46-56.

Yetim, A.,Azmi. (2014). Engelliler Sporuna Sosyolojik Yaklaşım. 2.Uluslararası Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor Kongresi (Özet Kitabı). Ankara: Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu.

(2001). Özürlüler İçin Ülke Raporu 1995-2000. T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.

(2013). Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz? Mevcut Durum ve Öneriler. Sabancı Üniversitesi. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.

LOJİSTİĞİN GELECEĞİ VE MARS PROJESİNE ETKİLERİ**THE FUTURE OF LOGISTICS AND THE EFFECTS ON THE MARS PROJECT****Didem TUFAN**

Cumhuriyet Üniversitesi

Özet

Lojistik, insanlığın ilk çağına kadar eskiye dayanmaktadır. Lojistik terim olarak hayatımıza girmeden önce de insanlar lojistiği kullanmışlardır. Yemek, barınma, avlanma, avlanan yiyeceklerin yaşanılan ortama getirilmesi, besinlerin muhafaza edilmesi gibi faaliyetler lojistiğin temel taşlarını oluşturmaktadır. Bundan yüzyıl önceki dünya ile şimdiki dünya arasında tartışılmayacak kadar büyük farklılıklar vardır. Zamanın geçmesiyle birlikte teknoloji ve ekonomilerde beraberinde büyümektedir. Teknolojiden yoksun olduğumuz çağlarda, bir yerden bir yere giderken ya da taşınması gereken malzemeleri taşıırken kervanlar kullanılırdı. Bu durum zaman ve teknoloji ile evrimleşerek el arabası, küçük motorlu arabalar, kamyonlar, uzun araçlar, trenler, gemiler, uçaklar, roketler ve şimdi ise uzay gemisi olmak üzere kendini yenileyerek bu zamanlara kadar gelmiştir. İnsanlar varlıklarını ve faaliyetlerini sürdürebilmek için kaynaklara ihtiyaç duyarlar. Doğal kaynakların dünyaya eşit dağılmaması nedeniyle, bu kaynakların ihtiyaç duyulan yerde ve zamanda sağlanması önemli bir sorundur. Lojistik bu gibi sorunları çözmeye yönelik bir uygulamadır ve bu nedenle lojistikle ilişkili faaliyetler tarih boyunca var olmuştur. Günümüz dünyasında nüfus hızlı bir artış göstermektedir ve buna paralel olarak kaynaklar tükenmektedir. Küresel ısınma hızını arttırmakta ve dünyadaki yaşam alanlarımız kaybedilmektedir. Bilim insanlarının dünyanın geleceği ile ilgili tespitlerine bakınca dünyanın yaşam alanı tehdit altındadır. Bu durum insanları yeni bir yaşam alanı arayışına itmektedir. Bu çalışmada lojistiğin tarihsel evrim süreci anlatılarak, teknoloji sayesinde lojistiğin geldiği son nokta, taşıma modlarının özellikle uçakların gelişimi, Mars gezegeni ile ilgili sürdürülmekte olan projeler ve bu projelere lojistiğin etkisi, lojistiğin Mars gezegeninde yaşam alanı oluşturmak için sağlayabileceği katkıları anlatılacaktır. Devamında Mars One projesi anlatılmaktadır. Mars One projesi ile lojistik arasında nasıl bir bağ olduğu açıklanmıştır. Bu çalışmada amaç lojistiğin uygulama alanlarının ne kadar büyük olduğunu vurgulamak yanında, Dünya ile sınırlı kalmayıp gezegenlere kadar ulaştığını vurgulamaktır. Bunun yanı sıra önerilere de yer verilmiştir. İlerleyen yıllarda lojistiğin, Mars One projesi sayesinde yeni ekonomik alanlar oluşturması ve yeni iş kolları fırsatlarının ortaya çıkmasından bahsedilmiştir. Çalışma genellikle sözel ağırlıklı olup gezegenler arası çalışmalar devam ettikçe lojistik ile olan bağlantısı da güncellenerek çalışmalar devam edecektir. Yapılan bu çalışmaya ait Türkçe literatür bulunmamaktadır. Bu nedenle yapılan bu çalışma orijinaldir.

Anahtar kelimeler: Lojistiğin Geleceği, Lojistik Tarihi, Mars Projesi

Abstract

Logistics date back to the old age that is the first age of humanity. People have used logistics too before entering in their life as a logistics term. Activities such as food, sheltering, hunting, carrying hunted animals to the living space and preservation of food are the keystones of logistics. There are noncontestable differences between the pre-century and the present World. With the advance of time, Technologies and economies are growing. Caravans were used in the ages when we lacked of technology, when moving from one place to another, or carrying the materials that needed to be transported. This situation has evolved with time and technology and has reached this time by renewing itself, such as wheelbarrows, small motor cars, trucks, long vehicles, trains, ships, planes, rockets and now the spaceship. People need resources to sustain their assets and activities. Due to the fact that natural resources are not distributed equally to the world, providing these resources at the required place and time is an important problem. Logistics is an application to solve such problems and therefore logistics-related activities have existed throughout history. In today's world, population is growing rapidly and resources are running out. Global warming increases it's speed and our habitats in the world are losing. As a result of the work of scientists, natural habitat of world is under threat. This leads people to seek a new living space. In this study, the historical evolution process of logistics, the latest point of logistics, the modes of transportation, especially the development of aircraft, the ongoing projects related to the planet Mars and the impact of logistics on these projects, Contribution to creating living space on the planet Mars will be explained. Mars One project is described in the continuation. The relationship between Mars One project and logistics is explained. The aim of this study is to emphasize how great the application areas of logistics are and to emphasize that it is not limited to the world but reaches to planets. In addition, suggestions are included. In the following years, the Mars One project will enable the emergence of new economic areas and businesses in the logistics sector. The study is generally verbal. As interplanetary studies continue, the connection with logistics will increase and studies will continue to be updated.

Keywords: The Future of Logistics, Logistics History, Mars Project

GİRİŞ

Lojistik, kelime itibari ile Latineden türemiş olup Logic(mantık) ve Statics(istatistik) kelimelerinin birleşmesiyle oluşan bir kavramdır ve mantıklı istatistik anlamına gelmektedir (Bakkal, Demir;3).

Lojistik, ilk defa 1905 yılında askeri alanda kullanılmıştır. Askeri malzemelerin ve teçhizatların tedarik edilmesi, taşınması, depolanması şeklinde kullanılmıştır (Bakkal, Demir;3).

Kavram olarak hayatımıza giriş tarihi belirli olan lojistik, aslında tarihsiz bir şekilde hayatımızın her alanında kullanılmaktadır. 1905 yılından asırlar önce de kullanılmıştır. Fakat kimse kullandığımız lojistiği kavramsallaştırmamıştır. Bu nedenle kavram haline geldikten sonra, aslında hayatın tüm alanlarında karşı karşıya olduğumuzun farkına varmaktayız.

Hayatımızın her alanında uygulama alanı bulsa da, Mars One projesi üzerinde lojistik sistemler ilk defa uygulanacaktır. Fakat bu projede de lojistiğin etkileri göz ardı edilebilmektedir. Oysaki Mars'a yolculuk ancak lojistik sistemlerin ve teknolojinin varlığı ile mümkün olabilmektedir. Taşımacılık, depolama, envanter yönetimi, stok yönetimi, bilgi alışverişi vs. fonksiyonlar sayesinde bu proje sistemli bir şekilde yürütülebilmektedir. Bu fonksiyonlar ise lojistiğe ait fonksiyonlardır.

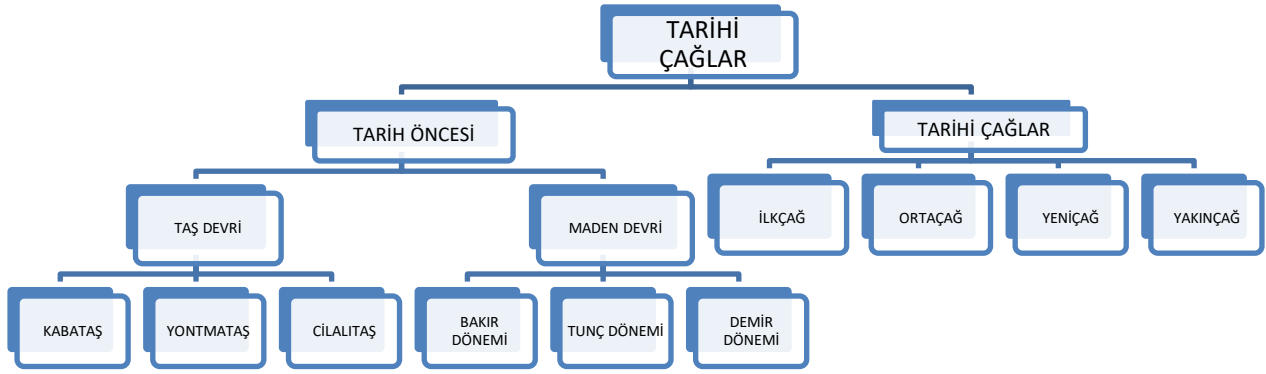
Gelecek yıllarda gezegenler arası ulaşım turizm sektörüne kadar uzanacaktır. Turizm sektörü ile lojistik sektörünün birleşmesi mümkün olacaktır. Bu birleşim sayesinde ekonomik çıkarlar gözetilerek yeni iş kolları oluşabilecektir. Şu an da Mars One projesi ekonomik çıkarlar üzerine kurulmayan bir kuruluştur. İlerleyen yıllarda projenin uygulanabilirliği onaylandıktan sonra bu sistem ekonomik çıkarlar üzerine kurulabilecektir. Bu sayede lojistik dünya üzerinden gezegene açılacaktır. Gezegenler arası yeni ekonomik iş kolları oluşacaktır.

1. LOJİSTİK TARİHİ

Lojistik, kelime olarak ilk defa askeri alanda kullanılmasının yanı sıra kavram olarak hayatımıza girmeden önce de insanlar lojistiği kullanmaktaydı. Nitekim insanlar günlük hayatlarında rutine bağlanan işlerini gerçekleştirirken kullandıkları kavramın lojistik olduğunun farkında değillerdi. Lojistik günlük yaşantımızda kavram olarak yer almamaktadır. Fakat günün her anında etkisini görmekteyiz. Sofralarımızda yer alan ekmeğin, kişisel bakım ürünlerimizin evimizde mevcut olması, işe giderken kullandığımız araçların, evraklarımızı sakladığımız ofisimiz, ürünlerimizi depoladığımız alanın vs. lojistik olmadan var olması mümkün değildir.

Lojistik daha çok belirli dönemlerde yaşanan olaylar sonucu değeri artan bir kavram olmuştur. En önemli örneği ise 2. Dünya Savaşı sırasında oluşan ihtiyaçlar sonucu gelişmesidir. Savaş döneminde askeri malzemelerin zamanında temin edilmesi, bu malzemelerin depolanması, askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli ürünlerin temini gibi unsurlar lojistiğin önemini ön plana çıkarmıştır. Doğru zamanlama ile ihtiyaçlara cevap verebilmek başarılı olmanın kilit noktasıdır. Çoğu ülke, savaş sırasında aslında önemli olan şeyin savaşmak olmadığını, ekibin planı ve ihtiyaçların eksiksiz ve tam zamanında bulundurulması gerektiğini anlamıştır. Bu Farkındalık lojistiğin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Aşağıda şekil 1 ile gösterilen şekilde tarih çağları gösterilmektedir. Bu çağların lojistik ile olan etkileşimini sırası ile irdelenecektir.

Şekil 1: Tarihi Çağlar

I. Taş Devrinde Lojistik

Taş devri insanlık tarihinin büyük bir alanını kapsamaktadır. Bu devir kendi içerisinde üç bölüme ayrılmaktadır. Fakat konunun çok derinine inmeden lojistik ile olan bağlantısı açıklanmaya çalışılacaktır. Milattan önce binlerce yıl yaşayan insanlar çok zor dönemler atlatmışlardır. Barınmanın olmadığı, yemek ihtiyaçlarının güçlüklerle giderilebildiği, ısınmanın ve bir yerden bir yere gitmenin doğa olayları nedeniyle çok güç olduğu bir dönemdir. Bu dönemde insanlar doğanın tehlikesine karşı savunma aracı olarak taşlardan alet üretmişlerdir ve böylece kendilerini korumaya ve ilerleyen dönemlerde de bu aletlerle avcılık yapmayı öğrenmişlerdir. Yine taş devrinin ilerleyen binlerce yılı sonrasında insanlar ateşi bulmuşlar ve bu şekilde korunma, yemek, ısınma ve aydınlanma ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Buzulların erimesi sonucunda farklı alan arayışlarına girmişlerdir ve yaşadıkları yerleri değiştirmişlerdir. Taş devrinin sonlarına yaklaştığımızda ise üretimin başladığını, toplumlar arası ilişkilerin oluştuğunu ve bu sayede bilginin ve tecrübenin arttığını, takas yönteminin uygulandığını, suyuollarının oluştuğunu görmekteyiz. Taş devrinde yaşanan bu olayların lojistik ile olan bağlantısını inceleyecek olursak, çok fazla bir etkisini göremeyeceğiz. Çünkü bu dönemde insanlar temel ihtiyaçları üzerine odaklanmışlardır ve seri üretim yoktur. Bu nedenle ürünlerin bir yerden başka bir yere hareketi mümkün olmamaktadır. Fakat beslenme ihtiyacı için avlanan hayvanların belirli bir yere getirilmesi ve bu yerde muhafaza edilmesi günlük hayatlarına yansımış olan lojistiğin etkisinden söz edebiliriz. Yine bu dönemde yaşam alanlarının değişmesi sürecinde alınan yol, yanlarında götürmüş oldukları eşyalar, sürülerin belirli bir güzergâhta ilerlemesi, suyuollarının kullanılması, toplumlar arası iletişimin artarak takas yöntemiyle ticaretin başlaması sonucu ürünlerin hareket etmesi gibi gelişmeler lojistiğin taş devrinde etkisini gösterdiğine dair kanıt olarak sunulabilir.

Resim 1: Taş Devrinde Avlanma (<http://eng.ege.edu.tr/~otles/GidaTarihi/pic-4.htm>)

II. Maden Devrinde Lojistik

Maden çağı üç devirden oluşmaktadır. Bu devirler; bakır devri, tunç devri ve demir devridir. Bu çağda insanlar madenlere ulaşabilecek kadar kendilerini geliştirmişlerdir. Bakır devrinde, bakır kolay işlenebilmektedir ve bolca bulunmaktadır. Bakır o dönemde silah yapımında kullanılmıştır. Yani hammaddeden üretim yapmışlardır. Üretilen bu ürün, toplumların ihtiyacını karşılayabildiği gibi, ticarete de konu olmaktadır. Ortada ticarete konu olan bir ürün varsa, lojistiğe de katkısı vardır. Ticaret ürünlerin bir yerden başka bir yere hareket etmesini sağlayan alışveriş niteliğinde olması nedeniyle lojistiği içerisinde barındırmaktadır.

Bakır devrinden sonra tunç devri başlamaktadır. Bu devirde bakır ile kalayı karışımından tunç elde etmişlerdir. Bakırdan daha sağlam bir ürün ortaya koymuşlardır. Bu dönemde ilk site devletleri kurulmuş ve ilk yerel krallıklar ortaya çıkmıştır.

Tunç devrinden sonra ise demir devri başlamaktadır. Bu dönemde demirli aletler üretilmiştir. Demirler çok sert yapıda oldukları için toplumlar kendilerini sahip olduğu demire benzeterek güçlü görmektedirler.

Maden devrinde genel olarak bir üretim söz konusudur. Toplumlar ihtiyaçlarını daha kolay şekilde karşılayabilmek adına üretim yapmaktadırlar. Önemli olan insan ihtiyacının doğru bir biçimde karşılayabilecek ürünü ortaya koymaktır. Üretim, ürün hareketliliğini de peşinden getiren bir kavramdır. Bu dönemde üretilen bakır, tunç ve demirler toplumlar arası ihtiyaca doğru hareket etmekte ve bu hareketlilik lojistik sayesinde sağlanmaktadır.

Resim 2: Maden Devri (<https://edebiyatmakale.blogspot.com/2013/08/maden-devri.html>)

III. İlk Çağ

İlk Çağ yazının bulunması ile başlamaktadır. İnsan, ihtiyaçları doğrultusunda çevresinde veya kendisinde eksik gördüğü alanları tamamlama gereksinimi hissetmektedir. Konuşarak anlaşmanın yanında yazı ile bir şeyleri ifade etme isteği sonucu yazı bulunmuştur. Yenilikler ve üretimler insan ihtiyaçları var olduğu sürece oluşacaktır. Bu ihtiyaçlar, çağları da şekillendirmiştir. Toplumların sayıca artması, krallıkların kurulması, yerleşim alanlarının git gide genişlemesi, krallıkların komşu krallıklarla alışveriş halinde bulunması, üretim fazlası ürünlerin ticarete konu olması ihtiyaçlar sonucu toplumlarda gelişen olaylara örnek olarak gösterilebilir.

Lojistiğin bu dönemdeki en güzel örneğini, çağın kapanışı olan kavimler göçü oluşturmaktadır. Kabileler halinde toplanarak insan ve eşyaların hareketi sağlanmıştır. Bu hareket lojistiğin unsurları arasında yer alan taşımacılık unsurunu kapsamaktadır.

Resim 3: Kavimler Göçü (<https://kavimlergoc.weebly.com/#>)

IV. Orta Çağ

Bu çağ Batı Orta Roma İmparatorluğunun yıkılması ile başlamaktadır. Kavimler göçü sonucu, göç eden insanların yeni yerleşim yerine uyum süreci uzun sürmüştür. Toplumlar arası adapte olmak kolay olmadığından kültürler arası kaynaşma söz konusudur. Çağın belirgin özellikleri arasında ise devletlerin hâkimiyet kurma çabaları, fetihler ve savaşlar yer almaktadır.

Yaşanan bu savaşlarda üstünlük kurabilmek için stratejik açıdan da güçlü olmak gerekmektedir. Stratejik üstünlük ise ekipmanın zamanında ve yerinde sağlanması ile gerçekleşmektedir. Yani savaşta insanların veya askerlerin ihtiyaçlarını eksiksiz bir şekilde karşılayarak, savaşa karşı adaptasyonunu yüksek tutarak kazanma şansı daha çok yükselebilir. Bu ihtiyaçlar temel yemek ve barınma ihtiyaçlarının yanı sıra, savaş cephanelerinin eksiksiz bir şekilde istenilen yerde bulundurulmasını kapsamaktadır.

Lojistik kavram olarak ilk askeri alanda kullanıldığını hatırlarsak; bu çağda da savaşan insanların silah, cephane, temel ihtiyaçlara gereksinimleri vardır. Yani lojistik aslında hayatımıza yeni giren bir kavram değildir. Çok eskilere dayanmakla birlikte kendini ihtiyaçlara göre geliştirerek ilerletmektedir.

Resim 4: Orta Çağ (<https://tr.pinterest.com/pin/431641945512675231/?lp=true>)

V. Yeni Çağ

Yeni Çağ dönemi adından da anlaşılacağı gibi köklü yeniliklerin bulunduğu, büyük değişimlerin yaşandığı bir çağdır. Özellikle ticaret alanında büyük adımlar atılmıştır. Yeni yolların keşfi ticareti olumlu yönde etkileyen en büyük yeniliktir. Yine bu çağda insanlar, tek bir kara parçasına bağlı kalmaktan çıkıp yeni kıtalar keşfetme yolunda ilerlemişlerdir. Bu ilerleyişin nedeni ise ekonomik sebeplerdir. İhtiyaçların artışı, kaynakların yetersizliği, toplumların zenginlik ve hâkimiyet kurma düşünceleri sonucu diğer kıtaları keşfetme yolunda ilerlemişlerdir.

Lojistik açısından yeniçağda görülen en önemli örnek yeni kıtaların keşfidir. Bu keşfi yaparken deniz yolunu kullanmışlardır. Yani taşımacılık modu çeşitlenmiş ve ticareti yeni bir taşımacılık modu ile sağlamaya başlamışlardır. Bir diğer örnek ise sanayileşmenin başlamasıyla ticareti olumlu etkilemesi sonucu, ürün hareketliliğin lojistik sayesinde sağlanmasıdır.

Resim 5: Coğrafi Keşifler (<http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/cografik-kesifler-1425>)

VI. Yakın Çağ

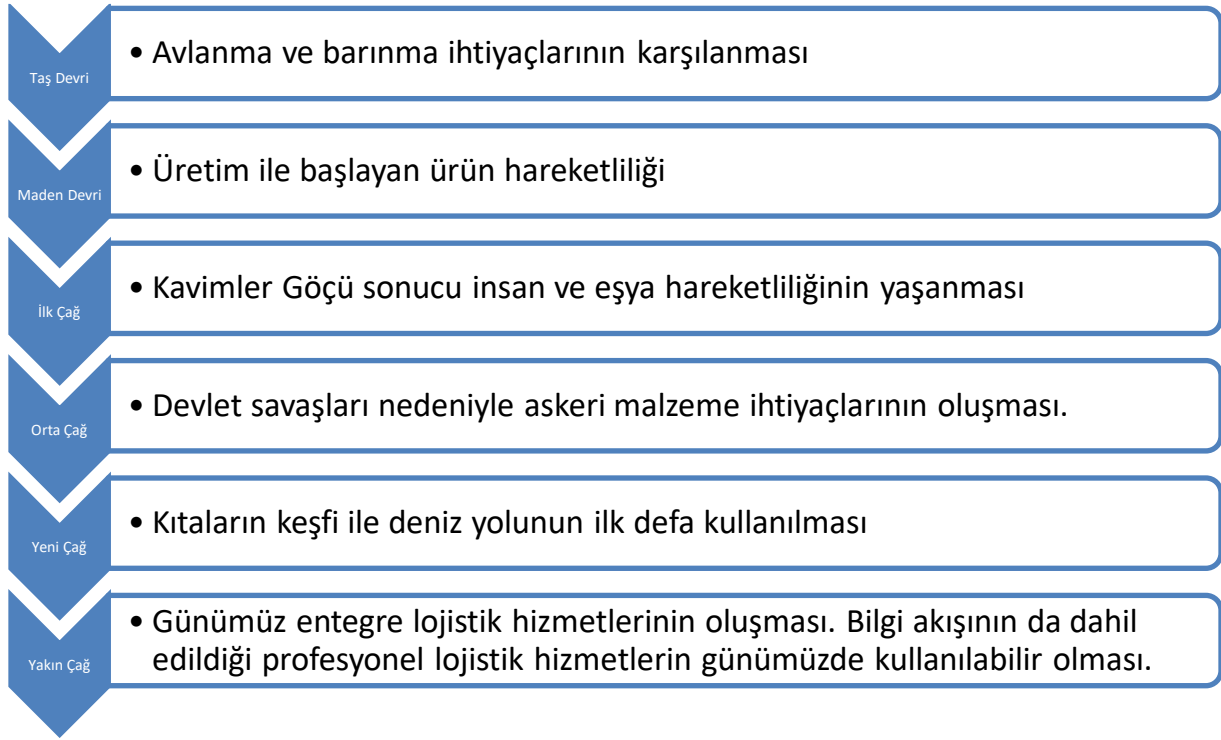
Yakın Çağ ekonomik, sosyal ve siyasi alanda yeniliklerin yaşandığı bir çağdır. Günümüze kadar uzanmaktadır. Devletler rekabet aracı olarak güçlü bir ekonomiyi görmektedirler. Bu yönde kendilerini geliştirmektedirler. Sanayi inkılâbı ile üretime ve ticarete verilen önem artmıştır. Devletler ürettikleri ürünleri için yeni Pazar arayışlarına girmişlerdir. Devletler üretimin yanı sıra, teknolojiyi de bünyelerine katarak stratejik ilerlemeler sağlamaktadırlar.

Yakın çağda lojistik gelişmelere bakacak olursak, devletler artık insan ihtiyaçlarına uygun ürünü üretmekte, bu ürünlerin ya da hizmetlerin nerede sunulacağını, hangi kanal aracılığıyla ve araç ile ileteceğini bilmekte, ürünlerin fazlasını muhafaza etmek için kullanacağı alanları geliştirmekte, ayrıca müşterilerine önem vererek geri dönüşleri dikkate alarak bilgi akışına da önem vermektedir. Yakın Çağın dönemlerinde, lojistik her geçen zaman zarfında kendini geliştirmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüz lojistiği nedir diye bakacak olursak, bir ürünü ya da hizmeti doğru yerde ve zamanda bulundurmasıdır. Doğru yerde bulundurabilmesi için yardımcı unsurlara gerek duymaktadır. Bu unsurlar taşımacılık, depolama, elleçleme, sipariş işleme, envanter gibi unsurlarla bütünleşmektedir. Lojistik sisteminde bilgi çok önemlidir. Müşteri ve ürünün döngüsel zinciri aralığındaki bilginin akışı ne kadar eksiksiz olursa verim de bir o kadar artacaktır. Lojistik hala kendini tamamlamamış ve geliştirmeye devam etmektedir.

Resim 6: Günümüz Lojistiği (<https://edebiyatmakale.blogspot.com/2013/08/lojistik-nedir.html>)

Lojistiğin tarihsel evrim süreci çok uzun süren çağları kapsamaktadır. Günümüze kadar uzanan bu çağlarda lojistik açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Aşağıdaki şekilde bu gelişmelerin genel bir şeması oluşturulmuştur.

Şekil 2: Lojistiğin Önemli Gelişmeler Gösterdiği Çağlar

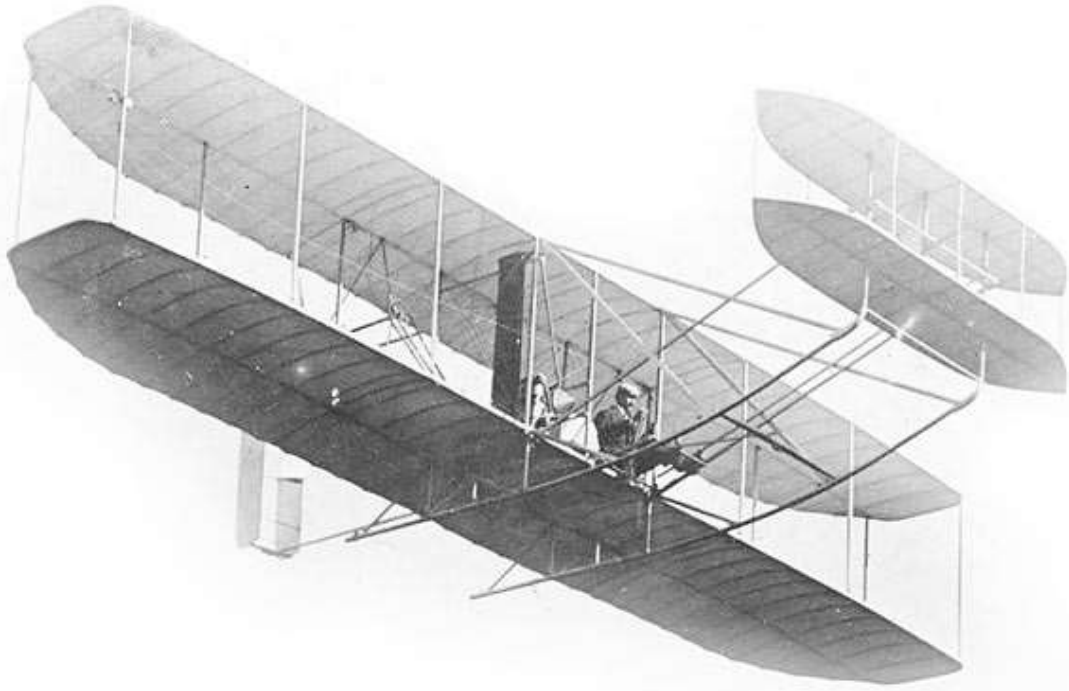
2. LOJİSTİĞİN GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

- **Küreselleşme:** ekonomi, sosyal, politik açılardan bütünleşme olduğu için ülkeler diğer ülkelerle iletişimini artırmıştır. Bu sayede hammadde ve diğer ürünlerin tedariki farklı coğrafyalardan sağlanabilmektedir.
- **Rekabet baskısının artması:** İşletmelerin rekabet avantajı yakalayabilmek için bazen kar paylarının azalması, satış fiyatlarının düşürülmesiyle birlikte lojistik maliyetlerde de düşük fiyatlandırmaya gidilmektedir.
- **İletişim ve teknolojiye meydana gelen gelişmeler:** Teknoloji, lojistik fonksiyonları daha verimli hale getiren önemli unsurlardan biridir. Uydudan takip sistemi, elektronik veri değişimi, elektronik ticaret gibi faaliyetler lojistiğin daha verimli ve daha hızlı işlenmesini sağlamaktadır.
- **Taşıma mesafelerinin ve maliyetlerinin artması:** coğrafi uzaklıkların artmasının yanı sıra ticarete kazandırılan yeni ülkelerin olması nedeniyle üretim ve tüketim arasındaki mesafelerde artmıştır. Lojistik faaliyetler bu uzaklıkların yarattığı sonuçlarla ilgilenecek mesafeleri ve maliyetleri en aza indirmeyi hedeflemektedir.
- **Ulaştırma sistemlerinde meydana gelen gelişmeler:** Araçların gün geçtikçe teknolojinin varlığıyla kendilerini yenilemeleridir. Bu yenilenme ihtiyaçlardan doğmaktadır. Daha hızlı araçların yapılması, ürünlerin temin süresinin kısa olmasından dolayı yapılmaktadır. Ya da uçak sistemlerinin geliştirilmesi tamamen siyasi ya da insanların süre kısıtlamalarından dolayı geliştirilmiştir.

Lojistiğin gelişmesinde saydığımız maddeler dışında birçok unsur sayılabilmektedir. Fakat en önemlilerine yer verilmektedir. Beşinci maddede yer alan ulaştırma sistemlerinin gelişmesi, tam da bahsedilen konuyla ilgilidir. Mars gezegenine yolculuk yapabilmek için hava sistemlerinin varlığı ve en son teknolojinin kullanılıyor olması gerekmektedir. Yeni yaşam gezegenine sadece hava yoluyla ulaşım sağlanacağından konunun geri kalan kısmında ise uçakların tarihi ile ilgili bilgiler aktarılacaktır. Böylece taşıma modlarından olan havayolunun, lojistik süreç içerisinde kendini nasıl geliştirip güncellediğini göreceğiz.

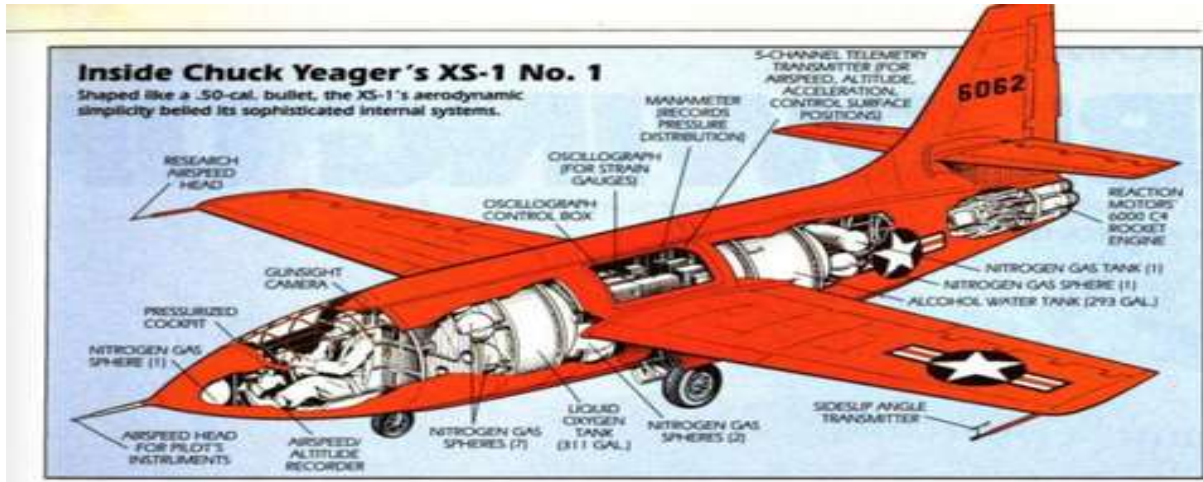
3. UÇAKLARIN TARİHİ

Bundan 150 yıl kadar öncesine gittiğimizde henüz uçakların olmadığını, havacılık sistemine dair hiçbir şeyin faaliyette olmadığını görmekteyiz. Uçaklar olmasa dahi uçabilmek adına çalışmalar yapılmaktadır. İlk uçak 1871 yılında Alphonse Pénard tarafından icat edilmiştir ve 11 saniye uçabildiği kayıtlara işlenmiştir. Bu icadın ardından Wright kardeşler tarafından uçuş denemeleri yapılmıştır. Devamlı uçabilen uçak olarak kabul edilmiştir. Uçağı geliştirerek Wright Flyer III' ü yaparak önceki uçaklarına göre daha iyi bir uçak yapmışlardır. Resim 7 de yapılan uçak gösterilmektedir.

Resim 7: Wright Flyer III (<https://www.asme.org/about-asme/who-we-are/engineering-history/landmarks/224-wright-flyer-iii>)

Uçaktaki gelişmelerin yoğunluk kazanması 1. Dünya Savaşı ve sonrasını kapsamaktadır. 1. Dünya Savaşında uçaklar genellikle savaş amacıyla kullanılmıştır. 1947 yılında Chuck Yeager X-1 adlı uçak ses hızını aşarak tarihe damgasını vurmuştur. Aşağıdaki resim 8 de bu uçak gösterilmektedir.

Resim 8: Chuck Yeager X-1 (<https://www.popularmechanics.com/flight/a15315/you-can-soon-print-chuck-yeagers-x-1-at-home/>)

Daha sonra ise jet uçaklar ve ticari amaçla kullanılan uçaklar çıkmıştır. Günümüze yaklaştıkça teknolojinin büyük katkılarıyla uçaklar, uzun mesafeleri kısa zamanda yol almıştır. Taşımacılıkta, ticaretle, keşiflerde etkisi oldukça büyüktür. Nitekim buna en güzel örnek olarak ise uzay yolculukları gösterilebilmektedir. Aşağıdaki resimlerde jet uçaklar ve uzay yolculuğunda kullanılan füzelere örnekler verilmiştir.

Resim 9: Savaş Jet Uçağı (<http://www.gencgrafiker.com/muhendislik-harikasi-savas-ucaklari-fotografleri/>)

Resim 10: Roket (<http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/roketler-uzayda-nasil-yol-alir>)

4. MARS PROJESİ

İnsanlar var olduğundan beri yaşam alanını sürekli olarak genişletmişlerdir. Çoğalan insan nüfusuna yetmeyen yaşam alanlarına her geçen gün yenileri eklenmiştir. Yeni bölgeler, yeni adalar, yeni kıtalar vs. keşiflerinin en büyük nedeni ihtiyaçlara dayanmakla birlikte merak, toplumsal olaylar ve insanoğlunun içinde yer alan yetmezlik duygusunun sonucudur. Biz insanlar dünyada ki bütün alanlara yayılmakla birlikte, kaynakları hızlı bir şekilde tüketmeye devam etmekteyiz. Bu tüketim ciddi boyutlara ulaşmış ve etkilerini göstermeye başlamıştır. Bu şekilde devam eden tüketim sonucunda artık dünya büyük tehlike altında kalacak ve yaşam alanları büyümenin tersine giderek daralacaktır. Bu durumda ise yeni yaşam alanları keşfetmek zorunda kalacağız. Bu yaşam alanı artık dünya olmayacaktır. Çünkü yaşam alanlarını tükettiğimiz için tüketecek başka bir alan kalmayacaktır. Bu durumda ise alternatif gezegenlere açılma planları oluşturulacaktır.

Şu an dünyanın karşı karşıya olduğu tehdidi fark eden ve dünyanın yaşam süresinin kısıtlı olduğunu düşünen bilim adamları Mars gezegeninde yaşam alanı oluşturma projeleri üzerinde çalışmaktadırlar.

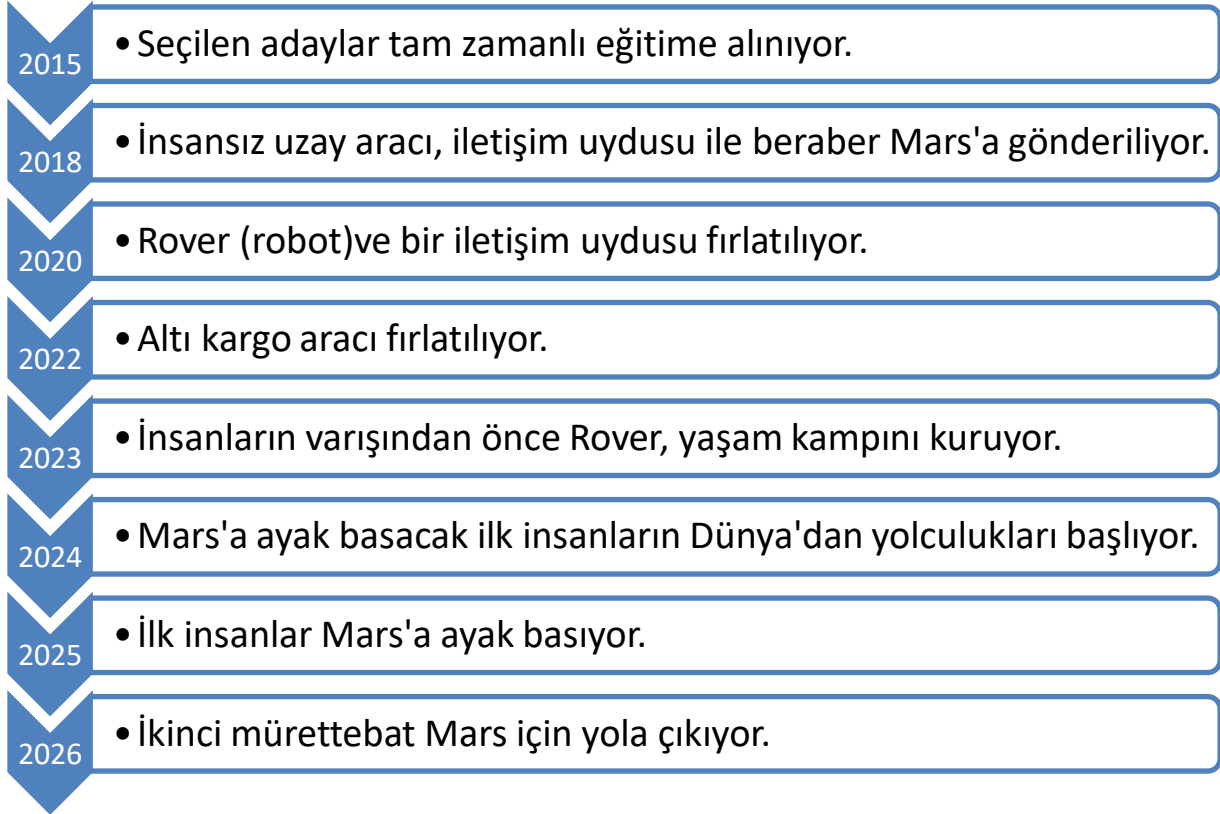
Projenin en temel amacı Mars gezegeninde koloniler kurmak. Bu amaç doğrultusunda planlamanın çok iyi yapılması gerekmektedir. En ileri teknoloji sistemleri kullanılarak insan ihtiyaçlarının eksiksiz bir biçimde giderilmesi amaçlanarak Mars yolculuğuna başlanılmalıdır. Aksi takdirde doğacak olumsuzluklar sonucu şartlar ağır olabilir. Planlamanın içerisinde en önemli unsur insandır. Kolonilerin temel ihtiyaçlarının temin edilme süreci, koloniler kurulduğunda paylaşılacak olan iş bölümleri, Dünya ile Mars arasındaki iletişim sistemlerinin aksamaması, kolonilerin beslenmesi ve barınması için eksiksiz önlemler alınması vs. tüm bu sistemlerin iyi bir şekilde planlanıp projeyi o zaman başlatmaları gerekmektedir.

5. MARS ONE PROJESİ

Mars One projesi Hollandalı bir iş adamı olan Bas Lansdorp'un girişimi ile oluşturulmuştur. Bu proje Mars'ta kalıcı insan kolonisi kurmayı hedeflemektedir. İnsan yaşamına uygun en yakın gezegen olarak tespit edildiğinden bu yana kalıcı koloniler kurmak adına çalışmalar başlatılmıştır.

Projenin işleyiş sürecine bakacak olursak;

Şekil 3: Mars Projesinin İşleyiş Süreci

2015: Projeye başvuru yapanlar arasından seçilen kişiler eğitime alınıyor ve bu eğitim 2024 yılına kadar devam etmektedir. Bu kişiler uzak bir yerde uzun süreli hayatta kalabilme, zorluklarla mücadele edebilme eğitimin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu eğitimde yaşam alanlarını onarmayı, habitat içinde kendi yiyeceklerini yetiştirmeyi öğreneceklerdir.

2018: Mars'a ilk insansız uzay mekiği yolculuğu planlanmaktadır. Gönderilecek olan uzay aracı bir test niteliğinde olacaktır. 2024 te gönderilecek olan mürettebatının yolculuğu gerçekleştirebilmesi için yapılacak olan bir testtir. Test mekiği ile birde iletişim uydusu gönderilecektir. Bu sayede iki gezegen arasında iletişim kesintisiz sağlanabilecektir.

2020: Bir akıllı Rover (Mars yüzeyinde gezebilen çok işlevli robot) ve bir römorkun fırlatılması planlanıyor. Rover Mars gezegeninde yaşam alanının kurulması sürecinde birçok görevi yerine getirecektir. Mars yüzeyinde ne iyi yaşam alanını bulmak için gezecektir. En uygun yerleşim yeri seçildikten sonra Rover, yüzeyi kargo araçlarının gelişine hazırlayacaktır. Rover aynı zamanda güneş panellerinin konumlandırılacağı yerin temizlenmesinden de sorumlu olacaktır.

2022: İkinci Rover, iki yaşam ünitesi, iki hayat destek sistemi ve bir tedarik ünitesi Mars için yola çıkacaktır. 2023 te ise Rover sinyalleri izlenerek Mars yüzeyine iniş yapmış olacaktır.

2023: Rover, insanların varışından önce yaşam alanlarını kuruyor. Gönderilen yaşam üniteleri ile su, oksijen ve solunabilen atmosferi yaratmış olacaktır.

2024: Mars Transit Aracı'nın parçalarının Dünya yörüngesine fırlatılması planlanıyor. İlk olarak transit yaşam alanı ve Mars mekiği, montaj ekibi ile beraber Dünya etrafındaki bir yörüngeye fırlatılacak. Montaj ekibi, Mars mekiğini transit yaşam alanına bağladıktan bir ay sonra da birbirine bağlı iki yakıt ünitesi yörüngeye fırlatılacak. Tam eğitimli olan ilk mürettebat aynı Dünya yörüngesine fırlatılır ve sonrasında yörüngede Mars One ekibi ile yer değiştirir. Marstaki sistemlerin ve transit aracın son kontrolünden sonra, yakıt ünitesinin motorları ateşlenip araç Mars transit yörüngesi üzerine fırlatılır. Mars mürettebatı için artık geri dönüşü yoktur.

2025: İlk insanlar Mars'a ayak basacaklardır. Rover bu insanları karşılayacaktır.

2026: İkinci Mars ekibinin Dünya'dan 2026 yılında yolculuğa çıkması planlanıyor. İkinci ekiple beraber üçüncü mürettebat için gerekli olan kargo araçta fırlatılır. İkinci mürettebat 2027 de inişini gerçekleştirir.

6. MARS PROJESİ VE LOJİSTİK İLİŞKİSİ

İnsan ihtiyacı hiçbir zaman tükenmemektedir. İlk insandan günümüz insanlarına kadar sürekli ihtiyaçları karşılama arzusu içersinde olmaktadır. İhtiyaçlar kendini artırarak yenileyen bir kavramdır. Bu artışın karşısında ise sınırlı bir dünya yer almaktadır. Dünyanın kaynakları her geçen gün tükenmekte ve kendini yenileyememektedir. İnsanlar tüketim alışkanlıklarını değiştirmekte zorlandıkları için, öyle bir zaman gelecek ki Dünya insan için yaşanması güç bir gezegen olacaktır. Nüfus artışları, küresel ısınma, kıt kaynaklar, mevsim değişikliklerine bağlı ekolojik olayların yaşanması gibi nedenlerden dolayı insanlar Dünya'da yaşayamaz hale geleceklerdir. Bu nedenle yeni yuva arayışlarına yönelmeye başlayacaklardır. Bu yeni yuva ise Mars gezegeni olacaktır. Çeşitli projelerin olduğu Mars gezegeninde yeni yaşam alanı kurma hayali şu anda işlemektedir. 2015 yılında başlayan Mars One projesi ile bu hayal artık gerçeğe çok yaklaşmıştır. Yapılan çalışmalar sonucu yaşam alanı kurmaya en elverişli gezegen Mars olarak belirlenmiştir.

Yüzyıllardır gelişen bir diğer unsur ise teknolojidir. Hiçbir zaman geriye gitmeden, sürekli kendini güncelleyerek insanoğlunun buluşlarıyla dünya halkına büyük katkılar sağlamıştır. İnsan ve teknoloji birbiriyle paralel ilerleyen kavramlardır. İnsan teknolojiyi, teknoloji de insanı etkilemektedir. Bugün gerçekleştirilen Mars projesinin temelinde teknolojinin büyüklüğü ve insanların ihtiyaçları yatmaktadır.

Teknoloji hayatımızın her alanını etkilemektedir. Bu etki alanının içinde lojistik de bulunmaktadır. Lojistiğin ilk zamanlarında tek düze bir sistem vardı. Fakat şuan küreselleşme, artan rekabet, insan ihtiyaçlarına cevap verebilme süresinin kısılması gibi unsurlar nedeniyle lojistik teknolojisine ayak uydurulmaktadır. Bu uyum ise şirketler tarafından avantaj ve rekabet

üstünlüğü sağlamaktadır. Karayolunun kullanıldığı dönemlerden füzelerin kullanıldığı bir döneme kadar gelebilmek teknolojinin gösterdiği olumlu sonuçlardan sadece bir tanesidir.

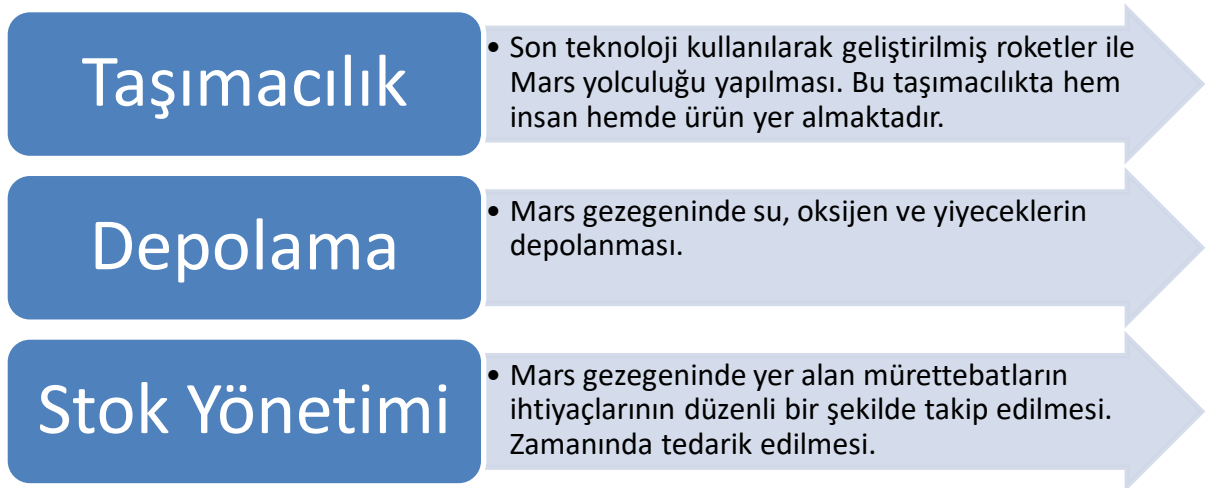
Bu açıklamalardan sonra şu sonuca ulaşabiliriz. Biz insanları Mars gezegenine taşıyacak olan en önemli üç unsur şudur;

- İnsan ihtiyacı
- Teknoloji
- Lojistik

Lojistik insan ihtiyaçlarının istenilen zamanda ve istenilen yerde bulundurulmasını sağlayan bir kavramdır. Lojistik olmadan ürün ve insan hareketi olmamaktadır. Bu nedenle Mars One projesini gerçekleştirmek için en büyük yardımcı unsur lojistik olacaktır.

Mars One projesinde yer alan Rover'ın Mars gezegenine gönderilmesi, ilk mürettebatın yolculuğunun başlaması, mürettebata kargo paketinin gönderilmesi, iki gezegen arasında iletişiminin sağlanması (Mars'ta yer alan mürettebat tüketici konumdadır. Dünya'da yer alan takip ekibi ise üretici konumdadır.), Mars'ta yaşam alanı kurmaya çalışan insanların ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu ihtiyaçları zamanında karşılanması, Mars gezegeninde üretilecek olan suyun, oksijenin ve yiyeceklerin depolanması gibi faaliyetler lojistiğin varlığı sayesinde gerçekleşecektir.

Lojistik faaliyetlerine genel olarak baktığımız zaman; taşımacılık yönetimi, depolama yönetimi ve stok yönetimini görmekteyiz. Mars One projesi ile bu faaliyetleri bütünleştirmekteyiz. Aşağıdaki şekilde lojistik faaliyetlerin projeye olan etkileri yer almaktadır.

Şekil 4: Lojistik Faaliyetlerin Mars One Projesi İle İlişkisi

SONUÇ VE ÖNERİLER

Lojistik insanların her çağında yer alan temel ihtiyaçlar kadar gerekli bir kavramdır. Lojistik olmadan ne insan ne de ürün hareketini sağlayamaz. Zamanında tedarik, depolama, nakliye, stok yönetimi, bilgi alışverişi gibi faaliyetleri bünyesinde barındırır.

Mars One projesine olan etkileri ise henüz tam olarak hissedilmese de temel faaliyetlerinin etkisini görmekteyiz. Çoğu alanda varlığını hissettirmeden uygulamaya konulan lojistik, bu çalışmada da varlığını pek hissettirmemiştir. Fakat lojistik kavramının ne olduğunu bilen insanlar etkisini mutlaka gözlemleyeceklerdir.

Mars One projesi şuan ekonomik çıkarlar gözetmeden çalışmalarını sürdürmektedir. Ekonomik çıkarların ön planda olabilmesi için Projenin tamamen uygulanması, etkinliğinin onaylanması gerekmektedir. Bundan yüzyıllar sonra Mars gezegenine yolculuklar turizm amaçlı olacaktır. Turizm şirketleri ile lojistik firmaları faaliyetlerini birleştirerek yeni bir iş kolu açılabilir. Fakat bu iş kolunu gerçekleştirebilmek için çok büyük sermayelere ihtiyaç duyulmaktadır. Lojistik maliyetler günümüz dünyasında kolaylıkla hesaplanabilmektedir. Fakat Mars yolculuğu henüz gerçekleşmediği için lojistik faaliyetlerin maliyetleri konusunda henüz bir fikir ortaya atılmamıştır. Yine bu proje sayesinde hava yolu şirketlerinin sayısında bir artış ya da var olan havayolu şirketlerinin sermayelerini bu alana yatırmaları çok mantıklı olacaktır. Çünkü proje henüz başlamadan çok rağbet görmüştür. Etkinliği onaylandıktan sonra ise artık turizm sektöründe yer almaya başlayacaktır. Ayrılan sermayeden fazla getirisi olacağı düşüncesiyle bu alana yatırımlar yapılabilir. Tedarik şirketleri, Mars gezegeninde oluşan ihtiyaçlara yönelik ürünleri tedarik edebilirler. Tedariki yapılan ürünlerin kargo şirketleri aracılığı ile taşınması mümkün olabilir.

Gelecek yüzyıllar, insanlara çok farklı olaylar yaşatacaktır. İnsan tarihinde bu denli önemli bir projenin var olması teknolojinin ne denli büyük olduğunu kanıtıdır. Ayrıca Mars Gezegeninde yeni bir yaşam alanı kurma çalışmalarının her aşamasında lojistik sistemlerin var olması da, lojistiğin hayatımızın her alanını kapsadığının kanıtıdır.

REFERANSLAR

- Bakkal, M., & Demir, U. (2011). Lojistik yönetimi ve e-lojistik (Vol. 30). Hiperlink eğit. ilet. yay. san. tic. ve ltd. sti..
- ‘Taş devrinde avlanma’. 12 Aralık 2018 tarihinde erişildi. <http://eng.ege.edu.tr/~otles/GidaTarihi/pic-4.htm>
- file:///C:/Users/asus/Downloads/TAR%C4%B0H%20C3%96ZET%20TABLO.pdf
- Ali SALİHOĞLU. ‘Maden Devri’. 12 Aralık 2018 tarihinde erişildi. <https://edebiyatmakale.blogspot.com/2013/08/maden-devri.html>

- “Kavimler Göçü” 30 Aralık 2018 tarihinde erişildi. <https://kavimlergoc.weebly.com/#>
- “Orta Çağ” 30 Aralık 2018 tarihinde erişildi. <https://tr.pinterest.com/pin/431641945512675231/?lp=true>
- “Coğrafi Keşifler” 30 Aralık 2018 tarihinde erişildi. <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/cografi-kesifler-1425>
- Ali SALİHOĞLU “Lojistik Nedir” 30 Aralık 2018 tarihinde erişildi. <https://edebiyatmakale.blogspot.com/2013/08/lojistik-nedir.html>
- <https://www.asme.org/about-asme/who-we-are/engineering-history/landmarks/224-wright-flyer-iii> 31 Aralık 2018 tarihinde erişildi.
- John Wenz “ Chuck Yeager X-1” 31 Aralık 2018 tarihinde erişildi. <https://www.popularmechanics.com/flight/a15315/you-can-soon-print-chuck-yeagers-x-1-at-home/>
- <http://merkurilet.com/blog/ucagin-icadi/>
- <http://tarihkurdu.net/ucmaya-calisan-insanoglundun-garip-icatlari.html>
- Eymen ESERGİL “Jet Uçak Fotoğrafları” 3 Ocak 2019 tarihinde erişildi. <http://www.gengrafiker.com/muhendislik-harikasi-savas-ucaklari-fotograflari/>
- Dr. Mahir E. Ocak “ Raketler Uzayda Nasıl Yol Alır?” 3 Ocak 2019 tarihinde erişildi. <http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/roketler-uzayda-nasil-yol-alir>
- <http://www.mars-one.com/about-mars-one>
- <http://www.mars-one.com/mission/roadmap>
- <http://www.lojistikci.com/>
- <http://www.lojistikdunyasi.com/>

İŞLETMELER İÇİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNİN ÖNEMİ

Öğr. Gör. Mehmet Emin YAŞAR

Burcu EREN

Bingöl Üniversitesi

Özet

İş sağlığı ve güvenliği, çalışma ortamında işletmelerde çalışma sürecinin yürütülmesi sırasında meydana gelebilecek kaza veya sağlığa zarar verebilecek koşullardan korunmak ve oluşabilecek zararların önüne geçmeye yönelik yapılan çalışmalara denir. İş sağlığı ve güvenliğinin amacı işletmelerde üretimin güvenliğini sağlamak, çalışanları korumak ve işletmenin güvenliğini sağlamaktır. Bütün işletmeler kar elde etmek ve büyümek isterler, fakat beklenmedik bazı sıkıntıların veya sorunların ortaya çıkması işletmelerin bu amaçlarını gerçekleştirememesine veya geç gerçekleştirmesine neden oluyor. Çünkü çalışma ortamında işletmelerin gerekli tedbirleri almamasından dolayı meydana gelebilecek bir iş kazası veya meslek hastalığı işletmenin sorun yaşamasına ve imajının zedelenmesine neden olacak. Ve işletme bu sorunlarla uğraşırken diğer işletmeler ise mesafe katedecekler. İş sağlığı ve güvenliği işletmeler tarafından bir ek maliyet ve gereksiz olarak görülmektedir. Fakat iş kazalarının çoğunluğu işletmelerde meydana gelmektedir. Durum böyle olunca işletmeler için iş sağlığı ve güvenliği hizmetinin ayrı bir önemi ortaya çıkıyor. İşletmelerde iş sağlığı ve güvenliği kültürü oluşturulabilirse iş kazaları ve meslek hastalıklarının meydana gelme oranının da önemli bir düşüş yaşanacaktır. Bu çalışmamızda işletmeler için iş sağlığı ve güvenliğinin işletmeler için ne derece önemli olduğu işletmelerin büyümesine ve ilerlemesine katkı sağladığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İş sağlığı ve güvenliği, İş kazası

Giriş

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bir bölümünü çalışanlar oluşturmaktadır. Her geçen gün artan teknoloji kullanımı ve sanayileşmeyle birlikte işyerlerindeki çalışma koşulları kötüye gitmeye başlamış bu da iş sağlığı ve güvenliğini dolayısıyla da insan sağlığını olumsuz etkilemektedir. Kötü çalışma koşullarına bağlı olarak artan iş kazası ve meslek hastalıklarını minimize etmek amacıyla özellikle sanayileşmiş ülkeler, iş sağlığı ve güvenliğini iyileştirme çabası içine girmişlerdir. Bu çabaların yanında denetleme mekanizmasını da geliştirmek için çalışmalar yapılmış, yapılmaya da devam etmektedir. Dar kapsamda iş kazaları ve meslek hastalıklarını önleme amacı olan, geniş kapsamda ise çalışanların sağlığını koruma amaçlı olup çalışma yerlerinin güvenli bir ortama dönüştürülmesini sağlayan iş sağlığı ifadesi; günümüzde bütün bu kavramların bütünü olarak

iş sağlığı ve güvenliği kavramı ile birlikte çok sık kullanılmaktadır. Çalışanların sağlığı ile yaptıkları işler arasındaki bağlantılar iş sağlığı ve güvenliğinin temelini oluşturmaktadır. Bu anlamda iş sağlığı ve güvenliğinin amaçları sıralanırsa aşağıdaki gibi olmalıdır:

Çalışanların sağlığını fiziksel, ruhsal ve tıbbi açıdan en üst düzeye çıkarmak,

Çalışanların yaptıkları işe uyum sağlamalarını hızlandırmak,

İşyerindeki sağlığa zararlı etkenleri, sağlıklı koruma tedbirleri ile ortadan kaldırmak,

Ortaya çıkan sağlık zararlarını, meslekten kaynaklı zehirlenmeleri, meslek hastalıklarını tespit etmek ve tedavilerini sağlamak,

Uğradıkları iş kazası veya meslek hastalığı sonucu zarar gören çalışanların tekrar çalışabilmelerine olanak sağlamak,

Meydana gelen zararların derecelerini objektif, bilimsel ve etik yollarla tespit etmek ve değerlendirmek (<http://www.ekodialog.com/Konular/is-sagligi-ve-guvenliginin-onemi-ve-amaci.html>).

Dünyada ve ülkemizde yaşanan sanayileşme hızına paralel olarak, çalışanların sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamına sahip olmaları, işletmelerde önemli insan kaynakları konularından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği konusunda yürütülen planlı ve sistemli çalışmalar, çalışanların ve dolayısı ile işletmelerin geleceğini koruduğu gibi sağlıklı çalışanların üretim gücüne yaptıkları katkı ile de işletmelerin rekabet avantajı yakalamalarında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, gerek çalışanlar gerekse işletmeler açısından çalışma yaşamının daha etkili ve verimli bir şekilde işleyebilmesi için işletmelerde “önce sağlık ve güvenlik” anlayışının benimsenmesi ve bu anlayışın sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Böylelikle, bir yandan çalışanlar korunurken bir yandan da üretimin verimi ve kalitesi artacak, tüm bunlar ise toplumsal refahın artmasına katkıda bulunacaktır. Çünkü iş sağlığı ve güvenliğine yapılan yatırım, gerçekte insana ve kaliteye yapılan yatırımdır.

Kavramsal Çerçeve

İş sağlığı; sağlıklı bir yaşam ve yaşam çevresi için gereken sağlık kurallarını içerirken, iş güvenliği ise çalışanlara ve işletmeye yönelik tehlikelerin ortadan kaldırılması için gerekli teknik kuralları içermektedir. Dolayısı ile iş sağlığı ve güvenliğinde yalnızca çalışanların değil tüm işletmenin ve üretimin güvenliği esastır. Bu üç alandaki faaliyetler birbirini bütünlemediği sürece çalışanların güvenliğinden tam olarak söz etmek mümkün olamamaktadır. Bu bağlamda iş güvenliği; işin süreklilik arz etmesi ve çalışanlara zararlı olmaması, işletme güvenliği; işyerinin çalışma şartlarına uygun şekilde düzenlenmesi ve gerekli güvenlik önlemlerinin alınması, üretim güvenliği ise işyerinde üretilen maddelerin satışının devamlı olması, ürünün de çalışana ve topluma zarar vermeyecek şekilde muhafaza edilmesi anlamına gelmektedir. İnsan hayatının öncelik taşıması nedeniyle, işletme ve üretim güvenliği konularının ikinci

planda kaldığı, uluslararası alanda iş güvenliği kavramıyla genel olarak çalışanların güvenliğinin ifade edildiği görülmektedir.

İş sağlığı ve güvenliği işletmeler, çalışanlar ve ülke ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Sağlık ve güvenlik önlemlerinin alındığı işletmelerde çalışanların iş doyumunu ve verimi artarken, bu verim işletme verimine de olumlu yansıtacaktır. Ayrıca sağlık ve güvenlik önlemleri sayesinde işletme ve ülke ekonomileri, iş kazası ve meslek hastalıklarının yol açtığı maliyet kalemlerinden kurtularak büyük zararların önüne geçilebilecektir. Sonuç itibarıyla, iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi, birey, örgüt ve toplum düzeyinde maddi ve manevi kayıpları azaltma gücü nedeniyle önemlidir (Tozkoparan ve Taşoğlu,2011:181-183).

Teknolojinin yoğun kullanımı, endüstriyel çalışma alanlarındaki çeşitlenme ve hizmet sektöründeki büyümeye bağlı olarak yeni iş kollarının oluşması ve bu işlerin nitelik ve niceliğindeki sürekli değişim, iş sağlığı ve güvenliği kavramının bilinirliğini ve telaffuzunu artıran temel kaynaktır. İş sağlığı ve güvenliği, sosyal ve toplumsal yaşam başta olmak üzere hukuk, sağlık, teknoloji gibi birçok alan ile etkileşim içinde bulunan oldukça geniş bir alanı ifade etmektedir. Bu çoklu etkileşim ve içerik-önem yoğunlaşması, kavram çeşitliliğini ve hiyerarşik ilişkilendirme farklılıklarını da beraberinde getirmiştir. Buna karşın iş sağlığı ve güvenliği disiplini ve uygulamaları için her durumda ve ortamda vazgeçilmez kimlikte olan kavramlar ve tanımlamalar vardır. İş sağlığı ve güvenliği disiplini, temel olarak üç kavram üzerinde biçimlenir ve etkinlik kazanır. Bu kavramlar bireyin sağlığı, güvenliği ve çalışma faaliyetidir. Bireyin sağlık ve güvenliğinin temini ve bu bütünlük halinin korunması, insanın en temel yaşama hakları arasında yer alır. Hatta diğer tüm hakların varlığı ve kullanımı, yaşama hakkına bağlıdır (Akkaya,2017:504).

Sonuç

Meslek hastalıklarının ve iş kazalarının önemli bir sorun olarak gündeme gelmesi sanayileşmenin gelişimi ile yoğunluk kazanmıştır. Sanayileşme sonucu üretim araçlarında ve üretim yöntemlerinde sağlanan gelişmeler işçi sağlığı ve iş güvenliği sorunlarını da ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların yoğunluğuna ve toplumsal tepkilere bağlı olarak da çözüm önerileri üretilmesi ve yaşama geçirilmesine yönelik çalışmalar işçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki etkinliklere ivme kazandırmıştır. Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de sanayileşmenin gelişim düzeyine bağlı olarak işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda yasal, tıbbi ve teknik çalışmalar yapılmıştır. Teknolojik ilerleme bir yandan hızlanıp ekonomik gelişmeyi körüklerken diğer yandan iş yeri güvenliğinin yeterince sağlanmadığı ortamlarda, iş kazalarında artışa yol açar. Bu anlamda işveren tarafından gerekli güvenlik önlemlerinin alınmayışı ve işverence alınmış önlemlere de işçilerin uymayışı, teknolojik gelişmenin paralelinde ortaya çıkan bu tabloya kaynaklık eder. Bunun gibi işçi sağlığı kapsamına giren meslek hastalıkları da, iş yerinde işçinin sağlığının bozulmasına ve ölümlerin ortaya çıkmasına neden olan başlıca etkenlerdendir. Endüstrileşme sonrası iş ilişkilerinde görülen değişim, insan yaşamında birçok risk faktörünün doğmasına neden olmuş, iş sağlığı ve güvenliği de bu risk faktörlerini azaltabilmek için dünya çapında önemli bir fenomen hâline gelmiştir. Sürekli gelişen yönüyle iş sağlığı ve güvenliği, organizasyonları spesifik bir yönetim yaklaşımı ve anlayışı üretmeye teşvik etmektedir. İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarıyla insanların iş sağlığı ve güvenliğine

bütüncül yaklaşması ve mesleki risklerden korunma konusunda yeterince bilgi ve tecrübeye sahibi olmaları hedeflenir.

Çalışan sağlığı ve iş güvenliği hem çalışanlar hem de işverenler açısından önemlidir. Kuşkusuz çalışanların görüşü açısından sağlık ve güvenliğin önemi açıktır. Çünkü onların iş ortamında yaşamları ve gelecekleri risk altındadır. Çalışanın endüstrileşmenin yol açtığı tehlikelerden, özellikle yaşamına, vücuduna ve sağlığına yönelik tehditlerden ve zararlardan korunması gereği ortaya çıkmıştır. Çünkü iş kazası ve meslek hastalıkları işçiyi gelirinden yoksun bırakma tehlikesi yanında onun gelirinde bir azalmaya ya da işsiz kalmasına neden olabilir. Dahası iş kazası veya meslek hastalığı sonucu işçinin sakat kalması veya ölümü durumunda ailesi de maddi ve manevi kayıplara uğrayacaktır. Diğer taraftan çağdaş toplumda bir işverenden personelin sağlık ve güvenliğini koruyucu nitelikte çalışma koşulları sağlaması beklenir. Bu beklenti, hem işverenin çalışanlarına karşı yerine getirmesi gereken sosyal sorumluluğundan, hem de verimliliği arttırma gayesinden kaynaklanır. Personelin sağlık ve güvenliğinin korunması eylemi, onları çevresel kirlilikler, yüksek gürültü düzeyleri, korumasız makine, radyasyon vb. gibi tehlikelerden koruyan bir çalışma çevresi yaratmayı içerir. İş güvenliği ve iş sağlığına önem verilmediği takdirde iş kazalarının, meslek hastalıklarının artacağı rahatlıkla söylenebilir. Bundan da en fazla etkilenenler, birinci derecede işçiler olacaktır. Her şeyden önce işçinin ve doğal olarak işçinin ailesinin gelir düzeyi düşecektir. Bu durum işçi ve ailesi üzerinde bazı olumsuz etkiler meydana getirecektir. Sakat kalan veya belirli uzuv ya da uzuvlarını kaybeden işçi psikolojik bazı rahatsızlıklara da uğrayabilecektir. Bu hem işçileri hem de toplumu olumsuz etkileyecektir.

Yapılan gözlemler, iş yerlerinde iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili gerekli önlemleri alan, “iş güvenliği geleneği” yaratabilen işletmelerin, iş kazaları ve meslek hastalıkları ile mücadelede başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Güvenlik önlemleri alınmış bir iş yeri ortamında çalışmak her şeyden önce işçinin moral yönünden güvenli ve sağlıklı olmasını getirecek, böylelikle üretim sürecine uyum sağlayarak iş gücünün verimli bir şekilde çalışması hem psikolojik hem de ruhsal yönden sağlıklı ve tatmin edici olacaktır (<https://www.halkbankkobi.com.tr/NewsDetail/Calisan-Sagligi-ve-Is-Guvenliginin-Onemi/9624>)

Kaynakça

Akkaya Mehmet ali. (2017). Bilgi Merkezlerinde İş Sağlığı ve Güvenliğinin Önemi ve Uygulanabilirliğine İlişkin Bir Durum Değerlendirmesi, Türk kütüphaneciliği, ss.504

TOZKOPARAN Güler ve TAŞOĞLU Jale(2011) “İş Sağlığı Ve Güvenliği Uygulamaları İle İlgili İşgörenlerin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, ss.181-183.

<http://www.ekodialog.com/Konular/is-sagligi-ve-guvenliginin-onemi-ve-amaci.html>.

<https://www.halkbankkobi.com.tr/NewsDetail/Calisan-Sagligi-ve-Is-Guvenliginin-Onemi/9624>

GÜNÜMÜZ İŞLETMELERİNDE İLETİŞİMİN ÖNEMİ

Öğr. Gör. Mehmet Emin YAŞAR

Burcu EREN

Bingöl Üniversitesi

Özet

Günümüz şartlarında, meslek hayatında hedefimize ulaşmak için kaliteli bir iletişim gereklidir. Meslek hayatında hem işletme içinde hem de işletme dışında diğer insanlarla ve kurumlarla iyi bir iletişim kurmak gerekir. Böyle olduğu takdirde diğer işletmelerin bize olan algısı olumlu olur. Günümüzde başarılı işletmelere baktığımızda işletme içinde çalışanlarla ne kadar sağlıklı bir iletişim kurarlarsa ona göre de işletme personeli memnuniyetini dışarıya yansıtır. İşletme hakkında olumlu bir algının oluşmasını sağlar. İletişim günümüz işletmelerin can damarıdır. Genelde herkes iletişimi, nasıl konuşup yazacağını bildiği düşüncesiyle hafife alır. İşletmeleri başarıya götüren etkenlerden bir tanesi de iletişimdir. Eğer bir işletme hem içerde ve hem de dışarda başarılı olmak istiyorsa hem iç müşteriyi ve hem de dış müşteriyi bir şekilde tatmin etmesi gerekir. Böylece daha kısa sürede amaçlarına ulaşmış olurlar. Günümüzde kişiler işletmelerle yaşadıkları sıkıntıları sağlıklı bir şekilde çözdükleri zaman işletmeye karşı güvenleri artar. Çünkü günümüz işletmelerin anlayışı müşteri odaklı bir anlayıştan geçer. Teknolojideki gelişmelere rağmen insan unsuru bugün olduğu gibi gelecekte de bu alandaki yerini koruyacaktır. Çünkü işletmelerin başarısı iyi bir iletişim ağının kurulmuş olmasına bağlıdır. Böyle bir iletişim ortamının oluşturulması için işletmelerin müşterileriyle bir araya gelmesini sağlayarak başarıyı da beraberinde getirecektir. İşletmeler günümüzde iletişimde kitle iletişim araçlarını da etkili bir şekilde kullanarak amaçlarını gerçekleştirebilirler. Bu teorik çalışmada iletişimin işletmeler için ne denli önemli bir faktör olduğunu ortaya koyacaktır.

Anahtar kelimeler: İletişim, Teknoloji, Müşteri

Giriş

İletişim; insanların duygu, düşünce, bilgi ve arzularını dile getirerek, aralarında bir anlaşma sağlanmasına imkân veren bir olgudur. İletişim, özellikle insani ilişkilerde karşılıklı maddi ve manevi her türlü alışverişe dayalı bir kavramdır. İletişim, insanlık tarihi ile başlamıştır. Çünkü, insanın olduğu yerde mutlaka bir iletişim olayı vardır ve insanlığın varoluşu ile birlikte iletişim de doğal olarak ortaya çıkmıştır. İletişim, müşteri-işletme ilişkilerini yakından ilgilendirir. Çünkü işletmelerin başarısı iyi bir iletişim ağının kurulmuş olmasına bağlıdır. İyi bir iletişim ağı ve ortamının oluşturulması; işletmelerin müşterileriyle bütünleşmelerini sağlayarak başarıyı beraberinde getirecektir. Hizmet sektöründe iletişimin önemi çok büyüktür ve çok iyi şartlarda gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu sektörde büyük ölçüde emek yoğun çalıştıklarından, özellikle müşterilerle ilişkilerin de başarı sağlayabilmeleri için; kapsamlı, düzenli ve sistemli bir iletişim ağını oluşturmaları ve iletişim araçlarını çağın gereklerine göre yenilemeleri gerekir. Ancak bu sayede, insan kaynaklı hatalar azaltılırken, müşteri tatmini artacaktır. Böylece

müşterilere kaliteli ve en uygun fiyatlarla hizmet sunulabilecek, dolayısıyla bu tür işletmelerin piyasadaki rekabet şansı artacaktır. Ülkemiz hizmet işletmelerinde, iletişim ilkeleri henüz tam şekillenmemiş, ancak her işletmenin kendine özgü hizmet ilkeleri vardır. Burada önemli olan dağınık, kopuk, gelişigüzel nitelik taşıyan, günlük iletişim ilişkilerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, işletmelerin önde gelen amaçları arasında öncelikle yer alması ile mümkündür. Hizmet işletmelerinde müşteri tatmini öncelik arz ettiğinden, iletişim ilkelerinin önceden belirlenmesi ve uygulamaya konması gerekir. Uygulamadaki aksaklıkların zaman içinde giderilmesi ile hizmetlerin daha uygun şartlarda ve müşterilerin beklentilerine uygun olarak sunulabilmesi için, etkin bir iletişim ağı kurulmalıdır. Bu sebeple iletişim ağı; örgüt yapısını sağlıklı bir zemine oturtmak, yöneticileri başarılı kılmak, hizmet arzı ve talebinin gerçekleşmesi esnasında, iç ve dış müşteri ilişkilerini verimli kılmada önemli rol oynar. Etkin bir iletişim ağı sayesinde, hizmet birimleri diğerlerine göre daha avantajlı duruma getirilebilir. Bu durum işletmelerin kârlılığını, kazançlarını, müşteri memnuniyetini artıracak ve iyi bir imaja sahip olmasını sağlayacaktır (<http://www.forumpaylas.net/halkla-iliskiler-turizm/38173-musteri-memnuniyeti-halkla-iliskiler.html>).

Kavramsal çerçeve

Bir iş yerinde çalışanların birbirleriyle olan olumlu ilişkileri iş yerinin başarısını etkileyen önemli unsurlardandır. Huzurlu bir ortamda çalışanlar işlerinde beklenen başarıyı gösterebilecekleri için kaynaklar daha etkin kullanılacaktır (Megep,2007:23). Bütün toplumsal etkileşimler iletişim içermektedir. İletişimin olmadığı yerlerde örgütler olmayacağından, iletişim bir örgütün can damarıdır. İletişim, örgüt performansını hem doğrudan hem dolaylı olarak etkileyen bir süreçtir. Yöneticiler; neyi, nasıl ve ne zaman yapacaklarını astlarına, iletişim süreci ile aktarırlar. İletişim; bir kaynaktan alıcıya bilgi, istek veya bir mesajın aktarılmasını ifade etmektedir. Çalışanlar da hem birbirleri ile hem de üstleriyle iletişim kurarak kendilerini ifade etme imkânı bulmaktadır (Karcıoğlu,2009:60).

Alanınızda çok tecrübeli ve yetkin biri, hatta bir uzman da olsanız insanlarla etkin iletişim kurmakta iyi değilseniz iş başarınız bir yönden eksik kalacaktır. Bilgiyi ve tecrübeyi net ve anlaşılır bir ifadeyle ve nezaketle ifade edebilen; karşısındakıyla olumlu bir diyalog kurabilen kişi iş hayatında her zaman bunu yapamayan birinin önünde olur. Para kazanmak, iş geliştirmek, iş almak, ürün tanıtmak, çevre genişletmek gibi şeylerle ilgisi olmayan günlük bir konuşmada bile, bize bir şeyler anlatan kişinin güzel bir sohbeti olması dinlemeyi ne kadar keyifli hale getirir; değil mi? Böyle bir insanı sıklıkla görmek, sıklıkla dinlemek isteriz. Ama çevremizdeki herkesin böyle bir anlatma yeteneği yoktur (<http://www.damladanismanlik.com/blog/faydali-bilgiler/is-hayatinda-iletisimin-onemi>).

Bir toplum içinde insanların beraber yaşadıkları düşünülürse, iletişimin büyük bir önemi olduğunu varsayabiliriz. Birlikte yaşanan bu alanda ise sağlıklı iletişim kurabilmek huzurlu bir toplum oluşturabilmek adına oldukça önemlidir.

İş hayatı ise toplumsal iletişimin getirilerinden biraz daha uzak bir şekilde biçimlenir. Çünkü daha dikkatli bir iletişim kurulması gerekir. Çalışma ortamında kurulacak olan iş ilişkisi duygusal iletişimden öte daha fazla resmiyet taşır ve işin yürütülmesine yöneliktir. İşin sağlıklı

yürütülmesi için hedeflenen iş hayatına dair iletişimde kodlamalar oldukça açık yapılı ve net ifadeler dahilinde iletişim kurulur.

Çalışma ortamında çalışanların birbirleri ve yöneticileriyle kurdukları iletişim, kontrol etme, koordinasyon kurma, plan ve örgütlenme gibi fonksiyonların doğru bir şekilde yerine getirilmesini sağlar. İşler bu şekilde daha hızlı bir şekilde ilerler.

İletişim gündelik hayatta da oldukça önemli ve gerçekten iyi yönetilmesi gereken bir süreçtir. İyi bir iletişim kurulması halinde herkes kendinden ne istendiğini bilir ve amaçlar doğrultusunda hareket edebilir. Herhangi bir sorun çıkması durumunda ise çözüme gitmek için yardımcı olarak, doğru zamanda işlerin doğru bir şekilde ilerlemesine olanak tanır. İletişimin sağlıklı olarak yürütülemediği zamanlarda ise kişiler arası çatışma çıkabilir ve yanlış anlaşılmalarda nedeniyle huzursuz bir çalışma ortamı oluşabilir. Böyle bir durumda ise kişiler kendilerinden ne istendiğini tam anlamıyla anlayamaz, iş akışı yavaşlar ve verimsiz bir çalışma ortamı meydana gelir. Bir iş ortamında iyi iletişim kurulmaması, çalışanların birbirlerine karşı olumsuz tavırlar sergilemesini tetikleyebileceği gibi müşterilere de yansiyabilir ve müşterilerin kurum hakkında olumsuz düşüncelere yönelmesine sebep olabilir. Doğru iletişim kurmak içinse, gerçekten birey kendini tanımalı, kendi tutum ve davranışlarını bilmelidir. Pozitif yaklaşımı tercih etmeli, kendi düşüncesi dışındaki görüşlere saygılı olmalı ve güven vermelidir. Ön yargılardan uzak durmalı, dürüst olmalıdır. Sağlıklı bir iletişim kurmak adına doğru tercihlerde bulunmalı, örtülü mesajlar vermek yerine açık ve net olmalıdır. Doğru zamanda doğru kişiye kendini doğru bir şekilde ifade etmelidir. Bütün bu iletişim sürecinin doğru bir şekilde yönetilmesi, kişiler arasında iletişimin sağlıklı yürütülmesini sağlayabileceği gibi, çalışma ortamı içerisinde kopukluk yaşanması durumunu engeller ve bir bütünlük sağlar. Kurulan bu bütünlük ise kurum başarısına etki eder. Bu doğrultu da çalışanlar iş ortamında daha huzurlu olacaktır (<https://www.isbul.net/is-rehberi/tavsiyeler/is-hayati-ve-iletisim>).

Kısaca işletmelerdeki iletişimin önemi aşağıdaki maddelerle özetleyebiliriz:

- Yönetime karar almada ihtiyaç duyulan bilgiyi elde etme imkânı sunar
- Yöneticilerin aldığı kararların çalışanlar tarafından algılanması ve uygulamaya dönüştürülmesini sağlar
- Çalışanların kuruma bağlılığını artırarak, müşteri hizmetlerinin iyileşmesini sağlar
- İş tatmini, motivasyon, şirkete bağlılık gibi çalışanların davranışı üzerinde olumlu etkiler yaratarak kurumsal performansı artırır
- Çalışanların paylaşım duygusunu artırır
- Karlılığı ve etkinliği artırır
- İş ortamında sürtüşme ve baskıları artırır

İşletme çalışanları arasındaki iletişim yeterli olmadığı zaman, kurumlar küçülerek fazla hiyerarşiden uzaklaşıp yatay ve yalın işletme şekillerine gitmektedirler. Bir kurumda iletişim ve insan ilişkileri iyileştirilmez ise, verimlilik ve kalite elde edilemez. İletişim yetersizlikleri ya da bozuklukları, kişiler arasında iyi ilişkilerin gelişmesini engeller ve çalışanlarda motivasyonun düşmesine neden olur. Düşük motivasyon verimsizliğin ve kalitesizliğin temel nedenidir. Bu durum, ayrıca, nitelikli insan gücünün kuruma kazandırılmasını zorlaştırır. Ve mevcutların kaybına yol açabilir(Pekşen,2007:29-30).

Sonuç

Örgütsel ortamda iş görenlerin tutum ve davranışlarının birçok değişken ve parametrenin etkisiyle belirlenmekte ya da biçimlenmekte olduğu bilinmektedir. Tutum ve davranışlar ise iş görenlerin örgütte üstlenmiş olduğu görevleri yerine getirme sürecinde belirleyici olmaktadır. Bundan dolayı, yöneticiler iş görenleri olumlu tutum ve davranışlara yönelterek örgütün amaçlarını gerçekleştirmeye çaba göstermektedirler. Bu süreçte, iş gören ile yönetici arasındaki iletişimin iş görenlerin tutum ve davranışları üzerinde önemli bir payı bulunmaktadır (Yüksel,2005:303).

Türkiye'deki işletmeler de bu alanda dünyanın önde gelen çok uluslu şirketleriyle yarışabilecek yetkinliklerle donanmak ve yeni yönetsel iletişim modelleri yaratmak zorundadır. İletişim artık bir meslek, bir sanat olarak değerlendirilmeli ve örgütlerde iletişim alanı iletişimden yetişenler tarafından doldurulmalıdır. Bunun daha etkili olarak nasıl yapılacağı ise yönetsel bir girişimdir. Ancak işletmelerin yönetsel iletişime karar vermeye başladıklarını söylemek henüz mümkün gözükmemektedir. Büyük şirketler bu işin daha başındadırlar. Ancak işletmeler artan bir şekilde bu egemen yapılanma içinde yer alacaklardır. Türkiye'de yönetsel iletişim, post-modernizm gibi kuramsal kavramlarla desteklenmekte ve hızla önem kazanmaktadır. Özellikle beden bili kullanımının iletişimin etkisini artıran bir yapıda olduğu sonucu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte iletişimin stresi engelleyici ve verimi artırıcı şekilde rollere sahip olduğu da çalışmada varılan sonuçlardandır. İletişim çalışma hayatı içerisinde birden fazla boyutta etkisinin olduğu sonucunun elde edilmesi son derece olağandır.

Sonuçta çalışma hayatında iletişimin rolü, birçok sürecin belirleyicisi olacak kadar yüksek düzeydedir. Bu durumun bilincinde olan işletmeler için iletişim başarıya ulaşmak için oldukça etkili bir araç niteliği taşımaktadır. Aynı şekilde iletişimin gücünün bilincinde olmayan işletmeler için de verimlilik hedeflerini gerçekleştirmek çok güç olacaktır. Çalışma hayatında iletişimin rolünü ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada ulaşılan sonuçlar, giderek daha karmaşık hale gelen örgütsel süreçler içerisinde iletişimin sahip olduğu rolün gündem güne arttığını göstermektedir (Akçayığit,2016:104).

Kaynakça

Akçayığit, Azime(2016). Çalışma Hayatında İletişimin Önemi Ve İş Sağlığına Etkisi, İş Sağlığı Ve Güvenliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Karcioğlu, Fatih. Timuroğlu, M. Kürşat. Çınar, Orhan (2009). Örgütsel İletişim Ve İş Tatmini İlişkisi Bir Uygulama, İşletme İktisadi Enstitüsü Sayı:63.

MEGEP (2007). İş Hayatında İletişim.

Pekşen Tuğba (2007). İşletme İçi İletişim Ve İş Tatmini İlişkisinin Lojistik Sektöründe İncelenmesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Ss,29-30.

Yüksel ,ihsan (2005). İletişimin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri. Bir İşletmede Yapılan Görgül Çalışma, Doğu Üniversitesi Dergisi, ss:303.

<http://www.forumpaylas.net/halkla-iliskiler-turizm/38173-musteri-memnuniyeti-halkla-iliskiler.html>

<http://www.damladanismanlik.com/blog/faydali-bilgiler/is-hayatinda-iletisimin-onemi>

<https://www.isbul.net/is-rehberi/tavsiyeler/is-hayati-ve-iletisim>

ORTA ASYA'DA SU SORUNU VE ULUSLARARASI KURULUŞLARIN BU SORUNA YAKLAŞIMI

Dr. Öğr. Üyesi Abbas KARAAĞAÇLI

Giresun Üniversitesi

Orta Asya bulunduğu coğrafi konum itibariyle kurak bir iklime sahiptir. Bölgenin ekosistemi nehirlere, göllere ve diğer su kaynaklarına bağlıdır. Bölgede Sovyetler Birliği döneminden intikal eden çevresel sorunların yanı sıra, 1991'den sonra bağımsızlıklarına kavuşan bölge devletlerinin tecrübesizlik ve yetersizlikleri nedeniyle başkaca sorunlarda baş göstermiştir. Günümüzde bu bölge birçok çevresel kaynaklı sorunla boğuşmaktadır. Özellikle su kaynaklarının ülkeler arasındaki dağılımı komşu devletlerarasında önemli bir anlaşmazlık yaratmaktadır. Söz konusu anlaşmazlıkların önümüzdeki süreçte daha da derinleşerek, su kaynaklarının paylaşımı savaşlarına neden olacağı düşünülmektedir.

Bağımsızlığına kavuşan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan Orta Asya devletlerini oluşturmaktadırlar. Önemli bir kısmını çöllerin oluşturduğu bu bölgede Fergana Vadisi, Issık ve Aral Gölü, Siriderya, Amuderya ve diğer önemli göl, vadi ve nehirler farklı düzeylerde iklim değişiklikleri, aşırı kullanım, kimyasalların tarım alanlarına nüfuzu gibi faktörlerden olumsuz etkilenmişlerdir. Özellikle Özbekistan ve Kazakistan arasında Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan Aral Gölü'nü besleyen nehirlerin debisinin azalması ve pamuk üretimi için kullanılan kimyasalların göle akması bu tabiat harikasını yok etme noktasına getirmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde otoriter ve güçlü devlet yapısı bir nebze olsun su krizini çözmeye yönelik adımlar atmışsa da bu yeterli olmamış; teknoloji ve ekonomik yönden hayli zayıf olan yeni kurulan devletlerin de su krizinin çözümünde başarısız kaldıkları görülmüştür.

Bu çalışmada söz konusu sorunların tespitinin ardından, uluslararası kuruluşların krize yönelik yaklaşımları, varsa eylem planları, ekonomik, teknik destekleri ve diğer katkıları incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca bu bölgede var olan su sorununun başta Hazar Denizi olmak üzere Hazar Havzası ve diğer yakın coğrafyaya etkileri üzerinde durulmaya gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Su Krizi, Çevre ve Ekolojik Denge, Sovyetler Birliği, Birleşmiş Milletler

Giriş

Eskiden, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etme nedenlerinin başında o coğrafyada baş gösteren kuraklıklar ve su kaynaklarının azalması en önemli faktör olarak öne sürülürdü. Oysaki, tarihi belgelere bakıldığında, Orta Asya coğrafyasında tarihin hiçbir döneminde insanların hayatını tehlikeye sokacak bir kuraklık hadisesinin vuku bulmadığı görülmektedir. Sovyetler Birliğinin çökmesi ile birlikte bağımsızlığına kavuşan yeni cumhuriyetlere giden bilim insanları, yüksek dağlardan ovalara doğru akan birçok önemli

nehir varlığına şahit olmuşlardır. Özellikle Orta Asya ile Çin Halk Cumhuriyeti'ni bir birinden ayıran Everest sıra dağlarının devamı konumunda olan Tanrı dağları (Tiyen-şan) zirvelerinden Tacikistan ve Kırgızistan'ı aşır, Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı kat ederek göllere ve denizlere akan onlarca önemli nehirden söz edebiliriz. Bunların başında Amu Derya¹⁵ (Seyhun), Siri Derya¹⁶ (Ceyhan) gelmektedir. Ayrıca Ertis Nehri¹⁷ (4348 km), Esil Nehri¹⁸ (2450 km), Ural Nehri¹⁹ (2428 km), İle Nehri (1100 km), Çu Nehri²⁰ (1186 km), Tobıl Nehri²¹ (1191 km), Nura Nehri²² (978 km) gibi uzunlukları 1000 km'yi aşan nehirlerle rastlamaktayız.

Özellikle Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan akarsular açısından çok zengin bir profile sahiptir. Söz konusu dört ülkede büyük nehirlerin yanı sıra binlerce doğal göl ve gölet'e rastlamaktayız. Başta Issık gölü olmak üzere Aral²³, Balkaş²⁴, Zaisan, Alaköl²⁵, Tenghiz²⁶ ve Seletenghiz gölleri öne çıkmaktadır. Tek başına Kazakistan'da 4800 göl bulunmaktadır (KARAAĞAÇLI, 2013; 580).

ORTA ASYA'DA SU KAYNAKLARININ DAĞILIMI

Orta Asya (Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan), 4 milyon km² yüz ölçümüne sahip Asya'nın ortasında önemli bir coğrafyadır. Batıda Hazar Denizi'ne (http:2) kadar uzanan Orta Asya kuzeyde steplerle, doğu ve güneyde Tiyan-şan ve Pamir Dağlarıyla çevrelenmiştir. Orta Asya, ortasında büyük çöllerin bulunduğu, kış ve yaz aylarında sıcaklığın 30 derece farklılık gösterdiği bir bölgedir. Yaz aylarında bölgenin kuzeyinde sıcaklık en fazla 20 derece olurken, güneyde 45 dereceyi aşmaktadır. Bölgenin kuzeyi yıllık metrekare başına 400-500 milimetre yağmur alınırken, güneyde metrekare başına yağın yağmur 300

¹⁵ Ceyhun veya Amuderya, Orta Asya'nın en uzun nehri.

¹⁶ Yüksek Tanrı dağları (Tiyen-Şan) dağlarından akan küçük nehir ve akarsuların birleşmesinden oluşur. Bişkek-Oş karayolunun 180 km. de nehre eşlik etmektedir. Kırgızistan'dan sonra Özbekistan'a girerek Karasu nehri ile birleşerek Maverainnehir (nehirler ötesi) deyiminin iki ana unsurundan biri olan Siri Derya nehrini oluşturur.

¹⁷ Sibirya'da bir nehir, ana kaynağı Obi Nehri'dir. İrtiş ismi Beyaz anlamına gelir.

¹⁸ Esil Nehri Kazakistan ve Rusya içinden akan nehirdir. İrtiş Nehri'nin koludur.

¹⁹ Ural Nehri veya Yayık Nehri, Rusya ve Kazakistan topraklarından geçen nehir. Ural Dağları'nın bittiği yerin güneyinden doğar ve güneybatı yönünde ilerleyerek Kazakistan'ın batısındaki Atyrau şehriden Hazar Denizi'ne dökülür. Uzunluğu 2.428 km, havzası 237.000 km², debisi 400 m³/s dir.

²⁰ Çu veya Çuy Nehri, kuzey Kırgızistan ve güney Kazakistan'dan akan, ortalama uzunluğu 1,300 kilometre olup Kırgızistan'ın en uzun nehridir. Nehir Kırgızistan tarafında, batı Tanrı Dağlarından doğar.

²¹ Kazakistan ve Rusya topraklarında bulunan, İrtiş nehrinin sol kolu olan nehirdir.

²² Nura Nehri, Kazakistan'ın orta kuzeydoğusunda bulunan bir nehirdir. Nehir, Kızıltas Dağları'ndan başlayarak başlangıçta kuzeybatıdan yaklaşık 100 km boyunca akmaktadır. Daha sonra batıya dönerek bu yön de 220 kilometre ve sonra güneybatı yönünde 180 km akar.

²³ Aral Gölü, Kazakistan - Karakalpakistan (Özbekistan) sınırları içinde olan göldür. Önceki yıllarda 68,000 km² yüzölçümüyle Asya'nın ikinci, dünyanın dördüncü büyük gölüydü. Son yıllarda aşırı sulama nedeniyle eski yüzölçümünün %90'ını kaybetmiştir.

²⁴ Balkaş Gölü Orta Asya'da bir göldür. Aral Gölü'nden sonra Orta Asya'nın en büyük ikinci gölüdür. 45°4' Kuzey 76°2' Doğu koordinatları üzerinde yer alır. Beslendiği başlıca kaynaklar İli Irmağı, Karatal Nehri, Lepsi Irmağı, Aksu Irmağı ve Ayaköz Irmağı'dır. Toplam su havzası 413,000 km²'dir.

²⁵ Alagöl Orta Doğu Kazakistan bölümünde Almatı ve Shyghyz illerinde yer alan bir göl. Deniz seviyesinden 347 m yüksekliktedir. Alagöl ülkenini güneybatısında Çin ile sınır hattındadır. Gölün suyu deniz ile eşit seviyede tuzluluktadır ve yıllık ortalama sıcaklığı 26 derecedir. Göl içerisinde bir tane ada vardır.

²⁶ Tengiz Gölü veya Deniz Gölü kuzey Kazakistan'ın orta kesiminde yer alan tuzlu bir göldür. Tengiz veya teñiz Türk dillerinde "deniz" anlamına gelir. Tengiz gölü, kuşlar için önemli bir yerdir. Göl, Ramsar sulak alanının içinde yer almaktadır.

milimetreye düşmektedir. Bölgenin büyük kısmı tarıma elverişli olup, toprakları birçok önemli nehirle sulanmaktadır. Bu nehirlerden en uzunları Ertis (4348 km), Amuderya (2540), Esil (2450 km), Ural (2428 km), Siriderya (2219 km), Tobıl (1191 km), Çu (1186 km), Nura (978 km), Zerefşan (877) nehirleridir. Çoğunlukla Tanrı ve Pamir Dağları'ndan çıkan bu nehirler, Fergana Vadisi'nin münbit topraklarını suladıktan sonra dereleri, vadileri ve hatta çölleri geçerek batıya doğru uzanmaktadır.

Siriderya ve Amuderya Nehirlerinin yatağı karlı Pamir ve Tanrı Dağları'dır. Bu bölgelerde yüzlerce km uzunluğunda buzullar mevcuttur. İki nehir birbirlerine paralel olarak Fergana Vadisi'ne ulaşmaktadır. Fergana Vadisi günümüzde Kırgızistan'ın güneyini, Tacikistan'ın kuzeydoğusunu ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin batısını (Doğu Türkistan'ın batı kısmını) kapsamaktadır. Fergana Vadisi Orta Asya'da iklim şartları bakımından en ılıman bölgedir. Vadi, tarıma elverişli olup, sulak bir arazi yapısına sahiptir. Bu özelliklerinden dolayı Fergana Vadisi önemli bir nüfus yoğunluğuna sahiptir

Özbekistan'da diğer Orta Asya Cumhuriyetlerine göre su kaynakları daha fazladır. Açıkçası bu ülke göller açısından önemli bir konumdadır. Bilhassa dağlık bölgelerde su kaynakları çok zengindir. Ülkede 80 civarında göl mevcuttur. Aral gölünden başka Arnasuy, Sovdaçe, Dengiz göl, Sarıkamış ve Şol göl bu önemli göller arasındadırlar. Bunların birçoğu yüksek dağlarda yer almaktadır. Hemen hemen tümünün açık denizlerden yüksekliği 2.000 metrenin üzerindedir.

Ayrıca Özbekistan hükümetleri tarafından oluşturulan suni göller de mevcuttur. Örneğin; 40 km² Çaruk gölü, 50 km² Endişan gölü, 77 km² büyüklüğündeki Talımercan gölü, 80 km² büyüklüğündeki Kette Kurvan gölü, 49 km² büyüklüğünde Çiyem Gurgan gölü, 18 km² büyüklüğündeki Goy Mezar gölünü sayabiliriz. Bunların yanı sıra Karakum, Katakurgan, Toyabugis, Çardara ve Surhan gibi göletleri de sayabiliriz (UZBEKISTAN, 2009; 6-7).

Özbekistan'da Siri Derya'dan başka 397 kilometre uzunluğunda Çırçık, 800 kilometre uzunluğundaki Zerefşan, 373 kilometre uzunluğundaki Kaşkı derya, 236 kilometre uzunluğundaki Ahengelan, 196 kilometre uzunluğundaki Sulhan derya, 817 kilometre uzunluğundaki Narin nehirleri akmaktadır. Bunların yanı sıra Kara derya, Soh, Zelefşan ve Şerabat gibi uzun nehirlerden de söz edebiliriz (UZBEKISTAN a.g.e, 2009; 4-5).

Kırgızistan'a gelince bu ülkede var olan nehirlerin varlığı ve debilerinin yüksek olması oldukça önemlidir. 535 kilometre uzunluğu ile Narin nehrini sayabiliriz. Bu nehrin kaynağı Akşirak buzullarıdır. Narin nehri doğudan, batıya, Isık gölden güneydeki Celal Abat'a doğru akmaktadır. Fergana vadisinde Kırgızistan'ın diğer büyük nehri olan Kara derya ile birleşerek Siri Derya'yı oluşturmaktadır. Bu ülkedeki diğer nehirler 231 kilometre uzunluğu ile kuzeyde Çu nehri, 102 kilometre uzunluğu ile kuzey batıdaki Talas, batıda 205 kilometre uzunluğu ile Çatkal, 120 kilometre uzunluğu ile Tiyup, 97 kilometre uzunluğu ile Jirgalan, 198 kilometre uzunluğu ile Sarıcaz, 124 kilometre uzunluğu ile Aksay nehirleridir. Ayrıca bu ülkenin diğer nehirleri olan Akburul, İsfiram, Sok, Kugarat, Kızılsu tarımda ve hidroelektrik santrallerinde kullanılmaktadır (Kyrgyzstan, 2008; 4-5).

Kırgızistan, nehirlerin yanı sıra göller açısından da çok zengin bir ülkedir. Ülkede 6.836 kilometre kare toplam büyüklüğe sahip 1.923 göl bulunmaktadır. Bu göller ülke topraklarının toplam %3,5'ine denk gelmektedir. Bu ülkedeki göller genel olarak denizden üç bin veya dört bin metre yüksekliğinde bulunmaktadır. Ülkedeki göllerin oluşum nedenine bakacak olursak;

- ✓ Depremlerin meydana gelmesiyle birlikte toprak kaymaları sonucu oluşan göller.
- ✓ Buzulların hareketi ve faaliyeti sonucu oluşan göller.
- ✓ Baraj yapımı sonucu inşa edilen göller.
- ✓ Yer altı sularının, su kaynaklarının oluşturduğu göller.

Ülkenin en büyük gölü Issık gölünün yanı sıra ikinci olarak 275 kilometre kare alana sahip 2.182 metreküp su barındıran San gölüdür. Göl, Kajiriti nehri tarafından beslenmektedir. San göl ülkenin en büyük tatlı su gölü konumundadır. Üçüncü olarak açık deniz seviyesinden 3.530 metre yükseklikte 175 kilometre kare alana sahip olan Çatır göldür. Bu göl genel olarak kış aylarında buz tutmaktadır. Gölü besleyen en önemli su kaynağı 45 kilometre uzunluğundaki Keyik Ayvu nehridir.

Ülkenin dördüncü büyük gölü 4 kilometre uzunluğu, 1 kilometre eni ile ortalama 80 kilometre derinliğe sahip Mertes Bahra gölüdür. Bu göl kuzeydeki İfyelçek buzulunun faaliyetleri sonucu oluşmuştur. Göl, 1903 yılında Alman bir gezginci tarafından keşfedilmiş ve göle gezgincinin adı verilmiştir. Kırgızistan'da nehirler çok önemli ekonomik değerlere sahiptirler. Bu nehirler tarımda ve kentlerde tüketim için kullanılmaktadır. Ülkede var olan nehirler üzerine Sovyetler Birliği döneminde 32 adet kanal inşa edilmiştir. Bunlardan en önemlileri olarak 19,5 metreküp hacimle Narin nehri üzerine kurulan Tohta göl, 470 milyon metreküp hacimle Çu nehri üzerine kurulan Ortataku, 550 milyon metreküp hacimle Talas nehri üzerine kurulan Kirofs, 39 milyon metreküp hacimle Nijala Arçin, 30 milyon metreküp ile Karaavnegor nehri üzerine kurulan Bazar Kargun kanalını söyleyebiliriz. Bu kanalların yanı sıra başka kanallarda mevcuttur (Kyrgyzstan a.g.e, 2008;14).

Türkmenistan'a gelince bu ülkede Amu derya nehrinin yanı sıra ikinci sırada 978 kilometre uzunluğa sahip Murgap nehri vardır. Bu nehrin kaynağı Afganistan dağları olup, nehrin 350 kilometresi Türkmenistan'da akmaktadır. Üçüncü olarak 1.124 kilometre uzunluğunda Afganistan'ın Tecen dağlarından akan Tecen nehri bulunmaktadır. Bu nehrin başlangıcı Sarı Cengel, ortası ise Harirut olarak adlandırılmaktadır. Nehrin 90 kilometresi Türkmenistan'da akmaktadır.

Bu nehir İran, Türkmenistan sınırının bir kısmını oluşturmaktadır. Etrek nehri ise İran'ın Kopet dağından çıkıp Hazar'a dökülmektedir. Nehrin uzunluğu 669 kilometredir. Bu nehirlerin yanı sıra Arvaz, Altıyap, Seegızyap, Purpeje, Aşkabat, Geresun, Çan, Mani ve Duşan gibi nehirlerde akmaktadır.

Türkmenistan'daki en büyük su kanalı Karakum kanalıdır. Bu kanal güneydoğu ve güney bölgesindeki çöl bölgesinden geçmektedir. Bu kanal Amu Derya, Murgap ve Tecen nehrini Türkmenistan'da bir birine bağlamaktadır. Doğu bölgelerindeki su kaynaklarını ülkenin orta kısımlarına taşımaktadır. 1954 yılında hapishane mahkûmlarının işçi olarak kullanıldığı bu

kanalın inşaatı yıllarca sürmüştür. Kanalın uzunluğu 1.100 kilometredir. Bu kanal sayesinde Kerki, Mari (Merv), Tecen, başkent Aşkabat ve Nebet Dağ kentlerinin içme ve tarımda kullanılan su ihtiyacı karşılanmaktadır (TURKMENISTAN, 2009; 6).

Türkmenistan'ın Hazar ile sınırı olup Hazar'ın etrafında küçük küçük göletler mevcuttur. Ülkenin Daş Oğuz bölgesinde Evezabi, Hekhek ve Sultan Sungur adlarında önemli göletler bulunmaktadır. Suyu fevkalade tuzlu olan Yerilanduz önemli tuz madeni kaynaklarını barındırmaktadır. Kuzey bölgesinde Gereboğaz körfezi yer tutmaktadır. Bu körfez Hazar'ın sularının karaya taşmasından oluşmuştur. Bu önemli körfez çok dar olan Açık derya kanalı ile Hazar'a bağlanmaktadır. Körfez'in genişliği 12.000 kilometre kare olup ortalama derinliği 10 metredir. Körfezden çok önemli ekonomik yararlar sağlanmaktadır (TURKMENISTAN a.g.e, 2009; 6-7).

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra birçok araştırmacı ve yazar, Orta Asya'da su krizi ile güvenlik ve istikrar ilişkisi üzerine birçok araştırma yazısı yayımlamıştır (Gleason, 1995: 351-70). Aral su havzası, 18.000.000 km² ile Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'ın Kızılorda ve Çimkent illeri ile birlikte İran ve Afganistan'da da önemli bir bölgeyi kapsamaktadır. Bu Göl ve göle akan nehirlerden kırk milyon civarında insan (bölge nüfusunun %75'i) yararlanmaktadır. Orta Asya devletlerindeki illerden 3'te 2'si gerekli olan su kaynağının %50'sini dışarıdan temin etmektedir. Özbekistan'da Andican, Buhara, Karakalpakistan, Harezmi, Nemangan, Semerkant, Siriderya ve Surhanderya; Tacikistan'da Hutlun, Türkmenistan'da ise Ahal illeri bu durumdadır (Central Asia and the Caucasus, 2001: 90).

Orta Asya'daki birçok nehrin çıkış noktası ve ana kaynağı iki ülke yani Kırgızistan ile Tacikistan'da bulunmaktadır. Her iki ülke'de bulunan yüksek dağlardan akan önemli nehirler tüm coğrafya'yı sulayıp beslemektedir.

Uzun kış döneminde dağları yağın karların oluşturduğu su kaynakları bu nehirleri beslemektedir. Her iki ülkenin yüksek dağlarında uzunluğu onlarca kilometreye varan dev buzul kütleleri bulunmaktadır. Kırgızistan'ın zengin doğal kaynakları ve tabiat güzellikleri hakkında pek çok şey anlatılabilir. Tabiat güzelliklerinin yanı sıra tatlı su kaynağını oluşturan buzullar da bu ülkenin ekonomik varlıklarındandır. Kırgızistan'da 8200'den fazla buzul bulunmaktadır (http:3). En önemli buzul Zailiy dağlarında bulunan buzullardır. Zailiy dağlarında bulunan tatlı su kaynağı 65 milyar m³ hacminindedir. Bu miktar halen ülkede akan akarsuların 12 katıdır. Dolayısıyla, tatlı su kaynakları ülkenin jeoekonomik gücünü yükseltmektedir.

Bu denli çok nehrin ve gölün bulunduğu Orta Asya coğrafyasında önemli çöller ve kurak arazilerde bulunmaktadır. Orta Asya, Avrasya'nın iklimi içerisinde çok farklı bir topografyaya sahiptir. Birçok yüksek dağ, doğal buzullar, stepler ve çölleri bünyesinde barındırmaktadır (Karaev,2005: 63). Orta Asya'nın Kuzey sınırları İrtiş, Ural nehirleri ile Rusya'nın güney çöllere dayanırken, güneyden Afganistan'ın ve İran'ın kuzeyine, doğudan Çin Halk Cumhuriyeti, batıdan ise Hazar'a dayanmaktadır.

Orta Asya karalar ile çevrili bir coğrafyaya sahiptir. Bulunduğu coğrafya ve yaşadığı iklim şartlarından dolayı dünyanın susuz sayılacak coğrafyalarının içerisinde yer almaktadır. Tarım için kullanılan su, akan önemli nehirler tarafından karşılanmaktadır. Siri Derya nehri 3019 km uzunluğu ve 219.000 km² havzayı beslediği için Orta Asya'nın en büyük nehri konumundadır. Siri Derya Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan arasında bölüşülmektedir (Wegerich et al, 2015, 4662).

Bu nehrin ortalama su akışı yıllık 37 milyar m³'tür. Bunun 13,8 milyar küpü Narin nehri, 3,9 Kara derya nehri kalanı ise başka nehirlerden gelen suların oluşmaktadır (Soliev et al, 2015: 2733).

Amu Derya nehri 2540 km uzunluğunda olup ortalama yıllık 70 ile 75 bin km³ su oluşturmaktadır. Bu nehir iki ana kol yani Vehiş ve Piyanıç nehirlerden oluşmaktadır. Nihayetinde Aral gölüne dökülmektedir. Bu nehir havzasında Afganistan, Kırgızistan, Türkmnistan, Tacikistan ve Özbekistan bulunmaktadır. Beslediği hava 309.000 km olup ortalama 55 milyon kişi, havzada hayat sürdürmektedirler (Jalilov,2015: 4780).

Orta Asya bölgesinin büyük kısmı kurak bir mevsime sahip olup tatlı su kaynaklarının azlığıyla karşı karşıyadır. Yıllık yağmur miktarı 273 milimetredir. İstatistiklere göre Tacikistan 161, Türkmenistan 691 ve Kazakistan ortalama 250 milimetre yağmur almaktadır. Tacikistan'ın dağlık kısımlarında bu oran 2400 milimetre olup bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir (Zhupankhan et al, 2017: 4).

SU KAYNAKLARININ PAYLAŞIM SORUNU

Sovyetler Birliği döneminde Orta Asya devletleri doğrudan doğruya Moskova'ya bağlı olduklarından dolayı tüm sorunlarda olduğu gibi çözüm mercii de Sovyetler Birliği yönetimi idi. Bazı teorilere göre Sovyetler Birliği'nde cumhuriyetlerin sınırları çizilirken söz konusu cumhuriyetler arasında su kaynaklarına sahip olmak için bir rekabet olması bilinçli olarak planlanmıştır. Aralarındaki su rekabeti Orta Asya cumhuriyetlerini Moskova'nın kontrolü altına tutmaya yaramaktaydı. Bazı yorumcular işi daha da ileriye götürüp Moskova'nın bölge hakimiyetini pekiştirmek doğrultusunda, su kaynaklarının kullanımı konusunda bilinçli olarak itilaflar yaratılıp, böylece, bu cumhuriyetlerin söz konusu sorunları çözmek için Moskova'yı ara bulucu olarak tayin etmeleri ön görülmüştür (Kenani,2003:329).

Pamuk üretimi Sovyetler Birliği döneminde çok önemli jeoekonomik ürün olarak değerlendirilmekteydi. Sovyet yönetimi Amu Derya ve Siri Derya nehirleri üzerinde barajlar ve su kanalları oluşturarak söz konusu nehirleri denetimleri altına almaya çalışmışlardır.

Aral Gölü, bölge genelinde, özellikle Özbekistan ve Kazakistan'ın güneyinde önemli bir ekonomik kaynak niteliğinde idi. Tarım kolektifleri ve devletlerin denetimindeki balıkçılık şirketlerinin çalışmalarıyla birlikte Aral Gölü bir cazibe merkezi haline gelmişti. Başta Nukus kenti olmak üzere Göl'ün etrafındaki irili-ufaklı onlarca yerleşim merkezi bu canlılıktan istifade etmekteydi.

1961 yılında Aral'ın denizden yüksekliği 53 metre, derinliği 16 metre, en derin noktası ise 69 metre idi. Göl'ün uzunluğu 492 km, eni ise 292 km civarında idi (4). Aral Gölü yakın döneme kadar dünyanın 4. en büyük gölü konumundayken, bugün çevre sorunlarından dolayı kurumaya yüz tutmuş durumdadır. Aral Gölü, iki büyük nehir olan Amuderya ve Siriderya nehirlerinden beslenmekteydi. Bu nehirlerin sulama ve pamuk üretiminde aşırı ve yanlış kullanımının yanı sıra Türkmenistan'da Amuderya üzerinde Karakum Kanalı'nın inşa edilmesi ve Karaboğaz Körfezi'nin girişinin kapatılması Aral'a akan su kaynaklarının azalmasının en önemli nedenlerindendir. Pamir Dağları'ndan Aral'a doğru paralel olarak akan Amuderya ve Siriderya nehirlerinin sularının %75'e varan düzeylerde azalması sonucunda Aral Gölü hâlihazırda ikiye bölünmüş durumdadır.

Göl'ün güney kısmı Büyük Aral, kuzey kısmı ise Küçük Aral olarak adlandırılmıştır. 33 bin km² genişliğe sahip kuzey bölgesinin hemen hemen tümü kurumuştur. Birleşmiş Milletler kaynaklarına göre Aral Gölü 100 km geriye çekilmiş, suyun kuruması aşamasında Göl'ün tabanı tuzlu bir çöle dönüşmüş, Göl'deki yaşam zinciri zedelenmiş ve bölgedeki bütün canlılar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bazı rakamlara göre 1950'lerden 1980'lere kadar olan dönemde Özbekistan'da sulama altında olan arazilerin miktarı 2 milyon 280 bin hektardan, 3 milyon 480 bin hektara yükselmiştir. Bu 30 yıl zarfında Özbekistan pamuk üretimi 2 katına çıkarak rekor bir rakam olan yıllık 5 milyon tona ulaşmıştır. Aynı dönemlerde pirinç üretiminde de önemli bir artış yaşanmıştır. Bu bilinçsiz kullanım sonucunda Siriderya Nehri'nin Göl'e akışı tamamen durmuş, Amuderya'nın ise çok küçük bir kısmı Aral'a ulaşabilir hale gelmiştir.

Aral'ın kurumaya yüz tutmasıyla birlikte çevresel koşulların değişmesi iklimi de değiştirmiş, hava sıcaklığı ve mevsimler arası dengeler bozulmuş ve havadaki nem oranı aşırı derecede düşmüştür. Neticede bölgenin bitki örtüsü ve canlıları olumsuz etkilenmiştir. Bölgedeki ormanların büyük zarar gördüğü, hatta orman arazilerinin ancak 5'te 1'inin canlılığını sürdürdüğü, yerel canlıların ise 4'te 1'inin ayakta kaldığı açıklanmıştır. Bölgenin geçim kaynağı olan balıkçılık tamamen bitmiş ve Göl kıyısındaki en önemli balıkçılık limanlarından olan Muinak hayalet kasabaya dönüşmüş, kentteki dev konserve fabrikası harabeye çevrilmiş, balıkçı tekneleri paslanarak çürümeye terk edilmiştir. Kum fırtınaları sonucunda tarım ilaçlarından artakalan zehirli atıklar civardaki bütün tarım arazilerini kullanılmaz hale getirmiştir (5).

Sovyetler Birliğinin pamuk alanındaki büyük yatırımları bu stratejik ürünün ithalatının önüne geçmesi olarak değerlendirilmiştir (Izquierdo et al, 2010: 8). Bölgeye baktığımızda Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan çok zengin fosil kaynaklarına sahip olup doğal gaz ve ham petrol üretimi açısından kendi ihtiyaçlarını karşılayıp ihracat yapabilecek kapasiteye sahiptirler. Söz konusu devletler su kaynakları açısından Tacikistan ve Kırgızistan'a bağılırlar. Tacikistan ve Kırgızistan zengin su kaynaklarına sahipken enerji kaynakları açısından dışarıya bağımlı bir konumdadırlar. Bu nedenden dolayı her iki ülke enerji üretimi için mevcut nehirler üzerinden önemli barajlar inşa edip, elektrik santralleri kurup, enerji ihtiyaçlarını karşılamaya gayret etmektedirler.

Sovyetler Birliği döneminde Siri Deryanın ana kollarından biri olan Narin nehri üzerine Tohta göl ve Kara göl barajları inşa edilmişti. Bu barajlar halen Kırgızistan'ın en önemli enerji

üretim hidroelektrik santralleri olarak faaliyet göstermektedirler. Tacikistan'da ise var olan barajların yanı sıra bağımsızlıktan sonra bu ülkenin en büyük yatırımı sayılan Ergovan barajını inşa ederek hidroelektrik santralleri vasıtasıyla enerji ihtiyaçlarını karşılamaya gayret etmektedir. Enerji kaynaklarının paylaşımında ki dengesizlik bu bölgenin en belirgin özelliğidir. Öyle ki Türkmenistan doğalgaz kaynakları bakımından dünya 4'üncüsü iken Kazakistan 30 milyar varil ham petrol kaynağına sahiptir. Tacikistan ve Kırgızistan doğalgaz temini konusunda dışarıya bağımlı durumundadırlar (Guo et al, 2016: 3).

Su kaynaklarının paylaşımı Orta Asya'da sürekli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Karasal devletlerin tarım arazileri için gereken suyun, barajlarda elektrik üretimi için kullanılması ve bunun başarılı bir yöntemle gerçekleştirilmemesi, devletlerin işbirliği sahalarını kısıtlamış, karşılıklı olarak bu devletler verdikleri sözleri tutmamışlardır (Boute, 2017: 336).

SONUÇ

Görüldüğü gibi Orta Asya bölgesinde önemli bir su sorunu mevcuttur. Bu sorunların bir kısmı Sovyetler Birliği döneminden miras kalmışken, önemli bir kısmı ise bağımsızlık sonrasında bu ülkelerde yaşanan sorunlar karşısında yetersiz kalan hükümetlerden kaynaklanmaktadır. İklim şartlarında meydana gelen değişikliklerde olumsuz yönde gelişirken su kaynaklarının paylaşımı dönem dönem ülkeler arasında büyük siyasi ve güvenlik krizine dönüşmektedir.

Bölge ülkelerinin yanı sıra Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, İran, Afganistan doğrudan doğruya Orta Asya ile var olan coğrafi sınırları - Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa ise bölgede bulunan zengin yer altı kaynaklarından dolayı- yakın ilgi göstermektedirler. Ayrıca su, çevre ve enerji ile ilgilenen tüm uluslararası kuruluşlar da, bir şekilde bölge sorunlarına müdahil olmaktadır. Orta Asya'daki su krizi ve önemli çevre sorunları bilhassa Aral gölünün trajik durumu ve benzer krizlerin çözümünde bölge ülkelerinin işbirliği yapmaları esastır.

Aral'ın canlılığını yitirdiği, bütün uluslararası ve bölgesel girişimlere rağmen can çekişmeye devam ettiği kesin olarak bilinmektedir. Siriderya ve Amuderya Nehir'lerinin geniş bir arazide birbirlerine paralel olarak Aral'a doğru akarken, kentleşme, aşırı kullanım, çevre kirliliği, iklim değişiklikleri ve birçok nedenden dolayı Aral'a ulaşmadan buharlaşması Göl'e giren su miktarında önemli miktarda azalma sonucunda Göl, kuruma felaketiyle karşı karşıya kalmıştır.

Aral'ın kurtarılmasına yönelik bazı projeler öne sürülmektedir. Bu projelerin başında Aral Gölü ile Hazar Denizi'ni 500 km'lik bir kanalla birleştirme projesi gelmektedir. Her ne kadar bu proje fizibilite aşamasında ise de daha şimdiden pek çok bilim adamı, jeolog ve çevre bilimciye göre projenin gerçekleşmesi muhtemel görünmemektedir. Projenin ekonomik, yapısal, coğrafi ve bölgenin iklim şartları dolayısıyla hayata geçmesi pek mümkün gözükmemektedir. Bazı bilim adamlarına göre, projeye birlikte iki su kütlesi arasındaki birleşme gerçekleştirilirse, Hazar Denizi'ndeki su seviyesi 5-6 metre düşecektir. Bu durum ise Hazar kıyısındaki bazı önemli liman kentlerini olumsuz yönde etkileyeceği ve su seviyesinin düşmesiyle birlikte bu limanların işlevini kaybedebileceği ileri sürülmektedir. Kimi uzmanlara

göre böyle bir durumda İran, Azerbaycan ve Rusya'nın liman kentleri su seviyesinin düşmesiyle liman olma özelliklerini kaybedecektir.

Hazar'a kıyıdaş ülkeler yani Rusya Federasyonu, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Azerbaycan devletleri arasında Hazar'ın dibinde bulunan zengin petrol ve doğalgaz yataklarının paylaşımı hususundaki ihtilaflar, 2018 yılının sonunda imzalanan ortak deklarasyon ile nispi olarak çözüme kavuşmuştur. Öte yandan pamuk üretiminin Özbekistan'ın ekonomisinde çok büyük bir önemi vardır. Kazakistan'ın ise en kaliteli pamuğu Çardara Gölü ile Aydar Gölü arasında bulunan Mahtaral Bölgesi'nde üretilmektedir. Bu iki ülkenin pamuk üretimi hassasiyetlerini göz önünde bulunduracak olursak, Aral'a akan nehirlerin su miktarında artış beklemek en azından kısa vadede olanaksız olarak görülmektedir. Aral'ın geleceği, özellikle Özbekistan ve Kazakistan'dan sonra Türkmenistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın aktif katılımı, desteği ile bu ülkelerin Göl'e öncelik tanınması ile çözüme kavuşturulabilecektir.

KAYNAKÇA

1. http://www.turansam.org/makale.php?id=4357&fbclid=IwAR1UFE81tL8pLXIB9xsWhV3j5EoANXoE6wFyCygC8Mqwm4S0PPw_Q-epE2s
2. G. Gleason, The Struggle For Control Over Water in Central Asia: Republican Sovereignty and Collective Action RFE/RL Report on the USSR, 21 Haziran 1999, 11-19. Stuart Horsman, Water in Central Asia: Regional Cooperation or Conflict?, L. Johnson and R. Allison (der.), Central Asian Security Dynamics: The New International Context, (Brookings/RIIA, forthcoming, 2001); D. J. Petersen, Troubled Lands: The Legacy of Soviet Environmental Destruction, (Boulder: Westview Press, 1993); D. R. Smith, Environmental, Security and Shared Water Resources in Post-Soviet Central Asia, Post-Soviet Geography, Cilt 36 Sayı 6 (1995): 351-70.
3. Central Asia and the Caucasus Review Quarterly of the Center for the Study of Central Asia and the Caucasus Sayı 34, (Yaz 2001): 90
4. Institute for Political and International Studies (IPIS), Uzbekistan, (Tahran, 2008), 6
5. Soviet Census Reports for 1926 and 1989.
6. http://www.bilgesam.org/incele/1291/-hazar-denizi/#.XHE_HKIzaUk
7. <http://www.bilgesam.org/incele/180/-kirgizistan%C2%92in-siyasi-yapisi-ve-anayasal-sistemi/#.XHE1VqIzaUl>
8. Karaev, Zainiddin,(2005), “ Water Diplomacy in Central Asia”, Middle East Review of International Affairs , Vol.9, No.1.
9. Wegerich, K., Van Rooijen, D., Soliev,, I., & Mukhamedova, N. (2015), “Water security in the Syr Darya Basin”, Water journal, Vol.7, No.(9).
10. Soliev, I., Wegerich, K., Kazbekov, J.(2015),”The Costs of Benefit Sharing: Ferghana Valey, the Syr Darya Basin”, Water Journl, Vol.7, No(6).
11. Jaliyov,S.M., Varis, O., & Keskinen, M. (2015), “Sharing Benefits in Transboundary Rivers: An Experimental Case Study of Central Asian Water-Energy Agriculture Nexus”, Water, Vol.7, No.9.

12. Zhupankhan, A., Tussupova, K., & Berndtsson, R. (2017), “Could Changing Power Relationships Lead to Better Water Sharing in Central Asia?”, *Water journal*, Vol.9, No.(2).
13. Kenani, Nasır, “Orta Asya da Su Sorunun Farklı Boyutlarına Bakış”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Sayı.43, 2003, Tahran
14. Izquierdo, L., Stangerhaugen, M., Castillo, D., Nixon, R., & Jimenez, G.(2010), “Water Crisis in Central Asia: Key Challenges and Opportunities”, *Graduate Program in International Affairs*, New School University,
15. Boute, A,(2017), “Water Management in Central Asia: The Role of Energy, Trade, and Investment Law. In J. Chaisse(Ed.), *The Regulation of the Global Water Services Market*(pp.335-358). Cambridge University Press.
16. Guo, L., Zhou, H., Xia, Z., & Huang, F.(2016),” Evolution, Opportunity and Challenges of Trans-Boundary Water and Energy Problems in Central Asia”, *SpringerPlus*, Vol.5, No.(1).
17. UZBEKISTAN, Institute for Political and International Studies(IPIS), Tahran, 2009,No.6-7.
18. Kyrgyzstan, Institute for Political and International Studies(IPIS), Tahran, 2008, No. 4-5.
19. TURKMENISTAN, Institute for Political and International Studies(IPIS), Tahran, 2009, No.6.
20. KARAAĞAÇLI, Abbas, “ORTADOĞUDAN ORTA ASYA’YA”, *Yeni Yüzyıl Yayınları*, İstanbul, 2013.

ENGELLİ BİREYLERİN SOSYAL DIŞLANMASI; NİĞDE ÖRNEĞİ

Neslihan SUCU
Aksaray Üniversitesi

Özet

Sosyolojik bir tezahür ile engellilik; bireyin temel hak ve özgürlüklerinden engellenme biçimidir. Kavramsal bir tanımı yapılacak olursa; engellilik bireyin ihtiyaçlarını karşılaşmasında engel meydana getiren işlev yetersizliğidir. Engellilik kavramı toplumsal yapı içerisinde farklı tanımlar ve isimler ile ele alınmaktadır. Engellilik kavramının geniş bir alanı kapsayıcı olması farklı tanımların ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Engellilik; fiziksel, zihinsel ve fizyolojik olarak üç ana başlık altında toplanmaktadır. Aynı zamanda ileri düzeyde kalp hastalıkları, yüksek tansiyon, yüksek şeker gibi rahatsızlıklar ve yaşlılık durumu engellilik kapsamına dâhil olmaktadır.

Engellilik çalışmaları 1970’li yılların sonlarına doğru İngiltere’de çalışmalara konu olmuştur. İlk etapta tıbbi model ekseninde çalışmalar yapılırken engelliliğin sosyal boyutu da ele alınarak sosyal modele dönüş yaşanmıştır. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de ilk ciddi çalışmalar 1990 yıllarında yapılmaya başlanmıştır. Engelli hakları ülkelerin gelişmişlik seviyesi ile paralel ilerlemiştir. Ülkeler temel kalkınma programlarını gerçekleştirdikten sonra insan haklarına yönelmiş ve engelli hakları doğmuştur

Engellilik konusu geniş bir alana sahip olduğu için çalışma engelli bireylerin sosyal alanda yaşadıkları dışlanma problemi ile sınırlandırılmıştır. Bu geniş çaplı konunun sınırlı bir alana indirgenmesi oldukça zordur. 1970’li yıllar da engelli bireylere verilen haklar sayesinde görünürlükleri sağlanmıştır. Çünkü toplumumuzda yadsınamayacak kadar engelli birey vardır. Bu engelli bireyleri tekrardan topluma kazandırmak, onlarla toplum arasında tekrardan bağ kurmak istenmiştir. Toplumsal düzen ve devamlılık ancak toplumun karşılıklı etkileşimi ile meydana gelmektedir. Bu etkileşimi yakaladıktan sonra engelli bireyleri tekrardan topluma kazandırmış oluruz. Bu amaçla engelli bireylere haklar verilerek sosyal alanda aktif hale getirilmek amaçlanmıştır.

Çalışma da örneklem olarak Niğde ili tercih edilmiştir. Engelli bireylerin toplumsal ilişkilerini anlamak ve engellilik durumunu ne düzeyde deneyimlediklerini tespit etmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Bozukluk, Engelli Adayı

Abstract

Disability with a sociological manifestation; the basic rights and freedoms of the individual is blocked. If a conceptual definition is made; disability is an inability to meet the individual's needs. The concept of disability is dealt with in the social structure with different definitions and names. The concept of disability, which covers a large area, has paved the way for the emergence of different definitions. Disability; physical, mental and physiological; At the same time, advanced heart diseases, high blood pressure, high sugar and old age are included in the disability.

Disability studies have been the subject of studies in England in the late 1970s. In the first stage of the study, the social dimension of disability was taken into consideration and the social model was changed. Parallel to the developments in the world's first serious effort is being made in Turkey in 1990. The rights of persons with disabilities have progressed in parallel with the level of development of countries. After realizing basic development programs, the countries turned to human rights and their rights were born.

Since the issue of disability has a large area, the study is limited by the problem of exclusion of people with disabilities in the social sphere. This large-scale issue is difficult to reduce to a limited area. In the 1970s, the rights granted to people with disabilities were provided with their visibility. Because in our society there are people with disabilities that cannot be denied. It was aimed to reintroduce individuals with disabilities to society, and to relate them to society. Social order and continuity occur only through the interaction of society. After capturing this interaction, we bring individuals with disabilities to society again. For this purpose, it is aimed to enable individuals with disabilities to be active in the social field.

Niğde province was preferred as the study. It is aimed to understand the social relations of individuals with disabilities and to determine the level of disability they experience.

Keywords: Disability, Disability, Disabled Candidate

GİRİŞ

Toplumsal yapı içerisinde engelli bireylerin yaşamlarını idame ettirmeleri geçmişten günümüze kadar süren bir sorun olmuştur. Engelli bireylerin sosyal, ekonomik ve psikolojik olarak yaşadıkları olumsuzluklar farklı kalıplar içerisinde devam etmektedir. Bu olumsuzlukları asgari düzeye indirmek adına engellilerin temel hak ve sosyal yardıma ulaştırılması gerekmektedir. Engelliliği yalnızca “hastalık”, “eksiklik” olarak tanımlamaktan ziyade insan haklarını kapsayıcı nitelikte değerlendirmek gerekmektedir.

Türkiye’de engelli hak ve özgürlükleri ekonomik ve sosyal değişmeler ekseninde şekillenmiştir. Bu çerçevede devlet “önleyici ve koruyucu” sağlık hizmetlerine, engelli haklarına yönelik politikalar ve düzenlemelere gereksinim duymuştur. Sosyal politikalar

ışığında engelli haklarının iyileştirilme adımları var olan engelli bireylerin görünürlüğünü sağlayarak sosyolojik araştırmalara dâhil olmuştur.

Sosyolojik bir tanımı ile engellilik geçmişten günümüze değin birçok farklı ifade ve biçim de tanımlanmıştır. En güncel tanımı ile Giresun oğlu ve Akıncı engellilik kavramını (2011:16); “Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlüğü olan, bu nedenlerle koruma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi.” olarak tanımlamaktadır. Sosyolojik bir bakış ile “her sağlıklı birey bir engelli adaydır”. Çünkü engellilik doğuştan olabileceği gibi daha sonradan çevresel faktörlerin etkisi ile de meydana gelebilmektedir.

Orta çağlarda engellilik büyücülük ve cadılık ile bağdaştırılarak toplum tarafından dışlanmaktaydı. Engelli bireyin lanetlendiğine inanılarak idam edilmekteydi. Toplumda; ailenin yaptığı büyük bir suçtan dolayı tanrı tarafından ceza olarak özürlü bir çocuğun gönderildiği esas karar olarak benimsenmekteydi. Bundan dolayı engelli bireylerin görünürlüğü bu dönemlerde oldukça az oranlardadır. 20. asrın ortalarına doğru sosyal devlet anlayışının beraberinde özürlü hakları gelişmeye başlamıştır. Engellilik çalışmaları eskiye dayanmakla birlikte ülkemizde Cumhuriyetle birlikte, devlet politikaları bağlamında gelişmeye başlamıştır (Kara, 2016:250).

Birleşmiş milletler genel Kurulu’nun 1975 yılında kabul ettiği Sakat Kişilerin Hakları Bildirisi’nin 1. Maddesine göre “Sakat kişi, fiziksel veya zihinsel yeteneklerindeki, ister doğuştan isterse sonradan olan, bir noksanlık sonucu normal bir bireysel ve/veya sosyal hayatın gereklerini tamamen veya kısmen kendi kendine yerine getiremeyen kişidir.” Söz konusu 1975 Bildirisi engellilere bir takım haklar tanımış ve bu hakların hiçbir ayrıma tabi olmaksızın dünyada ki bütün sakatlar için geçerli olduğunu belirtmiştir. Bu Bildiri’nin 3. maddesi sakatların insan haklarına insan onuruna saygı gösterilmesini onların doğal (inherent) hakkı olarak nitelmiş ve buna uygun hayat şartlarına sahip kılınmalarını onlar için bir hak olarak göstermiştir.

Bu gelişmeler ekseninde engelli bireylere “eşitlik” ve “özgürlük” hakları verilerek çeşitli imkânlar sağlanmıştır. Bu haklar doğrultusunda; ekonomik, tıbbi, sosyal ve psikolojik olarak farklı türde hizmetler sunulmaktadır.

1. Goffman; Damga Kuramı ve Engellilik

Damga kavramının tarih içerisinde değerlendirilmesi yapıldığında bedensel olarak tezahürünün Yunanlılara dayandığı görülmektedir. Hristiyanlık dönemi ile birlikte damga kavramı iki şekilde tanımlanmaya başlanmıştır. Bunlardan birincisi; dini inançları sembolize eden vücut üzerindeki yara ve damgalar olurken ikincisi tıbbi olarak fiziksel farklılıklara atıfta bulunmaktadır. Damga bireylerin girdikleri ilişkiler bağlamında vücut bulmaktadır. Goffman toplumda iki tür gruptan bahseder. Bunlar; normal olanlar ve damgalı olanlardır. Her iki grupta birbirini öteki olarak tanımlayarak karşılıklı dışlama, ötekileştirme ve itibarsızlaştırma eğilimine giderler (Goffman, 2014:27-30).

Goffman üç çeşit damga tipinden bahsetmektedir. Bunlar; “bedenin korkunçlukları”, “zayıf irade” ve “etnometodolojik damgalar” olarak sıralanmaktadır (age:30). Damgalı bireye göre damgalı olan taraf normal olanlardır (age:33). Goffman bu durum da iki çeşit tutumdan bahsetmiştir. Bu tutumları; “karma ortamlarda damgalı bireylerin sinme eğilimi göstermesi” ve “ karma temaslara yanaşma” olarak açıklar. Sinme eğiliminin nedenini damgalı bireyin kendini korumak amaçlı yaptığını belirtirken, diğer tutumun kasıtlı yapıldığını ve sonucunda olumsuz durumların yaşanabileceğini dile getirir (age:47).

Damgalı birey kendisi gibi olan bireyler arasında kimliğini rahatça inşa edebilmekte ve aidiyet duygusu oluşturmaktadır (age:53). Goffman damganın görünürlüğünün sosyal iletişime etkisini şu şekilde tanımlar (age:86,87); “Birincisi; kişinin damgası çok görünüyorsa onun başkaları ile basit bir teması bile damgasının bilinir hale gelmesine neden olacak. İkincisi; damganın hemen algılanabilir olması etkileşimin akışına sekte vurabilir. Üçüncüsü ise; biz normaller, kişinin söz konusu damgasının onun özel alanlarına ilişkin fikirler geliştiririz”.

Goffman kişinin damgasının görünür olmadığı durumlar da sadece ona sahip olan kişinin farkında olarak bu durumu sakladığı durumları “aldatıcı görünüm” olarak görür. Kişinin bu damgası kendi dâhilinde olmadan ortaya çıktığında ise toplum tarafından gözden düşme görülmektedir (age:113-115).

Çalışma kapsamı gereğince genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Goffman’ın söylemi ile engelli ve engelli olmayan olmak üzere toplumda iki farklı gruptan söz edilmektedir. Damgalanan kişi toplum tarafından soyutlanan kişidir. Toplum ise çoğunluğu oluşturan normal kişilerdir.

2 .Tıbbi ve Sosyal Model Ekseninde Engellilik Teorileri

Toplumsal yapılarda meydana gelen ekonomik ve sosyal değişimler ekseninde engelli teorileri de dönüşüm yaşamaktadır. Her ülkenin ekonomik sistemi, sosyal ve kültürel yapısına göre uygulamakta olduğu sosyal modeller mevcuttur. Türkiye’de “Tıbbi” modelden “Sosyal” modele doğru dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüme ulusal ve yerel düzeyde engelli haklarına yönelik yapılan çalışmalar önem arz etmektedir.

Tıbbi model ekseninde bireyin; biyolojik olarak herhangi bir hastalığı yoksa sağlıklı olduğu düşünülür. Geleneksel model olarak da adlandırılan bu yaklaşım, sağlığı sadece hastalığın yokluğu olarak tanımlamakta ve sağlık\hastalık olgularını tamamen bir tıbbi ekseninde ele almaktadır (Baloğlu, 2006:9). Tıbbi Model ile engelli bireyin uyumu sağlanamayarak engelli bireyler ile aralarında ötekileştirme oluşturmuştur. Yapısal işlevsel bakış açısında engelli olmayanların bakış açısında engelli bireylerin olumsuz konumlandırılmasını sosyal düzenlemelerle açıklamaya çalışır (Burcu, 2015:45).

Tıbbi model engelli tanımını bireysel ve ötekileştirme üzerinden ele alır. Engellilik nedeni olarak çevresel etkenleri yok sayarak birey temelli kusurlar üzerinden tanımlar yapar. Bunun sonucunda ise engelli bireysel sosyal ve ekonomik olmak üzere “damgalanma” sorunu ile karşı karşıya kalır. Engellilere yönelik bu tutum engelli politikaları ekseninde de yeni bir model

gereksinimine neden olmuştur. 1970 ve 1980 yıllarında yaşanan gelişmeler ekseninde sosyal modelin temelleri inşa edilmeye başlanmıştır.

Tıbbi model problemi birey odaklı ele alırken engellilik sebeplerine çevresel etmenleri de dahil etmiştir. Engelli bireyin eksikliği üzerine değil sisteminin engelli bireye uyumu tartışılır. Tıbbi model görme engelli bireyin okuma problemini körlük ile tanımlarken, sosyal model görme engelli bireyin okuma problemini ona uygun formda kitapların basılmamasından kaynaklı problemleri tanımlama yoluna gider.

Arıkan sosyal model ile toplumun kaynaşarak sağlıklı iletişimi ortamının oluşturulmak istendiğini belirterek. Bu hedefin ancak “ özürli bireylere ve onların ailelerine yönelik ayrımcı, dışlayıcı toplumsal tutumların aşılmasını sağlayabilecek, mevcut engelleri ortadan kaldıracak yasal, politik, vb. düzenlemelerle, eğitici-öğretici programlarla sağlanabileceğini öne sürmektedir. Engelli çalışmaları disiplini altında yürütülen çalışmalara hakim olan engelliliğin yeni paradigmasının ne olduğunu, onu eski paradigma ile karşılaştırmalı bir şekilde açıklayan Olkin ve Pledger’in ortaya koyduğu şemaya göre şöyle açıklayabiliriz (s. 301) akt. (Meşe, 2014:85-86);

PARADİGMA1(Eski Paradigma)	PARADİGMA 2(Yeni Paradigma)
<ul style="list-style-type: none"> -Engelliliğin tıbbi modeli üzerine temellenir. - Patoloji yönelimlidir. - Engelliliği eksiklik ve gelişimsel sapmalar olarak değerlendirir. - Engelli insanları ve onların ailelerini zorluklar yönünden yüksek risk altında görür. - Ağırıklı olarak intrapsişik, kişisel özellikler veya intrakişisel değişkenler üzerine odaklanır. -Engelin başlangıç veya şiddetli olduğu akut evresine odaklanma eğilimine sahiptir. - Engelliliğe dair “düzeltme” veya “uyum” kavramlarını kullanır. - Karşılaştırma yapmak için engelli olmayan insanlar üzerine temellenmiş normları kullanır. - Engelli insanlar hakkındadır, fakat nadiren onlar tarafından yapılır. - Biz ve onlar modelini sürdürür. 	<ul style="list-style-type: none"> -Sosyal model ya da engelliliğin yeni paradigması üzerine temellenir. - Sistemik ve sosyal bir perspektife sahiptir. - Yaşam süreci yaklaşımını benimser. - Engelliliği değişken bir süreç olarak değerlendirir. - Sağlığı ve yılmazlığı destekler. - Genellikle engelin kronik evresine odaklanır. - Engellilik tarihine ve kültürüne değer verir. - Araştırma sürecinde araştırılıyor olanlarla işbirliği yapar. - Engelliliğin sosyal, politik, ekonomik ve hukuki olan ana sorunlarını araştırır. - Engelli insanların sivil haklarının inkar edildiği inancı üzerine temellenir. - Kamu politikasında, yasa yapmada ve sistemik programlı değişimlerde engelliliğin sorunlarına yönelik iyileştirmelerin yollarını araştırır. -Genellikle engelli insanlar hakkında değildir, fakat onlar tarafından yapılır.

Bu şemadan yola çıkarak engelliliği; çevresel, sosyal ve psikolojik faktörlerin yanı sıra kişisel özellikleri de içeren çoklu faktörlerin yol açtığı; durum, zaman ve mekana bağlı bireysel bir deneyim olarak tanımlayabiliriz (Tate ve Pledger, 2003 akt. Meşe, 2014:86).

3. Problemin Tanımı

Toplum içerisinde engelli bireylerin sayısı yadsınamayacak kadar önemli bir yer teşkil etmektedir. TÜİK 2011 verilerine göre; “görme, duyma, konuşma, yürüme, merdiven çıkma veya inme, bir şey taşıma veya tutma ve yaşlılarına göre öğrenme, basit dört işlem yapma, hatırlama veya dikkatini toplama fonksiyonlarından en az birinde çok zorlandığını veya hiç yapamadığını belirten kişi sayısı 4 milyon 882 bin 841’dir. Diğer bir ifadeyle 2011 yılında toplam nüfusun %6,6’sının en az bir engeli vardır.”

Türkiye de sosyal devlet anlayışı beraberinde engellilere ekonomik, psikolojik ve sosyal alanlarda haklar tanındı. Bu çalışmada engelli bireylerin toplum içerisinde ki damgalanma ve uyum sorunu çalışılmıştır. Damgalanan birey toplumsal düzene ayak uyduramamakta ve kendini toplumdan soyut tutmaktadır. Çalışma da engelli bireylerin toplum içerisinde ki sosyal ilişkileri üzerinden engellerinin ne derece görünür olduğu çalışılmıştır.

4 .Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; toplumun yadsınamayacak bir kısmını oluşturan engelli bireylerin sosyal ve kültürel alanlardaki görünürlüklerini ve maruz kaldıkları kötü durumları tespit edebilmektir. Türkiye, dünyada ki engelli haklarına yönelik yapılan çalışmalara paralel olarak engelli haklarına yönelik politikalar geliştirilmiştir. Böylece engelli bireylerin görünürlüğü ve topluma uyum sağlamaları hedeflenmiştir. Çalışma da engelli bireylerin sosyal alanlar da ne derece görünür oldukları ve dışlanmışlık durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın örneklemini Niğde oluşturmaktadır. Niğde ilinin seçilme nedeni ise küçük bir şehir olması nedeni ile bireylerin sosyal alandaki etkileşimin daha kolay anlaşılabilir olmasıdır. Aynı zaman da çalışmanın güvenilirliği açısından temsil niteliği yüksek bir örneklem seçilmesi amaçlanmıştır.

5 .Çalışmanın Sınırlılıkları ve Örneklem

Çalışma Niğde İlinde ikamet etmekte olan engelli bireyler ve aileleri ile gerçekleştirilmiştir. Niğde İlinde ikamet etmekte olan bütün engelli bireylere ulaşmanın zor olduğu bilinmekle birlikte mümkün olduğunca temsil yeteneği yüksek bir örneklem seçilmiştir.

Çalışma yapılacak grubun sağlık ve psikolojik problemleri gereği görüşmeler, görüşme yapılacak kişinin elverdiği ölçüde devam etmiştir. Bu durum görüşmeye sınırlılık getirerek görüşme sorularını ve görüşme süresini etkilemiştir.

Çalışmanın bağımsız değişkenini; yaş, cinsiyet, medeni durumu, eğitim gibi faktörler oluştururken, bağımlı değişkeni; engellilik durumu olma zorunluluğu oluşturmaktadır.

6.Araştırmanın Yöntemi ve Tekniği

Çalışma Nitel araştırma yaklaşımlarından birisi olan “Durum Çalışması” araştırması ile yapılmıştır. Durum çalışması araştırması Creswell’in ifadesine göre (2018:97); Araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem (bir durum) ya da belirli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler (durumlar) hakkında çoklu bilgi kaynakları (örneğin gözlemler, mülakatlar, görsel-ışitsel materyaller ve dokümanlar ve raporlar) aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır” şeklinde tanımlanmıştır.

Araştırma da veri toplama aracı olarak derinlemesine ikili görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler yarı yapılandırılmış formlar üzerinden yapılmıştır. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm de demografik özelliklere yer verilirken ikinci bölümde engelli bireylerin sosyal problemlerine ilişkin açık uçlu sorulara yer verilmiştir.

Görüşmeler bireylerin kendini rahat ifade edebileceği ortamlar da gerçekleştirilmiştir. Görüşme sırasın da herhangi bir not tutulmayarak sohbet havasında yapılarak güvenilir ve geçerli sonuçlar almak hedeflenmiştir. Görüşmenin ardından sohbet yazıya dökülmüştür. Sağlık probleminden dolayı görüşme yapamayan kişilerin bakıcıları (anne-baba, kardeş) ile görüşmeler yapılmıştır.

6.1 Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırma da elde edilen veriler görüşmenin hemen ardından yazıya dökülmüştür.. Ardından aynı doğrultuda olan cevaplar bir araya toplanarak genel ifadeler oluşturularak yorumlamalar yapılmaya çalışılmıştır.

7.Bulgular

Bu çalışmada Niğde ilinde ikamet etmekte olan engelli bireylerin toplumsal alandaki uyum ve dışlanma problemleri incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Niğde’de (merkez) ikamet etmekte olan 8 katılımcı ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan kişilerin sağlık problemlerinden dolayı kendisi ile konuşmanın mümkün olmadığı durum da birincil yakınları ile görüşme yapılmıştır. Çalışma engelli bireyin bakımlarının genel itibari ile anneleri tarafından yapıldığını göstermektedir. Çalışma da üç katılımcının engel durumundan dolayı bakıcıları ile görüşülmüştür ve bu bakıcılar anneleridir. Çalışma da görüşme yapılan kişilerin demografik özellikleri tablo 1’de verilmiştir.

TABLO 1: Görüşülen Kişilerin Demografik Durumu:

Kişiler	Görüşme Yapılan Kişi	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Meslek	Engel Durumu	Engel Yüzdesi
1.Katılımcı (K1)	Kendisi	21	Kadın	Üniversite Öğrencisi	Öğrenci	Fiziksel ve Zihinsel Engelli	%45
2.Katılımcı (K2)	Kendisi	21	Kadın	Üniversite Öğrencisi	Öğrenci	Görme Engelli	%50
3.Katılımcı (K3)	Kendisi	42	Erkek	Lise	Malulen Emekli	Fiziksel Engelli	%75
4.Katılımcı (K4)	Kendisi	25	Kadın	Lise	Çalışmıyor	Fiziksel Engelli	%80
5.Katılımcı (K5)	Annesi ve Kendisi	25	Kadın	Okuma-Yazma Bilmiyor	Çalışmıyor	Fiziksel ve Zihinsel Engelli	%98
6.Katılımcı (K6)	Annesi ve Kendisi	17	Erkek	Lise Öğrencisi	Öğrenci	Fiziksel ve Zihinsel Engelli	%98
7.Katılımcı (K7)	Annesi	9	Erkek	İlk Okul Öğrencisi	Öğrenci	Zihinsel Engelli	%50
8.Katılımcı (K8)	Kendisi	26	Kadın	Açık Öğretim Üniversite	İşsiz	Fiziksel Engelli	%90

Görüşmelere başlanmadan önce katılımcılar ile aynı ortamda vakit geçirilerek arkadaşlık bağı kurulmuş ve böylece görüşme esnasında katılımcının kendisini rahat hissetmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda soru formu ile görüşmeler yapılmamıştır. Çalışmanın konusu toplumsal alana uyum problemini ölçmek ve damgalanma oranını belirlemek olduğu için bu doğrultuda sohbetler edilmiş ve kişilerin engelli olma hikâyeleri dinlenmiştir.

Engelli bireyleri kendi içerisinde iki gruba ayırmak gerekmektedir. Bunlardan birinci grup kendi engel durumunu kabul eden ve hayatını bu doğrultuda düzenleyen grup olurken ikinci grubu engellilik durumunu kabul etmeyen grup oluşturmaktadır. Bu kaniya ilişkin engelli katılımcılardan alınan görüşler şu şekildedir;

“97 doğumluyum. Gözlerim de olan problem yüzünden görmede problem yaşıyorum. Bu problemi ilk fark ettiğimde lisedeydim. Etrafındaki insanlara bakıyorsun ve bir problem olduğunu anlıyorsun. Bu durum tabi ki benim hayatımda zorluklar oluşturuyor ama her şeyin bir çözümü var. 22 yaşınayım ve tırnaklarımı annem kesiyor. Şuan burada yok ama gidip kuaföre kestiriyorum. Her şeyin bir çözümü var. Bana bir problemin mi var diye sordukların da

söylüyorum saklanacak bir şey yok. Haklarımı arıyorum. Liseden sonra kendim çaba gösterdim ve çalıştım, üniversitede sosyoloji bölümünü kazandım. Şuan da çok çalışıyorum ve gayret gösteriyorum. Not tutamıyorum ama arkadaşlarım veriyorlar hepsi de çok iyiler. Sınav da yazamıyorum, ilk önce hocalarım bu duruma inanmadı ama gidip raporlarımı aldım, hakkımı aradım şuan sınav için ek süre verecekler...(K2)”

“16 yaşında geçirdiğim bir kaza da sağ bacağım büyük bir darbe aldı. Bir sene yürüyemedim. 17 yaşında küçük çocuklar gibi tekrar yürümeyi öğrendim. Bu kaza sonrasında ben büyük bir travma yaşadım, psikolojim bozuldu. Fen lisesini kazandım ama sağlık problemlerim yüzünden gidemedim. Benden dersleri daha kötü olan arkadaşlarım daha güzel liselere ve bölümlere gitti bu durumu kaldıramıyorum. Şuanda iki yıllık tercümanlık okuyorum. Dikkatimi derslere veremiyorum. Çeviriler de sürekli yanlışım çıkıyor. Hocalarım derslere adapte olmadığımı söylüyor. Sınıf da engelli olma durumumu söylemiyor, saklıyorum. İlk bakışta engelim zaten belli olmuyor, bende kimseye söylemiyorum. Çünkü söylediğim de sınıf arkadaşlarım benim söylediğim fikirleri ciddiye almayacak, hapını içmeyi unutmuştur o diye benimle dalga geçecekler. Engelli kartı da çıkarmadım otobüse bindiğimde otobüs kartını okuttuğumda engelli diye ses çıkacak ve otobüsteki herkes bana engelli diye bakacak bu yüzden istemiyorum. Engelli olduğumu sadece yurt memurları engelli odasında kaldığım için biliyor bir de yemekhanedeki ablalar. Yemekhanede yemek alırken abla kaç kişilik odada kalıyorsun deyince bir anda boş bulunup tek kişilik oda deyince engelli odası mı diye sordular ve kendimi çok kötü hissettim, söylediğime pişman oldum. Kaldığım oda hemen girişte ve engelli odası olarak bilindiği için gelip geçen herkes kapıyı açıp içeri bakıp gidiyor. Ben kimsenin odasına izinsiz girmiyorum neden onlar benimkine bakıyor burada farklı olan ne var... (K1)”

Görüşmelerden yola çıkarak denilebilir ki; engellilerin bir kısmı toplumsal alanda kendilerini dışlanmış ve öteki olarak görerek kusurlarını kapatma ve gizleme eğilimine gitmişlerdir. Fakat her ne kadar bu eğilimde olsalar dahi engel durumu ilk görüşte belli olmayan durumlarda belli bir süre etkileşim halinde olduktan sonra bu farklılıklar anlaşılmaktadır. Engelli bireylerin böyle bir yola başvurması bireyin psikolojik rahatsızlıkları olduğu gibi toplumun engelli bireye bakış açısından da kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı engelli bireylere ayrıcalıklı davranmak yerine sıradan birey şeklinde davranılarak normalleştirilmeli ve hakları gözetilmelidir. Çünkü bu şekilde engelini sağlayan bireyler engelli haklarından da faydalanamamaktadırlar. Görüşme de ele alınan diğer grup ise engelini kabul edip içselleştirerek hayatını bu yönde belirleyen bireylerdir, en sağlıklı olan yol ise bireyin kendisini olduğu gibi kabul etmesidir. Goffman damga kuramında bireyin bu durumunu sinme ve yavaşma olarak iki tutumda ifade etmiştir. Engelli bireylerin sosyal ortamda karşılaşabileceği sorsunlar nedeni ile sinme eğilimi gösterme veyahut karma temaslara girebileceğini belirtmiştir. Burada K1 sinme tutumunda bulunurken, K2 karma ilişkilere geçmiştir.

Engelli bireyin psikolojik olarak yaşadığı problemler engellilik durumunu ne ölçüde deneyimlediği ile doğrudan ilişki içerisindedir. Ülkemizde Sosyal Modele geçiş ile birlikte asıl engelin engelli bireye uygun olmayan çevresel koşullar olduğu belirlenmiş ve konu kapsamında çevresel düzenlemeler yapılmıştır. Bu doğrultu da Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinin Kampüs içerisindeki görme engellilere yönelik yapılan yolları, fakülteler içerisindeki engelli bireylere ait lavaboları ve fakülte girişlerindeki yürüme problemi yaşayan engelli bireyler için

yapılan girişleri, KYK binalarının girişleri ve engelli bireyler için yapılan özel odaları örnek olarak verebiliriz.

Bu gelişmelerin yanı sıra engelli haklarının ve duyarlılığın ülkemizde son yıllar da popülerite gösterdiği düşünüldüğün de eski tarihler de yapılan binaların engelli bireylere uygun olarak düzenlemesin de sıkıntılar göstermesi de olağan bir durumdur.

Bu problemlere ilişkin görüşme şu şekildedir;

“ Belediye bizlere yönelik çalışmalar yaptı ama çok fazla eksikler var. Sinema tiyatro gibi yerlere engelli kartımla girebilirim ama sinema salonuna bu sandalye ile girmem mümkün değil. Merdivenler çok fazla yerin dibinde resmen nasıl gireyim! Bizim için yapılan rampalar merdivenden daha kötü. O kadar dik yapılıyor ki tek başına çıkmak mümkün değil. Bazı asansörler de birinci kattan başlıyor. Uçarak çıkmamızı bekliyorlar herhalde...” şeklinde ifadeler de bulunmuştur. Aynı zaman da belediye otobüsçülerinin onları gördüğünde bazen durmadığını ve dursa dahi arka rampayı açmadığını, bu yüzden çok kez şikâyet ettiğini belirtmiştir.

Engellilik durumunu engelli bireyin kabullenmesi engelli bireyin engeli yaşadığı dönemle de ilişkilidir. Engellilik durumu doğum öncesi, doğum sırasında ve doğum sonrası olmak üzere üç şekilde olmaktadır. K3’den alınan bilgi şu şekildedir; “Engelli olduğumda 20 yaşındaydım. Ömür boyu yürüyemeyeceğimi öğrendikten sonra karım beni terk etti, çevremde ki arkadaşlarımın, ailemin bakışı değişti. İlk zamanlar psikolojim bozuldu, kendimi sadece kitap okumaya verdim..”. Bu konuya ilişkin K8’in ifadesi şu şekildedir; “Engelliliği kabullenme durumu kişinin engeli yaşadığı duruma da bağlıdır. Genellikle sonradan engelli olanlar engelliliği zor kabulleniyor ama doğuştan olanlar bu şekilde büyüdüğü için sorun olmuyor çok..”

Engel durumunu bireyin kabullenmesi yanında ailenin de kabullenmesi ve engellilik hakkında eğitilmesi gerekmektedir. Bura da sınıflandırma yapmak doğru olacaktır. Bir grup çocuğun engelini kabul etmeyerek veyahut kabullenmeyerek engel durumunu görmeme eğilime girerken diğer grup bu konu hakkında araştırma yaparak çocuğun gelişimi için her türlü kurum ve kuruluşlara başvurmaktadır.

Görüşmeler de engel durumu dolayısı ile K5 ve K6’nın görüşmeleri ilk etapta anneleri ile ikinci etapta anne ve engelli bireyle yapılırken K7’nin görüşmesi katılımcının yaşının küçük olması nedeni ile psikolojik olarak etkilenmemesi için yalnızca annesi ile yapılmıştır. K5 ve K6’nın ailesi engel durumun da oldukça bilinçli ve bu duruma problem çözme temelli yaklaşırken, K7’nin ailesi engel durumunu görmemezlikten gelerek tedavi için oldukça gecikmiştir.

K5’in annesi ile yapılan görüşme şu şekildedir; “ X ilk doğduğun da ebeler sıcak suya koydular. Ağlama sesi duydum. Kendi araların da bebek öldü diye konuşmalarını duydum sonra ben bağırıyaya başlayınca suya koymadık deyip işin içinden çıktılar. İlk yıl engel durumunu çok fark edemedik. Yürüme zamanına gelince yürüyemediğini ve zihinsel olarak geri de olduğunu konuşmadığını anladık. Kocam ve kaynanam çocuğa bakma bırak ölürsen de zaten hasta kurutuluruz dediler. Bu yüzden eşimle çok kavga ettik ayrılma noktasına geldik. Ben

vazgeçmedikçe oda kabullendi. Kızımın tedavisi için Türkiye’ de araştırmadığım, gitmediğim doktor yok ama hiçbir çözümü yok...”

K7 ile yapılan görüşme de çocuk ile iletişime geçilmesine izin verilmedi. Çünkü çocuk halen zihinsel probleminin farkında değil, gittiği rehabilitasyon merkezi ise okul çıkışı ek ders olarak gösterilmektedir. Aynı zamanda okulundaki öğretmeni hariç kimse bu durumdan haberdar değildir. Yapılan görüşme de annesinin ifadesi şu şekildedir; “Çocuğumu doğduğumda 18 yaşındaydım, kendim çocuktum daha! Çocuk nasıl büyütülür, nasıl bakılır bilmiyordum. Kaynanamla birlikte oturuyorduk. Ben çok bilmediğim için oğlum hep onların orda olur onlar bakardı..... Konuşma çağına geldi konuşamadı doktora götürdük zamanla konuşur, genetik dedi. Yürüme zamanına geldi çok geç yürüdü yaşlıtlarından. Ama geç konuştu yürümesi de ondan geçtir dedik. Babaanne, dede yanın da şımarıyor diye üstüne durmadık. Birinci sınıfa başladığında öğretmeni beni yanına çağırıp yanlış anlamayın ama çocuğunuz da tuhaflık var doktora götürün dedi. Eşim ve kayınbabam duyunca sinir krizleri geçirdi doktora bile götürmeme izin vermediler. Eşim öğretmene gidip hakaretler etti, ilk sene oğlum sınıfta kaldı.....Aradan zaman geçtikçe zihinsel geriliği göze çarpmaya başlayınca eşim rehabilitasyona ikna oldu, engeli %50 çıktı. Merkezdeki hocalar erken yaşta getirilseydi şuan daha iyi durumda olacağını söylediler..”

Bu görüşmelerden yola çıkarak toplumsal damgalamanın sadece engelli bireye değil engelli ailesine de yapıldığı görülmektedir. Engelli bireyi saklamaya çalışma ve engeli görmezden gelme bu durumu kanıtlayıcı niteliktedir. Engelli çocuğun dünyaya gelmesinde suçlu olarak “anne” görülmektedir. Bu durumu K6’nın annesi şu şekilde ifade etmektedir; “Kaynanamla aramız evlendiğim ilk günden beri bozuk. Oğlum engelli doğduğun da beni çok aşağıladılar. Benim eksikliklerim yüzünden çocuğun engelli olduğunu söylediler. Ne oğlumun ne benim yüzüme baktılar. Psikolojik olarak çok zor günler geçirdim, tedavi aldım...” Bu görüşmeden de yola çıkılarak engelli birey kadar onu dünya ya getiren anne de dışlanmaya maruz kalmaktadır.

Yapılan görüşmeler de engelli bireylerin arkadaş bulma yönünde yaşadıkları problemle ve kendilerine nasıl arkadaş seçtikleri araştırılmıştır. Engelli birey kendisi gibi engelli bir birey ile mi arkadaş oluyor yoksa engeli olamayan insanlarla mı oluyor sorusunun cevabı aranmıştır. K3 ve K4 arkadaş seçiminde engelli engelsiz ayrımı yapmadığını, anlaşabildikleri herkes ile arkadaş olabileceklerin, insanların onlarla engellerini görmeden arkadaş olabildiklerini ifade etmiştir. Fakat zihinsel engelliler için aynı durum geçerli değildir. Yaşlıtlarından oldukça küçük yaşta gelişim göstermelerinden dolayı insanlar onlarla uzun süreli arkadaşlık göstermemektedir.

“Arkadaş seçimimde herhangi bir özellik aramıyorum. Eskiden insanlar bizi gördüğünde başka bir varlık görmüş gibi bakıyordu ama şuan çok fazla yaşamıyorum bu durumu. Engelli ve engelsiz arkadaşlarım var ama zihinsel engelli olanlarla çok arkadaş olamıyorum. Çünkü sürekli aynı şeyleri tekrarlıyorlar, küçük çocuk gibiler sohbet edemiyoruz..(K8)” Aynı katılımcıya engelliler arası bir gruplaşma ya da dışlama olup olmadığı sorulduğunda alınan cevap şu şekildedir; “Tabi ki oluyor. Bu engel durumuna göre değişiyor. Engel yüzdesi fazla olanları

normal olanlarda dışlıyor, engelliler arasında da engeli çok olanlar dışlanıyor” şeklinde ifade etmişlerdir.

K6'nın annesinden alınan bilgiler ise şu şekildedir; “ Oğlum oyun çağına geldiğinde tüm arkadaşları dışarıda oynuyordu. Tekerlekli sandalyede yanlarına bıraktığımda çocukların hiçbiri yanın da durmuyor gidiyordu. Çocuk akli onlarda oynamak istiyor. Her eve gelmemizde bir iki saat ağlıyordu, artık mutlu olsun diye eve atari aldım, değişik oyuncaklar aldım. Her gün mahalledeki çocukların sevdikleri yemekleri pastaları yapıp eve çağırdım hep birlikte oynasınlar diye...” bu görüşme engelli çocukların sosyal alanda ne derece dışlandığına dair örnek olarak gösterilebilir.

Bu cevaplar doğrultusunda iki farklı dışlama türünden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi “engelliye, engellinin dışlaması” ikincisi ise “engelli olmayanın engelli olanı dışlaması” şeklinde ayrılmaktadır. Goffman'ın damga kuramının da damgayı ilişkilerin içinde tanımlamasına güzel bir örnektir.

Görüşülen katılımcıların sosyal medyayı aktif halde kullandığı görülmektedir. K5le yapılan görüşme sonucunda bir günün yaklaşık on saatini sosyal medya da geçirdiği öğrenilmiştir. İnternetsiz bir ortamda yaşayamayacağını şu şekilde ifade etmektedir; “Tabletim olmazsa yaşayamam, ölürüm..”. Sosyal medyada yeni arkadaşlar edindiğini, fotoğraf paylaştığını, arkadaşları ile mesajlaştığını söylemektedir. Bu görüşmeden engelli bireyin gerçekte kendini yeteri kadar ifade edemediğini ve dışlandığını bu sebepten ötürü sosyal medya üzerinden yeni bir kimlik inşa ettiğini söyleyebiliriz. Yine K5 ile yapılan bir görüşme deki şu ifadesi de sosyal dışlanmayı göstermektedir; “insanlar beni görünce acıyarak bakıyor, küçük çocukları anneleri öpmem için bana vermiyor”.

Engelli bireylerin sosyal alanda dışlanmaları günümüze kadar farklılık göstermiştir. Aynı zamanda bu durum engelli bireyin toplumla olan ilişkisi ile de ilgidir. K8 toplumun eskiden engelli bireyi daha kötü karşıladığını fakat şuanda geçmişe göre daha iyi durumda olduğunu belirtmiştir. Bu durumu “ Toplumla çıktıkça insanlar size alışıyor, ama biz ne kadar az çıkarsak insanlar bizi o derece de görmezden geliyor..” şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcılar ile yapılan görüşmeler; bireyin engel durumunu ne ölçüde deneyimlediğinin ekonomik etkenlere bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Bu konuya ilişkin katılımcılardan alınan bilgiler şu şekildedir;

“Engel durumum beni bazı noktalardan zora sokuyor ama her işimi kendim yapabiliyorum. Yürürken zorluk çektiğim için bazen kanedyen kullanıyorum. Çok zorlanırsam yorulursam da tekerlekli sandalye kullanıyorum. Oturduğum ev kendimin. Evde kardeşim ve babam var sadece. Bu yüzden evi bana göre ayarladık. Merdivenlerini, duşunu, lavabosunu tek başıma kullanabileceğim gibi yaptırdım. Pazar günleri hariç her gün dışarı çıkıyorum kimseye ihtiyacım olmuyor. Arkadaşlarım ile oturuyorum, Niğde Sakatlar Derneğine gidiyorum ve basket maçlarına gidiyorum aynı zamanda oyuncuyum da. Canım sıkkın olursa araba kullanıyorum stresimi atıyorum...(K3)”

“Oğlum büyümeye başladığında onu taşımak zor olduğu için giriş katından bir ev aldık. Evin borcunu bitirdikten sonra banyo ve lavabosunu değiştirdik. Evin içinde sürekli sürünerek yürüdüğü için zemini değiştirip alttan ısıtma yaptık...(K6)”

“ Doğumum da yapılan yanlış müdahale beni sakat bıraktı. Omurilik sıvımını alırken sinirlerime zarar vermişler bu yüzden yürüyemiyorum. Her gün dışarı çıkmaya çalışıyorum. Çıktığımda Niğde Sakatlar Derneğine ya da Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneğine gidiyorum. Oturduğum ev apartman dairesi ve giriş çıkışlar merdivenli asansör yok. Evde annem babam ve kardeşimle yaşıyorum. Dışarı çıkacağım zaman annem ya da babam indirip geri eve çıkartıyor. Tekerekli sandalye ile çok zor olduğu için her gün çıkmak istesem de fazla yük olmamak için çıkıyorum...(K4)”

Görüşmeler yapılırken görüşülen engelli bireylerin gayet pozitif ve yaşama sevincinin üst düzeyde olduğu görülmüştür. Bu durumun K5'in annesine sorulmuştur. Alınan cevap şu şekildedir; “ Fiziksel engellilerin hepsinde belli oradan zihinsel engelde vardır. Onların bu şekilde gözüktüğüne bakma. Ruh halleri çok çabuk değişiyor. Bir anda çok mutlu olur hayaller kurullar sonra bir anda ağlamaya başlayıp saatlerce ağlarlar...” şeklinde ifade etmiştir.

Görüşmelerden anlaşılacağı üzere engel durumunu deneyimleme birden çok faktöre dayanmaktadır. Bireyin engellilik durumunu deneyimlemesi doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere üç farklı evrede gerçekleşmektedir. Doğuştan engelli bireylerin bu engeli kabullenmesi sonradan engelli olan bireylerin kabullenmesinden daha kolay olmaktadır. Fiziki çevre ne kadar uygun ise kişi engelinin beraberinde getirdiği güçlüğü o derece az deneyimleyecektir. Aynı şekilde ekonomik durumda bu konuda önemli bir yere sahiptir. Engelli bireyin yaşam alanını kendine göre düzenlemesi ve gerekli araç-gereçleri alması ekonomik yükümlülükleri de beraberinde getirecektir.

Engelli birey ve çevresindeki en önemli etken ise bilinçlilik durumudur. Birey ne kadar kendi bilincinde ve farkındalığında olursa çözüm üretme süreci de o ölçüde yüksek olacaktır.

Niğde ilinde engelli bireylere yönelik yapılan dışlama ve damgalama durumun eskiye oranla daha gelişmiş ve yaşanabilir şekilde olduğu görülmekle birlikte damganın yokluğundan da bahsetmek mümkün değildir. Zamanla toplumun eğitilmesi ve çevresel düzenlemelerin engelli bireylere yönelik düzeltilmesi ile ancak bu problem ortadan kalkacaktır.

Engelli bireyler kendilerini dışlayan insanların genel itibari ile bilinçsiz ve eğitimsiz kişiler olduğunu ifade ederken, Niğde İlinin fiziki koşullarının engelli bireyler için tam anlamı ile uygun olmadığını da ifade etmektedirler.

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde engelliliğin gelişimi incelendiğinde tıbbi modelden sosyal modele dönüş olduğu görülmektedir. Çünkü tıbbi model engellilik kavramını yalnızca bir hastalık ve eksiklik olarak tanımlamış ve yetersiz kalmıştır. Engelli bireyi toplumsal hayata entegre etmekten ziyade dışlanmasının ve damgalanmasının önünü açmıştır. Bu anlayışa tepki olarak sosyal model çıkmıştır. Sosyal model engelli bireyin engel durumunu çevre faktörünü

gözeterek ele almıştır. Çevre ne kadar engelli birey için uygun bir koşul sunuyorsa engeli birey engelini o ölçüde deneyimler.

Engelli bireylere tıbbi, ekonomik sosyal ve psikolojik olmak üzere farklı alanlarda hak ve imkânlar tanınmıştır. Böylece engelli bireylerin toplumsal alanda daha çok görünür olması amaçlanarak toplumsal uyum sağlanmaktadır. Her ne kadar bu yönde çalışmalar ve politikalar düzenlenmiş olsa dahi toplum henüz tam anlamı ile engelli bireyler ile etkileşim halinde değildir. Çünkü engellilik toplum tarafından tüm boyutları ile tam olarak bilinmemektedir. Engellilik bir uzuv eksikliğinden ziyade bireylerin zihninde yer alan engel durumudur.

Engelli bireyler toplumsal alanda sahip oldukları farklılıklar nedeni ile ötekileştirme ve damgalamaya maruz kalmaktadırlar. Yapılan çalışma doğrultusunda engelli bireylerin geçmişe oranla şuanda bu etiketleme ve yaftalamaya daha az rastladıkları görülmektedir. Bu durumda engelli haklarına yönelik yapılan çalışmalar önem arz etmektedir. Engelli bireylere yönelik yapılan kentsel dönüşüm projeleri, maddi ve psikolojik yardımlar bu konuda yapılan en önemli çalışmalardandır.

Niğde ilinde toplum engelli bireyler arasında tam bir uyumdan bahsedilemez. Fakat geçmiş dönemlere oranla engelli bireylerin kimliklerini daha rahat ifade ettikleri görülmektedir. Engelli ve engelsiz birey arasındaki uyum ve aidiyet duygusu ancak engelsiz bireylerin zihinlerindeki engeli kaldırması ile olacaktır.

KAYNAKÇA

Arıkan, Ç. (2002). Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım: Ufkun Ötesi Bilim Dergisi , 2 (1).

Baloğlu, B. (2006). Ekonomik ve Sosyolojik Bakış açısıyla Sağlık ve Hastalık. İstanbul: Der Yayınevi.

Burcu, E. (2015). Engellilik Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.

Creswell, J. (2018). Nitel Araştırma Yöntemleri (4. Basım). (M. Bütün, S.B. Demir, Cev.) Ankara: Siyasal Kitapevi.

Goffman, E. (2014). Damga (2.Basım). (Ş.Geniş, L.Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı, Çev), Ankara: Heretik Yayıncı.

Gökçe Giresunoğlu, Vural Akıncı. (2011). Engellilerin EL Kitabı. İstanbul:Destek Yayınevi.

İnsan Hakları. (2006). Ankara: Matus Yayın Evi Reklam ve Yayıncılık.

Kara, B. (2016). Türkiye'deki Engelli Bireylerin Yasal Hakları ve Uygulamadaki Yeri. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi , 249-260.

Meşe, İ. (2014). Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir? Sosyal Politika Çalışma Dergisi (33), 79-92.

Türkiye İstatistik Kurumu. "Haber Bülteni" (2015.7.6). 11.7.2018 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18617> adresinden alındı.

WRITING IN ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE AND ATTITUDES OF PRE-SERVICE TEACHERS TOWARDS FOREIGN LANGUAGE WRITING

Halil KÜÇÜKLER

Balıkesir University

Irfan TOSUNCUOĞLU

KarabükUniversity

Abstract

The significance of English is widely known by everyone and learning and teaching strategies of English have been under discussion recently all the more. There is a rising salient interest of Foreign language education, too. Teacher education necessitates that the future teacher develops some experience with the teaching of writing, both in the classroom and in distance education. It is necessary to discover what pre-service teachers think about writing in order to specify and ensure that the writing instruction they deliver in the teaching of writing is not only functional but also allows students' personal expression and creativity. This research paper regards, firstly related literature indicates that research in the related field deal with the attitudes to writing activities of learners of English rather than teachers. In this respect, the findings gathered from previous research studies show that there is common idea on the attitudes of EFL students to the writing activities. Second the attitudes of teachers' attitudes might influence students' beliefs, achievement levels, and perceptions. In this respect there is a great need for researching the subject issue within the frame of Turkish context.

Anahtar Kelimeler: Foreign Language learning, Writing, Writing in English

1. INTRODUCTION

Writing is one of the crucial components of education as it helps students while in college as well as when they embark on a job searching mission. One of the most important of these involves the need to integrate training in the development of the student's speaking and listening skills into the same process as the development of the student's reading and writing skills.

Most learners do not like writing. This paper will discuss attitudes towards foreign language learning, writing in English as a foreign language, the attitudes of teachers and learners towards EFL writing, and attitudes of learners and teachers at a distance and formal education towards EFL Writing. Since the time when writing started to be considered as an activity rather than merely a product, a very close attention has been given to the writing strategies in developing L2/EFL writing abilities in second language education (Byrnes and Manchón, 2014; Cumming, 2001; Hinkel 2011; Hyland, 2015, cited in Tosuncuoğlu & Kırımı, 2019).

While teachers are the dominant figure in determine the students learning process, they are in most cases neglected. Teachers need to be equipped with necessary skills to ensure that they can pursue teaching as a career (Rai, 2004). Another research which stressed the importance of teacher-student relationships was done in Israel (Lavy, 2011) on the aspects that makes an effective teacher and measured the relationship between classroom teaching practices and student achievements.

There should be application of action research in classrooms to complement what lacks in formal teaching training system. According to McCartney& Earnest Garcia (2005) a continuum of attitudes, from positive to negative, characterizes students' attitudes toward writing in English and their native languages. Students are affected by their background and the classroom set up. Language is a key aspect linked to success in school, workplace, and the larger world. Language helps learners higher order thinking as well as helping students learn content across subject areas. Students and teachers today face more choices than ever, including how much to work while they study, fairness and equity issues that have been overcome in educational access, and other factors. People's ideas of learning and work as lifelong processes are also changing; it remains the duty of schools and ultimately teachers to continue to confront the challenge of the future.

Attitude can either be positive or negative with the feeling developed by experience which can change in event reverse has been experienced. Exposure to reality changes negative attitude since these results from false stereotyping. Positive attitudes toward a given language make it easy for both the teacher and learner to understand the language they endeavor. Attitude has been taken into consideration from both early and recent language researchers and they have concluded that learner's attitude is a considerable part of learning. There are many definitions of the term. According to Brown (2001: 61) attitude is qualified by a large proportion of emotional involvement such as feelings, self, relationships in community. Gardner (1985:91–93) states that attitude is an appraising reaction to some referent or attitude object, deduced on the basis of the individual's beliefs or opinions about the referent. Sönmez (1994: 64) shares the same idea with Brown; "attitude is a product of all life experiences". Therefore, attitude may not form during school life. But it is the function of school to help students develop positive attitude towards foreign language. One another definition of attitude is "learned, enduring, and affective evaluation of an object (a person, entity, or idea) that exerts a directive impact on social behaviour" (Perloff 1993:27). On the other hand, many studies were conducted about attitudes towards language with different perspectives for a long time (Bartley, 1969; Baştürkmen, 1990; Saracaloğlu and Varol, 2007; Faisal, 2013; Rashid and Jabbar, 2017)

A wide range of methodologies are typically employed by instructors of languages for the purpose of helping students to understand and develop their linguistic skills within the course of that particular language. However, it is also true that a highly essential aspect of learning a new language is the development of the requisite literacy skills that will necessarily be a part of the process of becoming literate in the language in question (Cheng & Dornyei, 2007).

2. ATTITUDES TOWARDS FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Language attitude is an important and essential phenomenon that plays key role in foreign language learning and teaching. Learning a language is closely connected to the attitudes towards the languages (Starks & Paltridge, 1996: 218). In the Longman Dictionary of Applied Linguistics (1992:199) ‘language attitudes’ are defined as follows:

The attitude which speakers of different languages or language varieties have towards each others’ languages or to their own language. Expressions of positive or negative feelings towards a language may reflect impressions of linguistic difficulty or simplicity, ease or difficulty of learning, degree of importance, elegance, social status, etc. Attitudes towards a language may also show what people feel about the speakers of that language.

Attitudes towards a language might be either positive or negative. It is also possible that individuals might create neutral feelings. The feelings are likely to have been developed by experience and can change as long as the reverse is experienced. “Negative attitudes can be changed, often by exposure to reality—for example, by encounters with actual persons from other cultures. Brown (1987:126-127) states that negative attitudes usually emerge either from false stereotyping or from undue ethnocentrism.” In addition to this anxiety, to be afraid of, or happy about a situation while performing a language forms learners’ attitudes. That is to say, that motivated, demotivated, and unmotivated students have different perceptions of their class, teacher and curriculum (Verma, 2005, cited in Saracaloğlu & Dinçer, 2017).

Some of the writers consider attitudes as components of motivation in language learning. According to Gardner (1995:10) “motivation refers to the combination of effort plus desire to achieve the goal of learning the language plus favourable attitudes toward learning the language”. If the students have a high esteem or regard for the foreign language learning, their wish will most likely be powerful. For instance, if they believe speaking a foreign language will be useful in the future or travel and meet a lot of people in different countries, they want to learn a language so positive and enthusiastic attitude. As mentioned earlier on attitudes reflect two kinds of motivation in Foreign Language Learning: Instrumental and integrative. If anybody learns a foreign language instrumentally, he or she has operational purposes for instance; to be able to speak with others, to be able to read books in the new language and so on.

3. ATTITUDES TOWARDS WRITING IN ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

There are students that are unable to properly read and write in a particular language, even though they can recognize or speak the spoken word in the particular language in question. Of course, this observation is certainly inclusive of students that are learning to understand, speak, read, and write in English as a foreign language or as a secondary language. Therefore, one of the most important aspects of learning a new language is to become literate in that language, and to do so to such a degree that one can function as a literate adult user of that particular language. Certainly, anyone that attempts to become proficient in the English language should also strive to become proficient in that particular language.

Most teachers of language teaching know that their students’ learning alters when attitudes are positive, and motivation rises high. In addition to this they have to know all learners have

positive and negative attitudes in different degrees. Brown (1997) states that different instructional methods and also using materials and activities that help learners enhance an “understanding and appreciation of the foreign culture”. When learners have a positive attitude, it functions as a motivational impetus to get a greater effort to accomplish the goal of learning the language.

4. ATTITUDES OF LEARNERS AND TEACHERS TOWARDS EFL WRITING

As speaking and listening are natural, most people know how to speak and listen in order to communicate and most individuals can read as well. On the other hand, it is known that majority of learners don't like writing. In addition to this, when we are writing something, we check our writing again and again for correctness. Foreign language learning and teaching has useful effects on learners and teachers' attitudes towards foreign people. Numerous studies have questioned the validity of this assumption, but there has been relatively little research into the determinants of learner attitudes. Teachers play important function in the teaching and learning processes of students. It is clearly evident that teachers and learners with positive attitudes enjoy their work, while those with negative attitudes do not enjoy their work. Clearly, classroom assessments are the ones most available to teachers. Learners who participate in the thoughtful analysis of quality work, so as to identify its critical elements, become better performers.

McCartey&Earnest Garcia (2005:36-75) state that a continuum of attitudes, from positive to negative, characterized students' attitudes toward writing in English and their native languages. Students' writing practice and attitudes toward writing were influenced by home backgrounds and classroom contexts. Home background influences included and parents' educational backgrounds and income levels, support for writing at home, and cultural expectations.

Learners who participate in the thoughtful analysis of quality work, so as to identify its critical elements, become better performers. Participation in writing tasks or difficult real life encounters often make learners more perfect and used to similar situations elsewhere. Brown (1987:126-127) suggests that “negative attitudes can be changed, often by exposure to reality, for example, by encounters with actual persons from other cultures. Negative attitudes usually emerge either from false stereotyping or from undue ethnocentrism.” Negative attitudes can also emerge from frustration, suppression, undue criticism and daunting remarks from superiors and teachers. Further, negative remarks are daunting and kill learners' initiatives, which will go a long way to affect the learners' confidence in the learning process.

5. ATTITUDES OF LEARNERS AND TEACHERS AT A DISTANCE AND FORMAL EDUCATION TOWARDS EFL WRITING

Speaking and listening are natural as such most individuals know how to speak and listen. Often people also learn how to read in order to communicate. Most people like speaking and listening because they are natural. Most natural skills are developed from daily usage or continuous encounter with similar events, people and phenomena. What about writing? Is it the same as other skills? When we are writing something, we check our writing again and again for correctness.

It means that it does not flow out smoothly. So, this is not natural and learners dislike writing. The attitude of the learners is negative. Numerous studies have questioned the validity of this assumption, results of the previous studies that have been presented but there has been relatively little research into the determinants of learners' attitudes. McCartney & Earnest Garcia (2005:36-75) on their part state that a continuum of attitudes, from positive to negative, characterized students' attitude toward writing in English and their native languages. Students' writing practice and attitudes toward writing were influenced by home backgrounds and classroom contexts. Home background influences include parents' educational backgrounds and income levels, support for writing at home, and cultural expectations. School and classroom factors included frequency and quality of opportunities for writing and teachers' expectations for writing tasks.

We know that if anybody learns integrative purposes, he or she wants it for speech community which uses that language variety. He or she wants to learn or understand attitudes or world view and so on. Murray (1980: 11) states that "man has a primitive need to write." In order to enhance negative attitude toward writing and to make writing more likable and less avoided. Martin on 'How to be an Effective EFL Teacher' suggests the following three important items:

1. Help learners get rid of negative attitudes towards writing through the free-writing process.
2. Give them feasible writing assignments, complete with specific instructions.
3. Give them specific feedback and correction in writing conferences, or in written form.

These three useful suggestions are combined with teacher's care and patience in order to achieve any meaningful results. It is crucial to remember that negative attitudes are quick to develop but slow to change. Negative attitudes are like scars on the minds of learners, they often come up any time the learner wants to attempt a new writing process. Westervelt (1998) states the factors in the study that can help create a positive attitude toward learning and led to students' participation in the process-oriented approach. The results of the study demonstrated that students displayed a positive attitude about what they were learning, enjoyed what they are doing, and appeared to give it their best effort. Results also indicated that students used a variety of genres in their writing, engaged in the writing process, and actively participated in the stages of the process. However, students were not receiving useful feedback from their peers, and students were not spending an acceptable amount of time on each stage of the writing process.

The following recommendations were suggested: (1) the research indicating the positive impact of the writing process approach on students' attitudes toward writing must be made available to teachers; and (2) students need more instruction on how to give relevant and helpful feedback from their peers.

Attitudes of teachers toward writing play important function in the teaching and learning processes of students. It is clearly evident that teachers and learners with positive attitudes enjoy their work, while those with negative attitudes do not enjoy their work. As positive attitudes always serve as incentive for learners to explore more writing exercises, negative attitudes discourage learners from engaging in more writing tasks and exercises. They always fear that something bad is going to happen to them or they are going to receive negative feedback from their colleagues, teachers or the readers at large. Clearly, classroom assessments are the ones most available to teachers.

Clemente (2001: 45–67) on attitudes of learners toward writing state that, the concept of attitude is regarded as one of the most important elements of the belief system of the teacher, hence, an essential element to be considered within a language teacher education scheme. The relationship between attitude and the practice of teaching and writing among learners is an important consideration for a number of reasons. One of the most important reasons is that if students do not receive enough writing instruction, the writing process will not be as well established in schools. The speed and accuracy of the learners also depend on the writing instructions and tasks they get during the learning period. The initial learning stages place a very important role in the learners' future ability and competence in writing, just as negative impressions will affect learners' ability negatively, positive impressions will impact them positively. The more vigorous the instructions the more accurate and experienced they are, they lesser the instructions, the less experienced and accurate they are.

It is crucial to remember that negative attitudes are quick to develop but slow to change. One of the most essential elements in developing writing skills is the training of the teachers of writing. They themselves need to be given appropriate teaching skills in order to help them impart the knowledge they have in writing. The training the teacher has might also help them give the required writing practices during the learning sessions. The teachers' skills and the kind of training they have play significant roles in the teaching and learning process of the learners.

Previous studies indicate that gender is a significant factor that has an influence on students' / teachers' attitudes towards writing in English as foreign language. The findings of a study (Tuula, 2006) noted that male and female students' attitudes towards reading and writing show no significant difference. The result of the study demonstrated that male participants were more reluctant writers than girls and learners' attitudes were more negative toward writing than reading. Ibrahim (2006) examined the writing ability of Egyptian EFL learners and their attitudes towards writing. The results of the study show that small scale study enabled students to develop their writing skills and attitudes toward writing, with no statically significant differences between males and females. The results of the studies show that there is consensus concerning about gender effect on the attitudes towards writing. Gender may not be the cause of differences in writing the attitudes of learners towards writing, but their experiences and training lessons each individual has. A male or female learner may perform well base on the individual's own exposure to learning. As mentioned earlier, the individual's positive or negative attitude may stem from several factors including; home background, family educational and social standing as well as the learners' exposure to learning tasks.

Tseng & Liou (2006) research indicates that students generally hold a positive attitude toward the online units and demonstrated statistically significant improvements in the use of connectors in both the test and free production contexts. The case study argues that pedagogically sound instructional design for online conjunction materials can help college EFL learners write more accurate and coherent essays. Nugrahenny (2007) on his part findsthat, generally teachers and students have a marked preference for teacher feedback. The high preference for teacher feedback was mainly the result of the respondents' positive attitudes towards teacher feedback. Interestingly, student preferences for teacher feedback also stemmed from their awareness that teachers control grades. Nugrahenny (2007) indicated thatteacherfeedbackcontributedgreatly to

students' emotional states particularly their motivation and attitudes towards writing. Teachers' comments play an essential role in the development of attitudes of learners. It is often noted that nice remarks from teachers motivate their students to perform better and negative comments on the contrary discourage learners from embarking on new tasks and writing assignments. Although literature on attitude toward learning and teaching abounds, the body of literature on attitude toward distance education is not large. On this point Zhang (1998:30 –34, 398 - 419) indicates that “few studies report the actual uses of Internet technologies alone or in combination with other technologies in effective distance learning.” As a result of the distance learning systems that include video, email, web technologies, distance learning has been influencing teacher- student interaction. (Katz, 1998, 2000). Massoumian (1989) states that poor technologies, such as video, equipment malfunction can influence the classroom negatively. When there is lack of monitoring at the remote site, it can make a disruptive or serve as a source of negative behaviour to the students. O'Lawrence (2006) researched the effect of distance learning on adult learners in the U.S and finds that distance learning is a practicable alternative for life-long learning. Brinkerhoff (2005) also studied student computer skills and attitudes toward Internet delivered instructions. Their study consisted of two aspects: The findings of the first aspect indicate that students on the overall were generally neutral toward Internet-based instruction. On the other hand, the result of the second phase indicated that internet instructions are relatively much more stable with some positive shifts.

The most important phases of learners on positive attitudes toward distance education were that it provides learners great flexibility (Richard and Ridley, 1997), learner convenience (Hiltz, 1998), better grade (Guernsey, 1998; Koch, 1998), collaborative learning environment (Barreau&Eslinger, 1993), and positive learning environment (Foell and Fritz, 1995; Clark, 1987; Wilson, 1990). However, some negative experiences were found to pertain to distance learning. Among the negative attitudes of learners over the internet include, excessive workload or overloaded information (Barreau, Eslinger, McGoff, & Tonnesen, 1993), insufficient technical and administrative logistic support (Larson, 2001; Hiltz, 1998), and above all, increased costs to learners (Bee, 1998; Hiltz, 1998). Tekinaslan (2008:67-84) investigated the attitudes of Turkish learners toward distance learning with the aim of finding out whether attitude levels of Turkish distance learners differ from according to their demographical characteristics (i.e. age, gender, marital status, parental status, employment status, grade point average (GPA)). The study indicated that learners with children have higher attitude levels than unemployed and single learners and single-parent learners. In the same position, men distance learners have higher attitude toward distance learning than women. Generally, over age 26 have higher attitude levels than younger learners.

6. RESULT AND CONCLUSION

As a result, students writing practices and attitudes can be influenced by their background, income levels, support for writing at home, educational background, school as well as classroom factors. Teachers face tremendous task of building literacy, develop writing skills and enhance the EFL and are overwhelmed by what they can achieve in a day. This can cause burnout and frustration to them. Pre-Service teachers have positive attitudes toward writing in English in a

foreign context. However, feedback from the teacher is generally appreciated because the teacher controls the grades. The most important phases of learners on positive attitudes toward distance education were that it provides learners great flexibility, learner convenience, improved access/interaction with teacher, better grade, collaborative learning environment, and positive learning environment. Among the negative attitudes of learners were that limitations on interactivity, anxiety over technology and logistics, excessive workload or overloaded information, insufficient technical and administrative logistic support, increased costs to learners.

Learners who are less proficient in writing become frustrated and anxious and develop a negative attitude towards writing. While Learners with a positive attitude participate in the thoughtful analysis of quality work and identify critical elements of the language. These learners become better performers. Writing tasks or difficult real-life encounters facilitate the development of the learners' language skills. Negative attitudes emerge from false stereotyping, ethnocentrism, frustration, suppression, undue criticism and daunting remarks from superiors and teachers. Consequently, negative remarks are daunting and kill learners' initiatives, which negatively affect the learners' confidence in the learning process. Negative attitudes can be changed by exposure to reality. Teachers have a role to play in transforming the learners' negative attitude towards EFL writing. The teacher can help learners get rid of negative attitudes towards writing through the freewriting process, providing feasible writing assignments, complete with specific instructions, and giving specific feedback and correction in writing conferences, or in written form. process-oriented approach helps students develop a positive attitude about what they were learning, enjoy what they are doing, and give it their best effort. Students use a variety of genres in their writing, engage in the writing process, and actively participated in the stages of the process.

However, this approach does not allow students to receiving useful feedback from their peers, and students were not spending an acceptable amount of time on each stage of the writing process. The teacher's attitude towards writing is also essential in the learning and teaching of EFL. The teacher has to receive adequate training and have the necessary tools to provide adequate instruction to the students. Negative attitudes are quick to develop as slow to eliminate but research shows that there are strategies that can be employed to eliminate negative attitudes towards writing in both teachers and learners.

REFERENCES

- Baştürkmen H** (1990) Motivation and attitudes towards learning English a profile of Bilkent university freshmen students (Unpublished MA thesis), Social Sciences Institute, Ankara.
- Barreau D, Eslinger C, McGoff K, & Tonnesen C** (1993) Group collaboration in the virtual classroom: An evaluation of collaborative learning in the virtual classroom of CMSC 828S and the technology that supports it, *Journal of Virtual Experience*. (http://www.hitl.washington.edu/research/knowledge_base/virtual_worlds/JOVE/index.html) (date of access: 5 September 2017).
- Bee R H** (1998) Differing attitudes of economics students about web-based instruction. *College Student Journal*, 32, 2: 258-269
- Brown H D** (1987) *Principles of language learning and teaching*. (2nd edition.) Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Brown H D** (2001) *Teaching by Principles: An Interactive Approach To language Pedagogy*. (2nd Edition.) San Francisco Public University.
- Brinkerhoff J, & Koroghlanian C M** (2005) Student computer skills and attitudes toward Internet-delivered instruction. *Journal of Educational Computing Research* 32, 1: 27-56.
- Cheng HF & Dornyei Z** (2007) The use of motivational strategies in language instruction: The case of EFL teaching in Taiwan. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 1(1), 153 – 174. doi:10.2167/illt048.0, <http://dx.doi.org/10.2167/illt048.0>
- Clark D L** (1987) High school seniors react to their teachers and their schools, *Phi Delta Kappan* 68, 503-509.
- Clemente M** (2001) Teachers' attitudes within a self-directed language learning scheme. *System*, 29, 1: 45-67.
- Faisal AQ** (2013) Relationships between English language, learning strategies, attitudes, motivation and students' academic achievement. *Education in Medical Journal*, vol. 5(3).
- Foell N & Fritz R L** (1995) Association of cognitive style and satisfaction with distance learning. *Journal of Industrial Teacher Education* 33, 1: 46-59. (<http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JITE/v33n1/foell.html>) (date of access: 5 September 2017.)
- Gardner R C & Lambert E W** (1972) *Attitudes and Motivation in Second-Language Learning*. Massachusetts: Newbury House Publishers/ Rowley
- Gardner R C** (1985). *Social Psychology and Second language Learning: The Role of Attitude and Motivation*. London: Edward Arnold.
- Guernsey L** (1998) Distance education for the not-so-distant. *Chronicle of Higher Education*, 45, 3: A29-30. (date of access: 4 September 2008).

- Hiltz S R** (1998) Impacts of college-level courses via asynchronous learning networks: some preliminary results. *Journal of Asynchronous Learning Networks* 1,2. (<http://www.aln.org/alnweb/journal/issue2/hiltz.htm>, date of access: 4 October 2017).
- Hinkel E** (2011) What Research on Second Language Writing Tells Us and What It Doesn't? In *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*. 2nd ed., edited by Eli Hinkel, 523–38. New York: Routledge.
- Hyland K** (2015) *Teaching and Researching Writing*. London: Routledge.
- Ibrahim H** (2006) The effect of using the reading for writing approach on developing the writing ability of Egyptian EFL learners and their attitudes towards writing, (retrieved from ERIC data base, date of access: 11 September 2017)
- Jabbari MJ & Golkar N** (2014) The relationships between EFL learners' language learning attitudes and language learning strategies. *International Journal of Linguistics*, vol.6(3),161-167, ISSN 1948-5425.
- Katz YJ** (2002) Attitudes affecting college students' preferences for distance learning *Journal of Computer Assisted Learning* 18: 2-9.
- Koch J V** (1998) How women actually perform in distance education. *Chronicle of Higher Education* 45,3: A60. (retrieved from Periodical Abstracts via OCLC, date of access: 4 September 2008).
- Larson D. K** Distance Education and the Web, available at <http://www.uis.edu:1967/dlarson/dlpaper.htm> Accessed September 5, 2017.
- Lavy V** (2011) What makes an effective teacher? Quasi-experimental evidence (No. w16885). *National Bureau of Economic Research*.
- Massoumian B** (1989) Successful teaching via two-way interactive video. *Tech Trends* 34,2: 16-19.
- McCarthy S J & García G E** (2005) English Language Learners' Writing Practices and Attitudes. *Written Communication*, 22,1: 36-75.
- Murray D M** (1980) Writing as a Process: How Writing finds its own Meaning. In *Eight Approaches to Teaching Composition*, Timothy R. Donovan and, Ben W. McClelland, (eds.) Urbana, IL: National Council of Teachers of English.
- Nugrahenny T Z** (2006) Teacher and Student Attitudes toward Teacher Feedback. *RELC Journal*, 38, 1: 38-52.
- O'Lawrence H** (2006) The influences of distance learning on adult learners. *Techniques: Connecting Education - Careers*, 81,5: 47-49.
- Perloff R M** (1993) Third-person effect research 1983-1992: A review and synthesis. *International Journal of Public Opinion Research* 5,2: 167-184
- Rafanello D** (2008) Writing Well: It's All about Attitude. (retrieved from ERIC database, date of access: 15 September 2017)

- Rai L** (2004) Exploring literacy in social work education: a social practices approach to student writing. *Social work education*, 23(2), pp.149-162.
- Rashid K T & Jabbar D S** (2017) Analyzing Student's Attitude towards Foreign Language Learning. *International Journal of Social Sciences & Educational Studies*, June 2017, Vol.3, No.4
- Richards C N & Ridley D R** (1997). "Factors affecting college students' persistence in on-line computer managed instruction". *College Student Journal* 490-495. (retrieved from: Wilson Select through OCLC First Search, date of access: 4 October 2017).
- Saracaloğlu A S & Dinçer B** (2017) The Relationship between University Students' Attitudes Towards Foreign Language and Foreign Language Learning Strategies. *International Journal of Language Academy*, Volume 5/4 August 2017 p. 440/456
- Saracaloğlu AS & Varol R** (2007) Relationship between prospective physical education teachers' attitudes towards foreign language, academic self design and language achievement. *Theory and Practice in Education*, 3(1), 39-59.
- Sönmez V** (1994) *Program Geliştirmede Öğretmenin El Kitabı*. [Teachers hand book in development of curriculum] Ankara: AnıYayıncılık
- Starks D & Paltridge B** (1996). A note on using sociolinguistic methods to study non-native attitudes towards English. *World Englishes*, 15,2: 217–224.
- Tekinarslan E** (2008) "Attitudes of Turkish Distance Learners Toward Internet-Based Learning" *TOJDE* 9, 1: 67-84.
- Tosuncuoğlu İ. & Kırmızı Ö** (2019) A review on writing metacognitive awareness of Turkish advanced level EFL learners. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 6(1). 1174-1187.
- Tuula M S** (2006) Girls and boys like to read and write different texts. *Scandinavian Journal of Educational Research* 5, 2: 111 – 125.
- Tseng YC & Liou H C** (2006) The Effects of Online Conjunction Materials on College EFL Students' Writing, (retrieved from: ERIC database, EJ800642, date of access: 13 September 2017).
- Verma M H** (2005) Learner's attitude and its impact on language learning. Retrieved February 9, 2019, <http://147.8.145.43/clear/conference08/doc/handouts/verma%20meenakshi%20handout.pdf>
- Westervelt L** (1998) Teaching Writing Using the Process-Oriented Approach (retrieved from: ERIC database ED420864, date of access: 14 September 2008).
- Williams M L, Paprock K & Covington B** (1999) *Thousand Oaks*. California: SAGE Publications.
- Wilson B** (1990). Students' assessment of distance learning. (Paper presented at the Annual Meeting of the Midsouth Educational Researcher Association. New Orleans, LA, 10-13 November 1990).

Williams J G(2003) “Providing feedback on ESL students’ written assignments” *The internet TESL Journal* 9,10: 123-129.

Zhang P(1998)A case study on technology use in distance learning.*Journal of Research on Computing in Education* 30, 4:398-419. (retrieved from: Wilson Select via OCLC, date of access: 5 September 2017). (http://brj.asu.edu/content/vol29_no2/art3.pdf)

TÜRKİYE'DE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSİ İLE MAKROEKONOMİK VERİLERİN GÖRÜNÜMÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Turgay MÜNYAS
Okan Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada ekonomik özgürlük endeksi ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki ele alınacaktır. Araştırma, Türkiye özelinde gerçekleştirilecektir. Çalışmanın konusunu oluşturan önemli değişkenlerden biri ekonomik özgürlük endeksidir. Ekonomik özgürlük endeksi dünyada iki kurum tarafından hesaplanmaktadır. Bu endeksler; Amerika'da faaliyetlerini yürüten Heritage Vakfı ve Kanada'da faaliyetlerini yürüten Franser Enstitüsüdür. Heritage Vakfı tarafından hesaplanan endeks 10 ayrı alt kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler; iş yapma özgürlüğü, ticari özgürlük, mali özgürlük, kamu harcamaları, parasal özgürlük, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük, mülkiyet hakları, yolsuzlukta muaflik ve işgücü özgürlüğünden oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan ekonomik özgürlük endeksi, Kanada'da faaliyetlerini yürüten Franser Enstitüsü tarafından Türkiye için endekslenmiş ekonomik özgürlük endeksidir. Fraser Enstitüsü tarafından paylaşılan ekonomik özgürlük endeksi beş kategoriden elde edilen verilerle hesaplanmaktadır. Bu kategoriler; devletin büyüklüğü, hukuk sistemi ve mülkiyet hakları, sağlam para, dış ticaret özgürlüğü, regülasyonlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Ekonomik özgürlük endeksi hesaplama yöntemi, ekonomik özgürlük endeksi çeşitli veri setlerinden yararlanılarak hazırlanmaktadır. Endeksin hesaplanmasında Heritage Vakfı tarafından puanlama en az özgür ülkeler için 0, en özgür ülkeler için ise 100 olarak belirtilmiştir. Fraser Enstitüsünün kullandığı puanlama ise en az özgür ülkeler için 0, en özgür ülkeler için ise 10 olarak puanlanır. Çalışmanın konusunu gösteren diğer değişkenler ise makroekonomik göstergelerdir. Bu göstergeler ise TCMB, TÜİK ve Verimetrik tarafından hesaplanan göstergelerdir. Bunlar; kişi başı GSYH, büyüme, enflasyon, işsizlik oranı ve cari işlemler dengesidir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlük, Ekonomik Özgürlük Endeksi, Makro Ekonomik Göstergeler

A STUDY ON ECONOMIC FREEDOM INDEX IN TURKEY AND THE VIEW OF MACROECONOMIC DATA

Abstract

This study handles the relation between economic freedom index and macroeconomic indicators. This study will be carried out specifically in Turkey. One of the important variables of the subject of this study is economic freedom index. Economic freedom index is calculated by only two institution all over the World. These institutions that carry out activities are Heritage Foundation in America and Franser Institute in Canada. The index which is calculated by Heritage Foundation consists of 10 different subcategories. These subcategories are freedom

to business, commercial freedom, fiscal freedom, monetary freedom, public expenditure, freedom of investment, financial freedom, property rights, exemption in corruption, freedom of labour. The economic freedom index which is used in this study is the index which has been indexed especially for Türkiye by Fraser Institute, in Canada. The economic freedom index which has been shared by Fraser Institute is calculated with data from 5 categories these are classified as the size of the country legal system and property rights, hard currency, external freedom of trade and regulations. The method for calculating the economic freedom index is prepared by using various data sets of economic freedom index. In the calculation of the index 0 is specified for the least free countries whereas 100 is used for the most free countries by Heritage Foundation. On the other side the least free countries are ticked with 0 and the most free countries with 100 by Fraser Institute. The other variables that show the subject of the study are macro economic indicators. These indicators are calculated by TCMB, TÜİK and Verimetrik. These are grassnational product, growth, inflation, unemployment rate and current account balance.

Keywords: Economic Freedom, Economic Freedom Index, Macroeconomic Indicators

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ekonomik özgürlük, bireylerin ve işletmelerin çalışma, üretme, tüketme ve yatırım yapma istek ve eylemlerini istedikleri gibi kullanma özgürlüğüne sahip olmayı ifade eder.

“Ekonomik özgürlük, bireylerin gönüllü mübadele yapabilme derecelerini ifade eder. İnsanlar mallarını, sermayelerini ya da emeklerini kurucu bir otoritenin izni olmaksızın değiş tokuş edebilirler. Bu değiş tokuş ne kadar müdahalesizse o kadar özgürdür. Bu özgürlük de beraberinde daha fazla yatırım, üretim, tüketimi ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi beraberinde getirir. Ekonomik özgürlüğün olduğu ülkelerde bireyler devlet tarafından korunmakta ancak kısıtlanmamaktadır”²⁷.

Bireylerin ve işletmelerin ekonomik kararlarını özgürce alabilmeleri ekonomik özgürlüğün en önemli koşullarından biridir. Bireylerin ve işletmelerin sahip olduğu bu hakkın devlet tarafından korunması ve sınırlandırılmaması temel esastır. Ekonomik özgürlüğün yüksek olduğu ülkelerde ekonomik bireyler sahip oldukları üretim kaynaklarını ve sermayeyi özgürce istedikleri yerlerde kullanabilecek ve bunları istediği gibi transfer edebileceklerdir. Ekonomik Özgürlük, malların ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve tüketiminde serbest dolaşımı ve kamu yani devlet tarafından yapılan kısıtlamaların olmamasıdır²⁸.

Ekonomik özgürlük endeksi,

Ekonomik özgürlük endeksinin hesaplanmasında iki endeks kullanılmaktadır. Bu endeksler; Amerika’da faaliyetlerini yürüten Heritage Vakfı ve Kanada’da faaliyetlerini

²⁷<https://esmaabdar.wordpress.com/2017/06/24/ekonomik-ozgurluk-endeksi/> (Çevrimiçi, 23/01/2019)

²⁸ Caetano, Jose., Calerio, Antonio. (2009). Economic Freedom and Foreign Direct Investment: How Different are the MENA Countries from the EU Business, 1: 65-74.

yürüten Franser Enstitüsüdür²⁹. Amerika’da faaliyetlerini yürüten Heritage Vakfı tarafından paylaşılan ekonomik özgürlük endeksi on kategoriden elde edilen verilerle hesaplanmaktadır.

Bu kategoriler;

- İş yapma özgürlüğü,
- ticari özgürlük,
- mali özgürlük,
- kamu harcamaları,
- parasal özgürlük,
- yatırım özgürlüğü,
- finansal özgürlük,
- mülkiyet hakları,
- yolsuzlukta muaflik
- ve işgücü özgürlüğünden oluşmaktadır³⁰.

Ülkeler bu kategorilerde aldıkları puanlar üzerinden hesaplanan ağırlıklı bir puan ortalaması ile sıralamaya girmektedir.

Ekonomik özgürlük endeksi hesaplama yöntemi, ekonomik özgürlük endeksi çeşitli veri setlerinden yararlanılarak hazırlanmaktadır. Endeksin hesaplanmasında puanlama en az özgür ülkeler için 0, en özgür ülkeler için ise 100 olarak puanlanır. Her bileşeni belirlemek için alt bileşen değerlerinin ortalaması alınmakta, on alan değerinin ortalaması alınarak ülke bazında özet değer türetilmektedir. Alınan skorlara göre ülkeler beş kategoride sınıflandırılmakta. Bunlar; özgür, büyük ölçüde özgür, kısmen özgür, büyük ölçüde özgür değil ve bastırılmış şeklinde sınıflandırılmıştır. Endeks değeri 80 ile 100 arasında olan ülkeler özgür ülkeler olarak tanımlanmaktadır, endeks değeri 70 ile 79,9 arasında olan ülkeler büyük ölçüde özgür ülkeler, endeks değeri 60 ile 69,9 arasında olan ülkeler kısmen özgür ülkeler, endeks değeri 50 ile 59,9 arasında olan ülkeler büyük ölçüde özgür değil, endeks değeri 0 ile 49,9 arasında olan ülkeler bastırılmış ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Yüksek skorlar yüksek özgürlük seviyesini anlamına gelmektedir.

Fraser Enstitüsü tarafından paylaşılan ekonomik özgürlük endeksi beş kategoriden elde edilen verilerle hesaplanmaktadır.

Bu kategoriler;

- Devletin büyüklüğü,
- Hukuk sistemi ve mülkiyet hakları,
- Sağlam para,
- Dış ticaret özgürlüğü,
- Regülasyonlar şeklinde tanımlanmıştır.

²⁹ Pearson, Dennis.,Nyonna, Dong., Kim, Kil-Joong (2012).TheRelationshipBetweenEconomicFreedom, StateGrowthandForeign Direct Investment in US States. International Journal of Economicsand Finance, 4(10), 1-7.

³⁰ Beheshtitabar, Elham.,Irgalıyev, Asset. (2008). TheImpact of EconomicFreedom on FDI InflowstoDevelopingCountries: The Case of theMiddle East. Jönköpinginternational Business School JönköpingUniversity.

Ülkeler bu kategorilerde aldıkları puanlar üzerinden hesaplanan ağırlıklı bir puan ortalaması ile sıralamaya girmektedir³¹.

Ekonomik özgürlük endeksine göre ülkeler dört gruba tabi tutulmaktadır. Bunlar, en özgür ülkeler, özgür ülkeler, az özgür ülkeler ve özgür olmayan ülkelerdir. Bu sınıflandırmaya göre Türkiye az özgür ülkeler kategorisinde yer almaktadır.

Ekonomik özgürlük endeksi hesaplama yöntemi, ekonomik özgürlük endeksi çeşitli veri setlerinden yararlanılarak hazırlanmaktadır. Endeksin hesaplanmasında puanlama en az özgür ülkeler için 0, en özgür ülkeler için ise 10 olarak puanlanır. Her bileşeni belirlemek için alt bileşen değerlerinin ortalaması alınmakta, beş alan değerinin ortalaması alınarak ülke bazında özet değer türetilmektedir. Endeksin hesaplanmasında kullanılan veri ise Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Ekonomik Forumu, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ve diğer uluslararası araştırma ve yayınlardan elde edilir.³² Ekonomik özgürlük endeksi Fraser Enstitüsü tarafından her yıl yayımlanır.

Türkiye, ekonomik özgürlük sıralamasında 162 ülke içinde 86'ncı sırada yer almaktadır. 2015 yılında 81'inci sırada yer alan Türkiye, 2016 yılında özgürlük endeksinde 5 basamak gerilemiştir³³.

Tablo 1. Ekonomik Özgürlük Endeksi Yüksek İlk 10 Ülke Sıralaması³⁴

1	Hong Kong	89.8
2	Singapur	88.6
3	Yeni Zelanda	83.7
4	İsviçre	81.5
5	Avustralya	81.0
6	Estonya	79.1
7	Kanada	78.5
8	Birleşik Arap Emirlikleri	76.9
9	İrlanda	76.7
10	Şili	76.5

Listenin başında Hong Kong'u görmekteyiz. Hong Kong aynı zamanda özel mülkiyet hakkına saygı duyan ülkeler arasında da başı çekmektedir. Listede şu anki verilerle ABD 17, Almanya 26, Türkiye 60, Çin ise 111'inci sırada yer almaktadır³⁵.

³¹ <http://www.liberal.org.tr/sayfa/2018-ekonomik-ozgurluk-endeksi-aciklandi,720.php>

³² [https://vergidosyasi.com/2018/06/01/dunya-ekonomik-ozgurluk-endeksi-ve-turkiyenin-siralamasi/\(Çevrimiçi, 23/01/2019\)](https://vergidosyasi.com/2018/06/01/dunya-ekonomik-ozgurluk-endeksi-ve-turkiyenin-siralamasi/(Çevrimiçi, 23/01/2019))

³³ <http://www.liberal.org.tr/sayfa/2018-ekonomik-ozgurluk-endeksi-aciklandi,720.php>

³⁴ <https://esmaabdar.wordpress.com/2017/06/24/ekonomik-ozgurluk-endeksi/> (Çevrimiçi, 23/01/2019)

³⁵ <https://esmaabdar.wordpress.com/2017/06/24/ekonomik-ozgurluk-endeksi/> (Çevrimiçi, 23/01/2019)

Tablo 2. Ekonomik Özgürlük Endeksi Yüksek İlk 4 Ülke İle Türkiye Sıralaması³⁶

Ülke Sıralaması	Ülke Adı	Yıl	EÖE	Devletin Büyüklüğü	Hukuki Sistem ve Mülkiyet Hakları	Sağlam Para	Dış Ticaret Özgürlüğü	Regülasyonlar
1	Hong Kong	2016	8.97	8.59	7.92	9.57	9.32	9.44
2	Singapur	2016	8.84	7.92	8.23	9.76	9.29	8.98
3	Yeni Zeland	2016	8.49	6.48	8.72	9.46	8.64	9.16
4	İsviçre	2016	8.39	7.43	8.50	9.92	7.64	8.48
86	Türkiye	2016	6.84	6.58	4.78	9.01	7.22	6.63

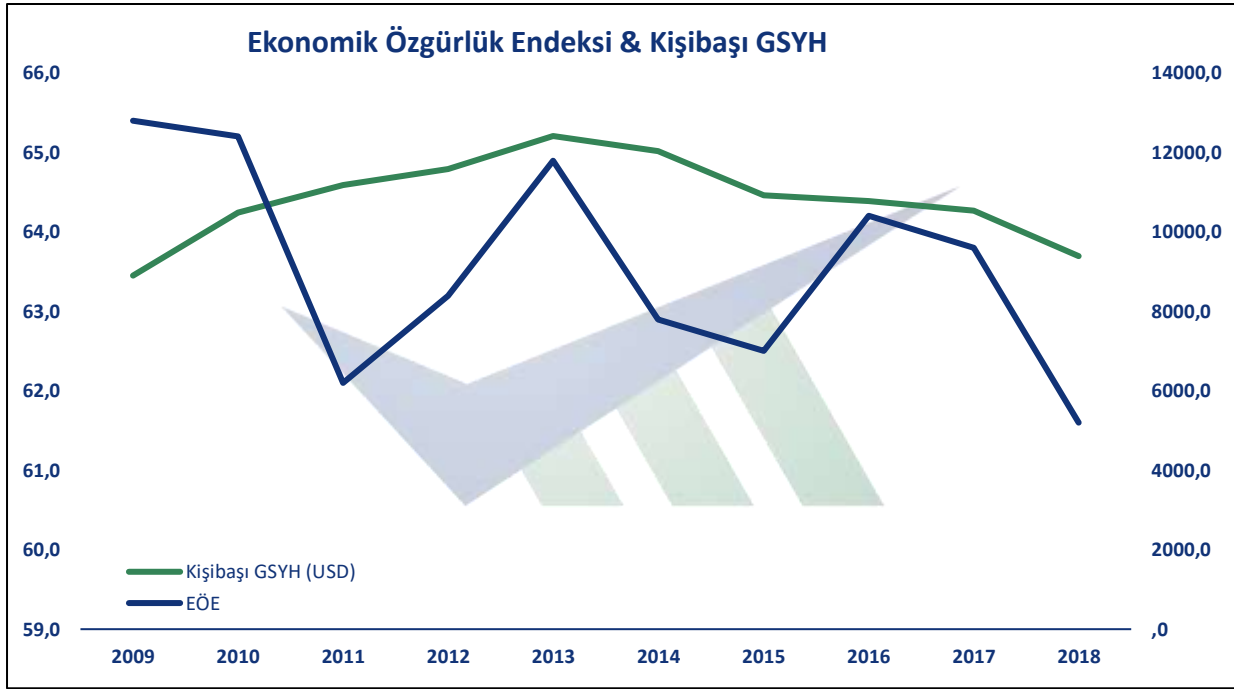
Yukarıdaki 2 de en yüksek ekonomik özgürlük endeksine sahip dört ülke ile Türkiye'nin sahip olduğu ekonomik özgürlük endeksi beş unsur açısından karşılaştırılmış. Tabloda görüldüğü üzere Türkiye'nin dört ülkeyle farklılaştığı ve sahip olduğu en düşük endeks 4.78 ile Hukuki sistem ve mülkiyet hakları olmuştur. İkinci zayıf olduğu alanı regülasyonlar oluşturmaktadır. İyi olduğu alanlar açısından ise en yüksek endekse sahip olduğu unsur 9.1 ile sağlam para olmuştur. Sağlam parayı 7.22 endeks puanı ile dış ticaret özgürlüğü olmuştur. Beş unsur açısından bakıldığında Türkiye'nin Hukuki sistem ve Mülkiyet hakları ile regülasyonlar hakkında daha titiz çalışmalar yapıp Türkiye'nin 2016 yılında sahip olduğu 6.84 olan ekonomik özgürlük endeksini yükseltebileceğini görülmektedir.

2. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSİ İLE MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER

Çalışmanın konusunu oluşturan ekonomik özgürlük endeksi ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki grafikler aracılığı ile aşağıda sunulacaktır. Sunulacak olan grafiklerde ekonomik özgürlük endeksi ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki ayrı ayrı beş grafikte sunulacaktır. Grafik 1'de ekonomik özgürlük endeksi ile kişi başı GSYH arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Grafik 2'de ekonomik özgürlük endeksi ile büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Grafik 3'te ekonomik özgürlük endeksi ile işsizlik arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Grafik 4'te ekonomik özgürlük endeksi ile enflasyon arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Son grafik olan grafik 5'te ise ekonomik özgürlük endeksi ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

Grafik 1. Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Kişi Başı GSYH

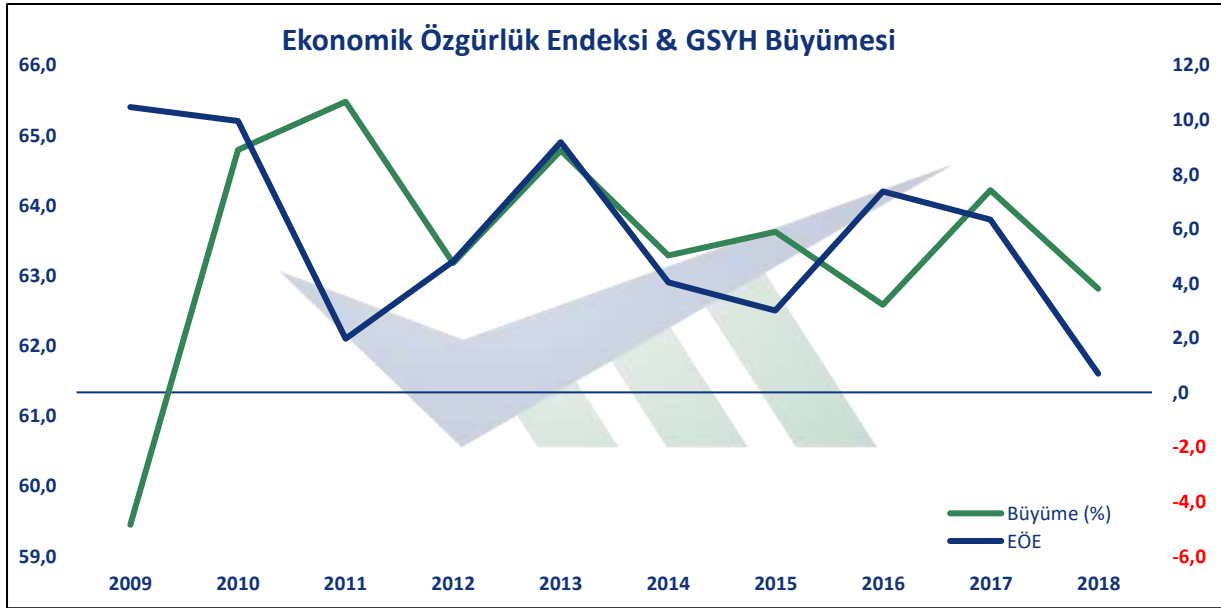
³⁶ <https://www.fraserinstitute.org/economicfreedom/dataset?geozone=world&countries=CHE,HKG,NZL,SGP,TUR&min-year=2&max-year=0&page=dataset&filter=1&year=2016>(Çevrimiçi, 28/02/2019)

Kaynak: TCMB, TÜİK, Verimetrik

Bilindiği üzere kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla, toplam gayri safi yurt içi hasılanın ülke nüfusuna bölünmesi suretiyle bulunan bir değerdir. Kişi başına düşen GSYİH değerinin yüksekliği ekonomik büyümeyi göstermektedir. Bu nedenle yukarıda grafikte de görüldüğü üzere kişi başına düşen GSYİH 2009'dan itibaren yükselmiş ancak 2013 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. Ancak ekonomik özgürlük endeksi ise değişkenlik göstermiştir. Bu durumun esasında yukarıdaki grafik baz alındığında ikisi arasında doğrudan bir etkileşim olmadığı sonucu çıkmaktadır. 2010-2011 yılları arasında ekonomik özgürlük endeksi düşerken kişi başına düşen GSYİH ise artış göstererek başka değişkenlerin varlığını ve bunları dikkate alınma zorunluluğunu getirmiştir.

Grafik 2. Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Büyüme

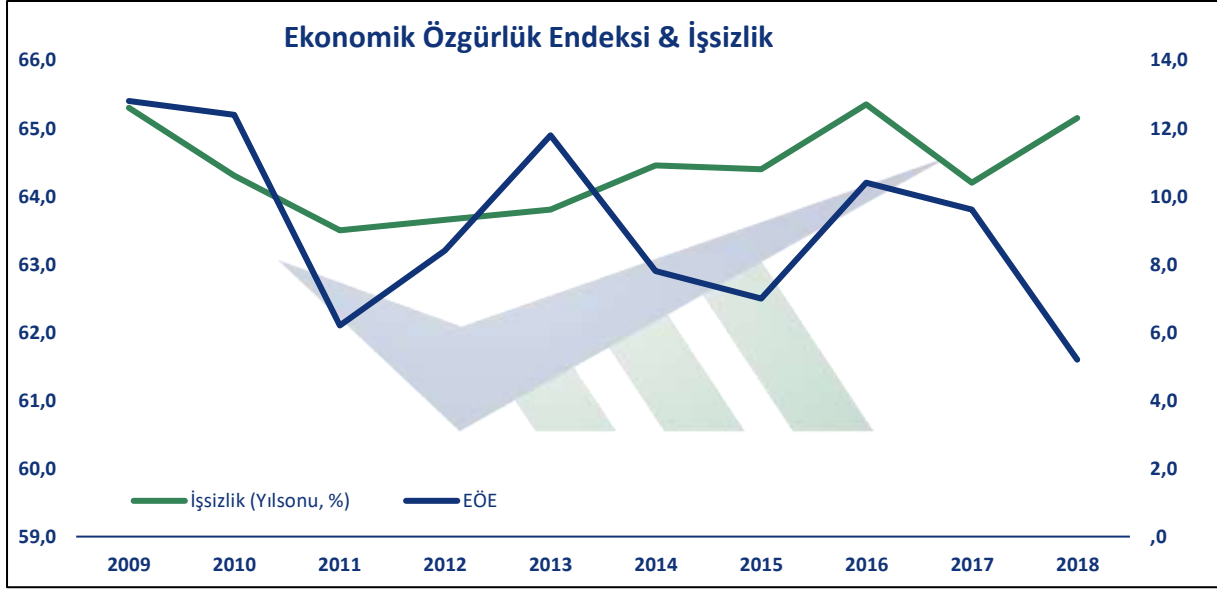

Kaynak: TCMB, TÜİK, Verimetrik

Bir ülkede bir dönemde tüm mal ve hizmetlerin parasal ifadesi olan milli gelirdeki artış “iktisadi büyüme” olarak tanımlanır. Yani aslında ekonomik büyüme kabaca ekonomideki rakamsal artışı ifade etmekte iken, kalkınma ekonomide topyekûn bir dönüşüme ve toplumsal iyileşmeye vurgu yapmaktadır. Ekonomik kalkınma, bir ülkenin üretim yapısının yüksek katma değerli ürünler üretecek biçimde dönüştürülmesi ve ortaya çıkan ürünün o toplumu oluşturan gelir grupları arasında adaletli bir şekilde dağıtılarak yaşam standartlarının (refah düzeylerinin) yükseltilmesidir.³⁷ Buna göre yukarıda yer alan grafik 2’de de görüldüğü üzere iktisadi büyüme ekonomik özgürlük endeksi 2009 ila 2012 yılları arasında ters bir seyir izlerken 2012 yılından itibaren 2014 ve 2015 yılı hariç olmak üzere diğer yıllar paralel bir seyir izlemektedir. Esasında büyüme ile ekonomik özgürlük endeksinin paralel bir seyir göstermesi gerektiği hususu önem arz etmektedir. Ancak yukarıda yer alan grafik belli yıl aralıklarında bu anlayışı yok etmektedir.

Grafik 3. Ekonomik Özgürlük Endeksi ve İşsizlik

³⁷ Gülen Elmas Arslan: **Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı**, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 6, Sayı 2, Aralık 2013, s.46.

Kaynak: TÜİK, Verimetrik

Çalışma gücüne sahip ve çalışmak isteyen, fakat geçerli ücret ve çalışma koşullarında iş bulamayan kimselere işsiz denilmektedir. İşsizliğin uluslararası standart tanımı üç kritere dayanır:

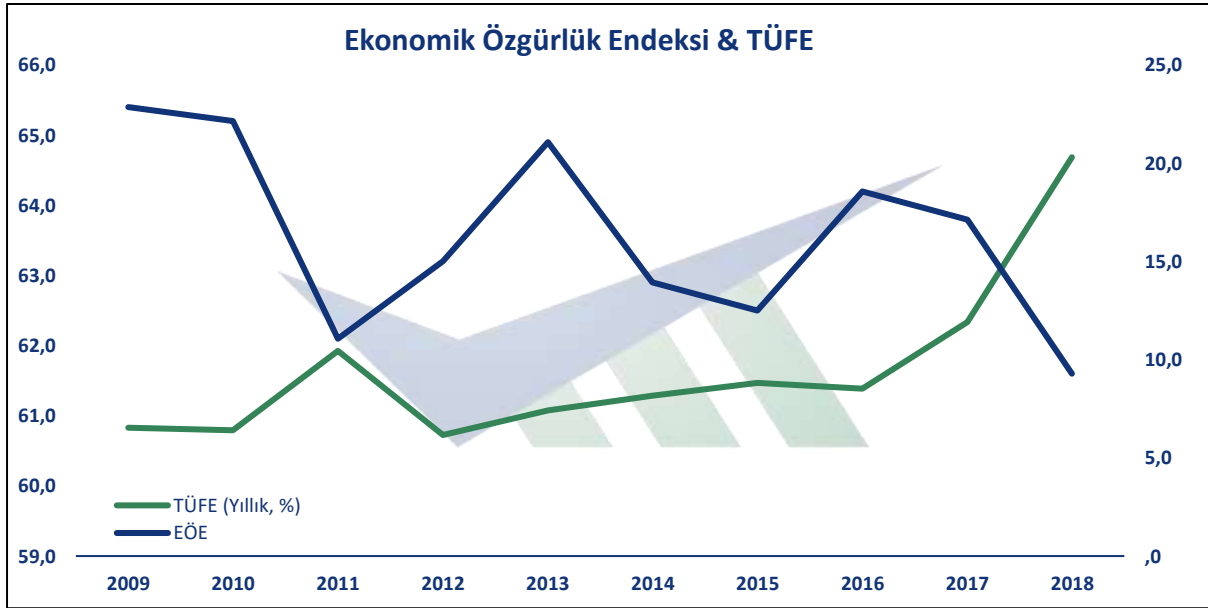
- İşi olmama,
- İşbaşı yapmaya hazır olma
- İş arıyor olma kriterleri.

Kişinin işsiz sayılabilmesi için bu kriterlerin üçüne de aynı anda uyması gerekir. Türkiye İş Kurumu'nca yapılan tanıma göre; kurum kayıtlarında iş bekleyenlerden (kayıtlı işgücü) yalnız belli bir iş yerinde çalışmak isteyen ve diğer iş yerlerinde sağlanabilecek iş imkânlarını kabul etmeyeceklerini bildirmiş bulunanlar, bir iş varken daha elverişlilerine geçmeyi isteyenler ve emeklilerden iş arayanlar ay sonlarında ayıklanarak geri kalanlar işsiz sayılmaktadır.³⁸

Buna göre ekonomik işsizlik endeksinin 2009 ila 2018 yılları arasındaki seyri istikrar içermemektedir. 2018 tarihinden itibaren dünyada yer alan haberlere göre kriz beklentisi işsizlik düzeyini artış yönüne çevirmiştir. İşsizlik artınca dolayısıyla ekonomik özgürlük endeksi de sifıra yaklaşarak özgürlük endeksi de düşmektedir. İşsizliğin artışı ekonomik aktörlerin talep ve arz tercihlerini kısıtlayarak ekonomide tüketim üretim sarmalını kısıtlayarak daralmayı daha da kronik hale getirecektir. Özellikle ülkemizde ekonomik kriz beklentileri zaten ziyadesiyle düşük olan ekonomik özgürlük endeksinin işsizliğin yoğun hissedilmesiyle birlikte daha da dipleri göreceği beklentisi hasıl olmaktadır.

Grafik 4. Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Enflasyon

³⁸ Osman Cenk Kanca; Türkiye'de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı2, 2012, s.2.

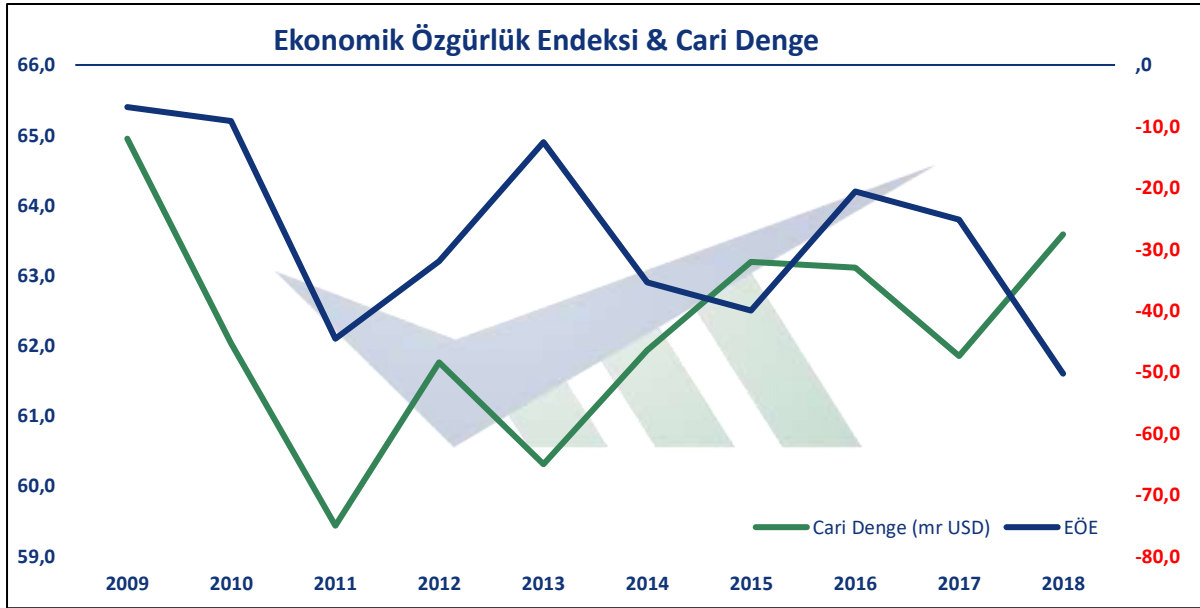
Kaynak: TCMB, TÜİK, Verimetrik

Enflasyon kavramı bilimsel ve günlük dilde farklı şekillerde algılanmaktadır. Mikro bazda fiyat artışları, fiyatlar genel seviyesindeki artış maliyet ve gelir artışları, paranın değer kaybetmesi, para miktarının artması, faktör ve reel gelir açıkları gibi bazı kavramlar enflasyonu çağrıştırmaktadır. Kavram içeriğinin çeşitliliği "enflasyon"un tanımını gerekli kılmaktadır. Enflasyon, fiyatlar genel seviyesinin sürekli artması şeklinde tanımlanabilir. Fiyat seviyesinin katma değer vergisinin artırılması, tarım sektöründe şartların olumsuz olması veya mevsimin getirdiği diğer olumsuz etkiler sonucu, bir defaya mahsus olarak artması enflasyon olarak tanımlanamaz. Enflasyon belirli bir süre devam eden fiyatlar genel seviyesinin artmasıdır.³⁹

Talep enflasyonu, maliyet enflasyonu, kredi enflasyonu şeklinde çeşitli türleri bulunan enflasyon belli bir miktara kadar arz kanunu gereği üretimi artıracığından olumlu ancak belli bir seviyeden sonra üretim maliyetini artıracığından maliyet enflasyonu şeklinde görüleceğinden olumsuz bir etki yaratacaktır. Enflasyonun yüksek olduğu ekonomide parasal getirinin üretimsiz getirisini yüksek olması nedeniyle "kolay para" anlayışı ekonomide önem arz edecek ve dolayısıyla belli bir kesimin ekonomik özgürlük endeksini artıracak ancak orta ve düşük gelirli kesim ile kapital sahibi olmayanlar için ise olumsuz bir etki gösterecektir. Yukarıdaki grafikte 2016 yılına kadar enflasyon ve ekonomik özgürlük endeksi bağımsız bir seyir göstermiş. Ancak 2016 yılından itibaren ekonomide başka diğer değişkenlerin varlığı enflasyon ve ekonomik özgürlük endeksini paralel bir seyre sokmuştur. Söz konusu seyir enflasyon arttıkça orta ve düşük gelirli ile sermaye sahibi olmayanların ekonomik özgürlüklerini daralttığı sonucu çıkmaktadır.

Grafik 5. Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Cari İşlemler Dengesi

³⁹ Yüksel Birinci; Enflasyon, Para Politikası ve Stratejileri, (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/8457>) s.20.

Kaynak: TCMB, TÜİK, Verimetrik

Ülkelerin belirli dönemde kazandıkları döviz gelirleri ve harcadıkları döviz giderleri ödemeler bilançosunda kayıtlanmaktadır. Cari işlemler ve finans hesabı olarak ikiye ayrılan ödemeler bilançosu, cari açığın durumunun izlenmesinde önem taşımaktadır.⁴⁰ Cari denge = Mal dengesi + Hizmetler Dengesi + Yatırım Gelirleri Dengesi + Cari Transferler şeklinde ifade edilir.

Bir ülkenin cari işlemler dengesi o ülkenin net dış varlıklarındaki değişimleri temsil etmektedir. Ülkeye giren ve ülkeden çıkan döviz hareketlerini yansıtmaktadır. Döviz girişleri döviz çıkışlarından büyükse ülke cari işlemler hesabında fazla vermektedir; döviz girişleri döviz çıkışlarından daha az ise açık vermektedir. Eğer bir ülke cari işlemler hesabında fazla veriyorsa o ülke borç veren konumda demektir. Aksine bir ülke cari işlemler hesabında açık veriyorsa o ülke borçlanan konumda demektir. Bu durumda ülke dış aleme sattığından fazla alıyor demektir. Cari işlemler hesabında, dış ticaret dengesi ya da başka bir deyişle mal dengesi, hizmet ve gelir dengesi ile transfer kalemleri izlenmektedir. Cari denge dış dünya ile olan ilişkiler açısından son derece önemli bir kavramdır, zira; cari fazla veren ülkenin dış varlıkları, cari açık veren ülkenin ise dış yükümlülükleri artıyor demektir.

Buna göre cari işlemler dengesinin negatif vermesi ekonomik özgürlük endeksini de düşürerek hareket sahasını daraltmaktadır. Şöyle ki; bir ülkenin ithalatının artması o ülkeden döviz çıkışı anlamına geldiği gibi dışarıya bağımlılığını da artıracak anlamına gelmektedir. Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere cari işlemler dengesinin negatifleşmesi ekonomik özgürlük endeksini de azaltmaktadır. Dışa bağımlı olan ülkelerin kendi ekonomik işleyişleri açısından karar verici konumdan çıkarak karar uygulayıcı bir hale gelmeleri ekonomik özgürlüğü de yok edeceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle döviz çıkışı ve üretimsiz dışa bağımlı ithalatla dönen ülkelerin ekonomik kaderleri ekonomik özgürlük endekslerinin yok

⁴⁰ Utku Altunöz; Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği, İGÜSBD Cilt: 1 Sayı: 2 Ekim / October 2014, s.116.

olması demektir. Son olarak ekonomik özgürlük endeksi ile temel göstergeler arasındaki ilişki grafik altıda bir bütün olarak sunulmuştur.

Tablo 3. Türkiye'nin 8 yıllık Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Beş Alt Unsurun Sahip Olduğu Endeksler

Ülke Sıralaması	Ülke Adı	Yıl	EÖE	Devletin Büyüklüğü	Hukuki Sistem ve Mülkiyet Hakları	Sağlam Para	Dış Ticaret Özgürlüğü	Regülasyonlar
76	Türkiye	2009	6.79	6.36	5.27	8.91	7.45	5.93
79	Türkiye	2010	6.83	6.75	5.06	8.86	7.35	6.32
69	Türkiye	2011	7.03	6.69	5.33	8.98	7.24	6.62
71	Türkiye	2012	6.99	6.88	5.30	8.84	7.25	6.99
82	Türkiye	2013	6.86	6.58	5.04	9.02	7.05	6.57
84	Türkiye	2014	6.87	6.59	4.80	9.03	7.35	6.59
82	Türkiye	2015	6.84	6.66	4.74	8.58	9.81	7.54
86	Türkiye	2016	6.84	6.58	4.78	9.01	7.22	6.63

Grafikler analiz edildiğinde Türkiye'nin sahip olduğu ekonomik özgürlük endeksi ile makroekonomik göstergeler arasında doğrudan bir ilişki tespit edilememiştir. Bu nedenle Türkiye'nin son 8 yılda sahip olduğu ekonomik özgürlük endeksi ve bu endeksin alt unsurlarına bakılmıştır. Bu beş alt unsur incelendiğinde en yüksek endekse sahip olduğumuz unsurlar sağlam para, dış ticaret özgürlüğü ve devletin büyüklüğüdür. En düşük endekse sahip olduğumuz unsurlar ise hukuki sistem ve mülkiyet hakları ve regülasyonlardır. Türkiye'nin ekonomik özgürlük endeksinin en önemli nedeni tabloda görüldüğü üzere hukuki sistem ve mülkiyet hakları ve regülasyonlardır. Türkiye'nin ekonomik özgürlük endeksi hesaplanan ülkeler arasındaki sıralamaya bakıldığında 2009 yılından beri bir gerileme görülmektedir. sadece 2011 yılında bir yükselme olmuştur. Bu yükselişin nedeni hukuki sistem ve mülkiyet hakları konusuna endeksin artış göstermesidir. Eğer Türkiye ekonomik özgürlük endeksinin yükselmesini istiyorsa zayıf olduğu bu iki konuda iyileştirici tedbirler ve düzenlemeler yapmak zorundadır. Çünkü Türkiye'nin zayıf olduğu bu iki unsur uluslararası yatırımcılar için büyük bir önem arz etmektedir.

SONUÇ

Çalışmada elde edilen sonuçlar bakıldığında Ekonomik özgürlük endeksi ile Kişi başına düşen GSYİH arası doğrudan bir etkileşim olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmanın ikinci sonucu bakıldığında iktisadi büyüme ekonomik özgürlük endeksi 2009 ila 2012 yılları arasında ters bir seyir izlerken 2012 yılından itibaren 2014 ve 2015 yılı hariç olmak üzere diğer yıllar paralel bir seyir izlemektedir. Esasında büyüme ile ekonomik özgürlük endeksinin paralel bir seyir göstermesi gerektiği hususu önem arz etmektedir. Çalışmanın üçüncü sonucu ekonomik işsizlik endeksinin 2009 ila 2018 yılları arasındaki seyri istikrar içermemektedir. 2018 tarihinden itibaren dünyada yer alan haberlere göre kriz beklentisi işsizlik düzeyini artış yönüne çevirmiştir. İşsizlik artınca dolayısıyla ekonomik özgürlük endeksi de sifıra yaklaşarak özgürlük endeksi de düşmektedir. Çalışmanın dördüncü sonucu 2016 yılına kadar enflasyon ve ekonomik özgürlük endeksi bağımsız bir seyir göstermiş. Ancak 2016 yılından itibaren ekonomide başka diğer değişkenlerin varlığı enflasyon ve ekonomik özgürlük endeksinin paralel bir seyre sokmuştur. Söz konusu seyir enflasyon arttıkça orta ve düşük gelirli ile sermaye sahibi olmayanların ekonomik özgürlüklerini daralttığı sonucu çıkmaktadır. Çalışmanın önemli sonuçlarından biri de cari işlemler dengesinin negatifleşmesi ekonomik özgürlük endeksinin de azaltmaktadır. Dışa bağımlı olan ülkelerin kendi ekonomik işleyişleri açısından karar verici konumdan çıkarak karar uygulayıcı bir hale gelmeleri ekonomik özgürlüğü de yok edeceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle döviz çıkışı ve üretimsiz dışa bağımlı ithalatla dönen ülkelerin ekonomik kaderleri ekonomik özgürlük endekslerinin yok olması demektir.

KAYNAKÇA

- 1) Beheshtitabar, Elham., Irgaliyev, Asset. (2008). The Impact of Economic Freedom on FDI In flows to Developing Countries: The Case of the Middle East. Jönköping international Business School Jönköping University.
- 2) Caetano, Jose., Calerio, Antonio. (2009). Economic Freedom and Foreign Direct Investment: How Different are the MENA Countries from the EU Business, 1: 65-74.
- 3) Gülen Elmas Arslan: Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 6, Sayı 2, Aralık 2013, s.46.
- 4) Osman Cenk Kanca; Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı2, 2012, s.2.
- 5) Pearson, Dennis., Nyonna, Dong., Kim, Kil-Joong (2012). The Relationship Between Economic Freedom, State Growth and Foreign Direct Investment in US States. International Journal of Economics and Finance, 4(10), 1-7.
- 6) Utku Altunöz; Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği, İGÜSBD Cilt: 1 Sayı: 2 Ekim / October 2014, s.116.
- 7) Yüksel Birinci; Enflasyon, Para Politikası ve Stratejileri, (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/8457>) s.20.
- 8) <http://www.liberal.org.tr/sayfa/2018-ekonomik-ozgurluk-endeksi-aciklandi,720.php>
- 9) [https://vergidosyasi.com/2018/06/01/dunya-ekonomik-ozgurluk-endeksi-ve-turkiyenin-siralamasi/\(Çevrimiçi, 23/01/2019\)](https://vergidosyasi.com/2018/06/01/dunya-ekonomik-ozgurluk-endeksi-ve-turkiyenin-siralamasi/(Çevrimiçi, 23/01/2019))
- 10) <http://www.liberal.org.tr/sayfa/2018-ekonomik-ozgurluk-endeksi-aciklandi,720.ph>(Çevrimiçi, 23/01/2019)

- 11) <https://esmaabdar.wordpress.com/2017/06/24/ekonomik-ozgurluk-endeksi/>
(Çevrimiçi, 23/01/2019)
- 12) <https://www.fraserinstitute.org/economicfreedom/dataset?geozone=world&countries=CHE,HKG,NZL,SGP,TUR&min-year=2&max-year=0&page=dataset&filter=1&year=2016>(Çevrimiçi, 28/02/2019)

TAKOZ DİLİMLEME YÖNTEMİ İLE GELENEKSEL LAKERDA YAPIMI**MAKING TRADITIONAL LAKERDA WITH WEDGE-SLICING METHOD****Dr. Müjdat ERTÜRK**

Eskişehir Tepebaşı

Özet

Dengeli ve sağlıklı beslenmeye önemli katkı sağlayan besim maddelerinin başında deniz ürünleri gelmektedir. İnsanoğlu çağlar boyunca besinlerin lezzet ve besin değerini koruyan işleme ve pişirme tekniklerini keşfetmiş ve kullanmıştır. Keşfedilen işleme ve pişirme teknikleri özellikle her mevsim avlanamayan balıkların muhafazası için de kullanılmış, bu yöntemler çok eski zamanlardan bugüne kültürel miras olarak aktarılmıştır. Tuzlama bilinen en eski balık saklama yöntemlerinden biridir. Yapılan arkeolojik çalışmalarda antik çağlardan beri tuzlama tekniğinin kullanıldığına dair bulgulara rastlanmıştır (Seyirci ve Çağ, 2018). Lakerda, kuru tuzlama ve salamura yönteminin birlikte kullanıldığı uskumrugiller familyasından olan torik ya da palamut balığından yapılan bir tuzlama balık türüdür. İsminin kaynağı ve ilk nerede yapıldığına dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Anadolu'nun Karadeniz ve Marmara sahil şeridinde her yerleşim yerinde yüzyıllardır yapılmaktadır. Poyrazda avlanan balıktan yapılması tercih edilir, çünkü poyraz deniz sularını soğutarak balıklara dirilik ve lezzet vermektedir. Bu nedenle rüzgârın genelde poyrazdan estiği Karadeniz'den avlanan torik ya da palamuttan yapılan lakerda daha makbuldür. Lakerda yapılırken kaya, deniz tuzu gibi iri ve kimyasal işlem görmemiş tuzlar tercih edilmelidir. Lakerda yapım aşamaları kafa ve kuyruk kesimi, iç organlarının temizlenmesi, yıkama, takoz dilimleme, ilik ve kan kanallarının temizlenmesi, tuzlu ve buzlu suda bekletme, süzme ve kurulama, kuru tuzlama ve olgunlaşma, fazla tuzu silkeleme, salamura, ambalajlama veya tekrar salamura ve servis aşamalarından oluşmaktadır. Lakerda yapımında en önemli püf noktası takozlarda çok az miktarda olsa dahi ilik ve kan kalmamasıdır, ilik ve kan kalması halinde üreyecek bakteriler nedeni ile lakerda bozulacaktır. Diğer önemli bir nokta ise salamurada saklanmak isteniyorsa 15-20 günde bir salamura suyunun değiştirilmesi gerekmektedir. Bu topraklarda yüzyıllardır yapılan bir lezzet olan lakerda, gelecek kuşaklara aktarılması gereken kültürel miraslardan biridir.

Anahtar Kelimeler: Kuru Tuzlama, Torik, Palamut, Takoz Dilim, Lakerda

Abstract

Seafood is one of the most important nutrients for healthy and balanced nutrition. Humankind has discovered and used processing and cooking techniques to preserve the flavor and nutritional value of foods throughout the ages. Discovered processing and cooking techniques have been used especially for the preservation of fish that cannot be caught in all seasons and these methods have reached today as cultural heritage since ancient times. Salting is one of the oldest methods for preserving fish. The archaeological studies have demonstrated that the technique of salting has been used since ancient times (Seyirci and Çağ, 2018). Lakerda is a type of salted fish made of bonito or large bonito which belongs to the mackerel family where dry salting and brining are used together. There are several opinions as to the origin of its name and where it was made first. Lakerda has been made for centuries in every settlement

in the Black Sea and Marmara coastline of Anatolia. It is preferable to be made of fish caught in the northeaster, because northeaster gives the fish freshness and flavor by cooling the sea water. Therefore, it is more preferable to make lakerda from bonito or large bonito caught in the Back Sea where the wind usually blows from the northeaster. While making lakerda, coarse and unprocessed salt such as rock salt and sea salt should be preferred. The making of lakerda consists of the following phases: Chopping head and tail, cleaning of the guts, washing, wedge-slicing (slicing the fish in the shape of a wedge), cleaning the blood and blood channels, keeping it in a salted and icy water, filtering and drying, dry salting and ripening, excess salt-shaking, brining, packaging or extra brining and service. The most important tip for making lakerda is that there is no marrow and blood left in sliced wedges, not even the smallest amount to prevent spoilage from bacteria growth due to the remaining marrow and blood. The other crucial tip is to change the brining water every 15-20 days if the aim is to preserve the fish with brining. A taste being made in this land for centuries, lakerda is one of the cultural heritages to be passed on to the following generations.

Key Words: Dry Salting, Atlantic Bonito, Sarda Sarda, Wedge Silicing, Lakerda

GİRİŞ

Besinlerin protein, yağ, karbonhidrat, mineral gibi besleyici değerlerinin yanı sıra, tatlarının ve kimyasal yapılarının bozulmadan korunması çabaları insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. İnsanlar tarih öncesi çağlarda beslenme ihtiyaçlarını giderebilmek için, bitki köklerini ve yapraklarını, ağaçlardan topladıkları meyveleri, avlayabildikleri hayvanları yemişlerdir. Buzul çağına sona ermesi, ateşin bilinçli şekilde kullanılmaya başlanması ve Neolitik dönemle birlikte yerleşik hayata geçilmesi ile birlikte buğday, arpa gibi tahılları yetiştirmeye başlayan insanlık; domuz, keçi, koyun gibi hayvanları da ehlileştirmiştir. İlerleyen dönemlerde mercimek, nohut, mısır gibi bitkiler yetiştirmeye başlanarak tavuk, sığır, geyik gibi hayvanlar da ehlileştirilmiş, beslenme amaçlı kullanılan yiyecekler çeşitlenmeye başlamıştır. Bu süreçte insanlık, besinlerin bulunmadığı dönemler için de saklanıp, depolanması gerektiğini öğrenmiştir.

Teknolojinin gelişmediği, yiyeceklerin saklanması için yine doğadan faydalanılan bu dönemlerde, yiyecekleri korumaya ve saklamaya yönelik teknikler gözlem, deneme yanılma, tesadüfler sonucu geliştirilmiştir. Örneğin ağacın dalında kendi kendine kuruyan olgun bir meyvenin uzun süre tadını kaybetmeden dayandığını gözlemleyen insanlar diğer yaş sebze ve meyveleri de güneşte kurularak saklamaya başlamışlardır. Tütsüleme, fermantasyon, dondurma, tuzlama gibi yiyecek saklama yöntemleri yine o dönemlerde gözlem, deneme yanılma ve tesadüfler sonucu keşfedilmiştir. (Seyirci ve Çağ, 2018).

Lakerda yapımının da temelini oluşturan tuzlama yöntemi, Antikçağlardan beri yiyecek hazırlamada ve saklamada kullanılmaktadır. Hitit Dönemine ait tuz kullanımına ilişkin arkeolojik veriler bulunmaktadır. Antikçağda Mısırlıların kazları yakaladıktan sonra temizleyip tuzladıkları ve ardından içinde tuzlu su bulunan kaplara koyduklarına dair duvar resimleri bulunmaktadır. (Akt. Seyirci ve Çağ, 2018). Kurlansky (2003), balık ve eti tuzlama yöntemi ile saklayan ilk uygarlığın Mısırlılar olduğunu, eski Mısır mezarlarında tuzlanmış balık ve kuş eti

bulduğunu belirtmiştir. Akdeniz’de yapılan araştırmalarda milattan önceki dönemlere ait gemi batıklarında bulunan çok sayıda amforalarda tuzlu balık izlerine ve iskeletlerine rastlanmıştır.

YİYECEK HAZIRLAMA ve SAKLAMADA TUZLAMA YÖNTEMİ

Et ve balıkların korunmasında kullanılan en eski yöntemlerden biri de tuzlama yöntemidir. Tuzlama yöntemi ile hazırlanan yiyecekte tuz oranı artarken, su oranı azalmaktadır. Tuz, ürüne ayrıca sertlik ve lezzet kazandırmaktadır. Tuzun antiseptik etkisi ve ürünün su kaybetmesi nedeni ile mikroorganizma faaliyetleri azalmaktadır. Ayrıca oksijen çözünürlüğünün tuzlu ortamda azalması, bakteri etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Gülyavuz ve Ünlüsayın, 1999). Tuzlama yönteminde tuz, ürüne osmoz yolu ile geçer ve başlangıçta proteinlerin çözünürlüğünü artırır. Tuz derişimi artıca proteinlerin çözünürlüğü düşer ve proteinler çökerek koagüle olurlar. Proteinlerin çökmeye başlamasının ardından ete tuz girişıyle birlikte su çıkmaya başlar. Başlangıçta çok hızlı olan tuz girişı zamanla azalır ve ilerleyen süreçte azalarak sona erer (Kolsarıcı,t.y.).

Tuzlama yapılırken kullanılacak tuzun kalitesi çok önemlidir. Tuzlamada deniz tuzu, göl tuzu, kaya tuzu gibi doğal iri tuzlar kullanılmalıdır. Fabrikada kimyasal işlem görmüş, iyot katılmış tuzlar tuzlama işleminde kullanılmamalıdır. İyot yiyeceklerin yumuşamasına, dağılmasına ve şekillerinin bozulmasına neden olmaktadır.

Tuzlama yapılacak yiyeceğin cinsine, elde edilmek istenen ürüne göre tuzlama yöntemleri değişmektedir. Geleneksel ve yaygın olarak kullanılan tuzlama yöntemleri şunlardır (Lauritzsen vd., 2004):

- a) Kuru tuzlama yöntemi daha çok yağsız ve orta yağlı et ve balıklarda uygulanan, bir kat balık, bir kat tuz konmasıyla yapılan tuzlamadır. %25-35 tuz oranı ile sert, %15-20 tuz oranı ile orta, %4-13 tuz oranı ile hafif tuzlama yapılabilir. Tuzun ete girmesi ile çıkan doku suyu bitene kadar drene edilir. Sele zeytin de aynı yöntemle yapılmaktadır.
- b) Kuru-salamura tuzlama yönteminde tuzun ete girmesi ile çıkan doku suyu drene edilmez, böylece ürün kendi salamurası içinde olgunlaşır. Çıkan su ile eriyen ve eksilen tuzun yerine tuz ilavesi yapılması gerekir.
- c) Salamura tuzlama yönteminde tuzlanacak malzeme, salamura adı verilen tuzlu suda saklanır. Salamura içerisindeki tuz miktarına göre %20-25 oranında tuz kuvvetli salamura, %17-20 oranında tuz orta salamura, %16 ve daha az oranda tuz hafif salamura olarak ayrılmaktadır. Bu yöntemde su kaybı kuru tuzlamaya göre daha azdır, ağırlık verimi bu nedenle yüksektir. Turşu, kırma zeytin, peynir gibi ürünler salamura tuzlama yöntemi ile hazırlanıp saklanmaktadır.
- d) Karışık tuzlama yöntemi hem kuru, hem salamura tuzlama yöntemlerinin birlikte kullanıldığı yöntemdir. Malzemeler önce tek tek tuza bulanır, tuzlamanın yapılacağı kaba dizilir ve suyunu tamamen atıp, olana kadar kuru tuzlama yöntemi uygulanarak bekletilir. Daha sonra hemen yenmeyerek saklanacak olan ürünler hafif salamuraya alınır. Bu salamura suyunun 2-3 haftada bir aynı tuz oranı ile değiştirilmesi gerekir. Klasik lakerda yapımında genellikle bu yöntem kullanılmaktadır.

LAKERDA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Lakerda, uskumrugiller familyasından olan torik balığından tuzlama yöntemi ile yapılan, ancak günümüzde bilinçsiz avlama yüzünden oldukça azalan ve pahalı hale gelen torik yerine en az 1-1,5 kg. ağırlığında, 40-50 cm uzunluğundaki büyük palamuttan da yapılabilen bir deniz ürünüdür. Soğuk sularda balıkların etleri daha sıkı olduğu için, deniz suyunun soğumasını sağlayan poyraz rüzgârı eserken palamut ya da toriğin avlanması lakerdayı daha lezzetli yapmaktadır. Lodos eserken avlanan torik ya da palamuttan lakerda yapılması tavsiye edilmez. Bu nedenle rüzgârın genelde poyrazdan estiği Karadeniz’den avlanan torik ya da palamuttan yapılan lakerda daha makbuldür.

Lakerda isminin kökeni ve etimolojisi hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Bazı kaynaklara göre lakerda ismi İspanyolca “*la kerrida*”dan gelmektedir. “*la kerrida*” “istenince olan şey” anlamına gelmektedir (Kocatepe vd., 2014). Bazı kaynaklara göre ise “sevgili” anlamına gelen yine İspanyolca “*la querida*”dan gelmektedir. Nişanyan (2017) ise her iki görüşe de katılmayarak, birinci anlamı kertenkele, ikinci anlamı bir balık adı olan Latince “*lacertus ve lacerta*” kelimelerinde gelme ihtimalinin daha yüksek olduğunu savunmuştur. Uskumru ailesinden olan bu balığın adının İtalyancada da “*lacert veya lacierte* “(/laçerte/) olduğunu belirtmiştir. Nişanyan (2017) ayrıca lakerdanın kökünün İngilizce “locked” yani “kilitli” ya da “daha olmamış” anlamına gelen Arapça ve Farsça “la kerde” kelimesinden türemiş olabileceğini belirtmiştir. Başka bir görüşe göre ise Bizans zamanı palamut anlamına gelen “*lahernai*” kelimesinden türemiştir. Yunanca yazılışı “λακέρδα” olan lakerda, Yunanca’da tuz içinde korunmuş palamut parçaları anlamına gelmektedir (wiktionary.org, t.y.). Lakerda adını ilk kez Osmanlı kaynaklarında 1566 yılında “tuzlanmış balık” açıklaması ile Osmanlı Kanunnamelerinde rastlanmıştır. 1683 yılında Evliya Çelebi Seyahatnamesinde lakerda için bir tür balık tanımı yapmıştır (nisansozluk.com).

Uskumrugiller familyasından olan, lakerdanın ham maddesi palamut/torik Karadeniz ile Marmara’da bol bulunur. Bahar aylarında beslenmek için Karadeniz’e çıkıp, sonbahardan itibaren kışlamak için Marmara’da Çanakkale’ye kadar iner. Bilimsel Latince ismi *Sarda sarda* (Bloch, 1793) olan palamut balığı, İngilizcede *Atlantic Bonito*, Almancada *pelamide* olarak adlandırılmaktadır (fishbase.org, t.y.). Palamut boyutuna göre değişik isimler almaktadır. Bunlar (Et ve Süt Kurumu, T.Y.):

- 20 cm ye kadar palamut vanozu.
- 20-30 cm arası çingene palamutu
- 31-40 cm arası palamut
- 40-50 cm arası kestane palamutu
- 51-60 cm arası torik
- 61-65 arası sivri
- 65-70 cm arası altıparmak
- 70 cm den büyük zindan delendir.

Mevsimsel olarak avlanan palamudun sınırlı raf ömrü ve yüksek sağlık riski nedeniyle hemen satılamayacak olanları genellikle dondurulur veya tuzlanarak saklanır. Diğer deniz ürünlerine göre füme veya tuzlanmış olarak pazarlandığında tüketici kabulü yüksek ve maddi değeri yüksek bir üründür (Koral ve Köse, 2018). Özellikle lakerda her zaman alıcı bulabilen

bir ürün konumundadır. Sağlıklı bir lakerdanın kimyasal bileşimi % 50-53 su, % 14-15 Protein, % 16-18 Lipid, % 14-15 İnorganik maddelerden oluşmaktadır (Ormancı ve Çolakoğlu,2015).

Lakerdanın ilk yapılışı ile ilgili en bilinen hikâye şöyledir (Akt. Kocatepe vd., 2014):

“Behmuaras, İspanya'nın Malaga kentinde yaşayan fakir bir balıkçıdır. 1326 yılında, Musevilerce kutsal atfedildiği için çalışmanın yasak olduğu bir Sabat (cumartesi) günü karısının itirazlarını dinlemeden balığa çıkar. Küçük oğlu için onun çok sevdiği ton balıklarından avlamak istemektedir. Bu olaydan sonra 2 ay boyunca balık için açıldığı denizden eli boş döner ve bunu kutsal atfettikleri günde çalışmasına bağlar hatırlar. Allah'tan af diler ve yeniden ağlarının balıkla dolması için dua eder. Duası kabul olan Behmuaras ertesi Perşembe günü ağlarına 30 adet ton balığı takılır ve oğlunun çok sevdiği ton balıkları ile eve döner ve Allah'a kendini affedip oğluna balık verdiği için dua eder. Artık kutsal saydığı günlerde ava çıkamayacağı için, tuttuğu ton balıklarını satmak yerine tuzlayıp saklamayı tercih eder. Balıkları önce temizleyip, kafaları hariç 6 eşit parçaya ayırır. İliklerini çıkararak soğuk suda bekletir. Balığın kanlarını süzdürerek tuza yatırıp uzun süre dayanacak şekilde salamura yapma yolunu geliştirir. "La kerrida" (istenince olan şey) kelimesi balıkçının duasının kabulünü anlatır ve bu ürünün adına lakerda denir.

Balıkçılığı iyi bilen İspanyol Musevilerin bir kısmı, XV. Yüzyıl sonlarında 2. Beyazıt döneminde Osmanlı'ya sığınır. Bunların önemli bir kısmı Selanik'e yerleştirilir. Lakerda'yı Selanik'li Rum ve Türk balıkçılara öğretirler. Yaygın olarak Rum balıkçılarca yapılan lakerda oradan İstanbul'a taşınır. Cumhuriyet dönemine kadar Rum nüfusun bir hayli fazla olduğu Trakya ve İstanbul'da, Türklerce de bilinen, yapımı yaygınlaşan bir meze olmaya başlar. Karşılıklı etkileşimin güçlü olduğu, iki halkın uzun yıllar birarada yaşadığı Marmara kıyıları, Saroz körfezi civarı ile Çanakkale, Balıkesir, İzmir gibi kentlerde de lakerda yapımı yaygındır.”

Hilkat (2011) ise Ada Gazetesi'nde yazmış olduğu yazıda bu görüşe karşı çıkarak lakerdanın anavatanının İstanbul olduğunu savunur. Bu görüşünü desteklemek için hikâyede ton balığından bahsedildiğini ancak lakerdanın torikten yapıldığını, ton balığında lakerda olamayacağını savunmuştur. 1900'lü yılların ilk yarısında torik bolluğunda toriğin neredeyse halka bedava dağıtıldığını, İstanbul'un her bölgesinde tüketilemeyen fazla balıkların tuzlanarak muhafaza edildiğini aktarmaktadır. Yazar ayrıca ağırlıklı olarak lakerdanın gayrimüslümlerce yapılıp tüketildiğini ancak azımsanmayacak sayıda Müslüman ve Türkün de lakerda ürettiğini ve ticaretini yaptığını belirtmiştir (Hilkat,2011). Hilkat'ı destekleyen bir başka görüş ise *“Food in the Ancient World From A to Z”* kitabının yazarı Andrew Dalby'dir (2003). Yazar kitabının 336. sayfasında Bizans döneminde lakerdanın *“tarikhos horaion”* olarak adlandırıldığını belirtmiştir. Sonbaharda palamutların Karadeniz'den Ege'ye göçleri esnasında Haliç Bölgesinde çok kolayca yakalandıklarını, bir halka lakerdanın akşam yemeğinin en pahalı ve sofrayı onurlandıran yiyecek olduğunu belirtmiştir. Bu kaynak Hilkat'ın lakerdanın anavatanının İstanbul olduğu tezini güçlü şekilde desteklemektedir.

- Greek *horaion* means 'ripe, at its peak'. This – in full *tarikbos horaion*, ripe salt fish – was the name for the finest salted bonito, produced at Byzantium from the one-year-old fish (*pelamys*) caught in autumn in the course of its migration from the Black Sea to the Aegean, when, as Strabo explains in the quotation above, the shoals were naturally steered into the Golden Horn and there easily caught. Slices of *horaion* might sometimes be the most expensive and the most honoured item at a classical Greek dinner, to judge from the literary menus. *Horaion* is evidently the ancestor of the product now called *lakerda*, which is bonito, caught at Istanbul or in the Aegean, cut in slices and salted in barrels. Other ancient forms of salted bonito, apparently also originating at Byzantium, are *omotarikhos*, *kybion*, the latter with a sour flavour; there were many others, less frequently mentioned.

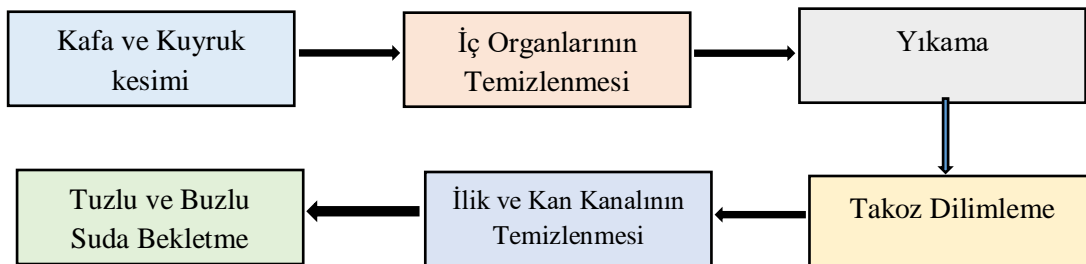
Resim 1. Andrew Dalby Food in the Ancient World From A to Z Sayfa 336

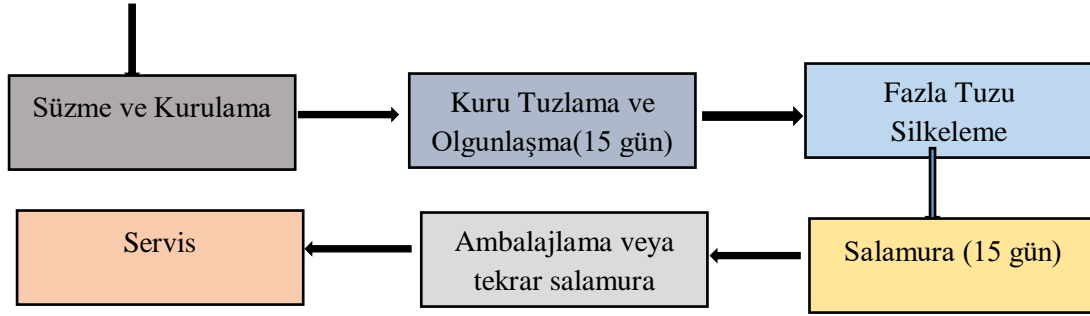
Bulunur (2014) 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda deniz taşımacılığını konu alan çalışmasında, yapılan navlun ve iskerçe anlaşmalarını incelemiş, bu anlaşmaların içeriğinde İstanbul'dan çeşitli bölgelere deniz yolu ile lakerda taşındığını belgelemiştir. Bulunur (2014) çalışmasında 2500 adet lakerdanın İstanbul'dan Selanik'e başka mallarla birlikte taşınmasına dair bilgi aktarmıştır. Bu bilgi de lakerda konusunda en bilinen hikâyedeki, yani lakerdanın ilk İspanya'daki Museviler tarafından yapıldığı ve 15. Yüzyıl sonlarında Osmanlı'ya sürülen Musevilerin lakerda yapımını Selanikli Rum ve Türk balıkçılara öğrettiği tezini zayıflatan bir bilgidir. Şayet durum hikâyedeki gibi olsa lakerdaların İstanbul'dan Selanik'e değil, Selanik'ten İstanbul'a lakerda gitmesi gerekirdi.

Ünlü deniz ürünleri restoranı sahibi Üzmez (2018), Milliyet Gazetesi'ndeki köşesinde yazmış olduğu makalede lakerdanın başkentinin Sinop olduğunu savunmuştur. Sinop'ta lakerda yapımının M.Ö. 1000 yıllarında başladığını aktaran Üzmez (2018), geleneksel olarak yıllardır Sinop'ta hemen hemen her evde lakerda yapıldığını belirterek lakerdanın menşei tartışmalarına farklı bir bakış açısı getirmiştir.

TAKOZ DİLİMLEME YÖNTEMİ İLE LAKERDA YAPIMI

Lakerda yapım aşamaları aşağıdaki şemada gösterilmiştir:

Şekil 1. Lakerda Yapım Aşamaları

Öncelikle lakerda yapılırken ve servise hazırlanırken kullanılacak bıçağın, etin dağılmaması için çok keskin olması gerekmektedir, mümkünse keskin fileto bıçağı kullanılmalıdır.

Malzemeler

İhtiyaç kadar torik ya da palamut
İri kaya ya da deniz tuzu
İsteğe göre defneyaprağı ve tane karabiber

Araç Gereç

Çok keskin fileto bıçağı
Kavanoz
İnce tel ya da süpürge sapı
Kâğıt Havlu

Balık kafa kısmından süzgecin hemen altından, kuyruk kısmından anüsün hemen üstünden kesilir. İsteğe göre sırt yüzgeci kesilir. Kesilmesi tuzun daha iç bölgelere kolayca ulaşımını ve lakerdanın daha çabuk olgunlaşmasını sağlayacaktır. Elde edilen gövde, büyüklüğüne göre 2 ya da 3 eşit parçaya bölünür, parçaların kalınlığı 3 parmaktan az olmamalıdır. Bu parçalara “takoz” denir.

Resim 2. Balığın Kesilip Dilimlenmesi

Balığın iç organları temizlenir. Ana kılıcığın karın boşluğu tarafında delik şeklinde bulunan kan kanalı ve kan kanalının üstünde ilik kanalı bulunur, bu iki kanal da deliğe girebilecek ince bir cisimle iyice temizlenmelidir. Çok az miktar dahi kan veya ilik kalması lakerdanın bozulmasına sebep olacaktır.

Resim 3. İç Organ, İlik ve Kan Kanalının Temizlenmesi

Takozlar iyice yıkanarak buzlu ve %5 oranında kaya tuzlu suyun bulunduğu bir kaba alınır. Su, saatte bir değiştirilerek suda hiç kan kalmayınca kadar bu işleme devam edilir. Kan kalmamasına çok dikkat edilmelidir, bir damla bile kanın kalması lakerdanın bozulmasına neden olacaktır. Takozlar sudan çıkarılarak kevgire alınır ve suyunun iyice süzülmesi sağlanır. Suyu iyice süzülen takozların altına normal havlu koyarak ya da kâğıt havluya sararak tek damla su kalmayana kadar iyice kurulanır. Islanan havlu ve kâğıt havlular bir kaç saatte bir değiştirilmelidir. Takozların tamamen kuruması yaklaşık 1 günü bulacaktır.

Resim 4. Kanların Temizlenmesi ve Takozların Kurutulması

İyice kuruyan takozlar alabildiği kadar kaya tuzuna bulanır, organ deliğinin içine de kaya tuzu konulur.

Resim 5. Takozların Tuzlanması

Lakerdaların kurulacağı kabın dibine tamamen kaplayacak şekilde 1-2 cm. kalınlığında tuz serilir. Tuzlanan takozlar bu kaba aralarında mesafe kalmayacak şekilde sıkıca dizilir. Bir kat takoz dizildikten sonra takozların üstüne tekrar 1 cm kalınlığında tuz serilir. Daha sonra bir kat daha takoz dizilir. Bu işleme kap dolana kadar devam edilir. Arzu edilirse her kat arasına 2-3 adet defneyaprağı ve 5-6 adet tane karabiber konulabilir. Takozların üstü tamamen tuzla kapatılarak üzerine ağırlık koyularak kabın kapağı kapatılarak serin ve güneş görmeyen yerde bekletilir. Lakerdalar her gün gözlemlenir, tuz eksilirse tuz ilavesi yapılır. Takoz dilimlerinin etrafı beyazlamaya başladığı zaman lakerda hazır hale gelmiştir. Bu süre yaklaşık 10-15 gündür.

Resim 6. Lakerdanın Kurulması

Hazır hale gelen lakerdalar kaptan çıkarılarak fazla tuzları silkelendir. Bir tencereye 5 litre suya 750 gram kaya tuzu oranında salamura suyu hazırlanır ve takozlar bir kaba alınarak takozların üstünü tamamen kapatacak kadar salamura suyu ilave edilir ve üstüne ağırlık konularak kapağı kapatılır. İsteğe bağlı olarak defneyaprağı ve limon konulabilir. Takozlar serin ve güneş görmeyen yerde 15 gün salamurada bekletilir. 15 gün salamurada beklemenin sonunda lakerdalar servise hazır hale gelmiştir. Daha sonra tüketilecek olanlar ister kâğıt havlu

ile kurularak folyoya sarılıp -18 derece buzluğa atılabilir, istenirse tekrar 5 litre suya 750 gram tuz oranında salamura suyuna konulabilir. Salamura suyuna konarak saklanmak istenirse salamura suyunun 15-20 günde bir değiştirilmesi gerekir.

Resim 7. Lakerdanın Salamura Yapılması

Servis edilmeden önce lakerdaların fazla tuzlarının atılması için 1 saat sirkeli suda bekletilir. Sirke tadının gitmesi için lakerdalar bir gece suda bekletilir. Bekletilme işlemi buzdolabında ya da soğuk ortamda yapılırsa lakerdalar daha kolay dilimlenip servise hazırlanabilir. Tuzundan iyice arındırılan lakerdaların fileto bıçağı ile önce derisi çıkarılır, ardından kılıcı çıkarılır. Daha sonra lakerdalar 3-4 mm kalınlığında dilimlenir. Kırmızı soğan ve dereotu ile birlikte servis edilir. Servis esnasında limon ve zeytinyağı ilave edilir. Lakerda o esnada tüketilemeyecek fazla miktarda buzluktan ya da salamuradan çıkarıldıysa, tamamen ayçiçek yağı ile kaplanarak muhafaza edilebilir. Ayçiçek yağı yerine zeytinyağı kullanılmamalıdır, çünkü zeytinyağının asit oranı lakerdaların yumuşayıp diriliğini kaybetmesine neden olacaktır, lakerdalar uzun süre zeytinyağında beklerse eriyecektir.

Resim 8. Lakerda Servisi

SONUÇ ve ÖNERİLER

Dengeli ve sağlıklı beslenmeye önemli katkı sağlayan besim maddelerinin başında deniz ürünleri gelmektedir. İnsanoğlu çağlar boyunca besinlerin lezzet ve besin değerini koruyan işleme ve pişirme tekniklerini keşfetmiş ve kullanmıştır. Keşfedilen işleme ve pişirme teknikleri özellikle her mevsim avlanamayan balıkların muhafazası için de kullanılmış, bu yöntemler çok eski zamanlardan bugüne kültürel miras olarak aktarılmıştır.

Tuzlama bilinen en eski balık saklama yöntemlerinden biridir. Yapılan arkeolojik çalışmalarda antik çağlardan beri tuzlama tekniğinin kullanıldığına dair bulgulara rastlanmıştır (Seyirci ve Çağ, 2018). Tuzlama yönteminde tuz, ürüne osmoz yolu ile geçer ve başlangıçta proteinlerin çözünürlüğünü artırır. Tuz derişimi artıkça proteinlerin çözünürlüğü düşer ve proteinler çökerek koagüle olurlar. Proteinlerin çökmeye başlamasının ardından ete tuz girişiyle birlikte su çıkmaya başlar. Başlangıçta çok hızlı olan tuz girişi zamanla azalır ve ilerleyen süreçte azalarak sona erer (Kolsarıcı,t.y.).

Lakerda, kuru tuzlama ve salamura yönteminin birlikte kullanıldığı uskumrugiller familyasından olan torik ya da palamut balığından yapılan bir tuzlama balık türüdür. İsmi kaynağı ve ilk nerede yapıldığına dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Anadolu'nun Karadeniz ve Marmara sahil şeridinde her yerleşim yerinde yüzyıllardır yapılmaktadır. Poyrazda avlanan balıktan yapılması tercih edilir, çünkü poyraz deniz sularını soğutarak balıklara dirilik ve lezzet vermektedir. Bu nedenle rüzgârın genelde poyrazdan estiği Karadeniz'den avlanan torik ya da palamuttan yapılan lakerda daha makbuldür. Lakerda yapılırken kaya, deniz tuzu gibi iri ve kimyasal işlem görmemiş tuzlar tercih edilmelidir.

Lakerda yapım aşamaları kafa ve kuyruk kesimi, iç organlarının temizlenmesi, yıkama, takoz dilimleme, ilik ve kan kanallarının temizlenmesi, tuzlu ve buzlu suda bekletme, süzme ve kurulama, kuru tuzlama ve olgunlaşma, fazla tuzu silkeleme, salamura, ambalajlama veya tekrar salamura ve servis aşamalarından oluşmaktadır. En önemli püf noktası takozlarda ilik ve kan kalmamasıdır, ilik ve kan kalması halinde üreyecek bakteriler nedeni ile lakerda bozulacaktır. Bu topraklarda yüzyıllardır yapılan bir lezzet olan lakerda, gelecek kuşaklara aktarılması gereken kültürel miraslardan biridir.

KAYNAKÇA

Bulunur, K.İ. (2014). 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Taşımacılığı: Navlun ve İskeçe Sözleşmeleri, *Journal of History Studies*, 6(3): 89-102.

Dalby, A. (2003). *Food in the Ancient World From A to Z*. London:Routledge

Et ve Süt Kurumu İnternet Sitesi, Palamut, 08.01.2019 tarihinde <https://www.esk.gov.tr/tr/10981/PALAMUT> adresinden erişildi.

Fishbase.org. *Sarda sarda* (Bloch, 1793). 09.01.2019 tarihinde <http://fishbase.org/summary/Sarda-sarda.html> adresinden erişildi.

Gülyavuz, H., Ünlüsayın, M. (1999). *Su Ürünleri İşleme Teknolojisi*, Isparta: Şahin Matbaa.

Hilkat, A. (2011). Lakerdanın Anavatanı İstanbuldur, 09.01.2019 tarihinde <https://www.adagazetesi.com.tr/lakerdanin-ana-vatani-istanbuldur.html> adresinden erişildi.

<https://www.nisanyansozluk.com/?k=Lakerda> 08.01.2019 tarihinde eriliştir.

Kocatepe, D. Turan, H., Alan C.O., Gökнар, G. (2014) Lakerdanın Depo Ömrüne Vakum Paketlemenin Etkisi. Poster Sunumu, 4. *Gıda Güvenliği Kongresi*, İstanbul

Kolsarıcı, N. (t.y.) Su Ürünleri Teknolojisi Ders Notları, 07.01.2019 tarihinde

<https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=48582> adresinden erişildi.

Koral, S., Köse, S. (2018). The Effects of Using Frozen Raw Material and Different Salt Ratios on the Quality Changes of Dry Saled Atlantic Bonito at wo Storage Conditions, *Food and Health*, 4(4): 213-230

Kurlansky, M. (2003). *Tuz: İnsanlığın Tuzlu Tarihi*, Ali Çakıroğlu (Çev.), İstanbul: Aykırı

Lauritzsen K., Akse, L., Gundersen, B., Olsen, R.L. (2004). Effects of calcium, magnesium and pH during salt curing of cod, *Journal of Science of Food and Agriculture*, 84(7): 683-692

Nişanyan, S. (2017). Lakerda, 08.01.2019 tarihinde <http://nisanyan1.blogspot.com/2017/11/lakerda.html> adresinden erişildi.

Ormancı, H.B., Çolakoğlu, F.A.(2015) Nutritional and Sensory Properties of Salted Fish Product, Lakerda. *Cogent Food & Agriculture*, 2015(1): 1-13

Seyirci, H.K., Çağ, Ç. (2018). Antikçağda Gıdaların Korunması, *Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, Cedrus VI (2018): 701-711

Wiktionary.org . λακέρδα 08.01.2019 tarihinde <https://el.wiktionary.org/wiki/λακέρδα> adresinden erişildi.

Üzmez, S. (2018). Lakerdanın Başkenti Sinop, 10.01.2019 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/lakerdanin-baskenti-sinop/cadde/ydetay/2800042/default.htm> adresinden erişildi.

FEMİNİST ELEŞTİRİ IŞIĞINDA BİR OKUMA: ŞAHBAZ'IN HARİKULADE YILI 1979

Öğr. Gör. Dr. Alev ÖNDER

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Özet

Mine Söğüt; ölüm, ensest, intihar, cinayet gibi temaları işlediği eserlerinde şiddetin ataerkillikle bağına dikkat çeken bir yazardır. Bu çalışmada Şahbaz'ın Harikulade Yılı 1979 adlı roman feminist kuramın önemli kavramlarından toplumsal cinsiyet rollerine odaklanarak değerlendirilecektir. Mine Söğüt'ün cinsiyet hiyerarşilerine yönelik eleştirileri tespit edilmeye çalışılacaktır. Yazar, yaklaşan askeri darbenin yarattığı toplumsal kırılmaları özellikle kadın karakterlerin yaşam öykülerinden çarpıcı sahnelerle ifade etmektedir. Bu çalışmanın amacı, romanda tasvir edilen toplumsal cinnet halini kadın karakterlerin yaşam öyküsüne yansımaları üzerinden analiz etmektir. Yazar, roman ve öyküleri başta olmak üzere tüm eserlerinde ataerkil toplumun dayattığı farklı iktidar aygıtlarıyla hesaplaşmaktadır. Bireysel ve toplumsal travmanın iç içe anlatıldığı bu romanda kadın karakterlerin varoluş mücadelesi kadın yazarın kaleminde nasıl kurgulanmaktadır? Ensest, tecavüz, işkence gibi anlatılması zor deneyimlerin kurgusunda ifade yöntemleri nelerdir? Yazarın gazeteci kimliğinin metnin içeriğine veya üslûbuna yansımaları söz konusu mudur? Hem gerçeği tüm çıplaklığı ile aktaran hem de fantastik söyleyişin yoğun biçimde yer aldığı romanda bu sorular feminist eleştiri kuramı ışığında yanıtlanacaktır.

Şahbaz'ın Harikulade Yılı 1979 adlı romanda politik gerçeklik ile sanatsal hakikatin ilişkisi irdelenmektedir. Farklı nesillerin hayatında bir dönüşümün kaynağı olacak askeri darbenin oluşum zemini anlatılmaktadır. Kadın karakterlerin belleğinin tarihsel gerçeklikle ilişkisine dikkat çeken yazar, özellikle şiddete uğrayan kadın karakterlerin yaşamından kesitler yansıtmaktadır. Hatırlama ve unutma edimi roman kurgusunda önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada askerî darbenin yaklaştığı günlerde artan toplumsal kaosun kadın karakterlerin bireysel tarihini ve kimliğini nasıl şekillendirdiği sorusunun yanıtı kurmaca dünyada aranacaktır.

Anahtar Sözcükler: Mine Söğüt, Şahbaz'ın Harikulade Yılı 1979, feminist eleştiri, toplumsal cinsiyet, travma.

Abstract

A FEMINIST READING OF ŞAHBAZ'S MARVELLOUS YEAR 1979

Mine Söğüt is an author who points out the connection between violence and patriarchy in her books, dealing with themes such as death, incest, rape and homicide. This paper will analyze her novel *Şahbaz'ın Harikulade Yılı 1979* (*Şahbaz's Marvellous Year 1979*) through a feminist perspective with special focus on gender roles. In this paper, the critiques as regards to the hierarchy of gender of Mine Söğüt will be sought to find out. The author explains the social fragmentation stemming from the military coup through the dramatic scenes that show

the reflections of social insanity upon the female characters' lives. The aim of the paper is to analyze the effects of social insanity on the lives of female characters. Mine Söğüt has come to terms against different instruments of power, which are imposed in a patriarchal society in her works such as novels and stories. How does the female author fictionalize the struggle for existence by female characters while individual and social traumas are told together in the novel? Which methods are preferred to voice the experiences such as incest, rape, torture that are difficult to express? Is there any influence of the Mine Söğüt 's journalist identity on the content or style of the fiction? The answers will be answered through the feminist criticism for analysis of the novel which both tells the reality in its pure form and intensively holds fantastic discourse.

Şahbaz's Marvellous Year 1979 (Şahbaz'ın Harikulade Yılı 1979) examines the connection between political reality and artistic truth. The background of the military coup's formation, that caused a transformation in the lives of different generations, is narrated in the novel. The author, who draws attention to historical reality of the memories of female characters, narrates the stories from lives of women who exposed to violence. The acts of remembering and forgetting hold a significant place in the work. How does the social chaos, which increases on the days close to military coup, shape the individual histories and identities of female characters? The answer will be searched through the fiction.

Key Words: Mine Söğüt, *Şahbaz's Marvellous Year 1979*, feminist criticism, gender roles, trauma.

GİRİŞ

Mine Söğüt; roman ve öykülerinde ölüm, intihar, ensest, tecavüz, cinayet gibi temaları işlerken tabulaşmış konuları tüm çıplaklığı ile ortaya koyan cesur bir dil kullanmaktadır. Yazarın tüm eserlerinde farklı iktidar aygıtlarıyla hesaplaşma söz konusudur. Erkek egemen toplumlarda eril gücün kadın bireylerin yaşamında bıraktığı izler özellikle şiddet olgusunun ataerkillikle bağı üzerinden ele alınmaktadır. “*Kendinizi yazın. Bedeninizin duyulmalı, ifade edilmelidir. Ancak bu şekilde onun önemli ve zengin bir kaynak olduğu anlaşılacaktır. Bilinçdışı, bilinçaltı da ancak bu şekilde ifade imkânı bulacaktır. Böylece eski oyunun tüm kuralları değişecektir*” (Cixous, 1976: 880) diyen Cixous'a kulak veren yazar, yerleşik değerleri alt üst eden bir tavırla iktidar aygıtları ile hesaplaşmaktadır. Şiddetin bulaşıcı hastalık gibi yayıldığı toplumsal atmosferi yansıtırken hem kadının hem de erkeğin iç dünyasına ışık tutan yazar toplumsal cinnetin tasvirinde oldukça başarılıdır.

"Edebiyat ait olduğu çağın gerçekliğinden beslenir. O yüzden romanlardaki kadın kahramanların kaderi sokaktaki kadınların kaderinden bağımsız bir yol izlemez." <http://bianet.org/biamag/kadin/127494-kadin-yazarlarin-kendine-ait-bir-odasi-yok> (E.T. 11.02.2019) diyen Mine Söğüt'ün eserlerinde cinsiyet hiyerarşilerine yönelik eleştiri dikkat çekmektedir. Yazar, güç kavramını tüm eserlerinde sorunsallaştırmaktadır. Kaos toplumunda “kötülük” nasıl oluşur ve yaygınlaşır? Şiddet hangi durumlarda sıradanlaşır? Kadınlar, yaşlılar ve çocuklar dezavantajlı grup olarak bu tabloda nasıl etkilenirler? Bu soruların yanıtlarını sorgulayan Mine Söğüt, karakterlerin hem bireysel hem de toplumsal kimliklerine odaklanmaktadır.

Eserlerde insanı dehşete düşüren sert gerçeklik nedeniyle karamsar bir atmosfer kurgulansa da yazarın umut ışığına yer verdiği görülmektedir. “*Yazdıklarımı bana sorarsanız*

yaşadıklarımızdan daha sert değil. Yaşama bu haliyle pekâlâ katlanan insanın aynı şeyleri kurgu bir metinde görüp sarsılması asıl konumuz olmalı bence” diyen Mine Söğüt, dilin tüm olanaklarını zorlar. (<https://sanatkaravani.com/mine-sogut-roportaji/> E.T.11.02.2019) Sessizliği, suskunluğu, bedensel ve ruhsal yaraları tasvir eden yazarın üslubu dikkat çekmektedir. Fantastik anlatım teknikleri ve masalsı söyleyişten faydalanırken sert gerçeklik karşısında hem karakterler hem de okur için sığınak inşa edilmektedir. Bireysel ve toplumsal travmaları iç içe yansıtan yazar, yüzleşme anlarını dilin sınırlarını zorlayarak kurgulamaktadır.

Mine Söğüt, Şahbaz’ın Harikulâde Yılı 1979 adlı romanında bireysel ve toplumsal travmaları ayrıntılı şekilde irdelemektedir. Yalnızlık ve sevgisizliğin yaygınlaştığı toplumsal ortamda 12 Eylül sürecine doğru yaşanan kaos, romanda toplumsal cinnet olarak yansıtılmaktadır. Şiddetle cinnetin birbirlerine göbekten bağlı olduğunu belirten yazara göre *“bireyin cinneti toplumsal şiddetin bir sonucu aslında.”* (Özkan, 2010: 55)

Karakterlerin ve ülkenin eş zamanlı olarak yaşadığı dönüşümü anlatan roman iki bölümden oluşmaktadır. Yılın on iki ayını simgeleyen bölümlere ayrılmış ilk kısımda olağan üstü güçlere sahip Şahbaz merkezde yer almaktadır. Almanak (yıllık) başlıklı ikinci bölümde kadın karaktere üç kapılı handa Şahbaz tarafından anlatılan karanlık hikâyelerin aslında toplumun gerçeklerini ifade ettiği ortaya konulur. *“Gazetecilik öncelikle yazıyla kurduğum ilişkiyi olgunlaştırdı. Bu açıdan romancılığımıza katkısı oldu”* (<https://www.murekkephaber.com/murekkep-soylesilerde-bu-hafta-mine-sogut/1095/> E.T. 10.02.2019) diyen Mine Söğüt’ün gazeteci kimliğinin onun kurmaca dünyasını beslediği görülmektedir.

ŞAHBAZ’IN HARİKULÂDE YILI 1979

Şahbaz’ın Harikulâde Yılı 1979 adlı romanda toplumsal cinnete ayna tutulurken karakterlerin yaralı bilinçlerine odaklanma söz konusudur. Politik karanlık, bireyleri özellikle de kadın karakterleri sessizleştiren, suskunlaştıran ve kimi zaman delirten bir kaosa neden olmaktadır. Felsefe, sosyoloji ve psikolojiye ilgisini sıkça ifade eden yazar özellikle kadın özneleri delirten toplumsal atmosferi vurgular. Deliliği “iyi delilik ve kötü delilik” olarak ayıran Mine Söğüt, “normalin zulmüne maruz kalan” delilerin dünyasına odaklanır. *“Aile şiddeti, sokak şiddeti, siyasilerin şiddeti deliliğe sebep oluyor. Bence biz yazarlar olarak yazarak anlamaya ve itiraz etmeye çalışıyoruz.”* (<https://yesilgazete.org/blog/2015/05/19/3-kadin-yazarla-delilik-hakinda-bizim-ulkemiz-insanlarini-delirtiyor/> E.T.10.02.2019) der. Yazar, parçalanmış benliklere ışık tutarken hem bireyin hem de toplumun yaşadığı dönüşümü yansıtmaktadır. Özellikle kadın karakterlerin hem zaman hem de mekâna yabancılaşmasına neden olan toplumsal koşullar onların kimliğinde derin izler bırakmaktadır. Romanın girişinde yer alan şu sözler, kadın tarihine dair bir manifesto gibi okunabilir:

“Bizi bizden uzaklaştıran ...

unutulmuş bir geçmiş...

silinmiş bir hatıra...

parçalanmış bir benlik...

lanetlenmiş bir tarih...

Elleriyle öldürdüğü ikizini kucagında taşıyan bir deli gibiyiz.” (Söğüt, 2007)

1- Lanetlenmiş Köy ve Hacer’in Hikâyesi:

Roman, kurak toprakları ve çelimsiz hayvanları ile bilinen köyün tasviri ile başlarken “lanetlenmiş” olma haline yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Köyde erkekler göç edemeyecek

kadar yorgun, kadınlar doğururken teker teker ölecek kadar güçsüz, doğan bebekler yaşamaya heveslidir. (Söğüt, 2007: 7) Kadınların sürekli ölüme mahkûm olduğu, erkeklerin çöktüğü, bebeklerin büyümediği bir köy tasvir edilir. Köyde kadınlar sadece üreme ile ilgili roller üzerinden sahip oldukları bireysel ve toplumsal kimliği sorgulamadan sessiz ve silik yaşamaktadır. Aile içi cinsel ilişkilerin, intihar eğilimlerinin, tacizlerin örtüldüğü, dile getirilmediği bir çürümüş düzen söz konusudur. Köy halkı bir lanetin varlığına inanır. İnsanlık tarihinde farklı zaman ve mekânlarda yeniden üretime sokulan kadın özneye atfedilmiş “lanetli” figür özelliği bu noktada karşımıza çıkmaktadır. “*Kurban olgusunun bir başka görünümü, topluluğun işlemiş olduğu bir suçu bir “günah keçisi” bularak ikame kurban mantığıyla cezalandırmaktır.* (Özger, 2010: 106) Mine Söğüt, kendi ahlak değerleri çürümeye başlayan ataerkil toplumda taciz ve tecavüze maruz kalan kadın karakterin trajedisini dile getirir. “*Hacer... Deli Hacer... Cinli Hacer... etrafında birbirinin aynı küçük billur cücelerle çırılçıplak dans ediyor ve kimsenin bilmediği bir dilde şarkı söylüyor.*” (Söğüt, 2007: 7) diye tasvir edilen Hacer “lanetlenmiş” kadın olarak görülür. Onun dilini en yakınları dahi anlamaya çalışmaz. Romanda kadın karakterlerin en yakınlarının taciz ve tecavüzü sonrasında cinnet getirmeleri çarpıcı söyleyişle ifade edilir:

“*Beni ağam delirtti*

Karnımda onun kötü dölü

Biri beni öldürsün

Biri beni öldürsün” (Söğüt, 2007: 9)

Hacer’in ikiz kardeşi Mustafa kurban keserlerken kullandıkları bıçakla “billur cüceleri yarıp bismillah diye nara atarak” (Söğüt, 2007: 8) kız kardeşini parçalayarak öldürür. Köyü lanetten kurtardığına inanır. “*Hıristiyan geleneğinin Yahudilikten devraldığı Âdem ile Havva öyküsü insan bedeninin, özel olarak da kadın bedeninin aşağılanması ve ondan duyulan korkuyu yansıtır. Kadını aşağı “doğal” kategoriye, erkeği de üstün “kültürel” kategoriye yerleştiren bir sınıflandırıcı şema söz konusudur.*” (Berktay, 1987: 26) İnsanlık tarihi boyunca eril güçler kadın imgesini “tehlike” ve “günah” kavramları ile ilişkilendirmiştir. Mustafa, kadının yok edilmesi ile tehlikenin geçtiğini düşünür fakat Hacer’in söylediği şarkıyı geceleri kâbuslarında kendisi söylemeye başlar. “*Yaşadığımız kültürde maalesef iktidar eril değerlerle temsil ediliyor. Dişil değerler ezilen, görmezden gelinen ya da suiistimal edilen kesimin temsilcisi. Kadınlık halinden çok dişil değerlerin yerini sorguluyorum*” (Aksakal, 2014: 16) diyen Mine Söğüt, kadın sorununun aslında erkeklik inşası ile doğrudan bağlantılı olduğuna işaret etmektedir. Kadını yok ederek huzurlu atmosfere kavuşacağını düşünen eril zihniyet ikiyüzlü namus ve ahlak anlayışının asıl kurbanına dönüşmektedir. Köylüler, öldürülen Hacer’in laneti ile köyde tüm kadınların ikiz doğurmaya başladığını fark ederler. O yıl doğan ikiz bebekleri diri diri toprağa gömerek önlem alırlar. İki erkek bebek sağ kalır. “*Kulaklarında aynı şarkı, geçmişlerinde ve geleceklerinde aynı ortak lanet*” (Söğüt, 2008: 9) ile yaşayacaklardır. Romanın ilerleyen bölümlerinde anlatılan Salih ve Melih tarafından işlenen kadın cinayetlerinin kökleri bu lanette saklıdır.

Köydeki lanetin asırlarca süreceği korkusu her gün yayılır ve kâbus dolu günler yaşanır. Kör bir ebe köylülere ikizlerin ruhuna bu lanetin girdiğini ve “*ahlaksız kız kardeşlerin öldürülmesi*” (Söğüt, 2007:77) gerektiğini söyler. Köylüler ellerine doğdukları kör ebenin her sözünü emir olarak kabul edip uygular. İktidar aygıtları tüm toplumsal örüntülerde yer bulur.

Lanetlendiği söylenen bir köyden yayılan kötülük tohumlarının darbe günlerine doğru zehirli bir sarmaşık gibi tüm toplumsal katmanlara yayılması söz konusudur.

Salih ve Melih'in kendi kız kardeşleri Ayşe de köydeki lanetten kurtulma gerekçesi ile öldürülen kardeşler arasındadır. Mine Söğüt, en küçük iktidar alanı olarak gördüğü ailede üstü örtülen, tabu sayılan konuları irdelemektedir. Öz babasının tecavüzüne uğradığı belirtilen Ayşe kurban edilmeden önce annesi tarafından yıkanır. Annesi bir gece yarısı kendisini tuhaf bir şekilde uyandırıp “*hiç konuşma, hiçbir şey sorma, seni yıkacağım*” (Söğüt, 2007: 77) der. Ayşe, annesinin tüm olanları sezdiğini ve kendisi yüzünden delirdiğini düşünüp üzülür. Salih ve Melih, babalarına yardım edip on iki yaşındaki kız kardeşlerini öldürüp “yedi köyün yedi kuyusuna” (Söğüt, 2007, s.79) atarlar. Her parçayı ayrı bir köyün kuyusuna atarlar. “*Romanda dini bir ritüel olan kurbandan, et kesmekten ve parçalamaktan yola çıkılarak kadınların parçalara ayrılması paralel bir izlekte verilerek kadın cinayetlerine, toplumda yayılan kan dökme eylemlerinin yaygınlığına feminist bir yaklaşım*” (Kas, 2018: 143) sergilenmektedir. Roman boyunca kadın bedeninin acımasızca parçalanıp farklı yerlere saklandığı cinayetlerin artması dikkat çekicidir. Köylerden şehirlere ve ardından tüm ülkeye yayılan cinnet hali söz konusudur. Yazar, sıradanlaştırılan şiddete dikkat çekmektedir:

“*Şehir o yıl topyekûn cinnet geçiriyordu.*

Ama hayat cinnetten bağımsız, kendi halinde, sanki her şey olağanmış gibi ... akıp gidiyordu.

Yaşadığımız hayatın içinde şiddet ve korku vardı.” (Söğüt, 2007: 13)

2- Şahbaz ve Yaralı Kadının Hikâyesi:

Romanda hikâye anlatıcısı Şahbaz, “kuşlardan bembeyaz bir doğan, şahların şahı” bir insan olarak betimlenir. “*Bu hikayenin başkahramanı Şahbaz, kahramanların içinde en tuhaf olanı. Binbir Gece'nin gerçekliğini sorguladınız mı? Hayır. Öyleyse Şahbaz'ı da tüm masal kahramanları gibi bağrınıza basın*” (Söğüt, 2007: 19) diyen anlatıcı, onun her şeyi görme ve bilme yetisi ile yaşadığı zamanların efendisi olduğunu vurgular. Olağandışı niteliklere sahip bu figür, iktidarın bir başka yüzüdür. Üç kapılı handa iyileştirmeye çalıştığı yaralı kadın karakter işkence görmüştür. Şahbaz onu ölmek üzere iken bulmuştur. Çıplak bedeni kirli bir kaputa sarılmıştır. Dudaklarının ve gözlerinin etrafı mosmor olduğu, dişetlerinin devamlı kanadığı, burnundan kulaklarından iltihaplar aktığı belirtilir. Saçları bir berber tarafından değil “*sanki bir deli tarafından kırpık kırpık kesilmiş*” (Söğüt, 2007: 16) gibidir. Şahbaz bir masaldan diğerine geçerken Binbir Gece Masallarını çağrıştıran bir zincir oluşur. Binbir Gece Masalları bir “*delilik hikayesi*” (Koçak, 2017: 154) olarak okunduğunda Şehrazat'ın deliren Şehriyar'ı iyileştirmeye çalıştığı görülür. (Clinton, 1985: 107) Mine Söğüt bu bölümde “iyileştirici” niteliğe de dikkat çekmektedir. Şahbaz'ın bahçesi ve meyveler “yaşam enerjisi” ve “canlılık” simgesi olarak karşımızda çıkmaktadır. Kadın karakterin dış tasvirinde ayrıntılar oldukça çarpıcıdır:

“*Kadının aylardır kesilmeyen tırnakları uzamış. Uçları kıvrık... İçleri pis, çok pis... Hayır kadının tırnakları yok. Hepsi tek tek çekilmiş. Parmak uçları cılk yara... Çekilen tırnak yeniden çıkar mı? Bu yaralar hiç geçmeyecek mi? Çekilen tırnak yeniden çıkar mı? Bu yaralar hiç geçmeyecek mi? Kadın hiç ölmeyecek mi? (...) Ölmenin bir kurtuluş olduğunu düşünmekten utansa da ölüyor bazen.*” (Söğüt, 2007: 102)

Kadın karakterin bedeni ve ruhu yaralarla doludur. Dehşeti tüm açıklığı ile yansıtmaya çalışan yazar, kadının ismini belirtmez. Tüm acı çeken kadınların temsilcisine dönüştürür.

“Yoksul, sevgisiz ve güvensiz bir sistemin mağduru olarak ideolojik geçmişi ile hesaplaşır.” (Özkan, 2010: 54) Yaralı kadının dışarda “bekleyen” annesi de 12 Eylül döneminde yakınlarını kaybeden yaşlı annelerin temsilcisidir. “Annesi hala hanın önünde kızını bulmak için gözyaşı döküyor mu, yoksa öldüğüne inandı, ona babasınınkinin yanında boş bir mezar kazdırıp, içini kitaplarla mı doldurdu? Oğluna yaptığı gibi, kızını da boş bir mezara koyup, yapayalnız yaşadığı evine, yapayalnız anneliğine geri mi döndü?” (Söğüt, 2007: 51) sorularının yanıtları metin boyunca sorgulanır.

İşkence görmüş kadın üç kapılı handa hayata tutunmaya çalışır, fakat “ölü” gibidir. Dışarıda annesi de “yaşayan ölü”ye dönüşmektedir. “Dün gece yine polisler evi bastularsa mesela, kızı sanki kendi ellerinde değilmiş gibi, yerini sordularsa, evde tek bir kitap olmadığını bildikleri halde yine dolapları yıkıp, döşekleri deştilerse, sırf komşulara ders olsun diye, başka anneler başlarına gelebilecekleri görüp, kendi çocuklarına sahip çıksın diye, ibreti alem için, iki çocuğunun da öldüğüne inanan yaşlı kadını hırpaladıkça hırpaladılarsa... (Söğüt, 2007: 51) ifadelerinde olduğu gibi anlatıcı karanlık tabloda “belirsiz ve silik” olan unsurların okur bilincinde aydınlatılması gerektiğine işaret etmektedir. Darbe döneminde “işkenceler sebebiyle benlik bölünmesi yaşayarak intihar eden” yaralı bilinçlerin sayısı fazladır. “Tek tek bireyler kadar toplumun büyük bir kesimi “yaralı bilinçler” olarak yaşamak zorunda kalmıştır.” (Özger, 2010: 213) Şahbaz, yaralı bilince sahip kadın karaktere bakarken acı ve şiddetle yoğrulmuş hayatların birbirinin içine geçmiş sonsuz halkalar olduğunu söyler. Özellikle kadın öznelerin “kader akrabalığı”nın altını çizer: “Olanlar mütemadiyen olmaya devam edecekler. Hiç bitmeyen bir işkence gibi. Hayat kendini, kimseye sezdirmeden, her insanda ustalıklarla tekrarlar. Sanıyor musun ki bir hanın bodrumunda unutulmuş ve öldü sanılan tek tutsak sensin.” (Söğüt, 2007: 60)

Yaralı kadın ölümle yaşam arasında unutulduğunu düşünmektedir. Ataerkil toplumlarda kadın özne kendi benliğine yabancılaştırılır. Kadın karakter, kendi hayatını sorguladığında sıkça “bir yalan mı yaşadım ben” diye düşünerek umutsuzluğa kapılır. Kendisini yaşamı boyunca “çok yalnız” hissettiğini belirtir. Irigaray’ın vurguladığı gibi “Kadınlar için asıl tehlike” ataerkil sosyal yapı ve onun hizmetindeki dildir. Çünkü kadın dışlanır ve tek başına bırakılır (Durudoğan, 2010: 83). Kadının kendi duygularını ve düşüncelerini ifade etmesine izin vermeyen erkek egemen sistem onu “edilgen” kılar. Yaralı kadının Şahbaz’a “delirmek kurtuluş mudur? Delirerek kurtulmak istiyorum eski gerçeklerden. Kendime yeni bir gerçek yaratmak” (Söğüt, 2007: 145) istiyorum haykırışı onun var olma çabasının göstergesidir. Romanda susan sadece kadın birey değildir. Yaralı kadının zihninde canlanan siyasi olayların yaşandığı şehir de ülke de suskundur:

“Şehir sustu. Susturuldu. Oysa şuanda herkes alanlarda olmalıydı. Herkes şarkılar söylemeliydi. (...) Annemle birlikte yokuşun başındaydık ve üst üste yığılmış cesetlerin arasında abimi arıyorduk. Üst üste yıkılmış insanlar vardı. Tekmelerle öldürülmüş insanlar. Ölü bedenlerden sıcak bir korku tütüyordu. Yokuş aşağıya oluk oluk kan akıyordu. (...) Sadece tek bir tabanca sesi... Belki karıncayı bile ezmeyecek insanlar o panik halinde birbirlerini ezerek öldürdüler. Yokuş bir tuzaktı... bilemediler.” (Söğüt, 2007: 98)

Yazar için “döngüsellik” kavramı önemlidir. Tekrarları sıkça kullanma nedeni de içerik ve biçim uyumuna sağladığı katkıdır. “Ben zamanı yuvarlak görürüm. Saat gibi... başlar... yuvarlağı çizer ve yeniden başlar. Tekrarlar kedimerdiveni gibi yükselerek döner döner

döner...” (Söğüt, 2007: 101) diyen kadın karakterin gözünden acının ve işkencenin döngüsellığı ifade edilir. Şu sözler onun iç dünyasına ışık tutmaktadır:

“Uzun zamandır ağlamıyorum. Ne özlemle ne de acıyla... ağlıyorum. Oysa eskiden ne çok ağlardım. Abim kaybolduğunda, gözaltına alındığımda, dayak yediğimde, askıda ayak tabanlarımdaki yaralara tuzlar basıldığında, memelerim mengenalere sıkıştırıldığında, uçlarında sigaralar söndürüldüğünde... en çok da ağızımdaki dişler kırıldığında ... çok ağlamıştım. Acıdan değil, yapılanları hazmedemediğimden. Bir insan bir insana bunu nasıl yapar, demiştim. Nasıl yaparlar insanlar bunu birbirlerine. Hem de topluca, son derece rasyonel bir şeymiş gibi, sistemli ve hep birlikte. (Söğüt, 2007:171)

“Biz öldükçe biz yaralandıkça dünyanın sonu gelmeyecek ki... Karamsarlık ihanettir.” (Söğüt, 2007, s.101) diyen yaralı kadının acı dolu geçmiş ve umutsuz gelecek düşüncesine rağmen iyimser olma çabası dikkat çekmektedir. Mine Söğüt, *“ben bir itiraz yaratmaya çalışıyorum. Yaşadığımız hayat bu, bunu görüp sonra okuyan buna itiraz etsin, çünkü ben itiraz ettiğim için yazıyorum. Çünkü bunu değiştirme isteği duyuyorum ve kendi küçük hayatımda yollarını arıyorum. Önerdiğim şey bu ve bu bir umuttur.”* (<http://www.edebiyathaber.net/mine-sogut-cunku-ben-itiraz-ettigim-icin-yaziyorum/>) (E.T.10.02.2019) açıklaması ile karamsarlığı ihanet olarak gören cesur karakterleri ile duygu ortaklığının altını çizmektedir. Romanda kuşaklar arası farklılık olabileceği hususu da vurgulanmaktadır. Yaralı kadın, yaşlı annesini düşünerek *“ama annem için dünyanın sonu olabilir... iki çocuğu da gözaltında kaybolan annem için... Dünyanın sonudur belki... (Söğüt, 2007:101)* demesi annesinin çaresizliğinin ifadesidir. Ataerkil toplumlarda kadın öznenin farklı iktidar aygıtları tarafından uygulanan şiddet karşısında “alışma/hissizleşme” yaşamaya başlaması ona bireysel ve toplumsal kimlik edinme mücadelesinde önemli bir engeldir. Yaralı kadının annesine dair şu tasvirde “alıştı” ifadesindeki tekrarlar dikkat çekmektedir:

“Kapısının eli silahlı adamlar tarafından gece yarısı yumruklanmasına alıştı. İçeri giren adamların yatakları delik deşik etmesine.... Tüm dolapları devirmesine... tenceredeki yemeği yere dökmesine... alıştı. Ama çocuklarının yokluğuna alışamadı. Onları bulacak. En azından ölülerini bulacak. (...) Bir anne çocuğunu hiç kaybeder mi?” (Söğüt, 2007:103).

Anne figürü, yaşadığı çaresizlik karşısında “delirmeye” başlar. Anlatıcı, onun parklarda şuursuzca yatıp kalktığını belirtirken *“sokaklarda yaşayan özgür bir deli. Annelik esaretinden kurtulmuş bir kuş gibi. Dertten, kederden, endişeden muaf”* (Söğüt, 2007, s.167) olduğu ifadesi dikkat çekmektedir. Annelik rolü ataerkil toplumlarda kadın bireyin varoluş sancılarında önemli bir etkidir. Kadının özgürleşme serüveninde bir engele dönüştürüldüğü için “esaret” olarak tanımlanmaktadır. Mine Söğüt’e göre *“kayıp çocuk, çocuğunu arayan anne, çocukları ölmüş anne, yanı başındaki çocuğunu fark edemeyen anne... Bunların hepsi aslında ideolojik bir karmaşa içinde aklını yitirmek üzere olan insanoğlunun geleceğiyle ilgili kaygılarını ve çaresizliğini simgeliyor”* (<http://www.irmakzileli.com.tr/2003/08/02/mine-sogut-ile-soylesi/>) (E.T. 11.02.2019) Romanda çocuğunu kaybetmiş diğer annelerin de bir avluda buluşması ve birbirlerine dertlerini aktararak rahatlamaya çalışmaları feminizmin “kızkardeşlik” kavramını hatırlatmaktadır. Duygu ortaklığı neticesinde gerçekleştirilen “aktarım” iyileşme aracıdır.

“Bu avlu tuhaf bir avlu. Şimdi de beyaz saçlı bir kadın geliyor ağlayarak. O da çocuklarının yasıyla kavrulan bir kadın. Elinde tahta bir asa. Başında kızıl bir yemeni. Masmavi gözleri kör gibi. Geldi diğer kadının yanına oturdu. Hadi cami avlusundaki bu iki insan birbirine kendi korkunç masallarını anlatsınlar... her şeyi itiraf etsinler. İki kadının da çocukları öldü. Biri her

şeyin nedenini biliyor, biri hiçbir şey bilmiyor. Kör bakışlı kadının içine bakan gözleri, eski bir lanete dikili. Çocuklarını öldüren laneti ağzına alacak mı?” (Söğüt, 2007, s.168)

Anlatıcı, lanetlenmiş köyden tüm ülkeye yayılan toplumsal cinnetin “korkunç masallar” olarak dilden dile aktarıldığını belirtir. *“İktidar diye tarif ettiğimiz ve bize zarar verdiğini düşündüğümüz o kavramı önce kendi içimizde yarattığımızı ve onayladığımızı fark edelim istiyorum. Onun için toplumun irili ufaklı tüm kurumlarına, tüm tabularına başka başka açılardan ve mümkün olduğunca acımasız bir taraftan bakmayı öneriyorum”* (Ak, 2019:12) açıklaması ile Mine Söğüt, körlük metaforunu ustaca kullanır. Kadın karakterlerin sert gerçekliği birlikte görmeye başlama halleri söz konusu olmaktadır.

3- Kaderine direnen bir kadının hikâyesi: Mehtap

Romanın önemli karakterleri arasında yer alan Mehtap, yetiştirme yurtlarında büyümüş bir kadındır. Köyünde yayılan “lanet efsanesi” nedeniyle onun annesi öldürülmüştür. Anlatıcı, lanetin tüm karakterlerin yaşamında bıraktığı derin izleri tasvir ederken farklı kadın bireylerin öykülerinin bir sarmalda iç içe geçtiğini vurgular. Gerçek adı Emine olan Mehtap, ilerleyen yıllarda gazinolarda çalışmak zorunda kalmıştır. Kendi kimliğine yabancılaşmış Emine, üç yaşında iken yetiştirme yurduna gönderilmiştir. Mehtap’ın hikâyesi anlatılırken köydeki herkesin tüm haksızlıklar karşısında sustuğu vurgulanır. Roman boyunca köylülerin her şeyi sessizce izledikleri, tüm korkunç gerçekleri hızla kanıksadıkları belirtilir. Anlatıcı, özellikle kadına yönelik şiddetin nasıl sıradanlaştığının altını çizer.

Mehtap, *“şehrin merkezinde randevuevlerinin çok olduğu, bakkallarından ağzı çikletli Anadolu orospularıyla yedi kuşak İstanbullu yaşlı madamların yan yana alışveriş ettikleri bir semtte, iki küçük odadan oluşan ince uzun bir apartmanda”* (Söğüt, 2007:87) oturmaktadır. İşi nedeniyle toplumda dışlanan kadın karakterin yaşam alanı tasvir edilirken kimliklerindeki farklılıklar nedeni ile “marjinal” etiketine maruz kalmış diğer figürler ile birarada oluşuna dikkat çekilir. Mehtap, dokuz yaşındaki oğlu Burak’ın babasını bir kez görmüştür ve kimliğini bilmediği bu erkeği “kendi katili” olmasına rağmen sevmeye devam etmektedir. Mehtap, geceleri çok geç saate kadar çalışmaktadır. *“Her gece esrarlı sigaralar içtiği” ve “uyanırken düşler gördüğü”* (Söğüt, 2007, s.45) belirtilen Mehtap, çok zor koşullarında yaşama tutunma mücadelesini sürdürmektedir:

“Sabaha karşı mesaisi bitince yerin iki kat altındaki pavyondan, ayakkabılarının topuk sesini çınlata çınlata yukarı tırmanıyor. Kapıdan dışarı çıktığında sabaha varmaya çalışan gecenin ayazı yüzüne vuruyor. Kapıda bekleyen taksiye binmeden önce her seferinde, başını sağa çeviriyor, gözlerini kısıp sokağın en başındaki büyük gazinonun rengârenk neonlarına bakıyor. Bakıyor. Bakıyor. Orada çalışan uvertürlere de, assolistlere de lanetler okuyup sigara dumanı, içki ve umutsuzluktan ağırlaşmış, iyice ağırlaşmış bedenini taksinin arka koltuğuna ceset gibi atıyor.” (Söğüt, 2007:46)

Ayakkabısının topuk sesi yaşam belirtisi gibi olsa da Mehtap “ölü” gibidir. “Bir çocuk doğurmuş olmanın laneti” nin kendi omuzlarında yük olduğundan dert yanmaktadır. Oğlunu “hayata hiç verilemeyecek bir hesapmış gibi küfrede küfrede” büyüttüğünü belirtir. Doğurmasaydı, anne olmasaydı her şeyin daha soylu olacağını savunan Mehtap için *“orospu bir kadınla orospu bir anne arasındaki farkı hissettiğinde çocuğu aldırma için artık çok geçti.”*

(Söğüt, 2007:110) Mehtap paraya çok ihtiyacı olmasına rağmen seks filmlerinde oynamayı kabul etmez. *“Oğluna bir pavyonda çalışıyor olmanın hesabını verebilir ama seks filminde oynamanın hesabını veremez”* (Söğüt, 2007:55) cümlesi de baskın annelik rolüne işaret etmektedir. Pavyonda çalışmış yaşlı bir kadın, Mehtap’a *“oğlu olan kadınların seks filminde oynamaması gerektiğini”* söyler. (Söğüt, 2007:56) Hiçbir sosyal güvencesi olmayan Kadriye’nin başından geçenleri anlatır. Çalışamaz hale geldiği anda pavyonun tuvalet kapısına atılan kadın karakterlerin dramını paylaşır. Ağzında diş kalmadığı için zor konuşan yaşlı kadın, Mehtap’a eski kimliğine geri dönmek zorunda kalacağını söyleyip *“eski adını unutma”* der. Mehtap kendi ismine yabancı olduğunu, aslında eski adı *“Emine”* ile çağrıldığı anda dönüp baktığını o anda idrak eder. *“O eski ismini, geçmiş, olanları hatta olabilecekleri unutmak için çabalamaktadır, fakat yaşlı meslektaşı “Unutma ismini... Bir gün sana zorla verecekler” diye tekrar tekrar ikaz eder.* (Söğüt, 2007:57) Ataerkil toplumda iktidar aygıtları her alana müdahale ettiğinden dezavantajlı grubun üyesi olan kadın öznenin yaşamı da eril güçlerce yönetilmektedir.

Yaşamının keskin gerçeklerinin verdiği acıdan kaçıp sinemaya giden Mehtap, izlediği bir filmde Çingene kadının Kadriye’ye çok benzediğini fark eder. Zapt edilmez bir acıyla salonda aniden ağlamaya başlar. *“Aynı yaşlılık ve yoksulluk içindeydi. Ve aynı delilik... Mehtap geleceğinde ilk kez o yaşlılığı, yoksulluğu ve deliliği gördü.”* (Söğüt, 2007:58) Kadın öznelerin yaşamında önemli rol oynayan *“yaşlılık, yoksulluk ve delilik”* sadece gündelik yaşamın gerçeği değil, aynı zamanda sinemada kadın temsillerinde görülen kurmaca gerçekliktir. Film gösteriminin gerçekleştiği sinemada seyirciler çıkar çıkmaz temizliğe başlayan hademe, Mehtap ve oğlunun oturduğu koltuğun yanında bir paket bulur. İçinde *“kafa derisi yüzülmüş kesik bir baş”* olduğunu görünce kalp krizi geçirip ölür. Şahbaz, sinemada yaşananları anlatırken *“deliliğin ve cinnetin”* toplumsal boyutunu şu sözlerle ifade eder:

“Şehir cinnet geçiriyor ve kimse bunun farkında değil. Cinnet kanıksanabilen bir travma artık. İnsanlar birbirilerini kurşuna diziyorlar. (...) Cinnet veba gibi, sobalardan tütüüp, yoksul evlere bulaşıyor. Arsalara atılan cesetler, dere yataklarında bulunan paramparça bedenler, kanunsuzluk labirentinde kaybolup duran genç insanlar o kadar kanıksandı ki, sıradan cinayetler onların gölgesinde kalıyor” (Söğüt, 2007:67).

12 Eylül’e adım adım yaklaşılırken toplumsal kaos artmaktadır. Sinemada bulunan kesik başın romanda Salih tarafından öldürülen kadınlardan birine ait olduğu anlaşılır. Şahbaz, öldürdüğü kadınların vücutlarının her parçasını ayrı bir yere bırakıp kaçan Salih’in hikâyesini de anlatır. Gazetelerde kadın cinayeti haberi yayımlanırken katilin kurbanını en doğru yerlerinden kestiği vurgulanır. *“Bu iş anatomiden anlayan bir katilin işi”* (Söğüt, 2007:68) yorumu eklenir. Şahbaz, onun içgüdüsel hareket ettiğini, köyde çocukken izlediği kurban kesimi törenlerinin onun hafızasında geniş yer tuttuğunu belirtir. Semiha’yı öldürürken koçların kurban edilirken çıkardığı acıklı ve kısık sesi duymak isteyen Salih, onun tepkisizliğine öfkelenmiştir:

“Semiha’nın aklına bile gelmemişti paramparça edileceği. Salih, onu yine dövecek, sonra da eskisinden daha çok sevmeye devam edecek sanmıştı. O yüzden bir tespihböceği gibi kapanıp, başı kollarının arasında, Salih’in tekmelerinden korunmaya çalışırken gıkı çıkmamıştı. (...) Semiha, “Ne olur yapma...” dese belki yapmayacaktı. “Acı bana, yeter...” dese acıyacaktı. Ama o hiçbir şey söylemiyordu. Sadece katlanıyordu. (...) Salih “Seni öldüreceğim” dediğinde bağıramadı bile. “Peki öldür, sonra ben mutfağa gider, dolmanın

altını yakarım” der gibiydi. Ölmeyi, öldürülmeyi sıradan bir şeyi kabul edermişçesine, bekler gibiydi.” (Söğüt, 2007:69-70)

Salih ve ikizi olan Komutan Melih kendi elleriyle sekiz ay boyunca besledikleri koçun kurban edilişi sırasında *“çok sevdikleri bir canlıyı öldürmenin olabilirliğini”* (Söğüt, 2007:74) öğrenmiştir. Olay sırasında oluk oluk kan yere boşalırken *“güç ve hevesin aynada çoğalan görüntüler gibi çoğaldığı”* (Söğüt, 2007:74) belirtilir. *“Bir gün boğazlanarak, bıçaklanarak, yakılarak, asılarak öldürülecek bir sürü kadın”* (Söğüt, 2007:75) olduğuna işaret eden anlatıcının avluda hayvanlarla özdeşleşen *“kadın kurbanların”* varlığına dair sözleri dikkat çekicidir. Yazar, *“adaletsizliğin, hak yemenin, suskunluğun, gerçek ahlaksızlığın beslendiği, suçun meşrulaştırıldığı, akılsızlığın akılcı kalındığı bir yapı”* (Çelik, 2019:8) diye tanımladığı aile ile bir derdinin olduğunu ve devam ettiğini belirtir.

Kurban figürler arasında yer alan Mehtap, çürümüş düzenin bir parçası olarak yaşamakta güçlük çeker. Müşterisi olan erkekler onu *“eşya”* gibi görmektedir. Kadın bedeninin eril gücün zevk alarak seyrettiği veya dokunduğu bir nesneye dönüştürüldüğü görülmektedir. Mehtap’ın yaptığı işten öğrenerek sürekli kusmaya başlaması önemlidir. Biriktirdiği acıların dışa vurum halidir: *“Yıllarca tiksindiği o tükürüklerden neden artık tiksiniyor? Neden kendini tutamayıp müşterilerin üzerine kusuyor?”* (Söğüt, 2007:159) sorularının cevabı metinde sorgulanır. Mehtap kendisi ile birlikte olduktan sonra kafasına ölçüsüz tekmeler atıp ona işkence eden müşterilerini hatırlar. Kafatasının içinde beyninin büyüdüğünü ve patlamak üzere olduğunu hissettiği anları adeta yeniden yaşar. Kusma sorunu nedeni ile patronu onu kovduğunda *“işsiz ve beş parasız”* kalsa da *“tuhaf bir özgürlük duygusu”* (Söğüt, 2007:159) ile doludur.

İşten kovulan Mehtap, ilk kez evde yemek yapar. *“Sanki sıradan, normal bir anneymiş gibi”* yaptığı belirtilir. Anlatıcı, ataerkil toplumda iktidar aygıtlarının kurguladığı toplumsal cinsiyet rollerinin altını çizer. Toplumsal Son kalan parasıyla buzdolabını tika basa dolduran kadın karakterin *“küçük bir kız çocuğuyken pişirmeyi öğrendiği yemekleri, yıllar sonra yeniden teker teker yaptığı”* (Söğüt, 2007:174) söylenir. Bu ifadeler okuru ataerkil toplumda kurgulanan toplumsal cinsiyet rolleri üzerine düşünmeye sevk eder. Mehtap, evde örgü örmeye başlar. Semt pazarlarına gidip ördüklerini satar. *“On yıl önceki meşhur olmaya hevesli konsomatrisin yerinde birdenbire yaşlanmış yılgın bir kadın”* (Söğüt, 2007:202) vardır. Ceset gibi sürüklendiği araba içlerinden kendi benliğini tanımasına, özgürlüğüne kavuşmasına izin vermeyen *“ev içlerine”* geçmesi söz konusudur. Örgü örmediği zamanlarda namaz kılan Mehtap, artık bu mahalleden taşınmak istemektedir. *“Onu gündüz sokaklarda görmeye alışkın olmayan komşular, bir tuhaf bakıyorlar. Oysa eskiden hiç umursamazdı bu bakışları.”* (Söğüt, 2007:211)

Kadını *“evdeki melek”* ve *“canavar”* kadın diye sınıflara ayıran ataerkil bakış, her sınıfa farklı çağrışımlar yükler. Melek kadın rolü uyumlu, uysal, masum, yumuşak başlı kadına atfedilir (Gubar, Gilbert,1979: 20-23). Kendi potansiyelini ortaya koymaya çalışan kadın özneyi *“deli”* ya da *“şizofren”* diye itham eden otoriter eril yapı kadını kendi doğasına yabancılaştırmaya çalışır. Romanda kadın karakterlerin travmaları ve deliliğe uzanan öyküleri bu yabancılaştırma sürecine dikkat çekilerek işlenmektedir. Mehtap, elektrik kesintileri nedeni ile karanlıkta kalan mahalleden söz ederken bireylerin kendi kurtuluş hikâyelerini yazmasına izin vermeyen merhametsizliklerine, kararmış yüreklerine yapılan gönderme dikkat çekmektedir. *“Tüm şehir kapkaranlık, dışarıda lapa lapa kar yağıyor, hava Mehtap’ın düşünceleri gibi kasvetli”* (Söğüt, 2007:211) diyen anlatıcı, *“kuyruklara girip yağ almaya,*

filtresiz yerli sigara içmeye, evde tüpün bitmesine ve yenisinin günlerce bulunamamasına” (Söğüt, 2007:211) hiç alışık olmayan Mehtap için zor yaşam koşullarının sürdüğünü vurgulamaktadır.

Mehtap, sürekli hayal kuran bir karakterdir. “Pavyonda assolist olmasaydım hayatım bambaşka olabilirdi” diye düşündüğü her an hayaller kurmaktadır. Düşlerinde de toplumsal cinsiyet rollerinin dayatmalarından kurtulamadığı anlaşılmaktadır:

“Belki bir yerde tezgâhtarlığa girerdi. Yurtta tanıştığı kendisi gibi kimsesiz bir delikanlıyla evlendirilir, diğer kızlar gibi fabrikada işe sokulurdu. Art arda çocuklar doğururdu. Kocasına akşamları rakı masaları kurardı. Diğer kadınlarla birlikte çeşmede su kuyruğuna girerdi. Bakkal kuyruğuna, tüp kuyruğuna, yağ kuyruğuna... İzin günlerinde evi baştan aşağı temizlerdi. Kocasından dayak yediği geceler çocuklarına sarılıp salondaki yer döşeginde uyurdu. Ertesi gün barıştıklarında yeni bir bebeğe hamile kalırdı. O da herkes gibi sıradan bir hayatın içinde, eteklerinde küçük sevinçler, küçük üzüntüler .... Huzurla yaşlanırdı. ” (Söğüt, 2007:213)

Mehtap’ın evden sık sık kaçan oğlu Burak, din ve milliyete dair konularda gençlerin eğitilmesi amacıyla kurulduğu belirtilen bir kampa alınır. Kampta Kartal Abisine annesi Mehtap ile ilgili bilgi veren Burak, annesinin değişiminden söz eder. “*Kimse değişmez. Orospular hiç değişmez. Bizim dinimizde günahlar öyle kolay silinmez.*” (Söğüt, 2007:174) diyen Kartal adlı karakter erkek egemen toplumda kadını ikincil konuma mahkûm eden zihniyetin temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih boyunca kadını günahkâr ve suçlu gören güçler, kadını şeytanın işbirlikçisi gibi gösterip suç ve günahla ilişkilendirmiştir. Feminist eleştirmenlere göre aslında bu durum “*erkeğin korkaklığını bastırma çabasıdır*” Kampta gençlere öğretilen bilgiler kadın düşmanı zihniyetin yansımasıdır: “*İyilik ve kötülüğün Allah’ın yaratmasıyla olduğuna inanacaksın... Annem kötü. Annemi Allah yarattı. Annem kader. Annemi öldürsem... o da kader.*” (Söğüt, 2007:198)

Komutan Melih, oğlu olduğu anlaşılan Burak’ı himayesi altına alır. “*Burak olması gereken yerde artık*” (Söğüt, 2007:220) diyen anlatıcı, Mehtap’ın evde yapayalnız kaldığı anda ölmeye yattığını belirtir. Evdeki tüm ağrı kesicileri içen Mehtap, “*Bir firavunun mezarına uzanışı gibi*” boylu boyunca yatmıştır. Evine gizlice giren Komutan “*tıpkı yıllar önce öldürdüğü ablası gibi derin uykuda olan*” (Söğüt, 2007:220) kadını öldürür. Erkek karakterler en sevdikleri kadınları farklı zaman ve mekânlarda öldürmeye devam etmektedir. Kadının boynunu bir çevirişte kıran Komutan’ın kadına yaptığı işkence ayrıntılı biçimde yansıtılır:

“Yanında getirdiği paketten baltayı çıkardı, sapını tuttu. Avcunun içindeki tahta alev alev yandı. Baltayı iki eliyle kavrayıp kaldırdı... Mehtap’ı usta bir cerrah gibi... usta bir kasap gibi... parçalara ayırdı. Başı... kolları... bacakları... göğsü ve kalçası... tam yedi parça... her parça bir kuyuya ... her parça... bir kör kuyuya.” (Söğüt, 2007:221)

Mehtap’ın kulağından ince bir kan sızdığı anda Şahbaz hücrede kulağından hala iltihap akan yaralı kadın karakteri düşünür. “*Kadın karakterlerin içinden dışarı akan ne Şahbaz? O kanla o irin arasında nasıl bir bağ var? Onlar dövüldükçe içlerinden dışarıya neden hep bir şeyler akıyor? Kanlar, irinler hapsoldükleri yerden kurtulup mütemadiyen hayata sızıyor. Her yer o yüzden mi kan ve irin kokuyor Şahbaz?*” (Söğüt, 2007:110) soruları acı çeken tüm kadın karakterlerin ortak iç seslerinin soruları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Romanın sonunda Şahbaz bir açıklama yapar. “*Anlatacağım hikâyenin kahramanları gerçekten yaşadılar demiştim. (...) O kadını bir yıl... Tam bir yıl boyunca yaşattığıma... siz*

gerçekten inandınız mı?” diyen Şahbaz’ın bu sözlerinin ardından gazete haberleri belge niteliğiyle romanın sonunda sıralanır. “Almanak 1979” başlıklı ikinci kısım önemlidir. Gerçeklik ve kurmaca ilişkisini sorgulamamızı sağlamaktadır. Yazar, “yaşanmış olayları fantastikle bütünleştiren ve gerçekçiliği masalla harmanlayan dili ile romanlarını diğerlerinden farklı kılmıştır.” (Kızılgök, 2015:240) Roman boyunca anlatılan dehşet verici olayların benzerlerinin tarihleri ile gazete sayfalarında yer alması 12 Eylül 1980 öncesinde yaşanan toplumsal cinnetin boyutlarını ortaya koymaktadır. Birinci kısımda Şahbaz’ın anlattıkları ile doğrudan bağlantılı gazete haberlerinden şu örnekler verilebilir:

“Filipinler’de iki başlı bir bebek doğdu.

Minik bebeği yeni yılın ilk saatlerinde sokağa bıraktılar. (Söğüt, 2007:229)

Türkiye’den Suriye’ye kaçırdıkları kız çocuklarını 70 bin liraya satan şebeke yakalandı. Çocuklar zengin evlerinde hizmetçi olarak çalıştırılıyorlardı. (Söğüt, 2007: 233)

Hafif müzik sanatçısı Birsen Armağan’ın alkol komasından öldüğü anlaşıldı. Cesedine kimse sahip çıkmadığı için kimsesizler mezarlığına gömülecek. 1967 yıllarında şöhretin zirvesine ulaşan Armağan’ın cesedi morgda bekletiliyor. (Söğüt, 2007:234)

Beyazıt’ta Nazmi Önal adlı şoför, birlikte yaşadığı Nermin Coşkunsu’yu, kendisinden ayrılmak istiyor diye demir çubukla döve döve öldürdü (Söğüt, 2007:235)

Yaşar Çelik (18) kız kardeşinin ırzına geçen babasına adliyeden çıkarken saldırıp, boğazını kesti. Kız kardeşi Saadet Çelik (17) altı aylık hamile. (Söğüt, 2007:235)

Küçükbakkalköy’de liseli solcu bir kız evine giderken 4 kurşunla öldürüldü.” (Söğüt, 2007:235)

Ülkü Ocakları Uşak Şubesi kurucusu ve eski başkanı gece evine giderken öldürüldü. (Söğüt, 2007:235)

Roman, kanlı 1979 yılını önce kurmaca ile ardından gerçek belgelere başvurarak yansıtır. “Kan davasına dönüşen öldürmeler ve bazı illerde çıkan büyük çaplı olaylar “12 Eylül Darbesi”ne zemin hazırlamıştır.” (Özger, 2010:209) Anlatıcı, hem sağ hem de sol ideolojinin savunucularının darbe dönemlerinde alt üst olan yaşamlarına işaret etmektedir. Farklı görüşlere sahip insanlar “kaybedenler” listesinde ortak acılar çerçevesinde aynı tabloda yer almışlardır. Mine Söğüt, “insanın zaaflarından beslenen obur bir canavar” olduğunu savunduğu politikanın insanlığa hizmet etmediğini söyler. (Özkan, 2010:56)

Sonuç

Roman, Mine Söğüt’ün iyilik-kötülük, varlık-yokluk gibi zıt kavramları cesur bir dille sorguladığı, toplumu cinnete sürükleyen olaylara karşı öfkesini ve itirazını dile getiren bir eserdir. “İyi ve kötü” ya da “doğru ve yanlış” kavramlarının peşine takılıp hep sorular sordum. Bu sorulara cevaplar ararken de doğal olarak sistemi sorguluyorsunuz ve bir itiraz dili geliştiriyorsunuz.” <https://sanatkaravani.com/mine-sogut-roportaji/> (E.T.11.02.2019) diyen yazar, kadın sorununu doğru anlayabilmek için toplumsal kimliğin erkeklik kurgusunu nasıl inşa ettiğine odaklanmak gerektiğini savunmaktadır. Kadın öznenin özgür ve mutlu olabilmesi bulaşıcı kötülük ve cinnet halinin sona erdirilmesi ile bağlantılıdır. “Bireyden başlayıp sistemin her yerine bulaşan bir kötülük nasıl oluyor da bu kadar iktidarda olabiliyor, onu sorguluyorum” <http://kolektifpsikoloji.com/zaman-tanrinin-ta-kendisidir-bir-mine-sogut->

roportajı/ (E.T. 11.02.2019) diyen yazar, karakterlerin iç dünyasına odaklanmaktadır. Gerçekliği yumuşatan, mutlu sonlara inandıran alışılmış masallar yerine çarpıcı ifadelerle dehşet dolu darbe dönemi masallarını dile getirmektedir.

Üç Kapılı Han başta olmak üzere romanda tasvir edilen mekânlar bireyi tutsak eden hayali hapishanelere yapılan göndermelerle iktidar ağlarını temsil etmektedir. “*Kadın ya da erkek fark etmiyor, hepimiz kendi inşa ettiğimiz kocaman bir hapishanede yaşıyoruz. Kimimiz parmaklıklara yakın, kimimiz uzak...*” (İpşiroğlu, 2014: 303) diyen Mine Söğüt, romanda farklı ideolojileri savunan öznelerin tümünün benliğinin yaralanmasına neden olan tutsaklığa karşı çıkmaktadır. Bu tutsaklığa mahkûm eden travmaları yansıtmaktadır. Daniel Podell’in vurguladığı gibi travmatik deneyimleri ifade etmek çok güç olduğundan dilin temsil etme yeteneğinden yoksun kalması söz konusu olabilir. “*Sanatçının simgeleştirme kapasitesi, bu travmatik deneyimleri üzerine düşünülebilir bir alana çevirir ve sanatçı toplum için de yas tutmuş olur*” (Akt. Erkan, 2017:53).

Mine Söğüt, gazeteci ve yazar olarak darbe döneminin yasını tutarken çarpıcı söyleyişle toplumsal yüzleşme sağlar. Romanda şiddet ve işkence unsurları ayrıntılı biçimde yansıtılmıştır. “*Kurbanların canını yakmaya, onların onurlarını kırmaya ve dirençlerini yıkmaya yönelik*” işkence, “*dehşete düşürmeyi; yakınları, komşuları, arkadaşları ve giderek bütün bir toplumu dehşete düşürmeyi amaçlar.*” (Michaud, Akt. Özger, 2010:120) Yazar, hem fiziksel hem de psikolojik işkence görmüş karakterlerin iç dünyasını yansıtırken dehşete düşmüş bir toplumun bilinçaltını ortaya çıkarmaktadır. Yaralar ortaya çıkarılmadan ve deşilmeden iyileşmenin mümkün olamayacağını savunmaktadır. Ensest, cinayet, işkence gibi temalar işlenirken kurmaca dünya aracılığıyla toplumsal yüzleşme sağlanmaktadır.

Romanda toplumsal hezeyan anlatılırken cinnet diline başvurulmaktadır. Bireylerin ve toplumun ruhundaki kaos, iktidarın farklı aygıtlarına dikkat çekilerek betimlenmektedir. Korku ve delilik kavramları, psikolojik ve sosyolojik boyutları ile irdelenmektedir. 1979 yılını anlatan yazar, siyasi cinayetlerin en fazla yaşandığı zaman dilimine ayna tutmaktadır. Mine Söğüt, iyilik ve kötülüğün, yaşam ve ölümün, doğru ve yanlışın anlam dünyasının erkek hegemonyasında nasıl kurgulandığına odaklanmaktadır. Şahbaz, iyiye ve iyiliğe yakın söz ve davranışlarına rağmen iktidarın öteki yüzüdür. O da baskı unsuru ile bireyliği yok eden karanlık güçlerin bir temsilcisidir. Okurları kendi iç dünyalarındaki “şahbaz”ı düşünerek karanlık duygu dünyaları ile yüzleşmeye sevk etme söz konusudur.

KAYNAKÇA

- Ak, E. (2019). “Sert Bir Yüzleşme Daveti” adlı Söyleşi, Cumhuriyet Kitap, S. 1514, 12-13.
- Aksakal, A. (2014). Kitapçı Dergi, Mine Söğüt ile Söyleşi, S.12.
- Berkday, F. (1987). Bedendeki Toplum Toplumdaki Beden. Tarih ve Toplum, 42.
- Cixous, H. (1976). "The Laugh of the Medusa." Trans. Keith Cohen, and Paula Cohen, Signs1.4, 875-93.
- Clinton, J. W. (1985). “Madness and Cure in 1001 Nights” Studia Islamica. 61, 107-125.
- Çelik, E.(2019). “Bu Bir Öfke Kitabı” Adlı Söyleşi, Hürriyet Kitap Sanat, S.108.
- Durudoğan, H. (2010). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: İkinci Dalga Fransız Feminizmine Kısa Bir Bakış. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

- Erkan, A. (2017). Bu Konuşmada Hiçbir Şey Olmayacak, Sizi Temin Ederim, Edebiyatın İzinde Delilik ve Edebiyat, (Yay. Haz. Banu Öztürk, Didem Ardalı Büyükarman, Seval Şahin) Bağlam Yayıncılık, 49-56.
- Gilbert, S., & Gubar, S. (1979). *The Madwoman in the Attic the Woman Writer and the Nineteenth-century Literary Imagination*. New Haven: Yale University.
- Humm, M. (2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. (Yay. Haz. Gönül Bakay), İstanbul: Say Yayınları.
- İpşiroğlu, Z. (2014). *Kadınların Gözüyle Yazmak ve Yaşamak, “Mine Söğüt” Cumhuriyet Kitap*.
- Kas, B. (2018). *Mine Söğüt’ün Romanlarında Postmodern Unsurlar*, Ahi Evran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Kaya, S. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Ruh Hastalıkları*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Kızılgök, M. (2015). *“Mine Söğüt’ün Romanlarında Halk Kültürü Unsurları*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Koçak, A. (2017). *Türk Halk Anlatıları Ekseninde Deli Tipine İşlevsel Bir Yaklaşım*, Edebiyatın İzinde Delilik ve Edebiyat, (Yay. Haz. Banu Öztürk, Didem Ardalı Büyükarman, Seval Şahin) Bağlam Yayıncılık, 148-157.
- Michaud, Y. (1998). *Şiddet*, (Çev. Cem Muhtaroglu), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Narlı, M. (2013). *Edebiyat ve Delilik: Türk Roman ve Öyküsünde Deliler ve Delilik*. Ankara: Akça Yayıncılık.
- Özger, M. (2010). *12 Eylül Romanlarında Bellek, Özne ve İktidar Kavramlarının İncelenmesi*, Doktora Tezi, Muğla Üniversitesi.
- Özkan, K. (2010). *“Herkes Geçmişinin Ağırlığından Kurtulmaya Çalışıyor” Söyleşi*, Notos Öykü Ekim –Kasım 2010, 50-56.
- Aslan, P. (2017). *Füruzan’ın Sevda Dolu Bir Yaz’ında Çaresizlik Hali Olarak Delilik*, Edebiyatın İzinde Delilik ve Edebiyat, (Yay. Haz. Banu Öztürk, Didem Ardalı Büyükarman, Seval Şahin) İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 132-139.
- Podell, D. (1995). *“Art and Trauma”*. *International Journal of Psycho Analysis*” S.76, 991-1005.
- Sarı, B. (2016). *Mad Women of Literature*, Master Thesis, Gender and Narrative in Mine Söğüt’s Writings, Sabancı University.
- Sass, L. A. (2013). *Delilik ve Modernizm: Modern Sanat, Edebiyat ve Düşünce Işığında Akıl Hastalığı*. (Çev. Ender Gürol) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Söğüt, M. (2007). *Şahbaz’ın Harikulâde Yılı 1979*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Söğüt, M. (2014). *Darbeleri Kalemler*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://bianet.org/biamag/kadin/127494-kadin-yazarlarin-kendine-ait-bir-odasi-yok> E.T.

11.02.2019

<https://sanatkaravani.com/mine-sogut-roportaji/> E.T.11.02.2019

<https://www.murekkephaber.com/murekkep-soylesilerde-bu-hafta-mine-sogut/1095/E.T.>

10.02.2019

<https://yesilgazete.org/blog/2015/05/19/3-kadin-yazarla-delilik-hakkinda-bizim-ulkemiz-insanlarini-delirtiyor/> E.T.10.02.2019

<http://www.edebiyathaber.net/mine-sogut-cunku-ben-itiraz-ettigim-icin-yaziyorum/> E.T.10.02.2019

<http://www.irmakzileli.com.tr/2003/08/02/mine-sogut-ile-soylesi/> E.T. 11.02.2019

<http://kolektifpsikoloji.com/zaman-tanrinin-ta-kendisidir-bir-mine-sogut-roportaji/> E.T. 11.02.2019

BİLİM VE TEKNOLOJİK GELİŞMENİN ÇEVRESEL YANSIMALARI**Doç. Dr. Şafak KAYPAK**

Hatay MKÜ

Özet

Bu çalışma, bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin çevreye yansımalarına odaklanmaktadır. Canlı doğanın bir parçası olan insan türü, yerleşik kültüre geçtikten sonra, bilgi birikimi giderek artmış, önünde yeni ufuklar açılmıştır. İnsan, zekâsı, geliştirdiği teknoloji ve yönetsel gücü ile doğa üzerindeki etkisini giderek artırmış ve doğayı kendi istemleri doğrultusunda değiştirme olanağına kavuşmuştur. Bilim ve teknoloji, birbiri ile yakın ilişkili iki kavramdır. Bilim, deney, gözlem ve araştırmaya; teknoloji ise, alet ve araç yapımına dayanır. Bilimsel ve teknolojik gelişme, insanoğluna güç verirken bir takım sonuçları da beraberinde getirmiştir. Sanayileşen bilim, belirli bir safhada doğanın sırlarını keşfettikçe doğayı dönüştürmeye başlamıştır. Günümüzde, bilgi toplumu ile birlikte, bilimin ve teknolojinin çok hızlı değiştiği ve teknolojik gelişmelerin toplumsal çevreye de yansiyarak etkilediği söylenmektedir. Bilim ve teknolojik gelişmenin, insanoğlunun daha iyi bir dünyada yaşama arzusunun inkârı mümkün olmamakla birlikte; bu sürecin, uzun vadede yaşamı ve kentsel ekolojiyi tehdit eder boyutlara ulaşması genellikle göz ardı edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilim, Teknoloji, Gelişim, Çevre, Çevre Sorunları**Abstract**

This study focuses on the reflection to the environment of developments in science and technology. The human species, which is a part of living nature, has increased its knowledge and new horizons have been opened after the transition to settled culture. Man has increased his influence on nature with his intelligence, technology and managerial power and has been able to change the nature according to his own demands. Science and technology are two closely related concepts. Science, experiment, observation and research; technology is based on tool and vehicle construction. Scientific and technological development, while giving power to human beings brought some results. The industrialized science began to transform nature discovering the secrets of nature at a particular stage. Nowadays, with the information society, it is said that science and technology changing very rapidly and the impact of technological developments on the social environment. Although it is not possible to deny the contribution of science and technological development to the desire of human beings to live in a better world; this process is often ignored in the long run threatening life and urban ecology.

Key Words: Science, Technology, Development, Environment, Environmental Problems

GİRİŞ

Bilim ve teknolojinin geliştirilmesi insanlık tarihinde oldukça eskilere uzanmaktadır. İnsan, doğa karşısındaki zayıflığını, zekâsını kullanarak geliştirdiği teknikler sayesinde azaltmıştır. Toplumların gelişmesinde bilgi ve buluşların rolü çok büyük olmuştur. İnsanın ateşi bulması, yaklaşık olarak günümüzden elli bin yıl öncedir. Bu buluş sayesinde yiyeceklerini pişirmiş, ısınmış, geceleri aydınlanmış ve vahşi hayvanlardan korunmuştur. İnsanoğlu, toplu halde yaşayıp bir kültür oluşturmaya başlayınca, hep daha iyi yaşamaya uğraşmıştır. Tarihsel süreçte insan, deney ve gözlemlerle bulduklarını uygulamış; iş yaparken önce kendi gücünden yararlanmış; yetmemeye başlayınca hayvanı evcilleştirmiş, onu yardımcı alet olarak kullanmıştır. Sabanın bulunuşu, tarım yapmasına ve toprağa yerleşmesine büyük ölçüde yardım etmiştir. Dili ve kültürü aktarmaya yarayan yazı, denizlere açılmaya olanak sağlayan pusula, savaş biçimini değiştiren barut, haberleşmeyi hızlandıran telgraf, eğitimi yaygınlaştıran kâğıt ve basımevini, buhar makinesi ve elektrik eklenmiştir.

İnsan zekâsı bilimi sınırsız kılmıştır. Teknoloji, insanın sınırlarını, bakış açısını genişletmiş, kendine güvenini artırmıştır. Teknolojik gelişme, bilimle pekişince insanoğluna ciddi bir güç ve egemenlik olanağı sağlamıştır. İnsan, teknolojiyi doğa olaylarına karşı kendi gücünü ve müdahale olanaklarını artırmak için geliştirmiş; ama teknoloji geliştikçe onun bağımlısı olmaya başlamıştır. Bilimsel devrimlerin en önemli sonucu, sanayileşme sürecini başlatması olmuştur. Sanayi Devrimi, teknolojik gelişmeyi; sanayileşme, doğaya hâkim olma sürecini hızlandırmıştır. Kitle üretimi, fabrika sistemi, bilime dayalı teknolojiler ortaya çıkmış, modern teknoloji ile insanlık tarihi birlikte yürümüştür. Teknolojik gelişme ve sanayileşme, daha az maliyetle daha çok üretmek amacına hizmet etmek için kurgulanmıştır. Bilginin ticarileşmesi, modern ekonomide yeni bir sektörün oluşumuna neden olmuştur. Her yeni gelişme yenisini tetiklemiş, ileri teknolojiler ile tanışılmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler yaşam çevresini yapaylaştırmış, yapay zekâ ile insan makine ile yarışır duruma gelmiştir.

Çünkü teknolojinin gelişmesi, duraklaması, yön değiştirmesi gibi olayların toplumsal olaylar ve politik kararlardan etkilenmemesi mümkün olmadığı gibi; teknolojik gelişmelerden etkilenmeyecek bir toplumun olması da mümkün değildir. Bilim ve teknolojik gelişmelerin sayısız yararlarının yanında; dünya ve insan yaşamı açısından yarattığı sorunlarla sakıncaları da gündeme gelmektedir. Yoğun sanayi üretimi, çevre üzerinde ciddi bir tahribata neden olmuştur. Ekonomik gelişme için sınırsız bir doğal kaynak olarak görülen çevresel kaynakların bilinçsiz ve sorumsuzca kullanılması sonucunda, insan-çevre ilişkilerinde sorunlar ortaya çıkmıştır. Gelişme kaynağı sayılan çevrenin, sanıldığı gibi tersine sınırlı bir kaynak olduğu anlaşılmıştır. Bu gerçek, çevrenin bilim ve teknolojinin gelişmesinin sınırı olduğu anlamına gelmektedir. Bir yandan, çevrenin tahribinin doğuracağı tehlikeler; öte yandan çevresel sorunların insan sağlığını doğrudan tehdit etmeye başlaması, etik kaygıların insanlığın gündemine girmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, bilim ve teknolojik gelişmenin ‘insan ve doğaya dost olması’ gerektiği anlayışı gelişmeye başlamıştır.

1.BİLİM VE TEKNOLOJİNİN TANIMI VE ANLAMI

Günlük dilde bilim ve teknoloji birbirinin yerine kullanılan eş anlamlı sözcükler olarak görülür. İkisi yakın ilişkili olmasına rağmen aynı şey değildirler. *Bilim*, bilginin akılcı ve sistematik bir

biçimde elde edildiği bir takım süreçleri içerir. Bilim, evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak yasalar çıkarmaya çalışan düzenli bilgi diye tanımlanır (TDK, 2018). Bilimin temeli bilgi edinmektir. Dünyadaki olayların nedenini bulmak amacıyla bilgi elde etme ve biriktirme yoludur.

Teknoloji, bir sanayi dalı ile ilgili yapım yöntemlerini, kullanılan araç, gereç ve aletleri kapsayan bilgi olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Tekniğin bir disiplin haline gelmesi teknolojiyi doğurmuştur. Teknik, Yunancadan Fransızcaya geçen bir sözcüktür. Bir sanat, bir bilim, bir meslek dalında kullanılan yöntemlerin tümüdür. Teknoloji, elde edilen teknik bilginin günlük yaşamda kullanılması veya uygulanmasıdır. Teknoloji, insanın ihtiyaçlarına uygun yardımcı alet ve araçların yapılması ya da üretilmesi için gerekli bilgi ve yetenektir (Saçlı, 2009:42). Bir işin nasıl yapılacağına tekniğini bilmek teknoloji düzeyidir.

Bilim, tarih içinde insanın gelişimi sonucu çevresine duyduğu ilgiden doğmuştur. İnsanın bilme ve öğrenme merakından doğmuştur. Bilimle uğraşan bilimsel bilgiyi kullanan kimse ‘bilim insanı’; bilimsel bir konuda çokça bilgisi olan, yeni bir buluş yapan kimse ‘bilgin’ olarak tanımlanır. Belli bir konuda fazla okuyan kişi bilgi sahibi olabilir, kültürlü kişi olarak değerlendirilebilir; ama bilgin (âlim), bilim insanı olarak değerlendirilemez.

Bilim, organize edilmiş bilgiler bütünüdür. Türkçe bil-mek temeline dayanır; bir düşünme yöntemidir. Olayları anlama ve açıklama yoludur. Bilim tarafsız gözlem ve deneylerle elde edilen düzenli bilgiler topluluğudur (Erdoğan 2003:5). Farklı gibi görünen olayların aynı nedene, bir yasaya bağlı olduğunu ortaya koyar. Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim diye tanımlanır. Bilim, doğayı, kendimizi ve toplumsal yaşamı değiştirmede, ortaya çıkan değişimleri çözümlemede tek yol gösterici kavramdır.

Bilim ve ilim sözcükleri birbirine karıştırılmaktadır. Temel olanın ilim olduğunu düşünenler vardır. Arapça kökenli olan ilim, bir işin, aracın veya konunun ayrıntısı, özelliği ve niteliğini bilmekle ilgilidir. İlim daha öznel nitelikte iken; bilim daha geneldir. Eskiden bilim ile fen kavramları da birbirinin yerine kullanılırdı. Artık, fennin yanında, yasaları olmasa da, ilkeler koyan, kuram oluşturan sosyal bilimler de bilim olarak kabul edilmektedir.

Bilim, bilgi sağlama çabasıdır. İnsan çevresine bilme ve anlama isteğiyle yönelir. Bu yönelimin sonucunda bilgi sahibi olur. Bilinçli bir varlık olan insanlardaki bu algılama ve kavrama etkinliğine ‘bilme’; elde edilene şeye de ‘bilgi’ denir. İnsan bilgi üzerine düşünür. Bilgi doğuştan gelmez. Gelseydi eğer kimse bilgisiz doğmaz; fakat sadece içgüdü ile sınırlı kalırdı. Bilgi, öğrenme, gözlem ve araştırma yoluyla elde edilen gerçek ve insan zekâsının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünsel üründür. Doğru ise değerlidir. Yanlış bilginin değeri yoktur. İşlenmemiş ham bilgiye ‘veri’ denir. Bilgi taşıdığı özellikler bakımından gündelik bilgi, dini bilgi, teknik bilgi, sanat bilgisi, bilimsel bilgi, felsefi bilgi, sosyolojik bilgi gibi çeşitlere ayrılabilir. Doğal olarak günümüzde bilgi türlerinin sayısı da artmıştır.

Bilim bilimsel bilgiyi temel alır. Güvenilir ve sağlam bilgi elde etme her türlü bilimsel çabanın başlıca amacıdır. Bilimsel bilgi, doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanabilen olgu ve olaylardan bir bilimsel yöntem yardımıyla ortaya konabilen bilgidir. Sübjektif nitelikli ve soyutlamaya dayalı ve bilimsel yöntem kullanılmamış bilgiler bilimsel değildir.

Bilim, bilginin ne olduğu ile ilgilenir. Bilim için bir olayda kullanılan sonuca götürücü bilgi önemlidir. Bilginin ne olması gerektiğini araştırmaz; ne tür bilginin veya neyin bilim olduğu, neyin bilim olmadığı tartışmasını yapmaz. Bununla bilgi felsefesi ilgilenir.

Bilgi sevgisi olan felsefe “ne” diye sorarken; bilim “neden” ve “nasıl” sorularını sorar. Duyu organlarımızla algıladığımız ve bilincimizle saptadığımız olaylarla kendini sınırlar. Bilim, doğal ve toplumsal gerçekliğin daha iyi anlaşılmasını ve belirli ölçüde de olsa denetlenmesini sağlar. Toplumun itici gücünü, üretim biçimini ve gelişmesini belirler. Bir toplumun bilim düzeyi, onun geri, az gelişmiş ya da, gelişmiş olduğunun bir ölçütüdür.

Bilim farklı boyutlarda ele alınmaktadır; Bilimin *ürün boyutu*, en eski ve kabul gören şeklidir. Bilim, ürün olarak sonuçta ortaya çıkan kanıtlanmış bilgi şeklinde görülür. Bilim bir amaçtır. Bir çalışmanın sonucunda ortaya konulan şey eğer belli kurallar ve sağlamalarla kendini tekrarlayabiliyorsa bilimdir. *Süreç olarak*, bu tür bilgi elde etmek için izlenen yol olarak algılanmaktadır. *Etkinlik yaklaşımı* bilimi, bilim insanları topluluğunun etkinliği olarak görmektedir. Bilim bir araçtır ve hiç kimsenin tekelinde ve izninde değildir. Herkese açıktır. İsteyen herkes bilimsel çalışma yapabilir. Bilimi bir kişi üretse bile, etkileri hem evrensel, hem de gündelik boyutlarda hissedilir. Her zaman soruşturmaya açıktır. Ama günümüzde bilime de bir takım ölçütler koyma gereği duyulmaktadır (Kaypak, 2018:13).

Bilim üç açıdan değerlidir: *Pratik bir değeri vardır*. Bilim sayesinde teknoloji üreten insan, temel sorunlarını çözebilir, yaşamını maddi ve manevi bakımdan geliştirebilir. Bilim, toplumun üretim tarzını ve itici gücünü belirler. *Entelektüel değeri vardır*. Bilim, insanın bilme isteğini, merakını karşılar. İnsana evreni anlama olanağı sağlar. İnsan, bilim sayesinde doğal ve toplumsal gerçekliği anlayabilir. *Ahlaki değeri vardır*. Bilim, insana belirli bir dünya görüşü oluşturma, belli ilkelere göre düşünme, dünyaya bilimin sağladığı bilgilere göre bakma olanağı verir. İnsana bilimsel bir zihniyet kazandırır. Bilimsel zihniyet ise, insanlara dürüst ve tarafsız olmayı, olayları ayrıntılı ve uzak görüşlü bir biçimde ele almayı öğretir ki; bunlar ahlak ve erdem en önemli özellikleri arasında yer alır (Baydar vd. 2008).

Bilimler, düşünce biçimleri, bilgi türleri ve yöntemleriyle farklılaşabilir. Doğada ve toplumda olaylar cansız, canlı, ruhsal, sosyal gibi çeşitlilik gösterdiğinden bilimsel bilgi de farklı bilgi türlerine ayrılır. Bu yüzden, bilimi kendi içinde ayırma yapmak gerekir. Bu gruplandırma farklı şekillerde olabilir; *Yöntemleri açısından bilimler*; normatif ve gerçek bilimler diye; *Konularına göre bilimler*; formel (biçimsel) ve pozitif bilimler diye ayrılırlar.

2. BİLİM VE TEKNOLOJİNİN GELİŞMESİ

İnsan, doğada var olduğundan beri doğa koşullarına karşı yaşam mücadelesi vermiştir. Doğanın en donanımsız varlığıdır. Bedensel olarak hayvan kadar güçlü değildir. Buna rağmen, dünyanın egemen türü haline gelebilmiştir. Bunun nedeni, öteki türlerde bulunmayan bir özelliğe beyne sahip olmasıdır. Bilme yetisi olan akli sayesinde doğa karşısındaki yetersizliklerini yenecek teknikler bulabilmiştir (Erdem, 1994:11). İnsan denilen canlı bilinmezden hoşlanmamaktadır; bilinmeyen, açıklanamayan onun için karanlık bir alandır. Bir şey illa bildik ve tanıdık olmalıdır. Bildiği onun olmuş, gücünü artırmıştır.

Teknolojinin geçmişi bilimden çok daha eskidir. En basit toplumlarda bile teknolojiyi şekillendiren bir bilgi yapısı vardır. Örneğin, olta yapmak, ok ve yay kullanmak, sal yapmak

gibi. Bu bilgi bilimsel değildir. Teknik bilgiyi insan ihtiyaçları doğurmuştur. Bilimsel yöntemlerle değil, sınama yanılma yoluyla elde edilmiştir. Örneğin, mağaralarda yaşayan insanlar ateşi kullanıyorlardı. Ama oluşturma ilkelerini bilmiyorlardı, zamanla deneyerek öğrendiler (Özkalp, 1995:393). Tekniği, doğa yasalarının günlük yaşamda kullanılması yaratmış; insanı doğaya karşı üstün kılmıştır. İnsanın hayatta kalabilmek icat ettiği teknoloji yaşamın ayrılmaz parçası olmuştur (Saçlı, 2009:42). Teknolojinin insanın gelişimi ile birlikte doğru orantılı olarak geliştiği söylenebilir (Vural, Sabuncuoğlu, 2008:6).

Bilim teknolojidenden farklı olarak yakın zamanlarda ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Çünkü bilimsel bilgiye ulaşmak, birtakım ilkelere ve süreçlere bağlı bir gelişmedir. Her bilgi bilimsel değildir. Gelişigüzel elde edilirse bilimsel olmayabilir. Doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanma gereği olmayan düzensiz bilgi diye adlandırılan bu bilgiler, günlük hayatımızı kolaylaştırarak çevremizden daha iyi yararlanmamızı sağlar. Bu bilgiler, soyut (zihinsel) olabildiği gibi uygulamaya dönük (somut) bilgiler biçiminde de olabilir (Doğan, 1995:2-3).

Bilimsel bilgi, kanıtlanma olanağı veren olay ve olguları içerir. Bilimde sonuca götürücü süreç “bilimsel yöntem” denilmektedir. Kanıtlanmış bilgi bilimin ürün boyutudur. Bilimsel bilgi, bir kişi veya kişiler tarafından bulunsa bile toplumsal ve evrensel olarak tüketilir. Nesne ve olgular arasındaki ilişkilerin sistematik ifadesidir (Armağan, 1988:21). İnsanoğlunun temel çaba ve etkinliklerinden biri bilgi üretmektir. Bu üretimin etkileri hem evrensel, hem de gündelik boyutlarda hissedilir. Bu nedenle, bilgi, insanın dış dünya (yakın ve uzak çevre) ile uyumunu sağlayan önemli bir etkidir. Yol göstericidir, bir ışıktır. İnsanın tarım yapması uzun zaman içinde çeşitli bitkilere ilişkin kazandığı bilgi ve deneyden yararlanması sayesinde mümkün olabildiği gibi; toprağa bağlanması, kentler, kültürler ve uygarlıklar kurması da biriken bilgi ve tecrübelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Doğan, 1995:1).

Tekniğin gelişimi ile bilimin gelişimi arasında sıkı bir bağ vardır. Eski çağlarda teknik bilime öncülük ederdi. Bilimin gelişmeye başladığı yıllarda bu ilişki tersine dönmüştür. Bilim teknik karşısında öncü rolü oynamıştır. Bilimsel bir şekilde ispatlanmış bilgi yeni teknolojilerin doğmasına hizmet eder. Bilim gelişmiş toplumlarda bir kurum olarak görülmektedir. Bu kurum teknolojik keşiflere temel hazırlar ve hızlandırıcı bir rol oynar (Özkalp, 1995:395). Bilimin amacı, evreni tanımak, olayları yansız ve çıkar gözetmeden incelemektir.

İnsanı bilime yönelten insani merak ve çabaların istenen biçimde bilim üretmeye olanak veren yöneme kavuşması için uzun bir zaman geçmiştir. İnsanlar, tarih boyunca doğa ile ilgili olayları, bilimsel bilgiden yoksun oldukları için, mistik yollarla inançlar, büyü, sihir ve kehanetle açıklamışlardır. Efsane döneminden bilimsel bir döneme geçiş hemen olmamıştır. Eski çağlarda, Araplar, Eski Yunanlılar ve Mayalarda çok az insan bilimsel bilgi ile uğraşmış, matematik ve astronomi üzerinde çalışmalar yapmıştır. Bilim ve teknolojiyi birleştirmek üzerine büyük bir çaba göstermemişlerdir. Antik çağ Yunan düşünürlerinin karakterize ettiği kozmolojik dönemde, düşünürler ilgilerini dünya ve evrendeki varlığı temel alan doğaya çevirmişlerdir. Doğanın oluşumu ile ilgili ama yine de sınırları zihinsel olan bir takım öncüller üzerinde durmuşlardır. Onlar için doğanın ama maddesi, su, hava, ateş, toprak ve sonsuz veya sınırsız bir varlıktır. Eski Yunanlılar gelişmiş bir bilgi yapısına sahip olmalarına rağmen bunu teknolojiye aktaramamışlardır. Bunun nedeni, eski Yunan toplumunun toplumsal yapısı ve

değerlerinde yatmaktadır. Yunanlılar bilimi, felsefenin bir parçası olarak görmekte, kendi felsefi amaçları için bilimi araştırmaktaydılar (Özkalp, 1995: 395).

Ortaçağ'da her şey dinin etkisi ve baskısı altında girmiştir. Bilim Avrupa'da öğrenmenin yeniden doğuşuyla canlanmıştır. 16. yüzyıldan itibaren Rönesans ve Reform'un ardından bilimsel alanda yaşanan hızlı değişimler yaşamın her alanına yansımış; Yeniçağlarda gelişmeye başlamıştır. Copernicus, Galileo ve Newton astronomi ve fizikte önemli başarılar sağlamışlardır. Bilim uzun yıllar saf akılla sınırlı zihinsel faaliyet olarak algılanmış, deney ve gözlem ikinci planda kalmıştır. 17. yüzyılda Aristoteles'in tümdengelimci zihinsel mantığının yerine, tümevarımcı yöntemi Francis Bacon koymuştur. Bacon, Descartes ve Newton'un çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Bilime deney yöntemini getiren Bacon'a göre, büyük bir güç olan doğanın karşısına çıkmak için insanın elinde tek bir güç vardır: bilgi. "Bilmek egemen olmaktır". "Bilgi tükenmez bir güç kaynağıdır" (Kaypak, 2018:36-37).

Teknik bilginin özelliği yarar sağlamasıdır. Araç ve makineler, insan için işleri kolaylaştırdığı, yararı için üretilir. Birisine göre yarar, diğerine zarar olabilir. Teknik insanlığa sayısız yararlar sağlarken; onu yok edebilecek araçlar geliştirilmesine de olanak verebilir. Teknik üç aşamalı bir gelişme göstermiştir. Bunlardan ilki, alet tekniğidir. Bu teknik, insanın çalışma organlarının etkisini ve verimini arttırmıştır. Örneğin orak ekinin biçilmesini kolaylaştırmıştır. Bu aşamadaki bilime dayanmayan teknik bir bilgidir (Erdem, 1994:11). İkinci aşama, makine tekniğidir. Bu aşamada el emeği yerini makineye bırakmıştır. İnsan da makineyi tamamlayan bir eleman durumundadır. Üçüncü aşama, otomasyon tekniğidir. Çalışma sürecinin tümü otomatikleşmiş makine düzenine bırakılmıştır. Otomasyon aşamasında insanın görevi süreci planlamak ve denetlemektir (Kaypak, 2018:38).

18. yüzyılda Sanayi Devrimi ile birlikte durum değişmeye başlamıştır. Sanayi Devrimi, bir makineleşme devrimidir; sanayi toplumu oluşturup farklı aşamalarla gelişmiştir. James Watt'ın ilk buharlı makineyi icat ettiği 1765 yılından elektriğin demir üretiminde enerji girdisi olarak kullanıldığı 1870 yılına kadar süren zaman aralığını kapsamaktadır. Bu evreye 'Birinci Sanayi Devrimi' evresi de denmektedir. Bu evre demir ve kömürün birlikte kullanıldığı bir teknik düzeyini anlatmaktadır (Ertürk, 1994:127). Teknolojik gelişmeler, fabrikalaşma ortaya çıkmıştır. Buharlı makine gemilerde ve lokomotiflerde kullanılmaya başlamıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde, modern anlamda bilimsel gelişmelerin ortaya çıkıp teknolojiye destek vermesi ile süreç içerisinde, ekonomik, sosyal, siyasi yaşamla ilgili olan her şey değişmiştir. Alexander Graham Bell ve Thomas Edison ellerindeki mevcut bilgi birikimini kullanarak yeni bir teknoloji üretmişlerdir. Bu, telefon ve elektriğin kullanımınıdır (Özkalp, 1995:396). Yeni teknik evresi 1870 yılında elektriğin demir üretimine enerji girdisi olması ile başlamış ve birçok buluş ile devam etmiştir. Bu evreye 'İkinci Sanayi Devrimi' denmektedir. Bu evrede, elektrik, haberleşme, ulaşım ve kimya alanında birçok yeni buluş ortaya çıkmıştır. Üretimde taşınabilir nitelikteki elektrik enerjisi ve petrol kullanılmış; yığınlaşma ekonomilerine sahip büyük yerleşim yerleri daha da büyümüştür (Ertürk, 1994:127).

Öte yandan, Alvin Toffler, toplumsal gelişmenin iki büyük değişim dalgası geçirdiğini ve önceki kültür ve uygarlıkları yok edip yerine yeni yaşam ve ekonomi modellerini getirdiğine dikkati çekmektedir. Birinci değişim dalgası olan Tarım Devrimi'nin bin yılda; ikinci dalga olan Sanayi Devrimi'nin de üç yüzyılda ortaya çıktığını belirtmektedir. Toffler'e göre bu süreç

devam ederken 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki on-onbeş yıl içinde sanayi dalgasının en yüksek düzeye ulaştığı sırada bir başka ve daha önemli bir süreç başlamıştır. Bilgi toplumunu doğuran Bilgi Devrimi olarak görülen üçüncü dalgadır (Toffler, 1998:32).

Bilimin olağanüstü başarı sağlaması ona olan ilgiyi arttırmıştır. Bu gelişme hem yaşam koşullarını değiştirmiş, hem düşüncemizin daha akılcı ve gerçekçi olmasını sağlamıştır. Çağımızda bilimle teknoloji karşılıklı etkileşim içindedir. Bilimin de desteğini alan teknoloji, 20. yüzyılın ortalarından sonra, gelişmesini büyük oranda hızlandırmıştır. Gelişmiş ülkelerde 'Üçüncü Sanayi Devrimi' de denilen bilgi toplumu evresine girildiği görülmektedir. İletişim ağı sisteminin gelişmesiyle birlikte, bilgi akım yolları önem kazanmıştır (Ertürk, 1994:127). Bilgi toplumu olarak adlandırılan bu yapıda en önemli meta, bilgidir. İlk önce insan ihtiyacından doğan teknolojinin, gündelik kullanımdan uzay araştırmaları düzeyindeki ileri teknolojilere kadar birçok farklı alanda hızla geliştiği, 21. yüzyıla gelindiğinde ise, insan hayatını kontrol eder duruma geldiği görülmektedir (Saçlı, 2009:44). Bilimsel yaklaşımları teknik izlemektedir. Bu açıdan bakılınca, çağdaş uygarlığın bilim ile teknolojinin ürünü olduğu söylenebilir (Erdem, 1994:11-12). Bilimsel bilgi bir zorunluluk olmuştur.

Üçüncü Sanayi Devrimi'nin etkileri sürerken, Dördüncü Sanayi Devrimi'nin ayak sesleri de gelmektedir. Sanayi (Endüstri) 4.0, olarak da adlandırılan yeni dönem, yeni nesil internet teknolojileri, nesnelerin interneti, büyük veri, bulut bilişim, birbirleri ile iletişim kurabilen üretim cihazları ve robotlar, yapay zekalar, akıllı üretim fabrikaları gibi birçok yeni teknolojik gelişmeyi içine alan siber bir devrimdir (Özdoğan, 2017: 26). Günümüz bilgi çağında, bilgiye verilen önem her geçen gün artmaktadır (Tekin vd., 2000:65). Bilgisayarlarla, istenen bilgileri, istenildiği kadar depolayabilen, işleyen, onlardan yeni bilgiler üreten ve istenildiği yere ileten "bilişim teknolojileri" insanlığın hizmetine sunulmaktadır. Bilgiyi üreten nitelikli insan kaynağı, bu toplumun vazgeçilmez bir unsurudur (Erkan, 1994: 96).

3. BİLİM VE TEKNOLOJİK GELİŞMENİN ÇEVRESEL YANSIMALARI

İnsanoğlu varoluşundan beri gereksinimlerini gidermek, çevreyi tanıyabilmek ve evreni anlayabilmek için çaba göstermiştir. Bu çabaların hedefi, hem gerçekleri öğrenmeye yönelik, hem de amacı doğrultusunda doğayı kendi denetimi altına alabilmektir. Galileo ve Newton gibi doğa bilimcilerden beri, bilimin temel hedefi doğaya egemen olmaktır. Bilim, bilgi üretme ve tekniği geliştirme olduğuna göre; hem kuramsal bilgi aracılığı ile insanı aydınlatacak ve onu doğadan bağımsız kılacak, hem de teknik aracılığı ile doğayı işleyerek, doğanın üstünde insan egemenliğini sağlayacaktır (Keleş, Hamamcı, 1997:13).

İnsanın doğa üzerindeki egemenlik kurması büyük ölçüde Yeniçağ bilim anlayışı ile haklılık kazanmıştır. Bilgi elde edilmiş ve uygulamaya konmuştur. Bilim ile bilimin uygulanması arasındaki ilişkinin temelinde etik sorun yatmaktadır. Bu nedenle bilimin uygulanması, yani teknik, egemen etik değerler çerçevesinde doğayı insan için dönüştürme ve kullanma biçiminde algılanmıştır. Diğer yandan, bilim ve giderek sanayileşen bilim belirli bir safhada doğanın sırlarını keşfedip doğaya hâkim olmaya ve onu dönüştürmeye başlamıştır. Günümüz anlamında çevre sorunlarının ortaya çıkışı sanayileşme ile olmuştur. Çünkü insan ilk defa Sanayi Devrimi ile doğaya hâkim olmaya başlamıştır (Görmez, 1997:16).

Özellikle 19. yüzyıl, bilimin ve teknolojinin hızla ilerlediği, insanın kendine güveninin arttığı, kendisini çevreyi denetleyebilen tek güç saydığı bir dönemdir. Bu gelişmelerin doğal sonucu olarak da, çevrenin geçmişe oranla daha çok tahrip edici biçimde işlendiği gözlenmektedir. (Keleş, Hamamcı, 1997:39). Teknolojik gelişme, sanayileşme ve üretim artışı insanoğluna güç, olanak ve fırsat vermiştir. Ama insanlık tarihsel süreç içinde insan özgürlüğünün bir aracı olarak geliştirdiği teknolojiye tarihin bir döneminden itibaren tutsak olmaya başlamıştır. Tarihsel süreçte insan makineyi dizginleyemez duruma gelmiş ve kurumsal tekniğin ortaya çıkmasıyla otoriter teknik süreci başlamıştır. Teknolojik gelişme sadece bir makine ve aletler egemenliğini değil, siyasal kurumlara, medyaya, kısaca yaşamın bütün alanlarına müdahale ederek teknik olmayan bir toplumsal alan bırakmamıştır (Görmez, 1997:16).

Mekanik sistem tarzındaki Kartezyen evren anlayışı doğanın dönüştürülmesine dayanak temin etti. Descartes, canlı organizmaları basit makineler olarak düşünüyor ve insanları, işleyen bin makine gibi tasvir ediyordu. Yaşamın bu şekilde açıklanması, modern bilimin gelişmesini sağladığı gibi, daha sonra ortaya çıkacak sorunlara da zemin hazırlamıştır. Bilimsel devrim, Ortaçağ sonuna kadar hâkim olan organik dünya anlayışını ve onun evren tasarımını değiştirerek doğanın sömürülme sürecine katkıda bulunmuştur (Görmez, 1997:17).

Nesiller boyu insanların kullanmış oldukları bazı kültür araçları, örneğin bıçak, tekerlek, pulluk, barut, sulama kanalları, rüzgâr değirmenleri, barajlar, pusula, saat, matbaa, buharlı makine, televizyon, nükleer reaktörler dramatik bir biçimde sosyal ve doğal çevremizi değiştirmişlerdir. Gelişmiş toplumlar, bilimsel bilgiyi kullanarak teknoloji üretmekte ve bunları topluma sunarak toplumsal değişimi hızlandırmaktadırlar. Uçaklar, antibiyotikler, bilgisayarlar, telekomünikasyon sistemleri, gökdelenler böyle bir gelişmenin sonucunda ortaya çıkmakta ve insanları ve doğayı etkilemektedirler (Özkalp, 1995:393-394).

Bütün bu araç ve gereçler bilimsel gelişmeler sonunda ortaya çıkan teknolojinin birer örnekleridir. Teknolojik gelişmelerin çok hızlandığı, toplumsal çevreye de yansiyarak insanı da aynı hızla geliştirdiği; insanın geri kalmamak için bu hıza yetişmesi gerektiği söylenmektedir. Gerçekten bu teknoloji yarışı olumlu değişimler yaratırken, olumsuz değişimler de yaratmakta, birçok soruna kaynaklık etmektedir. Bilim ve teknolojideki ilerlemeler ile hastalıkların çaresi bulunabilmekte, ilaç üretilabilmekte, enerji tesislerine filtre, arabalara katalizör, kentsel çevre sorunlarına çözümler bulunabilmektedir. Teknik bilginin özelliği yarar sağlamayı amaçlamasıdır. İnsanoğlu, araç ve makineleri yararlı görerek üretir. Ama birisine göre yararlı, diğerine göre zararlı olabilir. Teknik insanlığa sayısız yararlar sağlarken, onu yok edebilecek araçlar geliştirilmesine de olanak verebilmektedir.

En etkili teknoloji araçlarının başında her gün farkında olmadan ilişki kurduğumuz iletişim araçları gelir. Bunlar kitle iletişim araçları, kitap, gazete ve mecmua gibi yazılı olabileceği gibi radyo, televizyon ve video gibi elektronik de olabilir. Televizyon, görüntülü bir araç olması nedeniyle kitle iletişim araçları içinde ilk sırada yer alır. Teleks, taşınır ve taşınmaz telefon çağımızın bir parçasıdır. Son yıllarda baş döndürücü bir hızla gelişen bilgisayar teknolojisi birçok yararının yanı sıra, sakıncalı durumları da beraberinde getirmiştir. Bireysel açıdan en bilinen sakınca 'teknolojik bağımlılık'tır. Bilgisayarların sanayide kullanılmasının ilk etkisi birçok işin ortadan kalkmasıyla işten çıkarılan işçiler üzerinde olmuştur. Sanal (dijital) suç diye

bir suç çeşidi ortaya çıkmıştır. Hukuk burada yetersiz kalmış; yeni düzenleme gerekmiştir. Bilgisayar toplumunda kültür boşluğuna neden olmuştur.

Bilginin öne geçtiği dönem olarak bilgi çağında maddi sermayenin yerini zihinsel sermaye almıştır. Zihinsel sermayenin belli bir yerle sınırlanmayan yapısı, yönetim ilişkilerini değiştirmiştir (Belek, 1999:162). İletişim devrimi ile bilginin hacmi ve akışı büyümüş, hızlanmıştır. Bilgiye ulaşmada zaman ve mekân kavramı önemini yitirmiştir. İlgili donanımına sahip olduğu müddetçe, kişinin bilgi ile olan ilişkisi tek yönlü değil, ağ üzerinden karşılıklı bir etkileşim halini almıştır (Öke, 2001:22; Erten, 2018:178). Mikro elektronik, robot teknolojisi, iletişim teknolojisi, bu yeni toplum yapısının yeni üretim sahalarıdır. Siber devrimin ortaya çıkaracağı yapı ile ilgili iş hayatı yapay zekâya sahip robot işçi ile tanışacaktır. Bazı meslekler ortadan kalkarken, yeni meslekler türeyecektir (Öztuna, 2017:21). Bütün bu gelişmeler kent ve kentsel yaşamı derinden etkilemektedir. Öyle ki ikinci bir kentsel devrim yaşandığı ve ‘bilgi kentinin’ ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Kaypak, 2011:120). Bu yeni dönemin merkezinde insan değil, ‘nesne’ kavramı yatmaktadır. İçinde bilişim-iletişim donanım ve yazılım bulunduran akıllı nesnenin dünyasında yeni üretim biçimleri, yeni bir gerçeklik anlayışı, yeni kentler insanlığı beklemektedir (Banger, 2017:10; Erten, 2018:179).

Her yeni teknoloji, bir takım sorunları çözerken, beraberinde başka sorunları da getirmektedir. Örneğin dinamit dağ ve arazi açımında insana kolaylık sağlarken, öldürücü bir patlayıcı olarak kullanımı sakatlık ve ölüm gibi sorunları getirmiştir. Teknoloji,-ekonomik sorunlara yol açabilmektedir. Örneğin, robot yapımı, tehlikeli ve pis görevlerde insan yerine robotların kullanımını sağlamış, bu yönüyle insanlığa yararlı olmuş; ancak birçok alanda kullanılmaya başlanmasıyla, birçok kişinin işten çıkarılmasını beraberinde getirmiştir. Teknolojiye duyulan aşırı güven sonucu ortaya çıkan uçak, tren, otomobil ve nükleer santral kazaları gibi felaketler ise diğer sorunlardır. Sanayi Devrimi’nden beri olumlu karşılanan teknoloji, İkinci Dünya Savaşı’nda Japonya’ya atılan atom bombalarından ve nükleer enerjinin radyasyon saçma tehlikesinden sonra olumsuz yönleri ile de değerlendirilmeye başlanmıştır.

Büyük çaplı teknolojik ve endüstriyel ilerlemeler iki büyük sorunu ortaya çıkarmıştır: *İlki*, doğal çevrenin aşırı kirlenmesidir. Aşırı kirlilik, doğadaki yaşamı tehdit edip zincirleme tepkilerle yok eder duruma getirmiştir. *Diğeri ise*, doğal kaynakların örneğin ormanların, petrol kaynaklarının, mineral ve madenlerin bir daha yerlerinin doldurulamayacak biçimde kullanılması aşırı tüketimi sorunudur (Özkalp, 1995:415). Günümüzdeki teknolojik gelişmeler, doğal kaynaklardan daha kolay ve verimli şekilde yararlanmayı sağlarken; aşırı kullanım nedeniyle doğal kaynakların süratle tükenmelerine veya bozulmalarına neden olmaktadır (Özdemir, 1997:37). Hammaddelerin yokoluşu insanoğlunu yeni madde arayışına iterken, doğal denge tahrip edilmekte, kirlenici enerji kaynakları ile insanlık büyük tehlikelerle karşı karşıya gelmektedir (Görmez, 1997:37). Yani teknolojik ilerlemeler, ekolojik sistemi bozmakta, çevre kirliliği oluşturmakta ve kaynak rezervlerini zorlamaktadır.

Sanayileşme ve kitle üretimi, her alanda ciddi bir tahribata neden olmuş; çevre sorunlarının ortaya çıkışı sanayileşme ile başlamıştır (Görmez, 1997:17). Çevre kirliliğinin temelinde sanayileşme yatmaktadır. Ancak sanayileşme de insanlara yeni iş olanakları sağlamaktadır. Dolayısıyla, temiz bir çevre ile işsizlik arasında istenilmeyen bir tercih sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sürecin, uzun vadede insanoğlunu ve doğal olarak ekolojik dengeyi tehdit eder

boyutlara ulaşması genellikle göz ardı edilmiştir. Çünkü kirlilik etkileri hemen ortaya çıkmamakta, uzun bir dönemde kendini göstermektedir. Kirliliği önleme çabaları çok maliyetli ve teknik açıdan karmaşıktır. Nitekim kirliliğin belki de en önemli nedeni budur. (Görmez, 1997:1). Sanayi öncesi toplumlar doğayı kullanmalarına rağmen, ona saygı gösterir, yaşamlarının bir parçası olarak görürlerdi. Buna karşın, sanayi toplumlarında insan kendini doğanın hâkimi olarak görmüş ve ona kendi kullanımına sunulmuş bir meta olarak bakmıştır. Sanayi toplumu insanı doğadaki kaynakların tükenebileceğini düşünmeden onu kullandığı için, kirlilik arttıkça insan yaşamı için gerekli olan doğa da ortadan kaybolmaktadır. Yani insan bir ölçüde kendi geleceğini de ortadan kaldırmaktadır (Özkalp, 1995:415).

Sular ve toprak her türlü atıkla kirlenmiştir. En önemli nedeni sanayi atıklarıdır, elektrik üreten termo-nükleer santraller ve kimyasal gübre üreten fabrikaların atıkları kirlenme yapmaktadır. Hava kirlenmiştir. Ozon tabakası incelmış, asit yağmurları oluşmuş, iklim değişiklikleri yaşanmıştır. Teknoloji sadece havayı kirletmemekte, uzayı da kirletmektedir. Bugün uzayda bozuk uydu, roket, eski uzay araçlarının parçaları gibi birçok cisim bulunmaktadır. Türler yok olmaktadır. Gelecekte yalnızca bitkiler ve hayvanlar için değil, insanlığı ortadan kaldıracak en zararlı tehlike termonükleer savaş teknolojisidir.

Genetik mühendislik hep tartışılmaktadır. Gen mühendisleri, daha çok bakteriler üzerinde çalışarak tıbbi ilaçlar üretmeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmalar sonunda birçok olumlu sonuç alınmış; ancak zararlı bitkileri öldürmek amacıyla geliştirilen maddelerin bilinçsizce kullanımı nedeni ile çevreyi kirletmesi örneğinde olduğu gibi olumsuz sonuçları da olabilmektedir. Tıp alanında hızla ilerlemeler, biyotıp adı verilen özel bir alanı ortaya çıkarmıştır. Modern teknokratik toplum, kendi çıkarlarına hizmet eden teknoloji türünü geliştirme eğilimindedir. Laboratuvarda oluşturulmuş virüsler dünya insanını tehdit etmektedir. Biyoteknoloji, bizi tarım ürünlerine bağımlı olmaktan kurtarmaya uğraşmaktadır. Bilim insanları şimdi, zamanlarını doğayı kopya etmekle ve laboratuvarlarında yapay yaşam yaratmak, şekeri, havucu, koyunu sentetik yapmakla geçirmektedir. Ama bu doğal çevreden, doğal yiyecek ve içkiden uzaklaşmak pahasına olmaktadır. Bilim insanları genetik mühendisliği sayesinde bir canlı organizmanın genlerinde depolanmış olan bilgiyi değiştirerek, gelecek kuşakların taşıyacağı özellikleri biçimlendirebilmektedir. Çevremizi istediğimiz gibi biçimlendirme ve bir ölçüye kadar da olsa gelecekte evrimimizi denetleme olanağına sahibiz. Bitkiler ve hayvanların DNA yapısı değiştirilebilmektedir. Genetiği değiştirilmiş ürünleri (GDO) gıda olarak yiyebilmekteyiz. Canlı kopyalamanın yan etkilerinin ne olduğu tam olarak ortaya çıkmamıştır. Ancak bunun ne denli büyük bir sorumluluk olduğunun bilincine daha yeni varıyoruz. Genetik yapısı bozulmuş olanlar da uzun vadede daha ciddi sorunlar ortaya çıkarabilmektedirler. Genetik deneyler, çağdaş teknolojinin nasıl hem yararlı, hem de zararlı olabileceğini göstermektedir (Özdemir, 1997:143).

21. yüzyılın ilk çeyreğinde, teknolojinin tek boyutlu kullanılması yaşamı tehdit eder hale geldiği için, Batılı ülkelerin çoğunda teknoloji dizginlenmeye başlanmıştır. İnsani olmayan teknolojiye, insanı doğa ve insana yabancılaştırmasına, nükleer tesislere ve teknolojinin kirliliğine karşı çıkılmaktadır (Görmez, 1997:90). Kirlenmeye kaynağında saldırmak, yani onu üretmemek, karayolundan demiryoluna kaymak, fosil yakıtlardan yenilenebilir enerjiye, sentetikten doğal besine, kimyasaldan organik tarıma, israfçı teknolojiden düşük atıklı/ atıksız teknolojilere doğru eko-çözümler alınmaya başlanmıştır bile (Özkalp, 1995:428).

Sanayi toplumu, ekonomiyi kıt kaynakların kullanımı ve dağıtımı ile ilgili olarak tanımlamaktadır. Bilgi toplumunda geçerliliğini kaybetmiştir. Çünkü temel stratejik kaynak haline gelen bilgi, kıt bir kaynak değildir. Bu nedenle, bilgi kavramı için azalan verimler yasası geçerli değildir. Aksine artan bilgi birikimi ile artan verim yasası geçerli olmaktadır. Bilgi sermaye ve toprak gibi diğer üretim faktörlerine göre çok daha akışkan bir özelliğe sahiptir. Günümüzde bilgi, fiber optik kablolarla ışık hızıyla taşınabilmektedir. 20. yüzyılda üretimin esas gücü sanayi iken, 21. yüzyılda bilgi olmuştur. Bilgi toplumunda meta üretimi yerine bilginin üretimi ön plana çıkmıştır. Bilgi toplumu, insanların veriye kolayca erişebilmelerine, kendilerini geliştirebilmelerine olanak tanıyan bir toplumdur.

Bilgi teknolojileri, bilişim iletişim ağ sistemi ve bunlardaki gelişme, üretim sisteminde, kuruluş yeri seçiminde daha esnek bir yapı getirmektedir. Örgütlerin iş yapma yöntemleri bilgi teknolojileri ile değişime uğramaktadır. Bu noktada, bilgi teknolojileri dünyamızın kurtarılmasında ve sürdürülebilir gelişmeyi sağlamada başarılı olabilir mi soruları gündeme gelmektedir. Bilgi teknolojilerinin çevre kirliliğinin azaltılmasında ve doğal kaynakların korunmasında birçok faydası bulunmaktadır. Örneğin, elektronik belgelere taleplerin artması ile birlikte kâğıt tüketimi azalmaktadır. Teknolojik bilgi sistemleri hayatımızı kolaylaştırmıştır. Bilgi teknolojileri bireyler ve firmalar için yeni olanaklar sunmakta; doğal kaynakların büyük bir hızla yok olmasını önlemekte, çevre kirliliğinin azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Kirlilik oluşturan en önemli etken olan maddi atıklar büyük ölçüde azaltılabilir. Bunlar bilgi teknolojilerinin olumlu çevre etkileridir. Müşteriler, evlerinden birçok ürüne erişebilir ve beklentilerini en iyi karşılayan ürünleri seçebilirler. İnternet aynı zamanda birçok evi ofise ve sanal alışveriş merkezine dönüştürmüştür ve tele-alışveriş işlemlerinin sürekli büyümesi, bazı durumlarda işe ya da alışverişe çıkma gibi bazı şeylerin ortadan kaldırılmasını ve hatta yakıt tüketimini azaltmıştır (Sui, Rejeski, 2002:163).

Bununla birlikte, bilgi teknolojilerinin olumsuz çevre etkileri de söz konusudur. Aynı teknoloji insan sağlığına ve çevreye olumsuz dışsallık oluşturabilmektedir. Enerji kullanımı büyük bir hızla artmakta; e- atıklar çoğalmaktadır. Tüm masaüstü bilgisayarlar, sunucular ve anahtarlar çalışmak için elektrik kullanır. Elektrik üretimi, özellikle kükürt dioksit, azot oksit ve karbon dioksit gibi birçok kirleticinin en büyük kaynaklarından biridir. Dünyadaki en büyük sera gazı emisyonu kaynağıdır (Poniatowski, 2010:23). Elektroniği soğutmak için de oldukça fazla miktarda elektrik kullanılmaktadır (Velte vd., 2008:35). E-atık, atık akışının en hızlı büyüyen bileşenidir. E-atık, insan sağlığına ve çevreye çok zararlı olan kurşun, cıva, kadmiyum gibi toksik maddeleri içerir. Çevre için çok tehlikeli olan ve insan sağlığını olumsuz olarak etkileyen elektronik atıkların miktarı hızla artmaktadır. Ömrü sona eren elektronik ürünler uygun bir şekilde toplanıp elden çıkarılmadıysa, insan sağlığı ve çevre için önemli bir tehdit olacaktır. Atılmış elektronik araçlar elektronik çöplükler oluşturmakta ve çevrelerine tehlike saçmaktadır. Elektronik atıkların radyoaktif madde yayma ihtimali nedeniyle imha edilmesi de ayrı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, bilişim teknolojilerinin yeni ve çevreye en az zarar veren modelleri tercih edilmektedir.

Bilim ve teknolojinin niteliği de eleştirilmektedir. Bilim ve teknoloji, endüstriyalizm ideolojisinin en önemli unsurlarını oluşturmaktadır. Toplumdaki teknolojik ilerleme, aygıtların gelişmesini sağlamıştır. Aygıtlardaki gelişme insanı temel gereksinimlerinden uzaklaştırarak yapay gereksinimlere yönlendirmiştir. Teknoloji, dayanıksız üretim/ tüketim modellerinin

en önemlilerinden biridir. Kararlar genellikle politik süreç içinde değil, teknolojik kapasite tarafından verilmektedir. Böylece, teknokratlar insanlara, uygarlığın temel ölçüsünün karşılıklı işbirliği değil, teknolojik ilerleme olduğunu kabul ettirmişlerdir. Bu bağlamda, bilimsel araştırmalar giderek tüketim toplumunun işleyişini belirlemeye ve toplumda bu araştırmaların sonuçlarına göre biçimlenmeye başlamıştır. Her şey verimlilik ve akla yatkınlıkla çözülmeye çalışılmaktadır. Toprak, basit bir üretim aracı, ormanlar odun deposu, göller, nehirler su kaynağı, bitkiler ve hayvanlar yiyecek malzemesi, insanlar da üretici ve tüketiciler olarak görülmektedir (Ertürk, 1994:119). Bilimsellik bir toplum için belirleyici kararların alınmasında önemli bir işlev görmektedir. Nükleer santrallerin kurulması için toplumun ikna edilmesinde bilimsellik aldatmacası iyi bir örnek teşkil etmektedir. Çevrecilere göre bu tür yaşamsal kararlar alınırken, toplumun tercihleri önem kazanmalıdır. Uzmanların ve bilim insanlarının iyi niyeti, yurttaşların seçme özgürlüğünün yerini almamalıdır (Ertürk, 1994:120). Su, güneş, rüzgâr gibi yenilenebilir enerji teknolojisi oluşturmaya yönelinmesi hem daha ucuz, hem de daha güvenli olmaktadır.

Ekonomik ve toplumsal düşüncenin değişimi, insan ve toplum anlayışındaki değişimlere yansımıştır. Doğaldır ki bu değişim öncelikle bireyde gerçekleşmiştir. Organik toplumda farklılıklar belirginleşmesine rağmen, Sanayi Devrimi'ne kadar pek çok farklılık ciddi boyutlara ulaşmıştır. Zamanla insan, doğanın denetimini üstlenen bir varlık haline gelirken, üretim aracına dönüşmüştür. Araçlar amaç haline geldikçe, amaçlar makinelere indirgenmiş ve insan makinelerin kontrolüne girmiştir. İnsan diğer canlılardan farklı olarak, doğanın tahakkümünden çıkmak isterken daha büyük bir tahakküm altına girmiştir. Bu tahakküm teknolojidir. Toplum giderek teknokratlaşmıştır. İnsanların doğaya müdahalesinin önce kendi varoluş koşullarını iyileştirmek amacıyla olduğu, daha sonra alet ve araçlarla sürdürdüğü, durumun giderek bu amaçla birlikte yabancılaşmaya ve bireyin yok oluşuna kadar gittiği şeklinde özetlenmektedir. Bireycilik, kişinin yakınlıklarını salt araç konumuna indirgerken; doyumun merkezine bireyi koymuş ve köktenci bir 'insan-merkezciliği' beslemiştir. Teknolojik ve bürokratik toplum, bir yandan bireyciliği güçlendirirken aynı zamanda da hayatımızın ve çevremizin her yanına, araçsal bir tutum takınmamızı sağlamıştır. Bu da, ekolojik felaketlerin temel nedenlerinden biridir (Görmez, 1997:35).

Teknolojik gelişmenin, yeniden insanın gerçek gereksinimlerine yöneltilmesi ve insan ve doğayla barışık teknolojiye dönülmesi gerektiği savunulmaktadır (Görmez,1997:81). Çevre sorunlarının bu derece artmasının temel nedeni mal ve hizmet üretiminin biçimidir. Moda, bunun göstergelerinden biri olarak işlev görür, satışı artırır. Üretici ve sermaye için kar, kaynakların tükenmesinden, küresel ısınmadan, artan kuraklıktan, iklimlerin değişmesinden, doğal yaşamın tahribinden, çevrenin kirlenmesinden daha önemli hale gelmiştir. Bu süreç böyle işlemektedir. Günümüzde hâkim ekonomi anlayışı halen böyledir. Yani ekonomik zihniyetin belli başlı karakteristiklerinden biri büyüme konusudur. Büyümenin sonuçlarından biri de büyük ölçekli teknoloji üretimidir. Bilim ve teknoloji küresel yarışta savaş için çalışmaktadır. Teknolojinin olumsuz sonuçlarından biri nükleer silah üretimidir. Üretim ve tüketimi hızla artan teknolojinin istenmeyen yan ürünleri konusunda insanlığın ve teknolojinin duyarsızlığı had safhadadır. Örneğin, petro-kimya sanayi gibi sanayilerde dahi çevre sorunlarını artırıcı etkiler henüz azaltılamamış, yok edilememiştir. Bunların sonucunda sağlıksız bir fiziki ve ruhi çevre ortaya çıkmaktadır (Görmez, 1997:17-18).

Murray Boockhin'e göre, çevresel bunalımın kökleri bugünkü toplum yapısında yatmaktadır. İnsanın yaşam kaynağını oluşturan çevresiyle olan ilişkilerini etik değerler biçimlendirir. Bu etik değerler, çevresindeki dünyayla iletişimde kendisine kılavuzluk eder. Bu değerler, insan emeğinin kullanılma yollarına, tekniğin hem insan ruhunu, hem de çevreyi değiştirmedeki rolüne, insanların insani olmayan doğayla uğraşırken geliştirdiği toplumsal ilişki biçimlerine yol gösterir (Boockin,1994:30-31). İnsan doğaya saygıyı terk etmiş, robotlaşmıştır. Özüne dönmesi gerekir. 'Doğa ile dost teknoloji' hayal değildir, gerçekleştirilebilir.

Chapter 1: SONUÇ

Bilim ve teknoloji insanlığın ortak ürünüdür; kökleri ilkel toplumlara kadar uzanır. İnsan doğada varoluşundan bu yana dünya ve evrende olan şeyleri bilmek, anlamak istemiştir. İnsanoğlunun bilim ve teknolojide elde ettiği başarıyı makinelere uygulamaya başlamasıyla birlikte bir dönüm noktası yaşanmıştır. Bilim ve teknoloji insana her istediğini yapabilme fırsatı sağlamıştır. İnsan kendini doğanın bir parçası değil, onun üstünde; doğayı da kendi ihtiyaçları için kullanacağı bir kaynak olarak görmüştür. Sanayi toplumu ile birlikte, insan doğasından koparılmış, yarattığı kültürün açmazı içine sokulmuştur. 21 yüzyılda bilgi teknolojileri çağına girilmiştir. Günümüzde bilgi, hem temel bir ihtiyaç, hem de toplumun en değerli sermayesidir. Bilgi toplumu düzeninde, bilgi farklı formlarda gelişmiş ekonomileri şekillendiren, işin ve üretimin niteliği kadar mesleki yapıları etkileyen önemli bir güç olarak tanımlanmaktadır. Bilgi, üretilen, piyasada alınıp satılan bir mal olarak görülmektedir. Birçok yeniliğin ortaya çıkmasına yol açan yeni teknolojilerin, kültürün değişmesinden, tele-kent, tele-ev ve bilgisayar esaslı mübadeleye kadar etkilemediği alan kalmamıştır.

Teknoloji bilim ile desteklenince son hızla gelişmeye başlamış; zamanı hızlandırmıştır. Her yaratıcı yenilik (inovasyon) son hızla topluma ve insana da yansımakta, kentsel yaşamda her şeyi de değiştirebilmektedir. Bu değişim sürecine başlangıçta iyiye doğru bir değişim olarak olumlu bakılmıştır. Olumsuz yanlarına hiç dikkat edilmemiş, çevrede ortaya çıkan olumsuz şeyler gelişmenin bedeli olarak değerlendirilmiştir. Bilim ve teknoloji yarışında insan para ve başarıya bağımlı bir hale getirilmiştir. Çünkü çağdaş insan, aklını, mantığını ve tekniği iyi kullanan insandır. İnsanın manevi değerleri, maddi değerler peşinde koşmak uğruna feda edilmiştir. Çevrenin insan ve diğer canlılar için sağlıklı hale gelmesinde sanayileşme çok önemli bir faktör oluşturmuş; yeni teknolojiler kirliliğin tehlikesini artırmıştır. Bazı kaynaklar, üretim sürecinde tamamen yok olma sürecine girmiştir. Önceleri bedava ve sınırsız kabul edilen doğa, birkaç on yıl içinde neredeyse tükenecek hale gelmiştir. Yine hava, su, toprak gibi bol olan kaynaklar da artık azalarak sermaye konumuna girmek üzeredir.

Bilişim teknolojilerinin çevresel sorunları çözmedeki birçok yararının yanı sıra, bazı olumsuz çevresel etkilerinin olduğu ve bunların çevre ve insan sağlığına çok zararlı olabileceği anlaşılmıştır. Bilişim teknolojilerinin yaşamımızdaki artan kullanımı ve teknolojilerdeki hızlı gelişmelere paralel olarak elektronik atıklar artmaktadır. Uygun olmayan şekilde bertaraf edilmesi durumunda e-atık hayatımız için çok tehlikeli olabilmektedir. Enerji tüketimi de önemli ölçüde artmaktadır. Doğa insanın hâkim olacağı bir meta kabul edildiği sürece çevre sorunu ortadan kalkmayacaktır. Bugün kullandığımız bilgi teknolojilerinin sorumluluğunu almazsak yarın çok geç olabilir. Bilim ve teknolojideki gelişmeler sürdürülebilir olmalıdır. Bu hedefe ekonominin kendini sürdürebilir bir yapıya yönlendirmesi ve teknolojide değişiklik

yapılmasıyla varılabilir. Bilgi teknolojilerinin çevresel etkilerini azaltmak için önlemler alınması çalışmaları başlamıştır. Bu bağlamda, teknolojik yeniliklerden yararlanarak geliştirilen eko-endüstriler uygulama alanı bulmuş ve doğa ile dost olan, insan ve dünya yaşamına zarar vermeyen bir orta yol bulunması anlayışının zemini oluşmuştur.

KAYNAKÇA

- Armağan İ** (1988) *Toplumbilim*, İzmir: Barış Yayınları.
- Banger G** (2017) *Endüstri 4.0 Ekstra*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Baydar M, Gül H, Akçil A** (2008) *Bilimsel Araştırmanın Temel İlkeleri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Basımevi.
- Belek İ** (1999) *Post-kapitalist Paradigmalar*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Bookchin M** (1994) *Özgürlüğün Ekolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Doğan İ** (1995) *Sosyoloji, Kavram ve Sorunlar*. Ankara: Sistem Yayıncılık.
- Erdem S** (1994) *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Fil Yayımevi.
- Erdoğan İ** (2003) *Bilimsel Araştırma Tasarımı İstatistiksel Yöntemler Analiz ve Yorum*. Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- Erkan H** (1994) *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erten Ş** (2018) Dördüncü Sanayi Devrimine Girilirken Türk Milliyetçiliği, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*. III (I): 175-190.
- Ertürk H** (1994) *Çevre Bilimlerine Giriş*. Bursa: UÜ Güçlendirme Vakfı Yayını.
- Görmez K** (1997) *Çevre Sorunları ve Türkiye*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kaypak Ş** (2011) Bilgi Toplumu Olma Yolunda Kentsel Değişim ve Bilgi Kentleri, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, VI (I): 117–130.
- Kaypak Ş** (2018) *Toplumbilim*. Basılı Ders Notu, Antakya: Hatay MKÜ Yayını.
- Keleş R, Hamamcı C** (1997) *Çevrebilim*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Öke M K** (2001) *Küresel Toplum*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Özdemir Ş** (1997) *Temel Ekoloji Bilgisi ve Çevre Sorunları*. Ankara: Hatipoğlu Yayınları.
- Özdoğan O** (2017). *Endüstri 4.0 Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşümün Anahtarları*. İstanbul: Pusula Yayınları.
- Özkalp E** (1995) *Sosyolojiye Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Öztuna B** (2017) *Endüstri 4.0 Dördüncü Sanayi Devrimi İle Çalışma Yaşamının Geleceği*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Poniatowski M** (2010) *Foundations of Green IT*. 1 st Edition, Pearson Education Inc: USA.
- Saçlı A** (2009) Uluslararası Çevre Politikaları Çerçevesinde Çevre-Teknoloji İlişkisi. Doktora Tezi (Yayımlanmamış) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sui D, Rejeski D W** (2002), Environmental Impacts of the Emerging Digital Economy: The E for Environment E-Commerce? *Environmental Management*, 29 (2): 155–163.
- TDK (Türk Dil Kurumu)**, <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim: 04.05.2018.
- Tekin M, Güleş Hasan K, Burgess T** (2000) *Değişen Dünyada Teknoloji Yönetimi*, Konya: Damla Ofset.

Toffler A (1998) *Üçüncü Dalga*. (Çev.) Seden, A., İstanbul: Altın Kitaplar.

Velte T J, Velte A T, Elsenpeter R (2008) *Green IT, Reduce Your Information System's Environmental Impact While Adding to the Bottom Line*, McGrawHill Inc: USA.

Vural A, Sabuncuoğlu A (2008), Bilgi İletişim Teknolojileri ve Ütopyadan Bakış Açısı, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 5 (3), 5-19.

KENTİN YÜZÜNÜ KIRLETEN GÖRSEL KİRLİLİK; ANTAKYA ÖRNEĞİNDE**Doç. Dr. Şafak KAYPAK**

Hatay MKÜ

Özet

Bu çalışma, kentin yüzünü kirleten görsel kirliliğe odaklanmakta ve bunu Antakya örneğinde incelemeyi amaçlamaktadır. Kent, çeşitli hayat tarzlarının ve farklı ilişkilerin bir arada bulunduğu toplumsal bir olgudur. Kentleşme, Sanayi Devrimi ile birlikte ekonomik niteliğiyle ortaya çıkan bir süreçtir. Aşırı nüfus artışı ve kentleşme doğal çevrenin tüketilmesine yapay çevrenin düzensiz olarak büyümesine yol açmıştır. Kentlerimiz sağlıklı yapılaşma, konut ve altyapı sorunları, atıklar, ulaşım yetersizliği, trafik, su, toprak ve hava kirliliği, yeşil alan azlığı, sosyal alan yetersizliği gibi birçok sorunla karşı karşıyadır. Hızla büyüyen kentlerimiz, doğal ve tarihi değerleri tahrip etmekte, geleneksel mimari öğeler aynı hızla yok olmaktadır. Her inşa edilen bina ile doğal ve yeşil alanlar biraz daha azalmakta, yeşilin yerini betonun gri rengi almaktadır. Bu bağlamda, Hatay ilinin merkez ilçesi olan Antakya, son yıllarda büyükşehir olması ve mülteci göçü nedeniyle gelişigüzel büyüyerek özgün kültür dokusunda görsel çirkinlik oluşturan ve göz estetiğini bozan birçok olumsuz görünüm üretmektedir. Sağlıksız kentleşme ve yapılaşma hasta bir çevre meydana getirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kent, Çevre, Kirlilik, Görsel Kirlilik, Antakya**Abstract**

This study focuses on the visual pollution that pollutes the face of the city and aims to examine it in the case of Antakya. The city is a social phenomenon in which various lifestyles and different relationships coexist. Urbanization is a process that emerged with its economic quality along with the Industrial Revolution. Overpopulation and urbanization have led to an irregular growth of the artificial environment to the natural environment. Our cities face many problems such as unhealthy construction, housing and infrastructure problems, wastes, lack of transportation, traffic, water, soil and air pollution, lack of green space, lack of social space. Our rapidly growing cities are destroying natural and historical values; traditional architectural elements disappear at the same speed. Each built building and natural and green areas are slightly reduced and the green is replaced by the gray color of the concrete. In this context, Antakya, which is the central district of Hatay province, produces many negative appearances which create a visual ugliness in the original cultural fabric and disrupt eye aesthetics by growing randomly in recent years due to the fact that they are metropolitan and refugee migration. Unhealthy urbanization and construction make a sick environment.

Keywords: City, Environment, Pollution, Visual Pollution, Antakya

GİRİŞ

İnsan toprağa yerleştiğinde önce köyler, ardından kentler kurmuştur. Tarımın ağırlık taşıdığı köyler doğa ile daha içiçe bir yaşam sunarken; ticaret ve daha sonraki yüzyıllarda sanayinin ağırlık taşıdığı kentler yapay yaşam ortamları üretmişlerdir. Kentler ilk kuruldukları andan itibaren bakımlı yerler olarak kendilerinden söz ettirmiş, çekim merkezleri olmuş, nüfusu mıknatıs gibi kendilerine çekmişlerdir. Kent ve uygarlık kavramları birlikte anılmıştır. Kentin gelişmesi ve büyümesi hem kırsal, hem doğanın aleyhine işlemiştir. Yönetmel, ticari, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetler, bir yerleşim mekânını kent haline getirebilmektedir. Ancak kentleri büyüten asıl olarak üretim ve yatırım faaliyetleridir. Kent toplumu, kırsal toplumunun aksine, geleneksellikten kopmuş yenilikçi ve değişimci dinamik bir toplum tipine işaret eder. Toplumsal değişim oldukça hızlı ve karmaşıktır. Kent ortamında nüfusun büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenliği, toplumsal değişim dinamiğini de belirlemektedir. Kentin mekânda yapılanması, toplumsal değişim derecesini artırmaktadır.

Aşırı nüfus artışı ve aşırı tüketim kentsel alanlarda doğal çevrenin bozulmasına, yapay çevrenin düzensiz olarak büyümesine yol açmıştır. Uzun yıllar çevre ile uyumlu bir yaşam sürdüren tüketici ve bozucu etkinliklerde bulunmayan insan, hızlı sanayileşme ile beraber çevrenin hızla kirlenmesi ve bozulması tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bunun sonucunda toprak, su, atmosfer kirlenmeye başlamış, büyük tahribatlar ortaya çıkmıştır. Önemi her gün artan, türlü şekillerde görülen çevresel sorunlardan bazıları; hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, erozyon, asit yağmurları, radyoaktif kirlilik, gürültü kirliliği, görüntü kirliliğidir. Kirlilik ile ilk kez nüfusun yoğun olduğu kentlerde ve sanayi merkezlerinde karşılaşmış ve bu kirliliğin hızla dünyaya yayılması çevrenin bozulmasına neden olmuştur. Bu kirlilik türlerine sanayileşme sürecinde başlayan yerleşim alanlarının bozuk ve sağlıksız görüntüleri de eşlik etmeye başlamıştır. Günümüz insanı, yapay çevresini yani yaşadığı kentleri kurarken ve düzenlerken estetik kaygılarla hareket etmemekte, ekolojik etkenlere bakmamaktadır. Kentleri güzelleştirmek için değil, sanki çirkinleştirmek için çaba harcanmaktadır.

Görsel kirlilik, gözü rahatsız eden her türlü görüntüdür. Görsel kirliliği, Hatay merkez ilçesi Antakya bazında ele aldığımızda bozuk kaldırımlar, her tarafa atılmış atıklar, çirkin binalar ve estetik olmayan kırsal havasından kurtulamamış bir kent ile karşılaşırız. Hâlbuki Antik çağlardan beri Antakya çok önemli ve yerleşik düzenli bir kent olmuştur. Bilinen en büyük uygarlıklar Antakya'da kurulmuş ve tarih sayfalarına geçmiştir. Haçlıları Avrupa'dan çeken etki, doğunun zenginliği kadar Antakya'nın verimliliği ve kent olarak büyük merkezlik etmiş olmasıdır. Bugün yeşilliğini ve doğasını, görsel güzelliğini yitirmiş bir görüntü sergilemektedir. Bir zamanların güzel ve bakımlı kenti, şimdiki bakımsız hali ile bakarken bile insanı yormaktadır. Kent denilen olgu sadece insanı yoran yerleşim alanları değil, yapılanması ve görünümü içinde bir yaşam olanı olmalıdır. Kentsel çevremizi, yapılardan, içindeki insanlardan oluşan bir yığın olarak algıyorsak, kent estetiğini ve kentsel peyzaj özelliklerini yok eden daralan alanlar olarak karşımıza çıkabilir. Bu bağlamda, bu çalışma, çevre kirliliği kapsamında yer alan görsel kirliliği Antakya özelinde incelemektir.

1. KENT, ÇEVRE, KİRLİLİK VE SORUNLARI

Kent, bir yerleşim birimi ve sosyo-kültürel bir yaşam biçimidir. Üretim, tüketim ulaşım ve sosyal etkinlikler gibi insan faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı yerdir. Bugünün kentleri sanayileşme ürünüdür. Çağımızdaki toplumların büyük bir kısmı kent toplumu olma özelliğini taşımaktadır. Kentler her bakımdan belirleyici olma özelliğine sahiptir. Kent, faaliyetlerin toplandığı, siyaset, ekonomi, ticaret, yönetim ve sanatın bir araya geldiği sosyo-kültürel bir yoğunlaşmadır. İnsanlar arasındaki ilişkilere ve toplumsal yaşama biçim verir. Kent, insanın yaşamını düzenlemek üzere oluşturduğu ve yaşamını çerçeveleyen en büyük fiziki yapıdır. Ama elbette, kenti kent yapan yalnızca mekân değildir; kent kültürel ve toplumsal etkinliklerin içinde yürütüldüğü yapılar, bunları birbirine bağlayan ulaşım, altyapı, toplumsal donatı sistemleri ve bunları işleten kuruluşların bütünüdür (Koçak, 2011: 259).

Kentleşme, dar anlamıyla kent sayısının ve nüfusunun artmasıdır. Daha geniş bir biçimde ise, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci olarak tanımlanır (Keleş, 2004:22). Kentleşme, salt bir nüfus hareketi veya daha geniş bir alana yerleşme sayılmaz. Toplumun ekonomik ve sosyal yapısındaki değişmeyi, kültürel yaşam biçiminin dönüşümünü içerir. Kent denilen yerleşim yerleri kentleşme denilen olgu ile bütünleşerek ortaya çıkmakta ve kentleşme bir süreç olarak, hem kentleri doğurmakta ve hem de büyütmektedir. Aynı zamanda, kentlerin ekonomik ve toplumsal yapı özellikleri, içinde buldukları ülkenin gelişme düzeyince belirlenmektedir (Özkalp, 1995:288).

Çevre; bütün canlı varlıkların hayati bağlarla bağlı oldukları, değişik şekillerde etkiledikleri ve etkilendikleri mekândır. Çevre, canlı ve cansız varlıklardan oluşur. Çevrenin canlı varlıkları; insanlar, hayvanlar, bitkiler ve mikroorganizmalardır. Cansız unsurlar ise; hava, su, toprak, binalar, köprüler gibi doğal veya yapay olan unsurlardır. Çevre, canlıları etkileyen ve çevreleyen tüm dış ortam ya da koşulları içeren bir kavramdır. Canlıların hayat işlevlerini sürdürdüğü canlı ve cansız öğeler arasındaki kimyasal ve fiziksel işlevlerin dengede olduğu bir ortamdır. Çevre, fiziksel, doğal, ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel, tarihi çevre gibi çeşitlere ayrılabilir. Yapay çevre, insanın kendi oluşturduğu yaşam çevresidir. Bu durumda çevre, doğal ve yapayı da içeren işlenmiş/işlenmemiş, yapılanmış/yapılanmamış, yeraltı/yerüstü, doğal/maddi kültür öğelerinin birlikte oluşturduğu bir bütünlüktür.

Kirlilik, bir kirlenme olgusudur. Kirlenme, sapma ya da bozulma anlamında kullanılmaktadır. Her hangi bir şeyin doğal dokusunu ve görünümünü kaybetmesi, bozulmasını ifade eder. *Çevre kirliliği*, içinde yaşadığımız çevrenin yapısının bozulması ve kirlenmesidir. Çevre kirlenmesi, çevrenin doğal yapısının bozulması ve değişmesidir. Bu bozulma ve değişmeden insan da dâhil tüm canlılar olumsuz yönde etkilenmektedir. Çevre kirlenmesi olabilmesi için; kirlenmenin çevrenin kendi kendine temizleme kapasitesini aşması, kendine ve canlılara zararlı olabilme sınırını geçmesi gerekir. Ana kirlenmeler, hava, toprak, su kirliliğidir. İkincil kirlenmeler; gürültü, görüntü, besin, radyasyon vb. kirliliğidir. (Kaypak, 2018:79).

İnsan, var olduğundan beri doğayla iç içe yaşamaya başlamış ve bir süre onun verdikleriyle yetinmiştir. Teknolojiden de faydalanmak suretiyle doğal çevre koşullarını değiştirerek doğayı kendi denetimine almak istemiştir. Bunu yaparken de doğanın canlı ve cansız kaynaklarını

kendi çıkarlarına göre, bilinçsizce ve cömertçe kullanmıştır. Doğal çevre deyince aklımıza ilk olarak çevre bileşenleri olan su, toprak ve hava gelmektedir. Bu üç bileşenin yanlış kullanımı göze hoş görünmeyen kirliliğe neden olmaktadır. Doğanın temel parametrelerinden biri olan toprağın kirlenmesi birçok kirliliğin temelini teşkil etmektedir. Doğal bir kaynak olarak değeri iyi anlaşılmasa da, toprak insanların dünya üzerinde var olduklarından beri tarımsal faaliyetlerini sürdürdüğü ortamdır. Tarımsal alan yaratmak için yeşil alanların bozulması, doğal görünümünün yok edilmesi artma eğilimindedir.

İnsan faaliyetleri tüm gezegenimizin iklimini değiştirmeye başlamıştır. İki yüz yıldan az bir süre içinde, insanoğlu fosil yakıtları yakarak, ormanları tahrip ederek karbondioksit oranını gittikçe artırmıştır. Duman-sis, insanları öbür hava kirliliği tiplerinden daha ciddi bir biçimde etkilemiştir. Genel anlamıyla bu olgu, kentlerin havasında oluşan çok kaynaklı, yaygın hava kirliliği olarak tanımlanabilir. Yazılı tarih boyunca görülen duman-sisin nedeni çoğunlukla yanan kömürden kaynaklanan parçacıkların üstünde su buharının oluşmasıdır. Kömür ekonomisinin yerini petrol ekonomisi aldıkça, birçok kentte fotokimyasal sis ön plana çıkmıştır. Bütün duman-sis türleri görüş mesafesini azaltır, sağlığı bozar. Fotokimyasal duman gözlerin tahrişine ve yaşarmasına neden olur. Sanat yapıtlarına da zarar verir.

Çevre sorunu, çevreyi bozan kirlilik de dâhil olmak üzere zarar verici her türlü soruna denmektedir. Çevrenin sorunlaşmasıdır. Çevre sorunu, kirliliği aşan bir yaşam kalitesi durumuna işaret etmektedir. Hızla artan dünya nüfusu, plansız kentleşme ve bölgesel savaşlarla çevre kirliliği de giderek artmaktadır (Uslu & Erkan, 2016:4). Kentlerdeki kirlilik sorunları birbiri ile bağlantılı olarak farklı sorunları meydana getirmektedir. Başta toplumsal sorunlar, beslenme sorunları, konut, enerji, gürültü, flora-fauna sorunları ve atıklar gelmektedir (Sencar, 2007:26-27). Kentsel çevre sorunları olarak öne çıkan toprak, su ve hava kirliliğinden sonra insan sağlığı üzerinde en büyük tehdidi oluşturan sorun atıklardır.

Çevre sorunlarının sorumlusu arandığında karşımıza insanoğlu çıkmaktadır. İnsanoğlu ile çevreyi tahrip etmede yarışacak başka bir varlık yoktur. Çevre sorunlarının, kirlenmenin en büyük kaynağı insandır. İnsanların toplu olarak yaşadığı yerlerde çevre sorunları daha fazladır. Gelişmiş ülkelerin aşırı tüketimi ve sanayi atıkları, gelişmekte olan ülkelerin aşırı nüfus artışı çevre sorunlarının sebebidir. Çevre sorunları farklı bölgelerde farklı boyutlarda karşımıza çıkmaktadır. Çevre sorunlarını ülkelerin sorunları olarak değerlendirmemek gerekir. Hızlı artan nüfusun beslenebilmesi için daha fazla üretim amacıyla aşırı ve bilinçsiz doğal kaynak kullanımı, kentleşme, sanayileşme gibi birçok insan etkinliklerinin yarattığı olumsuzluklar, yaşanan ekolojik sorunların temel taşlarıdır. Bu küresel bir sorundur ve tüm dünya insanları bu sorunu birlikte çözmek zorundadır. Günümüz dünyasında yeni gündeme gelen çevre bilinci önem kazanmaya başlamıştır. İnsanoğlunun geçmişte göz ardı ettiği çevre sorunları, bugün doğal yapının ve kendisinin varlığını tehdit eder duruma gelmiştir.

2. GÖRSEL KİRLİLİK VE KENTİN YÜZÜ

Görsel, görme duyusu ile görmeye dayanan, görme eylemi ile ilgili olandır (TDK, 2018). Görmek, göz yardımı ile bir şeyin varlığını algılamak, seçmektir. ‘Görünüm’, bir şeyin dıştan bakılınca, görünen biçimi, görünme durumu, manzara, görüntü olarak tanımlanır. Günlük yaşam içinde en çok kullandığımız kavramlardandır. Çevremizde bulunan birine veya yakınımıza giydiğimiz kıyafet veya yaptığımız bir düzenleme için “nasıl görünüyor” diye sorup

fikir alma yoluna gidebiliriz. ‘Görünüş’, bir şeyin dıştan görülebilen niteliğidir. Görsel içsel değil, dışsal bir olgudur. Dışarıdan bakanlar biz ne gösteriyorsak onu görürler. Eğer görülecek bir şey yoksa bakmazlar. Bu nedenle görmek ve bakmak kavramları birbirinden farklıdır. Görülme, görünme, görülür olma, birisi tarafından farkedilmedir.

Görselliğin getirdiği eylem iletişim temellidir. İletişim alan ve veren olarak iki taraflıdır. İletişimde ilk izlenim çok önemlidir. Bu etkiyi yaratan faktörler, karşılaşılan kişinin içinde bulunduğu fizik ortam nesnelere kadar geniş bir dağılım gösterir. İşte bütün bu faktörler, alıcı durumundaki algılayan kişinin değerlerinde bir yer bulur ve o çerçeve içinde yorumlanır. Bu karar olumlu ya da olumsuz olabilir. Her hangi bir şey görme alanına girdiğinde biçimindeki uyum ve ölçülerindeki denge ile hoşta giden görüntüler ‘güzel’; hoş olmayan, rahatsız edici görüntüler de ‘çirkin’ olarak adlandırılır (cevreonline.com, 2018).

Kentin yüzü, kentin bizim üzerimize düşen yansıması ile oluşan görüntülerdir. Görme duyusu ile doğru orantılıdır. Bir şey hakkında fikir oluşturabilmemiz için görmemiz gerekir. Ondan bize yansıyana bakarız. *Kent silueti*, kentte gördüğümüz görüntüdür. İmaj, karşıdakinin üzerine düşen bir görüntü ve yansıma, imgedir. Canlı veya cansız herhangi bir şeyin oluşturduğu yansımaya denir. İmaj sözcüğü işaret koymak, göstermek içeriğine sahip imge sözcüğünden daha geniş anlamlıdır. *Kent imajı*; kentin yapılanmasıyla insanda bıraktığı izlenim, imgelem, silüettir. Kent hakkında çağrışımlardır. Kentin kendini yansıtma şeklidir. Bireylerin kent hakkındaki izlenimleri, fikirleri ve inanışları kent imajını oluşturur. Kent imajı, insanların kentle ilgili zihinlerinde oluşturduğu inançlar, düşünceler, algılar, çağrışımlar ve izlenimlerin toplamıdır. Kent imajı canlı ve cansız tüm varlıklara, eşyaya bir anlam verir. Kentin ilk sunduğu görüntü hem yapısal, hem de doğal olandır. Bu kentin, bizim üzerimizdeki izdüşümü, çağrışımlarıdır. *Kent imajından anlaşılan*, o kentin genel görünümü, yaşam tarzı, sokakları, caddeleri, parkları, heykelleri, kütüphaneleri, halkın bir arada bulunduğu alanları, insanların giyimi ve davranış biçimleri, kentin mimarisidir (Kaypak, 2016:120).

Tarım dışı üretimin yapıldığı, kontrol işlevlerinin toplandığı, belirli büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış bir mekân olarak tanımlanan kent, hem bir kamusal yaşam alanıdır, hem de kendine özgüdür. Kentin temel özelliği gelişmişliğidir. Kent gelişigüzel yerleşilmiş alanlar değildir. Bir kentin sınırlarını mekân, zaman ve hareket çizer. Kent mekân üzerinde bir zamana dayanır. Kent bir göstergeler ve imgeler mekânıdır. Uygarlıklar diyarır. Hareket edebilen veya edemeyen her şeyin ortak ifadesidir (Kaypak, 2016:121). Kentsel mekân, insan yaşamıyla ilgili barınma, çalışma, eğlenme/dinlenme ve ulaşım/dolaşım eylemlerini içeren dört işlevin yer aldığı mekânlar bütünüdür (Hoşkara, 2014:10)

Görsel kirlilik, etrafımızda bizi rahatsız eden görüntülerdir. İnsanın görmekten hoşlanmadığı, bulunmak istemeyeceği ortamları ifade eder (Kaypak, 2018:80). ‘Görüntü kirliliği’ de dendiği olmaktadır. Görüntü, gerçekte var olmadığı halde, varmış gibi görünen şey olarak da ifade edildiği için daha çok görsel sözcüğü kullanılmaktadır. İnsanların oluşturduğu yapay ortamların doğal ortamları tahrip etmesi veya ikisinin uyuşamaması sonucu meydana gelen hoş olmayan durumdur. Görsel kirlenme, genelde doğal ve yapay çevre içinde yer alan, sergilenen ve bellekte olumsuz simgeler bırakan, düzensiz biçimlemelerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Kumbaracıbaşı 1991:53; Önder & Konaklı 2002:30). Görsel çirkinlik, bir görünüm kirliliği

sorunudur. Göze çirkin gelen çevre görünümüdür. İnsanın çevresini tahrip edici çeşitli faaliyetleri sonucunda birtakım çirkin görüntüler ortaya çıkmaktadır.

Görsel kirlilik, insanların yaşamak için kurduğu yapay ortamın doğal çevre aleyhinde tahrip edici ve düzensiz olarak büyümesidir. Görsel kirlilik, insanın seyretmekten zevk almadığı gözlerine hoş gelmeyen çevre görünümüdür. İnsanın doğal çevre kadar düzenli ve güzel bir yapay çevre oluşturması elbette beklenemez. Ama yaşadığı kentleri kurarken doğal çevreye en az tahribat verici ve yaşamaya en elverişli koşulları oluşturmak için gayret sarf edilebilir. Ne var ki, insanoğlu doğal çevreyi dikkate almamakta ve yaşadığı kentleri güzelleştirmek için pek fazla çaba harcamamaktadır. Kurduğu kentlerde göze güzel görünen yapılar olsa da, kentlerin belirli bölümleri çevreye saygılı ve görünümü hoş bir şekilde inşa edilse de çoğunlukla bunları gölgelemeye yetecek kadar olumsuzluklar bulunmaktadır.

Kentler, 16. yüzyılda Rönesans'la birlikte estetik, kültür, bilim ve çekim odakları haline gelmişler; içindeki insanı ve işlevleriyle birlikte güzellikleri ile anılır olmuşlardır. Ne yazık ki, kentleşme süreci ilerlediğinde, sanayileşmenin de etkisi ile 19. yüzyıldan itibaren pis kentler ortaya çıkmıştır. Kentlerin insanlar için kurulduğu unutulmuş; insan bir kenara itilmiş, önce makine ve yapı denmiş, kentin işlevi üretim yapmak olarak görülmüştür. Uygarlık; gelişmek, ileri gitmek olarak değerlendirilmiştir. Böylece ticaret kentleri sanayi kentlerine dönüşmüştür. Sanayi kentine dönüşüm süreci içinde, kentlerin yapı blokları ile dolması, estetikten yoksun yapıların görüntülere girmesi, yeşilin kaybolmaya yüz tutması; pis kentleri çirkin kentler haline getirmiştir. 20. yüzyıla birlikte kentler yayıldıkça, görsel yapısındaki bozulma daha da artmış; çeşitli faaliyetlere yer açmak için doğal yaşam alanları yok edilmiştir.

Günümüzde, bu halde olmayan çok az kent vardır. Bunun sebebini incelediğimizde kentlerin plansız kuruluşu, imar düzensizlikleri karşımıza çıkmaktadır. Kentleşmenin gereği olarak kentlerin büyümesi, yeni yerleşim alanları kurma zorunluluğu kentsel toprakların kolayca spekülasyon (vurgun) konusu yapılması, verimli tarım topraklarının hızla kentsel topraklara katılmasıyla sonuçlanarak elden çıkmasına neden olmaktadır. Böylece, birçok tarım alanı, betonlaşarak tarım dışı amaçla kullanılmakta ve kirlenmektedir. Tuğla ve kiremit gibi yapı malzemelerinin yapımında kullanılan materyalin çoğunlukla tarımsal değeri yüksek topraklardan sağlanması başka bir ciddi sorun olarak belirmektedir (Özdemir, 1997:135). Maden işletmeciliği de önemli bir toprak sorunudur. Çünkü maden ocaklarının işletilebilmesi için ocak üstündeki toprak tabakasının kaldırılması gerekmektedir. Toprak örtüsünün kaldırılması buradaki bitki örtüsünün bozulmasına ve dolayısıyla topoğrafik yapının değişmesine neden olmaktadır (Keleş, Hamamcı, 1997:50; Özdemir, 1997:135-136).

Doğada denge ve estetiğin var olduğu, ama insanın doğaya zarar veren yapay teknolojiler geliştirerek, çevrede estetik olmayan görünümleri giderek artırdığı görülmektedir. İnsan yaşam üretirken, çevresiyle oluşturduğu doğal dengeleri bozmaktadır. Bilmeden kendi bindiği dalı kesmektedir. Sağlıklı yaşamın temel koşullarından biri, doğayla insanlığın bir arada olduğu ve uyumlu ilişkiler geliştirdiği bozulmamış temiz bir çevrede yaşamaktır.

Günümüzde nüfusun giderek artması, bununla birlikte gelişen teknoloji ve sanayileşme bütün kirliliklerin ana kaynağı olduğu gibi görüntü kirliliğinin de temeli olmaktadır (Aslan, 2016). Artan nüfusla birlikte yerleşim alanlarının genişletilme ihtiyacı ve bunların plansız ve düzensiz bir şekilde gelişigüzel yapılmasının oluşturduğu görüntü kirliliği de göz ardı edilemez. Bunun

önüne geçmek için bir çaba sarf edilmezse kirlilik giderek artacak ve çevreyi yok edecektir. Doğanın düzenli kullanımı, işletilmesi ve geliştirilmesinin tek amacı insanın refahı, mutluluğu için kullanılmasıdır. İnsanın doğa içindeki özel yeri, bu kullanımı kendi yararına çevirmesinde onu haklı kılmaktadır. Ancak bu yararlanmada rakipsiz hak sahibi olmak ile kaynakları tahrip etmeden, doğanın dengesini bozmadan kullanmak zorunluluğu da, yararlanan insanların üzerinde önemle durmaları gereken bir sorumluluk görevidir.

Kentlerde şu görüntü kirlilikleri ile karşılaşılır; *Kamusal alan kirliliği*; İmar kurallarına uymayan biçimsiz yapılaşma, hava kirliliği, yeşil alan yokluğu, yetersiz çevre düzenlenmesi, otomobillerin kurallara aykırı park etmesi, kaldırımsızlık veya dar kaldırımlar, görüş alanı darlığı, bozuk dış cephe, enkazlar, düzensiz trafik, plansız köprü ve alt geçitler, atılmış her türden atık, binaların dış yüzeylerine, işyeri önlerine, cadde ve sokaklara asılmış oransız ilan ve reklam tabelaları, renk ve biçim uyumsuzlukları, ışık kirliliği. *İç mekânlarda görüntü kirliliği*; Darlık-basıklık, yetersiz aydınlatma, renk uyumsuzlukları, fazla kolon kullanılması, ihtiyaca uymayan düzenlemeler, sigara izmaritleri, kirli ve aşırı yıpranmış malzemelerin kullanılması (Aslan, 2016). *İnsanla ilgili olumsuz görüntüler*; Kirli ve bakımsız beden görüntüleri, giyim eşyaları, kendine yabancılaşma tezahürü giyim ve tutumlar, kötü davranış ve uygunsuz hareketler, dilencilik ve cinselliğin istismarı (Önder & Konaklı 2002: 30). *Kent dışında istenmeyen görüntüler*; Yanmış orman ve boş alanlar, erozyona uğramış sahalar, kirlenmiş kıyı ve sular, düzensiz yapılaşmanın gerçekleştiği yerleşim alanları.

Görsel kirliliğin oluşturduğu düzen bozuklukları ve çirkin görüntülerin etkisi algılamaya bağlı olarak değişebilmektedir. Çirkin görüntülü alanlarda yaşamak zorunda bırakılan insanların bazıları daha fazla rahatsız olmakta; bazıları ise fazla etkilenmemekte, duyarsız kalmaktadır. Düzensiz ortamlar duyarlı insanlarda hoşnutsuzluk, dikkat dağılması, adaptasyon güçlüğü, sinirlilik, öfke, davranış bozukluğu, bezginlik, verimsizlik meydana getirir ve düşünce konsantrasyonunu bozar. Sürekli nahoş manzaralarla karşı karşıya kalma sonucu kötümserlik, yaşama sevincinde azalma ve psikomatik hastalıklarda artış, istenmeyen görüntüler sonucu ruhi travma, bulantı, baş dönmesi ortaya çıkabilir (Bodur & Kucur, 1994:51).

3. GÖRSEL KİRLİLİK; ANTAKYA ÖRNEĞİNDE

Ülkemizin güneyinde en uç noktasını oluşturan Hatay ili Doğudan ve güneyden Suriye, Kuzeydoğudan Gaziantep, Kuzey ve Kuzey-batıdan Adana ili ve Batıdan İskenderun Körfeziyle çevrilidir. Coğrafi konumu itibarıyla önemli bir ticaret ve transit geçiş yolu olan Hatay, 2012 tarihli 6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediyesi olmuştur. Hatay'da büyükşehir belediyesinin yanında 4 yeni ilçe kurularak ilçe sayısı 15'e çıkarılmıştır (www.hatay.gov.tr, 2015). 2018 yılı verilerine göre, il nüfusu 1.609.856, merkez ilçe Antakya'nın kent merkezi nüfusu 377.793'dür. Hatay nüfusu bir önceki yıla göre 34.630 artmıştır (www.nufusu.com, 2018). Antakya, Hatay'ın en kalabalık ilçesidir. Yeterince sanayileşmiş bir kent değildir, ekonomi bakımından genel olarak tarım, ticaret ve turizme dayalı bir yapıdadır.

Dünyanın ilk yerleşim alanlarından biri olan Antakya bu güne gelene kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yapıp bünyesinde barındırmış, başka uygarlıkların yıllar yılı saldırılarına hedef olmuştur. Tarihi bir kenttir. İnsanoğlunun en kanlı savaşlarına şahitlik yapmış, doğal felaketler görmüş yaşayan bir tarih gibidir; kavimler kenti ve uygarlıklar beşiğidir. Büyük İskender döneminde Roma ve İskenderiye ile birlikte en büyük kentlerden biri olan Antakya, Seleucus

Nicator tarafından Asi nehrinin kenarına ve Habib Neccar dağının eteklerine Antiokhei adı ile kurulmuştur (Demir, 1996:54). Bu kentin planı, Hippodamos ızgara planı şeklinde yapılmış, sokaklar kışın güneşi görecek, yazın Asi Nehri'nden gelen rüzgârı alacak biçimde inşa edilmiştir (Dinç, 2015:7). Kenti ikiye ayıran ve diğer sokakların yönlenmesini belirleyen bu sistem, ana eksenele yol ile desteklenmiştir (Owens, 1994:78).

Kendine özgü yaşam biçimi ile hoşgörü, sevgi ve saygıya dayanan farklı din, etnik yapı ve ırktan insanın birlikte yan yana yaşayabildiği, çokkültürlü ve hoşgörülü sosyal dokusu ile uygarlıklar diyarı olarak bilinmektedir. “Hristiyan” sözü ilk kez Antakya’da kullanılmıştır. Geçmişin kültürel birikimlerini üzerinde barındırır (www.hatay.gov.tr, 2015). Dünya kültür tarihinde önemli bir yeri olan Antakya, kozmopolit yapısıyla dostluğun ve barışın sembolü olmuş örnek bir kenttir. Antakya, çeşitli dillerin konuşulduğu geniş bir kültür yelpazesinin olduğu bir kenttir. Güzel mutfağı ile tanınır, “gastronomi kenti” unvanı almıştır.

1975 yılından sonra Güneydoğu, Doğu ve İç Anadolu bölgelerinden Hatay’a yönelen yoğun göç hareketleri 1980 yılından sonra daha da hızlanmıştır. Suriye’de yaşanan iç savaş Hatay’a yoğun bir göç hareketinin yaşanmasına neden olmuştur. Kent, büyükşehir belediyesi olması ve aldığı sığınmacı göçlerinin de etkisiyle her geçen gün daha çok bozulmaktadır. Hızlı nüfus artışı, teknik altyapı sunumundaki ve kamu hizmetlerindeki yetersizliklerin yanı sıra, yeterli imarlı arsa üretilemeyişi, kentsel rantların yüksek olması, imar hakları üzerindeki baskıyı arttırmış, kenti plansız büyümeye zorlamıştır. 15-20 yıl gibi kısa bir sürede kent, kocaman beton blokların boy gösterdiği bir yapıya bürünmüştür (Yıldırım, 2015:32).

Antakya’da görüntü kirliliğine neden olan etkenlerin başında Asi nehrinin kirliliği gelmektedir. Kent merkezinden geçen Asi nehri, Lübnan dağlarından doğup Suriye’den geçerek, Hatay’dan Akdeniz’e dökülmektedir. Gerek Suriye’den gerekse, ülke topraklarından geçerken her türlü çöp, endüstriyel atık ve kent kanalizasyon deşarjları ile kirlenilen Asi Nehri, döküldüğü Akdeniz’e önemli ölçüde kirlilik taşımaktadır. Zaman içinde kirliliği ve pis kokusuyla yanından geçilmez bir hal almıştır. Nehir ile birleşen diğer çayların getirdiği pislikler ve belirli bölgelerden bırakılan kanalizasyon suları bu durumu bir kat daha artırmakta ve hoş olmayan görüntüler oluşturmaktadır (Hatay Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü, 2016). Kış ve bahar aylarında artan yağışlar ve erozyon nedeniyle binlerce metreküp toprak taşınarak nehir yatağını balçık ve çamurla kaplamaktadır. Suyunun yosunlu ve çamurlu olması görünümünü oldukça kötü etkilemektedir. Asi Nehri ile Habib-i Neccar Dağı arasında kalan kısım eski Antakya olarak adlandırılmaktadır. Yeni Antakya ise Asi Nehri’nin batı yakasında yer alan sahadır. Asi üzerinde eski ve yeni Antakya’yı birbirine bağlayan bir dizi köprü bulunmaktadır (Dinç, 2015:2). Nehrin üzerine kurulmuş olan köprüler görünüm açısından hiç hoş olmayıp aynı zamanda kullanışlı da değildir, trafiğin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Sağlık açısından da Asi nehri Antakya için gündün güne büyük bir sorun haline gelmektedir. Geçmiş yılların ihmalleri bütçe olanaksızlıkları gerekli temizleme faaliyetlerine engel oluşturmuştur. Hatay Büyükşehir belediyesi nehri ıslah etmeye çalışmakta, arıtma ve temizleme çalışmaları yapmaktadır. Kent içinde nehrin iki tarafında yürüme alanları ve ışıklandırma yapılmıştır (www.haberler.com, 2018). Ancak henüz olumlu anlamda bir geri dönüş sağlanmamıştır. Bilindiği üzere Antakya turistik bir kenttir; yılın her mevsiminde yurt dışından turistlerin sık sık geldiği bir yerdir. Kenti ve tarihi yerlerini gezmeye gelen turistlere karşı Asi nehrinin kirli hali kent için utanılacak bir konu olmaktadır. Deri işleme tesislerinin Asi nehrinin kente girdiği

yerden kaldırılması, fakat binaların gerekli şekilde düzenlenmemesi dışarıdan gelen insanlar üzerinde kent hakkında olumsuz izlenimler bırakmaktadır.

Antakya'nın genel görünümüne baktığımızda çarpık kentleşme göze çarpmaktadır. Yaşam çevresinin kalitesi oldukça düşüktür. Yoğun kent yerleşimleri, düzensiz sağlıksız yapılaşma, hava sirkülasyonunu engelleyen yüksek katlı binalar, altyapı eksiklikleri, konut sorunu, ulaşım yetersizliği, kanalizasyonların bulunmayışı, oluşan atık suların arıtılmadan alıcı ortamlara verilmesi sonucunda ortaya çıkan su kirliliği, trafik, sanayi ve ısınma amaçlı yakmalardan kaynaklanan hava kirliliği, yeşil alan yetersizliği, eğitim ve kültürel alanların yetersizliği gibi birçok sorunla karşı karşıyadır. Altyapı olanaklarının sınırlı olması ve bakımsızlıktan kaynaklanan sorunlar, tarihi ve arkeolojik yapılara sahip çıkılmaması, yönetmelikler aracılığı ile çözüm geliştirilebileceği halde ortaya çıkan estetik sorunlar, açık alan eksikliği, gürültü vb. çevre sorunları kentte yaşayanları rahatsız etmektedir.

Hızla büyüyen kent bu yerleşimlerin çevresindeki ve içindeki doğal ve tarihi değerleri tahrip etmekte, çevreye uyumlu geleneksel mimari öğeler hızla yok olmaktadır. Kentlerde hiçbir mimari özelliği olmayan çok katlı konutlar yayılarak kenti işgal etmeye başlamıştır bile. Bu düzensiz ve sorunlu yerleşimler artan nüfusun gıda üretimi için çok değerli olan tarım alanlarını yutarak genişlemektedir. Kentlerin belirli bölümleri görünümü hoş güzel yapılarla kaplı olsa da, çoğunlukla bunları gölgelemeye yetecek kadar olumsuzluklar bulunmaktadır. Bunun temel nedeni olarak, Antakya'nın tarihi geçmişinden kalan yapıların halen yaşamını sürdürmesi dolayısıyla, eski ve yeni binaların birbirleriyle olan uyumsuzluğunu gösterebiliriz. Eski Tarihi eserlerin ve eski evlerin korunmaması önemli bir sorundur. Antakya evlerinin korunmasına gereken önem verilmemektedir. Kentin her köşesinde tarihi yapıların yenileme çalışmalarının yapılmaması ve çürümekte olmaları görüntüyü bozmaktadır.

Plansız gerçekleşen kentsel büyüme, sadece çevre sorunlarını değil, anakent ve banliyölerde karmaşık işlevsel bir arazi kullanımını beraberinde getirmiştir (Yıldırım, 2013:5). Hristiyan âleminin ilk kiliselerinden biri ve hac yeri olan St. Pierre Kilisesi ve Manastırı civarındaki gecekondulaşma önlenmemiş, bölge düzeni korunmamıştır. Kentin merkezindeki yerleşim yerleri ile kentin dış mahalleleri arasında hem yapılanma, hem de görünüm açısından büyük farklar görülmektedir. Kentin merkezindeki yapılanma, çok katlı betonarme süslü binalar şeklindedir. Fakat Kurtuluş mahallesi, Dağ mahallesi gibi yerlerdeki yerleşim birbirleriyle iç içe ve oldukça eski binalardan oluşmaktadır. Kentin dış mahalleleri ise gecekondu görünümündedir. Antakya halen modern şehircilikten nasibini alamamış bir görüntü çizmektedir. Antakya'ya kuşbakışı bakıldığında beton yığını şeklinde bir görüntüyle karşılaşılır. Çevresindeki beldeleşme sonucunda kent yatay değil, dikey büyüme yoluna gitmiştir. Bu da Antakya kentini bir beton yığını haline dönüştürmüştür. Anayol güzergâhları ile kent giriş çıkışları, bakımlı peyzaja sahip koridor olmaktan uzaktır. Antakya'nın içinde faaliyetlerini sürdüren imalâthaneler, terkedilmiş fabrikalar çirkin görüntüler oluşturmaktadır. Kentin ortasında bulunan ve artık kullanılmayan bu gibi yapıların kaldırılmaması hoş olmayan görüntülere neden olmaktadır. Kentin içinde kalmış üretim tesisleri kentin dışındaki sanayi bölgelerine taşınabilir. Kent merkezinde bulunan tarihi niteliği olmayan eski yapılar kaldırılıp yerine oturma alanları yapılabilir. Kentin girişindeki çirkin tesisler düzenli hale getirilirse veya etraflarına çevre düzenlemeleri yapılırsa daha güzel bir görüntü olur.

Antakya’da yollar hızlı kentleşmeye ayak uyduramamaktadır. Yapılan yollar ileriye dönük bir planlamayla yapılmadığından Antakya’nın trafik sorununu çözemeyecek durumdadır. Caddeler yapılırken yol kenarındaki ağaçlar tahrip edilerek çirkin bir görüntü oluşmasına neden olunmuştur. Kent içindeki birçok yolun bozuk olması, hem kullanılan araçlara zararlı olmakta, hem de görünümüne etki etmektedir. Daracık ve çıkmaz sokaklarla biten yollarla karşılaşmaktadır. Yolların mevcut araç trafiği için yetersiz olması trafiğin olumsuz etkilenmesine, dolayısıyla gürültü ve göz kirliliğine yol açmaktadır. Antakya, kişi başına düşen araç sayısı konusunda ilk sıraları almaktadır. Trafik ve otopark büyük bir sorundur. Otopark oluşturulmalı ve trafik düzenlenmelidir. Ana caddeler dâhil birçok yerdeki kaldırımlar inişli çıkışlı yapıları ile gözü rahatsız etmektedir. Kaldırımlara arabalar çıkmaktadır. Kent sadece arabaya ayarlı gibidir. Çoğu yerde asfaltın yanına yayaların yürüyeceği kaldırım yapmak düşünülmemiş; yapılmış olan da dar yapılmıştır.

Her türlü estetik kaygıdan uzak, insan ve çevre uyumunu dikkate almayan altyapı, su, yol, kanalizasyon sorunlarını çözmeyen, kentleşmenin çarpık ve düzensiz oluşumu, iyi, güzel ve anlamlı bir yaşamı olanaklı kılmamaktadır. Derme-çatma ve kaçak inşaatların, genellikle değişik yollardan her zaman yapıldığı görülmektedir. Bunlar eski ve yerleşmiş mahallelerden çok gecekonduluktan yeni çıkmış, yeni gelişen alanlarda görülmektedir. Var olan bir arazi üzerinde eski binanın kat sayısını artırarak daha fazla daire elde etmek olasıdır. Yeterli denetimlerin yapılmaması sonucu, taşıma kapasitesi uygun olmayan dayanıksız yağma binalar çıkmakta ve yan yana iki binanın kat sayısının bile farklı olduğu görülmektedir. Zaten kent birinci derece deprem bölgesinde bulunmaktadır; zaman zaman sarsıntılar yaşanmaktadır. Sonunda, insanlar maddi açıdan yoksunlaşıp manevi açıdan da çöküntü içine girerlerken, kentin kendisi de, bir taş ve beton yığını olup çıkmaktadır. Genelde, biri bitip diğeri başlayan yapıım halinde ve bitmemiş çevrelerle karşılaşmaktadır. Sürekli açılan çukurlar, her yerde yapılmakta olan ve kaldırımda yürümeyi dahi zorlaştıran inşaatlar, bina cephelerindeki tabela kirliliği, tek-düze mimarlık örnekleri, kimliksiz cephe detayları ile görüntü kirliliği süreklilik taşımaktadır. Bu görünüme bir de binaların tepelerinde bulunan güneş enerjisi ve TV antenleri, yaygın olarak kullanılan binanın herhangi bir cephesinde yer alan soğutucular eklendiğinde kentin görüntüsü bir kat daha bozulmaktadır. Güneş enerjilerinin görüntü kirliliği oluşturmayacak şekilde üretilmesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

Caddelere konan reklam panoları, kurum tabelaları, rengârenk, değişik ölçülerde, büyüklü küçüklü konumlarda, eski ve yıpranmış olanlarla yenileri yan yana durumlarıyla görüntü kirliliğine neden olmaktadır. Asılan firma bayrakları ve seçimler nedeniyle oluşturulmuş büyük boy kişi tanıtım amaçlı afişlerin olur olmaz her yere yapıştırılması cadde ve sokakların görüntüsünü bozmakta, çok çirkin görüntülere yol açmaktadır. Görüntüyü bozan afişlerin, tabela ve panoların duvarlara asılması yerine bazı belirli yerlerde reklam panoları yapılarak oraya asılması veya bunun için bina sağır duvarlarının kullanılması sağlanmalıdır.

Kentin doğusunda yer alan Habib-i Neccar dağındaki ormanlık alan, kaçak yapılan inşaatlar nedeniyle yok edilmektedir. Yeterli sayıda gözetleme kulesi yoktur. Habibi Neccar Dağı Doğa Koruma alanı, Antakya ilçesi sınırları içinde bulunan bozulmamış doğal dokusu ve kültürel kaynak zenginliği nedeniyle 1993 yılında doğa koruma alanı olarak ilan edilmiş ve koruma altına alınmıştır. Sen Piyer (St Pierre) Kilisesi ve Haron Cehennem Kayıkçısı bu koruma alanı içinde yer almaktadır. Antakya Arkeolojik Sit Alanı, Asi Nehri doğusu ile Habibi Neccar Dağı

Doğa Koruma Alanı arasında kalan ve Antakya Kentsel Sit ile sınırlanan alandan oluşmaktadır. Antakya kentindeki korunan alanlar açısından yasada sit alanları, kentsel, arkeolojik, doğal sit gibi farklı sınıflandırmalar yapılmasına rağmen tüm bu alanların koruma amaçlı imar planı çerçevesince değerlendirilip planlanmadığı anlaşılmaktadır. Antakya’da yapılaşma bu öğeler göz önünde bulundurulmaksızın gerçekleştirilmiş ve bunun sonucu olarak doğal çevre zarar görmüş, göze hoş görülmeleyen manzaralar ortaya çıkmıştır. Her inşa edilen bina ile yeşil alanlar biraz daha azalmakta, doğanın yeşilinin yerini betonun gri rengi almaktadır. Otobüs durağına giden en kısa yol çimenliğin ortasından geçmemelidir. Taksi çağrı zillerinin ağaçların üzerine asılmaları hem ağaçlara zarar vermekte, hem de görüntü kirliliği yapmaktadır. Antakya’daki yeşillendirme çalışmalarına önem verilmemekte; gerekli özen gösterilmediğinden var olan yeşil alanlar giderek azalmakta, imara açılmaktadır. Antakya’nın doğal görüntüsü gün geçtikçe bozulmaktadır. Büyük Antakya Parkındaki ağaçlar bile yenileme görüntüsünde kesilebilmektedir. Halk rahatlayacak bir yeşil alan bulamamanın sıkıntısını yaşamaktadır. Okul ve parkların kente biraz da olsa nefes verdiği söylenebilir. Binalar soğuk yüzlüdür. Binaların yeşillendirilmesi özendirilmeli; kent yeşil alanları gerçek bir bahçe mimarisinin uygulandığı yerler olmalıdır. Tekdüze olmayan, kente özgü estetik görünümlü kent mobilyaları bir ihtiyaçtır. Kente kimlik ve farkındalık katar.

Önceden konut dışında yer alan, şimdi ise hızlı ve çarpık kentleşme sonucu konut bölgesinde kalan taş ocakları, bölgeyi tehdit etmektedir. Bunun en somut örneğini Dursunlu mahallesinde bulunan taş ocağı oluşturmaktadır. Bu taş ocağı yerleşim alanına yakındır. Bu taş ocağının faaliyete geçmesiyle birlikte, Antakya’nın doğal görüntüsünü tamamlayan dağın ve içinde bulunan ormanlık alanın tahribine göz yumulmuştur. Ayrıca, ocaktan çıkan tozlar çevredeki bitki örtüsünün üzerini beyaz bir tabaka şeklinde örtmektedir. Dağın yamacındaki belde halkının tarımsal alanlarına da zarar vermiştir. Çalışmalarda kullanılan patlayıcılar bazı evlerin çökmesine neden olmuştur. Halkın bütün tepki ve şikâyetlerine rağmen hiçbir sonuç elde edilememiştir. Taş ocağı doğayı yok etme sürecinde son hızla faaliyetini sürdürmektedir. Doğal görüntünün yok edilmesinin bir diğer örneği, Amik Gölü ya da şimdiki adıyla Amik Ovasıdır. Bu göl, zamanında Türkiye’nin en güzel göllerinden biri olarak, birçok kuş türüne ev sahipliği yapan bir kuş cenneti durumundadır. Sivrisinek nedeniyle göl kurutulmuş, tarım alanı oluşturulmuş, kuşların yöreyi terk etmesine neden olunmuştur. Havaalanı yapılmıştır. Zemin halen geçirgen olduğu için burayı yağın yağmurda sık sık su basmaktadır.

Yeşil alanlar ve piknik yerlerinde hem çöp kutularının yetersizliği, hem de halkın bu konuda bilinçsiz olması nedeniyle bu alanlar yere atılan boş şişe, poşetler, plastik kutular ve yiyecek artıklarının meydana getirdiği kirliliklerle doludur. Binaların balkonlarına ve üst kat damlarına ne bulunursa atılmaktadır. Binaların göz seviyesi dışında kalan bu yerler nedense dikkatten kaçmakta, adeta her binanın damını istediğimiz gibi kullanmaya hakkımız varmış kanısı uyandırmaktadır. Bu dahi görüntü kirliliğine yol açmaktadır. Atıklar çok önemli bir sorundur. Çöpler, mutfak atıkları ve cadde süprüntüleri gibi katı atıklar meskûn mıntıklar dışına taşıma suretiyle atılmaktadır. Her gün milyonlarca ton gıda, eşya parçaları, ilaç, ambalaj, hastane atığı ve kimyasal maddelerden oluşan çöp, yaşanacak alanların giderek azalmasına yol açmaktadır. Kent çöp üreten bir canavar gibidir. Kentte tüketim sonrası ortaya çıkan atıkların uygun şekilde toplanması ve çöp arıtım tesisleriyle çevreye zarar vermesinin önlenmesi sorununun çözümü belediyelerle yakından ilgilidir. 2010 yılından itibaren, evsel katı atıklar, vahşi depolama

sahasına yakın bir konumda olan Antakya Gökçeğöz düzenli depolama sahasında bertaraf edilmeye başlanmıştır (Hatay Büyükşehir Belediyesi, 2018). Yine de tek bir düzenli depolama alanı yeterli olmamakta, çoğunlukla vahşi depolama yapılmakta ve atıkların atık tesislerine gönderilmesinde sorunlar yaşanmaktadır.

Çöp bidonları, teşhir edilir gibi ana cadde köşelerine yerleştirilmektedir. Çöp yığınları, bulunduğu yerin estetik güzelliğini bozduğundan bu yığınlar için iskân yerlerinden görünmeyen bir yer seçilmelidir. Ayrıca, kentlerde bulunan çöp bidonlarının üstü kapalı ve etrafı temiz olmalıdır. Ancak, Antakya’da belediyenin de bu işleri gereken hassasiyetle yapmaması ve halkın da bu konuya duysız olması nedeniyle özellikle kent sokak ve caddeleri göze hoş görünmeyen manzaralarla dolmuştur. Her yer çöp doludur. İnsanlar neden yaşadıkları yerleri bu kadar pis kullanır anlamak mümkün değildir. İnsanlar evlerinin kapısından çıkınca her yere çöp atabileceklerini zannetmektedir. Mahalle içlerinde orta yere bırakılmış, kırık dökük çöp bidonları, duvarlara yazılmış yazılar görünümü bir hayli bozmaktadır. İnşaat temellerinden çıkarılan hafriyat topraklarının kaçak olarak ağaçlık alanlara, boş olan her yere gelişigüzel dökülmesi bu alanlarda kısa sürede toprak dağları oluşturmaktadır. Yeşil alanları katletmekle kalmayıp görüntüyü bozmaktadır. Temizlik, bir kültür sorunu olarak ortaya çıkmakta ve kenti sahiplenmekle birlikte yürümektedir.

Kentlerde yerel yönetim deyince belediyeler öne çıkar. Belediyeler, yapmış oldukları çevre düzenlemeleri, yeşil alan çalışmaları, kent planlaması ve temizlik hizmetleriyle ön plana çıkmaktadır. Çevre kirliliğinin tüm öğelerinin yanında görsel kirlilik ile mücadelede de belediyeler çok önemli bir yer tutmaktadır. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 15. maddesinin 1-n fıkrasında, *‘Reklam panoları ve tanıtıcı tabelalar konusunda standartlar getirmek’* yer almaktadır. Belediye Kanunu’nun 51. maddesinde; *‘Belediye zabıtası, beldede esenlik huzur, sağlık ve düzenin sağlanmasıyla görevli olup bu amaçla, belediye meclisi tarafından alınan ve belediye zabıtası tarafından yerine getirilmesi gereken emir ve yasaklarla bunlara uymayanlar hakkında mevzuatta öngörülen ceza ve diğer yaptırımları uygular’* demektedir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun 7. maddesinin 1-g fıkrasında; *‘Büyükşehir belediyesinin yetki alanındaki mahalleleri ilçe merkezine bağlayan yollar, meydan, bulvar, cadde ve ana yolları yapmak, yaptırmak, bakım ve onarımı ile yolların temizliği ve karla mücadele çalışmalarını yürütmek: kentsel tasarım projelerine uygun olarak bu yerlere cephesi bulunan yapılara ilişkin yükümlülükler koymak: ilân ve reklam asılacak yerleri ve bunların şekil ve ebadını belirlemek: meydan, bulvar, cadde, yol ve sokak ad ve numaraları ile bunlar üzerindeki binalara numara verilmesi işlerini gerçekleştirmek.’* hükümleri yer almaktadır. Bu hükümler doğrultusunda, yapılar, yol güzergâhı ve kaldırımlarda görsel kirliliğinin önüne geçilebilmesi mümkündür. Henüz gürültü kirliliği kontrolü gibi bir görüntü kirliliği yönetmeliği yoktur, ancak görsel kirlilikle mücadele etmek için çıkarılmış 2014 tarihli bir Çevre ve Şehircilik Bakanlığı genelgesi vardır. Antakya’da belediyeler arasında yaşanan eşgüdüm sorunu için önüne geçmektedir. Altyapı sorunları sürmektedir. Yeterli yatırımın yapılamaması, çevreye gereken ilginin gösterilmemesi bir diğer sorun alanıdır.

Görsel kirlilik ile mücadelede yönetimlerin yapması gerekenler ve toplumun her bireyinin çevre sorumluluğundan kaynaklanan faaliyetler vardır. Görsel kirlilik bizi rahatsız ediyorsa önce bir şeyler yapmayı kendimizin istemesi, başkalarından önce kendi çabalarımızla aidiyet geliştirerek çözüm aranması gerekir. Böylece daha olumlu sonuçlar alınabilir. Kentin doğal

yapısına uygun olmayan yapılanmaya izin verilmemeli, çevre düzenlemesine önem verilmelidir. Bir kent bütünsel anlamda bir organizma gibidir. Bu organizmanın sağlıklı çalışabilmesi, yaşayabilmesi, gelişebilmesi için kendisini oluşturan parçacıkların bir uyum ve etkileşim içinde olması gerekir. Antakya kentinin Hatay ili bütünselliği gözetilerek yakın çevresi ile yeniden planlanması gerekmektedir. Antakya'nın mevcut durumu değiştirilemeyeceğinden modern çağın gereklerine göre düzenleme yoluna gidilebilir. Bu bağlamda, kentin özgün kültür dokusuyla uyumlu olarak yenilenmeye ihtiyacı vardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yaşadığımız kentler hızlı bir şekilde büyümekte ve büyüdükçe de estetikten arınmış, güzellikten uzaklaşmış görsel çirkinlik abidelerine dönüşmektedirler. Ülke genelinde güzel ve bakımlı kentler dendiğinde sayabileceğimiz kentler parmakla sayılacak kadar azdır. Kentlerimiz beton ormanlarına dönmekte, yeşil alanlar büyük bir hızla yok olmaktadır. Kentler sanki insan ve canlılar için değil de, ulaşım araçları ve yapılar için yapılmış gibidir. Arabalar, binalar, yollar insanı daraltacak ve üstüne gelecek kadar çokturlar. Ne yazık ki, kentsel alanlarda doğal ve kültürel çevre azalan mallar gibi gittikçe azalıp kıtlaşmıştır. Bütün kentler elbirliği ile standartlaşmış gibidir. Aynı ağaçlar, aynı tip binalar, süsler, kaldırım taşları, otobüs durakları, çöp tenekeleri hepsi aynıdır; farklı bir şey görmek için aramanız gerekir. Hâlbuki insanları yaşadıkları yerlerden, başka yerleri de görmeye iten en önemli faktör, bu yerlerin farklı özellikleri, kendilerine has nitelikleridir. Kente ve kent yaşamına kalite getirmek, kent farkındalığını yakalayarak bunu görsele yansıtmakla olacaktır.

Kentlerin görsel kirliliği, kente ilişkin yapılanların olumsuz sonucu olarak ortaya çıkmakta ve kentin yaşam kalitesini göstermektedir. Kentleri düzeyli bir yaşam standardına ulaştırmak, bütün dünya için küresel bir sorun olan doğal varlıkların tahribi, açlık, yoksulluk ve göçün önlenmesi hedefinin gerçekleşmesi ile mümkün olabilir. Bir bütün olarak ülke insanlarının sorunlarını ele almadan, sadece yerleşimlerini düzenlemenin bir faydası olmayacaktır. Yoksa hepsi sorunun kökenine inmeyen, kısa vadeli çözümler olarak kalacaklardır. Kırsal kesimden kentlere göçün önlenmesine yönelik kararlı politikaların uygulanması gerekir. Kentleri korumaya ve kentsel yerleşimlerde huzurlu ve sağlıklı yaşam ortamlarını sağlamaya giden yol, ülke insanına kendi doğallığı içinde iyi bir yaşam ortamı sağlamaktan geçmektedir. Günümüzde doğa ve çevreye duyarlı bir kültür anlayışı gelişmektedir. Çevreyi bozan çirkinleştirilen kişi ya da kurumlara yönelik caydırıcı yaptırımların yerel yönetimlerce uygulanması gerekir. Çok katlı beton yapılanma kentlerin kaderi değildir. Kentte yapılacak her türlü düzenleme, çevreye mümkün olan en az tahribatla gerçekleştirilmelidir.

Antakya'da ise, güzel bir çevreden bahsetmek biraz zordur. Doğru planlamanın yapılamamış olmasından kaynaklı kent içindeki mevcut ulaşım yolları ihtiyacı karşılayamayacak duruma gelmiş, tarım arazileri hızla yok edilmiş, içme suyu ve atıksu sorunları, hava kirliliği gibi birçok sorun ortaya çıkmıştır. Kentin ortasından akan Asi nehrinin durumu, çarpık kentleşme ve altyapı sorunu kentin en önemli sorunlarını oluşturmaktadır. Antakya kenti için hiç de yakışmayan bir resim ortaya çıkmıştır. Antakya'yı yıkıp yeniden inşa etmek mümkün değildir. Öyleyse var olan sorunları azaltmakla işe başlanabilir. Kentin uygun yerlerine otoparklar yapılması bile yollara park etmiş araçların oluşturduğu kalabalık ve görüntü kirliliğini ortadan kaldırabilir. Görsel çirkinlik ile mücadele etmeyi, bir kamu politikası haline getirmek mümkündür. Öncelikle

herkes birey olarak üzerine düşenleri yerine getirmeli ve çevreye karşı sorumluluklarına riayet etmelidir. Antakya'nın karşı karşıya bulunduğu görsel kirlenme sorunu, insan doğa ilişkilerinin iyi yönde gelişmediğinin temel göstergesidir. İnsan ile doğayı uzlaştırmak, yaşam ortamının yaşanılabilirliğini sağlamak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan Y** (2016) Görüntü Kirliliği Yasal Mevzuatı, <https://www.cevreportal.com/> 5.10.2016.
- Bodur S, Kucur R** (1994) Görüntü Kirliliği Üzerine, *Çevre Dergisi*, 12, 50-51.
- Demir A** (1996) *Çağlar İçinde Antakya*, Ankara: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları.
- Dinç Y** (2015) Antakya (Hatay) Şehir Coğrafyası, Yüksek Lisans Tezi (Yayımlanmamış), MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Antakya/Hatay.
- Görmez K** (2003) *Çevre Sorunları*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Hatay Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü** (2016) İl Durum Raporu, Hatay.
- Hatay Büyükşehir Belediyesi** (2018) Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı, Hatay.
- Hoşkara Ş Ö** (2014) Kentsel Kamusal Mekânların Şahı: Meydanlar, *İTÜ Vakfı Dergisi*, Ocak-Mart, 63: 9-13.
- Kaypak Ş** (2016) *Kent Sosyolojisi*, Basılı Ders Notu, Antakya: MKÜ Yayını.
- Kaypak Ş** (2018) Kentin Görsel Çirkinliği Katı Atıklar ve Belediyelerce Yönetilmesi. *Toplumsal ve Siyasal Bilim Araştırmaları*, 3. Bölüm, 77-110, Talas, M. (ed.), Ankara: İksad Yayını.
- Keleş R** (2004) *Kentleşme Politikası* 8. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayını.
- Keleş R, Hamamcı C** (1998) *Çevrebilim*, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Koçak H** (2011) Kent-Kültür ilişkisi Bağlamında Türkiye'de Değişen ve Dönüşen Kentler *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. II, 259-269.
- Kumbaracıbaşı C** (1991) Çevre Kirlenmesinin Üçüncü Boyutu: Görsel Kirlenme, *Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Mimarlık*, 53-55, Ankara.
- Owens E J** (1994) *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, (Çev). Bilsel, C., 75–95. İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.
- Önder S, Konaklı N** (2002) Görsel Kirlilik ve Konya Kenti Örneğinde İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 16 (30), 28-37.
- Özkalp E** (1995) *Sosyolojiye Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Sencar P** (2007) Türkiye'de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi (Yayımlanmamış), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- TDK (Türk Dil Kurumu)** (2018) www.tdk.gov.tr. Erişim: 05.02.2018.
- Uslu D Yeter, Erkan U** (2016) Çevre Yönetim Sistemlerinde Yenilenebilir Enerji Uygulamaları: Yeşil Ofis". *Alternatif Politika*, 8 (1), 211-233.
- Yıldırım M K** (2015) Hatay İlinin Çevre Sorunlarına Kentleşme ve Mimari Bağlamda Çözüm Önerileri, Çevre Sempozyumu 28-30 Mayıs 2015 Powerpoint Sunu, Antakya. <http://www.csb.gov.tr/db/ced//Hatay2015pdf>, Erişim: 18.05.2017. <http://www.haberler.com>, Erişim: 11.04.2018.

<http://www.hatay.gov.tr>, 2015.

<http://www.hataygundem.com>, 25.12.2012.

<https://www.nufusu.com> Hatay Nüfusu, Erişim: 11.05.2018.

<https://cevreonline.com/goruntu-kirliligi/> Erişim: 07.06.2018.

TÜRKİYE’NİN İDARİ SINIR KAYITLARINDA YAŞANAN SORUNLAR

Dr. Öğr. Üyesi Okan YILDIZ
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Özet

Türk idari teşkilat yapısının temellerini oluşturan merkezi ve yerel yönetimlere ait idari birimler il, ilçe, il özel idaresi, büyükşehir belediyeleri, il ve ilçe belediyeleri, belde belediyeleri, köy ve mahallelerden oluşmaktadır. Bu idari birimler çeşitli nitelikteki idari sınırlar ile birbirinden ayrılmaktadır. Bu sınırlar kurum ve kuruluşların sorumluluk alanlarını belirlemesi açısından önemli misyona sahiptirler. İdari sınırlar doğru bir şekilde tespit edilmezse, uyumsuzlukların çözümünde adli kurumlar arasında, hizmetlerin yürütülmesinde ise idari kurumlar arasında karmaşa ortaya çıkabilir. İdari sınırları merkezi yönetimi temsil eden idari sınırlar (ülke, il ve ilçe sınırları) ve yerel yönetimlere ait idari sınırlar (büyükşehir belediyesi, şehir belediyesi, ilçe belediyesi, belde belediyesi ve köy sınırları) olarak sınıflanabilir. Köyler, tüzel kişiliği bulunan en küçük yerleşim birimidir. Yönetici organları seçimle oluşturulduğu için teknik olarak yerel yönetimlerdir. Ancak merkezi idarece önemi ve süregelen yakın ilişkiler sebebiyle merkezi bir idare olarak kabul edilebilir. İdari sınırların oluşmasında çeşitli yasalar anahtar rol üstlenmektedir. Bu yasalardan bazıları; Köy Kanunu, Belediye Kanunu, İl İdaresi Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu’dur. Konuya yönelik en önemli mevzuatlardan biri ise 1988 tarihli Sınır Anlaşmazlığı, Mülki Ayrılma ve Birleşme ile Köy Kurulması ve Kaldırılması Hakkında Yönetmelik’tir. Bu mevzuat çerçevesinde idari sınır nasıl belirlenmesi gerektiği, hangi koşullarda, nasıl değiştirileceği, mülki ayrılma ve birleştirme işlemlerine yönelik ayrıntılar bulunmaktadır. İdari sınır kayıtları denilince akla kuşkusuz 1924 tarihli Köy Kanununa göre düzenlenen Köy İdari Sınır Kayıtları gelmektedir. Bu kayıtlar düzenlendiği dönemin teknik koşulları yüzünden bazı teknik ve hukuki yetersizliklerle karşı karşıyadır. Bu teknik yetersizlikler; yeteri kadar ayrıntı içermemesi, aynı bölgelerin birkaç idari birim içerisinde kalması, eski kayıtlar olması sebebiyle bazı sınır noktalarının günümüzde bilinmemesi, sınırların kabaca çizilmesi, orman, mera yaylak gibi alanların dışarıda bırakılarak idari boşlukların oluşturulması vb. durumlardır. Bu sebeple günümüz koşullarında bu kayıtlar yetersiz kalmakta, hatta kimi zaman varlığı sorun olmaktadır. İdari sınırlar Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi (TUCBS) içinde en temel veri katmanlarından biridir. Bu verinin TUCBS içinde kullanılabilmesi için zemin doğruluğunun artırılması ve hızla yazılı formattan sayısal formata dönüştürülmesi gerekmektedir. Nitekim İller İdaresi Genel Müdürlüğü başlatmış olduğu Mülki İdari Sınırların Sayısallaştırılması (MİDAS) Projesiyle bu soruna el atmıştır. Konu kuşkusuz Kamu Yönetimi, Harita Mühendisliği, İdari Coğrafya ve Hukuk gibi temel alanlara hitap eden multi-disipliner bir konudur. Bu bildiri de idari sınırlar sınıflandırılarak bu sınırlara ait kayıt ve belgelerin teknik niteliği ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İdari Sınır, Coğrafi Bilgi Sistemleri, İdari Sınır Kayıtları, İdari Coğrafya

GİRİŞ

Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık devlet olarak adlandırılmaktadır (TDK 2019). Bir başka tanımda devlet, aynı ülkeye, tarihe, dile, hatta dine sahip, sosyal ve siyasal toplulukların bütünlüğünü sağlayan, kendine ait hukuki-siyasi düzene, hak ve görevlere sahip bir örgütlenmedir (Okandan 1966). Yasama, yürütme ve yargı erklerinin bu örgütlü yapının bir parçası olduğu değerlendirilebilir. Ancak İdare Hukuku açısından konu ele alındığında devlet idaresi denilince sadece yürütme erki kastedilmektedir. Bu çerçevede devlet idaresine merkezi idare ya da genel idare de denilmektedir (Yıldırım 2018).

Merkezi idarenin taşradaki en büyük temsilcisi illerdir ve taşra örgütlenmesinin ilk basamağını oluşturur. İkinci basamağını ise ilçeler oluşturmaktadır. Gerek il gerekse ilçelerin kurulması ve kaldırılması kanun ile mümkündür. Büyükşehir Belediyesi kurulmayan il merkezi ile o il içerisinde hiçbir ilçeye bağlı olmayan köylerin ve belediyelerin oluşturduğu alana merkez ilçe olarak adlandırılmaktadır. Bu ilçelerde kaymakamlık teşkilatlanması bulunmamaktadır. İl genel idâresinden sorumlu olan Vali, merkez ilçenin idâresinden de sorumludur. Bir başka deyişle, Valiler merkez ilçede kaymakamlık görevi de yapmaktadırlar (Yıldırım 2018).

Türk idari teşkilatı merkezden yönetim ilkesinin yanı sıra yerinden yönetim ilkesine de sahiptir. Anayasanın 127. Maddesine göre yerel yönetimler; il, belediye veya köy halkının yerel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş ve karar organları seçmenler tarafından seçilen kamu tüzelkişileridir. Anayasaya göre merkezi idarenin yerel yönetimler üzerinde vesayet yetkisi de bulunmaktadır. Türkiye’de yerel yönetimler il özel idareleri, belediyeler ve köylerden oluşmaktadır.

İl özel idareleri yasal dayanağını 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’ndan almaktadır. Bu kanuna göre il özel idaresi; il halkının yerel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idârî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi olarak tanımlanmaktadır. Görev alanı ise il sınırları olarak belirlenmektedir (Resmi Gazete 2005). Türkiye’de yeni kurulan büyükşehir belediyeleri ve genel olarak tüm büyükşehir belediyelerin yetki alanlarının il mülki idari sınırlara dayandırılmasıyla 30 ilde il özel idarelerinin tüzel kişilikleri sonlandırılmıştır (Resmi Gazete, 2012). Geleneksel noktada Türkiye’de -büyükşehir belediyesi olmayan- toplam 51 ilde özel idaresi teşkilatlanması bulunmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye Büyükşehir Belediyesi Olan/Olmayan İller

<i>Büyükşehir Belediyeli İller (30 adet)</i>	<i>Büyükşehir Belediyesi Olmayan İller (51 adet)</i>
İstanbul, Ankara, İzmir, Adana,	Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Artvin,
Bursa, Gaziantep, Konya, Kayseri,	Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çanakkale,
Antalya, Diyarbakır, Erzurum,	Çankırı, Çorum, Edirne, Elazığ, Erzincan, Giresun,
Eskişehir, İzmit, Mersin, Samsun,	Gümüşhane, Hakkâri, Isparta, Kars, Kastamonu,
Sakarya, Aydın, Balıkesir, Denizli,	Kırklareli, Kırşehir, Kütahya, Muş, Nevşehir, Niğde,
Hatay, Malatya, Manisa,	Rize, Siirt, Sinop, Sivas, Tokat, Tunceli, Uşak,
Kahramanmaraş, Mardin, Muğla,	Yozgat, Zonguldak, Aksaray, Bayburt, Karaman,

Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa, Van, Kırıkkale, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Ordu
Yalova, Karabük, Kilis, Osmaniye, Düzce.

Belediyeler yerel yönetimlerin en önemli teşkilatlanma biçimidir. Yasal dayanağını esas olarak 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyük şehir Belediyesi Kanunu'ndan almaktadır. 5393 sayılı kanuna göre nüfusu beş binin üzerindeki yerleşimlerde belediye teşkilatlanmasına gidilebilmektedir. İl ve İlçe teşkilatlanması olmayan bu birimler belde olarak adlandırılmaktadır. Beldeler köy ve ilçe arasında bir idari teşkilatlanmaya sahiptir. Bu açıdan bucaklara alternatif olduğu söylenebilir. 5393 sayılı kanuna göre il ve ilçe merkezlerinde belediye kurulması zorunludur.

Köyler, tüzel kişiliği bulunan en küçük yerleşim birimidir ve ayrıca yerel yönetimlerin en eskisidir. Yönetici organları seçimle oluşturulduğu için teknik olarak yerel idarelerdir. Ancak merkezi idarece önemi ve süregelen yakın ilişkiler sebebiyle merkezi bir idare olarak kabul edilebilir (Yıldız 2005 ve 2015). Bir başka tanımda köy; Türkiye'nin idari teşkilatlanmasında tabanı oluşturan, belirli bir idarî sınırı bulunan ve bu sınırlar içerisinde yer alan sürekli ve dönemlik kır yerleşmeleriyle ekonomik faaliyette bulunan, tarım, hayvancılık, ormancılık, avcılık vb faaliyetler gerçekleştiren, ülkemizin kırsal kesimini oluşturan en küçük idarî birimlerdir (Özçağlar, 1996 ve 2005).

Yasal dayanağını 1924 tarihli, 442 sayılı Köy Kanunu'ndan almaktadır (Resmi Gazete 1924). Köy Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun ilgili hükümlerini birlikte değerlendirildiğinde, köy şu şekilde tanımlanabilir: Nüfusu 150 ile 5000'in arasında olan, taşınır ve taşınmaz mallara sahip, kendisine verilen mahallî müşterek hizmetleri yapan kamu tüzel kişiliğidir (Yıldırım 2018).

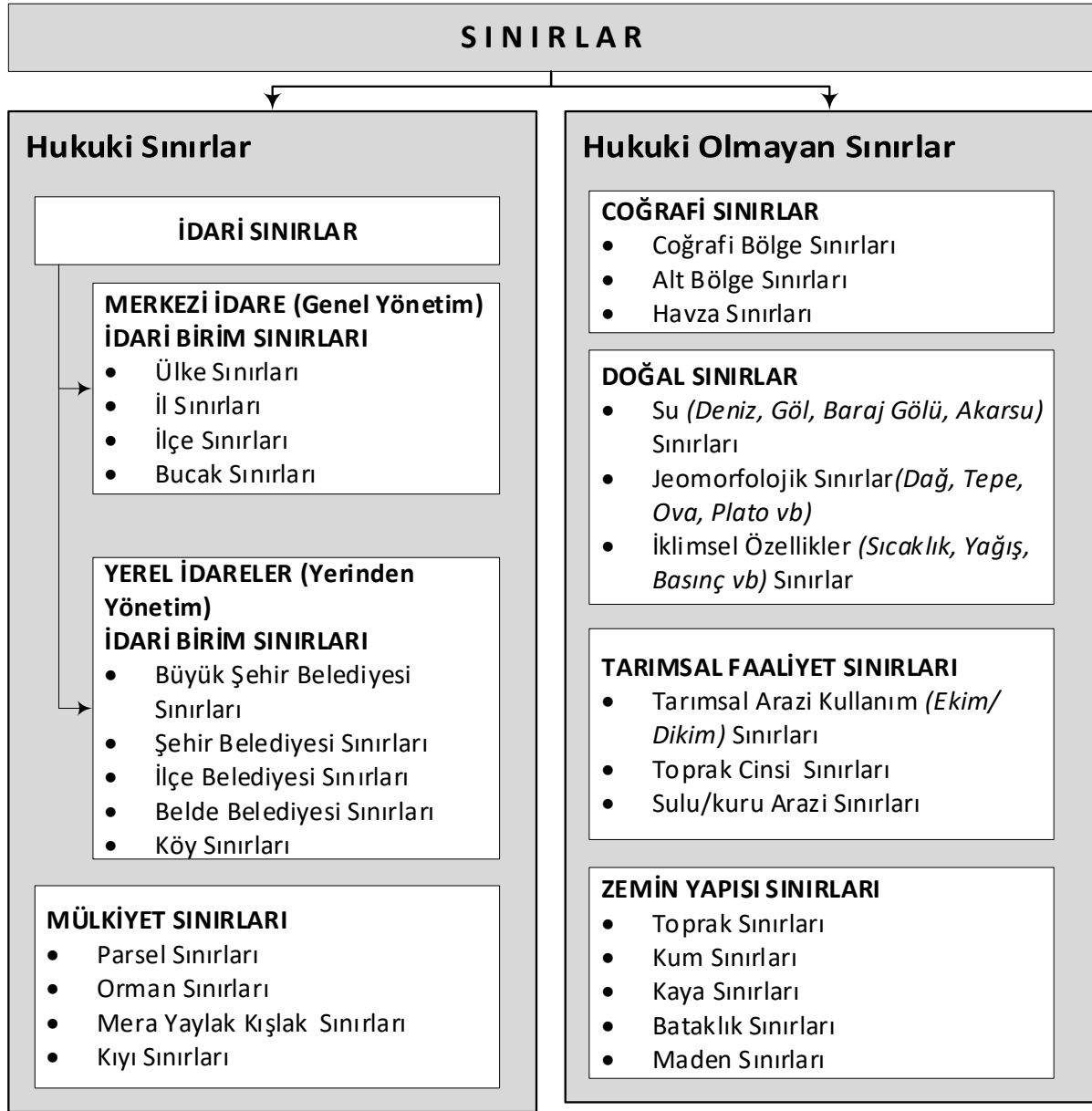
SINIR KAVRAMI

Sınırlar olmaksızın yeryüzü parçalarını yönetmek mümkün değildir. Sınır (sınor, sinor) Yunanca'dan dilimize geçmiş bir kelime olup sözlükte, hudut (İng. border, frontier, boundary), had (limit), vade, şüğü gibi kelimelerle ifade edilir. "Bir şeyin varabileceği veya ulaşabileceği en son çizgi, yer veya hat" anlamını ifade eder. Ortak sınırı olanlara, "sınırdaş"; sınır tespit etme işine, "sınırlama" (tahdit) veya "sınırlandırma"; sınır işaretine, "sınır taşı" (boundary stone); sınırı olmayana, "sınırsız" (pek çok, sonsuz, uçsuz, bucaksız) denir (Bıyık vd., 2003).

Sınırlar hukuki ve hukuki olmayan sınırlar olarak ikiye ayrılır (Şekil 1). Sınırların belirlenmesinde yasal bir dayanak veya kural bulunması durumunda bu sınırlar hukuki nitelik kazanırlar. Dolayısıyla bu sınırların belirlenmesi değiştirilmesi hukuki kurallar çerçevesinde

gerçekleştirilir. Bir başka deyişle bu tip sınırların yasalarla bir illiyet bağı söz konusudur. Örnek olarak dayanağını Kadastro Kanunu'ndan alan parsel sınırı veya Köy Kanunu'na dayanarak tespit edilmiş Köy İdari Sınırı hukuki nitelik taşırlar. Buna karşın kıyı çizgisi, su toplama çizgisi, su ayırım çizgisi, arazi kullanım sınırları vb coğrafyaya ait doğal nitelik taşıyan pek çok sınır hukuki olmayan sınırlar olarak nitelenebilir. Ancak bu sınırlar zaman zaman yasalar ile hukuki statü kazanabilmektedir. Örneğin kıyı kenar çizgisi denizel alanların kara yönündeki doğal uzantılarıdır ve coğrafyaya ait doğal nitelik taşırlar. Ancak Kıyı Kanunu ile birlikte bu sınır hukuki statü kazanmıştır.

Hukuki nitelik taşıyan en önemli sınır tiplerinden biri de idari sınırlardır. Yönetim birimlerinin, kurum ve kuruluşların sorumluluk alanlarını belirleyen sınırlar idari sınır olarak adlandırılmaktadır. İdari sınırlar doğru bir şekilde tespit edilmezse, uyuşmazlıkların çözümünde adli kurumlar arasında, hizmetlerin yürütülmesinde ise idari kurumlar arasında karmaşa ortaya çıkabilir (Yıldız vd., 2015).

Şekil 1. Sınır Tipleri (Bıyık vd., 2003'ten uyarlanmıştır)

İDARİ SINIRLAR

Türkiye’de idari sınırları merkezi yönetimi ve yerel yönetimleri temsil eden idari sınırlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Söz konusu bu sınırlar yasal dayanaklarını çeşitli kanunlardan almaktadır (Tablo 1). Bu kanunlarda idari birimlerin nasıl kurulacağı, sınırlarının hangi ilkelere göre oluşturulacağı veya hangi koşullarda değişebileceği tespit edilmiştir. İdari sınırlara yönelik en kapsamlı mevzuata düzenlemesi 1988 tarihli Sınır Anlaşmazlığı, Mülki Ayrılma ve Birleşme ile Köy Kurulması ve Kaldırılması Hakkında Yönetmelik’tir (Resmi Gazete, 1988).

Tablo 1. İdari Sınır Tipleri ve Yasal Dayanakları

Sınır Tipleri	Yasal Dayanakları
Ülke Sınırları	Uluslararası antlaşmalar
İl Sınırları	İl İdaresi Kanunu (1949 tarih, 5442 sayılı)
İlçe Sınırları	İl İdaresi Kanunu (1949 tarih, 5442 sayılı)
Belediye (Mahalle) Sınırları	Belediye Kanunu (2005 tarih, 5393 sayılı)
	Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004 tarih, 5216 sayılı)
	Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2008 tarih, 5747 sayılı)
	On dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2012 tarih 6360 sayılı)
Köy Sınırları	Köy Kanunu (1924 tarih, 442 sayılı)

İdari sınırlara yönelik mevzuat incelendiğinde idari sınırın tespit edilmesinde benzer ilkelerin göz önünde tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu ilkelerden bazıları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Sınırların dereler, yollar, tepe gibi sabit noktalardan geçirilmesi, bu mümkün olmaması durumunda mümkün olduğunca düz hat şeklinde sınırların belirlenmesi,
- Sınır tespitlerinde 1/25000 ölçekli haritaların esas alınarak yapılması,
- 5442 sayılı yasaya göre çizilen il ve ilçe sınırlarında boşluk kalamayacağı, diğer sınırların ise kenarlaşıma zorunluluğunun bulunmaması,
- Dağlık, orman ve mera gibi hazine arazilerinin köy sınırları dışında bırakılması.

İdari sınırların oluşmasında öne çıkan en eski yasal düzenleme 1924 tarihli Köy Kanunu'dur. Bu kanuna göre çizilen idari sınırlar teknik olarak günümüz ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmıştır. Köy Kanunu'na göre çizilen idari sınır krokileri her ne kadar çizgisel bir ürün olması sebebiyle kroki olarak adlandırılrsa da, bu ürünleri aslında yazılı belgeler olarak nitelenebilir. Bir başka deyişle bu belgeler teknik olarak kroki niteliğini taşımamaktadır. Bu belgelerde karşılaşılan teknik yetersizlikler incelendiğinde; yeteri kadar ayrıntı içermemesi, aynı bölgelerin birkaç idari birim içerisinde kalması, eski kayıtlar olması sebebiyle bazı sınır noktalarının günümüzde bilinmemesi, sınırların kabaca çizilmesi, orman, mera yaylak gibi alanların dışarıda bırakılarak idari boşlukların oluşturulması vb durumlarla karşılaşılabilmektedir. Bu sebeple günümüz koşullarında bu kayıtlar yetersiz kalmakta, hatta kimi zaman varlığı sorun olmaktadır (Yıldız,). Şekil 2'de Trabzon'un bazı ilçelerine ait köy idari sınır krokileri görülmektedir. Şekil 3'de ise Trabzon'un Araklı İlçesi, Türkeli Köyünde (6360 sayılı Büyükşehir Yasası ile mahalleye dönüşmüştür) yaşanan idari sınır problemi sunulmaktadır. Bu problem Türkeli mahallesinde idari sınırdan kaynaklı kadastro problemidir. Bilindiği üzere kadastro çalışma alanı Kadastro Kanunu'na göre idari sınırlara uygun olarak yürütülmektedir. Türkeli Mahallesi idari sınır kaydı 1927 yılında oluşturulmuştur. Yeşilyurt Beldesi ise daha sonraki bir tarihte belde belediyesi statüsünü kazanmıştır. Ancak kadastro

çalışmaları sırasında her iki yerleşim biriminin idari sınır kayıtları uygulandığında bu kayıtların kenarlaşmadığı görülmektedir (Şekil 2/a). Bu sebeple bu birimin kadastro çalışma alanı sınırı kadastro mahkemesinin kararı ile kesinleştirilmiş ve Şekil 2/b'de sunulan sonuç ortaya çıkmıştır.

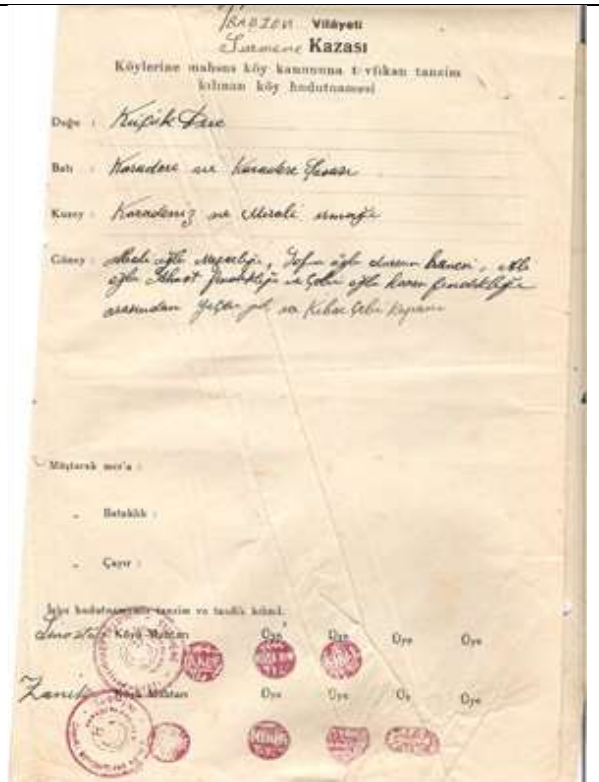
(a) Trabzon, Maçka, Coşandere Köyü İdari Sınır Krokisi

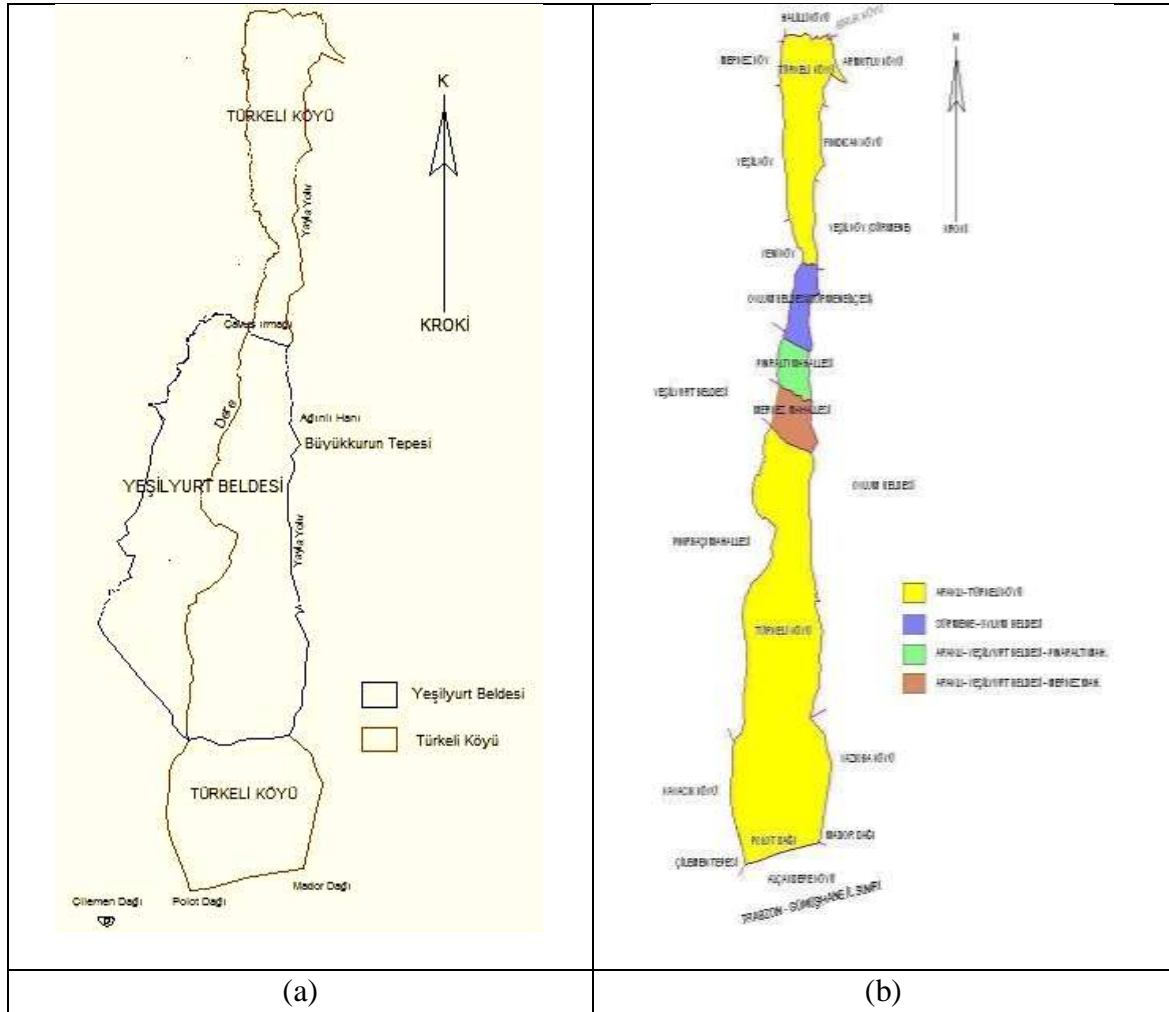
(b) Trabzon, Araklı, Taşgeçit Köyü İdari Sınır Krokisi

(c) Trabzon, Araklı, Yolgören Mahallesi (Yarakar Köyü)

Şekil 2. İdari Sınır Kayıt Örnekleri

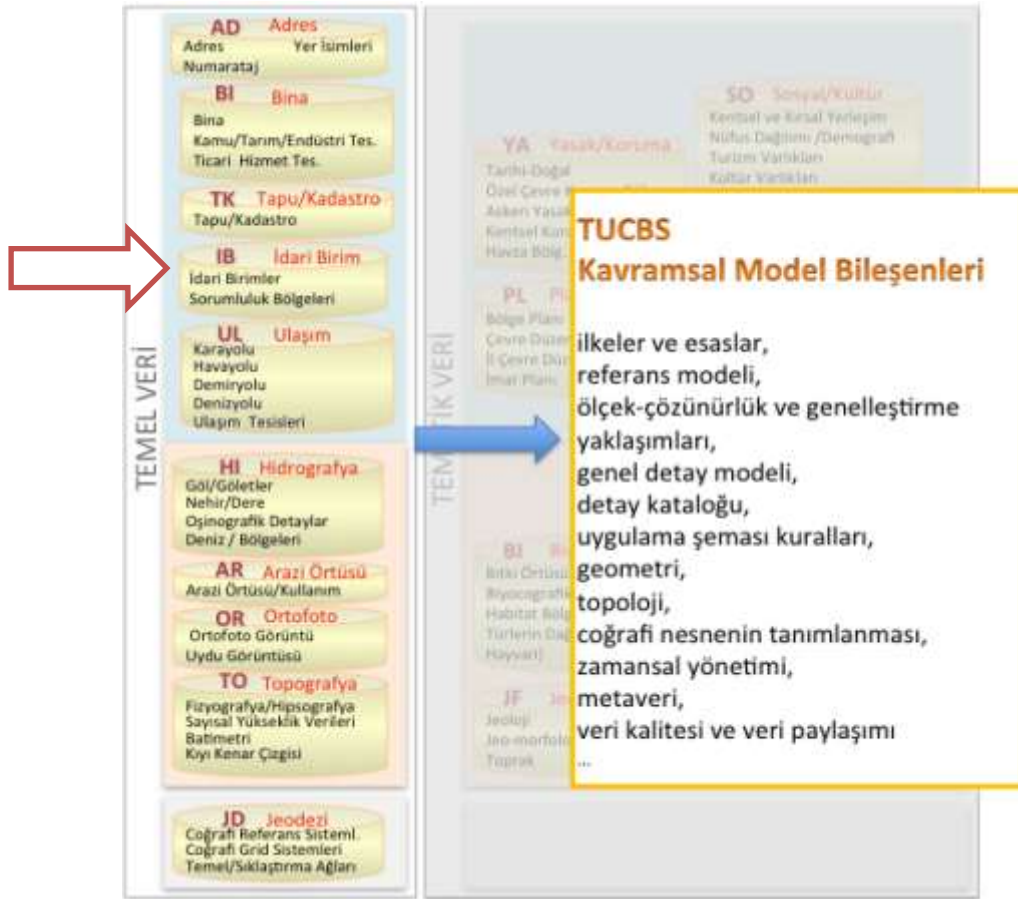
Şekil 3. Trabzon ili, Araklı İlçesi, Türkeli Köyü ve Yeşilyurt Beldesi Arasında Yaşanan İdari Sınır Anlaşmazlığı

İdari Sınır Kayıtlarının Coğrafi Standartlar Açısından Uygunluğu

Türkiye’de farklı kurumlar tarafından farklı nitelikte coğrafi veri üretilmektedir. Bu sebeple Bakanlıklar Arası Harita İşlerini Koordinasyon ve Planlama Kurulunca (BHİKPK) tarafından tekrarlı veri üretimi ve kaynak israfını önlemek amacıyla ilk olarak 04 Şubat 1999 tarihinde, ilgili kurum ve kuruluşların katılımı ile, Harita Genel Komutanlığı’nda yapılan panelde “Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi (TUCBS) Politika ve Stratejisi Esasları Taslağı” dokümanı hazırlanmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye’nin e-devlet politikası çerçevesinde sistem sürekli geliştirilmiştir (Yomralıoğlu, 2003).

Coğrafi Bilgi sistemleri Genel Müdürlüğü (CBSGM) tarafından yayımlanan TUCBS Standartlarının Belirlenmesi Projesi: Kavramsal Model Bileşenlerine göre sistem; Adres, Bina, Tapu/Kadastro, İdari Birim ve Ulaşım gibi veri setlerinden oluşmaktadır. İdari birimler bu veri setlerinde temel bileşenlerden biridir (Şekil 4). Bu veri setleri elektronik formatta olmalı, uygun

çözünürlükte elde edilmeli, etkin yönetilebilecek düzeyde depolanmalı, diğer veri setleri ile ilişkili olmalı, kullanıcı tarafından anlaşılması ve yorumlanması kolay olmalıdır. Coğrafi veri setlerinin içeriği ve özellikleri TUCBS ilgili mevzuatı tarafından tanımlanmalıdır (CBSGM, 2012).

Şekil 4. TUCBS Kavramsal Model Bileşenleri

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yukarıda sunulan coğrafi veri standartları değerlendirildiğinde idari sınır kayıtlarının istenilen düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple bu verilerin e-devlet politikası açısından niteliğinin artırılması gerekmektedir. Nitekim bu ihtiyaçtan hareketle İller İdaresi Genel Müdürlüğü (İİGM) tarafından Mülki İdari Sınırların Güncellenmesi ve Sayısallaştırılması Projesi (MİDAS) başlatılmıştır (İİGM, 2018). Soruna yönelik aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- İdari sınır kayıtlarının hızla sayısallaştırılması ve zemin uygulama kabiliyetinin yükseltilmesi gerekmektedir.
- Mülki ayrılma, birleştirilmesi, idari sınırların tespit edilmesi vb işlemlere yönelik düzenleyici çatı bir mevzuata ihtiyaç bulunmaktadır.
- Türkiye'nin her geçen gün değişen sosyolojik ve nüfus yapısı, hızlı kentleşme, kır nüfusunda meydana gelen hızlı değişim idari birimlerin ve yeni idari sınırların oluşturulmasında dikkate alınmalıdır.

Kaynaklar

- BıyıkC., Atasoy M., (2003). **İdari Sınırlar ve Bunların Tespitinden Doğan Sorunlar**, Doğu Karadeniz Bölgesinde Kırsal Alanda Ulaşım, Yerleşim Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu, 18-20 Aralık 2003, Trabzon, Bildiriler Kitabı, S. 292-305.
- CBSGM 2012. Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi Standartlarının Belirlenmesi Projesi: Tucbs Kavramsal Model Bileşenleri, Erişim:08.02.2018
WEB: https://webdosya.csb.gov.tr/db/cbs/editordosya/TUCBS_KavramsalModel1_1.pdf
- İİGM, 2018. Mülki İdari Sınırların Güncellenmesi ve Sayısallaştırılması Projesi (MİDAS),
WEB: <http://isgsp.info/hakk%C4%B1nda.html> Erişim:08.02.2018
- Özçağlar, A. (1996) “Türkiye’nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler”, D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Dergisi,12, 7-24.
- Özçağlar, A. (2005), “Türkiye’de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi”, Ankara Üniversitesi TÜCAUM Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt:3,Sayı:1,Sayfa: 1-25, Ankara.
- Resmi Gazete 1988, Sınır Anlaşmazlığı, Mülki Ayrılma ve Birleşme ile Köy Kurulması ve Kaldırılması Hakkında Yönetmelik Resmi Gazete Tarihi:11.05.1988, Sayı : 19811.
- Resmi Gazete 2005, İl Özel İdaresi Kanunu, Kanun Numarası: 5302, Kabul Tarihi: 22/2/2005, Tarih: 4/3/2005, Sayı : 25745, Tertip : 5 Cilt : 44.
- Resmi Gazete 2012, Ondört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmiyedi İlçe Kurulması ie bazı Kanun ve Kanununun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun, Kanun Numarası: 6360, Kabul Tarihi: 12/11/2012, Tarih: 6/12/2012, Sayı : 28489, Tertip : 5 Cilt : 53.
- Recai G. Okandan (1966), Umumi Amme Hukuku, Fakülteler Matbaası, İstanbul, s. 109
TDK 2019. Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>
- Yıldırım R., 2018. İdare Hukukuna Giriş, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Yayın No:2561, Sayfa 8.
- Yıldız, O., (2005), Havza planlamalarında kadastro çalışmalarının ve idari sınırların önemi: Trabzon-Değirmendere havzası örneği, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Harita Mühendisliği ABD, Trabzon.

Yıldız, O., (2013), Türkiye Kadastrounun Mevcut Durumu ve Çok Amaçlı Kadastroya Yönelik Yeni Yaklaşımlar, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Yıldız, O., Bıyık, C., (2015), Land Administrative Problems Resulted from Administrative Boundaries in Turkish Cadastral System, Sigma Journal of Engineering and Natural Sciences, Vol.33, pp.260-271.

Yomralıoğlu, T., (2003), “Coğrafi Bilgi Sistemi Politikası”, Çağrılı Bildiri, TUJK CBS ve Jeodezik Ağlar Çalıştayı, Selçuk Üniversitesi, Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Bölümü, s.104-113, ISBN: 975-591-587-7, Konya.

TÜRKİYE’DE İNTİHARLARIN SOSYOLOJİK ANALİZİ (2000-2015)*

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF SUICIDE IN TURKEY (2000-2015)

Doç. Dr. Fatih ARSLAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Ayşe KÖSE

Özet

Kişinin kendi isteğiyle, sonu ölüme varacak hareketlerle yaşamına son vermesi olarak tanımlanan intihar tarihin her döneminde toplumsal bir sorun olarak nitelenmiştir. İntihar, 21. yüzyılda ilk on ölüm nedeni arasına girmektedir. Çalışmamızın amacı, Türkiye’de 2000 yılı sonrası gerçekleşen intiharların sosyolojik olarak değerlendirilmesidir. Bu bağlamda, yıllar içinde intihar oranlarında gerçekleşen değişim incelenmiştir. Bu açıdan Türk toplumunun intihar oranını belirleyen nedenlerin, sosyal olaylarla olan ilişkisini de göz önünde bulundurarak, ortaya koyulması hedeflenmiştir. Sosyolojik bir olgu olarak intiharlara dair analizimiz başta Emile Durkheim’inki olmak üzere sosyolojik teorileri merkeze almıştır. Çalışmada yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu ve coğrafi bölgeler gibi değişkenlerin istatistiksel verileri Türkiye İstatistik Kurumu’nun oluşturduğu raporlardan sağlanmıştır. Türkiye’nin intihar oranlarını karşılaştırmak amacıyla dünyanın seksen ülkesinin intihar oranları incelenmiş, intihar oranları ve toplumsal yapılar arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İntihar, Sosyolojik Analiz

Abstract

Suicide, defined as one’s ending their own life with an action the end of which would lead to death, has been described as a social issue in every phase of history. Suicide is among the top ten causes of death in the 21st century. The goal of our study is to sociologically evaluate the suicides which appeared after 2000 in Turkey. Within this context, the alteration in suicide rates over the years has been examined. In this respect, it is aimed to reveal the reasons determining the suicide rate of Turkish society, by taking their relation with social events into account. Our analysis on suicides as a sociological phenomenon centered upon sociological theories, especially Emile Durkheim's. In this study statistical data of factors such as age, sex, marital status, educational status and geographical regions were provided from reports formed by the Statistics Institute of Turkey. Suicide rates in eighty countries of the world were examined in

* Bu çalışma, Ayşe Köse’nin Temmuz 2018’de Doç. Dr. Fatih Arslan danışmanlığında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı’nda tamamladığı “21. Yüzyılda Türkiye’de Gerçekleşen İntiharların Sosyolojik Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezi temele alınarak hazırlanmıştır.

order to be compared to the suicide rates in Turkey; and the relationships between suicide rates and social structures were investigated.

Keywords: Turkey, Suicide, Sociological Analysis

GİRİŞ

İntihar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de çoğunlukla sapkınlıkla ilişkilendirilen toplumsal bir sorundur. Uzun bir dönem boyunca nedenleri ve sonuçları bireysel bir eylem olarak ele alınan intihar, tarihe, siyasal gelişime ve bizzat toplumun eylemlerine başvurmadan tamamıyla anlaşılabilir. Dolayısıyla, bütün diğer toplumsal olgularda olduğu gibi intihar olgusunda da yaşanan dönemin izleri belirgindir. Bu doğrultuda intiharlar için başlıca risk faktörü olan ekonomik hareketlenmeler ve intiharları önleyici roller üstlenme amacıyla olan dinsel inançlar, araştırmamızda ön plandadır.

İntiharı sosyolojik bir olgu olarak tanımlayan ilk sosyolog olarak Emile Durkheim, çalışmamızda önemli bir yere sahiptir. Durkheim'a göre intiharın tanımı şu şekildedir: Ölen kişi tarafından ölümlerle sonuçlanacağı bilinerek yapılan olumlu ya da olumsuz bir edimin doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her ölüm olayına intihar denir. İntihar girişimi ise, bu biçimde tanımlanan ama ölüm sonucu doğurmadan durdurulan edime denir. (Durkheim 2014: 25)

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) intihar eylemini “kişinin amacının bilincinde ve değişik derecelerde ölümcül amaçlı olarak kendine zarar vermesi” olarak tanımlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre intihar, ilk on ölüm nedeni arasında yer aldığından irdelenmesi gereken önemli bir konudur. (Dünya Sağlık Örgütü)

Psikoanalitik kuram intiharı, sevilen birinin yitilmesi ve yitirilen sevgi nesnesinin benliğinin bir parçası haline dönüştürülerek (içer alma) yitirilene duyulan öfkenin özbenliğe çevrilmesi şeklinde açıklar. (Can vd. 2004: 54)

İntihar olgusu çok nedenli bir yapıya sahiptir. Uzunca bir süre bu olgunun dış etkenlerine bakılmaksızın birey içerisindeki nedenlerine odaklanılmıştır. Bu sebeple intiharlar psikolojik vakalar olarak adlandırılmıştır. İntiharlar, her ne kadar bireysel bir eylem olarak kabul edilse de, sosyolojik olarak bakıldığında, bu dürtüyü ortaya çıkaran sosyal faktörlerin de tetikleyici olduğu ve bu nedenle bireyi bu eyleme yönlendiren nedenlerden yola çıkılarak açıklanması gerektiği kabul edilir. Sosyologlar intiharların bireysel taraflarından çok intihar davranışının insan grupları üzerinde nasıl bir etki bıraktığına kısmına odaklanırlar.

İntiharı istatistiksel veriler ile inceleyip, intiharın toplumsal nedenlerine değinen Durkheim, özellikle sorgulamaya kapalı dinsel inançların intiharları engellemekte büyük bir rol üstlendiklerini savunmuştur. Durkheim'ın toplumsal nedenlere dayandırdığı intihar analizi günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır. Özellikle dini, ekonomik ve ailevi durumlardaki

değişikliklerin intihar oranlarını etkilediği aşikârdır. Bu durum 2000 sonrası Türkiye’de de belirgin bir şekilde hissedilmektedir.

Durkheim *İntiharlar* (2014) adlı kitabında topladığı intihar araştırmalarını yaparken ilk önce kabul edilen, genelleşmiş kanıları karşılaştırma yöntemi ile çürütür. Onun tezine göre intiharların esas nedeni toplumsal nedenlerdir. Fakat bu tezinden önce toplumsal olmayan nedenler üzerinde durur ve bunun intiharlarla olan ilişkilerini belirlemeye çalışır. Bunu yaparken de istatistiki verilerden yararlanıp kalıplaşmış kelimelerin anlamlarını irdelemektedir. Çünkü Durkheim, sosyal bilimler için doğa bilimlerinde gibi kesin ve kabul edilebilir sonuçlar elde etmek istemiştir.

Durkheim’in irdelemesini yaptığı görüşler, intiharı akıl hastalığı, ırk, kalıtım, iklim ve hava sıcaklığı, yanılısma (taklit) etkenleriyle açıklamak isteyen görüşlerdir. Durkheim bu etkenlerin intiharın nedeni olmayacağını tek tek kanıtladıktan sonra, “Geriye bir tek etken kalıyor: Toplum etkeni!” demektedir. (Durkheim 2014: 6) Durkheim toplumsal nedenleri dikkate alarak, intihar olaylarını bir sınıflamaya tabi tutar ve toplumsal nedenlere göre intiharları üçe ayırır: Bunlar bencil, elcil ve anomik intiharlardır.

Durkheim’in intihar çözümlerinde görülüyor ki; çok fazla bireyselleşen, çok fazla toplumla bütünleşen kişilerde intihar riski fazladır. Bekâr erkekler evli erkeklere göre daha fazla, evli kadınlar da bekâr kadınlara göre daha fazla intihar etmektedirler. Hiçbir dine mensup olmayan ya da dinsel öğeleri katı olmayan bir dine mensup olan kişilerde intihar riski fazladır. Kırsal bölgelerde akrabalık ilişkilerinin sağlam olduğu dinsel öğretilere sıkı sıkıya bağlı kişilerde intihar oranları çok az rastlanmaktadır. Görülüyor ki intiharları tek bir nedenden değil de birçok değişkenle birlikte ele alınca toplumsal öğelerin intiharlar üzerindeki etkisi daha net anlaşılmaktadır.

İntihar ile ilgili diğer sosyolojik görüşlere değinecek olursak; başta Erving Goffman olmak üzere Jack P. Gibbs ve Walter T. Martin, Maurice Halbwachs, Andrew Henry ve James Short gelmektedir. İntihar ve toplum ilişkisine dair en bilinen kuramlardan biri Erving Goffman’a aittir. Goffman damga teorisini bireyin dış görünümünden ya da topluma ters düşebilecek durumlara sahip kişilerin bir çeşit etiketlenmesi olarak ele almıştır.

Damga fiziksel olarak bedendeki herhangi bir kusurdan (görme, işitme ya da bir uzvun kaybı vs.) olabildiği gibi zayıf irade, baskıya müstahak ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar, ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozukluklarından da gelebilir. Bu bozukluklar örneğin ruh bozukluğu, hapis yatmak, bağımlılık, alkolizm, eşcinsellik, işsizlik, intihara girişim ve radikal siyasi davranışlar gibi durumlardır. Bunların yanı sıra ırk, ulus ve din gibi etnolojik damgalar vardır; bunlar, soy bağıyla aktarılabilir ve eşit bir biçimde bir ailenin tüm mensuplarına ulaşabilir. (Goffman 2018: 27-31) Bu yüzden damgalı insanlar normal insanlar gibi bir hayat yaşayamazlar. Sürekli bir kabul görme çabası içinde bulunan damgalı bireyler, toplumun normallik tanımlarına uymaya çalışırlar. Bir kısmı böyle bir çabaya girişmek yerine kendini kapatır çoğunlukla yaşamına kendi eliyle son verir.

Martin ve Gibbs, çeşitli toplumlardaki bireylerin sosyal bütünleşmesini ele alarak intihar incelemelerinde bulunmuşlardır. İntiharların sebeplerini rol çatışması, statü uyuşmazlığı gibi

nedenler ile açıklamaya çalışmışlardır. İntiharları incelerken bireylerin farklı rollerin gerektirdiği sorumlulukları karşılayamamaları sonucu statü uyuşmazlığı yaşabileceklerini bu durumun sosyal bütünleşmeyi olumsuz etkileyeceğine vurgu yaparlar. (Gibbs ve Martin 1958: 140-142)

Andrew Henry ve James Short intiharları cinayetler ile ilişkilendirmişlerdir. Onlara göre, sosyal değişkenler açısından intiharlar ve adam öldürme arasında doğrudan bir ilişki vardır. Henry ve Short bu ilişkiyi Durkheim'ın anomik intiharlar teorisinden esinlenerek ortaya çıkarmışlardır. Onlara göre, Durkheim'ın anomik intiharı sosyal yapıda düşük bütünleşme düzeyinde olan ve hüküm giymiş kişilerce gerçekleştirilmektedir. (Giddens 1965: 12-13)

Suicide and Homicide makalelerinde de belirttikleri gibi bir toplumda ezilen, harici kaynaklardan mahrum edilen kesim bu kaynaklara sahip olmak için bir takım saldırganlıklarda ve cinayetlerde bulunacaklardır. Ama bu saldırılar meşru olmadığı için saldırganlığı kendisine yöneltecektir. Henry ve Short'un teorisi yaşam kalitesi ile intiharlar arasındaki ilişkinin önemine vurgu yapar. (Lester vd. 2016: 274-276)

Maurice Halbwachs Durkheim'ın intihar incelemelerinde olduğu gibi toplumsal nedenlerle intiharı çözümlenmeye çalışmıştır. Her ikisi de sosyal bütünleşmede yaşanan sorunların intihar üzerinde tetikleyici bir rol üstlendiğini savunmuşlardır. Halbwachs dönemin güncel teknolojilerini de kullanarak, kendince Durkheim'ın teorisinde eksik olan yerleri tamamlamıştır. Halbwachs'ın modeli psikopatolojik araştırmaların yapılması için birçok araştırmacının çalışmasına ön ayak olmuştur.

Halbwachs Durkheim'ın intihar kuramını geliştirmekle birlikte bazı yerlerine eleştiride bulunmuştur. Ona göre, Durkheim'ın belirlediği intihar kategorilerinden bencil ve anomik intiharların sebeplerinin belirlenmesinde eksikliklerin olduğunu belirtir. Halbwachs'ın önerdiği alternatif hipotez, intihar girişiminin bilinç içindeki bağlamsal değişikliklerden de kaynaklanabileceğidir. (Travis 1990: 225-228)

Karl Marx ve Peuchet ise intiharın nedeni olarak, kapitalizmin ekonomik kötülüklerine düşük maaşlar, işsizlik, sefalet değinirken, daha çok işçi olmayan bireylerin özel yaşamlarını etkileyen ve doğrudan ekonomik olmayan toplumsal adaletsizlikleri vurgularlar. “İnsan, daha iyi bir şey isteği için, özel hayatın kötülüklerine karşı intiharın en son çare olduğunu anlıyor”. (Marx 2006: 33)

Görüldüğü üzere intiharın toplumsal boyutları yadsınamayacak derecede önemlidir. Toplumsal yaşamda meydana gelen her türlü hareketlenme bireyler için hayati öneme sahiptir. Yeni radikal inançların yaygınlaşması ve inançlardaki dönüşümler ile dinler üzerinde çeşitli değişimler, ekonomik temelli toplumsal krizler ve daha birçok değişim insan yaşamına doğrudan etki etmektedir. Son dönemlerde özellikle değişimin farklı bir boyut kazanıp dünya genelinde hissediliyor oluşu ise çalışmamızın temel çıkış noktası olan intiharın toplumsal boyutlarını ortaya koymaktadır. Bu değişimler özgür irade ve sorgulamaya dayalı bireyi ön plana alan değişimlerdir.

Günümüz dünyasında bilimle birlikte var olan eleştirel bakış açısı ve düşüncenin laikleşmesi en fazla dinler üzerinde kendini göstermiştir. Dinlerin algılanış biçiminin değişip yeniden yorumlanması Durkheim'a göre intiharları arttırmaktadır. Dünya geneline baktığımızda ise dinsel açıdan çeşitliliğin fazla olduğu ve dinlerdeki değişimlerin görece kapalı olan bölgelere göre fazla olduğu bölgelerde intihar oranları fazladır. Şöyle ki:

Tablo 1: Dünyanın Bölgelere Göre İntihar Oranları, 2000-2015

Bölgeler	2015	2010	2005	2000	
Afrika	8.8	-	-	-	
Amerika	9.6	-	-	-	
Güney-Doğu Asya	12.9	-	-	-	
Avrupa	14.1	-	-	-	
Doğu Akdeniz	3.8	-	-	-	
Batı Pasifik	10.8	-	-	-	
Küresel	Toplam	10.7	11.2	11.6	12.2
	Erkek	13.6	14.2	14.7	15.6
	Kadın	7.8	8.3	8.5	8.8

Kaynak: Dünya Sağlık Örgütü Resmi Web Sitesi, 01.01.2018

2015 yılında dünya genelinde yaklaşık 788.000 kişi intiharla yaşamına son vermiştir. Bu, her yıl 100.000 nüfusa karşılık ortalama 10.7 intihar oranına işaret ediyor. 2015'de Avrupa en yüksek intihar oranları ile kıtalar arasında birinci sıradadır. Son sırayı ise Doğu Akdeniz almaktadır. Avrupa ve Asya'da genel olarak intiharların yüksek oluşu kendi içinde farklı nedenler barındırıyor olsa da din ve kültürün etkisinin her ikisinde de açıkça görüldüğü ortaya çıkmaktadır. WHO, IMF ve CIA'dan elde ettiğimiz veriler ile dünya ülkeleri hakkındaki yorumlarımız daha kapsamlı olacaktır.

Çalışmamızda intihar oranları yüksek olan ülkelerin dinsel inançları ve ekonomik yapıları karşılaştırılmış ve şöyle bir sonuç ortaya çıkmıştır. IMF'nin 2015 yılı verilerine göre zengin diyebileceğimiz ülkeler ile fakir olarak adlandırabileceğimiz ülkeler intihar oranları bakımından yakınlık göstermektedir. Buna göre kişi başına düşen milli geliri 20 bin doların üzerinde olan ülkeler ile 5 bin doların altında olan ülkelerin intihar düzeyleri birbirine yakındır. Örneğin 3.770\$ milli gelire sahip olan Sri Lanka'nın intihar oranı 35.3 iken 40.510\$ milli gelire sahip Belçika'nın intihar yüzdesi 20.5 olarak yer almaktadır. Kişi başına düşen milli geliri 20 bin dolardan fazla olan 12 ülke vardır. Geri kalan 21 ülkenin milli gelirleri ise 20 bin doların altındadır. Milli geliri 82.440\$ olan İsviçre ile kişi başına düşen milli geliri 1.630\$ olan Hindistan'ın intihar oranları bakımından birbirlerine yakındır. İsviçre'nin özgür düşünce tavrı ve refah seviyesine göre intihar oranlarının yüksek olması aşırı bireysellikten kaynaklanırken Hindistan'ın Hinduizm'den kaynaklanmaktadır. Hinduizm intiharları reddetmeyen hatta bir gelenek haline getiren bir inançtır. Bunun yanında Hindistan aşırı yoksullukla ve gelir eşitsizliği ile savaştan bir ülkedir. Bu da intiharların yüksek olmasının nedenini açıklamaktadır. (IMF Resmi Web Sitesi)

İntihar oranları yakın diğer ülkeler olan Norveç (10.9) ve Zimbabve'yi (10.5) ele alacak olursak bu iki ülkenin hem dinsel hem de ekonomik yapı bağlamında birbirlerinden farklı olduğunu görmekteyiz. Norveç, 74.260\$ kişi başına düşen milli geliri ile Norveç Kilisesi (Lutheryanizm)'ne bağlı refah seviyesi yüksek bir ülkedir. Yoksulluk, işsizlik gibi ekonomik temelli sorunların çok az olduğu Norveç dinsel bağlamda da özgürlükçü bir tutum sergilemektedir. Zimbabve ise 1.140\$ kişi başına düşen milli geliri ile Protestan bir ülkedir. Zimbabve açlığın, yoksulluğun ve ülke içi çatışmaların yoğun yaşandığı ekonomik sıkıntılar çeken bir ülkedir. (IMF Resmi Web Sitesi)

Karşılaştığımız bu ülkelerin modernlik seviyeleri de birbirinden farklılık göstermektedir. Görünüşte inançlar bakımından özgür ve ekonomik yapı bakımından müreffeh olan Lüksemburg ve Norveç'in intihar oranlarının çok düşük olması beklenirken, ekonomik sıkıntıların ve toplumsal karmaşanın fazla olduğu Haiti ve Zimbabve ile benzer olması bize her ülkenin kendi intihar adetlerini oluşturduğunu göstermektedir.

Genel olarak bir değerlendirme yapılacak olursa ekonomik yapısı iyi ya da kötü olsun Uzakdoğu dinlerine mensup ülkelerin intihar oranları yüksek ve orta kategoridedir. İslam ve Yahudilikte ise istisnalar olsa da intihar oranları düşük seyretmektedir. Bu durum dinin intiharlar üzerinde kısmen de olsa etkisini açıkça koymaktadır. Dinsel inançların benzerliklerinin yanı sıra sosyo-kültürel yapılarıdaki benzerlikler de intihar oranlarında yakın oranların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Şöyle ki: Yüksek intihar kategorisinde olan Litvanya, Belarus, Letonya ve Polonya'nın coğrafi yakınlıkları dinsel açıdan da benzerlikler göstermekte ve intihar oranları da yakın oranlardadır. Aynı durum Güney Kore, Moğolistan, Kazakistan ve Japonya için de geçerlidir. Ülkelerin fiziki yakınlığı kültürlerinde benzerliklere sebep olduğu gibi intihar oranlarında da benzerlik gösterebilmektedir. Bu durum bize Halbwachs'ın "toplumsal yapıdaki benzerliklerin intihar oranlarında da meydana gelir" tezini doğrulamaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü 21. yüzyılda en fazla intihar riski taşıyan kişilerin, gelişmiş ülkelerde depresyon içerisinde olan ve alkol bağımlılığı olan kişiler olarak tespit etmiştir. Gelişmiş ülkelerin sıkı çalışma temposu birçok çalışmanı intihara sürüklemektedir. Çalışma alanlarındaki sıkı tempo sonucunda stres ve kaygı bozukluğu yaşam zorluklarıyla baş edememe düşüncesi insanlarda baş ağrısı ve depresyon gibi kronik rahatsızlıklara yol açmaktadır. (Dünya Sağlık Örgütü)

Marx'ın eleştirdiği kapitalist ilişkiler ağı, günümüzde daha da etkili bir hal alarak, alt sınıf ve orta sınıfın giderek fakirleşmesine üst sınıfın ise daha fazla güçlenmesine sebep olmaktadır. İlişkiler arasındaki bu durum ekonomik yapının her kurum üzerinde doğrudan rolü olduğu gerçeğini 21. yüzyılın ilk çeyreğinde de karşımıza çıkarmaktadır. Modern dünyada ekonomik yapının tüm kurumlar üzerinde doğrudan bir rolü vardır. Bu durum insan ilişkilerinde bencil ve çıkarıcı olma eğilimine sürüklemektedir.

Günümüzde değişim, insan hayatının yegâne rutini olmuştur değişim küreseldir ve bu olgu kapitalizmin getirisi olması ile birlikte faydacılığı içinde barındırır. Tüm kurumlarda meydana gelen bu dönüşümün, insanda da doğal bir şekilde olmasını beklemek, kuşkusuz tüm sorunların temelini oluşturmaktadır. İnsan var olan benliğini içinde doğduğu toplumla oluşturur. Bu açıdan

toplumda var olan değişimler insan benliğinde de değişimlere sebep olur. Küreselleşme, ekonomik ve politik sistemi kapsadığı gibi bireyleri de kapsayan bir olgudur. Küreselleşme, insan yaşamında meydana getirdiği değişimleri çoğunlukla politik bir araç olan medya ve başka kültürlerle etkileşime girebildiğimiz sosyal mecralar ile gerçekleştirmektedir.

Küreselleşmenin insan benliğinde yaptığı değişimler ailede, toplumsal rollerde, cinsiyet algılarında ve iş yaşamlarında da meydana gelmektedir. Değişim geleneksel benlik algısını etkiliyor ve insanı sürekli bir evrime zorluyor. Zorunlu evrimin, insan gibi çok boyutlu bir varlıkta, çeşitli ruhsal bozukluklar ortaya çıkarması beklenilmeyen bir durum değildir. Bu açıdan modern dünya, kapitalizmin egemenliğinde bireylerde yeni ruhsal rahatsızlıklar meydana getirmiştir. Çoğunlukla iş stresi, değişen çağa ayak uyduramamaktan kaynaklı depresif rahatsızlıklar, kişilik bozuklukları, alkolizm, şizofreni ve cinsel tercihlerin getirdiği ruhsal rahatsızlıklardır.

Küreselleşmenin toplumlar üzerinde yaptığı değişimlerden Türkiye de doğal olarak etkilenmiştir. Özellikle teknolojinin hayata girmeye başladığı 1980’li yıllardan sonra Türkiye, gerek ekonomik yapısında gerek kültürel yapısında gerekse de toplumsal anlamda ciddi dönüşümler yaşamıştır. Bu dönüşümler, bireylerin benlik algısı, toplumsal rolleri, değer yargıları ve beklentilerini de etkilemiştir. Yaşanılan dönüşümler %90 civarında Müslüman olan bir kitlenin dini algılayış biçimlerini de değiştirmiş ve din yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Buradan yola çıkılarak, toplumsal, teknolojik ve ekonomik dönüşümlerin Türk toplumunun intihar oranlarına etkileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Araştırma Tasarımı

Bu çalışmanın evrenini Türkiye oluşturmaktadır. Türkiye ile ilgili yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum ve bölge gibi verilerin intihar olayları ile ilişkisini ortaya koymak için TÜİK verilerine başvurulmuştur. Türkiye’deki intihar olaylarının dünya sıralamasındaki yerinin incelenmesi açısından Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yararlanılmıştır. İntihar ile yakından ilişkili olduğu düşünülen ekonomik yapının göstergelerini incelemek için ise Uluslararası Para Fonu (IMF) verileri temel alınmış, ülkelerin hangi dine mensup olduklarını öğrenmek için ise Central Intelligence Agency Page (CIA)’dan yararlanılmıştır. Ekonomik ve dinsel inançlarını edindiğimiz ülkelerin nüfuslarına World Bank’tan ulaşılmıştır. İntihar disiplinler arası bir konudur bu sebeple yalnızca sosyolojik veriler ile sınırlı kalınmayıp intiharla ilgilenen psikoloji, psikiyatri, antropoloji ve tarih gibi alanlardan da yararlanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Türkiye İstatistik Kurumu’nun yayınladığı intihar verilerine göre 2015 yılında Türkiye’de ölümle sonuçlanan intihar sayısı %1,3 artmıştır. Kaba intihar hızı ise yüz binde 4,15 olarak gerçekleşmiştir. Dünya ülkelerine baktığımızda Türkiye’nin intihar oranı düşük intiharlar kategorisine girmektedir. Türkiye gerek toplumsal yapısı gerek kültürel birikimi gerekse de dinsel inanış biçimi itibarıyla intiharların istenmediği bir toplumdur. Ancak son yıllarda intihar oranlarında düşük miktarlarda da olsa bir önceki yıla oranla artmaktadır. Bu durum gelecek adına kaygı vericidir.

2000’li yıllardan sonra Türkiye’nin intihar oranlarındaki değişimleri daha iyi gözlemleyebilmek adına 2000 yılı öncesi intihar verilerine ve Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısına bakmakta yarar vardır. Türkiye’de intiharla ilgili sayısal verilere ancak 1974 yılından itibaren resmi kayıtlara geçmeye başlamıştır. Hem toplumsal yapının bu durumu utanç olarak görmesi hem de dini inanış bakımından yasak olması nedeniyle Türk toplumunda intiharları gizleme eğilimi vardır. Adli tıp ve otopsi yönteminin gelişmiş olmaması, ölümlerin intihar mı yoksa kaza mı olduğunu da anlamakta zorluk çıkarmaktaydı. 2000 yılı öncesi intihar oranlarına bakıldığında ise şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2: 1975-2000 Yılları Arası İntihar Oranları

Yıl	Tahmini Nüfus	İntihar Sayısı	Kaba İntihar Oranı
1975	40.078.000	788	1,97
1976	40.915.000	829	2,03
1977	41.768.000	824	1,97
1978	42.640.000	633	1,48
1979	43.530.000	766	1,76
1980	44.438.000	750	1,69
1981	45.540.000	876	1,92
1982	46.688.000	1105	2,37
1983	47.864.000	1149	2,40
1984	49.070.000	1273	2,59
1985	50.306.000	1187	3,36
1986	51.433.000	1068	2,08
1987	52.561.000	1098	2,09
1988	53.715.000	1099	2,05
1989	54.893.000	1172	2,14
1990	56.136.000	1357	2,42
1991	57.024.000	1228	2,15
1992	57.915.000	1167	2,02
1993	58.808.000	1229	2,09
1994	59.709.000	1536	2,57

1995	60.611.000	1460	2,41
1996	61.528.000	1815	2,95
1997	62.455.000	1990	3,19
1998	63.391.000	1890	2,98
1999	64.337.000	1853	2,88

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2000-2011

Tabloya baktığımızda Türkiye’de intihar oranlarının yıllar bazında arttığı gözlemlenmiştir. Ancak bu artış nüfusun artmasını da göz önünde bulundurularak bakıldığında aşırı bir patlama şeklinde olmamıştır. Bu anlamda Türkiye’de intihar oranları düzenli bir şekilde artış gösteriyor denebilir. 1975 ve 1999 yılları arasında en göze çarpan değişiklik 1994 ve 1999 yılları arasında olmuştur. Bilindiği üzere bu yıllar ekonomik krizlerin şiddetli yaşandığı iflasların çok fazla olduğu yıllardır. Siyasal anlamda da sıkıntılı dönemlere şahit olan bu yıllar koalisyon hükümetleri ile anılmaktadır. Bir başka önemli sorun ise bu dönemlerde terör örgütlerinin eylemleri olmuştur.

1970’lerden sonra etkisini hissettiren terör eylemlerinin kökeni imparatorluk dönemine kadar dayanmaktadır. Türkiye’de bilinen ve günümüzde de tehdit unsuru içeren en önemli terör örgütleri Ermeni etnik terörü ASALA ve Ayrılıkçı Kürt Hareketi PKK’dır. Bu iki terör örgütünün yapmış olduğu eylemler Türk milletine ağır bedeller ödetmiştir. Özellikle doğu bölgesini etkisi altına alma planları doğrultusunda bu yörelerde gerçekleştirilen eylemler hem yöre halkını hem de kamu görevlilerini yaşamlarını tehlike altına almaktadır. Bu eylemler sonucunda birçok insan yaşamına son vermiştir. Ancak bu tür eylemler Durkheim’dan yola çıkacak olursak, intihar oranlarında artışa sebep olmamakla birlikte insanları kenetlenmeye itmektedir. Ancak zorunlu iç göçlere ve yaşam standartlarını düşürmeye neden olduğu için terör eylemlerinin doğrudan değil de dolaylı olarak intihar oranlarını etkilediği görülmektedir.

TÜİK verilerine göre 1974’ten 1981’e kadar belli bir düzeyde artış gözlemlenirken 1981 yılından sonra intihar oranları normal düzeyin üzerinde seyretmeye başlamıştır. Bu yıllarda televizyon Türk toplumunda yaygınlaşmaya başlamıştır. Televizyonun günlük yaşamda ve insan ilişkilerinde değişimlere sebep olması kültürel anlamda da kendini göstermektedir. Geleneksel aile akşamlarının yerini televizyon izleme kültürünün oluşması ve bu talebin karşılanması için yerli-yabancı yayınların yapılmasıyla geleneksel aile tipinde de değişimler meydana geldiği aşikardır. Sosyal yaşamda bunlar yaşanırken siyasal anlamda da ordunun yönetime üçüncü kez müdahalesi ile toplumda tekrardan siyasi bir huzursuzluk yaşanmıştır.

1981’den sonra artan intiharların bir diğer sebebi ise ekonomik yapıdır. 1980 öncesinde dış borçlar 10 milyar doları aşmış ve bu borcu ödeyecek herhangi yeni bir atılım ise meydana gelmemiştir. IMF ile uzlaşma çabaları sonucunda: 1978’de 1.52 milyar dolar olan cari hesap açığı, daha önce kabul edilen 450 milyon dolarlık hükümet kredisi ve özel krediyle karşılanmış ve 175 milyon dolar IMF’den yürürlükteki stand-by anlaşması uyarınca alınmıştır. (Schick 1990:

377) Ancak bu borç planlamaları Türkiye'nin gereksinmelerini karşılayamamış, ekonomik bunalım ise toplumsal yaşamı olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir.

Türkiye 2000'li yıllara girerken toplumsal yapısı itibari ile her türlü değişime ayak uydurmaya hazır bir durumdadır. Değişen dünyaya ayak uydurma arzusu Türk milletinin ilerleme hedefinde vardır. Ancak gerek ekonomik yapı gerekse siyasal yapı hedeflenen ilerleme arzusuna yeterince destek sağlayamamaktadır. İlerleme arzusu bu yönden bakıldığında sağlıklı bir düzeyde olmamaktadır. Modernleşme, çağa ayak uydurma fikri batılılaşma olarak algılanıp geleneksel yapıda bozulmalara sebep olduğu için nesiller arasında iletişim problemleri ortaya çıkmaya başlamaktadır. Türkiye'de modernleşme ekonomik ve siyasal yapıyla değil televizyon ve diğer bazı sosyal değişkenlerle ithal edilmeye çalışılan bir olgudur. Bu nedenle modernleşme çabaları, gerekli kurumlarda sağlam bir yapıya oturmadan sosyal ve kültürel anlamda değişikliklere gidilmeye çalışılmıştır. Haliyle bu değişimler hastalıklı bir durum alıp intiharlar olarak kendini göstermiştir. 2000 yılı sonrası intiharlar ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 3: 2000-2015 Yılları Arası Türkiye'nin İntihar Oranları

Yıl	Tahmini Nüfus	İntihar Sayısı	Kaba İntihar Oranı
2000	65.315.000	1802	2,76
2001	65.603.000	2584	3,97
2002	66.401.000	2301	3,49
2003	67.187.000	2705	4,05
2004	68.010.000	2707	4,00
2005	68.860.000	2703	3,95
2006	69.729.000	2829	4,08
2007	70.586.000	2793	3,98
2008	71.517.000	2816	3,96
2009	72.561.000	2898	4,02
2010	73.722.000	2933	4,02
2011	74.724.000	2677	3,62
2012	75.627.000	3287	4,37
2013	76.667.000	3252	4,27
2014	77.695.000	3169	4,11
2015	78.741.000	3246	4,15

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2011-2016

Tabloyu incelediğimizde yıllar temelinde bir artış yaşandığı aşikârdır. Ancak bu artışlar küçük oranlarda gerçekleşmiş büyük bir patlama gerçekleşmemiştir. Tabloda en göze çarpan oran 2000 ve 2001 yılı arasındaki farktır. Bu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana gerçekleşen en önemli kriz olan fazla 2001 ekonomik krizi yaşanmıştır. Şöyle ki 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz tüm ülkeyi hem maddi açıdan hem de manevi anlamda çok etkilemiştir.

Krizin sonuçlarını kapayan iş yerleri ve ardı ardına gelen iflaslar sonucu ortaya çıkan intiharlar ile daha iyi anlayabiliriz. Benzer bir durum 2001 krizi kadar şiddetli olmasa da 2008 yılında yaşanan krizde de kendini göstermiştir.

Türkiye'deki krizlerin sürekli tekrarlanabilir yapıda olması ülkenin, ekonomik, siyasal ve en önemlisi sosyal yapısı hakkında ipuçları vermektedir. İstikrarsız yapı, insanlarda güvensizlik duygusunu aşılamaktadır. Bir ülkedeki insanların yaşadığı ortamdan memnun olmaması, güven duymaması ruhsal yapısında çöküntülere sebep olmaktadır. Geçim sıkıntılıları insanları bulunduğu ortamdan göç etmeye zorlayarak alışılageldiği ortamdan uzaklaştırmaktadır. Zorunlu göçler ise bulunduğu yeri sevmeme sonucunda yabancılaşma duygusunu harekete geçirmektedir. Bu açıdan 1950'lerden sonra yaşanan köyden kente göç furyası sonucunda değişen insan ilişkileri 2000'li yıllar adına da ipuçları vermektedir.

Yaşanan krizler gelecek adına umut vaat etmediğinden ikili ilişkilerde de sorunlar meydana gelmektedir. Ekonomik krizlerin en belirgin etkisi aile içi ilişkilerde karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de 2000–2012 yılları arasında 7.625.348 kişi evlenmiştir. Ekonomik kriz dönemlerinde evlilik sayıları azalırken boşanma sayıları artmıştır. 2001 yılında 544 bin 322 olan evlenme sayısı, ekonomik krizin etkilerinin devam ettiği 2002 yılında 510 bin 155'e düşmüştür. TÜİK verilerine göre 2000 yılında boşanma sayısı 34862 iken 2001 yılında krizle birlikte boşanmalar 91994 sayısına ulaşmış ve sonraki yıllarda da artmaya devam etmiştir. (Türkiye İstatistik Kurumu)

Durkheim'a göre ekonomik bunalımların bireyleri içinde buldukları konumlardan birdenbire alçalttığı için anomi türünde intiharların meydana geleceğini savunur. Bu bireyler istekleri azaltmak, gereksinimlerini daraltmak, kendilerini daha çok denetlemek zorunda kalırlar. Toplumsal etkinin bütün yararları onlar bakımından kaybolmuştur; manevi eğitimlerinin yenilenmesi gerekir. Ama toplum onları bir anda bu yeni yaşama uyarlayıp, alışık olmadıkları bu artmış özdenetimi gerçekleştirmelerini öğretmez. Sonuç olarak onlara zorla kabul ettirilen duruma uymazlar ve böyle bir şeyin tasarımı bile onlar için çekilmez olur; onları daralmış bir yaşamdan, daha onu denemeden koparan acılar işte buradan kaynaklanıyor. (Durkheim 2014: 289)

2000'li yıllar Türkiye'de modernleşmenin yaygınlaştığı teknolojinin hayatımıza girdiği yıllar olarak bilinmektedir. Teknolojinin hayatımıza girmesi sosyal mecraların gün geçtikçe yaygınlaşması kuşkusuz kültürel anlamda da değişimlere sebep olacaktır. Değişim doğal bir süreçtir ancak hızlı bir şekilde olması gerek kültürel gerekse de toplumsal anlamda sorunlara neden olacaktır. İlk olarak değişime çabuk ayak uyduran gençlerle görece daha yaşlılar arasında bir çatışma doğacaktır. Gelişmekte olan Türkiye ise bu farkı derinden yaşamış ve en belirgin sonucunu ise 1999 yılından sonra patlak veren kadın intiharları ile yaşamıştır. Kadın intiharlarının ya da intihar adı altında işlenen cinayetlerin en fazla görüldüğü iller başta Batman ve Adıyaman olmak üzere Doğu illeri olarak kayıtlara geçmiştir.

Batman, petrol kaynakları bakımından zengin bir ildir. Bundan kaynaklı sanayi tesislerinin kurulmasından sonra çevre illerden çok fazla göç almıştır. Bu durum Batman'ın homojen yapısında bozulmalar meydana getirmiştir. Bilindiği üzere modernleşme en çok geleneksel yapının hâkim olduğu toplumlarda kimlik bunalımlarına sebep olmaktadır. Din, aile, kadın-

erkek gibi konuların yeniden şekillendiği modern dönemde geleneksel toplumlar bu yeni kavramlara çok zor adapte olurlar. Geleneklerin hâkim ve aşiret kültürü ile gayri resmi kuralların olduğu Batman’da modernlik bireyler üzerindeki değişiminin olumsuz sonucu olarak intiharları ortaya çıkmıştır. Değişen geleneklerden kendi için yeni yollar arayan kadınlar ise gayri resmi cezalandırmalardan en fazla etkilenen kısım olmuştur.

Bir başka doğu ili olan Adıyaman’da yapılan araştırmalarda kadın intihar oranının erkeklere oranla yine fazla olduğu gözlemlenmiştir. Araştırma bulgularında intihar eden kadınlar 25 yaş altındaki genç kızlar olarak gözlemlenmektedir. Eğitim düzeyleri düşüktür, çoğu okuma-yazma bilmemekte küçük bir kısmı da ilkokul mezunu olmaktadır. Bir diğer bulgu ise bölgedeki intihar eden kişilerin sosyo-ekonomik gelir düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın yapıldığı yörede kadınlar üzerinde yoğun bir aile ve çevre baskısı söz konusudur. Kadınlardan geleneksel kadın rolünün gereklerini yerine getirmesi beklenmektedir. (Sayıl vd. 2003: 5)

Töre cinayetleri/intiharları çoğunlukla kadınlarla sınırlı gibi dursa da cinsel yönelimleri farklı olan erkeklerde de rastlanmaktadır. Ancak gerek Türkiye’nin aile yapısı gerekse de toplumsal çevre bu intiharların gerçek nedenlerini gizlemektedir. Aslına bakılacak olursa bugün Türkiye’de birçok intiharın gerçek nedeni aile yakınları tarafından ya da bazı sorgulamaya dayalı yetersizliklerden dolayı bilinmemektedir.

Türkiye’de 2000’li yıllarda intiharların büyük bir kısmının nedeni bilinmemektedir. Bilinen kısımlarda ise en büyük payı hastalık kaplamaktadır. Hastalık olarak kayıtlara geçen bu kategoride çoğunlukla ruhsal hastalıklar kastedilmektedir. Aile geçimsizliği ve geçim sıkıntısı ise sonraki en fazla intihar nedenidir. Ticari başarısızlık kaynaklı intiharlar ise geçim sıkıntısından sonra gelmektedir. Geçim sıkıntısı ve ticari başarısızlık sonu intiharların büyük bir kısmını erkekler oluşturmaktadır. Buradan hareketle Türkiye’deki yaş gruplarının intiharlarına bakacak olursak en fazla intihar eden grubun 15-24 yaş grubu olduğu dikkat çekmektedir. Bir sıralama yapacak olursak; ikinci sırada 25-34 yaş grubu, üçüncü sırada 35-44 yaş grubu, dördüncü sırada 45-54 yaş grubu, beşinci sırada 55-64 yaş grubu, altıncı sırada 65-74, yedinci sırada 75 ve üzeri sekizinci sırada da 15 yaş altı olduğu görülmektedir. Bilinmeyen kısım ise çok küçük bir oranı göstererek en son sırada olmaktadır. (Türkiye İstatistik Kurumu)

İntiharların büyük bir kısmını kaplayan erkeklerin en fazla intihar ettiği aralık 15-34 yaş aralığıdır. Bu aralık bir erkek için özellikle yoksul bir ailede doğduysa geçim sıkıntısının en şiddetli yaşandığı yaşlardır. Yeni bir birey olma yolunda ayakta durma çabaları ve bir aile kurma telaşında olan erkeklerde, hem duygusal hem de ekonomik sıkıntıları oldukça fazla hissedeceğinden intiharlarda bu yaş aralığında artışa geçmektedir.

Eğitim durumunun intihara etkilerine baktığımızda dikkat çeken ayrıntı okuma yazma bilmeyen kadınların intihar oranlarıdır. Türkiye’de genellikle tüm gruplarda erkek intiharları kadın intiharlarından fazla olduğu halde okuma-yazma bilmeyen kadınlar okuma yazma bilmeyen erkeklere göre daha fazla intihar etmektedir. Okuma-yazma bilmeyen kadınların çoğunlukla erken yaşta evlendirilmeleri bu kadınların genellikle kırsal bölgelerde ikamet eden ailelerden gelmelerinden kaynaklıdır. Çoğunlukla miras hakkından da men edilen kadınlar, ekonomik yeterliliklerinin bulunmaması dolayısıyla istemese dahi zorunlu evliliklere mecbur kalmaktadırlar. Koşulların zorluğunu düşündüğümüzde intihar oranlarının yüksek olması

beklenilebilir düzeydedir. Yükseköğretim görmüş kadınların intihar durumları ise erkeklere göre beş kat daha azdır. Kadınlar, eğitim düzeyleri yükseldikçe erkeklere göre daha az intihar eğilimleri göstermeye başlamışlardır. (Türkiye İstatistik Kurumu)

Medeni durum bir diğer önemli değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de medeni durum ve intihar oranları incelendiğinde evli grubun intihar oranı en yüksek orandır. Evlileri takip eden grup ise hiç evlenmeyen, bekâr gruptur. İntihar oranının en az olduğu medeni durum ise eşini kaybedenlerdedir. Diğer tüm grupta erkekler kadınlardan fazla intihar ederken eşini kaybedenlerde bazı yıllar kadınlar daha fazla intihar etmektedir. (Türkiye İstatistik Kurumu)

Temelde evliliğin oluşturduğu aile ortamının intiharları önlemesi beklenmektedir. Türkiye’de evliliklerin genellikle erken yaşlarda ve bilinçsizce yapılmasından kaynaklı son dönemlerde boşanmaların arttığı gözlemlenmiştir. Ancak boşanmalara neden olan sebeplerin başında geçim sıkıntısı gelmektedir. Türkiye’de ailenin geçimi çoğunlukla tek bir kişide olup genellikle de erkekler tarafından karşılanmaktadır. Son yıllarda kadının eğitim durumunun artması ve sosyal yaşama girmesi ile bu durum değişmeye başlasa da boşanmalarda düşüş gözlemlenmemekle birlikte ciddi bir artışın olduğu bilinmektedir. Kuşkusuz toplumsal dönüşümler sonucunda geleneksel yapının zarar görmesi ve yeni oluşan toplumsal yapılara ayak uyduramama da boşanmalar için risk faktörü oluşturmaktadır.

TÜİK verilerini incelediğimizde 2001 ve 2008 krizlerinde en fazla intiharı evli erkekler gerçekleştirmiştir. Kriz dönemleri bir aile geçindirmekle yükümlü erkeklerde intiharı ciddi bir risk haline getirmektedir. Bu durumun kadınlar için hangi düzeyde olduğunu daha iyi ortaya koymak için intihar edenlerin bakmakla yükümlü olunan kişi sayısını incelememiz gerekmektedir.

2000 ve 2008 yılı intihar oranları gösteriyor ki, erkeklerde intiharların en fazla görüldüğü grup eşine ve çocuğuna bakmakla yükümlü olan gruptur. Kadınlarda ise bu durum çocuğuna bakmakla yükümlü olanlarda görülmektedir. Çocuğuna bakmakla yükümlü olan kadınlar, çocuğuna bakmakla yükümlü erkeklerden daha fazla intihar etmektedirler. (Türkiye İstatistik Kurumu)

Türkiye gerek kültürel yapısıyla gerekse de dini inanç şekliyle ataerkil bir toplumdur. Ataerkil toplumlarda ailenin ve evin sorumluluğu ailenin reisinde yani erkeklerde görülür. Bu vesileyle ekonomik durumdan kaynaklı bunalımlarda en çok erkekler intihara yönelmektedir. Öyle görülüyor ki kadınların iş hayatına atılıp, sosyal yaşamla daha iç içe olması ve ev geçindirme pozisyonuna girmeleriyle birlikte intihar oranları da yükselmeye başlamıştır.

Türkiye’de 21. yüzyıl itibariyle en sık kullanılan intihar yöntemi asma olarak kayıtlara geçmiştir. Onu takip eden yöntemler ise ateşli silah kullanımı ve yüksekte atlama sonucunda meydana gelen intiharlar olmuştur. Hem kadınlarda hem de erkeklerde çoğunlukla bir anda ve en az acı ile gerçekleşen yöntemlerin seçilmesi ölüm fikrinin belli bir plan doğrultusunda gerçekleştiğini gösterir. (Türkiye İstatistik Kurumu)

Bir diğer konu ise hem kadınlarda hem erkeklerde seçilen yöntemlerin vücuda çok fazla zarar veren yöntemler olmaması, İslam dinin insan bedeninin yüceliğine yaptığı vurguyu aklımıza

getirmektedir. İslam'a göre yaratılmışların en güzeli insandır ve insan kendi bedenine zarar vermemelidir. İslam inancı müntehirde her ne kadar intiharı engelleyememiş olsa da bedenleri tek parça halinde korumaya ittiğini gösterir. Bu nedenle kesici alet kullanmak ve kendini yakma yöntemi çok az kullanılmıştır.

Tablo 4: Coğrafi Bölgelerin İntihar Sayıları, 2000-2015

Yıl	Toplam	Marmara	Ege	Akdeniz	İç Anadolu	Karadeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu
2000	1.802	504	366	210	275	121	201	125
2001	2.584	789	483	302	402	226	195	187
2002	2.301	647	483	257	355	162	212	185
2003	2.705	672	647	266	402	281	236	201
2004	2.707	772	445	307	326	321	287	249
2005	2.703	703	499	332	341	328	283	217
2006	2.829	764	415	373	400	328	323	226
2007	2.793	793	404	351	422	323	237	263
2008	2.816	738	465	365	402	296	276	274
2009	2.898	833	506	364	418	288	239	250
2010	2.933	872	457	419	400	253	252	280
2011	2.677	734	449	373	378	239	273	251
2012	3.287	1.010	532	435	475	273	264	298
2013	3.252	942	533	406	465	278	292	336
2014	3.169	869	500	487	468	280	261	304
2015	3.246	905	516	428	493	266	294	344

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2003-2015

Bölgelerin intihar sayılarına baktığımızda Marmara Bölgesinin intihar sayısı tüm bölgeleri geçmektedir. Marmara Bölgesi Türkiye'de en fazla göç alan bir bölgedir. Bölgede en fazla göç alan yer ise tarih boyunca her zaman İstanbul olmuştur. Ege Bölgesi, Marmara Bölgesi'nden sonra en çok intihar eden bir diğer bölgedir. Ege'nin ardından İç Anadolu ve Akdeniz Bölgesi gelmektedir. Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu nüfusun fazla olduğu bölgelere nazaran daha düşük intihar vakaları göstermektedirler. Karadeniz Bölgesi tüm bölgeler içinde en az orana sahiptir. (Türkiye İstatistik Kurumu)

Öyle görülüyor ki, göç veren bölgelerin intihar sayısı göç alan bölgelerin intihar sayısından düşüktür. Özellikle Marmara ve Ege Bölgeleri'nin iş, sağlık ve eğitim olanakları diğer bölgelere göre daha gelişmiştir. Bu bölgelere göçün asıl sebepleri de bu çekici sebeplerdir. Ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde iç ve dış göçlerin çok fazla yaşanmasından kaynaklı

düşük nüfus oranlarına rağmen, intihar oranlarının nüfusa göre fazla olması, bölgeler arasındaki en ilginç ayrıntıdır.

Tabloya göre Türkiye’de, 2000 yılından 2015 yılına kadar her bölgede iniş çıkışlar olsa da intihar oranlarında belli oranlarda artış olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle sanayileşmenin fazla olduğu bölgelerde kriz dönemlerinde intihar oranları bir önceki yıllara nazaran önemli artışlara sebep olmuştur. Kriz dönemlerinden sonra ise intihar sayılarında azalma görülmüştür. Ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ekonomik kriz dönemlerinde diğer bölgelere nazaran büyük artışlar gözlenmemiştir. Ayrıca krizlerin etkisinin geçtiği yıllarda da intiharlarda düşüş gözlemlenmemiştir. Buradan hareketle diyebiliriz ki, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde intihar oranları, Türkiye’nin genel intihar oranından farklı olarak değişmektedir. Bu değişimlerin esas sebepleri arasında, bu bölgelerde yoğun olan terör olayları ve namus cinayetlerinin intihar olarak gösterilmesi uygun olacaktır.

Türkiye’de 15 yıl boyunca meydana gelen intihar vakalarının toplamlarına baktığımızda gelişmişlik düzeyi yüksek, göç alan bölgelerin intihar oranları yüksektir. Bu oranların yoğunlaştığı bölgeler Marmara ve Ege’dir. Bu kentlerin birçok çekici özelliğinin yanı sıra itici özelliklerinin de bulunması intiharların sebepleri arasındadır. Çarpık kentleşmenin fazlalığı, betonlaşmış alanların gün geçtikçe artması, geçim sıkıntısı, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin kırsal bölgelere göre zayıflaması ve ortak amaçlar etrafında bütünleşme oranının az olması bu kentlerin itici özellikleridir. Bu sorunlar sebebiyle aile ilişkilerinde görülen bozulmalar sonucunda boşanalar da büyük şehirlerde fazladır.

Türkiye’deki büyük ve küçük kentlerin ortak özelliği hala şehirleşme hareketi gösteriyor olmaları ve oluşumlarını tamamlayamamış olmalarıdır. Kuşkusuz bu duruma iç göç hareketlerinin kesintisiz devam etmesinin payı yüksektir. Türkiye’de bu nedenle şehrsel anlamda organizasyonluk hâkimdir. Göçlerin düzensiz ve plansız gerçekleşmesi hem kentli insanlarda hem de kırsaldan göçmüş insanlarda bütünleşme duygusunu uzaklaştırmaktadır. Sonuç itibari ile suça bulaşma ve intihar olayları bu organizasyonsuz kentlerde anı oranda artmaktadır.

Suç ve intiharların kır ve kent olarak ayrımı olduğunu savunan Durkheim, intiharların kentlere özgü suçların da kırlara özgü olduğunu belirtmektedir. Ancak Türkiye için kırsal ve kentsel alanların yoğun olduğu yerleri göz önünde bulundurduğumuzda eksik bir çıkarım olduğunu fark etmekteyiz. Öyle ki, kırsal alanların çok fazla olduğu Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri’nde intihar oranları bölge nüfuslarını göz önünde bulundurduğumuzda oldukça yüksektir.

Ekonomik krizlerin gelişmiş illerde daha fazla hissedilmesinden dolayı fiyatların yükselmesi, büyük şehirlerin dezavantajları arasındadır. Durkheim’ın organik toplum tipolojisine giren gelişmiş iller bu tipolojinin tüm olumlu ve olumsuz özelliklerini barındırmaktadır. Mekanik toplum tipolojisinde olan illerde ise intihar oranları büyük illere nazaran düşüktür. Öyle görülüyor ki Türkiye’de gelişmişlik düzeyi yüksek olan, organik toplum yapısı gösteren illerde intihar oranları yüksekken gelişmişlik düzeyi düşük mekanik toplum yapısı gösteren illerde düşüktür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

2000 sonrası dünya, tarihte görülmemiş hızda değişimlere sahne olmaktadır. Bu değişim 20. yüzyılın son çeyreğinde başlamış olan küreselleşme sürecinin siyasi ve ekonomik yönleri kadar, belki de onlardan da önemli olan kültürel yönünün öne çıkmasıyla belirlenmiştir. Küreselleşmenin ve kültürel değişimin hızını ve yönünü belirleyen ise bilişim ve iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmelerdir. Öyle ki insan ilişkilerinin dahi yeniden şekillenmesine teknolojik değişimlerin sebep olduğunu söylenebilir. Bu nedenle teknolojiyle birlikte insanlar, daha önce hiç görmediği kadar başka insanlarla tanımış ve etkileşime girmiştir. Bu etkileşimler kuşkusuz temel toplumsal kurumlarının yapısında da değişimler meydana getirecektir. Sri Lanka (35.3), Kuzey Kore (15.8), Kazakistan (27.5) ve Hindistan (17.5)'in intihar oranları geçirmiş oldukları toplumsal dönüşümler nedeniyle bu duruma örnektir. (Dünya Sağlık Örgütü Resmi Web Sitesi)

Modernliğin hâkim olduğu bugünkü dünyamızda Türkiye de dahil olmak üzere intihar oranları gün geçtikçe bir önceki yıla nazaran artmaktadır. Dünya ülkelerinin intihar istatistiklerine baktığımızda toplumsal koşullardan bağımsız inançların ve ekonomik durumun tek başına intiharlar için belirleyici etkenler olmadıklarını gözlemledik. Bunun yanında İslam inancına mensup ülkelerin intihar oranlarının diğer inançlara göre intiharı engellemede daha etkin olduğunu söylemek yanlış olmaz. Şöyle ki araştırmamızda yalnızca toplumsal bütünleşme açısından zorluk yaşayan ve kültürel anlamda yozlaşma yaşayan bağımsızlığını yeni kazanmış Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkeler haricinde İslam dinine mensup ülkelerin intihar oranları düşük olarak yer almaktadır. Bunun yanında toplumsal anlamda belli bir amaç etrafında bütünleşmiş Katolik, Ortodoks ve Yahudilik gibi inançlara mensup ülkelerde de intihar oranları düşüktür. Bunlardan en bilineni Yahudiliğin merkezi olan İsrail'dir.

Din kültürünün ve birey olmanın kuşkusuz en önemli parçalarındandır fakat modern dünyada tıpkı tüm kavramlarda olduğu gibi dinin de içi boşaltılmıştır. Bu durum inançları şartlara ve durumlara göre şekillendirip, kişiye göre hal almasına sebep olmaktadır. Haliyle inançlara olan sarsılmaz duyguların zarar görmesine ve sekülerleşmenin de paralel olarak yaygınlaşması söz konusu olmaktadır. Modern dünya ülkelerinde gözlemlenen sekülerleşme hali bu durumun boyutlarını ortaya koymaktadır. Bugün yüksek intihar kategorisindeki Güney Kore, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Almanya ve İzlanda gibi ülkelerde herhangi bir inanca sahip olmayanların oranındaki artış dini inanç ve intiharlar arasındaki ilişkiyi bir kez daha doğrulamaktadır. (Central Intelligence Agency Resmi Web Sitesi)

Din ve kültür Türk toplumunun en çok değer verdiği başat olgulardır. Bu anlamda bu kurumlarda meydana gelen değişimler insan yaşamını da etkilemektedir. Türkiye'de nüfusun %90'dan fazlası İslam inancına sahiptir. İslam, gerek dinsel ritüellerle gerekse de buyruklarıyla bir olmayı, bütün olmayı emretmektedir. Bu anlamda İslam dini Türkiye'de bütünleşme duygusunu oluşturabilmektedir. Ancak modernliğin sarsıcı etkileri son dönemlerde Türk toplumunda da kendini göstermektedir. Öyle ki bir yandan radikal eğilimler artmaktayken öte yandan deizm ve ateizmin yaygınlaştığı konuşulmaktadır. Bu durum yalnızca Türkiye'ye özgü olmasa ve dünyada benzer tartışmalar çoğalsa da, toplumsal bütünleşme aracı olarak dinin toplumumuzdaki merkezi konumu, intihar gibi belirgin göstergelerdeki yükselişleri açıklamak

için hayatidir. Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de din, intiharları engelleme konusunda eskisi kadar başarılı değildir.

Dinlerin intiharları engellemedeki sorunları, inançlara getirilen sorgulamalar neticesindeki değişimlerden kaynaklanırken ekonomik yapıdaki dengesizlikler de intiharları tetikleyici rol üstlenen en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Türkiye gibi siyasal ve ekonomik yapının dengesiz olduğu toplumlarda, para piyasalarındaki ufak hareketlenmeler dahi ekonomik dengeyi altüst edebilmektedir. 1980’li yıllardan sonra sürekli devam eden ekonomik krizler bu duruma örnektir. Türkiye’nin geçmişinde yaşadığı her ekonomik krizde intihar oranları gözle görülür artışlara sebep olmuştur. Bu durum geçimini düşük ücretlerle sağlayan ve kapitalist çalışma biçimine adapte olamayan bireylerde kendini daha çok hissettirmektedir.

Tüm bu bilgilerden yola çıkacak olursak intiharları arttırıcı faktörler şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İntiharlar geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçen ve bu sürecin görece hızlı yaşanmasıyla oluşan boşluklarda artış göstermektedir.
2. İntihar ekonomik yeterliliği bulunmayan kişilerde risk faktörüdür.
3. İntihar dinsel ve kültürel yapının bozulduğu yerlerde artış göstermektedir.
4. Alışılan kültürden başka bir kültüre yapılan zorunlu göçler sonucunda intiharlar artar.
5. İntiharlar dünyada ve Türkiye’de en fazla erkeklerde görülüp, en fazla 15-34 yaş aralığında görülmektedir.
6. Zihinsel ve bedensel engeli bulunan kişiler intihar risklerini barındırır.
7. Türkiye’de kadınların erken yaşta evlendirilmesi ve eğitim haklarının ellerinden alınması intihar riskini arttırır.
8. Ekonomik buhran dönemleri intiharları arttırırken, doğal afetler ve bütünleşmeyi arttıran savaşlar intihar oranını azaltır.
9. Alkol ve madde bağımlılığı dolaylı yollardan önemli intihar nedenleridir.
10. Son yıllarda artan iş ve okul yaşamındaki rekabet ortamı stresi arttırmakta, olası bir sorunda intihar riskini arttırmaktadır.
11. Toplum tarafından dışlanan, etiketlenen sabıkalılar, eşcinseller, farklı etnik köken ve inanca sahiplerde intihar riski fazladır.
12. Bilişim teknolojilerinin yaygınlaşmasından kaynaklı video ve fotoğraflarla yapılan özel hayata saldırılar, bireylerde küçük düşürücü duyguları uyandırdığından son zamanların en yüksek intihar riskleri arasındadır.
13. Çocuklarda bağımlılık yapan ve arkadaşlarına kendini ispatlama eğilimi uyandıran bazı online oyunlar intihar riski barındırır.

Türkiye’de intihar riskini en fazla genç nüfus taşımaktadır. Kronikleşen işsizlik sorununa bir çözüm bulunamaması ve oturmamış eğitim sistemi sonucunda istediği eğitimi göremeyen bireylerde sosyal yaşama ayak uyduramama sorununu ortaya çıkarmaktadır. Küreselleşme ve gelişen teknoloji sayesinde bireylerin dünya görüşü de köklü değişimlere uğramaktadır. Dünya algısı ve bakış açısı ile örtüşmeyen yaşam şartları özellikle genç nüfusta umutsuzluk duygusunu aşılamaktadır. Bu sorunlar tüm dünyada yaygınlaşmaya başlayan depresif bir ruh halini meydana getirmektedir. Gün geçtikçe yaygınlaşan depresif ruh hali kitlesel bir yalnızlık duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ise alkol-madde bağımlılığını özellikle genç erkeklerde artırmaktadır.

Türkiye’de intihar riski taşıyan bir diğer önemli etkense medeni durumdur. Bugün Türkiye’de intihar edenlerin neredeyse yarısının medeni durumu evlidir. Evli kişilerin büyük bir çoğunluğu geçim sıkıntısından dolayı intihara yönelmektedir. Bu anlamda ekonomik alanda yapılacak koruyucu önlemler ilk başta aile olmak üzere tüm toplumun düzenini koruyucu nitelikte olacaktır. Aile ilgili bir diğer önemli sorun kadınlar üzerinde yapılan baskıdır. Toplumda aile içi şiddetin göz ardı edilmesi ve tarafsız olma tutumu ile kadınlar sığınacak bir yer bulamadıklarından intiharı çözüm yolu olarak görebilmektedir. Bu sebeple ailenin korunması geleceğin toplumsal yapısını etkileyecek çocuklar için önem taşımaktadır. Ailenin korunması ve aile içi şiddete yönelik kanun ve düzenlemelerin yasalar ile temellendirilmesi intihar sorunuyla başa çıkmak için atılan önemli adımlardan olacaktır.

KAYNAKLAR

Can, S. Serdar, Sayıl Işık (2004). "Yineleyici İntihar Girişimleri". *Kriz Dergisi*. 3: 53-62.

Central Intelligence Agency Page (CIA). 01.01.2018 <https://www.cia.gov/index.html>

Durkheim, Emile (2014). *İntihar*. (Çev. Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO). 01.01.2018
http://www.who.int/mental_health/media/en/426.pdf

Gibbs, Jack P. Martin Walter T. (1958). "A Theory of Status Integration and Its Relationship to Suicide". *American Sociological Review*. 2:140-147.

Giddens, Anthony (1965). "The Suicide Problem in French Sociology". *The British Journal of Sociology*. 1:3-18.

Goffman, Erving (2018). *Damga “Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. Ankara: Heretik Yayıncılık.

International Monetary Fund Home Page (IMF) 01.01.2018
<http://www.imf.org/external/index.htm>

Marx, Karl (2006). *İntihar Üzerine*. (Derleyen: Barış Çoban vd.). İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi.

Lester D, Gunn J.F (2016). *Sociology of Suicide*. 01.01.2018

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780128009512000339>

Sayıl, Işık, Canat Saynur, Tuğcu Handan (2003). "On Altı İntihar Olgusunun Psikolojik Otopsi Yöntemi İle Değerlendirilmesi". *Kriz Dergisi*. 2: 1-6.

Schick, Irvin Cemil, Tonak E. Ahmet (1990). *Geçiş Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Bilim Dizisi.

Travis, Robert (1990). "Halbwachs and Durkheim: A Test of Two Theories of Suicide". *The British Journal of Sociology*. 2: 225-243.

Türkiye İstatistik Kurumu İntihar İstatistikleri 2000.

Türkiye İstatistik Kurumu İntihar İstatistikleri 2003.

Türkiye İstatistik Kurumu İntihar İstatistikleri 2004-2005.

Türkiye İstatistik Kurumu İntihar İstatistikleri 2008.

Türkiye İstatistik Kurumu İntihar İstatistikleri 2011.

Türkiye İstatistik Kurumu Resmi Web Sitesi 01.01.2018 www.tuik.gov.tr.

World Bank. 01.01.2018 <http://www.worldbank.org>

NAMIK KEMAL'İN GAZETECİLİĞİ

Arş. Gör. Aşlı KÖSEOĞLU

Atatürk Üniversitesi

Özet

Namik Kemal, edebiyat ve düşünce tarihimiz açısından son derece önemli bir şahsiyettir. 'Vatan ve Hürriyet' şairi olarak tanınan bu isim; tiyatro, tenkit, roman ve şiirleriyle sadece yaşadığı dönemdekilere seslenmemiş, bugün bile günümüz insanının düşünce dünyasına ışık tutabilecek nitelikte çalışmaları gerisinde bırakmıştır. Namık Kemal kaleme aldığı eserleriyle; vatan, özgürlük, adalet, eşitlik, hürriyet gibi kavramların gündelik yaşamda karşılık bulmasının önünü açmıştır. Namık Kemal kalemini sadece sanat icra etmek için kullanmamış aynı zamanda toplumsal ve sosyal mücadelede yol gösterici olmuş; bunu da gazetecilik yönü ile gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada literatür taraması yapılarak, Namık Kemal'in gazetecilik yönünün ele alınması, şahsın fikir dünyasının açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmanın Namık Kemal'in gazetecilik kimliğine yönelik yapılacak araştırmalara ışık tutabileceği öngörüldüğünden çalışma önemli bulunmuştur.

Meşrutiyetin ilan edilmesi doğrultusunda çalışmalar yapan Namık Kemal, çıkardığı gazetelerle düşüncelerini daha fazla kişiye iletme imkanı bulmuş, toplumu yönlendirici fikirleri savunmuştur. Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde meydana gelen yenilikleri yakından takip eden Namık Kemal, siyasi görüşlerini ifade ederken toplumsal gelişmelerin önünü açıcı söylemlere sıkça yer vermiştir.

Namik Kemal'in kaleme aldığı yazılarında; insanın hür bir varlık olduğu, engellenmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ona göre insan aklını ve kendisine doğal bir hak olarak verilen özgürlüğünü kullanarak kendisi için en doğruya ulaşabilecek bir varlıktır. Gazeteci olarak Batıdaki değişim ve dönüşümü idrak eden Namık Kemal, Osmanlı Devleti'nin o dönem içerisinde eksikliklerini, ihtiyaçlarını ve içinde bulunulan gerçekleri görerek kamuoyu oluşturmayı arzulamıştır. Namık Kemal'in yazılarında; insanların içinde buldukları zorlu koşullarda dahi mücadeleciler ruhlarını terk etmemeleri gerektiği aşılacak aynı zamanda vatan ve millet sevgisinin ilelebet sürdürülmesinin bir toplum için zaruret olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, Gazeteci Namık Kemal, Gazetecilik

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin düşünce tarihine baktığımızda birçok kişi görürüz fakat onların içerisinde bazıları vardır ki hem yaşadıkları döneme hem de bugüne damga vurmuşlardır. Bunlardan bir tanesi de Namık Kemal'dir. Namık Kemal hem edebi eserler kaleme alan bir aydın hem de içinde bulunduğu koşullarda kendine has bir dünya görüşü olan gazetecidir. Namık Kemal sosyal, ekonomik, siyasi olayları yorumlayabilmesinden dolayı sadece edebi

eserler üretmekle yetinmemiş, Şinasi ile tanışmasının ardından fikirlerini çeşitli gazeteler aracılığıyla dünyaya duyurmuştur.

Kemal; Tasvir-i Efkâr, Mir'at, Muhbir, Basiret, Hürriyet, İbret, Hadika, Vakıt, Diyojen, İttihad ve Sadakat isimli gazetelere, Ebuzziya'ya göre 500, Oğlu Ekrem'e göre ise 200 makale, önsöz, hitabe, inceleme, bent, mizah, fikir ve eleştiri yazıları kaleme almıştır (İnuğur,2005: 234). Namık Kemal, genellikle edebiyat tarihinin en konuşulan ve tartışılan isimlerinden biridir. Kendisi batılılaşma yolunda ciddi adımlar atmış; bunun sonucunda “vatan ve hürriyet” kahramanı adını almıştır (Göçgün, 2009: 1).

Çalışma ile Namık Kemal'in yayınladığı, yazarlık yaptığı gazeteler ele alınmış; bu gazeteler aracılığıyla gazeteciliği irdelenmiştir. Namık Kemal'e ilişkin bugüne kadar birçok çalışma yapılmış; çalışmaların içeriğini ağırlıklı olarak onun edebi yönü oluşturmuştur Bu araştırma ile Namık Kemal'in gazetecilik yönü ele alınarak, çalışmada literatür taraması yapılmıştır.

Genel Hatlarıyla Namık Kemal'in Hayatı

Namık Kemal (asıl adı: Mehmet Kemal), 21 Aralık 1840 yılında Tekirdağ'da dünyaya gelmiştir. I. Mahmut zamanında İran savaşlarında şehit olan Sadrazam Topal Osman Paşa'ya baba tarafından akraba olup; günümüzde bilinen en eski atası Konyalı Bekir Ağa isimli bir zattır. Annesi Tekirdağ'da Kıbrıs'a, Kars'dan Sofya'ya kadar birçok yerde kadılık, kaymakamlık, mutasarrıflık gibi önemli görevleri icra etmiş Abdüllatif Paşa'nın kızı Fatma Zehra Hanımefendi'dir. Namık Kemal'in babası Esham Müdürlüğü yapmış bir süre de Padişah II. Abdülhamid'in Müneccimbaşı'sı olan Mustafa Asım Bey'dir Namık Kemal'in babası Arapça, Farsça bilen, tarihe son derece ilgisi olan bir şahıstır (Göçgün, 2009: 1).

Henüz sekiz yaşında iken annesini kaybeden Namık Kemal gençlik çağına kadar dedesinin yanında hayatını sürdürmüştür; dedesinin memuriyet hayatından dolayı Kemal, memleketin çeşitli yerlerini görme imkanına kavuşmuştur. Kemal de tıpkı babası gibi dil öğrenmeye ve tarihe ilgili bir çocuktur. Dedesi ile 1846 yılında Afyon'a gittiğinde, orada müftülük yapan ve bir zamanlar Rusya ve Mısır'da bulunmuş; Arapça, Rusça, Farsça, Yunanca ve Latince bilen Buharalı Hacı Abdülvahid efendi ile tanışmış ve ondan çok etkilenmiştir. Namık Kemal hayatı boyunca dedesinin tayinlerinden dolayı düzenli bir eğitim görememiş, kendi kendisini yetiştirmek zorunda kalmıştır (www.insanokur.org).

Namık Kemal'in yabancı dilleri öğrenmeye olan ilgisi birçok öğretmenin ilgisi çekmiş, kaleme aldığı şiir ve nesirleri konusunda çevresi tarafından yüreklendirilmiştir. Niş Kadısı'nın kızı Nesibe Hanım ile hayatını birleştiren Kemal'in bu evlilikten Feride, Ulviye ve Ali Ekrem adında üç çocuğu olmuştur.

8 Kasım 1857 yılında Tercüme Odası'na memur olarak giren Namık Kemal, çeşitli şairleri tanıma fırsatı bulmuştur (Ziya Paşa, Lefkoşalı Galib, Hersekli Arif vs.). Bu tanışmaların ardından Kemal, Ercümen-,i Şuara'ya dahil olmuş; buradaki şairlerle birlikte belirli zamanlarda bir araya gelerek hazırladıkları şiirleri birbirlerine okuyarak, edebi sohbetler yapmaya başlamışlardır (Göçgün, 2009:6).

Namık Kemal'in batılı düşünceye yönelmesini, kültürel gelişimini sağlamasını ve eserlerinde siyasi birtakım düşünceleri barındırmasını gerçekleştiren olay 1862 yılında Şinasi

ile tanışmasıdır. Şinasi'nin yayınladığı Tasvir-i Efkar gazetesinin kadrosuna dahil olmasıyla beraber Kemal, siyasal ve toplumsal meseleleri kendine dert edinerek bu gazetede çeşitli makaleler yayınlamış, ömrü büyük çoğunlukla sürgünlerde geçmiştir (www.insanokur.org).

Namık Kemal gazeteciliği meslek edinmesinin ardından Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne dahil olmuş; Kemal “Şark Meselesi” adlı makalesinin yayınlanmasının ardından Erzurum'a Vali Yardımcısı olarak sürülmüş fakat görev yerine gitmemiş; Fransız Elçiliği'nin yardımıyla 1867'de Paris'e kaçmış, Fransız Hükümeti onun ve arkadaşlarının Fransa'yı terk etmelerini isteyince Londra'ya geçmişlerdir. Bu süreçlerde Muhbir, Hürriyet, İbret gazetelerinde yazılar kaleme alarak siyasal görüşlerini yaymaya devam etmiştir. (Namık Kemal'in makalelerini yayınladığı gazeteler daha sonra detaylı bir biçimde anlatılacağından bu kısımda sadece öne çıkan gazeteleri anmak yeterli olacaktır). Namık Kemal daha sonra İstanbul'a dönmüştür.

Namık Kemal'in “Vatan Yahut Silistre” adlı oyunu 1 Nisan 1873 yılında sergilendiğinde, vatandaşlar oyundan çok etkilenmiş; oyunda da sıkça geçen “Yaşasın vatan” nidaları ile etrafı inletmiş; ara sıra da “Kemal Bey çok yaşa” diye haykırarak sokağa dökülmüşlerdir (Aydoğan, 2003:17, Sav, 2001:72). Eser üç yıl süreyle İstanbul, Selanik, İzmir'de beş yüze yakın oynanmış; hatta Sultan Abdüllaziz bizzat huzurunda oyunu temsil ettirmiştir. Bu tiyatro Namık Kemal'in vatan ve hürriyet kahramanı olarak ününün yayılmasını sağlamışsa da (Göçgün, 2009:13) bu olay onun Magosa' sürgün edilmesine sebep olmuştur.

Magosa sürgünü boyunca (38 ay) çeşitli edebi eserler kaleme alan Namık Kemal, 30 Mayıs 1876 yılında çıkan genel af ile İstanbul'a dönmüş; daha sonra Girit ve Midilli'ye sürgün edilmiştir. Midilli'de 7 yıl kalan Namık Kemal, Rum halkının şikayet ve iftiralari neticesinde 1884 yılında Rodos Mutasarrıflığı'na nakledilmiştir. Midilli'de geçirdiği dönemde yakalandığı zatürreden dolayı sağlığı iyice bozulan Kemal'e Rodos iyi gelmiş; Kemal yeniden toparlanarak burada da hem edebi hem de sosyal çalışmalar yapmaya devam etmiştir. Özellikle Rodos'ta üç caminin yapılması için gösterdiği çabalardan dolayı Padişah II Abdülhamit tarafından “İmtiyaz Madalyası” ile ödüllendirilmiştir. 1877 yılında Sakız Mutasarrıflığı'na tayin edilmesinin ardından zatürre vücudunda yeniden baş göstermiş, sağlığı bozulan Namık Kemal 2 Aralık 1888 hayata gözlerini kapamıştır (Göçgün, 2009: 14-18). Namık Kemal'in mezarı sanılanın aksine Tekirdağ'da değil Bolayır'dadır.

Başlıca Edebi Eserleri

Namık Kemal Türk edebiyatında öncelikli olarak şöhretini şairliğine borçludur. Ahmet Hamdi Tanpınar, Namık Kemal'in “Şinasi'den Önce” ve “Şinasi'den Sonra” (Tanpınar, 1982: 368) olmak üzere iki ayrı süreçte ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Namık Kemal'in gazeteciliğe yönelmesi Şinasi ile tanışmasından sonra gerçekleşmiştir.

Namık Kemal'in edebi eserleri arasında şiirleri, nesirleri, tiyatroları, romanları, edebi tenkidleri, tarihe ait notları ve mektupları bulunmaktadır. Şahsın en çok bilinen şiirleri şunlardır: “Hürriyet Kasidesi”, “Besalet-i Osmaniyye ve Hamiyyet-i İnsaniyye”, “Vaveyla”, “Vatan Mersiyesi”, “Murabba”, “Vatan Şarkısı”, “Vatan Türküsü”dür. “Vatan Yahut Siliste”, “Gülnihal”, “Akif Bey”, “Zavallı Çocuk”, “Kara Bela”, “Celaleddin Harzemşah” adlı eserler Namık Kemal'in tiyatroları arasında yer alırken; “İntibah”, “Cezmi”, “Rüya” bilinen romanlarındandır. (Göçgün, 2009: 22-82).

Şiirlerinden romanlarına, romanlarından tiyatrolarına, tiyatrolarından tenkitlerine ve mektuplarına kadar Namık Kemal bildiklerini ve düşüncelerini insanlara aktarmayı amaçlamış ve bu doğrultuda çalışmalar yapmıştır. Kemal, milletine, vatanına sevdalı; medeniyet konusunda ise yeniliklerin öncüsüdür.

Gazeteciliği

Çeşitli diller bilen, edebiyat tarihine; tiyatro, roman yazarı ve vatan şairi olarak geçen Namık Kemal, her şeyden önce bir gazete yazarıdır. Namık Kemal, Tasfir-i Efkar başta olmak üzere Muhbir, Mir'at, Diyojen, İttihat ve Sadakat, İbret gibi gazetelerde yazılar kaleme almıştır (İnuğur, 2005:233).

“Namık Kemal İnandığı bütün tarihi, dini, ahlaki ve milli değerlerle bir Osmanlı-Türk milliyetçisidir. Fakat bunlara ne kadar bağlıysa yaşadığı medeniyet çağının da o kadar farkındadır ona o derece hayrandır” (Emil, 1988: 19). Onun için bir ülkenin çağdaşığa ulaşmasının yolu akıldan, medeniyetten, bilimden geçmektedir. İnuğur, Namık Kemal'in gazeteciliğinin üç evreye ayrıldığını ileri sürmektedir:

BİRİNCİ DÖNEM: Tanzimat basını olarak nitelendirilen ve Abdüllaziz'in padişahlığı yıllarında ülkeye egemen olan özgürlükten yolsun hava içinde N. Kemal'in Avrupa'ya kaçarak Genç Osmanlılar hareketine katılması ve yurt dışında gazetecilik yapması, Londra'da Hürriyet gazetesini çıkarmasıdır.

İKİNCİ DÖNEM: Avrupa dönüşü yurt içi gazeteciliği ve özellikle İbret gazetesi yazarlığındaki sert tutumuyla halkı galeyana getiren yazılar yazması ve bu nedenle Magosa'ya sürgün edilmesidir.

ÜÇÜNCÜ DÖNEM: Magosa dönüşündeki yazarlığı ve yine yazılarında işlediği fikirler sebebiyle bir çeşit sürgün sayılan idari görevlerle Midilli, Rodos ve Sakız adalarında (ikamete memur) edilmesi ve bu şekilde İstanbul'dan zorla uzaklaştırılmasıdır.” (İnuğur, 2005: 234). Namık Kemal yaşadığı bu sürgünlere rağmen gazeteciliği hiçbir zaman bırakmamıştır.

Namık Kemal, kaleme aldığı tüm yazılarında haklıdan yana olmuş, açık bir biçimde kusurları eleştirmiş, ahlaksızlıkları-zaafları açığa çıkarmaktan geri durmamış, yolsuzlukları yazmış, sosyal içerikli konuları ele alırken de cesareti elden bırakmamıştır. İnuğur'a göre, Namık Kemal'in gazeteciliğinin en verimli olduğu dönem, ilk dönemi içine alan 1862-1873 yıllarıdır. Bu dönemde yazdığı yazılar onu ve halkı heyecanlandırırken, yönetici kesimi rahatsız etmiştir. Taassup meselesini yazarken; “İslamiyet taassubu emretmez” demiş, İstikbal'i yazarken ümit telkininde bulunmuş, Maarif'i yazarken; kızların da erkekler gibi okutulması gerektiğini ifade etmiştir. “Vatan” ı yazarak insanları heyecanlandırmış; bu mücadele Namık Kemal'in Magosa'ya sürgün edilmesine neden olmuştur (İnuğur, 2005:234- 235).

Namık Kemal'e göre gazeteler toplumun değişmesini ve gelişmesini sağlamakta, basının önemi ve yararına ilişkin şunları dile getirmektedir:

“Ülkemizin Avrupa’dan birkaç yüzyıl geri kalmasının başlıca nedeni basının olmamasıdır. Basın bugünkü uygarlıklarda görülen olgunluğun asıl sebebi sayılır. Basının görevi bir ağızdan çıkan sözü dünyanın her yerine dağıtmaktır. Baskı altında olmadığı dönemlerde basının edebiyata ve halk eğitimine çok çok yararlı etkileri olur. Gazeteler ülkeye ve devlete büyük yarar sağlamış, olumlu işler görmüşlerdir. Niçin baskı altında tutulurlar?”(İnuğur, 2005: 235). Namık Kemal islamı terk etmeden batılılaşmanın çarelerini aramış; gazetelerin de bu uğurda kullanılması gerektiğini savunmuştur.

Namık Kemal ilk etapta Mir’at gazetesinde alem redifli gazel ve Montesquieu’ nun “Roma’nın İtila ve İzmihlaline Dair Fikirler”inin çevirisini yayınlamıştır, şöhretini ise Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınlanan yazılarıyla kazanmıştır. Şinasi’nin Avrupa’ya gitmesinin ardından Tasvir-i Efkâr gazetesini “müfrit bir siyaset organı” haline getirmiştir. Onun şöhretini kazanmasında Girit konusu, Osmanlı Devleti’ne diğer ülkelerin yaptığı müdahaleler ve Şark meselesi hakkında yazdığı makaleler önem arz eder (Enigün’den akt. Zeka, 2017: 146). Tasvir-i Efkâr’ın yayın hayatına başlamasından dört ay sonra gazetenin yazar kadrosuna katılan Namık Kemal’in burada yayınladığı makalelerinde düşünce ve sanat dünyasında meydana gelen değişimleri görmek mümkündür. Şinasi onu sosyal ve politik meselelerin adamı haline getirmiş; bir yandan da şiirlerinin konularını değiştirmiştir. Halkı eğitmek için halk mekteplerinin açılması, kız çocuklarının okutulması, büyük yangınlara karşı ciddi tedbirler alınması gerektiği, maarif ve maliyenin ıslahı gibi konularda kaleme aldığı yazılar, halk tarafından yakından takip edilmiştir (Uçman, 1988: 220-221).

Namık Kemal’in Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ne katılmasıyla Tasvir-i Efkâr gazetesi bu grubun toplanma yeri haline gelmiştir. Bu cemiyet birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Osmanlı’da da meşruti bir yönetimin olması gerektiği fikriyle hareket etmiştir. Daha sonra bu cemiyetin adı “Jön Türkler” olarak hafızlara kazınır.

Kemal ve dahil olduğu Jön Türklere göre, özgürlük, eşitlik, fen, bilim gibi konular Avrupa’nın eriştiği refahın göstergesidir. Bu yüzden ülkedeki anayasa, beraberinde bilim ve tekniği doğuracak ve batının seviyesine bu sayede ulaşılacaktır. Namık Kemal ve arkadaşları Osmanlı kimliğini yitirmeden batının birtakım özelliklerinin alınması gerektiğini savunmuş; bu sayede Osmanlı Devleti’nin sorularının çözülebileceğini öngörmüşlerdir. Namık Kemal kurulacak olan meşruti sistemin islamdan ayrı düşmesini de istemez. Halkın eğitilmesini son derece önemli bir konu olarak gören Namık Kemal, bu doğrultuda da yazılar kaleme almıştır. Sadece o değil dönemin diğer gazetecileri de çeşitli gazeteler aracılığıyla halkı eğitebilmeyi amaçlamışlardır (Moran’dan akt. Zeka, 2017:146).

Namık Kemal gazeteciliği meslek olarak seçtiğini birçok yazısında dile getirmiştir. Örneğin İbret Gazetesi’nin 20 Ocak 1873 tarihli sayısında “Kendimi vatan hizmetkarlığı için doğmuş bilenlerdenim. Bu görevi yerine getirmek için yazıdan başka araç bulunamadığından elim kalem tuttuğu günden beri gazeteciliği seçtim” demiştir (İnuğur, 2005:236).

Yazın hayatı boyunca hürriyet söyleminin gündelik yaşamda da karşılık bulması için çabalayan Kemal’e göre bu kavram, bireylerin imkanlarını geliştirmede bir araçtır, bu aracı hayata dahil

edebilmenin yolu ise adalet ve eşitliği sağlayabilmekten geçmektedir (Tanpınar, 2008: 384-385).

Namık Kemal, Şinasi'nin Şinasi'nin Paris'e gitmesi üzerine Tasfir-i Efkar gazetesini üç yıl yönetmiş, üç yılın sonunda 1867 yılında Ali Paşa tarafından çıkarılan Kararname-i Ali ile hükümete muhalif yayınlar yapan gazeteler kapatılmaya, gazeteciler sürgün edilmeye başlamıştır. Namık Kemal ve arkadaşları da Paris'e kaçmışlar, 1868 yılında Londra'da Hürriyet gazetesini yayınlamışlar, bu gazete Osmanlı Devleti'nde de kolaylıkla okuyuculara ulaşmıştır. Namık Kemal Hürriyet gazetesinde bir yıl yazılar yazdıktan sonra Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın Babıali ile anlaşmasından sonra gazetenin yayınına son verilmiş, Namık Kemal de İstanbul'a dönmüştür. Namık Kemal iki yıl boyunca mizah gazetesi olan Diyojen'de ismini ifşa etmeden yazılar kaleme almış; 1872 yılında "İbret" gazetesini yayınlamaya başlamıştır (Sevik'ten akt.Zeka, 2017: 146). İbret, Namık Kemal için bir dönüm noktası olmuştur. Bu gazete aracılığı ile olgunlaşan fikir e düşüncelerini kendi ülkesinde halkına doğrudan iletme fırsatı bulan Kemal, burada memlekete dair meseleleri masaya yatırmıştır.

İbret 1870 yılında Aleksan Sarafyan tarafından çıkarılmaya başlanmış fakat gazete yayın anlamında bir süreklilik kazanamamıştır. 1872 yılında Namık Kemal ve arkadaşları gazetenin başına geçmiş, gazete yayın hayatını sadece yirmi yedi gün sürdürmüş ve on dokuzuncu sayısında kapatılmıştır. Gazete haberden ziyade çeşitli düşünceleri içermiş, haberler dahi eleştirel bir bakış açısıyla basılmıştır (Özön, 1997:32). "İbret bir fikir gazetesidir. Milletlerarası hukuk, devletlerin birbiriyle ilişkileri, bir ülkede yaşayan ecnebilerin durumlarıyla ilgili yazılar, Beyoğlu basınına da harekete getirir. Devlet adamlarının sözleri dikkatle takip edilir ve İbret'te yorumlanır" (Enigün, 2010:59).

"Hidiv İsmail Paşa'nın istekleri doğrultusunda yayın hayatını sürdüren Hakayıku-l- vakayi adlı gazete ile Mısır konusunda yaşanan tartışma ile Mithat Paşa'nın Bağdat valiliğinden uzaklaştırılması üzerine çıkan söylentiler üzerine Namık Kemal, "Garaz Marazdır" adlı makalesini İbret'te yayınlamıştır. gazete 19. sayıda kapanmış ve Namık Kemal Gelibolu mutasarrıflığına gönderilmiştir. Çeşitli yolsuzlukların üzerine gitmesi ve yolsuzluklara eleştirilerde bulunması bazı insanları rahatsız etmiş ve Kemal bu görevinden de alınarak 1872 tarihinde İstanbul'a dönmüştür (Akün'den akt. Zeka, 2017:147). İbret milli meselelere ışık tutan bir fikir gazetesidir. Namık Kemal'in Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliğinden istifası hakkında çıkan dedikodular üzerine yazdığı "Garaz Marazdır" makalesinden sonra gazete dört ay süre ile kapatılmıştır (Uçman, 1988:222). Aşağıda "Garez Marazdır" adlı makalenin tamamı yer almaktadır.

"Garez Marazdır"

"Öyle bir maraz ki emraz-i nefsanienin en ziyade deva kabul etmeyenlerinden sayılır. Mesela nahveti, müdahane; hasedi; idbar-i mahsut; hırsı, vusul-i ikbal; hevesi, husul-i emel izale edebilir. Lakin garezin intifasına sahibinin fenasından başka çare olamaz.

Garez vicdanın uyuz illetidir, daima kaşınır, daima kurcalanır, her ne ile setronulmak istenirse elbette bir taraftan kendini gösterir.

Bu mütalaatın zahirde bir misalini görmek isteyenler Hakayik'in bir zamandan beri neşrettiği bentlere atf-i nazar eylesin.

Vakıa ahrarane beyan-i efkar, edep dairesinde muahaze, halisane tariz dünyada herkesin hakkıdır. Mütecebbirlerin istikbarından ziyade gazezkarların o hakkı su-i istimale şiddet-i inhimakları ekseri yerlerde birtakım kuyudun zuhuruna sebep olmuştur.

Mamafih ashab-i gazez subanane her kim isterse aleni salmakta bir mani görür ise hayye gibi haşak-, mezellekte saklanarak fırsat buldukça ağızlarıyla zehir saçmaktan hali olamazlar.

Bu sebepten dolaydır ki dünyanın her tarafında hayatını, menfaatını, muhataraya atıp da bir zulme veya bir fenalığa vatanperverhane mukavemet etmek isteyenler düşman ateşine göğüs geren kahramanlar kadar şerefli tutulurken sözlerini kinayeler, imalar içinde, kendilerini bin türlü perdeler kisveler altında setrederek gazezkerane tarizi itiyat edenler gecenin zulmetinden istifade ile dükkan açan, hane yakan sarikler, kundakçılar kadar deni sayılır. Zira ki ebeden kendinin namını meydana koyamayanlar kimsenin bir halini meydana koymak salahiyetini haiz değildir.

Hal böyle iken Hakayik muharriri nefsinin aleniyete çıkarmakta kendince bir mani görmeyenlere mahsus salahiyet-i itirazı istiare ve belki igtisap ederek bir zamandan beri Maliye ve Adliye Nezaretlerinin ahval-i sabıkasına dair yalan yanlış birtakım mütalaalar yazdığı gibi geçen gün neşreylediği “İrade-i Hazıra” unvanlı makalesinde dahi teşebbüs-ü cedideye bazı taraflardan itiraz olduğunu tasavvur eyler de bu itiraza mukaddema bir nezaret riyasetinde bulunanların hakkı olmayacağını iddia eder. Ve bu sırada gene münasebetsiz bir “mesela” ile Divan-ı Ahkam ile Maliye Nezaretini bahse karıştırır.

Ya şimdi hükümet kendisinden bahsettiği yolda itirazın vücuduna delil istese nereden bulabilir?

Yahut mazulin-i vükela müterizlik iddiasının cümleye şümulü cihetiyle bu sözden kim murat olduğunu sual eyleser ne cevap verir?

Hele ahval-i idarece belki sair etraf kadar bile “iraptan hazzı” olmayan bir gazete muharriri mazulin-i vükelaya risayet-i hükümette bulunan evliya-yi umur hazeratına itirazda nasıl haklı addedebilir?

Devair-i devlet içinde en müşevveş ve en intizamsız Maarif ve Evkaf Nezareti olduğu her zaman ve herkes indinde teslim olunmuş. Ve hatta idare-i hazıra onlarca arzu ettiği tağyirat için bu kadar şiddet ve sürat göstermiş iken Hakayik'in onları hiç lisana almayıp da tarizatını, temsilatını yalnız Maliye ve Adliye Nezaretine hasretmesine o iki nezarete de bulunmuş bir zata dahi gazezkerane taraftar olduğundan başka ne mana verilebilir? Hakayik zanneder mi ki imalı itirazlı yazılmış şeylerin misalleri safdilane intihap olunacağına herkesi ikna kabil olabilsin?

Mülkümüzde ilan-ı efkar ve neşr-, muahazata cesaret eden bir gazeteciye şurasını bilmek lazımdır ki idare-i sabıka iki zatın vücuduna münhasır idi. O vaktin şikayet olunacak ne kadar hali zuhur ettiyse hemen kaffesi onların marifetidir. O vaktin devair-i devleti idare eden nüzzar içinde mecalisin müzakeratında muzır gördüğü kararlara maişet belasıyla itiraz edemeyerek temeffüs odasına çıkıp ağladığını delil-i hamiyet suretinde irat edenler dahi mevcut olsa bile içlerinde pek çoğu nice itirazlara kıyam ettiler. Islahat ve tenkihata dair ne kadar reyler söylediler, ne kadar layihalar verdiler. Fakat hiçbirini o iki zata tesir ettirmediler. Hal böyle olunca idare-i sabıkanın mesuliyet-i seyyiatı fail-i aslilerine mi ait olur, o vaktin mesela Maliye veya Bahriye Nazırına mı?

Hülasa itikadımızca bir adam bir diğerini sever veya sevmez. Fakat o sevdiği veya sevmediği zat gerek peder veya birader gibi en yakın akrabasından olsun gerek yüzünden mazarrat görülmüş en şedit husemasından bulunsun efkar-i umumiye karşısında onun ahvali muhakeme etmek istenilince hakikatı o türlü infialat-i nefsanîye altında ezdirmek ve bu suretle bir zattan intikam veya başka bir şey almak için milleti iğfale çalışmak namus u vicdanını en ziyade ihlal eden ahlak-ı seyyiedendir. (İbret, Sayı 19, 9 Temmuz 1872)” (Özön, 1997: 110- 112).

SONUÇ

Namık Kemal savunduğu fikirleriyle, haksızlığa boyun eğmemesiyle, vatanına olan sevdasıyla halkın gönlüne yer etmiş bir kişiliktir. Yazılarında hürriyet, vatan kavramlarını dile getiren ve bunların karşılık bulması uğrunda davasından vazgeçmeyen Kemal, edebi zevk bakımından eskiye bağlı kalsa da fikir ve düşüncede yeninin peşinden gitmeyi doğru bulmuştur.

Şinasi ile tanışmasının ardından siyasi ve sosyal meseleleri hem edebi eserlerine taşımaya başlamış hem de gazeteci sıfatıyla kaleme aldığı makaleleri ile bazı kesimleri rahatsız etmiştir. Yazıları nedeniyle sürgünlerde hayatını sürdüren Namık Kemal; Diyojen’de isimsiz makaleler yayınlamış; İbret gazetesi ile gazeteciliği açısından en verimli dönemini yaşamıştır. Namık Kemal’in gazeteciliği her ne kadar edebiyatçılığı ve devlet adamlığının gerisinde kalsa da, Kemal Türk Basın Tarihi için yaptığı çalışmalarla son derece önemli bir isim olmayı başarmıştır.

KAYNAKLAR

Aydoğan, B. (2003). “Namık Kemal’in Magosa Sürgünlüğü”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Adana. Sayı:12, Cilt:12, 15-28.

Emil, B. (1988). “Namık Kemal’in Eserlerinde ve Aksiyonunda Üç Temel Kavram: Hürriyet- Medeniyet- İrade”. *Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Enigün, İ. (2010). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Göçgün, Ö. (2009). *Namık Kemal*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

İnuğur, M. N. (2005). *Basın Ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.

<https://www.insanokur.org/namik-kemalin-hayati/> adresinden 03.02.2019 tarihinde alınmıştır.

Özön, M. N. (1997). *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Sav, E. (2001). *Atatürk ve İki Büyük Düşünürü Namık Kemal ve Ziya Gökalp*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

Tanpınar, A. H. (1982). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul.

Tanpınar, A. H. (2008). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. 3. Basım. İstanbul: Yapıkredi Yayınları.

Uçman, A. (1988). “Namık Kemal Üzerine Bir Biyografi Deenemesi”. *Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Zeka, S. (2017). “İbret Gazetesi’nde Çıkan Yazılarında Namık Kemal’in Osmanlı Birliğine İnançın Sebepleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt:10, Sayı:48, 144-151.

YEREL GAZETELERDEKİ SAĞLIK HABERLERİNİN İÇERİĞİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA: ERZURUM YAZILI BASINI ÖRNEĞİNDE

Arş. Gör. Ash KÖSEOĞLU
Atatürk Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada yerel gazetelerin sağlık kategorisinde yer alan haberlerin içeriğinin açığa çıkarılması amaçlandığından, yerel gazetecilik bağlamında köklü bir tarihe sahip Erzurum yerel gazeteleri örneklem olarak belirlenmiştir. Erzurum’da günlük olarak yayınlanan Güne Bakış, Milletın Sesi, Pusula ve Yeni Gün araştırmanın yapıldığı gazetelerdir. Çalışmanın tarihi özel bir güne denk getirilmemiş, böylece rutin bir dönemde gazetelerde yayınlanan sağlık haberlerinin gözlemlenmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda 6-17 Kasım 2017 tarihinde Erzurum’da günlük olarak yayınlanan ve Basın İlan Kurumu tarafından vasıflı kabul edilen dört yerel gazetede sağlık kategorisi altında yer alan haberler incelenmiştir. 11-12 Kasım 2017 tarihlerinde gazetelerin sayılarına bayilerde ulaşamadığından bu tarihler çalışmaya dahil edilmemiştir. Araştırma esnasında içerik analizi yönteminden yararlanılmış, çalışma yerel gazetelerin sağlık haberleri başlığında hangi haberlere yer verildiğinin açığa çıkarılması bakımından önemli bulunmuştur.

Çalışmanın varsayımları arasında: Erzurum’da yayınlanan yerel gazetelerin sağlık kategorisinde genellikle hastalıklar ve bu hastalıklara ilişkin önlemlere dair haberlerin yer aldığı, gazetelerde ülke genelini ilgilendiren sağlık haberlerine de sıkça yer verildiği, gazetelerin bu kategoriye ilişkin haberleri üretirken çoğu zaman ulusal basından yararlandığı yani özgün haber sayısının az olduğu, gazetelerin sağlık haberleri hazırlanırken konuyla ilgili uzman kişilerden bilgi aldığı düşünceleri yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Basın, Yerel Basında Sağlık Haberleri, Erzurum Yerel Gazeteleri, Erzurum, İçerik Analizi.

GİRİŞ

Yerel gazeteler, insanların yakın çevresinde olup biten olayları, şehirde gerçekleştirilmesi planlanan yatırımları, faaliyetleri, hizmetleri öğrendikleri kitle iletişim araçlarıdır. Yerel gazeteler sayesinde vatandaşlar içerisinde buldukları toplumun değerlerini özümsemekte ve sürdürmekte, kendilerini haberlerin merkezinde bulabilmektedir. Ulusal basının çoğu zaman haber olarak görmediği birçok konuyu yerel basın, gündemine taşımakta; sorunlara çözüm aramaktadır. Bu gazetelerde ekonomi, siyaset, eğitim, güncel haberlerin yanı sıra sağlık haberleri de bulunmaktadır.

Sağlık haberleri içerisinde yer alan bilgilerle kimi zaman okuyucular aydınlatılarak, onların hastalıklara karşı önlemler almasını sağlanırken, bazen de bu haberler insanları yanlış

yönlendirebilmektedir. Sağlık haberleri incelendiğinde bu haberlerin okuyuculara çeşitli sağlık konularına ilişkin ipuçları sunduğu; türlü hastalıklara ilişkin detaylı tanımlamalar yapıldığı, kimi zaman da bu sayfalarda kapsamlı diyet listelerine, çeşitli hastalıklara karşı alınabilecek önlemlere yer verildiği görülmüştür. Bu haberler kimi zaman diyetisyen ve doktorların verdiği bilgiler neticesinde hazırlanırken, bazen de kaynağı belirsiz olarak okuyucuya iletilmektedir. Haberlerde görülen çeşitlilik okuyucu için bir nimet gibi görünüyorsa da aslında bu kategoride hazırlanan haberlerin sıkı bir denetim mekanizmasından geçirilmesi elzemdir. Örneğin bu gazetelerde yer alan herhangi bir diyet listesini uygulayan okuyucu, geri dönüşü olmayan sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalabilmektedir. İşte bu noktada sağlık kategorisinde yayımlanan haberlerin hayati önem taşıdığı düşünülmekte; bu haberlerin hangi başlıklardan oluştuğu, haberlerde yer alan bilgilerin uzmanların görüşünde mi yayınlandığı ya da sağlık haberleri hazırlanırken ulusal basının haberleri mi kullanıldığı sorularının cevapları önem taşımaktadır.

Bu çalışmada yerel gazetelerde yer alan sağlık haberlerinin içeriğinin açığa çıkarılması amaçlanmış, çalışmanın örneklemini Erzurum merkezde günlük olarak basılan, Basın İlan Kurumu tarafından vasıflı gazete olarak kabul edilen Güne Bakış, Milletın Sesi, Pusula ve Yeni Gün olarak belirlenmiştir.

Çalışmada içerik analizi yönteminden yararlanılarak gazetelerde 6-17 Kasım 2017 tarihinde ‘Sağlık’ kategorisi altında yayımlanan haberler incelenmiştir. Çalışmada rutin haberleri inceleyebilmek adına sağlık alanında özel bir günün olmadığı günler tercih edilmek istendiğinden araştırma tarihleri bu kriter göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Çalışma kendisinden sonra haber içeriklerine yönelik yapılması planlanan araştırmalara ışık tutabilmesi açısından önemlidir.

Yerel Basın

Çağdaş Demokratik olan tüm rejimlerde yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak bilinen basın, her dönemde vatandaşla devlet arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde önemli görevler almış, demokrasi ve özgürlüklerin korunması noktasında destekçi olmuştur (Perin, 1974:12). Yerel basın vatandaşların içerisinde buldukları topluma ilişkin bilgileri almasını sağlayarak toplumun şekillenmesini sağlamaktadır. Yerel basın, ülkenin çeşitli şehir, il, ilçe, belde hatta kimi zaman köylerinde günlük, haftalık, aylık, üç aylık gibi periyotlarda yayınlanan, yayımlandığı bölgeye ilişkin sorunları, ihtiyaçları yöneticilere ileten yazılı kitle iletişim araçlarıdır. Atilla Girgin (2001:160), yerel basını tanımlarken şu ifadeleri kullanmaktadır: “Yalnızca belli bir bölgede yayımlanan ve okunan, ulusal haberlerden farklı olarak yerel haberlerin ve konuların yer aldığı” gazeteler ya da “Genel olarak bir kasaba ya da kentte yaşayan insanları ilgilendiren haberlerin yer aldığı ve o kentte yayımlanan gazete”. Yerel basın insanları eğlendiren, bilgilendiren, onların sosyal ve kültürel alanlarda gelişimini sağlayan, kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasına olanak sunan etkili kitle iletişim aracıdır.

Genellikle ulusal basın insanlara; ulaşamayacakları, üzerinde düşünmeleri gündelik yaşamda çok da zaruri olmayan konulara ilişkin bir dünya sunarken, onları içinde yaşadıkları toplumun sorunlarından haberdar etmemekte, bu noktada bireyler sorunlarıyla baş başa kalmaktadır (Girgin, 2009:237). Yerel basın ise, insanların içinde yaşadıkları bölgenin sorunlarını

bilmelerine ve bu sorunların çözülmesi noktasında insanlara seslerini duyuracakları bir platform sağlayarak yönetilen ve yöneten arasında köprü kurulmasına önayak olmaktadır.

Yerel gazetelerde güncel, ekonomi, eğitim, spor gibi haber kategorileri bulunmakta; sağlık kategorisi de bu kategorilerden bir olarak önemli bir işlev görmektedir. Bu kategorinin yerel gazetelerde ayrı bir başlık olarak yer alması; sağlığa ilişkin gündelik yaşamda çeşitli sorunların ve olayların yaşandığının ve bu olayların güncel haber başlığından bağımsız ayrı bir haber kategorisi altında okuyucu ile buluşturulmasının gerekli hale geldiğinin bir göstergesidir.

Türk gazetecilik tarihi incelendiğinde, yerel basın sürecinin Osmanlı Devleti zamanında başladığı ve basının en başında “yerel” olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Osmanlı Devleti’nde ilk yaygın Türkçe gazetenin 1831 yılında yayımlanmaya başlayan Takvim-i Vakayi olduğu bilinse de bu gazeteden önce yerel ölçekte yabancı dillerde basılmış çeşitli gazetelerin olduğu bilinmektedir (Gezgin, 2004:7). Yerel gazeteler zaman içerisinde “Vilayet Gazeteleri”, “Anadolu Basını”, “Taşra Basını” gibi isimler olsa da bu adlandırmaların tamamı coğrafi bir sınırlamaya gönderme yapmaktadır.

Yerel kavramı Türk Dil Kurumu tarafından: “Sınırlı bir yerle ilgili olan, lokal” olarak tanımlanmaktadır (<http://www.tdk.gov.tr>). Bu tanımlama göz önüne alındığında yerel basın en genel anlamıyla; belirli bir bölgede yayımlanan, o bölgede yaşayan insanların sorunları yetkililere duyuran, kamuoyu oluşturma noktasında önemli görevler üstlenen bir kamusal bir mecradır.

Yerel Basının Önemi, İşlevi ve Görevleri

Gün içerisinde dünyanın farklı yerlerine ilişkin çeşitli haberler insanlara ulaşmakta ve insanlar artık dünya vatandaşlığını hissetmektedirler. Coğrafi sınırların küreselleşmeyle birlikte neredeyse ortadan kalktığı bir dünyada bu yüzden insanlar aidiyet duygusunu kaybetme eğilimine girmiş, bu duyguyu sürdürmek isteyenler ise yerele yönelmişlerdir. Yerel basın yayımladığı haberler, fotoğraflar, ele aldığı sorunlar ile “yaşanılan yer” hissini uyandırmaktadır (Girgin, 2009:236). Ayrıca yerel basın yöre halkının düşüncelerini, tutumlarını bildiğinden yöre halkının değerlerine sahip çıkmakta, adeta halkın gözü kulağı olmaktadır.

Yerel basının üç ana işlevi şunlardır:

-“Yöneten-yönetilen ilişkisi çerçevesinde kamu hizmetlerinin sağlıklı ve doğru biçimde halka duyurulması yerel basının işlevlerinden biridir. Ayrıca, denetim, yönetenin halk adına denetlenmesi, kamuoyu yaratılması yerel basının üzerindeki sorumluluklardan biridir.

-Beldelerde yerel yönetimlerin hizmetlerinin duyurulmasıyla birlikte yerel yönetim-yurttaş ilişkisinin sağlanması yerel basının önemli işlevlerinden birisidir.

-Yaygın basının işlevlerinden biri olan eğitim işlevi; yerel basında toplumsal kimliği ile önem kazanır. Ulusal iradenin doğru ve amaca uygun yansımada gerekli demokrasi kültürünün yerleştirilmesi, yerel basının en önemli işlevlerindedir.” (Gezgin 2007:177-178).

Yerel basın tüm bu işlevlerinin yanı sıra ulusal basına çeşitli konularda malzeme sağlamakta, hazırladığı haberin merkezine doğrudan bölgeyi ya da o bölgede yaşayan insanı yerleştirmektedir.

Girgin (2001:142), yerel basının görevlerini şöyle sıralamaktadır:

- “1.Anlamlı bir çerçeve içinde, günün olaylarını doğru, tam ve mantıki bir biçimde sunma.
- 2.Kanaat ve eleştirilerin değiş tokuş edildiği bir dorum olma.
- 3.Toplum içindeki grupların kanaatlerini ve tavırlarını birbirlerine duyurabilecekleri bir araç olma.
- 4.Toplumun amaçlarını ve değerlerini sunma ve açıklama yöntemi olma.
- 5.Yansıttığı bilgi, düşünce ve duygu akımlarıyla toplumun bütün üyelerine erişebilme.”

Yerel Basında Yerel Haberlerin Önemi

Ulusal basın organları çoğu zaman ele aldıkları konuları derinlemesine araştırma gereği duymamaktadır. Ele alınan konuya ilişkin haber, gazete sayfasında yayınlanmakta ve o haber ertesi gün yerini başka bir habere bırakmaktadır. Yerel basın ise; haberin o coğrafyada meydana gelmesini önemsemekte, hatta ulusal basına yansımış olayları en ince ayrıntısına kadar araştırarak okuyucuya habere dair daha fazla bilgi sunmaktadır. Yerel basında kimi zaman haberler yazı dizisi olarak hazırlanmakta, ele alınan konuya ilişkin yetkili kişilere ulaşılmaktadır. Hatta haberin üstünden aylar geçmesine rağmen yerel gazetelerde ilerleyen tarihlerde konuya ilişkin başka bir habere rastlamak da mümkündür. Çünkü yerel basın çalışanı o bölgenin insanıdır. Bölgede meydana gelen onu da ilgilendirmektedir. İşte bu bakımdan yerel basında derinlemesine incelenen haber başlıklarına ulaşmak, haberin odağında bölge insanını bulmak son derece muhtemeldir.

Yüksel (2006:19), yerel gazetelerin yaygın gazetelerden en önemli farklılığının dağıtım bölgesinden kaynaklandığını ileri sürerek; yaygın gazetelerde olayların ülke ve dünya bazında ele alındığını, yerel gazetelerde ise kasaba ya da kentlerde gerçekleşen olaylara odaklanıldığının altını çizerek; haber metinlerinde yerel gazetelerin sınırlı hedef kitleye seslendiğini belirtmiştir. Sonuçta okuyucu içerisinde kendisine ait bir şeyler bulamadığı, kendisiyle bütünleştiremediği gazete ya da dergileri satın almak istememektedir. Yerel basın bu noktada son derece avantajlıdır. Çünkü yerel basın içerisinde bulunduğu toplumu yakından tanımakta, bölge insanıyla rahatlıkla iletişim kurabilmektedir.

Zaman zaman “Valimiz, Kaymakamımız” gibi söylemlere de yer veren yerel basın bu sayede “bizim” algısı yaratmayı amaçlamakta; yerel gazeteciliğin sosyolojik boyuttaki önemine de vurgu yapmaktadır. (Çay’dan akt Erdem, 2007:177). Okuyucular yerel basından onların sorunlarına eğilmesini beklemekte, yerel basın da yaşadığı ekonomik zorluk ve sıkıntılara rağmen bu görevini yerine getirmeye çalışmaktadır.

Erzurum Yerel Basını

Erzurum'da basın-yayın hayatı 1866 yılında başlamış, gazetenin kültürel faydalarının olduğu kesinlik kazanınca her vilayette bir gazete basılması devlet tarafından kabul edilmiştir. Doğu Anadolu Bölgesini fikren aydınlatacak yayınlar yapması amacıyla da Envar-ı Şarkiye basılmıştır. Envar-ı Şarkiye devletin resmi gazetesi olduğundan yazı ailesi yoktur. Gazetenin iki sayfası Osmanlıca 2 sayfası da o dönemde Ermenice yayımlanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip 1908 yılından Cumhuriyetin ilanına kadar şehirde çeşitli gazeteler basılmıştır. Gazetelerin yayımlanma amacı Mondros Müterakesi'ndeki çemberi kırmak ve Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesini engellemektir. Hadikat-ül Ahrar, Bingöl, Saday-ı Şark, Farık ve Albayrak bu gazetelerdendir. Albayrak Milli Mücadele Dönemi'nde yurdun Ermenilere verilmemesi noktasında yaptığı yayınları yurt çapında gerçekleştirmiştir (Alyanak, 1999:1-2).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Erzurum'da yayımlanan gazeteler şunlardır: Özdilek (1923), Muallimler Birliği (1924), Bizim Gazete (1926), Türk Çocuğu (1926), Karyuvası Mecmuası (1927), Şen Yayla (1927), Yaylamız Erzurum (1934), Doğu (1936), Atayolu (1939), Erzurum (1939), Ajans Haberleri (1940), Erzurum (1943), Yayla (1944) ve Yeni Erzurum (1947). Demokrat Parti döneminde Erzurum'da yayımlanan gazete ve dergiler; Demokrat Erzurum (1950), Doğu (1950), Pasinler (1950), Şarkın Sesi (1950), Demokrat Doğu (1951), Hâkimiyet (1951), Oltu (1951), Kale (1952), Şenkaya (1952), Yeni Çağ (1952), Aşkale Postası (1953), Demokrat Erzurum (1953), Gayret (1953), Sesimiz (1953), Yeni Aziziye (1953), Haber (1954), Horasan (1954), İnkılap (1954), Palandöken (1954), Erzurum Ticaret Sicil Gazetesi (1955), Hürsöz (1955), Şark Postası (1955), Davamız (1956), Erzurum (1956), Hakikat (1956), Mefkûre (1956), Milletın Sesi (1956), Dadaş (1957), Doğu Ekspres (1957), Şafak (1957), Ufuk (1957), Demokrat Ilıca (1957), Karasu Kenarında (1958), Saksagan (1958), Aziziye (1959), Aziziye Postası (1959), Erzurum'un Sesi (1959), Serhat (1959), Tarih Yolunda Erzurum (1959) ve Yakutiye (1959)'dir. 1980 ve sonrasında yayımlanan gazeteler Çağlayan Aras (1960), Merhaba Gıdık (1960), Sabah (1960), Aşkale (1961), Hüryol (1961), Şalale (1962), Yeni Ümit (1963), Albayrak (1964), Enerji (1964), Hâkimiyet (1964), Hareket (1964), Hınıs'ın Sesi (1964), Pasinler'in Sesi (1964), Anadolu (1965), Çaba (1965), Devrim (1965), İmet (1965), Öğüt (1965), Yeni Şafak (1965), Aşkale'de Sabah (1966), Kahramanların Sesi (1966), Nene Hatun (1966), Uyanış (1966), Deneme (1967), Dadaş (1967), Kümbet (1967), Oltu (1967), Halkın Sesi (1968), Hamle (1968), Doğu İşin Sesi (1969), Kandilli'nin Sesi (1969), Adımlar (1970), Homongolos (1970), Yeşil İspir (1970), Çiftçinin Sesi (1971), Doğu'da Zirai Mücadele (1971), Erzurum Barosu Dergisi (1971), Hak Gör (1971), Dadaş (1973), Gurbet (1973), Erzurum Fuarı (1973), Oltu'nun Sesi (1973), Rehberlik Eğitimi (1973), Ilıca'nın Sesi (1974), Doğu (1976), Talebe (1976), Ülküdaş (1976), Yaylada Tarım (1976), Yağmur (1977), Büşra (1978), İntizar Teknizam (1978), Ülkü Ocakları (1978), Köy Dergisi (1979), Meşale (1979), Vahdet (1979), Yeni Aziziye (1979), Ferman (1980), Koz (1980) ve Türk Tuğrası (1980) olarak sıralanmaktadır. 1980 ve Erzurum'da yayımlanan gazete ve dergiler; Dergah (1981), Gönül (1981), Yeni Haber (1981), Genç Kardeş (1982), Kardeş Edebiyatlar (1982), Elif (1985), Hür Adalet (1985), Sancak (1985), Şark (1985), Huma Kuşu (1987), Ekonomide Erzurum (1989), Mina (1989), Doğuda Sağlık (1991), İspir'de Çoruh (1991), Karçiçeği (1991), Nene Hatun1 (1991), Sporcu Dadaş (1991), Erzurum (1992), Palandöken (1992), Talebe (1992), Tohum (1992), Anadolu Hakimiyeti (1993), Birliğe Çağrı (1993), Can Dadaş (1993), Erzurum Haber

(1993), İspir’de Tarım (1993), Kalem ve Onur (1993), Kırkgöze (1993), Nizam-ı Âlem Ocakları (1993), Son Söz (1993), Büyük Erzurum (1994), Doğuda Haber (1994), Erzurum Barosu Dergisi (1994), Kilim (1994), Taraftarın Sesi (1994), Temmuz (1995), Akademik Araştırmalar (1996), Cemre (1996), Hakikat (1996), Yenişehir Sanat (1996), Gönülden Gönüle Sesleniş (1997), İkra (1997) ve Görünüm (1997)’dür. (Işık ve Eşitti, 2014:55-60).

2012 yılında Basın İlan Kurumu’nun benzer çizgide yayın yapan gazeteleri birleştirme fikrinin ortaya atılmasıyla birlikte 16 Ocak 2012 tarihinde Erzurum’da uygulamaya konmuş ve o tarihte yayımlanmakta olan gazeteler yayın hayatına 4 gazete çatısı altında devam etmeye kararı almıştır (Işık ve Eşitti, 2014:62). Bu gazeteler günümüzde Güne Bakış, Milletın Sesi, Pusula ve Yeni Gün’dür.

Yöntem

Araştırmanın yöntemi içerik analizidir. İçerik analizi kayıtlı metinlerin analiz edilmesine yönelik olarak yapılan; insan etkileşimlerinin, gazete içeriklerinin, televizyon programlarının, politik konuşmalarda ve haberlerde kullanılan kelimelerin incelenmesini sağlayan, kayıtlı metinlerin araştırılmasına olanak sunan bir yöntemdir (Neuendorf, 2002:1).

Bulgular

İki hafta süren araştırma sonucu elde edilen bulgular bu kısımda yer almaktadır.

Sağlık Kategorisinde Yayımlanan Haber Sayıları

Araştırmanın yapıldığı 6-17 Kasım 2017 tarihleri arasında gazetelerde toplam 104 sağlık haberi yayımlanmıştır. Araştırma esnasında Milletın Sesi gazetesi dışındaki diğer üç gazetenin sağlık sayfası olduğu tespit edilmiş, bu gazetelerin sağlık sayfalarında yer alan haberler incelenirken, Milletın Sesi gazetesinin tüm sayfaları ele alınarak sağlık haberi kategorisine giren haberler değerlendirmeye alınmıştır. Sağlık haberlerinin oluşturulan kategori altında sunulması okuyucunun alana ilişkin bilgilere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

Gazetenin Adı	Sayfa Sayısı	Sağlık Haberi Sayısı
Güne Bakış	12	23
Milletın Sesi	8	12
Pusula	20	15
Yeni Gün	14	54
Toplam	-	104

Tablo 1. Gazetelerin Sayfa Sayıları ve 6 Kasım- 17 Kasım 2017 Tarihlerinde Gazetelerde Yayımlanan Sağlık Haberi Sayıları

Yukarıdaki tabloda gazetelerin sayfa sayılarına ve bu gazetelerde yer alan sağlık haber sayılarına yer verilmiş, araştırma süresince gazetelerde yayımlanan sağlık haber sayılarının gazetelerin sayfa sayısı ile doğru orantılı olmadığı gözlemlenmiştir. Sayfa sayısı en fazla olan gazetenin Pusula olmasına ve bu gazetenin bölgesel olarak yayınlanmasına rağmen araştırma yapılan süreçte en fazla 54 haber ile Yeni Gün’de sağlık haberinin yayımlandığı tespit edilmiştir. Pusula ve Milletın Sesi gazetelerinin sağlık kategorilerinde yer alan haber

sayılarında dalgalanmalar görülürken; Yeni Gün sağlık haber sayısının araştırma yapılan süre boyunca aynı sayıda olduğu tespit edilmiştir. Buna gerekçe olarak da bu gazetenin sayfa tasarımının 6 habere yer verilecek şekilde yapılması düşünülmüştür. Sayfa sayısı en az olan Milletın Sesi gazetesinde, araştırma sürecinde 12 haber ile en az haber yayımlanmıştır.

Gazete Adı	6 Kasım	7 Kasım	8 Kasım	9 Kasım	10 Kasım	13 Kasım	14 Kasım	15 Kasım	16 Kasım	17 Kasım	Toplam
Güne Bakış	2	2	3	3	2	3	3	2	2	1	23
Milletin Sesi	1	1	1	2	-	-	2	1	2	2	12
Pusulala	2	1	1	2	-	2	2	2	1	2	15
Yeni Gün	6	6	6	6	6	6	-	6	6	6	54

Tablo 2. 6-17 Kasım 2017 Tarihlerinde Gazetelerde Yer Alan Sağlık Haberi Sayıları

Tablo 2’de gazetelerde araştırma yapılan 6-17 Kasım 2017 tarihleri arasında gün gün yayımlanan sağlık haberlerinin sayıları yer almaktadır. 10 Kasım 2017 tarihinde Milletın Sesi ve Pusula gazetelerinde sağlık haberine rastlanmamıştır. Bunun nedeni 10 Kasım tarihinin Mustafa Kemal Atatürk’ün ölüm yıldönümünün olması ve gazetelerin ağırlıklı olarak bu konuya yer vermesidir.

Sağlık Haberlerinin Yerel, Ulusal ve Bilgi Vermek Amaçlı Hazırlanan Sağlık Haberleri Olarak Dağılımları

Araştırma esnasında gazete sayfalarında 104 sağlık haberinin yayımlandığı tespit edilmiş bu haberlerden sadece 16 tanesinin yerel nitelikte olduğu saptanmıştır. Yerel nitelikte olan haberler Erzurum ve çevre illerde meydana gelen sağlık haberlerini içermektedir. Ulusal olarak değerlendirilen haber sayısı 1, okuyucuya çeşitli sağlık konularında bilgi vermek amacıyla hazırlanan haber sayısı 87 olarak saptanmıştır. Bilgilendirici sağlık haberleri hastanelerde çalışan doktor, psikolog, diyetisyen ve uzmanların bilgilerine dayandırılarak hazırlanmış, genel olarak tavsiye ve uyarı niteliği taşıyan haberlerdir.

Yerel Haberlerin İçerikleri

6-17 Kasım 2017 tarihlerinde 16 yerel haberin yer aldığı gazeteler ve bu haberlerin başlıkları şunlardır:

Güne Bakış: “Organları 2 Hastaya Umut Oldu”.

Milletın Sesi: “İki Hastaya Umut Oldu”, “Minik Ramazan’a Sevgi Seli”, “Ramazan’ın Tedavisi Ankara’da Sürüyor”, “Aydemir’den Sağlık Alanında 5 Talep”.

Pusula: “Organları 2 Kişiyeye Umut Oldu, “Geçmiş Olsun Mesajı Yağıyor”, Hastalığı Yüzünden İkiziyle Birlikte Okula Gidemiyor”, “Van’da Bin 435 Kişi Organ Bağışında Bulundu”, “Sağlık Çalışanları Sarıkamış’ta Buluştu”, “Sağlık Çalışanları İçin Pratik Teknik Hipnoz”.

Yeni Gün: “Lösemi Hastası Çınar’ın Çağrısı Yankı Buldu”, “2 Yaşında 37 Kilo Olan Yağız Bebek İlacına Kavuştu”, “Altınovalılardan Hastanenin Cezaevine Dönüştürülmesine Tepki, “Yıldırımllılara KOAH ve Şiddet Semineri”, “OMÜ’de Çocuk Ürolojisi Genitoürüner Cerrahi Kursu”.

Gazetelerde yayımlanan yerel haberlerin başlıkları yukarıdaki gibidir. Bu yerel haberlerin 8 tanesi Erzurum’da meydana gelen olaylardan oluşurken, 7 tanesi ise Kars, Samsun, Bursa, Tokat, Ağrı, Van illerinde meydana gelen sağlık haberlerini içermektedir. Görüldüğü üzere inceleme neticesinde sağlık haberlerinin 6 tanesinin içeriği çeşitli hastalıklarla savaşılan vatandaşlar olurken; 4 tanesinin içeriği organ bağışıdır. Geriye kalan 6 haber ise çeşitli sağlık kuruluşlarının faaliyetlerine ilişkindir.

Gazetenin Adı	Gazetenin Kendi Muhabirlerinin Hazırladığı Haber Sayısı	Ajanslardan Alınan Haber Sayısı (İHA, DHA, AA)	Gazetenin Haber Merkezi İmzalı Haber Sayısı	Haberi Hazırlayanın Belli Olmadığı Haber Sayısı
Güne Bakış	-	1	-	-
Milletin Sesi	-	4	-	-
Pusula	1	5	-	+
Yeni Gün	-	5	-	-
Toplam	1	15	-	-

Tablo 3. Gazetelerde Yayımlanan Yerel Haberlerin Menşesine İlişin Veriler

Tablo 3’te 6-17 Kasım 2017 tarihlerinde gazetelerde yayımlanan yerel haberlerin kimler tarafından hazırlandığına ilişkin bilgiler yer almaktadır. 16 haberin neredeyse tamamı ajans haberi olup sadece Pusula gazetesinde 16 Kasım 2017 tarihinde yayımlanan “Sağlık Çalışanları İçin Pratik Teknik Hipnoz” haberi gazetenin kendi muhabiri tarafından hazırlanmıştır. Gazetelerde yer alan yerel sağlık haberleri genellikle ajanslar tarafından yazılmış haberlerden oluşmaktadır.

Gazetenin Adı	Yerel Görsel Sayısı	Ulusal Görsel Sayısı	Haber Kaynaklarının Görselleri (Doktor, Psikolog, Diyetisyen)
Güne Bakış	6	10	19
Milletin Sesi	4	5	2
Pusula	17	14	2
Yeni Gün	7	3	5
Toplam	34	32	28

Tablo 4. Gazetelerde Yer Alan Görsellere İlişin Veriler

Araştırmanın yapıldığı süre esnasında gazetelerin sağlıkla ilgili yerel olarak 16 haber hazırladığı görülmüş, bu haberlerde kullanılan görsel sayısı ise 94 olarak belirlenmiştir. Güne Bakış gazetesinin tüm haberlerinde görsel yer verdiği ve bu görsel sayısının ortalama bir tane olduğu tespit edilmiş; Milletin Sesi gazetesinin ise zaman zaman görsel kullanmadan da haber yayımladığı gözlemlenmiştir. Pusula gazetesi görselsiz haber yayımlamamış hatta gazetenin bazı haberleri için birden fazla görsel kullandığı saptanmıştır. Yeni Gün gazetesi ise en az görsel kullanan gazete olarak belirlenmiş, gazetenin çoğu sağlık haberini görselsiz yayımladığı görülmüştür.

Yerel görseller habere ilişkin kişilerden Erzurum ve çevre illerde meydana gelen haber fotoğraflarından oluşurken, ulusal görseller haber başlığının altında konuyla ilgili fakat özel olarak o haber için çekilmemiş, birçok yerde ulaşılabilecek ameliyat, tekerlekli sandalye, su, sebze, meyve gibi görselleri kapsamaktadır. Sağlık çalışanlarına ait görseller ise, hazırlanan bilgilendirici sağlık haberleri kapsamında gazetede demeçleri yayımlanan diyetisyen, doktor, psikolog ve uzmanlara aittir.

Ulusal Haberin İçeriği

6-17 Kasım 2017 tarihleri arasında örneklem olarak seçilen gazetelerde ulusal nitelik taşıyan bir tane haber yayımlandığı saptanmıştır. Bu haber Erzurum Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Milletvekili İbrahim Aydemir'in TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Sağlık Bakanlığı 2018 yılı Bütçesi görüşmelerinde, Erzurum'un sağlık alanındaki beklentilerine ilişkin olarak yaptığı konuşmasına ilişkindir. Haber Milletin Sesi gazetesinin 17 Kasım 2017 tarihli sayısında yayımlanmış, görsel olarak da İbrahim Aydemir'in komisyondaki fotoğrafı kullanılmıştır. Haberde haberin menşei yer almamıştır.

Bilgilendirici Haberlerin İçerikleri

Araştırma süresince Güne Bakış, Milletin Sesi, Pusula ve Yeni gün gazetelerinde toplam 98 tane bilgilendirme amaçlı sağlık haberi yayımlanmıştır. Bu haberlerin tamamı konuyla ilgili uzman kişilere danışılarak hazırlanmış, haberler demeçler şeklinde kaleme alınmıştır.

Gazetenin Adı	Bilgilendirici Sağlık Haberi Sayısı
Güne Bakış	26
Milletin Sesi	8
Pusula	13
Yeni Gün	40
Toplam	87

Tablo 5. Gazetelerde 6- 17 Kasım 2017 Tarihlerinde Yayınlanan Bilgilendirici Sağlık Haberi Sayısı

Bu kategoride en fazla haber Yeni Gün'de yayımlanmıştır. Zaten Yeni Gün gazetesinin sağlık haberlerinin içeriği ağırlıklı olarak bu tarz haberlerdir. Gazetenin sağlık sayfasında araştırmanın yapıldığı her gün 6 sağlık haberinin yayımlandığı görülmüştür. Bu türde en az haberi yayımlayan Milletin Sesi gazetesi olmuştur. Bunun en önemli nedeni gazetenin sayfa sayısının az olması ve gazetede "Sağlık" kategorisinin olmamasıdır. Ayrıca bu haberlerin hiç biri özel

haber olmamakla beraber haberlerin tamamının menşei ajanslardır. Gazetelerde araştırma esnasında bu başlık altında yayımlanan haber başlıkları şunlardır:

Güne Bakış: “Kanserden Koşarak Uzaklaş”, “Telomrine Sahip Çıkan Ömrünü Uzatıyor”, “Sonbahar Enfeksiyonları Vertigo Ataklarını Tetikliyor”, “Alerjini Hastalarını Evde Bekleyen Tehlikeler”, “Gripten Nasıl Korunulur?”, “BEAH Kalp Damar Kliniği Şah Dedi”, “Kalp Hastalıklarına Bağlı Ölümler Erkeklerde Azalıyor, Kadınlarda Artıyor”, “Soğuk Havalarda Cilt Kuruluğundan Korunun”, “Yeterli ve Dengeli Beslenerek Kışı Sağlıklı Geçirmek Mümkün”, “Karın Ağrısı Deyip Geçmeyin”, “Yarık Dudak-Damak Sorun Değil”, “9 Ayda 33 Milyon Antidepresan Tüketildi”, “Zatürrenin 7 Belirtisine Dikkat”, “Varis Kadınlarda Daha Çok Görülüyor”, “Kariyer Endişesi Psikolojiyi Bozuyor”, “Şekeri Sınırladırım Hastalıklardan Korunun”, “Bağışıklığınızı Güçlendirecek 10 Besin”, “Diyabet Tedavisinde Beslenme İlaç Kadar Etkil”, “Şeker Hastalığı Diş Kaybına Neden Oluyor”, “Öptüğünüzde Tuz Tadı Alıyorsanız Dikkat”, “Benlerinizde Ortaya Çıkan Değişimlere Dikkat”, “Akciğer Kanserinin 9 Belirtisine Dikkat”, “Diyabetliler Tatlandırıcıları Şekere Alternatif Olarak Kullanabilirler”, “Kalbin Sinyallerine Kulak Verin”, “Gereksiz Antibiyotik Vücudu Yoruyor”, “Kasık Ağrısı Problemine Dikkat”.

Milletin Sesi: “BEAH Kalp Damar Şah Dedi”, “Karın Ağrısı Deyip Geçmeyin”, “Bakış Estetiği İle Yorgun Görüntüden Kurtulun”, “Dişlerde Metal Alerjisine Dikkat”, “Şeker Hastalığı Diş Kaybına Neden Oluyor”, “Diş Eti Kanamaları Diş Eti Hastalıklarının Habercisidir”, “Çocuklarda Göz Tembelliğine Dikkat”, “Güzellik İçin Bunlara Dikkat”.

Pusula: “Okuma Yazmayı Geç Öğrenme Disleksi Habercisi Olabilir”, “Sohbet Ederek Ameliyat Oldu”, “Zeytin yağı Kalite Bakımından Üç Sınıfa Ayrılıyor”, “Mevsim Değişikliğine Dikkat”, “Türkiye Giderek Obezleşiyor mu?”, “El Yıkama Etkinliği”, “Astım Hastası Olan Kızı İçin Cihaz Yaptı”, “Diyabete Neden Olan 10 Etken”, “Kansızlığın Çaresi Meyve Suyu”, “Sinsi ve Ölümcül Tehlike KOAH”, “Kadın ve Diyabet”, “Çağın Vebası Diyabet”, “Diyabete Karşı Süt Tüketin”.

Yeni Gün: “Lösemi Hastası Çınar’ın Çağrısı Yankı Buldu”, “Türkiye’nin Yüzde 34’ü Fazla Kilolu”, “Gece Sütü Çocuklarda Çürük Diş Nedeni”, “Lösemnin Yol Haritasında Yapay Zeka”, “Dr. Akbaş: “Yüz gençleştirme ameliyatı bir yuvanın kurtulmasında rol oynayabiliyor”, “Soğuk ve Kapalı Havalarda Psikolojiyi Bozuyor”, “Mevsim Değişikliği Vertigoya Yol Açabilir”, “Ameliyatla 200 Gramlık Prostat”, “Varisi Önlemek Mümkün”, “Sindirim Sistemi Kanserine Dikkat”, “El titremesinin Altında Yatan 5 Neden”, “Doğum Sonrası Depresyonundan 8 Adımda Kurtulun”, “Çocuklar ve Gençler Günde En Az 2-3 Bardak Süt İçmeli”, “15 Dakikada Sağlına Kavuş”, “Depresyonda Tanı Sadece Psikiyatrist Tarafından Konmalı”, “Bebeğiniz İçin Mutlaka Kilo Verin”, “Çocuklarda Beta Virüsü Faranjite Sebep Oluyor”, “120 Yıllık Ömür Hayal Değil”, “Diyabetli Çocuklar Buluşuyor”, “Böbrek Taşlarına Yüzde Yüz Doğal Gilaburine Formülü”, “Acil Radyoloji Yan Dal Olmalı”, “OP. Dr. Yusuf Ziya Karaca: “Nakil konusunda, bağış konusunda insanların kafalarındaki tereddütleri artık bitirmesi gerekiyor”, “MR Cihazının Geliştirilmiş Modeli Olan MBST Cihazı”, “Uzmanından Zatürre Uyarıları”, “Gebelikte Cilt Çatlaklarına Dikkat”, “Tip 1 Diyabette Konfor”, “İmmunoloji, Otizm ve Kanser İlişkisi Masaya Yatırılacak”, “Çağın Tehlikesi: İnternet Bağımlılığı”, “Çarpık Dişlere Görünmez Çözüm”, “Soya İçerikli Çikolatalar Erken Ergenliğe Neden Olabiliyor”, “Okullarda Organ Naklinin

Önemi”, “Anne Sütünü Arttıran Altın Öneriler”, “Kadınlar Prostat Kanserinde Erkeklerin Hayatını Kurtarıyor”, “Estetik Hayatın Olmazsa Olmazı”, “Diyabet Hastalarında Gebeliğe Dikkat”, “Botoks Göz Sorunlarına Çözüm Olabiliyor”, “Diyabet Hastalarına Müjde”, “Akciğerleri Etkileyen Sinsi Tehlike (KOAHA)”, “Prostat Hastası İki Kardeş HOLEP İle Sağlıklarına Kavuştu”, “Sinsi Tehlike Diyabet”, “Fazla Kilolu Hastalara Diyabet Cerrahisi Müjdesi”, “Baklagiller Acıktırmıyor, Diyet İçin İdeal Formülü Oluşturuyor”, “Prof. Dr. Çolak: “Altı saniyede Bir kişi diyabetten ölüyor”, “Çocuğunuz Resim Çizerken Bunları”, “Kış Aylarında Depresyon Artıyor”, “KOAHA Türkiye’de Ölümlerin Üçüncü Nedeni”, “Diyabet Artışında Avrupa’da Birinciyiz”, “İdrar Kaçırma Şikayetinde Manyetik Yorum Tedavisi”, “Prof. Dr. Şentürk: “Şarbon görüldüğü bölgede 200 yıl kalabilir”.

Haberlerin tamamı konuyla ilgili Türkiye’nin çeşitli yerlerinde çalışan uzman doktorlar, diyetisyenler, psikologlardır. Bazı haberlerde zaman zaman birkaç uzmanın görüşüne başvurulmuş, diyabet, kanser, obezite gibi başlıklarda daha fazla haber yayınlandığı saptanmıştır.

SONUÇ

Toplumu eğlendirme, bilgilendirme, eğitime gibi çeşitli görevleri bulunan gazetelerden yerel ölçekte de aynı görevler beklenmektedir. İşte bu noktada sağlık haberleri hazırlanırken uzman kişilerle gazete muhabirinin doğrudan görüşmesi gazetelerin içeriğini güçlendirecek ve okuyucu tarafından gazete daha güvenilir bulunacaktır.

Erzurum yerel gazetelerinin sağlık haberlerinin incelendiği bu çalışmanın başlangıcında; gazetelerde ağırlıklı olarak Erzurum’da yayınlanan yerel gazetelerin sağlık kategorisinde genellikle hastalıklar ve bu hastalıklara ilişkin önlemlere dair haberlerin yer aldığı, gazetelerde ülke genelini ilgilendiren sağlık haberlerine de sıkça yer verildiği, gazetelerin bu kategoriye ilişkin haberleri üretirken çoğu zaman ulusal basından yararlandığı yani özgün haber sayısının az olduğu, gazetelerin sağlık haberleri hazırlanırken konuyla ilgili uzman kişilerden bilgi aldığı düşünceleri yer almış; çalışmanın sonucunda ağırlıklı olarak gazetelerin çeşitli hastalıklara, bu hastalıklardan korunma ve hastalıklardan kurtulma yollarının haberleştirildiği görülmüştür. Aslında bu gazetelerin yerel haberlere ağırlık vermesi, vatandaşların gazeteler sayesinde şehre ilişkin sağlık haberlerine daha kolay ulaşması ve gazetelerin Erzurum’da sağlığa ilişkin yapılan toplantı, seminer konularını gündeme taşıması gerekmektedir.

Yerel gazeteler araştırma süresi boyunca sadece bir ulusal habere yer vermiş, gazetelerdeki sağlığa dair ulusal haberlerin Erzurum özeline indirgenerek bu kategorideki haber sayısının artırılması gerektiği düşünülmektedir. Çalışmanın varsayımları arasında yerel gazetelerin özgün haberler üretmediği, bu noktada ulusal basından yararlandığı ve hazırlanan haberlerin uzman kişilerin görüşleriyle desteklendiği düşünceleri yer almış, araştırma sonucunda bu düşünceler geçerli kılınmıştır.

Gazetelerde çoğunlukla Anadolu Ajansı ve İhlas Haber Ajansı’nın haberlerinin yayımlandığı görülmüş, gazetelerin bunun yerine özgün haberler üretmek okuyucuya ulaşmalarının prestij açısından kendilerine katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Çünkü özgün haberler okuyucuyu gazetelere çekmekte, gazeteler okuyucuları sayesinde ayakta kalarak, saygınlığını sürdürmektedir.

KAYNAKLAR

Alyanak, K. (1999). Erzurum'da Basın. Erzurum: Erzurum Tarihi Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayını.

Aydeniz, H. (2004). "Tarihsel ve Literal Açından Yerel Gazetecilik". (Edt. Suat gezgin). *Türkiye'de Yerel Basın*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Erdem, B. N. (2007). "12 Eylül İhtilali'nin Yerel Basının Haber Seçimleri Üzerindeki Etkisi: Hakimiyet Gazetesi Örneği". (Edt. Suat gezgin). *Türkiye'de Yerel Basın*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Girgin, A. (2001). *Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik*. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Girgin, A. (2009). *Türkiye'de Yerel Basın*. İstanbul: Der Yayınları.

Işık, M., Eşitti, Ş. (2014). "Ocak 2012 Gazete Birleşmelerinin Erzurum Basınının Gelişim Süreci İçerisindeki Yeri ve Önemi". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. İstanbul.

Neuendorf, K. A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks, Sage Publications.

Perin, C. (1974). *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Yüksel, E. (2006). "Eskişehir Basını Neden Tiraj Kazanıyor?". *Selçuk İletişim Dergisi*, Sayı:2, Ocak 2006.

GAZETELER

Güne Bakış gazetesinin 6-17 Kasım 2017 tarihli sayıları.

Milletin Sesi gazetesinin 6-17 Kasım 2017 tarihli sayıları.

Pusula gazetesinin 6-17 Kasım 2017 tarihli sayıları.

Yeni Gün gazetesinin 6-17 Kasım 2017 tarihli sayıları.

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE HİZMET KALİTESİNİN MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNE ETKİSİ; AYVALIK ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi. İsmail BİLGİÇLİ

Mehmet ÇOLAKSEL

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Özet

Bu araştırma; Türkiye turizminde önemli bir yere sahip olan Ayvalık bölgesinde faaliyet gösteren konaklama işletmelerinde turizm hareketine katılan misafirlerin aldıkları hizmet kalitesinin memnuniyetlerine etkisinin demografik özellikler ile olan ilişkisinin incelenmesi amacıyla oluşturulmuştur. Çalışma ile ilgili Ayvalık bölgesinde faaliyet gösteren konaklama işletmelerinde 419 adet anket toplanarak araştırma yapılmış ve elde edilen bulgular SPSS 24.0 programı aracılığı ile analiz edilerek çeşitli testler uygulanarak yorumlanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinden hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasında olumlu ilişkiler olduğu, bunun yanında müşterilerin cinsiyet, medeni durum, yaş ve meslek gibi demografik değişkenlerin hizmet kalite algısı ve memnuniyet etkisi ile anlamlı ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Müşteri Memnuniyeti, Hizmet Kalitesi, Konaklama İşletmeleri, Ayvalık

1. Giriş

Son on yılda internet teknolojisinin göze çarpan gelişimi nedeniyle dünya genelinde elektronik ticaret önemli ölçüde gelişmiştir. İnternet teknolojisi çeşitli web sitesi hizmetleri sağlamada giderek büyüyen bir araç haline gelmiştir. Müşteriler, ürünlerin özelliklerini, fiyat ve işlevselliğini çevrimiçi olarak araştırmaktadır (Moslehpour ve diğ; 2018: 2). Dünyada gelinen son noktada hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Oluşan bu durumda müşterilerin beklentileri sürekli bir artış ve değişim içindedir. Müşteri beklentilerinde meydana gelen değişimin tüm işletmeleri yakından ilgilendirmesi söz konusu olduğu gibi turizm işletmeleri gibi hizmet işletmelerinin bu değişimden etkilenmesi daha çok olacaktır. Müşteri beklentilerini karşılayamayan işletmelerin yoğun rekabet ortamında varlıklarını sürdürmeleri çok zor olabilmektedir. Bu nedenle işletmeler hizmet üretimi ve pazarlamasında müşterilerin beklentilerinin karşılanarak müşteri memnuniyetini sağlama ve artırma amacındadırlar. Müşterilerin memnuniyet algısı ve beklentisi her zaman daha iyiyi, daha kaliteliyi ve daha ucuzu elde etmeden geçmektedir. Hizmet müşterileri kaliteyi değerlendirirken fiziksel özellikler, güvenilirlik, çalışan davranışları başta olmak üzere pek çok unsuru değerlendirmekte, verdikleri bedelin karşılığını almak istemektedirler.

Globalleşen dünya ekonomisinde yoğun rekabet ortamından tüm sektörlerin ilgilenebilmesi mümkün değildir. Ekonomik sistem içerisinde işletmelerin piyasanın gereklerini yerine getirmeleri, pazarda elde ettikleri pazar paylarını sürdürebilmek için müşteriler ile sıkı bir ilişki içerisinde olmak durumundadırlar. İşletmeler sıkı ilişkinin zorunluluğu ve gerekliliğinin farkına

vardıkça, ürünün sadece satış aşamasında değil daha sonraki süreçlerde de müşteri memnuniyet düzeylerini artırma çabasını sürdürerek sadık müşteriler elde etmeye çalışmaktadırlar.

Ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren işletmelerin günümüz şartlarında müşteri memnuniyet ve sadakatini sağlaması oldukça güç hale gelmiştir. Bu güçlüğün temel noktası müşteri istek ve ihtiyaçlarının sürekli değişmesidir. Günümüz ekonomik ortamında işletmelerin ürettikleri tüm ürünleri rahat satabileceği anlayışın yerini müşteri memnuniyetini hedefleyen ve müşteri odaklı bir anlayış almıştır. İşletme müşterilerinin tüketme talebinde buldukları mal ve hizmetler ile ilgili beklenti ve memnuniyet algıları değişken bir yapıdadır. Belirtilen bu zor ortamda işletmelerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasının en temel yolu müşteri odaklılıktır. İşletmelerin memnun müşteri kitlesine sahip olması rekabet üstünlüğü elde etmesini sağlamasında faydalı olacaktır.

Müşteriler, ilişki kurdukları işletmelerin faaliyetlerini mantık ve duygusal yapı içerisinde değerlendirerek, olumlu ya da olumsuz bir düşünceye sahip olmaktadır. İşletmelerin müşterilerdeki düşüncüyü olumlu yönde etkileyebilmesi çok önemlidir. Olumlu düşünceye müşterilerin sahip olabilmesi için yapılması gereken memnuniyetin sağlanmasıdır. Özellikle hizmet ürünlerinde müşteri memnuniyeti veya memnuniyetsizliği ürün veya hizmet ile ilgili kısmının dışında müşterilerin aldığı hizmete yüklediği algıdır. Müşteri algısının memnuniyet olarak etkilenmesi mal ve hizmetin kalitesinin yükseltilmesi ile sağlanabilir. Mal ve hizmet kalitesinin müşteri tarafında yüksek olarak algılanması, işletmelerin başarılı olmalarını sağlayabilecektir. Özellikle yaşanan yoğun rekabet, artan hizmet çeşitliliği ve değişen müşteri beklentileri nedeniyle, işletmeler açısından hizmet kalitesini yükseltmek her geçen yıl daha da önemli hale gelmektedir(Aşık:2016:1161).

Günümüz rekabet ortamında işletmeler sürekli artan bir baskı ortamında birbirlerine karşı avantaj sağlama ve pazar paylarını arttırmak için çaba göstermektedirler(Yıldız ve Yıldız:2011:125). Günümüz rekabet şartlarında maliyet, kalite ve fiyat üçgeni ekonomik yapıyı yeniden şekillendirmeye başlayarak tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Hizmet sektörünün dünyada her geçen gün önemini artırması ve işletmelerin varlığını sürdürebilmesi için müşterilerine olan ihtiyaçları hizmet sektöründe kalitenin ve müşteri memnuniyetinin önemini artırmıştır.

2. Hizmet Kalitesi

Hizmet “üretici işletmelerin destekleyici somut ürünlerle birlikte tüketiciye sunulan, elle tutulamayan, gözle görülemeyen, standardizasyonu zor olan her şeydir” denilebilir. Hizmetin soyutluğunu destekleyen diğer özellikler; heterojenlik, eş zamanlı tüketim, önceden denenemez ve stoklanamaz olmasıdır.

“Hizmet kalitesi, müşterinin hizmeti satın aldıktan sonra o hizmetten sağladıklarının kendisinde yarattığı duygu olup, söz konusu hizmetten ne kadar tatmin olup olmadığını ifade etmektedir” İşletmelerin ekonomik varlığını devam ettirebilmesi, tercih edilen ürünleri üretilip müşteri beklentilerini karşılmasına bağlıdır. Hizmet işletmelerinin emek-yoğun yapısı insan unsurunu daha çok ön plana çıkarmaktadır. Bu durumun farkına varan işletmelerin insan kaynaklarına

daha çok yatırım yaptığı görülmektedir. Hizmet işletmelerinde müşteri odaklı üretim kalite ile sınırlandırılmamalı, stratejik bir plan dahilinde uygulanarak rekabet avantajına dönüştürülmelidir. Özellikle hizmet sektöründe rekabet avantajı sağlamak isteyen işletmeler, rekabette öncü olabilmek için hizmet kalitesine önem vermekte ve yatırım yapmaktadırlar(Şahin ve Şen 2017: 1177).

Müşterilerin hizmet kalite algıları soyut bir kavram olup, müşterinin hizmeti aldıktan sonra, hizmetten sağladığı tatmin duygusudur. Tatmin duygusunun yoğunluk ve azlığı söz konusu alınan hizmetten memnun olunup olunmaması ile ilgilidir. Hizmet kalitesi müşterinin gereksinim ve beklentileri, hizmetin sahip olması gereken özellik ve niteliklere sahip olma olarak ifade edilebilir. Hizmet kalitesinde önemli olan müşteri beklentilerinin karşılanmasıdır (Demireli ve Bayraktar:2014; 921).

3. Müşteri Memnuniyeti

Kalite yönetiminde en temel ilke müşteri memnuniyetidir. Hizmet kalitesinin en temel ölçütünü müşteri memnuniyeti oluşturmaktadır. Hizmet anlayışında müşteri odaklılık hizmet anlayışının bir söylem olarak kalmayıp uygulamada etkili olması önemlidir. Müşteri odaklılık hizmet sunulan müşterilerin beklentilerinin karşılanması ile mümkün olmaktadır. Müşteri memnuniyetinin sağlanmasının yolu beklentilerin tespit edilerek, beklentilerin gerçekleştirilmesine odaklanılmasıdır. En genel anlamda, beklenen ile gerçekleşen hizmet performansları konusunda müşteri yargısı olarak tanımlanmaktadır(Şahin ve Şen:2017:1178).

Müşterilerin hizmetten beklediğini elde ederek iyi hissetme ve hoşnutluk durumlarına müşteri memnuniyeti denilebilir. Aslında müşteri memnuniyeti müşterilerin duygusal ve kavramsal bir karşılık olarak psikolojik bir kavramı göstermektedir. Müşteri memnuniyeti beklenti ve algıların etkiye tepki değerlendirmesi olduğu ifade edilebilir. Müşteri memnuniyeti noktasında objelerin tanımlanması, standartlar doğrultusunda performans kıyaslaması gerekmektedir(Bulut:2011:390). Müşterilerin tüketim sonrasında elde ettiği tecrübelerin toplamına bağlı olarak memnuniyet değişkenlik göstermektedir. Müşterilerin tüketimden sonraki tecrübe kavramını hissedilen karşılık olan duygusal ve kavramsal psikoloji olarak değerlendirebiliriz. Müşterilerin ürün ve hizmet kullanımlarından sonra algıladıkları tecrübe toplamları değişkenlik gösterebilir. Hizmetin soyut özelliğinden kaynaklanan değişken algı yapısı, tatmin noktasında müşterilerin değerlendirmelerine göre değişebilir(Özer ve Günaydın:2010: 129).

Soyut bir kavram olarak müşteri memnuniyeti mal ve hizmet çeşitliliğine göre değişkenlik gösteren bir kavramdır. Memnuniyet müşterilerin fiziksel ve psikolojik durumlarındaki değişime bağlıdır. Müşteri memnuniyetini beklenti ve algılar arasındaki fark olarak değerlendirirken, farkın yüksekliği veya düşüklüğü memnuniyetin derecesini göstermektedir. Memnuniyet performansı düşük çıkarsa memnuniyetsizlik göstergesi olarak değerlendirilebilir. Performansın beklentileri aynı oranda karşılaması veya daha fazla çıkması memnuniyet göstergesidir(Demireli ve Bayraktar:2014:923). Müşterinin beklenti düzeyine ve hizmetin niteliklerine, aldığı hizmetin müşteriye tatmin etmesinin düzeyine bağlı olarak memnuniyetin

de çeşitli düzeyleri söz konusudur. Dolayısıyla, memnuniyetin belirli bir skalada gösterilebilmesi ve karşılaştırılabilir olması gerekmektedir(Bozbay ve diğ:2016:24).

Küreselleşen dünya ekonomisinde işletmeler arasında yoğun rekabet neticesinde müşteri memnuniyetini sağlamak, değişim ve iyileştirme çabalarının devamlılığı için çok önemli hale gelmiştir. Bu önem neticesinde işletmeler yeni müşteri kazanmanın maliyetine katlanmak yerine eski müşterilerini sürekli müşteri haline getirme çabasındadırlar. Tüm sektörlerde müşteri memnuniyeti pazarlama departmanlarının en çok üzerinde durulan konusu haline gelmiştir. İşletmeler arası yoğun rekabet ve çağdaş pazarlama anlayışında odak noktası müşteri memnuniyeti olmuştur. Odak noktası olan müşteriler üzerinde yoğunlaşma konusunda memnuniyet çalışmaları yapılabilmesi için yeterli bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Elde ettiği müşteri bilgilerine göre işletmelerin müşteri ihtiyaçlarını çeşitli yöntemler ile önceden tahmin ederek en düşük maliyetle karşılayacak ürünler ve pazarlama yöntemleri izlemesi gerekmektedir.

4. Konaklama İşletmelerinde Müşteri Memnuniyeti

Turizmin bir endüstri olarak görülmesi için, genel bir ürün ve sürecinin olması gereklidir. Olması gerekenler; fiziksel yapı, hizmet, misafirperverlik, bağımsızlık ve katılımdır. Genel üretim ham girdilerle başlar, ara girdiler ve çıktılar, nihai çıktılar veya turistin tecrübesiyle sonuçlanır(Smith, 1994:582). Turizm sektörü, tüm dünyada ekonomiler üzerinde etkinliğini sürekli arttırarak dikkate alınan sektörler arasında yer almaktadır. Turizmin sürekli gelişmesi, müşterilerin taleplerinin sürekli değişmesine bağlı olarak, yeni arz unsurlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Turizmde değişen müşteri istekleri farklı turizm türlerinin(kış, doğa ve av turizmi vb) oluşmasına neden olurken, yeni alternatif turizm türlerinin oluşmasına da neden olmaktadır(Olcay ve Giritlioğlu;2014:3). Turizm birçok farklı hizmet sektörünün birleşiminden oluşmaktadır(Otto ve Richie,1996: 165). Bunlardan en önemlisi de ulaşım sektörüdür. İnsanlar günlük yaşam içerisinde rutin olarak sürekli olarak seyahat etmektedirler. Gerek ulusal ve gerekse uluslararası seyahat eden insanlar otomobil, otobüs, gemi ve tren gibi ulaşım araçlarını kullanmaktadırlar(Demireli ve Bayraktar:2014:920).

Turizm paketini sunumunda turistlerin ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınırsa müşteri memnuniyeti artırılabilir. Müşteri odaklılık etkin yönetimlerde stratejik karar alımını sağlayacaktır(Kandampully, 2000: 10). Konaklama işletmelerini hizmet alımında tercih eden müşterilerin aldıkları hizmetlerin performans değerleri ile daha önceki beklentilerinin karşılaştırılması memnuniyet kararını oluşturmaktadır. Konaklama işletmeleri müşterileri beklentileri ile performans karşılaştırmasını hizmeti kullandıkça değerlendirebilir. Hizmet sunumunda müşteri beklentileri ürün ve hizmet performansından yüksek olursa memnuniyetsiz müşteri, beklentiler karşılandığında ise memnun müşteri kitlesi elde edilebilir. Hizmet alan müşterilerin memnuniyet değerlendirmeleri standart bir değere bağlı değildir. Müşterilerin hizmet aldıkları konaklama işletmelerinden aldıkları hizmet algıları farklıdır. Müşteri memnuniyetini sürekli olarak geliştirmek isteyen konaklama işletmelerinin aşağıda yer alan kurallar konusunda duyarlı olmaları gerekir: (Bulut:2011:291)

- Duyarlılığı sürekli hale getirmek,

- Hizmet üretim ve davranış standartlarını ortaya koymak,
- Engelleri ve sorunları belirleyip yok etmek,
- Yetenekleri öğrenmek ve geliştirmek,
- Müşterileri dinlemek,
- Sürekli gelişimi güçlendirip desteklemek.

Konaklama işletmelerinde sunulan hizmetler, turistlerin destinasyon seçimi ve destinasyon memnuniyeti elde etmesi açısından önemlidir. Çok sayıda turist, bir destinasyonu ziyaret kararı verirken veya bu karar sonrasında destinasyon memnuniyeti elde etmesinde, konaklama işletmelerinde sunulan hizmet içeriği ve bu hizmetlerin kalitesini göz önünde bulundurmaktadır. Bu durum da konaklama işletmelerinde sunulan ürün ve hizmetlerde müşteri memnuniyetinin sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır (Olca ve Giritlioğlu:2014:6). Müşterinin konaklama işletmesine gelişinden ayrılışına kadar geçen süreçte sunulan hizmetin kalitesi müşterinin memnuniyet derecesini doğrudan etkilemektedir (Aşık:2016:1161).

5. Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti İlişkisi

Tur operatörleri hizmet kalitesi değerlendirmesinde kültürel farklılıkları göz önünde bulundurmaya özen göstermelidir(Atilgan ve diğ, 2003:412), Kültür ve kültürel değerler turizm davranışları üzerinde etkilidir. Kültürel normlar, hem turistlerin beklentilerini hem de hizmet kalitesi algılarını etkilemektedir(Wiermair, 2000:397). Hizmet sektöründe kalite; “müşterinin ihtiyaç ve beklentilerine uygunluk, sürekli başarı, sunulan hizmetin eksiksiz ve hatasız gerçekleştirilmesi, ölçülebilen ve değerlendirilebilen müşteri memnuniyeti ile doğru orantılı bir unsur olarak kabul edilmektedir”. Her ne kadar zor olsa da bir hizmet işletmesinin kalitesini geliştirmesi ve müşteri bağlılığı sağlaması için verdiği hizmetlerin kalitesini ölçmesi gerekmektedir. Çünkü ancak bu şekilde verdiği hizmetleri geliştirebilir ve müşteri memnuniyetini sağlayabilir (Şahin ve Şen:2017:1179). Günümüzde yaşanan yoğun rekabet ortamında maliyet, fiyat ve kalite unsurlarının ekonomik ortamı şekillendirmesi dünya ekonomisini etkilemiştir. Dünyada her geçen gün önemini artıran hizmet sektörlerinin ve hizmet işletmelerinin var olabilmeleri ve ticari yaşamlarını sürdürebilmeleri için kalitenin ve müşteri memnuniyetinin yakalanması önemlidir.

6. Ayvalık

Balıkesir'in ilçesi olan Ayvalık, temiz deniz suyu ve plajlarla, yeşil zeytinliklerle sarılmış güzel kıyılara sahip, tarihi ve arkeolojik değerleri barındıran bir tatil merkezidir. Ayvalık, Antik Çağda bir tür yabani ayva anlamına gelen "KIDONIA" olarak anılıyordu. İlkçağda Misya, Hitit, Frig, Lidya Ortaçağda Roma ve Yunan, 15. yy'dan itibaren de Türk egemenliğine girmiştir. Rumlar ve Türklerin uzun zaman içiçe yaşamışlardır. 19 ve 20 yüzyılın başlarında en parlak dönemini yaşayan kentte yaşayan Rum ahali 1821 yılında Yunan ayaklanmasına katılması sonucu ilçenin büyük bir kısmı boşaltılmış, daha sonra dönmelerine izin verilmekle beraber kent eski canlılığına kavuşmamıştır. Bugün eski dönemlerden fazlaca kalıntıya rastlanmamasına rağmen, yer yer Helenistik ve Roma devrine ait çanak ve çömlek parçacıkları görülmektedir. İklim: 100 km'den fazla kıyı şeridi olan Ayvalık'ın kendine özgü kıyı iklimi hakim olup, lodos ve poyraz rüzgarları hakimdir. Yazın ise kavurucu sıcaklarda esen İmbat ve Meltem rüzgarı serinletici etki yapar. (www.balikesirkulturturizm.gov.tr)

Tablo 6.1. Ayvalık İşletme Belgeli Tesisler(2018)

İşletme adı	Bölgesi	Yıldız
Grand Otel Temizel	Sarımsaklı	*****
Haliç Park Otel	Lale adası	*****
Musho Otel	Sarımsaklı	****
Büyük Berk Otel	Sarımsaklı	****
Bacacan Otel	Merkez	****
Billurcu Otel	Sarımsaklı	***
Elisa Otel	Merkez	***
Mola Cunda Otel	Alibey Adası	***
Cunda Basel Otel	Alibey Adası	***
Aytaş Otel	Sarımsaklı	**
Cunda Otel	Alibey Adası	**
Özak Otel	Badavut	**
Ferahi Evler Butik Otel	Merkez	Butik Otel
Taşkonak Pansiyon	Alibey Adası	Pansiyon
Murat Reis Ayvalık	Sarımsaklı	Özel Konaklama Tesisi
Ortunç Otel	Alibey Adası	Özel Konaklama Tesisi
Orchis Otel	Merkez	Özel Konaklama Tesisi
Yundantik Cunda Konakları	Alibey Adası	Özel Konaklama Tesisi
Siyah Lale	Alibey Adası	Özel Konaklama Tesisi
Nisi Otel	Alibey Adası	Özel Konaklama Tesisi
Osc Sobe Otel	Alibey Adası	Özel Konaklama Tesisi
Kidalyo Hotel	Merkez	Özel Konaklama Tesisi

Kaynak: <http://www.ayvalikturizmdanismaburosu.gov.tr/TR-130566/konaklama-tesisleri.html>,

7. Bulgular ve Analiz

7.1.Araştırma Hipotezleri

H1.Katılımcıların cinsiyetlerinin aldıkları hizmetlerin kalitesi ve memnuniyetlerine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2.Katılımcıların medeni durumlarının aldıkları hizmetlerin kalitesi ve memnuniyetlerine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H3.Katılımcıların meslek durumlarının aldıkları hizmetlerin kalitesi ve memnuniyetlerine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H4.Katılımcıların yaş durumlarının aldıkları hizmetlerin kalitesi ve memnuniyetlerine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

7.2.Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Evren büyüklüğü 100.000 üzerinde olan bir araştırma için kabul edilebilir örneklem büyüklüğünün 384 üzeri olması gereklidir(Altunışık ve diğ., 2007: 127). Araştırmaya katılımcıların sayısı 419 olmuştur. Araştırmada evrenini Ayvalık Bölgesinde faaliyet gösteren turizm işletmelerinin müşterileri oluşturmaktadır. Araştırma belirli bir dönemde turizm işletmesine gelen müşterilere ve araştırmaya katılmayı gönüllü kabul edenlere uygulanmıştır.

7.3.Veri Toplama ve Analizi

Araştırma müşterilerin aldıkları hizmet kalitesinin tüm detayları incelenerek aralarındaki ilişkinin incelenmesi anket tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Yöntem ile Ayvalık bölgesindeki konaklama işletmelerinde tatil yapan turistlerden rastlantısal yöntem ile seçilen katılımcılara sorular sorularak anket çalışması yapılmıştır. Araştırmada konaklama işletmeleri müşterilerinin memnuniyet durumlarını saptamak için anket tekniğinden yararlanılarak müşteriler ile yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Araştırma anketi iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeyi sağlayan sorular bulunmaktadır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 24.0 programından faydalanılarak analiz edilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesinde frekans ve yüzde analizlerinden yararlanılmıştır. Müşterilerin hizmet kalitesi algıları ile memnuniyetleri arasındaki ilişkilerin demografik değişkenler üzerindeki ilişkilerin belirlenmesinde ise Kruskal Wallis analizinden faydalanılmıştır. Araştırmanın Cronbach alfa değeri çok yüksek olmamakla birlikte 0,810 olarak bulunmuştur. Güvenilirlik sonucuna göre araştırma sonuçları güvenilir olarak değerlendirilebilir.

Tablo. 7.1. Güvenirlik Tablosu

Cronbach's Alpha	N of Items
,810	23

Tablo 7.2. Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Demografik Özellik	Frekans	%	Demografik Özellik	Frekans	%
Yaş Grubu(n:419)			Cinsiyet(n:419)		
18-24	134	32	Kadın	214	51
25-31	147	35	Erkek	205	49
32-38	84	20			
39-45 ve üzeri	54	13	Mesleğiniz(n:419)		
Medeni Durum(n:419)			Devlet Memuru	197	47
Evli	172	41	Özel Sektör	113	27
Bekar	247	59	Kendi İşim	109	26

Tablo 7'2'ye göre araştırmaya katılanların %51'i kadın ve %49'u erkek katılımcılardır. Katılanların %32'si 18-24 yaş, %35'i 25-31 yaş aralığında, %20'si 32-38 yaş aralığında, %13'ü 39-45 yaş ve üstü aralığındadır. Katılımcıların medeni durumları %68'i evli ve %32'si bekar şeklindedir. Araştırmaya katılanların %47'si il devlet memuru, %27'si özel sektör, %26'si kendi işim, diyerek meslek grupları oluşmuştur.

Araştırma hipotezlerinin frekans analizleri ve yüzde dağılımları tablosu olan 7.3 ve 7.2'ye göre katılımcıların yaş gruplarının (18-24,25-31,32-38 ve 39-45 üzeri) yüzde dağılımlarının %32, %35, %20 ve %13 gibi yakın oranlarda çıkması, hizmet kalitesi ve memnuniyet durumu algısının üzerinde yaş faktörü arasında anlamlı bir farklılık vardır hipotezinin desteklenmediği sonucunu ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların yaş faktörlerinin memnuniyet ve hizmet kalite algıları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmaktadır. Araştırma hipotezlerinin frekans analizleri ve yüzde dağılımları tablosu olan 7.3 ve 7.2'ye göre katılımcıların medeni durum yüzde dağılımlarının %41 ve %59 gibi yakın oranlarda çıkması, hizmet kalitesi ve memnuniyet durumu algısının üzerinde medeni durum faktörü arasında anlamlı bir farklılık vardır hipotezinin desteklenmediği sonucunu ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların medeni durumlarının memnuniyet ve hizmet kalite algılarının arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır. Araştırma hipotezlerinin frekans analizleri ve yüzde dağılımları tablosu olan 7.3 ve 7.2'ye göre katılımcıların cinsiyet yüzde dağılımlarının %51 ve %49 gibi yakın oranlarda çıkması, hizmet kalitesi ve memnuniyet durumu algısının üzerinde cinsiyet faktörü arasında anlamlı bir farklılık vardır hipotezinin desteklenmediği sonucunu ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların cinsiyet faktörünün memnuniyet ve hizmet kalite algılarının arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmaktadır. Araştırma hipotezlerinin frekans analizleri ve yüzde dağılımları tablosu olan 7.3 ve 7.2'ye göre katılımcıların mesleğinin yüzde dağılımlarının %47, %27 ve %26 gibi yakın oranlarda çıkması, hizmet kalitesi ve memnuniyet durumu algısının üzerinde mesleğiniz faktörü arasında anlamlı bir farklılık vardır hipotezinin desteklendiği sonucunu ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların mesleğiniz faktörleri ile memnuniyet ve hizmet kalite algıları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmaktadır. Devlet memuru olarak mesleği olan katılımcılar ile

kendi işi ve özel sektör çalışanlarının hizmet kalitesi ve memnuniyet algıları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7.3. Frekans Analizi ve Yüzde Değerleri

Otel Memnuniyeti Ölçek Soruları	1		2		3		4		5	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Çocuk ve yetişkinler için spor, eğlence ve animasyon imkânları yeterlidir.	297	71	42	10	17	4	34	8	29	7
Yeterli otopark, telefon, hediyelik eşya, market vb. imkânları yeterlidir.	168	40	18 9	45	13	3	29	7	42	10
Sağlık merkezi donanım ve personel olarak yeterlidir.	210	50	14 7	35	21	5	25	6	17	4
Oda donanımı ihtiyaçları karşılar düzeydedir.	230	55	63	15	88	21	17	4	21	5
Rezervasyon sırasında tüm isteklerin dikkate alınması yeterli düzeydedir	239	57	54	13	50	12	38	9	38	9
Yangın, güvenlik ve sağlık gibi alanlarda önlemler yeterlidir.	201	48	11 7	28	38	9	29	7	34	8
Çalışanların görünümünün düzgün, temiz ve bakımlı olması istenen düzeydedir.	105	25	23 0	55	21	5	34	8	29	7
İç mekânının ferah ve geniş olması yeterli düzeydedir	189	45	10 5	25	42	10	50	12	34	8
Tutulan hesap ve kayıtların doğruluğuna güven düzeyi yeterlidir	142	34	67	16	12 6	30	38	9	46	11
Çalışanların müşterilerle iletişim kurabilme yeteneği iyi düzeydedir	214	51	15 1	36	34	8	13	3	8	2
Servis yapan personelin yiyecek-içecek içerikleri hakkında bilgi düzeyi yeterlidir	105	25	23 0	55	21	5	34	8	29	7
Çamaşırhane ve kuru temizleme hizmetinin yeterliliği iyi düzeydedir.	138	33	17 6	42	46	11	21	5	17	4

Günlük oda temizliği, çarşaf vb. değişimi gibi hizmetleri yeterlidir.	226	54	55	21	46	11	29	7	29	7
Çalışanların nazik, saygılı, güler yüzlü ve samimiyetleri iyi düzeydedir.	205	49	14 7	35	34	8	17	4	17	4
Giriş-çıkış işlemlerindeki hız ve performans düzeyi iyi düzeydedir	214	51	13 0	31	46	11	17	4	13	3
Oda tahsislerinde müşteri tercihlerinin dikkate alınması iyi düzeydedir.	189	45	15 5	37	34	8	21	5	21	5
Hizmetlerin doğru ve zamanında yerine getirilmesi yeterlidir.	230	55	10 1	24	50	12	21	5	17	4
Diyet, vejetaryen gibi tercihlere yer verilmesi yeterli düzeydedir.	260	62	12 2	29	21	5	13	3	4	1
Yiyecek ve içeceklerde kalite ve yeterlilik düzeyi iyi durumdadır.	239	57	92	22	25	6	21	5	25	6
Yiyecek ve içekte hijyen ve temizliğe dikkat edilmesi iyi düzeydedir.	243	58	11 7	28	21	5	21	5	17	4
Havuz, sauna, klinik vb alanlarının hijyen ve temizlik kurallarına uygunluğu iyi düzeydedir.	268	64	96	23	34	8	13	3	8	2
Müşteri dilek ve şikâyetlerine duyarlılık düzeyi yeterli düzeydedir.	218	52	14 2	34	38	9	8	2	13	3
Menülerin kültürel ve damak tadına uygun hazırlanması iyi düzeydedir.	218	52	12 2	29	34	8	25	6	21	5
1=Tamamen Katılıyorum, 2=Katılıyorum, 3, Kararsızım, 4=Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılmıyorum										

Tablo 7.4. Hipotez Sonuçları

Hipotezler	Kabul	Red
H1.Katılımcıların cinsiyetlerinin aldıkları hizmetlerin kalitesi ve memnuniyetlerine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.		X
H2.Katılımcıların medeni durumlarının aldıkları hizmetlerin kalitesi ve memnuniyetlerine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.		X
H3.Katılımcıların meslek durumlarının aldıkları hizmetlerin kalitesi ve memnuniyetlerine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.		X
H4.Katılımcıların yaş durumlarının aldıkları hizmetlerin kalitesi ve memnuniyetlerine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.	X	

Sonuç

Konaklama işletmelerinde maddi duran varlıklar ve maddi olmayan duran varlıklar müşteri memnuniyeti üzerinde önemli ve olumlu bir etkiye sahiptir(Nadiri ve Hussain, 2005:469). Günümüzde işletmeler arasında yaşanan yoğun rekabet ortamı ve teknolojinin değişimleri neticesinde, tüketicilerin taleplerine kolay ulaşımları sağlandığı için, yerine geçebilen ürünlerin çoğaldığı ve işletmelerin birbirlerine benzer hizmetler sunduğu ortamlar oluşmuştur. Yeni pazarlama sistemlerinde üretilen ne olursa olsun müşterinin satın almak zorunda olduğu değil, artık müşterinin istediğini üretme ve pazarlama geçerli hale gelmiştir. Bu durum müşteri beklenti ve memnuniyet standartlarının sürekli yükselmesi durumunu oluşturmaktadır.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte müşterilerin talep ettiği ürünler hakkında araştırma kolaylığına sahip olması arz eden üreticilerin hizmetlerini karşılaştırarak satın almayı gerçekleştirmelerine olanak sağlamıştır. Müşterilerin hizmet üreten turizm işletmeleri ile ilgili satın almaları gerçekleştirmeden daha önce hizmet alan müşteri memnuniyet ve şikayetlerini inceleyerek verilen puanlama sistemlerinin satın almasını yönlendirmesine izin vermesi bu duruma örnek olabilir. Oluşan bu durum işletmeler arası rekabeti arttırırken, ürün ve hizmet kalitesinin müşterilere sunumunun ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Turizm işletmelerinin hizmet sunumunu gerçekleştirirken karar verici müşterilerin iyi bir değerlendirici olduğunu düşünmeleri, ayrıca demografik özelliklerine uygun ürünler sunmaları önemlidir. Demografik özelliklere uygun, müşteri memnuniyetine yönelik hizmet kalitesinin arttırılması sonucu beklentileri karşılanmış mutlu müşterilerin oluşmasını sağlayacaktır. İşletmeler ile müşteri arasındaki ilişkinin sadece fiziksel ve somut ürünlerin beklentileri karşılaması şeklinde algılanmaması gereklidir. Örneğin; standartlara göre fiziksel olanaklara sahip bir turizm işletmesinde çalışanların müşterilere göstermiş oldukları olumsuz bir davranışın, müşterinin tatilinden hatırlayacağı en önemli olay olacağı unutulmamalıdır. Müşterilerin olumlu hizmet beklentisi almak üzere başlamış olan hizmet alımında beklentilerin karşılanması olağan bir durum oluştururken, beklenmeyen bir durum oluşursa müşteri hizmet kalite ve memnuniyet algısı olumsuz etkilenebilecektir. Bu durumun oluşmamasını sağlayacak

olan ise kaliteli ürünün kaliteli sunum ile desteklenmesidir. Özellikle turizm işletmelerinin emek yoğun işletmeler olması hizmetin sunumunu ön plana çıkarmaktadır.

Çalışma hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti ile demografik özellikler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ölçek sorularında yer alan cevaplara ilişkin kalite ve memnuniyet algıları sorgulanarak tüm detayları ile incelenmiş, müşterilerin hizmet memnuniyeti ve kalite algılarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayvalık bölgesi turizm işletmelerinde hizmet alımını gerçekleştiren müşterilerin aldıkları hizmeti kaliteli olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Demografik özelliklere bağlı değişkenlik göstermesi ile birlikte, hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti arasında ilişki bulunmaktadır.

Araştırmadan çıkan sonuçlara göre şu öneriler getirilebilir.

- Ayvalık bölgesi turizm işletmelerinde hizmet alan müşterilerin olumlu müşteri memnuniyet düzeylerine sahip olması, aynı durumun korunması ve olumlu yönde geliştirilmesi için müşteri beklentilerinin analizinin yapılması gereklidir.
- Turizm işletmelerinin fiziksel yapılarının coğrafi ortamlarına uygun estetik olarak göze hoş gelen bir duruma ulaştırılması, hizmet sunumlarında kullanılan ürünlerinin kalitesinin yanında sunum estetiğine önem vermeleri önemlidir.
- Bu çalışma Ayvalık bölgesi turizm işletmeleri ile sınırlıdır. Detaylı sonuçlara ulaşabilmek için diğer destinasyonlar ile ilgili araştırmalar yapılarak sonuçların karşılaştırmaları sağlanabilir. Böylece iyi uygulamaların yaygınlaştırılması sağlanabilir.
- Destinasyon markalaşma, son zamanlarda en hızlı gelişen pazarlamanın yönlerinden biridir. Turizm destinasyonların markalaşması birçok benzersiz zorluklar oluşturmaktadır, bu zorluklar aşılmaz değildir(Ritchie ve Ritchie, 1998: 28).Ayvalık bölgesi destinasyon markalaşmasının zorluklarını aşacak niteliklere sahiptir.
- Çalışmada zaman darlığından kaynaklı nedenlerden dolayı Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testi yapılamamıştır. Daha sonraki çalışmalarda detaylı analizlerin uygulanarak çalışmanın güncellenmesi sağlanabilir.

Turizm işletmelerinin müşterilerine sunduğu hizmetlerin kalitesinin müşteri memnuniyetini doğrudan etkilediği tespit edilmiştir. Bu nedenle müşteri memnuniyetinin artırılabilmesi ve kaliteli hizmet sunumu yapılabilmesi için çalışanlara sürekli ve nitelikli eğitim imkanları dolayısıyla kaliteli istihdamın sağlanması gerekmektedir. Turizm işletmelerinde yöneticilerin kaliteli hizmet sunumu yaparak müşteri memnuniyeti sağlamak için takım çalışması gerçekleştirmesi önemlidir. Değişen yoğun rekabet koşulları ve piyasa yapısı işletmeleri sürekli daha iyi ortam oluşturmaya yönlendirmektedir. Turizm işletmelerinin müşteri isteklerini iyi analiz ederek değerlendirmesi ve müşteri memnuniyetini sağlayacak tedbirler alması gerekmektedir.

Kaynakça

Altunışık, Remzi, Recai Coşkun, Serkan Bayraktaroğlu ve Engin Yıldırım. (2007), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı, 5. Baskı, İstanbul: Avcı Ofset, s. 127.

Aşık Akşit Nurhan, (2016), “Algılanan Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi: Termal Otellerde bir Araştırma” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 9 Sayı: 47 Volume: 9 Issue: 47 Aralık 2016 December 2016 www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581.

Bozbay Zehra, Yaman Yılmaz ve Özkan Erdem,(2016), “İnternet Perakendeciliğinde Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerindeki Rolü: Hazır Giyim ve Kitap Sektörü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, School of Transportation and Logistics at Istanbul University. All rights reserved. JTL Journal of Transportation and Logistics Volume 1, Issue 1, 2016 Received : March 25, 2016 Accepted : April 16, 2016 <http://dx.doi.org/10.22532/jtl.237885>

Bulut Yetkin, (2011), “Otellerde Müşteri Memnuniyeti ve Bir Uygulama (Samsun Örneği)”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 4 Sayı: 18 Volume: 4 Issue: 18 Yaz 2011 Summer 2011.

Demireli Cemalettin ve Bayraktar Uğur,(2014), “Hizmet Kalitesi ve Hizmet Değerinin Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Demiryolu Taşımacılığında Bir Uygulama”, Gaziantep University Journal of Social Sciences (<http://jss.gantep.edu.tr>) 2014 13 (4):919-937 ISSN: 1303-0094.

Eda Atılğan, Serkan Akinci, Safak Aksoy, (2003) "Mapping service quality in the tourism industry", Managing Service Quality: An International Journal, Vol. 13 Issue: 5, pp.412-422, <https://doi.org/10.1108/09604520310495877>

Jay Kandampully, (2000) "The impact of demand fluctuation on the quality of service: a tourism industry example", Managing Service Quality: An International Journal, Vol. 10 Issue: 1, pp.10-19, <https://doi.org/10.1108/09604520010307012>

Julie E. Otto ve Brent Richie,(1996),”The Service Experience in Tourism”, Tourism Management,Volume 17, Issue 3, May 1996, Pages 165-174.

Klaus Weiermair, (2000) "Tourists' perceptions towards and satisfaction with service quality in the cross-cultural service encounter: implications for hospitality and tourism management", Managing Service Quality: An International Journal, Vol. 10 Issue: 6, pp.397-409, <https://doi.org/10.1108/09604520010351220>

Moslehpour, M., Pham, K.V., Wong, W.K., & Bilgiçli, İ. (2018). E-Purchase intention of Taiwanese consumers: Sustainable mediation of perceived usefulness and perceived ease of use. Sustainability, 10(1), 1-17.

Halil Nadiri, Kashif Hussain, (2005) "Perceptions of service quality in North Cyprus

hotels", International Journal of Contemporary Hospitality Management, Vol. 17 Issue: 6, pp.469-480, <https://doi.org/10.1108/09596110510612112>

Olca Atınç ve Giritlioğlu İbrahim,(2014), “Gaziantep Bölgesinde Şehir Turizmine Hizmet Veren Otellerde Müşteri Memnuniyeti Üzerine Bir Araştırma”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.esosder.org Electronic Journal of Social Sciences ISSN:1304-0278 Yaz-2014 Cilt:13 Sayı:50 (1-22) Summer-2014 Volume:13 Issue:50.

Özer Özgür ve Günaydın Yusuf, (2010), “Otel İşletmelerinde Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakati İlişkisi: Dört Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama” İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 11, Sayı 2, 2010, 127-154

J.R. Brent Ritchie and Robin J.B. Ritchie, (1998), “The Branding of Tourism Destinations” ~ past achievements & future challenges ~ A Basic Report Prepared for Presentation to the 1998 Annual Congress of the International Association of Scientific Experts in Tourism Marrakech, Morocco, September 1998

Stephen L,J Smith, (1994), “The Tourism Product” Annals of Tourism Research,Volume 21, Issue 3, pages 582-595.

Şahin Azize ve Şen Serkan, (2017), “Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 10 Sayı: 52 Volume: 10 Issue: 52 Ekim 2017 October 2017 www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1971>

Yıldız Sebahattin ve Yıldız Eliş Sevda (2011), “Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Kars’taki Devlet ve Üniversite Hastaneleri’nde Bir Araştırma”, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi / 2011 Cilt: VI Sayı: II.s:125-140.

<http://www.balikesirkulturturizm.gov.tr/TR-66022/ayvalik.html>, E:T:23/01/2019

<http://www.ayvalikturizmdanismaburosu.gov.tr/TR-130566/konaklama-tesisleri.html>, E:T:23/01/2019

ORTA DOĞUDAN TÜRKİYE'YE GELEN TURİSTLERİN TERCİH NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA; İSTANBUL ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi. İsmail BİLGİÇLİ

Mehmet ÇOLAKSEL

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Özet

Dünya turizm endüstrisinde ve Türkiye turizminde orta doğulu turistlerin payı sürekli artmaktadır. Türkiye'ye gelen orta doğulu turistlerin tercih nedenlerini belirlemek üzere geliştirilen ankete dayalı bir araştırma yapılmıştır. Anket çalışması 2018 yılı Mayıs-Eylül ayları arasında İstanbul iline gelen orta doğulu turistlere yüz yüze uygulanmıştır. Anket çalışmasında 245 kullanılabilir anket elde edilmiştir. İstanbul örneğinde Türkiye'ye gelen orta doğulu turistlerin Ortadoğu ülkelerinden gelmesinin değerlendirmede yeterli olduğu, turistlerin geldiği ülkelerin ayrı ayrı tespit edilmesi araştırma konusunda yer almamaktadır. Yapılan araştırma, Türkiye'ye gelen orta doğulu turistlerin seyahat tercih nedenlerinin Kültür- Tarih, Festival-Eğlence, Mimari, Kongre-İş, Spor, Din, Tv Dizileri, Sanat-Müze, Sağlık, Alışveriş-Moda, Tatil Ülkesi başlıklarında incelenebileceğini göstermektedir. Orta doğulu turistlerin tercih nedenlerinin cinsiyet, yaş, gelir, meslek ve eğitim durumlarına göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Araştırma orta doğulu turist pazarına yönelik turizm politikalarının oluşturulması, turizm işletmelerinin pazarlama çalışmalarına yol gösterecek öneriler ile sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğulu Turist, Tercih Nedenleri, İstanbul, Türkiye

Giriş

Uluslararası turist sayısı 2017 yılında 1 milyar 323 milyon kişiye ulaşmıştır. Uluslararası turist sayısının, 2010 yılından 2030 yılına kadar her yıl ortalama %3,3 büyümesi ve 2030 yılında 1 milyar 800 milyon kişiye ulaşması beklenmektedir. Turizm gelirleri açısından bakıldığında; 2014'de 1 trilyon 245 milyar \$ olan toplam uluslararası turizm gelirleri, 2017 yılında 1 trilyon 340 milyar \$'ı geçmiş olup, 2017 yılında, 2016'ya göre hem turizm gelirleri hem de turist sayısı, reel olarak %5 büyümüştür. Dünyanın en büyük turizm bölgesi, hem turist sayısı (%51) hem de turizm gelirleri (%39) itibarıyla Avrupa'dır. Asya-Pasifik ve Amerika bölgelerinin turist sayısındaki payları sırasıyla %24 ve %16 olmasına rağmen, turizm gelirlerinden aldığı payların yine sırasıyla %29 ve %24 olması dikkat çekicidir. Diğer bölgelerde turist sayısı fazla olmasına rağmen, turizm gelirleri daha düşük kalmaktadır (unwto, 2018: 2-4).

Değişen dünyada, turizm sektörünün ülke ekonomileri açısından gelir getiren ve hızlı gelişme gösteren sektörlerden birisi haline geldiği söylenebilir. Her geçen gün küreselleşmenin hızla artmasıyla beraber, rekabet ortamında yaşanan hızlı gelişmeler ve değişimler, esasen turizm piyasasında etkisini göstermektedir. Bu rekabet ortamında başarılı olmak ve ön plana çıkmak

isteyen kurum ve kuruluşlar, firmalar, işletmeler, ve hatta ülkeler, turistlerin taleplerine yönelik gerekli vizyon ve imaj stratejileri geliştirerek bireylerin destinasyon seçim sürecini etkilemektedirler(Aliyev, 2014: 1).

Turizm sektörü ülke ekonomisinde milli gelire olumlu etkisi, istihdam açısından doğrudan dolaylı ve uyarılmış etki yaratması, dış ödemeler dengesindeki pozitif etkisi ile katkıda bulunan bir sektördür. Türkiye’yi destinasyon olarak belirleyen en önemli ülkeler başta Rusya olmak üzere Almanya, İngiltere gibi Avrupa’nın önemli ülkeleri oluşturmaktadır. Ayrıca son yıllarda turizm potansiyeli yüksek coğrafi alan olarak Ortadoğu ülkeleri tarafından Türkiye turizm destinasyonu olarak tercih edilmektedir. Ortadoğu ülkelerinden gelen turistlerin kişi başı harcama kapasite ve isteklerinin yüksekliği elde edilen turizm gelirlerinin de yükselmesine den olduğu görülmektedir. Türkiye’nin turist sayısını artırma hedefi ile birlikte gelen turistlerin ülkemizde harcama oranlarının artırılması çok önemlidir. Turizm sektörünün faaliyet sürecinin yılın tamamına uygulanması bu amacın sağlanmasında etkili olabilir(Bilgiçli ve Yıldızgan: 2018: 1).

Turizm endüstrisi dış olaylara karşı oldukça hassastır ve salgınlardan, terörist saldırılardan, doğal afetlerden, siyasi değişikliklerden ve sosyal protestolardan olumsuz etkilenmiştir(Selmi;2017: 564). Küresel gayri safi yurtiçi hasılaya yüzde 10'luk katkı ve küresel ekonomilerdeki önemli payı ile turizm, küresel ekonominin gelişmesine önemli katkılarda bulunmaktadır. Turizmin farklı sektörler ile uyumlu çalışması ve istihdam yaratma kapasitesi birçok farklı çalışmada vurgulanmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin destinasyonlarını daha üstün gösterme çabaları açısından yoğun bir rekabet yaşanmaktadır(Michael ve diğ: 2016: 37).

Türkiye’yi turizm destinasyonu olarak seçen turistlerin tercihleri ile ilgili yapılan çalışmalara göre yaklaşık %50’sinin tatil amaçlı geldiği tespit edilmiştir(Durmaz ve Emir, 2009:26). Turistlerin tercih nedenleri üzerinde etkili birçok farklı faktör vardır. Bu faktörlerden en önemlisi “destinasyon” imajıdır. “Destinasyon”; turistlerin gerçek ya da zihinlerinde algıladıkları bir yer anlamına gelmektedir(Tekeli 2001: 57).

Türkiye’nin 1980li yıllardan sonra başladığı turizm sektörü geliştirme yolculuğunda aldığı mesafe oldukça başarılıdır. Fakat Türkiye’nin sahip olduğu turizm arz değerleri dikkate alındığında elde edilen başarıların yeterli olmadığı, yapılması gereken daha çok işin varlığı ortadadır. Günümüze kadar Türkiye’nin turizm sektöründe hak ettiği yere ulaşmasını olumsuz etkileyen unsurlar olarak; Değerlendirilemeyen fırsatlar, yetersiz turizm yapılanması, politik istikrarsızlıklar, terör, doğal afetler, yakın coğrafyadaki savaşlar, salgın hastalıklar ve Türkiye hakkında uluslararası ortamda oluşturulan olumsuz imaj şeklinde belirtilebilir(Üner ve diğ, 2006: 189).

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile birlikte turistlerin turizm sektörü hakkında detaylı bilgiye kolaylıkla sahip olabilmesi, turizm işletmelerinin pazarlama ve satış konusunda çevresel faktörleri dikkate alarak fırsatları değerlendirmeleri zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır(Kılıç ve Demir;2017: 72). Dünyada tüm ülkelerde turizm pazarının yapısı kendi içinde ortak bazı özelliklere sahip değişik pazar bölümlerinden oluşmaktadır(Harman ve diğ; 2013:270).

Dinamik yapısı ile ülke ekonomilerinin gelişmesi ve kalkınması için önemli bir güç olan turizm, doğrudan ve dolaylı olarak etkilediği pek çok farklı sektör ile birlikte ekonomik canlılığın en önemli aktörlerinden birisidir. Bu nedenle, turizm potansiyeline sahip ülkelerin ilgi, beklenti ve destekleri son yıllarda önemli oranda artmıştır(Akyurt, 2008:206).

Orta doğu Ülkelerinde Türkiye Destinasyonu Seyahat Tercih Nedenleri

Turizm araştırmacılarının cevap bulmaya çalıştıkları soruların en önemlisi “Turistler seyahate neden çıkmaktadır?” sorusudur(Gnoth 1997: 286). Fakat, Ritchie ve Goldner (2009: 249), “turistler seyahate neden çıkmaktadırlar” sorusunun basit bir soru olduğunu ve seyahat motivasyonuna yönelik çalışma yapan araştırmacıların yanıtını araması gereken asıl sorunun “belirli bir grup turist, neden belirli bir seyahat deneyimini yaşamayı tercih etmektedirler?” sorusu olduğunu belirtmektedirler. Seyahat tercih nedenleri, bireylerin belirli bir seyahat/tatil deneyimi yaşamaya yönelten nedenler olarak tanımlanabilir(Harman ve diğ; 2013:271). Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri turistleri açısından destinasyon imajını oluşturan olumlu nedenler; İnanç ve kültür açısından Araplara yakınlık, Avrupa'nın ve Amerika'nın özellikle 11 Eylül sonrası oluşan islamofobik bakış açıları, Türkiye'nin modern Müslüman bir ülke olarak görülmesi, Alışveriş imkanları ve fiyatlardaki uygunluk, Türkiye'nin rol model olarak görülmesi, Arap yatırımcılarının Türkiye'ye ilgi göstermeye başlamasıyla konut satın alan Arap sayısının artması, Türkiye'nin sahip olduğu kültür, tarihi güzellikleri ve doğası (özellikle yeşil alanların bolluğu) şeklinde ifade edilebilir(Tekin ve Demirel: 2018: 20).

Orta doğulu Turistlerin Türkiye Destinasyonu Tercih Nedenlerine Yönelik Alanyazın Taraması

Rekabetin yoğun ortamında değişen yeni demografik, sosyoekonomik ve teknolojik eğilimlerin yanı sıra, turistik “destinasyon”lar da son zamanlarda turizme yön vermektedir(Martin ve Bosque 2008: 263). (Buhalis 2000)'e göre destinasyon; “sunulan mal ve hizmetler ile tatil deneyimlerinin toplamıdır” şeklinde gösterilirken; Coltman (1989)'a göre ise destinasyon “turistler için çekim gücü oluşturacak farklı doğal çekiciliklere sahip yerler” olarak tanımlanmaktadır. Turizm amaçlı seyahate katılanlar destinasyonda bir çok hizmetin birleşiminden oluşan ürünü satın alma eğiliminde oldukları için turizm pazarlama stratejilerinin de bu doğrultuda oluşması gerekmektedir(Buhalis (2000: 98).

Modern pazarlama teorilerine göre en etkili pazarlama yöntemlerinde müşteri memnuniyetine ulaşmak ve bu memnuniyetin sadık bir müşteri altyapısı oluşturmasını sağlamaktır(Yoon ve Uysal 2005). Günümüz pazarlama anlayışlarının temelinde müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının karşılanması ve buna bağlı olarak gelişme ve karlılığa ulaşma hedeflenmiştir(Kotler 2001).

Destinasyon imajı 1970'li ve 1980'li yıllara dayanan araştırmalarla birlikte turizm literatüründeki en önemli çalışma alanlarından biri olarak kabul edilir. Genel olarak, potansiyel ziyaretçiler dahil, insanların sahip oldukları inanç, fikir ve izlenimlerin toplamı destinasyon ile ilgili düşünceler olarak tanımlanmıştır. Son zamanlarda, destinasyon imajı bir yerle ilgili zaman içinde biriken tüm izlenim ve fikirler, inançlar ve duygular olarak tanımlanmıştır. Destinasyon imajının, ziyaret öncesi ve ziyaret sırasında turizmde veya seyahatte karar vermede önemli bir etkisi vardır. Turistler genellikle henüz ziyaret edilmemiş yerler hakkında çok az bilgiye

sahiptir ve bu yerlerin turistleri tarafından çekilen resimlerin varış yerlerinin seçimi üzerinde önemli bir etkisi olabilir. Destinasyon imajı ve nasıl yaratılabileceği, bir varış yerinin konumunun turizm pazarındaki rekabet gücü üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir (Abodeeb ve diğ: 2015: 8).

Destinasyonların yalnızca bireysel niteliklere değil aynı zamanda bütünsel görüntülere de sahip olduğunu vurgulamaktadır (Kışlalı ve diğ: 2016: 71). Destinasyon yönetimi açısından, turistlerin ve potansiyel ziyaretçilerin imajlarının anlaşılması, bir turizm destinasyonunun başarısı için kritik öneme sahiptir (Stylidis ve Cherifi:2017: 63). Destinasyon imajı, gezginlerin karar alma süreçlerinde, özellikle de bir seyahat varış yerinin seçimindeki etkili rolünden dolayı giderek daha çekici bir araştırma alanı olmuştur (Alrawadieh ve diğ: 2018:198). Turizm ve uluslararası pazarlama konusundaki çok sayıda kapsamlı çalışma, destinasyon imajının etkisinin önemini kanıtlamaktadır. Destinasyon imajının doğru bir şekilde değerlendirilmesi, etkili bir pazarlama ve konumlandırma stratejisi tasarlanmanın anahtarıdır (Özretic:2017:277).

Orta Doğulu turistlerin tercih nedenlerine yönelik bu makale kapsamında yapılan yazın taraması sonucunda orta doğulu turistler ve destinasyon imajı konusunda detaylı çalışmalara da rastlanmıştır. Bu çalışmalar; Abodeeb, Wilson ve Moyle (2015:6-21), Kislali, Kawaratzis ve Saren (2016:70-80), Kaur, Chauhan ve Medury (2016:499-524), Selmi ve Dornier (2017:564-569), Stylidis ve Cherifi (2018:55-67), Michael, James ve Michael (2018:36-59), Alrawadieh, Dinçer, Dinçer ve Mammadova (2018:198-212), Ozretic, Presıvic, Krupka, Skare ve Komarac (2018:277-291), Chiu, Zeng, Shao ve Cheng (2016:223-234), Costa, Gomes ve Montenegro (2014:485-490) aittir. Bu çalışmalar aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Abodeeb, Wilson ve Moyle (2015:6-21) Avustralya'nın Altın Kıyısı üzerinde yapılan ampirik araştırmalardan yola çıkarak, hedef görüntünün, teşvik edilmiş bir kaynak arzı açısından, orta doğulu ziyaretçilere daha iyi hitap etmek için nasıl oluşturulduğunu ve üretildiğini keşfetmeyi amaçlayan bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmada iki aşama uygulanmıştır. İlk aşamada orta doğulu ziyaretçiler tarafından algılanan imaj ile yansıtılan altın kıyı imajını karşılaştırmak için web sitelerinin bir analizi gerçekleştirilmiştir. İkinci aşamada, altın kıyının orta doğulu ziyaretçilere doğrudan pazarlamadan sorumlu iki hedef pazarlama kuruluşu profesyonelleri ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katkı olarak, kültürü yalnızca daha fazla turist çekmek için değil aynı zamanda varış yerindeki çeşitli kültürlerin özel ihtiyaçlarını anlamalarına yardımcı olmak için anahtar bölümlenme aracı olarak kullanmanın önemine dair daha ayrıntılı bir çalışma yapılmalı sonucuna ulaşılmıştır.

Kislali, Kawaratzis ve Saren (2016:70-80) Destinasyonun imaj olarak kavramsallaştırılmasına katkıda bulunmayı ve son teknolojik değişimlerin yanı sıra turizmin gözden kaçan sosyo-kültürel yönlerine ışık tutma amaçlı bir çalışma yapılmıştır. Sosyokültürel, politik, tarihsel ve teknolojik etkiler düşünülerek destinasyon imajı oluşumunu kavramsallaştırmak için bir çerçeve geliştirmeye çalışılmıştır. Turizm araştırmalarındaki bilinenlerin aksine, turizm olgusuna daha geniş bir sosyal bilim perspektifinden yaklaşılmıştır. Destinasyon imaj araştırmalarındaki ilerlemeye ışık tutmak için, eleştirel bir literatür taramasının ardından turizm literatüründe iyi bilinen destinasyon imaj oluşum çerçevelerinin değerlendirilmesi takip

edilmiş, bu çalışmaların önemini vurgularken eksiklikleri de incelenmiştir. Araştırmada destinasyon imaj araştırmalarını daha geniş bir sosyo-kültürel bakış açısıyla daha ileri götürmeye yardımcı olan yeni bir destinasyon imaj oluşum çerçevesi sunulmuştur.

Kaur, Chauhan ve Medury (2016:499-524) Yazışma analizini kullanarak mevcut literatürden elde edilen özelliklere dayanarak turistik yerlerin imajını değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada hedefin ölçülmesi ve gösterilmesine yönelik yerli turistler tarafından algılanan turizm destinasyonları olan beş turizm bölgesi; Ooty, Shimla, Manali, Mussoorie ve Abu Dağı seçilmiştir. Destinasyonlardaki katılımcılardan 800 katılımcıdan elde edilen anketlerden oluşan temsili bir örnekleme dayanarak, turistik yerlerin hedef görüntüsünün bir nitelik temelli karşılaştırmalı analizini göstermek için yazışmalar kullanılmıştır. Turistlerden elde edilen bu verilerin değerlendirilmesi sonucunda destinasyonların mevcut konumundan faydalanması veya gerektiğinde kendisini en iyi şekilde konumlandırma fırsatını doğurmuştur.

Selmi ve Dornier (2017:564-569) Tunus'ta turizmin mevcut durumunu devrimden sonra tartışmak ve imajını iyileştirmenin yeni yollarını araştırma üzerine çalışmışlardır. Araştırma turizm krizinin ve Tunus turizmindeki mevcut eğilimlerin literatür taramasına dayanmıştır. Tunus'a gelen uluslararası turizm akışındaki keskin düşüş, Tunus destinasyonunun Avrupa'daki tur operatörleri ve turistler nezdinde imajını iyileştirmeye yönelik yeni bir turizm stratejisi oluşturmasını gerekli kıldığı anlaşılmıştır.

Stylidis ve Cherifi (2018:55-67) Ziyaretçilerin ve turistlerin ziyaret edemedikleri yerler ile ilgili olarak algıladıkları hedef imajın özelliklerinin keşfedilmesi amaçlanmıştır. 42 yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların değerlendirmelerine göre Londra imajının ziyaretçiler ve ziyaretçi olmayanlar arasında farklılıkları gösteren bir takım özellikler belirlenmiştir. Araştırma sonucunda turistik yerlerin pazarlanmasında ve markalaşmasında etkili ve yenilikçi çözümler desteklenmiştir.

Michael, James ve Michael (2018:36-59) Araştırmada Birleşik Arap Emirliklerinden Avustralya'ya gelen yüksek harcama düzeyine sahip turistlerin batı kültürüne sahip ülkesi hakkındaki destinasyon imajının algılanması amaçlanmıştır. Nitel bir metodoloji kullanılarak verilerin analizinde yapılandırılmış kategorizasyon matrisi kullanılmıştır. Değişkenlerin içinde Avustralya'nın heyecan verici, hoş, aile odaklı, eğlenceli, rahat ve dost canlısı değişkenleri tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan Arap turistlerin Avustralya'ya tekrar gelmek için duygularını ifade etmeleri ve çevrelerine tavsiye edici olacakları ortaya çıkmıştır.

Alrawadieh, Dinçer, Dinçer ve Mammadova (2018:198-212) Araştırmada turistlerin hedef deneyimleri hakkında çevrimiçi olarak yaptığı paylaşımları, turistik yerlerin performansını ölçmek ve turistlerin algılarını, davranışlarını ve beklentilerini anlamak için önemli bir bilgi kaynağı olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Turizm tecrübelerinden elde edilen verilere dayanarak, çalışmada İstanbul'un Batı seyahat bloglarında oluşan destinasyon imajı incelenmiştir. Çalışmada Türkiye'deki destinasyon yönetimi organizasyonları için Batılı gezginlerin İstanbul'u bir turizm merkezi olarak nasıl gördükleri hakkında fikir vermesi, ve bu

fikirlerin politika belirleyiciler ve pazarlamacıların stratejilerini tasarlamalarında yardımcı olabilmesi açısından önemli olduğu tespiti oluşmuştur.

Ozretic, Presivic, Krupka, Skare ve Komarac (2018:277-291), Araştırmada bir ülkenin kimliği, kültürü ve değerleri için sevgi yaratma ile ilgili unsurların anlaşılmasını daha da arttırmayı amaçlamıştır. Türkiye'nin genel imajı üzerine keşif araştırmasında ankete dayalı ampirik veriler (838 Hırvat vatandaşından oluşan bir örnek çalışması) Statistica v7; ortalama değerler ve t testi uygulanmıştır. Katılımcıların Türkiye ile ilgili gerçek bilgilerinin seviyesi, anket içerikleri incelenerek analiz edilmiştir.

Chiu, Zeng, Shao ve Cheng (2016:223-234) Çalışmada turizm destinasyonlarındaki memnuniyet düzeyinin turist sadakati üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Veri toplamada Seul şehrindeki popüler turist mekanlarında Çinli turistlerle örnekleme yöntemi kullanılarak anket çalışması yapılmıştır. Bilişsel görüntünün, duygusal görüntü üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu ve hedef görüntünün oluşum sürecini etkilediği anlaşılmıştır. Hem bilişsel hem de duygusal imgeler memnuniyet üzerinde olumlu etkilere sahiptir ve sonuçta memnuniyet, turist sadakatini oluşturmaktadır. Ayrıca, destinasyon imajı ve sadakat arasındaki ilişki, duygusal görüntünün turist sadakati üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bilişsel imaj turist sadakatine doğrudan bir bağlantı göstermemiş olsa da, yazarlar duygusal imaj ve memnuniyetle turist sadakati üzerinde dolaylı bir etkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Costa, Gomes ve Montenegro (2014:485-490) Araştırmada turizm destinasyonları için yapılan çalışmaların içerik analizleri incelenmiştir. Bu konudaki makalelerin ana fikirlerinin özetleri sunulmuştur. Ekonomik ve sosyal oluşumlardan öğrenilecek iyi uygulamaların ve derslerin tanımlanmasına izin verilmesi gerekliliği tespit edilmiştir. Politik karar vericilerin aldığı popüler olmayan önlemlere rağmen, turizm endüstrisinde etki olumlu olmuş ve ana turizm göstergelerinde daha iyi sonuçlar alınmıştır.

Tablo 1. İstanbul'a Ortadoğu'dan Gelen Yabancılar Tüm Milliyetler 2017/2018

S. No	ÜLKE İSMİ	2018 Gelen	2017 Gelen	Değişim %
1	İRAN	158.973	86.914	82,9
2	YEMEN	6.029	2.996	101,2
3	FİLİSTİN	4.572	2.250	103,2
4	IRAK	78.088	47.084	65,8
5	SUUDİ ARABİSTAN	70.342	38.588	82,3
6	BİR. ARAP EMİRLİĞİ.	3.668	2.160	69,8
7	KUVEYT	40.771	27.440	48,6
8	ÜRDÜN	26.884	12.758	110,7
9	LÜBNAN	25.924	13.170	96,8
10	İSRAİL	24.596	11.561	112,7
11	KATAR	21.564	5.893	265,9

12	SURİYE	17.880	12.422	43,9
----	--------	--------	--------	------

Kaynak:turob.com.tr.

Türkiye hem orta doğuda hem de Batı dünyasında birçok ülke tarafından arabulucu olarak kabul edildiği için benzersiz bir pozisyona sahiptir. Bölge için, Türkiye'nin İslami karakteri önemli ve güven vericidir. Orta Doğu'da İslam, çarpık demokratik uygulamalara sahne olan toplumlarda gittikçe daha popüler hale gelmektedir. Bu bağlamda Türkiye, ılımlı İslam politikası güden hükümeti dolayısıyla bölgesel konuları ve hassasiyetleri anlama kapasitesine sahip olarak görülmektedir. Ayrıca orta doğu dünyası çoğunlukla Sünni olduğundan Türkiye'ye İran'dan daha fazla yakınlık hissetmektedir (Aliyev; 2014: 43).

Araştırmanın Amacı

Turizm endüstrisinde turistik ürünün oluşturulma nedeni turistlerin tercihlerine hitap ederek talep oluşmasının sağlanmasıdır. Turizm endüstrisinde yoğun rekabet koşullarında doluluk oranlarını arttırmak isteyen turizm işletmelerinin yöneticilerinin ve tercih edilen destinasyon olmak isteyen turistik arz bileşenlerine sahip coğrafi yerleşim yerlerinin kendilerini, tercih edecek orta doğulu turistlerin tercih nedenlerinin neler olduğunun tespit edilmesi ve pazara sunulan ürünlerin ve geliştirilen pazarlama stratejilerinin hedef pazarların motivasyonlarını şekillendirmeleri gerekmektedir.

Orta Doğulu turist pazarında diğer turist pazarlarda olduğu gibi tercih nedenlerini etkileyen yaş, gelir, meslek, cinsiyet ve eğitim durumları gibi demografik faktörler bulunmaktadır. Dolayısıyla aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

- 1.Yaş faktörü ile orta doğulu turistlerin seyahat tercih nedenleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- 2.Gelir durumları ile orta doğulu turistlerin seyahat tercih nedenleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- 3.Meslek faktörü ile orta doğulu turistlerin seyahat tercih nedenleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- 4.Cinsiyet faktörü ile orta doğulu turistlerin seyahat tercih nedenleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- 5.Eğitim faktörü ile orta doğulu turistlerin seyahat tercih nedenleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmanın Yöntemi

Veri toplama aracının geliştirilmesi amacıyla öncelikle aynı değişkenler üzerinde yapılmış araştırmaları içeren literatür incelenmiştir. Bu bağlamda daha önce ölçümü yapılmış olan benzer değişkenlerin ölçümü için literatürde bulunan mevcut ölçeklerin adaptasyonu yapılmıştır (Duman ve Öztürk:2005:14). Araştırmada veriler daha önce yapılmış çalışmalardan yararlanılarak geliştirilen bir anket formu aracılığı ile toplanmıştır. Anket formunda, orta doğulu turistlerin demografik özellikleri, turizme katılımında tercih nedenlerini belirlemeye yönelik 11 maddeden oluşan bir ölçek kullanılmıştır. Ölçek maddelerinin yanıt kategorileri 5'li

olarak derecelendirilmiştir (1 Hiç Katılmıyorum, 2 Katılmıyorum, 3 Ne katılıyor Ne katılmıyorum, 4 Katılıyorum ve 5 Tamamen Katılıyorum).

Araştırma evrenini, 2018 yılı Mayıs ve Eylül aylarında İstanbul'a orta doğu ülkelerinden gelen turistler oluşturmaktadır. Araştırma evreni olarak İstanbul'a gelen orta doğulu turistlerin tercih edilmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler; Türkiye'nin Tv dizileri ve yürütmenin başında bulunan Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin takip ettiği politik yaklaşımların orta doğu ülkelerinde yarattığı sempatinin ölçülerinin belirlenmesidir. İstanbul'a gelen orta doğulu turistler üzerinde yapılacak bir alan araştırmasının, Türkiye'ye yönelik orta doğulu turist pazarının tercih özelliklerini genel hatları ile yansıtılabileceği varsayımı şeklinde sıralamak mümkündür. Evrenin büyüklüğü tam olarak bilinemediği (İstanbul'a 2017 yılında gelen turist sayısı 10 milyon 840 bin iken, bu rakam içerisinde orta doğulu turistlerin sayısının 2 milyon 630 bine ulaştığı tespit edilmiştir) ve listesine sahip olunamadığı için, tesadüfi örnekleme yöntemi seçilmiştir. Yöntem belirlenirken belirli bir demografik kriter dikkate alınmamıştır.

Geliştirilen anketin ön testi, 1-15 Nisan 2018 tarihleri arasında 40 kişilik orta doğulu turist grubu üzerinde yapılmıştır. Ön testin ardından anket uygulaması, 2018 yılı Mayıs ayında İstanbul'da yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Uygulama dönemi sonunda kullanılabilir 245 ankete ulaşılmıştır. Verilerin analizinde betimleyici istatistiklerin yanı sıra, faktör analizi ve Ki-kare analizi kullanılmıştır. Araştırma zaman kısıtlılığı ve verilerin toplanması aşamasında karşılaşılan çeşitli güçlükler nedeniyle çok geniş bir örneklem üzerinde yapılamamıştır. Daha sonraki çalışmaların daha çok katılımcı ile yapılması faydalı olabilecektir.

Araştırma Bulguları ve Değerlendirme

Bu bölümde çalışmanın amacı ve temel varsayımına göre belirlenen kavramsal modelde yer alan orta doğulu turistlerin turizm talebini etkileyen nedenlerin belirlenmesi amacıyla yönelik olarak gerçekleştirilen güvenilirlik ve faktör analizlerine ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Güvenilirlik, bir ölçekte tüm değişkenlerin birbiri ile tutarlılığını ve iç uyumunu ortaya koyan bir kavramdır. Bu yöntem, ölçekteki soruların varyansları toplamının genel varyansa oranlanması ile bulunur ve 0 ile 1 değerleri arasında değişen bu katsayı Cronbach alfa katsayısı olarak adlandırılır. Ölçek güvenilirliğini düşüren değişkenler varsa ölçekten çıkarma yöntemine başvurulabilir. Cronbach alfa değerinin %60'dan yüksek olması beklenir(Kılıç ve Demir; 2017:90). Araştırmanın Cronbach alfa değeri çok yüksek olmamakla birlikte 0,780 olarak bulunmuştur. Güvenilirlik sonucuna göre araştırma sonuçları güvenilir olarak değerlendirilebilir.

Tablo.2. Güvenirlik Tablosu

Cronbach's Alpha	N of Items
,780	11

Güvenirlik analizinin yapılmasından sonra orta doğulu turistlerin turizm talebini etkileyen nedenlerin faktör yapısının kantitatif olarak doğrulanması amacıyla faktör analizinden

yararlanılmıştır. Faktör analizi, değişkenleri gruplayarak ortak faktörler tanımlama özelliğine sahiptir. Faktör analizinin temel iki amacı bulunmaktadır. Bunlar, değişken sayısını azaltmak ve değişkenler arasındaki ilişkilerden yararlanarak bazı yeni yapılar ortaya çıkarmaktır (Özdamar, 2002: 235). Araştırmada toplanan anket cevapları SPSS for Windows 24.0 programı kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Analiz yöntemleri olarak; Ki-kare analizi kullanılmıştır. Demografik özellikler ve diğer sorulara göre Ki-kare analizi uygulanmıştır.

Anket formunu yanıtlayan katılımcıların demografik özelliklerinin dağılımı Tablo 3'te sunulmuştur. Buna göre, katılımcıların % 53,1'inin kadın, % 46,9'unun erkek olduğu; 20 ve altı yaş grubundan olan katılımcıların % 2,0, 21-40 yaş grubundan olan katılımcıların % 75,5, 41-60 yaş grubu katılımcıların ise % 22,4'lük bir orana sahip olduğu, 61 ve üzeri yaş grubunda katılımcı çıkmadığı anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılanların medeni durumu ve eğitim seviyeleri incelendiğinde, % 40,8'inin evli, % 59,2'sinin bekar olduğu; % 63,3'ünün en az lisans(Master-Doktora) düzeyinde eğitime sahip olduğu belirlenmektedir. Katılımcıların aylık gelirleri ve meslek durumları incelendiğinde, katılımcıların (245 katılımcının) % 63,3'ünün aylık 2000-5000 Dolar arasında bir gelire sahip oldukları, %22,4'ünün 5001-7000 dolar gelirlerinin olduğu, ve % 12,2 öğrenci olduğu, % 22,4'e yakınının ise esnaf olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Demografik Özellik	Frekans	%	Demografik Özellik	Frekans	%
Yaş Grubu(n:245)			Cinsiyet(n:245)		
20 ve Altı	5	2,0	Kadın	130	53,1
21-40	185	75,5	Erkek	115	46,9
41-60	55	22,4			
61 ve üzeri	-	-	Eğitim Düzeyi(n:245)		
Medeni Durum(n:245)			İlköğretim	-	-
Evli	100	40,8	Ortaöğretim	10	4,1
Bekar	145	59,2	Lise	70	28,6
Diğer	-	-	Yüksekokul	10	4,1
Mesleğiniz(n:245)			Üniversite(Master-Doktora)	155	63,3
Esnaf	55	22,4			
İşveren	-	-	Aylık Gelir \$ (n:245)		
Yönetici	10	4,1	1000 ve altı	25	10,2
Memur	35	14,3	2001-5000	155	63,3
Öğrenci	30	12,2	5001-7000	55	22,4
Akademisyen	5	2,0	7001-10000	10	4,1
Diğer	110	44,9	10.001 ve üzeri	-	-

Tablo 4. Katılımcıların Diğer Özelliklerinin Dağılımı

Turizm amaçlı seyahat sayınız(n:245)	Frekans	%	Türkiye'yi Ziyaret Sayınız	Frekans	%
1.seyahat	10	4,1	İlk sefer	70	28,6
2.seyahat	15	6,1	ikinci sefer	45	18,4
3.seyahat	30	12,2	Üçüncü sefer	70	28,6
4.seyahat	45	18,4	Dördüncü sefer	60	24,5
5 ve daha fazla	145	59,2	Türkiye Denince Aklınıza Gelen Kavram/Kavramlar	Evet (n-%)	Hayır (n-%)
			Kültür/Tarih	240/98,0	5/2,0
			Festival/Eğlence	45/18,4	200/81,6
			Mimari	200/81,6	45/18,4
Yararlanılan Seyahat Kaynağı	Evet (n-%)	Hayır (n-%)	Kongre/İş	40/16,3	205/83,7
			Spor	55/22,4	190/77,6
İnternet	205/83,7	40/16,3	Din	210/85,7	35/14,3
Seyahat Acentası	60/24,5	185/75,5	Tv Dizileri	220/89,8	25/10,2
Aile/Arkadaş	35/14,3	210/85,7	Sanat/Müze	100/40,8	145/59,2
TV/Radyo	20/8,2	225/91,8	Sağlık	130/53,1	115/46,9
Gazete/Dergi	15/6,1	230/93,9	Alışveriş/Moda	220/89,8	25/10,2
Diğer	5/2,0	240/98,0	Tatil Ülkesi	240/98,0	5/2,0

Katılımcıların demografik özelliklerine ek olarak turizm amaçlı seyahat sayıları(beş seçenek), Türkiye'yi ziyaret sayıları(beş seçenek), Türkiye'ye tatile gelmeden önce yararlandıkları bilgi kaynakları(Altı seçenek), Türkiye kavram olarak sizde hangisini hatırlatmaktadır(11 seçenek), şeklinde sorular sorulmuş, alınan cevaplar Tablo 3'te gösterilmiştir. Tablo 4'te gösterilen değerlendirmelerde sorulan soruların amacı orta doğu ülkelerinden gelen turistlerin turizm amaçlı seyahat sayılarını, Türkiye'ye kaç kez geldiklerinin tespiti, Türkiye'ye gelirken yararlandıkları kaynakların neler olduğunun belirlenmesi ve Türkiye denince hangi kavram veya kavramların akıllarına geldiğinin tespit edilmesidir. Tablo 4'e göre katılımcıların 4 ve 5'ten fazla turizm amaçlı seyahat edenlerin oranı toplam %77,6 gibi yüksek bir oranda çıkmıştır. Bu oran fazlalığı katılımcıların turizme sürekli katıldıklarını gösterirken araştırma katılımcılarının bilinçli değerlendirmeler yapabilecekleri yönünde değerlendirilebilir.

Tablo 4'e göre ikinci, üçüncü ve dördüncü sefer Türkiye'ye gelenlerin oranı toplam 61,4 gibi bir oranda çıkmıştır. Bu sonuca göre ülkemize gelen Orta doğulu turistlerin büyük çoğunluğu

ülkemizi defalarca tercih etmekte ve tercihini devam ettirmektedir. Türkiye'ye defalarca gelen katılımcıların araştırmaya katılmış olması çalışmanın ana konusu olan tercih nedenlerinin doğru belirlenmesinde faydalı olabilir. Türkiye seyahatlerinde yararlanılan kaynak sorusuna verilen cevap internet seçeneğinin yüzde olarak toplam değeri 83,7 gibi yüksek bir orandadır. Orta Doğulu turistlerin Türkiye tercihlerinde bilgi kaynağı olarak interneti yoğun olarak kullandıkları görülmektedir. Tablo 3'e göre Orta doğu ülkelerinden gelen turistlerin Türkiye denince akıllarına gelen kavram olarak Kültür/Tarih %98,0, Mimari %81,6, Din %85,7, Tv dizileri %89,8, Alışveriş/Moda %89,8 ve Tatil ülkesi % 98,0 çıkmıştır. Sonuçlardan Tv dizilerinin kavramsal olarak etkisinin din kavramının önüne geçmesi beklenmedik bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Faktör analizinin en zor olan yönü faktörlerin isimlendirilmesidir. Bunun yanında faktör yüklerinin istatistiki açıdan sıfırdan (0) farklı olup olmadığının da (istatistiksel açıdan anlamlılık) bilinmesi araştırmanın sıhhati açısından önemlidir. Faktör yükü büyüklüğünün olması gereken Tablo 5'teki gibidir; Tablo 6'da verilen değerlere göre çalışmanın değerlerini gösteren Tablo 5'deki değerlerin 0,5 üzerindeki faktör yüklerinin 100'ün üzerindeki tüm örneklerde istatistiksel açıdan anlamlı olacağı söylenebilir(Bilgiçli ve Zengin:2017:135).

Tablo 5. Faktör Yükü Büyüklüğü Değerleri

Örnek Boyutu (n)	Faktör Yükü
50	0,722
100	0,512
200	0,384
300	0,298
600	0,210
1000	0,162

Motivasyon ölçeklerinden 11 madde için faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi uygulanırken faktör sayısının tespitinde 1'den büyük öz değere olanlar seçilmiştir. Maddelerin faktörlere boyutlanmasında ilgili faktör ile sahip olduğu yük değerine ve bir faktörün en az 3 maddeden oluşmasına dikkat edilmiştir. Faktör analizi sonucunda öz değeri 1'den büyük olan 3 faktör bulunmuştur. 3 Faktör toplam varyansın %58,916'sını açıklamaktadır. Yapılan 11 maddenin analizinde Kaiser-Maier-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği değeri %71,2 olarak bulunmuştur. Bartlett küresellik test değeri 746,872 olarak bulunmuş ve bu değer 0,0001 düzeyinde anlamlı olduğunu söyleyebiliriz. Bu söylem faktör analizine devam etmenin bir sakınca yaratmayacağını öngörmektedir. Bartlett testinin anlamlı sonuç çıkarması konunun uzman yazarları tarafından verilerin çok değişkenli normal bir dağılımdan geldiği şeklinde yorumlanmaktadır.

	Başlangıç Değerleri	Kare Yüklemeleri Toplamları
--	---------------------	-----------------------------

Bileşenler	Toplam	Varyans%	Toplam%	Toplam	Varyans%	Toplam%
1	3,243	29,480	29,480	2,615	23,770	23,770
2	2,022	18,381	47,861	2,024	18,402	42,172
3	1,216	11,054	58,916	1,842	16,744	58,916
4	,958	8,710	67,626			
5	,781	7,102	74,727			
6	,698	6,348	81,075			
7	,595	5,408	86,483			
8	,476	4,323	90,806			
9	,380	3,456	94,262			
10	,346	3,142	97,404			
11	,286	2,596	100,000			

Tablo 6. Toplam Varyans Değerleri-Temel Bileşen Analizi

Faktör yükleri daha sonraki analiz tablolarında istatistiki veriler olarak sunulmuştur. Çalışmada öncelikle temel olarak belirlenen üç faktörün toplam varyans değerinin açıklayıcı özelliğinin yeterli olup olmadığının tespit edilmesidir. Sonuçta anket sorularının yeterliliği ve hedeflenen analizin yapılabileceğinin belirlenmesi hedeflenmektedir.

Tablo 7. Tercih Nedenlerinin Algılanma Düzeyleri

Tercih Faktörleri	(X)Ortalama	(SS)Std.Sapma
Kültür-Tarih	1,0204	,14168
Festival ve Eğlence	1,8163	,38801
mimari	1,1837	,38801
kongre ve iş	1,8367	,37036
spor	1,7755	,41810
Din	1,1429	,35064
Tv dizileri	1,1020	,30332

Sanat-Müze	1,5918	,49250
Sağlık	1,4694	,50008
Alışveriş/Moda	1,1020	,30332
Tatil Ülkesi	1,0204	,14168

Tablo 7’de elde edilen değerler orta doğudan gelen turistlerin tatile çıkma nedenlerindeki değişimi tercih faktörlerine yansıtılmalarının sıralanmasıdır. **Ki-Kare Bağımsızlık Testi:** Ki-kare testi iki değişken grubunu arasında bir ilişkinin olup olmadığını araştırmak veya ikiden fazla değişken grubunun arasında ilişkinin olup olmadığını araştırmak için kullanılabilen bir analiz yöntemidir. Bu testin sonucu anlamlılık seviyesi Asymp. Sig. (2-sided) sütunundaki Pearson Chi Square değerine ait olan anlamlılık seviyesidir. Anlamlı farkın var olduğundan bahsedebilmek için (%5 anlamlılık seviyesi için kritik değer olan) bu değer 0,05’ten küçük olması gerekmektedir(Bilgiçli ve Zengin;2017:151).

Tablo 8. Demografik Faktörler ile Türkiye Tercih Nedenleri İlişkisi Ki-Kare Değerleri

Tercihler	Kültür/Tar	Festival/	mimari	Kongre-	Spor	Din	Tv Dizileri	Sanat-	Sağlık	Alışveriş	Tatil
Yaş Grupları	245,000**	222,794**	252,714**	111,470**	193,619**	397,926**	902,320**	468,223**	502,162**	588,974**	685,353**
Ki-Kare	245,000**	222,794**	252,714**	111,470**	193,619**	397,926**	902,320**	468,223**	502,162**	588,974**	685,353**
Asym.Sig (2-sided)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Cinsiyet	577,000**	164,300**	861,400**	227,650**	346,420**	170,700**	122,180**	967,100**	237,020**	122,180**	577,000**
Ki-Kare	577,000**	164,300**	861,400**	227,650**	346,420**	170,700**	122,180**	967,100**	237,020**	122,180**	577,000**
Asym.Sig (2-sided)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Eğitim Durumu	296,400**	161,030**	980,020**	156,140**	683,500**	950,300**	359,200**	492,730**	328,220**	422,100**	296,400**
Ki-Kare	296,400**	161,030**	980,020**	156,140**	683,500**	950,300**	359,200**	492,730**	328,220**	422,100**	296,400**
Asym.Sig (2-sided)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Mes- leğiniz Ki-Kare	626,400**	437,620**	247,060**	691,270**	846,300**	365,030**	234,200**	335,370**	258,230**	391,290**	119,948**
Asym.Sig (2-sided)	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0
Aylık Ge- lir Ki- Kare	296,120**	569,650**	784,790**	659,680**	603,400**	166,210**	995,700**	323,120**	199,500**	112,370**	296,400**
Asym.Sig (2-sided)	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0	0,00 0
Korelasyon Katsayıları:0,10-0,29=Düşük, 0,30-0,49=Orta Derecede, 0,50-1,00=Yüksek											
**Test istatistikleri ve Korelasyon katsayılarının %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.											

Tablo 8'e göre araştırmamızdaki birinci hipotez olan "yaş faktörü ile tatil tercihi arasında anlamlı bir farklılık vardır"ı test etmek amacıyla yapılan ki kare analiz sonuçlarına göre yaş gruplarının tatil tercihlerinden kültür-tarih tercihinin yansıması değeri (245,000), Festival ve Eğlence tercihinin yansıması değeri (222,794), Mimari tercihinin yansıması değeri (252,714), Kongre ve iş tercihinin yansıması değeri (111,770), spor tercihinin yansıması (193,619), Din tercihinin yansıması (397,926), TV dizileri tercihinin yansıması (902,320), Sanat-Müze tercihinin yansıması (468,223), sağlık tercihinin yansıması değeri (502,162), Alışveriş-Moda tercihinin yansıması değeri (588,974) ve Tatil Ülkesi tercihinin yansıması değeri (685,353) olarak çıktığı için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık söz konusudur. Ki-kare analiz değerlerinin yaş gruplarının tercih nedenleri üzerine etkisine yönelik bulunan değerler %1'lik anlamlılık seviyesinde çıkmıştır. Ayrıca Ki-kare testi anlamlılık seviyesini gösteren Asym.Sign (2-Sided) değerinin $p=0,000$ yani $p<0,005$ çıkması anlamlılığın var olduğunu ispat etmektedir. Bu sonuçla birinci hipotezimiz olan yaş grupları ile Türkiye tatili tercihleri arasında anlamlı bir farklılık vardır sonucu desteklenmektedir.

Demografik değişkenlerden diğer bir önemli değişken cinsiyettir. Örneğin, Maoz (2008: 189), kadınlar ile erkeklerin tercih nedenlerinin değişebileceğini belirtmektedir (Harman ve diğ., 2013:280). Araştırmamızdaki ikinci hipotez olan "cinsiyet faktörü ile tatil tercihi arasında anlamlı bir farklılık vardır"ı test etmek amacıyla yapılan ki kare analiz sonuçlarına göre cinsiyet gruplarının tatil tercihlerinden kültür-tarih tercihinin yansıması değeri (577,000), Festival ve Eğlence tercihinin yansıması değeri (164,300), Mimari tercihinin yansıması değeri (861,400), Kongre ve iş tercihinin yansıması değeri (227,650), spor tercihinin yansıması (346,420), Din tercihinin yansıması (170,700), TV dizileri tercihinin yansıması (122,180), Sanat-Müze tercihinin yansıması (967,100), sağlık tercihinin yansıması değeri (237,020), Alışveriş-Moda tercihinin yansıması değeri (122,180) ve Tatil Ülkesi tercihinin yansıması değeri (577,100) olarak çıktığı

için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık söz konusudur. Ki-kare analiz değerlerinin cinsiyet gruplarının tercih nedenleri üzerine etkisine yönelik bulunan değerler %1’lik anlamlılık seviyesinde çıkmıştır. Ayrıca Ki-kare testi anlamlılık seviyesini gösteren Asym.Sign (2-Sided) değerinin $p=0,000$ yani $p<0,005$ çıkması anlamlılığın var olduğunu ispat etmektedir. Bu sonuçla ikinci hipotezimiz olan cinsiyet grupları ile Türkiye tatili tercihi arasında anlamlı bir farklılık vardır sonucu desteklenmektedir.

Araştırmamızdaki üçüncü hipotez olan “eğitim durumu faktörü ile tatil tercihi arasında anlamlı bir farklılık vardır”ı test etmek amacıyla yapılan ki kare analiz sonuçlarına göre eğitim durumunun tatil tercihlerinden kültür-tarih tercihinin yansımaları değeri (296,400), Festival ve Eğlence tercihinin yansımaları değeri (161,030), Mimari tercihinin yansımaları değeri (980,020), Kongre ve iş tercihinin yansımaları değeri (156,140), spor tercihinin yansımaları (683,500), Din tercihinin yansımaları (950,300), TV dizileri tercihinin yansımaları (359,200), Sanat-Müze tercihinin yansımaları (492,730), sağlık tercihinin yansımaları değeri (328,220), Alışveriş-Moda tercihinin yansımaları değeri (422,100) ve Tatil Ülkesi tercihinin yansımaları değeri (296,400) olarak çıktığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur. Ki-kare analiz değerlerinin eğitim durumunun tercih nedenleri üzerine etkisine yönelik bulunan değerler %1’lik anlamlılık seviyesinde çıkmıştır. Ayrıca Ki-kare testi anlamlılık seviyesini gösteren Asym.Sign (2-Sided) değerinin $p=0,000$ yani $p<0,005$ çıkması anlamlılığın var olduğunu ispat etmektedir. Bu sonuçla üçüncü hipotezimiz olan eğitim durumu ile Türkiye tatili tercihi arasında anlamlı bir farklılık vardır sonucu desteklenmektedir.

Tablo 8’e göre araştırmamızdaki dördüncü hipotez olan “meslek faktörü ile tatil tercihi arasında anlamlı bir farklılık vardır”ı test etmek amacıyla yapılan ki kare analiz sonuçlarına göre meslek durumunun tatil tercihlerinden kültür-tarih tercihinin yansımaları değeri (626,490), Festival ve Eğlence tercihinin yansımaları değeri (437,620), Mimari tercihinin yansımaları değeri (247,060), Kongre ve iş tercihinin yansımaları değeri (691,270), spor tercihinin yansımaları (846,300), Din tercihinin yansımaları (365,030), TV dizileri tercihinin yansımaları (234,200), Sanat-Müze tercihinin yansımaları (335,370), sağlık tercihinin yansımaları değeri (258,230), Alışveriş-Moda tercihinin yansımaları değeri (391,230) ve Tatil Ülkesi tercihinin yansımaları değeri (119,948) olarak çıktığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur. Ki-kare analiz değerlerinin meslek gruplarının tercih nedenleri üzerine etkisine yönelik bulunan değerler %1’lik anlamlılık seviyesinde çıkmıştır. Ayrıca Ki-kare testi anlamlılık seviyesini gösteren Asym.Sign (2-Sided) değerinin $p=0,000$ yani $p<0,005$ çıkması anlamlılığın var olduğunu ispat etmektedir. Bu sonuçla dördüncü hipotezimiz olan meslek grupları ile Türkiye tatili tercihi arasında anlamlı bir farklılık vardır sonucu desteklenmektedir.

Tablo 8’e göre araştırmamızdaki beşinci hipotez olan “aylık gelir faktörü ile tatil tercihi arasında anlamlı bir farklılık vardır”ı test etmek amacıyla yapılan ki kare analiz sonuçlarına göre aylık gelir durumunun tatil tercihlerinden kültür-tarih tercihinin yansımaları değeri (296,120), Festival ve Eğlence tercihinin yansımaları değeri (569,650), Mimari tercihinin yansımaları değeri (784,790), Kongre ve iş tercihinin yansımaları değeri (659,680), spor tercihinin yansımaları (603,400), Din tercihinin yansımaları (166,210), TV dizileri tercihinin yansımaları (995,700), Sanat-Müze tercihinin yansımaları (323,100), sağlık tercihinin yansımaları değeri

(199,500), Alışveriş-Moda tercihinin yansıması değeri (112,370) ve Tatil Ülkesi tercihinin yansıması değeri (296,400) olarak çıktığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur. Ki-kare analiz değerlerinin aylık gelirin tercih nedenleri üzerine etkisine yönelik bulunan değerler %1'lik anlamlılık seviyesinde çıkmıştır. Ayrıca Ki-kare testi anlamlılık seviyesini gösteren Asym.Sign (2-Sided) değerinin $p=0,000$ yani $p<0,005$ çıkması anlamlılığın var olduğunu ispat etmektedir. Bu sonuçla beşinci hipotezimiz olan aylık gelir ile Türkiye tatili tercihi arasında anlamlı bir farklılık vardır sonucu desteklenmektedir.

Sonuç

Son on yılda internet teknolojisinin göze çarpan gelişimi nedeniyle dünya genelinde elektronik ticaret önemli ölçüde gelişmiştir. İnternet teknolojisi çeşitli web sitesi hizmetleri sağlamada giderek büyüyen bir araç haline gelmiştir. Müşteriler, ürünlerin özelliklerini, fiyat ve işlevselliğini çevrimiçi olarak araştırmaktadır(Moslehpour ve diğ; 2018: 2). Dünyada bilişim teknolojilerine dayalı önemli bir dönüşüm yaşanırken, turistlerin sürekli değişen istek ve beklentileri, turizm sektörünün pazarlama ve üretim yapısını da değiştirmektedir. Bu ortamda turizm sektöründen katkı beklentisi olan turizm destinasyonlarının dikkate alınması gereken en önemli hususlardan biri, değişen tüketici istek ve beklentilerini karşılamaya yönelik mal ve hizmet üretimi yapılarak, pazarlanabilmesinin sağlanmasıdır. Turizm bölgelerinin pazarlanmasında turistlerin çekicilik değerlerine sahip olunması önemli bir unsurdur(Akyurt, 2008: 206).

Türkiye Orta doğu ülkelerinden yoğun bir turist talebi ile karşılaşmasına rağmen bu talebin özelliklerinin incelenmesi ve yönlendirilmesi ile arz unsurlarının cevap verebilme yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yeterli değildir. Orta doğu turist pazarından yeterli payı alabilmek ve sağlıklı veriler oluşturmak için turizm alan yazınında çalışmaların artması ve boşluğun doldurulması gereklidir. Yapılan alan araştırmasından elde edilen bulgulara göre, Orta doğulu turistlerin seyahat tercih nedenleri yaş, cinsiyet, eğitim, gelir, medeni durum gibi değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

Çalışmadan elde edilen verilere göre Türkiye'yi ziyarete gelen Orta doğu ülkeleri çıkışlı turistlerin demografik özelliklerinin tercih nedenlerine yansıması testlerinin sonucunda 21 yaş üzeri turistlerin %98, %60'a yakın bekar turistlerin, Yükseköğretim alan turistlerin %63 gibi bir oranda olduğu, aylık gelir seviyesinin 2000-7000 dolar(bu sonuç turizm talebinin kullanılabilir gelir desteği özelliğini göstermektedir) arası turistlerin olduğu görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin sadık turistler oldukları çok sayıda(2'den fazla toplam %71) seyahat etmelerinden anlaşılabilir. Araştırmaya katılan turistlerin turizm bilinçli defalarca seyahate katılan ziyaretçiler olduğu 2'den fazla seyahate katılanların oranının %97 gibi bir oranda çıkmasından anlaşılabilir. Dünyada değişen teknoloji ile birlikte turizm katılımcılarının tatil satın almalarında interneti yoğun olarak kullandıkları %84 gibi bir oran çıkmasından anlaşılabilir. Turistlerin Türkiye tercihlerinde çıkan sonuçlara göre din, kültürel ve tarihi bağlar, alışveriş-moda, tv dizileri, sağlık ve tatil ülkesi olarak olumlu imaj oluşturmasının etkili olduğu söylenebilir.

Yerel mutfak ve yemek mekanları, oteller ve restoranlar, ünlü el sanatları ve park yerleri, gidilecek yerlerin konumu üzerinde güçlü etkiye sahiptir. Altyapı, konaklama, hijyen ve güvenlik vb. gibi özelliklerin hedef destinasyonun reklamında daha iyi konumlandırılması için tanıtımda vurgulanabilir. Fiyat, güvenlik sorunları, ulaşım ve altyapının destinasyon seçiminde önemli olduğunu ortaya koyarak destinasyon seçim ve ziyaretlerin sıklığını etkilemektedir(Kaur ve diğ; 2016:519). Destinasyon pazarlaması ve reklamı aşamasında Orta doğudan gelen turistlerin bu yönlü taleplerine cevap verebilecek alt yapı ve üst yapı tesislerinin oluşturulması ve organize edilmesi gereklidir. Destinasyon düzeyinde Orta doğu kökenli turist pazarına yönelik yürütülecek çalışmalarda, Türkiye'deki farklı kültürel zenginlikleri yansıtan yerel yiyecek içecek unsurlarına ve Türkiye'de yaşanabilecek farklı deneyimlere vurgu yapılması faydalı olabilir.

Destinasyonlarda turist sadakati, hedef pazarlamacılar için en kritik yönlerden biridir, çünkü mevcut turistleri elde tutmak yenilerini çekmekten daha çok arzu edilir ve daha az maliyetlidir. Sadakat düzeyi yüksek olan turistler, birçok turist varış yeri için önemli bir pazar payını temsil eder, çünkü bir varış noktasında ilk kez ziyaret etmektense daha sık gelmek daha muhtemeldir; Ayrıca, sadık ziyaretçiler, ilk kez gelen ziyaretçilere kıyasla pazarlama maliyetlerini düşürebilir(Chiu; 2015:225). Turizm sektörünün Türkiye ekonomisinde oluşturduğu olumlu katkılarının farkına varılması, orta doğu turist potansiyelinin son dönemde dünyada yükselişe geçmesiyle, Türkiye'nin orta doğu turistler için tercih edilen bir turizm destinasyonu merkezi haline gelmeye başlaması, Türkiye turizm otoriteleri tarafından orta doğu turizminin önemi veriler ışığında analiz edilmektedir(Tekin ve Demirel;2018: 26). Turizm sektörüne önemli yatırımlar yaparak beklentiler oluşturan Türkiye olarak orta doğu pazarından gelen talebin sadık bir talep haline getirilmesi için yapılan çalışmaların devam ettirilmesi ve artırılması gerekliliği önemlidir.

Orta doğulu turistlerin önemli bir kısmı yakın çevresindeki turizm faaliyetlerine katılma isteği göstermektedir. Yurtdışına çıkan orta doğulu turistler kültürel turizm hareketlerine katılarak, Avrupa'da kültür turizmi ve alışveriş alanında önemli bir turistik arz potansiyeline sahip ülkeleri tercih etmektedirler. Türkiye'nin yapması gereken Ortadoğu turistlerinin analizlerinin iyi yapılması, katıldıkları turizm çeşitlerine uygun yatırım ve arz oluşumlarının gerçekleştirilmesidir. Türkiye'nin tanıtım, reklam ve imaj algısı oluşturmada olumlu algılanacak çalışmaların yürütülmesi sağlanmalıdır(Bilgiçli ve Yıldızgan:2018:13).

Türkiye dünya turizm örgütü verilerine göre trilyon doları aşan ve sürekli artan dünya turizm gelirlerinden aldığı payı arttırmak durumundadır. Turizm sektörü yapı olarak içsel ve dışsal faktörlerin etkisi altında olduğu için, olağanüstü durumlarda uygulanabilecek ve çok sayıda olasılığı dikkate alan acil müdahale planları hazırlanabilir. Sektör temsilcileri ile politika yapımcılarının sağlıklı işbirliği yapmaları, turizme yönelik yapısal nitelikte düzenleme ve reformların istikrarlı bir şekilde devam etmesi, verimlilik artırıcı yeniliklerin hayata geçirilebilmesi, turizm hizmetlerinin çeşitlendirilerek, kış, sağlık, doğa vb. alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi, günün koşullarına uygun olarak turizm politikalarının güncellenmesi halinde, Türkiye, dünya turizminde konumunu daha üst sıralara taşıyacak, aldığı payı arttırma imkanı bulabilecek tedbirleri almak durumundadır(Aydın ve diğ:2015: 167-168).

Araştırma sonucunda daha sonra yapılacak çalışmalarda öneri olabilecek tecrübelerin aktarımı şöyle yapılabilir; Daha sonraki çalışmalarda veriler, İstanbul'un dışında başka bir destinasyon ya da destinasyonlardan toplanabilir. Ayrıca araştırmanın süre olarak 2018 yılında sadece birkaç aylık sürede yapılmasının eksik değerlendirmelere yol açabileceği düşüncesiyle, daha sonraki çalışmalarda doğru profil ve tercih nedenlerini belirleyebilmek için veri toplama çalışmalarının tüm yılı kapsayacak şekilde yapılması daha doğru olabilir. Ayrıca farklı destinasyonlardaki toplanan verilere göre daha sonraki çalışmalarda yıl olarak kıyaslama ve değişimler (Olumlu-Olumsuz) tespit edilebilir. Araştırma yapılan turist kitlesinin Türkiye'ye tatile gelmeden önce oluşturdukları destinasyon imajı ile geldikten sonra tatil bitimindeki düşüncelerinin kıyaslanmasını sağlayacak çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça:

- Akyurt Hakan, (2008), "Turizm Bölgesine Yönelik Talebi Etkileyen Faktörlerden İmaj ve Çeşme Örneği", T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Alp Timur.
- Anar Aliyev, (2014), Türkiye İmajının Turizm Talebine Etkisi: Arap Ülkelerinden Gelen Turistler Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi Turizm İşletmeciliği Eğitim Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Danışman: Prof. Dr. Kurban Ünlüönen.
- Anupriya Kaur, Abhilasha Chauhan, Yajulu Medury, (2016) "Destination image of Indian tourism destinations: An evaluation using correspondence analysis", Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics, Vol. 28 Issue: 3, pp.499-524, <https://doi.org/10.1108/APJML-05-2015-0074>, Emerald Group Publishing Limited.
- Aydın Ahmet, Darıcı Burak ve Taşçı Mehmet Hacı, (2015), "Uluslararası Turizm Talebini Etkileyen Ekonomik Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 45, Ocak-Haziran 2015 ss. 143-177.
- Bilgiçli İsmail ve Yıldırğan Recep, 2018, Arap Kökenli Turistlerin Talep Profiline Yönelik Bir Araştırma; Sakarya Örneği, 4. Uluslararası Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Sempozyumu, Alanya-Antalya, 3-4-5 Mayıs 2018.
- Bilgiçli İsmail ve Zengin Burhanettin, (2017), Motivasyon Araçlarının Algılanmasında Tatile Çıkmanın Etkisi; Sakarya'da İşveren ve Yöneticiler Üzerine Bir Araştırma, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Danışman Doç.Dr. Burhanettin Zengin
- Buhalis Dimitrios,(2000) "The Competitive Destination Marketing the competitive destination of the future", Tourism Management, 21 (1). pp. 97-116. <http://epubs.surrey.ac.uk>
- Coltman, M. M. (1989). Tourism Marketing. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Jorge Costa, João Gomes, Mónica Montenegro, (2014) "Conclusion: The context of economic crisis and the image of tourist destinations – challenges and lessons learned", Worldwide Hospitality and Tourism Themes, Vol. 6 Issue: 5, pp.485-490, <https://doi.org/10.1108/WHATT-09-2014-0034>
- Dimitrios Stylidis, Barbora Cherifi, (2018) "Characteristics of destination image: visitors and non-visitors' images of London", Tourism Review, Vol. 73 Issue: 1, pp.55-67,

- <https://doi.org/10.1108/TR-05-2017-0090>, vol. 73 no. 1, 2018, pp. 55-67, © emerald publishing limited, issn 1660-5373 j tourism review j p
- Duman Teoman ve Öztürk Bülent A, (2005), “Yerli Turistlerin Destinasyonu ve Tekrar Ziyaret Niyetleri ile İlgili Algılamaları Üzerine Bir Araştırma”*Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 16, Sayı:1, Bahar 9-23.
- Durdana Ozretic-Dosen, Jozo Previsic, Zoran Krupka, Vatroslav Skare, Tanja Komarac, (2018) "The role of familiarity in the assessment of Turkey's country/destination image: going beyond soap operas", *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, Vol. 12 Issue: 3, pp.277-291, <https://doi.org/10.1108/IJCTHR-06-2017-0066>.
- Emir Oktay ve Durmaz Gülay,(2009), “Afyonkarahisar’ın Termal turizm İmajı Üzerine Bir Araştırma”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, Bahar: 25-32, 2009
- Gnoth, Juergen.(1997) “Tourism Motivation and Expectation Formation”, *Annals Of Tourism Research*, 24, 2, 283-304.
- Goldner, Charles; Ritchie, Brent. (2009) *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*, Wiley Science,
- Harman Serhat, Çakıcı Celil A, Akatay Ayten, (2013), “İstanbul’a Gelen Sırt çantalı Turistlerin Seyahat Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma” *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Economic Research) ISSN: 1303 – 8370 / Nisan 2013 / Yıl: 13 / Sayı: 25*
- Jamila Abodeeb, Erica Wilson, Brent Moyle, (2015) "Shaping destination image and identity: insights for Arab tourism at the Gold Coast, Australia", *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, Vol. 9 Issue: 1, pp.6-21, <https://doi.org/10.1108/IJCTHR-06-2014-0051>, international journal of culture, tourism and hospitality research VOL. 9 NO. 1 2015, pp. 6-21, © Emerald Group Publishing Limited, ISSN 1750-6182
- Kervankıran İsmail ve Özdemir Mehmet Ali, (2013), *Turizm Yönüyle Gelişmekte Olan Afyonkarahisar İlinde Turist Algısı Üzerine Bir Araştırma*, *Marmara coğrafya Dergisi* sayı: 27, OCAK - 2013, S. 117-142 İstanbul – ISSN:1303-2429 copyright ©2013 <http://www.marmaracografya.com>
- Kılıç Sabiha ve Demir Semra, (2017), “Turizm Pazarlamasında Yerli Turistlerin Turizm Talebini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Sinop İli Örneği” *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi - Yıl 10, Sayı 1, Haziran 2017, s:71-98*, doi: <http://dx.doi.org/10.17218/hititsosbil.330887>
- Hidayet Kislali, Mihalis Kavartzis, Michael Saren, (2016) "Rethinking destination image formation", *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, Vol. 10 Issue: 1, pp.70-80, <https://doi.org/10.1108/IJCTHR-05-2015-0050>, international journal of culture, tourism and hospitality research vol. 10 no. 1 2016, pp. 70-80, © Emerald Group Publishing Limited, ISSN 1750-6182 DOI 10.1108/IJCTHR-05-2015-0050.
- Kotler, Philip, (1994). *Marketing Management. Marketing Management Millenium Edition, Tenth Edition*, University of Phoenix, s:1-718, <https://www.perspectiva.md/ro/files/biblioteca>
- Maoz, Darya. (2008). *The backpacking journey of Israeli women in mid-life. (ss.188-198). İçinde, K.Hannam and I. Ateljevic (Eds) Backpacker Tourism: Concepts and Profiles, Clevedon, UK: Channel View Publications.*

- Martin, Hector San. ve Bosque, Ignacio., A. Rodriguez. (2008). Exploring The Cognitive-Affective Nature of destination Image and The Role of Psychological Factors in Its Formation, *Tourism Management*, 29(2): 263.
- Moslehpour, M., Pham, K.V., Wong, W.K., & Bilgiçli, İ. (2018). E-Purchase intention of Taiwanese consumers: Sustainable mediation of perceived usefulness and perceived ease of use. *Sustainability*, 10(1), 1-17.
- Noela Michael, Reynold James, Ian Michael, (2018) "Australia's cognitive, affective and conative destination image: an Emirati tourist perspective", *Journal of Islamic Marketing*, Vol. 9 Issue: 1, pp.36-59, <https://doi.org/10.1108/JIMA-06-2016-0056>, *Journal of Islamic Marketing* Vol. 9 No. 1, 2018 pp. 36-59
- Noureddine Selmi, Raphaël Dornier, (2017) "Perspectives on the destination image of Tunisia", *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, Vol. 9 Issue: 5, pp.564-569, <https://doi.org/10.1108/WHATT-07-2017-0037>, *Worldwide Hospitality and Tourism Themes* Vol. 9 No. 5, 2017 pp. 564-569
- Özdamar Kazım. (2002), *Paket Programlar ile İstatiksel Veri Analizi*, Kaan Kitabevi, Eskişehir.
- Sipahi, B, Yurtkoru S. ve Çinko M. 2006). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*, İstanbul: Beta Basım.
- Tekeli, Hasan, (2001). *Turizm Pazarlaması ve Planlanması*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tekin Erol ve Demirel Koray Selim,(2018), *Kastamonu İlinin Arap Turizm Potansiyeli Üzerine Bir SWOT Analizi*, Temmuz-2018 Cilt:3 No:1 Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi
- Üner Mithat M, Güçer Evren ve Taşçı Aslı, (2006), "Türkiye Turizminde Yükselen Destinasyon Olarak İstanbul Şehrinin İmajı", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, Güz: 189-201, 2006.
- Weisheng Chiu, Shiheng Zeng, Philip Shao-Tung Cheng, (2016) "The influence of destination image and tourist satisfaction on tourist loyalty: a case study of Chinese tourists in Korea", *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, Vol. 10 Issue: 2, pp.223-234, <https://doi.org/10.1108/IJCTHR-07-2015-0080>
- Yoon, Y. ve Uysal, M. (2005), "An Examination of the Effects of Motivation and Satisfaction on Destination Loyalty: A Structural Model", *Tourism Management*, 26 (2005) 45–56, DOI: 10.1016/j.tourman.2003.08.016, Elsevier, <https://www.researchgate.net/publication/222395875>
- Zaid Alrawadieh, Mithat Zeki Dincer, Fusun Istanbulu Dincer, Parvin Mammadova, (2018) "Understanding destination image from the perspective of Western travel bloggers: the case of Istanbul", *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, Vol. 12 Issue: 2, pp.198-212, <https://doi.org/10.1108/IJCTHR-12-2017-0124>
<https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876:E:T:16.01.2019>.

TÜRKİYE İŞ KURUMUNUN TURİSTİK İSTİHDAMDAKİ YERİ VE ÖNEMİ; İSTANBUL ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi. İsmail BİLGİÇLİ

Mehmet ÇOLAKSEL

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Özet

Turizm işletmelerinin hizmet sektöründe faaliyet göstermesi bu işletmelerde çalışan personelin müşteri ile birebir iletişim kurması ve kendi inisiyatiflerini kullanması işletmenin uzun vadede geleceğini belirleyici unsurlar arasında yer alacaktır. Araştırmanın amacı, turizm işletmelerinde çeşitli düzeylerde ortaya çıkan personel gereksiniminin hangi kaynaklardan, ne şekilde sağlandığını belirlemek, personel seçme aşamasında hangi yöntemlerin uygulandığını ve ne tür bir personel seçme sürecinin izlendiğini saptamak ve araştırma yapılan işletmeler bazında bu sürecin etkin bir şekilde yerine getirilip getirilmediğini değerlendirerek farklılıkları ortaya koymaya çalışmaktır. Bu çalışmada personel ihtiyacının planlanması ve tedariki ele alınıp incelendikten sonra turizm işletmelerinin iş kurumundan destek almada iyileştirme ve sektörle işbirliğinin güçlendirilmesi açısından değerlendirmek için anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak İş kurumunun istihdam yaratıcı, istihdam sağlayıcı ve arttırıcı konularda, aktif rol alabilmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Turizm işletmelerinin personel seçiminde iş kurumu gibi işin profesyonel birimlerine ilgi göstermek yerine kendilerince uygun buldukları alandan personel bulma, seçme ve yerleştirme uygulamalarından kaçınmaları ve insan kaynakları çalışmalarına yönelik araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin teşvik edilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: İstihdam, Türkiye İş Kurumu, Turistik işletmeler, İstanbul

Giriş

Türkiye İş Kurumunun Kuruluşu

Türkiye iş kurumunun kurulmasında istihdamın korunması, yaygınlaştırılması ve işsizliğin önlenmesi amaçlanırken çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığına bağlı ilgili kuruluş olarak 25.06.2003 tarih ve 25159 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4904 sayılı kanun ile kurulmuştur. Kurumun kısaltılmış adı İŞ-KUR’dur. İş dünyasının en önemli sorunlarından olan istihdam ile ilgili gelişmeleri izleyebilmek için bu alanda faaliyet gösterecek güçlü bir kuruma ihtiyaç duyulduğundan, 4 Ekim 2000 tarihinde yayınlanan 617 sayılı Kanun Hükmünde Kararname(KHK) ile iş ve işçi bulma kurumu adıyla çalışan kuruluş kapatılarak, İş-kur (Türkiye İş Kurumu) kurulmuştur.

Türkiye İş Kurumunun Kuruluş Amacı ve Gelişimi

Kurumun kendisine verilen görevlerin bir gereği olarak yıldan yıla büyük bir aşama gösteren

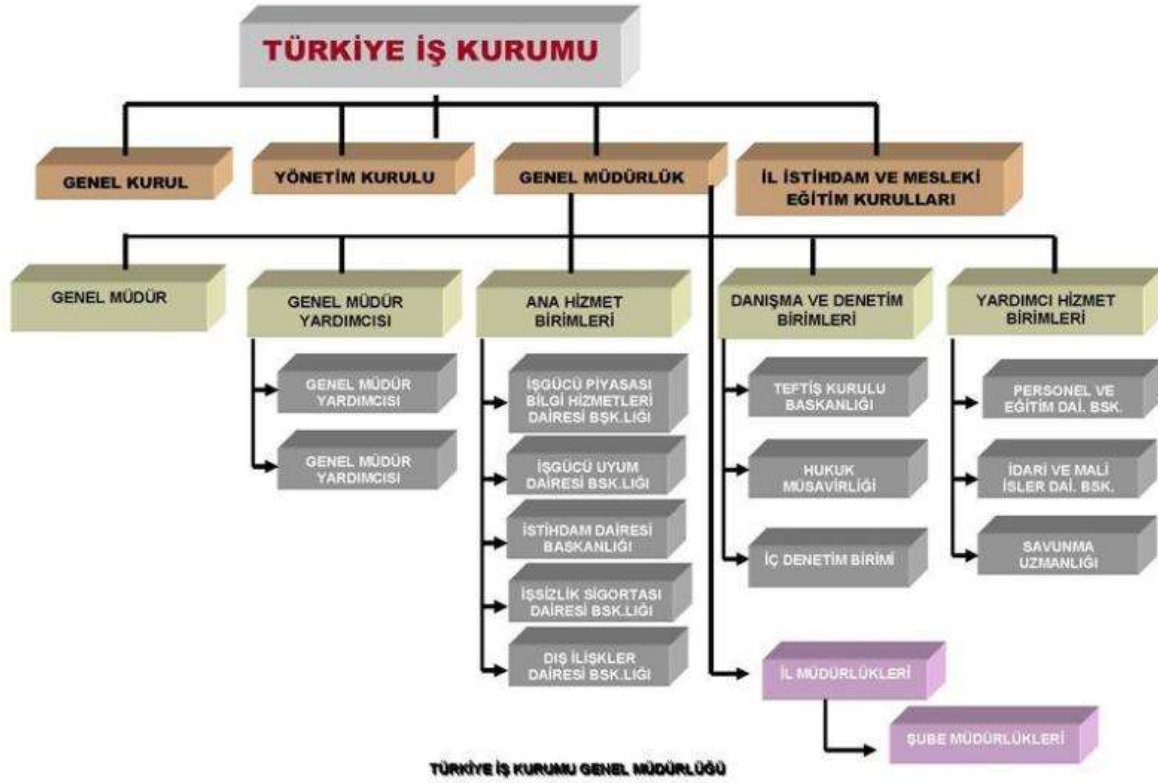
ve 1966 yılına kadar her ilde bir şube açılması işlemini tamamlamış, bunun yanında sanayi ve iş gücü yönünden önem gösteren bazı ilçelerde büro açmıştır. İş kurumu, çalışma bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösterirken 1978 yılında yeniden yapısal bir değişikliğe girerek, genel müdürlük bünyesinde mevcut birimlere ilaveten 5 daire başkanlığı ile 23 şube müdürlüğü oluşturulmuştur. Ayrıca hizmetlerin daha seri ve etkili bir biçimde yürütülmesi maksadıyla 12 il merkezinde, Adana, Ankara, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Konya, Malatya, Sakarya, Samsun ve Trabzon'da bölge müdürlükleri kurulmuştur (Kolu, 2006; 12).

Türkiye İş Kurumunun Görev ve Yetkileri

Türkiye iş kurumunun kanunla belirtilen sınırlar içerisinde yapmakla yükümlü olduğu görev ve yetkileri aşağıdaki gibidir;

- Türkiye'nin istihdam politikalarının oluşturularak, istihdam konusunda gelişmeleri takip etmek ve işsizlik sigortası ile işsizliğin önlenmesi konusunda faaliyetlerde bulunmak.
- Ulusal İşgücü piyasasında oluşan verilerin, derlenerek, analiz edilmesi, yorumlanması ve yayınlanması, işgücü piyasasına ilişkin işgücü arzı ve talebi oranlarının belirlenerek işgücü ihtiyaç analizlerini yapmak.
- İşgücü piyasasında oluşan iş ve mesleklerin analizlerini yaparak, danışmanlık hizmetleri vermek, istihdamın artırılmasına yönelik mesleki eğitim ve işgücü yetiştirme ve uyum programlarına yönelik eğitim seminerleri düzenlemek.
- Kanun ile kuruma verilen özel istihdam bürolarına ilişkin görevleri yerine getirmek. İşçi istihdamı konusunda güçlük çekilen iş kollarında yasal olarak istihdam edilmesi zorunlu olan işgücünün temin edilmesinde aracılık yapmak. İşçi arama ve iş arama konularında düzenli çalışmaların yürütülmesi ile ilgili olarak gerekli çalışma ve düzenlemeleri yapmak. Yurtdışı işçi çalıştırılması konusunda aracılık yaparak iş akitlerinin gerçekleştirilmesinde katkıda bulunmak.
- Piyasa şartlarının oluşması durumunda kurumun faaliyet alanını ilgilendiren konularda gerçekleştirilen ihalelere katılarak ulusal ve uluslararası düzeyde ilgili kurum ve kuruluşlar düzeyinde danışmanlık ve eğitimler vermek için gerekenlerin yapılması.
- Gerek dünya işgücü piyasası gerekse yakın coğrafyalarda oluşan piyasaların işgücü, istihdam ve çalışma ortamlarının incelenmesi sonucu alınan kararların ülke olarak taraf olunan anlaşmalara göre olan uygulamaların kararlarını almak ve hayata geçirmek.

Türkiye İş Kurumunun Organizasyon Şeması

Kaynak: www.iskur.gov.tr

Kavramsal Açıdan İstihdam

Bir ekonomik kavram olarak istihdamı (employment) üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla çalışması ya da çalıştırılması olarak özlü bir şekilde tanımlanabilmektedir. Bir ülkenin ürettiği toplam mal ve hizmet miktarı yani milli geliri ile o ülkenin işe koşup çalıştırabildiği üretim faktörleri sayısı arasında aynı yönlü bir ilişki vardır. Klasik ve neo klasik iktisatçılara göre ekonomide kendiliğinden işleyen otomatik bir mekanizma vardır. Bu mekanizma ile tüm üretim faktörlerinin kullanıldığı bir düzeyde ekonomi dengeye gelecektir (Boz, 2006: 33).

İstihdam Türleri

İstihdam kavramı incelendiğinde genel anlamda belirlenen istihdam türleri ile karşılaşılmaktadır. Ekonomide bilimsel olarak kabul görmüş istihdam türleri aşağıdaki gibidir;

Tam İstihdam

Eğer bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü çalışıyor ve üretime katılıyorsa, biz bu ekonominin tam istihdam durumunda olduğunu ya da tam istihdama ulaştığını söylüyoruz. Tam istihdamın gerçekleşmiş olduğu bir ekonomide, mevcut çalışma şartlarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm emek sahipleri iş bulabildiği gibi, ülkenin mevcut sermaye malları stoku ve tabiat faktörü de tamamen üretime katılmış durumdadır (Altay, Kurtaslan, 2008: 117).

Eksik İstihdam

Eğer bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinden sadece bir kısmı üretime katılıyorsa, o ekonominin eksik istihdam durumunda bulunduğunu söyleyebiliriz. Eksik istihdamda üretim faktörlerinden bir kısmı üretime katılmaktadır. Kimi işçiler mevcut çalışma şartları ve cari ücret düzeyinde çalışmak istediği halde iş bulamamaktadır, kimi sermaye mallar ve tabiat faktörü boşa beklemektedir. Bunun doğal sonucu olarak da ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarı, üretilmesi mümkün olanın altında kalmaktadır. Boşa bulunan bu faktörlerin de üretime katılmaları sağlanabilirse ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarı, yani reel milli gelir artacaktır (Karalar, 2003: 127).

Aşırı İstihdam

Bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinin tümü çalıştığı halde üretilen mal ve hizmet miktarı toplam talebi karşılamıyorsa bu durumda aşırı istihdamdan bahsedilir. Aşırı istihdam durumunda girişimciler mevcut talebi karşılamak için kapasitelerinin üstünde ve koşullar el veriyorsa vardiya yöntemiyle çalışarak daha fazla mal ve hizmet üretecekler, bunun içinde daha fazla üretim faktörü talep edeceklerdir. Ancak üretim faktörlerinin sınırsız bir şekilde artırma olanağı yoktur. Ülke içersinden giderilemeyen faktör talebi dış ülkelere sağlanacak emek ve sermaye faktörleri ile karşılanmaya çalışılacaktır. Böyle bir ekonomide enflasyonist baskıların ortaya çıkması büyük bir olasılıktır. Çünkü toplam talebin, toplam arzdan (yani üretilen toplam mal ve hizmet miktarından) fazla olması fiyatları yükseltecektir. Bu şekilde ortaya çıkan enflasyona talep enflasyonu denilmektedir (Karalar, 2003: 128).

Turizmde İş Gören Kavramı, Hizmet Sunumu Açısından İnsan Faktörünün Önemi

Her ne kadar eğitimde güdülen ekonomik amaç vazgeçilmez bir unsur ise de belirli bir noktadan sonra karın maksimize edilmesi düşüncesi insan unsuruna saygı düşüncesiyle çatışmaktadır. Bir diğer deyişle, eğitim sadece üretimi arttırıcı bir etken olmaktan çıkmakta, işletmede çalışan bireylere hizmet eden bir araç durumuna dönüşmektedir. Bu durumda, işletmede denge kurulması ve eğitimden beklenen gerçek amaca ulaşabilmesi için ekonomik düşüncelere karşı giderek sosyal ve insancıl amaç güç kazanmaktadır (Uğur, 2000: 71).

Turizm İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi

Bilindiği gibi turizm işletmeleri, iktisadi değer taşıyan hizmet üretirler. Üretimin gerçekleşebilmesi için üretim faktörlerinin bir araya gelmesi gerekir. Üretim faktörleri; girişimci, sermaye, doğal kaynaklar, teknoloji ve emektir. Adından da anlaşılacağı gibi insan kaynakları yönetiminin (İKY) ana konusu, üretim faktörlerinden biri olan emek, bir başka deyişle insandır. Turizm kampanyalarında şirketlerin iş görenleri doğrudan turist ile ilgilenmektedir. Fakat diğer sektörlerdeki firmalar turizm kadar iş göreni öne çıkaramamaktadır (Riley, 2002:12).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Turizm işletmelerinde çeşitli düzeylerde ortaya çıkan personel gereksiniminin hangi kaynaklardan, ne şekilde sağlandığını belirlemek, personel seçme aşamasında hangi yöntemlerin uygulandığını ve ne tür bir personel seçme sürecinin izlendiğini saptamak ve

araştırma yapılan işletmeler bazında bu sürecin etkin bir şekilde yerine getirilip getirilmediğini değerlendirerek farklılıkları ortaya koymaya çalışmaktadır.

İstanbul ilinde faaliyet gösteren turizm işletmelerinin önemli bir kısmına ulaşılarak personel ihtiyacının temini konularında yapılan çalışmanın sonucunun literatüre sağlayacağı katkılar bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma çeşitli güncel bilgileri sunması nedeniyle önem arz etmektedir. Bu çalışmada personel ihtiyacını planlanması ve tedariki ele alınıp incelendikten sonra turizm işletmelerinin iş kurumundan destek almada güçlendirme açısından değerlendirmek için anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Turizm işletmelerindeki insan unsurunun birçok işletmeye göre daha yoğun hissedilmesi, insan kaynakları yönetiminde personel bulma ve seçme sürecinin bu işletmeler üzerinde araştırılması fikrini doğurmuştur. Özellikle verilen hizmetin kalitesi, işletmelerin bir kısmının zincir otel olması ve ülkenin farklı şehirlerinde de yer alması, standartlarının yüksek olması gibi nedenlerden dolayı İstanbul ilinde bulunan beş ve dört yıldızlı oteller ile A grubu seyahat acenteleri üzerinde uygulanmasının uygun olacağı kanaatine varılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı turizm işletme belgesine sahip toplamda 133 otel işletmesi ve 143 A grubu seyahat acentesi bu araştırma kapsamına alınmış olup, bunlardan 77 adet A grubu seyahat acentesi ve 112 adet otel işletmesinden geri dönüş sağlanabilmiştir.

Araştırma Bulguları ve Değerlendirilmesi

İstanbul ili ile ilgili olarak bilgilere göre 2006/2007/2008 gibi uzun bir süre zarfında İstanbul gibi büyük bir şehirdeki turistik işletmelerden iş kurumuna sadece 5164 kişilik iş açığının olduğu bilgisi gelmiştir. Yine aynı dönemde turizm eğitiminin çeşitli aşamalarından mezun olmuş kişilerin turistik işletmelere yaptığı başvuru miktarı toplamda 283 olurken bu başvuruların sadece 19 adedi işe yerleştirilmiştir.

İstanbul İli Turistik İşletmelere Yapılan Başvuru (2006/2007/2008)

	Başvuru	İşe yerleştirme
Turizm Anadolu Meslek Lisesi(Kız Teknik)	59	3
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	9	1
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Y.O	119	8
Turizm ve Otel İşletmeciliği Y.O	48	2
Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu	24	4
Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu	24	1
Toplam	283	19

Kaynak: www.iskur.gov.tr

Demografik Özellikler

Cinsiyeti	n	%	Eğitim Düzeyi	n	%
Bay	115	60.2	İlk öğretim	0	0
Bayan	76	39.8	Orta Öğretim	26	13.6
Toplam	191	100.0	Ön Lisans	54	28.3
Yaş	n	%	Lisans	96	50.3
18-24	23	12.0	Lisans Üstü	15	7.9
25-30	75	39.3	Toplam	191	100.0
31-45	68	35.6	Deneyim Durumu	n	%

36-40	7	3.7	1-5 yıl	58	30.4
41 ve üzeri	18	9.4	6-10 yıl	60	31.4
Toplam	191	100.0	11-15 yıl	42	22.0
Görev Durumu	n	%	16-20 yıl	14	7.3
Sey, Danışmanı	3	1.6	21 ve üzeri	17	8.9
Acente Müdürü	23	12.0	Toplam	191	100.0
Genel Müdür	20	10.5	Medeni Durum	n	%
Paz. Müdürü	56	29.3	Evli	99	51.8
İ.K Müdürü	89	46.6	Bekar	92	48.2
Toplam	191	100.0	Toplam	191	100.0

Personel İhtiyacının Belirlenmesine İlişkin Bulgular

Turizm işletmelerinde personel seçimi çalışmalarına başlamadan önce, alınacak personelin sahip olması gereken özelliklerin ve turizm işletmesinde yürütülmekte olan işlerin tanımlanmış olması, bu standart bilgilerin sağlanması için de iş analizlerinin yapılmış olması ve hangi iş için hangi niteliklere sahip olunması gerektiğinin belirlenmiş olması gerekmektedir. Bu bilgiler bağlamında turizm işletmelerinde yöneticiler ile yapılan anket çalışması sonucu oluşan tablo aşağıda verilmiştir.

Yöneticilerin Personel Seçmede Değerlendirme Kriteri

Personel seçme Kriterleri	N	Ort	Std. Sapma	Hiç gerekli Değil %	Gerekli Değil %	Bazen Gerekli %	Oldukça Gerekli %	Çok Gerekli %
Sözlü İletişim	191	4,7696	0,42217	-	-	-	23	77
Yazılı İletişim	191	3,9529	0,87832	-	6.8	20.4	43.5	29.3
Liderlik Becerisi	191	3,8848	0,81262	-	1.6	34.6	37.7	26.2
Yöneticilik Becerisi	191	3,8953	0,80755	-	2.1	31.9	40.3	25.7
İşe uyum	191	4,6335	0,49389	-	-	-	35.6	64.4
Özgüven	191	4,5812	0,57350	-	1.0	1.0	36.6	61.3
Takım Çalışması	191	4,5602	0,68463	-	2.1	4.7	28.3	64.9
Araştırma Becerisi	191	3,9476	0,87502	-	6.3	22.0	42.4	29.3
Yaratıcılık	191	3,9476	0,91040	-	4.2	31.4	29.8	34.6
Eleştirel Düşünme	191	3,6073	1,04516	3.1	8.4	37.2	27.7	23.9
Karar verme	191	4,2199	0,81681	-	-	20.9	34.6	44.5

Uzlaşma Becerisi	191	4,2723	0,80080	2.1	1.6	4.7	50.3	41.4
Uygulama Becerisi	191	4,4136	0,76201	2.1	-	2.6	44.0	51.3
Bilgisayar Becerisi	191	4,1728	0,91565	-	6.3	14.1	35.1	44.5
Problem çözme yeteneği	191	4,3717	0,72768	-	-	13.6	35.1	51.3
Pazarlama Yeteneği	191	4,1309	0,86975	-	4.2	19.4	35.6	40.8
Olayları Yönetme beceri	191	3,9738	0,88517	1.0	3.7	23.0	41.4	30.9
Örgütlenme Becerisi	191	3,7435	0,87187	1.0	6.3	28.8	45.0	18.8
Sektör Bilgisi	191	4,2618	0,76403	-	1.0	16.2	38.2	44.5
Profesyonellik	191	4,1728	0,94395	1.6	5.8	10.5	38.2	44.0
Detayları Önemseme	191	4,0995	0,81146	-	2.6	20.4	41.4	35.6
Akademik derece	191	3,5288	1,00418	5.8	6.3	31.4	42.4	14.1
İş Etiği	191	4,2565	0,69747	-	12.0	11.5	49.2	38.7
Misafir İlişkileri Yönetme	191	4,3979	0,70993	-	3.1	3.7	43.5	49.7
Yabancı dil Bilgisi	191	4,3351	0,78992	-	-	18.8	28.3	52.9
Zorlukla Başa Çıkabilme	191	4,3665	0,61706	-	-	7.3	48.7	44.0
Karar Alma Becerisi	191	4,1990	0,82219	-	2.6	17.8	36.6	42.9
Halkla İlişkiler	191	4,4346	0,60233	-	-	4.7	46.6	48.7
Çalışanlarla İlişkiler	191	4,4764	0,64744	-	1.0	5.2	38.7	55.0
Beden Dili	191	4,2775	0,82172	-	3.7	12.6	36.1	47.6

Anket sonuçlarına göre yöneticilerin büyük çoğunluğu personel kriterlerinde işe uyum, (%99 oranında) özgüven, (%97 oranında) takım çalışması, (%92 oranında) araştırma becerisi, (%71 oranında) yaratıcılık, (%63 oranında) eleştirel düşünme, (%50 oranında) karar verme, (%78 oranında) uzlaşma becerisi, (%91 oranında) uygulama becerisi, (%95 oranında), bilgisayar becerisi, (%80 oranında), problem çözme yeteneği, (%85 oranında), pazarlama yeteneği (%75 oranında), olayları yönetme becerisi, (%72 oranında), örgütlenme becerisi, (%63 oranında), sektör bilgisi (%82 oranında) profesyonellik, (%83 oranında), detayları önemseme, (%75 oranında), akademik derece, (%55 oranında), iş etiği, (%89 oranında), misafir ilişkileri yönetimi (%92 oranında), Yabancı dil bilgisi, (%80 oranında), zorluklarla başa çıkabilme (%92

oranında), karar alma becerisi (%88 oranında), Halkla ilişkiler (%94 oranında), çalışanlarla ilişkiler (%93 oranında), beden dili (%83 oranında gibi yüksek değerlere ulaştığı gözlenmekte olup yöneticiler personelden en iyiyi yüksek oranlarda beklemektedirler.

Personel Bulma ve Seçme Sürecine İlişkin Bulgular

Turizm işletmeleri yöneticileri (%97 oranında) çalışan personelin düzenli hizmet içi eğitim almaları yönünde görüş ortaya koymaktadırlar. Turizm işletmeleri yöneticileri (%98 oranında) turizm işletmelerinin personel seçimi esnasında ihtiyaç duyulan pozisyona göre turizm eğitimi alanların tercih edilmeleri yönünde eğilim göstermektedirler.

Yöneticilerin Personel Seçimi İle İlgili Değerlendirme Konuları

Personel işe alımı ile ilgili genel konular	N	Ort.	Std. Sapma	Hiç	Kısmen	Emin değilim %	Kısmen	Tamamen
Turizmde çalışacak personel turizm eğitimi almalıdır.	191	4,523	0,73142	-	4.2	1.6	31.9	62.3
Okullardaki turizm eğitimi uygulama yönüyle yeterli değildir.	191	4,062	0,79222	1.6	.5	17.3	51.3	29.3
İşletmeler personeline düzenli hizmet içi eğitim vermelidir.	191	4,685	0,55797	-	1.0	1.6	25.1	72.3
İşletmeler personel seçiminde eğitim alanları tercih etmelidir.	191	4,518	0,55101	-	-	2.6	42.9	54.5
Turizmde bugün için öğrencilere staj eğitimi verilmelidir.	191	4,785	0,44838	-	-	.5	19.9	79.6
Turizmde istihdamda yabancı dil bilgisi gereklidir.	191	4,544	0,75871	-	4.2	3.7	25.7	66.5
Turist tercihinde personel kalitesi önemlidir.	191	4,528	0,72399	-	3.7	2.6	30.9	62.8
Personel seçiminde eleman temin edilen kaynak önemlidir.	191	4,047	0,93633	4.2	1.6	11.5	50.8	31.9

Personel seçiminde sadece iş kur tercih edilmelidir.	19 1	2,51 3	1,3012	30. 9	19. 4	25. 7	15. 7	8.4
Personel seçiminde iş kurumu yeterli kaynak değildir.	19 1	4,36 1	0,7611 4	.5	.5	12. 6	35. 1	51. 3

Ankete Katılan İşletme Çeşitleri ve Sayıları

İşletme Türü	n	%
Seyahat Acentası	80	41.9
4 Yıldızlı otel	76	39.8
5 Yıldızlı Otel	35	18.3
Toplam	191	100.0

İşletmelerin Statü Değerlendirmesi ve İşe Alma Metodları

İşletme Türü	n	%
Uluslar arası zincir	51	26.7
Ulusal zincir	33	17.3
Şahıs işletmesi	107	56.0
Toplam	191	100.0
İşe alma Metodu	n	%
Referanslar	107	56.0
Gazeteler	20	10.5
Televizyon	-	-
İnternet	60	31.4
İş Kurumu	4	2.1
Toplam	191	100.0

Personel İşe Alma Metodu ve İşletme Türü Arasındaki İlişki Tablosu

İşletme Türü	Personel İşe alma Metodu				
	Referanslar	Gazeteler	İnternet	İş Kurumu	Referanslar
SeyahatAcentası	41	12	26	1	80
4 yıldızlı otel	48	6	19	3	76
5 yıldızlı otel	18	2	15	0	35
Toplam	107	20	60	4	191

İşe Alma Metodu ve İşletme Türü Arasındaki Ki-kare Testi Sonuç Tablosu

	X²	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Chi-Square (Ki-kare)	8,689(a)	0,192
Likelihood Ratio (Olasılık Oranı)	9,128	0,167
Linear-by-Linear Association (Doğrusal Bağlantı)	0,073	0,788
N of Valid Cases (Toplam)	191	

Yapılan araştırma ile ilgili olarak SPSS 15.0 programında yer alan ki-kare testi sonucunu gösteren tablolar incelendiğinde ki-kare değerlendirme kriterine bakıldığında anlamlılık düzeyi değeri 0.05 ten büyük olduğu için işletme türleri ile işe alma metotları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Yani işletme türü ile işe alma metotları arasında bir fark göze çarpmamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Turizm işletmelerinin işgücü temininde, İş kurumu gibi önemli bir kaynağa başvurmak yerine, kendilerince uygun buldukları alandan personel bulma, seçme ve yerleştirme yöntemini uyguladıkları görülmektedir. Araştırmadan elde edilen veriler ışığında, birçok turizm işletmesinde insan kaynakları departmanının gereken hak ettiği ilgiyi görmediği tespit edilmiştir. Birçok işletmede İnsan kaynakları departmanının adı bulunmakta, ancak bu bölümün etkin kullanımı söz konusu olunca yok gibi algılanmaktadır. Bu görevi, daha çok patron ve patrona yakın müdürler yerine getirmektedir. İşgücü temini profesyonellik ister. Verimlilik açısından da insan kaynakları departmanı; sağlıklı, işletmenin çıkarlarına ve piyasa şartlarına göre en uygun elemanların temin edilmesi görevini yerine getiren birimdir.

Bir kısım turizm işletmelerinin insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik Ar-Ge çalışmalarına yeterince önem vermedikleri, ancak ihtiyaç olduğunda alelacele kurslar tertipleyerek, işgücü eğitimini gerçekleştirmeye çalıştıkları görülmüştür. Bununla birlikte, genellikle büyük kapasiteli turizm işletmelerinin; işgücü temini ve işgücü eğitimine daha fazla önem verdikleri görülmektedir.

İşkur; ekonomi içinde yer alan işletmelere, ihtiyaç duydukları niteliklere uygun eleman sağlayarak, eğitimsiz işgücünü eğiterek değişik sektörlerle sunma işlevini layıkıyla yapabilse, işletmelerin işgücü maliyetleri de azalacaktır. Böylece ülke ve işletme kaynaklarının daha etkin kullanımı söz konusu olacaktır.

İşverenlerin iş gücü ihtiyaçlarının karşılanmasında aktif istihdam politikaları izlenmeli özellikle kalite kriterleri yüksek mesleklerde iş arayanlar için iş geliştirme faaliyetleri yürütülmelidir. Öneriler;

- İş kurumunun ülkemizde yeterli çalışmalar gerçekleştirebilmesi için hukuki ve teknik bir alt yapıya sahip olması sağlanmalıdır.
- İşverenlerin iş gücü ihtiyaçlarının karşılanmasında aktif istihdam politikaları izlenmelidir.

- Türkiye iş kurumunun merkezi yönetimler, yerel yönetimler ve turizm sektörü ile ortak çalışmalarının arttırması sağlanmalıdır.
- İnsan gücü planlamasına önem verilmeli ve mesleki eğitim programları üzerinde durulmalıdır.
- Türkiye'de iş kurumunun istihdam yaratıcı, istihdam sağlayıcı ve arttırıcı konularda, aktif rol alabilmesi sağlanmalıdır.
- Turizm işletmelerinin daha başarılı olabilmeleri, rekabet üstünlüğü sağlayabilmeleri ve amaçlarına ulaşabilmeleri açısından insan kaynaklarını etkin ve verimli kullanmaları zorunluluk haline gelmelidir.
- Turizm işletmelerinde insan kaynakları departmanı önemli bir departmandır. Bu departman herhangi bir uzman olmayan kişiye emanet edilmemelidir.
- Personel seçiminde kriterler sıkı bir şekilde ve eksiksiz uygulanarak titizlikle personel alınmalıdır.
- Turizm işletmelerinin personel seçiminde iş kurumu gibi işin profesyonel birimlerine ilgi göstermek yerine kendilerince uygun buldukları alandan personel bulma, seçme ve yerleştirme uygulamalarından kaçınmalıdır.
- Eğitim yatırımlarının artırılması çalışmaları yapılmalıdır.
- İnsan kaynakları çalışmalarına yönelik araştırma ve geliştirme faaliyetleri teşvik edilmelidir.
- Son yıllarda işkur tarafından çok önemli çalışmalar yapılmıştır.
- 2010 yılı için bahsi geçen bir çok önerinin günümüzde gerçekleştirilmiş olduğu düşünüldüğünde yeni araştırmaların günümüzde yapılması ile geçmiş döneme ilişkin veriler ile kıyaslanması mümkündür.

Kaynakça

- ALTAY Bülent, Kurtaslan Temur, (2008), **Genel Ekonomi**, Lisans Yayıncılık, İstanbul
- BOZ, Cihan, (2006), **Dünya'da Turizm endüstrisinde İstihdam ve çalışma Şartları**, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- KARALAR Rıdvan ve Özalp İnan, Maviş Fermani, Geylan Ramazan, Tenekecioğlu Birol, Şahin Mehmet, Çömlekçi Ferruh, Aydın Nurhan,(2003) **Genel İşletme**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir
- KOLU Nejla, (2006), **Otel işletmelerinde insan kaynakları seçim yöntemleri personel bulma ve seçme süreci(Örnek bir uygulama)**, Yrd. Doç. Dr. Gazi UÇKUN, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- RİLEY, Michael, Ladkin Adele, Szivas Edith,(2002) **Aspects of Tourism Tourism Employment Analysis and Planning** Great Britain by the Cromwell press
- UĞUR Adem,(2000), **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Sakarya Kitapevi, Adapazarı
- <http://www.sabah.com.tr/E.t,03/03/2010>
- <http://www.tuik.com.tr/E.t,03/03/2010>
- <http://www.die.gov.tr/E.t,03/03/2010>
- <http://www.iskur.gov.tr/E.t,03/03/2010>
- <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR E.t,03/03/2010>
- <http://www.istanbul.gov.tr/ E.t,03/03/2010>
- <http://www.calisma.gov.tr/ E.t,03/03/2010>

<http://www.tursab.org.tr/> E.t,03/03/2010
<http://www.turofed.org.tr/> E.t,03/03/2010
<http://www.turob.com/> E.t,03/03/2010
<http://www.kultur.gov.tr/> E.t,03/03/2010
<http://www.uludag.edu.tr/> E.t,03/03/2010
<http://www.sakarya.edu.tr/> E.t,03/03/2010
<http://www.kutuphane.istanbul.edu.tr/> E.t,03/03/2010
<http://www.erciyes.edu.tr/default.html> E.t,03/03/2010
<http://www.istanbulotelleri.net/4-yildizli-istanbul-otelleri.html> E.t,03/03/2010
<http://www.istanbulotelleri.net/5-yildizli-istanbul-otelleri.html>
<http://www.sevgiozel.com/seyahat-acentalari/> E.t,03/03/2010
<http://www.sciencedirect.com/science> E.t,03/03/2010
<http://www.iskur.gov.tr/> E.t,03/03/2010
<http://www.hukuki.net/kanun/,03/03/2010>

*Yazarın Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir

ULUSAL VARLIK FONLARI VE TÜRKİYE VARLIK FONU'NUN ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KAYA
Pamukkale Üniversitesi

Özet

1980'lerden sonra hızla yayılan neoliberalizm akımı, 2000'li yıllara gelindiğinde ülkelerin yaşadığı ekonomik krizler ve nihayetinde tüm Dünya'da etkili olan 2008 Küresel Kriz sonrası daha fazla sorgulanmaya başlanmıştır. Aslında 20. Yüzyılın başlarından itibaren faaliyette olan ulusal varlık fonları, krizlerin artması neticesinde, devletin ekonomide rol üstlenmesi gerekliliğini ortaya koymuş ve 21.yüzyılda yeniden popülerlik kazanmıştır. Çeşitli amaçlar doğrultusunda kurulmuş olan ulusal varlık fonları, devletin ülke ekonomisinde sadece denetleyen unsur olmaktan çıkıp girişimci rol üstlenmesini sağlamıştır. Devletin ekonomideki rolünü minimuma indiren neoliberalizm, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kurmuş oldukları ulusal varlık fonları ile değişmeye başlamıştır. Ulusal varlık fonları ile devlet, ekonomide rol üstlenici hale gelmiştir.

Küresel ekonomide, Ulusal Varlık Fonları başlangıçta özellikle doğal zenginliği yüksek ülkelerin kurdukları fonlardan oluşmaktayken, son dönemde gelişmekte olan birçok ülkenin tercihi haline gelmiştir. 2018 Kasım itibariyle ulusal varlık fonlarının toplam büyüklüğü 8 trilyon ABD Dolarını geçmiştir. Ulusal varlık fonları hem kamu yararını düşünen, hem de ülkenin zenginliğini bir portföyle yöneten kurumlardır. Devlet merkezli, ülke ekonomisinin gelişimine katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Ulusal varlık fonuna sahip ülkeler temelde üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar, petrol ihraç eden Arap ülkeleri, petrol ihraç eden Arap olmayan ülkeler ve gelişmekte olan Doğu Asya ülkeleridir. Türkiye Varlık Fonu bu bağlamda üçüncü tür ülkeler grubuna girmektedir. 19/08/2016'da çıkarılan 6741 sayılı Kanunla kurulan fon, ülkenin sermaye piyasalarına çeşitlilik ve katkı sağlamak, kamuya ait varlıkların ülke ekonomisine kazandırmak, dış kaynak temin etmek ve büyük ölçekli yatırımlara iştirak etmek amacıyla Anonim Şirket şeklinde kurulmuştur. Bu çalışmada, küresel kriz sonrası yeniden önem kazanan devletin ekonomik girişimlerde bulunması ve bu bağlamda kurulan ulusal varlık fonları ve özelinde Türkiye Varlık Fonu'nun kuruluş amaçları ve geleceğine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ulusal Varlık Fonları, Türkiye Varlık Fonu, Küreselleşme

1- GİRİŞ

Kapitalizmin, dünyaya hakim olduğu 20. Yüzyılın geride kalmasıyla, 2008 yılında yaşanan Küresel Kriz, tüm dünyada devletlerin piyasaya daha fazla müdahale etmesinin gerekliliğini sorgulatmıştır. 2008 krizinde başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere, birçok ülke finansal krizin daha da derinleşmesini önlemek amacıyla, batık bankaları ve finans kuruluşlarını kurtarmış, piyasalara doğrudan müdahale etmiştir. Öncesinde devletin ekonomiye sınırlı müdahalesinin doğurduğu sonuçlar, krizin ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Özellikle ABD finansal piyasalarındaki denetim yetersizlikleri ve kredi derecelendirme kuruluşlarının vermiş olduğu hatalı kararlar Dünya çapında milyonlarca yatırımcının mağdur olmasına neden olmuştur. Krizin etkisiyle modern kapitalizmin eksikleri ortaya çıkmıştır. Özellikle başta Çin olmak üzere Rusya, Hindistan, Arap ülkeleri ve Brezilya gibi ülkelerin devlet yönetimindeki şirketleri küresel ekonominin yeni oyuncularına haline gelmiştir (Şimşek, 2017:60)

Başlangıçlarına bakıldığında çok da yeni olmayan Ulusal Varlık Fonları, 21. Yüzyıl da devlet müdahalesinin ve devlet kontrolündeki şirketlerin yeniden güç kazanmasıyla, popülerlikleri artmıştır. 2019 yılı itibariyle finansal piyasalardaki en güçlü fonlardan biri haline gelerek, toplam büyüklükleri 8 trilyon doları geçmiştir. Bu çalışmada da Ulusal Varlık Fonlarının işlevleri, ekonomideki rolleri ve daha çok yeni kurulan ülkemizin varlık fonu olan Türkiye Ulusal Varlık Fonu hakkında bilgi verilecektir.

2. ULUSAL VARLIK FONLARI

Devletin giderek etkisinin minimum seviyeye indiği ekonomiden, devlete bağlı şirketlerin, finansal piyasalarda önemli roller üstlenmeye başladığı bir döneme gidildiği görülmektedir. Özellikle Çin ve Rusya'nın benimsediği, devletçi kapitalizm anlayışının başarılı olması, gelişmekte olan ülkeleri derinden etkilemiş ve kendilerini örnek almalarını sağlamışlardır. Devletin kontrolünde olan bu şirketler, yaptıkları global ekonomik yatırımlarla, ülkelerin ekonomilerine değer katmışlardır.

2.1. Ulusal Varlık Fonu Tanımları ve Çeşitleri

Uluslararası Para Fonu (2008), Ulusal Varlık Fonlarını, çeşitli ekonomik amaçlar için kurulmuş, devletin kontrolünde bulunan yatırım fonları olarak tanımlamıştır. Ulusal Varlık Fonu Enstitüsü (SWFI) ise, genellikle ödemeler dengesi fazlası olan, resmi döviz işlemleri, özelleştirme gelirleri, devlet transfer ödemeleri, mali fazlalıklar gibi kaynaklardan elde edilen

gelirlerden kurulan, devlete ait bir yatırım fonu veya kuruluşur şekilde tanımlamıştır. OECD'ye göre ise Ulusal Varlık Fonlarını, Ulusal varlık fonları doğrudan ya da dolaylı olarak devlet tarafından yönetilen, ulusal amaçları gerçekleştirmek için kullanılan bir varlık havuz şeklinde tanımlamıştır.

Tanımlar incelendiğinde, ulusal varlık fonlarının en önemli özellikleri şöyle sıralanabilir;

- Devlet kontrolünde olmaları
- Ulusal amaçlar için kurulmuş olmaları
- Genellikle, bütçe fazlası veren ülkeler tarafından kurulmuş olmaları,
- Yatırım fonu olarak kabul edilmeleri.

Devletin, neoliberalizm döneminden sonra yeniden girişimcilik örneği sergileyerek finansal piyasalarda olması, küresel ekonomileri de etkilemiş, başarılı örneklerin ardından birçok ülke kendi Ulusal Varlık Fonları'nı kurmaya başlamışlardır. Ulusal Varlık Fonları sayesinde, devletler sadece kendi topraklarını yönetmekle kalmayıp, başka ülkelerde yönettikleri şirketler ve kuruluşlarla diğer ülke ekonomilerini de etkiler hale gelmişlerdir (Şimşek, 2017).

Fon büyüklüğüne göre Dünya'nın en büyük 20 Ulusal Varlık Fonu Şubat 2019 itibarıyla aşağıdaki gibidir,

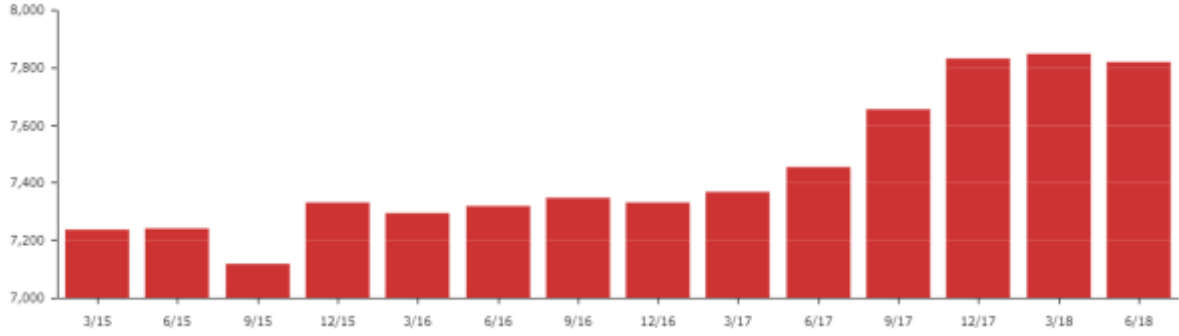
Tablo 1. Varlıklarının Büyüklüğü Açısından Dünyanın En Büyük 20 Ulusal Varlık Fonu				
Ülke Adı	Ulusal Varlık Fonu Adı	Varlık (milyar dolar)	Başlangıç Yılı	Fon Kaynağı
Norveç	Government Pension Fund-Global	1074,6	1990	Petrol
Çin	China Investment Corporation	941,4	2007	Mamul dışı
BAE-Abu Dabi	Abu Dhabi Investment Authority	697	1976	Petrol
Kuveyt	Kuwait Investment Authority	592	1953	Petrol
Çin-Hong Kong	Hong Kong Monetary Authority Investment Portfolio	522,6	1993	Mamul dışı
Suudi Arabistan	SAMA Foreign Holding	515,6	1952	Petrol
Çin	SAFE Investment Company	441	1997	Mamul dışı

Singapur	Government of Singapore Investment Corporation	350	1981	Mamul dışı
Singapur	Temasek Holding	375	1974	Mamul dışı
Suudi Arabistan	Public Investment Fund	360	2008	Petrol
Katar	Katar Investment	320	2005	Petrol
Çin	National Social Security Fund	295	2000	Mamul dışı
BAE-Dubai	Investment Corporation of Dubai	233,8	2006	Mamul dışı
BAE-Abu Dhabi	Mubadale Investment Council	226	2002	Petrol
Güney Kore	Kore Investment Cooperation	134,1	2005	Mamul Dışı
Avustralya	Australian Future Fund	103	2006	Mamul dışı
İran	National Development Fund of Iran	91	2011	Petrol
Rusya	National Welfare Fund	68,5	2008	Petrol
Libya	Libyan Investment Authority	66	2006	Petrol
ABD-Alaska	Alaska Permanent Fund	65,7	1976	Petrol

Kaynak: <https://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/> (Şubat 2019 itibarıyla güncellenmiş veriler)

Tablo'ya göre ilk 20 Ulusal Varlık Fonu'na giremeyen Türkiye Varlık Fonu sıralamada tüm ulusal varlık fonları içinde 40 milyar dolar değeri ile 24.sıradadır.

Ulusal varlık fonlarının 2015 yılının Mart ayından, 2018 yılı Haziran ayına kadar Pazar büyüklükleri Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Ulusal Varlık Fonları'nın Çeyreklik Bazında Piyasa Büyüklüğü

Kaynak: <https://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/>

2.2. Ulusal Varlık Fonlarının Sınıflandırılması

Ulusal Varlık Fonları'na ilişkin birden fazla sınıflandırma yapılmıştır. IMF (2008) raporunda Ulusal Varlık Fonları 5 gruba ayrılmıştır.

Tablo 2: Ulusal Varlık Fonları Sınıflandırılması

Ulusal Varlık Fonu Türü	Açıklama
İstikrar Fonları	Bütçeyi ve genel olarak ekonomiyi fiyat dalgalanmaları ve şoklardan korumaya yönelik fonlardır. Örnek: Şili İktisadi ve Sosyal İstikrar Fonu, Rusya Petrol İstikrar Fonu
Tasarruf Fonları	Ulusal tasarrufları yatırıma dönüştürerek gelecek nesillerin refahını arttırmayı amaçlayan fonlardır. Örnek: Abu Dabi Yatırım Otoritesi, Rusya Ulusal Varlık Fonu, Libya
Rezerv Yatırım Fonları	Rezervleri arttırmaya odaklı fonlardır. Örnek: Çin, Güney Kore, Singapur
Kalkınma Fonları	Ülkenin potansiyel üretimini arttıracak sanayi politikaları ve sosyoekonomik projelere kaynak sağlama amaçlı fonlardır. Örnek: Birleşik Arap Emirlikleri Mubadala, İran Ulusal Kalkınma Fonu
Emeklilik Rezerv Fonları	Hükümetin olası borçlarına kaynak sağlayan fonlardır. Örnek: Avustralya, İrlanda, Yeni Zelanda Fonları

Kaynak: Kerkez (2019) tarafından IMF 2008 raporundan hazırlanmıştır

Sınıflandırmadan görüleceği üzere IMF, Ulusal Varlık Fonları'nı 5 gruba ayırmıştır. Bunlar, istikrar fonları, tasarruf fonları, rezerv yatırım fonları, kalkınma fonları ve emeklilik rezerv fonlarıdır.

3. TÜRKİYE ULUSAL VARLIK FONU

1980 kararları sonrası, Türkiye'de hız kazanan liberalleşme, minimal devlet anlayışı ve beraberinde gelen özelleştirme kararları, uzun yıllar devletçilik ilkesini benimseyen ekonomik anlayışın değişmesine yol açmıştır. Reel ve finansal piyasalarda özel sektörün

hakimiyeti ve kamuya ait şirketlerin, hızla özelleştirilmesi Türkiye'nin ekonomisinin de liberalleşmesine yol açmıştır.

1990'lı yıllarda ülkede yaşanan krizler ve ekonominin güven kaybı ülkeye istenildiği kadar sıcak para girişinin ve doğrudan yatırımın olmasını engellemiştir. 2001 krizinden sonra alınan doğru önlemler, sıkı para politikası ve Avrupa Birliği ile olan müzakere sürecinin hızlanması doğrudan yatırımları arttırmış, yabancı yatırımcı açısından da Türkiye güvenilir, hızlı büyüyen bir ekonomiye sahip cazip bir ülke haline gelmiştir. 2008 yılına gelindiğinde ABD 'de başlayan ve tüm Dünya'yı derinden etkileyen Global Kriz, gelişmekte olan ülkelere, sıcak para akışını yavaşlatmıştır. İhracatının yarısından fazlası Avrupa Birliği ülkeleri olan Türkiye için, Avrupa'da ekonominin daralması ihracat rakamlarını doğrudan etkilemiş ve büyüme hızı yavaşlamıştır. Rusya ve Çin gibi uzak doğu ülkelerinin devlet kontrolünde olan şirketlerinin ve ulusal varlık fonlarının başarısı, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri cezbetmiştir.

19 Ağustos 2016 yılında 6741 sayılı kanunla kurulan Türkiye Varlık Fonu, “sermaye piyasalarında araç çeşitliliği ve derinliğine katkı sağlamak, yurtdışında kamuya ait olan varlıkları ekonomiye kazandırmak, dış kaynak temin etmek, stratejik, büyük ölçekli yatırımlara iştirak etmek için” kurulmuştur (Resmi Gazete:6741 sayılı kanun).

Türkiye Varlık Fonu'nun portföyündeki şirketler ve taşınmazlar Tablo 3'de gösterilmiştir;

Tablo 3: Türkiye Varlık Fonu Portföyü

Türkiye Varlık Fonu'na Aktarılan Şirketler ve Taşınmazlar	
1	Türk Hava Yolları A.O.'nun yüzde 49,12 hissesi
2	Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin yüzde 6,68 oranında Hazine'ye ait hissesi
3	Ziraat Bankası sermayesinde bulunan Hazine'ye ait hisselerin tamamı
4	Türkiye Halkbankası A.Ş.'nin yüzde 51,11 hissesi
5	Türkiye Petrolleri A.O. sermayesinde bulunan Hazine'ye ait hisselerin tamamı
6	BOTAŞ sermayesinde bulunan Hazine'ye ait hisselerin tamamı
7	PTT sermayesinde bulunan Hazine'ye ait hisselerin tamamı
8	TÜRKSAT sermayesinde bulunan Hazine'ye ait hisselerin tamamı
9	Borsa İstanbul sermayesinde bulunan Hazine'ye ait hisselerin tamamı
10	Milli Piyango'da nakit oynatılan Piyango, Hemen-Kazan, Sayısal Loto, Şans Topu, On Numara ve Süper Loto oyunları ile ilgili daha değişik yeni oyunların yapılmasına izin verilebilecek oyunlarına ilişkin lisans (49 yıl süreyle)
11	TCDD İzmir Limanı
12	Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş. sermayesinde bulunan Hazine'ye ait hisselerin tamamı
13	Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü
14	Konya Şeker Fabrikası AŞ'nin %10 hissesi
15	ÇAYKUR
16	Türkiye Jokey Kulübü'nün yurt içinde at yarışları düzenleme, yurt içi ve dışında düzenlenen at yarışları üzerine yurt içi ve dışından müşterek bahis kabul etme hak ve yetkilerine ilişkin lisanslar (topluca 1 Ocak 2018 tarihinden itibaren 49 yıl süreyle)
17	Mülkiyeti Hazineye ait Antalya, Aydın, İstanbul, Isparta, İzmir, Kayseri ve Muğla'da bulunan bazı taşınmazlar

Kaynak: <http://turkiyevarlifikonu.com.tr/TR/Portfoy/5>

3.1. Türkiye Varlık Fonu'nun Amaçları

Ulusal varlık fonlarının temel amaçları, literatürde, ülkelerin makroekonomik amaçlarına ulaşmak, ulusal kalkınmayı sağlamak, elde edilen gelirlerin ulusal amaçlarda kullanılmasını sağlamak olarak tanımlanmıştır. Türkiye Varlık Fonu ise amaçlarını;

- “Önemli kamu varlıklarında değer artışı sağlayarak ekonomik büyümeye katkıda bulunmak,
- Katılım finansmanına uygun varlıkların gelişmesine destek olmak,
- Sermaye piyasalarının araç çeşitliliği ve derinliğine katkı sağlamak,
- Türkiye’ye daha fazla yatırımcı ilgisini çekmek ve yeni yatırımlar için sermaye sağlamak,
- Stratejik önem arz eden sektörlerin gelişmesine ve büyük ölçekli yatırımlara iştirak etmek amacıyla Türkiye Varlık Fonu’nu ve bu fona bağlı alt fonları kurmak ve yönetmek”.
Olarak tanımlamıştır (<http://turkiyevarlikfonu.com.tr/TR/icerik/51/hakkimizda>).

Türkiye Varlık Fonu, amaçlarına da bakıldığında, diğer ulusal varlık fonlarından ayrılmaktadır. Bugün, önemli portföy yatırımları yapan ve büyüklük açısından önde olan fonlar incelendiğinde, bu ülke fonlarının, ülkenin dış ticaret fazlasını değerlendirerek, gelirlerini katlamaya yönelik fonlar olduğu görülmektedir. Türkiye Varlık Fonu ise daha çok gelir oluşturma amaçlı kurulduğu söylenebilir. Türkiye, dış ticaret fazlası vermediği gibi, dış ticaret açığı vermektedir. Eğilmez (2016), Türkiye Varlık Fonu için yaptığı eleştiride, özetle Türkiye’nin bir varlık fonu kurmak için gerekli emtiası ve gelir fazlasının olmadığına değinmiştir.

2008 yılında Sovereign Wealth Fund enstitüsünde çalışan Carl Linaburg ve Michael Maduell tarafından geliştirilen Linaburg Maduell şeffaflık endeksi, ulusal varlık fonlarına şeffaflık derecesine göre puanlamaktadır, Türkiye Varlık Fonu için henüz puanlama yapılmamıştır. Ancak çalışmanın yapıldığı 2019 başlarında, yıllık faaliyet raporlarını, yayınlamayan Türkiye Varlık Fonu’nun yeterince şeffaf olmadığı görülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ulusal varlık fonları, uzun yıllardır kurulmakla beraber, 2008 Global Kriz’den sonra devletin ekonomide daha fazla etkin olmasının gerekliliğinin tartışılmasıyla beraber popülerliğini arttırmıştır. Varlık büyüklüğü günümüzde 8 trilyon ABD dolarını geçerek, hedge fonlar gibi büyük fonları geride bırakmıştır. Özellikle petrol, doğalgaz gibi yeraltı zenginliği olan ülkelerin, buradan elde ettiği gelirleri, ya da emeklilik fonlarında biriken gelirleri değerlendirerek büyütme amaçlanmaktadır.

2016 yılında kurulan Türkiye Varlık Fonu ise, daha çok portföyünde bulunan şirketlerin gelirlerini, ülkenin kalkınmasında kullanmayı ve stratejin önem arz eden konularda yatırım yapmayı amaçlamaktadır. Rusya, Çin, Brezilya gibi gelişmekte olan ülkelerin kurmuş oldukları varlık fonları Türkiye Varlık Fonu içinde güzel örneklerdir. Türkiye Varlık Fonu, Arap ya da

Arap olmayan petrol üretici ülkelerin, elde ettikleri gelire kurdukları ulusal varlık fonlarından ayırmakla beraber, ulusal kalkınmayı amaçlaması, stratejik yatırımlara yönelmesi nedeniyle Ulusal Varlık Fonu olarak değerlendirilmektedir.

Çok yeni kurulan varlık fonunun, orta ve uzun vadede yapacağı stratejik yatırımlarla ülke ekonomisindeki büyümeye önderlik etmesi, fonun sahip olduğu gelirlerin, ülkenin refahı ve kalkınması için doğru yatırımlarda kullanılması beklenmektedir. Bu doğrultuda fondan beklenen, ivedilikle daha şeffaf bir yapıya kavuşarak, yıllık faaliyet raporlarını kamuoyu ile paylaşmasıdır. Ayrıca sermaye piyasası içinde amaçlandığı gibi araç çeşitliliğine katkıda bulunmasıdır.

KAYNAKLAR

Kerkez K. (2019) Küresel Ekonominin Yeni Aktörleri Ulusal Varlık Fonları, *Fiscaoeconomia Dergisi*, Seri:3, sayfa: 1-38

Şimşek O. (2017) Çin Yatırım Şirketi Özelinde Finansal Küreselleşmede Devlet Sermayesi: Ulusal Varlık Fonları, *Fiscaoeconomia Dergisi*, Seri:1, sayfa: 58-76

IMF (2008). Sovereign Wealth Funds—A Work Agenda. <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2008/022908.pdf> Erişim Tarihi:11 Ocak 2019

IMF (2013). Sovereign Wealth Funds: Aspects of Governance Structures and Investment Management. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13231.pdf> Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019

SWF Institute, <https://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/> Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019

TVF, <http://turkiyevarlifikonu.com.tr/TR> Erişim Tarihi: 02 Şubat 2019

HARİTA MÜHENDİSLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİ EKSİKLİKLERİNİN VE KAVRAM YANILGILARININ BELİRLENMESİ: “VAKIF VE MÜLKİYET İLİŞKİSİ” ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Yakup Emre ÇORUHLU

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Sibel ER NAS

Trabzon Üniversitesi

Prof. Dr. Bayram UZUN

Dr. Öğr. Üyesi Okan YILDIZ

Öğr. Gör. Dr. Fatih ŞAHİN

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Özet

Vakıf, belirli bir amaç için, insanlar tarafından kurulan mal ve para topluluğudur. Vakıf hemen her toplum tarafından insanlara yardım etmek için geçmişten beri kullanılmıştır. Özellikle Türk İslam coğrafyasında büyük önem kazanan vakıf müessesesi Osmanlı Devleti döneminde altın çağını yaşamıştır. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyetine geçişle birlikte tüm vakıfların yönetimi Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Vakıflara ait taşınmazların tamamının arazi yönetimi uygulamaları Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Harita Mühendisliği Bölümü Lisans müfredatında, vakıf taşınmazın ne olduğunu detaylı bir şekilde anlatan ve çeşitli arazi yönetimi uygulamalarıyla da pekiştiren bir ders bulunmamaktadır. Mezuniyetten sonra vakıf taşınmazları ile ilişkili alanlarda çalışan Harita Mühendislerinin özellikle uygulama anlamında problemlerle karşılaşmasına, yanlış uygulamalar yapmasına ve kararlar almasına sebep olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı harita mühendisliği öğrencilerinin vakıf ve mülkiyet ilişkisi üzerine kavram yanlışlarının ve bilgi eksikliklerinin belirlenmesidir. Çalışmada özel durum yöntemi kullanılmıştır. Özel durum yöntemi bir olayı derinlemesine incelemeye imkân sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntemin en önemli avantajı ise bir problemin özel bir durumu üzerine yoğunlaşma fırsatı vermesidir. Çalışmanın örneklemini 20 harita mühendis adayı oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat kullanılmıştır. Yürütülen mülakatlarda adaylara 9 soru yöneltilmiştir. Mülakatların analiz sürecinde ilk olarak öğrenci katılımcılar kodlanmıştır. Yürütülen mülakatlardan elde edilen veriler kodlanarak analiz edilmiştir. Mülakatlardan toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Mülakat verilerinin analizinin güvenilirliği için elde edilen veriler iki farklı kodlayıcı tarafından analiz edilmiştir. Birbirinden bağımsız olarak yapılan analizleri iki farklı kodlayıcı bir araya getirerek incelenmişlerdir. İncelenen verilerde öne çıkan ve önem taşıdığı değerlendirilen yönler belirlenerek önce kodlar sonra da kategoriler elde edilmiştir. Ardından her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı üretilen kod ve kategoriler karşılaştırılarak kod ve kategoriler netleştirilmiştir. Çalışma sonucunda harita mühendisliği adaylarının özellikle “Vakıflar Kanununun 30. Maddesinin Uygulanması” konusunda kavram yanlışlarının ve bilgi eksikliklerinin olduğu görülmüştür. Bu nedenle adaylardaki bu eksiklikleri gidermek adına materyaller hazırlanarak etkileri test edilebilir.

Anahtar Kelimeler: vakıf, mülkiyet, kavram yanılması, bilgi eksikliği, mülakat

Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen 117Y261 numaralı "*Harita Mühendisliği Öğrencilerinin Vakıf ve Mülkiyet İlişkisi Hakkındaki Kavram Yanılmalarının Tespit Edilmesi ve Giderilmesi*" başlıklı projeden üretilmiştir.

DETERMINING THE LACK OF KNOWLEDGE AND MISCONCEPTION OF GEOMATICS ENGINEERING STUDENTS: AN EXAMPLE OF THE RELATIONSHIP BETWEEN FOUNDATION AND OWNERSHIP

Abstract

The foundation is a collection of goods, immovable and money established by people for a particular purpose. The foundation has been used by almost all communities to help people from the past. In particular the foundation, which gained great importance in the Turkish-Islamic geography, lived its golden age during the Ottoman period. Management of all foundations with the transition from the Ottoman to the Turkish Republic was transferred to the General Directorate of Foundations (GDF). The land management implementations of all foundations' immovable are also carried out by GDF. There is not a definite course in the graduate curriculum, at Department of Geomatics Engineering, which describes the real estate in detail and reinforces it with various land management practices. Geomatics Engineers working in areas related to foundation immovable after graduation, due to this situation, may have problems in some applications and may make wrong decisions in some cases. The aim of this study is to determine the misconceptions and lack of information of geomatics engineering' students on the relationship between foundation and property. The case study method was used in the study. The case study method is a method that allows an in-depth examination of an event. The most important advantage of this method is that gives the opportunity to concentrate on a particular situation of a definite problem. The sample group of the study consisted of 20 candidate geomatics engineers. In this study, semi-structured interview form was used as data collection tool. In the interviews, 9 questions were asked to the candidates. In the analysis process of the interviews, the student participants were coded first. The data obtained from the interviews were coded and then analysed. The data collected from the interviews were subjected to content analysis. The data obtained from the study were analysed by two different encoders for the reliability of the analysis of the interview data. They examined the independent analyses by combining two different encoders. Codes first, then categories have been obtained by determining the important aspects in the data examined. Then, the code and categories produced separately by both researchers were determined by comparing each other. In the result it was observed that the geomatics engineering candidates had misconceptions and lack of knowledge especially in implementation of Article 30 on Law of Foundation. Therefore, the materials can be prepared and tested for the purpose of eliminating these deficiencies in them.

Keywords: foundation, property, misconception, lack of knowledge, interview

This study, supported by Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜ-BİTAK), numbered 117Y261 and titled “*Determination and Elimination the Misconceptions on Foundation Immovable Properties for Students of Geomatics Engineering in Turkey*” was produced.

Giriş

Vakıf hemen her toplum tarafından insanlara yardım etmek için geçmişten beri kullanılagelmiş kurumlar olarak bilinmekte olup, belirli bir amaç için kurulan mal ve para topluluklarıdır. Özellikle İslam medeniyetlerinde büyük önem kazanan vakıf Osmanlı döneminde altın çağını yaşamıştır. Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra, vakıfların yönetimi Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne bırakılmıştır. Vakıflara ait taşınmazların tamamının arazi yönetimi uygulamaları yine bu kurum tarafından yürütülmektedir.

Arapça kökenden gelen vakıf (çoğulu evkaf) kelimesi “durma, durdurma, alıkoyma, ayakta bekleme, hapsetme, dinlendirme” anlamlarına gelmektedir (Muhammed, 1933; Koyunoğlu, 2002). Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü’nde vakıf, “bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmî bir yolla ayrılarak bir topluluk veya bir kimse tarafından bırakılan mülk, para” olarak, vakfiye “Bir vakfin şartlarını bildiren belge, vakıfname” olarak, vakıf senedi “Bir vakfin oluşumunu belgeleyen senet” olarak, tanımlanmaktadır (URL-1, 2019)

Vakıf hizmetlerinin yürütülmesinde ve hayır şartlarının yerine getirilmesinde gelir kaynağı olan vakıf taşınmazların etkin yönetimi çok büyük önem arz etmektedir (Çoruhlu, 2013). Eski Türklerde, Roma Hukukunda, Bizans Hukukunda, Eski Babilde, Eski Mısırda, Cermen Hukukunda, İslam Öncesi Arap toplumunda ve İslamiyet sonrası, Osmanlı Devletinde olan vakıf ve vakıf benzeri kurumların var olduğu bilinmektedir (Hatemi, 1996; Berki, 1934; Ertuç, 2007, Köprülü, 1981; Mardin, 1954; Koyunoğlu, 2002). Özellikle Osmanlı Devletinde zirve yaptığı düşünülen vakıf kurumu ile devletin tüm işleri için hizmet verilmiş ve Türkiye Cumhuriyetine geçişte de mevcudiyetini sürdürerek, Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde işlevine devam etmektedir.

Vakıf taşınmazlarının, arazi idaresi anlamındaki yönetiminde söz sahibi meslek grubu harita mühendisleridir. Harita mühendislerinin mesleğe atanmadan önce “vakıf” ve “vakıf taşınmazları” kavramları ile ilgili yeterli bilgi birikimine sahip olmaları oldukça önemlidir. Mevcut literatür incelendiğinde harita mühendisleri ve harita mühendisliği öğrencileri ile “vakıf” ve “vakıf taşınmazları” konusunda yürütülmüş sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir (Çoruhlu ve Demir, 2015).

Literatürde vakıflarla ilgili olarak, iktisat, hukuk, tarih, Avrupa Birliği süreci, yönetim şekilleri gibi birçok alanda yapılmış çeşitli çalışmalar yer etmiştir. Ancak, vakıf ve mülkiyet konusunu birlikte ele alarak bunlar arasında ilişki kuran çalışmalara rastlanılamamıştır. Literatür araştırması sonucunda; vakıf, vakıf taşınmaz ve bunların mülkiyet kavramı ile olan ilişkisi hakkında bilgi verilen bazı çalışmaların yapıldığı görülse de (Çoruhlu ve Demir, 2009a, 2009,

Çoruhlu, 2010, Çoruhlu ve Demir, 2013a, 2013b, 2013c; Çoruhlu, 2013, Çoruhlu ve Demir 2014a, Çoruhlu ve Demir 2014b; Çoruhlu ve Demir, 2014c; Çoruhlu ve Demir, 2014d), arazi yönetimi uygulamalarında aktif görev alacak “harita mühendisi adayları” ile yürütülmüş herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Harita Mühendisliği Bölümü Lisans eğitiminde, vakıf taşınmazlara yönelik bir ders yer etmemiştir. Bu durum, öğrencilerin, mezuniyetten sonra vakıf taşınmazları ile ilişkili alanlarda problemlerle karşılaşmasına, yanlış uygulamalar yapmasına ve eksik kararlar almasına sebep olabilmektedir. Arazi yönetimi uygulamaları ile vakıf taşınmazlar arasındaki ilişkinin doğru bir şekilde öğrencilere aktarılması elzemdir. Zira bu öğrenciler mezuniyetlerini takiben bu uygulamalara yön vermektedirler. Harita mühendisleri bu uygulamaların yürütülmesinde öncü bir rol üstlenmektedir. Bu alanda çalışma yapma potansiyeli bulunan harita mühendislerinin, vakıf ve mülkiyet ilişkisi kavramları üzerine kavram yanılgılarının ve bilgi eksikliklerinin belirlenmesi önem teşkil etmektedir. Yanılgıların ve bilgi eksikliklerinin tespit edilmesi atılacak somut adımlara öncü olacaktır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı harita mühendisliği öğrencilerinin vakıf ve mülkiyet ilişkisi üzerine kavram yanılgılarının ve bilgi eksikliklerinin belirlenmesidir.

Yöntem

Bu araştırmada özel durum yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışmaları çalışmaya konu olan ortam veya olayların bütüncül bir yorumunu hedefler (Yıldırım ve Şimşek, 2011) ve araştırılan problemin bir yönünün derinlemesine ve kısa sürede çalışılmasına imkân sağlar. Özel durum yöntemi bir olayı derinlemesine incelemeye imkân sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntemin en önemli avantajı ise bir problemin özel bir durumu üzerine yoğunlaşma fırsatı vermesidir (Wellington, 2000; Çepni, 2007).

Örneklem

Çalışmanın örneklemini 2018-2019 eğitim-öğretim yılı güz yarısında harita mühendisliği programında öğrenim gören 20 harita mühendis adayı oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat kullanılmıştır. Yürütülen mülakatlarda adaylara 9 soru yöneltilmiştir. Mülakatlar, 20 harita mühendisliği öğrencisi ile yürütülmüştür. Mülakatların analiz sürecinde ilk olarak öğrenci katılımcılar kodlanmıştır. Görüşmelerin analiz sürecinde araştırma etiği açısından harita mühendisliği öğrencileri Selin, Elvin, Ceyda, Hakan, Mustafa, Sinan, Yeşim, Utku, Neşe, Ahmet, Selin, Ayça, Gözde, Orhan, Reyhan, Pınar, Leman, Bahar, Buğra, Caner kod isimleri ile kodlanmıştır. Yürütülen mülakatlardan elde edilen veriler kodlanarak analiz edilmiştir. Verilerin dökümü olan transkriptler veriler kodlanmadan önce ayrıntılı olarak okunmuştur. Araştırmanın amacı çerçevesinde önemli olan boyutlar belirlenmiştir. Her bir boyutun ne anlam ifade ettiği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kodlamada sürecinde katılımcılar tarafından ifade edilen kelime ve kavramlar kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak bazı durumlarda katılımcıların kullandıkları

kelime ve kavramlar kodlama sürecinde yetersiz kalmıştır. Bu durumda araştırmacı düşünceyi en iyi şekilde ifade edebilecek kavramı kendisi belirlemiştir. Mülakatlardan toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmacılar tarafından bilgisayar ortamında yazılı hale getirilen veriler kodlama işleminden önce ayrıntılı olarak okunmuştur. İçerik analizi kapsamında veriler kodlanarak kategorileştirilmiş ve temalar bulunmuştur. Veriler kod ve temalara göre düzenlenmiştir. Son aşamada verilerden çıkan temalardan anlam bütünlüğü sağlanıp, yorumlama yoluna gidilmiştir. Mülakat verilerinin analizinin güvenilirliği için elde edilen veriler iki farklı kodlayıcı tarafından analiz edilmiştir. Birbirinden bağımsız olarak yapılan analizleri iki farklı kodlayıcı bir araya getirerek incelenmişlerdir. İncelenen verilerde öne çıkan ve önem taşıdığı değerlendirilen yönler belirlenerek önce kodlar sonra da kategoriler elde edilmiştir. Ardından her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı üretilen kod ve kategoriler karşılaştırılarak kod ve kategoriler netleştirilmiştir. Bu bağlamda, araştırmacıların kategorilerinin ne kadar tutarlı olduğunu belirlemek için kodlama güvenilirliğine bakılmıştır. Kategorilerin uyum oranı indeksi kullanılarak kodlama güvenilirliği hesaplanmıştır. Uyum oranı, aynı kodlamanın yapıldığı durumların, üzerinde uzlaşmaya varılan ve varılmayan kodlama durumları hesaplanarak bulunan bir indekstir. Bu şekilde hesaplanan uyum oranı kullanılarak kodlayıcılar arasındaki tutarlılık değeri 0,90 bulunmuştur. Puanlayıcılar arası güvenilirliği tespit etmek için kullanılan uyum oranının 0,70'den daha yüksek olması beklenir (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Sonuç olarak, kodlama güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde sağlandığı söylenebilir. Öğrencilerin görüşlerini yansıtmak için kendilerinin ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılarak sunulmuştur.

BULGULAR

Bu başlık altında mülakatlardan elde edilen veriler soru soru incelenerek sunulmuştur. Öncelikle mülakat sorusu yazılmış, sonrasında ise sorunun analizinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Mülakatta sorulan “Taşınmaz edinimi yöntemleri olan, trampa, alım-satım, kamulaştırma vb. dışında, herhangi bir bedel ödenmeksizin mazbut vakıflar adına tapu sicilinde taşınmaz tescili yapılabilir mi? Niçin böyle düşünüyorsunuz?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Harita mühendisliği öğrencilerinin taşınmaz edinimi yöntemleri dışında herhangi bir bedel ödenmeksizin mazbut vakıflar adına tapu sicilinde taşınmaz tescili yapıp yapılmadığına ilişkin görüşleri

Bedelsiz, Taşınmaz Tescili İmkânı	Öğrenci Kodları
Evet	Ahmet, Selin, Ayça, Gözde, Orhan, Reyhan, Pınar, Leman
Hayır	Bahar, Buğra, Caner

Araştırmaya katılan Bahar, Buğra ve Caner kodlu öğrenciler trampa, alım-satım, kamulaştırma dışında mazbut vakıflar adına tapu sicilinde taşınmaz tescili yapılamayacağını ifade etmiştir. Ayça, Gözde, Orhan, Reyhan ve Pınar kodlu öğrenciler belirtilen yöntemler dışında da taşınmaz tescili yapılabileceğini belirtmiş olmalarına karşın nasıl yapılacağına ilişkin herhangi bir görüş belirtmemişlerdir. Selin, Elvin, Ceyda, Hakan, Mustafa, Sinan, Yeşim, Utku ve Neşe kodlu öğrenciler konuyla ilgili bilgilerinin olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu soruyla ilgili öğrencilerin görüşlerine ait ifade örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Arş: Mazbut vakıflar nedir biliyor musun?

Yönetimi vakfa ait olan taşınmazlar.

Arş: Mazbut vakıflar nereye bağlıdır?

Vakıflar genel müdürlüğüne.

Arş: Peki bu mazbut vakıflar adına herhangi bir bedel ödenmeden kamulaştırma yapılabilir mi? Yapılamaz belirli bir bedelin ödenmesi gerekir.

Mülakatta sorulan “Herhangi bir özel veya tüzel kişi adına tapu sicilinde tescilli taşınmazların, tapu sicilinde bulunan vakıf şerhinin alım-satım veya taşınmaz devrini nasıl etkileyeceğini düşünüyorsunuz?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Harita mühendisliği öğrencilerininin tapu sicilinde bulunan vakıf şerhinin alım-satım ya da taşınmaz devrini nasıl etkileyeceği ile ilgili düşünceleri

Vakıf Şerhinin, Alım-Satıma Etkisi	Öğrenci Kodları
Satışı Engeller	Bahar, Buğra, Selin, Elvin, Ceyda, Hakan, Caner, Gözde, Orhan, Sinan, Yeşim, Pınar, Neşe
Satışı Engellemez	Ahmet, Selim, Ayça, Leman, Reyhan, Utku

Araştırmaya katılan Ahmet, Selim, Ayça, Leman, Utku ve Reyhan kodlu dışındaki öğrencilerin tapu sicilinde bulunan vakıf şerhinin alım-satım veya taşınmaz devrini engelleyeceğini ifade etmişlerdir. Mustafa kodlu öğrenci konuyla ilgili bilgisin olmadığını belirtmiştir. Bu konuyla ilgili öğrenci görüşlerine örnekler aşağıda sunulmuştur.

Alım-satım işlemi yapılabilir. Ama üçüncü kişiyi bilgilendirmek için bu şerh düşüldüğünden dolayı karşıdaki kişinin çekinceleri olabilir.

Arş: Şerh nasıl kaldırılabilir?

Şerhi kaldırmak gerekmez diye düşünüyorum. (Leman)

Mülakatta sorulan “Vakıf taşınmazın da bulunduğu bir alanda imar planı yapılmaktadır. Sizce, şehir plancısı vakıf taşınmazı nasıl planlamalıdır? Açıklayınız. (İlgili birimde daha önce imar planı hiç olmamış, ilk imar planı, 3 farklı türde vakıf taşınmaz var. Cami, arsa ve iki katlı bir dükkân olarak düşünelim. İmar fonksiyonu olarak bu farklı türden vakıf taşınmalara, nasıl imar hakları tahsis edilmelidir? Bu taşınmazlar nasıl planlamalıdır? Plancıdan ne beklersiniz? Bu taşınmazlar, sadece fiili duruma göre mi değerlendirilmelidir?) sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. *Harita mühendisliği öğrencilerine göre şehir plancısının vakıf taşınmazı bulunan bir alandaki planlamaları*

İmar Planı	Öğrenci Kodları
Koruma Alanı Dikkate Alınır	Ahmet, Bahar, Ayça, Buğra, Elvin, Ceyda, Hakan, Caner, Gözde, Orhan, Mustafa, Sinan, Reyhan, Pınar, Utku, Neşe
Normal Prosedür Uygulanır	Ahmet, Caner, Orhan, Mustafa, Yeşim, Pınar, Utku, Neşe, Reyhan,
Dükkân Olduğu Belirtilir	Selim, Sinan, Utku
Vakıf Kârı Gözetilir	Selim, Buğra, Gözde

Araştırmaya katılan Leman, Selin, Yeşim ve Selim kodlu öğrencilerin dışındaki öğrenciler vakıf taşınmazının bulunduğu bir alanda şehir plancısının imar planı yaparken koruma alanını dikkate alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ahmet, Caner, Orhan, Mustafa, Yeşim, Pınar, Utku, Neşe ve Reyhan kodlu öğrenciler imar planının da normal bir vatandaşın uygulanan prosedürün uygulanması şeklinde görüş belirtmişlerdir. Selim, Sinan ve Utku kodlu katılımcılar ilgili vakıf taşınmazın dükkân olması durumunda dükkân olarak belirtileceğini; Selim, Buğra ve Gözde kodlu öğrenciler ise vakfın kârının gözetileceğini ifade etmişlerdir. Leman ve Selin kodlu öğrenciler ise konuyla ilgili görüş bildirmemiştir. Soruyla ilgili öğrencilere ait ifade örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Günümüz kanunlarına baktığımız zaman zaten kültür varlıklarının koruma alanı var. Bunu göz önünde bulundurarak bir imar planı hazırlarım.

Arş: Taşınmazın mevcut kullanım durumunun gelir getirici nitelikte arsa ya da dükkân olması durumunda da aynı işlemi mi uygularsınız? Yani, bir vatandaşın taşınmazının planlandığı gibi mi işlem yaparsınız, yoksa farklı şekilde mi işlem yaparsınız yoksa normal bir vatandaşın davranıldığı gibi işlem yaparsınız?

Yani normal vatandaşın prosedür neyse onu uygulayırım. (Orhan)

Mülakatta sorulan “Vakıf taşınmazın da bulunduğu bir alanda imar uygulaması yapılırken, DOPO / KOPO nasıl hesaplanmalıdır? Parselasyon aşamasında, dağıtım nasıl gerçekleştirilmelidir? Vakıf taşınmaz açısından uygulamaya nasıl yaklaşılmalıdır? Açıklayınız. (Vakıflar genel müdürlüğünde harita mühendisisiniz.) (Tarihi binalar dışında uygulamada arsa vasıflı taşınmazlar varsa nasıl değerlendirme yaparsınız? Uygulamaya alınan taşınmazın ve vakfının türüne göre, uygulamada ayrıcalık olur mu? Yoksa gereği neyse o mu yapılır? Yani taşınmazın veya vakfın türüne bakılmaksızın işlem yapılır)” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. *Harita mühendisliği öğrencilerinin imar uygulaması sırasında DOP/KOP hesabı ve parselasyon işlemine ilişkin yaklaşımları*

İmar Planı Uygulaması	Öğrenci Kodları
Kesinti Yapılmaz Veya Az Oranda Yapılır	Orhan, Gözde, Hakan, Elvin, Sinan, Reyhan, Pınar
Niteliğe Bakılır	Bahar, Hakan, Caner, Gözde, Pınar, Neşe, Ahmet
Normal Prosedür Uygulanır	Bahar, Buğra, Selin, Ceyda, Mustafa, Utku
Alan Korunur.	Selim

Araştırmaya katılan Orhan, Gözde, Hakan, Elvin, Sinan, Reyhan ve Pınar kodlu öğrenciler vakfa ait taşınmazın bulunduğu bir alanda imar uygulaması yapılırken DOP/KOP oranları hesaplandıktan sonra vakıf taşınmazlardan DOP kapsamında kesinti veya KOP hisselendirme yapılmayacağını ya da yapılırsa da az oranda yapılacağını ifade etmişlerdir. Bahar, Hakan, Caner, Gözde, Pınar, Neşe ve Ahmet kodlu öğrenciler oranların hesaplanmasında veya kesinti ve hisselendirme işlemlerinden önce vakıf taşınmazının ve vakfın niteliğinin dikkate alınması gerektiği şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bahar, Buğra, Selin, Ceyda, Mustafa ve Utku kodlu öğrenciler DOP/KOP oranlarının ve yapılacak olan kesinti ve hisselendirmenin uygulamaya dâhil edilen diğer parsellere uygulandığı oranda ve aynı biçimde hesaplanacağını belirtmişlerdir. Selim kodlu katılımcı vakıf taşınmazlarının yüzölçümlerinin aynen korunması gerektiğini ifade etmiştir. Yeşim ve Ayça kodlu öğrenciler konuyla ilgili bilgilerinin olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuyla ilgili öğrenci görüşlerine ait örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

Yine aynı oranda kesilir bence dop ve kop.

Arş: Vakıf taşınmazı olması durumu değiştirir mi?

Değiştirmez.

Arş: Neden?

Nedenini hatırlamıyorum.

Arş: Peki vakıf malı olduğu için ayrıcalık tanır mısınız, tanımaz mısınız?

Tanımam.

Arş: Yapının niteliğine göre yapılacak işlem değişir mi?

Değişebilir örneğin park yapılacak başka bir oranda daha özel bir ihtiyaç varsa başka bir oranda dop ve kop hesaplanabilir. (Bahar)

Mülakatta sorulan “Sizce vakıflardan sorumlu idare/kurum ihtiyacı halinde kamulaştırma yapabilir mi? Gerekçesi ile açıklayınız. (Mazbut vakıf adına kamulaştırma işlemi yapılabilir mi? Zira hukuki olarak bir vakıf var ama bu vakfı temsil eden gerçek kişi yoksa. Vakfın mülkleri var ama temsil eden gerçek bir kişi yoksa geçmişten günümüze hepsi öldüyse, kaybolduysa veya savaş nedeniyle ilgili aile göç ettiyse veya kayıpsa, özetle kimse yok)” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Harita mühendisliği öğrencilerine göre vakıflardan sorumlu kurumun kendi adına ve mazbut vakıf adına kamulaştırma yapabilme durumu

Öğrenci Kodları	İdare/Kurum	
	Vakıflar Genel Müdürlüğü	Mazbut Vakıf
Ahmet	✓	✓
Selim	X	X
Bahar	✓	✓
Ayça		
Buğra	X	X
Selin	✓	X
Elvin	✓	X
Ceyda		
Hakan	✓	✓
Caner	X	X
Gözde	✓	
Orhan	✓	✓
Mustafa	✓	✓
Sinan	X	X
Yeşim	✓	✓
Reyhan	✓	✓
Pınar	✓	X
Utku	X	X
Leman	✓	✓
Neşe	✓	X

(✓) Yapabilir (X) Yapamaz

Araştırmaya katılan 13 öğrenci vakıflar genel müdürlüğünün, ihtiyacı halinde kendi adına; 8 öğrenci de mazbut vakıflar adına kamulaştırma yapabileceğini belirtmiştir. 2 öğrenci konuyla ilgili görüş bildirmemiştir. Ahmet, Hakan, Buğra, Caner ve Orhan kodlu öğrenciler dışındaki katılımcılar gerekçe belirtmemiştir. Bu soruyla ilgili öğrencilerin görüşlerine ait ifade örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Arş: Vakıflardan ve geçmişten intikal eden bu vakıflar iş ve işlemlerinden sorumlu kurum hangi kurumdur?

Vakıflar genel müdürlüğü. Tüzel kişiliği olmadığı için kamulaştırma yapamıyor başka bir kurum adına kamulaştırma yapabilir.

Arş: Mazbut vakıf ise yapabilir mi?

Yapamaz. (Caner)

Tartışma ve Sonuç

Çalışmanın ilk sorusu olan; “Taşınmaz edinimi yöntemleri olan, trampa, alım-satım, kamulaştırma vb. dışında, herhangi bir bedel ödenmeksizin mazbut vakıflar adına tapu sicilinde taşınmaz tescili yapılabilir mi? Niçin böyle düşünüyorsunuz?” sorusudur. Büyük bir oranda taşınmaz tescilinin bedelsiz olarak yapılabileceği şeklinde yanıt verilmesine karşın, örneklem grubundan bu konuya ilişkin nasıl bir işlem yapılabileceği konusunda bir bilgi edinilememiştir. Bu nedenle bu konunun detayları konusunda bilgi eksiklikleri olduğu ve bazı öğrenci yanıtlarında kavram yanlışlarına rastlandığı görülmüştür.

“Herhangi bir özel veya tüzel kişi adına tapu sicilinde tescilli taşınmazların, tapu sicilinde bulunan vakıf şerhinin alım-satım veya taşınmaz devrini nasıl etkileyeceğini düşünüyorsunuz?” sorusu ile vakıf şerhinin taşınmaz temlikini kısıtladığı veya tamamen yasakladığı yönünde bazı öğrenci görüşleri edinilmiştir. Ancak bu durumun geçmişte terkin edilen bir şerhin günümüzde ne şekilde yorumlanabileceği konusunda hangi ipuçlarını sunabileceği yönündeki kavramlara ulaşamamıştır. Bunun dışında öğrencilerin, bu şerhin tapu siciline tescil edilmesi ve kaldırılmasındaki işlem adımları ile şerhin doğmasına imkân veren vakıf türleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları da görülmüştür.

Diğer bir soru ile vakıf taşınmazların bulunduğu alanda yapılacak olan bir imar planının ne şekilde ele alınması gerektiği, taşınmazın malik türünün ve taşınmazın geçmişten gelen vakıflardan olması durumunun planlamayı etkisi, diğer soruda ise imar uygulaması ile DOP KOP oranlarına etkisi araştırılmıştır. Örneklem grubu özellikle kültür varlığı olan taşınmazların planlamasında koruma alanının dikkate alınması gerektiğini ifade etmelerine karşın, vakıf türünün ve vakfın akar veya hayrat nitelikli taşınmazlarını etkisinden bahsetmemiştir. Vakıf türünün, gerek kadastro ve gerekse de imar planı uygulamalarında uygulayıcılara uygulamayı ne şekilde yapmaları gerektiği konusunda ipucu verdiğine ilişkin kanıtlara erişilememiştir. Gerek vakıf gerekse diğer taşınmazın imar planı ve uygulamaları ile ilişkilendirilirken bir ayrıma tabi olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Diğer bir soru ise “Sizce vakıflardan sorumlu idare/kurum ihtiyacı halinde kamulaştırma yapılabilir mi? Gerekçesi ile açıklayınız. (Mazbut vakıf adına kamulaştırma işlemi yapılabilir mi? Zira hukuki olarak bir vakıf var ama bu vakfı temsil eden gerçek kişi yoksa. Vakfın mülkleri var ama temsil eden gerçek bir kişi yoksa geçmişten günümüze hepsi öldüyse, kaybolduysa veya savaş nedeniyle ilgili aile göç ettiyse veya kayıpsa, özetle kimse yok)” sorusudur? Bu soru ile amaçlanana harita mühendislerinin en çok yaptığı uygulamalardan olan kamulaştırma işleminin vakıflara özel durumunun bilinip bilinmediğidir. Ya da bu konudaki bilgi eksiklikleri ile kavram yanlışlarının tespit edilmesidir. Bu soruya örneklem grubu tarafından verilen yanıtların incelenmesinden, vakıflar genel müdürlüğü ile özellikle mazbut vakıfların kişiler hukuku içinde nasıl bir tüzel kişiliğe sahip olduklarının bilinmediği, bu konuda ciddi kavram yanlışlarının olduğu tespit edilmiştir. Mazbut vakıf adına tapu siciline kadar uzanan süreçte kamulaştırma işleminin yapılamayacağı veya vakıflar genel müdürlüğü adına yapılabileceği ifade edilmiştir. Oysa mazbut bir vakıf, özel hukuk tüzel kişisi niteliğinde bir kişiliğe sahiptir ve tüm iş ve işlemleri vakıflar genel müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

Öneriler

Bedelsiz taşınmaz tesciline imkân veren Vakıflar Kanunu'nun 30.maddesi uygulamasının hangi şartlarda ve hangi tip taşınmazlarda yapılabileceğini ilişkin temel bilgilerin yanında uygulamada bu işlemleri nasıl yürütüleceğine ilişkin süreç analizi adına bilgi eksiklikleri görülmüştür. Herhangi bir kişi adına tapu siciline tescil edilmiş bir taşınmazın üzerindeki vakıf şerhinin ne şekilde ortaya çıkmış olabileceği, taşınmazı elinde bulunduran kişinin belirli tüzel kişilerden olması durumunda bu durumun nasıl yorumlanması gerektiği noktasında herhangi bilgiye ulaşılamamıştır. Hatta bu vakıf şerhinin terkin edilmiş olsa bile, bu taşınmazı etkileyebileceği, eğer taşınmazın kültür varlığı ise ve geçmişte vakıf tarafından inşa edilmişse konunun dikkatli bir şekilde ele alınması gerektiğinin bilinmediği görülmüştür. Bu durumun, ilgili taşınmazın bedelsiz tekrar ilgili vakıf adına tescil edilebileceği sonucunu doğurabileceği ve bunun yeni bir taşınmaz edinim yöntemi olarak uygulandığı bilinmemektedir. Bu nedenle bu konuda öğrencilere hizmet edecek materyaller geliştirilmesi önerilmektedir.

Kaynaklar

Berki Ş., 1934. Vakfın Mahiyeti, VD, 8, 1s, Ankara, 69 *Precis de Droit Romain*, 1934' den naklen, Paris.

Çepni, S. (2007). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş* (Genişletilmiş 3. Baskı). Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Çoruhlu, Y.E. ve Demir, O., 2009a. Kadastro Sürecinde Vakıf Arazilerinin Yönetim ve Organizasyon Sorunları: Trabzon Vakıflar Bölge Örneği, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, Ankara.

Çoruhlu, Y.E. ve Demir, O., 2009b. Türkiye'de Sürdürülebilir Arazi Yönetiminde Coğrafi Bilgi Sistemi'nin (CBS) Önemi: Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) CBS Örneği, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, Ankara.

Çoruhlu, Y.E., 2010. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde Harita Mühendisi Olmak, Söyleşi, HKMO Trabzon Şubesi, Trabzon.

Çoruhlu, Y.E. ve Demir, O., 2013a. Kadastro Çalışmalarında Vakıf Taşınmaz Tespitinde Yaşanan Sorunların İrdelenmesi, *İstanbul Barosu Dergisi*, 87,1 ISSN 1304-737X, 78-87.

Çoruhlu, Y.E. ve Demir, O., 2013b, Vakıf Taşınmazlarda Arsa ve Arazi Düzenlemesi Sürecinin İncelenmesi, *Ankara Barosu Dergisi*, 71, 2, ss.57-83.

- Çoruhlu, Y.E. ve Demir, O., 2013c, Kültür Varlığı Olan Vakıf Taşınmazlarda Arazi Yönetim Sorunları, Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi, 5, 1, 47-60.
- Çoruhlu Y.E., 2013. Vakıf Taşınmazların Korunma ve Geliştirilmesinde Yönetim Sorunları ve Çözüm Yaklaşımları, Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Çoruhlu Y.E. ve Demir O. 2014a. Vakıf Taşınmazların Yönetim Sorunlarının Tespit Edilmesine Yönelik Bir Durum Tespiti Çalışması, Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, ISSN:2146-538X, Cilt:4, Say:1, 94-106.
- Çoruhlu, Y.E. ve Demir, O., 2014b. Trabzon Ayasofya Camii'nin Mülkiyet Hakkı Üzerine İnceleme, Vakıflar Dergisi, ISSN 1001-7474, cilt.42, ss.89-98
- Çoruhlu Y.E., Demir O., 2014c, "Vakıflarda Kamulaştırma Süreçlerinin Araştırılması", Ankara Barosu Dergisi, cilt.72, ss.20-54.
- Çoruhlu Y.E. ve Demir O., 2014d. Vakıf Taşınmazların Geliştirilmesinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Yaklaşımları, Yıldız Teknik Üniversitesi Sigma Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, 32, 423-432.
- Çoruhlu Y.E., Demir O., 2015. "Institutional And Occupational Development Of Foundations (GDF) and Its Experts On Land Market: A Case Study In Turkey", Fresenius Environmental Bulletin, vol.1(2015), no.24, 695-706.
- Ertuç H., 2007. İslam Hukuk Tarihinde Vakıflar İle Batı Kültüründeki Benzeri Kurumların Karşılaştırılması, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Hatemi, H., 1996. Vakıf Kurumunun Kökeni Hakkında Düşünceler, 3.Sektör, İstanbul, s. 11; Shatzmiller, Maya, "Islamic Institutions and Property Rights: The Case Of The 'public Good' Waqf", 48s.
- Köprülü F., 1981. Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, İstanbul, 224-225. Köprülü F., Tarihi Tekâmülü, 7-8.
- Mardin E., 1954. Vakıf Müessesesi Maddesi, İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi, İstanbul, X, 133-134.
- Muhammed, IMF,1933. Lisanü'l-Arab, Beyrut, trs. III, 969; Firuzâbâdî, Meccüddin Muhammed b. Yakûb, Kâmusu'l-Muhî, Mısır, III, 199.
- Koyunoğlu, H., 2002. Sosyal Politika Açısından Vakıflar-XVII Yüzyıl İstanbul Örneği, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller için İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri, Epsilon Yayınevi, İstanbul.

URL-1, Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Resmi İnternet Sitesi, <http://www.tdk.gov.tr>. 2019.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Şeçkin Yayıncılık.

Wellington, J. (2000). *Educational Research, Contemporary Issues And Practical Approaches*. London: Continuum.

TÜRK EMLAK VERGİ SİSTEMİNİN İRDELENMESİ

Doç. Dr. Yakup Emre ÇORUHLU
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Özet

Vergi anayasal bir zorunluluk olup, kişilere gelirleri ile orantılı olarak yüklenen bir yükümlülüktür. Birçok vergi çeşidi mevcut olup, taşınmazlarla ilgili olarak emlak vergisi bu çalışmaya konu edilmiştir. Emlak Vergisi devletin önemli gelir kaynaklarından. Vergi kalemleri içerisinde emlak vergisi 2018 yılı verileri dikkate alındığında yaklaşık 6 milyar TL'dir. Oransal olarak ele alındığında ise bunun yaklaşık olarak % 1'i arazi vergisi, % 24'i arsa vergisi, % 75'i de bina vergisidir. 2002'den itibaren bildirim sistemine göre emlak vergisi tahsil edilmektedir. Bu bildirim taşınmaz malikleri tarafından emlak vergisi tahsil etmeye yetkili belediyelere yapılmaktadır. Ancak bildirim için taşınmaz maliklerinin beyan ettikleri bedel için alt sınır kamu tarafından belirlenmektedir. Bu alt sınır; arsa, arazi ve bina yani yapı taşınmazlar için belirlenmektedir. Özellikle asgari arsa ve arazi emlak vergi değerleri piyasa rayiçlerinin çoğu zaman altında belirlenmektedir. Buna bağlı olarak emlak vergi kaleminden elde edilen gelirin gerçekte olması gerekenden daha düşük olması sonucu ortaya çıkmaktadır. Yapılı taşınmazlarda zemin üzerindeki yapının asgari değerini belirleme noktasında çok büyük sorunlar göze çarpmamaktadır. Zira yapıların değerlemesine ilişkin kriterler ve bunların ağırlıklandırılması ile yapının değerinin belirlenmesi daha nesnel bir şekilde sonuçlandırılmaktadır. Bu nedenle emlak vergi sistemindeki sorunsal arsa ve arazi vergilerinin piyasa rayiçlerine çekilememesi olarak tanımlanabilir. Arazi piyasasının son yıllarda hızlı gelişmekte olduğu, özellikle Arap kökenli turistlerin yerleşme kastiyle taşınmaz satın alması, artan konut projeleri de bilinmektedir. Bu taşınmaz pazarı son yıllarda bilişim sektöründeki gelişmelere paralel bir şekilde internet tabanlı olarak yaygınlaşmaktadır. Bilindiği üzere, e-Türkiye dönüşüm projesi ile birlikte ele alınan TUCBS, TAKBİS ve MEGSİS gibi önemli proje verileri hemen her alanda vatandaşlar hizmet alabilmektedir. Bu projeler günümüzde gerek kamu kurumları ve gerekse de özel sektör ve vatandaşlarca birçok alanda kullanılmaktadır. Buna ek olarak emlak piyasasına hizmet sunan internet siteleri sayesinde, alım-satım, kiralama gibi taşınmaz işlemleri de, emlak büroları, inşaat şirketleri ve taşınmaz aracılıları ile sahipleri tarafından doğrudan web tabanlı uygulamalar ile yürütülmektedir. Bu aşamada özel piyasa verileri ile devletin sunduğu TAKBİS ve MEGSİS verilerinin entegrasyonu ise henüz sağlanamamıştır. Özellikle yapılaşmış alanlardaki vergi kaybının daha yüksek olduğu ve bu alanlarda özel piyasadaki alım-satım değeri gibi daha fazla verinin olduğu da bilinmektedir. Gelecekte emlak vergi değerlerinin dinamik sistemler üzerinden anlık olarak sunulması ve işlemlerin online olarak yürütülmesi adına bir bilgi bankası kurulması bu piyasa verilerinin TAKBİS ve MEGSİS ile bütünleşik olarak ele alınması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: emlak vergisi, rayiç bedel, kentsel alan, e-devlet

GENEL BİLGİLER

Vergi, devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin hükümlerine dayanarak ekonomik, mali ve sosyal amaçlı kamu giderlerini finanse etmek için sadece siyasi bir organizasyonun üyesi olmaları dolayısıyla vatandaşlarından mali güçlerine göre, karşılıksız olarak ve belirli kurallar dahilinde alınması gereken kanuni ve cebri ekonomik değerlerdir (URL-1,2019).

1982 Anayasa'sının 73. maddesinde vergi için; “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi resim, harç ve benzeri yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri yükümlülüklerin muaflik, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırları içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir” şeklinde düzenlemiştir. Anayasa'nın bu maddesi, verginin bir nevi genel kabul gören tanımını yapmıştır. Yine içinde yer alan resim, harç ve benzeri mali yükümlülükleri belirtmiş, keyfi olarak vergi, resim, harç ve benzeri yükümlülüklerin uygulanamayacağını bu yükümlülüklerin ancak kanunla konulup, değiştirilip yine kanunla kaldırılacağını hükme bağlamıştır (Devrim, 2002).

Servet, mali gücün en önemli göstergelerindendir. Servet unsurlarından biri olan taşınmaz değerinin tespiti, mali gücün doğru ölçülmesi açısından çok büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle de, adaletli ve dengeli bir vergi sisteminin oluşturulması, Kayıt dışılığın azaltılması ve Kamu gelirlerinin artırılması için, doğru ve güncel taşınmaz değerlerinin belirlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır (Demirbaş,2017).

Joseph E. Stiglitz'in vergi için; ”Dünyaya gözlerimizi ya devletin bir hastanesinde ya da devletin vergi teşviklerinden, yardımlarından faydalanarak kurul olarak doğduğumuz nüfus idaresince tescil edilir.” demektedir (URL-2, 2019).

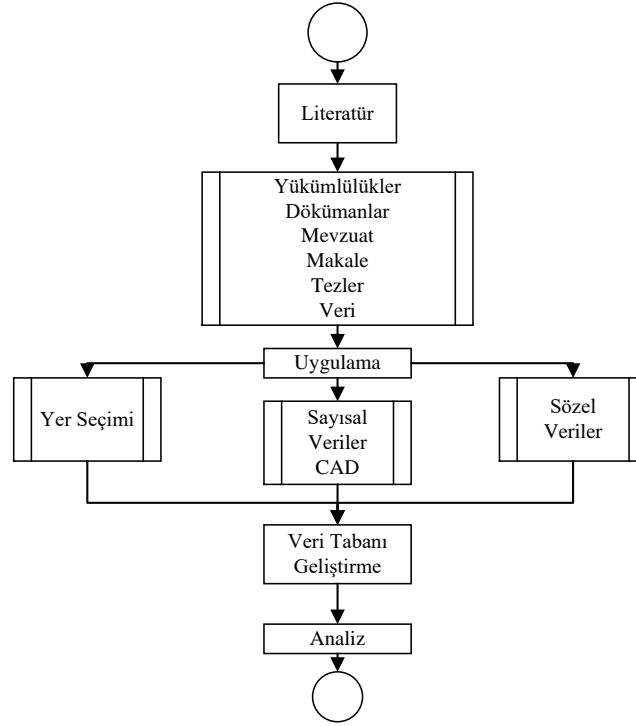
Vergi kalemlerinden bir tanesi de emlak vergisidir. Emlak; ev, arsa, bahçe vb. taşınamayan mal ve mülklerin ortak adıdır. Taşınmazlar, gayrimenkul ya da hepsinin ortak adı olan emlak, halk dilinde mülkün çoğulu olarak bina, arsa ve arazi niteliğindeki gayrimenkullerden oluşan serveti (malvarlığı) ifade etmek için kullanılır (URL-3, 2019). Bina, barınmak veya başka amaçlarla kullanılmak için yapılmış her türlü ev barınak vb. yapıya verilen addır. Bünyesine giren madde ve malzemenin içeriğinin taş, demir, tahta, kerpiç ve benzeri malzemeden oluşması önem arz etmemektedir (URL-4, 2019).

Emlak vergisi devletin önemli gelir kaynaklarında biridir. Bu çalışma kapsamında emlak vergisi sistemi, emlak vergi sisteminde asgari arsa ve arazi emlak vergi değeri kavramı ile piyasa bedeli olan rayiç değerler birlikte ele alınacaktır. Büyükşehir yasası değişikliği ile büyükşehir olan illerdeki köyler mahallelere dönüştürülmüştür. Kırsal alanlar ile kentsel alanlar birlikte ele alındığında, kent topraklarının kır topraklarına göre daha çok değerlidir. Son yıllarda Büyükşehirlerde yatırım yapan şirketler kentsel alanlardaki arazi piyasasının birim fiyatlarını oldukça yukarıya çekmiştir. Peki, bu durum kentsel alandaki taşınmazların vergilendirilmesinde devletin elde ettiği vergi bedelini ne oranda değiştirmiştir. Emlak

vergisinin önemli bölümünün kentteki taşınmazlardan ve özellikle de yapılı kent taşınmazlarından elde edildiği bilinmektedir. Bu yapılı kent taşınmazı niteliğinde olan, daire, dükkân, işyeri vb. diğer bağımsız bölümler hangi değerler üzerinden vergilendirilmektedir. Bunların vergilendirilmesinde yasal mevzuat olarak mevcut durum nedir, mevcut durumdaki sorunları nelerdir, mevcut durumun piyasa değerini yakalaması adına neler yapılabilir, özellikle son yıllarda hızlı bir şekilde gelişim gösteren bilişim teknolojisi ve internet bu taşınmaz pazarına ne tür katkılar sağlayabilir? Problemin asıl tanımı; emlak vergi değeri ile piyasa değeri arasındaki farkın anlamlılık düzeyinin ortaya konulması ve piyasa verilerinin ekstra bir iş yapmadan mevcut sistemlere aktarılması için alternatif çözüm yollarının sunulmasıdır.

Bu çalışma ile Trabzon İli, Ortahisar İlçesi, Boztepe ve Çukurçayır-Mısırlı Mahallelerinde bulunan parsellerdeki bağımsız bölümler bazında emlak vergi değeri ile rayiç bedel karşılaştırılması yapılacaktır. Daha sonra arada anlamlı fark varsa bu farkın sistematik bir şekilde ortaya konulabilmesi için bir CBS veri tabanı geliştirilecektir. Bu veri tabanında olması gereken sözel ve sayısal bilgiler veri tabanı geliştirilmeden önce tespit edilerek, veri tabanına veri sağlayacak olan kurum ve kuruluşlar ile sistemler belirlenecektir. Sistemin en önemli veri bileşenlerinden birisi piyasa verilerinin elde edilmesidir. Burada en önemli aşama ise bu verilerin başka işlemler yapılmadan direkt pazardan elde edilmesinin sağlanmasıdır. Bunun için, internet teknolojisi ile emlak piyasa pazarını birleştiren bazı özel firmaların hizmetleri ve verileri veri bankası olarak ele alınmalıdır. Sahibinden.com, hurriyetemlak.com, milliyetemlak.com vs. web servislerinde yer alan veriler mutlak suretle değerlendirilmeli ve dikkate alınmalıdır.

Bu çalışma teorik bilgilerin elde edilmesi sonucunda ortaya konulan uygulama verilerine dayanmaktadır. Bu uygulama verilerine göre elde edilen sonuçlar dikkate alınarak, emlak vergi gelirinin kentsel taşınmazlarda nasıl gerçek piyasa verilerine çekilmesi noktasında kullanılacaktır. Bu amaçla örnek uygulama bölgesi ele alınarak, çalışma bölgesine ait sayısal ve sözel verileri içerecek şekilde GIS yazılımına aktarılacaktır. Taşınmazların tapu ve kadastro verileri, piyasa alım-satım bedelleri ve asgari emlak vergi değerleri ele alınacaktır. Veri tabanında olması istenen bu veriler ilgili kurum ve kuruluşlarından elde edildikten sonra sisteme aktarılarak gerekli analizler yapılacaktır. Yukarıda verilen bu iş akışı metodolojik olarak şekil 1 olarak sunulmuş olup, şu adımları içermektedir.

Şekil 1. Metodoloji

MATERYAL VE YÖNTEM

Emlak Vergisi Kavramı

1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu gereğince; Türkiye'deki bina, arazi ve arsaların değerlerinin belli bir oranı üzerinden alınan vergi. Kanunun 4. Maddesinin 17.07.1972 tarih ve 1610 sayılı Kanunla değişik (a) bendi ile 16.10.1981 tarih ve 2536 sayılı Kanunla değişik 14. maddesinin (a) bendine göre; Hazineye ait taşınmaz mallar bu vergiden muaftır. Bu vergi; bina vergisi, arazi vergisi ve arsa vergisini de içermektedir (Kardeş, 2008). Emlak vergisi, dünyada genel olarak yerel idareler tarafından tahsil edilen bir vergidir. Türkiye'de uygulanan emlak vergisi de 1986 yılından beri belediyeler tarafından tahsil edilmektedir (Demirbaş, 2017). Özellikle bu çalışma özelinde ele alınan emlak vergisinde beyan sistemi kaldırılarak bildirim sistemine 2002 yılında geçilmiş olup (Güreş, 2002; Çengel, 2006), bu bildirimdeki alt sınır ise kamu otoritesince belirlenmektedir.

Osmanlı Devletinin son dönemi, Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarından günümüze kadar Emlak Vergisinin tarihi gelişimi ile alakalı literatür çalışması yapılmış olup, bu literatür çalışmasında elde edilen durum tablo 1 ile aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Literatür çalışmasında elde edilen durum tablosu

Tarih	Emlak Vergisine İlişkin Durum
1910	Müsakkafat Vergisi (bina vergisi)
1931	1837 sayılı Bina Vergisi Kanunu ve 1833 sayılı Arazi Vergisi Kanunu
1936	Bina ve arazi vergilerinin tahsilinin mahalli idarelere devri
1970	1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu
1972	Emlak Vergisinin beyan esasına göre alınması, Beyan Sistemi
1972-1985	Emlak vergisini Merkezi İdarece tahsil edilmesi
1986	Emlak vergisi tahsil görevinin belediyelere yeniden devri
2002	Beyan sisteminin kaldırılması, Bildirim sistemine geçiş

Emlak Vergisi Kanununun 37 inci maddesinde yapılan değişikliklerle bu Kanunda geçen "Vergi dairesi" tabirinin belediyeleri ifade edeceği, 11 inci ve 21 inci maddelerinde yapılan değişikliklerle de bina ve arazi vergisinin belediyeler tarafından tarh ve tahakkuk ettirileceği hükme bağlanmıştır. Bu hükümler uyarınca Emlak Vergisi 1.1.1986 tarihinden itibaren belediyelerce tarh, tahakkuk ve tahsil edilecektir (Resmi Gazete, 1985).

Emlak Vergi Değeri

1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununun 03.04.2002 tarih ve 4751 sayılı kanunla değişik 29.maddesine göre, vergi değeri;

Arsa ve araziler için; 213 sayılı Vergi Usul Kanununun asgari ölçüde birim değer tespitine ilişkin hükümlerine göre takdir komisyonlarınca arsalar için her mahalle ve arsa sayılacak parsellenmemiş arazide her köy için cadde, sokak veya değer bakımından farklı bölgeler (turistik bölgelerdeki cadde, sokak veya değer bakımından farklı olanlar ilgili valilerce tespit edilecek pafta, ada veya parseller), arazide her il veya ilçe için arazinin cinsi (kıraç, taban, sulak) itibarıyla takdir olunan birim değerlere göre belirlenir. Binalar için; Maliye ve Bayındırlık ve İskan Bakanlıklarınca müştereken tespit ve ilân edilecek bina metrekare normal inşaat maliyetleri ile arsa ve araziler için belirtilen esaslara göre, bulunacak arsa veya arsa payı değeri esas alınarak 31 inci madde uyarınca hazırlanmış bulunan tüzük hükümlerinden yararlanılmak suretiyle, hesaplanan bedeldir. Emlak vergi değeri, bina, arsa ve arazi için tespit edilmektedir. Bina; yapıldığı madde ne olursa olsun gerek karada gerek su üzerindeki sabit inşaatı kapsamaktadır. Arsa; belediye sınırları içinde bulunan ve belediyece parsellenmiş araziye ifade eder. Arazi; arz üzerinde yer alan ve sınırları, dağ, çit, duvar, ağaç, yol gibi tabii ve sunî işaretlerle çevrilmiş bulunan yeryüzü parçasıdır (Genel Tebliğ:6). Arsa ve Arazi Birim Değer Takdiri: 213 sayılı VUK'a göre oluşturulan arsa ve arazi komisyonlarınca yapılmaktadır. Bina İnşaat Metrekare Maliyet Bedeli: Maliye Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca inşaat metrekare maliyet bedelleri belirlenmektedir (Demirbaş, 2017).

Tapu Sicilinde Tescile Esas Taşınmaz Değeri

Tapu değeri, kayıtlı değer veya defter değeri olarak da adlandırılmaktadır. Yapılan taşınmaz satışları ilgili tapu sicil müdürlüğünde tescil ettirilmektedir. TL para cinsinden olmak şartıyla, satış değeri tarafların tapu müdürlüğüne beyan ettikleri değerdir. Tapu harcı, vergi değeri ile mükellef tarafından beyan edilmiş olan değerlerden yüksek olanı üzerinden hesaplanır. Mükelleflerin vergi değerinden daha düşük beyanda bulunmaları halinde, harcın hesabında vergi değeri esas alınır. Aradaki farka isabet eden harç, 213 sayılı Vergi Usul Kanununa göre hesaplanan vergi ziya-ı cezası % 25 oranında uygulanmak suretiyle ikmalen tarh edilir(Resmi Gazete, 2002).

Piyasa Değeri(Rayıç Değer)

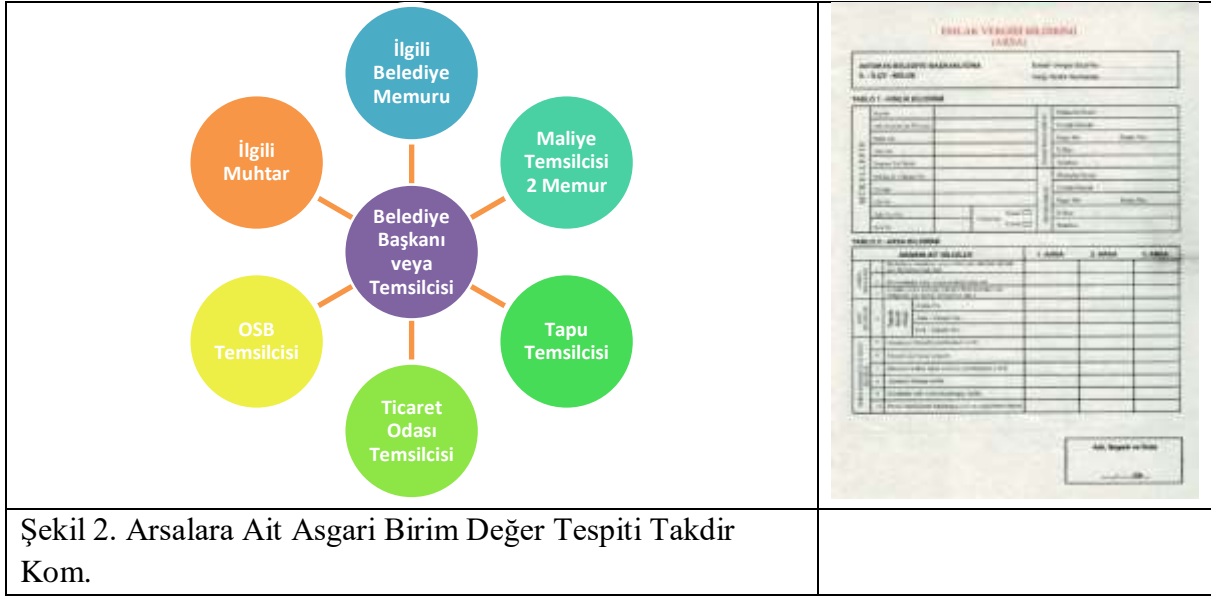
Rayıç bedel, taşınmazın durumuna uygun değerlendirme yöntemlerinden birini kullanarak taşınmazın o andaki değerine, yani normal şartlardaki alım satım değerine denir.

Kanunen “Rayıç bedel: Bu Kanun hükümlerine göre satılacak taşınmazların 8.9.1983 tarihli ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu veya 29.6.2001 tarihli ve 4706 sayılı Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun hükümlerine göre tespit ve takdir edilen bedeldir.”Rayıç bedeli, ülkenin ekonomik durumuna, piyasadaki arz talep dengelerine, mülkün bulunduğu konuma, mülkün eski-yeni oluşuna, sosyal statüsüne vb. kriterlere bağlıdır(URL-5,2019).

Emlak Vergi Değerinin Tespiti

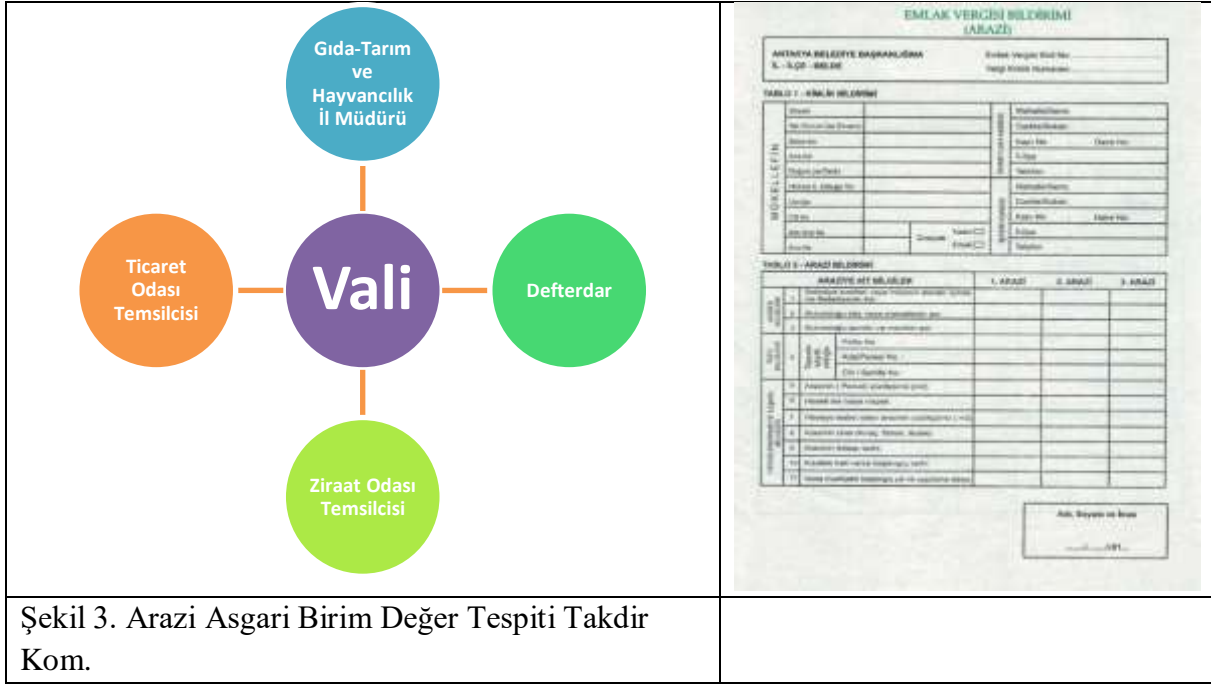
Ülkemizde yapılı yapısız olarak taşınmazlar, arsalar ve araziler üzerinde yer almaktadır.Yapılı olan taşınmazların vergi esas değerleri, Maliye Bakanlığı tarafından yapımda kullanılan (çimento,çakıl vs.)yapım malzemeleri üzerinden hesaplanmakta iken,arsa ve araziler ile ilgili alınacak emlak vergileri de arsa ve arazilerin konumuna göre Emlak Vergi Kanununda tanımlanan komisyonlar aracılığıyla belirlenmektedir.Bu komisyonlar da aşağıdaki gibidir.

- 1-Arsa takdir komisyonu (şekil 2)
- 2- Arazi takdir komisyonu (şekil 3)
- 3-Merkezi takdir komisyonu (şekil 4)

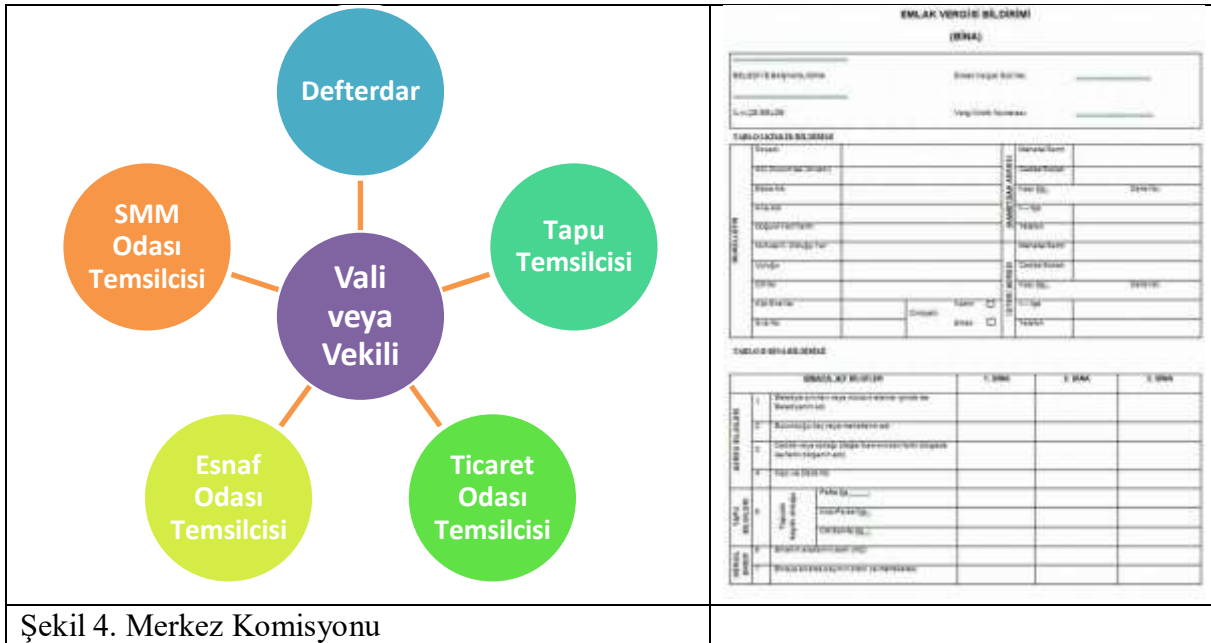

Bu takdir komisyonu, işlemini yaptıktan sonra, vatandaşlar alım, satım, intikal, bağış gibi tapu işlemi yapacakları zaman belediyeye gidip emlak beyan değeri vermeleri gerekmektedir. Bu emlak beyan değerlerini bu komisyonun belirlediği değerden daha aşağıda veremezler. Minimum komisyonun belirlediği değerden verecekler. Minimum değerden bunu verebilmesi için, belediyelerin hazırladığı emlak vergisi bildirimini için hazırlanan form, şekil 3 de aşağıda sunulmuştur.

Bu takdir komisyonu, işlemini yaptıktan sonra, vatandaşlar alım, satım, intikal, bağış gibi tapu işlemi yapacakları zaman belediyeye gidip emlak beyan değeri vermeleri gerekmektedir. Bu emlak beyan değerlerini bu komisyonun belirlediği değerden daha aşağı veremezler. Minimum komisyonun belirlediği değerden verecekler. Minimum değerden bunu verebilmesi için, belediyelerin hazırladığı emlak vergisi bildirimini için hazırlanan form, şekil 5 de aşağıda sunulmuştur.

Takdir komisyonu, işlemini yaptıktan sonra, vatandaşlar alım,satım,intikal,bağış gibi tapu işlemi yapacakları zaman belediyeye gidip emlak beyan değeri vermeleri gerekmektedir.Bu emlak beyan değerlerini bu komisyonun belirlediği değerden daha aşağı veremezler.Minimum komisyonun belirlediği değerden verecekler.Minimum değerden bunu verebilmesi için, belediyelerin hazırladığı emlak vergisi bildirimini için hazırlanan form, şekil 7 de aşağıda sunulmuştur.

İnşaat maliyet bedelleri her yıl Maliye Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca müştereken tespit edilmektedir. Tespit edilen değerler metrekare ortalama inşaat maliyet bedelleridir.

Bina, arazi ve arsaların piyasa değeri veya iratlarından veya idarelerce belirlenen değerler üzerinden alınan emlak vergisi, merkezi ya da yerel idareler tarafından uygulanabilmekte veya merkezi yönetim bu vergi gelirlerinin bir bölümünü yerel idarelere bırakabilmektedir. Ancak uygulamada emlak vergisinin tarh ve tahsili yerel idareler tarafından yapılmaktadır. Bunun iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki verginin konusunun mahalli sınırlar içerisinde olması, diğeri ise taşınmazın değerini etkileyen faktörler arasında yerel düzeydeki hizmetlerin önemli bir yer tutmasıdır (Hacıköylü, 2009).

Tablo 2 ile binalara ilişkin olarak sunulan yıpranma payları, Yapının her yıl doğrusal olarak yıprandığı varsayılır. Taşınmazlarda meydana gelen yıpranmaların ne kadarının fiziksel, işlevsel ve çevresel nedenlerle olduğu üzerinde durulmaz. Yapının tüm bileşenlerinin her yıl aynı oranda yıprandığını varsayılır.

Tablo 2. Bina Yıpranma Payları

AŞINMA PAYLARINA İLİŞKİN ORANLARI GÖSTEREN CETVEL
(2.12.1962 GÖN VE 17886 SAYILI RESMİ GAZETEDE YAYIMLANMIŞTIR.)

İNŞAATIN NEVİ	İNŞAATIN YAŞI									
	0-3 YAŞ ARASI	4-5 YAŞ ARASI	6-10 YAŞ ARASI	11-15 YAŞ ARASI	16-20 YAŞ ARASI	21-30 YAŞ ARASI	31-40 YAŞ ARASI	41-50 YAŞ ARASI	51-75 YAŞ ARASI	76 VE DAHA YÜKÜKÜ YAŞ
Çelik-Karlık-Betonarme Karlık B.	4	6	10	15	20	25	32	40	50	60
Yığılma Kagir, Yığılma Yanı Kagir B.	6	8	12	18	25	32	40	50	60	70
Ahşap, taş duvarlı (çamur harçlı) geçekondü tarz ve vasfında binalar	8	12	18	25	32	40	50	60	70	80
Kerpiç ve diğeri basit binalar	10	17	25	35	45	55	65	75	85	95

Vergi Oranları

Belediye sınırları içinde, arsa arazi ve yapıllı taşınmazlara ait emlak vergileri belediyelerin büyükşehir belediyesi olup olmama durumuna göre tablo 3 ile sunulduğu üzere değişmektedir. Büyükşehirlerde Emlak Vergisi oranı %100 artırımlı olarak uygulanmaktadır. Diğeri belediyelerde oturanlar, büyükşehir belediyesinde oturanlardan daha az emlak vergisi ödemektedir.

Tablo 3. Arsa ve Arazi Emlak Vergi Oranları

Oran Yapısı	Niteliği	Bulunduğu Yer	Oran (Binde)
Normal	Arazi	--	1
	Arsa	--	3
Artırımı	Arazi	Büyükşehir Bel. sınırları ve mücavir alanlar içi	2
	Arsa	Büyükşehir Bel. sınırları ve mücavir alanlar içi	6

Yeniden Değerleme Kavramı

Objektif ve tarafsız bir şekilde, bir gayrimenkule ilişkin nitelik, fayda, çevre, kullanım koşulları gibi faktörlerin değerlendirilmesi suretiyle sözkonusu gayrimenkulün değerinin tespit edilmesi işlemidir. Bu değer maliyet bedeli olabileceği gibi pazar fiyatı, satış fiyatı da olabilmekte ve çeşitli yöntemler kullanılarak bulunmaktadır. 213 sayılı Vergi Usul Kanununun mükerrer 298 inci maddesinin (B) fıkrasında “Yeniden değerlendirme oranı, yeniden değerlendirme yapılacak yılın Ekim ayında (Ekim ayı dâhil) bir önceki yılın aynı dönemine göre Türkiye İstatistik Kurumunun Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksinde meydana gelen ortalama fiyat artış oranıdır. Bu oran Maliye Bakanlığınca Resmi Gazete ile ilan edilir.” hükmü yer almaktadır.

Emlak Vergisi Değeri Yıllık Artış Oranları

Vergi değeri, mükellefiyetin başlangıç yılını takip eden yıldan itibaren her yıl, bir önceki yıla ait vergi değerinin Vergi Usul Kanunu hükümleriyarınca aynı yıl için tespit edilen yeniden değerlendirme oranının yarısı nispetinde artırılması suretiyle bulunacağı hükme bağlanmıştır. Öte yandan 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununun 29/5 maddesinde, Bakanlar Kurulunun bu maddede belirlenen artış oranını sifıra kadar indirmeye veya yeniden değerlendirme oranına kadar artırmaya yetkili olduğu ifade edilmiştir. Nitekim Bakanlar Kurulu bu yetki çerçevesinde artış oranını 2010 yılında yeniden değerlendirme oranının yarısı, 2011 yılında ise yeniden değerlendirme oranı kadar belirlemiştir (Üyümez,2012). Tablo 4 ile emlak vergisi değeri yıllık artış oranları ile artırım ve yayımlanan oranlar işle uygulanacak yıllara ilişkin veriler birlikte sunulmuştur.

Tablo 4. Emlak Vergisi Değeri Yıllık Artış Oranları

Uygulandığı Yıl	Artırım	Yayınlanan Oran	ARTTIRMA TUTARI
2019	YARIM	%23,73	2018 Yılı Vergi Değerine Uygulanacak Artış Oranı= %11.865
2018	GENEL BEYAN DÖNEMİ		
2017	TAM	%3.83	%3.83
2016	YARIM	%5.58	%2.79
2015	YARIM	%10.11	%5.055
2014	GENEL BEYAN DÖNEMİ		
2013	TAM	%7.8	2012 Yılı Vergi Değerine Uygulanacak Artış Oranı= %7.80
2012	TAM	%10.26	2011 Yılı Vergi Değerine Uygulanacak Artış Oranı=% 10.26
2011	YARIM	%7.7	2010 Yılı Vergi Değerine Uygulanacak Artış Oranı= %3.85
2010	GENEL BEYAN DÖNEMİ		
2009	YARIM	%12	2008 Yılı Vergi Değerine Uygulanacak Artış Oranı=%6
2008	YARIM	%7.2	2007 Yılı Vergi Değerine Uygulanacak Artış Oranı=%3.6
2007	YARIM	%7.8	2006 Yılı Vergi Değerine Uygulanacak Artış Oranı=%3.9

Yukarıda görüldüğü gibi, 2007, 2008, 2009, 2011, 2015, 2016, 2017, 2018 yıllarında yeniden değerlendirme oranının yarısı nispetinde, 2012 ve 2013 yıllarında ise yeniden değerlendirme oranı nispetinde artırım yapılmıştır. 2010 ve 2014 ve de 2018 yılları genel beyan yılları olduğundan, yeniden değerlendirme oranlarından bağımsız olarak yetkili komisyonlar tarafından vergi değeri tespiti yapılmıştır.

E-Dönüşümü kısaca açıklamak gerekirse; bilgisayar ve internet teknolojilerinin hızla geliştiği, Bilgi Çağı olarak adlandırdığımız ve yaşadığımız zaman bu zaman diliminde fiziksel olarak yaptığımız bir takım kamu – devlet işlerinin bilgisayar ve internet ortamına tanışıp yine bu ortamda yapılabilmesi demektir (Sevim, 2013).

E-Türkiye projesinin başlangıcından buyana hemen hemen bütün kamu kurumları sundukları hizmetleri internet tabanlı uygulamalar üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu sayede kâğıt israfından posta masrafına kadar birçok kalemde tasarrufa gidilmekte, kamu kurumları

klasik arşivden dijital arşive geçmektedir. Ayrıca kamu kurumlarının yürüttüğü işler daha hızlı ve kontrol edilebilir nitelikte birbiri ile uyumlu, yani veri tekrarından uzak bir şekilde üretilmekte ve de kullanılmaktadır.

Hemen bütün kamu kurumlarının içinde olduğu e-devlet uygulamalarına verilecek en güzel örneklerden olan Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen TAKBİS uygulamasıdır. Bu uygulama konumsal ve konumsal olmayan verileri birlikte sunabilen bir e-devlet uygulaması olarak özel bir yere sahiptir. Zira arazi yönetimi uygulamalarının alt yapısı bu tapu – kadastro verileridir.

Kat mülkiyeti işlemleri 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu ile 1965 yılından başlayarak özellikle yapılaşmış alanlarda uygulanmaktadır. Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar kır-kent nüfus oranı kırdan kente göç şeklinde değişmektedir. Bu değişim kat mülkiyetinin sıkça kullanılması (Çoruhlu vd., 2015) ile kentsel nüfusun artmasında ve bağımsız bölümlerin tescillerinde bu mevzuat hükümlerinden yararlanılmaktadır. Dünyadaki kadastral sistemler, analog ortamlardan, sayısal ve oradan da web ortamlarında temsiline doğru gitmektedir. Bu bağlamda Uluslararası Haritacılar Birliği olan FIG tarafından 1998’de yayınlanan Kadastro 2014 ve daha sonra yayınlanan Kadastro 2014 ve Ötesi gibi uluslararası çalışmalar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yön vermektedir. Bunun yanında grafik verilerin paket programlardan bağımsız olarak internet üzerinden sunulması adına geliştirilen ISO/TC211 coğrafi veri standartları ile nesne tabanlı veri modelleri geliştirilmektedir (Çoruhlu vd., 2017; Çoruhlu ve Yıldız, 2017; Yıldız vd., 2018; Saraloğlu vd., 2019). Ayrıca, gerçek dünyanın modellenmesi için tasarlanan modellerin zaman boyutu ile en az 4 boyutlu olması gerektiği ifade edilmektedir. Ülkemizin son yıllarda yukarıda ifade edilen çalışmaları kadastro temelli projelerde yürüttüğü görülmektedir. Bu noktada, Uluslararası bakışın yakalanması adına e-Türkiye dönüşüm projesi içinde (Çoruhlu ve Demir, 2015) yer alan TUCBS, TAKBİS ve MEGSİS gibi nitelikli çalışmalar olduğu bilinmektedir. Ancak çalışma konusu olan kat mülkiyeti temelli verilerin bu sistemlerde grafik ve sözel olarak işlenmesinde ve sunulmasında bazı sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların ortaya konulması, çözüm yaklaşımlarının geliştirilmesi uzun vadede 2D kadastrodan 3D kadastroya geçişte büyük önem arz etmektedir.

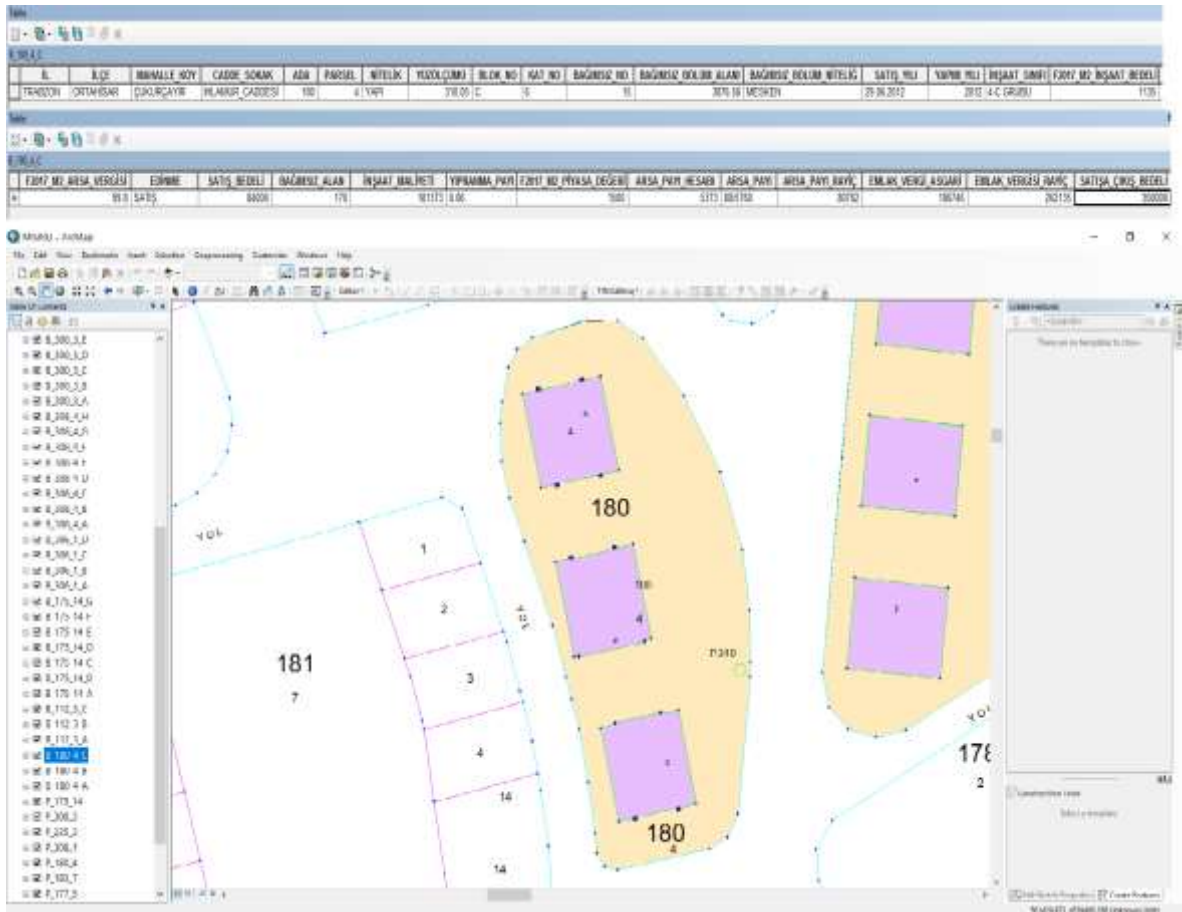
Son yıllarda hızla artan e-uygulamalar sadece kamu kurumları tarafından değil özel sektör tarafından da aktif bir şekilde kullanılmaktadır. İnsanlar taşınır ve taşınmazlarını birkaç dakika içinde satabilmekte, kişilerden, kurumlardan ve mekânlardan bağımsız bir şekilde birbirleri ile iletişim kurabilmektedir. Bu sayede çok ciddi bir veri stoğu da oluşmaktadır. Özellikle taşınmazların alım-satım bedelleri bu veri stopu içinde çalışma ile ilgili olarak dikkat çekmektedir. Alım-satım gerçek değerlerinin tapu müdürlüklerinde gerçekleştirilen işlemlere konu olamaması, emlak vergisinin olması gerekenin altında kalması sebebiyet vermektedir.

Yukarıda da vurgulandığı üzere, çalışmada ele alınan emlak vergisi konusu tapu kadastro verileri ve taşınmaz alım-satım verileri ile ilişkilendirilerek değerlendirilmesi gereken veri gruplarındandır. Zira emlak vergi sistemi parsel tabanlı olarak tanımlanmıştır ve de bu şekilde yürütülmektedir. Örnek olarak seçilen bölgede yapılacak çalışma ile ileride e-devlet içinde konumlandırılması düşünülen örnek bir bilgi sisteminin uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu sayede özel ticaret şirketlerine ait web servislerine girilen veriler kullanılarak oluşturulan veri

tabanı ile kat mülkiyeti tesis edilen taşınmazlar ile ilişki kurulabilir. Bu kat mülkiyeti kurulu taşınmazlar cadde-sokak emlak vergileri ile ilişkilendirilerek web servislerindeki taşınmaz alım-satım ilan bilgilerinin de kullanarak parsel bazında gerçek alım-satım bedelleri hesaplatılabilir. Bu sayede bu gerçek veriler üzerinden emlak vergisi tahsilatı yapılmasına imkân veren bir bilgi sistemi de e-devlet içinde düşünülebilir .

UYGULAMA

Sayısal ortamda örnek alınan mahallenin parsel ve bina bilgileri ile ilgili mahallede bulunan taşınmazların internet sitelerindeki satış verilerini içeren bir coğrafi bilgi sistemi tasarımı yapıldı (Çoruhlu ve Yıldız, 2018). Tasarlanan veri tabanına; tapu verileri, kadastro verileri, internet sitelerindeki taşınmaz satış verileri, kat mülkiyeti kurulmuş taşınmazlar kat mülkiyeti verileri ile arsa payları, yapı kullanma izni belgesi verileri, bina yapım yılı ve bina yıpranma payı verileri sözel veriler olarak girildi. İnternet sitelerinde satışı sunulan taşınmazların ada-parcel bilgilerinin teyit edilmesi için kadastro haritaları ile zeminde karşılaştırma çalışmaları da gerçekleştirildi. Temin edilen öznitelik bilgileri ve konumsal bilgileriyle birlikte satışı düşünülen bağımsız bölümlerin; ada, parsel, blok adı, kat adedi ve bağımsız bölüm numaralarına ilişkin bilgileri mahalline giderek kesinleştirildi. Tüm bu veriler şekil 5 ile sunulan coğrafi veri tabanında bütünleştirildi.

Şekil 5. Geliştirilen coğrafi veri tabanı görüntüsü

Yukarıda sunulan bu veriler, veri tabanına tablo verisi olarak yani sözel veri olarak farklı sütunlarla aktarıldı. Bu amaçla; mahalle-köy, cadde-sokak, ada, parsel, nitelik, yüzölçümü, blok no, kat no, bağımsız no, bağımsız bölüm alanı, bağımsız bölüm niteliği, satış yılı, yapım yılı, inşaat sınıfı, F2017 m² inşaat bedeli, F2017 m² arsa vergisi, edinme, satış bedeli, bağımsız alan m², inşaat maliyeti, yıpranma payı, F2017 m² piyasa değeri, arsa payı hesabı, arsa payı, arsa payı rayiç, emlak vergi asgari ve emlak vergi rayiç ve satışa çıkış bedeli sütunları oluşturuldu. Gerekli veriler; Tapu Müdürlüğü, Kadastro Müdürlüğü, Belediye, İnternet Vergi Dairesi ve çeşitli taşınmaz alım-satım sitelerinden alınarak tablolara işlendi. Bu bilgilerden yararlanarak bağımsız bölüm bazında elde edilen asgari emlak vergisi hesaplandı. Bu değer ile gerçek alım-satım bedelleri karşılaştırıldı.

Taşınmaz yönetimi adına son yıllarda geliştirilen TUCBS, e-Türkiye üzerinden hizmet vermektedir. Bu anlamda taşınmaz tabanlı yürütülen örnek e-devlet uygulamalarından olan TAKBİS ve MEGSİS uygulamaları son derece etkin ve bilinir bir durumdadır. Kurumlar arası işbirliği protokolleri ile üçüncü kişilerin bu uygulamalara erişimleri sağlanmakta, e-Türkiye üzerinden ilgili taşınmaz sahipleri bu uygulamalar üzerindeki verilere erişebilmektedir. Gelişmiş ülkeler, taşınmazlarını tam anlamıyla fiziki olarak modelleme çalışmalarını hızlı bir şekilde yürütmekteyken ülkemizde sadece iki boyutlu olarak konumsal bir şekilde MEGSİS uygulamasının yürütülmesi durumu söz konusudur. TAKBİS bağımsız bölüm bazında tüm sözel sorgulamalara izin vermekte olup, MEGSİS sadece parsel bazında sorgulamalara izin vermektedir. İlgili parsel üzerindeki bağımsız bölümlerin bir model üzerinden gösterimi veya belirli koordinatlarla hacimsel olarak sunumu FIG tarafından tanımlanan arazi nesnesi kavramı ile daha iyi örtüşebilir. Bu bağlamda ilgili bağımsız bölümlerin hacimsel ve alansal konum verilerine ulaşılamamıştır. Zira bu veriler MEGSİS de mevcut değildir. Ancak yine bağımsız bölüm bazında yürütülen bu çalışma için bağımsız bölüm bazında toplanması arzu edilen veriler elde edilmiştir. Bunlar, çeşitli hazır veriler, tablolar ve cetveller ile zenginleştirilmiştir.

Veri tabanında sayısal olarak parsel köşe koordinat verileri; sözel olarak ise bağımsız bölüm bazında tüm tapu (malik bilgisi hariç) ve kadastro bilgileri ile emlak vergi değer, piyasa alım-satım değeri, yapı yaklaşık maliyet bedelleri, yapı tipi, yapım yılı, yapı yıpranma payı bilgileri, toplam inşaat alanı bilgileri yer etmiştir. Bağımsız bölüm bazında yapılan hesaplamalarda inşaatın yapım yılı dikkate alınarak inşaat alanı üzerinden yıpranma payı düşüldükten sonra güncel değerinin ne olacağı, emlak vergi değeri temel alınarak arsa payı üzerinden ilgili bağımsız bölümün asgari vergi değerinin ne olacağı, mevcut yapılaşma ve buna imkân veren imar planı dikkate alınarak taşınmazın yapısız arsa olarak düşünülmesi durumunda değerinin ne olacağı ve bunun arsa payı üzerinden bağımsız bölümü nasıl etkileyeceği, asgari emlak vergi değeri verileri dikkate alınarak yapının inşaat maliyetleri ve arsanın emlak vergi değeri üzerinden bağımsız bölümün vergi değeri olarak ne kadar bedel edeceği, piyasa alım-satım değerleri (internet ve emlakçılardan) dikkate alınarak yapının inşaat maliyetleri ve arsanın emlak vergi değeri üzerinden bağımsız bölümün vergi değeri olarak ne kadar bedel edeceği, tablolar üzerinden otomatik olarak hesaplanmıştır. Oluşturulan coğrafi bilgi sistemi piyasa alım-satım değerlerinin, piyasa değerlerine göre ortalama satış değerlerinin, emlak vergi

değerine göre ortalama bir dairenin bedelinin bulunmasında içerdiği veriler sayesinde kolaylık sağlayacaktır. Yani internet üzerinden satış yapılan sitelerde bulunan veriler bu sisteme altık olarak kullanılmıştır.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Emlak vergisi objektif nitelikte bir vergidir. Sübjektiflik yani kişisellik unsurları olan gelir ya da servetin toplanması ve artan oranlı tarife uygulanması gibi hususları içermemektedir. Objektif nitelikteki emlak vergisinde gayrimenkuller dolayısıyla ödenen vergiden, bu varlıkların neden olduğu borçlar için hiçbir ayarlama ve indirim yapılmasına izin verilmediği gibi yükümlülerin kişisel ve ailevi durumları da dikkate alınmamaktadır. Ayrıca emlak vergisinde tek oran uygulanmaktadır. Vergi oranı mükellefin kişisel durumuna göre değil, vergiye konu gayrimenkullerin türüne göre değişiklik göstermektedir. Yaptığımız çalışmada gerekli araştırmalar sonucunda piyasadaki değer ile İnternet Vergi Dairesinin internet sisteminde yer alan m² emlak vergisi değerleri arasında fark görülmektedir. Bu farklar sonrasında hesaplanan sonuçlar gösteriyor ki aradaki farklardan dolayı devletin vergi kaybı ortaya çıkmaktadır. Özellikle günümüzde kullanılan E-emlak üzerine olan internet sitelerinde bu farklar karşımıza çıkmaktadır. Bu farkı en aza indirmek için cadde/ sokak bazlı bu verileri ada/parsel bazlı sisteme dönüştürüp, emlak vergisi takdirlerinin dört yılda bir değil de, taşınmazların yapılan uygulamalar ile kent rantları değerlerinde meydana gelen artışlar dikkate alınarak objektif yapılması sağlanmalıdır. Taşınmaz değer haritaları üretimindeki internet satış ilanları taşınmazla ilişkili olarak kayıt altına alınmalıdır. Vergide kayıt dışılık önlenmeli, vergi alacaklarının tahsilinde kanunlar uygulanmalı, oy kaygısı güdülmemeli, vatandaşlık bilinci artırılmalı, gelir getirici mal ve hizmet üretim ve satışı sürecinde etkinlik sağlanmalı, arsa üretimi etkin bir şekilde yapılmalı, arsalar yüksek fiyata satışı sağlayabilecek imar düzenlemeleri yapılmadan satılmamalıdır.

Emlak vergi değerleri üzerinden hesaplanan taşınmaz değerleri ile piyasa değerleri arasında 3 kat fiyat farkı olduğu görülmüştür. Özellikle konut amaçlı iskân bölgesi çalışma bölgesinde bu denli farkın olması dikkat çekmektedir. Daha ticari ve şehir merkezine yakın alanlarda farkların daha yüksek olduğu da bilinmektedir. 60 milyona yakın parselde ev sahipliği yapan ve yaklaşık 21 milyon yapı stoğu olan ülkemiz için bu farkın mümkün olduğunca sıfırlanması gerekmektedir. Bu anlamda mevcut verilen kontrol altında tutulması ve emlak vergi sisteminin daha dinamik bir yapıda tasarlanması ele alınmalıdır.

Yerel yönetimlere verilen önemin bir gereği olarak mali yapının iyileştirilmesi adına emlak vergisinden alınan miktar artırılmalı, belediye sınırları içinde yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki payının giderek artması da yerel hizmetlerin miktar ve kalite olarak iyileştirilmesini ve yerel yönetimlerin gelirlerinin arttırılması sağlanmalıdır. Yerel yönetimlerin önemli bir parçasını oluşturan belediye yönetimlerinin eskiye göre daha da artan görev ve hizmetlerini yerine getirmede finansal kaynakların arttırılmasının gerektiği gerçeği yanında, sahip olunan kaynakların da etkin, verimli kullanılmasının denetlenmesi çalışmalarına önem verilmelidir. Tüm bunların bir arada ele alınarak son yıllarda hızlı bir şekilde gelişen ve ülkemizde de çok güzel örnekleri olan e-uygulamalar üzerinden işlem yürütülmesi düşünülmelidir.

Özellikle e-Türkiye üzerinden TAKBİS ve MEGSİS verilerini kullanarak ortak bir veri tabanı ile bu süreçleri kontrol altında tutmak son derece önem arz etmektedir. Mevcut sisteme en çok veri aktaran piyasa şirketlerinin veri ve tahminlerini göz ardı etmemek gerekmektedir. Taşınmaz alım-satım imkânı sunan web servislerinden milyonlarca taşınmaza ilişkin satış değerleri, yaklaşık satış değeri veya maksimum satış değeri olarak dikkate alınmalıdır. Bu değerler TAKBİS ve MEGSİS verileri ile birlikte TUCBS altında ele alınarak yönetilmelidir. Kamu otoritesi bu konuda strateji geliştirerek; gerekli yasal değişiklikleri yapması, geniş veri bankası için zorunluluklar getirmesi ve uygulamaları tanımlaması, bunları TUCBS tapu-kadastro veri şemasına uygun şekilde geliştirmesi beklenmektedir. Bu sayede; emlak vergisi için komisyonlarca arazide çalışma yapma zorunluluğu ortadan kaldırılabilir, yeniden değerlendirme oranlarına göre belirlenen artışlar gerçek verilere göre belirlenebilir, devletin emlak vergisinden elde ettiği gelir, ciddi oranda artış gösterebilir, böyle bir sistemin kurulması için emlak vergi verileri gerçek değerlere çekilebilir. Taşınmazın alım-satımını üzerinden tapu harcı alınması sırasında emlak vergi değerlerinin artmasından kaynaklı tapu harçları da artacağından, elde edilen bu gelir kaleminde de dolaylı yoldan artışlar meydana gelebilir.

KAYNAKLAR

Çengel Ö., 2006. Gayrimenkul Sektöründe Modern Pazarlama Teknikleri ve Güncel Uygulamalar, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y. 5, S. .9, İstanbul.

Çoruhlu Y.E., Demir O., 2015. E-Government Services on Foundation Properties", Sigma Journal of Engineering and Natural Sciences-Sigma Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, vol.33, pp.233-249.

Çoruhlu Y.E., Demir O., Yıldız O., 2015. 3B Kadastro Nesnesi: Hava Hakkı ve Kat Mülkiyetine Yönelik Gelişim Süreci Analizi", Ankara Barosu Dergisi, cilt.73, ss.397-420.

Çoruhlu Y.E., Demir O., Yılmaz H., 2017. Uygulamadan Tescile Kat Mülkiyeti: Sorunlar Ve Çözüm Yaklaşımları, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, ss.87-116.

Çoruhlu Y.E., Yıldız O., 2017. Geographical database for object-oriented land division modelling in Turkey, Land Use Policy, vol.68, pp.212-221.

Çoruhlu Y.E., Yıldız O., 2018. Geographical data model for cultural immovable properties", Survey Review, vol.50, pp.487-500.

Demirbaş, S., 2017. Gayrimenkule Dayalı Vergilerde Değerleme Kaynaklı Sorunlar Ve Gereksinimler, s.3,s.6,s.7, İzmir

Devrim, F., 2002. Kamu Maliyesine Giriş, 3.Baskı, s.190, İzmir.

Güreş, S., 2002. "Emlak Vergisinde Beyan Esasının Kaldırılması ve Bildirim Verilmesi Usulüne Geçilmesi İle Bu Konudaki Uygulama Sonuçları", Yaklaşım Dergisi, Sayı: 116, s.228

Güzel,G., 2017. Gayrimenkul Değerleme Çalıştayı, s.12, İzmir

Hacıköylü, C., 2009. Emlak Vergisinde Matrah Tespitine İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri, s.14

Kardeş, S., 2008. Milli Emlak Sözlüğü,1.Baskı,s.45,Ankara

Sevim, N., 2013. Ağ Ekonomisi ve E-Dönüşüm, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2782, s. 4

Üyümez, M. E., 2012. Gayrimenkullerde Vergilendirme T.C. Anadolu üniversitesi yayını no: 2477 Açıköğretim Fakültesi yayını no: 1448.

Resmi Gazete, 1985. Emlak Vergisi Kanununda değişiklikler. Kanun Numarası;1319

Resmi Gazete, 2002. Vergi Usul Kanunu, Emlâk Vergisi Kanunu ve Harçlar Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Kanun Numarası; 4751

Saralioğlu M.Ö., Demir O., Çoruhlu Y.E., 2019. Saralioğlu E., Data model design for qualified natural-protected area in Turkey", Survey Review, vol.51, 365, pp.151-165.

URL-1,2019 http://www.ekodialog.com/kamu_maliyesi/vergi_nedir.html

URL-2,2019.<http://www.ekodialog.com/Makaleler/cumhuriyetimizin-75-yili-verginin-gelisimi-makale.html>

URL-3, 2019 <http://3dkonut.com/tapu-nedir-kac-cesidi-var-dir-/haberi>

URL-4, 2019 http://www.ekodialog.com/kamu_maliyesi/vergi_nedir.html

URL-5, 2019 <http://www.aykutozdemir.com.tr/insaat/rayic-bedel-nedir.html>

Yıldız O., Çoruhlu Y.E., Bıyık C., 2018. Registration of agricultural areas towards the development of a future Turkish cadastral system, Land Use Policy, vol.78, pp.207-218.

ÖRGÜTSEL DEMOKRASİ VE İŞ TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI

Prof. Dr. İsmail BAKAN

Hüsne GÖZÜKARA

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Özet

Örgütsel demokrasinin iş tatmini üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada birincil veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Örgütsel demokrasi ölçeği olarak Geckil ve Tikici tarafından hazırlanan orijinal ölçek, iş tatmini ölçeği olarak ta Weiss ve arkadaşları tarafından (1967) geliştirilen Minnesota iş tatmini ölçeği kullanılmıştır. Akdeniz bölgesindeki bir Büyükşehir Belediyesi'nde çalışan 181 katılımcıyla anket çalışması yapılmıştır. İlk olarak çalışmada örgütsel demokrasi ve iş tatmini değişkenleri ile ilgili yazın taramasına yer verilmiş olup, anket ile elde edilen araştırma verilerinin analizi aşamasında ölçeklerin güvenilirlikleri test edilmiş, frekans analizi, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmış, elde edilen araştırma bulguları sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Örgütsel Demokrasi, İş tatmini

1.GİRİŞ

Demokrasi kavramı sadece siyasal anlamda değil, örgütsel alanlarda da etkili olarak kullanılmaya başlanan bir kavramdır. İş yerlerinde, demokratik davranışların yeşermesi, iş görenlerin işletmeye ve buldukları örgüte olan bağlılığının, çalışanların yönetime katılımı ve iş tatminlerinin artması sonucu verimliliğin gözle görülür bir şekilde çoğalması ile örgütsel demokrasi gün geçtikçe önemli hale gelme bir kavramdır (Geçkil ve Tikici, 2015: 43). Kurumlarda yönetime demokratik olarak katılımın çalışanlar üzerinde olumlu etkileri, kaliteli işler çıkarmasının yanı sıra topluma daha yararlı birer vatandaş haline gelmesi olarak sıralanabilir (Bozkurt, 2012: 21). İş tatmini ise, insanların davranışlarını, duygularını ve deneyimlerini bulunduğu iş yerindeki ortamla kıyaslaması sonrası ortaya çıkan olumlu veya olumsuz ilişkiyi gösterir (Kök, 2006: 293).

İş tatmini, iş şartlarının ya da işten elde edilen sonuçların kişisel bir değerlendirmesidir ve bireyin normlar, değerler, beklentiler sisteminden geçerek açığa çıkan iş ve iş koşullarına ilişkin algılamalarına karşı geliştirdiği içsel tepkilere denir (Çekmecelioğlu, 2005). Çalışanların iş tatminlerindeki artış, örgütsel bağlılık, tükenmişlik, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık, işten ayrılma niyeti vb. konuları olumlu yönde etkilemektedir. Örgütlerdeki iş tatmini işçi devir oranını düşürmekte ve kurumun verimliliğini arttırarak rekabet gücünü pozitif yönde etkilemektedir (Taşlıyan, Engizek ve Gül, 2017: 114). Bu çalışmada iş tatmini boyutlarının örgütsel demokrasi alt boyutları üzerindeki etkisi incelenmektedir.

2.ÖRGÜTSEL DEMOKRASİ

Günümüzde her alanda olduğu gibi bireylerin iş yerlerinden beklentileri de farklılaşmaya başlamıştır. Nitelikli eleman sıfatı taşıyan kişiler artık çalışacakları iş yerlerinde sadece alacakları maaşa değil, işyerinin kendilerine sunacakları sosyal imkanlara, örgüt iklimine ve örgütün kültürüne de dikkat etmektedirler (Çankaya, 2018: 406). Dünya genelinde siyasal

terimlerin başında gelen demokrasi kavramının kurumlar tarafından kullanılmasına (Geçkil, Akpınar ve Taş, 2017:650), demokrasiye dair olan insan hakları, eşitlik, adalet, yönetime katılma gibi temel hususların devlet kademesi haricinde örgütsel alanlara sirayet etmesi örgütsel demokrasinin doğuşunu sağlamıştır (Ataç ve Köse, 2017: 118).

Örgütsel demokrasi Almanya gibi yönetime katılımın yüksek olduğu ve birlikte yönetim şeklinin yaygın olduğu ülkelerde daha çok gündeme gelmektedir. Ayrıca diğer Avrupa Birliği ülkelerinde de kurumlarda örgütsel demokrasinin yaygınlaştırılması tartışılmakta ve Avrupa şirketlerinde işçilerin yönetime katılması devletçe desteklenmeye çalışılmaktadır (Coşan ve Gülova, 2014:234).

Çalışanların kendilerini örgütleriyle bir bütün olarak hissetmelerini sağlayan ve örgütlerinin başarılarını kendi başarıları gibi görmelerini sağlayan örgütsel demokrasi birçok araştırmacı tarafından tanımlanmıştır (Kesen, 2015: 537). Örgütlerin hedeflerine ulaşma amacıyla üst kademe ile alt kademe arasındaki görüş birliğini ve yönetime katılma oranını esas alan örgütsel demokrasi (Başaran, 1992: 322), yönetim için katma değer üretirken iş görenlerin kararlara ortak olma, merkezi davranmak yerine birlikte karar alma ve bunları uygularken kişilerin hak, özgürlük ve eşitliğine dikkat eden değerler geneline verilen addır (Coşan ve Gülova, 2014: 234). Kurumda çalışanların yönetime katılımını ifade eden örgütsel demokrasi, örgütün yönetim şekli, başarıyı yakalamada gerekli hamlelerin astlar ile üstlerin ortak kararları ile belirlenmesi süreçlerini kapsayan geniş bir yelpazedir (Karagöz ve Atilla, 2018: 2066).

Örgütsel demokrasi kavramı; kurum çalışanlarının yönetime katılımı ve karar almada etkili olmasını ifade etmektedir (Geçkil, 2017: 747). Örgütsel demokrasinin temelinde eşitlik, çalışanların tüm kararlara dahil olması, kurumun tüm politika ve uygulamalarının çalışanlar tarafından değerlendirilmesi ve görüşlerini rahatça ifade edebilmesi yatmaktadır (Geçkil ve Koçyiğit, 2017:334). Bir kurumda, örgütsel demokrasinin var olması demek, örgütsel bağlılığın ve iş yerindeki verimliliğinde artması demektir (Geçkil, 2017: 747).

Kurum çalışanlarını dolaylı veya doğrudan ilgilendiren konularda personelin düşüncelerine başvurma veya yönetimdeki karar mekanizmasına iş görenleri katma örgütsel demokrasinin temelini oluşturur (Sadykova ve Tutar, 2014: 2). Örgütsel demokrasinin asil koruyucuları devlet tarafından yapılan yasal düzenlemeler, normlar, yönetimde olan ve yönetime katılan işgörenlerdir (Bozkurt, 2012: 17).

Örgütlerde tam anlamıyla demokrasinin yaşanması için katılım, eleştiri, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verebilirlik olarak incelenen örgütsel demokrasinin alt boyutlarının tamamını bünyesinde bulundurmalıdır (Işık, 2017: 1663). Katılım, kurumda alınan kararlara çalışanların aktif olarak katılımını ifade etmektedir (Kesen, 2015: 538). Çalışanların karar alma süreçlerine katılmaları işe karşı tutumlarının ve motivasyonun artmasına, başarı oranlarının olumlu gelişmesini sağlar (Çankaya, 2018: 408). Eleştiri, örgütlerde eleştiri sisteminin yaygın olması veya teşvik edilmesi ile çalışanların iş yerine daha da çok sahip çıkması anlamına gelir. Eleştirinin yaygın olduğu kurumlarda çalışanların düşüncelerine önem verilir ve eleştirileri dikkate alınması çalışanın motivasyonu artar, yetenekleri daha net ortaya çıkarılıp, kuruma daha faydalı birey haline gelirler (Bakan, Kara ve Güler, 2017: 119). Şeffaflık ise örgüt çalışanlarının kendisi ile ilgili tüm olup biteni ve kendisini ilgilendiren her konudan tam ve doğru şekilde haberdar olmasını ifade eder (Geçkil, Taş ve Akpınar, 2017: 651). Adalet, örgütsel uygulamalar sonucunda alınan kararların doğruluğuna işaret etmekte olup, terfi veya görev dağılımını,

performans değerlendirme sistemi, çalışanlarla net bir iletişim kurulup kurulmadığı, yeterli düzeyde ödüllendirdiği veya cezalandırıldığı, örgütsel adalet kavramının tam olarak yerine getirilmesini ifade eder (Çankaya, 2018: 408). Eşitlik, örgütsel alanda çalışan bireylerin din, dil, ırk, cinsiyet, dünya görüşü gibi konularda ayrıma tabi tutulmamasını ve tüm bireylerin iş yerinin sağladığı tüm olanaklara ulaşmada şanslarının eşit olmasını içerir (Kesen, 2015: 539). Hesap verilebilirlik, kurumlardaki yönetici kadrosunun yapılan işlemlerden dolayı hesap verebilme yetisi olarak adlandırılır. Bu kavram sonrası işletme paydaşları ve çalışanlarda üst yönetime güven olguları gelişme gösterecektir (Işık, 2017: 1663).

Örgütsel demokrasinin yolu personel güçlendirmeden yani gereken eğitimin iş görene verilmesinden geçmektedir. Verilecek bu eğitim hem çalışanların demokratik düşünmesine sebebiyet verirken diğer yandan bilgi ve becerilerini arttırarak karar alma ve inisiyatif kullanma deneyimlerinin gelişmesini sağlayacaktır (Ataç ve Köse, 2017: 119). Çalışanların demokratikleşme sürecinin başlaması ve başarılı bir şekilde devam etmesi örgütler arasındaki rekabeti önemli ölçüde etkileyecek ve örgütsel performansını arttıracaktır. Örgütlerde yaşanan demokrasi, yaratıcılığın gelişmesine, çalışanların seslerini daha iyi duyurmalarına, çalışanların işletmeye fayda vermeyen davranışlardan uzaklaşmasına ve örgütsel bağlılığın artmasına yol açacaktır (Tikiçi ve Geçkil, 2015: 51). Örgüt demokrasisi örgütlerdeki var olan kültürde ve ikliminde farklılıklara yol açmaktadır. Daha gelişmiş ve modern bir kültür yapısını oluştururken, ahlaki yönden daha etik davranan bir örgüt iklimi meydana getirmektedir. Endüstriyel demokrasi bu sebepten ötürü sadece örgütlerin değil toplumun değerlerine de katkı sunmaktadır (Karagöz ve Atilla, 2018: 2067).

Katılımcı yönetim olarak da bilinen örgütsel demokrasinin işletmeler açısından bazı avantajları bulunmakta olup bunlardan bazıları; çalışanın kapasitesinden maksimum derecede faydalanmayı sağlaması, yenilik ve yaratıcılığın teşvik edilmesi sonrası iç girişimcilik olgusunun gelişmesi, örgütsel bağlılıktaki artışın devam etmesi, iş gücü devir orandaki azalış, çalışanlar arasındaki çatışmadaki azalmanın oluşmasıdır. Bütün bu avantajlar neticesinde müşteri hizmetlerindeki iyileşmenin sonucu verimliliğin ve inovasyonun artması, rekabet edebilme olanaklarını geliştirmiş ve bulunduğu kurumu daha ileriye taşımıştır (Bakan, Kara ve Güler, 2017: 119).

Örgütsel demokrasinin dezavantajlarına bakıldığında, çalışanların yetersiz eğitim ve bilgi düzeylerinden dolayı katılım sağladıkları örgütün kararlarında yeterince yetkin olunamayacaktır veya yanlış kararlar alınması kaçınılmaz olacaktır, demokratikleşme sürecine yönetimin üst kademelerinden veya çalışanlardan gelecek olan herhangi bir direnç bu olgunun tamamen ortadan kalmasını sağlayacaktır, demokratik davranma süreci bazı durumlarda örgütün performansını olumsuz etkileyerek toplumu, tedarikçiyi, finansal kaynakları ve çalışanları negatif yönde etkileyebilir (Aktaş ve Şenol, 2017: 836).

3.İŞ TATMİNİ

İş tatmini kavramı ilk kez 1920'lerde ortaya atılmıştır.1930 ve 40'lı yıllarda da kavramın önemi anlaşılmaya başlanmış ve günümüzde sosyal bilimlerde sıkça kullanılan bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır (Durmuş, 2014: 34). İş tatmini konusu işletme bilimi literatüründe en fazla yer tutan kavramlardan bir tanesidir (Altunoğlu ve Karaman, 2005: 84). Bu sebepten dolayı literatürde çok farklı açılardan ele alınmıştır (Özyer, Irk ve Anaç, 2015: 262). İş tatminini genel olarak, çalışanın örgüt içerisindeki vazifesi, emeğinin karşılığını tam olarak alıp almaması, ücretteki artış oranı, çalıştığı ortam ve iş arkadaşlarıyla aralarındaki informal iletişimden memnun olup olmaması etkilemektedir (Er, 2009:181).

Örgüt çalışanlarının değişen çevre koşulları nedeniyle bazı ihtiyaçları daha da belirgin hale gelmiştir. Bu ihtiyaçlardan bazılarını da çalıştıkları kurumlar tarafından karşılanmasını

istemektedirler. Eğer ki kişinin talepte bulunduğu ihtiyaçları ile sahip olduğu değerler yaptığı iş ile uyumlu ise iş tatmini olgusu ortaya çıkmaktadır (Karaman ve Altunoğlu, 2005: 85). İş yerindeki hoşnutsuzluk veya hoşnutsuzluk ile ilişkilendirilerek tanımlanan iş tatmini aşağıdaki etmenlerle ilgilidir (Bingöl, 1996: 266):

- İş yerinde elde ettikleri maddi kazançlar ile
- İşverenin iş görene sağladığı iş güvenliği ile
- Çalışanın yaptığı işten aldığı mutluluk derecesi ile
- Çalışanların mesleklerini tam manasıyla icra edecek geleceğe yönelik proje sayıları ile
- Yönetim kadrosundaki kişilerin bilgi ve davranış düzeyleri ile
- Çalışanlar arasındaki beşeri ilişkilerin düzeyi ile ilgilidir (Bingöl, 1996: 266).

Bir kimsenin yüksek iş tatmini ile hareket etmesi, kişinin işini sevdiği ve işi hakkında olumlu düşüncelere sahip olduğu anlamına gelir. İş tatmini yüksek olan bireylerin, buldukları örgütlere dönük olumlu bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir (Özpehlivan, 2018: 45). Literatüre bakıldığında iş tatmini ile ilgili tam manasıyla yapılmış bir tanım bulunmamaktadır (Taşlıyan, Ergizek ve Gül, 2017: 114). İnsan yaşamında hem ekonomik hem de psikolojik açıdan önemli bir role sahip olan iş tatmini kavramı ile ilgili yapılan bazı tanımlar şu şekildedir (Bakan ve Büyükbeşe, 2004: 6):

İş tatmini zihinsel olmaktan çok duygusal bir kavram olmasından dolayı davranışları geliştiren ve verimliliği arttıran bir faktör olarak ele alınmaktadır (Timuroğlu ve İşcan, 2007: 124). İş tatmini, kişilerin buldukları çalışma ortamına karşı reaksiyonları olarak tanımlanmıştır (Kök, 2006:292). Birey kişisel ihtiyaçları ile yaptığı işin kendi ihtiyaçlarına ne kadar cevap verdiğini analize tabi tutar. Yapılan bu analiz sonrasında bireyin çalıştığı kuruma karşı sergilediği tavır; kişinin işi sayesinde elde ettikleri ile beklentilerinin kıyaslama yapılması sonrasında ortaya çıkarılan durum, iş tatmini olarak ifade edilir (Tokel, 2017: 148).

İş tatmini, bireyin çalıştığı kurumdan elde ettiği maddi çıkarlar ve iş yerindeki diğer personellerle birlikte yaptığı çalışmalardan duyduğu mutluluktur (Şimşek, Çelik ve Akgemci, 2014: 1649). İş tatmini, kişilerin iş yerlerindeki tecrübelerinin sonucu oluşan pozitif ruhsal durumları olarak da ifade edilmektedir (Barutçugil, 2004: 388).

Çalışanların tatmin duygularını etkileyen en önemli boyutlar; işin niteliği, ücret, terfi fırsatları, çalışma şartları ve beşeri ilişkiler olarak literatürde yer almaktadır (İşcan ve Sayın, 2010: 198).

İş tatmini seviyesini etkileyen kişisel faktörler, insanların farklı seviyelerde tatmin olma duygularını sağlayan unsurlar olarak cinsiyet, medeni hal, eğitim seviyesi, kişilik, mesleki konum, zekâ, kıdem, kültürel-sosyal çevre ve çalışma zamanı olarak ifade edilirken; örgütsel faktörler ise işin niteliği, fiziksel özellikler, özendirme, güvenlik duygusu, yönetim ve denetim tarzı, iletişim, kararlara katılma, terfi olanakları, ücret, birlikte çalışılan kişiler, rekabet, çalışma koşulları ve örgütsel ortam olarak belirtilebilir (Süner 2014). İş tatminini etkileyen bazı faktörler ise, işin genel görünümü ve zorluk derecesi, ücret, işletmenin çalışma koşulları, ilerleme olanağı, uygun ödüllendirme sistemi, çalışanların yönetime katılma oranı olarak nitelendirilir (Bakan ve Büyükbeşe, 2007: 7).

İş tatminini kurumların önemsemesinin nedeni, iş tatmini ile verimlilik, yabancılaşma, işten ayrılma, çatışmalar, iş kazaları vb. kavramlarla olan yakın ilişkisine dayanmaktadır (Kök, 2006: 294). Çalışan personelin iş tatmin düzeyi hizmet kalitesi için vazgeçilmezdir, işinden tatmin olan çalışan bu tatmini işine yansıtır (Bölükbaşı ve Yıldran, 2009: 347).

Görevinden tatmin olan bir çalışanın işine ve örgütün geneline bağlılığı artmakla birlikte, kurumun iş gücü devir oranı düşmektedir. İş tatmini yüksek olan kişiler hem daha çok çalışmakta hem de verimlilik düzeyleri daha üst sınırlara çıkmaktadır. Bu koşullar altında çalışan kişilerin motivasyonları ileri düzeyde olup kendisinden beklenenden daha fazla performans gösterirler (Kaygın ve Naktiyok, 2012: 104). Çalışanların iş tatmininin yüksek olması, örgütün amaçladığı hedefe daha rahat ulaşmasına, daha az kaynak kullanmasına, çalışanların örgütün başarılı olması için daha azimli çalışmasına neden olacaktır (Özpehlivan,

2018: 47). Bireylerin iş tatminlerinin artması, örgütsel bağlılık, tükenmişlik, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık, işten ayrılma niyeti vb. terimlerin örgüt genelinde daha da sağlanmasına sebep olmaktadır (Taşlıyan, Ergizek ve Gül, 2017: 114).

İş tatmini hakkında kesin olan bir nokta, dinamik olduğudur. Yöneticiler iş tatmini kavramını bir kere işletmede sağladıktan sonra geri adım atamazlar ve çalışanların tatmin duygularını her daim dinç tutmak zorundadırlar. Bunun sebebi tatmin olayı çabuk elde edilebildiği gibi hızlı bir şekilde de tatminsizlik duygusuna dönüşebilmesindedir (Büyükyılmaz ve Akyüz, 2015: 269). Bu tatminsizlik duygusu çalışanların başarıları ve başarısızlıklarını doğrudan etkilemektedir (Dağdeviren ve Mirza, 2017:696). Tatminsizlik kavramı, çalışanlarda işin anlamsız gelmesi, yönetimin sorunlara yeterince eğilmediği düşüncesi, kurum içinde alınan kararların çalışana yeterince ve doğru bir şekilde aktarılmaması ile kendini göstermeye başlamaktadır. Tüm bu olanların sonucunda çalışanın kendini iş yerinden uzak tutma ve bezginlik belirtileri gösterdiği iddia edilmiştir (Anaç, 2015: 263). İş yerinden uzak durmaya başlayan bu çalışanlarda, sinirsel ve duygusal çöküntüler yaşanmakta, şikayetler, disiplin cezaları ve işten ayrılmak isteme eğilimleri görülmeye başlanmaktadır (Kök, 2006:295). Sebebi ne olursa olsun iş tatminsizliği yaşayan işletmeler birçok sorunla karşılaşmaktadırlar (Şimşek, Çelik ve Akgemci, 2014: 165):

- Çalışan devir hızında yüksek rakamlar
- Yüksek devamsızlık oranı
- İş yerine düşük bağlılık gösterme
- Yabancılaşma çekme, stres, grup çatışmalarının artması,
- Grev sözcüğünün gündemde olması
- Hırsızlık yaşanma oranının artışı
- İşten ayrılma (Kök, 2006: 296).
- Yetersizlik duygusu (Kök, 2006: 296).
- İş miktar ve kalitesindeki düşüklük
- Zihinsel ve bedensel kullanımda düşüklük yaşanması.

İş tatminsizliği kişinin kendisini, çalıştığı örgütü ve hatta toplumu birçok yönden etkileyen bir durumdur. Çünkü işinden memnun olmayan bir kişi aynı işte çalışmaya devam ettiği sürece, işi savaştırmayabilir, aksatabilir, kasıtlı veya kasıtsız zarar verebilir, çalışma arkadaşları ile girdiği çatışmalar iş yerinin huzuru kaçıtırıp verimsizliği doğurabilir (Ünal, 2016:162).

Sonuç olarak, tüm bu tatminsizlik olguları örgütteki verimliliğin ve düzenin bozulmasından dolayı iş yerine belirli bir maliyet yüklemekte olup (Poyraz ve Kama, 2008:2008), kendini geliştiremeyen çalışan, başarısızlık duygusunu tatmak zorunda kalır, bu duygu hali kişilerde sağlık problemlerine neden olabileceği gibi, bozulan sağlığı ve yaşadığı stres sonrası özel hayatında da mutsuzluk hüküm sürmeye başlayabilir (Ünal, 2016:162).

4.ARAŞTIRMA AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı; örgütsel demokrasinin iş tatmini üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırmanın bağımsız değişkeni örgütsel demokrasi bağımlı değişkeni ise iş tatminidir. Araştırmanın hem bağımsız değişkeni hem de bağımlı değişkeni çok boyutlu (alt boyutlardan oluşan) bir yapıya sahip olduğundan örgütsel demokrasinin iş tatmini üzerindeki etkisini konu edinen bu araştırma için geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

H1: Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan katılım-eleştiri (**H1a**), şeffaflık (**H1b**), adalet (**H1c**), eşitlik (**H1d**) ve hesap verilebilirlik (**H1e**) boyutu iş tatminin alt boyutlarından olan kurum imajından tatmin boyutunu olumlu ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H2: Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan katılım-eleştiri (**H2a**), şeffaflık (**H2b**), adalet (**H2c**), eşitlik (**H2d**) ve hesap verilebilirlik (**H2e**) boyutu iş tatminin alt boyutlarından olan yönetsel yaklaşımdan tatmin boyutunu olumlu ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H3: Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan katılım-eleştiri (**H3a**), şeffaflık (**H3b**), adalet (**H3c**), eşitlik (**H3d**) ve hesap verilebilirlik (**H3e**) boyutu iş tatminin alt boyutlarından olan ücretten tatmin boyutunu olumlu ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H4: Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan katılım-eleştiri (**H4a**), şeffaflık (**H4b**), adalet (**H4c**), eşitlik (**H4d**) ve hesap verilebilirlik (**H4e**) boyutu iş tatminin alt boyutlarından olan çalışma arkadaşlarından tatmin boyutunu olumlu ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H5: Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan katılım-eleştiri (**H5a**), şeffaflık (**H5b**), adalet (**H5c**), eşitlik (**H5d**) ve hesap verilebilirlik (**H5e**) boyutu iş tatminin alt boyutlarından olan yöneticiden tatmin boyutunu olumlu ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H6: Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan katılım-eleştiri (**H6a**), şeffaflık (**H6b**), adalet (**H6c**), eşitlik (**H6d**) ve hesap verilebilirlik (**H6e**) boyutu iş tatminin alt boyutlarından olan işin niteliğinden tatmin boyutunu olumlu ve anlamlı bir şekilde etkiler.

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla araştırma verileri Akdeniz bölgesinde bulunan bir Büyükşehir Belediyesi'nde çalışan personelden anket tekniği uygulanarak elde edilmiştir. Araştırma kapsamında 300 anket elden dağıtılmış olup; katılımcılardan toplanan anketlerin uygun şekilde doldurulup doldurulmadığı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, toplamda 181 çalışan anketi araştırma kapsamına alınmıştır. Anketlerin geri dönüş oranı %55,4'tür. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu başlıca üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcılara ait demografik sorulara, ikinci ve üçüncü bölümde ise araştırma değişkenlerine dair ifadeler yer verilmiştir. Kullanılan anket formunda iki araştırma değişkenini (örgütsel demokrasi ve iş tatmini) ölçmek için güvenilirlikleri daha önce test edilmiş ölçekler kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin tamamında 5'li Likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Bu dereceleme "kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4) ve kesinlikle katılıyorum (5)" şeklinde yapılmıştır. Araştırmada kullanılan birinci ölçek: örgütsel demokrasi ölçeği olarak Geckil ve Tikici (2015) tarafından hazırlanan orijinal çok boyutlu ölçek kullanılmıştır. Örgütsel demokrasi değişkeninin alt boyutları; katılımcı-eleştirel, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verilebilirlik alt boyutlarıdır. İş tatmini ölçeği olarak Weiss ve arkadaşları tarafından (1967) geliştirilen Minnesota iş tatmini ölçeği kullanılmıştır. İş tatmini ölçeği de çok boyutlu olup, bu boyutlar; işin niteliğinden tatmin, kurum imajından tatmin, yöneticiden tatmin, yönetsel yaklaşımlardan tatmin, çalışma arkadaşlarından tatmin, ücretten tatmin olmak üzere altı boyuttan oluşmaktadır.

Elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Anketler ile toplanan verilerin istatistiksel analizleri için örneklem grubunun özelliklerinin tespit edilmesine ilişkin

frekans ve yüzde hesaplamaları, araştırma değişkenleri arasındaki ilişki ve etki düzeyini tespit etmek amacıyla korelasyon ve regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Cronbach Alfa Değeri	Önerme Sayıları
Örgütsel demokrasi		
Katılımcı-eleştirel	0,941	8
Şeffaflık	0,900	6
Adalet	0,866	5
Eşitlik	0,788	4
Hesap verilebilirlik	0,835	3
İş tatmini		
İşin niteliğinden tatmin	0,775	7
Kurum imajından tatmin	0,849	2
Yöneticiden tatmin	0,953	7
Çalışma arkadaşlarından tatmin	0,844	4
Ücretten tatmin	0,814	3
Yönetimsel yaklaşımdan tatmin	0,912	5

Araştırmada kullanılan anket formunda yer alan ölçeklerin her birinin güvenilirliklerinin test edilmesinde Cronbach Alfa kat sayısı kullanılmıştır. Literatüre göre, $0,00 < \alpha < 0,40$ olduğu zaman ölçek güvenilir değil, $0,41 < \alpha < 0,60$ olduğu zaman ölçek düşük güvenilirlikte, $0,61 < \alpha < 0,80$ olduğu zaman ölçek orta düzeyde güvenilir ve $0,81 < \alpha < 1,00$ olduğu zaman ise ölçek yüksek düzeyde güvenilirdir.

Buna göre, ankette yer alan örgütsel demokrasi değişkeninin alt boyutlarından katılımcı-eleştirel, şeffaflık, adalet, hesap verilebilirlik boyutlarının yüksek düzeyde güvenilir ve eşitlik alt boyutunun 0,788 ile orta düzeyde güvenilir olduğu anlaşılmaktadır. İş tatmininin alt boyutlarından olan işin niteliğinden tatminin 0,775 ile orta düzeyde güvenilir ve diğer iş tatmini alt boyutlarının yüksek derece güvenilir oldukları söylenebilir (Tablo 1).

Araştırmaya katılan çalışanların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin, frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Cinsiyet			Medeni Durum		
Kadın	42	76,2	Evli	117	64,6
Erkek	138	23,2	Bekar	61	33,7
			Diğer	2	1,1
Eğitim			Yaş		
Lise	41	22,7	18-26yaş	30	16,6
Ön Lisans	46	25,4	27-35 yaş	66	36,5
Lisans	68	37,6	36-44yaş	56	30,9
Yüksek Lisans	14	7,7	45+ üstü	28	15,5
Diğeri	11	6,1			

Kıdem		
5 yıldan az	86	47,5
6-10 yıl	58	32,0
11-15 yıl	21	11,6
16-20 yıl	3	1,7
20 yıl ve üzeri	11	6,1

Yapılan frekans analizi sonucu elde edilen verilere göre; katılımcıların %76,2'si erkektir. %33,7'si bekar olup %36,5'i 27-35 yaş arası olan gençlerden oluşmaktadır ve %37,6'sinin eğitim durumu lisanstır. Katılımcıların kıdemi incelendiğinde, %47,5'inin 5 yıldan az bir süredir görevde olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan değişkenler arasındaki istatistiksel ilişkileri test etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Korelasyon Testi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.Katılım-eleştiri	1										
2.Şeffaflık	,788**	1									
3.Adalet	,633**	,738**	1								
4.Eşitlik	,634**	,754**	,647**	1							
5.Hesapverilebilirlik	,646**	,687**	,702**	,748**	1						
6.İşin niteliğinden tatmin	,489**	,484**	,388**	,430**	,431**	1					
7.Kurum imajından tatmin	,511**	,561**	,467**	,439**	,496**	,485**	1				
8.Yöneticiden tatmin	,577**	,594**	,517**	,584**	,563**	,570**	,652**	1			
9.Çalışma arkadaşlarından tatmin	,409**	,441**	,327**	,461**	,437**	,600**	,487**	,595**	1		
10.Ücretten tatmin	,198**	,222**	,203*	,229**	,194	,190*	,128	,232*	,160	1	
11.Yönetimsel yaklaşımlardan tatmin	,684**	,715**	,625**	,622**	,638**	,542**	,660**	,716**	,495**	,353**	1

** p<0.01 düzeyinde anlamlılık ilişkisi

Tablo 3'te sunulan korelasyon analizi sonuçlarına göre; örgütsel demokrasi alt boyutları ile iş tatmininin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü (p<,001 veya p<,05) bir ilişki bulunmaktadır. En güçlü ilişki ise yönetimsel yaklaşımlardan tatmin alt boyutu ile şeffaflık alt boyutu arasında olduğu görülmektedir (,715). Korelasyon analizi bulguları araştırma hipotezlerini destekler niteliktedir.

Çalışmada öne sürülen hipotezleri test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları aşağıda yer alan tablolarda sunulmuştur

4.Örgütsel demokrasi alt boyutlarının iş tatmininin kurum imajı alt boyutu üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Katılım-eleştiri	,130	1,266	,207
Şeffaflık	,360	2,847	,005
Adalet	,030	,304	,762
Eşitlik	-,094	-,882	,379
Hesap verilebilirlik	,214	2,047	,042
$\Delta R^2 = ,329$			F = 18,517
			000

Tablo 4’de sunulan regresyon analizi sonucu Adjusted R2 determinasyon katsayısına göre, iş tatmininin alt boyutlarından olan kurum imajı alt boyutu değişkeninin %32,9’unun, örgütsel demokrasinin iki bağımsız değişkeni olan şeffaflık ($\beta: ,360$, $p<,01$) ve hesap verilebilirlik ($\beta: ,214$, $p<,05$) tarafından açıklandığı görülmektedir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında tüm ilişkiler anlamlı değildir. Bu bulgudan hareketle, örgüt içindeki şeffaflık ve hesap verilebilirlik algısının iş tatmininin önemli boyutlarından kurumum imajını istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu verilerden hareketle araştırmannın H1b ve H1e hipotezleri kabul edilirken, H1a, c, d hipotezleri ise red edilmiştir.

5. Örgütsel demokrasi alt boyutlarının iş tatmini alt boyutlarından yönetim yaklaşımından tatmin üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Katılım-eleştiri	,253	3,077	,002
Şeffaflık	0,307	3,021	,003
Adalet	,106	1,331	,185

Eşitlik	-,001	-,006	,995
Hesap verilebilirlik	,190	2,269	,024
	$\Delta R^2 = ,567$	$F = 47,975$	,000

Tablo 5’de sunulan regresyon analizi sonucu Adjusted R2 determinasyon katsayısına göre, iş tatmininin alt boyutlarından olan yönetim yaklaşımından tatmin alt boyutunun %54,7’sinin, örgütsel demokrasinin üç bağımsız değişkeni olan katılımcı- eleştiri (β :253, $P<,01$) i şeffaflık (β :.307, $P<,01$) ve hesap verebilirlik (β :.190, $p<, 05$) tarafından açıklandığı görülmektedir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında tüm ilişkiler anlamlı değildir. Bu bulgudan hareketle, örgüt içindeki katılım-eleştiri, şeffaflık ve hesap verilebilirlik algısının iş tatmininin önemli boyutlarından yönetim yaklaşımından tatmin alt boyutunu istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu verilere göre H2a, b ve e hipotezleri kabul edilirken H2c ve d hipotezleri red edilmiştir.

6. Örgütsel demokrasi alt boyutlarının iş tatmininin ücretten tatmin alt boyutu üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Katılım-eleştiri	,040	,328	,743
Şeffaflık	,055	,364	,717
Adalet	,059	,495	,621
Eşitlik	,130	1,019	,309
Hesap verilebilirlik	-,009	-,072	,943
	$\Delta R^2 = ,033$	$F = 2,231$	,053

Tablo 6’da sunulan regresyon analizi sonucu Adjusted R2 determinasyon katsayısına göre, iş tatmininin alt boyutlarından olan ücretten tatmin alt boyutunun %3,3’ünü örgütsel demokrasi alt boyutları açıklanmakta ancak açıklanan değer istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($p>.05$) değildir. Örgütsel demokrasinin alt değişkenlerinden hiç biri iş tatmininin alt boyutlarından olan ücretten tatmini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde açıklayamadıkları için H3a, b, c, d ve e hipotezleri red edilmiştir.

7. Örgütsel demokrasi alt boyutlarının iş tatmininin çalışma arkadaşlarından tatmin alt boyutu üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Katılım-eleştiri	,107	,975	,331
Şeffaflık	,162	1,200	,232
Adalet	-,131	-1,239	,217
Eşitlik	,216	1,894	,060
Hesap verilebilirlik	,187	1,672	,096
$\Delta R^2 = ,232$			F=11,803
			,000

Tablo 7’de sunulan regresyon analizi sonucu Adjusted R2 determinasyon katsayısına göre, iş tatmininin alt boyutlarından olan çalışma arkadaşlarından tatmin alt boyutunun %23,2’sinin, örgütsel demokrasinin alt boyutlarının bütünü tarafından açıklandığı ancak hiçbir örgütsel demokrasi alt boyutunun yalnız başına çalışma arkadaşlarından tatmin boyutunu istatistiksel olarak anlamlı ($p < .05$) düzeyde açıklayamadığı anlaşılmaktadır. Bu verilere göre araştırmanın H4a, b, c, d ve e hipotezleri red edilmiştir. (Not: Bu çalışmada hipotezlerin test edilmesinde anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak alınmıştır. Şayet bazı çalışmalarda yapıldığı gibi anlamlılık düzeyi $p < .10$ olarak alınsaydı H4d ve e hipotezleri kabul edilmiş olurdu. Bu notun yazılmasındaki gerekçe, nasıl oluyor da regresyon denklemindeki hiçbir alt değişken bağımlı değişkeni istatistiksel olarak açıklamıyorken, bağımlı değişkenin %23,2’si bağımsız değişkenler tarafından açıklanmış oluyor sorusuna cevap niteliğindedir).

8. Örgütsel demokrasi alt boyutlarının iş tatmininin yöneticiden tatmin alt boyutu üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Katılım-eleştiri	,221	2,316	,022
Şeffaflık	,130	1,099	,273

Adalet	,045	,488	,626
Eşitlik	,210	2,113	,036
Hesap verilebilirlik	,142	1,459	,146
	$\Delta R^2 =$,415	F = 26,358	,000

Tablo 8’de sunulan regresyon analizi sonucu Adjusted R2 determinasyon katsayısına göre, iş tatmininin alt boyutlarından olan yöneticiden tatmin alt boyutunun %41,5’ini, örgütsel demokrasinin iki bağımsız değişkeni olan katılımcı- eleştiri (β :221, $P<,05$) ve eşitlik (β : ,210, $p<,05$) tarafından açıklandığı görülmektedir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında tüm ilişkiler anlamlı değildir. Bu bulgudan hareketle, örgüt içindeki katılım-eleştiri ve eşitlik algısının iş tatmininin önemli boyutlarından yöneticiden tatmin alt boyutunu istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu verilere dayalı olarak H5a ve d hipotezleri kabul edilirken, H5b, c ve e hipotezleri red edilmiştir.

9. Örgütsel demokrasi alt boyutlarının iş tatmininin işin niteliğinden tatmin alt boyutu üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Katılım-eleştiri	,250	2,319	,022
Şeffaflık	,170	1,278	,203
Adalet	-,022	-,215	-,830
Eşitlik	,072	,638	,524
Hesap verilebilirlik	,114	1,040	,300
	$\Delta R^2 =$,255	F = 13,273	,000

Tablo 9’da sunulan regresyon analizi sonucu Adjusted R2 determinasyon katsayısına göre, iş tatmininin alt boyutlarından olan işin niteliğinden tatmin alt boyutunun %25,5’ini, örgütsel demokrasinin tek bağımsız değişkeni olan katılımcı- eleştiri (β :250, $P<,05$) tarafından açıklandığı görülmektedir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında tüm ilişkiler anlamlı değildir. Bu bulgudan hareketle, örgüt içindeki katılım-eleştiri algısının iş tatmininin önemli boyutlarından işin niteliğinden tatmin alt boyutunu istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönde

etkilediği görülmektedir. Buna göre araştırma hipotezlerinden H6a kabul edilirken, H6b, c, d ve e hipotezleri red edilmiştir.

SONUÇ

Örgütsel demokrasi, merkezi yönetim tarzını geride bırakan, çalışanların belirli kararlara katılımını destekleyen, işletmeye bağlılığını sağlayan, iş yerinde çalışanlara özgürlük alanı tanıyan, çalışanların karar alma anında eşit haklara sahip olduğu yönetim tarzını ifade eder (Coşan ve Gülova, 2014:248).

Endüstriyel demokrasi olarak da adlandırılan örgütsel demokrasi, katılım-eleştiri, adalet, eşitlik, şeffaflık ve hesap verilebilirlik olarak bilinen uygulamaların bir bütünüdür. Örgütsel demokrasi sisteminin işletmede etkin olarak yürütülmesi iş yerinde çatışmayı azaltıp yeniliği arttırırken örgütün çalışan ve paydaşlarını da memnun edecek sonuçlar doğurur (Kesen, 2015: 539).

İş tatmini ise, değişen dünya düzeninde insanların artık çalıştıkları yerden aldığı maaşın dışında da talepleri olduğunu göz önünde bulunduran bir kavramdır. Örgütler çalışanlarından iş yerlerini evi gibi görmelerini istemektedirler. Çalışanlar kurumda iş tatmininin yüksek olmasını, sosyal anlamdan değerli hissedilmeyi talep etmektedirler. İşin verimliliğinin artması, işçi devir oranındaki azalma, rekabet gücünün artması eğilimlerinin tamamı iş yerinde tatminlik duygusu yaşayan personelden geçmektedir.

Bu çalışmanın amacı, örgütsel demokrasi ile iş tatmini arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Yapılan analizler sonucu, örgütsel demokrasinin iş tatminini artırıcı yönde olumlu bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu genel bulguyu ifade ettikten sonra araştırmanın örgütsel demokrasi ve iş tatmini değişkenlerinin alt boyutları arasındaki etkileşime bakmakta fayda oluşacaktır. Öncelikle bu çalışmada araştırmanın bağımsız değişkeni olan örgütsel demokrasi değişkeninin alt boyutlarının bağımlı değişken olan iş tatmininin alt boyutlarından ücretten tatmin ve çalışma arkadaşlarından tatmin boyutlarını anlamlı bir şekilde etkilemediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni sonraki çalışmalarda ele alınması gerekmektedir. Ancak burada ücretten tatmin ve çalışma arkadaşlarından tatmin boyutlarının örgütsel demokrasi ile çok da fazla sağlanamayacağı bunun yerine ücret politikaları ile ücret tatmininin sağlanması gerektiği anlaşılabilir. Yani, çalışanlar ücret konusunda adil bir ücret sistemi ile somut adımların atılmasını yönetimlerden bekliyor olabilirler.

Örgütsel demokrasi değişkeni iş tatmini değişkeninin alt boyutlarından kurum imajından tatmin, yönetsel yaklaşımdan tatmin, yöneticiden tatmin ve işin niteliğinden tatmin boyutlarını anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir. Bunlar içerisinde örgütsel demokrasinin en güçlü şekilde etkilediği tatmin boyutları ise yönetsel yaklaşımdan tatmin ve yöneticiden tatmin boyutlarıdır. Bu durum örgütlerde çalışanlar nezdinde yönetsel memnuniyetin sağlanabilmesi için örgütsel demokrasinin önemli rol oynayacağı gerçeğini göstermektedir. Çalışanlar ücret tatminini kurulacak adil bir ödül sisteminden, çalışma arkadaşlarından tatmini bizzat kendi mesai arkadaşlarından beklerken, yönetsel anlamda örgütsel demokrasinin sağlanmasının kendilerinde yöneticilere ve yönetim anlayışına karşı olumlu algılar yaratacağını ifade etmiş olmaktadır. Bu bağlamda, yönetsel politikalarının örgüt içerisinde kabul görmesini arzulayan yönetimlerin, örgütsel demokrasiyi örgütlerinde uygulamalarının kendilerine fayda sağlayacağını bilmelidirler.

KAYNAKÇA

AKGEMCİ, T., ÇELİK, A., ve ŞİMŞEK, M.Ş., 2014. Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış, 8.Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya, 412 s.

ATAÇ ORAL, L., ve KÖSE S.,2017. “Örgütsel Demokrasi ve Örgütsel Muhalefet İlişkisi: Beyaz Yakalılar Üzerine Bir Araştırma”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46 (1). ss.117-132.

BÜYÜKYILMAZ, O., ve AKYÜZ, S.,2015.” Safranbolu’daki Otel Ve Konak Çalışanlarının Algıladığı İş- Aile Yaşam Çatışmasının İş Tatmini Üzerindeki Etkisi”, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi, 52, ss.265-284.

BAYRAK KÖK, S., 2006.” İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılığın İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”, Pamukkale Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 20 (1), ss. 291-310.

BAŞARAN, İ.E., (1992). Yönetimde İnsan İlişkileri, Kadioğlu Matbaası, Ankara.

BAKAN, İ., KARA, E., ve GÜLER, B., 2017. “Örgütsel Demokrasi Algısının Çalışanların İç Girişimcilik Performansına Etkileri: Marmaris’teki Otel İşletmelerinde Bir Alan Araştırması” HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi 6, (14), ss.116-138.

BAKAN, i ve BÜYÜKMEŞE, T., 2004. “Örgütsel İletişim İşe İş Tatmini Uluslar Arası Arasındaki İlişkiler Akademik Örgütler İçin Bir Alan Çalışması” , Akdeniz İİBF Dergisi 1-30.

BİNGÖL, D.,1996. Personel Yönetimi, 2.Baskı, Beta Yayın Evi, İstanbul,440 s.

BOZKURT, S., 2012. “Örgütsel Demokrasiyi Ve Akademik Özgürlüğü Benimseme ve Türkiye’de Uygulanabilir Bulma Düzeyine İlişkin Öğretim Elemanlarının Görüşleri”, Doktora Tezi Ankara, 201s.

BARUTÇUGİL, İ., 2004. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, 1. Baskı, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 388s.

BÖLÜKBAŞI, A. G., ve ÇAKMUR, YILDIRAN, D., 2009. “Yerel Yönetimlerde İş Tatminini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Alan Çalışması”, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 27(2), ss. 343-366.

COŞAN, E. ve GÜLOVA, A., 2014. “Örgütsel Demokrasi”, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa ,Yönetim ve Ekonomi dergisi, 21 (2), ss.41-78.

ÇEKMEÇELİOĞLU, H., 2005.“ Örgüt ikliminin is Tatmini ve isten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt6 (2), ss.2.

ÇANKAYA, M., 2018. “Örgütsel Demokrasinin İş Tatminine Etkisi İle Sağlık Sektörü Çalışanlarının Örgütsel Demokrasi Algıları Ve İş Tatmini Düzeylerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (82), ss. 404-426.

DURMUŞ, A., 2014.” Örgütsel Adalet Ve İş Tatmini Arasındaki İlişkinin İstatistiksel Analiz Yöntemleriyle Araştırılması”, *International Journal of Social Science Research*, 3 (5), ss.33-53.

ER, D., 2009. “Üniversitelerdeki Kadın Öğretim Üyelerinin İş Tatmini: Türkiye Örneği”, *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences* ,4 (3), ss.180-197.

GEÇKİL, T., VE TİKİCİ, M., 2015. “Örgütsel Demokrasi Ölçeği Geliştirme Çalışması”, *Amme İdaresi Dergisi*, 48 (4), ss. 41-78.

GEÇKİL, T., 2017. Örgütsel demokrasi: örgüte neler kazandırabilir? , *Researcher: Social Science Studies*, 5(5), ss 747-755.

GEÇKİL, T., ve KOÇYIĞIT, N., 2017. “Örgütsel Demokrasi ile Psikolojik Sermaye Arasındaki İlişki: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma”, *Social Sciences Research Journal*, 6 (4), ss.331-346.

IŞIK, M., 2017. “Kamu Kurumlarında Örgütsel Demokrasi Algısı (İş-Kur Isparta İl Müdürlüğü Örneği)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (15). ss. 1661-1672.

KARAGÖZ, H., ve ATILLA, G., 2018.” Örgütsel Demokrasi İle Psikolojik Sermaye Arasındaki İlişki: Karaman İli Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”, *Journal Of Social And Humanities Scinces Research* ,5 (25), ss. 2065-2074.

KESEN, M., 2015. Örgütsel Demokrasinin Çalışan Performansı Üzerine Etkileri: Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü Çankırı Karatekin Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), ss.535-562.

KARAMAN, F., ve ALTUNOĞLU, E.A., 2005. “İş Tatmini Ve Organizasyon Yapısı: Kamu Üniversiteleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (2), ss.83-97.

OKSAY, A., ve HOŞ, C., 2015.” Hemşirelerde Örgütsel Bağlılık İle İş Tatmini İlişkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), ss.1-24.

ÖZYER, K., IRK, E., ve ANAÇ, S., 2015. “İş Tatmini Ve Yaşam Tatmini İlişkisinde İş Arkadaşlığının Aracılık Rolü ”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16 (1), ss.261-277.

ÖZPEHLİVAN, M., 2018. “İş Tatmini: Kavramsal Gelişimi, Bireysel ve Örgütsel Etkileri, Yararları ve Sonuçları ”, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2).

SAYIN, U., ve İŞCAN, Ö. F., 2010. “Örgütsel Adalet, İş Tatmini Ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(4), ss.195

SADYKOVA, G., ve TUTAR, H., 2014. “Örgütsel Demokrasi ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme ”, *Sakarya Üniversitesi, İşletme Bilimi Dergisi* ,2 (1), ss.1-16.

SÜNER, Z. 2014. İş Yükümlülüklerinin İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay.

ŞENOL, S., ve AKTAŞ, H., 2017. “Algılanan Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Sessizlik Tutumlarına Etkisi: İstanbul’da Tekstil Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir İşletme Çalışanları Üzerinde Araştırma”, 16, ss. 833-850.

POYRAZ, K., ve KAMA, B., 2008. Algılanan İş Güvencesinin, İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(2) , ss.143-164.

ÜNAL, Ö. F. (2016). “Hizmet Sektöründe Çalışan Memnuniyeti: Şirketler Grubuna Bağlı Kargo Şirketi ve Kırtasiye Mağazalar Zinciri Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12 (12), ss.161-176

TAŞLIYAN, M., ENGİZEK, H., ve GÜL, N., 2017. “Tükenmişlik, İş Tatmini Ve Esnek Çalışma Saatleri: Çalışan Kadınlar Üzerine Bir Çalışma”, Türk Bilim Araştırma Vakfı Dergisi, 10 (2) , ss.111-125.

TAŞ, Y., AKPINAR, A.T., ve GEÇKİL, T., 2017. “Örgütsel Demokrasinin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Araştırması”, İşletme Araştırma Dergisi, 9(4), ss.649-674.

TOKEL, C. M., 2017. İş Tatmini Ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Ekonomi, İşletme Ve Yönetim Dergisi, 1 (2), ss.145-157.

TİMUROĞLU, K.M., ve İŞÇAN, F. Ö.,2007.” Örgüt Kültürünün İş Tatmini Üzerindeki Etkisi Ve Bir Uygulama”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,21(1), ss.191-135.

CODE-SWITCHING IN LEARNING ENGLISH

Assist. Prof. Dr. Irfan TOSUNCUOGLU
Karabük University

Abstract

It is already known by people that to know an international language is very important today as the World in becoming a global village by the help of language to some extent. There have been a lot of ideas and discussions about foreign language learning. In this respect, cognitive developments have been occurring in learning and teaching foreign or second language. Especially bilingual and multilingual nations people have some techniques in communication. Code-switching can be considered within the frame of language learning. This is a kind of chance of languages during the communication. It occurs generally among bilingual people and it includes alteration of words, sentences, phrases from both languages then switching in a long narrative form. In language teaching code – switching is considered as a transference of items from one language to the other language at some levels incorporated into grammatical, phonological, some other aspects. All the same there are some interferences in code - switching. Interference concerning with the grammar is considered like that; the first language influences the second language with regard to pronunciation, tense and etc. It can be said that phonological interference refers foreign language accents as stress, rhythm, intonation and so on so forth from native or first language which influences the second language. Interference at the lexicon refers the word borrowing from any of the language and conveying them to sound naturally. A great number of theories and ideas have been carried out about how people attain language.

Keywords: Code -Switching, English, Interferences, Learning

INTRODUCTION

Code - switching is a pattern which is commonly seen in foreign language classes. It is an understanding thing that, no matter the type of classroom is (EFL, ESL or EAL class), the learning language is supported by L1 or L2. Metila (2009) claimed that the pedagogical and communicational functions of code -s witching application in class legitimated the use of code - switching in terms of teaching and learning.

Code - switching or language transition takes place when a bilingual person shuttles between those both languages while speaking with another bilingual individual. It can be said that a bilingual individual is a person who can communicate in the second language at various degrees. This occasion comprises of the individuals who employs a second language in irregular

forms, those who can use the second language but haven't used for a long time (stable bilingualism) or those who have significant level of skills in the second language (Crystal, 1987). To put it more basically, code - switching means that the speaker alternately employs two or more languages during speech or conversation (Myers-Scotton, 2001).

Within the context of EFL, the employment of code - switching has many reasons for being a popular pattern and focus of interest for last thirty years. Even, some people who support the employment of code switching and those who are against it used metaphors to explain their thoughts in detail. The teachers who use language mother language were charged with using "safe talk" (Chick, 1996) and "sneaking the mother tongue into class secretly" (Probyn, 2009). In this regard, Üstünel & Seedhouse (2005) hold that the organisation of code - switching is teacher-initiated and 'teacher-induced'.

All the same there are some interferences in code - switching. Interference concerning with the grammar is considered like that; the first language influences the second language with regard to pronunciation, tense and etc. It can be said that phonological interference refers foreign language accents as stress, rhythm, intonation and so on so forth from native or first language which influences the second language. Interference at the lexicon refers the word borrowing from any of the language and conveying them to sound naturally. A great number of theories and ideas have been carried out about how people attain language.

The interference at lexical level enables transformation of the vocabulary of a language into a form which sounds more natural while textual interference comprises of the switch of notation of a language by the notation of another language cognitively. Through considering this definition of the concept of interference, the term is considered, code - switching will be described and the relationship between this concept and interference will be analyzed.

Code - Switching

Code switching is a strategy which a bilingual individual employs the discursive content effectively. Tarone (1977) says that switching language during the conversation is a communicative strategy such as a direct translation, the demand for help during communication, miming, expressing in other words or avoiding. Moreover, Brown (2006) states that code - switching code - switching is "a complicated strategy", because it enables bilingual individuals the opportunity of transmitting messages beyond their referential meanings. The transition among the languages may refer that the speakers hold a capacity of accessing both languages effectively and instantly (Myers-Scotton, 2001). Also, Bhatti et al., (2018) state that code - switching as a prompting strategy for the students as it forms a care-free class atmosphere and a better student perception.

Conducting transitions between the first and second languages in the form of code - switching is a pattern which is commonly seen in terms of EFL (Sert, 2005: 1). It is striking that all the members of the class (both students and teachers) tend to use the mother language (Borlongan, 2009) as mother tongue is thought to be "a natural and goal-oriented pattern which enhances communication and learning" (Eldridge, 1996).

Such type of transition between the languages or code - switching commonly emerges among the bilingual individuals and may occur in some different forms including the consecutive

employment of sentences and phrases in a long narration from both languages. Berthold et al., (1997) determined that code - switching occurred when the speakers switched from one language into the other language in the middle of their speech activities.

There are numerous reasonable causes for transition from one language into another and those causes which were presented by Crystal (1987) will be analyzed. First of them is the thought that the speaker cannot express himself in a language and thus he would shift to another language in order to fill the deficiency. This occasion may cause the speaker switch from one language into another. Such a code - switching activity emerges when the speaker is sad, tired or unwilling. Second, code - switching is a common occasion when an individual wants to express his cooperation and interdependency with a definite social group. When the listener responds through a similar language shift, an adaptation and intimacy occur between the speaker and the listener. Such type of code - switching may be employed with the purpose of excluding those who can't speak a second language from the conversation. A typical example of this occasion is the two people who speaks in a language except English in a lift. The other people who cannot speak the same language will be excluded from the speech, so the speakers will feel more comfortable since other people don't listen to them.

Problem and Exposition

However, there are some conditions(limitations) which was enhanced by Poplack (1980, cited in Cook, 1991) with the purpose in order to use the code - switching. First of them is the condition of free morpheme. According to this condition, "a speaker cannot switch language between a word and suffixes of that word, the word should be pronounced similarly in both languages if such a shifting is desired" (Cook, 1991).

The example of Cook (1991) in order to explain this condition is the formation of the word "runeando" through the shift of language between English and Spanish. Cook claims that it is impossible because "run" is a definitely English and its Spanish equivalence is different. On the other hand, it is possible to form the word "fipeando" because the word "flip" can be used as a Spanish word too. The second condition is called as equivalence. This condition is explained as follows; "the switch of language may occur on the condition that it doesn't lead to the violation of grammatical rules in both languages. The examples of French/English code - switching which Cook (1991) presented to explain the condition of equivalence seem impossible for the switches of "a car americaine" or "une American voiture", because they are wrong in both languages.

The examples of "J'ai acheté un American car" (I bought an American car) is possible as English Language and French Language have the same structure format where the verb is followed by a complement. Some researchers (Di Sciullo, Muysken & Singh, 1986; Sankoff & Poplack, 1981) studied on similar and specific linguistic conditions(limitations) related to code - switching patterns with the purpose of contributing to the conducted studies. Here, the limitations supply a mechanism where are languages are united without any interferences in the communication between two bilingual speakers.

The final reason of the switching stated by Crystal (1987) is the occasion that the speaker wants to transmit his attitude/s to the peers through language change. The monolingual speakers can

transmit those attitudes through changing the level of formality during the conversation while bilingual speakers may actualize it through code - switching. According to Crystal (1987), the transition to the other language will create a special effect when two bilingual speakers are accustomed to establishing communication in a definite language. Those opinions remind that code - switching can be utilized like a sociological instrument by the bilingual individuals. In addition, it can be said that it is not a language interference considering the fact that code - switching supports the conversations.

Advantages of Code - Switching

Cook (1989) presents the method of using the code - switching as an instrument of instruction in a second language. This method involves that the learners who desire to learn the language of the other should be matched and their changing language at the specific points determined previously. Thus, the students use both languages in turn and mutually undertake the roles of student and teacher. The method enables teachers balance the employment of languages in the class cognitively; the teacher may switch languages at specific moments such as while teaching important concepts, when students are distracted, while revising or while praising and scolding the students. On this basis, code - switching can be employed as an effective strategy for learning second language.

Code - switching may be employed at various levels between bilingual speakers depending on the collocutors (e.g. Family, friends, officials, superiors, etc.) and place (e.g. Church, residence or office) (Crystal, 1987). The purpose of this statement is that there are patterns indicating the convenient time for conducting code switch in terms of collocutors and place. Those patterns are established rules for the related social group and they function as facilitators of language usage. Since a different social value is related to the each of the languages. The speaker assumes that using a language with different collocutors is more convenient than using the other language. Experimental researches on code - switching in bilingual speakers formed some factors that effect a code - switching (Van Hell et al., 2015).

When the speaker switches language during a dual conversation due to the failure in expressing himself, it is sure that such a switching provides an opportunity for language development although it may be confusing for the listener. As we can understand from the discussions above, the language development occurs thanks to the appropriate examples of language and code - switching might be pointing out the need for satisfying the appropriate examples. In that case, the listener may make translations into a second language and thus an activity of learning and development is obtained. Therefore, it will lead to less amount of switching and then less interference will be achieved.

DISCUSSION AND CONCLUSION

Code - switching may be discussed in terms of its relationships with language acquisition. Numerous theories were asserted about how a person acquires the language and those theories will be outlined. About this firstly we should consider is the theory of Chomsky (1979) which he asserted that language learning occurs when the brain is matured and convenient exposure to language occurs. As Bootzin, Bower, Zajonc and Hall (1986) stated, Chomsky also alleged that human beings were supported by the inborn universal language structures and the children

realize that how they can state the existing universal structure with regard to their own culture. This biological theory was disapproved by the behavioral scientists who assert that the language acquisition which was also defended by Skinner (1957) is a verbal behavior that is the example of operant conditioning. The behavioral scientists state that own speech of the individual function as a reinforce similar to the reinforcement of the individuals towards those who showed affection during their childhood. Moreover, the structure which are correct in terms of grammar result in the desired outputs and thus the individual displays the tendency of repeating them. The matter to be pointed out here is the fact that those theories are based on the exposure to the convenient examples of language. It is also true when a second language is acquired.

However, it is possible to consider code - switching as a language interfere especially from the learning perspective. Prucha (1983) accepts linguistic social and functional and analyzes the use of language related to the use of language considering the extra-personal and non-linguistic purposes and social needs. Prucha thinks that all the linguistic reality is defined by the specific targets, plans, programs and objectives which reflect social needs. It requires an individual who can conform to a successful social functionality conditions, who can think and is autonomous. This individual is the student who can manipulate himself and an individual who can communicate and cooperate (Birenbaum, 1996). The formation and comprehension of those skills is being discussed by Cherryholmes (1993) and other researchers (Percy & Ramsden, 1980) considering the mutual language teaching.

When code – switching is employed in the occasion of failing in self-expression, code-switching provides more continuity in conversation in a language than the interference. The sociolinguistic benefits of code-switching such as solidarity or being an instrument in giving messages of intimacy to a definite group were also been discovered, thus code-switching should be analyzed in terms of presenting linguistic advantages rather than establishing an obstacle against communication. Moreover, code - switching enables the language user transmit attitudes and emotion-focused meanings through employing a method specific to bilingual individuals and again it provides the speaker an advantage similar to indicating important point in the text by dark colors and underlining them. Benefiting from the second language it enables the speakers to facilitate the effect of words and use them more effectively.

To sum up cognitive development occurs when students join the activities under the control of experts or teachers and finally they access to the levels of conducting all the functions themselves. This makes the students autonomous after a while and, by this means, teaching is established between the teacher and the students. In terms of social conclusions, the activity of learning-teaching will raise individuals who can independently join to the society. As stated above, the code – switching usage in class will form a bilingual norm when those terms are mutually applied to teaching / learning and, thanks to this norm, code - switching is regarded as a valid communication method. Thus, the students will behave comfortably in normal daily conversations about shifting language and this will be on behalf of the society. On the contrary, the individuals who are not bilingual may be disadvantaged in that case because they may not be able to establish communication as effective as the others.

REFERENCES

- Barlongan A M** (2009) Tagalog-English code-switching in English language classes: frequency and forms, *TESOL Journal*, 1, 28-42. Retrieved from <http://www.vnseameo.org/zakir/tesol.pdf>
- Bhatti A, Shamsudin S, & Said S B M** (2018) Code-Switching: A Useful Foreign Language Teaching Tool in EFL Classrooms. *English Language Teaching*, Vol. 11, No. 6; 2018. <http://doi.org/10.5539/elt.v11n6p931>
- Bootzin R, Bower G H, Zajonc R B & Hall E** (1986) *Psychology Today: An Introduction*. Random House: New York.
- Brown K** (Ed.) (2006) *Encyclopedia of language & linguistics*, Elsevier, Oxford.
- Cherryholmes C H** (1993) Reading Research. *Journal of Curriculum Studies*, 25(1), 1-32.
- Chick J K** (1996) Safe-talk: Collusion in apartheid education. Coleman, H. (Ed.), *Society and the language classroom*, 21-39, Cambridge University Press, Cambridge.
- Chomsky N** (1979) *Language and Responsibility*. Based on Conversations with Mitsou Ronat. New York: Pantheon Books.
- Crystal David** (1987) *The Cambridge encyclopedia of Language*. Cambridge, England: Cambridge University.
- Cook V** (1989) Reciprocal Language Teaching: Another Alternative. *Modern English Teacher*, 16, 3\4, 48-53.
- Cook V** (1991) The poverty- of- the- stimulus argument and multi-competence. *Second Language Research*, 7, 103-117.
- Di Sciullo A M, Muysken P & Singh R** (1986) Government and Code-Switching. *Journal of Linguistics*, 22, 1-24.
- Dodd D H & White R M** (1980). *Cognition: Mental Structures and Processes*. Allyn & Bacon: Boston.
- Eldridge J** (1996). Code-switching in a Turkish secondary school. *ELT Journal*, 50, 4, 303-311. Doi: 10.1093/elt/50.4.303
- Metila R A** (2009). Decoding the Switch: The Functions of Code switching in the Classroom. *Education quarterly*. 67 (1), 44-61
- Myers-Scotton C & Jake J L** (2001) *Explaining aspects of codeswitching and their implications, One mind, two languages: Bilingual language processing*, 84-116, Blackwell, Oxford.

- Percy K & Ramsden P** (1980) Independent Study: Two Examples from English Higher Education. *The Society for Research into Higher Education*, University of Surrey: Guildford, Surrey.
- Poplack S** (1980) Sometimes I'll start a sentence in Spanish *y termino en español*: toward a typology of code-switching. *Linguistics* 18, 7/8. 581-618.
- Probyn M** (2009) 'Smuggling the vernacular into the classroom': conflicts and tensions in classroom code-switching in township/rural schools in South Africa. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 12, 2, 123-136. Doi:10.1080/13670050802153137
- Prucha J** (1983) Using Language: A Sociofunctional Approach. In Bain, B. (Ed.) (1983). *The Sociogenesis of Language and Human Conduct*. Plenum Press: New York.
- Sankoff D & Poplack S** (1981) A formal grammar for code-switching. *Papers in Linguistics* 14(1), 3-46.
- Sert O** (2005) The functions of code-switching in ELT classroom. *The Internet TESL Journal*, 11, 8.
- Skinner B F** (1957) *Verbal behavior*. New York: Appleton
- Tarone E** (1977). Conscious communication strategies in interlanguage: A progress Report, Brown, H. D., Yario, C. A. and Crymes, R. H. (Eds.) On TESOL, 194-204, TESOL, Washington D. C. Retrieved from <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED187115.pdf>
- Üstünel E & Seedhouse P** (2005) Why that, in that language, right now? Code-switching and pedagogical focus. *International Journal of Applied Linguistics*, 15(3), 302-325. <https://doi.org/10.1111/j.1473-4192.2005.00093.x>
- Van Der Meij H, & Zhao X G** (2010) Codeswitching in English courses in Chinese universities. *The Modern Language Journal*, 94, 396-411. Doi: 10.1111/j.1540-4781.2010.01090.x
- Van Hell, Janet G, Kaitlyn A, Litcofsky, and Caitlin Y** (2015) Sentential code-switching: Cognitive and neural approaches. In *The Cambridge Handbook of Bilingual Processing*. Edited by John W. Schwieter. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 459–82.

ÇOCUKLARA İNGİLİZ DİLİNİN ÖĞRETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Irfan TOSUNCUOĞLU

Karabük Üniversitesi

Özet

Çocuklar herhangi bir yabancı dili yetişkinlerden daha hızlı ve pratik bir biçimde öğrenmelerine rağmen geleneksel öğretim stratejileriyle yabancı dili etkin bir şekilde öğrenmezler. Sınıflarda oluşturulan doğal ortamlarda, çocuklar bir dizi ilginç aktivitelerle, yabancı dil öğrendiklerinin bile farkında olmadan, etkin bir dil öğrenme çalışması yapabilirler. Pek çok ülkede çocukların yabancı dil sınıflarında onların ilgilerine ve karakter özelliklerine göre doğal bir öğrenme ortamı sağlanmadığından, etkin bir dil eğitimi yapılamamaktadır. Ülkemizde de zaman zaman benzer durumlarla karşılaşabilmektedir. Yabancı dil sınıflarında çocuklar motivasyonlarını kaybederek derse karşı ilgisiz hale gelmeye başlayabilirler. Bununla beraber yabancı dili öğrenmek özel bir dikkat gerektirmektedir. Çocukların ilgileri ve psikolojik karakteristikleri göz ardı edilebilmektedir. Onları motive etmek için, şarkılar, tekerlemeler ve benzeri ilginç yollar yabancı dili öğretmede çok etkili bir araç olarak kullanılabilirler. Bu tür aktiviteler çocukların yabancı dil öğrenme isteklerini arttırarak onların motive olmasını sağlar. Makalede genel anlamda alan literatürü taraması yapılmış olup, çeşitli araştırma sonuçlarından da faydalanılarak Türkiye’de yabancı dil olarak İngilizce öğretiminin tarihçesi, çocukların dil öğrenme özellikleri ve dil öğrenirken karşılaşılabilecekleri sorunlar incelenmiş ve bir dizi çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuklar, Beceri, İngilizce, Yabancı Dil Öğretimi

Abstract

Despite children acquire a foreign language faster and practical than the older people , they do not learn so called language effectively by means of traditional teaching strategies. By means of interesting a series of activities in the classes young learners are able to learn a language better as learning is presented in natural way. These kinds of activities do not enable them be conscious that they are learning a foreign language. If a relevant learning atmosphere is not provided with children in their English classes, in many countries, foreign language cannot be acquired effectively. And in our country, at times we have the similar situations. Students may lose their motivation and started to be not interested in the language classes. To learn a foreign language requires a special attention. Children’s interest and psychological characteristics may not be considered. In order to motivate children, songs, rhymes and similar ways can be very effectual for teaching foreign language. These kinds of activities can enhance foreign language learning wishes of the children and motivate them. In the article, on the whole, related literature has been reviewed, some research results of the so-called area have been made use of, and history of English language teaching in Turkey, specialities of children’s language learning and

the problems they might meet during the instruction have been analysed and a series of remedies were suggested.

Keywords: Children, Skill, English, Foreign Language Teaching

GİRİŞ

Günümüz dünyasında insanlar için ana dili bilmek, teknolojinin hızla gelişmesi, insanların kendi toplumlarında önemli bir yere sahip olmayı ve alanlarında daha ileriye gitmek istemeleri gibi sebeplerden dolayı pek yeterli değildir. Bundan dolayı insanlar ana dillerinin yanı sıra diğer dilleri, global dünyaya dahil olmak, daha iyi iş imkanlarına sahip olmak ve diğer kültürleri daha iyi anlamak için öğrenirler (Ghasemi & Hashemi, 2011). İnsanlar için genelde, buldukları ülkenin ana dili olan ve günlük hayatta kullanılan dil birinci veya anadil, diğer diller de ikinci veya yabancı ek dil olarak adlandırılabilir (Ellis, 2008).

Yabancı dil öğrenimi genellikle okullar ve dil kursları gibi formal ortamlarda meydana gelir; fakat okul-temelli yerler dışındaki ortamlarda dil için genellikle çok fazla girdi alınmamaktadır. Bununla beraber her yaşta, her zaman ve her yerde yabancı dil öğrenenler fakat dilin en etkin öğrenildiği zaman çocukluk çağlarından yetişkinlik çağına kadar olan belirli bir zaman dilimindedir.

Çok sayıda farklı kültürlere mensup insanların birbirleriyle sosyal ve ekonomik ilişkilerini sürdürebilmeleri, iletişim sağlamaları için ortak bir paydada buluşmaları gerekmektedir. Yabancı dil öğrenme ihtiyacı bu ortak bileşende buluşmak amacıyla ortaya çıkan bir unsurdur (Od, 2013). Günümüzde giderek zorunlu bir ihtiyaç gelen yabancı dil öğretimine hangi yaştan itibaren başlanılmasına ilişkin birçok araştırma yapılmıştır. Krashen (2002) erken yaşta yabancı dil öğrenmeye başlayanların, yetişkinlere oranla daha başarılı olduklarını ifade etmektedir. Erken yaşlarda yabancı edinimi yetişkinlere göre kolaydır ve daha hızlıdır. Bozavlı, (2013) bunun nedenlerini; küçük yaştaki çocukların zihinsel yapılarının ve hafızalarının güçlü olması, daha rahat iletişim kurmaları olarak ifade etmektedir. Küçük yaştaki çocukların zihinsel ve duyuşal gelişim üstünlüklerinden ve becerilerinden dolayı yabancı dil öğretimi erken yaşlarda alındığı ve devam ettirildiği takdirde çok etkin sonuçlar vereceği yadsınamaz bir gerçektir.

Türkiye’de Yabancı Dil Öğretimi

Türkiye’de yabancı dil öğretimine bir bakacak olursak Kırkgöz (2005) ve Sarıçoban’a (2012) göre Türk Eğitim sistemimize yabancı dilin girmesi, Osmanlı’da Batılılaşma hareketlerinin başladığı Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan 1839-1876 yıllarına dayanmaktadır. Bundan sonra II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle İngilizce öğretimi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Türkiye’nin NATO üye olmasının ardından Türkiye’de yabancı diller ve özellikle de İngilizce öğretimine verilen ağırlık hissedilmeye başlanmıştır (Demirpolat, 2015). Daha eski yıllarda ülkemizde yabancı dil eğitimi görülmeye başlanması ortaokul yıllarından itibaren iken; 1997 yılında yapılan değişikliklerle zorunlu sekiz yıllık eğitim reformu uygulanmış ve ilköğretim 4. sınıftan başlamak üzere yabancı dil dersi verilmeye başlanmıştır (Bozavlı, 2013). 1998 yılından başlamak üzere ilköğretim 4. sınıfta yabancı dil (İngilizce) ile tanışan öğrenciler, 4+4+4 eğitim sistemine geçişle birlikte 2013 yılından itibaren ilköğretim 2. sınıfta yabancı dil ile tanışmaya

başlamışlardır (Bozavlı, 2015). 2006 ve 2013 yılı öğretim programlarında, İngilizce öğretiminin amacı, hedefleri ve İngilizce öğretimi ile ilgili genel bilgiler sunulmuştur. Sınıf seviyeleri bazında hedefler, ünite bazında dört temel dil becerisi verilmiştir (Yücel vd., 2017).

2006 Mayıs'ta yürürlüğe giren yeni İngilizce öğretim programı ile dilbilgisi kurallarından çok, gündelik yaşamda yabancı dili kullanabilmeyi hedefleyen öğretim tekniklerine önem verilmiş, geleneksel yaklaşımdan uzaklaşan bir anlayış benimsenmiştir. 2006 yılına kadar yürürlükte kalan yabancı dil öğretim programında geleneksel dil öğretimine dayalı bir anlayış vardı. 2005-2006 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulamaya konulan yeni öğretim programı ile dil öğretiminde; yapılandırmacı ve iletişime dayalı metot ve teknikler benimsenmiştir. Bununla beraber ülkemizde, yabancı dil öğretiminde birtakım sıkıntılar da vardır. Bunun başlıca nedenleri; sınıf mevcutlarının oldukça fazla olması, öğretmen sayısının az olması, yabancı dil öğretimi materyallerin sınırlı olması ve diğer bazı nedenler sayılabilir (Haznedar, 2010).

Çocukların Dil Öğrenimi

Çocuklar bir dili yetişkinlerden daha hızlı öğrendiği halde geleneksel öğretme metotlarıyla verimli bir şekilde öğrenemeyebilirler. Eğlenceli aktiviteler çocuklara kendilerini bir dil öğrendiklerini hissettirmediklerinden ve öğrenme onlar için doğal hale geldiğinden, dili daha iyi öğrenirler. Bu bağlamda, dil öğreniminde çocukluk yılları, hayatın diğer dönemleri için çok temel bir adım olabilir. Örnek vermek gerekirse, erken çocukluk dönemi fiziksel, bilişsel, duygusal ve dil alanları dikkate alındığında çocukların diğer dönemlerden daha hızlı geliştiği dönemdir. Dil gelişimi açısından, çocuklar kendi dünyalarında dilin kodlarını çözmeye başlarlar. Konuşma, onlara formal olarak öğretilmese de bebeklerin, yeni yürümeye başlayan çocukların ve erken dönem çocukların çaba sarf etmeden elde edebileceği mucizevi bir gelişme olarak kabul edilir (Meisel, 2011), ayrıca konuşma çocuklara hayatlarının ilk dönemlerinde dilbilgisi ve becerilerini elde ederlerken okul yıllarında okuma ve yazmada da yardımcı olur (Rhyner, Haebig, & West, 2009).

Curtain ve Dahlberg'e (2004) göre, yabancı dilde yeterliliği oluşturmada temel faktör yabancı dil öğrenilirken geçirilen zamandır. "Dil öğrenme erken başlarsa daha uzun sürebilir, daha çok pratik ve tecrübe kazandırabilir ve nihayetinde daha büyük akıcılık ve etkililikle sonuçlanır," şeklinde ifade bulunmaktadır." Çocuklar dil öğrenme konusunda çok büyük bir yeteneğe sahip oldukları halde çocuklara öğretme metotları ve teknikleri yetişkinlerde olanla aynı değildir ve yanlış öğretim metodu tamamen negatif sonuçlar doğurabilir. Bundan dolayı, çocukları dil öğrenmede neyin veya nelerin alıkoyduğunu göz önünde bulundurmamak çok önem taşımaktadır.

Problem

Ülkemizde İngilizce ikinci dil olmayıp yabancı dil kategorisinde olduğundan çocuklar genel olarak İngilizceyi doğal ortamında öğrenmemektedir. Ne sınıfta ne de okul dışı ortamlarda genel anlamda dil öğrenimi için doğal bir ortam oluşturulamamaktadır. Bu yüzden etkin bir dil öğrenme sürecinde birçok zorlukla karşılaşılabilir. Öğrenciler için yabancı bir dili öğrenmek, çeşitli dilbilgisi kurallarını ve istisnai kuralları ezberlemek ve benzeri aktiviteler onlara sıkıcı gelebilir ve kafaları da karışabilir. Yine, kısa dikkat aralıkları yüzünden çocuklar yorucu

aktivitelere uzun süreler boyunca odaklanmakta zorlanabilirler ve yabancı dil öğrenme motivasyonlarını kaybedebilirler.

Çocukları bir dili öğrenmekten alıkoyan bir diğer etken de dil sınıfında kendilerini rahatsız veya huzursuz hissetmeleridir. Bunun sonucu olarak da can sıkıntısı çocukları sınıfta ilgisiz hale getirir ve çocuklar dil öğrenmede isteksiz olmaya başlarlar. Çocukların öğrenmeyi bırakmasının çok önemli başka bir sebebi de öğretmenlerin yaptığı düzeltmelerin aşırıya kaçıp kaçmamasıyla ilgilidir. Araştırmalar sınıf öğretimindeki bu geleneksel eğitim uygulamalarının bazılarının çocukların iyi öğrenmesine yardımcı olmaktan çok engelleyici bir etkiye sahip olabildiğini göstermektedir. Buna karşın sınıflarda oluşturulan doğal ortamlarda çocuklar bir dizi ilginç aktivitelerle yabancı dil öğrendiklerinin bile farkında olmadan etkin bir dil öğrenme çalışması yapabilirler.

Tartışma

Çocuklar öğrenmeye, çevrelerindeki kişilerden ve onların sosyal dünyalarından başlamaktadırlar. Onların öğrendikleri kavramların, fikirlerin, becerilerin, tutumların kaynağı sosyal çevredir. Yabancı dil dersinde kullanılan, şiirler, tekerlemeler, şarkılar, bulmacalar, oyunlar, öğrencileri motive eder ve aktif olarak araştırılan öğrenme yollarıdır. Araştırmalar, şarkıların, bulmacaların ve benzeri ilginç aktivitelerin eğitim ortamlarına dahil edilmeleri durumunda öğrencileri güdüleyebileceği ve onları öğrenmeye istekli hale getirebileceğini belirtmektedir (Coble, ve Brady, 1977). Aufchnaiter, Prum ve Schwedes (1984), oyun ağırlıklı pedagojinin öğretme ve öğrenme faaliyetlerini geliştirmek için kullanılabileceğini ifade etmektedirler.

Pek çok ülkede, İngilizce sınıflarında çocukların ilgilerine ve psikolojik özelliklerine göre düzgün bir öğrenme ortamı sağlanmadığından İngilizce eğitiminden pek fayda sağlanamamıştır. Çocukların öğrenme tarzlarına hitap etmek için, yukarıda da belirtildiği üzere, şarkılar, tekerlemeler, şiirler, oyunlar ve benzeri aktiviteler çocuklara bir yabancı dili öğretmede çok etkili bir araç olarak kullanılabilir. Bu tip aktiviteler çocukların sınıflarında onların bir dili doğal olarak öğrenme becerilerine yardımcı olmak için kullanılabilir.

Bir çocuğu dil öğrenme konusunda kimsenin zorlayamayacağı bir gerçektir. Ancak uygun bir ortam, faydalı kaynaklar, dikkatle yapılandırılmış girdiler ve pratik yapma imkanları sağlanarak çocukların sınıfında pozitif bir öğrenme atmosferi sağlanabilir. Bundan dolayı, çocuklar eğer maruz kalacakları dille ilgili daha fazla fırsatlara sahip olurlarsa ikinci bir dili daha iyi öğrenirler. Onların dil edinmesinin başka bir yolu da duyularını kullanmaları ve tamamen işin içine girmeleri; sesleri ve mimikleri gözlemlenme, kopyalama, izleme ve dinlemedir. Çocuklar aynı zamanda keşfetme, deneme, hata yapma ve tekrarlama yoluyla anlayıp anlamadıklarını kontrol etme ve güven hissini yaşama yoluyla da öğrenirler. Çocukların dil sınıfında müdahil olmalarını sağlamak ve kaygıdan arındırılmış doğal bir ortam sağlamak için belirli teknik ve aktiviteler uygulanabilir. Eğlenceli aktiviteler arasında şarkılar, şiirler ve oyunlar dil sınıfındaki çocuklar için kullanılabilecek en etkili aktivitelerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Pek çok ülkede, çocukların yabancı dil sınıflarında onların ilgilerine ve psikolojik özelliklerine göre uygun bir öğrenme ortamı sağlanmadığından ilkökul düzeyinde İngilizce eğitiminden henüz fayda sağlanamamıştır. Küçük öğrencilerin öğrenme tarzlarına hitap etmek için şarkılar, tekerlemeler ve benzeri aktiviteler yabancı dili öğretmede çok etkili bir araç olarak kullanılabilirler. Diğer taraftan çocukları bir dili öğrenmekten alıkoyan bir etken de dil sınıflarında kendilerini rahatsız veya huzursuz hissetmeleridir. Örneğin zaman zaman dilin gramer kurallarının teorik kavramlarını kolayca anlayamazlar ve sonuç olarak, kuralları öğrenmek daha da kafalarını karıştırır ve sıkılırlar. Yine kısa olan dikkat aralıkları yüzünden bazı aktivitelere uzun süreler boyunca odaklanamazlar. Sonuç olarak bu durum çocukları sınıfta ilgisiz hale getirir.

Genel olarak çocuklar bir dili yetişkinlerden daha hızlı ve daha pratik olarak öğrenmektedirler. Geleneksel öğretim metotları çocuklar üzerinde uygulandığında yetersizliklere yol açmaktadır. Değişik yaklaşım ve aktivitelerin dahil edilmesi gerekmektedir. Bu aktiviteler yoluyla çocuklara bir dil öğrendiklerini hissettirmeden, doğal bir şekilde dili daha iyi öğrenirler. Araştırmalar, sınıf öğretimindeki geleneksel eğitim uygulamalarının bazıları çocukların iyi öğrenmesine yardımcı olmaktan çok engelleyici bir etkiye sahip olabildiğinden söz etmektedir. Sonuç olarak çalışmada genel anlamda alan literatürü taraması yapılmış, çeşitli araştırma sonuçlarından da faydalanılmıştır. Türkiye’de yabancı dil olarak İngilizce öğretiminin tarihçesi, çocukların dil öğrenme özellikleri ve dil öğrenirken karşılaşılabilecekleri sorunlar da incelenmiş ve bir dizi çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

KAYNAKLAR

- Aufchnaiter V S, Prum R & Schwedes H** (1984) Play and Play Orientation in Physics Education, *Naturwissenschaften im Unterricht-P/C*, 32, pp 258-263.
- Bozavlı E** (2013) Erken Yaşta Yabancı Dil Öğretiminin Tarihsel Süreci ve Amaçları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(4).
- Coble C R & Brady G A** (1977) Fun + games = learning. *Science and Children*, 15(2), 15-16.
- Curtain H & Dahlberg A** (2004) *Languages and children: Making the match* (3rd ed.). Boston: Pearson Education.
- Demirpolat B C** (2015) *Türkiye'nin Yabancı Dil Öğretimiyle İmtihani Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. (131). İstanbul: SETA
- Ellis R** (2008) *The study of second language acquisition*. USA: Oxford University Press.
- Ghasemi B & Hashemi M** (2011) Foreign language learning during childhood. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 28, 872-876.
- Haznedar B** (2010) Türkiye’de Yabancı Dil Eğitimi: Reformlar, Yönelimler ve Öğretmenlerimiz. International Conference on New Trends in Education and Their Implications Konferansı. Antalya.

- Huang J, Tindall E & Nisbet D** (2011) Authentic Activities and Materials for Adult ESL Learners. *Journal of Adult Education*, 40(1), 1-10.
- Kırkgöz Y** (2005) English language teaching in Turkey: Challenges for the 21st century. In G. Braine (Ed.), *Teaching English to the world: History, curriculum, and practice* (pp. 159-175). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Krashen S** (2002) *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. http://www.sdkrashen.com/content/books/sl_acquisition_and_learning.pdf, sayfasından erişim sağlanmıştır.
- Meisel J M** (2011) *First and second language acquisition, parallels and differences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Od Ç** (2013) Erken Yaşta Yabancı Dil Öğretiminde Çizgi Filmlerin Dinlediğini Anlama ve Konuşma Becerilerine Katkısı. *Turkish Studies*, 8(10), 500-508.
- Rhyner P M, Haebig E K & West K M** (2009) Understanding frameworks for the emergent literacy stage. In P. M. Rhyner (Ed.), *Emergent literacy and language development, promoting learning in early childhood*. USA: The Guildford Press.
- Sarıçoban G** (2012) Foreign Language Education Policies in Turkey. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, 2643-2648.
- Yücel E, Demirel K, Yıldız B, ve Bümen N T** (2017) Son 15 Yılda Yayımlanan İlk ve Ortaöğretim İngilizce Dersi Öğretim Programları Üzerine Bir Analiz . *Ege Eğitim Dergisi*, 18(2), 702-737.

5. SINIFIN ORTAOKUL KADEMESİNE DÂHİL EDİLMESİ İLE İLGİLİ 5. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan BAKIRCI
Burçak SULTANOĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Özet

Ülkeler, çağa ayak uydurabilmek, teknolojik gelişmeleri eğitimle bütünleştirmek ve nitelikli bireyler yetiştirmek gibi gerekçelerle eğitim sistemlerinde değişiklikler yapmaktadır. Türkiye’de 2012-2013 eğitim öğretim yılında eğitim sisteminde değişikliğe gidilerek zorunlu eğitim sekiz yıldan on iki yıla çıkarılmıştır. Eğitim sisteminde yapılan bu düzenleme ile bölgeler arasındaki okullaşma oranının artırılması, eğitim sisteminin demokratikleştirilmesi ve esnekleştirilmesi sağlanması amaçlanmıştır. Eğitim sisteminde meydana gelen değişim, eğitim kademesini 4 yıl ilkokul, 4 yıl ortaokul ve 4 yıl lise olarak yapılandırmıştır. Eğitim sisteminde meydana gelen bu değişimin öğrencilere birtakım yansımaları olduğu yadsınamaz.

Bu çalışmanın amacı, 5. sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesi konusunda beşinci sınıf öğrencilerinin görüşlerini belirlemektir. Çalışma, 2018-2019 eğitim öğretim güz yarısında Van’ın Edremit ilçesinde bulunan bir ortaokulun beşinci sınıfında öğrenim gören 10 öğrenciyle yürütülmüştür. Çalışmaya katılan öğrenci seçiminde, gönüllük ve sınıf öğretmenin görüşü dikkate alınmıştır. Çalışma, nitel araştırma yaklaşımı içinde yer alan özel durum yöntemine göre tasarlanmıştır. Özel durum yönteminin seçiminde, katılımcı sayısının az olması, 5. sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesinin özel bir durum olması ve bu durum hakkında derinlemesine araştırılması gibi değişkenler etkili olmuştur. Veriler, yarı yapılandırılmış mülakat formu ile toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel ve içerik analizi kullanılmıştır.

Çalışmanın sonucunda öğrenciler, beşinci sınıfın ortaokul kademesinde yer almasının birtakım faydalarının yanında birçok sorunları beraberinde getirdiğini ifade etmişlerdir. Öğrenciler, seçmeli derslerin yer almasını, her dersi farklı bir öğretilerde almalarını yeni arkadaşlıklar edinmelerini olumlu olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşın öğrenciler, sıraların büyük olmasını, lavaboların yüksek olmasını, üst sınıf öğrencilerin kendilerine sataşmalarını, çok ödev verilmesini ve çok sayıda öğretmenin derse girmesinden dolayı uyum sorunu yaşamalarını olumsuzluk olarak görmüşlerdir. Öğretmenler, öğrencilere ödev verirken öğrenci seviyesine uygun olmasına ve ödevlerin çok fazla olmamasına dikkat etmeleri gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: 4+4+4 eğitim sistemi, beşinci sınıf öğrencileri, görüş.

Abstract

Countries are making changes in education systems by keeping up with the times, integrating technological developments with education and raising qualified individuals. Amendments in the education system in Turkey in the 2012-2013 academic year compulsory education was extended to eight years to twelve years. With this arrangement made in the education system, it is aimed to increase the rate of schooling among the regions, democratize the education system and provide flexibility. The change in the education system has been structured as 4 years of primary school, 4 years of secondary school and 4 years of high school. It cannot be denied that this change in the education system has some reflections on students.

The aim of this study is to determine the opinions of the fifth grade students about the inclusion of the 5th grade in the middle school level. The study was carried out with 10 students in the fifth grade of a secondary school in Edremit district of Van in the 2018-2019 academic year. Volunteering and the opinion of the class teacher were taken into consideration in the selection of students. The study is designed according to the special case method included in the qualitative research approach. In the selection of the special situation method, the number of participants, the inclusion of the 5th grade in the secondary school level, and the in-depth investigation of this situation were effective. The data were collected by a semi-structured interview form. Descriptive and content analysis was used to analyze the data.

As a result of the study, the students stated that the participation of the fifth grade in the middle school level brought many problems as well as some benefits. The students stated that it is positive that they take elective courses, take each course in a different teacher, and make new friendships. On the other hand, the students saw that the queues were large, the washbasins were high, the upper class students were taunted by themselves, they were given a lot of homework and many teachers had problems because of the integration problems. Teachers are required to pay attention to the student's level and homework assignments.

Key Words: 4 + 4 + 4 education system, fifth grade students, opinion

GİRİŞ

Eğitim, bireyleri sahip olunan potansiyel ve yetenekleri ölçüsünde çeşitli yönlerden geliştirmeyi amaçlayan süreçtir (Gültekin, 1998). Bu sürecin temel amacı, bireylere kişilik kazandırmak ve toplumun refah seviyesini yükseltmektir. Aynı zamanda eğitim, ülkenin siyasal, toplumsal, ekonomik ve bilimsel kurumlarının üretim kapasitesini arttıran bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Baş, 2004). Bu süreçte ülkeler, çağın koşullarını göre bireyler yetiştirmek ve küresel anlamda rekabet edebilmek için eğitim sisteminde güncellemeye gitmektedir. Bu güncelleme ile öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate almayı, teknolojiyi öğrenme ortamı ile bütünleştirmeyi ve çağın koşullarına göre bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Türkiye, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile rekabet edebilmek için eğitim sisteminde değişikliğe gitmiştir. Bu değişikliklerden biri 2012-2013 eğitim öğretim yılında 4+4+4 eğitim sisteminin uygulanmaya konulmasıdır. Bu yeni sistem ile Türkiye’de zorunlu eğitim on iki yıla çıkarılmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı[MEB], 2012).

Her bireyin belli bir yaşa gelince, eğitim kurumlarında belirli bir süre boyunca öğrenim görmesine zorunlu eğitim denir (Gültekin, 1998). Türkiye’de 30 Mart 2012 tarihinde kabul edilen 6287 sayılı yasa çerçevesinde zorunlu eğitim 4 yıl süreli ilkokul, 4 yıl süreli ortaokul ve 4 yıl süreli lise eğitimi olmak üzere 12 yıl olarak düzenlenmiştir (MEB, 2012). Herkes tarafından 4+4+4 diye isimlendirilen bu sistem; düzenlemesinde eğitimin bilimsel gerçekleri dikkate alınmadan eğitim bilimciler ve eğitim programcılarının ortaya çıkabilecek sorunlara yönelik görüşlerine danışılmadan yapılan bir düzenleme olarak belirtilmektedir (Epçaçan, 2014). Bu düzenlemeye göre, zorunlu eğitimin on iki yıla çıkartılması yönünde karar alınmış, 5+3 kesintisiz sekiz yıl olarak uygulanan zorunlu eğitim sistemi 4+4+4 şeklinde kesintili olarak düzenlenmiştir (Güven, 2012).

4+4+4 sisteminin pilot okullarda denemesi yapılmadan eğitim bilimcilerin görüş ve eleştirilerini dikkate alınmadan uygulamaya başlanması fiziki ve altyapı sorunları oluşturmuştur. Bu uygulama sırasında, okulların ve sınıfların fiziki yapıları çocukların yaş grubuna uygun hale getirilmeye çalışılsa da, kısa bir sürede istenilen fiziki ortama dönüştürülmesi pek sağlanamamıştır. İlköğretim okullarının ilkokul ve ortaokul olarak ayrılması nedeniyle bazı ilköğretim okulları ortaokul, bazıları ise ilkokul olarak eğitime başlamıştır. Bunun sonucunda da çocuklar okul değiştirmek zorunda kalmıştır. Özellikle köylerde bu ayırmadan dolayı çocuklar başka köylere eğitim ve öğrenimlerini tamamlamaya gitmişlerdir (Özenç, Özcan, Güçlü ve Güney, 2016).

Özen ve diğ. (2016), 4+4+4 eğitim sisteminin beşinci sınıf öğrenciler üzerine yansımalarını öğretmen görüşlerine göre değerlendirmişlerdir. Öğretmenler, öğrenciler kendilerini ilkokulda hissettiklerini, öğrencilerin yaşlarının küçük olduğunu ve derslere ilgisiz olduklarını belirtmişlerdir. Bu konuda Topçu ve Kaya (2016), yapmış oldukları çalışmalarında, sosyal bilgiler öğretmenlerinin 5. sınıf öğrencileriyle ders işlemek hususunda çeşitli sıkıntılar yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde yapılan başka bir çalışmada Memişoğlu ve İsmetoğlu (2013) yeni sistem hakkında okul yöneticilerinin görüşlerini almıştır. Yöneticiler 4+4+4 uygulamasını olumlu, doğru ve yararlı bulduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca

uygulamanın kesintili olmasını doğru fakat bu kesintinin 5+3+4 olmasına ve okula başlama yaşının 72 ay olması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Öğretmen ve okul müdürleri, 4+4+4 eğitim sistemi hakkında büyük oranda olumlu görüşe bildirmelerine rağmen, bu sistemin bazı sınırlılıklarına dikkat çekmişlerdir. Bu sınırlılıkların; beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesini, okul başlama yaşının 72 aylıktan daha aşağıya çekilmesi ve yeni sistem ile beşinci sınıf öğrencilerin yaşı daha büyük olan ortaokul öğrenciler ile aynı binada ders yapmaları şeklinde sıralanmıştır. Bu konuda sınırlı sayıda çalışmanın olması ve bu yeni sistemin daha çok beşinci sınıf öğretim kademesini ilgilendirmesi gibi gerekçelerle bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesi konusunda, beşinci sınıf öğrencileri düşüncelerinin sorgulanması önem arz etmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesi konusunda beşinci sınıf öğrencilerinin görüşlerini belirlemektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Araştırma nitel araştırma yaklaşımlarından özel durum yöntemine göre tasarlanmıştır. Özel durum yöntemi, araştırmacılara çok özel bir konu ya da durum üzerinde derinlemesine araştırma ve inceleme fırsatı vermesi, genelleme kaygısının olmaması ve farklı veri toplama araçlarına imkân vermesi gibi faydaları bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu çalışmada özel durum olarak, beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesi konusunda beşinci sınıfların görüşlerinin alınması katılımcıların ise 10 sayısı ile sınırlı olması ve araştırmada veri toplama aracı olarak nitel araştırmalarda kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunun kullanılması gibi unsurlar araştırmanın özel durum olarak desenlemesinde etkili olmuştur.

Katılımcılar

Araştırma, 2018-2019 eğitim öğretim yılında Van ili Edremit ilçesindeki bir ortaokulda beşinci sınıfta öğrenim gören 10 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde, amaçlı örnekleme yönteminden maksimum çeşitlilik örnekleme ile seçilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu form, beş adet açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Başlangıçta bu formda yedi adet soru yer almıştır. Üç fen eğitimi uzmanı incelemesinden sonra formda yer alan iki sorunun araştırma sorusunun amacına hizmet etmediği için çıkarılması gerektiği önerilmiştir. Bu sorular araştırmacılar tarafından formdan çıkarılmıştır. Bu form bu haliyle beşinci sınıfta öğrenim gören dört öğrenci görüşüne sunulmuş ve anlaşılabilirliği kontrol edilmiştir. Öğrencilerden gelen dönütler doğrultusunda yarı yapılandırılmış mülakat formunun son hali verilmiş olup, bu formda yer alan sorular aşağıda verilmiştir:

- İlkokuldan ortaokula geçince karşılaştığınız en büyük sorun nedir?
- Derslere farklı öğretmenlerin gelmesi hakkında düşünceleriniz nelerdir?
- Üst sınıftaki öğrencilerle aranızda sorunlar var mı? Varsa bu sorunların nedenlerini açıklayabilir misiniz?

- 5. Sınıfta birtakım seçmeli (bilişim, bilim uygulamaları, matematik uygulamaları gibi) yer alması konusunda ne düşünüyorsunuz?
- Yıllardır alıştığınız öğretmeniniz ve arkadaşlarınızdan ayrılıp farklı sınıflara ve okullara gitmek sizi nasıl etkiledi?

Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşme ile elde edilen veriler, içerik analizi ile çözümlenmiştir. Her bir öğrenci ile yapılan görüşme ortalama olarak 15 dakika sürmüştür. Öğrenciler ile yapılan görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Görüşmede elden edilen veriler araştırmacılar tarafından yazıya aktarılmış ve araştırma problemi ile ilgili olmayan veriler çıkarılmıştır. Bu ham veriler iki uzman ve bir nitel dersi almış fen bilimleri öğretmeni tarafında kod ve tema şeklinde düzenlenmiştir. Bu düzenleme sonrası üç çözümleyici bir araya gelerek analiz sonuçlarını tartışmışlar ve görüş birliği varılan noktaları belirlemişlerdir. Bu üç çözümleyici görüş birliği oranını hesaplamak için Görüş Birliği/(Görüş Birliği/Görüş Ayrılığı)*100 formülü kullanılmıştır. Bu işlem sonucunda öğrenciler görüşlerinde, %81 oranında görüş birliğine varılmıştır. Bu oran araştırma için güvenilir olarak kabul edilmektedir (Miles ve Huberman, 1994). Elde edilen tema ve kodlar tablolar halinde sunulmuştur. Bu kod ve temaları desteklemek için öğrenciler ile yapılan görüşmeden doğrudan alıntılara yer verilerin çözümlenmesine son verilmiştir.

BULGULAR

Öğrenciler ile yapılan görüşmede 5. sınıfın ortaokul kademesi olması konusunda görüşleri Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1. Beşinci Sınıfın Ortaokul Kademesine Dâhil Edilmesi İle İlgili 5. Sınıf Öğrencilerin Görüşleri

Tem	Kodlar	Ö ₁	Ö ₂	Ö ₃	Ö ₄	Ö ₅	Ö ₆	Ö ₇	Ö ₈	Ö ₉	Ö ₁₀
a											0
Karşılaşılan Sorunlar	Sınavların zor olması	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Derslerin zor olması	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Ders sayısının fazla olması	+	+	-	+	+	-	+	+	+	-
	Sıraların büyük olması	+	+	+	-	-	+	+	+	-	+
	Yeni ortama alışamama	-	+	+	+	-	-	+	+	+	-
	Sınıfların çok kirli olması	+	-	+	+	+	-	+	-	+	-
Olumlu	Her öğretilimde farklı bir şey öğrenme	+	-	+	-	-	-	+	+	+	+
	Dersi daha iyi öğrenmeyi sağlama	+	-	+	-	-	-	+	+	+	+
	Farklı öğretmenleri tanıma fırsatı sağlama	+	-	+	-	-	-	+	+	+	+
	Konuyu farklı tekniklerle öğrenmeyi sağlama	+	-	+	-	-	-	+	+	+	+
Olumsuz	Fazla ödev verme	-	+	-	+	+	+	-	-	-	-
	Kafa karışıklığı oluşturma	-	+	-	+	+	+	-	-	-	-

	Öğretmenleri tanımada zorlanma	-	+	-	+	+	+	-	-	-	-
	Bazı derslerde düşük not alma	-	+	-	+	+	+	-	-	-	-
Büyüklerin Baskınlığı	Sınıfımıza zarar verme	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
	Bizleri sürekli suçlamaları	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-
	Kantin sırasında önümüze geçme	+	+	+	-	-	+	+	-	+	+
	Oyun oynamamıza karışma	+	+	+	-	+	+	+	-	-	-
	Teneffüslerde koridorlarda bizi itmeleri	-	-	+	-	+	+	-	+	-	+
	Tuvalet sırasına uymamaları	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-
	Konuları daha etkili öğrenmemi sağlama	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Seçmeli Derslerin Faydalılığı	İlgi, sevgi ve yeteneğe uygun dersler olması	+	-	+	+	-	+	+	+	+	+
	Yetenek ve ilginin farkına varma	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-
	Deney ve gözlem yapmayı sağlama	+	-	+	+	-	-	+	-	+	+
	Spor yapmayı ve dinlenmemi sağlama	-	+	-	+	+	+	-	+	-	+
	Dini konuları öğrenmeme yardımcı olma	+	-	-	+	-	-	+	+	-	-
	Öğretmenin derste yetişmeyen konuları işleme	-	-	-	+	+	+	-	-	-	+
Farklı Bir Öğrenme Ortamı	Yeni ortama uyum sağlamada zorlanma	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Öğretmen ve arkadaşlara özlem duyma	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Daha çok ders çalışmayı öğrenme	-	+	+	-	+	-	+	+	-	+
	Yeni arkadaşları tanıma imkânı sağlama	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+
	Farklı ve üst düzey konuları öğrenme	+	-	-	+	+	+	+	-	+	+
	Derslerin zor olması	-	+	+	-	-	+	-	+	-	-

Tablo 1 incelendiğinde, öğrencilerin beşinci sınıfta karşılaştıkları sorunları, ders sayısının fazla olması, sınav ve derslerin zor olması şeklinde açıkladıkları görülmektedir. Bu konuda Ö₁ rumuzlu öğrenci “*Ders sayısının fazla olması nedeniyle yeterince sınavlara hazırlanamıyorum. Üstelik sınav sorular zor olunca oldukça zorlanıyorum. Zamanla alışacağıma inanıyorum.*” şeklinde görüş beyan etmiştir. Bunun yanı sıra öğrenciler sıraların büyük olması, sınıflarının kirli olmasını ve yeni ortama alışmaktan zorlanmalarını da bir sorun olarak ifade etmişlerdir. Bu konuda Ö₇ rumuzlu öğrenci, “*Sıralar büyük olduğu için ders dinlemekte ve yazı yazmakta zorlanmaktayım. Sınıfı farklı öğrenciler de kullandığı için çok kirli bırakmaktadır. Üst sınıf oldukları için bizi fazla dikkate almıyorlar.*” şeklinde görüş beyan etmiştir. Başka bir öğrenci ise O₆ kodlu öğrenci “*Derslerin zor olması, her derse farklı öğretmen girmesi*” şeklinde cevaplamıştır.

Çalışmaya katılan öğrenciler, derslere farklı öğretmenlerin gelmesi konusunda ilgili olarak büyük çoğunluğunu (6 öğrenci) olumlu görüş bildirirken, görüşmeye katılan dört öğrenci ise olumsuz görüş bildirmiştir. Öğrenciler, her öğretimde farklı şeyler öğrendiklerini, dersi daha etkili anlattıkları ve konuyu farklı tekniklerle sundukları için olumlu bulmuşlardır. Olumlu görüş beyan eden Ö₃ rumuzlu öğrenci, “*Bir öğretmenin sadece bir ders anlatması, konuyu*

anlatırken farklı tekniklerle anlatması ve farklı konulara değindiği için çok şey öğrendiğimi düşünüyorum.” şeklinde görüş bildirmiştir. Öğrencilerin farklı öğretmenlerin derse gelmesi ile fazla ödevin verilmesi, öğretmenleri tanımada zorlanmaları ve derslerde düşük not alma kaygısı nedeniyle olumsuz görüş beyan ettikleri görülmüştür. Bu konuda Ö₄ rumuzlu öğrenci *“Her öğretmen diğer dersin öğretmenin verdiği ödevden habersiz ödev verdiği için çok ödev verilmektedir. Bu da bizi yormaktadır.”* şeklinde düşüncesini dile getirmiştir. Bu konuda O₂ rumuzlu öğrenci bu soruya, *“Çok iyi değil çünkü her öğretmen farklı ödevler veriyor. Bu durumda bizim için çok yorucu oluyor.”* diyerek cevap vermiştir.

Çalışmaya katılan öğrenciler, yaş olarak büyük öğrenciler ile aynı okulda olmalarının kendileri için birçok sorunu beraberinde getirdiğini ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan öğrenciler, üst sınıf öğrencilerinin sınıflarına zarar verdiğini, alt sınıftaki öğrencilere sataştıkları ve özellikle kantin ve tuvalet sıralarına yeterince uymadıklarını dile getirmişlerdir. Bu soruya O₄ kodlu öğrenci *“Evet var. Çünkü arkadaşlarımıza sataşıyorlar ve kendilerini büyük sanıyorlar”* diyerek görüşünü bildirmiştir. Beşinci sınıf öğrencileri, üst sınıf öğrencilerin teneffüslerde koridorlarda kendilerini sürekli olarak ittiklerini ve çoğu zaman oyunlarına karışarak oyun oynamalarına engel olduklarını dile getirmişlerdir. Görüşme yapılan Ö₁₀ rumuzlu öğrenci *“Okul bahçesinde tam arkadaşlar ile oyun oynamaya başlıyoruz, üst sınıflar gelip bize oradan başka yere gitmemizi gitmediğimizde sataşmaktadırlar.”* şeklinde görüş bildirmiştir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin, beşinci sınıftan itibaren seçmeli derslerin programda yer alması konusundaki görüşleri mülakat formunda dördüncü sorusuyla irdelenmiştir. Öğrenciler seçmeli dersler aracılığıyla konuları daha etkili öğrenecekleri, ilgi ve yeteneklerinin farkında olacakları, farklı dersleri tanyacaklarını belirtmişlerdir. Bu konuda Ö₇ rumuzlu öğrenci, *“Seçeceğim dersin bana uygun olup olmadığını sevip sevmediği böylece hangi dersleri daha çok sevdiğimi öğrenmiş oldum.”* Şeklinde görüş beyan etmiştir. Bunun yanında öğrenciler, spor yapmaya, dinlenmeye, dini konuları öğrenmeye ve deney ve gözlem yapmayı katkı sağlayacağını dile getirmişlerdir. Bu şekilde görüş beyan eden öğrencilerden Ö₅ rumuzlu öğrenci *“Seçmeli derslerde spor ağırlık dersi seçen spor yapmayı, fen ağırlıklı dersi seçen öğrenciler deney ve gözlem yapmayı öğreneceklerdir. Bu bizim için oldukça faydalı dersler diye düşünüyorum.”* şeklinde görüş beyan etmiştir. Başka bir katılımcı ise Ö₄ *“Seçmeli derslerden Kuran ve Peygamberimizin hayatı ile ilgili bir ders seçilmişse dini konular öğrenmiş olacağız.”* şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

Çalışmaya katılan öğrencilere ortaokul kademesinin kendileri üzerinde etkileri mülakatın beşinci sorusuyla irdelenmiştir. Öğrenciler, ortaokula uyum sağlamada zorlandıklarını, sınıf öğretmenine ve arkadaşlarına özlem duyduklarını, daha çok ders çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Ö₁ rumuzlu öğrenci *“Yeni arkadaşlara ve ortama uyum sağlamada zorlanıyorum. Özellikle ilkokul arkadaşlarımı ve sınıf öğretmenimi çok özliyorum.”* şeklinde görüş beyan etmiştir. Görüşmeye katılan beşinci sınıf öğrencilerinden bazıları, yeni arkadaşları tanıdıklarını, derslerin zorlaştığını ve farklı konuları öğrendiklerini dile getirmişlerdir. Bu şekilde açıklama yapan öğrencilerden Ö₆ rumuzlu öğrenci *“Farklı arkadaşları tanıdığım derslerin zorlaştığını düşünüyorum.”* şeklinde görüş bildirmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmaya katılan beşinci sınıf öğrenciler, ortaokul kademesinde sınav ve derslerin zor olduğunu ve ders sayısının fazla olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerin böyle düşünmelerinde, derslerde soyut kavramların daha fazla yer alması, konuların fazla olması ve haftalık ders saatinin artmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Öğrenciler, sınıftaki sıraların büyük olduğunu, ortaokul kademesine alışamadıklarını ve sınıflarının çok kirli olduğunu söylemişlerdir. Sınıftaki sıraların ortaokul kademesinde ortalama gelişim düzeyi bir öğrenciye göre düzenlenmiş olması, ilkokul ve ortaokul kademesi öğrencilerin bir sınıfı ortak kullanmalarından kaynaklanmış olabilir.

Katılımcılar, ortaokul kademesinde her derse ayrı bir öğretmenin girmesinin, öğrencilerin dersi daha etkili ve konuyu farklı şekilde öğrenmelerine yardımcı olacağını dile getirmişlerdir.

Bir öğretmenin birden çok derse girmesinden ziyade, her derse o dersin branş öğretmenin girmesi öğrencilerde branş öğretmenin o dersi daha iyi öğreteceği fikrini oluşturduğu şeklinde yorumlanabilir. Öğrenciler, ortaokul kademesinde fazla ödevin olduğunu, derslerine çok sayıda öğretmen girdiği için onları tanımada zorlandıklarını ve bu nedenle derslerde düşük notlar aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, ortaokul kademesinde ders sayısının fazla olduğu için verilen ödevlerin fazla olması, öğrencilerin öğretmenlerle geçirdikleri zamanlarının sınırlı olması ve bir hafta içinde çok sayıda dersten sınav olduğu için düşük not almaları ile açıklanabilir.

Beşinci sınıf öğrenciler görüşmede, üst sınıftaki öğrencilerin sınıfa zarar verdiklerini, suçlamalarda bulduklarını, kurallara yeterince uymadıklarını (Örneğin, kantin ve tuvalet sırasına geçmeme vb) ve oyunlarına karıştıklarını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin düşüncelerini bu şekilde açıklamalarında, üst sınıftaki öğrencilerin yaş olarak büyük olmaları, nöbetçi öğretmenlerin görevlerini etkili şekilde yapmamaları ve okul idaresinin okul kurallarını yeterince öğrencilere hatırlatmamaları gibi unsurların etkili olduğu söylenebilir. Diğer taraftan yaşı büyük olan öğrencilerin evde kurallara uymadığında anne ve babaların çocuğunu uyarmamasının etkili olduğu da düşünülmektedir.

Öğrenciler, seçmeli derslerin; konuları daha etkili öğrenmelerine, yeteneklerin ve ilgilerin farkına varılmasına, deney ve gözlem yapılmasına katkılar sağladığını belirtmişlerdir. Seçmeli derslerin çok farklı konuları içermesi, bu dersleri öğrencilerin kendilerinin seçmeleri ve alınan derslerde mutlu olma durumları öğrencilerin görüşlerinde etkili olduğuna inanılmaktadır. Özellikle fen içerikli derslerin doğrudan etkinlik ve deney temelli olması da öğrencilerin bu görüşlerinde etkili olduğu söylenebilir. Öğrenciler, seçmeli dersler aracılığıyla dini konuları öğrendiklerini ve öğretmenin derste yetiştirmediği konuları işlediğini dile getirmişlerdir. Öğrencilerin seçmeli dersler hakkında görüşlerini destekleyen çalışmalara rastlamak mümkündür (Akay, Çırakoğlu ve Yanar, 2016). Bu durum, seçmeli derslerde dini konuları içeren Kuran-ı Kerim ve Peygamberimizin Hayatı gibi derslerin seçmeli ders olarak ortaokul kademesinde yer alması ile açıklanabilir. Bu konuda Durmuşçelebi ve Mertoğlu (2018) yapmış oldukları çalışmada, seçmeli derslerin faydalı ve gerekli olduğunu, ancak seçmeli derslerin okul idaresi tarafında belirlendiğini öğretmenler tarafından dile getirmiştir. Bu çalışmada seçmeli

dersler hakkında öğrenci görüşlerinin alan yazındaki çalışmalar ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Öğrenciler beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesiyle, uyum sorunu yaşadıklarını, ilköğretim öğretmenini ve arkadaşlarını özlediklerini, daha çok çalışmaları gerektiğini ve yeni arkadaşları tanıdıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin uyum sorunu yaşamalarında, beşinci sınıfların ortaokula adaptasyonu için yapılan oryantasyon çalışmasının yapılmaması ve rehber öğretmenler aracılığıyla çocukların yeni ortama uyum sağlamalarına yeterince yardımcı olmamasından kaynaklanmış olabilir.

KAYNAKÇA

- Akay, Y., Çırakoğlu, M. ve Yanar, B. H. (2016). Ortaokul 5. ve 6. sınıf öğrenci ve öğretmenlerinin seçmeli derslere ilişkin görüşleri. *İlköğretim Online*, 15(1), 1-22.
- Baş, K. (2004). Türkiye’de zorunlu eğitim süresinin arttırılmasının sağlayacağı kazançlar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3 (59), 21-42.
- Gültekin M. (1998). Türkiye ve Avrupa birliğine üye bazı ülkelerde zorunlu eğitim. Eğitim Bilimlerinde Yenilikler. Eskişehir: Açık öğretim Fakültesi Yayınları.
- Güven, İ. (2012). Eğitimde 4+4+4 ve fatih projesi yasa tasarısı=Reform Mu? *İlköğretim Online*, 11(3), 556-577.
- Durmuşçelebi, M. ve Mertoğlu, B. (2018). Ortaokul öğrencilerinin eğitiminde seçmeli derslerin yeri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 170-211.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2012). B.08.0.ÖKM.O.OO-00.00/401 Sayılı, 12 Yıllık Zorunlu Eğitime Yönelik Uygulamalar Konulu Genelge.
- Özenç, E. G., Özcan, Z. E., Güçlü, F. ve Güney, E. K. (2016). 4+4+4 eğitim sisteminin beşinci sınıf öğrencilerine yansması: Öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 15(2), 560-580.
- Topçu, E. ve Kaya, B. (2014). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin gözüyle 5. sınıf öğrencileri. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 111-131.
- Demir, S. B., Doğan, S. ve Pınar, M. A. (2013). 4+4+4 yeni eğitim sisteminin yansmaları: Beşinci sınıflardaki eğitim-öğretim sürecinin branş öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 8(9), 1081-1098.
- Epçapan, C. (2014). İlkokul ve ortaokul öğretmen ve yöneticilerinin 4+4+4 eğitim sistemine ilişkin görüşleri (Siirt ili örneği). *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 18(58), 5052-522.
- Memişoğlu, S. P. ve İsmetoğlu, M. (2013). Zorunlu eğitimde 4+4+4 uygulamasına ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 14-25.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. California: Sage Publications.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 6.Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE 5. SINIFIN ORTAOKUL KADEMESİNE DÂHİL EDİLMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Hasan BAKIRCI
Burçak SULTANOĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Özet

Toplumun ihtiyaç ve beklentileri, bilimsel çalışmalara ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişmektedir. Ülkeler toplumların beklentilerine cevap vermek için, eğitim sistemlerinde değişiklik yapmak zorunda kalmışlardır. Türkiye’de 2012-2013 eğitim öğretim yılında 4+4+4 eğitim sisteminin uygulanması ile eğitim alanında köklü bir değişim yapıldığı söylenebilir. Bu yeni sistemin temel amacı, toplumun eğitim düzeyini artırmak ve bireylerin ihtiyaç, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yönlendirilmelerini sağlamaktır. Bu eğitim sistemi ile zorunlu eğitim on iki yıla çıkarılmış ve beşinci sınıf ortaokul kademesine dâhil edilmiştir. Yeni sistem ile birlikte beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesinin, öğrenciler üzerindeki yansımalarını görmek adına öğretmen görüşlerinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesi konusunda Fen Bilimleri öğretmenlerin görüşlerinin araştırılmasıdır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) desenine göre tasarlanmıştır. Katılımcılar, 2018-2019 eğitim öğretim yılında Van’ın Edremit ilçesinde beş farklı ortaokulda görev yapan 10 Fen Bilimleri öğretmeninden oluşmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde, amaçlı örnekleme türlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme tekniklerinden faydalanılmıştır.

Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış mülakat formu ile toplanmıştır. Veriler, içerik analizi yardımıyla çözümlenmiştir. İçerik analiz ile elde edilen kod ve temaların nasıl elde edildiğini ortaya koymak için betimsel analize de başvurulmuştur. Verilerin analizinde, fen eğitiminden üç uzmanın görüşü alınmıştır. Bu uzmanların görüşleri doğrultusunda kod ve temalar oluşturulmuştur. Öğretmenler, öğrencilerin soyut kavramları anlamada zorlandıkları, uyum sorunu yaşadıkları, sorumluluklarını yerine getirmede zorlandıkları, sıra ve lavaboların öğrencilerin fiziksel gelişimine uygun olmadığını belirtmiştir. Beşinci sınıfların üst sınıflarla yaşadığı disiplin ve uyum sorunlarının çözümünde rehber öğretmenlerin, öğrencinin ilkokuldaki sınıf öğretmeni ve öğrenci velileri ile birlikte hareket etmeleri gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Fen Bilimleri öğretmeni, 4+4+4 eğitim sistemi, beşinci sınıf öğrencileri

Abstract

The needs and expectations of the society vary depending on scientific studies and technological developments. Countries have had to make changes in education systems to respond to the expectations of communities. Turkey in the 2012-2013 academic year 4 + 4 + 4 education with the implementation of the education system be said to be a fundamental change. The main aim of this new system is to increase the educational level of the society and to guide the individuals in line with their needs, interests and abilities. With this education system, compulsory education was extended to twelve years and included in the fifth grade lower secondary school. With the new system, it is thought that teachers' views are important in order to see the inclusion of the fifth grade in the lower secondary level and the reflections on the students.

In this context, the aim of this study is to investigate the views of science teachers about the inclusion of the fifth grade in the middle school level. This study is designed according to phenomenology pattern which is one of the qualitative research methods. Participants consisted of 10 science teachers working in five different secondary schools in Edremit district of Van in the 2018-2019 academic year. The maximum diversity and chain sampling techniques were used in determining the participants.

Data were collected by a semi-structured interview form developed by the researchers. Data were analyzed using content analysis. Descriptive analysis was also used to determine how the codes and themes obtained by content analysis were obtained. In the analysis of the data, three experts from science education were consulted. In line with the opinions of these experts, codes and themes were created. Teachers stated that the students had difficulty in understanding abstract concepts, had problems of adaptation, had difficulty in fulfilling their responsibilities, and that queues and sinks were not suitable for students' physical development. In the solution of the discipline and adaptation problems experienced by the upper classes of the fifth grade, it is suggested that the counselors should act together with the class teacher and the parents.

Keywords: Science teacher, 4 + 4 + 4 education system, fifth grade students

GİRİŞ

Türkiye’de, 2012-2013 eğitim öğretim yılından itibaren 4+4+4 eğitim sistemine geçilmiş ve zorunlu eğitim 12 yıl olarak belirlenmiştir. Bu yeni sistem, son zamanlarda eğitim öğretimde köklü ve kapsamlı bir değişim olarak algılanmıştır. Zorunlu eğitimde meydana gelen bu değişim ile çağın koşullarına ayak uydurmak, zorunlu eğitim süresini artırmak, mesleki eğitimi geliştirmek ve erken yaşlarda öğrencilerin ilgi alanlarını belirlemek amaçlanmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı[MEB], 2012a). Bu değişimin aslında temel amacının nitelikli ve çağın koşullarına uygun bireyler yetiştirmektir. Nitelikli bireylerin yetişmesinde; çağdaş öğretim programları, teknoloji donanımlı öğrenme ortamı ve öğrencilerin bireysel yeteneklerini dikkate alan seçmeli derslerin olması büyük öneme sahiptir (Akyüz, 2005; Memişoğlu ve İsmetoğlu, 2013). Ayrıca, aynı yaş grubu öğrencilerin bir arada olması ve farklı okul türlerinin olması da büyük önem arz etmektedir (Baş, 2004).

Eğitim sisteminde yapılan değişikliklerden en çok ailelerin, öğrencilerin ve öğretmenlerin etkilendiği söylenebilir. Bu çalışmada, 4+4+4 eğitim sistemi ile beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesi konusunda öğretmenlerin görüşlerine başvurulmuştur. Eğitim sistemindeki değişikliklerin öğretmenlerin görüşleri doğrultusundan yapılması, uygulanan yeni sistemin başarılı olmasında önemli rol oynayacağı düşünülmektedir. Çünkü yeni sistemin başarılı olmasında; öğretmenlerin işbirliği içinde ve yeni uygulamayı benimsemiş olmaları (Swanson, 2000); öğrenci başarısını artırmak için farklı eğitim-öğretim strateji kullanmaları (Diranna ve Loucks, 2001); değişimlere açık olmaları gerekmektedir (Demir, Doğan ve Pınar, 2013). Türkiye’de 2012 yılından itibaren uygulanan bu eğitim sistemi hakkında Fen Bilimleri öğretmenlerinin görüşlerinin alınması bu noktada önem arz etmektedir.

4+4+4 eğitim sistemi ile ilgili alan yazında birçok çalışmanın olduğu söylenebilir. Bu çalışmalardan bazıları; bu eğitim sistemi hakkında okul müdürlerinin görüşlerini (Epeçan, 2014; Memişoğlu ve İsmetoğlu, 2013); beşinci sınıf öğrencilerinin dersine giren branş öğretmenlerinin görüşlerini (Demir ve diğ., 2013; Epeçan, 2014) ve beşinci sınıf öğrencilerinin karşılaştığı sorunların öğretmenler açısından değerlendirilmesini (Özenç, Özcan, Güçlü ve Güney, 2016) konu etmiştir. Yapılan çalışmalarda daha çok 4+4+4 eğitim sistemi ile ilgili öğretmen ve yönetici görüşlerinin alındığı görülmüştür. Beşinci sınıfta derse giren branş öğretmenleri ile ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Demir ve diğ., 2013; Topçu ve Kaya, 2014). Özellikle beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesi ile ilgili Fen Bilimleri öğretmenlerinin görüşlerini ortaya koyan herhangi bir çalışmaya rastlanmadığı söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesi konusunda Fen Bilimleri öğretmenlerinin görüşlerinin araştırılmasıdır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Bu desen katılımcıların; bir olayı veya olguyu nasıl algıladıkları, hatırladıkları ve nasıl değerlendiklerini araştırmaktadır (Baker, Wuest ve Stern, 1992; Patton, 2001). Bu çalışmada, Fen Bilimleri öğretmenlerinin beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesi konusunda düşünceleri derinlemesine araştırıldığı için nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim desenine göre planlanmıştır.

Katılımcılar

Çalışma 2018-2019 eğitim öğretim birinci yarıyılında Van ili Edremit ilçesindeki beş farklı ortaokulda görev yapan 10 Fen Bilimleri öğretmeni ile yürütülmüştür. Katılımcıların belirlenmesinde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesine başvurulmuştur. Burada amaç, farklı okullarda öğretmenler seçerek çeşitlilik sağlamaktır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada, verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat formu başlangıçta beş sorudan oluşturulmuştur. Mülakat (Görüşme) formuna ilişkin fen eğitiminden iki öğretim üyesi ile üç Fen Bilimleri öğretmeninden uzman görüşü alınmıştır. Bu incelemeden sonra çalışmanın amacına hizmet etmediği saptanan iki soru mülakat formundan çıkarılmıştır. Üç sorudan oluşan mülakat formu, Fen Bilimleri öğretmenlerinin uygun oldukları bir zamanda görev yaptıkları okulda uygulanmıştır. Görüşmede, Fen Bilimleri öğretmenlerine yönetilen sorular aşağıda verilmiştir.

1. Beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?
2. Beşinci sınıf öğrencilerinin Fen Bilimleri dersinde yaşadıkları sorunların neler olduğunu düşünüyorsunuz?
3. Beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesinde sizce amaçlanan nedir?

Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesinde, içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi ile elde edilen kodların desteklenmesi ve okuyucuların anlamalarını kolaylaştırmak için betimsel analizden de faydalanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek 2011). Veriler, üç aşamada analiz edilmiştir. İlk aşamada yazılı olarak elde edilen veriler tek tek bilgisayar ortamına aktarılmıştır. İkinci aşamada araştırmacılar ve nitel araştırma konusunda tecrübeli bir öğretim üyesi yazılı verileri ayrı ayrı kodlamışlardır. Araştırma sürecinde elde edilen tüm veriler, araştırmacının kendisi dışında, iki araştırmacı tarafından da değerlendirip, tek tek kodlanmış ve tüm kodlamalar arasında genel anlamda görüş birliği sağlanmıştır. Araştırmada tüm kodlamaların güvenilirlik hesaplamasında; Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülü [$\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{(\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı})}$] kullanılmıştır. Bu formüle göre üç araştırmacının analizleri arasında %78 düzeyinde uyum sağlandığı görülmüştür. Bu görüş birliği oranının bilimsel bir çalışma için kabul edilebilir bir değer olduğu söylenebilir (Yıldırım ve Şimşek 2011).

BULGULAR

Çalışmaya katılan Fen Bilimleri öğretmenlerinin beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesi konusundaki görüşleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Fen Bilimleri Öğretmenlerinin 5. Sınıfın Ortaokul Kademesine Dâhil Edilmesine İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	Fen Bilimleri Öğretmenleri									
		F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅	F ₆	F ₇	F ₈	F ₉	F ₁₀
Olumlu Yönleri	Toplumun eğitim düzeyini artırması	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Zorunlu eğitim süresinin artırması	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Seçmeli derslerin erken yaşlarda verilmesi	+	-	+	+	+	+	+	-	+	+
	Mesleki eğitimi geliştirmesi	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+
	Öğrencilerin ilgi ve yeteneklerinin belirlenmesi	+	-	+	-	+	+	-	+	-	+
	Öğrencilerin başarılarını artırması	+	-	+	-	+	+	+	+	-	-
	Dini konuların öğrenilmesine katkı sağlaması	-	+	+	+	-	+	-	+	-	-
Sınırlılıkları	İlkokula başlama yaşının küçük olması	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Altyapı ve fiziksel yapının yetersizliği	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+
	Öğrencilerin konuyu anlamaları	-	+	+	-	-	+	-	+	+	-
	Ders sayısının fazla olması	+	-	+	-	-	-	+	-	+	+
	Üst sınıflar tarafında alt sınıfların ezilmeleri	+	-	-	+	-	-	+	-	-	-
	Tarafsız eğitim öğretim anlayışına ters düşmesi	+	-	-	+	-	-	-	-	+	-

Tablo 1’de görüldüğü gibi öğretmenler, toplumun eğitim düzeyinin ve zorunlu eğitim süresinin arttığını, seçmeli derslerin erken yaşlarda yer almasını ve mesleki eğitimi geliştirmesi açısından olumlu düşündüklerini belirtmişlerdir. F₁ kodlu öğretmen yapılan görüşmede; “*Öğrencilerin farklı ilgi alanlarına göre okula gitmelerini sağlayarak toplumun eğitim düzeyini artırdığını ancak imam hatip ortaokul ve liselerini ön plana çıkarılmasını tarafsız bir öğretim ile çeliştirdiğini düşünüyorum.*” şeklinde görüş bildirmiştir. Öğretmenler yapılan değişikliğin, okullarda başarıyı artıracığını, öğrencilerin ilgi ve yeteneklerinin belirleneceğini ve öğrencilerin dini konuları öğrenmelerine yardımcı olacağını belirtmişlerdir. Bu konuda F₃ rumuzlu öğretmen; “*Öğrencilerin beşinci sınıfta seçmeli ders alacak olmaları onların ilgi ve yeteneklerin ortaya koyacaktır. Bu aynı zamanda öğrencilerin okuldaki başarısını artırmaktadır.*” şeklinde görüş beyan etmiştir. F₈ rumuzlu öğretmen bu konudaki görüşünü; “*Beşinci sınıfta seçmeli dersler içerisinde kuran-ı kerim ve peygamberimizin hayatı ilgili dersler olması, bu dersleri seçen öğrencilerin dini konuları öğrenmelerine katkı sağlayacaktır.*” şeklinde açıklamıştır. Diğer taraftan öğretmenler, öğrencilerin ilkokula başlama yaşının indirilmesini, altyapı ve fiziksel yapının yetersiz olmasını, ders sayısının artmasını ve öğrenciye ek yük getirmesini bu yeni

sistemin olumsuzlukları olarak belirtmişlerdir. Görüşme yapılan F₈ rumuzlu öğretmen; “Haftalık ders sayısının artması öğrenciye ek bir yük olduğunu düşünüyorum.” ve F₁₀ rumuzlu öğretmen; “Alt yapı ve fiziksel koşulların uygun olup olmadığı konusunda yeterli görüş alınmadan uygulandığı için bazı sınırlılıkların uygulamadan ortaya çıktığı görülmektedir.” şeklinde görüşlerini açıklamışlardır.

Beşinci sınıf öğrencilerinin Fen Bilimleri dersinde yaşadıkları sorunlara ilişkin öğretmen görüşü Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilimleri Dersinde Yaşadıkları Sorunlara İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	Fen Bilimleri Öğretmenleri									
		F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅	F ₆	F ₇	F ₈	F ₉	F ₁₀
Yaşanılan Sorunlar	Soyut kavramları anlamakta zorlanmaları	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
	Uyum sorunu yaşamaları	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-
	Sorumluluklarını yerine getirmede zorlanma	+	+	+	-	+	-	+	-	+	+
	Sıraların öğrencilere göre büyük olması	-	+	+	+	-	+	+	+	+	-
	Davranış problemleri yaşamaları	+	-	+	+	+	-	-	+	+	-
	Ders sayısının artmasıyla çantaların ağır olması	+	+	-	+	+	-	+	-	+	+
	Ödev yapma alışkanlıklarının yetersiz olması	+	-	-	-	+	+	+	-	-	-
	Lavaboların öğrencilere uygun olmaması	+	+	-	-	+	-	-	-	-	+

Tablo 2 incelendiğinde, Fen Bilimleri öğretmenlerinin beşinci sınıf öğrencileri ile ilgili derste karşılaştıkları sorunlar yer almaktadır. Öğretmenler, beşinci sınıf öğrencilerinin soyut kavramları anlamada zorlandıklarını, uyum sorunu yaşadıklarını ve sorumluluklarını yerine getirmede zorlandıklarını belirtmişlerdir. Görüşmede F₁ rumuzlu öğretmen; “Beşinci sınıf öğrencileri soyut algılama düzeyine gelemediklerinden soyut konularda sıkıntı yaşanmaktadır.” şeklinde görüşünü açıklamıştır. Bu soruya F₆ rumuzlu öğretmen ise; “5. sınıf öğrencileri ortaokula geçiş döneminde olduklarından yeni ortama ayak uydurmada zorluk yaşamakta ve öğretmenlerin verdiği sorumlulukları yerine getirmede sıkıntılar yaşamaktadırlar.” şeklinde görüş bildirmiştir. Öğretmenler, sıraların beşinci sınıf öğrencilerin göre büyük olduğunu, öğrencilerin davranış problemleri yaşadıklarını ve çantaların ağır olduklarını belirtmişlerdir. Bu konuda F₄ rumuzlu öğretmen; “Henüz fiziksel olarak tam büyümedikleri için sıraların büyüklük olması sorun olabiliyor. Eğer üst katlarda ders işlemek zorunda kaldıklarında, teneffüste merdivenden aşağı yukarı gitmek zorunda kaldıklarında büyük sınıflar tarafından ezilme tehlikesi geçiriyorlar. Üst sınıflarla aynı lavaboları kullanmaları da beşinci sınıflar küçük kaldıkları için sıkıntı yaratabiliyor.” şeklinde görüş beyan ederken, F₉ rumuzlu öğretmen ise “Sıralar öğrencilere göre büyük. Günlük ders saatleri

ve ders sayıları arttığı için öğrenciler taşıdıkları ağır kitaplardan dolayı sıkıntı yaşıyorlar” diyerek düşüncesini belirtmiştir.

Beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesinin amaçlarına yönelik Fen Bilimleri öğretmenlerinin görüşleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Beşinci Sınıfın Ortaokul Kademesine Dâhil Edilmesinin Nihai Amaçlarına Yönelik Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Görüşleri

Tema	Kodlar	Fen Bilimleri Öğretmenleri									
		F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅	F ₆	F ₇	F ₈	F ₉	F ₁₀
Amaçları	Öğrencilerin ilgi alanlarını göre yönlendirmenin yapılmasını sağlamak	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Yaş seviyelerinin gerektirdiği eğitimi almalarını sağlamak	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+
	Mesleki eğitimi geliştirmek	+	+	+	+	+	-	+	-	+	+
	Velilerin ve öğrencilerin okul tercihlerini dikkate almak	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-
	Branşlaşmayı 5. sınıftan itibaren başlatmak	+	+	-	+	+	+	-	+	-	+
	Seçmeli derslerin erken yaşlardan vermek	+	+	-	+	+	+	-	+	-	-
	İmam hatip okullarına geçişi kolaylaştırmak	-	-	+	+	+	+	-	+	-	-

Tablo 3 incelendiğinde, Fen Bilimleri öğretmenlerinin beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesinin amacının; öğrencileri ilgi alanlarına göre yönlendirme, öğrencilerin yaş seviyelerinin gerektirdiği eğitimi almaları ve mesleki eğitimi geliştirmek olduğunu dile getirmişlerdir. Bu konuda F₂ rumuzlu öğretmen; “*Bu yeni sistem öğrencilerin erken yaşlarda ilgi alanlarına göre yönlendirmeyi, büyük yaştaki ile küçük yaştaki öğrencilerin aynı öğrenme ortamda olma yanlışlığını ortadan kaldırma ve öğrencilerin mesleklere yönlendirmeyi erken yaşta sağlayarak mesleki eğitimi geliştirmek amaçlanmıştır.*” şeklinde görüş bildirmiştir. Çalışmaya katılan öğretmenler, branşlaşmayı beşinci sınıftan itibaren başlatma ve imam hatip okullarına geçişi kolaylaştırmanın da bu yeni sistemin amaçları arasında olduğunu ifade etmişlerdir. F₅ rumuzlu öğretmen; “*Beşinci sınıftaki derslere branş öğretmenlerin girmesini sağlamak ve zorunlu eğitimde başarıyı artırmayı sağlamaktır.*” şeklinde görüş bildirmiştir.

SONUÇ Ve TARTIŞMA

Fen Bilimleri öğretmenleri, beşinci sınıfın ortaokul kademesine dahil edilmesinin birçok olumlu yanının olduğunu, bunun yanında az da olsa bazı sınırlılıklarının olduğunu belirtmişlerdir. Bu yeni sistem ile toplumun eğitim düzeyinin ve zorunlu eğitim süresinin arttığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin böyle düşünmelerinde daha önceki sistemde zorunlu eğitimin 5+3 yıl iken, yeni sistemle zorunlu eğitimin on iki yıla çıkarılmış olmasının etkili olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin, birçok gelişmiş ülkede zorunlu eğitimin on iki yıl olduğunun farkında olmaları, onları zorunlu eğitimin artırılmasıyla ilgili olarak olumlu düşünmeye itmiş olabilir. Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerini destekleyen birçok çalışmaya alan yazında rastlamak mümkündür (Demir ve diğ., 2013; Epçaçan, 2014). Öğretmenler bu yeni sistem ile seçmeli derslerin beşinci sınıftan itibaren verilmesini olumlu bulmuşlardır. Böylece öğrencilerin ilgi, yeteneklerinin erken yaşlarda belirleneceğini ve öğrencilere doğru bir mesleki yönlendirmenin yapılabileceğini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bu düşüncelerinde, yaklaşık yedi yıldan beri uygulanan bu sisteme ilişkin gözlemlerinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Öğretmenler, bu yeni sistemin öğrencilere birçok faydasının yanında bazı sınırlılıklarının da olduğunu dile getirmişlerdir. Bu sistemde ilkokula başlama yaşının küçük olduğunu, okulların alt yapısının ve fiziksel yapısının yetersizliğini ve öğrencilerin fen konularını anlamada zorlandığını ifade etmişlerdir. Öğretmenlere göre bu sistemin temel amacı, aynı yaş grubunda olan öğrencileri bir araya getirmektir. Ancak bazı okullarda yeterli sayıda sınıfın olmaması ve öğrenci sayısının fazla olması nedeniyle ilkokul ile ortaokul kademesi aynı okulda ders yapmaktadır. Bu durum, ortaokul öğrencilerinin ilkokul öğrencilerine sataşmalarını ve üst sınıfların okul kurallarına uymamalarını ortaya çıkarmıştır. Böylece birtakım disiplin sorunlarının doğmasına ve ilkokul öğrencilerinin okula karşı ilgilerinin azalmasına neden olmuştur (Epçaçan, 2014; Memişoğlu ve İstmetoğlu, 2013). Öğretmenler, beşinci sınıfın ortaokul kademesine dâhil edilmesiyle ders sayısının arttığını ve tarafsız eğitime gölge düşürüldüğünü ifade etmişlerdir. Beşinci sınıfa giden öğrencilerin yaşının küçük olması, somut işlem döneminde yer alması ve bundan önce tek bir öğretmenden ders alırken birden çok öğretmenden ders almalarının öğretmenlerin böyle düşünmelerinde etkili olduğu düşünülebilir.

Fen Bilimleri öğretmenleri beşinci sınıf öğrencilerinin yaşadıkları sorunları; soyut kavramları anlamada zorlanma, uyum sorunu yaşama, sorumluluklarını yerine getirmede zorlanma ve onlara göre ders anlatmanın zor olması şeklinde sıralamışlardır. Bu dönemdeki çocukların somut işlemler döneminde olmasının, kendilerinden daha büyük yaştaki öğrencilerle aynı okulda olmalarının ve branş öğretmenlerinin beşinci sınıf öğrencilerinin dersine girme konusunda deneyimlerinin az olmasının, öğretmenlerin bu görüşlerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Topçu ve Kaya (2014)'nın yapmış oldukları çalışmada Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin de beşinci sınıf öğrencilerinin benzer sorunlarına değindiklerini tespit etmişlerdir. Öğretmenler, sıraların ve lavaboların öğrencilerin fiziksel gelişimlerine uygun olmadığına, ders sayısının artmasıyla öğrencilerin çantalarının ağırlaştığına dikkat çekmişlerdir. Ayrıca bu durumun, öğrencilerin ileriki öğrenme yaşantılarında birtakım sorunları doğuracağını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin böyle düşünmelerinde, 4+4+4 eğitim sisteminin

pilot çalışmasının yeterince yapılmadan uygulanmaya koyulması ve yeterli sayıda öğretmen görüşü alınmamasının etkili olduğu söylenebilir. Fen Bilimleri öğretmenlerinin bu konudaki görüşlerine benzer çalışmalara alan yazında rastlamak mümkündür (Demir ve diğ., 2013; Özenc ve diğ., 2016).

Fen Bilimleri öğretmenleri 4+4+4 eğitim sisteminin amacının, öğrencileri ilgi alanlarına göre yönlendirmeyi sağlamak, aynı yaş gruplarını aynı öğrenme ortamında toplamak, mesleki eğitimi geliştirmek ve velilerin okul tercihlerini dikkate almak olduğunu dile getirmişlerdir. Bundan önceki sistemde meslek liselerine olan talebin çok az olması, aynı mahallede birden çok okul türünün yer alması ve ilkokul ile ortaokul binalarını ayırmak gibi değişkenlerin öğretmen görüşlerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca öğretmenlerin bir ülkenin gelişiminde teknik ve nitelikli elemanların yetişmesinde meslek liselerinin önemli olduğunun farkında olmalarının da etkili olduğu söylenebilir. Öğretmenler bu sistemin diğer amaçlarının, branşlaşmayı beşinci sınıftan itibaren başlatmak, seçmeli derslerin verilerek gerekli mesleki yönlendirmeyi erken yaşlarda başlatmak ve imam hatip okullarına öğrenci geçişini kolaylaştırmak olduğunu söylemişlerdir. Özellikle gelişmiş ülkelerde erken yaşlarda öğrencilere mesleki yönlendirmenin ve branşlaşmanın beşinci sınıftan itibaren yapılması öğretmenlerin düşüncelerinde etkili olmuş olabilir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Y. (2005). *Türk eğitim tarihi*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Baker, C., Wuest, J. ve Stern, P. N. (1992). Method slurring: the grounded theory/ phenomenology example. *Journal of Advanced Nursing*, 17, 1355-1360.
- Baş, K. (2004). Türkiye’de zorunlu eğitim süresinin arttırılmasının sağlayacağı kazançlar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3 (59), 21-42.
- Demir, S. B., Doğan, S. ve Pınar, M. A. (2013). 4+ 4+ 4 yeni eğitim sisteminin yansımaları: Beşinci sınıflardaki eğitim-öğretim sürecinin branş öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 8(9), 1081-1098.
- Diranna, K., & Loucks H. S. (2001). *Designing program for teacher leaders: The case of the california science implementation network*. Devolving Teacher Leaders: Professional Development in Science and Mathematics.
- Epçaçan, C. (2014). İlkokul ve ortaokul öğretmen ve yöneticilerinin 4+ 4+ 4 eğitim sistemine ilişkin görüşleri. *Ekev Akademi Dergisi*, 18(58), 505-522.
- Memişoğlu, S. P. ve İsmetoğlu, M. (2013). Zorunlu eğitimde 4+ 4+ 4 uygulamasına ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 14-25.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2012a). 12 Yıllık zorunlu eğitim: Sorular-cevaplar. www.meb.gov.tr/ İnternet adresinden 04.03.2019 tarihinde alınmıştır.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. California: Sage Publications

- Özenç, E. G., Özcan, Z. E., Güçlü, F. ve Güney, E. K. (2016). 4+ 4+ 4 eğitim sisteminin beşinci sınıf öğrencilerine yansması: Öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 15(2).
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.
- Swanson, J. (2000). What differentiates an excellent teacher from a teacher leader? *Paper Presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association*, New Orleans.
- Topçu, E. ve Kaya, B. (2014). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin gözüyle 5. sınıf öğrencileri *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 111-131.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

CEZA YAPTIRIMLARININ GENEL ve ÖZEL ÖNLEME FONKSİYONU BAKIMINDAN UZLAŞTIRMA KURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Özge APİŞ

Özet

Caydırıcı adalet anlayışı, mağdurdan ziyade fail ve toplum merkezli bir düşünce eksenini yansıtmaktadır. Zira geleneksel ceza adaletinde temel amaç, failin işlediği anti-sosyal fiilin kefaretinin ödemesi, bu nitelikte fiilleri tekrar etmemesi yönünde kendisinde bir şuur oluşması ve öbür taraftan ceza yaptırımlarının katı yüzüyle karşılaşan faili gören toplumun diğer fertlerinin, sosyal hayat kurallarıyla uyumlu bir biçimde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamaktır. Kısaca buna, caydırıcı adaletin kefaret ve önleme amaçları adı verilmektedir. Fakat (özellikle hapis cezaları bakımından) cezaevlerinin bir suç okulu haline gelmesi ve failin buradan yeni suçlar öğrenerek yahut yeni suç ortakları bularak topluma karışması olasılığı karşısında, söz konusu amaçların ve daha ziyade özel önleme amacının tehlike altında olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bu noktada, benzer nitelikteki amaçları edinen fakat bunu yaparken, geçmişten ziyade geleceğe yönelik misyonlar edinen ve mağduru temel alan onarıcı adalet düşüncesi, daha bağışlayıcı yapısıyla söz konusu amaçları gerçekleştirebileceği iddiasındadır.

Onarıcı adalet düşüncesinin bir yansıması da uzlaştırma kurumudur. Hukukumuzda yerini alması yeni olmakla birlikte, her geçen gün uygulama alanı genişlemektedir. Bu nedenle çalışmamızda önce uzlaştırma kurumuna ilişkin bilgiler verilecek ve sonrasında ceza yaptırımlarının elde etmek istediği amaçlar bakımından uzlaştırma kurumu değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Uzlaştırma, onarıcı adalet, genel önleme, özel önleme

I- Giriş

Ceza hukuku yaptırımları, ceza ve güvenlik tedbirleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal düzenin en ağır şekilde ihlal edilmeleri nedeniyle ortaya çıkan bu yaptırımlar, bu ihlallerin ağır karşılıklarının olması sebebiyle, ceza hukukunu diğer hukuk dallarından ayırmakta ve ceza hukuku araçlarının son çare olarak kullanılmasını sonuçlamaktadır.

Geleneksel ceza adaleti sistemi içerisinde yeniden suç işlenmesinin önlenmesi bakımından başvuru en keskin müeyyide, ceza (özellikle hürriyeti bağlayıcı ceza)dır. Ceza bir yanıyla kefaret (ödetme) ve diğer bir yanıyla da genel/özel önlemeye (caydırma) yönelir.

Cezanın kefaret amacı, herkesin işlediği fiilin sonuçlarına katlanması, bu fiilin karşılığını ödemesi, maruz kalacağı yaptırımın vereceği acı ve ıstırapı çekmek zorunda olması ve nihayetinde adaletin bu şekilde sağlanması fikrine (öç alma) dayanır. Diğer yandan cezadan özellikle faili ıslah etmesi (özel önleme) ve işlenen anti-sosyal fiilin bir sosyal tepki aracı olarak “ceza” ile karşılanması suretiyle, suçun tolere edilmediğinin toplumda yaşayan diğer bireyler

tarafından kavranması ve hukuk kurallarına uygun davranmalarını sağlanması da (genel önleme/caydırma) beklenir. Ancak özellikle ceza infaz kurumlarının, faileri ıslah etmekte oldukça yetersiz kalması, mahkumların büyük çoğunluğunun cezaevinden girdikleri gibi, hatta daha da kötü çıkması, bu idealin uygulamada gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır.

Tam bu noktada, bazı özellikleri bakımından doktrinde kuşku ile karşılanmış olsa da son zamanlarda kapsadığı suçlar ile uygulama alanı daha da genişleyen uzlaştırma kurumu, ceza muhakemesinde hem fail hem de mağdur bakımından cezanın ortaya çıkardığı olumsuz bir takım neticeleri engelleme ve hem de yargılama makamlarının dosya yoğunluğunu azaltmak suretiyle daha tatmin edici bir “*adalet*” sağlama iddiasındadır. Zira uzlaştırma “*onarıcı adalet*” temeli üzerinde şekillenen bir kurum olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu kapsamda yaptığımız çalışmada, suç işlenmesinin önlenmesinin, mağdur ve şüpheli/sanığın birbirlerini anlamalarının, şüpheli/sanığın davranışlarının yanlışlığı hakkında düşünmesinin ve bunu kavramasının sağlanarak, özgür iradeleriyle anlaşmalarının ve nihayetinde toplumsal barışın daha yapıcı bir zeminde sağlanması yoluyla mı yoksa ceza uygulaması yahut cezaların artırılması yoluyla mı mümkün olacağı tartışılmaya çalışılmıştır.

II- Ceza Hukuku Yaptırımları ve Amaçları

A- Genel Açıklamalar

5237 Sayılı TCK’nun ikinci kitabının üçüncü kısmı “*Yaptırımlar*” başlığı altında, birinci bölümde cezalara ve ikinci bölümde ise, güvenlik tedbirlerine yer vermiştir. Bu anlamda TCK’unda yaptırımların “*ceza*” ve “*güvenlik tedbiri*” olarak belirlemiş olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kanun’un 45. maddesine göre, “*Suç karşılığında uygulanan yaptırım olarak cezalar, hapis ve adli para cezalarıdır.*”

Bu anlamda suç olarak ortaya çıkan ihlale tepki olarak ortaya çıkan cezalar, kişiyi hürriyetinden yoksun kılan ve mal varlığında nakdî eksilme meydana getiren yoksunluklardır⁴¹. Bir diğer ifadeyle suç adı verilen davranış karşılığında maruz kalınan

⁴¹ HAFIZOĞULLARI, Zeki, 5237 S. Türk Ceza Kanununda Cezalar ve Güvenlik Tedbirleri, <http://www.abchukuk.com/cezahukuku/guvenlik-tedbirleri.html>, (E.T.: 26.02.2019).

TCK’nun 46. maddesine göre hapis cezaları, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası, müebbet hapis cezası ve süreli hapis cezasıdır. Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası hükümlünün hayatı boyunca devam eder, kanun ve Cumhurbaşkanınca çıkarılan yönetmelikte belirtilen sıkı güvenlik rejimine göre çektirilir. (TCK m. 47) Müebbet hapis cezası, hükümlünün hayatı boyunca devam eder. (TCK m. 48) Süreli hapis cezası, kanunda aksi belirtilmeyen hallerde bir aydan az, yirmi yıldan fazla olamaz. Hükmedilen bir yıl veya daha az süreli hapis cezası, kısa süreli hapis cezasıdır. (TCK m. 49).

yoksunluk olarak tanımlanan ceza kavramı, bir yandan cezanın türünü (özgürlükten veya mülkiyetten yoksunluk) belirtmekte diğer yandan da şiddetine işaret etmektedir⁴².

5237 Sayılı Kanun kapsamında ceza hukukunun bir diğer yaptırımını olarak öngörülen (bazı) güvenlik tedbirlerinin ise⁴³, ceza kanunlarına cezalar yanında ithali modern ceza hukukunun önemli bir yeniliğini teşkil etmektedir. Bu önleme tedbirlerinin ortaya çıkışı bir zorunluğun ifadesi olup, toplumun bizzat kendisi veya üyelerini korumak için asırlar boyunca başvurduğu cezanın yetersiz kalması ve suçluluğun artışı bu tip tedbirleri ortaya çıkarmıştır. Ayrıca cezanın bazı suçlular hakkında (küçükler-akıl hastaları) uygulanamaması veya yanlış uygulanması (örneğin yarı akıl hastaları hakkında hükmedilen kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaların onları tekrar suç işlemeye teşvik etmesi) cezanın yetersizliğine ve dolayısıyla cezadan niteliği itibariyle değişik başka bir önleme türüne başvurmak zorunluğunu hissettirmiştir⁴⁴.

TCK’nda güvenlik tedbirleri, belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma (TCK m. 53), eşya müsaderesi (TCK m. 54), kazanç müsaderesi (TCK m. 55), çocuklara özgü güvenlik tedbirleri (TCK m.56), akıl hastalarına özgü güvenlik tedbirleri (TCK m. 57), suçta tekerrür ve özel tehlikeli suçlular (TCK m. 58), sınır dışı edilme (TCK m. 59) ve nihayet tüzel kişiler hakkında güvenlik tedbirleri (TCK m. 60) olarak düzenlenmiştir.

Söz konusu bu yaptırımların, ceza hukukunun kamusal yanının ağır basması ile paralel çeşitli amaç/fonksiyonları bulunmaktadır. Geleneksel ceza adaleti sistemi içerisinde (özellikle) yeniden suç işlenmesinin önlenmesi bakımından başvuru en keskin müeyyide, ceza (özellikle hürriyeti bağlayıcı ceza)dır. Ceza bir yanıyla kefaret (ödetme) ve diğer bir yanıyla da genel/özel önlemeye (caydırma) yönelmektedir. Güvenlik tedbirleri bakımından da benzer amaç/fonksiyonların varlığından bahsedilebilirse de hem cezanın keskin tabiatı ve hem de failin

⁴² **BACAKSIZ, Pınar**, Cezalandırma ve Toplumla Yeniden Kazandırma, <http://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2015/09/PINAR-BACAKSIZ.pdf>, s. 4918, (E.T.: 26.02.2019)..

“Ceza, toplumsal kurallara uygun davranmayan bir kişiyi toplumun kabul ettiği davranışları sergileyen biri haline getirmek amacıyla kişiye yaptığı davranışın kötü olduğunu anlatmaya çalışır. Bunu kişiyi elindeki bazı haklardan mahrum bırakarak yapar. Bu şekilde kişi elindeki hakları kaybettiği için işin doğası gereği acı çeker ve bu sayede elindeki hakları bir daha kaybetmemek için yaptığı davranışı bir daha yapmamaya yönelir. Ceza böylece bastırma görevini icra eder. Suç işleyen kişinin acı çekmesi aynı zamanda toplumun adalet duygularının tatmin edilmesine yardım edecektir.” **HAFIZOĞULLARI, Zeki**, Ceza Normu Normatif Bir Yapı Olarak Ceza Hukuku Düzeni, 2. Baskı, US-A Yayınları, Ankara 1996, s.172.

⁴³ Bazı yazarlar güvenlik tedbirlerinin hukuki niteliğini tartışmalı bulmakta, bunların bir kısmını ferî ceza olarak adlandırmakta ve netice olarak aslında bunların ceza olma özelliğini devam ettirdiğini savunmaktadır. Zira bu yazarlara göre, bir şey Kanun’un ifadesi ile “suçtan dolayı hapis cezasına mahkumiyetin kanuni sonucu” ise; artık o şey, tehlikelilikle bağıntılı olarak ortaya çıkan güvenlik tedbiri değildir, ama ihlale, yani suça tepki olarak ortaya çıkan ceza yanında, cezaya mahkumiyetin kanunî neticesi olarak ortaya çıkan fer’î cezadır. **HAFIZOĞULLARI**, <http://www.abchukuk.com/cezahukuku/guvenlik-tedbirleri.html>, (E.T.: 26.02.2019).

⁴⁴ **ARTUK, Mehmet Emin**, Güvenlik Tedbirleri, Prof. Dr. Atilla Özer’e Armağan, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:XII, Sayı:1-2, Ankara 2010, s.462, **BACAKSIZ**, s. 4918.

resosyalizasyonu ile birlikte kefarete hizmet eden bir yanının olması, cezanın amaç/fonksiyonunun güvenlik tedbirlerine oranla daha çeşitli olmasını sağlamaktadır. Gerçekten, ceza uygulandığı kişiye acı ve ızdırap verir; zira suça mukabil tatbik edilen cezanın amacı, geçmişte işlenen fiile karşılık kefarete, gelecek bakımından ise, özel ve genel önlemedir. Güvenlik tedbirleri ise, sadece ileriye yönelik olup, failin tekrar suç işlemesini önlemeye ve dolayısıyla toplumu korumaya çalışır⁴⁵.

Güvenlik tedbirleri sadece suç işleyen kişiye, suçun konusuna ve suçta kullanılan araca yönelik uygulanır. Bu anlamda güvenlik tedbirleri ile ceza arasındaki ortak amacın özel önleme olduğunu söylemek mümkündür⁴⁶. Güvenlik tedbiri ile toplumun diğer fertlerine korku vermek ya da uyarmak ve bu sayede suç işlenmesinin önüne geçilmesi amaçlanmaz. Uygulama neticesinde aksi bir sonuç ortaya çıksa bile, genel önleme güvenlik tedbirlerinin asli amaçları arasında değildir. Bu nedenle söz konusu etki, güvenlik tedbirlerinin tali nitelikte özelliği olarak kabul edilebilir⁴⁷.

B- Ceza Hukuku Yaptırımlarının Fonksiyonu (Amaç)

Ceza yaptırımlarından özellikle cezanın amacına (fonksiyonuna) ilişkin olarak üç teori teori bulunmaktadır.

Bunlardan “*Kefaret Teorisi*”ne göre, ceza geçmişte işlenmiş olan suçun öcünün alınmasıdır. Cezanın amacı, failin verdiği zararı yahut topluma borcunu ödemesi olup, fail acı çekerek işlediği fiilin karşılığını görmelidir. Söz konusu teoriye anlamını verenlerin Kant ve Hegel olduğunu ifade etmek mümkündür. Kant, “*Bir sivil toplum, kendi üyelerinin iradeleriyle kendisini feshetmeye karar verse bile (farz edelim ki bir adada yaşayan bir halk ayrılarak tüm dünyaya yayılmaya karar vermiştir; bu halde bile) hapis hanelerde kalan son caninin (katilin) cezası, fesih kararı uygulanmadan önce infaz edilmelidir*” demek suretiyle cezalandırmanın hiçbir yararı olmasa bile, suçlunun yine de cezalandırılması gerektiğini savunmuştur⁴⁸.

⁴⁵ ARTUK, Mehmet, Emin, AKCAN, ALAN, Esra, Mukayeseli Hukuk ve Türk Ceza Hukukunda Güvenlik Tedbirleri, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 3 (2), Güz 2016, s. 19.,

“geçmişte işlenen bir fiile karşılık hükmedilen cezanın amaçları arasında kefarete, ödetme gayesinin de bulunmasına karşılık, güvenlik tedbirlerinin amacı toplum bakımından tehlikeli şahısların ileride suç işlemelerinin önlenmesidir. Diğer bir deyişle güvenlik tedbirleri, tehlikeli halde bulunduğunu suç teşkil eden fiiliyle ortaya koyan şahsın, yeni suçlar işlememesi için uygulanır. Güvenlik tedbirlerinin amacı, suçta tekrerrünün önlenmesidir. Gelecekteki bir suçun işlenmesi tehlikesine karşı toplumun savunulmasıdır.” ARTUK, s. 473-475., ARTUK/GÖKCEN, s.887, 888.

⁴⁶ DÖNMEZER, Sulhi, ERMAN, Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt II, 11. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, Ocak 1997, s. 571.

⁴⁷ NUHOĞLU, Ayşe, Ceza Hukukunda Emniyet Tedbirleri, Adil Yayınevi, Ankara, 1997, s. 1527.

⁴⁸ ÖZBEK, Özer, Veli, İnfaz Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 88., ARTUK, Mehmet, Emin, GÖKCEN, Ahmet, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi, 2017, s. 745, 746., BACAĞSIZ, s. 4919.

Bir diğer teori olan “*Önleme Teorisi*”ne göre, cezanın esas amacı genel ve özel önlemedir. Özel önleme, bireyin yeniden suç işlemekten cayması ve gelecekte tekrardan uzak kalma yeteneğinin sağlanması ile kişinin işlemiş olduğu fiilin bir haksızlık oluşturduğu konusunda uyarıda bulunulmasına yöneliktir. *Özel önleme*, failin iyileştirilerek yeniden topluma kazandırılması (resosyalizasyon), cezalandırma ile korkutulması ve toplum dışına itilerek toplumun korunması olmak üzere üç şekilde gerçekleşir. *Genel önleme* ise, cezalandırılan bireyi gören diğer fertlerin suç işlemesini engellemek, üçüncü kişilerin suç işlemekten alıkonulmasını ifade etmektedir. Genel önlemenin temelinde yatan fikir, hukukun ihlalinin yaptırımı bağlanması ile toplumu oluşturan bireylerde hukuk şuuru yaratılması ve böylece hukuki barışın yaratılmasıdır⁴⁹.

“*Karma Teori*”ye göre ise, cezanın amacı ne mutlak anlamda kefarete ne de önlemedir. Bu teoriye göre cezanın ödette ve önleme amacı bir arada olmalıdır. Bu anlamda fail bazı yoksunluklara maruz bırakılsa da infazdan sonraki hayatına da hazırlanmalıdır⁵⁰. Bu kapsamıyla karma teorisinin esasen failin resosyalizasyonu (topluma yeniden kazandırma) ve ıslahına da hizmet ettiğini ifade etmek mümkündür⁵¹.

Topluma kazandırma fikrinin, tarihsel süreç içerisinde Platon ile başladığını ifade etmek yanlış olmaz. Zira Platon, infaz sisteminin, kişiyi iyileştiremeye bile en azından diğer kişilere ibret olacağını ifade etmiştir. 18. Yüzyılda ise Locke, insanın sosyal bir varlık olduğu ve toplumdaki izole edilmesinin bir fayda sağlamayacağı görüşünü savunmuştur⁵². Beccaria da “...cezaların oranları ve onların uygulanma yöntemleri öyle seçilmelidir ki bunlar insanların ruhları, zihinleri üzerinde pek çok kalıcı, ama suçlunun bedeni üzerinde en az üzücü iz bırakacak biçimde olsunlar” ifadelerini kullanmak suretiyle, cezanın salt kefarete amacını kabul etmediğini ortaya koymuştur⁵³.

⁴⁹ ÖZBEK, s. 89, ARTUK/GÖKCEN, s. 747, 748., ÖZGENÇ, İzzet, Bir İnfaz Rejimi Olarak Erteleme, 28.8.1999 tarih ve 4454 sayılı “Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun Hakkında Hukuki Değerlendirme, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg18/OZGENC.PDF, s. 100-102., (E.T.: 26.02.2019).

BACAKSIZ, s. 4919., DEMİRBAŞ, Timur, İnfaz Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 43., GÖKCEN, Ahmet, Hürriyeti Bağlayıcı Cezanın Amacı ve İnfazı Sistemleri, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 1-2, 1999, s. 212-214.

⁵⁰ ÖZBEK, s. 89, BACAKSIZ, s. 4919.

⁵¹ Böylece hükümlünün gelecekte sosyal sorumluluk içinde suçsuz bir yaşam sürdürebilmesi için cezaevinde çeşitli gayretler gösterilmektedir. DEMİRBAŞ, s. 187.,

Ümanist Doktrine göre, devletin cezalandırma yükümlülüğü değil ıslah etme hak ve vazifesi vardır. Modern devlet her faaliyetinde haklı olmak zorundadır. İslah düşüncesi devleti bu konuda her zaman haklı yapar. EREM, Faruk, DANIŞMAN, Ahmet, ARTUK, Mehmet Emin, Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 14. baskı Seçkin Yayınevi, Ankara 1997, s.694

⁵² BACAKSIZ, s. 4922.

⁵³ BECCARIA, Cesare, Suçlar ve Cezalar Hakkında, Çev. Sami Selçuk, İmge Kitabevi, 2016, s. 70.

Şu halde günümüzde, ceza yaptırımlarının tek bir amaca özgülendiğini kabul etmek mümkün değildir. Söz konusu yaptırımlar, nihai olarak aynı amaca hizmet etseler de tabiatlarından kaynaklı olarak ifa ettikleri fonksiyon farklılaşabilmektedir.

5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 3. maddesine göre, “*Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı ile ulaşılmak istenilen temel amaç, öncelikle genel ve özel önlemeyi sağlamak, bu maksatla hükümlünün yeniden suç işlemesini engelleyici etkenleri güçlendirmek, toplumu suça karşı korumak, hükümlünün; yeniden sosyalleşmesini teşvik etmek, üretken ve kanunlara, nizamlara ve toplumsal kurallara saygılı, sorumluluk taşıyan bir yaşam biçimine uyumunu kolaylaştırmaktır.*”

Anayasa Mahkemesi'ne göre de “*Çağdaş ceza hukukunda ceza yaptırımlarının belirlenmesindeki temel amaç ise suçlunun ıslahı, yeniden suç islemesinin ve toplum için sürekli bir tehlike olmasının önüne geçme ve dolayısıyla topluma tekrar yararlı bir birey haline getirilmesini sağlamaktır. Bu nedenle günümüzde suçlar için ceza yanında ya da yerine bir kısım tedbirler uygulanması söz konusu olmaktadır. Yine sanık hakkında hükmolunacak olan hapis cezasının ertelenebilmesi ile suçlunun, toplum içinde özgürlüğü kısıtlanmadan, cezaevlerinin olumsuz etkilerinden de kurtarılarak, toplumla sosyal bağları koparılmadan ve her şeyden de önemlisi hayatın normal akışı değişmeden ıslah edilmesi amaçlanmaktadır. Cezaların kişiselleştirilmesine yönelik bu düzenlemeler, kamu yararının da bir gereğidir.*⁵⁴”

III- Uzlaştırma Kurumu

A- Genel Açıklamalar

Cezanın önleme (özellikle özel önleme) fonksiyonu bakımından, geleneksel hapis cezalarının etkinliğinin daima kuşku ile karşılandığını ve buna bağlı olarak mahkumların uslandırılması, eğitimi ve resosyalizasyonuna yönelik yaptırımların yahut infaz yöntemlerinin benimsenmesinin bir gereklilik olarak ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür. Bunu öngören kanun koyucu, işlediği suç dolayısıyla kişinin cezalandırılmasını kural olarak kabul etmiş olsa da bazı hallerde kişi hakkında ceza davasının açılmasından, dava sonucunda ceza verilmesinden yahut mahkum olunan cezanın infazından vazgeçebilmektedir⁵⁵.

Benzer şekilde, suç-ceza siyasetine bağlı olarak kanun koyucu, bazı suç tipleri bakımından ceza muhakemesinin ağır ve şiddetli mekanizmasının çalışmasından ziyade, onarıcı adalete hizmet eden diğer bazı kurumlar kapsamında çözüm yolu aranmasını, hem mağdur ve fail hem toplum ve hem de muhakeme makamları bakımından daha yararlı bulmaktadır. Bu kurumlardan biri de “*Uzlaştırma*”dır.

Uzlaştırma kurumu, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 253 ila 255. maddelerinde ve diğer yandan Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği'nde (CMUY) (05.08.2017/30145 R.G.) düzenlenmiştir. Ayrıca 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun (ÇKK) 24. maddesinde de “*Ceza Muhakemesi Kanununun uzlaşmaya ilişkin hükümleri suça*

⁵⁴ Any. Mah. 2017/32 E., 2018/81 K., 11.7.2018.

⁵⁵ ÖZGENÇ, s. 103.

sürüklenen çocuklar bakımından da uygulanır.” ifadelerine yer verilmek suretiyle uzlaştırma kurumunun, çocuklar bakımından uygulanacağı da açıkça dile getirilmiştir.

Her ne kadar ÇKK'nun 24. madde başlığı ve hükmü, uzlaşmadan bahsetmiş olsa da kurumun adı “*Uzlaşma*” değil, “*Uzlaştırma*”dır⁵⁶. Zira CMUY'nin “*Tanımlar*” başlıklı 4. maddesinin 1-j bendine göre **uzlaşma**, “*Uzlaştırma kapsamına giren bir suç nedeniyle, şüpheli veya sanık ile mağdur veya suçtan zarar görenin Kanun ve bu Yönetmelikteki usul ve esaslara uygun olarak anlaşmış olmalarını*” ifade etmektedir. Böylece uzlaşma, uzlaştırma faaliyetine ilişkin usul ve esasları düzenleyen sürecin kendisini değil, bu sürecin sonuçlanma olasılıklarından birini ifade etmektedir. **Uzlaştırma** ise, uzlaştırma kapsamına giren bir suç nedeniyle şüpheli veya sanık ile mağdur, suçtan zarar gören veya kanuni temsilcisinin, Kanun ve Yönetmelikteki usul ve esaslara uygun olarak uzlaştırmacı tarafından anlaşdırılmaları suretiyle uyuşmazlığın giderilmesi sürecidir. (CMUY m. 4/1-k)

Böylece uzlaştırmamanın, uyuşmazlıkların çözümü için kullanılan ve tahkim, arabuluculuk veya kısa duruşma gibi geleneksel ceza yargılaması ve dava yolu dışındaki diğer yolları ifade eden alternatif uyuşmazlık çözüm yollarından biri olduğunu ifade etmek mümkündür⁵⁷.

Son olarak uzlaştırma, bir ceza muhakemesi şartıdır ve uzlaştırmaya ilişkin şartların oluşması halinde uzlaştırma girişiminde bulunulması takdiri değil, mecburidir. Aksi takdirde, düzenlenen iddianamenin iadesi gerekir⁵⁸.

B- Uzlaştırmamanın Şartları

Uzlaştırma kurumunun ceza muhakemesinin mutad gidişatında etkisinin olabilmesi, *uzlaştırma kapsamına giren bir suç bulunması, ilgili suçun işlendiği konusunda yeterli suç şüphesinin olması, tarafların sürece özgür iradeleriyle katılmaları ve belirlenen edimin yerine getirilmesi şartlarının bir arada bulunmasına bağlıdır*⁵⁹.

Uzlaştırmamanın ilk şartı, **uzlaştırma kapsamına giren bir suç bulunmasıdır**. Bu kapsamda, uzlaştırmaya tüm suçlar için başvurulamayacağını söylemek mümkündür. 24.11.2016 Tarih ve 6763 sayılı “*Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*”un 34. maddesi ile uzlaştırma kapsamındaki suçlar genişletilmiştir. Söz konusu değişiklik ile Tehdit (TCK madde 106, birinci fıkra), Hırsızlık (TCK madde 141), Dolandırıcılık (TCK madde 157) suçları uzlaştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

⁵⁶ CMK'nun 253. madde başlığı, “*Uzlaşma*” iken 24.11.2016 tarih ve 6763 sayılı Kanunun 34. maddesiyle “*Uzlaştırma*” olarak değiştirilmiştir.

⁵⁷ ANBARLI, BOZATAY, Şeniz, ÜRÜNAL, Avni, Akın, Ceza Muhakemesi Kanunu Kapsamında Uzlaştırma Kapsamına Giren Suçlar: Kuramsal ve Hukuksal Bir Değerlendirme, Yönetim Bilimleri Dergisi /Journal of Administrative Sciences Cilt/Volume 16, Sayı/N: 32, 2018, s. 332.

⁵⁸ ÜNVER, Yener, HAKERİ, Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 104., GÖKCEN, Ahmet, ALŞAHİN, M. Emin, ÇAKIR, Kerim, Ceza Muhakemesi Hukuku I, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s.74 vd.

⁵⁹ Ayrıca bkz. ŞAHİN, EKİCİ, Meral, YEMENİCİ, Kürşat, 6763 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler Işığında Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma, ERÜHFD, C. XIII, S. 1, 2018, s. 458 vd.

5271 Sayılı Kanun'un 253/1 maddesine (ve CMUY'nin m. 8/1) göre uzlaştırma,

a) Soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı suçlar,

b) Şikâyete bağlı olup olmadığına bakılmaksızın, Türk Ceza Kanununda yer alan;

1. Kasten yaralama (üçüncü fıkra hariç, madde 86, madde 88),

2. Taksirle yaralama (madde 89),

3. Tehdit (madde 106, birinci fıkra),

4. Konut dokunulmazlığının ihlali (madde 116),

5. Hırsızlık (madde 141),

6. Dolandırıcılık (madde 157),

7. Çocuğun kaçırılması ve alıkonulması (madde 234),

8. Ticari sır, bankacılık sırrı veya müşteri sırrı niteliğindeki bilgi veya belgelerin açıklanması (dördüncü fıkra hariç, madde 239), suçları için uygulanabilen bir kurumdur.

Şu halde uzlaştırma, evleviyetle şikâyete bağlı suçlar bakımından uygulanan bir kurumdur. Fakat dikkat etmek gerekir ki soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı olsa bile, cinsel dokunulmazlığa karşı suçlarda uzlaştırma yoluna gidilemez. Diğer yandan uzlaştırma kapsamına giren bir suçun, bu kapsama girmeyen bir başka suçla birlikte işlenmiş olması hâlinde de uzlaşma hükümleri uygulanmaz⁶⁰. (CMK m. 253/3, CMUY m. 8/4)

Ayrıca soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı olanlar hariç olmak üzere, diğer kanunlarda yer alan suçlarla ilgili olarak uzlaştırma yoluna gidilebilmesi için, kanunda açık hüküm bulunması gerekir.(CMK m. 253/2, CMUY m. 8/3) Bu kapsamda, 5271 sayılı CMK'nun gösterdiği suç tipleri dışında, diğer Kanunlarda şikâyet üzerine takip edilen bir suç varsa uzlaştırmaya tabi olacaktır. Fakat bu Kanunlarda öngörülen suçlar re'sen soruşturuluyorsa, o zaman uzlaştırma hükümlerinin uygulanması açık hüküm olmasına bağlı olacaktır.

Bir diğer önemli nokta, söz konusu suçlarda uzlaştırmının şüpheli ile mağdur veya suçtan zarar gören gerçek veya özel hukuk tüzel kişileri arasında söz konusu olmasıdır. Mağduru devlet ve diğer kamu tüzel kişisi olan suçlar, şikâyete bağlı olsun ya da olmasın, suç karşılığında hangi tür ve ağırlıkta ceza öngörüldüğüne bakılmaksızın uzlaştırma kapsamı dışında kalmaktadır.

CMK'nın 253. maddesinin 3. fıkrasında “*soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı olsa bile, etkin pişmanlık hükümlerine yer verilen suçlarda, uzlaştırma yoluna gidilemez*” hükmü bulunmaktaydı. 24.11.2016 tarih ve 6763 sayılı Kanun'un 34. maddesiyle, “*etkin pişmanlık hükümlerine yer verilen suçlar*” ibaresi 253. maddenin metninden çıkarılmıştır⁶¹. Dolayısıyla etkin pişmanlık hükümleri ihtiva eden (şikâyete tabi/katalog) suç tiplerinde de

⁶⁰ “*CMK'nın 253/3. maddesinin 2. cümlesine göre, uzlaştırma kapsamına giren bir suçun, bu kapsama girmeyen bir başka suçla birlikte işlenmiş olması halinde de uzlaşma hükümlerinin uygulanmayacağı, buna göre, suçun aynı mağdura veya farklı mağdura karşı işlenmesinin bu hükmün uygulanmasına engel olmadığı, sanığın diğer mağdur ...'e karşı yaralama eyleminin TCK'nin 86/1, 3-e kapsamında kaldığı ve uzlaşma kapsamında olmadığı bu sebeple mağdur ...'a karşı yaralama eyleminde de uzlaşma hükümlerinin uygulanamayacağı anlaşılmakta,*” **Yarg. 3. CD., 14.06.2017, 3691/8707. ÇAKIR, Kerim**, Uzlaştırmının Kapsamı ve Şartları, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 24, Sayı 1, Haziran 2018, s. 448.

⁶¹ **GÖKCEN/ALŞAHİN/ÇAKIR**, s. 75., **APAYDIN, Cengiz**, Ceza Hukukunda Uzlaşma ve Uzlaştırmacılar İçin Ceza Hukuku, Acar Yayıncılık, İstanbul, 2017., **APAYDIN**, s. 41.

uzlaştırmaya müracaat edilebilecektir. Etkin pişmanlığın cezasızlık hali olması veya indirim nedeni olması önemli olmayıp, etkin pişmanlık öngörülen suçlarda uzlaştırma sürecinin işlemeye başlaması için mağdurun ya da suçtan zarar görenin zararının giderilmiş olmasına bağlı değildir. Şüpheli veya sanık tarafından etkin pişmanlık sonucunda zarar giderilmişse, ikinci bir zararın giderilmesinden edimsiz bir uzlaşma sağlanmalıdır⁶².

Uzlaştırmanın ikinci şartı, **ilgili suçun işlendiği konusunda yeterli suç şüphesinin bulunmasıdır**. Soruşturma makamının eldeki delillere göre yaptığı değerlendirmede şüphelinin mahkûm olma ihtimali beraat etme ihtimalinden fazla ise yeterli şüphenin varlığından söz edilir⁶³. Bu ihtimalde, cumhuriyet savcısı iddianame düzenlemek yerine, uzlaştırma yolunu denemek zorundadır.

Uzlaştırmanın üçüncü şartı, **tarafların sürece özgür iradeleriyle katılmasıdır** ⁶⁴ . Cumhuriyet savcısı, uzlaşmanın tarafların özgür iradelerine dayandığını ve edimin hukuka uygun olduğunu belirlerse raporu veya belgeyi mühür ve imza altına alarak soruşturma dosyasında muhafaza eder (CMK m. 253/17).

Uzlaştırmanın son şartı, tarafların özgür iradeleriyle üzerinde anlaştığı **edimin yerine getirilmesidir**.

Edimin konusu,

a) Fiilden kaynaklanan maddî veya manevî zararın tamamen ya da kısmen tazmin edilmesi veya eski hâle getirilmesi,

b) Mağdurun veya suçtan zarar görenin haklarına halef olan üçüncü kişi ya da kişilerin maddî veya manevî zararlarının tamamen ya da kısmen tazmin edilmesi veya eski hâle getirilmesi,

c) Bir kamu kurumu veya kamu yararına hizmet veren özel bir kuruluş ile yardıma muhtaç kişi ya da kişilere bağış yapmak gibi edimlerde bulunulması,

ç) Mağdur, suçtan zarar gören, bunların gösterecekleri üçüncü şahıs veya bir kamu kurumu ya da kamu yararına hizmet veren özel bir kuruluşun belirli hizmetlerinin geçici süreyle yerine getirilmesi,

d) Topluma faydalı birey olmayı sağlayacak bir programa katılımın sağlanması,

e) Mağdurdan veya suçtan zarar görenden özür dilenmesi olabilir (CMUY m.33/1).

Ayrıca taraflar uzlaştırma süreci sonunda edimsiz olarak da uzlaşabilirler (CMUY m.33/2)⁶⁵.

⁶² ERDEM, Mustafa, Ruhan, ESER, Ferda, ÖZŞAHİNLİ, Pakize, Pelin, 100 Soruda Uzlaştırma, Seçkin Yayıncılık, 2017, s. 40.

⁶³ GÖKCEN/ALŞAHİN/ÇAKIR, C. II, s. 11.

⁶⁴ ERDEM/ESER/ÖZŞAHİNLİ, s. 147, 148., ÇAKIR, s. 451.

⁶⁵ Uzlaşma sonucunda şüphelinin edimini defaten yerine getirmesi halinde hakkında “kovuşturmaya yer olmadığı kararı” verilir. Edimin yerine getirilmesinin ileri tarihe bırakılması, taksidde bağlanması veya süreklilik arz etmesi durumunda, CMK m. 171’de yer alan şartlar aranmaksızın, şüpheli hakkında “kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı” verilir. Erteleme süresince zamanaşımı işlemez. Kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararından sonra, uzlaşmanın gereklerinin yerine getirilmemesi durumunda, CMK’nın 171 inci maddesinin 4 üncü fıkrasındaki şart aranmaksızın, kamu davası açılır. Uzlaşmanın sağlanması durumunda, soruşturma konusu suç nedeniyle tazminat davası açılmaz, açılmış olan davadan feragat edilmiş sayılır. Şüphelinin, edimini yerine

C- Uzlaştırmanın Amacı

Uzlaştırma kurumunun tesisinde, fail merkezli cezalandırıcı adalet anlayışından ziyade mağdurun menfaatlerini dikkate alan *onarıcı adalet* anlayışı etkilidir. Onarıcı adaletin temelinde, mağdur eksenli bir ceza adalet mekanizması bulunmakta olup, failin işlediği suçun yol açtığı kayıplar üzerinde durulmakta ve suç işlenmesi sonucunda ortaya çıkan zararın giderilmesi ve tarafların tatmin edilmesi amaçlanmaktadır. Bir başka ifadeyle burada temel gaye, mağdurun uğradığı zararın giderilmesi ve bunun sonucu olarak da toplumsal barışa katkı sağlanması iken temel beklenti ise, failin davranışının sonucunu anlaması, mağdura karşı yapmış olduğu eyleminin olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırması ve gerekenleri yapmaya hazır olmasıdır⁶⁶. Bu anlamda onarıcı adalet, adaletin zarar vermeyip zararları onarması gerektiği düşüncesine dayanır⁶⁷.

Caydırıcı (cezalandırıcı) adalet anlayışına göre ise, rasyonel varlıklar olan insanlar suçları bilerek ve isteyerek işlerler ve bu iradi tercihlerinden dolayı eylemlerinden sorumludurlar. Söz konusu sorumluluk, kusurlu eylemleri karşılığında bir “ceza”nın uygulamasını gerektirir. Cezanın uygulanması ise “caydırıcılık” temeline dayanmaktadır. Zira rasyonel kararlar alabilen kişileri bu eylemlerinden vazgeçirebilmek ve toplumun diğer fertlerinin de suç işlemesini önlemek için o eylemin karşılığının, en az eylemin sonuçları kadar ağır olması, yani kişinin yeterli ölçüde cezalandırılması gerekmektedir⁶⁸.

Alman hukukçulardan Feuerbach cezalandırma ile teşkil edilecek bir ibretin başkalarının suç işlemesini caydırabileceğini, von Lizst ise cezalandırmanın faili diğer bir suç işlemekten caydıracağını tartışmışlardır. Bu yaklaşım, cezaların hem potansiyel hem de gerçek suçlular için birer tehdit ve örnek niteliğinde olacağı üzerinde yoğunlaşarak, hem suç

---

getirmemesi durumunda uzlaşma raporu veya belgesi, İcra ve İflas Kanunu m. 38’de yazılı ilam mahiyetini haiz belgelerden sayılır (CMK m. 253/19). Cumhuriyet savcısı hataya düşerek, uzlaşma gerektiren suç hakkında iddianame düzenlemiş ve bu iddianame de yanlışlıkla kabul edilmiş ise veya iddianamenin kabulünden sonra suç niteliği değişerek uzlaşma kapsamına girmişse, mahkeme bu yola gitmeye mecburdur. Kovuşturma evresinde, uzlaşmanın gerçekleşmesi durumunda “*davanın düşmesine*” karar verilir. Edimin yerine getirilmesinin ileri tarihe bırakılması, takside bağlanması veya süreklilik arz etmesi durumunda; sanık hakkında, CMK m. 231’deki şartlar aranmaksızın, “*hükümün açıklanmasının geri bırakılmasına karar*” verilir. Geri bırakma süresince zamanaşımı işlemez. Hükümün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verildikten sonra, uzlaşmanın gereklerinin yerine getirilmemesi durumunda, mahkeme tarafından hüküm açıklanır (CMK m. 254/2).

⁶⁶ ANBARLI, BOZATAY, Şeniz, ÜRÜNAL, Avni, Akın, s. 334., BIÇAK, Vahit, Onarıcı Adalet Yaklaşımıyla Ceza Adalet Sisteminin Yeniden İnşası, Adalet Şurası 10 – 11 Ocak 2018, III. Oturum: Türk Ceza Hukukunda Adalet Anlayışı, Ankara, s. 4 vd.

⁶⁷ SHERMAN, Lawrence W., STRANG, Heather, Çev. Elif BEKAR CANPOLAT, Delil Temelli Hüküm Olarak Onarıcı Adalet, CHKD, Cilt: 2, Sayı: 1-2, 2014, s. 281.

⁶⁸ YAVUZ, Hakan A., Onarıcı Adalet ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu, TAAD, Yıl:6, Sayı:23 (Ekim 2015), s. 90., DOLU, Osman, BÜKER, Hasan, ULUDAĞ, Şener, Türk Ceza Adalet Sisteminin Caydırıcılık Kapasitesine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme, AUHFD, 61 (1) 2012, s. 75, 76.

işleyenlerin bir daha suç işlemelerini hem de suç işleme eğilimi olan ancak bunu fiiliyata geçirmemiş olanların bu niyetlerini hayata geçirmelerini engellemeyi amaçlamaktadır. Caydırmanın en büyük aracı ise hızlı, yeteri kadar şiddetli ve uygulanması istisna gözetmeden herkese uygulanan cezaların varlığıdır. Bu gerçekleştirilirse sistem amacına ulaşmış olacak ve toplum suçun olumsuz etkilerinden korunmuş olacaktır⁶⁹.

Caydırıcı adalet düşüncesine yöneltilen eleştirilerden biri, suçun salt yaptırım içeren bir hukuk kuralının ihlali olarak değerlendirilmesinin, tüm ceza adalet sürecini “*maddi gerçeğin ortaya çıkarılması*” “*kutsal*” amacına hizmet etmek zorunda bırakması, bunun ise mağdur ve faili söz konusu amacın gerçekleştirilmesine hizmet eden “*özneler*”den ziyade “*nesnelere*” konumuna getirmesidir. Zira bu süreçte mağdurun, fail ve ona verilecek yaptırımın türü, miktarı veya nasıl infaz edileceği hakkındaki düşünceleri önemsiz olup, mağdurdan beklenen, failin kendisi aleyhine gerçekleştirdiği eylemi tüm çıplaklığıyla anlatması ve mahkemenin failin eyleminin kanunda tanımlanan tipik eylemle uyumlu olup olmadığına ilişkin tespitine yardımcı olmasıdır⁷⁰. Caydırıcı adaletle yönlendirilen bir diğer eleştiri, verilen cezaların, yeterince ağır olması, en kısa sürede infazının sağlanması ve hiçbir ayırım yapılmadan suç işlediği kesinleşen herkese mutlak surette tatbik edilmesi gerekmesine rağmen, bu üç şartın yerine getirilmesinin güçlüğü nedeniyle, verilen cezaların hem fail hem de muhtemel failer bakımından suç işlenmesinin önlenmesini sağlayamadığı ve caydırıcı olmadığını⁷¹.

Tam bu noktada, onarıcı adaleti temsil eden uzlaştırma, caydırıcı adalet anlayışına alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Yargılama sonunda ispat sorunları nedeniyle fiilin cezasız kalması, fail cezalandırılrsa dahi fail ile mağdur arasındaki husumetin sürmesi ve gerçek anlamda bir barış elde edilememesi, yargılama sonunda verilen kararların tarafları tatmin etmemesi ve özellikle mağdurun zararın giderilmemesinin onu tazminat davası yahut icra takibi yapmak gibi diğer hukuki yollara başvurmak zorunda bırakması⁷² şeklinde tezahür eden sorunlar, uzlaştırma ile çözüme kavuşmaktadır.

Onarıcı adalet fikrine (ve uzlaştırmaya) caydırıcılık/genel önleme fonksiyonları bakımından kuşkuyla yaklaşılabilir. Caydırıcı adalet (genel caydırıcılık), onarıcı adalet fikrinin cezalandırmanın kesinliği, şiddeti ve hızını azaltması durumunda suçu arttıracakını öne sürebilirse de onarıcı adalet, yaptırımların kesinlik ve hızını arttırarak aynı kolaylıkla suçu azaltabilir. Dahası, onarıcı adalet saatlerce mağdurun gözyaşları ve acısını dinlemek zorunda kalan suçlu için travmatik strese yol açabilir. (Kuzey İrlanda’da bir suçlunun yaşlı bir kadının arabasını çaldıktan sonra söylediği gibi, kadının ağlamasını görmek o kadar üzüntü vericidir ki bundan böyle insanlara karşı suç işlememeye karar vermiştir.) Bu gibi özel caydırıcı etkiler, özellikle de eğer bu yolla yüksek bir yakalanma kesinliği ve hızlı bir yaptırım ile birleştirilirse söylentiler yoluyla genel caydırıcılığa katkı sağlayabilir⁷³.

⁶⁹ DOLU/BÜKER/ULUDAĞ, s. 76.

⁷⁰ YAVUZ, s. 92

⁷¹ YAVUZ, s. 92

⁷² APAYDIN, s. 35.

⁷³ SHERMAN/STRANG, s. 291.

Sonuç

Caydırıcı adalet fikrinde amaç, suç işlenmesini caydırmaktır ve bunun için önerilen en önemli politikalar daha fazla kolluk görevlisi, daha fazla hapisane ve daha ağır cezalardır. Ancak bilimsel istatistiki veriler karşısında, caydırıcı adalet fikri ve buna bağlı olarak ceza yaptırımlarının önleme fonksiyonuna atfedilen değer ve duyulan güven şüpheyle karşılanmaktadır. Zira özellikle Türk Ceza Adaleti Sistemi'nde, cezaların önleme fonksiyonunu layıkıyla yerine getirememesine bağlı olarak ortaya çıkan artan suç oranları, hem yasal otoriteye hem de insanların kendi içlerinde güvensizlik hislerinin kabarmasına ve suç korkusunun toplumsal hayatı felç etmesine neden olabilmektedir⁷⁴.

Geleneksel ceza yaptırımlarının her fırsatta yinelediğimiz “önleme” amacının gerçekleştirilmesi, artık yeni anlayış ve kurumlara ihtiyaç duymaktadır. Böylece caydırıcı adalet düşüncesinin, onarıcı adalet mekanizmalarıyla desteklenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Zira,

Yapılan istatistiki çalışmalar uzlaştırma kurumunun henüz adalet sistemimizde olmadığı 2001 ile 2006 yılları arasında ülkemizde suç oranlarının toplamda % 140 oranında arttığını göstermektedir. Diğer yandan, davaların çeşitli sebeplerle ilk derece mahkemelerinde veya Yargıtay Ceza Dairelerinde düştüğü bilinmekte bu durum, ortaya çıkan bir suç işleme şüphesinin belirli durumlarda kovuşturulamadığı inancının toplum içerisinde yaygınlaştırmakta ve toplumda kesin olarak belirli bir prosedür çerçevesinde yargılama yapabileceğine olan güveni azaltarak potansiyel bir suç eğilimini caydıramamaktadır. Benzer şekilde, Cumhuriyet Başsavcılıklarının iş yükünü oluşturan dosyaların faili meçhul olarak kalma oranı artarken, bu faili meçhul olayların zaman aşımına uğrayarak kovuşturma aşamasına geçmeden sistem dışında kalmaları, ceza yaptırımlarının caydırma fonksiyonunun sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu şekilde zaman aşımı gayri resmi bir af haline gelmektedir. Yapılan araştırmalar yaklaşık her yıl adalet sistemimiz içerisinde 500.000'e yakın dava dosyasının zaman aşımına uğradığını göstermektedir⁷⁵. Yargıda güçlünün (devlet veya özel şahıs farkı olmaksızın) her zaman haklı çıkacağı yönünde genel bir algının bulunması, “işlenen bir suç her zaman hak ettiği yaptırımla karşılaşmayabilir” şeklinde bir düşüncenin giderek yayılması, beraberinde işlenen bir suç neticesinde kesin bir yaptırım gelip gelmeyeceğinin ciddi olarak sorgulanmasına dolayısıyla sistemin öngördüğü caydırıcılık etkisinin azalmasına neden olmaktadır⁷⁶.

Bir diğer husus, mevcut ceza adalet sisteminin salt cezalandırma ve cezalandırmak sureti ile rehabilitasyonu sağlamayı kendisine temel kabul ettiğinden gerçek anlamda mağdur-fail arasındaki husumet ve düşmanlık duygularını engelleyememektedir. Bu durum suça neden

⁷⁴ DOLU/BÜKER/ULUDAĞ, s. 77.

⁷⁵ Oysa aynı dönemler için Avrupa Birliği ülkesi olan Fransa'da suç miktarı % 9 oranında azalmıştır. Aynı şekilde 2001 yılına kıyasla 2006 yılında suç oranları yaklaşık olarak Danimarka'da %10, Hollanda'da % 12, Finlandiya'da %10, İngiltere'de % 2, Norveç'te % 8, Polanya'da % 7 oranlarında azalmıştır. Artış olan ülkelerde ise bu oran Avusturya'da %14, İsveç'te % 4, İspanya' da %10, İtalya'da % 27 ile sınırlı kalmıştır. Almanya ve İngiltere'de ise 2001'e kıyasla 2006 yılındaki değişim %1 civarında gerçekleşmiş ve ciddi bir azalma ya da artış olmamıştır. DOLU/BÜKER/ULUDAĞ, s. 73, 74, 80, 85,93.

⁷⁶ DOLU/BÜKER/ULUDAĞ, s. 81, 82.

olan ortamı yok edememekte ve insanlar suç işlemeye devam etmektedirler. Sistemin en önemli caydırma ve cezalandırma aracı olan “hapsetme” ise, yarattığı suça uygun ortam ile kişileri çoğu zaman rehabilite etmek yerine daha profesyonel suçlular olarak toplumsal yaşama geri döndürmekte ve tekrar suç işlemelerine zemin hazırlayabilmektedir⁷⁷.

Klasik ceza adaleti sisteminin bu gibi olumsuz yanlarının onarıcı adalet kurumlarıyla azaltılmaya çalışılması müspet karşılanabilecek nitelikte bir gelişimdir. Özellikle uzlaştırmanın, ceza muhakemenin ağır ve bazen de aksak işleyişinde, cezalandırma ile ulaşılabilecek amaçlara, daha kısa sürede ve kesin bir biçimde ulaşabileceği iddiasını kabul etmek gerekecektir. Zira,

Uzlaştırmanın, süreç boyunca faille bir şekilde irtibat kurulması imkânı verildiği için mağdurun psikolojik olarak rahatlmasına imkân sağlanması, intikam duygusunun mağduriyetin telafisiyle birlikte yerini sükûnete bırakması (kefaret amacı), süreç sonrasında devam edebilecek husumetin de ortadan kalkması nedeniyle bir güvenlik duygusu sağlanması ve aylar hatta yıllar sürebilecek muhakeme sürecinden ve bu süreçte yaşanabilecek ikincil mağduriyetlerden mağduru kurtarması fonksiyonları, klasik ceza muhakemesi mekanizmalarına nazaran çok daha tatmin edicidir. Toplum bakımından ise, geleneksel cezalandırıcı adalet yöntemleriyle bir türlü sağlanamayan suç işlenmesinin önlenmesi amacı, uzlaştırmanın, geçmişe değil geleceğe odaklanan yapısı nedeniyle daha kolay sağlanabilir. Zira uzlaştırma husumeti nihai olarak giderme ve bozulan sosyal ilişkileri onarma temeli üzerine inşa edilmiştir. Öte yandan suç sonrasında gündeme gelen resmi süreçlerinin daha hızlı ve tatmin edici olarak son bulması nedeniyle toplumun ceza adalet kurumlarına olan inancı ve güveninin artmasına da suç işlenmesinin önlenmesine katkı sağlanmaktadır⁷⁸.

Bu gibi olumlu ve klasik ceza yaptırımlarının olumsuz etkilerini fail, mağdur ve toplum bakımından azaltan/ortadan kaldıran uzlaştırmanın, doktrinde sıkça ifade edildiği üzere, uygulandığı suç kapsamının genişletilmesi gerektiği yönündeki görüşlere ise kuşku ile yaklaşılmalıdır. Zira yukarıda ifade ettiğimiz olumsuz yanları dışında ceza yaptırımının keskin, korkutucu niteliğinin, suçların önlenmesinde önemli bir fonksiyon ifa ettikleri yadsınamaz. Ceza adalet mekanizmasının bizatihi kendisinden kaynaklanan aksaklıklar yahut suçun artışı/engellenememesine ilişkin sosyolojik nedenler kül halinde ceza yaptırımının sorumluluğuna yüklenemez.

Bu kapsamda sanki bu dışsal nedenlerin etkisiyle değil de caydırıcı adalet ve onun araçlarının bizatihi kendilerinin önleme fonksiyonunu yerine getirememesi eleştirileriyle, uzlaştırma kapsamının genişletilmesi düşünceleri, ceza adalet sistemine pratikte bir fayda sağlayamayacaktır. Nitekim hırsızlık ve dolandırıcılık suçları 2016 yılında uzlaştırma kapsamına alınmıştır. Ceza infaz kurumuna 1 Ocak - 31 Aralık 2016 tarihleri arasında giren hükümlülerin %16,9’u hırsızlık suçu işlediği göz önüne alındığında hükümlü statüsünde en çok işlenen suçun hırsızlık olduğu görülmektedir. Hırsızlık ve dolandırıcılık suçunun mağduru açısından mağduriyetin maddi boyutu ön plana çıkarken, toplum açısından suçun yaygınlaşması korku ve endişesi ortaya çıkmaktadır. Suçun uzlaştırmaya tabi olması ve büyük olasılık ile uzlaştırma konusu edimin mağdurun maddi kaybının giderilmesi olması failin, ceza almamak uğruna başka bir dolandırıcılık ya da hırsızlık suçu işlemeye sevk edebilecektir. Bu kapsamda

⁷⁷ DOLU/BÜKER/ULUDAĞ, s. 77.

⁷⁸ YAVUZ, s. 104.

uzlaşma sağlanması, mağdur açısından fayda sağlamaktayken, toplum açısından suç yok olmayacaktır; zira söz konusu suçlar döngüsel olarak değişecek fail aynı, mağdurları farklı olacaktır⁷⁹.

Kaynakça

ANBARLI BOZATAY, Şeniz, ÜRÜNAL, Avni Akın, Ceza Muhakemesi Kanunu Kapsamında Uzlaştırma Kapsamına Giren Suçlar: Kuramsal ve Hukuksal Bir Değerlendirme, Yönetim Bilimleri Dergisi /Journal of Administrative Sciences Cilt/Volume 16, Sayı/N: 32, 2018.

APAYDIN, Cengiz, Ceza Hukukunda Uzlaşma ve Uzlaştırmacılar İçin Ceza Hukuku, Acar Yayıncılık, İstanbul, 2017.

ARTUK, Mehmet, Emin, GÖKCEN, Ahmet, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi, 2017.

ARTUK, Mehmet, Emin, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XII, Y. 2008, Sa. 1-2.

ARTUK, Mehmet, Emin, AKCAN, ALAN, Esra, Mukayeseli Hukuk ve Türk Ceza Hukukunda Güvenlik Tedbirleri, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 3 (2), Güz 2016.

ARTUK, Mehmet Emin, Güvenlik Tedbirleri, Prof. Dr. Atilla Özer'e Armağan, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:XII, Sayı:1-2, Ankara 2010.

BACAKSIZ, Pınar, Cezalandırma ve Topluma Yeniden Kazandırma, <http://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2015/09/PINAR-BACAKSIZ.pdf>,

(E.T.: 26.02.2019).

BECCARİA, Cesare, Suçlar ve Cezalar Hakkında, Çev. Sami Selçuk, İmge Kitabevi, 2016.

BIÇAK, Vahit, Onarıcı Adalet Yaklaşımıyla Ceza Adalet Sisteminin Yeniden İnşası, Adalet Şurası 10 – 11 Ocak 2018, III. Oturum: Türk Ceza Hukukunda Adalet Anlayışı, Ankara.

ÇAKIR, Kerim, Uzlaştırmanın Kapsamı ve Şartları, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 24, Sayı 1, Haziran 2018.

DEMİRBAŞ, Timur, İnfaz Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

DOLU, Osman, BÜKER, Hasan, ULUDAĞ, Şener, Türk Ceza Adalet Sisteminin Caydırıcılık Kapasitesine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme, AUHFD, 61 (1) 2012.

DÖNMEZER, Sulhi, ERMAN, Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt II, 11. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, Ocak 1997.

ERDEM, Mustafa, Ruhan, ESER, Ferda, ÖZŞAHİNLİ, Pakize, Pelin, 100 Soruda Uzlaştırma, Seçkin Yayıncılık, 2017.

EREM, Faruk, DANIŞMAN, Ahmet, ARTUK, Mehmet Emin, Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 14. baskı Seçkin Yayınevi, Ankara 1997.

GÖKCEN, Ahmet, Hürriyeti Bağlayıcı Cezanın Amacı ve İnfazı Sistemleri, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 1-2, 1999.

GÖKCEN, Ahmet, ALŞAHİN, M. Emin, ÇAKIR, Kerim, Ceza Muhakemesi Hukuku I, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.

HAFIZOĞULLARI, Zeki, Ceza Normu Normatif Bir Yapı Olarak Ceza Hukuku Düzeni, 2. Baskı, US-A Yayınları, Ankara 1996.

HAFIZOĞULLARI, Zeki, 5237 S. Türk Ceza Kanununda Cezalar ve Güvenlik Tedbirleri, <http://www.abchukuk.com/cezahukuku/guvenlik-tedbirleri.html>, (E.T.: 26.02.2019).

NUHOĞLU, Ayşe, Ceza Hukukunda Emniyet Tedbirleri, Adil Yayınevi, Ankara, 1997.

ÖZBEK, Özer, Veli, İnfaz Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.

ÖZGENÇ, İzzet, Bir İnfaz Rejimi Olarak Erteleme, 28.8.1999 tarih ve 4454 sayılı “Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun Hakkında Hukuki Değerlendirme, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg18/OZGENC.PDF, (E.T.: 26.02.2019).

ÜNVER, Yener, HAKERİ, Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.

SHERMAN, Lawrence W., STRANG, Heather, Çev. Elif BEKAR CANPOLAT, Delil Temelli Hüküm Olarak Onarıcı Adalet, CHKD, Cilt: 2, Sayı: 1-2, 2014.

ŞAHİN, EKİCİ, Meral, YEMENİCİ, Kürşat, 6763 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler Işığında Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma, ERÜHFD, C. XIII, S. 1, 2018.

YAVUZ, Hakan A., Onarıcı Adalet ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu, TAAD, Yıl:6, Sayı:23 (Ekim 2015).

TÜRKİYE’ DE HİBRİD-ELEKTRİK OTOMOBİL SATIŞLARININ TEŞVİKİNDE MOTORLU TAŞIT VERGİSİ ÜZERİNE BİR ÖNERİ

Öğr. Gör. Dr. Yakup ASLAN

Bitlis Eren Üniversitesi

Özet

Küreselleşmenin etkisiyle dünya ticaretinde baş döndürücü gelişmeler yaşanmaktadır. Enerji piyasaları da bu gelişmelerden etkilenmektedir. Ülke ekonomileri cari açık dengelerinde pozitif rol oynayan enerji sektörüne çok önem atfetmektedir. Petrol gibi rezerv miktarlarının her geçen zaman diliminde eridiği gerçeği de ülkeleri yeni enerji arayışlarına itmektir. Özellikle petrol yoğun olmayan ülkeler rekabet potansiyellerini arttırabilmek için, yenilenebilir enerji başta olmak üzere enerji sektöründe çok yönlü girişimler yapmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler klasmanında olan ülkemizde yerli otomobil hedefini ortaya koymuştur. Üretimi planlanan araçların, tüm dünya piyasalarıyla rekabet edebilmesi ülke ekonomisi için önem arz etmektedir. Üretimi elektrikli ve hibrid olarak tasarlanan yerli otomobilin tutundurulması aşaması oldukça önemlidir. Dünyadaki birçok ülke kısa ve uzun vadeli hedefler doğrultusunda, fosil yakıtlarda üretilen otomobillerin üretimine kademeli olarak izin vermeyeceğini ifade etmişlerdir. Bunun göstergelerinden biri olarak da ülkemizde üretilen Corolla modelinde, Toyota dizel motorlu araç üretiminin durdurulduğunu açıklamıştır. Otomotiv sektöründeki gelişmelere bakıldığında, yeni dünya düzeninde benzinli ve dizel araçlara yer olmayacağı rahatlıkla ifade edilebilir. Daha çevreci, ekosisteme daha duyarlı olan elektrikli ve hibrid otomobillerin üretimi ve satışı cazip hale getirilmeye çalışılmaktadır. Ülkemizde özellikle belirlemiş olduğu hedefler doğrultusunda elektrikli ve hibrid otomobil alanında etkin adımlar atabilmek için yoğun gayret sarf etmektedir. Bu hedeflere ulaşabilmek için çeşitli teşvik paketlerine ihtiyaç vardır. Bu çalışma, elektrikli ve hibrid otomobillerin üretim aşamasından, son tüketiciye aktarılma aşamasında üretilen bu araçları daha cazip hale getirebilmek için Motorlu Taşıtlar Vergisi özelinde yapılabilecek iyileştirmeye dair bir öneri sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Elektrikli Otomobil, Hibrid Otomobil, Motorlu Taşıtlar Vergisi

Abstract

With globalization, world trade is undergoing dazzling developments. Energy markets are also affected by these developments. The economies of the countries attach great importance to the energy sector which plays a positive role in the current account deficit balances. The fact that reserves such as oil dissolve in each period of time also pushes countries to seek new energy. Especially, non-oil countries make multifaceted initiatives in the energy sector, especially in renewable energy, in order to increase their competitive potential. Developed countries in the ranking of our country has revealed the target of domestic cars. It is important for the country's economy to compete with all the world markets. The production stage of the domestic car,

which is designed as electric and hybrid, is very important. Many countries in the world have stated that they will not gradually allow the production of automobiles produced in fossil fuels in line with their short and long term objectives. As one of the indicators of this, in the Corolla model produced in our country, Toyota announced that the production of diesel-engined vehicles was stopped. When the developments in the automotive sector are examined, it can be stated that there will be no space for gasoline and diesel vehicles in the new world order. The production and sale of electric and hybrid cars, which are more environmentally friendly and more sensitive to ecosystems, are being made attractive. In our country, especially in line with the targets determined in the field of electric and hybrid cars are taking intensive efforts to take effective steps. In order to achieve these goals, various incentive packages are needed. The aim of this study is to provide a proposal for improvement of the motor vehicle tax in order to make these vehicles produced during the transfer of electric and hybrid cars from the production stage to the final consumer more attractive.

Keywords: Electric Cars, Hybrid Cars, Motor Vehicles Tax

GİRİŞ

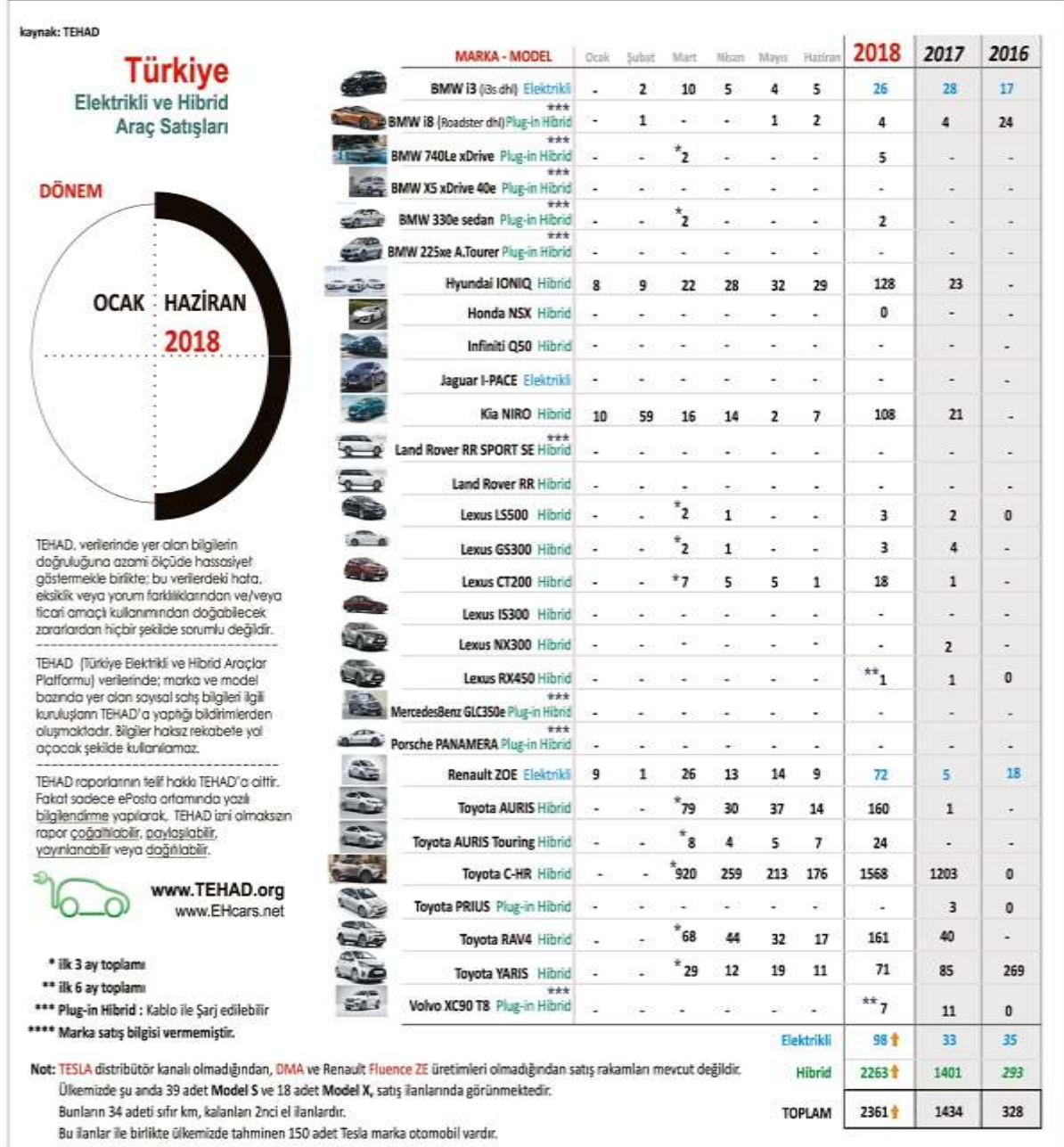
Elektrikli ve Hibrid teknolojilerine sahip otomobiller son dönemde oldukça ilgi görmektedir. Bu duruma bağlı olarak otomotiv sektörü, yatırımlarını elektrikli otomobillere doğru kaydırmaktadır. Birçok ülke gelecek 10 yılda benzilli ve dizel otomobil üretmeyeceklerini şimdiden duyurmaktadır. Sektör devleri de yatırım planlamalarını buna uygun planlamaktadır. Özellikle petrol ürünlerinin 2050 li yıllarda tükeneceği gibi endişeler, çevre uyum yasalarında çevre kirliliğinin azaltılmasına çalışmalar tüm tarafları daha çevreci, daha üretken teknolojilere yöneltmektedir (Larminie ve Lowry, 2004).

Elektrikli Araçların, tasarım aşamasından başlanarak araca yerleştirilen enerjinin üretimi ve dağıtımı tahrik sistem elemanlarıyla yapılmaktadır. Tahrik sistem konfigürasyonları sistem içerisindeki elemanların birbirlerine bağlanma şekilleri ve enerji akışındaki tercihlere göre belirlenmektedir. EA teknolojisindeki modeller sırasıyla tümü-EA'lar, hibrid EA'lar ve bataryalı veya bataryasız yakıt pilli araçlardır (Öztürk, 2013; Ünlü ve vd., 2003). Hibrid otomobiller gelecek dönemin vazgeçilmez otomobilleri olacaktır. Emisyon oranlarında sağladığı iyileştirmeler, yakıt tüketimini düşüren teknolojisi hibrid otomobilleri vitrine taşımaktadır (Severinsky, 2001).

Ülkemiz petrol ve türevleri noktasında oldukça kıt kaynaklara sahip bir ülke konumundadır. Dolayısıyla ülke ekonomilerinin büyüklüğünde önemli kabul edilen cari açık noktasında Türkiye enerji bağımlısı bir ülke konumundadır. Türkiye enerji ithalatının büyük bir kısmını kaplayan petrol ürünlerine aktarılan milli servetin önüne geçme çabalarını sürdürmektedir. 2023 hedefleriyle uyumlu olarak yerli otomobil çalışmaları devam etmektedir. Üretilen araçların elektrikli olacağı da ilan edilmiştir.

Türkiye’de Elektrikli- Hibrid Araçların Satışları

Şekil 1. Son 3 yılda Elektrikli ve Hibrid Otomobil Satış Rakamları

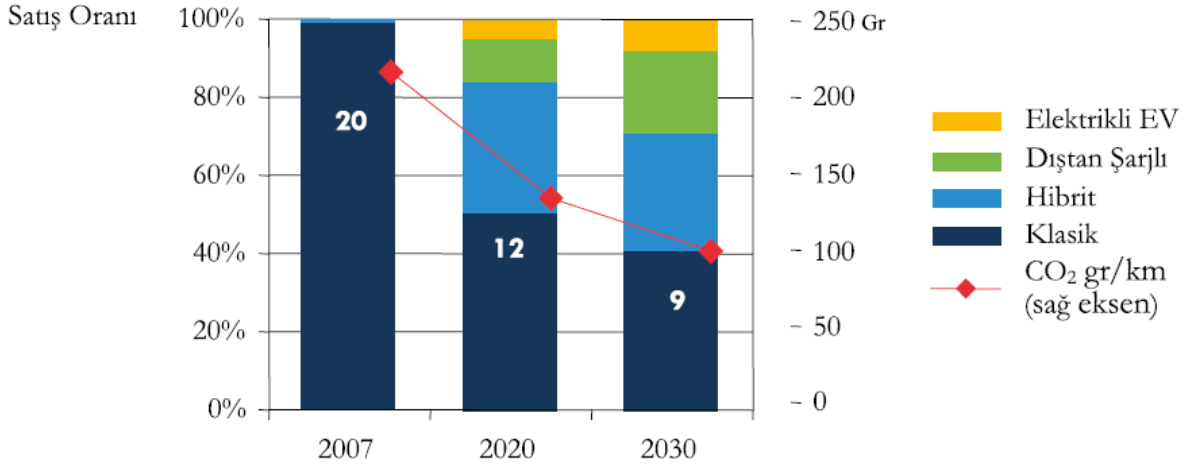

Türkiye Elektrikli ve Hibrid Araçlar Derneği tarafından açıklanan verilere göre⁸⁰ elektrikli ve hibrid teknoloji araçların satışı yukarıda gösterilmiştir. 2016 yılından 2018 yılına kadar süreçte bahsi geçen araçların satışı artış trendindedir. Ancak bu satış rakamları dünyanın oldukça gerisindedir. Satış rakamlarının artmasında ÖTV’de yapılan teşvikin önemi büyüktür. Ancak Fosil yakıtlı araçların satış rakamları halen ülkemizde, elektrikli araç satışlarına nazaran karşılaştırılmayacak kadar büyüktür. Motorlu Taşıtlar Vergisi’nde yapılacak düzenleme ile bu

⁸⁰ <http://tehad.org/2018/07/06/elektrikli-ve-hibrid-otomobil-satis-rakamlari-aciklandi/> Erişim Tarihi: 02.03.2019

rakamlar çok üst seviyelere çıkabilir. Dünya’da öngörülen satış rakamları ve CO₂ Salınım miktarlarını gösteren Şekil 2’de bu durumu teyit etmektedir.

Şekil 2. Dünya’da Satılması Planlanan Araçların Türlerine Göre Dağılımı ve Ortalama CO₂ Salınım Miktarları

Kaynak: (Tuncay ve Üstün, 2012)

Türkiye’de Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanuna Göre Ödenecek Tutarlar

Türkiye’de Motorlu Taşıtlar Vergisi Yıllık olarak hesaplanmaktadır. Hesaplanan tutarlar, Ocak ve Temmuz aylarında iki taksit halinde ödenmektedir. Bu tutarlar her yıl yeniden değerlendirilerek oranınca yeniden hesaplanmaktadır. Aşağıdaki tabloda araçların ödeyeceği vergiler⁸¹ görülmektedir. Dolar ve Euro kurlarındaki artış araçların satış tutarlarına doğrudan yansımaktadır. Aracın vergiler hariç hesaplanan değerindeki bu artış KDV ve ÖTV kalemlerine de yansdığından araç fiyatları ulaşılabilir noktalara gelmektedir. 2019 yılı sektör temsilcilerine göre araç satışları bir önceki yıla göre %60 oranında azalış göstermektedir.

Tablo 1. Motorlu Taşıtlar Vergisi Cetveli

⁸¹<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.197.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2019

Motor Silindir Hacmi (cm ³)	Taahhüt Değeri (TL)	Satır Numarası	Taahhütlerin Yaşları ile Ödenecek Yıllık Vergi Tutarı (TL)				
			1 - 3 yaş	4 - 6 yaş	7 - 11 yaş	12 - 15 yaş	16 ve yukarı yaş
1- Otomobil, kaptıkaçtı, arazi taşıtları ve benzerleri⁽³⁾							
1300 cm ³ ve aşağısı	40.000'i aşmayanlar	1	743	518	290	220	78
	40.000'i aşıp 70.000'i aşmayanlar	2	817	570	319	242	86
	70.000'i aşanlar	3	892	622	348	264	94
1301 - 1600 cm ³ e kadar	40.000'i aşmayanlar	4	1.294	970	563	398	153
	40.000'i aşıp 70.000'i aşmayanlar	5	1.423	1.067	619	437	168
	70.000'i aşanlar	6	1.553	1.164	675	477	183
1601 - 1800 cm ³ e kadar	100.000'i aşmayanlar	7	2.512	1.964	1.156	705	274
	100.000'i aşanlar	8	2.741	2.142	1.262	770	299
1801 - 2000 cm ³ e kadar	100.000'i aşmayanlar	9	3.957	3.048	1.792	1.067	421
	100.000'i aşanlar	10	4.317	3.326	1.955	1.164	459
2001 - 2500 cm ³ e kadar	125.000'i aşmayanlar	11	5.936	4.309	2.692	1.609	637
	125.000'i aşanlar	12	6.476	4.701	2.937	1.755	695
2501 - 3000 cm ³ e kadar	250.000'i aşmayanlar	13	8.276	7.200	4.498	2.420	888
	250.000'i aşanlar	14	9.029	7.854	4.907	2.640	969
3001 - 3500 cm ³ e kadar	250.000'i aşmayanlar	15	12.603	11.340	6.831	3.410	1.251
	250.000'i aşanlar	16	13.749	12.371	7.452	3.720	1.365
3501 - 4000 cm ³ e kadar	400.000'i aşmayanlar	17	19.815	17.111	10.077	4.498	1.792
	400.000'i aşanlar	18	21.617	18.666	10.994	4.907	1.955
4001 cm ³ ve yukarısı	475.000'i aşmayanlar	19	32.431	24.320	14.403	6.474	2.512
	475.000'i aşanlar	20	35.379	26.531	15.713	7.062	2.741
			Taahhütlerin Yaşları ile Ödenecek Yıllık Vergi Tutarı (TL)				
			1 - 3 yaş	4 - 6 yaş	7 - 11 yaş	12 - 15 yaş	16 ve yukarı yaş
2- Motosikletler							
100-250 cm ³ 'e kadar			50.000.000	40.000.000	30.000.000	20.000.000	10.000.000
251-650 cm ³ 'e kadar			100.000.000	75.000.000	50.000.000	30.000.000	20.000.000
651-1200 cm ³ 'e kadar			250.000.000	150.000.000	75.000.000	50.000.000	30.000.000
1201 cm ³ ve yukarısı			600.000.000	400.000.000	250.000.000	200.000.000	100.000.000

“(Ek fıkra: 21/3/2018-7103/18 md.)(1) (1) sayılı tarifenin “1- Otomobil, kaptıkaçtı, arazi taşıtları ve benzerleri” başlıklı bölümünde yer alan ve sadece elektrik motoru olan taşıtlardan, motor gücü;

- 70 kW'ı geçmeyenler 1, 2, 3 satır numaralarında,
- 70 kW'ı geçen fakat 85 kW'ı geçmeyenler 4, 5, 6 satır numaralarında,
- 85 kW'ı geçen fakat 105 kW'ı geçmeyenler 7, 8 satır numaralarında,
- 105 kW'ı geçen fakat 120 kW'ı geçmeyenler 9, 10 satır numaralarında,
- 120 kW'ı geçen fakat 150 kW'ı geçmeyenler 11, 12 satır numaralarında,
- 150 kW'ı geçen fakat 180 kW'ı geçmeyenler 13, 14 satır numaralarında,
- 180 kW'ı geçen fakat 210 kW'ı geçmeyenler 15, 16 satır numaralarında,
- 210 kW'ı geçen fakat 240 kW'ı geçmeyenler 17, 18 satır numaralarında,

ı) 240 kW'ı geçenler 19, 20 satır numaralarında, yer alan taşıt değerlerine ve yaşına isabet eden vergi tutarlarının %25'i oranında vergilendirilir''.

Motorlu Taşıtlar Vergisi kanunu **Ek fıkra: 21/3/2018-7103/18 md.)(1)'na** göre elektrik gücünü ifade eden kW değerlerine göre sadece elektrikli araçların değerlendirildiği bir kanun maddesi bulunmaktadır. Hibrid otomobillerin hem benzin hem de elektrik motoruyla çalışan teknolojilerinden dolayı kW gücü değerlendirilmesi yapılamamaktadır. Tablo 1'e göre uygun motor silindir hacmi ve taşıt değerine isabet eden satır numarasına göre değerlendirilecektir.

Elektrikli- Hibrid Araçlarda Mtv Üzerine Bir Öneri

Otomotiv sektörü ülke ekonomileri için son derece önemlidir. Pazarda yaşanan daralma ülke ekonomisini de doğrudan etkilemektedir. Teknolojinin hızla değiştiği ve küreselleşmenin de etkisiyle insan beklentileri de o ölçüde değişmektedir. Ancak insan psikolojisinde satın alma eyleminde bulunurken hep sonrasını düşünmek vardır. Örneğin, önemli elektrikli otomobil üreticilerinden Olan Tesla motor güçlerini Model S P100D modelinde 762 Hp güç üretebilen ve 568 kW değerine tekabül eden bir araç üretmiştir. Liste Fiyatı ülkemizde 1.750.000 ₺ olan bu modelin MTV'si Tablo 1'deki 20.satır numarasına gelmektedir. Yaşına göre tablodaki değerlerin %25'ine denk gelen kısım MTV olarak ödenmektedir. Bu da yaklaşık 10.000 ₺ yapmaktadır. Bu rakam satın alma niyetinde olan insanları, satıştan vazgeçirebilmektedir.

Yıllar itibariyle gelişen teknoloji ile beraber kW değerleri artacaktır. Dolar ve Euro kurlarındaki artış trendi de göz önünde bulundurulduğunda Mtv Cetvelinde 14. Sıra ve sonrası tarifesi gündeme gelecektir. Bu da yukarıda belirtildiği gibi aracı almak isteyenlere caydırıcı bir sebep olmaktadır. İçinde elektrik ünitesi bulunan otomobillerden Motorlu Taşıtlar Vergisi ya hiç alınmaması ya da satış tutarı ve kW değerlerinden bağımsız olarak MTV cetvelinin 1 numaralı satırındaki şekliyle değerlendirmeye tabi tutulması Elektrikli ve Hibrid araç satış rakamlarına olumlu olarak yansıtacağı ifade edilebilir.

SONUÇ

21. Yüzyılda özellikle teknolojiye yaşanan baş döndürücü değişim, ülke ekonomilerini de doğru etkilemektedir. Teknolojinin üretim faktörlerinin en önemli kilit noktalarından biri olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Teknolojideki bu dönüşümden etkilenen sektörlerin başında otomobil sektörü gelmektedir. Benzin ve mazot ile çalışan araba endüstrisi, gelecekte vadettiği sorunlar nedeniyle cazibesini kaybetmektedir. Avrupa Birliği üye ülkeleri başta olmak üzere birçok ülke fosil yakıtla üretilen araçları kademeli olarak yasaklama yoluna gitmektedir. Bununla beraber ekosisteme daha duyarlı, çevreci, ekonomik otomobillerin üretilmesi teşvik edilmekte, bu tür teknolojilerin desteklenmesi söz konusudur.

Türkiye'de elektrikli ve hibrid motorlu araçların üretilmesi, kullanımının yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinin cari açık dengesini olumsuz etkileyen petrol ithali sürdürülebilir ekonomi anlayışını tahrir etmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının desteklenmesiyle, rezerv sorunu yaşanmayan teknolojik altyapının kuvvetlendirilmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda Türkiye'de elektrikli ve hibrid araçlar için ÖTV desteği sağlanmaktadır. Fakat Dolar-Euro kurundaki oynaklık ÖTV desteğinin tam

manasıyla piyasada karşılık bulmadığı, satış rakamlarından anlaşılmaktadır. Çalışmanın temasını oluşturan MTV desteğinin sağlanması elektrikli ve hibrid araçların satışlarını olumlu yönde destekleyebilir. Bu sayede insan algısında var olan sözcüğüme “3000₺ vergi ödeyeceğime şu kadar benzin-mazot alırım” anlayışından uzaklaşılması açısından anlamlıdır. Daha ulaşılabilir hale getirilen bu otomobillerin, üretilecek yerli otomobile adaptasyon sürecine de olumlu katkı sunacağı ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

Larminie, J., Lowry, J. (2004). Elektrik Vehicle Teknoloji Explained: Wiley

Öztürk, T. (2013). Asenkron motor ile sürülen elektrikli aracın modellenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Karabük.

Severinsky, A.J. (2001) Hybrid Vehicle. In: Google Patents

Ünlü, N., Karahan, Ş., Tür, O., Uçarol, H., Özsu, E., Yazar, A., Turhan, L., Akgün, F., Tırıs, M. (2003). Elektrikli Araçlar, TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi Enerji Sistemleri ve Çevre Araştırma Enstitüsü, Gebze.

TÜRKİYE’ DE ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARINA UYUM SÜRECİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Öğr. Gör. Dr. Yakup ASLAN
Bitlis Eren Üniversitesi

Özet

Uluslararası Muhasebe Standartları, muhasebe olaylarında yaşanan sorunlara çözüm önerileri sunmak adına oluşturulan standartlar olarak kabul görmektedir. Bu standartlar muhasebe sistemine bütüncül bir yaklaşımla bakmasından ötürü oldukça değerlidir. Muhasebe, bir işletmede cereyan eden tüm mali olayları kaydetmek, sınıflandırmak, özetlemek ve raporlamak suretiyle işletmelerin kaynak-varlık dengesinin etkili ve verimli takip edilmesini sağlayan bir bilim dalıdır. Muhasebe, bahsi geçen rolleri üstlenirken seçilen muhasebe politikalarındaki farklılıklar, ülkeden ülkeye değişen finansal tablo formatları, denetimde yaşanan sorunlar, mevcut düzendeki kanun boşlukları gibi birçok sebepten dolayı farklı yorumlamaları da beraberinde getirmektedir. Uluslararası Muhasebe Standartları'nın literatürde Uluslararası Raporlama Standartları olarak sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu durum finansal raporlamanın standartların belirlediği çerçeve hakkında önemli ipuçları vermektedir. Ülkemizde bu standartlara uyum süreci halen devam etmektedir. Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren tüm firmalar finansal tablolarını, Uluslararası Muhasebe Standartları çerçevesinde hazırlamaları kanunen zorunlu hale getirilmiştir. Yatırımcıların hisse senedi tercihlerinde, hazırlanan mali tabloları doğru yorumlayabilmeleri kar marjlarına doğrudan etki etmektedir. Türkiye Muhasebe Standartları olarak Türkçeye çevrilen bu standartlar yapılan bilimsel çalışmalara göre tüm meslek mensupları tarafından tam olarak özümsememiştir. Ülkemizde bu standartlara uyum sürecinin tamamlanması için Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGMDSK) kurulmuştur. Bu kurum oldukça etkin olarak çalışmaktadır. İlgili tüm taraflara gerekli yorumlamaların nasıl yapılacağına dair projeksiyon tutmaktadır. Bu çalışmayla Uluslararası muhasebe standartlarına uyum sürecinde yaşanan sorunlar genel olarak ele alınarak, uyum sürecinin etkinliğine katkı sunacağı düşünülen hususlar ifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Raporlama, Uluslararası Muhasebe Standartları, Türkiye Muhasebe Standartları

Abstract

International Accounting Standards are accepted as standards to provide solutions to the problems experienced in accounting events. These standards are valuable because they look at the accounting system in a holistic approach. Accounting is a branch of science that provides an efficient and productive follow-up of the resource-asset balance by recording, classifying, summarizing and reporting all financial events taking place in an enterprise. While accounting for these roles, accounting brings different interpretations due to various reasons such as differences in the accounting policies, the changes in the financial statements, the problems in

auditing, and the gaps in the current order. International Accounting Standards are frequently used in the literature as International Reporting Standards. This gives important clues about the framework set by the standards for financial reporting. The process of harmonization with these standards is still continuing in our country. All companies operating in Borsa İstanbul are required by law to prepare their financial statements in accordance with International Accounting Standards. The ability of investors to interpret the financial statements prepared in stock preferences directly affects the profit margins. Turkey translated into Turkish Accounting Standards as these standards are not fully absorbed by all the professionals made according to scientific studies. The Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority (KGMDSK) was established in Turkey to complete the process of harmonization with these standards. This institution works very effectively. It makes projections about how to make the necessary interpretations to all interested parties. In this study, the problems experienced in the process of compliance with international accounting standards will be discussed in general and the issues that will contribute to the effectiveness of the adaptation process will be expressed.

Keywords: Financial Reporting, International Accounting Standards, Accounting Standards Turkey

GİRİŞ

Dünya ekonomilerinde yaşanan dönüşüme bağlı olarak, işletme çevresinin uluslararasılaşması, sermaye ve yatırım enstrümanlarının çeşitlendirilmesi, yatırımcıların piyasa bilgisindeki kalite artışı gibi sebeplerden dolayı oluşturulacak olan mali tabloların daha şeffaf, daha karşılaştırılabilir ve olabildiğince ihtiyaca uygun hazırlanması gerekliliği doğmuştur.

Gelişmiş ekonomilerde ortaya çıkan ve oluşturulan olan Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS/UFRS), muhasebe bilgi kullanıcıları başta olmak üzere finans ve yatırım dünyasında önemli değişikliklere ortam hazırlamak suretiyle uygulamaya girmiştir. UMS/UFRS seti doğası gereği gelişmiş ülkelerde uygulanması daha elverişli olduğu söylenebilir. Ancak az gelişmiş veya Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler klasmanında yer alan ülkelerde uygulanmasında çeşitli sorunlar yaşanabileceği kaçınılmazdır. Dolayısıyla UMS/UFRS setinin gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye’de uygulanabilirliğine ilişkin düşüncelerin veya beklentilerin neler olduğunun belirlenmesi önem kazanmaktadır. (Çankaya ve Hatipoğlu, 2011).

Muhasebe mesleği, birçok parametreye bağlı olarak değerlendirilen bir meslek olması açısından değişikliklere çok çabuk adapte olması gerekmektedir. Bu da meslek mensuplarının değişikliklere çok çabuk entegre olmasıyla mümkün hale gelecektir.

1. Uluslararası Muhasebe Standartlarına Uyum Sürecinde Yaşanan Sorunlar

Türkiye Muhasebe Standardı Kurulu (TMSK) 31.12.2005 tarihinde kurularak standartlara uyum için gerekli çalışmaları yapmaya başlayarak çeşitli standartlar yayınlamıştır. Lakin bu standartlara uyumun muhasebe bilgi kullanıcıları tarafından ne ölçüde benimsenerek takip edildiği ve ne derece aktif olarak uygulamaya döküldüğü hususunda kaygılar mevcuttur. Bu bağlamda, yayınlanan muhasebe standartları hakkında muhasebe uygulayıcılarının ne derecede

haberdar olduklarını, uygulamada mevcut bilgilerini ne derecede kullandıklarını ve meslek elemanlarının düşünceleri arasında farklılık olup olmadığını belirlemek, standartlara uyumun genel çerçevesini görmek adına oldukça anlamlıdır (Erdoğan ve Dinç, 2009). Meslek mensuplarının adaptasyonu uyum sürecini hızlandıracaktır. Ancak uyum sürecini sadece meslek mensupların uyumu ile sınırlandırmak yetersiz kalabilir. Uyum sürecinde yaşanan sorunları genel hatları ile aşağıdaki gibi ifade edebilir:

1.1. Bazı Standartların Karmaşık Yapısı

Standartların doğası gereği içerisinde barındırdığı dil ilk etapta anlaşılabilirlik noktasında bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Alışlagelmiş bir düzeni terk etmek, yanlış yapılırsa yaptırımlarla karşılaşma duygusu zaten karmaşık olan bazı standartlara ön yargı ile yaklaşılmasına ortam hazırlamaktadır.

Deloitte Touche Tomatsu, Ernst & Young, Grant Thormon, KPGM ve Pricewaterhouse Coopers denetim Şirketleri, UFRS'yi kabul etmemiş ülkeler üzerinde yaptığı çalışma bu durumu teyit etmektedir (Street, 2003). Akdoğan(2007)'e göre Türkiye Muhasebe standartları (TMS) uygulamaları sürecinde ülkemizde karşılaşılan sorunların en başında; standartların anlaşılması zor, teknik ve karmaşık bilgilerle donatılmış olması ve farklı uygulama seçeneklerini bünyesinde içermesi, standartların uygulanmasını bilen eğitimli personele ihtiyaç duyulmasıdır (Akdoğan, 2007; 113).

1.2. Mevcut Ülke Muhasebe Sistemlerinin Vergi Eğilimli Olması

Ülkelerin muhasebe sistemlerinin vergi odaklı olması standartlara uyum sürecini uzatmada öncü rol oynamaktadır (Larson ve Street, 2004). Uluslararası Muhasebe Standartları genel olarak ele alındığında standartların, raporlama standartları olarak ele alındığı görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin muhasebe sistemlerinin kayıt dışı ekonomiyle mücadele ile entegre çalışması, ülke ekonomilerinin aktif gücünü toplanan vergilerden oluşması uyum sürecine olumsuz yansımaktadır. Dolayısıyla her standartla birlikte kar-zarar rakamlarının hesaplanan vergiye etkisi, verginin tarafları olan başta devlet olmak üzere standartlara adapte olmasını geciktirmektedir.

1.3. Yeterli Rehberliğin Yapılmaması

Gelişmekte olan ülkelerde yapılan çalışmalara incelendiğinde, muhasebe kullanıcılarına yeterli rehberliğin yapılmadığı görülmektedir (Jermakowicz ve Gornik-Tomaszewski, 2006). Türkiye özellikle standartlara geçişin başladığı 2000'li yılların başında bu standartları anlama ve yorumlamada bir takım güçlükler yaşamıştır. Rehberlik yapması için kurulan kurullar, standartların çevirisini yaparak doğru anlayıp, kullanıcılara doğru aktarılmasını planlamıştır. Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGMDSK)'nin kurulmasıyla yönlendirici etki kuvvetlenmiş fakat hala istenen düzeye kavuşamamıştır.

1.4. Lisans –Yüksek Lisans- Doktora Aşamasında Yeterli Eğitimin Verilememesi

Devlet ve Vakıf Üniversitelerinin İşletme Anabilim dallarının Lisans ve Lisansüstü müfredatları incelendiğinde, Uluslararası Muhasebe Standartları- Uluslararası Denetim Standartları ile dersleri veren Üniversite sayısının oldukça az olduğu gözlenmektedir. Bu durum alanda yetişen nitelikli meslek mensubu açığının doğmasına ön ayak olmaktadır. Alanda

yazılacak Genel Muhasebe kitapları, Uluslararası Muhasebe Standartlarına uyumlu hale getirilmelidir.

1.5. Standartların Paket Programlara İndirgenememesi

Standartların doğaları gereği barındırdığı karmaşıklık yazılım diline dökülememiştir. Meslek mensupları mükelleflerinin defterlerini, çeşitli yazılımlarla takip edebilmektedir. Standartların uyum sürecinin sürmesi, sürekli güncellemelerin yapılması hazır paket programlarının Uluslararası Muhasebe Standartlarına uyum sürecini geciktirmektedir.

SONUÇ ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Uluslararası Muhasebe Standartlarına uyum süreci birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de devam etmektedir. Ülke ekonomisinin tüm taraflarını ilgilendiren standartların anlaşılması ve uygulanması esnasında yaşanan sorunlar ayrı ayrı ele alınmalıdır. Standartların belli bir tarihe kadar güncellenmemesi, mevcut standartların özümsemesi sağlanmalıdır. Standartların anlaşılma düzeyini kuvvetlendirmek için, ortak bir platform kurularak dildeki ağırlık giderilmelidir. Rapor odaklı bir yaklaşımı benimseyen standartların yatırımcı odaklı olmaları, yatırımcıların da doğru bilgilendirilmeleri ile mümkün hale gelecektir.

Muhasebe eğitimleri meslek liselerinden başlayarak, Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora aşamalarında standartların anlaşılabilirliğine hizmet edecek şekilde planlanmalıdır. Lisansüstü eğitimlerde konuyla ilgili derslerin müfredata eklenerek, bu alanda yazılacak tezlerin teşvik edilmesi sağlanmalıdır. Uluslararası Muhasebe Standartlarında hesaplamaya konu olan vergi değerlerinin sürekli değiştirilmemesi, vergi kanunlarının sürekli revize edilmemesi gerekir. Meslek mensupları için yaşanan sorunların ifade edileceği bir geri bildirim mekanizmasının kurulması sağlanmalıdır. Muhasebe Uygulama Tebliğinin Standartlara uyumunun halen tam olarak sağlanamaması, uyum sürecinde aksaklık yaşanmasını beraberinde getirmektedir.

Standartların birbirleriyle uyumlu çalıştırabilecek yazılım programlarıyla desteklenmesi sağlanmalıdır. Kanun, yönetmelik, tebliğ çıkarılma ve yayınlanması bir takvime bağlanmalıdır. Sürekli değiştirilen yasa, kanun vb. hususlar standartların doğru yorumlanamamasına ortam hazırlamaktadır. Uyum sürecini başarıyla tamamlayan ülkeler incelenerek doğru modeller ülkemizde uygulanmalıdır.

Uyum sürecinin etkili ve verimli olabilmesi, öncelikle tüm paydaşların standartların önemini aynı ölçüde ele almasıyla mümkün hale gelebileceği göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKLAR

- Akoğan, N.** (2007); “Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları'nın Uygulanma Süreci: Sorunlar, Çözüm Önerileri”, Mali Çözüm Dergisi, Sayı: 80, Mart Nisan 2007, ss. 101-118.
- Çankaya, F., Hatipoğlu, O.** (2011). Türkiye’de Uluslararası Muhasebe Standartları'nın Uygulanabilirliğini Etkileyen Faktörlerin Meslek Mensuplarınca Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi(7).
- Erdoğan, M., Dinç, E.** (2009). Türkiye Muhasebe Standartları ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. Muhasebe ve Finansman Dergisi(43), 154-169.
- Jermakowicz, E. K., Gornik-Tomaszewski, S.** (2006). Implementing IFRS From the Perspective of EU publicly Traded Companies. Journal of international accounting, auditing and taxation, 15(2), 170-196.
- Larson, R. K., Street, D. L. (2004).** Convergence with IFRS in an expanding Europe: Progress and Obstacles Identified by Large Accounting Firms' Survey. Journal of international accounting, auditing and taxation, 13(2), 89-119.
- Street, D. (2003).** GAAP Convergence 2002 BDO, Deloitte Touch Tohmatsu, Ernst & Young, Grant Thornton, KPMG and PricewaterhouseCoopers. In.

BOŞANMA DAVASININ SONUÇLARI YÖNÜNDEN ARABULUCULUK

Dr. Öğr. Üyesi A. Özge YENİCE CEYLAN
Çukurova Üniversitesi

Özet

Arabuluculuk, bir alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak, 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ile Türk Hukuku'na girmiştir. Arabuluculuğun aktif olarak uygulandığı ülkelere bakıldığında, bu yönteme en çok başvuru alanlardan birinin, aile hukuku uyuşmazlıkları olduğu görülmektedir. 1982 tarihli Türk Anayasası'nda ailenin Türk toplumunun temeli olduğu belirtilmiştir. Özellikle, aile hukukunun kamu düzenini ilgilendiren bir boyut taşıması ve hâkimin sıkı müdahalesinin olması, aile arabuluculuğunu dikkatle değerlendirmeyi gerektiren sebeplerin başında yer almaktadır. Boşanma davaları, aile hukuku uyuşmazlıkları arasında en çok karşılaşılan meselelerden biri olup, TMK m. 161-184 hükümleri arasında düzenlenmiştir. Boşanmanın, hem eşler hem de çocuklar üzerinde birtakım kişisel ve mali sonuçları bulunmaktadır. Bunlar, hâkimin gördüğü dava sonucunda vereceği boşanma kararı ile ortaya çıkan sonuçlardır. Bu sonuçların bazıları kendiliğinden doğarken, bazıları ise ancak tarafların talebi ile doğarlar. Boşanmanın eşler üzerindeki kişisel sonuçları arasında evlilik birliğinin sona ermesi, soy bağı karışıklıklarına engel olması amacıyla kadın bakımından bekleme yükümlülüğünün bulunması, evlenmekle kazanılan kişisel durumların korunması, eşlerin birbirlerine yöneltmiş olduğu talepler hakkında boşanma kararının kesinleşmesi ile zamanaşımının yeniden işleyecek olması ve mirasçılık sıfatının kaybedilmesi sayılabilir. Boşanmanın eşler üzerindeki mali sonuçları arasında ise, tazminat ve nafaka yükümlülükleri ile eşler arasındaki mal rejiminin tasfiyesine bağlı sonuçlar yer almaktadır. Boşanma davalarının, yalnızca eşler değil çocuklar üzerinde de hem kişisel hem de mali sonuçları bulunmaktadır. Çocuklar üzerindeki kişisel sonuçlar arasında çocukla kişisel ilişki kurulması ve velayet konuları gelmektedir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki mali sonuçları arasında ise, çocuğun bakımı ve eğitimi için gerekli olan masrafların karşılanması ile nafaka yükümlülüğü sayılmalıdır. İşte boşanma kararına bağlanan bu kişisel ve mali sonuçlara ilişkin olarak eşlerin aralarındaki uyuşmazlığı arabuluculuk yöntemine başvurmak suretiyle çözüp çözemeyecekleri hususu, ihtiyari ve zorunlu arabuluculuk değerlendirmesi ile birlikte bu çalışmada ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arabuluculuk, Aile Arabuluculuğu, Boşanma, Boşanmanın Sonuçları

I. GİRİŞ

Boşanma davası sonucunda verilen boşanma kararının kesinleşmesi ile birlikte evlilik birliği artık sona ermiş olur. Fakat boşanma kararının sonucu, sadece evlilik birliğinin sona ermesi değildir. Boşanmanın, hem eşler hem de çocuklar üzerinde kişisel ve mali sonuçları bulunmaktadır. Bu sonuçların bazıları kendiliğinden, bazıları ise ancak tarafların talebi ile doğar.

Boşanmanın eşler üzerindeki kişisel sonuçları arasında evlilik birliğinin sona ermesi, soy bağı karışıklıklarına engel olması amacıyla kadın bakımından bekleme yükümlülüğünün bulunması, evlenmekle kazanılan kişisel durumların korunması, eşlerin birbirlerine yöneltmiş olduğu talepler hakkında boşanma kararının kesinleşmesi ile zamanaşımının yeniden işleyecek olması ve mirasçılık sıfatının kaybedilmesi yer alır. Boşanmanın eşler üzerindeki mali sonuçları arasında ise, tazminat ve nafaka yükümlülükleri ile eşler arasındaki mal rejiminin tasfiyesine bağlı sonuçlar yer almaktadır.

Boşanma davası, çocuklar üzerinde de kişisel ve mali sonuçları haizdir. Kişisel sonuçlar arasında çocukla kişisel ilişki kurulması ve velayet konuları gelmektedir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki mali sonuçları arasında ise, çocuğun bakımı ve eğitimi için gerekli olan masrafların karşılanması ile nafaka yükümlülüğü sayılır.

Arabuluculuk, bir alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olup, 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ile Türk Hukuku'na girmiştir. Bu yasa arabuluculuğu gönüllülük esasına göre düzenlemiştir. Bununla birlikte, bu çalışmanın hazırlandığı tarih itibarıyla, belirli iş ve ticaret uyuşmazlıkları hakkında arabuluculuğun bir dava şartı olduğu esas getirilmiştir. Bu durum, ihtiyari arabuluculuk ve zorunlu arabuluculuk kavramlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan arabuluculuğun zorunlu olduğu ülkeler de bulunmaktadır. Gündemde aile arabuluculuğuna ilişkin olarak da bu yönde çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada, yalnızca boşanma davasının sonuçları bağlamında arabuluculuk kurumuna ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır.

II. ARABULUCULUK KANUNU'NUN UYGULAMA ALANI VE İHTİYARİLİĞİ-ZORUNLULUĞU SORUNU

6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu⁸², birinci maddesinde, yabancılık unsuru taşıyanlar da dâhil, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri, yani sulha elverişli iş veya işlemlerden doğan özel hukuk uyuşmazlıklarının çözümünde uygulanacağını belirtmiştir. Hükümde devamla, aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Yasanın on sekizinci maddesinin üçüncü fıkrasında, aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda tarafların arabuluculuk faaliyeti sonucunda anlaşmaya varmaları hâlinde, anlaşma tutanağının icra edilebilirlik şerhine ilişkin incelemesinin duruşmalı olarak yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. (HUAK m. 18/3).

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na, 6 Aralık 2018 tarihinde 7155 sayılı Kanun'un⁸³ 20'nci maddesi ile “*dava şartı olarak arabuluculuk*” kenar başlığını taşıyan madde 5/A eklenmiştir.

⁸² RG, T. 22.06.2012, s. 28331. (www.resmigazete.gov.tr)

⁸³ RG. T. 19.12.2018. S. 30630. (www.resmigazete.gov.tr)

Bu hüküm uyarınca, “(1) Bu Kanunun 4 üncü maddesinde ve diğer kanunlarda belirtilen ticari davalardan, konusu bir miktar paranın ödenmesi olan alacak ve tazminat talepleri hakkında dava açılmadan önce arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır. (2) Arabulucu, yapılan başvuruyu görevlendirildiği tarihten itibaren altı hafta içinde sonuçlandırır. Bu süre zorunlu hâllerde arabulucu tarafından en fazla iki hafta uzatılabilir.” Böylece maddede belirtilen ticari uyuşmazlıklar bakımından arabuluculuk zorunlu hâle getirilmiş bulunmaktadır.

Keza 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu’nda⁸⁴, kanuna, bireysel veya toplu iş sözleşmesine dayanan işçi veya işveren alacağı ve tazminatı ile işe iade talebiyle açılan davalarda, arabulucuya başvurmanın dava şartı olduğu belirtilmiştir. Böylece kanunda belirtilen iş hukuku uyuşmazlıkları ile ilgili olarak, arabuluculuk bir dava şartı hâline, yani zorunlu hâle getirilmiştir.

Yukarıda belirtilen iş ve ticari uyuşmazlıklar dışında, bu çalışmanın hazırlanmış olduğu tarih itibarıyla zorunlu arabuluculuğun yasal düzenlemeye kavuştuğu başka bir alan bulunmamaktadır. Bununla birlikte, aile hukukuna ilişkin olarak bu yönde bir çalışma yapıldığı bilinmektedir. Fakat ailenin Türk toplumunun temelini teşkil etmesi (Anayasa, m. 41), aile hukukunun kamu düzenini ilgilendirir bir yön taşıması ve hâkimin sıkı müdahalesinin bulunduğu bir hukuk sahası olması sebepleriyle, meselenin sıkı bir ön çalışmadan geçilerek değerlendirilmesinde kamusal yarar bulunmaktadır. Arabuluculuk Kanunu ile esasen ihtiyari arabuluculuk düzenlenmiştir. Yani bir hukukî uyuşmazlığın taraflarının arabulucuya başvurması yasada kural olarak zorunlu kılınmamıştır. Bu çalışma çerçevesinde, şu an yürürlükte olan mevzuata göre, boşanma sonuçlarının ihtiyari arabuluculuğa elverişli olup olmadığı yönünde bir değerlendirme yapılacaktır.

III. BOŞANMANIN HUKUKİ SONUÇLARI

A. Boşanmanın Eşler Yönünden Sonuçları

1. Evlilik Birliğinin Sona Ermesi ve Eşlerin Yeniden Evlenebilmeleri

Boşanma kararının kesinleşmesi ile birlikte, evlilik birliği artık sona ermiş olacağı için, boşanan taraflar artık yeni bir evlilik kurabilirler. Ancak boşanan kadının yeniden evlenebilmesi için TMK m. 132’de öngörülen bekleme süresine (iddet müddeti) de değinmek gerekir. Kadın için bekleme süresi kenar başlığını taşıyan bu hükme göre, evlilik sona ermişse, kadın, evliliğin sona ermesinden başlayarak üç yüz gün geçmedikçe yeniden evlenemez. Doğum yapmakla bu süre biter. Eğer kadının önceki evliliğinden gebe olmadığı anlaşılırsa veya evliliği sona eren eşlerin birbirleriyle yeniden evlenmek istemeleri hâlinde mahkeme bu süreyi kaldırır.

2. Mal Rejiminin Tasfiyesi

Boşanma hâlinde, evlilik birliğinin tâbi olduğu mal rejiminin tasfiyesine ilişkin hükümler uygulama alanı bulacaktır. (TMK m. 179). Türk Medeni Kanun, yasal mal rejimini edinilmiş mallara katılma rejimi olarak düzenlemiştir. Dolayısıyla eşler yasada düzenlenen diğer mal

⁸⁴ RG, T. 25.10.2017, S. 30221. (www.resmigazete.gov.tr)

rejimlerinden birini seçmedikçe, eşler arasında uygulanacak olan mal rejimi edinilmiş mallara katılma rejimi olacaktır.

3. Evlenme ile Kazanılan Kişisel Durumun Korunması veya Değişmesi

Evlenme ile kazanılan kişisel durum, erginlik, kayın hısımlığı, vatandaşlık ve soyadıdır. Konu hakkında, yalnızca boşanan kadın ile ilgili olmak üzere, TMK m. 173'te, evlenmeyle kazanılan kişisel duruma yönelik olarak düzenleme yapıldığı görülmektedir. Bu hüküm uyarınca, boşanma hâlinde kadın, evlenme ile kazandığı kişisel durumunu korur, fakat evlenmeden önceki soyadını yeniden alır. Kadının evlenmeden önce dul olması hâlinde hâkimden bekârlık soyadını taşımasına izin verilmesini isteyebilir. Kadının, boşandığı eşinin soyadını kullanmasında yararının olduğu ve bunun kocaya bir zarar vermeyeceği kanıtlanırsa, hâkim, talep üzerine, kadının boşandığı kocasının soyadını taşımasına izin verir. Koşulların değişmesi hâlinde, koca bu iznin kaldırılmasını isteyebilir. (m. 173). Soyadına ilişkin hükümleri bir kenara koyacak olursak, maddede her ne kadar hep kadından söz edilmiş olsa da, esasen, evlenme ile kazanılan kişisel durum, yalnızca kadın değil, erkek için de geçerlidir.

4. Eşlerin Birbirine Karşı Miras Hukukundan Doğan Haklarının Sona Ermesi

Boşanma kararı ile birlikte, eşler birbirlerine karşı eş sıfatı ile mirasçılık haklarını kaybederler. (TMK m. 181). Bununla birlikte, eğer boşanan eşler arasında kan hısımlığı bulunuyorsa, buna dayalı mirasçılık haklarına boşanmanın bir etkisi olmayacaktır. Boşanma kararının, eşlerin birbirleri lehine yapmış oldukları ölüme bağlı tasarrufların boşanma ile hükümsüz hâle gelmesi ise, yapılan tasarruftan aksinin anlaşılammış olmasına bağlıdır. Eğer evliliğin devamı sırasında yapılan bir ölüme bağlı tasarrufun boşanma hâlinde de hüküm ifade edeceği belirtilmişse, lehine ölüme bağlı tasarruf yapılan eş, diğer eşin ölümü hâlinde mirasa hak kazanacaktır. Boşanma davası devam ederken, ölen eşin mirasçılarında birisinin davaya devam etmesi ve diğer eşin kusurunun ispatlanması hâlinde de, evliliğe bağlı mirasçılık hakları sona erecektir⁸⁵. (TMK m. 181/II).

5. Zamanaşımının İşlemeye Başlaması

TBK m. 153/b.3 uyarınca, evlilik birliği devam ettiği sürece, eşlerin birbirlerinden olan alacakları için zamanaşımı işlemeye başlamaz. Zamanaşımı işlemeye başlamışsa, durur. Zamanaşımını durduran sebep ortadan kalktığı günün bitiminde zamanaşımı işlemeye başlar veya durmadan önce başlamış olan işlemesini sürdürür.

6. Maddi ve Manevi Tazminat

TMK m. 174/I'e göre, mevcut veya beklenen menfaatleri, boşanma yüzünden zedelenen kusursuz veya daha az kusurlu taraf, kusurlu taraftan uygun bir maddi tazminat isteyebilir. O hâlde tazminat miktarını hâkim belirleyecektir. Bu miktarın, tazminatın tam karşılığı olma

⁸⁵ İlgili fıkranın 2011 değişikliği öncesindeki hâli şöyledir: "Boşanma davası devam ederken, ölen eşin mirasçılarında birisinin davaya devam etmesi ve diğer eşin kusurunun ispatlanması hâlinde de yukarıdaki fıkra hükmü uygulanır."

zorunluluğu yoktur⁸⁶. Hâkim, tarafların sosyal ve ekonomik durumlarını dikkate alarak ve kusur derecelerini gözeterek uygun bir maddi tazminat miktarına hükmedecektir.

Manevi tazminata ilişkin TMK m. 174/II ise, boşanmaya sebep olan olaylar yüzünden kişilik hakkı saldırıya uğrayan tarafın, kusurlu olan diğer taraftan manevi tazminat olarak uygun miktarda bir para ödenmesini isteyebileceğini belirtmiştir. Madde gerekçesinde konuyla ilgili olarak ayrıca, eğer manevi tazminat talebinde bulunan davacının boşanmada kusuru bulunuyorsa, bu durumun, tazminatta indirim yapılması veya hiç tazminata hükmedilmemesi sonucunu doğuracağı yazılmıştır⁸⁷. Bu açıklamadan hareketle, davalıya oranla daha az kusurlu olan davacının manevi tazminat talebinde bulunması mümkün görülmektedir.

7. Yoksulluk Nafakası

TMK m. 175 uyarınca, boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer tarafın mali gücü oranında *süresiz* olarak nafaka isteyebilir ve nafaka yükümlüsünün kusuru aranmaz. Hâkimin yoksulluk nafakasına hükmedebilmesi için, yoksulluğa düşen eşin bu yönde talebi olmalıdır. Bu talep, boşanma davası devam ederken yapılabileceği gibi, boşanma davasından sonra açılacak nafaka davası ile de yapılabilir. (Bkz. TMK m. 177). Yoksulluk nafakasını talep hakkı, hem kadına hem de erkeğe tanınan bir haktır. Eşin, TMK m. 364 uyarınca yardım nafakası isteme imkânının olması, yoksulluk nafakası istenmesine engel değildir⁸⁸. Yoksulluk nafakasının amacı, talepte bulunanı yoksulluktan kurtarmak, onun zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaktır⁸⁹. Nafaka yükümlüsü, ödeme gücü oranında yoksulluk nafakası ödeyebilir. Ödeme gücü hiç yoksa nafaka ödemesine karar verilemez. Nafaka yükümlüsünün varlıklı olması, yoksulluğu giderecek ölçüden fazla miktarda ödeme yapmasını gerektirmez.

Maddi ve manevi tazminat talepleri ile yoksulluk nafakası bakımından, TMK m. 178, zamanaşımı süresi öngörmüştür. Bu hüküm uyarınca, evliliğin boşanma sebebiyle sona ermesinden doğan dava hakları, boşanma kararının kesinleşmesinden itibaren bir yıl geçmekle zamanaşımına uğrar.

B. Boşanmanın Çocuklar Yönünden Sonuçları

Boşanma kararının çocuklar yönünden sonuçları, eşlere yönelik sonuçlardan farklı olarak, kendiliğinden ortaya çıkmaz. Ayrıca TMK m. 325 saklı kalmak üzere, talepte bulunmaya gerek yoktur. Hâkim kendiliğinden karar verir.

1. Velayet

⁸⁶ DURAL, Mustafa / ÖĞÜZ, Tufan / GÜMÜŞ, Mustafa Alper, Türk Özel Hukuku Cilt III: Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 144.

⁸⁷ Gerekçe için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss723_Madde_Gerekceleri_1.pdf, (erişim: 24.02.2019).

⁸⁸ Yargıtay, 2. HD, 19.02.1990 tarih, E. 1989/10680, K. 1990/1999. (www.kazanci.com).

⁸⁹ DURAL / ÖĞÜZ / GÜMÜŞ, s. 147-148.

Velayet, evlilik birliğinin devamı süresince, kural olarak, anne ve baba tarafından birlikte kullanılır. Evlilik birliğinin boşanma kararı ile sona ermesinden sonra ise, hâkim, çocuk(lar) üzerindeki velayeti anne veya babadan birine verir⁹⁰. Hâkim, velayetin anne veya babadan hangisine verileceği konusunda, TMK m. 182/I gereği takdir yetkisine sahiptir. Hâkim bu hususta karar verirken, çocuğun üstün yararını gözetmek zorundadır. Hâkim, çocuğun yararını gözeterek, eğer anne ve baba yönünden velayetin kaldırılmasını gerektiren bir sebep varsa, çocuğun vesayet altına konulmasına da karar verebilir. Hâkim çocuğun yararını gözetirken, eşlerin mali durumları ve boşanmadaki kusurlarından daha çok, çocuğun iyi yetişmesini esas alır⁹¹.

2. Çocukla Kişisel İlişki Kurulması

Boşanma kararı ile velayet anne veya babadan hangisine verilmiş ise, velayeti alamayan anne veya baba ile çocuk arasında kişisel ilişki kurulmasına ilişkin olarak da bir hükme varılır. Bir diğer ifadeyle, hâkim boşanma kararını verirken, velayet hakkı bulunmayan anne veya baba ile çocuk arasında da bir düzenleme yapması gerekir. Konuyla ilgili düzenleme yapan TMK m. 323 uyarınca, anne ve babadan her biri, velayeti altında bulunmayan veya kendisine bırakılmayan çocuk ile uygun kişisel ilişki kurulmasını isteme hakkına sahiptir. Hükümde her ne kadar talepten söz edilse de, hâkim, TMK m. 182 gereği, talep olmasa bile boşanmaya karar verirken çocukla kişisel ilişki kurulması ile ilgili olarak da bir düzenleme yapmalıdır.

Diğer yandan, TMK m. 325'te, olağanüstü hâller mevcutsa, çocuğun menfaatine uygun düştüğü ölçüde çocuk ile kişisel ilişki kurulmasını isteme hakkının başka kişilere, özellikle hısımlara da tanınabileceği belirtilmiştir.

3. İştirak (Bakım) Nafakası

Eşlerin boşanmış olması, velayet hakkı bulunmayan anne veya babanın çocuğun bakım giderlerine katılma yükümlülüğünü bitirmez. Esasen çocuğun bakım masrafları, velayet hakkı bulunan anne veya babaya ait olmakla beraber, diğer tarafın da bu masraflara gücü oranında katılması gerekir. Hâkim, iştirak (bakım) nafakasına da, talep olmaksızın karar verir. Bu nafakanın miktarı saptanırken, hâkim, velayet hakkına sahip anne veya babanın mali gücü ile çocuğun ihtiyaçlarını gözeterek bir karara varır. İştirak nafakası boşanma kararının kesinleşmesi ile ödenmeye başlanır ve kural olarak çocuk ergin oluncaya kadar devam eder. Fakat eğer çocuk ergin olmasına rağmen eğitimine devam ediyorsa, iştirak nafakası eğitim sona erinceye kadar devam eder. (TMK m. 328).

⁹⁰ Yargıtay. 2. HD, 20.02.2017 tarih, E. 2016/15771, K. 2017/1737. ("Taraflar İngiliz vatandaşıdır. Davacı baba, evlilik dışı doğan 2003 doğumlu ortak çocuğunun velayetinin anne ve babaya verilmek suretiyle, velayetin ortak düzenlenmesini istemiştir. Somut olayda çözülmesi gereken uyuşmazlık, "ortak velayet" düzenlenmesinin Türk kamu düzenine açıkça aykırı olup olmadığının belirlenmesine yöneliktir... Somut olay değerlendirildiğinde "ortak velayet" düzenlenmesinin, Türk kamu düzenine "açıkça" aykırı olduğunu ya da Türk toplumunun temel yapısı ve temel çıkarlarını ihlal ettiğini söylemek mümkün değildir. O halde mahkemece, MÖHUK m. 17/1 gereğince, İngiliz vatandaşı olan tarafların müşterek milli hukuklarındaki velayete dair düzenlemeler dikkate alınarak, işin esasına girilip tüm deliller birlikte değerlendirilerek "ortak velayet" istemine dair davayla ilgili bir karar vermek gerekir.") Ayrıca ortak velayete ilişkin olarak bkz. APAYDIN, Eylem, "Ortak Hayata Son Verilmesi Sonrası Ortak Velâyet Hususunda Yasal Düzenleme Gereği", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi –İnÜHFD- Cilt:9 Sayı:1 Yıl 2018, 445-476.

⁹¹ DURAL / ÖĞÜZ / GÜMÜŞ, s. 139.

IV. BOŞANMA DAVASININ SONUÇLARI YÖNÜNDEN ARABULUCUYA BAŞVURU İMKÂNINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde belirtildiği gibi, boşanma kararının hem eşler hem de çocuklar üzerinde kişisel ve mali sonuçları bulunmaktadır. Her bir hukukî sonuç ile ilgili olarak değerlendirmelerimiz aşağıdaki gibidir:

1. Boşanmanın eşler üzerindeki kişisel sonuçlarından ilki, evlilik birliğinin sona ermesi ve fakat kadın eş yüzünden üç yüz günlük bekleme süresinin ortaya çıkmasıdır. Fakat kadının boşandığı eşinden gebe olmadığı ispatı ile mahkemece bu sürenin (iddet müddetinin) kaldırılması mümkündür. (TMK m. 132). Bu düzenleme, soybağı karışıklıklarını önlemek gayesi ile getirilen, kamu düzenini ilgilendiren, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf etme imkânı bulunmayan bir uyuşmazlıktır. Dolayısıyla bu konuyla ilgili olarak arabulucuya başvurulması HUKAK m. 1/2 gereği mümkün olmamalıdır.

2. Boşanmanın eşler üzerindeki kişisel sonuçlarından bir diğeri, TMK m. 173 gereği eşlerin evlenmekle kazandığı kişisel durumun korunmasıdır. Yalnızca hükümde kadının evlenmeden önceki soyadını yeniden alacağı, fakat boşandığı kocasının soyadını kullanmakta yararı varsa ve bunun kocaya bir zararı olmayacağı kanıtlanırsa, hâkimin, talep üzerine kadının boşandığı eşinin soyadını taşımasına izin vereceği ve koşulların değişmesi hâlinde kocanın bu iznin kaldırılmasını isteyebileceği belirtilmiştir. Kadının boşandığı kocasının soyadını kullanmasına izin talebini içeren davaların da arabuluculuğa elverişli olmadığını kabul etmek gerekir. Zira her ne kadar bu davalarda kocanın görüşü alınsa da, kanun bu hususta hâkimin karar vermeye yetkili olduğunu açıkça belirtmiştir. Dolayısıyla hâkimin onayı alınmaksızın sadece tarafların anlaşması ile bu hukukî sonucun doğmasını sağlamak mümkün olmamalıdır.

3. Eşler üzerinde boşanmanın kişisel sonuçlarından bir diğeri, TMK m. 153/b.3'te yer almaktadır. Bu hüküm uyarınca, evlilik devam ettiği sürece, eşlerin birbirlerinden olan alacakları için zamanaşımı işlemeye başlamaz ve eğer başlamışsa da durur. Zamanaşımını durduran sebeplerin ortadan kalktığı günün bitiminde zamanaşımı işlemeye başlar veya durmadan önce başlamış olan işlemesini sürdürür. Zamanaşımının hukukî niteliği bir def'i olup, kullanılması borçlunun iradesine bağlıdır, yoksa hâkimin bu hususu kendiliğinden gözetmesi söz konusu değildir⁹². Dolayısıyla, bu konuda arabulucuya gidilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır⁹³.

4. TMK m. 181 uyarınca, boşanma kararıyla birlikte, eşlerin bu sıfatla birbirlerine karşı sahip oldukları mirasçılık hakları sona erer. Boşanma davası devam ederken, ölen eşin mirasçılarında birisinin davaya devam etmesi ve diğer eşin kusurunun ispatlanması hâlinde de, evliliğe bağlı mirasçılık hakları sona erecektir. Fakat eğer evliliğin devamı sırasında yapılan bir ölüme bağlı tasarrufun boşanma hâlinde de hüküm ifade edeceği belirtilmişse, lehine ölüme

⁹² Zamanaşımının kanunda düzenlenme amacının öncelikle borçluyu korumak olduğu, zamanaşımı def'inin yargılama esnasında ileri sürülme zorunluluğu düşünüldüğünde bu kurumun kamu düzenini veya kamu yararını korumak maksadıyla tesis edilmediği yönünde bkz. TOK, Ozan, "Zamanaşımı Def'inin İleri Sürülmesinin Hakın Kötüye Kullanılması Yasağı Çerçevesinde Sınırlandırılması", MÜHF - HAD, C.21, S.1, (239-260), s. 247.

⁹³ Aksi yönde bkz. KAPLAN GÜLER, Beyhan, Boşanmanın Hukuki Sonuçlarında Arabuluculuk", Sümer Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 117.

bağlı tasarruf yapılan eş, diğer eşin ölümü hâlinde mirasa hak kazanacaktır. Dolayısıyla eş sıfatına bağlı mirasçılık hakları için olmasa da, ölüme bağlı tasarruf ile mirasta hak kazanma imkânı bulunduğuna göre, bu alanla sınırlı olarak, bu tür uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olduğunu kabul etmek gerekir.

5. Boşanmanın eşler üzerindeki mali sonuçları arasında sayılan maddi ve manevi tazminat talepleri ile yoksulluk nafakasına ilişkin uyuşmazlıkların, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği sorunlar olup, arabuluculuğa başvurmaya uygun olduğu kabul edilmelidir. Evlilik birliğinde geçerli olan mal rejiminin tasfiyesi de, boşanmanın eşler üzerindeki mali ve ferî sonuçları arasında yer alır. Bu sorun da, eşlerin malvarlığını ilgilendiren ve üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri uyuşmazlık türleri olduğundan, arabuluculuk kurumuna başvurmaya elverişli bir mahiyet taşımaktadır⁹⁴.

6. Boşanmanın çocuklar üzerindeki sonuçları bakımından belki de en önemlileri, velayet ile çocukla kişisel ilişki kurulması sorunlarıdır.

Türkiye'nin tarafı olduğu Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin⁹⁵ on üçüncü maddesi şöyle bir hüküm getirmektedir. “*Anlaşmazlıkların önüne geçmek veya çözmek, adli bir merci önünde çocukları ilgilendiren davaları önlemek için, taraflar, arabuluculuk ve anlaşmazlıkların çözümüne yönelik diğer tüm yöntemlerin uygulanmasını ve taraflarca belirlenen uygun durumlarda bu yöntemlerin bir anlaşmaya varmakta kullanılmasını teşvik ederler.*”

Benzer şekilde, Avrupa Konseyi Çocuklarla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'nin⁹⁶ yedinci maddesinde, “*adli makamlara, ana ve baba ile çocukla aile bağları olan diğer şahısları kişisel ilişki kurulması konusunda, özellikle uyuşmazlığın çözümü için aile arabuluculuğu ve diğer yöntemlere başvurmak suretiyle dostane çözüme ulaşmaları için teşvik*” etmek görevi yüklenmiştir.

Görülen bir boşanma davasında, velayetin anne veya babadan hangisine verileceği konusunda, hâkim, TMK m. 182/I gereği takdir yetkisine sahiptir. Hâkim bu hususta karar verirken, çocuğun üstün yararını gözetmek zorundadır. Keza, zikredilen hüküm, çocukla kişisel ilişki kurulması konusunda da hâkime karar verme, kişisel ilişkileri düzene koyma vazifesi getirmektedir. Velayet ve çocukla kişisel ilişki kurmaya ilişkin uyuşmazlıkların, tamamen kişilerin serbestçe tasarruf edebileceği uyuşmazlıklardan olmadığı açıktır. Fakat öte yandan, aile hukuku ilişkilerinin süreklilik arz etmesi ve esasen çocuğun anne ve babası ile ilişkisini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi çocuğun duygusal ve ruhsal gelişimi açısından büyük önem arz etmektedir. Kaldı ki bizim de tarafı olduğumuz uluslararası sözleşmeler, çocuk haklarına ilişkin davalarda ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına yönelik uyuşmazlıkların arabuluculuk yöntemi ile çözümünü teşvik etmektedir. Dolayısıyla, çocuğun üstün menfaatini koruma amacı

⁹⁴ Benzer yönde bkz. KAPLAN GÜLER, s. 157.

⁹⁵ RG, 01.02.2001, S. 24305. (resmigazete.gov.tr)

⁹⁶ Sözleşme metni için bkz. http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/oktarafiisoz/ak/turkce/192_tur.pdf. (erişim: 24.02.2019).

gözetilerek, çocuğun velayetini alamayan anne veya baba ile kişisel ilişki kurulması ve velayet uyuşmazlıklarında, arabuluculuk kurumuna başvuru mümkün kabul edilmelidir. Fakat burada arabuluculuk yöntemi ile varılan sonucun bağlayıcı olabilmesi için, yine de hâkimin denetim ve onayının alınması bizce daha makul görünmektedir.

7. Boşanmanın çocuklar üzerindeki sonuçlarından birisi de iştirak, yani bakım nafakasıdır. İştirak nafakası talebini içeren davaları da çocuk haklarına ilişkin davalar arasında saymak gerekir. Dolayısıyla, bu tür davalar hakkında da Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'ni anmak ve hükümlerini dikkate almak gerekir. Öte yandan, hâkimin, iştirak nafakası hakkında resen hareket etmesi gerekir. Dolayısıyla, tarafların bu hususta bir talebi bulunmuyorsa bile, iştirak nafakasına hükmetmelidir.⁹⁷. Ayrıca tarafların aralarında anlaşmış olduğu nafaka miktarı ile de bağlı olmayıp, çocuğun yararını gözeterek, onun gelişimi, sağlığı, eğitimi vb. ihtiyaçları ile anne ve babanın mali ve sosyal durumlarını dikkate alarak bir karara varması gerekir. Bu sebeplerle, tarafların iştirak nafakası ile ilgili olarak aralarındaki uyuşmazlığın çözümü için arabuluculuk kurumuna başvurmaları mümkün kabul edilse bile, bu yöntem ile varılan anlaşma tutanağı, hâkimin denetimi ve onayı bulunmaksızın bağlayıcı olmamalıdır.

KAYNAKÇA

* APAYDIN, Eylem, (2018), “Ortak Hayata Son Verilmesi Sonrası Ortak Velâyet Hususunda Yasal Düzenleme Gereği”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi –İnÜHFD- Cilt:9 Sayı:1 Yıl 2018, (445-476).

* DURAL, Mustafa / ÖĞÜZ, Tufan / GÜMÜŞ, Mustafa Alper, (2010), Türk Özel Hukuku Cilt III: Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2010.

* KAPLAN GÜLER, Beyhan, (2014), Boşanmanın Hukuki Sonuçlarında Arabuluculuk, Sümer Kitabevi, İstanbul, 2014.

* www.kazanci.com (Yargıtay Kararları)

* www.resmigazete.gov.tr (Kanun ve Uluslararası Sözleşmeler)

⁹⁷ “...Boşanma sırasında annenin iştirak nafakası istemiyorum şeklinde sözleri, küçüğün ergen olacağı tarihe kadar sürecek olan nafakayı kapsamaz. İştirak nafakası her an doğup işleyen haklardandır. Mahkemece tarafların sosyal ve ekonomik durumları ile küçüğün ihtiyaçları dikkate alınıp uygun bir nafaka takdir edilmesi gerekir...”
Bkz. Yargıtay 2. HD, 26.04.2004 tarih, E. 4671, K. 5292. (www.kazanci.com).

* www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss723_Madde_Gerekceleri_1.pdf (Türk Medeni Kanun madde gerekçeleri)

* TOK, Ozan, (2015), “Zamanaşımı Def’inin İleri Sürülmesinin Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı Çerçevesinde Sınırlandırılması”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.21, S.1, (239-260), İstanbul, 2015.

*www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilsoz/ak/turkce/192_tur.pdf (Avrupa Konseyi Çocuklarla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesi Metni)

EBÛ MUHAMMED EŞ-ŞÂFÎ'NİN (Ö.295/908) MEZHEBE MUHALİF BAZI GÖRÜŞLERİ

Arş. Gör. İbrahim SİZGEN
Arş. Gör. Hasan KAYAPINAR
Çukurova Üniversitesi

Özet

Ebû Muhammed eş-Şâfî, Şâfî mezhebine mensup ikinci nesil mezhepte müçtehit imamlardan olup nesep bakımından İmam Şâfî'nin torunudur.

Henüz küçük yaşlarda fıkıh öğrenimine başlayan Ebû Muhammed eş-Şâfî, bu sahada otorite olduktan sonra dedesi İmam Şâfî'nin usûl anlayışını dikkate alarak bazı furû meselelerinde mezhebe muhalif görüşlerde bulunduğunu tespit ettik.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Ebû Muhammed eş-Şâfî'nin telif ettiği herhangi bir esere rastlamadık. Ancak Mâverdî (ö. 450/1058), Râfî (ö. 623/1226) ve Nevevî (ö. 676/1277)'nin eserlerinde Ebû Muhammed eş-Şâfî'ye yönelik bir kısım furû meselelerinde mezhebe muhalefet ettiğine dair görüşlerin var olduğunu tespit ettik. Dolayısıyla bu tebliğimizde, Ebû Muhammed eş-Şâfî'nin hayatına dair bilgilere ve mezhebe muhalefet ettiği bazı görüşleri ele almaya gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Şâfî mezhebi, muhalefet, usûl, furû, Râfî

GİRİŞ

Tam adı Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh eş-Şâfî'dir. İmam Şâfî'nin kızı Zeyneb'in oğludur. Nesebi Hz. Peygamber'e dayanır.⁹⁸ Hangi tarihte doğduğuna dair herhangi bir bilgiye tabakât eserlerinde yer verilmemiştir.

Künyesi ile ilgili olarak Şâfî alimleri arasında ihtilaf söz konusu olmuştur. Kaynaklarda Ebû Muhammed, Ebû Abdirrahman⁹⁹ ve Ebû Bekir şeklinde üç rivayete yer verilmiştir.¹⁰⁰ Ancak Nevevî, mezhep kaynaklarında genel kabul gören künyenin Ebû Muhammed olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹

Eğitimi ve Vefatı

⁹⁸ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyeddîn b. Şeref, *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts, II, 295; İbn Kâdî Şühbe, Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, h. 1407, I, 75; Sübkî, Tâcuddîn b. Ali b. Abdilkâfi, Muhammed, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, Daru'l-Hicre, Beyrut, h. 1413, II, 186; Ali Cuma, *el-Medhal ilâ Dirâseti'l-Mezâhibi'l-Fıkhiyye*, Daru's-Selâm, Kahire, 2012, s. 58; Hîytû, Muhammed Hasan, *el-İctihâd ve Tabakât Müctehidi's-Şâfiyye*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1988, s. 116.

⁹⁹ Zehebi, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1996, XI, 240.

¹⁰⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, I, 75.

¹⁰¹ Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ*, II, 296; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, I, 75.

Ebu Muhammed Şâfiî mezhebinin ikinci nesil müçtehit imamlarından. Hadis ve fıkıh ilmine dair ilk eğitimini babası Muhammed b. Abdillâh eş-Şâfiî'den almış, dedesi İmam Şâfiî (ö. 204/820)'den de hadis rivayet etmiştir.¹⁰²

Terâcim eserlerinde Ebû Muhammed eş-Şâfiî'nin iki hocasına yer verilir. Biri daha önce de söylenildiği üzere babası Muhammed b. Abdillâh eş-Şâfiî diğeri ise Ebû'l-Velîd b. en-Neccâr'dır.¹⁰³

İlmî manada büyük ölçüde donanıma sahip olan Ebû Muhammed eş-Şâfiî, birçok fakih ve muhaddis yetiştirmiştir. Yetiştirdiği talebelerinden bazıları ise şöyledir: Ebû Yahyâ es-Sâcî (ö. 307/919),¹⁰⁴ Zekeriyâ el-Belhî (ö. 330/942),¹⁰⁵ Ahmed b. Mervân el-Mâlikî (ö. 333/945).¹⁰⁶ Ebû Muhammed eş-Şâfiî, h. 295 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁷

Ebû Muhammed eş-Şâfiî'nin Mezhebe Muhalif Bazı Görüşleri

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Ebû Muhammed eş-Şâfiî'nin görüşlerini ele aldığı herhangi müstakil bir esere ulaşamadık. Ancak Şâfiî fıkıh kaynaklarında kendisine nispet edilen aykırı bazı görüşlerin mevcut olduğunu tespit ettik. Nevevî, bu görüşleri “ğarâib” şeklinde nitelendirmiştir. Bu konuları şu şekilde sıralayabiliriz: Hayız kanında telfik, Müzdelife'de gecelemenin vacip oluşu, emzirilen çocuğun sütannenin kocasının çocuğu olamayacağı, hırsızlıkta nisab miktarının olmadığıdır.¹⁰⁸ Ancak tebliğin sınırları çerçevesinde bu meselelerden sadece iki tanesini zikrederek çalışmaya katkı sunmayı düşünüyoruz.

a) Namazın Kaza Edilmesi

Namaz, eda edilmesi bakımından ibadetlerin en önemlisidir. Ergenlik çağına ulaşan her akıl sahibi Müslümana namaz kılmak farzdır. Bu farziyet kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Dolayısıyla şer'î mazereti olmayan kişinin namazı terk etmesi günahdır. Derhal kaza etmesi gerekir. Bu hususta İslam âlimleri arasında ittifak söz konusudur. Ancak mazeretsiz namazı terk eden kişinin kılmadığı namazı kaza edip etmeyeceği hususunda fukahâ ihtilaf etmiştir.

Ebû Muhammed eş-Şâfiî, mazeretsiz namaz kılmayan kişinin günahkâr olduğunu ancak namazı kaza etmeyeceğini söyler. O bu görüşünü “Her kim bir namazı unuttur veya ondan gaflet edip uyuyakalırsa, onu hatırladığında hemen kılsın. Onun bundan başka keffâreti yoktur”¹⁰⁹

¹⁰² Hıfytü, *el-İctihâd ve Tabakât Müctehidi 'ş-Şâfiyye*, s. 116.

¹⁰³ Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâ*, II, 296; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtu 'ş-Şâfiyye*, I, 76.

¹⁰⁴ Sübkî, *Tabakâtu 'ş-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, III, 299; Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, Müessesetü'l-E'lemî, Beyrut, 1986, II, 488.

¹⁰⁵ Hüseyinî, Ebû Bekir b. Hidâyetillâh, *Tabakâtu 'ş-Şâfiyye*, Daru'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrut, 1982, s. 64.

¹⁰⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XV, 427.

¹⁰⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtu 'ş-Şâfiyye*, I, 76.

¹⁰⁸ Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâ*, II, 297.

¹⁰⁹ Müslim, “Salât”, 1600.

hadisinin mefhum-u muhâlefesine¹¹⁰ binaen kaza namazının sadece unutan veya uyuya kalıpta namazı kaçırın kişiler için gerekli olduğunu söyler.¹¹¹

Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise mazeretli/mazeretsiz namazı terk eden kişinin derhal namazı kaza etmesi gerekir. Fukahâ bu hususta bahse konu hadisi delil getirerek “unutan veya uykuda kalan kişilerin” mazeretli oldukları halde kaza etmeleri istendiği dolayısıyla mazeretsiz kılmayan kişilerin ise namazı kaza etmeleri evleviyet kıyası ile elzem görüldüğünü ifade etmişlerdir.¹¹²

b) Safa ve Merve Arası Sa'y Yapma

Hac veya umre ibadeti esnasında Harem-i Şerif'in yanında bulunan Safa ile Merve tepeleri arasında dört gidiş üç dönüş olmak üzere yedi defa gidip gelmeye sa'y denir. İslam âlimleri Safa ve Merve tepeleri arasında toplamda yedi defa sa'y yapmanın vücûbiyyeti hususunda ittifak etmiştir. Ancak İslam hukukçuları, söz konusu Safa-Merve'ye yapılan sa'y'in adedinin keyfiyeti hususunda ihtilaf etmiştir.

Ebû Muhammed eş-Şâfiî, Safa'dan Merve'ye yapılan gidiş ile Merve'den Safa'ya yapılan dönüşü de hesaba katarak bir defalık sa'y'in olacağına hükmetmiştir. Zira o, sa'y'ı tavafa kıyas etmiştir. Nasıl ki, tavafta Haceru'l-Esved'den başlanıp tekrar Haceru'l-Esved'e kadar dönme eylemi bir tavaf sayılıyor ise, aynı şekilde sa'y'in olabilmesi için de Safa'dan başlayıp tekrar Safa'ya gitmek gerektiğini ifade etmiştir.

Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise Safa'dan Merve'ye gidiş bir sa'y, Merve'den Safa'ya dönüş ise ikinci sa'y sayılmaktadır. Zira bu hukukçular Hz. Câbir'den rivayet edilen “Allah'ın başladığı şey ile başlıyorum...”¹¹³ hadisi gerekçe göstererek Hz. Peygamber'in her bir Safa'ya gidişini bir sa'y Safa'dan dönüşünü de ayrıca bir sa'y olarak hesaplamışlardır.¹¹⁴

SONUÇ

Diğer mezheplerde olduğu gibi Şâfiî mezhebi içerisinde de mezhepte müçtehit derecesine ulaşmış birçok fakih vardır. Bu fakihlerden birisi de Ebû Muhammed eş-Şâfiî'dir. Ebû Muhammed eş-Şâfiî'yi diğer müçtehit fakihlerden ayıran özelliği Şâfiî mezhebinden olmasına rağmen diğer dört mezhebe muhalif bazı görüşlerinin olmasıdır. Zira o, özellikle mazeretsiz namazı kılmayan kişinin kaza edemeyeceği, Safa ve Merve arası sa'y yapınca her bir gidiş geliş

¹¹⁰Mantûkun (cümlede geçen durum) hükümünün, hükümde dikkate alınan kayıtlardan birini taşımaması sebebiyle meskût anı (cümlede geçmeyen durum) hakkında geçerli olmadığına delalet etmesidir. Bkz. Şaban, Zekiyuddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Terc. İbrahim Kâfi Dönemz, Ankara, 1990, s. 407.

¹¹¹ Umeyra, Şihâbuddîn Ahmed, *Hâşiyetu Umeyra*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1998, I, 135; Şirbinî, Muhammed Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Maâni'l-Minhâc*, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts, I, 127; İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh, *el-Mubdi' Şerhu'l-Mukni'*, Daru Alemi'l-Kutub, Riyad, 2003, I, 303.

¹¹² Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuh*, Daru'l-Fikr, Dimaşk, ts, I, 641.

¹¹³ Beyhakî, “Hâc”, 9120.

¹¹⁴ İbnü'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts, II, 405; Şirâzî, İbrahim b. Ali b. Yûsuf, *el-Mühezzeb fi Fıkhî'l-İmâmi's-Şâfiî*, Beyrut, ts, I, 224; İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni'*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1405, III, 406; Buhûfî, Mansûr b. Yûnus b. İdris, *Keşşâfu'l-Kına' an Metni'l-İknâ'*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1402, II, 487.

bir sa'y sayılacağı gibi konularda bırakın Şâfiî mezhebine muhalefet ettiği gibi Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine de muhalefet etmekle iştihar etmiştir.

KAYNAKÇA

- Askalânî**, Ahmed b. Ali b. Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, Müessesetu'l-E'lemî, Beyrut, 1986.
- Beyhakî**, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa, *Sünenu'l-Beyhaki'l-Kübrâ*, Mektebetu Dari'l-Bâz, Mekke, 1994.
- Buhûfî**, Mansûr b. Yûnus b. İdris, *Keşşâfu'l-Kına' 'an Metni'l-İknâ'*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1402.
- Hîytû**, Muhammed Hasan, *el-İctihâd ve Tabakât Müctehidi's-Şâfiyye*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1988.
- Hüseyinî**, Ebû Bekir b. Hidâyetillâh, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, Daru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, 1982.
- İbnü'l-Hümâm**, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts.
- İbn Kâdî Şühbe**, Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, h. 1407.
- İbn Kudâme**, Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1405.
- İbn Müflih**, İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh, *el-Mubdi' Şerhu'l-Mukni'*, Daru Alemi'l-Kutub, Riyad, 2003.
- Muhammed**, Ali Cuma, *el-Medhal ilâ Dirâseti'l-Mezâhibi'l-Fıkhiyye*, Daru's-Selâm, Kahire, 2012.
- Muslim**, Ebû'l-Hüseyin b. Haccâc, *el-Câmi'us-Sahîh*, Daru'l-Cîl, Beyrut, ts.
- Nevevî**, Ebû Zekeriyâ Muhyeddîn b. Şeref, *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Sübkî**, Tâcuddîn b. Ali b. Abdilkâfi, Muhammed, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, Daru'l-Hicre, Beyrut, h. 1413.
- Şaban**, Zekiyuddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Terc. İbrahim Kâfi Dönemz, Ankara, 1990.
- Şîrâzî**, İbrahim b. Ali b. Yûsuf, *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, Beyrut, ts.
- Şîrbînî**, Muhammed Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Maâni'l-Minhâc*, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts.
- Umeyra**, Şihâbuddîn Ahmed, *Hâşiyetu 'Umeyra*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1998.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru A 'lâmi 'n-Nübelâ*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1996.

Zuhayfî, Vehbe, *el-Fikhu 'l-İslâmî ve Edilletuh*, Daru'l-Fikr, Dımaşk, ts.

İSMAİL HAKKI İZMİRLİ’NİN RİBÂ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Hasan KAYAPINAR

Arş. Gör. İbrahim SİZGEN

Çukurova Üniversitesi

Özet

İnsanların birbirleri ile olan ilişkilerinin önemli bir kısmını alışveriş oluşturmaktadır. Bu durumda iktisadi konuları düzenleyen kuralların konulması kaçınılmaz olmaktadır. İnsanlar arasındaki iktisadi ilişkilerin başında da borç ilişkisi gelmektedir.

Borcun geri ödenmesi hususunda pek çok teori ileri sürülmüş olup, bunların başında faiz hakkındaki teoriler gelmektedir. Faizin meşru bir kazanç olup olmadığı noktasındaki tartışmalar ilkçağlara kadar uzanmaktadır. Daha sonraki asırlarda batıda faizin meşruiyeti kabul edilmiş, bu meşruiyetin oturduğu zemin tartışmaya açılmıştır.

İslam hukukunda ise faizin gayri meşru bir kazanç olduğu kabul edilmiştir. Buna ilaveten İslam hukukunun temel kaynaklarında faizli ilişkilere girenlere çok ağır tehditler yer almaktadır. Klasik dönem İslam hukukçuları ilgili naslardan hareketle faizi bazı tasniflere tabi tutmuşlardır. İslam hukukundaki en genel tasnife göre faiz ikiye ayrılmaktadır. Bunların birincisi gecikme faizi olup Kur’an ayetleri tarafından yasaklanmıştır. Gecikme faizinin haramlığına dair herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Faizin ikinci türü ise fazlalık faizi olup haram olduğuna dair çok sayıda hadis bulunmaktadır. Ancak diğer rivayetlere göre ise bu faiz çeşidi gayri meşru değildir. Söz konusu rivayetlere rağmen klasik dönem İslam hukukçuları arasında fazlalık faizinin haramlığı hususunda büyük oranda ittifak sağlanmıştır. Ancak son dönem İslam hukukçuları arasında fazlalık faizinin meşruluğu tartışma konusu olmuştur. Söz konusu hukukçuların birisi de İzmirli İsmail Hakkı olup, faiz çeşitleri hakkında makaleler kaleme almıştır. Yazar bu makalelerinde faiz çeşitlerini ele almakta ve fazlalık faizi hakkındaki ihtilafa yer vererek kendi görüşlerini açıklamaktadır.

Biz de bu çalışmamızda öncelikle İslam hukukundaki faiz nazariyesi ve çeşitleri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, İzmirli İsmail Hakkı’nın faiz çeşitleri hakkındaki görüşlerini değerlendirmeyi amaçlıyoruz.

Anahtar Kelimeler: İsmail Hakkı İzmirli, Faiz, Gecikme Faizi, Fazlalık Faizi

GİRİŞ

İnsan yaratılış itibarıyla sosyal bir varlıktır. Bunun sonucu olarak yaşantısını tek başına idame ettirmesi mümkün olmayacaktır. Bu durumda insanlar arasında problemlerin oluşması ve çekişmelerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla hukuk düzenine olan ihtiyaç kendini hissettirmektedir.

İnsanların sosyal hayatta birbirileri ile kurduğu en önemli ilişkilerin başında iktisadi ilişkiler gelmektedir. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren iktisadi ilişkiler düzenlenmiş, bu konuda ince kurallar ihdas edilmiştir. Klasik fıkıh kitaplarına baktığımızda insanın iktisadi hayata olan ihtiyacını sosyal yapısına, toplum içinde her bir kişinin insanın bütün ihtiyaçlarını karşılayamayacağı üzerine bina edildiğini görmekteyiz.¹¹⁵

İktisadi işlemler denildiği zaman bunun çok geniş bir alanı kapsaması söz konusudur. İktisadi işlemlerin alışverişler, borç işlemleri, her türlü ortaklıklar vb. pek çok türü bulunmaktadır. Tarihin eski dönemlerinden itibaren borç işlemleri tartışılmıştır. Buna göre borç veren kişinin bunun karşılığında verdiğinden daha fazlasını alıp alamayacağı ilk çağ filozoflarının tartışmalarında yer almıştır. Bazı filozoflar ve din adamları faizin karşısında yer almıştır.¹¹⁶

İslam dini de faizi şiddetle yasaklamıştır. Temel metinleri olan Kur'an ve hadis kitaplarında bu konuda çok titiz uyarı ve kurallar mevcuttur. Bu metinlerden hareketle İslam hukuku faizi iki sınıf içinde ele almıştır. Bunlar gecikme faizi ve fazlalık faizi olarak tercüme edilebilir.¹¹⁷

İslam hukukunda her iki faiz türü de gayr-i meşru kabul edilmiştir. Ancak özellikle son dönemde fazlalık faizin haramlığının delilleri üzerine bazı tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalara dahil olan son dönem bilginlerinden birisi de İzmirli İsmail Hakkı'dır. Kendisinin Sebülü'r-Reşad dergisinde bu konuda makaleleri bulunmaktadır. Bu çalışmada söz konusu makalelerinden hareketle İzmirli İsmail Hakkı'nın bu konudaki görüşlerini ele alıp değerlendirmeye gayret edeceğiz. Bu konunun anlaşılabilmesi için öncelikle klasik fıkıh kitaplarında yer alan faiz sınıfları hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Gecikme Faizi

Gecikme faizi klasik kitaplarda riben'n-nise olarak isimlendirilmiştir. Nesfe kelimesi erteleme, geciktirme anlamlarında kullanılmaktadır.¹¹⁸ Gecikme faizi ıstılâhî olarak aynı cins malların borç alışverişlerinde zaman karşılığında daha fazlasının ödenmesi olarak ifade edilebilir.

Gecikme faizi İslam dinin geldiği zamanlarda toplum içinde değişik türevleri ile bilinmekte ve uygulanmakta idi.¹¹⁹ İslam'ın gelişinden önceki Arap toplumunda mevcut olan faizin en önemli özelliği zaman karşılığında fazladan ücret alınmasıdır. Nitekim İslam tarihinin erken dönem kaynakları arasında yer alan İmam Malik'in Muvatta adlı eserinde cahiliye dönemindeki faiz hakkında şöyle bir rivayet nakledilmektedir. *“Cahiliye döneminde faiz şöyle icra edilmekteydi: birisi başkasına belli bir zamana kadar borç verirse anlaşılan zaman geldiğinde alacaklı 'borcunu ödüyor musun yoksa artıracak mısın?' diye sorardı. Borçlu borcunu öderse alırdı. Eğer ödeyemezse borcu artır ve borçluya yeni süre verirdi.”*¹²⁰

¹¹⁵ İbnü'l-Hümmam, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, nşr. Abdürrezzak Galip el-Mehdi, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, VI, 230.

¹¹⁶ Savaş, Vural Fuat, *İktisatın Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007, s. 59.

¹¹⁷ Özsoy, İsmail, “Faiz”, *DİA*, XII, 118, 120, ss. 110-126, İstanbul 1995.

¹¹⁸ Ragıb el-İsfahani, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kalem, Dimaşk 1430/2009, s. 804.

¹¹⁹ Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ali Bîdûn, Dar'ul-Kütüb'ül-İlmiyye, Beyrut 1418/1997, III, 434.

¹²⁰ Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri, *el-Muvatta*, nşr. Ebu'l-Fadl Abdullah b. Muhammed b. Sıddık, Dârü İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1424/2003, 'Büyü', 770.

Kur'an'ın yasakladığı faiz türü asıl olarak gecikme faizidir. Bundan dolayı gerek klasik kaynaklarda, gerekse de günümüzdeki çalışmalarda gecikme faizi konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir.

Fazlalık Faizi

Fazlalık faizi klasik fıkıh kitaplarında ribe'l-fadl olarak isimlendirilmektedir. Klasik fıkıh kitaplarında aynı cins malların peşin değişiminde her iki bedelin aynı miktarda olması gerekmektedir. Kalite farkı, işçilik vb. sebeplerden dolayı aynı cins malların farklı oranlarda değişilmesi durumunda fazlalık faizi söz konusudur.¹²¹ Fazlalık faizi cahiliye döneminde bilinmemekteydi. Ancak Hz. Peygamber (s.a.s.) bu faiz türünü de yasaklamıştır. Bu faiz türünün hadislerle yasaklanmasından dolayı fazlalık faizi bazı tartışmalara konu olmuştur.

İsmail Hakkı İzmirli'nin Görüşleri

İsmail Hakkı İzmirli, 1869 yılında İzmir'de dünyaya gelmiştir. Eğitim hayatına burada başlamış, ilerleyen yıllarda İstanbul'da devam etmiştir. Edebiyat ve ilahiyat alanında çalışmalar yapmıştır. Resmi olarak da Edebiyat ve İlahiyat bölümlerinde hocalık ve idarecilik yapmıştır. 1935 yılında emekliye ayrılmıştır. 1946 yılında da vefat etmiştir. İlahiyat ve edebiyat alanında çok sayıda eserleri mevcuttur.¹²²

Osmanlı'nın son döneminde dini, ilmi, edebi ve siyasi konuları ele alan Sebilü'r-Reşad isminde bir dergi yayın hayatına başlamıştır. Dergi Mehmet Akif Ersoy ve Eşref Edip Fergan tarafından çıkarılmaktaydı. Bu dergide dönemin önemli isimleri yazılar yayınlamıştır.¹²³

İsmail Hakkı Sebilü'r-Reşad dergisinde makaleler kaleme almıştır. Öncelikle faiz hakkında kendisine yöneltilen bir soruya cevap vermiştir. Daha sonra aynı dergide Mehmet Necmettin tarafından bu cevaba reddiye kaleme alınmıştır. Dergi bu reddiyeyi bastığı sayıda İsmail Hakkı'nın bu reddiyeye yönelik cevabını da basmıştır. Müellif daha sonraki sayılarda müstakil olarak faiz çeşitlerini kaleme alan yazılar yazmıştır. Biz de bu çalışmamızda öncelikli olarak İsmail Hakkı'nın kendisine yöneltilen soruya cevap verdiği makaleyi ele alacak, müellifin buradaki görüşlerine yer vereceğiz. Daha sonra ise müellifin kendisine yönelik kaleme alınan reddiyeye cevabından bazı bölümlere yer vermeye gayret edeceğiz.

Dergide öncelikle fazlalık faizi ve gecikme faizinin mahiyeti ve fıkıh kitaplarındaki hükmü sorulmaktadır. İsmail Hakkı İzmirli de klasik fıkıh kitaplarının faizi açık ve kapalı olarak ikiye ayırdıklarını, açık olanın topluma büyük zarar verdiğini, cahiliye döneminde uygulanan ve naslarda kesin olarak yasaklanan faiz türünün açık olarak isimlendirilen gecikme faizi olduğunu söylemiştir.

Buna karşılık aynı müelliflerin kapalı faiz dedikleri fazlalık faizinin hadislerle yasaklandığını, bunun yasaklanma sebebinin de kendisinin bizzat kötü olmasından dolayı değil, kötülüğe yol açma tehlikesinde dolayı olduğunu söylediklerini aktarmıştır.

¹²¹ Meydanî, Abdülganî b. Talib b. Hammade ed-Dimaşki el-Hanefî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, nşr. Abdürrezzâk el-Mehdi, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut 1434/2012, I, 221.

¹²² Birinci, Ali, "İzmirli İsmail Hakkı", *DİA*, XXIII, s. 530, ss. 530-533, İstanbul 2001.

¹²³ Efe, Adem, "Sebilür'-Reşad", *DİA*, XXXVI, s. 251, ss. 251-253, İstanbul 2009.

Daha sonra kaynaklarda ifade edilen cahiliye döneminin faiz özelliklerini ele almıştır. Buna göre bu başlangıçta alınan anaparanın kat kat daha fazlası ödenmektedir. Bundan dolayı bu durumun topluma, özellikle muhtaç kesime büyük zarar vermesinden dolayı Allah tarafından yasaklandığını belirtmiştir.

Müellif makalenin ilerleyen bölümlerinde fazlalık faizini ele almış ve bunu tanımlamıştır. Buna göre fazlalık faizini akitlerde şart koşulan fazlalıktır. Ancak bu fazlalık para değil, değişilen malın kendisidir.

İsmail Hakkı da fazlalık faizinin seddi zerîa kapsamında yasaklandığını kabul etmektedir. Daha sonra bu faiz türünü yasaklayan hadisleri kaynakları ile zikretmektedir.

Gecikme faizinin Kur'an'da yasaklanmasından dolayı bu faiz çeşidinin kati olduğunu, ancak fazlalık faizinin söz konusu hadislerde yasaklanmasından dolayı kati olmadığını ifade etmiştir. Aynı şekilde gecikme faizi hakkında ihtilaf söz konusu değilken fazlalık faizinde ihtilaf olduğunu, ulemadan bazılarının fazlalık faizini meşru gördüğünü aktarmaktadır.

Sonuç olarak ulemanın kati olan gecikme faizini meşru görmesinin mümkün olmadığını, ancak kati olmayan fazlalık faizi hakkında bilhassa zaruret halinde meşru gördüklerini ifade etmiştir.¹²⁴

İsmail Hakkı bu makalesinden dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin başında fazlalık faizinin klasik fıkıh kitaplarında kesin olarak gayri meşru olarak görüldüğü halde kendisinin buna cevaz vermesi gelmektedir. Ayrıca en sağlam hadis kitaplarında aktarılan hadislerin kati olmadığını ifade etmesi de önemli ölçüde eleştirilmiştir. Zira onun bu söylemi hadisleri yeterince dikkate almadığı yönünde eleştirilere yol açmıştır.¹²⁵

İsmail Hakkı bu eleştirilere cevap vermiş ve bunların kendi makalesinin dikkatli bir şekilde okunmadan kaleme alındığını belirtmiştir. Bunun temel gerekçesi olarak da kendisinin fazlalık faizine cevaz vermediği halde bu faiz türüne cevaz vermekle itham edildiğini zikretmiştir. Kendisinin klasik fıkıh kitaplarındaki faiz çeşitleri hakkındaki bir soruya yönelik cevap verdiğini, klasik fıkıh kitaplarında mevcut olanı aktardığını söylemiştir.

Daha sonra hadisleri dikkate almadığı yönündeki eleştirilere de cevap vermiştir. Kendisinin fazlalık faizinin kati olmadığını söylerken hadisleri dikkate almama niyetinin olmadığını, sadece literatürde kati ifadesinin Kur'an ayetleri gibi inkarı küfrü gerektiren hususlarda kullanıldığı ifade etmeyi amaçladığını söylemiştir. Nitekim klasik fıkıh kitaplarında pek çok alimin fazlalık faizini meşru gören açıklamalarının mevcut olduğunu, ancak kimsenin bu alimleri tekfir etmediğini belirtmiştir.

SONUÇ

İsmail Hakkı İzmirli'nin yukarıda aktardığımız görüşlerine baktığımızda bunların genel olarak klasik İslam hukukuna göre kaleme alındığını söyleyebiliriz. Ancak bir hususta kendi değerlendirmemizi burada zikretmek istiyoruz.

¹²⁴ İzmirli, İsmail Hakkı, "Ribe'l-Fadl ve ribe'n-Nesie", *Sebilü'r-Reşad*, 19 Muharrem 1332, sy. 275. s. 231.

¹²⁵ Mehmet Necmettin, "Fıkıh ve Fetva", *Sebilü'r-Reşad*, 7 Rabiu'l-Evvel, 1332, sy. 286. s. 411.

İslam hukukunun delillerine baktığımızda kitap ve sünnet asıl kaynak sayılmıştır. Bunların dışında ferî kaynaklar adı verilen daha farklı deliller de söz konusudur. Seddi zerîa işte bu ferî delillerden birisidir. Seddi zerîa delili, hakkında nas bulunmayan, asli olarak mubah olan şeyleri harama, kötülüğe götürme tehlikesinden dolayı yasaklamayı ifade eder. Bunu delili işletecek olan müçtehitir. Çünkü müçtehidin hüküm koyma yetkisi yoktur. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hüküm vaz etme yetkisi söz konusudur.

Yukarıda görüldüğü üzere İsmail Hakkı fazlalık faizinin seddi zerîa kapsamında yasaklandığını ifade etmektedir. Ancak makalenin ilerleyen bölümlerinde ise bu faiz türünün hadislerle yasaklandığını kabul etmektedir. Bu durumda fazlalık faizi yasağının kaynağı söz konusu hadislerdir. Bu kendi içinde bir çelişkiyi barındırmaktadır. Şöyle ki söz konusu fazlalık faizinin haramlığının delili aktarılan hadislerdir. Dolayısı ile fazlalık faizinin seddi zerîa kapsamında yasaklandığı ileri sürülüp, hem de hadiste yasaklandığının iddia edilmesi mümkün değildir. Zira seddi zerîa zaten mubah olan şeyler için işletilir. Buradaki fazlalık faizi söz konusu hadisler gereği zaten haramdır. Dolayısı ile seddi zerîa delilini işletmeye mahal yoktur.

KAYNAKÇA

Birinci, Ali, “İzmirli İsmail Hakkı”, DİA, XXIII, ss. 530-533, İstanbul 2001.

Efe, Adem, “Sebilür'-Reşad”, DİA, XXXVI, ss. 251-253, İstanbul 2009.

İbnü'l-Hümmam, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, Şerhu Fethi'l-Kadir, nşr. Abdürrezzak Galip el-Mehdi, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003.

İzmirli, İsmail Hakkı, “Ribe'l-Fadl ve ribe'n-Nesie”, Sebilü'r-Reşad, 19 Muharrem 1332, sy. 275.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri, el-Muvatta, nşr. Ebu'l-Fadl Abdullah b. Muhammed b. Sıddık, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1424/2003.

Mehmet Necmettin, “Fıkıh ve Fetva”, Sebilü'r-Reşad, 7 Rabiu'l-Evvel, 1332, sy. 286.

Meydanî, Abdülganî b. Talib b. Hammade ed-Dımaşki el-Hanefî, el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb, nşr. Abdürrezzâk el-Mehdi, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut 1434/2012.

Özsoy, İsmail, “Faiz”, DİA, XII, ss. 110-126, İstanbul 1995.

Ragıb el-İsfahani, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'ân, Daru'l-Kalem, Dımaşk 1430/2009.

Savaş, Vural Fuat, İktisatın Tarihi, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007.

Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, Câmiü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân, nşr. Muhammed Ali Bîdûn, Dar'ul-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut 1418/1997.

FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ BECERİ YETERLİK ALANINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ

İbrahim DÜNDAR

Milli Eğitim Bakanlığı

Doç. Dr. Figen KILIÇ

Prof. Dr. Tuğba YANPAR YELKEN

Mersin Üniversitesi

Özet

Günümüz dünyasında eğitim sistemindeki birçok yapı değişmektedir. Özellikle öğretmenin görev ve tanımı her geçen gün değişmektedir. Değişen ve gelişen dünya ile birlikte öğretmenlerin mesleki becerileri de değişmektedir. Bu araştırmada, Fen Bilimleri öğretmenlerinin Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterliklerinden, “Mesleki Beceri” alanına dair görüşlerinin neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelinde veriler anlık tarama modeli seçilerek toplanmıştır. Araştırmanın evreninin Adana ili 4 merkez ilçesinde (Seyhan, Yüreğir, Çukurova ve Sarıçam) görev yapan Fen bilimleri öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Adana ili 4 merkez ilçesinde Devlet okullarında görev yapan 87 Fen Bilimleri öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada veriler 5’li likert tipi olarak 32 maddeden oluşan anket formundan toplanmıştır. Anket maddeleri Anket maddeleri öğretmenlerin; eğitim-öğretimi planlamaya ilişkin görüşleri, öğrenme ortamları oluşturmaya ilişkin görüşleri, öğretme ve öğrenme sürecini yönetmeye ilişkin görüşleri ve ölçme ve değerlendirmeye ilişkin görüşleri şeklinde gruplandırılarak analiz edilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığının yayınlamış olduğu Öğretmenlerin Mesleki yeterlilikleri performans göstergelerinden yararlanılarak hazırlanmış ve uzman görüşüne sunulmuştur. Veriler 2017/2018 Öğretim Yılı bahar döneminde Fen Bilimleri öğretmenlerinden toplanmıştır. Anket verileri IBM SPSS Statistics 24 paket programına yüklenip, anketin alt boyutlarına ilişkin her bir madde için frekans, yüzde, aritmetik ortalama sonuçlarına göre değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Fen Bilimleri öğretmenlerinin mesleki beceri yeterlilik algılarının yüksek olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda, öğretmenlerinin özellikle öğrencilerin seviyelerine uygun esnek öğretim programı hazırladıkları, öğrencilerin milli ve manevi değerleri dikkate aldıkları, öğretim programında yer alan kazanımlara yönelik ders içi etkinlikler düzenledikleri, ölçme ve değerlendirmeyi adil ve objektif yaptıklarına dair bulgular elde edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından mesleki yeterliliklerin tanıtımı için öğretmenlere hizmet içi eğitim verilmesi, hazırlanan mesleki yeterliliklerin kullanılarak öğretmenlerin değerlendirilmesi şeklinde öneride bulunulabilir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen Mesleki Yeterlilikleri, Mesleki Beceri, Fen Bilimleri Öğretmeni

Abstract

This study aims to determine the opinions of Science teachers about “Professional Skills” fields that is an aspect of the general qualifications of teaching profession. In this study, the scanning model was used from the quantitative research methods to collect the data basing on instant scanning model. The population of the study is Science teachers who work in 4 central districts of the city of Adana. The sample of the study is formed by 87 Science teachers who work in public schools from the 4 central districts of the city of Adana. The data were collected from 5-point Likert scale survey that is consisted of 32 elements. The elements of the survey were generated by taking the performance indicators of the teachers’ professional qualifications that was published by the Ministry of Education into account and then they were presented to the experts. The data were analysed in SPSS by entering package program and for each element frequency, percentage, and arithmetic mean were calculated. The results of the study show that Science teachers have a high perception about their professional skills and qualifications. The results also show that the teachers prepare a flexible teaching program that suits especially the level of the students, that the students take the national and moral values into account, that the teachers organize class activities regarding the benefits that take place in the teaching program, and that they execute measurement and evaluation in a fair and objective way.

Key words: General Qualifications of Teaching Ppofession, Professional Skills, Science teachers

GİRİŞ

Günümüz dünyasında eğitim sistemindeki birçok yapı değişmektedir. Özellikle öğretmenin görev ve tanımı her geçen gün değişmektedir. Değişen ve gelişen dünya ile birlikte öğretmenlerin mesleki becerileri de değişmektedir.

Milli Eğitim Temel Kanununa göre öğretmenlik; “Devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği” olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca aynı kanunda, “Öğretmenler bu görevlerini Türk Milli Eğitiminin amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak ifa etmekle yükümlüdürler.” denmektedir (1739 SK). Hacıoğlu ve Alkan (1997)’a göre de öğretmenlik, “eğitim sektörü ile ilgili olan sosyal, kültürel, ekonomik, bilimsel ve teknolojik boyutlara sahip, alanda özel uzmanlık bilgi ve becerisini temel alan akademik çalışma ve mesleki formasyonu gerektiren profesyonel statüde uğraşı alanı” olarak tanımlanmıştır (Erden,1998,26).

Eğitim sisteminin öğrenci, yönetici, veli, öğretim programı gibi başlıca öğeleri düşünüldüğünde, en önemli öge öğretmendir. Eğitimin niteliği ve kalitesi de büyük ölçüde öğretmenlerin niteliğiyle doğru orantılıdır. Bu nedenle öğretmenlerin hizmet öncesinde ve hizmet sırasında iyi yetiştirilmeleri, öğretmenlerin kendilerini geliştirmeleri, eğitim kalitesi yönünden önemlidir (Şişman,2014,219).

Demirel (1999)’e göre öğretmenler mesleki anlamda genel kültür ve genel yetenek bilgisi, mesleki bilgi ve alan bilgisi olmak üzere üç ana alanda yeterli bilgi ve becerilere sahip olmalıdır

(Özer ve Gelen,2008). Öğretmenlik mesleği özel uzmanlık bilgisi ve becerisi gerektiren bir meslek kabul edildiğine göre, bu mesleği tercih eden insanların, mesleğin gereklerini tam olarak yerine getirebilmeleri için bir takım yeterliliklere sahip olması gerekir (Şişman, 2014,219). Bu nedenle öğretmenlik mesleğinin sahip olduğu yeterliliklerin bilinmesi, öğretmenlerin bu yeterliklere hangi derecede sahip olduklarının bilinmesi gibi durumlar önem kazanmaktadır.

Erden (1998)'e göre öğretmenin kişilik özelliklerinin yanı sıra etkili bir öğretmen olmak için “Genel Kültür”, “Konu Alanı Bilgisi” ve “Mesleki Beceri ve Yeterlilikler” gibi niteliklere de sahip olması gerekmektedir. Etkili bir öğretilerde bulunması gereken mesleki beceri ve yeterlikler “öğretim sürecini planlama”, “çeşitlilik getirebilme”, “öğretim süresini etkili kullanma”, “katılımcı öğretim ortamı düzenleme” ve “öğrencilerdeki gelişimi izleme” olarak sayılabilir (Erden,1998,44-46).

Her ne kadarda literatürde öğretmen yeterlilikleri ile ilgili sınıflandırma mevcut olsa da yeterliliklerle ilgili resmi kurumlarında çalışmaları vardır. Türkiye’de Yüksek Öğretim Kurulu ve Milli Eğitim Bakanlığı, ortaklaşa yürütülen çalışmalar sonucunda öğretmen yeterlik alanlarıyla ilgili ölçütler belirlemeye çalışmışlardır (Şişman,2014,225).

Ülkemizde yeterliliklerin belirlenmesi kapsamında Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi Yönetmeliği yayınlanmış ve bu yönetmeliğe göre de yeterlilik, “Sorumlu kurum tarafından bireyin öğrenme kazanımlarını belirli ölçütlere göre edindiğinin bir değerlendirme ve geçerlilik kazandırma sürecinin sonunda tanınması halinde elde edilen resmi belgedir.” şeklinde tanımlanmıştır (TYÇ Yönetmeliği). Yönetmelik gereğince ülkemizde Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi yayınlanmıştır (TYÇ). Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde yar alan “Kalite güvencesi sağlanmış tüm yeterlilikleri (genel, meslekî, akademik eğitim ve öğretim programları ve diğer öğrenme ortamlarında kazanılan) kapsayan bütünleşik bir çerçeve sunmak.” hedefi kapsamında kamu kurumları yeterlilik kapsamında çalışmalar yapmaktadır.

Ülkemizde öğretmen yeterlilikleri ile ilgili ilk çalışmalar 1998 yılında “YÖK ve Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi, Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi” kapsamında yapılmıştır. Bu çalışmada öğretmen yeterlilikleri “konu alanı ve alan eğitimine ilişkin yeterlilikler”, “öğretmen-öğrenme sürecine ilişkin yeterlilikler” , öğrencilerin öğrenmelerini izleme, değerlendirme ve kayıt tutma” ve “tamamlayıcı mesleki yeterlikler” olmak üzere dört gruba ayrılmıştır (Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri,2017).

Milli Eğitim Bakanlığının Öğretmen Yeterlilikleri ile yaptığı ilk çalışma 1999 yılıdır. Milli Eğitim Bakanlığı, üniversite temsilcileriyle “Öğretmen Yeterlilikleri Komisyonu” oluşturmuş; bu komisyon, yabancı ülkelerdeki yeterlilik belgelerinden, “YÖK ve Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi, Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi” dokümanlarından ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlardan gelen öneriler doğrultusunda “Öğretmen Yeterlilikleri Belgesini” hazırlamış ve öğretmen yetiştiren yüksek öğretim kurumlarına gönderilmiştir. Hazırlanan Öğretmen Yeterlilik Belgesinde öğretmen yeterlilikleri 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’na uygun olarak, “eğitme-öğretme yeterlilikleri”, “genel kültür bilgi ve becerileri” ve “özel alan bilgi ve becerileri” olarak belirlenmiştir (Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri,2017).

Öğretmen yeterlilikleri kapsamında yapılan bir diğer çalışmada Temel Eğitime Destek Programı kapsamında olmuştur. Program kapsamında YÖK ve MEB tarafından daha önce öğretmen yeterlilikleri ilgili yapılan çalışmalar kapsamında “Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri” 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda öğretmen yeterlilikleri 6 ana yeterlik alanı; “*Kişisel ve mesleki değerler-mesleki gelişim*”, “*öğrenciyi tanıma*”, “*öğrenme ve öğretme süreci*”, “*öğrenmeyi, gelişimi izleme ve değerlendirme*”, “*okul-aile ve toplum ilişkileri*” ve “*program ve içerik bilgisi*”; bu yeterliklere ilişkin 31 alt yeterlik ve 233 performans göstergesinden oluşmuştur (Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri,2017).

Ülkemizde öğretmen yeterlilikleri, 10. Kalkınma Planı, Öğretmen Strateji Belgesi, 19. Milli Eğitim Şurası, MEB 2014-2019 Stratejik Planı gibi üst metin belgelerinde tavsiye edilmesi neticesinde yeniden düzenlenmiştir. Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığı ulusal ve uluslararası birçok kurum ve kuruluşla ortaklaşa çalıştaylar yaparak, 2017 yılında “Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri” belgesini yayınlamıştır. Bu belgede öğretmenlik mesleği genel yeterliliği, 3 yeterlik alanı, “*mesleki bilgi*”, “*mesleki beceri*” ve “*tutum ve değerler*”, bu alanların altında yer alan *11 yeterlilik* ve *65 performans göstergesinden* oluşmaktadır (Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri,2017).

Problem Durumu

Öğretmenlerin mesleki yeterlilikleri ülkemizde 1998’li yıllarda belirlenmeye başlanılmıştır. Gelişen dünya ile birlikte birkaç kez değişen öğretmen mesleki yeterliliklerine ilişkin öğretmen görüşleri her zaman için önem taşımaktadır. En son 2017 yılında değişen mesleki yeterliliklere ilişkin pilot uygulama yapılmadan yayınlanmıştır. Bu nedenle öğretmenlerin görüşlerinin neler olduğu açıkça incelenmemiştir. Bu araştırma ile öğretmenlerin mesleki yeterliklerine ilişkin görüşlerini ortaya koymak önemli görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Fen Bilimleri öğretmenlerinin Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterliliklerinden, “Mesleki Beceri” alanına ilişkin görüşlerinin neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma ile Fen Bilimleri Öğretmenlerinin, yakın zamanda güncellenen öğretmenlik yeterliliklerine ilişkin görüşleri belirlenecektir.

Problem Cümlesi ve Alt Problemler

Araştırmanın problem cümlesi; “Fen Bilimleri öğretmenlerinin mesleki beceri yeterlik alanına ilişkin görüşleri nelerdir?” şeklinde oluşturulmuştur. Araştırmanın problem cümlesine yönelik alt problemlerde aşağıya yazılmıştır.

Fen bilgisi öğretmenlerinin Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri Mesleki Beceri Alt Yeterliliğine yönelik,

1. Eğitim-öğretimi planlamaya ilişkin görüşleri nasıldır?
2. Öğrenme ortamları oluşturmaya ilişkin görüşleri nasıldır?
3. Öğretme ve öğrenme sürecini yönetmeye ilişkin görüşleri nasıldır?
4. Ölçme ve değerlendirmeye ilişkin görüşleri nasıldır?

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada, Fen Bilimleri öğretmenlerinin Öğretmenlik Mesleği Genel yeterliklerinden, “Mesleki Beceri” alanına dair görüşlerinin neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmaktadır. Öğretmen Mesleki Yeterliliklerinin yakın bir zamanda değişmesi, bu konuda yapılan çalışmaların az olması ve literatür tarandığında Fen Bilimleri Öğretmenlerinin görüşlerinin belirlendiği çalışmaların olmayışı gibi etkenler çalışmanın önemini desteklemektedir. Ayrıca yayınlan yeterliklerin öğretmenlerin öz değerlendirmelerinde kullanılabileceğini de belirtmiştir (Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri,2017). Bu nedenle, öğretmenlerin öz değerlendirme, performans değerlendirme, ödüllendirilmeme açılarından yeterliklere dair öğretmen görüşlerinin belirlenmesi önem taşımaktadır.

Sayıtlar

Araştırmada, araştırmaya katılan öğretmenlerin, anket formunda yer alan soruları, gerçek görüşlerini yansıtarak, içtenlikle yanıtladıkları varsayılmıştır.

Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları;

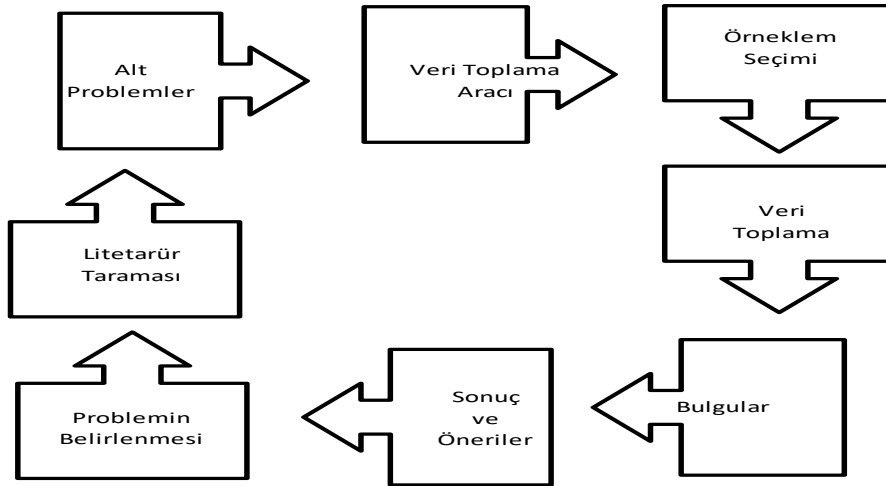
- Araştırmada öğretmenlerin “Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Mesleki Beceri Yeterlik Alanına İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi” anket formları ile sınırlıdır.
- Bu araştırma sonuçları yalnızca araştırmanın çalışma grubunda yer alan Adana ili 4 merkez ilçe sınırları içerisinde görev yapan Fen Bilimleri öğretmenlerin görüşleri ile sınırlıdır.
- Araştırma kapsamında yer alan görüşler, yayınlanan Öğretmenlik Mesleği Yeterlik Alanına ilişkin yeterlik göstergeleri ile sınırlıdır.
- Araştırma 2017/2018 eğitim öğretim yılı bahar dönemi ile sınırlıdır.

GELİŞME

Bu bölümde araştırmanın problemine uygun olarak seçilen araştırma modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin analiz edilmesi ile ilgili bilgiler alt başlıklarla verilmiştir.

Araştırma Modeli

Var olan bir durumu olduğu gibi açıklamaya çalışan araştırma yöntemi, tarama yöntemidir (Karasar,2015,77). Tarama yönteminden olan anlık tarama yöntemi ise mevcut durumun belli bir zaman aralığında betimlenmesini sağlayan araştırma yöntemidir (Büyüköztürk ve diğ.,2016,179). Adana ili merkez ilçelerinde görev yapmakta olan Fen Bilimleri öğretmenlerinin mesleki değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışma, betimsel bir araştırmadır. Çalışmada betimsel araştırma yöntemlerinden anlık tarama modeli tercih edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmamızın evrenini Adana ili merkez ilçelerinde görev yapan fen bilimleri öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini oluşturacak öğretmenler seçilirken, amaçsal örnekleme yöntemlerinden olan benzeşik örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Benzeşik örnekleme yöntemi, araştırmanın problemi ile ilgili olarak benzeşik bir alt grubun seçilerek, çalışmanın bu gruba yapılmasıdır (Büyüköztürk ve diğ.,2016,91). Bu nedenle araştırmanın örneklemini Adana İl merkezinde görev yapan 87 öğretmenden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada verilerin toplanması için, araştırmacılar tarafından geliştirilen anket kullanılmıştır. Tarama araştırmalarında çoğunlukla anket kullanılmaktadır (Büyüköztürk ve diğ.,2016,181). Anket üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde öğretmenlerin demografik özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise öğretmenlerin mesleki yeterliliklerine yönelik görüşlerinin belirlenmesini sağlayan 38 maddeden oluşan 5'li likert tipi anket (1=Hiçbir zaman, 2=Nadiren, 3=Bazen, 4=Genellikle, 5= Her zaman) soruları sorulmuştur. Üçüncü bölümde ise öğretmenlerin değerler eğitimi uygulamalarına yönelik genel görüşlerinin alındığı 2 adet açık uçlu soru sorulmuştur.

Anket geliştirme sürecinde ilgili araştırmalar ve literatür taranmıştır. Yapılan taramada daha önceki araştırmacıların mevcut öğretmenlik mesleki yeterliliklerini kullanarak anket oluşturulduğu görülmüştür (Tileği,2014; Özer & Gelen,2008). Bu araştırmada da Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri Mesleki Beceri Yeterlik Alanında bulunan 28 göstergeden faydalanılarak anket oluşturulmuştur. Oluşturulan anket uygulamadan önce anket, kapsam geçerliliğinin tespiti için 3 program geliştirme uzmanın görüşlerine sunulmuş, uzman görüşleri alındıktan sonra anket 2 demografik bilgi, 38 madde ve 2 açık uçlu soru şeklinde nihai şeklini almıştır.

Veri Analizi

Anket verileri IBM SPSS Statistics 24 paket programına yüklenip, anketin alt boyutlarına ilişkin her bir madde için frekans, yüzde, aritmetik ortalama sonuçlarına göre değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde, toplanan verilerden araştırmanın alt problemleri ile ilgili bulgulara yer verilmiştir. Bulgular açıklanırken, her alt problem sırasıyla alınarak incelenmiş, veriler yüzde ve frekans tabloları şeklinde verilmiştir.

Araştırmaya Katılanların Cinsiyetlerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetlerine yönelik yüzde ve frekans tablosu, Tablo-1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Cinsiyetlerine İlişkin Yüzde ve Frekans Değerleri

Cinsiyet	f	%
Kadın	34	39
Erkek	53	61

Tablo-1 incelendiğinde, araştırmaya 34 kadın (%39), 53 erkek (%61) öğretmenin katıldığı görülmektedir. Araştırmaya daha çok erkek öğretmenlerin katıldığı söylenebilir.

Araştırmaya Katılanların Mesleki Kıdemlerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki kıdemlerine yönelik yüzde ve frekans tablosu, Tablo-2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Mesleki Kıdemlerine İlişkin Yüzde ve Frekans Değerleri

Mesleki Kıdem	f	%
0-10 Yıl	21	24
11-20 Yıl	44	51
21 yıl ve üstü	22	25

Tablo-2 incelendiğinde, araştırmaya mesleki kıdemi 0-10 yıl olan 21 öğretmen (%24), mesleki kıdemi 11-20 yıl olan 44 öğretmen (%51) ve mesleki kıdemi 21 yıl ve üstü olan 22 öğretmen (%25) katılmıştır. Araştırmaya daha çok mesleki kıdemi 11-20 yıl arası öğretmenlerin katıldığı söylenebilir.

Öğretmenlerin Eğitim-Öğretimi Planlamaya Yönelik Görüşleri (Birinci Alt Problem)

Öğretmenlerin, Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri Mesleki Beceri Yeterlik Alanında eğitim-öğretimi planlamaya ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanmış 7 maddeye ait bulgular Tablo-3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Eğitim-Öğretimi Planlamaya Yönelik Görüşlerine İlişkin Yüzde ve Frekans Değerleri

Maddeler	Her zaman		Genellikle		Bazen		Nadiren		Hiçbir zaman		X̄
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
	1.Planlarımı Fen Bilimleri Öğretim Programına göre hazırlarım.	28	32.2	51	58.6	8	9.2	-	-	-	
2.Öğretim sürecini, çevresel şartları dikkate alarak planlarım.	22	25.3	56	64.4	9	10.3	-	-	-	-	4.14
3.Öğretim sürecini, maliyeti dikkate alarak planlarım.	27	31.0	41	47.1	16	18.4	3	4.05	-	-	4.05
4.Öğretim sürecini, zamanı dikkate alarak planlarım.	34	39.1	51	58.6	2	2.3	-	-	-	-	4.36
5.Öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alarak esnek öğretim planları hazırlarım.	40	46.0	41	47.1	5	5.7	1	1.1	-	-	4.37
6.Öğrencilerin sosyokültürel özelliklerini dikkate alarak esnek öğretim planları hazırlarım.	37	42.5	41	47.1	9	10.3	-	-	-	-	4.32
7.Öğretim sürecini planlarken milli ve manevi değerleri dikkate alırım.	44	50.6	36	41.4	7	8.00	-	-	-	-	4.42

Tablo-3'e bakıldığında öğretmenlerin eğitim-öğretimi planlamaya yönelik görüşlerine ilişkin anket maddelerine bakıldığında bütün maddeler düzeyinde yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle "Öğretim sürecini planlarken milli ve manevi değerleri dikkate alırım" maddesi diğer maddelere göre yüksek ($\bar{X}=4.42$, %50.6) ortalamaya sahiptir. Ayrıca ikinci en yüksek ortalamaya ($\bar{X}=4.37$, %46) sahip madde "Öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alarak esnek öğretim planları hazırlarım." maddesidir.

Öğretmenlerin Öğrenme Ortamları Oluşturmaya Yönelik Görüşleri (İkinci Alt Problem)
Öğretmenlerin, Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri Mesleki Beceri Yeterlik Alanında öğrenme ortamları oluşturmaya ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanmış 10 maddeye ait bulgular Tablo-4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Öğrenme Ortamları Oluşturmaya Yönelik Görüşlerine İlişkin Yüzde ve Frekans Değerleri

Maddeler	Her zaman		Genellikle		Bazen		Nadiren		Hiçbir zaman		X̄
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
	8.Sağlıklı öğrenme ortamları düzenlerim.	40	46.1	41	47.1	6	6.9	-	-	-	
9.Güvenli öğrenme ortamları düzenlerim.	42	48.3	38	43.7	7	8.00	-	-	-	-	4.40
10.Estetik öğrenme ortamları düzenlerim.	41	47.1	39	44.8	7	8.0	-	-	-	-	4.39

11.Kazanımlara uygun öğretim materyalleri hazırlarım.	40	46.0	41	47.1	5	5.7	1	1.1	-	-	4.37
12.Öğrenme ortamlarını öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alarak düzenlerim.	42	48.3	36	41.4	7	8.0	2	2.3	-	-	4.35
13.Öğrenme ortamlarını öğrencilerin ihtiyaçlarını dikkate alarak düzenlerim.	35	40.2	44	50.6	8	9.2	-	-	-	-	4.31
14.Öğrenme ortamlarını dersin kazanımlarına göre düzenlerim.	44	50.6	38	43.7	5	5.7	-	-	-	-	4.44
15.Öğrencilerle etkili iletişim kurabileceğim demokratik öğrenme ortamları hazırlarım	41	47.1	38	43.7	8	9.2	-	-	-	-	4.37
16.Öğrencilerin üst düzey bilişsel becerilerini geliştirici öğrenme ortamları oluştururum.	39	44.8	43	49.4	5	5.7	-	-	-	-	4.39
17.Öğrencilerin milli ve manevi değerleri içselleştirmesine katkıda bulunacak öğrenme ortamları oluştururum.	44	50.6	37	42.5	6	6.9	-	-	-	-	4.43

Tablo-4'e bakıldığında öğretmenlerin öğrenme ortamlarını oluşturmaya yönelik görüşlerine ilişkin anket maddelerine bakıldığında bütün maddelerin "genellikle" düzeyinin üzerinde olduğu görülmektedir. Özellikle "öğrenme ortamlarını dersin kazanımlarına göre düzenlerim." ve "öğrencilerin milli ve manevi değerleri içselleştirmesine katkıda bulunacak öğrenme ortamları oluştururum." maddelerinin ortalamalarının ($\bar{X}=4.44$) ve yüzde değerlerinin (%50.6) birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin Öğretme ve Öğrenme Sürecini Yönetmeye Yönelik Görüşleri (Üçüncü Alt Problem)

Öğretmenlerin, Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri Mesleki Beceri Yeterlik Alanında öğretim-öğrenme sürecini yönetmeye ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanmış 14 maddeye ait bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Öğretme ve Öğrenme Sürecini Yönetmeye Yönelik Görüşlerine İlişkin Yüzde ve Frekans Değerleri

Maddeler	Her zaman		Genellikle		Bazen		Nadiren		Hiçbir zaman		$\bar{X}$
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
18.Alanının eğitim ve öğretimi için gerekli olan becerileri sergilerim.	37	42.5	43	49.4	7	8.0	-	-	-	-	4.34
19.Öğretim ve öğrenme sürecinde zamanı etkin kullanırım.	46	52.9	34	39.1	7	8.0	-	-	-	-	4.44

20.Öğrencilerin öğrenme süreçlerine aktif katılımlarını sağlarım.	51	58.6	29	33.3	7	8.0	-	-	-	-	4.50
21.Derslerimi öğrencilerimin günlük yaşamlarıyla ilişkilendiririm.	43	49.4	40	46.0	4	4.6	-	-	-	-	4.44
22.Öğretme ve öğrenme sürecini yürütürken, özel gereksinimleri olan öğrencileri dikkate alırım.	47	54.0	36	44.4	4	4.6	-	-	-	-	4.49
23.Uygulamalarımnda, çalıştığım çevrenin doğal özelliklerini dikkate alırım.	48	55.2	30	34.5	7	8.0	2	2.3	-	-	4.42
24.Uygulamalarımnda, çalıştığım çevrenin kültürel özelliklerini dikkate alırım.	41	47.1	41	47.1	4	4.6	1	1.1	-	-	4.40
25.Uygulamalarımnda, çalıştığım çevrenin sosyoekonomik özelliklerini dikkate alırım.	46	52.9	36	41.4	3	3.4	2	2.3	-	-	4.44
26.Öğrencilerimin derslerde analitik düşüncelerine yönelik etkinlikler hazırlarım.	45	51.7	34	39.1	8	9.2	-	-	-	-	4.42
27.Eğitim öğretim faaliyetlerimde ilgililerle gerekli işbirliği yaparım.	41	47.1	43	49.4	3	3.4	-	-	-	-	4.43
28.Öğretme ve öğrenme sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerini etkin olarak kullanırım.	50	57.5	35	40.2	1	1.1	1	1.1	-	-	4.54
29.Uygun öğretim-öğrenme süreçleri kullanarak etkili öğrenmeyi gerçekleştiririm.	43	49.4	37	42.5	6	6.9	1	1.1	-	-	4.40
30.Öğretme ve öğrenme sürecinde uygun araç, gereç ve materyalleri etkin kullanırım.	45	51.7	39	44.8	3	3.4	-	-	-	-	4.48
31.Sınıfta istenmeyen davranış ve durumlarla etkin ve yapıcı bir şekilde baş ederim.	47	46.0	40	54.0	-	-	-	-	-	-	4.54

Tablo-5'e bakıldığında öğretmenlerin öğretim ve öğrenme sürecini yönetmeye yönelik görüşlerine ilişkin anket maddelerine bakıldığında bütün maddelerin "her zaman" düzeyine yakın olduğu görülmektedir. Özellikle "Öğretim ve öğrenme sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerini etkin olarak kullanırım." maddesi diğer maddelere göre yüksek ($\bar{X}=4.54$, %57.5) ortalamaya sahiptir. Ayrıca ikinci en yüksek ortalamaya ($\bar{X}=4.50$, %58.6) sahip madde "Öğrencilerin öğrenme süreçlerine aktif katılımlarını sağlarım." maddesidir.

Öğretmenlerin Ölçme ve Değerlendirmeye Yönelik Görüşleri (Dördüncü Alt Problem)

Öğretmenlerin, Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri Mesleki Beceri Yeterlik Alanında ölçme ve değerlendirmeye ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanmış 7 maddeye ait bulgular Tablo 6’te gösterilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Ölçme ve Değerlendirmeye Yönelik Görüşlerine İlişkin Yüzde ve Frekans Değerleri

Maddeler	Her zaman		Genellikle		Bazen		Nadiren		Hiçbir zaman		X̄
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
32. Alanıma ve öğrencilerimin gelişimsel özelliklerine uygun ölçme ve değerlendirme araçları hazırlayarak kullanırım.	37	42.5	46	52.9	4	4.6	-	-	-	-	4.37
33. Ölçme ve değerlendirmede süreç odaklı yöntemler kullanırım.	47	54.0	37	42.5	3	3.4	-	-	-	-	4.50
34. Ölçme ve değerlendirmede sonuç odaklı yöntemler kullanırım.	42	48.3	39	44.8	5	5.7	1	1.1	-	-	4.40
35. Ölçme ve değerlendirmeyi objektif olarak yaparım.	52	59.8	34	39.1	1	1.1	-	-	-	-	4.58
36. Ölçme ve değerlendirmeyi adil olarak yaparım.	52	59.8	33	37.9	2	2.3	-	-	-	-	4.57
37. Ölçme ve değerlendirme sonuçlarına göre öğrencilere ve diğer paydaşlara yapıcı geribildirimler veririm.	40	46.0	42	48.3	5	5.7	-	-	-	-	4.40
38. Ölçme ve değerlendirme sonuçlarına göre öğretme ve öğrenme süreçlerini yeniden düzenlerim.	45	51	36	41.4	5	5.7	1	1.1	-	-	4.43

Tablo-6’ya bakıldığında öğretmenlerin ölçme ve değerlendirmeye yönelik görüşlerine ilişkin anket maddelerine bakıldığında bütün maddelerin “genellikle” düzeyinin üzerinde olduğu görülmektedir. Özellikle “Ölçme ve değerlendirmeyi objektif olarak yaparım.” ve “Ölçme ve değerlendirmeyi adil olarak yaparım.” maddelerinin ortalamalarının ($\bar{X}=4.58$) ve yüzde değerlerinin (%59.8) birbirine yakın olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Fen bilimleri öğretmenlerinin mesleki beceri yeterlik alanına ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik olarak 87 fen bilimleri öğretmenine uygulanan anket sonucu elde edilen bulgulara ilişkin yorum ve öneriler aşağıdaki gibidir.

1. Araştırmanın öğretmenlerin eğitim-öğretimi planlamaya yönelik yeterlik algılarına ilişkin bulguları incelendiğinde, anket maddelerinin tüm sorularında “genellikle” düzeyinin üzerinde sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Öğretmenlerin, “*Öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alarak esnek öğretim planları hazırlarım.*” ve “*Öğretim sürecini planlarken milli ve manevi değerleri dikkate alırım.*” maddelerini en iyi algıladıkları söylenebilir.
Fen Bilimleri Öğretim Programı’na göre; öğretmenler öğretim programını sınıflarında uygularken özel gereksinimi olan öğrenciler için gereken esnekliği göstermeli; öğrencilerin ilgi, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda etkinliklerini hazırlamalı ve planlamalar yapmalıdır (MEB,2017). Bu nedenle öğretmenlerin öğrencilerin bireysel farklılıklarına göre öğretim programı hazırlama yeterliğini etkili bir biçimde kullandığı söylenebilir.
Öğretmen görüşleri incelendiğinde, Milli Eğitim Temel Kanununda yazılan Genel amaçlardan “*...Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren...*”ifadesi (1739 SK) ile Fen Bilimleri Öğretim Programı genel amaçlarından olan “*Evrensel ahlak değerleri, milli ve kültürel değerler ile bilimsel etik ilkelerinin benimsenmesini sağlamak.*” (MEB,2017) amacı düşünüldüğünde öğretmenlerin yeterlik algılarının Milli Eğitim Temel Kanunu ve öğretim programına uygun davrandıkları düşünülebilir.
2. Araştırmanın öğretmenlerin öğrenme ortamlarını oluşturmaya yönelik yeterlik algılarına ilişkin bulguları incelendiğinde, ilgili anket maddelerinin tamamının “genellikle” düzeyinin üzerinde olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin özellikle “*öğrenme ortamlarını dersin kazanımlarına göre düzenlerim.*” ve “*Öğrencilerin milli ve manevi değerleri içselleştirmesine katkıda bulunacak öğrenme ortamları oluştururum.*” maddelerini en iyi algıladıkları söylenebilir.
Öğretim programında yer alan bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılması önemlidir. Öğretmenlerin, öğrenme ortamlarını öğretim programında yer alan kazanımlara göre düzenlemelerinin, öğretim programında yer alan bilgi, beceri ve değerleri öğrencilerine kazandırılmasının önemsendiği söylenebilir.
Şişman (2014)’a göre öğretmen içinde yaşayan toplumun kültürünü oluşturan değerleri ve evrensel değerleri tanıyan bireydir. Bu nedenle öğretmenlerin “*milli ve manevi değerleri*” öğrencilerine içselleştirerek kazandırmalarına yönelik öğrenme ortamı oluşturdukları söylenebilir.
3. Araştırmanın öğretmenlerin öğretme ve öğrenme sürecini yönetmelerine yönelik yeterlik algılarına ilişkin bulguları incelendiğinde ilgili anket maddelerinin tamamında maddelerin “her zaman” düzeyine yakın olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin özellikle “*Öğretme ve öğrenme sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerini etkin olarak kullanırım.*” maddesinin diğer maddesini en iyi algıladıkları söylenebilir.
Öğretim programında yer alan, “*Öğretim programlarındaki bilgi, beceri ve değerlerin istenilen düzeyde kazandırılması temel amaçtır.* Bu amaç doğrultusunda, öğrencilerin aktif olduğu öğretim yaklaşımlarının uygulanması, öğrenme ortamlarının ve materyallerinin amaca uygun seçilmesi, becerilerin ve kazanımların süreç içerisinde izlenmesi ve öğrencilerin gelişimlerinin kontrol edilmesi

gerekmektedir.” ifadesi göz önünde bulundurulduğunda öğretmenlerin öğretim programına uygun davrandığı söylenebilir.

Karacaoğlu (2008) yaptığı araştırmada öğretmenlerin “Bilgi ve iletişim teknolojilerinde donanımlı olma” yeterliğinin düşük olduğunu tespit etmiştir. Bu sonucun araştırma sonucunda elde edilen bulgu ile örtüşmediği görülmektedir. Son zamanlarda bilgi teknolojilerinin eğitim bilimlerinde önem kazanması, özellikle FATİH Projesi ve EBA gibi bilişim kaynaklarının artması öğretmenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerinin son yıllarda önemseydiği söylenebilir.

4. Araştırmada öğretmenlerin ölçme ve değerlendirmeye yönelik yeterlik algılarına görüşlerine ilişkin bulguları incelendiğinde, ilgili anket maddelerine bakıldığında bütün maddelerin “genellikle” düzeyinin üzerinde olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin özellikle “Ölçme ve değerlendirmeyi objektif olarak yaparım.” ve “Ölçme ve değerlendirmeyi adil olarak yaparım.” Maddelerini en iyi algıladıkları söylenebilir.

Şişman (2014)’a göre öğretmen öğrencilerine karşı güvenilir, dürüst bir dost ve sırdaş olmalıdır. Ayrıca öğrencilerine karşı açık görüşle, objektif, tarafsız ve adil olmalıdır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin ölçme değerlendirme karşı objektif ve adil oldukları söylenebilir.

Öğretim programında «... eşitlik, adil olma kavramları üzerinde yoğun olarak durulmuş; duyguları dile getirme, düşüncelerini öz güvenle ifade edebilme, öneride bulunma...» ifadesine göre öğretmenlerin öğretim programına uygun davrandığı söylenebilir.

Uygulamaya Yönelik Öneriler

Yapılan çalışma sonucunda öğretmenleri mesleki yeterlilik algılarına ilişkin öneriler aşağıya sıralanmıştır.

1. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından mesleki yeterliliklerin tanıtı için hizmet içi eğitim verebilir.
2. Hazırlanan mesleki yeterlilikleri öğretmenlerin değerlendirilmesinde kullanılabilir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Yapılan çalışmaya benzer araştırmalar yapmak için araştırmacılara ilişkin öneriler aşağıya sıralanmıştır.

1. Araştırma sadece Adana ili merkez ilçelerindeki öğretmenler ile yapıldığından, farklı illerde benzer çalışmalar yapılabilir.
2. Araştırmada sadece Fen Bilimleri öğretmenlerin görüşleri alındığından, farklı branşta görev yapan öğretmenlerin, yönetici, öğrenci veya velilerin görüşlerinin alındığı başka çalışmalar yapılabilir.
3. Araştırmada sadece tarama modeli kullanılmış, veriler anket ile toplanmıştır. Benzer çalışmalarda farklı (örneğin deneysel) yöntemler kullanılabilir, farklı veri toplama araçları ile veriler toplanabilir.

KAYNAKLAR

- [1]. Büyüköztürk,Ş.(2016).Bilimsel Araştırma Yöntemleri.22.Baskı.Ankara:Pegema Akademi
- [2]. Büyüköztürk,Ş.(2017).Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı.23.Baskı.Ankara:Pegem Akademi
- [3]. Erden, M.(1998).Öğretmenlik Mesleğine Giriş. İstanbul: Alkım Yayınları.
- [4]. Karacaoğlu,Ö.M.(2008). Öğretmenlerin yeterlilik algıları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*. 5(1), 70-97
- [5]. Karasar,N.(2015).Bilimsel Araştırma Yöntemi.28.Basım.Ankara:Nobel Akademik Yayıncılık
- [6]. Köksal,N.(2008). Öğretmenlik mesleği genel yeterliklerinin öğretmen, müdür ve bakanlık yetkilileri tarafından değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 23 (1),36-46
- [7]. MEB 2014-2019 Strateji Planı http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/10052958_10.09.2015sp17.15imzasz.pdf Erişim tarihi: 01/04/2018
- [8]. MEB(2017).Fen Bilimleri Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3.,4.,5.,6.,7. Ve 8. Sınıflar).Ankara
- [9]. Milli Eğitim Temel Kanunu (1739 SK) <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun0/temelkanun0.html>. 15/03/2018 tarihinde erişildi.
- [10]. Onuncu Kalkınma Planı <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf>Erişimtarihi:01/04/2018
- [11]. Ondokuzuncu MEB Şurası <http://ttkb.meb.gov.tr/www/19-milli-egitim-surasi/icerik/222> Erişim Tarihi: 01/04/2018
- [12]. Öğretmen Strateji Belgesi <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170609-13-1.pdf> Erişim tarihi: 01/04/2018
- [13]. Özer,B. & Gelen,İ.(2008). Öğretmenlik mesleği genel yeterliklerine sahip olma düzeyleri hakkında öğretmen adayları ve öğretmenlerin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,5(9),39-55.
- [14]. Şişman, M.(2014). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: PegemAkademi.
- [15]. Tileği,H.(2014). *İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin algılarına göre öğretmen yeterlilikleri*. Yüksek Lisans Tezi. Zirve Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep
- [16]. Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinin Uygulanmasına İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında
- [17]. Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi Yönetmelik https://www.myk.gov.tr/images/articles/TYC/TYC_Yonetmeliği_v2.pdf adresinden 15/03/2018 tarihinde erişildi
- [18].Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi https://www.myk.gov.tr/images/articles/editor/130116/TYC_tebliğ_2.pdf adresinden 15/03/2018 tarihinde erişildi.
- [19] Yalçın İncik,E.&Kılıç,F.(2014). Attitudes Regarding the Teaching Profession, Professional Efficacy Beliefs and Vocational Self-esteem of Teacher Candidates Enrolled at Education Faculties and Pedagogic Formation Programmes. *International J. Soc. Sci. & Educ.*4(2),380-391

Ek-1: Anket Formu**Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Mesleki Beceri Yeterlik Alanına İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi Anketi**

Saygıdeğer Meslektaşım;

“Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Mesleki Beceri Yeterlik Alanına İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi” konulu olan seminer çalışması yapmaktayım. Araştırma çerçevesinde elde edilecek verileri, seminer çalışmamda kullanacağım. Araştırmada gereksinim duyulan verileri toplamak amacıyla hazırlanan ankette yer alan maddeleri kendi düşüncelerinizle doldurmanızı talep etmekteyim. Cevaplarınızın sadece yapılacak olan araştırmada kullanılacağını, üçüncü kişilerce paylaşılmayacağını belirtmek isterim. Soruların tamamına cevap vermeniz araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği açısından bana kolaylık sağlayacaktır.

Değerli vaktinizi ayırarak, vermiş olduğunuz destekten dolayı şimdiden teşekkür eder, iyi çalışmalar dilerim.

İbrahim DÜNDAR

Fen Bilimleri Öğretmeni

Mersin Üniversitesi EPÖ TYL Öğrencisi

ogretmenibo@gmail.com (0-535-3946767)

BÖLÜM 1. Kişisel Bilgiler

1. Cinsiyetiniz ( ) Kadın ( ) Erkek
2. Mesleki Kıdeminiz ( ) 0-10 yıl ( ) 11-20 yıl ( ) 21 yıl ve üstü

BÖLÜM 2. Mesleki Beceri Yeterlik Alanına Yönelik Öğretmen Görüşleri

Davranış	Hiçbir Zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her Zaman (5)
1. Planlarımı Fen Bilimleri Öğretim Programına göre hazırlarım.					
2. Öğretim sürecini, çevresel şartları dikkate alarak planlarım.					
3. Öğretim sürecini, maliyeti dikkate alarak planlarım.					
4. Öğretim sürecini, zamanı dikkate alarak planlarım.					
5. Öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alarak esnek öğretim planları hazırlarım.					
6. Öğrencilerin sosyokültürel özelliklerini dikkate alarak esnek öğretim planları hazırlarım.					
7. Öğretim sürecini planlarken milli ve manevi değerleri dikkate alırım.					
8. Sağlıklı öğrenme ortamları düzenlerim.					
9. Güvenli öğrenme ortamları düzenlerim.					
10. Estetik öğrenme ortamları düzenlerim.					
11. Kazanımlara uygun öğretim materyalleri hazırlarım.					
12. Öğrenme ortamlarını öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alarak düzenlerim.					
13. Öğrenme ortamlarını öğrencilerin ihtiyaçlarını dikkate alarak düzenlerim.					
14. Öğrenme ortamlarını dersin kazanımlarına göre düzenlerim.					

15. Öğrencilerle etkili iletişim kurabileceğim demokratik öğrenme ortamları hazırlarım.					
16. Öğrencilerin üst düzey bilişsel becerilerini geliştirici öğrenme ortamları oluştururum.					
17. Öğrencilerin milli ve manevi değerleri içselleştirmesine katkıda bulunacak öğrenme ortamları oluştururum.					
18. Alanımın eğitim ve öğretimi için gerekli olan becerileri sergilerim.					
19. Öğretme ve öğrenme sürecinde zamanı etkin kullanırım.					
20. Öğrencilerin öğrenme süreçlerine aktif katılımlarını sağlarım.					
21. Derslerimi öğrencilerimin günlük yaşamlarıyla ilişkilendiririm.					
22. Öğretme ve öğrenme sürecini yürütürken, özel gereksinimleri olan öğrencileri dikkate alırım.					
23. Uygulamalarımında, çalıştığım çevrenin doğal özelliklerini dikkate alırım.					
24. Uygulamalarımında, çalıştığım çevrenin kültürel özelliklerini dikkate alırım.					
25. Uygulamalarımında, çalıştığım çevrenin sosyoekonomik özelliklerini dikkate alırım.					
26. Öğrencilerimin derslerde analitik düşüncelerine yönelik etkinlikler hazırlarım.					
27. Eğitim öğretim faaliyetlerimde ilgililerle gerekli işbirliği yaparım.					
28. Öğretme ve öğrenme sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerini etkin olarak kullanırım.					
29. Uygun öğretim-öğrenme süreçleri kullanarak etkili öğrenmeyi gerçekleştiririm.					
30. Öğretme ve öğrenme sürecinde uygun araç, gereç ve materyalleri etkin kullanırım.					
31. Sınıfta istenmeyen davranış ve durumlarla etkin ve yapıcı bir şekilde baş ederim.					
32. Alanıma ve öğrencilerimin gelişimsel özelliklerine uygun ölçme ve değerlendirme araçları hazırlayarak kullanırım.					
33. Ölçme ve değerlendirmede süreç odaklı yöntemler kullanırım.					
34. Ölçme ve değerlendirmede sonuç odaklı yöntemler kullanırım.					
35. Ölçme ve değerlendirmeyi objektif olarak yaparım.					
36. Ölçme ve değerlendirmeyi adil olarak yaparım.					
37. Ölçme ve değerlendirme sonuçlarına göre öğrencilere ve diğer paydaşlara yapıcı geribildirimler veririm.					
38. Ölçme ve değerlendirme sonuçlarına göre öğretim ve öğrenme süreçlerini yeniden düzenlerim.					

BÖLÜM 3. Açık Uçlu Sorular

1. MEB tarafından yayınlanan Mesleki Beceri Yeterliliklerine ilişkin genel görüşleriniz nelerdir?

.....
.....
.....
.....
2. *MEB tarafından yayınlanan Mesleki Beceri Yeterliliklerine ilişkin tavsiye edeceğiniz görüşleriniz nelerdir?*

.....
.....
.....
.....

Not: Bu form “MEB(2017).Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri. Ankara.” kaynağından faydalanılarak oluşturulmuştur.

YENİLENMİŞ FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA DEĞERLER EĞİTİMİ UYGULAMALARINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ

İbrahim DÜNDAR

Milli Eğitim Bakanlığı

Prof. Dr. Tuğba YANPAR YELKEN

Doç. Dr. Figen KILIÇ

Mersin Üniversitesi

Özet

Son yapılan değişikliklerle değerler eğitimi, öğretim programlarında ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada, yenilenmiş Fen Bilimleri dersi öğretim programının uygulandığı Fen Bilimleri derslerinde, değerler eğitimi uygulamalarına dair öğretmen görüşlerinin neler olduğunun belirlenmesini amaçlamaktadır. Yenilenen Fen Bilimleri Öğretim programında değerler eğitimi uygulamalarına ilk defa yer verilmesi, programda özellikle bilimsel etik değerlere önem verilmesi gibi hususlar, Fen Bilimleri öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin görüşlerinin alınması açısından önemlidir. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Yenilenmiş Fen Bilimleri Öğretim Programı 2017-2018 öğretim yılında sadece 3. ve 5. sınıf seviyesinde uygulanacağından, veriler Adana ili 4 merkez ilçesinde (Seyhan, Yüreğir, Çukurova, Sarıçam) görev yapan 135 Sınıf ve Fen Bilimleri (3. ve 5. sınıf dersine giren) öğretmeninden toplanmıştır. Çalışmanın örneklemini oluşturacak öğretmenler seçilirken, amaçsal örnekleme yöntemlerinden benzeşik örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan anket kullanılmıştır. Anket soruları araştırmacılar tarafından hazırlanmış ve uzman kanısı alınmıştır. Anketin, 19 sorusu 5’li likert tipi (1=Hiçbir zaman, 2=Nadiren, 3=Bazen, 4=Genellikle, 5= Her zaman) şeklinde, 2 sorusu da açık uçlu olacak şekilde hazırlanmıştır. Veriler 2017/2018 Öğretim Yılı bahar döneminde Sınıf ve Fen Bilimleri öğretmenlerinden toplanmıştır. Anket verileri IBM SPSS Statistics 24 paket programına yüklenip, anketin alt boyutlarına ilişkin her bir madde için frekans, yüzde, aritmetik ortalama sonuçlarına göre değerlendirilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre öğretmenlerin, değerler eğitimini önemli gördükleri, öğrencilere toplumsal ve etik değerleri kazandırdıklarını, değerler eğitiminde rol model oldukları ve değerler eğitiminde öğrencilerden dönüt aldıkları belirlenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin kaynak materyallerin geliştirilmesi, hizmet içi eğitim kurslarının açılması, yapılan örnek uygulamaların bilişim araçlarıyla (EBA, okulun web sitesi vb.) paylaşılması gibi önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fen Bilimleri Öğretim programı, değerler, değerler eğitimi

Abstract

The purpose of this study was to determine the opinions of the teachers about applications of values education in renewed curriculum of Science lesson. In this study, the scanning model

was used from the quantitative research methods. The data were collected from 4 central districts of the city of Adana. 135 Science and Classroom teachers filled a 5-point Likert scale survey. The results of the study show that the teachers find the values education important, they think that the values education enabled the students to acquire social and ethical values, they were a role model for the students, and the teachers got feedbacks from the students regarding the values education.

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insanın duygu, düşünce ve davranışları eğitim ile şekillenir. İnsanların toplumda sorunsuzca yaşamaları için, toplumsal kuralların ögesi olan değerlerin eğitim ile kazandırılması büyük önem taşımaktadır. Günümüzde eğitim bilimlerinde değerler eğitimi, giderek önem kazanmaktadır. Değişen öğretim programlarında değerler eğitimi başlıklarının bulunması bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Eğitim bilimi açısından insan için, anlam ve değer oluşturan, dünyasını bunlara göre düzenleyen varlıktır diyebiliriz. İnsanın sahip olduğu yetenekleri ortaya çıkarıp geliştirmek, insanı iyi yönde geliştirmek eğitimin amaçlarından biridir. Bu nedenle eğitime, insanda değer oluşturma ve bu değerler doğrultusunda insanı, iyiye ve güzele yönlendirme işidir diyebiliriz (Şişman,2014,3).

Öğrencilerin sağlıklı ve mutlu bireyler olarak yetiştirilmesi, iyi birer vatandaş olmalarını sağlayacak bilgi, beceri ve tutumları kazandırılıp, nesiller boyu aktarılması Türk Milli Eğitim sisteminin amaçlarından biridir. Günümüz toplumlarında akademik başarıların yanı sıra insan ilişkilerinin önemsendiği değerler ön plandadır. Değerlerin kazandırılmasında öğretim programının da etkisi büyüktür. Bu nedenle Yenilenmiş Fen Bilimleri Dersi Öğretim programında değerler eğitimi konu başlığına değinilmiş, “bilimsel etik değerlere” ve “toplumsal değerlere” vurgu yapan kazanımlara yer verilmiştir (MEB,2017,8).

Değer kelime anlamı olarak farklı anlamlar taşımaktadır. Değer kavramı tanım olarak, “*Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet*” ve “*Bir varlığın ruhsal, toplumsal, ahlaksal ya da güzellik yönünden taşıdığı düşünülen yüksek ya da yararlı nitelik.*” olarak karşımıza çıkmaktadır (TDK,2018). Bununla birlikte değer kavramı Güngör (1993)’e göre “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç”; Çağlar (2005)’a göre “bireylerin düşünce, tutum ve eylemlerindeki standart”; Hacıkadiroğlu (2002)’na göre “eleştirilen niteliklerin genel adı” ve Erdem(2003)’e göre “belirli bir durumu diğerine tercih etme eğilimi”dir (Akt: Ulusoy ve Dilmaç,2017,14-15).

Değerlerin sınıflandırılması ile ilgili literatür incelendiğinde, farklı sınıflandırmalar olduğu söylenebilmektedir. Güngör (1993) değerleri; estetik, teorik, iktisadi, siyasi, sosyal ve dini değerler olarak altı sınıfa; Filiz (1998) ise değerleri; içerik ve araçsal değerler olmak üzere iki sınıfa ayırmıştır (Akt: Ulusoy ve Dilmaç,2017,23). Değerlerin sınıflandırılmasında kabul gören bir diğer sınıflandırma ise ABD’de 1992 yılında yapılan toplantıda kabul edilen “Karakterin Altı Temel Yapıtayaşı (SixPillar of Character)” sınıflandırmasıdır. Bu sınıflandırmada değerler; *güvenilir olma, saygı, sorumluluk, adil olma, duyarlı olma ve vatandaşlık* gibi gruplara ayrılmıştır (Can Aran ve Demirel,2013).

Değerler eğitimi ile ilgili literatür incelendiğinde, ailelerin çocuklarına özellikle ahlaki ve etik değerleri kazanmalarını yönünde ısrarcı görülmektedir. Yine öğrencilerin genellikle

akranlarından olumsuz davranışları model aldıkları, istedik değerleri kazananların mağdur duruma düştükleri görülmektedir. Öğretmenlerin ise değerler eğitimine yeteri kadar önem vermedikleri, uygulanan programın destekleyici olması gerektiği, değerlerin kazandırılmasında örtük programdan yararlanılması gerektiği görülmektedir (Berkant ve diğ. ,2014).

Yıldırım ve diğ. (2017) yaptığı araştırmada; öğretmen, öğrenci ve velilerin görüşlerine göre öğrencilerin, saygı, sevgi, dürüstlük, yardımseverlik ve hoşgörü gibi değerleri aileden kazandığı sonucuna ulaşmıştır. Okulun öğrencilere sorumluluk ve duyarlık gibi değerleri kazandırdığı, öğrencilere düzenli ve planlı olma, iş birliğine yatkınlık gibi değerleri okulun kazandırması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca değer edinme yaklaşımı olarak öğretmenin rol modeli olması, yaşantısıyla ve davranışıyla örnek olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin değerler eğitimi sırasında en çok telkin etme yaklaşımını kullandıkları, değerler eğitiminin öğrencilere kazandırılmasında ailenin aktif katılımının önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Albayrak (2015) sınıf öğretmenleri ile yaptığı araştırmada, sosyal bilgiler dersinde yer alan değerler ile ilgili olarak, öğrencilerin kişilik ve karakter gelişimini olumlu yönde geliştirse de programın yeterli düzeyde olmadığı, değerlerin öğretiminde genelde uygun yöntem ve tekniklerin kullanılmadığı, öğretmenin bir model olarak söyledikleriyle yaptıklarının tutarlı olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Değerler eğitimi ile ilgili literatür tarandığında, değerler eğitiminin okullarda verilmesinin öğretmenlerce önemli görüldüğü, öğretmenlerin sınıfta proje, drama ve tiyatro gibi çeşitli çalışmalar gerçekleştirdikleri, öğretmenlerin kaynak olarak en çok interneti kullandıkları, etkinlikleri seçme ve uygulama açısından zorluk yaşadıkları bulunmuştur (Gür ve diğ., 2015). Baysal (2013) yaptığı araştırmada, öğretmenlerin en çok dürüstlük değerini kazandırmaya yönelik etkinlikler düzenledikleri, değerler eğitimi uygulamalarında en çok ahlaki ikilem yaklaşımını uyguladıkları, değerler eğitimi uygulamalarında en çok örnek olay metodundan yararlandıkları sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca değerler eğitimi uygulamalarında gerekli materyallerin Milli Eğitim Bakanlığınca karşılanması gerektiği ve aile katılımının değerler eğitim uygulamalarında etki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çelikkaya ve Filoğlu (2014)'nin yaptıkları çalışmada öğretmenlerin değer kavramını hem sözlük anlamına hem de programdaki tanımına yakın olarak “kıymet, insan, toplumsal normlar, sosyal vatandaş, millî ve manevi unsurlar” biçiminde tanımladıkları, öğretmenlerin programda var olan değerlerden tam olarak haberdar olmadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca öğretmenlerin programda var olan değerlerden en çok saygı, duyarlılık ve sorumluluk değerlerinin kazandırılmasını öncelikli olarak istedikleri, değerler eğitiminde etkili faktörlerin başında aile ve öğretmenin geldiğini ifade ettikleri, öğretmenlerin değerler eğitiminde öğrencilere model olmaya çalıştıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Balcı ve Yelken Yanpar (2010)'ın yaptığı çalışmada öğretmenlerin değer kavramına yönelik, “ölçüt olarak değer”, “birey ve toplum ilişkilerini düzenleyen unsur olarak değer”, “davranışlar bütünü olarak değer”, “maddi ve manevi unsurlar olarak değer”, “kurallar bütünü olarak değer”, “nitelik olarak değer” ve “değer eğitiminin işlevleri” olarak adlandırılan 7 tema oluşturdukları görülmüştür.

Memişoğlu (2017) ise yaptığı çalışmada öğretmenlerin en fazla demokratik değerlere, en az ise bilimsellik değerine yer verdikleri, değer kazandırmada model olma ve değer açıklama

yaklaşımlarını kullandıklarını, değerler eğitimi uygulamalarında daha çok anlatım ve soru cevap yöntemini kullandıkları sonucuna ulaşmıştır.

Yapılan literatür taramasında daha önce yapılan araştırmalar incelendiğinde; öğretmenlerin değerler eğitimine önem verdiği, değerler eğitimi sıklıkla kullandıkları, değerlerin kazandırılmasında öğretmenlerin rol model oldukları gibi sonuçlara ulaşılmaktadır.

Gelişen dünya ile birlikte yenilenmesi düşünülen öğretim programlarında geçtiğimiz yıl köklü bir değişikliğe gidilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı 51 öğretim programının yenilenmesine karar vermiş ve yenilenen öğretim programı 2017-2018 öğretim yılında okullarda uygulanmaya başlanmıştır (TTKB,2017). Fen Bilimleri Dersi Öğretim programı da yenilenen öğretim programlarından biridir. Değerler Eğitimi, yenilenen öğretim programında ayrı bir başlık altında açıklanmıştır. Öğretim programında, Fen Bilimleri dersinin işlenişinde değerler eğitimi uygulamalarına nasıl değinileceğine dair ifadeler bulunsa da (MEB,2017), değerler eğitime dair yaklaşım, yöntem ve metotlarla ilgili ifadeler bulunmamaktadır. Bu durumda değerlerin daha çok örtük programla verileceği kanaatini oluşturmaktadır. Değerler daha çok Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer aldığı için (Can Aran ve Demirel,2013), değerler eğitimi ile ilgili çalışmaların genellikle Sosyal Bilgiler öğretmenlerine yönelik ve daha çok Sosyal Bilgiler dersleri ile ilgili olduğu söylenebilir. Fen Bilimleri dersine yönelik değerler eğitimi çalışmalarının az olması nedeniyle, bu araştırmada, 2017-2018 öğretim yılında 3. ve 5. sınıflarında uygulanan Fen Bilimleri dersi öğretim programında yer alan “Değerler Eğitimi” başlığının, okullarda uygulanma durumlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin neler olduğunun belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Yenilenen Fen Bilimleri Öğretim programında değerler eğitimi uygulamalarına yer verilmesi, programda özellikle bilimsel etik değerlere önem verilmesi gibi hususlar, Fen Bilimleri öğretmenlerinin değerler eğitimine katkısına önemli olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, yenilenmiş Fen Bilimleri dersi öğretim programının uygulandığı ilkökul 3. sınıf öğretmenleri ile ortaokul 5. sınıf Fen Bilimleri öğretmenlerinin, Fen Bilimleri derslerinde, değerler eğitimi uygulamalarına dair görüşlerinin neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Yenilenen Fen Bilimleri Dersi öğretim programının uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşleri önem taşımaktadır. Değerler eğitimi ile ilgili yaşanan sorunlara bakıldığında program, ders kitabı, öğretmen ve okul yönetiminden kaynaklı sorunların olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Memişoğlu,2017). Değerler eğitimi konusunda program ve öğretmen kaynaklı sorunların ortaya çıkarılması, değerler eğitimi konusunda programın etkililiği ve öğretmenlerin değerler eğitimi konusundaki görüş ve becerilerinin ortaya çıkartılması açısından, araştırma önem taşımaktadır.

Problem Cümlesi

Yapılan araştırmanın problem cümlesi, “Yenilenmiş Fen Bilimleri öğretim programında değerler eğitimi uygulamalarına yönelik öğretmenlerin görüşleri nelerdir?” şeklinde belirlenmiştir.

Alt Problemler

Araştırmanın alt problemleri şu şekilde oluşmuştur.

Yenilenmiş Fen Bilimleri Öğretim Programında yer alan değerler eğitimi uygulamalarına yönelik öğretmenlerin;

1. Programda yer alan değerler eğitiminin önemine yönelik görüşleri nasıldır?
2. Programda yer alan değerler eğitimi uygulamalarında içerik kazanımlarını kullanma sıklıkları nasıldır?
3. Değerleri kazandırmalarına yönelik yöntem ve teknikleri kullanım düzeyleri nasıldır?
4. Programda yer alan değerlerin kazandırılmasına yönelik ölçme-değerlendirme düzeyleri nasıldır?

Araştırmanın Sayıtları

Araştırmada, araştırmaya katılan öğretmenlerin, anket formunda yer alan soruları, gerçek görüşlerini yansıtarak, içtenlikle yanıtladıkları varsayılmıştır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın sınırlılıkları;

- Araştırmada Öğretmenlerin “Öğretmenlerin Yenilenmiş Öğretim Programında Değerler Eğitimi Uygulamalarına Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi” anket formları ile sınırlıdır.
- Bu araştırma sonuçları yalnızca araştırmanın örnekleminde yer alan Adana ili 4 merkez ilçe sınırları içerisinde görev yapan ilköğretim 3. sınıf ve 5. sınıf Fen Bilimleri derslerine giren öğretmenlerin görüşleri ile sınırlıdır.
- Araştırma kapsamında yer alan değerler, yenilenmiş Fen Bilimleri öğretim programında yer alan kazanımlar ile sınırlıdır.
- Araştırma 2017/2018 eğitim öğretim yılı ile sınırlıdır.

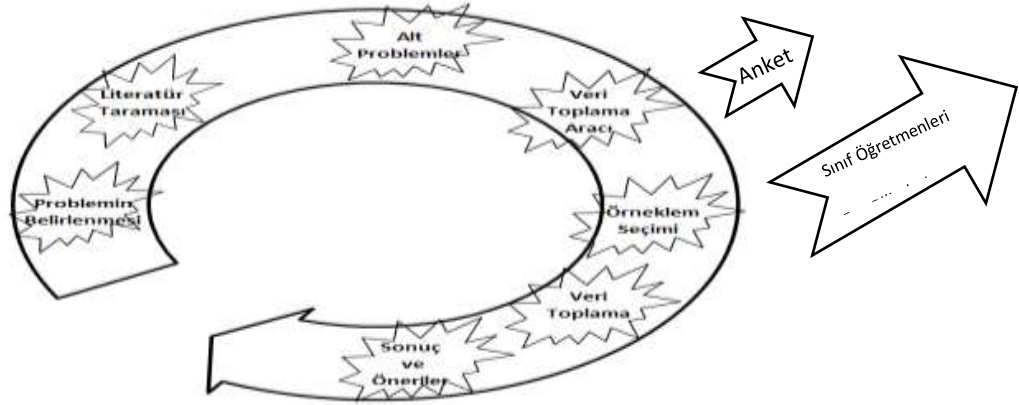
GELİŞME

Bu bölümde araştırmanın problemine uygun olarak seçilen araştırma modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin analiz edilmesi ile ilgili bilgiler alt başlıklarla verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Araştırma, var olan bir durumu olduğu gibi açıklamaya çalışan araştırma yöntemi olan tarama yöntemidir (Karasar,2015,77). Tarama yönteminden olan anlık tarama yöntemi ise mevcut durumun belli bir zaman aralığında betimlenmesini sağlayan araştırma yöntemidir

(Büyüköztürk ve diğ.,2016,179). Adana ili merkez ilçelerinde görev yapmakta olan 3. sınıf ilkököl öğretmenleri ve 5. sınıf Fen Bilimleri derslerine giren fen bilimleri öğretmenlerinin değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışma, betimsel bir araştırmadır. Çalışmada betimsel araştırma yöntemlerinden anlık tarama modeli tercih edilmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Yenilenmiş Fen Bilimleri Öğretim Programı, Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun 17/07/2017 tarih ve 69 sayılı kurul kararı gereğince 2017-2018 eğitim-öğretim yılında sadece 3. ve 5. sınıflarda uygulanacaktır. Bu nedenle araştırmamızın evrenini Adana ili merkez ilçelerinde görev yapan sınıf öğretmenleri ile fen bilimleri öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini oluşturacak öğretmenler seçilirken, amaçsal örnekleme yöntemlerinden benzeşik örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Benzeşik örnekleme yöntemi, araştırmanın problemi ile ilgili olarak benzeşik bir alt grubun seçilerek, çalışmanın bu gruba yapılmasıdır (Büyüköztürk ve diğ.,2016,91). Bu nedenle araştırmanın örneklemi seçilirken yenilenmiş Fen Bilimleri Öğretim Programını 2017-2018 öğretim yılında uygulayacak olan sınıf öğretmenleri ve fen bilimleri öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi Adana İl merkezinde görev yapan 135 öğretmenden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Bu araştırmada verilerin toplanması için, araştırmacılar tarafından geliştirilen anket kullanılmıştır. Tarama araştırmalarında çoğunlukla anket kullanılmaktadır (Büyüköztürk ve diğ.,2016,181). Anket üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde öğretmenlerin demografik özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise öğretmenlerin değerler eğitimi uygulamalarına yönelik görüşlerinin belirlenmesini sağlayan 19 maddeden oluşan 5'li likert tipi anket (1=Hiçbir zaman, 2=Nadiren, 3=Bazen, 4=Genellikle, 5= Her zaman) soruları sorulmuştur. Üçüncü bölümde ise öğretmenlerin değerler eğitimi uygulamalarına yönelik genel görüşlerinin alındığı 2 adet açık uçlu soru sorulmuştur.

Anket geliştirme sürecinde ilgili araştırmalar ve literatür taranmış sekiz tane sınıf öğretmeni ve bir tane fen bilimleri öğretmeni ile görüşme yapılmıştır. Uygulamadan önce anket, kapsam geçerliliğinin tespiti için 3 program geliştirme uzmanın görüşlerine sunulmuştur. Uzman

görüşleri alındıktan sonra anketin nihai uygulaması yapılmıştır. Nihai uygulama Adana ili merkez ilçelerinde görev yapan 135 öğretmene uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Anket verileri IBM SPSS Statistics 24 paket programına yüklenip, anketin alt boyutlarına ilişkin her bir madde için frekans, yüzde, aritmetik ortalama sonuçlarına göre değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde, toplanan verilerden araştırmanın alt problemleri ile ilgili bulgulara yer verilmiştir. Bulgular açıklanırken, her alt problem sırasıyla alınarak incelenmiş, elde edilen bulgu ve yorumlar tablolar şeklinde verilmiştir.

Öğretmenlerin Programda Yer Alan Değerler Eğitiminin Önemine Yönelik Görüşleri

Öğretmenlerin, programda yer alan değerler eğitimi uygulamalarına verdikleri öneme ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanmış 4 maddeye ait bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. **Öğretmenlerin Programda Yer Alan Değerler Eğitiminin Önemine Yönelik Görüşlerine İlişkin Yüzde ve Frekans Değerleri**

Maddeler	Her zaman		Genellikle		Bazen		Nadiren		Hiçbir Zaman		X̄
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1. Değerler eğitimi uygulamalarını önemserim.	50	37.0	53	39.3	20	14.8	12	8.9	-	-	4.04
2. Değerler eğitimi uygulamasının öğretim programında yer almasını olumlu bulurum.	55	40.7	49	36.3	16	11.9	13	9.65	2	1.5	4.05
3. Değerler eğitiminin programda yer alması, değerler eğitimine verilen önemi gösterir.	56	41.5	54	40.0	10	7.4	11	8.1	4	3.0	4.08
4. Değerler eğitiminin programda yer alması, derslerde değerler eğitimi kullanımını artırır.	54	40.0	48	35.6	21	15.6	12	8.9	-	-	4.06

Tablo 1’de 3 nolu maddeye bakıldığında öğretmenlerin görüşlerinin aritmetik ortalaması 4.08’dir. Bu değer en yüksek aritmetik ortalama değeridir ve öğretmen görüşlerinin ortalamasının “Her zaman (%41.5)” düzeyinde olduğunu göstermektedir. Bu bulgulara göre araştırmaya katılanlarının çoğu “değerler eğitiminin programda yer almasının değerler eğitimine verilen önemi” her zaman gösterdiğini söylemektedir. Bununla birlikte araştırmaya katılanların çoğu “değerler eğitimi uygulamalarını” her zaman önemsedığını (%40.7) ve “değerler eğitiminin programda yer almasının değerler eğitimi kullanımını” her zaman

arttıracığını (%40.0) belirtmektedirler. Öğretmenlere sorulan açık uçlu sorulardan, değerler eğitimi uygulamalarına yönelik düşüncelerini “*Fen biliminin değerler eğitimi ile ilgili olduğunu düşünüyorum*”, “*Değerler eğitimi her alanda olduğu gibi Fen Bilimleri alanında da çok gerekli*”. “*Tüm derslerde değerler eğitiminin olmasını tavsiye ederim.*” biçiminde belirtmişleridir. Ankette yer alan açık uçlu sorulardan öğretmenlerin değerler eğitimi uygulamalarına önem verdikleri sonucuna ulaşılabilir. Bununla beraber öğretmenlere sorulan açık uçlu sorulardan, değerler eğitimi uygulamalarında değerlerin önemine yönelik karşılaşılan sorunlara ilişkin düşüncelerini; “*TV ve sosyal medyadaki olumsuz örneklerin amaca ulaşmadaki olumsuz örnekleri.*”, “*Veli ve öğrencilerin gerekli duyarlılığı göstermemeleri*”, “*Sınıfların kalabalık oluşu ve her bir bireyin farklı sosyal kültürel yapıya sahip olması.*” şeklinde ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin Programda Yer Alan Değerler Eğitimi Uygulamalarında İçerik Kazanımlarını Kullanma Sıklıklarına Yönelik Görüşleri

Öğretmenlerin, programda yer alan değerler eğitimi uygulamalarında içerik kazanımlarını kullanma sıklıklarına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanmış 6 maddeye ait bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Programda Yer Alan Değerler Eğitimi Uygulamalarında İçerik Kazanımlarını Kullanma Sıklıklarına Yönelik Görüşlerine İlişkin Yüzde ve Frekans Değerleri

Maddeler	Her zaman		Genellikle		Bazen		Nadiren		Hiçbir zaman		X̄
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
	5. Değerler eğitimi ile ilgili kazanımları önemserim.	51	37.8	58	43.0	15	14.1	9	6.7	2	
6. Değerler eğitimi etkinliklerini derslerimde kullanırım.	47	34.8	63	46.7	18	13.3	7	5.2	-	-	4.11
7. Öğrencilere programında yer alan bilimsel değerlere vurgu yapan kazanımlara yönelik etkinlikler düzenlerim.	34	25.2	66	48.9	28	20.7	5	3.7	2	1.5	3.92
8. Öğrencilere programında yer alan etik değerlere vurgu yapan kazanımlara yönelik etkinlikler düzenlerim.	46	40.0	43	31.9	28	20.7	8	5.9	2	1.5	4.02
9. Öğrencilere programında yer alan toplumsal değerlere vurgu yapan kazanımlara yönelik etkinlikler düzenlerim.	46	34.1	57	42.2	24	17.8	6	4.4	2	1.5	4.02
10. Değerler eğitimi uygulamalarının programda örtük	20	14.8	36	26.7	28	20.7	32	23.7	19	14.1	3.04

bir yapıda verilmesi işimi zorlaştırır.

Tablo 2’de 6nolu maddeye bakıldığında öğretmenlerin görüşlerinin aritmetik ortalaması 4.11’dir. Bu değer en yüksek aritmetik ortalama değeridir ve öğretmen görüşlerinin ortalamasının “Genellikle (%46.7)” düzeyinde olduğunu göstermektedir. Bu bulgulara göre araştırmaya katılanlarının çoğu “değerler eğitimi etkinliklerini derslerinde” genellikle kullandığını belirtilmektedir. Ayrıca öğretmenlerin “etik ve toplumsal değerlere” yönelik etkinlikleri her zaman ve genellikle ($\bar{X}=4.02$ %=71.9 ve $\bar{X}=4.02$ %=76.3) yer verdikleri görülmektedir. Öğretmenlere sorulan açık uçlu sorulardan, değerler eğitimi uygulamalarına yönelik düşünceleri, “*Derste uygulamalara daha fazla yer verilmelidir.*”, “*İyi hazırlanmış örnek bir çalışmanın olmaması.*” şeklinde belirtmişleridir. Ankette yer alan açık uçlu sorulardan öğretmenlerin değerler eğitimi uygulamalarını derslerinde etkin bir şekilde kullandıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, öğretmenlere sorulan açık uçlu sorulardan, değerler eğitimi uygulamalarında kazanımlara yönelik karşılaşılan sorunlara ilişkin düşüncelerini “*Toplumsal değerlere vurgu yapacak kazanımların artırılması.*”, “*Daha ayrıntılı olarak işlenebilir.*” ve “*Değerler eğitiminin daha açık ve net şekilde uygulanmasını sağlayacak çalışmaların yapılması.*” şeklinde belirtmişleridir.

Öğretmenlerin Değerleri Kazandırmalarına Yönelik Yöntem Ve Teknikleri Kullanım Düzeylerine Yönelik Görüşleri

Öğretmenlerin, programda yer alan değerleri kazandırmalarına yönelik kullandıkları yöntem ve teknikleri kullanma sıklıklarına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanmış 6 maddeye ait bulgular Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Değerleri Kazandırmalarına Yönelik Yöntem Ve Teknikleri Kullanım Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Yüzde ve Frekans Değerleri

Maddeler	Her zaman		Genellikle		Bazen		Nadiren		Hiçbir zaman		$\bar{X}$
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
11. Öğrencilerime <i>rol model</i> olarak, onların değerleri kazanmalarına yardımcı olurum.	37	27.4	63	46.7	20	14.8	13	9.6	2	1.5	3.88
12. Öğrencilere <i>örnek olay</i> tekniği kullanarak, onların değerleri kazanmalarına yardımcı olurum.	37	27.4	64	47.4	22	16.3	10	7.4	2	1.5	3.91
13. Değerler eğitimi etkinliklerinde öğrencilere <i>problem vererek</i> , problemin çözümünü kolaylaştırıcı yöntemler kullanırım.	32	23.7	53	39.3	29	21.5	17	12.6	4	3.0	3.68

14. Değerler eğitimi etkinliklerinde <i>beyin fırtınası</i> tekniğini kullanırım.	43	31.9	55	40.7	23	17.0	14	10.4	-	-	3.94
15. Değerler eğitimi etkinliklerinde <i>iş birliğine</i> dayalı uygulamalar kullanırım.	46	34.1	55	40.7	20	14.8	12	8.9	2	1.5	3.97
16. Programda Değerler Eğitimi uygulamalarında kullanılacak tekniklerin açık yazılması işimi kolaylaştırır.	50	37.0	57	42.2	21	15.6	7	5.6	-	-	4.11

Tablo 3'te 16 nolu maddeye bakıldığında öğretmenlerin görüşlerinin aritmetik ortalaması 4.11'dir. Bu değer en yüksek aritmetik ortalama değeridir ve öğretmen görüşlerinin ortalamasının "Genellikle (%42.2)" düzeyinde olduğunu göstermektedir. Bu bulgulara göre araştırmaya katılanların çoğu "değerler eğitimi uygulamalarında kullanılacak tekniklerin açık yazılmasının işlerini" genellikle kolaylaştıracağını belirtmektedirler. Ayrıca öğretmenlerin değerler eğitimi uygulamalarında sıklıkla *rol model* olduklarını ($\bar{X}=3.88$, %74.1), *örnek olay* ve *işbirliğine dayalı uygulamaları* ($\bar{X}=3.91$, %74.8 ve $\bar{X}=3.97$, %74.8) devamlı kullandıklarını söylemektedir. Öğretmenlere sorulan açık uçlu sorulardan, değerler eğitiminde kullanılan yöntem ve tekniklere yönelik düşünceleri "*Değerler eğitimi fen bilimleri ile özdeşleştirilmeli. Konular işlenirken amaçları nasıl vurgulanıyorsa, dersin değerlerle ilgisi de vurgulanmalı ve örnekler verilmeli*", "*Değerler eğitiminin daha açık ve net bir şekilde uygulanmasını sağlayacak çalışmaların yapılması.*" şeklindedir. Ankette yer alan açık uçlu sorulardan öğretmenlerin değerler eğitimi uygulamalarını derslerinde kullandıkları söylenebilir.

Öğretmenlerin, Programda Yer Alan Değerlerin Kazandırılmasına Yönelik Ölçme-Değerlendirme Düzeylerine Yönelik Görüşleri

Öğretmenlerin, programda yer alan değerleri kazandırmalarına yönelik kullandıkları ölçme-değerlendirme düzeylerine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanmış 3 maddeye ait bulgular Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4.Öğretmenlerin, Programda Yer Alan Değerlerin Kazandırılmasına Yönelik Ölçme-Değerlendirme Düzeylerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Yüzde ve Frekans Değerleri

Maddeler	Her zaman		Genellikle		Bazen		Nadiren		Hiçbir zaman		X̄
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
17. Değerlerin kazanılmasına ilişkin geri dönütler alırım.	38	28.1	62	45.9	28	20.7	7	5.2	-	-	3.97
18. Sınıfta tartışma ortamı oluşturarak öğrencilerin değerleri kazanma durumlarını belirlerim.	49	36.3	47	34.8	28	20.7	7	5.2	4	3.0	3.96
19. Öğrencilerin davranışlarını gözlemleyerek, onların değerleri kazanma durumlarını belirlerim.	49	36.3	47	38.4	24	17.8	15	11.1	-	-	3.96

Tablo 4'te "Değerlerin kazanılmasında geri dönütler alırım." maddesinin aritmetik ortalamasının $\bar{X}=3.97$ ve öğretmen görüşlerinin daha çok "Genellikle (%45.9)" düzeyinde olduğunu göstermektedir. Bu bulgulara göre araştırmaya katılanların çoğu "değerlerin kazanılmasına yönelik dönütleri" genellikle aldıklarını belirtmektedirler. Bununla birlikte öğretmenlerin (%74.7), öğrencileri gözlemleyerek değerleri kazanma durumlarını belirledikleri görülmüştür. Öğretmenlere sorulan açık uçlu sorulardan, değerler eğitiminde kullanılan ölçme-değerlendirme uygulamalarına yönelik düşünceleri "*Duyarsam unuturum, görürsem hatırlarım, yaparsam öğrenirim. Bu metodun bütün derslerde uygulanması.*" ve "*Değerler eğitimi öğrenciler için çok faydalı oldu.*" biçimindedir. Ankette yer alan açık uçlu sorulardan öğretmenlerin değerler eğitimi uygulamalarına yönelik öğrencilerinde davranış değişikliği kazandırdıkları anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Fen bilimleri dersinde değerler eğitimi uygulamalarına ne düzeyde yer verildiğini belirlemeye yönelik olarak 135 sınıf ve fen bilimleri öğretmenine uygulanan anket sonucu elde edilen bulgulara ilişkin yorum ve öneriler aşağıdaki gibidir.

1. Araştırmanın *değerler eğitiminin önemine* ilişkin bulguları incelendiğinde, öğretmenlerin değerler eğitim uygulamalarını genellikle önemsedikleri görülmektedir. Özmen ve diğ.(2012), yaptığı araştırmada öğretmenlerin değer ve değer eğitimine bakış açılarının genel olarak olumlu olduğunu, Gür ve diğ (2015) yaptığı araştırmada öğretmenlerin okullarda değerler eğitimi verilmesini önemli bulduklarını ifade etmektedir. Taymur (2015) yaptığı araştırmada öğretmenlerin, değerler eğitiminin müfredatta daha çok yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle araştırma sonucunda değerler eğitimi uygulamalarının öğretmenlerce önemsendiğine dair elde edilen bulgular desteklenir niteliktedir. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde öğretim programında değerler eğitimi uygulamasının yer

almasının faydalı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte değerler eğitimi uygulamaların da veli ve öğrenci duyarsızlığı, sosyal medyanın ve televizyonun olumsuz etkisi, sınıfların kalabalık oluşu gibi unsurların değerler eğitimi uygulamalarında karşılaşılan sorunlar olarak belirtilmiştir. Bu sorunları ortadan kaldırmak için velilere yönelik farkındalık semineri, çocuklara yönelik bilişim teknolojilerini amacına uygun kullanma semineri gibi seminerler düzenlenebilir.

2. Araştırmanın *kazanımları kullanma sıklıklarına* ilişkin bulguları incelendiğinde, öğretmenlerin değerler eğitimi etkinliklerini etkili bir biçimde kullandıkları, toplumsal ve etik değerlerin kazandırılmasına yönelik uygulamalar yaptıkları görülmektedir. Ateş (2013) yaptığı çalışmada, öğretmenlerin değerler eğitiminin, yaşadığımız şiddet, kötü alışkanlıklar, farklılıklardan kaynaklanan kavgalar, aile düzenini bozan olaylar gibi birçok problemin çözümünde değerler eğitiminin çok etkili olduğunu ifade etmiştir. Taymur (2015) yaptığı çalışmada değerler eğitiminde sürekliliğin esas olduğu, eğitimin her yerde ve her zaman, yıl boyunca sürdürülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Selçuk (2016) yaptığı çalışmada, değerler eğitimi uygulamalarının öğrencilerin sosyal ve toplumsal gelişimlerine katkı sağladığını ifade etmiştir. Bu nedenle öğretmenlerin değerler eğitimi uygulamalarını derslerinde sürekli kullandıkları; derslerinde toplumsal ve etik değerlerin kazandırılmasına yönelik etkinliklere sık sık yer verdikleri düşünülmektedir. Öğretmenlerin değerler eğitimini derslerinde sıklıkla kullanmasının değerlerin kazandırılmasında etkili olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin özellikle toplumsal ve etik değerlere yönelik kazanımlara yönelik çalışmalar yapması, değerler eğitiminin toplumdaki yansımalarının sonucu olduğunu söylenebilir. Ayrıca değerler eğitimi uygulamalarında öğretmenler toplumsal değerleri yeteri sayıda bulmadıkları, materyal eksikliklerinin olduğu, yeteri kadar yer verilmediği gibi sorunları belirtmişlerdir. Bu sorunların çözümü için de Bakanlığın kılavuz yayınlaması, öğretim programında değerlerin sınıflandırılmasının genişletilmesi, değerler eğitimi uygulamaları için ayrı bir ders saati konulması gibi öneriler sunulabilir.
3. Araştırmanın *kullanılan yöntem ve tekniklerine* ilişkin bulguları incelendiğinde, öğretmenler, değerler eğitimi ile ilgili kullanılacak yöntem ve tekniklerin açıkça yazılmasının işlerini kolaylaştıracağını belirtmişlerdir. Ateş (2013) yaptığı çalışmada, değerler eğitiminde gerekli olan materyalin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanması gerektiğini ifade etmesi, araştırma sonucu ile örtüşür niteliktedir. Öğretmenler öğrencilerine değerler eğitim uygulamalarında rol model olduklarını ifade etmiştir. Can Aran ve Demirel (2013) yaptığı çalışmada öğretmenlerin değerleri kazandırma yaklaşımlarından ahlaki muhakeme, değerler analizi ve değer aydınlatması gibi yaklaşımlara, telkin ve model alma gibi yaklaşımlara oranla daha sık yer vermesi gerektiğini belirtmeleri; Yıldırım ve diğ. (2017) yaptığı çalışmada öğretmenin rol-model olması, yaşantısıyla buna örnek olması gerektiğini belirtmeleri ulaşılan sonucu destekler niteliktedir. Öğretmenler, değerler eğitimi uygulamalarında en çok örnek olay ve işbirliği tekniğini kullandıklarını ifade etmişlerdir. Baysal (2013), yaptığı çalışmada öğretmenlerin en çok örnek olay kullanma tekniğini kullandıklarını, Can Aran ve Demirel (2013)

yaptıkları araştırmada öğretmenlerin çoğunluğunun değerler eğitimi uygulamalarında işbirliğine dayalı öğrenme tekniğini sık sık kullandıklarını ifade etmeleri ve Selanik Ay (2014)'a göre bilimsellik değeri konusunda sınıfta farklı çalışmalar/etkinlikler (deney, örnek olay, problem çözme gibi) kullanılabilmesi gibi bulguları ulaşılan sonuçları destekler niteliktedir. Değerler eğitiminde kullanılan yöntem ve tekniklerin (model olma, problem çözme, örnek olay vb.) yanı sıra alternatif yöntem ve tekniklerin kullanılması değerlerin kazanılmasında faydalı olabilmektedir. Bu kapsamda öğretmenlere alternatif yöntem tekniklerin tanıtılmasına yönelik hizmet içi eğitim faaliyetleri düzenlenebilir.

4. Araştırmanın *ölçme ve değerlendirme düzeylerine* ilişkin bulguları incelendiğinde, öğretmenlerin değerler eğitimi uygulamalarında öğrencilerden dönütler aldığını, öğrencileri gözlemleyerek değerlendirme yaptıklarını belirtmişlerdir. Taymur (2015), yaptığı çalışmada öğretmenlerin, öğrencilerin değerleri kazanma düzeylerini daha çok gözlem yaparak ölçtüğünü, Ateş (2013) yaptığı çalışmada öğrencilerin akademik başarılarının yanında değerler eğitime yönelik davranışlarının da ölçülmesi, ölçülen bu değerlerin de akademik başarı gibi öğrencinin genel başarısında bir ağırlığının olması gerektiğini belirtmeleri çalışma sonucunda elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Değerler eğitiminde dönütlerin önemli olduğu kadar, dönütlerin nasıl değerlendirildiği de önem taşımaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin farklı ölçme ve değerlendirme yöntemleri kullanarak dönütlerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Günümüzde öğretim programlarında yer alan değerler eğitimi her geçen gün önem kazanmaktadır. Bunun en önemli belirtisi olarak öğretmenler tarafından değerler eğitime verilen önem gösterilebilir. Öğretmenlerin derslerinde sıklıkla değerler eğitimi uygulamalarına yer vermeleri, değerler eğitimi ile ilgili farklı yöntem ve teknikleri kullanmaları, değerler eğitime yönelik öğrencilerden dönüt almaları değerler eğitime yönelik olumlu uygulamalardır. Ayrıca öğretim programlarında değerler eğitime yer verilmesi değerler eğitimi uygulamalarının zorunlu olarak yapılmasını sağlayacaktır. Bu sayede değerler eğitimi uygulamaları, öğretmenler arasında sıklıkla yapılacaktır. İleride bu uygulamaların yer aldığı güzel örnekler bilişim kanallarıyla (EBA, web sitesi gibi) paylaşılabilir.

Uygulamaya Yönelik Öneriler

Yapılan çalışma sonucunda değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin öneriler aşağıya sıralanmıştır.

1. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından değerler eğitimi ile ilgili kaynak materyallerin geliştirilerek okullara gönderilmesi öğretmenlerin uygulamalarını kolaylaştırabilir.
2. Hizmetiçi eğitimler açılarak öğretmenlerin hizmetiçi eğitim almaları sağlanabilir.
3. Öğretim programında değerler eğitimi ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilebilir.
4. Öğretmenler sınıf uygulamalarında farklı yöntem ve teknik kullanarak uygulamaları eğlenceli hale getirebilirler.
5. Öğretmenler alternatif ölçme ve değerlendirme teknikleri kullanarak, öğrencilerin değerler kazanımlarını daha verimli ölçebilirler.

6. Yapılan örnek uygulamaların bilişim araçlarıyla (EBA, okulun web sitesi vb.) paylaşılması için alt yapı oluşturulabilir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Yapılan çalışmaya benzer araştırmalar yapmak için araştırmacılara ilişkin öneriler aşağıya sıralanmıştır.

1. Araştırma sadece Adana ili merkez ilçelerindeki öğretmenler ile yapıldığından, farklı illerde benzer çalışmalar yapılabilir.
2. Araştırmada sadece sınıf ve Fen Bilimleri öğretmenlerin görüşleri alındığından, farklı branşta görev yapan öğretmenlerin, yönetici, öğrenci veya velilerin görüşlerinin alındığı başka çalışmalar yapılabilir.
3. Araştırmada sadece tarama modeli kullanılmış, veriler anket ile toplanmıştır. Benzer çalışmalarda farklı (örneğin deneysel) yöntemler kullanılabilir, farklı veri toplama araçları ile veriler toplanabilir.

KAYNAKLAR

- [1.]Albayrak,F.(2015).İlkokul sosyal bilgiler dersinde kazandırılan değerlerle ilgili sınıf öğretmenlerinin görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi
- [2.]Akbaş, O. (2004.). Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının (değerlerinin) ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinde gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi. Değerler ve Eğitimi Uluslar Arası Sempozyumunda sunulmuş bildiri, İstanbul.
- [3.]Ateş,F.(2013).*İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin değerler eğitimi ve uygulamalarına yönelik görüşleri üzerine nitel bir araştırma*.Yüksek Lisans Tezi.Yeditepe Üniversitesi
- [4.]Balcı,F.A. ve Yanpar Yelken, T.(2010).İlköğretim öğretmenlerinin “değer” kavramına yüklediği anlamlar.*Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.39,81-90
- [5.]Baysal,N.(2013).*Ortaokul sosyal bilgiler derslerinde değerler eğitimi uygulamalarının öğretmenler yönüyle değerlendirilmesi*.Yüksek Lisans Tezi.Niğde Üniversitesi
- [6.]Berkant,H.G. , Efendioğlu,A. ve Sürmeli,Z.(2014).Değerler eğitime yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi.*International Periodical Forthe Languages, Literatureand History of Turkishor Turkic*.9(5),427-440
- [7.]Büyüköztürk,Ş.(2016).*Bilimsel Araştırma Yöntemleri*.22.Baskı.Ankara:Pegema Akademi
- [8.]Can Aran,Ö. ve Demirel,Ö.(2013).Dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri.*Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*.12(46),151-168
- [9.]Çelikkaya,T. ve Filoğlu,S.(2014).Sosyal bilgiler öğretmeninin değere ve değer eğitime ilişkin görüşleri.*Karma ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*.14(4),1541-1556
- [10.] Gür,Ç. ve diğ.(2015).İlköğretim öğretmenlerinin değerler eğitime ilişkin görüşleri ve karşılaştıkları güçlüklerin incelenmesi : Ankara örneği.*Asya Öğretim Dergisi*.3(1),78-91

- [11.] Karasar,N.(2015).*Bilimsel Araştırma Yöntemi*.28.Basım.Ankara:Nobel Akademik Yayıncılık
- [12.] MEB(2017).Fen Bilimleri Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3.,4.,5.,6.,7. Ve 8. Sınıflar).Ankara
- [13.] Memişoğlu,H.(2017).Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre değerler eğitimi. *The Journal of Academic Social Science Studies*.58,47-63
- [14.] Memişoğlu, H. (2014). İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimine ilişkin görüşleri, III. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumunda sunulmuş bildiri, Eskişehir.
- [15.] Selanik Ay, T. (2014). Okulda Değerler Eğitimi.R. Turan, K. Ulusoy (Ed.). *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*. (ss.17-40). Ankara:Pegema Akademi.
- [16.] Selçuk,E.(2016).Okullarda değerler eğitimi uygulamalarının verimliliği.Yüksek Lisan Tezi. Okan
- [17.] Özmen, C.,Er, H. ve Gürgil, F. (2012). İlköğretim Branş Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,(17), 297-311.
- [18.] Şişman,M.(2014).*Eğitim Bilimine Giriş*.13.Baskı.Ankara:Pegem Akademi.
- [19.] Taymur,Z.A.(2015). *İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin değerler eğitimi ve uygulamalarına yönelik görüşleri üzerine nitel bir araştırma: Batman İl Örneği*. Yüksek Lisans Tezi.Zirve Üniversitesi-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
- [20.] TDK(2018).www.tdk.gov.tradresinden 15/03/2018 tarihinde erişilmiştir
- [21.] TTKB(2017).Fen Bilimleri Öğretim Programı Kararı ttkb.meb.gov.tr adresinden 15/03/2018 tarihinde erişilmiştir
- [22.] Ulusoy,K. ve Dilmaç,B.(2016).*Değerler Eğitimi*.4.Baskı.Ankara:Pegem Akademi
- [23.] Yıldırım,S.G. , Becerikli, S. ve Demirel, M.(2017).Farklı bakış açılarına göre sosyal bilimlerde değerler eğitimi, *Elementary Education Online*.16(4),1575-1588

EK-1: Anket**Yenilenmiş Fen Bilimleri Öğretim Programında Değerler Eğitimi Uygulamalarına Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi Anketi**

Saygıdeğer Meslektaşım;

“Yenilenmiş Fen Bilimleri Öğretim Programında Değerler Eğitimi Uygulamalarına Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi” konulu olan araştırma yapmaktayız. Araştırmada gereksinim duyulan verileri toplamak amacıyla hazırlanan ankette yer alan maddeleri kendi düşüncelerinizle doldurmanızı talep etmekteyiz. Cevaplarınızın sadece yapılacak olan araştırmada kullanılacağını, üçüncü kişilerce paylaşılmayacağını belirtmek isteriz. Soruların tamamına cevap vermeniz araştırmamızın geçerliliği ve güvenilirliği açısından bize kolaylık sağlayacaktır.

Değerli vaktinizi ayırarak, vermiş olduğunuz destekten dolayı şimdiden teşekkür eder, iyi çalışmalar dileriz.

İbrahim DÜNDAR

Prof. Dr. Tuğba YANPAR YELKEN

Yrd.Doç.Dr. Figen KILIÇ

Fen Bilimleri Öğretmeni

Mersin Üniversitesi

Mersin Üniversitesi

Mersin Üniversitesi EPÖ TYL Öğrencisi

Eğitim Bilimleri Bölümü

Eğitim Bilimleri Bölümü

ogretmenibo@gmail.com (0-535-3946767)

BÖLÜM 1. Kişisel Bilgiler

1. Cinsiyetiniz : ( ) Kadın ( ) Erkek
 2. Branşınız : ( ) Sınıf Öğretmeni ( ) Fen Bilimleri Öğretmeni
 3. Mesleki Kıdeminiz : ( ) 0-5 yıl ( ) 6-10 Yıl ( ) 11-15 Yıl ( ) 16-20 yıl ( ) 21 yıl ve üzeri

BÖLÜM 2. Değerler Eğitime Uygulamalarına Yönelik Öğretmen Görüşleri

Davranış	Hiçbir Zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her Zaman (5)
39. Değerler eğitimi uygulamalarını önemserim.					
40. Değerler eğitimi uygulamasının öğretim programında yer almasını olumlu bulurum.					
41. Değerler eğitiminin programda yer alması, değerler eğitimine verilen önemi gösterir.					
42. Değerler eğitiminin programda yer alması, derslerde değerler eğitimi kullanımını artırır.					
43. Değerler eğitimi ile ilgili kazanımları önemserim.					
44. Değerler eğitimi etkinliklerini derslerimde kullanırım.					
45. Öğrencilere programında yer alan bilimsel değerlere vurgu yapan kazanımlara yönelik etkinlikler düzenlerim.					
46. Öğrencilere programında yer alan etik değerlere vurgu yapan kazanımlara yönelik etkinlikler düzenlerim.					
47. Öğrencilere programında yer alan toplumsal değerlere vurgu yapan kazanımlara yönelik etkinlikler düzenlerim.					
48. Değerler eğitimi uygulamalarının programda örtük bir yapıda verilmesi işimi zorlaştırır.					
49. Öğrencilerime rol model olarak, onların değerleri kazanmalarına yardımcı olurum.					
50. Öğrencilere örnek olay tekniği kullanarak, onların değerleri kazanmalarına yardımcı olurum.					
51. Değerler eğitimi etkinliklerinde öğrencilere problem vererek, problemin çözümünü kolaylaştırıcı yöntemler kullanırım.					
52. Değerler eğitimi etkinliklerinde beyin fırtınası tekniğini kullanırım.					
53. Değerler eğitimi etkinliklerinde iş birliğine dayalı uygulamalar kullanırım.					
54. Programda Değerler Eğitimi uygulamalarında kullanılacak tekniklerin açık yazılması işimi kolaylaştırır.					
55. Değerlerin kazanılmasına ilişkin geri dönütler alırım.					

56. Sınıfta tartışma ortamı oluşturarak öğrencilerin değerleri kazanma durumlarını belirlerim.					
57. Öğrencilerin davranışlarını gözlemleyerek, onların değerleri kazanma durumlarını belirlerim.					

BÖLÜM 3. Açık Uçlu Sorular:

1. Fen Bilimleri Öğretim Programında yer alan Değerler Eğitimi uygulamalarına ilişkin karşılaştığımız sorunlar nelerdir?
.....
.....
2. Fen Bilimleri Öğretim Programında yer alan Değerler Eğitimi uygulamalarına ilişkin tavsiye edeceğimiz görüşleriniz nelerdir?
.....
.....

HAYAT BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Zekiye ÇAĞIMLAR

Çukurova Üniversitesi

Mustafa TÜRKMENOĞLU

Pınar AKYOL

Milli Eğitim Bakanlığı

Özet

Değerler; sosyal hayatı düzenleyen, kişiler arası iletişimi ve etkileşimi yapılandıran daha çok duyuşsal nitelikte olgulardır. Değerler eğitimi ise, bir yönüyle değerleri aktarma ve kazandırma işidir. İlk olarak ailede başlayan değer aktarımı süreci, daha sonra okul tarafından yürütülür. Erken yaşlarda gelişen tutumların kalıcı hale geldiği gerçeği dikkate alındığında, ilköğretim derslerinin içeriğinde değerler eğitimine yer verilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ilköğretim çağı, içerisinde bulunan dönem itibarıyla değer eğitimi açısından özel bir öneme sahiptir. Değerler eğitimi okullarda belli dersler aracılığı ile ele alınmaktadır. Hayat Bilgisi dersi de ilköğretim düzeyi öğrencileri için değerler eğitiminin verildiği temel derslerden biridir.

Hayat bilgisi dersi, ilköğretimin ilk üç sınıfında okutulan ve mihver ders olarak kabul edilen önemli bir derstir. Bireye hayatı anlaması ve anlamlandırması için yol gösteren bu ders, bilgi ve beceri ile birlikte değer aktarmaya da yardımcı olan önemli derslerden biridir. Bu yönüyle Hayat Bilgisi dersi, okullarda eğitim-öğretim yılı olarak adlandırılan sürecin, eğitim bölümünü en çok yüklenen ders olarak görülmektedir. Bu nedenle Hayat bilgisi dersinde, öğretmenlerin ve öğrencilerin başlıca kaynak olarak kullandıkları ve takip ettikleri ders kitaplarında, değerlere ne kadar yer verildiği, hangilerinin daha sık vurgulandığı büyük bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, ilköğretim Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinlerde değerlere yer verilme durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması desenine başvurulmuştur. Veri toplama yöntemi olarak nitel veri toplama yöntemlerinden olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada veriler, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı kararıyla ders kitabı olarak kabul edilen ve 2018-2019 eğitim-öğretim yılı Adana ili devlet okullarında okutulan 1. sınıf Kök-e Yayıncılık, 2. sınıf İpekyolu Yayıncılık ve 3. sınıf MEB Yayınları'na ait Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinlerden elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde içerik analizi ve frekans (sıklık) analizi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, ilgili alanyazında tartışılmış ve elde edilen bulgulara dayanılarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Değerler Eğitimi, Hayat Bilgisi Dersi, Ders Kitapları

Abstract

Values are mostly affective phenoma that regulate social life, structure interpersonal communication and interaction. Values education is the job of transferring and gaining values in one aspect. The process of value transfer started in the family first, and then proceeded by the school. When it is considered the fact that attitudes developed at an early age become permanent, it is necessary to include values education in the content of primary school courses. Therefore, the primary school age has a special importance in terms of values education. Value education is come up through certain courses in schools. Life science is one of the basic courses in which values education is provided for primary school students.

Life science lesson is an important lesson which is taught in the first three grades of primary education and is accepted as a pivotal lesson. This lesson, which guides the individual to understand and interpret life, is one of the most important lessons that helps to transfer value together with knowledge and skills. In this respect, Life Science course is considered as the most loaded course in the process of education, which is called the education year in schools. For this reason, it is of great importance that the textbooks which teachers and students use and follow as the main sources, are given the values and which are emphasized more frequently.

In this study, it is aimed to determine the status of the values in the texts in the primary school Life Science textbooks. In this research, a case study pattern of qualitative research methods was applied. As a method of data collection, document analysis method which is one of the qualitative data collection methods is used. In the study, the data were gained from the texts in Life Science textbooks which were accepted as textbook by the decision of the Board of Education dated 28.05.2018 and numbered 78 and studied in 2018-2019 academic year in the province of Adana in public schools in the first class of Kok-e Publishing, 2nd class İpekyolu Publishing and 3rd grade MEB Publications. Content analysis and frequency analysis were used to analyze the data. The results obtained from the study were discussed in the relevant literature and suggestions were made based on the findings.

Keywords: Values Education, Life Science Lesson, Textbooks.

GİRİŞ

Değerler, kavramsal olarak üzerinde çok durulan bir konu olmasına rağmen, değerler kavramının yeterince açıklığa kavuşturulduğunu söyleyemeyiz (Dilmaç, 2002). Değer, “bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerleri kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” olarak tanımlanır (TDK, 2018). Değer, bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlardır (MEB, 2005). Akbaş’a (2008:10) göre değerler, toplumu oluşturan bireylere, nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini, kısacası nasıl yaşanılması gerektiğini belirtir.

Değerler, insanların iyiyi, doğruyu, güzeli ve çirkini tanımlamak için koymuş oldukları standartlardır. Değerlerin günlük yaşantımızda büyük bir önemi vardır. Çünkü değerler normları etkilemekte ve toplumda kurallar ve normlar değerlerin etkisi ile ortaya çıkmaktadır

(Özkalp, 2003:64). Değerler, hayatımızı etkileyen hayatta önem verdiğimiz fikirler olarak da adlandırılabilir.

Günümüzde giderek artan toplumsal sorunların ortadan kaldırılması ya da azaltılması eğitim ile sağlanabilir. Bu bağlamda erken yaşlarda gelişen tutumların kalıcı hale geldiği gerçeği ilkökul derslerinin kazanımlarında ve içeriğinde değerler eğitime yer verilmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Yaşaroğlu, 2013:849). Topsis ve diğerlerine (2001:16) göre ise, büyümekte ve gelişmekte olan çocuğa, aileden sonraki toplumsal hayatın ilk basamağı olan okulda değerler eğitimi öncelikli olarak Hayat Bilgisi dersi ve kitapları aracılığı ile verilmektedir. Hayat Bilgisi dersi, toplumsal yaşamın çeşitli kurallarını, değerlerini ders kitaplarında bulunan metinler aracılığı ile bireylere aktarır ve çocukların topluma etken şekilde uyum sağlamasını amaçlar. Değerlerin eğitiminde ilkökul Hayat Bilgisi dersinin önemli bir misyonu olduğu ve bireyin toplumsallaşma sürecine katkıda bulunan temel derslerden biri olarak kabul edildiği söylenebilir. Hayat Bilgisi, okullarda eğitim-öğretim yılı olarak adlandırılan sürecin, eğitim bölümünü en çok yüklenen ders olarak görülmektedir (Yıldız, 2009).

Hayat Bilgisi dersi günümüzde ilkökulun ilk üç sınıfında mihver bir ders olarak yer almaktadır. Hayat Bilgisi dersi, toplu öğretim esasına dayalı olarak oluşturulmuş bir derstir. Çocukların hem kendileri hem de içinde yaşadıkları toplumu ve dünyayı tanımaları için tasarlanmıştır (MEB, 2009:6). Bu ders doğal, toplumsal, sanatsal, çağdaş düşünce ve değerlerin bileşkesinden oluşmaktadır (Sönmez, 1999:11). Hayat Bilgisi ders kitapları çocuğun dünyaya açılan ilk penceresidir. Hayat Bilgisi, bu pencere ile yaşamın diğer boyutlarına açılım gösteren bir alandır. Hayat Bilgisi ders kitapları; öğretip bilgilendirirken, birey yeterliliklerini, beklenti ve özlemlerini uygulama imkânı sunan araçlardır. Hayat Bilgisi ders kitaplarının yetiştirmeyi amaçladığı bireyin özellikleri; bilinçli üretici ve tüketici, toplumsallaşmış birey, bilimsel düşüncenin önemini kavramış bireydir (Topsis vd., 2001:2).

Adalet, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, doğa sevgisi, doğruluk, dürüstlük, estetik, güven, hoşgörü, merhamet, misafirperverlik, özgüven, paylaşma, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımlaşma değerleri öğretim programında yer almıştır (Güven, 2010:1; MEB, 2015:2). Öğretim programında yerini bulan bu değerlerin ders kitaplarına da yansımaları şüphesiz önemli bir durumdur.

2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Değerler

MEB'e (2018) göre eğitim sistemi; sadece akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı değildir. Temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek asli görevidir; yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve davranışlarını etkileyebilmelidir. Eğitim sistemi değerleri kazandırma amacı çerçevesindeki işlevini, öğretim programlarını da kapsayan eğitim programıyla yerine getirir. Öğretim programlarında bu anlayışla değerlerimiz, ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite, konu vb. olarak görülmemiştir. Tam aksine bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olan değerlerimiz, öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer almıştır. Öğretim programlarında yer alan "kök değerler" şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik. Bu değerler, öğrenme öğretme sürecinde hem kendi

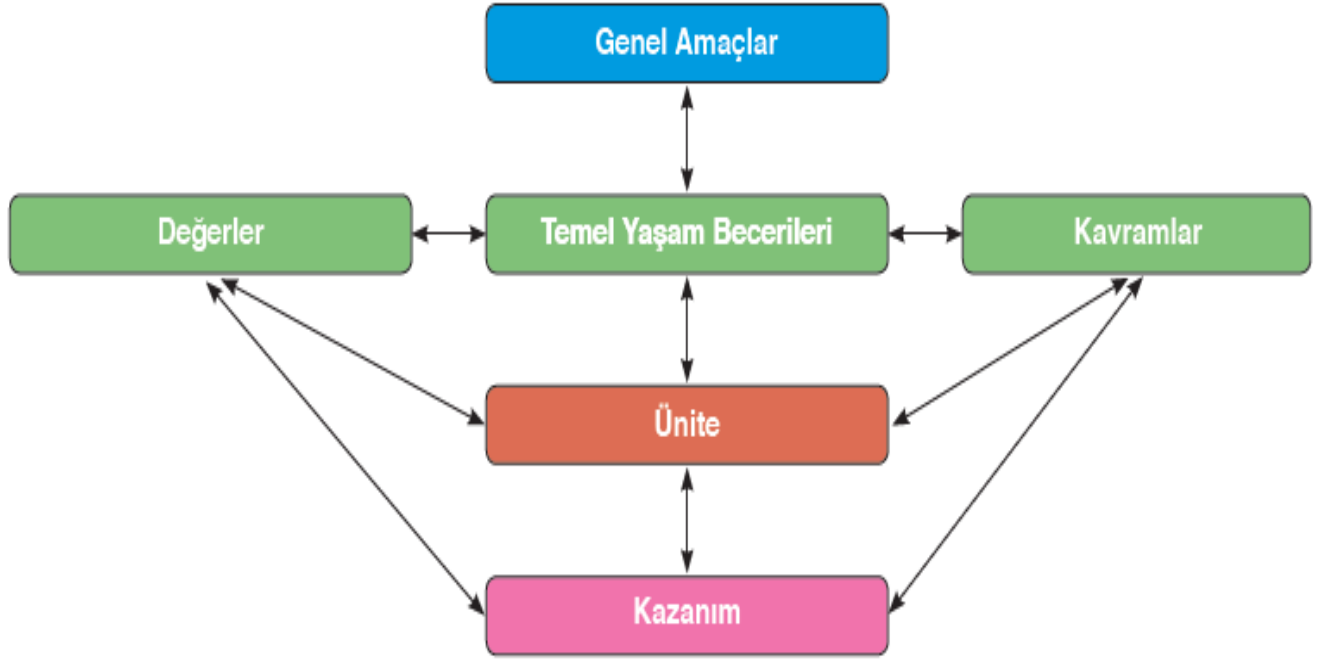
başlarına, hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacaktır (MEB, 2018).

2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın asıl amacı; temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, yaşadığı toplumun değerlerini özümseyen, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, üreten ve ülkesini seven bireyler yetiştirmektir. İlkokul çağındaki öğrencilere birey, toplum ve doğa ekseninde temel bilgi, beceri ve değerler kazandırmayı hedefleyen Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın amaçlarında yer alan değerlere Tablo 1'de yer verilmektedir (Avcı ve Kayabaşı, 2018).

Tablo 1:2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Amaçlarında Yer Alan Değerler

Amaçlar	Tespit Edilen Değerler	Tespit Edilen Alt Değerler
2. Aile ve toplumun temel değerlerine sahip olur.	Ailevi değerler Toplumsal değerler	Aile sevgisi Aile birliğine önem verme
3. Millî, manevî ve insanî değerleri yaşantısal hale getirir	Milli, manevi ve insani değerler	-
4. Kişisel gelişimini sağlamak için yapması gerekenlerin farkında olur	Sorumluluk	-
12. Ülkesini sever, tarihî ve kültürel değerlerini yaşatmaya istekli olur	Duyarlılık Sevgi	Tarihi değerlere duyarlılık Kültürel değerlere duyarlılık Vatan sevgisi
13. Doğaya ve çevreye karşı duyarlı olur	Duyarlılık	Doğaya/çevreye karşı duyarlılık

2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın içeriği, genel amaçlar, temel yaşam becerileri, değerler ve kavramlar ile ünite ve kazanım bağlamında yapılandırılmıştır. Bu durum aşağıda Şema 1'de ifade edilmiştir.

Şema 1: Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Organizasyon Yapısı

Şema 1’de görüldüğü gibi değerler kazanımlarla ve ünitelerle eşleştirilmiştir. Bu durum program uygulanırken öğrencilerin değerleri kazanmasına özen gösterilmeli, tüm kazanımlar ilgili değerlerle eşleştirilmeli ve örtük program anlayışından hareketle dersler işlenmelidir şeklinde ifade edilmiştir (MEB, 2018). Ünite temelli yaklaşım esas alınarak programda her üç sınıf düzeyi için aynı isimle “Okulumuzda Hayat”, “Evimizde Hayat”, “Sağlıklı Hayat”, “Güvenli Hayat”, “Ülkemizde Hayat” ile “Doğada Hayat” şeklinde altı ünite belirlenmiştir. Şema 1’de ifade edildiği gibi programda değerler kazanımlarla ve ünitelerle eşleştirilmiştir. Bu çalışmada da bu durumdan yola çıkılarak konular ve kazanımlar eşleştirilmiş, içerik ve kazanım birlikte değerlendirilerek ana değerlerin ve alt değerlerin tespiti yapılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Toplumsal düzenin korunması ve sürdürülmesine yönelik değerlerin aktarılması ve yeniden üretilmesinde ders kitapları önemli bir rol oynar. Ders kitaplarını sadece kültürel değil, tarihsel ve toplumsal bir bağlam içinde düşünmek gerekir (İnal, 1996:14). Dünyanın değişik ülkelerinde yapılan araştırmalardan, ders kitaplarının hala okullarda kullanılan başlıca materyallerden biri olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, ders kitaplarının gelişen teknolojiye rağmen eğitim ve öğretimde çok önemli bir rol üstlendiğini söylemek mümkündür (Kılıç ve Seven, 2002:26). Hayat Bilgisi dersinde de, öğretmenlerin ve öğrencilerin birincil kaynak olarak kullandıkları ve takip ettikleri ders kitaplarında değerlerin hangilerinin yer aldığı, değerlere ne kadar yer verildiği, hangilerinin daha sık vurgulandığı büyük bir önem taşımaktadır.

Hayat Bilgisi öğretiminin en önemli boyutu olan ders kitaplarının başarılı olup olmadığını veya Hayat Bilgisi öğretimi için istenilen yararı sağlayıp sağlamadığını, ders kitaplarının içeriğini

oluşturacak metinler ve bu metinler üzerindeki çalışmaların niteliğini belirleyecektir. Araştırma sonuçlarının hem Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinlerin aktarılan değerler bakımından genel görünüşünün ortaya çıkarılması hem de ders kitaplarına metin seçmenin itinayla yapılması ve duyarlılık oluşturulması bakımından önem taşıdığı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Adana ili devlet okullarında okutulan Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinlerde değerlere yer verilme durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Diğer bir ifadeyle bu çalışma, ilkökul 1-2-3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinlerde değerlerin ne ölçüde yer aldığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bunun yanında 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlar, metinlerle (içerikle) ilişkilendirilerek kazanımların değerler eğitimi açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

İlkokul Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinlerin değerler eğitimi açısından incelendiği bu çalışma, nitel bir araştırmadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması desenine başvurulmuştur. Nitel araştırma, bireylerin, grupların görüşleri ya da dokümanlar incelenerek elde edilen verilerin yorumlanması durumudur (Creswell, 2013). Nitel araştırmalar, araştırmacıya doğrudan veri kaynağına ulaşma imkânı verir. Bağlam ve olguların derinlemesine anlaşılmasını sağlayacak detaylı betimlemeler yapılmasını, sentezlenerek elde edilen bilgilerden yola çıkılarak ikna edici genellemeler yapılmasını sağlar (Büyüköztürk, 2011). Durum çalışmasında ise amaç ele alınan durum hakkında kapsamlı, sistematik ve derinlemesine bilgi elde etmektir (Patton, 2014). Bu araştırmanın doğasına nitel araştırma yaklaşımı uygun olduğu için tercih edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2018-2019 eğitim öğretim yılında Adana ili devlet okullarında okutulan 1-2-3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitapları oluşturmaktadır. Hayat Bilgisi ders kitapları; Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı kararıyla 2018-2019 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen Kök-e Yayıncılık ait 1. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı, İpekyolu Yayıncılık'a ait 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı ve MEB Yayınları'na ait 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabından oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi de sözü edilen üç kitap içinde yer alan 148 metin oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen Hayat Bilgisi dersinde ünitelerdeki kazanım-konu dağılımı Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Hayat Bilgisi Dersinde Sınıf Düzeyine Göre Ünitelerdeki Kazanım-Konuların Dağılımı

Ünite Adları	1.Sınıf Kazanım-Konu Sayısı	2.Sınıf Kazanım-Konu Sayısı	3.Sınıf Kazanım-Konu Sayısı	Toplam

Okulumuzda Hayat	17	11	10	38
Evimizde Hayat	7	9	8	24
Sağlıklı Hayat	7	7	5	19
Güvenli Hayat	7	6	7	20
Ülkemizde Hayat	7	8	9	24
Doğada Hayat	8	9	6	23
Toplam	53	50	45	148

2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'na göre ders kitaplarında yer alması gereken değerler adalet, dostluk, dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik olarak belirlenmiştir. Çalışmada, bu kök değerlerin yanı sıra duyarlılık, bilimsellik, özgüven, doğruluk, hoşgörü, temizlik, aileye önem verme, dayanışma, sağlıklı olma, misafirperverlik, çalışkanlık ve paylaşma değerleri de incelenmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplamak amacıyla nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesinde temel amaç; araştırması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Doküman incelemesi özellikle doğrudan görüşme ve gözlem yapmanın mümkün olmadığı durumlarda tek başına bir araştırma yöntemi olarak kullanılmaktadır. Doküman incelemesi diğer veri toplama yöntemleriyle kullanılabilir gibi, tek başına da kullanılabilir.

Dokümanlar, nitel araştırmalarda ekili bir biçimde kullanılması gereken önemli kaynaklardır. Bu tür araştırmalarda araştırmacı, ihtiyacı olan veriyi, gözlem ve görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada görüşme ve gözlem ek olarak kullanılmamıştır. Ders kitaplarındaki metin ve görseller doküman olarak belirlenmiş, amaç için uygun görülmüştür. Görüşme veya gözlem, çalışma amacına uygun olmadığı için kullanılmamıştır.

Doküman incelemesi yöntemine göre, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okutulan 3 adet “Hayat Bilgisi Ders Kitabı” (1-2-3. sınıf) içerdiği bütün metinler incelenerek bu metinlerde iletilen bütün değerler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu değerler, daha önce bu konuda yapılan birçok çalışmadan farklı olarak, önceden belirlenen değerler tablosuna göre değil, yalnızca tespit edilen değerler listelenerek kitaplarda ne kadar yer aldığı ve sınıflara, ünitelere ve konulara göre nasıl değiştiğini gösterecek şekilde tablo şeklinde ifade edilmiştir. Bir metinde genellikle birden fazla değer iletiğinden, metnin ana değeri ve alt değeri/değerler şeklinde değer tespiti yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada verilerin çözümünde içerik analizi yaklaşımı esas alınmıştır. Bu yaklaşımda amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizi ile veriler tanımlanmaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılır. İçerik analizinde temel yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar

çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada, ders kitaplarındaki metinlerin analizinde araştırmacı tarafından elle kodlama yapılmıştır. Ayrıca çalışmada elde edilen verilerde içerik analiz tekniklerinden frekans (sıklık) analizi kullanılmıştır. Frekans analizi, incelenen içerikte belirlenmiş unsurların hangi sıklıkla tekrar ettiğini ve sayısal, yüzdesel ve oransal olarak tekrar etme sıklığının ölçülmesidir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, İlkokul 1-2-3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarının incelenmesi sonucu elde edilen veriler aktarılmış ve bu verilerin yorumları yapılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda okutulması kabul edilen ders kitaplarının, programda yer verilen değerlerin kazanımla ve ünitelerde yer alan konularla ilişkisini, ne kadar ve nasıl yer verildiğini belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucunda ulaşılan bulgular, aşağıda sınıf düzeyi ve ünitelerin yer aldığı sırayla tablolaştırılarak verilmiştir.

Hayat Bilgisi 1. Sınıf “Okulumuzda Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Tanışalım	HB.1.1.1. Sınıf içi tanışma etkinliğine katılır.	Dostluk	Sabır, saygı, hoşgörü
Farklıyız, Birlikte Mutluyuz	HB.1.1.2. Kendisiyle akranları arasındaki benzer ve farklı yönleri ayırt eder.	Duyarlılık	Dostluk, hoşgörü, sevgi, saygı, doğruluk, dürüstlük
Okul Yolunda	HB.1.1.3. Okula geliş ve okuldan gidişlerde güvenlik kurallarına uyar.	Özgüven	Doğruluk, adalet, bilimsellik
Sınıfımın Yeri	HB.1.1.4. Sınıfımın okul içindeki yerini bulur.	Bilimsellik	-
Sınıfımızda Bulunan Araç ve Gereçler, Şeref Köşemiz	HB.1.1.5. Sınıf içerisinde bulunan ders araç ve gereçleri ile şeref köşesini tanır.	Vatanseverlik	-
Bayrak Töreni	HB.1.1.6. Bayrak töreninde nasıl davranması gerektiğini kavrar.	Vatanseverlik	Saygı, sevgi
Okulumuzun Bölümlerini Tanıyalım	HB.1.1.7. Okulunun bölümlerini tanır.	Bilimsellik	-
Tuvaleti Kullanma	HB.1.1.8. Tuvalet kullanma ve temizlik alışkanlığı geliştirir.	Temizlik	Duyarlılık, sorumluluk, özdenetim
Okulumuzda Bizim İçin Çalışanlar	HB.1.1.9. Okul çalışanlarını tanır.	Bilimsellik	Özgüven

Kimden Yardım Almalıyım?	HB.1.1.10. İhtiyaç duyduğu durumlarda okul çalışanlarından yardım alır.	Özgüven	-
Sınıf Kurallarımız	HB.1.1.11. Sınıf içi kuralları belirleme sürecine katılır.	Adalet	Saygı, sabır, temizlik, duyarlılık, doğruluk, sorumluluk
Okul Kurallarımız	HB.1.1.12. Okul kurallarına uyar.	Adalet	Duyarlılık, temizlik, doğruluk, saygı, sorumluluk
Nasıl Söylemeliyim?	HB.1.1.13. Okulda iletişim kurarken nezaket kurallarına uyar.	Doğruluk	Dürüstlük, saygı, dostluk, duyarlılık
Etkinliklere Katılıyorum	HB.1.1.14. Okul içi etkinliklerde görev almaya istekli olur.	Özgüven	Vatanseverlik, sevgi
Oynamak İstiyorum	HB.1.1.15. Oyunlara katılmaya ve oyun oynamaya istekli olur.	Özgüven	Dostluk, adalet, doğruluk, dürüstlük
Okulumu Seviyorum	HB.1.1.16. Okulla ilgili olumlu duygu ve düşünceler geliştirir.	Sevgi	Dostluk
Çantam Hazır	HB.1.1.17. Kullanacağı ders araç ve gereçlerini seçer.	Bilimsellik	Sorumluluk, temizlik

Hayat Bilgisi 1. Sınıf “Evimizde Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Ailemizde Kimler Var?	HB.1.2.1. Aile bireylerini tanıtır.	Sevgi (aile sevgisi)	Aileye önem verme, özgüven
Aile Hayatımız	HB.1.2.2. Aile hayatının önemini kavrar.	Sevgi (aile sevgisi)	Saygı, duyarlılık, adalet, yardımseverlik, dayanışma
Adresimi Biliyorum	HB.1.2.3. Evinin yerini tarif eder.	Bilimsellik	Özgüven, sabır
Nazik Olalım	HB.1.2.4. Evde aile bireyleri ile iletişim kurarken nezaket kurallarına uyar.	Saygı	Sevgi, doğruluk, dürüstlük
Kaynaklar Olmasaydı	HB.1.2.5. Evdeki kaynakları verimli bir şekilde kullanır.	Duyarlılık	Sorumluluk, bilimsellik

Zamanımız Değerlidir	HB.1.2.6. Gün içerisinde neler yapabileceğini planlar.	Özdenetim	Bilimsellik, sorumluluk, sağlıklı olma
İhtiyaç ve İsteklerimiz	HB.1.2.7. İstek ve ihtiyaçları arasındaki farkı ayırt eder.	Bilimsellik	Sabır

Hayat Bilgisi 1. Sınıf “Sağlıklı Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Bakımlıyım, Sağlıklıyım	HB.1.3.1. Kişisel bakımını düzenli olarak yapar.	Özdenetim	Temizlik, sağlıklı olma, duyarlılık, bilimsellik
Sağlıklı Olmak İçin	HB.1.3.2. Sağlığını korumak için alması gereken önlemleri fark eder.	Sağlıklı olma	Duyarlılık, sorumluluk
Sağlıklı Beslenme	HB.1.3.3. Sağlığı için yararlı yiyecek ve içecekleri seçer.	Sağlıklı olma	Bilimsellik, duyarlılık, özdenetim
Yemek Zamanı	HB.1.3.4. Gün içerisinde öğünlere uygun ve dengeli beslenir.	Sağlıklı olma	Özdenetim, duyarlılık
Sandviç Yapıyorum	HB.1.3.5. Temizlik kurallarına dikkat ederek kendisi için yiyecek hazırlar.	Özdenetim	Sorumluluk, temizlik, sağlıklı olma, özgüven
Yemekte Uymamız Gereken Kurallar	HB.1.3.6. Yemek yerken görgü kurallarına uyar.	Duyarlılık	Temizlik, saygı, doğruluk
İletişim Araçları ve Sağlığımız	HB.1.3.7. Kitle iletişim araçlarını kullanırken beden sağlığını korumaya özen gösterir.	Sağlıklı olma	Bilimsellik, sorumluluk, duyarlılık

Hayat Bilgisi 1. Sınıf “Güvenli Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Güvenlik Kuralları	HB.1.4.1. Okulda ve evde güvenlik kurallarına uyar.	Özdenetim	Adalet, doğruluk, sorumluluk, duyarlılık, özgüven, bilimsellik
Güvenli Yolculuk	HB.1.4.2. Okula geliş ve okuldan gidişlerde insanların trafikteki davranışlarını gözlemler.	Doğruluk	Bilimsellik, saygı, sabır, sorumluluk, özdenetim

Trafik Kuralları	HB.1.4.3. Okula geliş ve gidişlerinde trafik kurallarına uyar.	Bilimsellik	Doğruluk, sorumluluk, adalet
Güvenli İletişim	HB.1.4.4. Çevresindeki kişilerle iletişim kurarken güvenlik kurallarını uygular.	Özgüven	Bilimsellik, doğruluk, dürüstlük, özdenetim, sorumluluk, saygı
Yardıma İhtiyacım Var	HB.1.4.5. Acil durumlarda yardım almak için arayacağı kurumların telefon numaralarını bilir.	Bilimsellik	Sorumluluk, özgüven, doğruluk
Teknolojik Araç ve Gereçlerin Kullanımı	HB.1.4.6. Teknolojik araç ve gereçleri güvenli bir şekilde kullanır.	Bilimsellik	Duyarlılık, sorumluluk
Güvenli ve Güvensiz Alanlar	HB.1.4.7. Kendisi için güvenli ve güvensiz alanları ayırt eder.	Bilimsellik	Sorumluluk

Hayat Bilgisi 1. Sınıf “Ülkemizde Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Yaşadığımız Yer	HB.1.5.1. Yaşadığı yeri bilir.	Vatanseverlik	Sevgi, duyarlılık
Yaşadığımız Yerde Neler Var?	HB.1.5.2. Yakın çevresindeki tarihî, doğal ve turistik yerleri fark eder.	Vatanseverlik	Sevgi, sorumluluk, özgüven, duyarlılık
Ülkemi Tanıyorum	HB.1.5.3. Ülkemizin genel özelliklerini tanır.	Vatanseverlik	Sevgi, saygı
Birlikte Yaşamak	HB.1.5.4. Ülkemizde, farklı kültürlerden insanlarla bir arada yaşadığını fark eder.	Hoşgörü	Sevgi, saygı, misafirperverlik, dostluk, duyarlılık
Atatürk’ü Tanıyalım	HB.1.5.5. Atatürk’ün hayatını bilir.	Sevgi (Atatürk sevgisi)	Saygı, vatanseverlik, çalışkanlık
Millî Bayramlarımız	HB.1.5.6. Millî gün, bayram, tören ve kutlamalara katılmaya istekli olur.	Vatanseverlik	Sevgi, saygı
Dinî Bayramlarımız	HB.1.5.7. Dinî gün ve bayram kutlamalarına istekle katılır.	Duyarlılık	Sevgi, saygı, yardımseverlik, dayanışma, paylaşma

Hayat Bilgisi 1. Sınıf “Doğada Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Çevremizdeki Hayvanlar	HB.1.6.1. Yakın çevresinde bulunan hayvanları gözlemler.	Bilimsellik	Sevgi
Çevremizdeki Bitkiler	HB.1.6.2. Yakın çevresinde bulunan bitkileri gözlemler.	Bilimsellik	Sevgi
Bitkileri ve Hayvanları Koruyalım	HB.1.6.3. Yakın çevresinde bulunan hayvanları ve bitkileri korumaya özen gösterir.	Sevgi	Sorumluluk, duyarlılık, doğruluk, saygı
Temiz Bir Çevre	HB.1.6.4. Doğayı ve çevresini temiz tutma konusunda duyarlı olur.	Duyarlılık	Sevgi (doğa sevgisi), saygı sorumluluk, özgüven
Geri Dönüşüm	HB.1.6.5. Geri dönüşümü yapılabilecek maddeleri ayırt eder.	Duyarlılık	Sorumluluk, bilimsellik
Güneş, Ay, Dünya ve Yıldızlar	HB.1.6.6. Güneş, Ay, Dünya ve yıldızları gözlemler.	Bilimsellik	-
Mevsimler	HB.1.6.7. Mevsimleri ve özelliklerini araştırır. HB.1.6.8. Mevsimlere göre doğada meydana gelen değişiklikleri kavrar.	Bilimsellik	-

Hayat Bilgisi 2. Sınıf “Okulumuzda Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Büyüyorum, Değişiyorum	HB.2.1.1. Kendini farklı özellikleriyle tanıtır.	Özgüven	Dostluk, hoşgörü, sevgi
Farklılıklarımızla Bir Aradayız	HB.2.1.2. Bireysel farklılıklara saygı duyar.	Saygı	Dostluk, hoşgörü, duyarlılık
Çantamı Hazırlıyorum	HB.2.1.3. Ders araç ve gereçlerini günlük ders programına göre hazırlar.	Özdenetim	Sorumluluk
Sınıf Kurallarımızı Belirliyoruz	HB.2.1.4. Sınıfla ilgili konularda karar alma süreçlerine katılır.	Adalet	Sevgi, saygı, sorumluluk, yardımseverlik, dayanışma
Okulumun Komşuları	HB.2.1.5. Okulunun yakın çevresini tanıtır.	Bilimsellik	Duyarlılık

Kaynaklar Sınırsız Değildir	HB.2.1.6. Okul kaynaklarını ve eşyalarını kullanırken özen gösterir.	Duyarlılık	Sorumluluk, özdenetim, doğruluk
Birlikte Öğreniyoruz	HB.2.1.7. Sınıfta ve okulda yapılan etkinliklerde grupla çalışma kurallarına uyar.	Sorumluluk	Dayanışma, sevgi, saygı, adalet, özdenetim, çalışkanlık
Sihirli Sözcüklerim Var	HB.2.1.8. Okulda iletişim kurarken kendini anlaşılır ve açık bir dille ifade eder.	Özgüven	Sevgi, saygı, adalet, dostluk, doğruluk, dürüstlük, yardımseverlik, paylaşma
Önce Dinleyelim	HB.2.1.9. Okulda iletişim kurarken dinleme kurallarına uyar.	Sabır	Saygı, özdenetim
Oyun Kuralları	HB.2.1.10. Okulda arkadaşlarıyla oyun oynarken kurallara uyar.	Adalet	Sabır, sevgi, saygı, dostluk, özdenetim
Paramı Harcarken	HB.2.1.11. Okulda parasını ihtiyaçları doğrultusunda bilinçli bir şekilde harcar.	Özdenetim	Sorumluluk

Hayat Bilgisi 2. Sınıf “Evimizde Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Yakın Akrabalarım	HB.2.2.1. Yakın akrabalarını tanıtır.	Sevgi	Aileye önem verme
İyi Günde, Kötü Günde	HB.2.2.2. Akrabalık ilişkilerinin önemini kavrar.	Sevgi	Yardımseverlik, dayanışma, duyarlılık
Ev Adresim	HB.2.2.3. Yaşadığı evin adresini bilir.	Bilimsellik	Sevgi
Eşyalarımı Kullanırken	HB.2.2.4. Evde, üzerine düşen görev ve sorumluluklarını fark eder.	Sorumluluk	Temizlik
Birlikte Karar Veriyoruz	HB.2.2.5. Aile içi karar alma süreçlerine katılır.	Özgüven	Sevgi, saygı, adalet
Kullanırken Biriktiriyorum	HB.2.2.6. Evdeki kaynakları tasarruflu kullanmanın aile bütçesine katkılarını araştırır.	Duyarlılık	Sorumluluk, özdenetim, sevgi, saygı

Yardım Edelim	HB.2.2.7. Yakın çevresindeki yardıma ihtiyaç duyan insanlara karşı duyarlı olur.	Yardımseverlik	Sorumluluk, saygı, sevgi
Zamanımı Planlıyorum	HB.2.2.8. Gün içerisinde planladığı işleri uygular.	Özdenetim	Sorumluluk, bilimsellik
Damlaya Damlaya Göl Olur	HB.2.2.9. İstek ve ihtiyaçlarını öncelik sırasına göre listeler.	Bilimsellik	Özdenetim, sorumluluk

Hayat Bilgisi 2. Sınıf “Sağlıklı Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Sağlıklı Yaşam İçin	HB.2.3.1. Sağlıklı büyüme ve gelişme ile kişisel bakım, spor, uyku ve beslenme arasındaki ilişkiyi fark eder.	Sağlıklı olma	Temizlik, sorumluluk
Sağlıklı Besleniyorum	HB.2.3.2. Dengeli beslenmeye uygun öğün listesi hazırlar.	Sağlıklı olma	Sorumluluk
Yemekte Görgü Kuralları	HB.2.3.3. Yemek yerken görgü kurallarına uyar.	Duyarlılık	Temizlik, sağlıklı olma, saygı, sorumluluk
Evim Temiz, Çevrem Temiz	HB.2.3.4. Sağlıklı bir yaşam için temizliğin gerekliliğini açıklar.	Temizlik	Sağlıklı olma, sorumluluk
Sağlığımızı Koruyanlar	HB.2.3.5. Sağlıkla ilgili hizmet veren kurumları ve meslekleri tanır.	Sağlıklı olma	Bilimsellik
Mevsiminde Tüketelim	HB.2.3.6. Mevsimine uygun meyve ve sebze tüketiminin insan sağlığına etkilerini fark eder.	Sağlıklı olma	Bilimsellik
Mevsiminde Tüketelim	HB.2.3.7. Mevsim şartlarına uygun kıyafet seçer.	Sağlıklı olma	Bilimsellik

Hayat Bilgisi 2. Sınıf “Güvenli Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Taşıtlar	HB.2.4.1. Ulaşım türlerini ve araçlarını sınıflandırır.	Bilimsellik	-
Güvenli Yolculuk	HB.2.4.2. Ulaşım araçlarıyla yolculuk	Adalet	Bilimsellik, doğruluk, özgüven

	yaparken güvenlik kurallarına uyar.		
Birlikte Karşıya Geçelim	HB.2.4.3. Trafikte yardıma ihtiyaç duyan bireylere yardımcı olur.	Yardıms severlik	Özgüven, sorumluluk
Bir Telefon Kadar Yakın	HB.2.4.4. Acil durumlarda yardım alabileceği kurumları ve kişileri bilir.	Bilimsellik	Duyarlılık
Teknoloji Her Yerde	HB.2.4.5. Teknolojik araç ve gereçlerin güvenli bir şekilde kullanımı konusunda duyarlı olur.	Duyarlılık	Bilimsellik
Parklar, Bahçeler Bizi Bekler	HB.2.4.6. Oyun alanlarındaki araçları güvenli bir şekilde kullanır.	Bilimsellik	Sabır, sorumluluk

Hayat Bilgisi 2. Sınıf “Ülkemizde Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Dünya Üzerinde Ülkemin Yeri	HB.2.5.1. Harita ve küre üzerinde ülkesini, başkentini ve yaşadığı yeri gösterir.	Vatanseverlik	Sevgi, bilimsellik
Millî Değerlerimiz	HB.2.5.2. Türk bayrağının ve İstiklâl Marşı'nın vatani ve milleti için önemini fark eder.	Vatanseverlik	Sevgi, saygı, çalışkanlık, sorumluluk
O da Çocuktuk	HB.2.5.3. Atatürk'ün çocukluğunu araştırır.	Sevgi (Atatürk sevgisi)	Çalışkanlık, aileye önem verme
Coşkuyla Kutluyoruz	HB.2.5.4. Millî gün ve bayramların önemini kavrar.	Vatanseverlik	Sevgi, saygı, dayanışma
Dinî Günlerimiz ve Bayramlarımız	HB.2.5.5. Dinî gün ve bayramların önemini kavrar.	Duyarlılık	Sevgi, saygı, yardıms severlik, dayanışma, paylaşma
Kültürel Mirasımız	HB.2.5.6. Yakın çevresindeki kültürel miras öğelerini araştırır.	Vatanseverlik	Dayanışma, sevgi, sorumluluk
Farklı Kültürler, Farklı İnsanlar	HB.2.5.7. Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların yaşam şekillerine ve alışkanlıklarına saygı duyar.	Hoşgörü	Dostluk, yardıms severlik, sevgi, saygı

Neler Üretiyoruz?	HB.2.5.8. Yakın çevresinde yapılan üretim faaliyetlerini gözlemler.	Vatanseverlik	Sevgi, çalışkanlık
-------------------	---	---------------	--------------------

Hayat Bilgisi 2. Sınıf “Doğada Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Çevremizdeki Canlılar	HB.2.6.1. Bitki ve hayvanların yaşaması için gerekli olan şartları karşılaştırır.	Bilimsellik	Sevgi
Bitkileri ve Hayvanları Koruyalım	HB.2.6.2. Bitki yetiştirmenin ve hayvan beslemenin önemini fark eder.	Sevgi (doğa sevgisi)	Sorumluluk
İklim Şartlarının Yaşantımıza Etkileri	HB.2.6.3. Yakın çevresindeki doğal unsurların insan yaşamına etkisine örnekler verir.	Bilimsellik	-
Geri Dönüşüm	HB.2.6.4. Tüketilen maddelerin geri dönüşümüne katkıda bulunur.	Duyarlılık	Sevgi (doğa sevgisi), saygı sorumluluk, bilimsellik
Su Damlasının Öyküsü	HB.2.6.5. Doğa olaylarını tanır.	Bilimsellik	Sorumluluk
Doğal Afetler	HB.2.6.6. Doğal afetlere örnekler verir.	Bilimsellik	Yardımselverlik
Önlem Alalım	HB.2.6.7. Doğa olayları ve doğal afetlere karşı alınabilecek önlemleri açıklar.	Sorumluluk	Bilimsellik
Güneş’e Bakarak Yönümü Buluyorum	HB.2.6.8. Güneş’i gözlemleyerek yönleri gösterir.	Bilimsellik	-
Dünya’nın Şekli ve Hareketleri	HB.2.6.9. Dünya’nın şekli ve hareketlerinin insan yaşamına etkilerini araştırır.	Bilimsellik	-

Hayat Bilgisi 3. Sınıf “Okulumuzda Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
----------	---------	-------------	--------------------

Kendimi Tanıyorum	HB.3.1.1. Güçlü yönlerini ve güçlendirilmesi gereken yönlerini fark eder.	Özgüven	Özdenetim, sorumluluk
Davranışlarımız Hepimizi Etkiler	HB.3.1.2. Davranışlarının kendisini ve arkadaşlarını nasıl etkilediğini fark eder.	Özdenetim	Saygı, paylaşma, yardımseverlik
Arkadaşlarımdan Etkilenirim	HB.3.1.3. Arkadaşlarının davranışlarının kendisini nasıl etkilediğini fark eder.	Dürüstlük	Doğruluk
Arkadaşım Ol	HB.3.1.4. Arkadaşlık sürecinde dikkat edilmesi gereken hususları kavrar.	Dostluk	Sevgi, saygı, doğruluk, dürüstlük, duyarlılık, yardımseverlik
Kroki Çiziyoruz	HB.3.1.5. Sınıfının ve okulunun krokisini çizer.	Bilimsellik	-
Okuldaki Sosyal Etkinliklerimiz	HB.3.1.6. Okulunun bireysel ve toplumsal katkılarını fark eder.	Çalışkanlık	Duyarlılık, sorumluluk, özgüven, dayanışma
Hep Birlikte El Ele	HB.3.1.7. Okuldaki sosyal yardımlaşma ve dayanışmayla ilgili çalışmalara katılmaya istekli olur.	Yardımseverlik	Dayanışma, duyarlılık
İstek ve İhtiyaçlarımızı Söylerken	HB.3.1.8. Okula ilişkin istek ve ihtiyaçlarını okul ortamında demokratik yollarla ifade eder.	Adalet	Saygı, dürüstlük, duyarlılık
Özenle Kullanalım	HB.3.1.9. Okul kaynaklarının etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur.	Duyarlılık	Özdenetim, sorumluluk, bilimsellik
Mesleğimi Seçiyorum	HB.3.1.10. İlgi duyduğu meslekleri ve özelliklerini araştırır.	Bilimsellik	Saygı, dayanışma

Hayat Bilgisi 3. Sınıf “Evimizde Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Bir Zamanlar Çocuklar	HB.3.2.1. Aile büyüklerinin çocukluk dönemlerinin özellikleri ile kendi çocukluk döneminin özelliklerini karşılaştırır.	Bilimsellik	Aileye önem verme, aile sevgisi

Komşu Olalım	HB.3.2.2. Komşuluk ilişkilerinin ailesi ve kendisi açısından önemine örnekler verir.	Sevgi	Saygı, duyarlılık, sorumluluk, yardımseverlik, dayanışma
Evimiz Nerede?	HB.3.2.3. Evinin bulunduğu yerin krokisini çizer.	Bilimsellik	Sevgi
Evde Herkesin Bir İş Var	HB.3.2.4. Evde üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirir.	Sorumluluk	Adalet, yardımseverlik, dayanışma, çalışkanlık, özgüven
Tekno Ailesini Tanıyoruz	HB.3.2.5. Evde kullanılan alet ve teknolojik ürünlerin hayatımıza olan katkılarına örnekler verir.	Bilimsellik	Duyarlılık
Evimizde Tasarruf	HB.3.2.6. Evdeki kaynakların etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur.	Duyarlılık	Bilimsellik, sorumluluk, özdenetim
Planlı Olalım	HB.3.2.7. Planlı olmanın kişisel yaşamına olan katkılarına örnekler verir.	Özdenetim	Sorumluluk, sabır, sevgi (arkadaş sevgisi ve Atatürk sevgisi)
Harcama Yaparken	HB.3.2.8. İstek ve ihtiyaçlarını karşılarken kendisinin ve ailesinin bütçesini korumaya özen gösterir.	Özdenetim	Sorumluluk, sabır

Hayat Bilgisi 3. Sınıf “Sağlıklı Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Kişisel Bakımımızı Yaparken	HB.3.3.1. Kişisel bakımını yaparken kaynakları verimli kullanır.	Özdenetim	Temizlik, sağlıklı olma, duyarlılık, saygı
Satın Alırken	HB.3.3.2. Yiyecek ve içecekler satın alınırken bilinçli tüketici davranışları gösterir.	Özgüven	Duyarlılık, sorumluluk
Neyi Ne Zaman Yemeliyim?	HB.3.3.3. Sağlığını korumak için mevsimlere özgü yiyeceklerle beslenir.	Bilimsellik	Sağlıklı olma, sevgi

Sağlıklı Besleniyorum	HB.3.3.4. Sağlığını korumak için yeterli ve dengeli beslenir.	Sağlıklı olma	Bilimsellik, duyarlılık, sevgi, saygı, doğruluk, dürüstlük
Temizlik Her Yerde	HB.3.3.5. Kendisinin ve toplumun sağlığını korumak için ortak kullanım alanlarında temizlik ve hijyen kurallarına uyar.	Duyarlılık	Özdenetim, sorumluluk, temizlik

Hayat Bilgisi 3. Sınıf “Güvenli Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Trafik İşaret ve Levhalarını Tanıyalım	HB.3.4.1. Trafik işaretleri ve işaret levhalarını tanıtır.	Adalet	Doğruluk, sevgi
Trafik Kurallarına Uyalım	HB.3.4.2. Trafikte kurallara uymanın gerekliliğine örnekler verir.	Adalet	Bilimsellik, doğruluk, özgüven
Dikkatli Olalım	HB.3.4.3. Yakın çevresinde meydana gelebilecek kazaları önlemek için alınması gereken tedbirleri açıklar.	Bilimsellik	Doğruluk, sorumluluk, adalet, çalışkanlık, özgüven
Dikkat Acil Durum	HB.3.4.4. Acil bir durum olduğunda ne yapacağını ve kimlerden yardım isteyebileceğini açıklar.	Bilimsellik	Özgüven, sorumluluk, özdenetim
Güvenliğim İçin Hayır Demeliyim	HB.3.4.5. Güvenliğini tehdit eden bir kişi olduğunda ne yapacağını ve kimlerden yardım isteyebileceğini açıklar.	Özgüven	Doğruluk, dürüstlük, özdenetim
Güvende Olmak İstiyorum	HB.3.4.6. Günlük yaşamında güvenliğini tehdit edecek bir durumla karşılaştığında neler yapabileceğine örnekler verir.	Bilimsellik	Özgüven, sorumluluk, doğruluk
Güvenli Oyun	HB.3.4.7. Oyun alanlarındaki araçları güvenli bir şekilde kullanır.	Bilimsellik	Sabır, sevgi, doğruluk, adalet

Hayat Bilgisi 3. Sınıf “Ülkemizde Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
Yönetim Birimlerini Tanıyorum	HB.3.5.1. Yakın çevresinde bulunan yönetim birimlerini ve yöneticilerini tanır.	Sevgi	Saygı, duyarlılık, özgüven
Cumhuriyet ile Birlikte	HB.3.5.2. Ülkemizin yönetim şeklini açıklar.	Sevgi	Adalet, vatanseverlik, saygı, bilimsellik, özgüven, sorumluluk
Gezdik Gördük	HB.3.5.3. Yakın çevresinde yer alan tarihî, doğal ve turistik yerlerin özelliklerini tanıtır.	Vatanseverlik	Duyarlılık, sevgi, sorumluluk
Ülkem İçin Çok Çalışmalıyım	HB.3.5.4. Ülkesinin gelişmesi ile kendi görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi arasında ilişki kurar.	Vatanseverlik	Çalışkanlık, sorumluluk, sevgi
Ortak Kullanıyoruz	HB.3.5.5. Ortak kullanım alanlarını ve araçlarını korur.	Duyarlılık	Saygı, sabır sorumluluk, doğruluk, dürüstlük
Birlikte Güçlüyüz	HB.3.5.6. Millî birlik ve beraberliğin toplum hayatına katkılarını araştırır.	Vatanseverlik	Sevgi, saygı, dayanışma, özgüven
Yeni Ülke Yeni Arkadaş	HB.3.5.7. Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların sorunlarına yönelik sosyal sorumluluk projelerine katılır.	Duyarlılık	Sorumluluk, dostluk, yardımseverlik, hoşgörü, sevgi, saygı, özgüven
Büyük Lider Atatürk	HB.3.5.8. Atatürk’ün kişilik özelliklerini araştırır.	Sevgi (Atatürk sevgisi)	Saygı, çalışkanlık, vatanseverlik, sabır, sevgi, bilimsellik, adalet
Ülkemize Hizmet Edenler	HB.3.5.9. Yaptığı çalışmalarla ülkemize katkıda bulunmuş kişileri araştırır.	Sevgi	Saygı, vatanseverlik, çalışkanlık, duyarlılık,

Hayat Bilgisi 3. Sınıf “Doğada Hayat” Ünitesi Kazanım-Konu Açısından Değer Tespiti

Konu Adı	Kazanım	Temel Değer	Alt Değer/Değerler
----------	---------	-------------	--------------------

Bitki ve Hayvanların Hayatımızdaki Önemi	HB.3.6.1. İnsan yaşamı açısından bitki ve hayvanların önemini kavrar.	Sevgi (doğa sevgisi)	Bilimsellik, saygı
Meyve ve Sebzeler Nasıl Yetiştir?	HB.3.6.2. Meyve ve sebzelerin yetiştirme koşullarını araştırır.	Bilimsellik	Duyarlılık, sevgi
Yönümü Buluyorum	HB.3.6.3. Doğadan yararlanarak yönleri bulur.	Bilimsellik	Çalışkanlık
Doğa ve İnsan	HB.3.6.4 İnsanların doğal unsurlar üzerindeki etkisine yakın çevresinden örnekler verir.	Sevgi (doğa sevgisi)	Duyarlılık, bilimsellik, saygı, sorumluluk
Doğayı Koruyalım	HB.3.6.5. Doğa ve çevreyi koruma konusunda sorumluluk alır.	Sevgi (doğa sevgisi)	Sorumluluk, duyarlılık, saygı
Dönüşüyorum	HB.3.6.6. Geri dönüşümün kendisine ve yaşadığı çevreye olan katkısına örnekler verir.	Duyarlılık	Sorumluluk, bilimsellik

Hayat Bilgisi 1. Sınıf Ünitelerinde Değerlerin Dağılımı

Değerler																							
1. Sınıf Üniteleri	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Özdenetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Yardımsızlık	Duyarlılık	Özgüven	Bilimsellik	Doğruluk	Hosgörü	Temizlik	Aileve önem v.	Davranışma	Sağlıklı olma	Misafirnerverlik	Çalışkanlık	Paylaşma	
Okulumuzda Hayat	4	5	3	1	2	6	4	4	3		5	5	5	6	2	4							
Evimizde Hayat	1		1	1	2	2	3	2		1	2	2	4	1			1	1	1				
Sağlıklı Hayat				4		1		3			6	1	3	1	3				6				
Güvenli Hayat	2		1	3	1	2		7			2	3	7	4									
Ülkemizde Hayat		1				5	7	1	5	1	4	1		1			1			1	1	1	
Doğada Hayat						2	4	3			3	1	5	1									

Hayat Bilgisi 2. Sınıf Ünitelerinde Değerlerin Dağılımı

Değerler																						
2. Sınıf Üniteleri	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Özdenetim	Sabır	Savge	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Yardımsеverlik	Duvarlılık	Özgeven	Bilimsellik	Doğruluk	Hosgörü	Temizlik	Aileve önem v.	Davasıma	Sağlıklı olma	Misafirmerverlik	Caliskanlık	Pavlasma
Okulumuzda Hayat	4	4	1	6	2	6	4	5		2	3	2	1	2	2		2				1	1
Evimizde Hayat	1			3		2	6	5		2	2		3			1	1	1				
Sağlıklı Hayat						1		4			1		3			3			7			
Güvenli Hayat	1				1			2		1	2	2	5	1								
Ülkemizde Hayat		1				4	8	2	5	2	1		1		1		1	3			3	1
Doğada Hayat						1	3	4		1	1		8									

Hayat Bilgisi 3. Sınıf Ünitelerinde Değerlerin Dağılımı

Değerler																						
3. Sınıf Üniteleri	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Özdenetim	Sabır	Savge	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Yardımsеverlik	Duvarlılık	Özgeven	Bilimsellik	Doğruluk	Hosgörü	Temizlik	Aileve önem v.	Davasıma	Sağlıklı olma	Misafirmerverlik	Caliskanlık	Pavlasma
Okulumuzda Hayat	1	1	3	3		4	1	3		3	5	2	3	2				3			1	1
Evimizde Hayat	1			3	2	1	5	5		2	3	1	4				1	2			1	
Sağlıklı Hayat			1	2		2	2	2			4	1	2	1		2			3			
Güvenli Hayat	4		1	2	1		2	3				5	5	6							1	
Ülkemizde Hayat	2	1	1		2	7	9	5	6	1	5	4	2	1	1			1			3	
Doğada Hayat						3	4	3			4		5								1	

Hayat Bilgisi Ünitelerinde Doğrudan Verilen Ana Değerler

Ünite Adları	Doğrudan Verilen Ana Değerler
Okulumuzda Hayat	Saygı, sorumluluk
Evimizde Hayat	Sevgi (aile sevgisi), sorumluluk
Sağlıklı Hayat	Sağlıklı olma, duyarlılık
Güvenli Hayat	Bilimsellik, sorumluluk
Ülkemizde Hayat	Vatanseverlik, sevgi, saygı
Doğada Hayat	Sevgi (doğa sevgisi), bilimsellik

Hayat Bilgisi 1-2-3. Sınıf Düzeyinde Değerlerin Toplam Dağılımı

Değerler																						
Sınıf Düzeyi	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Özdenetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanserverlik	Yardımserverlik	Duyarlılık	Özgüven	Bilimsellik	Doğruluk	Hoşgörü	Temizlik	Aileye önem v.	Dayanışma	Sağlıklı olma	Misafirperverlik	Çalışkanlık	Paylaşma
1.Sınıf	7	6	5	9	5	18	18	20	8	2	22	13	24	13	3	7	1	2	7	1	1	1
2. Sınıf	6	5	1	9	3	14	21	22	5	8	10	4	21	3	3	4	2	6	7		4	2
3. Sınıf	8	2	6	10	5	17	23	21	6	6	21	13	21	10	1	2	1	6	3		7	1
Toplam	21	13	12	28	13	49	62	63	19	16	53	30	66	26	7	13	5	14	17	1	12	4

Hayat Bilgisi Ünitelerinde Değerlerin Toplam Dağılımı

Değerler																						
Üniteler	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Özdenetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanserverlik	Yardımserverlik	Duyarlılık	Özgüven	Bilimsellik	Doğruluk	Hoşgörü	Temizlik	Aileye önem v.	Dayanışma	Sağlıklı olma	Misafirperverlik	Çalışkanlık	Paylaşma
Okulumuzda Hayat	10	10	7	10	4	16	9	12	3	5	13	9	9	10	4	4		5			2	2
Evimizde Hayat	3		1	7	4	5	14	12		5	7	3	11	1		1	3	4	1		1	
Sağlıklı Hayat			1	6		4	2	9			11	2	8	2		8			16			
Güvenli Hayat	7		2	5	3	2	2	12		1	4	10	17	11							1	
Ülkemizde Hayat	2	3	1		2	16	24	8	16	4	10	5	3	1	3		1	5		1	7	2
Doğada Hayat						6	11	10		1	8	1	18	1							1	

SONUÇ VE TARTIŞMA

İlkokul 1-2-3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki 6 ünite, 148 metnin değerler eğitimi açısından incelendiği bu çalışmada Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metinlerde en çok ele alınan değerlerin sevgi (62), sorumluluk (63) ve bilimsellik (66) değeri olduğu bulgusu ve en az ele alınan değerlerin ise misafirperverlik (1) paylaşma (4) ve hoşgörü (7) değerlerinin olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bu bulgular Güzel'in (2013) ilköğretim 3. sınıf Hayat Bilgisi dersi kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi amacıyla yaptığı çalışmanın sonuçlarıyla örtüşür niteliktedir. Güzel'in (2013) çalışmasında elde ettiği bulgulara göre de en çok işlenen değer sevgi değeri, en az işlenen değer ise misafirperverlik değeri olduğu görülmektedir. Doğan ve Gülüşen (2011), Türkçe ders kitaplarında en çok işlenen değerleri ulusal değerler ve sorumluluk değeri olarak elde etmiştir. Güzel'in (2013) çalışmasında da sorumluluk değeri en çok yer verilen değerlerdendir. Aynı çalışmada en çok işlenen değer olan sevgi değerinden sonra ikinci sırada sorumluluk değerinin yer aldığı görülmüştür. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımları, değerler eğitimi açısından inceleyen Yaşaroğlu'nun (2013) çalışmasında, en fazla "sorumluluk" değerinin işlendiği görülmüştür. Belet ve Deveci'nin (2008) Türkçe ders kitaplarının değerler bakımından incelenmesini amaçlayan çalışmalarında ulusal değerleri sorumluluk değeri takip etmektedir.

Şimşek'in (2013) Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlarda yer alan değerleri incelediği çalışması ile Yılar'ın (2016) ilkokul 1-2-3-4. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde yer alan değerleri incelediği çalışmasında en fazla yer alan değer "sevgi" olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Avcı ve Kayabaşı'nın (2014) Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının amaçlarındaki değerlerin incelendiği çalışmasında "sevgi", "sorumluluk" değerlerinin yer aldığı görülmektedir. Candan ve Ergen'in (2014) 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında temel evrensel değerleri incelediği çalışmasında en fazla işlenen değerlerin sevgi ve sorumluluk; en az işlenen değerlerin ise misafirperverlik ve barış değerleri olduğu sonucuna varılmıştır. Öztürk ve Özkan (2018) ilkokul 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metin ve resimlerin değerler açısından incelendiği çalışmasında ders kitabında en çok yer alan değer "sevgi" ve en az yer alan değer ise "misafirperverlik" olduğu görülmüştür. Belirtilen tüm bu çalışmaların sonuçları yapılan bu araştırma bulguları ile örtüşmektedir.

Bu çalışmada elde edilen sorumluluk, sevgi ve hoşgörü değerlerine yönelik bulgular; Kuş, Merey ve Karatekin'in (2013) çalışmasında incelediği ilköğretim 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarından elde ettiği bulgular ve Aral'ın (2008) MEB'in hazırladığı 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan değerler üzerine yaptığı çalışma ile benzer özellikler göstermektedir. Kuş, Merey ve Karatekin'in (2013) çalışmasında en sık vurgulanan değerler duyarlılık, vatanseverlik, sorumluluk, sevgi ve dayanışmadır. En az vurgulanan değerler ise temizlik, dürüstlük ve hoşgörü değerleridir. Aynı şekilde bu çalışmada da en çok tespit edilen değerler; sorumluluk ve sevgi değeri iken en az tespit edilen değer; hoşgörü değeri olmuştur. Bu açıdan bakıldığında bu çalışmada, Kuş, Merey ve Karatekin'in (2013) elde ettiği bulgularla benzer özellikler görülmektedir. Ayrıca Aral'ın (2008) çalışmasında elde ettiği bazı bulgular ile bu çalışmanın bulguları benzer niteliktedir. Aral'ın (2008) MEB'in hazırladığı 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan değerler üzerine yaptığı çalışmada en çok işlenen değerler sırasıyla

vatanseverlik, sevgi, saygı değerleri olduğu bulgusu elde edilmiştir. Vatanseverlik, sevgi ve saygı değerleri için bu çalışma ile tutarlı olan bulgular elde edildiği görülmüştür. İncelemede sağlıklı olmaya önem verme, hoşgörü, temizlik değerlerine yer verilmediği görülmüştür. Hoşgörü değeri açısından, bu çalışma da Aral'ın (2008) çalışmasındaki bulgular ile örtüşmektedir.

Güzel'in (2013), Şimşek'in (2013), Yılar'ın (2016), Avcı ve Kayabaşı'nın (2014), Candan ve Ergen'in (2014), Öztürk ve Özkan'ın (2018), Kuş, Merey ve Karatekin'in (2013), Şen'in (2008) ve Aral'ın (2008) çalışmalarında ve bu çalışmada sevgi değerinin çok fazla yer alma sebeplerinden biri de sevgi değerinin tüm değerleri kapsayacak nitelikte bir değer olduğu düşünülebilir. Zira değerlerin temelinde sevgi değerinin olduğu söylenebilir. Şöyle ki yardımseverlik değeri düşünüldüğünde insan sevgisinin, vatanseverlik değeri düşünüldüğünde vatan sevgisinin, aileye önem verme değeri düşünüldüğünde aile üyelerine olan sevginin akla geldiği görülebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında tüm değerleri kapsayan değer olarak yorumlanabilen sevgi değerinin, ders kitaplarında bu denli çok yer almasının nedeni böyle açıklanabilir (Candan ve Ergen, 2014).

Yapılan çalışma sonucunda en çok ele alınan bir diğer değer de sorumluluk değeri olduğu görülmüştür. Bu sonuç Belet ve Deveci (2008), Yaşaroğlu (2013), Doğan ve Gülüşen (2011), Güzel'in (2013), Kuş, Merey ve Karatekin (2013), Avcı ve Kayabaşı (2014), Candan ve Ergen (2014), ve Taşdemir'in (2012) çalışmalarını kısmen destekler niteliktedir. Belet ve Deveci'nin (2008) 1-5. sınıflar arası Türkçe ders kitaplarındaki metinleri değerler açısından incelediği çalışmaya göre; Türkçe ders kitaplarında en çok yer alan değerlerin hoşgörü, sorumluluk, çalışkanlık, dürüstlük olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan bu çalışma ile Belet ve Deveci'ye (2008) ait çalışma kıyaslandığında sorumluluk değeri açısından sonuçların benzer nitelikte olduğu görülmektedir. Bunun altında yatan sebebin çocukların gelişimsel özellikleri olduğu düşünülebilir. Çünkü ilköğretim dönemi, çocukların belli bazı alışkanlıklar ve sorumluluklar kazanmasında ve bunları en iyi şekilde yerine getirmesinde kritik bir dönemdir. Yapılan diğer çalışmaların ve bu çalışmanın sonucuna göre, sorumluluk değerinin ilköğretim dönemindeki çocuklara ders kitapları aracılığıyla en çok kazandırılmak istenen değerlerden biri olduğu düşünülebilir. Bu nedenle birçok kitapta bu değer işlenmesi, çocukların bu değeri pekiştirmelerinin sağlanması istenmesi ile ilişkilendirilebilir (Candan ve Ergen, 2014). Bu çalışma, Belet ve Deveci'nin (2008) çalışmasında olduğu gibi sorumluluk değeri açısından benzerlik göstermektedir. Ancak yapılan bu çalışmada Hayat Bilgisi ders kitaplarında hoşgörü ve çalışkanlık değerleri açısından farklılıklar olduğu görülmektedir. Hoşgörü ve çalışkanlık değerleri, Belet ve Deveci'nin (2008) çalışmasında en çok yer alan değerler olarak ifade edilirken; bu çalışmada hoşgörü değeri az düzeyde çalışkanlık değeri ise orta düzeyde yer almaktadır. Bu farklılığın; kitapların farklı sınıfları temsil etmesi ve yazarlarının farklı olması gibi sebeplerden dolayı olduğu düşünülebilir. Diğer bir ifadeyle sorumluluk değerinin, bu çalışma ile benzer bulgular elde edilerek sık yer alan değerlerden olması, çocukların bazı alışkanlık ve sorumluluklar kazanmasında ilköğretim döneminin kritik dönem olması sebebiyle olabilir.

Çalışma sonucunda, Hayat Bilgisi ders kitaplarında en az görülen değerlerin misafirperverlik ve hoşgörü ve paylaşma değerleri olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç Şen'in (2008) Türkçe ders kitaplarını değerler eğitimi açısından incelediği çalışmayı destekler niteliktedir. 'Misafirperverlik' değerinin, ders kitaplarında diğer değerlere oranla daha az yer almasının sebepleri farklı şekillerde düşünülebilir. Değerler, zamanın getirdiği koşullara göre şekil alan önemli ölçütlerdir. Şartlar ve durumlara göre zamanla değişip, revize olabilmekte veya bazen tamamen yok olabilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında misafirperverlik değerinin, hayat şartları ve koşullar ile gün geçtikçe anlamını yitirmesi ile bu değer in ders kitaplarında az işlenmesi ilişkilendirilebilir. Farklı bir yaklaşım ile düşünüldüğünde bu değer in az işlenmesinin arkasında yatan temel varsayımın; Türk milletinin bu değere zaten sahip olduğu ön kabulü olabilir (Candan ve Ergen, 2014).

Bu çalışmada incelenen Hayat Bilgisi ders kitaplarında vatanseverlik, duyarlılık, sorumluluk, sevgi ve bilimsellik en sık vurgulanan değerlerdir. Vatanseverlik değeri özellikle milli kültür ve vatan-millet sevgisi cümleleri ile vurgulanmaktadır. Duyarlılık değeri içerisinde ise en fazla doğal çevreye duyarlılık yer almaktadır. Duyarlılık değeri kitabın içerisinde verilen örneklerde geniş yer bulmaktadır. Sorumluluk değeri ise özellikle üzerine düşen görevleri yerine getirme ve kendinden beklenenleri yapmaya çaba harcama değeri ile ayrıca bilinçli tüketici olma özellikle vurgulanmaktadır. Sevgi değeri içerisinde Atatürk sevgisi Atatürk ile ilgili konularda geniş yer tutmaktadır. Yine kitabın farklı yerlerinde de Atatürk sevgisi vurgulanmaktadır. Aile sevgisi, doğa sevgisi, arkadaş sevgisi de yine sevgi değeri içerisinde yer almaktadır. Bilimsellik değeri, Hayat Bilgisi ders kitaplarında dikkat çekici bir şekilde yer almaktadır. Özellikle akıl yoluyla hareket etme, düşünceleri akıl ve mantıkla yürütme sık yer almaktadır. Atatürk'ün bilimle ilgili sözlerine de yer verilmektedir.

Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metinler içerisinde her bir değer in ünitelere dağılımı birbirine eşit değildir. Kimi değer bazı ünite ve metin içerisinde çok fazlasıyla yer alırken, kimi değerse çok az yer almıştır. Bunun sebebi kitapların yayın evlerinin veya yazarlarının farklı olması, ünitelerin kazanım ve konu sayılarının aynı olmaması ya da konunun özelliğine göre değer aktarımına uygun olup olmaması etkili olabilir.

MEB (2018) Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik gibi kök değerler olarak ifade edilen değerler vurgulanmaktadır. Hayat Bilgisi dersinin kazanımlarında ve içeriğinde değerlere milli, manevi, insani ve toplumsal değerler olarak genel bir şekilde yer verilmesi ders kitaplarının programın değerlerini içerik olarak yansıttığı şeklinde yorumlanabilir. Sonuç olarak: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2018-2019 öğretim yılından itibaren 5 yıl süre ile okutulmaya karar verilen, ilkokulda değerler eğitiminin sunulduğu ders kitapları olmaları açısından önem arz eden Hayat Bilgisi ders kitaplarının; değerler açısından yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

Çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda şu öneriler getirilmektedir:

- Araştırma sonuçlarına dayalı olarak, Hayat Bilgisi dersi kitaplarındaki metinlerde öğrencilerin “hoşgörü” “paylaşma” ve “misafirperverlik” gibi az yer bulan değerlere daha çok önem verilerek düzenleme yapılması gerektiği söylenebilir.
- Hayat Bilgisi dersinde değerlerin kazandırılmasının önemsendiği görülmektedir. Ancak değerlerin kazandırılmasında bir sistemin izlenmediği görülmektedir. Değerlerin sınıf düzeylerine göre belirlenip konulara ve kazanımlara göre de bir sistem dâhilinde verilmesi önerilebilir.
- Bu çalışma değerler eğitiminin verildiği diğer derslerin kitapları ile tekrar ele alınabilir. Araştırmacılara, Hayat Bilgisi ders kitabı ile bir başka dersin ders kitabının değerler açısından karşılaştırılıp sonuçlarının benzer ve farklılık karşılaştırması yapılması önerilebilir.
- Hayat bilgisi ders kitaplarının değerler eğitimindeki etkililiği ile ilgili çalışmalar tasarlanabilir. Aynı zamanda Hayat Bilgisi dersi kitaplarındaki metinlerin öğrencilerin değer kazanımını ne derece etkilediğini belirlemeye yönelik başka araştırmalar da yapılabilir.

KAYNAKÇA

[H1] Birinci sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı: Demir, E. (2018). *İlkokul hayat bilgisi 1 ders kitabı*. Ankara:Kök-e Yayıncılık.

[H2] İkinci sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı: Kuşkaya Ç. (2018). *İlkokul hayat bilgisi 2 ders kitabı*. Ankara: İpekyolu Yayıncılık.

[H3] Üçüncü sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı: Çelikbaş, E., Gürel, F., Özcan, N. (2018). *İlkokul hayat bilgisi 3 ders kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları Basımevi.

Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*.6(16), 9-27.

Aral, D. (2008). *Milli Eğitim Bakanlığının hazırladığı 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan değerler üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Avcı, E. ve Kayabaşı, Z. (2018). Hayat bilgisi dersi öğretim programlarının amaçlarındaki değerlerin içerik analizi (1936-2018). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16(35), 27-56.

Belet, D. ve Deveci, H. (2008). Türkçe ders kitaplarının değerler bakımından incelenmesi. *VII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu 2-3-4 Mayıs Bildiriler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Büyüköztürk Ş. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara:Pegem Akademi Yayınları.

- Candan, D. ve Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing among Five Approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Dılmaç, B. (2002). *İnsanca değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Doğan, B. ve Gülüşen, A. (2011). Türkçe ders kitaplarındaki (6–8) metinlerin değerler bakımından incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(2), 75-102.
- Güven, S. (2010). Önsöz. Semra Güven, Selahattin Kaymakcı (Ed.). *Hayat bilgisi öğretimi* (V-VI). Ankara: Pegem Akademi.
- Güzel, D. (2013). *3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- İnal, K. (1996). *Eğitimde ideolojik boyut-yazılar*. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Kılıç, A. ve Seven, S. (2002). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kuş, Z., Meray, Z. ve Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 11(25), 183-214.
- MEB. (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6-7.sınıflar öğretim programı ve kılavuzu*, Ankara: Devlet Kitapları Basımevi.
- MEB. (2015). *Hayat bilgisi dersi öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Basımevi.
- MEB. (2018). *Hayat bilgisi dersi öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Basımevi.
- MEB. (2009). *İlköğretim 1, 2 ve 3. sınıflar hayat bilgisi dersi öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Basımevi.
- Patton MQ. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev.: M Bütün, SB Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Özkalp, E. (2003). Kültür, Özkalp, E.(Editör). *Davranış bilimlerine giriş*. 2. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 57-73.
- Öztürk, T. ve Özkan, Z. S. (2018). Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education*, 6(1), 172-204. DOI: 10.14689/issn.2148-2624.1.6c1s8m
- Sönmez, V. (1999). *Hayat bilgisi öğretimi ve öğretmen kılavuz kitabı*. İstanbul: MEB Yayınları.

Şimşek, N. (2013). Hayat bilgisinde kişisel nitelik(değer) öğretimi. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 6(1), 1325-1346.

Şen, Ü. (2008). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletği değerler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(5), 763-779.

Taşdemir, A. (2012). Değerlere ilişkin Türkiye, Irak ve Suudi Arabistan örneklemindeki Türk öğrencilerin görüşlerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(12), 1707-1728.

TDK(2018) Büyük Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c0d05f088ce93.22288407 20.11.2018

Topses, G., Güçlü, N., Yel, S., Korkmaz, A., Çakmak, M., Köksal, H. ve Albayrak, F. (2001). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu hayat bilgisi 1-3*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yaşaroğlu, C. (2013). Hayat Bilgisi dersi kazanımlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 8(7), 849-858.

Yılar, R. (2016). İlettiği değerler açısından ilkökul Türkçe ders kitaplarındaki metinler üzerinde incelemeler. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 490-506.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara:Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, S. Ş. (2009). *2005 Hayat Bilgisi dersi öğretim programının birleştirilmiş sınıflarda uygulanabilirliğinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (nitel bir araştırma)*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

RENDERING CULTURE-SPECIFIC ITEMS IN SUBTITLE TRANSLATION: A CASE STUDY OF “DAIRY PHILOSOPHER: ISTANBUL”

Caner KUZGUN
Ayşe Selmin SÖYLEMEZ

Introduction

Subtitle translation is a subcategory of audiovisual translation. Audiovisual translation refers to transfer of verbal components contained in audiovisual works and products from one language to another. It is also defined as transfer of multimodal and multimedial texts into another language and/or culture (Gonzales, 2009). Subtitle translation, which is a subcategory of audiovisual translation as mentioned above, refers to translation of dialogues and messages of an audiovisual work or product from one language into another. Subtitles are usually displayed at the bottom of the screen. Most people think that subtitles emerged with sound films (talkies) but they existed in the silent film era and they were called intertitles at that time. The difference was that the translated text appeared between the scenes instead of being shown simultaneously. It is a distinctive mode that is different from other types of translation. In general, translation takes place as transformation of a written source text into a written target text. In case of subtitle translation, verbal messages are translated into written texts. It is an intersemiotic translation from one set of signs into another and from one medium to another. It is also called diasemiotic and diagonal (Gottlieb, 2004).

Subtitling Guidelines

Subtitling is subject to some rules that must be taken into account while performing subtitle translation. Some of these guidelines are given below:

- Each subtitle should be written in one or two lines.
- Subtitles should be short and concise.
- The number of characters per seconds should be under 20.
- The number of characters per line must be under 37.

What is culture?

Basically, culture can be defined as everything possessed and produced by a society. It includes customs, habits, beliefs, and most importantly, language. So, language is an element of culture in addition to being a means for communication. Every work of art produced by a person includes not only linguistic but also cultural elements. That is why a translator translating a work of art such as a book, movie etc. transfers cultural elements in addition to linguistic elements from the source text into the target text.

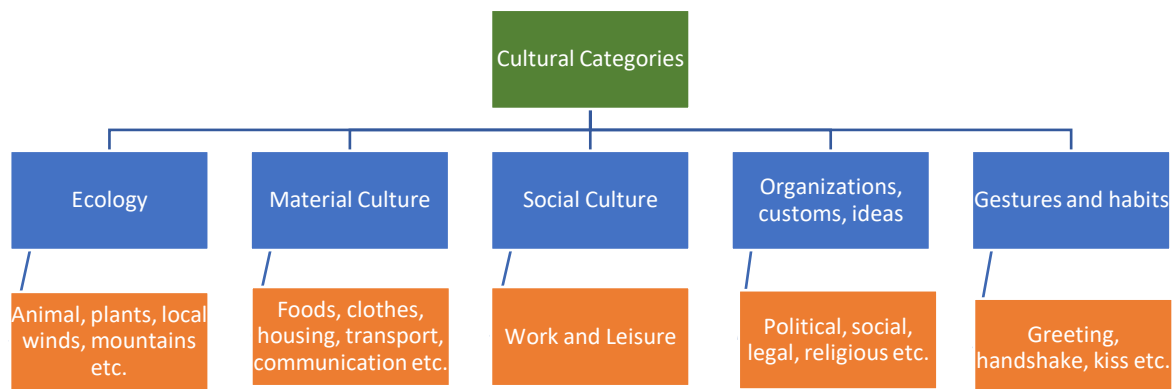
We come across culture in two ways during translation. In the first case, the concept or reference is specific to the source language culture. In the second case, the concept or reference is actually general but expressed in a way specific to the source language culture.

Culture-Specific Items

Culture-specific items are items that exist in one culture and not in other cultures. They can be defined as source language words that express concepts totally unknown in the target culture” (Baker, 1992). These concepts, words and phrases can belong to all domains from daily life to religion, business, politics, food, clothing etc.

Newmark’s Cultural Categories

Many classifications of cultural expressions have been made so far. The most well-known classification belongs to Newmark. Here you can see the cultural categories defined by Newmark.

Due to globalization, many of them are known in other cultures as well. Therefore, the choice to use those words in a translation of a text into another language does not create any problems as most people already are familiar with these concepts. However, a lexical gap appears if words or phrases are not known or when lexical equivalents do not exist in the target culture and language. In this case, the translator needs to close the lexical gap in order to produce an adequate and comprehensible target text. Therefore, a translator is required to be:

- ✓ not only to be bilingual or multilingual but also to be bicultural or multicultural
- ✓ armed with good knowledge of as many cultures as possible (Vermeer, 1986).

So far, so many strategies have been proposed by translator scholars for transmission of cultural contents. The two major and most common approaches are domestication and foreignization (Venuti, 2000).

Domestication: Domestication refers to the target culture oriented translation. In this type of translation, the translator makes the text closely conform to the cultural norms in the target

language. This may involve the loss of information from the source text. The aim of this strategy is to make the translated text more intelligible and easier for the target audience.

Foreignization: Foreignization refers to the source culture oriented translation. In this strategy, the translator tries to retain the information from the source text, and involves deliberately breaking the conventions of the target language to preserve its meaning. The aim is to transfer the source language and culture into the target one.

Within the framework of the domestication/foreignization strategy, the translator has two choices:

1. Keeping strictly to the original without making any changes
2. Altering the original in order to make it more familiar to the target audience

Another taxonomy was offered by Valdeon (2008) who divided the strategies into preservation and substitution. The strategies are as follows:

- Preservation of international items
- Preservation of culture-specific items
- Substitution with a different source culture item
- Substitution with an international item
- Substitution with a target culture item
- Substitution with corrupted forms of target culture items
- Substitution with a superordinate term

The taxonomy offered by Pedersen (2011) for culture specific item transfer strategies was chosen as the basis of analysis and subdivision because this taxonomy is both more comprehensive and more specific as it subdivides the strategies into target and source language oriented. Besides, it was especially proposed for rendering culture specific items in subtitling.

The source language oriented strategies:

- Retention occurs when the culture-specific item is rendered into the target language in an unchanged (complete retention) or slightly adapted (target language adjusted) form;
- Specification -further subdivided into addition and completion- occurs when the culture-specific item is specified by adding more information;
- Direct translation is actually word-for-word translation.

The target language oriented strategies are:

- Generalization (superordinate term or paraphrase) occurs when the culture-specific item is rendered less specifically in the target text than it is in the source text;
- Substitution (cultural or situational) occurs when the culture-specific item of the source culture is replaced by another culture-specific item;
- Omission occurs when the culture-specific item is ignored and not translated at all.

We examined culture-specific items in the subtitle translation of the movie “Dairy Philosopher: Istanbul” in accordance with the strategies proposed by Pedersen. The examples are given below.

Examples from Dairy Philosopher: Istanbul

Example 1

- Turkish Original: Modern dünya sana binlerce Liralık difriz satıyor.
- English Translation: The modern world is selling you freezers worth thousands of Liras.

Lira is the official currency of the Republic of Turkey. This makes it specific to the Turkish culture. The translator included this term in the target text without making any changes. It seems plausible because the viewers can understand that it is a currency from the context. So, this translation corresponds to the retention strategy.

Example 2

- Turkish Original: Ama Mustafa Ali çok inatçı. Nuh diyor, peygamber demiyor.
- English Translation: But Mustafa Ali is so stubborn. He is digging in his heels.

“Nuh deyip peygamber dememek” is a Turkish idiom. Idioms cannot be directly translated in most cases as they have figurative meanings. Finding a corresponding idiom in the target language/culture would be a good strategy. If this is not possible, the idiom can be paraphrased as in this example.

Example 3

- Turkish Original: Oğlum, şu küpeler ne ya? Nükhet Duru’da, Petek Dinçöz’de yok böyle küpe.
- English Translation: What are those earrings? Even the biggest pop stars don't have those

Nükhet Duru and Petek Dinçöz are famous Turkish pop singers. They are not famous in English speaking countries. Including their names in the translation is not a good option because it is very likely that the target audience is not familiar with them. The translator just said their profession without including their names. So, the translation of this sentence corresponds to the omission strategy.

Example 4

Turkish Original: Modern dünya böyledir ağabey. Teslim olursan ona, çiftetelli oynatır insane.

English Translation: That's the modern world. If you surrender to it, it makes you dance.

Here the word “çiftetelli” is a kind of dance specific to the Turkish culture. It does not have an equivalent word in English. So the translator used the superordinate term “dance” instead.

Conclusion

Every society has a unique culture and every culture contains words and phrases that do not exist in other cultures. Such words or phrases are called culture-specific items. In general, culture-specific items create difficulties for translators most of the time. Combined with the limitations that are inherent in subtitle translation (limited time, limited space etc.), it becomes even harder for the translator to produce an appropriate and accurate target text. The translator needs to apply certain strategies such as omission, retention, generalization etc. in order to overcome such difficulties.

References

- Baker, M. (1992). *In other words: a coursebook on translation*. London: Routledge.
- González, L. P. (2009). Audiovisual translation, in M. Baker and G. Saldanha (Eds.) *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (2nd ed., pp. 13-20). London & New York: Routledge.
- Gottlieb, H. (2004). Subtitles and international anglicization. *Nordic Journal of English Studies*, 3(1), 219-230.
- Pedersen, I. (2011). *Subtitling norms for television*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Tomaszewicz, T. (1993). *Les opérations linguistiques qui sous-tendent le processus de sous-titrage des films*. Poznan: University Adam Mickiewicz.
- Valdeon, R. A. (2008). Alienation techniques in screen translation: The role of culture specifics in the reconstruction of target-culture discourse. *Language in Contrast* 8(2)
- Venuti, L. (2000). Translation, community, utopia. *The translation studies reader*, 485.

ÖRGÜTSEL DEMOKRASİNİN ÖRGÜTSEL DEPRESYON ÜZERİNE ETKİSİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI

Prof. Dr. İsmail BAKAN

Hüsne GÖZÜKARA

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Özet

Bu çalışma, örgütsel demokrasinin örgütsel depresyon üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Birincil veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Örgütsel depresyon için Bilchik'in (2000) temel oluşturduğu ve Sezer'in (2011) geliştirip Türkçe'ye uyarladığı ölçek, örgütsel demokrasi ölçeği olarak Geckil ve Tikici (2015) tarafından hazırlanan ölçek kullanılmıştır. Akdeniz bölgesinde bulunan bir Büyükşehir Belediyesi'nde çalışan 181 katılımcıya anket çalışması yapılmıştır. İlk olarak çalışmada örgütsel depresyon ve örgütsel demokrasi değişkenleri ile ilgili yazın taramasına yer verilmiş olup, daha sonra alan araştırması için geliştirilen anket uygulanarak araştırma verisi toplanmıştır. Araştırma verileri kullanılarak ölçeklerin güvenilirlikleri test edilmiş, frekans analizi, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmış, elde edilen araştırma bulguları sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Örgütsel Demokrasi, Örgütsel Depresyon

1.GİRİŞ

Son yüzyılda demokrasi kavramı sadece siyasal anlamda değil, örgüt kapsamında da etkili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Örgütsel demokrasi, örgüt çalışanlarının yönetim süreçlerindeki kararlara katılımlarını ifade etmektedir (Şenol ve Aktaş, 2017:834). İş yerlerinde, demokratik davranışların yeşermesi, iş görenlerin buldukları işletmeye olan bağlılığının artırılması, çalışanların yönetime katılması ve iş tatminlerinin artması sonucu verimliliğin gözle görülür bir şekilde çoğalması ile örgütsel demokrasiyi işyerlerinin insanileştirmesi çabası olarak adlandırmak mümkündür (Geçkil ve Tikici, 2015: 43). İşyerindeki yönetime demokratik olarak katılım çalışanlar üzerinde olumlu etkiler meydana getirirken, çalışma hayatında, verimliliğindeki ve kalitesindeki artışa paralel olarak çalışanların devletlerine karşı iyi vatandaşlık özelliklerinin de arttığı daha bilinçli birey oldukları gözlenmektedir (Bozkurt, 2012: 21). Örgüt içinde yaşanmakta olan depresyon, iş yerinde duygusal tatminin sağlanmamasından kaynaklanmaktadır. Örgütsel depresyon; örgütün olumsuz havasından ve değişime açık olmayan kültürel yapısından, örgüte bağlılığın yok olmasından, iş görenin örgüte yabancılaşmasından, performans düşüklüğünden, iş tatmininin azalmasından, dolayısıyla hissedilen rahatsızlıktır (Atasoy, 2017: 43). Depresyonun hissedildiği örgütlerde vizyondan bahsedilmediği gibi misyonda dahi şaşmalar yaşanmaktadır. Hareketsiz ve verimsiz yaşamına devam eden depresif örgütler ise ömürlerini tamamlamaya yakındırlar (Bakan ve diğerleri,

298). Bu bağlamda, bu araştırmada örgütsel demokrasi ile örgütsel depresyon arasındaki ilişki incelenmektedir.

2.ÖRGÜTSEL DEMOKRASİ

Demokrasi, dünya üzerindeki diğer yönetim şekillerine göre en yaygın olarak kullanılan bir devlet sistemi olarak kabul edilmekle birlikte, alt yapısında, eşitlik ve katılım olan bir yönetim paradigmasıdır. Demokrasi temel özelliklerinin etkisiyle günümüzde yalnızca bir kamu yönetim şekli, olarak görülmekten öteye gitmiş ve örgütlerin politikalarını da şekillendirmeye başlamıştır (Gülova ve Coşan, 2014: 232).İşyeri demokrasisi, endüstriyel demokrasi, katılımcı yönetim gibi kavramlarla ifade edilen örgütsel demokrasi, örgüt içerisinde çalışanların yönetime katılımlarının eşitliğini ifade etmektedir. Örgütsel demokrasiyi katılımcı yönetim uygulamaları, iş görenlerinin seslerinin artması olarak tanımlamaktadır (Şenol ve Aktaş, 2017:835).

Örgütsel demokrasi, örgütte alınan kararlarda örgütsel iradeden etkilenenlerin söz konusu kararlara katılmalarına izin veren bir yönetim anlayışıdır. Örgütsel demokrasi örgütsel iradenin çalışanlar tarafından kullanılmasını değil, aynı zamanda hukukun üstünlüğüne inanan ve kurumsal imkânlarını çalışanlar lehine kullanmayı esas alan bir yönetim şeklini ifade eder (Sadykova ve Tutar, 2014: 3).Örgütsel demokrasi, tek başına karar veren yönetimden uzak, daha esnek yönetim yapılanmasının kabul gördüğü, daha yumuşak yönetim tarzına sahip örgütlerde çok daha rahat bir şekilde uygulanabilmektedir. Bu tür kurumlarda esnek yönetim uygulamasına ve çalışanların yönetime katılımına önem verilir ve onlara herhangi bir durum ya da karar konusunda fikirleri sorulur. Yani endüstriyel demokrasi ya da işyeri demokrasisi olarak da adlandırılan örgütsel demokrasi olduğu kuruluşlarda örgütün hayatını ilgilendiren tüm konularda herkes eşit söz hakkına sahiptir (Coşan ve Gülova, 2014:233).

Örgütsel demokrasi, örgütlerin ekonomik değer üretirken, yapı, işlev, politika ve prosedürlerindeişgörenkatılımına, bireysel özgürlüğe, saygıya ve eşitliğe dayanan bir değer olarak tanımlanabilir(Kesen, 2015: 537).

Herhangi bir kurumda örgütsel demokrasi den söz edebilmek için bazı koşulların sağlanması gerekmektedir. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir (Sadykova ve Tutar, 2014: 5),

- Yöneticiler ve işgörenler arasında çift yönlü iletişim,
- Örgütsel kararlara katılım ve bu süreçte düşünce özgürlüğünün sağlanması,
- Kişisel haklara saygı duyulması ve bu hakların yasalar tarafından korunmaya alınması,
- Çalışanlara eşit ve adaletli davranılması,
- Şeffaflık ve hesap verebilirlik kültürünün gelişmiş olması,
- Çalışanlara inisiyatif alanı sağlayarak yetkilendirme sisteminin olması (Sadykova ve Tutar, 2014: 5).

Örgütsel demokrasi, örgütün yönetimini dizayn etmede, hangi hedeflere yürüneceği ve bu hedeflere ulaşıp başarıyı yakalamada gerekli adımların astlar ile üstlerin ortak kararları ile belirlenmesi süreçlerini anlatan geniş bir kavramdır.Endüstriyel demokrasi olarak da bilinen örgütsel demokrasi nin olduğu ortamlarda karşılıklı diyalog, fikir alış veriş ve beyin fırtınası

gereklidir. Demokrasinin kurumsal ortamlarda yaşanması ve uygulanmasıdır (Karagöz ve Atilla, 2018: 2066).

Gerek kolektif kararlara katılma gerekse bireysel inisiyatif sahibi olma gibi yukarıda sözü edilen demokrasinin uygulanabilmesi, ancak çalışanlar ilgili konularda gerekli bilgiye sahip iseler söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla çalışanların iletişim kanalları ne kadar işlevsel ve ihtiyaç duydukları bilgilere ulaşmaları ne kadar kolay olursa aynı ölçüde isabetli kararlar verecekleri; bunun da yöneticilere duydukları ihtiyacı azaltacağı öne sürülmektedir (Rothschild, 2000, Aktaran, Köse ve Ataç, 2017:119).

Coşan ve Gülova'ya göre insanların örgütsel demokrasiye yönelmelerindeki sebepler şu şekilde sıralanmaktadır:

- Teknoloji ve internetteki hızlı ilerleme sonucu oluşan bilgi birikimi ve bu bilgi birikimi sonrasında da çalışanların yapılan işlerde söz hakkı elde etmek istemeleri,
- İnsanların iş yerlerindeki statüleri ve başarılarının hızlı bir şekilde yükselmesi ve ani bir hızla düşmeleri sonucu yaşanan belirsizlik ortamından dolayı şeffaflığa ve hesap verilebilirliğe ihtiyaç olması,
- Günümüzde iş yerlerinin insanlar için sadece çalıştıkları iş alanı değil kendilerini önemli hissettikleri bir alan haline gelmesi ve bu sebepten iş yerlerinin daha da anlamlı hale gelmiş olması,
- Yaşam tarzı haline gelen katılımcı davranış medyadan müziğe, eğitimden moda kadar her alanda karşımıza çıkmaktadır. Bu trendin etkisi ile çalışanların işlerinde de günlük yaşamdaki demokratikleşmeyi bekliyor olmaları şeklinde sıralanmaktadır (Coşan ve Gülova, 2014: 241).

Örgütsel demokrasinin en önemli özelliği alt kademe çalışanların karar vermeye katılımıve yönetimin gücünü artırmakla ilgili olup, diğer güçlü yanları şu şekilde sıralanabilir (Geçkil ve Koçyiğit, 2017:334).

- Kişiler çalıştıkları örgütte seslerini duyurmak isterler. Bu nedenle,örgütsel demokrasi örgütsel bağlılığı teşvik edebilir.
- Örgütsel demokrasi, çalışanların örgütte çıkan sonuçlardan dolayı kendilerini daha sorumlu hissetmesini sağlar.
- Demokratik süreçler, örgütlerin yenilik yapma ve değişim kabiliyetini artırmaya yarayan katılımcı bir örgüt iklimi oluşturur.
- Çalışan ve yöneticilerin beceri ve yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olur.

Bununla birlikte, çalışanlara daha fazla güç veren demokratik süreçler dezavantajlara da yolaçabilir. Bunlar (Geçkil ve Koçyiğit, 2017:335);

- Karar verme yetkisinin alt kademe çalışanlara verilmesi, organizasyon için avantajlı olmayan bir karara ve yöntemeye yol açabilir.
- Örgütte süreçlerin demokratik hale gelmesi, zor ve zaman gerektiren organizasyonel değişiklikleri gerektirir. Çoğu zaman işler kesintiye uğrar ve hatta başarısız olabilir.
- Demokrasiye alt kademe çalışanlardan direnç gelebilir.

Örgütsel demokrasi kavramı; katılım ve eleştiri, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verebilirlik gibi birtakım unsurları içerisinde barındırmaktadır. Örgütsel demokrasinin örgütlerde başarılı bir şekilde uygulanabilmesi bu unsurlar ile mümkündür (Çankaya, 2018: 407). Bu unsurlar 6 başlık altında toplanmaktadır (Bakan ve diğerleri, 119).

Katılım, çalışanların örgütlerin karar alma süreçlerinde aktif rol oynamaları olarak ifade edilebilir (Işık, 2017: 1663). Çalışanların kararlara katılımının artması örgütün verimliliği ve yaratıcılığında artış yaşanmasını sağladığı gibi örgütün rekabet gücünü sürdürebilmesini de mümkün kılmaktadır (Çankaya, 2018: 407). **Eleştiri**, örgütlerde meydana gelen faaliyetlerin, uygulanan politikaların tüm çalışanlar tarafından negatif veya pozitif olarak değerlendirilebilmesi ve çalışanların bu değerlendirmelerini rahatça ifade edebilmeleri olarak tanımlanır (Kesen, 2015: 538). **Şeffaflık**, kurumlarda yapılan işlerin ve alınan kararların bu karardan etkilenecek tüm örgüt üyeleri tarafından doğru ve direk şekilde öğrenilebilmesidir (Tikiçi ve Geçkil, 2015: 48). Örgütsel düzeyde adalet; iş yerinde adaletin etkisini ortaya çıkarmaya yönelik kullanılmaktadır. **Adalet** ve özellikle de örgütsel adalet, örgütlerdeki çalışanların yöneticilerin maaş sisteminde, terfide ne kadar adil davranıldığı konusundaki algılarını inceler (Tikiçi ve Geçkil, 2015: 48). **Eşitlik**, iki veya daha fazla olgunun yapı, değer, boyut, nicelik ve nitelik bakımından birbirinden eksik ya da fazla olmaması durumunu ifade etmektedir (Tikiçi ve Geçkil, 2015: 48). **Hesap verebilirlik**, kurumlardaki üst yöneticilerin yaptıkları faaliyetlerin sonuçlarıyla ilgili hesap verebilmesi eylemidir (Işık, 2017: 1663).

3. ÖRGÜTSEL DEPRESYON

Örgütler, belli amaçlara ulaşmak için bir araya gelmiş insanlardan oluşan bir topluluğun işbirliği içerisinde hareket edip iletişim ağını güçlendirerek ortak hedefleri gerçekleştirmek çabalarıyla ortaya çıkan gruplar olarak nitelendirilebilir (Aytaç, 2004; 191).

Depresyon derin üzüntülü bir duygu durumu içinde bireyin düşünce, konuşma ve hareketlerinde yavaşlama, durgunluk, değersizlik, güçsüzlük, isteksizlik, karamsarlık duygu ve düşünceleri ile fizyolojik işlevlerde yavaşlama gibi belirtilerin yaşandığı bir sendromdur. Depresyon duygulanım bozuklukları arasında en yaygın görülen bozukluklardan biridir (Ertekin ve Tel, 2012; 96). Bu içsel çatışma yitirilmişlik, kaybetmişlik duygusu ve bireyin kendisine yabancılaşmasına neden olabilmektedir (Elma, 2003).

Depresyon, bireyin tükenmişlik duygusu yaşamasından ve işe yabancılaşmasından da etkilenmektedir. Bu durum, değersizlik duygusu, öz benliğini yitirme, ideallerinden uzaklaşma, suçluluk-başarısızlık, iş ile ilgili şikâyetlerde artış, işe yoğunlaşamama, çalışma coşkusu kaybetme, iş ya da iş yeri değişikliğinde artış, iletişimi azaltma, çekilme ve kendini soyutlama gibi işe yabancılaşmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir (Sağır, Göksoy ve Arslan, 2017: 57). Modern toplumu oluşturduğuna inanılan kurumların sağlığı ile toplumların sağlığı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Örgütlerdeki bireylerin yaşadığı depresif durumlar bireyin yakın çevresini fazlasıyla olumsuz etkilerken, örgütün bire bir yaşadığı psikolojik bir durum örgütün büyüklüğü ve toplumdaki yerine göre o toplumun geneline etkileyecek derecede büyük olumsuzluklara sebep olabilir (Bakan, Taşlıyan, Aka, Taş, 2014).

Kendi kültürlerini geliştirmiş olan örgütler de tıpkı insanlar gibi depresif ve psikolojik davranışları içeren tavırlar içerisine girebilirler. Bu hava içerisine giren örgütler de gerçekleşen bütün olayların kendilerinin dışında olduğunu savunmaktadırlar(Sezer, 2011).Depresyondaki birey kendine ve çevresindeki bireylere zarar vermektedir.

Örgütlerde ise bu olgu tüm kurumun yapılacak işlere olan ilgisini kaybetmesine, gerileme yaşanmasına, herhangi biri iş yapmaya isteklerinin olmaması gibi belirtilerin görülmesi, örgütün vizyon ve misyonundan sapması ve bu durumdan çıkmak amacıyla örgütün herhangi bir çaba sarf etmemesi olarak görülmektedir. Örgütsel depresyon Bilchik (2000: 35) tarafından, örgütün pasifleşmesi, yönetim alanındaki çalışanların saplanıp kalması, genel anlamda geleceğe dair plansızlaşma, örgütün ve örgüt çalışanlarının vizyonlarının yönünü kaybetmesi olarak tanımlanmaktadır (Aktaran, Sezer,2011).

Örgütsel depresyon,örgütün kendi yapısını olumsuz yönde etkileyen bir durumla karşılaştığında verdiği psikolojik tepkidir (Keleş, 2016:1).Örgüt içinde yaşanmakta olan depresyon, iş yerinde duygusal tatminin sağlanmamasından kaynaklanmaktadır. Örgütsel depresyon; örgütün olumsuz havasından ve değişime açık olmayan kültürel yapısından, örgüte bağlılığın yok olmasından, işgörenin örgüte yabancılaşmasından, performans düşüklüğünden, iş tatmininin azalmasından dolayı hissedilen rahatsızlıktır (Atasoy, 2017: 43).

Örgütsel Depresyonun Belirtileri

Dökmen'e göre örgüt depresyonun belirtileri ile bireyin depresyon hali aynı özellikleri hatırlatır niteliktedir. Örgütlerde meydana gelen depresyonlarda, örgütün genel durumunda umutsuzluk vardır; çalışanlar arasında kurumu değersiz görme, kurumu ve birbirlerini suçlama eğilimi yaygın olarak görülmektedir. Özellikle de örgütün geleceğe ilişkin motive edici bir beklentisi yoktur, karar vermede zorlanılmakta ve sağlıklı kararlar ortaya çıkamamaktadır. Depresyon halinde bulunan örgütlerde vizyon ya hatırlanmamakta ya da mevcut olmamıştır. Adeta örgütün üzerine ölü toprağı atılmış gibi hareketsiz kalmaktadır. Örgüte yeni katılan bireyleri depresif havaya kapılmamıştır ama yenilikçi düşüncelerine karşı bir direnç vardır. "Genel müdür kabul etmez, daha önce denedik başarısız olduk" gibi ön yargılar had safhadadır (Dökmen, 2004).

Umutsuzluk, örgütsel depresyonun temel belirtisidir. Kişi umudunu kaybettiğinde hissettiği duygu, "kontrolümü kaybettim", "çalıştığım örgütün bana yardımcı olabileceğini hiç sanmıyorum", "geleceğimi umutsuz görüyorum", "karar almada oldukça zorlanıyorum", "benim için önemli olan şeylere ilgimi kaybettim", "tedirginim ve çevreyi hareketli tutuyorum", "kapana kısılmış hissediyorum" şeklindedir. Kişi; işinden zevk almamaya başlar, battığını, saplanıp kaldığını düşünür, nasıl davranacağını bilemez; ancak yine de örgüt depresyonu olgusunu kabul etmeye hazır değildir (Bilchik, 2000:35, Aktaran, Atasoy, 2017: 44).

Örgüt depresyonu belirtileri Frankel (2002:2) tarafından şu şekilde tanımlanmıştır;

- Genel olarak gözlenen hareketsizlik halinde olunması,
- Değişime karşı tavır alınması ve değişimi uygulama zorluğunun görülmesi,
- Var olanla yetinip yaratıcılık eğilimleri ve yeniliklere girişilmeme durumu,

- Yapılan çalışmaların hiç birinde verim alınmaması sonucu yaşanan gerileme,
- Çalışanların işe geç kalma, devir hızında artış yaşanması ve öğle aralarını uzatma davranışlarında görülen artış,
- Departmanlar arası ve departman içinde entropinin yaygınlaşması sonucu sınırlı iletişim ağına sahip olunması,
- Karar vermede yaşanan gecikmelerdeki artışın fazlalaşması,
- Başarılı işlerin ardından sevinç belirtisi göstermeme, genel bir tatminsizlik hali içerisinde olma (Sezer, 2011: 44).

Örgütsel Depresyonun Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Faktörler

Bir örgütte depresyonun yaşanmasında rol oynayan önemli faktörler bulunmaktadır. Bunlar örgütsel faktörler, yönetsel faktörler, bireysel faktörler şeklinde gruplandırılabilir (Atasoy, 2017: 44) :

Örgütsel faktörler, örgütün psikolojik yapısının bozulmasında ve çalışanların örgüte yabancılaşmasında etkili olmaktadır. Örgütten kaynaklı olan bu faktörler örgütün düzen içinde işleyişine engel olmakta, örgüt içindeki bireylerin olumsuz duygularla karşılaşmasına sebep olmakta ve kurumun geleceğini tehlikeye atmaktadır. Stres, tükenmişlik, örgüt iklimi, örgüt kültürü, örgütsel bağlanma ve örgütsel yabancılaşma örgütten kaynaklanan faktörler arasında gösterilebilir (Keleş, 2016: 17).

Yönetsel faktörler, bireylerin psikolojisini olumlu ya da olumsuz anlamda etkileyen faktörlerdir. Liderlik özellikleri, iletişim, mobbing, çatışma ve kaos yönetimden kaynaklanan faktörler arasında gösterilebilir (Keleş, 2016: 24).

Bireysel faktörler, bireylerin psikolojisinin olumlu ya da olumsuz yönde şekillenmesini sağlayan faktörlerdir. Bireylerden kaynaklanan bu faktörler bireyin kendisini işine vermesine, işe uyum sağlayabilmesine engel olmakta buna bağlı olarak da örgüt içindeki bireylerin olumsuz tavırlar sergilemesine ve bunun sonucunda olumsuz tepkiler almasına sebep olmaktadır. Kişilik özellikleri, iş doyumu ve motivasyon bireysel faktörler arasında gösterilebilir (Keleş, 2016: 28).

Depresyonun Örgüt Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Depresyona giren örgütler işlevsiz hale gelmekte ve örgüt çalışanlarının performanslarında düşüklük, etkisiz davranışlar gözlemlenmektedir. Bu durumda örgütler faaliyetlerine devam edememekte, küçülmeye hatta faaliyetlerine son verme eylemlerine gidebilmektedir (Bakan, Taşlıyan, Aka, Taş, 2014).

Örgütsel depresyon, güçsüzlük hissinin doğmasına neden olmaktadır. Birey veya gruplar, koşulları etkileme yeteneğine sahip olmadığında, depresyon durumu örgütlerde kolaylıkla ortaya çıkmaktadır (Saygılı vd, 2016: 263). Ayrıca depresyon, yalnızca kişiyi işinde yetersiz kılmamakta, tıbbi maliyet, devamsızlık ve iş performansındaki düşüşün de etkisiyle örgütsel

verimliliği etkilemekte, bu durum da ciddi bir mali zarar meydana getirmektedir (Sezer, 2011: 45).İşyerinde büyüyen depresyon algısı ve sonuçları hem işveren hem de çalışanlar için ciddi sonuçlar doğuran bir unsur haline gelir (Atasoy, 2017: 44).

Örgütsel Depresyon İle Başa Çıkma Yöntemleri

Örgütsel depresyon ile mücadele etmede, kurumda çalışan bireylerin benliklerini saran negatif düşüncelerden kurtulup olumlu düşüncelerle hareket etmeleri bu kişilerin sorunlara daha geniş açıdan bakmalarını ve bu sorunlarla yüzleşme ihtimalinden daha az korktuklarını açık bir şekilde belirtmektedir. Yaptıkları çalışmalar konusunda daha kararlı davranan ve olumlu düşüncelere sahip bireyler yakın çevresine pozitif enerji yayar ve bu enerjiden çevresi olumlu yönde etkilenir. Bu değişimin sağlanmasında faydalı olan yaklaşımlardan birisi olarak bilinen, bilişsel davranışçı yaklaşımına göre, kişiler negatif düşüncelerden sıyrılıp, olumlu düşünmeye başladıklarında yaşamsal kaliteleri artmakla beraber hayattan daha çok zevk almaya başlarlar ve karşılıklarına çıkan sorunlarla başa çıkmanın yolunu bulup örgütlerde yaşanan depresyon olgusunun azalmasına sebep olmaktadır (Sezer, 2010:38).

Depresyonu yenmenin en önemli yollarından biride hobi-terapi yaklaşımıdır.Son yıllarda alternatifterapi yöntemleri (sine-terapi, müzikle terapi, uğraşı terapisi, hobi terapi gibi) denenmektedir. Bu terapi sistemine göre insan, hayatının bir çok evresinde dikkatli davranmayı elden bırakmayan, merak iç güdüsü kuvvetli, yaşadığı hayata anlamlar yüklemeye çalışan ve tüm bu içsel oluşumların sonucunda hayatını heyecanını kontrol altında tutan bir döngünün içerisinde yer almaya çabalayan bir varlıktır (Dökmen, 2008).

Hobi terapi yönteminde biyoloji,arkeoloji, fizik, kimya gibi bilim dallarından yada görsel sanatlar gibi herkesin kolaylıkla anlayabileceği konularda bireylere küçük bilgiler verilir ve tüm bu bilim dallarının uygulanması amacıyla sahaya indirilen kişilerin psikolog yada psikiyatristler liderliğinde takip edilip gözlemleri dikkate alınarak gruptaki bireylerin duyguları ve düşünceleri ele alınır (Dökmen, 2008).

4.ARAŞTIRMA AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı; örgütsel demokrasinin örgütsel depresyon üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda demokrasi yönetimi ve örgütseldepresyon arasında anlamlı bir ilişki olduğu varsayımına dayalı olarak araştırma hipotezleri şu şekildedir:

H1: *Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan katılım ve eleştiri, örgütsel depresyonu negatif ve anlamlı bir şekilde etkiler.*

H2: *Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan şeffaflıkörgütsel depresyonunegatif ve anlamlı bir şekilde etkiler.*

H3: Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan adalet örgütsel depresyonun negatif ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H4: Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan eşitlik örgütsel depresyonu negatif ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H5: Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan hesap verilebilirlik örgütsel depresyonun negatif ve anlamlı bir şekilde etkiler.

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Akdeniz bölgesinde bulunan bir Büyükşehir Belediyesi'nde çalışan 300 personele anket elden dağıtılmış olup toplamda 181 çalışanın doldurduğu anket verileri araştırma kapsamına alınmıştır. Anketlerin geri dönüş oranı %55.4'tür. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket başlıca üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcılara ait demografik sorulara, ikinci ve üçüncü bölümde ise araştırma değişkenlerine dair ifadeler yer verilmiştir. Kullanılan anket formunda iki araştırma değişkenini ölçmek için güvenilirlikleri daha önce test edilmiş ölçekler kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin tamamında 5'li Likert tipi derecelendirme kullanılmıştır. Bu derecelendirme "kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4) ve kesinlikle katılıyorum (5)" şeklindedir. Araştırmada kullanılan birinci ölçek olan örgütsel depresyon için Bilchik'in (2000) temel oluşturduğu ve Sezer'in (2011) geliştirip Türkçeye uyarladığı ölçek tek boyut altında ele alınırken, örgütsel demokrasi ölçeği olarak Geckil ve Tikici (2015) tarafından hazırlanan orijinal ölçek katılımcı-eleştirel, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verilebilirlik alt boyutları olarak ele alınmıştır.

Elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Anketler ile toplanan verilerin istatistiksel analizleri için; örneklem grubunun demografik özelliklerinin tespit edilmesine ilişkin frekans ve yüzde hesaplamaları, araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin yönünü ve düzeyini belirlemek amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada kullanılan anket formunda yer alan ölçeklerin her biri için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamına alınan değişkenlerin güvenilirlik analizine ilişkin sonuçlar Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Cronbach Alfa Değeri	Önerme Sayıları
Örgütsel demokrasi		
-Katılımcı-eleştirel	0,914	8
-Şeffaflık	0,900	6
-Adalet	0,866	5
-Eşitlik	0,788	4
-Hesap verilebilirlik	0,835	3
Örgütsel depresyon	0,937	42

Araştırmada kullanılan anket formunda yer alan ölçeklerin her birinin güvenilirliklerinin test edilmesinde Cronbach Alfa kat sayısı kullanılmıştır. Literatüre göre, $0,00 < \alpha < 0,40$ olduğu zaman ölçek güvenilir değildir, $0,41 < \alpha < 0,60$ olduğu zaman ölçek düşük güvenilirliktedir, $0,61 < \alpha < 0,80$ olduğu zaman ölçek orta düzeyde güvenilirirdir. $0,81 < \alpha < 1,00$ olduğu zaman ölçek yüksek düzeyde güvenilirirdir. Buna göre, ankette yer alan örgütsel demokrasi yönteminin katılımcı-eleştiri, şeffaflık, adalet, hesap verilebilirlik yüksek düzeyde güvenilir olduğu, eşitlik alt boyutunun 0,788 ile orta düzeyde güvenilir ve örgütsel depresyonun yüksek derecede güvenilir olduğu söylenebilir (Tablo 1).

Araştırmaya katılan çalışanların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin, frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Cinsiyet			Medeni Durum		
Kadın	42	76,2	Evli	117	64,6
Erkek	138	23,2	Bekar	61	33,7
			Diğer	2	1,1
Eğitim			Yaş		
Lise	41	22,7	18-26yaş	30	16,6
Ön Lisans	46	25,4	27-35 yaş	66	36,5
Lisans	68	37,6	36-44yaş	56	30,9
Yüksek Lisans	14	7,7	45+ üstü	28	15,5
Diğeri	11	6,1			
Kıdem					
5 yıldan az	86	47,5			
6-10 yıl	58	32,0			
11-15 yıl	21	11,6			
16-20 yıl	3	1,7			
20 yıl ve üzeri	11	6,1			

Araştırma kapsamında ele alınan değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Korelasyon Testi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6
Katılımcı-eleştiri	1					
Şeffaflık	,788**	1				
Adalet	,633**	,738**	1			
Eşitlik	,634**	,754**	,647**	1		
Hesap verilebilirlik	,646**	,687**	,702**	,748**	1	
Örgütsel depresyon	-,601**	-,714**	-,602**	-,577**	-,620**	1

** p<0.01 düzeyinde anlamlılık ilişkisi

Tablo 3’te sunulan korelasyon analizi sonuçlarına göre; örgütsel demokrasi alt boyutları ile örgütsel depresyon arasında istatistiksel olarak negatif ve anlamlı yönlü (p<,001) bir ilişki bulunmaktadır.

Çalışmada öne sürülen hipotezleri test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları aşağıda yer alan tablolarda sunulmuştur.

4. Örgütsel demokrasinin “katılım eleştiri” alt boyutunun örgütsel depresyon üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Örgütsel depresyon	-,601	-10,146	,000
$\Delta R^2 =$,357	F=100,413	,000	

Çalışmada geliştirilen “H1: Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan katılım ve eleştiri, örgütsel depresyonun negatif ve anlamlı bir şekilde etkiler” hipotezini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucuna göre; örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan katılım eleştirinin örgütsel depresyonu ($\beta = -,601$; %35,7) p<0,01 düzeyinde anlamlı ve negatif yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Bu veriden hareketle H1 hipotezi kabul edilmiştir.

5. Örgütsel demokrasinin “şeffaflık” alt boyutunun örgütsel depresyon üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi,

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Örgütsel depresyon	-,714	-13,614	,000

$\Delta R^2 = ,507$ $F = 185,343$,000

Çalışmada geliştirilen H2: “Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan şeffaflık örgütsel demokrasiye negatif ve anlamlı bir şekilde etkiler” hipotezini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucuna göre; örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan şeffaflığın örgütsel depresyonu ($\beta = -,714$; %50,7) $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı ve negatif yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Bu veriden hareketle H2 hipotezi kabul edilmiştir.

6. Örgütsel demokrasinin “adalet” alt boyutunun örgütsel depresyon üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Örgütsel depresyon	-,602	-10,056	,000
$\Delta R^2 = ,359$	$F = 101,119$	,000	

Çalışmada geliştirilen H3: “Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan adalet, örgütsel depresyonu negatif ve anlamlı bir şekilde etkiler” hipotezini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucuna göre; örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan adaletin örgütsel depresyonu ($\beta = -,602$; %35,9) $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı ve negatif yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Bu veriden hareketle H3 hipotezi kabul edilmiştir.

7. Örgütsel demokrasinin “eşitlik” alt boyutunun örgütsel depresyon üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Örgütsel depresyon	-,577	-9,423	,000
$\Delta R^2 = ,329$	$F = 88,798$	,000	

Çalışmada geliştirilen H4: “Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan eşitlik, örgütsel depresyonun negatif ve anlamlı bir şekilde etkiler” hipotezini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucuna göre; örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan eşitlik örgütsel depresyonu ($\beta = -,577$; %32,9) $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı ve negatif yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Bu veriden hareketle H4 hipotezi kabul edilmiştir.

8. Örgütsel demokrasinin “hesap verilebilirlik” alt boyutunun örgütsel depresyon üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Örgütsel depresyon	-,620	-10,531	,000
$\Delta R^2 = ,380$	$F=110,901$	$,000$	

Çalışmada geliştirilen H5: “Örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan hesap verilebilirlik, örgütsel demokrasiye negatif ve anlamlı bir şekilde etkiler” hipotezini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucuna göre; örgütsel demokrasinin alt boyutlarından olan hesap verilebilirlik örgütsel depresyonu ($\beta = -,620; \%38,0$) $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı, negatif yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Bu veriden hareketle H5 hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

Örgütsel demokrasi, otoriter liderlik tarzını geride bırakan, çalışanların belirli kararlara katılımını destekleyen, iş yerinde özgürlük alanının tanınması sonucu işletmeye bağlılığını sağlayan, çalışanların karar alma anında eşit haklara sahip olduğu yönetim şeklini ifade eder (Coşan ve Gülöva, 2014:248).

Endüstriyel demokrasi olarak da adlandırılan örgütsel demokrasi, katılım eleştirisi, adalet, eşitlik, şeffaflık ve hesap verilebilirlik olarak bilinen uygulamaların bir bütünüdür. Bu uygulamaların işletmede etkin olarak yürütülmesi iş yerinde sinerjiyi arttırırken örgütün çalışan ve paydaşlarını da memnun edecek sonuçlar doğurur (Kesen, 2015: 539).

Örgütsel depresyon ise, örgütsel demokraside ne kadar katılım ve şeffaflık varsa depresyondaki bir örgütte de o derece örgütten kopma, kararlardan haberdar olmama, neyi ne için yaptığını bilmeme özellikleri mevcuttur. Örgütsel demokrasinin ilkeleri örgütsel depresyonun yukarıda sayılan özelliklerini ortadan kaldırmakta ve aktif, rekabet gücü yüksek inovasyon öncüsü bir kültürü ortaya koymaktadır. Buda demek oluyor ki; örgütsel depresyon işletmeleri veya toplumu olumsuz yönde etkilemektedir. Bir alanda örgütsel depresyon var ise örgütsel demokrasi yok demektir.

Literatürde ifade edilen bu durumun alan araştırmasıyla incelenmesi için bu çalışma yapılmıştır. Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı, örgütsel demokrasi ve örgütsel depresyon arasında bir ilişki olup olmadığını, örgütsel demokrasi değişkeninin alt boyutlarının örgütsel depresyonu etkileyip etkilemediğini tespit etmektir. Alan araştırması verilerinin analiz edilmesi neticesinde araştırmada geliştirilen örgütsel demokrasinin alt boyutlarından “katılım ve eleştirisi” (H1), “şeffaflık” (H2), “adalet” (H3), “eşitlik” (H4) ve “hesap verilebilirlik” (H5) değişkenlerinin

örgütsel depresyonu negatif ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu şekliyle araştırmada geliştirilen bütün hipotezler kabul edilmiştir.

Bu araştırma bulgusu örgütler için negatif durumlar oluşturan örgütsel depresyonu azaltmak ya da etkisini minimize etmek için örgüt içerisinde demokratik bir yönetim tarzının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Araştırma verileri bir ilde toplanmış olup, bulguların genelleştirilebilmesi için farklı illerde verilere toplanarak daha zengin bir veri setiyle bu bulguların doğrulanması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

ATASOY, A., 2017. “Sağlık Çalışanların Örgütsel Depresyon Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi, (14), ss.41-56.

ATAÇ ORAL, L., ve KÖSE S.,2017. “Örgütsel Demokrasi ve Örgütsel Muhalefet İlişkisi: Beyaz Yakalılar Üzerine Bir Araştırma”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46 (1), ss.117-132.

AYTAÇ, Ö., 2004. Örgütler: Sosyolojik Bir Perspektif, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,14(1), Elazığ, ss.189-207.

BİLCHİK, G. S. (2000). Organizational depression. *H&HN: Hospitals & Health Networks*. 74 (2), 34-38

BAKAN, İ., TAŞLIYAN, M., TAŞ, F., & AKA, N. (2014). Örgüt Depresyonu ve İş Tatmini Arasındaki İlişki; Bir Üniversitedeki Akademisyenler Üzerinde Alan Araştırması. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4(1), ss.296-315.

BOZKURT, S., 2012. “Örgütsel Demokrasiyi Ve Akademik Özgürlüğü Benimseme ve Türkiye’de Uygulanabilir Bulma Düzeyine İlişkin Öğretim Elemanlarının Görüşleri”, Doktora Tezi, Ankara, 201s.

COŞAN, E. ve GÜLOVA, A., 2014. “Örgütsel Demokrasi”, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa ,Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 21 (2), ss.41-78.

ÇANKAYA, M., 2018. “Örgütsel Demokrasinin İş Tatminine Etkisi İle Sağlık Sektörü Çalışanlarının Örgütsel Demokrasi Algıları ve İş Tatmini Düzeylerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (82), ss. 404-426.

DÖKMEN, Ü., 2004. Küçük Şeyler, 1.Kitap 1. Baskı, İstanbul , Sistem Yayınları, 177s.

DÖKMEN, Ü., (2008). Ders notları.

ELMA , C., (2003). “İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşması (Ankara İli Örneği)”,Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ERTEKİN PINAR, Ş., ve TEL, H., 2012. “Depresyon Tanılı Birey ve Hemşirelik Yaklaşımı”, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik ve Hemşirelik Bölümü, Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 3(2), Sivas, ss.86-91.

GEÇKİL, T., VE TİKİCİ, M., 2015. “Örgütsel Demokrasi Ölçeği Geliştirme Çalışması”,Amme İdaresi Dergisi, 48 (4), ss. 41-78

GEÇKİL, T., ve KOÇYİĞİT, N.,2017. “Örgütsel Demokrasi ile Psikolojik Sermaye Arasındaki İlişki: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma”,Social Sciences Research Journal, 6 (4), ss.331-346.

KESEN, M., 2015. Örgütsel Demokrasinin Çalışan Performansı Üzerine Etkileri: Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), ss.535-562.

KARAGÖZ, H., ve ATILLA, G., 2018.” Örgütsel Demokrasi İle Psikolojik Sermaye Arasındaki İlişki: Karaman İli Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”,Journal Of SocialAndHumanitiesSciencesResearch ,5 (25), ss. 2065-2074.

KELEŞ, E., 2016. Öğretmen Görüşlerine Göre Liselerde Örgütsel Depresyon, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı, Van.

ROTHSCHILD, J. (2000). Creating a JustandDemocraticWorkplace: MoreEngagement, LessHierarchy. *ContemporarySociology*, 29(1), 195-213.
SocialSciencesResearchJournal, Volume 6, Issue 4, 331-346 (December 2017), ISSN: 2147-5237

SADYKOVA, G., ve TUTAR, H., 2014. “Örgütsel Demokrasi ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme ”, Sakarya Üniversitesi, İşletme Bilimi Dergisi ,2 (1), ss.1-16.

ŞENOL, S., ve AKTAŞ, H., 2017.Algılanan Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Sessizlik Tutumlarına Etkisi: İstanbul’da Tekstil Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir İşletme Çalışanları Üzerinde Araştırma,16, ss. 833-850.

SAĞIR, M.,GÖKSOY, S., ve ASLAN, H., 2017. “Okulda Örgütsel Depresyon”, Araştırma Makalesi, Sinop, ss.55-69.

SEZER, S. (2011). Örgüt Depresyonu Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve Psikometrik Niteliklerinin Belirlenmesi, İŞ, GÜÇ, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 13(1), ss.41-52.

SAYGILI, M., AVCI, K., UĞURLUOĞLU, O., ÖZER, Ö., (2016). “Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi”, Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi, 4(3), ss.260-272.

SEZER, S., 2010.” Bilişsel Davranışçı Yaklaşımla Bütünleştirilen Hobiterapi Uygulamasının Bir Eğitim Kurumunun Örgüt Depresyonu Üzerindeki Etkisi”,Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13 (23), Balıkesir, ss.36-50

IŞIK, M., 2017. “Kamu Kurumlarında Örgütsel Demokrasi Algısı (İş-Kur Isparta İl Müdürlüğü Örneği)”,Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22 (15), ss. 1661-1672.

ADANA İLİNDEKİ BİREYLERİN ÇEVRE BİLİNCİ VE DAVRANIŞI

Fadime ÖZKAN
Prof. Dr. Dilek Bostan BUDAK
Çukurova Üniversitesi

Özet

Küresel bir boyut kazanan çevre sorunları, bireylerin bakış açılarını ve davranışlarını da etkilemeye başlamıştır. Çünkü çevre, doğal, yapay ve sosyal faktörlerin birbirleriyle bir arada ve belirli bir etkileşim içerisinde buldukları ortam olarak tanımlanabilmektedir. Ozon tabakasının delinmesi ve bunun neticesinde, dünya genelinde ikliminde görülen değişiklikler bunun en güzel örneğidir. Bu çalışmada, Adana ilinde kentsel alanda yaşayan bireylerin çevre konusu hakkındaki düşünceleri, genellikle çevrelerine nasıl davrandıkları ve çevresel farkındalıkları incelenmiştir. Rastgele seçilen 133 bireyle yüz yüze anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bireylerin 73'ü kadın, 60'ı erkektir. %75,9'u lise ve altı eğitim düzeyine sahiptir. Bireylerin % 70,7'sinin enerji tasarruflu ampul kullandığı ve %64,7'sinin su tasarrufu yapmak için çamaşır makinası dolmadan çalıştırmadığı belirlenmiştir. Çalışmaya katılanların %62,4'ü, bireylerin yaşam biçimini değiştirmesinin çevre sorunlarını çözeceğine inanmamaktadır. Bireylerin %27,8'i çevresel sorunların sağlıklarını çok etkilediğini vurgulamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Adana, çevre, tasarruf, davranış

ENVIRONMENTAL AWARENESS AND BEHAVIOR OF PEOPLE IN ADANA**Abstract**

Environmental problems, which have reached global dimension, have begun to affect the perspectives and behaviours of individuals. Because, environment could be defined as a platform which natural, artificial and social factors are together and interact with each other in a certain way. Perforation of ozone layer and, consequently, „the climatic changes around the world“ is the best example of this. In this study was investigated, how the people who living in urban areas of Adana, think about environment, how they usually behave to their environment and their awareness. This study was conducted by face to face questionnaire survey method with 133 randomly selected people. 73 of them were female and 60 of them were male. 75,9 % of them have high school and lower education level. It was determined that 70,7% of the individuals used an energy saving bulb and 64,7% of these don't run the washing machine before it is filled to save water. 62,4 % of the participants do not believe that changing their way of the life would solve the environmental problems. 27,8 % of individuals emphasized that environmental problems affect their health.

Key Words: Environment, Saving, Behaviour, Adana

GİRİŞ

İnsanoğlu ile çevre arasındaki etkileşim bağlamında, insan varlığı başlangıçtan beri çevreyi sürekli değiştirmiştir. Dolayısıyla, insanların davranışlarından dolayı çevre doğal olarak çok tehlikelidir (Kruse, 1995, Preuss, 1991, s.21), çünkü insanlar doğal çevreleriyle çok çeşitli ve açıklanamayan etkileşimler içinde bulunurlar (Suttor & Suttor, 1990). En geniş anlamda çevre, insanların yaşadığı mekânsal alan veya çevre anlamına gelir. İnsanoğlunu etkileyen ve etkilenen doğal ve insani olguları kapsar (Abed Almaksoud, 1986).

Yaşamak için bağlı buldukları çevrelerine muhtaç olan tüm canlı türleri, milyonlarca yıldır çevrelerine uyum sağlayarak, değişimlere adapte olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Uyum sağlayamayanlar ise yok olup gitmektedir. Canlıların soludukları hava, yaşadıkları toprak, içtikleri su yaşam mücadelelerini sürdürdükleri çevre içinde yer almaktadır. Kısacası canlılar için çevre hayati derecede önem taşımaktadır. Çarpık kentleşme, atıkların bilinçsizce çevreye saçılması, hava, su, toprak gibi doğal kaynakların israf edilmesi ve bu konulardaki olumlu tutum eksikliği doğal dengenin bozulma sürecini hızlandırmaktadır. Çevreye zarar veren de, onu koruyup geliştiren de yine insandır ve insanoğlu, bilim ve teknolojiye ilerlemeye devam ederken mevcut kaynakları korumak ve temiz tutmak yolunda da pek çok şey yapabilir.

Çevreyi tehdit eden tehlikelerin farkına ne kadar erken varılırsa ve çözüme ulaşırsa, gelecekteki toplumsal yaşantının o oranda güvenli ve sağlıklı olacağı unutulmamalıdır. Kentin doğal yapısındaki kaynakları, zarar vermeden kullanabilmek, sürdürülebilirliğini sağlamak çevre bilinci sayesinde olacaktır. Çevre bilinci, doğanın bir parçası olan bireyin ya da toplumların, kentsel ve çevresel haklara uyararak ve bu hakları koruyarak, bugünün ve gelecek kuşakların sağlıklı, temiz ve güvenli bir çevrede yaşayabilmelerini sağlama yönünde bir sorumluluktur.

Bu çalışmada, Adana ilinde kentsel alanda yaşayan bireylerin çevre konusu hakkındaki düşünceleri, genellikle çevrelerine nasıl davrandıkları ve çevresel farkındalıkları incelenmiştir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Araştırmanın ana materyalini Adana ilinde kentsel alanda yaşayan rastgele seçilen bireylerle yüz yüze yapılan anketlerden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Araştırmada bireylerin çevre konusu hakkındaki düşünceleri, genellikle çevrelerine nasıl davrandıkları ve çevresel farkındalıkları incelenmiştir. Rastgele seçilen 133 bireyle yüz yüze anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmadan elde edilen veriler için uygun paket programında veri tabanı oluşturulmuş ve veri girişi yapılmıştır. Daha sonra frekans tabloları, yüzde hesaplamaları, ortalama, ve standart sapma gibi çeşitli analizler yapılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Sosyo-Ekonomik Faktörler

Bir toplumu oluşturan bireylerin, sosyo- ekonomik ve sosyo-kültürel özelliklerini belirleyen kriterleri olarak kabul edilen; yaş, eğitim düzeyi, aile birey sayısı, gelir düzeyi, vb. araştırma

alanı olarak seçilen ilçedeki bireylerin sosyo- ekonomik özelliklerini gösteren veriler Çizelge 1’de verilmiştir.

Yapılan çalışma da bireylerin 73’ü kadın, 60’ı erkektir ve ortalama yaş 38,59’dur. Eğitim seviyesi ile çevresel duyarlılık ve çevre bilinci farklılaştığından dolayı bireylerin eğitim seviyesi incelenmiştir. Araştırma sonucundan elde edilen verilere göre %75,9’u lise ve altı eğitim düzeyine sahip olduklarını göstermektedir. Çalışmaya katılan bireylerin sahip oldukları aile birey sayılarının dağılımı 6 gruba ayrılarak Çizelge 1. de gösterilmiştir. Buna göre ankete katılan bireylerden 6 kişi (%4,5) tek başına yaşıyorken, 34 kişinin (%25,6) aile üye sayısı 2, 35 kişinin (%26,3) 3, 39 kişinin (29,3) 4, 9 kişinin (%20,8) 5, 10 kişinin (%7,5) 6 ve üzeridir. Hane içinde yaşayan aile üye sayısı ortalaması 3,32’dir, bu da Türkiye ortalamasına (3,4) oldukça yakın bir değerdir (TUİK, 2017). Araştırmaya konu olan bireylerin aylık gelir miktarları incelendiğinde, bireylerin 43’ü düşük, 86’sı orta ve sadece %’ü 3 yüksek olduğunu beyan etmişlerdir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Bireylerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Özellikler	n	%
Cinsiyet		
Kadın	73	54,9
Erkek	60	45,1
Toplam	133	100,0
Yaş Grupları		
18-24	19	14,3
25-34	38	28,6
35-44	32	24,1
45 ve üzeri	44	33,1
Toplam	133	100,0
Eğitim Düzeyi		

Okur-yazar	2	1,5
İlkokul	25	18,8
Ortaokul	9	6,8
Lise	65	48,9
Üniversite ve üzeri	32	24,0
Toplam	133	100,0
Ailedeki Birey Sayısı		
1	6	4,5
2	34	25,6
3	35	26,3
4	39	29,3
5	9	6,8
6 ve üzeri	10	7,5
Toplam	133	100,0
Gelir Düzeyi		
Düşük	43	32,3
Orta	86	64,6
Yüksek	4	3,0
Toplam	133	100,0

Enerji Tasarrufu

Bireylerin enerji tasarrufuyla ilgili tutumlarını anlamak için enerji tasarruflu ampül ve düşük tüketimli cihaz kullanma durumları sorulduğunda, bireylerin % 70,7'sinin enerji tasarruflu ampul kullandığı ve %57,1'inin çevreye zarar vermemek için enerji tasarrufu sağlayacak düşük tüketimli aletler kullandığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra 133 bireye su tasarrufu yapmak için çamaşır makinenizi dolmadan çalıştırıyormusunuz diye sorulduğunda %64,7'sinin su tasarrufu yapmak için çamaşır makinası dolmadan çalıştırmadığı belirlenmiştir. Bireylerin %47,4'ü su kirliliğine karşı alınacak önlem için su faturasındaki artışı olumlu karşılayacağını belirtirken, % 52.6'sı su kirliliğini önlese dahi olumlu karşılamamaktadır.

Bireylerin Çevresel Konular Hakkındaki Düşünceleri

Yapılan çalışmada kentsel alanda yaşayan bireylerin çevre konusu hakkındaki tutum ve düşüncelerini ortaya koymak ile ilgili çevresel sorunların sağlığa etkisi, yiyecek ve ürünlerin sağlığa ve çevreye uygunluğu, yaşam biçimi değişmeden çevresel sorunların çözüleceğine inanma vb. sorular sorulmuştur ve elde edilen veriler Çizelge 2’de verilmiştir. Bireylerin %27.8’i çevresel sorunların sağlıklarını çok etkilediğini vurgulamışlardır.

Çalışmaya katılan bireylere yiyecek ve ürünlerin sağlığa uygunluğu sorulduğunda 2 kişi (%1,5) çok uygun, 2 kişi (%1,5) uygun, 17 kişi (%12,8) orta, 66 kişi (%49,6) idare eder ve 46 kişinin (%34,6) uygun değil dediği tespit edilmiştir. Yiyecek ve ürünlerin çevreye uygunluğu sorulduğunda ise 67 kişi (%50,4) idare eder derken 42 kişi (%31,6) uygun değil cevabını vermiştir. Çalışmaya katılanların %62,4’ü, bireylerin yaşam biçimini değiştirmesinin çevre sorunlarını çözeceğine inanmamaktadır. Bunun yanı sıra şuanaki gibi devam edersek çevresel felakete gitmiş oluruz cümlesine ne derecede katıldıkları sorulduğunda 35 kişi (%26,3) tamamen katılıyorum, 41 kişi (% 30,8) katılıyorum, 33 kişi (%24,8) kısmen katılıyorum, 13 kişi katılmıyorum (%9,8) ve 11 kişinin (%8,3) kesinlikle katılmıyorum cevabını verdiği tespit edilmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Bireylerin Çevresel Sorunlarına Bakış Açıları

Çevresel Konular	n	%
Çevresel sorunların sağlığı etkisi		
Çok etkili	37	27,8
Etkili	66	49,6
Az etkili	27	20,3
Hiç etkilemiyor	3	2,3
Toplam	13	100,0
Yiyecek ve ürünlerin sağlığa uygunluğu	3	
Çok uygun		1,5
Uygun	2	1,5
Orta	2	12,8
İdare eder	17	49,6
Uygun değil	66	34,6
Toplam	46	100,0
Yiyecek ve ürünlerin çevreye uygunluğu	13	
Uygun	3	3,0
Orta		15,0
İdare eder	4	50,4
Uygun değil	20	31,6
Toplam	67	100,0
Şu andaki gibi devam edersek çevresel felakete	42	

gitmiş oluruz	13	
Tamamen Katılıyorum	3	26,3
Büyük ölçüde katılıyorum		30,8
Kısmen katılıyorum		24,8
Katılmıyorum	35	9,8
Kesinlikle katılmıyorum	41	8,3
Toplam	33	100,0
Yaşam biçimimiz değişmeden birçok çevre sorunu çözülecektir	13	
Tamamen Katılıyorum	13	6,0
Büyük ölçüde katılıyorum	3	11,3
Kısmen katılıyorum		20,3
Katılmıyorum		20,3
Kesinlikle katılmıyorum	8	42,1
Toplam	15	100,0
	27	
	27	
	56	
	13	
	3	

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yüzyıllardır, insanlar doğadaki kaynakların tükenmeyeceğini düşünerek hareket etmişlerdir. Ve bu nedenle de çevre sorunlarının esas sorumlusu olarak insanlar gösterilmektedir. İnsanların aşırı üretim ve tüketim isteği, çevre üzerinde yoğun bir baskı oluşturmuştur. Çevre sorunları sadece kirlilik ve tahribata neden olmamakta aynı zamanda insan sağlığı üzerinde de negatif etkiler yarattığı görülmeye başlanmıştır.

Son yıllarda insanlar hem çevreye hem de tükettikleri ürünlerde daha duyarlı bir hale gelmişlerdir. Özellikle su ve elektrik kullanımında, tasarruflu cihazlar kullanmaya ve daha sağlıklı ürünler tüketmeye özen göstermeye başlamışlardır. Belediyelerde kurulan şikayet hatlarını kullanarak sorunların çözümüne katkıda bulunmaya başlamışlardır.

Çevreye duyarlılığı artırmak için eğitim öğretim ortamlarında öğrencilerin bazı faaliyetlere aktif katılımı sağlanabileceği gibi müfredat da daha fazla çevre konularına yer verilmelidir. Toplumdaki diğer bireyler de kitle iletişim araçlarıyla bilgilendirilerek, doğal kaynakların tahrip edilmeden kullanılması ve sağlığa zararlı ürünlerin üretilmemesi ve tüketilmemesi için önlemler alınması sağlanabilir. Yaşadığımız ve içinde bulunduğumuz çevreyi kendi evimiz olarak gördüğümüzde aslında çoğu sorunlar ortadan kalkabilecektir.

KAYNAKLAR

Kruse L (1995) Globale Umweltprobleme - eine Herausforderung für die Psychologie.,Psychologische Rundschau, 46 (2), 81-92.

Spada H (1990) Umweltbewusstsein: Einstellung und Verhalten. In: Kruse, L, Grauman Friedrich, C. & Lantermann D. E. (Hrsg.). Ökologische Psychologie. München: Psychologie-Verlags-Union.

Suttor K H, Suttor W (1990) Umwelt zerstören? Stuttgart: Konrad Wittwer Verlag.

Katzenstein H (1995) Umweltbewusstsein und Umweltverhalten. Hagen: Fernuniversität-Gesamthochschule.

Gürel Keskin Ş (2008) Çevre Sorunlarına Duyarlılık Ve Çevre Bilinci, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Not: Bu çalışma yeni başlayan doktora tez projesinin ön verilerine dayanmaktadır ve proje Ç.Ü. BAP birimi tarafından desteklenmektedir. Proje No:10625. Çukurova Üniversitesi Araştırma Fonuna teşekkür ederiz.

ÇEVREYİ KORUMADA ORGANİK GÜBRE KULLANIMININ ÖNEMİ

Fadime ÖZKAN
Prof. Dr. Dilek Bostan BUDAK
Çukurova Üniversitesi

Özet

Dünya üzerinde kimyasal girdi kullanımından kaynaklanan olumsuzluklar ilk olarak yoğun teknolojiden daha fazla faydalanan gelişmiş ülkelerde görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle kimyasal girdiler kullanılarak yapılan tarım üretimine alternatif arayışlar da ilk kez bu ülkelerde yüzyılımızın başlarında ortaya çıkmıştır. Diğer yandan ithal yoluyla birçok organik gübre ve mikroorganizma ülkemize getirilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada, Organik gübre kullanımı ile çevreye verilen zarar azaltılabilmektedir. Adana ilinde sulamanın ve gübrelemenin yoğun olduğu Karataş ve Yumurtalık ilçelerinde üreticilerin organik gübre kullanım düzeyinin ölçülmesi için 96 rasgele seçilmiş üreticilerle yüz yüze görüşülerek elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Bitkisel üretim yapan üreticilerin çoğunluğu (%62,5) organik gübre kullanmaktadır. Üreticilerin %18,8'i ise piyasada satılan organik gübreye güvenmediği için kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Gübreleme yapılmadan önce toprak analizi yaptıran üreticiler sadece %25 oranındadır ve bu oran oldukça düşüktür. Üreticilerin büyük kısmı gerek duymadığı ve ücretli olduğu için toprak analizi yaptırmamaktadır. Organik gübre kullanan üreticilerin tamamı tavuk tüyünden elde edilen organik gübreyi kullanmayı ve verimliliği artırması karşılığında %5 ile %10 daha fazla ödemeye razı olduklarını belirtmişlerdir. Üreticilerin en önemli bilgi kaynakları komşu ve akrabalarıdır. Üreticilere, tarımsal eğitim ve yayım faaliyetleri ile organik gübrenin ve toprak analizinin faydaları hakkında daha fazla bilgilendirilme yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adana, Organik Gübre, Tavuk Tüyü, Üretici

IMPORTANCE OF ORGANIC FERTILIZER USE IN PROTECTING ENVIRONMENT

Abstract

The problems caused by chemical input on the world, first have begun to be seen in developed countries, which benefit more from intensive technology. Therefore, alternative searches to agricultural production using chemical inputs, first appeared in these countries in the early century. On the other hand, many organic fertilizers and microorganisms were brought to our

country by importation and started to be used. In this study, we have randomly selected 96 producers to measure the level of use of organic fertilizer by farmer in Karataş and Yumurtalık district of Adana, which is known that intensively irrigated and fertilized. The interviews were conducted face to face and the obtained data was analyzed. The majority of farmers (62,5%) which is engaged in agricultural production are using organic fertilizers. Also, 18,8% of farmers stated that they did not use organic fertilizer because they did not trust it. Producers who had soil analysis prior to fertilization is only 25% and this rate is rather low values. The majority of producers are not have soil analysis because of not need and have to pay fees. All of producers using the organic manure agreed to use the fertilizers derived from chicken feathers and to pay between 5-10% more than normal fee in response to improve productivity. Farmers' main information source was friends and relatives. It is need to more informed of producers about to soil analysis and benefits using of organic fertilizers with agricultural extension and education activities.

Key Words: Organic Fertilizer, Chicken Feather, Adana, Farmer

GİRİŞ

Ülkemizde gübre kullanım bilinci henüz tam anlamıyla yerleşmiş değildir. Bu nedenle tarım topraklarında kullanılması gereken gübre miktarının ancak yarısı kullanılabilir. Gübre kullanımındaki güçlükler, gübre kullanım bilincinin yeterince oluşmaması, gübre fiyatlarının yüksek oluşu, zamanında ve doğru gübrenin temin edilememesi gibi faktörler buna neden olarak gösterilebilir. Ülkemizde organik gübre (hayvan gübresi) kullanımı yıllardan beri bilinmekte ancak bu gübrelerin hala yakacak olarak (tezek) kullanılması ve teminindeki güçlükler nedeniyle kullanımı son derece düşüktür. Diğer yandan ithal yoluyla birçok organik gübre ve mikroorganizma ülkemize getirilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır.

Gübre kullanımında toprak ve bitki analizlerinden yararlanma bilinci de ne yazık ki tam anlamıyla yerleşmiş değildir. Analiz yapan kuruluş sayısının yetersiz ve analiz desteklerinin düşük olması, toprak örneklerinin zamanında ve usulüne uygun olarak alınmaması gibi güçlükler analiz yaptırma oranını azaltmaktadır. Ayrıca çiftçilere toprak analizlerinin yararları tam olarak anlatılabilmemiş değildir.

Ülkemiz toprakları başta iklimin etkisi olmak üzere diğer faktörlerin de etkisiyle organik maddece fakirdir. Çeşitli amaçlar için yapılan araştırma sonuçları göstermiştir ki, Doğu Karadeniz Bölgesi dışında tüm topraklarımız organik maddece fakirdir ve organik madde içerikleri %2'den daha azdır (Kaçar 1997).

Hayvan varlığı bakımından iyi durumda olan ülkemizde yılda yüz milyon ton organik gübre materyali elde edilmesine karşılık, bunun büyük bir kısmının yakacak amacıyla kullanılması ve

hayvan besleme sistemimizin çoğunlukla yayla otlatma sisteminde olması sebebiyle hayvan varlığımızdan gübre üretiminden yeterli ölçüde yararlanılamamaktadır (Çolakoğlu, 1996).

Organik tarımda kullanılabilecek en önemli bitki besin maddesi kaynakları: büyükbaş hayvan, küçükbaş hayvan ve kanatlı hayvan gübreleri ile bitkisel atıklardır. Bu organik maddeler bir yandan toprağı bitki besin maddelerince zenginleştirirken, diğer taraftan toprağın fiziksel özelliklerini de iyileştirmektedirler.

Ülkemiz hayvancılığı içerisinde en fazla gelişen şüphesiz tavukçuluk sektörü olmuştur. Ayrıca yumurtanın çokça tüketilmesi ve kullanım alanının oldukça yaygın olması, tavuk etinin sevilerek ve sağlık açısından risksiz bir şekilde tüketilebilmesinin yanında, diğer etlere göre ucuz olması bu sektörün gelişmesine önayak olmuştur. Gelişen tavukçuluk, beraberinde bazı sorunları da getirmiştir. Tavukçuluk endüstrisinin karşılaştığı en büyük sorunlar arasında, üretim sırasında meydana gelen artıkların çevreye zarar vermesidir. Tavuk üretimindeki artış, çok miktarda ölü hayvan, kuluçkahane ve kesimhane artıkları gibi maddelerin oluşmasına sebep olmaktadır. Kesimhanelerde ortaya çıkan artıklar içinde en çok payı “tüyler” oluşturur. Kesimhanede çıkan tüyler çürüdüklerinde yapılarındaki nitrojeni tamamen toprağı bıraktıklarından gübre olarak da kullanılması mümkündür.

Nitrojen, bitki yaşamı için hayati bir elementtir. Diğer minerallerin alınımının yanısıra kök gelişimi ve fotosentez olayını stimüle (teşvik) eder. Nitrojen bitki gelişimi sırasında absorbe olur ve sonra tarlalardan hasat edilerek uzaklaştırılır. Suni gübreler, gübre ve mineral azot olarak kullanılmaktadırlar bu nedenle sürdürülebilir tarım için anahtar elementtir. Nitrojen eksikliği toprak veriminin düşmesine böylece mahsülde verimin ve kalitenin düşmesine sebep olur (Kaarstad, 1997).

Diğer yandan tavuk tüyü ve tavuğun diğer atıkları uygun enzimatik metodlarla işlenerek değerlendirildiğinde işletmenin kârına katkıda bulunabilecek aminoasit, nitrojen gibi kıymetli yan ürünler haline gelebilmektedir. Böylece ekonomik kazanç yanında çevre kirliliğine sebep olması da önlenmektedir (Demirulus ve Aydın, 1996; Kumar ve Takagi, 1999; Gupta ve ark., 2002).

MATERYAL ve YÖNTEM

Araştırmanın ana materyalini Adana iline bağlı Karataş ve Yumurtalık ilçelerinden rastgele seçilen üreticilerle yüz yüze yapılan anketlerden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Karataş ve Yumurtalık ilçelerinde sulama ve gübreleme yoğun olarak uygulandığından gayeli olarak seçilmişlerdir. Araştırmada üreticilerin gübre konusundaki bilgi ve tutumları, gübrelemeye ilişkin bilgi kaynakları, tavuk tüyünden üretilen organik gübreye bakış açıları ve fazla ödeme istekliliğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Adana ili Karataş ilçesinde 43, Yumurtalık ilçesinde 24 köy bulunmaktadır. Üreticilerin tamamı ile görüşme zaman ve maddi açıdan mümkün olmadığından Karataş ilçesinden rastgele 46 üretici ve Yumurtalık ilçesinden rastgele 50 üretici seçilerek anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Demografik ve Sosyo-Ekonomik Faktörler

Çalışmaya katılan üreticilerin yaş ortalaması 50,5'dir ve bu bulgu kırsaldaki gençlerin göç ettiklerini dolayısıyla tarımsal faaliyetle uğraşan üreticilerin yaş ortalamalarının yükseldiğini göstermektedir. Eğitim düzeyi ile yeniliklere bakış açısı ve bilgi kaynaklarına ulaşım farklılaştığından dolayı üreticilerin eğitim seviyesi de incelenmiştir. Çalışmaya katılan üreticilerden elde edilen bulgulara göre yaklaşık %44'ü ilkokul mezunudur ve sadece %1'i üniversite mezunudur. Çalışmaya katılan üreticilerin hane içinde yaşayan aile üye sayısı ortalaması 3,77'dir, bu da Türkiye ortalamasına (3,8) oldukça yakın bir değerdir (TUİK, 2011).

Çalışmaya katılan 96 üreticiden sadece 66 üretici aile işgücüne ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Her çalışma günü 8 saat olarak değerlendirilmiştir. Aile işgücü saati ortalaması yaklaşık 44 saattir (4,5 gün). Çalışmaya katılan üreticilerin çoğu (%63,5) 20 seneden uzun süredir çiftçilikle uğraşmaktadır.

Üreticilerin %37,5'i işletmesinde gelirini-giderini bilmek için çiftçiliğe başladığından bugüne kadar kayıt tuttuğu, % 62,5'un hiç kayıt tutmadığı belirlenmiştir. Karını ve zararını hesaplayabilmeleri ve planlama yapabilmeleri için üreticilerin muhasebe kayıtlarının olması kolaylık sağlamaktadır. Ancak üreticiler bütün kayıtların akıllarında olduğunu ekstra bir kayıt tutmalarına gerek olmadığını düşünmektedirler.

Sadece %21,9'u tarım dışı bir işle uğraştığını ve %78,1'inin tarım dışı işle uğraşmadığı görülmüştür. Bu durum çalışmaya katılan üreticilerin çoğunun tek gelir kaynağının tarımsal faaliyet olduğunu göstermektedir. Üreticilerin %60,5'i Bağkur, %21,1'i SSK, %15,2'si tarım ve %3,2'si emekli sandığından sigortalıdır. Geriye kalan 30 üreticiden 23'ü emekli ve 7'si yeşilkart'a sahiptir.

Üreticilerin köy/mahalle yönetimine katılımı, köye olan aidiyet duygusunun artmasında, ekonomik ve sosyal faaliyetlerine katılımında, yeniliklerden haberdar olmada önemli bir faktördür. Bu çalışmaya katılan üreticilerin köy/mahalle yönetimine katılım durumu incelendiğinde sadece %16,7'sinin köy/mahalle yönetimine katılım gösterdiği tespit edilmiştir ki bu oran oldukça düşüktür.

Üreticilerin arazi varlıkları 7 dekar ile 1100 dekar arası değişmekle birlikte ortalama işletme genişliği yaklaşık 117,20 dekar olarak tespit edilmiştir ki Türkiye ortalamasının (61 dekar) üzerindedir. Çiftçi başına ortalama parça sayısı 8,9'dur ki bu da Türkiye ortalamasının (4-5 parça) üzerindedir (TUİK, 2006).

Üreticilerin %45,8'i mülk ve %26'sı mülk+kira olan arazi varlığına sahiptir. Çukurova bölgesinde genellikle kiracılık-ortakçılık ile tarım arazisi işletenlerin sayısı azdır. Elde edilen bulgular da bunu doğrular niteliktedir. Ülkemizde tarımda karşılaşılan risk ve belirsizliklere karşı üreticiler ürün farklılaştırmasına gitmektedir. İşletmelerin %72,9'u sadece bitkisel üretim, %27,1'i bitkisel ve hayvansal üretim yaptığı görülmektedir. Sadece hayvansal üretim yapan işletme bulunmamaktadır. Genellikle üreticiler karpuz, yer fıstığı ve mısır yetiştirmektedir.

Bitkisel ve hayvansal üretim yapan 26 işletmeden 20'sinde büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Büyükbaş hayvan sayısı 1 ile 50 arasında değişmektedir. Desteklerden faydalanabilmek ve

birliğe üye olabilmek için hayvan sayısının 6 ve üzeri olması gerekmektedir. Büyükbaş hayvan varlığı 6 ve üzeri olan 15 işletme bulunmaktadır. Üreticilerden 11'i küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmaktadır ve hayvan sayısı 1 ile 80 arasında değişmektedir. Çoğu üretici küçükbaş hayvanı (genellikle koyun) aile tüketimi için yetiştirmekte olup pazar için üretim yapmamaktadır. Kanatlı yetiştiren üretici sayısı da oldukça düşüktür, sadece 9 üreticidir.

Üreticilerin tarımsal faaliyette devam edebilmesi için Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından birçok destekler sağlanmaktadır. Çalışmaya katılan üreticilerin çoğu (%89,6) gübre-mazot desteği almaktadır. Sulama sistemi %2,1, hayvancılık % 4,2, yem bitkileri %2,1, fidan desteği %3,1, ürün desteği %29,2 ve tarım danışmanı desteği alan %2,1'dir. Tarımsal desteklemelerden yararlanan üreticilerden gübre mazot desteği alanların sadece %7,3'ü desteğin yeterli olduğunu, %81,3'ü ise yeterli olmadığını belirtmiştir. Üreticiler genel olarak desteklerin yetersiz olduğunu ve zamanında ödeme olmadığını belirtmişlerdir. Üreticilerin bu desteklerden faydalanabilmesi için Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı olmaları gerekmektedir.

Örgütlenme açısından kooperatiflere üyelik önemlidir. Ülkemizde kooperatifçilik çalışmalarına önem verilse de istenilen başarıya ulaşamamıştır. Elde edilen bulgular da bunu doğrulamaktadır. Çalışmaya katılan üreticilerin sadece %46,9'u kooperatife üye olduğunu belirtmiştir. Üye olan üreticilerin çoğunluğunun kooperatiflerin tüm hizmetlerinden yararlandığını, bir kısmının da sadece gübre, mazot ve ilaç hizmetlerinden yararlandığı belirtmiştir. Üye olmayanlar ise gübre, ilaç fiyatlarının kooperatiflerde ucuz olmadığından ve faizlerin yüksek olmasından dolayı kooperatife üye olmaya gerek duymadıklarını belirtmişlerdir. Kooperatife üye olan üreticilerin %72,9'u kooperatif hizmetlerinin yeterli olduğunu, %27,1'i ise yetersiz olduğunu belirtmiştir. Hizmetlerin yetersiz olduğunu söyleyen üreticiler gübre ve ilaç fiyatlarının kooperatiflerde daha ucuz ve faiz oranlarının daha düşük olması gerektiğini ve bundan dolayı kooperatif hizmetlerini yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan üreticilerin gübrelemede, ilaçlamada, sulamada ve kredi kullanımında karşılaştıkları sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır. Üreticilerin gübrelemede karşılaştıkları en büyük sorun (%86,5) gübre fiyatlarının yüksek oluşudur. Üreticilerin çoğu gübreleme konusunda yeterli bilgiye sahip olduklarını beyan etmişlerdir.

Organik Gübre Kullanımı

Üreticilerin %62,5'i tarımsal üretim yaparken organik gübre kullanırken, %37,5'i kullanmamaktadır. Üreticilerin %66,7'si çiftlik gübresi kullandığını belirtmiştir. Bunun yanında çiftlik gübresi ile birlikte piyasadaki organik gübre kullananların payı ise %18,3'dür. Organik gübre kullanan üreticilerin çoğunluğu kullandığı organik gübreyi gübre pazarından temin ettiğini belirtirken diğer üreticiler kendi üretimleri olduğunu veya zirai ilaç bayisinden, kooperatiften ve hayvancılık işletmelerinden aldıklarını belirtmişlerdir.

Çalışmaya katılan üreticilerden azımsanmayacak bir oranı (%37,5) organik gübre kullanmadığını belirtmiştir. Organik gübre kullanmamalarının en önemli nedenleri güvensizlik (%50,0) ve temin etmede yaşanan sorunlardır (%47,2). Organik gübre fiyatı en önemsiz neden olarak belirtilmiştir. Son yıllarda tavuk tüylerinden organik gübre elde etme çalışmalarında artış meydana gelmiştir ancak çoğu üretici ya haberdar değildir ya da kullanmamaktadır. Çalışmaya

katılan üreticilerin %63,5'i tavuk tüyünden elde edilen sıvı organik gübreyi kullanabileceğini belirtmiştir. Kullanırım diyenlerin %43,8'inin verimi kesin arttıracığına inanırsan kullanacağını vurgulamıştır. Üreticilerin kullanmak istememe nedenleri incelendiğinde üreticilerden %2,8'inin bildiklerinin ve kullandıklarının yeterli olduğunu, %8,6'sının bilmedikleri gübreyi kullanmak istemedikleri, %22,9'unun gerek olmadığından ve %62,9'unun güvenmediklerinden dolayı tercih etmeyecekleri tespit edilmiştir.

Tavuk tüyü organik gübre kullanırım diyen 61 üreticiye bu gübre için diğer gübrelere göre daha fazla ödeme istekliliğinin olup olmadığı sorulmuştur. Üreticilerden %37,7'si yüzde 5, %34,4'ü yüzde 10, %13,1'i yüzde 15 ve %13,1'i yüzde 20 daha fazla ödeyebileceğini belirtmiştir. Üreticilerden sadece %1,7'si fazla ödeme yapma taraftarı olmadığını beyan etmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarımsal üretimde organik gübre kullanımı büyük önem taşımaktadır. Organik gübre kullanımının daha da yaygınlaşması ve çiftçilerin organik gübreye karşı güvenmeme olgusunun değişmesi için üreticilere seminerler, eğitim ve yayım çalışması düzenlenerek toprak verimliliği için organik gübre kullanımının faydaları hakkında bilgilendirme yapılması ve üreticilerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Toprak analizi yaptıran üretici sayısının artması için üreticilerin bilinçlendirilmesi ve toprak analizi desteğinin artırılması gerekmektedir. Arazileri çok parçalı olmasından dolayı toprak analizi yaptırmayan üretici sayısı azımsanmayacak orandadır bu nedenle ülkemizde başlayan arazi toplulaştırması çalışmalarının daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Arazilerin toplulaştırması hakkında üreticiler bilinçlendirilmelidir.

Üreticilerin gübre çeşidi ve kullanımı sırasındaki en önemli bilgi kaynağı akraba ve tanıdıklarıdır. Üreticilerin araştırma kuruluşları ve üniversiteler ile ilişkilerini artırmak için çalışmalar yapılmalıdır. Tarım İl/İlçedeki teknik elemanları daha fazla üretici ziyaretlerinde bulunmaları ve yayım-eğitim faaliyetlerini artırmalıdır. Serbest tarım danışmanlığı hakkında daha fazla bilgilendirme yapılarak üreticilerin doğru bilgiye zamanında ulaşması için tarım danışmanı ile çalışmaları teşvik edilmelidir. İnternet kullanan ve kullanmayan üreticilerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerinden daha fazla yararlanabilmeleri için eğitim çalışmaları yapılmalıdır. Üreticilerin kooperatiflere üye olarak örgütlenmesinin yaygınlaşması için kooperatifler tarafından sunulan bazı mal ve hizmetlerin daha ucuz olması gerekmektedir. Bu nedenle kooperatiflerin devlet tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Gerek organik gübreye ihtiyaç duyulmasından gerekse çevre kirliliği bir ölçüde azaltılabileceğinden dolayı tavuk tüyünden elde edilen sıvı organik gübre üretiminin teşvik edilmesi gerekmektedir. Bundan sonraki çalışmalarda il bazında daha detaylı çalışmalar yapılarak organik gübre kullanım düzeyleri araştırılmalıdır.

KAYNAKLAR

Çolakoğlu H (1996) Organo-Mineral gübre üretimine yeni yaklaşımlar. Tr. Journal. of Agriculture and Forestry. 20 s:25-28. Özel Sayı, İzmir

Kaarstad O (1997) Fertiliser's significance for cereal production and cereal yield from 1950 to 1995. In "Third Int. Dahlia Greidinger Sym. on Fertilisation and The Environment, April 1997" (JJ. Mort wedt, and A. Shaiviv, Eds.).

Kaçar B (1997) Gübre Bilgisi. Ankara Üniv. Zir. Fak. Yayın No:1490. Ders Kitabı: 449. A.Ü. Basımevi.

Demirulus H, Aydın A (1996) Tavukçuluk artık ve atık maddelerinin işlenerek çevre kirliliğinin azaltılması, Ekoloji Çevre Dergisi, 19:22-26.

Kumar CG, Tkagi H (1999) Microbial alkaline proteases: From a bioindustrial viewpoint. Biotechnology Advances, 17: 561–594.

Gupta R, Beg QK, Lorenz P (2002) Bacterial alkaline proteases: Molecular approaches and industrial applications. Applied Microbiology and Biotechnology, 59: 15–32.

49 NUMARALI ADANA ŞER‘İYYE SİCİLİNİN MUHTEVA AÇISINDAN TAHLİL VE DEĞERLENDİRİLMESİ*

Arş. Gör. Dr. Ömer KORKMAZ
Prof. Dr. Nasi ASLAN
Çukurova Üniversitesi

Özet

Bir Osmanlı şehrinin tarihinin, kültürünün, hukukunun, siyasi, sosyal, idari ve iktisadi hayatının en önemli kaynaklarından birisi o şehrin kadısı tarafından kaydı tutulan sicil defterleridir. Osmanlı Devleti’nde kadılar günümüz anlamında sadece hâkim/yargıç değillerdi. Onların çok geniş görev alanları bulunmakta, dolayısıyla kadılar tarafından tutulan bu defterler muhtelif konulara ait bilgileri ihtiva etmekteydi. Bu defterlerde hukuk davalarına ilaveten vali, kadı, müderris, mütesellim, imam, subaşı, kethüda vb. görevlilerin nasb ve azillerini içeren ferman, buyuruldu, berat gibi idari işlemlere ait kayıtlar da bulunmaktaydı. Vergilerin toplanması, savaş durumunda savaş hazırlıklarını içeren gerekli tedarikin yapılması, vakıflara ait bina, köprü, cami, su yolu inşaatı ve tamiri gibi imarî ve beledî işlerin takibi gibi hizmetlerin de tamamının kadı marifetiyle yapılarak deftere kaydedilmesi istenirdi. Ayrıca şehirde meydana gelen eşkıyalık, isyan vb. olaylara ilişkin kayıtları ihtiva ettiği gibi bu tür olayların neden-sonuç ilişkileri ve olayın faillerinin kimler olduğu da bu defterlerde açıklanmakta, dolayısıyla siyasi tarihe dair orijinal bilgileri de barındırmaktadır. Osmanlı Devleti’nin sınırları içerisinde dinî ve etnik kökenleri açısından yapıları birbirinden çok farklı toplulukların yaşadığı bilinmektedir. Bu defterlerden hareketle bu toplulukların birbiriyle olan ilişkileri araştırılarak birlikte yaşama tecrübesinin ortaya çıkarılması günümüz açısından ayrı bir önemi haizdir.

Osmanlı Devleti’nde ilmiye teşkilâtının başı konumundaki şeyhülislamlık kurumunun bugünkü anlamda “sözlü basın” diyebileceğimiz bir konumla halkı yönlendirerek kamuoyu oluşturmada etkin bir role sahip olduğu bilinmektedir. Genel anlamda şeyhülislamlığın görevini taşrada müftüler yerine getiriyor olsa da halka dönük tüm bilgilendirmeler kadılık kanalıyla yapıldığı için “sözlü basın” görevini daha çok kadılar deruhde etmişlerdir. Bu müessir konumlarından dolayı bazı kadı ve müftülerin halkı tahrik ederek bir kısım “fitne” olaylarına önyak oldukları da olmuştur. Nitekim bu tür kadı ve müftülerin suçlarının karşılığı olarak sürgün edildikleri kayıtlar arasındadır. Bu tür örnekler Adana şer‘iyye sicillerinde de kayıtlı olup nitekim Adana’da görevli iken başka yerlere sürgün edilen kadı ve müftüler olduğu gibi, başka bölgelerden Adana’ya sürgün edilerek kadılığın gözetiminde sürgün hayatını geçirmesi istenen kadı ve müftüler de mevcuttur. Bu açıdan değerlendirildiğinde söz konusu defterler, din siyaset ilişkisine ve hukuk tarihine dair de önemli kayıtları içermektedir.

Şer‘iyye sicilleri muhteva itibarıyla bu derece zengin bir içeriğe sahip olmasına rağmen diğer birçok şehirde olduğu gibi Adana’da da şer‘iyye sicilleri üzerine yeterli çalışmaların yapıldığı

* Bu çalışma, Ç.Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri birimince desteklenen SBA-2018-10808 kodlu proje kapsamında üretilmiştir.

söylenemez. Bu durum, şer‘iyye sicilleri üzerine çalışmalar yapmanın bazı zorluklarını ihtiva etmesiyle yakından ilgilidir. Mahkemeye yansıyan davalar ya da ferman vb. idari belgeler mahkemeye geldiği tarih dikkate alınarak yazıldığı için, bu defterlerde tüm veriler karışık halde bulunmaktadır. İşte biz bu çalışmamızda, 49 numaralı defterdeki belgelerin özetini ve türlerini belli bir sistematik halinde sunarak araştırmacıların istifadesine sunmayı amaçlamaktayız. Bunun sonucu olarak defterin tanıtılmasıyla söz konusu alanda araştırma yapan kişiler, istedikleri konuya ait veriyi hızlı ve pratik bir şekilde elde etmiş olacaktır. Bu çalışmada Adana şer‘iyye sicillerinin genel durumundan bahsedilecek ve 49 numaralı defterin tanıtılıp içerdiği hükümler tasnif edilerek ilgililerin istifadesine sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adana, Şer‘iyye Sicili, 49 Numaralı Adana Sicili, Kadı Sicilleri

GİRİŞ

Osmanlı Devleti’nde bir şehrin kadısı tarafından kaydı tutulan sicil defterleri, şehrin tarihinin, kültürünün, hukukunun, siyasi, sosyal, idari ve iktisadi hayatının hiç şüphesiz en önemli kaynaklarından birisidir. Bu derece önemine rağmen birçok şehirde olduğu gibi Adana’da da şer‘iyye sicilleri üzerine yeterli çalışma maalesef bulunmamaktadır. Adana’ya ait bu defterlerin yüzde onu dahi halen neşredilmiş değildir. Bu çalışmada Adana şer‘iyye sicillerinden 49 numaralı defter tanıtılarak bazı örnek belgelere verilecektir.

Adana Şer‘iyye Sicilleri

Şer‘iyye sicilleri, Osmanlı Devleti mahkemelerinde kadılar ve onların kâtipleri tarafından tutulan, muhtelif birçok belgeyi içinde barındıran defterlerdir. Bu defterlerde mahkemenin varlığının sebebi olan hukukî davalara ilaveten vali, kadı, müderris, mütesellim, imam, subaşı, kethüda vb. görevlilerin atanma bilgilerine dair kayıtlar bulunmaktadır. Vergilerin toplanması, savaş durumunda savaş hazırlıklarını içeren gerekli tedarikin yapılması, vakıflara ait bina, köprü, cami, su yolu inşaatı ve tamiri gibi işlerin takibi gibi hizmetler de deftere kaydedilirdi. Ayrıca şehirde meydana gelen eşkıyalık, isyan vb. olaylara ilişkin de önemli bilgiler ihtiva etmektedirler.

Adana’ya ait günümüze ulaşmış 203 adet şer‘iyye sicili defteri bulunmaktadır. Bunlardan 150 tanesi Adana merkez kazasına ait olup diğerlerinin bir kısmı Adana-Mut, bir kısmı ise Adana-Besni diye kaydedilmiştir. Mut ve Besni şeklinde kaydedilenler 19. yüzyılın ortalarından (1860’lar) başlamaktadır.

49 Numaralı Adana Şer‘iyye Sicili

Çalışmamıza konu olan bu defter Adana merkez ilçenin mahkeme defterlerinden biridir. Mikrofilm başlığına yazılan bilgilerde 17 Safer 1183 (22 Haziran 1769) tarihi ile başlayıp 20 Cemaziyelevvel 1183 (21 Eylül 1769) tarihi ile bittiği belirtilse de defterin içerisinde 1182 (1768) tarihine ait belgeler de bulunmaktadır. Ayrıca defterde kayıtların kronolojik olarak da düzenli tutulmadığı görülmektedir.

Defterin boyutu 17,5X42,5 cm'dir. Üstü meşin, mukavva siyah bez cilt ile kaplıdır. Eski numarası 49 olup Milli Kütüphane numarası da 49'dur. Mikrofilminin çekildiği tarih 09.05.1991'dir. Rika ve talik kırmızı yazı karakteriyle yazılan defterde 49, 65 ve 68'inci sayfalar boş bırakılmış, üstüne "battâl" ifadesi yazılmıştır. Adana Mahkemesi'ne ait 49 numaralı bu sicilin kopyasını temin etmek istediğimizde defterin 12-13, 30-31 ve 40-41 numaralı sayfalarının mikrofilmde ve dijital kopyasında yer almadığı için gönderilemediği belirtilmiştir. İlgili defter boş ve temin edilemeyen sayfalarla birlikte 72 sayfadan oluşmaktadır.

Muhtevası ve Belge Örnekleri

49 numaralı Adana şer'iyeye sicilinde vakfiye, ferman, berat, buyuruldu, tahvil, ilam, hüccet, mektup, atama belgeleri, ceza davalarıyla ilgili belgeler, sulh gibi birçok değişik konuları ihtiva eden belgeler bulunmaktadır. Şimdi defterdeki bazı belgelere örnek verilecektir.

a. Vakfiye

İslâm dini mensuplarını hayır işlemeye ve insanlığa hizmet etmeye davet etmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de yer alan "infak etmek", "yardımlaşmak" ve "hayır işlemek" gibi ifadeler ve Hz. Peygamber'in hadisleri, İslâm âlimleri tarafından vakfın temel kaynağı kabul edilmiş, tarih boyunca kurulan vakıfların vakfiyelerin girişlerinde söz konusu ayet ve hadisler zikredilmiştir.

Osmanlılar devrinde vakıf kurumunun zirve yaptığı ve Osmanlı Devleti'nin bir vakıf medeniyeti olduğu kabul edilmiştir. Hemen hemen her sahada kurulan vakıflar yoluyla devletin birçok hizmeti bu sosyal kurumlar aracılığıyla deruhde edilmiştir.¹²⁶ Şer'iyeye sicillerinde vakıf kuran hayırseverlerden ve onların vakfiyelerinden bahseden yüzlerce belki binlerce belge bulunmaktadır. Bu belgeler incelendiğinde dini hizmetler, eğitim ve öğretim faaliyeti, sağlık hizmetleri, sosyal yardımlar, su ve çeşme gibi hizmetler, askerî kurumların masraflarını karşılamak, ekonomik yardım ve daha birçok alanda hizmet vermek adına muhtelif vakıfların kurulduğu görülmektedir.

Vakıf/vakf, bir mülkün menfaatini halka tahsis edip, aynını Allah Teâlâ'nın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten sonsuza dek men etmektir. İmam Azam'a göre şöyle tarif edilir: Bir mülkün aynı sahibinin mülkü hükmünde kalmak üzere menfaatinin bir cihete tasadduk edilmesidir. Vakıf kuran zata "vâkıf"; vakfedilen şeye "mevkûf" veya "mahall-i vakıf"; vakıf lehdarına "mevkûfun aleyh", meşrûnun leh", mesârif-i vakıf", "mürtezika", veya "ehl-i vakıf" denir.¹²⁷

Vakıf, vakfedildiği cihet (meşrûnun leh) açısından hayrî vakıflar, avarız vakıfları ve aile (zürrî, evlatlık) vakıfları kısımlarına ayrılır. Vakfeden kimsenin vakfın gelirlerini kendisine, karısına/kocasın, çocuklarına veya akrabalarına vakfettiği vakıflara zürrî vakıflar ya da aile vakıfları denmektedir. Diğer bir ifadeyle mülk olan bir malın gelir getirici şekilde vakfedilerek, gelirinden çoğunlukla vâkıfın yakınlarından oluşan sınırlı sayıda kişinin istifade etmesinin şart

¹²⁶ Hasan Basri Öcalan, "Dini-Sosyal-Ekonomik Kurumlar Osmanlı'da Vakıf", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti -15- İslâm Medeniyeti (Osmanlı Dönemi)*, ed. Mehmet Şeker (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 485-487.

¹²⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslamiye ve İstilahât-ı Fıkhiye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts), 4: 284; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2005), 595.

koşulduğu vakıf türüne aile vakfı denir.¹²⁸ İslâm hukukunda, özellikle Osmanlı döneminde bu tür vakıfların cevazı ile ilgili birçok tartışma söz konusu olsa da insanları vakfa teşvik etmek için Ebû Yusuf'un görüşüyle amel edilerek aile vakıflarının caiz olduğu kabul edilmiştir. Çalışmamıza konu olan defterde de bu tür vakfiye örnekleri bulunmaktadır. Hacı Dursun-zâde Mehmed Ağa'nın vakfın gelirinin sağ oldukça kendisine, vefatından sonra ise bazı hayır yollarına sarf edilmesini istediği vakfiyesi şöyledir:

“Hacı Dursun-zâde'nin Vakfiyesi

el-Hamdü lillâhi'l-vâkıfî alâ külli hâl âlimi'l-gaybi ve's-şehâdeti'l-kebîri'l-müte'âl ve's-salâtü ve's-selâmü alâ Muhammedin el-meb'ûsi li-beyâni'l-harâmî ve'l-helâl ve alâ âlihî ve ashâbihî hayri'l-ashâbi ve hayri'l-âl. Ammâ ba'd işbu vakfiye-i sahîha-i şer'iyenin imlâ ve inşâsına bâdî ve bâ'is budur ki medîne-i Adana mahallâtından Neccârân Mahallesi sükkânından sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve tâlibü's-sadakât Hacı Dursun-zâde el-Hac Mehmed Ağa meclis-i şer'-i şerîf ve mahfel-i dîn-i münîf-i ezherde li-ecli't-tescîl ve li-emri'l-itmâm ve't-tekmîl mütevellî nasb ve tayin eylediği Develi-zâde Mehmed Efendi mahzarında ikrar-ı sahîh-i şer'î ve itiraf-ı sarîh-i mer'î edüp vakf-ı âtî sudûruna değin babamdan irsen müntakil silk-i mülk-i sahîhimde münselik ve taht-ı tasarrufumda mütemellik olduğum Kuruköprü Mahallesinde Abdülkerim Ağa hanı kurbunda vâki' beyne'l-ahali hududu ma'lûm olan habbâz dükkanının rubu' hisse-i şâyi'ası hasbeten lillâhi'l-alîm ve taleben li-merzâti rabbihî'l-kerîm vakf-ı sahîh-i mü'ebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf ve habs edüp şöyle şart ve tayin eyledim ki mâ-dâm libâs-ı hayatı lâbis olam tevliyet ve tasarrufu ber-vech-i hasbî yedimde olup gallesinden senevî bir buçuk kuruş Abdürrezzak Efendi Câmî'-i Şerîfi ferrâşına vazife verüp sahha'l-bâkî gallesini câmi'-i merkûmede Ramazan-ı Şerîf'de iki batman şem'-i asel¹²⁹ ve şîr-i revgan¹³⁰ ve îkâd-ı kanâdîl oluna. Vaktâ ki savb-ı rahmânîden nidâyı “irci'î ilâ rabbike” resîde-i sâmi'am oldukda câmi'-i merkûme imamı senevî bir kuruş vazife ile tevliyet ve tasarrufuna mutasarrıf olup vazife-i ferrâşî edâ edüp fazla gallesini ba'de't-tamir ve't-termîm nemat-ı mezkûr üzere şem'-i asel ve şîr-i revgan ve îkâd-ı kanâdîl edüp ruhumu hayr dua ile yâd eyleye deyü fâriğan ani's-şevâğîl hisse-i mezkûru şâyi'an mütevellî merkûma teslim ol dahi sâ'ir evkâf mütevellîleri gibi kabz ve tesellüm eyledi dedikde ğibbe't-tasdîki's-şer'î vâkıf-ı merkûm cânib-i vifâkdan semt-i şikâka âzim olup vakf-ı akâr Hazret-i İmam-ı A'zam ve Hümâm-ı Efhâm katında sahîh lâkin gayr-ı lâzım olup vakfından rucû'a mesâğ-ı şer'î olmağla ke-mâ fi'l-evvel mülkûme istirdâda hüküm taleb ederim dedikde mütevellî merkûm dahi kendüye lazım ve mahalle mülâyim cevab-ı bâ-savâba âzim olup vakf-ı akâr Hazret-i İmam-ı A'zam katında lüzûmdan ârî ise İmâmeyn-i Hümâmeyn hazretleri katında sıhhat-i lüzûmdan müfârakat etmeyüp

¹²⁸ Münir Yaşar Kaya, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Aile Vakıfları* (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 18.

¹²⁹ Bal mumu

¹³⁰ Susam yağı

sahîh ve lazım olmağın mûmâ-ileyhimânın kavlı-şerîfleri üzere vakf-ı mezbûrun sıhhat ve lüzûmuna hükm taleb ederim deyü hâkim-i hâsim müvekkî'-i sadr-ı kitab tûbâ-lehû ve hüsne me'âb efendi hazretleri huzurunda müterâfi'ân ve fasl-ı hasma tâlibân olduklarında hâkim-i mûmâ-ileyh dahi cânibeynin deliline nazar ve mennâ'an li'l-hayr olmakdan hazer ve mücânebet edüp İmâmeyn-i Hümâmeyn hazretlerinin kavlı-şerîfleri üzere vakfiye-i mezbûrenin vakfiyetine ve şurût ve kuyûdunun sıhhat ve lüzûmuna hükm-i muhkem-i şer'î ve kaza-i mübrem-i mer'î edüp min ba'd vakf-ı mezbûr sahîh ve lazım olup nakz ve nakîze mahal muhâl oldu. Ve ecru'l-vâkıf ale'l-hayyi'l-kerîm "fe-men beddelehû ba'de mâ semî'ahû fe-innemâ ismuhû alellezîne yübeddilûnehû innallâhe semî'un alîm". Cerâ zâlik. Hurrîre fî Cemâziyel'âhir li-sene selâse ve semânîn ve mi'e ve elf".¹³¹

b. İstibdal Hüceti

İstibdal bir malı başka bir mal ile değiştirmek anlamına gelen istibdal, vakıf için kullanıldığında bir vakfı bir mülk ile veya para ile mübadele etmek, değiştirmektir.¹³² Vakıfların mümkün oldukça vakfedenin şartı üzere kullanılması, değiştirilmemesi, alım satımına konu olmamasına dikkat edilmiştir. Ancak vakıftan beklenen yararın kaybolması durumunda istibdalin yapıp yapılamayacağı konusu tartışmalıdır. Eğer vakıf gelir getirmez bir hale gelmişse veya geliri masrafını karşılamaya yetmiyorsa yahut harap olmuş ve faydalanacak hale getirilmesi için tamirine yetecek miktarda vakfın parası da yok ise bu durumda ilim ve amel sahibi bir hâkimin de muvafakatiyle vakfın istibdal edilebileceği kabul edilmiştir.¹³³ Osmanlı'da da uygulama bu yönde olduğunu gösteren birçok belge bulunmaktadır. Çalışmamıza konu olan defterde de bir vakfın istibdal edildiğini gösteren bir kayıt mevcuttur. İlgili kayıt şöyledir:

“İstibdâl Hüceti

Medîne-i Adana mahallâtından Şeyh-zâde Mahallesi sükkânından Şeyh-zâde es-Seyyid Süleyman Efendi bin es-Seyyid Sa'di Efendi ve Mestân-zâde Mahallesi sükkânından es-Seyyid Davud bin es-Seyyid Mehmed ve Durmuş Fakih Mahallesi sükkânından es-Seyyid Mehmed ve es-Seyyid Salih ve es-Seyyid Ahmed benû es-Seyyid Salih nâmân kimesneler meclis-i şer'-i hatîr vâcibü't-tevkîrde Zimmîyân-ı Tekke (Tekye) Mahallesi sükkânından fahru'l-ulemâ faziletli Süleyman Efendi bin Mustafa Efendi tarafından husûs-i âti'l-beyânın mahallinde mübeyyen istibdâl ve icârî kabule vekil-i müsecceli Dârendî-zâde Mehmed Efendi mahzarında her birleri bi't-tav'i's-sâf şöyle ikrar-ı tâm ve i'tirâf ederler ki işbu Zimmîyân-ı Tekke Mahallesinde vâki' evlâdiyete ve meşrûtiyete üzere mutasarrıf olduğumuz Osman Çavuş oğlu evkâfından ma'lûmetü'l-hudûd haremi dairesinin garba mâ'il kible cânibinde olan bir bâb ve nısıf beyt müşrif-i harâb ve nemed-pûş-i fenâ olup kublesi ve garbı müvekkil-i mûmâ-ileyhin mülkü olmağla arsasını maktû'an icâreye tâlib ve binasını istibdâle râğîb olmağın işbu mûmâ-ileyhin mahalle-i merkûmede arsası

¹³¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Adana Şer'iyeye Sicilleri (AŞS), 49 Numaralı Defter: 15.

¹³² Bilmen, *İstilahât-ı Fıkhiye Kâmûsu*, 4: 287; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 261-262.

¹³³ Bilmen, *İstilahât-ı Fıkhiye Kâmûsu*, 4: 355.

mukâta‘alu evkâf-ı mezbûreden tamir ve binası mülkü olan kubleten sikke-i gayr-ı nâfize¹³⁴ ve şarken diğer sikke-i gayr-ı nâfize ve şimâlen imam vakfı ve garben yine mûmâ-ileyhin mülkü ile mahdûd iki bâb tahtânî beyt ve kenif ve bir mikdar havluyu müştemil menzil kıymeten ve rağbeten ve galleten ve cevdeten mârru‘z-zikr menzil-i mevkûfdan enfa‘ olduğu ahvâl-i sukûfa muttali‘ müslimîn nazarlarında zâhir ve arsa-i mevkûfe-i mezbûre bina zirâ‘ıyla müsâmaha (?) olduğu tûlen on yedi zirâ‘ ve arzan bazen on üç ve bazen üç zirâ‘ olup taraf-ı vakfa senevî bir kuruş maktû‘an icâre-i zemîn verilüp üzerine ihdâs eylediği bina kendi mülkü olmak üzere istibdâl ve akd-i icâre her birleri tâlib olduklarında hâkim-i hâsim müvekkî‘-i sadr-ı kitab -tûbâ lehû ve hüsne me‘âb- efendi hazretleri şerâyit-i istibdâl mevcûde olduğu halde istibdâl-i vakfî tecvîz eden fukahâ-yı izâmın kavli şerîfleri üzere menzil-i mevkûf-i mezbûr ile menzil-i memlûk-i mezbûrun istibdâli ahrâ görüp âlimen bi‘l-hilâfî beyne‘l-e‘immeti‘l-eslâf evvelen menzil-i memlûk-i mezbûrun vakfiyetine ve şurût-ı kuyûdunun sıhhat ve lüzûmuna ve sâniyen menzil-i mevkûf-i mezbûrun mülkiyetine hükm-i muhkem-i şer‘î etmeğin mâ vaka‘a bi‘t-taleb ketb olundu. Fi‘l-yevmi‘-s-sâdis min şehr-i Rebî‘ul‘âhir li-sene selâsete ve semânîn ve mi‘e ve elf’.¹³⁵

Zimmiyân-ı Tekke Mahallesinde bulunan Osman Çavuşoğlu vakıflarından olan vakıf eve evladiyet üzere mutasarrıf olduklarını belirten kişiler, söz konusu vakıf evin Süleyman Efendi’nin eviyle istibdal edilmesini istediklerini ifade etmişler ve onun evinin vakıf evden kıymet, rağbet ve gelir ve kalite açısından daha iyi olduğunu özellikle vurgulayarak istibdal işleminin gerçekleşmesini talep etmişlerdir. Kadı da konu ile ilgili teorik tartışmaların kendisi tarafından bilindiğini belirtmiş ve bu şekilde gerçekleştirilecek istibdal işleminin vakfın hayırına olduğuna karar vermiştir.

c. Tahvil

Borç senedi, temessük ve günümüzde özellikle devlet hazinesinin borcu karşılığında verilen senet¹³⁶ anlamına gelen tahvil kelimesi sicil defterlerinde bazı belgeler için kullanılmıştır. Örneğin aşağıdaki belgenin başında “tahvilin yazılmasına sebep şudur ki” denilerek başlanılmaktadır. Belgede İfrâz-ı Zülkaderiye mukâtaasının devlete ait olan kısmının görevli tarafından tahsil edildiği ve buna dair işbu belgenin verildiği ifade edilmektedir.

Çalışma konusu olan defterde muhtelif konularda birçok belge bulunmaktadır. Söz konusu defter alışveriş kayıtları, imam vb. görevli atamaları, kadı naibi ataması, tereke kayıtları, ceza davaları konularında zengin içeriğe sahiptir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti’nin yaklaşık olarak bir yıllık gibi kısa bir dönemini kapsayan bu mahkeme zabıtları idarî, adlî iktisadî, ticarî, askerî, siyasî ve hukukî konularda önemli bilgiler

¹³⁴ Sikke yol demek olup burada çıkmaz sokak anlamında kullanıldığını düşünüyoruz.

¹³⁵ BOA, AŞS, 49 Numaralı Defter: 5.

¹³⁶ Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 387; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 538-539.

vermektedir. Ayrıca dönemin vali, mütesellim gibi devlet adamlarının; kadı, kadı naibi, müftü, müderris gibi ilmiye sınıfının; mimar gibi sanatkârların bilgilerini de ihtiva etmektedir. Netice olarak bu ve benzeri şer' iyye sicillerinin günümüz araştırmacılarının istifade edeceği şekilde yayınlanmasının hukukî, tarihî, kültürel, sosyal ve ekonomik birçok konunun anlaşılmasına katkı sağlayacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Adana Şer'iyye Sicilleri (AŞS). 49 Numaralı Defter: 15.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Adana Şer'iyye Sicilleri (AŞS). 49 Numaralı Defter: 5.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslamiye ve Istilahât-ı Fıkhiye Kâmûsu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2005.
- Kaya, Münir Yaşar. *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Aile Vakıfları*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Öcalan, Hasan Basri. “Dini-Sosyal-Ekonomik Kurumlar Osmanlı'da Vakıf”. *İslâm Tarihi ve Medeniyeti -15- İslâm Medeniyeti (Osmanlı Dönemi)*. Ed. Mehmet Şeker. 1-15: 485-507. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Şemseddin Sami. *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.

TÜRKİYE’DE İÇ GÖÇ, EĞİTİM VE BÜYÜME İLİŞKİSİNİN MEKÂNSAL ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Reyhan CAFRI
Dr. Öğr. Üyesi Yunus AÇCI
İskenderun Teknik Üniversitesi

Özet

İnsanlar iş bulmak, savaş, kıtlık ve çevresel faktörler gibi çeşitli nedenlerle hayatta kalmak, bir başka ifade ile daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak için göç etmek durumunda kalmaktadırlar. Bir ekonomik verimlilik faktörü olarak düşünülen içgöçün büyüme üzerindeki etkisi sınırlı sayıda çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalarda da büyümenin ve içgöçün mekânsal bir olgu olduğu göz ardı edilmektedir. Bu bağlamda çalışmada 2017 yılı için Türkiye’de iç göçün büyüme üzerindeki etkisi mekânsal regresyon analizi ile araştırılmaktadır. Göç edenlerin beceri yanlı olup olmadıkları önem arz ettiğinden çalışmada ayrıca beceri yanlı işgücünü temsil etmek üzere eğitim değişkeni de kullanılmaktadır. Sonuçta içgöçün ve eğitimin büyüme üzerindeki etkisi istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif olarak elde edilmiştir. İçgöç ve eğitimin çarpımı ile elde edilen etkileşim değişkeni ise yine istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İç göç, büyüme, eğitim, mekânsal analiz

Abstract

People have to migrate to find better jobs, survive for various reasons such as war, famine, and environmental factors, in other words, to have better living conditions. The impact of the internal migration, which is considered to be an economic efficiency factor, on the growth has been the subject of a limited number of studies. In these studies, it is ignored that growth and migration is a spatial phenomenon. In this context, the impact of internal migration on growth in Turkey for 2017 is investigated by spatial regression analysis. Since it is important whether migrants are skill-biased or not, the study also uses an education variable to represent the skill-biased labor force. As a result, the effect of internal migration and education on growth was statistically significant and positive. The interaction variable obtained by multiplication of internal migration and education was found to be statistically significant and positive.

Keywords: Internal migration, growth, education, spatial analysis.

GİRİŞ

İnsanlar genellikle savaş, kıtlık, çevresel faktörler gibi nedenlerle hayatta kalmak ve daha iyi yaşam standartlarına sahip olmak amacıyla göç etmek durumunda kalmaktadırlar. Ülke sınırları içerisinde gerçekleşen göç olarak tanımlanan iç göç, gelişmiş ülkelerde yaygın olarak bir

ekonomik verimlilik faktörü olarak düşünülse de gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde bu durum farklı olabilmektedir. Göç edenlerin beceri yanlı olup olmamalarına ve göç edilen yerin absorbe kapasitesine göre nüfus hareketlerinin göç edilen yer üzerindeki sosyo-ekonomik etkileri literatüre göre farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelere biri olan Türkiye’de de iç göçün büyüme üzerine etkileri ve bu etkinin göç eden nüfusun eğitim düzeyi ile etkileşimi merak uyandırmaktadır.

Büyüme ve göç kavramı yapı itibari ile mekânsal bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de yapılan iç göçler incelendiğinde genellikle nüfus hareketlerinin doğu ve iç kısımlardan kıyı kesimlere doğru gerçekleştiği veya bir başka ifade ile sanayisi daha iyi durumda olan yerlere doğru olduğu gözlemlenmektedir. Büyüme veya GSYH verisinin illerdeki dağılımı da bu yapıya benzerlik göstermektedir. Bu durumda, yapılan analizlerde mekânsal yapının dikkate alınması büyük önem arz etmektedir. Mekânsal etkiyi yok saymak, ekonometride ihmal edilmiş değişken problemlerini ortaya çıkararak parametrelerin sapmalı olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, mekânsal etkileri bilgi olarak kullanan mekânsal regresyon modellerinin kullanılmasının daha etkin sonuçlar vereceği düşünülmektedir.

Literatürde yapılan çalışmalarda genellikle dış göç ile büyüme konusu ele alınmaktadır. İç göç ve büyüme ile ilgili olarak Türkiye için yapılan sınırlı sayıda çalışmada ise mekansal etkinin varlığı göz ardı edilmektedir. Bu bağlamda çalışmada Türkiye’de iller arası göçün, büyüme üzerine etkisini mekânsal modeller aracılığı ile incelemek ve daha etkin sonuçlara ulaşmak amaçlanmaktadır. Ayrıca, çalışmada beceri yanlı işgücünü yansıtmak üzere eğitim değişkeni kullanılarak göç ve eğitim etkileşiminin büyüme üzerindeki etkisi de ortaya çıkarılmaktadır.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde literatürde yer alan çalışmalara yer verilirken, üçüncü bölümde ise veri ve yöntem tanıtılmaktadır. Dördüncü bölümde analiz sonuçları tartışılarak son bölüm olan beşinci bölümde değerlendirmeler ve sonuç bulunmaktadır.

Literatür

İç göç, eğitim ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalar, literatürde çok fazla yer almamaktadır. Bununla beraber mevcut çalışmalarda, ele alınan ülkelerdeki ve kullanılan metodlardaki farklılıklar birbiri ile benzer olmayan sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Akbari ve Haider (2018), göçmenlerin eğitim seviyelerinin, Kanada’nın ekonomik büyümesi üzerinde ki potansiyel etkilerini analiz etmişlerdir. 2006-2013 dönemi ve FGLS (uygulanabilir genelleştirilmiş en küçük kareler) yönteminin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, tüm göçmenlerin eğitim seviyelerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğu ortaya konulmaktadır.

Bove ve Elia (2017), içgöçün eğitim vb. nedenlerle yarattığı kültürel çeşitliliğin, büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada, bu etkinin iç göçün teknolojik inovasyonu besleyip ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yaratıp olumlu olabileceği gibi, artan

heterojenlik ile sosyal bütünleşmeyi zayıflatıp ekonomik kalkınma üzerinde negatif etki yaratıp, olumsuz olabileceği göz önünde bulundurulmuştur. Analizler neticesinde özellikle gelişmekte olan ülkelerde iç göçün ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dücan (2016), Türkiye’de gerçekleşen iç göçün sosyo-ekonomik nedenlerini panel regresyon yöntemi ile analiz etmiştir. Analizler neticesinde, eğitim seviyesindeki artışın iç göçü arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonucunda, göç alan ve göç veren iller arasındaki ekonomik farklılıkların, eğitim seviyesindeki yükseliş neticesinde artan iç göçü anlamlı kıldığı vurgulanmaktadır.

Boubtane vd. (2014), 1986-2006 dönemi verileri ve dinamik panel veri analizi yöntemi ile 22 OECD ülkesinde göçün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Seçici göç politikasına sahip ülkeler dahil olmak üzere tüm ülkelerde, göçün sağladığı beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ancak küçük bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’de iç göçün iller arası kişi başına gelir yakınsamasına etkisini, EKK yöntemi ile inceleyen Kırdar ve Saracoğlu (2012), içgöçün yakınsamayı hızlandırmada etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonucun nedenleri arasında içgöç ve büyüme arasında içsellik sorununun var olması ve sermayenin marjinal getirisinin azalması gösterilmektedir.

Roy ve Depnath (2011), çalışmalarında göçe etki eden etmenleri ve göçün ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini Hindistan ekonomisi için OLS yöntemiyle analiz etmişlerdir. Analizler neticesinde, kişi başına düşen gelirin net göçü olumlu yönde etkilediği, işsizlik oranı ve yaşam maliyetlerinin ise net göçü olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber net göçün ekonomik kalkınmaya pozitif katkı sağladığı ortaya konulmuştur.

Bülbül ve Köse (2010), çalışmalarında Türkiye’de bölgeler arası göç hareketlerini demografik göstergeler ve sosyo-ekonomik gelişmişlik sırasına göre çok boyutlu ölçekleme analizi ile incelemişlerdir. Göç hareketlerinin, iç göç alan şehirlerde eğitim ve sağlık hizmetlerinde yetersizliğe yol açtığı, iç göç veren şehirlerde ise genç işgücü ve sermayenin bölge dışına çıkması sebebiyle gerilemeye neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Topbaş ve Tanrıöver (2009), Lowry hipotezinin geçerliliğini Türkiye için test ettikleri çalışmalarında, iç göç akımları ile ekonomik büyüme oranları ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, iç göç ile büyüme ve ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılrken, ekonomik büyüme faktörünün iç göç akımları üzerinde gelir faktörü kadar baskın bir etkiye sahip olmadığı vurgulanmıştır.

Veri ve Yöntem

Çalışmada iç göçün büyüme üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla Türkiye’de bulunan 81 ilin 2017 yılındaki verileri kullanarak mekânsal analiz yöntemi gerçekleştirilmektedir. Analizde kullanılan değişkenler ve bu değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Analizde Kullanılan Değişkenlere İlişkin Bilgiler

Değişken	Tanım	Yıl	Kaynak
Göç	Net göç hızı (binde)	2017	TUİK
Büyüme	Kişi başına GSYH (\$)	2017	TUİK
Eğitim	Ortaöğretim okullaşma oranı (%)	2017	TUİK
Etkileşim	Göç*Eğitim	2017	TUİK

Türkiye’ de Şekil 1 ve Şekil 2’ de yer alan GSYH ve göç değerlerine bakıldığında açık bir şekilde mekânsal etkinin var olduğu gözlenebilmektedir. Mekânsal etkinin var olduğu durumda bu etkiyi yok saymak ekonometride ihmal edilmiş değişken problemini ortaya çıkararak parametrelerin sapmalı olmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı mekânsal etkinin var olduğu durumda bu etkiyi de modele dahil etmek gereklidir. Ancak haritalar mekânsal etkinin varlığı konusunda önsel bir bilgi sağlamaktadır. Mekânsal korelasyonun var olup olmadığının belirlenmesinde Moran I endeksi kullanılmaktadır. Bununla birlikte, Moran I istatistiği ile mekânsal gecikme modelinin mi yoksa mekânsal hata modelinin mi geçerli olduğu tespit edilememektedir. Bundan dolayı LM istatistikleri kullanılmaktadır. LM istatistikleri ile mekânsal gecikme modeli için LM_ρ , mekânsal hata modeli için ise LM_λ değerleri hesaplanmaktadır. Hipotezlere göre eğer $\rho=0$ ise mekânsal hata modeli $\lambda=0$ ise mekânsal gecikme modeli uygundur. Her iki hipotezin de reddedilmesi durumunda anlamlılık düzeyi daha yüksek olan modele karar verilmektedir. Anlamlılık düzeylerinin aynı olması durumunda ise dirençli değerler dikkate alınmaktadır.

Mekânsal gecikme modeli aşağıdaki gibi tahmin edilmektedir:

$$y_i = \rho \sum_{j=1}^n W_{ij} y_j + \varepsilon_i \quad (1)$$

1. eşitlikte bağımlı değişkenin gecikmelisinin bağımsız değişken olarak modelde yer alması içsellik sorununa neden olmaktadır. Bu bağlamda içsellik sorununu aşmak için tahminler GMM (genelleştirilmiş momentler yöntemi) tekniği kullanılarak yapılmaktadır.

$$y = X\beta + u \quad (2)$$

$$u = \lambda W u + \varepsilon \quad (3)$$

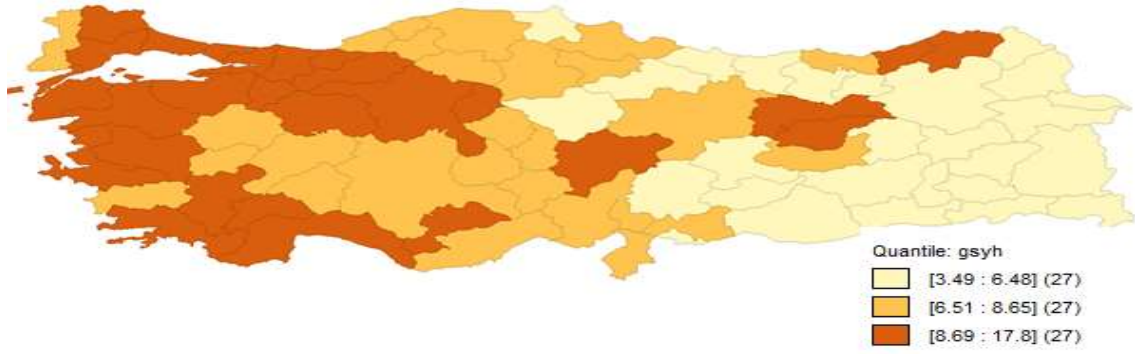
1 ve 3. Eşitliklerde bulunan W, komşuluk matrisini ifade etmektedir. Eğer iki il birbirine komşu ise bu matristeki değer 1, değilse 0 olarak yer almaktadır (Lesage ve Pace, 2009).

Ampirik Bulgular

İlk aşamada Şekil 1’ de yer alan bağımlı değişken olan büyümeyi temsilen kullanılan kişi başı GSYH değişkeninin dağılımına bakıldığında Türkiye’nin batı illerinde kişi başı GSYH’nin genellikle yüksek doğu illerinde ise düşük olduğu gözlenmektedir. Haritada en açık renk ile gösterilen kişi başı GSYH’nin 3.489 ile 6.477 \$ arasında en düşük düzeyde yer aldığı iller sırası ile Ağrı, Van, Şanlıurfa, Bitlis, Muş, Siirt, Batman, Hakkari, Diyarbakır, Adıyaman, Şırnak, Bingöl, Mardin, Tokat, Kars, Gümüşhane, Bayburt, Ordu, Kilis, Giresun, Iğdır,

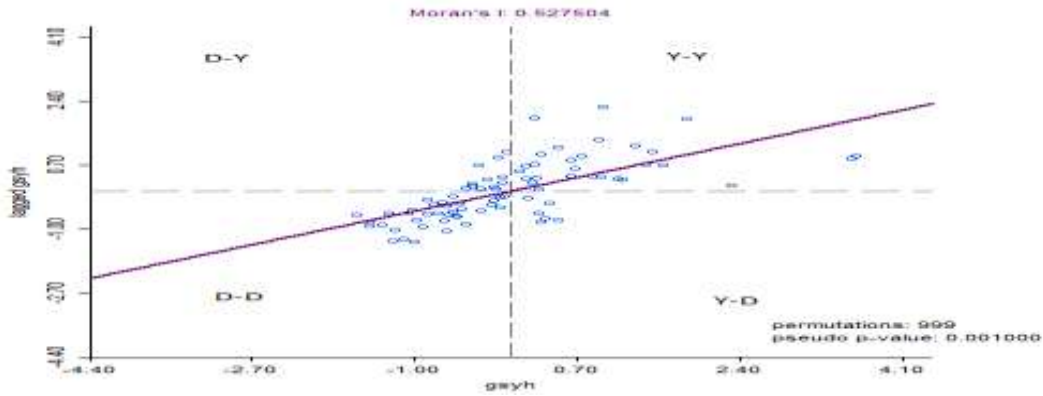
Şekil 1. 2017 Yılı İçin Kişi Başı GSYH’nin Mekânsal Dağılımı

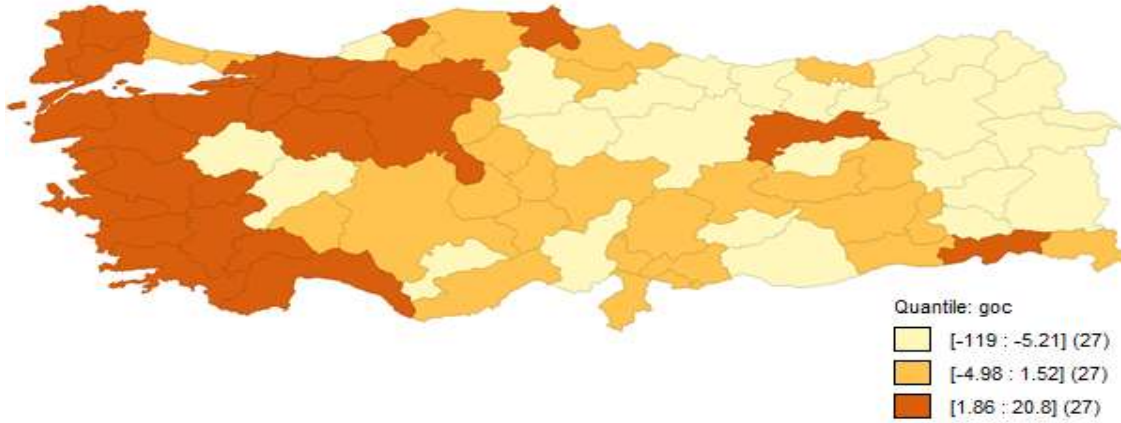
Malatya, Yozgat, Kahramanmaraş, Erzurum, Ardahan, Sinop şeklindedir. Orta derecede yüksekliğe sahip kişi başı GSYH değeri 6.513 \$ - 8.648\$ arasında yer alan iller sırası ile Osmaniye, Bartın, Elazığ, Çorum, Niğde, Afyonkarahisar, Hatay, Nevşehir, Aksaray, Sivas, Çankırı, Samsun, Kırşehir, Zonguldak, Amasya, Gaziantep, Aydın, Kastamonu, Adana, Kütahya, Isparta, Konya, Karabük, Trabzon, Mersin, Uşak ve Edirne'dir. Yüksek düzeyde 8.687-17.827\$ arasında kişi başı GSYH'ye sahip ülkeler ise sırası ile Burdur, Kırıkkale, Erzincan, Balıkesir, Rize, Artvin, Kayseri, Tunceli, Düzce, Karaman, Manisa, Denizli, Sakarya, Muğla, Çanakkale, Antalya, Kırklareli, Bolu, Eskişehir, Yalova, Bilecik, Bursa, İzmir, Tekirdağ, Ankara, Kocaeli ve İstanbul şeklindedir.

Grafik 1. 2017 Yılı Kişi Başı GSYH İçin Moran I Endeksi

Grafik 1'de bağımlı değişken olan kişi başı GSYH için mekânsal otokorelasyonun varlığı Moran I endeksi ile tespit edilmektedir. Buna göre illerin kişi başı GSYH değerleri ile komşu illerin kişi başı GSYH değerleri arasında yaklaşık olarak %52 oranında pozitif istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Y-Y, ilin ve komşularının yüksek kişi başı GSYH değerine sahip olduğu bölgedir. Bu bölgede daha çok batı Ege, Marmara, İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde bulunan iller yer almaktadır. D-D, ilin ve komşularının düşük kişi başı GSYH'ye sahip olduğu Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleridir. D-Y bölgesi kişi başı GSYH değerinin düşük olduğu bölgenin yüksek olduğu bölge ile çevrili olduğu Afyonkarahisar, Zonguldak, Aksaray, Bartın, Aydın gibi illeri göstermektedir. Y-D bölgesi için ise, kişi başı GSYH'nin yüksek olduğu bölgenin düşük olduğu bölgelerle çevrili olduğu Kırıkkale, Ankara, Artvin illeri örnek olarak gösterilebilmektedir.

Şekil 2. 2017 Yılı İçin Net Göçün Mekânsal Dağılımı

Şekil 2’de net göç değerlerinin dağılımı dikkate alındığında kişi bağı GSYH değerlerine benzer şekilde net göçün batı illerinde yüksek, doğu illerinde ise düşük olduğu gözlenmektedir. Net göç hızının binde -118.9 ile -5.21 arasında yer aldığı en çok göç veren iller sırası ile Bayburt, Gümüşhane, Ağrı, Muş, Giresun, Ardahan, Kars, Bitlis, Ordu, Van, Artvin, Erzurum, Yozgat, Sivas, Iğdır, Siirt, Tunceli, Adıyaman, Karaman, Çorum, Tokat, Şanlıurfa, Adana, Afyonkarahisar, Kütahya, Rize, Zonguldak olmaktadır. Orta düzeyde binde -4.98 ile 1.52 arasında net göçe sahip iller sırası ile Diyarbakır, Niğde, Hatay, Batman, Nevşehir, Kastamonu, Mardin, Kahramanmaraş, Elazığ, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Gaziantep, Hakkâri, Isparta, Amasya, Malatya, Mersin, İstanbul, Osmaniye, Bingöl, Trabzon, Aksaray, Samsun, Kilis, Karabük, Kayseri şeklindedir. En yüksek net göçe sahip iller binde 1.86 ile 20.84 arasında yer almakta ve Çankırı, Manisa, Balıkesir, Bartın, Denizli, Burdur, Bolu, Erzincan, Sinop, Aydın, İzmir, Kırklareli, Ankara, Antalya, Bursa, Sakarya, Edirne, Şırnak, Uşak, Düzce, Muğla, Çanakkale, Bilecik, Eskişehir, Kocaeli, Yalova, Tekirdağ olarak sıralanmaktadır.

Tablo 2. İçgöç, Eğitim ve Büyüme İlişkisi için Mekânsal Bağımlılık Tespiti

Değişken	Model 1	Model 2
Sabit	-76.619*** (0.000)	8.216*** (0.000)
Göç	0.035** (0.011)	
Eğitim	0.884*** (0.000)	
Etkileşim		0.594 (0.000)
<i>Mekansal Bağımlılık Tespiti için Tanımlayıcı İstatistikler</i>		
Moran’s I	0.122*** (0.003)	7.981*** (0.000)
R^2	0.563	0.324

LM_{ρ} (lag)	6.462** (0.011)	35.604*** (0.000)
Rob. LM_{ρ} *	1.996 (0.158)	20.484*** (0.000)
LM_{λ} (error)	4.948** (0.026)	16.302*** (0.000)
Rob. LM_{λ} *	0.483 (0.487)	0.182 (0.277)
LM(SARMA)	6.944** (0.031)	36.786*** (0.000)
Olabilirlik O.	-162.739	-180.427

Not: *, **, *** sırası ile %10, %5 ve % 1 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir. Parantez içindekiler, olasılık değerlerini göstermektedir.

Klasik en küçük kareler yöntemi yerine mekânsal modellerin geçerli olabilmesi için Moran I ve LM(SARMA) testlerinin istatistiki açıdan anlamlı çıkması gerekmektedir ve tüm modellerde her iki test de istatistiki açıdan anlamlı olarak elde edilmektedir. Model belirlemek için Lagrange Çarpımı (LM) testlerine bakıldığında hem mekânsal gecikmeli modelin hem de mekânsal hata modelinin istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Dirençli testlere bakıldığında ise her iki modelde de mekânsal gecikmeli modelin anlamlı olduğu, mekânsal hata modelinin ise istatistiki açıdan anlamsız olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 3. İçgöç, Eğitim ve Büyüme İlişkisi için Mekânsal Gecikme Modeli Tahmini

Değişken	Model 1	Model 2
W_ gsyh	0.514*** (0.000)	0.570*** (0.000)
Göç	0.031** (0.024)	
Eğitim	0.080*** (0.000)	
Etkileşim		0.335*** (0.000)
Sabit	-61.075*** (0.000)	3.543*** (0.001)
Spatial R^2	0.489	0.484

Not: *, **, *** sırası ile %10, %5 ve % 1 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir. Parantez içindekiler, olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 2’ de yer alan analiz sonuçlarından yola çıkılarak mekânsal gecikme modeli tahmin edilmektedir. Modellerde ilk değişken olarak yer alan W_gsyh değişkeni mekânsal gecikmeli bağımlı değişkeni yani kişi başına GSYH değişkenini temsil etmektedir ve bir ildeki kişi başı GSYH değerinin komşu illerdeki değerlerle ilişkili olduğu anlamına gelmektedir. Her iki modelde de W_gsyh değişkeninin istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Böylelikle gecikmeli mekânsal bağımlılığın uygunluğu ve modele mekânsal etkinin dahil edilmesinin gerekliliği tekrardan görülmektedir. W ağırlık matrisini elde etmek için analizlerde vezir komşuluk matrisi kullanılmaktadır. Mekansal gecikmeli modelde bağımlı değişkenin gecikmelisi bağımsız değişken olarak kullanıldığından içsellik sorunu oluşmaktadır. İçsellik sorununu aşmak için analiz GMM (genelleştirilmiş momentler yöntemi) tekniği ile gerçekleştirilmektedir. Model 1’de göç ve eğitim değişkeni ayrı ayrı modele dahil edilmişken, ikinci modelde göçün beceri yanlı ağırlığını temsil etmek üzere göç ve eğitim değişkenin çarpımı ile etkileşim değişkeni elde edilmiş ve bu modelde etkileşim değişkeni kullanılmıştır. Model 1’de göç değişkeninin istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Aynı şekilde eğitim değişkeninin de istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif olduğu bulgusu elde edilmektedir. İkinci modelde ise yine etkileşim değişkenin anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Ancak göç ve eğitimin etkileşimi dikkate alındığında bu etkinin mutlak olarak tek başına göçten veya tek başına eğitimden çok daha büyük olduğu dikkat çekmektedir (Tablo 3).

SONUÇ

2017 yılı için Türkiye’de içgöçün ve eğitimin büyüme üzerindeki etkisinin mekânsal olarak analiz edildiği bu çalışmada mekânsal etkinin varlığı önsel olarak haritalarda görülmekte ve Moran I endeksi ile test edilmektedir. Ancak, Moran I endeksi mekânsal bağımlılığın mekânsal gecikmeden mi yoksa mekânsal hatadan mı kaynaklandığını belirleyemediğinden LM testleri kullanılmaktadır. LM testi sonucunda mekânsal gecikme modelinin geçerli olduğu sonucuna varılmaktadır. Mekânsal gecikme modeli, bağımlı değişken olan bir ildeki kişi başı GSYH değerinin komşu illerdeki kişi başı GSYH değerleri ile ilişkili olduğu anlamına gelmektedir. Modellerde içgöçün ve eğitimin büyüme üzerindeki etkisinin istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif olduğu bulgusu elde edilmektedir. Ayrıca, göç ve eğitim değişkeninin çarpımı ile elde edilen etkileşim değişkeninin de anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Ancak etkileşim değişkenin tek başına içgöç veya tek başına eğitim değişkeninden mutlak olarak çok daha güçlü olduğu görülmektedir. Bu bulgu ile içgöçün beceri yanlı olması durumunda büyüme üzerindeki olumlu etkisinin daha güçlü olduğu sonucuna varılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akbari A. H. & Haider A.** (2018). Impact of Immigration on Economic Growth in Canada and in its Smaller Provinces. *Journal of International Migration and Integration*, 19(1), 129-142.
- Bülbül S. & Köse, A.**(2010). Türkiye’de bölgelerarası iç göç hareketlerinin çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39, 75-94.
- Boubtane E. Dumont J.C & Rault C.** (2014). Immigration and Economic Growth in the OECD Countries, 1986-2006. *IZA Discussion Paper*, 8681, 1-33.
- Bove V.& Elia L.** (2017). Migration, Diversity, and Economic Growth. *World Development*, 89, 227-239.
- Dücan, E.** (2016). Türkiye’de İç Göçün Sosyo-Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 167-183.
- Kırdar, M.G. Saracoğlu & D. Ş.** (2012) . İç Göç, Bölgesel Yakınsama Sorunu ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği, Tartışma Metni No. 2012/75, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.
- LeSage, J. & Pace, R. K.** (2009). *Introduction to Spatial Econometrics*. Chapman and Hall/CRC.
- Roy, N. & Depnath A.** (2011). Impact of Migration on Economic Development: A Study of Some Selected State. *International Conference on Social Science and Humanity*
- Topbaş F. & Tanrıöver, B.** (2009). Türkiye’de İç Göç Akımları Üzerine Bir Çalışma: Lowry Hipotezi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 93-104.
- TUİK** (Türkiye İstatistik Kurumu). www.tuik.gov.tr

BUSH'DAN TRUMP'A ABD'NİN MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİ KONSEPTİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLER

CHANGES IN THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF US SINCE BUSH TO TRUMP

Dr. Ömer Lütfi TAŞCIOĞLU

Milli Strateji Araştırma Kurulu

ve

ANKA Enstitüsü Bilimsel Danışma Kurulu üyesi

Özet

11 Eylül 2001'de Dünya Bankasının ikiz kulelerine yapılan saldırıdan bir sene sonra ABD yönetimi tarafından Milli Güvenlik Strateji Dokümanı¹³⁷ yayınlamıştır.

ABD dokümanında yeni geliştirdiği önleyici taarruz kavramını ve küresel ekonomi kavramını açıklarken, dünyanın geleceği ile ilgili düşüncelerini ve uluslararası alanda işbirliğinde bulunmayı tasarladığı ülke ve kuruluşları da açıklamaktadır.

ABD Milli Güvenlik Strateji Dokümanı ABD başkanlarının göreve başlamalarından sonra yenilenmektedir. Ancak söz konusu dokümanlarda ABD'nin temel stratejilerinde önemli bir değişikliğin meydana gelmediği müşahede edilmektedir.

Trump döneminde 18 Aralık 2017'de açıklanan ABD'nin yeni Milli Güvenlik ve Savunma Dokümanında¹³⁸ özellikle Amerikan halkının ihtiyaçlarının, güvenliğinin, haklarının ve değerlerinin korunması hususlarına vurgu yapılmıştır. Ancak doküman incelendiğinde Trump'ın politikalarının uluslararası ilişkiler açısından Bush dönemindeki politikalarla örtüştüğü görülmektedir.

Bu çalışmada Bush ve Trump dönemlerinde yayımlanan ABD'nin Milli Güvenlik Strateji Dokümanları ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bush Doktrini, Trump Doktrini, ABD'nin Milli Güvenlik Strateji Dokümanı

Abstract

US published the National Security Strategy Document one year after the September 11, 2001 attacks to double twins of World Bank.

¹³⁷ The National Security Strategy of the United States of America, September, 2002

¹³⁸ President Donald J. Trump Announces a National Security Strategy to Advance America's Interests, National Security & Defense, Issued on: December 18, 2017

In the document US explains pre-emptive strike concept and global economy concept and explains the countries and institutions that US wants to cooperate with.

US renew the National Security Strategy Documents after the new presidents come to power. However, these documents do not show much change in US basic strategies.

The US National Security and Defense Document, which was announced on December 18, 2017 during Trump, emphasized the protection of the needs, security, rights and values of the However, when the document is analyzed, it is seen that Trump's policies are in line with the policies of the Bush period in terms of international relations.

In this study, the US National Security Strategy Documents published during the Bush and Trump periods are examined.

Key words: Bush Doctrine, Trump Doctrine, US National Security Strategy Document

1. BUSH DÖNEMİ ABD’NİN MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİSİ DOKÜMANI

Doküman altı bölümden oluşmaktadır ¹³⁹:

Önsöz başlığı altında ABD için en büyük tehdidin köktencilik ve teknolojinin bir araya gelmesi olduğu belirtilmekte, bu nedenle tehdit vuku bulmadan önce harekete geçilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Önsözde vurgulanan bir diğer konu da ABD’nin güvenliği için demokrasi, serbest pazar ekonomisi ve serbest ticaretin dünyanın her köşesine taşınması gerektiği, bu kapsamda özellikle İslam âlemindeki ılımlı ve çağdaş hükümetlerin ABD tarafından destekleneceği hususudur.

Bölgesel çatışmaların önlenmesi başlığı altında ABD’nin küresel öncelikleri ve İsrail’le mevcut ilişkileri kapsamında İsrail-Filistin çatışmasının İsrail’in güvenliğini sağlayacak şekilde çözümü için bağımsız ve demokratik bir Filistin Devleti kurulmasının gerekli olduğu ve Filistinliler ABD isteklerini kabul ettikleri takdirde, Dünya Bankasının yeni Filistin Devleti’ne ekonomik yardım ve kaynak sağlayacağı belirtilmektedir.

Kitle imha silahları tehdidinin önlenmesi başlığı altında ABD tarafından Serseri (Haydut) Devlet olarak adlandırılan devletlerin ve özellikle Kuzey Kore’nin kitle imha silahlarının ABD’ye ve müttefiklerine karşı kullanılmadan önce caydırılmaları ve önlenmeleri gerektiği belirtilmektedir.

Serbest pazar ve serbest ticarete giden yolda küresel ekonomik büyüme dönemi başlığı altında Küresel güvenlik için küresel ekonominin şart olduğu belirtilerek IMF’nin borç verme

¹³⁹ Ömer Lütfi Taşcıoğlu, ABD’nin Küreselleştirme Politikaları, Ortadoğu’da Türkiye’ye Biçilen Rol (2. Baskı), Nobel Akademik Yayınları, Ankara 2009, s.29-34

ve döviz kuru politikalarının ve serbest ticaret konseptinin ABD tarafından desteklendiği ifade edilmektedir.

Diğer Ana Merkezler ve Küresel Güçlerle İşbirliğini Geliştirme Esasları başlığı altında Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan gibi önemli ülkelerin küreselleşmenin gereklerine yavaş da olsa uyum sağladıkları, bu kapsamda söz konusu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

ABD'nin Milli Güvenlik kuruluşlarının 21 inci asrın ihtiyaçlarını karşılayacak ve fırsatlarını değerlendirecek hale getirilmesi başlığı altında ABD silahlı kuvvetlerinin uzak mesafeli harekâtına imkân sağlamak üzere özellikle Batı Avrupa ve Kuzeydoğu Asya'da üs ve tesisler kurulması gerektiği, ayrıca İslam ülkelerinin geleceğinin, bu ülkelerin kendi aralarındaki çatışmaların sonucunda belirleneceği belirtilmektedir.

2. TRUMP DÖNEMİ ABD'NİN MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİSİ DOKÜMANI

“Önsöz” başlığı altında Hükümetin öncelikli görevinin ABD halkının ve vatandaşlarının ihtiyaçlarının, güvenliğinin, haklarının ve değerlerinin korunması olduğu belirtilmektedir.

“Yeni bir çağ için yeni Milli Güvenlik Stratejisi” başlığı altında ABD Başkanı Trump tarafından ortaya atılan Stratejik güven konseptinin ABD'nin hayati önemi haiz olan milli menfaatlerinin korunmasını sağlayacağı belirtilmektedir.

“Yeni stratejinin mücadele edeceği unsurlar şunlardır” başlığı altında teknolojiyi, propagandayı ve baskı yöntemlerini kullanarak Amerikan çıkarlarına ve değerlerine aykırı hareket eden Çin ve Rusya gibi ülkelerin yanı sıra kitle imha silahlarına sahip olmaya çalışan ülkelerle ve cihatçı teröristlerle mücadele edileceği belirtilmektedir.

“Başkan Trump'ın stratejisi şu bakımlardan gerçekçilik konseptine dayanmaktadır” başlığı altında Başkanın stratejisinin gerçekçi olduğu ve barış ve refahın dünyaya hâkim olmasını öngören Amerikan hedefleriyle uyumlu olduğu belirtilmektedir.

“Başkan Trump'ın temel sorumluluğu Amerikan halkının, anavatanının ve hayat tarzının korunmasıdır” başlığı altında vatani korumak ve ABD hükümlerini pekiştirmek için sınır kontrol tedbirlerinin artırılacağı ve mülteci sisteminin gözden geçirileceği ifade edilmektedir.

“Güçlü bir ekonomi ABD halkının ve yaşam tarzının korunmasını, desteklenmesini ve ABD gücünün devamlılığını sağlayacaktır” başlığı altında milli gücün yeniden canlandırılması için ABD şirketlerinin ve çalışanlarının yararına olarak ABD ekonomisinin geliştirileceği ve araştırma/geliştirme, teknoloji ve yeniliklerin takip edilmesinin sürdürüleceği belirtilmektedir.

“ABD'nin güçlenmesi, kendini yenilemesi ve gençleşmesi barışı ve düşmanlarımızın caydırılmasını sağlayacaktır” başlığı altında ABD askeri gücünün hiçbir zaman ikinci sıraya düşmemesi için ABD askeri gücünün yeniden inşa edileceği belirtilmektedir.

“Tarihi boyunca iyiden yana bir güç olan ABD etkisini ülke çıkarlarını korumak ve insanlığın yararı için kullanacaktır” başlığı altında ABD halkının korunması ve refahının artırılması için denizaşırı bölgelerdeki ABD etkinliğinin artırılacağı belirtilmektedir.

3. BUSH VE TRUMP DÖNEMLERİNDE KALEME ALINAN MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİ KONSEPTLERİNİN BENZER VE FARKLI YÖNLERİ

3. 1. Her iki dokümanın ortak ve benzer yönleri

3.1.1. Her iki dokümanda da önleyici müdahale konsepti kabul edilmektedir.

3.1.2. Her iki dokümanda da demokrasi, insan hakları, kişisel hak ve özgürlükler gibi kavramlar ön plana çıkarılarak ABD'nin demokrasi havarisi olduğu izlenimi yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak Afganistan'a ve Irak'a müdahale ederken ABD'nin Irak'ta nükleer, Kimyasal ve Biyolojik silahlar bulunduğu iddialarının asılsız olduğu ABD Dışişleri bakanı Colin Powell tarafından açıklanmıştır¹⁴⁰.

Diğer yandan Adnan Kaşıkçı cinayetindeki S. Arabistan yetkililerinin rolünün ABD yönetimi tarafından gizlenmeye çalışılması ABD yönetiminin kendi çıkarlarıyla çelişen durumlarda insan haklarını görmezden gelebildiğini göstermektedir.¹⁴¹

3.1.3. Bush yönetimi de Trump yönetimi de Irak ve K. Kore'yi tehdit olarak algılamıştır. Ancak Trump yönetimi kendisine K. Kore ile ilişkileri düzelterek bu ülke ile düşmanlığa son vermeyi tercih etmiştir¹⁴².

3.1.4. Her iki liderin dönemlerinde kaleme alınan Millî Güvenlik Stratejisi dokümanlarında da Müslüman ülkelerin tehdit oldukları belirtilmektedir.

3.2. Bush ve Trump dokümanının farklı yönleri

3.2.1. Dokümanların her ikisinde de “serbest pazar ekonomisinin ve serbest ticaretin dünyanın her köşesine taşınması gerektiği” belirtildiği halde Trump yönetimi AB'yle ve NATO ülkeleriyle yaptığı ticarete vergi oranlarını yükseltmiştir.¹⁴³

3.2.2. Bush doktrininde Filistin Devleti kurulmasının, İsrail-Filistin çatışmasının çözümü için gerekli olduğu” belirtildiği halde Trump, ABD'nin Büyükelçiliğini Filistin toprağı olan

¹⁴⁰ Yücel Özdemir, Kimyasal Yalanlar, Evrensel, 13 Nisan 2018

¹⁴¹ Cemal Kaşıkçı cinayeti - HRW: Suudi Arabistan Veliht Prensi Muhammed bin Selman, Arjantin'de yargılansın, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46357273>, 27 Kasım 2018

¹⁴² Oktay Bingöl, ABD-Kuzey Kore Gerginliği ve Trump-Kim Zirvesi, Merkez Strateji Enstitüsü, 24.06.2018

¹⁴³ Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler Bülteni, Sayı:50, Ekonomik Modelleme Ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ekonomik Ve Stratejik Araştırmalar Dairesi, 15 Nisan2018-16 Temmuz 2018

Kudüs'e taşınmış,¹⁴⁴ Filistin yönetimi söz konusu karara tepki olarak ABD'nin İsrail-Filistin anlaşmazlığındaki hakemlik rolünün ortadan kalktığını açıklamıştır¹⁴⁵.

3.2.3. Bush döneminde kaleme alınan dokümanda Rusya ve Çin gibi ülkelerden düşman ülkeler olarak söz edilmediği halde Trump döneminde kaleme alınan dokümanda Çin ve Rusya muhasım ülkeler olarak sayılmış ve ABD INF Anlaşmasını (Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması) askıya aldığını açıklamıştır¹⁴⁶.

3.2.5. Trump'ın döneminde yayımlanan Milli Güvenlik Strateji Dokümanında Bush döneminde yayımlanan dokümanda yer almayan mülteciler konusunun önemli bir güvenlik sorunu olarak ele alındığı görülmektedir. Trump mülteci sorunun çözümü için ABD ordusunu kullanmış ve Meksika sınırına duvar inşasını başlatmıştır¹⁴⁷.

4. SONUÇ

Bush döneminde ve Trump döneminde hazırlanan ABD'nin Milli Güvenlik Strateji Dokümanlarının her ikisinde de önleyici güvenlik kavramına yer verilmekte ve tehdit meydana gelmeden önce tedbir alınması ve önleyici taarruz yapılması öngörülmektedir. Bu konudaki ABD stratejisi aynen devam etmektedir.

Her iki dokümanda da önemle vurgulanan konulardan bir diğeri küreselleşme konusudur. ABD liderleri uzun vadeli ekonomik çıkarlarının korunması için ne bahasına olursa olsun küreselleşenin sürdürüleceğine vurgu yapmaktadır. Ancak Trump söz konusu vurguyla çelişir şekilde ABD ekonomisini korumak üzere NATO ve AB ülkelerinin de aralarında olduğu birçok ülke ile sürdürdüğü ticarete vergi oranlarını yükselterek bir anlamda bu ülkelere karşı ekonomik savaş açmıştır.

Bush ve Trump dönemlerinde kaleme alınan dokümanlarda dikkati çeken bir diğer önemli husus hedef ülkelerdeki Sivil Toplum Kuruluşları vasıtasıyla bu ülkelere müdahale etme kararlılığının devam edeceğinin belirtilmesidir. Nitekim geçmişte Gürcistan, Ukrayna gibi Sovyetler Birliğinden kopan ülkelere müdahale eden ABD Trump döneminde de Venezuela gibi ABD çıkarlarına karşı çıkan ülkelerin yönetimlerini değiştirmek üzere kendi yetiştirdiği kişiler ve STK'lar üzerinden müdahaleye devam etmektedir.

ABD'nin 21. Yüzyılı şekillendirme niyetleri aynen devam etmekle birlikte dünya kamuoyunda Rusya, Çin, Hindistan, Türkiye ve İran gibi ülkelerin giderek artan ağırlıkları ve Suriye'de olduğu gibi aralarında yaptıkları işbirliği ABD'nin dünya politikalarındaki ağırlığının azaldığını ve artık dünyanın tek kutuplu olarak sürmeyeceğini göstermektedir.

¹⁴⁴ ABD, İsrail'e 'doğum günü hediyesi' olarak büyükelçiliğini Kudüs'e taşıdı, <https://tr.sputniknews.com/karikatur/201805141033438208-abd-israil-kurulus-yildonumu-kudus-baskent-buyukelcilik/>, 14.05.2018

¹⁴⁵ Mehmet Sait Dilek, Trump Yönetiminin Kudüs Kararına Analitik Bakış, International Journal of Social Inquiry, Cilt / Volume 11 Sayı / Issue 1 2018 ss./pp. 97-137

¹⁴⁶ INF: ABD'nin 1987'de SSCB ile imzaladığı ve askıya aldığı nükleer anlaşma, <https://www.haberturk.com/inf-abd-nin-1987-de-sscb-ile-imzaladigi-ve-askiya-aldigi-nukleer-anlasma-2338498,1> Şubat 2019

¹⁴⁷ İsrail, Gazze sınırına beton duvar örüyor, Euronews, 08/09/2016

KAYNAKLAR

ABD, İsrail'e 'doğum günü hediyesi' olarak büyükelçiliğini Kudüs'e taşıdı, <https://tr.sputniknews.com/karikatur/201805141033438208-abd-israil-kurulus-yildonumu-kudus-baskent-buyukelcilik/>, 14.05.2018

Bingöl Oktay, ABD-Kuzey Kore Gerginliği ve Trump-Kim Zirvesi, Merkez Strateji Enstitüsü, 24.06.2018

Cemal Kaşıkçı cinayeti-HRW: Suudi Arabistan Velihaht Prensi Muhammed bin Selman, Arjantin'de yargılsın, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46357273>, 27 Kasım 2018

Dilek Mehmet Sait, Trump Yönetiminin Kudüs Kararına Analitik Bakış, International Journal of Social Inquiry, Cilt / Volume 11 Sayı / Issue 1 2018

Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler Bülteni, Sayı:50, Ekonomik Modelleme ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ekonomik Ve Stratejik Araştırmalar Dairesi, 15 Nisan2018-16 Temmuz 2018

INF: ABD'nin 1987'de SSCB ile imzaladığı ve askıya aldığı nükleer anlaşma, <https://www.haberturk.com/inf-abd-nin-1987-de-sscb-ile-imzaladigi-ve-askiya-aldigi-nukleer-anlasma-2338498,1> Şubat 2019

İsrail, Gazze sınırına beton duvar örüyor, Euronews, 08.09.2016

Özdemir Yücel, Kimyasal Yalanlar, Evrensel, 13 Nisan 2018

Özsoy Alihan, IŞİD'in İstihbarat Örgütleriyle İlişkileri: IŞİD proje mi, Stratejik Ortak, 11 Eylül 2017

President Donald J. Trump Announces a National Security Strategy to Advance America's Interests, National Security & Defense, Issued on: December 18, 2017

Taşcıoğlu Ömer Lütfi, ABD'nin Küreselleştirme Politikaları, Ortadoğu'da Türkiye'ye Bıçılın Rol (2. Baskı), Nobel Akademik Yayınları, Ankara 2009

The National Security Strategy of the United States of America, September, 2002

TÜRKİYE’DE MALİ SAYDAMLIK VE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Doç. Dr. İsmail SEVİNÇ
Abdullah DEMİREL

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Özet

1980’li yıllarda yeni kamu yönetimi anlayışı kapsamında gelişmiş ülkelerin kamu yönetimlerinde ortaya çıkan dönüşümlerin etkisiyle birçok alanda yeni anlayışlar ve kavramlar ortaya atılmıştır. Bu dönüşüm ve değişim, hesap verebilirlik ve saydamlık ilkelerinin önem kazanmasına neden olmuştur. Türk kamu bürokrasisi de yaşanan bu değişime ayak uydurmak adına bazı önemli düzenlemelere imza atmıştır. Özellikle koalisyon hükümetlerinin kamu yönetiminde etkisiz kalması mali yönetimi de sekteye uğrattığı değerlendirilmektedir. Küresel ölçekte rekabetin olduğu bugünün dünyasında ülkeler, uluslararası arenada kabul edilebilir ve karşılaştırma yapmaya olanak veren yeni politikara ihtiyaç duymaktadır. Bu yeni politikaların uluslararası kabul görmüş ilkelere uygun şekilde tasarlanması ve uygulanması önem kazanmıştır. Bu politikaların başında mali saydamlık, hesap verilebilirlik ve açıklık ilkelerinin ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Türkiye’de de Ak Parti’nin 2003 yılında tek başına iktidara gelmesiyle küresel ilkeler doğrultusunda AB’nin ve IMF’nin de etkisiyle mali yönetimde şeffaflık, tüm mali mevzuata ve uygulamalara yansıtılmaya çalışılmıştır. Mali saydamlık her ne kadar fiili olarak uygulanıyor olsa da pratikte bazı sorunlar halen varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bunların başında mali saydamlığı en etkili sağlayıcı konumunda olan mali raporlar tam anlamıyla yayınlanmamakta ya da bazı kısımları bu raporlara eklenmemektedir. Bu da kamu mali yönetiminde mali saydamlığı irdelenmesi gereken bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmada mali saydamlık kavramı ve mali saydamlık ilkeleri ile ilgili kavramlara değinilmiş olup Türkiye’de ve dünyada mali saydamlığın ne seviyede uygulandığının değerlendirilmesi yapılarak Türkiye’de mevcut durumun tespiti ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mali Saydamlık, Hesap verilebilirlik, Kamu Mali Yönetimi

Abstract

In the 1980s, new understandings and concepts were introduced in many areas due to the transformation of public administrations in developed countries within the scope of the new public management approach. This transformation and change have led to the importance of accountability and transparency principles. The Turkish public bureaucracy has made some important arrangements in order to keep up with this change. In particular, coalition governments are ineffective in public administration and financial management is also undermined. In today's world where there is competition on a global scale, countries need many

new policies that are acceptable in the international arena and allow for comparison. Designing and implementing these new policies in line with internationally recognized principles has gained importance. In the beginning of these policies, the principles of financial transparency, accountability and openness have come to the fore. Turkey has also tried to be reflected in the financial regulations and practices with all transparency in financial management with the impact of the global principles of the EU and IMF came to power in 2003, the AK Party alone. Although fiscal transparency is actually implemented, some problems still exist in practice. Financial reports, which are the most effective provider of financial transparency, are not fully published or are not included in these reports. This is a problem that needs to be examined in fiscal transparency in public financial management. The concept of financial transparency in the work in this context and has been referred to the concepts related to fiscal transparency principles by making assessing whether applied what financial transparency in Turkey and the world level has to be put forward to identify the current situation in Turkey.

Key Words: Financial Transparency, Accountability, Public Financial Management

GİRİŞ

Mali saydamlık, kamu mali yönetimlerin geçmişten bugüne dek en büyük sorunlarından biri olmuştur. Şeffaflık anlamına gelen saydam olma durumu, alınan mali kararların uygulanması, denetlenmesi ve raporlanması süreçlerinin eksiksiz olarak yerine getirilmesi ile yapılan bu süreçlerin de kullanıcılar ve kamuoyu tarafından da erişilebilir olma durumunu ifade eder. Mali yönetimde saydamlığın artması, yöneticilere olan güven duygusunu artırır. Ancak saydamlık konusunun kendi içerisinde de birtakım sorunlar barındırdığı gerçeği göz ardı edilemez bir gerçek olarak değerlendirilmektedir. Örneğin saydamlık gerekçesi ile gelecekte yapılacak olan yatırımların ve bu yatırımlara yapılacak harcamaların bilinmesi, bazı rant ve çıkar kavgalarını da beraberinde getirmesi de yüksek ihtimalli bir sonuç olarak ortaya çıkabilecektir. Diğer yandan mali saydamlık, mali kaynaklara sahip olanlar ile bunları yönetenler arasında bir denge de kuracağı düşünülmektedir. Piyasa mekanizmasının işlediği durumlarda bu denge saydamlıkla çoğu zaman uyumludur. Maliyetlerin gizlenmesi, vergi yükünün saptanamaması ve bütçelemenin açık olarak yapılmaması vb. durumlarda, geleceğe aktarılan borç daha da fazla olacağından bu durumun zamanında ele alınması ve gerektiğinde hemen müdahale edilebilir olması yönünden önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin bu konuda şimdiye kadar büyük bir mesafe aldığı söylenebilir. Türk kamu mali yapısının özellikle 5018 sayılı yasa ile gerçek anlamda bir sistem olarak tasarlandığı görülmektedir. Ancak mali kontrol sisteminin, içerisinde yer alan beşeri faktörler dolayısıyla dikkat edilmesi gereken ve ayrı bir disiplin olarak düşünülmesi gerekmektedir. Ülke genelinde mali yönetim bir dayatma olarak değil bir kültür olarak ele alınmalıdır. Süreç içerisinde daha da iyi bir yöne evrileceği düşünülen Türk mali yönetim yapısı saydamlık konusunda üzerine düşeni eksiksiz olarak yerine getirme uğraşının varlığı ve bu hususta gerekli düzenlemelerin yaşama geçirildiği, yapılan mevzuat taraması ile gerek ulusal gerekse uluslararası kuruluşlarca düzenlenen raporlardan anlaşmıştır.

Mali Saydamlık Kavramı

İngilizce’de saydamlık (transparency), “trans” ve “parent” kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Birinci kelime olan trans “ötesinde”, ikinci kelime olan parent ise “görünür” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kelime anlamıyla saydamlık, “görünenin ötesi ya da arkası” anlamındadır¹⁴⁸.

Mali saydamlık ise devletin görev ve fonksiyonlarının, kamu ekonomisine ve kamu mali yönetimine ilişkin bilgilerin ve hesapların (harcamalar, vergiler, borçlanma, borç yönetimi) ve aynı zamanda kamu mali yönetimine ve temel iktisat politikalarına ilişkin planların, niyet ve projeksiyonların açık ve anlaşılır, düzenli olarak ve güven tesis edecek bir biçimde kamuoyunun bilgisine sunulması olarak tanımlanabilmektedir¹⁴⁹. Yine Mali Anayasa olarak adlandırılan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nda mali saydamlık “her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında denetimin sağlanması amacıyla kamuoyu zamanında bilgilendirilmesidir”¹⁵⁰ biçiminde ifade edilmiştir.

Mali saydamlık, geçmişin bilgileri ile bugünü, bugünün bilgileri ile geleceği yönlendirmede yol göstericidir. Mali saydamlık getirmiş olduğu kapsamlı bilgi ile kamu idareleri, ekonomideki yerlerini gerçekçi bir bakış açısıyla değerlendirip geleceğe yönelik politika değişikliklerine gidebilir, yaptıkları yanlış uygulamaları analiz edip önlemler alabilir ve böylece gelecek için daha verimli bir yol takip edebileceği düşünülmektedir¹⁵¹.

Mali saydamlık, devlet ile halk arasında karşılıklı güvenin tesis edilmesinde büyük rol oynamaktadır. Saydamlık, halkın ödemiş olduğu vergilerin nerelere harcandığının, üretilen ürün ve hizmetlerin etkinliğinin nasıl sağlandığının görülmesi adına belirsizlikleri ortadan kaldırmaktadır. Özellikle piyasa mekanizması önünü rahat görebilmekte iken yatırımcılar ve diğer karar kullanıcılar/yararlanıcılar da daha net kararlar alabilmektedir.

Mali Saydamlık İlkeleri

Özellikle 1997’de Asya’da patlak veren kriz, birçok ekonomik ve mali raporların doğruluğunun sorgulandığı bir yıl olmuş, hem kamu kesiminde hem de özel sektörde yer alan hatalı raporlamaların bu krizi tetikleyen unsurlar olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde her iki kesimde üretilecek olan raporların mali saydamlığı esas alması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu süreçte IMF, OECD, IBP (Uluslararası Bütçe Ortaklığı) ve TI (Uluslararası Şeffaflık Örgütü) vb. organizasyonlar mali saydamlık konularında çalışmalarını hızlandırmışlardır.

¹⁴⁸ Richard W. Oliver, **What is Transparency?**, McGraw Hill Professional, USA, 2014, s. 3

¹⁴⁹ Coşkun Can Aktan, Serpil Ağcakaya ve Dilek Dileyici, “Kamu Maliyesinde Hesap Verme Sorumluluğu ve Mali Saydamlık”, **Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 175

¹⁵⁰ 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Madde 7, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.12.2017)

¹⁵¹ Muhammet Kırılmaz ve Filiz Atak, “Kamu Mali Yönetiminde Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Araçları: Faaliyet Raporları”, **Ombudsman Akademik Dergisi**, Yıl 2, Sayı 3, Ankara, 2015, s. 192

IMF'nin 1998'de yayımladığı ve 2007'de güncellediği Mali Saydamlık İyi Uygulamalar Tüzüğü'nde mali saydamlığın sağlanması için dört temel ilke belirtilmiştir¹⁵²:

- ✓ **Rollerin ve Sorumlulukların Açık Olması:** Kamu kesimi ekonominin kamu sektörü dışında kalan kısmından açık bir şekilde ayrılmalı, kamu sektörü içindeki politika ve yönetim rolleri net bir şekilde ortaya konulmalıdır. Mali yönetim için açık ve net bir yasal, düzenleyici ve idari sistem olmalıdır.
- ✓ **Bütçe Sürecinin Açık Olması:** Bütçenin hazırlanmasında yerleşik bir takvim takip edilmeli ve bütçe süreci iyi tanımlanmış makro ekonomik ve mali politika hedefleri doğrultusunda yönlendirilmedir. Bütçenin uygulanması, izlenmesi ve raporlanması süreci de açık olmalıdır.
- ✓ **Bilginin Kamuya Açık Olması:** Kamuya; geçmiş, mevcut ve planlanan mali faaliyetler ve temel mali riskler hakkında kapsamlı bilgi sağlamalıdır. Mali bilgiler, politika analizlerini kolaylaştıracak ve hesap verilebilirliği geliştirecek bir yöntemle sunulmalıdır. Mali bilgilerin zamanında yayımlanması taahhüt edilmelidir.
- ✓ **Dürüstlüğün Güvencesi:** Mali veriler kabul edilmiş kalite standartlarını karşılamalıdır. Mali faaliyetler etkili iç denetime ve korumaya tabi olmalıdır. Mali bilgiler dış denetime tabi tutulmalıdır.

Yukarıda bahsedilen uluslararası mali saydamlık ilkelerine ek olarak Türk Kamu Yönetimi Mali Sisteminde yer alan mali saydamlık ilkeleri ise şu şekilde sıralanabilir¹⁵³:

- ✓ Görev, yetki ve sorumlulukların açık olarak tanımlanması,
- ✓ Hükümet politikaları, kalkınma planları, yıllık programlar, stratejik planlar ile bütçelerin hazırlanması, yetkili organlarda görüşülmesi, uygulanması ve uygulama sonuçları ile raporların kamuoyuna açık ve ulaşılabilir olması,
- ✓ Genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri tarafından sağlanan teşvik ve desteklemelerin bir yılı geçmemek üzere belirli dönemler itibarıyla kamuoyuna açıklanması,
- ✓ Kamu hesaplarının standart bir muhasebe sistemi ve genel kabul görmüş muhasebe prensiplerine uygun bir muhasebe düzenine göre oluşturulması.

Mali Saydamlığın Yararları ve Sakıncaları

Küreselleşen dünya ekonomisinde, makro ekonomik istikrara ulaşmada ve dengeli büyümeyi sağlamada mali saydamlığın rolü çok büyüktür. Aynı zamanda gerek ekonominin geri kalanı gerekse ilişki içinde bulunduğu diğer uluslar ya da uluslararası kuruluşlara etkisi açısından da kamu kesiminin mali durumunun bilinmesi gerekmektedir. Bu da kamu maliyesinde

¹⁵² IMF, **Manual On Fiscal Transparency**, Fiscal Affairs Department, Washington D.C. ss. 9-12, <http://www.imf.org/external/np/pp/2007/eng/101907m.pdf> , (Erişim Tarihi: 31.12.2017)

¹⁵³ 5018 sayılı Kanun, Madde 7.

saydamlığın sağlanması ile gerçekleştirilebilir. Önemli yararlarına karşın mali saydamlık etkin uygulanmadığı takdirde bir takım sakıncalar da ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir¹⁵⁴.

Mali Saydamlığın Yararları

Geniş anlamda saydamlık iyi yönetimin temel unsurlarından birisidir. Dünyada yaşanan modernleşme ve küreselleşme sürecinde kamu yönetiminde egemen olan gizli ve dışa kapalı uygulamalara alternatif olarak yönetilenlerin daha fazla katılımını sağlayan, yönetimin işlem ve eylemlerinin yönetilenler tarafından bilinebildiği saydam, yeni bir kamu yönetimi anlayışı geliştirilmiştir. Diğer bir ifade ile yönetenler ile yönetilenler arasındaki uçurumun kapatılıp toplumsal güvenin sağlanmasının yolu yönetime “vatandaş iradesini” gerçek anlamda yansıtmak mekanizmaların oluşturulmasından geçmektedir. Vatandaş iradesini, seçimler dışında başka ara mekanizmalarla siyasal karar alma sürecine katabilmenin ön koşulu, tüm kamu politikalarında saydamlığın sağlanması ve kamusal bilgilerin halkla paylaşılmasıdır¹⁵⁵.

Saydamlığın yararlarını belirli bir başlık altında toplayarak aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- ✓ Mali saydamlık, hesap verme sorumluluğunu artırdığından sürdürülebilir kapsamda olmayan politikaların uygulanmasını zorlaştırır. Kamuoyu denetiminin saydamlıkla doğru orantılı olarak artması saydam toplumlarda politikacıları etik dışı davranmaktan ve keyfi uygulamalardan alıkoyarak sistemin sağlıklı işlemesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir¹⁵⁶.
- ✓ Bütçeye ilişkin bilgilerin zamanında yayınlanması, devletin hedeflerinin ne olduğu hakkında piyasanın bir değerlendirme yapmasını ve piyasanın kendini buna göre ayarlamasına olanak tanıyacaktır.
- ✓ Saydam bir mali sistem, bilgilere tam, doğru ve zamanında ulaşılmasına, hiyerarşi içinde kimin ne yaptığının bilinmesine olanak tanıyarak kamu kesiminde sorumluluk dağılımını kolaylaştırır¹⁵⁷.
- ✓ Saydamlık kamuoyunun kaynakların nasıl kullanıldığını izleyebilmesini sağlar. Halkın devleti daha iyi izleyebilmesi, politikaların ve bürokratların kamu yararına daha uygun davranmalarını teşvik ederek kamusal kaynakların dağılımında etkinliğin ve verimliliğin sağlanmasını özendirir ve kamu yönetimini yetkinleştirir¹⁵⁸.
- ✓ Mali saydamlığın makro iktisadi politikaların etkinliğini artırdığı, mali disiplini sağladığı ve yabancı sermaye girişleri üzerinde olumlu etki yaptığı da söylenebilir¹⁵⁹.

¹⁵⁴ Emine Kızıldaş, IMF Tarafından Belirlenen Mali Saydamlık Standartları ve Bu Standartların Türkiye’de Uygulanabilirliği ve Bu Konuda Yapılması Gereken Düzenlemelere İlişkin Öneriler, **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**, Ankara, 2001, s. 8

¹⁵⁵ Cüneyt Yüksel, **Devlette Etikten Etik Devlete**, TÜSİAD Devlette Etik Altyapı Dizisi, No:2, , İstanbul, 2005, s. 187

¹⁵⁶ Şafak Birol Acar, İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde Kamu Yönetiminde Mali Saydamlık ve Kamuoyu Denetiminin Etkinleştirilmesi, **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**, Ankara, Mayıs 2017, s. 29

¹⁵⁷ Kızıldaş, **a.g.e.**, s.9

¹⁵⁸ İzak Atiyas ve Şeref Sayın, **Devletin Mali ve Performans Saydamlığı, Devlet Reformu: Kamu Maliyesinde Saydamlık**, TESEV, İstanbul, 2000, s. 29

¹⁵⁹ Nazende Özkaramete Çoşkun, AB Üyelik Sürecinde Mali Şeffaflık, **Kamuda İyi Yönetişim Tebliğ Metinleri**, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, DPT, 2004

Mali saydamlığın yararları şüphesiz daha da çoğaltılabilir. Sonuçta saydamlık kaliteli bir yönetim tarzı benimsemek, kalitesiz olanı bertaraf etmek üzere kurulan çağdaş devlet yönetim anlayışının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Mali Saydamlığın Sakıncaları

Saydamlığın yararları tartışma götürmez bir şekilde herkesçe kabul edilmekte ancak saydamlığın sınırları iyi çizilmelidir. Çünkü saydamlık her şeyden önce teknik ve idari bir alt yapıyı gerektirir. Bu alt yapıyı oluşturmada bu alana kaynak ayrılması demektir. Kaynakların doğru kullanılması ve dolayısıyla hesap verme sorumluluğunun geliştirilmesi için bir ön koşul olan saydamlaşma adına yapılan bazı düzenlemeler de bazen maliyet-fayda analizinin yapılmasını gerekli kılabilir. Zira gereksiz ve kullanışlılığı pek olmayan bir takım bilgilerin saydamlık adına paylaşılması kaynakların israfı anlamına gelecektir. Ayrıca fazla bilgi sunumu, önemli olanın bilinmemesi, hatta bütün bilgiyi gözden geçirememeye vb. sorunları doğurabilir¹⁶⁰. Ayrıca kurumsal düzenlemelerin ve hesaplamaların her zaman kamu yararına olabilmesi için bilgilerin zamanlı açıklanması hususunda verilecek devlet kararı son derece önemlidir. Bazı durumlarda devletin büyük politik hedefleri, hedeflere ulaşmak için alınacak tedbirler demeti ve mali niyetin karar verilir verilmez hemen açıklanmış olması durumunda bu açıklamanın ardından yapılan durum değerlendirmeleri ve müzakereler sonucunda başlangıçtaki hedefler ve önlemlere bir alternatif getirildiği görülür. Örneğin bazı liderler, bazı konulardaki niyetlerini önceden açıklarlar, bazı durumlarda ise niyetlerin önceden açıklanması baskı gruplarının ya da baskı gruplarının engellemeleri nedeniyle gerçekleşmeyebilir. Saydamlıkta bu hususlara dikkat edilmeli, bu nedenle politik hedeflerin tam olgunlaşmadıkça açıklanmaması gerektiği düşünülmektedir¹⁶¹.

Aşırı şeffaflık ve açıklık “imaj mühendisliğine” yol açarak somut kaliteyi azaltabilecektir. Çünkü çağdaş demokrasilerin medyanın büyük etkisinden ve politik rekabetin giderek görünüm odaklı olmasından dolayı “imaj oluşturmaya” çok şiddetli eğilimleri bulunmaktadır. Bu eğilim hükümetin zor meselelerle uğraşmaktan ve iyi fikirler üretmekten geri kalmasına neden olabilecek, bu durum ayrıca politikacıları eleştirme yeteneğine haiz ve yanlışları bulabilen personelin çalışmalarını baskı altına almalarına yol açabilecektir¹⁶².

Mali saydamlığın sakıncaları özetlenecek olunursa, öncelikle mali saydamlık için harcanan kaynakların büyüklüğü diğer bir anlatımla maliyet yükü, daha sonra politik hedeflerden sapma, sırasıyla baskı ve çıkar gruplarının baskıları, fazla saydamlık, fazla bilgi ve sonucunda önemin yitirilmesi ile imaj mühendisliği olarak değerlendirilebilir.

Mali Saydamlığın Sağlanma Yöntemleri

¹⁶⁰ Harun Cansız, Kamu Mali Yönetiminde Şeffaflık, Celal Bayar Üniv.Sosyal Bilimler Enst.Maliye A.B.D., **Doktora Tezi**, Manisa, 2002, s.17

¹⁶¹ Kızıldaş, **a.g.e.**, s.10

¹⁶² Cansız, **a.g.e.**, s. 17

Kamunun mali kaynaklarının kullanımında saydamlığın sağlanabilmesi için etkin bir raporlama şarttır. Etkin bir mali raporlama, devletin mali politikalarının niyet ve gerekçelerini, politika hedeflerini açık bir biçimde ortaya koymakta, uygulamayı yakından takip etmekte ve belirlenen hedefler ile elde edilen sonucun ne kadar uyumlu olduğunu ya da bu hedeflerden ne kadar sapma gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu raporlama bağımsız bir dış denetim organı tarafından denetlenmektedir¹⁶³. Etkin bir raporlamanın aşağıdaki unsurları içermesi gerekmektedir¹⁶⁴:

- ✓ Niyet ve gerekçe,
- ✓ Mali hedefler,
- ✓ Uygulama,
- ✓ Sonuçların hedefler ile karşılaştırılması ve
- ✓ Bağımsız dış denetim.

Mali raporlamanın önemi, ülkelerce her geçen gün biraz daha fark edilmekte ve bu konuda çalışmalar yapılmaktadır. Gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere bu gün bir çok ülkede yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde raporlamalar yapılmaktadır. Mali raporlamaların aynı zamanda uluslararası standartlarda üretilmesi gerekmektedir. Ülkeler bu standartları belirlerken Uluslararası Yüksek Denetim Kuruluşları Organizasyonu (INTOSAI), IMF ve OECD vb. kuruluşların yayımlanmış rehberlerinden yararlanmaları gerekmektedir.

Mali Saydamlıkla İlişkili Kavramlar

Mali saydamlık; yönetim, denetim, hesap verilebilirlik ve etik ile yakından ilgilidir. Bu kavramlar ve ilişkileri aşağıda açıklanacaktır.

Yönetişim

Yönetişim, hükümet etme anlamındaki “yönetim” kavramının yerini doldurmak üzere ortaya çıkan yeni bir kavramdır. Hükümet etme anlamındaki “yönetim”, hiyerarşik nitelikteki bürokratik yapıya dayalı yönetim modeliyken yönetim, yönetim sürecinde rol oynayan aktörler ve örgütler arasındaki etkileşim, formel ya da resmi sıfatı bulunmayan kişi, grup ve kuruluşların katılımıyla hiyerarşik bürokratik yapı yanında hükümet dışı aktörlerin de yönetim faaliyetinde yer aldığı bir yönetim modelidir¹⁶⁵.

Son yıllarda, gerek ülkeler bazında gerekse uluslararası kuruluşlarda yönetim konusu tartışılmakla birlikte asıl sorun yönetişimin nasıl sağlanacağı konusudur. İyi yönetişimin, kaynakların ortak sorunlara yanıt verebilecek şekilde tahsis edilmesi ve bunların idaresine yönelik olduğu ve katılımcılık, hukukun üstünlüğü, şeffaflık, çabuk cevap verebilirlik, eşitlik,

¹⁶³ Kızıldaş, a.g.e., s.11

¹⁶⁴ Atiyas ve Sayın, a.g.e., s. 31

¹⁶⁵ Salih Batal, Yeni Kamu Yönetiminde Yönetişim Kavramı Ve Türkiye’de Yerel Yönetimler Alanındaki Uygulama Örnekleri, <https://www.mevzuatdergisi.com/2010/01a/02.htm>, (Erişim Tarihi: 01.02.2018)

etkinlik, hesap verebilirlik ve stratejik vizyon olmak üzere birbirini tamamlayan başlıca sekiz unsuru olduğu belirtilmektedir¹⁶⁶.

İyi yönetişimin kilit ögesi olan şeffaflık, politika hedefleri, formülasyonu ve uygulamasında açıklığı gerektirmektedir¹⁶⁷. Şeffaflık mali piyasaların sorunsuz işlemlerini sağlamasının yanı sıra, yerli ve yabancı doğrudan yatırım oranlarında artışı sağlayacak, ayrıca büyümeyi destekleyecektir. Şeffaflık, hükümetler ve uluslararası kuruluşlar tarafından izlenen politikalarda yapılan hataların tespitini ve düzeltilmesini de kolaylaştıracaktır¹⁶⁸.

Denetim

Kamu yönetimindeki gelişmeler ışığında kamu kaynaklarının etkin, ekonomik ve verimli olarak kullanılması, mali karar ve işlemlerinin denetlenmesi, raporlanması ve sonuçlarının kamuoyuna sunulması açısından denetimin ön plana çıktığı görülmektedir¹⁶⁹. Etkin bir mali yönetim sisteminin kurulması ve çalıştırılması; saydamlık, hesap verebilirlik ve etkin iç ve dış denetim sistemlerinden her birinin sağlam kurulması ve çalıştırılmasına bağlı olmaktadır. Bu üç ayaktan birinin zayıf olması ya da aksaması, diğerlerini de olumsuz etkileyecektir. Bu bağlamda iyi saydamlık uygulamasının iyi işleyen bir hesap verebilirlik ve iç ve dış denetimle desteklenmesi gerekmektedir¹⁷⁰.

Mali saydamlığının sağlanması adına Türkiye’de Sayıştay bu konuda büyük rol üstlenmiş durumdadır. Kamu kurum ve kuruluşları tarafından kamunun gelir ve giderlerinin nerelere nasıl harcılandığının denetlenmesi ve kamuoyuna sunulması Sayıştay tarafından yerine getirilmektedir. Bu denetim mali saydamlık adına yapılan bir dış denetimdir. Yine kamu kurumlarının kendi bünyelerinde faaliyet gösteren denetim birimleri de bu fonksiyonu yerine getirmede destekleyici unsur olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Hesap Verilebilirlik

Hesap verebilirlik, bir kurumdaki görevlilerin yetki ve sorumluluklarının kullanılmasına ilişkin olarak ilgili kişilere karşı cevap verebilir olma, bunlara yönelik eleştiri ve talepleri dikkate alarak bu yönde hareket etme ve bir başarısızlık, yetersizlik ya da hilekârlık durumunda sorumluluğu üzerine alma gerekliliğidir¹⁷¹.

¹⁶⁶ İyi Yönetişimin Temel Unsurları, T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2013

¹⁶⁷ Seiichi Kondo, “Fostering Dialogue to Strengthen Good Governance”, **Public Sector Transparency and Accountability: Making It Happen**, OECD, 2002, s.9

¹⁶⁸ Ann M. Florini, “Does the Invisible Hand Need A Transparent Glove? The Politics of Transparency, Paper Prepared for the Annual World Bank Conference on Development Economics, Washington D.C., 1999, <http://www.worldbank.org/>, (Erişim Tarihi: 02.01.2018)

¹⁶⁹ Erdal Bayraktı ve Abdullah Demirel, “İç Denetimin Yapısal ve İşlevsel Sorunlarının Türkiye’deki Üniversiteler Bağlamında Analizi”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 19 (33), Karaman, 2017, s.54

¹⁷⁰ Baki Kerimoğlu, “Yerel Düzeyde Mali Saydamlık”, **Yerel Yönetim ve Denetim Dergisi**, Cilt 10, Sayı 8, 2005, s. 18

¹⁷¹ United Nations Development Programme (UNDP), ‘Glossary of Key Terms’, Governance for Sustainable Human Development, s.1

Saydamlık ve hesap verme sorumluluğu kavramları literatürde genellikle ayrı ancak yakın ilişki içinde bulunan iki kavram olarak değerlendirilmektedir. Mali saydamlık ile hükümetin hesap verme sorumluluğunun birbirleri ile karşılıklı olarak bağımlı olduğu düşünülmektedir. Ne mali saydamlığa ulaşılmadan hesap verme sorumluluğu olabilir ne de hesap verme sorumluluğu mekanizması işlemeden mali saydamlık sağlanabileceği ifade edilmektedir¹⁷².

Etik Anlayış

Etik, kişinin davranışlarına temel olan ahlak ilkelerinin tümüdür. Diğer bir anlatımla etik, insanlara “işlerin nasıl yapılması gerektiğini” belirlemede yardımcı olan kılavuz (rehber) değerler, ilkeler ve standartlardır. Etik, aynı zamanda bir süreçtir. Bu süreçte karar alırken ve uygulamayı yaparken belirli değerlere bağlı kalınarak hareket edilmesini ifade etmektedir¹⁷³.

Etik anlayış kamu görevlileri için bir rehber niteliği taşır. Bu bilince sahip olan her bir birey sahip olduğu yetkileri bu sorumluluk bilinciyle kullanır ve hesap vermekten, açıklıktan ve şeffaflık kaçınmaması gerekmektedir.

Mali saydamlık kamu kaynağını kullanan tüm aktörlerin hesap verme sorumluluğunu artırmaktadır. Hesap verme sorumluluğu mali disiplinin sağlanmasında çok önemli bir rol oynamakta, hesap verme sorumluluğunun hissedilmediği alanlarda, etik dışı faaliyetlerin ön plana çıktığı ve bunun yolsuzluklara yol açtığı gözlenmektedir. Mali disiplinin sağlanması ekonomi yönetimi için başarının anahtarı demektir. Saydam uygulamalar özellikle politikacıların ekonomi yönetimindeki olumsuz etkilerinin önlenmesi ya da azaltılması konusunda sisteme olumlu etki yapmaktadır¹⁷⁴.

Mali Saydamlık ve Yolsuzluk Arasındaki İlişki

Çağımızda az gelişmiş ülkelerin en önemli sorunlarından biri olan yolsuzluk olgusu, kamu mali yönetimi içerisinde saydamlığı tesis etmenin önündeki en önemli engellerden biridir. Yolsuzluk; adam kayırma, rüşvet, ihaleye fesat karıştırma, zimmetine para geçirme gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Eğer bir ülkenin kamu mali yönetiminde saydamlıktan söz edilmek isteniyorsa, yolsuzluk gibi toplumsal ahlakı da yakından ilgilendiren bir olumsuz hadisenin cereyanı engellenmelidir. Aksi takdirde saydamlık ve kamu yönetimine olan güvenden söz etmek mümkün değildir¹⁷⁵. "Kendi içinde yolsuzluk potansiyeli taşıyan kamu yönetimi süreci içinde yolsuzlukları tümüyle yok etmenin hiçbir toplumda mümkün olmayacağı açıktır. Verilmekte olan her türlü uğraş ise yolsuzlukları yalnızca belli bir seviye altında tutabilme amacına yönelik olduğu düşünülmektedir"¹⁷⁶.

¹⁷² Ling Lan, “Enhancing e-Democracy Via Fiscal Transparency: A Discussion Based on China’s Experience”, **E-Government: Towards Electronic Democracy**, 2005, s. 61

¹⁷³ Etik Rehberi, http://www.etik.gov.tr/Portals/0/anasayfa/etik_rehberi.pdf, (Erişim Tarihi: 02.01.2018)

¹⁷⁴ Acar, a.g.e., s. 29

¹⁷⁵ Mehmet Alpertunga Avcı, Türkiye’de ve Dünyada Kamu Mali Yönetiminde Mali Saydamlık Kavramının Gelişimi ve Önemi, **Yüksek Lisans Tezi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005, s.9

¹⁷⁶ Kemal Özsemerci, **Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri**, Ankara, 2003, s. 5

Yolsuzlukların önlenmesi ya da azaltılması sürecinde gizliliğin karşıtı olarak nitelendirilen kamu yönetiminin saydamlaşması önemli bir yere sahiptir. İletişim, aleniyet ve yakınlık anlamında da kullanılabilen saydamlık; aleniyet anlamıyla yolsuzluğa karşı mücadeleyi kolaylaştırma ve etkinleştirme aracı olabilmektedir. Bu kapsamda hukuk ve etik dışı davranışların yansımaları olan yolsuzluk özellikle aleniliğin sağlandığı durumlarda zorlaşmaktadır¹⁷⁷.

Kamu Mali Yönetiminde Mali Saydamlık

Kamu sektöründe saydamlık; kamu politikasının anlaşılabilirliğini geliştirecek, siyasal süreçlerin etkinliğini artıracak ve politika belirsizliklerini azaltacak şekilde bilgi sağlayan politikalardan, kurumlardan ve uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Kamu mali yönetimindeki saydamlıktan beklenen temel amaç; güvenilirliği artırarak borçlanma maliyetlerini mümkün olan en düşük seviyelere çekebilmek ve eksiksiz bir şekilde doğru bilgilendirilmiş bir yurttaşlar kümesinin makro ekonomik politikalara desteğini sağlayabilmek olarak ifade edilmektedir¹⁷⁸.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde mali saydamlık anlamında yapılan en büyük düzenleme 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'dur. Bu kanunla Türk kamu mali yönetim sistemi mali saydamlık kavramı ile tanışmış bulunmaktadır. Saydamlık alanında yapılan bu düzenleme şeffaf devlet anlayışının bir yansıması olarak adlandırılabilir. Kanunun yedinci maddesinde yer alan her türlü kamu kaynağının elde edilmesinde ve kullanılmasında şeffaf olunması ve bu şeffaflığı sağlamada izlenecek usuller de belirlenmiştir.

Mali saydamlığı sağlamanın bir gereği olarak 5018 sayılı Kanun; bakanların, idarelerinin amaçları, hedefleri, stratejileri, varlıkları, yükümlülükleri ve yıllık performans planları konusunda her mali yılın ilk ayı içinde kamuoyunu bilgilendirmelerini zorunlu tutmaktadır. Bunun yanı sıra üst yöneticiler, birim faaliyet raporlarını esas alarak kendi idarelerinin faaliyet sonuçlarını gösteren idare faaliyet raporlarını hazırlamak suretiyle kamuoyuna açıklama zorunluluğu ile karşı karşıyadırlar. Dolayısıyla 5018 sayılı Kanun kapsamında hazırlanması gereken stratejik planlar, idare ve birim düzeyinde düzenlenecek olan performans ve faaliyet raporları, mali saydamlığı sağlamaya yönelik önemli araçlardır¹⁷⁹. Bu kanunun yanı sıra temel ihale kanunları, denetime yönelik kanunlar ve mali kontrole yönelik kanunlar saydamlığı sağlamada diğer önemli düzenlemelerdir. Kamu yönetiminde mali ya da mali olmayan (kararlar vb.) saydamlık bir bütün olarak ele alınmalı tüm ilgili meri mevzuata taşınmalıdır.

Dünyada Mali Saydamlık

Dünya genelinde saydamlık ve bunun yanında hesap verilebilirlik vb. kavramların giderek daha yaygın bir şekilde konuşulup gündeme getirilmesinin ardında başta IMF olmak üzere

¹⁷⁷ Ramazan Şengül, "Kamu Yönetiminde Yolsuzluğa Karşı Şeffaflık Nasıl Bir Rol Oynayabilir?", Kamu Etiği Sempozyumu, **Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları**, No 347, Ankara, 2009, s. 990

¹⁷⁸ Hakan Bakkal ve Alper Kasımoğlu, Bütçe Sürecinde Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirliğin Önemi, <https://www.researchgate.net/>, (Erişim Tarihi: 29.11.2017)

¹⁷⁹ Ahmet Kesik, "Dünyadaki Gelişmeler Işığında Türk Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması: 5018 Sayılı Kanunun Değerlendirilmesi & Yeni Bütçeleme Anlayışının Türkiye'de Uygulanabilirliği", **Bilgi Çağında Türk Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması**, Ed: Ahmet NOHUTÇU, Asım BALCI, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s.105

uluslararası kuruluşlar tarafından uluslararası finansal yapının 2000’li yıllar ve sonrasında yaşanan finansal krizlerden sonra yeniden yapılandırılması çalışmalarında mali saydamlığa giderek artan şekilde vurgu yapılması hususu yatmaktadır¹⁸⁰. Ancak ülke vatandaşlarının bilgi ve eğitim düzeylerindeki artış, dünya genelinde başlayan reform trendi ve bilgi işlem teknolojilerindeki gelişmelerin de mali saydamlığın dünya gündemine gelmesinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu bakımdan konu ele alınacak olursa mali saydamlık kavramının hem gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hem de uluslararası mali kurumların çalışma ve ilgi alanı içine girmesinde dört önemli faktörün etkili olduğu ifade edilmektedir¹⁸¹:

- ✓ 1990’lı yıllarda yaşanan finansal krizler,
- ✓ Ülke vatandaşlarının eğitim ve bilgi düzeylerinin yükselmesi ve demokratikleşme kalitesinin artırılması arzusu,
- ✓ Bilgi işlem ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler,
- ✓ Dünyada yeniden yapılanma ve reform trendi.

Paranın dolaşımı, serbest piyasa ekonomisi ve uluslararası etkileşimler mali saydamlığın önemini daha da artırmıştır. Küresel hale gelen dünyada uluslararası aktörler, çok uluslu şirketler ve diğer unsurlar artık hamlelerini ve denetimlerini daha hassas yapar hale gelmiştir. Çünkü geçmişte yaşanan mali krizlerin sonuçları çok ağır olmuş, birçok aktör bu süreçte zarar görmüştür. Tüm bu zararların etkilerinden arınmak hem zaman kaybına neden olmuş hem de küresel anlamda büyüme yavaşlar hale gelmiştir. Artık gelişmiş ülkelerin yanı sıra dünya sahnesine çıkan yeni ülkeler kendi içinde denetim mekanizmalarının etkinliğini artırarak önlemler almaya başlamışlardır. Zira artık ülke içinde oluşabilecek hasarlar sadece o ülke içinde etki etmemekte anlık olarak birbiri ile bağlantılı tüm iş ve işlemleri de etkileyebilmektedir.

Türkiye’de Mali Saydamlık Gelişmeleri

Türkiye’de mali saydamlığa yönelik ihtiyaç 1990’lı yılların sonlarında belirgin hale gelmiştir. 1990’lı yıllarda gerçekleşen kamu kesimi açıklarındaki artış, borçlanmanın sürdürülemez düzeylere gelmesi, yüksek düzeydeki enflasyon oranları Türkiye’yi hem siyasi alanda hem de ekonomi alanında istikrarsız bir yapıya sürüklemiştir. İstikrarlı bir büyüme ve gelişme ortamının sağlanabilmesi için yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve bu reformlarda başarılı olunması gerekmektedir¹⁸². Nitekim ortaya konan yapısal reformlarda pek bir başarı sergilenememiştir. 1994, 1998 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler ve koalisyon hükümetlerinin başarısızlıkları toplumda kaynakların kötü hatta bireysel menfaatlerde kullanıldığı yönünde bir güvensizlik ortamı yaratmıştır¹⁸³.

Türkiye’de mali saydamlığı geçiş süreci genelde dış aktörlere bağlı olarak gelişme gösterdiği söylenebilir. Bunların başında AB ile olan üyelik süreci, IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları,

¹⁸⁰ http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Mali_Saydamlik_Izleme_Raporu_II.pdf (Erişim Tarihi: 01.01.2018)

¹⁸¹ Avcı, a.g.e., s. 75

¹⁸² Erdal Eroğlu ve Tolga Demirbaş, “Mali Saydamlığın Önemi ve Türkiye’de Kamu Mali Yönetiminin Mali Saydamlık Açısından Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (1): 2016, s. 296

¹⁸³ Acar, a.g.e., s. 27

yine AB destekli fon kullanımları gelmektedir. Bunun yanı sıra ülke içinde patlak veren yolsuzluk olayları vatandaşın devlete olan güvenini zedelemiştir.

Türkiye’de mali saydamlık alanındaki gelişmeleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkün olabilecektir. Bunlar hem yaşanan olaylar hem de hükümet tarafından alınan tedbirler olarak ortaya çıkmaktadır:

- ✓ 90’lı yıllarda ülkelerde görülen mali krizler,
- ✓ Yolsuzluk ve rüşvet olaylarındaki artış,
- ✓ AB ile bütünleşme süreci ve fon kullanımları,
- ✓ IMF anlaşmaları ve niyet mektupları,
- ✓ Dünya Bankası’nın desteklediği projeler,
- ✓ Kamu Mali Yönetimi’nin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu’nun kurulması,
- ✓ Bakanlar Kurulu’nun 12.01.2002 Tarih Ve 2002/3 Sayılı Prensip Kararı,
- ✓ 58. ve 59. Hükümet Acil Eylem Planları,
- ✓ 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu.

Türkiye’de 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun (KMYKK) yürürlüğe girmesiyle mali saydamlık çalışmalarının daha da önem kazandığı belirtilebilir¹⁸⁴. Çünkü bu yasa hem mali yönetimin temel taşlarını oluşturmakta hem de bir kontrol sistemi tasarlamaktadır. Bu Türkiye için mali yönetim anlamında bir reform olarak nitelendirilebilir. 2013 yılında çıkarılan bu yasa zamana göre eksikleri giderilmekte ve küresel şartlara uyumu artırılmaktadır. Yasa içerisinde birçok yerde mali saydamlığa, hesap verilebilirliğe, açıklığa ve denetime dikkat çekerek mali kontrolün bir disiplin altında yürütüleceği vurgulanmıştır.

Türkiye’nin son yıllarda mali saydamlık alanındaki gelişmelerine bakıldığında şunları söylemek mümkün olacaktır¹⁸⁵:

- ✓ Mali saydamlık alanında Türkiye son 15 yılda dikkate değer ilerleme kaydetmiştir.
- ✓ Mali raporlar daha kapsamlı, ayrıntılı ve güvenilir hale gelmiştir.
- ✓ Mali tahminler ve bütçeler daha birleştirilmiş, performans odaklı ve ileriye dönük olarak gerçekleştirilmiştir.
- ✓ Mali risk yönetimi belirgin bir şekilde gelişmiştir.

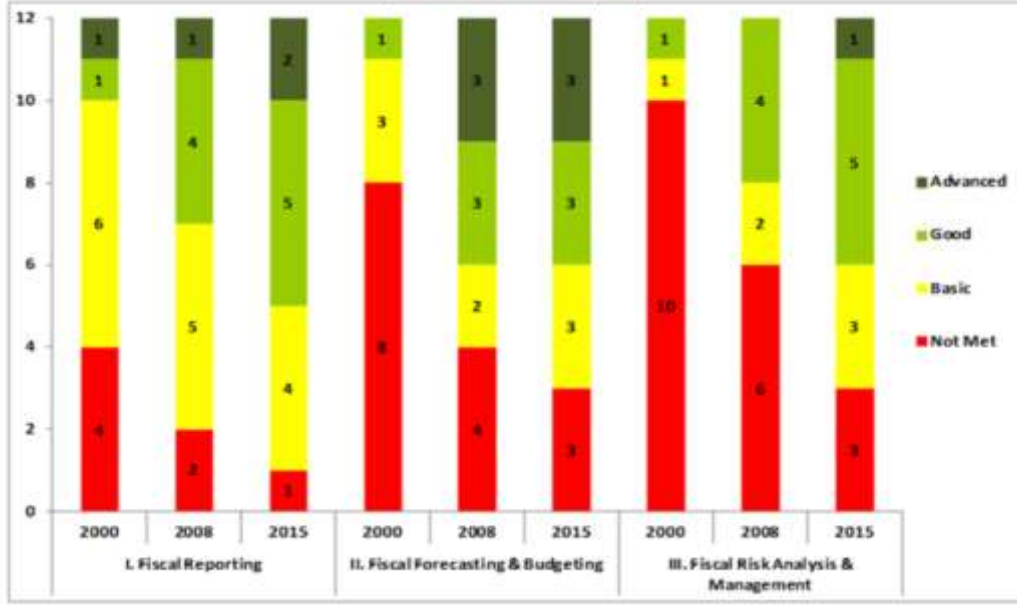
Sonuç olarak Türkiye, IMF’nin yeni Mali Saydamlık Yasası’nın 36 ilkesine karşı önemli gelişme kaydetmiştir. 10 ilke temel seviyede karşılanmış, 13 ilke iyi seviyede karşılanmış, 6 ilke de ise çok iyi seviyede karşılanmış olup 5 alanda ise karşılanamamıştır ancak basit yönetim amaçları için toplanan verilere yayımlanarak bu boşlukta doldurulabilecektir.

Tablo 1: 2000-2015 Yılları Arasında Türkiye’nin Mali Saydamlık Uygulamalarının Değerlendirilmesi

¹⁸⁴ Birol Karakurt, Suat Hayri Şentürk Ve Onur Öztürk, “Mali Saydamlık Açısından Türkiye Ve Şangay İşbirliği Örgütü Ülkelerinin Değerlendirilmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, sayı 12, Gümüşhane, 2015, s. 328

¹⁸⁵ IMF, Fiscal Transparency Evaluation of Turkey, IMF Country Report No. 17/208, Washington D.C., 2017

Figure 0.1. Evolution of Turkey's Fiscal Transparency Practices, 2000–15
(Number of Principles)

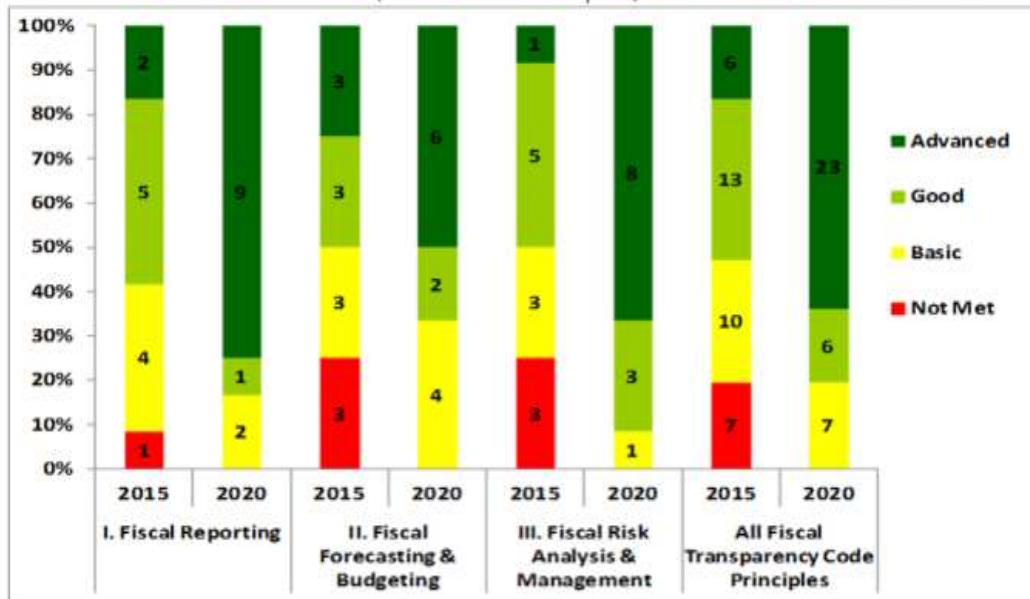

(Kaynak: IMF, Fiscal Transparency Evaluation of Turkey, 2017:8)

Tabloya bakıldığında 2000, 2008 ve 2015 yıllarında üç temel alanda (mali raporlama, mali tahmin ve bütçeleme ile mali risk analizleri ve yönetimi) IMF tarafından Türkiye'nin mali saydamlık değerlendirilmesi görülmektedir. Koyu yeşil alanlarda mali saydamlık ilkelerinin mükemmel bir şekilde karşılandığı, yeşil alanlarda iyi şekilde karşılandığı, sarı alanlarda temel seviyede karşılandığı ve kırmızı alanlarda ise hiç karşılanmadığı ifade edilmektedir.

Tablo 2: 2015-2020 Yılları Arasında IMF'nin Tavsiye Öncesi Ve Sonrasında Türkiye'nin Mali Saydamlık Değerlendirilmesi

Figure 0.2. Turkey's FTE Scores before and after Recommendations, 2015–20
(Number of Principles)

(Kaynak: IMF, Fiscal Transparency Evaluation of Turkey, 2017:8)

Tabloya bakıldığında 2015 ve 2020 yılları arasında dört alanda (mali raporlama, mali raporlama ve bütçeleme, mali risk analizi ve yönetimi ile tüm mali saydamlık düzenlemeleri) IMF'nin tavsiyeleri öncesi ve sonrasında Türkiye'nin mali saydamlık değerlendirilmesi görülmektedir. Koyu yeşil alanlarda mali saydamlık ilkelerin mükemmel bir şekilde karşılandığı/karşılanacağı, yeşil alanlarda iyi şekilde karşılandığı/karşılanacağı, sarı alanlarda temel seviyede karşılandığı/karşılanacağı ve kırmızı alanlarda ise hiç karşılanmadığı/karşılanamayacağı ifade edilmektedir.

Yukarıdaki tablolar bir bütün olarak incelendiğinde Türkiye'de mali saydamlık alanında gerekli adımların atıldığı görülmektedir. Artık IMF tarafından da kabul edilen Türkiye'nin mali saydamlık gelişmeleri dikkate değer bir ilerleme sağlamıştır. IMF, kendi tavsiyelerinin uygulanması sonrasında mali saydamlığın daha da belirgin hale geleceğini bu raporda ifade etmiştir. Yine aynı raporda Türkiye'de mali saydamlığın önündeki engellerde sayılmıştır. Bunlardan öne çıkanlar ise şu şekilde sıralanmıştır:

- ✓ Mali istatistikler mali iş ve işlemlerin çoğunu kapsarken, net harcamaları; GSYİH'nın % 13'ünü oluşturan 468 kamu şirketinin hesaplarının konsolide edilmediği,
- ✓ Ekonomik büyüme tahminleri ile gerçekleşen durum arasında farklar olduğu,
- ✓ Denetim raporlarına verilen önemin azaltıldığı,
- ✓ Hükümet tarafından hazırlanan mali risk kayıtları, alternatif makro mali senaryolar ve uzun vadeli mali projeksiyonların hiçbirinin yayımlanmadığı,
- ✓ Kamu-özel sektör iş birliği yükümlülükleri Hazine Müsteşarlığı tarafından izleme dışı bırakıldığıdır.

Raporda mali saydamlığın daha da güçlenmesi ve desteklenmesi adına şu öneriler dile getirilmektedir:

- ✓ Mali raporların kapsamı genişletilerek tüm kamu sektörünü kapsamalı,
- ✓ Mali raporların tutarlılığı ve bütünlüğü artırılmalı,
- ✓ Bütçeleme süreci yıl içinde daha geniş bir zamana yayılarak incelenmesine olanak sağlanmalı,
- ✓ Bütçe disiplini yıl içindeki değişikliklere göre ayarlanmalı,
- ✓ Hükümetin kendi makro ekonomik tahminleri ile bağımsız olarak yapılan tahminler arasındaki tutarsızlıkların açıklanması.

Türkiye'de Mali Saydamlık ve Bütçe İlişkisi

Bütçeler, parlamentoların temsili demokrasi içinde bütçe hakkını kullandıkları en önemli belgelerdir. Bütçeyi sadece bütçe kanunu ve ekleri olarak düşünmemek gerekmektedir. Ülkelerin yaşadıkları mali krizler ve kamu sektörünün büyümesi ile birlikte kapsamı ve içeriği değişen bütçeler parlamentolara bir paket halinde sunulmaktadır. Bu şekilde vatandaşların devlete verdikleri vergilerin hesabını sorabilmesini, kamu kaynaklarının hizmet önceliklerine

göre kullanılıp kullanılmadığının denetiminin sağlanmasında bütçe paketi en önemli denetim aracı olma özelliğini de göstermektedir¹⁸⁶.

Mali saydamlık ile bütçe arasındaki ilişki 5018 sayılı kanunun bütçe ilkelerinde şu şekilde ifade edilmiştir; "...Bütçe, kamu malî işlemlerinin kapsamlı ve saydam bir şekilde görünmesini sağlar...."¹⁸⁷. Bütçe sürecinde mali saydamlığın sağlanması için yapılması gerekli işlemler¹⁸⁸;

a) Bütçe taslağında mali hedefler ve öncelikler ile ilgili detaylı açıklamalara yer verilmesi, açık tartışma ortamının yaratılması, uygulama ve kontrolün saydam olması ve performans ve mali denetime ilişkin sonuçların kamuoyuna duyurulması olarak sıralanmaktadır.

b) Kamu hesaplarında mali saydamlığın sağlanması için, bütün kamu kurum ve kuruluşlarının gelir ve harcamalarının bir bütün halinde görülebilmesi ve izlenebilmesi gerekmektedir. Genel kamu hesaplarının, merkezi hükümet bütçesinin yanı sıra sosyal güvenlik ve bütçe dışı tüm fonlar dâhil, kamunun ticari faaliyetler dışındaki bütün faaliyetlerini kapsamaması gerekmektedir. Mali saydamlığın sağlanması, her şeyden önce bütçe ile ilgili verilerin sistematik ve önceden belirlenen zamanlarda açıklanmasını gerektirmektedir.

IMF'nin hazırlamış olduğu mali saydamlık ilkelerinde bütçe ile ilgili kısım; bütçe hazırlama, uygulama ve raporlama süreçlerinin açık olması başlığı adı altında düzenlenen ilkeler¹⁸⁹;

- ✓ Bütçe belgelerinde maliye politikası hedefleri, makro ekonomik çerçeve, bütçenin politika temeli ve tanımlanabilen temel mali riskler belirtilmelidir.
- ✓ Bütçe ile ilgili bilgiler, politika analizini kolaylaştıran ve hesap verebilirliği teşvik eden bir yolla sunulmalıdır.
- ✓ Onaylanmış harcamanın yerine getirilmesi, gözetimi ve gelirlerin toplanması ile ilgili yöntemler açıkça belirlenmelidir.
- ✓ Yasama organına ve kamuoyuna düzenli olarak mali rapor verilmelidir.

Bütçenin hazırlanmasından sonuçlarının raporlanmasına kadarki tüm süreçte kamuoyu mutlaka bilgilendirilmelidir. Bu süreçte yapılan raporlama faaliyetleri açık ve anlaşılır olmalıdır.

Türkiye’de Mali Saydamlığa Yönelik Düzenlemeler

Türkiye’de mali saydamlığın sağlanması ve bu kavramın tüm kamu mali yönetimi içerisinde etkinliğinin sağlanması amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu yasal düzenlemelerin ortak noktaları, kamusal faaliyetler hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesini en iyi şekilde sağlamak ve hesap verme sorumluluğunu kurum kültürü haline getirmektir.

İhale Kanunları

Türkiye’de kamu alımları ile kamu adına yapılan kiralama ve taşınmazların satımları diğer kamusal gelir getirici işlemler 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ile yapılmakta

¹⁸⁶ H. Hakan Yılmaz ve Selma Tosun, "5018 Sayılı Kanun Çerçevesinde Mali Saydamlık ve Parlamentonun Bütçe Sürecinde Etkinliği", *Yasama Dergisi*, Sayı 14, Ankara, 2010, s. 6

¹⁸⁷ 5018 sayılı Kanun, Madde 13

¹⁸⁸ Bakkal ve Kasımoğlu, *a.g.e.*, s. 13

¹⁸⁹ Uluslararası Mali Standartlar, *Maliye Bakanlığı Yayını*, Ankara, 2002, s. 70-74

iken bu kanunun kapsamının dar olması ve güncel ihtiyaçlara cevap verememesi nedeniyle Kanunun kamu alımları kısmı çıkarılarak, 04.01.2002 tarihinde kabul edilen ve 01.01.2003 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve bu Kanuna göre yapılacak ihalelerde düzenlenecek sözleşmelerin yasal dayanağını oluşturan 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu ile kanun düzeyinde ihale düzenlemeleri tamamlanarak Türk mali sistemi daha etkin hale getirilmeye çalışılmıştır.

4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'nun genel gerekçesinde bu kanunun amacı "*ihalelerde saydamlığın, rekabetin, eşit muamelenin, güvenilirliğin, gizliliğin, kamuoyu denetiminin, ihtiyaçların uygun şartlarla ve zamanında karşılanmasının ve kaynakların verimli kullanılmasının en geniş şekilde sağlanması, kamu kurum ve kuruluşlarının kullanımlarında bulunan her türlü kaynaktan yapacakları ihalelerde tek bir yasal düzenlemeye tabi olmaları, tahmini bedel baz alınarak indirim yapılmak suretiyle ihaleye çıkılması yerine, işlerin istekliler tarafından piyasa rayiçlerine uygun fiyatlara göre tespit ve teklif edilen gerçekçi bedeller üzerinden ihale edilmesi*" olarak açıklanmıştır.

Kanunun Temel İlkeler başlıklı kısmında yer alan 5. maddede saydamlığa değinilerek kanun kapsamında yapılacak ihalelerde saydamlık, güvenilirlik ve kamuoyu denetiminden idarelerin sorumlu tutulacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda ihalelerin açık bir şekilde yürütülmesini sağlamada idareler görevli kılınmıştır.

Kanunun birçok yerinde saydamlığa yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. Bunlar ihale komisyonlarının ve Kamu İhale Kurumu'nun görevlerinde ile ihale sürecinde yer alan kişilerin görevlerinde düzenlenmiştir. Kamu İhale ve Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunları kamu alımlarında ihalenin başlaması ve işin bitirilmesine kadarki tüm süreçleri kapsamakta ve yapılan iş ve işlemlerin saydamlığın sağlanmasına, aksi belirtilmedikçe tüm bilgi ve belgelerin kamuoyunun ve yargının denetimine açık olduğu ifade edilmektedir.

Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun

28/032002 tarihinde kabul edilen Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, uzun yıllar dağınık bir mevzuat içinde düzenlenmesine çalışılan kamu borç yönetim sisteminin tek bir kanun altında toplanması ve böylece bu alanda karmaşıklığa son verilmesi amacını¹⁹⁰ taşımaktadır. Kanun, mali saydamlık açısından üç önemli düzenleme getirmektedir. Yasanın giriş bölümünde uygulama alanının kapsamının¹⁹¹ geniş olarak tanımlanması, borç ve alacak yönetimine hakim olan terminolojinin verilmesi bu alanda önemli bir gelişmedir. Parlamento'ya ve kamuoyuna kapsamlı ve üçer aylık dönemlerle kamu borçları ve riskleri açısından bilgi verecek bir kamu borç yönetim raporunun yayınlanması ve yine

¹⁹⁰ 4739 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, Madde 1

¹⁹¹ Bu Kanun; merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları, kamu iktisadi teşebbüslerini, özel hukuk hükümlerine tâbi olmakla beraber sermayesinin yüzde ellisinden fazlası kamuya ait olan kuruluşları, fonları, kamu bankalarını, yatırım ve kalkınma bankalarını, büyükşehir belediyelerini, belediyeleri ve bunlara bağlı kuruluşlar ile sair yerel yönetim kuruluşlarını, yap-işlet-devret, yap-işlet ve işletme hakkı devri ve benzeri finansman modelleri çerçevesinde gerçekleştirilmesi öngörülen projeler kapsamında ödeme yükümlülükleri Hazine Müsteşarlığınca garanti edilen kuruluşları ve hibelerle sınırlı olmak kaydıyla sivil toplum örgütlerini kapsar.

parlamentoya yılda en az bir kez Hazine ve Maliye Bakanı tarafından kamu borç ve alacak yönetimi uygulamaları hakkında bilgi verilmesi de mali saydamlık açısından önemli bir düzenlemedir¹⁹². Son olarak mali saydamlık açısından önem taşıyan husus ise dış proje kredilerinin bütçeleştirilmesidir.

Geçmişte mali saydamlığın önündeki en önemli engellerinden birisi olan ve harcaması yapıldığı halde bütçe hesaplarına yansıtılmayan dış proje kredisi kullanımlarının bütçe ile ilişkilendirilmesi bu yasa ile zorunlu hale getirilmiştir. Yasa bu hali ile borç yönetimi ile ilgili alanda mali saydamlık ve hesap verebilirlik açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır¹⁹³.

Bilgi Edinme Kanunu

9 Ekim 2003 tarihinde kabul edilip 6 ay sonra yürürlüğe giren 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu Türkiye’de mali saydamlık ve hesap verebilirliğin sağlanması açısından büyük bir öneme sahiptir. Zira dünyanın çeşitli ülkelerindeki saydamlığa yönelik uygulamalara bakıldığında kamu mali yönetimleri içerisinde bilgi edinme hakkı kanunlarının ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu görülebilmektedir. Devletlerin daha hesap verebilir olmalarını sağlayan bu kanunlar mali saydamlığın kamu yönetimi içerisinde tesisi açısından da irdelenmesi gereken bir öneme sahiptir¹⁹⁴.

Kanunun birinci maddesine bakıldığında; “*Bu Kanunun amacı; demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir*”¹⁹⁵. Tanımdan da anlaşılacağı üzere saydamlığın ve demokrasinin bir gereği olan bu Kanun ister vatandaş olsun ister olmasın kişilerin bilgi edinme hakkını güvence altına almaktadır. Kanunun değişik maddelerinde saydam devlet anlayışının gereği olarak bilgi edinme yöntemlerinden, hangi bilgilerin nasıl elde edileceğinden, istisnalarından ve diğer usullerden bahsetmektedir.

Kanun, gerek Avrupa Birliği’ne uyum ve gerekse saydam ve katılımcı demokratikleşme açısından önemlidir. Açıklık ve saydamlık ancak vatandaşların bilgi ve belgelere ulaşmaları ile mümkün olacaktır. Vatandaşlar, sivil toplum örgütleri ve medya daha bilgili olduğu zaman hesap sorma güçleri artacaktır. Olayları takip etme şansı, normalde açıklandığı kadarıyla olanaklıdır¹⁹⁶. Bu nedenle bazı dokümanların elektronik ortamda yayınlanması veya talep eden vatandaşlara verilmesi toplumda yeni bazı dinamiklerin oluşmasına katkıda bulunacağı söylenebilir. Bu dinamiklerin en önemlisi saydamlık ve hesap verebilirlik kavramları ile birlikte katılımcılık olgusudur.

5018 Sayılı Kanun

¹⁹² 4739 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, Madde 14

¹⁹³ Ferhat Emil ve Hakan Yılmaz, **Mali Saydamlık İzleme Raporu**, TESEV Yayınları, s. 11, <http://www.tesev.org.tr> (Erişim Tarihi: 01.12.2017)

¹⁹⁴ Avcı, **a.g.e.**, s. 217

¹⁹⁵ 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu, Madde 1

¹⁹⁶ M. Sait Arcagök ve Ertan Erüz, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Sistemi, **Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayınları**, Ankara 2016, s. 9

Türk mali sistemi uzun yıllar 1927 yılında çıkarılan ve 2006 yılına kadar çok az değişiklikle fonksiyonlarını sürdüren 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile yönetilmiştir. Son yıllarda yaşanan gelişmeler ve buna bağlı olarak yönetimlerin yeniden yapılandırılması çerçevesinde mevcut ihtiyaca cevap veremez duruma gelen 1050 sayılı Kanun nihayetinde, 10.12.2003 tarihinde TBMM’nde kabul edilen ve mali yapıyı yeniden düzenleyen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun 22.12.2005 tarihli 5436 sayılı Kanunla önemli oranda değiştirilerek 01.01.2006 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesiyle yürürlükten kalkmıştır¹⁹⁷.

Türk kamu maliye yapısında köklü değişiklikler getiren 5018 sayılı Kanun devrim niteliğinde bir düzenlemedir. Mali saydamlık kapsamı genişletilmiş, hemen hemen her alan saydamlığı ve açıklığı ön plana çıkarmıştır. Özellikle devlet bütçesinin hazırlanmasından raporlanmasına kadar süreçte etkin bir saydamlık anlayışını savunmuştur.

Kanunun amacına bakıldığında; *“Bu Kanunun amacı, kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere, kamu malî yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü düzenlemektir”* ifadesi yer almaktadır. Kanunun ilk maddesine saydamlık vurgusu yapılması bu hususa ne kadar önem verildiğinin anlaşılması adına dikkat çekicidir.

Bu kanunla birlikte özellikle hesap verme sorumluluğu genişletilmiş bakanların ve üst düzey yöneticilerin hesap verme sorumlulukları tek tek sayılmıştır. Kanunda hesap verme araçlarından stratejik planlama, performans programı, faaliyet raporları, kesin hesap, yatırım programları, mali durum ve beklentiler raporu ile denetim raporlarının hazırlanması istenmiş ve bununla birlikte kamuoyunun zamanında bilgilendirilmesi hedeflenmiştir.

Diğer Düzenlemeler

Saydamlık, hesap verilebilirlik ve açıklık birçok düzenleme ile Türk hukuk sisteminde yer almaktadır. Başta AB üyelik süreci olmak üzere iç dinamiklerle yapılan bu düzenlemeler şeffaf devlet ve yönetim anlayışının bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Yukarıda sayılan düzenlemeler malî saydamlık alanında önde gelen düzenlemeler olmakla birlikte Sayıştay Kanunu, Ombudsmanlık Kanunu, Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun kurulması hakkında Kanun, Belediyeler Kanunu ile e-devlet adına yapılan düzenlemeler de bu kapsamda yer almaktadır¹⁹⁸.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Dünya ülkeleri her dönemde küresel bir mali krizle karşı karşıya kalabilmektedir. Bunun başlıca nedenleri arasında mali yönetimlerin yeterince saydam olmaması, etkin denetim araçlarıyla sınınamamış olmaları ve belki de en önemlisi mali raporların gerçeği yansıtmıyor olmasıdır. Küresel krizlerin faturaları bu üç temel kritere kesilmektedir. Bölgesel boyutta yaşanan krizlerin

¹⁹⁷ Acar, a.g.e., s. 103

¹⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız. www.mevzuat.gov.tr

artık tüm dünyayı etkilediği çağımızda kontrol edilebilir mali sistemin kurulması kaçınılmaz görünmektedir. Bu mali sistem önce ülke bazında gerçekleşmeli, ekonomik yapılarını korumak isteyen her ülke uluslararası temel saydamlık ilkelerine bağlı kalarak mali yönetim sistemini gözden geçirmelidir. Artık çok kutuplu olan dünyada etkileşim her alanda kendini hissettirmektedir. Bu nedenle ülkelerin kendi zararları aynı zamanda küresel zarar olarak adlandırılmaktadır.

Türkiye’de dünyada yaşanan bu gelişmelere paralel olarak kendi mali politikalarını oluşturmakta ve her geçen gün geliştirmektedir. Bu sadece politika olarak kalmamalı etkin, rekabetçi ve uluslararası kriterlere de uygun olmalıdır.

Türkiye’de mali saydamlık kavramının 5018 sayılı Kanunla birlikte dikkat çeken bir kavram olduğu söylenebilir. Böylelikle mali saydamlık kavramı Türk mali yönetim sistemine entegre olmaya başlamış ve bu alanda iyileşme göstergeleri ortaya konulmuştur. Ancak Türkiye’nin son yıllarda gösterdiği başarılar takdirle karşılanırken uluslararası raporlarda açık ve geliştirilmesi gereken alanların mevcut olduğundan bahsedilmektedir. Son olarak IMF tarafından Temmuz 2017 de yayımlanan Türkiye’nin mali saydamlık değerlendirmeleri bu hususa dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak kamu mali yönetimde mali saydamlığın bir yasal zorunluluk olarak görülmemesi, bunun mali yönetime bir kültür olarak yerleştirilmesi, herkesin başta bakanlar ve üst düzey yöneticilerin hesap verme sorumluluklarını her zaman taşıması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, Şafak Birol; İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde Kamu Yönetiminde Mali Saydamlık ve Kamuoyu Denetiminin Etkinleştirilmesi, **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**, Ankara, Mayıs 2017

AKTAN, Coşkun Can, Serpil Ağcakaya ve Dilek Dileyici, “Kamu Maliyesinde Hesap Verme Sorumluluğu ve Mali Saydamlık”, **Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, ss. 169-184

ARCAGÖK, M. Sait ve Ertan Erüz, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Sistemi, **Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayınları**, Ankara 2016

ATİYAS, İzak ve Şeref Sayın, **Devletin Mali ve Performans Saydamlığı, Devlet Reformu: Kamu Maliyesinde Saydamlık**, TESEV, İstanbul, 2000

AVCI, Mehmet Alpertunga; Türkiye’de ve Dünyada Kamu Mali Yönetiminde Mali Saydamlık Kavramının Gelişimi ve Önemi, **Yüksek Lisans Tezi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005

- BAKKAL**, Hakan ve Alper Kasımoğlu, Bütçe Sürecinde Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirliğin Önemi, <https://www.researchgate.net/>, (Erişim Tarihi: 29.11.2017)
- BATAL**, Salih; Yeni Kamu Yönetiminde Yönetişim Kavramı Ve Türkiye’de Yerel Yönetimler Alanındaki Uygulama Örnekleri, <https://www.mevzuatdergisi.com/2010/01a/02.htm>, (Erişim Tarihi: 01.02.2018)
- BAYRAKCI**, Erdal ve Abdullah Demirel, “İç Denetimin Yapısal ve İşlevsel Sorunlarının Türkiye’deki Üniversiteler Bağlamında Analizi”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 19 (33), Karaman, 2017, ss. 52-60
- CANSIZ**, Harun; Kamu Mali Yönetiminde Şeffaflık, Celal Bayar Üniv.Sosyal Bilimler Enst.Maliye A.B.D., **Doktora Tezi**, Manisa, 2002
- ÇOŞKUN**, Nazende Özkaramete; AB Üyelik Sürecinde Mali Şeffaflık, **Kamuda İyi Yönetişim Tebliğ Metinleri**, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, DPT, 2004
- EMİL**, Ferhat ve Hakan Yılmaz, **Mali Saydamlık İzleme Raporu**, TESEV Yayınları, s. 11, <http://www.tesev.org.tr> (Erişim Tarihi: 01.12.2017)
- EROĞLU**, Erdal ve Tolga Demirbaş, “Mali Saydamlığın Önemi ve Türkiye’de Kamu Mali Yönetiminin Mali Saydamlık Açısından Değerlendirilmesi”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 20 (1), Erzurum, 2016, ss. 287-312
- ETİK REHBERİ**, http://www.etik.gov.tr/Portals/0/anasayfa/etik_rehberi.pdf, (Erişim Tarihi: 02.01.2018)
- FLORİNİ**, Ann M; Does the Invisible Hand Need A Transparent Glove? The Politics of Transparency, Paper Prepared for the Annual World Bank Conference on Development Economics, Washington D.C., 1999, <http://www.worldbank.org/>, (Erişim Tarihi: 02.01.2018)
- http://teseiv.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Mali_Saydamlık_Izleme_Raporu_II.pdf
(Erişim Tarihi: 01.01.2018)
- IMF**, Fiscal Transparency Evaluation of Turkey, IMF Country Report No. 17/208, Washington D.C., 2017
- IMF**, Manual On Fiscal Transparency, Fiscal Affairs Department, Washington D.C. <http://www.imf.org/external/np/pp/2007/eng/101907m.pdf>, (Erişim Tarihi: 31.12.2017)
- İYİ YÖNETİŞİMİN TEMEL UNSURLARI**, T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2013
- KARAKUT**, Birol, Suat Hayri Şentürk Ve Onur Öztürk, “Mali Saydamlık Açısından Türkiye Ve Şangay İşbirliği Örgütü Ülkelerinin Değerlendirilmesi”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, sayı 12, Gümüşhane, 2015, ss. 322-352
- KERİMOĞLU**, Baki; “Yerel Düzeyde Mali Saydamlık”, **Yerel Yönetim ve Denetim Dergisi**, Cilt 10, Sayı 8, 2005, ss. 14-21
- KESİK**, Ahmet; “Dünyadaki Gelişmeler Işığında Türk Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması: 5018 Sayılı Kanunun Değerlendirilmesi & Yeni Bütçeleme Anlayışının Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Bilgi Çağında Türk Kamu Mali Yönetiminin Yeniden**

Yapılandırılması, Ed: Ahmet NOHUTÇU, Asım BALCI, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 98-121

KIRILMAZ, Muhammet ve Filiz Atak, “Kamu Mali Yönetiminde Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Araçları: Faaliyet Raporları”, **Ombudsman Akademik Dergisi**, Yıl 2, Sayı 3, Ankara, 2015, ss. 189-217

KIZILTAŞ, Emine; IMF Tarafından Belirlenen Mali Saydamlık Standartları ve Bu Standartların Türkiye’de Uygulanabilirliği ve Bu Konuda Yapılması Gereken Düzenlemelere İlişkin Öneriler, **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**, Ankara, 2001

KONDO, Seiichi; “Fostering Dialogue to Strengthen Good Governance”, **Public Sector Transparency and Accountability: Making It Happen**, OECD, 2002

LAN, Ling; “Enchancing e-Democracy Via Fiscal Transparency: A Discussion Based on China’s Experience”, **E-Government: Towards Electronic Democracy**, 2005, s. 61

OLİVER, Richard W., **What is Transparency?**, McGraw Hill Professional, USA, 2014

ÖZSEMERCİ, Kemal; **Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri**, Ankara, 2003

ŞENGÜL, Ramazan; “Kamu Yönetiminde Yolsuzluğa Karşı Şeffaflık Nasıl Bir Rol Oynayabilir?”, Kamu Etiği Sempozyumu, **Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları**, No 347, Ankara, 2009, ss. 985-994

Uluslararası Mali Standartlar, **Maliye Bakanlığı Yayını**, Ankara, 2002, s. 70-74

UNDP, (United Nations Development Programme), ‘Glossary of Key Terms’, Governance for Sustainable Human Development

YILMAZ, H. Hakan ve Selma Tosun, “5018 Sayılı Kanun Çerçevesinde Mali Saydamlık ve Parlamentonun Bütçe Sürecinde Etkinliği”, **Yasama Dergisi**, Sayı 14, Ankara, 2010, ss. 5-23

YÜKSEL, Cüneyt; **Devlette Etikten Etik Devlete**, TÜSİAD Devlette Etik Altyapı Dizisi, No:2, Cilt 1, İstanbul, 2005

4739 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, Madde 1
4739 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, Madde 14

4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu, Madde 1

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Madde 7, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.12.2017)

www.mevzuat.gov.tr

1946-1980 DÖNEMİ TÜRK KAMU BÜROKRASİSİNDEKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER**Doç. Dr. İsmail SEVİNÇ****Abdullah DEMİREL**

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Özet

1946-1980 dönemi Türk kamu yönetimi açısından birçok ilklerin yaşandığı önemli bir zaman dilimi olarak ifade edilmektedir. Zira bu dönem yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı sayısız tecrübelerle doludur. 1946 yılında yapılan genel seçimler ve çok partili siyasal yaşama geçiş, 1950 yılı genel seçimleri ile ülkeyi tek başına yöneten Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının sonu, on yıllık kesintisiz Demokrat Parti iktidarı ve beraberinde yaşanan liberalleşme ve dünyaya açılma eğilimleri, Demokrat Parti dönemi idari reformların yaşama geçirilmesi, sonrasında 1960 darbesi ve Türk siyasal yaşamının kesintiye uğraması, 1924 Anayasası'nın lağvedilerek yeni bir anayasa hazırlanması ve kalkınma modeli yönetim anlayışına geçiş bu dönemde öne çıkan değişiklikler ya da dönüşümler olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmada incelenen 1946-1980 yılları arası, mirasını devraldığı Osmanlı medeniyeti ile dönemin reorganizasyonu açısından yeni bir devlet yapısına evrildiği bir dönemi anlatmaktadır. 1946 yılı çok partili siyasal yaşama geçiş ile Türk kamu yönetiminin kendisi de bir özne durumuna gelmiş bulunmaktadır. Bu dönem Türk kamu yönetimi açısından değerlendirildiğinde zengin bir içeriğe sahip olduğu kadar zorlu ve zahmetli bir süreci de beraberinde getirdiği ifade edilmektedir. Çalışmada 1946-1980 döneminde Türk kamu yönetiminde bürokratik yapı incelenerek dönemin nasıl bir süreçten geçtiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bürokraside yaşanan gelişim ve değişimlerin siyasal ve toplumsal yaşama önemli oranda etki ettiği düşünülürse anılan dönemin irdelenmesi bu çalışmanın önemini ortaya koyar niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kamu Yönetiminde Dönüşüm, Bürokrasi, Reform**Abstract**

The period of 1946-1980 is expressed as an important period in which many firsts were experienced in terms of Turkish Public Administration. Because this period is full of countless experiences where the newly founded Republic of Turkey. The general elections in 1946 and the transition to multi-party political life, the end of the Republican People's Party ruling the country alone with the general elections in 1950, the ten-year uninterrupted Democratic Party power and the liberalization and the tendency to open up to the world, the implementation of administrative reforms in the period of the Democratic Party, After the 1960 coup and the interruption of Turkish political life, the preparation of a new constitution by abolishing the 1924 Constitution and the transition to the development model management approach emerged as the changes or transformations that emerged in this period. The period between 1946-1980,

which was examined in the study, describes a period in which it has evolved into a new state structure in terms of the reorganization of the Ottoman civilization and its period. With the transition to multi-party political life in 1946, Turkish public administration itself became a subject. When evaluated in terms of Turkish public administration, it is stated that it brings a rich content as well as a difficult and laborious process. In this study, the bureaucratic structure of Turkish public administration in the period 1946-1980 was examined and the process of the period was tried to be revealed. Considering that the developments and changes experienced in bureaucracy have a significant impact on the political and social life, the examination of this period reveals the importance of this study.

Key Words: Transformation in Turkish Public Administration, Bureaucracy, Reform

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişmeler gerek dünyada gerekse Türkiye'de birçok yeniliklere yol açtığı görülmektedir. Özellikle kamu yönetimlerinin dönüşümü, bu süreçten en çok etkilenen konuların başında gelmektedir. Savaş sonrası yeniden dizayn edilen dünyada artık ülkeler de bu duruma karşı kendi pozisyonlarını arama konusunda çalışmalara başlamışlardır. Türkiye ise savaşa fiilen dahil olmasa bile bu süreçten hem maddi hem manevi olarak etkilenmiş ve temelde siyasal ve bürokratik yapısını bu dönüşüm sürecine dahil etme çabası içerisine girdiği gözlemlenmiştir. Bu kapsamda özellikle idari ve yönetsel dönüşümlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Çok partili siyasal hayata geçiş, artan dış baskılar ve iç dinamikler karşısında kaçınılmaz bir gerçek olarak Türkiye'nin karşısında durmaktadır. İlk kez 1946 yılında yapılan çok partili genel seçimler her ne kadar bir iktidar değişimi yaşatmasa da bu süreç kümülatif ilerlemiş ve belirli bir tecrübeye ulaştığında ve seçimler oldukça kendisini göstermeye devam etmiştir. 1950 yılında yapılan seçimleri kazanan Demokrat Parti, ülkeye yeni bir soluk ve anlayış getirmeye çalışmıştır. 10 yıllık dönemde yapılan seçimleri kazanan DP, ancak 1960 hükümet darbesi ile siyasal ve bürokratik hayattan el çektirilebilmiştir. İdari dönüşümün inişli çıkışlı olduğu bu dönem Türk kamu yönetimi tarihinde farklı bir önem arz ettiği ve siyasal, bürokratik ve ekonomik değerlerin temellerinin atılmaya başlanması olarak değerlendirilmektedir. 1946 çok partili seçim sistemi ile başlayan ve 1980 askeri darbe ile sonuçlanan bu dönem, Türk kamu yönetimi açısından birçok ilklerin yaşandığı ve tecrübelerin edinildiği bir dönem olarak addedilmektedir. Çalışmada bu dönemde hangi adımların atıldığı ve nasıl bir dönüşüm sürecinin yaşanıldığı anlatılarak Tür kamu yönetiminin idari ve bürokratik dönüşümünü içeren bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

1946 Yılı İlk Çok Partili Seçim

İkinci Dünya Savaşı sonrası gerek dış dinamiklerin etkisi gerek iç dinamiklerin siyasal yapıda yeni bir tanzimi gerekli kılması sonucu Türkiye çok partili demokratik bir siyasi sisteme geçme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Yeni bir seçim sisteminin oluşturulması, yeni siyasal partilerin kurulması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasıyla yeni partiler kurulmaya

başlanmıştır. Siyasal sistemde sosyolojik açıdan temsil kabiliyeti oluşturacak olan Demokrat Parti (DP) ise 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuştur (Yılmaz, 2010:178).

Bu zamana kadar tek başına iktidarda kalan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 5 Haziran 1946 tarihinde iki dereceli seçim sistemini değiştirerek tek dereceli seçim sistemini kabul etmiştir. Seçim sisteminde önemli değişiklikler yapan yasaya göre seçimler tek dereceli, açık oy ve gizli sayım yöntemiyle yapılacak, sayım yapıldıktan sonra seçmen pusulaları yakılacaktı. DP de seçimlerin boykot edilmesiyle bir sonuca varılamayacağını anlamış ve eldeki olanaklarla genel seçimlere hazırlanmaya başlamıştır. DP, bir yandan seçim hazırlıkları yaparken diğer yandan da kadrosuna ünlü simaları almaya özen göstermiştir. Bunlardan birisi de Mareşal Fevzi Çakmak'tır. Mareşal kendisine DP tarafından yapılan bağımsız adaylık önerisini kabul etmiş, bu katılım ise CHP'yi tedirgin etmiştir. Çünkü Mareşal'ın Atatürk'ün yakın arkadaşı olması, İstiklal Savaşı'nda oynadığı önemli rol, dindarlığı vb. nedenlerle memlekette büyük bir saygınlığa sahipti. Onu yanına katan DP, halkın desteğini arkasında hissettikçe yasal yolları terk etmemekle beraber mücadelesini iyice sertleştirmiştir. Böylece seçim kampanyası, Türk siyasal yaşamının hiç alışık olmadığı bir demokrasi fırtınasına dönüşmüştür. Türk siyasal tarihinde çok partili sistem içinde ilk tek dereceli genel seçimlerine gidilmiş ve seçimlerin tek dereceli olması, demokrasi bağlamında önemli olarak ifade edilmiştir (Albayrak, 2004: 43).

Çekişmeli bir seçim mücadelesinden sonra 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimler Türk demokrasi tarihinde “hileli seçim” olarak yerini almıştır. Açık oy, gizli tasnif esasına göre gerçekleştirilen bu seçimlerde DP yurt çapında teşkilatlanmasını tamamlayamadığı için 465 sandalyeli Meclis'e sadece 273 milletvekili gönderebilmiştir (Kongar, 2000: 147).

Türk demokrasi tarihinin kilometre taşı olarak nitelendirilebilecek 1946 yılı genel seçimleri kendi içinde birçok ilke imza attığı görülmektedir. Aslında bu seçim için demokrasinin deneme sürümü denilmesi yerinde olacaktır. Bu zamana kadar halka yakın olmayan, elit bir zümrenin hüküm sürdüğü ve iktidar için demokrasinin o kadar da demokratik olmadığı görüşlerinin gölgesinde denenmiş bir seçimdir. Bu seçimin genel özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Tek dereceli seçim sisteminin uygulandığı ilk çok partili seçim,
- Siyasal sosyalleşmeye atılan bir adım,
- Yargı denetiminden uzak,
- Açık oy, gizli sayım ilkesinin korunduğu,
- Seçimlere hile karıştırıldığı için millet iradesini tam yansıtmayan,
- Demokrasi için ancak demokratik olmayan bir seçim.

1950 Seçimleri ve DP Dönemi

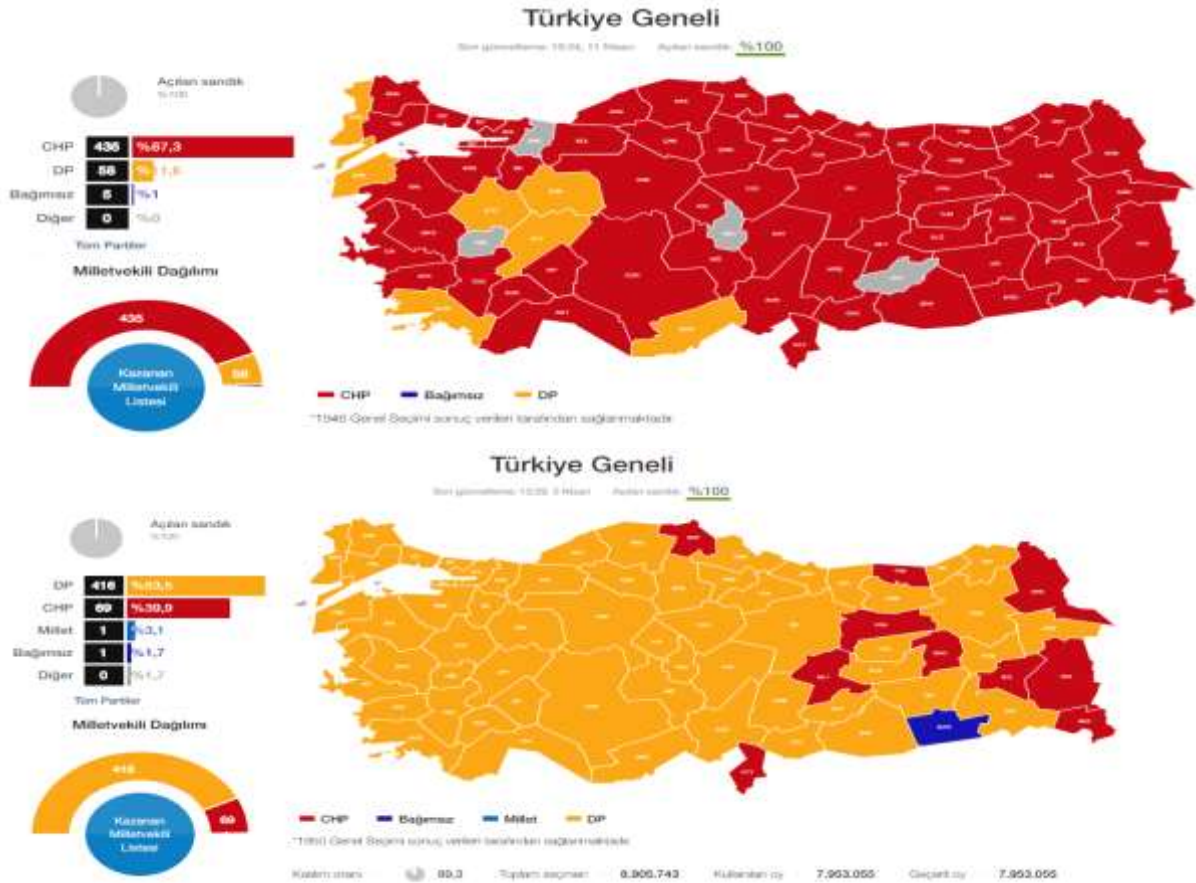
1950 yılı, çok partili hayatın daha iyi hissedilir daha yaygın ve daha anlaşılabilir bir yıl olarak ifade edilmektedir. 1946 seçimlerinden istediğini bulamayan DP, bu süre zarfında ülke genelinde teşkilatlanmasını neredeyse tamamlamış, parti içi dinamiklerini harekete geçirmiş ve tam anlamıyla iktidara yürüyen bir muhalefet partisi olduğunu ispatlamıştır. 1946 seçimlerinin demokrasiden uzak tatsız bir yanını vurgulayan DP bu durumu her zaman her yerde ifade etmiş ve iktidar üzerinde bir baskı aracı haline getirmiştir. Öncelikle yapılacak olan şey yeni bir seçim yasa tasarısını kabul ettirerek anti-demokratik seçim uygulamalarına son vermek ve halkı

siyasal aktör olarak seçime katılımını artırmak olmuştur. Böylelikle yeni seçim yasasında şu ilkeler kabul edilmiştir (Albayrak, 2004: 15):

- Seçim sistemi tek dereceli olacak,
- Genel oy, gizli oy ve açık sayım ilkeleri,
- Seçimlerde propagandanın serbest bırakılması,
- Seçimlerin yargı güvencesin kavuşması.

1950 genel seçimlerinde, CHP % 39,9 oy oranı ile 69 milletvekilliği kazanmasına karşılık DP % 53,3 oy oranı ile 401 milletvekilliği kazanmıştır (Bilgiç, 1995: 7). DP döneminde yapılan listeli çoğunluk sistemi sonunda¹⁹⁹, iktidar partisi aldığı oyun çok üstünde mecliste temsil edilmiştir. Örneğin 1950 seçiminde; %53 oya karşılık % 83,57 temsil, 1954 seçiminde % 56,61 oya karşılık % 92 temsil, 1957 seçimlerinde ise % 47,70 oy oranına karşılık %92 temsil oranı elde edilmiştir. Bu oy oranları ve milletvekilliği dağılımıyla iktidar yüksek oranda temsil hakkı elde ederken, muhalefetin ise eksik oranlı temsili söz konusu olmuştur (Günel, 2005: 159).

Şekil 1: 1946 ve 1950 Genel Seçimlerinin Karşılaştırılması

¹⁹⁹ Çoğunluk sistemi basit bir düşünceye dayanır. Bir seçim çevresinde en çok oyu alan parti, o seçim çevresindeki milletvekilliğini ve milletvekilliklerinin tümünü alır.

Yirmi yedi yıllık tek parti döneminde yaşanan sıkıntılar, 1950 seçimlerinde CHP'nin yaşadığı hezimette önemli rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı ile daha da artan hoşnutsuzluk, Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, Milli Koruma Kanunu ve güvenlik güçlerinin bazı görevlilerinin halka uyguladıkları baskılar, CHP'ye karşı muhalefeti besleyen unsurlar olmuştur. Öte yandan DP'nin yurt çapında oluşturduğu örgütlenme, halkla bütünleşmesini sağlamış, ayrıca basının önemli bir bölümünün DP'yi desteklemesi, 1950 seçimlerinden DP'yi zaferle çıkarmıştır (Albayrak, 2004: 178).

1950–1960 arası yaşanan Demokrat Parti dönemi, Türk siyaset yaşamında önemli bir dönemeci ifade eder. Bu süreçte demokratikleşme, ekonomik dönüşüm ve dünya ile bütünleşme açısından önemli bir gelişim yaşanmış, ancak bu gelişmelerin yanında etkileri günümüze kadar süren kimi sorunlu uygulama ve anlayışları da içerisinde barındırmıştır. DP'nin on yıllık iktidarı döneminde ekonomik alanda dönüş noktası 1954 yılı, siyasal alanda dönüş noktası ise 1955 yılıdır. Kısacası DP önceleri yükselen bir çizgi izlemiş, ekonomik, siyasal ve sosyal dengelerin değişmesiyle hızlı bir düşüşe geçmiştir (Keskin, 2012: 120).

1960 Hükümet Darbesi

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kendi kendini yönetme hakkına sahip olan halk, 1950 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yönetilmiştir. 1946 yılına kadar çeşitli dönemlerde çok partili siyasal yaşama geçiş denemeleri yapılmış olsa da halkın yeterli siyasal deneyimden yoksun olması ve yeni kurulan rejimin tehdit altında olması nedeniyle bu denemeler başarısız kalmıştır. 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti'yle birlikte gerçekleştirilmek istenen demokrasinin önü açılmıştır. DP, 1950 seçimlerinde büyük farkla CHP'nin önüne geçmiş ve tek başına iktidar partisi olmuştur. Ayrıca 1954 ve 1957 seçimlerinde de tek parti olarak iktidara gelen DP, 27 Mayıs 1960 darbesine kadar iktidarda kalmayı başarmıştır (Emiroğlu, 2011: 14).

1960 darbesinin nedenleri arasında başı çeken CHP'nin seçimler yoluyla diğer bir anlatımla demokratik usullerle iktidar olamayacağına inanılması ve CHP içinde sinsice hazırlanan darbe planları 1959 yılına gelince had safhaya ulaşmış artık darbe çığırkanlıkları açıktan açığa ilan edilir hale gelmiştir. Şöyle ki, Menderes'in 1957 seçimlerinden hemen sonra yaptığı konuşma çok manidardır. *“Muhterem arkadaşlar, size esefle haber vermek isterim ki, iktidara gelişimiz henüz bir ayı bulmadığı halde, bazı zaruri değişiklikleri mesele ittihaz ederek Cumhuriyet Halk Partisi, orduyu aleyhimize tahrik etmek yoluna sapmıştır. Bizim bütün çabalarımız memleketimizde demokrasiyi perçinlemeye matuftur. Cumhuriyet Halk Partisi, eğer başarılı bir çalışmaya girmek istiyorsa, başlarındaki iktidar hastalarını atmalıdır. Bu iktidar hastaları havayı karıştırmak istemektedirler. Memlekette siyasi iktidarı muhtel (bozuk) göstererek, bir polemige, bir hücum ve taarruza geçmişlerdir”* (Aydemir, 1993:194). Bu konuşma ne denli bir ihtirasın siyasette can bulduğunun en büyük göstergelerinden biri olduğunu ortaya koyar niteliktedir.

Oluşan bu gerginlik havasında DP bazı önlemler almak mecburiyeti hissetmiş ve başta basın yayın organları ile üniversiteler vb. kamuoyunu şekillendiren kurumlara karşı tutumunu

sertleştirmiştir (Ünal, 1966: 22). Bunun sonucu olarak basın, yargı, sivil bürokrasi, ordu ve üniversiteler artık belirgin bir şekilde DP'ye karşı cephe almıştır.

DP iktidara geldikten sonra Arapça ezan yasağını kaldırması, Atatürk devrimlerinden verilen bir ödün olarak değerlendirilmiş ve ordu içindeki bazı subaylar bu uygulamalardan rahatsız olmuşlardır. İktidarın halkevlerini kapatması, CHP'nin mallarını hazineye devretmesi, muhalefete karşı sert önlemler alması ve subayların içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar (Albayrak, 2004: 541) ve akabinde subayların ordu içerisinde cunta hareketleri başlatması darbeyi hazırlayan diğer bir neden olarak görülmektedir.

1950-1960 döneminde yaşanan konjoktürel ekonomik kırılımlar, öğrenci hareketleri, siyasal çekişmeler, ordu içindeki cunta hareketlerinin iyi okunamaması, ülkenin demokratikleşme hamlelerinin bir kısım tarafından sindirilememesi yani halk iktidarını kendileri için tehdit olarak görülmesi, DP'nin bir kısım aydınlar ve ordu içindeki vatanperver kişilerce uyarılmasına rağmen bunların çoğu zaman göz ardı edilmesi, ABD ve SSCB destekli istihbarat servislerinin ülke içinde yıkıcı faaliyetlerde bulunmaları, bütün bunların tamamı 1960 darbesinin zeminini hazırlamak için tasarlanan oyunlar olduğu 1960'dan sonraki yaşanan süreçten anlaşılmaktadır.

1961 Anayasası

27 Mayıs 1960 tarihinde kendilerine “Millî Birlik Komitesi” ismini veren 38 subay meşru hükümete darbe yapmış ve yönetime el koymuştur. 1950 yılından itibaren seçimleri kazanıp iktidara gelen Demokrat Parti ve Adnan Menderes hükümetinin 10 yıllık hükümetine son verilmiş, iktidarda olan Demokrat Parti mensupları ve hükümet içerisinde görev alan bakanlar yargılanmış ve Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam, diğer Bakanlar Kurulu üyelerinin de hapis cezasına çarptırıldığı görülmektedir (Yeşilkaya, <http://www.ilimvemedeniyet.com/anayasa-tarihimiz-5-1960-darbesi-ve-1961-askeri-mudahalesi.html>, 2016).

Anayasanın hazırlanması için iki tane “ön tasarı” bulunmakta, bunlardan birincisi İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ikincisi ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi çıkışıdır (Tanör, 2015: 306). Birincisi “İstanbul Tasarısı”, ikincisi ise “Ankara Tasarısı” olarak anılmaktadır. Bu tasarılar ve diğer ülkelerdeki Anayasalar incelenmiş ve bir rapor hazırlanmıştır. Tasarı ilk önce Temsilciler Meclisi'nde tartışılmış, daha sonra tasarı, Millî Birlik Komitesi'nde de görüşülmüştür. Sonuç olarak 17 madde de uyuşmazlık çıkmış, bu uyuşmazlıklar Temsilciler Meclisi ve Millî Birlik Komitesi'nden seçilen eşit sayıda üyeden oluşan Karma Kurul'ca yeni bir metin düzenlenerek giderilmiştir. 27 Mayıs 1961 tarihinde yapılan Kurucu Meclis birleşik toplantısında 260 kabul ve 2 çekimsiz oyla tasarının son metni kabul edilmiştir (www.anayasa.gen.tr/1961anayasasi.htm).

157 sayılı Kanun, Anayasanın halk oylamasına sunulmasını öngörüyordu. Halkoylaması 9 Temmuz 1961 tarihinde yapılmış, oylamaya katılma oranı % 80'in üzerindeydi. Geçerli oyların % 61.5'i “evet”, % 38.5 “hayır” yönünde çıkmış ve yeni Anayasa 20 Temmuz 1961 tarih ve 10859 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 15 Ekim 1961 tarihinde genel seçimler yapılmış ve XII'nci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi 25 Ekim 1961 tarihinde toplanmıştır (Tanör, 2015: 306).

1961 Anayasası'nın genel özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (<http://kampus.beykent.edu.tr>):

- 1961 Anayasası, bir tarafı, 27 Mayıs darbesini yapan Millî Birlik Komitesi ve diğer tarafı Temsilciler Meclisi'nden oluşan Kurucu Meclis tarafından hazırlanmıştır. Daha sonra anayasa tasarısı halkoylamasıyla kabul edilmiştir.
- 1961 Anayasası, halkçılık ve devletçilik ilkelerini kabul etmemiş, milliyetçilik ilkesini ise “millî devlet” şeklinde kabul etmiştir.
- 1961 Anayasası, sosyal devlet ilkesini ilk defa kabul etmiştir.
- 1961 Anayasası sosyal ve ekonomik haklar ve ödevleri ilk defa anayasal düzeyde tanıyan anayasadır.
- 1961 Anayasası, iki meclisli bir parlamento kurmuştur. Cumhuriyet döneminde ikinci meclis kuran tek Anayasa budur. Bu ikinci meclisin adı Cumhuriyet Senatosudur.
- Cumhurbaşkanı yedi yıllık bir süre için TBMM üyeleri arasından TBMM tarafından seçilmekte ve aynı kişinin arka arkaya iki defa seçilmesi yasaktır.
- 1961 Anayasası ile Yüksek Hakimler Kurulu kurulmuştur.
- 1961 Anayasası ile Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.
- 12 Mart 1971 tarihinde sivil yönetime ordunun kısmî bir müdahalesi olmuştur.
- 12 Mart döneminde (1971-1973 yılları arası) 1961 Anayasası'nda pek çok değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikler, temel hak ve hürriyetleri sınırlandırmaya, yürütme organını güçlendirmeye, yargı denetimi zayıflatmaya yönelik değişikliklerdir.
- Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ise 1971 yılında anayasada yapılan değişikliklerle kurulmuştur.
- 1961 Anayasası, 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askerî darbe sonucu ortadan kaldırılmıştır. 1975 yılından itibaren siyasal şiddet ve terör olayları tekrar tırmanmış, üstelik siyasal sistemde de ciddi tıkanıklıklar yaşanmıştır. Örneğin 1980 yılında TBMM yeni Cumhurbaşkanı'nı altı ay süreyle seçememiştir. Bu dönemde hükümetler karar alamaz ve meclisler kanun çıkartamaz hale gelmiştir. Bu krizin sorumlusu olarak yürütmeyi ve devlet otoritesini zayıf bıraktığı düşünülen 1961 Anayasası görülmüştür. Çözüm olarak 1961 Anayasasında köklü değişikliklerin yapılması fikri ortaya çıkmıştır. Ancak bu değişiklikler yapılamadığı gibi ülkenin içine girdiği siyasal ve ekonomik krizden çıkılamamış, terör olaylarının önüne geçilememiştir (www.anayasa.gen.tr/1961anayasasi.htm).

Anayasa Mahkemesi'nin Kurulması

Türkiye'de Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası ile kurulmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu, görev ve yetkileri, yargılama ve çalışma usulü ile kararlarının niteliği 1961 Anayasası'nın 145 ila 152. maddelerinde düzenlenmiş, buna bağlı olarak 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 22/4/1962 tarihinde kabul edilmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne ilk kuruluşunda, kanunların ve TBMM İçtüzüklerinin Anayasa'ya "*şekil ve esas*" bakımından uygunluğunu denetleme görevi verilmiş, bu görevin yanı sıra görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Anayasa'da sayılan kişileri Yüce Divan sıfatıyla yargılamak, siyasal partilerin kapatılması hakkındaki davalara bakmak, siyasal partilerin gelir kaynakları ile giderlerine ilişkin hesapları incelemek ve Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getirmekle de yetkili kılınmıştır.

1961 Anayasası'nın 145. maddesine göre Anayasa Mahkemesi, on beş asıl ve beş yedek üyeden oluşacak şekilde kurulmuş, üyelerden dördü Yargıtay, üçü Danıştay, biri Sayıştay Genel Kurulu tarafından, üç üye TBMM, iki üye Cumhuriyet Senatosu, iki üye ise biri Askeri Yargıtay'dan olmak üzere Cumhurbaşkanı'nca seçilmekteydi.

1961 Anayasası'nda 1971 Anayasası ile yapılan değişiklikle, kanun hükmünde kararnameleri şekil ve esas bakımından, anayasa değişikliklerini ise Anayasa'da gösterilen şekil şartları bakımından denetleme görevi verilerek Anayasa Mahkemesi'nin görev alanı belirgin hale getirilmiştir.

(<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/mahkemehakkında/kisatarihce/tarihselbilgi.html>).

Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE)

TODAİE, kamu yönetiminin çağdaş düşüncelere göre gelişmesine yararlı surette çalışmalar yapmak suretiyle idare sanatında elemanlar yetiştirerek bu memurların idari sahada olgunlaşmasını sağlamaktır. Enstitüye bu amaçlara ulaşmak için öğretim ve yetiştirme, araştırma ve yardım derleme ve neşriyat görevleri verilmiştir (Türkiye ve Orta-Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Teşkilat Kanunu, 1958). Bu kapsamda 8 Mayıs 1952 tarihli 1 Sayılı Teknik Yardım Ek Anlaşması imzalanmış, anlaşma gereğince Türkiye ve Orta Doğu ülkeleri için ileri eğitim olanağı temin etmek ve kamu görevlilerinin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir enstitü kurulması öngörülüyordu. Böylece 1952 yılında TODAİE (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü) kurulmuştur (Tural, 2014: 39-42).

TODAİE, öğretim ve yetiştirme hizmeti adı altında iki tür eğitsel çalışma yürütmektedir. Bunlardan ilki, Kamu Yönetimi Uzmanlık Programı'dır. En az dört yıllık lisans öğretimine dayalı tezli ve tezsiz yüksek programı ile doktora programlarını kapsayan eğitim süreci sonunda yöneticilerin eğitimlerine katkıda bulunmaktadır. Bunun dışında kamu yönetiminin çeşitli alanlarında kurslar, seminerler, sempozyumlar ve benzeri kısa süreli yetiştirme ve eğitim programları uygulanmaktadır (Kurban, 2016: 77).

TODAİE, lisansüstü eğitim programlarına kabulde, kamu kurum ve kuruluşlarında ya da kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında dört yıllık (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği, 2001) bir tecrübe şartı getirdiği için doğrudan yönetici yetiştiren bir kurum değildir.

TODAİE, her ne kadar Osmanlı'da yer alan Enderun Mektebi'ni çağrıştırıyor olsa da yetiştirme usulleri birbirinden farklılık arz etmektedir. Enderun mektebi çekirdekten bir yetiştirme programı dahilinde çalışma yaparken TODAİE yetişmiş kamu yöneticilerini daha da yetkinleştirmek ve yöneticilik vasıflarını geliştirmek üzere faaliyet göstermektedir. Ülkemizdeki tek kamu yönetimi okulu olarak görülen TODAİE, bu zamana kadar yaklaşık 90 bin bürokrata eğitim vermiştir.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

Türkiye'de 1960 yılından itibaren ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hızlandırılması, uygulanan politikalar arasında uyum sağlanması, toplumsal ve kültürel dönüşümün uyumlu yönlendirilmesi ve ekonomiye rasyonel kamu müdahalesinin temini amacıyla kalkınma planlarının hazırlanması ve uygulanması fikri benimsenmiştir. 1961 Anayasası ile iktisadi,

sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek için kalkınma planlarının hazırlanması hükme bağlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda 30 Eylül 1960 tarihinde Başbakanlığa bağlı olarak Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Devlet Planlama Teşkilatı'nın görevi ekonomik, sosyal ve kültürel politikaların ve hedeflerin tayininde ve ekonomik politikayı ilgilendiren faaliyetlerin koordinasyonunda hükümete yardımcı olmak ve danışmanlık yapmaktır (<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/60SonrasiDonem.aspx>).

1961 Anayasası ile Devlet Planlama Teşkilatı anayasal bir kurum olmuştur. Planlamanın anayasal bir çerçeve içine oturtulması “İktisadi ve Sosyal Hayatın Düzeni” başlıklı 41. madde ile olmuştur. Şöyle ki;

“İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevidir.”

91 sayılı Devlet Planlama Teşkilatı'nın Görevleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir (md. 2):

- Memleketin, tabii, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak imkanlarını tam bir şekilde tesbit ederek takip edilecek iktisadi ve sosyal politikayı ve hedefleri tâyinde Hükümete yardımcı olmak;
- Muhtelif bakanlıkların iktisadi politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu temin etmek için tavsiyelerde bulunmak ve bu hususlarda müşavirlik yapmak;
- Hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli plânları hazırlamak;
- Plânların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili daire ve müesseselerle mahallî idarelerin kuruluş ve İşleyişlerinin ıslahı hususunda tavsiyelerde bulunmak,
- Plânın uygulanmasını takip etmek, değerlendirmek ve gerekli hallerde plânda değişiklikler yapmak;
- Özel sektörün faaliyetlerini plânın hedef ve gayelerine uygun bir şekilde teşvik ve tanzim edecek tedbirleri tavsiye etmek.

Devlet Personel Dairesi (DPD) ve 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren oluşturulmaya çalışılan kamu personel rejimi; bu alanın yasalarla düzenlenmesi geleneğini oluşturmuş, kamu personelinin yargısal denetimini özel kurallara bağlamış, sistemin genel yönetiminden sorumlu bir personel dairesi bulunmadığından sorumluluk bir ölçüde Devlet Personel Dairesi'nin kuruluşuna kadar Maliye Bakanlığı'na bırakılmış ve personel alım faaliyetleri bakanlık ve dairelerce yerine getirilmiştir (Tutum, 1979: 16-17).

Planlı dönem öncesinde, Türk yönetim sisteminin ve kamu personel rejiminin sorunlarına çözüm bulmak amacıyla pek çok uzman ve kuruluşa rapor hazırlanmıştır. Bu dönemde hazırlanan yabancı uzman raporları; DORR Raporu olarak bilinen Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Bir Tetkiki (1933), THORNBURG Raporu olarak bilinen Türkiye Nasıl Yükselir isimli rapor (1949), NEUMARK Raporu olarak bilinen Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor (1949), BARKER Raporu olarak bilinen Kalkınma Planı İçin Tahlil ve Tavsiyeler (1951), MARTIN- CUSH Raporu olarak bilinen Maliye Bakanlığı Kuruluş ve Çalışmaları Hakkında Rapor (1951), GRUBER Raporu olarak bilinen İdare Teşkilatı ve Personeli Hakkında Rapor (1952), HANSON Raporu olarak bilinen

Türkiye’de İktisadi Devlet Teşekküllerinin Bünyesi Murakabesi (1954), CHAILLEUX-DANTEL Raporu olarak bilinen Türkiye Devlet Personeli Hakkında Bir Araştırma’dır (1959). Bu raporların bazılarının içeriğine Türk Kamu Yönetimi için hazırlanan raporlar kısmında değinilecektir.

1924 Anayasası ile başlayıp 1926 tarihli 788 sayılı Memurın Kanunu ile temel çerçevesi çizilen Türk kamu personel rejimi, 1965 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde ilk olarak 17/12/1960 tarihinde 160 sayılı Kanunla Başbakanlığa bağlı Devlet Personel Dairesi²⁰⁰ kurulmuştur. 1961 Anayasası’nın 117. maddesinde de 1924 Anayasasına benzer şekilde memurların nitelikleri, atanmaları, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işlerinin kanunla düzenlenmesi ilkesine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda öteden beri tartışılan yeni bir personel yasası hazırlama girişimleri²⁰¹ bir sonuca ulaşmış ve 1965 yılında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu²⁰² çıkarılmıştır. Ancak 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, daha uygulanmaya başlanmadan büyük bir dirençle karşılanmış, 1327 sayılı Kanunla yaklaşık yarısı değiştirilerek 1970 yılında uygulanmaya başlanmıştır (Akgüner, 2001: 17).

Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP)

1960 ile başlayan dönem Türk Kamu yönetimi için idarenin iyileştirilmesi noktasında çalışmaların yoğunluk kazandığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönem devletin daha müdahaleci olduğu bir dönemdir ve bu dönemin en önemli çalışması ve sonra yapılacak çalışmalara da öncülük edecek olan proje, Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi’dir (Sevinç, 2014:736).

13.2.1962 tarihinde Bakanlar Kurulu’nun 6/209 sayılı kararıyla Türkiye merkezi hükümet teşkilatına dahil bakanlık, daire ve müesseseler arasında (TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Milli Emniyet, Üniversiteler ve İDT’ler hariç) merkezi hükümet görevlerinin dağılışı tarzını tespit etmek ve bu dağılışın amme hizmetlerinin en verimli bir biçimde ifasına imkan verip vermediğini inceleyerek bu hususta teklif ve tavsiyelerde bulunmak üzere TODAİE, DPT, Devlet Personel Dairesi, ilgili fakülteler ile bakanlık ve dairelerin işbirliği yapması suretiyle bir araştırma yapılması ve araştırmayı sevk ve idare edecek Proje Yönetim Kurulu’nun Başbakanca seçilmesi kararlaştırılmıştır (Arık ve Sürgit, 1964: 92).

MEHTAP çalışmaları, iki ayı aşkın bir hazırlıktan sonra 24 Nisan 1962 tarihinde fiilen başlamış ve Proje Yönetim Kurulu’nun çalışmalara ilişkin raporunun 24 Nisan 1963 tarihinde Başbakanlığa sunulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda ayrıca bir rapor özeti, bir de T.C. Devlet Teşkilatı Rehberi hazırlanmıştır. Raporun hazırlanmasında önce var olan durumun saptanması, bu durumun ortaya çıkardığı sorunların ortaya konması ve bunlara çağdaş yöneticilik bilgi ve deneyimlerinden yararlanılarak çözümler, çözüm önerileri getirmek biçiminde bir yol izlenmiştir (Arık ve Sürgit, 1964: 86).

²⁰⁰ 1960 yılında kurulan Devlet Personel Dairesi, 8/6/1984 tarihli 217 numaralı Devlet Personel Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile yeniden düzenlenerek Devlet Personel Başkanlığı şeklinde teşkilatlanmıştır.

²⁰¹ Bu konudaki en somut adım Demokrat Parti iktidarı tarafından 1956 yılında TBMM’ye gönderilen “Devlet Personel Kanunu” tasarısıdır. Ancak tasarı kanunlaşmamıştır.

²⁰² 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, Kabul Tarihi 14.7.1965, 23.7.1965 tarih ve 12056 sayılı Resmi Gazete

Raporda amaçlanan temel konu, merkezi hükümet görevlerinin en uygun biçimde dağılımını sağlamak yoluyla daha rasyonel bir örgütlenme ve yöntemler, daha sistematik bir planlama ve koordinasyon, daha etkin bir mali kontrol ve daha iyi işleyen bir personel sistemi sağlamayı hedef tutan tedbirlerin uygulanması için sağlam bir zemin hazırlamak, bakanlık ve kuruluşların iç örgütlenme ve yöntemlerinin geliştirilmesi hususunda yapılacak çalışmalara ışık tutmak ve idareyi geliştirme görevini üzerine alacak mekanizma hakkında önerilerde bulunmak olmuştur (Arık ve Sürgit, 1964: 86-87). Rapor bir giriş ile birlikte on bölümden oluşmaktadır (Arık ve Sürgit, 1963: 97-98).

“Görevlerdeki Eksiklikler ve Eksikliklerin Sebepleri” başlıklı sekizinci bölümde, merkezi hükümet teşkilatının görevlerindeki eksiklikler şu dört biçimde ifade edilmiştir:

- Türkiye'nin koşulları gereği merkezi hükümet örgütüne yerine getirilmesi doğal olan bazı görevler hiç yapılmamaktadır.
- Merkezi yönetimce bazı görevler üstlenilmekle beraber, bu görevlerin yerine getirilmesi için ciddi bir örgütlenmeye gidilmemesinin yanında yeterince çaba harcanmamaktadır.
- Görevlerin yapılmasında ve hizmetlerin halka ulaştırılmasında yerel farklılaşmalar bulunmaktadır. Bu farklılıklar bölgeler arasında görülebileceği gibi köylerle kasabalar ve kentler, bazen kentlerin değişik kesimleri arasında da görülebilmektedir.
- Merkezi yönetimin bazı görevleri için gerekli örgütün kurulması ve bu örgütün görevini benimsemesine rağmen bunlar etkin bir biçimde görevlerini yerine getirememekte ya da başlangıçtaki hizmet düzeyinin altına düşmüş durumdadır.

Rapora göre merkezi hükümet görevlerinin yerine getirilmesi ve yürütülmesi açısından yukarıda belirtilen bu temel eksiklikler belli başlı nedenlere dayanmaktadır:

- Mali olanakların yetersizliği,
- Personel sisteminin yapısındaki aksaklıklar,
- Yönlendirme ve gözetim yoksunluğu,
- Örgütlenmedeki bozukluklar,
- Kırtasiyecilik,
- İyi düzenlenmemiş merkeziyetçilik.

Görüldüğü gibi Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi, dönemin yönetim alanında çalışan önemli akademisyenlerinin öncülüğünü yaptığı, ileri gelen bürokratların da katkı sağladığı, oldukça kapsamlı bir biçimde hazırlanmış, var olan sorunları iyi tespit etmiş bir projedir. Ancak projenin sadece merkezi yönetimin merkez teşkilatını incelemesi, kapsam dışı kalan diğer alanlar (taşra teşkilatı, yerel yönetimler ve KİT'ler) için benzeri bir çalışma yönündeki eğilimleri güçlendirmiştir. Bu yüzden projenin bitiminden yaklaşık bir yıl sonra projeyi tamamlayıcı bazı çalışmalar yürütülerek bitirilmiştir (Payaslıoğlu, 1966: 225).

Türk Kamu Yönetimini Değerlendirme Raporları

II. Dünya Savaşı, Türkiye'de yeni bir toplumsal yapı ya da ilişki biçiminin gelişmesinin başlangıcı olmuştur. Bu yeni yapıda, yeni sosyal ve siyasal ilişki kalıplarına göre devletin üstlendiği fonksiyonlarda değişimler olmuştur. Toplumsal sınıf ilişkileri değişirken, toplumsal yapı içinde devlet örgütünüme değişmesi konusunda birbirine zıt yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Toplumla iletişimi giderek zayıflayan merkezîyetçi, kuralcı yapı, İkinci Dünya Savaşı ile başlayan ekonomik, sosyal ve sınıfsal farklılaşmalar sonucunda önemli ölçüde zorlanmıştır (Kalağan, 2010, s. 67).

Planlı kalkınma öncesi dönem, kamu idaresinde yeniden yapılanma çalışmalarının fikri ve teorik aşamasını oluşturmaktadır. Bu dönemde kamu idaresinde yeniden yapılanmanın gereği görülmüş, çalışma yapılması sonucuna varılmış ancak nasıl, ne zaman ve kim tarafından yapılacağı üzerinde durulmamıştır. Planlı dönemin öncesindeki çalışmalar, genel olarak sorunlara genel çözümler getirmeyi amaçlayan daha çok yabancıların yaptığı ve kişisel gözlem ve tavsiyelerin ağırlıkta olduğu, personel sorunlarının üzerinde pek durulmayan raporlardan oluşmaktadır (Sevinç, 2014:732-733).

Thornburg Raporu: Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrasında ABD tarafından Marshall Planı içerisine alınması sonucunda yapılan bir çalışmadır (Kara, 2006: 153). Rapor Amerikalı uzman bir ekip tarafından 1949 yılında hazırlanmıştır. 1933 yılında hazırlanan Dorr Raporundan sonraki en kapsamlı çalışmalardan biri olmuştur. Diğer raporların ortaya koyduğu görüşlere paralel saptamalar söz konusudur. Devlet eliyle yapılan ekonomik çabalar eleştirilmiş ve sanayileşme faaliyetlerinde liberal politikaların desteklenmesi önerilmiştir (Yayman, 2008: 135). Kendisinden yaklaşık bir yıl sonra hazırlanan Barker raporuna ilham olmuştur. Bu raporların tespitlerinin birbirlerine benzerlikleri dikkat çekmektedir (Yayman, 2008: 154). Verimsizliğin nedeninin yönetimden kaynaklandığı, danışma konusunda kaliteli uzmanlara ihtiyaç olduğu, çalışan ücretlerinin iyileştirilmesi, nitelikli yöneticilere gereksinim duyulması ve liyakat ilkesi vb. hususlar raporda yapılan diğer önemli tavsiyelerdir (Öktem, 1992: 88).

Neumark Raporu: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan ilk bilimsel çalışma, 1949 yılında Neumark tarafından hazırlanan Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Hakkında Rapor adlı çalışmadır. Bu rapor yedi bölümden oluşmakta, raporun ilk bölümünde idari reformu gerektiren nedenler üzerinde durulmuş ve bu nedenler arasında personelin niteliksel yetersizliği ve dağılımındaki dengesizlikler, örgütsel bozukluklar, aşırı kırtasiyecilik ve denetim yöntemlerindeki bozukluklar sayılmıştır (Sevinç, 2014:733).

Raporun öneriler kısmında kamu yönetiminde şeffaflığın gerekliliği vurgulanmakta, kamu yönetimlerinin yaptıkları işlemlerde halka açık olmaları tavsiye edilmektedir. Bu yolla da halkın yönetime katılımının artırılması düşünülmüştür. Bu hedefi gerçekleştirmek içinse Başbakanlık çatısı altında bir enformasyon bürosu açılması önerilmiştir (Karaer, 1987: 28). Raporun sonraki bölümünde, kamu yönetimi ile ilişkili sorunlar ve bunların çözümüne yönelik uygulamaların halka açıklanması ve bunun için Başbakanlığa bağlı enformasyon bürosunun kurulması önerilmiştir (Karaer, 1987, 28).

Neumark raporunda idari reformun önemli bir kısmı personel yönetimine ayrılmıştır ve reforma bu açıdan bakılmıştır. Neumark raporuna göre kamu idarelerinde memur sayısı ve niteliği ile ilişkili sorunlar rasyonel çalışmayı engellemektedir. Bu rapora göre memur sayısı orantısız bir şekilde dağıtılmamış ve kimi kurumda memur sayısı fazla iken bazı kurumlarda memur sıkıntısı yaşanmaktadır. Bu raporda personelin niteliği ön plana çıkarılmış ve kamuda fazla personel yerine yeteri derecede nitelikli personel bulundurulması hususunda saptamalarda bulunulmuştur (Sevinç, 2014:733). Sonuç olarak Neumark Raporu idari reform alanında

yapılan bilimsel çalışmaların başında yer almakla birlikte idari reformu bir bütün olarak değil reformun personel yönetimi boyutuna dikkat çekmiştir.

Barker Raporu: 1951 yılında James Barker başkanlığında Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'na üye ABD'li on üç kişilik bir heyet tarafından hazırlanarak dönemin hükümetine sunulmuştur. Türkiye İktisadi Kalkınması Hakkında Rapor başlığını taşıyan metin iki temel bölümden oluşmaktadır (Demirci, 2010: 155). Barker raporu sosyal ve ekonomik kalkınma ile ilgili önerilere yer vermekle birlikte kendinden önceki Neumark Raporu gibi personel yönetimi konusuna geniş yer vermiş ve bunların çözümüne yönelik önerilerde bulunmuştur. Raporda özel sektörün geliştirilmesi ve önündeki engellerin kaldırılması hususuna vurgu yapılmış, kamu personel yönetiminin yeniden düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir (Demirci, 2010: 155).

Raporun oldukça kapsamlı olduğu, raporda hemen hemen her sektörle ilgili tavsiyelerin yer aldığı görülmektedir. Asıl dikkat çeken hususun raporun açık bir biçimde hükümeti uyarmasıdır. Yapılan önerileri hayata geçirecek ehil bir kurum görevlendirilmezse yapılan çalışmanın önceki raporların akıbetine uğrayacak olması dile getirilmiştir (Yayman, 2008: 139).

Barker Raporu hazırlanış amacına uygun olarak sosyal ve ekonomik kalkınmaya odaklanmasına rağmen idari reform alanında personel yönetimi ve merkeziyetçilik üzerine saptamalarda bulunmuştur. Bu rapor personel yönetimi konusunda merkezi bir personel dairesinin kurulması, hizmet sınıflandırması vb. unsurlar üzerinde durmuş ve idari reformun diğer unsurları yeterince ele alınmamıştır (Sevinç, 2014:733).

Martin & Cush Raporu: Maliye Bakanlığı'na sunulmak üzere James W. Martin ve Frank A. Cush tarafından 1951 yılında tamamlanan bir çalışmadır. Hükümete, personel politikasını ciddi bir biçimde gözden geçirmesi tavsiye edilmiş ve Devlet Personel Dairesi'nin zaruri bir ihtiyaç olduğu üzerinde durulmuştur (DPB, 2013). Rapor genel olarak Türk idari teşkilatı ile ilgili incelemelerde bulunmuş özelden ise Maliye Bakanlığı ile ilgili tespitler yapmıştır. Türk yönetim sisteminin merkeziyetçi yapısı ciddi bir biçimde eleştirilmiştir.

Martin ve Cush Raporu kendinden önceki idari reform çalışmalarında olduğu gibi personel yönetimine vurgu yapmış ve bu konuda devlet memurlarına adil ve eşit davranılması, bütün kamu hizmetlerini içeren bir sınıflandırma yasası çıkarılması, adil bir ücret sisteminin kurulması ve korunması, işe almada merkezi bir sınav sisteminin oluşturulması vb. önerilerde bulunmuştur (Sevinç, 2014:734).

Yukarıda bahsedilen raporlar gibi Türk kamu yönetimi hakkında yayımlanan birçok rapor bulunmaktadır. 1951 yılında yayımlanan, merkezi ve yerel yönetimlerin personelinin hukuksal statüleri, ücret rejimi, çalışma saatleri, personel kadrolarındaki şişkinlik, personelin sınıflandırılması konularına değinilen ve merkezi bir personel dairesinin kurulmasını öneren Leimgruber Raporu, 1959 yılında BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) uzmanlarınca tarım ve sulama konularında hazırlanmış olan ve dolaylı biçimde personel sorunlarına değinilen Baade Raporu, yine Mook Raporları, Fischer Raporları ile Podol Raporu bu raporlara örnek teşkil etmektedir.

1960 yılına kadar olan süreçte yönetimde reform alanında birçok çalışma yapılmasına rağmen bu çalışmaların başarılı olamadığı görülmektedir. Planlı döneme kadar yapılan ve genel anlamda yabancı uzmanların hazırladığı raporlar doğrultusunda yapılmaya çalışılan idari

reform çalışmalarının başarılı olamama nedenleri olarak yönetimde reform görevinin niteliğini, kapsamını ve bu görevi yapmak üzere kurulacak örgütleri ortaya koyacak ciddi bir araştırma yapılmaması olarak ifade edilebilir. İkinci neden, kurum için en önemli unsur olan hizmete uygun yetenekli eleman sağlanması sorunu üzerinde hiç durulmamıştır. Son olarak ise yönetimde reform çalışmalarının başarıya ulaşmasında etkin olan çevre unsuru dikkate alınmamış ve kamuoyu desteği göz ardı edilmiştir (Acar ve Sevinç, 2005, s. 26).

Kalkınma Planları

Türkiye’de planlama fikri 1930’lu yıllarda hazırlanan sanayi planları ile başlamış, Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulduğu tarihten günümüze kadar on adet Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Literatürde genel kabul gören görüşe göre planlarda birinci dönem, temel ekonomik perspektifler açısından büyük krizle başlayıp İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına kadar uygulanan devletçi politikalarla sonra 1946-1958 yılları arasında özel sektöre öncelik veren 1960 öncesi dönemdir. İkinci dönem, ithal ikameci politikalarla birlikte kalkınmanın planlarla gerçekleşeceği düşünülen 1960-1980 dönemidir. Üçüncü dönem ise sanayileşme stratejisinde yapısal değişimin yaşandığı ve bu değişimin kalkınma planlarına yansıdığı 1980 sonrası dönemdir. Bu çalışmada zaman boyutu olarak 1960-1980 döneminde uygulanan kalkınma planları incelenmektedir.

Türkiye, 1963 yılında planlı döneme girerken ülkenin sosyo-ekonomik potansiyelini değerlendirmek ve bu potansiyeli orta dönemde planlarla en iyi şekilde yönlendirebilmek için amaç ve hedeflerin önceliklerini tespit eden 15 yıllık perspektif plan hazırlama gereğini duymuştur (<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/BesYillikKalkinmaPlani.aspx>, 2018).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1963-1967) Türkiye gibi gelişmekte olan bir toplumun hayat standardının yükseltilmesinin ancak uzun vadeli ve sistemli kalkınma çabalarıyla sağlanabileceği dile getirilmiştir. Bunu gerçekleştirmek için hedeflere ulaşmayı sağlayacak kaynak ve araçlara uzun bir zaman perspektifi içinde bakmak ve kalkınma planlarının hazırlanmasında bu perspektifi göz önünde bulundurmak gerekliliği belirtilmiştir (DPT, 1963: 33). Birinci plana göre Türkiye ekonomisinin gelişmesi için uzun vadede köklü ve yapısal dönüşümlerin gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Takım, 2011:156).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Türkiye’de bir yandan fert başına geliri artırmayı hedef alırken öte yandan gelir dağılımı ve bölgeler arasında dengesizliği gidermek, yeni iş sahaları oluşturarak işsizliği azaltmak, kalkınmanın ortaya çıkardığı refahı toplumla paylaşarak ekonomik ve sosyal yönden gelişmeyi sağlamak amacıyla hazırlanmıştır (DPT, 1967:2).

İki plan karşılaştırıldığında BBYKP temel altyapı yatırımlarına, istihdam sorununa ve ekonomik yapının yeniden organize edilmesine önem verirken İBYKP özellikle sanayi sektörünün ekonomideki itici gücüne vurgu yaptığı görülmektedir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), ekonomik yapı değişikliği ile birlikte milli gelirin artırılmasını, özellikle ara ve yatırım malı üreten sanayinin geliştirilmesini ve dış kaynaklara bağımlılığın azaltılmasını amaçlamıştır. Bu plan, AET’ye üyeliği hedefleyen, ekonomik, siyasal ve sosyal politika koordinasyonun teknik ve idari çözümlenmeleri açısından

önemli bir belgedir. Üçüncü plan döneminden itibaren Türkiye’de siyasal alanda koalisyon hükümetleri döneminin başlamasıyla bağlantılı olarak plan uygulanmasında ve koordinasyonunda güçlükler yaşanmıştır (DPT, 2002:7).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), ekonomik ve siyasal istikrarsızlık nedeniyle bir yıl sonra uygulamaya konulmuş, yüksek enflasyon ve ödemeler bilançosu açıklarının yoğun olarak yaşandığı bu dönem; kamu kesimi ağırlıklı sanayileşme stratejisini benimsemiş, ödemeler bilançosu açıklarını gidermeyi ve kendi ayakları üzerinde duran bir ekonomiyi hedef almıştır (Takım, 2011:157).

İthal ikameci politikaların uygulandığı 1960-1980 dönemi planlarının genel özellikleri; seçici değil dengeli büyümeyi hedef almaları, ithal ikameci politikalarla yürütülmeleri ve genel denge anlayışına dayalı kapsamlı planlar niteliğinde olmalarıdır (DPT, 2002:8). 1960-1980 döneminde uygulanan planların içeriği ve hazırlanma koşulları farklı olsa da ortak özellikleri şöyle sıralanabilir (Kepenek ve Yentürk, 2005:147):

- Ekonominin her yıl belirli bir hızla büyümesi, kalkınma planlarının temel hedeflerindedir. Örneğin BBYKP’de ekonomik büyüme hızı %12 olarak öngörülmüş, %5’lik enflasyon oranına rağmen %7 olarak gerçekleşmiştir. Plan döneminde nüfus artış hızının %3 olduğu dikkate alındığında, net büyüme hızı %4 olarak gerçekleşmiştir. İBYKP döneminin ilk üç yılında büyüme hızı dönem ortalamasının altında gerçekleşse de ortalama büyüme hızı %7 olarak gerçekleşmiş, büyümede tarımın payı azalırken sanayinin payı sabit kalmış, hizmetlerin payı artmıştır. ÜBYKP’de ortalama büyüme hızı tarım sektöründeki üretim düşüklüğü nedeniyle daha düşük oranda gerçekleşmiştir. DBYKP’de büyüme oranı %8 olarak öngörülmesine rağmen %1,2 oranında gerçekleşmiştir (Tokgöz, 2004:175-200).
- Ekonominin lokomotif sektörü olması nedeniyle sanayileşmeye, özellikle de imalat sanayisine öncelik verilmiştir. Dört plan döneminde de sanayi sektörü için öngörülen büyüme hızına ulaşamamışsa da sanayi sektörünün geliştirilmesi tüm planların öncelikleri olmuştur.
- Planlar 1963 yılından başlamak üzere ithal ikamesi sanayileşme stratejisine uygun olarak önce on beş yıllık, sonra da yirmi yıllık perspektifle beşer yıllık planlar halinde uzun dönem stratejisinin parçaları biçiminde uygulanmaktadır.
- Planlar, ekonomik ve sosyal alanda reform niteliğinde yapısal değişimi hedef almalarına rağmen yerel koşulları dahil edip, ekonominin üretim yapısını veri almaktadırlar.

1980 öncesinde toplam dört adet beş yıllık kalkınma planı uygulanmış ancak bunlarda istenilen etkinliğe ve başarıya ulaşamadığı görülmektedir.

Planlarda temel hedef sanayileşme olarak görülsede uzun dönemli bütünleşmiş bir sanayileşme planı çok düşünülmemiştir. İhracat hedeflerinden yoksun içe dönük bir sanayi üretimi oluşturulmuş, sanayinin yüksek maliyet ve kârlarla çalışmasına göz yumulmuştur. Etkin olup olmadığı tam araştırılmamış projeler aynı anda ve çok sayıda uygulamaya konulmuş, bu da kaynakların etkin kullanımını engellemiştir. Sanayide ithal ikameci modeli benimsenmiş olmasına rağmen yayılma alanları ve sektörleri birinci plan dışında hedeflenenin dışına çıkmış, ithal ikamesi malları adı altında gelişigüzel üretim yapılmıştır. Planların hemen hepsinde kıt kaynaklara değinilmiş kaynakların verimli kullanımı için yollar aranmış fakat kaynak kıtlığı söz konusuysen kaynakları artırıcı hiçbir finansal planlama yapılmamıştır. Planlar aşamalı

programlama tekniğine göre hazırlanmaya çalışılırken, gerçekte makro dengelerle yetinilmiş, sektörlerin dengeleri ve proje değerlendirilmesine gereken önem verilmemiştir. Planlamanın temel niteliklerinden biri kaynakların etkin dağıtılmasını sağlama olmasına rağmen siyasiler planla kaynak dağıtımına fazla sıcak bakmamıştır. Planlarda kalkınma esas alınmış, tasarruf ve yatırım teşvik edilerek sanayileşme düşünülmüştür. Buna karşın Türkiye’yi küresel piyasalarda etkili bir üretici konumuna taşıyacak, gelişmiş ülkelerle rekabet edecek güce getirebilecek seçici özendirme projeleri değil de onun yerine, her şeyin özendirildiği ancak aslında hiçbir sektör ve projenin özendirilmediği bir yol izlenmiş, yapılan bu hatalar ya da ihmallerden dolayı planlar hedeflenen rakamlara ulaşamamış ekonomiyi ağır bir bunalıma sürüklemiştir (Özdemir, 2014:18-19).

Kamu Bürokrasisinin Genel Durumu

DP’nin iktidara gelmesi ile bürokrasinin tek-parti dönemine göre etkinliğinde hızlı bir azalma olmuştur. Bürokrasi tek parti döneminde sahip olduğu siyasal seçkinlerle olan güçlü bağlarını kaybettiği gibi genel olarak nüfuzlarını, statülerini, itibarlarını, güvenliklerini ve gelirlerini de büyük oranda kaybetmişlerdir. DP seçim meydanlarında ve parti programında belirttiği gibi bürokratların ülke yönetimindeki etkinliğini kırarak bir takım yasal düzenlemelere gitmiştir. Bu dönemde alt yapı yatırımlarına önem vermesi bunun yanında KİT sayısındaki artış sonucu, çok sayıda teknik eleman istihdam edilmeye başlanılmıştır. Bu tip bürokratlar sahip oldukları uzmanlıklar nedeniyle geleneksel bürokrasiye göre daha ayrıcalıklı konuma gelmişlerdir. Batılı bilim adamlarına Türkiye’deki personel rejimi hakkında raporlar hazırlanmış, çeşitli öneriler de bulunmuşlardır. Fakat bilim adamı ve uzmanlarca hazırlanan bu raporlar çok fazla dikkate alınmamıştır. Bu dönemde personel rejiminde çağdaş ve ihtiyaca cevap verecek bir düzenlemeye gidilemediği ifade edilmektedir (Göküş, 2003: 41).

DP’nin iktidara gelmesiyle birlikte uyguladığı liberal politikaların yanı sıra Atatürk ilkeleri konusunda fazla titiz olmayan bir tutum geliştirmesi bürokrasinin tepkisine yol açmıştır (Heper, 1984:297). Bu dönemde burjuva sınıfı güçlenirken bürokrasi hızla güç kaybetmeye başlamıştır. Ortaya çıkan bir başka gelişme ise bürokrasinin topluma sahip ve hakim olma mevkiinden, klasik kapitalist düzende olduğu gibi bir araç konumuna düşürülerek yeni oluşan güçlere bağımlı hale getirilmeye çalışılmasıdır (Yalçındağ, 56:1970, Şaylan, 1986:86 Akt. Göküş, 2010: 204). Siyasi iktidarın uyguladığı bu politikalara bürokratların uyumu pek kolay olmamıştır. Önceki konumunu terk etmek istemeyen bürokrasi ile farklı yönetim anlayışına sahip siyasal iktidar arasında bir mücadele yaşanmıştır (Eryılmaz, 2015:296). Bu mücadele sonucu bürokrasi toplumdaki hakim konumunu ve siyasi iktidarla olan güçlü bağını kaybettiği gibi genel olarak nüfuzunu, statüsünü, itibarını, güvenliğini ve gelirini de büyük ölçüde kaybetmiştir (Özbudun, 1995:17).

DP döneminde yaşanan bu olumsuzlukların bir daha yaşanmaması için 1961 Anayasası’nda bir takım düzenlemeler getirilmiştir. 1961 Anayasası, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi için kurulan Anayasa Mahkemesi, yürütme organının bütün işlemleri üzerinde denetim yetkisine sahip olan idari mahkemelerin güçlendirilmesi ve memurlara Danıştay’a baş vurma hakkının tanınması, yargı bağımsızlığının temini ve hakimlerin iş güvencelerinin sağlanması için Yüksek Hakimler Kurulu; ülkenin ekonomi ve yatırımlar

konusunda politikaların belirlenmesi için anayasal yetki ile donatılan DPT gibi kuruluşlarla seçilmişlerin iktidarını sınırlandıracak düzenlemelere yer vermiştir (Özbudun, 1995: 20).

Böylece 1961 Anayasası meclislerin ve hükümetin yanında, halkın seçmediği, hükümeti fiilen kontrol eden, ona hedef tayin eden, hiç bir kontrole tabii olmayan kurumlar oluşturmuştur. Dolayısıyla bu düzenlemeler milli egemenliğin kullanımında Meclis ile birlikte atanmışların da bu kullanıma ortak olmasını sağladığı ifade edilmektedir (Keyder, 1990: 122).

Sonuç olarak DP'nin iktidar dönemi dahil 1980 yılına kadarki dönemde daha çok merkezi bürokrasisinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi yönünde bir politika izlenmiş olup yerel yönetimlerin her bakımdan ihmal edildiği ifade edilmektedir (Eryılmaz, 2015: 298).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

II. Dünya Savaşı sonrası ve uzun dönem tek parti döneminde yaşanan olumsuzluklar genç Türkiye Cumhuriyeti'ni hatırı sayılır derecede yıprattığı, halkın devletle barışık olmadığı ve ülkenin dünyadan tecrit bir halde yönetildiği bu dönemde hem ülke içi hem de ülke dışından gelen baskılarla artık demokrasiye geçişin diğer bir anlatımla çok partili siyasete atılmanın zamanının geldiği görülmektedir. Her ne kadar bu süreç bir kırılma noktası ise de farklı bir hükümet anlayışının iktidara gelmesi 1950 yılını bulacaktır. 1946 seçimlerinden alınan cesaretle 1950 seçimlerine iyi hazırlanan DP bu seçimi, halkla bütünleşmesi ile tek başına kazanma başarısını göstermiştir. Artık Türkiye için yeni bir dönemin habercisi olan bu yönetim değişimi beraberinde bir takım zorlukları ve milli iradeye dahili ve harici zorbalığı da getirdiği söylenebilir. İç ve dış kaynaklı bu direniş tam on yıl sürmüş ve nihayetinde 1960 yılında cebren ve hile ile seçilmiş iktidar cunta marifetiyle devrilmiştir. Sonucunda 1980 askeri darbesine kadar devam edecek olan yeni bir sancılı sürecin de başladığı görülmektedir.

Sonuç olarak bu dönem Türk Kamu Yönetimi bağlamında değerlendirilecek olunursa;

Çok partili siyasal hayat denemesinde başarılı olunmuş ancak sık sık askeri cunta ile sekteye uğratılarak ülke siyasal, sosyal ve askeri mental adına ilerleme sağlayamamıştır. 1950 yılından itibaren klasik devlet anlayışı terkedilerek idari reformlara hız verilmiş ve bu reformlar, yönetim ve idari kısımda kendini göstermiştir. 1963 yılında başlayan kalkınma modeli idare sistemi genel anlamda dönemin şartları nedeniyle başarıya ulaşmamıştır. Türk Kamu Yönetimi adına gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde, TODAİE, DPD ve DPT vb. merkeze yardımcı kurumlar kurulmuş ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu çıkarılarak personel rejimi güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde MEHTAP projesi hazırlanarak idarî teşkilatın mevcut durum analizi yapılmış, sistemin aksayan yönleri ortaya konulmuştur. Türk Kamu Yönetimi sık sık yabancı uzmanlara hazırlatılan raporlarla gözden geçirilmeye çalışılmış ancak bu raporlara fazla önem verilmemiştir. Meclisin çıkarmış olduğu yasaların Anayasaya uygunluğunu denetleyici kurum olan Anayasa Mahkemesi bu dönemde 1961 Anayasası ile kurularak meclis iradesi ilk kez sınırlandırılmıştır. DP ile birlikte bürokrasi sultanı yıkılmış, devlet halk bütünleşmesi sağlanarak devlete daha fazla güven kazandırılması temin edilmeye çalışılmıştır

KAYNAKÇA

- ACAR**, Ali ve İsmail Sevinç (2005). “1980 Sonrası Türk Kamu Yönetiminin Merkez Örgütünde Yapılan Reform Çalışmaları”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 13. ss. 19-37.
- AKGÜNER**, Tayfun (2001). **Kamu Personel Yönetimi**, İstanbul: Der Yayınları.
- ALBAYRAK**, Mustafa (2004). **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara: Phoenix Yayınları.
- ANAYASALARININ KARŞILAŞTIRILMASI**, <http://kampus.beykent.edu.tr>, (Erişim Tarihi: 19/05/2018)
- ARIK**, K. Fikret ve Kenan Sürgit (1963). **Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Yönetim Kurulu Raporu-Merkezi Hükümet Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri (MEHTAP)**, Ankara: TODAİE Yayınları.
- ARIK**, K. Fikret ve Kenan Sürgit (1964). “Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP)”, **Yedinci İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları**, No: 2, Ankara: İskan ve Şehircilik Derneği Yayınları.
- AYDEMİR**, Şevket Süreyya (1993). **Menderes’in Dramı**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BİLGİÇ**, Sadettin (1995). **Türkiye’de Seçimler ve Seçim Kanunları**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- DEMİRCİ**, Aytül Güneşer (2010). “Bir Politika Transferi Örneği Olarak Türkiye’de Kadro Sisteminin İnşası”, **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, ss. 143-168.
- DPT** (1963). “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967”, Ankara: DPT Yayınları.
- DPT** (1967). “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972”, Ankara: DPT Yayınları.
- DPT** (2002). “Türkiye’de Demokratik Planlı Kalkınma”, **Planlama Dergisi**, 42.Yıl Özel Sayısı, Ankara.
- EMİROĞLU**, Atiye (2011). “27 Mayıs 1960 İhtilali Ve Demokrat Parti’nin Tasfiyesi”, **Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil MYO Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:1 Sayı: 1, ss.13-27.
- ERYILMAZ**, Bilal (2015). **Kamu Yönetimi**, Umuttepe yayınları, 8. Baskı, Kocaeli.
- GÖKÜŞ**, Mehmet (2003). “Demokrat Parti Döneminde Türk Kamu Bürokrasinin Genel Görünümü”, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 5, Konya.
- GÖKÜŞ**, Mehmet (2010). “1960-1980 Döneminde Türk Kamu Bürokrasisinin Hukuki, Ekonomik Ve Toplumsal Değişimi”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, 2010, ss. 203–223.
- GÖZLER** Kemal, **1961 Anayasası**, www.anayasa.gen.tr/1961anayasasi.htm, (Erişim Tarihi: 11/05/2018).
- GÜNAL**, Erdoğan (2005). Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üstündeki Etkileri, Ankara: Turhan Kitabevi.
- HEPER**, Metin (1984). “Bürokrasi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları.

<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/mahkemehakkında/kisatarihce/tarihselbilgi.html>.

- **KALAĞAN**, Gökhan (2010). “Cumhuriyet Dönemi Türk Kamu Bürokrasisinde Yeniden Yapılanma ve Yönetimsel Reform Çalışmaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, C. 2, S. 1., ss.65-84.
- **KARA**, Bülent (2006). “Türkiye’de Personel Reformu Çalışmalarının Altyapısı: 1930-60 Yılları Arasında Yabancı Uzmanların Kamu Yönetimine İlişkin Hazırladıkları Raporlar,” **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, 30(2), ss. 149-162.

KARAER, Tacettin (1987). “Kamu Yönetimi Yeniden Düzenleme Girişimleri ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme”, **Amme İdaresi Dergisi**, 20(1), 25-46.

KEPENEK, Yakup ve Nurhan Yentürk (2001), **Türkiye Ekonomisi**, 18. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

KESKİN, Yusuf Ziya (2012). **Demokrat Parti İktidarı Ve Günümüze Yansımaları**, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/68497> , (Erişim Tarihi: 12/05/2018).

KEYDER, Çağlar (1990). **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları.

KONGAR, Emre (2000). **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

KURBAN, Samed (2016). “Tanzimat Sonrası Dönemden Günümüze Üst Düzey Yönetici Eğitimi,” **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Bilecik, Sayı 1, ss. 71-81.

- **ÖKTEM**, Mustafa Kemal (1992). “Türk Kamu Yönetiminin Gelişimi”, **Amme İdaresi Dergisi**, 25(2), ss. 85-105.

ÖZBUDUN, Ergun (1995). “Türkiye’de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür”, **Seçimlerinin Tarihi**, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları, 1966, ss. 21–25.

ÖZDEMİR, Volkan, (2014) “Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimleri Türkiye’nin Kuruluş Yılından İtibaren Gelişmişlik Düzeyini Arttırmak İçin Uygulamaya Koyduğu Ekonomik Kalkınma Planlamalarına Kısa Bir Bakış”, Marmara Üniversitesi https://Dumludag.Files.Wordpress.Com/2013/09/Ozdemir_Planlama.Pdf, (Erişim Tarihi: 24/05/2018).

- **PAYASLIOĞLU**, Arif (1966). **Merkezi İdarenin Taşra Teşkilatı Üzerinde Bir İnceleme**, Ankara: TODAİE Yayınları.

SEVİNÇ, Hüseyin (2014). “Değişim Ve Kurumsal Yapılandırma Süreci: Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (Mehtap)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 35, ss-730-747.

TAKIM, Abdullah (2011). “Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları”, **Maliye Dergisi**, Sayı 160, ss. 154-176.

TANÖR, Bülent (2015). **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

TOKGÖZ, Erdinç (2004), **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)**, Ankara: İmaj Yayınevi.

TURAL, Erkan (2014). **Türkiye’de Kamu Yönetimi Eğitiminin TODAİE Tarihi 1940-1990**. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

TUTUM, Cahit (1979). **Personel Yönetimi**, Ankara: TODAİE Yayınları.

Türkiye ve Orta-Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Teşkilat Kanunu.

ÜNAL, Nermin Abadan (1965). **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür**, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.

- YAYMAN, Hüseyin. (2008). **Türkiye’nin İdari Reform Tarihi**, Ankara: Turhan Kitabevi.

YEŞİLKAYA, Ertuğrul (2016). <http://www.ilimvedenedeniyet.com/anayasa-tarihimiz-5-1960-darbesi-ve-1961-askeri-mudahalesi.html>, (Erişim Tarihi: 14/05/2018).

YILMAZ, Ensar (2010). “1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, **ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1 Sayı: 1 ss.176-188.

KİT'LERİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ VE SEKA ÖRNEĞİ

Şifa ÖZKAN
Doç. Dr. Sevgi TÜZÜN RAD
Mersin Üniversitesi
Yavuz Selim GÜLMEZ
Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Özet

KİT'ler (kamu iktisadi teşebbüsleri), kuruluş yıllarında temel tüketim malları ve ara malları üreten sanayi kuruluşlarıydı. KİT'ler GSYİH'ya katkıda bulunmuş, yatırım yapmış ve istihdam sağlamıştır. Ancak 1980 sonrası devlet eliyle sanayileşme politikasından vazgeçilmiştir.

Cumhuriyet tarihinin en önemli KİT'lerinden olan SEKA, hem selüloz hem kâğıt üreten bir kamu iktisadi teşekkülü olarak çalışmıştır. Kağıt ürünleri üreten ve toplam üretimin yaklaşık %70'ini karşılayan SEKA, 2005 yılında özelleştirilmiştir. SEKA'nın özelleştirilmesi, devleti ekonomiden tasfiye etmeyi amaçlayan neo-liberal iktisat politikalarının bir sonucudur.

Refah düzeyinin yükselmesi ile birlikte Ülkemizde kağıt kullanımı artmıştır. Türkiye'de kişi başına kağıt tüketimi yaklaşık 52 kg'dır ve AB ortalamasının oldukça altındadır. Bu bağlamda; Türkiye'de sektörün büyümeye açık olduğu görülmektedir. Türkiye'de kağıt üretimi, tüketimi karşılayamamakta, ithalat artmaktadır. Sektörde ihracatın, ithalatı karşılama oranı yaklaşık %37'dir. Dışa bağımlılığın artmasında, SEKA'nın üretimden çekilmesi etkili olmuştur. Diğer yandan, yüksek üretim açığına karşın özel sektörün kapasite kullanım oranı yaklaşık %75'dir.

Ağır sanayinin bir kolu olan kağıt sektörü sermaye yoğun bir sektör olması ve yüksek yatırım gerektirmesi nedeniyle özel sermayenin daha çok da yabancı sermayenin ilgisini çekmektedir. Bununla birlikte, sektörün ihtiyacı olan ham ve yardımcı maddelerin ithal edilmesi ve yoğun olarak enerji kullanımına ihtiyaç duyması, ilk yatırım maliyetinin yüksekliği yerli girişimciliği engellemektedir. Oysa SEKA'nın üretimde bulunduğu dönemde ham ve yardımcı maddelerin ithali çok düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Oysa kağıt sanayinin gelişmesi, ithalata bağımlılığın azaltılması, Ülkemiz açısından stratejik öneme sahip kağıt sektörü açısından çok önemlidir.

Bu çalışmada; genel olarak KİT'lerin, Türkiye'nin ekonomik kalkınma politikalarına etkileri incelenerek; SEKA'nın özelleştirilmesi ve özelleştirmenin sektör üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: kağıt, üretim, tüketim, ihracat, yatırım, Turkey

Abstract

At their establishment stage, state-owned enterprises (SOE) were engaged in production of consumption and interim goods. SOEs contributed to gross national product, investment and employment. Industrialization policy through SOEs was given up after 1980s.

SEKA, producing cellulose and paper, is one of the most important state-owned enterprises in the history of Turkish Republic, constituting 70% of national paper production. Nevertheless; due to neoliberal economic policies SEKA was privatized in 2005.

With the improve in welfare, consumption of paper has increased in Turkey. Per capita paper consumption in Turkey is 67 kg and well below the EU average. In tis regard, sector had the potential for further growth. Domestic paper production is not meeting the demand and paper imports is increasing. The ratio of exports to imports of paper is 48%. The withdrawal of SEKA from paper production has boosted the dependency on exports. On the other hand the capacity utilization in private sector is about 75% despite the gap in production.

Keywords: paper, production, consumption, export, investment, Turkey

GİRİŞ

Türkiye’de KİT’ler sanayi alanında yoğunlaşmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1980’li yıllara kadar ekonomi politikaları sanayiye öncelik veren bir nitelik taşımıştır. Özel yerli ve yabancı sermaye kaynaklarının, yapılan tüm teşviklere karşın istenen ölçüde harekete geçmemesi, bu süreçte kamu girişimleriyle sanayileşmeyi zorunlu kılmıştır. Böylece KİT’lerde sanayide yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca sanayi üretiminin niteliği de bunu gerekli kılmıştır. Özellikle 1960 ve 1970’li yıllarda sanayi üretiminde kullanılacak girdilerin ve ara mallarının üretimini sağlanması için de KİT üretimine gereksinim vardı.

Ancak Türkiye ekonomisinde en önemli dönüşümün yaşandığı yıllardan biri olan 1980’de (24 Ocak Kararları diye anılmaktadır) Neoliberal model benimsenmiş; KİT politikasında köklü değişiklikler meydana gelmiş, dışa yönelik sanayileşme stratejisi benimsenmiş, serbest piyasa kuralları ekonomiye egemen kılınmıştır. Devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması dönemin en önemli politika amaçlarından biri olmuş ve neoliberalizmin kullandığı en önemli araçlardan biri de özelleştirme olmuştur. Türkiye’de 1994 ve 1997/8 ekonomik krizlerini izleyen dönemlerde devlete mali kaynak sağlamak amacıyla IMF’yle yapılan stand-by anlaşmaları (16. ve 17. Stand-by anlaşmaları) ile özelleştirme sürecinde de somut adımlar atmaya başlamıştır. Böylece Cumhuriyet tarihinin en önemli KİT’lerinden olan SEKA kurumlarının 2005 yılında özelleştirilmesi tamamlanmıştır. SEKA fabrikalarının özelleştirilmesinden sonra özellikle odun hammaddesi tedarik şartları, fiyat istikrarsızlığı ve yüksek enerji giderleri gibi sebeplerle selüloz üretiminden çıkması, günümüzde kağıt ve türevlerinin üretimi için önemli bir sorun yaratmış ve yaratmaktadır (Erken, 2018).

Kağıt dediğimizde tek bir ürün değil; kitap ve gazete gibi eğitim ve kültür alanlarında kullanılan kağıt çeşitlerinden, sanayinin ve hayatın birçok alanlarında kullanılan çeşitli nitelikteki kağıt, karton ve mukavva (ondüle) grupları anlaşılmaktadır. Kâğıt ve türevleri yazma, basım, paketleme ve ambalaj olmak üzere birçok alanda kullanılmaktadır.

2018 yılı verilerine göre dünya kâğıt ve selüloz üretiminde lider konumda olan Çin, dünya üretiminin yaklaşık %24'ünü gerçekleştirmektedir. İkinci sırada 71,6 milyon ton ile ABD yer almaktadır. Türkiye ise yaklaşık 3 milyon tonluk kâğıt-karton üretimi ile dünyanın 25. büyük kâğıt –karton üreticisi; yaklaşık 6 milyon ton civarında kağıt tüketimi ile de 16. sıradadır (Erken, 2018). Bugün ülkelerin kalkınmışlık göstergelerinden biri de kişi başına kağıt-karton tüketimidir. Türkiye’de kişi başına kağıt tüketimi 52 kg/yıl olup; dünya ortalaması olan 48,5 kg/yıldan yüksek, ancak gelişmiş ülkelerin (Finlandiya, Belçika, Danimarka, Hollanda ve Almanya 200 kg/yıl) ortalamasının çok altındadır (URL 1).

Kâğıt üretimi için gerekli hammadde teminini garanti altına alamayan ve yüksek yatırım maliyetine ihtiyaç duyan hiçbir yerli ve yabancı yatırımcı kağıt yatırımı işine girmemektedir. Buna, günümüzde Türkiye’de yaşanan dolar hareketliliği de eklenince maliyetlerin artması ve bazı önemli kağıt kalemlerinin yurt içinde üretilemiyor oluşu, kamuoyunda kağıt ve SEKA tartışmalarını öne çıkarmıştır. Bu bağlamda söz konusu çalışmada; SEKA’nın özelleştirilmesi ve özelleştirmenin sektör üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

KİT’LER VE SEKA’NIN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

KİT (kamu İktisadi Teşekkülleri), mal ve hizmet üretmek üzere kurulan ve sermayelerinin en az yarısından fazlası devlet tarafından karşılanan ekonomik kuruluşlardır. Kamu ekonomik girişimleriyle ilgili yasal düzenlemeler içinde, KİT deyimi 22 Mayıs 1964 tarih ve 468 sayılı yasada ilk defa yer aldığı görülmektedir. Bu tarihten önce İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) olarak adlandırılmıştır. KİT ve İDT, 20 Mayıs 1983’te çıkarılan 60 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye (KHK) kadar eş anlamlı kullanılmıştır. Bu tarihten sonra KİT iki alt gruba ayrılmıştır. Birincisi sermayesinin tamamı devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan kuruluşlar (İDT); ikincisi de sermayesinin tamamı devlete ait olan ve tekel niteliğindeki mallar ile temel mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak üzere kurulan ve kamu hizmeti ağır basan kamu girişimleridir (KİK). Diğer bir deyişle KİT’ler, İDT ve KİK’lerden oluşmuştur (Kepenek, 1990:10).

Günümüzdeki anlamıyla KİT’ler ilk defa 1930’lu yıllarda kurulmuştur. KİT, kuruluş yıllarında temel tüketim malları üreten sanayilerin kurulmasını üstlenmiş; özellikle gıda, dokuma, içki ve tütün sanayinde önemli üretim artışı sağlamıştır. Daha sonra 1950 ve özellikle 1960’lı yıllarda, KİT’in ara malları denilen kağıt, çimento, demir-çelik, gübre ve petro-kimya üretimine yöneldiği görülmektedir. Özellikle 1970’li yıllarda KİT’lerin finansmanının enflasyonu körükleyen, gereğinden fazla personel çalıştıran, siyasal kadroların arpalığı olarak kullanılan bir yapıya dönüştürülmüştür. 1980 sonrası KİT eliyle sanayileşme politikasından vazgeçilmiştir. Petrol krizleri nedeniyle yaşanan ekonomik bunalımdan çıkış için izlenen 24 Ocak 1980 İstikrar önlemleri, öncelikle KİT yatırımlarının azaltılması ve yeni yatırımlara girilmemesini içermiş; bu yaklaşım 1980’li yılların ana politikası olmuştur. 1980 sonrası

hazırlanan kalkınma planlarında (V. BYKP ve VI. BYKP) da KİT'lerin özelleştirilmesi ile ilgili düzenlemelere özel bir önem verilmiştir. Ancak KİT'ler, Türkiye'nin yerli üretim olanaklarının genişletilmesinde ve temel sanayinin kurulmasında çok büyük işlev görmüştür (Kepenek, 1990:31).

Türkiye 2. Dünya Savaşı'na katılmamakla birlikte, savaş sonrası dış ilişkilerinde ABD ile yakınlaşmıştır. ABD ile yakınlaşma yeni bir ekonomi politikasının uygulanmasını ve Marshall Planı kapsamına alınması için Türkiye'nin ağır sanayi (demir-çelik, ağır kimya, kimyasal gübre, selüloz ve kağıt) alanlarında yatırım yapmamasını zorunlu kılmıştır (Kepenek, 1990:31). Böylece 1940'lardan itibaren Türkiye'de demir-çelik, kağıt, ağır kimya sanayilerinin kurulmasına ve yerli makine ve motor yapılmasına karşı çıkan yabancı tekeller, 1980 24 Ocak Kararlı sonrasında bu amaçlarına ulaşmışlardır.

SEKA'nın Özelleştirilmesi

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında eğitimin en önemli temel maddesi olan kağıdın dışalım konusu olması nedeniyle, yerli üretimini sağlamak son derece önemliydi. Bu bağlamda; SEKA (Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları) işletmeleri 1934 yılında İzmit'te 12.000 ton/yıl kapasite ile Sümerbank'ın kuruluşu olarak kurulmuştur. Kuruluşunda Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi adıyla faaliyet gösteren SEKA, 1950'li yıllarda Sümerbank'tan ayrılarak KİT özelliği kazanmıştır. 1955 yılında ise, 6560 Sayılı Yasa ile bir KİT durumuna getirilen SEKA, Temmuz 1998 itibariyle özelleştirme programına alınmış ve 1998 tarihinde anonim şirket haline getirilerek; 2000 yılında özelleştirilmesi öngörülmüş ve 2005 yılında özelleştirilmiştir.

Ekonomi politikalarındaki değişikliklerin SEKA üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmek için o döneme ilişkin sermaye, verimlilik ve işgücü verilerinin ortaya konulması büyük önem taşımaktadır. Ancak genel olarak KİT'ler ve özelde de SEKA konusunda 1970 ve sonrası için veriler bulunmaktadır.

SEKA'nın Afyon Kurumu, Aksu Kurumu, Akdeniz Kurumu, Balıkesir Kurumu, Çaycuma Kurumu, Dalaman Kurumu, Kastamonu Kurumu, İzmit Selüloz ve Kağıt Sanayi Kurumu bulunmaktaydı.

Tablo 1. SEKA Fabrikalarının üretim konusu ve özelleştirilme yılları

Kuruluşun Adı	Üretim Konusu	Özelleştirme yılı	Kaynak
SEKA İzmit Kurumu	Çeşitli kağıt-karton	2005	Cumhuriyet Gazetesi
SEKA Çaycuma Kurumu	Kraft torba kağıt	2003	Cumhuriyet Gazetesi
SEKA Dalaman Kurumu	Çeşitli Kağıt-Karton	2002	Cumhuriyet Gazetesi
SEKA Giresun Aksu Kurumu	Odun hamuru ve gazete kağıdı	2004	Uras (2016)

SEKA Balıkesir Kurumu	gazete kağıdı	2003	Cumhuriyet Gazetesi
SEKA Akdeniz Kurumu	Oluklu mukavva kağıdı, kraft selülozu, kraft torba kağıt	2005	Cumhuriyet Gazetesi
SEKA Kastamonu Kurumu	Sigara kağıdı (tek üretici)	2004	Cumhuriyet Gazetesi
SEKA Afyon Kurumu	Çeşitli kağıt-karton	2003	Demirkıran (2018)

Tablo 2. Türkiye’de Kağıt-Karton Üretimi ve SEKA’nın Payı

	1977		1987	
	Toplam Üretim (Ton)	SEKA’nın Payı (%)	Toplam Üretim (Ton)	SEKA’nın Payı (%)
Kağıt-Karton	459.000	73,9	882.000	60,3

Kaynak: Kepenek, Y., 1990. Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirilmeleriyle Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi:57, İstanbul, s.55.

Tablo 2’de görüldüğü gibi; SEKA, 1970’li yılların ikinci yarısında monopol konumunda olmayıp; kağıt-karton üretiminin büyük bir bölümünü sağlamaktadır. 1990 yılına gelindiğinde ise SEKA, 417 bin ton üretimiyle ülkemiz kağıt-karton üretiminin %31’ini karşılamıştır. Geçen yıllarda kağıt ve karton üretiminde SEKA’nın payının azalmasında, özel kesime öncelik verilmesi etkili olmuştur. Nitekim 1985 sanayi sayımı sonuçlarına göre SEKA, 1970 yılında Türkiye’nin kağıt üretim değerinin (katma değeri) %81,8’ini ve 1985 yılında %55,4’ünü sağlamıştır (Kepenek, 1990:63).

TÜRKİYE’DE KAĞIT VE TÜREVLERİ ÜRETİM, TÜKETİM VE DIŞ TİCARETİ

Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikalarının 2005 tarihi itibarıyla özelleştirilmeleri nedeniyle ülkemiz kağıt ve türevleri üretim kapasitesi 2007 sonrası için değerlendirmeye alınmıştır (Tablo 3). Buna göre; her ne kadar toplam kağıt ürünleri üretim kapasitesinde artış görülse de; yazı kağıdı üretim kapasitesinin en yüksek gerçekleştiği 2010 yılında 2013 yılına %5,2 azalarak, 2007 yılı üretim kapasitesinin altına düşmüştür. Gazete kağıdı üretim kapasitesi ise %45,2 azalmıştır.

Tablo 3. Türkiye’de Kağıt ve Türevleri Üretim Kapasitesi (ton)

KAĞIT ÜRÜNLERİ	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
YAZI TABI KAĞIDI	388.500	392.500	394.500	404.500	393.500	369.500	383.500
GAZETE KAĞIDI	182.500	182.500	182.500	182.500	182.500	130.000	100.000
SARGILIK KAĞIT	30.500	30.500	30.500	45.000	44.000	44.000	44.000
TEMİZLİK KAĞITLARI	306.500	384.500	415.500	491.500	567.500	630.500	635.000
KRAFT TORBA KAĞIDI	80.000	80.000	80.000	80.000	100.000	100.000	100.000
OLUKLU MUKAVVA KAĞIDI	1.402.506	1.839.000	1.849.000	1.849.000	1.748.500	1.786.500	1.843.000
KARTONLAR	517.722	542.500	556.500	620.000	665.000	642.500	697.000
SİGARA İNCE KAĞITLAR	15.000	15.000	15.000	15.000	15.000	15.000	15.000
TOPLAM	2.923.228	3.466.500	3.523.500	3.687.500	3.716.000	3.718.000	3.817.500

Kaynak: İSO, 2015. Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi, İstanbul Sanayi Odası, ISBN: 978-605-137-445-1 (Elektronik), İSO Yayın No: 2015/5, İstanbul.

Türkiye’de kağıt ve türevleri üretim kapasitesinin yaklaşık %80 kullanılmıştır. 2010-2013 yılları arasında yazı kağıdı üretimi %18,8, kraft torba kağıdı %26,5 ve gazete kağıdı üretimi ise %83,3 azalmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Türkiye’de Kağıt ve Türevleri Üretimi (ton)

KAĞIT ÜRÜNLERİ	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
YAZI TABI KAĞIDI	337.348	323.621	309.163	316.391	301.300	277.552	257.000
GAZETE KAĞIDI	5.000	-	-	-	-	2.202	836
SARGILIK KAĞIT	18.600	22.500	22.500	39.000	31.000	29.000	29.000
TEMİZLİK KAĞITLARI	270.668	322.500	369.265	371.231	461.936	525.043	568.861
KRAFT TORBA KAĞIDI	69.349	55.030	52.574	73.600	70.278	75.888	54.081
OLUKLU MUKAVVA KAĞIDI	1.026.475	1.170.806	1.125.833	1.229.596	1.393.832	1.482.512	1.609.215
KARTONLAR	451.777	432.454	410.973	503.078	563.980	534.235	568.407
SİGARA İNCE KAĞITLAR	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000
TOPLAM	2.184.217	2.331.911	2.295.308	2.537.896	2.827.326	2.931.432	3.092.400

Kaynak: İSO, 2015. Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi, İstanbul Sanayi Odası, ISBN: 978-605-137-445-1 (Elektronik), İSO Yayın No: 2015/5, İstanbul.

Tablo 5. Türkiye’de Kağıt ve Türev Ürünleri Tüketimi (Bin Ton)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013

Oluklu mukavva	1.603	1.579	1.641	1.865	1.968	2.114	2.261
Yazı tabı kağıdı	997	943	932	1.154	1.081	1.156	1.204
Kartonlar	773	699	727	871	936	901	1.001
Gazete kağıdı	557	535	468	510	486	455	435
Temizlik kağıdı	235	263	319	320	371	374	402
Sargılık kağıt	117	125	121	178	198	206	221
Kraft torba kağıdı	213	100	101	145	118	117	113
Sigara kağıdı	14	16	16	17	16	20	20
TOPLAM	4.509	4.260	4.325	5.060	5.174	5.343	5.658

Kaynak: İSO, 2015. Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi, İstanbul Sanayi Odası, ISBN: 978-605-137-445-1 (Elektronik), İSO Yayın No: 2015/5, İstanbul.

Türkiye'nin kağıt tüketimi 2008 yılında genel olarak azalmıştır. Bu azalmada 2008 küresel finansal kriz etkili olduğu düşünülmektedir. 2007-2013 yılları arasında (2008 yılı hariç) gazete kağıdı (%21,9) ve Kraft torba kağıdı tüketiminde (%47) azalma görülmektedir (Tablo 5).

Türkiye'nin 2007-2013 yılları arasında kağıt ve türev ürünleri üretim miktarlarının tüketimi karşılamadığı görülmektedir. Üretimin, tüketimi karşılama oranı sırasıyla 2007 yılında %48,4, 2008'de %54,5, 2009'da %53,1, 2010'da 50,2, 2011'de 54,6, 2012'de 54,9 ve 2013'de %54,7'dir (Tablo 4 ve 5). Yani Ülkemiz kağıt ve türevleri tüketiminin yaklaşık yarısını ithalat ile karşılamak durumunda kalmaktadır. Diğer bir deyişle; Türkiye'nin kağıt ve türev ürünlerinde dış piyasalara bağımlıdır.

Türkiye'de Kağıt ve Türev Ürünler Dış Ticareti

Ülkemiz kağıt ve türev ürünler ithalatı 2009-2013 yılları arasında %31,2 artmıştır (Tablo 6). Füsunoğlu ve Yücel (2008) 12 AB üyesi ülkesi ve Türkiye arasında, Türkiye'nin dış ticaretinde etkili ülke ve stratejik imalat sanayi sektörlerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada; kâğıt ürünleri ve basım yayım sektörünün, ithalat üzerinde stratejik etkiye sahip bulunduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 6. Türkiye'de Kağıt ve Türev Ürünler İthalatı (ton)

	2009	2010	2011	2012	2013
Kağıt-Karton	2.237.877	2.794.260	2.705.867	2.820.529	2.920.940
Kağıt-Karton Ürünleri	87.626	94.096	107.890	120.823	130.713
TOPLAM	2.325.503	2.888.356	2.813.757	2.941.352	3.051.653

Kaynak: İSO, 2015. Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi, İstanbul Sanayi Odası, ISBN: 978-605-137-445-1 (Elektronik), İSO Yayın No: 2015/5, İstanbul.

Ülkemiz kağıt ve türev ürünlerin ihracat miktarındaki artışın, ülkemiz dış ticaretine dengesine etkisi çok yetersizdir (Tablo 7). Kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünlerinin söz konusu yıllar itibarıyla dış ticaret dengesi, Türkiye'nin aleyhine gelişmiştir. Başka bir deyişle, sektörün ödemeler dengesi üzerindeki döviz kazandırıcı net etkisi negatiftir; yani ihracatın ithalatı karşılama oranı yaklaşık (%37) çok düşük gerçekleşmektedir (Bayraktar, 2012).

Tablo 7. Türkiye’de Kağıt ve Türev Ürünler İhracatı (ton)

	2009	2010	2011	2012	2013
Kağıt-Karton	241.205	289.216	326.988	384.823	393.749
Kağıt-Karton Ürünleri	314.730	372.760	403.390	474.159	547.338
TOPLAM	555.935	661.976	730.378	858.982	941.087

Kaynak: İSO, 2015. Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi, İstanbul Sanayi Odası, ISBN: 978-605-137-445-1 (Elektronik), İSO Yayın No: 2015/5, İstanbul.

Sektörün Zayıf Yönleri ve Tehditleri

Kağıt ve türev ürünleri sanayinde sermaye, teknoloji ve enerji ön planda olduğundan orta-ağır sanayi dalı kategorisinde ve orta düşük teknoloji yoğunluklu sınıfında yer almaktadır. Sektörde küresel alanda rekabet artmakta ve ölçekler büyümektedir. Ayrıca sektörde teknolojik ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle giderek yatırımlar daha büyük sermaye gerektirmektedir. Üretim maliyetlerinin yaklaşık % 25'ini oluşturan enerji maliyetleri Türkiye'de oldukça yüksektir. Kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri sektörü, sanayi üretim girdileri içinde küçümsenmeyecek oranda ithal girdi kullanan bir sektördür. Sektörün gerek toplam üretim girdileri, gerekse de doğrudan üretim girdileri içinde ithal girdi payı yaklaşık % 20'dir (Bayraktar, 2012). Nitekim Yükseler ve Türkan (2006) imalat sanayinde ithal girdi kullanımına bağımlılığı belirlemek amacıyla yaptığı çalışmasında, imalat sanayi sektöründe doğrudan ithal girdi kullanımının %14.75 olduğu ve bazı alt sektörlerde ithal girdi kullanımının imalat sanayi genel ortalamasının önemli ölçüde üzerinde olduğunu belirtmişlerdir. Özlale ve Karakurt (2012) ise; imalat sanayi sektörlerinin üretimde kullandıkları ithal ara ve yatırım malı üzerinden sektörel ithalat bağımlılıklarını analiz ettikleri çalışmalarında; ithalat bağımlılık oranını 2008-2011 dönemi için kağıt ve kağıt hamurunda %41 olarak saptamışlardır. Sonuç olarak; Türkiye’de kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri sanayinin düşük rekabet gücüne sahip olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Türkiye 1980’de 24 Ocak Kararları ile ekonomi politikalarında büyük bir dönüşüm yaşamış, benimsediği neoliberal politikaların en önemli araçlardan biri olan özelleştirmelerle devletin üretimdeki etkinliği azaltılmış hatta etkinliği kalmamıştır.

Hem selüloz hem kâğıt ve türev ürünleri üreten SEKA’nın özelleştirilmesi ile ham ve yardımcı maddelerin ithali çok düşük olan sektör, yıllar içerisinde girdilerde ithalata bağımlı hale gelmiştir. Ayrıca sektörün kâğıt ve türev ürünleri üretim miktarlarının, tüketim miktarının ancak yarısını karşılayabilmesinin sonucu olarak da ithalat artmıştır.

Ülkemiz açısından stratejik öneme sahip kâğıt sektörünün rekabet gücünü artırabilmek için ağaç üretiminden, kullanılan girdi ithalini azaltmaya, sektörde devletin üretimde etkinliğini artırmaya, enerji maliyetlerini düşürmeye, üretimde kendi kendine yeter duruma gelmeye kadar vb. bütünlük bir yaklaşımla politikalar üretilmelidir.

KAYNAKÇA

Bayraktar, F., 2012. Kâğıt Hamuru, Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri İmalatı, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara.

Demirkırkan, D. 2018. Tam bir Özelleştirme Rezaleti- SEKA, Kocatepe Gazetesi, 19 Mart 2018, <http://kocatepegazetesi.com/tr-TR/kose-yazilari/108532/tam-bir-ozellestirme>, Erişim Tarihi: 15.02.2019.

Erken, E., 2018. Türkiye’de Kağıt İmalatı-Özel Dosya, Dünya Bülteni, 24 Eylül 2018. <https://www.dunyabulteni.net/genel-degerlendirme/turkiye-de-kgit-imalati-ozel-dosya-h429606.html>, Erişim tarihi: 4.02.2019

Füsunoğlu, M. H., ve **Yücel, F.**, 2008. Panel Veri Yaklaşımı Altında Gümrük Birliği Antlaşmasının Türk İmalat Sanayine Etkilerinin Bir Analizi, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 1, sayı: 2, s.1-18.

Güngör, U., 2016. Giresun’da az da olsa sanayi var, Dünya Gazetesi, 23 Aralık, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/giresunda-az-da-olsa-sanayi-var/342855>

İSO, 2015. Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi, İstanbul Sanayi Odası, ISBN: 978-605-137-445-1 (Elektronik), İSO Yayın No: 2015/5, İstanbul.

Kepek, Y., 1990. Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirilmeleriyle Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi:57, İstanbul.

Kolsuz, G. ve **Yeldan, A.E.**, 2014. 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayırıştırılması, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2014/1, s. 49-66.

Özlale, Ü., ve **Karakurt, A.**, 2012. Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması için Politika Önerileri, Bankacılar Dergisi TBB, Sayı: 83, s. 1-33.

Yükseler, Z., ve Türkan, E., 2006. Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler Ve Yansımalar, Ekonomik Araştırma Formu Çalışma Raporları, TÜSİAD: Koç Üniversitesi.

URL 1. Dünyada Kağıt Sektörü, UNITEK Kağıt ve Kimya, <http://www.unitekkagit.com/index.php>, Erişim Tarihi: 4.02.2019.

URL 2. Kağıt krizinin nedeni bu iki karede, Cumhuriyet Gazetesi, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ekonomi/1068277/Kagit_krizinin_nedeni_bu_iki_karede.html

FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATEMATİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİKSEL DÜŞÜNME DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Birsal AYBEK
Arş. Gör. Nihan ARSLAN NAMLI
Çukurova Üniversitesi
Öğr. Gör. Sıddık DOĞRULUK
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı; Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırmada genel tarama modellerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümünde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemi ise bu evrenden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 154 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” ile Ersoy ve Başer (2013) tarafından geliştirilen “Matematiksel Düşünme Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde frekans analizi, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve LSD anlamlılık çözümlene testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerine ilişkin olarak “kısmen katılıyorum” şeklinde görüş bildirdikleri anlaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinin sınıf değişkenine göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin sınıf düzeylerinin yükselmesi ile birlikte matematiksel düşünme düzeylerinin de yükseldiği anlaşılmıştır. Fakat cinsiyet, genel not ortalaması, bölüm tercih sırası, bölüm tercih sebebi ve mezuniyet sonrası iş tercihi değişkenleri ile öğrencilerin matematiksel düşünme düzeyleri arasında anlamlı farklılaşmaya rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Matematiksel düşünme, Problem çözme, Matematik bölümü

AN ANALYSIS OF THE MATHEMATICS DEPARTMENT STUDENTS' MATHEMATICAL THINKING LEVELS IN TERMS OF CERTAIN VARIABLES

Abstract

This research aims to explore mathematical thinking levels of the students who learn at the department of mathematics in terms of certain variables. The research employed a descriptive survey model, one of the general survey models. The population of the research consisted of the students who learn at the department of mathematics in the Faculty of Science and Letters, Kahramanmaraş Sütçü İmam University. The research sample held a total of 154 students who

were selected by simple random sampling method. This research deployed two data collection tools. “Personal Information Form” developed by the researcher and “Mathematical Thinking Scale” developed by Ersoy and Başer in 2013. Frequency analysis, independent sample t-test, one-way analysis of variance (ANOVA) and LSD significance analysis were used during data analysis. Research findings revealed that students were “partially agree” related to mathematical thinking levels. Besides, a significant difference was identified across the students’ mathematical thinking levels in terms of their class level. Students’ mathematical thinking levels were found to increase as their class levels increase. On the other hand, no significant difference was noted across the students’ mathematical thinking levels in terms of their gender, grade point average, department preference order, the reason for department preference, occupation preference after graduation.

Key words: Mathematical thinking, Problem solving, Department of mathematics

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte dünya giderek küresel bir yapıya bürünmektedir. Bu durum kuşkusuz birçok farklı disiplini etkilemektedir. Özellikle durum eğitim açısından ele alındığında bireylerin hayatına yön veren ve onları geleceğe hazırlayan en önemli unsur olarak göze çarpmaktadır. Günümüzde artık insanların bilgiye ulaşması değil aynı zamanda bilgiyi kullanması ve kullandığı bilgilerle yeni bilgiler elde etmesi çağın temel gerekleri arasında yer almaktadır. Söz konusu bu gereklerin bireylere kazandırılmasında ise eğitim sistemi içerisinde yer alan problem çözme, eleştirel düşünme, analitik düşünme, yaratıcı düşünme, matematiksel düşünme, vb. gibi çeşitli üst düzey düşünme becerilerinin öğretilmesi önemli rol oynamaktadır. Üst düzey düşünme becerilerinden birinin diğerinden daha önemli olduğunu söylemek pek doğru değildir. Çünkü her düşünme becerisinin bireye kazandırdığı farklı yeterlilikler vardır. Fakat bu beceriler arasında yer alan matematiksel düşünme becerisinin diğer düşünme becerilerine temel oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun nedeni ise matematiğin sadece sayı, sembol, işaret gibi soyutlamalar içeren bir ders olmasının ötesinde hayatın içerisinde sürekli olarak kullanılan dinamik bir sistemi ifade etmesinden kaynaklanmaktadır.

Matematiğin düşünmeyi geliştirdiği bilinen önemli araçlardan biri olması nedeniyle kendine özgü bir düşünme yapısının olması da oldukça doğaldır (Umay, 2003). Matematiksel düşünmeyi diğer düşünme türlerinden ayıran temel farklar sonuç odaklı olması, en kısa yolu kullanması ve kesinlik içermesidir (Umay, 1996). Henderson vd. (2002) matematiksel düşünmeyi; problemlerin çözümünde doğrudan veya dolaylı olarak matematiksel tekniklerin, kavramların ve süreçlerin uygulanması olarak ifade etmiştir. Liu (2003) ise matematiksel düşünmeyi; tahmin edebilme, betimleme, genelleme, örnekleme, muhakeme edebilme, sonucu doğrulama, örnekleme, tümevarım ve tümdengelim olarak geniş bir yelpazede açıklamıştır. Alkan ve Bukova-Güzel’e (2005) göre matematiksel düşünmenin en belirgin göstergeleri; önceden öğrenilmiş olan matematiksel bilgi ve kavramları kullanarak soyutlama, tahminde

bulunma, genelleme yapma, hipotez oluşturup test etme, usa vurma, ispatlama ve betimlemeler yardımıyla yeni bilgilere ya da kavramlara ulaşmaktır. Matematiksel düşünme genel anlamda mantığın etkin kullanıldığı bir problem çözme yaklaşımıdır (Burton, 1984; Cai, 2002; Duran, 2005; Stacey, 2006). Ayrıca bireylerin sürekli olarak kendini geliştirmesini temel alan döngüsel bir süreçtir (Blitzer, 2003).

Matematiksel düşünmenin avantajlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Devlin, 2000; NCTM, 2000; Henderson vd., 2002; Alkan ve Bukova-Güzel, 2005; Stacey, 2006; Devlin, 2012);

- Günlük yaşam problemlerinin çözümünde kullanılır.
- Derin matematik bilgisi kazandırır.
- Öğrencilerin motivasyonlarını artırır.
- Verimli ve etkili öğrenme fırsatı sunar.
- Problem çözümede formüle etmeyi sağlar.
- Analiz, sentez, değerlendirme gibi çeşitli üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesine katkıda bulunur.
- Problem çözme, araştırma, sorgulama, tartışma, iletişim gibi becerilerin geliştirilmesinde önemli rol oynar.
- Analitik düşünme ve mantıksal düşünmeyi geliştirir.
- Geometri becerisini önemli ölçüde destekler.

Günlük hayatta problem çözme etkinliklerinde matematiksel düşünme bir uygulama aracı rolü üstlenerek yenilikçi çözümler sunmaktadır (Lutfiyya, 1998; Henderson vd., 2002; Devlin, 2012; Ersoy ve Başer, 2013). Matematik eğitimi alanında dünyanın önde gelen otoritelerinden olan Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi NCTM (National Council of Teachers of Mathematics) tarafından yayınlanan raporda, matematiğin prensipleri ve standartları tanımlanarak günlük hayatta oldukça fazla kullanılan matematiksel düşünmenin önemine vurgu yapılmıştır (NCTM, 2000). Ayrıca matematiksel düşünme matematiğe yönelik tutumu ve matematik başarısını da olumlu yönde etkilemektedir (Kargar, Tarmizi ve Bayat, 2010; Ersoy ve Güner, 2014; Kocaman, 2017).

Matematiksel düşünme yaşamın her aşamasında aktif olarak kullanıldığından dolayı sadece matematikçilerin sahip olması gereken bir düşünme biçimi değil aksine herkes tarafından kullanılması gereken bir düşünme biçimidir (Devlin, 2000; Alkan ve Bukova-Güzel, 2005; Bulut, 2009). Özellikle Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA (Program for International Student Assessment) ve Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) gibi uluslararası değerlendirme sınavlarında öğrencilerin matematiksel düşünme becerisini ölçen sorular yer almaktadır. Bu nedenden dolayı matematiksel düşünme öğrencilere öğretilmesi son derece önemli olan bir düşünme türüdür. Matematiksel düşünme becerisi sadece öğrenciler için değil özellikle bu beceriyi öğrencilere kazandıracak olan öğretmenler içinde oldukça önemli bir beceridir (NCTM, 2000). Bunun için öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının matematiksel

düşünme açısından yeterli düzeyde olması oldukça önemlidir (Stacey, 2006; Yorulmaz, Çokçalışkan ve Çelik, 2018).

Alanyazın incelendiğinde; Lutfiyya (1998) Nebraska’da bulunan ve 18 farklı okulda öğrenim gören 249 öğrenci ile yürüttüğü araştırmada öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerini çeşitli bileşenler açısından belirlemeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda matematiksel düşünmenin en belirgin bileşenlerinin genelleme, soyutlama, nedensellik, tümdengelim, sembolleştirme ve mantıksal düşünme olduğu ortaya konmuştur. Umay (2003) tarafından yapılan bir araştırmada öğrencilere bazı matematiksel problemler verilerek bu problemlere yönelik olarak düşünebildikleri tüm yollarla çözüm üretmeleri istenmiştir. İlköğretim Matematik Öğretmenliği programında öğrenim gören ve 35 öğrenci ile gerçekleştirilen uygulama sonucunda öğrencilerin çözüm yollarının benzer olduğu yani matematiğe yönelik olarak farklı muhakeme ve düşünme becerilerini kullanamadığı görülmüştür. Mubark (2005) tarafından yürütülen bir araştırmada matematiksel düşünmenin boyutlarını ortaya koymak ve matematiksel düşünme ile matematik başarısı arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda matematiksel düşünmenin boyutları genelleme, tümevarım, tümdengelim, sembolleştirme, mantıksal düşünme ve matematiksel ispat olarak tespit edilmiştir. Ayrıca cinsiyet ve okulun bulunduğu bölgenin matematiksel düşünme üzerinde etkisi olduğu saptanmıştır. Tataroğlu-Taşdan, Çelik ve Erduran (2013), çalışmasında öğretmen adaylarının matematiksel düşünme ve matematiksel düşüncelerinin geliştirilmesi hakkındaki görüşlerini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının matematiksel düşünmenin geliştirilmesi için günlük hayatla ilişkilendirme, etkili soru sorma, problem çözme gibi konulara özen göstermeleri gerektiği görüşünde oldukları belirlenmiştir. Kocaman (2017) çalışmasında lise 11. sınıf öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeylerini belirleyerek matematiksel düşünceleri ile matematiğe yönelik başarı ve tutumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 278 öğrencisi ile yapılan çalışmada açık uçlu sorularla birlikte matematiğe yönelik tutum ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizi sonucunda öğrencilerin sorular ve tutum ölçeğinden yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Yorulmaz vd. (2018) çalışmasında sınıf öğretmeni adaylarının matematiksel düşünme düzeyleri ile bireysel yenilikçilikleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma 223 sınıf öğretmeni adayı ile yürütülmüştür. Araştırma sonucunda matematiksel düşünme düzeyi ile bireysel yenilikçilik arasında orta düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Alanyazından da anlaşılacağı üzere farklı örneklem gruplarıyla yürütülen matematiksel düşünmeye ilişkin çeşitli çalışmalar bulunmakta iken özellikle Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencileri ile ilgili yürütülen çalışmalara pek fazla rastlanmamıştır. Oysaki bu bölümlerden mezun olan öğrencilerin gerekli pedagojik formasyon eğitimi aldıktan sonra ortaöğretimde öğretmen olabileceği göz önüne alındığında matematiksel düşünme düzeylerinin incelenmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda araştırmanın amacı “Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü Öğrencilerinin Matematiksel Düşünme Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” olarak belirlenmiştir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır;

- Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri nasıldır?
- Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri cinsiyete göre değişmekte midir?
- Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri öğrenim görülen sınıfa göre değişmekte midir?
- Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri genel not ortalamasına göre değişmekte midir?
- Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri bölüm tercih sırasına göre değişmekte midir?
- Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri bölüm tercih sebebine göre değişmekte midir?
- Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri mezuniyet sonrası iş tercih durumuna göre değişmekte midir?

YÖNTEM

Bu araştırmada, Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlandığı için nicel araştırma yöntemi içerisinde yer alan tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2000).

Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümünde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemini ise bu evrenden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 154 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ve Ersoy ve Başer (2013) tarafından geliştirilen matematiksel düşünme ölçeği (MDÖ) kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda cinsiyet, öğrenim görülen sınıf düzeyi, genel not ortalaması, bölüm tercih sırası, bölüm tercih sebebi, mezuniyet sonrası iş tercih durumu gibi sorular yer almaktadır. Ersoy ve Başer (2013) tarafından geliştirilen; geçerlik ve güvenilirlik testleri yapılmış olan matematiksel düşünme ölçeği (MDÖ) 25 maddeden ve dört faktörden oluşan beşli likert tipinde bir ölçektir. Ayrıca ölçekte beş adet olumsuz madde bulunmakta ve bu maddeler tersten kodlanmaktadır. Ölçeği meydana getiren faktörler üst düzey düşünme eğilimi (ÜDDE), akıl yürütme (AY), matematiksel düşünme becerisi (MDB) ve problem çözme (PÇ) olarak sıralanmaktadır. Matematiksel düşünme ölçeğinin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı orijinal çalışma için .75 olarak bu çalışma içinse .78 olarak hesaplanmıştır. Ölçekte yer alan cevap seçenekleri ise en olumsuz seçenektен en olumlu seçeneğe doğru hiç katılmıyorum 1 puan, katılmıyorum 2 puan, kararsızım 3 puan, kısmen katılıyorum 4 puan ve tamamen katılıyorum 5 puan şeklinde hazırlanmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 125, en düşük puan ise 25'dir. Ölçekten

alınan puanlar arttıkça matematiksel düşünme düzeyinin arttığı, puanlar azaldıkça matematiksel düşünme düzeyinin azaldığı ortaya çıkmaktadır (Ersoy ve Başer, 2013).

Araştırmayla ilgili veri toplama araçları katılımcılara uygulandıktan sonra, her bir veri seti grubu araştırmacı tarafından kontrol edilerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu işlem sırasında katılımcılardan 3 tanesinin veri toplama araçlarını eksik doldurduğu tespit edilmiş ve araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bilgisayar ortamına aktarılan verilere SPSS 22.0 paket programı ile istatistiksel işlemler uygulanmıştır. İstatistiksel işlemlerin uygulanmasında anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine basıklık ve çarpıklık sayıları, Q-Q ve histogram grafikleri ile bakılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır. Verilerin analizinde frekans analizi, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve LSD anlamlılık çözümleme testi kullanılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilere ait demografik özellikler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin demografik özelliklere göre frekans ve yüzde dağılımları

Değişken	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Erkek	54	35.1
	Kadın	100	64.9
Öğrenim görülen sınıf	1. Sınıf	39	25.3
	2. Sınıf	32	20.8
	3. Sınıf	30	19.5
	4. Sınıf	53	34.4
Genel not ortalaması	1.99 ve altı	72	46.8
	2.00 ve 2.50 arası	48	31.2
	2.51 ve üzeri	34	22.1
Bölüm tercih sırası	1. Tercih	80	51.9
	2. Tercih	74	48.1
Bölüm tercih sebebi	İlgi	105	68.2
	İş imkanı	49	31.8
Mezuniyet sonrası iş tercihi	Öğretmen	102	66.2
	Akademisyen	52	33.8
	Toplam	154	100

Tablo 1. incelendiğinde; örnekleme oluşturan öğrencilerin cinsiyetlerine yönelik olarak kadın öğrenci sayısının erkek öğrencilere göre oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenim görülen sınıf dağılımına bakıldığında ise 4. sınıf öğrencileri dışında diğer sınıf dağılımlarının

benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Öğrencilerin bölüm tercih sıraları incelendiğinde ise öğrencilerin hepsinin bölüme ilk ya da ikinci tercihleri olarak yerleştikleri anlaşılmaktadır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde ilk olarak matematiksel düşünme ölçeğinin genelinden ve alt boyutlarından alınan puanlarla ilgili bulgulara sonrasında ise matematiksel düşünme ölçeğinden alınan puanların demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci alt probleminde “Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri nasıldır?” sorusuna yanıt aranmış ve betimsel değerler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinin genel analiz sonuçları

Ölçek	N	$\bar{X}$	SS
MDÖ	154	96.31	10.51
ÜDDE	154	24.73	3.59
AY	154	17.06	2.72
MDB	154	28.97	3.44
PÇ	154	25.55	3.77

Tablo 2 incelendiğinde; öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinin ölçeğin geneli ($\bar{X}=96.31$) ve üst düzey düşünme eğilimi ($\bar{X}=24.73$), matematiksel düşünme becerisi ($\bar{X}=28.97$), problem çözme ($\bar{X}=25.55$) alt boyutları için “kısmen katılıyorum” şeklinde, akıl yürütme alt boyutuna ise ($\bar{X}=17.06$) “tamamen katılıyorum” yönünde görüş bildirdikleri anlaşılmıştır.

Araştırmanın ikinci alt probleminde “Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri cinsiyete göre değişmekte midir?” sorusuna yanıt aranmış ve analiz sonuçlarına göre değişkenler arasındaki betimsel değerler ile anlamlılık için yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre betimsel değerleri ve bağımsız gruplar t-testi sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
MDÖ	Erkek	54	97.31	9.57	152	.870	.386
	Kadın	100	95.77	10.99			
ÜDDE	Erkek	54	25.12	3.42	152	1.021	.309
	Kadın	100	24.51	3.68			
AY	Erkek	54	17.59	2.27	152	1.782	.077
	Kadın	100	16.78	2.90			
MDB	Erkek	54	28.77	3.34	152	-.519	.604
	Kadın	100	29.08	3.50			

PÇ	Erkek	54	25.81	3.84	152	.651	.516
	Kadın	100	25.40	3.73			

Tablo 3'te görüldüğü üzere; araştırmaya 54 erkek ve 100 kadın öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin matematiksel düşünme puanları cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde ölçeğin genelinde (MDÖ) ve üst düzey düşünme eğilimi (ÜDDE), akıl yürütme (AY), matematiksel düşünme becerisi (MDB), problem çözme (PÇ) alt boyutlarının tümünde anlamlı fark olmadığı anlaşılmaktadır ($t(152)=.870$, $p=.386>.05$, $t(152)=1.021$, $p=.309>.05$, $t(152)=1.782$, $p=.077>.05$, $t(152)=-.519$, $p=.604>.05$, $t(152)=.651$, $p=.516>.05$).

Araştırmanın üçüncü alt probleminde “Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri öğrenim görülen sınıfa göre değişmekte midir?” sorusuna yanıt aranmış ve analiz sonuçlarına göre değişkenler arasındaki betimsel değerler ile anlamlılık için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinin öğrenim görülen sınıf değişkenine göre betimsel değerleri ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Ölçek	Sınıf	N	$\bar{X}$	SS	VK	KT	sd	F	p	LSD
MDÖ	1.sınıf	39	91.69	12.43	GA	1417.82	3	4.577	.004	3>1
	2.sınıf	32	96.68	8.18	Gİ	15489.21	150			
	3.sınıf	30	100.60	8.26	Top	16907.03	153			
	4.sınıf	53	97.05	10.33						
ÜDDE	1.sınıf	39	23.35	4.34	GA	117.31	3	3.155	.027	3>1
	2.sınıf	32	25.09	2.84	Gİ	1859.23	150			
	3.sınıf	30	25.86	2.95	Top	1976.54	153			
	4.sınıf	53	24.86	3.50						
AY	1.sınıf	39	16.02	3.50	GA	62.50	3	2.924	.036	4>1
	2.sınıf	32	17.09	2.21	Gİ	1068.84	150			
	3.sınıf	30	17.36	1.93	Top	1131.35	153			
	4.sınıf	53	17.64	2.55						
MDB	1.sınıf	39	27.41	3.13	GA	160.71	3	4.873	.003	3>1
	2.sınıf	32	29.28	3.48	Gİ	1649.18	150			

Ölçek	Sınıf	N	$\bar{X}$	SS	VK	KT	sd	F	p	LSD
PÇ	3.sınıf	30	30.40	3.09	Top	1809.89	153			
	4.sınıf	53	29.13	3.45						
	1.sınıf	39	24.89	4.08	GA	81.28	3	1.944	.125	
	2.sınıf	32	25.21	3.44	Gİ	2090.89	150			
	3.sınıf	30	26.96	3.24	Top	2172.18	153			
	4.sınıf	53	25.41	3.88						

Tablo 4'ten anlaşılacağı üzere; araştırmaya 39 1.sınıf, 32 2.sınıf, 30 3.sınıf ve 59 4.sınıf öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin matematiksel düşünme puanları öğrenim görülen sınıf değişkenine göre incelendiğinde ölçeğin genelinde (MDÖ) ve üst düzey düşünme eğilimi (ÜDDE), akıl yürütme (AY), matematiksel düşünme becerisi (MDB) alt boyutlarında anlamlı fark bulunmuştur ($F(3,150)=4.577, p=.004<.05$, $F(3,150)=3.155, p=.027<.05$, $F(3,150)=2.924, p=.036<.05$, $F(3,150)=4.873, p=.003<.05$). Buna göre ölçeğin genelinden ve üst düzey düşünme eğilimi, matematiksel düşünme becerisi alt boyutlarından alınan puanlar incelendiğinde 3.sınıfta öğretim gören öğrencilere ait puanların 1.sınıfta öğrenim gören öğrencilere göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin akıl yürütme (AY) alt boyutundan aldıkları puanlara bakıldığında ise 4.sınıfta öğrenim gören öğrencilere ait puanların 1.sınıftaki öğrencilerin puanlarına göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Fakat öğrencilerin problem çözme (PÇ) alt boyutundan aldıkları puanlar ile sınıf değişkeni arasında anlamlı fark görülmemiştir ($F(3,150)=1.944, p=.125>.05$).

Araştırmanın dördüncü alt probleminde “Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri genel not ortalamasına göre değişmekte midir?” sorusuna yanıt aranmış ve analiz sonuçlarına göre değişkenler arasındaki betimsel değerler ile anlamlılık için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinin genel not ortalaması değişkenine göre betimsel değerleri ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Ölçek	GNO	N	$\bar{X}$	SS	VK	KT	sd	F	p
MDÖ	1.99 ve altı	72	94.43	11.54	GA	479.87	2	2.206	.114
	2.00 - 2.50	48	97.85	10.35	Gİ	16427.16	151		
	2.51 ve üzeri	34	98.11	7.62	Top	16907.03	153		
ÜDDE	1.99 ve altı	72	24.26	4.01	GA	29.157	2	1.130	.326
	2.00 - 2.50	48	25.16	3.47	Gİ	1947.38	151		
	2.51 ve üzeri	34	25.08	2.67	Top	1976.54	153		
AY	1.99 ve altı	72	16.68	2.92	GA	20.06	2	1.363	.259
	2.00 - 2.50	48	17.37	2.58	Gİ	1111.28	151		
	2.51 ve üzeri	34	17.44	2.40	Top	1131.35	153		

Ölçek	GNO	N	$\bar{X}$	SS	VK	KT	sd	F	p
MDB	1.99 ve altı	72	28.52	3.54	GA	31.52	2	1.338	.265
	2.00 - 2.50	48	29.16	3.78	Gİ	1778.37	151		
	2.51 ve üzeri	34	29.64	2.53	Top	1809.89	153		
PÇ	1.99 ve altı	72	24.95	4.16	GA	47.44	2	1.686	.189
	2.00 - 2.50	48	26.14	3.52	Gİ	2124.73	151		
	2.51 ve üzeri	34	25.94	3.07	Top	2172.18	153		

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin 72'sinin 1.99 ve altı, 48'inin 2.00 - 2.50 arası ve 34'ünün 2.51 ve üzeri genel not ortalamasına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin matematiksel düşünme puanları genel not ortalaması değişkenine göre incelendiğinde ölçeğin genelinde (MDÖ) ve üst düzey düşünme eğilimi (ÜDDE), akıl yürütme (AY), matematiksel düşünme becerisi (MDB), problem çözme (PÇ) alt boyutlarının tümünde anlamlı fark olmadığı anlaşılmaktadır ($F(2,151)=2.206$, $p=.114>.05$, $F(2,151)=1.130$, $p=.326>.05$, $F(2,151)=1.363$, $p=.259>.05$, $F(2,151) = 1.338$, $p=.265>.05$, $F(2,151)=1.686$, $p=.189>.05$).

Araştırmanın beşinci alt problemde “Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri bölüm tercih sırasına göre değişmekte midir?” sorusuna yanıt aranmış ve analiz sonuçlarına göre değişkenler arasındaki betimsel değerler ile anlamlılık için yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinin bölüm tercih sırası değişkenine göre betimsel değerleri ve bağımsız gruplar t-testi sonuçları

Ölçek	Tercih Sıra	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
MDÖ	1.Tercih	80	97.50	9.52	152	1.464	.145
	2.Tercih	74	95.02	11.41			
ÜDDE	1.Tercih	80	24.93	3.52	152	.754	.452
	2.Tercih	74	24.50	3.67			
AY	1.Tercih	80	17.46	2.38	152	1.903	.059
	2.Tercih	74	16.63	3.00			
MDB	1.Tercih	80	29.38	3.39	152	1.558	.121
	2.Tercih	74	28.52	3.44			
PÇ	1.Tercih	80	25.71	3.49	152	.571	.569
	2.Tercih	74	25.36	4.05			

Tablo 6’da görüldüğü üzere; araştırmaya katılan öğrencilerin 80’inin bölüme ilk tercihinde ve 74’ünün ise ikinci tercihinde yerleştiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin matematiksel düşünme puanları bölüm tercih sırası değişkenine göre incelendiğinde ölçeğin genelinde (MDÖ) ve üst düzey düşünme eğilimi (ÜDDE), akıl yürütme (AY), matematiksel düşünme becerisi (MDB), problem çözme (PÇ) alt boyutlarının tümünde anlamlı fark olmadığı anlaşılmaktadır (

$t(152)=-1.464, p=.145>.05, t(152)=-.754, p=.452>.05, t(152)=1.903, p=.059>.05, t(152)=1.558, p=.121>.05, t(152)=-.571, p=.569>.05).$

Araştırmanın altıncı alt probleminde “Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri bölüm tercih sebebine göre değişmekte midir?” sorusuna yanıt aranmış ve analiz sonuçlarına göre değişkenler arasındaki betimsel değerler ile anlamlılık için yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinin bölüm tercih sebebi değişkenine göre betimsel değerleri ve bağımsız gruplar t-testi sonuçları

Ölçek	Tercih Sebep	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
MDÖ	İlgi	105	95.90	11.05	152	-.702	.484
	İş imkanı	49	97.18	9.29			
ÜDDE	İlgi	105	24.88	3.78	152	.800	.425
	İş imkanı	49	24.38	3.14			
AY	İlgi	105	17.03	2.80	152	-.179	.858
	İş imkanı	49	17.12	2.56			
MDB	İlgi	105	28.72	3.59	152	-1.325	.187
	İş imkanı	49	29.51	3.04			
PÇ	İlgi	105	25.25	3.81	152	-1.394	.165
	İş imkanı	49	26.16	3.62			

Tablo 7 incelendiğinde; araştırmaya katılan öğrencilerin 105’inin matematik ilgisinden dolayı 49’unun ise iş bulma imkanından dolayı matematik bölümünü tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Öğrencilerin matematiksel düşünme puanları bölüm tercih sebebi değişkenine göre incelendiğinde ölçeğin genelinde (MDÖ) ve üst düzey düşünme eğilimi (ÜDDE), akıl yürütme (AY), matematiksel düşünme becerisi (MDB), problem çözme (PÇ) alt boyutlarının tümünde anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir ($t(152)=-.702, p=.484>.05, t(152)=-.800, p=.425>.05, t(152)=-.179, p=.858>.05, t(152)=-1.325, p=.187>.05, t(152)=-1.394, p=.165>.05).$

Araştırmanın yedinci alt probleminde “Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri mezuniyet sonrası iş tercih durumuna göre değişmekte midir?” sorusuna yanıt aranmış ve analiz sonuçlarına göre değişkenler arasındaki betimsel değerler ile anlamlılık için yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinin mezuniyet sonrası iş tercih durumu değişkenine göre betimsel değerleri ve bağımsız gruplar t-testi sonuçları

Ölçek	İş Tercih Dur.	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
MDÖ	Öğretmen	102	95.74	11.10	152	-.936	.351
	Akademisyen	52	97.42	9.25			
ÜDDE	Öğretmen	102	24.53	3.73	152	-.909	.365
	Akademisyen	52	25.09	3.29			
AY	Öğretmen	102	16.98	2.76	152	-.539	.591
	Akademisyen	52	17.23	2.64			
MDB	Öğretmen	102	28.74	3.57	152	-1.158	.249
	Akademisyen	52	29.42	3.13			
PÇ	Öğretmen	102	25.48	4.01	152	-.299	.765
	Akademisyen	52	25.67	3.25			

Tablo 8 incelendiğinde; araştırmaya katılan öğrencilerden mezun olduktan sonra 102'sinin öğretmen ve 52'sinin akademisyen olmak istediği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin matematiksel düşünme puanları mezuniyet sonrası iş tercih durumu değişkenine göre incelendiğinde ölçeğin genelinde (MDÖ) ve üst düzey düşünme eğilimi (ÜDDE), akıl yürütme (AY), matematiksel düşünme becerisi (MDB), problem çözme (PÇ) alt boyutlarının tümünde anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir ($t(152)=-.936$, $p=.351>.05$, $t(152)=-.909$, $p=.365>.05$, $t(152)=-.539$, $p=.591>.05$, $t(152)=-1.158$, $p=.249>.05$, $t(152)=-.299$, $p=.765>.05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma kapsamında, Fen Edebiyat Fakültesi matematik bölümü öğrencilerinin matematiksel düşünme düzeyleri tespit edilerek çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinin orta üstü seviyede olduğu tespit edilmiştir. Yorulmaz vd. (2018) sınıf öğretmeni adayları ile gerçekleştirdiği bir çalışmada öğretmen adaylarının matematiksel düşünme düzeylerinin genel anlamda yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kocaman (2017) tarafından lise öğrencileri ile yürütülen bir çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Alanyazında yapılan bazı çalışmalarda matematiksel düşünme düzeyinin düşük sayılabilecek seviyede olduğu çalışmalarda yer almaktadır (Umay, 2003; Alkan ve Bukova-Güzel, 2005).

Araştırmadan ulaşılan diğer bir sonuç ise öğrencilerin matematiksel düşünme düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı farklılaşma olmadığıdır. Alanyazın incelendiğinde benzer bulgulara farklı çalışmalarda da rastlanmıştır (Lutfiyya, 1998; Umay, 2003; Alkan ve Bukova-Güzel, 2005; Kocaman, 2017). Arslantaş, Malbeği ve İnan (2018) çalışmasında spor etkinlikleri açısından matematiksel düşünme düzeyini incelemiştir. Araştırma sonucunda erkek öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinin kadın öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Farklı sonuçlar elde edilmesinin nedeni olarak spor faaliyetlerine erkek öğrencilerin daha fazla ilgi duyması gerekçe olarak gösterilebilir.

Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç ise öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinin öğrenim gördükleri sınıflara göre anlamlı şekilde farklılaşmasıdır. Alanyazında sınıf değişkeninin matematiksel düşünme üzerinde farklılaşmaya neden olduğunu ortaya koyan

çalışmalarda mevcuttur (Lutfiyya, 1998). Genel olarak sınıf düzeyinin artması ile birlikte öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinde de artış görülmüştür. Bu duruma öğrencilerin sınıf düzeylerinin ilerlemesiyle birlikte alınan ders sayılarının da artmasının neden olabileceği gerekçe olarak gösterilebilir. Ayrıca matematiksel düşünme ile ilgili yapılan bazı araştırmalarda bilgisayar bilimleri içerisinde yer alan programlama ve yazılım gibi derslerin matematiksel düşünmeyi olumlu yönde etkilediği görülmüştür (Henderson vd., 2002). Fakat alanyazında sınıf düzeyinin yükselmesiyle birlikte matematiksel düşünme düzeylerinde artışın meydana gelmediği sonucuna ulaşan çalışmalarda mevcuttur (Alkan ve Tataroğlu-Taşdan, 2011).

Öğrencilerin matematiksel düşünme düzeyleri genel not ortalamalarına göre incelendiğinde anlamlı farklılaşma görülmemiştir. Benzer sonuçlara farklı çalışmalarda da ulaşılmıştır (Alkan ve Bukova-Güzel, 2005). Bu duruma daha çok beceriyi değil bilgiyi ölçmeyi amaçlayan ölçme ve değerlendirme sisteminin kullanılması gerekçe olarak gösterilebilmektedir. Fakat Arslan ve Yıldız (2010) çalışmasında öğrencilerin matematiksel düşünme aşamalarının ilerledikçe akademik başarılarının düştüğünü bildirerek bu araştırma ile örtüşmeyen sonuçlara ulaşmıştır.

Çalışmadan elde edilen başka bir sonuç ise öğrencilerin matematiksel düşünme düzeylerinin bölüm tercih sırasına ve sebebine göre değişmemesidir. Matematik bölümünü tercih eden öğrencilerin genellikle birinci ya da ikinci tercihleri olarak bu bölüme yerleşmeleri aslında durumu matematiksel düşünme düzeylerinin hemen hemen benzer olduğu açısından açıklar niteliktedir. Bölüm tercih sebepleri incelendiğinde ise durum benzerdir. Öğrencilerin genellikle matematiğe karşı ilgilerinin yüksek olmasından dolayı bu bölümü tercih ettikleri için matematiksel düşünme düzeyinde anlamlı farklılık yaratmaması zaten beklenen bir durumdur. Güner (2013) çalışmasında öğretmen adaylarının matematik hakkında oluşturduğu metaforları incelemiştir. Matematik öğretmen adayları matematiğin aslında hayatın kendisi olduğunu ifade ederek matematiğe karşı yoğun bir ilgi duyduklarını göstermişlerdir. Öğrencilerin matematiksel düşünme düzeyleri ile mezuniyet sonrasında meslek iş tercihleri arasında anlamlı fark görülmemiştir. Öğrencilerin mezuniyet sonrasında iş tercihi olarak öğretmen ve akademisyen olmak istemeleri ve her iki durumun da yoğun ve zorlu bir çalışma süreci gerektirmesinden dolayı öğrencilerin benzer performanslar göstermesine yönelik olarak hazırlıklar yapmasından kaynaklı olabilmektedir.

Matematiksel düşünme becerisinin öğrencilere kazandırılmasında öğretmenlere büyük rol düşmektedir. Özellikle öğretmenlerin sahip olması gereken pedagoji bilgisi ile teknoloji destekli modern öğretim yaklaşımlarını sınıf ortamında kullanması matematiksel düşünme becerisinin kazandırılması açısından oldukça önemlidir (NCTM, 2000; Alakoç, 2003; Taşdemir, 2008; Bulut, 2009; Tuna, 2011).

KAYNAKLAR

Alakoç, Z. (2003). Matematik öğretiminde teknolojik modern öğretim yaklaşımları. *The*

- Turkish Online Journal of Education Technology*, 2(1), 43-49.
- Alkan, H. & Bukova-Güzel, E. (2005). Öğretmen Adaylarında Matematiksel Düşünmenin Gelişimi. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 221-236.
- Alkan, H. & Tataroğlu-Taşdan, B. (2011). Farklı sınıf düzeyindeki matematik öğretmen adaylarının gözünden matematiksel düşünme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 107-137.
- Arslan, S. & Yıldız, C. (2010). 11.Sınıf öğrencilerinin matematiksel düşünmenin aşamalarındaki yaşantılarından yansımalar. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 17-31.
- Arslantaş, B., Malbeği, F. & İnan, M. (2018). Üniversitelerarası müsabakalara katılan üniversite öğrencilerinin matematiksel düşünme becerilerinin incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 102-112.
- Blitzer, R. (2003). *Thinking Mathematically*. New Jersey, Prentice Hall.
- Bulut, M. (2009). *İşbirliğine dayalı yapılandırmacı öğrenme ortamlarında kullanılan bilgisayar cebir sistemlerin matematiksel düşünme, öğrenci başarısına ve tutumuna etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Burton, L. (1984). Mathematical Thinking: The Struggle for Meaning. *Journal for Research in Mathematics Education*, 15(1), 35-49.
- Cai, J. (2002). Assessing and Understanding U.S. and Chinese Students' Mathematical Thinking: Some Insights from Cross-National Studies. *ZDM*, 34(6), 278-290.
- Devlin, K. (2000). Finding your inner mathematician. *Chronicle of Higher Education*, B5. http://ceadserv1.nku.edu/longa/public_html/htmls/inner.html adresinden erişilmiştir. (E.T. 09.03.2019).
- Devlin, K. (2012). *Introduction to Mathematical Thinking*. Palo Alto: Keith Devlin.
- Duran, N. (2005). *Matematiksel düşünme becerilerine ilişkin bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ersoy, E. & Başer, N. (2013). Matematiksel düşünme ölçeğinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(4)(Özel Sayı), 1471-1486.
- Ersoy, E. & Güner, P. (2014). Matematik öğretimi ve matematiksel düşünme. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 102-112.
- Güner, N. (2013). Öğretmen adaylarının matematik hakkında oluşturdukları metaforlar. *NWSA – Education Sciences*, 8(4), 428-440.
- Henderson, P. B., Fritz, S. J., Hamer, J., Hitchner, L., Marion, B., Riedesel, C. & Scharff, C. (2002). Materials development in support of mathematical thinking. *ACM SIGCSE Bulletin*, 35(2), 185-190.
- Karasar, N. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kargar, M., Tarmizi., R. A. & Bayat, S. (2010). Relationship between mathematical thinking, mathematics anxiety and mathematics attitudes among university students. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 8, 537-542.
- Kocaman, M. (2017). *Lise 11.sınıf öğrencilerinin matematiksel düşünme ve akıl yürütme becerilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Liu, P. H. (2003). Do teachers need to incorporate the history of mathematics in their teaching. *NCTM Mathematics Teacher*, 96(6), 416-421.

- Lutfiyya, L. A. (1998). Mathematical thinking of high school in Nebraska. *Int. J. Math. Edu. Sci. Technol*, 29(1), 55-64.
- Mubark, M. (2005). *Mathematical Thinking and Mathematical Achievement of Students in the Year of 11 Scientific Stream in Jordan*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. New Castle Üniversitesi, Avustralya.
- National Council of Teachers of Mathematics, (2000). Principles and standards for school mathematics. Reston, VA 20191-9988.
- Stacey, K. (2006). What is mathematical thinking and why is it important?. http://www.criced.tsukuba.ac.jp/math/apec/apec2007/paper_pdf/Kaye%20Stacey.pdf adresinden erişilmiştir. (E.T. 09.03.2019).
- Taşdemir, A. (2008). *Matematiksel düşünme becerilerinin ilköğretim öğrencilerinin fen ve teknoloji dersindeki akademik başarıları, problem çözme becerileri ve tutumları üzerine etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Tataroğlu-Taşdan, B., Çelik, A. & Erduran, A. (2013). Matematik öğretmen adaylarının matematiksel düşünme ve öğrencilerin matematiksel düşüncelerinin geliştirilmesi hakkında görüşlerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(4)(Özel Sayı), 1487-1504.
- Tuna, A. (2011). *Trigonometri öğretiminde 5E öğrenme döngüsü modelinin öğrencilerin matematiksel düşünme ve akademik başarılarına etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Umay, A. (1996). Matematik eğitimi ve ölçülmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 145-149.
- Umay, A. (2003). Matematiksel muhakeme yeteneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 234-243.
- Yorulmaz, A., Çokçalışkan., H. & Çelik, Ö. (2018). Sınıf öğretmeni adaylarının matematiksel düşünceleri ile bireysel yenilikçilikleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 304-317.

BİLGİ İŞLEMSEL DÜŞÜNME KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARA İLİŞKİN BİR META-SENTEZ ÇALIŞMASI

Dr. Öğr. Üyesi Birsal AYBEK
Arş. Gör. Nihan ARSLAN NAMLI
Çukurova Üniversitesi
Öğr. Gör. Sıddık DOĞRULUK
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Özet

Son yıllarda yoğun bir şekilde eğitim sistemlerinde bilgi işlemsel düşünme becerilerinin kazandırılmasına yönelik adımlar atılmaktadır. Yalnızca yükseköğretimde yer alan bilgisayar bilimleri programlarının yanı sıra birçok ülke K–12 öğretim programlarına bilgisayar bilimlerinin temel kavramlarını öğreten dersler eklemeye başlamıştır. Bazı araştırmacılar tarafından bilgi işlemsel düşünme, okuma, yazma gibi eğitimin temel parçalarından bir tanesi olarak görülmektedir. Son yıllarda bilgi işlemsel düşünme ile ilgili yapılan araştırmaların sayısındaki artış bilgi işlemsel düşünme becerisinin önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bilgi işlemsel düşünme kavramına yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Ancak, bu çalışmalara bütüncül bir şekilde bakabilecek bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple, yapılan bu çalışma mevcut durumu ortaya koyma ve ileride yapılacak çalışmalara yol gösterme bakımından önemli görülmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın amacı, bilgi işlemsel düşünme kavramı üzerine yapılan lisansüstü tezlerin, Web of Science’da ve Dergipark’ta yer alan makalelerin çeşitli boyutlarda incelenerek, sonuçlarının sentezlenmesi olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamına Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi’nde bulunan erişime açık 11 lisansüstü tez, Dergipark’ta yer alan 10 makale ve Web of Science’da erişime açık eğitim ile ilgili 21 makale ele alınmıştır. Araştırma kapsamına alınan çalışmaların yayımlandığı yıl, yöntem, örneklem yöntemleri ve büyüklüğü, veri toplama araçları ve veri analiz teknikleri ve elde edilen sonuçlar açısından değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamına alınan çalışmaların sonuçları doğrultusunda, bilgi işlemsel düşünme kavramının çeşitli boyutlardaki sonuçları incelenerek sentezlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi işlemsel düşünme, Meta-sentez, 21. Yüzyıl becerileri

Abstract

In recent years, steps are being taken to gain information processing thinking skills in educational systems. In addition to computer science programs in higher education, many countries have begun to include courses that teach the basic concepts of computer science in K-12 curricula. Computational thinking is seen by some researchers as one of the basic parts of education such as reading and writing. In recent years, the increase in the number of studies on computational thinking reveals the importance of computational thinking skills. In this context, studies on the concept of computational thinking have begun. However, there is no study to

look at these studies in a holistic manner. Therefore, this study is considered important in terms of presenting the current situation and guiding the future studies. In this context, the aim of the study is to analyze the results of postgraduate theses and articles on the concept of computational thinking by examining council of higher education, Web of Science and Dergipark platforms. Within the scope of the research, 11 postgraduate theses, 10 articles in Dergipark and 21 articles accessible in Web of Science were discussed. The year of publication of the studies, methods, sample methods and size, data collection tools and data analysis techniques and results were evaluated. In the light of the results of the studies included in the research, the results of the computational thinking concept in various dimensions were analyzed and synthesized.

Keywords: Computational thinking, Meta-synthesis, 21st century skills

GİRİŞ

21. yüzyıl insanların iş, vatandaşlık ve kendini gerçekleştirmek için gereken beceriler 20.yüzyıla oranla oldukça farklıdır. Bu farklılığın en önemli nedeni gelişmiş bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkmasıdır. Ulusal ve uluslararası araştırma kurumları; bilgi ve iletişimin hızlı gelişimi ve küresel ekonominin hızlı büyümesine paralel olarak ortaya çıkan 21.yüzyılı önemini vurgulayan becerileri ve yeterlilikleri belirlemek için büyük çaba sarf etmektedir. Başarıyı destekleyen bu geniş bilişsel ve duyuşsal yetenekler günümüzde 21.yüzyıl becerileri olarak adlandırılmakta ve çeşitli alt kategorilerle sınıflandırmaktadırlar. 2003 yılında Kuzey Merkez Bölgesel Eğitim Laboratuvarı (The North Central Regional Educational Laboratory - NCREL) iki yıllık bir çalışma sonunda 21. yüzyıl becerilerini son tarihsel olaylar, küreselleşme ve dijital çağın ışığında yeni bir bakış açısıyla dört grupta incelenmiştir. Bunlar; dijital çağ okuryazarlığı, yaratıcı düşünme, etkili iletişim ve yüksek verimlilik olarak belirlenmiştir. 2007 yılında ise , Amerikan Kolej ve Üniversiteler Derneği (the American Association of Colleges and Universities) yükseköğretim mezunlarının 21.yüzyıl becerilerini incelemek için bir çerçeve geliştirmiştir. İnsan kültürleri, fiziksel ve doğal dünya bilgileri, entelektüel ve pratik beceriler, kişisel ve sosyal sorumluluk ve bütüncül öğrenme bu çerçevenin kapsamını oluşturmaktadır. 21. yüzyıl Beceri Ortaklığı (The Partnership for 21st Century Skills- P 21) üniversite ve iş gücü için kapsamlı bir çerçeve ortaya çıkarmıştır. Üç ana, 17 alt tema da gruplandırılmış olup ana çerçeveler öğrenme ve yenilenme becerileri, bilgi, medya ve teknoloji becerileri ve yaşam ve kariyer becerileri olarak belirlenmiştir. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Topluluğu (International Society for Technology in Education– ISTE) giderek daha da dijitalleşen bir dünyada, öğrencilerin güçlendirilmiş öğrenen, dijital vatandaş, bilgi inşa eden, yenilikçi tasarımcı, bilgi işlemsel düşünür, yaratıcı iletişimci ve küresel işbirlikçi gibi becerilere ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir (ISTE,2016). Gelecek Enstitüsü (Institute for the Future, 2011), 2020 yılına kadar gerekli olacak gelecekteki iş becerilerine ilişkin bir belge yayınlamıştır. Raporda çok büyük öneme sahip on kilit beceri vurgulanmaktadır. Bu beceriler; anlamlandırma, sosyal zeka, uyarlanır öğrenme, çok kültürlülük, bilgi işlemsel düşünme(BİD),medya okuryazarlığı, disiplinlerarası öğrenme, zihin tasarımı, bilişsel yönetim, sanal ortaklık olarak belirlenmiştir.

21. Yüzyıl becerileri adı altında farklı sınıflandırmalar yapılsada, bilgi işlemsel düşünme becerileri , “dijital çağ okuryazarlığı”, “bilgi, medya ve teknoloji becerileri”, “bilgi işlemsel düşünür” gibi farklı sınıflamalar altında yer almaktadır. Bu bağlamda BİD’in de 21. yüzyıl becerileri arasında olması gerektiği düşünülmektedir. BİD’i Cuny, Snyder & Wing (2010) bir bilgi işlemcisi (bilgisayar, makine, insan) tarafından etkili bir biçimde gerçekleştirilecek şekilde problemlerin formüle edildiği düşünme süreci olarak tanımlamıştır. 21. yüzyıl becerilerinden biri olarak kabul edilen kodlama becerisi mantıksal akıl yürütme becerisinin bir parçası olarak görülmektedir (Dg Connect, 2014). BİD becerisi iletişim, sosyal yeterlilik, takım halinde çalışma gibi beceriler dahil edilerek öğretilir. Kodlama ve programlama soyut kavramları somutlaştırabilir, yaratıcılık, işbirlikli çalışma ve problem çözme gibi becerilerle birleştirilebilir. Bunlar da kodlama ve programlamayı BİD becerisinin kazandırılmasında etkili bir araç yapabilmektedir (Education and training 2020 [ET 2020], 2016). Ancak BİD sadece programlama becerisi değildir. Programlama, bilgisayar bilimciler veya programcılar tarafından belirli problemleri bilgisayarı programlayarak çözmek için kullanılan bir süreçken, BİD ise sadece programlama değil, teknolojinin problemin çözümüne sağlayacağı yararı görebilmek için kazanılan bakış açısıdır.

BİD’in tanımlarına bakıldığında algoritmik düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme, eleştirel düşünme, işbirlikli öğrenme ve iletişim becerileri gibi alt becerileri kapsayan bir düşünme biçimi olduğu görülmektedir (ISTE & CSTA, 2011). 21. Yüzyıl öğrencilerinden beklenen becerileri ile uyumlu olan bu alt becerilerin öğretilmesi ile birlikte BİD’in çağımız için temel becerilerden biri olacağı söylenebilir (Wing, 2006). Bu bağlamda Dünya’da birçok ülke eğitim programında BİD kavramı üzerinde durmaya başlamıştır. Bu ülkelerden birisi de Türkiye’dir. BİD 2017 taslak program ve 2018 öğretim programıyla BTY ve Bilgisayar Bilimi derslerine girdiği söylenebilir.

2017 taslak programa hesaplamalı düşünce olarak, 2018 öğretim programına BİD olarak giren bu kavram yeni bir kavram olduğundan yurt içi ve yurt dışı araştırmalar ilgili alanyazın taramasıyla sınırlı olmakla birlikte, bu araştırmalar bütüncül bir şekilde değerlendirildiğinde BİD becerisinin geliştirilmesi ve değerlendirilmesine yönelik meta sentez çalışmasının mevcut olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda geçmişten bugüne yapılan araştırmaların ayrıntılı olarak incelenmesi ve önerilerin sunulması alana katkı boyutunda önemli görülmektedir. BİD’in amaçları da dikkate alınarak bu çalışmada, Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi’nde bulunan erişime açık telerin, Dergipark’ta yer alan makalelerin ve Web of Science’da erişime açık makalelerin incelenmesi, yayımlandığı yıl, yöntem, örneklem yöntemleri ve büyüklüğü, veri toplama araçları ve veri analiz teknikleri ve elde edilen sonuçlar açısından değerlendirilmesi ve alanda yapılacak çalışmalarla ilgili önerilerin sunulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı, BİD konulu yapılan araştırmalara ilişkin bir metasentez çalışması yapmaktır. Bu genel amaç çerçevesinde, aşağıdaki soruya cevap aranmaya çalışılmıştır:

“BİD konulu araştırmaların yayımlandığı yıl, yöntem, örneklem yöntemleri ve büyüklüğü, veri toplama araçları ve veri analiz tekniklerine göre dağılımları nedir? “

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, veri kaynakları, veri toplama aracı, verilerin analizi verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Bilgi toplama yöntemi olarak kullanılan doküman inceleme yöntemi Foster'ın belirttiği; (1) dokümanlara ulaşma, (2) orjinalliği kontrol etme, (3) dokümanları anlama, (4) verileri analiz etme ve (5) veriyi kullanma şeklinde yapılmıştır (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırma Kapsamı

Yapılan araştırma doğrultusunda YÖK ulusal tez merkezi, dergipark ve Web of Science (WoS) veritabanı incelenmiş ve 20.02.2019 tarihi itibariyle kayıtlı olan ve tamamlanmış Türkiye’de Bilgi İşlemsel Düşünme (Computational Thinking) adı ile yapılmış erişime açık YÖK ulusal tez merkezi’nde yer alan 12 lisansüstü tez, Dergipark’ta yer alan 12 makale ve Web of Science’da 76 makale olduğu belirlenmiştir. Ancak Web of Science’da erişime açık olmayan, eğitim ile ilgili olmayan ve İspanyolca yayımlanmış makaleler inceleme dışında bırakılmış ve sayı 36’ya düşmüştür. Bu çalışma kapsamında 11 lisansüstü tezi ve 48 makale incelenmiştir. İncelenen tezler için yıl sınırlaması yapılmamıştır. BİD konulu, araştırmaların yıllara göre dağılımları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. BİD konulu araştırmaların yıllara göre dağılımları

Yıl	f	%
2008	1	2,3
2014	1	2,3
2015	3	7,1
2016	5	11,9
2017	17	40,47
2018	15	35,7
Toplam	42	100,0

Tablo 1 incelendiğinde, sırasıyla en fazla araştırmanın 2017 (%40,47), 2018(%35,7), ve 2016 yıllarında yapıldığı görülmektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamına alınan her bir tez “Tez Sınıflama Formu” kullanılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. “Tez Sınıflama Formu” araştırma soruları ve literatürde benzer araştırmalarda (Göktaş & ark., 2012; Sözbilir & Kutu, 2008; Seçer & ark., 2014, Hebecci & Çelik & Şahin, 2016) kullanılan veri toplama araçlarından ve çeşitli kaynaklardan faydalanılarak araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Form, eğitim bilimleri alanında öğretim üyesi olan iki kişi tarafından incelenerek formun kapsam geçerliği

sağlanmıştır. Form, genel olarak araştırma künyesi, araştırma yöntemi, veri toplama araçları, örneklem ve veri analiz yöntemleri olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). İçerik analizi yapılan tezlerin tamamı geliştirilen “tez sınıflama formu”na göre kodlanmıştır. Veri analizlerinin güvenilirliğini sağlamak adına farklı bir araştırmacı tezi tekrar kodlamış ve araştırmacı ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Fikir birliğine varılamadığı durumlarda üçüncü bir araştırmacıdan görüş istenmiştir. Araştırmacılar tarafından yapılan incelemelerde iç tutarlılığı sağlamak amacıyla kodlamalar arasındaki uyum hesaplanmıştır. Miles & Huberman’ın (1994) güvenilirlik formülü kullanılarak yapılan hesaplamalarda bu uyum yüzdesi iki araştırmacı için %84-%87 aralığında bulunmuştur. Daha sonra veriler Microsoft Excel ve SPSS programlarına kaydedilmiştir. Bütün kategorilere ait analizler yapılmış ve analiz edilen her tezin belirlenen cevapların kaç kez tekrarlandığı frekans (f) ve yüzde (%) ile belirlenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen bulgular verilmiştir.

Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi’nde yer alan BİD konulu, 2015 ve 2018 yılları arasında yapılan tezlerin üniversitelere göre dağılımları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi’nde yer alan BİD konulu, 2015 ve 2018 yılları arasında yapılan tezlerin üniversitelere göre dağılımları

Üniversiteler	f	%
Gazi	2	18
Ondokuz Mayıs	2	18
Amasya	1	9
Atatürk	1	9
Düzce	1	9
İzmir Teknoloji Enstitüsü	1	9
Sussex	1	9
Süleyman Demirel	1	9
Yıldız Teknik	1	9
Toplam	11	100,0

Tablo 2 incelendiğinde, analize dahil edilen toplam 11 tezden en fazla Gazi (%18), ve Ondokuz Mayıs (%18), Üniversitelerinin BİD konulu tezleri çalıştığı görülmektedir.

BİD konulu, yapılan araştırmaların yöntem yaklaşımlarına göre dağılımları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. BİD konulu, araştırmaların yöntem yaklaşımlarına göre dağılımları

Yöntem Yaklaşımları	f	%
Belirtilmemiş	3	7,1
Nitel	7	16,6
Karma	10	23,8
Nicel	22	52,3
Toplam	42	100,0

Tablo 3’e göre, araştırmacıların çeşitli yöntem yaklaşımlarını tercih ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda, araştırmacılar, sırasıyla nicel (%52,3) ve ardından karma(%23,8) yöntem yaklaşımlarını tercih ettikleri görülmektedir.

Türkiye’de BİD konulu araştırmaların yöntemlerine göre dağılımları Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. BİD konulu araştırmaların yöntemlerine göre dağılımları

Araştırma Yöntemleri	f	%
Tarama Modeli	6	14,2
Belirtilmemis	11	26,1
DeneySEL	12	28,5
Durum calışması	2	4,7
Yarı deneySEL	2	4,7
Doküman Analizi	5	11,9
Gömülü desen	1	2,3
Yakınsayan paralel desen	1	2,3
Geliştirme araştırması	1	2,3
Eşzamanlı desen	1	2,3
Toplam	42	100,0

Tablo 4’e göre, BİD konulu araştırmaların yöntemlerine göre dağılımları verilmiştir. En fazla deneySEL desen (%28,5) kullanılırken, 11 araştırmacının (26,1) yöntemlerini araştırmalarında belirtmediği görülmektedir. Diğer taraftan, gömülü (%2,3), yakınsayan paralel(%2,3), geliştirme araştırması(%2,3) ve eşzamanlı desen (%2,3) gibi yöntemlerin en az çalışılan yöntemler olduğu görülmektedir.

BİD konulu araştırmaların örneklem grubuna göre dağılımları Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. BİD konulu araştırmaların örneklem grubuna göre dağılımları

Örneklem Özellikleri	f	%
Lise	1	2,2
Ortaokul	17	37,7
İlkokul	5	11,1
Öğretmen	2	4,4
Belirtilmemiş	10	22,2
Dokümanlar	2	4,4
Lisans öğrencisi	6	13,3
Eğitimciler	1	2,2
Okul öncesi	1	2,2
Toplam	45	100,0

Tablo 5'e göre, BİD konulu araştırmalarda en fazla ortaokul öğrencileri(%37,7) ile çalışılmıştır. Diğer taraftan, 10 araştırmada (%22,2) örneklem grubu belirtilmemiştir.

BİD konulu araştırmaların örneklem büyüklüklerine göre dağılımları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. BİD konulu araştırmaların örneklem büyüklüklerine göre dağılımları

Örneklem Büyüklüğü	f	%
0-30	8	19
30-100	12	28,5
100-300	7	16,6
300 ve fazlası	3	7,1
Belirtilmemiş	12	28,5
Toplam	42	100,0

Tablo 6'ya bakıldığında; örneklem büyüklükleri çeşitlilik göstermektedir. Tablo 3'e göre, nicel yöntem daha çok çalışıldığından (%52,3), örneklem büyüklüklerinin fazla olması beklenmektedir. Ayrıca, 12 araştırmada (%28,5) örneklem büyüklüğü belirtilmemiştir ve "30-100" arası örneklem büyüklüğü (28,5) en çok kullanılan örneklem büyüklüğü olmuştur.

BİD konulu araştırmaların veri toplama araçlarına göre dağılımları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. BİD konulu araştırmaların veri toplama araçlarına göre dağılımları

Araştırma Modeli	Veri toplama aracı	f	%
Nicel Veri toplama Araçları	Başarı Testi	11	15,2
	Görev Testi	1	1,3
	Anket	5	6,9
	Alternatif Araçlar (origami, yazılım geliştirme, oyunlaştırma, blok tabanlı uygulamalar, bilgisayarsız uygulamalar, robotik uygulamalar)	14	19,4
	Ölçek	11	15,2
	Ölçek Uyarlama ve geliştirme	2	2,6
	Nitel Veri toplama Araçları	Gözlem	4
Görüşme		10	13,8
Doküman inceleme		1	1,3
Öğrenci Günlüğü		1	1,3
Klinik Görüşme		1	1,3
Diğer	Bilgi formu	3	3,9
	Belirtilmemiş	4	5,2
Toplam		72	100

Tablo 7'ye göre veri toplama araçları 12 başlık altında toplanmıştır. Alternatif araçlar (%19,4), başarı testi (%15,2) ve ölçek (%15,2) en çok kullanılan veri toplama araçları iken, görev testi, ölçek geliştirme ve uyarlama, doküman inceleme, öğrenci günlüğü ve klinik görüşme birer çalışma ile en az kullanılan veri toplama araçları olmuştur.

BİD konulu araştırmaların analiz yöntemlerine göre dağılımları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. BİD konulu araştırmaların analiz yöntemlerine göre dağılımları

Araştırma Modeli	Analiz Yöntemi	Test Yöntemi (Tekniği)	f	%	
Nicel Araştırma	Betimsel İstatistik	Frekans (f), Yüzde (%), Ortalama, Standart Sapma vb.	7	11,8	
		Varyans (ANOVA) Analizi	4	6,7	
	Parametrik Testler	T Testi		5	8,4
		Korelasyonel		2	3,3
		ANCOVA		5	8,4
		Faktör Analizi		1	1,6
		MANOVA		1	1,6
		MANCOVA		1	1,6

	İlişkisiz (Bağımsız)			
	Non-Parametrik Testler	Örneklemler Mann Whitney-U Testi		
Nitel Araştırma		Kruskal Wallis	1	1,6
		Betimsel analiz	7	11,8
		İçerik analizi	4	6,7
Diğer		Belirtilmemiş	6	10,1
		Diğer	11	18,6
Toplam			59	100

Tablo 8'e göre; BİD konulu 42 araştırmada toplam 59 analiz yapılmıştır. Diğer(%18,6), betimsel istatistik ve betimsel analiz (%11,8), tesleri en çok kullanılan testler iken, Fakötür analizi, Manova, Mancova ve Kruskal Wallis(%1,6), en az kullanılan analizler olmuşlardır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma BİD konulu araştırmaların çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen bulgulara göre ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlara yönelik öneriler sunulmuştur. İncelenen araştırmalar 2008-2018 yılları arasında yapılmıştır. Analize dahil edilen toplam 42 araştırmadan en fazla 2017 (%40,47), ve 2018(%35,7) yıllarında çalışmalar yapılmıştır. Özellikle 2015 yılından beri tüm dünyada eğitim programlarına girmeye başlayan BİD kavramının giderek önem kazanmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Analize dahil edilen toplam 11 tezden en fazla Gazi (%18), ve Ondokuz Mayıs (%18) üniversitelerinde tez yayımlanmıştır. Yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine oranla daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, TÜİK (2013) verileriyle uyumaktadır. TÜİK'e göre, 2013 yılına kadar, Türkiye'de yüksek lisans mezunu 416 bin 741 kişiyken, doktora mezunu ise 122 bin 619 kişidir.

Araştırmalar genel olarak incelendiğinde ise çalışmaların çoğunluğunun nicel (%52,3) çalışmalar olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda, nitel ve özellikle karma çalışmaların oranının artmasının BİD konulu araştırmaların niteliğinin de artmasını sağlayabilir. BİD bir beceri olduğundan nicel yöntem yaklaşımının nitel yöntemle desteklenmesi gereklidir. Erdem (2011) de çalışmasında eğitim alanında yapılan bilimsel araştırmaların büyük çoğunluğunun (%82) nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yapıldığını ortaya koymuştur. Chen ve Hirschheim (2004) de bilgi sistemleri alanında yapılan makaleleri inceledikleri çalışmalarında makalelerin

%60'ının nicel, %30'unun nitel ve %10'unun ise karma yöntemli olduğunu belirlemişlerdir. Hranstinski ve Keller (2007), Guo ve Sheffiled (2008), Arık ve Türkmen (2009), Balcı ve Apaydın (2009), Karadağ (2009) ile Fazlıoğulları ve Kurul (2012) da çalışmalarında, makalelerde çoğunlukla nicel araştırma yönteminin kullanıldığını belirlemişlerdir. Yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunda nicel yöntemin tercih edilmesi, karma yöntemlerin işe koşulmadığı ve dolayısıyla, makalelerin nicel ve nitel araştırma yöntemlerini tek başına kullanmanın getirdiği sınırlılıklardan kurtarılamadığını göstermektedir.

Tezlerin araştırma desenleri incelenirken araştırmacıların çoğunlukla deneysel desen (%28,5) kullandıkları görülmüştür. Ancak 11 araştırmacının (26,1) yöntemlerini araştırmalarında belirtmediği görülmektedir. Bunun sebebinin araştırmacıların araştırma yöntemleri ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları söylenebilir.

Örneklem grubuna göre sırasıyla en fazla ortaokul öğrencileri(%37,7) ile çalışılmıştır. Bunun sebebi özellikle Türkiye'de 5 ve 6. Sınıflarda Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi'nin zorunlu olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Örneklem büyüklüklerine göre bakıldığında nicel yöntem daha çok çalışıldığından (%52,3), örneklem büyüklüklerinin fazla olması beklenmektedir. “30-100” arası örneklem büyüklüğü(%28,5) en çok kullanılan örneklem büyüklüğüdür. Nicel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün fazla olması beklenir. Ayrıca, 12 araştırmada (%28,5) örneklem büyüklüğü belirtilmemiştir.

Veri toplama araçlarına göre tezlerde en çok Alternatif araçlar (%19,4) kullanılmıştır. BİD becerisini gözlemleyebilmek adına alternatif araçların kullanılması olağandır. Alternatif araçları, başarı testi (%15,2) ve ölçek (%15,2) takip etmektedir. Beceriye desteklemek amacıyla nitel araçlara da yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmalar veri analizine göre incelendiğinde ise alternatif araçlara bağlı olarak alternatif değerlendirmeler yapılmıştır. Dolayısıyla diğer(%18,6), en çok kullanılan değerlendirme yöntemidir. Öte yandan betimsel istatistik ve betimsel analiz (%11,8)ler sırasıyla en çok kullanılan analizlerdir. Betimsel analizin yaygın olmasının sebebi nitel araştırmalar ve karma araştırmaların her ikisinde de bu analizin yapılabilmesidir. Arık ve Türkmen (2009), eğitim bilimleri alanında yayımlanan bilimsel dergilerde yer alan makaleleri inceledikleri çalışmalarında, makalelerde en sık sırasıyla betimsel istatistik, ANOVA ve t-testinin kullanıldığını belirlemişlerdir. Erdem (2011) de benzer şekilde makalelerde en çok sırasıyla t-testi, ANOVA ve betimsel istatistiklerin kullanıldığını belirlemiştir.

KAYNAKLAR

Arık, R. S., & Türkmen, M. (2009). Eğitim bilimleri alanında yayımlanan bilimsel dergilerde yer alan makalelerin incelenmesi. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Antalya.

- Balcı, A., & Apaydın, Ç. (2009). Türkiye’de eğitim yönetimi araştırmalarının durumu: Kuram ve Uygulamada eğitim yönetimi dergisi örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 15(3), 325-344.
- Chen, W., & Hirschheim, R. (2004). A paradigmatic and methodological examination of information systems research from 1991 to 2001. *Information systems journal*, 14(3), 197-235.
- Cuny, J., Snyder, L. ve Wing, J. M. (2010). Demystifying computational thinking for non computer scientists. 11.02.2019 tarihinde <http://www.cs.cmu.edu/~CompThink/resources/TheLinkWing.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Dg Connect.(2014). Coding - the 21st century skill. Digital Skills and Jobs Coalition. 11.02.2019 tarihinde <https://goo.gl/9jjeE9> sayfasından erişilmiştir.
- Erdem, D. (2011). Türkiye’de 2005–2006 yılları arasında yayımlanan eğitim bilimleri dergilerindeki makalelerin bazı özellikler açısından incelenmesi: Betimsel bir analiz. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 2(1), 140-147.
- ET 2020. (2016). Education and training 2020. 11.02.2019 tarihinde <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:EN:PDF> sayfasından erişilmiştir.
- Fazlıoğulları, O., & Kurul, N. (2012). Türkiyedeki eğitim bilimleri doktora tezlerinin özellikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 43-75.
- Göktaş, Y., Küçük, S., Aydemir, M., Telli, E., Arpacık, Ö., Yıldırım, G., & Reisoğlu, İ. (2012). Türkiye’de eğitim teknolojileri araştırmalarındaki eğilimler: 2000-2009 dönemi makalelerinin içerik analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 177-199.
- Guo, Z., & Sheffield, J. (2008). A paradigmatic and methodological examination of knowledge management research: 2000 to 2004. *Decision Support Systems*, 44(3), 673-688.
- Hebecci, M. T., & Usta, E. (2015). Türkiye’de harmanlanmış öğrenme eğilimleri: Bir literatür çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(19), 195-219.
- Hranstinski, S., & Keller, C. (2007). An examination of research approaches that underlie research on educational technology: A review from 2000 to 2004. *Journal of Educational Computing Research*, 36 (2), 175-190.

- Institute for the Future (2011), “Future world skills 2020”, Institute for the Future, Palo Alto, CA, 11.02.2019 tarihinde at: www.iff.org/our-work/global-landscape/work/future-work-skills-2020/ sayfasından erişilmiştir.
- International Society for Technology in Education. (2016). National education technology standards for students. Washington, DC: ISTE. Available at: www.iste.org/standards/nets-for-students.aspx.
- ISTE ve CSTA (2011). Operational definition of computational thinking for K–12 education. Retrieved January 5, 2019 from <http://www.iste.org/docs/ctdocuments/computational-thinking-operational-definition-flyer.pdf>.
- Karadağ, E. (2009). Eğitim bilimleri alanında yapılmış doktora tezlerinin tematik açıdan incelenmesi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(3), 75-87.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Seçer, İ., Ay, İ., Ozan, C., & Yılmaz, B. Y. (2014). Rehberlik ve Psikolojik Danışma alanındaki araştırma eğilimleri: Bir içerik analizi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 5(41), 49-60.
- Sözbilir, M., & Kutu, H. (2008). Development and current status of science education research in Turkey. Essays in Education [Special issue], 1-22.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (TÜİK) (2013). Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması (2013). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni. Sayı:10880, Ankara.
- Wing, J. M. (2006). Computational thinking. Communications of the ACM, 49(3), 33-35.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KAMUDA YOLSUZLUKLARLA MÜCADELEDE ETKİLİ BİR ARAÇ VE BİR SİVİL ERDEM DAVRANIŞI OLARAK İHBARCILIK (WHISTLEBLOWING)

WHISTLEBLOWING AS AN EFFECTIVE TOOL IN COMBATING CORRUPTION IN THE PUBLIC AND A CIVIL VIRTUE BEHAVIOUR

Doç. Dr. Hakan CANDAN

Doç. Dr. Sefa USTA

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Özet

Yolsuzluklar konusu bütün ülkeler için önemli sorun alanlarından birisi olmaya devam etmektedir. Hem kamu yöneticileri hem de araştırmacılar bu konuda çözüm ve çare arayışları içindedirler. Son yıllarda yolsuzlukların ortadan kaldırılması ya da en aza indirilebilmesi adına ortaya konan etkili yöntemlerden birisi de ihbarcılık yani whistleblowing kavramı olmuştur. En yaygın tanımıyla, bir kurumdaki eski ya da mevcut çalışanların kurumlarında gerçekleşen yasal olmayan, etik dışı ya da kurallara aykırı eylem ve işlemlerin yetkili kişi, kurum ya da makamlara bildirmesi şeklinde ifade edilen ihbarcılık (whistleblowing), yolsuzluklarla mücadele konusunda etkili bir araç olmanın yanı sıra erdemli bir davranış olarak da kabul edilmektedir.

Bu çalışmada önemi ve katkısı yukarıda kısaca özetlenen ihbarcılık davranışının kavramsal çerçevesi, boyut ve özellikleri ile sonuçları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Yolsuzluklar, ihbarcılık

Abstract

The issue of corruption continues to be a major problem area for all countries. Both public administrators and researchers are in search of solutions and remedies. In recent years, one of the effective methods for eliminating or minimizing corruption has been the concept of whistleblowing. In the most common definition, whistleblowing is considered to be an effective tool in combating corruption, as well as a virtuous act in which the former or existing employees in an institution report illegal, unethical or contrary actions and transactions to the authorized persons, institutions or authorities.

In this study, the conceptual framework, dimensions and characteristics of the whistleblowing behavior summarized briefly above and its results will be discussed.

Key Words: Public Administration, Corruption, Whistleblowing.

GİRİŞ

Yolsuzluklar bütün ülke kamu yönetimlerinin üstesinden gelmek için yoğun çabalar içinde oldukları sorun alanlarından birisi durumundadır. Dünyanın dört bir tarafından kamuoyuna yansıyan yolsuzluk olayları neredeyse her gün medyada gündem bulmaktadır. Dünya Bankası tarafından bu yolsuzluk ve olumsuzlukların dünya ekonomisine yıllık maliyetinin 1,5 trilyon ABD doları olduğu rapor edilmiştir (Başak, 2008: 92).

Gelişmekte olan ülkelerden en gelişmiş diye kabul edilen ülkelere kadar bu soruna karşı çözüm arayışları ve çabalar görülmektedir. Ancak yetkili ve ilgili kişilerin kamu yönetiminde yolsuzluklarla mücadele konusundaki çabalarının tek başına yeterli olmadığı ve olamayacağına yönelik bir uzlaşımın varlığı da dikkat çekicidir. Kamu yönetiminde var olan veya olması muhtemel yasa dışı, etik dışı ya da kurallara aykırı eylem, işlem, davranış ve faaliyetlerin denetim altına alınarak önlenmesi ya da mümkün olduğunca en aza indirilmesi için bu tür olaylara bir şekilde tanıklık etmiş veya bilgisi bulunan çalışanların katkısı ve desteğinin de olması gerekmektedir. Aksi halde söz konusu olumsuzlukların çok az bir kısmının saptanabileceği, dolayısıyla da etkili bir mücadelenin yapılamayacağı ileri sürülmektedir (Roth vd., 2013: 1).

Bu noktada, bir kurumdaki eski ya da mevcut çalışanların kurumlarında gerçekleşen yasal olmayan, etik dışı ve kurallara aykırı eylem ve işlemleri yetkili kişi, kurum ya da mercilere bildirmesi şeklinde tanımlanan ihbarcılık (whistleblowing) kavramı, etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır. Öyle ki yapılan araştırmalara göre; 1996-2004 yılları arasında ABD'de gerçekleşen sahtecilik olaylarının %18,3'ü söz konusu eylemin gerçekleştiği kurumlarda çalışan kişilerce belirlenerek yetkili ve ilgililere bildirilmiştir. Avrupa, Orta Doğu ve Afrika ülkelerinde gerçekleşen 360 sahtecilik olayının tespiti, çalışanların bu eylem ve işlemleri ihbar etmeleri sayesinde mümkün olabilmektedir. Amerikan Sertifikalı Yolsuzluk Denetçileri Derneği, yasalara aykırı eylem ve işlemlerin düzenli resmi denetim sisteminden ziyade ihbarlar sayesinde belirlenebildiğini ve bu ihbarların %60'ının da bu eylem ve işlemlerin gerçekleştiği kurumlardaki çalışanlarca yapıldığını ileri sürmektedirler. Sertifikalı Hile İnceleme Uzmanları Örgütü'nün 2012 yılındaki raporuna göre de hileli işlem ve eylemlerin belirlenmesi yöntemleri arasında ilk sırayı %43,3 oran ile ihbarcılığın oluşturduğu ortaya konulmaktadır (Kaptein, 2011: 513; Bowal, 2013: 24; Uygur ve Yelgen, 2015: 86).

Örneğin İsviçre'nin en büyük özel bankalarından birisi olan Julius Baer'in operasyon müdürlüğünü yapmış olan Rudolf M. Elmer, kurumundaki büyük miktarda vergi kaçakçılığının ortaya çıkışını sağlamıştır. Pfizer ilaç firmasının yetkilisi Peter Rost, kurumundaki usulsüz işlemleri ABD yetkili makamlarına iletterek önemli bir yolsuzluğun sonlamasına yardımcı olmuştur (Özler vd., 2010: 174). Coleen Rowley, 11 Eylül Saldırıları'nın gerçekleşmeden önce FBI yetkilileri tarafından bilinmekte olduğunu ABD Senatosu'na iletterek dünya kamuoyunun gerçeklerle buluşmasına katkı yapmıştır. Cynthia Cooper, WorldCom firmasının 9 milyar dolarlık yolsuzluğunu yetkililere bildirmiştir (Aydın, 2003: 80). Roche ilaç firması yöneticisi Veysi Mungan, bir kanser ilacının SGK'ya olması gerekenin üç katı fiyatla fatura edilerek devletin 8,2 milyon TL zarar uğratıldığını, ABD ordusunda analist olan Bradley Manning, ABD ordusundan bir helikopterin Bağdat'ta sivillere yönelik bilinçli saldırıda bulunarak çok sayıda

kişinin ölümüne neden olduğunu gözler önüne seren açıklamalarda bulunmuştur (Uyar ve Yelgen, 2015: 99).

Öte yandan önemi ve değeri anlaşılan ihbarcıların kimi zaman ciddi şekilde hasmane tutum ve davranışlara maruz kaldıkları da görülmektedir. Bu nedenle de yaşanan olumsuzluk ve yanlışlıklara tanıklık eden veya bir şekilde olaylardan bilgisi olan çalışanların, farkında oldukları bu olayları yetkililere bildirmekten kaçındıkları da araştırmaların ortaya koydukları sonuçlar arasındadır. Çünkü çok sayıda ihbarcının işlerini kaybettikleri, kariyerlerini erkenden sonlandırdıkları, kara listeye alınarak başka işler bulmalarının da engellendiği, maruz kaldıkları davalar nedeniyle büyük miktarlarda maddi kayıplar yaşadıkları, hatta ailevi sorunlarla karşılaştıkları ve yaşamlarını bile kaybettikleri ileri sürülmektedir (Apaza ve Chang, 2011: 114; Candan ve Kaya, 2015: 311-312). Dolayısıyla ihbarcıların kötü sonuçlarla karşılaşabilecekleri, mutsuz olabilecekleri ve hatta örgütsel barışa zarar veren hain olarak görülebilecekleri ifade edilmektedir (Bouville, 2007; Toker Gökçe, 2013; Rothschild ve Miethe, 1999).

Bütün bu anlatılanlar ışığında ihbarcılar, hem toplumsal katkı ve faydaları son derece önemli ve değerli kişiler; hem de göze aldıkları risk ve tehlikelerin büyüklüğüne rağmen bu davranışları sergileyebilmeleri nedeniyle de birer sivil erdem sahibi kişiler olarak kabul edilmektedirler.

Bu çalışmada, önemi vurgulanan ihbarcılar ve ihbarcılık kavramının temel özellikleri, etkileri ve sonuçları teorik çerçevede tartışılmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kavramının ortaya çıkışı, bir suçun işlendiğine tanık olan polisin ya da bir futbol karşılaşmasında kural dışı bir eylemi belirleyen hakemin uyarı mahiyetinde düdüğü çalarak sürece müdahale etmesi ile ilişkilendirilir. Dolayısıyla bir ilgili tarafından karşılaşılan bir olumsuz durumun ortaya çıkarılması, kamuoyuna bildirilmesi anlamına gelen İngilizce whistleblowing sözcüğü ile ifade edilir (Baltacı, 2017: 399). Whistleblowing kavramına Türkçe karşılık olarak araştırmacıların farklı terimler kullandıkları görülmektedir. Örneğin bilgi uçurma (Aydın, 2003; Celep ve Konaklı, 2012), bilgi ifşası (Uyar ve Yelgen, 2015), ahlaki olmayan davranışların duyurulması (Sayğan ve Bedük, 2013), yasal, etik olmayan ve hatalı uygulamaları bildirme (Tak vd., 2009), olumsuz durumları ifşa etme (Demirtaş ve Biçkes, 2014), ihbar etme (Yürür ve Nart, 2016), ihbarcılık (Candan ve Kaya, 2015; Danışman, 2012; Çiftci, 2017; Aydan ve Kaya, 2018; Çetinel ve Taslak, 2018) şeklinde kavramların tercih edildiği görülmektedir. Bazı çalışmalarda (Aktan, 2006; Özler vd., 2010) da İngilizce orijinal hali olan whistleblowing kavramı kullanılmıştır. Daha yaygın olması hasebiyle ihbarcılık kavramı bu çalışmada tercih edilmiştir.

İhbarcılık konusundaki araştırmaların 1980'li yıllardan itibaren başladığı görülmektedir. Son yıllarda konuya ilgi yoğunlaşmış ve çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ancak kavramın tanımı konusunda tam bir uzlaşma -çoğu sosyal bilimlerde olduğu gibi- sağlanamamıştır. En basit şekliyle kurum içindeki yanlış uygulamaların ilgililere bildirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Araştırmacıların ilgi gösterdikleri alana daha fazla yoğunlaşarak tanımlarında farklılaştırmakta olduğu görülmektedir. Buna rağmen en yaygın kabul gören tanım, konuyla ilgili ilk çalışmalardan birisini yapmış olan Miceli ve Near (1984: 689)'a aittir. Araştırmacılara göre ihbarcılık, bir kurumdaki eski veya görevine devam eden çalışanların

kurumlarında gerçekleşen yasa dışı, etik dışı ya da kurallara aykırı eylemleri bunları önleyebilecek kişi ya da mercilere bildirmesidir. Bu tanıma ek olarak Celep ve Konaklı (2012) tarafından ihbarcılık davranışının gönüllü olacağını, yazılı ya da sözlü şekilde ve ihbarcının kimliğinin gizli veya açık olabileceğinin de altını çizmişlerdir.

Uygar ve Yelgen (2015) tarafından ihbarcılık kavramına ilişkin daha ayrıntılı bir değerlendirme yapılmıştır. Buna göre ihbarcılık; özel sektör, kamu ya da kar amacı gütmeyen kuruluşlarda gerçekleşebilir. İhbarın konusunu oluşturan fiiller içinde; hırsızlık, rüşvet, kayıtlarda hile yapmak, kişisel çıkar sağlamak, kara para aklamak, kaynakları israf etmek ve kurumsal konumu ve görevi kötüye kullanmak yer alabilir. Bu doğrultuda ihbarcılık davranışının belli aşamalardan oluştuğu ileri sürülmüştür (Nelson, 2004: 80-83'den aktaran Özler vd., 2010):

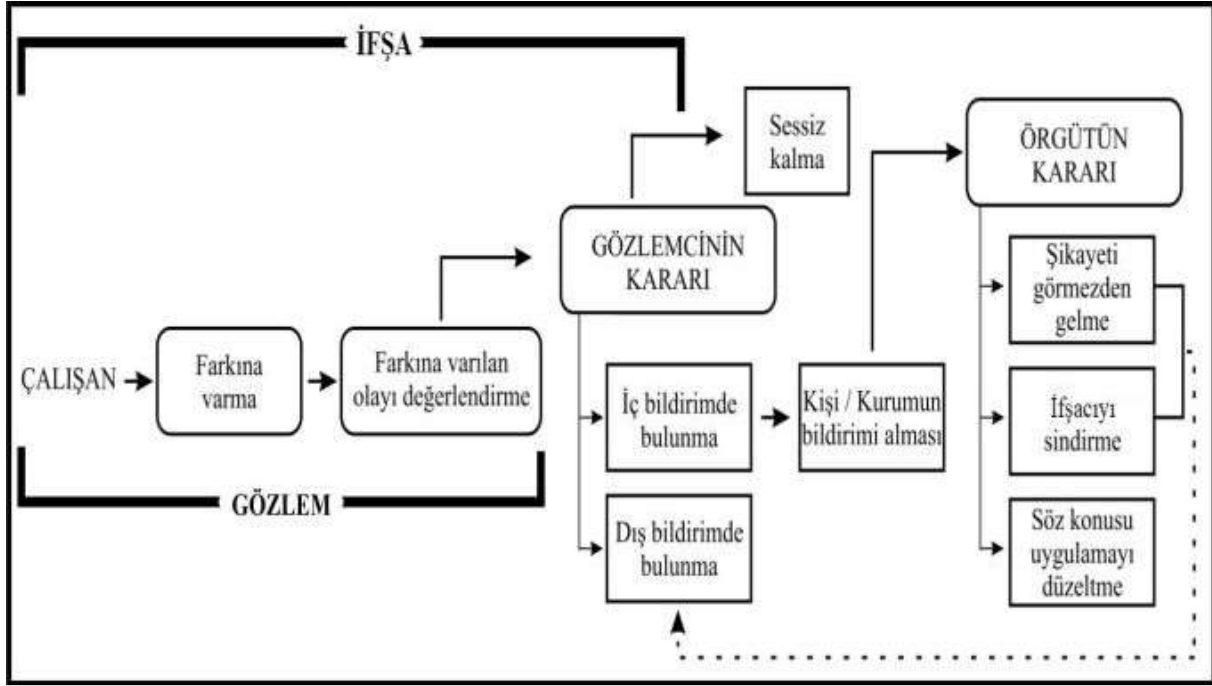
- İlk aşamada yetkili ya da yetkililere başvuru yapılması,
- İhbar edilmesi düşünülen konunun aile ile tartışılması,
- Yetkili ya da yetkililerin konuya ilgisiz ve duyarsız kalması halinde diğer kademede ki yetkili ya da yetkililerle iletişim kurulması,
- Kurumdaki etik konusunda görevli ilgili ya da denetçilerle iletişim kurulması,
- Kurum dışındaki ilgililerle iletişime geçmenin düşünülmesi,
- Kurum dışındaki ilgili bir kişiyle iletişime geçilmesi ve gerekli olduğuna karar verilirse kurumdan ayrılma kararı verilmesi

Near ve Miceli (1985) ise ihbarın özelliklerini de şöyle sıralamaktadır:

- Gönüllü şekilde gerçekleştirilmesi,
- İyi niyetle hareket edilmiş olması,
- İhbar etmek için herhangi bir kişi ya da merciden izin almaya gerek olmaması,
- Kamu yararının gözetilmesi,
- İhbarcının resmi görev tanımında bu konuda bir rapor etme zorunluluğunun bulunmaması,
- İhbarcının bu davranışı yaparken bir çıkar elde etmeyi düşünmüyor olması,
- Bilinçli şekilde yapılması,
- İhbarcının halen ya da kurumda görevli olduğu süreçte kurumsal bilgilere ulaşabilecek durumda olması

Buraya kadar ortaya konulanlar ışığında ihbarcılık süreci aşağıdaki Şekil 1 ile daha net olarak görülebilecektir.

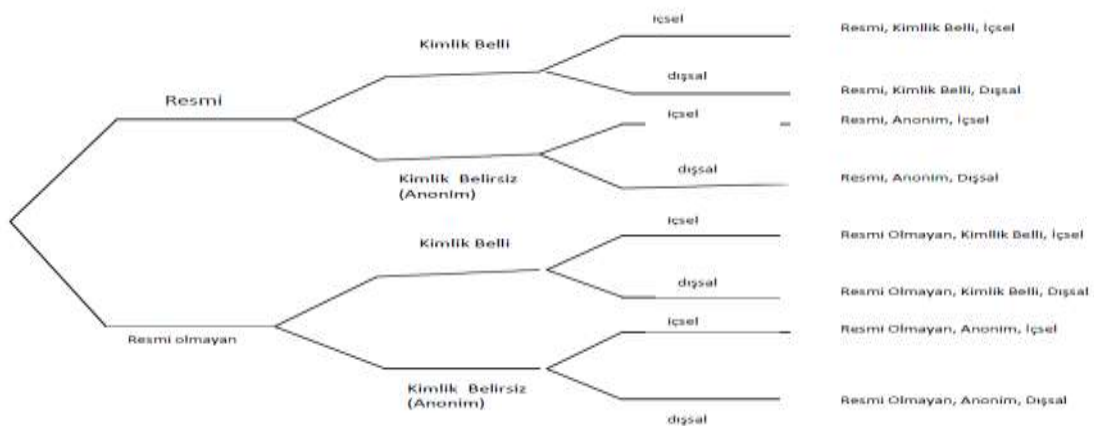
Şekil 1. İhbarcılık Süreci

Kaynak: Arslan ve Kayalar, 2017:17

İhbarcılık, en basit tanımıyla, kurumlarda gerçekleşen yanlışlıkların ve olumsuzlukların bunları önleme gücüne ve yetkisine sahip kişi ya da mercilere rapor edilmesidir. Buradan hareketle söz konusu rapor etme işleminin farklı biçimlerde yapılması mümkündür. Başlangıçtaki araştırmalarda ihbarcılığı içsel ve dışsal ihbarcılık ve ihbarcının kimliği belirli ve kimliği belirsiz (anonim) olarak ikili bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir. Park vd. (2008) tarafından yapılan çalışmada da bu ikili ayrıma bir resmi ihbarcılık ve resmi olmayan ihbarcılık şeklinde üçüncü bir boyut daha eklenmiştir (Candan ve Kaya, 2015: 309). Bu çerçevede ihbarcılık tipolojisini ortaya koyan Şekil 2 aşağıda sunulmuştur.

Şekil 2. İhbarcılık Tipolojisi

Kaynak: Park vd., 2008: 930

Resmi ihbarcılık, yanlışlıkların raporlanmasının kurumsal bir şeklidir ve ihbar kurumdaki standart iletişim kanalları veya resmi örgütsel protokol izlenerek yapılır. Resmi olmayan ihbarcılıkta ise, kurumdaki yanlışlıkların bir çalışan tarafından yakın arkadaşlarına ya da güvenilir birilerine anlatılmasıdır. Rohde-Liebenau (2006) tarafından resmi-resmi olmayan ihbarcılık türüne yetkili-yetkisiz ihbarcılık şeklinde farklı bir isim kullanılmıştır. Kimliği belli ihbarcılıkta, çalışan kendi gerçek ismini kullanarak ihbarda bulunmaktadır. Oysa kimliği belirsiz (anonim) ihbarcılıkta ise, ihbarda bulunan kişi kendi ismini ya hiç belirtmez ya da gerçeğe aykırı şekilde farklı bir isim ile yanlışlığı bildirir. İçsel ihbarcılıkta bir çalışan, yanlışlığı bir yöneticiye ya da yanlışlığı düzeltebilecek örgütteki bir kişiye bildirmektedir. Dışsal ihbarcılık ise, yanlışlığın düzeltme yetkisine ve gücüne sahip olduğuna inanılan kurum dışındaki yetkililere bildirilmesidir (Park vd., 2008: 930).

Dworkin ve Near (1997), ihbarcıların daha çok iç ihbar yollarını kullandıklarını, ancak buradan yeterli bir sonuç alamadıkları zaman ya da alamayacaklarına inandıklarında dış ihbar kanallarına yöneldiklerini ileri sürmektedirler. Nitekim Bowal (2013)'ın İngiltere'deki araştırmasında çalışanların çoğunlukla içsel ihbarcılığı tercih ettiğini, ancak kurum yetkililerinden yeterli ve tatmin edici bir yanıt alamadıklarını ve kurumlarında gerçekleşen olumsuzluklara yönelik olarak kurum yetkililerince bir işlem yapılmayacağına inandıklarını belirtmektedir.

Öte yandan kurumlarda gerçekleşen olumsuzlukların önlenmesi ya da yetkililerin konuya gerekli ilgiyi göstermeleri açısından dış ihbarın iç ihbara göre daha etkili olduğu yönünde bir anlayış literatüre hakimdir (Rothschild ve Miethe, 1999; Dworkin ve Baucus, 1998; Apaza ve Chang, 2011). Bu araştırma sonuçlarına göre örneğin dış ihbarlar yoluyla raporlanan olumsuzlukların %44 oranında, iç ihbar yoluyla yapılan raporlamalar sonucunda ise sadece %27 oranında bir değişiklik olduğu ortaya konulmaktadır. Ayrıca çalışanları, kurumlarında yaşanan olumsuzluklar konusunda yöneticilerinin de yer aldıklarını düşündüğünde ve yöneticilerinden korktukları zamanlarda da dış ihbarcılığı tercih etmektedirler. Özellikle olumsuzluklara ilişkin ellerinde güçlü kanıtlar, tanıklar ve belgeler olduğunda da dış ihbar kanalı olarak medyayı da kullanabilmektedirler (Near ve Miceli, 1985; Callahan ve Dworkin, 1994; Dworkin ve Baucus, 1998). Bu sonuçlara rağmen çalışanların öncelikle ve çoğunlukla içsel ihbarcılığı tercih etmelerinin nedeni ise, dışsal ihbarcılığın hem kurumlarınca hoş karşılanmaması hem de çok daha şiddetli bir misilleme ve intikam saldırısına maruz kalmaları görülmektedir (Dworkin ve Near, 1997: 4). İhbarcıların dış ihbarcılık tercihlerinde kimliklerini de gizleme yoluna gittikleri ifade edilmektedir. Örneğin Candan ve Kaya (2015), 2011-2015 yılları arasında BİMER'e yapılan başvuruların %54'ünün kimlik bilgileri gizlenerek yapıldığını belirlemişlerdir.

İhbarcılık davranışları açısından çalışanların bireysel özellikleri yanı sıra örgütsel özellikler de etkili olmaktadır. Bireysel özellikler açısından kadın çalışanların (Mesmer-Magnus ve Viswesvaran, 2005; Celep ve Konaklı, 2012; Buckley vd., 2010; Cassamatis ve Wortley, 2013), yaşlı ve hizmet süresi daha çok olanlar ile eğitim yüksek olanların (Stansbury ve Victor, 2009; Near ve Miceli, 1996; Keenan, 2000) ve evli çalışanların (Candan ve Kaya, 2015) ihbarcılık eğilimlerinin daha yüksek olduğu yönünde araştırma sonuçları vardır. Ayrıca alt kademe

çalışanlara göre üst kademelerdeki çalışanlar ile yöneticilerin de ihbarcılık eğilimlerinin daha yüksek olduğu yönünde sonuçlar bulunmaktadır (Mesmer-Magnus ve Veswesvaran, 2005; Perks ve Smith, 2008; Gao vd., 2014). Uzlaşmacı ve dışa dönük çalışanların daha fazla ihbarcılık eğiliminde oldukları belirlenmiştir (Bjorkelo vd., 2010).

Örgütsel özellikler yönüyle yapılan araştırmalara göre, ihbarcılık için olumlu bir örgütsel iklimin varlığı önemlidir. Büyük ölçekli ve sendikalaşmaya imkan tanıyan (Barnett, 1992; Vandekerckhove, 2006), otantik liderliğin egemen olduğu (Liu vd., 2015), iş tatmini (Brewer ve Selden, 1998; Miceli ve Near, 1988; Toker Gökçe, 2013), yönetime güven (Seifert vd., 2010; Lewis, 2011), örgütsel adalet (Yürür ve Nart, 2016; Seifert vd., 2014; Alper Ay, 2018), algılanan örgütsel destek (Sims ve Keenan, 1998; King 1999; Perks ve Smith, 2008; Candan ve Kaya, 2015), örgütsel vatandaşlık davranışı (Kaptein, 2011; Zhang vd., 2009; Seçkin ve Karasoy, 2012), örgütsel bağlılık (Chen ve Lai, 2014), kurumsal sosyal sorumluluk (Eren ve Orhan, 2013), etik iklim (Sayğan ve Bedük, 2013) düzeyinin yüksek olduğu örgütlerde ihbarcılık eğilimlerinin de yüksek olduğu sonuçları bulunmaktadır.

Öte yandan ihbarcılar, ciddi misillemelere maruz kalmaktadırlar. Örneğin, ihbarcılarının yarısından fazlasının görevden alındığını veya istifa ettiklerini, %22’lik bir kesimin başka disiplin cezalarına çarptırıldıklarını, %4’ünün unvanlarının düşürüldüğünü, %14’ünün hain olarak damgalandıklarını ifade etmişlerdir (Pope, 2015; McDonald ve Ahern, 2000’den aktaran Alper Ay, 2018). Başka bir araştırmada ise ihbarcılarının %69’unun işlerini kaybettiklerini veya emekli olmaya zorlandıklarını, %68’inin performanslarının bilinçli olarak olumsuz değerlendirildiğini, %64’ünün de başka iş bulmalarının engellenmesi için kara listeye alındıklarını, üçte ikisinin önemli derecede mali zorluklar yaşadıklarını, %84’ünün depresyon, üçte ikisinden fazlasının da fiziksel rahatsızlıklar yaşadıklarını ortaya koymuştur (Rothschild ve Miethe, 1999).

Devletin şeffaflığı ve hesap verebilirliğinin geliştirilmesi açısından önemli bir yer tutan (Apaza ve Chang, 2011: 113) ve bireysel ve kurumsal sorumluluğun teşvik edilmesi açısından da kilit bir araç olan ihbarcılık, oldukça zor şartlarda gerçekleştirilebilmektedir. Kurumlarda yaşanan olumsuzluk ve yanlışlıklardan bilgi sahibi olan çalışanların %44’ü bunları herhangi bir kişi ya da merciye rapor etmemekte, gözlemlerini kimseyle paylaşmamaktadır. Bu noktada bütün bu zorluk ve risklere rağmen ihbarcılık davranışında bulunan bireylerin birer sivil erdem sahibi kişiler, birer kahraman ya da bir “aziz” olduğuna ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır (Bouville, 2007; Grant, 2002).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bütün ülkelerde kamu yönetimlerinin yaşadığı yolsuzluklar, yasa dışı, etik dışı ve kurallara aykırı eylem ve işlemlerin büyük maliyetleri vardır. Söz konusu olumsuzluklardan kaynaklı dünya genelindeki bir yıllık ekonomik kaybın 1,5 trilyon ABD Doları olması yanında, sosyal ve siyasal olumsuz etkileri de dikkate alındığında sorunun çözülmesinin gerekliliği ortadadır. Bu noktada bütün ülkelerin bu sorunu çözmek ya da en aza indirmek yönünde büyük çabalar içinde olduğu görülmektedir.

Ancak sadece yasal düzenlemeler ve polisiye tedbirler ile ve biçimsel denetimler aracılığıyla yolsuzluklar ve diğer olumsuzlukların ortadan kaldırılamayacağı da başka bir gerçekliktir. Tam

da bu noktada gerçekleşen yolsuzluk ve diğer olumsuzluklardan bilgi sahibi olan, bir şekilde yaşananlara tanıklık eden bireylerin bunları ilgili ve yetkililere bildirmesinin gerekliliği görülmüştür. Her ne kadar çok çeşitli ve ciddi risk ve tehlikelerle karşılaşma ihtimalleri de olan ve buna rağmen yaşanan olumsuzlukları ilgili ve yetkililere bildiren ihbarcılar son derece önemli bir değerli bir işlev üstlenmektedirler.

Bu durumda ihbarcıların önce toplumsal düzlemde birer hain ve gammaz olarak görülmekte olduğu kültürel formlardan birer kahraman ve sivil erdem sahibi olduğu bireyler olarak kabul edildiği, desteklendiği bir anlayışın tesisi önemli olmaktadır. Öncelikle bütün kamu yöneticilerinin topluma bu nokta önderlik ederek söz konusu anlayışı egemen kılacak politikalar, düzenlemeler ve davranışlar içinde olmalıdırlar. Ayrıca ihbarcılık ve ihbarcılarının maruz kalabilecekleri misilleme ve düşmanca davranışlar karşısında korunmaz ve hatta ödüllendirilmesi yönünde yasal düzenlemeler ve uygulamaların hayata geçirilmesi de gerekmektedir.

Özellikle Türkiye gibi yolsuzluklar konusunda sicilini bir türlü istenilen noktalara taşıyamamış bir ülke açısından ihbarcılık kavramı, çok kullanışlı bir mücadele aracı olabilecektir. Çünkü Uluslar arası Şeffaflık Örgütü (International Transparency) raporlarına göre Türkiye'nin yolsuzluk endeksindeki sıralaması hiç de parlak değildir. Türkiye 180 ülke arasında 41 puan ile 78. Sırada yer almaktadır. Ekonomik, sosyal ve siyasal olarak “muasır medeniyet seviyesine ulaşma” ideali açısından mevcut tablo iyileşmeye muhtaçtır.

KAYNAKÇA

- Aktan, Coşkun Can (2006), “Organizasyonlarda Yanlış Uygulamalara Karşı Bir Sivil Erdem, Ahlaki Tepki ve Vicdani Red Davranışı: Whistleblowing”, *Mercek Dergisi*, Ekim, s. 1-13.
- Alper Ay, Ferda (2018), “Adaletin Olmadığı Yerde Isık Çalamamak, Örgütsel Adaletin Whistleblowing (ifşa Etme) Niyeti Üzerine Etkisi”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 246-266.
- Apaza, Carmen R, Yongjin Chang (2011), “What Makes Whistleblowing Effective: Whistleblowing in Peru and South Korea”, *Public Integrity*, 13(2), s. 113-129.
- Arslan, Elif Türkan, Murat Kayalar (2017), “Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarının İfşa (Whistleblowing) Niyeti: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(32), s.15-26.
- Aydan, Seda, Sıdıka Kaya (2018), “Sağlık Sektöründe İhbarcılık: Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşire ve Sekreterler Üzerine Bir Araştırma”, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 21(1), s.1-29.
- Aydın, Ufuk (2002-2003), “İş Hukuku Açısından İşçinin Bilgi Uçurması (Whistleblowing)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 79-100.
- Baltacı, Ali (2017), “Bilgi Uçurma: Kavram ve Kuramsal Temeller”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), s.397-423.

- Barnett, Tim (1992), “A Preliminary Investigation of the Relationship between Selected Organizational Characteristics and External Whistleblowing by Employees”, *Journal of Business Ethics*, 11(12), s. 949-959.
- Başak, Cengiz (2008), Uluslar arası Örgütlerin Yolsuzlukla Mücadeledeki Rolü, *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(2), s. 91-114.
- Bjørkelo, Brita, Stale Einarsen, Stig Berge Matthiesen (2010), “Predicting proactive behavior at work: Exploring the role of personality as an antecedent of whistleblowing behavior” *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83(2), s. 371–394.
- Bouville, Mathieu (2007), “*Whistle-Blowing and Morality*”, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, s. 1-12.
- Bowal, Peter (2013), “Malice and Whistleblowing”, *E-Journal of International and Comparative Labour Studies*, 2(3), s. 1-28.
- Brewer, G. A., & Selden, S. C. (1998), “Whistle blowers in the federal public service: New evidence of the public service ethic”, *Journal of Public Administration Research and Theory*, 8(3), s.413–439.
- Buckley, Conor, Derry Cotter, Mark Hutchinson, Conor O’Leary (2010), “Empirical evidence of lack of significant support for whistleblowing”, *Corporate Ownership and Control*, 7(3), s. 275-283.
- Callahan, Elletta Sangrey, Terry Morehead Dworkin. 1994. “Who Blows the Whistle to the Media, and Why: Organizational Characteristics of Media Whistleblowers.” *American Business Law Journal* 32(2), s.151–184.
- Candan, Hakan, Tuba Perihan Kaya (2015), “İhbarcılık (Whistleblowing ve algılanan Örgütsel Destek Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Kamu Kurumunda Araştırma”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), s.305-330.
- Cassematis, P. G., R. Wortley (2013), “Prediction of Whistleblowing or Non- reporting Observation: The Role of Personal and Situational Factors”, *Journal of Business Ethics*, 117, s. 615-634.
- Celep, Cevat, Tuğba Konaklı (2012), “Bilgi Uçurma: Eğitim Örgütlerinde Etik ve Kural Dışı Uygulamalara Yönelik Bir Tepki”, *e-international Journal of Educational Research*, 3(4), s. 65-88.
- Chen, Ching-Pu, Chih-Tsung Lai (2014), “To Blow or not to blow the whistle: The effects of Potential harm, social pressure and organizational commitment on whistleblowing intention and behavior”, *Business Ethics: A European Review*, 23(3), s.327-342.
- Çetinel, Makbule Hürmet, Soner Taslak (2018), “Çalışanların İhbarcılık (Whistleblowing) Eğilimi ile Örgütsel Adalet Algısı İlişkisinin Kavramsal Boyutu”, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), s.78-97.
- Çiftçi, Birgül (2017). “Türkiye’de Toplumsal Kültürün Örgütlerde İhbarcılık Üzerine Etkisi: Hofstede’in Kültürel Boyutlar Teorisi Bağlamında Bir Değerlendirme”, *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(10), s.147-166.
- Danışman, Sümeyra Alpaslan (2012), “Sosyal Bir Sorumluluk Olarak İhbarcılık”, *İş Ahlakı Dergisi*, 5(2), s.227-233.

- Demirtaş, Ö. ve Biçkes, D. M. (2014), “Makyavelizm’in Olumsuz Durumları İfşa Etme Niyeti Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Çalışması”, *İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 16(2), s. 98-112.
- Dworkin, Terry Morehead, Janet P. Near (1997), “A Better Statutory Approach to Whistleblowing”, *Business Ethics Quarterly*, 7(1), s.1-16.
- Dworkin, Terry Morehead, Melissa S. Baucus (1998), “Internal vs. External Whistleblowers: A Comparison of Whistleblowing Processes”, *Journal of Business Ethics*, 17(12), s. 1281-1298.
- Eren, Veysel, Ufuk Orhan (2013), “Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Çalışanların Kötü Yönetimi İfşa Düzeylerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(2), s. 455-468.
- Ergun Özler, Derya, Meltem Dil Şahin, Ceren Giderler Atalay (2010), “Teorik Bir Çerçeve de Whistleblowing-Etik İlişkisi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), s. 169-194.
- Gao, Jingyu, Robert Greenberg, Bernard Wong-On-Wing (2014), “Whistleblowing Intentions of Lower-Level Employees: The Effect of Reporting Channel, Bystanders, and Wrongdoer Power Status”, *Journal of Business Ethics*, 126, s. 85-99.
- Grant, Colin (2002), “Whistleblowers: Saints of Secular Culture”, *Journal of Business Ethics*, 39, s. 391-399.
- <https://www.transparency.org/cpi2018 E.T>: 07.03.2019
- Kaptein, Muel (2011), “From Inaction to External Whistleblowing: The Influence of Ethical Culture of Organizations on Employee Responses to Observed Wrongdoing”, *Journal of Business Ethics*, 98, s. 513-530.
- Keenan, J. P. (2000), “Blowing the whistle on less serious forms of fraud: A study of executives and managers”, *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 12(1), s.199–217.
- King III, Granville (1999), “The Implications of an Organization's Structure on Whistleblowing”, *Journal of Business Ethics*, 20(4), s. 316-326.
- Lewis, D. (2011), “Whistleblowing in a changing legal climate: Is it time to revisit our approach to trust and loyalty at the workplace”. *Business Ethics: A European Review*, 20(1), s.71–87.
- Liu, S. M., Liao, J. Q., & Wei, H. (2015). Authentic Leadership and Whistleblowing: Mediating Roles of Psychological Safety and Personal Identification. *Journal of Business Ethics*, 42(3), 1-13.
- McDonald, S., Ahern, K. (2000), “The professional consequences of whistleblowing by nurses”, *Journal of Professional Nursing*, 16(6), s.313–321.
- Mesmer-Magnus, Jessica R., Viswesvaran Chockalingam (2005), “Whistleblowing in Organizations: An Examination of Correlates of Whistleblowing Intentions, Actions, and Retaliation”, *Journal of Business Ethics*, 62(3), s. 277-297.
- Miceli, M. P., Near, J. P. (1988). “Individual and situational correlates of whistleblowing”, *Personnel Psychology*, 41(2), s.267–281.
- Miceli, Marcia P., Janet P. Near (1984), “The Relationships Among Beliefs, Organizational Position, and Whistleblowing Status: A Discriminant Analysis”, *Academy of Management Journal*, 27, s. 687-705.

- Near, Janet P., Marcia P. Miceli (1985), “Organizational Dissidence: The Case of Whistle-Blowing”, *Journal of Business Ethics*, 4, s. 1-16.
- Near, Janet P., Marcia P. Miceli (1996), “Whistleblowing: Myth and Reality”, *Journal of Management*, 22(3), s.507–526.
- Park, Heungsink, John Blenkinsopp, M. Kemal Öktem, Uğur Ömürgönülşen (2008), “Cultural Orientation and Attitudes toward Different Forms of Whistleblowing: A Comparison of South Korea, Turkey, and the U.K.”, *Journal of Business Ethics*, 82(4), s. 929-939.
- Perks, Sandra, Elroy E. Smith (2008), “Employee Perceptions Regarding Whistle-Blowing in the Workplace: A South African Perspective”, *South African Journal of Human Resource Management*, 6(2), 15-24.
- Pope, Kenneth S.(2015), “Steps to strengthen ethics in organizations: Research findings, ethics placebos, and what Works”. *Journal of Trauma & Dissociation*, 16 ,s.139-152.
- Rohde-Liebenau, Björn (2006), “Whistleblowing Rules: Best Practices; Assesment and Revision Rules Existing in EU Institutions, IPOL/D/CONT/ST/2005_58, <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/200907/20090728ATT59162/20090728ATT59162EN.pdf> (05.03.2019).
- Roth, Volker, Benjamin Güldenring, Eleanor Rieffel, Sven Dietrich, Lars Ries (2013), A Secure Submission for Online Whistleblowing Platforms, <http://fc13.ifca.ai/proc/10-2.pdf> (05.03.2019).
- Rothschild, Joyce, Terance D. Miethe (1999), “Whistle-Blower Disclosures and Management Retaliation: The Battle to Control Information About Organizational Corruption”, *Work and Occupations*, 26(1), s. 107-128.
- Sayğan, Sahra, Aykut Bedük (2013), “ Ahlaki Olmayan Davranışların Duyurulması (Whistleblowing) ve Etik İlişkisi üzerine Bir Uygulama”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 1- 23.
- Seçkin, Zeliha, H. Alpay Karasoy (2012), “A Conceptual Study on the Relationship Between the Impotance of Whistle-Blowing and Organizational Citizenship Behavior”, *International Journal of Information Technology and Business Management*, 6(1), 5-58.
- Seifert DL, Sweeney JT, Joireman J and Thornton JM (2010), “The Influence of Organizational Justice on Accountant Whistleblowing”, *Accounting, Organizations and Society*, 35, s. 707–717.
- Seifert, Deborah L., William W. Stammerjohan, Rebecca B. Martin (2014), “Trust, Organizational Justice, and Whistleblowing: A Research Note”, *Behavioral Researc in Accounting*, 26(1), s. 157-168.
- Sims, Randi L., John P. Keenan (1998), “Predictors of External Whistleblowing: Organizational and Intrapersonal Variables”, *Journal of Business Ethics*, 17(4), s. 411-421.
- Stansbury, Jason M., Bart Victor (2009), “Whistle-Blowing among Young Employees: A Life-Course Perspective”, *Journal of Business Ethics*, 85(3), s. 281-299.
- Tak, B., Sarp,N. ve Divleli, A. (2009), “Çalışanların Yasal, Etik Olmayan ve Hatalı Uygulamaları Bildirme (Whistleblowing) Eğilimi Göstermelerinin Nedenleri: Çok Kültürlü Görgül Bir Çalışma”, *17. Ulusal Yönetim ve organizasyon Kongresi*, 21-23 Mayıs, Eskişehir.

- Toker Gökçe, Asiye (2013), “Relationship between whistle-blowing and job satisfaction and organizational loyalty at schools in Turkey”, *Educational Research and Reviews*, 8(14), 1186-1197.
- Uyar, Süleyman, Esin Yelgen (2015), “Bilgi İfşası (Whistleblowing) ve Denetim”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), s. 85-106.
- Vandekerckhove, Wim (2006), *Whistleblowing and Organizational Social Responsibility*, Aldershot, Ashgate.
- Yürür, Senay, Sima Nart (2016), “Örgütsel Adalet Algısı Kamu Çalışanlarının İhbar Etme Niyetinin Belirleyicisi midir?”, *Amme İdaresi Dergisi*, 49(3), s.117-148.
- Zhang, Julia, Randy Chiu, Liqun Wei (2009), “Decision-Making Process of Internal Whistleblowing in China:Empirical Evidence and Implications”, *Journal of Business Ethics*, 88, s.25-41.

2000-2018 YILLARI ARASINDA ARGÜMANTASYON BECERİSİ ALANINDA YAPILAN TEZLERİN İNCELENMESİ

Dr. Gülşah GÜRKAN
MEB

Özet

Fen eğitiminde argümantasyonun desteklenmesi için akademik gerekçelerin yanı sıra, bir beceri olarak argümantasyonun dünya çapında önemli olduğunu gösteren gelişmeler yaşanmaktadır. Argümantasyon becerilerinin önemli bir yönü kanıtlarla tartışabilme becerisidir. Son yıllarda ulusal fen müfredatlarının öğrencilere bilgiyi yorumlama, değerlendirme ve tartışma becerileri kazandırma ihtiyacına daha fazla ağırlık verilmeye başlandı (Erduran, 2008). Tartışma sürecine dahil olmak, öğrencilerin iddialarda bulunmalarını, bu iddiaları destekleyecek verileri kullanmalarını, bilimsel kanıtlarla iddialarını garanti etmelerini ve daha sonra ek verilerle sunulduğunda iddialarını ve garantileri daha fazla desteklemelerini veya çürütmelerini içerir (Brown ve Campione, 1990). Bu nedenle çalışmada 2000-2018 yılları arasında argümantasyon becerisi alanında yapılan çalışmalar incelenmiştir. Çalışmada, nicel metodoloji kapsamında betimsel araştırma yöntemlerinden eğitim araştırmalarında mevcut durumu tespit etmek için kullanılan tarama (survey) modeli benimsenmiştir. Tarama modelleri; var olan bir durumu var olduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2006). Yök tez veri tabanında “argümantasyon becerisi”, “argümantasyon kalitesi”, “argümantasyon beceri” ve “argümantasyon niteliği” anahtar kelimeleri ile tarama yapılmıştır.

Yapılan tarama sonucunda toplamda 18 tez çalışması olduğu görülmüştür. 18 çalışmanın 10’u doktora, 8’i yüksek lisans tez çalışmasıdır. 2000-2018 yılları arasında argümantasyon becerisi alanında yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımına baktığımızda 6 çalışma 2018, 3 çalışma 2017, 4 çalışma 2016, 2 çalışma 2014, 2 çalışma 2013 ve 1 çalışma 2012 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Yıllara göre dağılımda en çok tez çalışmasının 2018 yılında, en az ise 2012 yılında yapıldığı ve 2012 yılından önce konuyla ilgili tez çalışmasının yapılmadığı görülmüştür. Örneklemin dağılımına bakıldığında 18 çalışmadan 7’si öğretmen adayı ile 11’i ise ilköğretim ve ortaöğretim öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalardan 11’i deneysel olarak yürütülmüştür. Son yirmi yılda konuyla ilgili yalnızca 18 tez çalışmasının olması ve yapılan çalışmaların çoğunlukla 2018 yılında yapılmış olması argümantasyon becerisine yönelik çalışmalara verilen önemin son yıllarda arttığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Argümantasyon Becerisi, Argümantasyon Kalitesi, Fen Eğitimi

Abstract

In addition to academic reasons, there are developments indicating that argumentation as a skill is important worldwide, in order to support argumentation in science education. An important aspect of argumentation skills is the ability to argue evidence. In recent years, more emphasis has been placed on the need for national science curricula to provide students with skills to

interpret, evaluate and discuss knowledge (Erduran, 2008). Participation in the discussion process involves students making claims, using data to support these claims, guaranteeing their claims with scientific evidence, and further supporting or refuting claims and guarantees when presented with additional data (Brown & Campione, 1990). Therefore, the studies conducted in the area of argumentation skills between the years 2000-2018 were examined. In this study, the survey model, which is used to determine the current situation in educational research, is adopted from descriptive research methods within the scope of quantitative methodology. Survey models; research approaches aiming to define an existing situation as it exists (Karasar, 2006). Argumentation skills “argumentation quality” argumentation skills and “argumentation quality keywords were researched in the thesis database.

As a result of the survey, it was observed that there were 18 thesis study in total. Of the 18 studies, 10 were doctoral and 8 were master's thesis studies. When we look at the distribution of the studies conducted in the area of argumentation skills between the years 2000-2018 according to years, 6 studies were conducted in 2018, 3 studies 2017, 4 studies 2016, 2 studies 2014, 2 studies 2013 and 1 study 2012. In the distribution according to the years, the most thesis work was done in 2018 and the least in 2012 and it was observed that the thesis work was not done before 2012. When the distribution of the sample was examined, 7 of the 18 studies were conducted with prospective teachers and 11 were with primary and secondary school students. Eleven of the studies were carried out experimentally. The fact that there are only 18 dissertations in the last two decades and the studies conducted mostly in 2018 shows that the importance given to the studies on argumentation skills has increased in recent years.

Key words: Argumentation Skill, Argumentation Quality, Science Education

GİRİŞ

Öğrenme sınıftan çıktığınızda, çevrenizdekilerle daha önce söylenenleri tartışmaya başladığınız anda başlar ve konuşmanın içinde, bir bilginin size ne ifade ettiğini içselleştirmeye başladığınızda ise anlam kazanır (Csikszentmihalyi ve Schneider 2000; Nystrand, Gamoran, Kachur ve Prendegarst, 1997). Öğrencilerin bilgiyi anlamlı ve kalıcı olarak öğrenebilmeleri için sınıf/okul içi ve okul dışı öğrenme ortamları, araştırma-sorgulamaya dayalı öğrenme stratejisine göre tasarlanmalıdır. Argümantasyon, iş birliğine dayalı öğrenme, problem çözme, proje, vb. öğrenciyi temel alan öğrenme ortamları ile derslerin yürütülmesi öğrenmede kalıcılığı sağlamaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Bu nedenle, fen eğitimi sadece öğrencilere bir dizi bilinen olguyu aktarmayı içermemeli, aynı zamanda öğrencileri bilimsel kavramlar hakkında eleştirel düşünmeye, kanıtları kullanarak iddialarını desteklemeye ve fikirlerini geçerli açıklamalarla desteklemeye teşvik etmelidir (Taasobshirazi ve Hickey, 2005). Bu bağlamda argümantasyon becerisinin öğrenmede ve kalıcılığında etkili bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Argümantasyon sürecine dahil olmak, öğrencilerin iddialarda bulunmalarını, bu iddiaları destekleyecek verileri kullanmalarını, bilimsel kanıtlarla iddialarını garanti etmelerini ve daha sonra ek verilerle sunulduğunda iddialarını ve garantileri daha fazla

desteklemelerini veya çürütmelerini içerir. Fen eğitimine argümantasyon süreçlerini dahil etmenin sağladığı katkılar aşağıda sıralanmıştır:

- Bilişsel ve üstbilişsel süreçlere erişimi destekler. Bu boyut, konumsal biliş perspektifinden ve sınıfları öğrenen topluluklar olarak gören bakış açısından kaynaklanmaktadır (Brown ve Campione, 1990; Collins, Brown ve Newman, 1989).
- Eleştirel düşünce gibi iletişimsel yetkinliklerin geliştirilmesini destekler. Bu boyut, iletişimsel eylem teorisinden ve sosyokültürel bakış açısından temel almaktadır (Habermas, 1981; Wertsch, 1993).
- Bilimsel okuryazarlığın kazandırılmasını ve öğrencilerin bilim dilinde konuşma ve yazma becerilerinin güçlendirilmesini sağlar. Bu boyut, dil üzerine yapılan çalışmalar ve sosyal göstergelerden temel almaktadır (Kress, Jewitt, Ogborne ve Tsatsarelis, 2016; Norris ve Phillips, 2003; Yore, Bisanz ve Hand, 2003).
- Bilimsel kültür uygulamalarıyla kültürlemeyi ve bilgi değerlendirmenin epistemik kriterlerinin gelişimini sağlar. Bu boyut, fen eğitimi çalışmalarından, özellikle de bilim epistemolojisinden açığa çıkmaktadır (Leach, Hind ve Ryder, 2003; Sandoval, 2005).
- Akıl yürütmenin geliştirilmesini ve özellikle teorilerin seçimi veya rasyonel ölçütlere dayalı durumların seçimini destekler. Bu boyut, bilim felsefesinin yanı sıra gelişimsel psikolojiden de kaynaklanmaktadır (Kuhn, 1991).

Fen eğitiminde argümantasyon becerisini geliştirmeye yönelik etkinlikler sayesinde öğrenciler hem bilimsel kavramları öğrenir hem de otantik bilim pratikleri ile ilgilenir. Argümantasyonun yararını gösteren önemli sayıda araştırma olmasına rağmen, çoğu zaman argümantasyon etkinlikleri uygulamada fen derslerine dahil edilmemiştir (Driver ve diğerleri, 2000; Simon, Erduran ve Osborne, 2006). Bunun yerine, bilimsel kavramlar genellikle öğrencilerin ezberlemek zorunda oldukları bilinen bir dizi olgu olarak sunulmuştur. Bu bağlamda ülkemizde argümantasyon becerisine yönelik çalışmalara ne kadar ağırlık verildiğini belirlemek amacıyla araştırmada 2000-2018 yılları arasında argümantasyon becerisi alanında yapılan tez çalışmaları incelenmiştir.

METOD

Çalışmada, nicel metodoloji kapsamında betimsel araştırma yöntemlerinden eğitim araştırmalarında mevcut durumu tespit etmek için kullanılan tarama (survey) modeli benimsenmiştir. Tarama modelleri; var olan bir durumu var olduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2006).

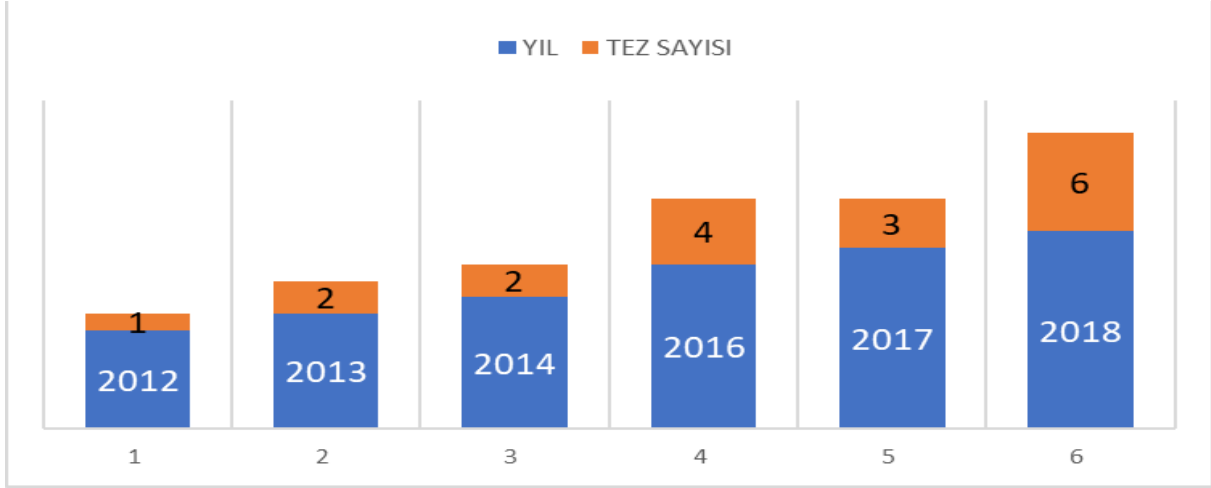
Literatür taranırken YÖK tez veri tabanında “argümantasyon becerisi”, “argümantasyon kalitesi”, “argümantasyon beceri” ve “argümantasyon niteliği” anahtar kelimeleri ile arama yapılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Yapılan tarama sonucunda toplamda 18 tez çalışması olduğu görülmüştür. 2000-2018 yılları arasında argümantasyon becerisi alanında yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımına

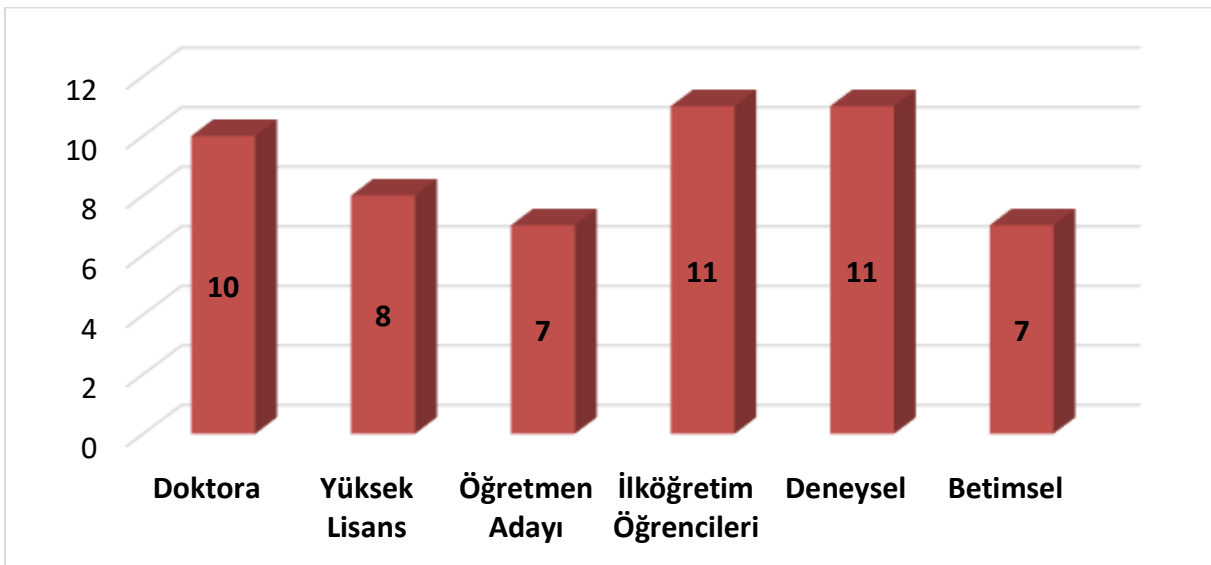

baktığımızda 6 çalışma 2018, 3 çalışma 2017, 4 çalışma 2016, 2 çalışma 2014, 2 çalışma 2013 ve 1 çalışma 2012 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Yıllara göre dağılımda en çok tez çalışmasının 2018 yılında, en az ise 2012 yılında yapıldığı ve 2012 yılından önce konuyla ilgili tez çalışmasının yapılmadığı görülmüştür.

Şekil 1. Çalışmaların yıllara göre dağılımı

Yapılan 18 çalışmanın 10'unun doktora, 8'inin yüksek lisans tez çalışması olduğu görülmüştür. Örneklem dağılımına bakıldığında 18 çalışmadan 7'si öğretmen adayı ile 11'i ise ilköğretim ve ortaöğretim öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalardan 11'i deneysel olarak yürütülmüştür. Aşağıda yapılan tez çalışmalarının türü, örneklemi ve kullanılan yöntemlerine göre dağılımı Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Çalışmaların türü, örneklemi ve kullanılan yöntemlere göre dağılımı

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yirmi yılda konuyla ilgili yalnızca 18 tez çalışmasının olması ve yapılan çalışmaların çoğunlukla 2018 yılında yapılmış olması argümantasyon becerisine yönelik çalışmalara verilen önemin son yıllarda arttığını göstermektedir. Yapılan çalışmaların daha çok ilköğretim öğrencileriyle yapıldığı görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle öğretmenlerle yürütülen tez çalışmalarının olmadığı görülmekte ve araştırmacılara öğretmenlerle konuya yönelik çalışmalar yapmaları önerilebilir. Yapılan tez çalışmalarında yüksek lisans (f=8) ve doktora (f=10) çalışma sayılarının birbirine yakın olduğu görülmüştür. Ayrıca çalışmaların çoğunun deneysel olarak yürütüldüğü görülmüştür. Genel olarak bakıldığında konu ile ilgili yapılan tez çalışmalarının sayısının çok az olduğu görülmekte ve argümantasyon becerisi alanında yapılan çalışma sayısı artırılmalı ve argümantasyon becerisini artıracak değişkenlerin tespit edilmesi fen eğitimi açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Brown, A. L., & Campione, J. C. (1990). Communities of learning and thinking, or a context by any other name. In D. Kuhn (Ed.), *Developmental perspectives on teaching and learning thinking skills. Contribution to Human Development*, 21, 108-126.
- Collins, A., Brown, J. S., and Newman, S. E. (1989). Cognitive apprenticeship: Teaching the crafts of reading, writing and mathematics. *Knowing, learning and instruction*. Essays in honor of Robert Glaser. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Csikszentmihalyi, M., and Schneider, B. (2000). *Becoming adult: Preparing teenagers for the World of work*. New York: Basic Books.
- Driver, R., Newton, P., and Osborne, J. (2000). Establishing the norms of scientific argumentation in classrooms. *Science Education*, 84, 287-312.
- Erduran, S. (2008). Methodological foundations in the study of argumentation in science classrooms. Chapter in S. Erduran & M. P. Jimenez-Aleixandre (Eds.), *Argumentation in Science Education: Perspectives from Classroom-Based Research*. Dordrecht: Springer.
- Habermas, J. (1981). *The Theory of Communicative Action*. Boston, MA: Beacon Press.
- Karasar, N. (2006). Bilimsel araştırma yöntemi (16.Baskı). Ankara: Nobel.
- Kress, G., Jewitt, C., Ogborn, J., and Tsatsarelis, C. (2016). Multimodal teaching and learning: The rhetorics of the science classroom. *Canadian Modern Language Review*, 72(1), 152-153, 10.3138/cmlr.72.1.152.
- Kuhn, D. (1991). *The skills of argument*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

- Leach, J., Hind, A., and Ryder, J. (2003). Designing and evaluating short teaching interventions about the epistemology of science in high school classrooms. *Science Education*, 87(3), 831-848.
- MEB. (2018). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı: *İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar*. Ankara.
- Norris, S. P., and Philips, L. M. (2003). How literacy in its fundamental sense is central to scientific literacy. *Science Education*, 87, 224-240, doi. 10.1002/sce.10066.
- Nystrand, M., Gamoran, A., Kachur, R., and Prendergarst, C. (1997). *Opening dialogue: Understanding the dynamics of language and learning in the English classroom*. New York: Teachers College Press.
- Sandoval, W. A. (2005). Understanding students' practical epistemologies and their influence on learning through inquiry. *Science Education*, 89(4), 634-656, doi. 10.1002/sce.20065.
- Simon, S., Erduran, S., and Osborne, J. (2006). Learning to teach argumentation: Research and development in the science classroom. *International Journal of Science Education*, 28, 235-260, doi. 10.1080/09500690500336957.
- Taasoobshirazi, G., and Hickey, D. (2005). Promoting argumentative discourse: A design-based implementation and refinement of an astronomy multimedia curriculum, assessment model, and learning environment. *Astronomy Education Review*, 4, 53-70.
- Wertsch, J. (1993). Voices of the mind: A sociocultural approach to mediated action. *The Russian Review*, 52(2), 291-292, url. <https://www.jstor.org/stable/131372>.
- Yore, L. D., Bisanz, G. L., and Hand, B. M. (2003). Examining the literacy component of science literacy: 25 years of language arts and science research. *International Journal of Science Education*, 25(6), 689-725, doi. 10.1080/09500690305018.

2008-2018 YILLARI ARASINDA BİYOTEKNOLOJİ EĞİTİMİ ALANINDA YAPILAN TEZLERİN İNCELENMESİ

Dr. Gülşah GÜRKAN
MEB

Özet

21. yüzyılın en önemli bilimsel ve teknolojik gelişmelerinden birisi hiç şüphesiz biyoteknoloji alanında yaşanan gelişmelerdir. Multidisipliner bir konu olan biyoteknoloji çeşitli bilim dallarından karmaşık gelebilecek bilgileri bir arada bulundurduğu için, öğrenmeye çalışanlar açısından güçlükler oluşturmaktadır (Thieman ve Palladino, 2013). Biyoteknoloji eğitiminin önemi çok sayıda ülkenin müfredat programlarında yer almaktadır (Steel ve Aubusson, 2004). Ülkemizdeki biyoteknoloji ve genetik mühendisliği ile ilgili konular ilk ve ortaöğretim müfredatlarında 1998 yılından buyana yer almaya başlamıştır (Semenderoğlu ve Aydın, 2014). 2017 yılında değişen ilköğretim fen bilimleri programı, 8. sınıf “DNA ve Genetik Kod” ünitesinde, “Biyoteknoloji” alt konu başlığında ve fen bilgisi öğretmenliği lisans programlarında ise biyoteknoloji ile ilgili derslere 2006 yılında yapılan değişikliklerle bu derslerin ilk kez 2008-2009 eğitim öğretim yılında “Genetik ve Biyoteknoloji” ve “Biyolojide Özel Konular” adlı iki ders halinde müfredatta yer aldığı görülmektedir. Fen eğitimi alanında özel bir yeri olan biyoteknoloji konusunda yapılan tez çalışmalarının incelenmesinin amaçlandığı bu çalışma ile 2008-2018 yılları arasında biyoteknoloji eğitimi ile ilgili Türkçe tezlerin içerik analizi yapılmıştır. Yök tez veri tabanında “biyoteknoloji” ve “biyoteknoloji eğitimi” anahtar kelimeleri ile tarama yapılmıştır. Veriler analiz edilirken, çalışma yayınlanma tarihi, tezin türü, konu alanı, örneklem, araştırmada kullanılan yöntem, veri toplama araçları ve kullanılan istatistiksel analizler bakımından incelenmiştir. Çalışmada, nicel metodoloji kapsamında betimsel araştırma yöntemlerinden eğitim araştırmalarında mevcut durumu tespit etmek için kullanılan tarama (survey) modeli benimsenmiştir. Tarama modelleri; var olan bir durumu var olduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2006). 2008-2018 yılları arasında biyoteknoloji eğitimi ile yayımlanan tez sayısı 21 olarak bulunmuştur. Bu yıllar arasında yayımlanan 21 tezdən 4’ünün doktora, 17’sinin yüksek lisans tezi olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılan çalışmalarda örneklemin en fazla ortaokul 8. sınıf öğrencileri (f=8) ve öğretmen adayı (f=5) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma modeli araştırmacıların büyük çoğunluğu nicel metodoloji kapsamında deneysel yöntemi kullanmayı ve testle veri toplamayı tercih etmişlerdir. Yapılan içerik analizi sonucunda biyoteknoloji gibi sosyobilimsel bir konuda 12 yılda toplamda 21 tez çalışması yapıldığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Biyoteknoloji Öğretimi, İçerik Analizi, Fen Eğitimi

Abstract

One of the most important scientific and technological developments of the 21st century is undoubtedly the developments in the field of biotechnology. As a multidisciplinary subject, biotechnology creates difficulties for learners because it combines complex information from various disciplines (Thieman and Palladino, 2013). The importance of biotechnology education takes place in the curriculum of many countries (Steel and Aubusson, 2004). Issues related to

biotechnology and genetic engineering in our country have started to take place in primary and secondary education curricula since 1998 (Semenderoğlu and Aydın, 2014). In the academic year of 2008-2009 academic year, the primary school science program was changed in the 8th grade DNA and Genetic Code unit, in the Biotechnology sub-topic, and in the undergraduate programs of science education. It is seen that there are two courses in the curriculum called Genetics and Biotechnology and “Special Topics in Biology”. In this study, which is aimed to examine the thesis studies on biotechnology which has a special place in the field of science education, content analysis of Turkish theses about biotechnology education was conducted between 2008-2018. Surveying of biotechnology and “biotechnology education” have been applied in the thesis database. While analyzing the data, the study was examined in terms of the publication date, type of thesis, subject area, sample, method used in research, data collection tools and statistical analyzes. In this study, the survey model, which is used to determine the current situation in educational research, is adopted from descriptive research methods within the scope of quantitative methodology. Surveying models; research approaches aiming to define an existing situation as it exists (Karasar, 2006). The number of dissertations published with biotechnology education between 2008-2018 was found to be 21. Among the 21 theses published in these years, 4 of them were doctoral and 17 of them were master's thesis. In addition, it was concluded that the sample was mostly 8th grade students (f = 8) and prospective teachers (f = 5). The vast majority of the research model researchers chose to use experimental method and collect data by test within the scope of quantitative methodology. As a result of the content analysis, it has been observed that a total of 21 thesis studies have been conducted in 12 years on a socio-scientific topic such as biotechnology.

Key Words: Biotechnology Teaching, Content Analysis, Science Education

GİRİŞ

Biyoteknoloji ve bunun sonucunda ortaya çıkan becerilerin öğretilmesi ve öğrenilmesi, öğrencilerin hem biyoteknoloji konularına hem de bilime karşı genel olarak öğrencilerin ilgisini ve motivasyonunu arttırdığı bilinmektedir (Dori, Y. J., Tal, R. T., & Tsaushu, M., 2003; Hanegan, N. L., Bigler, A., 2009). Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, biyoteknolojiyi “özel kullanım için ürünler veya işlemler yapmak veya değiştirmek için biyolojik sistemleri, canlı organizmaları veya türevlerini kullanan herhangi bir teknolojik uygulama” olarak tanımlamaktadır. Biyoteknoloji terimi sıklıkla moleküler biyoloji, bilgi ve iletişim teknolojileri, biyokimya, gen manipülasyonu ve DNA teknikleri alanlarının yanı sıra tıp ve tarım gibi biyoteknoloji alanlarının uygulamalarını da içeren “modern biyoteknoloji” ile değiştirilerek kullanılmaktadır (FAO, 2018; CFIA, 2017). Modern toplumlarda, biyoteknolojideki gelişmelerden büyük ölçüde yararlanılmaktadır. Bununla birlikte, alanın önemine rağmen, biyoteknoloji, müfredat ve sınıflarda (Hanegan, N. L., Bigler, A., 2009; Borgerding, L. A., Sadler, T. D., Koroly, M. J., 2013) yetersiz temsil edilmektedir ve fen eğitimi araştırmacıları tarafından kapsamlı bir şekilde çalışılmamaktadır (Borgerding, L. A., Sadler, T. D., Koroly, M. J., 2013; Kidman, G. 2010). Bu nedenle, biyoteknoloji eğitimi ile ilgili daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Multidisipliner bir bilim olan biyoteknoloji birçok alanı kapsayan bilgileri bir arada bulundurduğu için, öğrenenler açısından güçlükler oluşturmaktadır (Thieman ve Palladino, 2013). Biyoteknolojinin özellikle günlük hayatta kullanımlarla ilgili hızlı gelişimi faydalar ve riskler ortaya çıkmakta ve bu konudaki bilgiler ve tartışmalar da yaşantımızda daha çok önem kazanmaktadır (Sıcaker ve Öz Aydın, 2015). Bu gelişmeler ve güçlükler doğrultusunda okullarda biyoteknoloji eğitiminin verilmesinin gerekliliği ve önemi ortaya çıkmaktadır (Hanegan ve Bigler 2009; Steele ve Aubusson 2004). Ülkemizdeki müfredat programlarında biyoteknoloji ve genetik mühendisliği ile ilgili konuların ilk ve ortaöğretim müfredatlarında 1998 yılından buyana yer almaya başladığı görülmüştür (Semenderoğlu ve Aydın, 2014).

Lisans fen bilgisi öğretmenliği programlarında ise ilgili derslere ilk kez 2008-2009 eğitim öğretim yılında “Genetik ve Biyoteknoloji” ve “Biyolojide Özel Konular” adlı iki ders halinde müfredatta yer aldığı görülmektedir.

Tablo 1. 2017 yılında değişen ilköğretim fen bilimleri dersi programı biyoteknoloji ve genetik mühendisliği içeriği ve kazanımları

Sınıf Seviyesi	8. Sınıf
Ünite Adı	DNA ve Genetik Kod
Konu ve kavramlar	Genetik mühendisliği, biyoteknolojik çalışmalar, biyoteknoloji uygulamalarının çevreye etkisi
Kazanımlar	F.8.2.5.1. Genetik mühendisliğini ve biyoteknolojiyi ilişkilendirir. Islah, aşılama, gen aktarımı, klonlama, gen tedavisi örnekleri üzerinde durulur. F.8.2.5.2. Biyoteknolojik uygulamalar kapsamında oluşturulan ikilemlerle bu uygulamaların insanlık için yararlı ve zararlı yönlerini tartışır. F.8.2.5.3. Gelecekteki genetik mühendisliği ve biyoteknoloji uygulamalarının neler olabileceği hakkında tahminde bulunur.

Biyoteknoloji eğitimi ile ilgili yapılan bazı araştırmalarda, müfredat programlarında özellikle biyoteknolojinin günlük hayatta kullanımına yönelik doğru bilgilerin geniş bir şekilde yer alması gerektiği ve bunun yanı sıra fen bilgisi öğretmenlerinin bu konularda bilgili ve donanımlı olması gerektiğine dikkat çekilmiştir (France, 2007; Darçın, 2007).

Ülkemizde ise bu konudaki çalışmalar çoğunlukla ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin ve çeşitli bölümlerde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin tutum ve bilgi düzeylerini belirleme şeklinde sınırlıdır. Bu çalışmalara göre, biyoteknoloji derslerinin laboratuvar destekli yürütülmesi başarı ve tutumun olumlu yönde değişmesine yol açmaktadır (Darçın, 2007). Fen bilimlerinin ve özellikle biyoteknolojinin toplumsal boyutta anlaşılabilirliğinin artırılması ile mantıkla ya da bilimsel gerçeklerle bağdaşmayan görüşlerin yaygınlaşması engellenecektir. Bu nedenle, biyoteknoloji eğitimi ve öğretimine verilen önemin artırılması gerekmektedir (Gürkan ve Kahraman, 2018).

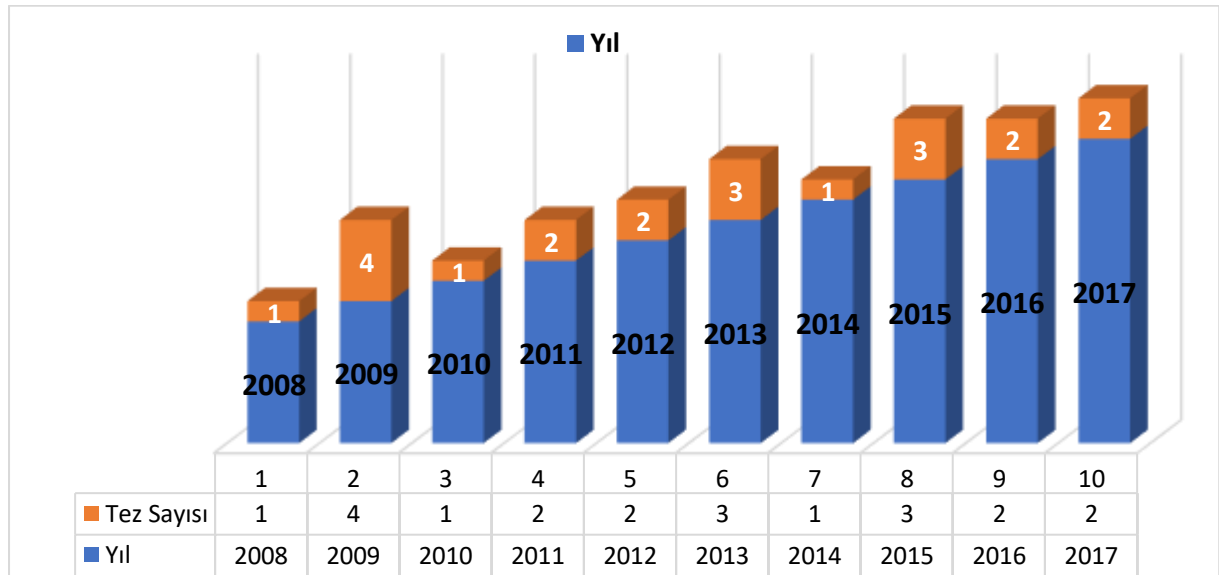
METOD

Çalışmada, nicel metodoloji kapsamında betimsel araştırma yöntemlerinden eğitim araştırmalarında mevcut durumu tespit etmek için kullanılan tarama (survey) modeli benimsenmiştir. Tarama modelleri; var olan bir durumu var olduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2006).

Literatür taranırken YÖK tez veri tabanında “biyoteknoloji” ve “biyoteknoloji eğitimi” anahtar kelimeleri ile arama yapılmıştır. Veriler analiz edilirken, çalışmanın yayınlanma tarihi, tezin türü, örneklem, araştırmada kullanılan yöntemler bakımından incelenmiştir.

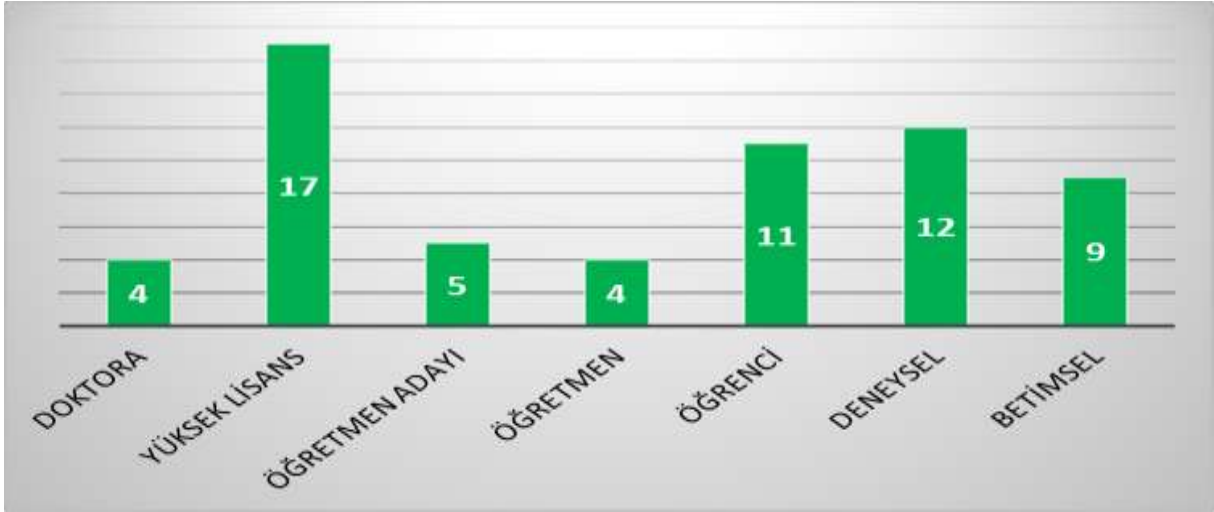
Bulgular ve Tartışma

Yapılan tarama sonucunda 2008-2018 yılları arasında biyoteknoloji eğitimi ile yayımlanan tez sayısı 21 olarak bulunmuştur. Şekil 1’de yapılan tez çalışmalarının yıllara göre dağılımını belirten sütun grafiği verilmiştir.

Şekil 1. Çalışmaların yıllara göre dağılımı

Şekil 2’de yapılan çalışmaların türüne (yüksek lisans-doktora), örnekleme ve kullanılan yönteme göre dağılımı verilmiştir.

Şekil 2. Çalışmaların türü, örnekleme ve kullanılan yönteme göre dağılımı

Bu yıllar arasında yayımlanan 21 tezden 4’ünün doktora, 17’sinin yüksek lisans tezi olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılan çalışmalarda örneklemin en fazla ortaokul 8. sınıf öğrencileri (f=8) ve öğretmen adayları (f=5) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma modeli araştırmacıların büyük çoğunluğu nicel metodoloji kapsamında deneysel yöntemi kullanmayı ve testle veri toplamayı tercih etmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan içerik analizi sonucunda biyoteknoloji gibi sosyobilimsel bir konuda 12 yılda toplamda 21 tez çalışması yapıldığı görülmüştür. Yapılan çalışmaların daha çok ilköğretim öğrencileriyle yapıldığı görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle öğretmenlerle (f= 4) ve öğretmen adaylarıyla (f=5) yapılan çalışmaların sayısının çok az olduğu görülmekte ve araştırmacılara öğretmenlerle ve öğretmen adaylarıyla konuya yönelik çalışmalar yapmaları önerilebilir. Yapılan tez çalışmalarında yüksek lisans (f=17) ve doktora (f=4) çalışma sayılarına bakıldığında yüksek lisans tez çalışmalarında biyoteknoloji alanında yapılan çalışmaların fazlalığı dikkat çekmektedir. Ayrıca çalışmaların çoğunun deneysel (f=12) olarak yürütüldüğü görülmüştür. Genel olarak bakıldığında son on iki yılda konu ile ilgili yapılan tez çalışmalarının sayısının çok az olduğu görülmekte ve biyoteknoloji eğitimi alanında yapılan çalışma sayısı artırılması fen eğitimi açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Borgerding, L. A., Sadler, T. D., Koroly, M. J. (2013) Teachers’ concerns about biotechnology education. *Journal of Science Education Technology*. 22, 133-147.

- CFIA. (2017) Modern biotechnology: A brief overview. <http://www.inspection.gc.ca/plants/plants- with-novel-traits/general public/overview/eng/1337827503752/1337827590597>.
- Darçın, E.S. (2007). *Fen-teknoloji ve Biyoloji Öğretmen Adayları için Biyoteknoloji Eğitiminin Deneysel Planlanması*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dori, Y. J., Tal, R. T., Tsaushu, M. (2003) Teaching biotechnology case studies- Can we improve higher order thinking skills of nonscience majors? *Science Education*. 87, 767-793.
- FAO. (2018) FAO statement on biotechnology. <http://www.fao.org/biotech/fao-statement-on-biotechnology/en/>
- Fonseca, M. J., Costa, P., Lencastre, L., & Tavares, F. (2012). Disclosing biologyteachers' beliefs about biotechnology and biotechnology education. *Teacher and Teaching Education*, 28, 368-381.
- Fonseca, M. J., Costa, P., Lencastre, L., & Tavares, F. (2012). Disclosing biologyteachers' beliefs about biotechnology and biotechnology education. *Teacher and Teaching Education*, 28, 368-381.
- France, B. (2007). Location, location, location: Positioning biotechnology education for the 21st century. *Studies in Science Education*, 43(1), 88-122.
- Hanegan, N. L., Bigler, A. (2009) Infusing authentic inquiry into biotechnology. *Journal of Science Education Technology*. 18, 393-401.
- Karasar, N. (2006). Bilimsel araştırma yöntemi (16.Baskı). Ankara: Nobel.
- Kidman, G. (2010). What is an 'interesting curriculum' for biotechnology education? Students and teachers opposing views. *Res. Sci. Educ.* 40, 353-373.
- Semenderoğlu, F. & Aydın, H. (2014). Öğrencilerin biyoteknoloji ve genetik mühendisliği konularını kavramsal anlamalarına yapılandırmacı yaklaşımın etkisi. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(8), 751-773.
- Steele, F. & Aubusson, P. (2004). The challenge in teaching biotechnology. *Research in Science Education*, 34(4), 365-387.
- Thieman, W. J. & Palladino, M. A. (2013). *Biyoteknolojiye giriş*. (Çev: Mücella Tekeoğlu). Ankara: Palme Yayıncılık.

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN OKULA BAĞLANMA DÜZEYLERİ İLE OKULA DOYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ DÜZEYİ

Dr. Gülşah GÜRKAN
Şulehan KIRAC
MEB

Özet

Bu çalışmanın amacı, ilkokul öğrencilerinin, okula bağlanma düzeyleri ile okula doyumları arasındaki ilişki düzeylerini belirlemektir. Araştırma, 2018-2019 öğretim yılı güz yarıyılında Malatya’da bir ilkokulda okumakta olan 49 kız, 44 erkek öğrenci olmak üzere toplamda 93 ilkokul öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin okula bağlanma düzeyleri ile okula doyumları arasındaki ilişkileri sınıf düzeyi ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenerek, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır. Araştırmanın verileri “Kişisel Bilgi Formu”, Randolph, Kangas ve Ruokamo (2009) tarafından ilköğretim çağı öğrencilerinin kapsamlı okul doyumlarını ölçmek için geliştirilmiş, Türkçe’ye uyarlaması Telef (2014) tarafından yapılan 6 maddeden oluşan tek boyutlu “Çocuklar İçin Kapsamlı Okul Doyumu Ölçeği” ve Hill (2006) tarafından çocuk ve ergenlerin okula bağlanma düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilen ve Türkçe’ye Savi (2011) tarafından uyarlanan 13 maddeden oluşan “Çocuk ve Ergenler İçin Okula Bağlanma Ölçeği” ile elde edilmiştir. Toplanan veriler t-testi ve korelasyon analizleri uygulanarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda Çocuklar İçin Kapsamlı Okul Doyumu Ölçeği’nin güvenirlik katsayısı 0,78 ve Çocuk ve Ergenler İçin Okula Bağlanma Ölçeği’nin güvenirlik katsayısı 0,76 olarak bulunmuştur. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin okula doyum düzeyleri ve okula bağlanma düzeylerinin çok yüksek olduğu ve öğrencilerin okula doyum düzeyleri ile okula bağlanmaları arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkinin olduğu, öğrencilerin okula doyum düzeyleri ve okula bağlanma düzeylerinin cinsiyete ve sınıf düzeyine göre farklılaşmadığı bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Okula Bağlanma, Okula Doyum, İlkokul Öğrencileri

Abstract

The aim of this study was to determine the relationship between primary school students' school attachment levels and school satisfaction. The research was carried out with 93 primary school students (49 female and 44 male students) who were studying in a primary school in Malatya during the fall semester of 2018-2019 academic year. The relationships between school attachment levels and school satisfaction levels were examined according to class and gender variables and relational surveying design was used. The data of the study (Personal Information Form” was developed by Randolph, Kangas and Ruokamo (2009) to measure the comprehensive school satisfaction of elementary school students. One-dimensional Comprehensive School Satisfaction Scale for Children Rand and Hill (2006). This study was conducted to determine the level of attachment of the children and adolescents, which was developed by Savi (2011). The collected data were analyzed by using t-test and correlation analysis. As a result of the analyzes, the reliability coefficient of the Comprehensive School

Satisfaction Scale for Children was 0.78 and the reliability coefficient of the School Attachment Scale for Children and Adolescents was found to be 0.76. As a result of the study, it was found that there was a positive and significant relationship between the students' school satisfaction levels and school attachment levels, and the students' level of school satisfaction and school attachment levels did not differ according to gender and class level.

Key words: Connecting to school, Satisfaction with school, Primary school students

GİRİŞ

Okula bağlanma, eğitim alanında öğrencilerin başarısında veya başarısızlığında potansiyel bir aracı faktördür. Bu bağlanma eksikliği, okulda tecrit veya yabancılaşma hissine yol açar ve sonunda okulda başarısızlıkla sonuçlanabilir. Ayrıca, literatür başarılı öğrencileri okulda sağlıklı bağlar sürdüren ve eğitim arayışlarında desteklenmiş hissedener olarak tanımlamaktadırlar. Okula bağlanma, öğrencinin sahip olabileceği başarısızlık risk seviyesini kalibre etmek açısından öğrenci profilinin kritik bir bileşeni olarak kabul edilmektedir (Mouton vd., 1996). Okula bağlanma “okulun bir üyesi olarak değerli olduğuna ve saygı duyulduğuna inanma, gruba ait olma açısından temel psikolojik bir ihtiyaç olarak tanımlanmaktadır” (Samdal, Wold ve Bronis 1999). Okula bağlanma öğrencinin özgüvenine, motivasyonuna, çabasına, davranışına ve akademik başarısına katkıda bulunmaktadır (Maddox ve Prinz, 2003). Okula bağlanan bir öğrenci okuldaki insanlardan rahatsızlık duymazken, okula bağlanmada sorun yaşayan bir öğrenci ise kendisini dışlanmış ve yalnız hissetmektedir (Johnson, Crosnoe ve Elder, 2001).

Okul doyumunu ise, öğrencilerin yaşam kalitesinin önemli bir yönüdür. Çocuklar kendileri ve içinde buldukları kurumlar hakkında kendilerini iyi hissetme hakkına sahiptir. Okullar, çocukların değer verdiği ve zevk aldığı ortamları önemsemeli ve desteklemelidir. Ayrıca, okul doyumunu düzeyi önemlidir, çünkü psikolojik iyi oluşun yanı sıra okul katılımı, devamsızlık oranı, okulu bırakma ve davranışsal sorunları da etkiler (Ainley, 1991; Reyes ve Jason, 1993). Bu nedenle, çocukların okullarını nasıl derecelendirdiğini anlamak ve hangi faktörlerin okul tatmini düzeyi ile ilişkili olduğunu bilmek önemlidir.

Çocukların okulda geçirdikleri zamanın fazlalığıyla, okul doyumunun nispeten az ilgi vardır. Eğitimsel değişimler ve okul reformu önerileri tipik olarak akademik başarıya ve değerlendirmeye odaklanırken duyuşsal sonuçlara çok az dikkat eder. Okul doyumunu oldukça ihmal edilen bir araştırma konusudur. Motivasyon ve gelişim konusundaki sosyo-bilişsel yaklaşımlar, insanların içsel adanmışlıklara ve ihtiyaçlara sahip olduğunu savunur. Ayrıca, insanların değerlendirmeleri ve davranışlarının, bu ihtiyaçların karşılandığı veya algılandığı ölçüde değişebileceğini vurgulamaktadır (Ryan, 1995). Öğrencilerde beklenen ve istenen davranış değişikliğini gerçekleştirmede öğretimin yanı sıra okula bağlanma ve okula doyumları gibi duyuşsal davranışların belirlenmesine ve değiştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Materyal

Araştırmanın verileri Randolph, Kangas ve Ruokamo (2009) tarafından ilköğretim çağı öğrencilerinin kapsamlı okul doyumlarını ölçmek için geliştirilmiş, “Çocuklar İçin Kapsamlı

Okul Doyumu Ölçeği” ve Hill (2005) tarafından çocuk ve ergenlerin okula bağlanma düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilen ve Türkçe’ye Savi (2011) tarafından uyarlanan 13 maddeden oluşan “Çocuk ve Ergenler İçin Okula Bağlanma Ölçeği” ile elde edilmiştir.

Metod

Bu çalışmanın amacı, ilkökul üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin, okula bağlanma düzeyleri ile okula doyumları arasındaki ilişki düzeylerini belirlemektir. Bu bağlamda çalışmada, nicel metodoloji kapsamında betimsel araştırma yöntemlerinden eğitim araştırmalarında mevcut durumu tespit etmek için kullanılan tarama (survey) modeli benimsenmiştir. Tarama modelleri içerisinde ise ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 2006). Ayrıca çalışmada öğrencilerin okula bağlanma düzeyleri ile okula doyumları arasındaki ilişkileri sınıf düzeyi ve cinsiyet değişkenlerine göre de incelenmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Yapılan analizler sonucunda Çocuklar İçin Kapsamlı Okul Doyumu Ölçeği’nin güvenilirlik katsayısı 0,78 ve Çocuk ve Ergenler İçin Okula Bağlanma Ölçeği’nin güvenilirlik katsayısı 0,76 olarak bulunmuştur. Tablo 1’de öğrencilerin ölçeklerden aldıkları puan ortalamaları yer almaktadır.

Tablo 1. Öğrencilerin Ölçeklerden Aldıkları Puan Ortalamaları

	Okula Doyum Ölçeği	Okula Bağlanma Ölçeği
N	93	93
Ortalama	27,00	58,38
Minimum	6,00	13,00
Maksimum	30,00	65,00

Tablo 1’de öğrencilerin ölçeklerden aldıkları ortalama puanlara baktığımızda okula doyum düzeyleri ile okula bağlanma düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2’de öğrencilerin okula bağlanma düzeyi ile okula doyumları arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon tablosu verilmiştir.

Tablo 2. Okula bağlanma ile okula doyum arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon değerleri

	Okula Doyum Düzeyi	Okula Bağlanma Düzeyi
Pearson Korelasyonu	1	,656**

Okula Bağlanma Düzeyi	p		,000
	N	93	158
	Pearson Korelasyonu	,656**	1
Okula Doyum Düzeyi	p	,000	
	N	93	93

Tablo 2'ye bakıldığında öğrencilerin okula bağlanma düzeyleri ile okula doyum düzeyleri arasında yüksek düzeyde pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Tablo 3'te öğrencilerin okula doyum ve bağlanma düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirten t-testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre Fark Analizi Sonuçları

		Serbestlik derecesi	F	p
Okula Bağlanma Düzeyi	Gruplar Arası	2	0,429	0,354
	Gruplar içi	91		
	Toplam	93		
Okula Doyum Düzeyi	Gruplar Arası	2	0,869	0,514
	Gruplar içi	91		
	Toplam	93		

Yapılan t-testi analizi sonuçlarına göre öğrencilerin okula bağlanma ve doyum düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı görülmüştür ($p > .05$).

Tablo 4'te öğrencilerin okula doyum ve bağlanma düzeylerinin sınıf değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirten t-testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Fark Analizi Sonuçları

		Serbestlik derecesi	F	p
Okula Bağlanma Düzeyi	Gruplar Arası	2	0,429	0,354
	Gruplar içi	91		
	Toplam	93		
Okula Doyum Düzeyi	Gruplar Arası	2	0,869	0,514
	Gruplar içi	91		
	Toplam	93		

Yapılan t-testi analizi sonuçlarına göre öğrencilerin okula bağlanma ve doyum düzeylerinin sınıf düzeyi değişkenine göre farklılaşmadığı görülmüştür ($p > .05$).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonucunda öğrencilerin okula doyum düzeyleri ve okula bağlanma düzeylerinin yüksek olduğu ve öğrencilerin okula doyum düzeyleri ile okula bağlanmaları arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkinin olduğu, öğrencilerin okula doyum düzeyleri ve okula bağlanma düzeylerinin cinsiyete ve sınıf düzeyine göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Buradan öğrencilerin okula doyum düzeyleri arttıkça okula bağlanma düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Öğrenciler zamanlarının büyük kısmını okulda harcamaktadır; bu da çocukların okula gidip gitmeyi sevip sevmeyişini ve okulu olumlu değerlendirdiğini anlamayı önemli hale getiriyor. Bu noktada, okul doyum ve bağlanma düzeyleri ile bu değişkenleri etkileyebilecek başka değişkenler kullanılarak birçok değişken arasındaki ilişkiyi modelleyebilen yapısal eşitlik çalışmaları yapılarak güvenilir ve sistematik bilgi toplanabilir.

KAYNAKLAR

- Ainley, J.: 1991, 'High school factors that influence students to remain in school', *Journal of Educational Research* 85, pp. 69–80.
- Hill L. G. (2005). Investigation of a brief measure of school attachment. Manuscript submitted for publication.
- Johnson, M. K., Crosnoe, R. ve Elder, G. H. Jr. (2001). Students' attachment and academic engagement: The role of race and ethnicity. *Sociology of Education*, 74(4), 318-340.
- Maddox, S. L. & Prinz, R.J. (2003). School bonding in children and adolescents: conceptualization, assessment, and associated variables. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6, 31-49.

- Mouton, S. G., Hawkins, J., McPherson, R. H., & Copley, J. (1996) School Attachment: perspectives of low-attached high school student. *Educational Psychology*, 16(3), 297-304, DOI: 10.1080/0144341960160306.
- Randolph, J. J., Kangas, M., Ruokamo, H. (2009). The Preliminary Development Of The Children's Overall Satisfaction With Schooling Scale. *Child Indicators Research*, 2(1), 79-93.
- Reyes, O. and L.A. Jason: 1993, 'Pilot study examining factors associated with academic success for Hispanic high school students', *Journal of Youth and Adolescence* 22, pp. 57-71.
- Ryan, R.M.: 1995, 'Psychological needs and the facilitation of integrative processes', *Journal of Personality* 63, pp. 397-427.
- Samdal, O., Wold, B., Bronis, M. (1999). Relationship Between Students "Perceptions Of School Environment, Their Satisfaction With School and Perceived Academic Achievement: A International Study. *School Effectiveness and School Improvement*, 10(3), 296-320.
- Savi, F. (2011). School Attachment Scale For Children And Adolescents: The Study Of Validity And Reliability. *İlköğretim Online*, 10(1), 80-90.
- Telef, B. B., (2014). Çocuklar İçin Kapsamlı Okul Doyumunu Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlama Çalışması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*. 10(2), 478-490.

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN YÖNETİM YAPISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem AKMAN
Gülseren ERGÜN
Süleyman Demirel Üniversitesi

Özet

İran İslam Cumhuriyeti siyasi sistemi oldukça farklı bir yapılanmaya sahip bir ülkedir. İran İslam hukuku tamamen kendine has bir mahiyet taşımakta ve hatta İslam Hukukunun Caferi inancına göre şekillenmektedir. Caferi inancına özgü imamet anlayışına istinaden, anayasada çok geniş yetkilere sahip olan Lider, Kuran-ı Kerimde yer alan her türlü durumlar dışında sınırsız yetkilere sahiptir. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulandığı anayasada Lider, yasama, yürütme ve yargı erklerinin en yetkili kişisidir. İslam hukuk sisteminin karar alma yöntemi olan Şura prensibi ile İran İslam Cumhuriyetinde yönetimdeki pek çok kurum halk ya da halkın seçtiği temsilciler tarafından seçilmektedir. İran bu farklı yapılanması ile dünya ülkelerinden oldukça farklı bir konumdadır. Bu doğrultuda çalışmada, İran İslam Cumhuriyeti'nin yönetim yapısı üzerine bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, Merkezi Yönetim, Yerel Yönetimler

GİRİŞ

İran İslam Cumhuriyeti çok eski ve köklü bir yönetim ve idari yapıya sahiptir. İslam öncesi dönemde de Fars halkının güçlü bir idari yapısı bulunmuştur. Aslında Ortadoğu topraklarına bakıldığında devlet geleneği olan Türkiye, Mısır ve İran dışında ülke bulunmamaktadır. İran topraklarından bahsederken üzerinde binlerce yıllık devlet geleneğinden söz edilebilir. İran, İslamiyet öncesi kadim imparatorlukların vücut bulduğu, kendine has devlet ve bürokrasi sınıfının oluştuğu, köklü ve büyük bir medeniyeti temsil eder. İslam dini ortaya çıktıktan sonra birçok coğrafyada olduğu gibi bu topraklara da ulaşmış ve bu durum İran'da yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. İran toprakları, Şia mezhebinin benimsendiği ve sahip çıktığı alan olmuştur.

İran İslam Cumhuriyeti farklı yönetim yapısı ile dünya ülkelerinden oldukça farklı bir konumdadır. Bu nedenle çalışmada Orta Doğu ve Orta Asya'yı birbirine bağlayan, klasik batı tipi kurumların yanında ona paralel olarak oluşturulan kurumsal örgütlenmelerin bulunduğu İran İslam Cumhuriyeti'nin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle İran'ın tarihsel gelişim sürecinden bahsedilecek ve ülke hakkında genel bilgiler verilecektir. Ardından İran İslam Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik yapısı, devletin oluşumu, anayasal sistem, yerel yönetimler ve siyasal yaşamı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İran, Merkezi Yönetim, Yerel Yönetimler

1. İRAN İSLAM CUMHURİYETİ KISA TARİHÇESİ

20. yüzyıldan itibaren dünya imparatorluklara veda etmeye hız vermiş ve akabinde ulusal devletler kurulmaya başlanmıştır. İran bu karmaşık dönemde 1905-1911 yılları arasında en uzun devrimini yaşamıştır. Halkın artan baskısı ile 1906 ve 1909 da Meclisi Milli toplanmıştır (Abrahamian, 2008: 81-85). Ancak bu durumda kısa sürmüş ve İran 1979 yılına kadar Şah Rıza Pehlevi ve ailesi tarafından Anayasal Monarşi ile yönetilmeye başlanmıştır. Sonrasında Şah karşıtları, sürgünde olan Ayetullah Humeyni'yi Paris'ten Tahran'a getirmişlerdir. 30-31 Mart 1979'da yapılan referandum ile İran "İslâm Cumhuriyeti" haline gelmiştir (Sarıkaya, 2012: 16).

2. DEVLET YAPISI

İran İslam Cumhuriyeti Devleti'nin Avrupa devletlerinden farklı olarak Anayasasında belirtildiği üzere temel organları yasama, yürütme ve yargının yanında Liderlik Makamı ve Uzmanlar Meclisi de devletin temel organları arasındadır (Durgun ve Aydın, 2017: 6). Hâkimiyeti temsil eden organlar yasama, yürütme ve yargıdır. Bunlar doğrudan Velayeti Fakih-rehber (önderlik) gözetimi altındadırlar. Kuvvetler ayrılığı prensibi uygulanmaktadır (İran Anayasası, M. 57).

İran İslam Cumhuriyetinde yasama iki kurumla temsil edilmektedir. Bunlar İslami Danışma Meclisi ve Koruyucular Konseyi'dir. Halk tarafından doğrudan ve gizli oyla dört yılda bir seçilen meclis 290 vekilden oluşmaktadır (Yegin, 2013: 56). İslami Danışma Meclisi anayasa çerçevesinde her türlü konuda kanun yapabilir, yapılan kanunlar Bakanlar Kurulunun onayından geçtikten sonra İslami Danışma meclisine sunulur. Meclis sadece kanun yapmak değil ülkenin bütün faaliyetlerini inceleme ve araştırma yetkisine sahiptir (İran Anayasası, M. 72.-84).

Anayasa Koruyucular Konseyinin temel görevi, meclisin çıkardığı kanunların İslami kurallara ve anayasaya uygunluğunu denetlemektir. Altı Liderin atadığı, altıda ülkenin Müslüman hukukçularından atanmış toplam 12 üyesi vardır. Görev süreleri 6 yıldır. Buradaki önemli konu Yargı Başkanının Lider tarafından atanmasıdır. Buda Koruyucular Konseyinin tamamen dini lidere bağlı olduğunu göstermektedir (Mokhtarpour, 2012: 119).

İran İslam Cumhuriyetinde yürütme düalist bir yapıya sahiptir. Lider devlet başkanı, Cumhurbaşkanı ise hükümet başkanıdır (İran Anayasası, M. 113). İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 60. maddesine göre yürütme görevi bu kanunla doğrudan öndere verilen konular dışında, cumhurbaşkanı ve bakanlar tarafından yürütülmektedir. Yürütmenin başı cumhurbaşkanıdır (İran Anayasası, M. 60).

Dini Lider bütün İran İslam Cumhuriyetinin kapsayıcı ve emredici konumundadır. Cumhurbaşkanı, bakanlar kurulu, meclis ve uzmanlar meclisi halkoyu ile seçilmektedir. Ancak seçilen birimler de liderin onayından geçmektedir. Yargı mensupları, silahlı kuvvetler, muhafız konseyi ve konsey atanarak göreve gelmektedir.

Lider Şii mezhebine mensup kişilerin dinin uygulanması ve inançları konusunda müracaat ettiği içtihat seviyesine ulaşmış kişidir. Bu kişi Hz. Mehdi (kayıp imam) ortaya

çıkıncaya kadar vekâlet görevini üstlenmiştir. Bu düşünceye istinaden Humeyni tarafından sistemleştirilmiştir (Dik, 2016: 89). Lider ülkenin en yüce resmi makamı olarak, Mutlak Velayet-i Fakih düşüncesi ve anayasa hükmüne istinaden Bilgeler Meclisi tarafından seçilmiştir ve ülke yönetimini üstlenmiştir. İran'ın üçlü erki, liderin gözetimi altındadır (İslami, 2012: 38).

Dini lider siyasetin en üstünde yer almaktadır. İran İslam Cumhuriyeti 1979- 1989 yılları arasında Humeyni'nin Liderliğinde, Humeyni'nin 1989'daki ölümünden sonra Ali Hamaney'in liderliğinde yönetilmeye devam etmiştir (Arjomand, 1992'den aktaran; Tabari, 2014: 921).

Humeyni'den sonra Lider tayin etme görevi halk tarafından seçilmiş olan uzmanlar meclisi tarafından yerine getirilir. Anayasanın 5. ve 109. Maddelerinde belirtilen koşulları sağlayan, şeri hükümleri ve fıkhi konulara hâkim kişiyi lider olarak atarlar. Aksi durumda kendi içlerinden biri seçilir ve atanır (Koç, 2017: 12).

İran'da Bakanlar Kurulu yürütme organının diğer kanadıdır. Bakanlar Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve güvenoyu için meclise sunulur. Cumhurbaşkanı bakanlar kurulunun başkanıdır. Cumhurbaşkanı, bakanları azledebilir. Bakanların sayıları ve yetkileri kanunla belirlenmektedir (Ahin, 2008: 68-69).

Anayasanın 156. Maddesine göre yargı adaleti hayata geçirmekten sorumlu, bireysel ve toplumsal hakları savunan bağımsız bir güçtür. Yargı konusu "İslam ideolojisi doğrultusunda hareket eden milletin haklarını korumak ve olası sapmaları önlemek açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden yargı oluşumu için İslami adalet ilkesi ile adil ve ilkeleri iyi bilen hâkimlerin mevcudiyeti öngörülmüştür" (İran Anayasası, M. 156).

3. İRAN'DA SİYASAL YAPI

İran'da siyasal yapının dinsel tarihsel bir yapıya sahiptir. 16. Yüzyıldan itibaren safevi monarşisinin şiizmi kurduğu kabul edilmektedir. Şiilikle de uyumlu olduğu kabul edilen iki güç kuramı böylelikle ortaya çıkmıştır. Buna göre Şah Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. Bu düalist yapı orta çağ Hristiyanlığında İki Kılıç Kuramı olarak zaten varlığını sürdürmekteydi. Bu kurama göre otorite düalist bir yapıda görünse bile aslında dini otoritenin tek olduğu, dünyevi otoritenin onun türevi olduğu bir yapılaşmadan söz edilebilir (Akbulut, 2016: 325). İran da din ve siyasal yapı ilişkisi genel olarak bu otorite ile izah edilmektedir.

İran'da sistemin meşruiyet kaynağı olan İslamcılık bir sınırlandırıcı olarak değil devletin temeli olarak görülür. Humeyni'ye göre "İslami hükümet tiranlık veya mutlakiyet değil, anayasal yönetimdir." İran anayasa yapıcılarının sistemi ve rejimi dayandırdıkları diğer bir düşünce olan Cumhuriyetçilik, dünyada eşi görülmemiş İran Devrimini gerçekleştiren halkın kendi kaderini belirleme hakkına sahipliğinin izahatıdır.

4. İRAN'IN YÖNETSEL YAPISI

İran'ın yönetim yapısı merkez ve taşra teşkilatı ile yerel yönetimlerden oluşmaktadır. Mülki idare kademelenmesi ise 31 il yönetimine bölünmüştür. Bilinen il sisteminden daha farklı bir özelliğe sahiptir. Farsçada Ostan olarak adlandırılan sınıflama eyalet benzeri bir yapı gösterir ve bölge bazlı olarak belirlenmiştir. Her Ostan, Şehristan adı altında alt kademe ilçelere bölünmektedir. Şehristanlar iki ya da daha fazla Bakhş adı verilen bucaklardan oluşur. Bakhş,

kırsal alt bölgelere Dehestan adı altında köylere ayrılır (Dik, 2016: 107). Her Dehestan Rusta yani mezradan oluşmaktadır. Şehir belediye örgütlenmesini ifade etmektedir.

İran'da meşrutiyetten sonra nispi bir âdemi merkezîyetçiliğe geçilmiştir. Ancak devrimden sonra tekrar merkezin baskısı artmıştır. Ülkede yerleşim birimleri eyalet, velayet, bloklar ve nahiyelere bölünerek her eyalette devletin temsilcisi bulunmuştur(Mokhtarpour, 2012: 153).

İran'da illerin idari organları olarak işlev gören yerel yönetimler bulunmaktadır. Sistem yerel konseyler (dua liderleri) ve belediyelerden oluşmaktadır. 1997 yılında kabul edilen “Ademi Merkezîyetçilik Yasası” ile danışma ve yetkili merci konseyler olmuştur. 1999 yılı itibari ile konseyler seçimle oluşmuş ve belediye başkanı konseyler tarafından seçilmeye başlanmıştır. Belediye başkanlarının hesap verme sorumluluğu konseye karşıdır (Tajbakhsh, 2000: 377).

Kabile, köy, bucak, şehir, ilçe, il ve iller yüksek konseyi olmak üzere yedi adet konsey bulunmaktadır. Konseylerin kuruluş amacı kamu refahıyla ilgili her konuda daha hızlı hizmet sağlayabilmek ve insanların yerel düzeyde bir araya gelmesini sağlamaktır. Konseylerin seçimi dört yılda bir iç işleri bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Konseyler üzerinde merkezi yönetimin ağır vesayet yetkileri bulunmaktadır(Akay ve Akdemir, 2016: 155).

Belediyeler diğer bir yönetim birimidir. Belediye kurma yetkisi içişleri bakanlığındadır. Belediyeler şehir konseyleri ve belediye daireleri tarafından yönetilmektedir. İlk belediye seçimleri 1999 yılında yapılmış ve %65 seçmen katılmıştır. Tahran gibi büyükşehirlerde ise katılım %12 lere kadar düşmüştür. Nedeni ise aday bulunmamasıdır. Adayların konsey tarafından onaylanması da bunun sebebi olarak düşünülebilir(Tajbakhsh, 2003: 7).

SONUÇ

İran Cumhuriyet rejimi ile yönetilen bir ülkedir. İran halkı 20. yüzyıldaki milliyetçi monarşi rejimini halk devrimi ile sonlandırarak teokratik rejim politikaları ile devletin yönetimini şekillendirmiştir. Egemenlik Allah'a aittir ve Lider Allah'ın yeryüzündeki temsilcisidir. Bu durum ülkenin anayasasında değişmez madde olarak yer almaktadır. İran İslam cumhuriyetinde iki anayasa uygulamada olmuştur. Ülkede devrim ve darbe anayasası geçerliliğini korumaktadır. İran doksanlı yılların başında anayasasında bazı maddeleri revize etmiş ve anayasa 177 madde ile son halini almıştır.

Ülke yönetim yapılanmasında kuvvetler ayrılığı ilkesi mevcuttur.Yasama, yürütme ve yargı erklerinin yanında Önderlik Makamı ve Uzmanlar Meclisi de devletin temel organları arasındadır. Bu durum İran'da düalist bir yapının varlığını göstermektedir.

İran'ın yönetsel yapısı merkez ve taşra teşkilatı ile yerel yönetimlerden oluşmaktadır. Merkez ve taşra teşkilatı dini kurumlar dışında dünyadaki diğer örneklerine benzemektedir. Yerel yönetimler diğer unsurlara göre daha çok farklılık göstermektedir. İran'da farklı olarak yerel konseyler ve belediyeler bulunmaktadır. Yerel yönetimlerde de diğer yönetim yapılarında olduğu gibi Dini Liderin hiyerarşisi söz konusudur. Belediye başkanlarını şehir konsey seçtiği

için kent yöneticiliği tarzı bir yapılanma hâkimdir. İran da merkezîyetçi yapının ve dini kurumların hiyerarşik yapısı nedeni ile yerel yönetimlere çok fazla görev, yetki ve sorumluluk verilmemesi ve verilen yetkilerin uygulanması noktasında merkezin ağır vesayeti altında olması sebebi ile yerelleşme düzeyi oldukça düşüktür.

KAYNAKÇA

- Abrahamian, E. (2008). *Modern İran Tarihi*(Çev. Dilek Şendil) İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ahin, T. , (2008). *İran İslam Cumhuriyetinde Kamu Yönetimi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Ahin, T. , (2010). İran İslam Cumhuriyeti'nde Devlet Yapısı, *Amme İdaresi Dergisi*, 43(2), Ankara, ss.81-100.
- Akay, A. , Akdemir M. (2016). İran, Toplum, Devlet ve Siyaset. B. Tangör (ed.), *Yerel Yönetimler Sistemi*.(141-184).Ankara. TODAİE Yayın.
- Akbulut, Ö. Ö. (2016). İran, Toplum, Devlet ve Siyaset. B. Tangör (ed.), *İktisat Politikası*. (319-344). Ankara. TODAİE Yayın.
- Arıkan, P. (2012). *İran İslam Cumhuriyetinde Anayasal Sistem ve Siyasal Partiler*, Ankara: Orsam Raporu. Rapor no:112.
- Dik, E. , (2016). İran, Toplum, Devlet ve Siyaset. B. Tangör (ed.),*Merkezi Devletin Oluşumu ve Anayasal Gelişmeler* .(141-184). Ankara. TODAİE Yayın.
- Durgun, S. , Aydın A.H. (2017).Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi: Türkiye ve İran Örneği,*ICPESS (International Congress on Politic, EconomicandSocialStudies)*. No:2
- Fanid, N. A. (2015). İran İslam Cumhuriyeti'nin Hükümet Sistemi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 7 Sayı:12 2015. s.283-296*
- Fanid, N. A. , Hüseyinoğlu E. (2017). İran İslam Cumhuriyeti Hukukunda İdari Yargı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi. C. 8. S.17. s. 58-69.*
- İran İslam Cumhuriyeti 1979 Anayasası, (Çev. Ömer Okumuş) , İstanbul: Kayıhan Yayınları
- İslami, A. (2012). *İran İslam Cumhuriyetinde İdari Teşkilatın Yapısallığı (İran İslam Cumhuriyetinde İdari Teşkilatın Yapısı ve Temelleri)*. Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Koç, M. (2017). *İran'da Devlet Yapısı ve Devlet Kurumları: I-Devrim Rehberliği*, İran Araştırma Merkezi (İRAM), Ankara.
- Milani, M. M. (2004).Humeyni'den Hamaney'e Velayet-i Fakih Kurumunun Değişimi. (Çev. Fatih Topaloğlu). *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi. S.19.s.193.*

- Mokhtarpour, A. (2012). *İran Devlet Modeli*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuk (Genel Kamu Hukuk) Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sarıkaya, Y. (2012). Geçmişten Günümüze İran: *Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür*.(4-39). Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı: TASAV Raporu.
- Sarıkaya, Y. (2016). İran, Toplum, Devlet ve Siyaset. B. Tangör (ed.), *Etnik ve Dinsel-Mezhepsel Yapı* (47-67). Ankara. TODAİE Yayın.
- Somel, C. (2016). İran, Toplum, Devlet ve Siyaset. B. Tangör (ed.), *İktisat Politikası*. (347-513). Ankara. TODAİE Yayın.
- Tabari, K. (2014). Devrim Sonrası İran'da Hukuk Devleti ve Reform Politikaları. (Çev. İrem Burcu Özkan). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. S.1. C.72 s.917-933.
- Tajbakhsh, K. (2000). PoliticalDecentralizationandtheCreation of LocalGovernment in Iran:ConsolidationorTransformation of theTheocraticState? .*SocialResearch*, 67(2), 377-404.
- The World Bank RegionalMunicipal Management andDecentralization Project. (2003). Municipal Management andDecentralizationStudy: Iran.
- Tohidi, N. (2008). EthnicityandReligiousPolitics in Iran. [https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/4944842/Tohidi-Ethnic and Minority-3-09.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1542753573&Signature=xJOgVWYqZRYFHFREXdChWKbGk8M%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DEthnic and Religious Minority Politics.pdf](https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/4944842/Tohidi-Ethnic%20and%20Minority-3-09.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1542753573&Signature=xJOgVWYqZRYFHFREXdChWKbGk8M%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DEthnic%20and%20Religious%20Minority%20Politics.pdf) : 19.11.2018
- Yegin, A. (2013). *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*. SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. Seta Yayınları XXV. 1. Baskı, Haziran.
- <https://www.stratejikortak.com/2017/04/iran-secim-sistemi.html> E.T: 13.11.2018

BAĞIMSIZLIK SONRASI KATAR'DA YAŞANAN DÖNÜŞÜM: YÖNETSEL YAPI ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem AKMAN
Gülseren ERGÜN
Süleyman Demirel Üniversitesi

Özet

Ortadoğu Coğrafyası ve Basra Körfezi zengin kaynakları ve semai dinlerin doğduğu topraklar olması nedeni ile tarih boyunca hep devletlerin hegemonya kurmaya çalıştıkları topraklar olmuştur. Bu durum bağımsızlığını kısa bir süre önce ilan etmiş olan Katar Devleti için doğru dış politikalar uygulanarak ortadan kaldırılmıştır. Katar'ın Ortadoğu coğrafyasındaki 11,000 km kare civarındaki yüzölçümü ve 2,5 milyon civarındaki nüfusu ile yüksek bir dinamizm sağlaması dikkat çekmektedir. Katar ekonomik gücü, medya gücü, siyasal reformlar, hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, farklı coğrafyalardan ülkelerle geliştirilen ilişkiler, artan diplomasisi ile kendisine küresel bir rol biçmektedir. Yapılan reformlar, anayasa değişikliği ve 2022 FIFA Dünya Kupası başta olmak üzere, önemli uluslararası spor turnuvalarına ev sahipliği yapıyor olmak gibi birçok modern hareketlilik dünyanın gözünü Katar'a çevirmesine sebep olmuştur. Bu özelliklerinden dolayı çalışmada Katar'ın yönetsel yapısının incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katar, Merkezi Yönetim, Yerel Yönetimler

Giriş

Son on yılda dünyanın ve Türkiye'nin gündemine giren ve geniş yer alan Katar, bağımsızlığından günümüze kadar geçen 47 yılda geleneksel bir aşiret toplumundan modern bir devlete dönüşmüştür. Katar'ın kısa sürede göstermiş olduğu dönüşüm sosyal, politik ve ekonomik faktörler ve reformlar sayesinde gerçekleşmiştir. Bu faktörler ve reformlar Katar devriminden sonra gerçekleşmeye başlamıştır.

Monarşinin bir devlet sistemi olarak, gerek siyaset bilimi literatüründe, gerekse kamu hukukunda insanlık var olduğundan bu yana var olduğu bilinmektedir. Katar Monarşisi Avrupa monarşileri gibi özgürlükçü, Ortadoğu monarşileri gibi katı kuralcı değildir. Ancak bu durum halkın birtakım kısıtlamalar yaşamasını engellemektedir.

Çok derin bir tarihi geçmişe sahip olmayan Katar'ın 3 Eylül 1971 tarihinde bağımsızlığına kavuşmuş olmasıyla siyasi tarihi başlamaktadır. Ancak Katar öne çıkan bu özellikleri nedeniyle ayrıntılı olarak araştırılması ve incelenmesi gereken bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmada Ortadoğu'nun en önemli siyasal ve ekonomik aktörlerinden biri olan Katar'ın yönetim yapısının araştırılması ve incelenmesi

amaçlanmıştır. Bu çerçevede öncelikle Katar'ın genel özellikleri ele alınacaktır. Ardından Katar'ın merkezi ve yerel yönetim yapısı incelenecektir.

1. KATAR İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Katar çok eski bir yerleşim yeridir. 7. yüzyılda İslam Dininin yükselmesinden sonra, bölgede Arap Halifeliği oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu bölgede Portekiz'e karşı üstünlük kurması ile birlikte 1559 yılında Katar Sancağı kurulmuştur (İntes, 2018: 1).

1800'lerin ortalarında Katar'da hüküm süren Katar Emiri, Osmanlı kuvvetlerini ülkesine davet ederek garnizon kurmasını istemiştir. Osmanlı Devleti, 1871'de fiili olarak Katar'da yeniden söz sahibi olmuştur. Katar, bir süre sonra Necd Sancağı'na bağlı bir ilçe olarak yapılandırılmıştır (Öztürkler, 2012: 78). Birinci Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti Katar'dan ayrılmıştır. 1916 yılında imzalanan antlaşma sonucunda İngiliz himayesi altına girmiş ve 1971 yılına kadar İngiliz himayesine girmiştir (Katzman, 2016: 1).

İngiliz himayesindeki Katar 1825 yılından bu yana El Sani Ailesi²⁰³ tarafından yönetilmektedir. El-Sani ailesi tarafından yönetilmekte olan Katar'da geçmişten günümüze kadar pek çok kanlı darbeler gerçekleştirilmiştir (Akkaya ve Elrantisi, 2015: 9). Şu an Katar Monarşisi Şey Hamad'ın oğlu, Şeyh Temim bin Hamad El-Sani tarafından yönetilmektedir.

Katar Devleti, Orta Doğu'da, Arap Körfezi'nin batısında yer alan bir yarım adadır. Suudi Arabistan ve Persian Körfezi'ne kıyısı bulunmaktadır (İntes 2018: 4). Aşağıdaki Tablo 1'de Katar ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1. Katar İle İlgili Genel Bilgiler

Resmi Adı	Katar Devleti
Yönetim Biçimi	Anayasal Mutlak Monarşi
Resmi Dili	Resmi dil Arapçadır. Ancak ikinci dil İngilizcedir.
Başkenti	Doha
Yüzölçümü	11586 km ²
Nüfusu	2,7 Milyon (2018)
Nüfusun Etnik Dağılımı	%13 Katarlı Arap, %87 Çoğu Güney Asyalı Göçmenler

²⁰³Katar tıpkı diğer Körfez ülkeleri gibi kabilevi toplum yapısına sahiptir. Bu tür toplumlarda idare geleneksel tarzda yani "el hükmü limen galebe/idare galip olanıdır" şeklinde yürütülür. Buna rağmen bölgede kurulan idare ve hanedanlıklar sağlam geleneksel temellere bağlı olduğu için el değiştirmeden asırlarca devam edebilmektedir. Bkn: <http://ordaf.org/katar-emiri-seyh-hamed-idareyi-birakti/>.

Para Birimi	Katar Riyali
Okuma Yazma Oranı	% 97,3
Kişi Başı Ortalama Milli Gelir	60.804 dolar (2017 IMF)
İhracat Ürünleri	Petrol ve petrole bağlı ürünler, doğalgaz, alüminyum ve mamulleri, plastik ve mamulleri, azotlu mineraller ve kimyasal gübreler
Komşuları	Suudi Arabistan (87 km) Kıyı şeridi 563 km.
Din	%68 Müslümanlık, %13 Hinduizm, %13 Hristiyanlık, %3 Budizm, %3 diğerleri (2017)

Kaynak: Trademap-Tradingeconomics, 2017.

Katar’da ekonomi hem devlet hem de özel sektör eli ile yürütülmektedir. Katar petrol ülkesi olarak bilirse de dünyanın en yüksek doğal gaz rezervlerine sahip üçüncü, petrol rezervlerine sahip on ikinci ülkesidir. Bu da Katar’ın doğalgaz zengini bir ülke olduğunu göstermektedir. Katarın kısa sürede göstermiş olduğu gelişme ekonomik faktörlerin yanında toplumsal reformlarda büyük rol oynamıştır. Katar monarşisinin sahip olduğu Al-Jazeera televizyon kanalının kurulması toplumun dönüşümüne önemli katkı sağlamıştır (Öztürkler, 2012: 78).

1. KATAR’IN YÖNETSEL YAPISI

Devlet yapısı incelenirken ülkelerin tarihlerine ve siyasi yapılarına bakmak oldukça önemlidir. Bu kapsamda Katar’ın devlet yapısına bakıldığında uzun yıllar aşiret beylerinin yönetiminde olduğu görülmektedir. Katar’ın idaresi en son 150 yıl önce, bugünkü emirin büyük dedesi olan Muhammed al Sani’ye geçmiştir. Ortadoğu da körfez ülkelerinin koruyucu bir dış güç ile yoluna devam etme geleneği vardır. Katar’ın tarihine baktığımızda bu koruyucu güçler Osmanlı Devleti ve İngiltere’dir (Ermağan ve Gümüş, 2014: 30). 1971’de bağımsızlığını kazanan Katar Kalıtsal Monarşi ile yönetilmektedir. Emirlik babadan oğula geçmektedir. Aşağıdaki Tablo 2’de Katar Devleti’nin hükümet yapısı yer almaktadır.

Tablo 2. Katar Devlet Yapısı

Görev	Lider
-------	-------

Emir ve Savunma Bakanı	Tamim bin Hamad El Thani
Emir Yardımcısı ve Veliht Prens	Abdullah bin Hamad El Thani
Başbakan ve İç İşleri Bakanı	Abdullah bin Nasir bin Khalifa El Thani
Başbakan Yardımcısı	Ahmad bin Abdallah Al-Mahmud
Dış İşleri Bakanı	Muhammad bin Abd al-Rahman El Thani
Maliye Bakanı	Ahmed bin Jasim bin Muhammed Al Thani
BM Daimi Temsilcisi	Alya bint Ahmad bin Saif Al Thani

Kaynak: Central Intelligence Agency, “Chiefs of State and Cabinet Members of Foreign Governments.”

2003 anayasasından önce yasama ve yürütme sadece Emire aitti. Anayasadan sonra yasama konseye ait olmuştur. Konsey yürütmenin gözetim yetkisine sahiptir. Hükümete danışarak mevzuat teklif etme, tartışma ve onaylama gibi kısmen uygulamada olmayan yetkileri vardır. Konseyin herhangi bir üyesi Başbakan’a soru yöneltebilir (DPADM, 2004: 5).

Kabine ve Başbakan Emir tarafından atanır.Yürütme yetkisi emire aittir(DPADM, 2004: 6).Başbakan, hükümet programlarını formüle etmek ve hükümetin mali ve idari işleri üzerinde nihai denetim kontrolü yapmakla görevlidir.Demokratik yapılarda ki benzer organlara benzeyen konsey emirin kabinesini oluşturur ancak yetkiler demokratik yapılara benzememektedir(WHO, 2006: 14-15).

Katarın yargı sistemi şeriat ilkelerine dayanmaktadır. Ancak Katar Mısır’ın geleneklerinden de etkilenmiştir. Anayasası’nın 130 ve 131. Maddeleri, bağımsız bir yargıyı öngörmektedir. Anayasa bağımsız bir yargıya rağmen, Yüksek Yargı Konseyi’nden önerilen seçimlere dayalı olarak Emir, kendi takdirine bağlı olarak pozisyonlarını elinde tutan bütün yargıçları atar (Katzman, 2016: 5).

Katar 10 belediyeye ayrılmıştır. Katar’da ilk belediye seçimleri 1999 yılı mart ayında yapılmıştır. Bundan sonra her dört yılda bir belediye seçimleriyapılmaktadır. Bir adet merkez belediye konseyi bulunmaktadır (DPADM, 2004: 7). Katar’da demokratik siyasetten yoksun olmayan veya daha açık tabir ile seçimlerin şeffaf yapılabilirdiği tek yer belediye meclisleridir. Katardaki siyasi kararlar demokratik kurumlar tarafından değil, kraliyet tarafından verilmektedir.

Sonuç

Yüzölçümü Türkiye’deki herhangi bir il kadar olan Katar ekonomik gücü, medya gücü, siyasal reformlar, hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, farklı coğrafyalardan ülkelerle geliştirilen ilişkiler, artan diplomasisi ile kendisine küresel bir rol biçmektedir.

Katar’ın zengin doğalgaz kaynaklarının olması nedeni ile hızlı bir ekonomik büyüme söz konusudur. Refah düzeyi, milli gelir düzeyi ve kişi başına düşen gelir düzeyi çok

yüksektir.2003 yılından itibaren yapılan reformlar Katar'ın sosyal refah devleti olmasını sağlamış ve bulunduğu coğrafyadaki ülkelerden farklılığını göz önüne koymuştur(Öztürkler, 2012: 78).Arap Baharı olarak nitelendirilen süreçte birçok komşu ülke monarşilerinde görülen çözümlere rağmen Katar yönetimine karşı halk en ufak bir tepkide bulunmamıştır. Katar'ın iç siyasetinde de El Sani ailesine rakip olabilecek herhangi bir muhalif ses bulunmamaktadır. Bu durum %13'ü Katarlı olan ülkenin yönetime karşı muhalif bir gücün olmadığını da göstermektedir.

Katar'ın babadan oğula geçen yönetimi yeni anayasası ile kalıtsallaştırılmış, yetkileri sınırlıda olsa bir meclis oluşturulmuştur. Aynı zamanda yerel yönetimlerde de seçimlerin yapılması demokratik adımlar olarak düşünülmektedir. Katar'da herhangi bir siyasi yapı bulunmamaktadır. Katar meclisi El Sani ailesi mensuplarından oluşmaktadır. Bu nedenle seçimlerinde ne düzeyde olduğu bilinmemekle birlikte Katar halkının da seçimlere ilgi göstermediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, G. N. , Elrantisi, M. (2015). *Arap Baharı Sonrası Katar Dış Politikası ve Körfez Siyaseti*. Seta Analiz. Kasım., S.138.
- Arı, T. (1999). *2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Azran, T. S. (2013). Al-Jazeera, Qatar, and New Tactics in State-Sponsored Media Diplomacy. *American Behavioral Scientist* 57(9) 1293 –1311.
- Battaloğlu, C. (2017). Körfez Krizi: Katar'da Yeni Lider Figürü ve Ulusal Kimlik İnşası. *Ortadoğu Analiz*. 7(81). 14-15.
- BTI 2016 Qatar Country Report (2016). https://www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Reports/2016/pdf/BTI_2016_Qatar.pdf
- Division for Public Administration and Development Management (DPADM) (2004). State of Qatar: Public Administration Country Profile.
- Efe, İ. (2017). Katar Krizi ve Al-Jazeera. *Ortadoğu Analiz*. 9(81), 39-41.
- Erdem, B. , K. (2009). Ortadoğu'da Küçük Ama Önemli Olabilmek: “Katar Örneği”. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Orta Doğu Dergisi*. 4(1), 27-58.
- Ermağan, İ. , Gümüş, B. (2014). Katar Dış Politikası ve Arap Baharı. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(12). 300-320.
- Genel, M.G., Öztürk, S., Sayar, T.E. (2017). Bir Baskı Aracı Olarak Uluslararası Medya Denetimi: *El Cezire Örneği*, *Turkish Studies*. 12(29). 617-638.
- http://tim.org.tr/files/downloads/ihracat/Ulke_Masalari/ulke_bilgi_notu/Katar%20Ülke%20Bilgi%20Notu%20-%20Copy%201.pdf e.t. 31.12.2018

- İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İnsamer, https://insamer.com/tr/katar_821.htm e.t. 02.01.2019.
- İntes Genç Yöneticiler Grubu Katar Ülke Raporu. (2018).
- Katzman, K. (2016). Qatar: Governance, Security, and U.S. Policy. *Congressional Research Service 7-5700* www.crs.gov R44533.
- Khatib, L. (2013). Corruption in Qatar? The Link between the Governance Regime and Anti-Corruption Indicators. *European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building. Carnegie Middle East Center. Working Paper No. 40*
- Konya Ticaret Odası. (2017). Katar Ülke Raporu, Haziran. 3-25.
- Öztürkler, H. (2012). Katar Ekonomisinin Genel Özellikleri. *Orta Doğu Analiz Dergisi. Eylül, 4(45). 77-83.*
- Permanent Constitution of the State of Qatar. (2010). <http://english.mofa.gov.qa/details.cfm?id=80>
- QATAR HUMAN RIGHTS REPORT (2017).
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı. <http://www.mfa.gov.tr/katar-kunyesi.tr.mfa>
- ULUSLARARASI PARA FONU, 2017. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/index.aspx> (02.01.2019).
- World Health Organization (WHO) (2006). Regional Health Systems Observatory Health System Profile: Qatar.

TÜRK YURDU DERGİSİNDE YER ALAN ŞİİRLERDE ÇANAKKALE ZAFERİ

ÇANAKKALE VICTORY IN THE POEMS IN JOURNAL OF TÜRK YURDU

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bakır ŞENGÜL

Bitlis Eren Üniversitesi

Özet

II. Meşrutiyet sonrası döneme denk gelen Millî Edebiyat için çeşitli tarihler verilmektedir. Genel kabul, 1908-1923 yılları arasındaki edebiyatın Millî Edebiyat dönemi olarak isimlendirilmesi yönündedir. Osmanlı Devleti'nin varlık mücadelesi verdiği bu dönemde birçok savaş meydana gelmiştir. Bu savaşlardan birisi de I. Dünya Savaşı'nın devamı niteliğinde olan, Osmanlı Devleti ile itilaf devletleri arasında hem karada hem de denizde vuku bulan Çanakkale Savaşı'dır.

Dönem aydınları, sonuçları itibariyle dünya tarihini değiştiren böyle önemli bir savaşa duyarsız kalmamışlardır. Bu dönemdeki şairler de şiirlerinde Çanakkale zaferine yer vermişlerdir.

30 Kasım 1911 tarihinde yayın hayatına başlayan Türk Yurdu dergisinde Çanakkale zaferi esnasında ve sonrasında zaferle ilgili şiirler yazılır. Hatta bu savaşı konu edinen ilk şiir de bu dergide yayımlanır. Savaş devam ederken yayımlanan bu şiir, adeta zaferi müjdelik niteliktedir. Biz de savaşın devam ettiği 1915 yılında Türk Yurdu dergisinde Çanakkale zaferini konu edinen şiirler tespit ettik. Zafer coşkusu kaleme alan şairler, milletin kenetlenmesine ve yeni zaferler için duygu birliği sağlamaya çalışmışlardır. Dönemin kimi önemli şairleri tarafından kaleme alınan bu şiirlerde milli coşku, tam anlamıyla sahiplenilmiş ve ortak bir gelecek dillendirilmiştir.

Türk Yurdu dergisinde 1 Nisan 1915 ile 16 Aralık 1915 tarihleri arasında yayımlanan dört şiirin üçü hece, biri de serbest ölçüyle yazılmıştır. Şiirlerden biri Türk Yurdu dergisi edebî heyetinin mahsulü olarak yayımlanmıştır. Diğer şiirler ise Feyzullah Sacit, Enis Behiç ve Yusuf Ziya tarafından kaleme alınmıştır.

Şüphesiz bir milletin tarih sahnesinden silineceğinin düşünüldüğü bir ortamda yazılan bu şiirler hep hatırlanacaktır. Bu yüzden şiirleri yayımlayan Türk Yurdu dergisi ayrıcalıklı bir konumdadır. Bu şiirlerin bir arada değerlendirilerek literatüre kazandırılması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Türk Yurdu, Türk Şiiri, Millî Edebiyat, Çanakkale Zaferi**Abstract**

There are variable dates determined for National Literature coming after II. Constitutional Monarchy. It is generally accepted to name the period between 1908-1923 as National Literature. There has been lots of wars during this period in which Ottoman Empire struggled

for its existence. One of these wars is Çanakkale War which is a follow-up of I. World War and took place on land and afloat.

Luminaries of that period were not deaf to such a groundbreaking and crucial war. Thus, poets of that period included Çanakkale Victory in their poems.

Türk Yurdu magazine had been initiated in 30 November 1911 and the magazine included poems about victory during and after the Çanakkale Victory. Moreover, the first poem about the victory had been published in this magazine. We have detected poems about Çanakkale Victory which was written in 1915. Via poems mentioning enthusiasm for victory, poets tried to clamp the nation and unite the nation in one emotion for the new victories. This national enthusiasm grinded out by some leading poets was totally embraced and in their poems, a common future was expressed.

Three of the poems which was published in Türk Yurdu magazine between 1 April 1915 and 16 December 1915 was written based on syllabic meter whereas one of them was written based on free verse meter. One of the poems was published as a product of the literary committee of Türk Yurdu magazine. Other poems were written by Feyzullah Sacit, Enis Behiç and Yusuf Ziya.

It goes without doubt that poems written in an atmosphere in which a nation is thought to be gone out of existence will be always remembered. For this reason, Türk Yurdu magazine has a privileged place in literature. It is important to add these poems into literature by evaluating these poems together.

Keywords: Türk Yurdu, Turkish Poem, National Literature, Çanakkale Victory

GİRİŞ

30 Kasım 1911'de İstanbul'da yayımlanmaya başlayan Türk Yurdu dergisi, Türk Yurdu Cemiyetinin yayın organıdır. Türk Yurdu Cemiyetinin kapanması üzerine Türk Ocakları'nın yayın organına dönüşür. 108. yılını dolduran dergi, dönem dönem yayınlarına ara verse de Şubat 2019 itibarıyla 378. sayısını yayımlayabilmiştir.

Türk Yurdu dergisi, milliyetçi çizgide bir yayın politikasına sahiptir. “Rusya Türklerinin öncülük ettiği dergide Türklüğün her alanda yükselmesi” (Erkan, 2016; 44) temel ilke olarak benimsenmiştir. Derginin “Yusuf Akçura tarafından hazırlanan yayın politikası, sonraki yıllarda da esaslarını geniş ölçüde muhafaza eden; Osmanlı Türkleri arasında, Türk millî ruhunun gelişme ve takviyesine, ideallsizlikten doğan tembellik ve bedbinliğin giderilmesine çok çalışmak ve özellikle de hiçbir şeye dayanmaksızın ortaya çıkan abartılı Batı korkusundan milleti kurtarmaya yönelik elinden geldiği kadar uğraşmak, devletlerarası siyasette de Türk âleminin menfaatlerini müdafaa etmek gibi bazı temel ilkeleri bulunmaktaydı” (Karaca, 2014; 2).

Türk Yurdu dergisinin yayın hayatına başladığı dönemlerde Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve bu savaşın uzantısı olarak Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı meydana gelmiştir. Dergi, milli bir bilinç inşa etmede işlevsel bir rol yüklenmiş, bu savaşların her birini sayfalarına taşımıştır.

Avrupa'nın 'hasta adam' olarak nitelediği Osmanlı Devletinin kazandığı önemli bir zafer olan Çanakkale Savaşı, "lidersiz, örgütsüz ve moralsiz bir milletin haritadan silinmesini engelleyerek başını dik tutmasını başarmış" (Semiz, 2004; 246) ve "son yıllarda kara bulutlarla kaplı hale gelmiş İstanbul'u matem havasından bir nebze de olsa uzaklaştırmıştır" (Karaca, 2017;292). 18 Mart 1915'te kesin bir zaferle neticelenen Çanakkale Savaşı, sadece Türk tarihi açısından değil dünya tarihi açısından da son derece önemlidir.

Çanakkale Savaşının devam ettiği süreçte dönem dergilerinde de savaş temalı şiirler geniş yer tutar. Bu dergilerden olan Türk Yurdu'nda savaşın başlangıcından zafere kadar geçen süreçte dört şiir yer alır. Yayın künyelerine çalışmanın kaynakça kısmında yer verilen bu şiirler, tema açısından incelenmiştir.

1. Şiir: "Çanakkale Güllemenirken"

"Çanakkale Güllemenirken", Türk Yurdu dergisinde Çanakkale Savaşıyla ilgili yayımlanan ilk şiirdir. 01 Nisan 1915 tarihinde yayımlanan şiir, Türk Yurdu dergisinin edebi heyetinin ortak imzasıyla yayımlanır. Savaşın bir millet tarafından top yekûn sahiplenilmesinin yerine geçen 'heyet' veya 'isimsiz' ifadesi, düşman karşısındaki bütünleşmeyi gösterir. Bu şiir, Çanakkale Savaşı devam ederken bu savaşı konu edinen ilk şiir olması açısından ayrıca önemlidir.

Şiirin ilk üç biriminde Fransızlara göndermede bulunulur. Muhtemeldir ki Osmanlı Devleti ile Fransa'nın geçmiş dönemlerdeki müttefikliğine atıfta bulunarak Fransızların yaptığı vefasızlık hatırlatılır. Şiirde 15. yüzyılda İngilizlere karşı ülkesi Fransa için savaşan kadın kahraman Jeanne d'Arc'a göndermede bulunulur. Fransa'nın o dönemde haklı bir mücadele verdiğini ancak, Çanakkale Savaşı esnasında "katilleri" olan İngilizlerin onun "milleti" ile el ele verdiğini ifade eder. "Korsan" olarak nitelenen katiller, Jeanne d'Arc'ı da yakarak cezalandırır.

Ey bir zaman ölü yurdu dirilten kız! Ey Jeanne d'Arc!
Ey müstevli korsanların eliyle
Ateşlere yanan müncî! Bugün, bak ne büyük fark,
Katillerin milletle el ele!..

Şiirin dördüncü biriminde Alman İmparatoru Şarlken üzerinden Osmanlı Devletinin ihtişamlı dönemlerine vurgu yapılır. "Yavuz Selim oğlu büyük Türk Hakanı Süleyman!", savaş meydanından kaçan Şarlken'e mektup yazar. Bu mektup neticesinde imparator Şarlken'in kaçmayarak savaşaacağını umar. Şair, bu tarihi olayı hatırlatarak sahip olunan köklü geçmişe atıf yapar.

Yavuz Selim oğlu büyük Türk Hakanı Süleyman!
Uzat biraz cennetinden başını.
Şarlken'in ordusunun arkasında, bu hüsrana

İle yanan gözlerinin yaşını

Şiirin bundan sonraki birimlerinde Türk tarihine yaslanan şair, karamsarlığa kapılmamak gerektiğini imler. Geçmişten emin, gelecekte umutludur. İçinde bulunulan hal, her ne kadar hazinse de “acızlere destek olan elimiz, düşmanlara bir pençedir”.

Milletlerin tarihine biz yabancı değiliz,
Biliriz ki minnettarlık genç ölür!
Zararı yok, âcizlere destek olan elimiz
Düşmanlara bir pençedir, bilekleri bükülür...

Şiir, coşkulu bir düzleme taşınır. Geçmişin verdiği güven üzerinden yaşanan zorlu sürecin tersine döneceğinden emin, tehditkâr ve agresif bir üslup belirir. “Ey düşmanlar!” nidası, toplumsal birlikteliği coşkun bir düzleme taşır. Çanakkale ve Sivastopol karşılaştırmasıyla tarihsel hafızaya vurgu yapılarak yaşananların Türk tarihi açısından geçiciliği imlenir. Şiirin bu biriminde “top”, “ateş”, “demir” sözcükleri etrafında oluşturulan anlamsal düzlem, düşmanın sahip olduğu gücü imlese de bu sadece “bizi kızıştıran” bir anlama sahiptir.

Ey düşmanlar! Hırsınızla ruhunuzu bileyin,
Toplarınız saçsın ateş ve demir;
Onlar bizi kızıştıtır... Yalnız şunu belleyin:
Çanakkale Sivastopol değildir!

Yukarıdaki birimde düşmanın sahip olduğu teknolojik üstünlük, şaire göre “Türk'ün azmi” karşısında geri tepecektir. Çanakkale'nin düşmesi aslında bir milletin çöküşü olduğu bilinmektedir. Zira “İstanbul'un kilidini kurcalayan elleri” “kırmak için” bekleyen bir milletten söz edilir. Şiirde geçen “geliniz” fiili, sahip olduğu tarihsel geçmişin ağırlığı altında ama bu ağırlıktan güç alan insanların düşmanı yenmekten başka çaresi olmadığını serimler.

İstanbul'un kilidini kurcalayan elleri
Kırmak için bekliyoruz, geliniz;
Türk'ün azmi bir süngüdür, başımızı ileri
Uzattıkça ona çarpıp deliniz!

2. Şiir: “Çanakkale”

“Çanakkale” adlı şiir, Türk Ocağı'nın kurucularından Feyzullah Sacit tarafından kaleme alınmıştır. Kronolojik olarak Çanakkale Savaşını konu edinen ikinci şiirdir. Serbest tarzda kaleme alınan şiirde ahenk; kafiye ve rediflerle sağlanmıştır.

“Çanakkale”de Türk milletinin tarihi art alanlarının yaslandığı dinamiklere dair bir perspektif oluşturulmuştur. Köklü bir maziye sahip olmanın geleceğin inşasındaki önemi serimlenir. Daha çok didaktik üslubun kendisini hissettirdiği bölümde “Türk ruhu” vurgusu, anlam katmanının odağında yer alır. Şaire göre bu ruh; “zelzeleden”, “volkandan”, “tufandan” “inkılâplar yaratan” bir mücevherdir. Bu yüzden de her zaman değerini koruyacaktır.

Beş bin yıldır çamur küre üstünde

Zelzeleden, volkandan,
Coşkun, aşkın tufandan
Daha başka inkılâplar yaratan,

“Yüz yıllık” yakın mazi dışta bırakılırsa “Türk ruhu”, her zaman kahramanlık üzerinde yapılanmış ve kahramanlık bilincini diri tutan yaklaşımı ifade etmiştir. Yakın dönemde yaşanan hezimetlerin kaynağı hem “dıştan” hem “içten” gelen “fitnenin” neden olduğu “hainlik” ve “kahpelikten” başkası değildir. Ama bu olumsuz durumlar geçicidir.

Türk ruhunu-maziyi geç! Yüz yıldır
Hainlikle kahpelik,
Dıştan, içten fitnelik
Karalamak ve karartmak diledi,

Osmanlı Devleti, “hain eller” yüzünden birçok yerde toprak kaybetse de “kolu bağlı aslan” elbet bir gün makûs tarihini yenecektir. Düşmanı “fitne” çıkararak iş görmesinden dolayı “korkak” olarak niteleyen şair, “dehşetli fırlayış” günlerinin yakın olduğunu düşünür. Bu fırlayış günlerinin esin kaynağı da hiç şüphesiz Çanakkale’den gelen zafer haberleridir. Dirilip ayağa kalkan millet, bu ayaklanışı düşmanlarının merhametiyle değil döktüğü kanla elde etmiştir. Kanın dökülmesi her ne kadar olumsuz bir durumsa da milletlerin makûs talihlerinin olumluya evrilmesinde işlevseldir. Bu yüzden de “sönmüş” olarak görülen ruhlar, “lav” olarak geri döner.

Dünkü düşüş, yuvarlanmış bak bugün:
Ne dehşetli fırlayış!
Ne kanlı bir parlayış!
Sönmüş bir ruh(!) bak ne lavlar püskürdü...

Dörtlüklerle kurulmuş olan şiir, bir bentle noktalanmıştır. Adeta şiirin anlam yükü bu son birimde serimlenir. Doğrudan Çanakkale adına yer veren şair, kazanılan zaferin ne denli kutlu bir içeriğe sahip olduğunun idrakindedir. Şiir, estetik bakımdan oldukça zayıfsa da içtenliğiyle bu açığı telafi eder. Tarih, “Çanakkale’nin şahitliğiyle” yeniden yazılacaktır.

Çanakkale şahittir ki eğildi/
Çiğnenmezdi, Türk bir gölge değildi...

3. Şiir: “Çanakkale Şehitliğinde”

23 Eylül 1915 tarihinde yayımlanan Türk Yurdu dergisinde Çanakkale zaferini konu edinen 3. şiir “Çanakkale Şehitliğinde” adını taşır. Enis Behiç tarafından kaleme alınan şiir; 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Bir üçlük, iki ikilik ve on dörtlükten meydana gelen şiirde ahenk, kafiye ve rediflerle sağlanmıştır. Dörtlüklerde düz kafiye ve sarmal kafiye tercih edilmesine karşılık ikilik ve üçlüklerde düz kafiye kullanılmıştır. Sıklıkla yer verilen “ey” nidası, şiire lirizm kazandıran unsurlardandır.

Diğer iki şiire göre estetik değeri daha fazla ön planda olan “Çanakkale Şehitliğinde”, şehitlere duyulan vefa duygusunu yansıtır. Şehitler, her birimde ayrı bir değer olarak karşımıza çıkar.

Doğrudan Çanakkale savaşında şehit olan askerlere dönük bir ifadeye yer vermeyen şiir, bu savaşçı çağrıştıran ifadeleri örtük bir şekilde yansıtır.

Birinci birimde şehitlerin memleketlerinden uzak yerlerde “uyanmaz uykuya dalmış” olmaları söz konusu edilmiştir. İslam inancına göre şehitlik mertebesine ulaşan kişi bulunduğu yerde defnedilir. Savaşın uzun bir süreye yayılması, şehitlerin naaşlarının memleketlerine nakledilmesinin zorluğu gibi sebeplerin de bunda etkili olduğu söylenebilir. Şair, “köyünden uzakta” kelime grubuyla başarılı bir hüznün atmosferi oluşturmuştur. Bu hüznün rağmen kahramanlar, “şehitlik şanını almış”tır.

Ey şimdi köyünden pek çok uzakta,
Ey şimdi bir yığın kara toprakta
Uyanmaz uykuya dalmış olanlar,
Şehitlik şanını almış olanlar!

İkinci biriminde mistik eda daha da belirginleşir. Şiirde sırasıyla yer verilen “mezar”, “semavi”, “Tanrı”, “mağfîret” ve “nur” sözcükleri şiirin oluşturmak istediği atmosferin temel belirleyenleridir.

Mezarların “yan yana” dizilmesi, şehitlerin birbirine ne kadar yakın, benzer, akraba olduklarını çağrıştıır. Bu çağrışım, vatan konusundaki ortak paydaya bağlanır. Bu düşündürme biçimi, şehitlerin aynı yüce mertebede bulunmalarıyla tamamlanmış olur. Şiir, bu özelliğiyle adeta çok önceden Çanakkale Şehitliği’ni resmetmiş gibidir.

Yan yana dizilen mezarlarınız
Zemine semavî iftihar olmuş.
Dünyaya kapanan nazarlarınız
Tanrımın mağfîret nuruyla dolmuş

Şair, kendisi ile şehitleri kıyaslar. Şehitlerin “samimi” olarak vatan toprağı için, vatan toprağında tereddüt etmeden ölmeleri, şairin “bir anda coşup ağlamasıyla” sonuçlanır. Bu ağlamanın temelinde onlar gibi şehit olamamanın verdiği bir burukluk sezilir. Bu yüzden de “günahkâr gözyaşım lâyük mı size?” diye soracaktır.

Ne kadar alçalır bu fâni hayat,
Baktıkça samimî uzletinize.
Bir anda coşarak ağlarım heyhat!
Günahkâr gözyaşım lâyük mı size?

Savaşta birçok arkadaşını kaybeden şair, şehitler karşısında itinalı ve saygılı tavrını sürdürür. O, gözyaşlarıyla şehitlerin mezarlarını kirletmekten korkmaktadır. Özlem duygusunun hissedildiği birimde şair, ölümden sonra şehitlerin gittiği yerden emindir. Şehit arkadaşlarına karşı beslediği özlemi “ben görmek isterim bir daha sizi” diyerek ifade eder. Bu yolla arkadaşlarına cennette kavuşma arzusu ifade etmiş olur.

Hayır! Sanmayın ki bu gözyaşlarım

Kirletmek istiyor merkadinizi.
Ey benim kaybolan arkadaşlarım,
Ben görmek isterim bir daha sizi.

Çanakkale Savaşına dair çağrışımların belirginleştiği birim, “ey” nidasıyla başlar. Bu nida, şehitlere dönüktür. “Ailesinden” ve “gençliğinden” ayrılan kahramanlar, bayrağa kavuşurlar. Ölüm neticesinde bayrağa kavuşma oldukça orijinal bir simge olarak düşünülmelidir. Zira şair, bayrak ile cenneti özdeş kabul etmektedir.

Ey şimdi sevgili ailesinden,
Ey şimdi gençliğin her hevesinden
Ayrılıp bayrağa kavuşan erler,
Ah o bayrak için ölen neferler!

4. Şiir: “Nöbetçi ve Yıldız”

Türk Yurdu dergisinde Çanakkale Savaşı devam ederken yazılan son şiir, Yusuf Ziya’ya aittir. Oldukça hüznü bir hikâyeye sahip olan “Nöbetçi ve Yıldız”, estetik niteliğiyle de dikkat çeker. 13’lü hece ölçüsüyle kaleme alınan şiirde ahenk, kafiye ve rediflerle sağlanmıştır. “Nöbetçi ve Yıldız”, “Çanakkale’de siperde nöbet bekleyen askerin hikâyesini anlatan bir manzumedir” (Gündoğan, 2015; 104). Biz, bu manzumeye gökteki bir yıldızın dilinden şahitlik ederiz.

Şiirin birinci biriminde oldukça karamsar bir hava hissedilir. Bu şekildeki karamsar giriş, şiirde anlatılan hikâyenin mahiyetini ifşa etmeye yöneliktir. Birimde yer verilen “karanlık”, “yorgun”, “uğuldayan”, “gece” ve “ölgün” gibi kelimeler, hüznün atmosferini beslemektedir.

Sükûn indi karanlıkla yorgun denize,
Ufuklarda uğuldayan rüzgâr uyudu.
Ay gecenin elinde bir sedef yelpaze,
Ölgün sular gök halkının rüyâlı yurdu...

Şiirin ikinci biriminde bir gölge halinde “kahraman (bir) nefer” belirir. Bu kahraman nefer, sessizliğin ortasında nöbet tutmaktadır. “Gökte küçük bir yıldızın” sesi işitilir. “Ey” nidasıyla asker, olayın odağına yerleşmiş olur. Asker, önemli bir sıfatın taşıyıcısıdır. O, bayrağa “şan veren” bir kimlik taşır. Bayrağın dalgalanması nasıl bağımsızlığı simgeliyorsa bayrağı dalgalandıran asker de bağımsızlığın simgesi bayrağı dik tutan, dalgalandıran bir misyona sahiptir. Askerin köylü olarak sunulması, köy yerinin masumiyet ve saflığın mekânı olarak düşünülmeleriyle ilgilidir.

Her yer tenhâ... Uzaklarda bir gölge yalnız,
Semâları dinleyen bir kahraman nefer;
Hiçbir ses yok...Sade gökten küçük bir yıldız
Sesleniyor: -“Ey bayrağa şan veren asker
Ne var ne yok? Seni görmek için geldim ben,
Sor köyüne ait benden her ne istersen!...

Askerin gözünde “nişanlısının sönmez gölgesi” hemen kendisini belli eder. Böylece gökteki küçük yıldızdan nişanlı olduğunu öğrendiğimiz askerin, nişanlısının yaşamına tanıklık ederiz. Köy yerinde köy işleriyle meşgul olan genç kızın yüzü solgundur. “Hazin hazin” ağlamaktadır. Çünkü beş aydır sevdiği askerden ne bir mektup ne de bir haber alamamıştır. Ayrılık anında ağlayan nişanlıların vedalaşması ölümü çağırır. “Yavuklu”, “hıçkırıldı”, “ağlaştıktı”, “çeşme”, “vedalaştıktı” sözcükleri şiirdeki içtenliği besleyen unsurlardır. Aynı zamanda “nen var” ve “köylü kız” ifadelerinde de hem samimiyet hem doğallık hem de masumiyet söz konusudur.

Hazin hazin ağlıyordu nazlı yavuklun...

Dedim: “Nen var, ey köylü kız, gözlerin tıpkı

Yağmur dolu bir sonbahar gibi mükedder?”

Bir kuş gibi hıçkırıldı: “Ah, yok hiçbir haber,

Beş ay oldu... İşte burada biz ağlaştıktı,

Bu çeşmenin karşısında vedalaştıktı!..

Gitti bütün gençliğimin rengini yolup,

O gün bugün bekliyorum yok hiçbir mektup!..”

Şiirin bundan sonraki biriminde askerin nöbet esnasında bir düşman kurşunuyla şehit olmasına tanıklık ederiz. “Ölüme karşı gülen” asker, yıldızdan “Ayşe’sinin selamını almıştır. Tüm bu hadiselerin gerçekleştiği yerin adı ise “Çanakkale”dir. Ölüm mekânı Çanakkale, aynı zamanda bir umut mekânıdır. Ölerken Ayşe’sinden ayrı düşen asker, “kavuşacaklarına” emindir. Zira şehit olduğu için öteki dünyada sevdiğine kavuşacaktır. Her şehit için farklı ama aynı şekilde trajik göndergelere kapı aralayan ve okurda ziyadesiyle gerçeklik duygusu var eden bu manzume, vatan savunmasının dayandığı dinamikleri de serimler.

Asker soldu, gözlerinde bir gölge yandı,

Gürüldeyen sesi göğe doğru uzandı:

-Uzak yıldız!... Ben ölüme karşı gülerken

Heyecanla doldu kalbim bu sözlerinden!

Dikkatle bak, Çanakkale bu gördüğün yer,

Bir çelikten kale gibi burada her nefer!

Yıldırımlar, ateşlerle her gün çarpıştık,

Fakat düşman çıkamıyor meydana artık!

“Ayşecik”e söyle, beni merak etmesin,

Kavuşuruz...

SONUÇ

Çanakkale denilince bir yerleşim yerinden çok daha fazlası akıllara gelir. Burası, tarihin akışını değiştirmesiyle tarihe not düşen bir yer adıdır. Çanakkale Savaşının yaslandığı reel gerçeklik ile sonuçları arasında tam anlamıyla bir tezat söz konusudur. Bu savaş, itilaf devletleri için, sahip olunan teknolojik üstünlük açısından, tam anlamıyla bir hezimetken Osmanlı Devleti açısından, onca yoksunluğa rağmen, kazanılmış büyük bir zaferdir. Bu yüzden de hala güncel tarih çalışmalarında kendisine atıf yapılır.

Çanakkale zaferi, sanat-edebiyat çalışmalarında da her zaman kendisine yer bulmuştur. Bu zafer, özellikle şiir diliyle de defalarca yazılmıştır. Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un kaleme aldığı “Çanakkale Şehitlerine” şiiri, bu savaşa dair kaleme alınmış en kudretli ve estetik şiirdir. Çanakkale Savaşı söz konusu edildiğinde hemen bu şiirin akla gelmesi, şiirin muhtevası ve estetik özellikleriyle ilgilidir.

Daha Çanakkale Savaşı devam ederken Türk Yurdu dergisinde kaleme alınmış olan şiirler, kurmaca metnin çok ötesinde bir anlam ifade eder. Savaşın tanığı olan bu şiirler, savaşın askerlere ve cephe gerisindeki halka moral aşılamaştır. Bu yüzden de sanatsal endişe, geri plandadır. Estetik anlamdaki zayıflıklar, şiirin vermek istediği milli bilinci geriletmez.

İncelediğimiz dört şiirde de umut her zaman diridir. Savaşın gidişatına dair bir karamsarlık söz konusu edilmez. Kimi şiirlerde Türklük vurgusu ön plandayken kimi şiirlerde dini tema daha baskındır. Ama her şiirde şehit ve şehitliğe dair vurgu belirgindir.

KAYNAKÇA

Enis Behiç (1915). “Çanakkale Şehitliğinde”, Türk Yurdu, 4. Cilt (7-8-9/9. Cilt), 1914-1916, Yıl: 4-5, Sayı: 92 (10 Eylül 1331/23 Eylül 1915). Ankara: TUTİBAY Yayınları, 1999 (Yeniden Basım), s. 227.

Erkan, Ümmet (2016). “1911-1918 Yılları Arasında Türk Yurdu Dergisine Konu Olan Bazı Tartışma ve Polemikler”. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Vol. 5, No. 1, s. 44-63.

Feyzullah Sacid (1915). “Çanakkale 1-2”, Türk Yurdu, 4. Cilt (7-8-9/8. Cilt), 1914-1916, Yıl: 4-5, Sayı: 88 (16 Temmuz 1331/29 Temmuz 1915). Ankara: TUTİBAY Yayınları, 1999 (Yeniden Basım), s. 181-182.

Gündoğan, Hatice (2015). “Türk Yurdu Dergisinde 1914-1918 Yılları Arasında Yayımlanmış Şiirlerde Savaş İzleği”. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, C. 7, S. 4, s. 89-111.

Heyet (1915). “Çanakkale Güllenenirken”. Türk Yurdu, 4. Cilt (7-8-9/8. Cilt), 1914-1916, Yıl: 4-5, Sayı: 80 [19 Mart 1331 (Rumi)/01 Nisan 1915 (Miladi)]. Ankara: TUTİBAY Yayınları, 1999 (Yeniden Basım), s. 91.

Karaca, Erdem (2014). “Türk Yurdu Neşriyatı Özelinde Ermeni Cemaati ve Islahat Meselesi”. Yeni Türkiye, Ermeni Meselesi Özel Sayısı II, S. 61, Yıl: 20, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yay., s. 1234-1262.

Karaca, Erdem (2014). “Çanakkale Muharebeleri'ne Işık Tutan Bir Kaynak Olarak Türk Yurdu Dergisi”. 100. Yılında Çanakkale Savaşları içinde, s. 273-310. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Semiz, Yaşar (2004). “18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Savaşı: Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları”. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 14,s. 221-247.

Yusuf Ziya (1915). “Nöbetçi ve Yıldız”, Türk Yurdu, 4. Cilt (7-8-9/9. Cilt), 1914-1916, Yıl: 4-5, Sayı: 98 (03 Kanunievvel 1331/16 Aralık 1915). Ankara: TUTİBAY Yayınları, 1999 (Yeniden Basım), s. 287.

TEMİZLİK ÜRÜNLERİNDE TÜRKÇENİN KULLANIMI

Doç. Dr. Yeter TORUN ÖĞRETMEN

Çukurova Üniversitesi

Özet

Temizlik kültürü, toplumsal yaşayış içinde önemli bir yere sahiptir. Türkçede “*arın-*, *çim-*, *yıka-*, *yu-*, *aklan-*” gibi temizlik kavram alanına yönelik birçok fiilin kullanılıyor olması, bu kavramının Türk toplumu için önemini vurgulamaktadır. Maddi kültür bağlamında eskiden çok sınırlı sayıda temizlik ürünü kullanılırken, bugün toplumsal ve bilimsel değişme ve gelişmelerle birlikte, temizlik kültürüne yönelik ürünlerde de değişim ve çeşitlilik kendini göstermiştir. Özellikle küreselleşme ve uluslararası ticaretin yansımaları olarak temizlik ürünlerinin satış ve pazarlamasında ilgili ürünün içeriği, niteliği kadar; bu ürünleri tanımlamaya, alıcı kitlesini etkilemeye ve algı oluşturmaya yönelik olarak dilin kullanımı da ayrıca önemli bir konu durumuna gelmiştir. Temizlik ürünlerinde ilgili ürünü tanıtıcı, kısa, çarpıcı ve albeni oluşturmaya yönelik çağrışım alanı geniş ifadelerle ürünün pazarlanması ve satışı hedeflenir olmuştur. Bu çerçevede günümüzde reklam ve pazarlamaya yönelik olarak dili daha etkili şekilde kullanma çabası ve bu alanda çalışanların kendi yaratıcılıklarını ortaya koyma çabaları kendini göstermektedir. Herkesin mutfağında, banyosunda ya da evinde temizlik için kullandığı belli araç gereçler ve temizlik ürünleri vardır. Bu çalışmanın konusunu yerli veya yabancı temizlik ürünü marka adı verilmeden banyo, mutfak ve genel olarak ev temizliğinde kullanılan temizlik ürünlerinde ilgili ürünü tanıtan, tanımlayan Türkçe ifadeler üzerinde durmak amaçlanmıştır. Bu amaçla, banyoda çamaşırlar için kullanılan çamaşır deterjanları, yumuşatıcılar; kişisel temizlik ürünleri: sabun, şampuan, saç kremi ve duş jelleri üzerindeki Türkçe ifadeler; mutfakta kullanılan bulaşık deterjanları ile ev temizliğinde kullanılan temizlik ürünlerindeki Türkçe ifadeler sözdizimi özellikleri, ilgili sözcüklerin kavram alanı ve çağrışım ile duygusal değeri üzerinde durulmuştur. Söz gelimi bazı duş jelleri üzerinde yer alan *Hindistan cevizi cazibesi*, *böğürtlen keyfi*, *çilek rüyası* gibi ifadeler sözdizimsel olarak birer belirtisiz ad tamlamasından oluşurken, tamlamada yer alan *Hindistan cevizi*, *böğürtlen*, *çilek* flora (bitki) kavram alanına yönelik sözcüklerden oluşmaktadır. Bu sözcüklerle tamlama kuran *cazibe*, *keyif*, *rüya* sözcükleri ise daha çok soyut kavramlardır ve bunlar aynı zamanda çağrışım alanı daha geniş ve duygu değeri yüksek sözcüklerdir.

Anahtar Sözcükler: Temizlik ürünleri, Türkiye Türkçesi, sözdizimi, kavram alanı

1.GİRİŞ

Temizlik kültürü, bireysel ve toplumsal yaşamda önemli bir yere sahiptir. Türkçede “*arın-*, *çim-*, *yıka-*, *yu-*, *aklan-*” gibi temizlik kavram alanına yönelik birçok fiilin kullanılması, bu kavramının Türk toplumu için önemini vurgulamaktadır. Maddi kültür bağlamında eskiden çok sınırlı sayıda temizlik ürünü kullanılırken, bugün toplumsal ve bilimsel değişme ve gelişmelerle birlikte, temizlik kültürüne yönelik ürünlerde de değişim ve çeşitlilik kendini göstermiştir.

Özellikle küreselleşme ve uluslararası ticaretin yansımaları olarak temizlik ürünlerinin satış ve pazarlamasında ilgili ürünün içeriği, niteliği kadar; bu ürünleri tanımlamaya, alıcı kitlesini etkilemeye ve algı oluşturmaya yönelik olarak dilin kullanımı da dikkat edilen konulardan biri olmuştur.

Temizlik ürünlerinde ilgili ürünü tanıtıcı, kısa, çarpıcı ve albeni oluşturmaya yönelik çağrışım alanı geniş ifadelerle ürünün pazarlanması ve satışı hedeflenir olmuştur. Bu çerçevede günümüzde reklâm ve pazarlamaya yönelik olarak dili daha etkili şekilde kullanma çabası ve bu alanda çalışanların kendi yaratıcılıklarını ortaya koyma çabaları görülmektedir. Bu çalışmanın konusunu yerli veya yabancı temizlik ürünü marka adı verilmeden banyo, mutfak ve genel olarak ev temizliğinde kullanılan temizlik ürünlerinde ilgili ürünü tanıtan, tanımlayan Türkçe ifadeler üzerinde durmak amaçlanmıştır. Bu amaçla, çamaşır deterjanları, yumuşatıcılar; sabun, şampuan, saç kremi ve duş jelleri ile mutfakta kullanılan bulaşık deterjanları ve ev temizliğinde kullanılan temizlik ürünlerindeki Türkçe ifadeler sözdizimi özellikleri, ilgili sözcüklerin kavram alanı, çağrışım alanı ve duygusal değeri üzerinde durulmuştur. İncelemeye konu olan örneklem, market ve internet ortamındaki temizlik ürünlerinden elde edilmiştir.

2. VERİLERİN İNCELENMESİ VE BULGULAR

2.1.Sözdizimsel Özelliklerine Göre

İncelemeye konu olan veriler sözdizimi özelliklerine göre değerlendirildiğinde temizlik ürünlerini tanıtan ifadelerin yaygın olarak söz öbeklerinden oluştuğu görülmüştür. Az sayıda örnekte yargılı anlatımın tercih edildiği gözlenmiştir.

2.1.1.Tamlamadan oluşmalar

Temizlik ürünlerinde en sık kullanılan söz öbeğini tamlamalar oluşturmuştur. Buna göre ilgili ürünlerdeki ifadelerin sıklıkla belirtisiz ad tamlaması ve sıfat tamlamasından oluştuğu görülmüştür. Az sayıda örnekte belirtili ad tamlaması yapısının da kullanıldığı görülmektedir.

2.1.1.1. Belirtisiz ad tamlaması

Belirtisiz ad tamlaması yapısından oluşan kullanımlarda tamlayanı oluşturan sözler çoğunlukla meyve ve çiçek türüne özgü bitki adlarından ve coğrafi adlardan oluşmaktadır. İncelemeye konu olan belirtisiz ad tamlamalarının bir kısmı tür adı niteliğindeki söz öbekleridir: *Misket limonu, Bodrum mandalinası, Çeşme limonu* gibi. Tamlamalarda tamlananı ise sıklıkla “*ferahlık, tazelik, çiçek, bahçe, esinti*” sözlerinin oluşturduğu görülmektedir. Bunların dışında bazı tamlamalarda tamlananı *cazibe, keyif, rüya, aşk, tutku, masal, hayal, huzur* gibi soyut ve duygu değeri yüksek sözcükler oluşturmaktadır. Tamlamalarda coğrafyayla ilgili sözcüklerden *dağ, deniz, okyanus* sözcüklerinin sık kullanıldığı da görülmektedir.

2.1.1.1.1. Tamlayanı meyve adı olan tamlamalar

Böğürtlen keyfi

Çilek rüyası

Elma ferahlığı

Hindistan cevizi cazibesi

Limon çiçeği

Limon ferahlığı
Limon kabuğu
Meyve rüyası
Meyve tazeliği
Portakal çiçeği
Vanilya aşkı
Zeytin çiçeği

2.1.1.1.2. Tamlayıcı çiçek adı olan tamlamalar

Aynisefa Yağı
Çiçek bahçesi
Çiçek buketi
Çiçek demeti
Çiçek özleri
Çiçek tazeliği
Çiçek terapisi
Gül bahçesi
Gül tutkusu
Kamelya aşkı
Kar çiçeği
Lavanta bahçesi
Lavanta ferahlığı
Lavanta huzuru
Lavanta masalı
Lavanta rüzgârı
Lavanta tazeliği
Lilyum Bahçesi
Lotus çiçeği
Manolya bahçesi
Manolya hayali
Menekşe ferahlığı
Orkide özleri
Sümbül masalı

2.1.1.1.3. Tamlayıcı bitkilerle ilgili diğer sözlerden oluşan tamlamalar

Alovera etkisi
Bahçe ferahlığı
Çam ferahlığı
Kır esintisi
Orman esintisi

2.1.1.1.4. Tamlayıcı coğrafyaya ait sözlerden oluşan tamlamalar

Akdeniz lavantası

Bahar çiçekleri
Bahar esintisi
Bahar ferahlığı
Bahar ninnisi
Bahar tazeliği
Bodrum esintisi
Bodrum mandalinası
Çeşme esintisi
Çeşme limonu
Dağ esintisi
Dağ havası
Deniz büyüğü
Deniz esintisi
Deniz mineralleri
Kar çiçeği
Okyanus esintisi
Okyanus ferahlığı
Okyanus serinliği

2.1.1.1.5. Tamlayıcı diğer sözlerden oluşanlar

Bakım sabunu
Çikolata tutkusu
Düş bahçesi
Düşler bahçesi
Güzellik sabunu
Kalıcı parfüm etkisi
Misket limonu
Nem terapisi
Saray mutfağı
Sirke parlaklığı
Sultan hamamı
Tatil kokusu
Yaban gülü
Yağ terapisi
Zümrüt ışıltısı

2.1.1.2. Belirtili İsim Tamlaması

İnceleme örneğinde az sayıda belirtili ad tamlamasına rastlanmıştır:

Bebeğimin kokusu
Çiçeklerin ışıltısı
Doğanın enerjisi

Gülün büyüsi
Kuzumun kokusu
Modanın kokusu
Temizliğin yeni nesli

2.1.1.3.Sıfat Tamlaması

İncelemeye konu olan örnekte yer alan sıfat tamlamaları çoğunlukla *tek sözcükten oluşan sıfat + tek sözcükten oluşan ad* yapısındadır. Bunun dışında sıfatı ya da ad unsuru bir tek sözcükten veya bir söz öbeğinden oluşan sıfat tamlamaları ile ad unsuru kullanılmayan sıfat işlevli öbeklerden oluşan yapılarla karşılaşmaktadır.

2.1.1.3.1.Tek sözcükten oluşan sıfat + tek sözcükten oluşan ad

Tek sözcükten oluşan sıfat tamlamalarında *-IcI* ekini almış kimi fiillerin yaygın olarak niteleyici olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunun dışında ürünün kullanım alanına yönelik olarak farklı nitelikteki sözcükler sıfat işleviyle kullanılmaktadır. Kimi çiçek adlarının ad işleviyle kullanıldığı *tutkulu gül, romantik gül, zarif orkide, gizemli lotus, büyüleyici yasemin* gibi tamlamalarda sıfat olarak seçilen sözcükler duygu değeri yüksek, soyut sözcüklerdir:

Besleyici bakım
Beyaz gül
Bitkisel sentez
Büyüleyici yasemin
Canlandırıcı meyveler
Değerli çiçekler
Ekstra dolgunluk
Esmer parlaklık
Ferah ahududu
Gizemli lotus
İpeksi yumuşaklık
Kalıcı ferahlık
Karışık meyve
Kırmızı altın
Klasik bakım
Komple bakım
Mor çiçekler
Nemlendirici bakım
Parlak renkler
Pembe düşler
Rahatlatici bakım
Romantik gül
Taze gül
Taze lale
Temel bakım
Tropikal esinti

*Tutkulu gül
Zarif orkide*

2.1.1.3.2. Tek sözcükten oluşan sıfat + söz öbeğinden oluşan ad

Sıfatı tek sözcükten oluşan örneklerde ise ad unsuru yaygın olarak belirtisiz ad tamlaması veya sıfat tamlamasından oluşmuştur. Bu kullanımlarda da –İcİ ekini alan sıfat işlevli birimlerin daha sık kullanıldığı görülmektedir:

*Arındırıcı / duş sabunu
Canlandırıcı / duş jeli
Doğal / bitkisel sabun
Doğal / granül sabun
Doğal / pirina sabunu
Ferahlatıcı / mentol etkisi
Geleneksel / pirina sabunu
Geleneksel / beyaz sabun
Geliştirilmiş / yenileme etkisi
İpeksi / yumuşacık / bir cilt
Kalıcı / parfüm etkisi
Maksimum / yağlanma kontrolü
Nemlendirici / sıvı sabun
Onarıcı / saç kremi
Tazeleyici / duş jeli
Tazeleyici / duş sabunu
Tazeleyici / meyve kokuları
Üstün / leke çıkarma gücü*

2.1.1.1.3.3. Söz öbeğinden oluşan sıfat + tek sözcükten oluşan ad

İsim unsuru tek sözcükten oluşan aşağıdaki tamlamalarda ise sıfatlar edat öbeğinden, sıfat-fiil öbeğinden ve bağlama öbeğinden oluşmuştur:

*4 haftaya kadar / ferahlık
Anında onarıcı/ bakım
Canlı ve dirençli / saçlar
Dipten uca gücünü kaybetmeden sağlıklı uzayan / saçlar
Kepeğe karşı etkili / şampuan
Kolay taranan / yumuşak / saçlar
Koparak dökülmeye karşı daha güçlü / saçlar
Parlak ve sağlıklı görünen / saçlar
Sağlıklı uzayan / saçlar
Yaban mersinli / parfe
Yumuşak ve parlak / saçlar*

2.1.1.3.4. Söz öbeğinden oluşan sıfat + söz öbeğinden oluşan ad

Bu türden kullanımlarda farklı nitelikteki söz öbeklerinden oluşan sıfat ve ad unsuru tamlamayı oluşturmuştur:

% 100 / el yapımı
Antik zeytinyağlı / defne sabunu
Antik zeytinyağlı / lavanta sabunu
Beyazlar için / hassas çamaşır deterjanı
Çok köpüren / beyaz sabun
Defne & sarımsaklı / saç kremi
Doğal zeytinyağlı / saç bakım kremi
Dökülmeye karşı / bakım kremi
Farfüm etkili / Banyo ve Duş jeli
Güçlü Formül ile / etkili temizlik
Her yıkamada / capcanlı renkler
Lotus Çiçeği Özlü / Duş Jeli
Orkide özlü / duş jeli
Orkide özlü / güzellik sabunu
Zeytinyağlı / saç bakım kremi
Zeytinyağlı / saf sabun

2.1.1.3.5.Öbek yapıdan oluşan sıfat + Ø eksiltilmiş ad unsuru

+II / +IU ekini almış bir öbekten oluşan bu yapılar, ilgili ürünün niteliğiyle ilgili bilgi veren sıfat işlevli birimlerdir, ancak ad unsuru eksiltilmiştir. Özellikle *kokulu*, *özlü*, *etkili* sözcüklerine bağlı öbeksiz yapıların ad unsurunun eksiltilmiş biçimiyle kullanıldığı görülmektedir. Bunların dışında –A özel kullanımında da ad unsuru eksiltilmiştir:

Bahar kokulu
Bitki özlü
Çiçek kokulu
Deodorant etkili
Doğa kokulu
Elma & Tarçın kokulu
Elma kokulu
Erkekler için özel
Geleneksel zeytinyağlı
Isırgan özlü
Kadınlara özel
Kırık uçlara karşı etkili
Limon kokulu
Mandalina kokulu
Meyve kokulu
Nar kokulu
Portakal kokulu
Renklilere özel

Yasemin özlü
Zeytinyağı özlü

2.1.2. Bağlama Öbeği

İnceleme örneğinde bağlama öbeklerinde bağlanan unsurlar, ilgili ürünün içeriğini, niteliğini ifade eden sözcük ya da söz öbekleridir. Bağlama öbeklerinde dikkat çeken en önemli nokta bağlaç işlevli birim olarak Türkçenin sözcük varlığında yer alan *ve, ile* bağlaçlarının yanı sıra, yaygın olarak İngilizcedeki “&” işaretinin kullanılıyor olmasıdır:

Argan yağı & kil
Arındırıcı ve besleyici
Avokado özü ve kalendula özü
Bakım & Onarım
Beyaz & Doku
Beyazlar ve Renkliler
Ginseng ve ardiç özleri
Güç ve parlaklık
Güçlü ve parlak
Gün boyu aktif ve ferah
Ihlamur & Papatya Çiçeği
İpek proteinleri ile bal özü
Japon gülü & ıtır çiçeği
Lilyum & lotus çiçeği
Renk & Doku
Saf & Doğal
Salatalık ve yeşil çay / kokulu
Siyah & Doku
Temizler & Bakım Yapar
Yabani orkide & yasemin
Yasemin & misk
Yeşil Çay & Melisa Çiçeği
Yünlüler & Narinler
Zeytinyağı & bal
Zeytinyağı & biberiye
Zeytinyağı Özlü ve Arındırıcı Bitki tanecikli
Zeytinyağı ve Hanımeli Özlü

2.1.3. Edat öbeği

Edat öbeği oluşturmak için ürünün kullanım amacını belirtmeye yönelik olarak sıklıkla *için* edatı kullanılmıştır. *İçin* edatı dışında birliktelik ifade eden *ile* edatı da edat öbeği oluşturmuştur. Bu edatların dışında *karşı* edatı “*Saç dökülmelerine karşı*” kullanımında *için* edatının işleviyle, ilgili ürünün kullanım amacına yönelik olarak edat öbeği oluşturmuştur:

Bahar çiçeği özleri ve arındırıcı tanecikler / ile

Bebek çamaşırları için
Bebekler için
Beyazlar ve Renkliler için
Güzellik kremi & kadife çiçeği ile
Mat ve cansız saçlar için
Normal saçlar için
Saç dökülmelerine karşı
Tüm saç tipleri için

2.1.4. Diğer Söz öbekleri

Az sayıdaki örnekte ad-fiil öbeği, durum ekleriyle oluşturulan söz öbeği gibi farklı öbek yapılarına da rastlanmaktadır. Bunların dışında ilgili ürünün içeriğinde birden çok özelliğin bir arada olduğunu ifade eden ve sayı adlarıyla oluşturulan “3’ü 1 arada, 2’si 1 arada” türünden kullanımlar ise bir tür kısaltma öbeği sayılabilir. Bazı ürünlerde “2 in 1” gibi İngilizceye özgü kullanımlarla da karşılaşmaktadır:

1 yıkamada / mükemmel / leke çıkarma
2 in 1
2’si 1 arada
3’ü 1 arada
Dalından / limon
Doku güçlendirme
Dušta Vücut Kremi
Elde yıkama
Siyahlarımız için özel koruma
Zorlu lekelerle hızlı etki

2.1.5. Cümle

İncelemeye konu olan verilerde söz öbekleri yanında ürünle ilgili bilgilerin yargılı anlatımlarla da ifade edildiği görülmektedir:

Dermatolojik olarak onaylanmıştır.
İlk yıkamadan itibaren saç dökülmesini azaltır.
Saçı ve saç derisini besler
Temizler & Bakım Yapar
Türkiye’nin beyazları ve renklileri 40 yıldır bize emanet!

2.2. Sözvarlığının Kavram Alanlarına Göre Sınıflandırılması

Temizlik ürünlerinde kullanılan sözvarlığının yaygın olarak bitkilerle (flora sistemiyle), doğayla ilgili olduğu görülmektedir. Buna göre temizlik ürünlerinde yer alan sözvarlığını ilgili kavram alanlarına göre genel olarak şu şekilde sınıflandırdık:

2.2.1. Bitkilerle ilgili sözvarlığı

Ahududu, ardiç, argan, avokado, aynisefa, bahçe, bitkisel, böğürtlen, buket, çam, çiçek, çilek, defne, demet, elma, ginseng, gül, hanımeli, Hindistan cevizi, ihlamur, ipek, kalendula, kar çiçeği, kır, lale, lavanta, lilyum, limon, lotus, mandalina, manolya, melisa çiçeği, menekşe, meyve, orkide, orman, papatya, portakal, salatalık, sarımsak, sümbül, tarçın, vanilya, yaban mersini, yasemin, yeşilçay, yıldız çiçeği, zeytin, zeytinyağı.

2.2.2. Coğrafya-doğayla ilgili sözcükler

Bahar, dağ, deniz, doğa, esinti, hava, nem, okyanus, rüzgâr; özel adlar: Akdeniz, Bodrum, Çeşme.

2.2.3. Soyut kavramlarla ilgili sözcükler

Aşk, büyü, cazibe, düş, keyif, tutku, gizem.

2.2.4. Duyu / Algularla ilgili diğer sözcükler

Koklama duyusuna özgü olanlar: *Mentol, koku, ferahlık.*

Görme duyusuna özgü olanlar: *Beyazlar, Renkliler, siyah, beyaz, mor, pembe.*

Dokunma duyusuna özgü olanlar: *İpeksi, yumuşacık.*

Tatma duyusuna özgü olanlar: *Ahududu, çilek, Hindistan cevizi gibi yenebilen meyveler.*

2.2.5. Temizlik kavramıyla ilgili fiiller ve bu fiillerin sıfatlaşmış veya adlaşmış biçimleri

Arındırıcı, bakım yapıcı, bakım, belirginleştirici, besleyici, canlandırıcı, dengeleyici, düzleştirici, esneklik kazandırıcı, ferahlatıcı, güçlendirici, kabarma önleyici, koruyucu, leke çıkarıcı, nemi giderici, onarıcı, onarım pürüzsüzleştirici, renk yoğunlaştırıcı, temizleyici, yatıştırıcı, yenileyici, yıka-, yumuşatıcı.

3.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İncelemeye konu olan veriler sözdizimsel özellikleri açısından değerlendirildiğinde temizlik ürünlerindeki Türkçe ifadelerin yaygın olarak söz öbeklerinden oluştuğu görüldü. Tespit edilen söz öbekleri belirtili ad tamlaması, belirtisiz ad tamlaması, sıfat tamlaması, bağlama öbeği, edat öbeği ve az sayıdaki diğer söz öbeklerinden oluşmaktadır. Bu söz öbekleri içinde en sık kullanılanları, belirtisiz ad tamlaması ve sıfat tamlamaları oluşturmaktadır.

İsim ve sıfat tamlamalarında yaygın olarak flora sistemiyle ilgili sözlerden biriyle tamlama oluşturulduğu görülmüştür. Buna göre ad veya sıfat tamlamalarında kullanılan meyve ve ağaç adları *Hindistan cevizi, böğürtlen, çilek, vanilya, limon, elma, mandalina, zeytin, portakal, çam'dır.*

İsim veya sıfat tamlamalarında kullanılan çiçek ve çiçekle ilgili sözcüklerden başlıcaları ise “*Orkide, ipek, aynisefa, lotus çiçeği, kar çiçeği, lilyum, gül, menekşe, lavanta, manolya, sümbül, kamelya, buket, demet*”tir.

İsim ve sıfat tamlamalarında tamlayan ya da tamlananı oluşturan duygu değeri yüksek olan kimi soyut sözcüklerle de tamlama oluşturulduğu görülmektedir: *Hindistan cevizi cazibesi,*

böğürtlen keyfi, çilek rüyası, meyve rüyası, vanilya aşkı; ferah ahududu, pembe düşler, tutkulu gül, romantik gül, zarif orkide, gizemli lotus gibi.

Kimi ad ve sıfat tamlamalarında aynı sözcüğün farklı tamlayan ya da tamlananla öbek oluşturduğu da görülmektedir: *Gül bahçesi, çiçek bahçesi, lavanta bahçesi; okyanus esintisi, okyanus serinliği, okyanus ferahlığı; dağ esintisi, dağ havası; bahar tazeliği, çiçek tazeliği, lavanta tazeliği...*

Tespit edilen bağlama öbeklerinde bağlaç işleviyle Türkçenin sözvarlığındaki *ve, ile* bağlaçlarıyla bağlama öbekleri oluşturulurken, bazı öbeklerde ise sıklıkla *ve* bağlacı yerine “&” işaretinin tercih edildiği görülmektedir.

Edat öbeklerinde en sık kullanılan edat, ilgili ürünün kullanım amacını belirtmesi bakımından, *için*’dir. Bunun dışında *ile* ve *karşı* edatlarına da rastlanmaktadır.

Temizlik ürünlerinde kullanılan sözvarlığı kavram alanlarına göre değerlendirildiğinde genel olarak temizlik ürünlerindeki sözvarlığının bitkilerle ilgili olduğu görülmektedir. Ayrıca doğa ve coğrafyayla ilgili sözvarlığının kullanımıyla da karşılaşmaktadır. Bunun dışında görme, koklama, dokunma, tatma gibi duylara özgü farklı kavram alanlarına yönelik sözvarlığı da temizlik ürünlerinde yer almaktadır.

Temizlik ürünlerinde kullanılan fiil türü sözcüklere bakıldığında *temizle-*, *bakım yap-*, *yıka-*, *leke çıkar-*, *arındır-*, *besle-*, *ferahlat-*, *koru-*, *onar-*, *nemlendir-*, *güçlendir-*, *canlandır-*, *dengele-*, *düzleştir-*, *yatıştır-*, *yenile-*, *yoğunlaştır-*, *belirginleştir-*, *(esneklik) kazandır-*, *(kabarmayı) önle-*, *yumuşat-*, *pürüzsüzleştir-*, *bak-* fiillerinin *-IcI / -UcU* türetme ekini alarak fiilin sıfat şeklini oluşturduğu, ayrıca *yumuşatıcı*, *parlatıcı*, *leke çözücü*, *kireç çözücü*, *yüzey temizleyici* gibi kimi kullanımlarda ad işleviyle bir tür adına dönüştüğü de görülmektedir.

Sonuç olarak temizlik ürünlerinde Türkçe ifadeler sözdizimsel özellikleri bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik içine zaman zaman İngilizceye özgü kullanımların da yansması söz konusudur. Temizlik ürünleri üzerinde yer alan sözvarlığı yaygın olarak bitkilerle ilgilidir. Bu sözvarlığıyla oluşturulan kimi yaratıcı öbekler, kullananlar üzerinde duygusal etkiler bırakmaya yönelik, çağrışım değeri yüksek ve albenili ifadelerdir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan (1999). *Anlambilim – Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Engin Yayınevi: Ankara.
- Karaağaç, Günay (2011). *Türkçenin Söz Dizimi*. Kesit Yayınları: İstanbul.
- Karahan, Leyla (2004). *Türkçede Sözdizimi*. Akçağ Yayınları: Ankara.
- Özmen, Mehmet (2013). *Türkçenin Sözdizimi*. Karahan Kitabevi: Adana.

TANZİMAT DÖNEMİNDE OSMANLI HUKUKU VE YARGI TEŞKİLATI**Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI**

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Özet

Monarşiyle yönetilen devletlerin hemen hemen hepsinde, yasama, yürütme ve yargı fonksiyonları, adı ne olursa olsun (halife, sultan, emir, padişah vs.) devlet başkanının sorumluluğu altında olmuştur. Ancak devlet başkanı bu fonksiyonlarını vekilleri vasıtasıyla kullanmıştır. Yargı fonksiyonu da devlet başkanı adına onun tayin ettiği hâkimler tarafından yerine getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat öncesi hukuksal yapısı, XIX. yüzyılda ortaya çıkan gelişmeleri karşılamaktan uzak kalmıştır. Geleneksel hukuk (İslâm hukuku) ıslah edilerek, ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılayabilir hale getirmenin olanaksızlığı karşısında, Tanzimat döneminde yeni bir hukuk düzeninin temelleri atılmaya başlanmıştır. İslâm hukukunun dışında oluşan ve laik karakterli olan bu hukuk düzeni, İslâm hukuku ile birlikte ve aynı zamanda yürürlükte olmuştur.

Bu çalışmada genel olarak Tanzimat öncesi Osmanlı Devleti'ndeki hukuk ve yargı sistemi, hukuk ve yargı sisteminde yaşanan bozulmalar, bu bozulmalara bir çözüm olarak Tanzimat Fermanı'nın ilanı ve hukuk ve yargı sisteminde yaşanan değişim anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Hukuk ve yargı sistemi, Tanzimat Fermanı, Yeniden yapılanma

Abstract

In almost all of states governed by monarchy, the legislative, executive and judicial functions were under the responsibility of the head of state, whatever the name (caliph, sultan, emir, padishah, etc.). However, the head of state used these functions through their proxies. The judges carried out the judicial function on behalf of the head of state. The judges also was appointed by head of the state.

The legal structure of the Ottoman Empire before Tanzimat could not be compatible with developments that occurred in the XIX. century. In the face of the impossibility of making the traditional legal system meet the emerging needs, the foundations of a new legal order have begun to be laid during the Tanzimat period. This legal order which is independent from Islamic law and which has a secular character, was in force with Islamic law.

In this study, the legal and judicial system in the Ottoman Empire before the Tanzimat, the disruption in the legal and judicial system, the declaration of the Tanzimat Edict as a solution to these disruptions and the change in the legal and judicial system will be explained.

Keywords: Ottoman Empire, Legal and Judicial System, Tanzimat Edict, Reconstruction

GİRİŞ

İslâm dünyasında kadı adı verilen hâkimleri belli yargı çevrelerinde dava görüp çözümlmek üzere devlet başkanı tayin ederdi. Peygamber bizzat dava dinleyip hüküm verdiği gibi, kadılar da tayin etmiş, ondan sonraki halifeler de bu yolda hareket etmişlerdir. Abbasiler zamanında kad-ül kuzat (kuddat) adlı bir makam oluşturularak, İmam-ı Azâm Ebu Hanife'nin öğrencisi olan Ebu Yusuf bu makama getirilmiştir. Günümüzdeki adalet bakanı ile temyiz mahkemesi ve yüksek idare mahkemesi başkanlıkları gibi görevlere karşılık gelen bu makam, kadıları tayin etmeye ve halifenin yargı yetkisini onun adına kullanmaya başlamıştır. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı hukukçuları geliri nispetinde sıkıntılı ve dedikodusu bol olan kadılık görevlerine, geliri az ama daha huzurlu ve daha şerefli görülen fetva veya öğretim işlerini tercih etmeye başlamıştır. Bu sebeple mahkemeler eğitim, hukuki ehliyet ve ahlaki meziyetçe pek de yüksek olmayan naiblerin elinde kalmıştır. Halkta hukuki ihtilaflarını daha kolay ve ucuz olduğu için müftülerden fetva sorarak çözümlenmeyi tercih etmeye başlamışlardır. Hukuki ihtilafların müftülerden alınan fetvalar yoluyla çözümlenmesi ile ihtilafların sayı bakımından azalması sonucunda mahkemelere intikal eden dava sayıları da azalmıştır. Bundan dolayı mahkeme gelirleri düşmüş, mahkeme gelirlerinin düşmesi de kadı ve naiblerin gelirlerini düşmesine ve bu sebeple de rüşvet ve iltimasın (ayrıcalık) ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde mahalli nüfuz sahibi kimseler ve zenginler yargı mensuplarını etkileyerek kendi istekleri doğrultusunda hareket etmelerini sağlamaya başlamışlardır (Ekinci, 2002: 771-772).

Devletin içine düştüğü bu kötü durumdan kurtarmak ve oluşan anarşi ortamını yok etmek için esaslı bir hukuk reformu yapmak düşüncesine varan ilk hükümdar II. Mahmut olmuş ve kendisinden sonra gelecek olan hükümdarlarda örnek teşkil etmiştir (Mumcu, 1985: 45-46). Gerçekten de Osmanlı Devleti'nin Tanzimat öncesi hukuksal yapısı, XIX. yüzyılda ortaya çıkan gelişmeleri karşılamaktan uzak kalmıştır. Geleneksel hukuk (İslâm hukuku) ıslah edilerek, ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılayabilir hale getirmenin olanaksızlığı karşısında, Tanzimat döneminde yeni bir hukuk düzeninin temelleri atılmaya başlanmıştır. İslâm hukukunun dışında oluşan ve laik karakterli olan bu hukuk düzeni, İslâm hukuku ile birlikte ve aynı zamanda yürürlükte olmuştur (Durhan, 1999: 232).

1. HUKUK VE YARGI ALANINDA YAŞANAN DEĞİŞİM

Tanzimat'ın çeşitli alanlarda getirmiş olduğu yenilikler arasında en önemlisi hukuk alanında getirmiş olduğu yeniliklerdir. Tanzimat, Osmanlı Devleti'nde o zamana kadar hüküm sürmüş olan “keyfilikten hukukiliğe”, “kanunsuzluktan meşruiyete”, “ehemmiyetsizlikten emniyete” geçişi ifade etmektedir (Veldet, 1999: 139).

Tanzimat dönemi ve daha doğrusu II. Mahmut ve onu takip eden dönem, yargı organları açısından da yeniden düzenlemelere sahne olan bir dönem olmuştur. 1839 sonrası yapılan reformlar, II. Mahmut'un yaptığı reformlar gibi ordu, merkezi bürokrasi, taşra yönetimi, vergilendirme, eğitim ve haberleşme alanlarını kapsarken adli reformlara ve danışmaya dayalı usullere çok daha fazla ağırlık verilmeye başlanmıştır (Zürcher, 2006: 88). Tanzimat'tan önce Osmanlı ülkesindeki yargı gücünü tek başına denecek kadar müstakil olarak kullanan şer'iyeh mahkemelerinin, daha doğrusu kadıların bu yetkileri ve düzeni, II. Mahmut'tan itibaren azalmaya ve yeni düzenlemelere maruz kalmıştır. İlk yıllardan beri kadılar kazaskerlere ve kazaskerler de padişahın mutlak vekili olan sadrazamlara bağlı ve onların namına şer'ih hükümleri uyguladıkları halde, kazaskerler Tanzimat'ın başında Şeyhülislâmlığa bağlanmış ve şeyhülislâmlar Meclis-i Vükelâ'ya alınmıştır (Cin ve Akgündüz, 1990: 283).

XIX. yüzyılın ilk yarısında ülkede yaygın bir hal alan zulüm, rüşvet gibi hukuka aykırı davranışların önlenmesi için birtakım tedbirler getirilmiş ve bu yolda kanunname geleneğine uyularak ceza kanunları çıkarılmıştır. Reformların önemli bir göstergesini teşkil eden bu kanunların uygulanması da yeni kurulan meclislere verilmiştir. Tanzimat sonrası kurulan mahkemeler divan-ı mezâlimlerin konumunda olmuştur. Divan-ı Hümayun ve taşra meclislerinin yerini alarak kanunnamelerle belirlenmiş kurallar çerçevesinde yargılama yapmakla görevlendirilmişlerdir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında da İslâm hukuku hükümlerinin kısmen kanunlaştırıldığı görülmektedir. Ancak bu kanunların uygulanması görevi geleneksel kadı mahkemelerine değil, öncelikle Avrupalı tarzda yeni kurulan mahkemelere verilmiştir (Ekinci, 2002: 773).

Tanzimat Fermanı ilân edildikten sonra, bir taraftan çıkarılması düşünülen kanunlar hazırlanıp yayınlanırken, öte yandan da yönetim ve eğitim alanlarında yenileşme girişimlerinin yoğunlaştığı görülmektedir. Yeni kanunların hazırlanmasında İslâm hukuku ve Batı hukuku tercihinde, Batı hukuku ülkeye girmekle birlikte, İslâm hukukunda da önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, Tanzimat hareketiyle amaçlanan hukuk birliği kurulamamış, tersine, var olan sistem daha da parçalanmıştır. Bu yüzden Tanzimat düalist bir hareket şeklinde yorumlanmış, hem batı, hem de İslâm kurumları devlette yan yana yaşamışlardır (Mumcu, 2007: 193; Fendoğlu, 2002: 729). Tanzimat döneminde Osmanlı hukukunun gelişmesine yönelik yapılan çalışmaları ve çıkarılan yeni kanunlar hukukun bölümlerine (kamu hukuku- özel hukuk) göre incelenerek açıklamaya çalışılacaktır.

2. KAMU HUKUKU ALANINDA YAPILAN YENİLİKLER

Tanzimat döneminde çıkarılan kanunlarla anayasa oluşturmak için önemli hazırlıklar yapılmış, fakat anayasa ortaya çıkarılamamıştır. Abdülmecid'in ölümünden sonra tahta çıkan Abdülaziz zamanında bazı yeni kanunlar yapılmış ve özellikle askeri teşkilatta önemli gelişmeler sağlanmıştır (Mumcu, 2007: 193).

Tanzimat döneminde adli sistemde birtakım önemli değişiklikler yapılmıştır. Değişikliklerin birçoğu gayrimüslim cemaatlerin değişen konumlarına ilişkindir. Şeriat hiçbir zaman yürürlükten kaldırılmamış, fakat faaliyet alanı neredeyse aile hukukuyla sınırlanmış ve 1865-1888 yılları arasında Avrupalı tarzda sistemli bir şekilde tekrar derlenmiştir. Tanzimat devlet adamları, özellikle de İmparatorlukta yabancıların ya da Osmanlı Hıristiyanlarının değişen konumlarının gerektirdiği durumlarda geleneksel kanuni sistemin yerini alacak yeni yasalar ve kurumlar oluşturmuşlardır (Zürcher, 2006: 94-95).

Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra yapılan kanunlaştırma hareketlerinin başında Ceza Kanunu gelmektedir. Fermanın ilanından yedi ay sonra, 3 Mayıs 1840 tarihinde Ceza Kanunu kabul edilmişti. Kanun onüç bölümden ve bir de son sözden oluşmaktadır. Tanzimat Fermanı'nın ilanından hemen sonra düzenlenmiş olması ile Tanzimat Fermanı'nın devamı olarak nitelendirilebilir. Bu kanun Osmanlı devletindeki tüm vatandaşları kapsayan ilk kanundur. Nitekim kanununda bu konu üzerinde durulmakta ve bu hükümlerin uygulanmasında "dağdaki bir çobanla bir vezirin" eşit tutulacağı belirtilmektedir (Mumcu, 2007: 196; Veldet, 1999: 176-180; Taner, 1999: 226-228).

1840 tarihinde kabul edilen ceza kanununun uygulanması büyük ölçüde Tanzimat prensiplerinin hayata geçirilmesi demek olduğundan, merkez ve taşrada kurulan meclisler idari ve mali görevlerinin yanı sıra bu işle de görevlendirilmiştir (Ekinci, 2002: 775).

Bugünkü kanun tekniğine göre oldukça ilkel biçimde kaleme alınmış olan bu kanun, suçları gruplara ayırmakta, özellikle ölüm cezasının gerektirecek eylemleri sınırlandırmakta ve bu cezanın yerine getirebilmesini padişahın onayına bağlamaktadır. Ayrıca memurların işleyebilecekleri suçları ve bu suçların karşılığı olarak verilecek olan cezaları saymakta, yeni bazı suçları da tanımaktadır. Bununla birlikte, cezalandırılması gerekli tüm eylemler kanunda bulunmamaktadır. Kanunun en sakıncalı yanı ise, her suça tek, sabit bir ceza verilmesidir. Böylece, kadılar her olayı ayrı ayrı değerlendirip, cezayı azaltma, ya da arttırma yetkisinden yoksun bırakılmışlardır. Kanunda hem şer'i hem de örfi cezalar birleştirildiği için ceza hukuku alanında birleşme sağlanmıştır ki, bu da çok önemli bir adım sayılır. 14 Temmuz 1851'de, bu ilk kanun yerine yeni bir Ceza Kanunu (Kanun-i Cedid) yürürlüğe girmiştir. Ancak yeni kanun eskisine göre büyük bir yenilik getirmemiş, yapılan bütün ilavelere rağmen eksik de olsa o döneme göre büyük bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Bu yeni kanun ile çok önemli bir ilke olan "veresenin kisası gerektirecek durumlarda suçluyu affetmesinin, devletçe bağlayıcı olmaması" yani, suçlu affedilse bile, devlet onu cezalandıracaktır ilkesi kabul edilmiştir. Böylece, kamu davası anlayışı Türk hukukuna girmiştir (Mumcu, 2007: 196-197; Veldet, 1999: 179-180; Taner, 1999: 228-230).

Rüşveti, devletin çöküşünde en önemli nedenler arasında sayan Tanzimat Fermanı'ndaki görüşe uyularak, 3 Şubat 1855'de "Rüşvetle Mücadele" için kanun hükmünde bir nizamname yapılmıştır. Daha çok Fransız mevzuatından esinlenerek yapılan bu düzenleme ile Türk ceza hukukunun batıya açılması kolaylaşmıştır. 9 Ağustos 1858'de, büyük ölçüde 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'na dayanan, yeni Ceza Kanunnâmesi hazırlanmış ve bu yasa 1926 yılına kadar, pek çok değişiklikler geçirmekle birlikte, Türk ceza hukukunun temeli olmuştur. Kanun Fransızca metnin çoğu yerlerde aynen tercümesi ile hazırlanmış, ancak şer'i bazı konular, ilgili yerlere eklenmiştir. Bu yasa ile ceza hukuku modern anlamda Osmanlı devleti tarafından benimsenmiştir (Mumcu, 2007: 197).

3. ÖZEL HUKUK ALANINDA YAPILAN YENİLİKLER

Tanzimat döneminde, özel hukuk alanında ilk çıkarılan kanun "Kanunnâme-i Ticaret"tir. Ticaret hukuku alanında Fransız mevzuatı etkili olmuştur. İslâm hukukunda ticarete ait kuralların azlığı ve işlenmemiş olması bu yola gidilmesini kolaylaştırmıştır. 1850 tarihli bu kanun, 1807 yılında yayınlanan Fransız Ticaret Kanunu'ndan birinci ve ikinci bölümlerin tercümesi yoluyla alınmış, sonradan çıkarılan eklerle de tamamlanmıştır. Bu kanun, mevzuat açısından ticari yaşamı bir düzene kavuşturarak ve daha önce ticari teamül kurallarının uygulanmasının yarattığı keyfiliğe son vermiştir. Ancak hazırlanan bu ticaret kanununun bazı maddeleri İslâm hukukuyla çatışmış, özellikle faiz sorunu büyük ihtilaflara yol açmıştır. Yeni kanun faizi kabul ederken, İslâm hukuku ise faizi tamamen reddetmiştir. İslâm hukukuna göre adi ortaklıklar dışındaki ortaklıklar geçersiz sayılırken, Ticaret Kanunnâmesi diğer ortaklık çeşitlerine de yer vermiştir. Ayrıca bu yeni kanunda pek çok tercüme hatalarına da rastlanmıştır. Yönetim ve yargı kuvvetlerinin iç içe geçmesi sonucunu doğuran bu yapı, Ticaret Kanununun kabulünden sonra yeni ve düzenli bir yargı teşkilâtına duyulan ihtiyacı daha da arttırmıştır (Mumcu, 2007: 197-198; Zürcher, 2006: 94-95; Durhan, 2008: 76).

1861 yılında, ticari işlerden doğan ihtilafların ayrı bir yargı bölümüne bırakılması uygun bulunduğundan, "Usûl-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi" adlı Ticaret Yargılama Usûlü Kanunu çıkarılmış ve 1863 yılında da "Ticaret-i Bahriye Kanunnâmesi" (Deniz Ticareti Kanunu) kabul edilmiştir. Bunların ilki Fransız mevzuatına dayanırken ikincisi ise Fransız mevzuatlarıyla birlikte başka ülkelerin de deniz ticareti ile ilgili kanunlarından istifade edilerek hazırlanmıştır. 1879 tarihli Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Kanunu ile ticari yargılama usulünde, şer'i yargılama usulü terk edilmiştir (Mumcu, 2007: 198; Zürcher, 2006: 94-95; Fendoğlu, 2002: 730).

Tanzimat'tan sonra şer'îye mahkemeleri yanında kurulan ilk mahkemelerin ticaret mahkemesi olması ve Batı'dan ilk defa ticaret yasasının alınması rastgele olmamıştır. Ticaret Mahkemelerinin kurulması ve yeni ticaret kanununun yapılmasının nedeni, kapitülasyonlarla ilgisi olduğu kadar Osmanlı ticaret ve maliyesinin zayıflamış olması da belirtilebilir (Fendoğlu, 2002: 730). Ancak, bu kanunu uygulayacak olan karma ticaret mahkemeleri, örgütlü ve kurumsal bir yapıdan uzak ve gerçek birer mahkeme niteliğinde değillerdi. Bu mahkemelerin

üyeleri yargıç olmadığı gibi, başkanı da aynı zamanda yönetsel bir görevde bulunan bir kişi (ticaret bakanı veya yardımcısı) olması ayrı bir sorun teşkil etmiştir.

4. TANZİMAT DÖNEMİNDE YARGI TEŞKİLATI

Tanzimat'ın ilan edilmesiyle birlikte hukuk alanında yapılan reformlarda, ıslahatçıların yüzlerini ne kadar Avrupa'ya çevirmiş olsalar da, geleneksel yetişme tarzı ve zihniyetinin etkisinden kurtulamamalarının da etkisi bulunduğu gibi; ülkede hâlâ belli bir nüfuzu olan ulemanın tepkisinden de çekinilmesi reformların yönü açısından önemli rol oynamıştır. Bu sebeple Tanzimat Devri'ne bir düalite hâkim olmuştur. Medrese yanında mektep, şer'îye mahkemeleri yanında nizamiye mahkemeleri varlığını sürdürmüştür. Bu husus Tanzimat reformlarının önemli bir özelliği olarak görünmektedir. Tanzimat reformlarında Avrupa'nın baskısı en önemli rolü oynadığı gibi, bu reformların gerçekleştirilişinde de Avrupa sistemi örnek alınmıştır. Tanzimat Dönemi'nde yapılan ıslahatların hemen hemen tamamında olduğu gibi hukuk alanında da yapılan reformlar için Fransa ilham alınmış, Fransız örneğine göre yeni mahkemeler teşkil edilmiştir. Fransa'nın örnek alınmasında bu ülkeyle eskiden beri süregelen dostane ilişkilerin yanında, Osmanlı ıslahatçılarının Fransa'da eğitim görerek bu ülkenin kültürünü benimsemeleri ve Fransız hukuk sistemini İngiltere, Avusturya ve Rusya'daki hukuk sistemine göre örnek olarak alınmaya daha elverişli bulunması da etkili olmuştur. Öte yandan o dönemde liberal mutlak monarşinin hâkim olduğu Fransa'nın idare tarzını, Osmanlı devlet yöneticilerinin kendi bünyemize uygun ve ideal bir sistem olarak görmüş olmaları da diğer bir nedendir (Ekinci, 2002: 774).

Tanzimat döneminde Osmanlı devletinin yargı teşkilatında da büyük yenilikler yapılmaya çalışılmıştır. Gerçekten, yeni kanunları uygulayabilmek için, yalnız İslâm hukukuna göre eğitilmiş, mahkemede tek başına çalışan, savcı ve avukat gibi yardımcılarından yoksun kadılar, yetersiz kalmışlardır. Tanzimat döneminde İslâm hukuku da yürürlükte olması nedeniyle şer'î mahkeme de denilen kadı mahkemelerinin tamamen kaldırılıp yerine yeni ve modern mahkemelerin kurulması mümkün olmamıştır. Bu nedenle, Tanzimatçılar bir yandan yeni mahkemeler kurma, bu mahkemelere iyi eğitilmiş hâkimler yetiştirme, savcılık ve avukatlık kurumlarını adalet teşkilatına sokma hazırlıkları yaparken, diğer yandan da şer'î mahkemeleri ıslah etmeye çalışmışlardır. Birbirinden çok farklı iki hukuk sisteminin yan yana yaşaması mahkemelerde görev-yetki ihtilaflarına neden olmuştur. XIX. yüzyıl sonlarında, modern yargı teşkilatına oldukça benzeyen bir sistemin artık benimsenmeye başladığını görüyoruz. Tanzimat'taki modern yargı teşkilatı, bugünkü sisteme böylece temel olmuştur. Tanzimat dönemine kadar yargı teşkilatının temeli, kadı mahkemeleri idi. Bunların yanında zimmîlerin özel hukuk alanındaki bazı işlerini gören, kendi kiliseleri içinde çalışan mahkemeler (cemaat mahkemeleri) ve kapitülasyonlar gereği çalışan konsolosluk mahkemeleri mevcuttu. II. Mahmut, yargı teşkilatında yapılacak olan reformlara tam anlamıyla başlamamış, yalnız kadıların özlük haklarını düzeltmeye çalışarak şer'î mahkemeleri şeyhülislâmlık makamına bağlamıştır. Böylece, o zamana kadar pek çok hususta yalnız sembolik görevleri olan şeyhülislâmlar artık fiili olarak devlet teşkilatında rol oynamaya başlamışlardır (Mumcu, 2007: 198).

Tanzimat'ın ilânından sonra yayınlanan Ceza Kanununu uygulamak üzere, İstanbul'da ceza mahkemesi niteliğinde "Meclis-i Tahkikat" adlı bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurul, bütün ceza işleriyle uğraşp, haftanın belli günlerinde toplanarak, yargılamalar yapmıştır. Kısa bir süre sonra bu mahkemeler eyalet merkezlerinde de açılmıştır. Başkanı vali olan bu mahkemelerin üyeleri ise kadı ile eyalet meclisini oluşturan kişiler içerden ya da dışarıdan, vali tarafından seçilmiş kimselerdi. Bu mahkemede hem şeriatı temsil eden kadı, hem sivil yöneticiler, hem de halk temsilcisi sayılabilecek kimseler görev yapmıştır. Yani bu mahkemeler karmaşık yapıda olmakla kalmamış, yargılama tekniğine de uymayan bir nitelik taşımıştır. Bu mahkemelerin ölüm cezası haricinde verdikleri hükümler hemen yerine getirilirken, ölüm cezası hükümleri ise İstanbul'daki Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye gönderilerek ve hüküm yerinde görüldüğü takdirde, padişahın onayına sunulmuştur. Bu yapısıyla tam bir üst-denetim kurulamamıştır. Temyiz fonksiyonunu, yalnız ölüm cezalarında, bir idare hukuku organı sayılan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin yerine getirmesi, ise garip bir durum arz ediyordu. Ölüm cezalarını padişahın onaylaması ise, Tanzimat'ta can güvenliği konusundaki titizliği göstermesi bakımından dikkate değer. Bununla birlikte "Meclis-i Tahkikat"ın soruşturmayı tek bir hâkime (kadıya) bırakmayarak, başka üyelerin de katılmasıyla yürütmesi önemli bir adımdır (Mumcu, 2007: 199).

Klasik devirde Osmanlı tebaası ile kendilerine ticaret için hükümet tarafından izin verilen (XIX. asır başlarında kendilerine beratlı Avrupa tüccarı denilen) ecnebler arasındaki davalara tercüman hazır bulunduğu halde kadılar bakarken, konusu dört bin akçeden fazla olan davalar Arz Odası'nda, Sadrazam huzurunda görülmüştür. 1801 yılında gümrük emininin başkanlığında ecnebi ve yerli tacirlerden oluşan komisyonlar ticari davalara bakmaya başlamışlardır (Ekinci, 2002: 774).

1840'tan sonra, ticaret uyuşmazlıklarına ayrı mahkemelerin bakması esası kabul edildi. Böylece adli yargının içinde ayrı bir bölüm oluşmaya başladı. İlk olarak İstanbul'da, Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak bir mahkeme kurulmuştur. Bu mahkeme, yabancı tüccarlar arasında çıkan anlaşmazlıklara bakıyordu. Ticaret Meclisi denilen bu mahkemenin başkanı Ticaret Nazırı idi. Üyeleri loncalar ve tüccar temsilcilerinden oluşmuştur (Mumcu, 2007: 199).

Tanzimat Fermanı'nın ilanı sıralarında bu komisyon ticaret meclisi adıyla, yeni kurulan Ticaret Nezareti'ne bağlanmıştır. 1847 yılında ticaret meclisinin teşkilatı yeniden ele alınarak ecneblerle ilgili davalarda bunlarda yabancı devlet temsilciliklerinin seçtiği ecnebi üyelerin de yerlilerle eşit sayıda yer alması esası benimsenmiştir. 1848'de, yabancı devletlerin baskısıyla "Karma Ticaret Mahkemesi" kurulmuştur. Bu mahkemenin başkanı yine Ticaret Nazırı, ya da onun vekili idi. 14 üyesinin yedisi Osmanlı uyruklu, diğer yedisi ise Osmanlı devletinde ticaretle uğraşan yabancı uyruklu tüccardan oluşmuştur. Böylece, devletin yargı yetkisi kısıtlanmış bir hale düşmüştür. 1850 yılında kabul edilen Ticaret Kanunu dolayısı ile ticari yargının önemi artmıştır. 1856'dan sonra ise Osmanlı uyruklularla yabancılar arasındaki anlaşmazlıkların hepsine konsolosluk mahkemelerin bakmaya başlamış ve böylece devletin egemenliği daha da sınırlanmış bir duruma gelmiştir (Ekinci, 2002: 774-775; Mumcu, 2007: 199).

Ecnebi ve yerli halk arasındaki ticaret, hukuk ve ceza davalarına bakmak üzere karma mahkemeler kurulmasını öngören 1856 tarihli Islahat Fermanı'nın hükümleri istikametinde 1860 yılında Fransız Ticaret Kanunu'nun dördüncü kısmı örnek alınarak ticaret meclisleri, mahkeme adını almış ve teşkilat yapıları ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Yerlilerle ecnebi arasındaki davalarda ilgili ecnebinin elçilik veya konsolosluga gönderilecek iki ecnebi üye ve bir de tercüman hazır bulunmuştur. Ticaret mahkemesi olmayan yerlerde hukuk mahkemeleri ticari davalara ticaret kanununa göre bakmıştır. Ticaret mahkemelerinin verdiği kararlardan konusu beş bin kuruşu aşanlara merkezdeki "Divan-ı İstinaf"ta itiraz edilebilir, burada verilen hükümler Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'de temyiz olunabilirdi. 1875 yılında yayınlanan Adalet Fermanı'nın hükümleri çerçevesinde o güne kadar Ticaret Nezareti bünyesindeki ticaret mahkemeleri ve Divan-ı İstinaf, Adliye Nezareti'ne bağlanmış; İstanbul Ticaret Mahkemesi, taşradan gelen ticaret davalarının istinaf mercii haline gelmiştir (Ekinci, 2002: 774-775).

1861'de "Ticaret Yargılama Kanunu" yayınlanmasıyla bu kanunlarla artık daha geniş yetkili ve tüm tüccarı kapsamına alan ticaret mahkemeleri kurulmaya başlandı. Bu mahkemeler bir başkan ile ikisi sürekli, dördü de geçici toplam altı üyeden oluşmaktaydı. Kara ve deniz ticareti davalarına bakmak üzere iki mahkeme bulunuyordu. İstanbul'da, bu ticaret mahkemelerinin üstünde, değeri 5000 kuruşu aşan davaları istinaf makamı olarak inceleyen, bir çeşit "Ticari Temyiz Mahkemesi" kuruldu. Böylece ticaret mahkemeleri ilk kez belli bir düzene kavuşturuldu. 1876 yılına kadar bu mahkemeler Ticaret Bakanlığı'na bağlı iken, o tarihten sonra Adalet Bakanlığı teşkilatı bünyesine alınmışlardır (Mumcu, 2007: 199-202).

Meclis-i Tahkikat adlı karma kurullar ilkel de olsa, modern adli mahkeme kavramına doğru bir gidişi ifade etmekteydi. Ama modern anlamda adli mahkemelerin doğuşu, ticaret mahkemelerinden de geç olmuştur. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye, uzun bir süre hem memurların yargılanması ile uğraşmış, hem de "Meclis-i Tahkikat" adlı ilk mahkemeden gelen ölüm cezası hükümlerini üst-merci olarak incelemiştir. Bu arada 1847 yılında, gene yabancı uyrukluların yargılanmasıyla ilgili bir karma ceza-hukuk mahkemesi kurulmuş, mahkeme kurulu yarı yarıya Osmanlı ve yabancı uyruklu görevlilerden oluşmuştur (Mumcu, 2007: 202).

1864 tarihli Vilâyet Nizamnamesi ile idare ile adliye birbirinden ayrılmış; taşra meclislerinin adli görevleri, Fransız örneğine göre kurulan yeni nizamiye mahkemelerine verilerek bu mahkemeler ceza davalarının dışında belirli bazı hukuk davalarına bakmakla görevlendirilmiştir. Vilâvet Nizamnamesi ile ticaret mahkemesinden başka, her kazada bir "Meclis-i Deavi" (Dava Kurulu), her sancak merkezinde bir "Meclis-i Temyiz" (Temyiz Kurulu), her Vilayet (il) merkezinde de bir "Divan-ı Temyiz" (üst-temyiz kurulu) oluşacaktı. Bu mahkemeler hem Müslümanların, hem de zimmîlerin yargı işlerine bakacaktı. Ancak bu yeni mahkemelerle şer'îye mahkemeleri arasında görev ve yetki uyumsuzlukları doğmuş ve bu uyumsuzluklar devletin sonuna kadar da süregelmiştir (Ekinci, 2002: 775; Mumcu, 2007: 202).

1867 yılında büyük devletler Paris Anlaşması'nın "mağlup" kabul ettiği Rusya'yı da içlerine alarak Osmanlı ülkesinin bazı bölgelerinde incelemeler yaptırmışlar ve yapılan bu incelemelerde, Tanzimat ilkelerinin pek çok yerde uygulanmadığı, özellikle adalet dağıtımının çok sakat biçimde işlediği hükümete bildirilmişti. Aslında yapılan bu incelemeler "Osmanlı

Devleti'nin iç işlerine karışılmayacağı" ilkesini koyan Paris Barış Antlaşması'na aykırıydı ve bütünüyle devletin egemenlik haklarına müdahale anlamına gelmekteydi. Ancak Osmanlı imparatorluğunun dış baskıları göğüsleme gücü iyice kaybolmuş olmasından dolayı yeniden ıslahata girilmiş ve adalet teşkilatında da bazı yeni düzenlemeler yapılmıştır (Mumcu, 2007: 202).

1868 yılında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, bir bölümü Şura-yı Devlet'i oluştururken, diğer bölüme Yargıtay'ın temeli sayılan Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye adı verilmiş ve yüksek adli mahkeme durumuna getirilmiştir. Nizamiye mahkemelerinin vermiş olduğu kararları temyiz yoluyla denetleyecek bir mahkemeye ihtiyaç duyulması, Divan-ı Ahkâm-ı Adliyenin kurulmasının başlıca nedenini oluşturmuş ve böylece Nizamiye mahkemelerinin üst organı oluşmuştur. Bu yüksek mahkemenin üyeleri Müslüman olan ve olmayan Osmanlı vatandaşları arasından seçilmişler ve seçilen üyeler de azledilemezlerdi. Mahkeme Temyiz ve İstinaf olmak üzere iki bölüme ayrılmıştı. Daha üst durumda olan temyiz bölümü hukuk ve ceza dairelerinden, onun altında bulunan istinaf bölümü ise ceza, hukuk ve ticaret dairelerinden oluşmuştu. Kararlarını verirken, bu yüksek mahkeme üyelerinin tam anlamıyla bağımsız davranmalarının sağlanmasına da çalışılmıştı. Bu devirdeki reformlarla hukukumuzda o zamana kadar rastlanmayan istinaf ve toplu hâkim gibi müesseseler de girmiştir. Müslüman ve gayrimüslim üyelerden oluşan bu mahkemelerin kararları merkezdeki Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'ye tarafından temyiz edilebilmekteydi. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye başkanı nazır unvanıyla kabinenin üyesiyken, 1837 yılında klasik dönemdeki çavuşbaşılık memuriyetinin yerini alan Divan-ı Deavi Nezareti 1875 yılında Adliye Nezareti'ne dönüştürülerek, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye ve Ticaret Divan-ı İstinafi da buraya bağlanmıştır (Ekinci, 2002: 775-776; Mumcu, 2007: 203; Fendoğlu, 2002: 729, 737).

Gene aynı yıl Nizamiye Mahkemeleri'ne yeni bir biçim verilerek, her nahiyede imam veya papaz başkanlığında en az 3 en çok 12 üyeden oluşan "İhtiyar Meclisleri" sulh mahkemesi olarak görev yapmalarına karar verilmiştir. Kazalarda kadı'nın başkanlığında "Meclis-i Deavi" (Dava Meclisi) kurulmuş; üyelerinin üçü Müslüman, üçü de zimmî vatandaştan oluşmuştur. Sancaklarda ise hukuk ve ceza mahkemeleri oluşturulmuş, bunların da başkanı gene kadı olmuş; gene üyelerinin üçü Müslüman, üçü zimmî ve devlet tarafından tayin edilecek bir üye ile toplam yedi üyeden oluşmuştur. Bu sancak mahkemeleri alt kademe mahkemeler için istinaf yetkisine de sahip olmuşlardır. Vilâyetteki ceza ve hukuk mahkemeleri üyeleri arasında, önemli ceza davalarını görmek için "Meclis-i Cinayet" denilen bir çeşit ağır ceza mahkemeleri de kurulmuştur. Bütün bu mahkemelerde kadı ve devlet temsilcileri dışındaki üyeler, bölge halkı tarafından iki yıllık bir süre için seçilmişlerdir (Mumcu, 2007: 203).

Nizamiye mahkemeleri hâkimleri için 1869'da basit bir hukuk mektebi kurulmuş, 1874 yılında lise seviyesine getirilen bu hukuk okulu 1876 yılında kapatılmıştır. Fakat 1878'de yeniden açılan bu okul, 1880 yılında programları yeniden gözden geçirilerek fakülte seviyesine getirilmiştir. Bu okul mezunları yavaş yavaş Nizamiye Mahkemeleri'nin başkanlıklarına getirilmeye başlanmıştır (Mumcu, 2007: 204; Ekinci, 2002: 775-776).

Nizamiye mahkemeleri, "nizamname" yani yasa ile kurulmuş olan mahkemelerdir. Diğer bir deyişle, bu mahkemeler örfî tasarruf ürünü olan kurumlardır. Avrupa devletlerinin baskısı,

tanzimat ve ıslahat fermanlarının ilan edilmesinin gereklerinden olan yeni kanunların uygulanması için yeni yargı mercilerine ihtiyaç duyulmuş, bu yolda “Nizamiye Mahkemeleri” adı verilen mahkemeler kurulmuştur. Avrupalılar ilk dönemlerde bu mahkemeleri “Muntazam” mahkemeler olarak ifade etmişlerdir (Engelhardt, 1999: 258; Durhan, 2008: 78).

Nizamiye Mahkemeleri ile hükümet, merkezi otoriteyi de güçlendirmeyi düşünmüştür. O zamana kadar idare ile adliye bir arada oluşu için idarenin merkezileştirilmesi ister istemez adliyeyi de etkilemiştir. Gerçekten ülkede çok nüfuzlu bir konuma sahip bulunan ve yargı otoritesini elinde tutan ulemanın gücü de, bu reformlarla giderek azalmıştır. Yargı yetkisi giderek doğrudan merkeze bağlı ve ilmiye sınıfı gibi bir sınıfa mensup olmadıkları için, siyasi ve sosyal nüfuzdan mahrum ve devlet memuru olan hâkimlere geçmiştir (Ekinci, 2002: 773-774).

Nizamiye Mahkemeleri, önceleri gene kadının başkanlığı altında kurulmuştur. Bunun nedeni, modern anlamda hâkim yetiştirecek kurumların henüz açılmamış olmasıydı. Bununla birlikte Nizamiye Mahkemeleri'nin büyük bir yenilik olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü bu mahkemelerin kurulmasıyla birlikte kadı'nın mahkemede tek başına kesin ve son sözü söyleme imkânı kalmamıştır. Yargılama diğer üyelerin gözü önünde yapılmakta, kararda onların da söz hakkı bulunmaktadır. Bu yeniliğe ulema sınıfından büyük tepkiler geldiğinden dolayı Ahmed Cevdet Paşa, İslâm hukukunda, şer'i mahkemeler yanında başka mahkemeler kurulmasının yasak olmadığını belli başlı din adamlarına anlatmak zorunda kalmıştır. Diğer yandan kişilik, aile, miras alanındaki konularda, tek yargıçlı kadı mahkemeleri etkinliklerini sürdürmüşlerdir. 1870 yılında Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye'nin istinaf bölümü, artık ihtiyaç kalmadığı için kaldırılırken, geriye yalnız bugünkü Yargıtay'ın ilk hali olan temyiz bölümü kalmıştır. 1879 yılında çıkarılan “Teşkilât-ı Mehâkim Kanunu” (Mahkeme Teşkilatı Kanunu) ile yargı teşkilatının eksiklikleri tamamlanmıştır. Bu kanunun hükümlerine göre, adalet organları, idari organlar karşısında daha da bağımsız duruma getirilmiştir. Savcılık kurumu ve noterlik, bu kanun ile ilk kez Osmanlı hukukuna girerken, İcra memurlukları, adliye müfettişlikleri kurulmuştur. Mahkeme harçları yeniden düzenlenmiş, infaz yöntemlerine yenilikler getirilmiştir. Avukatlık ise ilkönce 1875 yılında İstanbul mahkemeleri için kabul edilmiş, bir yıl sonra çıkartılan bir ferman ile de tüm ülkeye yayılmıştır (Mumcu, 2007: 203).

Şer'i mahkeme hâkimlerini (kadıları) buldukları durumdan kurtarmak için de çabalar harcanmıştır. Bu amaçla ilk kez 1853 yılında, kadılık eğitimi, medreselerde okutulan bilimlerin içinden çıkartılmış ve salt kadı yetiştirmek için hazırlıklara başlanmıştır. İlk kez naibler için “Muallimhane-i Nüvvab” açılmış, daha sonra da “Medresetül-kuzat” (Kadılık Yüksek Okulu) faaliyete geçmiştir. Böylece kadı olabilmek için ayrı bir medresede okumak gerekmiştir. Bu yeni medreseden çıkan kadılar, Hukuk Mektebi mezun verinceye kadar Nizamiye Mahkemelerine de başkanlık yapmışlardır. Kadılık medresesinde İslâm hukukunun daha sistemli öğretilmesine çalışılmıştır. Kadıların verdikleri kararların temyiz incelemesi için Huzur Murafaalarının yerine 1862 yılında Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyye kurularak, temyiz edilen şer'i mahkeme hükümlerinin şekli incelemesi Fetvahane'nin İlâmat Odası'nda, maddi incelemesi de bu yeni mecliste yapılmaya başlanmıştır (Ekinci, 2002: 776; Mumcu, 2007: 204).

SONUÇ:

XVII. yüzyıldan beri, Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü kötü durumu düzeltmek için yapılan çalışmalar II. Mahmud dönemine kadar “eski güçlü düzene dönmek ve askeri bakımdan yenileşmek” olarak hep tek yönlü olmuştur. Devletin tüm kurumlarının yozlaştığını, hepsinin birden düzeltilmesi gerektiğini ilk kez bilinçli olarak anlayan II. Mahmud'tur. II. Mahmud, bir yandan devletin merkez gücünü tekrar eski haline getirebilmek, bir yandan da ilk önce, temel kurumları köklü biçimde yenilemek için uğraşmıştır. Fransız İhtilâli'nden sonra başlayan ulusalcılık akımlarının önlenmesi devletin mevcut yapısıyla olanaksız gibi görünmesine karşın, II. Mahmud, Osmanlı devletinde yaşayan her vatandaşın hukuk yönünden eşit ve güvenceli duruma kavuşturulması için çaba harcamış, bu yolla devleti dağılmaktan koruyacağını düşünmüştür (Mumcu, 2007: 204).

Tanzimat dönemi ile ilgili ileri sürülen görüş ve değerlendirmeler, genelde üç grupta toplanmıştır. Bazılarına göre bu dönem idari, siyasi ve hukuki alanda modernleşmenin, anayasal rejim ve lâikleşme akımlarının kaynağı olarak görürlerken; bazı yazarlarda, ülkeyi sömürge ve yarı sömürge haline getiren bir Batılaşma olarak kabul ederek bugünkü Türk toplumunun temellerinin atıldığı, olumlu gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak nitelendirirlerken; kimi yazarlarda, Batı'yı taklit ederek, ona körü körüne bağlanıldığı, Osmanlı toplumunda çözümlere neden olan, yanlış politikaların uygulandığı bir dönem olduğunu ileri sürmüşlerdir (Eryılmaz, 2006: 15).

Tanzimat dönemi tebaanın hakları konusunda üç aşamada önemli bir başlangıç sayılır: köleliğin kaldırılması, müslim-gayrimüslim ayrımının ve eşitsizliğin kaldırılması, yöneten ve yönetilenlerin can, mal güvenliklerinin ve haysiyetlerinin korunmasına yönelik çabalardır (Ortaylı, 2006: 91).

Tanzimat, kendisinden önce yapılmış reform hareketlerinin bir tekrarı olmadığı gibi, yeni bir takım uygulama ve prensipler getirdiği için, genel olarak bir ilgi uyandırmıştır. Bütün halk hatta yabancı devletler, bu karar ve uygulamaların yürürlüğe girmesi karşısında Tanzimat'ın lehinde veya aleyhinde bir tavır takınmak mecburiyetini duymuştur (Karal, 1999: 25-26).

1839'da başlayan Tanzimat hareketi kendisinden önceki reform hareketlerine bakıldığında çok daha geniş kapsamlı yapılmıştır. Tanzimat döneminde başlayan reformlar hem idari alanda hem de hukuk alanında başlamış ve devlet sona erene kadar sürmüştür (Mumcu, 2007: 204-205).

KAYNAKLAR

Cin H ve Akgündüz A (1990) Türk İslâm Hukuk Tarihi. Timaş Yayınları, 1.Cilt, İstanbul.

Ekinci E B (2002) Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri, *Türkler*, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Cilt: XIII, Ankara, ss.771-779

- Durhan İ** (1999) Osmanlı Hukukunun Yapısı Üzerine Bir Etüd. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: III, Sayı:1, Erzincan, ss. 215-232.
- Engelhardt** (1999) Tanzimat ve Türkiye. Çev: Ali Reşad, Kaknüs Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- Eryılmaz B** (2006) Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme. İşaret Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- Fendoğlu H T** (2002) Tanzimat Sonrası Hukuki Düzenlemeler Ve Hukuk Dualizmi, *Türkler*, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Cilt: XVI, Ankara, ss. 727-738.
- Karal E Z** (1999) Tanzimat-ı Hayriye Devri. Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul.
- Mumcu A** (1985) Osmanlı İmparatorluğu'nda Egemenlik Kavramı ve Gelişmesi. *1. Milli Egemenlik Sempozyumu*, T.B.M.M., Ankara.
- Mumcu A** (2007) Tanzimat Döneminde Türk Hukuku. *Adâlet Kitabı*, Editörler: Bülent Arı ve Selim Aslantaş, Adâlet Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss. 187-205.
- Ortaylı İ** (2006) İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. Alkım Yayınevi, 25. Baskı, İstanbul.
- Taner T** (1999) Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku. *Tanzimat 1*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, 2.Baskı, İstanbul, ss. 221-232.
- Veldet H** (1999) Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat. *Tanzimat 1*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, 2.Baskı, İstanbul, ss. 139-209.
- Zürcher E J** (2006) Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim, 20. Baskı, İstanbul.

OSMANLI YÖNETİM GELENEĞİNDE YÖNETİLENLERİN HAKSIZLIKLARA KARŞI KORUNMASINDA BİR ARAÇ: ŞİKÂYET HAKKI

Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Özet

İslâm öncesi Türk Devletleri'nde de görülen, ancak İslâm Devleti ile kurumsallaşmaya başlayan şikâyette bulunma hakkı; Türk-İslâm Devletleri'nin birçoğunda kurumsal olarak yer almıştır. Türk-İslâm Devletleri'nde ya tek tek ya da toplu olarak, yöneticilerden kaynaklanan sorunları, yöneticilerin yapmış olduğu haksız uygulamaları ortadan kaldırmak, bu tür konuları hükümdarlara bildirmek için bu yolu kullanmışlardır. Halkın bu hakka sahip olması, Türk-Türk İslam Devletlerini o dönemde var olan diğer birçok tek kişi idaresinden ayırmakta ve farklı kılmaktadır.

Bu bağlamda ele alınabilecek olan bu çalışma, İslâmiyet'in kabulü öncesi Türk devletleri, İslam devleti, Osmanlı öncesi Türk-İslam devletleri, Osmanlı klasik dönemindeki yönetilenlerin uğradığı haksızlıkları giderecek, yönetenleri denetleyecek bir yol olarak Şikâyet Hakkı'nın araştırma, incelenme ve değerlendirilebilmesinin akademik anlamda aydınlatıcı olabilme ve bir katkı sağlanabilmesi adına önemli bir işlevi yerine getireceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şikâyet Hakkı, Güvenlik, Yöneten, Yönetilen, Haksızlık

Abstarct

The right of complaint was seen in the pre-Islamic Turkish States, also, has begun to institutionalize with the Islamic State; it has taken part in many of the Turkish-Islamic States as an institutional. People used this way in the Turkish-Islamic States either individually or collectively, to eliminate the problems arising from the governors and the unjust practices by the administrators and to inform the rulers of such issues. The fact that the people have this right distinguishes and differentiates the Turkish-Turkish Islamic States from the many other single person administration.

In this context, the study deals with the right of complaint before the acceptance of Islam by the Turkish states, the Islamic state, the pre-Ottoman Turkish-Islamic states, and the injustices of the rulers of the Ottoman classical period. As a way to supervise the executives, it is considered that research, review and evaluation of Right of Complaint can be enlightening in an academic sense and will perform an important function in order to make a contribution.

Keywords: Right of Complaint, Security, Ruler, Ruled, Injustice

GİRİŞ

Nasıl ortaya çıktığı ile ilgili herhangi bir bilgi olmamakla birlikte, dilek ya da şikâyet için yetkili makamlara başvurabilme hakkı ya da uygulaması, yönetilenlerin bir hak arama biçimi olarak, tarihin belli dönemlerinde gündeme gelmiş bir konu olarak dikkat çekmektedir. Bu hakkın toplumun tümü için bağlayıcı kararlar alma yetkisine sahip olan “yönetenlerle”, alınan bu kararlara rıza gösterenler ya da rıza göstermek zorunda kalanlar yani “yönetilenler” arasındaki ilişkinin başlamasına kadar uzanmaktadır. Bu hak ya da uygulama, bazen yöneticilerin sebep oldukları uygulamalardan kaynaklanan hoşnutsuzluğu ifade etme aracı olarak kullanılırken, bazen de yapılması istenilen birtakım hizmet ve işlemlerin yerine getirilmesi hususundaki görüş, dilek ya da şikâyet biçiminde, yönetenlere bildirme yolu olarak görülmüştür.

Hunlar’da, halkın başında bulunan Hakan’ına şikâyette bulunma hakkı olmuştur. Hunların merkezi saraylarında yedi hisar (kale-saray) mevcut olmuştur. Birinci hisarda bağ ve bostan işleri yerine getirilirken; ikinci sarayda halktan gelen şikâyetler, arzlar ve mektuplar incelenmiştir. Üçüncü sarayda incelenmiş olan şikâyetler, arzlar ve mektuplar Hakan’a sunulurdu. Yapılan bütün toplantılarda hükümdarın sağ tarafında vezirler (genellikle dokuz vezir), beyler ve komutanlar yer alırken; sol tarafında ise memleketin ileri gelenleri ve memurlar bulunmaktadır. Toplantılarda alınan kararlar halka duyurulurdu (Cin ve Akgündüz, 1990: 44-45).

Orta-Doğu devlet ve hükümet sisteminin temel prensibi, adalet kavramına dayanmaktadır. Bu anlayışa göre adalet, halkın şikâyetlerini doğrudan doğruya hükümdara sunabilmesi ve onun emriyle haksızlıkların giderilmesi demektir. “Dârü’l-adl, Divânü’l-mezâlim, Divân-ı a’lâ, teftiş-i memâlik ve Divân-ı Hümâyun” gibi kurumlar halktan gelen şikâyetlerin dinlendiği ve haksızlıkların düzeltildiği kurumlar olmuştur (İnalçık, 1965: 49; İnalçık, 2005: 49, 75).

İslâm tarihinin ilk yıllarından itibaren halifeler, kamu görevlilerinin haksız tutum ve davranışlarıyla ilgili halktan gelen şikâyetleri dinlemişlerdir (Uzunçarşılı, 1970: 9; Karatepe, 2004: 50). Türk-İslâm Devlet geleneğinde hükümdarlar, bütün haksızlıkların şikâyet edileceği son temyiz mercii olmuştur. Eski İran’da, Nevruz törenlerinin son gününde Şah, sayeban (büyük çadır) altında her türlü şikâyeti dinlemiş, halk Şah’tan, davaları hemen çözüp karara bağlamasını istemişlerdir. Hükümdarın bütün adaletsizlikleri çözecek son ve en yüksek karar organı olarak benimsenmesi geleneği, Doğu devletlerinde eski İran ve Mezopotamya’da geçen bir adet olarak karşımıza çıkmaktadır (Ortaylı, 2007a: 61).

1. OSMANLI DEVLETİNDE ŞİKÂYET HAKKI

Osmanlılarda yöneten-yönetilen ilişkisinden kaynaklanan haksızlıkların ve kanuna aykırı uygulamaların hükümdara bildirilmesi yani şikâyetle bulunabilme hakkı daha başlangıçtan itibaren kullanılmış ve vergisini veren halk (reâya) ya da asker, zimmi ya da Müslüman kadın ya da erkek gibi herhangi bir ayırım olmaksızın herkesin şikâyet için arz sunma hakkı ve bu şikâyetlerin ortadan kaldırılmasını isteyebilme hakkı olmuştur (Karahanoğulları, 2005: 50-51; Taneri, 1992: 437; Faroqhi, 2003: 286).

Ortaçağ'daki Türk-İslâm devletlerinde hükümdarlar, Daru'l Adl ya da Divan-ı Mezâlim adı verilen, halkın devlet görevlilerinden veya diğer insanlardan kaynaklanmış olan şikâyetlerini, her hangi bir aracı olmaksızın dinledikleri ve hüküm verdikleri kurumların yerini Osmanlıda Divan-ı Hümayun almıştır. İdari, siyasi ve mali işlerde bir danışma meclisi ve hususi bir mahkeme özelliği taşıyan Divan-ı Hümayun halkın davalarının görüldüğü, şikâyetlerini iletebilecekleri ve dile getirebilecekleri bir mahkemenin işlevlerini de yerine getirmiştir (Dursun, 1992: 172; Imber, 2006: 204).

Osmanlı tarafından da kullanılan ve adalet dağıtmanın en üst, en son noktasını temsil eden Divan-ı Hümayun'un ilk ve asli görevi, şikâyet dinlemek olmuştur (Karahanoğulları, 2005: 52-53).

Divan-ı Hümayun hangi din ve millete mensup olursa olsun, hangi meslek ve tabakadan bulunursa bulunsun kadın erkek herkese açık olarak toplanmıştır. Memleketin herhangi bir yerinde haksızlığa uğrayan, zulüm gören veya mahalli kadılarca haklarında yanlış hüküm verilmiş olanlar, valilerden, askeri sınıflardan şikâyeti bulunanlar, vakıf mensuplarının haksız muamelelerine uğrayanlar için divan her zaman açıktı ve herkes şahsi müdafaa hakkına sahipti (Halaçoğlu, 1995: 9; Cin ve Akgündüz, 1990: 239).

2. ARZ-I HÂL VE ARZ-I MAHZARLAR

İslâm devletinde hem icra hem de kaza gücü ile donatılmış bulunan ve kamu görevlilerinin yapmış oldukları haksız eylem ve işlemlerinden dolayı mazlumlardan gelen şikâyetleri inceleyen, şikâyetler üzerine hukuki anlaşmazlıkları çözümlen yüksek bir yargı organı demek olan Mezâlim divanı, Osmanlılardan önceki İslâm devletlerinin temel organlarından birisi olmuştur (Akyüz, 1995: 11-13; Cin ve Akgündüz, 1990: 266; Karatepe, 2004: 50). Osmanlı Devleti'nde ise şikâyetleri dinleme ve çözüme kavuşturma görevi, Divan-ı Mezâlim'in yerine, Divan-ı Hümayun tarafından yerine getirilmiştir.

İslâm tarihinin ilk yıllarından itibaren halifeler, kamu görevlilerinin haksız tutum ve davranışlarıyla ilgili halktan gelen şikâyetleri dinlemişler ve çözüme kavuşturmuşlardır (Uzunçarşılı, 1970: 9; Karatepe, 2004: 50). Büyük Selçuklularda ve Anadolu Selçuklularında sultan, haksızlığa uğrayanların şikâyetlerini dinlemek için haftada iki kez yüce divana gelerek, haksızlıkları düzeltmeye çalışmışlardır. Nizam'ül-Mülk, "Hükümdarlar haftada iki gün halkın şikâyetlerini dinleyeler ve haklının hakkını haksızdan alalar, adaleti yerine getireler. Aracı olmaksızın kendi kulaklarıyla söylediklerini dinlerler. Bundan amaç, bu haberin ülkede yayılması ve zalimlerin kötülük yapmaktan çekinmeleridir" şeklinde mezalim dinlenmesinin

gerekliliğini belirtmiştir. Buradaki uygulama Osmanlı örneğine en yakın uygulama olarak göze çarpmaktadır (İnalcık, 2000: 158; İnalcık, 2003: 94; Taneri, 1992: 436; Karahanoğulları, 2005: 52).

Resmi bir makama, içinde bulunulan hâli bildirme, çeşitli konulardaki şikâyetleri dile getirme gibi amaçlarla sunulan yazı veya dilekçeye “arz-ı hâl” denir. Türk-İslâm devletlerinde şikâyet veya istek sahibi kişilerin tek tek veya topluca, yazılı veya sözlü olarak arz-ı hal sundukları bilinmektedir. Arz-ı hâl’ler, özellikle Osmanlılarda en tabii bir hak olarak yaygın şekilde kullanılmıştır. Arz-ı hâl yerine “rikâ, ruk’a, mahzar, istida, kâğıt” ve bazen de “ariza” kelimeleri de kullanılmıştır. Osmanlılarda genellikle devlet görevlilerin dilekçesi için sadece “arz” kelimesi kullanılırken, reyanın sundukları dilekçeler “arz-ı hâl” olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca birden fazla kişinin, topluluğun ya da kaza’nın yapmış oldukları şikâyetler için yazılan dilekçelere de “Arz-ı Mahzar” olarak tanımlanmıştır (İpşirli, 1991: 447; İnalcık, 2003: 118; Batıslâm, 2008: 209; İnalcık, 2005: 51).

Osmanlı Devleti’nde en yetkili merci olan Divan-ı Hümâyün’a arz-ı hâl sunulması çok önemli ve yaygın bir uygulamadır. Divan-ı Hümâyün bu konuda bütün halka açık olmakla birlikte bu haktan daha çok İstanbul ahalisi faydalanmıştır. Arz-ı hâller belli bir gündem içerisinde XVI. yüzyıl sonlarına kadar Reis-ül Küttab, daha sonraki yüzyıllarda birinci ve ikinci tezkireciler tarafından yüksek sesle okunmuş, yetkililer tarafından da gereği yapılmıştır. Merkez teşkilâtının yetkili makamlarına sunulan arz-ı hâllerden ayrı olarak taşrada eyalet divanına da arz-ı hâl sunulduğu bilinmektedir (İpşirli, 1991: 448).

Arzuhaller, bizzat padişahтан başlayarak taşradaki küçük idareci ve makamlara kadar yetkili her mevkiye sunulabilirdi. Şüphesiz en etkili ve ilgi çekici olanı arada herhangi bir aracı olmaksızın, doğrudan padişaha sunulan arzuhaller olmuştur (Taş, 2007: 189; İpşirli, 1991: 447).

Şikâyetlerin bizzat sunulması veya gönderilmesi yolundan başka padişahların doğrudan doğruya halktan şikâyet topladığı veya direkt olarak dinlediği de olmuştur. Hükümdar, Cuma namazında, ava çıkarken, sefere giderken veya gelirken değişik şekillerde de halkın dilekçelerini kabul etmiştir. Halkın şikâyetlerini almak için bu gibi olanakları hükümdar ne kadar çok tekrarlarsa, o derece âdil olacağı kabul edilmiştir. Hükümdara doğrudan doğruya erişebilmek, Tanrı’dan başka kimseye karşı sorumlu olmayan tek otorite olan hükümdarın, haksızlığı giderebilecek en yüksek otorite olması, kendisinin otoritesini temsil edenlerin hepsinin üstünde bulunması ve onların görevlerini kötüye kullanarak yaptıklarını ancak hükümdar tarafından düzeltilebileceğinden dolayı çok önemli sayılmıştır. Türk-İslâm devlet geleneğinde hükümdar her zaman adaletin son başvuru ve talep yeri ola gelmiştir (İnalcık, 2005: 49).

Halk tarafından sunulan arz-ı hallerle başta padişah olmak üzere sadrazam ve diğer yetkililer tarafından (görevde bulunan tüm vezirler, eyaletlerde beylerbeyi, sancaklarda sancakbeyi) ilgilenilmiş, şikâyetler sebebiyle gerektiğinde sadrazam, beylerbeyi, kadı vb. yöneticiler idam da dâhil olmak üzere ağır şekilde cezalandırılmıştır (İpşirli, 1991: 447).

3. ARZ-I HÂL VE ARZ-I MAHZARLARIN ÖZELLİKLERİ

Arz-ı hâl ve arz-ı mahzar sunanlar, gönderdikleri dilekçeleri daha da kuvvetli ve tutarlı hale getirebilmek için fetva, i'lâm, arz ve telhis gibi belgelerle, müftüden aldıkları bir fetva ile dilekçelerinin haklılığını desteklemeye çalışmışlardır. Bilhassa idarecilerden dolayı yazılan şikâyetle ilgili mahzar ve arzuhallerde bu âdeta bir zaruret halini almıştır. Mahzar sahipleri, genellikle kadıya müracaat ederek arz ettikleri hususu i'lâmla teyit ve tasdik edip durumun İstanbul'a bildirmesini rica etmişlerdir. Dilekçe sahipleri gerek memur gerek halktan birisi olsun yazdıkları dilekçede, doğru ya da yanlış olsun Peygamber dönemine uzanana dek tüm uygulamalara dinsel bir değer eklenmiştir. Kendilerini haklı çıkartabilmek için sülalelerini bir şekilde bir yerlere dayandığını gösteren dilekçeler de mevcuttur. Ayrıca dilekçe sahipleri dilekçelerini resmi belgelere dayandırarak iddialarını güçlendirmeye de çalışmışlardır (İpşirli, 2003: 399; Faroqhi, 2003: 288-289).

Mahzarlar, şikâyet, talep, teşekkür vb. amaçlarla ilgili makamlara birden çok kişinin imzasıyla gönderilen arz-ı hâllerdir. Mahzar verenler genellikle bir ferman çıkarılarak uğradıkları haksızlığın giderilmesini, taleplerinin yerine getirilmesini isterlerdi. Mahzardan dolayı çıkan fermanlar ayrıca kadı siciline de kaydedilirdi. Osmanlı Devleti'nde de toplu dilekçe geleneğini yansıtan mahzarlar sivil halk ve idareci kesim arasındaki bağları, devletin sosyal zümrelere karşı tutumunu belirtmesi açısından oldukça önemlidir. Mahzarlar şekil bakımından büyük ebatta ve tek parça halinde düzenlenmişlerdir. Osmanlı toplumunda konuşulan çeşitli dillerin olması nedeniyle değişik dillerle düzenlenmiş olan şikâyet dilekçeleri olmakla birlikte yazılan mahzarlar sınırlıdır. Arapça mahzarlarda genellikle nesih, bazen harekeli nesih ve diğer yazı türleri de kullanılmıştır. Arapçanın konuşulduğu bölgelerden Arapça, Balkanlardan Rumca, Sırpça ve Bulgarca, Kafkaslardan Gürcüce mahzarlar merkeze gönderilmiştir. Mevcutların büyük çoğunluğunu teşkil eden Türkçe mahzarlarda imlâ, ifade ve üslûp itibarıyla bilhassa XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerleşmiş bir geleneğin oluştuğu dikkati çekmektedir (İpşirli, 1991: 447).

Hitap, dua ve bitiş formüllerinin bulunduğu arzuhallerin esas kısmında dilekçe sahibinin kendisini tanıttığı "ta'rif-i nefis", sahip olduğu vasıfları ifade eden "beyân-ı istihkak" ve istekleri belirten "beyân-ı matlab" yer almakta, dilekçenin amacı ise "mâruz-ı çâker-i keminelidir ki" diye yapılan girişle anlatılarak, "ol babda ve kâtibe-i ahvalde emr-ü ferman hazreti men-lehül emrindir" diye bitirilir ve arzuhalin sonunda ise istek sahibinin yine belirli formüller şeklinde verilen imzası bulunmaktadır. Bazı yönleriyle günümüzdeki dilekçeye benzerlik göstermekle birlikte oldukça gelişmiş bir şekilde ve kalıplaşmış ifadelerle düzenlenmiş olan arzuhallerin yazılması kolay olmadığı ve o devirlerdeki okuma yazma oranının düşük seviyelerde olması nedeniyle zamanla arzuhalcilik adıyla bir mesleğin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kendine özgü belirli kuralları bulunan arz-ı hâl, özel kâğıtlara yazılarak, kâğıt önce ortasından ve üst kısmından ikiye katlanır, bu çizgi üzerine Besmele yerine geçmek üzere bir işaret konulur, daha sonra dörde katlanan kâğıdın her bölümüne arz-ı hâl verilen makamın ve makam sahibinin rütbesine göre değişen, yazılması zorunlu ifadeler yer verilirdi (İpşirli, 1991: 448; Batıslam, 2008: 209-210).

4. ARZ-I HÂL VE ARZ-I MAHZARLARDA GEÇEN KONULAR

Dilekçelerde yer alan şikâyet konularına gelince; “arz-ı mahzar veya arz-ı hâl” gönderilmesi, dilekçe sahibi ya da sahiplerinin mutlaka bir zarar veya uğradığı bir haksızlığın gidermek için yazılmış olması gerekmektedir. Zarar gören taraf, bir şahıs, bir grup veya bir kurum da (vakıf gibi) olabilmiştir. Genel olarak yapılan şikâyet dilekçelerine bakıldığında anlatılan haksız ve zararlı durum, eşkıyanın veya devlet yöneticilerinin (kamu görevlisi/devlet yetkilisi) yapmış oldukları soygunculuk, bir mahkeme kararını tanımama, borcu ödememe, genellikle kanuna aykırı hareketlerden doğma gibi nedenlerden kaynaklanmıştır. Bir yöre halkının yıkık bir köprüünün tamiri için başvurmaları da aynı kategoride sayılmıştır. Köylülerin toprak anlaşmazlıkları veya bir tımar-erinin köylüden alamadığı vergiler de bir şikâyet konusu olmuştur. Esnaflar da, nizamla aykırı hareket edenleri şikâyette bulunmuşlardır. Bütün bu hallerde, söz konusu olan şey, özel zararlar olmuş, kamu zararı şikâyet konusu olmamıştır. Kamuya ait işler Mühimme defterinde kayıtlı hükümlerle karşılanmıştır. Başlıca şikâyet konuları şu kategorilerde toplanmıştır (Taş, 2007: 189; İpşirli, 1991: 447; İnalçık, 2005: 57-71);

- Kadı'nın verdiği hükmü veya hücceti (mahkeme tutanağının suretini) tanımayan ve gereğini yerine getirmeyenlere karşı yapılan şikâyetler,
- Reayadan birisinin, yaşama dair kimi haklarının, gündelik hayat içerisinde kendisi gibi reayadan olanların eşkıyalık, zorbalık, faiz ile halka borç para verip tefecilik gibi hareketlerden dolayı tehlikeye düşmesi halinde bu durumun düzeltilmesi ve/veya engellenmesi için yapılan şikâyetler,
- Doğrudan padişah tarafından yetkilendirilmiş ve görevlendirilmiş yöneticilerin yaptıkları bir haksız uygulamadan yapılan şikâyetler,
- Kişiler arasında hak davaları hakkında yapılan şikâyetler
- Askeri sınıftan olanların, kanun dışı reayadan eşya ve para almalarının önlenmesi için yapılan şikâyetler,
- Devlet yöneticilerinin (kamu görevlisi/devlet yetkilisi) halktan, kanuna aykırı olarak almış olduğu vergilerden ve kanuna aykırı bir şekilde görev veya ücretin istenmesinden dolayı yapılan şikâyetler,
- Devlet yöneticilerine karşı, sırf şahsi kin veya husumetten dolayı yapılan, geçerliliği olmayan uydurma şikâyet dilekçeleri,
- Vakıflar hakkında gönderilen şikâyet dilekçeleri,
- Yardıma muhtaç durumda olan devlet yöneticilerinin, bu durumlarını devlete bildirmek için yapılan şikâyetler

SONUÇ:

Manzum ya da mensur olsun arz-ı hâl ve arz-ı mahzarlar, Osmanlı toplumunda yaşayan kişi veya kurumların şikâyetlerini dile getirme yöntemlerini, halkla padişah ya da idareciler arasındaki iletişimi, devletin şikâyetlere ilişkin tutumlarını göstermesi ve halkın döneminin devlet adamlarıyla olan ilişkisini, beklentilerini ve isteklerini dile getirme biçimleri gibi daha birçok konuda bilgi içermeleri nedeniyle önemli bir tarihi belge niteliği taşımaktadırlar (Batıslam, 2008: 217).

Bu şikâyet dilekçeleri ve şikâyet dilekçelerine cevap olarak Padişah'ın gönderdiği hükümler, bu hüküm ya da hükümlerin kopya edilmiş olduğu Şikâyet Defterleri'ndeki işlem ve vesikalar, Osmanlı bürokrasisinin, şahısların veya bir yerdeki toplumun ihtiyaç ve sorunlarını nasıl öğrenilip karşılandığının, buna ait idari işlemlerin nasıl yürütüldüğünü anlayabilmemiz açısından büyük önem arz etmektedir (İnalcık, 2005: 70).

Osmanlı Devleti, siyasal olarak tek kişi hâkimiyetine dayalı bir düzen olmakla birlikte, ancak günümüz demokrasilerinde görülebilen halkın hemen her türlü konu hakkında şikâyette bulunma hakkının olabilmesi ve her talebi ile ilgili dilekçe verebilme haklarının bulunması, yönetenlerinde bu doğrultuda denetlenmesi, yönetenlerin sebep oldukları haksızlıkları ve suiistimalleri önlemek ve/veya ortadan kaldırmak için Adâletnâme ilân etmesi, padişahların kadıların yargı yetkileri üzerinde her hangi bir etkisi ve yetkisinin olmaması, yargının bağımsız olması, padişahların şer'i hukuk üzerinde yetkilerinin olmaması gibi özellikler, Osmanlıyı o dönemde var olan diğer birçok tek kişi idaresinden ayırmakta ve farklı kılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akyüz V** (1995) *İslâm Hukukunda Yüksek Yargı ve Denetim- Divanı-ı Mezalim*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Batıslam H D** (2008) Divanlardaki Manzum Arz-ı Hâller. *Turkish Studies*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/1 Winter, <http://www.turkishstudies.net/dergi.asp>, 10.12.2009.
- Cin H ve Akgündüz A** (1990) *Türk İslâm Hukuk Tarihi*. Timaş Yayınları, 1.Cilt, İstanbul.
- Dursun D** (1992) *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*. İşaret Yayınları, İstanbul.
- Faroqı S** (2003) *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak ve Yaşamak*. Çev: Gül Çağalı Güven ve Özgür Türesay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Halaçoğlu Y** (1995) *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Türk Tarih Kurumu, Basımevi, Ankara.
- Imber C** (2006) *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*. Çev: Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- İnalçık H** (1965) *Adâletnâmeler*. Belgeler Dergisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt:2, Sayı:3-4, ss. 49-142.
- İnalçık H** (2000) *Türk Tarihinde Türe ve Yasa Geleneği*. Doğu-Batı Dergisi, Yıl:4, Sayı: 13, Ankara, ss. 157-175.
- İnalçık H** (2003) Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600). Çev: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- İnalçık H** (2005) Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet. Eren Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul.
- İpşirli M** (1991) *Arzuhal mad*. İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Cilt:3, İstanbul, ss. 447-448.
- Karahanogulları O** (2005) Türkiye'de İdari Yargı Tarihi. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Karatepe Ş** (2004) Osmanlı Siyasi Kurumları. İz Yayıncılık, İstanbul.
- Ortaylı İ** (2007) Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi. Cedit Neşriyat, Ankara.
- Taneri A** (1992) *Tarih Boyunca Milletler Arası Münasebetlerde Adalet ve Türkler*. Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları, 1.Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, ss. 425-442.
- Taş H** (2007) *Osmanlı'da Şikâyet Hakkı'nın Kullanımı Üzerine Düşünceler*. Memleket Siyaset Yönetim, Memleket Yayınları, Cilt:2, Sayı:3, Ankara, ss. 186-204.
- Uzunçarşılı İ H** (1970) Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2.Baskı, Ankara.

KLASİK DÖNEM OSMANLI YÖNETİM GELENEĞİNDE YARGI ORGANLARI

Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Özet

İslâm hukuku, Osmanlı toplumunun gelecekteki şeklini belirlemede bütün diğer etkenlerden daha büyük ve önemli bir role sahip olmuştur. Gerek Osmanlı Devleti içinde, gerek İslamiyet'i kabul eden diğer devletlerde, İslâm hukukunu koruyan ve uygulayanlar; eser yazan fıkıh bilginleri, müderrisler ve kadılar olmuştur. İslâm hukuk sisteminin tam anlamıyla yerine oturması ve uygulanabilmesi için, müderrislere, müftülere ve kadılara ve doğal olarak onların yetişmesini sağlayacak olan medreselerin kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde kadıların eğitimi ve yetişmesi için ilk medrese Orhan Gazi zamanında kurulmuştur. Bu çalışmada genel olarak klasik dönemde Osmanlı Devleti'ndeki yargı organlarına, bir idari ve adli birim olan kadılık teşkilatına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Yargı Teşkilatı, Kadı, Kazasker

Abstract

Islamic law has had a bigger and more important role in determining the future form of Ottoman society than all other factors. In both the Ottoman Empire and other states that accept Islam there have been fiqh scholars wrote works, mudarris and kadis those who protect and practice Islamic law. In order to fully fit and implement the Islamic legal system, there was a need for mudarrisses, muftis and kadis and the establishment of madrasahs that would naturally bring them up.

The first madrasah for the education and training of the kadis in the Ottoman Empire was established in the time of Orhan Gazi. In this study, in the classical period, the judicial bodies in the Ottoman Empire will be discussed as judicial and administrative unit.

Keywords: Ottoman Empire, Judicial Organisation, Kadi, Kazasker

GİRİŞ

Kendisinden önce Müslüman olan Türk Devletleri gibi Osmanlı Devleti de hukuk sistemi olarak İslâm Hukukunu benimsemiş ve diğer Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi yargı organları yine kadılardan oluşmuştur (Cin ve Akgündüz, 1990: 269).

İslâm hukuku, Osmanlı toplum hayatının belirlenmesinde çok büyük ve önemli bir role sahip olmuştur. Gerek Osmanlı Devleti içinde, gerekse İslâm dünyasının başka yerlerinde İslâm hukukunu koruyan ve uygulayanlar; eser yazan fıkıh bilginleri, müderrisler ve kadılar olmuştur (Imber, 2006: 294).

Osmanlı Devleti'nde kadınların eğitimi ve yetişmesi için ilk medrese Orhan Gazi zamanında kurulmuştur. Ancak Osmanlı devlet ve toplum sisteminde “tedris, kaza ve ifta” mesleklerinin ayrımı, derecelenmesi, rütbelerin eşitlenmesi ve kadılık kurumunun asıl şekillenmesi Fatih Sultan Mehmet devrinde gerçekleşmiştir (Ortaylı, 2007: 262-263).

1. ŞER'İYE MAHKEMELERİ VE ADLİ TEŞKİLÂT

Osmanlı Devleti'nin ilk padişahı olan Osman Gazi'nin ilk tayin ettiği iki memurdan birisi kadı olmuştur. Osmanlı'nın kuruluş döneminde kadıları yetiştirecek bir kurum henüz mevcut olmadığından, ilk Osmanlı kadıları hep Anadolu, İran, Suriye ve Mısır gibi yerlerden getirilmiştir. Daha sonraları ise fethedilen her idare merkezine bir kadı tayin edilmiş ve neticesinde adli teşkilât ortaya çıkmıştır. Tek kadı'nın görev yaptığı bu usule de şer'îye mahkemeleri adı verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde derece ve tayin açısından kadılarla medrese mezunları ve müderrisler hep iç içe olmuşlardır ve ikisine birden ilmiye sınıfı denmiştir (Cin ve Akgündüz, 1990: 269; Akgündüz ve Öztürk, 1999: 407; Akgündüz, 2002: 53).

Şer'îye mahkemelerinin belli bir makam binası yoktur. Ancak bu şer'î meclis adıyla yargılamanın yapıldığı belirli bir yerin olmadığı anlamına gelmemelidir. Çünkü Kadı'ların yargı işlerini yürütebilecekleri ve tarafların kendilerini her an bulabilecekleri belli bir yerleri (cami, medrese, kadı'nın evi gibi) daima olmuştur (Akgündüz, 2002: 53).

Kadıların ve mevâlîlerin (İstanbul, Bursa, Mekke gibi yüksek payeli kadılıklar) bulunduğu kaza ve şehirlerde şer'î mahkemeleri görev yapmışlardır. Şer'îye mahkemelerinin başında kadılar bulunurken, yürütülen davalar halka açık olarak yapılması da padişah tarafından emredilmiştir. Davaların halk tarafından izlenebilmesi ile kadı'nın davalarda verdiği hükümlerde tarafsız olup olmadığına görülmesi aksi bir durumda kadı'nın şikâyet edilmesi amaçlanmıştır (Sevinç, 1978: 53).

Şer'îye mahkemelerinde kararı veren kadılardan başka naibler, kassamlar, muhızrlar, çavuşlar, subaşılar ve mübaşirler gibi görevliler de bulunmaktadır.

2. ŞEYHÜLİSLÂM VE KAZASKER

Kadılar, hukuki meselelerde Hanefi mezhebinin mu'teber (hükmü geçen) görüşlerini esas alarak karar verdikleri için Hanefi hukukçularının ittifak ettikleri hususlarda aynen, ihtilâf ettikleri konularda ise gerekli araştırmayı yaptıktan sonra en doğru görüşle karar vermişlerdir. İşte bu noktada kadınların, müftülere olan ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde müftüler iki kısımdır. Birincisi bütün ilmiye sınıfının başı olan merkez müftüsü yani

Şeyhülislâm'dır. Şeyhülislâm tabiri X. yüzyıldan itibaren İslâm âleminde “hukuki meselelere vakıf, âlim zat” anlamında kullanılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'ndeki gibi ilmiye sınıfının başı manasında kullanılmamıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk zamanlarda bu makamın başında bulunanlara müftü veya hoca efendi unvanları verilirken, Fatih Kanunnamesi'nde müftü adı verilmiştir (Cin ve Akgündüz, 1990: 269-270; Akgündüz ve Öztürk, 1999: 372; Akgündüz, 2002: 53).

İkinci kısım ise diğer müftülerdir ki, onlara kenar müftüleri de denir. Müftü, yetkili görüşler, fetvalar yayınlayan bir fıkıh bilginidir. Hükümdardan tutun da en hakir kula kadar herkes ondan hukuki sorunlar hakkında görüşünü isteyebilir ve alabilirlerdi. İlâhi hukuk ile insanların işleri arasında aracılık eden müftü, bu sıfatıyla, eser yazan fıkıh bilgininden sonra ulemânın en büyüğü sayılırdı. Ancak, onun da yürütme ve yaptırma gücü yoktu. Fetva bir emir, bir kararname değil, bir fikir, bir görüştür ve hayata geçirilebilmesi için bir kadı veya yönetici tarafından kanunlaştırılması gerekmektedir (Imber, 2006: 293).

Kanuni döneminde ise Şeyhülislâm unvanı kullanılmaya başlanmıştır. Saltanat kanadını sadrazamların temsil ettiği Osmanlı'da, padişahların halife unvanına da sahip olmalarıyla birlikte, hilâfet kanadını da şeyhülislâmlar temsil etmişlerdir. Devletin ilk ve son dönemlerindeki bazı dalgalanmalar bir tarafa bırakılırsa, Osmanlı Devletinde ilmiye sınıfının ve dolayısıyla kaza teşkilâtının da bir bakıma başı ve yetkili mercii Şeyhülislâm olmuştur. Şeyhülislâmların yetkilerine bakıldığında, yürütme açısından, şeyhülislâmların 1574 yılına kadar ciddi bir yetkileri olmamıştır. Bu tarihe kadar müderris, mevali denen kadılar ve müftüler, sadrazam tarafından tayin edilmekte, diğer kadı ve müderrislerin tayini ise kazaskere bırakılmaktaydı. Ancak sadrazamların bu konu hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaları nedeniyle 1574 yılından itibaren şeyhülislâmlar, kaza kadıları ve bazı küçük dereceli müderrisler dışında kalan mevali denilen büyük kadıları, müderrisleri ve hatta kazaskeri de tayin yetkisine sahip olmuşlardır. Ancak kazaskerin ve mevali (büyük) kadıların tayinlerinde ayrıca sadrazamın görüşünü de almışlardır. Yargı yetkisi de bulunmayan Şeyhülislâmın en önemli görevi fetva vermek olmuştur. Şeyhülislâmın yasama faaliyetine olan katkısı da büyüktür. Örfi hukukun temelini teşkil eden içtihadî konularda kamu yararına uygun görüşün tercihi ve padişaha arz yetkisi şeyhülislâmlara aitti (Cin ve Akgündüz, 1990: 269-271; Abacı, 2001: 50-51; Akgündüz ve Öztürk, 1999: 372; Akgündüz, 2002: 53).

Osmanlı Devleti'nde, yargı teşkilâtının asıl başı ve ilmiye sınıfının da ikinci reisi kazaskerdir. Kadıaskerlik de denen bu makam, ilk olarak Abbasilerden itibaren görev almaya başlamış, Harzemşahlar'da, Eyyübiler'de, Memlûklüler'de, Selçuklular'da ve Anadolu Selçuklu Devleti'nde de var olmuştur. Kazasker, Selçuklular'daki Kadılaşkerin fonksiyonlarını da ifa etmekle beraber, bütün Müslüman Türk devletlerindeki Kâdil-Kudatlık/ Kadıy-ül Kudatlık makamının karşılığı haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde kadıaskerlik, Orhan Gazi tarafından kurulmuş ve ilk kadıasker olarak da Bursa kadısı olan Çandarlı Halil atanmıştır. Osmanlı Devleti'nde yargı gücü adına Divan-ı Hümâyun'a katılan, özellikle askeri sınıfın şer'i ve hukuki işlerine bakan, kaza ve sancak kadılarının tayin edilmesinde yetkili olan bu makama kazasker denmiştir. XVII. asra kadar sadrazamların arzı ile tayin edilen kazasker, bu tarihten itibaren sadrazamların muvafakatini almaları şartıyla şeyhülislâmca tayin edilmeye başlanmıştır

(Halaçoğlu, 1995: 15; Cin ve Akgündüz, 1990: 272; Imber, 2006: 311; Üçok ve diğ., 2002: 197-198; Abacı, 2001: 51).

Kazaskerin yetki ve görevlerine gelince 1574 yılına kadar kazasker, bütün müderris ve kadı adaylarını seçip tayin edebilmek üzere sadrazama arz etmeye yetkiliyken, bu tarihten sonra yetkileri Şeyhülislâm lehine daraltılmıştır. Kazasker bu tarihten itibaren kendi bölgelerindeki kaza kadılarını, askeri kassamları, alt rütbeli bazı müderrisler (20 ila 40 akçe yevmiyeli) ile meslekleriyle ilgili bazı görevlileri tayin yetkisine sahip olmuşlardır. Kazasker, Divan-ı Hümâyün'un asil üyesi olduğu için Divan'ın toplandığı günlerde Divan'a mutlaka katılmak zorunda olmuştur. Bununla birlikte Kazasker, Cuma günleri Sadrazam konağında huzur murafaası denilen yargılamaların yapıldığı Cuma Divanı'na da katılmıştır. Sadrazamla beraber Divan'a arz edilen davaları da görüşüp, salı ve çarşamba günleri dışında da kendi konaklarında dava dinleme yetkisine de sahip olmuştur. Divan'da özellikle hukuki ve adli işlerden Kazasker sorumlu olmuştur. Kazasker, yetkililerden ve halktan aldıkları mektupları ve şikâyet dilekçelerini Divân-ı Hümâyün'a arz etmekle de görevli olmuştur (Cin ve Akgündüz, 1990: 272-273; Imber, 2006: 311; Üçok ve diğ., 2002: 198).

3. KADI

İlk ve orta çağların bütün monarkları (Kralları) gibi Türk-İslâm devletlerinin yöneticileri de adalet dağıtmayı ve uygulamayı kendi görevleri arasında saymışlardır. Ancak bir hükümdarın sınırları geniş olan bir ülkede bütün adli fonksiyonu bizzat yerine getirmesine imkân olmaması nedeniyle, ilk halifelerden başlayarak İslâm hükümdarları, yargı yetki ve görevlerini bir memura devretmeye başlamışlardır. İslâm hukuk tarihinin merkezinde yer alan bir memuriyet olan kadılık, İslâm ortaçağında ortaya çıkan idari ve adli bir görevdir (Ortaylı, 1994: 7-8).

3.1. İdari ve Adli Bir Kurum Olarak Kadılık

Osmanlı klasik döneminde yerel hizmetlerin görülmesinde kadılık kurumu önemli bir yere sahip olmuştur. Hukuki ve adli konularla, şehir ve kasabaların güvenlik, asayiş ve belediye hizmetlerini kadılar yürütmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nde çok geniş kapsamlı yetkileri bulunan, hem adli hem de idari görevleri olan ve şer'îye mahkemelerinde, şer'î ve örfî kanunlarla yargı görevini ifa eden "kadı" aynı zamanda da merkezi yönetimin temsilcisi olarak görev yapmıştır. Osmanlı hukukçuları, kadıyı, insanlar arasında meydana gelen dava ve anlaşmazlıkları şer'î ve örfî hükümlere göre karara bağlamak için devletin en yüksek icra makamı (sultanlar veya yetkili kıldığı şahıslar) tarafından tayin edilen kişi olarak tarif etmektedirler. Kadı, kelime olarak "hükmeden", "yerine getiren" manalarına gelmekte olup hâkim veya "hakim'üş-şef" de denilmiştir (Eryılmaz, 2007: 183-184; Halaçoğlu, 1996: 124; Cin ve Akgündüz, 1990: 274; Yediyıldız, 2002: 200; Şengül, 2010: 25-26; Akgündüz, 2002: 54; Üçok ve diğ., 2002: 202-203; Akgündüz ve Öztürk, 1999: 407; Shaw, 2004: 174).

İlk İslâmi devirlerde bir kişinin kadı olarak atanabilmesi için iyi bir şer’i hukuk bilgisine sahip olmakla birlikte erkek olmak, reşid olmak, temyiz kudretine sahip olmak, iman sahibi ve adil bir kişi olmak, hukuki ehliyete ve muamele yapabilme kabiliyetine sahip olmak gibi şartlar aranmıştır (Ortaylı, 1994: 10-13; Ortaylı, 2007: 265).

Osmanlı kadısı, bu devletin hukukçular sınıfını şahsında temsil eden meslek adamı olarak mesleğe girişi, terfisi, tayin yerlerindeki çeşitlilik sebebiyle bütün devlet görevlileri içinde farklı bir yere ve öneme sahiptir. Kadılar hem Osmanlı devlet işlerinin mali, idari, askeri sınıflarını hem de Anadolu, Rumeli coğrafyasının birçok noktasını tanımları kaçınılmaz olmuştur (Ortaylı, 2007: 261-262).

Osmanlı Devleti’nde kadı tayini her şeyden önce belirli tahsil ve hiyerarşik terfi düzenine dayanmaktadır. Bundan dolayı klâsik İslâm döneminde kadılık için öngörülen şartlar dışında eğitim de çok önemli bir yer tutmaktadır. Bir kadı adayı mesleğinin başından sonuna kadar hiyerarşik basamağı tırmanarak belli yerlere gelmiştir. Kadı’nın mesleki eğitiminde kurumlaşma ve hiyerarşinin yerleşmesi açısından en önemli olay Sahn-ı Seman diye bilinen Fatih medreselerinin teşekkülüdür. Böylece 16. yüzyılda Süleymaniye medreseleri kuruluncaya kadar bu yüksek eğitim kurumu kadılık mesleğine girecek gençlerin tahsil görüp icazet (o işi hakkı ile yapabileceğini belirten diploma) aldıkları yer olmuştur (Ortaylı, 1994: 12-13; Ortaylı, 2007: 263-265).

XVI. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde, medreseler arasında bir hiyerarşi meydana gelmiştir. XVI. yüzyılın başlarında kaleme alınan “Fatih Kanunnâmesi”, bir müderrisin kariyerinin nasıl ilerlemesi gerektiğini göstermektedir. Kanunnâmede bir müderrisin kariyerinin nasıl ilerlemesi gerektiğinin belirlenmesindeki ana etken ise sultanların, medreseler aracılığıyla talebelerin ve müderrislerin ilerleme sürecini kontrol etmeye çalışmalarını sağlamak için düzenlenmiştir. Müderrislere ödenen maaşlar ve okutulan kitapların kalitesi her medresenin bu piramit içindeki yerini belirlemede ve müderrislerinin ilerlemede önem arz etmektedir. 1470’lerden itibaren, Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’daki bir caminin etrafında kurduğu Sekiz Medrese (Sahn-ı Seman) ve I. Süleyman’ın (1520-66) 1557’de Süleymaniye külliyesinde yaptırmış olduğu medreseler o dönemde öne çıkmış olan medreselerdendir. Medreselerin önemi ise buralarda yetişen kadıların büyük şehirlerde görev alıp almamalarını belirlemeden kaynaklanmaktadır. Çünkü kadılık makamında ilerleyebilmek, büyük bir şehirde kadı olabilmek için bir takım sınırlandırmalar mevcuttu. Bir aday mesleğini seçerken, bir medresede müderris olmaksızın kadı olarak hizmet etmeyi tercih etmesi, bütün kariyeri boyunca kasabalarda veya küçük kentlerde çalışmak zorunda kalmasına ve hiçbir zaman büyük bir şehrin kadılığına yükselememesine neden oluyordu. Bu mevkiler için genellikle Sekizli Medrese’den birine veya Süleymaniye Medresesi’ne müderris tayin edilmiş olan kişiler getirilmekteydi (Imber, 2006: 297-302; Halaçoğlu, 1996: 126).

3.2. Kadıların Görevleri ve Denetimi

Kadıların göreve tayini ve görev yerlerindeki sürelerinin uzatılması, kısa tutulması veya iki kadının karşılıklı yer değişimiyle ilgili örnekler kazasker rûz-nâmçesi denilen defterlerde bulunmaktadır. Dairelerde işlemler ruzname denilen deftere kaydedilir ve artık kadıların

meslekteki terfi ve özlük işleri bu büroda yürütülürdü. Kadının göreve başlaması, terfi ve çeşitli yerlerde görev yapma usulü, Osmanlı idari yapısı ve memuriyetin mevzuatı açısından çok erken devirde gerçekleştirilen geniş bir memuriyet hiyerarşisinin varlığını göstermektedir. Ortaylı, Osmanlı kadılık sistemi için, “XV. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı gibi dönemin diğer geniş imparatorluklarında ve devletlerinde, böylesi merkezîyetçi ve kontrollü bir bürokratik sistemi gerçekleştirilebilenin ve uygulayabilenin çok az rastlandığını” ifade etmektedir (Ortaylı, 1994: 13-14; Ortaylı, 2007: 264-265).

Kadılık süresi, Halaçoğlu’na göre onsekiz aydan üç seneye kadar; Ortaylı’ya göre oniki ile yirmi ay arasında değişmektedir. Ancak kadılık süresinin ne kadar olduğu kesin olarak belirtilmemiş, bu sürenin uzunluğu veya kısalığında kadının rütbesi esas alınmıştır. Sürenin kısa tutulmasındaki amaç ise hiyerarşide meydana gelebilecek tıkanıklıkları ve mahalli halk ile yakınlaşmaları önleme gereğinden kaynaklanmıştır. Görev sürelerin belirsizliği Osmanlı yönetiminde ilerde kadılardan dolayı doğacak olan sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sürelerini dolduran kadılar görevlerinden alınarak bir üst dereceye yükselmek için sıra beklerlerken, bu müddet zarfında İstanbul’a gelen ve kadıasker dairesine devam edip tecrübe kazanan kadılar sırası gelince derecesine uygun kadılığa tayin olmuşlardı. Şayet bir kadılığa birden fazla aday başvurursa imtihan ile kadılık için liyakati en iyi olanı tercih edilmiştir (Halaçoğlu, 1996: 127; Ortaylı, 1994: 16-17; Yediyıldız, 2002: 200).

Kadılar Osmanlı Devleti’nin günü gününe yönetiminde en önemli kişileri olmuştur. Her şehir, her kasaba, her yerleşim merkezi bir kadının otoritesi altında bulunmakta ve kaza dairesi içinde bulunan herkesin, dini ne olursa olsun, günün her saatinde kadının mahkemesine müracaat etme haklarına sahip olmuşlardır. Bu durumun sağladığı en büyük kolaylık ise mahkemelerin işlerini çok çabuk görmesini temin etmektir (Imber, 2006: 303).

Osmanlı Devleti idari taksimat olarak önce eyaletlere, eyaletler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere ve nahiyeler de köylere ayrılmıştır. Nahiye ve köyler dışında kalan diğer idari merkezler aynı zamanda birer yargı merkezi olarak kabul edilmiş ve her yargı merkezinde kadı tayin edilmiştir. Osmanlı adli teşkilâtının temel taşı olan kadılar bugünkü manada bir noter gibi vekâletname ve alım-satım işlerini yürütürken aynı zamanda sosyal güvenlik makamı da olmuşlardır (Cin ve Akgündüz, 1990: 274; Halaçoğlu, 1996: 124; Ortaylı, 2007: 269-270).

Osmanlı kadısının mülki, beledi, mali, askeri ve adli sahaları kapsayan görevleri göz önüne alındığında kadılar, ilmiye sınıfındandır, şer’i hukuk adamıdır ve mülki erkân içinde sayılmışlardır. Bütün yönetici zümre gibi askeri sınıfın bir üyesidir. Şer’i hukuku uygulamakla görevli olması nedeniyle devletin bir memuru olmakla birlikte yönettiği ahalinin de devlet karşısındaki temsilcisi ve sözcüsü de olmuştur. Meselâ pazaryerinin değiştirilmesi, bazı derbentçi muafiyetinin talebi ve gereği gibi durumlarda halk adına merkeze bu talebi arz ederdi. Kadı, gayrimüslim ahalinin hukukunu gözetmek ve mali yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğine dikkat etmek zorunda olmuştur (Ortaylı, 2007: 262).

Ayrıca kadılar, Padişah’ın çıkardığı kanunlar çerçevesinde adaleti yerine getirmek ve hukuk sisteminin düzenli bir şekilde işletilmesini sağlamak gibi iki ana görevinin yanında, merkezden

gelen emir ve talimatları uygulamak da görevleri arasında yer almıştır (Imber, 2006: 303; Cin ve Akgündüz, 1990: 274-275; Akçam, 1995: 37-38; Ortaylı, 2007: 269-270).

Kadıların adalet dağıtması ise ancak Divan-ı Hümayunun, vezir ve diğer divanların dışında mümkün olmuştur. Adalet dağıtma kadıların görevi de olsa, kadıların memleket nizamı, reayanın geçiminin korunması ve siyasete ilişkin konularda adalet dağıtma yetkisi bulunmamaktadır. Bunlara ilişkin şikâyetleri dinlemek vükelayı devletin görevi olmuştur (Karahanoğulları, 2005: 51).

Divan-ı Hümayun kayıt ve sicillerinde bu sayılan görevlerin dışında, sultanların kadılarına gönderdikleri emirlerinde, kadılardan çok değişik işler yapmaları da istenmiştir. Örneğin, Osmanlı Devlet donanmasının kadırgalarında kürek çeken kürekçileri devşirmekten, ordunun yürüyüş yolu boyunca erzak tedarikini örgütlemeye kadar pek çok şeyin yerine getirilmesi de kadıların görevi sayılmaktaydı. Bu nedenle kadılar hem adli hem idari görevleriyle, saltanat otoritesine destek ve devamlılık sağlayanların başında gelmiştir (Imber, 2006: 304-305).

Ülkede zaman zaman çeşitli şehirlerde kahvehane ve meyhaneler kapatılmış (bu gibi yerlerin kapatılması için kadı merkeze şikâyet ve arzda bulunmuştur), bunları kapatmak ve yasağı gözetmek asayiş amiri olarak kadının görevi olarak sayılmıştır. Bu görevlerden başka kadılar buldukları şehrin kalesinin muhafazasındaki kale dizdarları ve dizdarbaşı, o bölge sancakbeyi ve beylerbeyinin değil asıl kadının sorumluluğu ve yönetimi altında sayılmış, dizdarın kalenin tamiri ve düzenine dikkat edip etmediğini, kale muhafızının görevini yerine getirip getirmediğini de kadılar denetlemişlerdir. Kısacası Osmanlı kadısı faal bir idareci, mali memur, müfettiş ve taşrada devletin temsilcisi olan bir görevlisi olmuştur. Bir yerin aranması ve baskın düzenlenmesi veya bazı şahısların tevkifi ancak kadı emriyle mümkündür. Diğer asayişle görevli zabıtlar, kadı'nın emri ve izni olmadıkça bunu yapmaya yetkileri yoktur. Nitekim adli teşkilatın başı olan kadı burada sade bir hâkim olmaktan öte aynı zamanda soruşturma yapmakla bugünkü savcı ve soruşturma hâkiminin görevini de yüklenmiştir (Ortaylı, 2007: 269-270).

Kadıların yetkili oldukları konular sayıldıktan sonra, “... amma nizamı memleket ve hıfzı haraseti raiyyet ve siyasete müteallik umuru, hükkâmı seyf ve siyaset olan vükelâyı devlete havale etmekle memurdurlar” (bulduğu yerin düzenini sağlamak, tarımı ve mahsulleri korumak-yönetmek; yönetime ait işleri, askeri ve sivil yöneticilerle ilgili konuları devlet makamına iletmekle görevlidirler) denilmiştir. (Karahanoğulları, 2005: 49-51).

Kadıların yargılamada başvurdukları kaynaklar zaman ve mekâna göre değişiklik göstermesine rağmen üç ana kaynak esas alınmıştır. Bunlar şer’i hükümler, Kanunnâmeler ve geleneklerdir (Abacı, 2001: 55). Kadılar davalara bakarken öncelikle şeriat hükümlerine göre, şer’i hukukun düzenlemediği bir konu ise, müftülerden tavsiye isteyebileceği gibi kanunnameleri dikkate alarak ya da o bölgeye has adetleri ve muafiyetleri dikkate alarak davaları çözümlerirdi (Lewis, 2006: 22).

Padişah dâhil hiçbir kişi ve kurumun tesirinde kalmadan tamamen bağımsız çalışan Osmanlı mahkemeleri ve kadılar, aldıkları kararlar itibarıyla Divan-ı Hümayun tarafından denetlenmiştir. Kadı tayinleri ise, XIV ve XV. yüzyıllarda Divan-ı Hümayun toplantılarında

Rumeli ve Anadolu kazaskerinin arzı ve padişahın onayıyla yapılmaktayken, bu şekil Fatih devrinden itibaren, özellikle divan toplantılarının veziriazamın başkanlığında toplanmaya başlamasından sonra değişmiştir. Veziriazamın başkanlığında toplanan Divan-ı Hümâyün toplantılarında kadı, kazaskerlerin teklifiyle veziriazam tarafından tayin edilmeye başlanmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren ise, mevleviyet denilen kadılıklar, Şeyhülislâm'lığın önem kazanmasından sonra, onların teklifi üzerine veziriazam tarafından yapılmıştır. (Halaçoğlu, 1996: 123; Ortaylı, 1994: 12-13; Ortaylı, 2007: 264).

Yerine getirmek zorunda oldukları birçok göreve rağmen kadıların belli bir maaşları olmamış, gördükleri dava başına belirlenmiş bir ücret almışlardır. Bu sistem Osmanlı yönetim sisteminin bozulmasıyla birlikte ilerde rüşvet, yolsuzluk, işkence, zulüm ve haksızlıkların doğmasına neden olmuştur. Zulmün, haksızlıkların ve rüşvetin artmasıyla birlikte Osmanlı adalet sistemi için “Adalet satın alınır” sözünün yerleşmesine yol açmıştır. Kanunsuz işlemlerin yapılması, rüşvet alınması, yolsuzlukların yapılması, halka zulüm yapılması ve işkence edilmesi gibi nedenlerden dolayı yapılan şikâyetlerden ötürü açılan soruşturmalar ve verilen cezalar hakkında Osmanlı tarihinde birçok belge mevcuttur (Akçam; 1995: 38).

Ancak Ortaylı'ya göre kadılara siyasetten kat'î cezası uygulanmamıştır. Bunun da dayanağı “ulemanın kanı akıtılmaz” ilkesidir. Ancak Ortaylı, sınırlı sayıda da olsa, kadılar hakkında birkaç büyük ceza verildiğini belirtmektedir. Kadılar hakkında idam cezasının verildiği olaylar olarak IV. Murad'ın Bağdat Seferi sırasında İznik kadısını yollar temizlenmediği için idam etmesi ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Kızıl Yenicesi kadısını menzil parasını çalması yüzünden astırması dışında kadılar hakkında böylesine büyük bir cezaya rastlanmadığını belirtmiştir (Ortaylı, 2007: 262).

İnalcık tarafından nakledilen Adâletnâmelerde (kadılar hakkında yapılan uyarı ve cezalar hakkında, Padişahlar tarafından ilan edilen Adâletnâmeler'e, çalışmanın ilerideki kısımlarında daha ayrıntılı olarak değinilecektir) geçen, kadılardan görevlerini doğruluk ve adaletle yerine getirmeyenlerin “dibekte dövülüp helak edileceği” gibi (İnalcık, 2005: 122), muhtemelen Cengiz yasasındaki asil sınıfın kanının akıtılmayacağı prensibine dayanan bir garip ceza tehdidi sadece bir gelenek olarak yer aldığını belirtmektedir.

4. İKİNCİ DERECEDEKİ ADLİYE GÖREVLİLERİ VE DİĞER YARGI ORGANLARI

Şer'îye mahkemelerinde kararı veren kadıların (hâkimlerin) dışında başka görevliler de bulunmaktadır.(Cin ve Akgündüz, 1990: 279-281).

Kadının evinde toplanan mahkemede, kadının bütün işlerinde kendisine yardım eden ve yokluğunda davalara bakan bir vekili (nâib), mahkeme zabıtlarını tutan ve mahkeme dışında da araştırma yapan kâtibi veya kâtipleri vardı. Mahkeme zabıtlarında, her duruşmadan sonra, kadı ve kâtiplerin dışında, “duruşma tanıkları” (şuhûdü'l-hâl) denilen ve hemen hemen her oturumda hazır bulunan bir grup kişinin de adları bulunmaktadır. Bu kişilerin, mahkeme zabıtlarının gerekli olduğu zaman, önceden tutulmuş olan bu belgelerin doğruluğuna tanıklık etme vazifesini yerine getirmekle görevli oldukları sanılmaktadır. Duruşma tanığı olarak bilinen bu

kişiler ayrıca mahkemenin yapıldığı semt ve semtte yaşayan halk hakkında bilgi sahibi kimseler olduğu için herhangi bir anlaşmazlık halinde tavsiyelerde bulunurken, bir yandan da kadının dürüstlüğünü ve tarafsızlığını denetledikleri de tahmin edilmektedir. Şahitler heyetinin, davalarda bulunmasındaki ikinci bir özellik ise şühûdü'l-hâl vasıtasıyla kadının, şer'i hukukun yanı sıra örf ve âdeti de gözetme imkânı bulmasını ve ilerde olabilecek olan dedikoduların da şahitler heyeti vasıtasıyla önüne geçilebilinmesini sağlayan bir dayanak teşkil etmiştir. Dolayısıyla, dava açan bir kimse mahkemede kadı'yı, kadı yoksa vekilini ve zabıt kâtiplerinin yanında bir grup daimi tanıkla da karşılaşmışlardır (Imber, 2006: 304; Halaçoğlu, 1996: 123-124).

Naib'den başka kadılara yardımcı olan Kassamlar, Muhzırlar, Çavuşlar, Subaşılar ve Mübaşirler'de bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önce de şer'ie mahkemeleri dışında yargı organları mevcuttur. Ancak bu organlar sadece yargı görevini yerine getirmek için oluşturulmuş organlar değil, aynı zamanda idari, mali veya askeri görevleri de bulunmaktaydı. Şer'ie mahkemeleri dışındaki yargı organları “Divan-ı Hümayun”, “Paşa Divanları” ve “Askeri Mahkemeler”dir (Cin ve Akgündüz, 1990: 280; Akgündüz ve Öztürk, 1999: 410).

Divan-ı Hümayun, hem kadıların verdiği kararlar hakkında yapılan başvuruları temyiz edebilen yüksek bir adli mahkeme; hem doğrudan divana başvuran veya ikinci defa yargılamayı haklı olarak talep edenler için bir istinaf (temyiz) mahkemesi; hem mahalli idare mahkemeleri demek olan Paşa divanlarının temyiz edilebildiği ve de doğrudan idari davalara bakılabilen yüksek bir idari yargı organı ve hem de bir anayasa mahkemesi mahiyetinde olmuştur. Eyaletlerde Beylerbeyi'nin başkanlığında toplanan Paşa Divanları da mahalli bir idare mahkemesi ve kısmen de bir istinaf mahkemesi mahiyetinde olmuştur. Bunların bazı yetkileri kısıtlı olmakla beraber, Divan-ı Hümayun'un sınırlandırılmış şekilleridir. Osmanlı Devleti'nde askeri mahkemelerde yargılama Yeniçeri Ağalığı ve Kaptan-ı Derya tarafından yerine getirilmiştir. Yeniçeri Ağası kendisine bağlı ocak mensuplarının yargılama ve belli cezaları da doğrudan infaz etme, bazılarını ise sadrazama arz etmeye yetkili kılınmışlardır. Kaptan-ı Derya'da, tersane halkına ait davaları bizzat dinleyebileceği gibi bu davaları ilgili semt kadısına da dinletebilme yetkisine sahip olmuştur (Cin ve Akgündüz, 1990: 281-282; Akgündüz ve Öztürk, 1999: 410).

SONUÇ

Dünya tarihinde altı asrı aşkın bir süre yaşamış birkaç devletten birisi olan Osmanlı Devleti, kuruluşundan tarih sahnesinden çekilişine kadar çok geniş topraklarda, birçok milleti bünyesinde bulundurmuş ve yönetmiştir. Osmanlı Devleti, bu kadar uzun süre ayakta kalabilmesini adalet ilkesini temel alarak kurduğu devlet düzenine ve yönetimde sağladığı etkinliğe borçlu olmuştur. Gerek adalet anlayışına uygun olarak halkı yönetme inancından olsun, gerek yönetmiş olduğu bölgelerde herhangi bir sorun çıkmasını engel olma arzusundan olsun, sürekli olarak halkının menfaatini düşünmüş ve ona göre hareket etmiştir. Halkının

menfaatini ve memnuniyetini esas alarak oluşturmuş olduğu bu yönetim düzeni ile Osmanlı uzun süre yaşayabilmiştir.

Osmanlı Devleti altı asır koruduğu köklü bir yönetim sistemine sahip olmuş ve çeşitli dinlere mensup insanların, yirmiyi aşkın etnik grubun asırlarca bir arada yaşadığı güçlü bir devlet olarak yaşamıştır. Bunun arkasında adli, mali, askeri ve siyasi gücün yanında, devlet kurumlarının sağlamlığı ve zamana göre mükemmel olması yatmaktadır. Ancak devletin zamanla askeri, siyasi ve mali bakımdan güç kaybetmesine paralel olarak sosyal alanda da çözülme başlamış, adli sistem de bundan nasibini almakta gecikmemiştir. Klasik devirde uzun yıllar çok iyi işleyen yargı fonksiyonu ve adliye teşkilatı, devletin bütün unsurlarındaki bozulmayla birlikte zayıflamış, çözülmeye başlamıştır (Eryılmaz, 2002: 340; Ekinci, 2002: 772; Mumcu, 1994: 8-10).

Osmanlı klasik dönemi olarak adlandırılan kuruluş ve yükselme döneminden sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren adalet ve yönetim sisteminde yaşanmaya başlanan bozulma ile genel anlamda devletin gerileme dönemi başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat öncesi hukuksal yapısı, ortaya çıkan gelişmeleri karşılamaktan uzak kalmış, devletin içine düştüğü kötü durumdan kurtarmak ve oluşan anarşi ortamını yok etmek için esaslı bir hukuk reformu yapılma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Geleneksel hukuk (İslâm hukuku) ıslah edilerek, ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılayabilir hale getirmenin olanaksızlığı karşısında, Tanzimat döneminde yeni bir hukuk düzeninin temelleri atılmaya başlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Abacı N** (2001) Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17.Yüzyıl). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Akçam T** (1995) Siyasi Kültürümüzde Zulüm ve İşkence. İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- Akgündüz A ve Öztürk S** (1999) Bilinmeyen Osmanlı. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul.
- Akgündüz A** (2002) İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri. *Türkler*, 10. Cilt, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları Ankara, ss. 54-68.
- Cin H ve Akgündüz A** (1990) Türk İslâm Hukuk Tarihi. Timaş Yayınları, 1.Cilt, İstanbul.
- Ekinci E B** (2002) Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri. *Türkler*, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Cilt: XIII, Ankara, ss.771-779
- Eryılmaz B** (2007) Kamu Yönetimi. Okutman Yayıncılık, Ankara.
- Halaçoğlu Y** (1995) XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı. Türk Tarih Kurumu, Basımevi, Ankara.
- Imber C** (2006) Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650. Çev: Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- İnalçık H** (2005) Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet. Eren Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul.
- Karahanoğulları O** (2005) Türkiye'de İdari Yargı Tarihi. Turhan Kitabevi, Ankara.

- Lewis R** (2006) Osmanlı'da Günlük Yaşam. Çev: Beyza Sumer Aydaş, Adapa Yayınevi, Ankara.
- Mumcu A** (1994) Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri Ve Gelişimi. İnkılâp Kitabevi, 13.Baskı, İstanbul.
- Ortaylı İ** (1994) Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Ortaylı İ** (2007) Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi. Cedit Neşriyat, Ankara.
- Sevinç N** (1978) Osmanlılarda Sosyo Ekonomik Yapı I. Kutsun Yayınları, İstanbul.
- Shaw S J** (2004) Osmanlı İmparatorluğun ve Modern Türkiye. Çev: Mehmet Harmancı, E Yayınları, Cilt: 1, 2. Baskı, İstanbul.
- Şengül R** (2010) Yerel Yönetimler. Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Üçok C, Mumcu A ve Bozkurt G** (2002) Türk Hukuk Tarihi. Savaş Yayınevi, 10.Baskı, Ankara.
- Yediyıldız B** (2002) Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış. *Türkler*, 10.Cilt, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 183-215.

ÂŞIK PAŞA’NIN GARİB-NÂME’SİNDE BİR BAĞLAŞIKLIK TÜRÜ OLARAK BAĞINTI ÖGELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Nigâr OTURAKÇI ORBAY
Çukurova Üniversitesi

Özet

Metindilbilim, çağdaş dilbilim araştırmalarında tümce ötesinde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda ortaya çıkan ve metinleri biçimsel, yapısal, anlamsal, işlevsel boyutlarıyla ele alan bir dilbilim dalıdır. Bir metnin metinselliği *bağlaşıklık*, *bağdaşıklık* / *tutarlılık*, *amaca uygunluk*, *bilgisellik*, *kabul edilebilirlik*, *duruma uygunluk* ve *metinlerarasılık* gibi metin içi dilbilgisel ve sözcüksel ilişkileri kapsayan, aynı zamanda metnin iletişimsel işlevini de yerine getiren hem metin hem de bağlam odaklı ölçütlere bağlıdır. Metinselliğin temel ölçütü olarak kabul edilen ve metindeki bir ögenin yorumunun bir başka ögeye bağlı olduğu durumları kapsayan *bağlaşıklık*, metnin yüzey yapısında, metni oluşturan dilsel ögeler arasındaki ilişkiler aracılığıyla görülür. Bir metin oluşturulurken onun anlamlı bir bütün olabilmesi için tümcelerinin kendi içinde bir bağıntısı ve ilişkisi olması, düşüncelerin birbirleriyle bağlantılı olarak ifade edilmesi gerekir. Bu bağlamda *bağıntı ögeleri*, dilbilgisel bağlaşıklık düzenekleri içerisinde metnin anlam bütünlüğünü sağlama bakımından önemli bir yere sahiptir. Hem ileriye hem de geriye doğru göndermeler yapabilen *bağıntı ögeleri*, tümce üstü en büyük dil birimi olarak kabul edilen metnin en önemli yapı ve anlam örgüsünü oluşturarak ifadelerin bir bağlam içinde verilmesi ve oluşmasını zorunlu hâle getirir. Bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış, Türk edebiyatının 14. yüzyıldaki en büyük mesnevisi olarak kabul edilen Âşık Paşa’nın Garib-nâme adlı eseri, *dilbilgisel bağlaşıklık* türü içerisinde değerlendirilen *bağıntı ögeleri* bakımından incelenmiş ve eserin metindilbilimsel olarak *metin* değeri ortaya konmaya çalışılmıştır. Garib-nâme’deki *bağıntı ögeleri*, bağlayıcılık ilişkileri bakımından *ekleyici* (şöyle kim, hem, dağı) *çeliştirici* (meğer, illâ, likin), *nedenleyici* (anuñ-ıçun, çünkü, kim) ve *zamansal* (pes, âhir, ol sâ’atda) olmak üzere dört grupta değerlendirilerek eşbağımlı yapılar arasında “yeni bir bilgi sunma, olumsuzluk taşıma, seçenek sunma, açıklama yapma, örnek verme, çeliştirme, nedenleme, zamanı işaret etme” gibi işlevler yüklenmeleri bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metindilbilim, bağlaşıklık, bağıntı ögesi, Âşık Paşa, Garib-nâme

1. GİRİŞ

1.1. Dilsel çözümlenmelerde tümcenin yetersiz kalması, dilbilim çalışmalarında tümce ötesi çalışmalara yönelmeyi gerektirmiş, bu da *metin* kavramına ağırlık verilmesini ve *metindilbilimin* (textlinguistics) doğmasını sağlamıştır. 1970’lerden itibaren dilbilimin ayrı bir dalı olarak çalışan metindilbilime dayalı bir incelemede, tek tek metin içindeki tümceler değil metni oluşturan dil birimleri arasındaki bağıntılar ile metnin bütün olarak yapısı ve işlevi önem kazanmıştır. Metindilbilim, anlamın ortaya çıkarılmasında tümce ötesi dil çalışmalarından yola çıkarak metinsel ilişkileri bütüncül bir bakış açısıyla ele alır. Bu anlayışla metne yaklaşan metindilbilim, türü ne olursa olsun her türlü dil olgusunu metin yapan ölçüt ve kuralları belirler, çeşitli metin türleri arasındaki farklı yapısal ve işlevsel özellikleri tespit eder, metinlerle

gönderme yaptıkları gerçek olgular arasındaki ilişkileri araştırır, metinlerin çok katmanlı anlamsal yapılarını saptar ve metinlerin kullandıkları bağlama göre üstlendikleri işlevleri belirlemeye çalışır (Torusdağ ve Aydın, 2017, s. 4).

Metin kavramının tam bir tanımını yapmak, yazılı ya da sözlü bir ifadenin metin olup olmadığını değerlendirmek, metin olanla olmayanı kesin çizgilerle birbirinden ayırmak birtakım ölçütler geliştirmeyi gerektirir. İletişimin gerçekleşmediği durumlarda kesinlikle metin olmayan bir sözce kullanılmıştır. Bu durumda, “iletişimi gerçekleştirebilme”, metin olmanın başat koşuludur (Dilidüzgün, 2017, s. 27).

Bir metnin metinselliği *bağlaşıklık* (cohesion), *bağdaşıklık / tutarlılık* (coherence), *amaca uygunluk* (intentionality), *bilgisellik* (informativity), *kabul edilebilirlik* (acceptability), *duruma uygunluk* (situationality), *metinlerarasılık* (intertextuality) olmak üzere yedi ölçüte bağlıdır ve bir metin, metinselliğin bu yedi ölçütünü içeren iletişimsel bir oluşumdur. Bu ölçütlerden birinin eksikliğinde hedeflenen iletişimsel işlev gerçekleşmez (Beaugrande ve Dressler, 1981, s. 113).

Bir tümce dizisinin metin özelliği taşıyabilmesi için gerekli görülen temel ölçüt olarak kabul edilen *bağlaşıklık*, metindeki bir ögenin yorumunun bir başka ögeye bağlı olduğu durumları kapsar (Torusdağ ve Aydın, 2017, s. 69). *Bağlaşıklık*, bir metnin ne anlama geldiği ile ilgili değil, anlamsal bir yapı olarak nasıl oluşturulduğu ile ilgilidir. Bağlaşıklık, metindeki anlam ilişkilerini ortaya koyarak bir tümce dizisinin metin olabilmesini sağlar, bir başka ifadeyle, metnin doğru bir şekilde biçimlendirilebilmesi için gerekli olan özellikler, bağlaşıklık ilişkileriyle sağlanır (Halliday ve Hasan, 1976, s. 26). Bir metnin bütün olarak anlamını belirleyebilmek için önce dilsel ve dilbilgisel ya da küçük ölçekli yapı düzlemi dikkate alınmalıdır. Metnin anlamı metnin yüzeysel yapısına dayandırılarak açıklanır (Torusdağ ve Aydın, 2017, s. 71). Bu bağlamda kısmen dilbilgisi kısmen de kullanılan sözcükler bağlaşıklık ilişkilerini açığa çıkartır.

Dilbilgisel bağlaşıklık (grammatical cohesion), bir dilin kapalı sistemini oluşturan dilbilgisel birimlerle gerçekleştirilmiş bağlaşıklık biçimidir. Bir metin sadece tümce zincirlerinden ibaret dilbilgisel bir bütün değil, anlamsal bir bütündür (Halliday ve Hasan, 1976, s. 98). Bir metin oluşturulurken onun anlamlı bir bütün olabilmesi için tümcelerinin kendi içinde bir bağıntısı ve ilişkisi olması, düşüncelerin birbirleriyle bağlantılı olarak ifade edilmesi gerekir. Dilbilgisel bağlaşıklığı (proform), *eksilti* (ellipsis), *değiştirim* (substitution), *bağıntı ögeleri* (connective elements), *benzerlik / koşutluk* (parallelism), *zaman uyumu ve görünüş* (tense and aspect), *işlevsel tümce yapısı* (functional sentence structure) ve *örtük anlam* (implicit expression) olmak üzere sekiz düzenek sağlar (Torusdağ ve Aydın, 2017, s. 98). *Bağıntı ögeleri* (connective elements), bağlaşıklık düzenekleri içerisinde metnin anlam bütünlüğünü sağlama bakımından önemli bir yere sahiptir. Bağıntı ögeleri, tümce içinde aynı görevde olan ya da anlamca birbiri ile ilgili bulunan sözcükleri, sözcük öbeklerini, anlam bakımından birbiri ile ilgili tümceleri bağlayan sözcükler olarak tanımlanır (Torusdağ ve Aydın, 2017, s. 151).

1.2. Divan-ı Âşık, Divan-ı Âşık Paşa, Maârif-nâme, Genc-nâme adlarıyla da anılan, tasavvufu tanıtıcı ve öğretici bilgiler vermesinin yanı sıra “insan-ı kâmil” olmayı öğütleyen, âhlaki bir eser olan Gârib-nâme, Âşık Paşa’nın bilinen en büyük mesnevisidir. Yapılan çalışmalarda eserin tahminî olarak 12.000 beyitten oluştuğu ifade edilse de çalışmamıza esas alınan Kemal Yavuz’a ait incelemede eserin 10.613 beyitten meydana geldiği belirtilmiştir. On bölümden

oluşan eserin her bölümünün ayrı ayrı on kıssaya yer vermesi ve bölümden bölüme genişleyerek gittikçe açılması, Garib-nâme'nin en dikkat çekici özelliğidir (Yavuz, 1999, s. XLV-XLVII). Garib-nâme, Eski Anadolu Türkçesinde yazılmış Türk edebiyatının 14. yüzyıldaki en büyük mesnevisi olması, telif olup tercümeğe yer vermemesi, Türk kültürü ve yaşayışını en iyi şekilde yansıtmaması, devrinin sosyal yönünü vermesi, düzeni ve konuları işlemesi bakımından bir benzerinin bulunmaması, ele alınan konuları çok açık ve sade bir şekilde anlatması, Anadolu'da gelişecek olan Türk edebiyatı alanında ilk yazılan edebî eserlerden olması ve bu yönü ile Türk edebiyatının şekillenmesinde temel eserlerden birini oluşturması ve şairinin dil bilincine sahip olması gibi yönleriyle Türk dili ve edebiyatının önde gelen, değerli ve temel eserlerinden biridir (Yavuz, 1999, s. X). Bahsi geçen bu özellikleri dolayısıyla eserin bağlaç işlevli birimler bakımından *metin* değerini ortaya koymak, bu çalışmanın esas hedefini oluşturmuştur.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, bağıntı öğelerinin önemli bir bölümünü oluşturan bağlaç işlevli birimlerin bir Eski Anadolu Türkçesi eseri olan Garib-nâme'deki kullanımları metindilbilimsel bir bakış açısıyla incelenmiştir. “Basit tesadüfi örnekleme yöntemi”nin (simple random sampling) kullanıldığı çalışmada, her örnekleme birimi - bir başka ifadeyle - bağlaç işlevli birim, işlevine göre sınıflandırılmış; bu bağlamda Garib-nâme'de ve dolayısıyla 14. yüzyıl Anadolu Türkçesinde bağlaç işlevli birimlerin bir metnin oluşmasındaki yeri ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Halliday ve Hasan'ın İngilizcedeki bağlaşıklık ve bağlaşıklık öğelerini inceledikleri “Cohesion in English” adlı çalışmalarında, bağlaç işlevli birimler, işlevleri bakımından dört grupta değerlendirmişlerdir (1976, s. 242, 243). Bu çalışmada da, Halliday ve Hasan'ın yapmış olduğu sınıflandırma temel alınarak Âşık Paşa'nın Garib-nâme'sindeki bağlaç işlevli birimler, bağlayıcılık ilişkileri bakımından *ekleyici* (additive), *çeliştirici* (adversative), *nedensleyici* (causal) ve *zamansal* (temporal) olmak üzere dört grupta değerlendirilmiştir. Çalışmanın araştırma örneklemini, *Âşık Paşa Garib-nâme I/1* (Yavuz, 1999) cildinden derlenen bağlaç işlevli birimlerin yer aldığı beyitler oluşturmuştur.

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. Ekleyici Bağlaç İşlevli Birimler: Ekleyicilik işlevi, bir sözcüğe, sözcük öbeğine ya da tümceye eşdeğer ölçüde yeni bir unsurun bağlaç işlevli bir birim aracılığıyla eklenmesi esasına dayanır. Buradaki bağlaç işlevli birim, sözdizimsel yerleşime göre genellikle birinci unsurdan sonra, ikinci unsurdan önce, bir başka ifadeyle *art konum*da yer alır.

Bir tümce içinde aynı türden olan, aynı işlevi gören ve yapı bakımından eşdeğerli sözcük, sözcük öbeği ya da tümcecikler gibi dilbirimlerinin arasındaki bağlantı ilişkisine *eşbağımlılık* (coordination); eşbağımlılık ilişkisi içinde bulunan öbek veya tümceye *eşbağımlı yapı* (coordinate structure) denir (İmer-Kocaman-Özsoy, 2011, s. 119). Ekleyiciler içerisinde yer alan bağlaç işlevli birimlerce birbirine bağlanan unsurlar da *eşbağımlı yapı*lardır.

Bu çalışmada, Gârîb-nâme'de görülen ekleyici bağlaç işlevli birimler, birbiriyle eşbağımlılık özelliği gösteren unsurları arasındaki ilişkilerine göre “basit” ve “eşlemeli” olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir.

3.1.1. Basit Ekleyiciler: Basit ekleyici olarak nitelendirilen bağlaç işlevli birimler, “klasik”, “olumsuz” ve “seçenekli” olmalarına göre üç grupta incelenmiştir. Eşbağımlı yapıdaki iki unsur arasındaki denklik, olumsuzluk ve seçenek sunma, basit ekleyici bağlaç işlevli birimlerin yukarıda bahsi geçen alt gruplara ayrılmasına sebep olmuştur.

3.1.1.1. Klasik Basit Ekleyiciler: Klasik basit ekleyicilerle kurulu eşbağımlı yapılarda aynı ya da benzer anlam ilişkisiyle birbirlerine bağlanan önermeler söz konusudur. Türkiye Türkçesinde *ve, ile, bir de, bile, da* vb. bağlaç işlevli birimler, bağlı oldukları önermenin odaklamasını (focusing)²⁰⁴ arttırarak eklenen yeni bilgiyi belirgin hâle getirirler. *Hem dağı, u/ü/vu/vü, dağı*, Garib-nâme'nin incelenen bölümünde tespit edilen klasik basit ekleyici bağlaç işlevli birimler arasında yer almıştır.

1. *dörd neseden haq anuñ bünyādını / eyledi vü urdı 'âlem adını* (1265) “Allah onun temelini dört şeyden kurdu ve ona âlem adını verdi.”

1. örnekte “haq anuñ bünyādını dörd neseden eyledi (1/I)²⁰⁵” önermesinin ardından “âlem adını urdı (1/II)” gelmiştir. İkinci önermenin hemen başında – bir başka ifadeyle iki önermenin arasında - yer alan *vü* bağlaç işlevli birimi, birinci önermede söylenene bir ekleme yaparak eşbağımlı yapılar arasında anlamsal bir ilişki kurulmasını sağlamış ve başında bulunduğu önermede odaklamayı belirginleştirmiştir.

2. *ol maqāmdan nişe geldüñ bu ile / hem dağı andan ne getürdün bile* (1088) “O yerden buraya niçin geldin ve oradan gelirken beraberinde ne getirdin?”

2. örnekte yer alan eşbağımlı yapılar, “ol maqāmdan bu ile nişe geldüñ (2/I)” ile “andan bile ne getürdün (2/II)” önermeleridir. O yerden buraya neden geldiğinin sorgulandığı birinci önerme, *hem dağı* bağlaç işlevli birimi aracılığıyla eşbağımlı yapının ikinci önermesine bağlanmış; oradan gelirken beraberinde ne getirdiğini soran ikinci önermeye odaklamayı sağlamıştır.

3. *cümlesin vire bize almayavuz / dağı yüz biñ ançaya qalmayavuz* (1142) “Hepsini biz kullarına verecek de biz almayacağız; ayrıca vereceği yüzbinlerce nimete de dönüp bakmayacağız.”

3. örnekte birbirine *dağı* ile bağlanan “almayavuz (3/I)” ile “yüz biñ ançaya qalmayavuz (3/II)” önermeleri, eşbağımlı yapılardır. *Dağı* bağlaç işlevli birimi başında yer aldığı ikinci önermeyi taşıdığı bilgi içeriği bakımından öne çıkartmış, bir başka ifadeyle odaklamayı bu önermede gerçekleştirmiştir.

3.1.1.2. Olumsuz Basit Ekleyiciler: Eşbağımlı yapıdaki iki ya da daha fazla sayıdaki unsur arasında bulunan “olumsuzluk” ilişkisi, basit ekleyici bağlaç işlevli birimlerin bir diğer alt grubunu belirlemiştir.

Diğer basit ekleyiciler gibi “merkez”in yani birinci önermenin ardından gelen ve bundan dolayı art konumda bulunan olumsuz basit ekleyici özelliği gösteren bağlaç işlevli birim, doğrudan ikinci önermeye bağlanır. İkinci önerme ise söz konusu bağlaç işlevli birim aracılığıyla odaklamının belirgin hâle geldiği eşbağımlı yapının diğer üyesidir. Olumsuz anlam içeren

²⁰⁴ *odaklama* (focusing): Tümcenin aktardığı bilgi çerçevesinde bir ögeyi taşıdığı bilgi içeriği bakımından öne çıkarma edimi (İmer-Kocaman-Özsoy, 2011, s. 195).

²⁰⁵ Parantez içerisinde eğik çizgiden önce yer alan rakam, önermenin kaçınıcı örnekte geçtiğini gösterir. Eğik çizgiden sonra yer alan romen rakamı ise önermenin eşbağımlı yapıda kaçınıcı sırada olduğunu verir.

birinci önermeden sonra yer alan bağlaç işlevli birim, ikinci önermenin olumsuzluğunu birinci önermeden bir adım öteye taşıyarak hem olumsuzluk derecesini artırır hem de ikinci önermeye odaklamayı sağlar.

4. *pes bilüñ kim gelmedi hem gelmeye / muştafâ gibi kimesne dünyeye (214) // ne-dahı kur'ân bigi h'ân geliser / yimeyenler bellü mahrûm kalısar (215)* “Sonra biliniz ki Muhammed Mustafa gibi bir kimse dünyaya gelmedi, gelmeyecek de. Ayrıca Kur'an gibi bir büyük sofrada da gelmeyecektir; ondan faydalanmayanların mahrum kalacakları apaçık ortadadır.”

4. örnekte iki beyite yer verilmiştir. Buna göre “dünyeye muştafâ gibi kimesne gelmedi hem gelmeye (4/I)” ile “kur'ân bigi h'ân geliser (4/II)” eşbağımlı yapılardır. Birinci önermede dünyaya Hz. Muhammed gibi birinin gelmediği ve bir daha gelmeyeceği belirtilmiştir; ardından gelen *ne dahı* bağlaç işlevli birimi ile birinci önermedeki “olumsuzluk” ikinci önermede bir derece daha genişletilerek Kur'an gibi büyük bir sofranın da gelmeyeceği ifade edilmiş ve ikinci önermeye odaklama sağlanmıştır.

5. *ne edeb var ne hayâ ne tã'atı / oynamağa şarf ider her sã'atı (1176)* “Onda ne edep ne utanma ne de ibadet vardır; her anını oyun için harcar.”

6. *ne gözi bakubanın 'ibret dutar / ne ho gönlinde anuñ hikmet biter (1175)* “Ne varlıkları seyredip ibret alır; ne de gönlünde hikmet filizi yeşerir.”

“Cümledeki öğeleri veya cümleleri birbirine bağlayan ve olumsuzluk anlamı veren tekrarlı söz.” olarak Türkçe Sözlük'te anlamı verilen *ne...ne* bağlaç işlevli birimi (2011, s. 1763) bir *tekrarlı bağlaşıklık yapı* (correlative form)dır. Bağladığı unsurların her birinin başında yer alması sebebiyle *ne...ne*, basit olumsuz ekleyiciler içerisinde art konumda yer almayan bağlaç işlevli birimlerdendir. *Hem...hem* bağlaç işlevli biriminin karşıtı bir anlamda kullanılan *ne...ne* bağlaç işlevli birimi, “istinasız bırakma” ifadesiyle unsurlar arasında yan yana olumsuz bir bağlantı kurar. Garib-nâme'de tespit edilen *ne...ne*, *ne...ne ho(d)* bağlaç işlevli birimleri, bu türün öne çıkan örnek birimlerindendir. *Ne...ne ho(d)*, “ne...ne de” anlamında, *ne...ne*'nin pekiştirilmiş biçimidir. Yukarıda 5. örnekte “edeb (5/I)”, “hayâ (5/II)”, “tã'at (5/III)” ve 6. örnekte “gözi bakubanın 'ibret dutar (6/I)”, “gönlinde anuñ hikmet biter (6/II)” biçiminde ifade edilen önermelerin başında yer alan söz konusu bağlaç işlevli birim, sonunda hiçbir önermenin seçilmeyip istinasız bırakıldığı eşbağımlı yapılar oluşturmuştur.

3.1.1.3. Seçenekli Basit Ekleyiciler: Eşbağımlı yapıdaki iki ya da daha fazla sayıdaki önerme arasında “tercih” ilişkisi, basit ekleyici bağlaç işlevli birimlerin bir diğer alt grubunu teşkil etmiştir. *Hem...hem*, *ger...ger*, *yoğsa*, Garib-nâme'nin incelenen bölümünde tespit edilen seçenekli basit ekleyici bağlaç işlevli birimler arasında yer almıştır.

7. *vaşf-ı hâl eydem saña işid cãnum / bu hikâyet hem senüñdür hem benüm (1083)* “Ey canımın içi, kulak ver de hâlimizi anlatayım. Bu hikâyeye hem senin hem de benim içindir.”

Hem'in tekrarlı biçimi olan *hem...hem*, Eski Anadolu Türkçesinde *hem...hem dahı*, *hem...hem...vü hem* biçiminde de görülür (Tiken, 2004, s. 75). Sunulan önermelerin bütünü kapsayıcı bir özelliği olan *hem...hem* bağlaç işlevli birimi, Türkçe Sözlük'te, “birden fazla özne, tümleç veya fiili birlikte kabul etmek için bunlardan önce yer alan kelimelerin başlarına getirilen tekrarlı bağlaç, *ne...ne* karşıtı” olarak anlamlandırılmıştır (2011, s. 1082). 7. örnekte “senüñ (7/I)” ile “benüm (7/II)”, eşbağımlı yapılardır ve *hem...hem*, başında yer aldığı bu unsurların her ikisini de içeren bir anlam ilişkisi içindedir.

8. *dağı ne eydem sana bundan laţif / ger ‘aşıkşan ger ‘âlimşen ger zarif* (1146) “İster âşık ister âlim ister zarif ol; sana bundan güzel başka ne haber söyleyebilirim.”

Eger...eger, eger...v’eger, eger...ger, ger...vü ger, ger...eger biçimlerinde de Eski Anadolu Türkçesinde görülen *ger...ger* tekrarlı bağlaç işlevli birimi, “ister...ister” anlamındadır (Tiken, 2004, s. 68). 8. örnekte *ger...ger* bağlaç işlevli birimi, “‘aşık (8/I)”, “‘âlim (8/II)” ve “zarif (8/III)”, eşbağımlı yapılarını birbirine bağlayarak sunulan seçeneklerden birinin seçilmesini sağlamıştır.

9. *bu işi hâlık mıdur cümle kılan / yoğsa bu mağlûk durur böyle olan* (1353) “Bütün bu işleri yapan yüce Yaratan mı; yoksa mağlûklar mı böyledir?”

Yoğsa / yoğsa bağlaç işlevli birimi, Eski Anadolu Türkçesinde “aksi takdirde, aksi hâlde; oysa, hâlbuki, fakat” gibi anlamlarda zıtlık bildirmesinin yanında “yahut, veya” anlamlarında seçenek sunma özelliği de taşımaktadır. Garib-nâme’nin incelenen bölümünde seçenekli basit ekleyici olarak örneği görülen *yoğsa*, eşbağımlı yapı ilişkisi içinde olan önermeler arasında tercih sunmaktadır. 9. örnekte “bu işi cümle kılan hâlık mıdur (9/I)” ile “böyle olan bu mağlûk durur (9/II)” eşbağımlı yapılarıdır. *Yoğsa* bağlaç işlevli birimi, birinci önermede sunulan seçeneğin ikinci önermedeki diğer seçeneğe bağlanmasını sağlamış, odaklamayı da ikinci önerme üzerine çekmiştir.

3.1.2. Eşlemeli Ekleyiciler: Bağlaç işlevli bir birim, eşbağımlı yapının açıklayıcısı ya da örnekleyicisi olarak iki önerme arasında yer alabilir. Türkiye Türkçesinde *açıkçası, başka bir deyişle / ifadeyle, şöyle ki, yani vb.* gibi örnekler, eşbağımlı yapının açıklayıcısı; *diyelim (ki), mesela, örneğin, sanki vb.* kullanımlar da eşbağımlı yapının örnekleyicisi olarak kullanılır.

3.1.2.1. Açıklayıcı Eşlemeli Ekleyiciler: Garib-nâme’de *işit, şöyle(dür) kim, eyle kim, dağı, dinle, eydeyüm, ya ‘ni ya ‘ni kim vb.* pek çok açıklayıcı eşlemeli ekleyici mevcuttur.

10. *işid imdi biz ezelde ne-y-idük / şöyle-kim hiç eksügi yok bay-idük* (1093) “Ezelerde ne olduğumuzu dinle; biz o zaman hiç ihtiyacı olmayan bir zengin gibi idik.”

10. örnekte, “biz ezelerde ne-y-idük (10/I)” ile “hiç eksügi yok bay-idük (10/II)” eşbağımlı yapılarıdır. Ezelerde ne olduğumuzu sorgulayan birinci önermenin açıklaması ikinci önermede yer almıştır. İkinci önermenin açıklayıcı niteliği, öncesinde kullanılan *şöyle kim* bağlaç işlevli birimi ile sağlanmış, böylece ikinci önermede verilen bilgiye odaklama pekiştirilmiştir.

11. *ma ‘niyi bu dil beyân eyleyemez / eyle-kim gönüldedir söyleyemez* (1773) “Manayı dilin anlatması mümkün değildir; o (mana), gönülden olduğundan (dil) söyleyemez.”

11. örnekteki eşbağımlı yapıyı “ma ‘niyi bu dil beyân eyleyemez (11/I)” ile “gönüldedir söyleyemez (11/II)” oluşturmuştur. Birinci önermenin ardında yer alarak art konum özelliği gösteren *eyle kim*, ikinci önermede gerçekleşen açıklamada odaklamayı sağlayan bağlaç işlevli birimdir.

12. *âdeminün mülki geldi mu‘tedil / nefis tendür varlığı hem ‘aql u dil (728) // ya ‘ni kim ol ‘aql u dil rûhânidür / nitekim bu nefis ü ten cismânidür* (729) “İnsan bunların ortasında yaratılmıştır; o nefis, vücut, akıl ve gönülden yaratılmıştır. Yani akıl ve gönül ruhanidir; nefis ile ten de cismanidir.”

12. örnekte “âdeminün mülki mu‘tedil geldi / varlığı ‘aql u dil hem nefis tendür (12/I)” ile “ol ‘aql u dil rûhânidür / nitekim bu nefis ü ten cismânidür (12/II)” önermeleri, eşbağımlı yapılarıdır.

İnsanın nefis, vücut, akıl ve gönülden yaratıldığı ifade edildiği birinci önermenin açıklaması *ya'ni kim* bağlaç işlevli birimi aracılığıyla ikinci önermede yapılarak aklın ve gönlün ruhani, nefsin ve tenin ise cismani olduğu belirtilmiştir. Söz konusu bağlaç işlevli birim, başında bulunduğu önermeye odaklamayı pekiştirmiştir.

3.1.2.2. Örnekleyici Eşlemeli Ekleyiciler: *Sanasın kim, şankim, nitekim*, Garib-nâme'de tespit edilen örnekleyici eşlemeli ekleyicilerdendir.

13. *ol 'ademde kamusu penhân-ıdı / sanasın kim toğmaduk oğlan-ıdı* (1242) “Hepsi o yokluk diyarında anne karnındaki çocuk gibi gizlenmişti.”

13. örnekte “*kamusu ol 'ademde penhân-ıdı* (13/I)” ile “*toğmaduk oğlan-ıdı* (13/II)” önermeleri eşbağımlı yapıdadır. Birinci önermede yokluk diyarındaki kimselerin gizlenmesi, art konumdaki *sanasın kim* bağlaç işlevli birimiyle ikinci önermede henüz doğmamış, anne karnındaki bir çocuğun gizlenmesine benzetilmiştir. *Sanasın kim*, ikinci önermedeki örneklemeye odaklamayı sağlamıştır.

14. *âdeminüñ içi taşu bay olur / eyle şankim yıl içinde yay olur* (1999) “İnsanın içi dışı zenginleşir; onu yıl içindeki yaz mevsimine denk tut.”

14. örnekteki “*âdeminüñ içi taşu bay olur* (14/I)” ile “*yıl içinde yay olur* (14/II)” önermeleri eşbağımlı yapıdadır. Birinci önermede insanın zenginleşmesi, *eyle şankim* bağlaç işlevli birimi aracılığıyla ikinci önermede yaz mevsimine benzetilerek örneklenmiştir.

15. *irmeyesin maşşuda bu dil-ile / nitekim gevher alınmaz pul-ıla* (1436) “Geçici değere sahip olan para ile incinin alınmadığı gibi sen de dilinle maksadına ulaşamazsın.”

15. örnekteki eşbağımlı yapıyı “*bu dil-ile maşşuda irmeyesin* (15/I)”, “*gevher pul-ıla alınmaz* (15/II)” önermeleri oluşturmuştur. Birinci önermede insanın diliyle maksadına ulaşamayacağı, ikinci önermede para ile incinin alınmaması ile örneklendirilmiştir. Art konumdaki *nitekim*, ikinci önermede sunulan örneğe odaklamayı sağlamıştır.

3.2. Çeliştirici Bağlaç İşlevli Birimler: Çeliştirici bağlaç işlevli birimler, eşbağımlı yapının unsurları arasında karşıtlık ilişkisi kurar. İki yargıdan biri diğerine karşıt olduğunda, diğerini olumsuzladığında ya da yargının biri gerçekleşirken diğeri gerçekleşmediğinde çeliştirici birimlerden yararlanır (Balyemez, 2010, s. 161). Eski Anadolu Türkçesinde *velikin, likin, lik, yohsa, yahod, amma, meger, illā, çü, çün* vb. birimler, çeliştirici bağlaç işlevli birimler olarak kullanılmıştır. Garib-nâme'de *meger, illā, likin*'in yer aldığı örnekler, aşağıda verilmiştir:

16. *gözi toymaz 'âlemi yudmağ-ıla / tola meger bir avuç toprağ-ıla* (1200) “Âlemi yutsa bile gözü doymaz; gözünü ancak bir avuç toprak doyurur.”

16. örnekte “*âlemi yudmağ-ıla gözi toymaz* (16/I)” önermesinden sonra *meger* bağlaç işlevli birimi kullanılmış, ardından “*bir avuç toprağ-ıla tola* (16/II)” önermesi sunulmuştur. Birinci önerme ile ikinci önerme karşıt yargılardan oluşmuş, *meger* bağlaç işlevli birimi de ikinci önermenin başında yer alarak oluşan karşıtlık ilişkisini belirgin hâle getirmiş, ikinci önermeye odaklamayı sağlamıştır.

17. *kamu dilde söylenür ismi anuñ / illā bir görelüm nedür cismi anuñ* (1264) “Onun ismi bütün dillerde söylenmektedir; ancak bir de cismini görelim.”

17. örnekte, dilbilgisel bağlaşıklığı sağlayan, *illā* bağlaç işlevli birimidir. “*Anuñ ismi kamu dilde söylenür* (17/I)”de gerçekleşen bir yargı söz konusu iken “*bir görelüm / anuñ cismi nedür*

(17/II)”de henüz gerçekleşmemiş bir yargı vardır. *İllā* bağlaç işlevli birimi, karşıtlık ilişkisinde olan bu iki önerme arasında yer alarak henüz gerçekleşmemiş olan yargının yer aldığı ikinci önermeye odaklamayı sağlamıştır.

18. *dünya fānidür nebāt ölmek gerek / hem daḥı hayvān fenā olmaḡ gerek* (1285) // *likin insān u melek ölmeyiser / ḥazret ehlidür fenā olmayisar* (1286) “Dünya geçicidir, bitkilerin bir de hayvanların yok olması gerek. Fakat insan ve melek ölmeyecek; onlar Tanrı ile olacakları için ebedî kalacaklardır.”

18. örnekte, beyitler arasında bağlaşıklığı sağlayan bağlaç işlevli birim, *likin*’dir. “Dünya fānidür nebāt ölmek gerek / hem daḥı hayvān fenā olmaḡ gerek (18/I)” ile “insān u melek ölmeyiser / ḥazret ehlidür fenā olmayisar (18/II)” biçiminde ifade edilen önermeler, *likin* bağlaç işlevli birimiyle birbirine bağlanmıştır. Dünyanın geçiciliğinin, bitki ve hayvanların yok olacağıın ifade edildiği birinci önermeye karşıt olarak ikinci önermede insan ve meleklerin ise ölmeyeceği belirtilmiştir. Karşıtlık ilişkisini pekiştiren *likin*, başında yer aldığı önermedeki odaklamayı belirgin hâle getirmiştir.

3.3. Nedenleyici Bağlaç İşlevli Birimler: Eşbağımlı yapının unsurları arasında neden-sonuç ilişkisi kuran ve nedenleyici olarak adlandırılan bu bağlaç işlevli birimler, Garib-nâme’nin incelenen bölümünde *ger, çünkü, anuḡ-ıçun kim, zira, kim, ki* birimleri ile sağlanmıştır.

19. *çünkü şaldı bizi uşbu dünyaya / bunda gelüben şataşduḡ ġuşşaya* (1103) “O bizi bu dünyaya indirdiği için gelip burada türlü belalarla karşılaştık.”

19. örnekte “bizi uşbu dünyaya şaldı (19/I)”, neden, “bunda gelüben ġuşşaya şataşduḡ (19/II)” ise sonuç bildiren önermedir. Neden-sonuç ilişkisinin kurulmasını sağlayan *çünkü* bağlaç işlevli birimi, birinci önermenin başında yer almıştır.

20. *kim bu cān eyle ġani āzād-ıdı / ġuşşası vü kayġusı yok şād-ıdı* (1127) // *anuḡ-ıçun kim bizümle ol zamān / yoġ-ıdı küfr ü nifāk hem ġümān* (1128) “Öyle ki canımız hür idi ve muhtaç değildi; gam ve tasadan uzak neşe içinde idi. Bu sebeple o zaman bizde küfür, nifak ve şüphe bulunmuyordu.”

20. örnekte, beyitler arasında dilbilgisel bağlaşıklığı sağlayan, *anuḡ-ıçun kim* bağlaç işlevli birimidir. “Kim bu cān eyle ġani āzād-ıdı / ġuşşası vü kayġusı yok şād-ıdı (20/I)” önermesi sonuç, “bizümle ol zamān küfr ü nifāk hem ġümān yoġ-ıdı (20/II)” önermesi ise neden bildirmiştir. İnsanda küfür, nifak ve şüphenin bulunmaması sebebiyle ruhların o zamanda gamdan uzak ve özgür olduğunun belirtildiği bu beyitlerde, *anuḡ-ıçun kim* bağlaç işlevli birimi ikinci önermenin başında yer almıştır.

21. *terk idüp hırş u ḥased bullum şafā / ulular şoḡbetine kıllum vefā* (1135) // *kim bize dünya daḥı ḥazret ola / cümle dürlü ḥānumuz rahmet ola* (1136) “Hırs ve çekememezliği bir tarafa koyup gönül hoşluğuna erelim; âlimler sohbetinden ayrılmayalım. Dünyadaki hayatımızda da Hak bulunsun; böylece her soframız rahmet olsun.”

21. örnekte sonuç bildiren “hırş u ḥased terk idüp şafā bullum / ulular şoḡbetine vefā kıllum (21/I)” biçiminde ifade edilen önerme başta, neden bildiren “bize dünya daḥı ḥazret ola / cümle dürlü ḥānumuz rahmet ola (21/II)” önermesi sonda yer almıştır. Dünyadaki hayatta da Tanrı’nın bulunması için hırs ve kıskançlığın terk edilmesi gerektiğinin ifade edildiği beyitlerde, neden-sonuç ilişkisini sağlayan *kim* bağlaç işlevli birimi, ikinci önermeden önce kullanılmıştır.

3.4. Zamansal Bağlaç İşlevli Birimler: Türkçede zaman bildiren unsurlar arasında edatlar ve zarflar yer alır. İki durum veya tümce arasında zaman ilişkisi kurarak bir bağlantı meydana getiren bu unsurlar, alıcının iki tümceyi birbirine bağlamasını ve metni anlamlandırmasını sağlayarak metindeki bağlaşıklık kurulmasına katkıda bulunurlar (Balyemez, 2010, s. 161). Bağladığı iki unsur arasında “öncelik, sonralık, eş zamanlılık” gibi zaman ilişkileri kuran bu birimler, bu çalışmada zamansal bağlaç işlevli birimler olarak incelenmiştir. Garib-nâme'nin incelenen bölümünde, *yene, imdi, pes, āhir, ol sâ'atda, niçe kim, bu kez* vb. birimler, bağladığı unsurlar arasında zaman ilişkisi kuran bağlaç işlevli birimler arasında değerlendirilmiştir.

22. *eydevüz kim seni gerekdür bize / cānumuz müştāk-durur görklü yüze* (1143) // *ol sâ'atda cümle perde açıla / dürlü rahmet üstümüze saçıla* (1144) “Sonunda, ‘bize sen gereksin; canlarımız güzel cemalin için can atmaktadır’ diyeceğiz. O anda bütün perdeler açılacak ve akla hayâle gelmedik sonsuz rahmet üstümüze saçılacak.”

22. örnekte “eydevüz kim bize seni gerekdür / cānumuz görklü yüze müştāk-durur (22/I)” ile “cümle perde açıla / dürlü rahmet üstümüze saçıla (22/II)” önermeleri zaman ilişkisiyle birbirine bağlanan eşbağımlı yapılardır. Birinci önermenin gerçekleşmesinin hemen ardından ikinci önermenin gerçekleşeceği bilgisi, ikinci önermenin başında yer alan *ol sâ'atda* bağlaç işlevli birimi ile sağlanmıştır.

23. *geçdi oğlanlık bu kez oldı yigit / ol-dahı ne hāl-durur bir key işit* (1180) “Uşaklık geçti, bu defa yiğitlik çağı geldi; onu anlatayım da iyice dinle.”

23. örnekte “oğlanlık geçdi (23/I)” ile “yigit oldı (23/II)” önermeleri, öncelik-sonralık ilişkisiyle birbirine bağlanmıştır. Uşaklık zamanının geçtiğinin ifade edildiği birinci önerme önceki zamanı verir; uşaklıktan sonra gelen yiğitlik zamanı ise *bu kez* bağlaç işlevli birimi aracılığıyla odaklamanın olduğu önermedir.

24. *kullığa geldün āhir kullık kanı / dünyaya şarf eyledün 'aklı cānı* (1210) // *uşbu hāl bir gün āhir 'arz olısar / niçeler ol-demde udlu kalısar* (1211) “Buraya geliş sebebin kulluk içindi, kulluk nereden; sen bütün aklını ve canını dünyaya değiştin. Sonra bütün bunlar, bir gün önüne çıkacak; pek çok kimse o günde utancından kaçacak yer arayacak.”

24. örnekte “kullığa geldün āhir kullık kanı / 'aklı cānı dünyaya şarf eyledün (24/I)” ile “uşbu hāl bir gün 'arz olısar / niçeler ol-demde udlu kalısar (24/II)” önermeleri arasında zamansal bir ilişki vardır. İnsanın dünyaya kulluk için geldiği hâlde kulluk etmediğinin dile getirildiği birinci önerme, *āhir* bağlaç işlevli birimi aracılığıyla, kişinin daha sonra bu durumdan pişmanlık duyacağını anlatan ikinci önermeye bağlanmıştır.

4. SONUÇ

Âşık Paşa'nın Garib-nâme adlı eseri, bu çalışmada, bağlaşıklık öğeleri arasında yer alan bağlaç işlevli birimler bakımından incelenmiş ve eserin metindilbilimsel olarak metin değeri ortaya konmaya çalışılmıştır. Halliday ve Hasan'ın yapmış olduğu sınıflandırma temel alınarak Garib-nâme'deki bağlaç işlevli birimler, bağlayıcılık ilişkileri bakımından *ekleyici* (additive), *çeliştirici* (adversative), *nedenleyici* (causal) ve *zamansal* (temporal) olmak üzere dört grupta değerlendirilmiştir.

Ekleyicilik işlevi, bir sözcüğe, sözcük öbeğine ya da tümceye eşdeğer ölçüde yeni bir unsurun bağlaç işlevli bir birim aracılığıyla eklenmesi esasına dayanır. Gârib-nâme'de görülen ekleyici

bağlaç işlevli birimler, birbiriyle eşbağımlılık özelliği gösteren unsurları arasındaki ilişkilerine göre “basit” ve “eşlemeli” olmak üzere iki grupta değerlendirilmiş, basit ekleyici bağlaç işlevli birimler de “klasik”, “olumsuz” ve “seçenekli” olmalarına göre üç grupta incelenmiştir. Eşbağımlı yapıdaki iki unsur arasındaki denklik, olumsuzluk ve seçenek sunma, basit ekleyici bağlaç işlevli birimlerin alt gruplara ayrılmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda *hem dağı, u/ü/vu/vü, dağı* klasik, *ne dağı, ne...ne, ne...ne ho(d)* olumsuz, *hem...hem, ger...ger, yoğsa* seçenekli basit ekleyiciler arasında Garib-nâme'nin incelenen bölümünde tespit edilen basit ekleyici bağlaç işlevli birimler olarak yer almıştır. Eşbağımlı yapının açıklayıcısı ya da örnekleyicisi olarak iki önerme arasında bulunan bağlaç işlevli birimler, eşlemeli ekleyicileri oluşturmuştur. Garib-nâme'de *işit, şöyle(dür) kim, eyle kim, dağı, dinle, eydeyüm, ya 'ni, ya 'ni kim* eşbağımlı yapıda açıklayıcı; *sanasın kim, şankim, nitekim* eşbağımlı yapıda örnekleyici bağlaç işlevli birimler olarak kullanılmıştır.

Garib-nâme'nin incelenen bölümünde, *meger, illā, lakin* birimleri, önermeler arasında karşıtlık ilişkisi sağlayan çeliştirici bağlaç işlevli birimler olarak tespit edilmiştir. Eşbağımlı yapının unsurları arasında neden-sonuç ilişkisi kuran nedenleyici bağlaç işlevli birimler ise *ger, çünkü, anuğ-ıçun kim, zira, kim, ki* birimleriyle örneklenmiştir. Bağladığı önermeler arasında “öncelik, sonralık, eş zamanlılık” gibi zaman ilişkileri kuran zamansal bağlaç işlevli birimler için *yene, imdi, pes, āhır, ol sâ'atda, niçe kim, bu kez* birimleri tespit edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada, 14. yüzyıl Anadolu Türkçesinin önemli eserlerinden biri olan Garib-nâme'de bağlaç işlevli birimlere sıklıkla başvurulduğu görülmüştür. Bu bağlamda eserin birbiri ardına sıralanan dizelerden ya da beyitlerden ibaret olmadığı, metinsellik ölçütlerinin temeli olan bağdaşıklık dilbilgisel bakımdan yerine getirildiği ve metnin anlamlı bir bütün olmasını sağlayan bağının ve anlamsal ilişkinin dizeler ve beyitler arasında kurulduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

- Aksan, Doğan (2006). *Anlambilim-Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Engin Yayınevi: Ankara.
- Balyemez, Sedat (2010). “Bağdaşıklık ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde Bağdaşıklık Görünümleri”. *Turkish Studies*, C: 5, S: 4. s. 133-173.
- Beaugrande, Robert Alain de - Wolfgang Ulrich Dressler (1981). *Introduction to Text Linguistics*. Longman: London-New York.
- Demirbilek, Salih (2012). “Garib-nâme'de Bazı Merhun Beyitlerde ‘Kim’ Bağlama Edatlı Cümle ile ‘Çün’ Cümle Başı Edatı Arasındaki İlgiler”. *Studies of The Ottoman Domain*, C: 2, S: 3, s. 41-46.
- Dilidüzgün, Şükran (2017). *Metindilbilim ve Türkçe Öğretimi-Uygulamalı Bir Yaklaşım*. Anı Yayıncılık: Ankara.
- Günay, V. Doğan (2017). *Metin Bilgisi – Hem Metin Çözümleme Hem de Yaratıcı Yazma*. 5. Basım. Papatya Bilim Üniversite Yayıncılığı: İstanbul.

- Hacıeminoğlu, Necmettin (2015). *Türk Dilinde Edatlar (En Eski Türkçe Metinlerden Zamanımıza Kadar) – Yazı Dilinde*. Bilge Kültür Sanat: İstanbul.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood - Ruqaiya Hasan (1976). *Cohesion in English*. Longman: London-New York.
- İmer, Kâmile - Ahmet Kocaman - A. Sumru Özsoy (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi: İstanbul.
- Subaşı Uzun, Leyla (1995). *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*. Simurg Yayıncılık: Ankara.
- Tiken, Kâmil (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*. Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- Torusdağ, Gülşen - İlker Aydın (2017). *Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlenmeleri*. Pegem Akademi: Ankara.
- Türkçe Sözlük* (2011). 11. Baskı. Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual Yabancı Dil Yayınları: İstanbul.
- Yavuz, Kemal (1999). *Âşık Paşa Garib-nâme I/1*. Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

İSLAM FIKHINA GÖRE İHRAMLILIK KADINLA EVLİLİK MESELESİ

Arş. Gör. Fatih ÇINAR
Çukurova Üniversitesi

Özet

İslam fihhına göre aslında muamelata dair bir konu olarak ele alınan nikâh, mahiyeti ve işlevi gibi yönlerden nafile ibadetlerden bile üstün görülmüştür. Toplumun en küçük yapı birimi olan ailenin oluşumu için elzem görülen evliliğin sıhhat kazanması için bazı rükûn ve şartların bir arada bulunması gerekir. O şartlardan biri de evlenilecek kadının muharremât kapsamında bulunmuyor olmasıdır.

Muharremât kavramı evlenilmesi yasak olan kadınları nitelemektedir. Bu yasaklık sürekli ve geçici olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. İhramlı kadınla evlilik meselesi muharremât kapsamında geçici evlilik engeli çerçevesinde tartışılan bir konudur. Kadının ihramlı olmasının evlenmeye mani olduğunu söyleyen İslam fakihleri bazı nasrlara dayanmıştır. Öte yandan aksini ifade eden ve evliliğe cevaz veren âlimler de birtakım nasrları istidlal etmiştir.

İhramlı olmanın evliliğe mani olduğunu belirten İslam âlimleri “*İhramlı bir kişi ne nikâhlanabilir ne nikâhlayabilir ne de dünürcü olabilir.*” rivayetini esas almıştır. Ayrıca Meymûne’nin (ö. 51/671) kaza umresinde ancak ihramdan çıktıktan sonra Rasûlullah’la nikâhlandığını haber veren Ebû Râfi‘ (ö. 40/660) rivayetini de görüşlerine dayanak kılmışlardır. Kadının ihramlı olmasının herhangi bir sakıncası olmadığını ifade eden İslam âlimleri ise Meymûne’nin evlendiği anda ihramlı bulunduğunu belirten Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88) rivayetini referans almıştır. Meymûne bağlamında bu iki tarik arasında teâruz olduğu açıktır.

Hanefî fakih ve muhaddis İmam Tahâvî (ö. 321/933), “*İhramlı bir kişi ne nikâhlanabilir ne nikâhlayabilir ne de dünürcü olabilir*” rivayetine temelde itiraz etmemiş, aslında ihramda yasaklananın evlilik akdi değil cinsel ilişki olduğunu ifade eder. Buna göre ilgili rivayet nikâh akdine değil, cinsel ilişkiye hamledilmelidir. Kanaatimizce Tahâvî’nin açıklamaları çerçevesindeki Hanefî âlimlerin görüşleri ikna edici gözükmemektedir. Zaten bütün İslam fakihleri ihramlı halde kadınla cinsel ilişki kurulmasına karşı çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nikâh, ihram, fakih

GİRİŞ

Nikâh akdinin yapılabilmesi için muharremât olarak nitelenen bir evlenme engelinin bulunmaması elzemdir. Bilindiği gibi evlenilmesi haram olan kadınlar sürekli ve geçici olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

Evlenme engeli süreklilik arz eden kadınlardan haramlık vasfının sakıt olması mümkün olmadığı için onlarla asla evlilik yapılamaz.²⁰⁶ Nikâh akdi yapılırsa dahi sıhhat kazanamaz aksine onun butlanı gerekir. Ancak cinsel birliktelik cari olmuşsa nikâh şüphesi bulunduğundan eşlere had cezası tatbik edilmez. Bununla birlikte onların bu beraberliği hemen sonlandırmaları şarttır.

Geçici evlenme engeli için de aynı kurallar geçerlidir. Fakat buradaki nikâh fâsid olarak da nitelenebilir. Bu durumda bazı fikhî sonuçlar meydana gelir. İhramlı bulunmak sürekli bir vasıf olmadığından ihramlı kadınla evlilik meselesi geçici evlilik engelleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

1. Fakihlerin Görüşü

İhramlı kadınla nikâhlanmak hususunda İslam âlimleri arasında iki görüş mevcuttur. Abdullah b. Mesûd (ö. 32/652-53), Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12);²⁰⁷ Atâ (ö. 103/721), İkrime (ö. 105/723) ve Kufe ehli ihramlı evliliğe cevaz vermiştir.²⁰⁸ Onlardan olmak üzere İbrâhim en-Nehaî (ö. 96/714), Kâsım b. Muhammed (ö. 107/725), Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Sevrî (ö. 161/778) de bu görüştedir.²⁰⁹

İkinci görüşe göre ihramlı kadınla evlenmek ihramdan çıkıncaya kadar yasaklanmıştır. Buna göre ihram geçici evlilik engeli oluşturur. Bu görüşü savunanlar arasında Hz. Ömer (ö. 23/644), Hz. Ali (ö. 40/661), İbn Ömer, Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]); Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713), Sâlim b. Abdullah (ö. 106/725) ve Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725) vardır.²¹⁰ Fakihlerden Evzâî (ö. 157/774), Leys b. Sa'd (ö. 175/791), İmam Mâlik (ö. 179/795) ve İmam Şâfiî (ö. 204/820) de bu görüşü benimsemiştir.²¹¹ İmam Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de onlara muvafakat etmiştir.²¹²

2. Fakihlerin Delilleri

Konuya ilişkin istidlal edilen birkaç şer'î nas bulunmaktadır. Bu deliller maddeler halinde şu şekildedir:

²⁰⁶ Zeydan, Abdulkerim, *el-Mufasssal fî ahkâmi'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim fî ş-şer'i'ati'l-İslâmiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, VI, 200.

²⁰⁷ Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câdelhak, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1994, II, 273.

²⁰⁸ İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî-Muhîbbîn el-Hatîb, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1960, IV, 52; Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr min ahâdîsi seyyidi'l-ehyâr*, nşr. İsmüddîn es-Sabâbitî, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1993, V, 20.

²⁰⁹ Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Muhtasarü İhtilâfi'l-ulemâ*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1995, II, 114; İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, *el-İstizkâr*, nşr. Sâlim Muhammed Atâ-Muhammed Ali Mu'avvaz, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2002, IV, 118.

²¹⁰ İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, IV, 118; İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1982, II, 45; İbn Kudâme, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed, *eş-Şerhu'l-kebir 'alâ metni'l-Mukni' (el-Muğni içinde)* nşr. Dâru'l-Menâr, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1983, III, III, 311.

²¹¹ Tahâvî, *Muhtasarü İhtilâfi'l-ulemâ*, II, 114; İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, IV, 118; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Keşfu'l-müşkil min hadîsi's-Sahîhayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Dâru'l-Vatan, Riyad ts. I, 172; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, III, 312.

²¹² İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, IV, 118.

I- İbn Abbas'ın naklettiği rivayet şöyledir: “*Rasûlullah Meymûne ile ihramlı olduğu halde evlendi.*”²¹³

II- Ebû Râfi'nin nakline göre şu rivayet varit olmuştur: “*Rasûlullah Meymûne ile evlendiği sırada ihramlı değildir.*”²¹⁴

III- Yezîd b. el-Esam tarikine göre bizzat Meymûne, evlendiklerinde ihramlı olmadıklarını haber vermiştir.²¹⁵

IV- Hz. Osman'ın aktarımına göre Rasûl-i Ekrem, “*İhramlı bir kişi ne nikâhlanabilir ne nikâhlayabilir ne de dünürücü olabilir.*”²¹⁶ buyurmuştur.

V- “*Hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur.*”²¹⁷

3. Cevaz Verenlerin Açıklamaları

Hanefiler görüşlerini temellendirme adına yukarıda zikredilen delillerin kendi lehlerine olduğunu ifade etmiş, Rasûlullah'ın Meymûne ile evlendiği sırada ihramlı olduğu yönündeki rivayeti sıklıkla aktarmışlardır.²¹⁸

Cessâs (ö. 370/981), İbn Abbas rivayetinin aksini ifade eden rivayetlerden evla olduğunu belirtir.²¹⁹ Aynî (ö. 855/1451) bu rivayetin Rasûlullah'a hususiyet arz eden bir mesele olarak değerlendirilemeyeceğini, çünkü buna işaret eden herhangi bir delil bulunmadığını vurgulayarak İbn Abbas rivayetinin muteber olduğu bilgisini teyit eder.²²⁰ İbn Abbas rivayetini sıklıkla istidlal eden Hanefî fakihlerin Ebû Râfi'nin naklini dikkate almadıkları görülmektedir.

İhramlı kadınla evliliği haram olarak telakki eden âlimlerin hüccet kabul ettiği Hz. Osman rivayeti ihramlı halde evliliğe cevaz veren Hanefî fakihlerin görüşü ve tabiatıyla istidlal

²¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût ve dğr. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995-2001, V, 374; Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr-Yemâme, Beyrut 1993, “Megâzî” 41; Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kahire 1991, “Nikâh” 47; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaût ve dğr. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut 2009, “Nikâh” 45; Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Şu'ayb el-Arnaût ve dğr. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Dımaşk 2009, “Menâsik” 39.

²¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLV, 173; Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Muğnî, Riyad 2000, “Menâsik” 21; Müslim, “Nikâh” 46; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, thk. A. M. Şâkir ve dğr. Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî, 1962-1977, “Hac” 23; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, V, 182.

²¹⁵ Müslim, “Nikâh” 46, 48; İbn Mâce, “Nikâh” 45; Tirmizî, “Hac” 23; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 183.

²¹⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf-Mahmud Muhammed Halîl, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1998, I, 592, I, 592; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 508, 528; Müslim, “Nikâh” 41, 43; İbn Mâce, “Nikâh” 45; Ebû Dâvud, “Menâsik” 38.

²¹⁷ Bakara, 2/197.

²¹⁸ Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan, *Kitâbu'l-Hüccet 'alâ ehli'l-Medîne*, nşr. Seyyid Mehdî Hasan el-Kîlânî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1983, II, 217; Menbecî, Ebû Muhammed Ali b. Zekeriyâ, *el-Lübâb fi'l-cem' beyne's-sünne ve'l-kitâb*, thk. Muhammed Fadl Abdulaziz el-Murad, Dâru'l-Kalem-Dâru'ş-Şâmiyye, Dımaşk-Beyrut 1994, I, 459.

²¹⁹ Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî-Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, Beyrut 1992, V, 331.

²²⁰ Aynî, Bedreddin Muhammed b. Ahmed, *'Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Daru'l-Fikr, Beyrut ts. X, 197.

ettikleri Meymûne rivayeti ile teâruz etmektedir. Onların bu teâruzu ortadan kaldırmak için bazı açıklamalar yaptıklarını görmekteyiz. Ne var ki onlar aslında bu rivayetin de kendilerini desteklediğini dile getirmektedir.

Tahâvî, bu çerçevede Hz. Osman rivayetinin iki şekilde tevil edilebileceğini belirtir. Birinci teville göre insanların ihramlı oldukları halde evlenmeleri onların cinsel ilişkiye girmelerine neden olabilir ki bundan endişe eden Rasûlullah ihramlı evliliği uygun görmedi. Fakat kendi nefsi için herhangi bir endişe taşımadığından kendisi ihramlı bulunduğu halde evlilik yaptı.²²¹ Bu yorumdan anlaşıldığı kadarıyla Rasûlullah aslında ihramlı halde evlenmeyi sakıncalı görmemektedir.

İkinci teville göre ise aslında yasaklanan evlilik akdi inşa etmek değil, ihramlı haldeyken cinsel ilişki kurmaktır.²²² Bu çerçevede Serahsî (ö. 483/1090) “*İhramlı bir kişi ne nikâhlanabilir ne nikâhlayabilir ne de dünürücü olabilir*” rivayetindeki “يَنْكحُ” lafzından kastın akit değil cinsel ilişki olduğunu belirtmiştir.²²³

Hanefî fakihler yukarıda zikredilen ayeti de istidlal etmiştir. Bu ayetteki “فلا رفث” ifadesinden kastın cinsel ilişki olduğunu, bu ifadenin “*Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı.*”²²⁴ ayetinde de aynı anlamda kullanıldığını dile getirmişlerdir.²²⁵

Hanefî fakihler görüşlerini temellendirme adına kıyas deliline de başvurmuştur. Onlar nazarında ihramlı olan bir şahsın evlilik akdi inşa etmesi yine ihramlı olan kişinin cariye veya güzel koku yahut da gömlek satın almasına, yani alış-veriş akdine mukayese edilir. Cariyeye yaklaşma, güzel koku sürünme ve gömlek giymenin ihramlı olan kimseye haram olması bunları satın almayı nehyetmediği gibi cinsel ilişkinin haram olması da evlilik akdi yapmaya mani değildir.²²⁶

4. Yasaklayanların Açıklamaları

İbn Hazm (ö. 456/1064) Yezîd b. el-Esam tarikinden gelen haberin hakikat olduğunu dile getirmiştir. Ona göre şu üç gerekçe bunda etkili olmuştur:

I- Yezîd b. el-Esam rivayetinde geçtiği gibi bizzat Meymûne ihramlı olmadığını haber vermiştir ki onun kendisi hakkındaki ifadesi İbn Abbas’ın ifadesinden daha sağlamdır. Hem İbn Abbas bu konudaki nakliyle tek (ferd) kalmıştır.

II- İbn Abbas bu hadiseyi aktardığında ancak on yaşlarındaydı.

²²¹ Tahâvî, *Muhtasarı İhtilâfi'l-‘ulemâ*, II, 115.

²²² Tahâvî, *Muhtasarı İhtilâfi'l-‘ulemâ*, II, 117; Tahâvî, *Şerhu me‘âni'l-‘âsâr*, II, 268.

²²³ Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma‘rife, Beyrut 1989, IV, 192.

²²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 191.

²²⁵ Bakara, 2/187.

²²⁶ Ebû Yûsuf, Yakûb b. İbrâhim, *Kitâbü'l-‘âsâr*, nşr. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1355, s. 112; Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Ahkâmu'l-Kur‘ani'l-Kerîm*, thk. Saadettin Önal, İSAM, İstanbul 1998, II, 31-32; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur‘ân*, I, 383; Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullâh İnâyetullâh Muhammed ve dğr. Dâru Beşâiri'l-İslâmiyye-Dâru's-Sirâc, Beyrut-Medine 2010, II, 567; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 57; Kâsânî, Ebû Bekir ‘Alâeddîn Ebû Bekir b. Mes‘ûd, *Bedâi‘u’s-sanâi‘ fi tertîbi’s-şerâi‘*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, II, 195.

²²⁷ Tahâvî, *Şerhu me‘âni'l-‘âsâr*, II, 270.

III- Rasûlullah Kaza Umresinde evlenmiştir. Daru'l-harp olan Mekke'de ateşkes gereği umre için üç gün kaldığı bu vakitte de umre menâsiki ile meşgul olduğu dikkate alındığında evliliğin ancak ihramdan çıktıktan sonra cari olduğu anlaşılır.²²⁷

Medine âlimlerinin cumhuru Rasûlullah'ın Meymûne ile evlendiği sırada ihramlı olmadığı görüşünü benimsediğini nakleden İbn Abdülber (ö. 463/1071) de meseleyi etraflıca ele almıştır.²²⁸ İbn Abbas tarikiyle gelen rivayetle diğer rivayetler arasında herhangi bir tercihte bulunmaz. Her iki tarafın Meymûne bağlamındaki delillerinin sakıt olduğunu söyler ki bu durumda başka bir delil bulmak gereklidir. Ona göre tam da bu noktada Hz. Osman rivayeti hüccet kabul edilmelidir.²²⁹

Ebu'l-Ferec İbn Kudâme (ö. 682/1283) de Hz. Osman rivayetinin hücciyetine dikkat çeker. Fakat ona göre Meymûne çerçevesindeki rivayetlerin hepsi sakıt olmaz. Çünkü Ebû Râfi'nin nakli İbn Abbas rivayetinden evladır. Dolayısıyla Ebû Râfi'nin haberi muteberdir.²³⁰

Muhaddis Kurtubî (ö. 656/1258) de çeşitli gerekçeler sunarak İbn Abbas rivayetiyle amel edilemeyeceğini belirtir. Bunlardan bazılarına göre İbn Abbas rivayetindeki "محرم" lafzı ihramlı kişi değil de harem bölgesinde bulunan kimse için de kullanılabilir. Bu durumda evlilik, ihramlı olunmadığı bir halde harem bölgesindeyken vaki olmuş olur.²³¹

Bir diğer teville göre ise ihramlı evlilik nikâh konularındaki kimi meseleler gibi Rasûlullah'a mahsus bir mana taşır.²³² Bu vb. gerekçeleri sıralayan Nevevî (ö. 676/1277) de Şâfiî fakihleri nezdinde İhramlı evlilik hususunun Rasûlullah'a mahsus olmasının esah bir görüş olduğunu ifade eder. Öte yandan aksi bir görüş olduğunu da belirtir.²³³ İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) hususiyet ihtimalinden bahseder, fakat yasaklamanın Rasûlullah'ı da kapsamasının evla olduğunu dile getirerek hususiyet fikrine pek sıcak bakmaz.²³⁴

İhramlı bulunmanın evlilik engeli oluşturduğunu ifade eden âlimler Hz. Osman tarikiyle varit olan hadisi de temel almıştır. İbn Abdülber bu rivayetin raşit halifelerin ameline muvafık olduğunu serdetmiştir.²³⁵ İbn Hacer bu rivayet çerçevesinde cumhurun görüşünün yasaklama olduğunu kaydetmiştir.²³⁶

İhramlı evliliğe cevaz vermeyen âlimlerin zikri geçen deliller çerçevesinde Hanefî fakihlerin bazı açıklamalarına itiraz ettikleri görülmektedir. Bu manada İbn Hazm ihramlının

²²⁷ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Abdulğaffâr Süleyman el-Bendârî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, V, 215.

²²⁸ İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, IV, 117.

²²⁹ İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, *et-Temhîd li-mâ fi'l-Muvatta mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdulkebir el-Bekrî, Vezâretü Umûmi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib 1967, III, 153; İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, IV, 117.

²³⁰ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, III, 312.

²³¹ Ayrıca bkz. Kastallânî, Ebu'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Matba'atu'l-Kübrâ el-Emîriyye, Mısır 1323, III, 110.

²³² Kurtubî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ömer, *el-Müfhim li-mâ eşkele min Telhîsi kitâbi Müslim*, thk. Muhyiddin Dîb Müstû ve dğr. Dâru İbn Kesîr-Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Dımaşk-Beyrut 1996, IV, 105-106.

²³³ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*, el-Matba'atu'l-Misriyye, Mısır 1929-1930, IX, 20.

²³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, IV, 52.

²³⁵ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, III, 153.

²³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, IV, 52.

evlilik akdinin caiz olduğu fikrinin cariye satın almanın mubahlığına kıyaslanmasına karşı çıkar.²³⁷

Ebu'l-Ferec İbn Kudâme ise böyle bir kıyaslamayı evlilik akdinin cariye alma akdinden farklılık arz ettiği savına hamleder. Onun da vurguladığı gibi evlilik genellikle cinselliği beraberinde getirir, oysaki cariye satın alma hizmet ve ticaret gibi muhtelif sebepleri ihtiva eder.²³⁸ Mâverdî (ö. 450/1058) ise nikâh kelimesinin cinsel ilişki anlamına hamledilmesini doğru bulmaz.²³⁹

Sonuç

Görüldüğü kadarıyla Hanefî fakihlerin en güçlü delili Rasûllulah'ın Meymûne ile ihramlı halde evlendiğini haber veren İbn Abbas rivayetidir. Nitekim evliliğe cevaz veremeyen âlimlerin bir kısmı bu delilin sıhhatini kabul etmektedir.

Bununla birlikte, “İhramlı bir kişi ne nikâhlanabilir ne nikâhlayabilir ne de dünürcü olabilir.” şeklindeki Hz. Osman rivayeti onların görüşleriyle çatışmaktadır. Bu noktada onlara göre asıl yasaklanan evlilik değil, ihramlı haldeyken cinsel ilişki kurmaktır. Ne var ki bu açıklama tek başına yeterli değildir. Diğer yandan Aynî Hz. Osman rivayetinin aslında delil olamayacağını söyler. Bu durumda kendilerinin görüşüyle çelişen bir delilden söz etmek mümkün değildir. Ona göre İbn Abbas rivayeti kâfi bir delildir. Bu da bu delilin niçin tartışmanın nirengi noktasını teşkil ettiğini açığa vurmaktadır.

Onların, “*Hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur.*” ayeti bağlamındaki açıklamaları ve kıyas delillerinin ise sadra şifa olduğunu söylemek gerekir.

Bu itibarla ihramlı kadınla evlenme hususunda Ebû Râfi'nin rivayetinin İbn Abbas'a tercih edilmesi isabetli değildir. Çünkü İbn Abbas'ın yaşının küçüklüğü veya söz konusu umrede hazır bulunmaması, rivayetine herhangi bir hâlel getirmez. Şöyle ki zaten onun rivayetlerinin pek çoğu doğrudan Rasûlullah'tan değil sahabeden nakil niteliği taşımaktadır. Sahabe mürseli olan pek çok rivayeti gibi bu rivayeti de muteber ve tercihe şayan olup amel edilebilir bir durumdadır. Aslında açıkça anlaşıldığı kadarıyla gerçekte yasaklanan evlilik akdi değil, ihramlı kadınla cinsel ilişki kurulmasıdır. Çünkü kişiyi hac ve umre menâsikiyle meşgul olduğu bir sırada ona hâlel getirecek bir davranıştan uzak durması gerekir.

²³⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, V, 216.

²³⁸ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, III, 312.

²³⁹ Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, IV, 124.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût ve dğr. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995-2001.
- Aynî, Bedreddin Muhammed b. Ahmed, *'Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Daru'l-Fikr, Beyrut ts.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr-Yemâme, Beyrut 1993.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî-Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, Beyrut 1992.
- ....., Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullâh İnâyetullâh Muhammed ve dğr. Dâru Beşâiri'l-İslâmiyye-Dâru's-Sirâc, Beyrut-Medine 2010.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Muğnî, Riyad 2000.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Şu'ayb el-Arnaût ve dğr. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Dimaşk 2009.
- Ebû Yûsuf, Yakûb b. İbrâhim, *Kitâbü'l-Âsâr*, nşr. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1355.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, *el-İstizkâr*, nşr. Sâlim Muhammed Atâ-Muhammed Ali Mu'avvaz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- ....., Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, *et-Temhîd li-mâ fi'l-Muvatta mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî, Vezâretü Umûmi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib 1967.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Fuâd Abdalbâkî-Muhibbîn el-Hatîb, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1960.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Abdulğaffâr Süleyman el-Bendârî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Kudâme, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed, *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Mukni' (el-Muğnî içinde)* nşr. Dâru'l-Menâr, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1983.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaut ve dğr. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut 2009.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1982.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Keşfu'l-müşkil min hadîsi's-Sahîhayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Dâru'l-Vatan, Riyad ts.
- Kâsânî, Ebû Bekir 'Alâeddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd, , *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

- Kastallânî, Ebu'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdî's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Matba'atu'l-Kübrâ el Emîriyye, Mısır 1323.
- Kurtubî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ömer, *el-Müfhim li-mâ eşkele min Telhîsi kitâbi Müslim*, thk. Muhyiddin Dîb Müstû ve dğr. Dâru İbn Kesîr-Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Dımaşk-Beyrut 1996.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf-Mahmud Muhammed Halîl, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1998.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Menbecî, Ebû Muhammed Ali b. Zekerıyyâ, *el-Lübâb fi'l-cem' beyne's-sünne ve'l-kitâb*, thk. Muhammed Fadl Abdulaziz el-Murad, Dâru'l-Kalem-Dâru'ş-Şâmiyye, Dımaşk-Beyrut 1994.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kahire 1991.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdül Mün'im Şelebî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*, el-Matba'atü'l-Mısriyye, Mısır 1929-1930.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1989.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr min ahâdîsi seyyidi'l-ehyâr*, nşr. İsmâüddin es-Sabâbitî, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1993.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan, *Kitâbu'l-Hücce 'alâ ehli'l-Medîne*, nşr. Seyyid Mehdî Hasan el-Kîlânî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1983.
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Ahkâmu'l-Kur'ani'l-Kerîm*, thk. Saadettin Önal, İSAM, İstanbul 1998.
- ....., Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Muhtasarü İhtilâfi'l-'ulemâ*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1995.
- ....., Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câdelhak, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1994.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, thk. A. M. Şâkir ve dğr. Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî, 1962-1977.
- Zeydan, Abdulkerim, *el-Mufassal fi ahkâmi'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim fi ş-şerî'ati'l-İslâmiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.

ŞER'İ METİNLER ÇERÇEVESİNDE NİKÂH KAVRAMI

Arş. Gör. Fatih ÇİNAR
Çukurova Üniversitesi

Özet

Nikâh lafzı Arapça lügatlarda birbirine katma, cem etme, akit ve cinsel beraberlik gibi anlamlara gelmektedir. Dil âlimleri nezdinde nikâh aslında cinsel ilişki anlamında hakikat manasındadır. Neredeyse bunda ittifak da bulunmaktadır.

Nikâh kelimesinin şer'î metinlerde hangi anlamda hakikat veya mecaz olduğu tartışma konusu olmuştur. Onun lügavî gerçek manasının cinsel ilişki olduğunu doğrulayan fakihler şer'î metinlerdeki anlamının ise akit yönünden hakikat cinsel ilişki yönünden ise mecaz olduğunu ileri sürmüştür. Onlara göre nikâh sözcüğü dinî metinlerde tek başına mecaz da olsa cinsel ilişki manasında kullanılmaz. Mâlikî, Şâfî ve Hanbelî fakihlerin bu kanaatine göre cinsel ilişki manasının tek başına bulunması caiz değildir. Cinsel birliktelik manasının şer'î metinlerde gerçek anlamda kullanıldığını ileri süren Hanefî fakihler pek çok delil getirmiştir. “Zina eden erkek, ancak zina eden veya müşrik bir kadınla evlenebilir...” ayetindeki “ينكح” lafzından kastın cinsel ilişki olduğu şeklindeki görüşünün daha pek çok fakih tarafından savunulduğu nazarı dikkate alındığında Hanefîlerin bu konuda yalnız olmadığı söylenebilir.

Bunula birlikte Ezherî (ö. 370/980), Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Râgıb el-İsfahânî (ö. V./VI.) gibi bazı İslam âlimleri cinsel ilişki anlamının asla Kur'an'da bulunmayacağı savından hareketle zikredilen âlimlerin görüşlerine karşı çıkmıştır. Zira bu âlimlere göre sarîh/açık lafızlarla cinselliği ifade eden bir kelimenin bizzat Kur'an'da kullanılması Kitabın üslup ve mahiyetine uygun değildir. Çünkü Yüce Allah (c.c.) cinselliği doğrudan sarîh lafızlarla değil kinayeli lafızlarla nitelmiştir. Bu sebeple nikâh ve türevlerinin geçtiği kısımları evlilik akdi anlamına hamletmek daha isabetli olacaktır.

Nikâh kavramına şer'î naslar çerçevesinde hakiki anlamda cinsel ilişki anlamı verildiğinde erkeğe nikâh sonucu haram olan kadınlar zina nedeniyle de haram olmaktadır. Diğer yandan evlilik akdi hakikat olarak nitelendiğinde ise haramlık sadece nikâhla/akitle sınırlı kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nikâh, akit, nas, fakih

GİRİŞ

Bu çalışmada ele alacağımız nikâh lafzının şer'î metinlerdeki kullanımını fakihler arasında tartışma konusu olmuştur. Bu tartışma bağlamında şekillenecek çalışmamızda öncelikli olarak dil âlimlerinin değerlendirmelerine daha sonra ise fakihlerin görüşlerine yer verilecektir. Böylelikle nikâh lafzının Kur'an'da hangi manada kullanıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Görebildiğimiz kadarıyla çalışma konumuzla ilgili herhangi bir müstakil eser veya çalışma bulunmamaktadır. Ancak başta fûrû-i fıkıh eserleri olmak üzere muhtelif eser ve çalışmalar nikâh konusu veya lafzı çerçevesinde çeşitli değerlendirmeler yapmıştır. Biz de çalışmamız da söz konusu eserleri taramak suretiyle bilgi toplamaya ve onları değerlendirmeye çalışacağız.

1. Nikah Kavramı

Nikâh kelimesi Arapça'da “birbirine katma/الضم, cem etme/الجمع, akit/العقد ve cinsel ilişki/الوطء” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.²⁴⁰ Nikâh sözcüğünün şer‘î anlamının cinsel ilişki ve akit olduğuna vurgu yapılmış, kimi fakihler şer‘î gerçek anlamın cinsel ilişki, akdin ise mecazî olduğunu ileri sürmüştür. Fakihler arasındaki tartışmaya girmeden önce meşhur dil bilim kaynaklarına göz atmak gerekmektedir.

2. Dil Kaynakları

Ezherî (ö. 370/980) nikâh kelimesinin Arap dilindeki asıl anlamının “الوطء” cinsel ilişki olduğunu zikreder. Yalnız temriz sigasıyla, cinsel ilişkiyi mubah kılan tezvîc/akit denildiğini aktarır.²⁴¹ Sâhib b. Abbâd (ö. 385-995) gerçek ve mecazî anlam ayırımına gitmeden nikâh için akit ve cinsellik kavramını birlikte kullanır.²⁴² İbn Fâris (ö. 395/1004) ise “Cinsel ilişkidir, bazen cinsellik olmadan akit olması da mümkündür.” der.²⁴³ Cevherî (ö. 400/1009) de “النكاح: الوطئ” vurgusundan sonra İbn Fâris’in ibaresinin paralelinde bir cümle serdedir.²⁴⁴ İbn Sîde (ö. 458/1066) ise, “النكاح البضع” diyerek doğrudan cinselliğe vurgu yapar.²⁴⁵

Râgıb el-İsfahânî (ö. V./VI.) ise nikâhın aslının akit olduğunu, daha sonra istiâre yoluyla cinsel ilişki manasına evrildiğini belirtir.²⁴⁶ Zemahşerî (ö. 538/1144) ise nikâhın lügavî gerçek manasının cinsel ilişki olduğunu vurgular.²⁴⁷

²⁴⁰ Cürcânî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *et-Ta'rifât*, thk. Âdil Enver Hızır, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007, s. 220-221; Atar, Fahreddin, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, XXXIII, 112.

²⁴¹ Ezherî, Muhammed b. Ahmed el-Herevî, *Tehzibu'l-lüga*, thk. Muhammed İvad Mur'ib, Dâru İhyâi't- Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2001, IV, 64.

²⁴² Sâhib b. Abbâd, Ebu'l-Kâsım İsmâil b. Abbâd, *el-Muhî fi'l-lüga*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsin, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Beyrut 1994, II, 382.

²⁴³ İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüga*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979, V, 475; İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mücmelü'l-lüga*, thk. Züheyr Abdulmuhsin Sultân, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986, III, 883.

²⁴⁴ Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh tâcu'l-lüga ve shâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1987, I, 413.

²⁴⁵ İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2000, III, 46; İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil, *el-Muhassas*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1996, I, 497.

²⁴⁶ Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnân Dâvudî, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 2009, s. 823.

²⁴⁷ Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avviz, Mektebetü'l-'Ubeykân, Riyad 1998, III, 212.

Zebîdî (ö. 1205/1791) ise nikâh lafzının hem akit hem de cinsel birliktelik şeklinde müşterek anlam taşıdığını ve herhangi bir karine olmaksızın doğru anlamı tespitin zor olduğu şeklindeki görüşü öne çıkarır.²⁴⁸

3. Fakihler

3.1. Hanefiler

Nikâh lafzının akit ve cinsellik anlamı olduğunu teyit eden Cessâs (ö. 370/981) onun asıl ve gerçek manasının cinsel ilişki, akit manasının ise mecazî olduğunu şu şekilde izah etmiştir: “Nikâhın kelime anlamlarından olan **الجمع**/cem etme’ akitle değil ancak cinsel ilişki ile mümkün olmaktadır.”²⁴⁹ Benzer gerekçeleri zikreden Serahsî²⁵⁰ (ö. 483/1090) ve Kâsânî²⁵¹ (ö. 587/1191) de cinsel ilişkinin birbirine katma/**الضم** manasına karşılık geldiğini belirtmiştir. Hatta Serahsî²⁵² ve Mevsilî²⁵³ (ö. 683/1284) cinsel ilişki sayesinde eşlerin cem olmasını bir şahsiyet olmak/**كالشخص الواحد** olarak nitelemiştir. Binâenaleyh Hanefî fakihler cinsel ilişki manasının şer’î bağlamda Kur’an’da da asıl manada geçtiğini belirtmiştir. Şöyle ki “*Eğer (koca) kadını (iki talâktan sonra) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle nikâhlanmadıkça onu alması kendisine helal olmaz.*”²⁵⁴ ayetinde bir başka erkekle nikâhlanmak yeterli görülmemiş, buna cinsel birleşme de şart koşulmuştur.²⁵⁵

Cessâs görüşlerine, “*Zina eden erkek, ancak zina eden veya müşrik bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınla da ancak zina eden veya müşrik olan erkek evlenebilir. Bu, müminlere haram kılınmıştır.*”²⁵⁶ ayetini de delil getirmiştir. Ona göre ayetteki “**ينكح**” lafzından kasıt cinsel ilişkidir.

Mevsilî²⁵⁷ ve İbnü’l-Hümâm’ın²⁵⁸ (ö. 861/1457) aktarımına göre “**ولدت من نكاح لا من سفاح**/zinadan değil nikâhtan dünyaya geldim.” rivayeti de onlar için hüccettir. Şöyle ki bu rivayette varlığın sebebi olarak zina değil helal olan cinsel ilişki kastedilmiştir.

Hanefî fakihler nikâh lafzı ve türevlerinin geçtiği her ayette ondan kastın cinsel birleşme olduğunu iddia etmemişlerdir. Buna göre, “*Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da,*

²⁴⁸ Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed, *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, thk. Komisyon, et-Türâsü’l-Arabî, Kuveyt 1965-2001, VII, 195-196. Ayrıca bkz. Kirmânî, Muhammed b. Yusuf b. Ali, *el-Buhârî bi-şerhi’l-Kirmânî*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut 1981, XIX, 54.

²⁴⁹ Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî-Müessesetü’t-Târîhi’l-‘Arabî, Beyrut 1992, II, 88; III, 50-51; Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, thk. İsmetullâh İnâyetullâh Muhammed ve dğr. Dâru Beşâiri’l-İslâmiyye-Dâru’s-Sirâc, Beyrut-Medine 2010, IV, 272, 324, 372.

²⁵⁰ Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1989, IV, 192.

²⁵¹ Kâsânî, Ebû Bekir ‘Alâeddîn Ebû Bekir b. Mes’ûd, , *Bedâi’u’s-sanâi’ fî tertibi’ş-şerâi’*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1986, II, 331; III, 233.

²⁵² Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 192.

²⁵³ Mevsilî, Ebu’l-Fazl Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li-ta’lîli’l-Muhtâr*, nşr. Mahmûd Ebû Dakîka, I-V, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut ts. III, 81.

²⁵⁴ Bakara, 2/230.

²⁵⁵ Kâsânî, *Bedâi’*, III, 233; İbnü’l-Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdulvâhid, *Fethu’l-kadîr*, nşr. Abdurrezzak Gâlib el-Mehdî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2003, III, 176; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1976, II, 14.

²⁵⁶ Nur, 24/3.

²⁵⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 81.

²⁵⁸ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, III, 175-176

*henüz zıfafa girmeden onları boşarsanız...*²⁵⁹ ayetine atıfta bulunan Cessâs ve diğer Hanefî fakihler nikâhın akit manasının şer'î metinlerde geldiğini ifade etmiştir.²⁶⁰

3.2. Şâfiîler

Şâfiî fakihler nikâh kelimesinin şer'î metinlerde kullanılışı noktasında mezhepte ihtilaf olduğunu ifade ederler. Buna göre birinci görüş sahipleri akit gerçek, cinsellik mecazî derken ikinci görüş sahipleri bunun aksini savunmaktadır. Son görüş sahiplerine göre ise anlam müşterektir. Ancak Mâverdî (ö. 450/1058),²⁶¹ Nevevî (ö. 676/1277)²⁶² ve Şîrbînî (ö. 977/1570)²⁶³ gibi fakihler Şâfiîler nezdinde doğru ve yaygın olanın ilk görüş olduğunu belirtir.

Bununla birlikte Mâverdî, nikâh lafzının geçtiği her ayette sadece akdin değil bazen akitle birlikte cinsel ilişkinin kastedildiğini zikretmiş, lakin akit anlamının cinsellikten daha yaygın ve meşhur olduğunu vurgulamıştır.²⁶⁴

3.3. Hanbelîler

Hanbelî fakihler de bu husustaki Şâfiî fakihler gibi kendi içlerindeki görüş ayrılığına dikkat çeker. İbn Kudâme (ö. 620/1223) akit manasını öne çıkarırsa da²⁶⁵ pek çok Hanbelî fakihin nakline göre Kâdî Ebû Ya'lâ Ferrâ (ö. 458/1066) gibi kimi âlimler cinsellik manasının gerçek anlam olduğunu ileri sürmüştür.²⁶⁶ Burhâneddin b. Müflih'in (ö. 884/1479) ifadesine göre Hanbelî fakihlerin çoğunluğu akit görüşünü savunmaktadır.²⁶⁷

3.4. Mâlikîler

Bu hususta Mâlikî fakihlerin de muhtelif görüşler zikrettikleri görülmektedir. Onların beyanı dikkate alındığı takdirde lügavî olarak cinselliğin gerçek anlam olduğunu vurgulamalarına rağmen ayetlerdeki gerçek anlamın akit olduğunu muhtemel cinsellik manalarının ise mecazî olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁸

²⁵⁹ Ahzap, 33/49.

²⁶⁰ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 50. Ayrıca bkz. Neseî, Necmeddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed, *Tilbetü't-talebe fi'l-istilâhâti'l-fikhiyye*, nşr. Hâlid Abdurrahman el-Ak, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1995, s. 125.

²⁶¹ Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, IX, 7, 46, 216.

²⁶² Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Tahrîru luğâti't-Tenbîh*, nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010, s. 187.

²⁶³ Şîrbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, IV, 200.

²⁶⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, IX, 7, 235.

²⁶⁵ İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin Türkî-Adulfettâh Muhammed el-Hulû, Dâru 'Âlemu'l-Kütüb, Riyad ts. IX, 339.

²⁶⁶ Zerkeşi, Muhammed b. Abdullah, *Şerhu'z-Zerkeşi 'alâ Muhtasari'l-Hirakî*, nşr. Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrîn, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1993, V, 5; Ayrıca bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 339; İbn Müflih, Şemseddin Muhammed b. Müflih, *Kitâbu'l-Fürû' (Tashîhu'l-Fürû' ile birlikte)* thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2003, VIII, 175; Merdâvî, Ali b. Süleyman, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî, Matba'atü's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire 1955-1956, VIII, 4-5.

²⁶⁷ İbn Müflih, Ebû İshak Burhaneddin İbrâhim b. Muhammed, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*, nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, VI, 81.

²⁶⁸ Bkz. Karâfi, Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî ve dğr. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994, IV, 201; Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed, *Şerhu'l-Haraşî 'alâ Muhtasari Halîl*, Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, Bulak 1317, III, 164-165; Sâvî, Ahmed b. Muhammed, *Bulğatü's-sâlik li-akrebi'l-mesâlik*, nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, II, 212.

4. Nikâhın Kur'an'da Cinsellik Anlamında Bulunmadığı İddiası

Yukarıda da geçtiği üzere nikâh sözcüğünün Arap dilindeki asıl anlamının cinsel ilişki olduğunu nakleden Ezherî, “الزانی لا ينكح إلا زانية أو مشرقة والزانية لا ينكحها إلا زان مشرك” / *Zina eden erkek, ancak zina eden veya müşrik olan bir kadınla nikâhlanabilir. Zina eden kadın da ancak zina eden veya müşrikle nikâhlanabilir.*²⁶⁹ ayetinden hareketle buradaki “ينكح” lafzından kastın cinsel ilişki olduğu yolundaki görüşleri isabetli bulmaz. Çünkü ona göre lafzın şer‘î doğru tevili akit manasındaki nikâhtır, cinsel ilişki değildir. Netice olarak o, nikâh sözcüğünün Kur'an-ı Kerim'de evlilik dışında kullanılmadığını belirtir ve şu ayeti buna delil olarak zikreder:²⁷⁰ “وأنكحوا الأيامى منكم” / *Aranızdaki bekârları, nikâhlayın/evlendirin.*²⁷¹

Zemahşerî de nikâhın Kur'an'da asla cinsel ilişki manasında kullanılmadığını ifade etmiştir. Çünkü o sarîh lafızlarla cinselliğe vurgu yapan lafızların Kur'an'daki üsluba uygun düşmeyeceği fikrindedir.²⁷²

Kanaatimizce bu iddia çok da isabetli değildir. Zira Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) de vurguladığı gibi “Eğer (koca) kadını (iki talâktan sonra) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle nikâhlanmadıkça onu alması kendisine helâl olmaz.”²⁷³ ayetinde nikâh kelimesinin sadece cinsel ilişki veya akitle birlikte cinsel ilişki manasında kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir.²⁷⁴ Nitekim Taberî (ö. 310/923) de sadece akdin yeterli olmayacağını vurgulamıştır.²⁷⁵

Sonuç

Aslında nikâh kelimesinin kök anlamında kayda değer bir tartışma söz konusu olmamıştır. Asıl tartışma Kur'an'daki kullanımına dairdir. Kanaatimizce gerçek anlamın cinsellik olduğu görüşü tercihe şayandır. Zira pek çok dil âlimi ve fakihin ifadesine göre bu, kelimenin aslî manasıdır. Şer‘î metinlerde ancak mecaz şeklinde varit olduğu yorumu muteber bir dayanaktan uzaktır. Mamafih aslî anlamın Kur'an'da da olması gerekir. Ancak herhangi bir karine ile anlamın mecaza kayması veya akit anlamının şer‘î naslarda öncelikli olarak geçmesi ise mümkündür.

Kaynakça

²⁶⁹ Nur, 24/3.

²⁷⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-lüga*, IV, 64.

²⁷¹ Nûr, 24/32.

²⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 212.

²⁷³ Bakara, 2/230.

²⁷⁴ Neseî, *Tilbetü't-talebe*, s. 125-126; Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr min ahâdîsi seyîdi'l-ehyâr*, nşr. İsmâüddîn es-Sabâbitî, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1993, VI, 121

²⁷⁵ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru't-Taberî (Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an)*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir-Mahmûd Muhammed Şâkir, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1955-1969, IV, 588. Ayrıca bkz. Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadir el-câmi'u beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*, thk. Seyyid İbrâhim, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1992, I, 328.

- Abdulhamid, Muhammed Muhyiddîn, *el-Ahvâlu's-şahsiyye fî's-şerî'ati'l-İslâmiyye*, el-Mektebetü'l-Hanîfiyye, İstanbul ts.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1976.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî-Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, Beyrut 1992.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullâh İnâyetullâh Muhammed ve dğr. Dâru Beşâiri'l-İslâmiyye-Dâru's-Sirâc, Beyrut-Medine 2010.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1987.
- Cürcânî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *et-Ta'rîfât*, thk. Âdil Enver Hızır, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed el-Herevî, *Tehzîbu'l-lüga*, thk. Muhammed İvad Mur'ib, Dâru İhyâi't- Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 2001.
- Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed, *Şerhu'l-Haraşî 'alâ Muhatasari Halîl*, Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, Bulak 1317.
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüga*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979.
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mücmelü'l-lüga*, thk. Züheyr Abdulmuhsin Sultân, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin Türkî-Adulfettâh Muhammed el-Hulû, Dâru 'Âlemu'l-Kütüb, Riyad ts.
- İbn Müflih, Ebû İshak Burhaneddin İbrâhim b. Muhammed, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*, nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- İbn Müflih, Şemseddin Muhammed b. Müflih, *Kitâbu'l-Fürû' (Tashîhu'l-Fürû' ile birlikte)* thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2003.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil, *el-Muhassas*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1996, I, 497.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdulvâhid, *Fethu'l-kadîr*, nşr. Abdurrezzak Gâlib el-Mehdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Karâfî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî ve dğr. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994.
- Kâsânî, Ebû Bekir 'Alâeddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd, , *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

- Kirmânî, Muhammed b. Yusuf b. Ali, *el-Buhârî bi-şerhi'l-Kirmânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1981.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Merdâvî, Ali b. Süleyman, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî, Matba'atü's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire 1955-1956.
- Mevsilî, Ebu'l-Fazl Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, nşr. Mahmûd Ebû Dakîka, I-V, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Nesefî, Necmeddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed, *Tilbetü't-talebe fî'l-istilâhâti'l-fikhiyye*, nşr. Hâlid Abdurrahman el-Ak, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1995.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Tahrîru luğâti't-Tenbîh*, nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010.
- Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvudî, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2009.
- Sâhib b. Abbâd, Ebu'l-Kâsım İsmâil b. Abbâd, *el-Muhît fi'l-lüga*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsin, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Beyrut 1994.
- Sâvî, Ahmed b. Muhammed, *Bulğatü's-sâlik li-akrebi'l-mesâlik*, nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1989.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadîr el-câmi'u beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*, thk. Seyyid İbrâhim, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1992.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr min ahâdîsi seyyidi'l-ehyâr*, nşr. İsmâüddin es-Sabâbitî, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1993.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru't-Taberî (Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân)*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir-Mahmûd Muhammed Şâkir, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1955-1969.
- Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Komisyon, et-Türâsü'l-Arabî, Kuveyt 1965-2001.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avviz, Mektebetü'l-'Ubeykân, Riyad 1998.
- Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hirakî*, nşr. Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrîn, Mektebetü'l-'Ubeykân, Riyad 1993.

DOĞAL AFETLER ve DOĞAL AFET EĞİTİMİ**Prof. Dr. Ramazan SEVER**

Giresun Üniversitesi

Özet

Afetler özellikle de doğal afetler insanların kontrolü dışında, kısa zamanda büyük yıkımlara yol açan önemli mal ve can kayıplarına neden olan büyük çaplı felaketlerdir. Tarih boyunca milyonlarca insanın maruz kaldığı doğal afet felaketleri bugün de ciddiyeti ve önemi korumaktadır. Aslında beşeri faaliyetler ve etkilerin dışında doğada kendiliğinden meydana gelen; hidrografik (Okyanus dalgaları, yüzey sularındaki seviye değişimleri, deniz yükselmesi ve çekilmesi gibi), atmosferik (yıldırım düşmesi, aşırı yağışlar, kuraklık, fırtınalar ve kasırgalar, hortumlar, aşırı sıcaklar veya soğuklar vb. gibi) ve yersel/yere dayalı (volkanik patlama, deprem, tsunami, kaya düşmesi, erozyon, heyelan vb. gibi) pek çok doğa olayı doğal sistem içindeki olaylardır. Ancak insanoğlunun ekolojik sistemleri yanlış kullanma ve kontrol etme arzusu maalesef telafisi mümkün olmayan büyük afetlere yol açmaktadır. Bu çalışmada doğal afetleri kategorize etmek ve açıklamak, doğal afet eğitimi ve önemine vurgu yaparak sürdürülebilir afet eğitimi için bazı öneriler amaçlanmıştır. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada, veri toplamada doküman yönteminden yararlanılmıştır. Ayrıca coğrafya ilminin gezi-gözlem tekniği ve ifade teknikleri de kullanılmıştır. Yaşadığımız dünyanın bir gerçeği olan doğal afetler, toplumları ve çevreyi her türlü açıdan etkilemektedir. Dünyanın farklı yerlerinde farklı zaman ve türlerde yaşanan bu afetler; psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel yönden insanların yaşamını derinden etkilemektedir. Bilindiği üzere ülkemiz de doğal afetler açısından son derece riskli bir konumdadır. Türkiye'nin, matematiksel ve özel konumu nedeniyle zaman zaman doğal afetlerle yüz yüze kalmaktadır. Doğal Afet tehdidinde karşı çeşitli önlemler alınsa da afet bilinci ve afet eğitimi yeterli olmayan toplumlarda bu doğal çevre olayları karşısında korunmak veya zarara uğramamak mümkün gözükmemektedir. Afet bilinci ve afet eğitimi, çevreye duyarlı ve çevreyle uyumlu insan profilinin oluşmasında ister formal isterse informal olsun eğitimin ve öğretim programlarında yer verilmelidir. Doğal afet eğitimi her bilim alanını doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilgilendirmektedir. Dolayısıyla doğal afet eğitimi disiplinler arası bir yaklaşım gerektirir. Afet eğitimi eğlenceli ve zevkli hale getirmek için çocuklara afet deneyimi kazandıracak etkinlikler düzenlenebilir. Başta deprem ve yangın gibi afetleri, gerçeğe yakın olarak insanlara gösterip, gerçekleştiğinde nasıl hareket edilmesi gerektiği hususunu eğlendirerek ve deneyim kazandırarak öğretmeyi amaçlayan doğal afetler eğitim parkları yaygınlaştırılmalıdır. Doğal afetler tehdidi ve riskiyle birlikte yaşadığımız Dünyada, temel eğitim kurumlarından yükseköğretim kurumlarına kadar öğretimin her kademesinde afet simülasyonlu tatbikatlar düzenlenebilir. Ayrıca lokal ve bölgesel afetler (kaya düşmesi, heyelan, çığ v.g. gibi) konusundaki geleneksel yerel bilgiler ile genel afet bilgileri birleştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Doğal afet, afet eğitimi, çevre, coğrafya

Giriş

Köken itibariyle Arapça bir kelime olan afet dar bir tanımla, doğanın sebep olduğu yıkım, kıran, diğer bir söylemle toplumsal yıkımlara yol açan olağandışı büyük olay ya da çok kötü olay ya da durum, felaket olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle afet, insan toplulukları ve yerleşim alanları üzerinde fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal kayıplar meydana getiren, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini bozarak veya kesintiye uğratarak sosyal altyapıyı tahrip eden ve toplulukları etkileyen, doğal, teknolojik veya beşerî kökenli olaylardır. Doğal afet ise genel yaşamı etkileyen, aksatan, bozan hortum, fırtına, yıldırım, deprem, su baskını, heyelan, hızlandırılmış erozyon, çığ ve kaya düşmesi gibi doğa olaylarıdır. Bu çerçevede afetleri, meydana geliş hızlarına ve kökenlerine göre sınıflandırmak olasıdır. Meydana geliş hızlarına göre afetleri, ani gelişen ve yavaş gelişen afetler olarak iki ana gruba ayırabiliriz. Volkanik patlamalar, çığ ve kaya düşmelerini, fırtına, hortum, tayfun, su baskını gibi olayları gösterebiliriz. Yavaş gelişen afetler de ise, afet bir anda ortaya çıkmamakta ve zaman içerisindeki kayıplar yavaş yavaş meydana gelmektedir. Bu bağlamda, koruyucu ve önleyici tedbirlerin alınması daha kolay olmaktadır. Çevre kirlenmesi, kuraklık, hızlandırılmış erozyon, orman tahribatı, çöp faciaları, deniz suyu yükselmesi gibi olayları bu tür afetlere örnek olarak verebiliriz.

Dünyada insanlar hemen hemen her gün jeolojik, jeomorfolojik, atmosferik, meteorolojik ve hidrografik faktörler nedeniyle doğal felaketlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bütün bu afetlerin ne zaman, nerede olabileceği bilinmemekte ve her zaman, her yerde ortaya çıkabilmektedirler. Dünyanın varoluşundan itibaren doğal afetler yaşanmıştır ve tarih boyunca tüm insanlığı etkilemiştir. Her yıl doğal afetlerden dolayı milyonlarca insan etkilenmekte, önemli sayıda can ve mal kaybına yol açmakta, milyarlarca dolarlık maddi kayıp yaşanmaktadır. Doğal afetler alt ve üst yapı hizmetlerini etkilemektedir. Her türlü ulaşım ve haberleşme kesintiye uğratır. Bulaşıcı ve salgın hastalıklara neden olurlar. Eğitim-öğretimi aksatır, emniyet ve asayiş hizmetlerini olumsuz yönde etkiler ve barınma, yedirme ve giydirme sorunları doğururlar.

Geçmişten günümüze insanoğlu ile çevre arasında sürekli bir ilişki vardır. Fakat bu ilişkinin boyutu tarihin her devrinde aynı değildir. Özellikle son yıllarda hızlı nüfus artışı ve doğal kaynakların bilinçsizce tüketimi, beraberinde önemli çevre sorunlarını getirmektedir. Dolayısıyla tarihin eski devirlerinde yaşanan çevre sorunları ile günümüz dünyasında yaşanan çevre sorunları birebir aynı olamaz. İnsanoğlunun doğaya egemen olma fikri, aynı zamanda doğal çevre ile insan arasındaki ilişkinin mahiyetini de belirlemektedir. Coğrafi yeryüzünde, aralarında birçok etkileşim süreci bulunan, pek çok coğrafi fenomen vardır. Bunlar, ya doğal (örneğin rüzgârlar ve yağışlar), ya da beşerî fenomenlerdir. Bu her iki grup fenomen, temelde benzer olup olmayışlarına göre, başlıca üç grupta (kategoride) ele alınabilirler (Doğanay ve Sever, 2011). Doğal çevre (fizikî çevre) fenomen ve süreçleri, beşerî çevre fenomen ve süreçleri ve iktisadî (ekonomik) çevre ve süreçleridir. Bu çalışmada sadece (fizikî çevre) fenomen ve süreçleri içinde yer alan doğada kendiliğinden oluşan afet konuları üzerinde durulacaktır.

Özey (2006) kökenlerine göre doğal afetleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

- a) Jeolojik-jeomorfolojik afetler (deprem, tsunami, volkanik püskürmeler, her türlü kütle hareketleri),
- b) Klimatik-meteorolojik afetler (sel-taşkın, aşırı sıcaklar ve aşırı soğuklar, aşırı kar yağışları, hava kirliliği, kuraklık, etkili rüzgârlar, hortum, tornado, kasırga, yıldırım düşmesi, sis, dolu, çığ, don ve buzlanma, asit yağmurları, El Nino, buzulların erimesi, küresel ısınma ve iklim değişimleri),
- c) Hidrografik afetler (akarsu taşkınları, akarsuların kirlenmesi, barajların taşması ve yıkılması, göl sularının kirlenmesi, deniz kabarmaları),
- d) Biyolojik afetler (erozyon, orman yangınları, hayvanların neden olduğu salgınlar, böcek istilaları, çekirge istilaları),
- e) Sosyal afetler (açlık, kıtlık, insanların toplu bulunduğu yerlerdeki büyük yangınlar, bulaşıcı hastalıklar ve salgınlar, savaşlar ve soykırımlar, göçler, terör saldırıları)
- f) Teknolojik afetler (maden kazaları, petrol tankeri kazaları, nükleer kazalar, endüstriyel kazalar, karayolu, demiryolu, denizyolu, havayolu ulaşımındaki kazalar, NBC silahlarının kullanılması, uzay kazaları)

Doğal çevre süreçleri içinde yer alan afetler geçmişten günümüze insanlar için büyük tehlikeler oluşturmuştur. Tarih boyunca insanlar ölüme yol açan, yıkıcı ve zararlı etkileri olan doğal tehlikelerle karşı karşıya kalmıştır. Bu doğal tehlikeleri Oreta, Tanhueco & Garciano, (2014) şu şekilde sınıflandırmışlardır: (a) Jeofiziksel: depremler, heyelanlar, volkanik patlamalar ve tsunami, (b) Meteorolojik: tropik fırtına, kar fırtınası, şiddetli hava koşulları, dolu, kasırga, yerel fırtına, (c) Hidrolojik: nehir taşkınları, su baskını, fırtına dalgası, kütle hareketi (toprak kayması) ve (d) iklimsel: sıcak dalga, soğuk dalga, orman yangını, kuraklık (Tablo 1).

Tablo 1. Doğal tehlikelerin etkileri

JEOFİZİKSEL TEHLİKELER		
Tehlikeler	Kentsel Altyapı/Yapay Çevre	İnsan Sağlığı/Güvenlik
Deprem	Binaların, köprülerin ve yaşam hatlarının hasar görmesi ve çökmesi	Ölüm ve yaralanmalar
Toprak kayması	Kayalıkların ve yamaçların yakınındaki yapıların hasar görmesi	Ölüm ve yaralanmalar
Tsunami	Kıyı altyapıları, limanlar ve iskelelere olan zararlar	Sel, enkaz ve ölümler
Volkanik patlama	Yanardağların yakınındaki altyapı hasarları	Ölüm ve yaralanmalar Hava kalitesi: Cilt ve solunum yolu hastalıkları
HİDRO-METEOROLOJİK VE İKLİMLE İLİŞKİLİ TEHLİKELER		
Tehlikeler	Kentsel Altyapı/Yapay Çevre	İnsan Sağlığı/Güvenlik

Sıcaklık değişimi; Sıcak ve soğuk hava dalgası	Aşırı sıcaktan zarar gören yol ve kaldırımlar Yoğunlaşan kentsel ısı adası etkisi.	Hava kalitesi: Cilt ve solunum yolu hastalıkları Termal rahatlık Isı çarpması ve dehidrasyon Su kirliliği
Kuraklık	Suyolu taşımacılığı zorlukları Yer altı suyu çökmesi	Yetersiz beslenme ve kurutma
Aşırı yağış ve sel	Drenaj ve atık su arıtma tesislerinin taşması Ulaşım ve trafikte aksamlar Havalimanları, yollar, raylar, tünellerdeki su taşkınları	Su ve hava kaynaklı hastalıkların yayılması Boğulma ve ölüm
Fırtına dalgası	Yolların, köprülerin, limanların, deniz altyapısının zarar görmesi	Sel, enkaz ve rüzgâr hasarları
Deniz seviyesinde yükselme ve kıyı erozyonu	Kıyı ve su altyapıları zararları	İçme suyunun kirlenmesi

Kaynak: Oreta, Tanhueco & Garciano, 2014

Doğa bize faydalı kaynaklar sağlarken, aynı zamanda da yapay çevreyi tehdit eden doğal tehlikeler üretir. Doğal ve yapay çevre arasındaki etkileşim, insan güvenliğine ve çevremizin sürdürülebilirliğine etki eden bir felaketi tetikleyebilir. Tehlikeler ve güvenlik açıkları beraberinde doğal felaketleri getirir. Tehlikeler + Güvelik Açıkları= Felaketler olarak formüleleştirilebilir. Güvenlik açığı; gelecekte belirli bir zaman diliminde, belirli bir toplulukta veya toplumda meydana gelebilecek hayatlarda, sağlık durumunda, geçim kaynakları, varlık ve hizmetlerde oluşabilecek kayıpların yaşanabileceği felaket potansiyeli olarak adlandırılır. Risk, bir tehlike olasılığıdır ve bir topluluğun tehlikeye karşı savunmasızlığına bağlıdır (Oreta, Tanhueco & Garciano, 2014). Güvenlik açığı, fiziksel, sosyal, ekonomik, çevresel ve politik faktörlerin bir sonucudur. Bir felaket doğal tehlikelerle tetiklenir, ancak yaşam biçimimizi nasıl inşa ettiğimiz ve tasarladığımızla ilgili olarak daha da şiddetlenir. Hızlı kentleşme, kontrolsüz altyapı gelişimi, kent göçü, giderek artan bir nüfus, yoksulluk, kirlilik, kaynakların yanlış tahsis edilmesi, zayıf yönetim ve siyasi irade eksikliği gibi insan faaliyetleri ve kararları, bir toplumun savunmasızlığına (güvenlik açığı) ve bir felaketin etkisini belirler. Geçmişteki felaketlerin çoğunda, büyük zarar gören en savunmasız insanlar yoksullar ve özellikle kentlerdeki kayıt dışı kadın, çocuk ve yaşlı yerleşimcilerdir (Oreta, Tanhueco & Garciano, 2014).

Afetler insanları (ölüm, yaralanma), mülkiyeti (hasar, ekonomik kayıp) ve çevreyi (flora ve fauna kaybı, kirlilik) etkiler. Afetler genellikle başlangıç hızlarına (ani veya yavaş) veya sebeplerine (doğal veya yapay) göre sınıflandırılır (Brown, Milke, & Seville, 2011; Oreta,

Tanhueco & Garciano, 2014). Doğal çevre olayları, uzun ve kısa süreli çevre değiştirici etmenler biçiminde işlerler: Bunlar örneğin orojenik, epirojenik, tektonik, iklimik ve hidrografik olaylar gibi uzun devreli çevre değiştirici süreçler ile heyelan, sel, çığ düşmesi, taşkınlar, tayfunlar, kasırgalar, volkan püskürmeleri ve depremler gibi kısa süreli çevre değiştirici süreçler biçiminde incelenir (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2012). Doğal çevrenin değişik zamanlarda maruz kaldığı felaketler, binlerce/milyonlarca canlının ölmesine veya yaralanmasına neden olurken beraberinde yaşam ortamlarında bulunan her türlü yapılara geçici/sürekli tahribatlar bırakmaktadır. İnsanoğlunun doğal çevreye bilinçli/bilinçsiz müdahaleleri ile dünya gittikçe savunmasız bir hale dönüşmeye başlamıştır. Kendini koruma olgusundan insan faktörü ile uzaklaşan dünya, tarihsel süreç içerisinde birçok doğal felaketin yaşandığı gezegen olmuştur (Akkuş ve Efe, 2016). Doğal ortam içinde insanoğlu çevreyi önceleri olduğu gibi kabul etmek zorunda kalırken daha sonra artan bilgi ve becerisi sayesinde çevresine egemen olmaya başlamış, doğal kaynakları aşırı ve yanlış kullanma neticesinde çevre sorunları ve çevre kirlenmesi kavramları ortaya çıkmıştır (Sever ve Samancı, 2002). Dolayısıyla her geçen gün üzerinde durulan konuların başında; insanların yaşadığı doğal çevreyi çok iyi tanınması, insan-doğal çevre arasındaki ilişkinin derecesini ve önemini kavraması ve doğal çevreyi koruması gelmektedir. İnsanlar yaşadığı doğal çevreyi daha iyi ve sistematik bir biçimde tanıdıkça, doğayla ilişkilerini daha iyi düzenleyecek, bunun yanında doğa olaylarının olumsuz etkilerini de azaltma yollarını öğrenecektir.

Doğal Afetler

Kuşkusuz tüm doğal afetlerin beşerî ve ekonomik faaliyetlere büyük zararları olmakla birlikte, dünya ve bölgesel hatta yerel olumsuz sonuçları birbirinde farklıdır. Bazı bölgeler de yaşanan doğal afetler (Volkanik patlama, sel, kaya düşmesi, heyelan, kasırga..) o sahada yaşayan insanlar için en önemli iken dünyanın başka bir bölgesinde aynı doğal afet yaşanmaya bilir. Ancak etkileri ve yıkıcı boyutları dikkate alındığında bazı doğal afetler küresel boyutlarda büyük felaketlere yol açmaktadır. Bunlar arasında çoğu insan tarafından akla hemen deprem ve volkanik patlamalar ya da kasırga gelse de gerçekte böyle değildir. Nitekim çok insan tarafından pek akla gelmeyen kuraklık etkileri ve boyutları bakımından en önemli doğal afettir.

Tablo 3. Doğal Tehlikeler ve Etkileri. Etki sıralamasında ölçek; 1’den (En büyük ve önemlisi) 5’e (En küçük ve önemsiz) kadar.

Önem Sırası	Afet	Afeti n Şiddeti	Etkili Olduğu Süre	Etkilediği Toplam Alan	Ekonomik Can Kaybı	Toplam Ekonomik Kayıp	Sosyal Etkisi	Etkisinin Kalıcılığı
1	Kuraklık	1	1	1	1	1	1	1
2	Tropikal Siklon	1	2	2	2	2	2	1
3	Bölgesel sel ve taşkınlar	2	2	2	1	1	1	2
4	Deprem	1	5	1	2	1	1	2
5	Volkan	1	4	4	2	2	2	1

6	Orta enlem fırtınaları	1	3	2	2	2	2	2
7	Tsunami	2	4	1	2	2	2	3
8	Orman ve çalı yangınları	3	3	3	3	3	3	3
9	Toprak Şişmesi	5	1	1	5	4	5	3
10	Deniz seviye. değişimleri	5	1	1	5	3	5	1
11	Aysbergler	4	1	1	4	4	5	5
12	Toz fırtınaları	3	3	2	5	4	5	4
13	Heyelan	4	2	2	4	4	4	5
14	Kıyı Erozyonları	5	2	2	5	4	4	4
15	Çığ	2	5	5	3	4	3	5
16	Sünme-Solüflüksiyon	5	1	2	5	4	5	4
17	Tornado	2	5	3	4	4	4	5
18	Kar fırtınası	4	3	3	5	4	4	5
19	Kıyı Buzları	5	4	1	5	4	5	4
20	Ani Seller	3	5	4	4	4	4	5
21	Sağanak yağışlar	4	5	2	4	4	5	5
22	Yıldırım	4	5	2	4	4	5	5
23	Kır Tipisi	4	3	4	4	4	5	5
24	Okyanus Dalgaları	4	4	2	4	4	5	5
25	Dolu Fırtınası	4	5	4	5	3	5	5
26	Donan Yağmur	4	4	5	5	4	4	5
27	Kuvvetli rüzgarlar	5	4	3	5	5	5	5
28	Toprak Çökmesi	4	3	5	5	4	4	5
29	Çamur ve Dağ dök. akışı	4	4	5	4	4	5	5
30	Kuvvetli Hava Akımları	4	5	5	4	5	5	5
31	Kaya düşmesi	5	5	5	5	5	5	5

Kaynak: Byrant,1993. TMMO MMO Raporu,1999, Yıldız ve Diğerleri,2011

Klimatik(Atmosferik)-Meteorolojik ve Hidrografik afetler Kuraklık ve Çölleşme

Az öncede belirtildiği üzere Dünyanın en önemli doğal afeti olan kuraklık bir sahadaki nem miktarındaki geçici dengesizliğinin sonucu oluşan su kıtlığı ile ilişkilidir. İnsanların su yetersizliği ve tarım topraklarının sulanamaması sonucunda yaşanan kuraklık olayı, doğal bir

felakete dönüşür. Son yıllarda küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda yapılan araştırmalarda dünya ortalama sıcaklığındaki artış oldukça kaygı vericidir.

Kuraklığa bağlı olarak doğal, ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz etkiler ortaya çıkar. Kuraklığın olumsuz etkileri şunlardır (MEB, 2017): İnsanların yeterli içme ve kullanma suyu bulamaması. Tarımsal üretimde düşüş ve beslenme yetersizliği. Sağlık sorunlarının yaşanması ve salgın hastalıkların artışı. Kuraklığa bağlı kitlesel göç yaşanması. Yer altı ve yer üstü sularının kuruması. Doğadaki canlıların su ihtiyacını karşılayamaması. Hidroelektrik üretiminde düşüş.

Çölleşme, Birleşmiş Milletler Şiddetli Kuraklık ve /ya da Çölleşmeden Etkilenen Ülkelerdeki, Özellikle Afrika Ülkelerindeki, Çölleşme ile Savaşım Sözleşmesi'nde (UNCCD, 1995), iklimsel değişimleri ve insan etkinliklerini de içeren, fiziksel, biyolojik, siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etmenler arasındaki karmaşık etkileşimlerin, kurak, yarıkurak ve kuru-yarınemli alanlarda oluşturduğu arazi degradasyonu olarak tanımlanmıştır (Türkeş,2012). Çölleşme; kutup ve kutup altı bölgeler dışında kalan ve yıllık yağışın, potansiyel evapotranspirasyona* oranının 0,05 ile 0,65 arasında değiştiği yöreleri kapsayan kurak, yarı kurak ve kuru alt nemli alanlarda iklim değişiklikleri ve anızın yakılması, arazilerin çoraklaştırılması, organik ve inorganik atıklarla toksin elementlerin birikimi, radyoaktif bulaşmalar, aşırı gübre kullanımı, yanlış sürüm ve işleme teknikleri ile toprakların sıkışması, yüzeyde kabuk oluşumu, ormansızlaşma, yanlış mera yönetimi, yanlış ve amaç dışı arazi kullanımı gibi birçok yanlış eylemler ile insan aktivitelerinin de dâhil olduğu çeşitli etmenlerin sonucunda ortaya çıkan “toprak/ arazi bozulumu” olarak tanımlanabilir (Cangir ve Boyraz, 2008).

Fırtınalar

Şiddetli rüzgârlardan olan tropikal fırtınaların oluşumu için ısıya ihtiyaç vardır. Bu nedenle tropikal kuşakta oluşur. Bu fırtınaların adı oluştukları yere göre verilir. Kuzey yarım kürede Atlas Okyanusu üzerinden başlayanlara kasırga, Büyük Okyanus'takilere ise tayfun adı verilir. Güney yarım kürede oluşanlar ise tropikal siklon olarak adlandırılır. Ani basınç değişikliğiyle oluşan, girdap şeklindeki çok şiddetli rüzgârlara hortum adı verilir. Huni şeklinde dönerek yükselen hortumlar saatte yüzlerce kilometre hız yapabilirler. Çok şiddetli olan bu hortumlar, yıkıcı etkiler yapabilirler, ev, araba ve ağaçları yıkabilir, hatta yıkılanları havaya uçurabilirler. Sıcak havanın yükselme, ağır olan soğuk havanın ise alçalma isteği, iki farklı hava kütesinin karşılaşma alanında dönüşü başlatır. Hızla yukarı çıkan sıcak havanın soğuk hava içine çekilmesiyle huniye benzeyen hortum oluşur (MEB, 2017).

Sel ve Taşkın

Sel terimi, şiddetli yağışların ardından yan derelerden ani olarak gelen ve fazla miktarda katı materyal (taşıntı) içeren büyük su kütesini ifade eder. İlbaharda havaların birdenbire ısınmasıyla karların hızla erimesi de sellere katkıda bulunur (Görcelioğlu, 1996). Hava olaylarıyla ilişkili olduğu için atmosfer kökenli doğal afet olan sel, dağların dik yamaçlarından hızla akan, geçtiği yerlerdeki taş ve toprakları sürükleyen ve etkilediği sahalarda önemli ölçüde zarara neden olan su kütesidir (İzbrak, 1992). Doğal afet olarak sel, bir akarsuyun muhtelif

* Buharlaşıma ve terleme olaylarının her ikisine verilirdir.

nedenlerle yatağından taşarak, çevresindeki arazilere, yerleşim yerlerine, altyapı tesislerine ve canlılara zarar vermek suretiyle, etki bölgesinde normal sosyoekonomik faaliyeti kesintiye uğratabilecek ölçüde bir akış büyüklüğü oluşturması olayı şeklinde ifade edilmektedir. Bu tanımı, deniz sahillerine mücavir bölgelerdeki dalga hareketlerinden kaynaklanan kıyı taşkınları, göllerdeki seviye değişiklikleri ile dalga etkilerinden kaynaklanan göl taşkınları ve buzul erime ve parçalanmalarından kaynaklanan buz hareketi taşkınları ile genişletmek mümkündür (Kılıçer ve Özgüler, 2002).

Sel oluşumunda ve onun bir afete dönüşmesinde iklim özellikleri, bitki örtüsü, topografik özellikler ve çeşitli beşeri etkinlikler önemli ölçüde rol oynamaktadır. Özellikle kısa sürede görülen etkili sağanak yağışlar, sel oluşumuna neden olan temel etmen durumundadır (Doğanay, Alım ve Altaş, 2006). Taşkın esas itibarıyla doğal bir olaydır. Bu olayı, can ve mal kaybına neden olacak nitelikte afet haline dönüştüren neden ise çoğunlukla insan müdahalesidir. Dolayısıyla taşkınların nedenini iki boyutta değerlendirmek gerekir (Onuşluel ve Harmancıoğlu, 2002):

a) *Doğal nedenler*: Günümüzde dünyanın pek çok yöresinde, gerçekten uzun yıllar ortalamasının çok üzerinde yağışlar oluşmuş ve bu yağışların sonucunda da taşkın olayları meydana gelmiştir. Ancak, taşkın olayının bu doğal boyutunu engellemek veya ortadan kaldırmak mümkün değildir. Burada yapılması gereken, taşkın risklerini mühendislik yaklaşımlarıyla ortaya koymak ve her alanda riske dayalı tasarım ve planlamalara yönelmektir.

b) *İnsan müdahalesine dayanan nedenler*: İnsanın doğa ile uyum içinde olmayan veya doğaya engel niteliğinde olan her türlü faaliyeti, taşkından doğacak zararların boyutunu arttırarak taşkını bir afet haline dönüştürmektedir. Burada, söz konusu faaliyetleri kontrol altına alarak, taşkından doğacak zararları en aza indirmek mümkündür.

Dünyanın birçok bölgesinde aşırı yöresel yağışlardan veya toplu kar erimelerinden sonra yaşanan akarsu taşkınları sel olayının en yaygın örneğidir. Sel, yaşandığı bölgenin iklim koşullarına, jeoteknik ve topografik niteliklerine bağlı olarak gelişen bir doğal oluşumdur. Ancak sel problemi veya afeti tamamen insan aktivitelerinin bir sonucu olarak meydana gelmektedir. Sel riski bulunan sahalarda önceden tedbir alınmaksızın süregelen kontrolsüz kentleşme faaliyetleri dünyanın her köşesinde sel afetinin en önemli nedenidir (Uşıkay ve Aksu, 2002).

Çığ

Dağlık, eğimli ve engebeli alanlarda, yamaçlardaki kar tabakasının, arazinin yukarı kısımlarından aşağıya vadi tabanına doğru hızla kaymasına çığ adı verilir. Topoğrafik şartlar, meteorolojik şartlar, eğim, güneye bakan dik yamaçlar, rüzgâra maruz kalan yamaçlar ve ağaçsız çıplak arazi, çığ oluşumuna etki eden faktörler olarak sıralanır.

Çığ olayları; yerleşim birimleri, tarım arazileri, haberleşme, ulaşım ve enerji nakil hatları, sanayi, askeri ve diğer benzeri tesisler için büyük tehlikeler oluşturmaktadır. Çığlar; erozyona, su baskınlarına, suyolları ve ulaşım hatlarının kapanmasına ve ekonomik açıdan birtakım sorunlara neden olmakta; aynı zamanda yeryüzünün topoğrafik yapısını da değiştirebilmektedir. Çığlar, özellikle tarımsal yapı ve işletmelerde can ve mal kaybına neden olmakta, insanları göçe zorlamaktadır (Kızıloğlu, Okuroğlu ve Örüng, 2006).

Erozyon

Erozyon, günlük hayatta sıkça kullanılan disiplinler arası bir kavramdır. Başta coğrafya olmak üzere, sosyal (arkeoloji ve antropoloji), fen (biyoloji ve kimya), doğa (jeoloji ve toprak) ve hatta sağlık bilimlerinde de yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Genellikle, maddenin veya öz'ün çözülmesi, aşınması, erimesi ve kaybolması şeklinde özetlenir. Örneğin; eğimli alanların aşınması, kayalarda meydana gelen kimyasal çözümler, canlılarda görülen kemik erimesi veya popüler kültürün etkisiyle gelenek ve göreneklerden uzaklaşan bireyler için de erozyon kavramı sıklıkla ifade edilmektedir (Özgen, 2013). Coble, Rice, Walla & Murray (1993), Ünal (2011) ve Özgen (2013)'e göre erozyon, dış kuvvetler ve insanların çeşitli etkinlikleri sonucunda yeryüzünün aşınması ve bu aşınan malzemelerin başka yerlere taşınmasıdır.

Cebel ve Akgül (2011) Latince Erodere kelimesinden dilimize çevrilen erozyonu, toprakların su, rüzgâr, buzul, dalga ve yerçekimi ile çığ gibi çeşitli atmosferik faktörlerle aşınım yerinden uzaklaştırılması olarak tanımlamışlardır. Bu aşınma dış kuvvetler (akarsu, rüzgâr, buzul, dalga vs) tarafından gerçekleştirilmektedir. Taşınabilen materyaller, akarsu ve buzul aşındırma hareketlerinde eğime paralel bir şekilde taşınırken, rüzgâr erozyonunda ise hava akımlarının esiş istikameti doğrultusunda olmaktadır (Özgen,2013). Coble, Rice, Walla & Murray (1993) erozyonun “yer çekimi, rüzgâr, akarsu, buzul ve dalga” olmak üzere beş etmeni olduğunu belirtirler.

Doğal üretim varlıklarımızın bilinçsiz ve hoyratça kullanılması, topraklarımızın erozyon ile aşınmasına, üretim kapasitelerinin düşmesine, çoraklaşmaya ve ekosistemin bozulmasına neden olmaktadır (Doğan, 2011). Arazi eğimi, iklim, bitki örtüsü ve toprak özelliklerinin etkileşimi sonucu oluşan doğal erozyon, insanın doğaya müdahalesi sonucu afet niteliğine dönüşmektedir. Erozyon doğal ve beşerî faktörlerin etkisiyle oluşur. Bunlardan doğal erozyon yararlı bir olaydır. Çünkü doğal erozyonda toprağın verimsizleşen üst kısmı taşınırken dipteki ana kayadan daha genç toprağın oluşmasına neden olur. Zararlı olan ve afet boyutuna ulaşan erozyona ise hızlandırılmış veya toprak erozyonu denir. Amaç dışı arazi kullanımı, hatalı tarım teknikleri, kent, sanayi, ulaşım ve benzeri yatırımların yanlış konumlanması süreci ise erozyonun hızını arttırmaktadır (Ünal, 2011). Erozyon, toprağında yaşamsal döngülerinin bozulmasına, ekosistemin ve toprakların verimliliklerinin azalmasına neden olmaktadır. Çünkü yüzey akışlar ile taşınan bitki besin maddeleri (gübre dâhil) ve pestisitler akarsuların, göllerin, barajların ve denizlerin kirlenmesine sebep olmaktadır (Doğan, 2011).

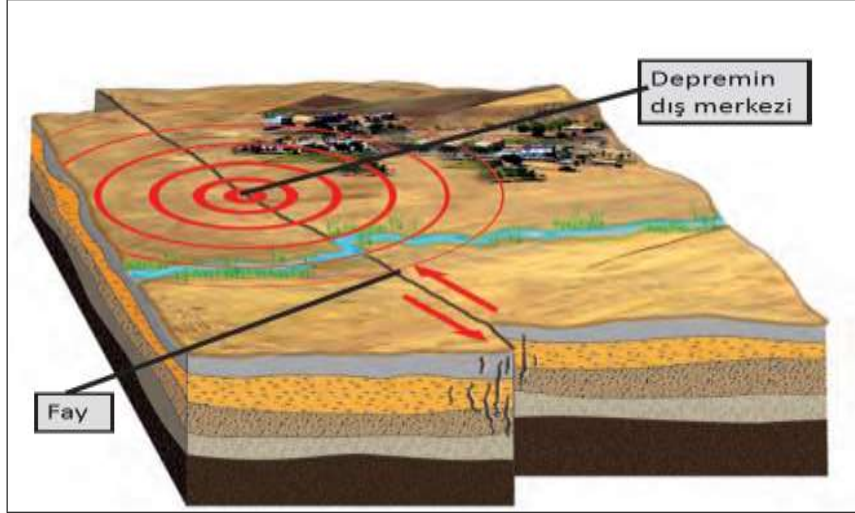
Dünyada işlenebilir toplam tarım arazisi 3 milyar 200 milyon hektardır. Bu miktarın 1 milyar 475 milyon hektarında işlemeli tarım yapılmaktadır. Son yıllarda kişi başına tarım arazisi gelişmiş ülkelerde % 14.3, gelişmekte olan ülkelerde ise % 40 azalmıştır. Uluslararası Tarım Örgütü (FAO)'ne göre 2020 yılında dünya nüfusu 1.7 milyar artarak 7 milyara ulaşacaktır. Bu durumda kişi başına düşen tarım arazisi 2000 yılında 0.23 hektar iken, 2050 yılında 0,5 hektara düşecektir (Doğan, 2011).

Yer Kökenli Doğal Afetler (Jeolojik-Jeomorfolojik)

Deprem

Yerkabuğundaki kırılmalar nedeniyle ani olarak ortaya çıkan titreşimlerin dalgalar halinde yayılarak geçtikleri ortamları sarsma olayına deprem denir. Deprem, önlenemeyen bir doğa olayıdır (İşçi, 2008). Atalay (1998) depremin, süresi saniye ile ifade edilen yer veya kabuk hareketleri olup, kabuk tabakasının kırılması ya da magmada biriken enerjinin yerin zayıf

sahalarından yeryüzüne çıkmasıyla oluştuğunu belirtmiştir. Depremler, yerkabuğu içindeki herhangi bir noktada, orada mevcut kayalarda birikmiş enerjinin sismik dalgalar şeklinde serbest kalması sonucu meydana gelirler ve bu noktadan çevreye yayılırlar (Hoşgören, 1997). Depremler, kırılmaların meydana geldiği fay hatlarında oluşur. Ani olarak ortaya çıkan kırılmalar sonucu deprem dalgaları çevreye yayılır. Depremin şiddeti, verdiği zararlar açıklanabilir.

Şekil 2. Deprem Oluşumu (Kaynak: MEB, 2017)

Depremlerin oluş nedenlerine dair geçmişten günümüze kadar pek çok fikir ileri sürülmüştür. Bu olay önceleri birtakım hurafelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin, ülkemizde, dünyanın bir öküzün boynuzları üzerinde durduğu ve öküzün başını sallaması ile depremlerin oluştuğuna, çok sayıda depremin olduğu Japonya'da ise, dünya kurulurken toprağın içinde kalan bir balığın dışarı çıkmak için yaptığı çırpınışların depremleri oluşturduğuna inanılmıştır. Bugün insanların çevrelerini daha iyi tanıyıp ölçmeleri, onların depremlerin oluşu üstüne bilimsel birtakım açıklamalar yapmalarına imkân vermiştir (Sırakaya, 2018).

Depremler oluş nedenlerine göre değişik türlerde olabilir. Dünyada olan depremlerin büyük bir bölümü yukarıda anlatılan biçimde oluşmakla birlikte az miktarda da olsa başka doğal nedenlerle de olan deprem türleri bulunmaktadır (İşçi, 2008): Bunlar içinde en önemlisi tektonik depremlerdir. Yukarıda anlatılan levhaların hareketi sonucu olan depremler genellikle tektonik depremler olarak nitelenir ve bu depremler çoğunlukla levhalar sınırlarında oluşurlar. Yeryüzünde olan depremlerin %90'ı bu gruba girer. Türkiye'de olan depremler de büyük çoğunlukla tektonik depremlerdir. Diğerleri volkanik ve çöküntü depremleridir.

Meydana gelen depremler, toplumu sosyal, ekonomik ve psikolojik bakımdan derinden etkilemektedir. Buna karşılık, ülkede deprem gerçeğinin yeterince anlaşılması olmaması, zararların daha fazla olmasına neden olmaktadır (Demirkaya, 2007). Deprem önlenmesi mümkün olmayan bir doğal afettir. Fakat gerekli önlemler alınmadığında çok ciddi sorunların olacağı da ortadadır. Tüm insanlığı ilgilendiren depremin ne olduğunu, sonuçlarının neler olabileceğini ve nasıl önlemler alınabileceği hakkında bilgi sahibi olan bireyler ile gelecek nesiller, doğal afetlere karşı daha duyarlı olarak yetişecek, bireysel ve toplumsal

sorumluluklarını yerine getiren yetişkinler olarak toplumda yerlerini alacaklardır (Aydın, 2010).

Ülkemizin %92'sinin deprem bölgeleri içerisinde bulunmaktadır. Son 60 yıl içerisinde depremlerden, 58.000 vatandaşımız hayatını kaybetmiş, 122.000 kişi yaralanmış ve yaklaşık olarak 411.000 bina yıkılmış veya ağır hasar görmüştür. Sonuç olarak denilebilir ki, depremlerden her yıl ortalama 1.000 vatandaşımız ölmekte ve 7.000 bina yıkılmaktadır. Türkiye'de 1976-2005 yılları arasında gerçekleşen 38 depremde ortaya çıkan ekonomik hasar 16 milyar dolar oldu. Sadece Marmara Depremi'nin zararı 8.5 milyar doları buldu (İşçi, 2008).

Japonya'da geçmişte meydana gelen doğal afetlere baktığımızda ülkenin tarihinde, depremler neticesinde pek çok insanını kaybettiğini görebiliriz. Örneğin; 1923 yılında başkent Tokyo'da meydana gelen depremde, yaklaşık 120 bin insan hayatını kaybetmişti. En son 1995 yılında Kobe depreminde yaklaşık 5 bin kişinin öldüğü Japonya, günümüze kadar geçen zaman diliminde, ülkesinde meydana gelen afetleri, üretmekte olduğu üstün bilgi ve teknolojik yaklaşımlarla incelemiş ve sonuçta bu yaklaşımının meyvelerini de afetler karşısında daha az insanını kaybederek almaya başlamıştır. Japonya'da olduğu gibi diğer gelişmiş ülkelerde de afetlere karşı geliştirilen sistem, üstün bilgi ve teknolojinin insana hizmet etmesinin en güzel örneklerinden birini oluşturan doğal afet yönetimidir (Demirci ve Karakuyu, 2004).

Volkanik Patlamalar

Yerin iç kısmında ergimiş halde bulunan sıcak kayalara magma denir. Magma Dünya yüzeyine ulaştığında ise lav olarak adlandırılır (Coble, Rice, Walla & Murray, 1993) Volkanik patlamalar, magmanın üzerinde bulunan aşırı derecede ağır kaya tabakasının baskısına maruz kalması nedeniyle gerçekleşir (Hook, 2015). Volkanlar, faaliyete geçtiklerinde çıkan lavlar eğim doğrultusunda akışa geçer. İnsanlar için lav akışından daha tehlikeli olan ise volkanik patlamalar, sıcak ve zehirli gaz çıkışları ile lahar adı verilen çamur akıntılarıdır (MEB, 2017). Magma adı verilen erimiş maddelerin etrafa saçmış olduğu lavlar, mineral bakımından oldukça zengin topraklar oluşturur. Bunun doğal bir sonucu olarak, bu toprakların verimli olması nedeniyle geçmişten günümüze volkanik yanardağların çevresinde insanlar tehlikeye rağmen yaşamaya devam etmişlerdir.

Kütle Hareketleri ve Heyelan

Kütle hareketleri hiçbir taşıyıcı (rüzgâr, su, buzul) etkisi olmaksızın yeryüzünün aşağıya doğru hareket etmesi, şekil ve yer değiştirmesi olarak tanımlanır. Bu tür olaylar, olayın meydana geldiği yere, hareket eden malzemenin türüne, hızına, şekline, hareket yüzeyinin olup olmamasına, hareket yüzeyinin şekline göre özel isimler alır. Bu parametrelere göre de genel olarak yamaç hareketleri ya da şev hareketleri olarak adlandırılır. Ayrıntılı olarak da düşme, akma, kayma, devrilme, heyelan, çökme gibi isimler alır (Özdemir, 2005).

Eriç (1996), kütle hareketlerini niteliklerine ve hızlarına göre şu şekilde sınıflandırmıştır:

Hızlı gelişen kütle hareketleri; heyelan, asıl heyelan, göçmeler, toprak kayması, çamur akıntıları, lahar akıntıları, kaya çığlarıdır. Yavaş gelişen kütle hareketleri ise sünme ve akma (solifikasyon) şeklindedir.

Yer kayması olarak ta bilinen heyelanlar, kütle hareketleri arasında en etkili olanı ve en sık görülenidir. Yamaç dengesinin bozulması sonucu, yerçekiminin de etkisiyle arazinin bir bölümünün (kayaların, ufalanmış taşların, toprağın ve büyük ölçüde tabakaların) yamaç eğimi

doğrultusunda hareket ederek şekil ve yer değiştirmesi olarak tanımlanabilir (Öztürk, 2002; Sever ve Doğanay, 1999). Sever ve Doğanay, (1999), bu hareketlerin oluşmasında jeolojik, jeomorfolojik ve meteorolojik faktörlerin yanında beşeri faktörlerin de etkili olduğunu belirtirler. Heyelan olaylarına sebep olan faktörler Sür (1972) tarafından yamaç gradyanının değişmesi, yığılmanın etkisi, sarsıntı ve titreşimler, su miktarındaki değişmeler, yeraltı suyunun etkisi, don olaylarının etkileri, kayaçların ufalanması ve bitki örtüsünün tahribi olarak sıralanmıştır. Heyelanların oluşumunda yağışın yanı sıra; bölgenin morfolojisi, jeolojik yapısı, kayaçların ayrışması, yerleşim düzeni ve mühendislik yapıları için doğada yapılan değişik amaçlı kazılar rol oynamaktadır (Filiz ve Avcı, 2013). Heyelanlar, yıkım ölçüsünde can ve mal kayıplarına yol açabilmektedir. Heyelanların neden olduğu can kayıplarının, ekonomik olarak ölçülebilmesinin olanağı yoktur. Kaldı ki yalnızca alt ve üst yapı yatırımlarında, parasal zarara yol açan heyelanlarda bile doğrudan ve dolaylı ekonomik kayıpların değerlendirilebilmesi çok güçtür (Öztürk, 2002). Heyelanın zararlarının azaltılması için alınması gereken önlemler şu şekilde özetlenebilir (Öztürk, 2002); Heyelana hassas yerler yerleşime açılmamalıdır. Yerleşim alanlarının heyelana duyarlı olup olmadığı belirlenmelidir. Ulaşımda heyelan riski düşünülmelidir.

Tsunami

Okyanus, deniz ve göllerde oluşan dev dalgalara tsunami adı verilir. Hook (2015) tsunami oluşumunda su kütlelerinin büyük bir itkiye maruz kalmasının etkili olduğunu ve deprem, göktaşı çarpması, yanardağ patlaması, heyelan ya da diğer herhangi bir çalkantı nedeniyle de meydana gelebileceğini belirtir. Bu doğa olayında dalgalar saatte 500 ila 950 km hızla kıyıya doğru ilerler. Açıklarda 1 m'den az olan dalga boyu, kıyı derinliği ve kıyının biçimine bağlı olarak, kıyıya ulaştığında 30 m yüksekliğe erişir (MEB, 2017). Bilim insanları tsunamilerin belli şartlar altında çok daha büyük ölçeklerde gerçekleşebileceğini önde sürmektedirler. Bunlara “megatsunamiler” adı verilir ve bölgenin tümünü yok etme gücüne sahiptirler (Hook, 2015: 188).

2004'te Hint Okyanusu'nda Sumatra açıklarında meydana gelen 9.2 büyüklüğündeki depremin tetiklediği tsunami Endonezya, Tayland, Sri Lanka ve Hindistan'da 230 bin kişinin ölümüne neden oldu. 2 milyon insan harabeye dönen yerleşim bölgesini terk etmek zorunda kaldı. 2011'de Japonya açıklarında 9.0 büyüklüğünde meydana gelen deprem, Japonya tarihinde görülmemiş büyüklükte bir tsunamiye neden oldu. Dalgalar yaklaşık 16 bin kişinin hayatını kaybetmesine, Japonya'nın kuzeydoğu kıyılarındaki yerleşimlerde büyük hasara yol açtı. Fukuşima nükleer santralindeki patlama, ciddi hasara ve radyoaktif sızıntıya neden oldu (MEB, 2017).

Yukarıda belirtilen doğal afetlerin yanında biyolojik kökenli doğal afetler olarak kabul edilen başlıca afetlerde vardır. Bunlar; salgınlar, biyolojik istila orman yangınları, maden ve nükleer kazaları şeklinde söylenebilir.

Sürdürülebilir Doğal Afet Eğitimi

İnsanlar yukarıda izah edilen doğa olaylarının oluşumuna engel olmazlar. Fakat bu doğa afetlerin zararlı ve yıkıcı etkilerini aza indirgeyebilirler. Doğal afet öncesinde, sırasında ve sonrasında insanların alabileceği önlemler, afetin olumsuz etkilerini azaltabilir.

Karakuş ve Önger, (2017) afet ve afet eğitimi konusunda sosyal bilgiler dersinin öne çıktığını ifade ederek Sosyal Bilgiler dersinde afet ve afet eğitimi kavramının her sınıf

düzeyinde geliştirme ve pekiştirme düzeyinde verilmesinin hedeflendiğini açıklamışlardır. Sosyal bilgiler dersinde doğal afet konusu, sosyal bilgilerin doğası gereğince disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Sosyal bilgiler dersinde etkili bir doğal afet eğitimi, doğal afetlerin doğal, sosyal, ekonomik, kültürel gibi yönleri birlikte ele alınarak gerçekleştirilebilir. Ayrıca, bilgi, beceri ve değer boyutlarının da dikkate alınması gerekmektedir. Coğrafyanın önemli bir konusu olan Doğal Afetler Coğrafyası, Ortaöğretim 10.sınıf Öğretim Programında ve hazırlanan ders kitabında ayrı bir ünite olarak yer almıştır. MEB tarafından 2017 yılında hazırlanan 10. Sınıf Coğrafya ders kitabında “Doğal Afetler” başlığıyla “Çevre ve Toplum” ünitesinde ayrı bir bölüm yer almaktadır. Dünya’ dan ve Türkiye’ den örneklerle ele alınan doğal afetler konusu, görsellerle dikkat çekici bir biçimde ele alınmıştır. Bununla birlikte, öğrencilerde sorgulama ve düşünme becerilerini geliştirmeye yönelen, alıştırmaya etkinlikleri ile öğrencilerin öğrendiklerini uygulama imkânı bulabilecek özellikte hazırlanmıştır. Amaç, öğrencilerin doğal afetler konusundaki çevresel duyarlılıklarının ve farkındalıklarının geliştirilmesidir.

Kırıkkaya, Ünver ve Çakın, (2011) çalışmalarında; Fen ve teknoloji dersi öğretim programında–canlılar ve hayat; madde ve değişim; fiziksel olaylar; dünya ve evren- temaları çerçevesinde ele alındığını; ancak doğal afetler konusuyla yeterli ilişkilendirmenin yapılmadığını belirtmektedirler. Bunun yanında, 8. sınıf da 26 kazanımdan oluşan –Doğal Süreçler- ünitesinin doğa olayları ve afetler konusuna ayrıldığını tespit etmişlerdir.

Afet eğitimi sadece okullardaki etkinlikler ve halkı bilinçlendirme kampanyaları ile sınırlı kalmayan, aynı zamanda toplumsal öğrenme, yetişkin eğitimi ve popüler kültürü kapsayan çok yönlü bir eğitim ve araştırma alanıdır (Preston, 2012). Doğal afet bilincinin hayat boyu kazandırılması gerektiği düşünülünce burada eğitim kurumlarından sosyal dayanışma derneklerine, mülki idareden yerel yönetimlere kadar hemen her kuruma büyük görevler düşmektedir (Turan ve Kartal, 2012). Erken yaşlardan itibaren afet kültürünün ve afetle mücadele bilincinin oluşmasına yönelik eğitim programlarının sürekli güncellenmesi bu konuda var olan çalışmaların revize edilmesi konusunda çalışmaların yapılması gerekmektedir (Değirmenci ve İltter, 2013).

Etkili bir doğal afet eğitimi için şu öneriler getirilebilir: Doğal afet eğitimi sadece okullarla sınırlandırılmamalı, toplumun tüm kesimini ilgilendiren bir eğitim alanı olarak görülmelidir. Tüm eğitim kademelerinde afet eğitimi disiplinler arası bir anlayışla ele alınmalı ve yürütülmelidir. Özellikle temel eğitimde Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Fen ve Teknoloji derslerinin öğretim programları ve ders kitaplarında öğrencilerin yaparak ve yaşayarak öğrenmelerine dayalı aktif öğretim yöntem ve tekniklerine yer verilmelidir. Ana okulundan itibaren çocukları yaşadıkları çevreyi doğal, sosyal, ekonomik, tarihi, kültürel açıdan tanımalarını sağlamak afet risklerinin azaltılması açısından da önemli görülmelidir. Her ailenin, her okulun, her yerleşim yerinin kendine özgü doğal afet planları olmalı. Halkın bilinçlendirilmesi amacıyla okullar, belediyeler, kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapılmalıdır. Çocukların seviyesi dikkate alınarak eğitim kitleleri hazırlanarak okullara gönderilebilir. Öğretmenler ve öğretmen adaylarına yönelik olarak bilgilendirme ve bilinçlendirme etkinlikleri düzenlenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Afet eğitimi eğlenceli ve zevkli hale getirmek çocuklara afet deneyimi kazandıracak etkinlikler düzenlenebilir. Başta deprem ve yangın gibi afetleri, gerçeğe yakın olarak insanlara gösterip, gerçekleştiğinde nasıl hareket edilmesi gerektiği hususunu eğlendirerek ve deneyim kazandırarak öğretmeyi amaçlayan doğal afetler eğitim parkları yaygınlaştırılmalıdır.

Yaşadığımız dünyanın bir gerçeği olan doğal afetler, toplumları ve çevreyi her türlü açıdan etkilemektedir. Dünyanın farklı yerlerinde farklı zaman ve türlerde yaşanan bu afetler; psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel yönden insanların yaşamını etkilemektedir. Bilindiği üzere ülkemiz doğal afetler açısından son derece riskli bir konumdadır. Türkiye'nin, bulunduğu matematiksel ve özel konumu nedeniyle doğal afetlerle yüz yüze gelmektedir. Doğal Afet tehdidine karşı yapılan her türlü önlem alınsa da afet bilinci ve afet eğitimi yeterli düzeyde alınmadığı takdirde bu doğal çevre olayları karşısında korunmak ve zarara uğramak mümkün gözükmemektedir. Afet bilinci ve afet eğitimi, çevreye duyarlı ve çevreyle uyumlu insan profilinin oluşmasında ister formal isterse informal olsun eğitimin ve eğitim programlarının büyük rolü vardır. Bilgi yönetimi ve eğitim, afete eğilimli bölgelerdeki toplulukların risklerle başa çıkma yolları ve daha iyi anlama konularında bize yardımcı olabilir. Eğitim afet zararlarını azaltma çabalarıyla çok yakından ilişkilidir. Afetler bazen ağır darbeler vurabilirler ve zararın şiddeti, afete maruz kalan ülke ve toplumun hazırlığını ve eğitim seviyesini yansıtır. Bugün yaygın olarak kabul edilmektedir ki afetlerin üstesinden gelebilmek ve afet sonrası çabuk toparlanmak, ancak temel olan bilgiyi kullanma ve onun tüm seviyelerde öğrenilmesi ile mümkün olabilmektedir. İlerleme, bilginin aktarım ve ortaklığı afet risk yönetiminde anahtar esaslardır.

Doğal afet bilinci ve eğitiminde medyanın; halka bilgileri aktarma, toplumu doğru bilgilendirme, bilgileri zamanında halka iletme faaliyetleri oldukça önemlidir. Bu nedenle her türlü medya ve yayın organında sosyal sorumluluk anlayışı ile programlar hazırlanmalıdır. Özellikle afetler konusunda bilinçlenme ve afet zararlarını azaltmak, hazırlıklı olmak ve müdahale konularında halk eğitiminde yazılı ve görsel medyanın çok önemli rol oynayabileceği bilinmektedir. Bu açıdan medya mensuplarının da afet yönetimi, afette haber verme ilkeleri ve kuralları konularında eğitilmelidir. Her evrede medya ile birlikte halk eğitimi planlamak ve sürdürmek gereklidir. Afetlere hazırlık, zararlarını azaltma ve müdahale konularında aktif rol oynama potansiyeline sahip medya mensuplarına da afetler ve afet yönetimi konularında da eğitim vermek gerekmektedir.

Doğal afetler tehdidi ve riskle birlikte yaşadığımız Dünyada, temel eğitim kurumlarından yükseköğretim kurumlarına kadar öğretimin her kademesinde afet simülasyonlu tatbikatları etkinlikleri düzenlenebilir.

Ayrıca lokal ve bölgesel afetler (kaya düşmesi, heyelan, çığ vğ gibi) konusundaki geleneksel yerel bilgiler ile genel afet bilgileri birleştirilmelidir Yetkiler bu konu üzerine odaklanmalı ve sürdürülebilir sistemler yaratmak için bilimsel, mühendislik ve kültürel prensiplerin uygulanmasına dayalı olan afet azaltma faaliyetleri üzerine toplumun tüm sektörlerinin eğitimi uzun dönemli ve devamlı olarak gerçekleştirilmelidir.

21. yüzyıla girerken insanoğlu, geride bıraktığı yüzyılı herhalde afetler yüzyılı olarak hatırlayacaktır. Gerek Dünyanın, gerekse Türkiye'nin doğal afetler karşısında ödediği bedel ağır olmuştur. Bu nedenle doğal afetler konusu, çeşitli şekillerde ele alınarak ilginin sürekli

canlı tutulması gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım tarzı, insanların karşısına sürekli karamsar bir tablo çıkarmak değil, aksine doğal afetler ile birlikte yaşama gerçeğini kabul etmektir.

Afet zararlarının azaltılmasında can, mal ve mülk kayıplarını en aza indirmek amacıyla her yerel yönetim, afet koşullarına göre Afet Önleme Eğitimi ve Tatbikatlarını tam hazırlıkla ve iş birliği içinde uygulamaktadır. Özellikle, Afet Eğitimi Hazırlık Günü, ulusal seviyede ayrıntılı afet önleme tatbikatı, arama kurtarma, acil giyecek ve gıda yardımı, sağlık hizmetleri ve benzeri programlar yürütülmelidir. Ulusal Afet Önleme Günü kapsamında Afet önleme tesisleri ve teçhizatının denetimi, - Afet önleme için tatbikat ve kampanya yapılması, -Afetin olduğu alanların ve onların iyileştirilmesi işlemlerinin fotoğraf sergisi ile tanıtılabilir. Afet önleme posterleri için yarışma yapılabilir. Ulusal seviyede afet yönetimi detaylı tatbikatlar düzenlenmelidir. Tatbikat programları arama-kurtarma, acil yardım, rehabilitasyon, sağlık hizmetleri ve benzeri hususları kapsamalıdır. Kuşkusuz bu gibi uygulamalar Afet önleme ile ilgili görevlilerin çoğunun katıldığı bu tatbikat, afet durumlarının yönetimindeki yeteneğin geliştirilmesine ve ilgili kuruluşlar arasındaki yakın iş birliğinin kuvvetlendirecektir.

Kaynakça

- Akkuş, Z., & Efe, T. (2016). Doğal çevre felaketlerinin suça etkisi. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(1), 1-24.
- Atalay, İ (1998). Türkiye jeomorfolojisine giriş, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Aydın, F. (2010). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin “deprem” kavramını algılamaları: Fenomenografik bir analiz, Turkish Studies, 5(3), 801-817.
- Brown, C., Milke, M., & Seville, E. (2011). Disaster waste management: A review article. Waste Management, 31(6), 1085-1098.
- Cangir, C., & Boyraz, D. (2008). İklim değişikliği ve çölleşme veya toprak/arazi bozulmasının Türkiye’deki boyutları ve çölleşme ile mücadele. Tekirdağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 5(2), 169-186.
- Cebel, H., & Akgül, S. (2011). Toprak erozyonu oluşumu ve koruyucu önlemler. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, 134, 57-61.
- Cin, M. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının doğal afetler ile ilgili yanılgıları. Marmara Coğrafya Dergisi, 22, 70-81.
- Coble, C., Rice, D., Walla, K.J., & Murray, E.G. (1993). Earth Science. Prentice-Hall. Englewood Cliffs, New Jersey.
- Çabuk, B., & Karacaoğlu, C. (2003). Üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 36(1-2), 189-198.
- Demirci, A., & Karakuyu, M. (2004). Afet yönetiminde coğrafi bilgi teknolojilerinin rolü. Doğu Coğrafya Dergisi, 9(12), 67-100.
- Demirkaya, H. (2007). İlköğretim öğrencilerinin deprem kavramı algılamaları ve depreme ilişkin görüşleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8, 68-76.

- Doğan, O. (2011). Türkiye’de erozyon sorunu nedenleri ve çözüm önerileri. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 134, 62-69.
- Doğanay, H., & Sever, R. (2011). Genel ve fiziki coğrafya. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., & Şahin, F. (2012). Genel beşeri ve ekonomik coğrafya. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğanay, S., Alım, M., & Altaş, N. T. (2006). Atmosfer kökenli doğal afetlere bir örnek: 10 Ağustos 2005 Erzurum seli. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11(16), 305-322.
- Erinç, S. (1996). Jeomorfoloji 1, (4. Baskı), Konya: Özeğitim Basım Yayın.
- Erkal, T., & Değerliyurt, M. (2009). Türkiye’de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 147-164.
- Filiz, M., & Avcı, H. (2013). Trabzon ilinde meydana gelen heyelanlar ve heyelanların bölgeye etkileri. *SDU International Journal Of Technological Science*, 5(3), 31-38.
- Görcelioğlu, E. (1996). Ormanların sel ve taşkınlar üzerine etkileri. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 46(1-2-3-4), 15-26.
- Halkbilim Terimleri Sözlüğü, 1978.
- Hook, P. (2015), Çevre terimlerinin küçük kitabı, (B. Kurt, Çev.), Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları Yayını.
- Hoşgören, Y. (1997). Jeomorfolojinin ana çizgileri. İstanbul: Rebel Yayıncılık.
- İşçi, C. (2008). Deprem nedir ve nasıl korunuruz. *Journal of Yaşar University*, 3(9), 959-983.
- İzbrak, R. (1992). Coğrafya terimleri sözlüğü. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Karaca, S. S. (2007). Doğal afetlerin toplumsal tarihin oluşumundaki etkisi ve tarih öğretimindeki yeri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Karakuş, U., & Önger, S. (2017). 8. sınıf öğrencilerinin doğal afet ve afet eğitimi kavramını anlama düzeyleri. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(6), 482-491.
- Keleş, R., (1998) Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 2.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, s.42
- Kılıçer, Ü., & Özgüler, H. (2002). Türkiye’de taşkın durumu. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 420-421-422, 142-144.
- Kırıkkaya, E. B., Ünver, A. O., & Çakın, O. (2011). İlköğretim fen ve teknoloji programında yer alan afet eğitimi konularına ilişkin öğretmen görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5(1), 24-42.
- Kızıloğlu, F. Okuroğlu. M., & Örüng, İ. (2006). Kırsal yerleşimler ve doğal afetler. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 53-58.
- Lerche, I. (2001). Natural and anthropogenic environmental problems. *Energy & Environment*, 12(1), 73-88.
- MEB (2017). 10. Sınıf coğrafya ders kitabı. Ankara: MEB Yayıncılık.
- Onuşuel, G., & Harmancıoğlu, N. B. (2002). Su kaynaklı doğal afet: Taşkın. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 420-421-422, 131-132.
- Oreta, A.W., Tanhueco, R. M. & Garciano, L. E. (2014). Framework for civil engineering research: addressing safety and sustainability through disaster risk reduction. 7th Asean Environmental Engg Conference, At Puerto Princes, Palawan, Philippines.
- Özdemir, N. (2005). Sinop ilinde etkili bir doğal afet türü: Heyelan. *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 67-106.
- Özey, R. (2004). Günümüz dünya sorunları. İstanbul: Aktif Yayınevi.

- Özey, R., (2006), Afetler Coğrafyası. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özgen, N. (2013). Öğretmen adaylarının erozyon kavramına yönelik algıları: Fenomenografik bir araştırma. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28(2), 321-334.
- Özgen, N., Ünal, Ü. E., & Bindak, R. (2015). Öğretmen adaylarının doğal afetler konusuna yönelik “etkili öğrenme biçimlerinin belirlenmesi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(4), 303-323.
- Preston, J. (2012). Disaster education race, equity and pedagogy. University of East London.
- Sever, R., & Doğanay, H. (1999). Çamlıdere Köyü (Pütürge) çevresindeki bazı güncel doğal çevre sorunları. Türk Coğrafya Dergisi, 34, 581-596.
- Sever, R., & Samancı, O. (2002). İlköğretim çevre eğitimi. Doğu Coğrafya Dergisi, 7, 155-163.
- Sharp, J.G., Mackintosh, M.A.P. & Seedhouse, P. (1995). Some comments on children’s ideas about earth structure, volcanoes, earthquakes and plates. Teaching Earth Sciences, 20(1), 28-30.
- Sırakaya, N. (1991). Türkiye’de 1900 yılından sonra meydana gelmiş olan 8 ve daha fazla şiddetindeki depremler. Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, 35(2), 257-261.
- Sür, Ö., 1972. Heyelan olaylarına sebep olan faktörler ve bunların Türkiye’de etkili olduğu alanlar. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, 5-6, 215-222
- Şahin, C., & Sipahioğlu, Ş. (2003). Doğal afetler ve Türkiye. Ankara: Gündüz Eğitim Ve Yayıncılık.
- Takeuchi, Y., & Shaw, R. (2009). Gender dimensions in risk communication a perspective from a sediment disaster in Hiroshima, Japan, Regional Development Dialogue (RDD). United Nations Center for Regional Development, 30(1), 63–75.
- Türkeş, M. (2012). Kuraklık, çölleşme ve Birleşmiş Milletler Çölleşme İle Savaşım Sözleşmesi’nin ayrıntılı bir çözümlemesi. Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Çevre Özel Sayısı, 20, 7-56.
- UNISDR (2015). Disasters in numbers. https://www.unisdr.org/files/47804_2015disastertrendsinfographic.pdf internet adresinden 5 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.
- Uşkay, S., & Aksu, S. (2002). Ülkemizde Taşkınlar, nedenleri, zararları ve alınması gereken önlemler, Türkiye Mühendislik Haberleri, 420-421-422, 133-136.
- Ünal, F. (2011). Erozyonla aşınıp taşınıyoruz. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, 134, 48-51.

SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MATEMATİK COĞRAFYA KAVRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN METAFOR YOLUYLA İNCELENMESİ

Prof. Dr. Ramazan SEVER

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Kamuran TARIM

Çukurova Üniversitesi

Özet

Sınıf öğretmenliği programında okuyan öğrencilerin dünyanın şekli, dünyanın yıllık ve günlük hareketlerinin gündelik olayları nasıl etkilediğini algılamaları ve anlamaları bakımından matematik coğrafya kavramını bilmeleri oldukça önemlidir. Aslında ilk bakışta coğrafyanın temel kavramlarından biri gibi anlaşılan matematik coğrafya, yaşamı doğrudan etkilemesi ve belirlemesi nedeniyle sosyal bilimler, doğa bilimleri ve fen bilimleri gibi hemen her bilim sahası için de önemlidir. Matematik coğrafya sayısal verilerle uğraşır. Matematik coğrafya, evreni, Güneş sistemini ve Dünyayı bir bütün olarak ele alan ve ölçümler yaparak bunlar üzerine elde ettiği bulguları sayısal yönden değerlendirip şekilleri, yapı, düzen ve ilişkileri ortaya koyar. Böylece günlük hayatımızda doğal çevre olaylarından beşerî çevre olaylarına kadar çevremizdeki her şey aslında bir matematik coğrafyadır. Araştırmanın amacı; sınıf öğretmeni adaylarının matematik coğrafya kavramına ilişkin görüşlerini metafor yoluyla tespit etmektir. Nitel araştırma yaklaşımında durum çalışması yönteminin benimsendiği araştırmada, veri toplama grubunu 3. ve 4. sınıf da okuyan 164 sınıf öğretmeni adayları oluşturur. Öğretmen adaylarından “Matematik coğrafya ..... gibidir. Çünkü .....” cümleleri yöneltilerek matematik coğrafya hakkında bir metafor geliştirmeleri ve gerekçelerini açıklamaları istenmiştir. Araştırma verilerinin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre 3. sınıftaki öğretmen adaylarının matematik coğrafya ile ilgili bulmaca (15), hayat (18), dersler (8), insan (10), yenilik (2), karmaşa (7), eşya (6) gibi metaforlar üretirken, 4. sınıfta okuyan öğretmen adayları ise, eşya (7), yiyecek (3), iyi-kötü (2), sayısal (2), hayat (3), harita (3), her şey (2), konum (6), su (2), dağ (2) gibi metaforlar ürettikleri görülmüştür. Adayların görüşleri çeşitli temalar altında toplanmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde sınıf öğretmeni adaylarının matematik coğrafya kavramını büyük oranda bilmedikleri veya karıştırdıkları anlaşılmıştır. Öğretmen adaylarının bilişsel alandaki başarılarında kavram öğrenmenin ne kadar önemli olduğu, herhangi bir olay ve olgunun tam anlaşılmasında kavram bilmenin gerekli olduğu kavratılmalıdır. Kavram öğretiminde öğrencinin ilgi ve dikkatini artıracak farklı yöntem ve teknikleri kullanılması kavram öğrenim başarısını artıracaktır.

Anahtar sözcükler/Keywords: Metafor, algı, Matematik coğrafya, kavram

Giriş

Türkiye’de öğretim programlarında yapılan değişikliklerle birlikte kavram ve kavram öğretimiyle ilgili çalışmalarda artış olmuştur. Kuşkusuz eğitim-öğretim faaliyetlerinde her disiplin için kavramların ayrı bir yeri vardır (Doğanay, 2002a). İçerisinde birçok kavramı

barındıran alanlardan biri de sınıf öğretmenliğidir. Doğal ve beşeri konulardan fen ve matematik konularına kadar geniş bir yelpazede temel bilgilerin sunulduğu ve araştırıldığı bu sahada kavram ve terimler, oldukça önemli yer tutmaktadır (Turan, 2002). Kavramları öğretme-öğrenmede öğrencilerin kavramları ezberlemesi ve kısa sürede unutmaları da kaçınılmaz olmaktadır. Doğanay (2002b)'a göre, bilgilerin ezber bilgi olmasının önüne geçmek, öğrencilerde kalıcı öğrenme oluşturmak ve öğretilen kavramları öğrenci hafızasına yerleştirmek için kavramların güncel olaylarla bağlantısını kurarak, onu kalıcı hale getirmek gerekmektedir. Ancak bazen öğrenciler kavramları tam ve doğru öğrenememekte dolayısıyla da kavram yanlışlarına düşmektedirler. Kavram yanlışlığı kavramın bilimsel tanımıyla öğrencinin kendi zihninde oluşturduğu tanımın uyumsuzluğudur. Diğer bir ifadeyle bilimsel gerçeklerle çelişen inançlar olarak tanımlanabilir (Gilbert & Watts, 1983). Öğrencilerde en çok karşılaşılan kavram yanlışları farklı iki kavramı öğrencilerin aynı kavrammış gibi algılamaları ve iki kelimeli kavramlardan kaynaklanmaktadır (Akgün ve Aydın, 2009). Öğrencilere kazandırılmak istenen kavramların kalıcı ve anlamlı olabilmesi için, öğrenmelerindeki çelişkilerin ve tutarsızlıkların açığa çıkarılıp giderilmesi gerekmektedir.

Metaforlar, anlaşılması zor kavramların benzetme yoluyla bilinen kavramlarla anlatılması olarak resmi ve resmi olmayan öğrenmelerde karşımıza çıkmaktadır. Metaforlar, insanların hayatı, çevreyi, olayları ve nesnelere nasıl gördükleri; farklı benzetmeler kullanarak açıklamaya çalışmada kullandıkları bir araç olarak düşünülmektedir (Cerit, 2008). Metaforlar, eğitimde kavram kargaşalarını ayıklama ve doğru bilgileri ortaya çıkarma gücüne sahip bir araçtır. Metafor kullanma sürecinde bireyler, yaşantı ve deneyimleri ile örüntü oluşturarak farkında olarak ya da olmayarak doğruları ifade etme eğilimindedirler (Lakoff ve Johnson, 2003). Metaforların işlevi, “anlamak” olduğu için eğitim ve öğretimde algılamının bir yolu olarak kullanılmaktadır (Woon ve Ho, 2005).

Coğrafyanın sahası gereği hem sosyal bilimler hem de fen bilimleri ile ilgili olması, insan ve çevresi ile etkileşimini incelemesi bakımından multidisipliner bir bilim olarak kabul edilir. Bu durum coğrafyaya zengin bir kavram çeşitliliği kazandırmıştır. Coğrafya biliminin en geniş tanımını şu şekilde yapabiliriz; insanla doğa arasındaki karşılıklı etkileşimleri ve bu etkileşimler sonucunda gelişen faaliyetlerle durumları dağılışı, ilgi kurma, karşılaştırma, nedensellik ilkelerine bağlı olarak ve çeşitli araştırma yöntemlerini uygulayarak araştırıp inceleyen, elde ettiği sonuçları bir sentez halinde ortaya koyan, kendi içerisinde çok sayıda bilimden oluşan bir bilimler topluluğu. Bu tanımda sözü geçen bilimler topluluğu kavramı coğrafyada sayısız kavram ve terimler olacağını açıkça ortaya koymaktadır.

Coğrafyada kavram ve terimlerin oldukça geniş olarak yer almasının bir başka nedeni ise, coğrafyanın bir konu üzerinde araştırma ve inceleme yaparken sosyoloji, psikoloji, antropoloji, jeoloji, tarih, hidroloji, botanik, meteoroloji, astronomi, matematik, jeodezi vb. gibi çok farklı bilimlerden yararlanması ve bu bilimlerde kullanılan terimler ve kavramları, kendi ilkesinin gereği olarak coğrafi olay ve olguları tanımlamak, sentez yapmak ve açıklamak amacıyla kullanmasıdır. Böylece coğrafya, hem kendine özgü, hem de başka bilimlere özgü kavram ve terimleri birlikte kullanarak, tanımlanması ve açıklanması gerekli geniş bir kelime dağarcığı oluşturmuştur. Coğrafya bilminde öğrenilmesi ve bilinmesi gereken o kadar çok terim ve kavram vardır ki; bunları açıklamak için birçok sözlük hazırlanmıştır. Coğrafya öğretiminde kavram ve terimler gerek, dersin öğrencilere aktarımında gerekse dersin işlenişi

sırasında öğrenciye öğretilecek kelime gruplarını yani bilgilerin yapı taşlarını oluştururlar ve coğrafi olgu ve olaylar, ancak kavram ve terimler sayesinde öğrenci zihinlerinde yer tutarlar.

Matematik coğrafya kavram olarak bilinse de aslında matematik ve coğrafyanın ne kadar iç içe geçmiş, biri olmadan diğerinin olamayacağı kadar birçok olay ve olgunun açıklanması mümkün olmadığı bilinmez. Öğrenciler matematik ve coğrafya terimi bir arada duyduğunda bunlar arasındaki güçlü ilişkinin farkına varamayabilir. Ancak ayrıntıda bu iki alanın aslında birbiriyle ne kadar iç içe olduğunu görürler. Üstelik bu yakın ilişki matematiğin sadece uçakların rotasından, yerel saat kullanımına değil matematiğin coğrafyanın hemen her dalında yer aldığını görürler. Diğer taraftan matematik derslerinde gördüğümüz ve öğrendiğimiz birçok formül, işlem ve kural aslında içinde yaşadığımız dünyanın da esasını oluşturur. Aslında bu matematiğin günlük hayatımızda ne kadar önemli olduğunu da gözler önüne serer.

Matematik coğrafya denildiğinde öğrenciler yerel saat hesaplamalarında matematiğin kullanımı hemen akla getirir. Aslında bu matematik ve coğrafya ilişkisinin sadece küçük bir ilişkisidir. Matematik yerin içyapısından, atmosferin katmanlarına dünyanın şekli, hareketleri, iklim elemanlarından faktörlerine, sulardan, harita bilgisine, paralel ve meridyenler, enlem-boylam coğrafi konum ve koordinatlara kadar hemen yerde matematik değerlerinin çok önemli olduğu görülmektedir. Yine birçok coğrafi yasa ve kuramlarda matematiksiz izah edilmez.

Az önce belirtildiği üzere Dünyanın günlük ve yıllık hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkan matematiksel durumlardan, günlük yaşantılarımızı kolaylaştıran coğrafi koordinatlar sistemi gibi pek çok olayı araştıran matematik coğrafya aynı zamanda beşeri ve ekonomik faaliyetleri de denetlemektedir. Başta coğrafya ilmi olmak üzere hemen her ilmin sahasında yer alan böyle bir kavramı geleceğin öğretmenleri olan, sınıf öğretmeni adaylarının, nasıl gördüklerini ve bu benzetmeler sonucunda oluşturulan metaforları ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırmanın, kavram öğretiminde kullanılan öğretim teknikleri bağlamında önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Amaç ve Önem

Araştırmanın genel amacı, bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesi sınıf eğitimi lisans programı öğrencilerinin matematik coğrafya kavramına ilişkin görüşlerini metefor yoluyla tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Eğitim fakültesi sınıf eğitimi lisans programı öğrencilerinin matematik coğrafya kavramına ilişkin görüşleri ve oluşturdukları metaforlar nelerdir?
- Oluşturulan metaforlar, ortak özellikleri dikkate alındığında hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?

Yükseköğretimde eğitim fakültesi sınıf eğitimi öğretim müfredatında farklı şekillerde karşımıza çıkan matematik coğrafya kavramı, coğrafi bir terim olarak birinci sınıfta Genel Coğrafya, ikinci sınıfta çevre bilimi ile Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği gibi dersler de işlenmektedir. Söz konusu dersleri alan öğrencilerde matematik coğrafya algısını ortaya çıkarmak ve öğrencilerin elde ettikleri kazanımları nasıl ifade ettiklerini belirlemenin önemli olduğu düşüncesiyle bu çalığa planlanmıştır.

Yöntem

Sınıf öğretmeni adaylarının coğrafya konuları içerisinde yer alan matematik coğrafya kavramına yönelik düşüncelerini ifade etmek amacıyla oluşturdukları metaforları belirlemede,

insanlar ve durumlar hakkında detaylı ve daha zengin bilgiler üretilmesini sağlayan nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışma tarama modelinde gerçekleştirilmiş bir durum çalışmasıdır.

Çalışma Grubu

Bu çalışmada Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği öğrencilerinin birinci sınıfta Genel Coğrafya ve ikinci sınıfta Çevre Bilimi, Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği derslerinde coğrafi kavramlarla ilgili yeterli bilgi birikimine sahip oldukları düşüncesi ile 3 ve 4. Sınıf öğretmeni adayları ile çalışılmıştır. Bu durumda araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 öğretim yılında bir devlet Üniversitesinin Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Ana Bilim dalında öğrenim gören 164 Sınıf Öğretmeni adayı oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın veri toplama aracı hazırlanırken bireylerin sahip olduğu algıları ortaya çıkarmada metaforların bir araç olarak kullanıldığı ile ilgili araştırmalar taranmıştır (Ateş ve Karatepe, 2013; Aksoy, 2003; Özder ve Diğerleri, 2012; Aydın, 2010; Erginer ve Erginer, 2009; Oğuz, 2009; Saban, 2009; Cerit, 2008). Bu doğrultuda öğretmen adaylarına “Matematik coğrafya ..... gibidir. Çünkü .....” cümleleri yöneltilecek matematik coğrafya hakkında bir metafor geliştirmeleri ve gerekçelerini açıklamaları istenmiştir.

Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinin temel amacı toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Ayrıca içerik analizinin temelinde işlemin birbirine benzeyen verilerini belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir şekilde organize ederek yorumlamak olduğu görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde sırasıyla sınıf öğretmenliği üçüncü sınıf ve dördüncü sınıf öğrencilerinin matematik coğrafya kavramına ilişkin metaforları ve kategorileri verilmiştir.

Tablo 1: sınıf öğretmen adaylarının matematik coğrafya kavramına ilişkin ürettikleri metaforlar ve frekansları.

N	KATEGORİLER	METAFOR	f	BENZETME YÖNÜ	ÖRNEK CÜMLE
1		Yapboz	2	Parçadan bütüne	Parçalardan bir bütünü oluşturur
2		Bulmaca	5	İçinden çıkılmaz İlgi çekici	Matematiği çözdükçe ve coğrafyayı öğrendikçe keyif alıyorum
3	Bulmaca	Grafik	1	Sayısal veriler olduğu için	Sayısal veriler aklıma geliyor
4		Problem	2	Karmaşık olduğu için	Matematikle coğrafyayı karıştırınca yapasın gelmiyor (Negatif)

6		Su doku	1	Karmaşık olduğu için	Bana her şekilde karışık geliyor ve sevmiyorum
7		Bilmece	1	Farklı keşifler olduğu için	Çözdükçe farklı şeyler keşfediyorum
8		Sayılar	2	Rakamlar olduğu için	Matematik konum paraleller rakam sayı derece var
1		Yumurta	1	Dünyaya benzediği için	Dünyanın şekli
2		Dünya	4	Renk ve şekil benzerliği olduğu için	Dünyada her şey bir gelişim içindedir
3	Hayat	Yaşam	5	İçinde barındırdığı için	Yaşamın her alanı matematik ve coğrafya
4		Hayat	4	Değişim olduğu için	Hayat yaşadıkça yeşillenir filizlenir
5		Doğa	2	Yükseltisi olduğu için	Doğada her zaman karşımıza matematik çıkar
6		Dolu kutu	1	Her şeyi barındırma	Ne ararsan var her bilimle ilgisi var
7		Zorluklar	1	Doğa, simetrik	Çok zor (Negatif)
8		Gökyüzü	1	İç içe	İç içe her şey
9		Altın, canlı	1	Canlılar her yerde olduğu için	Matematik altın her yerde vardır coğrafya tüm canlılardır,
1		Sayılar	1	Coğrafyanın matematiği olduğu için	Sayılarla ifade edilir
2					
3	Dersler	Birleşen dersler	3	Etkileşim içinde olduğu için	Bütün dersler zaten birbiriyle etkileşim içinde
4		Coğrafya	1	Coğrafya	Coğrafya coğrafyadır
5		Karmaşık işlemler	1	Bilinmeyen terimler	Bilmediğimiz görmediğimiz terimler vardır (Negatif)
6		Ders	1	Derstir	Onlar bir ders
1		Çocuk	1	Geliştiği için	Her gün gelişme yaşadığı için
2		İnsan	4	Yenilendiği için	Sürekli yenileniyor
3	İnsan	Baba, anne	1	Karmaşık baba gerçek anne olduğu için	Babam karmaşık bir yapıya sahiptir çözemezsin ama annem tüm

				gerekçelerinden haberdar olur	
4	Arkadaş	3	Birlikte olduğu için	Arada bir dostluk vardır	
5	Kendi	1	Kendisi karmaşık olduğu için	Bende onlar gibi karışığım	
1	Yenilik	Sandık	1	Yeni bir bilgi barındırdığı için	İçine açınca yeni bilgiler öğreniyorum
2		Kitap	1	Keşfedilebildiği için	Sürekli yeni şeyler keşfedebilirsiniz
1	Karmaşa	İp yumağı	1	Karışık olduğu için	Karışık ve çözülmez geliyor (Negatif)
2		Giresun	1	Hava tutarsız olduğu için	Giresun'da hava tutarsız matematik ve coğrafyada (Negatif)
3		Benzersiz	3	Bilemediği için	Hiçbir şeye benzetemiyorum
4		Kördüğüm	1	Sevgiyle dolu anlamsızlığa benzediği için	Coğrafyayı çok sevmeme rağmen bir o kadar anlamıyorum (Negatif)
5		Dağ	1	Yükselti alçaltı olduğu için	Yükselti ve alçaltıları vardır
1	Eşya	Sözlük	1	İfade ettiği için	İkisi de içindekileri ifade eder
2		Oyuncak	1	Hoşlanıp sevdiği için	Matematik coğrafyayla ilgilenmek hoşuma gidiyor
3		Kağıt kalem	2	Birbirini tamamladığı için	Birbirini çağrıştırıyor
4		Ulaşılmaz eşya	1	Yapamadığı için	İkisini de hem sevmiyorum hem yapamıyorum (Negatif)
5		Renkli küpe	1	Renkli olduğu için	İçerisinde bir çok renk karışıklık barındırıyor
1	Merdiven	1	Basamaklı olduğu için	Basamak basamak ilerler ve birbiriyle bağlantılıdır. Birini bilmeden diğerine gidilemez	
2	Türkiye	1	Güzel olduğu için	Dünyadaki en iyi boylam ve enleme sahip ve doğal güzellikleriyle eşsizdir	

3	Havuz	1	İlerledikçe yorucu olduğu için	Yüzdükçe ilerledikçe daha çok şey öğreniyorsun ama yorulunur hepsini öğrenemeyiz
	Diğer			
4	Somutluk	1	İkiside somut olduğu için	İkisi de çok somut şeyler
5	Düşünce	1	Çözüm gerektirdiği için	Düşünerek çözüm yapıyoruz
6	Okul	1	Formal olduğu için	Okulda öğrenilir
7	İnşaat temeli	1	Doğru ve sağlam olduğu için	Doğru öğrenirseniz temeliniz sağlam olur; öğrenmez iseniz bilgiler birikip sağlamlaşmaz
8	Çukur	1	Yetenek ve başarı gerektirdiği için	Her insan bu dersleri başaramaz sadece yeteneği o doğrultuda olanlar başarabilir
9	Zorluklar	1	Simetriklik olduğu için	Sayısal veriler doğa yeşil simetrik olan şeyler
10	Olgu	1	Tamamlayıcı olduğu için	Matematik ve coğrafya birbirini tamamlar
	Sülük	1	Peşini bırakmayıp yapıştığı için	Bir türlü peşimizi bırakmadı (Negatif)
	Halisünasyon	1	Kaçamadığı için	Kaçmaya çalıştıkça sürekli karşıma çıkıyor (Negatif)
	Deney	1	Soruları cevaplayabildiği için	Çünkü aklımdaki soruların cevaplarını bir tek incelediğimde buluyorum
	Boş	27		

Tablo 1 incelendiğinde sınıf öğretmenliği 3. sınıf öğrencilerinin matematik coğrafya kavramına ilişkin ürettikleri metaforlara ait kategoriler görülmektedir. Adayların görüşleri incelendiğinde, bulmaca (15), hayat (18), dersler (8), insan (10), yenilik (2), karmaşa (7), eşya (6), ve diğer (13) kategorileri görülmektedir. Bununla birlikte adayları yirmi yedisi hiçbir metafor üretememişlerdir.

Adayların ürettikleri metaforlar kişilerin algılarına göre değişiklik göstermektedir. Matematik coğrafya kimilerine göre hayatın içinde ve her şey, kimilerine göre bulmaca kadar zor, kimilerine göre ise parçalardan bir bütünü oluşturmaya yardımcı olmaktadır.

Frekans değerleri en yüksek olan bulmaca ve hayat metaforudur. Katılımcılar genel olarak matematik coğrafya kavramını hayata benzetmiştir. Böylelikle bazı öğretmen adaylarının matematik coğrafyanın hayatın her yerinde olduğunu vurguladıkları söylenebilir. .

Bulmaca metaforunu kullanan öğretmen adayları ise matematik coğrafyanın karmaşıklığına ve zorluğuna vurgu yaptıkları ifade edilebilir. Tablo 1 incelendiğinde bazı öğretmen adaylarının (ip yumağı, kördüğüm...) metaforlarında negatif anlam yüklü gerekçeler kullandıkları görülmüştür. Bu gerekçeler değerlendirildiğinde öğretmen adaylarının matematik coğrafya kavramını matematiğin zorluğu ile özdeşleştirdikleri görülmüştür. En az üretilen metaforlar ise, yenilik, karmaşa ve eşya metaforudur.

Üçüncü sınıf 106 sınıf öğretmeni adayının 27 tanesi matematik coğrafya kavramını herhangi bir şeye benzetememiştir. Burada ki temel sebeplerden bir tanesi matematik coğrafya kavramını duymamış olmaları veya üzerinde durulmadığı için hatırlamamaları olabilir. 4. sınıf öğretmen adaylarının matematik coğrafya kavramına ilişkin ürettikleri metaforlar ve frekansları Tablo 2 de verilmiştir.

Tablo 2: 4. sınıf öğretmen adaylarının matematik coğrafya kavramına ilişkin ürettikleri metaforlar ve frekansları.

N	KATEGORİLER	METAFOR	f	BENZETME YÖNÜ	ÖRNEK CÜMLE
1	Eşya	Renkli küre	1	Çok renkli ve ayrıntılı	“Çok renkli ve ayrıntıya indikçe yeni şeyler görüyoruz.”
2		Kutu	2	Somut olaylarla doldurulması	“her an farklı yerler iklimler görebiliyoruz.”
3		Hesap makinesi	1	Dünya coğrafyasının hesabını yapmak için	“Dünya coğrafyasının hesabını yapmak için matematik ile coğrafya ilişkilendirilir.”
4		Saat	1	Sabit ve düzenli işlemesi	“Her şey sabit ve belirli düzenle işler.”
5		Boş sürahi	1	Eğsen de içinden bir şey çıkmaz	“Ne kadar eğersen eğ içinden hiçbir şey çıkmaz.” (negatif)
6		Yapboz	1	Hepsi birbirine oturtulur	Hepsi birbirine oturtulur.
1		Motor	1	Benzin kontrol edilmesi gibi koordinatların takip edilmesi	“Motor sürerken benzin kontrol eder gibi coğrafyada da koordinatları takip ediyoruz.”
1		Elma	2	Ayrılmaz bir bütün	“İkisi bir bütün olunca tamamlanıyor.”

2	Yiyecek	Yumurta	1	Yumurtanın sarısı ve beyazı gibi bütün olması	“Yumurtanın sarısı ve beyazı nasıl birlikte bütünlük oluşturuyorsa matematik ve coğrafya da öyle bütünlük oluşturur.”
1	Hayvan	Kedi köpek	1	Bir arada olmaları mantıksızken ayrı duramamaları	“Bir arada olmaları çok mantıksız ama olmadan da duramıyorlar.” negatif
1	Geleneksel	Örf-Adet	1	Yöreden yöreye değişmesi	“Yöreden yöreye değişen olduğu gibi kalıcı olan da var.”
1	İyi-kötü	Melek-şeytan	1	Sevdiğim ve sevmediğim için	“Coğrafyayı seviyorum, matematiği sevmiyorum.”(negatif)
1	Sayısal	Sayı	1	Mutlak konum ve matematik konum	“Mutlak ve matematik konumdaki bilgiler aklıma geliyor.”
2		Matematik	1	Sayısal kavramlarla ifade edilmesi	“Coğrafi bölgelerin sayısal kavramla ifadesi.”
1		Günlük hayat	1	Yaşamın kendisi	“Konuları kullanıyoruz, ikisi de yaşamın kendisi.”
2	Hayat	Hayat	1	Yaşamdan kesitler sunduğu için	“Onlar yaşamdan kesitler sunar bizlere.”
3		Sonsuzluk	1	Birçok alana hakim	“Bir çok alana hakim.”
1	Harita	Harita	2	Ayrıntılı bilgi içermesi	“Ayrıntılı bilgi içerir.”
2		Dilsiz harita	1	Bildiklerini yapılandırarak doğruya ulaştırması	“Bildiklerimi yapılandırmadan doğruya ulaşamam. Çünkü bilgi güçtür.”
1	Her şey	Her şey	2	Matematik coğrafyada her şey vardır.	“Matematik her şey demek. Her yerde altın oran vardır. Matematik coğrafyada her şey vardır.”
1		Konum	1	Dünya üzerindeki yerleri göstermesi	“Dünya üzerinde bulunduğumuz yerleri gösterir.”
2		Türkiye	1	Engebeli ve düz olması	“Engebeli ve düz ama onsuz olmuyor.”
3	Konum	Enlem	1	Ekvatora göre konum	“Ekvatora göre konum.”

4	İnsanın pusulası	1	İnsanın istikametini bulabilmesi	“Coğrafya matematikle bir bütündür. İnsanın istikametini bulabilmesinde etkendir.”	
5	Pusula	1	Yer bildirimine yardımcı olur	“Yer bildirimine yardımcı olur.”	
6	Anlam	1	Çevreyi anlamlandırır	“Çevrenin bizim için anlamlandırılması söz konusu.”	
1	Su	Okyanus	1	Dünyayı sardığı için	“Her alanı dünyayı saran bir okyanus gibi kaplıyor.”
2	Su		1	Huzur, temiz, berrak	“Huzur, temiz ve berraktır.”
1	Dağ	Dağlara benziyor	2	Zor bir ders	“Muhtemelen zor bir ders olacağı için.” (Negatif)
1		Benzeteme dim	1	Çok zor ders	“Çok zor ders ikisi de.” (negatif)
2	Diğer	Benzeteme dim	1	Ne olduğunu bilmiyorum	“Ne olduğunu bilmiyorum, anlamadım.”
3		-	1	Matematik olmasa hesap yapamayız	“Matematik olmasa hesap yapamayız.”
4		İnsan vücudu	1	Altın oran	“Altın oran olduğunu düşünüyorum.”
1	Boş	-	20	-	-

Tablo 2 incelendiğinde sınıf öğretmenliği 4. sınıf öğrencilerinin matematik coğrafya kavramına ilişkin ürettikleri metaforlar 14 kategoriye ayrılmıştır. Adayların görüşleri incelendiğinde, eşya(7), yiyecek(3), hayvan(1), geleneksel(1), motor(1), iyi- kötü(2), sayısal(2), hayat(3), harita(3), her şey(2), konum(6), su(2), dağ(2), diğer(4) metaforu üzerinde birleştikleri görülmektedir.

Frekans değerleri incelendiğinde en yüksek olan eşya ve konum metaforudur. Katılımcılar genel olarak matematik coğrafya kavramını eşyaya benzetmiştir. Kimisi somut olaylarla dolu kutuya, kimisi ise saat gibi belirli bir düzene sahip olmaya benzetmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi öğretmen adayları matematik coğrafya kavramını saat, hesap makinası gibi eşyalara benzeterek yaşamı kolaylaştıran araçlar olarak gördükleri söylenebilir. karmaşık sistemler En az üretilen metaforlar ise, gelenek, hayvan metaforudur.

Dördüncü sınıf 59 sınıf öğretmeni adayının 20 tanesi matematik coğrafya kavramını herhangi bir şeye benzetememiştir. Burada ki temel sebeplerden bir tanesi matematik coğrafya kavramını bilmedikleri veya öğrenmedikleridir. Adaylardan iki tanesi matematik coğrafyayı hiçbir şeye benzetememiş, yine aynı adaylardan bir tanesi matematik coğrafya kavramını hiç duymadığını belirtmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Sınıf öğretmeni adaylarının matematik coğrafya kavramına ilişkin algılarını metafor yoluyla tespit etmek için 164 öğretmen adayına yöneltilen sorulara alınan cevaplar kategorize

edilmiştir. Öğretmen adaylarının bir kısmının matematik coğrafya kavramını hiç duymadıkları ve bir metafor üretmedikleri görülürken bir kısmının ise bu kavramın matematik gibi hayatın her alanında olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Bazı öğretmen adaylarının bu kavrama ilişkin negatif gerekçelerinin de aslında matematiğe ilişkin negatif anlam yüklemelerinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Sonuç olarak bazı sınıf öğretmeni adaylarının matematik coğrafya kavramını tam ve doğru olarak anlayamadıkları/kavrayamadıkları tespit edilmiştir. ABD de Michigan Üniversitesinde matematik coğrafya enstitüsü bile kurulmuşken öğretmen adaylarının bu kadar güncel ve önemli bir kavramı duymadıkları veya öğrenip anlamadıkları oldukça düşündürücüdür (<http://www.imagenet.org>).

Düşüncelerimizin yapı taşı olarak ifade edilen kavramlarla düşünür, düşündüklerimizi başkalarına aktarır ve böylece sağlıklı iletişim kurarız. Bu nedenle öğretmenlerin kavram öğretimine önem vermesi ve öğrencilerin kavramları anlamlı bir biçimde öğrenmelerine yardımcı olmaları gerekir Kavram öğrenme yaşam boyu kullanılan ve yeni öğrenmelere zemin hazırlayan bir olgudur. Bu nedenle kavram öğretiminde öğrenciyi ezberlemeden öğretim yöntemlerinden ziyade, etkili ve verimli öğrenmeyi sağlayan öğretim yöntemlerini kullanmak gerekmektedir.

Matematik coğrafya betimlemeli kavram kategorisinde değerlendirilebilir. Bu kavramlar, dış dünyadaki olaylarla doğrudan doğruya etkileşime giren insan, eşya ve olayların gözlenebilir niteliklerini özetlemeye, açıklamaya onlara anlam vermeye çalışır. Kısaca bu kavramlar dış dünyanın varlıkları ve olayları arasındaki ilişkileri açıklayan kavramlardır. Örneğin; matematik coğrafya, iklim faktörleri ve tektonik hareketler vb gibi. Diğer taraftan eşkenar üçgen kavramı kolayca tanımlanabilir. Çünkü bir üçgeni eşkenar üçgen yapan nitelikler (tanımlayıcı nitelikler) ve eşkenar üçgeni diğer üçgenden ayıran nitelikler (ayırıcı nitelikler) kesinlikle bellidir. Ne yazık ki matematik coğrafya gibi birçok kavramda tanımlayıcı nitelikler ve ayırt edici nitelikler açıkça belirlenemez. Böyle hallerde tanımın kapsadığı kategorinin tüm elemanlarını değil, kavrama en çok uyan eleman tanımlanmaya çalışılır. Bu nedenle matematik coğrafya söylendiğinde öğrencilerin aklında temsil ettikleri tipik veya en iyi (prototip) örnekler hemen oluşmamaktadır.

Matematik kavramının öğretiminde; kavram haritalarının, kavram ağlarının, kavram karikatürlerinin ve kavram bulmacalarının kullanılmasıyla öğrenmenin daha doğru ve anlamlı kılındığı, öğrenmenin ve hatırlamanın kolaylaştığı, kavram yanlışlarının ortadan kaldırılabilir. Kavramların, insanların edindiği tecrübeler ile var olduğu, üretilen kavramların ise insanların dünyayı anlamaya, yorumlamaya ve içinde bulunduğu çevrenin bir parçası olduğunu öğrenmeye yarayan bir çeşit bilgi formu olduğu ifade edilebilir. Öğrenmenin temelini kavramlar oluşturur. Kavramlar ve kavramlar arası ilişkilerin doğru kurulmasıyla doğru ve tam bir öğrenme ancak gerçekleştirilebilir.

Sınıf öğretmenliği programında yer alan Genel coğrafya, Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği ve Çevre eğitimi gibi derslerde matematik coğrafya kavramı ve olayları öğretilirken gündelik olaylardan ve yakın çevreden örnekler verilebilir. Biyolojik çeşitlilikten kültür bitkilerine tüm canlıların yaşadığı habitat, mekânın öncelikle coğrafi koordinatlar sitemine göre belirlenen matematiksel konumdan kaynakladığı şekilde açıklamalar yapılabilir.

Matematik Coğrafya ile güncel olaylar ilişkilendirilerek öğretilmesi yararlı olacaktır. Örneğin Dünyanın hareketlerinin bir sonucu olarak gece-gündüz ve mevsimlerin oluşumu ile bugünkü iklim şartları hakkında bilgi edinilmektedir. Bu nedenle de diğer bilimsel konularda olduğu gibi bu konu hakkında da kavram karmaşasına ve yanılgılarına neden olmamak için konu ile ilgili farklı yapıdaki bilgi parçaları olan olguları, kavramları, ilke ve genellemeleri ve kuramları en iyi ve doğru biçimde öğrenciye aktarmak gerekmektedir.

Kaynakça

- Akgün, Abuzer ve Aydın, Murat (2009). Erime Ve Çözünme Konusundaki Kavram Yanılgılarının ve Bilgi Eksikliklerinin Giderilmesinde Yapılandırmacı Öğrenme Yaklaşımına Dayalı Grup Çalışmalarının Kullanılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 8:27.190-201. www.esosder.org (Erişim Tarihi: 10.11.2013)
- Aksoy, B., Deney Yöntemi ile Atmosfer Basıncı Konusunun Öğretimi Üzerine Bir Model, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 3, 207-226, 2003.
- Ateş, M., & Karatepe, A. (2013). Üniversite Öğrencilerinin “Küresel Isınma” Kavramına İlişkin Algılarının Metaforlar Yardımıyla Analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (27).
- Aydın, F. (2010). Ortaöğretim Öğrencilerinin Coğrafya Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10 (3), 1293-1322.
- Cerit, Y. (2008). Öğretmen Kavramı İle İlgili Metaforlara İlişkin Öğrenci, Öğretme ve Yöneticilerin Görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (6):461-522.
- Doğanay, A. (2002a). Öğretimde Kavram ve Genellemelerin Geliştirilmesi. *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Edt: C.Öztürk ve D.Dilek. Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Doğanay, H. (2002b). *Coğrafya Öğretim Yöntemleri*, Aktif Yayınevi, İstanbul.
- Doğanay, H. & Sever, R. (2011). *Genel Fiziki Coğrafya*, Pegem Akademi, Ankara.
- Elibüyük, M, (1995), *Matematik Coğrafya*, Ankara
- Erginer, E. & Erginer, A. (2009). “The Metaphors About The Turkish Education System Used By The University Students in Turkey”. II. International Congress of European Turks (ICET), Antwerp, Belgium.
- Gilbert, John K. ve Watts, David M. (1983). Concepts, Misconceptions And Alternative Conceptions: Changing Perspectives In Science Education. *Studies In Science Education*, 10 ,61-98.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2003). *Eğretileme Kuramında Gelişmeler*. Doğan, M. (Çev.). Kitaplık, 65, 59–64.
- Oğuz, A. (2009). Öğretmen Adaylarının Öğretim Sürecine İlişkin Öz-Yeterlik İnançlarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası 5. Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi*, 67-70, Edirne: Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1-3 Ekim 2009.
- Özder, A., Kaya, H., ve Ünlü, M. (2012). Ortaöğretim Öğrencilerinin "Turizm" Kavramı İle İlgili Geliştirdikleri Metaforların Analiz Örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi* , (25).

- Saban, A. (2009). Öğretmen Adaylarının Öğrenci Kavramına İlişkin Sahip Olduğu Zihinsel İmgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326.
- Turan, İ. (2002). "Lise Coğrafya Derslerinde Kavram ve Terim Öğretimi ile İlgili Sorunlar." *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 22. 2, 67-84.
- Woon, J. & Ho, Y. (2005). Metaphorical Construction of Self in teacher Narratives. *Language and Education*, 19 (5), 359-379.
- <http://www.imagenet.org>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınlar. Ankara

TARİHİ ÇEVREDE YENİ YAPI YAKLAŞIMLARINA ÖDÜL ALMIŞ YAPILAR ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLEN BİR ÇALIŞMA

Öğr. Gör. YELİZ ÇERMİKLİ BULUKLU

Toros Üniversitesi

Özet

Bir kentin tarihi mirası olarak kabul edilen sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı ile birlikte nitelikli mimarisi ve yaşam biçiminin sürekliliğinin sağlanması, kentin ve toplumun gelişen yaşam kurgusu için önem arz eder. Papageorgiou (1971)'ya göre tarihi bir çevre, karakteristik kentsel yapı, spesifik mimari nitelikleri olan yerler, yerleşimin kentsel gelişimi içerisinde bir süreklilik arz eden yapılar, bir sosyal yaşam ve aktif bir nüfusun varlığını öngören yerleşmeleri içermelidir. Tarihi çevrede gelişen yaşam kurgusu içerisinde kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verecek yeni yapıların tasarım yaklaşımlarının nasıl olacağı, uzun zamandan beri tasarımcılar tarafından irdelenen bir tartışma konusudur. Tarihsel sürekliliğin içinde bulunacak yeni yapının; çevredeki yapıların biçim - form - üslup gibi yapının fiziksel özelliklerine yansımış mimari değerleri göz önünde bulundurması, bu sürekliliğin içerisinde yer alıp çevresine entegre olma/olmama durumu, kent kullanıcıları tarafından benimsenmesi tasarım yaklaşımının girdilerinden bazılarıdır. Dolayısıyla yeni yapılar buldukları çevreden doğrudan etkilenen ve tasarım yönüyle çevresini doğrudan etkileyen duruma gelmektedir. Tarihi ve mimari önemi olan bir çevrede yeni yapı yaklaşımı üzerine Dibner&Dibner (1985); zıtlık oluşturma, çağrışım oluşturma ve geçiş oluşturma şeklinde tasarım yaklaşımını üç sınıfa ayırmaktadır. Çalışma kapsamında Dibner&Dibner'in sınıflandırması üç yeni yapı üzerinden değerlendirilmiştir. Yapılar seçilirken; tarihi bir çevrede olması ve tasarımının ödül almış olması belirlenen örneklem kriterlerini oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda, bu üç yapının tasarım yaklaşımları irdelendiğinde, tarihi çevreden nasıl etkilendiği ve bu etkinin tasarımcının yorumuyla yeni yapıda nasıl bir mimari dil oluşturduğu ve yeni yapının kent ile kurduğu bağlamsal bütünlüğü ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mimari dil, Tarihi çevre, Yeni yapı, Zıtlık, Geçiş, Çağrışım

Abstract

Ensuring the continuity of quality architecture and lifestyle with its social, cultural and economic structure, which is accepted as the historical heritage of a city, is important for the development of life of the city and society. According to Papageorgiou (1971), a historical environment, characteristic urban structure, places with specific architectural qualities, buildings with a continuum within the urban development of the settlement, a social life and settlements that foresee the existence of an active population. How the design approaches of the new structures to meet the needs of the user in the historical environment in the historical environment will be discussed is a matter of debate discussed by the designers for a long time. The new structure to be found in the historical continuity; the fact that the surrounding structures take into account the architectural values reflected in the physical properties of the

structure such as shape - form - style, the status of being integrated into this continuity and not being integrated into the environment, are some of the inputs of the design approach adopted by the city users. Therefore, the new structures are directly affected by the environment in which they are located and directly affect the environment. Dibner & Dibner (1985) on the new building approach in a historical and architectural environment; it divides the design approach into three classes: creating contrast, creating connotations and transiting. Within the scope of the study, Dibner & Dibner's classification was evaluated through three new structures. When selecting structures; being a historical environment and having a design award constitute the determined sampling criteria. As a result of the study, when the design approaches of these three structures are examined, how the historical environment is affected and how this effect constitutes an architectural language in the new structure with the interpretation of the designer and the contextual unity that the new structure establishes with the city is considered.

Keywords: Architectural language, Historical environment, New structure, Contrast, Transition, Connotation

GİRİŞ

Tarihi çevreler, geçmiş dönemlerin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını, yaşam biçimini yansıtır. Papageorgiou'ya göre tarihi yerleşme olarak düşünülen bir kent parçası, orijinal ve karakteristik kentsel yapı, spesifik mimari nitelikleri olan yerler, yerleşimin kentsel gelişimi içerisinde bir süreklilik arz eden yapılar, bir sosyal yaşam ve aktif bir nüfusun varlığını öngören yerleşmeleri içermelidir. “Tarihi” özelliği tarihteki kökenini değil, yerleşmedeki bütün tarihi gelişimini kapsamaktadır. (Papageorgiou, 1971, s.27). Fiziki yapılanma ve bu yapılanmayı örgütlemiş olan sosyo-kültürel girdiler aslında bir bütün olarak tarihi çevrenin kimliğini oluşturmaktadır (Zeren, 2010, s.18).

Tarihi mirasın gelecek kuşaklara iletilmesi, kültür sürekliliğinin sağlanması ve çağdaş insana tarih ile birlikte yeni yaşam olanaklarının sağlanması, tarihi çevrenin korunması için temel üç amaçtır (Eruzun, 1987, s.47). Bu kültürel süreklilik içerisinde aktif bir sosyal yaşamın var olduğu tarihi kentlerde, kent kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamak için yeni yapılanmalar söz konusu olmaktadır. Tarihi kent içerisinde çağdaş bir yapının nasıl olacağı tasarımcılar tarafından üzerinde önemle durulan bir konudur. Bir yandan çevresindeki fiziksel ve kültürel değerlere saygı duyarken bir yandan da çağın teknolojik olanaklarına ve ihtiyaçlarına cevap verebilen tasarımlar oluşturmak gerekmektedir. “Yeni” yi temsil eden her dönem, yaşamak ve varlığını sürdürmek için köklerini bir önceki dönemin değerleri içinde geliştirmek durumundadır ve her yeni dönem, geçmişin bir sentezi olması gereken kendi değerlerini, önceki kültürlere uydurmak durumundadır (Karakul, 2009, s.50). Bu doğrultuda tarihi çevrede yeni yapı tasarımlarında, kültürel sürekliliğin devamlılığını sağlarken, çevredeki yapıların biçim, form, üslup gibi yapının fiziksel özelliklerine yansımış mimari değerlerin de süreklilik gösterme/göstermeme durumu tasarımcıları düşündüren önemli bir parametredir.

Dibner & Dibner (1985, s.135) tarihi ve mimari önemi olan bir çevredeki yeni yapıların tasarımına yaklaşım için bazı temel alternatifler olduğunu belirterek, bunları; orijinalin

karakterini aynen devam ettirmek amacıyla bir kopyasını yapma, mimarların seçtiği bir meydan okuma olan eskiyi aynen devam ettirme yerine kontrast/zıtlık oluşturma, yeni tasarımın orijinal binanın formlarını kopyalamadan eski binaların malzeme motiflerini yeni binada eskiyi çağrıştırarak anımsatacak bir biçimde ama tamamen çağdaş olarak kullanarak çağrışım oluşturma ve eski binanın yanında yer alacak yeni bina tasarımlarında kontrast yaratırken geçiş formlarını içeren yaklaşımlarla geçiş oluşturma şeklinde sıralamıştır.

Zıtlık, çağrışım ve geçiş yaklaşımları, tasarımcının yorumuna göre rol alan yaklaşımlardır. Tarihi çevre içinde yeni yapılacak tasarımın nasıl bir duruş sergileyeceği, çevreden nasıl etkileneceği ve çevreyi nasıl etkileyeceği tasarımcıya kalmıştır. Kopyasını oluşturmak ise çağdaş tasarım anlayışına tezat oluşturan bir durumdur. Geçmiş dönemin birebir kendisini tekrarlaması durumu tarihi çevrede yeni yapı tasarım yaklaşımlarında eleştirel bir durum oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında tarihi çevrede yapılmış yeni yapıların çevresi ile olan ilişkisini değerlendirmek için Dibner&Dibner'in sınıflandırması olan zıtlık, çağrışım ve geçiş yaklaşımlarını ifade eden üç yeni yapı belirlenmiştir. Yapılar seçilirken; tarihi bir çevrede olması, tasarımının ödül almış olması belirlenen örneklem kriterlerini oluşturmaktadır. Zıtlık yaklaşımı gösteren Atina (Yunanistan)'daki Akrapol Müzesi, çağrışım yaklaşımı gösteren Szczecin (Polonya)'deki Szczecin Flarmoni Salonu ve geçiş yaklaşımı gösteren Roma (İtalya)'daki MAXXI Müzesi çalışmada ele alınan yapılardır. Bu üç yapının tasarım yaklaşımları irdelendiğinde, tarihi çevreden nasıl etkilendiği ve bu etkinin tasarımcının yorumuyla yeni yapıda nasıl bir mimari dil oluşturduğu ve yeni yapının kent ile kurduğu bağlamsal bütünlüğü ele alınmaktadır.

Akrapol Müzesi (Atina-Yunanistan)

Akrapol Müzesi uzun yıllar süren yarışmalar sonucunda hayata geçirilen bir projedir. Müze için dört kez yarışma düzenlenmiştir ve 2000 yılında düzenlenen son yarışmada Tchumi Architects'in tasarımı seçilerek yapının inşaatı 2004'te tamamlanmıştır ve müze 2009'da ziyaretçilerine kapılarını açmıştır. 2011 yılında ise Mies van der Rohe ödülüne layık görülmüştür.

Müzenin yapılacağı alan bile uzun tartışmalar sonucu belirlenmiştir. Akrapol Açık Hava Müzesi ile ilişki kurulacak bir noktada, Partenon'un 300 m kadar güneydoğusunda ve çevresinde tarihi yapıların olduğu kent merkezinde bulunan yapı, Akrapol ve Atina'nın panoramik manzarasına hakim olacak şekilde tasarlanmıştır (Resim 1).

Resim 1. Akropol Müzesi'nin konumu ve Parthenon ile ilişkisi

Yarışma şartnamesine göre tasarımın belirleyici önerileri arasında, proje alanında sürmekte olan arkeolojik kazıların müzeye dâhil edilmesi, sergilerde dış mekân hissini oluşturabilmesi için olabildiğince doğal ışık kullanımı, müze mimarisinin içinde yer alacağı kentsel çevre ile dengeli bir ilişki kurması, izleyicilerin Akropol üzerinde konumlanan Parthenon'u ve müze içinde sergilenen eserleri bir arada görebilmesi (Resim 2) bulunmaktadır (Akkurt, 2010, s. 28,29).

Resim 2. Parthenon'u ve müze içinde sergilenen eserleri bir arada görülebilmesi

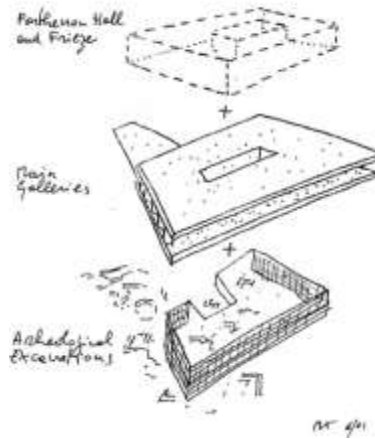
Birinci gelen proje ekibinin koordinatörü Bernand Tschumi tasarım yaklaşımını, '*Yeni Akropolis Müzesi'ni tasarlamamanın zorlukları, Yunan antikitesinin en dramatik heykellerini barındırma sorumluluğuyla başladı. Binanın polemik yeri, tasarıma daha fazla sorumluluk*

kattı. Akropolis'in eteklerinde yer alan site, hassas arkeolojik kazılar, çağdaş kentin ve sokak ızgarasının varlığı ve Batı uygarlığının en etkili yapılarından biri olan Parthenon'un kendisi ile karşı karşıya kaldı. Deprem bölgesinde sıcak iklim ile birleşince, bu koşullar bizi eski Yunan'ın matematiksel ve kavramsal netliği ile basit ve kesin bir müze tasarımına yönlendirdi.' şeklinde değerlendirmiştir (Tschumi, 2009).

Resim 3. Arkeolojik kazı alanı ile müze ilişkisi

Müze, altında bulunan ve çalışmalarının devam ettiği M.S. 4. yy ve M.S. 7. yy arasına ait olan arkeolojik kazı alanına minimumda zarar verecek ve ziyaretçiler için bu kazı alanının sergilenebileceği bir şekilde 100'den fazla ince kolonlar kullanılarak taşıyıcı strüktürü kurgulanmıştır (Resim 3). Formu bakımından tasarımcı Parthenon'nun oranlarını kullanarak üst, orta ve zirve olarak yapıda kurgulanmıştır (Resim 4).

Resim 4. Tasarımın üst, orta ve zirve kurgusu

Müze yapısı bulunduğu çevre ile oluşturduğu fiziksel yaklaşıma bakıldığında yapının kapladığı alan bakımından büyüklüğü, biçimi, düşey boyuttaki yönelim hareketiyle Dibner&Dibner'in tarihi çevrede yeni yapı oluşturma sınıflamasına göre kütleli bir zıtlık oluşturduğu görülmektedir (Resim 5). Yapı bu yönüyle kentte sembolik bir değer taşımaktadır. Parthenon yapısının oransal özelliklerinden yola çıkılarak yapılmış olsa da müzeye bakıldığında bu etki doğrudan hissedilmemektedir. Yakın çevresinde bulunan ve tasarım aşamasında da referans alınan Parthenon Tapınağı ve bulunduğu konumda mevcut olan kalıntıların değerini artıran kolonlar üzerine yerleştirilmiş kütle hareketi ile tarihi izlere saygılı ve bağlamsal bir yaklaşım sunmaktadır. Akkurt (2010)'un da belirttiği gibi müze yapısının eski/yeni; tarihi/çağdaş; var olan/yeniden oluşturulan arasında görsel ve zihinsel ilişki kurma çabası, ödüllü tasarımı bağlamsallık açısından nitelikli kılmaktadır. Geçmiş kopyalamadan modern bir dille yorumlanması algısal açıdan tarih ve bellek kavramlarını da yaşatmaktadır.

Resim 5. Akropol Müzesinin çevresi ile ilişkisi

Szczecin Filarmoni Salonu (Szczecin - Polonya)

Polonya'nın Konzerthaus bölgesinde bulunan Szczecin Filarmoni Salonu (Resim 6) için II. Dünya Savaşı sırasında tahrip edilmiş olan eski Filarmoni Salonu (Philharmonic Hall) binası yerine, Szczecin belediyesi tarafından 2007'de yeni bir proje seçmek amacıyla resmi bir mimari içerik düzenlenmiştir. Polonya Mimarlar Derneği ve Szczecin yetkilileri tarafından birinci olarak Barozzi/Veiga Studio'nun tasarımı seçilmiştir. Yapının inşaatına 2011 yılında başlanılmıştır ve 2014'te kentin hizmetine sunulmuştur.

Resim 6. Szczecin Filarmoni Salonu

2015 yılında Mies van der Rohe Avrupa Çağdaş Mimarlık Ödülüne layık görülmüştür. Projeye ilişkin jüri görüşü şu şekildedir: *“Eski filarmoni yapısının yerine yeni bir kompleks tasarlamak amacıyla açılan uluslararası açık katımlı yarışmada birinci seçilen proje, halkın beklentileri (senfonik müzik için büyük bir salon, oda müziği için daha küçük bir salon, üst katta sergi mekânlarını da içeren büyük bir fuaye) doğrultusunda geliştirilirken, aynı zamanda simgesel bir rol de üstlenmiş. Dikdörtgen formlu yeni bina kompleksini taçlandıran perdeli kalkan duvarlar, yakındaki şatonun silüetiyle diyalog halinde tasarlanmış. Proje, daha iyi bir gelecek uğraşındaki Szczecin kenti için tatmin edici bir biçimsel ve mekânsal strateji sunarken, kentsel yaşama saygınlığını teslim edip, kentin kendine özgü tarihî kimliğini çağdaş bir ‘anıt’ ile güçlendirmiştir.”* (Frearson, 2005)

Resim 7. Szczecin Filarmoni Salonu ve kent ile ilişkisi

Szczecin Filarmoni Salonunun bulunduğu Konzerthaus bölgesi II. Dünya Savaşı sırasında hasar görmüş olmasına rağmen bu bölgede tarihi geçmişi olan ve üslupları bakımından dikkat çeken bazı dönem yapıları günümüze kadar gelebilmiştir. Tasarımda ön plana çıkan yapının dikey ve geometrik formlu çatısı, projeyi çevresindeki diğer yapılardan ayırmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında yıkılan bir konser salonunun yerini alacak olan yeni Szczecin Filarmoni Salonu, tasarımcının seçtiği beyaz renk ile kentte simgesel bir değer taşıdığı görülmektedir (Resim 7). Yapının bulunduğu yer, biçim ve renk bakımından değerlendirildiğinde tarihi geçmişi ile bir bağlam kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Filarmoni Salonu'nun tasarımda ön plana çıkan yapının dikey ve geometrik formlu dilimli çatısı ve beyaz rengi ile dikkat çekici ve çevresi ile tezatlık yaratıyormuş gibi görünse de çevresi ile çok ilişkili durumdadır. Dübner&Dübner'in tarihi çevredeki yeni yapı tasarımı sınıflandırmasına göre değerlendirildiğinde Filarmoni salonunun çağrışım oluşturma özelliği göstermektedir. Çatısının keskin ve sivri yapı, yakınlardaki gotik üsluptaki kiliselerin kulelerini ve yakın çevresindeki klasik yapıların biçimlerine referans vermektedir. Yakınındaki yapılara karşı yükseklik açısından baskın olma durumu söz konusu değildir aksine kütlelerin düşey doğrultudaki bitişi yanındaki yapı ile aynı hizadadır. Yapı cephe açısından incelendiğinde sivri çatılı kütlelerin hareketli duruşu kentin o bölgesindeki yapıların cephelerinin birer silueti gibi bir yaklaşım içerisinde olduğu hissedilmektedir.

MAXXI Müzesi (Roma - İtalya)

Açılımı 21. Yüzyıl Sanat Eserleri Müzesi olan MAXXI Müzesi, Zaha Hadid tarafından tasarlanmıştır. 1998-99 yılları arasında Kültür Mirası Bakanlığı tarafından düzenlenen uluslararası tasarım yarışmasında seçilerek, 2009 yılında yapımı tamamlanmıştır (Resim 8). Müze, kültürel ve sanatsal zenginliği ile bilinen Roma'nın en önemli müzelerinden biri haline gelmiştir. MAXXI Müzesi, Roma'daki ilk ulusal modern sanatlar müzesidir. 2010'da Maxxi, Kraliyet İngiliz Mimarlar Enstitüsü tarafından verilen mimarlık için Stirling Ödülü'nü kazanmıştır.

Resim 8. MAXXI Müzesi – 21. Yüzyıl Sanat Eserleri Müzesi

Maxxi Müzesi, Maxxi Sanat ve Maxxi Mimarlık olmak üzere iki ayrı bölümden oluşmaktadır. MAXXI Sanat'ta aralarında Boetti, Kapoor, Kentridge, Merz, Penone, Pintaldi, Richter ve Warhol gibi çok ünlü çağdaş sanatçıların eserlerinin bulunduğu bir koleksiyon bulunmaktadır. MAXXI Mimarlık'ta ise Carlo Scarpa, Aldo Rossi, Pierluigi Nervi gibi çağdaş mimarların tasarımlarına ilişkin malzemelerle, mimari kitap, katalog ve fotoğrafların yer aldığı projeler sergileniyor (Mutlu, 2011).

Resim 9. Maxxi Müzesi'nin çevresi ile ilişkisi

Roma'da Flaminio bölgesindeki eski askeri cıp üretim tesisinin bulunduğu alana yapılan Maxxi Müzesi çevresindeki tarihi yapıların geometrisi, konumu ve üslubu göz önünde bulundurularak bir tasarım gerçekleştirilmiştir (Resim 9). Zaha Hadid'in, "*MAXXI'yi kentin kültürel yaşamını*

besleyen, fikir alışverişi yapılabilen bir kentsel-kültürel alan olarak görüyorum. MAXXI sadece bir bina olarak algılanmamalıdır: Başlangıçta sadece sergi mekanlarını ayıran duvarlara ihtiyaç varken, tasarım çalışmalarımız bizi çizgilerin birleşip mekana yön verdiği bir konsepte götürdü. Bu proje bizi, “bir nesne olarak müze” fikrinden “binalar bütünü” fikrine ulaştırdı. MAXXI, sadece bir müze binası değil, iç ve dış mekanların birbirine geçişlerle örgüldüğü bir kentsel kültür merkezidir. Galeriler, içeride şaşırtıcı bir biçimde iç içe geçerken, dışarıda doğrusal yüzeyleriyle koca bir alanı dolduruyor.” şeklindeki açıklamasıyla müzenin kentle bütünleşik bir ilişki kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Resim10. MAXXI Müzesinin çevresindeki yapılarla biçimsel ilişkisi

Müze çevresindeki binaların durumundan etkilenerek tasarlandığı görülmektedir (Resim 10). Müzenin çevresindeki yapılaşmanın ızgara dokusu ile uyum sağlıyor. Yapılaşmanın akslarına göre müzenin geometrisinin şekillendiği görülmektedir (Resim 9). Çevredeki yapılar dikdörtgen planlı uzun ve ince şeklinde birbirlerine paralel konumlanmışlardır. Biçimsel açıdan aynı özellikler göstermeden sadece kütle hareketi bakımından çevredeki yapılara saygılı bir şekilde konumlanmaktadır. Müze yapısı ise mimarın yorumuyla bu kütle hareketinden etkilenerek uzun, ince dikdörtgen planlı birimlerin birbiri içine akışkan kütle hareketiyle kurgu oluşturulmuştur. Az katlı oluşu ve akışkan formu sayesinde eski asker kışlasının az katlı kentsel dokusunu devam ettirerek kentsel bağlam kurmaktadır.

Racana (2010)'ya göre, müzeye sokak cephesinden bakıldığında, yeni kütle geleneksel konut ve stillerden oluşan bağlamda orijinal ve güçlü bir arabulucu olarak kendisini gösteriyor ve genel olarak yapı çevredeki kentsel doku içinde eriyor. Zaha Hadid'in sunduğu akış modeli, çevresindeki tarihi yapıların klasik, statik yapısı ile çeliştiği ancak cephe tasarımında eğimli, pürüzsüz duvarlar ile klasik dokulara yer vererek bu zıt ilişki arasında bir köprü kurmaya

çalışmıştır (Arkitektuel, 2017). Bu şekilde de müze bulunduğu tarihi çevresine olan yaklaşımı Dibner&Dibner'in sınıflandırmasına göre bir geçiş özelliği gösterdiği görülmektedir.

SONUÇ

Tarihi geçmişe sahip kentlerde önemli bir bağlam oluşturan mevcut tarihi dokuda yeni tasarım yaklaşımı, güncel ve tartışmalı bir tasarım problemidir. Tarihi mirasın gelecek kuşaklara aktarılması ve kültürel sürekliliğin sağlanması tasarım yaklaşımlarında temel alınması gereken hususlardır. Tarihi çevrede kentin değişen düzenindeki ihtiyaçlara cevap veren, geçmişin, şimdinin ve geleceğin harmanlandığı çağdaş tasarım yaklaşımları ile yeni yapı yapılmalıdır.

Çalışmada seçilen ödül almış yapı örneklerine bakıldığında Dibner&Dibner'in sınıflamış olduğu zıtlık, çağrışım ve geçiş yöntemleri üzerinden sınıflandırma yapılmıştır. Yapıların tasarım yaklaşımları irdelendiğinde çevresinden nasıl etkilendiği ve bu etkinin tasarımcının yorumuyla yapıda nasıl bir form bulduğu açıklanmıştır. Hayata geçirilen yeni tasarım, çevresini nasıl etkilediği üzerine yorumlar getirilmiştir. Tarihsel sürekliliğin içinde bulunan yeni yapının karakteristiği, bu sürekliliğin içerisinde yer alıp entegre olabilme durumu yeni yapının kent kullanıcıları tarafından benimsenmesi, tasarım yaklaşımının başarılı olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

Akkurt, H. B. (2010). Atina'da Çağdaş Bir Kültür Tapınağı; Yeni Akropol Müzesi', Ege Mimarlık, Temmuz, 2010.

Arkitektuel, (2017). 'MAXXI Müzesi', <http://www.arkitektuel.com/maxxi-muzesi/>

Dibner, D.R., Dibner, A., (1985). *Building Additions Design*, McGraw-Hill Book Company, USA.

Eruzun, C., (1989), 'Kentsel Sitlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Önemi, Türkiye' 11. Şehircilik Günü Kolokyumu, Tarihi Kentlerde Planlama Düzenleme Sorunları, 6-8 Kasım, Edirne.

Frearson, A., (2015). 'Szczecin Philharmonic Hall wins Mies van der Rohe Award 2015', <https://www.dezeen.com/2015/05/08/szczecin-philharmonic-hall-wins-mies-van-der-rohe-award-2015/>

Karakul, Ö. (2009). ‘Uyum Üçgeninde Tarihi Çevrede Yeni Yapı’, Tarihi Çevrede Korumalar, Yaklaşımlar, Uygulamalar, Dosya 14.1, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Haziran.

Mutlu, N. (2011). ‘Roma’da Hadid’, <http://www.mimdap.org/?p=65180>.

Papageorgiou, A., (1971). ‘Continuity and Change’, Praeger Publishers, London,s.27,33,34.

Racana, G. (2010). ‘Beyaz Küpün Ötesinde Bir Müze, MAXXI’. Betonart, Sayı: 26, sayfa: 22-29

Tschumi, B (2009). ‘Yeni Akropol Müzesi’, Yapı, Sayı: 335, Ekim 2009, s: 78–85, YEM, İstanbul.

Zeren, M.T., (2010), ‘Tarihi Çevrede Yeni Ek ve Yeni Yapı Olgusu’, Yalın Yayıncılık, İzmir.

<http://www.mimdap.org/?p=65180>

<https://www.archdaily.com/628924/barozzi-veiga-s-philharmonic-hall-szczecin-receives-2015-eu-prize-for-contemporary-architecture-nil-mies-van-der-rohe-award>

<http://www.archdaily.com/61898/new-acropolis-museum-bernard-tschumi-architects>

<http://www.mimdap.org/?p=55700>

TÜRK TOPLUMUNDA VAKIF GELENEĞİ ve SİVİL TOPLUM ÜZERİNE

Prof. Dr. M. Ali KİRMAN

Çukurova Üniversitesi

1. Giriş

Bilindiği gibi Türk toplumu, siyasal yapısı itibariyle genç bir Cumhuriyete sahip olmasına rağmen son derece köklü toplumsal, kültürel ve tarihî birikimi olan bir toplumdur. Hatta denebilir ki, Türk-İslam kültürü doğası gereği sivil bir karaktere sahiptir. Zira devletin görevinin güvenlik ve adalet temini ile sınırlanmış olup diğer alanlar tamamen sivil inisiyatiflere bırakılmıştır. Türk toplumunun tarihî süreçte ortaya koyduğu sivil toplumsal dayanışma ve bütünleşme örneklerinden birisi de vakıf kurumudur. Bir malın veya gayrimenkulün daha uzun bir süre kamunun yararı için kullanılması amacıyla yapılan hayır ve yardımlaşma kurumlarının genel adı olan vakıf, bir malın miras yoluyla paylaşılmasını, devletin müdahalesini veya başka yollarla ele geçirilmesini durduğu için devamlılık arz eder. Türk tarihinde değişik amaçlarla kurulmuş çok sayıda vakıfla karşılaşılır. Vakıflar, toplumda sosyal adaleti ve barışı temsil eden çağdaş sosyal organizasyonların, sivil ve gönüllü kuruluşların en eski ve en canlı örneğini oluşturmaktadır. Bu gerçeği hareket noktası olarak alan bu tebliğde, öncelikle, vakıf kurumu ile çağdaş sosyal organizasyonlar arasında bir karşılaştırma yapılacaktır ve bu çerçevede özellikle dini cemaatlerin denetim ve gözetiminde bulunan vakıf ve dernek vb. oluşumların mevcut haliyle bir sivil toplum örgütü olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı sorgulanacaktır. Ayrıca sivil toplum ve gönüllü kuruluşların istismar edilip edilmediği önemli bir tartışma konusudur. Son olarak da vakıf geleneğinin günümüzün küresel dünyasında yeniden canlandırılıp canlandırılmayacağı tartışılacaktır.

2. Bir Kavram Olarak Vakıflar

Vakıf, Türkçeye Arapçadan geçmiş bir kelime olup, hapsetmek ve alıkoymak demektir. Çoğulu “evkâf” ve “vukuf”tur (İbn Manzur, 1993, IX: 359-360). Sosyal ve hukukî bir kurum olarak vakıf, bir malın veya gayrimenkulün temlik ve temellükten men edilerek ve gelirin daha uzun bir süre kamu yararı için kullanılması amacıyla yapılan hayır ve yardımlaşma kurumlarının genel adıdır. Bir diğer ifadeyle, vakfedilen mal veya mülk vakfedenin mülkiyetinden çıkar ve toplumun, aslında Allah’ın mülkü haline gelir. Böyle bir malın yönetimi artık vakıfnamede belirtilen şartlara ve genel esaslara göre gerçekleşir. Vakıf, ait olduğu toplumun sosyal ve kültürel yapısı ile değerlerinden doğmuş olup, bir anlamda bireysel ve toplumsal ihtiyaçların ve arzuların karşılanmasını sağlayan değerlerin somutlaşmış halidir (Erşahin, 2003: 323).

Günümüzde vakıflar son derece geniş bir faaliyet alanı sergilemektedir. Bu itibarla güçlü bir sivil yapılanmaları gereği özel ve kamu sektörünün haricinde üçüncü sektör olarak adlandırılmaktadır.

Vakıfla ilgili yaygın bir yanlış anlamadan söz edilebilir. Vakıfların teşekkülünde din kurumunun en önemli motivasyon kaynağı olduğu şeklinde genel bir kanaat vardır. Öte yandan bu kanaatin modern öncesi dönemlere ait olduğu, modernleşmeyle birlikte uzmanlaşma,

farklılaşma ve sekülerleşme neticesi artık dinin bu fonksiyonunu yitirdiği de belirtilmektedir. Oysa vakıf düşüncesinin temelinde sadece din yer almamakta; din dışı sâiklerle de vakıflar kurulabilmektedir. Özellikle Batı dünyasında ayin, dua vb. dini hizmetler için “dini vakıf” (foundation Ecclesiastique) yanında hastane, okul, köprü gibi sosyal hayır faaliyetlerinin yürütülmesi için “seküler vakıf” (foundation seculerie) ve her iki tür faaliyetin yürütülmesi için “karma vakıf” (foundation mixte) kurulmuştur (Ülken, 1971:15). Bu üç vakıf türü bugün bütün dünyada olduğu gibi İslam dünyasında da görülmektedir.

Vakıflar gönüllülük esasına göre kurulup işlediği için bir anlamda gönüllü kuruluşlar kategorisinde de zikredilebilir. Bilindiği gibi “gönüllü kuruluş” (voluntary association) kavramı, üyelerinin gönüllü ve bilinçli bir tercih yaparak, hatta para ödeyerek katıldığı ve üyelerinin ortak çıkarları temelinde kurulmuş ve bu amaçla faaliyet gösteren kamusal amaçlı formel oluşumları ve organizasyonları ifade eder. Gönüllü kuruluş kavramıyla kâr amacı gözetmeyen, ticarî olmayan, kamu yararına çalışan örgütler, kuruluşlar kastedilir. Bu tür kuruluşların sivil toplumda demokratik katılımı arttıracığı ve dolayısıyla toplumsal düzenin korunmasında ve devamında önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Gönüllü kuruluşlar sosyal, siyasî, dinî olabilecekleri gibi boş zamanların değerlendirilmesi amacıyla yönelik olarak da kurulabilirler. Türk toplumunun ortaya koyduğu toplumsal dayanışma ve bütünleşme örneklerinden biri olan vakıflar, sosyal adaleti ve barışı temsil eden önemli sosyal organizasyonlar olarak gönüllü kuruluşların en canlı örneğini oluşturmaktadır (Kirman, 2016:120).

Öte yandan her ne kadar örgütlenme tarzı itibariyle yapısal farklılıklar taşısa da Türk toplumunda vakıflarla benzer fonksiyonlar icra ettiği bilinen bir diğer örgütlenme biçimi de derneklerdir. Bilindiği gibi dernek, meşru ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelen insanlar tarafından kurulan ve kar amacı gütmeyen tüzel bir kişiliğe sahip bir oluşumdur. Bir toplumda dernekleşme oranının yüksekliği bir yandan canlı ve dinamik bir toplumsal yapının varlığının açık bir göstergesi olduğu gibi demokratik bir kültürün de en önemli işaretlerinden biridir.

(Yavuzyiğit, 1995: 415-439).

3. Bir Kavram Olarak Sivil Toplum

Sivil toplum (civil society) kavramı, gerek ailenin mahrem bağlarından ve gerekse devletin düzenleme ve denetlemesinden bağımsız bir toplumsal hayat alanını ifade eder. Sözlük anlamı “yurttaşlar toplumu” olan bu kavram, gerçek bir toplum olmayan, fakat bireylerin haklarının verildiği toplumsal bir düzeni ya da herkesin eşit meşru statülere sahip olduğu, can ve mal güvenliğinin sağlandığı bir sistemi niteler. Kavram, toplum halinde yaşamının imkânını anlamaya yönelik analitik bir araç olarak da değerlendirilir. Batı düşünce tarihi içinde üretilen sivil toplum kavramının kökü, her ne kadar 15. yüzyıla kadar uzansa da, asıl olarak 18. yüzyıldan itibaren yeni bir eksen kazanarak kavramlaştığı görülmektedir. Jürgen Habermas, sivil toplumu, devlet ve ekonomi dışı alanda gönüllülük temeline dayalı olarak kendiliğinden meydana gelen ve aynı zamanda demokratik hukuk devletinin bekçisi olan örgütlenme biçimleri olarak görür (Habermas, 1997). Bu anlamda sivil toplum, insanların kendi iradeleriyle ortak idealler ve çıkarlar etrafında bir araya gelerek örgütlenmek suretiyle oluşturdukları yeni

bir toplumsal ilişkiler ağı veya bireye seçme şansı veren ve sorumluluk üstlenmesini gerektiren bir ilişkiler bütünü olup, bu anlamda demokratik toplumlarda ortaya çıkar. Onun bu yaklaşımı, hukuk devletini ve sivil toplumu idealize etmekle eleştirilmiştir. Sivil toplum ile devlet ayrılmaz bir bütünlük içinde olup, birbirini tamamlayan iki olgudur. Hatta düzenleyici bir kurum olarak devletin olmadığı yerde sivil toplumdaki bahsetmek mümkün değildir (Kirman, 2016:270).

Sivil toplum alanı içerisinde faaliyet gösteren kuruluşlara da “sivil toplum örgütleri” veya “sivil toplum kuruluşları” (STK) adı verilmektedir. Sivil toplum kuruluşları günümüzün sosyal bir realitesi olduğu açıktır. Zira duyarlı insanlar öncülüğünde daha ziyade özgürlük, demokrasi ve insan hakları ekseninde faaliyet gösteren bu kuruluşların hizmet ürettiği ve sunduğu sivil alan devletten ve kamu müdahalesinden uzak, ancak devlet mekanizması tarafından gözetim altında olan ve oldukça geniş bir kamusal dayanışma alanı oluşturmaktadır. Son derece seküler yapıları gereği farklı dine inananlar bile bu tür sosyal sektör organizasyonları içerisinde yer alabilmektedir.

Öte yandan sivil toplumun ulusal sınırları aşmasıyla ulus-ötesi seviyede ortaya çıkan ve devlet veya şirketlerden ayrı olarak kâr amacı gütmeyen, gönüllü bireysel ve kolektif girişimlerin cereyan ettiği eylem ve düşünce alanını ifade için “küresel sivil toplum” (global civil society) kavramı kullanılmaktadır. Kültürel olarak örgütlenmiş olan küresel sivil toplum, bir tek insanlığı anlatan bir dünya kültürü inşa eder ve evrenselcilik, bireycilik ve rasyonel ilerleme temalarını içerir. Bu anlamda küresel bir sivil toplumun varlığı, önemli ölçüde, sınırların ve bürokratik merkezî bir dünya devletinin olmadığı bir düzlemde ortaya çıkan uluslararası hukuk, uluslararası sivil toplum örgütleri ve çok sayıda kurum, örgüt ve ağdan ulus-ötesi aktörler, eylemler ve kurumların çoğalmasına bağlıdır (Kirman, 2016:186-7).

4. Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Vakıflar ve Dernekler

4.1. Faaliyet Alanları ve Türleri

Sivil toplum kuruluşu kavramı yeni ve oldukça geniş bir ilgi alanını ve dolayısıyla örgütlenme ağını ifade eden bir şemsiye kavramdır. Sivil toplum kuruluşları denildiğinde son derece dinamik bir yapılanma gösteren, kendini yenileyen bir dizi “yeni örgütler” akla gelmektedir. Peter Drucker (2000) bu örgütleri dünyanın “yeni gerçekleri” olarak adlandırır. Sivil toplum kuruluşları özellikle küreselleşme rüzgârıyla çok çeşitli alanlarda faaliyet göstermeye ve her geçen gün daha fazla anlam ve önem kazanmaya başlamıştır (Talas, 2011: 398). Bu kapsamda dernek, vakıf ve birlik vb. adlarla anılan pek çok oluşum sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik alanlarda hizmet üretme ve sunma çabası içerisinde yer almaktadır.

Türk toplumunda kadınların eğitim ve gelir seviyesi yükseldiği, daha fazla hak ve özgürlük elde ettiği ve dolayısıyla kamusal alanda görünürlükleri arttığı bilinmektedir. Bu da onları dernek ve vakıf gibi kurum ve kuruluşlar aracılığıyla kamusal ve siyasal etkinliklere daha fazla katılmalarına yol açmaktadır. Nitekim yapılan bir araştırmada (Kirman, Işıklı 2018), bir toplumsal gerçeklik olarak “kadın sivil toplum kuruluşları”nın son yirmi yılda ciddi bir artış eğilimi göstermiş olduğu, kadınların bu tür sivil toplum örgütleri içerisinde faaliyetleri kendileri için çok önemli bir sosyalleşme alanı olarak gördükleri belirtilmektedir.

Mevcut yasalar çerçevesinde oluşturulan sivil toplum kuruluşları yapısal ve fonksiyonel açıdan birkaç kategoride toplanabilir:

Temsilcisi olduğu toplum kesimlerinin ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını savunmak amacıyla yasa gereğince kurulan kuruluşlar birer sivil toplum örgütü olarak adlandırılabilir. Bunlar arasında Barolar, Esnaf ve Sanatkarlar ve Ziraat Odaları meslek kuruluşları, kooperatifler, İşçi veya işveren sendikaları vb.

Öte yandan kurulması zorunlu olmamakla birlikte çeşitli konularda toplumsal duyarlılıkların bir tezahürü olarak esnek, geçici ve enformel bir yapıda örgütlenmiş ve genellikle demokrasi, insan hakları, kadının sorunları, eğitim, sağlık, barış, çevre konularında faaliyet gösteren “gönüllü” dernek, vakıf vb. kuruluşlar. Bu tür örgütlenmeler “gönüllü” örgütler ve “vatandaş inisiyatifleri” olarak ele alınır.

4.2. Sayısal Boyutları

Sivil toplum kuruluşlarının 20. yüzyılın son yirmi yılından itibaren kurulduğu ve sayısal ve fonksiyonel açıdan büyük bir genişleme eğilimi gösterdiği bilinmektedir (Drucker). Bu durum Türk toplumunun iki asrı aşkın bir zamandan beri tecrübe ettiği modernleşme sürecinin önemli bir kazanımı olarak değerlendirilebilir. Zira vakıf veya sivil toplum gibi kuruluşlar kurma, bunlara üye olma ve faaliyetler sergileme, hiç kuşkusuz, belli bir ekonomik gelişmişlik düzeyinin yanı sıra özgürlükler alanını genişleten demokratik yapılara özgü bir durumdur.

Sivil toplum kuruluşlarında çalışan insanların yaklaşık beş misli kadar katılımcıyı çeşitli motivasyonlarla gönüllü olarak harekete geçirebilme potansiyelleri göz önüne alındığında söz konusu kuruluşların sayısal boyutları daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

Son yıllarda büyük bir gelişme gösteren sivil toplum kuruluşları arasında örgütlenme tipi olarak derneklerdeki büyüme dikkati çekmektedir. Bkz. Tablo 1.

Tablo 1: Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı

Faaliyet Alanları	n	%
Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	36.176	31.2
Spor ve Spor ile İlgili Dernekler	24.716	21.3
Dini Hizmetlerin Gerçekleştirilmesine Yönelik Faaliyet Gösteren Dernekler	18.243	15.7
Eğitim Araştırma Dernekleri	6.114	5.3
Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri	5.778	5.0
İnsani Yardım Dernekleri	5.447	4.7
Sağlık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	2.594	2.3
Bireysel Öğreti ve Toplumsal Gelişim Dernekleri	2.551	2.2
Çevre, Doğal Hayat, Hayvanları Koruma Dernekleri	2.362	2.0
İmar, Şehircilik ve Kalkındırma	1.653	1.4
Hak ve Savunuculuk Dernekleri	1.483	1.3
Engelli Dernekleri	1.400	1.2
Kamu Kurumları ve Personelini Destekleyen Dernekler	1.097	1.0
Düşünce Temelli Dernekler	1.092	1.0
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	733	0.6
Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	619	0.6

Uluslararası Teşekküller ve İşbirliği Dernekler	624	0.5
Şehit Yakını ve Gazi Dernekleri	431	0.4
Yaşlı ve Çocuklara Yönelik Dernekler	331	0.3
Çocuk Dernekleri	11	0,01
Toplam	113.455	100.00

Kaynak: <https://www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/derneklerin-faaliyet-alaninagore.aspx> [24.02.2019]

Tablo 1’de de görüldüğü gibi, dernekler çok çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir. Buna göre ilk sırada mesleki ve dayanışma amaçlı faaliyet gösteren dernekler (% 31.2), ikinci sırada sportif amaçlarla faaliyet gösteren dernekler (%21.3), üçüncü sırada da dini hizmetler sunan dernekler (% 15.7) gelmektedir.

Türkiye’de halen vakıf, dernek, birlik vb. adlarla faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının çok önemli bir kısmı İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerde ortaya çıkmıştır (Kirman, Işıklı 2018:198-9).

Öte yandan Vakıflar Genel Müdürlüğü 2018 Temmuz ayı rakamlarına göre 167 tane gayrimüslimlere ait vakıf vardır. Bunların 77 tanesi Rum, 54 tanesi Ermeni cemaatlerine aittir. Bu vakıflar zaman zaman Türkiye ile AB arasında siyasi gerilimlere konu olabilmektedir.

Tablo 2: Cemaat Vakıflarının Türlerine Göre İl İlçe Dağılımı

Cemaatler	n	%
Rum	77	46.1
Ermeni	54	32.3
Musevi	19	11.4
Süryani	10	6.0
Keldani	3	1.8
Bulgar	2	1.2
Gürcü	1	0.6
Maroni	1	0.6
TOPLAM	167	100.00

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü (17.07.2018)

5. Fonksiyonalist Açından Vakıflar ve Vakıfların İstismarı

Sosyal bir kurum olarak vakıflar, toplumsal yapı içinde belli fonksiyonlar yerine getirmek üzere ortaya çıkar (Akgül, 1995:105). Vakıflar başlangıçta bireysel ihtiyaçların karşılanması amacıyla ortaya çıkmışken daha sonra toplumların sosyal, kültürel, ekonomik, dini ve siyasi yapısına yönelik fonksiyonlar üstlenerek büyük bir gelişme ve yaygınlaşma göstermek suretiyle bireysel ve toplumsal hayatın her alanında yerini almıştır. Bu kapsamda bireylerin sosyal davranışlarını kolaylaştırma, toplumda istikrar, süreklilik, sağlamlık, dayanıklılık insan davranışlarını istikrarlı ve uyumlu hale getirme, toplumda yüksek düzeyde bir bütünleşme ve işbirliği ve dayanışma sağlama sayılabilir. Anlaşılan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik,

bayındırlık, ulaşım ve güzel sanatlar vb. alanlarda çok çeşitli alanlarda pek çok faaliyet gösteren vakıflar, Türk toplumunun ortaya koyduğu toplumsal dayanışma ve bütünleşme örneklerinden biri olup toplumda sosyal adaleti ve barışı temsil eden çağdaş sosyal organizasyonların, gönüllü kuruluşların en eski ve en canlı örneğini oluşturmaktadır (Kirman, 2016:324).

Öte yandan vakıfların, üstlenmiş oldukları fonksiyonları zaman zaman tam olarak yerine getirememeye veya beklentileri karşılayamama ya da manipüle edilme gibi durumları yani disfonksiyonel oldukları durumlar da söz konusu olabilmektedir. Söz gelimi, vakıfların ortaya çıkmasında bir insanın gerek hayatında gerekse ölümünden sonra hayırla yâd edilme, iyi bir kişi olarak bilinme gibi psikolojik motiflerin etkili olduğu bilinmektedir. Ancak bu faktörler zaman zaman vakıfların kurumsal yapılanmasının önünde ciddi bir engel olarak ortaya çıkmakta ve yapılacak hizmet ve faaliyetlere ket vurmaktadır. Benzer şekilde vakıfların toplumda gelir dağılımı adaletsizliğine dayalı sınıfsal çatışmaları önlemek ve dolayısıyla sosyal barışı sağlamak oldukça önemli işlevler yerine getirdiği bilirse de zaman zaman çeşitli dini ve ideolojik kampaşma ve kutuplaşmalara da yol açabilmektedir. Bu durum özellikle eğitim ve öğretime amaçlı faaliyet gösteren vakıflar için geçerli gibi görünmektedir. Nitekim 17. yüzyıldan itibaren devletin sosyal ve ekonomik düzeninin bozulmaya başlamasıyla birlikte önce vakıf kurumu sonra da eğitim ve öğretim sistemi zayıflamıştı. Anlaşılan vakıflarda meydana gelen bu bozulma medreselere de yansımıştır. Zira medreselerin büyük bir kısmı vakıflar tarafından finanse edilmekteydi. Bu itibarla vakfın kurucusu veya mütevellî heyeti tarafından medreselerin eğitici kadrosuna liyakatsiz kişiler tayin edilmeye başlanmıştı. Ayrıca medreselerde okutulacak dersler de vakfiyelerde belirtilmiş zamanın şartlarına göre gözden geçirilmemiş, değiştirilmesi veya yeni derslerin konması engellenmiştir. Böylece medreseler, zamanla beşik ulemasının eline düşmüş ve her türlü yenilikçi ve müspet düşünceye kapılarını kapamıştır. Artık medreseler fasit bir dairenin içine çekilerek kendi kendilerini yemeye ve tüketmeye başlayarak ilim yapılan yer olmaktan çıkıp, ilim tarihi okutulan, eskinin tekrar edildiği yer haline gelmişlerdir (Kodaman 1991:ix-x)

Yaklaşık iki yüzyılı aşan bir süreden beri modernleşme tecrübesi yaşayan Türkiye’de değişimin hızı ve etki alanı her geçen gün artma eğilimi göstermiş ve özellikle 1980’li yıllardan sonra da büyük bir ivme kazanmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de dinî grup, tarikat, cemaat, vakıf gibi adlarla anılan çeşitli oluşumların yasal olarak tanınmadıkları ancak sayı ve faaliyet yönünden büyük bir gelişim içinde oldukları ve kamusal alanda daha fazla görünürlük kazandıkları ve kendilerini sivil toplum örgütü veya gönüllü kuruluşlar şeklinde takdim ederek meşruiyet kazanma çabası içerisine girmiş buldukları bilinmektedir. (Kirman 2005; Sezgin 2013).

Öte yandan siyasal iktidarların benimsedikleri ideoloji, meslek, mezhep veya meşrebi halka benimsetmek karşı akımları zayıflatmak için vakıf kurmak yoluna başvurdukları, dolayısıyla vakıf kurumunu ideolojik amaçlar doğrultusunda manipüle ettikleri de bilinmektedir.

6. Sonuç

Türk-İslâm kültüründe hâkim olan yönetim anlayışına göre devletin görevi, hak ve adâleti sağlamak, vatandaşların can ve mal emniyetini ile din ve vicdan özgürlüğünü temin etmek, insanlara kendini geliştirme fırsatı vermektir ibaret olup bunların dışında kalan ve bir

toplumun gelişmişlik ve refah düzeyini gösteren eğitim, kültür, sağlık ve sosyal hizmet faaliyetlerini gerçekleştirmek görevi vakıflara, yani sivil toplum kuruluşlarına bırakılmıştır (Öztürk, 2005:11). Anlaşılan devletin görevi güvenlik ve adalet ile sınırlandırılmış, sosyal devlet olarak üstlenmesi gereken görevlerden birçoğunu sivil kuruluşlar olarak vakıflar üstlenmiştir. Günümüzde sivil toplum kuruluşları kamu ve özel sektörün yanında üçüncü bir örgütlenme tarzı olarak sosyal sektör organizasyonları şeklinde adlandırılmaktadır.

Aslında vakıflar, eşitlik, sosyal adalet, dengeli gelir dağılımı ve sosyal güvenlik gibi kavramları öne çıkaran belli bir seçkin zümreler tarafından oluşturulan ve dolayısıyla devletten bağımsız, ama devletin bilgisi dâhilinde sosyal, ekonomik kültürel bir sivil faaliyet alanıdır. Çağdaş toplumlarda bir yandan sosyal devlet kavramı ön plana çıkarken bir yandan da sosyal sektör organizasyonlarının sayısı ve faaliyet alanı itibarıyla yaygınlaştığı görülmektedir.

Sonuç olarak, her şeyi ile bize özgü bir dünya görüşünün ürettiği insan, tabiat ve toplum anlayışının yansımaları olan ve başka hiçbir toplumun hayatında bu denli geniş ve etkili görülmeyen vakıflar ve hizmet alanlarının sadece Türk toplumuna münhasır bir sivil toplum kuruluşu düzeyinde kalmaması ve küresel bir sivil toplum modeli haline getirilerek bütün insanlığı kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması yeryüzünün savaş, terör ve şiddetten uzak ve daha yaşanılır olması için kaçınılmazdır. Bu bağlamda vakıf, dernek, sivil toplum, gönüllü kuruluş vb. oluşumların sayısal ve fonksiyonel olarak artışının sürdürülebilir hale gelmesi ve küresel bir modele dönüşmesi için Türk toplumunda ve kültüründe önemli bir yer tutan vakıf anlayışını kutsallaştırmadan kalıcı hale gelebilmesi için mutlaka ama mutlaka kurumsallaştırılması gerekmektedir. Bunun için belki de genel ve yerel idarenin, bu sivil oluşumlar karşısında toplumsal talepleri karşılayabilmek için yapısal ve fonksiyonel anlamda merkezîyetçilikten uzak yeni bir yapılanmaya doğru evrilmesi de söz konusu olabilir. Fakat her halükarda çeşitli dini ve siyasi ideolojik örgütlemelerin elinde istismar edilmemesinin de mutlaka önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Kaynakça

Akgül, M. (1995), “Sosyo-Kültürel Bir Kurum Olarak Vakıf”, *Diyanet İlmi Dergi*, 31(1):103-110

Erşahin, S. (2003), “Vakıf Düşüncesini Doğuran Temel Dinamikler Üzerine”, *İslami Araştırmalar*, 16(2): 322-335

Drucker, P. (2000), *Yeni Gerçekler*, çev. B. Karanakçı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yay.

Güngör, Ö. (2006), “Sosyal Bir Kurum Olarak Vakfı Doğuran Sosyolojik Sebepler”, (<http://www.sosyalsiyaset.com>) [15 Haziran 2006]

İbn Manzur, (1993), *Lisanu'l-Arab*, IX, 3. baskı, Beyrut: Daru's-Sadr

Kirman, M. A. (2005), “Türkiye’de Toplumsal Değişme, Din ve Kimlik: Dinî Cemaatlerin Dönüşümü ve Tanımlanma Sorunu”, *Demokrasi Platformu*, 2(5): 141-164

- Kirman, M. A. (2016), *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, Adana, Karahan Yay.
- Kirman, M. and Işıklı, Ö. (2018). “Women’s Civil Society Organizations: A Sociological Study”. *Antakiyat*, 1 (2), 191-201.
- Kodaman, B. (1991), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 2. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu
- Özdalga, E. (1999), “Sivil Toplum ve Düşmanları”, *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası*, çev. A. Fethi, İstanbul, Tarih ve Yurt Yay., 97-111
- Öztürk, N. (2005), “İslâm ve Türk Kültüründe Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, 29: 7-20.
- Sezgin, F. (2013), *Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Dini Gruplar ve Meşruyet Kazanma Yolları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Talas, M. (2011), “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi”, *TÜBAR*, 29, 387-401
- Ülken, H. Z. (1971), “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, *Vakıflar Dergisi*, 9: 13-37.
- Yavuziğit, M. H. (1995), “Dernekler ve Demokrasi”, *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50(1-2): 415-439

KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ ve SOSYO-KÜLTÜREL SORUNLAR**Prof. Dr. M. Ali KIRMAN**

Çukurova Üniversitesi

Elife YETER

Kahramanmaraş Üniversitesi

Özet

Günümüzün küreselleşen dünyasında yaşanan hızlı değişim ile ekonomik faaliyetlerin artışı arasında bir uyumluluktan söz edilebilir. Zira küreselleşme sürecinde başta internet olmak üzere iletişim teknolojileri ile ulaşım imkânlarının oldukça hızlı bir şekilde yaygınlık kazanması ve emek ve sermaye dolaşımının artması ekonomi alanında yeni fırsat alanları oluşturmuş ve ekonomik faaliyetleri kolaylaştırmıştır. Bu da netice itibarıyla gerek makro gerekse mikro düzeyde ekonomik faaliyetlere yönelen girişimcileri, yani ekonomik bir değer taşıyan mal veya hizmet üretimi için üretim faktörlerinin bir araya getirilmesini ve ekonomik imkân ve fırsatların yeni değerlere dönüştürülmesini sağlayan ister kadın ister erkek olsun kişileri harekete geçirmiş görünmektedir. Bu kapsamda ekonomik faaliyetlerde görülen artışın belki de en büyük sebeplerinden biri de kadınların da bu sürece katılmaları ve “kadın girişimciliği” olarak kavramsallaştırılan olgunun ortaya çıkmasıdır. Kadın girişimci kavramı, ilgili literatürde, ev dışı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir işletmesi olan, piyasa ekonomisi içinde hesaplanmış riskleri göze alarak doğrudan pazara yönelik mal ve hizmet üretip satan, iş ile ilgili olarak çeşitli kamu ve özel kuruluşlarla temaslara geçen, işletmenin geleceği ile ilgili planlar yapan, işletmeden elde ettiği kazanç üzerinde söz sahibi olan ve işletmesi adına tüm riski üstlenen şekilde tanımlanır. Ancak kadın girişimciliği konusunda sosyo-kültürel tabanlı bir takım sorunların varlığı da dikkat çekmektedir. Nitekim yapılan saha araştırmalarına göre kadın girişimcilerin genel olarak yaşadıkları sorunlar rol çatışması, güvensizlik, cinsel beklentiler, tecrübe yetersizliği, geleneksel baskı, başarısızlık beklentisi, farklı davranış ve ortak bulmada güçlük çekme olarak belirlenmiştir. Nicel araştırma metodolojisine uygun olarak hazırlanmış olan bu bildiri “kadın girişimciliği” olgusu ve sorunları özellikle Türk toplumu örneğinde etraflı bir şekilde ele alınacak ve bunun ortaya çıkışına etki eden faktörlerden ziyade gelişmesinin önündeki etkenler tartışılacaktır. Sosyo-kültürel temelli bu etkenler aile, eğitim, cinsiyet rolleri, kültür ve din alt başlıkları altında tartışmaya açılacak ve sosyolojik bir değerlendirme yapılacaktır.

Giriş

Günümüzün küreselleşen dünyasında yaşanan hızlı değişim ile ekonomik faaliyetlerin artışı arasında bir uyumluluktan söz edilebilir. Zira küreselleşme sürecinde başta internet olmak üzere iletişim teknolojileri ile ulaşım imkânlarının oldukça hızlı bir şekilde yaygınlık kazanması ve emek ve sermaye dolaşımının artması ekonomi alanında yeni fırsat alanları oluşturmuş ve ekonomik faaliyetleri kolaylaştırmıştır. Bu da netice itibarıyla gerek makro gerekse mikro düzeyde ekonomik faaliyetlere yönelen girişimcileri tetiklemiş görünmektedir. Bu kapsamda

ekonomik faaliyetlerde görülen artışın belki de en büyük sebeplerinden biri de kadınların da bu sürece katılmaları ve “kadın girişimciliği” olarak kavramsallaştırılan olgunun ortaya çıkmasıdır. Bu bildiriye “kadın girişimciliği” olgusu etraflı bir şekilde ele alınacak ve bunun ortaya çıkışına etki eden faktörlerden ziyade gelişmesinin önündeki etkenler tartışılacaktır. Bu etkenler aile, eğitim, cinsiyet rolleri, kültür ve din alt başlıkları altında tartışmaya açılacak ve sosyolojik bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Girişimcilik ve Kadın Girişimciliği

Fransızca kökenli bir kelime olan ve “bir şey yapmak” anlamına gelen “entreprendre” den türemiş olan girişimci kavramı, ilk olarak 18. yüzyılda ekonomik anlamda İrlandalı bir bankacı olan Richard Cantillon’un Paris’te bir bankada çalışırken “değişkenler içinde risk alarak kazanç elde etmeyi başarabilme becerisine sahip kişi” tanımını kullanması ile ortaya atılmıştır (Culhane 2003:19). Amerikalı bir iktisatçı olan Frank Knight ile Amerikan literatürüne girmiş olan girişimcilik terimi 20. yüzyılda Jean-Baptiste Say ve Joseph Schumpeter ile birlikte sosyoloji, psikoloji, ekonomik teori ve ekonomik antropoloji çalışmalarında yer almaya başlamıştır (Börü 2006:1). 1970’li yılların ortalarında ABD’de ekonomik anlamda ciddi bir kırılma yaşanmış ve girişimci ekonomi modeli öne çıkmıştır (Drucker 1985:1). 20. yüzyılda ortaya atılan girişimcilik teorisine göre *girişimcilik* bilgi temeli olan bir pratik, bir eylem; *girişimci* ise risk alan yenilik yapan kişidir (Drucker 1985:4). Anlaşılan yenilik ile girişimcilik arasında yakın bir ilişki vardır.

Sosyolojik bağlamda akla ilk gelen soru ise hangi toplumlarda girişimcilik ortaya çıkmaktadır? Bireyler hangi durumlarda fırsatları değere dönüştürmektedirler? Bu sorulara cevap olarak birey ve içinde yaşadığı toplumun ekonomik kültürel ve dini şartları göz önünde bulundurulmalıdır. Zira bireyin değer yönelimli olduğu, dolayısıyla ortaya koyduğu her fiilin içinde bir anlam barındığı söylenebilir. Ortaya konan bu eylemlerin sonucunda hem bireysel hem de toplumsal olarak fayda/kar/kazanç sağlanması temel hedeftir. Girişimci bireylerin ortaya çıktığı toplumlar az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdir. Bu toplumlarda en önemli sorunlardan biri işsizliktir. İşsizlikten kurtulmanın en etkin yolu ise, kişilerin kendi işlerini kurmalarıdır. Girişimci sayısı ne kadar artarsa, kuşkusuz istihdam oranı da o kadar artar.

Kadınların da ileri düzeyde eğitim almaları ve ekonomik faaliyetlere katılmalarıyla ‘*kadın girişimi*’ kavramı öne çıkmıştır. Kavram olarak kadın girişimci, piyasa ekonomisi içinde hesaplanmış riskleri göze alarak, doğrudan pazara yönelik, nakde dönüşebilen, mal ve hizmet üretip satan, kendi işinin sahibi olup, vergi kaydı olan, ticaret ve sanayi ile ilgili çeşitli derneklere,odalara ve kuruluşlara üye olan ve sosyal güvenlik kurumlarından birinin şemsiyesi altında çalışan ya da yanında başka kişileri istihdam eden kadındır. (Müftüoğlu ve Durukan, 2004: 35). Kadın girişimci, ilgili literatürde, ev dışı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir işletmesi olan, bir işletmede tek başına veya çalıştırdığı diğer kişilerle birlikte çalışan veya sahibi olarak ortaklık kuran, iş ile ilgili olarak çeşitli kamu ve özel kuruluşlarla temaslara geçen, işletmenin geleceği ile ilgili planlar yapan, işletmeden elde ettiği kazanç üzerinde söz sahibi olan ve işletmesi adına tüm riski üstlenen kadındır (bkz. Soysal 2010). Girişimci kadın olmak bireysel anlamda, kadına çalışma yaşamında diğer çalışma biçimlerine oranla daha fazla özerklik, özgür hareket etme ve bağımsız olma imkânı tanımaktadır. Ayrıca bu durum yine

kadının, işine yönelik kısa ve uzun planlar yapma, kaynakları verimli kullanma, kişiler arası ilişki kurma, işinde edindiği deneyimleri verimli kanallara aktarma gibi yönlerini de geliştirmektedir (Ecevit, 1993: 18).

Literatürde kadın girişimcilikle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde tanımlar şu ortak noktalardan oluşmaktadır: (Tekin, 2005, 320.)

- Ev dışı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir işletmesi olma
- İşletmede tek başına veya çalıştırdığı diğer kişilerle birlikte çalışma veya sahibi sıfatıyla ortaklık kurma
- İş ile ilgili olarak farklı kamu ve özel kuruluşlarla temaslar kurma
- İşletmenin geleceği ile ilgili planlar yapma
- İşletmeden elde ettiği kazancı, yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olma
- İşletmesi adına bütün sorumluluk ve riski üstlenme

Kadının girişimci olarak çalışma yaşamına katılmasının, kadın açısından getirdiği zorluklar ve engellerin de bu süreçte dikkate alınarak değerlendirilmesi daha gerçekçi olacaktır. Çünkü kadın gerek kadın olmanın gerekse iş ve toplumsal yaşamın erkek egemen kurgulanmış düzenin de oldukça güç şartlar içerisinde girişimcilik faaliyetini sürdürme çabası içerisindedir. Fakat kadının çalışma hayatında varlığını kısıtlayan bu düşünce ve uygulamaların, kadını ekonomik hayatta pasifleştirme anlayışına ittiğini söylemek çok da doğru olmayacaktır. Çünkü son yıllarda, kadınların iş yaşamında, karşı cinse göre, daha başarılı oldukları gözlemlenmektedir. Bunun nedeni ise, önceden erkeklere özgü olduğuna inanılan işlerde başarılı olmaları, erkeklerle aralarındaki girişimcilik konusundaki bilgi ve deneyim farkının oluşmasından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda ekonomik hayatta girişimci olarak önemli roller oynayan kadının; işine yönelik kısa ve uzun vadeli planlar yapma, kaynakları verimli kullanma, beşerî ilişkiler kurma ve sürdürme, işinde edindiği deneyimleri verimli kanallara aktarma gibi bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Kadınların, örgütün başarısını zora sokan yıkıcı çatışmaların ve şiddetin ortaya çıkmasında veya büyümesinde de engelleyici bir rol üstlendiği ifade edilebilir. Bunun yanında kadınların ekonomik anlamda güçlü olmaları, ortaya çıkabilecek rüşvet, yanlış yönetim, şiddet ve yıkıcı çatışmaların azaltılmasında da etken olabilecektir. Bu bağlamda, kadın girişimciliği, ekonomik ve toplumsal hayatta önemli yarar ve fırsatlar yaratarak, kendi ülke ekonomilerini geliştirmede ve iş yaratımında önemli katkılar sağlamaktadırlar. Yani kadınların, potansiyel girişimcilik faaliyetleri ile ekonomik ve toplumsal yaşamın “erkek egemen” cinsiyetler arası adaletsizliğini “insani” boyuta dönüştürerek, çalışma yaşamını daha etkin hale getirdiğini söylemek mümkündür.

2. Türkiye’de Girişimciliğin Tarihsel Arka Planı ve Kadın Girişimciliği

Girişimcilik faaliyeti kadın ve erkek açısından değerlendirildiğinde, 1990’ların sonuna kadar literatürdeki birçok araştırma yoğun olarak erkek girişimcilerin özelliklerini saptamak için yapılmış olduğu görülür. Bunun en büyük nedeni olarak kadınların çok küçük işletmeler kurma eğiliminde olması belirtilebilir (bkz. Bird 1989). Ama son yıllarda kadın girişimcilerin sayısındaki önemli artış çalışmaların kadın girişimciler yönüne kaymasına sebep olmuştur. Çalışmaların genelindeki düşünceler ise, kadın girişimcilerin daha yaşlı oldukları, girişimciliğe eğilim seviyelerinin yüksekliği, erkeklere nazaran yeni bir iş için gerekli finansmanı elde

etmekte daha fazla zorlanmakta oldukları bu yüzden eşlerinden veya ebeveynlerinden destek aldıkları sonucudur. Girişimcilikte genellikle erkekleri motive eden faktör para kazanmak iken ve kariyerlerindeki memnuniyetsizlikler onları bu yola iterken, kadınlarda para kazanma endişesi sonraki aşamalarda gelmektedir. Kadınlar için girişimcilik motivasyonu genellikle kendilerinin ve annelik içgüdüsünün güçlü ivmesi ile çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur. Kadın girişimci olan bireylerin amaçlarına ulaşmak için hayatlarını daha fazla kontrol edebilme şansına sahip oldukları görülmüştür (bkz. Dobransky 2002). Ayrıca işin özelliği de kadın için önemli bir husustur. Kadınların tercih ettikleri sektör genellikle hizmet sektörüyken, erkek girişimciler daha çok üretim inşaat ya da ileri teknoloji alanını tercih etmişlerdir. Bu tercihler de kadınları daha küçük ölçekli işletmelere yönlendirip daha az kazanç olarak geri dönmektedir (Hisrich ve Peters 1998: 78-80).

Türkiye’de 1980’li yıllar, kadın hareketinin hız kazandığı bir dönem olmuştur. Özellikle 1980’lerden sonra küçük işletmelerin gündeme gelmesiyle doğal olarak girişimcinin de önemi artmaya başlamıştır. Çünkü girişimci bireyler yeni işletmeler kurarak ekonomide istihdam ve üretkenlik artışı sağlamaktadırlar. Girişimci kadınların iş gücüne katılımlarının önündeki kültürel engelleri daha rahat aştıkları, iş ve ev hayatını birlikte daha rahat yürütebildikleri söylenebilir. Kadınların iş gücüne katılımını artırmaya yönelik politikalar, ücretli çalışanlar ve girişimciler arasındaki yapısal farklılıkları gözetmek durumundadır. Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER) kadın girişimciliğini, kadının yaratıcı bir fikri ile sürdürülebilir, uzun dönemli bir iş planı dahilinde, sermaye ile fikrin birleştiği yeni bir işletme kurma süreci olarak tanımlamaktadır (Özyılmaz; 2016, 27). Ekonomik politikalarla kültürel engelleri kaldırmak zor olduğundan girişimciliğin teşvik edilmesi ve desteklenmesi kadınların iş gücüne katılım oranlarını artırmakta daha etkili olacaktır. Ayrıca sivil toplum kuruluşunun desteği ile kadın girişimciliği, fikri ile sermayesini birleştirerek yeni bir işletme kuran ve kendi dışında da istihdam yaratan kadınlar için kullanılmakta olan bir kavram olmaktan çıkarak, işsiz ve yoksul kadınların ev gelirini artırıcı faaliyetlerini ve mikro kredileri de içeren bir şemsiye kavram olmuştur (TÜSİAD & KAGİDER 2008-07/468, 182.).

ABD’de Geçici İşkadınları Üzerine Araştırmalar Komitesi yaptıkları araştırma ve incelemelerden sonra şu sonuca ulaşmıştır: “Yeni bir iş kurmak tüm bireyler için zor olmasına rağmen bu süreç kadınlar için daha da zor olmaktadır. Komite açık ayrımcılığın sistematik tarihini; kadını geleneksel ‘erkek alanları’ndan koparan, girişimci olmasına yol açacak mesleki eğitim görmesini engelleyen, mesleki özlem ve tutkularını yok eden, kariyer elde etmeye çabaladığında önüne engeller dikilen bir yaşamın tarihi olarak ifade etmektedir” (Goffee ve Scase 1992: 50).

Kadın girişimciliğinde hizmet sektörüne yönelim, finansal kaynaklara ulaşımın kısıtlı olmasından dolayı, bu sektörün görece olarak daha az sermaye gerektiren bir sektör oluşu nedeniyle tercih edilmesinden kaynaklanmaktadır. Sanayi, makine vb. üretime dayalı sektörlerde kadın girişimci sayısı oldukça azdır. Bunun da en önemli nedenleri arasında ülkedeki iktisadi, kültürel ve sosyoekonomik çevrenin sunduğu imkânlar bulunmaktadır. Türkiye’de işveren ve kendi hesabına çalışan kadınların iş yeri büyüklüğüne göre dağılımına baktığımızda çoğunluğu, dört ve daha az kişinin çalıştığı mikro ölçekli işletmelerdir. Bu, kadın girişimcilerin küçük ölçekli az sermaye gerektiren işlere yöneldiğini göstermektedir. Bunun en

büyük nedenlerinden biri kadın girişimcilerin yatırımları için bulabilecekleri finansal kaynakların yetersizliğidir (bkz. Keskin 2014).

3. Kadın Girişimciliği ve Sosyo-Kültürel Sorunlar

3.1. Aile

Toplumun temelini oluşturan unsur olarak aile; kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı olan oluşmuş, mahrem ilişkilerle örülü bir gruptur (Marshall 1999: 7). Ortaya çıkışı insanlık tarihiyle eşzamanlı olan aile, tarihi süreç içerisinde değişikliklere uyum göstererek ayakta kalmayı başarmış bir toplumsal birimdir (Kirman 2016: 15). Kültür ve din tarafından muhafaza edilen aile, toplumsal düzeni sağlamada kadın ve erkek açısından özel bir konuma sahiptir. Bireyler arasında değer düzeyinde bir bağlılık yaratarak bir arada yaşamının temel dinamiğini de içinde bulundurur. Ana-babalık vazifelerinin yerine getirildiği aile kurumu kültürleşmenin ilk basamağını oluşturmada bireye belirlenmiş normlar ve roller ile öngörülmuş bir hayat sunmaktadır.

Ailenin bireyde oluşturduğu güven duygusu, kişiliğin gelişmesi, sosyalleştirme ve eğitim fonksiyonları girişimcilik açısından önem taşımaktadır (Çonkar ve Esen 1999:17-8). Ayrıca aile içinde girişim ve girişimcilik destekleniyorsa yeterli eğitim ve maddi imkânlar sağlandığında girişimcilik kültürü oluşabilecektir (Müftüoğlu ve Durukan 2004:20). Kadın için kutsal olarak görülen aile, kadının sosyal hayatından iş hayatına kadar aldığı tüm kararlarda etkin durumdadır. Özellikle çalışma yaşamında aile ile işi arasındaki sorumluluk, fiziksel ve psikolojik gerginlikler yaratmaktadır. Öz güven sahibi yaratıcı risk alabilen kadınlar girişimcilik için harekete geçtiklerinde öncelik olarak çocuklarını düşünmekte ekonomik rekabeti ve servet hırsını erkekler kadar düşünmemektedirler. Anneliğin kadına vermiş olduğu sorumluluk duygusu hayatın her adımını hesaplı düşünerek ve planlayarak atmasına neden olmaktadır. Bu durum kadının girişimciliğini Türk toplumunda olumsuz olarak etkilemektedir. Devletin kadın istihdamı ve girişimciliğini artırmak için uygulayacağı politikalar kadın ve aile perspektifinden oluşturulmalıdır. Kendini aile ortamında yetersiz hissedenen kadının motivasyonu da düşük olacak yaratıcılığı ve aktif iş hayatı bu durumdan olumsuz yönde etkilenecektir.

Kadının “kadın olmaktan” dolayı yaşadığı sorunlar, aile içinde edinilmiş kültür, yetiştirilme tarzı ve ataerkil sistemin dayattığı olumsuz yargılardan kaynaklanmaktadır. Öz güven sahibi, aile içinde öz denetimsel varlığını kanıtlamış kadınların çalışma hayatına ve buna paralel olarak girişimcilik faaliyetine bakış açısı da değişecektir. Temelde sağlam karakter üzerine inşa edilen kişiliğe sahip kadınların sosyal hayatı başarı endekslili bir yönde ilerleyecektir.

3.2. Eğitimsizlik

Günümüz dünyasında bir ülkenin refah ve mutluluğu, insanların nitelikli ve sürekli bir eğitim almalarına bağlıdır. Eğitim ile kazanılan bilgi ve beceriler ülkenin, toplumun ve bireyin gelişmesi açısından katma değer niteliğindedir. Bu yüzden sosyo-ekonomik gelişmenin en önemli itici gücü toplumun eğitim düzeyi ve insan kaynaklarının niteliğidir. Eğitim düzeyini

ileri noktalara taşıyan ülkeler her alanda bunun olumlu sonuçlarını görmüşlerdir. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri çok yoğun olarak yaşanmaktadır. Bu da eğitim konusunu her zamankinden daha önemli bir hale getirmiştir. Eğitim ve öğrenim alanında tüm dünyada yaşanan hızlı ilerleme ve gelişmelere rağmen, dünyanın pek çok bölgesinde kadınların eğitimi hala bir sorun teşkil etmektedir. Kadınlar ve kız çocukları eğitim fırsatlarından erkeklere oranla daha az yararlanmakta, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler devam etmektedir. Oysa kadınların ekonomik, sosyal kültürel ve siyasal yaşamdaki konumlarını güçlendirmek, hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını sağlamakla mümkün olacaktır. Kadınların eğitime olan erişimlerinin iyileştirilmesi, sadece kadınların kendi gelişimine ve refahına katkı sağlamakla kalmayıp ülkenin ekonomik potansiyelini de arttıracaktır.

Kadın eğitimini özellikle üzerinde durulmasının nedeni ise kadın ile erkeğin eşit olmadığı ideolojisi ile ortaya çıkan toplumsal cinsiyet algısıdır. Erkeğin hegemonyasına dönüşen bu algı ile kadının eğitimi ve sosyal hayatı bir nevi sekteye uğramıştır diyebiliriz. Kadının sorumlu olduğu ev işleri ve çocuk bakımı erkeğin emeği karşısında değersiz görülmüş aile içerisinde evi geçindirmekle yükümlü olan erkeğin eğitim alması düşünülerek kadının eğitim hakkı elinden alınmıştır. Fakat değişen dünya düzeni gelişen teknoloji ve bilgiye ulaşmanın kolaylığı kadının dünya görüşünü değiştirmiş, birey olarak; sosyal hakları, toplumsal hak ve özgürlüğü sorgulamasına neden olmuştur.

Türkiye’de 2016 yılında, 25 ve daha yukarı yaşta olan ve en az bir eğitim düzeyini tamamlayanların toplam nüfus içindeki oranı %88,9 iken bu oran erkeklerde %95,1, kadınlarda ise %82,8 oldu.

Kız çocuklarının brüt okullaşma oranının, erkek çocuklarının brüt okullaşma oranına olan göreceli büyüklüğünü ifade eden cinsiyet eşitliği endeksi değeri, 1’e eşit ise kız ve erkek çocukları arasında eşitlik bulunduğu anlamına gelir. Cinsiyet eşitliği endeksi değerinin, 1’den küçük olması erkek çocukları lehine eşitsizlik, 1’den büyük olması ise kız çocukları lehine eşitsizlik olduğunu gösterir.

Cinsiyet eşitliği endeksi öğretim türüne göre incelendiğinde; 2016 yılında ilköğretim öğrenci cinsiyet eşitliği endeksi 1,009, ortaöğretim cinsiyet eşitliği endeksi 0,943 ve yükseköğretim cinsiyet eşitliği endeksi 0,964 oldu. Cinsiyet eşitliği endeksi yıllar itibarıyla incelendiğinde ise; yükseköğretim cinsiyet eşitliği endeksinin 2008 yılından beri sürekli kız öğrenciler lehine gelişme gösterdiği görüldü.

Cinsiyete göre seçilmiş göstergeler, 2016

Seçilmiş göstergeler	(%)		
	Toplam	Erkek	Kadın
Okuryazar olmayan nüfus oranı (25+ yaş)	5,1	1,6	8,5
Yükseköğretim veya fakülteden mezun nüfus oranı (25+ yaş)	16,5	18,8	14,2
İstihdam oranı (15+ yaş)	46,3	65,1	28,0
İşgücüne katılım oranı (15+ yaş)	52,0	72,0	32,5
Genç işsizlik oranı (15-24 yaş)	19,6	17,4	23,7

Kaynak: TÜİK

Hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; 2016 yılında cinsiyete ve ekonomik faaliyetlere göre istihdam oranı incelendiğinde, tarım sektöründe toplam istihdam oranı %19,5, erkek istihdam oranı %15,5, kadın istihdam oranı %28,7 oldu. Sanayi sektöründe toplam istihdam oranı %26,8, erkek istihdam oranı %31,6, kadın istihdam oranı %15,9 oldu. Hizmet sektöründe ise toplam istihdam oranı %53,7 olup bu oran erkeklerde %53, kadınlarda %55,4 oldu. (TÜİK,2017)

Girişimcilik ve eğitim bağlantısına iki farklı yönden bakmak mümkündür. Bunların ilki, girişimcilik kültürünü oluşturan unsurların, potansiyel ve mevcut girişimcilere aktarılmasına ilişkindir. Daima yenilikçi olma, kaliteyi daha ucuza üretme, kahramanlık, dürüstlük ve kutsallık gibi unsurların girişimcilikle ilişkilendirilerek, ilgili kesimlere eğitim yoluyla aktarılma çabası birinci yönü oluşturmaktadır. Bu bağlantının ikinci yönünde ise; orta ve yüksek eğitim düzeyindeki öğrencilerin, girişimcilğe yönelik eğitilmeleri yer almaktadır (Akdemir 1996: 27-8)

3.3. Cinsiyet Rollerini

Toplumsal cinsiyet, toplumu meydana getiren erkek ve kadının biyolojik cinsiyetlerinden ayrı olarak, bireye toplumsal ve kültürel bir kimlik sunan sistemi ifade eder (Kirman 2016: 314-5). “Erkek” ve “kadın” cinsiyet rollerini tanımları, bir yaşama şeklini, ön kabulleri belirlenmiş rollerini ile bireyin toplumdaki konumudur. Kadınlığın ve erkekliğin topluma kültürel yansıması olarak da açıklanan toplumsal cinsiyet faktörü güdülenmiş birtakım fiillerden ve yaptırımlardan oluşur (Yeter 2016: 45). Biyolojik cinsiyetin temel alındığı toplumda ön kabullerden hareketle belirlenen cinsiyet rollerini bireyin hayatını şekillendirmede temel öncül haline gelmektedir. Var olan kültür ile sarmal bağ kuran toplumsal cinsiyet ataerkin ideoloji ile erkek egemen aile sisteminden hareketle erkek egemen sosyal hayat düşüncesinin temelini de oluşturmaktadır. Cinsiyet rollerini var olan kadın ve erkek için sosyal bir statü yaratırken kadını ikinci sınıf birey olarak ifade etmektedir. Kadın için oluşan bu ikinci sınıf konum aile ortamından iş yaşamına kadar bütün hayatını olumsuz yönde etkilemektedir.

Toplumsal cinsiyetin bireyler üzerindeki etkisini anlamak ve kontekstini bulmak amacıyla farklı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Çin ve Tayvan’da kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyete ilişkin tutumlarını belirlemek için yaşları 25-60 arasında değişen 2414 Çinli ve 2372 Tayvanlı evli bireylerle bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre kadınların erkeklere oranla daha az gelenekselci oldukları belirlenmiştir. Ayrıca sosyo-ekonomik ve demografik faktörler açısından kadınlar için çalışma hayatı erkeklere göre toplumsal cinsiyet rollerini tutumu üzerinde daha etkilidir (Tu and Chang 2000). Cinsiyet rollerini bağlamında sık rastlanılan sorunlardan biri ise çalışan kadına kendisi ile aynı meslek sahibi, aynı deneyim ve birikime sahip, aynı kıdemdeki karşı cinsine oranla daha az ücret ödenmekte, hiyerarşinin daha üst kademelerine yükselme söz konusu olduğunda, kadın sırf cinsiyetinden ötürü, karşılaştığı “*cam tavan*” engeli nedeniyle örgütte hak ettiği düzeye gelememekte ve işletmelerde kadınların yönetimde belirli bir düzeyin üzerine yükselmesini engellemektedir (Moya, Expósito and Ruiz 2000:827; karşı. Çelik, Özdevecioğlu 2001: 494).

3.4. Dini İnanç ve Gelenek

Toplumları yüzyıllar boyunca kadını sosyal ve ekonomik yaşamın, dolayısıyla çalışma yaşamının dışında tutan geleneksel bir anlayış dönemini yaşamışlardır. Geleneksel normların meşrulaştırıcısı olarak dini yorumlar kullanılırken, geleneksel toplumlar var olanı muhafaza etme güdüsüyle kadını anne olarak değerlendirmişlerdir. Bu güdü kadının erkek egemen çalışma hayatına katılımını engellemiş kadının özgürlüğü ve kişisel haklarının ihlal edilmesine sebep olmuştur. Toplumda var olan geleneğin temel dinamiğini oluşturduğu dini inanç ile kadın eve kapatılmıştır. Annelik rolüne yapılan vurgu, kocaya karşı görevlerin kutsallığı, kadının çalışma hayatına karşı algısını olumsuz yönde etkilemiştir. Kadınları çalışma yaşamının dışında tutan bu geleneksel anlayış zaman içerisinde aşılmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de özellikle Cumhuriyet dönemine kadar kadının eğitim ve öğretim imkânlarının çok kısıtlı olması kadının ev dışında çalışmasının aile yaşamını bozacağı konusunda yanlış inanç ve değerler, onların meslek sahibi olmalarını ve bu yolla ekonomik hayatta aktif katılımlarını, iş piyasasında her iki cinsin eşit şartlarda rekabet edebilmelerini hemen hemen imkânsız kılmıştır (Doğramacı 1993: 46). Toplumda var olan dini inanç ve değerler kadına çerçevesi dar bir tanım getirerek ataerkil ideolojinin vurguladığı sınıfsal ayrılığı desteklemiştir.

Girişimciliğin oluşması ekonomik ve teknolojik olduğu kadar, değerler, algılamalar, davranışlar ve kurumsal yapıların da etkisi altında gerçekleşmektedir. Bu nedenle bir ülkede, bir toplumda girişimciliğin gelişebilmesi için, girişimciliğin sosyal kabulü gerekmektedir. Bu bağlamda kültürel değerler ve sosyal gelenekler bir toplumda bireyin girişimci olmasında önemli rol oynamaktadır. Örneğin bazı toplumlardaki sosyal ve dini inançların getirdiği şartlar kadınların girişimci olmalarını engellemektedir. Bu toplumlarda iş kadını için yeni bir girişimde bulunmak onların beceri, eğitim ve iş hayatındaki başarıları için gerekli olabilecek bazı destek sistemlerinden mahrum kalmaları nedeniyle zor olabilmektedir.

3.5. Ataerkil Kültür

Kadın girişimcilerin önündeki sosyal ve kültürel engellerden biri de, ataerkil kültürden kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi ataerkil kültür erkek egemenliğinin söz konusu olduğu bir kültürü temsil ettiği için bu kültürde kadınlar ister istemez geri planda kalabilmektedir. Ataerkil bir kültürde dağıtılmış olan cinsiyet rollerine göre ekonomik faaliyetlerde bulunmak ve evin geçimini sağlamak erkeğe yüklenmiş olduğu için kadınların herhangi bir ekonomik faaliyette bulunması yadırganabilmektedir.

Bu hususta Türk toplumu örneğinden hareketle kadın girişimciliğinin önünde ciddi bir yanılsamadan söz edilebilir. Bu yanılsama kadının girişimci olmadan girişimci gibi kabul edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durum aslında istatistiklerdeki rakamlara da yansımaktadır. Şöyle ki resmîyette bir kadın adına açılmış olan bir işyerinin ve işletmenin aslında o kadını tam anlamıyla girişimci yapmadığı söylenebilir. Zira söz konusu işyeri veya işletme kadın adına açılmış gibi görünse de kadının sadece adı geçmekte; işyerinin veya işletmenin bütün sorumluluğunu ve olası riskleri kadın değil, kadının çoğu zaman kocası, babası veya erkek kardeşi vb. yakın akrabası olan kişilerin üstlendiği bilinmektedir. Bu durum kadınların gerçek anlamda bir girişimci olabilmesini ciddi olarak engellemektedir.

Sonuç

Kadın girişimciliği konusu son yıllarda, kadınların, çalışma hayatına büyük oranda katılması ve daha aktif rol alarak girişimcilik faaliyetlerinde bulunmaları ile gelişen ekonomiler için stratejik bir öneme sahiptir. Çünkü iş dünyasında zengin olmanın, kullanılmayan potansiyeli etkin hale getirmenin ve yeni iş sahaları oluşturmanın yolunun, kadınların girişimciliğinin teşvik edilmesinden geçtiği gerek akademik çevrede gerekse iş dünyasında ifade edilmektedir. Yapılan çalışmalarda kadın girişimcilerin kişisel karakteristikleri dinamik, bağımsız, özgüvenli, rekabetçi ve amaç yönelimli olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda kadınların ekonomik hayatta erkeklerin yanında yer almalarını sağlayacak politika ve projelere öncelik verilmesi ile onları ekonomik ve toplumsal gelişmeye önemli katkılar sağlayan potansiyel güç haline getirmek mümkündür. Bununla birlikte kadınların, girişimcilik faaliyetlerinde önemli engellerle karşılaştıkları ve oldukça zorlandıkları da belirtilmelidir.

Yapılan saha araştırmaları ve akademik çalışmalarla kadın girişimciliğinin önündeki engelleri tespit edilmeye çalışılmış ve farklı nedenler ortaya konmuştur. Buna göre kadın girişimcilerin genel olarak yaşadıkları sorunlar; rol çatışması, güvensizlik, cinsel beklentiler, tecrübe yetersizliği, geleneksel baskı, başarısızlık beklentisi, farklı davranış ve ortak bulmada güçlük çekme olarak belirlenmiştir. Yapılan bir araştırmada kadınların girişimcilik faaliyetlerinde karşılarına çıkan engeller şu şekilde sıralanmıştır: toplumun kadınlar hakkındaki değer yargıları ve inanışları (%30), bilgi eksikliği (%23), rakiplerin engellemeleri (%20), sermaye bulma güçlüğü (%16) ve yasal ve bürokratik engeller (%11) (Tan 2006: 530). Bu araştırmanın sonucuna göre kadın girişimciler, en çok iş piyasası, ticaret, satın alma ve fiyatlama konusunda bilgi eksikliği duymaktadırlar.

Kadınların girişimcilik faaliyeti önündeki engellerin toplumun bizi kendisi mi yoksa dini yorumlar ile gelenek ve kültürel normlar mı sorusuna farklı bakış açıları ile cevaplar verilebilir. Kadının içinde yaşadığı toplumun kültürü, dini inancı ve yaşantısı, geleneksel kabulleri, kadın tanımı, kadının ev ve iş yaşamı üzerinde etkili olan temel öncüller olmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz bu öncüllerin sonuçlarından hareketle var olan dini geleneksel inancın ve kültürel konumun kadının bütün hayatını etkilediği sosyolojik bir gerçeklik olarak ifade edilebilir. Muhafazakâr toplumlarda var olan kadın imajı kadının eğitimi ve çalışma hayatına girmesi ile olumlu yönde değişimler gösterdiği kadının sosyal hayatta ve iş yaşamında desteklenir hale geldiği muhtemel sonuçlardandır. Aile içinde asli görevi annelik olan kadının iş hayatında var olabileceği birtakım olumsuzluklara rağmen kabul görmüştür. Değişen kültürel hayat, kadının kültürel konumunun, geleneksel statüsün ailede ve toplumda ataerkil ideolojinin hegemonyasını aşarak daha liberal yönde ilerlediği sonucuna varabiliriz. Geleneksel aile tipi olan ataerkil düzen yerini demokratik, bireylerin tüm haklarının eşit olarak korunduğu aile ortamına bırakmıştır. Kadın girişimciliğinin önündeki engeller içinde yaşanan kültür ve toplumsal normlara göre değişim göstermekle beraber yaşanan tecrübeler, devletin kadın politikasındaki iyileştirmeler yapılan yasal düzenlemeler ve oluşturulan teşvikler ile bu sorunların önümüzdeki yıllar içerisinde azalması beklenmektedir.

Bu sonuçlar bağlamında kadının çalışma hayatının ve özelde de girişimcilik faaliyetinin önünde çok farklı engellerin mevcut olduğu sonucuna varılabilir. Sosyolojik bakış açısı ile değerlendirdiğimiz kadın girişimciliğine dini yaşamın mı geleneksel düşüncenin mi yoksa

toplumun bizatihi kendisinin mi engel olduğu sorusunun yanıtı, potansiyel olarak ortaya çıkan ve sürekli değişen bu sorunların tek bir cevapla açıklanamayacağı olmuştur. Kadın girişimciliğinin önünde hem toplumsal hem ekonomik hem de dinin inanç ve geleneğin oluşturduğu farklı sorunlar mevcuttur. Bu sorunların varlığı küresel çapta olmakla birlikte Türkiye’de yaşanan kültür ve var olan kadın algısına göre fazlalık göstermektedir. Türkiye’nin ekonomik kalkınma stratejisi içerisinde bu sorunların çözümüne yönelik politik adımlar atılmalı gereken maddi manevi destekler verilmelidir.

Kaynakça

CULHANE, J. H. (2003), *The Entrepreneurial Orientation-Performance Linkage in High Technology Firms: An International Comparative Study*, Ph.D. Thesis, University of Massachusetts

BÖRÜ, D. (2006), “Girişimcilik Eğilimi: Marmara Üniversitesi İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1):331-356

DRUCKER, P. F. (1985), *Innovation and Entrepreneurship*, New York: Harper & Row

MÜFTÜOĞLU, T. ve Durukan, T.(2004), *Girişimcilik ve Kobi’ler*, Ankara, Gazi Kitabevi

SOYSAL, A. (2010), “Türkiye’de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65-1.

ECEVİT, Y. (1993), “Kadın Girişimciliğinin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Model Önerisi”, *Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli*, Ankara, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, s.15-34.

BIRD, B. J. (1989), *Entrepreneurial Behavior*, Illinois: Foresman and Company

HISRICH, R. D., M. J. MANIMALA, M. P. PETERS and D. A. SHEPHERD (2014), *Entrepreneurship*, India: McGraw Hill

ÖZYILMAZ, A. M. (2016) “Türkiye’de Kadın Girişimciliği Ve Girişimci Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma” Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir.

TÜSİAD & KAGİDER, Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri, TÜSİAD Yayını, İstanbul: Yayın No: TÜSİAD-T/2008-07/468, 182

MARSHALL, G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*,(çev. O. Akınhay, D. Kömürcü), Ankara, Bilim ve Sanat Yay.

KİRMAN, M. A. (2016), *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, Adana, Karahan Yay.

ÇONKAR, M.K. ve ESEN, A. (1999), *Orta Anadolu (Konya, Kayseri, Sivas ve Tokat) Girişimcilerinin Sosyo-Ekonomik Özellikleri, İşletmecilik Anlayışları ve Beklentileri Araştırması*, Konya, Konya Ticaret Odası.

AKDEMİR, A. (1996), “*Girişimcilik Kültürü Para ile Mutlu Olunur mu?*”, Kütahya.

YETER, E. (2016), *Din ve Kadın Değerleri Bağlamında Kahramanmaraş'taki Aktif Kadın Derneklerinin Sosyolojik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

TU, S. and CHANG, Y. (2000), *Women's and Men's Gender Role Attitudes in Coastal China and Taiwan*, Paper presented for East Asian Labor Markets Conference at Yonsei University, Seoul, <http://pdfcast.org/pdf/women-s-and-men-s-gender-role-attitudes-in-coastal-china-and-taiwan> [Erişim Tarihi 24.09.2018].

MOYA, M., F. EXPÓSITO and J. RUIZ (2000), “Close Relationships, Gender, and Career Salience”, *Sex Roles*, 42 (9-10): 825-846.

DOĞRAMACI, E. (1989). *Türkiye’de Kadının Dünyası ve Bugünü*, Ankara, İş Bankası Yay.

TAN, F. Z. S. (2006), “Tarihi Akış İçinde Kastamonu Kadın Girişimciliği”, *14. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, Erzurum.

Tekin, M. (2005), *Hayallerin Gerçeğe Dönüşümü: Girişimcilik*, Konya: Damla Ofset Matbaası.

YEREL YÖNETİMLER ARASI ULUSAL VE ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİNİN ÖNEMİ: AVRUPA TARİHİ KENTLER BİRLİĞİ VE TÜRKİYE TARİHİ KENTLER BİRLİĞİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

THE IMPORTANCE OF NATIONAL AND INTERNATIONAL COOPERATION
BETWEEN LOCAL ADMINISTRATIONS: A REVIEW OF THE UNION OF EUROPEAN
HISTORIC CITIES AND THE UNION OF HISTORICAL CITIES OF TURKEY

Doç. Dr. Sefa USTA
Doç. Dr. Hakan CANDAN
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Özet

Yerel yönetimler arası işbirlikleri hem uluslararası hem de ulusal düzeyde gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de yerel yönetimler arası işbirliğinin anayasal dayanağı 1982 Anayasası’nın 127. maddesidir. Anayasal dayanak çerçevesinde kabul edilen ve 2005 yılında çıkarılan 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ile yerel yönetim kuruluşlarının karşılıklı işbirlikleri yasal zemine kavuşturulmuştur. Ulusal düzeyde yerel yönetimler arası işbirliği örneklerinden birisi de “Türkiye Tarihi Kentler Birliği” dir. 2000 yılında Bursa’da 52 tarihi kentin bir araya gelmesiyle kurulan Tarihi Kentler Birliği, 2001 yılında Avrupa Tarihi Kentler Birliği’nin üyesi olmuştur. Birliğin temel amacı, kentsel düzeyde tarihi ve kültürel alanlarda işbirliğine gidilerek ve kentler arası karşılıklı deneyim paylaşımında bulunulmasıdır.

Bu minvalden hareketle hazırlanan çalışmanın temel amacı Avrupa Tarihi Kentler Birliği ve Türkiye Tarihi Kentler Birliği örnekleri üzerinden hareketle, ulusal ve uluslararası düzeyde yerel yönetimler arası işbirliğinin öneminin değerlendirmeye tabi tutulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan çalışma kapsamında, öncelikle Türkiye’de ulusal ve uluslararası alanda yerel yönetimler arası işbirliklerine yönelik yasal altyapı irdelenmektedir. Daha sonra Avrupa Tarihi Kentler Birliği ve Türkiye Tarihi Kentler Birliği’nin kuruluş süreci, işlev ve faaliyetleri ele alınarak, birliklerin karşılıklı işbirlikleri değerlendirilmektedir. Çalışmada betimsel analiz yönteminden yararlanılarak, Avrupa Tarihi Kentler Birliği ve Türkiye Tarihi Kentler Birliği’nin web sayfaları incelenmiş ve konu ile ilgili birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Yerel Yönetimler Arası İşbirliği, Uluslararası İşbirliği, Tarihi Kentler Birliği, Avrupa Tarihi Kentler Birliği

Abstract

Collaborations between local governments are carried out at both international and national levels. The constitutional basis of cooperation between local governments in Turkey is created article 127 of the 1982 Constitution. With the Law No. 5355 on Unions of Local Authorities adopted in 2005 within the framework of the constitutional basis, the mutual cooperation of local government organizations was brought to a legal basis. One example of cooperation

between local governments at the national level is the Union of Historic Cities of Turkey. The Union of Historic Cities, which was founded in 2000 with the unification of 52 historical cities in Bursa, became a member of the Union of European Historic Cities in 2001. The main aim of the Union is to cooperate in historical and cultural areas at the urban level and to share mutual experiences between cities.

The main aim of this study to be prepared from this point of view is to evaluate the importance of cooperation between local governments at national and international levels, based on examples of the Union of European Historic Cities and the Union of Historic Cities of Turkey. Within the scope of the study prepared in line with this objective, primarily the legal infrastructure for the cooperation between local governments in the national and international fields is examined in Turkey. Then, the Union of European Historic Cities and the Union of Historic Cities of Turkey's establishment process, functions and activities are examined and mutual cooperation of the union is evaluated. In this study, the web pages of the Union of European Historic Cities and the Union of Historic Cities of Turkey were examined by using descriptive analysis method and the primary and secondary sources have been used.

Keywords: Local Governments, Inter Local Governments Cooperation, International Cooperation, Union of Historical Towns, European Association of Historic Towns

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle, ülkeler karşılıklı etkileşim içerisine girmeye başlamıştır. Bir ülkede ortaya konulan politikalar, iyi uygulama örneği olarak diğer ülkelere de transfer edilmektedir. Diğer bir ifadeyle ülkelerarası karşılıklı politika/reform transferi ön plana çıkmaya başlamıştır. Buradan hareketle, yerel yönetimler arası işbirliği hem uluslararası düzlemde artmaya başlamış, dünyanın farklı ülkelerinin kentleri arasında sosyal, kültürel, ekonomik ve idari alanda işbirliği yoluna gidilmeye başlanmıştır.

Uluslararası düzeyde yerel yönetimler arası işbirliğinin örneklerinden birisi Avrupa ülkeleri içerisinde kentler arası işbirliğinin sağlanabilmesi amacıyla oluşturulmuş “Avrupa Tarihi Kentler Birliği”dir. Birlik, yerel yönetimlerin kendi aralarında uluslararası alanda gerçekleştirdikleri işbirliğinin bir örneğidir. Türkiye’de Avrupa Tarihi Kentler Birliği’nin bir üyesidir. Yerel yönetimler arası işbirliği uluslararası düzeyde olduğu gibi ulusal düzeyde gerçekleştirilmektedir.

Türkiye’de yerel yönetimlerin kendi arasında işbirliğinin anayasal ve yasal dayanağı bulunmaktadır. 2000 yılında kurulan Türkiye Tarihi Kentler Birliği yerel yönetimler arası işbirliğinin örneklerinden birisidir. Buradan hareketle hazırlanan çalışma kapsamında ilk olarak Türkiye’de yerel yönetimler arası işbirliğinin yasal zemini ele alınmakta, daha sonra Avrupa Tarihi Kentler Birliği’nin kurumsal yapısı genel hatlarıyla irdelenmektedir. Çalışmada son olarak Türkiye Tarihi Kentler Birliği’nin kuruluşu, kurumsal yapısı ile görev ve faaliyetleri değerlendirilmektedir.

TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİMLER ARASI İŞBİRLİĞİ

Merkezi yönetim-yerel yönetimler arasındaki işbirliği ile birlikte yerel yönetimler kendi aralarında işbirliklerine gidebilmektedir. Yönetimler arası ilişkileri güçlendirmenin amaçlandığı birliklilikler ile kentler ve yerel yönetimler arası ekonomik, sosyal, kültürel işbirliğine imkân sağlanmaktadır.

Tarihsel Gelişim ve Anayasal/Yasal Çerçeve

Türkiye’de yerel yönetim birliklerinin kurulmasına ilişkin yasal düzenlemelerin temeli 1930 yılında kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanuna dayanmaktadır. 1580 sayılı Belediye Kanunu’nun 133-148. maddelerinde mahalli idare birlikleri konusu düzenlenmiştir. Kanuna göre, köyler, il özel idareleri ve belediyelerin yasaların gösterdiği esas ve usullerin dışına çıkarak işbirliği yapmalarına izin verilmemiştir. Yerel yönetim kuruluşlarına, kendi aralarında anlaşarak yeni bir tüzel kişilik oluşturmadan kamu hizmetlerini yürütebilme şeklinde işbirliği yapabilmelerine izin verilmiştir. (Ulusoy ve Akdemir, 2013: 365)

1961 Anayasası’nın 116. maddesinde mahalli idareler konusu düzenlenmiştir:

Mahallî idareler, il, belediye veya köy halkının müşterek mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileridir. Mahallî idarelerin seçimleri, kanunun gösterdiği zamanlarda ve 55 inci maddede yazılı esaslara göre yapılır. Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanma ve kaybetmeleri konusundaki denetim, ancak yargı yolu ile olur. Mahallî idarelerin kuruluşları, kendi aralarında birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezi idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.

1982 Anayasası’nın 123. ve 127. Maddelerinde yerel yönetimlere yönelik düzenlemelere gidilmiştir. Anayasa’nın 123. Maddesinde, “idare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır. Kamu tüzelkişiliği, kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulur” şeklinde ifadeler yer verilmiştir. Anayasa’nın 127. Maddesinde ise şu hususlar belirtilmiştir:

Mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir. Mahallî idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir. Mahallî idarelerin seçimleri, 67. maddedeki esaslara göre beş yılda bir yapılır. Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir.

Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri, konusundaki denetim yargı yolu ile olur. Ancak, görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahallî idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir.

Merkezî idare, mahallî idareler üzerinde, mahallî hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idarî vesayet yetkisine sahiptir.

1982 Anayasası'nın 127. maddesinde aynı zamanda yerel yönetimler arası işbirliğine yönelik hususlar da vurgulanmıştır: “Mahallî idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile kendi aralarında Cumhurbaşkanının izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır”. 16 Nisan 2017'de yapılan Anayasa değişikliği ile daha önceden İçişleri Bakanlığı'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun izni ile kurulan mahallî idare birliklerinin kuruluş izni Cumhurbaşkanı'na verilmiştir.

2005 yılında kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu ile yerel yönetimler arası işbirliğine yönelik olarak düzenlemelere gidilmiştir. Kanununun 18. maddesinde, Belediye Meclisi'nin görev ve yetkileri arasında “diğer mahallî idarelerle birlik kurulmasına, kurulmuş birliklere katılmaya veya ayrılmaya karar vermek” sayılmıştır. Bununla birlikte Belediye Meclisi'nin görev ve yetkileri ile ilgili şu hususlara yer verilmiştir:

Yurt içindeki ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının izniyle yurt dışındaki belediyeler ve mahallî idare birlikleriyle karşılıklı iş birliği yapılmasına; kardeş kent ilişkileri kurulmasına; ekonomik ve sosyal ilişkileri geliştirmek amacıyla kültür, sanat ve spor gibi alanlarda faaliyet ve projeler gerçekleştirilmesine; bu çerçevede arsa, bina ve benzeri tesisleri yapma, yaptıрма, kiralama veya tahsis etmeye karar vermek

2005 yılında kabul edilen 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile de yerel yönetimler arası işbirliğine yönelik olarak düzenlemeler ortaya konulmuştur. Kanununun 10. maddesinde İl Genel Meclisi'nin görev ve yetkileri arasında “yurt içindeki ve yurt dışındaki mahallî idareler ve mahallî idare birlikleriyle karşılıklı işbirliği yapılmasına karar vermek; diğer mahallî idarelerle birlik kurulmasına, kurulmuş birliklere katılmaya veya ayrılmaya karar vermek” sayılmıştır.

Yerel yönetimler arası işbirliğine ve yerel yönetimler arası birliklerin kurulmasına yönelik, 2005 yılında kabul edilen “5355 Sayılı Mahallî İdare Birlikleri Kanunu” ile yasal altyapı kazandırılmıştır. Kanunun amacı; “mahallî idare birliklerinin hukukî statüsünü, kuruluşunu, organlarını, yönetimini, görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usûl ve esaslarını düzenlemek” şeklinde ifade edilmiştir. Kanunda ayrıca şu hususlara yer verilmiştir:

- Birlik, birlik tüzüğüne kesinleşmesinden sonra Cumhurbaşkanının izni ile kurulur ve tüzel kişilik kazanır.
- Kurulmuş bir birliğe üyelik, üye olmak isteyen mahallî idare meclisinin kararı ve buna dayalı başvuru üzerine, birlik meclisinin kabulü ile olur. Bu durumda Cumhurbaşkanının izni aranmaz.
- Ayrılmada ilgili mahallî idare meclisinin kararı yeterlidir.
- Su, atık su, katı atık ve benzeri altyapı hizmetleri ile çevre ve ekolojik dengenin korunmasına ilişkin projelerin zorunlu kılması durumunda; Cumhurbaşkanı, ilgili mahallî idarelerin, bu amaçla kurulmuş birliğe katılmasına karar verebilir.

- Bu fıkrada belirtilen birliklerden ayrılma da Cumhurbaşkanının iznine bağlıdır. Mahallî idarelerin bütün görevlerini kapsayacak şekilde genel amaçlı veya amacı açıkça belirlenmemiş birlik kurulamaz.

2/7/2018 tarihli ve 700 sayılı KHK'nin 166 ncı maddesiyle, “Bakanlar Kurulunun” ibareleri “Cumhurbaşkanının” şeklinde ve üçüncü fıkrasında yer alan “Bakanlar Kurulu” ibaresi “Cumhurbaşkanı” şeklinde değiştirilmiştir.

Örgütsel Yapı, Görev ve Faaliyetleri

5355 sayılı Kanunu'nun 5. maddesinde de görüleceği üzere, mahalli idare birliği, tek bir ilde kuruluyorsa, valinin onayı ile kesinleşir. Birlik birden fazla ildeki mahallî idarelerin katılımı ile kuruluyorsa üyeleri il özel idareleri ve köylerden oluşan birlikler için İçişleri Bakanının, geri kalanları için Çevre ve Şehircilik Bakanının onayı ile kesinleşmektedir. Turizm altyapı hizmet birliklerinin kurulma işlemleri bölge veya merkezde yetkili valiler tarafından bu Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içinde tamamlanır. Bölge veya merkezin birden fazla il sınırını kapsaması halinde, bu konuda Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca görevlendirilecek valilik, kuruluş işlemlerini yürütür.

5355 sayılı Kanunu'nun 20. maddesinde ülke düzeyinde birlik kurulmasına yönelik ayrıca şu düzenlemelere yer verilmiştir. “Mahallî idarelerin menfaatlerinin korunması, gelişmelerine yardımcı olunması, personelinin eğitilmesi ve mahallî idarelerle ilgili kanun hazırlıklarında görüş bildirilmesi amacıyla il özel idarelerini ve belediyeleri temsil etmek üzere ülke düzeyinde sadece birer birlik kurulabilir”. Bununla birlikte şu hususların da altı çizilmiştir:

Bu durum ülke düzeyinde olmaksızın bu amaçlarla başka mahallî idare birliği kurulmasına engel oluşturmaz. İl özel idareleri ve belediyeler ülke düzeyinde kurulan birliklerden kendilerine ait olanın doğal üyesidirler. İl özel idarelerinden oluşan ülke düzeyindeki birliğe yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıkları da aynı hak, yetki ve yükümlülüklerle üye olurlar. Ülke düzeyinde kurulan birlikler birinci fıkrada belirtilen amaçların yanında mahallî idarelere rehberlik etmek; mahallî idareler arasında yardımlaşma ve işbirliğini, teknik ve idarî deneyim bilgi değişimini teşvik etmek; iyi uygulama örneklerinin yaygınlaşmasına yardım etmek konularında da faaliyette bulunabilir.

Ülke düzeyinde, belediyeleri temsil etmek üzere Türkiye Belediyeler Birliği; İl Özel İdarelerini temsil etmek üzere, Vilayetler Hizmet Birliği kurulmuştur. Mahalli İdare Birliklerinin organları “Birlik Meclisi, Birlik Encümeni ve Birlik Başkanı”dır (www.tbb.gov.tr, 2019).

Gelir ve Giderleri ve Denetimi

Mahalli İdare Birliklerin gelir ve giderleri 5355 sayılı Kanunu'nun 15. ve 16. maddelerinde düzenlenmiştir. Kanun'da birliklerin gelirleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Birliğin kuruluş ve faaliyet giderlerine katılma payları
- Meclis tarafından belirlenecek tarifelere göre tahsil edilecek ücretler

- Diğer kamu kurum ve kuruluşlarından aktarılacak ögeler
- Taşınır ve taşınmaz malların kira, satış vb. elde edilecek gelirler
- Kira ve faiz gelirleri
- Bağışlar
- Köylere hizmet götürme birlikleri için il özel idaresi bütçesinden ayrılacak pay
- Diğer gelirler

5355 sayılı Kanun'da mahalli idare birliklerin giderleri ise şu şekilde sıralanmıştır:

- Birlik hizmetlerinin yürütülmesi için yapılacak giderler
- Birliğin personeline ve seçilmiş organlarının üyelerine ödenen maaş, ücret, ödenek, huzur hakkı, yolluk, hizmete ilişkin eğitim harcamaları ile diğer giderler
- Hizmet karşılığı alınacak ücretler ve diğer gelirlerin takip ve tahsili için yapılacak giderler
- Birliğin hizmet binalarının, tesislerinin, araç ve gereçlerinin temini, yapımı, bakımı ve onarımı için yapılan giderler
- Faiz, borçlanmaya ilişkin diğer ücretler ile sigorta giderleri
- Dava takip ve icra giderleri
- Avukatlık, danışmanlık ve denetim ücretleri
- Kamu ve özel sektör kuruluşlarıyla yapılan ortak hizmetler ve diğer proje giderleri
- Temsil, tören ve ağırlama giderleri

Mahalli İdare Birliklerin denetimi 5355 sayılı Kanunu'nun 22. maddesinde düzenlenmiştir. Kanun'da birliklerin denetimine ilişkin şu hususlar vurgulanmıştır:

- Mahallî idare birliklerinin denetimi İçişleri Bakanlığınca yapılır. Valiler ve kaymakamlar gerekli gördüklerinde ülke düzeyinde kurulan birlikler dışındaki birlikleri denetleyebilirler.
- Denetim yapacak diğer makamlar, valiler ve kaymakamlardır.
- Gerek duymaları halinde valiler ve kaymakamlar ülke düzeyinde kurulan birlikler dışındaki birlikleri denetlemeye yetkili kılınmıştır.
- Birlikler, Sayıştayın dış denetimi dışındadır. Sayıştayın dış denetimine tâbi olmayan mahallî idare birliklerinin, İçişleri Bakanlığı, valiler veya kaymakamlarca malî denetimi sonucunda tespit edilen kamu zararı üzerine yapılan kişi borcu teklifleri, birlik meclisinde görüşülerek karara bağlanır.
- Bu kararın örneği, birlik merkezinin bulunduğu yerin valiliğine, ülke düzeyinde kurulan birlikler ile başkan valî veya valî yardımcısı olan birliklerde ise İçişleri Bakanlığına gönderilir. Karara karşı, ülke düzeyinde kurulan birlikler ile başkan valî veya valî yardımcısı olan birliklerde İçişleri Bakanlığı, diğerlerinde ise valiler veya hakkında kişi borcu çıkarılanlar on gün içinde idarî yargıya başvurabilirler. İdarî yargı kararı doğrultusunda işlem sonuçlandırılır.

Mahalli İdare Birlikleri İle İlgili İstatistik Veriler

Tablo 1: Türkiye’de Mahalli İdare Birlikleri ve Belediye Bağlı İdareleri: 2016-2017

Türü	Belediye Bağlı İdareleri	Mahalli İdare Birlikleri
2016	33	791
2017	33	793

Kaynak: İçişleri Bakanlığı, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (2018), 2017 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu, Ankara, s.15.

Tabloda görüleceği üzere, 2016 yılında 33 belediye bağlı idareleri ve 791 mahalli idare birlikleri mevcut iken 2017 yılında belediye bağlı idarelerinde bir değişiklik olmamış sayı 33’te kalmıştır. Mahalli idare birlikleri sayısı ise 2017 yılında 793’e yükselmiştir.

Tablo 2: Türkiye’de Mahalli İdare Birlikleri İstatistik Bilgileri 2017

Türü	2016	2017
Ülke Düzeyinde Birlikler	2	2
Belediye Hizmet Birliği	55	55
Özel İdare-Belediye Hizmet Birliği	10	10
Kalkınma Birliği	8	8
Çevre Altyapı Hizmet Birliği	99	99
Turizm Altyapı Hizmet Birliği	54	54
İçmesuyu Birliği	96	97
Köylere Hizmet Götürme Birliği	450	450
Diğer	17	18
Toplam	791	793

Kaynak: İçişleri Bakanlığı, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (2018), 2017 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu, Ankara, s.15.

Tablodan da görüleceği üzere, 2017 yılı verilerine göre, 450’si köylere hizmet götürme birliği (KHGB), 99’u Çevre altyapı hizmet birliği, 97’si içme suyu birliği, 55’i belediye hizmet birliği, 54’ü turizm altyapı hizmet birliği, 10’u özel idare-belediye hizmet birliği, 8’i kalkınma birliği, 2’si ülke düzeyinde birlik ve 18’i diğer birlikler olmak üzere Türkiye’de mahalli idare birliklerinin toplam sayısı 793’tür.

YEREL YÖNETİMLER ARASI ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ VE AVRUPA TARİHİ KENTLER BİRLİĞİ

Yerel yönetimler arası işbirliği; il, bölge, ulusal düzeyde gerçekleştiği gibi uluslararası düzeyde de gerçekleşmektedir. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın 10. maddesi “Yerel Yönetimlerin Birlik Kurma ve Birliklere Katılma Hakkı” başlığını taşımaktadır (www.tbb.gov.tr, 2019):

1. Yerel makamlar yetkilerini kullanırken, ortak ilgi alanlarındaki görevlerini yerine getirebilmek amacıyla, başka yerel makamlarla işbirliği yapabilecekler ve kanunlar çerçevesinde birlikler kurabileceklerdir.
2. Her devlet, yerel yönetimlerin ortak çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi için birliklere üye olma ve uluslararası yerel yönetim birliklerine katılma hakkını tanıyacaktır.
3. Yerel yönetimler, kanunlarla öngörülen şartlar dâhilinde başka devletlerin yerel yönetimleriyle işbirliği yapabilirler.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na imza atan Türkiye, Şartın 10. maddesinin 2. ve 3. paragraf/kısımına çekince koymuştur. Buna karşın, 2005 yılında kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanununda, yurt dışındaki belediyeler ve mahallî idare birlikleriyle karşılıklı iş birliği yapılmasına ilişkin Belediye Meclisi tarafından karar alınabilmesi için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın iznine ihtiyaç bulunmaktadır hükmü getirilmiştir. Bu bağlamda, izne tabi olsa da yerel yönetimlere uluslararası yerel yönetim birliklerine katılma hakkı tanınmıştır.

Uluslararası düzeyde yerel yönetimler arası işbirliğine örnek olarak gösterilebilecek birçok kuruluş bulunmaktadır. Avrupa Kaleli Kentler Birliği ve Avrupa Tarihi Kentler Birliği bunlardan bazılarıdır.

Avrupa Kaleli Kentler Birliği (The European Walled Towns (EWT))

Avrupa Kaleli Kentler Birliği'ne üye ülkeler arasında Almanya, Avusturya, Azerbaycan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İtalya, Kıbrıs, Litvanya, Macaristan, Malta, Norveç, Portekiz, Rusya, Slovakya, Slovenya ve Türkiye yer almaktadır. Birliğe üyelik için kalenin duvarlarının sağlam olması, şehirde yaşayanların ve ziyaretçilerin tarihe ilgisinin olması beklenmektedir. Avrupa Kaleli Kentler Birliği'nin hedef ve amaçları şu şekilde sıralanmaktadır (www.europeanwalledtowns.org, 2019):

- Kaleli kentlerde yaşayan vatandaşlar arasındaki dostluğu teşvik etmek,
- Şehirleri ve tarihlerini desteklemek,
- Avrupa Birliği ve diğer fonları oluşturmak ve projelere destek vermek,
- Üye şehirlerde düzenli bilimsel etkinlikler yürütmek,
- Tarihi şehirleri ve çevre koşullarını planlama ve korumaya yönelik uygun yöntemler ve ortak stratejiler geliştirmek,
- Üye ağını büyütürken, birçok alanda bilgi ve deneyim alışverişi yapmaktır.

Avrupa Tarihi Kentler Birliği (European Association Historic Towns&Regions)

Avrupa Konseyi tarafından Ekim 1999'da "Avrupa - Ortak Mirası" girişiminin bir parçası olarak "Avrupa Tarihi Kentler ve Bölgeler Birliği" olarak kurulmuştur. 30 Avrupa Ülkesinde ve 1000'den fazla şehir tarihi şehir kimliğini taşımaktadır. Hollanda, Slovenya başta olmak üzere, Almanya, Avusturya, Azerbaycan, Çek Cumhuriyet, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, İngiltere, İrlanda, İspanya, İtalya, Kıbrıs, Litvanya, Macaristan, Malta,

Norveç, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovakya ve Türkiye’den şehirler yer almaktadır. Avrupa Tarihi Kentler Birliği’nin genel olarak hedefleri şu şekilde sıralanmaktadır (<http://www.historic-towns.org>, 2019):

- Avrupa düzeyinde ülkeler ve kentler arası işbirliğinin gerçekleştirilmesi
- Avrupa projelerinin desteklenmesi ve iyi uygulamaya yönelik çabaların artırılması
- Ülkeler ve kentler arası deneyim, tecrübe ve uzmanlıkların aktarılması

Türkiye’de Tarihi Kentler Birliği, Avrupa Tarihi Kentler Birliği’nin üyesidir. Türkiye’den birçok şehir Avrupa Tarihi Kentler Birliği’ne üye olarak katılmıştır. Osmangazi, Diyarbakır, Kütahya, Alanya, Bursa, Eğirdir, Gaziantep ve Karadeniz Ereğli bu şehirlerden bazılarıdır (<http://www.historic-towns.org>, 2019).

TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİMLER ARASI İŞBİRLİĞİ ÖRNEĞİ OLARAK TARİHİ KENTLER BİRLİĞİ

2000 yılında Bursa’da oluşturulan Tarihi Kentler Birliği, Türkiye’nin farklı bölgelerinde birçok kentin birlikteliği ve işbirliği ile oluşturulmuştur. Birliğin temel amacı, sosyal, kültürel ve tarihi alanlarda kentlerin karşılıklı etkileşim ve işbirliği yürütmeleridir.

Birliğin Kuruluş Süreci ve Tarihsel Gelişim

Türkiye’de kültürel miras bilinci ve korumacılığın geçmişi 1970’li yıllara kadar uzanmaktadır. Bu süreçte, alanında uzman ve akademisyenlerin desteğiyle tarihsel çevreyi koruma ve yaşatmaya yönelik çabalar dikkati çekmektedir. 1990’lı yıllardan sonra bu süreç hızlanmıştır. Tarihi Kentler Birliği’nin oluşumun arka planında etkili olan önemli süreçler şu şekilde sıralanabilir (www.tarihiKentlerBirliGi.org, 2019):

- 1999 yılında, Avrupa Konseyi’nin başlattığı “Avrupa Bir Ortak Miras” kampanyası ile “tarihi kentler arasında kültürel miras alanında işbirliğinin geliştirilmesini öngören bir birliğin kurulması” amaçlanmıştır.
- 7-8 Ekim 1999 tarihinde Strasbourg kentinde kuruluş toplantısını yapan Avrupa Tarihi Kentler Birliği’ne Türkiye de davet edilmiştir. Toplantıya gözlemci üye olarak katılan Bursa Büyükşehir Belediyesi, Türkiye Tarihi Kentler Birliği’nin kuruluş çalışmalarını başlatacağı ve yürütücülüğünü üstleneceği konusunda beyanda bulunmuştur.
- İçişleri Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, ÇEKÜL Vakfı ve Mimarlar Odası’nın katkılarıyla tamamlanan kuruluş aşamasında Dışişleri, Orman ve Milli Eğitim Bakanlıkları ile UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği ve Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği de Tarihi Kentler Birliği’nin yanında yer almıştır.
- Tarihi Kentler Birliği 22 Temmuz 2000’de Bursa’da, 52 tarihi kent belediyesi tarafından kabul edilen birlik tüzüğü ve yayımlanan “Kuruluş Bildirgesi”yle kurulmuştur.

- Tarihi Kentler Birliği, 2001 yılında da Avrupa Tarihi Kentler Birliği'nin 12. üyesi olmuştur.

Birliğin Örgütsel Yapısı ve Üyelik Koşulları

Tarihi Kentler Birliği'nin misyonu; “yerel yönetimler ile meslek ve sivil toplum örgütlerini bir araya getirerek kentlerimizin tarihsel, kültürel ve doğal dokusunun korunmasını ve tanıtımını sağlamak” şeklinde ifade edilmiştir. Birliğin vizyonu ise “medeniyetlerin buluşma noktasında yer alan ülkemizin tarihsel, kültürel ve doğal dokusunu koruyup gelecek nesillere aktarmak” şeklinde vurgulanmıştır (www.tarihiKentlerBirligi.org, 2019).

Birliğin merkezi İstanbul'dur. Birliğin tüzel kişiliği vardır. Birliğin organları; Birlik Meclisi, Birlik Encümeni ve Birlik Başkanı'ndan oluşmaktadır. Birlik Teşkilatı ise Birlik Genel Sekreteri, Yazı İşleri Müdürlüğü, Mali Hizmetler Biriminden müteşekkildir. Ayrıca, Birlik bünyesinde akademisyen ve alanında uzmanlardan oluşan bir danışma kurulu oluşturulmuştur. Birlik bünyesinde ihtisas komisyonu olarak Plan ve Bütçe Komisyonu kurulmuştur. (www.tarihiKentlerBirligi.org, 2019).

Tarihi Kentler Birliği'ne üye olabilmek için belli koşullar belirlenmiştir. Belli unsurları bünyesinde barındıran kentlerin Birliğe üye olabileceği düzenlenmiştir (www.tarihiKentlerBirligi.org, 2019):

- Yerel yönetim politikalarında, tarihi ve doğal çevre korumasına önem ve ağırlık verilen kentler; bu konuda kent kültürünü, sivil toplum katılımını ve toplumsal duyarlılığı geliştirme çabaları içindeki kentler,
- Yerleşme dokusunun önemli ve etkin bir kesimi “kentsel sit, arkeolojik sit, tarihsel sit ve doğal sit” olarak tescil edilmiş kentler,
- Güçlü ve önemli anıtsal yapılara sahip olan ve özellikle bu yapılarıyla tanınan kentler,
- Bir ya da birkaç antik kentle üst üste ve iç içe yaşayan kentler,
- Diğer ülkelerdeki tarihi kentlerle “Kardeş Şehir” ilişkisi kurmuş tarihi kentler,
- Önemli tarihsel olayların cereyan ettiği tarihsel kentler,
- Geçmiş uygarlıklara başkentlik yapmış olan kentler,
- UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ne girmiş kültür değerlerinin bulunduğu kentler,
- Tarihsel metropoller.

Tablo 3: Tarihi Kentler Birliği Üyeliği ve İstatistik Veriler

En Fazla Üyenin Olduğu İller	Üye Sayısı
Konya	19
İstanbul	17
İzmir	17
Kastamonu	17
Kayseri	15
Toplam Üye Sayısı	455

Kaynak: Tarihi Kentler Birliği Üye Bilgileri, <http://www.tarihiKentlerBirligi.org/?belediyeler=uye-belediyeler-tum-liste>, 2019.

Tablodan da görüleceği üzere, Tarihi Kentler Birliği'nde en fazla üyeye sahip şehir 19 şehirle Konya'dır. İstanbul, İzmir, Kastamonu'dan 17'şer şehir; Kayseri'den ise 15 şehir birliğin üyesi olmuştur. Tarihi Kentler Birliği'ne Türkiye'de toplam 455 şehir üye olmuştur.

Birliğin Etkinlik ve Faaliyetleri

Tarihi Kentler Birliği, tarihi kent dokularının ve kentsel-kültürel mirasın korunması amacıyla üye belediyeler arasında işbirliği ve deneyim alışverişi sağlamıştır. Belediyecilik, koruma, kültür, çevre, imar ve tarihi kent konularıyla ilgili bilgi, belge, mevzuat, kaynak ve eğitime dönük çalışmalar yapmıştır. Eğitim seminerleriyle üyelerinin proje yapma ve uygulama yeteneklerini geliştirmeye çabalar ortaya koymuştur. Üye aidatlarından sağlanan geliri, hibe programlarıyla yine üyeleri arasında dağıtarak koruma projelerine mali destek sağlamıştır. Tarihi ve kültürel varlıkların onarımına yönelik kaynak yaratılması, yerel yönetimlerin ihtiyaç duyduğu plan ve proje kurulları olan Koruma Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB) nın oluşturulmasına yönelik büyük kazanımlara öncülük etmiştir. Bunlar birlikte, Tarihi Kentler Birliği birçok faaliyet ve etkinliğe de imza atmıştır. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir (www.tarihiKentlerBirligi.org, 2019):

- Anadolu Buluşmaları (2000 Bursa, 2017 Mersin)
- Anadolu Seminerleri (2005 Amasya, 2016 Edirne)
- Eğitimler ve ÇEKÜL (Çevre Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı) Akademi
- Tarihi Kentler Birliği Kültürel ve Kentsel Koruma Eğitim Programları
- Tarihi Kentler Birliği Alan Yönetimi Eğitimleri
- Tarihi Kentler Birliği Alanda Eğitimler
- Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları
- Proje Destekleri
- 3 Yılda 300 Eser Programı
- 200 Ortak 200 Eser Programı
- 1 Günde 1000 Eser Programı
- Koruma Özendirme ve Müze Özendirme Yarışmaları
- Geçmişten Geleceğe Yerel Kimlik Dergisi (2001-2018 devam ediyor)

SONUÇ

Öğrenen kentler anlayışından hareketle, kentlerin karşılıklı etkileşime girmesi, kentler arası ortak projeler üretilmesi önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel düzeyde politika transferine gidilerek, dünyanın farklı şehirlerindeki Tarihi Kentler'in iyi uygulama örneklerinden yararlanılması; Avrupa Tarihi Kentler Birliği'ne ve Avrupa Kaleli Kentler

Birliği'ne üyelik konusunda girişimde bulunulması Türkiye Tarihi Kentler Birliği'ne üye kentler için önemli hususlardır.

Türkiye Tarihi Kentler Birliği'ne üyelik kriterlerini yerine getiren belediyeler ve kentler tarafından koşulların içselleştirilmesi; tarihi ve kültürel değerler konusunda halkın bilinçlendirilmesi; tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve tanıtılmasına yönelik projeler üretilmesi ve Avrupa Birliği ve diğer kurumlardan fon desteği sağlanması diğer önemli hususlardır.

Tüm bunlarla birlikte, Tarihi Kentler Birliği üyesi kentlerin ve bu kentlerin belediyelerinin yürüteceği çalışmaların üniversite, kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları işbirliği ile yürütülmesi önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihi Kentler Birliği üyesi kentler ve belediyelerin de desteğiyle, tarihi ve kültürel değerleri korumaya ve halkın bu konuda bilinç ve farkındalık düzeyini yükseltmeye yönelik akademik, bilimsel ve toplumsal faaliyetlerin sayısının artırılması gerekmektedir.

Sonuç olarak, hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzlemde kentler arası işbirliği önemli bir husustur. Türkiye Tarihi Kentler Birliği ulusal düzeyde yerel yönetimler arası işbirliğinin örneklerinden birisidir. Uluslararası düzeyde yerel yönetimler arası işbirliğinin örneklerinden birisi “Avrupa Tarihi Kentler Birliği”dir. Türkiye Tarihi Kentler Birliği ise Avrupa Tarihi Kentleri Birliği'nin üyesidir. Küreselleşmenin de etkisiyle ülkeler arası etkileşim artmış ve kentler arası işbirliği önem kazanmıştır. Kentsel düzeyde işbirliğini sağlamanın yolları içinde uluslararası düzlemde birliklere üye olmak, kardeş şehir uygulamalarını hayata geçirmek önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1961 Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.

1982 Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5302.pdf>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.

5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5355.pdf>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.

5393 sayılı Belediye Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.

Avrupa Kaleli Kentler Birliği (2019) “Avrupa Kaleli Kentler Birliğine Üye Ülkeler”, <https://www.europeanwalledtowns.org/ewt-members>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.

Avrupa Kaleli Kentler Birliği (2019) “Avrupa Kaleli Kentler Birliğinin Hedef ve Amaçları”, <https://www.europeanwalledtowns.org/objectives>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.

- Avrupa Kaleli Kentler Birliği (2019), <https://www.europeanwalledtowns.org/>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- Avrupa Tarihi Kentler Birliği (2019), “Avrupa Kaleli Kentler Birliğine Üye Ülkeler/Şehirler”, <http://www.historic-towns.org/members/i>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- Avrupa Tarihi Kentler Birliği (2019), “Birlik Hakkında”, <http://www.historic-towns.org/about-us/>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- Avrupa Tarihi Kentler Birliği (2019), <http://www.historic-towns.org/>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, http://www.tbb.gov.tr/mevzuat/kanunlar/Avrupa_Yerel_Yonetimler_ozerklik_Sarti.pdf, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (2018), “2017 Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu”, Ankara, https://webdosya.csb.gov.tr/db/yerelyonetimler/icerikler/2017_m_gnl_faal_rpr-20180904082437.pdf, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- Tarihi Kentler Birliği (2019), “Tarihi Kentler Birliği 2017 Yılı Faaliyet Raporu”, http://www.tarihiKentlerBirligi.org/wpcontent/uploads/2017_Y%C4%B1%C4%B1_Faaliyet_Raporu_.pdf, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- Tarihi Kentler Birliği (2019), “Tarihi Kentler Birliği Nasıl Kuruldu”, <http://www.tarihiKentlerBirligi.org/hakkimizda/tarihce/>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- Tarihi Kentler Birliği (2019), “Tarihi Kentler Birliği Üye Belediyeler Tüm Liste”, <http://www.tarihiKentlerBirligi.org/?belediyeler=uye-belediyeler-tum-liste>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- Tarihi Kentler Birliği (2019), “Tarihi Kentler Birliği Üyelik Koşulları”, <http://www.tarihiKentlerBirligi.org/hakkimizda/uyelik-kosullari/>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- Tarihi Kentler Birliği (2019), “Tarihi Kentler Birliği Yönetim” <http://www.tarihiKentlerBirligi.org/hakkimizda/yonetim/>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- Tarihi Kentler Birliği (2019), <http://www.tarihiKentlerBirligi.org/>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- Türkiye Belediyeler Birliği (2019), “Ülke Düzeyinde Kurulan Birlikler”, <http://www.tbb.gov.tr/belediyelerimiz/mahalli-idare-birlikleri/ulke-duzeyinde-kurulan-birlikler>, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- Ulusoy, Ahmet ve Akdemir, Tekin (2013), *Mahalli İdareler*, Seçkin Yayınevi, Ankara.

Қоршаған ортаның қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі шыны қалдықтарын өңдеудің өзектілігі

**Әбдімүтәліп Н.Ә.
Тойчибекова Г.Б.
Толбаев Н.**

Кіріспе. Шыны өңдеу - қоршаған ортаны қорғауға және табиғи ресурстарды сақтауға қажетті саланың бірі және қауіпті қалдықтарды басқару бойынша маңызды сектор болып табылады. Дегенмен, Қазақстанда бұл сала өте нашар дамыған және шыны қалдықтарының үлкен мөлшері қайта өңделмейді. Мысалы, бірнеше адамнан тұратын отбасы күнделкті жағдайда шырындар, сусындар және тұздықтармен қатар ай сайын шамамен 10 бірлік шыны ыдысқа ие болады. Егер үй шаруашылығында шыны ыдыстары қажетті зат болып саналса, онда шөлмектердің көпшілігі көбіне қоқыс жәшігіне жіберіледі. Бірақ осы жағдайға мән беретін болсақ, шыны өңделгенде бұл қоқыстан көптеген жаңа пайдалы заттарды жасауға мүмкіндік береді. Шыны қалдықтары биоыдырауға ұшырамайды. Газдалған сусыннан шыққан шыны шөлмегі шамамен 1000 жылда немесе одан да артық уақытта ыдырау уақытымен сипатталады. Бұл қауіпті қалдықтар қысқа мерзімде өңделмейтін болса, бүкіл планетамыз шыны қалдықтарымен толығымен қапталатыны анық, себебі химиялық құрамы бойынша күрделі болып саналады (кесте1). Шыны өнімдері нәзік болып келеді, сынған күйде қоршаған ортаға енген соң - жануарлар мен адамдарға қауіп төндіреді. Шынымен ластанған топырақ жүйесінде өсімдіктердің өсіп өну үдерісі нашар жүреді.

Кесте 1 – Кейбір өндіріс шынылардың құрамы

Химиялық құрамы											
Шыны	SiO ₂	B ₂ O ₃	Al ₂ O ₃	MgO	CaO	BaO	PbO	Na ₂ O	K ₂ O	Fe ₂ O ₃	SO ₃
Терезелік	71,8	—	2	4,1	6,7	—	—	14,8	—	0,1	0,5
Шөлмектік	71,5	—	3,3	3,2	5,2	—	—	16	—	0,6	0,2

Ыдыстық	74	—	0,5	—	7,4 5	—	—	16	2	0,05	—
Хрусталь	56, 5	—	0,48	—	1	—	27	6	10	0,02	—
Химиялық- зертханалық	68, 4	2,7	3,9	—	8,5	—	—	9,4	7,1	—	—
Оптикалық	41, 4	—	—	—	—	—	53, 2	—	5,4	—	—
Кварцоидты	96	3,5	—	—	—	—	—	0,5	—	—	—
Электроколбоидт ық	71, 9	—	—	3,5	5,5	2	—	16,1	1	—	—
Электрвакуумды қ	66, 9	20,3	3,5	—	—	—	—	3,9	5,4	—	—
Медициналық	73	4	4,5	1	7	—	—	8,5	2	—	—
Ыстыққа төзімді	57, 6	—	25	8	7,4	—	—	—	2	—	—
Термотөзімді	80, 5	12	2	—	0,5	—	—	4	1	—	—
Термометриялық	57, 1	10,1	20,6	4,6	7,6	—	—	—	—	—	—
Қорғаныштық	12	—	—	—	—	—	86	—	2	—	—

Радиационды- тұрақты	48, 2	4	0,65	—	0,1 5	29, 5	—	1	7,5	—	—
Шыны талшықтары	71	—	3	3	8	—	—	15	—	—	—

Қайта өңделген шыны көптеген табиғи ресурстарды үнемдейді. Егер жаңа өнімдерді өндіруде шыны қалдықтарының 10% ғана қолданылса, табиғи газды қолдану аясын 3% -ға азайтуға болады. Егер ел ішінде осындай өнімдердің өндіріс технологиясын толығымен шыны сынықтарын қолдануға аударсақ, онда газды үнемдеу мөлшері 30% құрайды. Шыны қалдықтарды қайта өңдеу адамзат үшін үлкен жерлерді үнемдеуге мүмкіндік береді, кері жағдайда экологиялық қауіпті қоқыс тастайтын жерлерге айналуы тиіс. Бұдан басқа, осы материалдардан мамандандырылған жинақтау пункттеріне дейін жеткізілетін шыны қалдықтары мен қоқыстарды жеткізуде адамдарға шағын, бірақ тұрақты табыс әкеледі. Жиналған әйнекті өндегенде, тек табиғи газды ғана емес, шыны өндірісінде қолданылатын әктас қоспалары, сода мен құм секілді материалдарды үнемдеуге болады. Шыны өндірісі - қайта өңделетін материал, сондықтан оның екінші ретгі пайдаланылуы қоршаған ортаға теріс әсерді азайтатын толығымен қалдықсыз үдеріс болып табылады. Осылайша, шыны қалдықтарын кәдеге жарату және өңдеу экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, табиғи ресурстарды сақтау және шыны өндіру құнын төмендету үшін қажет.

Шыны қалдықтарын кәдеге жарату және екінші ретгі қайта өңдеу – бұл қалдықтарды өңдеу саласындағы және адам қызметімен байланысты өндірістік даму үшін аса маңызды бағыт болып табылады. Қайта өңделген шыны қалдықтарынан өңдеудің тиімділігі бойынша барынша жоғары пайызға жетеді, өйткені ол экономикалық тұрғыдан қаржылы, сондықтан да әр мемлекет үшін осы саланы дамытуға ықпал етуге тиіс.

Шикізатты өңдеудің кезеңдері.

Шыны қалдықтары арнайы пештерде қалпына келтіру арқылы дайын материалға өңделеді. Кәдеге жарату үдерісі төменде сипатталған бірнеше кезеңдерден тұрады. Бірінші кезеңде тұрғындардан, кәсіпорындардан және ұйымдардан шыны қалдықтар жиналады (сур.1). Ол үшін арнайы қабылдау орталықтары ұйымдастырылып, шыны қалдықтары технологиялық процестің бір бөлігі болып табылатын ірі кәсіпорындармен келісімшарттар жасалады. Екінші кезеңде, қайта өңдеу зауытында, жиналған шыны қалдықтары негізгі жуу мен сұрыптауды кезеңдерінен өтеді. Сұрыптау - бұл ең ауыр жұмыс, себебі ол қозғалмалы конвейерде қолмен жасалады. Шыны қалдықтарын түстер бойынша бөліп болғаннан кейін, қалдықтарды ұсақтайтын қондырғыларда қиыршықталып, фракцияларға сұрыпталу арқылы тексерістен өтеді. Соңғы өңдеу сатысында дайындалған шикізат арнайы мыс балқыту пештерінде балқытылып, онда

жоғары температурада қалдықтар белгілі бір түсті гомогенді шыны массасына айналады. Осы массадан жаңа шыны өнімдері шығарылады. Өнімдер шыныдан да және шикізаттың белгілі бір мөлшерінен де: кварцты құм, әк және соданы қосумен толықтай жасалуы мүмкін.

Сурет 1 - Шыны өңдеу технологиясы

Қайта пайдаланылатын материалдарды жеткізу олардың шыны бұйымдарын өндіретін зауыттарда, сондай-ақ әртүрлі тауарларды өндіру үшін осы өнімді пайдаланатын ұйымдарда жүзеге асырылуы мүмкін:

- керамикалық плиткалар;
- сәндік кірпіштер;
- құмыралар;
- оқшаулағыш материалдар;
- су сүзгілері.

Зертханадағы шыны өңдеу жұмыстары:

Зертханада шыны қалдықтарын өңдеу мүмкін болса да, белгілі бір уақыт пен күшті талап етеді. Мұндай өңдеу, ең алдымен, зерттеу жұмыстары үшін жиналған шыны қалдықтарын қайта пайдалану үшін қажет. Мұны орындау барысында шыны ыдыстары мұқият жуылды, лабораторияда қол жетімді дезинфекциялау құралдарымен өңделді, содан кейін таза ағын сумен мұқият шайылды. Осы әрекеттерден кейін шыны ыдыстарды адам денсаулығына зиян келтірмейтіндей қайта пайдалануға болады. Зертханалық жағдайда біз шыны қалдығынан құрылыс плиткасын (шыны материалдың жеткілікті мөлшерімен) жасап шығардық. Шыны ұсақталып, содан кейін осы күйінде дайындалған қалыпқа салынып, 1000 градусқа дейін муфельдік пешке орналастырылып балқытылды. Шыққан шыны плиткасын құрылыс материалы ретінде үй жағдайында әсемдік құрауыш

ретінде пайдаланылады. Бұл плитка жуынатын бөлме мен ас үйдің қабырғаларына жақсырақ сай келеді (сур.2).

Сурет 2 – Зертхана жағдайында жасалған шыны плиткасы

Осылайша, шыны өңдеу өндірісі - өте табысты кәсіп. Бұл зерттеудің ғылыми қыры оң әсерін тигізеді, әсіресе олардың өзектілігін ескеретін болсақ. Шыны өңдеу технологиясы өте күрделі және көпфункционалды үдеріс болып көрінсе де, бұл өндірістегі ең күрделі нәрсе - қалдықтардың түрлерін сұрыптау болып табылады. Бұл кемшіліктердің барлығы аса маңызды емес және тым қымбат емес, себебі нәтижесінде сапалы жаңа шыны өнімінен кем емес материал шығаруға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Рагин В. Ч., Хиггинс М. К., Искусство витража. От истоков к современности. М.: Белый город. 2003 ISBN 5-7793-0796-9
2. J.F. Stanzione III, K.E. Strawhecker, R.P. Wool. Observing the twinkling fractal nature of the glass transition. J. Non-Crystalline Solids, 357, 311—319 (2011)

USULSÜZ TEBLİGAT VE DENETİMİ

Dr. Öğretim Üyesi Şükran AKGÜN

Tebliğatla ilgili temel kaynağımız 1959 tarihli ve 7201 sayılı Tebliğat Kanunudur. Kanunda yürürlüğe girmesinden sonra çok önemli değişiklikler olmuştur. Bunlardan en önemlileri Elektronik tebliğat ile ilgili değişikliktir²⁷⁶. Bu düzenlemeden sonra sanki Tebliğat Kanunu ile ilgili tüm uygulamaların elektronik yolla yapılacağı izlenimi uyansa da elektronik tebliğ adresi olmayan vatandaşlar için halen Tebliğat Kanunu hükümleri uygulanacaktır.

Tebliğat işlemi haber verme ve haber vermeyi belgelendirmeyi içerir. Haber vermenin önemi, Anayasada yer alan(md.36) “hak arama hürriyeti” bu kapsamda adil yargılanma hakkının kullanımı ile yakından ilgilidir. Kişilerin bu haklarını kullanabilmeleri için öncelikle kendileri ile ilgili durumdan haberdar edilmeleri gerekir. Bu haberdar edilme işleminin Tebliğat Kanunu hükümlerine uygun olarak yapılması gerekir.

Şekli ve emredici hükümleri içeren Tebliğat Kanunu hükümlerine uyulmadan yapılan tebliğat usulsüzdür. *“Usulüne aykırı tebliğin hükmü: Madde 32 – Tebliğ usulüne aykırı yapılmış olsa bile, muhatabı tebliğe muttali olmuş ise muteber sayılır. Muhatabın beyan ettiği tarih, tebliğ tarihi addolunur.”* Şeklinde yer alan düzenleme karşısında usulsüz tebliğatın tamamen geçersiz olmadığını ancak muhatabının bu usulsüz tebliğattan haberdar olduğunu bildirmesi halinde haberdar olduğu tarih itibariyle tebliğatın usulüne uygun olarak kabul edileceğini anlıyoruz.

Tebliğatın usulsüzlüğünü inceleyecek olan makam “tebliğ evrakına karşı gidilecek yol bakımından hangi makam yetkili ise, o makam tarafından incelenir.”²⁷⁷.

Yargıtay’a göre, icra ve iflas işleri nedeniyle gönderilen tebliğatlardaki usulsüzlüğün muhatap tarafından iddia edilmesi üzerine icra mahkemesi tarafından incelenerek karar verilmesi gerekir. İcra dairesi kendiliğinden tebliğatın usulsüzlüğünü dikkate alamaz²⁷⁸. Yargıtay’ın bu doğrultudaki kararları istikrar kazanmış durumdadır.

Ancak, Yargıtay, İİK md 5 gereğince devlet aleyhine açılan tazminat davalarında verdiği kararlarında ise bu görüşün aksine icra müdürlerinin tebliğatın usulüne uygun olup olmadığını denetleme yükümlülüklerinin olduğunu kabul etmektedir. Yargıtay bir kararında;

“İcra müdürü, ödeme emrine ilişkin tebliğatın Tebliğat Kanunu hükümlerine uygun olup olmadığını denetlemekle yükümlü olduğundan, yapılan usulsüz tebliğat nedeniyle hakkındaki takibin kesinleşmesi sonucu taşınmazı (haksız olarak) satılan borçlunun Adalet Bakanlığı aleyhine açtığı tazminat davasının kabulü gerekecektir.”²⁷⁹ Sonucuna varmıştır.

²⁷⁶ Tebliğat Kanununun 7? a maddesi, 11.1.2011 tarihli 6099 sayılı Kanunun 2 nci maddesi ve 28.2.2018 tarihli 7102 sayılı kanunun 48 inci maddesi ile yapılan değişiklikler.

²⁷⁷ Yılmaz Ejder/Çağlar Tacar, Tebliğat Hukuku, Yetkin Yayınları, 5. Baskı, 2007, sh.882.

²⁷⁸ 12.HD. 17.2.1976 tarih,11333/1569 (Uyar Kambyo Senetlerine Mahsus takip, sh.439,440;Detaylı Bilgi için bkz Yılmaz/Çağlar, s.882 vd.

²⁷⁹ 4 HD.16.1.2003 T. E:2002/8860,K: 344 (Naklen Uyar Talihicra ve İflas Kanunu Şerhi Cilt:1 İİK. 1-16, 2. Baskı, Feryal Matbaacılık, Ankara 2004 s.390 dv.).

Burada usulsüz tebligatın icra dairesi tarafından kendiliğinden incelenip incelenmeyeceği konusunda çelişkili kararlar olduğu görülmektedir.

Yargıtay'ın aynı nitelikteki olayla ilgili farklı düzenlemeler karşısında birbiri ile temelde çelişen düşüncelere dayanarak verdiği kararlar konusunda bir an önce içtihatlarını birleştirme yoluna gitmesi gerekir.

Tebliğat Kanununun usulüne uygun yerine getirilmesi hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı ile yakın ilgisi nedeniyle kanımızca Tebliğat Kanununun 1. Maddesi gereğince tebliğatı çıkartan merciler tarafından tebliğatın usulüne uygun olup olmadığının incelenmesi gerekir. İlgili merci tarafından yapılacak inceleme ile anlaşılacak usulsüzlüklerinde düzeltilmesi mümkün olmalıdır. Ancak usulsüzlüğün ilgili mercii tarafından yapılan incelemeye rağmen anlaşılabilmesi halinde devletin sorumlu olması da düşünülmemelidir. Örneğin muhatabın evine geçici olarak gelen annesinin “aynı çatı altında yaşayan annesi” beyanını kabul ederek imza atması halinde ilgili merciiin bunu anlaması mümkün değildir. Buna karşılık Ticari şirketlere yapılan tebliğatlarda yetkili aranmadan doğrudan çalışan imzasına tebliğatın yapılmasının usulsüzlüğü ilk inceleme ile anlaşılacak bir usulsüzlüktür.

Bu hususlar dikkate alınarak Usulsüz tebliğatla ilgili bir başka konuda 32. Maddede açıkça tebliğ tarihi olarak düzeltilecek tarihin muhatabın öğrendiğini beyan ettiği tarih olduğunu belirtmesine rağmen Yargıtay istikrarlı bir şekilde dosya kapsamından muhatabın tebliğatı daha önce öğrendiğinin anlaşılması halinde bu tarihin tebliğ tarihi olarak kabul edileceğini bildirmesidir. Bu durum Kanunla getirilmiş olan istisnanın genişletilmesi niteliğinde olduğundan uygun değildir.

- Y. 12. HD. 27.04.2006 T. E. 2006/6073, K. 2006/9352:
- «Borçlu MT'ye 163 örnek ödeme emri 15.05.2004 tarihinde 7201 sayılı Tebliğat Kanunu'nun [21.](#) maddesine göre tebliğ edildiği ancak, Tebliğat Tüzüğü'nün 28. maddesinin uygulanmadığı, görülmekle tebliğat usulsüzdür. Bu durumda, 7201 sayılı Tebliğat Kanunu'nun [32.](#) maddesi gereğince tebliğ tarihinin belirlenmesi zorunludur. Anılan maddede “tebliğ usulüne aykırı yapılmış olsa bile muhatabı tebliğe muttali olmuş ise muteber sayılır. Muhatabın beyan ettiği tarih tebliği tarihi addolunur.” hükmüne yer verilmiştir.
- Somut olayda, 11.03.2005 tarihli haciz borçlu MT huzurunda yapıldığından ve borçlu haciz tutanağını imzaladığından artık bu tarihte takipten haberdardır. Tebliğata muttali olduğu 11.03.2005 tarihine göre, yasal 7 günlük şikayet süresi geçirilerek yapılan tebliğatın usulsüzlüğü şikayetinin süreden reddi gerekirken isin esası incelenerek yazılı şekilde karar verilmesi isabetsizdir.»

Yukarıda yer alan içtihatla borçlunun yapılan hacizle ödeme emri tebliğine vakıf olduğu kabul edilse dahi borçlunun dosyaya belge ibraz etmesi halinde belgenin ibraz tarihinden önceki her tebligata vakıf olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Bu nedenle medeni kurallara uygulama ile istisna getirilmesi kanımızca yerinde bir sistem değildir.

ARABULUCULUKTA ARABULUCUNUN ÖNEMİ

Dr. Öğretim Üyesi Şükran AKGÜN

Sosyal yaşamda iş bölümünün zorunlu olması nedeniyle ihtiyaçların giderilmesi adına belirli iş kolları oluşmuştur. Bunlardan birçoğu belirli eğitimlerin alınması ve o alanda uygulama eğitiminin de alınarak uzmanlaşmanın sağlanması gereklidir. Bazı mesleklerin icrasında çeşitli kademelerde yardımcıları varken bazı meslekler sadece o alanın uzmanı tarafından yapılmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında arabuluculuğun meslek mi yoksa uzmanlık alanı mı olduğu tartışılabilir²⁸⁰.

6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ile mevzuatımıza girmiş olan “arabuluculuk “ müessesesi ihtilafın, tarafların arabulucunun süreç yöneticiliğinde bir araya gelerek kendi ihtilafları ile ilgili kendi çözümlerini bulmaya yönlendirildikleri bir süreçtir.

Süreç yöneticisi olarak karşımıza çıkan arabulucunun sahip olması gereken özellikler ise çok önemlidir. Çünkü arabulucunun hukukçu olmasının yanında açılımı çok farklı alanları ilgilendiren süreç yöneticisi vasfına da sahip olması gerekmektedir.

Arabulucunun hukukçu olmasının önemi arabuluculukta hak temelli çözüm değil menfaat temelli çözüm esas olmakla birlikte öncelikle ihtilafın Kanun kapsamında arabuluculuğa elverişli olup olmadığını denetleyecek ilk kişinin arabulucu olmasıdır. Bu husus HUAK md.1/2 de “... tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri özel hukuk uyuşmazlıkları” olarak belirtilmiş, aile içi şiddet içeren konular arabuluculuk kapsamında görülmemiştir.

İş hukuku alanında 7036 sayılı Kanunla iş hukuku alanında dava şartı olan arabuluculuk müessesesi getirilmiştir. Kanunun 3 üncü maddesinde bireysel veya toplu iş sözleşmelerine dayanan işçi ve işveren alacağı tazminat ve işe iade davaları dava şartı arabuluculuk kapsamında görülürken meslek hastalığı ve iş kazasından kaynaklanan alacaklar dava şartı olan arabuluculuk kapsamında belirtilmemiştir. Ancak bunların ihtiyati arabuluculukla çözüme kavuşturulmasında da bir engel bulunmamaktadır.

7155 sayılı Kanunun 20 nci maddesi ile 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 5. Maddesinden sonra gelmek üzere 5/A maddesi olarak “ (1) Bu Kanunun 4 üncü maddesinde ve diğer kanunlarda belirtilen ticari davalardan, konusu bir miktar paranın ödenmesi olan alacak ve tazminat talepleri hakkında dava açılmadan önce arabulucuya başvurulması dava şartıdır.” düzenlemesi getirilmiştir.

Dolayısıyla gerek ihtiyari gerekse dava şartı olan arabuluculukta konunun arabuluculukla çözüme elverişli olup olmadığını inceleyecek olan arabulucunun hukukçu olması gerekmektedir.

²⁸⁰ DEMİR, Şamil, Yeni Bir Meslek Arabuluculuk30.4.2008 Ankara, Arabulucu com. Ulaşım tarihi 22.2.2019.

Arabuluculuk, gönüllülüğün esas alındığı menfaat temelli bir çözüm olmakla birlikte taraflardan birinin kanunun kendisine tanıdığı haklarını bilmeden hakkının çok altında olan bir meblağı kabul etmesi halinde arabulucunun bu durumun hak ve menfaatlerin bilincinde iradi olarak yapılıp yapılmadığını kontrol etmesi ve tarafın haklarının bilincinde olmadan kendisine sunulan teklifi kabul etmeye hazırlandığını gördüğü an bir hukukçudan haklarını öğrenmeye teşvik etmesi, adli yardımdan yararlanabileceği aydınlatmasında bulunması²⁸¹ gerekmektedir. Arabulucu, taraflardan birinin sürece etkili bir şekilde katılacak kadar güce sahip olmadığını ve taraf egemenliğinin sağlanamayacağını tespit ederse, süreci sonlandırmalıdır. Bu durumda, daha güçlü olan tarafın zayıf tarafın geleceğine dair karar vermesini önlemek için, zayıf tarafın uyuşmazlığını mahkemeye götürmesi tercih edilebilir.”²⁸² Tüm bunlar menfaatin ihtiyaçların gündeme getirilerek konuşulduğu bir ortamda ancak hukukçu olan bir arabulucu tarafından denetlenip takip edilebilir.

Arabuluculuk görüşmeleri sonunda yapılan anlaşmanın kaleme alınmasında yasada bir açıklık olmamakla birlikte kanımızca imzası bulunması gereken arabulucunun aktif bir rol alarak anlaşma metnini tarafların talepleri doğrultusunda kaleme almasının da ilerde anlaşmanın uygulanması ve icra edilebilirlik şerhi alınması açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Arabuluculuğun zor ve önemli yönü hukukçu olması nedeniyle sürece olan etkisi değildir. Asıl zor olan yönü süreç yöneticisi olarak arabuluculuk görüşmelerindeki etkisidir.

Süreç yöneticisi olarak arabulucudan beklenenlerin gerçekleştirilmesi çok fazla gayret gerektirecektir.

Arabulucudan süreç yönetimi sırasında “süreç yöneticisi” vasfıyla çok şey beklenmektedir. Arabuluculuk görüşmelerinde arabulucudan, kendisi ve taraflarla ilgili olarak yapması beklenen şeyler bir bütün olarak düşünüldüğünde arabulucunun kişilik olarak tarafsız ve güvenilir olması süreç yöneticiliği görevini kelimeleri çok iyi kullanarak süreç yöneticiliğini tarafları rahatsız etmeden kullanması gerekmektedir. Çünkü arabuluculukta temel ilke; katılım, süreci devam ve sonlandırmada tarafların gönüllülüğüdür. Toplumlarda arabuluculuk vasfına ait kişilerin sayısal olarak çok olmasına gerek yoktur. **Bu nitelikte kişilerin bulunması durgun bir suya atılan taşın yaydığı dalgalar gibi etrafını etkileyecektir. Dolayısıyla mevcut olanların yetkin ve etkin olması önemlidir.**

²⁸¹ YAZICI TIKTIK, Çiğdem, Modül 3 “Arabuluculuk Sürecinin Temel İlkeleri” Temel Arabuluculuk Eğitimi Eğitici Kitabı, Türkiye’de Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Uygulaması Geliştirme projesi kapsamında hazırlanan kitap, 2017 sh 109.(Adalet Bakanlığı Arabuluculuk Dairesi Başkanlığı Resmi Sitesi <http://www.adb.adalet.gov.tr/> E Kitaplar, Temel Arabuluculuk Eğitimi Katılımcı Kitabı)

²⁸² YAZICI TIKTIK, Çiğdem, Modül 3 “Arabuluculuk Sürecinin Temel İlkeleri” Temel Arabuluculuk Eğitimi Eğitici Kitabı, Türkiye’de Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Uygulaması Geliştirme projesi kapsamında hazırlanan kitap, 2017 sh 109 Adalet Bakanlığı Arabuluculuk Dairesi Başkanlığı Resmi Sitesi <http://www.adb.adalet.gov.tr/> E Kitaplar, Temel Arabuluculuk Eğitimi Katılımcı Kitabı)

Arabuluculuk vasıfları düşünüldüğünde acaba arabulucu olunur mu yoksa arabulucu olarak doğulur mu? Sorusu aklımıza gelmektedir. Temel arabuluculuk eğitimi²⁸³ ve uzman arabuluculuk eğitimlerinde konuların işlenmesi sırasında ki edindiğimiz deneyimler ve katılımcıların ifadeleri eğitimin en kısa sürede sonuçlarını aile yaşantılarında aldıklarını ifade etmeleri doğuştan gelen yeteneğin yanında bu vasıfların öğrenilerek uygulanabileceğini de göstermektedir.

Eğitimde izlenmesi gereken eğitim kitapçığındaki bazı konulara değinmek istiyorum²⁸⁴.

Çatışma Teorisi

1 Çatışma Nedir? 2 Çatışma ve Uyuşmazlık Farkı 3 Çatışmanın ve Uyuşmazlığın Analizi, Pozisyonlar ve İhtiyaçlar Arasındaki Farklılıklar 4 Çatışma Durumunda Bireyler Nasıl Davranırlar? 5 Çatışma Çözme Genel Stratejileri 6 Problem Çözme ve Uzlaşma 7 Çatışma Çözüm Yöntemleri

Modül 2 Arabuluculuk Nedir 3 Arabulucuda Bulunması Gereken Temel Özellikler, 5 Arabulucunun Görev ve İşlevleri 6 Arabulucunun Sahip Olması Gereken Beceriler

Modül 3 Arabuluculuk Sürecinin Temel İlkeleri,1- Gönüllülük, 2- Gizlilik,3 Arabulucunun Tarafsızlığı, 4- Kontrolün Taraflarda olması, 5- Eşitlik.

Modül 4 Arabulucu Kimdir, 3 Arabulucuda bulunması Gereken Temel Özellikler, 5- Arabulucunun Görev ve İşlevi, 6- Arabulucunun sahip olması Gereken İlkeler

Modül 5 , 3 Arabuluculuk Sürecinin Planlanması, 4 Arabuluculuk Sürecinin Planlanmasında Arabuluculuk İlkelerinin Gözetilmesi

Modül 6 Arabuluculuğun Aşamaları: Hazırlık Aşaması (1) 1 Ön Basamak: Arabuluculuk Süreci

2 Birinci Basamak: Kontrol Listesi Hazırlamak 3 İkinci Basamak: Taraflarla İlk Temasın Kurulması

4 Üçüncü Basamak: Güvenli Bir Görüşme Ortamının Hazırlanması

²⁸³ HUKUK, Arabuluculuk eğitimi MADDE 32 – (1) Arabuluculuk eğitimi, hukuk fakültesi mezunu ve beş yıllık meslekî kıdem kazanmış kişiler tarafından alınan, arabuluculuk faaliyetinin yürütülmesi ile arabuluculuğun yerine getirilmesi için gerekli olan bilgi ve becerilerin kazanılmasını amaçlayan eğitimi ifade eder

(2) Arabulucu olacak kişilere altmışsekiz saati teorik ve onaltı saati uygulamalı olmak üzere asgari toplam seksendört saat arabuluculuk eğitimi verilir.

(3) Teorik ve uygulamalı eğitimin verilmesinde, eğitim modülü esas alınır.

(4) Eğitime katılanların, belgeye dayalı ve eğitim kuruluşlarınca kabul edilen haklı bir mazeretleri olmadıkça arabuluculuk eğitimi süresince verilen ders ve çalışmalara katılımları zorunludur. Eğitim kuruluşlarınca, adayların derslere devam durumunu gösteren çizelge düzenlenir ve derslerin 1/12'sine devam etmeyenlerin eğitim programıyla ilişkisi kesilir.

²⁸⁴ Adalet Bakanlığı Arabuluculuk Dairesi Başkanlığı Resmi Sitesi <http://www.adb.adalet.gov.tr/> E Kitaplar, Temel Arabuluculuk Eğitimi Katılımcı Kitabı, Erişim tarihi, 3.3.2019.

5 Dördüncü Basamak: Arabuluculuk Sözleşmesinin Hazırlanması 99

6 Beşinci Basamak: Taraflarla Arabuluculuk Öncesi İlk Görüşme 100

Modül 7, Arabuluculuğun Aşamaları: Başlangıç Aşaması (2) 1 Arabulucunun Taraflarla Buluşması 2 Arabulucunun Açılış Konuşması , 3 Taraflara Konuşmalarını ve Sürece Dâhil Olmalarını Sağlayacak Güveni Vermek ,4 Soruların Yanıtlanması , 5 Sürecin Başladığının Belgelenmesi , 6 Arabulucu Sözleşmesinin İmzalanması ,7 Tarafların Açılış Konuşması

Modül 8 Arabuluculuğun Aşamaları: İnceleme Aşaması (3) , 1 Uyuşmazlığın Çözümünde Önemli Unsurların Belirlenmesi , 2 İnceleme Aşamasında Arabulucuya Yardımcı Olabilecek Unsurlar

Modül 9 Arabuluculuğun Aşamaları: Müzakere Aşaması (4) 1 Müzakerenin İcrası , 2 Temel Müzakere Türleri: Kazan-Kazan ve Kazan-Kaybet, 3 Arabuluculukta Temel Müzakere Stratejileri (Rekabetçi – Kaçınmacı – Uyuşmacı – Uzlaşmacı – Problem Çözücü), 4 Harvard Müzakere Modeli , 5 Müzakerelerde Temel Kavramlar ve Dinamikler, 6 Arabuluculukta Kullanılabilecek Müzakere Taktikleri ve Arabulucunun Müdahale Yöntemleri, 7 Müzakereyi Sonuçlandırma Aşaması

Modül 10 Arabuluculuğun Aşamaları: Sonuç/Anlaşma Aşaması (5),1 Arabuluculuk Sürecinin Sona Ermesi , 2 Kapanış Konuşması ,3 Son Tutanak 4 Anlaşma Belgesi , 5 Anlaşma Belgesinin İcra Edilmesi

Modül 11 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Farklılık ve Arabuluculuk , 1 Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Farklılıklar, 2 Toplumsal Cinsiyet İhtiyaçları, 3 Toplumsal Farklılıklar, Cinsiyetler Arası Eşitlik ve Arabuluculuk

Modül 12 Uygulama Eğitimi 1 Uygulama Eğitiminin Planlanması 2 Uygulama Çalışmasının Yapılması

Modül 13 Arabuluculuk Mevzuatı 201 1 Mevzuata Genel Bakış , 2 Kanun'un Amaç ve Kapsamı , 3 Arabuluculuk Faaliyeti, 4 Arabuluculuk Sicili , 5 Arabuluculuk Eğitimi ve Eğitim Kuruluşları , 6 Sınav, Sınav Kurulunun Oluşumu ve Görevleri , 7 Denetim, Kuruluş ve Teşkilat

Modül 14 Arabuluculukta Etik 223 1 Gönüllülük ve Eşitlik Kuralı , 2 Tarafsızlık ve Bağımsızlık Kuralı, 3 Gizlilik Kuralı, 4 Menfaat İlişkisi ve Çatışma Olmaması Kuralı, 5 Mesleki Yeterlilik Kuralı , 6 Unvan Kullanımı ile Reklam ve Tanıtım Kuralı, 7 Ücret ve Diğer Giderlerle İlgili Kural ,8 Arabuluculuk Sürecinin Niteliği, Görevin Özenle İfası ve Taraflarla İletişim Kurma Kuralı, 9 Arabuluculuk Uygulamasının Geliştirilmesi Kuralı, 10 Beyan ve Belgelerin Kullanım Yasağı Kuralı, 11 Tarafların Bilgilendirilmesi Kuralı , 12 Belge Saklama Yükümlülüğü Kuralı, 13 Arabuluculuğun Sona Erdirilmesi ve 15 inci modül olarak da Yenileme eğitiminin alındığı Adalet Bakanlığı Arabuluculuk Daire Başkanlığının Sitesinde yer alan Temel Arabuluculuk Eğitimi Katılımcı kitabındaki konuların listesi bu şekildedir.

İhtilafli iki tarafın bir masa etrafında toplandığı, taraflar için gönüllülük ve eşitliğin esas alındığı, arabulucu için ise tarafsızlık bağımsızlık ve süreç yönetme ile ilgili konulara slayt eşliğinde değinelim. Arabuluculuk sürecinde arabulucunun eşitlik ilkesi gereğince sürece müracaat eden veya talepte bulunan arasında bir fark yaratılmadan “taraflar” olarak nitelenen ihtilafa dahil olanların beden dillerinden, ihtilafı anlatırken kullandıkları kelimelerin dahi fark edip kontrol etmektedir (Yeniden çerçeveleme) . Süreç yöneticisi olarak sadece açılış konuşmasında” Tarafların birbirinin sözünü kesmemelerini , hakaretamiz kelimeler kullanılmamalarını söylemesi yeterli olmayacak kendisinden beklenen, “Yeniden çerçeveleme” gerek kendisinin ve gerekse tarafların ”Ben dili “ile konuşmasını sağlamak gerek kendisinin gerekse tarafların “kişileri sorunlardan ayrı olarak görmeleri” ni sağlamak için gayret sarf etmesini gerekecektir. Bunların yapılması kelime ile ifade edildiği kadar uygulanmaya başladığında kolay olmayacaktır. Özellikle toplum olarak gittikçe az kelime kullanarak konuşan bir toplum olduğumuz düşünüldüğünde olayların farklı yumuşak kelimelerle anlatılmasının kişiler açısından uygulanabilirliğini konusunda çok gayret sarfe dilmesi gerekmektedir.

Bu güne kadar yaptığım 23 yıllık Avukatlık ve 15 yıllık akademisyenlik hayatımda bu kuralların çok önemli olduğuna katılmakla birlikte bunların uygulanmasının çok kolay olmadığını düşünmekteyim.

Bu amaçla arabuluculukta temel eğitim süresinin kısaltılması, yenileme eğitimi yerine zorunlu olarak “ön koltuk –arka koltuk arabuluculuğu şeklinde arabuluculuk stajının getirilmesinin, menfaat temelli çözüm süreci olana arabuluculuk için çok daha fazla katkı sağlayacağını düşünmekteyim.

Arabulucu olacak hukukçularımızın kendilerini geliştirerek başardıkları, tarafların zorda kalmaları nedeniyle hak bir yana ihtiyaçlarından dahi fedakarlık etmedikleri yada ettirilmedikleri arabuluculuk sürecinin uygulandığı dostane ve geleceğe yönelik olarak ihtilafların giderildiği bir toplum dileğiyle,

Katılımlarınız için teşekkür eder, hepinize saygılar sunarım.

NEYZEN TEVFIK'İN TÜRKÇESİ ÜZERİNE TESPİTLER**AN ANALYSIS ON NEYZEN TEVFIK AND HIS TURKISH LANGUAGE****Doç. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN**

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Özet

Neyzen'in kullandığı Türkçede müzik duygusunun, ritmin ve ahengin çok büyük yeri vardır. Bugün farklı bir karakterde bulunsa da şairin yetiştiği bölge olan Bodrum'un Osmanlı devrinde ve cumhuriyet döneminin başlarında Türk halk kültürünün ve sanatının yaşatıldığı yerlerden biri olması şair üzerinde önemlidir. Çünkü Bodrum, Neyzen'in çocukluğunu geçirdiği, halk kültürünü yaşatan ve geleneksel sanatı devam ettiren şahsiyetleri tanıdığı, etkilendiği yerdir. Orta Asya'nın içlerinden Anadolu'ya gelerek Anadolu'nun son noktaları olan Akdeniz kıyılarına ulaşan gerçek Türk kültürü ve sanatı, Neyzen'in şiir dilinde ve bu dile bağlı musikide öncü bulunan etkidir. Bu öncü etki, Anadolu'nun ve Anadolu'nun tabii devamı olan adalarda Türk halkının diliyle Türk halk sanatını icra eden müzisyenlerin, sanatçıların etkisidir. Neyzen Tefvik'i farklı bir sanatçı yaparak diğerlerinden ayıran özelliğın temelinde Bodrum'daki çocukluk yıllarında görüp seyrettiği ve sanat şuuruna yerleştirdiği simaların, dervişlerin büyük rolü vardır. Türk dili ve edebiyatı tarihi içinde, Neyzen Tefvik'in şiiri ile Şair Eşref'in şiiri aynı çerçevede ve zamana ait olarak değerlendirilir. Fakat Şair Eşref'in Neyzen Tefvik'in şiir dilinin oluşmasındaki öğretici katkısı belirtilmelidir. Kullandıkları dilde bulunan keskin tavır ve söz sanatlarının abartılı hakimiyeti aynı derecededir. Esasen Neyzen Tefvik'in bir şair olarak diğer şairlere göre farkı, halk şairleri gibi kahvede, meyhanede “ney” üfleyip “ney”i şiirine katması, şiir diline müziği de ilâve edip etkileyiciliğini arttırmasıdır. Şairin şiirindeki hiciv içerikli ifadeler; kötü idareye ve sadece menfaate odaklanmış dünya insanına karşı bir dil, bir halk savunması gibidir. Öldüğünde halkın cenazesine teveccüh ederek sevgisini bildirmesi hakiki halk şairi olduğunu göstermiştir. Bugün ne yazık ki Neyzen Tefvik, genel olarak madde bağımlısı ve argo sözler ile şiirler yazmış birisi olarak tanınmakta ve tanıtılmaktadır. Öyle ki Türk milli sanatına ve Türk milletine karşı kendisini sorumlu görmüş bir şair olduğu pek bilinmez. “Türk'e Öğüt” başlığıyla bilinen manzume, millet meselelerine olan duyarlılığının ispatıdır. Kısacası, bu bildiride; Neyzen Tefvik'in Türkçesi üzerine tespitler yapılmış, şiirlerinden seçilmiş örnekler sunularak şiir dili, etkilendiği kaynaklarla birlikte değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Neyzen Tefvik, Türkçe, şiir, dil, tespitler

*Bir gün ruhlar giderler binip ebed atına
Madde sefaletinden mânâ saltanatına*
(Mevlâna)

Bodrum’da 1879’da doğan Neyzen Tevfik (Tevfik Kolaylı), 28 Ocak 1953’te İstanbul’da vefat etmiştir. Neyzen (Ney sanatçısı, müzisyen) ve hiciv şairi olarak Türk sanatında ve edebiyatında ünlenmiştir. Bodrum ve Urla’da ortaokul (o zamanki adıyla “rüşdiye”) öğretmeni olarak görev yapmış Hasan Fehmi Efendi’nin oğludur. Tevfik Kolaylı, öğretmen olan babasının tüm isteğine rağmen iyi bir tahsil hayatı geçirememiş, küçük yaşlarda gösterdiği istidat ve kabiliyet neticesinde kalben ve fikren müzik ile edebiyata yönelmiştir. Kendi anlatımına göre, “Ney”e olan tutkusunun babası ile birlikte 8 yaşındayken gittiği Tepecik’teki (Bodrum civarında) bir kahvehane civarında ağaçlar altından yükselen ney sesini duymaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır.

(Neyzen) Tevfik Kolaylı (1879-1953)

Neyzen’in çocukluğu Bodrum ve İzmir Urla’da geçmiştir. Düdükle yahut sazlardan yapılmış çocuksu çalgılarla müziğe olan büyük ilgisini ortaya koyan Neyzen’in ilk gençliğini Bodrum tarihiyle ilgili eserinde kaydeden Avram Galati’ye göre, “... Güzel bahçeli olan babasının evi, deniz kenarında, rüşdiye ile iptidai deniz kenarında ve evinden mekteplere giden yol deniz kenarında idi. Hâsılı ne tarafa dönse rüzgârların keyfine maruz kalan denizle çevrilmiş bir ufuk karşısında bulunurdu. Bu tabii vaziyet, tab’an hassas bir ruh sahibi olan Tevfik üzerinde tesir etmekten hâlî kalmazdı.” (H. Yücebaş, Bütün Cepheleriyle Neyzen Tevfik, s. 3-4). Neyzen’de müzik duygusunun oluşumu pek tabii olarak, bugün öyle olmasa da, Türk halk kültürünün ve sanatının vaktiyle yaşatıldığı yerlerden biri olan Bodrum’da Neyzen’in bulunmasıyla, çocukluğunu geçirmesiyle yakından ilgilidir. Öyle ki, Orta Asya’dan Anadolu’ya ve Akdeniz’e ulaşan gerçek Türk kültürü ve sanatı, Neyzen’in sanatında önde gelen çıkış kaynağıydı. Neyzen’in Şamanist geleneğin adeta devam ettiricileri olarak bir süre Türk yurtlarında köy köy, oba oba gezerek varlık göstermiş Türk göçebe dervişlerinin “bir lokma,

bir hırka” düsturundan beslendiği, müzisyen dervişlerin (âşıkların, sâzendelerin, erenlerin, neyzenlerin) Anadolu’nun ve Anadolu’nun tabii devamı olan adalarda icra ettikleri alçakgönüllü ve hakiki Türk geleneğinden gelen sanatından etkilendiği anlaşılmaktadır. Bilhassa O’nu kendine has özellikleri olan bir sanatkâr şahsiyet yapan etkinin çocukluk çağında, ta Bodrum havalisine çoktan ulaşmış kökeni Asya’nın içlerine giden Türk halk sanatçılarının ve dervişlerin olduğu muhakkaktır.

*Tereddütsüz teceddüd sahasında bir Süleymanım
Şu var ki tac u tahtım yok, fakirim lakin insanım*

Babasının Bodrum’dan yine bir Akdeniz (Ege) sahil kasabası Urla’ya tayin edilmesinin ardından Urlalı berber Kâzım Efendi’den aldığı ney dersleri ile müziğe, edebiyata ve tabii “ney”e olan istidatını olgunluk mertebesine çıkarmıştır. Kendisinin bahsettiği şekilde, henüz yedi yaşlarında yaşadığı köye gelen saz şairlerini dinlemesi, Türk halk edebiyatının önemli eserleri “Kan Kalesi”, “Arzu ile Kanber”, “Tahir ile Zühre”, “Leyla ile Mecnun” gibi yaşadığı köyde müzikle birlikte icra edilen şiirleri öğrenip ezberlemesi, Neyzen’in edebiyata olan aşkını fark etmesini sağlamış, yukarıda da bahsedildiği şekilde, Neyzen’in Türk sanatının asırlardan beri süre gelmiş ve coğrafyalar aşarak beslenip süreklilik ve hız kazanmış etkisinden olabildiğince yararlandığını ve ruhunu, tabiatıyla sanatını beslediğini göstermektedir.

*Gezindim saz-ı hicrânımla binbir perde üstünde
Şu aheng-i hayatın darbını taksime yeltendim
Karar ettim adem adâb-ı gamda fasl-ı hîcîde
Şunu derk eyledim ancak bârım kendime kendim*

Neyzen, sara hastası olduğunun fark edilmesi üzerine İstanbul’da bir süre tedavi görmüştür. Ailesinin eğitimi ve terbiyesi için üzerinde oluşturmaya başladığı baskı, çocuk yaşta Neyzen’de özgürlüğe karşı asla doymayan bir tutkuya dönüşmüştür. Annesiyle birlikte İstanbul’a tedaviye gitmiş, dönüşte babası tarafından İzmir’deki Mevlevi tekkesine, Şeyh Nurettin Efendi’ye teslim edilmiştir. Buradaki günleri tasavvufa, klasik dile ve edebiyata olan ilgisini geliştirmiş, şiire olan merakı İzmir’de daha da artmıştır. 1897’de, gazel” tarzında yazdığı ilk şiirini Muktebes mecmuasında yayımlatmıştır. 1900’de, İstanbul’a gelerek Fatih’te Fethiye medreselerine devam etmiş, dört yıl boyunca burada dinî ve ilmî bir eğitim almıştır. Fakat bir yandan maddeye bağımlı, müptela bir hayatı devam ettirmiştir. İstanbul’da tanıdığı kişilerin başında Mehmed Âkif gelmektedir. Âkif’ten Farsça ve Fransızca dersleri aldığı, birlikte meclislerde bulunduğu, yakın bir arkadaşlık hukukunun bulunduğu bilinmektedir. Âkif’in “Derviş Ahmed” şiiri, “Tevfik Neyzen’in üç bin dört yüzüncü tevbesinden isti’fası münasebetiyle” ithafile başlar. Ayrıca bir nevi üstadı ve yakın arkadaşı şair Eşref’tir. Bilindiği gibi Şair Eşref, Türk edebiyatının yenileşme çağında, Nef’i, Süruri gibi üstadların Ziya Paşa gibi bir devam ettiricisinin ardından 20. yüzyılda Türk edebiyatında hicve dayalı “sosyal şiiri”, yani idaredeki zevatı, devlette ve hayatta hükümân olan işleyişi hicveden şiiri zirveye çıkarmıştır. Eşref’in şiirinden Neyzen için yazılmış bir dördlük örneği:

*Musiki İzmirli Tevfik'in öz malıdır
Münkirân-ı hakka karşı şahidi dünya çıkar
Hazreti Hafız izâle etti neyin bıkırını
Her delikten şimdi bin evladı Mevlana çıkar*

Neyzen'in şiiri de Eşref'in şiirinin çapında ve derecesindedir. Neyzen'in bir şair olarak yarattığı asıl fark, halk şairleri gibi kahvede, meyhanede üflediği “ney”e üstadâne bir hayat vermesidir. Ayrıca şiirinde oluşturduğu hârikulâde hiciv ortamı, halkın da kendisine sempati duymasını sağlamıştır. Öldüğünde halk yığınlarının cenazesine gelmesi bu sebeptedir. Kendisini Türk milli sanatına ve Türk milletine karşı sorumlu görmüştür. “Türk’e Öğüt” başlığıyla bilinen manzume parçalarındaki Türkçe, bu kanaatin gerçekçi ispatını teşkil eder:

*Şimdi geldin az buçuk aslındaki imâna Türk
Çekmek isterdim seni çoktan beri dîvâna Türk
Sesini, mihrâb-ı beytullahı bul virâne Türk
Bi-tekellüf gir harîm-i hazreti Yezdâna Türk*

...
*Sayesinde dipçiğin bir varlık icâd eyledin
Dehre eyvallah dedirttin yazdığın fermâna Türk
Yazdığın şu inkılabı ölçemez hikmet cebir
Gıpta eyler saha-ı icâdında efsane Türk
Bunca devlet oldu mağlub akıbet mahsuruna
Doğrusu açlık pes etti sendeki idmâna Türk
Kendi yurdunda evinde kaç asır kaldın garib
Başına oldu musallat bin heyula-yı acib
Aldığın kâfi sana Gazi-i Ekberden nasib
Kalma esrar-ı hüdâya bir zaman bigâne Türk*

1908'den sonraki siyasi gelişmeler neticesinde hakkında bir takım araştırmaların bulunduğunu fark etmiş, yedi yıl süreyle Mısır'da bulunmuştur. Burada da “ney” ve “mey”e muntazaman devam etmiştir. Daha sonra İstanbul'a tekrar gelerek hayatını ve sanatını meyhane ortamlarında, evsiz ve hatta parasız bir şekilde sürdürmüştür. Türk sanat hayatının kalbi olan İstanbul'da sanatla iç içe olan kişilerle bir şekilde teması ve diyalogu devam etmiştir; yani sanat çevresinden kopmamıştır. Bir süre akıl hastanesinde tedavi görmüş, bu tedavi fâsıllarla devam etmiştir.

*Felsefemdir kitab-ı imanım
Taparım kendi ruhumun sesine
Secde eder hakikatim her an
Kalbimin ateş-i mukaddesine*

Şiirlerinde Mevlevî üslubunda bir Türkçe, dine aykırı gibi görünen Bektaşî bir tabiat ve özgürlükçü bir tarz; koyu taassubu, riyakârlığı reddeden bir bakış, sosyal hayatta rastlanan

çıkılmazları ve aksamaları yerden yere vuran bir dil vardır. Hatta küfrü ve argoyu şiir diline yediren ama okuyanı/dinleyeni rahatsız etmeyen müzikalitede bir şiir ahengine sahiptir. Sanatını şekillendiren unsurlar arasında öncelikle sayılması gereken “Türk halk sanatı”dır. O’na ilham veren ve henüz çocuklukta sanat bilincini besleyen ana damar, budur. Bu damar, Orta Asya içlerinden Akdeniz’e şekillenerek farklı motiflerle beslenip gelen ama aslını kaybetmemiş Türk sanatının kadim kökleriyle yoğrulmuştur. İkinci olarak Mevlevi üslubu olarak zikrettiğimiz klasik dil zevki, Türkçesine aksetmiştir. Bu dil zevkini kazanmasında, İzmir’de ve İstanbul’da geçirdiği medrese hayatının, temas kurduğu sosyal çevrenin büyük payı vardır.

*Istırabın sonu yok sanma, bu âlem de geçer
 Ömer-i fâni gibidir, gün de geçer, dem de geçer
 Gam karar eyleyemez hande-i hurrem de geçer
 Devr-i şâdî de geçer, gussa-i matem de geçer
 Gece gündüz yok olur, ân-ı dem de geçer, âdem de geçer*

...

Neyzen’in dilinde, bazı noktalarda Melamilîğe kaçan bir tarzın bulunduğu gözden kaçmaz. Paraya pula, makama mevkiye, üste başa, lükse şöhrete önem vermeyen bu tarzın, İstanbul sokaklarında halkın aşığı tabakası veya düşmüş kesim olarak tâbir edilen insan kitleleriyle olan temasından, onlarla birlikte zaman geçirme isteğinden kaynaklanmış olduğu düşünülebilir. Fakat bu noktada, savunduğu mistik felsefi yaklaşımın kendisini evsiz ve sefil denebilecek bir hayata bilinçli olarak ittiğini düşündürmektedir.

*Düşeli derd-i firakın ile sevdaya, meye
 Müptelayım, deliyim, sinmişim esrar-ı neye*

*Feleğin kahbe başında paralansın parası
 Ben güzel sevmeye geldim, değil ekmek yemeye*

Üçüncü etki olarak, Bektaşîlik ve Bektaşî tabiat, “dem” yani “mey” sembolizmi ile Neyzen’in şiirinde oldukça etkin görülmektedir.

*Aksedince gönlüme şems-i hakikat pertevi
 Meyde Bektaşî göründüm, neyde oldum Mevlevi*

*İşve-i ney, neşve-i mey etti gönlümde karar
 Olmadım meftunu malın rütbenin sim ü zerrin*

Dördüncü etki olarak ise, Şair Eşref’in üstadlığı sayılmalıdır. Eşref’in şiiri, şiirine yön vermiş, hicve yani satirik şiire yönelmesini sağlamıştır. Özellikle yaşadığı çağa bakılırsa, o dönemde yaşamış şairlerin suya sabuna dokunmayan konularda şiir yazmaları, halkın

sorunlarına ve idaredeki problemlere takılmadan sanatla uğraşmaları herhalde sosyal özellikler taşıyan ve milletine karşı duyarlı şairler için imkânsızdır.

*Neslimiz azlaştı, koş bak, hizmet et nisvâna Türk
Nesl-i âti aşkına, gel minnet et, canâna Türk!*

*Bir kırık kağıyla çıktın fenn-i harbin tûruna
Ey güneşten sıçramış her ferdi ateşpâre Türk*

Varsa dostun dipçiğindir, öp de omzunda taşı!

...

Ali Canib Yöntem, "... Dün bazı şiiirlerini okurken bu yaman bohemın, Türk vatanının bu nadide serserisinin bütün şiiirlerini toplayıp tabetmek mümkün değil mi diye düşündüm. ... Yunanın Diyojeni kadar, Türk'ün Neyzen'i hayretbahştır, bu muhakkak" diyerek gerçekçi bir bakışla, Neyzen'in Türk sanat ve kültür hayatındaki yerini yaptığı benzetme ile fevkalâde özetlemiştir (Hayat Mecmuası, 4 Nisan 1929).

Neyzen'in eserlerinin çoğunun neşredilmediği bilinmektedir. "Hiç" ve "Azab-ı Mukaddes" [1949, 2. bs.] kitapları ile plağa kaydedilmiş ney ezgileri herkesin bildiği eserleridir. Şair hakkındaki ilk neşriyata bakacak olursak, H. Yücebaş'ın kaydettiğine göre, şiiirleri ilkin 1925'te eski harflerle Sait Çelebi tarafından çıkarılmıştır. 1942'de, Süleyman Çapanoğlu "Neyzen Tevfik'in Hayatı ve Eserleri" isminde bir kitap yayınlamıştır; söz konusu kitap, 1953'te ikinci baskısını yapmıştır. Ayrıca C. S. Revnakoğlu'nun "Neyzen-i Âzam" isimli bir etüdü, ölüm yılı olan 1953'te "Son Dakika" isimli gazetede tefrika edilmiştir; ayrıca H. Yücebaş'ın 1958'de çıkan "Bütün Cepheleriyle Neyzen Tevfik" isimli eserini mutlaka zikretmek gerekir.

Öldükten sonra cebinden çıkan bir kağıda yazılı olarak bulunmuş son şiiirinin son beyti şu şekildedir:

*Felsefemde yok ötem, ben çünkü sırr-ı vahidim
Cem'-i kesrette yekûnen sıfır mutlak olmuşum*

ORHAN VELİ’NİN TÜRKÇESİ ÜZERİNE TESPİTLER

AN ANALYSIS ON ORHAN VELI AND HIS TURKISH LANGUAGE

Doç. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Özet

Orhan Veli Kanık; kısa, mensur karakterde ve hatta şiir olarak görülmecek sözlerin şiir dilindeki sahibi, “nasır”, “ter” gibi şiirde, şairâne söyleyişte asla kendine yer bulamayacak unsurları şiir diline geçirmiş bir şair olarak bilinmesinin yanında, “İstanbul’u Dinliyorum”, “Gün Olur”, “Anlatamıyorum”, “Dedikodu” gibi bünyesinde gerçek şiir özellikleri barındıran ve şairane üslupla örülmüş şiirlerin de aynı zamanda şairidir. Türk dili ve edebiyatı tarihinde “Garip” olarak anılan akımın, diğer ismiyle “I. Yeni Akımı”nın kurucusudur. Orhan Veli’nin birçok şiiri halkça da tanınmış, popüler olmuş ve müzisyenlerin notalarında şarkı hüviyeti kazanmıştır. Orhan Veli’nin şiirinde kullandığı Türkçe, halkın bildiği ve tanıdığı bir Türkçedir. Çünkü Orhan Veli’ye göre şair, sözcüklerin basitliklerinden yararlanabilir, şiire girmesi yasaklanmış sözcükleri şiire sokabilir ve halka ait ortamda bulunarak bu ortamı şiir dilinde kullanarak okuyucusuna aktarabilir; fakat aynı zamanda şair, estetik gayesi bulunan, şekli önemseyen yani öncelikle “sanat” icra etme hedefinde bulunan şiirler de yazabilir. Orhan Veli’nin Türkçesine bakıldığında, şiirleri gözden geçirildiğinde, şiir dilinde özgürlük isteyen bir şair olduğu açıkça görülmektedir. Yani Orhan Veli’ye göre şair, dilini istediği gibi, herhangi bir baskıda kalmadan kullanabilir. Şairin şiirleri arasında halkı anlatan ve estetik gaye gütmemiş şiirler olduğu kadar halkı anlatmayan ve estetik gayesi bulunan şiirler de vardır. Şair, özellikle Fransız edebiyatından seçip Türkçeye aktardığı şiirlerde, kendi şairlik yeteneğini, şiir dilindeki estetiğe bağlı prensipleri kullanmış, şiirin şekle ait özelliklerine ileri seviyede bağlı kalarak şiiri bir “sanat” olarak bildiğini de göstermiştir. Bu bildiride, Orhan Veli’nin Türkçesi üzerine tespitler yapılmış, şiirlerinden seçilmiş örnekler sunulmuş, etkilediği kaynaklarla birlikte değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Orhan Veli, Türkçe, şiir, dil, tespitler

“Her şiir yazıldığı dilde güzeldir” veya “Şiir, çevrildiği dilde de güzeldir” hükümlerinin doğruluğu farklı çevrelerce farklı neticelere varılarak çözülmektedir. Bu satırların yazarının kanaati odur ki eğer şiir, hakikaten şiirse çevrildiği dilde de bir güzellik iklimi, hakiki şiir atmosferi oluşturabilir. Fransız şairlerinden Philippe Soupalt, 1949’da Ankara’ya gelmiş. Bir sohbet esnasında Orhan Veli, Soupalt’ın “Şarkı” isimli şiirini Türkçe olarak şairine belli etmeden kendi şiiriymiş gibi okumuş. Soupalt okunan şiirin kendi şiiri olduğunu anlayınca ne kadar güzel ve doğru olarak çevrildiğini söylemiş, şiirin bir söz sanatı olduğu kadar “öz sanatı”

olduğunu da belirtmiş. Melih Cevdet'in kaydettiği bu anekdot (bkz. Orhan Veli, Çeviri Şiirler, haz. A. Bezirci, s. 7; “Bir Ağırılama”, Cumhuriyet, 27 Ocak 1978), bazı şiirlerin çevrilebilir olduğunu gösteriyor. Ama çevrilen şiirin “gerçek bir şiir” olması şartıyla çevrilebilir olmak mümkündür. O zaman tabiatıyla, “Gerçek şiir nedir?” diye bir soru akla gelmektedir. Gerçek şiir şudur: ruhu, gönlü ve hatta fikri, kısacası insanın benliğini etkileyen, etkisiyle insanı farklı ve şimdikinden başka bir dünyaya cismen değil fakat hayalen sürükleyen sözdür. Bu sözün, üstat Muallim Naci'nin tanımladığı şekilde mutlaka mevzun ve mukaffa lakırdı kabilinden olması şartı, dinleyenin ya da okuyanın sese bağlı tercihlerine ve zevkine göre izâfidir. Zevk de bugünün dünyasında çeşitlendikçe renklendiyse, renklendikçe çeşitlendiyse, şiirde mutlaka kafiye, ölçü aramak zarurî olmayabilir. Ama asırlardan gelen zevk ve gelenek de bir yandan tabii, devam etmeye muktedir olmalıdır.

Orhan Veli Kanık, sadece kısa, hatta şiir olarak değerlendirilmesi bile pek mümkün görünmeyen lakırdıların sahibi, şiire konu olmayacak “nasır”, “ter” gibi mefhumları şiire sokan şair olarak bilinen, Türk şiirinde “Garip” akımının yani “I. Yeni Şiiri”nin kurucusu fakat “İstanbul’u Dinliyorum”, “Gün Olur”, “Anlatamıyorum”, “Dedikodu” gibi çoğu bestelenmiş, hârikulâde gerçek şiirlerin şairi bir “garip” şairdir. Orhan Veli'nin şiirleri halkça da oldukça iyi bilinmiş ve bilinmektedir. Çünkü Orhan Veli, halkın bildiği ve tanıdığı bir şair olmak istemiştir. Sözcüklerin basitliklerinden yararlanması, şiire girmesi yasak, seçkin olmayan sözcükleri şiire sokması, halka ait ortamı şiirde soluması bundandır. Bu meyanda belirtilmelidir ki Orhan Veli'nin şiirleri arasında halkı anlatan ve estetik gaye gütmemiş şiirler kadar estetik gayesi bulunan, şekli önemseyen yani öncelikle “sanat” icra etme hedefinde bulunan şiirler de vardır. Kezâ çevirdiği şiirlerde, kendi şairlik istidatını, kabiliyetini kullanmış, şiirin şekline ait özelliklere muntazaman bağlı kalarak aslında şiiriyata ait şekil bilgisini çok iyi bildiğini göstermiş ve çevirilere “okunabilecek” nitelikte canlı bir vücut vermiştir. Bu noktada, yukarıdaki ilk paragrafa ilâveten, şiir çevirisinde çevirmenin mutlaka “kendi şairliğinden yararlanması” gerektiği hükmü de hâsıl olmaktadır.

Orhan Veli Kanık (1914-1950)

Günümüzde Türk toplumunun kendini entelektüel yahut okumuş zanneden kesimi, özellikle sosyal bilimler alanında çalışanlar/uğraşanlar ne yazık ki yabancı bir dil bilmemekte, âmiyâne tabirle sadece “çat pat” yahut çapsız çerçeveden bir şeyler bilmektedirler. Bunlar arasında Batı dillerine şahsî antipati besleyenler çok olduğu gibi, ağızdan Arapça kelimeleri düşürmeyen ama “Arapça”yı da bilmeyenleri fazladır. Üniversitelerde Türk edebiyatının

yenileşme safhaları anlatılırken Mallarmé’yi, Hugo’yu, Baudelaire’yi vd. orijinal dilinden okuyup anlayamayanlar, orijinal kaynakları karıştır(a)mayanlar konuşabilmektedir. Bu durum hâliyle gülünç bir durum arz etmektedir. Şimdi gelelim asıl soruya. “Bir yabancı dili iyi bilmek Batı ya da Doğu edebiyatını anlamak için yeterli midir?” Bu sorunun cevabı Aristo mantığıyla gidilirse “evet”tir. Peki, “Bir yabancı dili iyi bilmek, şiir çevirisinde şiir dilini oluşturmak için yeterli midir?” Bu sorunun cevabı ise tabii olarak “hayır”dır. Neden olarak başta, önce şair olmak gerekir. Yukarıda Soupalt’ın bahsettiği “öz sanatı”nı yakalamak, orijinal dilin “öz”ünü şair olarak anlamaktan geçer. Bu anlama işi, Türkçenin de iyi bilinmesiyle mümkündür. Yani Türkçenin ses, yapı ve cümle özelliklerini bilip şiir diline uyarlama ustalığı gerektirir. O halde, şiir çevirisinde iki dilin birden iyi bilinmesi ve aynı zamanda şairlik ustalığı gerekmektedir. Şairlik ustalığı, duygunun aktarımının kuru sözlerle sıkıcı bir şekilde, karşı tarafı yani okuyanı yahut dinleyeni etkileme meselesi açısından önem arz eder. Kezâ, Orhan Veli’nin şiir dilinde tutku ve dinamizm etkileycilik açısından ön plandadır. Bu aktivizm ve sürekli hareket eden tabiat, şairin kendi şiirlerinde ilk bakışta göze çarpmaktadır.

Yolculuk

Ne var ki yolculukta,
Her sefer ağlatır beni,
Ben ki yalnızım bu dünyada?
Bir sabah kızılığında
Yola çıkarım Uzunköprü’den;
Yaylının atları şingır mıngır;
Arabacım on dört yaşında,
Dizi dizime değer bir tazenin,
Çarşafı, ama hafifmeşrep;
Gönlüm şen olmalı değil mi?
Nerde!
Söyleyin ne var bu yolculukta?

Şaire hayat veren mekan olarak İstanbul’da, şairin sürekli gezdiğini, karşılaştığı her cazip noktadan (*attraction*), his veren (*sensation*) her temaşadan ve seyir halinden bir haz aldığını Türkçesinden anlamaktayız.

Sere Serpe

Uzanıp yatıvermiş, sere serpe
Entarisi sıyrılmış, hafiften;
Kolunu kaldırmış, koltuğu görünüyor;
Bir eliyle de göğsünü tutmuş.
İçinde kötülüğü yok, biliyorum;
Yok benim de yok ama...
Olmaz ki!

Böyle de yatılmaz ki!

Hürriyete Doğru

Gün doğmadan,
Deniz daha bembeyazken çıkacaksın yola.
Kürekleri tutmanın şehveti avuçlarında,
İçinde bir iş görmenin saadeti,
Gideceksin;
Gideceksin ırıpların çalkantısında
Balıklar çıkacak yoluna karşıcı;
Sevineceksin.
Ağları silkeledikçe,
Deniz gelecek eline pul pul
...

Orhan Veli'nin Türk dil ve edebiyat hayatına katkıları sadece yazdığı şiirler ile birlikte değildir. 1947'den 1963'e kadar ilk üç baskısı çıkan "Fransız Şiiri Antolojisi"ni zikretmek gerekir. Bu eserde her ne kadar Sabahattin Eyüboğlu'nun da çevirileri bulunsa da Eyüboğlu, kitap tamamlanmadan Fransa'ya gitmiş ve doğal olarak esere asıl şekli Orhan Veli vermiştir. Bu noktada, Asım Bezirci'nin gayretli çalışmasıyla ortaya çıkan "Orhan Veli, Çeviri Şiirler (Can Yayınları, 1982)" önemli bir başvuru eseridir. Aşağıda, Orhan Veli'nin Fransızcadan çevirdiği, Charles Baudelaire'nin "İnsan ve Deniz", Stephane Mallarmé'nin "Deniz Meltemi" ve Jean Moreas'ın "Hiçbir Yerde" şiirlerinden örnekler verilmiştir. Bu şiirlerin Orhan Veli'yi ne kadar etkilediği "Açşam Rüzgara", "Deniz", "Gün Olur", "Deniz Kızı", "Denizi Özleyenler İçin" ve "Hürriyete Doğru" gibi şiirlerde açıkça bellidir. Bu şiirlerde özgür ve hareket eden dünyanın temsilcisi "deniz"dir. "Gün Olur"daki "Gün olur alır başımı giderim / Denizden çıkmış ağların kokusunda" mısralarından beliren fikir açıkça bellidir. Şairler arasındaki etkilenmenin sadece aynı dille yazan şairler arasında olmadığı, farklı dilde yazan şairler arasında da şiirdeki "öz"den birbirine geçen benzer temaların bulunduğu görülecektir.

İnsan ve Deniz

Sen hür adam, seveceksin denizi her zaman
Deniz aynandır senin, kendini seyredersin
Bakarken, akıp giden dalgaların ardından.
Sen de o kadar acı bir girdaba benzersin.

Haz duyarsın sulardaki aksine dalmaktan;
Gözlerinden, kollarından öpersin; ve kalbin
Kendi derdini duyup avunur çoğu zaman,
O azgın, o vahşi haykırışında denizin.

Kendi âleminizdesiniz ikiniz de.
Kimse bilmez, ey ruh, uçurumlarını senin;
Sırlarınız daima, daima içinizde;
Ey deniz, nerde senin iç hazinelerin?
... ..

Deniz Meltemi

Bütün hazları tattım, kitapları okudum,
Ah, kandırmadı; kaçmak, kurtulmak istiyorum.
Bir başka köpükle gök arasında kuşlar
Orada şimdi kim bilir ne kadar sarhoşlar!
Deniz çekiyor, deniz, kim tutabilir beni;
...
Gideceğim, ey gemi, bilinmedik ellere.
Demir al, sallayarak direklerini. Sızlar
Yürek ümitle, ama sonra her şeyi anlar.
...
Kalbim gemicilerin şarkılarını dinle.

.....

Hiçbir Yerde

Hiçbir yerde görmediğim düşünceli deniz,
Saracaksın beni o hafif dumanlarınla;
Islak kumların üstünde ayaklarım, iz iz;
Unutacağım birden, şehri de, dünyayı da.

Ey deniz, ey mahzun dalgalar, elinizde mi;
Vahşi kumlar üstünde soluyup inleyerek,
Avutabilir misiniz gönlümü, derdimi?
Gönlüm ki tek zevki artık sulara gömülmek.

İŞÇİ DÖVİZLERİ VE FİNANSAL ERİŞİM: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Yılmaz BAYAR
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÖZTÜRK
Uşak Üniversitesi

Özet

1980’li yıllardan itibaren küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte birçok ülke mal, hizmet, fiziksel ve beşeri sermayenin uluslararası hareketliliği üzerindeki kısıtlamaları gevşetmiştir. Bunun sonucu olarak özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere önemli miktarda beşeri sermaye hareketliliği olmuş ve söz konusu göçmenler kazandıkları dövizleri ülkelerine transfer etmişlerdir. Bu çalışmada nedensellik analizi kullanılarak Türkiye’de 1980-2016 döneminde işçi dövizleri, finans kurumlarına erişim ve finans piyasalarına erişim arasındaki etkileşim incelenmiştir. Çalışma sonucunda işçi dövizleri ile finans kurumlarına erişim ve finans piyasalarına erişim arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşçi Dövizleri, Finans Kurumlarına Erişim, Finans Piyasalarına Erişim, Nedensellik Analizi

REMITTANCES AND FINANCIAL INCLUSION: EVIDENCE FROM TURKEY

Abstract

Many countries have loosened the barriers over the international mobility of goods, services, physical, and human capital together with the accelerating globalization process as of 1980s. So significant amount of human capital has moved to the developed countries from especially underdeveloped and developing countries and the aforementioned immigrants transferred their remittances to their native countries. This study investigates the interaction among remittances, financial institutions access, and financial markets access in Turkey over 1980-2016 period by causality analysis. We found the no significant interactions among remittances, financial institutions access, and financial markets access.

Keywords: Remittances, Financial Institutions Access, Financial Markets Access, Causality Analysis

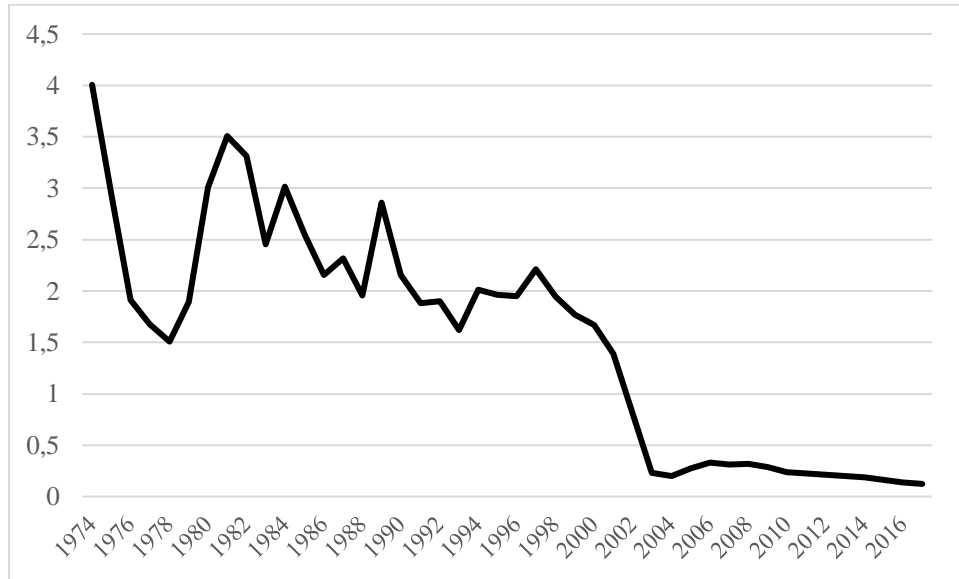
GİRİŞ

Dünyada 1980’li yıllardan itibaren liberalleşme ve küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte ülkeler arası üretim faktörleri akışında önemli artışlar olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere giden işgücü kazandıkları gelirlerini ülkelere transfer etmişler. Söz konusu işçi dövizleri özellikle tasarruf ve döviz açığı bulunan ülkelerde ekonomik büyüme başta olmak üzere birçok değişkeni etkilemiştir. Bu kapsamda birçok araştırmacı işçi dövizlerinin ekonomik büyüme, finansal gelişme, finansal erişim, gelir eşitsizliği ve yoksulluk gibi değişkenler üzerindeki etkilerini araştırmışlar ve işçi dövizlerinin ekonomik değişkenler üzerinde anlamlı etkiye sahip oldukları belirlenmiştir. (Bkz. Koechlin ve Leon, 2007; Aggarwal vd. 2011; Anzoategui vd., 2014; Meyer ve Shera, 2017; Kumar vd., 2018; Bhattacharya vd., 2018).

Bir ülkeye işçi dövizleri girişleri mevduat hesapları, bono ve tahviller ile diğer finansal araçlar ile finans kurumlarına talebi artırarak finansal erişimi pozitif olarak etkileyebilme olanağına sahiptir (Anzoategui vd., 2014). Buna karşın ilgili literatürde az sayıda çalışmada işçi dövizleri girişlerinin finansal erişim üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Türkiye’de özellikle 1970’li yıllardan itibaren birçok kişi Almanya başta olmak üzere yurtdışına çalışmaya gitmişler ve ülkeye önemli miktarda döviz girişine neden olmuşlardır. Özellikle 1974-2000 yılları arasında Türkiye’ye işçi dövizleri girişleri GSYH’nin %2’si civarında seyretmiştir.

Grafik 1: Türkiye’ye İşçi Dövizleri Girişleri (GSYH’nin Yüzdesi) (1974-2017)

Kaynak: Dünya Bankası, 2019

Bu çalışmada nedensellik analizi kullanılarak Türkiye’de 1980-2016 döneminde işçi dövizleri, finans kurumlarına erişim ve finans piyasalarına erişim arasındaki etkileşim incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle ilgili literatür özetlenmiş, veri seti ve analiz yöntemi tanıtılmıştır. Daha sonra ampirik analiz ile bulgular sunulmuş ve sonuç bölümü ile çalışma sonlandırılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Küreselleşme ve liberalleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte özellikle 1980’li yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkelere önemli miktarda işçi döviz girişi olmuştur. Bu kapsamda birçok araştırmacı işçi dövizlerinin ekonomik büyüme, finansal gelişme, finansal erişim, gelir eşitsizliği ve yoksulluk gibi değişkenler üzerindeki etkilerini araştırmışlar ve işçi dövizlerinin ekonomik değişkenler üzerinde anlamlı etkiye sahip oldukları belirlenmiştir. (Bkz. Koechlin ve Leon, 2007; Aggarwal vd. 2011; Anzoategui vd., 2014; Meyer ve Shera, 2017; Kumar vd., 2018; Bhattacharya vd., 2018).

İşçi dövizlerinin finansal erişim üzerindeki etkisini tespit etmeye yönelik ilgili literatürde az çalışma yapılmış ve bu çalışmalarda işçi dövizlerinin finansal erişimi pozitif etkilediği belirlenmiştir (Toxopeus ve Lensink, (2007;Anzoategui vd., 2014; Mbilla vd., 2018)

Toxopeus ve Lensink (2007) gelişmekte olan ülkelerde işçi döviz girişlerinin finansal erişim üzerindeki etkisini araştırmışlar ve işçi döviz girişlerinin finansal erişimi pozitif etkilediğini belirlemişlerdir. Diğer yandan Anzoategui vd. (2014) El Salvador’da işçi dövizlerinin finansal erişim üzerindeki etkisini araştırmışlar ve çalışmaları sonucunda işçi dövizlerinin finansal erişim üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Liv d. (2014) Meksika’da işçi dövizlerinin finansal erişim üzerindeki etkisini araştırmışlar ve çalışmaları sonucunda işçi dövizlerinin finansal erişimi pozitif etkilediğini belirlemişlerdir. Diğer yandan Mbilla vd. (2018) Gana’da işçi dövizlerinin finansal erişim üzerindeki etkisini araştırmışlar ve çalışmaları sonucunda işçi dövizlerinin finansal erişim üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada işçi dövizleri, işçi dövizlerinin GSYH’ye oranı ile temsil edilirken, finansal erişim finans kuruluşlarına erişim endeksi ve finans piyasalarına erişim endeksleri temsil edilmiştir. Verilerin mevcudiyeti dikkate alınarak çalışma dönemi 1980-2016 olarak belirlenmiştir. Çalışmanın ekonometrik analizi için EViews 10.0 yazılımından yararlanılmıştır.

Tablo 1: Veri Setinin Tanıtılması

Değişkenler	Değişkenin Tanımlanması	Veri Kaynağı
REM	İşçi dövizleri (GSYH’nin yüzdesi)	Dünya Bankası (2019)
FIA	Finans kuruluşlarına erişim endeksi	IMF (2019)
FMA	Finans piyasalarına erişim endeksi	IMF (2019)

Çalışmada öncelikle serilerin durağanlıkları Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi ile sınıanmıştır. Daha sonra işçi dövizleri ile finansal erişim endeksleri arasındaki nedensellik ilişkisi Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

AMPİRİK ANALİZ

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlıkları Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi ile sınıanmış ve test sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur. Birim kök analizi sonuçlarında tüm değişkenlerin seviyede birim kök içerdikleri, ancak birinci farkları alındıktan sonra durağan oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 2: Zivot ve Andrews (1992) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Model A		Model C	
	Test istatistiği	Kırılma Tarihi	Test istatistiği	Kırılma Tarihi
FIA	-2.896	2008	-4.64	2004
FMA	-3.34	1994	-4.045	1997
REM	-4.40	2002	-4.11	2002

İşçi dövizleri ile finansal erişim endeksleri arasındaki nedensellik ilişkisi Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi ile analiz edilmiş ve analiz sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur. Nedensellik analizi sonucunda işçi dövizleri ile finansal erişim endeksleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 3: Toda ve Yamamoto (1995) Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Ki-kare	P değeri
REM $\rightarrow$ FIA	0.020678	0.8857
FIA $\rightarrow$ REM	1.080124	0.2987
REM $\rightarrow$ FMA	0.000309	0.9860
FMA $\rightarrow$ REM	0.434385	0.5098
FMA $\rightarrow$ FIA	1.302122	0.2538
FIA $\rightarrow$ FMA	0.248865	0.6179

SONUÇ

1980'li yıllardan itibaren dünyada hız kazanan liberalleşme ve küreselleşme süreciyle birlikte birçok ülke, ülkelerarası mal, hizmet ve sermaye akışı üzerindeki kısıtlamaları kaldırmıştır. Ayrıca birçok gelişmiş ülke artan üretimi karşılamak amacıyla özellikle gelişmekte olan ülkelere işgücü transfer etmiştir. Bu kapsamda Türkiye'den de Almanya başta olmak üzere çok sayıda kişi çalışmak üzere yurtdışına çıkmış ve Türkiye'ye önemli miktarda döviz girişi olmasına yol açmıştır. Bu çalışmada nedensellik analizi kullanılarak Türkiye'de 1980-2016 döneminde işçi dövizleri, finans kurumlarına erişim ve finans piyasalarına erişim arasındaki etkileşim incelenmiştir. Çalışma sonucunda işçi dövizleri ile finans kurumlarına erişim ve finans piyasalarına erişim arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi olmadığı belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

- Aggarwal, R., Demirgüç-Kunt, A., Soledad, M., Pería, M. (2011). Do Remittances Promote Financial Development? *Journal of Development Economics*, 96(2), 255-264. DOI: 10.1016/j.jdeveco.2010.10.005
- Anzoategui, D., Demirgüç-Kunt, A., Soledad, M., Pería, M. (2014). Remittances and Financial Inclusion: Evidence from El Salvador. *World Development*, 54, 338-349. DOI: 10.1016/j.worlddev.2013.10.006
- Bhattacharya, M., Inekwe, J., Paramati, R. (2018). Remittances and Financial Development: Empirical Evidence from Heterogeneous Panel of Countries. *Applied Economics*, 50 (38), 4099-4112. DOI: 10.1080/00036846.2018.1441513
- Dünya Bankası (2019). Personal remittances, received (% of GDP), <https://data.worldbank.org/indicator/bx.trf.pwkr.dt.gd.zs> (26.02.2019)
- IMF (2019). Financial Development Index Database, <http://data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B> (26.02.2019)
- Koehlin, V., Leon, G. (2007). International Remittances and Income Inequality: An Empirical Investigation. *Journal of Economic Policy Reform*, 10(2), 123-141. DOI: 10.1080/17487870701346514
- Kumar, R.R., Stauvermann, P.J., Patel, A., Prasad, S. (2018). The Effect of Remittances on Economic Growth in Kyrgyzstan and Macedonia: Accounting for Financial Development. *International Migration*, 56(1), 95-126. DOI: 10.1111/imig.12372
- Liv, J.J., Salinas, J.C., Hoyo, C., Ramírez, T., Serrano, C. (2014). ¿Las remesas promueven la inclusión financiera en México? https://www.bbvaesearch.com/wp-content/uploads/2014/07/140722_Remesas_InclusionFinanciera_Mexico.pdf (28.01.2019)
- Mbilla, S.A.K.E., Ayimpoya, R.N., Amoah, D.A. (2018). Remittances and Financial Inclusion in Ghana. *International Journal of Business, Economics and Law*, 16(5), 39-51.
- Meyer, D., Shera, A. (2017). The Impact of Remittances on Economic Growth: An Econometric Model. *EconomiA*, 18(2), 147-155. DOI: 10.1016/j.econ.2016.06.001
- Toda, H.Y., Yamamoto, T., (1995). Statistical Inference in Vector Autoregression with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Toxopeus, H.S., Lensink, R. (2007). Remittances and Financial Inclusion in Development. UNU-WIDER Research Paper No. 2007/49, <https://www.wider.unu.edu/publication/remittances-and-financial-inclusion-development> (30.01.2019)

Zivot, E. and Andrews, D. W. K. (1992). Further Evidence on the Great Crash, the OilPrice Shock, and the Unit-Root Hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics* 10(3), 251-270. DOI: 10.2307/1391541

MALİ TEŞVİKLER İLE İŞSİZLİK ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TR62 BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÖZTÜRK

Doç. Dr. Yılmaz BAYAR

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ

Uşak Üniversitesi

Özet

Devlet teşvikleri; belirli bir sektörün ve/veya bölgenin, diğerlerine göre daha hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla verilen maddi ve/veya maddi olmayan destek ve yardımlardır. Mali teşvikler, ekonomik büyüme, ekonomik istikrar (fiyat istikrarı ve tam istihdam) ile gelir dağılımındaki dengesizliklerin azaltılmasında kullanılan bir maliye politikası aracıdır. Ayrıca teşvik politikalarının amaçlarından birisi de, ekonomik ve sosyal boyutu olan işsizlikle mücadeledir. Bu çalışmada, TR62 bölgesine sağlanan mali teşvikler ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisi nin olup olmadığının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılarak 2002-2017 döneminde TR62 Bölgesinde (Adana, Mersin) mali teşvikler ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada mali teşvikler ile işsizlik arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mali Teşvikler, İşsizlik, Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik Testi

Abstract

Government incentives are financial and/or non-financial support and assistances provided for the development of a specific sector and / or region more rapidly than the others. Financial incentives are a fiscal policy instruments used in economic growth, economic stability (price stability and full employment) and reducing the imbalances in income distribution. Furthermore, one of the goals of the incentive policies is the struggle with unemployment having the economic and social dimensions. This study investigates the causality relationship between the financial incentives and unemployment in TR62 region (Adana, Mersin) during 2002-2017 period with Dumitrescu and Hurlin (2012) causality test. We revealed no causality relationship between financial incentives and unemployment.

Keywords: Fiscal Incentives, Unemployment, Dumitrescu and Hurlin Causality Test

GİRİŞ

Teşvik kavramı; belirli bir sektörün ve/veya bölgenin, diğerlerine göre nispeten daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla devlet tarafından değişik yöntemlerle verilen maddi ve/veya maddi olmayan destek, yardım veya özendirme olarak ifade edilebilir (Selen, 2011: 25). Mali teşvikler maliye politikasının temel amaçları olan; ekonomik büyüme, ekonomik istikrar ile gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik olarak kullanılan bir maliye politikası aracıdır. Mali teşvikler; çeşitli vergilerden muafiyet veya istisna şeklinde uygulanabileceği gibi, ödemenin ertelenmesi veya taksitlendirilmesi şeklinde de uygulanabilmektedir (Yavan, 2011: 36).

Mali teşvik politikalarının uygulama amaçları, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile benimsedikleri ekonomi politikalarının türüne göre farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde teşvik politikalarının uygulanmasındaki amaçlar arasında; rekabet gücünü korumak ve sürdürmek, teknolojik gelişmeyi sürdürmek, yabancı sermaye çıkışını engellemek, bölgesel dengesizlikleri gidermek, verimlilik artışı sağlamak, sorunlu olan sektörlere destek olmak ile işsizliği azaltmak yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde teşvik politikalarının uygulanmasındaki amaçlar arasında ise; sanayileşme ve ekonomik kalkınmayı sağlamak, az gelişmiş bölgeleri kalkındırmak, uluslararası rekabet gücü kazanmak, verimlilik artışı sağlamak, istihdamı artırmak ve işsizlikle mücadele, teknoloji transferi gerçekleştirmek, ihracatı ve yabancı sermaye girişini artırmak yer almaktadır. Teşvikler; yatırımların artırılması ve özel sektörün yatırım ve istihdam kapasitesinin genişletilmesi, yatırımların sektörel ve bölgesel dengesizlikleri azaltabilme amacıyla kullanılması gibi ekonomik ve sosyal amaçlar için uygulanmaktadır. Dolayısıyla, bir ülkede uygulanan teşvik politikasının ülkenin kalkınma düzeyi ile doğrudan ilişki içerisinde olduğu söylenebilir (Yavan, 2011: 30-31, Şaşmaz ve Karamıklı, 2018: 2839).

Türkiye’de 2012 yılında yürürlüğe giren 3305 sayılı Yeni Teşvik Sistemi’nin amaçları arasında; tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlarda kullanılması, üretim ve istihdamın artırılması, uluslararası rekabet gücünün artırılması, yüksek oranda araştırma ve geliştirme niteliğine sahip bölgesel ve büyük ölçekli yatırımların yapılması, stratejik yatırımların desteklenmesi, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması, çevreyi korumaya yönelik yatırımların artırılması ve Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi yer almaktadır. Yeni Teşvik Sistemi’nde dikkat çeken hususlardan birisi; Türkiye’nin coğrafi bölge ayrımı dışında sosyo-ekonomik faktörler dikkate alınarak altı bölgeye ayrılmasıdır. Sosyo-ekonomik kriterler açısından geri kalmış 15 il, altıncı bölgede yer almıştır. 6. bölgeye yönelik mali teşvikler kapsamında daha ayrıntılı ve çeşitli istisnalar getirilmiştir. Ayrıca; ithalat bağımlılığının yüksek olduğu ara malı ve bazı ürünlerin üretiminin artırılması amacıyla ilgili yatırımların teşvik edilmesiyle stratejik yatırım kavramının ön plana çıkarılması, Yeni Teşvik Sisteminin dikkat çeken pozitif özelliklerinden biridir (Çelik, 2017: 2-4). Kalkınma Bakanlığı’nın 2011 yılında yapmış olduğu “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması” (SEGE, 2011) incelendiğinde; TR 62 Bölgesini oluşturan illerden Adana, ikinci kademe gelişmiş iller kapsamında yer alırken; Mersin ili ise, üçüncü kademe gelişmiş iller kapsamında yer almaktadır.

Bu çalışmada; Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılarak, 2002-2017 döneminde Türkiye’de TR62 bölgesi özelinde (Adana ve Mersin) mali teşvikler ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir.

TR62 BÖLGESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu çalışmada mali teşvikler ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisi, TR62 bölgesinde yer alan iller özelinde inceleneceği için dolayı, TR62 bölgesi ile ilgili genel bir değerlendirmenin yapılması faydalı olacaktır. TR62 bölgesi (Çukurova Bölgesi); Adana ve Mersin illerinden oluşmaktadır. TR 62 Bölgesi, SEGE (2011) Araştırması’na göre, Türkiye genelinde 9. sırada bulunmaktadır. TR62 Bölgesinde yer alan iller açısından bakıldığında; Adana ili sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 16. sırada, Mersin ili ise, 24. sıradadır. Bu açıdan Adana ili sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından ikinci düzey, Mersin ili ise üçüncü düzey iller arasındadır. SEGE-2011’de, sekiz başlık altında toplam 61 gösterge üzerinden iller arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu göstergeler arasında; istihdam göstergeleri ile birlikte bazı ekonomik ve sosyal göstergeler yer almaktadır. (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 19-23).

Bölgeler ve illerin gelişmişlik düzeyi, yaratmış oldukları katma değerın büyüklüğü ile doğru orantılıdır. İstihdama yönelik göstergeler de bölgelerin ve illerin gelişmişlik düzeyini belirlemede kullanılan öncü göstergelerden biridir. Bunun için, SEGE (2011)’de çok sayıda istihdam göstergesi kullanılmaktadır. Örneğin; SEGE-2003 araştırmasında istihdama yönelik 7 gösterge yer almışken, SEGE-2011 araştırmasında 8 gösterge yer almıştır. Bu göstergeler arasında; işsizlik haddi, işgücüne katılma oranı, çalışma çağındaki nüfusun (15 - 64 yaş arası) toplam nüfus içerisindeki payı, imalat sanayi istihdamının sigortalı istihdam içindeki payı, sosyal güvenlik kapsamındaki aktif çalışanların toplam nüfus içerisindeki payı, , ortalama günlük kazanç (erkek ve kadın) ile istihdam haddi yer almaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 25-26).

SEGE (2011) ile Çukurova Kalkınma Ajansı’nın 2014 yılında yayınlamış olduğu “TR62 Bölgesi(Çukurova) 2014-2023 Bölge Planı” çalışmaları ışığında; TR62 bölgesinin genel sosyo-ekonomik görünümü kısaca şu şekilde özetlenebilir: Adana ili, Türkiye’nin nüfus açısından en büyük beşinci ili konumunda iken, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından Türkiye sıralamasında daha geridedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında, bölgenin yüksek oranda göç almasının etkili olduğu söylenebilir. İkinci düzeyde gelişmiş iller kapsamında işsizlik oranının en yüksek olduğu il Adana’dır. Sanayi altyapısı ve ekonomik göstergeler açısından önemli bir yere sahip olmakla birlikte, birinci kademedeki gelişmiş illere göre Adana ilinin sosyal göstergelerinin daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Adana ilinde; yüksek işsizlik oranıyla birlikte, yüksek doğurganlık hızı ve genç bağımlı nüfus oranının varlığı, birinci kademe gelişmiş iller arasında yer almasını engellemektedir. Ayrıca, eğitim göstergeleri ile yeşil kart sahibi nüfus oranı gibi sağlık göstergelerinde de Adana birinci kademe gelişmiş illerin gerisindedir. SEGE 2011 araştırmasında üçüncü düzey gelişmiş iller arasında yer alan Mersin ili, Türkiye’de ise 24.sıradadır. Mersin ilinde de Adana’da olduğu gibi, göçten kaynaklanan sorunların etkili olduğu görülmektedir. SEGE 2011 araştırmasına göre; Mersin ilinin % 14,1

olan işsizlik oranı, ülke ortalamasının üzerindedir. Buna karşın, Mersin ilinin sağlık altyapısı ülke ortalamasının altındadır.

Ekonomik yapı açısından TR62 Bölgesi incelendiğinde; çok sayıda ürünün üretim miktarı, çeşitliliği ile verimliliği açısından Türkiye’de ilk sırada olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe oldukça gelişmiş olan Çukurova Bölgesi aynı zamanda sanayi sektörü açısından da önemli potansiyele sahiptir. Çünkü; bölgenin sanayisi, hammaddeye erişimin kolay olması nedeniyle tarım sektörüyle doğrudan veya dolaylı ilişkiye sahip olan gıda ürünleri içecek imalatı ve tekstil ürünleri imalatı gibi sanayi alt sektörlerine dayanmaktadır. Tarımda ve tarıma dayalı sanayide istihdam edilenlerin payı yüksektir. Adana ili, Türkiye’de sanayileşmenin öncü şehirlerinden birisidir. Mersin ili ise, limanı sayesinde ticaret alanında gelişmiştir. Adana Sanayi Odası’nın yayınladığı 2019 yılı ocak ayı ihracat rakamlarına göre; Adana ili Türkiye genelinde ihracatın en yüksek olduğu ilk 20 il arasında 12. sırada, Mersin ili ise 14. sırada yer almaktadır. Adana ve Mersin illerinin yer aldığı 20 ilin Türkiye’nin Ocak 2019 toplam ihracatı içerisindeki payı % 91,36’dır.

Çukurova Kalkınma Ajansı (2017)’nin yayınladığı Adana Yatırım Destek ve Tanıtım Stratejisi’ne göre; Adana ili 2013 yılında, %13,2’lik oran ile işsizliğin en yüksek olduğu 9. il konumundadır. Fakat, son yıllarda bölgedeki işsizlik oranı düşmektedir. 2015 yılında Türkiye’de işsizlik oranı %10,3 olarak gerçekleşmiş iken, TR62 Bölgesinde işsizlik oranı %9,8 olarak gerçekleşmiştir. TR62 Bölgesinde yer alan sektörlerin Gayri Safi Katma Değer (GSKD) içindeki payı, tarım ve hizmetler sektörü açısından Türkiye ortalamasının üzerinde, sanayi sektörü açısından ise Türkiye ortalamasının altındadır. Adana ilinin sahip olduğu kaynaklar ile jeopolitik konumu açısından toplam ihracatının yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir. İl ihracatının Türkiye’nin toplam ihracatı içerisindeki payı sadece %1,2 dolayındadır. Adana’da ihracat sektörü, daha çok imalat sanayi merkezlidir. Adana ilinde imalat sanayinin toplam ihracat içerisindeki payı % 86, tarım ve ormancılık sektörünün toplam ihracat içerisindeki payı % 11 iken; imalat sanayinin toplam ithalat içerisindeki payı % 81, tarım ve ormancılık sektörünün toplam ithalat içerisindeki payı ise %18’dir. Mersin Ticaret ve Sanayi Odası (2017)’nin yayınladığı, Mersin İli 2017 yılı Ekonomik Rapor’una göre; TR62 Bölgesinde işsiz sayısı 2016 yılında 10 bin kişi artarken, 2017 yılında bu rakam % 20 azalmıştır. 2017 yılında gerçekleşen işsizlik rakamları 2016 yılı ile karşılaştırıldığında, işsizlik sorunu en fazla üniversite mezunları arasında yaşanmaktadır.

LİTERATÜR

Litaratürde; mali teşviklerin makro ekonomik göstergeler üzerindeki etkisini inceleyen (özellikle ekonomik büyüme) çok sayıda ampirik çalışma yer almasına karşılık, mali teşviklerin işsizlik üzerindeki etkisini inceleyen ampirik çalışmaların sayısının nispeten az olduğu söylenebilir. Türkiye’de ise; sosyo-ekonomik gelişmişlik kriterleri açısından bakıldığında, farklı bölgeler ve illerde mikro düzeyde mali teşvikler ile işsizlik arasındaki ilişkinin incelendiği ampirik çalışmaların sayısı oldukça azdır. Mali teşvikler ile işsizlik arasındaki ilişkiyi inceleyen

çalışmalarda genellikle yatırım teşvik belge sayısının bağımsız değişkenler arasında yer aldığı görülmektedir.

Ay (2005), Türkiye’de 1980-2003 döneminde yatırım teşvikleri ile toplam sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, yatırım teşvikleri ile toplam sabit sermaye yatırımları arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akan ve Arslan (2008); Türkiye’de Doğu Anadolu Bölgesi özelinde 1980-2006 döneminde yatırım teşvikleri ile istihdam arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sanayi sektörüne yönelik yatırım teşvikleri ile istihdam göstergesi değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada, yatırım teşviklerinin istihdam düzeyi üzerinde önemli ve belirleyici bir role sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hazman (2010), Türkiye’de 1980-2007 döneminde mali nitelikteki teşviklerin doğrudan yabancı sermaye üzerindeki etkisini Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen Gecikmesi Artırılmış VAR Modeli (Toda-Yamamoto Nedensellik Modeli) kullanarak incelemiştir. Çalışmada, mali nitelikteki teşvikler ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yavuz (2010), Türkiye’de 1980-2008 döneminde sektörel teşviklerin istihdam ile olan ilişkisini Pearson korelasyon ve regresyon analizi ile hesaplayarak incelemiştir. Çalışmada, yatırım teşviklerinin istihdam düzeyini pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, sektörel analiz kapsamında da mali teşvikler ile istihdam arasında bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yavan (2011); Türkiye’de 2000 yılında 81 ilde uygulanan teşvik politikasının illerin gayri safi yurt içi hasıla düzeyi üzerindeki etkisini yatay kesit verilerinden yararlanarak EKK yöntemi ile incelemiştir. Çalışmada, devlet teşviklerinin illerin gelir düzeyini pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Yavan (2012); Türkiye’de 2000 yılında teşviklerin bölgesel belirleyicilerini EKK yöntemini kullanarak incelemiştir. Çalışmada, teşvik politikalarının belirleyicileri arasında; ekonomik büyüklük, ekonomik yapı gibi ekonomik faktörlerle birlikte bazı politik, küresel ve kurumsal faktörlerinde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Selim, vd. (2014); Türkiye’de 2001-2012 döneminde 81 ilde yatırım teşvik belgelerinin ve sabit yatırımların istihdama olan etkisini panel regresyon analizini kullanarak incelemiştir. Çalışmada, teşvik belge sayısının ve sabit yatırımların istihdam üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şaşmaz ve Bayar (2017), Türkiye’de 2006-2016 döneminde mali teşviklerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini ARDL eş bütünleşme yaklaşımı ile Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi kullanarak incelemiştir. Çalışmada, mali teşviklerin uzun dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Odabaş ve Şaşmaz (2017), Türkiye’de 2005-2016 döneminde mali teşvikler ile istihdam arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığını Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testini kullanarak incelemiştir. Çalışmada, mali teşvikler ile istihdam arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

VERİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Bu çalışmada Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılarak 2002-2017 yılları arasında TR62 bölgesine sağlanan mali teşvikler ile ilgili bölgenin işsizliği arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak işsizlik, bağımsız değişken olarak mali teşvikler kullanılmıştır. Çalışmada değişkenlerin belirlenmesinde teorik literatür ile ampirik literatürden yararlanılmıştır. Uygulamada yararlanılan mali teşvikler verisi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'ndan, işsizlik verileri ise Türkiye İş Kurumu'ndan elde edilmiştir. Tablo 1'de çalışmada kullanılan değişkenler ve tanımlamalara yer verilmiştir;

Tablo 1: Değişkenler ve Tanımları

Değişken	Sembol	Kaynak
Mali Teşvikler (Milyon TL)	MTES	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2019)
İşsiz Sayısı (Milyon Kişi)	İŞZ	Türkiye İş Kurumu (2019)

Modelin denklemini aşağıda vermiştir;

$$\text{Model: } \text{İŞZ}_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \text{MTES}_{it} + u_{it}$$

AMPİRİK ANALİZ

Bu bölümde panel birim kök testi ile nedensellik testi yer almaktadır.

Panel Birim Kök Tesi

Çalışmada serilerin durağanlığını tespit etmek amacıyla Maddala ve Wu (1999) ile Im, Pesaran ve Shin (2003) birim kök testleri uygulanmıştır. Birim kök testi sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonucu

Kullanılan Değişkenler	Sabitli							
	Im, Pesaran & Shin				Maddala & Wu			
	Seviye		Birinci Fark		Seviye		Birinci Fark	
	t statis.	Prob.	t statis.	Prob.	t statis.	Prob.	t statis.	Prob.
MTES	-0.4099	0.3409	-3.12650	0.0009	4.33823	0.3622	16.7951	0.0021
İŞZ	0.95650	0.8306	-2.39291	0.0084	0.96549	0.8306	-2.39291	0.0084

Not: *** %1, ** %5, * %10 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir. Gecikme uzunluğu olarak hatalar arasındaki otokorelasyon sorununu gidermesi amacıyla Schwartz bilgi kriteri kullanılmıştır. Sabitli model kullanılmıştır.

Tablo 2’deki birim kök testi sonuçları incelendiğinde, serilerin seviyelerinde durağan halde olmadıkları fakat birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle serilerin seviyelerinde I(0) oldukları, farkları alındığı zaman I(1) oldukları tespit edilmiştir.

Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Sonuçları

Çalışmada seriler arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek amacıyla Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testinden yararlanılmıştır. Nedensellik testi her iki değişkenin farkı alınarak yapılmıştır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik test sonuçları Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler	K=1		K=2		K=3	
	Z_N^{HNC}	Olasılık	Z_N^{HNC}	Olasılık	Z_N^{HNC}	Olasılık
MTES-İŞZ	- 0.75919	0.4477	0.41676	0.6769	-0.37089	0.7107
İŞZ-MTES	- 0.36806	0.7128	-0.42316	0.6722	-0.06081	0.9515

Not: *** %1, ** %5, * %10 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir. K gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 3’te yer alan nedensellik testi sonuçlarına bakıldığında, değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Üç gecikme uzunluğunda da bu ilişki aynı şekilde çıkmıştır.

SONUÇ

Mali teşviklerin makro ekonomik göstergeler üzerindeki etkisini inceleyen çok sayıda ampirik çalışma ilgili literatürde yer almasına karşılık, mali teşviklerin işsizlik üzerindeki etkisini iller ve bölgeler açısından mikro düzeyde inceleyen ampirik çalışmaların sayısı nispeten azdır. Bu çalışmanın konusu; Türkiye’de sosyo-ekonomik gelişmişlik kriterleri açısından farklı bölgeler ve illerde mali teşvikler ile seçilmiş bazı makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin incelenmesi düşüncesinden hareketle tercih edilmiştir. Bu çalışmada sadece, mali teşvikler ile işsizlik arasında nedensellik ilişkinin olup olmadığını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu nedenle işsizliği etkilenen birçok faktör analiz dışında tutulmuştur. Bu durum çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın, işsizliği etkileyen diğer değişkenler dahil edilerek genişletilmesi söz konusu olabilir. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi iller açısından uygulanacak mali teşvik politikalarına yön vermesi açısından faydalı olabilir.

KAYNAKLAR

Adana Sanayi Odası (2019) 2019 Yılı Ocak Ayı İhracat Rakamları.

Akan, Y., Arslan, İ. (2008) Türkiye’de Sektörel Yatırım Teşvik Belgeleri ile İstihdam Analizi: Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama (1980-2006), *Çalışma ve Toplum*, 1(16), 107-119.

Ay, H. M. (2005) Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi, *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), 176-184.

Celik, N. (2017) Teşvik Politikalarının Etkinliğinin Mekansal Perspektiften Değerlendirilmesi, *Ege Akademik Bakış*, 17(1).

Çukurova Kalkınma Ajansı (2015) 2014-2023 Çukurova Bölge Planı.

Çukurova Kalkınma Ajansı (2017) Adana Yatırım Destek Ve Tanıtım Stratejisi 2017, Adana Yatırım Destek Ofisi.

Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012) Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.

Hazman, G. G. (2010) Türkiye’de Mali Nitelikteki Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Çerçevesinde Değerlendirme, *Maliye Dergisi*, 158, 262-277.

Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003) Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.

Kalkınma Bakanlığı (2013) İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması(SEGE-2011), Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.

Maddala, G. S., & Wu, S. (1999) A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and A New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(S1), 631-652.

Mersin Ticaret ve Sanayi Odası (2017) Mersin İli Ekonomik Rapor.

Odabaş, H., Şaşmaz, M. Ü.,(2017) The Effect of Incentives on Employment: The Case of Turkey the Period of 2005Q1-2016Q4, *Lap Lambert Academic Publishing, Mauritius*, ISBN: 978-620-2-076-19-7.

Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı (2019) Yatırım Teşvik İstatistikleri, <https://Tuys.Sanayi.Gov.Tr/Page.Html?SayfaId=A1fb69a4-2c8d-4ce4-A8b4-Fc515d7096fc&Lang=Tr>, Erişim Tarihi: 01.03.2019.

Selen, Ufuk (2011) Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları, *Ekin Basım Yayın Dağıtım*, Bursa.

- Selim, S., Koçtürk, O. M., Eryiğit, P. (2014)** Türkiye'de Yatırım Teşvikleri ve Sabit Yatırımların İstihdam Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi, *Ege Akademik Bakış*, 14(4).
- Şaşmaz, M. Ü., Bayar, Y. (2017)** Mali Teşvikler ile Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri Arasındaki İlişkinin ARDL Yaklaşımı ile Analizi: Türkiye Örneği, URI: <http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/handle/COMU/1823>.
- Şaşmaz, M. Ü., Karamıklı, A. (2018)** Türkiye’de İhracatı Teşvik Uygulamaları ve İhracat Potansiyelinin Artırılmasına Yönelik Değerlendirmeler, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 2837-2867.
- Türkiye İş Kurumu (2019)** Yıllık İstatistik Bültenleri, <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/>, Erişim Tarihi: 01.03.2019.
- Yavan, Nuri (2011)** Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi Türkiye Örneği, *Maliye hesap Uzmanları Vakfı Yayınları*, Yayın no:27, Ankara.
- Yavan, N. (2012)** Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri: Mekansal ve İstatistiksel Bir Analiz, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 10(1): 9-37.
- Yavuz, A. (2010)** Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1):83-101.

PATENT SAYILARININ TEKNOLOJİ YOĞUN MALLARIN İHRACATINA ETKİSİ: ALMON MODELİ

Doç. Dr. Fatih KAPLAN
Dr. Öğr. Üyesi M. Sami SÜYGÜN
Safa KOCADEMİR
Tarsus Üniversitesi

Bu çalışmanın amacı Türkiye’ de yapılan patent başvurularının teknoloji yoğun malların ihracatına etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda 2009:01-2017:04 dönemi üçer aylık patent başvurusu ve teknoloji yoğun mal ihracatı verileri kullanılmıştır. Ekonometrik metodoloji aşamasında ise gecikmesi dağıtılmış modellerden birisi olan Almon Modeli ile tahminler yapılmıştır. Almon Modeli sonuçlarına göre, patent başvurularının teknoloji ihracatına etkisi her geçen dönem giderek azaltılmaktadır. Patent başvurularının, teknoloji yoğun malların ihracatına 16 aydan sonra kayda değer bir etki göstermemektedir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji Yoğun İhracat, Patent, Almon Modeli

Abstract

The aim of this study is to investigate the impact of patent applications on the exportation of technology intensive goods in Turkey. In this respect, from the 2009:01-2017:04 period the three-month patent application and technology intensive good export data is used. In the econometric methodology phase, estimations made by Almon Model, one of the models that the lagged is diversified. According the results of Almon Model, the impact of patent application on technology export has been gradually decreasing every day. Patent applications have no significant impact on the export of technology intensive goods after 16 months.

Key Words: Technology Intensive Goods Export, Patent, Almon Model

GİRİŞ

Bilimsel ve teknik bilgi birikimi Ar-Ge faaliyetleri ile ortaya çıkmaktadır. Firmalar, AR-Ge faaliyetleri sonucunda elde ettikleri bilgiyi patent başvurusunda bulunarak yaptıkları harcamalardan pozitif getiri sağlamayı amaçlamaktadır. Dış piyasaya açılan firmalar, iç piyasaya yönelik faaliyet gösteren firmalara göre daha dinamik yapıdadırlar. Çünkü, dış piyasada daha fazla firma rekabeti olacağından ihracatçı firmaların patent başvurusu daha fazladır. Bu bağlamda, patent başvuru sayısının, ihracat yapan firmalarda daha fazla olacağı, bu patentlerin ise firmaların dolayısıyla Türkiye’nin ihracatını artıracığı beklenilmektedir.

Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi, 2008 yılında kabul edilen 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun ile kamu politikası olarak uygulanmaya başlamıştır. Son 11 yıllık bir süreçte yürütülen destekleme faaliyetlerinin etkilerinin incelenmesi, adı geçen Kanunun amacına ulaşıp ulaşmadığının değerlendirilmesi noktasında son derece önem arz etmektedir.

Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfının (2013) çalışmasına göre, Türkiye’de ileri teknoloji üretimi yapan patent sahibi 187 firmanın Türkiye’nin en nitelikli üretimini yaptığını öne sürmüştür. Yapılan çalışmada, Patent başvurusu olan firmaların ihracat birim fiyatı (3 \$), Türkiye ortalamasından (1,4 \$) yaklaşık 2 katı kadar olduğu, patent başvurusu olan firmaların ileri teknoloji üretim yapması durumunda ise bu farkın 8,4 kata kadar çıktığı tespit edilmiştir. Yalnızca tasarım yapan firmaların ihracat birim fiyatı (2,6 \$), Türkiye ortalamasının yaklaşık 2 katı olduğu, Ar-Ge/ tasarım yapan, marka sahibi firmaların ihracat birim fiyatı ise; Türkiye ortalamasının en az %50 üstünde gerçekleştiği tespit edilen bir başka durumdur.

Yapılan literatür taramasında, Alagöz, Akar ve Akar (2016), Işık ve Kılınç (2013), Göçer (2013), Kaya ve Uğurlu (2013), Kılıç, Bayar, ve Özekicioğlu (2014), Köse ve Yıldırım (2015) Yücel (2016), Kızılkaya, Sofuoğlu ve Ay (2017), Durgun ve Çarpık (2018) çalışmalarında teknoloji yoğun ihracat ile AR-Ge harcamaları/Patent Başvuru sayıları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bu çalışmada ise, Türkiye’ de yapılan patent başvurularının teknoloji yoğun malların ihracatına etkisini gecikmesi dağıtılmış modellerden birisi olan Almon Modeli ile araştırılmıştır.

MODEL VE YÖNTEM VE SONUÇLAR

Çalışmanın amacına uygun olarak, Türkiye’nin 2009:1-2017:4 dönemine ait üçer aylık teknoloji yoğun mal ihracat verileri ile patent başvuru sayısı verisi kullanılarak ekonometrik analizler yapılmıştır. Geçmiş yıllara ait patent başvuru verisi bulma gücünü nedeniyle çalışma dönemi 2009 yılından başlatılmıştır. Çalışmada kullanılan serilerde mevsimsellik sorunu Tramo/Seat yöntemi kullanılarak giderilmeye çalışılmıştır.

Verilerin zaman serileri analizinde, birim kök testi için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Tesit ile Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) Birim Kök Testi kullanılmıştır (Dickey ve Fuller, 1981: 1057-1072; Kwiatkowski et al., 1992: 159-178). Söz konusu serilerin düzey değerlerinde durağan oldukları tespit edilmiştir. Durağanlıkları test edilen değişkenler gecikmesi dağıtılmış bir model olan Almon Modeli’nde tahmin edilmiştir. Gecikmesi dağıtılmış bir modelin genel ifadesi Denklem (1)’ deki gibidir.;

$$Y_t = \alpha + \beta_0 X_t + \beta_1 X_{t-1} + \beta_2 X_{t-2} + \dots + \beta_k X_{t-k} + u_t \quad (1)$$

ya da kısaca

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=0}^k \beta_i X_{t-i} + u_t \quad (2)$$

olmak üzere; β parametrelerinin zamanla polinomial bir gecikme gösterdikleri kabul edilmektedir. Denklem (3) r dereceden bir polinom olmak üzere,

$$\beta_i = a_0 + a_1i + a_2i^2 + \dots + a_r i^r \quad (3)$$

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=0}^k (a_0 + a_1i + a_2i^2)X_{t-i} + u_t \quad (4)$$

$$= \alpha + a_0 \sum_{i=0}^k X_{t-i} + a_1 \sum_{i=0}^k iX_{t-i} + a_2 \sum_{i=0}^k i^2 X_{t-i} + u_t \quad (5)$$

Almon Modeli tahmin edilebilir, tahmin edilen regresyon Denklem 8' da yer verilmiştir.

$$Z_{0t} = \sum_{i=0}^k X_{t-i}; \quad Z_{1t} = \sum_{i=0}^k iX_{t-i}; \quad Z_{2t} = \sum_{i=0}^k i^2 X_{t-i} \quad (6)$$

$$Y_t = \alpha + a_0 Z_{0t} + a_1 Z_{1t} + a_2 Z_{2t} + u_t \quad (7)$$

Patent başvuru sayılarının teknoloji yoğun malların ihracatına etkisini araştırmak için, patent serisinin gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir.

Tablo.1 Gecikmesi Dağıtılmış Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	T İstatistiği	p-değeri
c	24.18117	73.63289	0.0000
Patent	0.016121	0.389897	0.7001
Patent (-1)	0.612120	3.670089	0.0012
Patent (-2)	0.420514	2.417053	0.0236
Patent (-3)	-0.469726	-2.463007	0.0213
Patent (-4)	0.306866	1.784101	0.0871
Patent (-5)	-0.097244	-0.687081	0.4986

R²: %83

Gecikme uzunluğunun belirlenmesinde SCH bilgi kriteri kullanılmıştır. En uzun gecikme üçüncü dönemdir. Jarque-Bera Normallik Testi, Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi ve Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testleri yapılmış, otokorelasyon ve değişen varyans problemleri gözlemlenmemiştir. Gecikme uzunluğuna bağlı olarak, otoregresif modelin katsayıları belirlenmiş, Almon Modeline uygun olarak teknoloji yoğun malların ihracatına patent başvuru sayılarının etkisi aşağıdaki gibi seriler oluşturularak regresyon tahmini yapılmıştır.

$$Z_{0t} = \sum_{i=0}^5 X_{t-i} = X_t + X_{t-1} + X_{t-2}$$

$$Z_{1t} = \sum_{i=0}^5 iX_{t-i} = X_{t-1} + 2X_{t-2}$$

$$Z_{2t} = \sum_{i=0}^k i^2 X_{t-i} = X_{t-1} + 4X_{t-2}$$

Tablo 2. Almon Modeli Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	P Olasılığı
c	23.20383	0.427018	0.000
Z_{0t}	0.076374	0.035677	0.0415
Z_{1t}	-0.026101	0.014678	0.0866
Z_{2t}	0.001342	0.000481	0.0096

R² %39

Almon modeli ile serilerin tahminleri yapılmıştır. Gecikme uzunlukları dikkate alınarak teknoloji yoğun malların ihracatın patent başvurularının etkisini Almon modeli ile ölçmek için aşağıdaki denklemler kullanılarak yeni katsayılar hesaplanmıştır.

$$b_0 = a_0 = 0.076374$$

$$b_1 = (a_0 + a_1 + a_2) = 0,051615$$

$$b_2 = (a_0 + 2a_1 + 4a_2) = -0,02954$$

$$b_3 = (a_0 + 3a_1 + 9a_2) = -0,010149$$

$$b_4 = (a_0 + 4a_1 + 16a_2) = -0,006558$$

$$b_5 = (a_0 + 5a_1 + 25a_2) = -0,020581$$

Genel model ise aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

$$Y: 23.20383 + 0.076374 * Patent_t + 0,051615 * Patent_{t-1} - 0,02954 * Patent_{t-2} - 0,010149 * Patent_{t-3} + 0,006558 * Patent_{t-4} - 0,020581 * Patent_{t-5} + u$$

SONUÇ

Bu çalışmada, teknoloji yoğun malların ihracatı ile patent başvuruları arasındaki ilişki gecikmesi dağıtılmış modellerden biri olan Almon Modeliyle açıklanmıştır. Çalışmada 2009:1-2017:04 dönemi üçer aylık veriler kullanılarak regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, teknoloji yoğun malların ihracatında meydana gelen değişmelerin % 39 cari ve gecikmeli patent başvuruları tarafından açıklanabilmektedir. Patent başvurularının optimal gecikme uzunluğunu Schwarz Bilgi Kriteri (SIC)'ne göre belirlenmiş ve en küçük SIC değeri 5 gecikme uzunluğunda elde edilmiştir. Almon Modelinin sonuçlarına göre, patent başvurularının teknoloji ihracatına etkisi her geçen dönem giderek azalmaktadır. Buna göre patent başvurularının teknoloji yoğun malların ihracatına 16 aydan sonra kayda değer bir etki göstermemektedir. Yani, patent başvuruların teknoloji yoğun malların ihracatına etkisi brüt birinci yılın sonunda (beşinci çeyrekte) neredeyse yok olmaktadır.

KAYNAKÇA

Alagöz M., Akar G., Akar T. (2016), “High Technology Export And R&D Expenditures A Study For E7 Countries”, International Journal of Economics, Commerce and Management, Vol. IV, Issue 11, November, 2016.

Dicky, D.A; and Fuller W.A; (1981) “Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With a Unit Root”, Econometrica, Vol 49, pp.1057 -1072.

Durgun, A , Çapık, E . (2018). AR-GE Harcamaları ve Yüksek Teknolojili Ürün İhracatının Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 16 (4), 301-314.

Göçer, İ. (2013), “Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün ihracatı, Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri”, Maliye Dergisi, 165, ss.215–240.

Işık, N., Kılınç, E., (2013). Bilgi Ekonomisi Ve İktisadi Büyüme: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (26), 21-54.

Kaya, V., Uğurlu, S., (2013), “ AR-GE Harcamaları ile İhracat Arasındaki İlişki Türkiye Örneği: 1990-2011”, EKEV Akademi Dergisi,17.

Kılıç, C., Bayar, Y., Özekicioğlu, H. (2014), “Araştırma Geliştirme Harcamalarının Yüksek Teknoloji Ürün İhracatı Üzerindeki Etkisi: G-8 Ülkeleri İçin Bir Panel Veri Analizi”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 44, Temmuz-Aralık 2014 ss. 115-130.

Kızılkaya, O., Sofuoğlu, E., ve Ay, A. (2017). “Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı Üzerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dışa Açıklığın Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkelerde Panel Veri Analizi”. Doğu Üniversitesi Dergisi, 18 (1): 63-78

Köse, Z, Yıldırım, M. (2015), “AR-GE Harcamaları ve Patent Harcamaları ile Dış Ticaret Arasındaki İlişki Üzerine Ampirik Bir Analiz: Türkiye Örneği”, Akademik Bakış Dergisi, 52:219:227.

Kwiatkowski, D., Phillips, P., Schmidt, P., Shin, Y.; (1992) “ Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternatives of a Unit Root: How Sure Are We That Economic Time Series Have a Unit Root?” Journal of Econometrics, 54, 159-178 .

Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı. (2013). Teknoloji, AR-GE, AR-GE Destekleri, Patent, Tasarım ve Markanın Firmaların Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi, Ankara.

REEL DÖVİZ KURUNUN ÖDEME ŞEKİLLERİNE GÖRE DIŞ TİCARET DENGESİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi M. Sami SÜYGÜN
Doç. Dr. Fatih KAPLAN
Safa KOCADEMİR
Tarsus Üniversitesi

Özet

Türkiye dış ticaret istatistiklerinin üretilmesinde “Özel Ticaret Sistemi”ni uygulamaktadır. Dış ticaret istatistikleri, diğer ülkelerden Türkiye’nin istatistik bölgesine giren veya istatistik bölgesinden diğer ülkelere giden; katı ihracat ve ithalat rejimi, dahilde ve hariçte işleme rejimi, sınır ticareti, finansal kiralama yoluyla ithalat, parasal olmayan altın, yeniden ihracat/ithalat sınıflandırmasına ait olan malların ticaretini içermektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye’nin ödeme şekillerine göre dış ticaret dengesine reel döviz kurunun etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda Rose ve Yellen (1989) metodolojisi izlenerek 2007:01-2017:4 ödemine ait üçer aylık veriler VAR temelli Genelleştirilmiş Varyans Ayrıştırması Yöntemi ile tahminler yapılmıştır. Yapılan varyans ayrıştırması analiz sonuçlarına göre; birinci ve onuncu dönem gecikmeleri dikkate alındığında Reel Döviz Kur Endeksi, Mal Mukabili Ödeme ve Akredif Ödeme dengesi modellerinde, diğer modellere göre ödeme dengesi üzerinde daha fazla etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Ödeme Şekilleri, Reel Döviz Kuru, VAR Modeli

Abstract

“Special Trade System” is used in Turkey while producing foreign trade statistics. Foreign trade statistics includes trade of goods which enter the Turkey’s statistic region coming from other countries or going to other countries from Turkey’s statistic region through rigid export import regime, inward and outward processing regimes, border trade, import by financial leasing, nonmonetary gold and the trade of goods belong to export/import reclassification. The aim of this study is to investigate the impact of real exchange rate on Turkey’s foreign trade balance according to methods of payment. In this respect, by following the Rose and Yellen (1989) methodology, estimations for the three-month data from 2007:01-2017:4 period have made by using the VAR based Generalized Variance Decomposition Method. According to the variance decomposition analysis, when the first and tenth period lagged considered, Real Exchange Rate Index has more effect on Cash Against Good and Letter of Credit models rather than other models.

Key Words: Payment Methods, Real Exchange Rate, VAR Model

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte daha da artan uluslararası ticaret hacmi beraberinde bir takım zorlukları da getirmiştir. Uluslararası ticarete firmaların farklı ülkelerde bulunmaları ve farklı para birimlerini kullanmaları iç ticaret işlemlerine göre daha karmaşık bir durum yaratmaktadır. Bu karmaşalardan en önemlilerinden birisi alıcı ve satıcı arasındaki para alışverişinin ne şekilde gerçekleşeceği. Ödeme şekilleri bu sorunun cevabını içermektedir.

Uluslararası ticarete; peşin ödeme, vesaik mukabili ödeme, mal mukabili ödeme ve akreditifli ödeme şekilleri yaygın bir kullanım alanı bulmaktadır. Bu ödeme yöntemlerinden hangisinin kullanılacağı, mal ve sektör bazında yerleşik geleneklere, alıcı ve satıcı arasındaki güven derecesine, ülkelerin ekonomik ve ticari politikalarına, ödeme güçleri vb. faktörlere bağlıdır (Mustafa, 2010).

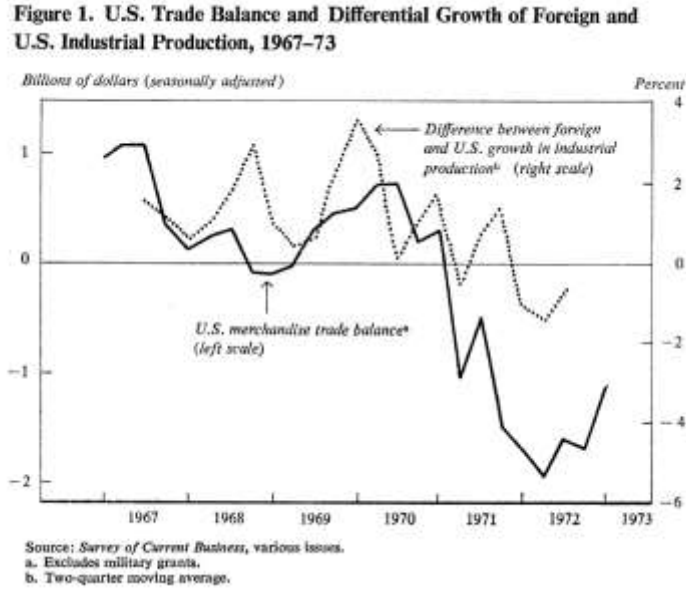
Peşin ödeme, ihracat gerçekleşmeden ithalatçının malın bedelini ödemesi ve ihracatçının da bu ödemediği sonra malları sevk etmesidir (Akat, 2003). Mal mukabili ödeme, ihraç edilen malın ithalatçıya teslim edilmesinden sonra bedelinin ödenmesi şeklinde yapılan ödeme şeklidir. Mal mukabili ödemede, belgeler ihracata konu mallarla birlikte ithalatçıya gönderilmekte ve ithalatçı bu belgeleri yetkili birimlere ibraz ettikten sonra malları teslim almaktadır (Kaya, 2011). Vesaik mukabili ödeme, ihracatçının malları sevk ettikten sonra vesaiki, bedeli tahsil edilmek üzere bir talimat ekinde bankasına verdiği ve tahsil vesaikini alan bankanın ödeme veya kabul karşılığı vesaiki ithalatçıya teslim ettiği ödeme şeklidir. Bankalar ihracatçı ile ithalatçı arasındaki işleme aracılık ederler (Kaya, 2008). Uluslararası ticarete güvenli ödeme yöntemlerinden birisi olan akreditif, “koşullu bir havale” olarak kabul edilmektedir. İthalatçı havale amiri olarak belirli koşullara uyulması kaydıyla ihracatçıya, yani havale lehtarına, belirli bir tutarın ödenmesi hususunda aracı müesseseye talimat vermekte; aracı müessese de bu talimatın şartları yerine getirildiği takdirde ödemeyi yapmaktadır (Polat,2008).

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin ödeme şekillerine göre dış ticaret dengesine reel döviz kurunun etkisini araştırmaktır. Çalışma kapsamında ödeme şekilleri arasında yoğun olarak kullanılan peşin ödeme, mal mukabili ödeme, vesaik mukabili ödeme ve akreditifli ödeme türleri incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Rose ve Yellen (1989) metodolojisi izlenerek 2007:01-2017:4 ödemine ait üçer aylık veriler VAR temelli Genelleştirilmiş Varyans Ayırıştırması Yöntemi ile tahminler yapılmıştır.

Reel döviz kurunun kısa dönemde değer kaybetmesi ithalatın göreceli olarak hızla azalmasına, fakat ihracatın yavaş bir şekilde artmasını neden olmaktadır. Bu bağlamda net ihracatın artırılması zaman almaktadır. Söz konusu dinamik yapı, dış ticaret dengesinde var olan bir açığı önce artırmakta, ardından ise bu açığın kapanmasına neden olmaktadır. Bunun nedeni ise, ithalat ve ihracat taleplerinin fiyat esnekliği (reel döviz kurunun değer kaybetmesinden önce) başlangıçta çok küçük olması ve dış ticarete konu olan malların arz esnekliğinin sonsuz olması durumunda gerçekleşmektedir. Bu durum literatürde, Marshall-Lerner koşulu olarak

bilinmektedir. Marshall-Lerner koşulunun varlığı, J eğrisi hipotezinin ile oldukça yakın ilişkilidir (Demirbaş, 2015).

Literatürde J Eğrisi Hipotezi, Magee'nin (1973) çalışması ile popüler olmuştur. Çalışmasında 15 ağustos 1971 Altın Standartına bağlı doların devalüasyonunu, 18 aralık 1971 Smithsonian Anlaşmasına bağlı doların değer kaybını, Haziran 1972 Sterlin krizini ve Ocak 1973 enflasyon krizi sonrası ABD'nin dış ticaret açığını incelenmiştir. Çalışmasında kullandığı grafiğe, Şekil 1 de yer verilmiştir.

Literatürde sadece J Eğrisi değil I-, L-, M-, N-, V-, ve W-eğrileri de tartışılmıştır. J Eğri ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalardan Bahmani-Oskooee (1985), Rose ve Yellen (1989) Bahmani-Oskooee (1991), Bahmani-Oskooee ve Alse (1994), Reinhart (1995) ve Narayan (2004), Türkiye üzerine yapılan çalışmalardan Terzi ve Zengin (1999), Sivri ve Usta (2001), Akbostancı (2002) ve Köse (2008) öne çıkmaktadır.

MODEL, YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmanın amacı ödeme şekillerine göre dış ticaret açığı ile reel döviz kur endeksi arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu amaçla, Rose ve Yellen (1989) metodolojisi izlenerek 2007:01-2017:4 ödemine ait üçer aylık verileri ile regresyon tahminleri yapılmıştır. Rose ve Yellen (1989) çalışmalarında kullandıkları modelden yararlanılarak, dış ticaret dengesi (TB), reel döviz kurundan (RER), Türkiye'nin GSYİH'nden (Y) ve dış dünyanın GSYİH'nden (Y*) etkilendiği varsayımından hareketle aşağıdaki genel Model (1) oluşturulmuştur.

$$TB = TB(RER, Y, Y^*) \quad (1)$$

Model 1, logaritmik formda Model 2 haline getirilmiştir.

$$\ln TB_t = \alpha + \lambda \ln RER_t + \beta \ln Y_{N,t} + \gamma \ln Y_{EU,t} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Bu modele, 2010 avrupa finansal krizini ifade eden kukla değişken eklenerek, modelin son hali aşağıdaki gibidir.

$$\ln TB_t = \alpha + \lambda \ln RER_t + \beta \ln Y_{N,t} + \gamma \ln Y_{EU,t} + Kriz + \varepsilon_t \quad (3)$$

TB_t ; TB1, TB2, TB3 ve TB4 olmak üzere, Mal Mukabili Ödeme, Peşin Ödeme, Vesaik Mukabili Ödeme ve Akredif Ödeme dengelerini ifade etmektedir. Model 3 'nin tahminde kullanılacak olan değişkenler AB'nin ve Türkiye'nin resmi istatistiki kurumlarının web sayfasından alınmıştır. Söz konusu serilerin birim kök içerip içermediklerini test etmek amacıyla Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen Adjustment Dickey- Fuller (ADF, 1981) Birim Kök Testi ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin tarafından geliştirilen KPSS (1992) Birim Kök Testi kullanılmıştır. Test sonuçları Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo1. ADF ve KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF		KPSS	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
TB1	0.298309	0.227134	0.189240***	0.137092**
TB2	-2.397198**	-3.050685*	0.138020**	0.147966**
TB3	-2.504507**	-2.741326**	0.208898***	0.064372*
TB4	-1.399966	-1.985745*	0.110640*	0.181269***
RER	0.405227	-1.518899	0.058775*	0.164352***
Y	-1.119047	-2.148975**	0.085948*	0.101116*
Y*	0.695500	-3.728346*	0.062445*	0.158811**
Δ TB1	0.020905	-0.045184	0.065750*	0.066470*
Δ TB2	-4.281496*	-5.029678*	0.051858*	0.052764*
Δ TB3	-3.858884*	-3.804644*	0.068196*	0.067775*
Δ TB4	-3.606789*	-3.693381*	0.072364*	0.078531*
Δ RER	-4.498490*	-4.687048*	0.066407*	0.060771*
Δ Y	-4.581546*	-4.530559*	0.081603*	0.044901*
Δ Y*	-3.118962*	-3.919211*	0.061877*	0.056470*

*, ** sırasıyla %1 ve %5 de anlamlılık düzeyini, Δ birinci dereceden fark işlemcisini ifade etmektedir.

Yapılan birim kök testleri sonucuna göre tüm seriler seviye değerlerinde durağan oldukları gözlemlenmiştir. Bu nedenle seriler durağan halleri ile çalışmada kullanılmıştır.

VAR temelli Genelleştirilmiş Varyans Ayırıştırması analizinde, değişkenlerin uygun gecikme uzunluklarının seçilmesinde Akaike (AIC), Schwarz (SC), Hannan-Quinn (HQ) ve Maksimum Olabilirlik (LR) bilgi kriterlerinden yararlanılmıştır. Kısıtsız VAR Modelinde serilerin üçer aylık olması nedeniyle 5 dönem gecikme arasında, sistemin karakteristik köklerinin birim çember içinde kalarak istikrar koşulunu sağlayan ve hata terimlerinde otokorelasyon ve değişen varyans sorununun olmadığı 5 gecikmeli model seçilmiştir. Ayrıca, kriz değişkeni tüm

modellere dışsal değişken olarak eklenmiştir. Mal Mukabili Ödeme Dengesi için yapılan varyans analiz sonuçları Tablo 2’ de sunulmuştur.

Tablo 2. Mal Mukabili Ödeme Dengesi

Dönem	TB1	GDPAB	GDPTR	RER
1	89,74	2,82	2,30	5,14
2	67,51	2,89	1,44	28,16
3	72,12	4,23	1,02	22,62
4	71,61	4,45	1,77	22,18
5	86,64	5,69	3,55	4,11
6	63,53	5,91	2,55	28,02
7	71,72	6,19	1,71	20,39
8	74,15	8,15	4,23	13,46
9	82,24	9,78	5,74	2,24
10	53,51	12,53	4,74	29,22

Tablo 2’nin analiz sonuçlarına göre, birinci dönemde sistemde Mal Mukabili Ödeme Dengesi’nde meydana gelen değişmelerin %89,74’ü kendisi tarafından açıklanırken, %2,82’si GDPAB, % 2,30’u GDPTR ve % 5,14’ü RER tarafından açıklanmaktadır. Onuncu dönemde sonunda ise Mal Mukabili Ödeme Dengesi’nde meydana gelen değişmelerin %53,51’i kendisi tarafından, % 29,22 si ise RER tarafından açıklanmaktadır. Peşin Ödeme Dengesi için yapılan varyans analiz sonuçları Tablo 3’ de sunulmuştur.

Tablo 3. Peşin Ödeme Dengesi

Dönem	TB2	GDPAB	GDPTR	RER
1	88,97	8,89	0,43	1,71
2	88,02	9,04	0,88	2,06
3	88,03	9,03	0,87	2,07
4	87,49	9,06	1,05	2,41
5	86,16	8,93	1,61	3,30
6	79,14	9,45	3,09	8,32
7	78,88	9,46	3,09	8,56
8	78,82	9,40	3,21	8,57
9	78,13	9,47	3,46	8,94
10	76,90	10,33	3,81	8,96

Tablo 3'ün analiz sonuçlarına göre, birinci dönemde sistemde Peşin Ödeme Dengesi'nde meydana gelen değişmelerin %88,97'ü kendisi tarafından açıklanırken, %8,89'si GDPAB, % 0,43'ü GDPTR ve % 1,71'i RER tarafından açıklanmaktadır. Onuncu dönemde sonunda ise Peşin Ödeme Dengesi'nde meydana gelen değişmelerin %76,90'i kendisi tarafından, % 8,96'sı ise RER tarafından açıklanmaktadır. Vesaik Mukabili Ödeme Dengesi için yapılan varyans analiz sonuçları Tablo 4' de sunulmuştur.

Tablo 4. Vesaik Mukabili Ödeme Dengesi

Dönem	TB3	GDPAB	GDPTR	RER
1	98,12	1,39	0,00	0,48
2	85,48	1,12	6,95	6,45
3	80,83	5,05	6,77	7,35
4	68,18	13,34	5,71	12,76
5	68,32	13,15	5,81	12,72
6	59,41	19,94	7,32	13,32
7	58,39	20,25	8,11	13,25
8	57,65	20,08	9,11	13,16
9	58,37	19,83	8,86	12,94
10	55,47	20,51	11,61	12,40

Tablo 4'ün analiz sonuçlarına göre, birinci dönemde sistemde Vesaik Mukabili Ödeme Dengesi'nde meydana gelen değişmelerin %98,12'si kendisi tarafından açıklanırken, %1,39'u GDPAB, % 0,001'i GDPTR ve % 0,48'i RER tarafından açıklanmaktadır. Onuncu dönemde sonunda ise Vesaik Mukabili Ödeme Dengesi'nde meydana gelen değişmelerin %55,47'si kendisi tarafından, % 12,40'sı ise RER tarafından açıklanmaktadır. Akredif Ödeme Dengesi için yapılan varyans analiz sonuçları Tablo 5' de sunulmuştur.

Tablo 5. Akredif Ödeme Dengesi

Dönem	TB4	GDPAB	GDPTR	RER
1	87,77	7,64	0,01	4,58
2	78,45	7,92	2,64	10,98
3	72,61	7,12	3,06	17,21
4	70,73	6,90	3,48	18,89
5	68,75	8,61	3,49	19,16
6	64,08	12,01	3,12	20,79
7	58,86	15,50	2,91	22,74
8	57,20	15,08	3,23	24,48
9	57,33	15,02	3,21	24,44
10	56,75	15,73	3,20	24,32

Tablo 5 analiz sonuçlarına göre, birinci dönemde sistemde Akredif Ödeme Dengesi'nde meydana gelen değişmelerin %87,77 'si kendisi tarafından açıklanırken, %7,64'ü GDPAB, %

0,01'i GDPTR ve % 4,58'i RER tarafından açıklanmaktadır. Onuncu dönemde sonunda ise Akredif Ödeme Dengesi'nde meydana gelen değişmelerin %56,75'si kendisi tarafından, % 24,32'si ise RER tarafından açıklanmaktadır.

Reel döviz kurundaki bir artış, ödemeler dengesinde bir artışa neden olmaktadır. Yani, reel döviz kurundaki bir artış, ödeme dengesinde bir açık varsa, bu açığında daha da artmasına neden olmaktadır. Bir başka ifade ile, reel döviz kurundaki bir artış yerli paranın değer kazanması anlamına geleceğinden, ithalatın ucuzlaması ihracatın ise göreceli olarak pahalı hale gelmesi demektir. Yapılan varyans ayrıştırması analiz sonuçlarına göre; birinci dönem gecikmeleri dikkate alındığında Reel Döviz Kuru, Mal mukabili ve akredif ödeme dengesi modellerinde diğer modellere göre ödeme dengesi üzerinde daha fazla etkiye sahiptir. Onuncu gecikme uzunluğu dikkate alındığında benzer bir sonuç olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin ve AB'nin GSYİH'lerinin ödeme dengeleri üzerindeki etkileri karşılaştırıldığında AB'nin GSYİH'i ödeme dengesindeki değişimleri, Türkiye'nin GSYİH'sine göre daha iyi açıklayabildiği görülmektedir.

SONUÇ

Türk Lirası, Eylül 2018 yılında reel efektif döviz kur endeksi 62.50 ile tarihinin en dip noktasını görmüştür. Türk Lirası'ndaki bu değer kaybı başta dış ticaret dengesi olmak üzere, makroekonomik dengeleri derinden etkilemiştir. Döviz kurları seviyesi ve değişiklikleri ile ihracat ve ithalatın gelişmesi arasında teorik olarak yakın bir ilişki bulunmaktadır. Reel döviz kurunun kısa dönemde değer kaybetmesi ithalatın göreceli olarak hızla azalmasına, fakat ihracatın yavaş bir şekilde artmasını neden olmaktadır. Bu bağlamda net ihracatın artırılması zaman almaktadır. Söz konusu dinamik yapı, dış ticaret dengesinde var olan bir açığı önce artırmakta, ardından ise bu açığın kapanmasına neden olmaktadır.

Yapılan literatür taramasında ihracat ve ithalatın ana belirleyicileri göreceli fiyatların bir göstergesi olan döviz kuru ile iç ve dış talebin göstergesi olan ülkelerin milli gelirleridir. Kukla değişken olarak modellere eklenen kriz değişkeni ise ihracat ve ithalatın etkileyen bir diğer önemli değişkendir. Bu bağlamda, Türkiye'nin ödeme şekillerine göre söz konusu değişkenlerin etkisi Rose ve Yellen (1989) metodolojisi izlenerek 2007:01-2017:4 ödemine ait üçer aylık veriler kullanılarak Genelleştirilmiş Varyans Ayrıştırması Yöntemi ile tahminler yapılmıştır. Yapılan varyans ayrıştırması analiz sonuçlarına göre ; birinci ve onuncu dönem gecikmeleri dikkate alındığında Reel Döviz Kur Endeksi, Mal Mukabili Ödeme ve Akredif Ödeme dengesi modellerinde, diğer modellere göre ödeme dengesi üzerinde daha fazla etkiye sahiptir.

KAYNAKÇA

- Akbostancı, E.**, (2002), “Dynamics of the Trade Balance: The Turkish J Curve”, ERC Working Papers in Economics, 1(5), s. 1-19.
- Akat, Ö.**, (2003), ‘‘Uluslararası Pazar Karması ve Yönetimi’’ Ekin Yayınevi, Bursa.
- Bahmani-Oskoe, M.** (1985). Devaluation and the J-Curve: Some Evidence from LDC’s. The Review of Economics and Statistics, Cilt 67, Sayı 3, s. 500-504.
- Bahmani-Oskoe, M.** (1991). Is There a Long Run Relation Between The Trade Balance And The Real Effective Exchange Rate of LDCs? Economics Letters, 36, pp.403-407.
- Bahmani- Bahmani-Oskoe, M., Alse, J.** (1994). Short-run versus longrun effects of devaluation: error correction modeling and cointegration. Eastern Economic Journal, 20(4), 453–64.
- Demirbaş, E. A.**,(2015), “J-Eğrisi Etkisine Dair Literatür Taraması”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(2)107-122.
- Dicky, D.A; and Fuller W.A;** (1981) “Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With a Unit Root”, Econometrica, Vol 49, pp.1057 -1072.
- Kaya, F.**, (2008): Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi, Beta Yayınevi, İstanbul 2008
- Kaya, F.**, (2011), ‘‘Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi’’ Beta, İstanbul.
- Köse, N., Ay A. ve Topallı, N.**, (2008), “Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Örneği (1995-2008)”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), s. 25-45.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P., Schmidt, P., and Shin, Y.**, (1992) “ Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternatives of a Unit Root: How Sure Are We That Economic Time Series Have a Unit Root?” Journal of Econometrics, 54, 159-178
- Magee, P. S.** (1973), “Currencycontracts, Pass Through and Devaluation”, Brooking Papers on Economic Activity, 1, 303–25.
- Mustafa, A.**, (2010), Dış Ticarete Ödeme Şekilleri, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Polat, A.**, (2008), Uluslararası Ticarete Akreditifli Ödemeler ve UCP600, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:7 Sayı:13 Bahar 2008 s.209-222.
- Reinhart, C.** (1995). Devaluation, Relative Prices and International Trade. Imf Staff Papers, 42: 290-309.
- Rose, A. K., Yellen, J. L.** (1989), “Is There a J-Curve?”, Journal of Monetary Economics, ss. 53-68.
- Sivri, U. ve Usta, Can.** (2001), “Reel Döviz Kuru, ihracat ve ithalat Arasındaki ilişki”, Uludağ Üniversitesi, İİBF Dergisi, 19(4): 1-9,
- Terzi, H. ve Zengin, A.**, (1999), “Kur Politikasının Dış Ticaret Dengesini Sağlamadaki Etkinliği: Türkiye Uygulaması,” Ekonomik Yaklaşım, 10(33): 48-63.

KAMUDA ETİK KÜLTÜRÜN OLUŞUMUNDA ETİK LİDERLİĞİN ROLÜ**THE ROLE OF ETHICAL LEADERSHIP IN THE FORMATION OF THE ETHICAL CULTURE IN PUBLIC SECTOR****Doç. Dr. Sefa USTA****Doç. Dr. Hakan CANDAN**

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Özet

Kamuda etik yönetimin oluşumunda ve kurumsallaşmasında etik kültürün rolü büyük önem arz etmektedir. Kurumsal düzeyde etik kültürün oluşumunda ise etik liderlik önemli bir rol oynamaktadır. Buradan hareketle hazırlanacak çalışmanın temel iddiası, kamuda etik kültürün şekillenmesinde temel faktörün yöneticilerin etik liderlik davranışlarıdır. Çalışmada cevabı aranan en temel soru, kamuda etik liderliğin sürdürülebilmesi için lideri izleyen ve takip eden çalışanlar ve liderin içinde bulunduğu toplum tarafından etik ilke ve değerlerin içselleştirilmesinin nasıl bir etkisi olacağıdır.

Bu bağlamda çalışma kapsamında öncelikle, siyasal, yönetsel ve toplumsal kültürden hareketle, bürokratik kültür ve kamuda etik kültür konuları ele alınmaktadır. Daha sonra kamuda etik liderliğin önemi incelenecek ve etik liderliğin kamuda etik kültürün yerleşik hale gelmesindeki rolü değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Çalışma sonuç ve genel bir değerlendirme ile nihayetlendirilmektedir. Bu kapsamda hazırlanan çalışmada betimsel analiz yönteminden yararlanılarak, konuyla ilgili literatür taranmış ve bu konuda kaleme alınmış kaynaklardan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Liderlik, Yönetsel Etik, Etik Kültür, Etik Liderlik**Abstract**

The role of ethical culture in the formation and institutionalization of ethical management in the public is of great importance. Ethical leadership plays an important role in the formation of ethical culture at the institutional level. The main claim of the study to be prepared from this point of view is that the basic factor in shaping ethical culture in the public sector is the ethical leadership behaviors of managers. The most fundamental question sought in the study is how ethical principles and values can be internalized by the people in which the leader is involved and the people who follow and follow the leader in order to maintain ethical leadership in the public.

In this context, first of all, political, administrative and social culture, bureaucratic culture and ethical culture issues are discussed in the scope of the study. Then, the importance of ethical leadership in the public will be examined and the role of ethical leadership in the establishment

of ethical culture in the public sector is evaluated. The study is concluded by a result and a general evaluation. In this study, the descriptive analysis method was used and the literature on the subject was scanned and the sources written on this subject were used.

Keywords: Culture, Leadership, Administrative Ethics, Ethical Culture, Ethical Leadership

GİRİŞ

Kamu yönetiminde etik yönetim anlayışının şekillenmesinde etik kültür önemli bir rol oynamaktadır. Kamuda etik kültürün şekillenmesinde ve güçlenmesinde kamu görevlilerine ve özellikle idarecilere önemli görevler düşmektedir. Kamu yöneticilerinin etik değerlerin bilincinde olmaları, etik ilke ve davranış standartlarını benimsemeleri ve bunlara uygun hareket etmeleri etik kültürün kamuda yerleşik hale gelmesinde önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamuda etik kültürün oluşumunda ise etik liderliğin önem arz ettiği söylenilebilir. Kamu yönetiminde etik liderlik; etik dışı davranışların önlenmesinde ve çalışanların etik ikilemde kaldığı durumda nasıl davranmaları gerektiği konusunda yol gösterici olacaktır. Etik lider konumundaki yöneticiler, kurum çalışanlarına çekici gelen fakat etik açıdan sorun doğuracak hareketlerden kaçınmaları noktasında yol gösterici olacaktır. Etik dışı tutum ve hareketlerin önüne geçilmesinde en temel ve etkili yol çalışanların etik karar verme gücünün ve bilincinin geliştirilmesidir.

Kurumun hedef ve amaçlarının etik değerlere dayalı olarak etik kurum kültürü oluşturma ve etik kültürü geliştirme çabası, etkili bir kurum yöneticisinin veya liderinin öncelikli amacıdır. Diğer bir ifadeyle, bir kurumun yöneticisi, etik liderlik davranışı göstererek, kurumundaki etik koşulların oluşmasında temel belirleyici işlevi görecektir. Bu minvalden hareketle hazırlanan çalışma kapsamında öncelikle, kamu yönetiminde etik kültür ve etik liderliğe yönelik kavramsal çerçeve ortaya konulmakta, daha sonrasında kamuda etik liderliğin kamuda etik kültürün hayata geçirilmesindeki rolü irdelenmektedir.

KAMU YÖNETİMİNDE ETİK KÜLTÜR

Kamu yönetiminde etik altyapının oluşturulmasında etik kültürün benimsenmesi önemli bir yer tutmaktadır. Kamu yönetiminde etik kültürün sağlanmasında toplumsal, siyasal ve yönetsel kültürün önemli rolü bulunmaktadır.

Buradan hareketle öncelikle kültür kavramına yönelik tanımlamalara bakılması uygun olacaktır. Kültür kavramına yönelik farklı tanımlamalar dikkati çekmektedir. Türkiye Bilimler Akademisi, Sosyal Bilimler Sözlüğü'nde kültür kavramı "bir toplumda, tarihsel gelişme süreci içinde yaratılan tüm değerler, kurallar, maddesel, tinsel ürünlerle bunların üretimini, kullanılmasını, sonraki kuşaklara iletilmesini sağlayan araçların tümü" şeklinde tanımlanmaktadır (TÜBA, 2011: 776). Kültür "tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede

kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin” olarak ifade edilmektedir (www.tdk.gov.tr, 2019).

Kültür, bilimsel anlamda uygarlığın, beşerî anlamda eğitimin, estetik anlamda güzel sanatların ve maddî üretim anlamında teknolojinin bir kavramı olduğunu söylenilebilir (Güvenç, 1996: 98-99). Diğer taraftan kültür toplumsal bir ögedir. Bu bağlamda, kültür; bireylerin ve toplumların yaşam biçimini şekillendiren örf, adet, gelenek ve görenek ile tavırlar, inançlar, değerler, alışkanlıklar ve davranışların toplamı (Demir ve Acar, 2005: 258) şeklinde tanımlanmaktadır.

Toplumsal kültürün yansıması olarak siyasal ve yönetsel kültürde şekillenmektedir. Türkiye Bilimler Akademisi'nin tanımına göre siyasal kültür; "bir toplumun siyasi güç yapısına dayanak oluşturan, bilgiler, kurallar, simgeler ve değerler bütünüdür" (TÜBA, 2011:1046). Bununla birlikte siyasal kültür; siyasal sistem içerisinde, yerleşik hale gelen davranışlar, tavırlar, bunlara temel oluşturan yaygın bir şekilde paylaşılan, değerler, inançlar ve açıklayıcı sembollerin bütünü şeklinde ifade edilmektedir (Demir ve Acar, 2005: 367).

Siyasal kültürün şekillendirdiği yönetsel kültür "örgüt içinde uygulanan yönetim türleri ve tarzlarına yansıyan yöneticilerin değerler, inançlar, beklenti ve davranışlar sistemi" olarak tanımlanmaktadır (Özmen, 2013: 929). Yönetim kültürünün etkisiyle oluşan örgüt kültürü "çalışan personelin davranışlarını ve çalışılan yerin genel görüntüsünü şekillendiren, simgeler aracılığıyla öğrenilebilen ve öğretilen, kuşaktan kuşağa aktarılan, değişebilir nitelikteki değer, düşünce ve kurallar bütünü" (www.tdk.gov.tr, 2019) şeklinde ifade edilmektedir.

Siyasal ve yönetsel düzeyde kültür anlayışı ile birlikte, kamu yönetiminde etik kültür önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu görevlilerinin karar verme noktasında etik ilke ve değerlere uygun hareket etmesi, kamu görevlilerinin etik değerleri içselleştirmesi etik kültürün kamusal düzeyde yerleşik hale gelmesi için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamusal düzeyde etiğe dayalı kurum kültürünün şekillenmesinde, etik davranış ilkelerinin yerleştirilmesi önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Etiğe dayalı bir kurum kültürünün oluşumu için kurumsal sorumluluk ve dürüstlük içinde kamusal hizmetlerin yürütülmesi; kamu kurumlarındaki kararların etik ilkelere uygun olarak alınması; etik uygulamaların hayata geçirilerek toplumsal güvenin sağlanması gerekmektedir. Birey-toplum, toplum-devlet ilişkilerinde temel belirleyici unsurun güvene dayalı ilişkiler ve etik değerlerin inşa edilmesi gerekmektedir. Toplumsal düzeyde etik kültürün, yönetsel ve siyasal düzeyde yansıması olarak kamusal hizmet sunumunda iyi, güzel, doğru karar ve eylemlerin ortaya konulması önemli bir husustur (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 37)

Hesap verebilirlik, şeffaflık, katılım, eşitlik gibi değerlerin kamu görevlileri tarafından benimsenmesi kamuda etik kültürün oluşumunda etkili olmaktadır. Etiğe dayalı bir kurum kültürünün oluşumunda saygınlık, vizyon sahibi olma gibi unsurlar ile birlikte güçlü ve ilkeli bir liderlik önem taşımaktadır (Steinberg ve Austern, 1996: 142).

KAMU YÖNETİMİNDE ETİK LİDERLİK

Lider, “Gücü, ünü ve toplumsal yeri dolayısıyla, belli zaman ve durumlar içinde, ilişkili bulunduğu küme veya toplumun tutum, davranış ve etkinliklerini değiştirip yönetme yeteneğini gösteren kimse, lider, şef, alemdar” şeklinde tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, 2019). Liderin etik ilke ve değerleri benimsemesi etik liderlik için önemli bir husustur.

İnsani ve iş ilişkilerinde etik ve ahlaki değerleri ilke edinmiş normatif açıdan bunlara uyan ve uygulamaya çalışan, bu kapsamda sergilediği duruş bakımından etkin düşünme, güçlendirme, empatide bulunabilme ve iki taraflı düşünebilme yöntemlerini kullanarak kendini izleyenlere rehberlik ve önderlik edebilen kişiler etik lider olarak nitelendirilmektedir (Tokhay, 2016: 18).

Etik lider; şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım gibi değerleri benimsemeli; insan/toplum odaklı düşünmeli; dürüst ve ahlaklı, çalışanlarını cesaretlendiren ve güçlendiren rolünü üstlenmeli; kurum üyelerini motive ederek çalışanlar ve iş arkadaşları üzerinde etik bilinç ve farkındalık sağlamalıdır. Etik lider, tutum ve hareketlerinde etik davranış kurallarını benimsemiş kişidir. Bununla birlikte, kurum çalışanlarını haklarına saygı gösteren; çalışanlarına yönelik göstereceği davranış ve tutumlarında adalet ve hakkaniyet duygusunu ilke edinmelidir. Etik liderler, çalışanları karar alma süreçlerine dahil ederek katılımı incelemeli, kurum çalışanları ile alınacak karar ve yürütülecek politikaları fikir alışverişinde bulunmalıdır. Örgütsel/kurumsal düzeyde adalet duygusu ile hareket etmesi etik liderlik için önemli bir husustur (Resick vd., 2006: 346).

Etik liderliği benimseyen yönetici; kamusal düzeyde etik bilincin ve sorumluluğun benimsenmesi noktasında astlarına ve çalışanlarına rehberlik etmelidir (Önen ve Yıldırım, 2014: 113). Etik liderin sahip olması gereken niteliklerinden birisi insanlara davranışsal özerklik ve sorumluluk vermesidir. Bununla birlikte, karar almada katılımcılığı ve demokratik yönetimin benimsenmesini sağlamasıdır. Kurumun sağlığı için uygun örgüt iklimi meydana getirmek, dürüst ve güvenilir olmak, davranış ve kararlarında değer temelli hareket etmek ve adil, adaletli, tarafsız olmak etik liderin sahip olması gereken diğer özelliklerdir (Çelik ve Duran, 2011: 4).

SONUÇ

Toplumsal kültür, siyasal kültürü; siyasal kültür ise yönetsel kültürü etkilemektedir. Toplumsal, siyasal ve yönetsel düzeyde kültür anlayışının yansımaları olarak kamusal düzeyde etik kültürün şekillendiği söylenilebilir. Kamu yönetiminde etik kültürün sağlanmasında, etik ilke ve değerlerin benimsenmesi önemli bir yer tutmaktadır.

Kamuda etik kültürün ve etik ilke ve değerlerin şekillenmesinde kamu yöneticilerine önemli görevler düşmektedir. Kamu yöneticilerinin benimsemesi gereken temel ilkeler içerisinde dürüstlük, tarafsızlık, eşitlik, adalet, şeffaflık, hesap verebilirlik, saygınlık, sevgi, nezaket gibi etik değerler önemli bir yer tutmaktadır. Kamu yöneticileri etik ilke ve değerleri özümsemeli ve çalışanlarına öncülük etmelidir. Buradan hareketle kamuda etik kültürün yerleşik hale gelmesinde etik liderliğin önemli bir husus olduğu söylenilebilir.

Sonuç olarak, kamu yönetiminde etik dışı davranışların önlenmesinde, siyasal ve yönetsel alanda yolsuzluğun ve yozlaşmanın engellenmesinde kamuda etik kültürün benimsenmesi ve etik altyapının hayata geçirilmesi önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu yönetiminde etik kültürün sağlanmasının yollarından birisi de kurumsal düzeyde etik liderliğin oluşturulmasıdır. Kamu yönetiminde liderin etik davranış benimsemesi, etik liderlikte bulunarak çalışanları motive etmesi ve onlara öncülük etmesi, kamusal düzeyde etik kültürün hayata geçirilmesinin temelini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Çelik, M. ve Hacı D. (2011). Toplam Kalite Yönetimi ve Örgütsel Bağlılık Adıyaman Emniyet Müdürlüğü, *Akademik Bakış Dergisi*, S:24, ss.1-22.
- Demir, Ö. ve Acar, M. (2005), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Adres Yayınları, Ankara.
- Eryılmaz, B. ve Biricikoğlu H.(2011), "Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik", *İş Ahlakı Dergisi*, C:4, S:7, ss.19-45.
- Güvenç, B. (1996), *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Önen, M. S. ve Yıldırım, A. (2014). "Kamu Yönetiminde Etik Denetimi: OECD Ülkeleri Örneği", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, C:5, S:1, ss.103-126.
- Özmen, Alper (2013), "Kamuda Yönetim Kültürü", *International Journal Of Social Science*, Volume 6, Issue 3.
- Resick, C.J. vd (2006). A Cross-Cultural Examination of the Endorsement of Ethical Leadership, *Journal of Business Ethics*, V:63, I:4, pp.345-359.
- Steinberg, Sheldon S. ve Austern, David T. (1996), *Hükümet, Ahlak ve Yöneticiler*, Çev. Ergun, Turgay, TODAİE, Ankara.
- Tokhay, E. (2016). "Etik İklim ile Etik Liderlik Arasındaki İlişki ve Bir Araştırma", Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) (2011), *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler*, TÜBA Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2019), "Kültür", http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c873f73ab2a60.51740979, Erişim Tarihi: 07.03.2019.
- Türk Dil Kurumu (2019), "Liderlik", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c89401ce0a077.28926045, Erişim Tarihi: 07.03.2019.

Türk Dil Kurumu (2019), “Örgüt Kültürü”,
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c8741c7044dd1.21892648, Erişim Tarihi: 07.03.2019.

İSTANBUL KADIN MÜZESİ'NE EKLENEBİLECEK SANATÇI ÖNERİLERİ**Dr. Öğr. Üyesi Görkem KUTLUER**

Giresun Üniversitesi

Özet

İstanbul Kadın Müzesi 2012 yılında başlatılan ve halen devam eden bir projedir. Proje, İstanbul Kadın Kültür Vakfı tarafından yürütülmekte olup, kadınların şehrin entelektüel ve kültürel yapılanmasındaki rolleriyle ilgili bilgi ve belgeleri yeni akademik araştırmalarla toplamayı, böylece Müze'yi geliştirmeyi hedeflemektedir. İstanbul'da yaşayan ve çalışan önemli kadın entelektüellerle ilgili her türlü belge Müze-Akademi işbirliğiyle toplanmakta, dinamik ve devingen bir oluşum süreci yaşanmaktadır. Müze'nin vücut bulacağı fiziksel bir mekân henüz var olmasa da koleksiyonun çevrimiçi görünürlüğü nedeniyle sanal bir sergi erişilebilir durumdadır. Edebiyat, plastik sanatlar, opera, şiir, basın, sinema vb. farklı disiplinlerde üretim yapan, anılan alanlara katkı sağlayan kadınlar için çeşitli bölümler düzenlenmiştir.

Müze'nin öngördüğü sanat koleksiyonundaki sanatçıların herbiri sanat camiamız için birer mihenk taşıdır. Ancak sanatçı sayısı şu an için yetersizdir; Heykel başlığı altında yalnız 3, Resim'de 11, Fotoğraf'ta 4, Video Enstalasyon'da 1, Enstalasyon'da 1 ve Seramik'te 2 sanatçı bulunmaktadır.

İstanbul ile organik bağı olan diğer önemli sanatçılar da koleksiyona girmeli, sanat seksiyonları genişlemeli ve hatta günümüz sanatının yeni disiplinleri de bu müzeye eklenmelidir.

Bu çalışma, projenin tanınması ve büyümesine katkı sağlamayı; heykel ve enstalasyon seksiyonlarına eklenebilecek sanatçılar ile ilgili bazı öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kadın Sanatçılar, İstanbul Kadın Müzesi, İstanbul

Abstract

“Women’s Museum İstanbul” is a continuous project started in 2012. The project is running by “Women’s Culture Foundation İstanbul” and it aims to develop with new academic researches on women's roles in the intellectual and cultural structure of the city. All kind of documents about important female figures who lived and worked in İstanbul, are still collecting by the museum. The foundation hasn't found a physical place to exhibit yet, but the collection is accessible, owing to its online presence. Various sections are set out in order to allocate different disciplines such as literature, plastic arts, opera, poetry, press, cinema etc.

This research paper aims to introduce this project and to invite academicians for conducting this constitution grow; and also to point out some ideas about art sections.

Projected art collection of the museum is not large, the number of artists is not much; there are only 3 artists in sculpture section, 11 in painting, 4 in photography, 1 in video installation, 1 in installation and 2 in ceramic sections. The art collection should expand and new sections should be added. This article gives some propositions for sculpture and installation sections in the context of stated facts.

Key Words: Women Artists, Women’s Museum İstanbul, İstanbul

GİRİŞ

Bu çalışma bir “kent-kadın” müzesi olma amacıyla yola çıkan İstanbul Kadın Müzesi’nin (İKM) oluşumuna katkı sağlamak için hazırlanmıştır. Projenin Sosyal Bilimler eksenli bir akademik kongrede görünür olmasını sağlamak önemlidir; çünkü 2012 yılından bu yana faaliyet gösteren “sanal müze”, yalnız plastik sanatlar alanında değil; müzik, şiir, tiyatro, edebiyat, sinema ve gazetecilik gibi disiplinlerde de İstanbul’un ekin dünyasına katkı sunmuş tüm kadın figürleri inceleme ve “yeniden gösterme” iddiasındadır. Farklı alanlarda çalışan akademisyenlerin bu projeden haberdar olmasının İKM’nin içeriğinin zenginleşmesi anlamına geleceği düşünülmektedir.

Plastik sanatlar alanında müzede açılmış seksiyonlara ve sanatçılara bakıldığında nicel açıdan eksiklikler vardır. Heykel branşında yalnız üç (Mari Gerekmezyan, Sabiha Bengütaş, Zerrin Bölükbaşı), Resim’de on bir (Belkıs Mustafa, Celile Hanım, Fahrünnissa Zeid, Hale Asaf, Leyla Gamsız Sarptürk, Melek Celal Sofu, Mihri Hanım, Müfide Kadri, Neş’e Erdok, Sabiha Bozcalı, Sara Farhi Huntzinger) Fotoğraf’ta dört (Eleni Fotiadou Küreman, Maryam Şahinyan, Naciye Hanım (Suman), Semiha Es) Video Enstalasyon’da bir (Nil Yalter), Enstalasyon’da bir (Fusun Onur) ve Seramik bölümünde iki (Alev Ebüzziya Siesbye, Füreya Koral) sanatçı bulunmaktadır. Müze’nin işaret ettiği bu sanatçıların çoğu İstanbul’dan dünyanın saygın sanat kurumlarına kadar uzanan başarı hikayelerine sahip olduklarından, adı geçen sanatçılar, son derece isabetli seçimlerdir. Ancak “sanatçı listesinin” nicel eksikliği, sanatçı portföyünün güncellenmesi gereğini ilk bakışta farketmektedir.

Bu nedenlerle bu bildiri, “sanat ve kadın ilişkisi” üzerine derinlemesine bir tarihsel veya siyasi analiz yapmaksızın, sözkonusu müzeye “pratik bir rehber” sunmaya çalışacaktır. Heykel ve Enstalasyon branşlarında yapıt üreten ve İstanbul’la bağı olan üçer kadın sanatçının Müze’nin daimi sergisine eklenmesi önerilecektir. Bu çalışmanın Müze tarafından değerlendirilmesi durumunda, önerilen sanatçılar için Müze’nin hâlihazırdaki sanatçı künyeleri (Resim-1) baz alınarak yeni künyeler oluşturulmalı, bunun için de bizzat sanatçıyla veya sanatçı hakkında çalışmaları olan sanat tarihçilerle irtibat kurulmalıdır. Burada yalnızca heykel ve enstalasyon

seksiyonlarına eklenebilecek sanatçı önerileri sunulacak ve adı geçecek olan sanatçıların

Füsun Onur
Türkiye’de heykel sözcüğünün sınırlarını genişletip, mekâna yönelik düzenlemeler yapan ilk kadın sanatçıdır.

"Öyküler başlangıç noktasında şekillenir."

Doğum Tarihi: 12/02/1938
Doğum Yeri: Kuzguncuk, İstanbul

Konu Başlıkları

1. Etiklik Alanı
2. Ödülleri
3. Üyeliği
4. Eğitimi
5. Sosyal Sorumluluk Projeleri
6. Akarba ve Dostları
7. Anımsı Yapılan Projeler
8. Hakkında Yazılanlar
9. Kaynakça
10. Teşekkür

Galeri

etkinlik alanlarına kısaca değinilecektir.

Resim-1: İKM tarafından Füsun Onur için oluşturulmuş künye

Heykel Seksiyonu İçin Öneriler

Bu seksiyonda bulunan sanatçılar sırasıyla Mari Gerekmezyan, Sabiha Bengütaş ve Zerrin Bölükbaşı’dır.

i) Heykel başlığı altına eklenmesi önerilen ilk sanatçı Seyhun Topuz’dur (d.1942). Tüm kariyeri boyunca geometrik formların sınırlarını zorlayan Topuz, belki bilim insanlarının bile varlığını henüz keşfedemediği, ancak bir şekilde doğada var olduğunu duyumsatan soyut biçimler kurgular. Işık, renk, hareket ve boşluk öğelerini, heykelleriyle oluşturduğu “iç mekânın” yüzeylerinde kullanarak bir tür soyut “hareket” illüzyonu yaratır.

ii) Bu başlık altında yer alması gereken bir diğer sanatçı da Nermin Farukî’dir (1904-1991). Sanayi-i Nefise Mektebi’nde heykel eğitimi alan ilk kadın sanatçılardan biri olan Farukî, Almanya’da eğitimine devam etmiş ve Alman Neoklasisizmi’nden etkilenmiştir. En önemli yapıtlarından biri olan “Ali Hadi Bara Başı”nın, Türkiye’de dökülen ilk bronz büst olduğunu öne süren eden kaynaklar bulunmaktadır (Akt: Aydın; 2014:1130)

iii) Türkiye’de heykel sanatının ilk kadın temsilcilerinden Lerzan Bengisu’yu (1906-1978) da İKM’nin listesine eklemek gerekir. Ahşaptan devingen ve dairesel formlar yaratmaktaki ustalığının yanı sıra bu malzemeyle Anadolu’da kullanılan çeşitli mutfak gereçlerini yorumlayarak yepyeni gerçeklikler sunması, Bengisu’nun çağının çok ötesinde bir sanatçı

olduğunu düşündürür. Mermerden yaptığı “Barış” (1974) adlı heykeli Gezi Parkı’nda bulunmaktadır.

Enstalasyon Seksiyonu İçin Öneriler

i) Enstalasyon seksiyonunda yalnız Füsun Onur’un adı geçmektedir. Öte yandan Video-enstalasyon başlığı altında anılan Nil Yalter (d.1938) sadece video-enstalasyon başlığıyla sınırlandırılabilir; saygın sanat kurumlarında sergilediği, -içinde video imaj barındırmayan- resim, desen ve diğer teknikleri kullanarak ürettiği enstalasyonları da mevcuttur. Bu nedenle bu seksiyona Nil Yalter’in de eklenmesi gerekir.

ii) Önerilebilecek diğer sanatçı Gülsün Karamustafa’dır (d.1946). Üniversite yıllarından itibaren İstanbul’u deneyimleyen üretken bir sanatçı olarak dünyanın en prestijli kurum ve organizasyonlarında (Villa Romana, Hamburger Bahnhof Museum, Sao Paulo ve İstanbul Bienalleri gibi) varlık gösteren sanatçının İKM projesinin içine alınması, projenin ciddiyetini ve saygınlığını artıracaktır.

iii) İstanbul doğumlu sanatçı Ayşe Erkmen (d.1949) -her ne kadar klasik heykel formasyonuna sahip olsa da- mekânla hesaplaşan “nesne” kurgularıyla; yazıyı, ışığı, sesi, video görüntüyü “işlediği” ve mimarının veya sosyal katmanların bağlamlarını “kurcalayan” çarpıcı işleriyle Heykel Seksiyonu’na değil, Enstalasyon başlığı altına konumlandırılmalıdır.

SONUÇ

Bu bildiri, İstanbul Kadın Müzesi ismiyle başlatılan projeyi duyurmak ve farklı alanlarda çalışan akademisyenleri de projeye katkı sunmaya davet etmek için hazırlanmıştır. Buna benzer bireysel çabaların ötesine geçilebilmesi için gerekli koşullar İKM tarafından da sağlanmalı; duyuru ve çağrılar daha sık ve etkin bir şekilde yapılmalıdır.

Bildiri kapsamında İKM’nin Heykel Seksiyonu için Seyhun Topuz, Nermin Farukî ve Lerzan Bengisu; Enstalasyon Seksiyonu için Nil Yalter, Gülsün Karamustafa ve Ayşe Erkmen önerilmiştir.

Hayatının bir döneminde yolu İstanbul ile kesişmiş, İstanbul’da üretmiş değerlerimiz bu kadarıyla sınırlı değildir. Ancak yukarıda anılan alanlar sözkonusu olunca akla ilk gelen kadın sanatçıların Müze kapsamına alınması, İstanbul Kadın Müzesi projesinin değerini artıracaktır.

KAYNAKLAR

İstanbul Kadın Müzesi (İKM) www.istanbulkadınmuzesi.org

Uzun Aydın, Derya (2014). İnas ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nin İlk Kadın Heykeltraşları. *Journal of Turkish Studies*. 9. 1125-1139. 10.7827/TurkishStudies.6806.

THE ROLE OF MENTORS IN THE PRACTICUM EXPERIENCES OF PRE-SERVICE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS

Assist. Prof. Dr. Ebru ŞİRE KAYA

Assoc. Prof. Dr. Yonca ÖZKAN

Cukurova University

Abstract

Mentor teachers have played an important role in pre-service teachers' teaching profession. Mentor teachers are recognized for their practical knowledge of the teaching profession, which complements the theoretical knowledge that the pre-service teachers have acquired from the university. This study investigated how pre-service teachers conceptualized their mentor teachers' roles and impact upon their practicum experience in the cooperating schools. This study adopted an exploratory case study. A total of 24 pre-service English language teachers filled out the questionnaire with ranking and open-ended items and they were all interviewed face-to-face to gather more qualitative data to enrich the study. Thematic analysis was conducted to analyze and interpret the data. The findings reveal that pre-service teachers realized the mentors' roles within a theoretical framework, but they could not find adequate support in the cooperating schools. Some pre-service teachers expressed that they received a good amount of practical knowledge concerning various areas including lesson planning and presentation, classroom management and appropriate use of teaching strategies and resources. The study implies that practicum program still needs a modification to enhance the roles and responsibilities of mentor teachers in specifically scaffolding the pre-service teachers as well as facilitating them all to better attain effective teaching competencies and experiences.

Key words: ELT, pre-service language teacher education, mentoring, cooperating schools, case study

INTRODUCTION

In English language teaching (ELT), practicum experience is seen as an essential part of teacher education as in all other teacher education programs. One of the main objectives of teaching practice is to provide practical experience in a learning environment (Smith & Lev-Ari, 2005; Tillema, 2007). Due to this, in teacher education programs, mentoring has become more dominant in teaching practice process. Mentoring is not a single side dimension; rather it is multi-dimensional which is based on the mutual relationships between mentors and pre-service

teachers (Ambrossetti, 2014). Mentoring is also considered as a process which has the potential to benefit both pre-service teachers and mentor teachers. Pre-service teachers develop their profession and confront their challenges, by the help of the consistent support at reflective sessions. Similarly, mentors improve their teaching practices and reflective practices as well as their monitoring and evaluating skills (Ambrossetti, 2014; Munby & Russell, 1990).

What is mentoring?

It is not possible to define the term “mentoring” only in one single sentence. The common point in definitions is that the mentor has the knowledge and skills which pre-service teachers need. Sometimes, the definitions include a kind of hierarchy in the way that mentors are more knowledgeable or experienced than pre-service teachers (Ambrossetti & Dekkers, 2010; Hayes, 2001; McCormack & West, 2006; Price & Chen, 2003). To Fairbanks, Freedman and Kahn (2000), mentoring is defined as a complex social interaction in which mentors and pre-service teachers discuss and elaborate on teaching practice related issues and thus enhance their experience regarding the contextual factors. Lai (2005) claims that all the definitions include three important aspects:– relationship, developmental, and context. Relational means the relationship between the mentor and teacher candidates. Developmental refers to the process in which mentors and teacher candidates develop both personally and professionally. Finally, contextual covers the cultural and situational factors found in the mentoring setting.

Mentoring is a process in which teacher candidates are assisted so that they can develop their teaching practice on the bases of their background knowledge, perspectives of teaching practices, personal experiences, and classroom roles. In fact, teacher candidates are observed to improve both cognitively and affectively at the end of the mentoring experiences (Britzman, 1991). Therefore, as Hawkey (1997) claims, the duty of mentors in teaching practicum is complex and demanding. Studies (Fairbanks, Freedman, & Kan, 2000; Freese, 1999; Gagen & Bowie, 2005; Graves, 2010; Hawkey, 1997) have shown that mentors are considered as instructional models, effective communicators, collaborators, evaluators, problem solvers, decision makers, professional advisors and a kind of source for teaching related issues in teaching practicum. For example, Fairbanks, Freedman, & Kahn (2000) conducted a qualitative study with both mentors and pre-service teachers to find out effective aspects of successful mentoring. They employed weekly seminars, workshops, interviews, dialog journals, and video-taping in the study. They concluded that it was not so easy for mentors and pre-service teachers to collaborate on every issue that emerged during the mentoring process. The findings imply that pre-service teachers and teacher education programs need effective mentors as a source of valuable teaching experience on their journey of teaching practicum.

The Roles of Mentors

Nowadays, views of mentors and mentoring have changed and differed among scholars: some state that effective mentors should have the knowledge of good teaching and learning. Some other scholars broadened the roles of mentors such as parent, trouble shooter, supporter, counselor, and model. Some claimed that effective mentors should challenge teacher candidates to evaluate and think about their teaching practice more broadly and objectively (Feiman-Nemser, 2001; Hawkey, 1997; Koerner, Rust, & Baumgartner, 2002).

Mentor teachers have different roles in the process of teaching practicum. For example, the mentor encourages pre-service teachers to comment on their teaching. Secondly, the mentor

introduces pre-service teachers to the school community and helps them to become familiar with school facilities, school policies, regulations, sources, and activities. The mentor also demonstrates about how to use instructional techniques and strategies in the class. Finally, the mentor provides a space for pre-service teachers to keep their materials (Maphalala,2013; Schön, 1987).

Hall, Draper, Smith, and Bullough (2008) claim that teacher educators and public school teachers should develop some ways to agree on the view of the roles and responsibilities of mentor teachers. Furthermore, they asserted that mentors should create opportunities in the class to encourage pre-service teachers to discuss, criticize, and reflect on the practice of teaching. Some teachers prefer to take place in teaching practicum as mentors because they would like to share their experiences to help teacher candidates or to improve their personal and professional experiences (Campbell & Brummett, 2007; Walkington, 2005). While mentoring teacher candidates, mentors also find a chance to reflect on their in class actions and revitalize them. However, some drawbacks are also mentioned about mentoring such as increased workload, stress, assessing new teachers' teaching practice, and responsibility (Walkington, 2004).

Tang and Choi (2007) argue that mentoring teacher candidates requires the active construction and reconstruction of knowledge. Similarly, Ambrossetti (2014) states that teaching practicum is a kind of journey between mentor teachers and pre-service teachers in which they exchange their ideas on teaching in a reciprocal manner. In their journey, mentors should support pre-service teachers instructionally and emotionally as well as raising their confidence through the mentoring process. Ambrossetti (2014) also proposed that preparation for mentoring created a difference in the understanding and practice of mentors because mentors become aware of the mentoring process and their roles in this process.

As Sudzina and Coolican (1994) state, both mentors and pre-service teachers should accept and be aware of each other's roles in order to be successful in the mentoring process. Successful mentoring is always based on a kind of respectful and mutual relationships which require both mentors and pre-service teachers to work together to decide on the roles and responsibilities. Only then can mentors' efforts have profound, deep, and enduring impact on pre-service teachers (Awayaa, McEwan, Heyler, Sandy, Linsky, Lum, Wakukawa, 2003; Zachary, 2000).

Maphalala (2013) conducted a study with 46 mentors to find out their perceptions about their roles in teaching practicum programs. Interviews and questionnaires are employed to gather both qualitative and quantitative data. The study indicated that mentors perceive themselves as a guide, an observer, a provider, an instructional model and a scaffolder in the practicum. The mentors also emphasized that the duty of mentors is to provide effective and constructive feedback and emotional support throughout the teaching practice. As for the qualities mentors should possess, they claim that mentors should be willing to help and share their experiences with pre-service teachers. Finally, they also identified the areas in which they think pre-service teachers should be given feedback regarding classroom management, time management, lesson planning, and instructional strategies.

In another large scale study, Hall, Draper, Smith, and Bullough (2008) also tried to investigate mentors' perceptions of their roles and responsibilities. They employed an open ended questionnaire and a telephone survey. They concluded that the mentors are aware of their

responsibilities such as being an instructional model and creating opportunities for pre-service teachers to discuss and reflect on their own teaching. The mentors in this study emphasized that pre-service teachers need both professional and emotional support throughout their teaching practicum.

Mentoring and Reflection

Schön (1983) and Zeichner (1996) remark that reflection is an essential and professional process for teachers because the process of reflection enables them to mirror their teaching. As Munby and Russell (1990) believe, teachers analyze, reinterpret, and reframe their in-class teaching experiences through reflection. Reflection also helps teachers to analyze the situations and problems they face in the class from different angles. The recent movement towards developing reflective practitioners has led to a body of research which focuses on the teacher as researcher and as an inquirer into her own practice (Dewey, 1933; Schon, 1983; Van Manen, 1977).

Schön (1987) introduces the term reflective practicum to describe the process in which pre-service teacher reflects on their teaching with regard to the feedback they receive from their mentors. Feedback in mentoring process is a powerful device which has considerable effects on the development of pre-service teachers. Mentoring practice has changed from a product-oriented model to a process-oriented process that involves critical reflection and teaching practice as well as theory and knowledge. Through reflective sessions, pre-service teachers become aware of their strengths and weaknesses and try to be more effective practitioners by the guidance of their mentors. In these reflective feedback sessions, pre-service teachers and mentors criticize, reflect, and collaborate their teaching in the class (Munby & Russell, 1990; Schön, 1987; Smith & Lev-Ari, 2005; Tillema, 2007; Walkington, 2005).

METHODOLOGY

Research Context and Participants

This study, descriptive case by nature, investigated how pre-service teachers conceptualized their mentor teachers' roles and impact upon their practicum experience in the cooperating schools. The study adopted an exploratory case research design due to its qualitative data collection techniques. A total of 24 pre-service teachers filled out the open-ended questionnaire and they were all interviewed to gather more qualitative data to enrich the study. The fourth year pre-service language teachers who enrolled to School Experience in the Fall Term 2018-2019 Academic Year attended the study. This course, with 4 hours a week, is one of the required field courses in the ELT departments in Turkey. This course was conducted by the researchers as well as other academics at the department. The course involved two phases: In the first phase labelled as *observation phase*, the pre-service teachers are supposed to accomplish observations at their practicum schools and prepare their assigned tasks and submit to their supervisors. During this phase they may be asked by their mentors for teaching any phase in the setting. In the second phase, *practice micro-teaching phase*, the pre-service teachers are asked to perform at least two presentations under the supervision of the mentor and supervisor and graded by both.

Data Collection Tools and Data Analysis

The study was adopted to investigate mentoring experiences of 24 pre-service teachers enrolled to ELT Department of one of the state universities in Turkey. The views were elicited from 24 pre-service teachers who were having practicum experience in their senior year at the

department in 2018-2019 Academic Year Fall Term. The qualitative orientation views reality as constructed by individuals inter-subjectively from socially and experientially developed meanings and understandings (Cohen, Manion, & Morrison, 2011). As this study sought to explore mentoring experiences of pre-service language teachers from their perspectives, a qualitative methodology was appropriate. The data were generated through mixed-type question survey with open-ended and ranking items. The survey was conducted in one class hour in the reflection session of the practicum. The semi-structured face-to-face interview was also conducted by the researchers with all the pre-service teachers participated in the study. Themes/categories were extracted with respect to each research question. This was followed by a process to analyze and ensure that information had been categorized appropriately; scrutinizing all themes ascertaining whether or not some could be merged or subcategorized. Thematic analysis based on Creswell's (2009) six steps in qualitative analysis was followed strictly by the researchers. First, interviews were all transcribed. All the data from the questionnaire and transcripts were coded separately at the initial stage and then interrelated in the second stage of coding. Finally, the researchers interpreted the codes and decided on the emerging themes and discussed the qualitative data by giving verbatim.

FINDINGS AND DISCUSSION

This study is conducted to find out how pre-service teachers perceive the roles of mentors in teaching practice programs. The findings were discussed and supported by the participants' verbatim. Themes were presented by giving "n" in parentheses in order to represent TOM (time of mentioned) calculations. The data were categorized into four domains: Definition of mentoring and the roles of mentors, the effects of mentors on pre-service teachers' teaching and learning beliefs, pre-service teachers' views on the benefits of their mentoring process and reflective process at practicum.

1. Definition of mentoring and the roles of mentoring

As Hawkey (1997) claims, the duty of mentors in teaching practicum is complex and demanding. Mentors are considered as instructional models, guides, professional advisors and a kind of source for teaching related issues (Gagen & Bowie, 2005). Parallel to these claims, the pre-service teachers in this study mentioned different themes while discussing the definition and roles of mentoring at the interviews. The emerging themes in relation to the definition and roles of mentors are displayed in Table 1 below.

Table 1. Emerging Themes Related to Category 1: Mentoring

Themes	ToM*
--------	------

Respect towards pre-service teachers	(n. 22)
Friendly attitude	(n.17)
Desire to help us	(n.16)
Scaffolder	(n.15)
Guide	(n.14)
Collaborator	(n.11)
Mentor as a model	(n.9)
Supporter	(n.9)
Advisor	(n.9)
Facilitator	(n. 9)
Instruction provider	(n. 5)
Prompter	(n.5)
Resource	(n.4)
Authority	(n. 4)
Teaching competence	(n.3)

- TOM: Times of Mention

As seen in Table 1, the theme “respect towards pre-service teachers by the mentors with regard to their knowledge and performance” is the most frequently uttered category. This finding implies that the pre-service teachers would like to be respected by the mentors in regard to their teaching proficiency. Parallel to the findings reported by Maphalala (2013), Table 1 also shows that the pre-service teachers expect their mentors to have overlapping roles such as a guide, observer, collaborator, provider, and instructional model while mentoring them in real teaching environments.

Participant 4 voiced this finding in her comments in the following way:

“A good mentor must be qualified in her own major, to be able to guide and act like a model for pre- service teachers. They should also develop their interactional skills”.

Another pre-service teacher, Participant 7 agrees on this finding in the following excerpt.

“A good mentor should always support the pre-service teachers. A mentor acts as a resource, and supporter. My mentor was definitely like that. She gave me advices and important tips about teaching.”

According to Table 1, apart from the mentor roles, the pre-service teachers believe that the mentors should be willing to share their teaching experiences and feelings during the practicum.

2. The effect of mentors on pre-service teachers' teaching and learning beliefs

Hawkey (1997) remarks that teacher candidates change both cognitively and affectively at the end of the mentoring process. In the same vein, the majority of the pre-service teachers in the study expressed that the practicum experience affected their beliefs about teaching and learning to a large extent. Such impact appeared in two different ways based on their elicited data: a) Constructive/reflective, and b) rigid/unhumanitarian.

2.a. Constructive and reflective views:

The constructive and reflective views that were elicited from the participants are displayed in Table 2 with their times of mention frequencies.

Table 2. Emerging Themes related to Category II: Effects of Mentoring

Themes	ToM*
Effect on teaching practices	(n.16)
Rapport	(n.11)
Implementation of theoretical knowledge	(n.7)
Classroom management	(n.6)
Individual differences	(n.6)
Deductive teaching	(n.6)

Lesson plan	(n.5)
Teaching methods and materials	(n.4)

*TOM: Times of Mention

Among the reported categories in Table 2, the theme “effect on teaching practices” is observed to be uttered more than any other themes in this category. Participant 2 commented on this issue as follows:

“Our mentor was experienced she has the knowledge about what to do and how to do. I think she helped us to develop a positive attitude towards practice of teaching.”

As shown in Table 2, the term *rapport* also received attention by the pre-service teachers. For example, Participant 9 uses the term *rapport* in her comments as follows:

“Observing my mentor has taught me a lot about the dynamics of the classroom. I had new perspectives about the *rapport*”.

Participant 20 also commented on the issue of *rapport* in the following way:

“During the practicum, I realized that it was not so difficult to use the target language all the time and that building good *rapport* with the students is essential for successful learning environments”.

As for another item in Table 2, “the teaching methods and materials”, the following extract uttered by Participant 1 displays the effects of practicum experience on the instructional choice of the pre-service teachers:

“When I saw the techniques or methods my mentor used in her teaching, I understood the importance of using visual and audio materials, and preparing exercises. I also observed how to schedule and adapt our lesson plan according to the needs of the students”.

Teaching practicum experiences are also seen to create a kind of awareness among the pre-service teachers about individual differences, the least frequent theme in Table 2.

As an example, individual differences are emphasized by Participant 19 as follows:

“Thanks to practicum, I have realized that individual differences are important and each is unique and we should use a variety of activities to response to every individual”.

2b. Rigid negative views:

A very small number of the pre-service teachers in Table 2 expressed some concerns about mentoring at practicum. The mentors' teaching styles were not appreciated by some of the participants since the mentors focused on only accuracy and deductive style of teaching. What the participants preferred that their mentors would focus more on the meaningful interaction and communication within the classroom. This finding is illustrated by Participant 23 as follows:

“The way they teach was unprofessional. They were teaching grammar deductively and they were active and speaking in the class. This made me realize that I should be different. I think he did not like his job”.

3. Pre-service teachers' views on the benefits of their mentoring process

As Sudzina and Coolican (1994) state, mentoring is a collaborative learning process in which mentors help pre-service teachers to develop him or herself in teaching profession. Fairbanks, Freedman, and Kahn (2000) also propose that new teachers need effective mentors as a source of valuable teaching experience in the process of teaching practicum. Parallel to these claims, a great number of the pre-service teachers in the study felt the very need of mentoring in their practicum process in various domains such as classroom management, technology and student related concerns in the classroom. The domains asked for help by the pre-service teachers are listed in Table 3 below.

Table 3. Emerging Themes related to Category III: Benefits of Mentoring

Themes	ToM*
Classroom management skills	(n.38)
Practice teaching	(n.22)
Establishing a good rapport	(n.12)
Using the target language	(n.6)
Technology integration	(n.5)
Material adaptation	(n.5)
Adjusting tone of voice	(n. 4)
Create a democratic learning environment	(n.2)
Preparation of lesson plan	(n. 2)
No Benefit	(n.2)

--	--

*TOM: Times of Mention

Table 3 indicates that the pre-service teachers need the mentors' help especially for the themes "classroom management skills" and "practice teaching". As for the theme "classroom management", Participant 7 explains the very need for mentoring in the following extract:

"Students did not view us as real teachers. We have learnt theoretical part about how to manage the class but now we are in real classes and we are face to face with students. For this reason, we need effective mentors".

Another pre-service teacher, Participant 9, agrees with his friend on the issue:

"It is crucial to have a mentor at practicum because we need a kind of initiator and controller to help us transfer our theoretical knowledge into the practice of teaching. He also helped us to solve our problems more easily".

However, a small number of the pre-service teachers in Table 3 claimed that their mentors did not contribute to their professional development and they lacked positive attitude towards them. Participant 2 expresses her disappointment as follows:

"My mentor did not meet my expectations at all. My mentor did not guide in that way. She always threatens us with the way we behave and dress and attendance. She showed no empathy towards us."

This finding is also illustrated by the Participant 17 at the interview as follows:

"He hindered me and my teaching experience opportunity. He did not allow us to teach in the class. He was always negative towards us. He did not trust us about classroom management and teaching."

4. Reflective process at practicum

Schön(1987) introduces the term reflective practicum to describe the process in which pre-service teachers reflect and improve their teaching on the bases of the feedback they receive from their mentors. Similarly, the pre-service in the study teachers stated that reflective conversation sessions between the pre-service teachers and their mentors are crucial to have some insights into teaching practice so that they could improve their teaching. For instance, Participant 22 stresses the importance of reflection as follows:

"We had reflection sessions every week after we taught in the class. She was sensitive about our feelings she did not want to hurt us while talking about the negative sides of our teaching

experiences. We mostly discussed communicative aspects and appropriateness of the activities and the problems we have with students”.

Another pre-service teacher, Participant 10, also commented on reflective conversation sessions as follows:

“We had reflective sessions with our mentors: It was enough to discuss practicum related issues in the class. We were also discussing how a teacher should respond and react to some specific problems and situations such as classroom management on how to take attendance, when to give permission to students so that they can leave the class. My mentor also gave me some information about institutional policy”.

CONCLUSION

This case study focused on how pre-service teachers perceive and conceptualize their mentor teachers' roles in the teaching practicum. First of all, most of the pre-service teachers in the study think that their teaching practicum is challenging because this is the first time they are preparing lesson plans and teaching in real classes. Parallel to the findings reported by Britzman (1991) and Fairbanks, Freedman and Kahn, (2000), the majorities of the pre-service teachers feel the need for the effective mentors as a source of teaching and guide in their practicum to improve their teaching practice and to learn more about institutional policies. As Hawkey (1997) emphasizes the complex and demanding nature of mentoring, the pre-service teachers in this study expect their mentors to have different and overlapping roles such as guide, advisor, scaffolder, instructional model and collaborator during their practicum teaching.

Being respected by the mentors, classroom management, unwillingness of the mentors, establishing a good rapport, dealing with individual students, and implementation of theoretical knowledge into practice are the major problems reported by the pre-service teachers throughout the study. Moreover, they believe that the teaching practicum process affects their beliefs about teaching in the class to a great extent.

As emphasized by Schön (1987), the pre-service teachers in the study view consistent reflective feedback sessions as a vital process in the practice of teaching to become aware of their strengths and weaknesses. Finally, this study displays that practicum program still needs a modification to do more to enhance the roles and responsibilities of mentor teachers in supporting pre-service teachers.

IMPLICATIONS

In teacher education programs, mentoring has become more dominant in teaching practice process. Even though the role of mentors is vital, the issue of training and preparing mentors has received little attention by the teacher education programs. (Hall, Draper, Smith & Bullough, 2008; Tang & Choi, 2007). As Hall, Draper, Smith, and Bullough (2008) claim, in-service teacher training sessions can be arranged to raise awareness of mentors towards the importance of mentoring and practicum process. There should be regular and continuous reflective sessions between the mentors and pre-service teachers to exchange and share their ideas on their

practicum process. Moreover, coaching sessions between the mentor, supervisor and pre-service teachers may provide different perspectives for teaching practicum experiences.

Putting the theoretical knowledge into practice is one of the most uttered categories for the expectations of the pre-service teachers in the practicum program. For this reason, there should be a strong collaborative work between Ministry of Education and pre-service teacher education programs to provide opportunities for pre-service teachers to put theory into practice more frequently and efficiently. Similarly, classroom management skills should also be improved among pre-service teachers; therefore, instructional courses can be conducted at university to help the pre-service teachers to overcome such practical problems. However, the focus should be on practice rather than theory.

LIMITATIONS and SUGGESTIONS

This study was conducted as a small case study. In a broader study, mentors' and pre-service teachers' perceptions can be compared in regard to teacher roles and some other instructional issues. Extended tools may be used in further studies such as reflective journals or diaries. In another study, the mentors can be observed at the reflective sessions to find out how they provide and structure feedback for pre-service teachers.

ACKNOWLEDGEMENTS

This study was funded by Cukurova University Research Fund under the project title of SBA-2018-10265.

REFERENCES

- Ambrosetti, A. (2014). Are you ready to be a mentor? Preparing teachers for mentoring pre-service teachers. *Australian Journal of Teacher Education*, 39(6).
- Ambrosetti, A., & Dekkers, J. (2010). The interconnectedness of the roles of mentors and mentees in pre-service teacher education: Mentoring relationships. *Australian Journal of Teacher Education*, 35(6).
- Awayaa, A., McEwan, H., Heyler, D, Sandy, Linsky, S., Lum, D., Wakukawa, P.(2003). Mentoring as a journey. *Teaching and Teacher Education*, 19 , 45–56.
- Britzman, D. (1991). Practice makes practice. NY: State University of New York Press.
- Campbell, M. R., & Brummett, V. M. (2007). Mentoring pre-service teachers for development and growth of professional knowledge. *Music Educators Journal*, 93(3), 351-360.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2011). *Research methods in education* (7th ed.). London: Routledge.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Dewey, J. (1933). *How we think a restatement of the relation of reflective thinking to the educative process*. New York: Heath and Company.
- Fairbanks, C. M., Freedman, D., & Kahn, C. (2000). The role of effective mentors in learning to teach. *Journal of Teacher Education*, 51(2), 102 -112.
- Feiman-Nemser, S. (2001). From preparation to practice: Designing a continuum to strengthen and sustain teaching. *Teachers College Record*, 103, 1013–1055.
- Freese, A. R. (1999). The role of reflection on pre-service teachers' development in the context of a professional development school. *Teaching and Teacher Education*, 15 (19), 895-909.
- Gagen, L., & Bowie, S. (2005). Effective mentoring: A case for training mentors for novice teachers. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 76(7), 40-45.
- Graves, S. (2010). Mentoring pre-service teachers: A case study. *Australasian Journal of Early Childhood*, 35(4), 14-20.
- Hall, K.M., Draper, R.J., Smith, L.C., & Bullough, R.V. Jr (2008) More than a place to teach: Exploring the perceptions of the roles and responsibilities of mentor teachers, *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, 16(3), 328-345.
- Hawkey, K. (1997). Roles, responsibilities, and relationships in mentoring: A literature review and agenda for research. *Journal of Teacher Education*, 48, 325–335.
- Hayes, D. (2001). The impact of mentoring and tutoring on student primary teachers' achievements: A case study. *Mentoring and Tutoring*, 9(1), 5-21.
- Koerner, M., Rust, F., & Baumgartner, F. (2002). Exploring roles in student teaching placements. *Teacher Education Quarterly*, 29(2), 35–58.
- Lai, E. (2005). *Mentoring for in-service teachers in a distance teacher education programme: views of mentors, mentees and university teachers*. Paper presented at the Australian Association for Research in Education International Education Research Conference, Parramatta.
- Maphalala, M.C. (2013). Understanding the role of mentor teachers during teaching practice session. *International Journal Of Educational Sciences*, 5(2), 123-130.
- Munby, H., & Russell, T. (1990). Metaphor in the study of teachers' professional knowledge. *Theory into Practice*, 29(2), 116-121.
- McCormack., C. & West, D. (2006). Facilitated group mentoring develops key career competencies for university women: A case study. *Mentoring and Tutoring*, 14(4), 409-431.
- Price, M. A., & Chen, H. (2003). Promises and challenges: Exploring a collaborative telementoring programme in a pre-service teacher education programme. *Mentoring and Tutoring*, 11(1), 105-117.
- Schon, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professional Think in action*. New York: Basic Books.
- Schon, D. A. (1987). *Educating the reflective practitioner*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Smith, K., & Lev-Ari, L. (2005). The place of practicum in pre-service teacher education. *Asian Pacific Journal of Teacher Education*, 33(3), 289–302.
- Sudzina, M. R., & Coolican, M. J. (1994). *Mentor or tormentor: The role of the cooperating teacher instudent teacher success*. Paper presented at the annual meeting of the

- Association of Teacher Educators. Atlanta, Georgia, (ERIC reproduction service no. ED 387436).
- Tang, S.Y. F., & Choi, P. L. (2007), Connecting theory and practice in mentor preparation: Mentoring for the improvement of teaching and learning. *Mentoring and Tutoring: Partnership in Learning*, 13(3), 383-401.
- Tillema, H. H. (2007). Authenticity in knowledge productive learning of teams. In E. Munthe & M. Zeller Mayer (Eds.), *Teachers learning in communities, international perspectives* (pp. 27–45). Rotterdam: Sense Publishers.
- Van Manen, M. (1977). Linking ways of knowing with ways of being practical. *Curriculum Inquiry*, 6, 205-228.
- Walkington, J. (2005). Mentoring pre-service teachers in the preschool setting: Perceptions of the role. *Australian Journal of Early Childhood*, 30(1), 28-35.
- Walkington, J. (2004). *Mentoring pre-service teachers: Recognising the importance of the teachers' personal and professional self in the mentoring relationship*. Paper presented at the Third International Biennial SELF conference. Berlin, July, Sydney, NSW: SELF Research Centre, University of Western Sydney. Retrieved 15 April 2009 from http://www.self.ox.ac.uk/Conferences/2004_Walkington.pdf
- Zachary, L. J. (2002). The role of teacher as mentor. In *New directions for adult and continuing education* (pp. 27-38). John Wiley & Sons.
- Zeichner, K. M., & Liston, D. P. (1996). *Reflective teaching: An introduction*. NJ: Lawrence Erlbaum and Associates.

MALİ TEŞVİKLER İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TR62 BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ

Doç. Dr. Yılmaz BAYAR

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÖZTÜRK

Uşak Üniversitesi

Özet

Bir çok ülkede hükümetler bölgeler arası gelişmişlik farkını düşürmek, bölgesel kalkınmayı desteklemek, ekonominin rekabet edebilirliğini artırmak gibi amaçlarla mali teşvikleri kullanmaktadırlar. Bu anlamda Çukurova bölgesine, tarım ve sanayi sektörlerinde önemli miktarda teşvik sağlanmıştır. Çalışmada Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılarak 2006-2017 döneminde TR62 Bölgesinde (Adana, Mersin) mali teşvikler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda mali teşvikler ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mali Teşvikler, Ekonomik Büyüme, Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik Testi

Abstract

Many countries use financial incentives for the objectives of reducing inter-regional development gaps, promoting regional development and increasing the economy's competitiveness. In this regard, the significant amount of incentives in the agricultural and industrial sectors have been provided to Cukurova region. The study investigates the relationship between financial incentives and economic growth in TR62 region (Adana, Mersin) during 2006-2017 period by Dumitrescu and Hurlin (2012) causality test. We revealed that there was no significant causality relationship between financial incentives and economic growth.

Keywords: Fiscal Incentives, Economic Growth, Dumitrescu and Hurlin Causality Test

GİRİŞ

Teşvik kavramı genel olarak; belirli bir sektörün ve/veya bölgenin, diğerlerine göre nispeten daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla devlet tarafından değişik yöntemlerle verilen maddi ve/veya maddi olmayan destek, yardım veya özendirme şeklinde ifade edilebilir

(Selen, 2011: 25). Mali teşvik politikalarının uygulama amaçları, ülkelerin kalkınmışlık düzeyine göre farklılık gösterebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde teşvik politikalarının uygulanmasındaki amaçlar arasında; sanayileşme ve ekonomik kalkınmayı sağlamak, az gelişmiş bölgeleri kalkındırmak, uluslararası rekabet gücü kazanmak, verimlilik artışı sağlamak, istihdamı artırmak ve işsizlikle mücadele, teknoloji transferi gerçekleştirmek, ihracatı ve yabancı sermaye girişini artırmak yer almaktadır. Teşvikler; yatırımların artırılması ve özel sektörün yatırım ve istihdam kapasitesinin genişletilmesi, yatırımların sektörel ve bölgesel dengesizliklerin azaltılabilmesi amacıyla kullanılması gibi ekonomik ve sosyal amaçlar için uygulanmaktadır. Bu amaçlardan yola çıkarak; bir ülkede uygulanan teşvik politikasının ülkenin kalkınma düzeyi ile doğrudan ilişki içerisinde olduğu söylenebilir (Şaşmaz ve Karamıklı, 2018: 2839, Yavan, 2011: 30-31).

Gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın bütün ülkelerde mali teşvik politikası uygulanmaktadır. Söz konusu çalışmaya göre, ülkelerin % 90'ından fazlası iç ve dış yatırımcıları özendirme amacıyla mali teşvikler uygulamaktadır. Ülkelerin % 71'i finansal teşvikler uygularken, % 70'inin ise bölgesel gelişmişlik farklılığını azaltmak amacıyla bölgesel teşvik politikası uyguladığı görülmektedir. Dünyada uygulanan teşvik türleri açısından en sık başvurulan teşvik türü ise, mali teşviklerdir. Dünyada mali teşvikler kapsamında yer alan ve genellikle vergisel düzenlemeler şeklinde uygulanan yatırım teşvikleri; Ar-Ge desteği, yatırım yerinin sağlanması, faiz desteği ve sigorta primi işveren desteği gibi yatırımcılar açısından maliyet avantajı sağlayacak araçlardan oluşmaktadır (Öz ve Buyrukoğlu, 2017:323). Son yıllarda hem OECD'ye üye olan hem de üye olmayan ülkelerde Ar-Ge açısından vergi teşviki uygulamasında önemli artışlar sağlanmıştır. 1995'te sadece 12 OECD ülkesi Ar-Ge için vergi teşviki sağlarken, 2004'te bu sayı 18 ülkeye, 2011'de 26 ülkeye ve 2015'de 28 ülkeye yükselmiştir. Dolayısıyla Ar-Ge merkezli sağlanan vergisel teşviklerin, son yıllarda önemli ve etkili bir politika aracı olduğu söylenebilir (Kutbay ve Öz, 2017:787).

Türkiye'de uygulanan teşvik politikalarının tarihsel gelişimi kısaca incelendiğinde, farklı dönemler itibarıyla üretim, yatırım ve ihracatın farklı araçlarla desteklendiği söylenebilir. 1980 sonrası benimsenen ihracata dayalı büyüme modelinde, mali teşvikler aracılığıyla ihracat desteklenmeye başlanmıştır. Hazine Müsteşarlığı Devlet Destekleri Genel Müdürlüğü (2017)'nin "Türkiye'de Devlet Destekleri ve Rekabet Koşullarına Etkileri" konulu çalışmasında; Türkiye'de yatırımların teşvik edilmesiyle üretim, istihdam ve rekabet gücünün yükseltilerek sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma hedefine ulaşılabileceği ifade edilmiştir. Bunun için; özel sektörün gerçekleştireceği yüksek katma değerli, sanayiinin yapısal dönüşümünü destekleyen, belirli bir ölçeğin üzerinde yer alan iç ve dış yatırımlar; Yatırım Teşvik Sistemi, Cazibe Merkezleri Programı ile Proje Bazlı Teşvik Sistemi aracılığıyla desteklenmektedir. Kalkınma Bakanlığı'nın 2011 yılında yapmış olduğu "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması" SEGE (2011) incelendiğinde; TR 62 Bölgesini oluşturan illerden Adana, ikinci kademe gelişmiş iller kapsamında yer alırken; Mersin ili ise, üçüncü kademe gelişmiş iller kapsamında yer almaktadır.

Bu çalışmada; Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılarak, 2004-2017 döneminde Türkiye’de TR62 bölgesi özelinde (Adana ve Mersin) mali teşvikler ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir.

LİTERATÜR

Mali teşviklerin makro ekonomik göstergeler üzerindeki etkisini inceleyen (özellikle ekonomik büyüme) çok sayıda ampirik çalışma ilgili literatürde yer almasına karşılık, Türkiye’de; sosyo-ekonomik gelişmişlik kriterleri açısından bakıldığında, farklı bölgeler ve illerde mikro düzeyde mali teşvikler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği ampirik çalışmaların sayısı oldukça azdır. Mali teşvikler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda genellikle yatırım teşvik belge sayısının bağımsız değişkenler arasında yer aldığı görülmektedir.

Schalk ve Untiend (2000); Almanya’da 1978-1989 döneminde devlet tarafından sağlanan bölgesel teşviklerin talep ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada, bölgesel teşviklerin hem yatırımları hem de istihdamı pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bondonio ve Greenbaum (2007), ABD’de 10 eyalette 1982-1992 döneminde uygulanan teşvik programlarının bölgesel ekonomik büyümenin bir belirleyicisi olup olmadığını incelemişlerdir. Çalışmada, uygulanan teşvik programlarının sermaye, satış ve istihdam harcamaları odaklı faaliyet gösteren firmalar üzerinde dikkate değer bir pozitif etki oluşturmamasına karşın, yeni firmalar üzerinde pozitif etki oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kar ve Tatlısöz (2008), Türkiye’de 1980-2003 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicilerini incelemişlerdir. Çalışmada, yatırım teşviklerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Mohl ve Hagen (2010), AB yapısal fonlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini farklı dönemler altında 126 bölgede panel veri modellemelerini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada, AB yapısal fonlarının ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Taşdoğan (2013), Türkiye’de yeni teşvik sisteminin etkinliğini il düzeyinde, 2012 yılı için TÜİK tarafından belirlenen 81 ili kapsayan 26 bölge sınıflandırmasından yararlanarak stokastik sınır analizi ile incelemiştir. Çalışmada, teşvik uygulamalarının illerin katma değerlerini etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Teşvik uygulamalarında etkinliğin sağlanabilmesi için; işgücüne katılım oranı, istihdam ile girişim sayısını artıracak politikalara daha fazla önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Öz ve Buyrukoğlu (2017); Türkiye’de 1980-2012 döneminde yatırım teşvik uygulamalarının bazı makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini VAR analizin kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada, yatırım teşviklerinin ekonomik büyümeyi ve istihdamı pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, teşvik kapsamında yapılan sabit yatırımlar ekonomik büyüme kriterine bağlıdır. Teşvik kapsamında yer alan belge sayısı, teşvik mevzuatının yatırımcıların kararlarını etkilediğini göstermektedir.

Çelik (2017), Türkiye’de Düzey 2 Bölgelerinde 2003-2011 döneminde imalat sanayisine yönelik teşviklerin yatırım kararı üzerindeki etkisini Mekansal Gecikmeli Sabit Etkiler Panel Modeli’ni kullanarak incelemiştir. Çalışmada, bir bölgede gerçekleştirilen teşvik uygulamalarının o bölgedeki imalat sanayi yatırım kararlarını pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın, teşvik uygulamalarının komşu bölgelerdeki yatırım kararlarını negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, teşvik politikalarının makro düzeyde etkin olmadığı, bir bölgeye teşvik verilirken aynı zamanda komşu bölgelerin şartlarının da dikkate alınmasının önemli olduğu vurgulanmıştır.

VERİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Bu çalışmada Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılarak 2004-2017 yılları arasında TR62 bölgesine sağlanan mali teşvikler ile ilgili bölgenin ekonomik büyümesi arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak büyüme, bağımsız değişken olarak mali teşvikler kullanılmıştır. Çalışmada değişkenlerin belirlenmesinde teorik literatür ile ampirik literatürden yararlanılmıştır. Uygulamada yararlanılan mali teşvikler verisi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’ndan, büyüme verileri ise Türkiye İstatistik Kurumu’ndan elde edilmiştir. Tablo 1’de çalışmada kullanılan değişkenler ve tanımlamalara yer verilmiştir;

Tablo 1: Değişkenler ve Tanımları

Değişken	Sembol	Kaynak
Mali Teşvikler (Milyon TL)	MTES	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2019)
GSYH (Bin TL)	BUY	TÜİK (2019)

Modelin denklemi aşağıda verilmiştir;

$$\text{Model: } BUY_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 MTES_{it} + u_{it}$$

AMPIRİK ANALİZ

Bu bölümde panel birim kök testi ile nedensellik testi yer almaktadır.

Panel Birim Kök Tesi

Çalışmada serilerin durağanlığını tespit etmek amacıyla Maddala ve Wu (1999) ile Im, Pesaran ve Shin (2003) birim kök testleri uygulanmıştır. Birim kök testi sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonucu

	Sabitli

Kullanılan Değişkenler	Im, Pesaran & Shin				Maddala & Wu			
	Seviye		Birinci Fark		Seviye		Birinci Fark	
	t statis.	Prob.	t statis.	Prob.	t statis.	Prob.	t statis.	Prob.
MTES	-0.4871	0.3131	-2.57577	0.0050	4.4582 8	0.3475	13.9813	0.0074
BUY	6.4289 5	1.0000	-0.97758	0.0041	0.0001 5	1.0000	6.56660	0.0006

Not: *** %1, ** %5, * %10 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir. Gecikme uzunluğu olarak hatalar arasındaki otokorelasyon sorununu gidermesi amacıyla Schwartz bilgi kriteri kullanılmıştır. Sabitli model kullanılmıştır.

Tablo 2'deki birim kök testi sonuçlarına bakıldığında, serilerin seviyelerinde durağan halde olmadıkları görülmekte ancak birinci farkları alındıkları zaman durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle serilerin seviyelerinde I(0) oldukları fakat farkları alındığı zaman I(1) oldukları belirlenmiştir.

Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Sonuçları

Çalışmada seriler arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek amacıyla Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testinden yararlanılmıştır. Nedensellik testi her iki değişkenin farkı alınarak yapılmıştır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik test sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler	K=1		K=2	
	Z_N^{HNC}	Olasılık	Z_N^{HNC}	Olasılık
MTES-BUY	0.06574	0.9476	-0.46768	0.6400
BUY-MTES	-0.71820	0.4726	-0.27687	0.7819

Not: *** %1, ** %5, * %10 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir. K gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 3'te yer alan nedensellik testi sonuçlarına bakıldığı zaman değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Bir başka ifadeyle değişkenler arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bunun nedeni olarak; uygulanan mali teşviklerin büyüklüğü ile gerçekleşme rakamlarının farklılığı gösterilebilir.

SONUÇ

Bu çalışmanın konusu; Türkiye'de sosyo-ekonomik gelişmişlik kriterleri açısından farklı bölgeler ve illerde mali teşvikler ile seçilmiş bazı makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin incelenmesi düşüncesinden hareketle tercih edilmiştir. Bu çalışmada sadece, TR62 Bölgesinde mali teşvikler ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin olup

olmadığını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu nedenle ekonomik büyümeyi etkilen birçok faktör analiz dışında tutulmuştur. Bu durum çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın farklı değişkenler kullanılarak genişletilmesi ve değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün belirlenmesi, iller ve bölgeler açısından mali teşvik politikalarına yön vermesi açısından faydalı olabilir.

KAYNAKLAR

- Bondonio, D., Greenbaum, R. T. (2007)** Do Local Tax Incentives Affect Economic Growth? What Mean Impacts Miss in the Analysis of Enterprise Zone Policies, *Regional Science and Urban Economics*, 37(1), 121-136.
- Celik, N. (2017)** Teşvik Politikalarının Etkinliğinin Mekansal Perspektiften Değerlendirilmesi, *Ege Akademik Bakış*, 17(1).
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012)** Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Hazine Müsteşarlığı (2017)** Türkiye’de Devlet Destekleri ve Rekabet Koşullarına Etkileri, Devlet Destekleri Genel Müdürlüğü, 14 Mart 2017.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003)** Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- Kalkınma Bakanlığı (2013)** İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması(SEGE-2011), Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008)** Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi, *KMU İİBF Dergisi*, 10(14): 1-23.
- Kutbay, H., Öz, E., (2017)** Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Uygulanan Vergi Teşviklerinin Karşılaştırılması, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), 783-802.
- Maddala, G. S., & Wu, S. (1999)** A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and A New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(S1), 631-652.
- Mohl, P. ve Hagen, T. (2010)** Do EU Structural Funds Promote Regional Growth? Evidence from Various Panel Data Approaches, *Regional Science and Urban Economics*, 40(5): 353-365.

Öz, E.,Buyrukoğlu, S. (2017) Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikalarının Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 27.

Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı (2019) Yatırım Teşvik İstatistikleri, <https://Tuys.Sanayi.Gov.Tr/Page.Html?SayfaId=A1fb69a4-2c8d-4ce4-A8b4-Fc515d7096fc&Lang=Tr>, Erişim Tarihi: 01.03.2019.

Schalk, H. J.,Untiedt, G. (2000) Regional Investment Incentives in Germany: Impacts on Factor Demand and Growth, *The Annals of Regional Science*, 34(2), 173-195.

Selen, Ufuk (2011) Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları, *Ekin Basım Yayın Dağıtım*, Bursa.

Şaşmaz, M. Ü.,Karamıklı, A. (2018) Türkiye’de İhracatı Teşvik Uygulamaları ve İhracat Potansiyelinin Artırılmasına Yönelik Değerlendirmeler, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 2837-2867.

Taşdoğan, C. (2013) Yeni Teşvik Programı: Stokastik Sınır Analizi ile Bir Değerlendirme, *Ekonomik Yaklaşım*, 24(89): 1-23.

Türkiye İş Kurumu (2019) Yıllık İstatistik Bültenleri, <https://Www.İskur.Gov.Tr/Kurumsal-Bilgi/İstatistikler/>, Erişim Tarihi: 01.03.2019.

Yavan, Nuri (2011) Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi Türkiye Örneği, *Maliye hesap Uzmanları Vakfı Yayınları*, Yayın no:27, Ankara.

FELSEFE VE İNSAN DİKOTOMİSİNDE VAROLUŞSAL BİR ANLAM ARACI OLARAK FELSEFENİN İMKÂNI VEYA İMKÂNSIZLIĞI ÜZERİNE BİR DENEME

Dr. Öğr. Üyesi Serdar SAYGILI

Erciyes Üniversitesi

Özet

Rasyonel bir canlı olarak insan, kendi varlığının bilincine ulaştığı andan itibaren başta kendi neliği olmak üzere yaşamı boyunca anlam arayışında olmuştur. İnsan, bu anlam arayışında önce yaşadığı doğal varlık alanını kendisi için araştırma konusuna dönüştürmüştür. Bu süreç içerisinde doğduğu, yaşadığı ve öldüğü çevre üzerinde doğal bir merak dürtüsüyle çeşitli sorular sormuştur. ‘Dünya nasıl bir yerdir?’, ‘Dünyada insanın yeri nedir?’, ‘Dünyada insanın diğer canlılarla ilişkisi nasıldır?’, ‘Evren neresidir?’, ‘Evrende dünyanın yeri neresidir?’ gibi soruların cevaplarını aramıştır. Bu arayış içerisinde ki insanın sorduğu sorulara verdiği cevaplar kendini zaman zaman hayretler içerisinde bırakmıştır. Bununla birlikte yaşadığı doğal varlık alanı ile yetinmeyen insan, kendini kendisi için bir araştırma nesnesine dönüştürmüştür. Kendinin dünya ve evren içerisinde ki varlığını anlamlandırmaya çalışmıştır. İnsan bu hususla ilgili olarak ‘Ben kimim?’, ‘Ben neden varım?’, ‘Benim yaşam anlamım nedir?’, ‘Evrende yaşayan tek bilinçli varlık ben miyim?’, ‘Neden ölüyorum?’, ‘Öldükten sonra varlığım ne olacak?’ gibi sorular ile kendine dönük yanıtlar aramıştır. Bu noktada insan günlük yaşamının ötesinde olgusal varlık dünyasını ve kendi varlığını anlamlandırma sürecinde dini bilgi, sanatsal bilgi, bilimsel bilgi ve felsefi bilgi gibi birçok bilgi türü oluşturmuştur. Bu bilgi türlerinden felsefi bilgi, insanın hem olgusal dünyaya hem de kendine dönük cevap arayışında önemli araçlarından birisi olmuştur. İnsan felsefi bilgi ile gündelik yaşamın yüzeyselliğinden uzaklaşarak kendi varoluşuna ilişkin derin cevaplar ortaya koymuştur. Böylece insan, dünyaya ve kendine yönelik anlam arayışında birtakım problemlerin cevabında çözümleyici perspektifler oluşturmasına karşın bazı problemlerin cevabında felsefe üzerinden düşünmeyi sürdürmüştür. Görüldüğü üzere felsefe, geçmişte olduğu üzere günümüzde insanın varoluşsal anlam arayışında önemli bir imkân olmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Bilgi, Felsefe, Varlık, Anlam

Abstract

Human as existence a rational has been searching for meaning throughout life his from the moment reaches the consciousness of his own existence. In the search for this meaning human has transformed natural habitat space into a research topic for himself. In this process he asked various questions with a natural curiosity impulse on the environment in which he was born, lived and died. People have looked for answers to questions such as ‘What is the world like?’, ‘What is the place of man in the world?’, ‘What is the relationship of man to other creatures in the world?’, ‘Where is the universe?’, ‘Where is the world in the universe?’ In this search people’s answers to the questions left him astonished. However the human who does not

satisfied with the natural existence area has turned itself into a research object. He tried to understand his existence in the world and in the universe. People have searched for answers like questions ‘Who am I?’, ‘Why am I there?’, ‘What is my meaning of life?’, ‘Am I the only conscious being that lives in the universe?’, ‘Why am I dying?’, ‘What happens after I die?’ At this point human beyond human everyday life in the process of understanding the factual world and its existence has formed many types of information such as religious knowledge, artistic knowledge, scientific knowledge, philosophical knowledge etc. Philosophical knowledge of these types of knowledge has become one of the important tools man in search of both the factual world and self-directed answer. With human philosophical knowledge he moved away from the superficiality of everyday life and revealed profound answers to his own existence. So in the search for meaning towards the world and self-seeking, although he formed solution perspectives in the answer to a number of questions continued to think in the answer to some questions with philosophy. As in the past philosophy continues to be an important opportunity in the search for existential meaning in human beings.

Keywords: Human, Knowledge, Philosophy, Meaning

Felsefe, söylemler ve akıl yürütmeler ile bize mutlu yaşamı sağlayan eylemdir.

Epikuros

Felsefe, insan için bilgelik yolunda bir çabasındır ve daima yarım kalan bir çabasındır.

Immanuel Kant

GİRİŞ

İnsan olarak adlandırılan varlık, var olduğu andan itibaren hem kendi neliğine hem de yaşadığı dünyaya dönük olarak açıklama, anlama ve yorumlama faaliyetine girişmiştir. Bilinçli bir varlık olarak kabul edilen insan, her şeyden önce doğal varlık dünyasında karşılaştığı olaylar ve durumlar karşısında mücadele içerisine girmiştir. İnsanın doğal dünyaya karşı giriştiği mücadelede temel ereği kendi varlığını korumak ve sürdürmektir. Kendi varlığını doğal dünya içerisinde koruma ve sürdürme ereğini taşıyan insan, her şeyden önce kendini doğal varlık dünyasına karşı güvenceye almak için onu tanımak istemiştir. İnsanın doğal dünyayı tanıma isteği tarihsel süreç içerisinde gündelik bilgi, teknik bilgi, bilimsel bilgi, sanat bilgisi, dini bilgi, okkült bilgi ve felsefi bilgi gibi birçok türünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁸⁵ Bu bilgi türleri tarihsel süreç içerisinde doğal dünya ve insan varlığı ile ilgili problemlerin çözümü için farklı biçimlerde kategorize edilmiştir. Örneğin Aristoteles bilgileri poetik, pratik ve spekülative bilimler olmak üzere üç kısmında tasnif etmiştir.²⁸⁶ Böylece bu bilgi türlerinin tamamı insanın

²⁸⁵ Necati Öner, “Bir Bilgi Türü Olarak Okkült Bilgi”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 16, Ankara, 1995, s. 3.

²⁸⁶ Henri Bergson, *Metafizik Dersleri*, Çev. Garen Beşiktaşlıyan, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2014, s. 13.

kendi varoluş çabası çerçevesinde kendi nelliğini ve evreni açıklama girişiminde ona farklı bilinç içerikleri sunarak alternatif açıklamalara imkân sağlamıştır.

İki bin beş yüz-üç bin yıllık felsefe tarihinde birçok filozof, felsefi akım ve felsefi dönemler görülmektedir. Bu filozoflar, akımlar ve felsefi dönemler arasında benzerlikler olmasına karşın birbirlerinden farklı anlayışlarda söz konusudur. Bütün bu farklı anlayışlara, rağmen bu kişilere filozof, faaliyetlerine ise felsefe adı verilmiştir.²⁸⁷ Felsefe MÖ. 6-7. yüzyıla Anadolu coğrafyasında Miletos’da Thales ile başladığı kabul edilmekle birlikte felsefe sözcüğünü kullanan ilk filozofun Samoslu Pythagoras (MÖ 570-490) olduğu kabul edilmektedir. Felsefe sözcüğü bugünkü anlamına başlangıç olabilecek bir biçimde ise Aristoteles (MÖ 384-322) tarafından kullanılmıştır.²⁸⁸

I. Felsefe Nedir?

İnsanın açıklama, anlama ve yorumlama faaliyetinin temelinde ortaya çıkan bilgi türlerinden ilki felsefe disiplindir. İnsanlık tarihinin en kadim disiplinlerden birisi olan felsefe Yunanca seviyorum, peşinden koşuyorum, arıyorum ve dostluk gösteriyorum anlamına gelen ‘phileo’ ve bilgi, bilgelik, hikmet veya erdem anlamlarına gelen ‘sophia’ sözcüklerinin birleşiminden türemiş bir kavramdır.²⁸⁹ Felsefe kavramı bilgelik sevgisi, bilgi severlik veya bilgeliği isteme gibi anlamlara gelmektedir.²⁹⁰

Felsefe üzerine sorulması gereken ilk soru ‘Felsefe nedir?’ sorusudur. Bu soruya felsefe tarihinde birçok filozof cevap aramıştır. Sokrates felsefeyi dostlar arasında gerçekleşen özgür tartışma biçimi ve özgür insanların farklı konular üzerine yaptıkları konuşmalar;²⁹¹ Epikuros söylemler ve akıl yürütmeler ile bize mutlu yaşamı sağlayan eylem;²⁹² Aristoteles büyük uyumlu evren (Makro Kozmos, Doğa) ve küçük evren (Mikro Kozmos, İnsan) önünde saygılı şaşkınlığa düşerek eleştireci düşünce davranışını benimseme anlayışı,²⁹³ Kant bilgelik araştırması ve öğretisi;²⁹⁴ Hegel hakikat sevgisine ve zihin kudretine olan inanç;²⁹⁵ İbn Rüşd varlıkları düşünmek ve onları, yapılaşlarını bilmek ve bir yapıcının varlığını belgelendirme yöntemleriyle değerlendirmek;²⁹⁶ Farabi var olmaları bakımından varlıkların bilinmesi;²⁹⁷ Wittgenstein zekâmızın etki altına girmesine karşın dil yoluyla verilen bir mücadele;²⁹⁸ Jaspers yolda olmak;²⁹⁹ Deleuze kavramlar yaratmak³⁰⁰ olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte felsefeyi

²⁸⁷ Ali Osman Gündoğan, “Filozof ve Felsefe Hakkında”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 10, Ankara, 1993, s. 40.

²⁸⁸ Önay Sözer, *Felsefenin ABC’si*, İstanbul, Say Yayınları, 2009, s. 21.

²⁸⁹ Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2002, s. 399.

²⁹⁰ Mübahat Türker Küyel, *Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Felsefe Eylemi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1976, s. 9.

²⁹¹ Gilles Deleuze, Felix Guattari, *Felsefe Nedir?*, Çev. Turan Ilgaz, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993, s. 34.

²⁹² Andre Comte Sponville, *Felsefeyi Takdimdir*, Çev. Seza Yılancıoğlu, İstanbul, Altın Kitaplar, 2006, s. 16.

²⁹³ Küyel, *Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Felsefe Eylemi*, s. 19.

²⁹⁴ Sponville, *Felsefeyi Takdimdir*, s. 11.

²⁹⁵ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefeye Giriş*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004, s. 11.

²⁹⁶ Küyel, *Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Felsefe Eylemi*, s. 18.

²⁹⁷ Bolay, *Felsefeye Giriş*, s. 10.

²⁹⁸ Stephen Law, *Felsefe*, Çev. Hülya Yuvalı, Özlem Gültekin, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2007, s. 15.

²⁹⁹ Karl Jaspers, *Felsefeye Giriş*, Çev. Mehmet Akalın, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1981, s. 31.

³⁰⁰ Bolay, *Felsefeye Giriş*, s. 15.

dünyaya, doğaya ve topluma bir bakış, onu anlama ve dönüştürme olanaklarının çözümlemesi olarak özgün bir dünya kavrayışı kabul etmek mümkündür.³⁰¹ Söz konusu tanımlamalardan felsefeyi, doğal ve doğal olmayan her türlü varlık üzerine düşünme, bilme, tanıma, öğrenme, anlama, anlamlandırma ve açıklama eylemi olarak açıklamak mümkündür³⁰²

Öte yandan filozofların söz konusu açıklamalarına rağmen, felsefenin tam bir tanımını vermek oldukça güçtür. Bunun en önemli nedeni, hemen hemen bütün felsefe tanımlarının tartışmaya açık olmasıdır. Bu durum felsefe anlamının veya felsefe anlayışlarının tarihsel süreç içinde dönemden döneme hatta filozoftan filozofa radikal bir biçimde değişmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, Platon için felsefe, empirik gerçekliği değil idealar âlemini, soyut kendilikler dünyasını betimleyen ve bütün doğruları nihaî ilkelerden çıkarsamak suretiyle temellendiren apriori bir disiplindir. Oysa Aristoteles'te felsefe, gerçekliğin daha genel yönlerini betimlediği için bilimlerin devamı durumundadır.³⁰³ Görüldüğü üzere felsefe üzerine yeter derecede bir tanım vermek zordur. Çünkü felsefe toplumun sanat, bilim ve din gibi diğer insanî faaliyetleri gibidir. Zira felsefeye ilişkin her tanım, felsefeyi tanımlayan kişinin kendi kültüründe felsefenin uygulamasını yansıtan bireysel ve sınırlı bir anlayışın ifadesidir. Bu sepelerdir ki felsefe üzerine hiçbir tanım, insanların ortaya koymuş oldukları felsefelerin bilgisi, felsefelerin içinden çıktıkları felsefî problemler onların ait oldukları kültürlerinin hayatında oynadığı rol kadar aydınlatıcı olamaz. Başka bir ifadeyle felsefe, tanımlanması gereken salt bir sözcük olmaktan çok, araştırılması gereken insanî ve kültürel bir değerdir.³⁰⁴ Dolayısıyla bir anlama ve kavrama faaliyeti olan felsefe üzerinde efradını cami ağıyarını mâni bir açıklama ortaya koymak mümkün değildir.

Anlama ve kavrama faaliyeti olan felsefenin konusu varlık, evren veya insanların eylemlerini, yaşamını ve kaderini temel bir biçimde etkileyen şeylerdir. Buna göre felsefenin konusu olan şeyler bazen duyuşsal kavrayışın ötesinde olduğu için felsefe duyuları kullanmayabilir. Bu bakımdan felsefe apriori düzlem çerçevesinde saf düşünce üzerinde ilerleyebilir. Buna göre, felsefe bir kavram analizinden oluşur. Kavramsal analiz temeli üzerinde yükselir. Bununla birlikte felsefe bilim ile kıyaslandığında bilim dünyada var olan şeyleri betimlerken, felsefe onları tasnif etmektedir. Bilim bilgi vermesine karşın, felsefe bilginin ne olduğunu, neyi ve nasıl bilebileceğimizi incelemektedir. Öyleyse, felsefe var olan şeylerle ilgili olarak rasyonel açıklama sağlar; bilimlerin tek tek ele aldığı olgu sınıflarının tümünü birden açıklayacak en genel ilkelere ulaşmaya gayret eder. Bu anlamda felsefe, varlığın ilk ilkelerini çözümleme ve var oluşu anlamlandırma uğraşında genel bir disiplindir. Başka bir ifadeyle felsefe insanın var oluşunu, yaşamını, değerlerini ve amaçlarını sorgulayan genel ilkelerin bilgisidir.³⁰⁵ Buradan anlaşılacağı üzere felsefe; evreni, insanı ve bütün olarak insanlığı yöneten en genel yasaları, insanın insanla, insanın toplumla, insanın doğayla birliğinin temellerini araştırma konusu

³⁰¹ Galina Kirilenko, Iydia Korshunova, *Felsefe Nedir?*, Çev. Gül Aysu, İstanbul, Bilim Sanat Kitapları, 1987, s. 34.

³⁰² Hüseyin Gazi Topdemir, "Felsefe Nedir? Bilgi Nedir?", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 23, 1, 2009, s. 120.

³⁰³ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 399.

³⁰⁴ John Herman Randall, Justus Buchler, *Felsefeye Giriş*, Çev. Ahmet Arslan, Ankara, Big Bang Yayınları, 2014, s. 37.

³⁰⁵ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, ss. 399-400.

yapan bilgi türüdür.³⁰⁶ Görüldüğü üzere felsefe Tanrı, insan, dünya, bilgi, anlam ve hakikat gibi birçok konuyu kendi alanının konusuna dönüştüren araştırma alanıdır.

Felsefe insanın hem dış dünyaya hem de kendi mahiyetine dönük anlam arayışında önemli bir enstrümandır. Bu noktada ‘Felsefe yapılması gerekli midir?’ sorusu sorulabilir. Bu hususla ilgili olarak Sponville ‘Felsefeyi Takdimdir’ isimli eserinde şu açıklamada bulunmuştur: *Felsefe yapılması gerekli midir? Bu soru sorulduğunda, buna ciddi bir cevap aranmaya başladığında bile felsefe yapılmış olur. Bu, felsefenin kendi sorgulanmasına ya da kendi kendini doğrulamasına indirgenebileceği anlamına gelmez. Çünkü kendimizi, dünya, insanlık^ mutluluk, hukuk, özgürlük, ölüm, Tanrı, bilgi hakkında (bazen akılcı, bazen köktenci bir şekilde) sorguladığımızda az veya çok, iyi veya kötü felsefe yapmış oluruz. Kim, bunu yapmaktan vazgeçebilir ki? İnsan, felsefe yapan bir hayvandır: Felsefeyi ancak, kendi insanlığının bir parçasını reddederek yadsıyabilir. Dolayısıyla felsefe yapmak gerekir. Yapabildiğimiz kadar ileri düşünmek, bilmediğimiz kadar uzaklara gitmek. Ama hangi amaç içinde? Daha insani, daha akılcı, daha huzurlu, daha mantıklı, daha mutlu ve özgür bir hayat...*³⁰⁷ Dolayısıyla anlama ve anlamlandırma girişiminde felsefe yapmak rasyonel bir canlı olan insanın kendi varlığından kaynaklanan özsel bir durum olmasından dolayı felsefe yapmanın gerekli olduğu söylenebilir.

SONUÇ

İnsanlığın kadim bilgi türlerinden birisi olan felsefe, bireyin açıklama, anlama ve yorumlama faaliyetindeki en etkili araçlarından birisi olmuştur. Felsefe hemen her çağda ki kullanım amacı her ne olursa olsun özgün soruların sorulmasına, insanın sorular üzerine düşünmesine ve sorulara çözümler üretmesine olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda insan insan, insan dünya, insan evren, insan bilgi, insan ahlak, insan siyaset, insan beden, insan din, insan ruh, insan Tanrı gibi konular dualitesini tartışmaktadır. Böylece felsefe ile karşılaşılan problemler çerçevesinde ezberlenmiş açıklamaların ötesine geçilerek problemlerin çözümüne alternatif olanaklar sunulmaktadır. Bu noktada felsefe hayat içerisinde karşılaşılan tüm problemlerin çözümüne mutlak çözümler üretmemesine karşın, karşılaşılan birçok problemin çözümüne önemli katkılar sağlamaktadır. Dolayısıyla felsefe insanın varoluşsal anlam arayışında önemli bir enstrüman olmasına karşın tüm problemlerin çözümünde sihirli bir değnek değildir.

KAYNAKLAR

Bergson, Henri, *Metafizik Dersleri*, Çev. Garen Beşiktaşlıyan, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2014.

Bolay, Hayri Süleyman, *Felsefeye Giriş*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2002.

Deleuze Gilles, Guattari Felix, *Felsefe Nedir?*, Çev. Turan Ilgaz, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993.

Gündoğan, Osman, Ali, “Filozof ve Felsefe Hakkında”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 10, Ankara,

³⁰⁶ Kirilenko, Korshunova, *Felsefe Nedir?*, s. 35.

³⁰⁷ Sponville, *Felsefeyi Takdimdir*, ss. 15-16.

- 1993, 40-45.
- Jaspers, Karl, *Felsefeye Giriş*, Çev. Mehmet Akalın, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1981.
- Kirilenko Galina, Korshunova Iydia, *Felsefe Nedir?*, Çev. Gül Aysu, İstanbul, Bilim Sanat Kitapları, 1987.
- Küyel, Türker Mübahat, *Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Felsefe Eylemi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1976.
- Law, Stephen, *Felsefe*, Çev. Hülya Yuvalı, Özlem Gültekin, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2007.
- Sponville Comte Andre, *Felsefeyi Takdimdir*, Çev. Seza Yılandıoğlu, İstanbul, Altın Kitaplar, 2006.
- Sözer, Önay, *Felsefenin ABC'si*, İstanbul, Say Yayınları, 2009.
- Öner, Necati, “Bir Bilgi Türü Olarak Okkült Bilgi”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 16, Ankara, 1995, 3-9.
- Randall Herman John, Buchler Justus, *Felsefeye Giriş*, Çev. Ahmet Arslan, Ankara, Big Bang Yayınları, 2014.
- Topdemir, Gazi, Hüseyin, “Felsefe Nedir? Bilgi Nedir?”, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 23, 1, 2009, 119-133.

TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI İNGİLİZCE DİL YETERLİLİK SEVİYESİ, YABANCI DİL ÖĞRENMEDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

Halil KÜÇÜKLER
Balıkesir Üniversitesi

Özet

Türkiye'nin uluslararası İngilizce Yeterlilik seviyesi dünya sıralamasında geri sıralardadır. Dünya sıralamasında 73. sıradadır. Dil seviyesi ise 47,17. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin İngilizce yeterlilik seviyesinin niçin gerilerde kaldığı ve Türkiye deki yabancı dil öğrenme/öğretme zorlukları ve çözüm yolları üzerinedir. Yabancı dil öğreniminin önemi son zamanlarda günden güne hızla artmaktadır. Pek çok kişi bir yabancı dil öğrenmenin uluslararası önemini günden güne fark ederek bir yabancı dil öğrenmek istemektedirler. Pek çok kişi özellikle İngilizce öğrenimi daha çok yaygın kullanıldığından dolayı İngilizce öğrenimine karşı daha çok ilgi ve öğrenme isteği duymaktadır. Yabancı dil öğrenimi ve öğretiminde karşılaşılan pek çok zorluklar ve problemler vardır. Bunları tek bir başlık halinde ifade etmek mümkün değildir. Bu problemlerin çözümlerini de uzun uzun ele almak gerekmektedir. Bu problemlerin en önemlileri arasında, yabancı dil öğretiminde geçirilen zaman, becerilere uygun yöntem uygulama, dil pratiği sağlamadaki sorunlar, gelişmiş teknolojilerin ve internetin dil öğrenme ve öğretiminde yeterince kullanılamaması vb. sorunlar şeklinde sıralanmaktadır. Bu sorunların çözümü noktasında, devlet okullarında çeşitli programlar ve ders kitapları bazında çeşitli çalışmalar yapılmıştır ve hala bu konuda çeşitli yenilikler hayata geçirilmek istenmektedir. Bunların arasında İngilizce öğretimi erken yaşlara ve ilkokulların 2.sınıflarına kadar indirgenmiştir. İngilizce haftalık ders toplam saatleri arttırılmıştır. Yabancı dil öğrenme de geçirilen zaman, dil seviyelerine uygun düşen yöntem ve metaryallerle, becerilerin gelişmesini sağlama, dil pratiği uygulamaları konusunda internet teknolojilerinin etkili kullanımı, uluslararası değişim programlarının yaygınlaştırılması, dil öğretiminde başarılı olmuş programların paylaşılması vb çözümler yabancı dil öğrenmenin hem kalitesini artıracak hem de öğrenmenin yaygınlaşması ve kolaylaşmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Dil yeterlilik, yabancı dil öğrenimi/öğretimi, dil becerileri*

GİRİŞ

Yabancı dil öğreniminin önemi son zamanlarda günden güne hızla artmaktadır. Pek çok kişi bir yabancı dil öğrenmenin uluslararası ayrıcalığını fark ederek bir yabancı dil öğrenmek istemektedir. Özellikle İngilizce hem bilim dünyasında hem de günlük yaşamda pek çok ülkede konuşulmaktadır. Küreselleşen dünyada bilim, teknoloji, turizm, eğitim ve ticaret ülkeleri

yakınlaştırmakta ve bunun sonucu olarak o ülkenin dilini kullanma ve öğrenme önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda İngilizcenin yabancı dil olarak öğretimi önemi her geçen gün artmaktadır. Artan bu ihtiyaçtan dolayı İngilizcenin, okullarda yabancı dil olarak okutulması kararlaştırılmıştır. İlkokuldan üniversiteye kadar müfredat programlarında yer alan yabancı dil öğretimi, beklenildiği ölçüde öğretimi yapılsa da sonuç anlamında öğrenimin istenilen düzeyde sağlanamadığı gözlenmektedir. Türkiye'nin yabancı dil öğretimi ve öğrenimi konusunda pek çok problemler vardır. 'Öğrenme, dil ve öğretim' yabancı dilin en önemli ve temel katmanlarıdır (Stern, 1983, p.44). Öğreten, öğrenen, yöntem, sosyal ve kültürel çevre, yetenek, ihtiyaç, kişisel farklılıklar vb. pek çok etken yabancı dil öğrenilmesinde önemli faktörlerdir. Yabancı dil öğretiminde esas olan bazı prensipler vardır. Bu prensipleri Demirel (1990:23-26) şu şekilde sıralamaktadır:

1. Dört temel beceriyi geliştirmek,
2. Öğretim etkinliklerini önceden planlama,
3. Basitten karmaşığa, somuttan soyuta doğru öğretme,
4. Görsel ve işitsel araçları kullanma,
5. Ana dili sadece gerekli durumlarda kullanma,
6. Bir seferde tek bir yapıyı sunma,
7. Verilen bilgilerin günlük yaşama aktarılmasını sağlama,
8. Öğrencilerin derse etkin olarak katılımını sağlama,
9. Bireysel farklılığa dikkate alma
10. Öğrencileri güdüleme ve cesaretlendirme.

GELİŞME

Türkiye'nin Yabancı Dil Yeterlilik Seviyesi ve Yabancı Dil öğretme-Öğrenmede Sorunlar:

Dünyada İngilizce dil yeterlilik düzeyinde İsveç, 88 ülke içinde 70,72 seviyesiyle birinci sırada yer almaktadır. Hollanda, 70, 31 sırayla ikinci sırada yer almaktadır. Listenin en alt sırasında 39,64 düzeyiyle Libya yer almaktadır. Türkiye, uluslararası İngilizce yeterlilik seviyesi bakımından dünya sıralamasında sonsıralarda yer almaktadır. Dünya sıralamasında 88 ülke arasında 73. sıradadır. Dil seviyesi ise 47,17 olarak tespit edilmiştir. Türkiye, Avrupa'da 32 ülke arasında 31. sıradadır. Cinsiyet olarak: Kadınların İngilizce dil yeterlilik düzeyleri 49.07 (Avrupa 57.92) iken erkeklerin düzeyleri 45.25 (Avrupa 54.92) dir. (<https://www.ef.com.tr/epi/regions/europe/turkey/>)

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'nin İngilizce yeterlilik seviyesinin niçin gerilerde kaldığı ve Türkiye'deki yabancı dil öğrenme/ öğretim zorlukları ve çözüm yolları üzerinedir. İlkokuldan üniversiteye kadar devam eden süreçte ortaya çıkan problemler farklı farklıdır. Okullardaki

yabancı dil öğretiminde ortaya çıkan problemleri Demirpolat (2015) yabancı dil öğretmenlerinin hizmet öncesi eğitimleriyle ilgili ve istihdam edilme biçimleriyle ilgili sorunlar, yabancı dil öğretiminde fiziksel şartlarla ilgili sorunlar, yabancı dil materyalleri ile ilgili sorunlar, yabancı dil öğretim yöntemleriyle ilgili sorunlar, yabancı dil öğretimi yönetimi ve denetimi ile ilgili sorunlar şeklinde altı başlık altında toplamıştır. MEB’de İngilizce öğretimi ilkokuldan liseye kadar uzun bir süreci kapsamaktadır. Ancak bu uzun sürecin sonunda İngilizce öğrenimi konusunda istenilen başarının yakalanmadığı belirtilmektedir. Bu durum, yüzeysel olarak doğru görülmekte ve Türkiye’de İngilizce öğretilen yada öğrenilemiyor fikrini zihinlere getirmektedir. Bu kanaat yaygındır. Bunun pek çok nedeni olabilir. Konuya biraz yakından bakıldığında durumun öyle olmadığı, öğretilmediği yada öğrenilemediği şeklinde değil aksine gözden kaçan birçok şeyin olduğu farkedilir. Yabancı dil öğretim/öğrenimi ile ikinci dil öğrenim-öğretimi bir birinden oldukça farklıdır. Bu iki farklı kavramın tanımlanması belki de çok yakınılan yabancı dil öğreniminin niçin beklenen düzeyde gerçekleşmediği sorununu da ortaya koyacaktır. Ana dilden sonra öğrenilen dil yabancı dil yada ikinci dil olarak düşünülmektedir. Oruç (2016:189) *Ana dil, İkincil Dil, İki Dillilik, Yabancı Dil* isimli makalesinde birçok görüşe yer verdikten sonra yabancı dil ile ikinci dil ayrımını ‘yaşanılan ülkede ve aynı kültüre sahip çevrede veya toplumda işlevsel olarak günlük yaşamda kullanılıyorsa yabancı dil değil ise ikinci dil’ olarak değerlendirmektedir. Buradan çıkan sonuç öğrenilen dil, toplumda kullanılmıyor ve okul ortamında öğretiliyorsa yabancı dil olarak ele alındığıdır. Yaşadığımız toplumda yabancı dili konuşarak öğrendiklerimizi pratik yapma imkanı bulamıyorsak o zaman bu dili öğrenmek ve konuşmayı geliştirmek zorlaşmaktadır. Bu konuya bir örnek vermek gerekirse, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan gibi ülkelerde Rusça konuşma neredeyse ana dile yakın ve ustaca konuşulmaktadır. Bu toplumlarda Rusça ikinci dildir. Çünkü Rusça toplumun büyük bir bölümünde günlük yaşamda aktif olarak kullanılmaktadır. Aynı toplumlarda Almanca, Fransızca, İngilizce aynı oranda konuşulamamaktadır. Bu diller Orta Asya ülkelerinde yabancı dil konumundadır. İngilizce yeterlilik seviyeleri Türkiye’nin oldukça gerisindedir. İkinci olarak, Türkiye eğitim sistemindeki bazı yöntem tercihleri yabancı dil alanını da etkilemektedir. Sınav sisteminin tamamen test tekniği üstüne kurulmasının yabancı dile olumsuz etkisi iki alanda ortaya çıkmaktadır. İlköğretimden üniversiteye, üniversiteden lisansüstü süreçlerinin pek çok aşamasında ölçme ve değerlendirme önemli yer tutmaktadır. Fakat eğitim süreci tamamen test sistemi üzerine odaklandığında, dört beceri alanından konuşma becerisi sınav uygulamasında önemini kaybetmiş olmakta, toplumda da İngilizce konuşma uygulama fırsatı olmadığından İngilizce konuşamama buna ilaveten ‘İngilizce konuşamıyoruz’ kanaatinin yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Test sisteminin en önemli olumsuz yanlarından bir tanesi de çoktan seçmeli sorularda bir doğru aranırken dört tane yanlış ikincil planda öğrenciye dikte ediliyor. 30 soruluk bir test sınavında, öğrenciler 30 doğru cümleyle karşılaşmalarının yanı sıra 120 tane yanlış cümle ikincil planda öğrenciye sunulmuş olmaktadır. İlkokuldan üniversiteye, üniversiteden doçentliğe kadar yapılan tüm sınavlar test tekniği üzerine kurulmaktadır. Oysa Uluslararası sınavlar dört beceriyi kullanma ve bu becerileri ölçmeye dönüktür. Özellikle günümüzde en alt düzeyden başlayarak A1, A2, B1, B2, C1, C2), dört beceriyi esas alan sınav ölçekleri tüm Avrupa da ‘Avrupa Yabancı Diller Ortak Çerçevesi’ (Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment) kriterleri olarak yerini almıştır.

Avrupa ve tüm dünyada uygulamadaki ortak kalite kriterleri, öğretmen yetiştirmedeki uygulama kriterlerini sağlayıp bir an önce yabancı dil öğretme ve öğrenme kalitesini artırmalıyız. İkinci önemli ayrıntı ise, 2000’li yıllara kadar 4. sınıftan lise son sınıfa kadar zorunlu olarak okutulan haftalık İngilizce dersi lise son sınıfa kadar toplam 672 saat civarındadır. Bu kadar saat yer tutmuş olan bir konuyu ifade ederken 7 yıldır yada 8 yıldır İngilizce öğreniyorum ama konuşamıyorum algısı ve ifadesine dönüşmektedir. Bu 8 yıllık süreç aslında bir yıllık hazırlık programının biraz üstündedir. Haftalık 24 saatlik bir hazırlık programı yılda yaklaşık 576 saat civarındadır. Oysa Üniversitede İngilizce Öğretmenliği veya dil tercihinde bulunacak öğrenciler için toplam yıllar hesaplandığında 1640 saat İngilizce ders hazırlığı yapıldığı belirlenmiştir. Günümüze gelindiğinde müfredattaki bu eksiklik giderilerek yabancı dil dersinin ilköğretim 2 sınıftan başlamasıyla 12. sınıf dahil toplam 912 saat civarına yükselmiştir. Bu uygulamanın sonuçları ilerleyen zamanda ortaya çıkacaktır. Sınıf ortamı sonrası yabancı dille geçirilen zamanda çok önemlidir. Bu konuda hem öğrenenlerin hem de öğrencilerin yabancı dil hocaları tarafından değerlendirmeye alınmalı ve çözüm yolları geliştirilmelidir. Bu konuda internetin önemli işlevi olacağı çok belirgindir. Pek çok kişinin teknoloji ile iç içe olduğu bir zamanda bu teknoloji ve İnternet ortamlarından faydalanılamaması düşündürücüdür. Yabancı dil öğretmenleri, öğrencilerinin İnternet ve teknolojik gelişmelerden yararlanmalarını sağlamak için yönlendirmelidir.

SONUÇ

Yabancı dil öğretimi/öğrenimi hazırlık programları uygulanmayacaksa ilkokuldan üniversiteye kadarki süreç bir bütünlük içinde sürdürülmelidir. A1 seviyesinden C2 seviyesine kadar yabancı dil öğretimi aşama aşama tamamlanmalıdır. İki ders zorunluluğu olan sınıflarda birinci ders yazma ve okuma diğer derste dinleme ve konuşma becerisini geliştirme üzerine uygulamalar yapılmalıdır. 4 saatlik derslerin 2 saati dört beceri üzerine ve diğer iki saati konuşma becerisi üzerine uygulama yapılması faydalı olacaktır. İlkokuldan üniversiteye kadar konuşma becerisini geliştirmede uygulama seviye seviye gerçekleştiğinde yabancı dilde konuşma becerisi oldukça daha iyi duruma ulaşacaktır. Ölçme-değerlendirme de dört beceriye yer verilmesi de okullardaki öğretimin yöntem olarak değişmesine yol açacaktır.

KAYNAKÇA:

Bayraktaroğlu, S. (2012). Yabancı Dil Öğretiminde Yöntem ve Ötesi. Türkiye’de Yabancı

Dil Eğitiminde Eğilim Ne Olmalı? 1. Yabancı Dil Eğitimi Çalıştayı Bildirileri, 12-13

Kasım 2012.Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2014.

Demirel, Ö. (1990). Yabancı dil öğretimi: İlkeler, Yöntemler, Teknikler. Ankara: USEM Yayınları.

Demirpolat, C. Başak (2015). Türkiye'nin Yabancı Dil Öğretimiyle İmtihani, Sorunlar ve Çözüm yolları, Seta, İstanbul.

<https://www.ef.com.tr/epi/regions/europe/turkey/> E.t,13/03/2010

Oruç, Şerif (2016). 'Ana Dili, İkinci Dil, İki Dillilik, Yabancı Dil, International Journal of Social Science, Number: 45 , p. 279-290, Spring III.

Stern, H.H. (1983). Fundamentals of language teaching. Oxford: Oxford University Press.

DULKADIRLI MEMLUKLU ARASINDA BİR SEFİRE: HATİCE (MISIR) HATUN

Dr. Öğr. Gör. Mehibe ŞAHBAZ
Çukurova Üniversitesi

Özet

Türk siyaset kültüründe önemli bir konuma sahip olan kadınların, devlet idaresindeki etkisi ve bu etkinin derecesi oldukça önemlidir. Gerek Selçuklular gerekse Beylikler ve Osmanlılar döneminde kadınların sosyal hayatın içerisinde etkin olduğu, seferlere çıkıp, savaflara katıldığı devlet ve siyasetten ayrı düşünülmediği görülmüştür. Siyasi evlilikler, en eski devirlerden günümüze farklı coğrafyalarda birçok devletin başvurduğu bir araç olmuştur. Bilhassa da Anadolu’da kurula beylikler ile çağdaşı olan komşu devletlerarasında uygulanmış ve zamanla da devlet politikasına haline gelmiştir. Anadolu’da en fazla Türkmen oymağı ihraç eden Dulkadir Beyliği, Maraş’tan başka Diyarbakır, Halep, Boz ok, Adana hatta Kütahya ve Aydın’a kadar geniş bir coğrafyada yaklaşık 185 yıl hüküm süren Dulkadiroğluları beyliği çağdaşı olan birçok beylik ve devletlerle kız alıp kız vermiştir. Bu tür amaçlı evlilikleri Mısır Memluklarıyla, Kadı Burhaneddin Ahmet’le, Akkoyunlularla ve Osmanlılarla yapmıştır. Bu sayede Dulkadiroğluları beyliği düşmanlarına karşı akrabalık kurmuş olduğu devlet ve beyliklerle birlikte hareket edip kendi nüfuslarını sağlayabilmişlerdir. Çalışmamızda Dulkadirli sarayına gelin gelen, Kadı Burhaneddin Ahmet’in kızı Hatice (Mısır Hatun) ile Dulkadir Beyi Nasireddin Mehmet Beyle evliliği ele alınırken Dulkadiroğluları Beyi Nasireddin Mehmet Bey dönemindeki komşu beylikler ve devletler arasındaki siyasi ilişkiler ele alınmıştır. Dulkadiroğluları ve Memluklular arasında hâkim oldukları bölgenin egemenliği için yapmış oldukları savaş ve sulh dönemlerinde iki devlet arasında birçok sorunun halledilmesi için sefirelik görevini üstlenen Hatice (Mısır Hatun) ‘un sefireliği ve devletin iç ve dış ilişkilerinde çeşitli vesileler ile üstlendiği önemli misyonla devlet siyasetine ve diplomatik ilişkilere yön vermiştir. Hatice (Mısır Hatun) Akıllı ve zeki siyasî hamleleri, himayeci tavırları ile siyasî ve idarî hayattaki etkin ve dirayetli bir kadın olmasının yanı sıra oldukça hayırsever bir banidir. Hatice (Mısır Hatun) ‘un adına Kayseri ve Kudüs’te yaptırılan mimari eserler üzerinde de durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Beylikler, Dulkadirli, Memluklu, Hatun, Savaş, Siyasi.

DULKADIRLI MEMLUK BETWEEN AMBASSADOR: HATİCE (EGYPT) HATUN**Abstract**

Women are having an important position in Turkish politics, culture, the influence of the state administration and the degree of this influence is very important. Both the Seljuks both Emirates and is active in the social life of women in the Ottoman era, a time to come out to state that participated in the war and was seen not considered separate from politics. Political marriages,

in different geographies of the most ancient times to the present day have been instruments that apply to many states. In particular applied in neighboring states with established principalities in Anatolia and the contemporary times it has become a state policy.

most Turkmen tribes issuers Dulkadir principalities in Anatolia, another Diyarbakir from Marash, Aleppo, gray arrow, Adana even Kütahya and about 185 years, the prevailing Dulkadirogullari principality in a wide geography from Aydin girl took her with many principalities and states that the contemporary yielded. Such marriages purpose of Memluk Egypt, Kadi Burhaneddin with Ahmet, with Akkoyunlu, and made the Ottomans. In this way Dulkadirogullari moves with the state and have established relationships principality against principality enemies were able to provide their own population. In our study, from the point of Dulkadirli palace, Kadi Burhaneddin Mike's daughter Hatice (Egypt Babe) 's Dulkadirli ruler Nasired Mehmet Bey discussions of marriage, Dulkadirogullari Bey Nasired Mehmet period of neighboring principalities and political relations in the states Dulkadirogullari and Memlüks in undertaking the ambassador task to be tackled many of the problems between the two states in which they have made war and peacetime for the sovereignty of the territory where they dominated Hatice (Egypt Babe) 's ambassador and the state's domestic and in external relations an important mission, state policy undertaken by various occasions and diplomatic relations He gave directions. Hatice (Egypt Babe) Clever and smart political moves, In addition to the protectionist attitudes that the political and administrative life as an active and shrewd woman and be quite a philanthropist. Hatice (Egypt Babe)'s name has also focused on architectural works built in Kayseri and Jerusalem.

Keywords: Principalities, Dulkadirli, Memluk, wife, war, political.

GİRİŞ

Tüm sosyal yapılar, kadın ve erkek dediğimiz iki cinsin birbirini tamamlamasıyla var olan bir bütündür. Tek başlarına düşünilemeyen bu bireyler, birlikte yaratıcı bir güç kazanırlar. Türk Tarihine de baktığımızda kadının yeri oldukça önemlidir. Türk kadını ile Türk erkeği birbirinin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk tarihinde kadını dışlanmış olarak kabul etmemiz mümkün değildir. Çünkü erkek, kadınla beraber olunca daha yiğit, daha erdemli ve daha bilgedir.³⁰⁸ Kadında erkekle birlikte olunca daha soylu ve içlidir. Millet işlerinde kadın, gücünü kocasının gücüne katmışsa başarı elde etmiştir. Aksi takdirde her şey yarım kalmıştır. Ancak zaman ve mekân değişiklikleri karşısında Türk kadını aile, toplum ve devlet anlayışı içindeki yeri değişiklikler göstermektedir. Çok geniş bir coğrafyaya hâkim olan Türkler, farklı zaman dilimlerinde ve farklı yerlerde birçok devlet kurmuşlardır. Bu durumda kaçınılmaz olarak farklı kültürlerle teması zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla Türk kadının ortak değerleri, sorunları, sevinçleri, tasaları, paylaşımları, ekonomik, sosyal hayattaki yeri, yaşadığı coğrafyada nelerin yapabileceği ve kendilerinin neler yapabilecekleri önemli olmuştur. Bu

³⁰⁸ Hava Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, Çizgi Kitabevi, Konya 2014, s.20.

çalışmamızda 185 yıl hüküm süren³⁰⁹ Dulkadir Beyliğine gelin gelen Kadı Burhaneddin Ahmet'in kızı olup, Dulkadir Beyi Nasireddin Mehmet Beyle evlenen Hatice (Mısır Hatun)'unun Dulkadirli Memluklu arasında sefireliği ele alınmıştır.

1.Dulkadiroğulları Beyliği

Anadolu'da en fazla Türkmen oymağı ihraç eden Dulkadir Beyliği, Maraş'tan başka Diyarbakır, Halep, Bozok, Adana hatta Kütahya ve Aydın'a kadar geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş bir beyliktir. Bu beyliğin bir bölümü ifrâz-ı Zülkadiriye adıyla bilinen Adana bölgesindeydi. Dulkadiroğulları beyliğine mensup oldukça fazla cemaat bulunmaktaydı. Halep'ten başlayarak Amanoslar'ın doğusundan Tohma vadisine kadar uzanan bölgede yurt tutan Dulkadir Türkmenleri çoğunlukla Maraş ve Elbistan bölgesinde yaşamışlardır.³¹⁰ Dulkadiroğulları adıyla anılan bu boy yapısında, farklı inançlarda ve farklı boylardan pek çok oymak ve sülâle birlikte yaşamaktaydı. Bunlardan bazıları şehirde bazıları da yazın yaylaklarda ikâmet etmekteydi. Gerek şehirlerde oturanlar gerekse göçebe hâline yaşayanlar zaman zaman başka beyliklerin idaresine giriyor veya başka beyliklerden bu beyliğin egemenliğini tercih ediyorlardı. Bu hanedandan birçok bey, bu beyliği yönetmiştir. Bu beyler en güçlü zamanlarında beyliğin topraklarını oldukça genişletmiştir. Hatice (Mısır Hatun)'un eşi olan Nasireddin Mehmet Bey'de Dulkadiroğlu Halil Beyin oğlu olup, Sadaka Beyden sonra beyliğin başına geçmiş ve beyliği 44 yıl yönetmiştir.

1.1. Nasireddin Mehmet Bey Dönemi Siyasi Gelişmeler (1399-1443)

Nasireddin Beyin beylik zamanı çeşitli savaşlarla geçmiştir. Onun zamanı hem Timur'un Anadolu'yu istila etmesi, hem de Osmanlı beyliğinin Ankara Savaşı (1402) sebebiyle fetret devri yaşaması hem de bunun sonunda özellikle Sultan Mehmet'in Anadolu birliğini yeniden kurmaya çalışması gibi çalkantılı bir döneme rastlamaktadır.³¹¹ Esasen, Nasireddin Bey, beyliğin başına geçtiğinde Timur tehlikesi başlamıştı. Timur'un ordusu gittiği her yeri yakıp, yıkıyor ve yağmalıyordu. Elbette Nasireddin Bey de bundan etkilenmişti. Bu nedenle Timur'a karşı düşmanca tavır takındı. Timur, 1400 yılında Sivas'ı kuşatınca buna kızan Nasireddin Bey, Timur'un atlı gücünü zayıflatmak için atlarını çaldırttı. Bunun üzerine Timur, Sivas'ı aldıktan sonra ordusunu Elbistan'a gönderdi. Fakat Dulkadirli oymağı ordu gücüyle birlikte dağlara çekildi. Bu nedenle bir savaş ortamı olmadıysada Timur'un askerleri Elbistan'ı yağmaladı. Bundan sonraki dönemlerde Timur'la Dulkadirli arasında çarpışmalar devam etti. Nasireddin Mehmet Bey, Timur'un askerlerini yıpratmak ve yormak için vur-kaç tekniği ile savaşı devam ettirdi. Nasireddin Mehmet Bey, 1409 yılı başlarında Darende'yi ele geçirirken kardeşi Alâeddin Ali de Antep'i aldı ise de çok geçmeden Memluklara yeniden terk etmek zorunda kaldı. Memluk Sultanı olan Ferec, isyan eden Şam valisi Şeyh Nevruz ve Emir Yeşbek'in üzerlerine yürüdü. Şam valisi Şeyh Nevruz ve Emir Yeşbek Kayseri taraflarına kaçtı. Bilahare Şeyh Nevruz iki yüz kadar atlı ile Dulkadirli ülkesine girdi ise de Nasireddin Mehmet Bey ve kardeşi Alâeddin Ali beyler karşı koyarak onları bozguna uğrattı. Ancak aradan çok bir süre

³⁰⁹ M. Halil Yinanç, "Elbistan", *İA*, C.IV, 1998, İstanbul, ss.223-230.

³¹⁰ Refet Yinanç, Mesut Eli büyük, *Maraş Tahrir Defteri 1563*, C. I, s. XVI.

³¹¹ Aşık paşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, s. 138

geçmeden Şeyh Nevruz affedip Halep valiliğine tayin etti. Bağımsızlık hırsını zapt edemeyen Şeyh tekrar isyan edip, Nasireddin Mehmet Bey'e Antep'i teklif ederek mücadelesinde kendi safında yer almasını istedi. Baskılara dayanamayan Nasireddin Mehmet Bey, teklifi kabul ederek Antep'e gitti ve şehrin hâkimiyetini 1411'de ele aldı.³¹² Yıldırım Beyazıt'ın ölümünden sonra oğulları arasında başlayan taht kavgalarında Nasireddin Mehmet Bey, Çelebi Mehmet Bey'e yardım etti. Çelebi Mehmet'in kardeşi, İsa'yı Gerede'de bozguna uğrattı. Dinlenmek üzere Tokat'a gelen Çelebi Mehmet, teşekkür ve tebrik için Nasireddin Mehmet Bey'e derhal bir elçilik heyeti gönderdi. Sonra da Çelebi Mehmet, Nasireddin Mehmet Beyin kızı Emine Hatun ile evlenerek dostluğunu pekiştirdi.³¹³ Çelebi Mehmet, 1412'de kardeşi Musa'ya yenilince kayınpederi Nasireddin Mehmet Bey'den yardım istedi. Nasireddin Mehmet Bey oğlu Süleyman Beyle bir kuvvet gönderdi. Dulkadirli kuvvetlerini de ordusuna katan Çelebi Mehmet, kardeşi Musa ile savaşmak üzere Rumeli'ye geçti.³¹⁴ Osmanlı ile Dulkadirli'nin işbirliği ve yakınlaşması, Memluk Sultanın endişelendirdi. Nasireddin Mehmet Beyi kendine itaat ettirmek için ordusuyla Elbistan'a girdikten sonra Antep Darende ve Malatya'yı alarak tekrar Mısır'a gitti.

Memluk Sultanının Mısır'a gitmesini fırsat gören Nasireddin Mehmet Bey, tekrar ordusunu toparlayarak Ramazanoğulları üzerine bir sefer yaptı. Bu sefer sonunda Memlukluların elinde olan Darende ve Besni'yi aldı. Bunu işiten Sultan Şeyh, derhal büyük bir ordu ile Dulkadirli üzerine hareket etti. Mehmet Beyin kardeşi Alâeddin Ali af diledi. Şeyh, Malatya ve Tarsus istikametine yürürken, Şeyh'in oğlu İbrahim'de Elbistan'a doğru hareket etti. Nasireddin Mehmet Bey, düşmanın çokluğundan ürküp kaçtı. İbrahim, Elbistan'ı işgal edip Mehmed Beyi takip için Kayseri istikametine yöneldi. Sarız'da yapılan çatışmada Dulkadirli'nin bir kısım askeri esir düşerken Nasireddin Mehmet Bey kaçmaya muvaffak oldu.³¹⁵ Nasireddin Mehmet Bey, çaresiz, Darende'yi teklif ederek itaatinin kabulünü diledi ise de Şeyh reddedip Elbistan ve Maraş'ın kendisine bağlılık gösteren Mehmet Beyin kardeşi Alâeddin Ali'ye verdiğini bildirdi. Besni ve Harput (Elazığ)'ı aldı. Şeyh dönünce, Nasireddin Mehmet Bey, Elbistan ve Maraş'ı kardeşi Alâeddin Ali'den geri aldı. Savaş sırasında Halep'e kaçan kardeşine, kısa zaman sonra düşmanlığını dostluğa çevirmek amacıyla haber göndererek barıştı ve Maraş valiliğini verdi. Çaresiz, Sultan Şeyh, Nasireddin Mehmet Beyi yeniden Dulkadirli beyi olarak tanımak zorunda kaldı. 1419'da Memlukluların desteği ile Nasireddin Mehmet Bey, Karamanoğulları'ndan Kayseri'yi alınca iki beylik arasında düşmanlık başladı. Kayseri'yi kurtarmak isteyen Karamanoğlu Mehmet Bey'in ordusu Nasireddin Beyin ordusu ile savaştıysa da Karamanoğlu esir düşmekten kurtulamadı. Nasirreddin Mehmet Beyoğlu Davut Bey ile Karamanoğlu Mehmet'i Mısır'a gönderip Memluklulara teslim etti. Ertesi yıl Sultan Şeyh ölünce saltanat naipliğini Tatarların eline geçti. Bu karışıklıktan faydalanan Dulkadirliiler Malatya'yı yeniden ele geçirdiler. Alâeddin Ali de Kahire'ye gidip bağlılığını bildirdi. Böylece O'nun idaresindeki Maraş'a Antep ve Darende de katıldı.³¹⁶ Barsbay Memluk tahtına çıkar

³¹² Refet Yinanç, Mesut Eli büyük, *Maraş Tahrir Defteri* Cilt. I, s. XXI.

³¹³ Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, C. II, s. 132; (TOEM, C. V, s. 371), İ.H.Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, s. 171.

³¹⁴ Refet Yinanç, *Dulkadirli Beyliği*, TTK. Yay. Ankara 1989, s. 40-42; İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, TTK. Yay., Ankara, s.171.

³¹⁵ Refet Yinanç, a.g.e., s. 55; İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 7.

³¹⁶ Refet Yinanç, *Dulkadirli Beyliği*, s. 43.

çıkılmaz Antep ve Darende'yi Karamanoğlu Mehmet Beyden geri aldı.³¹⁷ Bu bölgeleri Nasireddin Mehmet Beyin idaresine bıraktı. Bunun üzerine Mehmet Beyin kardeşi Alâeddin Ali, Halep civarında yağma yapmaya başladı. Halep Valisi Çar kutlu onu yakalayıp Halep'e götürdü ve hapsedti. Nasireddin Mehmet Beyin çabalarına rağmen affedilmeyerek idam edildi. Nasireddin Mehmet Bey, Kayseri'nin idaresini oğlu Hasan Bey'e vermişti. Hasan Bey, Karamanoğulları'na sık sık akınlar yaparak Develi, Ortaköy, Ürgüp şehirlerini aldı. Tokat yöresini tahrip ve talan eden Kızıl koca Türkmenleri ile birleşerek Orta Anadolu'da soygun ve vurgunlara başladı. Kızıl koca Türkmenleri, Osmanlı Yörgüç Paşa tarafından ortadan kaldırıldı. Karamanoğlu İbrahim Bey, Ramazanoğullarının ve bütün Varsak Türkmenlerinin etrafında birleşmesini sağlayarak Kayseri'yi geri almak için hücumla geçti. Nasireddin Mehmet Bey karşı çıktı ise de 1435'te büyük bir yenilgiye uğradı. Karamanlılar da Memluklar adına Kayseri, Develi, Ürgüp, Karaca Hisar ve Uç Hisar'ı, Dulkadirliilerden geri aldı.³¹⁸ Bu savaştan sonra, Dulkadirliiler, Memluklar ve Karamanoğulları arasında savaşlar sürüp gitti. Hatta Dulkadirliiler bir savaşta Karamanoğlu Mehmet Bey'i tutsak aldı.³¹⁹ Bir süre sonra, Nasireddin Mehmet Bey, (Memluklu hükümdarı Barsbay düşmanı olan) Can Bey Sofu'yu yakaladığı halde Barsbay'a teslim etmemesi üzerine araları açıldı. Nasireddin Mehmet Bey, oğlu Süleyman'ı o sırada Gelibolu'nda bulunan Osmanlı Padişahı II. Murad'a göndererek yardım istedi. II. Murad isteği olumlu karşılayıp gerekli olan silah ve teçhizat verdi. Sonra da Süleyman'ı Tokat valisine göndererek Tokat'ın Dulkadirliilere iltihakını istedi. Süleyman Bey, yanında Kadı Burhaneddin'in oğlu olan dayısı Ali Zeynel Abidin olduğu halde Kayseri'yi kuşattı. Bu kuşatma karşılıksız kalmadı. Ramazanoğlu İbrahim Bey, Sultan Barsbay'a bu durumu anlattı. O da Suriye kuvvetlerini seferber etti. Fakat II. Murad, tesis edilen nüfuzu artırmak, dostluk ve akrabalık bağlarını pekiştirmek amacıyla, bizzat sefere çıkarak, Memluklu kuvvetlerinin yetişmesine fırsat vermeden Kayseri'nin Dulkadirliilerin eline geçmesini sağladı.³²⁰ Memluklarla araları iyice açılan Dulkadirliiler, Barsbay'ın ölümü üzerine yerine Sultan olan oğlu Yusuf zamanında, yeniden barışmanın yolunu buldular.³²¹ Nasireddin Mehmet Bey, 44 yıl süren bir beylikten sonra, Ekim 1443'de seksen iki yaşında vefat etti. Yerine oğlu Süleyman Bey geçti.

2. Hatice Hatun (Mısır Hatun)'un Sefireliği

Hatice Hatun, Kadı Burhaneddin Ahmet'in kızı olup Dulkadirli Beyi Nasireddin Mehmet Beyle evlendirildi. 1381-1398 tarihleri arasında Sivas ve Kayseri'de hüküm süren Kadı Burhaneddin Ahmet, Dulkadirli Beyi Sevlî Beyin kızı ile evlenmişti. Süli Bey'in hem damadı, hem de kayınpedereydi. Kız kardeşinin oğlu olan Şeyh Müeyyed, Kayseri valisi iken 1396 yılında ölmüştü. Kızlarından Habibe Selçuk Hatun Süli Beyle evlenmişti. Buna karşılık Kadı Burhaneddin Sevlî Beyin yeğeni olan Nasireddin Mehmet Bey'e kızı Hatice Hatun'u vermişti. 1398'de Kadı Burhaneddin, Akkoyunlu hükümdarı Kara yülük Osman tarafından öldürülünce, onun memleketi olan Amasya ve Sivas gibi şehirler Yıldırım Bayezid Han'a verildi. Kadı

³¹⁷ Refet Yinanç, *Dulkadirli Beyliği*, s. 45.

³¹⁸ Refet Yinanç, *Dulkadirli Beyliği*, s. 49.

³¹⁹ Karamanoğlu Mehmet Bey, "Bundan geri divanda, dergâhta ve dergâhta Türkçe'den başka dil kullanılmayacaktır." diye bir ferman yayınladı.

³²⁰ M. Halil Yinanç, "Maraş Emirleri", *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, 582, s. 292-293.

³²¹ Refet Yinanç, *Dulkadirli Beyliği*, s. 48.

Burhaneddin'in oğlu Alâeddin Ali Bey eniştesi olan Dulkadirli Bey'i Nasireddin Mehmet'in yanına gönderildi.³²²

Nasireddin Mehmet Bey, Kayseri'yi Karamanoğullarından alınca şehrin valiliğini hanımı Hatice Hatun'a verdi.³²³ Kadı Burhaneddin Ahmet gibi güçlü bir şahsiyetin kızı olan Hatice Hatun çok iyi yetiştirilmiş ve siyasetten anlayan bir kişiydi. Hatice Hatun dirayetli bir kadın olup, kocası tarafından iki defa Mısır'a gönderilerek Memluk sultanları olan Şeyh Müeyyed Mahmut (1411-1421) ve Sultan Barsbay (1422-1438) görüşmüştür. Onların yanında büyük itibar görmüştür. Bundan dolayı kendisi Mısır Hatun diye anılmıştır. Nasireddin Mehmet Beyin, Memluk sultanı Şeyh Müeyyed ile arası açılmıştı. Memluk sultanı Suriye'de Nevruz isyanını bastırdıktan sonra 1414'te Antep ve Darende'yi Dulkadirli'den aldı. Sultandan intikam almak isteyen Nasireddin Mehmet Bey, Şam Valisi Kani Bey isyan edince ona oğullarından birini göndererek yardım etti.³²⁴ Fakat Memlukler isyanı bastırarak Dulkadirli Beyi Nasireddin Mehmet Beyin oğlunu yakalayıp Mısır'a gönderdi. Orada hapsedilen oğlundan yaklaşık bir yıl haber alamayan Nasireddin Mehmet Bey karısı Hatice Hatun Mısır'a gönderdi. Hatice Hatun 31 Ocak 1417'de Kahire'ye gelmişti. Sultan Şeyh Müeyyed'le görüşen Hatice Hatun'un herhalde herhangi bir dedikoduya mahal vermemek için uzun süre sultanın yanında kalmasının engellendiği belirtilmektedir. Memluk Sultanı ona ikramlarda bulunmuş ve Kahire'de Kalatü'l-Cebel'de hapsedilen oğluyla görüştürmüştü.³²⁵ Orada büyük bir ilgi ile karşılanan Hatice Hatun, Dulkadirli'nin Memluk Sultanına bağlı kalacağına dair söz vererek oğlunu kurtarıp Maraş'a döndü. Nasireddin Mehmet Bey eşi Hatice Hatun Mısırdan dönünce yeniden Memluklara karşı isyan etti. Darende ve Besni'yi Memluklardan geri aldı.³²⁶ Kayseri hâkimiyeti yüzünden Karamanoğulları ile Dulkadiroğulları rekabet halindeydi. Karamanoğulları Kayseri'yi yeniden ele geçirmek amacıyla 1419'da bir saldırı başlatmışlardı.³²⁷ Karamanlıların bu seferine Ramazanoğulları da katıldı. Karamanoğlu Mehmet Bey yanında oğlu Mustafa ve damadı Ramazanoğlu İbrahim olduğu halde Kayseri üzerine yürüdü.³²⁸ Dulkadiroğlu Nasireddin Mehmet Bey bu orduyu yendiği gibi Karaman Beyini esir alıp oğlunu da öldürttü. Esir edilen Karamanoğlu Mehmet Bey Memluk sultanına gönderilmişti. 1420'de Memluk sultanı Şeyh'in ölümü ile yerine Tatar sultan oldu. Bu arada Dulkadirli'den Tuğrak Malatya'yı Memluklerden aldı. Dulkadirli Alâeddin Ali Bey ise Kahire'ye giderek Memluk sultanına itaat edince ona Maraş'ın yanı sıra Antep ve Darende'de verilmişti. 1422'de Memluk tahtına Baybars çıkınca Antep ve Darende Nasireddin Mehmet Bey'e verildi. Nasireddin Mehmet Beyden kaçarak Kahire'ye sığınan kardeşi Alâeddin Ali Bey'e Memluk sultanı itibar etmemiş, o da Suriye'de karışıklıklar çıkarmaya çalışmış bundan dolayı da öldürülmüştü.³²⁹

Nasireddin Mehmet Bey zamanında Dulkadirli-Akkoyunlu ilişkileri de gerginleşti. 1426'da Malatya'ya doğru sefere çıkan Kara yülük Osman Harput'u ele geçirdi. Sultan Barsbay'ın yanında Akkoyunlulara karşı sefere çıkan Nasireddin Mehmet Beyin de bulunduğu

³²² Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma*, C.1, (Yay. M. A. Köymen, F.R. Unat), TTK. Yay., Ankara 1987, s. 321.

³²³ J. H. Mardtmann, *Dulkadirli'ler*, (Eklemeler: M. H. Yinanç), İA, Cilt. III., Eskişehir 1997, s. 659.

³²⁴ Refet Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, Cilt. IX, s. 554

³²⁵ Arifi Paşa, "Maraş ve Elbistan'da Zulkadir (Dulkadir) Oğulları Hükümeti", *TOEM*, C.5, s.371.

³²⁶ M. Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma*, C. I, (Yay. M.A. Köymen, F.R. Unat), TTK. Yay., Ankara 1987, s. 501.

³²⁷ Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398) Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Sevinç Matbaası, Ankara 1983.

İ.H. Uzunçarşılı, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", *Tarih ve Medeniyet*, s.191-245.s.196.

³²⁹ İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, s.176.

ordu Diyarbakır kuşatmasında başarısız oldu. Bu arada Alâeddin Ali Beyin oğlu Hamza Bey Memluklarla sıkı ilişkiye girerek Dulkadir ülkesinde hak iddia ediyordu. Memluklar ona destek vererek Maraş'ı almışlardı. Karamanoğulları 'da Memluklara tabi olarak Kayseri'yi ele geçirmek istemekteydiler. 1435'de Karamanoğulları Kayseri'yi Dulkadirlilerin elinden almak için harekete geçmişti. Bunun üzerine Nasireddin Mehmet Bey Karamanoğullarına karşı Memluklardan yardım istedi. Ancak, Memluk sultanı bazı tavizler karşılığında Kayseri'nin Karamanoğullarına verilmesini kabul etmişti. Kayseri'nin Karamanoğulları tarafından işgali üzerine Mısır Hatun, Kahire'ye kadar giderek, Memluk sultanını ikna etmiş ve Kayseri'nin Dulkadirlilere verilmesini sağlamıştı. Nasireddin Mehmet Bey, Memluklerin desteğini alarak kendisine karşı ayaklanan yeğeni Hamza Beyle mücadeleye girişti. Bu mücadelede oğlu Feyyaz Memluklara esir düştü. Hatice Hatun ikinci kez Mısır'a giderek hem oğlunu kurtarmak hem de Kayseri'yi yeniden Dulkadirlilere almak istemişti. 30 Nisan 1435'de Memluk ordusunun Halep'ten Kayseri'yi almak için hareket ettiğini öğrenen Nasireddin Mehmet Bey, Hanımı Hatice Hatun'u sultana göndererek Kayseri'nin anahtarlarını sunmuş ve Kayseri'nin vergilerini vermeyi vaat etmişti. Adı geçen kadın sultanın naibi ile görüştü. Onun oğlu Feyyaz Kahire kalesinde tutukluydu. Buradan sultana mektup yazıldı. Bu kadın 16 Mayıs'ta Halep'den hareket etti. Hatice Hatun Şevval ayı içinde Kahire'ye geldi. Burada bir müddet ikamet etti. Kaletü'l-Cebel'de hediyelerle karşılandı. Orada oğlunun serbest bırakılmasını istedi. Sultan tarafından nezaketle karşılanan Hatice Hatun'un bütün istekleri kabul edildi. Oğlu Feyyaz'a Maraş naipliği verildi.³³⁰ Karamanoğlu İbrahim Bey, Hatice Hatun'un Kahire'ye gittiği haberini alınca Memlukların yetkililerine Kayseri'nin durumunun ne olacağını sordu. Şevval ayının 28'inde Halep'ten hareket etti. Burada birçok mal vaat ederek Kayseri'yi aldı. Kadı Burhaneddin Ahmet'in kızı olan Hatice Hatun saygın bir kişiydi. Daha önce de Kahire'ye giderek bir diplomat gibi Memluk Sultanı ile eşi Nasirreddin Mehmet Bey arasında arabuluculuk görevi yapmıştı.³³¹

Dulkadir Beylerinin hanımları ile kızlarının da tarihte önemli roller oynadıkları bilinmektedir. Kocası Nasireddin Mehmet Beyle birlikte ülkesini yöneten Mısır Hatun adına Kayseri' de Hatuniye medresesi inşa edilmişti.³³²

2. 1. Nasiriye (Hatuniye) Medresesi

Kayseri ili, Melikgazi ilçesi, Cami-i Kebir Mahallesinde bulunmaktadır. Medrese, tek katlı, açık avlulu ve iki eyvanlı olarak tasarlanmıştır.³³³ Eseri Dulkadiroğullarından Nasireddin Mehmet Bey eşi Hatice (Mısır) Hatun adına yaptırmıştır. Depremden yıkıldığı için 1432 yılında yeniden yaptırılmıştır.³³⁴ Dulkadirlilerin bu sırada Memlukler taraftarı olmaları yüzünden,

³³⁰İbn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman*, C.VII, (Yay.Ş.Turan) , s.138.

³³¹Yalçın Özalp, "Saraylara Gönderdiğimiz Maraşlı Gelinler"Dünyada Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş, Yıl.2, S.2, Ankara 1985, s.81-82.

³³²Şaban Hacıpaşaoğlu, *Her Yönüyle Bünyan*, Ankara 1993,s.23.

³³³H.E., Ethem, *Kayseri Şehri*, (Haz.K.Göde), Ankara 1982, s.108-111.

³³⁴Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Kitabelerinden XV. Ve XVI. Yüzyılda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları" *Vakıflar Dergisi*, S.XIII, Ankara 1993, s. 534. "Medresenin toprak zemininden bir metre yüksekliğe kadar mükemmel yapısından, duvarlara sonradan rastgele kullanılmış ilk yapıya ait ince işçilik arzeden geometrik motifli taşlardan ve içteki revaklarda Danişmendli veya erken Selçuklu döneminde çevreden bulunabilecek devşirme Roma sütun başlıklarından binanın ilk yapılaşımını Danişmendli dönemine, yani XII. Yüzyılın ilk yarısına tarihleniyoruz. Medresenin yakınında bulunan ve aynı durumda olan Danişmendli ailesinden Melik Mehmet Gazi'nin 1134-1143 yılları arasında yaptırmış olduğu Camii Kebir (Ulu Cami) de herhalde depremden büyük hasar görmesi üzerine bu şekilde 1205 yılında Selçuklu hizmetine girmiş bulunan yeğeni Muzaffereddin Mahmud tarafından onarılmıştır.

Memlukulara ait olan Suriye'den dolayı “Şamiler” olarak anılmaları sebebi ile medrese “Şamiler Medresesi” olarak da anılmıştır. Medreseye ismini veren Hatice(Mısır Hatun) Kayseri’de eşi adına valilik yapıyordu. Memluklere esir düşmüş olan oğlu Feyyaz’ı kurtarmak için tek başına Mısır’a elçi olarak gidiyor ve orada Kayseri’nin anahtarlarını Sultan Barsbay’a takdim ediyor ve bu arada Kudüs’e bir vakıf Medrese de inşa ettiriyordu³³⁵. Medresenin Taç kapısı üzerinde bulunan orijinal kitabe kırılmış, sonradan bugünkü Latin harfli kitabe yerleştirilmiştir. Şamlular (Hatuniye Medresesi) hakkında şunları yazmaktadır.³³⁶ Şamlular namı diğer Hatuniye Medresesi sene 835, Nasireddin Mehmet Bey zamanında yapılmıştır. Kapusu bâlasında bulunan kitabesi “*amera ve benahazihülmedresetül emir-ül kebir sahib-ül hayrat vel hasenat melikümelikül Arabî vel Acem sultanül ümera-i fil âlem nasredd’ünyaved din Muhammet ibnü merhum Halil bin emiri said Abdul Reşid Haldalllahütaalaâ eyyamı dövlete ve med te allahül müslüminbî tul beğa-ülülema-ived talebe tül müstağlîn bithsisül ulüm taleben lissevabîtegabbel Allahümin hübüfadlihi ve ihsane hu fi şehri şevvallül muazzam senetühams ve selasine ve sema nemayetü*”.³³⁷

Bugün müze deposunda bulunan iki satır Arapça yazılı kitabenin Türkçesi şöyledir: “*Bu medrese büyük emir, hayır ve hasenat sahibi, Arap ve Acem'in sultanlar sultanı, dünyada emirler sultanı, dünya ve dinin yardımcısı, saadetli Emir Zeynittin oğlu, Merhum Halil oğlu Mehmet Allah iktidar günlerini daim eylesin sevabını umarak ilim öğrenmekle uğraşacak bilgin ve öğrenciler için, büyük şevval 835 (Haziran 1432) de yaptırdı. Allah ondan lütuf ve ihsanıyla kabul buyursun*”³³⁸. Kitabesinden hareketle eserin 1432 yılında inşa edilmiş olduğu ileri sürülebilir. Medresenin vakfları; Koramaz nahiyesine bağlı Espiliye Köyü malikânesinin yarısı ile Kızılmazra Malikânesi, Küçük Bürüngüz Köyü Malikâneleri de bağlanmıştır³³⁹. “*İş bu kitabe metninin muhteviyatına nazaran medreseyi Zülkadir oğulların Mehmet bin Halil 835 senesi şevvalinde inşa ettirmilmiştir.*³⁴⁰ Halil’in babasının ismi Zeynettın Karaca olduğundan burada görülen Abdul Reşid ismi bir istinsah sehvi olmak lâzım gelir. (Vestalebetül müstagin) yerine (vestalebetül müttegin- ehliyetli) olması muhtemeldir. Maraş ve Elbistan’da 740 tarihinden itibaren hükümet iden Zulkadir oğulları gerek Mısır hükümeti gerek devleti Osmaniye ile münasebeti daimede bulunmuş olduklarından her iki tarafın müverrihleri bunlardan pek çok bahsetmektedirler. Bilhassa Maraş mutasarrıflığında bulunmuş olan Ârifî Paşa merhumun ve bu müverrihlerin mazbutatından başka vakfiye name ve kitabelere ve mahallinde elde ettiği vesâikisaireye müsteniden cem edüp ahiren neşredilen makalatı Zulkadiroğulları tarihini daha ziyade tenvire hizmet etmiştir. Binanaleyh merhum müşarınaleyhin namı burada hayır ile yâd edilmeye sezadır”³⁴

2.2. Kudüs Gadiye (Kadiye) Mederesi

Yıldırım Bayezid zamanında Dulkadiroğullarının başında Nasireddin Mehmet Bey vardır. Nasireddin Mehmet Bey Dulkadirli beyliğinin başına geçtiği zaman beyliğe ait toprakların naiplik vazifesini kime onaylayacağı konusunda oldukça kararsız kalmıştır. Ancak o

Hatuniye Medresesine Nasireddin Mehmet Bey Kayseri’de İpsile (Başakpınar), Küçük Bürüngüz köylerini, Gesi’de bir değirmeni ve şehir içinde iki araziye vakfetmiştir.”

³³⁵Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 48-49.

³³⁶Halil Ethem, *Kayseri Şehri*, İstanbul1334, s.123.

³³⁷Halil Ethem, a.g.e, İstanbul 1334, s.124.

³³⁸Çayırdağ, a.g.e, s. 534.

³³⁹Şaban Hacıpaşaoğlu, *Her Yönüyle Bünyan*, Ankara 1993, s. 23.

³⁴⁰Halil Ethem, “Anadolu’da İslami Kitabeler”, *TOEM*, C.5, İstanbul 1334,s.455.

zamana kadar Dulkadirli beyliğinin başına geçen beylerin naipliklerini Memlûklular onaylamıştır. Ancak Nasireddin Mehmet Bey, alışılmışın dışında bir hareket ederek naiplik'ini Osmanlılara onaylatmıştır. Nasireddin Mehmet Bey'i böyle davranmaya iten sebepte Memlûklular'ın her geçen gün daha da zayıflamasıdır (Şahbaz, 2017:65) . Oysa Osmanlı Devleti her ne kadar da başkenti Bursa olmasına rağmen gittikçe topraklarını Mersine doğru genişletmişti. Bu arada Osmanlı'nın Timur'a yenilmesi üzerine bu defada Nasireddin Mehmet, Memlûklulara yaklaşmaya başlamıştır. Nasireddin Mehmet Bey, Sınır komşusu olan Memlûkluların kısa sürede güvenini kazanmayı başarır (Şahbaz, 2017:69) . Ancak çok geçmeden aralarında bir takım sorunlar meydana gelir. Dulkadirli Beyi Nasireddin Mehmet Bey'e güvenemeyen Memlûklular, Nasireddin Mehmet Beyin eşi Hatice (Mısır) Hatunun en çok yatırım yapmış bir bölge olan Kudüste kalmasına karar verir. Bu şekilde Nasireddin Mehmet Bey, sıklıkla Kudüs'e gelerek eşini ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretleri esnasında Mescid-i Aksa'nı kuzey tarafında bir okul yaptırmaya karar verir. Bu okulun inşaatını eşi Hatice (Mısır) Hatun takip eder ve okula da Gadiriyye Medresesi adı verilir. Medrese Mescid-i Aksa'nın en büyük medresesidir. Medresenin vakfiyesinde, kurum yöneticiliğinin bir Türk tarafından yapılması şart koşulmuş olması da oldukça dikkat çekicidir. Daha sonraki dönemlerde medresenin yöneticileri özellikle Anadolu'dan getirtilmiştir (Uğurluel, 2017:37). Gadiriyye Medresesi Mescitü'l-Aksa'nın kuzey tarafında Nasireddin Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır. Eşi Hatice Hatun (Mısır) 836 (1432-3) yılında tamir ettirmiştir. Vakıfları, Zeytun Nahiyesine bağlı Kara Ağaç köyünün yarısıdır (Şahbaz, 2015:360). Gadiriyye Medresesi 1960'lı yıllarda bir çökme yaşamış, medresenin ikinci katı büyük oranda yok olmuştur (Uğurluel, 2017:37). Daha sonra Filistinliler yapı tamamen yıkılmasın diye medreseyi tamir etmiştir. Medresenin bugünkü durumu ise üst katına ait örtü sistemi yapılmamış, odaları ve sahnaları elektrikli tellerle çevrilmiş ve Filistinlilerin müdahalesine tamamen kapatılmış durumdadır (Uğurluel, 2017:37).

Türklerin Fethettikleri topraklardaki yaptırdıkları sanat eserleri, dönemin saray ve çevresinin baniliğini üstlendiği bu mimari eserler sadece artistik özellikleri yansıtmamaktadır. O dönemin siyasi tarihinede ışık tutmaktadır.³⁴¹ Mimari eserlerin kitabelerinde veyahut vakfiyelerdeki anlatımlardan yaptırıldığı döneme ait siyasi ve içtimai bilgiler karşımıza birinci elden kaynak olarak çıkmaktadır.³⁴² Çünkü inşa ettirilen mimari eserlerle Banilerin politik kariyerleri ve yaşamları arasında çok önemli ilişkiler bulunmaktadır.³⁴³

SONUÇ

Türk siyaset kültüründe önemli bir konuma sahip olan kadınların, devlet idaresindeki etkisi ve bu etkinin derecesi oldukça önemlidir. Gerek Selçuklular gerekse Beylikler ve Osmanlılar döneminde kadınların sosyal hayatın içerisinde etkin olduğu, seferlere çıkıp,

³⁴¹ Alptekin Yavaş, "Anadolu'da Selçuklu Banilerinin Politik Yaşamlarıyla Mimari Faaliyetleri Arasındaki İlişkiler", Tübar, XXVIII, 2010, s.410.

Mehibe Şahbaz, XIV-XV. Yüzyıldaki Dulkadiroğulları Beyliğindeki Kültürel ve Mimari Unsurlar, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2015, s.396.

³⁴³ K.Türkmen, Selçuklu Döneminde Kayserinin İmar Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Hanımlar, II Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri 1998, s.437-451.

savaşlara katıldığı devlet ve siyasetten ayrı düşünülmediği görülmüştür. Türk Kadınlarının çağdaşı olan devletlerin kadınlarından çok daha önce hukuki şahsiyetini elde etmiştir. Anadolu’da 1337-1522 yılları arasında hâkimiyet süren Dulkadiroğlularının başta Osmanlı olmak üzere komşuları üzerinde nüfus elde etmek için birçok siyasi evlilikler gerçekleştirmişlerdir. Dulkadiroğlularının yapmış olduğu siyasi evlilikler Mısır Memluklarına, Kadı Burhaneddin Ahmet’e, Akkoyunlulara ve Osmanlılarla olmuştur. Bu evliliklerin büyük bir kısmı siyasî olup, bu sayede Dulkadirli Beyleri önemli müttefikler bulmuştur. Bazen de bu beyliğe gelin gelen kızların, beyliğin siyasi hayatında önemli rol oynadıkları görülmektedir. Bu duruma en güzel örnek ise Dulkadiroğlularından Nasireddin Mehmet Bey’in eşi Hatice (Hatun)’dur. Hatice Hatun Kadı Burhaneddin Ahmet’in kızı olup 1425-1440 yılları arasında kayseri valiliği yapmış olup, akıllı ve zeki siyasî hamleleri, himayeci tavırları ile siyasî ve idarî hayattaki etkinliklerini sürdürmüş dikkate değer yetenekli ve dirayetli bir kadındır. Devletin iç ve dış ilişkilerinde çeşitli vesileler ile üstlendiği önemli misyonla devlet siyasetine ve diplomatik ilişkilere yön vermiştir. Bundan dolayıdır ki kendisine Mısır Hatun denilmiş ve kendi adına eşi Nasireddin Mehmet Bey tarafından Kayseri’de Hatuniye medresesi ve Kudüs Gadiyye (Kadiriye) Medresesi inşa edilmiştir.

KAYNAKLAR

- ARİFİ PAŞA. (1331), ”Maraş ve Elbistan’da Zulkadir (Dulkadir) Oğulları Hükümeti”, *TOEM*, C.5, İstanbul, s.424-430.
- AŞIKPAŞAZÂDE. (1932), *Tevarih-i Ali Osman*, (Neş. Âli Bey), İstanbul.
- ÇAYIRDAĞ, M. (1981), "Kayseri’de Kitabelerinden XV-XVI. Yüzyılda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, S.XIII, Ankara, ss. 534-542.
- ETHEM, H. (1334), “Anadolu’da İslami Kitabeler”, *TOEM*, Cilt 5, İstanbul.
- ETHEM, H. (1334), *Kayseri Şehri*, Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası Külliyyatı 2, İstanbul.
- ETHEM, H. (1982), *Kayseri Şehri*, (Haz.K.Göde), Ankara.
- HACİPAŞAOĞLU, Ş. (1993), *Her Yönüyle Bünyan*, Ankara.
- HAMMER. (1991), *Osmanlı Tarihi*, (Çev.Mehmed Ata), C. I, İstanbul.
- İBN KEMAL. (1997). *Tevarih-i Al-i Osman*, C.VII, (Haz. Ahmet Usur), Ankara.
- MARDTMANN, J. H. (1997), “Dulkadirîliler”, *Eklemler: M. H. Yinanç, İA*, Cilt. III., Eskişehir.
- MEHMED NEŞRİ. (1987), *Kitab-ı Cihan-Nüma*, C.1, Yay. M. A. Köymen, F.R. Unat, TTK. Yayınları, Ankara.
- ÖZALP, Y. (1985), “Saraylara Gönderdiğimiz Maraşlı Gelinler” *Dünyada Madalyalı Tek Şehir* Kahramanmaraş, Yıl.2, S.2, Ankara, ss.81-82.
- SELÇUK, H. (2014), *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, Çizgi Kibtabevi, Konya 2014.
- ŞAHBAZ, M. (2015), XIV-XVI. Yüzyıldaki Dulkadiroğulları Beyliğindeki Kültürel ve Mimari Unsurlar, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri .
- TÜRKMEN, K. (1998), ‘Selçuklu Döneminde Kayserinin İmar Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Hanımlar’, II Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, ss.437-451.

- UĞURLUEL, T. (2017), *Arzın Kapısı Kudüs Mescid-i Aksa*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ.H. (1961), "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", *Tarih ve Medeniyet*, s.191-245.
- UZUNÇARŞILI, İ.H. (1969). *Anadolu Beylikleri*, TTK. Yayınları, Ankara.
- YAVAŞ, A. (2010), "Anadolu da Selçuklu Banilerinin Politik Yaşamlarıyla Mimari Faaliyetleri Arasındaki İlişkiler", *Tübar*, XXVIII, ss.410-417.
- YİNANÇ, M. H. "Maraş Emirleri", *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, 582, s. 292-293.
- YİNANÇ, M. H. (1998), "Elbistan", *İA*, C.IV, İstanbul, ss.223-230.
- YİNANÇ, R. (1989), *Dulkadirli Beyliği*, TTK Yay., Ankara.
- YİNANÇ, Refet- Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563, Cilt. I)*, s. XVI.
- YİNANÇ, R. (1994), "Dulkadiroğulları", *D İA*, Cilt. IX, İstanbul, ss. 553-557.
- YÜCEL, Y. (1983), *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398) Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Sevinç Matbaası, Ankara.

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK KÜLTÜRÜNDE DÖVME

Dr. Öğr. Gör. Mehibe ŞAHBAZ

Çukurova Üniversitesi

Özet

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan “dövme” farklı zaman ve çeşitli kültürlerde bazen bir kabilenin totemi, insanları kötülükten koruyan tılsım, suçluların alınının kara lekesi, kölelerin satın alınmış olduğunu gösteren mülkiyet belgesi, bazen de üst sınıfların soyluluk işareti, savaşçıların kahramanlık nişanesi olarak kullanılmıştır. Farklı dönem ve uygarlıklar içerisinde dövme yazının icadından önceki dönemlerden itibaren insanın kendisini sembolik olarak ifade etmesinin en eski yöntemlerinden biri olmuştur. İslam Öncesi Türk kültüründe dövme, başlangıçta şaman din adamlarınca yapılır ve bu yapılan dövme sayesinde kötülüğün ve uğursuzluğun bedenden uzaklaştırıldığına inanılırdı. Daha sonraki dönemlerde de Eski Türklerde dövme, daha çok Türk kültürünün ayırıcı özelliklerinden biri olan "tamgalama" ya da "daglama" geleneğinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Türk kültüründe dövme daha çok "tamga", "tamgalama" ve "dağ", "dağlama" sözcükleriyle ifade edilmektedir. Amacımız Bir beden bezeme türü olan dövme bir toplumun simgesel iletişimi olmakla beraber toplumların dövmeye nasıl özgün anlam ve işlevler yüklediğini ve dövme geleneğinin yıllar içerisinde çeşitlenerek nasıl çok zengin anlam, işlev ve uygulamalara sahip olduğunu açıklığa kavuşturaktır. Çalışmamızda dövmenin İslamiyet Öncesi Türklerde ne anlama geldiğini, yapılış amaçları, taşıdığı anlamlar ve anlamların zaman içerisinde değişerek ne anlama geldiği ve farklı kültürlerin dövmeye yükledikleri benzer ve farklı anlamlar da göz önünde bulundurulmuştur. Böylece, Eski Türk toplumlarında dövmenin kendine özgü tarihsel, coğrafi ve kültürel koşulları dikkate alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Çünkü Eski Türk devletlerinde dövmelerin yaşanan coğrafyayı, bu coğrafyadaki yaşam tarzını ve inanç sistemlerini temsil ettiği ileri sürülmektedir. Önceleri çoğunlukla bir inanca olan bağlılığı ya da bir gruba olan aidiyeti simgeleyen dövmelerin zaman içerisinde değiştiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Gelenek, Tamga, İnanç.

TATTOO IN PRE-ISLAMIC TURKISH CULTURE

Abstract

The history of humanity with a long past "tattoo" at different times and sometimes a tribal totem in various cultures, amulets protect people from evil, black spot of the forehead of criminals,

proprietary document showing that the purchased slaves, sometimes nobility mark of the upper classes, the warrior of heroism as a sign used. From different eras and civilizations in the period before the invention of writing tattoos it has been one of the oldest methods of expressing oneself as symbolic. Pre-Islamic Turkish culture tattoo, shaman was believed initially that the cler-gymen and evil is done through this tattoo done and blemish removed from the body. Later on tattoo in ancient Turkey, which is one of the more distinctive features of Turkish culture "tamgal up" or "dagli Game" it has emerged as a part of tradition. So much tattoos in Turkish culture "tamga", "tamgal" and "mountain," "etching" is expressed with words. Our goal is how the original meaning and function of how meaning is very rich diversified in the year that loads and tattoo tradition societies forged although the symbolic communication of a community forged the kind of embellishment a body, function, and to clarify that with the application. In our study, that forged the Pre-Islamic Turks in what they mean, their aims, they carry meaning and what it means changing over time meaning similar and different meanings that they upload to the forging of different cultures were also taken into consideration. Thus, the tattoos in the ancient Turkish society unique historical, geographical and cultural been studied considering the conditions. Because Old Turkish state in civic geography of tattoos, it is argued that geography and lifestyle in the belief systems represented. Initially, it is observed that changed the course of time the tattoo symbolizes loyalty or belonging to a group that is a belief.

Keywords: Turkish Culture, Tradition, Tamga, Faith.

GİRİŞ

İnsanın yaratılış fitratında doğadaki canlı cansız her nesnenin bir yaratıcısı olduğuna inanmak yatmaktadır. Açıklayamadığı doğa olaylarını ve doğada gördüğü hayal ettiği mistik sembolleri dağlara, taşlara, mağara duvarlarına çizmeyi ihtiyaç olarak görmüştür. Bu yüzdendir ki binlerce yıl öncesinden günümüze kadar gelen kaya resimlerinden de anlaşıldığı gibi çizmek yazıdan önce ortaya çıkmış bir anlatım aracıdır. Bazen anlam veremediği doğa olaylarından korkmuş ve bu sembollerin bir tılsımı olduğuna inanarak, ona sadakat göstererek o simgeyi vücudunun herhangi bir yerine işlemiştir. Yani görünmeyeni anlayabilmek için görünür temsiller yaratmıştır. İçinde yaşadığı doğadan etkilenerken tanımlayamadığı veya korktuğu şeyleri cisimlendirerek onları simgelemiştir. Böylece korktuğu, çaresiz kaldığı, bilemediği olaylarla baş edebilmek, kötücül güçlerden korunmak için oluşturmuş olduğu soyut kavramlara anlamlar yükleme ihtiyacı duymuştur. Dövme neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir kültüre sahip olup, dünyanın bütün coğrafya ve kültürlerinde varlığını farklı şekillerle ifade eden ve binlerce yıldan beri sürdüren bir gelenektir. Dövme kültürel etkileşim yoluyla bir kültürden diğer bir kültüre geçişlilik özelliğine sahip olan bir gelenektir (Levi-Straus, 1963:257).

Dövme geleneğine başlıca Mısır, Mezopotamya, Kuzey ve Orta Avrupa, Anadolu, Yunanistan, Orta ve Güneydoğu Asya, Japonya ve Amerika başta olmak üzere birçok coğrafyada farklı amaçlarla yapıldığını görmekteyiz. İslamiyet Öncesi Türklerde de dövme Tanrıya inanmanın

bir ifadesi olarak, doğada görmüş oldukları güzellikleri mistik sembollere dönüştürerek motifleri en güzel biçimiyle bedenlerine veya kullanmış oldukları eşyalara işlemişlerdir. Eski Türlerde dövme, bir nevi kimlik anlayışını vurgulayan bir motif olurken, aynı zamanda bir soya, bir boya, bir aşirete ait olmayı sembolize etmiştir (Tezcan, 2000:137). Bu işaretlerin dini inançların izlerini taşıdığı da söylenebilir. Biz çalışmamızda daha çok eski Türklerde dövme geleneği üzerinde durmaya çalışacağız.

1.Sözcük Anlamı Olarak Dövme

Türk Dil Kurumuna göre dövmenin sözcük anlamı, “*vücut derisinin iğne gibi sivri bir araçla çizilerek içine renk veren maddelerin konulması yoluyla yapılan çıkmaz yazı ya da resim*” anlamına gelir (TDK Türkçe Sözlük, 1998: 637). İlkel toplumlarda dövme, dini inançları gereği kutsal kabul ettikleri simgeleri yüzlerine veya vücutlarının birçok yerine damgalamak suretiyle kazdırdıkları işlemlerdir (Ülken, 1969: 71).

Arapçada ise dövme İğne ve siyah bir tozla vücudun üzerine yapılan şekil anlamına gelen "veşm", "vişâm" ya da "vuşûm" sözcükleriyle ifade edilmektedir (Develioğlu, 1996: 1149). Genel manada dövmenin en basit tanımı vücuttaki deri içine doğal veya doğal olmayan yollarla elde edilen boyaların işlenmesiyle elde edilen desen ve şekillerdir (Çoruhlu, 2015: 40). Geleneksel dövme, fikirlerin, düşüncelerin ve duyguların, bedene işlenen motiflerle ifadesidir. Dövme kalıcı bir boya maddesinin belirli bir teknikle derinin alt yüzeyine işlenmesine dövme denir. Toplumlar arasında diğer toplumlara karşı var oluşun, kimliklerin, kültürlerin göstergesidir (Yenipınar-Tunç,2013:16). Bir başka manada ise dövme soyluluğun, köleliğin, askeri kademe ve rütbe farklılığının, ergenliğin, ahlaksızlığın, erdemliliğin, evlinin, bekârın, bereketin umudun, bir kabileye ait olmanın ve kötülüklerden arınmanın ve korunmanın ifadesi olmuştur (Hazar, 2006:293). Geleneksel dövmenin bir anlamı da, doğanın insan bedenine ve onun yaşamına mührünü basmasıdır (Gençel, 2018:4). İnsan bu şekilde doğayı bilir, onu kabullenerek yaşanır kılar. Kendini doğaya ait hisseder kendini doğanın efendisi değil onun eşi ve bir parçası olarak görür (Bulut, 2002:45).

Kâşgarlı Mahmud’un kaleme aldığı ve ilk Türkçe sözlük olan Divânu Lügati’t-Türk’te Kâşgarlı Mahmud, dövme sözcüğünü Fârisîlerin Türklerden almış olduğunu, Farsçaya ait bir sözcük olamayacağını söylerken Fârisîlerin hayvan sürülerine sahip olmadığı için dillerinde, bu sürüleri birbirinden ayırt etmek için kullanılan “damga”yı dile getiren bir sözcük bulunmasının imkânsız olduğunu iddia etmektedir (Kâşgarlı Mahmud, 2007: 246) . Ayrıca Eski Türklerde, MÖ V. yüzyıllarda çeşitli vücut organlarının hareket kabiliyetini geliştirmek ve vücudun genel dayanıklılığını artırmak, hastalıkları iyileştirmek için hayvanları kutsal saydıkları simgelerle dağladıkları gibi insanları da dağladıkları bilinmektedir (Durmuş, 2012: 120).

Türkçede zaman zaman dövme ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılan bir başka sözcük ise "damga" ya da "tamga"dır. Herhangi bir şeyin üzerine vurulan işaret, alamet gibi anlamlara gelir (Dilçin, 1983: 201). Tamga sözcüğünün Türk dünyasındaki en eski izleri, Türklerin en eski yazıtlarından biri olarak kabul edilen Açura Yazıtlarında yer almaktadır (Orkun, 1940: 134). Yazıttan da anlaşıldığı gibi, Türkler hayvanlarını damgalama geleneğini çok eski dönemlerden beri sürdürmüşlerdir (Gülensoy, 1989: 11).

2. Dövme Geleneği İle İlgili İlk Buluntular

Dövme ile ilgili ilk tarihsel buluntular yazı öncesi dönem ve yazılı dönem kalıntıları olmak üzere iki grupta değerlendirilebilir. Yazı öncesi döneme ilişkin kalıntıları arkeolojik kazılardan elde edilmiş biçimli resim ve heykeller, dövme teknolojisini meydana getiren çeşitli dövme araç ve gereçlerden çıkarabiliriz. Daha da önemlisi mumyalanarak bugüne kadar korunabilmeyi başarmış dövmeli insan bedenlerinden anlamaktayız. Yazının bulunmasından sonraki döneme ilişkin kalıntılara da, MÖ 1400 yılından kalma Musevilerin kutsal kitabı Tevrat başta olmak üzere, Antik Yunan ve Roma dönemi düşünür ve tarihçilerinin günümüze kadar gelebilmiş el yazmalarındaki eserlerinden anlamaktayız. Dövmeyle ilgili İlk kalıntıların tam olarak ne zaman ve nerede ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak dövmeye ilişkin en eski kalıntılara, Portekiz, Fransa ve İskandinavya'daki mağaralarda yapılan kazılardan elde edilmiştir (Marczak, 2007: 7-8). Nitekim Fransa'da, Chatelperron'daki "Grotte des Fees (Peri Mağarası)"nda çanak çömlekler, keskin çakmaktaşı aletler ile siyah ve kırmızı pigment izleri dövmeye ilişkin ilk kanıtlar olarak kabul edilmektedir (Marczak, 2007: 7-8). 1937- 1943 yılları arasında Saint-Just Pequart tarafından burada yapılan kazılarda Üst Paleolitik dönemden kalma çok sayıda dövme araç ve gereçine rastlanmıştır (Aaron, 2013: 17-18). Bu kazılardan elde edilen Üst Paleolitik döneme ilişkin araç ve gereçler, dövmenin tarihinin on iki bin yıl önceye kadar geri götürülebileceğini göstermektedir (Pequart M. & Pequart St.-J.,1962: 211-214). Bilinen en eski dövmeye 1991 yılında Alp Dağlarının Avusturya - İtalya sınırında Tyrol dağlık bölgesinde yapılan bir kazıda, 5300 yıl önce yaşamış üzerinde dövmeler bulunan Buz Adam Ötzi'ye rastlanılmıştır (Hazar, 2006:293). Güney Tirol Arkeoloji Müzesi'nde korunan Otzi'nin vücudunda on dokuz çizgi grubu halinde, sol bileği başta olmak üzere, alt bacakları da dâhil vücudunun neredeyse her yerinde altmış bir adet dövme izine rastlanmıştır. Kalıntılardan da anlaşıldığı gibi eklem hastalığına yakalanmış olan Buz Adam Ötzi'nin, vücudundaki bütün dövmelerinin eklem ve akupunktur noktalarında olması Buz Adam Ötzi'nin, çeşitli hastalıklara karşı tedavi amaçlı olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir (Zelyck, 2005: 2). Mitolojide dövmeye ilgili çok çeşitli söylentilerin olduğu ifade edilmektedir. Mata Arahu ve Tura-i Po adındaki tanrıların, Tanrıça Hina'yı baştan çıkarabilmek için bir gün yeryüzüne indikleri ve vücutlarını mavi desenlerle kaplandıkları söylenir. Bundan sonra insanlar kendilerini tanrılara beğendirmek için vücutlarını çeşitli desenlerle kaplayarak aslında tanrıları taklit etmek istemişlerdir.

3. Eski Türkler de Dövme Geleneği

Eski Türklerle ait en önemli eserler, Doğu Altaylarda, Balıklı göle seksen kilometre mesafedeki Ulagan ırmağı kıyısında, Pazırık vadisinde Çin kıta'sının kuzey batısında Ordos'da bugünkü Moğolistan'da Noin- Ula'da ve Güney Sibirya da çıkan bulguları kapsamaktadır (Diyarbakirli, 1972:96). Bu bulgular arasında Tarih boyunca varlığını sürdüren geleneksel dövme, Hun kurganlarından çıkan mumyalanmış cesetlerin bedenlerinde görülmüştür (Diyarbakirli, 1977:75). Hun kurganlarından çıkan mumyalanmış cesetlerin bedenlerindeki dövme, yapılan hayali yaratıkların daha eski zamanlarda dini, sihir ve büyüyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Hun kurganlarından çıkan mummyaların üzerindeki dövme motifleri son derece kıvrak, düşsel yaratıklar ve koç figürlerinden oluşmaktadır (Diyarbakirli, 1977:75). Pazırık kurganlarındaki bulgular asil ve kahraman kişilerin dövme yaptırıldıklarının kanıtıdır. Kazak ve Kırgızlarda da asil ve kahraman kişilerde de bu gelenek devam etmiştir. Binlerce yıl öncesi bedenlerine çizilen

dövme motifleri kişilerin statüleri, kişilikleri hakkında görüş fikir vermektedir (Diyarbakirli, 1977:75).

Proto-Türk ve Hun dönemine ait Pazırık, Ukok kurganlarından çıkan kadın ve erkek mumyaların üzerinde dövmelere rastlanılmaktadır (Çoruhlu, 2015:45). Bu dönemde bu bölgelerdeki dövme motifleri çoğunlukla gerçek veya gerçek üstü hayvanları yansıttığı görülmektedir (Diyarbakirli, 1977:75). Bu yansıma bize sanatın diğer alanlarında olduğu gibi kaplan, geyik, koç, balık, kartal, kanatlı ejder, at, gibi hayvan tasvirleri “Hayvan Atalar” a ve bu hayvanların sembolik anlamlarına işaret ediyor olabileceği belirtilmektedir (Tekçe,1993:121). Türk kültüründe geleneksel dövmeye, sırasıyla Pazırık kurganlarında, Lolan kurganlarında, Selçuklu döneminde, Osmanlı döneminde ve günümüzde Güneydoğu Anadolu bölgesinde rastlanmaktadır. Pazırık kurganında bulunan erkek mumyasından anladığımız kadarıyla ilk olarak Hunlarda asil ve kahraman kişilerin dövme yaptırdığını, daha sonraki dönemlerde de Oğuz Boylarında, Kazak ve Kırgızlarda, birçok Türk boyunda dövme geleneğinin yine kahramanlık niteliği taşıyan bireylere uygulandığı bilinmektedir (Sazak, 2016: 241).

1993 yılında Yukarı Kal'djin bölgesinde Rusya Bilimler Akademisinin yapmış olduğu kazıda, kurgandan çıkarılan erkek savaşçı mumyasının bedenindeki dövmeler ve Ukok bölgesinde bulunan mumyalarda birçok hayvan figürlü dövmeler görülmüştür. İç Asya'da, Proto-Türklerin ve Hunların, Pazırık kurganında ve Ukok kurganlarından çıkarılan mumyalaşmış cesetleri üzerinde yapılan incelemelerle bu konuda bir sonuca ulaşılmaya çalışılıyor olsa da kullanılan teknikler çok da net olarak ortaya koyulamamıştır. Öte yandan, bu dövmelerin çok profesyonelce yapılmış, sanat değeri yüksek uygulamalar olduğu tespit edilmiş durumdadır. Kullanılan yöntem kömür, is, yağ ve bitki özsuyu karışımından oluştuğu kabul edilebilecek bir boyanın, iğnelerle deri altına enjekte edildiği şeklindedir.

Sibirya Altay bölgesinde 1993 tarihinde Natalya Viktorovna Polosmak'ın yapmış olduğu arkeolojik kazıda üzerinde dövmeler bulunan 2500 yıllık bir prenses mumyası bulunmuştur. Altay Dağlarında 1949 yılında yapılan kazıda yerel bir yönetici ve karısının mumyalaşmış cesetleri bulunmuştur. 42 metrelik kurgandan dünyaca ünlü Pazırık halısı, at arabası, at, keçeden yapılmış başka bir halı ve diğer birçok eşya çıkarılmıştır. Kurgandan çıkartılan dünyaca ünlü Pazırık halısı sahiplerinin mumyaları üzerinde de fantastik gerçek canlılara benzer dövmelere görülmüştür (Tekçe,1993:121). Ulagan Nehri vadisinde binlerce yıldır buzun içine kaldığı için günümüze kadar korunarak gelen mumyalar ve özel eşyaları St.Petersburg'taki Ermitaj Müzesi'nde sergilenmektedir. “Ermitaj Devlet Müzesi'nde İslam öncesi Türk kültürüne ait eserlerin sergilenildiği 30'dan fazla sergi salonu bulunmaktadır (Sazak, 2016: 241). Bu sergi salonlarındaki eserler, Türk devlet ve boylarının yaşadığı, Mançurya kıyılarından Tuna Nehri'ne kadar uzanan geniş bir coğrafyadan çıkarılmıştır. Dünyanın bilinen en eski halıları olarak nitelendirilen iki halı Sibirya'daki Pazırık döneminde yaşama dair dikkate değer bilgiler içermektedir. Kazıları yapan heyetin başında olan arkeolog Sergey Rudenko, mumyalaşmış erkek ve kadın cesetlerine rastlamış ve bu cesetlerin beyaz ırk'tan olduğunu bildirmiştir (Sazak, 2016: 241).

Arkeolog Sergey Rudenko, mumyalaşmış erkek cesedinin sol omzunda, bir avcıyı resimleyen kaplan dövmesine, sağ kolunda ise yabani bir eşek ya da at olan bir dövme olduğunu, sağ omzunda ise bir at dövmesi, ellerinde bazı kuş figürleri, bacaklarında ise toynaklı hayvan resmeden dövmeler görülmüştür (Sazak, 2016: 241).

Sincan Uygur bölgesinde bulunan Charchensky Adamı'nın yaklaşık 3000 yaşında ve muhtemelen dünyanın en iyi korunmuş mumyası olduğuna inanılmaktadır. Sol şakak kısmında güneş motifli dövmesi bulunmaktadır. Aynı bölgede çıkartılan başka bir kadın mumyasının elinde ve yüzünde dövmeler olduğu görülmektedir (Durmuş, 1983:96). İskit (Saka) kurgan buluntularında mumyalanmış cesedin bacak ve kollarında dövme motifi olarak çoğunlukla hayvanlar ve hayvan uzuvları kullanılmıştır. Hayvanların en çok yer verilen ve dikkati çekenleri geyik, keçi, kedi, köpek, kurt, at, ayı ve yırtıcı kuşlar gibi genellikle yabancı hayvanlar tercih edilmiştir (Durmuş, 1983:96). İskitlerde, mumyalanmış ölümlerin vücutlarında çeşitli hayvan dövmelerine rastlanmıştır. Bir Rus arkeolog tarafından 1948 yılında bulunan donmuş İskit yöneticisine ait olan mumya, o dönemde de dövmenin kullanıldığını göstermektedir. M.Ö. 300 civarına ait olan mumyanın sağ kolunda bir koç ve sağ bacağına bir balık dövmesi bulunmaktadır.

Bizanslı tarihçilerden The Ophylaktos Simokates'in VII. yüzyıldaki eseri ile The Ophanes Confessor'un eserine göre, 581 yılında tutuklanarak Bizans hükümdarı Maurice'e (582-602) gönderilen Türklerin alınlarında, siyah haçtan dövme yer alıyordu. Bizans hükümdarı bu işaretin ne anlama geldiğini sorduğunda Türkler, yıllar önce vebanın baş göstermesi üzerine aralarında Hıristiyanların tavsiyesiyle yaptıkları bu işaretle, topraklarındaki hastalıktan kurtulduklarını belirtmişlerdir (Confessor, 1997:389).

4. Çeşitli Uygarlıklarda Dövme Geleneği

Dövme, yapılış tekniklerinden uygulayan kişilere ve uygulanan bölgeye göre değişik türlere ayırt edilmektedir. Dövmelere yüklenen anlamlar kültürden kültüre ve zamandan zamana oldukça değişmiştir. Vücudu damgalama ve işaretleme yöntemi olarak bilinen dövmeye, çeşitli arkeolojik kazılarda Amerika, Avrupa, Asya ve Avustralya'da rastlanmıştır. Maarten Hesseltvan Dinter ve Pepin Press, dövme uygulanan 110'dan fazla kültürün olduğunu belirtmektedir (Holmes, 2012:160).

Eski Mısırlılarda dövme gizem, büyü ve tedavi işareti olarak kullanılırken dinsel ve mistik bir ritüelin parçası olarak adak törenlerinde de kullanılmıştır. Antik Mısır'da dövmenin Babil'de olduğu gibi köle ve savaş esirlerini damgalamak için kullanılmış olduğunu göstermektedir (Çoruhlu, 2015:51). Öte yandan, çok sayıda kadın mumyada dövmeye rastlanmış olması, Mısır'da dövmenin daha çok kadınlara özgü bir gelenek haline gelmiş olduğunu düşündürmektedir.

Erken Demir Çağı'ndan itibaren İskoçya'nın kuzeyi ve doğusunda yaşayan Pictler ile İngiliz Adalarında yaşayan Celticler arasında geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Bu dönemde Briton erkekleri, savaşta korkunç görünmek için vücutlarını boyayarak hayvan desenleriyle süslemiştir. Julius Sezar anılarında, savaşta düşmanlarına korkunç görünmek için Britonların vücutlarını maviye boyadığını yazmıştır (Holmes,2012:160).

"Dövme"nin İlkçağ Yunan dünyasında da vazgeçilmez bir yeri vardır. Kölelere, suçlulara ve savaş esirlerine uygulanan bir aşağılama ve ceza işaretidir (Heredotos, 2011:169). Herhangi bir kimse kutsallara saygısızlık yaparken yakalanırsa, köle ya da yabancı olması halinde, suçlu ellerine ve yüzüne yazılır." ifadesiyle Yunan dünyasında köle ve suçluları dövmeleme geleneğine tanıklık etmektedir. (Jones, 1987: 148).

Güney Amerika’da MÖ 900 ve 300 yıllarına tarihlenen Maya uygarlığına ait çeşitli dövme insan mumyaları bulunmuştur (Öncül, 2012: 6).

Asya’da dövme, bölgenin coğrafya, kültür ve yaşam biçimine özgü yeni anlam, işlev ve uygulama teknikleri kazanarak daha da zenginleşmiştir. Asya ’nın en uzak halklarından biri olan Eskimolar ve Sibiry’a’nın doğusunda yaşayan bazı kültürlere ait çeşitli dövme cesetler tespit edilmiştir. Sibiry’a’da MÖ 400’den kalma bazı doğal buz mumyalarının özellikle gövde ve kollarında çeşitli hayvan şekillerinden oluşan dövmelere rastlanmıştır. (Öncül, 2012: 6)

Çin kültüründe "dövmenin, bir yerel kabileyi diğerlerinden ayırt etme, suçluları cezalandırma, köleleri işaretleme; yüz ve vücut bezeme, figüratif ve metinsel süsleme ve askeri amaçlı kullanıldığı saptanmıştır.

Japon feodal kast sisteminde "hinin" ve "eta" kastlarını ayırt etmek için kullanılırken aynı zamanda suçluları cezalandırmak için de kullanılmıştır. XVII. yüzyılın başlarında, halk arasında "irebokuru" denilen ve daha çok Budha’ya sevgi ve sadakat belirtmek için kullanılan resimsel olmayan bir dövme türü yaygınlaşmıştır (Perzanowski, 2013: 517)

Ortaçağ genel olarak "dövme" ve "dövmecilik" in gerilediği yıllardır. Ortaçağ boyunca, üç büyük dinin kutsal metinlerinin etkisiyle dövme bir "pagan âdeti" olarak görülmüş; "Tanrı'nın yarattığı yapıyı bozma" olarak anlaşıldığı için hoş karşılanmayarak yasaklanmıştır (Zelyck, 2005:5).

Musevilikte kalıcı olan "dövme" kesin olarak yasaklanmış ise de geçici olmak şartıyla yazı şeklinde yaptırılmaya izin verilmiştir (Demello, 1993:11). İncil’de kesin bir ayet bulunmadığı için Hıristiyanlıkta “dövme” tartışmalı bir konu olarak kalmıştır.

İslamiyet’te ise dövmeyi doğrudan yasaklayan herhangi bir Kur’an ayeti bulunmamaktadır. Bununla birlikte, çeşitli ayet ve hadislerin yorumlanmasına dayalı olarak genelde tasvirin, özelde ise bir tür vücut tasviri olan dövmenin yasak olduğu kabul edilmiştir.

Sonuç

Dövme geleneğine başlıca Mısır, Mezopotamya, Kuzey ve Orta Avrupa, Anadolu, Yunanistan, Orta ve Güneydoğu Asya, Japonya ve Amerika başta olmak üzere birçok coğrafyada farklı amaçlarla yapıldığını bilmekteyiz.

Dövme, yapılış tekniklerinden uygulayan kişilere ve uygulanan bölgeye göre değişik türlere ayırt edilmektedir. Dövmelere yüklenen anlamlar kültürden kültüre ve zamandan zamana oldukça değişmiştir. Dövme, dinsel-büyüsel bir kökene dayanmakta olup bir boya, bir kabileyeye, bir aşirete olan bağlılığı simgelemektedir. Birçok kültürde uğur ve tılsım özelliği olduğuna inanılan dövmeler hastalık ve nazardan korunma için yaptırılırdı. Bazı kültürlerde de süsleme amacıyla yaptırılırken, bazılarında da kölelere, suçlulara ve savaş esirlerine uygulanan bir aşağılama ve ceza işareti, herhangi bir kimse kutsallara saygısızlık yaparken yakalanırsa, köle ya da yabancı olması halinde, suçu ellerine ve yüzüne bu suçundan dolayı dövme yapılırdı. Dövme, bireyin toplumdaki konumunu (köle, efendi, ergen, işçi, asker) belli etmektedir. Aykırılık, asilik sembolü, savaşlarda bir orduyu temsilen dövme simgelerinin kullanıldığını görmekteyiz. İslam öncesi Türklerde "dövme" daha çok farklı kabile ya da boyları, kast ya da sınıfları birbirinden ayırt etmek için çağdaş anlamda bir "logo", bir "arma" ya da belki de bir "bayrak" olarak kullanılmıştır. İslam öncesi Türklerde ilk dövmeye, Hun kurganlarından çıkan mumyalanmış cesetlerin bedenlerinde rastlamaktayız. Hun kurganlarından çıkan mumyalanmış

cesetlerin bedenlerinde dövme yapılan hayali yaratıkların daha eski zamanlarda dini, sihir ve büyüyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Hun kurganlarından çıkan mumyaların üzerindeki dövme motifleri son derece kıvrak, düşsel yaratıklar ve koç figürleridir. Eski Türklere ait Pazırık kurganlarındaki bulgular asil ve kahraman kişilerin dövme yaptırdıklarının kanıtıdır. Kazak ve Kırgızlarda da asil ve kahraman kişilerde de bu gelenek devam etmiştir. Bu kişilerin bedenlerine çizilen dövme motifleri kişilerin statüleri, kişilikleri hakkında bilgi vermektedir.

KAYNAKLAR

- ARON Deter-Wolf. (2013). "The Material Culture and Middle Stone Age Origins of Ancient Tattooing", (ed. Philippe Della Casa ve Constanze Witt), *Tattoos and Body Modifications in Antiquity*, Zurich Studies in Archaeology / 9, ss. 15-25.
- BULUT, F. (2002). "Dövme", *Atlas Dergisi*, S.113, ss. 36-54.
- CONFESSOR, T. (1997), *The Chronicle of Theophanes Confessor*. (C. M. Scott, Çev.) Oxford: Clarendon Press.
- ÇERİKAN- ALANKO. F.U,M,R. (2016), "Dövme"nin Çeşitli Dillerdeki Etimolojisi ve Kısa Tarihçesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 25/1,2016*, ss. 166-193.
- ÇORUHLU, Y. (Şubat 2015), "Tendeki Desen Dövme", *National Geographic Türkiye*, İstanbul, ss. 32-53.
- DEMELLO, M. (December 1993). "The Convict Body: Tattooing Among Male American Prisoners", *Anthropology Today*, London, Vol. 9/ 6, ss. 10-13.
- DEVELİOĞLU, F. (1996), "Veşm" maddesi, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları, 30. Baskı, Ankara.
- DİLÇİN, C. (1983), "dağ", "dağlama", "dövün", "döğün", "döğme", "tamga" maddeleri", *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara, ss. 60-201.
- DİYARBEKİRLİ- ASLANAPA, N-O. (1977), *Türk Tarihi*, Yaygın Yükseköğretim Kurumu Ortak Dersler, Ankara.
- DİYARBEKİRLİ, N. (1972). *Hun Sanatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- DURMUŞ, İ. (1983), "Türk Kültür Çevresinde Dağlama Geleneği", *Millî Folklor* 95/ 24, ss.114-121.
- GENÇEL, Selma. (2018), *Geleneksel Dövmenin Seramik Yüzeyle Uygulanması (Mardin Kızıltepe Örneği)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, İsparta.
- GÜLENSOY, T. (1989), *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul.
- HAZAR, M. (2006). "Mardin 'Kızıltepe-Bozhöyük' Yöresinde Beden İşaretleri", Makalelerle Mardin III/ Eğitim Kültür Edebiyat (haz. İbrahim Özcoşar), Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- HEREDOTOS. (2011). *Tarih*, (çev. Müntekim Ökmen). Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 7. baskı, İstanbul.
- HOLMES B. (2012). "Marked Bodies, A Cultural History of Human Body in Antiquity", (Ed. Daniel H. Garrison) Berg-Oxford, Newyork, ss. 159-183.

- JONES, C. P. (1987). "Stigma: Tattooing and Branding in Greco-Roman Antiquity." *Journal of Roman Studies* / 77, ss. 139-155.
- KÂŞGARLI MAHMUD. (2007). *Divan-ü Lugat-it Türk*, (Çev. Serap Tuba Yurteser ve Seçkin Erdi). Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- LEVI-STRAUSS, C. (1963), *Structural Anthropology*, Translated from the French by Claire Jacobson & Brooke Grundfest Schoepf, Basic Books Inc., Publishers, New York.
- MARCZAK, Agnieszka. (2007). "Tattoo World", The Department of Anthropology, The Faculty of Arts and Sciences, Honors Projects Overview, Rhode Island.
- ORKUN, H. N.(1940), *Eski Türk Yazıtları III*, Türk Dil Kurumu, 3.baskı, İstanbul.
- ÖNCÜL, K. (2012). *Kültürümüzde Dövme Geleneği*, Kafkas Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Kars.
- PEQUART M. & PEQUART ST. J. (1962). "Grotte du Mas d'Azil (Ariege), Une Nouvelle Galerie Magdalénienne", *Annales de Paleontologie*/ 48, ss. 197-243.
- PERZANOWSKI, A. (2013). "Tattoos & IP Norms", Case Western Reserve University School of Law, S. 98, Minnesota, ss. 511-591.
- SAZAK, G. (2016), "Ermitaj Devlet Müzesi'ndeki Türk Kültürüne Ait Arkeolojik Buluntular", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 3(2), 240.
- TDK Türkçe Sözlük. (1998), Türk Dil Kurumu Basım Evi, 10. baskı, Ankara.
- TEKÇE, E.F. (1993), *Pazırık, Altaylardan Bir Halının Öyküsü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TEZCAN, M. (2000), *Türk Ailesi Antropolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- ÜLKEN, H. Z. (1969). "Dağlama" maddesi, *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- YENİPİNAR, U. Ve TUNÇ, M.S. (2013). *Güneydoğu Anadolu Geleneksel Dövme Sanatı Beden Yazıtları*, Etki Yayınları: 482, İzmir
- ZELYCK, L. (2005). "Under The Needle: An Ethical Evaluation Of Tattoos And Body Piercings". *Christian Research Journal*, Charlotte, 28/ 6, ss.1-8.

BATTALGAZI'NİN (MALATYA) TARİHİ COĞRAFYASI**Prof. Dr. Ramazan SEVER**

Giresun Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük ve en önemli yerleşmelerinden biri olan Malatya şehrinin, yerleşme tarihi bakımından en eski ikinci sahası (İlki, Bahçebaşı/Orduzu Aslantepe höyüğü çevresi, Paleolitik) olarak kabul edilen, Battalgazi kasabasının yerleşme tarihi konu edilmiştir. Coğrafya iliminin alt disiplini olan tarihi coğrafya ve yerleşme coğrafyasının araştırma yöntemleri (tarih, coğrafya, tarama, saha çalışması, mülakat... gibi) kullanılarak incelenmeye çalışılan Battalgazi (Eski Malatya) ilçesinin yerleşme tarihi, Neolitik Çağ öncesinden başlayarak günümüze kadar gelmektedir. Kuşkusuz bu yerleşim sahasının ortaya çıkmasında ve yaklaşık 7000-8000 yıldan beri çeşitli uygarlıklara (Hitit, Urartu, Asur, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu, Osmanlı gibi) iskân sahası olarak günümüze kadar gelmesinde uygun doğal, beşeri ve ekonomik coğrafya özellikleri yatmaktadır. Gerçekte insanların yerleşmesine olanak sağlayan geniş bir ova, uygun iklim ve zengin su kaynakları ile başlayan yerleşme çekiciliği, yüksek tarım potansiyeli ve ulaşım olanakları bakımından kavşak bir noktada olması ile avantajlarını yükseltmesi, buradaki yerleşmelerin birçok saldırı ve yağmaya uğramasına rağmen varlığını sürdürmesine ve günümüze kadar gelmesine neden olmuştur. İlçenin geçmişteki bu uygun yerleşme özelliklerinin bir kısmı Karakaya Barajı rezervuar sahasında kalması, ulaşım güzergahlarının değişmesi (Malatya-Sivas) ve hızlı gelişen Malatya şehrinin gölgesinde kalmasına rağmen ilçenin gelişimi halen devam etmektedir. Bugün Battalgazi ilçesinin toplam nüfusu 307 067 kişidir (2017,TUİK). Böylesi köklü bir tarihi geçmişe sahip, çeşitli medeniyetlerin beşiği olmuş Battalgazi ilçesi, verimli tarım alanları, tarihi ve turistik değerleri, sonradan ortaya çıkan kültür balıkçılığı, su sporları, kültür turizmi gibi ilçe ekonomisine gelir sağlayacak yeni kaynaklarının etkisiyle de gelişmesini sürdüreceği tahmin edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi coğrafya, Malatya, battalgazi, yerleşme**Giriş**

İnsanlık tarihinin en uzun evresini kapsayan avcılık ve toplayıcılık dönemlerinden sonra, insanoğlunun tarım yapmaya başlamasıyla sedanter hayata geçiş gerçekleşmiştir. Kuşkusuz yaşam koşulları ve tarımsal faaliyetler için son derece uygun koşullara sahip Ilıman Kuşak (Orta Kuşak), ilk yerleşmelerin ve kentlerin ortaya çıkması bakımından önem taşımaktadır. Sözü edilen kuşakta bulunan Anadolu gerek matematiksel ve özel konumu gerekse tarım yapmaya ve yerleşmeye elverişli coğrafi özellikleri nedeniyle, ilk yerleşmelerin kurulduğu sahalarda yer almaktadır. Bu nedenle Anadolu toprakları çeşitli kültür ve medeniyetlerin kuruluş gelişmesine beşiklik etmiş ve topraklarında doğal barınma alanları (Mağara, Kovuklar...) ve

ilk basit meskenler, köy ve kent yerleşmeleri kurulmuştur. Türkiye üzerinde yapılan paleoarkeolojik araştırmalar, ülkemiz topraklarında yerleşmenin günümüzden en az 10-12 bin yıl öncesine dayandığını ortaya çıkarmıştır. Anadolu’da bu ilk kurulan yerleşmelerin de, birçok açıdan elverişli Fırat vadisi ve çevresinde kurulduğu da bilinmektedir. Bu bağlamda bugünkü Malatya şehrinin eski yerleşim sahalarından biri olan Battalgazi ilçesinin (Eski Malatya) yerleşme tarihi, Anadolu’nun yerleşme tarihi kadar eskidir.

Malatya ovasının orta kesmi sayılabilecek bir alanda kurulan yerleşmelerin, uygun coğrafi özellikleri ve yüksek tarım potansiyelleri nedeniyle kesin bulgular olmasa da Paleolitik (Eski Taş Çağı veya Neolitik Çağ öncesi) Çağa kadar gittiği sanılmaktadır. Ancak yörede yapılan arkeolojik kazılardan ve tarihi araştırmalardan yerleşmenin, prehistorik dönemde varlığı bilinmektedir. Nitekim Malatya’nın ilk kuruluş yeri olarak kabul edilen Bahçebaşı (Orduzu) kasabasındaki Aslantepesi ve Değirmentepesi kazıları ile İzollu mevkiinde Cafer Höyükte sürdürülen arkeolojik kazılardan elde edilen bulgulardan yerleşimin MÖ 8000-3000 yılları arasında Kalkolitik çağda devam ettiğini göstermektedir (Güney,1999,13-14). Hititler, Asurlular ve Urartular döneminde geniş bir alana yayılan yerleşmenin önemi giderek artmıştır. Romalılar döneminde çeşitli sebeplerle yerleşme Aspuzu’dan bugünkü Battalgazi’nin bulunduğu sahaya taşınmıştır. Bizanslılar, Araplar, Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlılara kadar birçok devletin hâkimiyetinde kalan Battalgazi, birçok kez işgal ve saldırıya uğramasına rağmen stratejik önemi nedeniyle varlığını devam ettirmiştir.

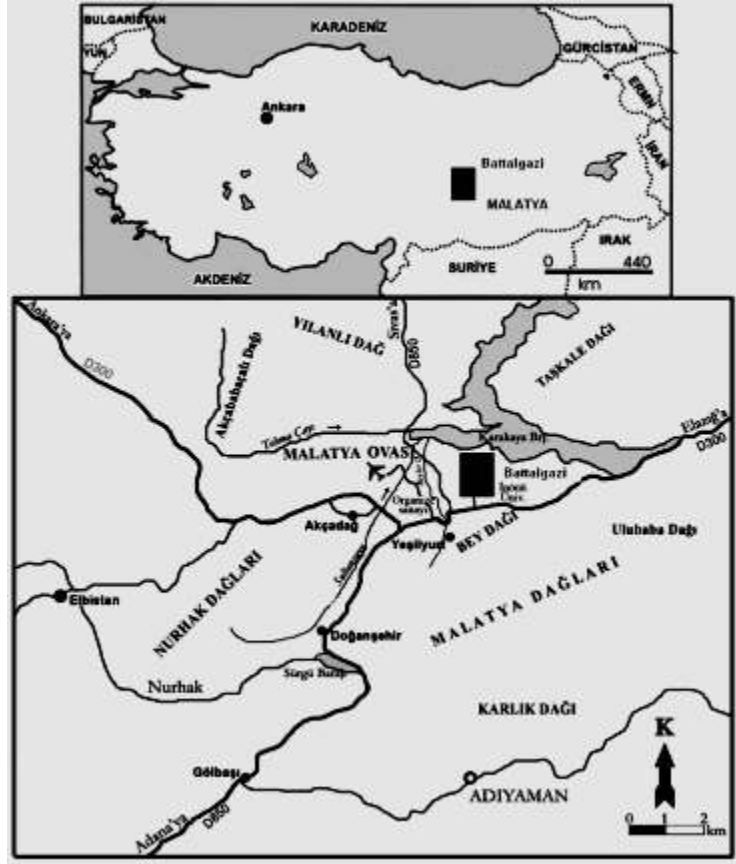
Malatya şehir merkezi durumunda olan Battalgazi, XIX. yüzyılda Malatya şehrinin yer değiştirmesi olayı neticesinde hızla nüfus kaybetmiştir. Ancak, Cumhuriyet Dönemi içerisinde özellikle 1960’lı yıllardan itibaren dışarıdan aldığı göçlerin etkisi ile yeniden hızlı bir nüfus artışına sahne olmuştur. Bu hızlı nüfus artışının en önemli nedeni ise sahip olduğu yüksek tarım potansiyelidir. Battalgazi, ilçe olduğu 1987 yılından önce tarımsal üretimin ve tarımsal ürünlerin pazarlandığı ticari faaliyetlerin ağırlıkta olduğu bir yerleşim merkezi iken, günümüzde bu özelliğinin yanı sıra hizmet fonksiyonunun ön plana çıktığı ve şehirselleşme özellikleri giderek gelişmekte olan bir yerleşim merkezi görünümündedir. İlçedeki ekonomik faaliyetlerin temelini bahçe ziraatı oluşturmaktadır. Besi hayvancılığının da geliştirilmeye çalışıldığı ilçede, ticaret ve sanayi faaliyetleri gelişme göstermesine karşılık, bu ihtiyaçların Malatya il merkezinde kolaylıkla karşılanabiliyor olması nedeni ile gelişim pek hızlı bir şekilde gerçekleşmemiştir.

Doğal ve beşeri coğrafya faktörlerinin etkisiyle tarih boyunca önemini koruyan Eski Malatya (Battalgazi), Türk Tarihinde bir devrin kapanışı ve bir devrin kuruluşuna, fiziki yapısıyla, yer değiştirmesiyle katılan bir temsilci olma niteliğindedir. Bir devletin yıkılışıyla, bulunduğu konumu terk etmiş, yeni bir devletin kuruluşuyla da yeni bir sahada yeniden ortaya çıkmıştır. Amacımız Anadolu tarihi kadar eski bir yerleşme tarihine sahip Battalgazi İlçesinin yerleşme tarihini, yerleşmelerin gelişimini ve mesken özelliklerini coğrafya ilminin ilke ve yöntemleri ile ortaya koymaktır. Ayrıca ilçe merkezinde Selçuklu ve Osmanlı döneminden kalma, tarihi araştırmalara ışık tutacak ve inanç turizmi açısından da son derece önem taşıyan kültürel peyzaja dikkat çekmektir.

Battalgazi İlçesinin Coğrafi Özellikleri

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde, Malatya ili sınırları içerisinde yer alan Battalgazi ilçesi, Malatya şehrinin yaklaşık on km kadar kuzeyinde düz bir sahada bulunmaktadır. Yaklaşık 200 km² lik bir yüzölçümüne sahip ilçenin; kuzeyi Karakaya Baraj Gölü, doğusu Kale ilçesi, batı ve güney sınırları ise Malatya merkez ilçe ile çevrelenmiştir (Şekil 1).

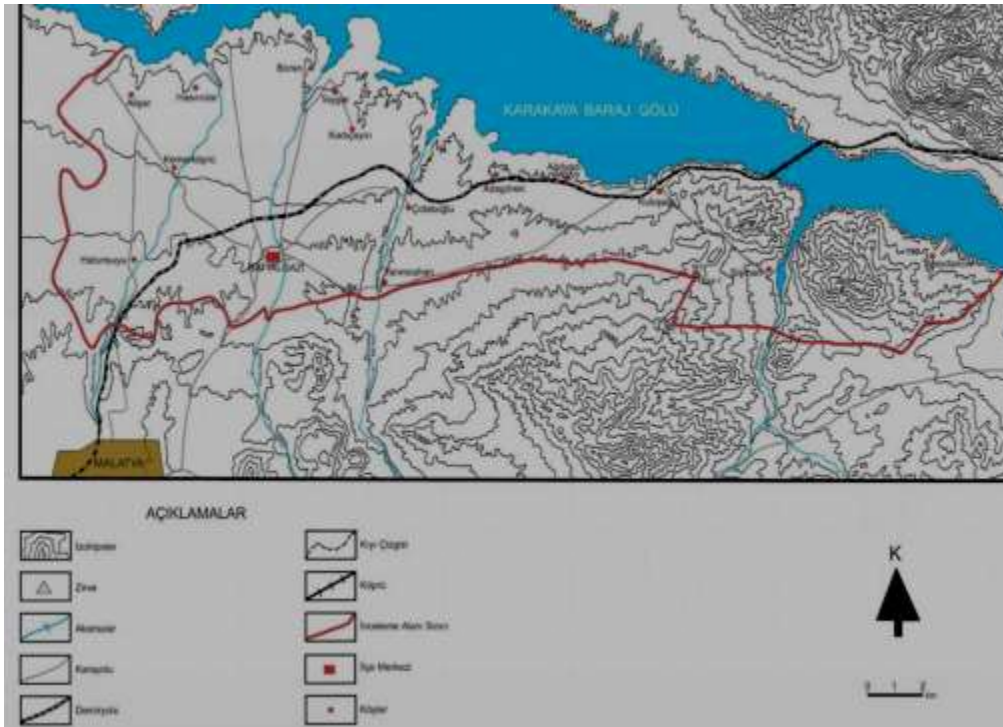
Şekil 1. Battalgazi ilçesinin lokasyon haritası

Tektonik kökenli bir depresyon olan Malatya Havzası, Tersiyer başlarında Eosen Denizi tarafından işgal edilmiş ve bu devre esnasında karbonatlı malzemeler çökmüştür. Büyük bir ihtimal ile Pliyosen'de Malatya Havzası'nın yer aldığı alan çökmüştür. Havzanın çökmesi ile yüksek sahalarda akarsu aşındırması şiddetli olarak canlanmış ve taşımış olduğu malzemeleri havzanın orta kesimine biriktirmiştir. Göl-akarsu ortamının hâkim olduğu havzanın kenarlarında kum-çakıl ve bloklarla temsil edilen kaba malzeme, göl havzasının merkezi kesimlerinde ise killi, kireçli tortullar birikmiştir. Muhtemelen Pleistosen sonlarına doğru Malatya Havzası, Güneydoğu'dan sokulan Fırat Nehri tarafından kapılmış ve böylece havza dış drenaja bağlanmıştır. Fırat Nehri'nin taban seviyesindeki alçalmaya bağlı olarak, yüksek alanlardan Fırat'a kavuşan Tohma, Sultansuyu ve Kuruçay tarafından Pliyo-Kuvaterner çökelleri 100 m'den daha fazla yarılmış ve böylece Malatya Havzası'nda Pliyo-Kuvaterner çökelleri üzerinde uzanan plato görünümünde bir yüzey ortaya çıkarmıştır (Atalay,1982).

Münferit tepeler dışında Malatya Ovası, tabanı eski ve yeni birikinti yelpazeleri ile kaplıdır. İlçenin doğusuna doğru gittikçe artan tepelik alanlar ise Pliyosen yaşlıdır. Eski birikinti yelpazeleri, havza tabanı ile tepelik sahaların birleştiği eğim kırıklığından itibaren başlar ve Karakaya Baraj Gölü'ne kadar uzanır. İlçenin büyük bir kısmının da içinde yer aldığı bu alanda ortalama eğim % 2 civarındadır (Karadoğan,1998).

İlçede litolojik yapının genellikle tortul kayaç türlerinden olması, konglomera ve alüvyal malzemenin geniş yer tutması nedeniyle, sahada ilk yapılan meskenlerden günümüze kadar temel yapı malzemesi olarak taş ve kerpiç kullanılmasına yol açmıştır. Bugün yerleşim sahasında her ne kadar modern konutların sayısı artmış olsa da ilçe merkezi ve köy yerleşmelerinde halen bu tür malzemelerin kullanıldığı meskenlerin sayısı çoktur.

İlçenin doğusunda tepelik alanların ve yükseltinin arttığı görülür. İlçenin doğu-kuzeydoğu kesimlerinde yükselti Ziyaret Tepe'de 973 m'ye ve ilçenin en doğu kesimlerinde yer alan Meyan Tepe'de 1107 m'ye ulaşır (Şekil 2). Ancak çevresine göre oldukça yüksek bir görünüm arz eden bu sahalar üzerinde herhangi bir yerleşmeye rastlanılmamaktadır (Arslan,2006).

Şekil 2. Battalgazi ilçesinin topografya haritası (Arslan, 2006'dan)

İlçede yükseltinin en düşük olduğu alanlara sahanın kuzey sınırını da oluşturan Karakaya Barajı kıyılarında ulaşılır. Burada yükselti 700 m nin altına inmektedir. Doğu-batı doğrultusunda uzanış gösteren ilçenin özellikle batısı ve orta kesimlerinde yükselti en fazla 800-850 m'lere kadar ulaşabilmektedir. Anadolu'nun bu kesiminde genel taban seviyesinin düşük olması (700-800 m) yerleşme tarihi bakımından oldukça önemlidir. Çünkü bu yükselti değeri Doğu Anadolu

Bölgesi’de (İğdır 860 m, Elazığ 1067 m, Bingöl 1151 m, Erzincan 1185 m, Muş 1404 m, Erzurum 1853) ve İç Anadolu Bölgesi’ndeki birçok sahadan (Sivas 1285 m, Kayseri 1054 m) alçak olduğundan tarımsal faaliyetler ve yerleşmelerin kurulması için cazip bir mekan ortaya çıkarmıştır.

Battalgazi ilçe merkezi de dahil olmak üzere sahadaki yerleşmelerin büyük bir bölümü, bahsi geçen bu yükselti ve eğim değerlerinin son derece düşük olduğu ve kalın bir alüvyon tabakası ile örtülü olan kesiminde, dağınık ve gevşek bir şekilde yer almaktadır.

Malatya Ovası ve çevresi Doğu Anadolu karasal bölgesi ile İç ve Güneydoğu Anadolu’nun yarı kurak bölgeleri arasındaki geçiş sahasında yer alır. Yıllık ortalama sıcaklık 13,5 °C’dir. Bu ortalama gerek İç Anadolu gerekse Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki birçok il ortalamasından (Ankara 11,6 °C, Kayseri 10,6 °C, Sivas 8,6 °C, Erzurum 5,3 °C, Bingöl 12, °C) yüksektir. Ocak ayı sıcaklık ortalaması -0,5 °C, temmuz ayı sıcaklık ortalaması ise 27 °C’dir. Sahada donlu gün sayısı ise ortalama 82 gündür. Bu rakam Doğu Anadolu hatta İç Anadolu’daki birçok yerleşim merkezine (Kayseri 127, Konya 100, Sivas 121, Erzurum 171, Erzincan 110, Bingöl 94 gün) oranla düşüktür. Bunun yanında matematiksel mevsimlerle doğal mevsimlerin birbirine örtüştüğü bir saha olması, geçmişten günümüze tarımsal çeşitliliği artırdığı gibi sosyal ve ekonomik faaliyetleri de kolaylaştırmıştır.

Malatya Havzası ve çevresi yağış rejimi bakımından İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri’nin Erzurum, Erzincan ve Kars çevresinde görülen karasal iklim tipi ile Akdeniz kıyı boyu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde rastlanan Akdeniz iklim tipi arasında bir geçiş alanı niteliğindedir (Ak,2003). Yarı kurak bir özelliğe sahip yörede yıllık yağış miktarı oldukça düşüktür (379 mm). İlçe altı ay kadar süren bir kurak devreye sahiptir. Bununla birlikte sahadaki bu kuraklık, dünya ölçüsünde bilinen çöl şartlarına benzemediği gibi zirai kuraklık sınırına da girmemektedir. Başka bir ifadeyle yağışlara bağlı kuru tarım yapılmasına uygundur. Ayrıca kurak dönemde tarım ürünlerinin ihtiyaç duydukları su, yüzlerce yıldır çevredeki zengin su kaynaklarından (yer altı suları, sulama kanalları, akarsular, baraj ve göletler vb.) sağlanmaktadır (Karadoğan,1998). Sahada özellikle yaz kuraklığının şiddetli olması bir dezavantajmış gibi görülse de başta kayısı tarımı olmak üzere, diğer tahıl türleri bakımından olumlu bir ortam oluşturur. Başlangıçta bu kuraklık şartlarına bakılarak, bu sahada yerleşme tarihinin çok eskilere gitmemesi düşünülebilir. Ancak bu değerlendirmeyi yaparken, Dünyada ve Ülkemiz de günümüzden 8000-10 000 yıl önceki iklim şartlarının bugünkünden farklı olduğu ve zengin yer altı su kaynaklarının varlığı gözden uzak tutulmamalıdır.

Battalgazi ilçesi İran-Turan flora bölgesinde yer almaktadır. Doğu Anadolu’nun diğer tektonik depresyonlarında ve havzalarında olduğu gibi Malatya çevresinde de İran-Turan step elemanları yaygındır (Atalay,2002). Ova tabanında Pliyo-Kuvaterner depoları üzerinde çeşitli step elemanları yaygın olarak görülür. Vadi tabanlarında akarsu boyu bitkileri yoğun olarak bulunur (kavak, söğüt, dişbudak, yabani gül (Rosa), ığde, böğürtlen vb. gibi). Yüksekliğin artmasına bağlı olarak dikenli-yastık biçimli bitkiler artar. İlçede ormanlık saha bulunmamaktadır. Ancak sahada yoğun bir kayısı tarımı yapıldığından, kıraç ve taşlık alanlar ile tarıma uygun olmayan kesimler dahi kayısı bahçelerine dönüştürülmüştür. Ortaya çıkan bu biyoekonomik peyzaj Malatya’ya *Yeşil Malatya* isminin verilmesine neden olmuştur. Gerçekten de Malatya şehir yerleşim alanından başlayarak Battalgazi ilçesi ve Karakaya Barajı rezervuar sahasına kadar kesintisiz bir kuşak oluşturan kayısı bahçelerine kuşbakışı bakıldığında bir vaha görünümü hatırlatmaktadır (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Battalgazi ilçesinin doğu ve güney kesiminden bir görüntü.

Sahanın litolojik yapısı genellikle karstik olduğundan yerüstü suları fazla değildir. Ancak az da olsa yağış ve kaynak suları ile beslenen mevsimlik akarsular bulunur. İlçede en önemli akarsular kuzey-güney doğrultusunda akış gösteren Hatunsuyu, Orduzu, Ballidere ve Şişman Dereleridir. Özellikle Hatunsuyu ve Orduzu Dereleri geniş tarım arazilerinin sulanması açısından büyük önem taşır. Daha çok karstik kaynakların yer aldığı ilçede içme-kullanma su ihtiyacı son yıllarda Malatya Şehri su şebekesinden sağlarken tarımsal sulama içinde sulama kanalları (Derme) ile Karakaya Baraj Gölü’nden yararlanılır. Bunun dışında bazı kesimlerde özellikle bahçe tarımı ile uğraşanların yaralandığı debisi düşük bazı kaynaklara da rastlanır.

Bölgedeki yerleşmelerin tarihi MÖ 8000 yıllarına kadar uzatılabilmektedir. Malatya şehrinin ismi, ilk olarak Hitit devri kaynaklarında Maldiya olarak görülür. İlk olarak Arslantepe’de ortaya çıkmış olan şehir, Romalıların eline geçtikten sonra yer değiştirerek bugünkü Battalgazi’nin bulunduğu sahaya taşınmıştır. Yüzlerce yıl pek çok uygarlığın himayesine girmiş olan şehir, son olarak 1516 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır (Gögebakan,2004,XIV).

Cumhuriyet Dönemi öncesinde Battalgazi nüfusu hakkındaki ilk bilgilere XVI. yüzyılda hazırlanmış olan tahrir defterlerinde rastlamak mümkün ise de daha detaylı bilgilere XIX. yüzyılda hazırlanmış olan salnamelerde rastlanabilmektedir. Bu dönemlerdeki çeşitli kayıtlar göstermektedir ki sosyal, siyasal ve ekonomik çeşitli olaylara bağlı olarak nüfus bazı artış ve azalışlar göstermiştir. Cumhuriyet Döneminde ise nüfusun sürekli bir artış seyrinde olması dikkat çekicidir.

Cumhuriyet Döneminde Malatya'nın il olmasından sonra bugünkü Battalgazi, Eski Malatya adı ile 1928 yılında belediye, 1932 yılında nahiye olmuştur. Eskimalatya Belediyesi 1987 yılında Battalgazi ismini alarak ilçe olmuştur. Battalgazi İlçesinde bugün ilçe merkezi dışında iki belde ve 12 köy (Ağılyazı, Adagören, Kuluşağı, Boran, Çolakoğlu, Şişman, Toygar, Yarımcahan, Kemerköprü, Alışar, Kadıçayır, Meydancık) yerleşmesi ile 40 yakın mahalle bulunmaktadır. Bugün ilçedeki bazı köylerin yerleşim yerleri değişmiştir. Bunun nedeni Karakaya Barajı'dır. Baraj gölünün sularının yükselmesinden sonra, esas yerleşim merkezleri baraj sularının altında kalan bazı köylerde bu yerleşim merkezleri terk edilmek zorunda kalmıştır.

Günümüzde ekonomik açıdan Malatya şehrinin etkisinde kalan ilçe merkezindeki temel ekonomik faaliyet tarımdır. Malatya Ovası'nın hâkim tarım faaliyetini oluşturan kayısı yetiştiriciliği Battalgazi ilçesinde de en önemli geçim kaynağıdır. Son yıllarda kurulan kayısı işleme ve paketlenme fabrikaları ile imalat sektörü az da olsa canlanmıştır. Hayvancılık faaliyetleri daha ziyade ailelerin ihtiyacına yönelik olarak yapılmaktadır. Mera hayvancılığının yapılmadığı ilçede besi hayvancılığı giderek gelişmekte ise de genel ekonomik yapıyı etkileyebilecek düzeyde değildir. Karakaya Baraj Gölü'nde kültür balıkçılığı ve olta balıkçılığı da yapılmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi ilçede, ticaret ve sanayi faaliyetleri Malatya şehrinin baskısı ve gölgesi altındadır. Daha ziyade günlük ihtiyaçlara yönelik perakende ticari faaliyetinin hâkim olduğu ilçede, sanayi kuruluşlarının sayısı azdır. Turizm potansiyelinin özellikle de kültür ve inanç turizminin yüksek olduğu Battalgazi ilçesinde, turizm gelirleri ise yok denecek kadar azdır.

Battalgazi İlçesinin Yerleşme Tarihi

Battalgazi ilçesi sahip olduğu yerleşmeye uygun coğrafi özellikleri ve doğal yol güzergahı üzerinde kurulması nedeniyle yerleşme tarihi oldukça eskidir. Nitekim buradaki yerleşmelerin Paleolitik çağa kadar indiği, Ansır ve İnderesi mevkiinde bulunan mağaralardan anlaşılmıştır. 1979 yılında başlayan Karakaya Barajı nedeniyle su altında kalacak sahalardaki kurtarma kazıları kapsamındaki İzollu mevki Cafer Höyükte yöre insanının Paleolitik mağaralardan çıkıp ilk defa ovada tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları ve yerleşik köy hayatına başladıkları anlaşılmıştır.

Cafer Höyük kazılarında elde edilen buluntulardan Eski Malatya ve çevresinin MÖ 7000 yılında İskâna başladığını göstermiştir. Malatya için bir şehir konumunda, belki de ilk yerleşim yeri Arslantepe olarak kabul edilebilir. Bugünkü Malatya'nın hemen kuzeyinde kurulmuş olan Hitit Malatya'sı (Maldija), günümüzdeki Bahçebaşı (Ordusu) yerleşim sahasındaydı. Fransız arkeolojik L. Delaporte tarafından 1930'larda sürdürülen kazılarda MÖ VIII. Yüzyıla ait Hitit Sarayı bulunmuştur. Büyük kapısı, Arslanları ve bir Hitit kralının heykeliyle beraber sarayın varlığı, kentin büyüklüğü ve önemi hakkında önemli ipuçları vermektedir (Tuncel,1980:134, Delaporte,1936). Bu dönemde böylesine gelişmiş bir yerleşimin ortaya çıkması kuşkusuz buradaki bereketli tarım toprakları ve uygun iklim koşullarıyla ilgilidir (Göğebakan,2004,XIII).

Az öncede belirtildiği gibi Malatya'da ilk görülen uygarlığın Hititler olduğu kabul edilebilir (Gülseren-Şentürk,1998,18). Nitekim Arslantepe'den çıkarılan bazı seramik örnekleri de bunu

doğrular niteliktedir (Fotoğraf 2). Eski Malatya'nın I. Hattusilis döneminde kuzey Suriye ile Anadolu arasında önemli yol kavşağında olması nedeniyle Hitit birliğine girdiği ve bir Hitit şehri olduğu kabul edilebilir. MÖ 1200-1000 yılları arasında kavimler göçü sebebiyle Anadolu'da karanlık bir devir hüküm sürmüştür. Hitit İmparatorluğu, bu dönem sonunda tamamen ortadan kalkmıştır. Hititler'in torunları, MÖ 1000 yılından sonra varlıklarını şehir devletleri halinde sürdürmüşlerdir. Eski Malatya, asıl önemini bu devirlerde almıştır.

Fotoğraf 2. Arslantepe şehir kalıntılarından bir görünüm (Battalgazi Kültür Envanteri).

Battalgazi, MÖ 1200-200 arasında ortaya çıkan Geç Hitit şehir devletlerinden birisi olmuştur. Asur krallığına haraç veren Malatya şehir devleti bir süre Kargamış krallığına daha sonra da Urartu topraklarına katılmıştır. Urartular'ın Asurlar'a karşı yenilgiye uğraması ile Melit başşehir olarak Asurlar'a bağlı Kommanu eyaleti sınırlarına girmiştir. MÖ 660'larda Anadolu'ya yapılan Kimmer akınları Malatya ve çevresini de etkilemiştir. Persler devrinde Malatya, Kapadokya satraplığının on valiliğinden birisi olmuştur. Daha sonra Selefkos, Pontus ve Komenege krallıklarına bağlandıktan sonra, Roma İmparatorluğu'nun bir lejyonu haline gelmiştir (Gögebakan,2004).

Romalıların Anadolu'ya gelmelerinden (MÖ 64) yüz sene kadar sonra, bugünkü Battalgazi (Eski Malatya) denilen yerde bir ordugâh kurdukları, bunun zamanla etraftan gelenlerin yerleşmeleri ile bir şehir halini aldığı tahmin edilmektedir. Böylece Malatya şehri'nin ikinci kuruluş sahası olan bugünkü Battalgazi ilçesinde yerleşmeler kurulmaya başlamıştır. Arslantepe'deki yerleşim merkezinin ise, Asur Devletinin yıkılmasından sonra terk edildiği, halkının dağıldığı sanılmaktadır. Yeni kurulan bu şehre Melitene, Maldiya, Melit, Melittu, Meliddu gibi adlar verilmiştir (Göyünç,1985).

Eski çağ coğrafyacılarından Amasyalı Strabon, (MÖ 65-MS 23) Geografika (Coğrafya) adlı kitabında, Malatya'dan bahsetmiştir. Kitabında Malatya'dan söz ederken Meliten'in etrafı üzüm bağları ile çevrili olduğunu, dağlarının ormanlarla kaplı olduğunu yazar. Ayrıca üzümlerinden Monarit adında çok ünlü bir şarap üretildiğini, yakın ülkelere ticaret kervanları ile götürüldüğünü, her tarafta beğeni kazandığını söyler (Oğuz,2000). Gerçekten de yukarıda

belirtilen iklim özelliklerinden de anlaşılacağı üzere özellikle Beydağı'nın eteklerinde bugünkü Bahçebaşı (Orduzu) kasabası çevresinde üzüm yetiştiriciliği için son derece elverişli bir ortam şartları bulunmaktadır.

Roma İmparatorluğu Trajanus (MS 98-17) döneminde yapımına başlanan şehri koruyucu surlar, Justinianus devrinde 532'de tamamlanmış, yerleşim alanını çepeçevre kuşatan surlar örülmüştür (Göyünç,1985). Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi sonucu (MS 395) Malatya (Battalgazi), Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmıştır. Bu dönemde şehirdeki imar faaliyetleri dışında önemli su kaynaklarının bulunduğu yerlerde, yeni yerleşim yerleri kurulmuştur. Ancak daha sonra Bizans'la Sasaniler arasında yaşanan mücadelelerden yerleşim yeri önemli ölçüde zarar görmüştür. 575 yılında Sasaniler'le Bizans arasında yaşanan savaşı kaybetmeyi hazmedemeyen Sasani İmparatoru I. Hüsrev intikam amacıyla şehri büyük ölçüde yakıp yıkarak tahrip etmiştir (Gülseren-Şentürk,1998).

Battalgazi, 659 tarihinde Habib bin Mesleme tarafından İslâm hâkimiyetine geçirilmişse de, bu hâkimiyet sürekli olmamış, yöredeki mücadele uzun süre devam etmiştir. Araplar Malatya'yı ele geçirdikten sonra, bölgenin en mamur beldesi haline getirmişler ve Harun Reşit zamanında (786-809) Avasım adıyla oluşturulan müstakil bölgenin merkezi yapmışlardır.

Malatya ve çevresinde Türk varlığının izlerini MÖ VII. yüzyıla kadar uzatmak mümkün ise de, yöredeki kesin Türk hâkimiyeti XI. yüzyılda sağlanmıştır. Selçukluların Anadolu'ya yönelmesi ile 1058 yılında Emir Dinar kumandasındaki üç bin kadar Türk akıncısının Anadolu'nun zengin ticaret şehirlerinden birisi olan Malatya'ya geldiği ve ganimetler elde ettiğini bilinmektedir. 1095'te Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan Malatya üzerine yürümüş, ancak I. Haçlı seferinin başlaması nedeniyle geri çekilmiştir. Malatya üzerinde Selçuklu-Danişmendli mücadelesi, 25 Ekim 1178'de II. Kılıçarslan'ın Malatya'yı kesin olarak alması ile sona ermiştir. Selçuklu döneminde Malatya en ihtişamlı dönemini yaşamış, zaman zaman şehzadelerden birinin idaresinde olmak üzere, pek çok kültürel yapıyla bezenmiştir. (Göğebakan,2004). Selçuklular zamanında Malatya Anadolu'da sanayi, ticaret ve tıpta önde gelen, aynı zamanda zengin şehirlerden biri olmuştur. Yine bu dönemde önemli imar faaliyetlerine sahne olmuştur. Hanlar, hamamlar, yollar, camiler, medreseler, şifahaneler ve imarethaneler gibi medeni bir şehir için gerekli tüm tesisler, günün şartlarına uygun olarak tamamlanmıştır (Gülseren-Şentürk,1998). Nitekim bugün halen ibadet için kullanılan Ulu Cami, o dönemin kültürel mirası olarak günümüze kadar gelmiştir.

Bir süre Moğol valileri tarafından idare edilen Malatya ile Memluklular da ilgilenmişler ve yöreye akımlar düzenlemişlerdir. 1315'te Memluklu kumandanı Seyfeddin Tingiz tarafından Moğol Beyi Emir Çoban'ın malikânesi olan Malatya teslim alınmıştır. Dulkadiroğlu toprakları üzerinde Osmanlı-Memluklu rekabetinin bir neticesi olarak Malatya, 1516 tarihinde Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi öncesi Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. İlkçağdan Osmanlı dönemine gelinceye kadar önemli bir hudut şehri olan Malatya, Osmanlı hâkimiyetine girişi ile bir iç bölge şehri halini almış ve eski stratejik önemini kaybetmiştir. XVI. yüzyılın ilk yarısında şehirde 6000-9000 nüfus yaşamaktaydı ve bu yüzyılda bir sancak olarak bazen Rum bazen de Dulkadir Eyaleti'ne bağlanmıştır. Malatya, Kanuni'nin Irakeyn seferi, IV. Murat'ın Revan seferi (1635) ve Bağdat seferi'nde (1639) ordunun dönüş yolu menzil noktalarından birisi olmuştur (Göğebakan,2004).

Malatya Osmanlı resmi kayıtlarına ilk olarak 1518 arazi ve nüfus tahririyle girmiştir. Bu sayımlar 1530 ve 1560 yılında tekrarlanmıştır. Bunlara göre şehirde 1530 yılında dört medrese,

beş cami, 24 mescid, 17 zaviye, üç hamam, birer bimarhane (hastane), bezzazistan (kapalı çarşı) ve han bulunmaktadır. XVII. yüzyılın sonlarında Malatya'yı ziyaret eden Evliya Çelebi şehirden uzun uzun bahseder. Dört sur kapısının, 32 mahallesinin, şehir ve çevresinde 12 cami, 20 mescit, yedi hamam, 11 büyük konak, yedi kilise, her birinde 1000 kişinin yatabileceği tahmin olunan altı bekâr odası binasının bulunduğunu bildirir (Göyünç,1985,Gülsoy-Taşdemir,2007,XXXVI,Çelebi,1999). Ancak daha sonraki yıllarda Battalgazi gittikçe önemini kaybetmeye başlamıştır. Nitekim İngiltere'nin Erzurum konsolosu James Brant 1835'te Doğu Karadeniz ve Anadolu'da yaptığı gezi esnasında Malatya'ya da uğradığını, şehrin veba, kolera gibi hastalıkların, aşiretlerin yağmalarının nüfusun azalmasına neden olduğunu söyler. Brant şehrin surlarının harap olduğunu, çoğu kısımlarının yıkıldığını, evlerin ve dükkânların basit kerpiç yapılar olduklarını da belirtir (Göyünç,1985). Bunun yanında şehirde yazlık ve kışlık kısımlarının olduğunu, halkın yedi ayını Aspuzu'da geriye kalanını da, Battalgazi'de geçirdiğini söylemiştir. Ayrıca her ikisinde de 4000 civarında (3923) ailenin oturduğunu belirtir.

Şehirdeki bu sosyal ve ekonomik gerilemenin yanında 1838'de Hafız Paşa'nın askeri karargahını Elazığ (Mezraa)'dan Malatya'ya taşıma kararını almasıyla, Malatya halkı yaz aylarında Aspuzu'daki yazlık evlerinde iken, ordu buraya gelmiş ve askerler evlere yerleştirilmiştir. Kış geldiğinde askerler evlerde oturmaya devam ettiğinden, Malatyalılar Aspuzu'daki evlerinde kalmak zorunda kalmışlardır. Ordunun buradan ayrılmasından sonra da halk bakımsız kalmış ve tahrip edilmiş durumdaki kışlık evlerine dönmeyip, Aspuzu'ya devamlı yerleşim yeri olarak kabul etmişlerdir. Böylece Malatya şehri için önemli bir değişiklik olmuş, şehir mecburi bir yer değiştirme hadisesi ile karşı karşıya kalmıştır.

1838 yılının Mart ve Aralık aylarında, Alman Mareşal Von Moltke iki defa Malatya'ya (Battalgazi) gelir. Birinci gelişinde şehri; 5000 kadar, kerpiçten yapılmış düz damlı evden ibaret önemli bir şehir olarak niteler. Camiler ve hamamların kubbeleri bile balçıkla sıvanmış, bütün avlular toprak duvarla çevrilmiştir. Ayrıca Malatya'nın yani bugünkü Battalgazi'nin yazın boş olduğunu, halkın yine 5000 kadar küçük evden ibaret olan Aspuzu'ya göç ettiğini belirtir. İkinci gelişinde ise şehrin 12 000 kişilik bütün ahalisinin kış ayını, Aspuzu'daki yazlık evlerinde kalmaya davet edildiğini, şehrin büyük bir kışla haline geldiğini, şehirde ne kadın ne çocuk, ne ihtiyar, sadece asker görülebileceğini belirtir (Moltke,1969). 1839 yılında Malatya'ya gelen C. Texier ise şehrin harap bir durumda olduğunu, şehirdeki nüfusun askerler, asker aileleri ve diğerleriyle birlikte 30 000'i bulduğunu ifade eder. Texier şehir için (bugünkü Battalgazi) şunları söyler ... *şehri kuşatan duvarlar, doğu şehirlerinde adet olduğu üzere kerpiçten yapılmış olup, adeta üzerinde cılız otlar bitmiş toprak yığınlarını andırmaktadır... Kervansaray terk edilmiş, pazar yerleri bomboş ve evler yıkık vaziyettedir... Halen ayakta duran köhne meskenler, şiddetli kış aylarında biraz nüfus barındırıyor da şu husus kesin söylenebilir ki, Malatya yakın bir zamanda şehir olmaktan çıkacak ve ortadan kaybolacaktır...*(Işık,1998).

Texier'in ön gördüğü durum gerçekleşmiş ve gerçekten de Malatya yani bugünkü Battalgazi giderek nüfus kaybederek gerilemiş, şehrin yeni yerleşim alanı olan Aspuzu ise giderek gelişmiştir. Tarihi süreçten de anlaşılacağı üzere Battalgazi tarihi mirası, coğrafi faktörleri ve ulaşım avantajları sebebi ile havzanın orta kesimlerindeki kuruluş yerinden kopamamış, topoğrafik özelliklerinden kaynaklanan elverişsiz savunma şartlarından dolayı sayısız istilalara, yağmalara uğramış, yakılıp yıkılmış, nüfusu katledilmiş ya da yer değiştirmek zorunda kalmıştır (Karadoğan,1998). Bunun yanında Karadoğan'a göre askerin eski Malatya'da kışlaması yer değişikliği için tarihi bir rastlantı ve sit alanı değişikliği için iyi bir bahanedir.

Çünkü halkın gelişen ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeni geokolojik mekân ve toplum özleminde yatan sit, morfolojik konum itibariyle Aspuzu'dur (Karadoğan,1998).

Battalgazi ilçesinde yerleşmelerin tarihi gelişimi

Az önce de belirtildiği gibi Romalıların Anadolu'ya gelmelerinden (MÖ 64) yüz sene kadar sonra, bugünkü Battalgazi (Eski Malatya) denilen yerde bir ordugâh kurdukları, bunun zamanla etraftan gelenlerin yerleşmeleri ile bir şehir halini aldığı tahmin edilmektedir. Böylece Malatya şehri'nin ikinci kuruluş sahası olan bugünkü Battalgazi ilçesinde yerleşmeler kurulmaya başlamış olmalıdır. Roma İmparatorluğu Trajanus (MS 98-17) döneminde yapımına başlanan şehri koruyucu surlar, Justinianus devrinde de devam etmiş ve 532'de tamamlanmıştır (Fotoğraf 3). Böylece yerleşim alanını çepeçevre kuşatan surlar örülmüştür (Göyünç,1985). Saldırıya açık kurulan bu yerleşme için surların yapılması gerçekten de bir zorunluluktur. Çünkü düz bir alanda kurulan yerleşmelerin etrafında nispi yükseltisi fazla olmayan sırt görünümlü tepeler ve münferit birkaç alçak tepe dışında koruyucu doğal bir engel bulunmamaktadır. Bu yüzden yerleşme sahası her yönden saldırıya açıktır.

Fotoğraf 3. Şehrin etrafında kuşatan ve günümüze kadar gelen surlardan bir görünüş.

Şehrin önemi Osmanlılar döneminde de devam etmiş ve şehir nüfusu artmıştır. Bunun yanında hemen her taraftan saldırılara açık yerleşim sahasını eşkıya ve düşmanlardan koruma adına surlar güçlendirilmiş olmalıdır. Bugün halen ilçe merkezinin çevresinde yıkık sur kalıntıları varlığını korumaktadır. Sur içinde bugün Alacakapı, Karahan ve Meydanbaşı mahallelerinin bir kısmı yer almaktaydı. İlçenin özellikle batı ve güneyindeki sur kalıntıları 30-40 yıl öncesine kadar daha az yıpranmıştı. Ne var ki bazen çocukların ve gençlerin eğlence yerleri olarak kullanılan surlar, bazen bahçe duvarı ve eklenti duvarı, kimi zamanda yapılacak mesken veya eklentilerin temelinde kullanılacak taşların kaynak sahası olarak kullanıldığından önemli ölçüde tahrip görmüştür (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Şehrin giriş kapılarından biri olan Sepidros kapısından bir görünüş.

Daha sonraki yıllarda hızla göç alan Battalgazi ilçe merkezinin yerleşim alanı yatay yönde gelişmesini sürdürmüştür ve bahsedilen üç mahallenin sınırları genişlemiştir. Bugün yerleşmedeki tarihi kalıntıların ve kültürel varlıkların hemen hepsi bahsedilen mahalle sınırlarında kalması bu tarihi gelişimi doğrulamaktadır.

Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarına kadar Eski Malatya (Battalgazi), yeni gelişen şehir merkezine bağlı bir mahalle olarak görülmüştür. Eski Malatya 1928 yılında belediye, 1932 yılında ise nahiye olmuştur. 1945 yılında ilk defa Alishar, Boran, Çolakzade (Çolakoğlu), Etabey (Atabey), Hasırcılar, Hatunsuyu, İmamoğlu, Kadıçayırı, Kilisik (Adagören), Rustuşağı (Ağılyazı), Silbistan (Toygar) köyleri Eski Malatya nahiyesine bağlanmıştır. Eski Malatya belediyesi, 1987 yılında ise ismini değiştirerek Battalgazi adını almış ve ilçe olmuştur. Bugün Battalgazi ilçesine bağlı iki belde ve on iki köy yerleşmesi bulunmaktadır. İlçe merkezinde ise

1975 yılından sonra artan nüfusla birlikte Toptaş, Karabağlar, Yeni Mahalle ve Dolamantepe mahallesi ortaya çıkmıştır. Son olarak Bahçelievler ile mahalle sayısı ile ilçe merkezinde mahalle sayısı sekize ulaşmıştır (Şekil 3).

özelliklerine göre bir ev kültürü oluşturmuşlardır. Türk toplumunda ev kelimesi; vatan, devlet, aile gibi kutsal bir kavramdır. Günümüz Türkçesindeki gibi *ev* ve *bark* kelimeleri eski Türk toplumlarının da kullandığı aynı anlamlar ile kullanılmaktadır (Ögel,1998).

Türklerde iki tip ev kültürü vardı, bunlardan birincisi taşınabilir evler, diğeri ise sabit evlerdir. Battalgazi ilçesi ve çevresinde taşınabilir meskenler bulunmadığından burada sabit meskenler üzerinde durulacaktır. Türk evi, Türklerin tarih boyunca geliştirdikleri ve içinde barındıkları ev tipleri olarak adlandırılabilir. Türk evinin tamamen organik bir yapısının bulunduğu ve hem açık mekânları hem de yarı açık mekânları ile dış dünya ve manzara ile devamlı bir ilişki içinde olduğu gözlemlenmektedir (Günay,1999). Türk evinin en belirgin özelliklerinden birisi de odadır. Odanın özellikleri geçmişten günümüze gelinceye kadar oldukça az değişim göstermiştir (Günay,1999). Oda dışarıdan her zaman en çok yalıtılmış olan elemandır. Çok belirgin bir biçimlenişi ve elemanları vardır (Yürekli-Yürekli,2007). Ev içerisinde birçok fonksiyona sahip, insanın temel ihtiyaçlarını karşılayan yaşam birimleridir.

Battalgazi ilçesindeki geleneksel tek katlı Türk evlerinin büyük bir kısmında odalar geniş ve tavanları da yüksek yapılmıştır. Oda duvarlarında kerpiç, tavanlar da ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Odaları örten ahşap malzemenin üzeri kalın bir kerpiç tabakası ile kapatılır. Yörede bu örtüye *dam* denir. Damlar kışın, yoğun kar yağdığı dönemlerde odaya eriyen kar sularının sızmasını engellemek için temizlenir. Dam üzerinde biriken karı atmak için taştan yapılmış silindire benzeyen bir alet kullanılır. Yörede buna *loğ* (kar sıyıracağı) yapılan işe ise *kürüme* denir. Yine hemen her ev odasında *taka* (Çay ve su bardaklarının veya günlük işlerde kullanılan malzemelerin konulduğu bölme) veya *yataklık* (Yorgan, döşek veya ceyiz sandıklarının konulduğu yer) denilen duvarın içine yapılmış bölümler bulunmaktadır. Odalar genellikle bir avlunun etrafında yer aldığı gibi, kimi meskenler de ise girişteki salonun iki tarafında yer alır.

Geleneksel Türk evinin bir başka önemli özelliği ise, sofa olarak adlandırılan odalar arası ilişkilerin sağlandığı ortak bir alanın bulunmasıdır. Türkler eskiden beri kapıdan giriş yeri veya ön oda anlayışı ile mutlaka sofa uygulamasını evlerinin içinde bulundurmuşlardır. Bu sofa denilen bölümünde birçok araştırmacı tarafından çadırların arasındaki avlu ile aynı işlevi gördüğü ileri sürülmektedir (Ögel,1988,Karpuz,1993). Battalgazi ilçesinde bazı evlerde, odalar, samanlık, hayvan barınağı, odunluk, kiler, ocak, tandır ve tuvalet gibi bazı donanımlar avlunun etrafında bulunmaktadır. Gerek odaları ve diğer eklentileri örten düz çatı (toprak dam), gerekse geniş avlular, ailelerin kışa hazırlık amacıyla; pekmez, reçel, salça, kurutmalıklar (biber, patlıcan, salatalık, fasulye, nane, reyhan vb gibi) ve buğday (bulgur) kaynatma ve serme yerleri olarak büyük önem arz eder.

İlçesindeki meskenlerin en karakteristik özelliklerinden biri de Anadolu'daki diğer yerleşmelerde olduğu gibi, buradaki evlerde doğayla savaşımadan ve ona saygılı bir şekilde inşa edilmiş olmalarıdır (Bektaş,1996). Çünkü buradaki insanlar doğal çevrenin kendilerine sunduğu toprak ve taş malzeme kullanılarak meskenlerini inşa etmişler ve bunu yaparken çevreye en az zarar vermişlerdir.

Az öncede belirtildiği gibi meskenlerde kullanılan inşaat malzemeleri, fonksiyonları ve fizyonomileri coğrafi mekânın doğal şartlarının yanında, meskenleri kullanan nüfusun ekonomik faaliyet türleri ve sosyoekonomik düzeyleriyle de yakından ilişkilidir. Bu nedenle meskenler, her şeyden önce doğal çevre şartları ile insan faaliyetlerinin bir eseri olarak kabul edilmektedirler (Tunçdilek,1967). Bir başka ifadeyle, doğal ortam, insanların beşeri ve ekonomik yapısının şekillendirdiği bir kap gibidir (Arıbaş,2009). Battalgazi ilçesinde de doğal koşulların yerleşme ve meskenler üzerindeki etkisi oldukça belirgindir.

İlçede litolojik ve iklim koşulları nedeniyle eski meskenlerin hemen tamamında yapı malzemesi olarak toprak ve taş kullanılmıştır. Nitekim sahada yapılan bazı araştırmalarda kerpiç kullanılarak inşa edilen meskenlerin %60 civarında olduğu tespit edilmiştir (Arslan,2006). Bugün ilçe merkezinin daha çok Karahan, Meydanbaşı ve Alacakapı mahallerinde karşımıza çıkan Türk-İslam kültürüyle inşa edilen kerpiç meskenler halen varlığını sürdürmektedir (Fotoğraf 4). Kerpiç evler özelliği gereği kısa zamanda yıprandığından, yıllık bir takım bakımları vardır. Bu nedenle ilçede hemen her bayram öncesinde mahalleliler bir araya gerek dış cepheleri, yörede *pardak* olarak isimlendirilen harç (kireçli killi toprak) ile evin duvarlarını sıva yaparlar, yıkılan duvar ya da damlar ise belirli aralıklarla onarırlardı.

Fotoğraf 4. Genellikle tek ve iki katlı inşa edilen kerpiç meskenler

Geleneksel meskenlerde yan ve çatı örtmede oldukça kalın kerpiç kullanılmıştır. Nitekim saha çalışmalarında bazı meskenlerin yıkılan duvarlarında yapılan ölçümlerde duvar kalınlığının 50 cm civarında olduğu tespit edilmiştir (Fotoğraf 5). Kalın duvarlar sıcak yaz aylarında odaların nispeten serin olmasını sağlarken, kış aylarında da ısı kaybını önlemektedir. Konutların geleneksel kapısı ise ahşaptır. İşlemeli kapıların üzerinde ise Türk evlerinde yaygın olarak kullanılan tokmak bulunur.

Fotoğraf 5. İlçe merkezinde kerpiç meskenler giderek yok olmaktadır.

Ekonomik durumları iyi olan ailelerin, yine kerpiç ve ahşap kullanarak inşa ettikleri iki katlı, balkon çıkıtlı konaklarda az da olsa bazı sokak aralarında göze çarpar (Fotoğraf 6). Geleneksel Türk evi mimarisinde inşa edilen konaklar, bugün koruma altına alınarak restorasyon çalışmaları yapılmaktadır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 6. Kerpiç malzeme kullanılarak yapılan konaklardan bir görünüş

Fotoğraf 7. Koruma altına alınarak restorasyonu yapılan konaklar.

İlçede 1960'dan sonra sosyal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak meskenlerde kerpiç kullanımı azalmış ve yerine tuğla gibi malzemeler kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Ağilyazı, Adagören, Meydancık gibi eski yerleşim merkezleri baraj suları altında kalmış olan köylerde, yeni yapılan binalarda neredeyse tamamen tuğla kullanılmıştır (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8. İlçede tuğla malzemesiyle yapılan konutların sayısı her geçen gün artmaktadır.

Sahadaki köy yerleşmelerinde ekonomik faaliyetlerin de etkisi ile geleneksel yapı tarzı büyük benzerlik göstermektedir. Ancak son dönemlerde yapılan meskenler hem kullanılan malzemenin türü açısından hem de planları açısından bu geleneksel yapıya uymazlar. Geleneksel yapı tarzında olan meskenleri tek katlı meskenler oldukça sade yapıdadır ve ahır, samanlık, odunluk, ambar gibi eklentiler ya eve bitişik nizamda ya da evin çok yakınındadır.

İlçede özellikle son kuşak meskenleri diyebileceğimiz modern konutların sayısı git gide artmaktadır. Özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren Malatya'nın kayısı yetiştiren pek çok köy ve kasabasında da görülen, kayısı bahçesinin bir köşesinde genellikle birkaç katlı konut yapım şekli Battalgazi ilçesinde de yaygınlaştığı görülmektedir. Bunun yanında Türk-İslam mesken mimarisi ile hiçbir benzerlik taşımayan ve birkaç bloktan oluşan toplu konutlarında ilçe merkezinde yapılmaya başlanmıştır (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9. İlçe merkezinde toplu ve kat sayısı fazla olan konutlardan bir görünüş.

Çatı örtü malzemesi ve çatı şekli açısından baktığımızda, araştırma sahasındaki köylerin genelde iyi bir durumda olduğu söylenebilir. İlçede konutların neredeyse tamamında beşik çatı şekli görülürken, örtü malzemesi olarak da kiremit kullanılmıştır. Bazı eski kerpiç meskenlerde, düz çatı (toprak dam) görülmekte ise de bunların sayısı oldukça azalmıştır.

Sahada köylerin hiçbirinde hakim ekonomik faaliyet hayvancılık olmamasına rağmen bu faaliyetin gerektirdiği ahır ve samanlık gibi eklentilerin görülebilmesi, köylülerin ticari amaçla olmasa bile kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde hayvan beslemesinden kaynaklanmaktadır. Eklentilerin eve bitişik olarak inşa edilmesinde, duvar ve çatıda kullanılacak olan malzemeden tasarruf edilmesi, kış aylarında ısı kaybının nispeten azaltılması, hayvan hırsızlıklarının engellenmesi veya yırtıcı hayvan saldırılarından korunması gibi faktörler önemli rol oynamaktadır.

Meskenlerin kat sayıları, Anadolu'daki geleneksel Türk evi karakterine uygun olarak eski yapıların çoğunlukla tek katlı oldukları görülür (Fotoğraf 10). İki ve üç katlı evler ise çoğunlukla yeni sayılabilecek bir dönemde yapılmışlardır (Fotoğraf 11). Bunun yanında, son yıllarda sayfiye amaçlı yapılar ile sosyo-ekonomik düzeyi nispeten yüksek olan ailelerin, evlenen çocuklarını da düşünerek yaptıkları apartman tarzındaki yapıların sayısı da artmaktadır.

Fotoğraf 10. Tek katlı evlerden bir görünüş

Fotoğraf 11. İlçe merkezindeki iki katlı konutlar.

Sonuç

Malatya şehrinin, ikinci kurulduğu saha olarak kabul edilen ve yaklaşık 2000 yıllık yerleşme tarihine sahip olan Battalgazi İlçesi, sosyal bilimlerdeki pekçok araştırmacının çalışmasına ışık tutacak zengin bir kültür hazinesine sahiptir. Bunun yanında kültür varlıkları ve doğal güzellikleriyle de yüksek bir turizm potansiyeli vardır. Bu nedenle kaderine terk edilemez. Sahadaki sosyokültürel yapıya ve gelişmelere uygun olarak yeni bir takım projelerin uygulamaya konulması gerekmektedir. Özellikle bakımsız kalmış ve büyük ölçüde tahrip olmuş tarihi eserlerin, geleneksel meskenlerin ve iş yerlerinin kapsamlı bir şekilde bakıma alınması, aslına uygun olarak restorasyonlarının yapılması gerekmektedir. Bu amaçla 2005 yılında başlatılmış olan çalışmaların kapsamının genişletilerek devam etmesi, bölge ve ülkemizdeki kültürel varlığın korunması ve turizm gelirlerinin artırılması açısından önem taşımaktadır. Yerleşmelerin oldukça dağınık olduğu Battalgazi ilçesinde nüfus artışına bağlı olarak yerleşmeler dağınık ve kültürel peyzaja uygun olmayan bir şekilde yapılmaktadır. Bunun sonucu olarak genellikle verimli tarım arazileri de yapılaşmaya maruz kalmakta ve önemli bir toprak kaybı meydana gelmektedir. Bu nedenle yerleşim alanlarının belirlenmesinde, resmi kurum ve kuruluşların koordinasyonu doğrultusunda planlı bir çalışma yapılmalıdır.

Kaynakça

Anonim, 1984, Malatya İli Arazi Varlığı, Tarım ve Köy İşleri Bak. Topraksu Gen. Müd. Yay. No:759, Ankara

Anonim, 2001, Kent Araştırmaları Bibliyografyası. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul.

Ardos, M., 1984, Türkiye Ovaları'nın Jeomorfolojisi, Cilt:1, İst. Üniv. Yayını No:3263, Edb. Fak. Yayını No:3199, İstanbul.

Arıbaş, K., 2009, Tarihin Peşindeki Coğrafya, Çizgi Kitapevi, Konya

Arslan, Ö., Hayli, S., 2007, Battalgazi İlçesinin Nüfus Coğrafyası, Fırat Üniv. Sosyal Bil Der. Cilt:17, Sayı:2, s.1-30, Elazığ.

Arslan, Ö.,2006, Battalgazi İlçesinin (Malatya) Beşeri ve ekonomik Coğrafyası. Fırat üniv. Sos. Bil. Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.

Atalay, İ., 1982, Türkiye Jeomorfolojisine Giriş, E.Ü. Sos. Bil. Fak. Yayın No:9, İzmir

Bayartan, M., 2005, Tarihi Coğrafya Çalışmaları Açısından şehir ve Osmanlı Şehri. İstanbul Üniv. Edb. Fak. Coğrafya Böl. Coğrafya Der. Sayı:13, s.85-92, İstanbul

Bektaş, C., 1996, Türk Evi, Yapı Kredi Bankası Yay. Sanat:28, İstanbul

Delaporte, L., 1936, Les Hitites, Paris

Doğanay, H., 1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası, MEB. Yayınları: 2982, Bil. ve Kül. Eser. Dizisi: 877, Eğit. Dizisi: 10, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Eldem, S. H., 1954, Türk Evi Plan Tipleri, İstanbul Teknik Üniv. Mimarlık Fak., Pulhan Matba., İstanbul

Evliya Çelebi, 1999, Evliya Çelebi Sehatnamesi, Yapı Kredi Yay., İstanbul

Gögebakan, G., 2000, Malatya, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansk., Cilt:27, s.468-473, İstanbul.

Gögebakan, G., 2002, XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560). Malatya Belediyesi Kültür Yayınları No:6, Uğurel Mat., Malatya.

Gögebakan, G., 2004, Fotoğraflarla Geçmişte Malatya, Malatya Belediyesi Kültür Yay. No:11, Malatya.

Göyünç, N., 1971, Silahdar Mustafa Paşa Hanına Ait Bir Vesika, İst. Üniv.Edeb. Fak.

Göyünç, N., 1979, Hane Deyimi Hakkında, İst.Üniv. Edb. Fak., Tarih Derg., S:32, s.331-348, İstanbul.

Göyünç, N., 1985, Malatya'dan Görüş, İstanbul

Gülsoy, E., Taştemir, M.,2007, Vakıf ve Mülk Defteri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay. XIV. Dizi-Sayı:16, Ankara.

Gültekin, N. T., 2005, Geleneksel Kentsel Konut ve Dokusunun Yeniden Kazanımı, Şehircilik Çalışmaları, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Gümüşcü, O., 2006, Tarihi Coğrafya, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Günay, R., 1999, Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul

Güney, E., 1999, Antik Çağ Türkiye Kentleri, Bilgili Yay., İstanbul

Honigmann, E., 1970, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, (Çev: Fikret Işıltan), İst. Üniv. Edb. Fak. Yay. No:1528, İstanbul.

Işık, A., 1998, Malatya 1830-1919, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul

Karadoğan, S., 1998, Kuruluş Yeri Açısından Malatya Şehri ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi, (F.Ü. Sos. Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.

Karpuz, H. 1993, Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri, Kültür Bakanlığı Yay:562, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat-Sanat Tarihi Dizisi:5-4, Ankara

Kayserli, A., Altaş, N.T., 2010, Horasan İlçesindeki Kır Meskenlerinin Kültürel Coğrafya Bakış Açısıyla İncelenmesi. Doğu Coğrafya Der. Sayı:23, s.81-101, Erzurum

Kırımhan, M., 1989, Malatya İlinde Turizm Faaliyetleri ve İl Ekonomisindeki Önemi, Tabiat ve İnsan Derg., Türkiye Tabiatını Koruma Derneği Yay., Yıl:23, Sayı:4, Ankara.

Kırımhan, M., 1990, Battalgazi’de (Eski Malatya) Nüfus ve Yerleşme, (F.Ü. Sos. Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ

Köse, A., 2005, Türkiye’de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk İzleri, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:VII, Sayı:2, Afyon,

Köse, A., 2007, Balıkesir Çevresinde Geleneksel Kırsal Avlu Peyzağı ve Değişimi, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:18, Çizgi Kitabevi, Konya

Ocak, Y., Ahmet, 1992, Battal Gazi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansk., Sayı:5, s.204-205, İstanbul.

Oğuz, M., 2000, Malatya Tarihi ve Sosyo Ekonomik Durumu (M.Ö. 5500-M.S.1920, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul

Ögel, B., 1988, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul

Özdemir, Ü., 2000, Safranbolu’da Köy Meskenleri, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:4, Sayfa: 159-172, Atatürk Üniv. Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Basımevi, Erzurum

Sami, K., 2007, Diyarbakır'da Geleneksel Konut: Sosyal Yaşam Bağlamında Mekân ve Kültürel Etkileşim, Akademik Araştırma ve Dayanışma Derneği (AKADER) Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Sayı:9, Diyarbakır

Sertkaya Doğan, Ö., 2008, Datçayarımadasında Yerleşmenin Tarihsel Süreci, İstanbul Üniv. Edb. Fak. Coğrafya Böl. Coğrafya Der. Sayı:16, s.46-59, İstanbul

Sözen, M., 2001, Türklerde Ev Kültürü, Doğan Kitabçılık Yay., İstanbul

Tuncel, M., 1977, Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında İlk Not, İst. Üniv. Coğ. Enst. Derg., Sayı:20-21, s.119-128, İstanbul

Tuncel, M., 1980, Türkiye'de Kent Yerleşmelerin Tarihçesine Toplu Bir Bakış, İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Der. Sayı:23, s.123-160, İstanbul

Tunçdilek, N., 1967, Türkiye İskan Coğrafyası- Kır İskanı (Köy Altı İskan Şekilleri), İst. Üniv. Yay. No:1283, Coğ. Enst. Yay. No:49, İstanbul.

Yinanç, R., Elibüyük, M., 1983, Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560), Gazi Üniv. Yay. No:31, Gazi Eğitim Fak. Yay. No:1, Ankara.

Yürekli, H., Yürekli, F., 2007, Türk Evi Gözlemler Yorumlar, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul

ADANA EFSANELERİNDE YER ALAN OLAĞANÜSTÜ VARLIKLAR VE BUNLARA DAİR İNANMALAR

Öğr. Gör. Dr. Fatma ATEŞ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Giriş

İnsanlar, tarih sahnesine çıktıkları zamandan beri dış dünyayı ve doğayı tanıma, ondan faydalanma ya da onunla mücadele etme durumunda olmuştur. Doğada yaşamlarını sürdürürken karşılımlarına çıkan sorunları kendilerince çözmeyi denemişlerdir. Buldukları coğrafyada kendilerini etkileyen olaylar karşısında bazı kavramları ortaya atan insanlar, bu kavramları harekete geçirerek sözlü gelenekte var olan anlatım türlerini meydana getirmişlerdir. Bu türler içerisinde sayabileceğimiz efsaneler tarih, inanç ve kültürel birçok söz varlığını barındırmaktadır.

Efsaneler, yüzyıllar boyunca bünyelerindeki inandırıcılık özelliğine gerçek ve olağanüstü unsurları da katarak bir harman oluşturmuşlardır. Bu bağlamda efsaneyi kutsal ve gerçeğin inanma eylemi ile birleştirilmesinden ortaya çıkmış tür şeklinde tanımlayabiliriz.

Türkler, Anadolu'ya gelmeden önce buldukları coğrafyada yaşadıkları birçok kültürel unsuru Anadolu'ya geldikten sonra da canlı bir şekilde devam ettirmişlerdir. Bu inanç sisteminin izleri büyük Türk efsanelerinde olduğu gibi Adana efsanelerinde de hâlâ varlığını korumaktadır.

Adana'nın coğrafi yapısı ve iklim özellikleri efsanelerin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Kış aylarında çok fazla yağmur alan bu ilimizde yılanlar ve akrepler bol olduğu için anlatılan birçok efsanede bu hayvanların ismi sıkça tekrar edilmektedir. Özellikle Misis'i yılanların basacağı yönündeki inanç, yöre halkının inançlarında ve korkularında oldukça sık yer alması bu inancın sonucudur. Yılanların anlatıldığı birçok efsanede yılanlar şahı Şahmeran'ın da adının geçmesi zamanla varyantlaşıp yayılması bu yörenin ikliminin etkisinden kaynaklanmaktadır. Bunlar gibi birçok varlık ve olağanüstü varlık Adana efsanelerinde ya yardımcı rol üstlenen ak iye hüviyetinde ya da zarar verici kara iye hüviyetinde karşımıza çıkmaktadır.

1. KARA İYELER

1.1. Al Karısı

Anadolu'da al, al karısı, albıs, almış, al basması gibi isimlerle de anılan bu varlık Türk dünyasında da benzer isimlerle anılmaktadır. “Keçi, tilki, kedi, köpek, buzağı, örümcek, kuş, gelin, kefenli ölü gibi çeşitli kılıklarda görünürse de daha çok, uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, çıplak gezen, göğüslerinden birini geriye atmış, tepesinde gözü olan çok çirkin, al gömlek giyen bu yaratık” bu şekilde tasvir edilmektedir (Acıpayamlı, 1974: 75; Duvarcı, 2005: 128).

Yeni doğmuş kadınlara ve bebeklere görünen, onların korkmasına, hasta olmasına hatta ölmesine yol açan bu ruh kötü ruhlar grubuna dâhil kara iyelerdendir. Anadolu'da farklı isimlerle anılan bu varlığın yalnız bulunduğu lohusa kadının ciğerini sökerek suya atıp yıkadığına veya yediğine inanılmaktadır. Bu şekilde lohusa kadınların canına kasteden kadın kılığına

girmiş bu cinin görüldüğü yerde üzerine iğne, çuvaldız gibi bir metal parça batırılarak yakalanması gerektiğine inanılmaktadır.

Alkarısından korunmak için doğum yapan kadın kırk gün kırk gece dışarı çıkmaz. Ayrıca evde de yalnız bırakılmaz. Aynı zamanda baş ucuna Kur'an asılır. Yastığının altına bıçak, makas, demir para, iğne, çuvaldız, maşa gibi metal eşyalardan biri veya çörek otu, soğan, sarımsak kabuğu, süpürge konur (Acıpayamlı, 1974: 83; Çevirme-Sayan, 2005: 68). Bölgesel olarak değişebilen bu tedbirlere ek olarak Adana'da lohusanın bulunduğu odaya erkek kıyafetleri koymak ve ışığın söndürülmemesi ritüeli de uygulanmaktadır.

Ayrıca alkarısı, kırmızı renkten korktuğundan lohusanın başına al tül bent örtülüp, yakasına kırmızı kurdele takılır. Ziyarete gelenlere kırmızı renkli şekerden (nöbet şekeri) yapılan şerbet ikram edilir (Güngör, 1991: 43).

Alınan bütün bu tedbirlere rağmen lohusanın çok ağrısı varsa, sütü kesilmiş ve halsizse vücudunun belli bölgeleri morarıyor, sayıklıyor, bayılıyorsa al bastığına karar verilerek bir hoca veya ocaklı çağrılır. Tüfek atılıp, tencere kapakları vurularak, gürültü yapıp bu ruhu kovmak için uğraşılır (Duvarcı, 2005: 129; Ozan, 2015: 45).

Adana'da Alkarısı adı verilen olağanüstü bir yaratığın var olduğuna inanılır. Özellikle yeni evli ve lohusa kadınlara musallat olan Alkarısı ile ilgili değişik efsaneler anlatılır. Bu efsanelerde al karısı çirkin kadın sıfatında görülebileceği gibi şekil değiştirmek suretiyle farklı bir hüviyette de karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki efsanede al karısı lohusa kadını etkisi altına almak amacıyla siyah bir kıl şekline girmiştir:

“Lohusa bir hanım, sofrada ailesiyle birlikte yemek yerken, yemeğin içinden siyah bir kıl çıkmış. Kocası, durumdan şüphelenerek kılı almış ve bir tulumun içine koymuş. Sonra da tulumu değneklemeye başlamış. Biraz sonra tulumdan “çıkarın beni” diyen bir kadın sesi işitilmiş. Tulumu açıp baktıklarında, o siyah kıl parçasının aslında Alkarısı olduğunu görüp hemen yakasına bir iğne takmışlar. Alkarısı, o iğne sayesinde bu aileye yedi yıl boyunca hizmet etmiş. Bir gün çeşmeye su almaya gittiğinde, orada bulunan birisinden, iğneyi çıkarmasını istemiş. İğne çıkar çıkmaz da ortadan kaybolmuş” (Okuşluk, 1994: 158).

Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde gördüğümüz al karısı inanmalarında al karısı, lohusa kadınlara zarar veren bir olağanüstü varlıktır. İki lohusa kadının bu ruhtan korunmak için iğne alıp vermeleri al ruhundan korunmanın en önemli tedbiri olarak bilinmektedir. Ancak Adana efsanelerinde tespit ettiğimiz aşağıdaki efsaneye göre al basması sadece yeni doğum yapmış kişileri değil yeni evlenen kişileri de etkilemektedir. Kanaatimizce anne adayları her kadını hedefleyen al ruhu, efsanede de kendini şöyle göstermiştir.

“Efsaneyi anlatan kişi, doğum yaptığı zaman, yeni evlenen bir arkadaşı da kendisini ziyarete gelmiş. Her ikisi de kırklı olduğu için birbirlerine iğne vermeleri gerekiyormuş. Ancak bunu unutmuşlar ve yeni gelin odaya tedbirsizce girmiş. Böylece kırkları birbirine karışmış. O gece her ikisini de Alkarısı basmış” (Okuşluk, 1994: 158-159).

Anne adayları her kadını hedef alan al karısı başka bir efsanede hamile bir kadına musallat olmuştur.

“Efsaneyi anlatan kişinin babaannesini, hamileliği sırasında al basmış. Orada bulunan eşi, hemen bir iğne ucuyla Alkarısını yakalamış. Kadın:

“Beni bırak, senin yedi göbek ötene dokunmayacağım” deyince bırakmışlar. O gün bugündür, sülalenin erkek çocuklarının çocuğu olduğunda, dededen kalan mendil, yastığın altına konulur. Bu mendilin, ailedeki lohusaları albasmasına karşılık koruduğuna inanılır. Halk, albasmasından korunmak için çeşitli önlemler alır. Bunlardan bir tanesi, yastığın altına bıçak ve zakkum ağacından bir parça konulması ve çocuğun yüzünün kırmızı bir örtü ile örtülmesidir (Okuşluk, 1994: 159). Burada dikkati çeken unsur, Alkarısından korunmak için Alkarısını yakalayan kişiye ait bir mendilin kullanılmasıdır. Mendilin sahibi ölmüş olmasına rağmen, parça bütün ilişkisi içerisinde mendil hâlâ Alkarısını uzaklaştıran, kadınları Alkarısından koruyan bir nesne olarak görevini yapmaktadır.

Alavrad

Anadolu’da at binen cin olarak da bilinen bu varlık Adana efsanelerinde “Alavrad” olarak geçmektedir. Atlara musallat olan bu varlık sabaha kadar atın üzerine binip atı yormaktadır. At sabahleyin terli ve yorgun bulunursa ata bu kara iyenin rahatsızlık verdiği anlaşılır. “Cin ata binince onun yelesini örermiş. Bu cini yakalamak için atın yelesine zift sürülür, onun buraya yapışması sağlanırmış. Bu şekilde yakalanan cinler yakasına bir iğne takılarak esir edilir, her işte kullanılırmış. Fakat esir cin bir gün elindeki ekmeği bir çocuğa verir, onu kandırıp, iğneyi çıkartır, kaçarmış” (Kalafat, 1999: 271; Duvarcı, 2005: 128). Adana efsanelerinde ise bu varlık şu şekilde geçmektedir:

“O zamanlar ailenin atları ve bu atları barındırdıkları ahırları varmış. Her gece bu ahırlardan gürültüler gelirmiş. Atları sabahları kan ter içinde bulurlarmış. Kimse korkusundan gece ahıra gidip bakamazmış. Sonunda düşünmüş taşınmışlar ve atların üstüne katran sürmeye karar vermişler. Bu şekilde, gece atlarına kim biniyorsa, katrana yapışacak ve kaçamayarak yakalanacaktı. Gerçekten de ertesi sabah ahıra baktıklarında, alavrad denilen bir mahlûkun atın üzerine yapışarak kaçamadığını görmüşler. Alavrad onlara: Beni bırakın, sizin yedi sülalenize dokunmayacağım, demiş. Aile, bu söz üzerine alavradı bırakmış. Bugün, bu söze güvenerek, alavradın kendilerini rahatsız etmeyeceğine inanırlar” (Okuşluk, 1994: 159-160).

Abdülmay

Anadolu sahası efsaneleri arasında yer almayan ancak Adana efsanelerinde tespit ettiğimiz bu varlık, bir insan olarak tasvir edilmektedir. Su altında yaşayan zaman zaman karaya çıkarak kendine yemek arayan bu demon genel olarak çocuklara zarar vermektedir. Nehir, dere gibi yerüstü sularının çok olduğu Adana’da bu varlığın Seyhan nehrinde görüldüğü rivayet edilmiştir.

“Adana’nın Seyhan İlçesine bağlı Karayusuflu, Kayışlı, Karaahmetli Köylerinde anlatılan bir efsaneye göre, Seyhan Nehri’nde ve nehrin hemen kenarında yaşayan, insan tipinde, kendisine gerekli olan birkaç tane sözcük dışında konuşma yeteneği olmayan bir yaratığın var olduğuna inanılır. Abdülmay adı verilen bu yaratık, gündüz nehir kenarına gelen ufak çocukları nehre çeker ve yermiş. Gece ise tarlasında çalışmak isteyenleri, eğer tek olurlarsa yermiş. Bu yaratığın varlığına inanan halk, gece nehir kenarındaki tarlalarda çalışmaz. Çalışmak zorundalarsa, yanlarına ailelerinden birilerini alırlar ve tencere teneke götürerek devamlı ses çıkarırlar. Bu efsaneye hala inanılır. Köydeki gençler dahi yakın zamanda Abdülmay’ı gördüklerini iddia ediyorlar (Okuşluk, 1994: 161).

Cin

Cin, ecinni, üç harfliler, iyi saatte olsunlar gibi isimlerle de anılan bu varlıklar Türkiye sahası efsanelerinde en yaygın görülen demonlardan biridir. Kadın olarak tasavvur edilen bu

varlıklar, “insanlara onların tanıdıkları birinin sesiyle seslenirler. Cinlerin insan formunda gözüktüklerinde en önemli özelliklerinden biri ayaklarının ters olmasıdır (Sarpkaya, 2017: 162). İnsan şekli dışında bazen cüce, bazen kedi, köpek bazen de keçi suretine girdikleri bilinmektedir. Mekân olarak mezarlık, تنها alanlar, harabe yerler, merdiven altı, değirmen gibi yerlerde yaşamakla birlikte buralarda kendi düzenleri içinde insanlar gibi bir yaşantı sürdürdükleri bilinmektedir. “İnanmalara göre, aslında aynen insanlar gibi fakat insanlara görünmeden topluluk halinde, padişah ve beyler tarafından yönetilerek yaşarlar. Erkek ve kadın cinsleri vardır. Evlenip çoluk çocuğa karışırlar. Çocuklarını da kendilerinden olan varlıklar doğurtur. Hatta bazı güç doğumları da insan ebeleri kandırıp, kaçıırarak yaptırırlar” (Taner, 1993: 12; Duvarcı, 2005: 131).

Adana ve yöresinde cinlerin olumsuz etkileriyle ilgili birçok inanış vardır. Bu inançlardan efsaneye yansıyan biri alkarısının cin inancıyla birleşmesi ile ortaya çıkmış bir inanç olup şu şekilde anlatılmıştır:

Eskiden, yeni doğacak çocukların cinler tarafından öldürüleceğine dair bir inanç varmış. O yüzden insanlar çocuk sahibi olmaktan çekinmeye başlamışlar. Kaynak kişinin dedesinin dedesinin bir çocuğu olacaktı. Cin tarafından öldürüleceğini düşündüğü için gidip ermiş bir kişiye çocuğu nasıl koruyabileceğini sormuş. Ermiş kişi de çocuk doğarken ceketinin sol tarafına toplu iğne saplamasını söylemiş. Çocuk doğarken kendisine tarif edileni yapan adam, cini yakalamış. Ne erkeğe ne dişiye benzeyen cini, elinde iki gün esir tutmuş. Bu arada cin kendisine yalvarmaya başlamış. Kendisini bırakması halinde kırk asır sülalesinden kimseye dokunmayacağını söylemiş. Bunu kabul eden adam cini serbest bırakmış. O günden sonra, yöredeki doğumlarda cinlerin hiçbir çocuğa zarar vermediğine inanılır (Okuşluk, 1994: 160).

Görünmeyen bu varlıkların yaşadıkları yerler arasında açığıdaki tuvaletler, çöplükler, ulu ağaçların dipleri, ormanlar, bataklıklar, saçak altları, bulaşık sularının birikintileri, izbe, ürkütücü, korkunç yerler, mezarlıklar, ıssız dere yatakları, göl kenarları, gibi yerler sayılabilir. Bu تنها yerler için kullanılan in-cin top oynuyor deyimi halk belleğinde yer tutmaktadır.

Bu yerler ve bu varlıklarla ilgili Adana’da şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

“Kınalıçınar Köyü’nde Cinik Emmi adı verilen adı verilen, herkesten uzakta, dağda yaptığı bir kulübede tek başına yaşayan bir ihtiyar varmış. Cinik Emmi çam ağaçlarından yaptığı çanakları satarak geçinirmiş. Bir gün öğle vakti yatarken, cinler tarafından kaçırılmış. Tam o sırada gittikleri yolun üzerinden bir pınar çıkmış. Suyu gören cinler korkarak kaçmışlar (Okuşluk, 1994: 208).

Kâbus

Adana’da, “kâbus” diye bir varlığın olduğuna inanılır. Bu varlık yarı uyku halinde olan insanlara gelerek o kişilere korkulu rüyalar gördürürmüş. Kâbusun avucunun içinin delik olduğuna inanılır. Bu delikten bir nebze de olsa nefes alan insanlar ölmekten kurtulmuşlar. Özellikle duvar diplerinde, yemek yenilen yerlerde yatan kişilere kâbus geldiğine inanılır. İnanca göre “insanlar yarı uykuya dalmış haldeyken kâbus gelir ve eliyle o kişinin ağzını kapatır. Aynı anda uyuyan kişi üzerinde bir dağ varmış gibi silkinip kurtulamayacağı bir ağırlık hisseder. Kâbustan kurtulmak için besmele çekilip kelime-i şehâdet getirilmesi gerektiğine inanılır. Kâbus gelmemesi için yastığın altına bıçak, makas gibi aletler konulur” (Okuşluk, 1994: 161).

Şahmeran

Şahmeran, masal ve efsanelerde adı yılanlar padişahı olarak da geçen yarı insan yarı yılan olarak tasvir edilen bir demondur. Bu demon yeraltında yaşaması ve görsel açıdan kaos sembolüne dönüşmesi yönüyle kara iyeler grubuna dâhil edilmiştir.

Adana’da halk arasında Şahmeran efsanesine bağlı olarak söylenen: “Misis yilandan, Ceyhan yelden, Adana selden gidecek” şeklinde bir söz vardır. Bu sözün temelinde şu inanış yatmaktadır:

Adana, Çukurova bölgesi olarak da adlandırılan Seyhan Nehri’nin yanı başında bir düzlükte kurulmuştur. Tarım arazilerinin yer aldığı bu düzlüklerin etrafındaki nehir sık sık taşar, evleri, köyleri yıkar, tarlaları su altında bırakır. Adana’da sık sık su baskını, sel olduğu için bir gün bu şehrin bu yüzden yok olacağına inanılır. Ceyhan’da ise evler çok eskiden topraktan ve kamıştan yapılması sebebi ile kuvvetli bir rüzgârda birçok ev yıkılıp gidermiş. Misis’in yilandan gitmesine gelince bu da yine yörede çok bilinen Şahmeran efsanesi ile birlikte anlatılır. Bir efsaneye göre Misis yakınında küçük bir dağın tepesine kurulmuş, Yıllankale denilen bir kale vardır. Bu kalede sütle beslenen birçok yılan varmış. Bu yılanlar, bir gün sütsüz kalıp kaleden çıkacaklar ve Misis’e inerek orada yaşayanları sokacaklarmış. Başka bir efsaneye göre ise Şahmeran’ın öldürüldüğünü anlayan yılanların Misis’i basacağına inanılmaktadır.

Adana’da yılanlarla ilgili efsane ve inanmalar, oldukça yaygındır. Özellikle kalelerde altınları koruduklarına inanılan ya da Şahmeran’ı bekledikleri bilinen birçok yılanın halk inançlarında halen var oldukları bilinmektedir. Bu inancın yer aldığı Misis Yıllankale’de yaşayan yılanlar kralı Şahmeran’la ilgili olarak şu şekilde bir efsane anlatılmaktadır:

Efsaneye göre, “Yılanların başında, vücudunun belden üstü erkek, belden altı yılan şeklinde olan Şahmeran adlı şahları varmış. Bir gün çobanın biri kırlarda dolaşırken bir çukura düşer. Bu çukur yılanlarla doludur. Çobana dokunmayan yılanlar, onu hemen krallarının yanına götürürler. Şahmeran çobanla görüşür. Yılanla konuşan çobanın vücudunda biraz sonra kırmızı benekler çıkar. Şahmeran çobanı kendisini gördüğünü söylememesi ve vücudundaki benekleri kimseye göstermemesi şartıyla bağışlar. Çoban bu şartı kabul edip köyüne döner. O sırada Tarsus Kralı’nın kızı çok hastalanmıştır. Doktorlar kızın kurtarılması için tek çarenin yılanlar şahı Şahmeran’ın kanının kızı içirilmesi olduğunu söylerler. Bunun üzerine kral, adamlarını Şahmeran’ı bulmaları için görevlendirir. Kralın adamları, çobanın köyüne de gelirler. Çoban askerlere vücudunu göstermek istemez. Ancak askerler herkesin vücudunu kontrol etmektedirler. Çoban daha fazla saklanamaz ve askerler tarafından vücudu açılır. Benekleri gören askerler, çobanı zorlayarak Şahmeran’ın yerini öğrenirler. Şahmeran yakalanarak Tarsus’a getirilir. Bir hamamda kesilerek kanı kralın kızına içirilir. Bundan sonra kız iyileşir. Aynı hamamda bugün yer alan izlerin Şahmeran’ın kanı olduğuna inanılır. Ayrıca halk, Şahmeran’ın ölümünden yılanların haberdar olmadığını, eğer olayı öğrenirlerse Tarsus’u basacaklarına inanmaktadır (Okuşluk, 1994: 162-163).

Şahmeran’ı çalan davullarla da ilişkilendiren yöre halkının düğünlerde özellikle davul ve zurna ile eğlenmesi tesadüf değildir. Adana’da yer alan davul geleneği Şahmeran ile ilişkilendirilmiş ve aşağıdaki efsaneye dayandırılmıştır:

“Yılanların padişahı Şahmeran, bir gün erkekler hamamına gelmiş. Ancak ondan korkan insanlar, ellerindeki şeylerle Şahmeran’a vurarak öldürmeye çalışmışlar. Şahmeran ölmeden önce insanlara:

“Yılanlarıma, dünyadaki davul seslerinin hayatta olduğumun işaret olduğunu söyledim. Eğer davul sesleri susarsa, benim öldüğümü anlayacaklar” demiş. Karataş halkındaki inanca göre,

bir gün davullar susarsa, yılanlar Şahmeran'ın öldüğünü anlayacaklar ve insanlardan öç alacaklardır (Okuşluk, 1994: 166).

Şahmeran'a dair anlatılan birçok efsanede dönemin Tarsus Padişahı ve dillere destan kızının adı da sıkça yer almıştır. Yarı insan olan Şahmeran birçok efsanede Tarsus padişahının kızına âşık olması yönü ile geçmektedir. Bu efsane şu şekildedir:

Yarı yılan yarı insan olan Şahmeran, Tarsus padişahının kızına âşık olur. Ancak padişah kızını Şahmeran'la evlendirmek istemez. Bu yüzden kimsenin gelemeyeceği şekilde, denizin ortasındaki bir adaya kale yaptırarak kızını oraya yerleştirir. Şahmeran prensesi görebilmek için bir fiçimin içine girer ve kaleye ulaşır. Ancak muhafızlar fark ederek geriye gönderirler. Bu seferde yüzerek kaleye gider. Yine yakalanır. Prenses bir gün Tarsus'taki hamama yıkanmaya gider. Bunu duyan Şahmeran, hamamın tepesine çıkar ve prensesi izlemeye başlar. Onu gören muhafızlardan birisi okla vurur. Tam göbekteşinin üstüne düşen Şahmeran can çekişerek ölür. Göbek taşındaki kana benzer izlerin Şahmeran'ın kanı olduğuna halk tarafından inanılır. Şahmeran'ın öldüğünü yılanlar öğrenince, birtakım afetlerin art arda olacağına inanılır. Tarsus'u yılanların basacağı, Ceyhan'da deprem olacağı ve Adana'yı suların basacağı söylenir (Okuşluk, 1994: 167).

EJDERHA

Efsanelerde genellikle kötü özellikler gösteren bu varlık, “ejder, ejderha” gibi isimlerin yanı sıra “evran” kelimesi de geçmektedir. Büyük gürültü ve homurtular çıkaran dev cüsseli bu varlık, genel olarak ağızından alev çıkaran boynuzlu, iri gözlü ve siyah renkli bir varlık olarak tasvir edilir. Bazı metinlerde konuşabilen çoğunlukla uçabilen bu varlık, dağ tepelerini kendine mesken tutmuştur.

“Çok eski çağlarda Toros dağları'nın tepesinde bir kral kızı yaşarmış. Dağların çevresi çok sık bir ormanla çevrili olduğu için buralarda dolaşmak tehlikeliymiş. Çünkü ormanda büyük bir ejderhanın yaşadığı söylenirmiş. Kral da kızına sık sık çevreyi tek başına dolaşmamışını söylemiş. Günlerden bir gün kızın canı çok sıkılmış ve ormanda dolaşmaya karar vermiş. Bir süre gezdikten sonra dik ve sarp kayalığın üzerine oturarak Gülek Boğazı'nı seyretmeye başlamış. Birden büyük bir gürültü duymuş. Aşağı baktığında kayalıklardan ejderhanın geldiğini görmüş. Ne yapacağını şaşırılmış. Kurtulamayacağını anlayınca: “Allah'ım, beni ejderhaya yem yapacağına burada taş yap daha iyi” diyerek Tanrıya dua etmiş. Kızın duasını kabul eden Tanrı hem kızını hem ejderhayı orada taşa çevirmiş.

Efsanenin başka bir varyantında ise ejderha kralın kızına âşıktır. Bir gün kendisini göstermek ister. Kralın kızını öldürmek gibi bir düşüncesi yoktur. Ancak kız korkarak Tanrıdan onu taş yapmasını diler. İsteği kabul olur ve ejderha taşa dönüşür (Okuşluk, 1994: 171-172).

Bazı efsanelerde büyük hazineleri koruyan bu yaratık, Adana'daki Aslantaş Harabeleri ile ilgili bir efsanede şu şekilde anlatılır. İnanışa göre Aslantaş Harabelerinin yakınındaki bir mağarada çok büyük bir altın hazinesi varmış. Bu mağaranın ağızında sihirli kılıçlar ve insan yiyen ejderhalar bulunmuş. Hazineye ulaşmak isteyen kişiler bu güne kadar hep canlarından olmuşlar. Yöre halkı hazinenin var olduğuna inanmakta fakat nerede olduğunu bilmemektedir (Okuşluk, 1994: 194).

Karayılan

Yılan, Şamanizm ile de bağlantısı olan genel olarak Erlik'i temsil eden bir hayvandır. Türk mitolojisinde ak yani beyaz renk Gök Tanrıyı karşılarken kara renk Erlik'i karşılamıştır.

Halk arasında sıkça kullanılan “karayılan” ifadesi yeraltını, Erlik’i ve kötülüğü hatırlatmaktadır. On iki hayvanlı Türk takviminde yıl simgelerinden olan yılan Radloff’un tespit ettiği Altay yaratılış efsanesinde yasak meyveyi yedirten bu nedenle Tanrı Ülgen tarafından cezalandırılmış bir varlıktır: “Ülgen yılanı: “Şimdi sen Körmös (Şeytan) oldun. Kişiler sana düşman olsun, vursun, öldürsün,” der (Çoruhlu, 2000: 18; Ateş, 2016: 24).

Görüldüğü üzere yılan mitolojide bu denli etkili olduktan sonra günlük hayatta da bu etkisini göstermiştir. İslamiyet’ten sonra Anadolu’da yılanı zarar vermektan kaçınılmış ve “evin arabı” nitelemesi yapılmıştır. Kin güttüğüne, zarar verildiğinde aynıyla yılanın da zarar verebileceğine dair inançtan dolayı yılan, Türkler tarafından hala saygı duyulan ve çekinilen bir hayvandır. Adana efsanelerinde de bu yönüyle karşımıza çıkan yılan şu şekilde geçmektedir:

“Çok eskiden iyi kalpli ve güzel bir kadın yaşarmış. Bir gün tarlasında çalışırken karşısında bir karayılan çıkmış. Bir süre kadına bakan yılan, hiçbir şey yapmamış ama o günden sonra da kadının peşinden ayrılmamış. Kadına âşık olan yılan, onun kapısının önünde durur, kapıyı açık bulursa yatağa girerek yatarmış. Kadın ve kocası, kendilerine zarar vermediği için bu duruma ses çıkarmıyorlarmış. Zamanla bu olay çevrede duyulmuş. Hiç kimse yılanı öldürmeye cesaret edemiyormuş. Adamın bir tanesi, yılanın zararsız olmasından cesaret alarak öldürmeye karar vermiş. Etrafindakiler yılanın kutsal bir gücü olduğuna inandıkları için öldürmemesini sonra kendisinin de ölebileceğini söylemişler. Adam onları dinlemeyerek yılanı öldürmüş. Bir süre sonra da kendisi ölmüş. Halk adamın ölüm nedenini yılanın kutsal olduğuna inandıkları gücüne bağlar” (Okuşluk, 1994: 183).

Ak İyeler

Hızır

Hızır, halk anlatılarında aksakallı, pir, derviş, ihtiyar gibi isimlerle geçmektedir (Bakırcı, 2014: 39). Bu kişiler geldikleri kişilere iyilik yaparlar, bazen de sınav yaparak ödül ya da ceza verirler. Halk arasında “kapına her geleni Hızır bil” ifadesi buradan gelmektedir. Adana’da bir efsanede adı geçen Hızır, sınav yapmak maksatlı gelmiştir. “Karaisalı İlçesi Karsantı Bucağı’ndaki Kartal Gölü’nün çevresinde bulunan kayalıklarla ilgili olarak çevrede şu efsane anlatılır:

Bir gün Hızır, Kartal Gölü’ne gelmiş. Gölde ise bir kadın çamaşır yıkıyormuş. Kirli elbiselerini, irinli gömleğini ve kel başının takkesini çıkartıp:

“Kızım, şu giysilerimi yıka” demiş.

Kadın elbiselerin pisliği karşısında iğrenip yıkamak istememiş. Bunun üzerine Hızır kızarak:

“Taş ol” demiş.

Kadın ve yıkadığı çamaşırlar taş olmuşlar. Halk hâlâ çamaşırların orada serili olarak durduğuna inanır (Okuşluk, 1994: 172-173).

Lokman Hekim

Lokman Hekim, Adana efsanelerinde sıkça adı geçen bir olağanüstü karakterdir. Halk arasında geçen söylentilere göre Lokman Hekim çok bilge aynı zamanda hikmet sahibi bir kişidir. İnsanlara ilmi öğreten bu kişi yol göstericidir. Bazı rivayetlerde Lokman Hekimin büyük bir kimse bazen de vezir ya da devlet adamı olduğu da zikredilmektedir. Lokman Hekim’in kimliği tartışıla dursun gerçekte dertli kişilere deva, çaresizlere çare olmuş bu kişi en çok da

hasta kişilere şifa bulması inancı ile yayılmıştır. Adana efsanelerinin birinde Şahmeran ile Lokman Hekim'in isimleri yan yana zikredilir. Şahmeran'ın yaşadığı yer olarak bilinen Misis'te Lokman Hekim'inde yaşadığı bilinmesi sebebiyle halk belleğinde (ve neticede efsanede) bu iki olağanüstü karakter bir arada anılır hale gelmiştir. Bu efsanelerden bir tanesi şu şekildedir:

Vaktiyle binlerce yılanın yaşadığı bir mağaraya yanlışlıkla giren bir adam, yılanlar tarafından padişahları Şahmeran'a götürülür. Şahmeran adama canını bağışlayacağını ancak kendisini misafir etmek zorunda olduğunu söyler. Çünkü yerini bilen birini serbest bırakarak kendi hayatını riske atamayacaktır. Adamı uzun yıllar misafir eder. Zamanla mağarada sıkılan adam, yeryüzüne dönmek için Şahmeran'dan izin ister. Şahmeran adama güveninin tam olduğunu, yerini kimseye söylemeyeceğine inandığını belirterek gitmesine izin verir. Ancak kendisini gördüğü için vücudunun pul pul olacağını, bu yüzden vücudunu kimseye göstermemesi gerektiğini de tembih eder. Bu arada padişahın kızı hasta olmuş, tedavisi için bütün ülke seferber edilmiştir. Kızın iyileşmesini en çok isteyenlerden biri de vezirdir. Gerçek amacı kızla evlenip oğlu olmayan padişahın yerine ülke yönetimini ele geçirmek olan vezir, bütün büyücüleri toplayarak bu hastalığa çare bulmalarını ister. Büyücülerden birisi, Şahmeran'ın bulunup öldürülmesi ve onun vücudundan alınacak bazı parçaların kaynatılıp içilmesi durumunda kızın iyi olacağını söyler. Şahmeran'ı bulabilmek için de vücudu pullu kişilerin aranması gerektiğini ekler. Vezir ülkedeki herkesi zorunlu olarak hamama götürüp soydurarak Şahmeran'ı gören kişiyi bulur. Adam, Şahmeran'ı öldüreceğini vaat ederek mağaraya gider. Şahmeran'a bütün gerçekleri anlattıktan sonra ne yapması gerektiğini sorar. Şahmeran :

“Ölümümün senin elinden olacağını zaten biliyordum.” diyerek kendisini öldürmesini, ancak bunun gizli tutulmasını ister. Çünkü öldüğü duyulursa, dünyadaki bütün yılanlar insanlardan öç almaya kalkacaklardır. Daha sonra:

“Kuyruğumun suyunu kaynat ve vezire içir ki kısa zamanda ölsün. Gövdemin suyunu kaynat ve iç ki Lokman Hekim olasın” diye ekler. Adam biraz da buruk bir şekilde bunları dinler. Şahmeran yılanlara, adamın misafiri olarak gideceğini, çok uzun yıllar dönmeyeceğini, kendisini merak etmemelerini söyler ve yeryüzüne çıkarlar. Adam Şahmeran'ın dediklerini yapar. Vezir ölür, kız iyileşir, kendisi de Lokman Hekim olur (Okuşluk, 1994: 164-165).

Lokman Hekim, Adana efsanelerinin birinde adının Cansap olduğu şekliyle de geçmektedir. Efsaneye göre Cansap'ın Lokman Hekim'e dönüşümü şu şekilde anlatılmaktadır:

“...Bu sırada ülkenin padişahı amansız bir hastalığa tutulmuştur. Hekimler, iyileşebilmesi için, Şahmeran'ın kanını içmesi gerektiğini söylerler. Şahmeran'ın yerini bilen bir insan aranır. Bulabilmek için padişahın fermanı ile ülkedeki herkes hamamlara toplanır. Vücudunda kabuklar olan Cansap'ın Şahmeran'la görüştüğü anlaşılır. Cansap, Şahmeran'ın yerini söylemek zorunda kalır. Şahmeran yakalanıp hamama getirilir. Kafası kesilir. Padişah bir tas kan içer ve hayata döner. Cansap da iki tas içer ve ilim irfan sahibi bir insan olur (Okuşluk, 1994: 163-164).

Lokman Hekim, Adana ve çevresinde yüzyıllardır (efsanelerde) yer almış, dilden dile anlatılmıştır. Adana halkı arasında inanışa göre bütün hekimlerin ustası olarak bilinmektedir. Her bitkinin, her çiçeğin özelliklerini bilen ona göre emler yapan Lokman Hekim, her derde, her hastalığa kendince karışımlar yapmıştır. Rivayetlere göre bütün dünyayı dolaşan Lokman Hekim Çukurova'ya gelince ovanın bereket ve güzelliğinden etkilenerek buraya yerleşmiştir. Lokman Hekim'in şifa dağıtıcı olması ile ilgili anlatılan bir diğer efsane de şu şekildedir:

Lokman Hekim doktor ve eczacıymış. Dükkânında her türlü hastalığın devası olan ilaçlar varmış. Hastalar içeri girdiklerinde, hastalıklarına iyi gelecek olan ilaç şişesi sallanmış. Bir gün içeri birisi girmiş. Ancak hiçbir şişe sallanmamış. Lokman Hekim bunun üzerine:

“Senin hastalığının çaresi yok, öleceksin” demiş.

Adam ölümden kurtuluşun olmadığını öğrenince üzülerken her şeyini satmış dağlara çıkmış. Bir gün bir ağacın altında uzanmış yatarken bir yörük kadını bir tas sütü sayılığa koymuş. Yılanların sütü sevdiği bilinir. Tasa yaklaşan bir yılan sütü içmiş, sonra da zehrini süte kuşmuş. Tas yemyeşil olmuş. Ağrıları artan adam:

“Gidip şu zehri içeyim de ölüp kurtulayım” diyerek zehirli sütü içmiş. Bir süre sonra ishalle beraber kusmaya başlamış. Ölmek için içtiği zehirden sonra daha iyi olduğunu gören adan bir zaman sonra hastalığı tamamen geçmiş. Lokman Hekim’e gidip: “Sen bana öleceğimi söylemiştin ama ölmedim” demiş. Lokman Hekim: “Ben sana ala ineğin sütünü nereden bulayım, sütü yılanla içirip, nasıl tasa kusturayım. Hastalığın çaresi vardı ama bu ilacı temin etmek zor olduğu için öyle dedim” diye cevap vermiş. O gün bu gündür tas ve yılanın eczacılık ve tıp biliminin simgesi olması, halk tarafından Lokman Hekim’e dayandırılır (www.turkoloji.cu.edu.tr)

SONUÇ

İnsanlar, belleklerindeki unsurları bazı vesilelerle gelecek nesillere aktarmak isterler. Aktarmak istedikleri unsurlar arasında ise özellikle kültürel unsurlar yer almaktadır. Bu kültürel unsurların aktarılması için mutlaka hatırlatma unsurlarını içerisinde barındırmaları gerekmektedir. Efsaneler de hatırlanmayı içerisinde barındırdıkları olağanüstü motifler sayesinde okuyanın/ dinleyenin dikkatini çekerek bazen dinleyiciyi şaşırtarak bazen korkutarak sağlamaktadır. Adana efsanelerinde de olağanüstü varlıkların oldukça çok olmasının önemli sebeplerinden biri budur.

Adana efsanelerinde olağanüstü varlıklar iki grupta incelenmiştir. Bunlardan biri insanlara yardımcı olan ak iyeler iken diğeri insanlara zarar veren ve onları korkutan kara iyelerdir. Ak iyeler statüsünde Hızır ve Lokman Hekim gibi olağanüstü özellikler gösteren varlıklar yer almaktadır. Kara iyeler statüsünde ise Alkarısı, Alavrad, Abdulmay, Cin, Kâbus, Şahmeran, Ejderha, Karayılan yer almaktadır. Özellikle kara iyelerden Şahmeran, Ejderha, Karayılan’ın yer alması kanaatimizce Adana’da yılanların çok olmasından ve bu hayvanın olağanüstü statülerle sözlü anlatı türleri içerisine yoğun bir şekilde girmesi neticesindedir. Aynı zamanda Adana halk inançlarında Alkarısı sadece lohusa kadınları değil, yeni evlilik yapmış kadınlara da zarar veren bir olağanüstü varlık olarak diğer bölgelerimizdeki inanmalardan farklılık göstermektedir.

Adana’da Efsanelerde Geçen Bazı Olağanüstü Varlıklardan Korunmak İçin Yapılan Ritüeller

1. Lohusa kadını Alkarısı’ndan korumak için kadının bulunduğu odaya bıçak, makas ve kırmızı renk

örtüler konulmaktadır.

2. Alavrad’dan korunmak istenen atlar, türsülerle tütsülenir.

3. Su kenarlarında akşamları bulunmamaya dikkat edilir.
4. Cin'lerden korunmak için kapı eşiklerinde oturulmaz, geceleri yere kül ve ateş dökülmez; dökülmek sorundaysa döken kişi "destur" der.
5. Kapıya gelen özellikle erkek dilenciler Hızır olması ihtimaline karşı asla geri çevrilmez.

KAYNAKLAR

Acıpayamlı, Orhan (1974). *Türkiye'de Doğumla İlgili İnanmaların Etimolojik Etüdü*, Ankara.

Duvarcı, Ayşe (2005). Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar, *Bilig Dergisi*, S. 32, s. 125-144.

Çevirme, Hülya, Sayan Ayşe (2005). Alkarısı İnanmaları ve Bilim, *Milli Folklor*, S. 65, s. 67-72.

Güngör, Harun; Argunşah Mustafa (1991). *Gagavuz Türkleri Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Okuşluk, Refiye (1994). Adana Efsaneleri Araştırması (Derleme-İnceleme), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Ozan, Meral (2015). Dünden Bugüne Türk Halk Kültüründe "Kara İyeler", *Kültür Evreni Dergisi*, S. 23, s. 41-51.

Kalafat, Yaşar (1999). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Sarpkaya, Seçkin (2017). *Türklerin Şeytani Masalları, Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar*, Ankara: Karakum Yayınları.

Taner, Nuri (1993). Halk İnanmalarında Cin ve Cin Tutma, *Türk Folkloru Dergisi*, S. 4, s. 43.

Çoruhlu, Yaşar (2000), *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Ateş, Fatma (2016). "Kızılderili Mitolojisinde Mitik Hayvanlar / Mythological Animals of Indian Mythology", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 11/10 Spring 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9545>, p. 13-30.

Bakırcı, Nedim (2014). Eflâtun Cem Güney'in "Masallar" Adlı Kitabında Yer Alan Metinlerde Mitolojik Unsurlar, *Türük Dergisi*, S. 4, s. 37-52.

İnternet Siteleri

<http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/32.php> (22.01.2019)

GLOBAL SOKAK EKONOMİSİ VE SOKAK ÇALIŞANLARININ STATÜSÜ**GLOBAL STREET ECONOMY AND STREET WORKERS STATUS****Dr. Öğr. Üyesi Osman SİRKECİ**

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU

Toros Üniversitesi

Özet

Sokak ekonomisi kamuya açık alanlarda, sokaklarda, köşe başlarında, caddelerde, meydanlarda gerçekleştirilen her türlü mal ve hizmet alışverişi olarak tanımlanmaktadır. Sabit mekanların sokaklardaki eklenti ve uzantıları bu tanımlamada kastedilen sokak ekonomisi kapsamının dışındadır. Bütün sektörlerde olduğu gibi, sokak ekonomisinin de kayıtlı olan kısmı da vardır, kayıt dışı olan kısmı da vardır. Yine insan ihtiyaçlarının sınırsızlığı ve kaynakların nispeten sınırlılığı ölçüsünde meşru olan ve meşru olmayan sosyal ve iktisadi faaliyetleri içeren kısmı da bulunmaktadır. Sokak ekonomisi sokaklarda yürütülen her türlü iktisadi, sosyal, kültürel, sanatsal ve zanaatsal fayda üreten reel ve sanal faaliyetleri kapsamaktadır. Bu yaklaşımın ve çalışmanın hipotezinde, son yüzyılda ortadan kalkacağı beklenen ve tahmin edilen çok küçük ölçekli sokak ticaretinin tüm bu öngörü ve beklentilerin aksine giderek daha yaygın ve etkin hale geldiği öne sürülmektedir. Çalışmada, bu göstergeler temelinde tüm alt sektörleri ile birlikte sokak ekonomisinin henüz ölçülememiş hacmiyle, küresel olarak alıcısı ve satıcısı ile 8 milyarlık dünya nüfusunun 5 milyarlık kesiminin günlük yaşamını etkileyen devasa boyutlara ulaştığı ön görülmektedir. Veri tabanlarından derlenen nicel göstergeler bu demografik sokak esnafı kümesinin kendine özgü ortak paydaları kapsamında ulaştığı 30 trilyon dolarlık ticari hacim ile 100 trilyon dolarlık dünya ekonomisinde en büyük ekonomi olarak görülen 21 trilyon dolarlık ABD ekonomisini bile geçtiğini göstermektedir. 30 trilyonluk dolarlık hacmi ile sokak ekonomisi, sokak robotları üreticilerinin ve yatırımcılarının dikkatlerini çektiği gibi diğer girişimcilerin ve araştırmacıların da dikkatini çekmeye başlamış bulunmaktadır. Ekonomistler siyasetçiler tarafından dikkate değer görülmeyen, ortadan kalkması beklenen yüzlerce alt sektörü ile sokak ekonomisi dar gelirlilerin, yoksulların ihtiyaçlarının yegâne tedarikçisi olmuştur. İşsizlerin en kolay, en yaygın iş ve ekmek kapısı olarak görülmektedir.

Bu çalışmada gündemdeki yerinin giderek daha önemli hale geleceği ön görülen sokak ekonomisinin işlevleri kent yaşamındaki yeri yerel ve ulusal düzeyde yarattığı katma değer, problemleri, sorunları ve çözüm önerileri tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Sokak ekonomisi, Sokak Esnafı, Sokak Çalışanları, Sokak girişimciliği

GİRİŞ

Birkaç yıl önce Sokak Ekonomisi hakkında araştırma ve çalışmalar yapmak toz pembe bir hayal olarak görülürken bugün giderek ulusal sınırları aştı ve küresel boyutlara ulaştı (İha, 2018). Konu ilk gündeme getirilişinden itibaren geliştirilen önerilere Türkiye çapında, felsefe, resim,

tasarım, eğitim gibi birçok farklı branştan akademisyen, araştırmacı ve uygulamacının aktif katılımıyla karşılandı. Konu ve çalışmalar küresel boyutlara taşınmış oldu (Caruana, 2018).

Giresun Üniversitesi öğretim üyesi olarak 5 yıl önce gerek akademisyenlerle gerek çeşitli kademedeki idarecilerle yapılan görüşmelerde ortaya atılan bu hipotez o günlerde pek dikkate değer görülmemişti. Beş yıl içinde iddialı ve ısrarlı bir çalışma azmi neticesinde Karadeniz kıyılarını aşmış ulusal ve küresel boyutlara ulaştı. Çalışma başından itibaren zaten küresel bir vizyonla el alınmaktaydı. Bu yaklaşımın ve çalışmanın hipotezinde, son yüzyılda ortadan kalkacağı beklenen ve tahmin edilen çok küçük ölçekli sokak ticaretinin tüm bu öngörü ve beklentilerin aksine giderek daha yaygın ve etkin hale geldiğinin gözlemi ve tespiti yer almaktaydı. Bu çalışmada, bu göstergeler temelinde tüm alt sektörleri ile birlikte sokak ekonomisinin henüz ölçülemediği hacmiyle, küresel olarak alıcısı ve satıcısı ile 8 milyarlık dünya nüfusunun 5 milyarlık kesiminin günlük yaşamını etkileyen devasa boyutlara ulaştığı ön görülmüştür.

Bu demografik kümenin kendine özgü ortak paydaları kapsamında ulaşılan 30 trilyon dolarlık ticari hacim ile 100 trilyon dolarlık dünya ekonomisinde en büyük ekonomi olarak görülen 21 trilyon dolarlık ABD ekonomisini bile geçtiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. 30 trilyonluk dolarlık hacmi ile sokak ekonomisi, sokak robotları üreticilerinin ve yatırımcılarının, olduğu gibi diğer girişimcilerin ve araştırmacıların da dikkatini çekmeye başlamış bulunmaktadır.

Ekonomistler siyasetçiler tarafından dikkate değer görülmeyen, ortadan kalkması beklenen yüzlerce alt sektörü ile sokak ekonomisi dar gelirlilerin, yoksulların ihtiyaçlarının yegâne tedarikçisi olmuştur. İşsizlerin en kolay, en yaygın iş ve ekmek kapısı olarak görülmektedir.

Önceki yıllarda ve zaman zaman günümüzde dahi yaygın olan o yanıltıcı beklenti yerine 8 milyara yaklaşan dünya nüfusu içinde 2 milyar kişiye tam veya yarı zamanlı olarak sokaklarda istihdam olanağı sunuyor olması gerçeği son 30 yılda zayıf da olsa yeniden dikkatleri çekmiş bulunmaktadır. Ve gündemdeki yeri giderek daha önemli hale gelmektedir.

Çalışmalar daha çok yerel veya ulusal boyutları ile lokal bazda gelişirken, bu küresel gerçeğin azalıp yok olmak yerine yaygınlaşıp toplumsal yaşamın ayrılmaz bir bileşeni haline dönüşüyor olduğunun fark edilmesi alana yönelik çalışmaları hızla yoğunlaştırmış bulunmaktadır.

Konu üzerinde çalışmalar yürüten akademisyen ve araştırmacılarımızın, Toros ve Mersin Üniversiteleri gibi çeşitli üniversitelerden, TAVAK vakfı, Akdeniz Roman Dernekleri Federasyonu (Akromfed) Mezitli Kent Konseyi gibi birçok kent konseyi ve sivil toplum örgütlerinden, siyasetçilerden aldıkları konferans ve ortaklık davetleri çalışmaların ulusal boyutlarını hızla genişletmektedir.

Çalışmalar Malta-Gozo Devlet Bakanı Hon. Dr. Justyne Caruana'nın ev sahipliğinde "Birinci Küresel Sokak Ekonomisi Konferansı" düzenlenmesi gibi Avrupa ülkelerinden, Sierra Leone İnfomel Çalışanlar Sendikası Başkanı'nın gözlem ve ortak çalışmalar daveti ile Afrika'ya, Hindistan Ulusal Seyyar Satıcılar Birliği (NASVI) global sokak ekonomisi temsilcileri olarak daveti ile Hindistan'a kadar küresel boyutlara ulaşmış bulunmaktadır (timesofmalta, 2018).

Sokak Ekonomisinin Tanımı

Sokak ekonomisi kamuya açık alanlarda, sokaklarda, köşe başlarında, caddelerde, meydanlarda gerçekleştirilen her türlü mal ve hizmet alışverişi olarak tanımlanmaktadır (Bhowmik, 2013, s. 31-33). Sabit mekanların sokaklardaki eklenti ve uzantıları bu tanımlamada kastedilen sokak ekonomisi kapsamının dışındadır. Bütün sektörlerde olduğu gibi, sokak ekonomisinin de kayıtlı olan kısmı da vardır, kayıt dışı olan kısmı da vardır. Yine insan ihtiyaçlarının sınırsızlığı ve kaynakların nispeten sınırlılığı ölçüsünde meşru olan ve meşru olmayan sosyal ve iktisadi faaliyetleri içeren kısmı da bulunmaktadır. Sokak ekonomisi sokaklarda yürütülen her türlü iktisadi, sosyal, kültürel, sanatsal ve zanaatsal fayda üreten reel ve sanal faaliyetleri kapsamaktadır (wiego, 1997).

Sokak Ekonomisinin Statüsü

Sokak ekonomisinin modern toplumun ve kent yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeği anlaşılmış bulunmaktadır. Eksik olan sokak ekonomisinin hukukun dışında tutuluşuna, yasadışı konumuna son verilerek kent yaşamına hukuki entegrasyonudur. Hukuki statüye kavuşturulması ivedilik taşımaktadır.

Bu bağlamda son yıllarda “Sokak Esnafılığı” tanımı ile kamusal alanlarda kendi nam ve hesabına çalışanlar olarak TESK bünyesinde kendi bağımsız “Sokak Esnafları Odası” altında statülendirilerek örgütlenmeleri yaygın kabul görmeye başlamış bulunmaktadır. Adeta kamu hizmeti gören, tanımlanmamış ama fiili kamusal sorumluluk arz eden “Kamu Çalışanı” olarak “Sokak Çalışanları Sendikası” adı altında örgütlenmeleri olasılıkları da dile getirilmektedir (Türk Ticaret Kanunu, 2011, s. 6).

Ayrıca zaten yılların var olan sokak ekonomisinin çok çeşitli sektörlerinin çalışmalarını tarafından kurulmuş bulunan yerel dernekler ve kooperatifler şeklindeki örgütlenmeler de sektörün temsili kurumları olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Türkiye ile benzerlikler taşıyan ve bu benzer soruna özgün çözümler üretmiş Hindistan Sokak Ekonomisi Meclisleri (TVC, SVA 2014) gibi çeşitli ülkelerdeki iyi uygulama örnekleri (Gazette of India, 2014, s. 2-3) Türkiye sokak ekonomisinin statü kazanmasında kolaylaştırıcı rol oynayabileceği de gündemde bulunmaktadır (Ministry of Justice and Legality, 2014, s. 1-3).

Enformel Ekonomi – Sokak Ekonomisi

Günlük dilde kayıtdışı istihdam veya ekonomi olarak adlandırılarak ve daha çok da önlenmesi ortadan kaldırılması yönünde retorikle gündeme gelen milyonlarca kişilik istihdamı ve milyarlarca liralık katma değeri kapsayan sokak ekonomisi dışsal bir olgu değil modern toplumun ayrılmaz bir parçası olarak görülmek zorundadır (Little, Milgram, & Hansen, 2013, s. 1-3).

Sokak ekonomisi kent yaşamının yadsınan ve görmezden gelinen ayrılmaz bir parçasıdır. Aslında sorun olarak lanse edilse de sokak ekonomisi modern toplumun ürettiği sorunlara karşı kendiliğinden oluşan bir çözümdür. Kayıt dışına itilmiş, ötekileştirilmiş ve israf edilmekte olan milli bir değerdir. Sosyoekonomik ve politik bir zenginliktir. Tüm bu olumsuzlukların karşısında kayıt dışına ve hukuk dışına itilmiş bir statüsüzlüktür. Bilgi karmaşası ve bürokrasinin ürkütücülüğü çok küçük ölçekli ve aslen kanunun kendilerine tanımış olduğu avantajları dahi kullanmaktan ürken mini ölçekli bu milyonluk esnaf kümesinin yararlanabileceği “Esnaf Muafiyeti” kavramı ve uygulamasını uygulanması imkânsız hale getirmiştir (Gelir Vergisi Kanunu, 1961, s. 4-5). Dolayısı ile de statüsünü tanımlayamayan esnaf kayıtlı, tanınır ve kabul edilebilir olmanın avantajlarından da yararlanamamaktadırlar (gib, 1999, s. 1).

Tabloda küresel boyutları ile toplam 5,66 milyar çalışma çağında nüfus bulunmaktayken bunu sadece 3,3 milyarı %62’si kayıtdışı olmak üzere istihdam şansı bulabilmektedir. Türkiye’de de durum daha parlak değildir. Çalışma çağındaki nüfus 61,7 milyon iken bunun sadece 31 milyonu çalışmaya hazır olarak kayıtlara geçmektedir.

Tablo 1. Küresel İstihdam ve Sokak Ekonomisi

(1000)	Dünya		Türkiye	
	Nüfus	%	Nüfus	%
Nüfus	7.637.740		82.280	
Çalışabilir (15+)	5.662.773	74.1	61.789	75.1
Çalışan	3.310.465	43.3	28.249	34.3
İşsiz Kayıtlı	188.182		3.542	
Çalışmayan – Dahil Olmayan	2.164.126	28.3	29.998	36.5
Kayıtlı İşsiz + Dahil Olmayan	2.352.308	30.8	33.540	40.8
Street Worker - Sokak Çalışanı	2.000.000	26.2	6.000	7.3

Ve TÜİK verilerine göre 19,5 milyonu kayıtlı olmak üzere sadece 28,2 milyonu çalışabilmektedir. Çalışma çağındaki nüfus dünya ortalamasına uygunluk taşırken dünya ortalamasında toplam dünya nüfusunun yüzde 43,3’ü çalışırken “çalışkan” ülkenin insanının sadece 34,3’ü çalışır görünmektedir. Buna bağlı olarak iş arayanlarla birlikte nüfusun yüzde 40,8’i çalışmıyor gözükmektedir. Bu durum istatistiksel olarak pozitif bir tablo üretmek kaygısıyla ülke gerçeklerinin görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Az ya da çok getirisine bakmaksızın çalışabilir nüfusun katma değer yaratan tüm faaliyetleri kendi özgün değeri ile ölçülmeli ve hesaba katılmalıdır. Faaliyetin niteliğine, yerine, türüne, zamanına bakılmaksızın tam veya yarı zamanlı sınıflandırma ölçekleri ile bağımlı veya bağımsız olarak

gerçekleştirilen ve sosyal ve iktisadi fayda üreten her türlü çalışmanın faaliyetin istihdam verilerine dahil edilmesi kaçınılmazdır.

Küresel Emek Piyasası Görünümü

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) raporu, küresel ekonominin düze çıkıyor olmasına rağmen işgücünün büyüyor olması nedeniyle, küresel işsizliğin 2018 yılında geçen yılki düzeyde seyredeceğini belirtiyor. ILO Genel Direktörü Guy Ryder'e göre "Küresel işsizlik sabitlenmiş olmakla birlikte, **insana yakışır iş açığı yaygınlığını koruyor**: Küresel ekonomi hala **yeterli istihdam yaratmıyor**. Çalışanların iş kalitesini artırmak ve büyümenin getirilerinin adil biçimde paylaşılmasını sağlamak için ilave çaba gerekiyor".

ILO ekonomisti Stefan Kühn'e göre **Korunmasız istihdam artıyor** ve çalışan yoksulluğundaki azalma hızı düşüyor. 2017 yılında 1,4 milyar işçinin korunmasız işlerde olduğu ve 2019 yılına kadar 35 milyon kişinin daha onlara katılacağı anlamına geliyor. Gelişmekte olan ülkelerde korunmasız istihdam her dört işçiden üçünü etkiliyor. Rapor, çalışan aşırı yoksul sayısının 2018'de 176 milyonu bulacağını, yani tüm çalışanların %7,2'si düzeyinde olacağını belirtiyor. "Gelişmekte olan ülkelerde, çalışan yoksulluğunu azaltmada kaydedilen ilerleme, işgücünün büyümesini karşılamada zayıf kalıyor. **Çalışan aşırı yoksul sayısının önümüzdeki yıllarda 114 milyonun üzerinde kalması**, 2018 yılında tüm çalışanların %40'ını etkilemesi bekleniyor" (Kühn, 2018, s. 4).

Kadınların işgücüne katılım oranlarının erkeklerin çok altında ve aynı zamanda, erkeklere nazaran, daha **düşük kaliteli işlerde** ve **daha düşük ücretler** ile çalışıyor. Gelecekte, yapısal değişimler ve yaşlanma, işgücü piyasası üzerindeki baskıları artıracaktır.

Sokak Ekonomisinde İstihdam

Bu araştırmalarda yıllar içinde 6 milyonluk bir kitleye ulaşan sokak ekonomisinde kendi kendilerine istihdam yaratanların işgücü istatistikleri, çalışma ekonomisi ve emek piyasası söylem ve yazınında dikkate alınmadıkları anlaşılmakta ve ifade edilmektedir.

Konu bu bağlamda ele alındığında 19,5 milyonu Sosyal Güvenlik kapsamında, 10 milyonu kayıt dışı olarak çalıştığı bilgisinin yer aldığı TÜİK Raporları (Tüik, 2019, s. 1-2) ve veri toplama yöntemlerinde işportacıların, sokak satıcılarının, kâğıt toplayanların ve benzer işlerle uğraşanların özellikle de çocuk çalışanların yine bu kayıt dışı olarak verilen 10 milyonluk rakamın içinde olmadığı veya olamayacağı da ifade edilmektedir. Bu ifadeler kendi içinde tutarlıdır. O zaman nispeten kayıtlı olan simit tezgâhları, Milli Piyango satıcıları, semt pazarıcıları gibi çok sınırlı sayıdaki çalışanın yarı ve tam zamanlı olarak çalıştığını ifade ederek dahil olduğu 10 milyonluk kayıt dışı çalışan düşünüldüğünde 6 Milyon kişi olarak tahmin edilen kümenin ancak 500 bini, daha iyimser bir tahminle 1 Milyonu TÜİK'in verdiği istihdamda bulunanlar kümesi içinde yer aldığı söylenebilir.

Tablo 2. Seçilmiş Ülkeler ve Küresel Sokak Ekonomisi

Current prices - 2018	GSMH	GSMH
	(\$)	%
Turkey	909 Milyar	
Turkey Street Economy	75 Milyar	8%
United States	21 Trilyon	
World	90 Trilyon	
World Street Econmy	30 Trilyon	33%

Created by Osman Sirkeci from ©IMF, imf.org, 2019.

Ancak kalan 5 Milyonluk kısmı, özellikle de ülkemizde bulunan ana gövdesinin Suriyelilerin oluşturduğu, ama Afrika'dan, Asya'nın diğer ülkelerinden gelmiş olup da ülkemizde kayıtlı veya kayıtsız olarak yaşamını sürdüren göçmen kökenli sokak satıcılarını, seyyar satıcıları, işportacıları da dikkate aldığımızda sokaklarda yüzde 10'luk bir kısmı ancak kısmen kayıtlı olabilecek devasa bir küme ile karşı karşıya olduğumuz görülecektir. Bu sayılan kümeler sayısal olarak istihdam tablolarımızda çeşitli nedenlerle yer almamaktadır (Lagarde, 2019, s. 4-7). Ancak Almanya'nın mini işlerde çalışanlarını bile istihdam raporlarına dahil ettiği bir dünyada mutlaka güvenceli veya güvensiz olduklarına bakmaksızın, kayıtlı veya kayıtsız olduklarına bakmaksızın bu 6 milyonluk çalışanlar kümesini mini ölçekli, mikro ölçekli işler ve istihdam pozisyonları olarak değerlendirilmesinin kaçınılmazlığı ortadadır.

Global Sokak Esnafları 2 Milyar İstihdam Yarattı

Dünya çalışma örgütünün (ILO) verilerine göre milyarlarca liralık destekler ve teşvik paketlerine rağmen Serbest Piyasa Ekonomisi modelleri 150 yıllık egemenlik tarihinde 8 milyara yaklaşan Dünya nüfusunun ancak 3,5 milyara iş imkânı sağlayabilmektedir. Piyasa Ekonomisinin başarısızlıklarında ve dışsallıklarında kendisine yer bulan dünyanın yoksulları ve aç insanları yine kendi sorunlarına kendi yöntem ve olanaklarıyla çözümler geliştirmektedirler. Gerek dünyanın varoşları gerekse kentlerin dar gelirliileri kendi ivedi ihtiyaçlarını gidermek için kendi aralarından çok küçük olanaklar ve finansal desteklerle yetişen yeni sokak esnaflarının hizmetlerinden ve ürünlerinden yararlanarak hayatlarını idame ettirmektedirler.

Kendileriyle birlikte Dünya nüfusunun 5 milyarlık kısmının ihtiyaçlarını gideren 2 milyar sokak esnafı günde ortalama 50 dolar brüt gelir elde ettikleri varsayımıyla günlük dünya ekonomisine 100 milyar dolarlık bir katma değer sağlamaktadırlar. Yılda 300 gün çalıştığı varsayılan 2 milyar Sokak esnafı 2018 yılında 90 trilyon dolara yaklaşan dünya milli hasılasının yaklaşık %33'ünü sağlayarak yıllık 30 trilyon dolar dünya ekonomisine katma değer sunmaktadırlar.

Dünyanın 250 dev perakende zinciri kendi yüksek karlarına yeni karlar ekleyerek oluşturabildikleri 4,5 trilyon dolarlık ciro karşısında dünyanın sessiz kahramanları, sokakların kimsesizleri adeta bir sosyal dayanışma sergileyerek dünya yoksullarının alım güçlerinin de yükselmesine sağladıkları katkılar ile dünya genelinde 30 trilyon dolarlık bir hacme ulaşmış bulunmaktadır.

Sokak Çalışanlarının Statüleri ve Sosyal Hukuk Devleti

Sokaklar milyonlara sunulan özgür yaşam alanları olması hasebiyle demokrasinin de olgunlaşmasında önemli bir yere sahiptirler ve etkin roller oynamaktadırlar. Sokakları kapsamayan bir meşru hukuk düzenin ve sosyal hukuk devletinin olgunlaşması beklenemez. Dolayısı ile sokaklardaki ekonomik sosyal fayda üreten faaliyetler meşru hukuka kavuşturulması gerekmektedir. Sokak ekonomisinin tüm aktörleri de yürüttükleri faaliyetlere uygun hukuki örgütlerine sahip olmaları gerekmektedir. Bunlar, odalar, kooperatifler, dernekler, sendikalar, sanal-dijital birlikler olarak önerilebilir.

Sokak Ekonomisi Yerel Yönetimler İçin Yeni Fırsatlar

Yeni yerel yönetim yaklaşımları ve yeni dönemin ruhuna uygun olarak, göçmeni ve yerlisi ile tüm sokak çalışanlarının en temel paydaşı ve muhataplarındandır. Sokak girişimcilerinin ekonomiye, çalışma hayatına ve sosyokültürel yaşama katkıları dikkate alınarak hak ettikleri statüye kavuşturulmaları ancak yerel yönetimlerin sorumluluğu ve inisiyatifleri ile mümkün olabilecektir. Sokağın sosyal güvencesinin yanında fiziki güvence olanaklarına kavuşturulması yadsınmaz bir ihtiyaçtır. Lokal sosyal ve finansal destek ve teşvik programları oluşturulmalıdır. Hukuksal düzenlemeler ile kent yaşamına entegrasyonları sağlanmalı ve alternatif iş ve yaşam olanaklarına uygun fiziki güvence ve eğitim olanakları acilen sunulmalıdır. Bu yöndeki her pozitif adım yerel yönetimlerin katılımcılığı ile başarısını da arttıracaktır.

Sokak Ekonomisinde Katma Değer

Sokak ekonomistleri, sokak girişimcileri, devasa teşkilatları, devasa bütçeleri ve yatırımlarıyla sadece 29,5 milyon kişiye kayıtlı ve kayıtsız olmak kaydıyla ancak istihdam olanağı sağlayabilen devasa toplumsal devlet aygıtı karşısında hiçbir kurum ve kurumsallığa ihtiyaç duymaksızın sadece sokakların sosyal iletişim ve paylaşım gücünü adeta Akıllı Toplum paydasında birleştirerek, o yoksullar dünyasında, sınırlı veya kıt kaynakların global sokaklarında toplam istihdamın yüzde 20'si oranında, 6 milyon kişiye yarı veya tam zamanlı iş olanağı yaratmaktadırlar. Aynı zamanda sokak ekonomisinin kolektif aktörleri Gayri Safi Milli Hasılanın içinde tahminen hesaplanıyor olsa da olmasa da ülkenin GSMH'sına her yıl 180 milyar Türk Lirası tutarında katma değer ilave etmektedirler. TÜİK verilerinde gelir elde ediyor olarak verilen 29,5 milyonun dışında kalan ve doğrudan hiçbir geliri olmayan kendilerinin de dahil olduğu 50 milyon kişiye ve çalışıyor olmakla birlikte sadece asgari ücretle geçinmek zorunda kalan nüfusa butiklerde, AVM'lerde, süpermarketlerde ulaşamayacakları fiyatların daha altında mal ve hizmet sunmaktadırlar.

Bu yönleriyle sokak girişimcileri devletin, sosyal devletin ve örgütlü toplumun açıklarını kapatmakta ve noksanlarını tamamlamaktadırlar. Onlar yoksulluğun dayanılmazlığını hissedilmez kılmaktadırlar. Bu küme enflasyondan bağımsız ticari gelirleriyle, resmi maaş artışı gibi piyasa değişimlerine yol açmaksızın, malların ve hizmetlerin en kısa yoldan, en az maliyetle, en uygun fiyatla dar gelirlilere ve yoksula ulaştırılması fonksiyonunu yerine getirerek yoksulluğun derinleşmesini önlemektedirler. Bu özgünlükleri ile anti-enflasyonist bir pozisyon ve rol üstlenmektedirler. Vergi adaletinin sağlanamamasının en önemli göstergelerinden olan dolaylı vergilerin adaletsiz yükünün, özellikle yoksul ve dar gelirlili tabakalara yansımaları azaltıcı bir fonksiyonu yerine getirmektedirler. Vergi yükünün adil dağılımındaki bu dolaylı rolleriyle vergi adaletine pozitif katkı sunmaktadırlar.

Tablo 3. Sokak Ekonomisi - Mikron Girişimler - Seyyar Satıcılar

Türkiye Genel Toplamı ve Sektörel Örnekler				
Sokak Ekonomisi	Sayı / Kişi İşletme	Günlük Hasılat	Yıllık Hasılat (300 gün)	Yıllık Kazanç
	Girişim	TL	Milyar TL	Milyar TL
Sevvar Satıcı - İspirtacı vd	6.000.000	100	180	90
1 Evden Yapılan İşler	700,000	50	10.5	8.4
2 Dilencilik	100,000	50	1.5	1.2
3 Atık ve Kâğıt Toplayıcılığı	200,000	50	3.0	2,7
4 Diğer Sokak İşleri	5.000.000	100	150	75

Kaynak; Osman Sirkeci tarafından 1980-2018 yılları arasında sokak çalışanlarına ilişkin verilerden derlenmiştir. (4.11.2018)

Aynı zamanda sokaklarda geçimini temin eden bu milyonlarca kişilik kitle piyasanın mevcut toplumsal yaşamın, kent yaşamının, yerel yönetim anlayışının, endüstrileşmenin sosyal olmayan sonuçlarından, tüketim endeksli, israfçı yaşam alışkanlıklarından çevreye ve doğaya zarar verici aktivitelerden, kentlerde yaşayanları ve doğayı adeta iradeleri dışında korumakta, temizlemekte ve geriye kazanmaktadırlar.

Dünyada 250 milyona varan, Türkiye’de ise 100 bin ila 500 bin kişi arasında tahmin edilen nüfusları ile modern kent insanının ve kentleşmenin yarattığı sorunları çözmeye iradesine rağmen çözüme kavuşturamadığı gibi giderek artan sorunları gizli el misali gayri iradi olarak çözmektedirler.

Sayıları ve haklarında yeterince bilgi ve veriye sahip olunamayan geri dönüşüm çalışanları sektör çalışanları ve dernek temsilcileri ile yapılan görüşmelerde elde edilen verilerden yararlanarak sektör hakkında tahmini sonuçlara ulaşmak mümkün. Bu veriler çeşitli kaynaklarda sayıları 500 bin civarında tahmin edilen, kendilerini gönüllü çevreciler olarak tanımlayan,

serbest sokak çalışanları vasfında olan bu kümenin yılda 1,98 Milyon ton atık kâğıt ve 330 bin ton kadar da pet ve plastiği geri dönüşüme kazandırdıklarını gösteriyor.

Tablo 4. Geri Dönüşüm Çalışanlarının Atık Toplamada Payı

Kâğıt Geri Dönüşüm Yıl/Ton	Atık Toplayıcı Yıl/Ton	Toplam Geri Dönüşümde Payı
3.000.000	1.980.000	%66

Kaynak; 2018 yılı TÜİK ve Sektör Çalışanları Verilerinden derlenmiştir.

Kâğıt atıkları geri dönüşümüne dair veriler yıllık 6-7 milyon ton kâğıt tüketimi olan Türkiye'nin yaklaşık 3 Milyon ton atık kağıdının geri dönüşüme kazandırıldığını göstermektedir. Bu bağlamda gönüllü çevreci geri dönüşüm çalışanları bu milli değer yaklaşık %70'ini yeniden ekonomiye kazandırmada çok önemli bir görevi yerine getirmektedirler. Aynı zamanda sokak ekonomisinin önemli bileşenlerinden olarak yılda 1,2 Milyarlık bir katma değerle GSMH'ya katkıda bulunuyorlar. Aile üyeleri ile birlikte on binlerce kişiye istihdam ve kazanç sağlayarak adeta atıklardan katma değer üretiyorlar.

Modern kent insanının kapalı mekanlarla sınırlı yaşamlarında bilinçli veya bilinçsizce kent kültürünün bir ürünü olarak milyarlarca lira değer taşıyan ambalaj ve benzeri gibi atıkları bu sokakların gönüllü çevrecileri, geri dönüşümcüleri ülkemizin her 1 dolara ihtiyaç duyduğu bu günlerde imdada yetişmektedir. Organik atıklarla birlikte milyonlarca ton çok değerli geri dönüştürülebilir atıklar bu görünmez, kayıt dışı sokak çalışanları, geri dönüşümcüler ordusu tarafından ayrıştırılmakta, toplanmakta, depolanmakta ve yeniden yüksek katma değerli ürünler olarak geri dönüşüm süreçlerine kazandırılmaktadır.

Kentlerin zenginleri, orta ve üst tabakaları tarafından bilinçli ve bilinçsiz olarak bir israf kültürü sonucu kullanım dışında bırakılan doğal kaynak israfı olarak sokaklardaki atıklar yüzbinlerce gönüllü çevreci, geri dönüşümcü tarafından bilinçli veya bilinçsiz gayri iradi olarak katma değere dönüştürülmektedir. Dışsallaştırılmış bu devasa değerli hammadde kaynağı çevre sorumluluğu, çevre bilinci, çevre eğitimi ve çevre kültürü dışında bu gönüllü çevreciler tarafından yeniden doğaya ve çevreye kazandırılmaktadır. Bunun gibi sokak faaliyetlerinin daha birçok görülmeyen, fark edilemeyen, hesaplanmasına gerek duyulmayan özgünlükleri ve etkinlikleri sayılabilir.

Bilgi Toplumu olarak bilinen Almanya'nın Köln şehrinde Ford fabrikasında çalışılmış bir günün öğleden sonrasında Ren nehri kenarındaki bir birahane, günün yorgunluğunu masasının biraz ilerisinde dinlendirici melodisi ile roman kemancı eşliğinde birasını yudumlayarak çıkarmakta olan Helmut kemancının şapkasına atacağı 1 Euro ile (atmasa da olur) biranın tadını ve lezzetini dinlendiriciliğini adeta 5 katına çıkarmaktadır. Sokak ekonomisi tüm aktörleri ve bileşenleri ile birlikte hesaplanabilen, hesaplanamayan, ölçülen ve ölçülemeyen sayısız avantajları, sayısız katkıları, kent yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak yanı başımızda gözlerimizin önünde hayatımıza yaşantımıza anlam katmakta, eşlik etmektedir.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

- Bu çalışma ile bu maddi gerçekliğin görünür kılınması ve bunun yanı sıra gizli istihdam rakamlarının çalışma istatistiklerine kazandırılması da hedeflenmektedir.
- Burada ileri sürülen sav İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere özellikle üç büyük ilimizde çeşitli kurum ve kuruluşların talepleri ile akademisyenlerimiz ve araştırmacılarımız tarafından gerçekleştirilen araştırmaların anketlerin sonuçlarına, meslek odalarının, medyanın yayınlarına ve raporlarına TBM Meclisi tutanaklarına yansıyan verilere dayanmaktadır.
- Mevcut durumda, sokak girişimcileri, sokak sanatçıları, işportacılar, simitçiler, falcılar, vd. sokaklara dair hâkim anlayışın sonucu olarak küçümsemek, görmezden gelmek, inkâr etmek, horlamak, ötekileştirmek, gücü yetmeyen yasalar ve yönetmeliklerle yok etmeye çalışmak, sokaklardan temizlemek yaklaşımlarıyla ele alınmaktadır. Oysa bu olgu, sokak girişimcilerinin kent yaşamında oynadıkları rol, üstlendikleri sorumluluklar, kent yaşamına sundukları katkılar, yaşadıkları sorunlar, ötekileştirilmelerine çözüm yolları aranarak ve tüm paydaşların optimal faydası esas alınarak tanımlanmalıdır.
- Meşru hukukun uzanamadığı yerlerde gayrimeşru hukuk, yazılı olmayan sokak hukuku geçerli olduğu için, sokak girişimcileri kendi durumlarına uygun meşru hukuk kurallarıyla statüye kavuşturulmalıdır.
- Sokak girişimcileri sahip oldukları bunca önemli fonksiyona, kent yaşamına sundukları bunca önemli katkıya rağmen, bu meşru hukuksuzluğun bir sonucu olarak gayrimeşru hukuk kurallarına mahkum olmakta, yoğun istismara maruz kalmaktadır. Bu istismar, kadın emeği, çocuk emeği ve mülteci emeği söz konusu olduğunda daha yoğun yaşanmaktadır.
- Hukuk devleti, aynı zamanda sokaklarda kendi imkanlarıyla, kıt kaynaklarıyla toplumun bir parçası olan bu kümeyi onların kendi yaşam koşulları bağlamında hukukun sınırları içine almalı, onları da kapsamalı, onlara hak ettikleri insani değerleri sunmalıdır.
- Eğer bu sürekli iktisadi ve sosyal bunalım sürecinde bu insanların hak etmedikleri şekilde zulüm ve baskı görmelerine, yoksulluklarına son verilemezse, aşağıdan yukarıya doğru demokrasi ne tüm toplumu kapsayabilir ne de yeryüzünde ve sokaklarda arzu ettiğimiz barış ve huzur gerçekleşebilir.
- Sokaklardaki huzurun, güvenliğin ve barışın tesisi ancak, sokaklarda yaşamlarını sürdüren, tüm ömürlerini geçiren bu kitlelerin kent yaşantısına bir sosyal hukuk devleti düzeni içinde dahil edilmesi ile mümkündür.
- Dolayısıyla, başta siyasi erk tarafları olmak üzere, politika yapıcılar, meslek örgütleri, sendikalar, hukukçular, akademisyenler, ilgili bakanlıklar, yaşamlarını sahada geçirenlerin kendi özgün dernekleri, birlikleri, işletmeleri veya doğrudan kendilerinin katılımıyla

sorunların dile getirileceği, sunulacağı, analizinin yapılacağı ve çözüm önerilerinin sunulacağı bir panelin yapılması gerekmektedir.

- Bu panelde tüm paydaşlarla ele alınarak tartışılan konulardan öncelikli olanlar seçilerek etkinliğin ikinci kısmı olan çalıştayda tematik, sektörel veya özgün sorunlar esasında çalışma grupları oluşturulmalıdır.
- Bu çalışma grupları, olguyu hukukçularla birlikte hukuki açıdan; siyasetçilerle birlikte politik açıdan, çalışma ekonomistleri ile çalışma ekonomisi ve hukuku açısından; sendikacılar, dernek başkanları, birlik başkanları ile uluslararası örgütlerin de katılımlarıyla örgütlenme açısından değerlendirmelidir.
- Katılımı sağlanabilen sokakta gıda ürünleri satıcıları, katı atık toplayıcıları, sokakların asli aktörleri Romanlar gibi diğer sokak girişimcisi gruplar ile sonuç odaklı bir çalışma gerçekleştirilmelidir.
- Bu çalışmaların sonuçları başta hükümet temsilcileri, parlamenterler, siyasi partiler, sendikalar, ilgili bakanlıklar nezdinde çözüme yönelik adımlar olarak ele alınmalıdır.
- Bunu takiben sokakların asli aktörleri, kendi sektörlerinin özgün sorunlarına karşı geliştirdikleri çözüm önerileri etrafında kendi birlikleri, dernekleri ve destek verecek kurumlar ve kuruluşlar ile birlikte alınan kararların gereğini yerine getirmelidirler.

KÜRESEL SONUÇLAR

Bu çalışmalar ve oluşturulacak küresel vizyonun dolaylı ve önemli sonuçlarından biri de çeşitli ülkelerden ve çeşitli uluslararası kurumlardan yetkililerin ve uzmanların katılımları ve gerçekleştirecek görüşme, bilgi ve deneyim paylaşımları ile elde edilecek, Türkiye'ye özgün, ancak başka ülkelerle benzerlik taşıyan, farklı ülke ve sektörlerde uygulama şansı yüksek, uluslararası düzeyde, sürdürülebilir küresel odaklı çözüm önerilerinin ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından bilinmesi ve başka ülkelerde de hayata geçirilmesine öncülük etmesidir.

Ayrıca Mersin'de çeşitli kuruluşların girişimleri ile “Akdeniz Havzası Ülkeleri Sokak Ekonomisi Kongresi”, Giresun Üniversitesi tarafından Giresun'da “Karadeniz Havzası Ülkeleri Sokak Ekonomisi Kongresi”, Berlin Türk Alman İş adamları Birliği (TDU) ile GRÜ – İİBF işbirliğinde “Almanya'da Göçmen Girişimcilik ve Sokak Ekonomisi” konulu konferansların düzenlenmesi öneri ve çalışmalarının başlatılması projenin sürdürülebilirliğinin önemli göstergelerindedir. Ulusal ve yerel medyada aylarca gündemin önemli konularından biri olmayı sürdüren, geniş katılımlı Ankara'da 15 Şubat 2019 tarihinde gerçekleştirilen “Sokak Ekonomisi ve Güvencesizler Paneli ve Çalıştay” ise sorunun yerinde, önemli ve can alıcı bir konu oluşunun başka boyutlu diğer bir göstergedir (Gündoğan, 2019).

Ayrıca ILO bünyesinde Global Sokak Çalışanları Birliği (Self Worker Global Union – SWG) adı altında sektöre özgün bir kurumsal yapının kurulması önerisinin benimsenmesi ve kuruluşunun gerçekleştirilmesi diğer önemli küresel çıktılardan biridir.

KAYNAKLAR

- Bhowmik, S. K.** (2013). *Street Vendors in the Global Urban Economy*. New Delhi, India: Routledge.
- Caruana, J.** (2018, Ocak 7). independent.com.mt. *independent*. Şubat 15, 2019 tarihinde independent.com.mt: <http://www.independent.com.mt> adresinden alındı
- Gazette of India.** (2014, May 1). *legislative.gov.in*, Extraordinary, Part II, Sec. 3(ii). (legislative.gov.in, Prodüktör) Şubat 15, 2019 tarihinde legislative.gov.in: <http://legislative.gov.in> adresinden alındı
- Gelir Vergisi Kanunu.** (1961, Ocak 1). Mart 17, 2019 tarihinde mevzuat: <http://www.mevzuat.gov.tr> adresinden alındı
- gib.** (1999, Ocak 1). Mart 16, 2019 tarihinde gib.gov.tr: <http://www.gib.gov.tr> adresinden alındı
- Gündoğan, B.** (2019, Şubat 15). Sokak Ekonomisi Çalıştayı. *aa*. Şubat 16, 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr> adresinden alındı
- İha.** (2018, Ağustos 10). iha.com.tr. *İha*. Mart 10, 2019 tarihinde iha.com.tr: <https://www.ih.com.tr> adresinden alındı
- Kühn, S.** (2018). *Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm: Eğilimler 2018*. ILO. Cenevre: ILO. Kasım 10, 2018 tarihinde <https://www.ilo.org> adresinden alındı
- Lagarde, C.** (2019). <https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2018/eng/>. imf. Şubat 20, 2019 tarihinde <https://www.imf.org> adresinden alındı
- Little, W. E., Milgram, L. B., & Hansen, K. T.** (2013). Street economies in the urban global south. W. E. Karen Tranberg Hansen (Dü.) içinde, *School for Advanced Research Press* (s. 3-16). Santa Fe N.M: SAR Press. Şubat 12, 2019 tarihinde alındı
- Ministry of Justice and Legality.** (2014, Mai 1). *The Street Vendors (Projection of Livelihood and Regulation of Street Vending) ACT, 2014*. Şubat 12, 2019 tarihinde alındı
- timesofmalta.** (2018, Ocak 21). timesofmalta.com. *timesofmalta*. Şubat 15, 2019 tarihinde timesofmalta.com: <https://www.timesofmalta.com> adresinden alındı
- Tüik.** (2019). *İşgücü İstatistikleri, Kasım 2018*. Ankara: Tüik. Ocak 21, 2019 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr> adresinden alındı
- Türk Ticaret Kanunu.** (2011, Ocak 13). Aralık 21, 2018 tarihinde ticaretkanunu.net: <http://www.ticaretkanunu.net> adresinden alındı
- wiego.** (1997, April 15). *wiego*. Şubat 15, 2018 tarihinde wiego: <http://www.wiego.org> adresinden alındı

KENTLERİN ÖTEKİSİ: SOKAKTA YAŞAYANLAR

THE OTHER OF THE CITIES: STREET RESIDENTS

Prof. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU

Toros Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Osman SİRKECİ

Giresun Üniversitesi

Özet

Kentler bir toplumun kültürünün gücünün bir arada bulunduğu yerlerdir. Çok çeşitli renkleri içinde barındıran kentler toplumsal ilişkilerin çeşitlendiği ve karmaşıklaştığı bir yapı sergiler. Kentlerin bir ruhu vardır ve eğer kentin ruhu kentten ayrışır o zaman kent kimliğini yitirir. Kenti kent yapan şey sadece kaldırımlar, yollar, apartmanlar, gökdelenler değil, o kentte birlikte yaşayan farklı etnik, dini, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıklara sahip insanların biraradalığıdır. Ancak çağdaş endüstriyel toplumlardaki en önemli toplumsal bölünmelerden birisi özellikle sosyo-ekonomik bağlamda karşımıza çıkan sokakta yaşayanlardır.

Sokakta yaşayanlar kategorisi psikolojik, ekonomik veya sosyal nedenlerden dolayı yerleşik hayattan koparak parklar, bahçeler, bankamatikler, kaldırımlar, köprü altlarını kendilerine mesken edinen evsizlerden sokakta satış yaparak geçimini sağlayan seyyar satıcılar, işportacılar, simitçiler, çöp toplayıcılara kadar geniş bir yelpazede ele alınabilir. Toplumsal bölünmeler, sosyal eşitsizlik ve dezavantaj biçimlerini üreten geniş kalıp ve süreçlere işaret eder. Bireysel yaşantılarımız içerisinde tamamen doğal bir şekilde ve kaçınılmaz bir biçimde toplumda neden bulunduğumuz konumda olduğumuzu hem kendimize hem de başkalarına anlatan kişisel yaşam hikayelerimizi kurgularız. Her birimiz kendi kişisel hikayemizi ve güçlü yanlarımızı yansıtan özgeçmişlere sahibizdir; zayıf yanlarımızı değiştirmenin ve güçlü yanlarımızı geliştirmenin kendi elimizde olduğunu düşünürüz. Dolayısıyla eşitsizlik insanlara kolektif olarak yaşanmakta olan ve açıklanması gereken bir şeymiş gibi değil, tek tek bireylerin kendileri için yaratmış oldukları avantaj veya dezavantajların bir sonucu gibi görünür.

Oysa tüm modern endüstriyel toplumların eşitsiz ekonomik konumları yansıtan eşitsizlik yapıları vardır. Sınıf temelli toplumsal bölünmeler, zenginlik olarak mülkiyet sahipliğiyle ve farklı mesleki konumların maddi ve kültürel avantaj ve dezavantajlarıyla yakından ilişkilidir. Bunların her ikisinden de yoksun olanlar, yoksullar ve sosyal açıdan dışlanan, felsefi olarak ötekileştirilenler arasındadırlar. Sosyo-ekonomik temelli bu ötekileştirmenin en önemli sebeplerinden birisi modern endüstriyel toplumlarda emek piyasasının, var olan işlerin doğasının değişmesiyle gittikçe daha güçlü bir şekilde ayrılaşması ve dolayısıyla mevcut sınıflar arasındaki geçişlerin azalmasıdır.

Ötekileştirme, egemen yapının, egemen düşüncenin ve egemen davranışın kendi kıstasları içerisinde görmediği ya da görmek istemedikleri birey veya topluluklara karşı gösterdikleri davranış biçimidir. Ayrıca hatırlanması gereken önemli bir olgu statüdeki eşitsizliğin önyargıyı beslediği, önyargının da ötekileştirmeye zemin hazırladığıdır. *Modern toplum insanı fiziksel rahatlık uğruna kazanmak, harcamak, yine kazanmak döngüsüne itilmiş durumdadır, ve bu döngüden memnun olmasında da kitle iletişim araçları da son derece etkilidir. Sistem, çalışmanın yüceltilmesi ve çalışmamanın ya da sistem içinde kalıplara uygun bir şekilde*

çalışmayanın sistem dışı sayılarak ötelenmesi üzerine kurulmuştur. Kayıt dışı ekonomi kavramının altında yatan önyargı, sistem dışı emeğin değersizleştirilmesini öngörmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında egemen kültür karşısında emeği en fazla ötekileştirmeye tabi tutulan kesimlerden birinin kadınlar olduğu görülmektedir. Kadınların çoğunun aile içindeki emeği kayıt dışı bile sayılmazken, kadınların emek piyasasında kendilerine yer sağlamaları erkek egemen bir sistem içerisinde ya ev işlerine yakın bakım, beslenme, öğretim ve sekreterlik işleri yapmalarıyla ya da evde ürettiği şeyleri veya kendini sokakta pazarlayarak kazanç elde etmeye çalışmalarıyla sonuçlanmıştır. Kadınlar için evlilik kurumuna giriş sıklıkla marjinalleştirilmelerinin veya emek piyasası içinde sınırlandırılmalarının başlangıcını oluşturmaktadır.

Ancak eğer bir kentin ruhu o kenti oluşturan insanların ortak üretim ve yaşam alanı içinde var olabiliyorsa o zaman sokakta yaşamayı seçenleri veya sokakta yaşamını kazananları dışlamak veya ötekileştirmek kentlerin ruhunu kaybetmesi demektir. Ötekisi olmadan hiç kimse var olamayacağına göre, eğer kentin ana akım emek piyasası var olacaksa, bu ancak ötekileştirdiği “kayıt dışı ekonomi” diyerek yok saydığı insanları kabul etmesiyle mümkündür.

Anahtar kelimeler: Ötekileştirme, Kent ruhu, Sokak ekonomisi, Kadın emeği

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde modern çağ önemli dönüm noktalarından birini oluşturur. İlk ve Ortaçağlarda kırsal alanda doğa ile iç içe yaşayan birey, modern çağda toprağı, hayvanları ve kırsal alanları bırakarak şehirlere yerleşmeye başlamıştır. Bu şehirleşme olgusu bireyin kendini diğerlerinden, içinde yaşadığı toplumdan ayırt ederek kendinin bir birey olduğunun farkına varmasını yani ötekileşme olgusunu da beraberinde getirir. Öteki kavramının felsefi temelleri Descartes’la başlayan ve modern felsefe geleneğinin belirleyici özelliği olan özne nesne ayrımına dayanır. Harvie Ferguson *Modernity and Subjectivity* başlıklı Kartezyen meditasyonların modernizm üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında özne nesne ayrımı bağlamında kendini gösteren modern özerkliğin Kartezyen metodik şüphe yönteminden kaynaklandığını savunur.

Descartes’ın şüphesi, Ferguson’a göre, kesintisiz bir şekilde şüphe etme eylemini gerçekleştiren öznenin sürekli olarak kendiliğinin farkında (self-awarenes) olması demektir ki özne nesne ayrımı tam da öznel bilincin bu şüphe etme eyleminde ortaya çıkar (2000: 18-19). Descartes’ın felsefesi Heidegger’den beri, teknik dolayım yoluyla, modern anlamda öznenin nesneye tahakkümünün, nesneyi kendi tasarımının konusu durumuna indirgemesinin, Öteki konumuna getirmesinin mimarı olarak düşünülmüştür.

Aydınlanma ile Avrupa’da başlayan ekonomik, toplumsal ve siyasi değişimi ifade eden modernlik, dolayısıyla, özne-nesne ayrımı üzerine kurulan bir paradigmadır. Anthony Giddens’a (1991) göre, modernite dört temel kurum aracılığıyla tanımlanabilir. Bunların ilki kapitalizmdir. Kaptalizmin bir ürünü olarak, fayda-maliyet analizine göre işleyen ve yararlı bir bakış açısıyla insan da dahil olmak üzere her şeyin önemini onun insani, ahlaki veya tutarlı olmasında değil, maliyet fayda arasındaki ilişkide arayan araçsal akıl ortaya çıkar. İkinci önemli kavram endüstrileşmedir. Araçsal akıllı temel alan endüstrileşmenin temel amacı

doğanın dönüştürülmesidir; bunun için de malların üretimi için makinelerin kullanımını önceler. Üçüncü önemli kavram gözetimdir. Gözetim çok boyutlu olup öncelikle toplulukların siyasal ve toplumsal alandaki faaliyetlerinin denetim altında tutulmasını ifade etmektedir. Modernitenin son kurumsal boyutu olarak askeri güç, savaş araçlarının kontrolü, savaşın endüstrileşmesini ifade eder.

Bu dört boyut ekseninde modernizmle birlikte son derece dramatik bir toplumsal değişme yer almış ve Avrupa'dan başlayarak dünyanın birçok bölgesinde sanayileşmiş, kentleşmiş ulus-devletler doğmuştur. "Ulus devletler de genelde, asimile edilmiş, baskı altına alınmış, marjinalleştirilmiş "alt halklar" pahasına oluşmaktadır" (Habermas, 2004, s. 50). Dolayısıyla modern bir toplumda, modernite içinde yaşamak, belli bir amaç için en uygun araçları bulmaya yönelik, doğayı ve toplumu kontrol üzere araçsal aklın bir uygulama alanı olan rasyonelik içinde yaşamak demektir. Rasyonel düşüncenin temellerini Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde düzenlenişi artık kozmoz ya da tanrısal bir güç tarafından verili olmayan, fakat insan tarafından dışarıdan getirilmesi gereken, olgular arasında tutarlı ve açıklayıcı bağları kuran kuramları, kanunları nasıl geliştirdiğimize ilişkin ortaya attığı sentezleme fikri oluşturur. Böylece geliştirilen modern bilimin deneysel yöntemi, üretimin rasyonelleşmesini de içeren sanayi üretimini de beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümlerle birlikte kapitalizm karın hesaplı, sistematik bir biçimde elde edilmesine yönelik olarak örgütlenirken; hukuk da adaletin sosyal biçimde örgütlenmesini temsil edecek şekilde düzenlenmiştir (Bilton, vd., 2009). Global ekonominin baskısı ve kapitalizmin yarattığı dünya piyasası devlet düzenlerini ve halkların bu devlet düzeni içinde nasıl konumlandırılacağını etkilemektedir.

Modernizm ve Kentleşme

Modernite içinde yaşamak, modern bir toplumda var olmak, rasyonel düşünme biçimlerine ve rasyonel biçimde düzenlenmiş sosyal örgütlenmeye maruz kalmak demektir. Henri Saint Simon'un dediği gibi: "insan ırkının Altın Çağı bizim arkamızda değil, önümüzdedir; bu çağ sosyal düzenin mükemmelleştirilmesinde yatmaktadır" (akt. Kumar, 1978, s. 13). Sosyal düzenin mükemmelleştirilmesi, yani rasyonel bir düzen içinde örgütlenmesi modern toplumlarda özel alan kamusal alan ayrımını belirgin hale getirmiştir. Bunun en mükemmel örneği olarak kentleşme, dolayısıyla, modern toplumların oluşumunun hayati bir boyutu olarak ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz, İlkçağlar ve Ortaçağlarda da günümüzün büyük kentlerinden farklı bir biçimde sanayi öncesi ve kapitalizm öncesi düzen içinde gelişmelerine karşın kentler mevcuttu; "ancak modern çağda kentlerin yükselişi, modern makine teknolojisinin, büyük çaplı üretimin ve kapitalist girişimin ortaya çıkışından bağımsız değildir" (Wirth, 2002, s. 78).

L. Wirth'ün (1938) kent sosyolojisi alanında çığır açıcı "Urbanism as a Way Of Life" (Bir Yaşama Biçimi Olarak Şehirleşme) başlıklı makalesinde çok doğru bir şekilde belirttiği gibi "çağdaş dünya için kullanılabilen 'kentleşme'nin derecesi, tam olarak ve geçerli bir biçimde, kentlerde yaşayan toplam nüfusun oranı ile ölçülemez. Kentlerin toplumsal yaşam ya da insan üzerindeki etkileri, kentli nüfusun oranının göstereceği etkiden daha büyüktür. Kent yalnızca, günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer değildir, aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir

düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir" (Wirth, 2002, s. 80).

Wirth, kentleri sadece fiziki yapılanmayı temele alarak tanımlamaya kalkmanın kentlerin maddi bir olgu olmaktan ziyade toplumsal bir olgu olduğu gerçeğini görmezden gelmek demek olduğunu belirtir: "kentleşmeyi, kentin fiziksel varlığı ile tanımladığımız, onu yalnızca katı bir biçimde mekânla sınırlandırdığımız ve kentsel tutumların keyfi yasal sınırların bittiği yerlerde birdenbire kesileceğini düşündüğümüz sürece, bir yaşam biçimi olan kentleşme için uygun bir kavram geliştiremeyiz" (Wirth, 2002, s. 81).

Kenti kent yapan şey sadece kaldırımlar, yollar, apartmanlar, gökdelenler değil, o kentte birlikte yaşayan farklı etnik, dini, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özelliklere sahip insanların biraradalığıdır. Kent halkının kente uyumu demek bir yandan kentin fiziki ve doğal yapıyla insan unsurunun bütünleşmesi, bir diğer yandan ise kent halkının kent kültürü edinerek birbiriyle bütünleşebilmesidir. İnsanların içinde yaşadıkları kentle ve kent halkıyla bütünleşebilmeleri, kentleri koruma ve geliştirme ve kentsel yaşamın sürekliliğini sağlama açısından önemli bir noktadır. Malik'in çok doğru bir şekilde saptadığı gibi "bir kentte kökü olduğu ve o kente ait olduğu duygusunu bireyin kaybetmesi, yerel hüner ve sanatların kayboluşu ve nihayet komşuluğun ve güvenin yitilişi. Bundan dolayı insanlar kaybedilen bu kent duygusunu, toplumsal bütünlük ve dayanışmayı, yerel renk, dil ve anlamıyla yitirilen mekan duygusunu yeniden tesis edebilecek çözüm yolları aramaktadırlar" (1998, s. 145). Malik'in öngördüğü çözüm ancak şehirleri yaşayan süreçler olarak ele alıp, önce onların nasıl işlediğini anlamak, sonra da bu anlayış çerçevesinde bu işleyişi daha iyi hale getirebilecek stratejileri geliştirmekle mümkündür.

Şehirleri basit problemlerden ziyade örgütlü karmaşıklık problemleri olarak ele alarak, süreçler üzerine düşünerek, tikelden genele doğru akıl yürüterek, ortalama niceliklerin nasıl işlediğini anlamak için ortalama dışı niceliklere bakarak içinde yaşadığımız şehirlerin gerçekten nasıl işlediğini anlayabiliriz (Jacobs, 2011). Şehrin en önemli yapıtaşlarından olan kaldırımların ve sokakların değişik kullanımlarının çocukların yetiştirilmesine, güvenliğe ve en önemlisi kent yaşayanlarının birbiriyle temasına son derece önemli katkıları olduğunu belirten Jacobs, *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı* başlıklı şehir planlamacılığının öncüsü olan kitabında, "en sıradan olaylara ve manzaralara yakından bakma" (age., s. 33) stratejisini izleyerek şehirlerin görünüşteki davranışlarının ne anlama geldiğini ve bunların aralarında ilkesel bağlar belirip belirmediğini anlayabileceğimizi söyler.

Jacobs'a göre şehirlerin varlığını sürdürebilmelerini ve çöküşe karşı durabilmelerini sağlayan yegane strateji, aslında bir kentin zenginliği olan çeşitliliğin korunmasıyla mümkündür: "şehirler hem ekonomik hem de toplumsal bakımdan sürekli olarak karşılıklı birbirini destekleyen kullanımların son derece girift ve sıkı dokunmuş çeşitliliğine ihtiyaç duyarlar" (age., s.33). Kent, varoluşu boyunca farklı ırk, dil, din ve ekonomik yapıyı temsil eden grupların gündelik yaşam içinde, iktidar ilişkilerinin sürekli çatışan, uzlaşan, ve sürekli yenilenen pazarlıkları doğrultusunda kendine özgü bir arada yaşama stratejileri geliştirdikleri

geniş boyutlu bir kültürel ortamdır. “Kentsel mekânın çok sayıda toplumsal tecrübeyi barındırması, bir kolektif bilincin varlığına işaret eder. Bu kolektif ruhla kent mekânı sahiplenilir, benimsenir ve yaşatılır” (Karaca, s & Kiper, N., 2011, s. 76). Kentlerin bir ruhu vardır ve eğer kentin ruhu kentten ayrışırsa o zaman kent kimliğini yitirir. Kentler bir toplumun kültürünün gücünün bir arada bulunduğu yerlerdir. Çok çeşitli renkleri içinde barındıran kentler toplumsal ilişkilerin çeşitlendiği ve karmaşıklaştığı bir yapı sergiler. Bu anlamda kentsel kültür, o kentte yaşayanların ortak tecrübeleri aracılığıyla oluşturulmuş bir kolektif bilinç aracılığıyla mümkün olabilir.

Ancak çağdaş endüstriyel toplumlardaki en önemli toplumsal ayrışmalardan birisi kentlerde özellikle sosyo-ekonomik bağlamda karşımıza çıkan sokakta yaşayanlardır. Global kapitalizmin bakış açısından kayıt dışı, sosyolojik açıdan üst, orta ve alt sınıfın dışında kalan—“ek bir grup olarak uygulanabilir olduğunda listeye eklenen... belirtilmeyen ya da uygun olmayan biçimde tanımlanan meslekleri ya da diğer nedenlerle sınıflandırılmayan meslekleri kapsamaktadır” (Bilton, vd., 2009, s. 102). Psikolojik açıdan uyumsuz, suça yatkın, değersiz kabul edilen bu grup kentlerin ötekisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa kentsel yaşam ve sokakta yaşam birbirini tamamlayan ve birbirinden ayıramaz bir şekilde o kentin kimliğini, ruhunu, yani, kentin kültürünü oluşturan unsurlardır. Jacobs’ın dediği gibi şehirleri anlamının yolu “esasen ayrı ayrı kullanımları değil, kullanımların bileşimlerini ya da karışımlarını” (2011, s.42) incelemekten geçer.

Önyargılar, Ötekileştirme ve Sokakta Yaşayanlar

Sokakta yaşayanlar kategorisi psikolojik, ekonomik veya sosyal nedenlerden dolayı yerleşik hayattan koparak parklar, bahçeler, bankamatikler, kaldırımlar, köprü altlarını kendilerine mesken edinen evsizlerden, sokakta satış yaparak geçimini sağlayan seyyar satıcılar, işportacılar, simitçiler, atık toplayıcılara kadar geniş bir yelpazede ele alınabilir. Toplumsal bölünmeler, sosyal eşitsizlik ve dezavantaj biçimlerini üreten geniş kalıp ve süreçlere işaret eder. Bireysel yaşantılarımız içerisinde tamamen doğal bir şekilde ve kaçınılmaz bir biçimde toplumda neden bulunduğumuz konumda olduğumuzu hem kendimize hem de başkalarına anlatan kişisel yaşam hikayelerimizi kurgularız. Her birimiz kendi kişisel hikayemizi ve güçlü yanlarımızı yansıtan özgeçmişlere sahibizdir; zayıf yanlarımızı değiştirmenin ve güçlü yanlarımızı geliştirmenin kendi elimizde olduğunu düşünürüz. Dolayısıyla eşitsizlik insanlara kolektif olarak yaşanmakta olan ve açıklanması gereken bir şeymiş gibi değil, tek tek bireylerin kendileri için yaratmış oldukları avantaj veya dezavantajların bir sonucu gibi görünür.

Oysa tüm modern endüstriyel toplumların eşitsiz ekonomik konumları yansıtan eşitsizlik yapıları vardır. Sınıf temelli toplumsal bölünmeler, zenginlik olarak mülkiyet sahipliğiyle ve farklı mesleki konumların maddi ve kültürel avantaj ve dezavantajlarıyla yakından ilişkilidir. Bunların her ikisinden de yoksun olanlar, yoksullar ve sosyal açıdan dışlanan, felsefi olarak ötekileştirilenler arasındadırlar. Sosyo-ekonomik temelli bu ötekileştirmenin en önemli sebeplerinden birisi modern endüstriyel toplumlarda emek piyasasının, var olan işlerin

doğasının değişmesiyle gittikçe daha güçlü bir şekilde ayrılaşması ve dolayısıyla mevcut sınıflar arasındaki geçişlerin azalmasıdır.

Ötekileştirme, egemen yapının, egemen düşüncenin ve egemen davranışın kendi kıstasları içerisinde görmediği ya da görmek istemedikleri birey veya topluluklara karşı gösterdikleri davranış biçimidir. Ayrıca hatırlanması gereken önemli bir olgu statüdeki eşitsizliğin önyargıyı beslediği, önyargının da ötekileştirmeye zemin hazırladığıdır. Modern toplum insanı fiziksel rahatlık uğruna kazanmak, harcamak, yine kazanmak döngüsüne itilmiş durumdadır, ve bu döngüden memnun olmasında da kitle iletişim araçları da son derece etkilidir. Sistem, çalışmanın yüceltilmesi ve çalışmamanın ya da sistem içinde kalıplara uygun bir şekilde çalışmayanın sistem dışı sayılarak ötelenmesi üzerine kurulmuştur. Kayıt dışı ekonomi kavramının altında yatan önyargı, sistem dışı emeğin değersizleştirilmesini öngörmektedir.

Öteki kavramı 20. Yüzyıl feminist felsefe literatüründe de özellikle etik konumlandırma bağlamında sıklıkla ele alınan bir kavramdır. Şeyla Benhabib (1987), klasik etik teorilerini, veya kendi deyişiyse evrenselci ahlak teorilerini “genelleştirilmiş öteki” ve “somut öteki” olarak iki farklı şekilde konumlandırılabilen Öteki ile Ben’in ilişkisi çerçevesinde eleştirir. Benhabib, “genelleştirilmiş öteki” ve “somut öteki” kavramlarının özne ve nesne ya da Ben ve Öteki ilişkileri hakkında birbiriyle uzlaştırılmaz iki anlayışı serimlediğini belirtir.

Benhabib’e göre, genelleştirilmiş ötekilik konumu, Öteki’nin bireyselliğini ve somut kimliğini soyutlayarak onu, ayrı ayrı her bireyi kendimize atfetmeyi isteyeceğimiz aynı haklar ve ödevlere sahip olarak görmemizi gerektirir. Genelleştirilmiş öteki de her ne kadar Ben’den ayrı, aynen Ben gibi ihtiyaçları, arzuları ve duygulanımları olan bir varlık olarak ele alınsa da, ötekiyi ahlaki bir birey yapan şey ben ve ötekini birbirinden ayıran değil, tersine konuşan, eyleyen rasyonel failer olarak ortaklaşa barındırdıkları şeydir. Benin öteki ile ilişkisi biçimsel eşitlik ve karşılıklılık normları tarafından yönetilir. Her bireyin, bizim kendisinden bekleyebileceğimiz ve varsayabileceğimiz şeyi bizden bekleme ve varsayma hakkı vardır. Dolayısıyla ben ve ötekinin etkileşimlerinin normları öncelikle kamusal ve kurumsal normlardır. Böylesi normlar çerçevesinde ben öteki ile ilişki kurduğunda ötekinin kişiliğinde insanlığı onaylamış olur, ve karşılığında da ötekinin kendisine aynı şekilde davranmasını meşru olarak bekler. “Bunun gibi etkileşimlere eşlik eden ahlak kategorileri hak, yükümlülük ve yetki kategorileridir ve bunlara karşılık gelen ahlaki duygular saygı, ödev, liyakat ve vakar duygularıdır” (Benhabib, 1999: 215-16).

Benhabib’e göre, somut öteki ile ilişkimiz denklik ve tamamlayıcı karşılıklılık normları tarafından yönetilir. Bu, ayrı ayrı herkesin öteki’nden, özgül ihtiyaçlara, yeteneklere ve kapasitelere sahip bir somut, bireysel varlık olarak ötekinin tanındığını ve onaylandığını hissettiği davranış biçimlerini bekleme ve varsayması demektir. Bu durumda farklılıklar birbirini dışlamaktan ziyade birbirini tamamlar. Ben ve ötekinin etkileşimlerinin normları çoğunlukla özel olan, kurumsal olmayan dostluk, sevgi ve özen normlarıdır. Ben, ötekine bu normlar çerçevesinde davranırken yalnızca ötekinin insanlığını değil, onun insani bireyselliğini de onaylar. “Bunun gibi etkileşimlere eşlik eden ahlaki kategoriler sorumluluk, bağlılık ve

paylaşma, ve buna karşılık gelen ahlaki duygular da sevgi, özen, sempati ve dayanışmadır” (Benhabib, 1999: 216).

Benhabib, “modern ahlak teorisi ve bilhassa evrenselci adalet ahlaklarının, birer bedene sahip benlikler olarak kırılabilirliğini ve bağımlılığını unutmama ve bastırma pahasına ahlaki özneler olarak vakar ve değerimizi vurguladığını” belirtir (1999: 251). Oysa, ihtiyaçları ve zaaflarıyla, duyguları ve arzularıyla somut cisimleşmiş varlıklar olarak yaşadığımız hayat Gilligan’ın sözcükleriyle “özen ve bağımlılık” ağlarında cereyan eder. Gilligan’a göre, ezilme ve terk edilmişliğe herkesin duyarlı olmasından ötürü, her iki ahlaki vizyon –adalet ahlakı ve özen ahlakı- insan deneyiminde tekrar tekrar ortaya çıkar. Gilligan başkalarına haksızlık etmemeyi ve ihtiyacı olana sırtını çevirmemeyi öğütleyen ahlaki buyruklar, bu farklı ilgileri yakalamaktadır” (Gilligan, 1987: 20) diyerek özen ve adaletin insan varlığının oluşumunda birbirine tekabül ettiği deneyimlere işaret eder. Özerk benlik cisimselliği giderilmiş soyut benlik değildir; aksine adalet perspektifinin genelleştirilmiş ötekisi de bir somut ötekidir; bu somutluğu tanımak için insanın içerisinde toplumsallaştığı insan ilişkilerindeki özen, paylaşım ve karşılıklılığı anımsamak yeterlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanlar kendilerine dair bir anlamayı, elde edebilmek, kendilerinin farkına varabilmek için diğer kişilerin, yani Öteki’nin rolünü varsaymak zorundadırlar. Bu zorunlulukla sosyal etkileşime giren insanlar o ortak eylem alanında ben’i inşa ederler. Dolayısıyla Öteki, Ben için bir diyalog merkezi ve kaynağıdır. Ben de Öteki için aynı işlevi görür. Buradaki diyalogda Ben ve Öteki, karşılıklı olarak birbirlerinin ufkunu işgal ederler. Burada her iki tarafı da karşılıklı olarak var kılan, aralarındaki diyalektik ilişkidir. Bu ilişki onları toplumsal kılar. Bu toplumsallık halidir ki, onların varoluşunu, “birlikte varoluş” haline dönüştürür.

Diyalogik iletişim açık uçlu, iki yanlı ve eşitler arası bir deneyimdir. Ötekinin varlığının farkına varmak “öteki”nin varlığının meşruiyetini tanımayı gerektirir. İnsan doğası ve yapısı bakımından soruna yaklaşıldığında, “Ben” ile “Öteki” arasındaki ilişki “Ben”i “Öteki” ne bağlayan zorunlu bir ilişkidir, çünkü evrensellik içerir. Camus’un dediği gibi, kaderi aynı olan insanların birlikte ortak hareket etmesi kadar doğal bir şey olamaz. İnsan doğal varlığını ancak başkaları sayesinde devam ettirebilir, yani doğa insanların dayanışma içinde olmasını zorunlu kılmıştır. Dayanışma bir ilişki biçimidir ve “Ben” in “Öteki” ne yönelmesindeki çaba onu anlamaya yönelik olursa, konuşarak, yüz yüze ilişkiye yönelik olursa, olumlu sonuçlar doğurabilir.

Bir kentin sakinleri sokaklarda yaşayan, atık toplayan, çeşitli ürünler satan insanlarla aynı kaldırımları paylaştıklarının, dolayısıyla da aynı kaderi paylaştıklarının farkına vararak Öteki” nin daha değişik düşünüyüş ve tasarımlarına, yani değişik kültürüne merak duyar ve bilme isteği ile yaklaşımda bulunursa, farklılıkların yanında benzerlikler üzerinden onları kabul etmeye başlayabilirler. Bu farkındalık aynı zamanda kent yaşamının bir bütün olduğunun ve sokaklarla gökdelenlerin, büyük alışveriş merkezlerinin aynı amaca, kentin ve o kentte yaşayanların topyekün varoluşuna hizmet ettiğinin anlaşılmasıdır.

Öyleyse Ben ile Öteki’nin değerler dünyası arasındaki farklılık, eğer ötekine kabullenme ile yaklaşılmazsa bir gerilimin kaynağı olabildiği gibi, kabullenmenin olduğu bir

ortamda demokratik bir toplumun var olmasının da olmazsa olmaz koşullarını oluşturur. Önemli olan, bu durumun gerilim nedeni olarak değil, aksine uyumlu bir demokratik toplum olmanın nedeni olarak anlaşılmasını sağlayacak bir zihniyetin oluşturulmasıdır.

Dolayısıyla, eğer bir kentin ruhu o kenti oluşturan insanların ortak üretim ve yaşam alanı içinde var olabiliyorsa o zaman sokakta yaşamayı seçenleri veya sokakta yaşamını kazananları dışlamak veya ötekileştirmek kentlerin ruhunu kaybetmesi demektir. Ötekisi olmadan hiç kimse var olamayacağına göre, eğer kentin ana akım emek piyasası var olacaksa, bu ancak ötekileştirdiği “kayıt dışı ekonomi” diyerek yok saydığı insanları kabul etmesiyle mümkündür.

KAYNAKLAR

- Benhabib, Ş.** (1987) “The Generalized Other And The Concrete Other: The Kohlberg-Gilligan Controversy And Moral Theory”, E. F. Kittay ve D. T. Meyers (der.), *Women and Moral Theory*, Totowa, NJ: Rowman & Littlefield.
- Benhabib, Ş.** (1999) *Modernizm, Evrensellik ve Birey* (çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilton, T; Bonnett, K; Jones, P.; Lawson, T.; Skinner, D.; Stanworth, M. & Webster, A.** (2009) *Sosyoloji*, (çev. K. İnal, Y. Kartal, N. Özkale, K. Toraman, Y. Özkan, A.R. Güngen) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ferguson, Harvey.** (2000) *Modernity and Subjectivity: Body, Soul, Spirit*, Charlottesville & London: University Press of Virginia.
- Giddens, A.** (1991) *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Pub.
- Gilligan, Carol.** (1987) “Moral Orientation And Moral Development”, E. F. Kittay ve D. T. Meyers (der.), *Women and Moral Theory*, Totowa, NJ: Rowman & Littlefield.
- Jacobs, J.** (2011) *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü Ve Yaşamı*, çev. B. Doğan, İstanbul: Metis Yay.
- Kant, I.** (1781/1999) *Critique of Pure Reason*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Karaca, S. & Kiper, N.** (2011) “Kentsel Mekânda Kamu Yararı Arayışı Ve Kültürel Planlama”, *Tematik Yazılar, Toplum ve Demokrasi*, 5 (11), s. 75-96.
- Kumar, S.** (1978) “The Concept of Political Development” *Political Studies*, 26 (4), s. 423-438.
- Malik, E.** (1998) *Çağdaş Kentler ve Çevre, 2010 Yılı'nın İstanbul'una Doğru Kent Zirvesi*, İstanbul: İ.B.B. Yay.
- Wirth, L.** (2002) "Urbanism as a Way Of Life", *20. Yüzyıl Kenti* içinde (der. B. Duru & A. Alkan), İstanbul: İmge Yay.